

ISBN 960-86798-4-2

ΙΔΡΥΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

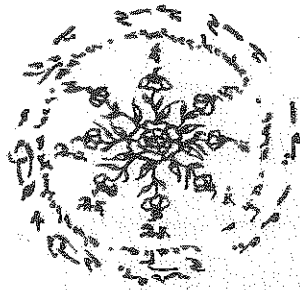
Μελέται

5

Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη

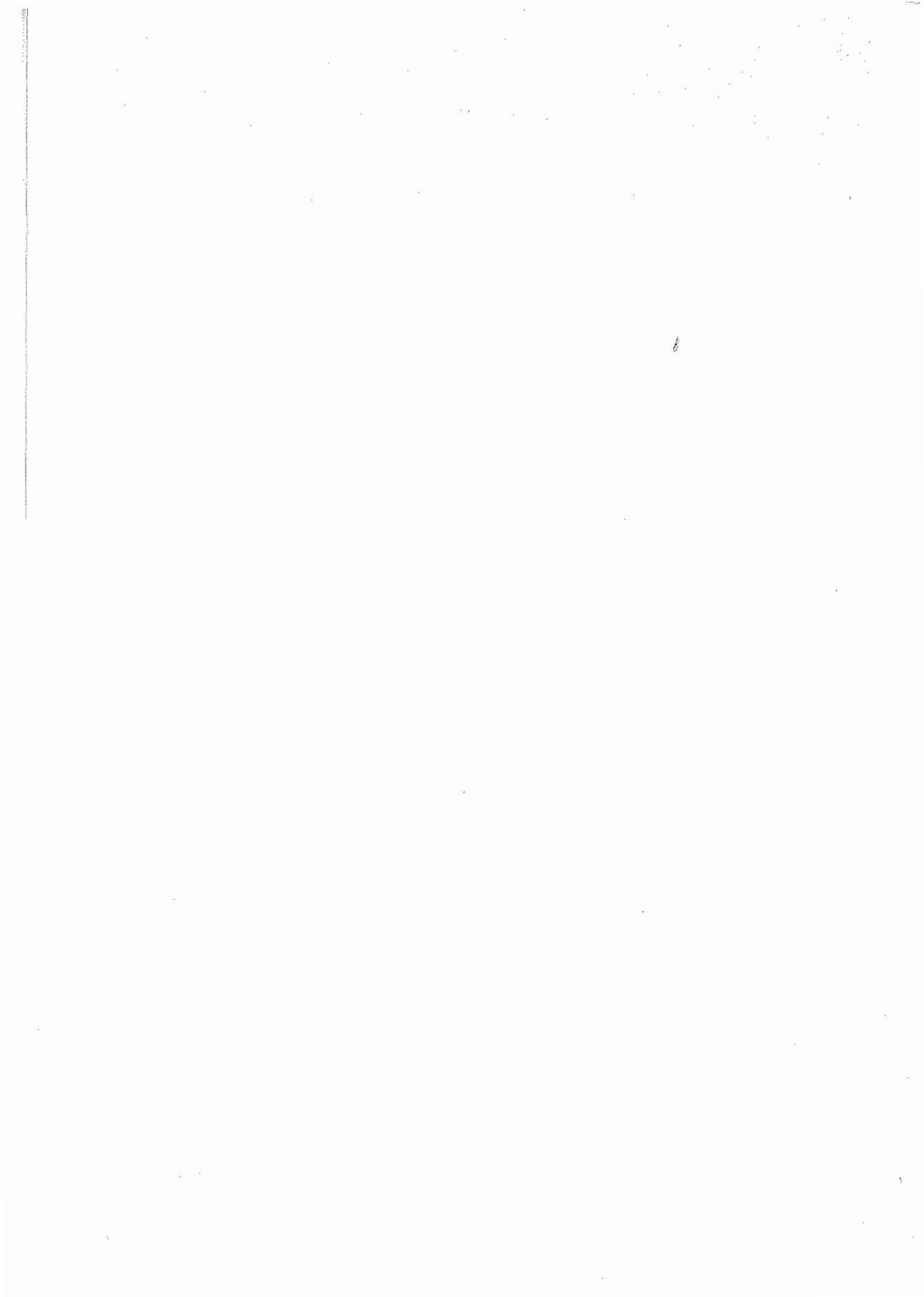
Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΪΑ

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑΙ 2003

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ
ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ISBN 960-86798-4-2

© Ἀχιλλεύς Γ. Χαλδαιάκης, Φιλολάου 3, 174 56 Ἄλιμος, Ἀθήνα

Ἐκδοτική Παραγωγή: ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ ΑΒΕΕ - Ἀρδηττοῦ 12-16, Μέγας 116 36 Ἀθήνα
Τηλ.: 210.921.7513 - Fax: 210.923.7033 - www.eptalofos.com.gr - e-mail: info@eptalofos.com.gr

АЛНЛОУІА . РЛД .

INSTITUTE OF BYZANTINE MUSICOLOGY

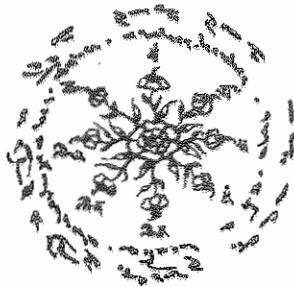
Studies

5

Achilleus G. Chaldaeakes

THE POLYELEOS
IN BYZANTINE
AND POST-BYZANTINE
MELOPOEIA

editor Gr. Th. Stathis

ATHENS 2003

ΙΔΡΥΜΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

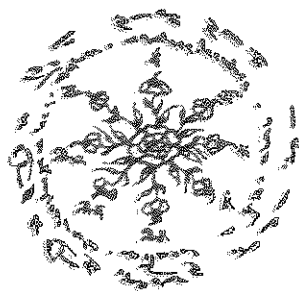
Μελέται

5

Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΪΑ

ἐκδίδει ὁ Γρ. Θ. Στάθης

ΑΘΗΝΑΙ 2003

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ

Υποβληθείσα στο Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν
τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Θ. ΣΤΑΘΗΣ

Ἡ ἐκπόνησις τῆς παρούσης διατριβῆς ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τριμελοῦς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποία ἀπετέλεσαν ὁ ἐπιβλέπων καθηγητὴς Γρηγόριος Θ. Στάθης, ἡ καθηγήτρια Ὀλυμπία Φράγκου-Ψυχοπαίδη καὶ ὁ ἀοιδίμος καθηγητὴς Γεώργιος Ἀμαργιανάκης.

Ἐνεκρίθη ὁμοφώνως –ἀξιολογηθεῖσα μὲ τὸν βαθμὸ Ἄριστα– κατὰ τὴν 29ῃ Ἰανουαρίου 1998 ὑπὸ ἑπταμελοῦς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποία ἀπετέλεσαν οἱ καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γρηγόριος Θ. Στάθης, Γεώργιος Ἀμαργιανάκης, Ὀλυμπία Φράγκου-Ψυχοπαίδη, Χαράλαμπος Σπυρίδης, Λάμπρος Λιάβας, Αἰκατερίνα Ρωμανοῦ καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Μουσικῆς Τέχνης καὶ Ἐπιστήμης τοῦ Πανεπιστημίου Μακεδονίας Ἀντώνιος Ἀλυγιζάκης.

«Ἡ ἔγκρισις διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως»

(Ὅργανισμὸς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Νόμος 5343/1932, ἄρθρον 202, παράγραφος 2)

Στους αγαπητούς μου γονείς
Γεώργιον και Ευαγγελίαν

«Ἐὰν ἐπιλάβωμαι ἑμῶν, ἐπιλησθήη ἡ δεξιὰ μου.
Κολληθήη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ ἑμῶν μνησθῶ...»
(Ψαλμ. ρλς', 5-6)

ΠΡΟΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τὸ καλὸ, ὅσο καὶ μεγάλο αὐτὸ βιβλίον Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία, διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ ἐξ Αἰγίνης ὀρμωμένου Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ποὺ ἐκπονήθηκε στὸ Τμήμα Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ ὑποφαινομένου ταπεινοῦ πανεπιστημιακοῦ διδασκάλου Γρηγορίου Θ. Στάθη, προσφέρει, πράγματι, πολὺ καὶ μέγα καὶ πλούσιο μουσικολογικὸ καὶ ψαλτικὸ ἔλεος! Καὶ μακαρίζω τὴν σύγχρονη –καὶ τὴν μέλλουσα– γενεὰ τῶν μουσικολόγων καὶ ψαλτῶν, ποὺ μποροῦν νὰ ἐντρυφοῦν στίς σύγχρονες διδακτορικὲς συγγραφές, ὡς σὲ λειμῶνες μὲ παντοδαπὴ βλάστηση! Ἡ διατριβὴ αὐτὴ ἐγκρίθηκε τὴν 29ῃ Ἰανουαρίου τοῦ σωτηρίου ἔτους 1998, δευτέρη κατὰ σειρά στὸ εὐρὺ γνωστικὸ ἀντικείμενο τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν, καὶ λαμβάνει ἀξιοχρέως τὸν ἀριθμὸ 5 στὴν σειρά «Μελέται» τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, μὲ τὴν ἀγάθυνση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδοῦλου νὰ ἐπευλογεῖ πολυτρόπως τὸ ἐκδοτικὸ ἔργο του, καυχᾶται τὴν καλὴ καύχησιν ὅτι προσφέρει αὐτὸ τὸ “καλώτατο” βιβλίον –ἀλλοιῶς δὲν ξέρω πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶχε ἐκδοθῆ–, “εἰς πλουτισμὸν καὶ στολισμὸν τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν” καὶ σὲ ἀγαθὴ δόση καὶ αὔξησιν τῶν γνώσεων γιὰ τὰ μουσικολογικὰ καὶ ψαλτικὰ θέματα, καὶ συναφῶς γιὰ θεολογικὰ, ἐορτολογικὰ καὶ λειτουργικὰ-τελετουργικὰ θέματα, ποὺ τὸ ψαλτικὸ παπαδικὸ εἶδος Πολυέλεος τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιίας συναποκομίζει καὶ καταρδεύει, ὡς ποταμὸς, τὴν θεία λατρεία. Εὐκόλα διαφαίνεται ἀπ’ τὰ λεγόμενα ἐδῶ ὅτι πληροῦνται οἱ στόχοι, ποὺ ἐξ ἀρχῆς τέθηκαν, κατὰ τὴν ἐκδοσὴ τῶν διατριβῶν αὐτῆς τῆς σειράς «Μελέται».

Ἀναλυτικώτερα, τὰ προτερήματα αὐτῆς τῆς διατριβῆς εἶναι πολλὰ· τ’ ἀκόλουθα παρακολούθηματά εἶναι ἐνδεικτικὰ, καὶ χρήσιμα·

α) Ἡ ἐξαντλητικὴ παρακολούθησις τοῦ πηγαίου ὕλικου σὲ ὑπερχιλίους χειρόγραφους μουσικοὺς κώδικες καὶ ἡ καταφυγὴ στὴν διασταύρωσιν τῶν πληροφοριῶν, μὲ ἀπότοκο τὴν φανέρωσιν ὅλων τῶν ἱστορικῶν καὶ μουσικῶν στοιχείων ποὺ ἀφοροῦν στὴν κάθε σύνθεσιν. β) Ἡ εὐρεῖα γνώση καὶ θεώρησις ὅλων τῶν ἀμιγῶν Καταλόγων τῶν μουσικῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἄλλων γενικῶν Καταλόγων, γιὰ τὴν ἐντόπισιν τῶν συνθέσεων· ἡ πλήρης ἀναγραφή καὶ μόνον τῶν Καταλόγων αὐτῶν συνιστᾷ μὴν ἀυθύπαρκτη εὐπρόσδεκτη συμβολὴ στὴν ἐπι-

στήμη τῆς Βυζαντινῆς Μουσικολογίας. γ) Ἡ εὐμέθοδη παρουσίαση τοῦ πηγαίου ὕλικου, κάθε φορά ἀνά κεφάλαιο καί κατὰ διαφορετικὸ τρόπο, γιὰ τὴν ἐπαγωγή τῆς πληροφορίας καί τὴν παραπλήρωση καί συμπλήρωση καί ὀλοκλήρωση τῶν δεδομένων, με στόχο τὴν κορύφωση, κατὰ τὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου μέρους, δηλαδή τὴν κωδικοποίηση τῶν στοιχείων γιὰ μιὰ κριτικὴ παρουσίαση τῶν συνθέσεων. δ) Ἡ συστηματικὴ προσέγγιση τῶν δεδομένων καί ἡ ἐξαντλητικὴ ἐπεξεργασία τους σὲ δεύτερο ἢ καί τρίτο ἐπίπεδο, στίς πολλές καί ἐκτενεῖς, καμμιὰ φορά ὑπὲρ τὸ δέον, ὑποσημειώσεις. ε) Ἡ ἐνυπόθεσις τῆς σχετικῆς γιὰ τὸν καθένα μελουργὸ βιβλιογραφίας, ποὺ ἐγγίζει τὰ ὄρια προσωπικογραφικοῦ λεξικοῦ. ς) Ἡ σύλληψη πρωτοτύπων ἰδεῶν προσεγγίσεως τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, εἴτε αὐτὰ ἀφοροῦν στὴν παρουσίαση τοῦ ὕλικου εἴτε στὴν μορφολογικὴ ἀνάλυσή του. ζ) Ἡ ἐποπτικὴ προσφορὰ τῶν παραδειγμάτων καί τῶν ἄλλων συναφῶν μουσικῶν δειγμάτων κατὰ τὴν μορφολογικὴ ἀνάλυση. η) Ἡ προσφορὰ τῆς μουσικῆς ἀρκτικῆς “θέσεως” –τοῦ *Initium* ἢ *Incipit*–, τῆς κάθε συνθέσεως, στὸν οἰκεῖο τόπο. θ) Ἡ ἐντόπιση καί παραπομπὴ σὲ τυχόν ἐξήγηση καί μεταγραφὴ στὴν ἀναλυτικὴ σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου, ἢ καί ἄλλων μουσικῶν συστημάτων, τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων. ι) Ἡ βιβλιογραφικὴ ἀναγραφὴ τῶν, παντοιοτρόπως, δημοσιευμένων συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν, ὀλοκλήρων ἢ μεμονωμένων στίχων τους.

Ἄναμφιβόλως, ἡ παροῦσα διατριβὴ Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καί μεταβυζαντινὴ μελοποιία, κεντημένη δίχρωμα μετὰ τὰ εὐλογημένα βυζαντινὰ σημάδια τῆς σημειογραφίας, συνιστᾷ ἓνα λαμπρὸ ἀτόπτρο φανέρωσις τοῦ πλούτου τῆς παραδόσεως τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης, Βυζαντινῆς καί Μεταβυζαντινῆς, ἀφοῦ ἀσχολεῖται μετὰ ὅλη τὴν χρονικὴ ἔκταση τῆς μελοποιίας καί μετὰ τοὺς ἐπιφανέστερους μελουργοὺς καί, ἀναμφιβόλως, ἀναδεικνύει τὸν συγγραφέα της, διδάκτορα καί ἤδη λέκτορα, κ. Ἀχιλλέα Γ. Χαλδαιάκη, “ἐντελῆ εἰς τὴν τέχνην” καί ἄρτια καταρτισμένον ἐπιστήμονα μουσικολόγον, ἱκανὸν νὰ δώσει λόγον “παντὶ τῷ αἰτοῦντι”, καί χαρὰ καί ἀγαλλίαση καί “τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον”.

Ἀθήνα, 26 Ὀκτωβρίου 2003

Ὁ Διευθυντὴς τοῦ IBM καί Ἐκδότης

Καθηγητὴς Γρ. Θ. Στάθης

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Προσημείωση	11
Προλεγόμενα	17
Βραχυγραφίες	25
1. Έκδόσεων.....	25
2. Κωδίκων.....	25
3. Μελετών.....	27
4. Μουσικῶν βιβλίων	29
5. Λοιπές συντομογραφίες.....	32
Βιβλιογραφία	33
Α'. Πηγές (Χειρόγραφοι μουσικοί κώδικες).....	33
Β'. Βοηθήματα.....	58
1. Κατάλογοι ἀμιγῶς μουσικῶν χειρογράφων.....	58
2. Γενικοί κατάλογοι χειρογράφων.....	60
3. Λοιπές μελέτες.....	72
4. Ἐγκυκλοπαιδείες-Λεξικά.....	93
5. Πατερικά ἔργα.....	93
6. Λειτουργικά βιβλία	94
7. Μουσικά βιβλία.....	95
8. Εἰδικές μουσικές ἐκδόσεις.....	101

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολυέλεος-ἀντίφωνα-ἐκλογές.

Προοιμακὴ παρουσίασις τοῦ θέματος

0.1 Ὁ ὅρος πολυέλεος	108
0.2 Ὁ ὅρος ἀντίφωνον-ἀντίφωνα	115
0.3 Ὁ ὅρος ἐκλογή-ἐκλογές.....	119
0.4 Ἡ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία	127
0.4.1 Γενική.....	127
0.4.2 Εἰδική.....	140
0.5 Τὸ ὕλικό τῆς παρουσίας ἐρεύνης καὶ ἡ διαπραγματεύσις του.....	150

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφάλαιο πρῶτο

Ἡ ἀνθολόγησις τῶν πολυελέων καὶ τῶν ἀντιφώνων
στὰ μουσικά χειρόγραφα τῶν ιδ' ἕως ιθ' αἰώνων.

Κριτικὴ παρουσίασις

1.1 ΙΔ' αἰών.....	165
-------------------	-----

1.2 ΙΕ' αιών.....	172
1.3 Ις' αιών.....	183
1.4 ΙΖ' αιών.....	189
1.5 ΙΗ' αιών.....	195
1.6 ΙΘ' αιών.....	207

Κεφάλαιο δεύτερο

Ἀναλυτικὴ παρουσίασις τῶν ἀπὸ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος
μελοποιημένων συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων.

Τὸ κοινὸν τῶν πολυελέων-ἀντιφώνων

223

2.Ι Ψαλμὸς ρλδ' Δούλοι, Κύριον.....	226
2.Ι.1 ΙΔ' αἰών.....	232
2.Ι.2 ΙΕ' αἰών.....	233
2.Ι.3 Ις' αἰών.....	237
2.Ι.4 ΙΖ' αἰών.....	240
2.Ι.5 ΙΗ' αἰών.....	246
2.Ι.6 ΙΘ' αἰών.....	253
2.ΙΙ Ψαλμὸς ρλε' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.....	268
2.ΙΙ.1 ΙΔ' αἰών.....	271
2.ΙΙ.2 ΙΕ' αἰών.....	287
2.ΙΙ.3 Ις' αἰών.....	287
2.ΙΙ.4 ΙΖ' αἰών.....	289
2.ΙΙ.5 ΙΗ' αἰών.....	290
2.ΙΙ.6 ΙΘ' αἰών.....	294
2.ΙΙΙ Ψαλμὸς ρλς' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.....	297
2.ΙΙΙ.1 ΙΔ' αἰών.....	300
2.ΙΙΙ.2 Ις' αἰών.....	308
2.ΙΙΙ.3 ΙΖ' αἰών.....	308
2.ΙΙΙ.4 ΙΗ' αἰών.....	308
2.ΙΙΙ.5 ΙΘ' αἰών.....	311
2.ΙV Ψαλμὸς μδ' Λόγον ἀγαθόν.....	316
2.ΙV.1 ΙΔ' αἰών.....	320
2.ΙV.2 ΙΕ' αἰών.....	327
2.ΙV.3 Ις' αἰών.....	327
2.ΙV.4 ΙΖ' αἰών.....	328
2.ΙV.5 ΙΗ' αἰών.....	328
2.ΙV.6 ΙΘ' αἰών.....	335
2.V Ψαλμὸς ρια' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦια.....	347
2.V.1 ΙΔ' αἰών.....	349
2.V.2 ΙΕ' αἰών.....	357
2.V.3 ΙΖ' αἰών.....	358

2.VI Ψαλμός πη' Τὰ ἐλέη σου, Κύριε.....	359
2.VI.1 ΙΔ' αἰών.....	362
2.VII Ψαλμός ιθ' Ἐπακούσαι σου, Κύριος.....	369
2.VII.1 ΙΔ' αἰών.....	370
2.VIII Ψαλμός ρμη' (καὶ ρμθ'-ρν' καὶ ρθ') Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.....	373
2.VIII.1 ΙΔ' αἰών.....	380
2.VIII.2 ΙΘ' αἰών.....	385

Κεφάλαιο τρίτο

Οἱ μελοποιοὶ τῶν πολυελέων-ἀντιφώνων.

Ὁ περὶ πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν ἐργογραφικὸς πίναξ ἐκάστου 387

3.1. Μελουργοὶ ιδ' αἰῶνος.....	391
3.2. Μελουργοὶ ιε' αἰῶνος.....	435
3.3. Μελουργοὶ ις' αἰῶνος.....	441
3.4. Μελουργοὶ ιζ' αἰῶνος.....	444
3.5. Μελουργοὶ ιη' αἰῶνος.....	452
3.6. Μελουργοὶ ιθ' αἰῶνος.....	465
3.7. Νεώτεροι μελουργοὶ.....	486

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κεφάλαιο πρῶτο

Ἡ μελοποίησις τῶν πολυελέων, τῶν ἀντιφώνων καὶ τῶν ἐκλογῶν.

Μορφολογικὲς παρατηρήσεις 499

1.1 Περὶ τῆς ἐν γένει μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν πολυελέων, τῶν ἀντιφώνων καὶ τῶν ἐκλογῶν.....	499
1.1.1 Πολυέλεσι.....	500
1.1.2 Ἀντίφωνα.....	523
1.1.3 Ἐκλογές.....	536
1.2 Περὶ τῶν εἰς πολυελέους ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων.....	553
1.2.1 Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ συνθέσεις πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν.....	553
1.2.2 Ἡ ἐνότις «έορτίων ἀλλαγμάτων» Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη	581
1.2.3 Καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν	627
1.3 Περὶ τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου.....	648
1.3.1 Καλοφωνικοὶ στίχοι.....	657
1.3.2 Πρόλογοι.....	669

Κεφάλαιο δεύτερο

Ἐπὶ μέρους σχολιασμός τοῦ corpus πολυελέων-ἀντιφώνων.
 Πρὸς μία κωδικοποίησι τῆς μεθοδολογίας διεξοδικῆς ἐξιχνιάσεως
 ἐκάστης συνθέσεως πολυελέου

2.1 Πολυέλεος ὁ λεγόμενος Λατρινός.....	682
2.2 Πολυέλεος Νικολάου μαΐστορος τοῦ Κουκουμᾶ.....	702
2.3 Πολυέλεος Λατρινός – Κουκουμᾶς.....	747
2.4 Πολυέλεος Μανουὴλ Δούκα λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη.....	756
2.5 Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου.....	761
2.6 Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη («τὰ κείμενα») καὶ Ἰω- άννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου («τὰ κρατήματα»).....	776
2.7 Πολυέλεος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος.....	781
2.8 Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [Α'].....	788
2.9 Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [Β'].....	798
2.10 Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Α'].....	817
2.11 Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Β'].....	834
2.12 Πολυέλεος Δανιὴλ Πρωτοψάλτου.....	846
2.13 Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [Α'].....	864
2.14 Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [Β'].....	884
2.15 Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου.....	894
2.16 Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός.....	905
2.17 Πολυέλεος Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.....	911
2.18 Πολυέλεος Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.....	923
Ἐπιλεγόμενα – Συμπεράσματα.....	933
Summary.....	937

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Α'. Κυρίων ὀνομάτων.....	949
Β'. Ποιητῶν, μελωργῶν, κωδικογράφων, ψαλτῶν κ.λπ.....	959
Γ'. Ἀρκτικῶν ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων.....	973
Δ'. Μουσικῶν παραδειγμάτων.....	979
1. Πανομοίωτα βυζαντινῶν μουσικῶν κωδίκων.....	979
2. Στίχοι βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων- ἐκλογῶν/καλοφωνικῶν στίχοι πολυελέου.....	980
3. Ἐξωψαλμικὰ κείμενα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυ- ελέων.....	986
4. Ἐφῶμνια, κρατήματα, παρακελευσματικὲς προσταγὲς μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἐκλογῶν.....	987

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πρὸ δεκαετίας, περίπου, ανέλαβον εὐχαρίστως τὴν ἐκπόνησι διδακτορικῆς διατριβῆς, περὶ τὸ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη προταθὲν θέμα·

Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία.

Σήμερον, μετὰ παρέλευσι πενταετίας ἀπὸ τῆς ὀλοκληρώσεως καὶ τῆς ἀκαδημαϊκῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐν λόγῳ διατριβῆς, χαίρω ἰδιαιτέρως διότι —Χάριτι Θεοῦ— τὰ πορίσματα τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης προσφέρονται στὴν κρίσι τῶν φιλομούσων ἀναγνωστῶν.

Τὸ ἐπισημανθὲν ὕλικό, ἦτοι οἱ κατὰ τὴν βυζαντινὴ καὶ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο μελοποιίας συνθέσεις πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, παρουσιάζεται πλέον κατὰ τὴν χρονικὴ ἀκολουθία αὐτοῦ, ταξινομημένο ἀνὰ εἶδος, σχολιασμένο μουσικολογικῶς καὶ ὑπομνηματισμένο βιβλιογραφικῶς· ἐπιπροσθέτως, κωδικοποιεῖται μίᾳ ἐνιαίᾳ μέθοδος ὁμαλῆς ἐφ' ἐξῆς προσπελάσεώς του, μετὴν ἐκ καρδίας εὐχὴ νὰ ἀποβῇ ἰδιαιτέρως ἐπωφελῆς γιὰ τοὺς μουσικολογιστάτους μελετητὲς τῆς ἐργασίας καὶ γενικώτερα γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς τῆς ψαλτικῆς τέχνης, δοθέντος ὅτι ὄχι μόνον τὰ παρουσιαζόμενα στὴν παροῦσα διατριβὴ ποιήματα ἀλλὰ καὶ λοιπὲς ὁμοειδεῖς συνθέσεις, οἱ ὁποῖες ἐνδεχομένως —καὶ παρὰ τὴν σχετικὴν ἔρευνα— λανθάνουν ἀκόμη, εἶναι πλέον δυνατόν —βάσει τοῦ συγκεκριμένου ἐπεξεργασμένου σχεδίου διαπραγματεύσεως— νὰ μελετῶνται λεπτομερῶς.

Σε ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ συνήθως ἀνακυκλούμενοι στὰ ἀνὰ τὴν Ὁρθόδοξία ἱεροψαλτικὰ ἀναλόγια πολυέλεοι περιορίζονται σὲ δύο-τρεῖς σχετικὲς μεταβυζαντινὲς συνθέσεις, εὐελπιστῶ ὅτι ἡ παροῦσα μελέτη θὰ συμβάλῃ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, στὴν γνῶσι τῆς περὶ τοῦ συγκεκριμένου εἴδους τῆς ψαλτικῆς τέχνης ὕφισταμένης πλουσιωτάτης βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς παραδόσεως· προοδευτικῶς δὲ εὐχομαί νὰ συντελέσῃ πρὸς εἰδικωτέρα προσέγγισι τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναμένεται προδήλως ἡ «ἀνανέωσις», ἀλλὰ καὶ ἡ «ζωοποιήσις», ἐν τέλει, τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικῆς συγχρόνου ἀσματικῆς πράξεως.

* * *

Εἰδικώτερα· τῆς ὅλης μελέτης προτάσσεται σύντομος **εἰσαγωγή**, ὅπου ἐπιχειρεῖται πρωτογενὲς προσέγγισις τῶν ὄρων πολυέλεος, ἀντίφωνον (-α), καὶ ἐκλογὴ (-ές), τῶν τριῶν, δηλονότι, ἐπὶ μέρους διακρίσεων τῶν ἐν προκειμένῳ ἐξεταζόμενων συνθέσεων, περὶ τοῦ ἀκριβοῦς περιεχομένου τῶν ὁποίων παρατηρεῖται σύγχυσις στὴν ὕφισταμένη μουσικολογικὴ βιβλιογραφία. Ὁ λόγος ἐπικεντροῦται, ἐν

συνεχεία, στην περί του έρευνωμένου θέματος έντοπισθεΐσα γενική και είδική βιβλιογραφία, έλληνόγλωσσον και ξενόγλωσσον, συντιθεμένη κυρίως έκ συντόμων λημμάτων έγκυκλοπαιδείων και λεξικών, έκ σποραδικών αναφορών επί είδικών θεμάτων σέ ποικίλες —μουσικολογικού ή μη χαρακτήρος— μελέτες, καθώς και έξ εύαριθμων —πλέον έξειδικευμένων— έργασιών ξένων μελετητών, όπου σχολιάζονται άδρομερώς θέματα σχετιζόμενα γενικώς πρὸς τίς δύο μεγάλες βυζαντινές συνθέσεις πολυελέων, ή είδικώτερα ζητήματα, όπως επί παραδείγματος ό φερόμενος ως «Βουλγάρα» περιβόητος στίχος του πολυελέου του Κουκουμά και κατ' επέκτασι τό ψευδοπρόβλημα των λεγομένων «βουλγαρικών μελών» του πολυελέου, ή τό αντίστοιχο ζήτημα περί της έθνικότητας του φερομένου ως μελουργού αυτών, Ιωάννου μαΐστορος του Κουκουζέλη.

Έξ άρχης, πάντως, κατέστη σαφές ότι ή ύπάρχουσα βιβλιογραφία ύποβοηθητικώς μόνον, και μεθ' ίκανών έπιφυλάξεων, ήτο δυνατόν νά χρησιμοποιηθή για την καθόλου διαπραγμάτευσι του θέματος. Πρὸς τούτο, ή έρευνα έστράφη άποκλειστικώς στό πλούσιο πηγαίο ύλικό, ήτοι στους χειρογράφους μουσικούς κώδικες τὰ πορίσματα της παρούσης μελέτης βασίζονται σέ δεδομένα προκύφφαντα από όκτακοσίους, περίπου, μουσικούς κώδικες, της βυζαντινής και της μεταβυζαντινής κωδικογραφικής παραγωγής, οί όποιοι έλήφθησαν συνολικώς ύπ' όψιν κατά την συγκεκριμένη έρευνα, είτε βάσει αναλυτικών καταλόγων άμιγώς μουσικών χειρογράφων, είτε βάσει αυτοψίας των ίδιων των κωδίκων ή είδικών μικροφωτογραφήσεων αυτών. Βεβαίως, προκειμένου νά διαμορφωθή ό συγκεκριμένος αριθμός «ώφελίμου» πηγαίου ύλικού, ή έρευνα έπεξετάθη σέ δεκαπλάσιο τουλάχιστον όγκο μουσικών ή μη χειρογράφων κωδίκων, άποπεθησαυρισμένων σέ διακοσίους και πλέον βιβλιοθήκες του έλλαδικού και διεθνούς χώρου, βάσει των αναλυτικώς άπαριθμωμένων (στόν οικείο τόπο της βιβλιογραφίας) σχετικών καταλόγων χειρογράφων. Όμολογουμένως, ή αναδίφησης τοςούτου όγκου ύλικού «πολλήν προσεπόρισε την ώφέλειαν», όχι μόνον περί του συγκεκριμένου θέματος αλλά και περί άλλων —μουσικολογικών ή μη— ζητημάτων, επί των όποίων παραπληρωματικώς στρέφεται ή έρευνητική δραστηριότητα του ύποφαινομένου. Ήδη, οί σχετικοί κατάλογοι χειρογράφων προσφέρονται «είς κοινόν όφελος» και των έπιγενεστέρων έρευνητών είδικώς δέ για την έπιστήμη της βυζαντινής μουσικολογίας χρήσιμος εύελπιστώ νά άποβή ή κατ' ίδιαν άπαρίθμησης των καταλόγων άμιγώς μουσικών χειρογράφων, άπόπειρα ή όποία —έξ όσων, τουλάχιστον, γνωρίζω— για πρώτη φορά έπιχειρείται στην παρούσα διατριβή.

Μία πρώτη έπισκόπησης των μουσικών κωδίκων της λαμβανομένης ύπ' όψιν χειρογράφου παραδόσεως, έτροφοδότησε κατά βάσι και τό περιεχόμενο του πρώτου κεφαλαίου του πρώτου μέρους της διατριβής, όπου παρουσιάζεται κριτικώς ό τρόπος άνθολογήσεως των έξεταζομένων συνθέσεων στα έκ του ιδ'

έως τοῦ 19 αἰῶνος μουσικά χειρόγραφα. Τὸ παρὸν κεφάλαιο ἀπευθύνεται τόσο στὸν εἰδήμονα ὅσο καὶ στὸν ἀπλό φιλόμουσο μελετητή. Ὁ τελευταῖος, διεξερχόμενος κατὰ κύριο λόγο τὰ γραφόμενα στὸ κυρίως κείμενο, πληροφορεῖται ἐπαρκῶς τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ μέλους τοῦ πολυελέου καὶ τῶν πλέον γνωστῶν καὶ διαδεδομένων συνθέσεων κατὰ τὸ ἐπισημανθὲν χρονικὸ διάστημα τῶν ἐξ αἰῶνων ὁ εἰδήμων, ἀντιστοίχως, ἀναγνώστης προετοιμάζεται ἀρμοδίως δι' αὐτοῦ πρὸς ἀπρόσκοπτον παρακολούθησιν τῶν ἐν συνεχείᾳ, πλέον ἐξειδικευμένως, σχολιαζομένων. Τὸ ἐπισημανθὲν ὕλικὸ παρουσιάζεται δομημένο κατὰ ἑξαμερῆ διάρθρωσιν δι' ἕκαστον αἰῶνα ἀφιερῶνται ἰδιαιτέρα ὑποπαράγραφος, ὥστε, βάσει ὠρισμένων μουσικῶν κωδίκων —κυρίως μὲν χρονολογημένων ἢ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων γεγραμμένων—, νὰ περιγραφῆ, δι' εἰδικῶν ἐκάστοτε πινάκων, ὁ τρόπος ἀνθολογήσεως τῶν ἐξεταζομένων συνθέσεων. Τοιοῦτοτρόπως, ἀδρομερῶς μὲν μνημονεύονται οἱ ἀνὰ ἐποχὴ κυριώτερες συνθέσεις, παραστατικῶς δὲ παρακολουθεῖται ἡ διαχρονικὴ ἐξέλιξις καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν στὰ μουσικά χειρόγραφα.

Τὸ κοίρυον τῶν ἐντοπισθεισῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφῶνων ἐκτίθεται στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους. Τὸ ὅλο ὕλικὸ κατανέμεται σὲ ὀκτὼ ἐνότητες, εὐχερῶς ὀριζόμενες βάσει τῶν στοιχειοθετούντων τὶς σχετικὲς συνθέσεις ἰσαριθμῶν ψαλμῶν. Δι' ἕκαστην ἐνότητα τηρεῖται, βεβαίως, ὁμοίομορφος πρακτικὴ παρουσιάσεως τῶν ἐπὶ μέρους ποιημάτων, κατὰ τὴν ὁποία ἐν πρώτοις μὲν σχολιάζεται ἡ κατὰ τὴν μελοποίησιν τῶν σχετικῶν συνθέσεων μορφολογικὴ διάρθρωσις τοῦ ποιητικοῦ κειμένου ἐκάστου ψαλμοῦ, ἐν συνεχείᾳ δὲ παρουσιάζονται οἱ ἀνὰ αἰῶνα ἐντοπισθεῖσες συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφῶνων βάσει τεσσάρων κυρίως παρατηρήσεων· τῆς χαρακτηριστικῆς ἀρκτικῆς ἀναγραφῆς ἐκάστου ποιήματος (κατὰ τὶς διαφορὰς, πολλακίς, ἐκδοχὰς αὐτῆς), ὅπου καὶ ὠφέλιμες ἀναφορὰς τόσο στὸν μελοουργὸ ὅσο καὶ σὲ λοιποὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ ποιήματος/ τῆς —κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐντοπισθείσης— χειρογράφου παραδόσεως ἐκάστης συνθέσεως/ τῆς μελίας τῶν ἐξηγήσεων στὴν νέα μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας (ἐπὶ συνθέσεων, βεβαίως, πρωτοτύπως παραδιδόμενων στὴν παλαιὰ σημειογραφία), μὲ ἀναφορὰ τόσο στὴν ταυτότητα τοῦ ἐξηγητοῦ ὅσο καὶ στὴν σχετικὴν χειρόγραφον παράδοσιν/ τῆς ἀπαριθμήσεως, τέλος, τυχὸν δημοσιεύσεων ἢ ἄλλης περὶ τοῦ ποιήματος ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας. Ἰδιαιτέρως ἀπαριθμοῦνται οἱ ἐνδιαφέρουσες περιπτώσεις μεταγραφῆς σὲ ἄλλο σύστημα σημειογραφίας ἢ προσαρμογῆς σὲ ἄλλη γλῶσσα, ἀκόμη δὲ καλλωπισμοῦ ἢ συντμήσεως ὠρισμένων συνθέσεων ὑπὸ μεταγενεστέρων μουσικοδιδασκάλων. Πρόκειται, οὐσιαστικῶς, περὶ τῶν πρὸς πλήρη ἐξακρίβωσιν τῆς «ταυτότητος» ἐκάστης συνθέσεως ἐντελῶς ἀπαραιτήτων στοιχείων· σημειωτέον ὅτι δι' ἱκανὲς συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφῶνων, ὅπου τὰ δεδομένα τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως ἀφθνοῦν ἢ ἀντιθέτως γεννοῦν συγχύσεις καὶ πιθανὲς παρερμηνεῖες, ὁ λόγος

έμμενει διὰ μακρὸν καὶ τὰ παραδιδόμενα στοιχεῖα υποβάλλονται σὲ ἐξαντλητικὴ βάσανο ἢ σχολιάζονται πλέον λεπτομερῶς.

Ἰδιαιτέρα μνεῖα πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ τὰ ἀρμόδια διαγράμματα τοῦ παρόντος κεφαλαίου, τοὺς κριτικῶς διαρθρωμένους πίνακες, ὅπου ἐμφαίνεται ἡ ἰδεατὴ διάταξις καὶ ἡ συνήθης δομὴ τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων· οἱ ἐν λόγῳ πίνακες εὐελπιστῶ νὰ συμβάλουν πρὸς εἰδικωτέρα μελέτη τῆς ὅλης τυπολογίας τῶν συγκεκριμένων ποιημάτων, ἢ διάρθρωσις τῶν ὁποίων—ὡς ἐκ τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως προκύπτει—ἐκλαμβάνει συνήθως χαρακτῆρα σχετικὸ, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ἀνθολογοῦνται ἄλλοτε μὲ περισσοτέρους καὶ ἄλλοτε μὲ ὀλιγοτέρους στίχους, ἱκανοὶ τῶν ὁποίων ἀποδίδονται σὲ διαφορετικὸ ἐκάστοτε μελουργὸ ἢ παρατίθενται ἀνωνύμως. Στους ἀνωτέρω πίνακες ἐπιχειρεῖται, κατόπιν κοπιώδους παραβολῆς—βάσει αὐτοψίας τῶν μνημονευομένων κωδίκων—, ἢ στίχο πρὸς στίχον ἐξιχνίασις τῆς κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστερας δομῆς οἰασθήποτε βυζαντινῆς συνθέσεως, σὲ μία κριτικῶς ἐπεξεργασμένη ἀναλυτικὴ περιγραφή ἐκάστης.

Ἡ συνολικῶς ἐντοπισθεῖσα μελικὴ παραγωγή πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, ἐπιμερίζεται, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀσχοληθέντες μὲ τὸ συγκεκριμένο εἶδος τῆς ψαλτικῆς τέχνης μελουργούς, στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Τὰ δι' ἕκαστο μελουργὸ σχετικὰ δεδομένα παρατίθενται σὲ πέντε, γενικοῦ καὶ εἰδικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐνότητες· γενικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς πρώτης ἐνότητος, βάσει τοῦ ὁποίου συντίθεται ἐν δυνάμει ἢ περὶ τοῦ ἐκάστοτε μνημονευομένου μελουργοῦ ἐπαρκῆς βιοεργογραφία, μέσῳ λεπτομεροῦς παραθέσεως τῆς περὶ αὐτοῦ ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, συνοπτικῶς σχολιασμένης καὶ ἀρμοδίως ταξινομημένης, πρὸς περαιτέρω ἀναλυτικὴ ἐπεξεργασία· εἰδικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ περιεχόμενο τῶν ὑπολοίπων τεσσάρων ἐνοτήτων, ὅπου σταδιακῶς ἐξιχνιάζεται τὸ περὶ πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν πλήρες ἐργογραφικὸ διάγραμμα ἐκάστου τῶν ἐξεταζομένων μελουργῶν, διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἀποδιδόμενων εἰς ἕκαστον ἀμιγῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν/ ἐπὶ μέρους στίχων ἐκτενεστερων συνθέσεων πολυελέων ἢ ἀντιφώνων/ καλοφωνικῶν στίχων πολυελέου/ ἐξηγήσεων, καλλωπισμῶν ἢ συντμήσεων ὠρισμένης συνθέσεως. Τιοιουτοτρόπως, ἡ μελέτη τοῦ διὰ τυχόντα μελουργοῦ ἀρμοδίου λήμματος παρέχει συνοπτικῶς τόσο τίς σχετικὲς πρὸς τὴν ἐν γένει βιοεργογραφία αὐτοῦ πληροφορίες ὅσο καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πλήρη μελουργικὴ αὐτοῦ δραστηριότητα ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου εἶδους τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ μάλιστα συστηματικῶς ταξινομημένη καὶ λεπτομερῶς σχολιασμένη. Δι' εἰδικὰ περιπτώσεις μελουργῶν, κατ' ἐξοχὴν διακριθέντων ἐπὶ τῆς μελοποιίας τῶν πολυελέων (ὡς, ἐπὶ παραδείγματός, τῶν· Ἰωάννου Κουκουζέλη, Ξένου Κορώνη, Μανουὴλ Χρυσάφη, Πέτρου Μπερεκέτη, Πέτρου Πελοποννησίου, Ἰωάσαφ Διονυσιάτου κ.ἄ.), ἢ καὶ

μεταγενεστέρων μελουργῶν, εὐδοκίμως, ὡσαύτως, ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἐξήγησι, καλλωπισμὸ ἢ σύντμησι προγενεστέρων συνθέσεων (ὡς ἐνδεικτικῶς τῶν Θεοφάνους Παντοκρατορηνοῦ, Γρηγορίου Πρωτοφάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος), ἢ ἐν λόγῳ ἀδρομερῆς ἔκθεσις συμβάλλει καθοριστικῶς πρὸς μίαν οὐσιώδη ἀποτίμησι τοῦ σχετικοῦ ἔργου αὐτῶν.

Τὸ δεῦτερο μέρος τῆς διατριβῆς ἀπαρτίζεται ἐκ δύο ἐκτενῶν κεφαλαίων, πρὸς σύνταξι τῶν ὁποίων ἀπητήθη ὄχι μόνον κοπιώδης ἐργασία ἀλλὰ καὶ εὐρυτάτη ἐποπτεία ἐπὶ τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ποικίλων παραμέτρων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τὸ πρῶτο κεφάλαιο συνιστᾷ οὐσιαστικῶς προσεκτικὴ μουσικὴ ἀνάγνωσι τῶν κατὰ τὸ πρῶτο μέρος τῆς μελέτης παρουσιασθεισῶν συνθέσεων. Ἐρευνῶνται καὶ ἐξιχνιάζονται ἐδῶ ἡ μορφολογία καὶ ὁ τρόπος μελοποιήσεως τῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, ἐπισημαίνονται, ἀκόμη, τὰ βασικὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστης περιπτώσεως, ἐνῶ ὁ θεωρητικὸς λόγος τεκμηριώνεται πάντοτε δι' ἀρμοδιῶν μουσικῶν παραδειγμάτων, πρὸς ἐποπτικὴ κατανόησι τῶν γραφομένων. Εἰδικώτερα, τὰ τρία εἶδη τῶν ἐξεταζομένων συνθέσεων — ἤτοι πολυέλεσι, ἀντίφωνα καὶ ἐκλογές — ἐξετάζονται μέσῳ ἰσαριθμῶν ὑποπαραγράφων, ἐξ ἐπόψεως κυρίως μελοποιίας καὶ μορφολογίας τῶν δύο συστατικῶν στοιχείων αὐτῶν — ψαλμικοῦ στίχου καὶ ἐφμνίου. Ἐκ τῶν σχετικῶν παρατηρήσεων, περὶ τῶν ἀρκτικῶν ἢ ἐνδιαμέσων μουσικῶν θέσεων καὶ τῆς ἐν γένει μορφολογικῆς δομῆς τοῦ ἐφμνίου τῶν ἀνωτέρω συνθέσεων — στοιχεῖα τὰ ὁποῖα, ὡς ἐκ τῆς γενομένης ἐρεῦνης ἀποδεικνύεται, παραμένουν ἐν πολλοῖς κοινὰ στίς μεγάλες βυζαντινὲς συνθέσεις ἀλλὰ ἐντοπίζονται, ὡσαύτως, καὶ στίς ἕως τὸν ἰζ' αἰῶνα μεταγενέστερες ὁμοειδεῖς συνθέσεις —, προκύπτουν οὐσιαστικῶς ἀσφαλῆ χρονικὰ ὀροθέσια περὶ τῆς διττῆς — βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς — παραδόσεως τοῦ μέλους τῶν πολυελέων. Στίς δύο ἄλλες παραγράφους τοῦ ἰδίου κεφαλαίου ἐξετάζονται διεξοδικῶς ἰσαριθμῶς, ἐντελῶς ἀξιοσημείωτες, περιπτώσεις, σαφῶς διακρινόμενες κατὰ τὴν μελοποίησι πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν ἢ ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν κειμένων καὶ οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι τοῦ πολυελέου. Κατόπιν λεπτολόγου ἀναδιφήσεως στὸ σύνολο τῶν ἕως τὸν ιη' αἰῶνα παραδιδόμενων συνθέσεων, ἐξιχνιάζεται ἡ ἱστορικὴ διάστασις τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ποιητικῶν κειμένων, ἐνῶ παραλλήλως δημοσιεύονται καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συνολικῶς ἐντοπισθέντων σχετικῶν ποιημάτων. Εἰδικῶς περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἐορτιῶν ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ὅπου ὁ λόγος ἐνδιατρίβει ἐξαντλητικῶς, παρατίθενται ἐπιπροσθέτως — μουσικολογικῶς σχολιασμένα καὶ σὲ παραλλήλους πίνακες τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας σημειογραφίας διατεταγμένα — τὰ μουσικὰ κείμενα ἐννέα ἀλλαγμάτων. Τέλος, εἰδικὴ ἀναφορὰ ἐπιχειρεῖται στὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν ἐξετάζονται γενικῶς ὅλες οἱ δυνατὲς παράμετροι τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν ἐκ τοῦ ἰδ' ἕως

τοῦ 19^{ου} αἰῶνος σχετικῶν συνθέσεων, σχολιαζομένης παραλλήλως τῆς μουσικῆς ἐπεन्दύσεως αὐτῶν καὶ τῆς μορφολογικῆς διαρθρώσεως αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δημοσιευομένων τῶν πλείστων ποιητικῶν κειμένων αὐτῶν. Γιὰ τὴν περίπτωσι τῶν καλοφωνικῶν τοῦ πολυελέου στίχων, ἡ ἐπιχειρουμένη ἀνάλυσις – διαρθρωμένη σὲ δύο ἐπὶ μέρους ἐνότητες· τοὺς καθ' αὐτὸ καλοφωνικούς στίχους καὶ τοὺς λεγομένους προλόγους – ἀφορᾷ, ὁμοίως, στὴν ποιητικὴ, μουσικολογικὴ καὶ μορφολογικὴ διάστασι τῶν ἐπισημανθέντων ποιημάτων.

Ἡ ἐκ προοιμίου ἐπισημανθεῖσα ἀπόπειρα κωδικοποιήσεως μιᾶς μεθόδου διεξοδικῆς ἐξιχνιάσεως ἐκάστης συνθέσεως πολυελέου, ἀντιφώνου ἢ ἐκλογῆς, περιγράφεται ἀναλυτικῶς στὸ **δεύτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου μέρους** τῆς παρούσης διατριβῆς, προσφερομένη ὡς ἐπισφράγισμα τῆς ὅλης μελέτης πρὸς εὐκαταία γενικωτέρα ἐφ' ἐξῆς χρῆσι. Κατόπιν πολλῆς σκέψεως καὶ ἐπισταμένης μελέτης τῶν σχετικῶν δεδομένων, προτείνονται ὀκτῶ βασικά σημεῖα ἀναφορᾶς, μέσῳ τῶν ὁποίων οἰαδήποτε σύνθεσις πολυελέου εἶναι δυνατόν νὰ τύχη ἄκρως διεξοδικῆς διαπραγματεύσεως. Τὰ ἐν λόγῳ ὀκτῶ σημεῖα προσδιορίζονται, συγκεκριμένως, ὡς ἐξῆς· ὁ χαρακτηρισμὸς καὶ ἡ συνήθης ὀνομασία τῆς συνθέσεως, βάσει τῶν σχετικῶν ἀναγραφῶν τῶν μουσικῶν κωδίκων/ ἢ ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως στὰ μουσικὰ χειρόγραφα/ ὁ μελοποιὸς τῆς συνθέσεως/ περιγραφή τῆς συνθέσεως/ ἢ χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως/ οἱ μελοποιημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως καὶ ἡ ἀρκτικὴ μουσικὴ θέσις αὐτῆς/ οἱ ἐξηγηταὶ τῆς συνθέσεως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας καὶ πιθανές μεταγραφές αὐτῆς σὲ ἄλλο σύστημα σημειογραφίας ἢ ἐνδεχόμενες περιπτώσεις προσαρμογῆς αὐτῆς σὲ ἄλλη γλῶσσα, ἀκόμη δὲ καλλωπισμοῦ ἢ συντμήσεως αὐτῆς/ δημοσίευσις τῆς συνθέσεως σὲ ἔντυπα μουσικὰ βιβλία. Κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ὡς ἄνω μεθόδου μελετῶνται δειγματικῶς δεκαοκτῶ πολυελεοί, οἱ πλέον λαοφιλεῖς καὶ διαδεδομένες συνθέσεις τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς μελικῆς παραγωγῆς, τὰ ποιήματα δηλονότι τοῦ Λατρινοῦ, Κουκουμᾶ, Μανουῆλ Χρυσάφης, Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφης, Μπαλασίου ἱερέως, Πέτρου Μπερεκέτη, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου, Δανιὴλ Πρωτοφάλτου, Πέτρου Πελοποννησίου, Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός, Ἰακώβου Πρωτοφάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, πέρα τῶν δι' ἐκάστη περίπτωσι εἰδικῶν μαρτυριῶν, προκύπτουν ἀσφαλῶς καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσες γενικὲς πληροφορίες γιὰ τίς τάσεις μελοποιίας συλλήβδην τῆς περὶ πολυελέων μουσικῆς παραδόσεως, πληροφορίες συνθέτουσες, ἐν τέλει, μίᾳ σφαιρικῇ εἰκόνᾳ περὶ τοῦ εἶδους τοῦ πολυελέου στὴν βυζαντινὴ καὶ στὴν μεταβυζαντινὴ μελοποιία, διὰ τῆς ὁποίας εὐελπιστῶ ὅτι ἰχνογραφεῖται ἐπαρκῶς τὸ «ὄντως ζητούμενον» τῆς ὅλης ἐργασίας.

Εἶναι γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἔρευνα γιὰ τὴν σύνταξι τῆς παρούσης διατριβῆς εὐρέθην πολλακίς πρὸ ἀντιφατικῶν συναισθημάτων ἢ —ἐκ τῆς διεξαγωγῆς τοσούτου ὄγκου ὕλικου— χαρά, ὡς καὶ ἡ —ἐκ τῆς παραπληρωματικῆς παρακολούθησews ὄλων σχεδὸν τῶν, κατὰ τὴν διερευνηθεῖσα μακρὰ χρονικὴ περίοδο τῶν ἐξ (ιδ' ἕως ιθ') αἰώνων, τάσεων καὶ προβλημάτων τῆς ψαλτικῆς τέχνης— πληρότης, ἐνηλλάσseto συχνῶς πρὸς τὸν ἔντονο προβληματισμὸ γιὰ τὰ πολυάριθμα πρὸς ἐξιχνίασι ζητήματα, τὰ ὁποῖα προέκυπτον ἀκριβῶς ἐκ τῆς πληθώρας τοῦ πηγαιῶ ὕλικου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐξ ἀρχῆς δοθείσης στὴν μελέτη τοῦ ἐν λόγῳ θέματος διευρυμένης ἐννοίας. Ἐκ προοιμίου, πάντως, δηλοῦται ὅτι ὄλα τὰ ἀνακύψαντα προβλήματα ἀντιμετωπίσθησαν «ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει» (Φιλιπ. α', 9), καθ' ὅτι στόχος τοῦ γράφοντος ὑπῆρξε ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ἐπισημομένου ὀνειδισμοῦ ἀδήλου τινὸς θεωρητικογράφου τῆς ψαλτικῆς τέχνης (βλ. ΕΒΕ 899, φ. 7r), γιὰ τὴν μερίδα ἐκείνων τῶν μουσικολογούντων οἱ ὁποῖοι «ἀνεπιγνώστως τὴν τέχνην γινώσκουσι».

Οἱ ὀφθαλμοὶ διεξήλθον πολυάριθμα φύλλα χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων καὶ ἰκανὲς σελίδες λοιπῶν βιβλίων, μελετῶν καὶ περιοδικῶν, ἢ γλῶττα πολλακίς ἔφαλε (τῆς καρδίας συναδούσης) τίς πρὸς ἐξέτασι συνθέσεις, εἴτε ἡσύχως καὶ ἰδιωτικῶς εἴτε «γεγονυῖα τῇ φωνῇ ἐπ' ἐκκλησίαις κατὰ ἑορτασίμους ἡμέρας», ὁ δὲ νοῦς, τελικῶς, ἀπεπειράθη νὰ συλλάβῃ εὐφάνταστο σχέδιο διαπραγματεύσεως καὶ παρουσιάσεως τοῦ θέματος, σύστοιχο πρὸς τὴν συνολικῶς ἐντοπισθεῖσα ἐκπληκτικὴ, ὄντως, μελικὴ παραγωγὴ. Ὁ βαθμὸς ἐπιτυχίας τοῦ συγκεκριμένου ἐγχειρήματος τίθεται πλέον ὑπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ κρίσι καὶ τὴν τελικὴ ἀποτίμησι τῶν ἐντευξομένων ἀναγνώστῶν. Πάντως, ὅτι κατὰ τὴν ἐκπόνησι τῆς παρούσης διατριβῆς ὁ ὑποφαινόμενος κατενόησε καὶ «ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἄρμῶν τε καὶ μυελῶν» ('Εβρ. δ', 12) ἐβίωσε, συμπυκνοῦται στὴν σοφὴ ἀπόφανσι τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ Σολομώντος· «ἐν πλήθει σοφίας πλήθος γνώσεως, καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἄλγημα» ('Εκκλ. α', 18).

Χάριτας ὀφείλω πρὸς ὄλους ὅσοι παντοιοτρόπως συνέβαλον στὴν ἀρτιοτέρα παρουσίασι τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας. Πρὸς τοὺς σεβαστοὺς μου καθηγητές, τῆς τριμελοῦς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς, ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐντεῦθεν ἡ προσήκουσα εὐγνωμοσύνη μου γιὰ τὴν ὄλην συμπαράστασι καὶ γιὰ τὴν ἄοκνον παρακολούθησι τῆς παρούσης διατριβῆς· εὐχαριστήριες μὲν προσερήσεις ἀπευθύνονται στὸν κ. Γρηγόριο Θ. Στάθη καὶ στὴν κυρία Ὀλυμπία Φράγκου-Ψυχοπαίδη, προσευχητικὲς δὲ ἐπικλήσεις ἀναπέμπονται ὑπὲρ μακαρίας μνήμης καὶ αἰωνίου ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ προσφάτως κοιμηθέντος ἀοιδίμου καθηγητοῦ Γεωργίου Ἀμαργιανᾶκη.

Ἡ συνδρομὴ τοῦ ἐπιβλέποντος καθηγητοῦ, κ. Γρηγορίου Θ. Στάθη, ὄχι μόνον στὴν ἐφ' ἐξῆς συγγραφὴ ἀλλὰ καὶ στὴν καθόλου μουσικολογικὴ κατάρτισι τοῦ

υποφαινομένου, δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποτιμηθῇ ἐδῶ· κατὰ εὐτυχή συγκυρία ἡ ἔκδοσις τῆς παρούσης διατριβῆς ἐπισφραγίζει δεκαπενταετίαν ὄλην ἀενάου παρ' αὐτῷ μαθητείας, ἀναστροφῆς καὶ συνεργασίας. Ὁ γράφων εὐελπιστεῖ ἀπλῶς νὰ «ἀναπαύσῃ τὰ σπλάγχχνα αὐτοῦ» (Φιλημ. 7) καὶ νὰ «πληροφορήσῃ» (Β' Τιμ. 8', 5) τίς διαρκῶς πρὸς ἐμὲ ὑπομνησκόμενες «χρηστὲς αὐτοῦ ἐλπίδες».

Τὸ μετὰ χεῖρας πόνημα παραδίδεται στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ὡς ὑπ' ἀριθμὸν πέντε μελέτη τῆς φερωνύμου ἐκδοτικῆς σειρᾶς τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, χάριν ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς θαυματούργου εὐλογητικῆς συναινέσεως τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Χριστοδούλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀνυστάκτου μερίμνης καὶ ἀκαταπονήτου συνεργίας τοῦ ἐξονομασθέντος καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, προέδρου καὶ διευθυντοῦ, ἀντιστοίχως, τοῦ ὡς ἄνω Ἰδρύματος· ὑποκαρδίως ἐκφράζονται πρὸς ἀμφοτέρους τὰ κατακλύζοντα τὴν τοῦ υποφαινομένου ψυχὴν εἰλικρινῆ αἰσθήματα υἱκῆς εὐγνωμοσύνης. Πρέπει δὲ νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι ἡ κατὰ τὴν παρούσα ἔκδοσι μορφή τῆς διατριβῆς παραμένει, ἐν πολλοῖς, ὡς κατὰ τὴν πρό πενταετίας ἀρχικὴ ἔκδοχὴ αὐτῆς εἶχε· μετ' ἐξαιρετικῆς φειδοῦς προσετέθησαν μόνον, καὶ δι' ἐντελῶς ἀπαραίτητες περιπτώσεις, εὐάριθμα νεώτερα βιβλιογραφικὰ δεδομένα, εὐχερῶς, πάντως, διακρινόμενα, βάσει τῆς ἐκ τοῦ ἔτους 1998 καὶ ἐντεῦθεν χρονολογίας ἐκδόσεως αὐτῶν.

Κατακλείων, ἀναφέρομαι εὐγνωμόνως πρὸς τὴν ὁμόζυγόν μου Λουκίαν καὶ τὰ τέκνα μας Εὐαγγελίαν, Γεώργιον, Μιχαήλ καὶ Κυριακὴν, οἱ ὁποῖοι λίαν καρτερικῶς «συνωδίνησαν» (Ρωμ. η', 22) μετ' ἐμοῦ, «ἄχρι καὶ τοῦ παρόντος βιβλίου τὸ τέλος ἰδεῖν».

Α. Γ. Χ.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

1. ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Ἦτοι ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν, ἐγκυκλοπαιδειῶν, λεξικῶν, ἐκδοτικῶν σειρῶν καὶ λοιπῶν μουσικῶν ἐκδόσεων:

<i>BX</i>	<i>Βυζαντινά Χρονικά (Vizantijskij Vremennik)</i> , Πετρούπολις 1894 κ.έ.
<i>ΔΙΕΕ</i>	<i>Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος</i> , Ἀθῆναι 1883 κ.έ.
<i>ΕΕΒΣ</i>	<i>Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i> , Ἀθῆναι 1924 κ.έ.
<i>ΕΜΑ</i>	<i>Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου</i> , Ἀθῆναι 1939 κ.έ.
<i>ΕΦ</i>	<i>Ἐκκλησιαστικός Φάρος</i> , Ἀλεξάνδρεια 1908 κ.έ.
<i>ΘΗΕ</i>	<i>Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία</i> , Ἀθῆναι 1962 κ.έ.
<i>ΙΒΜ</i>	<i>Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας</i>
<i>ΝΕ</i>	<i>Νέος Ἑλληνομνήμων</i> , Ἀθῆναι 1904 κ.έ.
<i>CIMAGL</i>	<i>Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge grec et latin</i> , Copenhagen 1969 κ.έ.
<i>CSRM</i>	<i>Corpus scriptorum de re musica</i> , Wien 1985 κ.έ.
<i>DOP</i>	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> , Washington 1941 κ.έ.
<i>P.G.</i>	J. P. Migne, <i>Patrologiae cursus completus (series graeca, 1-161)</i> , Paris 1857-1866
<i>MMB</i>	<i>Monumenta Musicae Byzantinae</i> , Copenhagen 1935 κ.έ.
<i>SEC</i>	<i>Studies in Eastern Chant</i> , London 1966 κ.έ.

2. ΚΩΔΙΚΩΝ

Τὸ πλεῖστο τμῆμα τῆς ἀνά χειρὰς ἐργασίας ἐστηρίχθη στὴν περὶ τοῦ θέματος ὑπάρχουσα πλουσιωτάτη χειρόγραφον παράδοσι· τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὴν παρούσα ἐρευνα χρησιμοποιηθέντων μουσικῶν κωδικῶν (οἱ ὅποιοι ἀπαριθμοῦνται ἀναλυτικῶς κατωτέρω, στὸν οἰκεῖο τόπο τῆς Βιβλιογραφίας) ἀπέτρεψε –ὅπως εἶναι προφανές– τὴν χρῆσι οἰωνόηποτε συμβολισμῶν κατὰ τὴς πολυπληθεῖς μνείες τούτων ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς προκειμένης μελέτης. Ἀσφαλεστέρα ἐκρίθη ἡ συγκεκριμένη ὀνομαστικὴ ἀναφορὰ τῶν ἱερῶν μονῶν ἢ βιβλιοθηκῶν, ἔπου οἱ ἐν λόγῳ κώδικες ἀπόκεινται· ὡστόσο, ἱκανές (οἱ πλέον συχνῶς ἀπαντῶσες) ἐκ τῶν ἐπισημανθεισῶν ὀνομασιῶν (τῶν ἱερῶν –κυρίως– μονῶν) βραχυγραφοῦνται στὸ σύνολο τῆς παρούσης διατριβῆς ὡς ἀκολούθως:

Ἀγ. Δημητρ.	κῶδιξ	βατοπαιδηγῆς σκήτεως ἀγίου Δημητρίου Ἀγίου Ὁρους
Ἀγ. Νεοφ.	»	ιεράς μονῆς ἀγίου Νεοφύτου Κύπρου

Άγ. Στεφ.	κωδιξ	ιεράς μονής αγίου Στεφάνου Μετεώρων
Άγ. Τριάδ.	»	ιεράς μονής αγίας Τριάδος Μετεώρων
Βαρλ.	»	ιεράς μονής Βαρλαάμ Μετεώρων
Βατ.	»	ιεράς μονής Βατοπαιδίου Άγιου Όρους
Γρηγ.	»	ιεράς μονής Γρηγορίου Άγιου Όρους
Γριτσ.	»	βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη (Ζάκυνθος)
Διον.	»	ιεράς μονής Διονυσίου Άγιου Όρους
Δοχ.	»	ιεράς μονής Δοχειαρίου Άγιου Όρους
ΕΒΕ	»	Έθνικης Βιβλιοθήκης τής Ελλάδος
ΕΒΡ	»	Έθνικης Βιβλιοθήκης τής Ρωσσίας
Έρμ.	»	συλλογής Μουσείου Έρμιτάζ
Ίβήρ.	»	ιεράς μονής Ίβήρων Άγιου Όρους
Καρ.	»	ιεράς μονής Καρακάλου Άγιου Όρους
Κιτ.	»	ιεράς μητροπόλεως Κιτίου Κύπρου
Κουτλ.	»	ιεράς μονής Κουτλουμουσίου Άγιου Όρους
Κύκ.	»	ιεράς μονής Κύκκου Κύπρου
Κωνστ.	»	ιεράς μονής Κωνσταμονίτου Άγιου Όρους
Λειμ.	»	ιεράς μονής Λειμώνος Λέσβου
Λοβερδ.	»	συλλογής Σπυριδωνος Λοβέρδου
Μαχ.	»	ιεράς μονής Μαχαιρά Κύπρου
Μερλ.	»	συλλογής Melro και Octave Merlier
Μεταμ.	»	ιεράς μονής Μεταμορφώσεως Μετεώρων
ΜΠΤ	»	συλλογής Μετοχίου Παναγιου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως
Ξεν.	»	ιεράς μονής Ξενοφώντος Άγιου Όρους
Ξηρ.	»	ιεράς μονής Ξηροποτάμου Άγιου Όρους
Όλυμπ.	»	ιεράς μονής Όλυμπιωτίσσης Έλασσόνος
Παντ.	»	ιεράς μονής Παντελεήμονος (Ρωσσιου) Άγιου Όρους
Παντοκρ.	»	ιεράς μονής Παντοκράτορος Άγιου Όρους
Πάτμ.	»	ιεράς μονής αγίου Ιωάννου Θεολόγου Πάτμου
Παύλ.	»	ιεράς μονής αγίου Παύλου Άγιου Όρους
ΡΑΙΚ	»	ρωσσιου αρχαιολογικου ιδιουτου Κωνσταντινουπόλεως
Σάμ.	»	ιερού ναού αγίου Νικολάου Σάμου
Σ. Πέτρ.	»	ιεράς μονής Σίμωνος Πέτρας Άγιου Όρους
Σταυρ.	»	ιεράς μονής Σταυρονικήτα Άγιου Όρους
Ταξ.	»	ιεράς μονής Ταξιαρχών Αιγίου
Τιμ. Προδρ.	»	ιεράς μονής Τιμίου Προδρόμου Βεροίας
Ύδρ.	»	ιεράς μονής Προφήτου Ηλιού Ύδρας
Ύψηλ.	»	ιεράς μονής Ύψηλου Λέσβου
Φιλ.	»	ιεράς μονής Φιλοθέου Άγιου Όρους
Χιλανδ.	»	ιεράς μονής Χιλανδαρίου Άγιου Όρους
Χρυσορ.	»	ιεράς μονής Χρυσοβόγιατίσσης Κύπρου

3. ΜΕΛΕΤΩΝ

Dmitrievskij I

Dmitrievskij Aleksej, *Opisanie liturgitseskich rukopisej [...]*, tom. I, Τυπικά [...], Kiev [...] 1895 [= Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965].

Dmitrievskij III

Dmitrievskij Aleksej, *Opisanie liturgitseskich rukopisej [...]*, tom. III [...], Τυπικά II [...], Petrograd 1917 [= Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965].

E. Gerzmanus, *Catalogus I*

Gerzmanus Eugenius, *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus*, tomus I. Bibliotheca publica rossica, Petropolis 1996.

E. Gerzmanus, *Catalogus II*

Gerzmanus Eugenius, *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus*, tomus II. Bibliotheca rossicae academiae scientiarum. Archivus academiae scientiarum. Bibliotheca universitatis. Hermitage, Petropolis 1999.

'Α. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*

Jakovljević 'Ανδρέα, *Δίγλωσση παλαιογραφία και μελωδοί-ύμνογράφοι του κώδικα των 'Αθηνών 928*, Λευκωσία 1988.

Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι και δομéstικοι»

Πατρινέλη Χρ. Γ., «Συμβολαί εις τήν ιστορίαν του Οίκουμενικού Πατριαρχείου. Α' Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι και δομéstικοι τής Μεγάλης 'Εκκλησίας (1453-1821)», *Μνημοσύνη Β'* (1969), σσ. 64-93*.

Γρ. Θ. Στάθη, *'Η δεκαπεντασύλλαβος ύμνογραφία*

Στάθη Γρ. Θ., *'Η δεκαπεντασύλλαβος ύμνογραφία έν τῇ βυζαντινῇ μελοποιίᾳ και έκδοσις τῶν κειμένων εις έν Corpus (IBM 1)*, 'Αθήναι 1977.

Γρ. Θ. Στάθη, *Οί αναγραμματισμοί και τὰ μαθήματα*

Στάθη Γρ. Θ., *Οί αναγραμματισμοί και τὰ μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας και πανομοιότυπος έκδοσις του καλοφωνικού στιχηροῦ τῆς Μεταμορφώσεως «Προτυπῶν τήν ανάστασιν» μεθ' ὄλων τῶν ποδῶν και αναγραμματισμῶν αὐτοῦ, έκ του Μαθηματαρίου του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (IBM 3)*, 'Αθήναι 1979.

Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*

Στάθη Γρ. Θ., *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς - 'Αγιον 'Ορος. Κατάλογος*

* Κατά τις ἐκάστοτε μνείες τῆς έν λόγῳ μελέτης, παραπλεύρως τῶν παραπομπῶν στην ὡς ἄνω «έλληνική έκδοχή» αὐτῆς παρατίθενται (σημειούμενες έντὸς ἀγκυλῶν) και οί αντίστοιχες στην ὑπάρχουσα «ἀγγλική έκδοχή», ἦτοι:

Patrinelis Christos, «Protopsaltae, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)», *SEC III* (1973), pp. 141-170.

περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τόμος Α', Ἀθήναι 1975.

Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*

Στάθη Γρ. Θ., *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς* – Ἁγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τόμος Β', Ἀθήναι 1976.

Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*

Στάθη Γρ. Θ., *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς* – Ἁγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τόμος Γ', Ἀθήναι 1993.

Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'*

Στάθη Γρ. Θ., *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς* – Ἁγιον Ὄρος. Κατάλογος περιγραφικός τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τόμος Δ' [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογίες πρώτη ἕως δεκάτη. Τόμος πρῶτος. Μέλη καὶ σχολιασμοί. Συνθέτες-Ἐρμηνευτές*, Ἀθήνα 2000.

Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832)*, τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975.

Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1980*.

* Τὸ κεφάλαιο «Σχεδιάσμα ἱστορίας» τοῦ παρόντος βιβλίου κυκλοφορήθηκε προσφάτως καὶ αὐτοτελῶς:

Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ μετὰ τὴν ἄλωση (1453-1820). Σχεδιάσμα ἱστορίας*, Ἀθήνα 1999.

Στὴν παρούσα διατριβή, πάντως, οἱ παραπομπές ἀφοροῦν μόνον στὴν πρώτη ἐκδοχὴ τῆς ἐν λόγῳ μελέτης.

4. ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ταμείον Ἀνθολογίας (1824)

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφύρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν ἤδη ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστάσις δὲ τοῦ ἰδίου νῦν πρῶτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, ἀναλώμασι τοῦ Ἰσαάκ δὲ Κάστρου, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, αὐκδ'. 1824.

Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830)

Τόμος δεῦτερος τῆς Ἀνθολογίας, περιέχων ἅπασαν τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, ἐπεξηγηθεῖς εἰς τὸ ἀναλυτικώτερον καὶ ἤδη πρῶτον χαρτογραφεῖς παρὰ Πέτρου Μανουὴλ τοῦ ἐκ Κουσάντασι τῆς Ἐφέσου, ἐν Βουκορεστίῳ (sic), παρὰ τῷ ἐφευρετῇ τῆς χαρτογραφίας Πέτρῳ, αὐλ' (= Πέτρου Μανουὴλ Ἐφεσίου, Ἀνθολογία – Ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, ἔκδοσις Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας [...], Ἀθήνα 1997).

Ταμείον Ἀνθολογίας (1834)

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφύρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δεῦτερον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων, ἐκτὸς τῶν Ἀνοιξανταρίων, παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]ίως, ἐπιστάσις τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, αὐλδ'. 1834.

Ταμείον Ἀνθολογίας (1837)

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφύρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρέτου τῆς ῥηθείσης

μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]λέως, ἐπιστάσι τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ τε ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, αὐλζ'. 1837.

Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1838)

Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον παρὰ Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' δομestίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Ἰγνατιαδῶν, αὐλη'. 1838.

Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1845)

Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, τῆς τε Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, ἐτι δὲ καὶ ὀκτῶ καλοφωνικοὺς εἰρμούς ἐν τῷ τέλει, τὰ μὲν ἐπιδιορθωθέντα τὰ δὲ μελοποιηθέντα καὶ τοιισθέντα παρὰ Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, κατὰ παράδοσιν δὲ αὐτοῦ ἀπαρτάλλακτως ἐξηγηθέντα κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ τοῦ Α' δομestίκου Στεφάνου, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθέντα εἰς τύπους, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τοῦ Γένους πατριαρχικῆς τυπογραφίας, 1845.

Ἀνθολογία (1846)

Ἀνθολογία πάσης τῆς ἐνιαυσίου ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ἐσπερινοῦ, ὄρθρου τε καὶ λειτουργίας, τῆς τε Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τοῦ Πάσχα, μελισθεῖσα παρὰ διαφόρων μουσικῶν παλαιῶν τε καὶ νέων κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ γλαφυροτέρων μαθημάτων, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα εἰς τὸν τύπον δι' ἐρυθρῶν σημείων παρὰ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Παύλου Κούρτοβιτς Τσαλόγλου καὶ Γεωργίου Π. Κωνσταντίνου [μου]σικοδιδασκάλου τῆς τριαδικῆς σχολῆς, ἐπιστάσι μὲν καὶ ἐπιδιορθώσει τοῦ Ἰωάννου λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀναλώμασι δὲ ἰδίοις τῶν ἐκδοτῶν, 1846, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Θαδδαίου Διβιτζιάν.

Μελίφωνος Τερψινόη (1847)

Ἡ Μελίφωνος Τερψινόη, ἦτοι Ἀνθολογία τῶν μελωδικωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων τῶν ἀκολουθιῶν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μ. Τεσσαρακοστῆς, Πάσχα κ.τ.λ. καὶ εἰρμῶν τινων καλοφωνικῶν ἐν τῷ τέλει, μελοποιηθέντων ὄλων τούτων, κατὰ διαφόρους καιροὺς, ὑπὸ διαφόρων παλαιωτέρων μουσικοδιδασκάλων, μεταποιηθέντων δὲ τῶν ἐκ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ λέσβιον καλούμενον σύστημα τῆς μουσικῆς παρὰ τοῦ ἰδίου ἐφευρετοῦ αὐτοῦ κ.κ. Γεωργίου τοῦ Λεσβίου καὶ ἦδη τὸ πρῶτον ἐκδοθέντων, ἐπιμελεία καὶ δαπάνη τοῦ Σεβασμιωτάτου Προέδρου τῆς Ἐραῆς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ἀγίου Εὐβοίας κ.κ. Νεοφύτου καὶ τοῦ φιλο-

μούσου κ.κ. Σταυράκη Ἀ. Ἀναγνώστου τοῦ Λεσβίου, εἰς τόμους δύο, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Θ. Β. Χ. Παναγιώτου, 1847.

Πανδέκτη 2 (1851)

Πανδέκτη τῆς ἱερᾶς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνωδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' δομestίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τόμος 2, περιέχων τὰ μαθήματα τοῦ ὄρθρου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ρωνα'.

Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1863)

Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτοι ἀπάνθισμα Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, ἔτι δὲ καὶ καλοφωνικούς τινες εἰρμούς ἐν τῷ τέλει, μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐπιδιορθωθεῖσα, ἐκδίδεται παρὰ Στεφάνου λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, μέρος Β' καὶ Γ', ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, 1863.

Νέον Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1864)

Νέον Ταμεῖον μουσικῆς Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῇ προσθήκῃ ἀρίστων τινῶν ἀνεκδότων εἰσέτι μαθημάτων τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων Μανουὴλ καὶ Γρηγορίου τῶν Πρωτοψαλτῶν καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον μετὰ πολλῶν νεωστὶ μελοποιηθέντων μαθημάτων ὑπὸ Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης, συνδρομῇ φιλοτίμῳ τοῦ ἐκ Σπάρτης τῆς Πισιδείας φιλομούσου Χαραλάμπους Ἰ. Φωτιάδου, τόμος Β', ἐν Σμύρνῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Νικολάου Πρωτοψάλτου, 1864.

Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869)

Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ἐκδοθὲν τὸ τέταρτον ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας παρὰ Θεοδώρου Φωκαέως, νῦν δὲ μετατυποῦται τὸ ἕκτον ἀπαραλλάκτως μετὰ τινῶν προσθηκῶν ὑπὸ Μηνᾶ Δομενίκου, δαπάνῃ Γεωργίου Σεϊτανίδου, τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Τὰ ἡμερήσια Νέα», βιβλιοπωλεῖον Γεωργίου Σεϊτανίδου, ἐξῶθεν τῆς πύλης τοῦ Ζουντὰν Καπουσοῦ ἀριθ. 291, 1869.

Μουσικὸς Πανδέκτης 2

Μουσικὸς Πανδέκτης, ἥτοι πλήρης συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων μουσικῶν μαθημάτων, τῶν ἐν ταῖς προιναῖς καὶ ἐσπεριναῖς ἀκολουθίαις τῆς Ἐκκλησίας ψαλλομένων (πλὴν ὅσων περιέχει τὸ Ἀναστασιματάριον), μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καταρτισθεῖσα, πρὸς χρῆσιν τῶν τὴν ἱεράν ὑμνωδίαν ἐν τῷ ναῷ ἀσκούντων καὶ παντὸς φιλομούσου, τόμος δεύτερος, ὄρθρος, Ἀθήναι 1982^ο.

5. ΛΟΙΠΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

αι.	αἰών
ἀ.χ.	ἀνευ χρονολογίας
ἀριθ.	ἀριθμός
βλ.	βλέπε
ἐκδ.	ἐκδοσις
ἐπιμ.	ἐπιμέλεια
ι.	ιερά (-ός)
κ.	κύριος
κ.ἀ.	καὶ ἄλλα
κ.έ.	καὶ ἐξῆς
κ.κ.	κύριος κύριος
κ.λπ.	καὶ τὰ λοιπά
κ.τ.δ.	καὶ τὰ ὅμοια
ὄ.π.	ὅπου παραπάνω
π.	πατήρ (πατρός)
περ.	περίοδος
πλ.	πλάγιος [ἤχος]
πρβλ.	παράβαλε
σ.	σελίς
σσ.	σελίδες
στ.	στήλη (στήλες)
ὑποσημ.	ὑποσημείωσις
φ.	φύλλο
φφ.	φύλλα
χργφ.	χειρόγραφο
χργφφ.	χειρόγραφα
[...]	(παραλείψεις)
[ ]	(ἀποκαταστάσεις)
< >	(προσθήκες)
p.	page
pp.	pages
r.	recto
sc.	scilicet (δηλονότι, δηλαδή)
v.	verso
vol.	volume

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α'. ΠΗΓΕΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΞΗΡΟΠΟΤΑΜΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

100	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
265	αι. Ις'	(μέσα)	
268	αι. ΙΗ'	(1746)	χρ.γφ. Ἰωάννου Παπαδοπούλου
270	αι. ΙΕ'	(τέλη)	
271	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
272	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
273	αι. Ις'	(β' ἥμισυ)	
277	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
280	αι. Ις'	(β' ἥμισυ)	
288	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
291	αι. ΙΗ'	(α' ἥμισυ)	
299	αι. ΙΘ'	(περὶ τὸ 1810)	
302	αι. ΙΗ'	(β' ἥμισυ)	
303	αι. ΙΘ'	(1812)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
304	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
305	αι. ΙΗ'	(τέλη-ἀρχές ΙΘ')	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
307	αι. ΙΗ'	(1767 καὶ 1770)	χρ.γφ. Ἀναστασίου Βάια.
309	αι. ΙΗ'	(1789)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
312	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
313	αι. ΙΗ'	(1794)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
317	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	
320	αι. ΙΗ'	(1741)	χρ.γφ. Κωνσταντίνου ἐκ πόλεως Σινώπης
321	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
323	αι. ΙΗ'	(1708)	χρ.γφ. Παύλου ἱερέως
324	αι. ΙΗ'	(1760)	
325	αι. ΙΗ'	(μέσα-β' ἥμισυ)	χρ.γφ. Θεοδούλου μοναχοῦ Αἰνεῖτου
326	αι. ΙΗ'	(1785)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
328	αι. ΙΖ'	(τέλη-ἀρχές ΙΗ')	
329	αι. ΙΗ'	(α' ἥμισυ)	
330	αι. ΙΗ'	(1781-1782)	χρ.γφ. Δημητρίου Λώτου
332	αι. ΙΘ'	(1802)	χρ.γφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
336	αι. ΙΗ'		
361	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	

364	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
365	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
366	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
368	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
369	αι. ΙΘ'	(1802)	χργφ. Ἰακώβου ἱερομονάχου Πελοποννησίου
370	αι. ΙΗ'	(1758)	χργφ. Μιχαὴλ ψάλτη ἀγίου Ἰωάννου
371	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	
373	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
377	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
380	αι. ΙΗ'	(1759)	χργφ. Λαυρεντίου ἱερομονάχου
382	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
385	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χργφ. Ἀνθίμου
441	αι. ΙΘ'	(1835)	

ΓΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΟΧΕΙΑΡΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

314	αι. Ις'		
315	αι. Ις'	(τέλη-ἀρχές ΙΖ')	
319	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	χργφ. Ἀνθίμου
321	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
324	αι. ΙΖ'	(1686)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
332	αι. ΙΗ'	(1760)	χργφ. Παϊσίου ἱερομονάχου ἐκ Χώρας
335	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
337	αι. ΙΗ'	(1764)	χργφ. Δημητρίου Λώτου
338	αι. ΙΗ'	(1767)	χργφ. Δημητρίου Λώτου
340	αι. ΙΘ'	(1818)	
341	αι. ΙΘ'	(1822)	χργφ. Νικηφόρου [Νικολάου] Δοχειαρίτου
347	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
348	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου
349	αι. ΙΘ'	(1804)	χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου
350	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
353	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου
354	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	
356	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου
357	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	
359	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
360	αι. ΙΘ'	(1830)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
362	αι. ΙΘ'	(1840)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
363	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
366	αι. ΙΘ'	(1830-1840)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
368	αι. ΙΘ'	(1810)	
369	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	

372	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
376	αι. ΙΗ'		
382	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
385	αι. ΙΗ'	(1774)	χρ. Παισίου ἱερομονάχου ἐκ Χώρας Γάνου
386	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
387	αι. ΙΗ'	(α' τέταρτο)	
401	αι. ΙΗ'	(δ' τέταρτο)	
402	αι. ΙΗ'		
404	αι. ΙΘ'	(1840)	
405	αι. ΙΘ'	(1830)	
406	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
407	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
410	αι. ΙΗ'	(1729 καὶ 1780)	χρ. Νικηφόρου ἱερομονάχου
413	αι. ΙΘ'	(1825)	
414	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
1239	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
1244	αι. ΙΘ'	(1810)	
1246	αι. ΙΘ'	(1820-1821)	χρ. Κοσμᾶ Δοχειαρίτου
1247	αι. ΙΘ'	(1844)	
1463	αι. ΙΘ'	(1840)	
Τυπικαρίου 123	αι. ΙΘ'	(1840)	χρ. Νικολάου Δοχειαρίτου

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΩΝΣΤΑΜΟΝΙΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

86	αι. ΙΕ'	(α' ἡμισυ)
87	αι. ΙΘ'	(μετὰ τὸ 1820)
93	αι. ΙΗ'	(τέλη)
95	αι. ΙΗ'	(μέσα)
97		(φάκελος)

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

103	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
104	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
105	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
106	αι. ΙΘ'	(1840)	
107	αι. ΙΘ'	(1830-1840)	
114	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
120	αι. ΙΘ'	(1818-1825)	χρ. Τραϊανῶ ἱερέως
123	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	χρ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου
128	αι. ΙΖ'	(1671)	χρ. Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη
131	αι. ΙΘ'		
133	αι. ΙΘ'	(1825)	χρ. Μακαρίου
137	αι. ΙΗ'		

140	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
143	αι. ΙΗ'	(τέλη-άρχες ΙΘ')	
144	αι. ΙΘ'	(1808)	χρ.γφ. Ἀναστασίου Κωνσταντίνου
145	αι. ΙΗ'	(τέλη-άρχες ΙΘ')	
148	αι. ΙΘ'	(1824)	χρ.γφ. Τραϊανού ἱερέως
149	αι. ΙΘ'		
150	αι. ΙΗ'	(1763;)	χρ.γφ. Σεραφείμ προηγουμένου Λαύρας
153	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
154	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
155	αι. ΙΖ'	(τέλη-άρχες ΙΖ')	
156	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
160	αι. ΙΗ'	(άρχες)	
164	αι. ΙΗ'		
170	αι. ΙΗ'	(τέλη-άρχες ΙΘ')	
171	αι. ΙΖ'	(άρχες)	
172	αι. ΙΗ'	(τέλη-άρχες ΙΘ')	
180	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	χρ.γφ. Κ. Κωνσταντοπούλου
188	αι. ΙΘ'	(1885)	
260	αι. ΙΘ'	(1867)	
261	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνού

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

904	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χρ.γφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
906	αι. ΙΘ'	(1816)	χρ.γφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καὶ Θεοκλήτου ἱερομον.
910	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
912	αι. ΙΘ'	(1820-1830)	
919	αι. ΙΖ'	(1687)	χρ.γφ. Κοσμᾶ Μακεδόνος
923	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
927	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	χρ.γφ. Δαμασκηνού Ἀγραφορενδινώτου
928	αι. ΙΘ'	(1827)	
937	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	χρ.γφ. Μητροφάνους μοναχοῦ
944	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
947	αι. ΙΖ'	(τέλη-άρχες ΙΗ')	
950	αι. ΙΘ'	(1815-1825)	
952	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
953	αι. ΙΘ'	(1815-1825)	
954	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
955	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
957	αι. ΙΘ'	(1815-1830)	
958	αι. ΙΗ'	(1767)	χρ.γφ. Μακαρίου Παλαιολόγου
965	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
967	αι. ΙΗ'	(άρχες)	

- 969 αί. ΙΗ' (1730-1750)
- 970 αί. ΙΘ' (1815-1825) χργφ. Θεοφάνους μοναχοῦ
- 972 αί. ΙΗ' (μέσα) χργφ. Ἰγνατίου ζωγράφου
- 974 αί. ΙΗ'
- 977 αί. ΙΘ' (1815-1820)
- 978 αί. ΙΘ' (1820-1830)
- 980 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 984 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 985 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 986 αί. ΙΘ' (1815-1830)
- 988 αί. ΙΘ' (1815-1830)
- 992 αί. ΙΘ' (1820-1840)
- 993 αί. ΙΖ' (1680) χργφ. Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη
- 994 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 995 αί. ΙΗ' (ἀρχές)
- 996 αί. ΙΗ' (α' ἡμισυ)
- 997 αί. ΙΗ' (τέλη-ἀρχές ΙΘ')
- 998 αί. ΙΘ' (1815)
- 1002 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 1005 αί. ΙΗ' (ἀρχές)
- 1007 αί. ΙΗ' (μέσα-β' ἡμισυ)
- 1008 αί. ΙΖ' (δ' τέταρτο) χργφ. Μπαλασίου ἱερέως
- 1010 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 1012 αί. ΙΗ' (1768) χργφ. Μιχαήλ Δράκου
- 1016 αί. ΙΗ' (1728)
- 1017 αί. ΙΖ' (ἀρχές)
- 1018 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ) χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
- 1019 αί. ΙΗ' (1720-1740)
- 1022 αί. ΙΘ'
- 1028 αί. ΙΘ' (μέσα)
- 1032 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ) χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
- 1034 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ) χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
- 1035 αί. ΙΘ' (1865) χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
- 1036 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ) χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
- 1037 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ)
- 1038 αί. ΙΘ' (β' τέταρτο) χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
- 1045 αί. ΙΕ' (τέλη-ἀρχές ΙΖ')
- 1050 αί. ΙΘ' (μέσα)
- 1308 αί. ΙΘ' (τέλη)
1314. Τυπικαρίου Β/ ΙΙΙ αί. ΙΘ' (β' ἡμισυ)
1207. Τυπικαρίου Κοιμ. Θεοτόκου 6 αί. ΙΘ' (1837) χργφ. Ματθαίου Βατοπαϊδηνοῦ

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΜΩΝΟΣ ΠΕΤΡΑΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

1	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)
5	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)
12	αι. ΙΘ'	(1830)
13	αι. ΙΘ'	(β' ἤμισυ)
15	αι. ΙΘ'	(β' ἤμισυ)

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

2	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)	
4	αι. ΙΗ'	(1764)	χρ.φ. Μιχαήλ ἱερέως
5	αι. ΙΖ'	(τέλη)	
6	αι. ΙΗ'	(ἀρχές-β' ἤμισυ)	
8	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
11	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
14	αι. ΙΗ'	(β' τέταρτο)	
19	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
20	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	
22	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
23	αι. ΙΘ'	(1800)	
25	αι. ΙΗ'	(α' ἤμισυ)	
27 [60]	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
30 [30]	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)	
31 [31]	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)	
32 [32]	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
33 [34]	αι. ΙΗ'	(α' ἤμισυ)	
34 [35]	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
35 [38]	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
36 [43]	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)	
43 [47]	αι. ΙΗ'	(α' ἤμισυ)	
45 [55]	αι. Κ'		
46 [56]	αι. Κ'		
47 [54]	αι. Κ'	(1919)	
48 [53]	αι. Κ'	(1908 και 1919)	
49 [58]	αι. Κ'	(1908)	
51 [59]	αι. ΙΗ'	(τέλη)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

568	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	χρ.φ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
575	αι. ΙΗ'	(1764)	χρ.φ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
576	αι. ΙΘ'	(1816)	
578	αι. ΙΗ'	(β' ἤμισυ)	
579	αι. ΙΗ'	(1742)	χρ.φ. Θεοδοσίου Καπελέτη ἐκ Ναυπλίου

581	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
612	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
632	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
636	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
642	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
652	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
678	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
680	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
690	αι. ΙΘ'	(1837)	χρ.γφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
695	αι. ΙΘ'	(1834)	χρ.γφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
700	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
704	αι. ΙΘ'	(β' τέταρτο)	
710	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	
723	αι. ΙΘ'	(β' τέταρτο)	χρ.γφ. Νικολάου Δοχειαρίτου
724	αι. ΙΘ'		
726	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	
761	αι. ΙΘ'		
764	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
767	αι. ΙΘ'	(μέσα)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
768	αι. ΙΘ'	(μέσα)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
806	αι. ΙΘ'	(μέσα)	χρ.γφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
808	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
812	αι. ΙΘ'	(γ' τέταρτο)	
829	αι. ΙΘ'	(μέσα)	χρ.γφ. (προσθήκες) Ἰωάσαφ Διονυσιάτου
831	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
837	αι. ΙΘ'		
896	αι. ΙΘ'-Κ'		
919	αι. ΙΘ'		
1052	αι. ΙΘ'-Κ'		

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

15	αι. ΙΘ'	(1813)	χρ.γφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
16	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	
20	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
25	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
26	αι. ΙΗ'	(1800)	
32	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
34	αι. ΙΘ'	(1820)	
35	αι. ΙΗ'	(τέλη 1790-1800)	χρ.γφ. Ἀνδρέου ἱερέως Χίου
36	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
37	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
40	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	

42	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
46	αι. ΙΘ'	(1874)	
62	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
69	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
98	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
101	αι. ΙΕ'	(τέλη-άρχες Ις')	
132	αι. ΙΗ'	(1774)	χργφ. Δημητρίου Λώτου
133	αι. ΙΘ'	(1844)	
252	αι. ΙΘ'	(1835-1840)	
256	αι. ΙΘ'	(1887-1889)	
269	αι. ΙΘ'	(τέλη)	
274	αι. ΙΘ'	(άρχες και τέλη ΙΗ')	
297	αι. ΙΘ'	(τέλη-άρχες Κ')	
301	αι. ΙΘ'	(β' ἥμισυ)	
361	αι. Κ'	(1913)	
376	αι. ΙΘ'	(1897)	
409	αι. ΙΘ'	(τέλη)	
433	αι. Κ'	(1903)	
435	αι. ΙΘ'	(τέλη-άρχες Κ')	
439	αι. Κ'	(1910)	
487	αι. Κ'	(άρχες)	
504	αι. Κ'	(1908)	
539	αι. ΙΘ'	(1890)	
541	αι. Κ'	(1916)	
544	αι. Κ'	(άρχες)	
546	αι. Κ'	(άρχες)	
597		(ράκελος)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

395	αι. Ις'	(β' ἥμισυ)	
396	αι. Ις'	(β' ἥμισυ)	χργφ. Φωκά λαμπαδαρίου
397	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
399	αι. ΙΔ'	(μέσα)	
405	αι. ΙΗ'	(β' τέταρτο)	
406	αι. ΙΗ'	(α' ἥμισυ)	
408	αι. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
415	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
418	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
420	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
421	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
422	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
424	αι. ΙΘ'	(α' τέταρτο)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου

425	αι. Ις'	(τέλη)	
433	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	
434	αι. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
435	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
436	αι. Ις'		
437	αι. ΙΗ'	(1757)	χργφ. Χρυσάνθου ιερομονάχου
441	αι. ΙΘ'	(α' δεκαετία)	χργφ. Ψηγίνου ἐκ κώμης Ζαγοράς
445	αι. Ις'	(1536)	χργφ. Φωκᾶ ἀναγνώστου
446	αι. ΙΗ'	(1757)	χργφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ
447	αι. ΙΗ'	(μέσα)	χργφ. Μιχαήλ ιερέως Χίου
448	αι. Ις'	(τέλη-ἀρχές ΙΖ')	χργφ. Βενεδικτου Ἐπισκοποπούλου
449	αι. ΙΖ'	(τέλη 1700)	χργφ. Δανιήλ μοναχοῦ;
453	αι. ΙΕ'	(τέλη)	
455	αι. ΙΕ'	(τέλη-ἀρχές Ις')	
456	αι. ΙΕ'	(1443)	χργφ. Γεωργίου διακόνου Γαλατάκη
457	αι. ΙΔ'	(β' ἡμισυ)	
459	αι. Ις'	(1592)	
460	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
588	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
590	αι. ΙΘ'	(περὶ τὸ 1825)	
591	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
630	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
632	αι. ΙΘ'	(α' τέταρτο)	χργφ. Θεοφάνους μοναχοῦ
742	αι. Ις'-ΙΘ'		(σπαράγματα)
769	αι. ΙΘ'	(1885)	χργφ. Παντελεήμονος Πελοποννησίου

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΡΑΚΑΛΛΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

216	αι. ΙΘ'	(1819)	
217	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ-τέλη)	
218	αι. ΙΖ'	(τέλη-ἀρχές ΙΗ')	
222	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ
230	αι. ΙΘ'	(1821)	χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
234	αι. ΙΖ'	(1685)	χργφ. Δαμιανοῦ Βατοπαιδηνοῦ
236	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
237	αι. ΙΖ'	(β' ἡμισυ)	
238	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	
240	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

122	αι. ΙΕ'	(α' ἡμισυ)	
123	αι. ΙΔ'	(τέλη)	
125	αι. ΙΕ'-Ις'		

126	αι. ΙΘ'	(1812)
133	αι. ΙΖ'	(τέλη)
134	αι. ΙΖ'	(τέλη)
137	αι. ΙΖ'	(άρχες)
251	αι. ΙΘ'	(άρχες)

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΣΤΑΥΡΟΝΙΚΗΤΑ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

164	αι. ΙΗ'	(1749)	χργφ. Νικηφόρου Ιερομονάχου
165	αι. ΙΖ'	(1665-1685)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
168	αι. ΙΗ'	(1700-1715)	
234	αι. ΙΗ'	(μέσα-β' ἡμισυ)	
236	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
237	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	
239	αι. ΙΘ'	(β' ἡμισυ)	
240	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
242	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
248	αι. ΙΘ'	(1867)	
249	αι. ΙΘ'	(μέσα)	
21ρ	αι. ΙΘ'	(1875)	
24ρ	αι. ΙΘ'	(1872-1891)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΙΒΗΡΩΝ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

949	αι. ΙΖ'	(τέλη-άρχες ΙΗ')	
951	αι. ΙΖ'	(β' ἡμισυ)	χργφ. Γερμανού Νέων Πατρῶν
952	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
958	αι. ΙΘ'	(1808)	χργφ. Δαμασκηνού Ἀγραφορενδινιώτου
959	αι. ΙΗ'	(1768)	
961	αι. ΙΖ'	(τέλη)	
968	αι. ΙΗ'	(1724)	χργφ. Ἀντωνίου Οικονόμου
970	αι. ΙΖ'	(1686)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
973	αι. ΙΕ'	(άρχες)	
974	αι. ΙΕ'	(α' ἡμισυ)	
976	αι. Ις'	(α' ἡμισυ)	
981	αι. ΙΗ'	(άρχες)	
982	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
983	αι. ΙΗ'	(1762)	χργφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ
984	αι. ΙΕ'	(μέσα)	
985	αι. ΙΕ'	(1425)	χργφ. Μανουήλ Βλατηροῦ
987	αι. ΙΗ'	(μετὰ τὸ 1731)	
993	αι. ΙΖ'	(μέσα)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
998	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
999	αι. ΙΗ'	(τέλη-άρχες ΙΘ')	

- 1002 αί. ΙΘ' (1820 περίπου)
- 1003 αί. ΙΗ' (α' ἡμισυ)
- 1004 αί. ΙΖ'
- 1007 αί. ΙΖ' (1605) χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου
- 1008 αί. ΙΖ' (τέλη-ἀρχές ΙΗ')
- 1009 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 1010 αί. ΙΗ' (1755) χργφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ
- 1012 αί. ΙΗ' (1737) χργφ. Εὐαγγελينوῦ Σκοπελίτου
- 1013 αί. ΙΘ' (ἀρχές)
- 1017 αί. ΙΗ' (τέλη περί τὸ 1795) χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
- 1019 αί. ΙΗ' (τέλη)
- 1023 αί. ΙΖ' (α' ἡμισυ)
- 1026 αί. ΙΗ' (τέλη)
- 1027 αί. ΙΗ' (δ' τέταρτο)
- 1028 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 1030 αί. ΙΘ' (ἀρχές)
- 1032 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 1034 αί. ΙΖ' (μέσα)
- 1035 αί. ΙΗ'
- 1036 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ)
- 1038 αί. ΙΗ' (τέλη)
- 1039 αί. ΙΗ' (1748) χργφ. Ἰγνατίου
- 1045 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 1047 αί. ΙΗ' (δ' τέταρτο)
- 1049 αί. Ις' (β' ἡμισυ)
- 1052 αί. ΙΖ' (περί τὸ 1680) χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
- 1054 αί. ΙΖ' (μέσα)
- 1062 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 1067 αί. ΙΗ' (δ' τέταρτο)
- 1069 αί. ΙΗ' (1700-1720· α' ἡμισυ)
- 1071 αί. ΙΗ' (1780) χργφ. Γρηγορίου ἱερομονάχου
- 1072 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 1076 αί. ΙΗ' (τέλη)
- 1083 αί. ΙΗ' (μέσα)
- 1090 αί. ΙΖ' (1677) χργφ. Ἰωβάσκου Βλάχου
- 1093 αί. ΙΗ' (δ' τέταρτο)
- 1096 αί. ΙΖ' (τέλη-ἀρχές ΙΗ')
- 1105 αί. ΙΘ' (ἀρχές)
- 1120 αί. ΙΕ' (1458) χργφ. Μανουὴλ Χρυσάφη
- 1123 αί. ΙΗ' (ἀρχές)
- 1124 αί. ΙΘ' (1815)
- 1126 αί. ΙΘ' (1810 περίπου) χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου;

1129	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
1132	αι. ΙΗ'	(β' ἥμισυ)	χργφ. Θεοδούλου μοναχοῦ
1134	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χργφ. Χριστοφόρου πρωτοσυγκέλλου Σερρών
1140	αι. ΙΗ'	(β' ἥμισυ)	
1144	αι. Ις'	(τέλη-ἀρχές ΙΖ')	χργφ. Γερασίμου Ἀγιορείτου
1147	αι. ΙΗ'	(ἀρχὴ β' ἡμίσεος)	
1148	αι. ΙΗ'	(1732)	χργφ. Διονυσίου ιερομονάχου
1149	αι. ΙΗ'	(β' ἥμισυ)	
1151	αι. ΙΖ'	(μέσα)	χργφ. Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν ⁶
1153	αι. Ις'	(τέλη-ἀρχές ΙΖ')	
1157	αι. ΙΗ'	(1769)	χργφ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
1160	αι. ΙΗ'		
1164	αι. ΙΗ'	(α' τέταρτο)	
1169	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	
1172	αι. Ις'		
1176	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
1178	αι. ΙΖ'	(τέλη)	
1180	αι. ΙΖ'	(β' ἥμισυ)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
1183	αι. ΙΖ'	(1692)	χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας
1186	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
1191	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
1193	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
1194	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
1197	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
1198	αι. ΙΖ'	(α' τέταρτο)	χργφ. Γαβριὴλ μοναχοῦ ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου
1199	αι. Ις'	(α' ἥμισυ)	
1202	αι. ΙΕ'	(α' ἥμισυ)	
1207	αι. ΙΗ'	(β' ἥμισυ)	
1214	αι. ΙΖ'	(β' ἥμισυ)	
1217	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
1220	αι. ΙΖ'	(τέλη-ἀρχές ΙΗ')	
1222	αι. ΙΖ'	(β' ἥμισυ)	
1223	αι. Ις'	(τέλη)	
1224	αι. ΙΖ'	(β' ἥμισυ)	χργφ. Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφου
1225	αι. ΙΖ'	(β' τέταρτο)	
1227	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
1228	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ-μέσα)	
1232	αι. ΙΖ'	(α' ἥμισυ)	
1234	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
1236	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
1238	αι. Ις'	(μέσα)	
1244	αι. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	

1245	αί. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
1247	αί. ΙΖ'	(α' ἡμισυ)	
1250	αί. ΙΖ'	(περὶ τὸ 1770)	χργφ. Μπαλατιῶν ἱερέως
1252	αί. ΙΘ'	(1802)	χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου
1262	αί. ΙΗ'	(τέλη)	
1267	αί. ΙΗ'	(ἀρχές)	
1268	αί. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
1269	αί. ΙΘ'	(ἀρχές)	
1271	αί. ΙΖ'	(β' τέταρτο· καὶ τέλη ΙΗ')	
1272	αί. ΙΘ'	(περὶ τὸ 1810)	
1273	αί. ΙΗ'	(μέσα)	
1274	αί. Ις'	(μέσα)	
1275	αί. ΙΗ'	(τέλη)	
1276	αί. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
1280	αί. Ις'	(μέσα)	
1285	αί. Ις'	(β' ἡμισυ)	
1286	αί. ΙΗ'	(ἀρχές)	χργφ. Ἀθανασίου Θεσσαλονικέως
1287	αί. ΙΖ'	(β' ἡμισυ)	
1290	αί. ΙΖ'	(α' ἡμισυ)	
1291	αί. Ις'	(τέλη)	χργφ. Ἀνδρέου Σκορδίλη
1293	αί. ΙΖ'	(τέλη)	
1294	αί. Ις'	(μέσα)	
1295	αί. Ις'	(β' ἡμισυ)	
1297	αί. ΙΗ'	(1739)	χργφ. Μελχισεδέκ ἱεροδιακόνου Παντοκρατορηνοῦ
1298	αί. ΙΖ'	(ἀρχές)	
1300	αί. ΙΖ'	(τέλη)	
1301	αί. ΙΗ'	(τέλη)	χργφ. Ἰωάσαφ ἱερομονάχου Βατοπαιδηνῶ
1302	αί. Ις'	(τέλη)	
1303	αί. ΙΗ'-ΙΘ'	(φάκελος)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

1272	αί. ΙΗ'	(1738)	χργφ. Γεωργίου Σαμιώτου
1279	αί. ΙΗ'		
1298	αί. ΙΘ'	(1818)	χργφ. Γρηγορίου λαμπαδαρίου
1371	αί. ΙΘ'		
1372	αί. ΙΘ'		
1399	αί. ΙΘ'	(1834)	χργφ. Ἀνθίμου προηγουμένου Βατοπαιδηνῶ;
1400	αί. ΙΘ'	(1825)	χργφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνῶ
1421	αί. ΙΖ'		
1425	αί. Ις'	(1575)	χργφ. Στοῦ ἱερέως
1427	αί. ΙΘ'	(1810)	χργφ. Νικηφόρου Καντουνιαρή
1497	αί. ΙΕ'	(1445)	χργφ. Νικολάου ἱερομνήμονος Κορίνθου
1527	αί. ΙΕ'		

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

206	αι. ΙΖ'	(περί το 1685-1700)	χρ.γφ. Κοσμᾶ ἱερομονάχου
211	αι. Ις'	(1545-1565)	
214	αι. ΙΕ'	(1433)	
216	αι. ΙΗ'	(1760)	χρ.γφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΧΙΑΝΔΑΡΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

145	αι. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
-----	---------	--------------	--

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

Ε 128	αι. ΙΗ'	(1741)	χρ.γφ. Ἀγαπίου
Η 112	αι. ΙΖ'		
Η 136	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	
Θ 153	αι. ΙΗ'		
Θ 157	αι. ΙΘ'		
Ι 81	αι. ΙΖ'	(1685-1700)	χρ.γφ. Κοσμᾶ ἱερομονάχου
Ι 100	αι. ΙΕ'		
Ι 171	αι. ΙΗ'		
Ι 172	αι. ΙΗ'	(1700)	χρ.γφ. Ἀρσενίου ἐπισκόπου Κυδωνίας
Ι 184	αι. ΙΗ'		
Κ 175	αι. Ις'	(1560)	
Κ 185	αι. ΙΗ'		
Κ 188	αι. ΙΖ'		
Λ 156	αι. ΙΗ'		
Μ 22			
Μ 48			
Μ 93	αι. ΙΗ'	(1728)	χρ.γφ. Ἰωάννου λαμπαδαρίου

ΙΕΡΑΣ ΣΚΗΤΕΩΣ ΚΑΥΣΟΚΑΛΥΒΙΩΝ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΛΥΒΩΝ ΑΥΤΗΣ:

Καλύβης ἀδελφότητος Ἰωασαφαίων	20 (106)	αι. ΙΖ'
Καλύβης Μεταμορφώσεως τοῦ Γέρο-Νικοδήμου	3 (268)	αι. ΙΗ'

ΒΑΤΟΠΑΙΔΗΝΗΣ ΣΚΗΤΕΩΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ:

38	αι. ΙΗ'		
41	αι. ΙΗ'		
47	αι. ΙΘ'	(1821)	χρ.γφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗΣ ῬΟΥΜΑΝΙΚΗΣ ΣΚΗΤΕΩΣ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ:
[SCHITUL PRODROMU-ATHOS]

Στὴν παρούσα διατριβὴ οἱ ἐπόμενοι κώδικες μνημονεύονται: βάσει τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐμφαινόμενης πρώτης ἀριθμήσεως αὐτῶν, ὀφειλομένης στὸν ἀρχιδιάκονο Sebastian Barbu-Bucur, συντάκτη τοῦ σχετικοῦ καταλόγου: *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000.

- 1/68 αί. ΙΗ' (ἀρχές)
- 2/122 αί. ΙΗ' (α' ἡμισυ)
- 3/125 αί. ΙΗ' (β' ἡμισυ)
- 4/105 αί. ΙΗ' (τέλη)-ΙΘ' (ἀρχές)
- 6/93 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1831) χργφ. Anton Pann
- 11/10 αί. ΙΘ' (1840)
- 13/14 αί. ΙΘ' (1843) χργφ. Nectarie psalt
- 14/92 αί. ΙΘ' (1844) χργφ. Stefan arhimandritul
- 16/116 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1848)
- 18/7 αί. ΙΘ' (α' ἡμισυ)
- 20/119 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1851)
- 21/97 αί. ΙΘ' (1851) χργφ. G. Ucenescu
- 22/45 αί. ΙΘ' (1853-1867) χργφ. Nectarie monahul
- 24/54 αί. ΙΘ' (1863) χργφ. Ghită Ionescu
- 27/103 αί. ΙΘ' (1864) χργφ. Ioan Grigorescu
- 30/47 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1866)
- 35/111 αί. ΙΘ' (1869) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru
- 37/56 αί. ΙΘ' (1869-1877)
- 40/30 αί. ΙΘ' (1870) χργφ. Callistrat Galactionovici
- 41/6 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1872)
- 45/70 αί. ΙΘ' (πρὸ τοῦ 1873) χργφ. Popescu Costache
- 52/95 αί. ΙΘ' (1876) χργφ. Isihie ierodiaconul
- 53/96 αί. ΙΘ' (1876) χργφ. monahul Zosima Colonistul
- 54/101 αί. ΙΘ' (1876) χργφ. monahul Zosima Colonistul
- 55/100 αί. ΙΘ' (1876) χργφ. Nicandru ierodiaconul
- 56/115 αί. ΙΘ' (1876-1886) χργφ. Isihie ierodiaconul, Iacov monahul
- 57/112 αί. ΙΘ' (1876-1886) χργφ. Isihie ierodiaconul, Iacov monahul
- 60/42 αί. ΙΘ' (1877-1880)
- 64/16 αί. ΙΘ'-Κ' (1878-1901) χργφ. ieromonahul P. Balmuș
- 65/55 αί. ΙΘ'-Κ' (1878-1908) χργφ. Paisie Lambru-Isihie ieroschimonahul
- 66/75 αί. ΙΘ' (1879) χργφ. Isihie ierodiaconul, Nicandru ieromonahul, Neofit schimonahul
- 77/17 αί. ΙΘ' (1884-1889) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru
- 80/114 αί. ΙΘ' (1885) χργφ. Iacov monahul
- 82/88 αί. ΙΘ' (1886)
- 95/38 αί. ΙΘ' (1897) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru
- 97/74 αί. ΙΘ'-Κ' (1898-1901) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru Ploieșteanu
- 100/134 αί. ΙΘ' (1899) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru
- 103/25 αί. ΙΘ' (β' ἡμισυ)
- 112/67 αί. ΙΘ' (β' ἡμισυ) χργφ. Paisie ieroschimonahul
- 119/26 αί. ΙΘ' (τέλη) χργφ. Dometie ieromonahul
- 130/40 αί. Κ' (1903-1908) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru Ploieșteanu
- 133/138 αί. Κ' (1911) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru
- 137/43 αί. Κ' (1928-1932) χργφ. Varahiil schimonahul

ΜΕΓΙΣΤΗΣ ΛΑΥΡΑΣ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ (ΨΟΥΜΑΝΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ)

[MAREA LAYRÄ-ATHOS]:

3 αἰ. Κ' (1905) χργφ. ierodiaconul Isihie Petrescu

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΗΣ ΣΚΗΤΕΩΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΛΑΚΚΟΥ

[SCHITUL LACU-ATHOS]:

1 αἰ. ΙΘ' (1834-1849)

2 αἰ. ΙΘ' (1873-1874)

11 αἰ. Κ' (ἀρχές)

16 αἰ. Κ' (1908)

20 αἰ. Κ' (1909) χργφ. ierodiaconul Isihie Petrescu

21 αἰ. Κ' (1913) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru

ΕΗΡΟΠΟΤΑΜΗΝΟΥ ΚΕΛΛΙΟΥ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

[CHILIA ADORMIREA MAICII DOMNULUI, ΧΙΡΟΠΟΤΑΜΟΥ-ATHOS]:

1 αἰ. ΙΘ' (1876-1884) χργφ. ieromonahul Paisie Lambru

2 αἰ. ΙΘ' (1887) χργφ. monahul Iacov Deciu

4 αἰ. Κ' (1907) χργφ. Pasarion Şobotariul

7 αἰ. Κ' (1915) χργφ. ieromonahul Isihie Petrescu

ΒΑΤΟΠΑΙΔΗΝΟΥ ΚΕΛΛΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

[CHILIA SF. GHEORHE COLCIU-VATOPED]:

12 αἰ. Κ' (1913) χργφ. ierodiaconul Isihie Petrescu

14 αἰ. Κ' (ἀρχές) χργφ. Teofilact ieromonahul

19 αἰ. Κ' (1930) χργφ. monahul Iacov Deciu

23 αἰ. Κ' (1931) χργφ. Gavriil ieromonahul

ΒΑΤΟΠΑΙΔΗΝΟΥ ΚΕΛΛΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ

[CHILIA SF. IOAN BOTEZĂTORUL, COLCIU-VATOPED]:

1 αἰ. ΙΘ' (1887) χργφ. Serghie schimonahul

6 αἰ. Κ' (ἀρχές)

ΒΑΤΟΠΑΙΔΗΝΟΥ ΚΕΛΛΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΥΠΑΤΙΟΥ

[CHILIA SF. IPATIE-VATOPED]:

1 αἰ. ΙΘ' (1852) χργφ. George Ucenescu

4 αἰ. ΙΘ' (1878-1882) χργφ. ieroschimonahul Paisie Lambru Ploieşteanu

8 αἰ. ΙΘ' (1888-1893) χργφ. Calinic ieromonahul

9 αἰ. ΙΘ' (1889) χργφ. Dometie ierodiaconul

17 αἰ. ΙΘ'-Κ' (1897-1905) χργφ. Iacov schimonahul

18 αἰ. ΙΘ' (1898-1899) χργφ. ierodiaconul Isihie Petrescu-Cârjanu

21 αἰ. Κ' (1900)

24 αἰ. Κ' (1903) χργφ. ierodiaconul Isihie Goroveanul

31 αἰ. Κ' (1907) χργφ. ierodiaconul Onufrie Bratu

34 αἰ. Κ' (1909) χργφ. ierodiaconul Isihie Petrescu

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΜΕΤΕΩΡΩΝ:

56	αι. Ιζ'	(1580)	χρ.γφ. Νικολάου Παδιάτη
60	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
92	αι. ΙΗ'	(1772)	χρ.γφ. Γαβριήλ Ιεροδιακόνου
101	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	
164	αι. ΙΕ'	(ἀρχές)	
192	αι. ΙΕ'		
203	αι. ΙΕ'	(μέσα)	
229	αι. ΙΖ'	(τέλη)	
244	αι. ΙΗ'	(α' ἡμισυ)	
257	αι. ΙΖ'	(τέλη-ἀρχές ΙΗ')	
261	αι. ΙΖ'	(α' ἡμισυ)	
282	αι. ΙΗ'	(ἀρχές)	χρ.γφ. Ἀντωνίου Ιερέως καὶ Οἰκονόμου
295	αι. ΙΗ'	(β' ἡμισυ)	
305	αι. ΙΗ'	(μέσα)	
308	αι. Ιζ'		
310	αι. ΙΖ'	(β' ἡμισυ)	
329	αι. ΙΗ'	(περὶ τὸ 1785)	χρ.γφ. Παρθενίου Μετεωρίτου;
340	αι. ΙΗ'	(περὶ τὸ 1775)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΑΡΛΑΑΜ ΜΕΤΕΩΡΩΝ:

208	αι. ΙΕ'-Ιζ'
211	αι. ΙΕ'

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΜΕΤΕΩΡΩΝ:

19	αι. ΙΗ'		
35	αι. ΙΗ'	(1758)	
49	αι. ΙΗ'	(1793)	χρ.γφ. Ιερομονάχου Στεφάνου Δημητρίου Ζαρκιώτου
52	αι. ΙΗ'	(1743)	χρ.γφ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
55	αι. ΙΗ'	(1733)	χρ.γφ. Ἀθανασίου Ιερομονάχου Κρητός
59	αι. ΙΗ'		
60	αι. ΙΗ'		
66	αι. ΙΗ'	(γ' τέταρτο)	
112	αι. ΙΘ'	(περὶ τὸ 1820)	
127	αι. ΙΗ'		

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΜΕΤΕΩΡΩΝ:

113	αι. ΙΕ'	(τέλη)
-----	---------	--------

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΛΕΙΜΩΝΟΣ ΛΕΣΒΟΥ:

8	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
230	αι. ΙΗ'	(γύρω στὸ 1700)	χρ.γφ. Παύλου Ιερέως;

233	αι. ΙΘ'	(1819-1824 περίπου)	
234	αι. ΙΘ'	(1803)	χρ.γφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
238	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1700)	
239	αι. ΙΖ'	(1672-1673)	χρ.γφ. Σεραφεῖμ ἱερομονάχου ἐκ μονῆς Λειμῶνας
240	αι. Ις'	(1550-1600)	
243	αι. ΙΘ'	(1800-1805) - ΙΗ' (1787) - ΙΗ' (1790-1800) και ΙΘ' (γύρω στο 1800)	
245	αι. ΙΖ'	(1649)	χρ.γφ. Ἰακώβου ἀρχιερέως Γάνου και Χώρας
247	αι. ΙΘ'	(1802)	χρ.γφ. Γαβριήλ ἱερομονάχου
248	αι. ΙΗ'	(1770-1790)	
249	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1700)	
250	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1750)	χρ.γφ. Κυρίλλου Μακμαρηνοῦ πρόφην Τήνου;
251	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1750)	
253	αι. ΙΗ'	(1725-1740)	
257	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	
258	αι. ΙΖ'	(1620-1650) και Ις' (1527)	χρ.γφ. Μακαρίου διακόνου
259	αι. Ις'	(1572)	χρ.γφ. Γαβριήλ ἱερομονάχου
271	αι. ΙΖ'	(1600-1650)	
272	αι. ΙΘ'	(1816-1819)	
273	αι. Ις'	(1500-1550)	
274	αι. ΙΖ'	(γύρω στο 1600)	
277	αι. Ις'	(1550-1600)	
279	αι. ΙΗ'	(1725-1740)	
280	αι. ΙΘ'	(1816-1819)	
282	αι. Ις'	(1550-1600)	
284	αι. ΙΖ'	(γύρω στο 1600)	
285	αι. ΙΖ'	(1600-1630 περίπου)	
286	αι. ΙΖ'	(μετά τὸ 1600)	
287	αι. ΙΖ'	(γύρω στο 1600)	
293	αι. ΙΖ'	(ἀρχές)	
341	αι. ΙΗ'	(1790-1793)	
348	αι. ΙΗ'	(1771-1781)	
349	αι. ΙΗ'	(1775-1800)	
350	αι. ΙΖ'	(μετά τὸ 1600)	
459	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1700)	χρ.γφ. Παύλου ἱερέως

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ὙΨΗΛΟΥ ΛΕΣΒΟΥ:

40	αι. ΙΗ'	(γύρω στο 1750)	χρ.γφ. Νεκταρίου ἱερομονάχου
48	αι. Ις'	(1550-1600)	

ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΑΜΟΥ:

60	αι. ΙΘ'	(1805)	
64	αι. ΙΖ'	(8' τέταρτο)	

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΠΑΤΜΟΥ:

816	αι. ΙΘ'	(1812)	χρ.φ. Ίωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορικοῦ
819	αι. ΙΖ'	(μέσα)	
843	αι. ΙΗ'	(1785)	χρ.φ. Κυρίλλου ιερομονάχου

ΣΥΜΗΣ:

[εἰς κώδιξ, ἄνευ παραιτέρω προσδιορισμοῦ καὶ ταξινομηκοῦ ἀριθμοῦ· ὑπ' ἀριθμὸν Δ' κατὰ τὴν περιγραφή τῶν Ν. Χαβιαρᾶ - Β. Μελιδώνη· αι. ΙΖ']

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΓΡΙΤΣΑΝΗ (ΖΑΚΥΝΘΟΣ):

2	αι. ΙΖ'-ΙΗ'		χρ.φ. Πέτρου Πελοποννησίου;
11	αι. ΙΖ'- ΙΗ'		
18	αι. ΙΗ'-ΙΘ'		
19	αι. ΙΗ'-ΙΘ'		
20	αι. ΙΖ'-ΙΗ'		
21β	αι. ΙΖ'-ΙΗ'		
22	αι. ΙΗ'-ΙΘ'		
32	αι. ΙΘ'		
33	αι. ΙΘ'	(1809)	
36	αι. ΙΘ'	(1808)	χρ.φ. Κυρίλλου Δρούστρα

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ ΎΔΡΑΣ:

597	αι. ΙΖ'	(τέλη)	
599	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	
604	αι. ΙΘ'	(1823)	χρ.φ. Γεωργίου Μάνου
605	αι. ΙΘ'	(1823)	χρ.φ. Γεωργίου Μάνου
612	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	
617	αι. ΙΘ'	(α' ἡμισυ)	χρ.φ. Γεωργίου Μάνου
618	αι. ΙΘ'	(1804)	χρ.φ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
620	αι. ΙΗ'	(τέλη-ἀρχές ΙΘ')	
629	αι. ΙΘ'	(ἀρχές)	
632	αι. ΙΗ'	(1796)	χρ.φ. Ἀναγνώστου Πάνου Οἰκονόμου
723	αι. ΙΘ'	(1833)	χρ.φ. Γεωργίου Μάνου

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ ΚΥΠΡΟΥ:

14	αι. ΙΗ'	(τέλη-ἀρχές ΙΘ')	χρ.φ. Σιλβέστρου Κυκκώτου
23	αι. ΙΗ'	(τέλη)	χρ.φ. Σιλβέστρου Κυκκώτου;
24	αι. ΙΖ'-ΙΗ'		χρ.φ. Παύλου ιερέως
28;			

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΚΥΠΡΟΥ:

4	αι. ΙΗ'	(τέλη)	
---	---------	--------	--

6	αι. ΙΗ' (τέλη)	χρ.γφ. Σιλβέστρου Κυκκώτου
16	αι. ΙΗ' (ἀρχές)	
20	αι. ΙΘ' (1817)	χρ.γφ. Νεοφύτου Σιναΐτου ζωγράφου τοῦ Κρητός

ΓΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΧΡΥΣΟΡΡΟΓΙΑΤΙΣΣΗΣ ΚΥΠΡΟΥ:

1	αι. ΙΘ'
6	αι. ΙΘ'

ΓΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ ΚΥΠΡΟΥ:

1	αι. ΙΗ' (ἀρχές)	
2	αι. ΙΗ' (μέσα)	
3	αι. ΙΖ'-ΙΗ'	
4	αι. ΙΣ' (μέσα)	
13	αι. ΙΗ' (1794)	χρ.γφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
16	αι. ΙΘ' (1858)	χρ.γφ. Ἰγνατίου ἱεροδιακόνου τῆς μονῆς Μαχαίρας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΥΠΡΟΥ - ΛΕΥΚΩΣΙΑ:

24	αι. ΙΗ' (1798)	χρ.γφ. Εὐθυμίου Κυκκώτου
45;		
51;		
52;		
101	αι. ΙΘ' (1816)	

ΕΚΚΚΑΗΣΙΑΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΑΝΝΑΒΙΟΥΣ ΠΑΦΟΥ:

[εἰς κῶδιξ, ἀνευ ταξινομητοῦ ἀριθμοῦ]

ΓΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΚΙΤΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ:

19	αι. ΙΗ'
20	αι. ΙΗ' (μέσα)
31	αι. ΙΗ' (ἀρχές)
43	αι. ΙΖ'-ΙΗ'
58	αι. ΙΗ'

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΥΠΡΟΥ:

64	αι. ΙΗ'
----	---------

ΓΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ:

1	αι. ΙΗ' (γ' τέταρτο)	χρ.γφ. Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βεροίας
2	αι. ΙΗ' (γ' τέταρτο)	χρ.γφ. Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βεροίας
5	αι. ΙΗ' (1780 περίπου)	
6	αι. ΙΗ' (β' ἡμισυ-ἀρχές ΙΘ')	
7	αι. ΙΗ'	
10	αι. ΙΗ' (α' ἡμισυ)	

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ - ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΕΡΑΣ ΜΗ-
ΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

10 αί. ΙΗ' (τέλη)

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

14 αί. ΙΘ'

30 αί. ΙΗ'

64 αί. ΙΘ'

99β αί. ΙΗ'

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

2 αί. ΙΗ'

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΒΛΑΤΑΔΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

46 αί. Ις' (1551) *χρ.γφ. Λεοντίου μοναχού*

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΙΣΣΗΣ:

200 αί. ΙΗ'

204 αί. Ις' (τέλη-άρχες ΙΖ')

205 αί. ΙΗ'

206 αί. ΙΘ'

207 αί. ΙΖ'

210 αί. ΙΗ'

211 αί. ΙΗ'

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΟΜΠΛΟΥ ΠΑΤΡΩΝ:

2 αί. ΙΘ' (1819) *χρ.γφ. Αντωνίου Κυπρίου*

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΑΓΙΟΥ:

2 αί. ΙΖ' (1682) *χρ.γφ. Ανθίμου ιερομονάχου εκ Θεσσαλίας*4 αί. ΙΗ' (1770-1790) *χρ.γφ. Γερολύμου εκ Κεφαλληνίας*5 αί. ΙΘ' (1811) *χρ.γφ. Αποστόλου Κώνστα Χίου*9 αί. ΙΘ' (1820-1830) *χρ.γφ. Ιωάννου αναγνώστου*

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ ΑΡΟΑΝΙΑΣ (ΣΟΠΟΤΟΥ):

16 αί. ΙΗ' (1710-1740)

23 αί. ΙΗ'

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΡΟΑΝΙΑΣ (ΣΟΠΟΤΟΥ):

3Π/79 αί. ΙΗ' (τέλη)

ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ:

893	αι. ΙΗ'	(1747)	χρ.γφ. Δαβίδ Σκοπελίτου
899	αι. ΙΔ'	(τέλη)	
902	αι. ΙΖ'	(1692)	χρ.γφ. Παύλου Ιερέως Σκοπελίτου
904	αι. ΙΕ'		
906	αι. ΙΕ'		
928	αι. ΙΕ'	(γ' τέταρτο)	
962	αι. ΙΗ'	(β' ήμισυ)	
963	αι. ΙΖ'	(α' ήμισυ)	
1944	αι. ΙΘ'	(α' ήμισυ)	
2061	αι. ΙΔ'	(α' ήμισυ)	
2062	αι. ΙΔ'	(τέλη-άρχες ΙΕ')	
2216	αι. ΙΗ'		
2220	αι. ΙΗ'	(1745)	χρ.γφ. Γερμανού Ιερομονάχου εκ μονής αγίας Τριάδος
2401	αι. ΙΕ'	(δ' τέταρτο)	
2406	αι. ΙΕ'	(1453)	χρ.γφ. Ματθαίου μοναχού και δομειστικού
2432	αι. ΙΗ'		
2444	αι. ΙΕ'	(άρχες)	
2456	αι. ΙΔ'		
2458	αι. ΙΔ'	(1336)	
2600	αι. ΙΔ'	(α' ήμισυ)	
2611	αι. ΙΙΙ'		
2622	αι. ΙΕ'		
2980	αι. ΙΖ'	(1667)	χρ.γφ. Ίωσηφ Ιερομονάχου
3324	αι. ΙΖ'	(1629)	χρ.γφ. Γαλακτίωνος μοναχού

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΕΤΟΧΙΟΥ ΠΑΝΑΓΙΟΥ ΤΑΦΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ:

403	αι. ΙΗ'	(1771)	χρ.γφ. Σεραφείμ Μυτιληναίου προηγουμένου Λαύρας
489	αι. ΙΗ'	(1741)	χρ.γφ. Νεοφύτου Ιερομονάχου
623	αι. ΙΗ'	(1792)	χρ.γφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος
704	αι. ΙΘ'		χρ.γφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος
712	αι. ΙΘ'	(1837)	χρ.γφ. Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος
744	αι. ΙΘ'	(1817-1818)	χρ.γφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΨΑΧΟΥ:

Φάκελος Δ'	αι. ΙΘ'	χρ.γφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου
------------	---------	------------------------------

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ:

7	αι. ΙΖ'	(γύρω στο 1650)
---	---------	-----------------

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ:

19	αι. ΙΗ'	(1730)	χρ.γφ. Γρηγορίου Ιερέως και πρωτοπαπᾶ Χαλδίας
----	---------	--------	---

- 2791 (173) αι. ΙΔ'-ΙΕ'
2792 (174) αι. ΙΗ'-ΙΘ'

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ:

- 2 αι. ΙΘ'

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΙΚΕ ΠΑΙΔΟΥΣΗ (ΑΘΗΝΑ):

- 2 αι. ΙΗ' (1780-1800) χργφ. Γεωργίου Δήμου 'Αγαλοπούλου

ΣΥΛΛΟΓΗΣ OCTAVE ΚΑΙ MELPO MERLIER (ΑΘΗΝΑ):

- 3 αι. ΙΗ' (γύρω στὸ 1700) χργφ. Παύλου Ιερέως
6 αι. ΙΗ' (1790-1800)
7 αι. ΙΘ' (1805) χργφ. Δημητρίου Λώτου
8 αι. ΙΘ' (1805-1815)
9 αι. ΙΘ' (1816-1820)
11 αι. ΙΘ' (1832) χργφ. Ματθαίου Βατοπαιδηγού
12 αι. ΙΗ' (1730-1750)

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΣΠΥΡΟΥ ΛΟΒΕΡΔΟΥ:

- 51 [372] αι. ΙΘ' (1800) χργφ. Δημητρίου Λώτου

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΔΕΣΙΟΥ ΚΟΥΒΑ:

- 100 αι. ΙΖ'

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ:

- 7 αι. ΙΕ'

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ. ΤΜΗΜΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
ΑΝΑΝΙΑΔΟΥ:

- 3 αι. ΙΘ' (1811) χργφ. 'Αποστόλου Κώνστα Χίου
6 αι. ΙΖ' (1680) χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας

ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ:

- 308 αι. ΙΗ' (1790-1800)
555 αι. ΙΗ' (τέλη-ἀρχές ΙΘ')

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΒΡΑΑΜ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ:

- 129 αι. ΙΗ' χργφ. 'Αντωνίου Ιερέως καὶ Οικονόμου

ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΟΡΟΥΣ ΣΙΝΑ:

- 292
299
300
303

308 (1256)	αι. ΙΔ' (1309)	χρ.γφ. Ἰωάννου Κουκουζέλη
312 (1469)	αι. ΙΖ' (1689)	χρ.γφ. Κοσμᾶ Ἰβηρίτου
1273	αι. ΙΔ'	
1297	αι. ΙΖ' (1655)	χρ.γφ. Δημητρίου Ἰωάννου
1300	αι. ΙΖ' (1660)	χρ.γφ. Κοσμᾶ Ἀλεξτροπολίτου
1417	αι. ΙΖ' (περὶ τὸ 1660)	χρ.γφ. Γερασίμου ἱερομονάχου Ὑαλινᾶ
1440	αι. ΙΖ' (περὶ τὰ 1657-58)	χρ.γφ. Γερασίμου ἱερομονάχου Ὑαλινᾶ
1441	αι. ΙΘ' (1802)	χρ.γφ. Δημητρίου Λώτου
1445	αι. ΙΖ'	χρ.γφ. Δημητρίου Νταμιά [τιμῆμα]
1449	αι. ΙΖ' (μετὰ τὸ 1682)	χρ.γφ. Πέτρου Μπερεκέτη
1477	αι. ΙΗ' (1720-1760)	
1480	αι. ΙΖ' (1625)	χρ.γφ. Ἰακώβου ἀρχιερέως Γάνου καὶ Χώρας
1524	αι. ΙΖ' (περὶ τὰ 1620-40)	
1530	αι. ΙΖ'	χρ.γφ. Δημητρίου Νταμιά [τιμῆμα]
1552	αι. ΙΕ' (1475-1490)	χρ.γφ. Θεοδώρου Ροδακηνοῦ
1563	αι. ΙΖ'	

ΜΑΡΚΙΑΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ:

Gr. II 154 (Coll. 442)	αι. ΙΖ'
Gr. II 156 (Coll. 443)	

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΝΕΑΠΟΛΕΩΣ ΙΤΑΛΙΑΣ:

II E 27	αι. ΙΘ' (α' ἤμισυ)
---------	--------------------

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΒΕΝΕΤΙΑΣ:

26	αι. ΙΗ' (τέλη)
----	----------------

ΠΑΡΙΣΙΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ (SUPPLÉMENT GREC):

1017		
1046	αι. ΙΗ' (1795)	
1136	αι. ΙΘ' (1819)	
1138	αι. ΙΘ' (1820;)	
1321	αι. ΙΖ' (τέλη-ἀρχές ΙΗ')	
1332	αι. ΙΗ' (1791)	
1333	αι. ΙΗ' (1783)	χρ.γφ. Δημητρίου Λώτου

ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΟΞΦΟΡΔΗΣ:

Ms. Auct. T. 6.1 (S.C. 24726)	αι. ΙΖ' (ἀρχές)	
Ms. E.D. Clarke 13 (S.C. 18375)	αι. Ις'-ΙΖ'	
Ms. E.D. Clarke 14 (S.C. 18376)	αι. Ις' (1553)	
Ms. Gr. liturg. e. 4 (S.C. 36615)	αι. ΙΗ'	
Ms. Gr. liturg. e. 5	αι. ΙΗ'-ΙΘ'	
Ms. Gr. Liturg. f. 4	αι. ΙΗ' (1791)	χρ.γφ. Μανουήλ Κρητός Κυδωνιαίου
Ms. Lincoln College Gr. 22	αι. Ις'	

ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΔΑΝΙΑΣ:

Α'. Kongelige Bibliotek (Royal Library) Copenhagen [Ny Kgl. Saml.]:

NKS 4466,4^ο αϊ. ΙΖ' χργφ. Ἰωάννου Καμπάζουρνα
NKS 2747,2^ο αϊ. ΙΗ' (β' ἡμισυ)

Β'. IGLM University of Copenhagen:

IGLM Ms. 1,8^ο αϊ. ΙΗ'
IGLM Ms. 3,8^ο αϊ. ΙΘ' (1800) χργφ. Ἰωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορηνοῦ
IGLM Ms. 6,8^ο αϊ. ΙΘ' χργφ. Ἰωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορηνοῦ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ῬΩΣΣΙΑΣ:

117 αϊ. ΙΗ' (1729-1731) χργφ. Γερμανοῦ ἱερομ. ἐκ μονῆς ἀγίας Τριάδος Ὀλύμπου
126 αϊ. ΙΕ' (β' ἡμισυ)
130 αϊ. ΙΗ' (ἀρχές)
132 αϊ. ΙΗ'
133 αϊ. ΙΘ' (ἀρχές)
136 αϊ. ΙΖ' (α' ἡμισυ)
188 αϊ. ΙΗ' (μέσα)
203 αϊ. ΙΗ' (ἀρχές)
237 αϊ. ΙΖ' (δ' τέταρτο)
564 αϊ. ΙΗ' (ἀρχές β' δεκαετίας)
711 αϊ. ΙΗ' (τελευταία δεκαετία)
739 αϊ. ΙΘ' (α' ἡμισυ)
742 αϊ. ΙΘ'
840 αϊ. ΙΗ' (μέσα)

ῬΩΣΣΙΚΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ:

30 αϊ. Ιζ' (δ' τέταρτο)
33 αϊ. ΙΗ' (1765) χργφ. Σταυρῆ Πρωτοψάλτου
35 αϊ. ΙΗ' (τέλη)
41 αϊ. ΙΘ' (περὶ τὰ 1830-1850)
42 αϊ. ΙΗ' (μέσα)
43 αϊ. ΙΗ' (πρὸ τοῦ 1771)
44 αϊ. ΙΗ' (1796) χργφ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ
45 αϊ. ΙΗ' (τέλη)
52 αϊ. ΙΗ' (μέσα)
54 αϊ. ΙΘ' (ἀρχές)
57 αϊ. ΙΗ' (1797) χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου
65 αϊ. ΙΘ' (1820) χργφ. Χατζῆ Πέτρου Βυζαντίου τοῦ Ἀνδρεάδου
154 αϊ. ΙΕ' (1430) χργφ. Δαβὶδ Ῥαιδεστηνοῦ

ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΕΡΜΙΤΑΖ:

ω 1163 αϊ. ΙΖ' (α' ἡμισυ)

ΑΡΧΕΙΟΥ ῬΩΣΣΙΚΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ:

Ο 129 αϊ. ΙΗ' (τέλη)

Β'. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

1. ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΑΜΗΓΩΣ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟΙ

- Ἀδάμη Μιχαήλ Γ., «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτζάνη, ἀποκειμένης νῦν ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Ζακύνθου», *ΕΕΒΣ ΔΕ'* (1966-1967), σσ. 313-365.
- Ἀλεξούδη Ἀνθίμου, μητροπολίτου Ἀμασειας, «Περιγραφή ἀρχαίου χειρογράφου κώδικος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως ΚΒ'* (1902), σσ. 260-261.
- Ἀναστασίου Γρηγορίου Γ., «Τὰ δύο μουσικὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς Γαλατάκη», *Παρνασσός ΜΒ'* (2000), σσ. 237-248 [καὶ ἀνάτυπον Ἀθήναι 2000].
- Βαρβούνη Μ. Γ., *Μουσικὰ χειρόγραφα ἰ. ν. ἀγ. Νικολάου Σάμου*, Ἀθήνα 1989.
- Βέη Νίκου Ἀ., «Καὶ ὄγδοον γνωστὸν μουσικὸν χειρόγραφον τοῦ Δημητρίου Λώτου τοῦ Χίου, Πρωτοψάλτου Σμύρνης», *Μικρασιατικὰ Χρονικά Σ'* (1955), σσ. 302-320.
- Γιαννοπούλου Ἐμμανουήλ, «Περιγραφικὸς κατάλογος χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς ἰ. μ. Τιμίου Προδρόμου Βεροίας», ἀνάτυπον ἀπὸ τὸ περιοδικὸν *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 77 (1994), Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 563-606.
- , «Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ἑνατος αὐτόγραφος κώδιξ», *Μακεδονικά ΔΑ'* (1998), σσ. 407-412 [καὶ ἀνάτυπον Θεσσαλονίκη 1998].
- Δραγούμη Μάρκου Φ., «Παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις στὸν “Κατάλογο βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς Ὁξφόρδης”», ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ *Βιβλιογραφικά*, ἔτος πρῶτον, τεύχος 1, Ἀθήναι 1972, σσ. 26-36.
- Ἰωαννίδη Κ. Δ., «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», *Κυπριακαὶ Σπουδαί Δ'* (1966), σσ. 199-246.
- , «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Συμπλήρωμα καταλόγου χειρογράφων Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί ΔΑ'* (1967), σσ. 207-253.
- Κορινθίου Γιάννη, «Ἐκκλησιαστικὸ ἑλληνικὸ μουσικὸν χειρόγραφο τῆς βιβλιοθήκης Νεαπόλεως Ἰταλίας», *Δίπτυχα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν Δ'* (1986-1987), σσ. 406-409.
- Μερλιέ Μέλπωσ Ὁ., «Ἐνα μουσικὸν χειρόγραφο τοῦ Δημητρίου Λώτου, φίλου τοῦ Κοραῆ», *Ἑλληνικά* 6 (1933), σσ. 37-51.
- Μπουμπουλίδου Φαίδωνος Κ., «Ἄγνωστος μουσικὸς κώδιξ τοῦ Πρωτοψάλτου Σμύρνης Δημ. Λώτου», στὸν συλλογικὸ τόμο *Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου (1874-1960)*, Ἀθήναι 1960, σσ. 272-279.
- Παπαγεωργίου Σπυριδώνος, «Τὰ ἐν Ἑνετίᾳ μουσικὰ χειρόγραφα», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Β', ἀριθμὸς 23-24, Ἀθήναι 15-31 Μαρτίου 1907, σσ. 3-4.
- Παπαγιαννοπούλου Διονυσίου Δημ., *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτζάνη*, ἐν Ἀθήναις 1937.

- Παπαδοπούλλου Χαραλάμπους, «Βυζαντινομουσικολογικά σημειώσεις ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱεῶς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990), σσ. 143-150.
- Πλεμμένου Ἰωάννου Γ., «Τὸ χειρόγραφο 'Ραιδεστηνοῦ», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 13 (1999-2000), σσ. 97-110.
- Σπάθη Γρ. Θ., *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τόμος Α', Ἀθῆναι 1975.*
- , *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τόμος Β', Ἀθῆναι 1976.*
- , *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τόμος Γ', Ἀθῆναι 1993.*
- , *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Ἅγιον Ὅρος. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν καὶ σκητῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τόμος Δ' [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].*
- , *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Μετέωρα. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].*
- , *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν ἰδιοχείρων πρωτογράφων κωδίκων βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων Γρηγορίου Πρωτοφάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας (1814-1815) [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].*
- , «Ἡ ἀσματικὴ διαφοροποίηση ὅπως καταγράφεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458 τοῦ ἔτους 1336», ἀνάτυπον ἐκ τοῦ συλλογικοῦ τόμου *ΚΒ' Δημήτρια. Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη – Παλαιολόγειος ἐποχὴ [...]*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 165-211.
- Σπάθη Πηνελόπης Γρ., «Ὁ φίλος τοῦ Κοραῖ Δημήτριος Αἰῶτος καὶ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα του», *Ὁ Ἐραμιστὴς* Γ' (1972-1973), σσ. 157-190.
- Τζέτζη Ἰ. Δ., «Τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Ἄνδρῳ μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας», *Παρνασσός* ΙΒ' (1888), σσ. 134-149 [ἡμιτελής].
- Χαβιαρᾶ Νικήτα - Μελιδῶνη Βασιλείου, «Κατάλογος μουσικῶν χειρογράφων εὕρισκομένων ἐν Σύμῃ», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Ε' (Ζ'), ἀριθ. 9-10, Ἀθῆναι 15-31 Αὐγούστου 1909, σ. 7 // ἀριθ. 11-12, Ἀθῆναι 15-30 Σεπτεμβρίου 1909, σ. 4 // ἀριθ. 13-14, Ἀθῆναι 15-31 Ὀκτωβρίου 1909, σ. 8 // ἀριθ. 17-18, Ἀθῆναι 15-31 Δεκεμβρίου 1909, σσ. 7-8 [ἡμιτελής].

- Χαλδαιάκη Ἀχιλλέως Γ., Τὰ ἐν Ὑδρα μουσικὰ χειρόγραφα ἤτοι κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Προφήτου Ἡλιοῦ Ὑδρας. Μετὰ παραρτήματος, ἐνθα κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς μοναῖς ἀγίας Τριάδος καὶ Παναγίας («Φανερωμένης» καὶ «Ζούρβας»), ὡς καὶ ἐν ἰδιωτικαῖς τισι συλλογαῖς ἀποκειμένων μουσικῶν κωδίκων [ἀνέκδοτος, πρὸς δημοσίευσιν].
- Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας (1453-1832), τόμος πρῶτος, Ἀθήνα 1975.
- , Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1453-1820). Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1980.
- Ψάχου Κ. Ἀ., «Πέτρος ὁ Βυζάντιος πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τὰ σφριζόμενα ἰδιόχειρα αὐτοῦ χειρόγραφα», Φόρμιγξ, περ. Β', ἔτος Σ' (Η'), ἀριθμὸς 13-14, ἐν Ἀθήναις 15-31 Ἰανουαρίου 1911, σσ. 2-4.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟΙ

- Barbu-Bucur Sebastian, arhid., *Manuscisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000.
- Enepekides P., «Un nouveau manuscrit de musique ecclésiastique, autographe de Demetrius Lotos, ami intime de Coray», *Ἑλληνικά* 16 (1958-1959), p. 118.
- Gastoué A., *Introduction à la paléographie musicale byzantine. Catalogue des manuscrits de musique byzantine de la bibliothèque nationale de Paris et des bibliothèques publiques de France*, Paris 1907.
- Gerzmanus Eugenius, *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus*, tomus I. Bibliotheca publica rossica, Petropolis 1996.
- , *Manuscripta graeca musica petropolitana. Catalogus*, tomus II. Bibliotheca rossicae academiae scientiarum. Archivus academiae scientiarum. Bibliotheca universitatis. Hermitage, Petropolis 1999.
- Jakovljević Andrija, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, Nicosia 1990.
- Schartau Bjarne, «Manuscripts of byzantine music in Denmark», *CIMAGL* 48 (1984), pp. 15-104.
- Tillyard H. J. W., «Some byzantine musical manuscripts at Cambridge», *The Annual of the British School of Athens* XXIII (1918-1919), pp. 194-205.
- Wilson N. G. - Stefanović D. I., *Manuscripts of byzantine chant in Oxford*, Oxford 1963.

2. ΓΕΝΙΚΟΙ ΚΑΤΑΛΟΓΟΙ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΟΙ

- Ἀθηναγόρου μητρ., τοῦ ἀπὸ μεγ. πρωτοσυγκέλλων, «Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναγίας», *ΕΕΒΣ* I'

- (1933), σσ. 236-292 / IA' (1935), σσ. 151-191 / IB' (1936), σσ. 285-316 / II' (1937), σσ. 50-64.
- Ἀλεξάνδρου Ε. Λαυριώτου, «Ἀναγραφή τοῦ περιεχομένου χειρογράφου τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας ἐν Ἄθῳ», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* Α' (1886), σσ. 453-457, 504-507.
- , «Ἀναγραφή χειρογράφου τεύχους τῆς ἐν Ἄθῳ ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* Β' (1886), σσ. 168-172.
- , «Ἀναγραφή τεύχους τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* IB' (1892), σ. 134.
- , «Ἀναγραφή τεύχους τῆς ἐν Ἄθῳ βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας ὑπ' ἀριθμ. 171, θέση Β», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* IC' (1896), σσ. 222-223, 230-231, 247-248.
- Ἀλεξούδη Ἀνθίμου, «Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις τῆς συνοικίας Κάστρου, πόλεως Βερατίου τῆς μητροπόλεως Βελεγράδων, εὑρισκομένων ἀρχαίων χειρογράφων», *ΔΙΕΕ* Ε' (1896), σσ. 352-369.
- , «Περιγραφή χειρογράφων βιβλίων τῆς ἐν Σινώπῃ ἐλληνικῆς σχολῆς», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* IE' (1895), σσ. 23-24, 39-40.
- , «Περιγραφή δύο ἀρχαίων Εὐαγγελίων», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* IO' (1899), σσ. 365-367.
- , «Κώδικες τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων. Κατάλογος μετὰ περιγραφῆς χειρογράφων κωδίκων ἐκκλησιαστικῆς ὕλης, εὑρισκομένων ἐν Βερατίῳ καὶ ἰδίως ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις τῆς συνοικίας Κάστρου, οἷον τῆς μητροπόλεως Βελεγράδων, τῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμησεως τῆς Θεοτόκου τιμωμένης, τῆς Παναγίας Εὐαγγελιστρίας, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* K' (1900), σσ. 485-486, 509-511, 525-527, 537-538, 544-545 / KA' (1904), σσ. 15-16, 55-56, 71-72, 160, 299.
- , «Περιγραφή ἀρχαίου χειρογράφου κωδικος, ἀποκειμένου ἐν τῇ ἐν Αὐλώνι τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων ἱερᾷ μονῇ τῆς Παναγίας τοῦ Σβερνέτζ», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* KB' (1902), σσ. 492-494.
- Ἀναστασίου Ἰωάννου Ε., *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων ἰ. μητροπόλεως Σάμου, Θεσσαλονίκη* 1973.
- Ἀντωνίου, μητροπολίτου πρύφῳν Ἡλείας, «Κατάλογος χειρογράφων καὶ ἐντύπων τῆς ἐν Σκιάθῳ ἰ. μονῆς Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου», *Θεολογία* AB' (1961), σσ. 534-544 [=231-244], 389-409, 608-630 / ΛΓ' (1962), σσ. 248-261, 503-519.
- Ἀτσαλου Βασιλείου, *Τὰ χειρόγραφα τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Κοσινίτσας (ἢ Εἰκοσιφοίνισσας) τοῦ Παγγαίου*, Δράμα 1990.
- Βασικύρου Ν., «Κατάλογος τῶν ἐπὶ μεμβράνης χειρογράφων τῆς παρὰ τὰς Σέρρας ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου», *NE IZ'* (1923), σσ. 97-99.
- Βέη Νίκου Ἀ., «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Θεραπναῖς μονῆς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός* Η' (1904), σσ. 93-146. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1904.

- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ἀροανείᾳ μονῆς τῶν ἁγίων Θεοδώρων», *Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός* Θ' (1906), σσ. 43-80. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1906.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Ἀθηνῶν. Μέρος Α'. Κώδικες 1-80», *Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* 6 (1906), σσ. 49-120. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1906.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς Σοπωτοῦ», *BX XX* (1913), σσ. 51-58.
- , *Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου*, τόμος Α', ἐν Ἀθήναις 1915.
- , «Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ζακύνθῳ Φωσκολιανῆς βιβλιοθήκης», *ΔΙΕΕ Η'* (1923), σσ. 566-576 / Θ' (1926), σσ. 46-65.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Λευκασίῳ μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου», *ΔΙΕΕ Θ'* (1926), σσ. 66-68 [ἡμιτελής].
- , «Τέσσαρες κώδικες ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Εὐσταθίου Ἀνανιάδου», *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Δ'* (1939), σσ. 203-216.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἀγιοπάτης Μητροπόλεως Ἀργυροκάστρου», *ΕΜΑ Δ'* (1953), σσ. 129-206.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων καὶ παλαιοτύπων τῆς Δωροθέας σχολῆς τῶν θεσσαλικῶν Τρικκάλων», *ΕΜΑ Ε'* (1955), σσ. 3-46.
- , «Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πελοποννήσῳ μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου Β'», *ΕΜΑ Ζ'* (1957), σσ. 3-33.
- , «Χειρόγραφα καὶ παλαιότυπα τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Νικολάου Τρικκάλων», *ΕΜΑ ΙΒ'* (1962), σσ. 5-22.
- , *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων*, τόμος Α', Ἀθήναι 1967.
- , *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων*, τόμος Β'. *Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς Βαρλαάμ*, Ἀθήναι 1984.
- Βρυζάκη Πέτρου [Κασσαβέτη Ἀλεξάνδρου], «Οἱ κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Ζαγοράς», *ΝΕ ΙΑ'* (1914), σσ. 303-311.
- Γερασίμου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Κυριακοῦ τῆς κατὰ τὸ ἁγιώνυμον ὄρος τοῦ Ἁθω ἱεράς καὶ μεγάλωνύμου σκήτης τῆς ἁγίας Θεομήτορος Ἄννης», *ΕΕΒΣ ΚΘ'* (1959), σσ. 87-192 / Λ' (1960-1961), σσ. 453-560. [Μανάφη Κ. Ἀ., «Πίνακες τοῦ ὡς ἄνω καταλόγου», *ΕΕΒΣ Λ'* (1960-1961), σσ. 560α'-560ιδ']. Καὶ αὐτονόμως, ἐν Ἀθήναις 1961.
- Γιαννοπούλου Νικολάου, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀλμυρῷ φιλαρχαίου Ἐταιρείας Ὁρθρου», *ΝΕ ΙΗ'* (1924), σσ. 448-450 / ΙΘ' (1925), σσ. 93-95, 262-266, 369-377.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Ξενίας», *ΝΕ Κ'* (1926), σσ. 104-107.

- Γκίνη Δημητρίου, «Κατάλογοι ἑλληνικῶν κωδίκων ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀνατολῇ», *ΕΕΒΣ ΙΑ'* (1935), σσ. 361-382.
- Γριτσοπούλου Τάσου, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς σχολῆς Δημητσάνης», *ΕΕΒΣ ΚΒ'* (1952), σσ. 183-226 / *ΚΔ'* (1954), σσ. 230-274.
- , «Χειρόγραφα τῆς μονῆς Βουλκάνου», *Πελοποννησιακά Ε'* (1962), σσ. 294-305.
- Δετοράκη Θεοχάρους Ε., «Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς πόλεως Ἡρακλείου Κρήτης», *ΕΕΒΣ ΜΓ'* (1977-1978), σσ. 188-229.
- Δημητρακοπούλου Φ. Ἀ., «Συμβολὴ εἰς τοὺς καταλόγους ἑλλήνων κωδικογράφων», *ΕΕΒΣ ΜΕ'* (1981-82), σσ. 263-312.
- Διοβουνιώτου Κ. Ἰ., «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ζαγοράς», *ΝΕ ΙΒ'* (1915), σσ. 456-473 / *ΙΓ'* (1916), σσ. 109-119, 243-251, 340-349, 444-458 / *ΙΔ'* (1917), σσ. 79-92.
- , «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας», *ΝΕΚ'* (1926), σσ. 272-290, 386-394.
- , «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης Ε. Α. Σιδερίδου, τῆς δωρηθείσης τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν», *Θεολογία ΙΒ'* (1934), σσ. 226-253.
- , «Χειρόγραφα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου», *ΕΕΒΣ ΙΔ'* (1938), σσ. 415-431.
- , «Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Β. Μυστακίδου κατάλοιπα αὐτοῦ», *ΕΕΒΣ ΙΕ'* (1939), σσ. 352-404 / *Ις'* (1940), σσ. 160-210.
- , «Τὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ε. Α. Σιδερίδου κατάλοιπα αὐτοῦ», *Θεολογία ΚΗ'* (1957), σσ. 329-345, 493-508 / *ΚΘ'* (1958), σσ. 8-17, 183-194, 347-355.
- Εὐδοκίμου Ξηροποταμνηοῦ (π. Δουρουντάκη) τοῦ Κρητός, *Κατάλογος ἀναλυτικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἁθῶ ἱερᾶς καὶ σεβασμίας βασιλικῆς πατριαρχικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ξηροποτάμου, Θεσσαλονίκη 1932.*
- Εὐθυμίου Διονυσιάτου, «Συμπληρωματικὸς κατάλογος ἑλληνικῶν χειρογράφων ἱερᾶς μονῆς Διονυσίου Ἀγίου Ὁρους», *ΕΕΒΣ ΚΖ'* (1957), σσ. 233-271.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, μητροπολίτου πρῶτην Λεοντοπόλεως «Ἀγιορειτικῶν κωδίκων σημειώματα», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς Α'* (1917), σσ. 49-62, 145-160, 374-384, 413-432, 457-472, 561-568, 617-624, 755-771 / *Β'* (1918), σσ. 167-173 / *Γ'* (1919), σσ. 552-563.
- , «Κατάλογος τῶν ἐν τῇ μονῇ Βλατέων (Τσαοῦς - Μοναστήρι) ἀποκειμένων κωδίκων», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς Β'* (1918), σσ. 97-107, 224-237, 274-283, 326-330, 386-404, 437-443, 473-475, 503-507, 708-717 / *Γ'* (1919), σσ. 29-45, 74-91, 137-150. Καὶ ἀνάτυπον, Θεσσαλονίκη 1918.
- , *Συμπλήρωμα ἀγιορειτικῶν καταλόγων Βατοπεδίου καὶ Λαύρας (Μνημεῖα Ἀγιολογικά) [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 4], Paris - Chennevières-sur-Marne 1930.*
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου - Ἀρκαδίου ἱεροδιακόνου Βατοπεδινοῦ, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεῦχος Α']*, Paris 1924.

- Ευστρατιάδου Σωφρονίου - Κουρίλα Εύλογίου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκήτης Κουσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς* [Ἄγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 5], Paris - Chennevières-sur-Marne 1930.
- Ευστρατιάδου Σωφρονίου - Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἄγιῳ Ὄρει)* [Ἄγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεύχη Β'-Γ'], Paris 1925.
- Ἐρβιτσιάνου Κ., «Κατάλογος συνοπτικὸς τῶν χειρογράφων καὶ ἰδιογράφων τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ρωμουνίας εὕρισκομένων, ἅπερ ἔμειναν ἐκ τῶν ἐν Ἰασίῳ καὶ Βουκουρεστίῳ καὶ ἀλλαχοῦ σχολῶν κατὰ τὴν 17ην καὶ 18ην ἑκατονταετηρίδα», Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Παράρτημα ΙΗ' τόμου (1888), σσ. 97-102.
- Ζακυθηνοῦ Διονυσίου, «Κατάλογος τῆς συλλογῆς Περικλέους Ζερλέντη», *ΕΕΒΣ* ΙΓ' (1937), σσ. 230-304.
- Ζώρα Γ. Θ. - Μπουμπουλίδου Φ. Κ., *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων σπουδαστηρίου βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, Ἀθῆναι 1964.
- Θεοτόκη Σ., «Κατάλογος χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ», *Ἑλληνικά* 3 (1930), σσ. 89-114, 347-380 / 4 (1931), σσ. 173-190, 399-424 / 5 (1932), σσ. 17-38.
- Καββάδα Στεφάνου Δ., *Ἡ ἐν Χίῳ βιβλιοθήκη Κοραῆ*. (Ἱστορία, κατάλογος χειρογράφων), ἐν Ἀθήναις 1933.
- Κακουλίδη Ἑλένης Δ., «Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Προδρόμου-Πέτρας στὴν Κωνσταντινούπολη», *Ἑλληνικά* 21 (1968), σσ. 3-39.
- , «Κατάλογος τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ ἐλληνικοῦ ἰνστιτούτου Βενετίας», *Θησαυρίσματα* 8 (1971), σσ. 249-273.
- Καλλιμάχου Δημητρίου, «Πατριακῆς βιβλιοθήκης συμπλήρωμα. Ἄγνωστοι κώδικες», *ΕΦ* Γ' (1912), σσ. 246-267, 309-334, 388-404 / ΙΑ' (1913), σσ. 148-160, 244-253 / ΙΒ' (1913), σσ. 385-398, 525-541 / ΙΓ' (1914), σσ. 256-272 / ΙΔ' (1915), σσ. 68-80 / ΙΕ' (1916), σσ. 357-375 / Ις' (1917), σσ. 98-108, 145-161, 466-484 / ΙΖ' (1918), σσ. 117-128, 214-233.
- Καρανικόλα Δ. Σ., «Κατάλογος χειρογράφων προερχομένων ἐκ τῆς σχολῆς Σύμης», *Ἑλληνικά* 23 (1970), σσ. 38-56.
- Κατσαροῦ Βασίλη, *Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσινίτσας)*. Ἡ Ἱστορία τῶν ἀριθμῶν [...], Σέρρες 1995.
- Κόλια Ἰωάννας, «Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἁγίου Γεωργίου τοῦ Περιστεριώτη (στὴν ἐπαρχία τῆς Τραπεζούντας)», *Ἀφιέρωμα στὸν καθηγητὴ Λίνο Πολίτη*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 205-221.
- Κομίνη Ἀθανασίου Δ., *Πίνακες χρονολογημένων πατριακῶν κωδίκων*, ἐν Ἀθήναις 1968.
- , *Πατριακὴ βιβλιοθήκη, ἥτοι νέος κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἱερᾶς μονῆς ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, τόμος Α'. Κώδικες 1-101, ἐν Ἀθήναις 1988.
- Κουρίλα Εύλογίου, Λαυριώτου, «Κατάλογος ἁγιορειτικῶν χειρογράφων», *Θεολογία* ΙΔ'

- (1936), σσ. 42-52, 114-128, 330-347 / ΙΕ' (1937), σσ. 239-248, 361-366 / ΙΖ' (1938), σσ. 74-79, 173-180, 249-261, 350-354 / ΚΑ' (1950), σσ. 269-291, 325-338, 506-525.
- Κυριακίδου Στέφανος, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαίας σχολῆς», *ΝΕ Θ'* (1912), σσ. 304-311.
- , «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ παγκυπρίου γυμνασίου», *ΝΕ ΙΑ'* (1914), σσ. 165-173.
- Κύρρη Κώστα Π., «Ἀναλυτικὸς κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου VII* (1973-1975), Λευκωσία 1975, σσ. 305-415.
- Lamberz Erich - Λίτσα Εὐθυμίου Κ., *Κατάλογος χειρογράφων τῆς βατοπεδινῆς σκήτης ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Λάμπρου Σπυρίδωνος Π., *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος πρῶτος, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1895.
- , *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, τόμος δεῦτερος, ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας 1900.
- , «Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Β'* (1898), σσ. 136-232. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1898.
- , «Κατάλογοι κωδίκων ἐν ταῖς μοναῖς τῆς νήσου Ἄνδρου ἁγίῳ Νικολάῳ καὶ Παναχράντι καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου Κορθίου», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Γ'* (1899), σσ. 92-138. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1899.
- , «Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός ς'* (1902), σσ. 159-218.
- , «Συμπληρώματα εἰς τοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους καὶ κτήτορας κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Η'* (1904), σσ. 49-62.
- , «Προσθῆκαι εἰς τὰ συμπληρώματα τῶν Ἀθηναίων κωδικογράφων», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Η'* (1904), σσ. 166-167.
- , «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῶν ἐν Ἀθήναις βιβλιοθηκῶν πλὴν τῆς Ἐθνικῆς. [Α'. Κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς. Β'. Κώδικες τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας. Γ'. Κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Ἀλεξίου Κολουβά. Δ'. Κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Σπυρ. Π. Λάμπρου]», *ΝΕ Α'* (1904), σσ. 89-96, 225-234, 353-367, 488-496 / Β' (1905), σσ. 226-235, 357-364, 490-500 / Γ' (1906), σσ. 113-121, 243-248, 447-473 / Δ' (1907), σσ. 105-112, 225-236, 368-374, 476-483 / Ε' (1908), σσ. 100-107, 305-326, 468-478 / ς' (1909), σσ. 77-101, // 230-240, 340-349, 474-482 / Ζ' (1910), σσ. 75-85, 321-337, 469-483 / Η' (1911), σσ. 80-90, 229-232, 353-358, 489-494 / Θ' (1912), σσ. 290-298, 453-465 / Ι' (1913), σσ. 181-191, 329-342, 470-481 // ΙΑ' (1914), σσ. 471-487 / ΙΒ' (1915), σσ. 105-112, 231-240, 358-369 / ΙΓ'

- (1916), σσ. 120-129, 252-259, 350-358, 459-471 / ΙΔ' (1917), σσ. 93-107, 389-398 / ΙΕ' (1921), σσ. 81-93, 272-289, 417-422 / Ις' (1922), σσ. 107-114, 326-337, 465-471 // ΙΖ' (1923), σσ. 82-91, 286-302, 400-414 / ΙΗ' (1924), σσ. 112-119, 298-305.
- , «Ἑλληνικά χειρόγραφα ἐν τῇ νήσῳ Κῶ», *ΝΕ Γ'* (1906), σσ. 482-485.
- , «Νέος κῶδιξ ἐν Ἄνδρῳ», *ΝΕ Δ'* (1907), σσ. 119-120.
- , «Οἱ κώδικες τοῦ Νικολάου Πολλάνη», *ΝΕ Δ'* (1907), σσ. 358-367.
- , «Οἱ ἐν Κοζάνῃ ἑλληνικοὶ κώδικες», *ΝΕ Ε'* (1908), σσ. 327-328.
- , «Περὶ τινῶν βαρβερινῶν κωδίκων», *ΝΕ Ε'* (1908), σσ. 451⁴-467.
- , «Οἱ κώδικες τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Τεργέστῃ ἑλληνικῆς κοινότητος», *ΝΕ ς'* (1909), σσ. 68-76.
- , «Τρεῖς κώδικες ἐν Κεφαλληνίᾳ», *ΝΕ ς'* (1909), σσ. 322-327.
- , «Ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Βουδαπέστης καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σφζόμενοι ἑλληνικοὶ κώδικες», *ΝΕ Η'* (1911), σσ. 70-79.
- , «Οἱ τρεῖς ἑλληνικοὶ κώδικες τῆς ἐν Ταυρίνῳ Βασιλικῆς βιβλιοθήκης», *ΝΕ Θ'* (1912), σσ. 466-469.
- , «Ἑλληνικὸς κῶδιξ τοῦ ἐν Βενετίᾳ πατριαρχικοῦ ἱεροσπουδαστηρίου», *ΝΕ Θ'* (1912), σσ. 194-195.
- , «Τέσσαρες ἑλληνικοὶ κώδικες ἐν τῇ μονῇ τοῦ Κασίνου ὄρους», *ΝΕ Ι'* (1913), σσ. 343-344.
- , «Τὸ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν γυμνάσιον (Collegio Greco) καὶ οἱ ἐν τῷ ἀρχεῖῳ αὐτοῦ ἑλληνικοὶ κώδικες», *ΝΕ Ι'* (1913), σσ. 3-32.
- , «Τὸ ἐν Ἰωαννίνοις Ἀρχιμανδρεῖον καὶ οἱ ἐν αὐτῷ κώδικες», *ΝΕ Ι'* (1913), σσ. 398-418.
- , «Ἡ μονὴ Καστρίτσης καὶ οἱ ἐν αὐτῇ κώδικες», *ΝΕ ΙΑ'* (1914), σσ. 28-43.
- , «Οἱ κώδικες τῆς ἐν Σάμῳ Μονῆς τοῦ Σταυροῦ», *ΝΕ ΙΑ'* (1914); σσ. 313-315.
- , «Σταχυολογία ἐκ τῶν κωδίκων τοῦ βαταβικοῦ Λουγδούνου», *ΝΕ ΙΒ'* (1915), σσ. 385-420.
- , «Ὁ Βιενναῖος κῶδιξ Phil. Graecus CCCXXI», *ΝΕ ΙΓ'* (1916), σσ. 3-22.
- , «Σημειώματα περὶ τινῶν κωδίκων τῆς μονῆς Βατοπεδίου», *ΝΕ Ις'* (1922), σσ. 427-440.
- , «Κατάλογος τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Εἰκοσιφοινίσσης εὐρισκομένων βιβλίων εἰς μεμβράναν, χειρόγραφα, χαρτὶ καὶ εἰς τύπον», *ΝΕ ΙΖ'* (1923), σσ. 306-311.
- Λάππα-Ζιζήκα Εὐρυδίκης – Ρίζου-Κουρουπού Ματούλας, *Κατάλογος ἑλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Μουσείου Μπενάκη (10ος-16ος αἰ.)*, Ἀθήνα 1991.
- Λιβαδάρα Νικολάου, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς δημοτικῆς βιβλιοθήκης Πειραιῶς», *ΔΙΕΕ ΙΑ'* (1956), σσ. 202-213.
- , «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Πάρῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς "Λογγοβάρδας"», *ΔΙΕΕ ΙΔ'* (1960), σσ. 371-392.
- Μανάφη Κ. Ἀ., «Σημείωμα περὶ τῶν συμπληρωματικῶν καταλόγων τῶν χειρογράφων τῆς ἱ. μ. Διονυσίου», *ΕΕΒΣ ΚΖ'* (1957), σσ. 387-390.

- Μανούσκα Μανούσου Ί., «Συμπληρωματικός κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἱερᾶς μονῆς Σταυρονικήτα», *ΕΕΒΣ ΚΓ* (1953), σσ. 304-311.
- , *Χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Ἀθήναι 1958.
- , «Ἑλληνικά χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Βιβλιογραφία», *ΕΕΒΣ ΔΒ* (1963), σσ. 377-419.
- Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Ἱστορικὸ καὶ παλαιογραφικὸ ἀρχειο, *Μικροφωτογραφῆσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων*, Ἀθήνα 1978.
- , *Μικροφωτογραφῆσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων Β* (1978-1980), Ἀθήνα 1981.
- , *Μικροφωτογραφῆσεις χειρογράφων καὶ ἀρχείων Γ* (1981-1983), Ἀθήνα 1985.
- , *Δελτίο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου Δ* (1984-1987), Ἀθήνα 1988.
- , *Δελτίο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου Σ* (1988-1992), Ἀθήνα 1994.
- , *Δελτίο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου Ζ* (1993-1996), Ἀθήνα 1997.
- Μοσχονᾶ Θεοδώρου Δ. [Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας], *Κατάλογοι τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης, τόμος Α*. Χειρόγραφα, Ἀλεξάνδρεια 1945.
- Μπουμπουλίδου Φαίδωνος Κ., *Κατάλογος ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων βιβλιοθήκης Σπ. Λομβέρδου*, Ἀθήναι 1961.
- Μυστακίδου Β. Ἀ., «Περιγραφή χειρογράφου», *ΕΕΒΣ Δ* (1927), σσ. 143-144.
- , «Τραπεζουντιακά. Κώδικες φροντιστηρίου. Γαβρᾶς Θεόδωρος», *ΕΕΒΣ Ζ* (1930), σσ. 79-94.
- Μωραϊτάκη Κωνσταντίνου, «Συμπληρωματικός κατάλογος κωδίκων τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου», *Ὁρθοδοξία Γ* (1935), σσ. 244-250, 327-333, 371-378, 424-430, 464-469 / *ΙΑ* (1936), σσ. 63-69, 180-184, 208-212, 272-276, 345-348 / *ΙΒ* (1937), σσ. 65-67 / *ΙΓ* (1938), σσ. 82-85, 181-184, 206-207, 246-248, 300 / *ΙΔ* (1939), σσ. 58-61, 250-251 / *ΙΕ* (1940), σσ. 59-60, 129-130 [ἡμιτελής].
- Νικολοπούλου Ἀγγελικῆς Π., «Χειρόγραφα τῆς σχολῆς Δημητσάνης εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας ἀποκείμενα», *Πελοποννησιακά ΙΒ* (1976-77), σσ. 259-267.
- Νικολοπούλου Παναγιώτου Γ., *Περιγραφή χειρογράφων κωδίκων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀριθ. 3122-3369*, Ἀθήναι 1996.
- Πάλλα Δημητρίου Ί., «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν», *Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Β* (1936), σσ. α'-οβ'.
- , *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Μέρος τρίτον. Μετὰ γενικῶν εὔρετηρίων*, Ἀθήναι 1955.
- Παντελεήμονος Λαυριώτου (εἰσαγωγικὸν σημεῖωμα Ν. Β. Τωμαδάκη. Πίνακες Κ. Ἀ. Μανάφη), «Συμπληρωματικός κατάλογος χειρογράφων κωδίκων ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας», *ΕΕΒΣ ΚΗ* (1958), σσ. 87-203.
- Παντελίδου Χρ., «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς μονῆς Κύκκου», *ΝΕ Γ* (1913), σσ. 201-208.
- Παπαγεωργίου Σπυρίδωνος, «Κατάλογος μετὰ περιγραφικῶν σημειώσεων τῶν κωδίκων τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς Ὁδησοῦ», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Η* (1904), σσ. 147-162. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1904.

- Παπαδοπούλου Ίωάννου, «Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 3 χειρόγραφον τῆς ἱεραῆς μονῆς Ὀλυμπιωτίσσης», *ΕΕΒΣ* I (1933), σσ. 95-96.
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀ., *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Σμύρνῃ βιβλιοθήκης τῆς εὐαγγελικῆς σχολῆς. Μετὰ παραρτήματος περιέχοντος καὶ τινα ἀνέκδοτα*, Σμύρνη 1877.
- , *Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη, ἤτοι γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνά τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὕρισκομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884-1888*. [Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. *Παράρτημα ΙΕ'* τόμου (1884), σσ. 1-44 / *Παράρτημα ΙΣ'* τόμου (1885), σσ. 45-84 / *Παράρτημα ΙΖ'* τόμου (1886), σσ. 85-136 / *Παράρτημα ΙΗ'* τόμου (1888), σσ. 137-212].
- , «Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ. Γ'. Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης - Παλαιογραφικαὶ σημειώσεις. Καλλιγράφοι», Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. *Παράρτημα ΙΖ'* τόμου (1886), σσ. 3-64.
- , «Κατάλογος τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων», Ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. *Παράρτημα Κ'-ΚΒ'* τόμων (1892), σσ. 76-130.
- , *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος πρῶτος*, Πετροῦπολις 1891 (= Bruxelles 1963).
- , *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος δεῦτερος*, Πετροῦπολις 1894 (= Bruxelles 1963).
- , *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος τρίτος*, Πετροῦπολις 1897 (= Bruxelles 1963).
- , *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος τέταρτος*, Πετροῦπολις 1899 (= Bruxelles 1963).
- , *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, τόμος πέμπτος*, Πετροῦπολις 1915 (= Bruxelles 1963).
- , «Ἡ ἐν τῷ νησίῳ Σωζοπόλειως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς», *BX* VII (1900), σσ. 661-695.
- , «Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων τῆς ἐν Μηλεαῖς βιβλιοθήκης», *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός* Ε' (1901), σσ. 20-74.

- , «Σημειώσεις ἐξ ἁγίου Λαυρεντίου», *Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Ε'* (1901), σσ. 115-128.
- , «Δύο κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ», *Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Η'* (1904), σσ. 5-31. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1904.
- , «Ἑλληνικοὶ κώδικες ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», *ΒΧ XVII* (1910), σσ. 414-420.
- , «Ἑλληνικοὶ κώδικες Τραπεζοῦντος», *ΒΧ XIX* (1912), σσ. 224-228.
- , «Ἑλληνικοὶ κώδικες ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς Σουμελά», *ΒΧ XIX* (1912), σσ. 282-322.
- Παπάζογλου Γεωργίου Κ., «Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων μονῆς Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους. (Συνοπτικὴ ἀναγραφή, χφφ. ἀρ. 805-1064)», *Θεολογία ΞΑ'* (1990), σσ. 443-505.
- , *Τὰ χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοινίσσης. (Κατάλογοι καὶ καταγραφές)*, Ἀθήνα 1991.
- , *Χειρόγραφα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, τόμος Α'*, Κομοτηνὴ 1993.
- , *Ἡ βιβλιοθήκη καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερραῶν*, Κομοτηνὴ 1993.
- Παπαϊωάννου Χαριλάου Ἰ., «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Ἐπετηρίς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός Θ'* (1906), σσ. 81-127. Καὶ αὐτοτελῶς, ἐν Ἀθήναις 1906.
- Πατρινέλη Χρ. Γ., «Ἑλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως», *ΕΜΑ Η'-Θ'* (1958-1959), σσ. 63-124.
- Πολίτη Λίνου, «Χειρόγραφα μοναστηρίων Αἰγίου καὶ Καλαβρύτων», *Ἑλληνικά 11* (1939), σσ. 81-108.
- , «Ἀγιορειτικὰ ἀνάλεκτα», *Ἑλληνικά 16* (1958-59), σσ. 126-136.
- , «Νέαι προσκτήσεις τῆς συλλογῆς χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», *Ἑλληνικά 16* (1958-59), σσ. 236-238.
- , «Χειρόγραφοι κώδικες ἐκ τῆς σκήτης τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου», *Ἑλληνικά 17* (1962), σσ. 340-346.
- , «Δύο χειρόγραφα ἀπὸ τὴν Καστοριά», *Ἑλληνικά 20* (1967), σσ. 29-41.
- , «Χειρόγραφα δύο ἰδιωτικῶν συλλογῶν», *Ἑλληνικά 22* (1969), σσ. 106-115.
- , *Συνοπτικὴ ἀναγραφή χειρογράφων ἐλληνικῶν συλλογῶν*, Θεσσαλονίκη 1976.
- , *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ἐπιμέλεια-Συμπληρώσεις: Π. Σωτηροῦδη - Ἀ. Σακελλαρίδου-Σωτηροῦδη)*, Θεσσαλονίκη 1991.
- (μὲ τὴ συνεργασία Μαρίας Λ. Πολίτη), *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500*, Ἀθήναι 1991.
- Πολίτη Λίνου - Κατραμάδου Μ.Δ., «Κατάλογος χειρογράφων σκήτης ἁγίου Παντελεήμονος», *Ἑλληνικά 20* (1967), σσ. 349-386.
- Πολίτη Λίνου - Κόλλια Ἥλια, «Κατάλογος χειρογράφων Παναγίας Λίνδου», *Ἑλληνικά 24* (1971), σσ. 33-53.
- Πολίτη Λίνου - Μανούσκα Μ. Ἰ., «Συμπληρωματικοὶ κατάλογοι χειρογράφων Ἁγίου Ὁρους», *Ἑλληνικά 21* (1968), σσ. 109-148, 347-377/ *22* (1969), σσ. 74-105/ *23* (1970), σσ. 11-37, 251-286. Καὶ αὐτοτελῶς, Θεσσαλονίκη 1973.

- Σαβράμη Εὐαγγέλου, «Χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης Βησσανῆς-Πωγωνίου», *ΕΕΒΣ* ΙΑ' (1935), σσ. 295-305.
- Σακκελίωνος Ἰωάννου, *Πατριακὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφή τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεραρᾶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων τευχῶν [...], Ἀθήνησιν, αὐτ'.*
- Σακκελίωνος Ἰωάννου - Σακκελίωνος Ἀλκιβιάδου Ἰ., *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1892.*
- Σάρρου Δημητρίου Μ., «Παλαιογραφικὸς ἔρανος [Α'. Τρεῖς ἀγνώστοι κώδικες τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Β'. Οἱ κώδικες τοῦ Γυμνασίου Σερρών. Δ'. Κώδικες καὶ ἀρχεῖα -κυπριακὸν καὶ ἠπειρωτικόν- παρ' ἐμοὶ ἀποκείμενα]», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος* ΛΓ' (1914), σσ. 72-100.
- , «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», *ΕΕΒΣ* Η' (1931), σσ. 157-199 / Θ' (1932), σσ. 129-172.
- , «Παλαιογραφικὰ ἐρανίσματα ἐκ Θεσσαλίας», *ΕΕΒΣ* ΙΒ' (1936), σσ. 415-422.
- Σιγάλα Ἀντωνίου, *Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας, Α'. Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1939.*
- Σκουβαρᾶ Εὐαγγέλου, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς. Κατάλογος τῶν χειρογράφων. Χρονικὰ σημεῖωματα. Ἀκολουθία Παναγίας τῆς Ὀλυμπιωτίσσης. Ἐγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900), Ἀθήναι 1967.*
- Σοφιανοῦ Δημητρίου Ζ., *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, τόμος Γ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἁγίου Στεφάνου, Ἀθήναι 1986.*
- , *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, τόμος Δ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἁγίας Τριάδος (Μέρος πρῶτον - Μέρος δεύτερον), Ἀθήναι 1993.*
- Σφυρόερα Βασιλείου, «Κώδικες ἐκ Νάξου», *ΕΕΒΣ* ΛΓ' (1964), σσ. 206-225.
- Σωτηροῦδη Π., «Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Κέντρου Θεολογικῶν καὶ Ἀγιολογικῶν Μελετῶν τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης», *Ἑλληνικά* 44 (1994), σσ. 81-122.
- Τέντε Ἰωάννου, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς μονῆς Προυτοῦ», *ΝΕΓ* (1913), σσ. 289-321.
- Τσακοπούλου Αἰμιλιανοῦ, «Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου [Α'. Τμῆμα χειρογράφων Παναγίας Καμαρωτίσσης. Β'. Τμῆμα χειρογράφων ἰ. μονῆς ἁγ. Τριάδος Χάλκης. Γ'. Τμῆμα χειρογράφων Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης]», *Ὁρθοδοξία* ΚΔ' (1949), σσ. 369-380 / ΚΕ' (1950), σσ. 17-20, 56-59, 90-93, 124-128, 176-179, 224-228, 278-281, 314-318, 361-364, 369-400, 432-439, 475-483 / Κς' (1951), σσ. 31-38, 75-83, 114-117, 168-172, 208-211, 246-250, 286-301, 451-466 / ΚΖ' (1952), σσ. 45-60, 151-166, 224-247, 338-353 / ΚΗ' (1953), σσ. 65-80, 129-144, 209-245 // ΚΘ' (1954), σσ. 33-48, 150-165, 305-320, 475-490 / Λ' (1955), σσ. 69-84, 190-206, 363-371, 437-452 / ΛΑ' (1956), σσ. 79-94, 195-210, 304-320 // ΛΒ' (1957), σσ. 41-57, 194-

- 210, 371-386, 495-502 / ΔΓ' (1958), σσ. 52-61, 199-204, 321-328 / ΔΔ' (1959), σσ. 58-66, 372-378 / ΔΕ' (1960), σσ. 189-196, 253-276, 416-440 / ΔΖ' (1961), σσ. 111-131 / ΔΖ' (1962), σσ. 211-237, 374-388, 524-538 / ΔΗ' (1963), σσ. 41-56, 190-209, 400-418, 555-579.
- Τσελίκα Άγαμέμνονος, «Ἡ βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Γηροκομείου Πατρῶν», *Ἑλληνικά* 26 (1973), σσ. 282-295.
- , *Τὰ βυζαντινά καὶ μεταβυζαντινά χειρόγραφα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Χίου «Ὁ Κοραΐς»* (ἀνάτυπον ἀπὸ τὰ *Χιακὰ Χρονικά*), Ἀθήνα 1984.
- , «Καταγραφή τοῦ ἀρχείου τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων», *Δελτίο τοῦ ἱστορικοῦ καὶ παλαιογραφικοῦ ἀρχείου Ε'*, Ἀθήνα 1992.
- Φυτράκη Ἀνδρέου Ἰ., *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, ἐν Ἀθήναις 1937.
- Χαραλαμποπούλου Β. Χ., «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐλληνικῆς σχολῆς Βυτίνης», *ΔΙΕΕ* 1Δ' (1960), σσ. 393-405.
- Χαριτάκη Γεωργίου, «Κατάλογος τῶν κεχροτισμένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καΐρου», *ΕΦ* 1Ζ' (1918), σσ. 342-365.
- , «Κατάλογος τῶν χρονολογημένων κωδίκων τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Καΐρου», *ΕΕΒΣ* Δ' (1927), σσ. 109-204.
- , «Ἀγιογραφικοὶ κώδικες τῶν Μετεώρων», *ΝΕΚΑ*' (1927), σσ. 305-331.
- Ψαριανοῦ Στέλλας Λ., «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ)», *Οἰκοδομή. Ἐπετηρίς ἐκκλησιαστικῆ καὶ φιλολογικῆ*, ἔτος Β' (1959), Κοζάνη 1960, σσ. 273-313.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΟΙ

- Astruc Charles – Concasty Marie-Louise, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie le supplément grec, tome III, Nos 901-1371, Paris MCMLX* [1960].
- Benešević V., *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur, tomus I, Petropoli 1911* (= Hildesheim 1965).
- , *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur, tomus III.1, Codices numeris 1224-2150 signati, Petersburg 1917* (= Hildesheim 1965).
- Mioni Elpidius, *Bibliothecae divi Marci Venetiarum. Codices graeci manuscripti, vol. I, Pars Prior, Roma 1967*.
- , *Bibliothecae divi Marci Venetiarum. Codices graeci manuscripti, vol. I, Pars Altera, Roma 1972*.
- , *Bibliothecae divi Marci Venetiarum. Codices graeci manuscripti, vol. II, Roma 1960*.
- , *Bibliothecae divi Marci Venetiarum. Codices graeci manuscripti, vol. III, Roma 1973*.
- Moraux Paul, *Bibliothèque de la Société Turque d'histoire. Catalogue des manuscrits grecs (Fonds du Syllogos), Ankara 1964*.

- Richard Marcel, *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs*, Paris 1958.
- , *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs. Supplément I (1958-1963)*, Paris 1964.
- , *Répertoire des bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs. Troisième édition entièrement refondue par Jean-Marie Olivier*, Brepols-Turnhout 1995.
- Schartau Bjarne, *Codices graeci haunienses. Ein deskriptiver katalog des griechischen handschriftenbestandes der Königlichen Bibliothek Kopenhagen*, Copenhagen 1994.

3. ΛΟΙΠΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Ἄββακοῦ μοναχοῦ Ἀγιορείτου, «Ὅσιος Ἰωάννης Κουκουζέλης. Ἡ ἐποχή του καί ἡ ἐποχή μας», (Θεσσαλονίκη 1999).
- Ἀβούρη Στυρ. Ν., «Κρητική ἐκκλησιαστική μουσική», λήμμα στήν *ΘΗΕ*, τόμος 7ος, Ἀθήνα 1965, σσ. 1030-1031.
- Ἀγαπητοῦ Παναγιώτη Ἀ., «Ἰερώνυμος Τραγωδιστής ὁ Κύπριος: ἕνας γραφέας καί μουσικός τῆς ὀψίμης ἀναγέννησης», *Ἡ Ἑλληνική Γραφή κατά τοὺς 15ο καί 16ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 2000, σσ. 283-300.
- Ἀγγελοπούλου Λυκούργου, «Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελοῦργοί. Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ*, [Ἀθήνα 1994], σσ. 62-69.
- , «Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ», ἄρθρο στήν ἐφημερίδα: *Τὸ Βῆμα*, Κυριακή 26 Μαρτίου 1995, σσ. Β4(34)-Β5(35).
- , «Ἰωάννης Κουκουζέλης. Ὁ μεγάλος μελοποιός, θεωρητικὸς καί δάσκαλος τῶν βυζαντινῶν χρόνων», κείμενο στὸ ἀφιερωμένο στήν *Βυζαντινὴ Μουσικὴ* ἐνθετο *Ἑπτὰ Ἡμέρες* τῆς ἐφημερίδος: *Ἡ Καθημερινή*, Κυριακή 16 Ἀπριλίου 1995, σσ. 12-14.
- Ἀδάμη Μιχάλη, «Πολυφωνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ στὸ Βυζάντιο τοῦ 15ο αἰῶνα», *Μουσικολογία* 4 (1986), σσ. 51-63.
- Ἀλυγιζάκη Ἀντωνίου Ε., *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Θεσσαλονίκη 1978.
- , *Ἡ ὀκταηχία στήν ἑλληνικὴ λειτουργικὴ ὑμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985.
- , «Μορφολογικὲς παρατηρήσεις στὸ ἔργο τῶν μελοῦργῶν Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καί Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (17 αἰ.)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 71 (1988), σσ. 299-305.
- , *Ἐκκλησιαστικοὶ ἦχοι καί ἀραβοπερσικὰ μακάμια*, Θεσσαλονίκη 1990.
- , *Μελοδῆματα ἀσκήσεων Λειτουργικῆς*, Θεσσαλονίκη 1992.
- , *Ἐκθεσις παλαιῶν ἐντύπων βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Περίοδος 1820-1910*, Θεσσαλονίκη 1997-1998.

- , «Η συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έρευνα και τη διδασκαλία της εκκλησιαστικής μουσικής», *Προβλήματα και προοπτικές της ελληνικής μουσικής. Πρακτικά συμποσίου ελληνικής μουσικής. Αρχαία-Βυζαντινή-Παραδοσιακή-Νεώτερη*. Άνδρος, 28-29 Αυγούστου 1999, [Αθήναι 2000], σσ. 29-49.
- , «Ιωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης (α' ήμισυ 19' αιώνας-1866). Βίος και έργο», κείμενο στο φυλλάδιο τὸ ἐπισυναπτόμενο στὸν ψηφιακὸ δίσκο: *Ιωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγζάκη* [Τερά Μονὴ Διονυσίου - Ἁγιον Ὅρος (1998)], σσ. 2-30.
- Ἀμαργιανάκη Γεωργίου, «Κρητικὴ βυζαντινὴ καὶ παραδοσιακὴ μουσικὴ», *Κρήτη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς*, τόμος Β', Ἡράκλειο Κρήτης 1988, σσ. 319-322.
- Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν 17' μέχρι τὰ μέσα τοῦ 18' αἰώνα», *Παρουσία Τεράς Μονῆς Δοχειαρίου*, [Ἁγιον Ὅρος] 2001, σσ. 453-462.
- Ἀναγνώστου Σταυράκη Ἀ., *Ἡ λεσβιάς ψῆδῆ, ἡ ἱστορικὸν ἐγκώμιον τῆς νήσου Λέσβου, μετὰ σχολίων, καὶ παραινέσεως, καὶ χωρογραφικοῦ πίνακος ἐν τῷ τέλει, ἐν Σμύρνῃ [...] 1850.*
- Ἀναστασίου Γρηγορίου Γ., «Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ», *Ἐπτάκυκλος. Ἀρχαιολογικὸ-Φιλολογικὸ περιοδικὸ, τρίμηνη ἐκδοσις - Νοέμβριος '95, τεῦχος 1ο, σσ. 21-27.*
- Ἀντωνιάδου Εὐαγγέλου, «Περὶ τοῦ ἁσματικοῦ ἢ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονοκτίου προσευχῆς», *Θεολογία Κ'* (1949), σσ. 704-724 / *ΚΑ'* (1950), σσ. 43-56, 180-200, 339-353, 526-540 / *ΚΒ'* (1951), σσ. 386-401, 557-567.
- Ἀποστολοπούλου Θωμᾶ Κ., *Ὁ Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χῖος καὶ ἡ συμβολὴ του στὴ θεωρία τῆς μουσικῆς τέχνης. Μουσικολογικὴ θεώρησις ἀπὸ ἔποψιν ἱστορικῆ, κωδικογραφικῆ, μελοποιητικῆ καὶ θεωρητικῆ (IBM 4)*, Ἀθήνα 2002.
- Ἀριστοκλέους Θεοδώρου Μ., *Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου [...] Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες [...]*, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1866.
- Βαμβουδάκη Ἐμμανουῆλ Γ., «Τὰ ἐν τῇ βυζαντινῇ μουσικῇ “κρατήματα”», *ΕΕΒΣ Γ'* (1933), σσ. 353-361.
- Βέη Νίκου Ἀ., «Ὁ μελωδὸς Παρθένιος ὁ ἐκ Τρίκκης, ἡγούμενος τοῦ κατ' ἐξοχὴν Μετεώρου», *Μετέωρα 1* (1947), σσ. 46-49.
- Βελμιρόβιτς Μίλος, «Ἰωακείμ μοναχὸς τοῦ Χαρσιανίτου καὶ δομέστικος Σερβίας», *Ἐκκλησία ΜΑ'* (1964), σσ. 406-408.
- , «Οἱ βυζαντινὲς μουσικὲς παραδόσεις στοὺς Σλάβους», εἰς: John J. Yiannias (ἐπιμέλεια), *Ἡ βυζαντινὴ παράδοσις μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήνα 1994, σσ. 133-146 (μετάφρασις Μάρκου Φ. Δραγούμη).
- Βεργιωτῆ Γεωργίου, «Εἶναι ὁ Θεόδωρος Φωκαεὺς ὁ μελοποιὸς τῶν συντόμων “Ἀνοιξανταρίων”;», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 74* (1991), σσ. 731-739.
- Βλαχάκη Εἰρήνης, «Ὁ μουσικὸς Κοσμᾶς Βαράνης μοναχὸς Ἀγκαραθίτης», *Ἄσθη Χαρίτων. Μελετήματα ἑόρτια συγγραφέντα ὑπὸ τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας ἐπὶ τῇ πεν-*

- τακοσιετηρίδι από τῆς ιδρύσεως τῆς Ἑλληνορθόδοξου Κοινότητος Βενετίας, ἐτι δὲ ἐπὶ τῆ τεσσαρακονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ τυπωθέντα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ διορθώσεως ὑπὸ Ἡ. Νικολάου Παναγιωτάκη, Ἑνετίρσιν, ἀλῆθ' [1998], σσ. 77-82.
- Βοκοτοπούλου Π. Λ., «Λάτρος», *ΕΕΒΣ ΛΕ'* (1966-1967), σσ. 69-106.
- Βουδούρη Ἀγγέλου Λ., *Χρονικά Τυπικά τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1997.
- , *Μουσικά συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), Ἀθήναι 1998.
- , *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήναι 1998.
- , *Μουσικολογικά ἀπομνημονεύματα [...]*, Ἀθήναι 1998.
- Βουρλῆ Ἀθανασίου Θ., *Δογματικοθηϊκαὶ ὄψεις τῆς ὀρθοδόξου ψαλμοφῳδίας*, Ἀθήναι 1994.
- Γεδεῶν Μανουὴλ Ἰ., «Ἡ παρ' ἡμῖν διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως Η'* (1887-1888), σσ. 35-36.
- , «Προσθήκη εἰς τὰς περὶ Κουκουζέλη παραδόσεις», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως ΛΓ'* (1913), σσ. 36-37.
- , «Ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος Ε'», *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν Γ'* (1940), σσ. 193-205.
- , *Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφίαι περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρι Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. 36-1884. Ἐκδόσις δευτέρα ἐπισημημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχείρων σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως. Ἀνασύνταξις κειμένου, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, Πίνακες, Εὐρετήρια ὑπὸ Νικολάου Λυκ. Φωροπούλου*, Ἀθήναι 1996.
- Јаковљевић Ἀνδρέα, «Ὁ μέγας μαῖστωρ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 357-374.
- , *Δίγλωσση παλαιογραφία καὶ μελωδοί-ὑμνογράφοι τοῦ κώδικα τῶν Ἀθηνῶν 928*, Λευκωσία 1988.
- , «Κύπριοι μελωδοί, ὑμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ιε'-ιζ' αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII-XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 469-477.
- Γιαννοπούλου Γεωργίου Θ., *Νεόφυτος Κουσοκαλυβίτης. (Ὁ ἐκ Πατρῶν διδάσκαλος τοῦ Γένους)*, Πάτραι 1992.
- Γιαννοπούλου Ἐμμανουὴλ Στ., *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρῆτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].
- (Ἐισαγωγὴ, κριτικὴ ἔκδοσις κειμένου), *Ἐισαγωγὴ εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, συντεθεισὰ μὲν παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐπιδιορθωθεῖσα εἰς πολλὰ ἑλλείποντα δέ, καὶ μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ ἀπλούστερον παρὰ Γεωργίου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, ἐνὸς τῶν ἐφευρετῶν τῆς ῥηθείσης νέας μεθόδου*, Θεσσαλονίκη 2002.
- , «Ἡ εὐξείνος καὶ εὐκαρπος διάδοσις καὶ καλλιέργεια τῆς ψαλτικῆς, στίς περὶ τὸν

- Εξξείνο Πόντο περιοχές», εἰς: *Κατηγορητικὴ Διακονία. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Δ. Φράγκο*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 287-316.
- Γριτζάνη Παναγιώτου, «Περὶ τῆς ἐν Ζακύνθῳ τετραφώνου μουσικῆς, τῆς κατὰ παράδοσιν καλουμένης κρητικῆς», *Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ. Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδιδόμενον κατὰ μῆνα, ἔτος ΙΑ'*, ἀριθ. 11, ἐν Ἀθήναις, ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ 1867, σσ. 502-508.
- Γεωργιάδου Θεοδοσίου Β., *Ὁ βυζαντινὸς μουσικὸς πλοῦτος. Νέα μέθοδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, συνταχθεῖσα ἐπιμελῶς ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων ἀρχαίων μουσικῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκόντων καὶ διδασκομένων τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν, μετὰ προσθήκης καὶ τοῦ ἱστορικοῦ μέρους αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἱερῶν ἡμῶν Ἀποστόλων μέχρι σήμερον*, Ἀθήναι 1960.
- Δετοράκη Θεοχάρη Ε., «Κρῆτες μεταβυζαντινοὶ ὕμνογράφοι», *Ἀριάδνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης* 1 (1983), σσ. 236-271.
- Δοσιθέου ἀρχιμανδρίτου, *Διάταξις τῆς Ἀγρυπνίας κατὰ τὸ Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἠγιασμένου*, (Ἀθήναι) 1993².
- Δραγούμη Μάρκου Φ., «Ἡ δυτικίζουσα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μας στὴν Κρήτη καὶ στὰ Ἐπτάνησα», *Λαογραφία* ΛΑ' (1976-1978), σσ. 272-293.
- Εὐστρατιάδου Σωφρονίου, μητροπολίτου πρῶην Λεοντοπόλεως, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης *Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς *Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης*), Paris 1925.
- , «Θρᾶκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* ΙΒ' (1936), σσ. 46-75.
- , «Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαῖστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ», Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τῆς *Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, ἐν Ἀθήναις 1938.
- Ζαφειροπούλου Ζαφειρίου Ἀ., διδασκάλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, *Ὁ Γ. Λέσβιος καὶ τὸ λέσβιον αὐτοῦ σύστημα*, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας Χρήστου Ἀναστασίου, 1842
- Θέμελη Χρυσοστόμου, μητροπολίτου Μεσσηνίας, «Ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος καὶ τὸ "λέσβιον" μουσικὸν σύστημα», *Ἐκκλησία* ΕΒ' (1985), σσ. 70-73, 115-119.
- Καρά Σίμωνος Ἰ., *Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ σημειογραφία. (Μετὰ 4 παλαιῶν μουσικῶν πινάκων)*, [Ἀθήναι 1933].
- , *Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παλαιογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἑλλάδι. Διάλεξις γενομένη ἐν Λονδίῳ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1975*, Ἀθήναι 1976.
- , «Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Πρακτικὰ τοῦ ΙΕ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀθήναι-Σεπτέμβριος 1976. Π. Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία. Ανακοινώσεις Β'*, Ἀθήναι 1981, σσ. 973-984.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Θεωρητικόν, τόμος Α'*, Ἀθήναι 1982.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Θεωρητικόν, τόμος Β'*, Ἀθήναι 1982.
- , *Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήναι 1992.

- Καραγεωργοπούλου-Λιώτη 'Αλεξάνδρας, *Αναγραφή τῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἀποκειμένων βιβλίων βυζαντινῆς μουσικῆς (θεωρητικῶν τε καὶ μουσικολογικῶν) καὶ συμπλήρωμα βιβλίων βυζαντινῆς μουσικῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας Δημητρίου Σ. Γκίνη καὶ Βαλερίου Γ. Μέξα (ἐκ τῶν 3 τόμων 1800-1863)*, ἐν Ἀθήναις 1960.
- Καραγκούνη Κωνσταντίνου Χαρ., «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σκοπέλου. Μιά πρώτη προσέγγιση», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον* 43 (2003), σσ. 129-144.
- Καρακατσάνη Χαράλαμπος, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Α'. Θεωρητικὸν Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κῶδιξ 1867 τοῦ 1820 Ε.Β.Ε., Ἀθήναι, α' ἄλτ'* [1995].
- Κατζούρου Φωτίου Π., «Ἡ μεταγραφή τοῦ σιναϊτικοῦ μουσικοῦ χειρογράφου 1477», *Θεολογία ΝΕ'* (1984), σσ. 801-809.
- Κηλιτζανίδου Παναγιώτου Γ., *Μεθοδικὴ διδασκαλία θεωρητικῆ τε καὶ πρακτικῆ πρὸς ἐκμάθησιν καὶ διάδοσιν τοῦ γνησίου ἐξωτερικοῦ μέλους τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἀραβοπερσικὴν*, Θεσσαλονίκη 1978².
- Κουρίλα Εὐλογίου, «Γεράσιμος Κακαβέλας καὶ Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ πρωτομαΐστωρ», *Ἡπειρωτικὴ Ἑστία* IV (1955), σσ. 306-307.
- Κουρούση Σταύρου Ἰω., «Ὁ λόγιος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωάννης Π' ὁ Γλυκὺς (Συναγωγὴ εἰδήσεων καὶ ἀνέκδοτα αὐτοῦ ἔργα)», *ΕΕΒΣΜΑ'* (1974), σσ. 297-405.
- Κοφτεροῦ Δημ. - Τζελαϊδῆ Στυλ., «Λεσβιακὴ μουσικὴ γραφή», *Τὰ Μανταμαδιώτικα*, τεύχος 5-6, χρόνος Β', Ἰούλιος-Ὀκτώβριος, Ἀθήνα 1980, σσ. 68-70.
- Κυρομάνου Παναγιώτου Κ., «Ἡ βουλγαρικὴ μουσικὴ καὶ ὁ Ἰωάννης Κουκουζέλης», κείμενο δημοσιευμένο σὲ δεκαεὶ συνέχειες στὴν ἐφημερίδα: *Ἑστία* (Ἀθήναι, ἔτος 91ον, ἀριθμοὶ φύλλων 31356-31371), ἀπὸ Τρίτης 31ης Δεκεμβρίου 1985 ἕως Δευτέρας 20ῆς Ἰανουαρίου 1986, πάντοτε στὴν πρώτη σελίδα.
- Κωνσταντινίδη Ἀντωνίου Ἰ., «Ὁ Κωνσταντῖνος Βυζάντιος Πρωτοψάλτης καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος τῆς τετραφωνίας καὶ τοῦ λεσβίου συστήματος», *Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τεύχος 788, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 477-491.
- Κωνσταντίνου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Πελοποννησίου, *Σύντομος ἔκθεσις κατὰ τῆς γραφικῆς μουσικῆς τοῦ λεσβίου συστήματος*, ἐν Ἀθήναις, τύποις Χρήστου Ἀ. Δούκα (ὀδὸς Ἐρμού), 1849.
- Λαδᾶ Γεωργίου Γ., *Τὰ πρῶτα τυπωμένα βιβλία βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1978.
- Λάμπρου Σπυρίδωνος Π., «Σύμμικτα. Ἀμοιβαὶ διδασκάλων καὶ ρητόρων ἐπὶ τουρκοκρατίας», *ΝΕΘ'* (1912), σσ. 195-198.
- , «Σύμμικτα. Λατρῆγος πολυέλεος», *ΝΕΙ'* (1913), σσ. 348-349.
- Λαυριώτου Ἀλεξ. Ε., «Ἀκολουθία ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῶν Ἁγίων Πατέρων πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως, ἧτοι τῆς Καμίνου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* ΙΕ' (1895), σσ. 345-346.
- Λεοντῆ Δημητρίου Π., «Λέσβιοι βάρδοι τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Λεσβιακὰ. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν* Ι' (1987), σσ. 170-175.
- Λεσβίου Γεωργίου, *Ἀπάντησις πρὸς τὸν μουσικολογιώτατον πρωτοψάλτην κύριον Ζαφερίον Ἀ. Ζαφειρόπουλον, διδάσκαλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, [ἐν Ἀθήναις, τὴν 26 Ἰουνίου 1842].

- Λουκάτου Δημητρίου Σ., *Κεφαλονίτικη λατρεία*, Ἀθήναι 1946.
- , *Κεφαλληνιακή ἐκκλησιαστική μουσική (Ἀνθολόγιον)*, Ἀθήναι 1963.
- Μανούσακα Μανούσου, «Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14ου-16ου αἰῶνος (Πρωτοπαπαδες καὶ Πρωτοψάλται Χάνδακος)», *ΔΙΕΕ* 15 (1961), σσ. 149-233.
- , «Ἀνέκδοτοι στίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ», *Ἀθηνᾶ* 68 (1965), σσ. 49-72.
- Μέρτζιου Κ. Δ., «Χειρόγραφον ἐκ Χάνδακος Κρήτης τοῦ ἔτους 1624», *Κρητικά Χρονικά* ζ' (1952), σσ. 271-273.
- Μεσολωρᾶ Ἰωάννου, πρωτοπρεσβυτέρου, «Ἐνθετικές κατατοπιστικές πληροφορίες γιὰ τοὺς φίλους τοῦ δίσκου μας. Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι», ἔνθετο φυλλάδιον τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου: *Κεφαλονίτικη μουσικὴ παράδοση. Κεφαλονίτικη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἐπιμέλεια: Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάν. Μεσολωρᾶς. Ἀριέττες-Λαϊκὰ τραγούδια-Τραγούδια Κεφαλονιτῶν συνθετῶν. Ἐπιμέλεια-Διεύθυνση-Ἐνορχήστρωση: Διονύσης Ἀποστολάτος [ἔκδοσις τοῦ κεφαλληνιακοῦ Συλλόγου «Ἡ Λειβαθιά», μετὰ τὴν συμπαραστάσι τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Ἰούλιος 1992].*
- , «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Κεφαλλονιάς», *Παράδοση. Περιοδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὴν Ρωμιοσύνην*, Β' περίοδος, τόμος Δ', τεύχη 1-4 (13-16), Ἀθήνα, Ἰαν.-Δεκ. 1995, σσ. 67-84.
- Μητσάκη Κ., *Βυζαντινὴ ὕμνογραφία. Ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκην ὡς τὴν εἰκονομαχίαν*, Ἀθήνα 1986².
- Μπαλαγεώργου Δημ. Κ., «Τὸ ἄσματικὸ τυπικὸ καὶ ἡ ψαλτικὴ του παράδοση», *Σύναξι. Τριμηνιαία ἔκδοσις σπουδῆς στὴν Ὁρθοδοξίαν*, τεύχος 71, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999, σσ. 55-62.
- , «Ὁ κοσμικὸς καὶ ὁ μοναχικὸς τύπος στὴν ψαλτὴ λατρεία κατὰ τὸν ἰδ' αἰ.», *Παρνασσός* ΜΒ' (2000), σσ. 249-260 (καὶ ἀνάτυπον Ἀθήναι 2000).
- , *Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τυπικοῦ (ΙΒΜ 6)*, Ἀθήνα 2001.
- Μπεκατώρου Γεωργίου Γ., «Πολυέλεος», λῆμμα στὴν *ΘΗΕ*, τόμος 10ος, Ἀθήναι 1966-67, στ. 522.
- Μπουγάτσου Ἰωάννου Δ., *Αἱ ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων περὶ τετραφωνίας καὶ τοῦ λεσβίου συστήματος*, Ἀθήναι 1993.
- Οἰκονομίδου Δημητρίου Β., «Ἀπὸ τὰς ἑλληνο-ρουμανικὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις», *ΕΕΒΣ ΚΓ'* (1953), σσ. 450-471.
- , «Διονυσίου Φωτεινοῦ βίος καὶ ἔργον», *Μνημοσύνη* ΙΑ' (1988-1990), σσ. 83-173.
- Οἰκονόμου Φιλίππου Ἀθ., *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ψαλμωδία - Ἱστοριομουσικολογικὴ μελέτη-*, τόμος Α', Αἴγιο 1992.
- Παναγιωτάκη Νικολάου Μ., «Φραγκίσκος Διονταρίτης, Κρητικὸς μουσουργὸς τοῦ 16ου αἰῶνα», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 58 (1983), σσ. 514-519.
- , «Μαρτυρίες γιὰ τὸν Κρητικὸ μουσικοσυνθέτη Φραγκίσκο Λεονταρίτη καὶ γιὰ τὴν μουσικὴ στὴν Κρήτη τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνες τῆς βενετοκρατίας», *Κρητικά Χρονικά* Κζ' (1986), σσ. 192-245.

- , *Ἡ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Κρήτη 1990.
- , *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σσ. 9-169], Ἀθήνα 1990.
- , *Φραγκίσκος Λεονταρίτης, Κρητικὸς μουσικοσυνθέτης τοῦ δέκατου ἔκτου αἰῶνα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Βενετία 1990.
- Παναγιωτοπούλου Δ. Γ., *Θεωρία καὶ πράξις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Μέθοδος μετὰ πολλῶν ἀσκήσεων καὶ παραδειγμάτων)*, Ἀθήναι 1982³.
- Παπαδημητρίου Ἀ., «Περὶ τῆς ἐν Ἐπτανήσῳ ἰδιορρύθμου βυζαντινῆς μουσικῆς, τῆς καλουμένης κρητικῆς», εἰς: Anast. C. Orlandos (compte-rendu), *IIIème Congrès International d'Études Byzantines (Athènes 1930)*, Athènes 1932, σσ. 268-269.
- Παπαδοπούλλου Θεοδώρου, «Ἡ Κύπρος καὶ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοση», *Κυπριακαὶ Σπουδαί ΜΕ'* (1981), σσ. 335-345.
- Παπαδοπούλου Γεωργίου Ἰ., *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι, ἐν Ἀθήναις [...] 1890.*
- , *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ.Χ.)*, ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990).
- , *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995.
- Παπαδοπούλου Θωμᾶ, «Παλαίτυπα», κείμενο στὸν κατάλογο ἐκθέσεως *Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 574-585.
- Παπαδοπούλου Στυλιανοῦ Γ., *Πατρολογία, τόμος Β', Ὁ τέταρτος αἰῶνας (Ἀνατολὴ καὶ Δύση)*, Ἀθήνα 1990.
- Παπαδοπούλου-Κεραμέως Ἀθανασίου, «Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδια», *Byzantinische Zeitschrift VIII* (1899), σσ. 111-121.
- , «Μανουὴλ Χρυσάφης λαμπαδάριος τοῦ βασιλικοῦ κλήρου», *BX VIII* (1901), σσ. 526-545.
- Παπάζογλου Γεωργίου Κ., «Τὰ “βιβλία” τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἱερᾶς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγγαίου», *Μακεδονικά 27* (1990), σσ. 314-325 (= *Χειρόγραφα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, τόμος Α', Κομοτηνὴ 1993, σσ. Γ' 314-325).
- Παππᾶ Μιλτιάδου Ἐμμ., «Πέτρος ὁ Βυζάντιος († 1808)», *Ὁ Πανσέληνος. Περιοδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὴν τέχνη, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν στὴν Πιερία*, τεῦχος 6-7, (Κατερίνη, Ἀπρίλιος 2001), σσ. 80-86.
- Πατρινέλη Χρ. Γ., «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Α' Πρωτοφάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομῆστικοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1453-1821)», *Μνημοσύνη Β'* (1969), σσ. 64-93.
- Πολιτάρχη Γ. Μ., *Ἰωάννης Κουκουζέλης. Βιογραφικὸ μυθιστόρημα (β' ἔκδοσις τελικῆ μορφῆ)*, [Ἀθήναι 1977].
- , *Ἵμνογράφοι καὶ μελωδοί. Δαμασκηνός - Κουκουζέλης - Κλαδάς - Μπαλάσιος Τραπεζοῦντιος - Πελοποννήσιος - Πέτρος Βυζάντιος - Ἰάκωβος Πρωτοφάλης - Γεώργιος Κρής - Ἀντώνιος λαμπαδάριος - Κωνστάλας - Γρηγόριος Πρωτοφάλης - Χρῦσανθος Προύσης - Χουρμούζιος*, [Ἀθήναι 1980].

- Πολίτη Λίνου και Πολίτη Μαρίας, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αιώνα. Συνοπτική καταγραφή», *Δελτίο του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου* 5' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 313-645.
- Ραζή-Μαράτου Μιχαήλ, «Κατάλογος μουσουργῶν, μελοποιῶν καὶ ἱεροψαλτῶν Κεφαλλήνων [...]», *Ἑπτανησιακὸν Σάλπισμα Σπύρου Σκημιωτάτου*, Ἀθήναι 1950, σσ. 85-87.
- Ρήγα Γεωργίου Ἀ., Οἰκονόμου, *Μελωδῆματα Σκιαθοῦ τονισθέντα μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας*, ἐν Ἀθήναις 1958.
- , *Τυπικόν*, Θεσσαλονίκη 1994.
- , *Ζητήματα Τυπικοῦ*, Θεσσαλονίκη 1999².
- Ρωμανοῦ Καίτης, «Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1814», *Μουσικολογία* 1 (1985), σσ. 7-22.
- , «Ἐνα ἀρχεῖο “Κρητικῆς Μουσικῆς” στὴ Φιλαρμονικὴ Ἑταιρεία Κερκύρας», *Μουσικολογία* 12-13 (2000), σσ. 175-188.
- Σάθα Κ. Ν., *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη [...]*, τόμος Γ', ἐν Βενετία 1872.
- , *Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν βυζαντινῶν, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὸ κρητικὸν θέατρον*, ἐν Βενετία 1878 (= Ἀθήνα MCMXCIV).
- Σβορώνου Ν. Γ., «Ὁ Διονύσιος Φωτεινὸς καὶ τὸ ἱστορικὸν ἔργον αὐτοῦ», *Ἑλληνικά* 10 (1937-1938), σσ. 133-178.
- Σεφεριάδη Στυλιανοῦ, Ἰωάννης Κουκουζέλης - Ἰάκωβος Ναυπλιώτης. *Οἱ Ψάλται*, Ἀθήναι 1976.
- Σκουβαρᾶ Βαγγέλη, «Τὸ ὕμνογραφικὸν ἔργο τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Ἀλεξ. Μυραιτίδη, μετ' ἀνέκδοτα φιλολογικὰ καὶ μουσικὰ κείμενα», *Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν Ζ'* (1960), σσ. 162-272.
- Στάθη Γρ. Θ., «Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτη, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου)», *Βυζαντινά* 3 (1971), σσ. 216-251.
- , «Τὰ περὶ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν πεπραγμένα κατὰ τὸ 11ον διεθνὲς συνέδριον μουσικολογίας», *Θεολογία ΜΓ'* (1972), σσ. 881-894.
- , *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία ἐν τῇ βυζαντινῇ μελοποιᾷ καὶ ἔκδοσις τῶν κειμένων εἰς ἓν Corpus (IBM 1)*, Ἀθήναι 1977.
- , *Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας καὶ ἔκδοσις ἀνωνύμου συγγραφῆς τοῦ κώδικος Ἐηροποτάμου 357 ὡς καὶ ἐπιλογῆς τῆς Μουσικῆς Τέχνης τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα Χίου ἐκ τοῦ κώδικος Δοχειαρίου 389 (IBM 2)*, Ἀθήναι 1978.
- , *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας καὶ πανομοιότυπος ἔκδοσις τοῦ καλοφωνικοῦ στιχηροῦ τῆς Μεταμορφώσεως «Προτυπῶν τὴν ἀνάστασιν» μεθ' ὄλων τῶν ποδῶν καὶ ἀναγραμματισμῶν αὐτοῦ, ἐκ τοῦ Μαθηματαρίου τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (IBM 3)*, Ἀθήναι 1979.
- , *Μορφολογία καὶ ἔκφραση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1980.
- , «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του († 1778)», *Δακωνικά Σπουδαί* 7 (1983), σσ. 108-125.
- , «Βασιλεῦ οὐράνιε “τὰ μὲν γράμματα Γενναδίου Πατριάρχου τοῦ Σχολαρίου, τὸ δὲ μέλος Χρυσάφου τοῦ νέου...”», *Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος*

- της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος Κς' <Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Ἀνδρέαν Ἰω. Φυτράκη>, Ἀθήναι 1984, σσ. 435-453.
- , «Ὁ μαῖστωρ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης (1270 περίπου - α' ἡμ. ἰδ' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ὁ Ἐφημέριος, ἔτος ΛΔ' (1986), τεύχη 12-14), Ἀθήνα 1986.
  - , «Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο», Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986, τόμος τέταρτος, Γενεύη 1989, σσ. 431-449.
  - , «Ψάλτες οἱ ἀσίγητοι τέστιγες τῆς ἐκκλησίας», [Ἀνάτυπο ἀπ' τὰ «Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1989» (ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), σσ. ζ'-ιγ'], Ἀθήναι 1989.
  - , «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος) καὶ Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης (περὶ τὸ 1750)», κείμενο διαλέξεως (Τρίκαλα 31 Μαρτίου 1990) ἐπὶ τῆ 600ετηρίδι τῆς ἰ. μ. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ Μεγάλου Μετεώρου [ἀνέκδοτο· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].
  - , «Οἱ μοναχοὶ καὶ ἡ μουσικὴ τῆς Λατρείας», Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου Πρακτικὰ Πανελληνίου Μοναστικοῦ Συνεδρίου ("Ἁγία Μετέωρα 18-20 Ἀπριλίου 1990), Ἁγία Μετέωρα 1990.
  - , «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», Ἀνάτυπο ἀπ' τὸν Τόμο Ἀξίες καὶ Πολιτισμὸς - Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελο Θεοδώρου, Ἀθήνα 1991, σσ. 385-402.
  - , «Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ ἰζ' αἰῶνος): ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν 29ο τόμο «Ἐπίσημοι Λόγοι» περιόδου ἀπὸ 26.2.1986 ἕως 31.8.1988 (Πρυτανεῖα Μιχ. Π. Σταθοπούλου), Ἀθήνα 1992, σσ. 721-747.
  - , Φάκελος μαθήματος «Βυζαντινὴ Μουσικὴ - Ψαλτικὴ Τέχνη». Σημειώσεις πανεπιστημιακῶν παραδόσεων καὶ τέσσερις ἐνόητες -προθεωρία καὶ μελισμένα τροπάρια- ἀπὸ χειρόγραφους καὶ ἔντυπους μουσικοὺς κώδικες μετὴν βυζαντινῆ σημειογραφία, Ἀθήνα 1992.
  - , Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος): ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του, πρόγραμμα τῆς ὁμωνύμου ἢ μουσικολογικῆς σπουδῆς τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, [Ἀθήναι 1993].
  - , «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος): ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», κείμενο διαλέξεως κατὰ τὴν ὁμωνύμου ἢ μουσικολογικῆς σπουδῆς (Ἀθήναι, Παρασκευὴ 12 Νοεμβρίου 1993) [ἀνέκδοτο· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].
  - , «Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος (μέσα 15ου αἰῶνος)», εἰς Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν - Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελοῦργοί. Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος - Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος - Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ, [Ἀθήνα 1994], σσ. 33-43.
  - , «Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος (γύρω στὸ 1400)», εἰς Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν - Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυ-

- ζαντινοί Μελουργοί. Μανουήλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ, [Ἀθήνα 1994], σσ. 48-51.
- , «“ Ἡ τῶν ἤχων τερπνότης”. Ἡ χειρόγραφη παράδοση τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς, ἤτοι τῆς ἐλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοί Μελουργοί. Μανουήλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ, [Ἀθήνα 1994], σσ. 83-91.
- , «Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ἰζ' αἰῶνα, [Ἀθήνα 1995], σσ. 7-16.
- , «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ἰζ' αἰῶνα, [Ἀθήνα 1995], σσ. 17-21.
- , «Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ἰζ' αἰῶνα, [Ἀθήνα 1995], σσ. 55-61.
- , «Διακίρυξις, ἀποσταλεῖσα μὲ Πατριαρχικὴ Ἀπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Σ', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἢ Μάιον τοῦ 1815. “Περὶ τῆς Νέας Μεθόδου τῆς Μουσικῆς Τέχνης καὶ περὶ συστάσεως τοῦ κοινοῦ Μουσικοῦ Σχολείου”», ΜΟΥ.Σ.Α. Μουσικὸ περιοδικὸ τῶν φοιτητῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Ἀθῆνας, ἔτος πρῶτο, τεῦχος 1, Ἀθήνα 1995, σσ. 26-29.
- , «Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος (†1800)», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996-1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ. Ἄγιορεῖτες μελωργοὶ «παλαιοὶ τε καὶ νέοι». Μελουργοὶ τοῦ 18ου αἰῶνα. Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος – Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος, [Ἀθήνα 1996], σσ. 36-45.
- , «Ἄγιορειτικὴ μελωργία», Διεθνὲς Συμπόσιον: Τὸ Ἅγιον Ὅρος χθές-σήμερα-αὔριο, Θεσσαλονίκη 29 Ὀκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 1993, Θεσσαλονίκη 1996 [καὶ ἀνάτυπον], σσ. 291-310.
- , «Εὐαγγελίζου, γῆ, χαρὰν μεγάλην», εἰς: Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1997-1998, Σταυροδρόμιον, [Ἀθήνα 1997], σσ. 5-16.
- , Ἄγιορεῖτες μελωργοὶ. Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ. (Παράλληλες ἐκδηλώσεις τῆς Ἐκθέσεως τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ Ἁγίου Ὁρους), Θεσσαλονίκη, 26 Νοεμβρίου 1997.
- , «Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος († 23 Ἀπριλίου 1800)», Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος ΔΒ' (Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Εὐάγγελον Δ. Θεοδώρου), Ἀθήναι 1997, σσ. 317-334.
- , «Ἀλφαβητάρι βυζαντινῆς τελετουργίας καὶ ψαλτικῶν ὄρων (α'-β')», Ἐφημέριος. Μηνιαῖο περιοδικὸ γιὰ τοὺς ἱερεῖς, ἔτος ΜΘ', τεῦχος 10, Ὀκτώβριος 2000, σσ. 20-21 / τεῦχος 11, Νοέμβριος 2000, σσ. 21-22.

- , *Τερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος—Ἱδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ψάλατε συνετώς τῷ Θεῷ. Θεωρία καὶ Πράξη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Α' Πανελλήνιο Συνέδριο. Ἀθήνα, 3-5 Νοεμβρίου 2000, Κυριακὴ 5 Νοεμβρίου 2000, Τερὸς Ναὸς Ἁγίου Παντελεήμονος ὁδοῦ Ἀχαρνῶν, ὥρα 18:00, Ψάλλει ὁ Χορὸς ψαλτῶν «Οἱ Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης», πλαισιωμένοι ἀπὸ ψάλτες ἐκπροσώπους τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὸ Συνέδριο, ὑπὸ τὴν χοροαρχία τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη.*
- , «Τῆς ψαλτικῆς διάσωσμα, χαῖρε, Ἁγιον Ὅρος», Ἁγιον Ὅρος. Φύση-Λατρεία-Τέχνη. Πρακτικὰ Συνεδρίων εἰς τὸ πλαίσιον τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς Ἐκθέσεως «Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους», Α' τόμος, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 279-301.
- , «Χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», Παρουσία Τεράς Μονῆς Δοχειαρίου, [Ἁγιον Ὅρος] 2001, σσ. 267-274.
- , «Ἡ μουσικὴ τυπογραφία τῆς ψαλτικῆς τέχνης. (Εἰσαγωγή, 1820-1931)», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 211-217.
- , «Τὰ τυπογραφικὰ σημαδόφωνα τῆς μουσικῆς τυπογραφίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 218-222.
- , «Γένεση καὶ ἐξέλιξη τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας καὶ οἱ τυπογραφικὲς χαράξεις», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 237-246.
- , «Τὰ χειρόγραφα καὶ ἡ βυζαντινοσιναϊτικὴ μουσικὴ παράδοση. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 461-487.
- , «Τὰ ἀλφαβητικὰ συστήματα μουσικῆς γραφῆς γιὰ τὴ μεταγραφή τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τὴν περίοδο 1790-1850», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 488-511.
- , «Ὁ Ἰωάσαφ Ριλιώτης καὶ οἱ “ἐξηγήσεις” του σὲ κάποιες βυζαντινὲς συνθέσεις», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 512-533.

- , «'Ανάλυση τοῦ στιχηροῦ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν "Τὸν ἥλιον κρύψαντα". [Ἡ Παλαιὰ "Συνοπτικὴ" καὶ ἡ Νέα "'Αναλυτικὴ" Μέθοδος τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας]», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 534-587.
- , «Οἱ "συντημήσεις" βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 588-612.
- , «Σημειογραφημένα Ἀραβικά, Τσιγγάνικα καὶ ἄλλα τραγούδια ἀπ' τὸν Νικηφόρο Καντουιάρη», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 613-629.
- , «"Διπλοῦν μέλος". Μία παρουσίαση τῶν περιπτώσεων "Λατινικῆς Μουσικῆς" στὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 656-674.
- , «Βυζαντινὴ μουσικὴ μεταγραμμμένη στὴν πενταγραμμικὴ σημειογραφία τοῦ Κιέβου», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 688-695.
- , «Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως στὴ νέα μέθοδος», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθῆναι 2001, σσ. 696-707.
- , «Μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, ἀσξά-αυγ'», *Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Διεθνῆ συμπόσια γιὰ τὴ Μακεδονία. Β' συμπόσιο. Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων. Θεσσαλονίκη 14-20 Δεκεμβρίου 1992*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 661-668.
- , «Μουσικὰ χειρόγραφα ἱερᾶς μονῆς Διονυσίου καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ» [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].
- , «Ὁ διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς τέχνης Ματθαῖος Βατοπαιδηνός (α' ἡμ. ιθ' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]. Τερζοπούλου Κωνσταντίνου, *Ὁ Πρωτοψάλτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντίνου Βυζάντιος (†1862) καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, Ἀθήνα 2000 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

- Τζάβλα Γεωργίου, πρωτοπρεσβυτέρου, «Προφήτες-ύμνογράφοι, μελουργοί-αοιδοί», *Ὁ γλυκασμός τῶν ἀγγέλων [...]*, Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 2000, σσ. 107-113.
- Τζαρτζάνου Ἀχιλλέως Ἀ., *Γραμματική τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης διὰ τὰ ὀκτατάξια γυμνάσια, πεντατάξια προγυμνάσια καὶ ἀστικά σχολεῖα*, ἐν Ἀθήναις 1938.
- Τολίκα Ὀλυμπίας Ν., *Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1993.
- Touliatos-Banker Diane H., «Ὁ ψαλμὸς 118 στὸ Βυζάντιο καὶ στὴ Δύση», *Μουσικολογία* 4 (1986), σσ. 64-77 (μετάφρασις Καίτης Ρωμανοῦ).
- , «Ἡ πρακτικὴ ἐκτέλεσις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Μουσικολογία* 15 (2002), σσ. 129-137 (μετάφρασις Εὐγενίας Ἀκριδα).
- , «Γυναῖκες μελουργοὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βυζαντίου», *Δίφωνο. Μηνιαῖο μουσικὸ περιοδικό*, τεύχος 81 (Ἰούνιος 2002), σσ. 80 καὶ 82.
- , «Ὁ παραδοσιακὸς ρόλος τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν στὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας», *Μουσικὸς Λόγος. Ἐξαμηνιαία Ἐπιθεώρησις Μουσικῆς*, τεύχος 4 (Φθινόπωρο 2002), σσ. 3-19 (μετάφρασις Δώρας Παναγοπούλου).
- Τρεμπέλα Παναγιώτου Ν., *Ἡ γυνὴ ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ*, Ἀθήναι 1926.
- , *Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς. (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς λατρείας)*, ἐν Ἀθήναις 1961.
- , *Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, Ἀθήναι 1978².
- Τωμαδάκη Νικολάου Β., «Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Κυθωνίας (Ἀγιάς, Κυθωνίας (καὶ Κισάμου) καὶ Ἀποκορώνου)», *Κρητικὰ Χρονικά* ΙΑ' (1957), σσ. 1-42.
- Φαράσσογλου Σεραφεῖμ, πρωτοπρεσβυτέρου, «Ἰάκωβος Ναυπλιώτης. Ἄρχων Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας 1864-1942», *Οἱ ψάλτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Σειρὰ πρώτη. Ἰάκωβος Ναυπλιώτης. Εὐστάθιος Βιγγύπουλος. Κωνσταντῖνος Πρίγγος. Θρασύβουλος Στανίτσας. Βασίλειος Νικολαΐδης. Νικόλαος Δανηλίδης*, Ἀθήνα 1996, σσ. 15-33.
- , «Ἰάκωβος Ναυπλιώτης. Πρωτοψάλτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1864-1942», *Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή. Περιοδικὴ ἐκδόσις τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχιολιτῶν, τόμος πέμπτος*, Ἀθήνα 2000, σσ. 235-259.
- Φουντούλη Ἰωάννου Μ., *Λογικὴ Λατρεία*, [Ἀθήναι 1984²].
- , «Ἰδιορρυθμίαι τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τις ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος», *ΚΒ' Δημήτρια. Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιον Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη – Παλαιολόγειος ἐποχὴ [...]*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 149-163.
- Χαλδαϊάκη Ἀχιλλέως Γ., «Ὁ Ν. Δ. Λεβίδης καὶ τὸ ἀνακύψαν μουσικὸ ζήτημα κατὰ τὸν Μάιο τοῦ 1902», Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΛΣ' τόμου (1994) τοῦ περιοδικοῦ *Παρνασσός*, Ἀθήναι 1994.
- , «Ἡ μελοποίησις στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαῖστορα Ἰωάννη Κουκουζέλη», εἰς: C. Troelsgård (edit.), *Byzantine Chant: Tradition and Reform. Acts of a Meeting held at the Danish Institute at Athens, 1993. Monographs of the Danish Institute at Athens. Volume 2*, Athens 1997, pp. 173-187.
- , «Συνοπτικὴ θεώρησις τῆς ἐλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης. (Μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποκείμενα

- στην "Άνδρο μουσικά χειρόγραφα)", *Προβλήματα και προοπτικές της ελληνικής μουσικής. Πρακτικά συμποσίου ελληνικής μουσικής. Αρχαία-Βυζαντινή-Παραδοσιακή-Νεώτερη. Άνδρος, 28-29 Αυγούστου 1999, [Αθήναι 2000], σσ. 51-111 [και άνατύπο, με ιδιαίτερα σελιδαρίθμηση, Αθήναι 2000].*
- , *Δανιήλ Πρωτοψάλτης τής του Χριστού Μεγάλης Έκκλησίας (†1789). Η ζωή και τó έργο του [άνέκδοτος μονογραφία].*
- Χατζηαποστόλου Εύστρατιού Π., «Γεώργιος ó Λέσβιος και τó σύστημά του», *Άνάτυπον έκ του Ποιμένος, Μυτιλήνη, τύποις καλλιτεχνικού «Πρωινής», 1937.*
- Χατζηγιακουμή Μανόλη Κ., *Άναλυτική και κριτική βιβλιογραφία τής ελληνικής έκκλησιαστικής μουσικής. Α' Τά έντυπα μουσικά βιβλία (1820-1900). (Περιγραφική και έκδοτική δοκιμή), Αθήνα 1971.*
- , «Αυτόγραφο (1816) του "Μεγάλου Θεωρητικού" του Χρυσάνθου», *Ό Έραμιστής ΙΑ' (1974) (Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Αφιέρωμα στον Κ. Θ. Δημαρά), Αθήνα 1980, σσ. 311-322.*
- , «Άγνωστο μουσικό έντυπο του 1830», *Ό Έραμιστής ΙΙΙ' (1986), σσ. 149-150.*
- , *Η έκκλησιαστική μουσική του έλληνισμού μετά την άλωση (1453-1820). Σχεδιάγραμμα ιστορίας, Αθήνα 1999.*
- , *Μνημεία έκκλησιαστικής μουσικής. Άνθολογίες πρώτη έως δεκάτη. Τόμος πρώτος. Μέλη και σχολιασμοί. Συνθέτες-Έρμηνευτές, Αθήνα 2000.*
- , *Μνημεία έκκλησιαστικής μουσικής - Σύμμεικτα έκκλησιαστικής μουσικής - Άρχειον έκκλησιαστικής μουσικής, Αθήνα 2000/2001 [βιβλίο έκτός έμπορίου].*
- Χατζηθεοδώρου Γεωργίου Ί., *Βιβλιογραφία τής βυζαντινής έκκλησιαστικής μουσικής. Περίοδος Α' (1820-1899), Θεσσαλονίκη 1998.*
- Χατζησολωμού Σόλωνος Ί., «Τó τροπάρι τής Κασσιανής (9ος αϊ.) στην άρχική του μουσική σύνθεση, κατά τόν ύπ' άρ. 99 βυζαντινό μουσικό κώδικα τής Έρας Άρχιεπισκοπής Κύπρου (13ος αϊ.)», *Έπετηρίς του Κέντρου Έπιστημονικών Έρευνών Κύπρου ΧΙΙΙ-ΧΙΥ/1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 479-493.*
- , «Παρθένιος και Σίλβεστρος οί Κυκκώτες μουσικοί», *Έπετηρίδα Κέντρου Μελετών Έρας Μονής Κύκκου 1 (1990), σσ. 95-104.*
- , «Άσμα εις πλέξιμον στεφάνων Ματθαίου μοναχού», *Έπετηρίδα Κέντρου Μελετών Έρας Μονής Κύκκου 2 (1993), σσ. 417-440.*
- , «Δύο άγνωστοι ύμνοι του 18ου αιώνα πρós τιμήν τής Παναγίας του Κύκκου», *Έπετηρίδα Κέντρου Μελετών Έρας Μονής Κύκκου 3 (1996), σσ. 415-451.*
- , «Σωφρόνιος ó Κυκκώτης, ó λόγιος και μουσικός του 18ου αιώνα», *Έπετηρίδα Κέντρου Μελετών Έρας Μονής Κύκκου 4 (1999), σσ. 189-203.*
- Χατζιδάκι Γεωργίου Ί., *Κρητική μουσική. Ιστορία, μουσικά συστήματα, τραγούδια και χοροί, Αθήναι 1958.*
- Χουρμούζιου Στυλιανού, *Ό Δαμασκηνός, ήτοι θεωρητικόν πλήρες τής βυζαντινής μουσικής μετά γυμνασμάτων πρós πρακτικήν διδασκαλίαν έν τῷ τέλει, έν Λευκωσία 1936.*
- Χρήστου Παναγιώτου Κ., «Βλεμμύδης Νικηφόρος», λήμμα στην *ΘΗΕ*, τόμος 3ος, Αθήναι 1963, σσ. 939-944.

- , *Θεολογικά μελετήματα 4. Ύμνογραφικά*, Θεσσαλονίκη 1981.
- , *Ἑλληνική Πατρολογία*, τόμος Γ', *Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς. Δ' καὶ Ε' αἰῶνες Θεσσαλονίκη* 1987.
- Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυβράχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς*, ἐκδοθὲν ὑπὸ Παναγιώτου Γ. Πελοπίδου Πελοποννησίου διὰ φιλοτίμου συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν, ἐν Τεργέστη, ἐκ τῆς τυπογραφίας Μιχαὴλ Βάις (Michele Weis) 1832.
- Χρυσοχοῖδου Νικολάου Ἀ., «Πολυέλεος», λῆμμα στὴν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος εἰκοστός, Ἀθῆναι (1932), σ. 487.
- Ψαριανοῦ Διονυσίου Λ., μητροπολίτου Κοζάνης, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ὑμνωδίᾳ* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνωμων» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα), Ἀθῆναι 1968.
- , *Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ (Τέσσαρα ἀρθρα)*, ἐν Κοζάνῃ 1969.
- Ψάχου Κ. Ἀ., «Δημοσίευσις ἀρχαίων ἀνεκδότων χειρογράφων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Α', ἀριθ. 1, Ἀθῆναι 15 Μαρτίου 1905, σ. 4 / ἀριθ. 3-4, Ἀθῆναι 15-30 Ἀπριλίου 1905, σσ. 6-7 / ἀριθ. 6, Ἀθῆναι 31 Μαΐου 1905, σ. 3.
- , «Σημειώματα Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Γ' (Ε'), ἀριθ. 16-17-18, Ἀθῆναι 30 Νοεμβρίου, 15-31 Δεκεμβρίου 1907, σ. 9.
- , «Ἀπόστολος Κωνστάλας οὐχὶ "Κρουστάλας"», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Δ' (Ζ'), ἀριθ. 1-2, Ἀθῆναι 15-31 Ἀπριλίου 1908, σσ. 3-4.
- , *Ἡ παρασημαντικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ἥτοι ἱστορικὴ καὶ τεχνικὴ ἐπισκόπησις τῆς σημειογραφίας τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, ἐκδοσις δευτέρα ὑπερρυημένη, μετὰ ἐκτενοῦς βιογραφίας καὶ εἰσαγωγῆς συνταχθείσης ὑπὸ τοῦ ἐπιμεληθέντος τὴν ἐκδοσιν Γεωργίου Χατζηθεοδώρου καθηγητοῦ μουσικῆς, Ἀθῆναι 1978.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Adamis Michael, «An example of polyphony in byzantine music of the late middle ages», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 737-747.
- Amargianakis George, *An analysis of stichera in the deuterios modes. The stichera idiomela for the month of September in the modes deuterios, plagal deuterios, and aenano, transcribed from the manuscript Sinai 1230 (A.D. 1365)*, CIMAGL 22-23, Copenhagen 1977.
- , «The chromatic modes», *XVI Internationaler Byzantinistenkongress, Acten II/7, Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik 32/7*, Wien 1982, pp. 7-17.
- , «Some remarks on the orthography of the signs oligon, petaste, oxeia and kouphisma», *CIMAGL 44* (1983), pp. 7-15.

- Bell H. Idris, «The commentary on the psalms by Nicephorus Blemmydes», *Byzantinische Zeitschrift* XXX (1929-1930), pp. 295-300.
- Bentas Christos J., «The treatise on music by John Laskaris», *SEC* II (1971), pp. 21-27.
- Brashowanova-Stancheva Lada, «Johannes Kukuzeles», *Music in Geschichte und Gegenwart* VII (Kassel 1958), pp. 1888-1890.
- , «Proučvajija vürchu života i dejnostta na Joan Kukuzel», *Izvestija na Instituta za Muzika* VI (Bulgarska Akademija na Naukite, Sofia 1959), pp. 13-38.
- , *Die mittelalterliche bulgarische music und Joan Kukuzel*, Wien 1984.
- Buzera Alexie Al., «Anton Pann-bazul teoretic și practic sau gramatica melodică. Contribuții», *Acta Musicae Byzantinae* I,1 (Iași 1999), pp. 53-63.
- Ciobanu Gheorghe-Ionescu Marin-Moisescu Titus, «Școala muzicală de la Putna». *Manuscrisul nr. 56/544/576 I de la mănăstirea Putna. "Antologhion" (Izvoare ale muzicii românești. Vol. III. Documenta)*, București (editura muzicală) 1980.
- , «Școala muzicală de la Putna». *Manuscrisul nr. I-26/ Iași. "Antologhion" din biblioteca centrala universitară "Mihai Eminescu" - Iași (Izvoare ale muzicii românești. Vol. IV. Documenta)*, București (editura muzicală) 1981.
- Conomos Dimitri E., «The treatise of Manuel Chrysaphes», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 748-751.
- , «Slavonic church music in the Balkans and Moldavia», *International conference on Slav. Cultures and the Balkans*, Varna 1975, pp. 41-62.
- , «The penetration of byzantine chant into Moldavia», *International Congress of Slavic Studies*, Ankara 1979, pp. 45-70.
- , «Experimental polyphony, "according to the...Latin's" in late byzantine psalmody», *Early Music History*, vol. II, Cambridge 1982, pp. 1-16.
- , «The monastery of Putna and the musical tradition of Moldavia in the sixteenth century», *DOP* 36 (1982), pp. 15-28 (= *Music in Medieval Moldavia: 16th century [Collected articles by A.E. Pennington]*, Bucharest 1985, pp. 222-267).
- , *The treatise of Manuel Chrysaphes the lampadarios: on the theory of the art of chanting and on certain erroneous views that some hold about it (Mount Athos, Iviron Monastery MS 1120 [July, 1458]). (CSRMI)*, Wien 1985.
- , *The late byzantine and slavonic communion cycle: liturgy and music*, Washington (1985).
- Dévai Gabor, «The musical study of Cucuzeles in a manuscript of Debrecen», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae* III (1955), pp. 151-179.
- , «The musical study of Koukouzeles in a fourteenth century manuscript», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungariae* VI (1958), pp. 213-235.
- Dinev P., *Duchovni muzikalni tvorbi na sv. Joan Kukuzel*, Sofia 1912.
- Dmitrievskij Aleksej, *Opisanie liturgitseskich rukopisej [...]*, tom. I, *Трунда [...]*, Kiev [...] 1895 (= Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965).

- , *Opisanie liturgitseskich rukopisej [...]*, tom. III [...], *Τυπικά II* [...], Petrograd 1917 [= Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1965].
- Gertsman Evgeny Vladimirovich, *Petersburg Theoreticon*, Odessa 1994.
- Hadjisolomos S. J., *The modal structure of the 11 Eothina Anastassima ascribed to the Emperor Leo (†912)*, Nicosia-Cyprus 1986.
- , «John Koukouzelis the maistor», *Κυπριακά Θέματα Β'* (1986), σσ. 28-30.
- Hannick Christian, «Chrysaphes Manuel», *Lexicon des Mittelalters II* (1983), pp. 2048-2049.
- , «Lada Braschowanowa: Die mittelalterliche bulgarische music und Joan Kukuzel (Wiener musikwissenschaftliche Beiträge 12.) Wien-Köln-Graz: Böhlau 1984, 136 S. 22 Abbildungen», *Mitteilungen des Bulgarischen forschungsinstitutes in Österreich 2/VII/1985*, pp. 127-132.
- Hannick Christian und Wolfram Gerda, *Gabriel Hieromonachos. Abhandlung über den Kirchengesang. (CSRM I)*, Wien 1985.
- Haralam Clement, arhim., «Centenarul schimonahului Nectarie-protopsaltul Sfintului Munte», *Acta Musicac Byzantinae I,1* (Iași 1999), pp. 7-8.
- Husmann Heinrich, «Chromatik und enharmonik in der byzantinischen musik», *Byzantion LI* (1981), pp. 169-200.
- Jakovljević Andrija, «Bibliographie du chant ecclésiastique populaire Orthodoxe Serbe», *Addenda Bibliographica, Byzantinoslavica XXVI, 2* (1965), pp. 477-484.
- , «David Redestinos i Jovan Kukuzelj u srpskoslovenskim prevodima», *Recueil des travaux de l' Institut d' Études byzantines XII* (Beograd 1970), pp. 181-191.
- , «Ἰωάννης (sic) Χαρσιανίτης δομέστικος Σερβίας», *Beiträge zur Musikgeschichte Osteuropas I* (Wiesbaden 1977), pp. 261-272.
- , «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν, τόμος Β'*, Ἀθήναι 1980-1981, σσ. 72-77.
- , «Jovan (Joakim) Harsijanif monah i domestik Srbije», *Arheografski prilozi 4* (Beograd 1982), pp. 63-81.
- , «Musical works of serbian composers Stefan and Nikola the Serb from 14th c. – Bilingual Anthology of Great Laura (E-108)», *Balkanica XV, Academie serbe des sciences et des arts*, Belgrade 1984, pp. 69-82.
- , «Byzantine melodoi-hymnographers in Machairas Ms. A.4», εἰς: A.A.M. Bryer-G.S. Georghallides (edit.), «The Sweet Land of Cyprus». *Papers given at the twenty-fifth Jubilee spring symposium of Byzantine Studies (Birmingham, March 1991)*, Nicosia 1993, pp. 381-391.
- Lazarov Stefan, «Joan Kukuzel», *Enciklopedija na bŭlgarskata muzikalna Kultura (Bŭlgarska Akademija na naukite institut za muzika)*, Sofija 1967, pp. 259-260.
- Manoussakas M., «Recherches sur la vie de Jean Plousiadénos (Joseph de Méthone) (1429?-1500)», *Revue des Études Byzantines XVII* (1959), pp. 28-51.
- Moisescu Titus., *Macarie Ieromonahul, Opere I. Theoriticon*, București 1976.
- Moran Neil K., *Singers in late byzantine and slavonic painting*, Leiden 1986.

- Morgan Maureen M., «The "Three Teachers" and their place in the history of Greek Church Music», *SEC II* (1971), pp. 86-99.
- , «The musical setting of Psalm 134 - the Polyeyleos», *SEC III* (1973), pp. 112-123.
- Özkan İsmail Hakki, *Türk Müsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri. Kudüm Velveleleri*, [Istanbul 1990].
- Palikarova-Verdeil R., *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IXe au XIVE siècle)*, [MMB - Subsidia III], Copenhagen 1953.
- Pann Anton, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București 1845.
- Papacostea Victor, *Viețile Sultanilor, scriere inedită a lui Dionisie Fotino*, București 1935.
- , «Date nouă despre viața și opera lui Dionisie Fotino», *Balcania VII*, 2 (1944), pp. 311-331.
- Patrinelis Christos, «Protopsaltae, Lampadarii, and Domestikoi of the Great Church during the post-Byzantine Period (1453-1821)», *SEC III* (1973), pp. 141-170.
- Pennington Anne. E., «Eystatie's song book of 1511: some observations», *Revue des Études Sud-Est Européennes IX*,3 (Bucharest 1971), pp. 566-583.
- , «A polychronion in honour of John Alexander of Moldavia», *The Slavonic and East European Review L-118* (Jan. 1972), pp. 90-99.
- , «Stefan the Serb in moldavian manuscripts», *The Slavonic and East European Review LI-121* (Jan. 1973), pp. 107-112.
- , «The composition of Eystatie's song book», *Oxford Slavonic Papers VI* (1973), pp. 92-112.
- , «The pronunciation norm of liturgical singing in fifteenth century Serbia», *Stara Srpska muzika (Old Serbian Music. Examples of 15th century chant)*, Belgrade 1975, pp. 189-202.
- , «Music in sixteenth-century Moldavia: new evidences», *Oxford Slavonic Papers XI* (1978), pp. 64-83.
- , «Seven Akolouthiai from Putna», *SEC IV* (1979), pp. 112-133.
- Petit L., «Antiphone dans la liturgie Grecque», *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, tome premier A, Paris 1907, pp. 2461-2488.
- Petrov Stoyan - Kodov Hristo, *Old Bulgarian musical documents*, Sofia 1973.
- Popescu-Judetz Eugenia - Ababi-Sirli Adriana, *Sources of 18th century music. Panayiotos Chalathzoglou and Kyrillos Marmarinos' comparative treatise on secular music*, (Istanbul 2000).
- Popescu Nicolae M., *Viața și activitatea dascălului de cîntari Macarie Ieromonahul*, București 1908.
- , «Notația muzicală alfabetică a lui Petru Efesiu», *Biserica Ortodoxă Română XXXII* (1909), pp. 1190-1198.
- Raasted Jørgen, «A 17th century manuscript of byzantine music, recently acquired by the Royal Library in Copenhagen (Ny Kgl. Saml. 4466,4°)», *Actes du XIVE Congrès International des Études Byzantines (Bucarest, 6-12 Septembre, 1971)*, vol. III, Bucarest 1976, pp. 565-573.

- Romanou K., «A new approach to the work of Chrysanthos of Madytos: the new Method of musical notation in the Greek Church and the Μέγα Θεωρητικόν τῆς Μουσικῆς», *SEC V* (1990), pp. 89-100.
- Sarafov P. V., *Kratka biografija na sv. Ioan Kukuzel (Skromen prinov na izučavanieto istorijata na bálgraskija naroden napjev)*, Sofija 1893.
- , *Biografija na sv. Ioan' Kukuzel, R'kovodstvo za praktičesko i teoretičesko izučavane na v" stočnata c"rkovna muzika*, Sofija 1912.
- , *Manuel d' études pratiques et théoriques de la musique religieuse orientale*, Sofia 1912.
- Schartau Bjarne, *Hieronymos Tragodistes. Über das Erfordernis von Schriftzeichen für die Music der Griechen. (CSRM III)*, Wien 1990.
- Schartau Bjarne and Troelsgård Christian, «The translation of byzantine chants into the New Method: Joasaph Pantokratorinos – Composer and scribe of musical manuscripts», *Acta Musicologica LXIX* (1997), pp. 134-142.
- Stančev Crassimir, «Beschreibung der byzantinischen musikalischen handschriften auf dem Athos», *Palaeobulgarica II* (1978), pp. 79-86.
- Stančev Krassimir - Tončeva Elena, «Bálgarskite pesnopenija váv vizantijskite akolutii», *Muzikoznanie 2* (1978), pp. 39-70.
- Stathis Gr. Th., «I manoscritti e la tradizione musicale bizantino-sinaitica (Contributo alla storia di musica bizantina)», *Θεολογία ΜΓ'* (1972), σσ. 271-308.
- , «I sistemi alfabetici di scrittura musicale per scrivere la musica bizantina nel periodo 1790-1850», *Κληρονομία 4* (1972), σσ. 365-402.
- , «Joasaph Riliotes et ses "exégéseis" à certaines compositions byzantines», *Balkan Studies 17,1* (1976), pp. 131-142.
- , «An analysis of the sticheron *Τὸν ἥλιον κρύψαντα* by Germanos, Bishop of New Patras [The Old "Synoptic" and the New "Analytical" Method of Byzantine Notation]», *SEC IV* (1979), pp. 177-227.
- , «Neumated Arabic, Gypsy's and other songs by Nikeforos Kantouniaries», *Musica Antiqua Europae Orientalis. Folia Musica* vol. 1, No 2, Bydgoszcz 1983.
- , «The "abridgements" of byzantine and postbyzantine compositions», *CIMAGL 44* (1983), pp. 16-38.
- Stefanović Dimitrije, «The earliest dated and notated document of serbian chant», *Recueil des travaux de l' Institut d' Études Byzantines 7* (Beograd 1961), pp. 187-196.
- , «The serbian chant from the fifteenth to the eighteenth centuries», *Musica Antiqua Europae Orientalis I*, Bydgoszcz 1966, pp. 140-163.
- , «The works of Stefan the Serb in byzantine music manuscripts of the XVth and XVIth centuries», *Muzikološki Zbožnik – Musicological Annual XIV* (Ljubljana 1978), pp. 13-18.
- , «The importance of rhythm in the bilingual polyeleos by Isaiah the Serb (15th century)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, (A.A. Bredius Foundation), Hernen 1991, pp. 101-108.

- Stefanović Dimitrije - Velimirović Miloš, «Peter Lampadarios and Metropolitan Serafim of Bosnia», *SEC I* (1966), pp. 67-88.
- Strunk Oliver, «The Byzantine office at Hagia Sophia», *DOP* 9-10 (1956), pp. 177-202.
- , «The Antiphons of the Octoechos», *Journal of the American Musicological Society* XIII (1960), pp. 50-67.
- , «A Cypriot in Venice», *Natalicia Musicologica: Knud Jeppessen septuagenario collegis oblata*, Copenhagen 1962, pp. 101-113.
- , *Essays on Music in the Western World*, New York (1974).
- , *Essays on Music in the Byzantine World*, New York (1977).
- Thibaut J.-B., «Étude de musique byzantine. La notation de Koukouzélès», *Izvestija Russkago Archeologiceskago Instituta v Konstantinopole VI* (1901), pp. 361-396.
- Tillyard H. W., «A musical study of the hymns of Casia», *Byzantinische Zeitschrift* XX (1911), pp. 420-485.
- Touliatos-Banker Diane H., «Selected melodic formulae of the standard 19th-century Amomos as traced from early 15th-century Thessalonian and Constantinopolitan sources», *Actes du XVIe Congrès International d' Études Byzantines*, Vienna 1981, τόμος II/7, pp. 75-83 (τὸ ἴδιο καὶ εἰς: *Jahrbuch Österreichischen Byzantinistik* 32/7 (1982), pp. 75-83).
- , «The three types of the Amomos chant», *Πρακτικά τοῦ ΙΕ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀθῆναι - Σεπτέμβριος 1976. II. Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία. Ἀνακοινώσεις Β'*, Ἀθῆναι 1981, σσ. 1011-1026.
- , «Medieval women composers in Byzantium and West», *Proceeding of the VIth International Congress of Musicology. Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz 1982, pp. 687-712.
- , «Women composers of medieval byzantine chant», *College Music Symposium* XXXIV/1 (Spring 1984), pp. 62-80.
- , *The Byzantine Amomos chant of the fourteenth and fifteenth centuries*, Θεσσαλονίκη 1984.
- , «Ioannes Plousiadenos: The man, his music, and his musical treatise», *Θησαυρίσματα* 28 (1998), σσ. 79-91.
- Tontscheva Elena, «Neuentdeckte Abschriften des cheironomischen Lehrgesangs von Johannes Kukuzeles. (Zum problem der Entwicklung der byzantinischen Musiktradition nach dem 14. Jahrhundert)», *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines (Bucarest, 6-12 Septembre, 1971)*, vol. III, Bucarest 1976, pp. 579-588.
- , «Les chants "Bulgares" dans les manuscrits musicaux neobyzantins», *Makedonski Folklor* 17 (Skopje 1976), pp. 93-106.
- , «Ioan Kukuzel-život, tvorčestvo, epoha», *Palaeobulgarica* IV (Sofija 1980), pp. 122-128.
- , «"Boulgarikon"-Melodien in der Akolouthie des Psalm 135», *Musica Antiqua VI* (Pod Patronated Unesco. Acta Scientifica), Bydgoszcz 1982, pp. 93-111.
- , «Das Polyeleos-Gesangwerk Joannes Kukuzeles», *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, Nr. 2/VI/1984, pp. 59-74b.

- , «Za rannata polielejna pesenna praktika na Balkanite (po izvori ot xii-xiii v.)», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1985/3, pp. 3-29.
- , «The Polyeleos-work of John Koukouzeles in the context of the Balkan Church-singing Praxis», *The Second international Congress of Bulgarian Studies*, vol. 17, Sofia 1987, pp. 224-262.
- , «Isaija's Anthology (Athens Ms. No 928, XV c.) as a source for the Late-Byzantine melodical lexicology (Theseis)», *Musica Antiqua* VIII, vol. 1. Acta Musicologica, Bydgoszcz 1988, pp. 1025-1046.
- , «Polyeleos-Pripeli im Ms. Athen 928 (Isaija-Anthologie, 15 Jh.) und deren Beziehung zur hymnographischen-schöpferischen Activität des Patriarchen Euto-mios», *Tyrnovo-Schule. Denkmäler, Poetik, Historiografie, Symposium-Velico Tyrnovo* (September 1989), pp. 641-664.
- , «The bulgarian liturgical chant (9th-19th centuries)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, (A.A.Bredius Foundation), Hernen 1991, pp. 141-193.
- , «Über die formelhaftigkeit in der mündlichen kirchengesangstradition auf dem Balkan. (Das automela-prosomoia-singen der sübslawen im 15 Jh. nach Ms. Athen Nr. 928)», *Cantus Planus. Papers read at the fourth meeting Pécs, Hungary 3-8 September 1990*, Budapest 1992, pp. 251-265.
- , «The Polyeleos refrain for St. John of Rila from the 15th cent.», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1992/2, pp. 42-53.
- , «Der polyeleische zuklus nach dem psalm 135 in der handschrift Athens 928 [“Die Anthologie von Zegligovo”] vom. 15Jh. und die polyeleischen melodien “Bulgar-riken”», *Bălgarskijat Petnadeseti Vek C* (1993), pp. 359-375.
- , «The polyeleos psalm 135 based on sources from 12th-13th cent.», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1993/1, pp. 3-31.
- , «The “Latrinós” settings of the polyeleos psalm 135. To the typological problems of the late byzantine psalmody», *Cantus Planus [...]*, Budapest 1995, pp. 473-492.
- , «Zur sudslawischen psalmodischen tradition (“Bulgarischer” Polyeleos-Psalm 135)», εἰς: I. Poniatowska/ C. Nelkowski (edd.), *Musica Antiqua Europae Orientalis. 10 International Musicological Congress, Bydgoszcz, September 1994*, vol. 1, Acta Musicologica, Bydgoszcz 1997, pp. 139-150.
- Velimirović Miloš M., «Liturgical Drama in Byzantium and Russia», *DOP* 16 (1962), pp. 351-388.
- , «Ἰωακείμ μοναχὸς τοῦ Χαρσιανίτου καὶ δομῆστικος Σερβίας», *Recueil des travaux de l'Institut d'Études byzantines* VIII, 2 (Beograd 1964), pp. 451-459.
- , «Joakim monah i domestic Srbije», *Zvuk* 62 (1964), pp. 150-155.
- , «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, pp. 7-18.
- , «Two composers of byzantine music: John Vatatzes and John Laskaris», *Aspects of Medieval and Renaissance Music. A Birthday offering to Gustave Reese*, New York 1966, pp. 818-831.

- , «The "Bulgarian" musical pieces in byzantine musical manuscripts», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 790-796.
- , «The Prooemiac Psalm of Byzantine Vespers», *Words and Music: The scholar's view [...]*, Harvard University 1972, pp. 317-337.
- , «"Persian Music" in Byzantium?», *SEC III* (1973), pp. 179-181.
- Williams Edward V., *John Koukouzeles' reform of byzantine chanting for Great Vespers in the fourteenth century* [Yale University 1968· ανέκδοτος διδακτορική διατριβή, προσιτή μόνον μέσω microfilm].
- , «The Treatment of Text in the Kalophonic chanting of Psalm 2», *SEC II* (1971), pp. 173-193.
- , «A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers», *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkans Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague - Paris 1972, pp. 211-229.
- , «The Kalophonic tradition and chants for the Polyeleos psalm 134», *SEC IV* (1979), pp. 228-241.

4. ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ - ΛΕΞΙΚΑ

- Γενική Έγκυκλοπαιδεία συγχρόνων γνώσεων Ύδρια, Cambridge, "Ήλιος, τόμος δέκατος, (Αθήνα 1992).
- Έλευθερουδάκη, Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, τόμος δέκατος, έν Αθήναις (1930).
- Μεγάλη Γενική Έγκυκλοπαιδεία Ύδρια. Έλληνική και Παγκόσμια, τόμος τεσσαρακοστός τέταρτος, Αθήνα (1987).
- Μεγάλη Έλληνική Έγκυκλοπαιδεία, τόμος είκοστός, Αθήναι (1932).
- Νεώτερον Έγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν [...], τόμος ΙΗ', Αθήναι ά.χ (έκδοσις τής Έγκυκλοπαιδικής Έπιθεωρήσεως «Ήλιος»).
- Πάπυρος - Λαρούς. Γενική παγκόσμιος Έγκυκλοπαιδεία μετά πλήρους Λεξικού τής Έλληνικής γλώσσης, τόμος ένδέκατος, Αθήναι 1963.
- The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (1980), vol. 15.

5. ΠΑΤΕΡΙΚΑ ΕΡΓΑ

- Άθανασίου άρχιεπισκόπου Άλεξανδρείας, «Άπολογία περί τής φυγής αυτού, ήνίκα έδιώκετο υπό Συριανού Δουκός», *P.G.* 25, 643-680 [= Βιβλιοθήκη Έλλήνων πατέρων και έκκλησιαστικών συγγραφέων (ΒΕΠΕΣ), τόμος τριακοστός πρώτος, Μέγας Άθανάσιος (Μέρος Β'), έκδ. Άποστολικής Διακονίας τής Έκκλησίας τής Έλλάδος, Αθήναι 1962, σσ. 34-49. Έλληνες πατέρες τής Έκκλησίας (ΕΠΕ), Άθανασίου Άλεξανδρείας του Μεγάλου Άπαντα τά έργα. 8. Ιστοριοδογματικά Α', Πατερικά ένδόσεις «Γρηγόριος ό Παλαμαΐς», Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 338-389].

- Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, «Ἐπιστολὴ σζ'. Τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν κληρικοῖς», P.G. 32, 760-765.
- Ἐρμείου τοῦ Σωζομενοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος Γ', κεφάλαιον ζ'», P.G. 67, 1045-1048.
- Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι πέντε. Τόμος Β', κεφάλαια Γ' καὶ ΙΘ'», P.G. 82, 1024-1025 καὶ 1057-1061.
- Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ἐρμηνεῖα εἰς τὸν ρλε' ψαλμὸν», P.G. 55, 399-404.
- Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος ΙΙ', κεφάλαιον Η'», P.G. 146, 956-957.
- Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Κῆπος Χαρίτων*, ἥτοι ἔρμηνεῖα γλαφυρὰ εἰς τὰς θ' ᾠδὰς τῆς στιχολογίας [...], Θεσσαλονίκη 1979³.
- Συμεὼν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, «Διάλογος ἐν Χριστῷ κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων καὶ περὶ τῆς μόνης πίστεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν ἱερῶν τελετῶν τε καὶ μυστηρίων πάντων τῆς Ἐκκλησίας, οὐδὲν αὐτοῦ ἴδιον κεκτημένος, ἀλλ' ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τῶν Πατέρων ἑρανοσθεῖς αὐτῷ καὶ συντεθεῖς κατὰ δύναμιν, ἀπολογίας διδοὺς ἐκάστῳ τῶν κατὰ καιροὺς ἠρωτηκῶτων», P.G. 155, 33-696.
- Σωκράτους τοῦ Σχολαστικοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος Β', κεφάλαιον ΙΑ'» καὶ «...Τόμος ζ', κεφάλαιον Η'», P.G. 67, 205-208 καὶ 688-692.

6. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

- Ἀκολουθία καὶ Βίος τῆς ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Μητροῦς ἡμῶν Φιλοθέης τῆς Ἀθηναίας, ψαλλομένη τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου, ἀνασυνταχθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ῥωγῶν Διονυσίου Ψαριανοῦ, μετ' εἰσαγωγῆς Νικ. Β. Τομαδάκη τακτ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐν Ἀθήναις 1953.
- Ἐκλογάριον, ἥτοι συλλογὴ τῶν ἐν ἐκάστῃ ἑορτῇ δι' ὅλου τοῦ ἔτους μετὰ τὸν πολυέλεον ἀναγινωσκομένων ψαλμῶν τοῦ Δαβίδ, Ἐνετίησιν 1808 // [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850 // [...], Ἀθήναι 1894 (ἔκδοσις Σάββα ἱερομονάχου).
- Ἐκλογάριον, πρὸς χρῆσιν ἐν ταῖς ὄλονυκτίαις [sic] καὶ λοιπαῖς πανηγυρικαῖς [sic] ἱερέας [sic] ἀκολουθίαις [sic], [Κατερίνη 2001].
- Ἐκλογή ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαβίδ. Πρὸς χρῆσιν τῶν ὄλονυκτίων καὶ λοιπῶν ἑορτασίων ἀκολουθιῶν, ἐν Βόλῳ 1986⁴.
- Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντὸς εἰς τε δοξολογίαν καὶ εὐχὴν, συλλεγείσα μὲν παρὰ τοῦ ἔλληγομιωτάτου διδασκάλου κυρίου Νεοφύτου τοῦ ἐξ Ἑβραίων. Ἀφιερωθεῖσα δέ, τῷ ὁσίῳ πατρὶ ἡμῶν Ἀθανασίῳ τῷ ἐν τῷ Ἄθῳ. Νῦν πρώτων τύποις ἐκδοθεῖσα, συνδρομῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ πανοσιωτάτου Ἀρχιμανδρίτου τῆς Μεγίστης Λαύρας κυρίου Κοσμᾶ Ἐπιδαυρίου. Ἐν τῷ Ὄρει τοῦ Ἄθῳ 1759 παρὰ Δούκα Σωτήρη τῷ Θασίῳ // [...] Ἐν τῇ κατὰ Βουκουρέστιον νέα τυπογραφίᾳ ἔτει σωτηρίῳ μψξθ' // [...] Ἐνετίησιν, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ 1781.
- Συλλειτουργικόν, ἥτοι ἡ τάξις ἀναγνώστου καὶ ψάλτου, β' ἔκδοσις βελτιωμένη, ἔκδοσις Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας. Ἄγιον Ὄρος 1997.

Σύνοψις εὐχῶν ἐκ τοῦ Ψαλτῆρος, συλλεγεῖσα παρὰ τοῦ [...] Γενναδίου Σχολαρίου [...], ἐν Βουκουρεστίῳ 1749.

7. ΜΟΥΣΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ

Οἱ σχετικές μουσικές ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1820-1899, ὅσες ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν παρούσα ἐρευνα, ἀπαριθμοῦνται ἐν συνεχείᾳ κατὰ χρονολογικὴ διάταξι:

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν ἤδη ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστάσι δὲ τοῦ ἰδίου νῦν πρώτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, ἀναλώμασι τοῦ Ἰσαὰκ δὲ Κάστρο, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρο εἰς Γαλατᾶν, αὐκδ'. 1824.

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν ἤδη ἐσχάτως παρὰ τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπιστάσι δὲ τοῦ ἰδίου νῦν πρώτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον, ἀναλώμασι τοῦ Ἰσαὰκ δὲ Κάστρο, τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρο εἰς Γαλατᾶν, αὐκδ'. 1824.

Τόμος δεύτερος τῆς Ἀνθολογίας, περιέχων ἅπασαν τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν τοῦ ὄρθρου, ἐπεξηγηθεῖς εἰς τὸ ἀναλυτικώτερον καὶ ἤδη πρῶτον χαρτογραφεῖς παρὰ Πέτρου Μανουὴλ τοῦ ἐκ Κουστάντασι τῆς Ἐφέσου, ἐν Βουκουρεστίῳ (sic), παρὰ τῷ ἐφευρετῇ τῆς χαρτογραφίας Πέτρω, αὐλ' (= Πέτρου Μανουὴλ Ἐφεσίου, Ἀνθολογία – Ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, ἐκδόση Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας [...], Ἀθήνα 1997).

Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλοφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρὰ τοῦ ἐφευρετοῦ τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δεύτερον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων, ἐκτός

- των Ἀνοιξανταρίων, παρά Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]έως, ἐπιστασία τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, ρωλδ'. 1834.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδестέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρά τοῦ ἐφευρέτου τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων παρά Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]έως, ἐπιστασία τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ τε ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, ρωλζ'. 1837.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ εὐφραδестέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων διδασκάλων παλαιῶν τε καὶ νέων, ἐξηγηθεῖσαν εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθείσαν παρά τοῦ ἐφευρέτου τῆς ῥηθείσης μεθόδου διδασκάλου Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων παρά Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]έως, ἐπιστασία τοῦ αὐτοῦ, ἀναλώμασι δὲ τοῦ τε ἰδίου καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου εἰς Γαλατᾶν, ρωλζ'. 1837.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον παρά Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' ὁμοεστίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας τῶν ἀδελφῶν Ἰγνατιάδων, ρωλγ'. 1838.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, τῆς τε Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, ἔτι δὲ καὶ ὀκτώ καλοφωνικούς εἰρμούς ἐν τῷ τέλει, τὰ μὲν ἐπιδιορθωθέντα τὰ δὲ μελοποιηθέντα καὶ τονισθέντα παρά Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας, κατὰ παράδοσιν δὲ αὐτοῦ ἀπαρράλληκτως ἐξηγηθέντα κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρά τοῦ Α' ὁμοεστίκου Στεφάνου, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθέντα εἰς τύπους, τόμος πρῶτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τοῦ Γένους πατριαρχικῆς τυπογραφίας, 1845.
- Carte de cântări bisericesti [...], Iași [...] 1846.
- Ἀνθολογία πάσης τῆς ἐνιαυσίου ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας ἐσπερινοῦ, ὄρθρου τε καὶ λειτουργίας, τῆς τε Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τοῦ Πάσχα, μελισθεῖσα παρά

διαφόρων μουσικῶν παλαιῶν τε καὶ νέων κατ' ἐκλογὴν τῶν ἐμμελεστέρων καὶ γλαφυροτέρων μαθημάτων, νῦν τὸ πρῶτον ἐκδοθεῖσα εἰς τὸν τύπον δι' ἐρυθρῶν σημείων παρὰ τῶν ἐν Φιλιππουπόλει Παύλου Κούρτοβιτς Τσαλόγλου καὶ Γεωργίου Π. Κωνσταντίνου μ[ου]σικοδιδασκάλου τῆς τριαδικῆς σχολῆς, ἐπιστάσις μὲν καὶ ἐπιδιορθώσει τοῦ Ἰωάννου λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀναλώμασι δὲ ἰδίοις τῶν ἐκδοτῶν, 1846, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τῆς τυπογραφίας Θαδδαίου Διβιτζιάν.

Ἡ Μελίφωνος Τερψινόη, ἥτοι Ἀνθολογία τῶν μελωδικωτέρων ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων τῶν ἀκολουθιῶν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μ. Τεσσαρακοστῆς, Πάσχα κ.τ.λ. καὶ εἰρμῶν τινων καλοφωνικῶν ἐν τῷ τέλει, μελοποιηθέντων ὄλων τούτων, κατὰ διαφόρους καιροὺς, ὑπὸ διαφόρων παλαιωτέρων μουσικοδιδασκάλων, μεταποιηθέντων δὲ τῶν ἐκ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ λέσβιον καλούμενον σύστημα τῆς μουσικῆς παρὰ τοῦ ἰδίου ἐφευρετοῦ αὐτοῦ κ.κ. Γεωργίου τοῦ Λεσβίου καὶ ἤδη τὸ πρῶτον ἐκδοθέντων, ἐπιμελεία καὶ δαπάνη τοῦ Σεβασμιωτάτου Προέδρου τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ἀγίου Εὐβοίας κ.κ. Νεοφύτου καὶ τοῦ φιλομούσου κ.κ. Σταυράκη Ἀ. Ἀναγνώστου τοῦ Λεσβίου, εἰς τόμους δύο, τόμος πρῶτος, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Θ. Β. Χ. Παναγιώτου, 1847.

Πανδέκτη τῆς ἱεραῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωνδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' δομestίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τόμος 2, περιέχων τὰ μαθήματα τοῦ ὄρθρου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἁωνά'.

Πανδέκτη τῆς ἱεραῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωνδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' δομestίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τόμος 3, περιέχων τὰ μέγιστα μαθήματα τῆς τε Παπαδικῆς καὶ τοῦ Μαθηματαρίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἁωνά'.

Δοκίμιον ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, ὑπὸ Χριστοδοῦλου Γεωργιάδου Κεσσανιέως, Ἀθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως (παρὰ τῆ πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420), 1856.

Ἀπάνθισμα, περιέχον μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, προηγιασμένων, ἅπασαν τὴν θείαν καὶ ἱεράν λειτουργίαν, μετὰ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, κατ' ἐκλογὴν τῶν εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων μουσικοδιδασκάλων, πρὸς δὲ πλουτισθὲν ἐκ διαφόρων νέων μαθημάτων, συνταχθέντων καὶ μελοποιηθέντων παρὰ Παναγιώτου Γεωργιάδου Προυσαέως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐγκριμένων, ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον, ἀναλώμασι τοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, διευθυνομένου παρὰ Στεφάνου Α. Δομestίκου, 1861.

Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτοι ἀπάνθισμα Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, ἔτι δὲ καὶ καλοφωνικούς τινες εἰρμούς ἐν τῷ τέλει, μετὰ πλείστης ἐπιμελείας ἐπιδιορθωθεῖσα, ἐκδίδεται

- παρά Στεφάνου λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας, μέρος Β' καὶ Γ', ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, 1863.
- Νέον Ταμεῖον μουσικῆς Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῇ προσθήκῃ ἀρίστων τινῶν ἀνεκδότων εἰσέτι μαθημάτων τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων Μανουὴλ καὶ Γρηγορίου τῶν Πρωτοψαλτῶν καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον μετὰ πολλῶν νεωστὶ μελοποιηθέντων μαθημάτων ὑπὸ Νικολάου Πρωτοψάλτου Σμύρνης, συνδρομῇ φιλοτίμου τοῦ ἐκ Σπάρτης τῆς Πισιδείας φιλομούσου Χαραλάμπους Ἰ. Φωτιάδου, τόμος Β', ἐν Σμύρνῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Νικολάου Πρωτοψάλτου, 1864.
- Μουσικὸν ἐγχειρίδιον, περιέχον μαθήματά τινα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, μελοποιηθέντα παρὰ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Σισανίου κ. Μελετίου, νῦν πρῶτον ἐκδοθέντα παρὰ Ἀβραμίου Θεοχαρίδου, ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις τῆς μουσικῆς Ἀνθολογίας ἢ «Εὐτέρπη», 1864.
- Μουσικὴ Συλλογὴ, σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ Μητῆ Δομενίκου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Ἰγνατιάδου, 1866 [ἔτος Α', φυλλάδιον 1].
- Μουσικὸν Ἐγκόλπιον, περιέχον τὸ Θεωρητικόν, Ἀναστασιατάριον, Δοξαστικά καὶ ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ὡς καὶ διάφορα ἀνέκδοτα μαθήματα, ἐκδίδεται τὸ πρῶτον εἰς τόμους δύο δαπάνῃ Θάνου καὶ Βασιλειάδῃ, ἐπιμελῶς δὲ διορθωθὲν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Θ. Φωκαέως ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τόμος δεῦτερος, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καὶ Βασιλειάδῃ, ὁδὸς Φραγκομαχαλᾶ ἀπέναντι τῆς Ὁθωμ. Τραπεζῆς, 1869.
- Ταμεῖον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ἐκδοθὲν τὸ τέταρτον ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας παρὰ Θεοδώρου Φωκαέως, νῦν δὲ μετατυποῦται τὸ ἕκτον ἀπαραλλάκτως μετὰ τινων προσθηκῶν ὑπὸ Μητῆ Δομενίκου, δαπάνῃ Γεωργίου Σεϊτανίδου, τόμος δεῦτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Τὰ ἡμερήσια Νέα», βιβλιοπωλεῖον Γεωργίου Σεϊτανίδου, ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ Ζουντάν Καπουσοῦ ἀριθ. 291, 1869.
- Καλλικέλαδος Ἀηδῶν, περιέχουσα μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνιαύσιου ἀκολουθίας, ἦτοι ἐσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, μελοποιηθεῖσα κατὰ τὸ πλεῖστον παρὰ Βασιλείου Νικολαΐδου Ζαγκλιβερινοῦ, τῇ προσθήκῃ διαφόρων ἀνεκδότων μαθημάτων ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων τῆς ἐποχῆς μας μουσικοδιδασκάλων, ἐκδίδεται ἤδη τὸ πρῶτον ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Βασιλειάδῃ καὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Ἡ Μακεδονία» Θάνου καὶ Βασιλειάδῃ, 1882.
- Ἱεροψάλτου Ἐγκόλπιον, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει, ἐκδίδεται τὸ δεῦτερον εἰς τόμους τρεῖς, προσθήκῃ πολλῶν καὶ ἄλλων μαθημάτων παλαιῶν τε καὶ

νέων, ὑπὸ Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπ' ἀριθ. 1008, 19 Δεκεμβρίου-οὐλ-ἔββέλ, 1309, τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ν. Γ. Κεφαλίδου (ἔδδς Πεμπτοπαζάρου ἀρ. 1), 1894.

Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μαδύτων, μητροπολίτου Πελαγονίας, Ποιμενικός Αὐλός, περιέχων μουσικά ἔργα ἐκδιδόμενα ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25 Ραμαζάν 313 καὶ 15 Φεβρουαρίου 312 (1897) καὶ ὑπ' ἀριθμὸν 552, τεῦχος δεύτερον, ἐκκλησιαστικά ἄσματα, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου παρὰ τῷ ναῶ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, 1897.

Οἱ λοιπὲς μουσικὲς ἐκδόσεις —ἐκ τοῦ ἔτους 1900 καὶ ἐντεῦθεν—, ὅσες ἐχρησίμευσαν στὴν παροῦσα ἔρευνα, μνημονεύονται ἐν συνεχείᾳ κατὰ ἀλφαβητικὴν διάταξιν:

Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ ὄρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθήναι 1974.

—, Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἑσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρμῶν, τόμος Β', ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, τεῦχος Β', συμπλήρωμα ἀνθολογηθὲν ὑπὸ Ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνδρέου Θεοφιλοπούλου καθηγητοῦ βυζαντινῆς μουσικῆς, Θεσσαλονίκη 1979.

Βουδούρη Ἀγγέλου Λ., Εἰρμολόγιον τῶν καταβασιῶν τῶν ἑορτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καθὼς αὐταὶ ἄσματφοδοῦνται ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ [...], Ἀθήναι 1997.

Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία, Ἰωάννου Κουκουζέλη τοῦ μαῖστορος. Ἐκλογή ἔργων. [Κατερίνη 1995].

Εὐθυμιᾶδῃ Ἀβραὰμ Χ., Ὑμνολόγιον φωναῖς αἰσίαις εἰς τόμους τρεῖς, Β'. Ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, Θεσσαλονίκη 1978.

—, Νέον τετράτομον ὑμνολόγιον φωναῖς αἰσίαις, τόμος Δ', Θεσσαλονίκη 1991.

Γεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεΐτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεσι Α', Ἅγιον Ὅρος 1992.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεσι Β', Ἅγιον Ὅρος 1994.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυέλεσι Γ', Ἅγιον Ὅρος 1998.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 7. Ἐκλογάριον, Ἅγιον Ὅρος 1995.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 8. Ἐκλογαὶ Ἁγίων Α', Ἅγιον Ὅρος 1996.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 9. Ἐκλογαὶ Ἁγίων Β', Ἅγιον Ὅρος 1997.

—, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 10. Ἐκλογαὶ Ἁγίων Γ', Ἅγιον Ὅρος 1999.

Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον τρίτομον, περιεκτικὸν τῶν δοκίμων ἐκκλησιαστικῶν μαθημάτων τῶν μᾶλλον ἀναγκαίων εἰς τὴν τακτικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας καὶ ἰδίως τῶν φαλλομένων ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἐπηξημένη δι' ἑτέρων δοκίμων καὶ χρησίων μαθημάτων, τόμος Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονίκη 1978).

—, Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον. Παράρτημα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονίκη 1978).

- Καρά Σίμωνος Γ., *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικόν μέρος*, τεύχος πρῶτον (ἦχοι διατονικοί), Ἀθήναι 1981.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικόν μέρος*, τεύχος δεύτερον (ἦχοι χρωματικοί), Ἀθήναι 1981.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικόν μέρος*, ἔτος Γ', τεύχος Β' (ἦχοι πλάγιοι), Ἀθήναι 1984.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικόν μέρος*, ἔτος Δ', τεύχος Α' (ἦχοι κύριοι), Ἀθήναι 1985.
- , *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικόν μέρος*, ἔτος Δ', τεύχος Β' (ἦχοι πλάγιοι), Ἀθήναι 1985.
- Καρακατσάνη Χαραλάμπους, *Ὁκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Α', ἦχος πρῶτος [...], Ἀθήναι, ἀλπε' [1985].
- , *Ὁκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Δ', ἦχος δ' [...], Ἀθήναι, ἀλπη' [1988].
- , *Ὁκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Ζ', ἦχος βαρῦς [...], Ἀθήναι, ἀλα' [1991].
- , *Ὁκτάηχον Μουσικόν Λειμωνάριον*, τόμος Η', ἦχος πλ. δ' [...], Ἀθήναι, ἀλγ' [1993].
- , *Βυζαντινὴ ποταμηζῆς*, τόμος Β'. "Ἀπαντὰ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου μετενεχθέντα εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον παρὰ Γρηγορίου λαμπαδαρίου, νῦν τὸ πρῶτον εἰς τύπον ἐκδιδόμενα ὑπὸ Χαραλάμπους Σταμ. Καρακατσάνη, ἐπιστάσις τε καὶ ἀναλώμασι τοῦ ἰδίου, Μέρος Α', Ἀθήναι, ἀλς' [1996].
- Καραμάνη Ἀθανασίου, *Νέα Μουσικὴ Συλλογὴ ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τόμων*, τόμος Α', περιέχον τὰ ἀπαραίτητα μαθήματα τοῦ ὄρθρου [...], Θεσσαλονίκη 1983⁶.
- Κοινωνικῶν Ἐκλογάριον, Ἰωάσαφ Διονυσιάτου διδασκάλου καὶ ἐξηγητοῦ, Ἅγιον Ὅρος 2002.
- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ*, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἐτι δὲ καὶ δημόδη ἄσματα, ἐκδίδεται ἐπιμελεῖα τῶν κ.κ. Γερμανοῦ Κυριαζῆ, Ἰωάννου Θ. Τσόκλη καὶ Παναγ. Τζαννεά, ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις 1901.
- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ*, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἐτι δὲ καὶ δημόδη ἄσματα [...], ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1903.
- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ*, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἐτι δὲ καὶ δημόδη ἄσματα [...], περ. Β', ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1906.
- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ*, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικὰ μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἐτι δὲ καὶ δημόδη ἄσματα [...], περ. Β', ἔτος Δ', ἐν Ἀθήναις 1908.

- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικά μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ δημόδη ᾠσματα [...], περ. Β', ἔτος Ε', ἐν Ἀθήναις 1909.
- Μουσικόν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ, περιέχον ἐκλεκτὰ ἀνέκδοτα μουσικά μαθήματα ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, τῶν δοκιμωτέρων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων μουσικοδιδασκάλων, ἔτι δὲ καὶ δημόδη ᾠσματα [...], περ. Β', ἔτος ζ', ἐν Ἀθήναις 1910.
- Μουσικός Πανδέκτης, ἤτοι πλήρης συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων μουσικῶν μαθημάτων, τῶν ἐν ταῖς πρωϊναῖς καὶ ἑσπεριναῖς ἀκολουθίαις τῆς Ἐκκλησίας ψαλλομένων (πλὴν ὅσων περιέχει τὸ Ἀναστασιματάριον), μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καταρτισθεῖσα, πρὸς χρῆσιν τῶν τὴν ἱεράν ὕμνωδιαν ἐν τῷ ναῷ ἀσκούντων καὶ παντὸς φιλομούσου, τόμος δεύτερος, ὄρθρος, Ἀθήναι 1982.
- Νόνη Βασιλείου Ἰ., *Ἡ παπαδικὴ μελοποιία [...]*, Ἀθήναι 2002.
- Popescu-Pasărea I., *Liturgier de strană [...]*, București 1925 [= retipărit 1991].
- Πρωγάκη Γεωργίου, *Μουσικὴ Συλλογὴ ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τόμων, τόμος Β'*, περιέχων ἅπαντα τὰ μαθήματα τοῦ ὄρθρου, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909 (= Νεάπολη Κρήτης, ἄ.χ.).
- Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τὰ μουσικά κείμενα. Μέρος Α'*. Ἀνθολογίες πρώτη ἕως πέμπτη, Ἀθήνα 2000.
- , *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τὰ μουσικά κείμενα. Μέρος Β'*. Ἀνθολογίες ἕκτη ἕως δέκατη, Ἀθήνα 2000.

8. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΙΣΚΟΙ

Α'. ΒΙΝΥΛΙΟΥ

(Μνεία κατὰ χρονολογικὴ σειρά)

- Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαί 17^ο αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 1 [IBM 101 (I-II), Ἀθήναι 1975]. Ψάλλει χορὸς ἱεροψαλτῶν μὲ χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν.
- Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (1778-1821). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 2 [IBM 102 (I-II), Ἀθήναι 1976]. Ψάλλει χορὸς ἱεροψαλτῶν μὲ χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν.
- Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῆς Ἑθνικῆς Μουσικῆς: Ὕμνοι καὶ Θρῆνοι τῆς Ἀλώσεως [SDNM 116 (Ἀθήναι 1977)].
- Πέτρος Πελοποννήσιος (1735 περ. - 1778). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 4 [IBM 104 (I-II), Ἀθήναι 1980]. Ψάλλει χορὸς ἱεροψαλτῶν μὲ χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν.
- Θεόδωρος Φωκαεὺς (1790-1851). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 5 [IBM

- 105 (I-II). Αθήναι 1984]. Ψάλλει ἡ Βυζαντινὴ Χορωδία τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν μὲ χοράρχην τὸν πρωτοφάλτην Θεόδωρον Βασιλικόν.
- Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ ἰζ' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 3 [IBM 103 (I-II). Αθήναι 1988]. Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης». Διδάσκαλος καὶ χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης.
  - Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ μαῖστωρ (1270 περίπου - α' ἡμισυ ἰδ' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 6 [IBM 106 (I,II,III). Αθήναι 1988]. Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης.
  - Κεφαλονίτικη μουσικὴ παράδοση. Κεφαλονίτικη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἐπιμέλεια: Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάν. Μεσολωρᾶς. Ἀριέττες-Λαϊκὰ τραγούδια-Τραγούδια Κεφαλονιτῶν συνθετῶν. Ἐπιμέλεια-Διεύθυνση-Ἐνορχήστρωση: Διονύσης Ἀποστολάτος [ἔκδοσις τοῦ κεφαλληνιακοῦ Συλλόγου «Ἡ Λειβαθίω», μὲ τὴν συμπαράστασι τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Ἰούλιος 1992].

(Οἱ πλείστοι τῶν ἀνωτέρω δίσκων βινυλίου ἐκυκλοφορήθησαν καὶ σὲ μορφή φωνοταινιῶν· στὴν παρούσα, πάντως, διατριβὴ παραπέμπομε μόνον στὴν ἐκδοχὴ τῶν δίσκων βινυλίου).

Β'. Ψ'ΗΦΙΑΚΟΙ

(Μνεῖα κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ)

- Ioannis Koukouzèlis le maïstor byzantin. Mathimata-psaumes-stichère-kratima-compositions inédites. Choeur Byzantin de Grèce. Direction: Lycourgos Angelopoulos. [JADE - JAD C 129. France 1995].
- Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη [Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου - Ἁγιον Ὅρος (1998)].
- Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογία δευτέρη. Μέλη 17ου-18ου-19ου αἰ. Μέρος Β' [...], Ἀθήνα 1999.
- Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογία τρίτη. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα (17ος-18ος-19ος αἰ.) [...], Ἀθήνα 1999.
- Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογία δεκάτη. Τριαδικὰ πολυελέων (19ος αἰ.) [...], Ἀθήνα 1999.
- Βυζαντινὴ Χορωδία Ἀγρινίου· Θεοτοκάριον 1. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Λανάρας [BXA CD 1 (1999)].
- Βυζαντινὴ Χορωδία Ἀγρινίου· Θεοτοκάριον 2. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Λανάρας [BXA CD 2 (1999)].
- Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους. Ἄσματα θείας Λειτουργίας. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη [Ἱερὰ Μονὴ Διονυσίου - Ἁγιον Ὅρος (2000)].
- Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος-Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας,

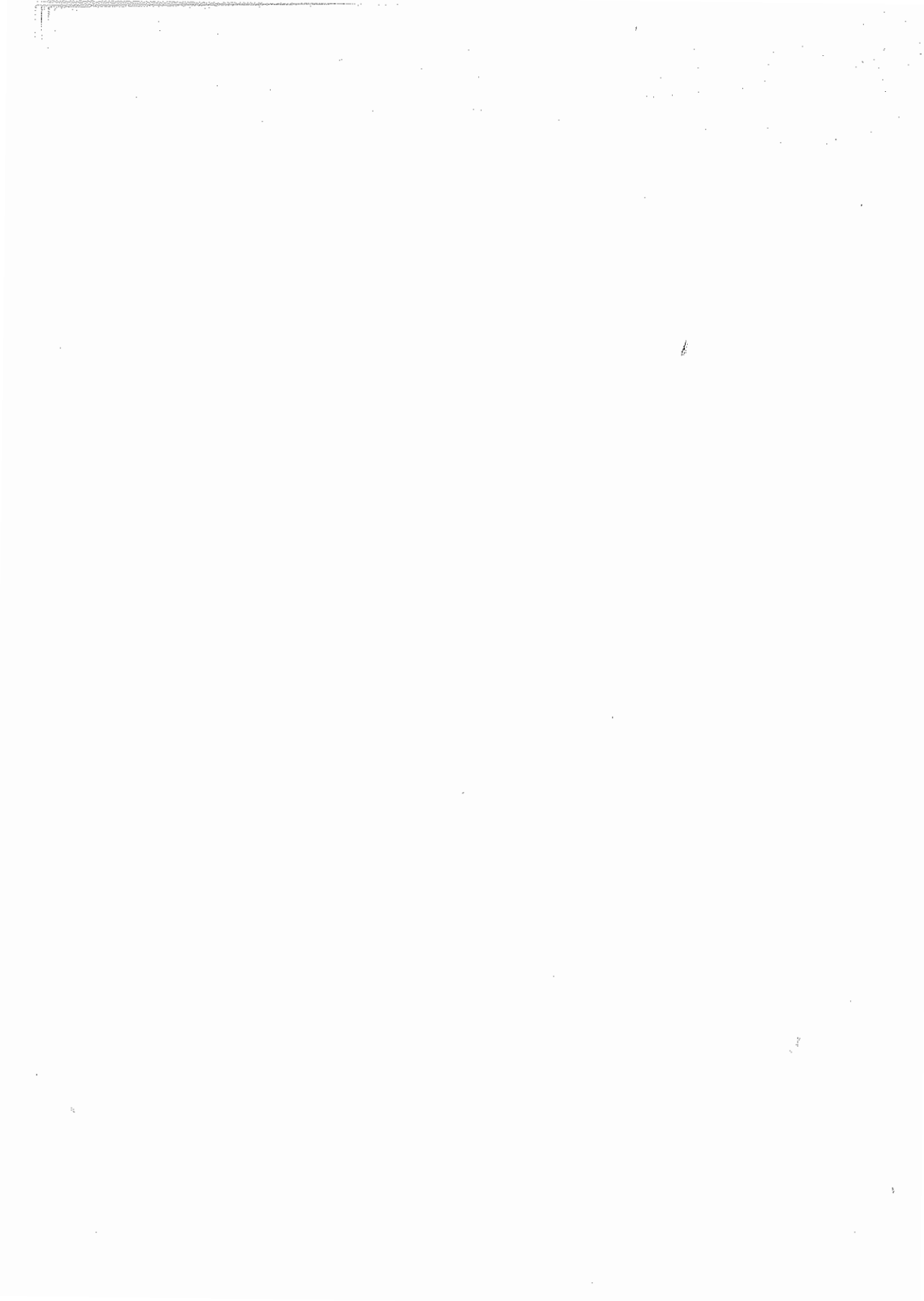
- Ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ. Α' Πανελλήνιο Συνέδριο «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης». Ἀθήνα, 3-5 Νοεμβρίου 2000, [Ἀθήνα 2001].
- Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα*, τόμ. I, 1. Τιμωτέρα Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου (τέλος 16ου αἰ.), 2. Τιμωτέρα Δαμιανοῦ Βατοπεδινοῦ (τέλος 17ου αἰ.) [...], Ἀθήνα 2001.
  - Στὴ σκιά τοῦ Ἄθω. Μελωδῆματα τῶν «κολλυβάδων» ἀπὸ τὴν Σκιάθου τοῦ Παπαδιαμάντη. Βυζαντινὸς χορὸς «Ἄγιοπολίτης». Διευθύνει ὁ Ἰωάννης Ἀρβανίτης [ΑΕΜ 019 (2001)].
  - Παρακλητικὸς κανὼν Παναγίας τῆς Παραμυθίας. Ψάλλει ὁ χορὸς τῶν πατέρων τῆς μονῆς, [Ἅγιον Ὅρος (2002). Ἐκδόσις ἱερᾶς μεγίστης μονῆς Βατοπαιδίου].
  - Παρακλητικὸς κανὼν Παναγίας τῆς Παντανάσσης. Ψάλλει ὁ χορὸς τῶν πατέρων τῆς μονῆς, [Ἅγιον Ὅρος (2002). Ἐκδόσις ἱερᾶς μεγίστης μονῆς Βατοπαιδίου].
  - Χατζηγιακουμῆ Μανόλη Κ., *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα*, τόμ. IV, 7 καὶ 8. Χερουβικὸ ψαλλόμενον καὶ εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους Πέτρου Μπερεκέτη (ἀκμὴ 1680-1710) [...], Ἀθήνα 2002.
  - Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα*, τόμ. VIII, 14. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, πολυέλεος Πέτρου Ἐφεσίου (ἀρχὲς 19ου αἰ.) [...], Ἀθήνα 2003.
  - Βυζαντινὴ Χορωδία Ἀγρινίου Ἀκολουθία τῆς ἀγίας Παρασκευῆς. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Λανάρας [ΒΧΑ CD 4 (2003)].

ΦΩΝΟΤΑΙΝΙΕΣ

(Μνεῖα κατὰ χρονολογικὴ σειρά)

- Ἀπὸ τὴν Ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολυέλεοι. Ψάλλει βυζαντινὴ χορωδία ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Κακουλίδου, Πρωτοψάλτου (ἐκδόσεις «Ζωῆς». ΥΒΕ 31. [Ἀθήναι 1981]).
- Ὑμνοι μετὸν π. Διονύσιου Φιρφιρῆ, πρωτοψάλτη Πρωτάτου [1], [TC-SPR 265 (Ἀθήναι 1983)]. Ἐκδόσις τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας].
- Ἀγρυπνία ἀγίας Μαρίας Μαγδαληνῆς (22 Ἰουλίου). Κασέτα τρίτη. Ὁ ὄρθρος, Α'. Ψάλλει 35μελὴς χορὸς μοναχῶν [Ἱερὸν Κοινόβιον Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου Ὁρμούλιας, IMO 303 (1985)].
- Ὑμνοι μετὸν π. Διονύσιου Φιρφιρῆ, πρωτοψάλτη τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους 3 [TC-SPR 394 (Ἀθήναι 1986)]. Ἐκδόσις τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας].
- Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ Βυζαντινὴ μουσικὴ στὴν Ἐπίδαυρο [ΕΛΒΥΧ 10. Ζωντανὴ ἠχογράφηση (1-9-1990)]. Διευθύνει ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος.
- Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, μετὰ πολυελέου, ψάλλει βυζαντινὸς χορὸς ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ πρωτοψάλτου Βασιλείου Καλογεροπούλου καὶ τῆ συμμετοχῆ τοῦ ἱερέως π. Σωτηρίου Κόσκορη [B.K., Νο 2].

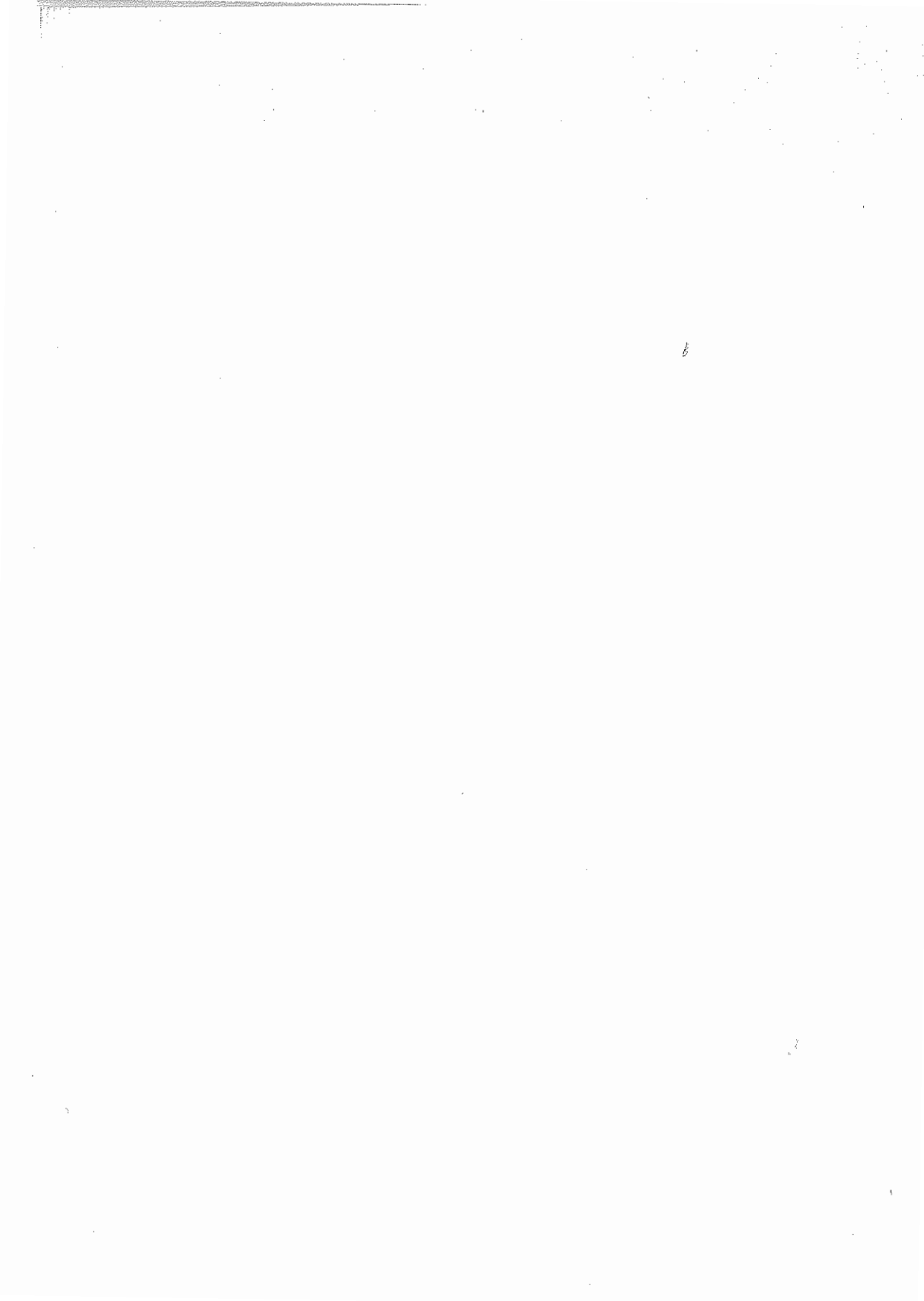

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ - ΑΝΤΙΦΩΝΑ - ΕΚΚΛΟΓΕΣ

Προοιμιακή παρουσίασις τοῦ θέματος

Ἄθανάσιος ὁ Μέγας, στήν «Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ, ἡνίκα ἐδιώκετο ὑπὸ Συριανοῦ Δουκός»¹ –γεγραμμένη περὶ τὰ ἔτη 357-358 μ.Χ.²–, παραδίδει σημαντικωτάτη περὶ τοῦ προκειμένου θέματος τῆς παρούσης διατριβῆς μαρτυρία, ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὴν 8ην Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 356 μ.Χ. συμβεβηκότα: «... Νυξ μὲν γὰρ ἤδη ἦν, καὶ τοῦ λαοῦ τινες ἐπαννύχιζον προσδοκώμενης συνάξεως· ὁ δὲ στρατηλάτης Συριανὸς ἐξαίφνης ἐπέστη μετὰ στρατιωτῶν πλείων πεντακισχιλίων, ἐχόντων ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά, καὶ τόξα καὶ βέλη, καὶ ῥόπαλα [...] καὶ τὴν μὲν ἐκκλησίαν αὐτὸς περιεκύκλωσε, στήσας τοὺς στρατιώτας σύνεγγυς, ὡς μὴ δύνασθαι τινὰς, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἐξελθόντας, παρελθεῖν αὐτούς. Ἐγὼ δὲ ἄλογον ἡγούμενος ἐν τῷ αὐτῷ συγχύσει καταλεῖψαι τοὺς λαοὺς, καὶ μὴ μᾶλλον προκινδυνεύειν αὐτῶν, καθεσθεις ἐπὶ τοῦ θρόνου, πρότρεπον τὸν μὲν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν· τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακοῦειν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ πάντας οὕτως ἀναχωρεῖν, καὶ εἰς τοὺς οἴκους ἀπιέναι...»³.

1. P.G. 25, 643-680. Τὸ ἔργο –ὑπὸ τὸν τίτλο· «Περὶ τῶν διαβαλλόντων τὴν ἐν τῷ διωγμῷ φυγὴν αὐτοῦ»– κατακεχωρισμένο ἐπίσης στίς ἀκόλουθες ἐλληνικὲς ἐκδόσεις πατερικῶν κειμένων Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων (ΒΕΠΕΣ), τόμος τριακοστὸς πρῶτος, Μέγας Ἄθανάσιος (Μέρος Β'), ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1962, σσ. 34-49. Ἑλληνικὲς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (ΕΠΕ), Ἄθανασίου Ἀλεξανδρείας τοῦ Μεγάλου Ἰσπαντα τὰ ἔργα. 8. Ἱστοριοδογματικά Α', Πατερικαὶ ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 338-389. Γιά τίς ὑπόλοιπες ἐκδόσεις τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου βλ. προχείρωσ· Παναγ. Κ. Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμος Γ', Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς. Δ' καὶ Ε' αἰῶνες, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 532. Στυλιανοῦ Γ. Παπαδοπούλου, Πατρολογία, τόμος Β', Ὁ τέταρτος αἰῶνας (Ἀνατολή καὶ Δύση), Ἀθήνα 1990, σ. 313.

2. Βλ. Π. Χρήστου, ὅ.π., σ. 505. ΕΠΕ, ὅ.π., σ. 28. Πρβλ. Σ. Παπαδοπούλου, ὅ.π.

3. P.G. 25, 673D-676A. Πρβλ. καὶ Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου, «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι πέντε. Τόμος Β', κεφάλαιον Γ'», P.G. 82, 1024C-1025A. Τὸ ἀνωτέρω παράθεμα σχολιάζον ἐπίσης οἱ Ἑρμείας ὁ Σωζομενός, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος Γ', κεφάλαιον ζ', P.G. 67, 1048B: «...Καὶ τῆς νυκτὸς ἐπιλαβούσης ἐκκλησίαζεν ἤδη τε τῶν στρατιωτῶν καταλαβόντων τὴν ἐκκλησίαν, εὐχὴν ἀποτελέσας, πρότερον ψαλμὸν ῥηθῆναι παρακελεύσατο. Συμφώνου δὲ τῆς ψαλμωδίας γενομένης, οἱ στρατιῶται τέως ἡσύχαζον, ὡς οὐκ εὐκαιρον ὄν ἐπιθέσθαι τότε. Ἐν τούτῳ δὲ διαδὸς ὑπὸ τοὺς ψάλλοντας, ἔλαθεν ἐξελθόν, καὶ εἰς τὴν Ῥώμην ἀνήχθη...» καὶ Σωκράτης ὁ Σχολαστικός, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος Β', κεφάλαιον ΙΑ'»,

Ἡ ἀδρά αὐτὴ περιγραφή τῆς «καθ' ὑπακοήν» ψαλμωδῆσεως δαβιτικῆ ψαλμοῦ, ὡς καὶ ἡ συγκεκριμένη ἀναφορὰ στὸ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἀποτελεῖ, πιστεύουμε, τὴν ἀρμοδιωτέρα «εἰσαγωγὴ» καὶ τοῦ πλέον «ἀμυήτου» ἀναγνώστου στὸ εὐρὺ καὶ πολυσχιδὲς θέμα, τὸ ὁποῖο διὰ τῆς παρουσίας διατριβῆς φιλοδοξοῦμε νὰ ἐξιχνιάσωμε· καὶ τοῦτο, διότι σκιαγραφεῖ παραστατικώτατα ἀσματικὴ πρᾶξι –θαλερῆ ἕως σήμερον στὴν λατρευτικὴ ζωὴ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας– γνωστὴ κοινῶς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν πολυέλεος.

0.1 Ὁ ὄρος πολυέλεος

Ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς ὁ πολυέλεος ὀφείλει τὴν ὀνομασίαν του στὸν ρλε' δαβιτικὸ ψαλμὸ καὶ δὴ στὸ ἐν κατακλειδί ἐκάστου ἐκ τῶν εἰκοσιν ἑξ στίχων αὐτοῦ ἀνακλῶμενο καταληκτικὸν ἐφύμνιο· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ἡ συνεχὴς ἐπανάληψις τῆς λέξεως «έλεος» προσέδωκε στὸ ὑπὸ ἐξέτα-

P.G. 67, 205A-B: «...Ἐσπέρα μὲν ἦν· ὁ δὲ λαὸς ἐπαννύχιζε, προσδοκωμένης συνάξεως. Ἦκει δὲ ὁ στρατηγός, κατὰ φάλαγγα τοὺς στρατιώτας τάξας πανταχόθεν τῆς ἐκκλησίας. Ἀθανάσιος δὲ ἑωρακῶς τὰ γινόμενα, φροντίδα ἔθετο ὅπως ἂν τῷ λαῷ μηδραμῶς βλάβη γένηται δι' αὐτόν. Καὶ προστάξας διακόνῳ κηρύξαι εὐχὴν, αὐθις ψαλμὸν λέγεσθαι παρεσκευάσατο. Συμφωνίας δὲ ἐκ τῆς ψαλμωδίας γενομένης, διὰ μᾶς τῶν πυλῶν τῆς ἐκκλησίας πάντες ἐξήρσαν. Τούτου γινόμενου, οἱ στρατιῶται ἀπόμαχοι ἔμενον· ὁ δὲ Ἀθανάσιος ἐν μέσοις ταῖς ψαλμωδοῦσιν ἀβλαβῆς διεσφύζετο. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον διεκφυγῶν, ἐπὶ τὴν Ρώμην ἀνέδραμε...».

4. Ἐνδεικτικῶς ἀποσποῦμε ἐν συνεχείᾳ ὁμοειδὲς παράθεμα ἀπὸ μελέτημα τοῦ μακαριστοῦ μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης κυροῦ Διονυσίου, διὰ τοῦ ὁποῦ καταδεικνύεται εὐγλωττως τοῦ ἀνωτέρω λόγου τὸ ἀσφαλές: «...Δύο εἶναι οἱ τρόποι τῆς ψαλμωδίας στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ μέχρι καὶ σήμερα, ὁ «καθ' ὑπακοήν» καὶ ὁ «κατ' ἀντιφωνίαν». Σύμφωνα μὲ τὸν πρῶτον τρόπο, πού εἶναι τρόπος τῆς Συναγωγῆς, «τῶν ἱερῶν ψαλμωδιῶν ἀπάρχεται μὲν ὁ ἱερεὺς, πληροῦσι δὲ τὸ πᾶν οἱ περιεστῶτες». Ὁ λαὸς ἐν «ἐνὶ στόματι...» ἀντιφωνεῖ στὸ λειτουργοῦ ἱερέα τὰ «Ἀμήν», «Κύριε ἐλέησον», «Καὶ τῷ πνεύματί σου» καὶ ψάλλει τις ἐπρῶτους τῶν ψαλμῶν, ὅπως τὸ «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ἀλληλοῦια» καὶ τὰ ἀκροστίχια ἢ «ἀνακλῶμενα» τῶν ἕμνων, ὅπως τὸ «Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε» στὸν Ἀκάθιστον Ἕμνον...». Βλ. ἐπισκόπου Διονυσίου Α. Ψαριανοῦ, *Ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ (τέσσαρα ἄρθρα)*, ἐν Κοζάνῃ 1969, σ. 12. Πρβλ. Γρηγορίου Θ. Σπάθη, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», *Ἀνάπτυχο ἀπ' τὸν Τόμο Ἀξίες καὶ Πολιτισμὸς – Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελο Θεοδώρου*, Ἀθήνα 1991, σσ. 385 καὶ 398, ὑποσημ. 5. Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Λειτουργικοὶ τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς*. (Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς λατρείας), ἐν Ἀθήναις 1961, σ. 87· καθὼς καὶ: Δοσιθέου ἀρχιμανδριτοῦ, *Διάταξις τῆς Ἀγρυπνίας κατὰ τὸ Τυπικὸν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Λαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου Πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ Ἡγιασμένου*, (Ἀθήναι) 1993², σ. 65, ὑποσημ. 105: «Σημειῶσαι ὅτι τὸ «Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ» ἐν τισι τῶν Ἱερῶν Μονῶν λέγεται κατὰ στίχον ὑπὸ τοῦ κανονάρχου ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ναοῦ, ἐστραμμένον πρὸς δυσμᾶς, τῶν χορῶν ψαλλόντων μόνον τὸ ἐφύμνιον «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ»».

σι εἶδος τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας τὴν προσωνημία «π ο λ υ έ λ ε ο ς» (ἦτοι: πολὺ - ἔλεος), κατὰ τὴν κρατοῦσα ἀντίληψιν⁵.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις, περὶ τῆς προφανεστάτης προελεύσεως τῆς ὀνομασίας πολυέλεος, μαρτυρεῖ ταυτοχρόνως τὸ, κατὰ τοὺς παλαιοδιαθηκικούς καὶ ὀψίμους καινοδιαθηκικούς χρόνους, ἀντιστοιχοῦν στὸν ὄρο ποιητικὸ περιεχόμενον. Οἱ σφζόμενες, βεβαίως, μαρτυρίες εἶναι ἐλάχιστες, ἱκανές, ὅμως, νὰ συνδέσουν τὸν ἐν λόγω ὄρο ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν ρλε' ψαλμὸ, ὁ ὁποῖος —ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου του— «ἐπεστρατεύετο» ὡς ἄκις ἐμελλε νὰ δοξολογηθῆ διθυραμβικῶς οἰαδήποτε θαυμαστῆ θεϊκῆ ἐπέμβασις ἢ, πάλι, νὰ παρακληθῆ τὸ θεῖον πρὸς ἄμεσον σωτηριῶδη παρέμβασι. Παρετέθη ἤδη ἀνωτέρω εὐγλωττος μαρ-

5. Βλ. σχετικῶς: Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, «Πολυέλεος», λῆμμα στὴν ΘΗΕ, τόμος 10ος, Ἀθήναι 1966-67, στ. 522: «Κυρίως καλεῖται πολυέλεος ὁ ρμε' [sic: διαβ. ρλε'] ψαλμός, ἐπειδὴ εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν εἴκοσι ἕξ στίχων αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξις ἔλεος...». Ἐπισκόπου Διονυσίου Λ. Ψαριανοῦ, Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἑμφύδιῳ (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνωμον» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγησίας τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα), Ἀθήναι 1968, σ. 22, ὑπόσημ. 18: «Κυρίως πολυέλεος εἶναι ὁ ΡΛΕ' ψαλμός, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ἐφόδος "ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ" ἐπαναλαμβάνεται καθ' ὑπακοὴν πολλάκις (πολυέλεος) μεθ' ἕκαστον στίχον τοῦ ψαλμοῦ». *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (1980), vol. 15, p. 54 (λήμμα *polyeleos*): «*Its name is derived from the repetition of the word "eleos" ("mercy") in the refrain of Psalm CXXXV.* Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Λογικὴ Λατρεία*, [Ἀθήναι 1984], σ. 237: «Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο πανηγυρικούς ψαλμούς τὸν 134ο καὶ 135ο. Ὁ πρῶτος, γνωστός ἀπὸ τὸ πρόψαλμά του "Δούλοι, Κύριον", ἀποτελεῖ μία πρόσκλησι γιὰ δοξολογία τοῦ Θεοῦ γιὰ τὰ θαυμάσια ἔργα Του στὴν φύσι καὶ στὴν ἱστορία. Ὁ δεύτερος κινεῖται στὰ ἴδια θέματα καὶ ἔχει ὡς ἐφόδὸ τὸ "Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ", ποὺ ἐπαναλαμβάνεται σὲ κάθε στίχο του. Γιὰ τὸ πολὺ, λοιπόν, ἔλεος ποὺ περιέχει ἔδωσε καὶ τὸ ὄνομα στὴν ἐνότητα αὐτὴν τῶν ψαλμῶν "πολυέλεος"». Neil K. Moran, *Singers in late byzantine and slavonic painting*, Leiden 1986, pp. 87-88: «*The term "polyeleos" or "much mercy" derives from the refrain "for his mercy endureth for ever", which recurs at the conclusion of each verse in psalm 135.* Γρηγορίου Θ. Στάθη, «Ἀλφαβητάρι βυζαντινῆς τελετουργίας καὶ ψαλτικῶν ὄρων (β')», *Ἐφημέριος. Μηνιαῖο περιοδικὸ γιὰ τοὺς ἱερεῖς*, ἔτος ΜΘ', τεύχος 11, Νοέμβριος 2000, σ. 21: «Πολυέλεος, ἀπὸ τὸ ὑπόψαλμα ἡ ἐφύμνο τοῦ ψαλμοῦ 135, "ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ". Κι ἐπειδὴ σ' αὐτὸν τὸν ψαλμὸ τὸ ὑπόψαλμα ἐπαναλαμβάνεται σὲ ὄλους τοὺς στίχους, καὶ καταντάει "πολὺ ἔλεος", ὁ ψαλμὸς αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ χρησιμοποιοῦνται σὲ ἀντίστοιχη περίπτωσι λέγονται Πολυέλεος». Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 171: «Τὸ ἰδιαιτέρο χαρακτηριστικὸ τοῦ Ψαλμικοῦ αὐτοῦ κειμένου [sc. τοῦ ψαλμοῦ ρλε'] εἶναι τὸ πανομοιότυπο ἡμιστίχιον ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν προσθήκη τοῦ "Ἀλληλοῦια" ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς σὲ ὄλους τοὺς στίχους (26 συνολικά). Κατὰ μίαν ἐκδοχὴ μάλιστα, ἡ ὀνομασία "πολυέλεος" ὀφείλεται στὴν κυριαρχικὴ ἐπανάληψιν ἐδῶ τῆς λέξεως "ἔλεος"». Πρβλ. καὶ τὸ λῆμμα «Πολυέλεος» στὴν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος εἰκοστός, Ἀθήναι (1932), σ. 486: «ὁ 135ος [sic: διαβ. 135ος] ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ τοῦ ὁποίου τὰ 24 [sic: διαβ. 26] ἐδάφια περατοῦνται: "ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ" (δηλαδὴ διὰ τὸ 24 [=26] φορές ἐπαναλαμβανόμενον ἔλεος ἐλέχθη ὁ ψαλμὸς πολυέλεος...)».

τυρία του μεγάλου Ἀθανασίου, περί μελωδήσεως του ἐν λόγῳ ψαλμοῦ ἐν ὥρᾳ μεγίστης δοκιμασίας, καὶ προδήλως διεπιστώθη ἡ ἐπακολουθήσασα αἰσία ἐκβασίς αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὸ σχετικὸ αἶτημα τοῦ θείου πατρὸς. Ἐπιπροσθέτως, στὰ «Χρονικά» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περιγράφονται δύο παρόμοιες σκηνές· πρῶτον, κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τοῦ Σολομῶντος, ὅταν —τῆς μετακομίσεως τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης πληρωθείσης— «οἱ Λευῖται οἱ ψαλτωδοὶ πάντες τοῖς υἱοῖς Ἀσάφ, τῷ Αἰμάν, τῷ Ἰδιθούν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτῶν καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν, τῶν ἐνδεδυμένων στολὰς βυσσίνας, ἐν κυμβάλοις καὶ ἐν νάβλαις καὶ ἐν κινύραις ἐστηκότες κατέναντι τοῦ θυσιαστηρίου καὶ μετ' αὐτῶν ἱερεῖς ἑκατὸν εἴκοσι σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξιν, καὶ ἐγένετο μία φωνὴ ἐν τῷ σαλπίζειν καὶ ἐν τῷ ψαλτωδεῖν καὶ ἐν τῷ ἀναφωνεῖν φωνῇ μιᾷ τοῦ ἐξομολογεῖσθαι καὶ αἰνεῖν τῷ Κυρίῳ· καὶ ὡς ὕψωσαν φωνὴν ἐν σάλπιγξιν καὶ ἐν κυμβάλοις καὶ ἐν ὄργανοις τῶν ᾠδῶν καὶ ἔλεγον·

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθόν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη νεφέλης δόξης Κυρίου, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ ἱερεῖς τοῦ στήναι λειτουργεῖν ἀπὸ προσώπου τῆς νεφέλης ὅτι ἐνέπλησεν δόξα Κυρίου τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ»⁶. Δεύτερον, κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν «υἱῶν Ἀμμών καὶ Μωάβ καὶ ὄρος Σηφρ»⁷ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας Ἰωσαφάτ, ὅταν «ἀνέστησαν οἱ Λευῖται ἀπὸ τῶν υἱῶν Καάθ καὶ ἀπὸ τῶν υἱῶν Κορέ αἰνεῖν Κυρίῳ Θεῷ Ἰσραὴλ ἐν φωνῇ μεγάλῃ εἰς ὕψος. Καὶ ὠρθρισαν πρῶι καὶ ἐξῆλθον εἰς τὴν ἔρημον Θεκωέ, καὶ ἐν τῷ ἐξελθεῖν ἔστη Ἰωσαφάτ καὶ ἐβόησεν καὶ εἶπεν· Ἀκούσατέ μου, Ἰούδα καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ· ἐμπιστεύσατε ἐν Κυρίῳ Θεῷ ὑμῶν, καὶ ἐμπιστευθήσεσθε· ἐμπιστεύσατε ἐν προφήτῃ αὐτοῦ, καὶ εὐδοθήσεσθε. καὶ ἐβουλεύσατο μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἔστησεν ψαλτωδοὺς καὶ αἰνοῦντας ἐξομολογεῖσθαι καὶ αἰνεῖν τὰ ἅγια ἐν τῷ ἐξελθεῖν ἔμπροσθεν τῆς δυνάμεως, καὶ ἔλεγον·

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

6. Β' Παραλ. ε', 12-14. Πρβλ. Νικολάου Ἀ. Χρυσοχοῖδου, «Πολυέλεος», λῆμμα στὴν Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, ὅ.π., σ. 487· καθὼς καὶ Ἀθανασίου Θ. Βουρλή, *Δογματικο-ἰστορικαὶ ὀψεις τῆς ὀρθοδόξου ψαλμωδίας*, Ἀθήναι 1994, σσ. 156-157. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὸ ἀνωτέρω περιγραφόμενον γεγονός ἐπανελήφθη «ὡς συνετέλεσεν Σαλωμῶν προσευχόμενος, καὶ τὸ πῦρ κατέβη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγεν τὰ ὀλοκαυτώματα καὶ τὰς θυσίας, καὶ δόξα Κυρίου ἐπλήσεν τὸν οἶκον, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ ἱερεῖς εἰσελθεῖν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτι ἐπλήσεν δόξα Κυρίου τὸν οἶκον, καὶ πάντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐάρων καταβαῖνον τὸ πῦρ, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ τὸν οἶκον, καὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν ἐπὶ τὸ λιθόστρωτον καὶ προσεκύνησαν καὶ ἤνουν τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθόν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ πᾶς ὁ λαὸς θύοντες θύματα ἐναντι Κυρίου [...] καὶ ἐνεκαίνισεν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ὁ βασιλεὺς καὶ πᾶς ὁ λαὸς καὶ οἱ ἱερεῖς ἐπὶ τὰς φυλακὰς αὐτῶν ἐστηκότες, καὶ οἱ Λευῖται ἐν ὄργανοις ᾠδῶν Κυρίου τοῦ Δαυὶδ τοῦ βασιλέως τοῦ ἐξομολογεῖσθαι ἐναντι Κυρίου ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐν ἤμνοις Δαυὶδ διὰ χειρὸς αὐτῶν, καὶ οἱ ἱερεῖς σαλπίζοντες ταῖς σάλπιγξιν ἐναντίον αὐτῶν, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἐστηκότως». Βλ. Β' Παραλ. ζ', 1-6.

7. Β' Παραλ. κ', 10.

καὶ ἐν τῷ ἄρξασθαι τῆς αἰνέσεως αὐτοῦ τῆς ἐξομολογήσεως ἔδωκεν Κύριος πολεμεῖν τοὺς υἱοὺς Ἀμμὼν ἐπὶ Μωάβ καὶ ὄρος Σηὶρ τοὺς ἐξεληθόντας ἐπὶ Ἰούδαν, καὶ ἐτροπώθησαν. καὶ ἀνέστησαν οἱ υἱοὶ Ἀμμὼν ἐπὶ Μωάβ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ὄρος Σηὶρ ἐξολοθρεῦσαι καὶ ἐκτρίψαι· καὶ ὡς συνετέλεσαν τοὺς κατοικοῦντας Σηὶρ, ἀνέστησαν εἰς ἀλλήλους τοῦ ἐξολοθρευθῆναι. καὶ Ἰούδας ἦλθεν ἐπὶ τὴν σκοπιὰν τῆς ἐρήμου καὶ ἐπέβλεψεν καὶ εἶδεν τὸ πλῆθος, καὶ ἰδοὺ πάντες νεκροὶ πεπτωκότες ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἦν σωζόμενος»⁸.

Τὸ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποπνέον καθόλου πνεῦμα τοῦ ἐξεταζομένου ψαλμοῦ διετύπωσε μεταγενεστέρως Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, διὰ τοῦ ἐπομένου ἐπιγραμματικοῦ πλὴν ὅμως σαφεστάτου σχολίου, τὸ ὅποιο γιὰ τὴν ἐδῶ ἐπιχειρουμένη προομιακὴ παρουσίασι τοῦ θέματός μας ἀποτελεῖ, φρονοῦμε, ἀρίστη ἐρμηνεία τῆς οὐσιαστικῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου πολυέλεος ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου: «Οὐ ποτὲ μὲν, φησὶν, εὐεργετεῖ, ποτὲ δὲ ἀφίσταται, οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐλεεῖ, ποτὲ δὲ παύεται, ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων συμβαίνει [...] ἀλλὰ διηλεκτῶς ἐλεεῖ, καὶ οὐδέποτε παύεται τοῦτο ποιῶν, κἂν διαφόρως καὶ ποικίλως ἐπιτελῆ. Ἄει οὖν ἐλεεῖ, καὶ οὐδέποτε ἴσταται τοὺς ἀνθρώπους εὐεργετῶν»⁹.

* * *

Στὰ πλεῖστα τῶν λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδῶν ὁ ὄρος πολυέλεος ἐρμηνεύεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἀνωτέρω ἐννοίας, ὡς συνήθης προσωνομία τοῦ «πολυεσπλάγχχνου καὶ πολλοῦς ἐλεοῦντος Θεοῦ»¹⁰. ἐνιαχοῦ μόνον διευκρινίζεται καὶ ἡ λειτουργικὴ διάστασις τοῦ ὄρου, ὡς οὐσιαστικοῦ, κατὰ τὴν ὁποία —συμφῶνως, πάντοτε, πρὸς τις ἀνωτέρω πηγές— προδίδεται «μέρος τοῦ ὄρθρου ὅταν ἀνα-

8. Β' Παραλ. κ', 19-24. Πρβλ. Γ. Γ. Μπεκατώρου, *ὁ.π.*, καθὼς καὶ Ἄ. Θ. Βουρλῆ, *ὁ.π.*, σσ. 157-159. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ἀναφερόμενος στὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν περιστατικὸ, χαρακτηρίζει τὸν ὑπὸ τῶν ψαλμῶδῶν ἀναπεμφθέντα αἶνο ὡς «πολυέλεον»: «Καὶ εἰς τὰ Παραλειπόμενα δὲ ἱστορεῖται, ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ἰωσαφάτ, ψάλλων μόνον τὸν ψαλμὸν τοῦ Πολυελέου, ἦτοι τὸ "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι εἰς τὸν αἶωνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ" καὶ οὐχὶ πολεμῶν, ἐνίκησε τοὺς ἐχθρούς του». Βλ. Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, *Κῆπος Χαρίτων*, ἦτοι ἐρμηνεία γλαφυρὰ εἰς τὰς Ὁ' ᾠδὰς τῆς στιχολογίας [...], Θεσσαλονίκη 1979³, σ. 126. Πρβλ. καὶ Ἄ. Θ. Βουρλῆ, *ὁ.π.*, σ. 162.

9. Βλ. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ἐρμηνεία εἰς τὸν ρλε' ψαλμὸν», *P.G.* 55, 399. Πρβλ. Γ. Γ. Μπεκατώρου, *ὁ.π.*

10. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν [...], τόμος ΙΗ', Ἀθήνα ἄ.χ. (ἐκδοσις τῆς Ἐγκυκλοπαιδικῆς Ἐπιθεωρήσεως «Ἡλιος»), σ. 576. Ἐλευθερουδάκη, Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν, τόμος δέκατος, ἐν Ἀθήναις (1930), σ. 787. Μεγάλῃ Γενικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ὑδρία. Ἑλληνικὴ καὶ Παγκόσμια, τόμος τεσσαρακοστὸς τέταρτος, Ἀθήνα (1987), σ. 277. Γενικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ συγχρόνων γνώσεων Ὑδρία, Cambridge, Ἡλιος, τόμος δέκατος, (Ἀθήνα 1992), σ. 3271. Πάπυρος-Δαρούς. Γενικὴ παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαιδεία μετὰ πλήρους Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τόμος ἐνδέκατος, Ἀθήνα 1963, σ. 267. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, *ὁ.π.*, σ. 486.

γινώσκειται ὁ 135ος ψαλμός, οὗ ἕκαστος στίχος καταλήγει εἰς ἔλεος»¹¹. Σημειώ-
 τέον ὅτι τοιαύτη ἐρμηνευτική προσέγγισις εἶναι μᾶλλον ἀδόκιμος, διότι, ὅπως
 εἶναι προφανές, ὁ ὄρος πολυέλεος δὲν δύναται νὰ σημαίη τὸ «μέρος τοῦ ὄρθρου»,
 ἀλλὰ τὸν συγκεκριμένο ψαλμὸ ὁ ὁποῖος κατ' αὐτὸ μελωδεῖται καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀνα-
 κλωμένου του καλεῖται τοιουτοτρόπως, ὅπως εὐστοχώτερα, ὄντως, ἐπεξηγοῦν
 τὸν ὄρο εἰδικώτερα μελετήματα ἢ λήμματα ἐγκυκλοπαιδείων καὶ λεξικῶν¹².

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καθίσταται σαφές ὅτι ὁ ὄρος πολυέλεος,
 δηλῶν ἀρχικῶς τὸν «διηνεκῶς ἐλεοῦντα καὶ οὐδέποτε φραυόμενον εὐεργε-
 τοῦντα»¹³ Θεόν, συνεδέθη ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων πρὸς τὸν ρλε' ψαλμὸ, ἀδό-
 κημο πάντοτε εἴτε πρὸς ἐπισυρμὸ τοῦ θεϊκοῦ ἐλέους εἴτε πρὸς δοξολογικὴ εὐχα-
 ριστία κατόπιν σωτηριώδους θεϊκῆς ἐπεμβάσεως. Πρὸς τοῦτο συνετέλεσαν ἀφ'
 ἑνὸς μὲν τὸ σχετικὸ περιεχόμενο τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ —καὶ κατ'
 ἐξοχήν— τὸ ἀπολύτως χαρακτηριστικὸ ἐφύμνιο αὐτοῦ, ἤτοι τὸ πολλάκις ἤδη
 μνημονευθέν· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

Προοδευτικῶς, περὶ τὸν μνημονευθέντα ρλε' ψαλμὸ συνεκεντρώθησαν καὶ
 ἕτεροι ψαλμοί, μὲ περιεχόμενο ἀνάλογο καὶ πάντως κατάλληλο καὶ ἀπολύτως
 ἐνδεδειγμένο πρὸς ὑμολόγησι δεσποτικῶν, θεομητορικῶν ἢ καὶ λοιπῶν ἑορτῶν
 (οἱ ὑπάρχουσες πληροφορίες δὲν βοηθοῦν, δυστυχῶς, ἀσφαλῆ χρονικὸ προσδιορι-
 σμὸ τῆς ἐν λόγῳ «διευρύνσεως» τῆς ἐννοίας τοῦ ὄρου, τῆ προσθήκη καὶ ἐτέρων
 ψαλμῶν¹⁴, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, πάντως, ὅθεν ἡ μουσικολογικὴ ἐπιστήμη κατέχει

11. Βλ. Πάπυρος—Λαρούς, *Γενικὴ Παγκόσμιος Ἐγκυκλοπαιδεία [...]*, ὁ.π., καθὼς καὶ Με-
 γάλῃ Γενικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Ἰδρία [...], ὁ.π. Γενικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ συγχρόνων γνώσεων
 [...], ὁ.π. Πρβλ. ὡσαύτως Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, *Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ τῆς βυζαντινῆς
 μουσικῆς [...]*, Ἀθήνα 1993, σ. 299.

12. Βλ. Ν. Ἀ. Χρυσοχοῖδου, ὁ.π., Γ. Γ. Μπεκατώρου, ὁ.π., Διονυσίου Λ. Ψαριανοῦ, *Ἡ Θεο-
 τόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ὑμνωδίᾳ*, ὁ.π. Πρβλ. *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*,
ibid., ὡς καὶ Dimitri E. Conomos, *The treatise of Manuel Chrysaphes, the lampadarios: on the
 theory of the art of chanting and on certain erroneous views that some hold about it (Mount Athos,
 Iviron Monastery MS 1120 [July, 1458])*. (CSRM II), Wien 1985, p. 45, not. 14: «The polyeleos
 is a chant in the Byzantine Morning office which is made up of verses from Psalms 134 and 135». Neil K. Moran, *Singers in late byzantine and slavonic painting*, *ibid.*, p. 88: «In a liturgical sense
 it [sc. the term "polyeleos"] applies to both psalm 134 and 135, which are sung with a collect
 during the morning service».

13. Πρβλ. τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν σχόλιο τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ὡς καὶ τὴν σχετικὴ πα-
 ραπομπὴ στὴν ὑπόσημ. 9.

14. Εἰδικώτερα περὶ τῆς προσθήκης στὸν κύκλο τοῦ πολυελέου καὶ ἐτέρων διαφόρων ψαλμῶν
 —ἐκτὸς τῶν ρλε' καὶ ρλε'— ἀπηχρύντων συγκεκριμένη ἐορτολογικὴ χροιά, οἱ ὁποῖοι, ὅπως κατω-
 τέρω σημειοῦται ἀρμοδίως, ἀπήρτισαν τὴν ἐνότητά τῶν λεγομένων «ἀντιφῶνων» ἢ «ἐκλογῶν
 τοῦ πολυελέου», πιθανῶς χρονικὸ *terminus post quem* ἀποτελεῖ ἐνδεχομένως ὁ ἱβ' αἰὼν· καὶ τοῦτο
 διότι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδο πρωτοσπαντοῦν σχετικὲς μνεῖες στὶς μοναστηριακὲς τυπικὲς
 διατάξεις. Μνημονεύομε, αἰφνης, τὰ διὰ τὴν κθ' τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου —κατὰ τὴν ὁποία ἐορτά-

σαφείς καὶ ἔγκυρες γραπτές μαρτυρίες¹⁵, ἡ πρᾶξις τούτη μαρτυρεῖται ὡς πλήρης καὶ ἐνιαία παράδοσις· ἐδημιουργήθη, τοιουτοτρόπως, μία ὁμάς ψαλμῶν —ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτέοι ἐνδεικτικῶς ὁ ρλδ', ψαλλόμενος (μετὰ τοῦ ρλε') κατὰ τίς δεσποτικές ἐορτές, ὁ ρλε', ἀδόμενος ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς, ὁ μδ', ἀρμόδιος γιὰ θεομητορικές ἐορτές καὶ ἕτεροι περὶ τῶν ὁποίων εἰδικώτερος λόγος ἐν συνεχείᾳ—, στιχολογουμένω καθ' ὠρίσμένη στιγμή τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου —ἦτοι, κατόπιν τῶν τῆς δευτέρας στιχολογίας τοῦ ψαλτηρίου καθισμάτων¹⁶—, ἀναλόγως τῆς ἀγομένης ἐορτῆς. Ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν

ζεταὶ ἡ μνήμη τῶν ἐγκαίνιων τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος— σημειούμενα στὸ «Τυπικὸν ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς εὐαγοῦς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος»: «... εἶτα τὸν Πολυέλεον, ἢ, ἀντ' αὐτοῦ, χωρίζει ὁ ἐκκλησιάρχης ψαλμοὺς διαφόρους, ἀρμόζοντας εἰς ἐγκαίνια, καὶ στιχολογοῦμεν αὐτοὺς μετὰ καὶ τρανωτέρων ἀλληλουϊαρίων» (βλ. Dmitrievskij I, σ. 364). Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι κατὰ τὸ πρῶτο, μᾶλλον, ἡμῖς τοῦ ἐπομένου ιγ' αἰῶνος ὁ λόγιος Νικηφόρος Βλεμμύδης συντάσσει «Ἐκλογὴν ἐκ τῆς Δαβιτικῆς Βίβλου», ἦτοι ψαλμικοὺς στίχους «συλλεγέντες καὶ τεθέντες ἀρμολόντως ἐν ἐκάστῃ ἐορτῇ ὅλου τοῦ χρόνου» (πρβλ. Ἐκλογὴ ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαβὶδ, πρὸς χρῆσιν τῶν ὁλονυκτίων καὶ λοιπῶν ἐορτασίων Ἀκολουθιῶν, ἐν Βόλω 1986⁴, σ. 10), οἱ ὅποιοι ἀνέπτυξαν πλουσία χειρόγραφον παράδοσι, ἐτυπώθησαν πολλακίς καὶ κατὰ κόρον «εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἀκολουθίας καὶ ἐψάλλοντο μετὰ τὸν πολυέλεον» (βλ. Παν. Κ. Χρήστου, «Βλεμμύδης Νικηφόρος», λῆμμα στὴν ΘΗΕ, τόμος 3ος, Ἀθήναι 1963, στ. 942). [Περὶ τοῦ ὡς ἄνω γεγονότος —διὰ τοῦ ὁποῦ «κινωδικοποιεῖται» σαφῶς προϋπάρχουσα ἀσματικὴ πρᾶξις καὶ ἀρκούντως διαδεδομένη παράδοσις— βλ. καὶ κατωτέρω, στὴν περὶ ἐκλογῶν ὑποπαραγράφο τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς].

15. Ὅπως ἀρμόδιος σημειοῦται κατωτέρω —στὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου, ὡσαύτως, μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς— οἱ πρῶτες περὶ πολυελέου γραπτές μουσικῆς ἐνδείξεις ἀνάγονται στὸν ιδ' αἰῶνα. Συγκεκριμένως, ἡ ἀρχαιότερα ἀνθολόγησις πολυελέου καταχωρίζεται στοὺς σιναϊτικὸς κώδικες 1256 —τοῦ ἔτους 1309— καὶ 1257 —τοῦ ἔτους 1332— καὶ ὀλίγα ἔτη ἀργότερα, σὲ πληρεστέρα πλέον μορφή, στὸν κώδικα EBE 2458 τοῦ ἔτους 1336. [Πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ὑποσημ. 27 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας].

16. Βλ. αἴφνης: Οἰκονόμου Γεωργίου Ἀ. Ρήγα, *Τυπικόν*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 79-81. Ὁ αὐτός, ἀλλαχοῦ (*Ζητήματα Τυπικοῦ*, Θεσσαλονίκη 1999², σσ. 47-52), σχολιάζει διεξοδικῶς καὶ τὸ εἰδικὸ τυπικὸ ζήτημα τῆς ἐν Κυριακαῖς στιχολογήσεως τοῦ πολυελέου —μετὰ τὴν τοιαύτη τοῦ Ἀμώμου ἢ καὶ ἀντ' αὐτοῦ. Γενικῶς νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ ἐρευνηθεῖσες τυπικῆς διατάξεις παρουσιάζονται ἀρκούντως φειδωλῆς ὡς πρὸς τίς περὶ πολυελέου προσφερόμενες πληροφορίες. Συνήθως ἐπισημαίνεται ἀπλῶς ἡ —κατὰ τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω σημείο τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου— ἀσματικὴ πρᾶξις ψαλμωδῆσεως τοῦ πολυελέου —δι' ἐντελῶς φιλῆς ἀναφορᾶς, ὡς ἐπὶ παραδείγματός: «λέγομεν τὸν πολυέλεον» (βλ. Dmitrievskij I, σ. 309), «εἰς τὸν πολυέλεον» (αὐτόθι, σ. 538), «ὁ πολυέλεος» (αὐτόθι, σ. 518. Βλ. καὶ Dmitrievskij III, σσ. 266, 412, 413), «ἐπειτα στιχολογοῦμεν τὸν πολυέλεον» (βλ. Dmitrievskij I, σσ. 264, 430, 545. Dmitrievskij III, σ. 195), «ἐπειτα ὁ πολυέλεος» (βλ. Dmitrievskij I, σσ. 272, 321, 339, 344, 406, 480, 505, 566), «εἶτα ὁ πολυέλεος» (αὐτόθι, σσ. 427, 502, 521, 524, 527, 531, 541. Βλ. καὶ Dmitrievskij III, σσ. 443, 595), «καὶ κατόπιν τὸν πολυέλεον» (βλ. Dmitrievskij III, σ. 747) καὶ κυρίως: «καὶ ὁ πολυέλεος» (βλ. Dmitrievskij I, σσ. 359, 361, 500, 573, 575, 578, 582, 585. Dmitrievskij III, σσ. 35, 86, 87, 130, 266, 279, 353, 410, 411, 437, 458). Σὲ εὐάριθμες μόνον περιπτώσεις σημειοῦνται περαιτέρω σχόλια, αἴφνης περὶ τῆς δυνατικῆς ψαλμωδῆσε-

δρο πολυέλεος νοουμένων ψαλμῶν, οἱ ψαλμοὶ ρλδ' καὶ ρλε' συνεκροτήθησαν σὲ δύο στάσεις —κατὰ τὰ συνήθη πρότυπα ἀναγνώσεως ἢ στιχολογήσεως καθισμάτων τοῦ Ψαλτηρίου—, τοῦ μὲν ρλδ' ψαλμοῦ ἀποτελοῦντος τὴν πρώτην, τοῦ δὲ ρλε' τὴν δευτέρα, ὅπως ῥητῶς σημειοῦται στίς σχετικὰς ἐπικεφαλίδες συνόλου τῆς περὶ πολυελέων χειρογράφου παραδόσεως¹⁷. Οἱ λοιποὶ ψαλμοὶ συνέπη-

ως τοῦ πολυελέου [· «Μετὰ τὸν πολυελεον, ἡ ὑπακοὴ τοῦ ἤχου, ἀλλ' εἰ ἔχει ἡ ὥρα λέγομεν καὶ τὸν πολυελεον, εἰ δὲ μὴ, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, οἱ ἀναβαθμοὶ τοῦ ἤχου...» (βλ. Dmitrievskij I, σ. 265), «ἐπεὶ τὸν πολυελεον, εἰ ἔχει ἡ ὥρα, ὡς σύνηθες...» (αὐτόθι, σ. 382), «εἶτα τὸν πολυελεον, εἴπερ ἔχει ἡ ὥρα, εἰ δ' οὐκ καταλιμπάνομεν αὐτόν» (αὐτόθι, σ. 487), «εἶτα ἡ ὑπακοὴ τῆς Θεοστόκου, εἴπερ οὐ θέλει στιχολογηθῆναι ὁ πολυελεος, πλην καὶ οὕτως καταλιμπάνεται» (αὐτόθι, σ. 489), «εἶτα, εἰ ἔχει ἡ ὥρα, ὁ πολυελεος» (αὐτόθι, σ. 589)], ἢ περὶ τῶν —κατὰ τὴν ψαλμώδησι τοῦ πολυελέου— δραστηριοτήτων τοῦ κανδηλάπτου [· «εἶτα ψάλλομεν τὸν πολυελεον, ἀρχόμεθα τοῦ πολυελέου, ὁ κανδηλάπτης σημαίνει τὸ σίδηρον, καὶ ὅταν ἀρξῆται τὸν στίχον· Οἶκος Ἰσραὴλ εἰδογῆσατε τὸν Κύριον, ὁ κανδηλάπτης θυμᾶ με ἀργυροῦν καντζῆ. Πληρωθέντος τοῦ πολυελέου, γίνεται συναπτῆ καὶ ψάλλομεν τὸ μετὰ τὸν πολυελεον κάθισμα τῆς ἑορτῆς δις» (βλ. Dmitrievskij III, σ. 544), «καὶ ἐὰν ψάλλῃται πολυελεος, ἄπει τὰ τέσσαρα κηρία τῶν κάτω δρακόντων τοῦ πολυελέου, καὶ μετὰ τὸ Δόξα Καὶ νῦν σβέννυνται» (αὐτόθι, σ. 684), «εἰς τὸν πολυελεον ἄπτονται τὰ τέσσαρα κηρία...» (αὐτόθι, σ. 685), «εἶτα, ὅτε ψάλλεται ὁ πολυελεος, ἄπτονται ὅλα του τὰ κηρία, ἕως νὰ ἀναγνωσθῆ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ἔθρου» (αὐτόθι, σ. 686), «ὁμοίως καὶ ὅτε ψάλλεται ὁ πολυελεος, ἄπτονται ὅλα του τὰ κηρία» (αὐτόθι, σ. 687), «καὶ ὅτε ψάλλεται ὁ πολυελεος, ἄπτονται ὅλα τὰ κηρία τοῦ πολυελέου. Μένει δὲ ἀπτούμενος ὁ πολυελεος ἄχρι τρίτης ψῶδης...» (αὐτόθι, σ. 688)]. Σημειωτέον ὅτι ἡ τελευταία παρατήρησις μᾶς συνδέει, ὡπωσδήποτε, πρὸς τὴν καὶ σήμερον θαλερῆ ἀγιορειτικὴ (καὶ μοναστικὴ ἐν γένει) λατρευτικὴ τακτικὴ, ὅχι μόνον ἄψευς ἀλλὰ καὶ ρυθμικῆς κινήσεως τοῦ πολυελαίου κατὰ τὴν ψαλμώδησι τοῦ πολυελέου —καὶ δὴ τῶν συντόμων (ἀπαγγελτῶν σχεδόν) νεωτέρων ἐκλογῶν—, τὴν ὅποια ὠριμμένοι συνέδεσαν καὶ πρὸς τὴν ὀνοματοδότησι τοῦ συγκεκριμένου εἴδους τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

17. Προσάγομε ἐδῶ, πρὸς ἐπιβῶσι τοῦ ἀνωτέρου λόγου, ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406 (τοῦ ἔτους 1453):

α) περὶ τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου:

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων· οὗτος λέγεται Λατρινός· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον

[βλ. EBE 2406, φ. 90ν' καὶ τούτου πληρωθέντος:]

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ

[βλ. EBE 2406, φ. 96ν].

β) περὶ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ :

Πολυελεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λεγόμενος Κουκουμᾶς ἤχος πρῶτος, ὁ δομῆστικος ἀπέξω α' Δοῦλοι, Κύριον

[βλ. EBE 2406, φ. 99ν' καὶ τούτου πληρωθέντος:]

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποίημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ· ὁ πρῶτος χορὸς [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ

[βλ. EBE 2406, φ. 143γ].

Συνηθεσάτη εἶναι, ἐπίσης, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ προσδιορισμοῦ «δευτέρα στάσις» ὑπὸ τῶν ὄρων

α) «Δεύτερος ψαλμός» (βλ. ἐνδεικτικῶς καὶ πάλι· EBE 2406, φ. 132ν :

Πολυελεος ποιηθείς παρὰ τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κοράνη· ἤχος πλ. β' νεανῶ Δοῦλοι, Κύριον

ξαν ἰδία ἐνότητα, τῶν λεγομένων ἀντιφώνων καὶ μεταγενεστέρως –σὲ πλέον περιορισμένη κλίμακα– τῶν ἐκλογῶν τοῦ πολυελέου (ποικίλων ψαλμικῶν στίχων, δηλονότι, ἀρμονδίως ἐκλελεγμένων δι' εἰδικὰ ἑορτολογικά θέματα καὶ περιστάσεις). Ἀπρητίσθησαν, τοιουτοτρόπως, δύο κυρίως ἐπὶ μέρους ἐνότητες (ἦτοι: ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων –διακρινομένη σὲ δύο στάσεις– καὶ ἡ ἐνότης τῶν [καταλλήλων τυχούσαις ἑορταῖς] ἀντιφώνων), ὑπαγόμενες, βεβαίως, στὸν εὐρὺ κύκλο ψαλμῶν, ὁ ὁποῖος γνωρίζεται κοινῶς ὡς πολυέλεος.

Εἶναι, πάντως, ἐντελῶς ἀπαραίτητος ἐδῶ περαιτέρω διαχωρισμός τῶν –συνήθως συγχεομένων– τριῶν ἐπισημανθέντων ὄρων (πολυέλεος, ἀντίφωνα, ἐκλογές), προκειμένου νὰ καταστή σαφῆς ἡ μεταξύ των διαφορά καὶ νὰ ἀποφευχθοῦν ἐν συνεχείᾳ οἰεσθήποτε παρανοήσεις. Γιὰ τὸν λόγο τοῦτο χωροῦμε ἐφ' ἐξῆς σὲ συνοπτικὴ διαπραγματέυσι τῶν δύο τελευταίων ὄρων, κομίζοντας κυρίως βοηθητικὰ πρὸς τοῦτο στοιχεῖα ἐκ τῆς σχετικῆς (κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ληφθείσης ὑπ' ὄψιν) χειρογράφου περὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος παραδόσεως.

0.2 Ὁ ὄρος ἀντίφωνον-ἀντίφωνα

Διεπιστώθη ἀνωτέρω ὅτι, προκειμένου περὶ τοῦ ὄρου πολυέλεος, ὑπὸ τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως ὁμοφώνως ἀναγνωρίζονται οἱ ψαλμοὶ ρλδ' καὶ ρλε', ὡς πρώτη καὶ δευτέρα, ἀντιστοίχως, στάσεις (ἢ ψαλμοὶ) αὐτοῦ. Παρεμφερῶς, καὶ γιὰ τὸν ὑπὸ ἐξέτασι ὄρο ἀντίφωνον ἢ ἀντίφωνα (ἐκφερόμενο δυνητικῶς ἐδῶ σὲ ἐνικὸ ἢ πληθυντικὸ ἀριθμὸ) ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρογράφου παραδόσεως –καθολικῶς, ὡσαύτως, συμφωνούσης– ἡ ἐπισημανθεῖσα ὁρολογία συνδέεται πρὸς συγκεκριμένους (διαφορετικούς, βεβαίως, τῶν ἀνωτέρω) ψαλμούς: εἰδικώτερα:

[καὶ τούτου πληρωθέντος:]

Δεύτερος ψαλμός, ποίημα τῶν προγραφέντων ποιητῶν ποίημα τοῦ μαῖστορος ἤχος] πλ. β'

Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ

[EBE 2406, φ. 135r], καὶ

β) «Ἐτερος ψαλμός» (βλ. ἐνδεικτικῶς ὡσαύτως: EBE 2406, φ. 106r:

Ἐτερος ψαλμός, λέγεται τετράστιχος ἤχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ

[πρόκειται περὶ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ], καθὼς καί: EBE 2406, φ. 167v :

Ἐτερος πολυέλεος, προτραπείς γενέσθαι παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου, ποίημα δὲ κύρ Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον

[καὶ τούτου πληρωθέντος:]

Ἐτερος ψαλμός ἤχος δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ

[EBE 2406, φ. 168v]).

Σημειωτέον ἐπιπλέον ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀβιάστως ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐνδεικτικῶν καὶ μόνον μαρτυριῶν –δείγμα ἐλάχιστο πλείστων ὄσων ὁμοειδῶν μαρτυριῶν τῆς πλουσίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου χειρογράφου παραδόσεως–, ἡ ἀσματικὴ πράξις ψαλμωδῆσεως τοῦ πολυελέου περιλαμβάνει ὑπὸ τὸν ἐν λόγῳ ὄρο ἀποκλειστικῶς τοὺς δύο προειρημένους ψαλμούς, διηρημένους σὲ ἰσαριθμούς στάσεις.

α) τὸν ρλς' ψαλμό·

ὡς «'Αντίφωνον (ἢ 'Αντίφωνα) ψαλλόμενον ταῖς Κυριακαῖς τῆς 'Απόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς // εἰς ὀσίους καὶ εἰς λιτανείας // εἰς παννυχίδας // ἢ ὅπου βούλει», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν¹⁸.

β) τὸν μδ' ψαλμό·

ὡς «'Αντίφωνον (ἢ 'Αντίφωνα) ψαλλόμενον εἰς τὰς ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου // καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτάς», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν¹⁹.

γ) τὸν ρια' ψαλμό·

ὡς «'Αντίφωνον (ἢ 'Αντίφωνα) ψαλλόμενον εἰς ὀσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας // εἰς ἀποστόλους καὶ προφήτας // εἰς τὰς ἐορτάς // εἰς τὸν Τιμιον Πρόδρομον // καὶ εἰς πάντας (ἢ διαφόρους) ἀγίους», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν²⁰.

δ) τὸν πη' ψαλμό·

ὡς «'Αντίφωνον (ἢ 'Αντίφωνα) ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου // ἢ καὶ εἰς τὰ Φῶτα καὶ εἰς τὴν 'Ανάληψιν», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν²¹.

ε) τὸν ιθ' ψαλμό·

ὡς «'Αντίφωνον (ἢ 'Αντίφωνα) ψαλλόμενον εἰς τοὺς βασιλεῖς // εἰς τὴν

18. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπὲς στοὺς σχετικoὺς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

19. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπὲς στοὺς σχετικoὺς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

20. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπὲς στοὺς σχετικoὺς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

21. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπὲς στοὺς σχετικoὺς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

ὑπεραγίαν Θεοτόκον // ἢ εἰς ἐτέρας ἐορτάς», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικές μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν²².

ς) τὸν ρμη΄ ψαλμό (ἢ καὶ τοὺς ψαλμοὺς ρμθ΄, ρν΄ καὶ ρθ΄).

ὡς «Ἀντίφωνον (ἢ Ἀντίφωνα) ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων (ἄλλως· εἰς τοὺς φωτοειδεῖς καὶ θεῖους ἀρχαγγέλους ἢ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους) // εἰς τὸν μέγαν καὶ θαυματουργὸν Ἀρχιστράτηγον Μιχαὴλ ἐν ταῖς Χώναις // εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν // ἢ καὶ εἰς τὰ Φῶτα», συμφώνως πρὸς τὶς σχετικές μαρτυρίες τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ἀναγραφῶν²³.

Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ ὡς ἄνω –σχετικές ἐπὶ τοῦ θέματος– μαρτυρίες τῶν (κατὰ τοὺς ἰδ΄ ἕως ιη΄ κυρίως αἰῶνες) μουσικῶν χειρογράφων δὲν διαφωτίζουν τὴν ἀκριβῆ ἔννοια ὑπὸ τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖται στὴν παροῦσα περίπτωσι ὁ ὄρος ἀντίφωνον ἢ ἀντίφωνα· ὁ ὄρος, ἀναμφιβόλως, χρησιμοποιεῖται ἀβιάστως καὶ προφανέστατα θεωρεῖται ὡς δεδομένος (ἢ πρόδηλος ἐνδεχομένως) καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεμία –πρὸς ἐρμηνεία καὶ ἀσφαλῆ σημασιολογικὴ προσέγγισι αὐτοῦ– ὑποβοηθικὴ μαρτυρία ἀπαντᾷ στὸ σύνολο τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν σχετικῶν μουσικῶν κωδίκων. Οἴκοθεν, πάντως, ὁ ὄρος ἀντίφωνον ἢ ἀντίφωνον ἢ ἀντιφωνία γνωρίζεται εὐρέως ὡς πρᾶξις ἁσματικῆ ἐναλλακτικῆς ψαλμωδῆσεως μεταξὺ τῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ λατρείᾳ ὑφισταμένων δύο χορῶν²⁴.

22. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπές στοὺς σχετικούς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.VII.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

23. Βλ. λεπτομερῆ ἀπαρίθμησι τῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν (μὲ ἀκριβεῖς παραπομπές στοὺς σχετικούς κώδικες), ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁμοτίτλου λήμματος τῆς παραγράφου 2.VIII.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

24. Ὡς ἐκ περισσοῦ ὑπενθυμίζομε ἐδῶ τὸ σχετικὸ ὄραμα Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου [· «Ἰγνάτιος [...] ὄπτασιαν εἶδεν ἀγγέλων, διὰ τῶν ἀντιφῶνων ὕμνων τὴν ἁγίαν Τριάδα ὑμνούντων, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὁράματος τῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν» (βλ. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος Σ΄, κεφάλαιον Η΄», P.G. 67, 689C-692A)], μέσῳ τοῦ ὁποίου καθιερώθη γενικῶς ἡ ἐν λόγῳ τακτικὴ τῆς ἀντιφωνικῆς ψαλμωδῆσεως, τὴν ἀρμοδίᾳ προσταγῇ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Νεοκαισαρείας [· «...διχῆ διανεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις...» (βλ. Μ. Βασιλείου, «Ἐπιστολὴ σζ΄, Τοῖς κατὰ Νεοκαισαρείαν κληρικοῖς», P.G. 32, 764A)], τὴν ὁμοειδῆ ἀναφορὰ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου [· «Τὴν δὲ τῶν ἀντιφῶνων συνήθειαν ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε» (βλ. Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Τόμος ΙΙ΄, κεφάλαιον Η΄», P.G. 146, 957A)], ὡς καὶ τὴν ἀντίστοιχον μαρτυρία τοῦ Θεοδώρου [· «Οὗτοι (sc. Φλαβιανὸς καὶ Διόδωρος) πρώτοι, διχῆ διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς, ἐκ διαδοχῆς ἄδειν τὴν Δαυϊτικὴν ἐδίδαξαν μελωδίαν. Καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ πρώτον ἀρξάμενοι, πάντοσε διέδραμε, καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα» (βλ. Θεοδώρου Κύρου, «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι πέντε. Τόμος Β΄, κεφάλαιον ΙΘ΄», P.G. 82,

τοιουτοτρόπως, οιασδήποτε άλλης μαρτυρίας έλλειψής, υπό την έπισημανθείσα έννοια πρέπει, ώσαύτως, να έρμηνευθῆ ἡ χρήση τοῦ ὄρου καὶ γιὰ τὸ ἐξεταζόμενο εἶδος τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας, ἤτοι ὡς «οἱ μετὰ τὸν πολυέλεον, ἢ ἀντ' αὐτοῦ, ψαλλόμενοι ἀντιφωνικῶς ἀρμόδιοι στίχοι εἰς διαφόρους ἑορτάς», κατ' εὔστοχον παλαιότερα ἐπισημάνσει τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη²⁵.

Σημειώνομε μόνον καὶ τὴν ἀκόλουθον παράμετρο τοῦ θέματος, ὡς εἰδικωτέρα ἐπὶ τοῦ προκειμένου (πιθανῆ) ἐννοιολογικῆ ἀπόκρωσι τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου (παρὰλλήλου –βεβαιῶς– ἰσχύος, τῆς ὡς ἄνω ἐννοίας αὐτοῦ μὴ ἀποκλειομένης): συμφώνως πρὸς εὐάριθμες μαρτυρίες τυπικῶν διατάξεων, τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα συγκεκριμένα ἀντίφωνα ψάλλονται ἀ ν τ ἰ τοῦ πολυελέου, κατὰ τὶς ἀρμόδιες ἑορτὲς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐπεσημάνθη ἤδη σχετικῆ διατάξις τοῦ Τυπικοῦ τῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν ἐγκαίνιων τῆς ἐν λόγῳ μονῆς (ἤτοι κατὰ τὴν 29ῆ Δεκεμβρίου) προβλέπονται τὰ ἐξῆς: «Αἱ στιχολογίαι, κάθισμα γ'. εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ψαλτῆρος κατὰ ἀποβολήν, καθίσματα δὲ τῆς ἑορτῆς, εἶτα τὸν Πολυέλεον, ἢ, ἀ ν τ' αὐ τοῦ, χωρίζει ὁ ἐκκλησιάρχης ψαλμοὺς διαφόρους, ἀρμόζοντας εἰς ἐγκαίνια, καὶ στιχολογοῦμεν αὐτοὺς μετὰ καὶ τραυτέρων ἀλληλουϊαρίων»²⁶. Παρεμφερῶς, γιὰ ἄλλη περίπτωσι (τὴν ἑορτὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου), στό, «εἰς τινὰ ἀπορούμενα τοῦ Τυπικοῦ πονηθέν, Σύνταγμα Δημητρίου μοναχοῦ», διευκρινίζεται σχετικῶς πρὸς τὴν ψαλμῳδῆσι τοῦ πολυελέου: «Καὶ εἰ μὲν ψάλλομεν τὸν πολυέλεον διὰ τὸν Πρόδρομον, εἰπέ ἀντίφωνον, τὸ ἀρμόζον τῷ Προδρόμῳ, εἰ δὲ διὰ τὴν Ἀπόκρω, ψάλε τό' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν [...]²⁷.

1060C)]. Διευκρινίζομε ὅτι δὲν ἐπιμένομε περισσότερο ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος, καθ' ὅτι εἰδικωτέρα ἀνασκόπησις τῆς ἐν γένει ἱστορίας τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου (ὁ ὁποῖος ἀπλῶς προσεγγίζεται ἐδῶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐξεταζόμενο εἶδος τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας) ἐκφεύγει τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης μελέτης· περαιτέρω ἀναφορὰ βλ. ἐνδεικτικῶς εἰς: Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σσ. 93-98. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἐἴτε οἱ ἀσὶγχοι τέστιγες τῆς ἐκκλησίας», [Ἀνάτυπο ἀπ' τὰ «Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 1989» (ἔκδοσις Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), σσ. ζ'-ιγ'], Ἀθήναι 1989, σσ. 7-8. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ὁ Ν. Δ. Λεβίδης καὶ τὸ ἀνακύψαν μουσικὸ ζήτημα κατὰ τὸν Μάιο τοῦ 1902», Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ ΛΣ' τόμου (1994) τοῦ περιοδικοῦ *Παρνασσός*, Ἀθήναι 1994, σσ. 47-48. Πρβλ. καί: L. Petit, «Antiphone dans la liturgie Grecque», *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, tome premier A, Paris 1907, pp. 2461-2488. Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, Ἀθήναι 1978², σσ. 13-14, 27-30. Παναγιώτου Κ. Χρήστου, *Θεολογικὰ μελετήματα 4. Ὑμνογραφικά*, Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 121-134. Κ. Μητσάκη, *Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία. Ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκῃ ὡς τὴν εἰκονομαχίαν*, Ἀθήναι 1986², σσ. 69-71.

25. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 39, ὑποσημ. 3.

26. Βλ. Dmitrievskij I, σ. 364. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑποσημ. 14.

27. Βλ. Dmitrievskij III, σ. 290.

Βάσει τῶν ὡς ἄνω ἐνδεικτικῶν μαρτυριῶν —ὡς καὶ τῆς δεδομένης ψαλμωδῆσεως τῶν ἐπισημανθέντων ἀντιφώνων κατὰ συγκεκριμένες ἐκάστοτε ἐορτές²⁸— δυνάμεθα, φρονοῦμε, νὰ διῶδωμε καὶ τὴν ὑπονοηθεῖσα ἐρμηγεία τοῦ ὄρου ἀντιφώνων-ἀντίφωνα, ὡς ποιημάτων καὶ συνθέσεων, δηλονότι, ἀ ν τ ῖ τοῦ πολυελέου φ ω ν ο υ μ ἔ ν ω ν (ψαλλομένων), ὑπὸ συντρέχουσες εἰδικές ἐορτολογικὲς περιστάσεις.

Πάντως, πρέπει καὶ ἐν κατακλείδι νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι, ὁμιλῶντας περὶ μελοποιίας πολυελέων ἢ ἀντιφώνων ὁμιλοῦμε πάντοτε περὶ π λ ῆ ρ ο υ ς μελοποιήσεως τυχόντος ψαλμοῦ²⁹. τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημείωτο, καθ' ὅτι ριζικῶς ἀντιδιαστέλλει ἐν ταύτῃ πολυελέους καὶ ἀντίφωνα ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζομένων ἐκλογῶν.

0.3 Ὁ ὄρος ἐκλογή - ἐκλογές

Τὸ ἔτυμον τοῦ ὄρου ἐκλογή ἢ ἐκλογές εἶναι, βεβαίως, προφανές· εἰδικώτερα γὰρ τὴν παροῦσα περίπτωσι, μαρτυρεῖται δι' αὐτοῦ ἡ πρᾶξις τῆς ἐκλογῆς (ἤτοι ἐπιλογῆς) ψαλμικῶν στίχων καὶ ἡ ἐκ τούτων «συγκρότησις» μιᾶς ἐνιαίας συνθέσεως, προσιδιαζούσης σὲ συγκεκριμένο ἐορτολογικὸν θέμα. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιλογή ὠρισμένων ψαλμικῶν στίχων πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι νοεῖται διττῶς στὴν βυζαντινὴ καὶ ἰδιαίτατα στὴν μεταβυζαντινὴ σχετικὴ παράδοσι· ἦτοι:

- α) Ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου ψαλμοῦ· καὶ
- β) Ἐκλογή ψαλμικῶν στίχων ἐκ διαφόρων ψαλμῶν, ἰδίως ὅταν ἡ τελικῶς ζητούμενη σύνθεσις σκοπεύῃ πρὸς ἐξύμνησι ἀπολύτως εἰδικοῦ ἐορτολογικοῦ θέματος, τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συνδυασθῇ πρὸς ἓνα μόνον ψαλμὸν ἀλλὰ πρὸς «συμπλήμα» ἀρμοδίων στίχων ἐκ ποικίλων ψαλμῶν³⁰.

28. Ὡς διεφάνη ἤδη σαφέστατα, κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀναφορὰ στοὺς συγκροτοῦντες τὴν βυζαντινὴν σύνθεσιν ἀντιφώνων ψαλμούς, ἀλλὰ καὶ ὡς καταφαίνεται πλέον λεπτομερῶς στὰ ἐπισημανθέντα ἀντίστοιχα λήμματα τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, οἱ σχετικὲς μαρτυρίαι τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων οὐδεμία ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀμφιβολία ἐπιδέχονται· ἕκαστο τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων συνδέεται πρὸς συγκεκριμένη πάντοτε ἐορτὴ (ἢ εὐρυτέρα, ἔστω, ἐνότητι ἀμοειδῶν ἐορτολογικῶν θεμάτων), κατὰ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ὁποίας μελωδεῖται ἀρμοδίως.

29. Βλ. εἰδικώτερα καὶ πλέον λεπτομερῆ ἐπισημάνσει τῆς ὡς ἄνω παρατηρήσεως καὶ κατὰ τὸν μορφολογικὸν σχολιασμὸν τοῦ τρόπου μελοποιήσεως ἐκάστου τῶν μνημονευθέντων ψαλμῶν, τῶν στοιχειοθετούντων τὸ ποιητικὸν κείμενον τῶν ἀντιφώνων, στὰ σχετικὰ εἰσαγωγικὰ σημειώματα τῶν οἰκείων ἐνοτήτων τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

30. Πρβλ. Ἰωάννου Μ. Φουντούλη, *Λογικὴ Λατρεία*, ὁ.π., σ. 238: «...στὴν ψαλμωδίᾳ τοῦ πολυελέου συνάπτεται κατὰ τὴν ἐορτὴν καὶ ἡ "ἐκλογή". Ὅπως καὶ ὁ ὄρος τὸ λέγει, ἐδῶ δὲν πρόκειται γὰρ ψαλμὸν ὁλόκληρον, ἀλλὰ γὰρ στίχους κατ' ἐκλογὴν ἀπὸ διαφόρων ψαλμῶν. Ἐκλογή

Στήν πρώτη περίπτωση, εάν εξαιρέσωμε δύο προδρομικές έκδοχές τιαύτης «έκλογής», άφορώσες στην μελοποίηση των ψαλλομένων «εις τήν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου» καί «εις τήν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων» ἀντιφώνων (περί τῶν ὁποίων σημειοῦνται τὰ δέοντα στὸν ἐν συνεχείᾳ οἰκεῖο τόπο), ὑπάγονται κατὰ κύριο λόγο ὅλες οἱ ἐκ τοῦ ιθ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μεμελισμένες συνθέσεις ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ μδ', Λόγον ἀγαθόν, μὲ πρῶτο σχετικὸ ποίημα τήν σύνθεσι τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη³¹, διὰ τῆς ὁποίας καὶ καθιεροῦται (τόσο ὡς πρὸς τήν ἐπιλογή συγκεκριμένων στίχων ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ ὅσο καὶ ὡς πρὸς τήν ἐπιβολή εἰς ἕκαστον τῶν ἐκλελεγμένων στίχων ἐξωψαλμικῶν θεοτοκίων ἐγκωμίων) ὁ ἐν γένει τύπος τῶν ἐν συνεχείᾳ ποιουμένων ὁμοειδῶν συνθέσεων³². Στὴν ἰδίᾳ, ὡσαύτως, περιπτώσι ἀνήκει κατ' ἐξάφρησι (ἀντιθέτως, δηλονότι, πρὸς τοὺς συγχρόνους τοῦ ὁμοειδεῖς πολυελέους) καὶ ὁ πολυέλεος Δουλοῖ, Κύριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, σύνθεσις πεποιημένη κατ' ἐκλογήν στίχων ἐκ τοῦ ρδ' ψαλμοῦ, «τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου», ὡς χαρακτηριστικῶς μαρτυρεῖται στίς σχετικὲς ἀναγραφές³³.

Στὴν δευτέρα περίπτωση ὑπάγονται ὅλες οἱ νεώτερες (ἐκ τοῦ ιθ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν παραδιδόμενες) συνθέσεις ἐκλογῶν³⁴, ποιήματα ἀρμόδια γιὰ δεσποτικὲς καὶ θεομητορικὲς ἑορτὲς ἢ διαφόρους ἑορταζομένους ἀγίους, τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον τῶν ὁποίων (ἐξ ἐπόψεως ἐκλογῆς συγκεκριμένων στίχων ἐξ ὠρισμένων, ὡσαύτως, ψαλμῶν) ἔθεωρεῖτο γιὰ τὸ σύνολο τῶν μελουργῶν δεδομένο, καθ' ὅτι ἐλαμβάνετο ἐξ εἰδικῆς (ὁμωνύμου) βίβλου, λίαν ἐνωρὶς συγκροτηθεῖσης ὑπὸ τοῦ λογιῶ Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου³⁵, ἐγχειριδίου τὰ μάλα λαοφιλοῦς στὸν μοναστικὸ ἐν γένει χῶρο, ὡς καταδεικνύεται ὄχι μόνον ἐκ τῆς σημερινῆς ἐκτεταμένης χρήσεως αὐτοῦ στίς μοναστικὲς ἀκολουθίες³⁶, ἀλλὰ καὶ

πού νὰ συμφανῆ μὲ τὸ θέμα τῆς ἑορτῆς. Τέτοιες ἔχομε πολλές γιὰ ὅλες τίς μεγάλες ἑορτὲς καὶ γιὰ τίς ἑορτὲς τῶν μεγάλων ἀγίων».

31. Περὶ τῆς συνθέσεως βλ. αἴφνης τὸ ὁμότιτλο λήμμα τῆς παραγράφου 2.IV.4 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

32. Πρβλ. καὶ ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς ἐν κατακλειδί τῶν διὰ τὴν ἐνότητα 2.IV. ἀρμοδιῶν εἰσαγωγικῶν σχολίων, στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

33. Εὐρύτερο σχολιασμὸ τῆς περιπτώσεως βλ. ἀρμοδίως στὴν παράγραφο 2.17 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

34. Κατὰ κύριο λόγο πρόκειται περὶ τῶν συνθέσεων οἱ ὁποῖες συγκεντρωτικῶς ἀριθμοῦνται στίς ὑποσημ. 28-29 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

35. Πρβλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, ὑποσημ. 14. Περὶ τοῦ Νικηφόρου βλ. προχείρως Παν. Κ. Χρήστου, «Βλεμμύδης Νικηφόρος», ὁ.π., σσ. 939-944. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ: H. Idris Bell, «The commentary on the psalms by Nicephorus Blemmydes», *Byzantinische Zeitschrift* XXX (1929-1930), pp. 295-300.

36. Πρόκειται περὶ κοινῆς διαπιστώσεως οἰουδήποτε φιλακολούθου πιστοῦ· τὸ ἐν λόγῳ βιβλίο δὲν ἔλλειπει ἐκ τῶν ἱεροψαλτικῶν ἀναλογίων ἀπασῶν τῶν ἱερῶν μονῶν τῆς ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς. Ἐνδεικτικῶς ὑπομνησκονται ἐδῶ —πρὸς ἐπιφύρασι τοῦ ἀνωτέρω λόγου— ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ

ἐκ τῆς παλαιότερας πλουσίας χειρογράφου καὶ ἐντύπου παραδόσεως αὐτοῦ³⁷.

ἀνελλιπῆς μνεῖα τοῦ συγκεκριμένου ἐγχειριδίου στὶς ὑπάρχουσες περὶ πολυέλεο συνοπτικῆς βιβλιογραφικῆς ἀναφορῆς [βλ. σχετικῶς τὶς κατωτέρω ὑποσημειώσεις: 52 (ὅπου ἡ ἐξῆς ἀναφορὰ Γ. Γ. Μπεκατώρου: «... "ἐκλογή", ἧτοι σειρὰ καταλλήλων διὰ τὴν ἑορτὴν ἢ τὸν τιμώμενον Ἅγιον στίχων, ἐκλελεγμένων ἐκ διαφόρων ψαλμῶν καὶ εὕρισκομένων εἰς τὸ λειτουργικὸν βιβλίον τὸ καλούμενον "Ἐκλογάριον"...»), 53 (ὅπου ἡ ἐπομένῃ σημείωσις Ν. Α. Χρυσοχοῦδου: «...ἐν ταῖς τῶν ἑορταζομένων ἁγίων μνήμαις κατάλληλοι πολυέλεοι εὑρῆνται ἐν τῷ Ἐκλογαρίῳ...») καὶ ἡ ἐξῆς διευκρίνησις Διονυσίου Α. Ψαριανοῦ: «Διὰ δὲ τὰς εἰς ἕκαστον Ἅγιον ἑορτὰς καταλλήλους Πολυέλεους εὕρισκόμεν ἐν τῷ Ἐκλογαρίῳ (ἐκλογαὶ ψαλμικῶν στίχων)») καὶ 55 (ὅπου ὁμοειδῆς μαρτυρία τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δοσιθέου: «Συνήθως συνάπτεται καὶ ἡ ἐκλογή τῆς ἑορτῆς ἐκ τοῦ Ἐκλογαρίου τοῦ συντεθέντος παρὰ τοῦ σοφωτάτου Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου (ΙΓ' αἰ.) φαλλομένη ἐκ κολληβάδικης παραδόσεως εἰς ἦχον χρωματικὸν Ἅγια, εἰρμολογικὸν γενανῶ, τὸν ἐπιλεγόμενον Παλατινόν (ὡς φαλλόμενον ἰδίᾳ ἐν τῷ Ἱερῷ Παλατίῳ)). Πρβλ. ὡσαύτως Οἰκονόμου Γεωργίου Α. Ρήγα, Ζητήματα Τυπικοῦ, ὅ.π., σ. 48: «Ὁ Πολυέλεος ἀποτελεῖται [...] καὶ ἐκ τῆς σχετικῆς Ἐκλογῆς τῆς ἑορτῆς, ἢ τοῦ Ἁγίου, ἧτοι σειρὰς στίχων ἀρμοζόντων εἰς τὴν ἑορτήν, ἢ τὸν ἑορταζόμενον Ἅγιον, ἐκ διαφόρων ψαλμῶν ἐκλελεγμένων, ὅστινες ὁμοῦ Ἐκλογή ὀνομάζονται. Περιέχονται δὲ αἱ Ἐκλογαὶ αὗται εἰς εἰδικὸν Λειτουργικὸν βιβλίον, τὸ Ἐκλογάριον». Μ. Χατζηγηριακομῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σ. 172: «Σημειώνεται ὅτι ὡς Πολυέλεοι μποροῦν νὰ φάλλονται γενικᾶ, μόνο σὲ μνήμες Ἁγίων, καὶ ὁρισμένες Ἐκλογές, ἀρμόδιες κατὰ περίπτωσιν, ψαλμῶν ἐπίσης ἢ καὶ ἄλλων κειμένων (ἀπὸ τὸ λεγόμενον "Ἐκλογάριον"). Ἡ λειτουργικὴ αὐτὴ πρακτικὴ εἶναι συνήθως μοναστηριακὴ (καὶ ἰδιαίτερα Ἁγιορείτικη)», ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ τελευταία πλήρης μελοποίησις τοῦ ἐν λόγῳ Ἐκλογαρίου ὑπὸ τοῦ Ἁγιορείτου ἱερομονάχου Ἱεροθέου (βλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέιτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 7. Ἐκλογάριον, Ἅγιον Ὄρος 1995. Πρβλ. Σχετικῶς καὶ τὴν ὑποσημ. 149 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).

37. Σχετικῶς πρὸς τὴν χειρόγραφον παράδοσι τοῦ ἐγχειριδίου μνημονεύομε, ἐντελῶς ἐνδεικτικῶς, τοὺς κώδικες ΕΒΕ 2324 [πρβλ. καὶ Δίνου Πολίτη, Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500, Ἀθήναι 1991, σ. 333] καὶ Λαύρας Μ 146 [πρβλ. καὶ Παντελεήμονος Λαυριώτου, «Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων κωδίκων ἰ. μονῆς Μεγίστης Λαύρας», ΕΕΒΣ ΚΗ' (1958), σ. 175], ὅπου αὐτὸ καταχωρίζεται ὑπὸ τὴν ἐξῆς, συνήθως, ἀναγραφὴ: «Τοῦ σοφωτάτου ἐν ἱερομονάχοις Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου· ἐκλογή τῆς δαβιτικῆς βίβλου, συλλεγεῖσα καὶ τεθεῖσα ἀρμοζόντως ἐκάστη ἑορτῇ». Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν ἐντυπον παράδοσι αὐτοῦ σημειώνομε –ἐνδεικτικῶς καὶ πάλι– τὶς ἐπόμενες ἐκδόσεις: Ἐκλογάριον, ἧτοι συλλογὴ τῶν ἐν ἐκάστη ἑορτῇ δι' ὅλου τοῦ ἔτους μετὰ τὸν πολυέλεον ἀναγιγνωσκομένων ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ, Ἐνετίησιν 1808 // [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει 1850 // [...], Ἀθήναι 1894 (ἐκδόσις Σάββα Ἱερομονάχου). Νὰ διευκρινισθῇ καὶ πάλι ὅτι κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐχρησιμοποιήθη ἡ –παρὰ τῶν ἐκδόσεων Σχοινᾶ– τετάρτη ἐκδόσις τοῦ ἐν λόγῳ Ἐκλογαρίου, ἐν Βόλῳ 1986.

Παραπληρωματικῶς, ἐπισημαίνεται ὅτι ὁμοειδεῖς ἐκλογές ἐξεπόνθησαν, ὡσαύτως, ὁ ἐξ Ἑβραίων Πελοποννήσιος ἱεροδιάκονος Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης [βλ. ἀφῆνης κώδικα ΜΠΤ 800 («Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντὸς εἰς τε δοξολογίαν καὶ εὐχὴν, συλλεγεῖσα παρὰ Νεοφύτου ἱεροδιακόνου τοῦ ἐξ Ἑβραίων»)]. Πρβλ. καὶ Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμῆως, Τεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη [...], τόμος πέμπτος, Πητρούπολις 1915 (= Bruxelles 1963), σ. 292. Τὸ ἔργο ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἀγίῳ Ὄρει κατὰ τὸ ἔτος 1759 (βλ. κατ' ἀκρίβειαν: Ἐκλογή τοῦ Ψαλτηρίου παντὸς εἰς τε δοξολογίαν καὶ εὐχὴν, συλλεγεῖσα μὲν παρὰ τοῦ ἔλλογιματάτου διδασκάλου κυρίου

Ὡστόσο, κατέχομε καὶ δύο παραδείγματα πρωιμωτέρων συνθέσεων ἐκλογῶν τῆς αὐτῆς κατηγορίας, ἡ ποιητικὴ δομὴ τῶν ὁποίων, μάλιστα, δὲν προέρχεται ἐκ τῆς ἐπισημανθείσης συλλογῆς τοῦ Βλεμμύδου: τὸ μὲν πρῶτον ἀνάγεται στὸν ἰδ' αἰῶνα καὶ –παρ' ὅτι σύγκεται ἐκ ποιημάτων διαφόρων μελουργῶν– ἀποδίδεται κυρίως στὸν Χριστοφόρο Μυστάκωνα³⁸, τὸ δὲ δευτέρον ἐγχρονίζεται στὸν ιγ' αἰῶνα καὶ ἀποτελεῖ σύνθεσι τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου καὶ Ἀνδριανουπόλεως Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου τοῦ Ε'³⁹.

Συνοψίζοντας, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμε ἐπιγραμματικῶς τὰ ἀκόλουθα:

α) Ὑπὸ τὸν ὄρο π ο λ υ ε λ ε ο ς, νοητέες ἐφ' ἐξῆς οἱ ἐκ τοῦ ἰδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος ποικίλες μελοποιήσεις τῶν ρλδ' καὶ ρλε' ψαλμῶν (πρώτης καὶ δευτέρας, ἀντιστοίχως, στάσεως τοῦ πολυελέου). Ὁ ὄρος ὀφείλει τὴν ὀνομασία του στὴν συνεχῆ ἐπανάληψι τῆς –ἐκ τοῦ ἐφυμνίου τοῦ ρλε' ψαλμοῦ– λέξεως «ἔλεος».

β) Ὑπὸ τὸν ὄρο ἀ ν τ ῖ φ ω ν ο ν - ἀ ν τ ῖ φ ω ν α, νοητέες ἐφ' ἐξῆς οἱ –ἐπὶ τῶν ψαλμῶν ρλς', μδ', ρια', πη', ιθ', ρμη' (ρμθ', ρν', ρθ')– βυζαντινές

Νεοφύτου τοῦ ἐξ Ἑβραίων. Ἀφιερωθείσα δέ, τῷ ὁσίῳ πατρὶ ἡμῶν Ἀθανασίῳ τῷ ἐν τῷ Ἄθῳ. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα, συνδρομῆ καὶ δαπάνῃ τοῦ πανοσιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς Μεγίστης Λαύρας κυρίου Κοσμᾶ Ἐπιδουρίου. Ἐν τῷ Ὁρει τοῦ Ἄθῳ 1759 παρὰ Δούκα Σωτήρη τῷ Θασιῷ. Πρβλ. καὶ τὸν πρόσφατο κατάλογο ἐκδόσεως, *Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 582-584 [λήμμα 22.12, στήν παρὰ τοῦ Θωμᾶ Παπαδοπούλου ἐπιμεληθεῖσα εἰκοστῆ δευτέρα ἐνότητα, ὑπὸ τὸν τίτλο: *Παλαίτυπα*, ὅπου καὶ πανομοιότυπο τῆς προμετωπίδος τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως) καὶ ἐπανεξεδόθη δις, τὸ ἔτος 1769 στὸ Βουκουρέστι (πρβλ. ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τὸν κώδικα Ἱ. Μητροπόλεως Σάμου ὑπ' ἀριθμὸν 55 [βλ. ἀφῆνης καὶ Ἰωάννου Β. Ἀναστασίου, *Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων ἰ. μητροπόλεως Σάμου*, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 42], μετὰ τοῦ ὁποίου συνεσταχῶθη ἡ ἐν λόγῳ ἐκδοσις: «*Ἐκλογή τοῦ Ψαλτῆρος παντός, συλλεγεῖσα παρὰ Νεοφύτου ἱεροδιακόνου τοῦ Πελοποννησίου τοῦ ἐξ Ἑβραίων. Ἐν τῇ κατὰ Βουκουρέστιον νέα τυπογραφίᾳ ἔτει σωτηρίῳ αψξθ'*») καὶ τὸ ἔτος 1781 στὴν Βενετία ([...] *Ἐνετήρην, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ [...]*). Γενικῶς περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Νεοφύτου βλ. καὶ Γεωργίου Θ. Γιαννοπούλου, *Νεόφυτος Κουσοκαλυβίτης*. (Ὁ ἐκ Πατρῶν διδάσκαλος τοῦ Γένους), Πάτρα 1992] καὶ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γεννάδιος ὁ Σχολάριος [βλ. σχετικῶς κώδικα Διονυσίου 727 (: «*Τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφολογιωτάτου κυρίου Γενναδίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Σχολαρίου, Πρόλογος περὶ τῆς ἐπιτομῆς τοῦ Ψαλτηρίου*». Πρβλ. καὶ Εὐλογίου Κουρλῆ, «*Κατάλογος ἀγιορειτικῶν χειρογράφων*», *Θεολογία* 1Δ' (1936), σ. 330). Ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἔτος 1749 στὸ Βουκουρέστι («*Σύνοψις εὐχῶν ἐκ τοῦ Ψαλτῆρος, συλλεγεῖσα παρὰ τοῦ [...]* Γενναδίου Σχολαρίου [...]»)].

38. Βλ. σχετικῶς τὸ λήμμα *Χριστοφόρος Μυστάκων*, στήν παράγραφο 3.1 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

39. Βλ. σχετικῶς τὸ λήμμα *Ἀθανάσιος Πατριάρχης ὁ ἀπὸ Τυρνόβου*, στήν παράγραφο 3.5 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. Εἰδικωτέρα μορφολογικὴ ἀνάλυσι τοῦ μέλους τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως βλ. ἀρμόδιως στήν τρίτην παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνά χεῖρας ἐργασίας.

κυρίως συνθέσεις, οἱ ἀναφερόμενες σὲ συγκεκριμένες ἑορτολογικὲς περιστάσεις. Ὁ ὄρος διαμορφοῦται ἐξ ἴσου, τόσο ἐκ τῆς ἀντιφωνικῆς τῆς τρόπῳ μελωδῆσεως τῶν ἐπὶ μέρους στίχων τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων ὅσο καὶ ἐκ τῆς ἀντι τοῦ πολυελέου, ἐν πολλοῖς, ψαλμωδῆσεως αὐτῶν καθ' ὄρισμένες ἑορτές.

γ) Ἰπὸ τὸν ὄρο ἐκλογή-ἐκλογές, νοητέες ἐφ' ἐξῆς οἱ μεταγενέστερες κυρίως –ἀρμόδιες γιὰ ποικίλες ἑορτές– συνθέσεις, οἱ συγκεκριμένης κατ' ἐκλογὴν στίχων, εἰλημμένων εἴτε (ἀμιγῶς) ἐξ ἑνὸς μόνου εἴτε (πολυμιγῶς) ἐκ διαφόρων δαβιτικῶν ψαλμῶν. Ἡ ἐπισημανθεῖσα πρᾶξις, ἐπιλογῆς ὄρισμένων στίχων ἐκ μακροσκελεστέρου (-ων) ψαλμοῦ (-ῶν), προδίδει προφανέστατα τὴν προέλευσι τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου⁴⁰.

40. Στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ διευκρινισθῇ ὅτι –ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπαινίχθη– συχνῶς ἀπαντοῦν συγχύσεις τῶν ὡς ἄνω τριῶν ὄρων, ἀκόμη καὶ στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι· τὸ πρόβλημα ἐντοπίζεται κυρίως σὲ ὄρισμένες ὄψεις ἐκλογές, Λόγον ἀγαθόν, οἱ ὁποῖες φέρονται ὡς πολυελεοὶ (βλ. ἐπὶ παραδείγματος τίς σχετικὲς συνθέσεις Κοσμᾶ τοῦ Δοχειαρίτου, Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως καὶ Γεωργίου τοῦ Ῥυσίου, στὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς), ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἀφορᾷ στὶς ἐπὶ τοῦ ρλς' μεταβυζαντινῆς συνθέσεις. Ἀπλῆ ἐπισκόπησις τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν, τῶν παρατιθεμένων στὴν ἐνότητα 2.III τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, καταδεικνύει τὸν προβληματισμὸν ἀλλὰ καὶ τὴν προσοχὴ τῶν κωδικογράφων πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων καὶ τοῦτο διότι τὰ ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν παραδιδόμενα ποιήματα φέρονται πολυτρόπως, εἴτε ἄνευ ἰδιαιτέρου χαρακτηρισμοῦ (βλ. τίς συνθέσεις Σεραφίμ ἱερομονάχου Λαυριώτου, Κυρίλλου Ἰβηρίτου), εἴτε –κυρίως– ὑπὸ τοὺς χαρακτηρισμοὺς πολυέλεος (βλ. τίς συνθέσεις Πέτρου Πελοποννησίου, Ἀθανασίου Παιδεστηνοῦ, Στεφάνου Ἐηροποταμηνοῦ, Ματθαίου Βατοπαϊδηνοῦ) ἢ ἐκλογῆ (βλ. τίς συνθέσεις Ἰωάσαφ Ἰβηρίτου, Συναεσίου Ἰβηρίτου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου) καὶ ἐνίοτε ψαλμὸς τρίτος τοῦ πολυελέου (βλ. τίς συνθέσεις ἀδήλου μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου), ἀπλῶς ψαλμὸς (βλ. τίς συνθέσεις Γερασίμου Λαυριώτου καὶ Κωνσταντίνου Θετταλοῦ) ἢ, τέλος, τρίτη στάσις τοῦ πολυελέου (βλ. τὴν σύνθεσι Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου). Περὶ τῶν συγκεκριμένων συνθέσεων –καὶ ἔναντι τῶν χαρακτηρισμῶν πολυέλεος ἢ ἐκλογῆ–, ὀρθότερος πρέπει, ἀναμφιβόλως, νὰ θεωρῆται ὁ ὄρος ψαλμὸς τρίτος ἢ τρίτη στάσις τοῦ πολυελέου, ὁ ὁποῖος φέρει καὶ τὰ παλαιότερα ἐρείσματα [ἐπὶ παραδείγματος, διὰ τῶν ὄρων ἕτερος ψαλμὸς ἢ ψαλμὸς ἄλλος ἢ τρίτος ψαλμὸς τοῦ πολυελέου χαρακτηρίζονται οἱ κατὰ τοὺς ἰδ' ἕως ις' αἰῶνες παραδιδόμενες λοιπὲς συνθέσεις (βλ. σχετικῶς τίς παραγράφους 2.III.1-2.III.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς· πρβλ. ὡσαύτως καὶ ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς στὴν ὑπόσημ. 30 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας)], ἐν ταύτῳ δὲ αἰτιολογεῖται ὁπωσδήποτε καὶ ἐκ τῆς ἀμέσου συναφείας τοῦ συγκεκριμένου (ρλς') ψαλμοῦ πρὸς τοὺς ἐπιλοίπους (ρλδ' καὶ ρλε') ψαλμούς, οἱ ὁποῖοι συνιστοῦν τὴν πρώτη καὶ δευτέρα στάσι τοῦ ὑπὸ τὸν γενικὸν ὄρο πολυέλεος γνωριζομένου εἶδους τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Δραττόμεθα, πάντως, τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπισημάνωμε ἐδῶ καὶ τὰ ἀκόλουθα· ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω τεκμαίρεται σαφῶς, στὴν ἐν γένει χειρόγραφον παράδοσι τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ψαλτικῆς τέχνης ὁ ὄρος πολυέλεος χρησιμοποιεῖται συχνάκις ὑπὸ γενικωτέρα ἔννοια, στὴν ὁποία ἐνυπάρχουν οἱ ὡς ἄνω ἐιδικότερες

Ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο ὅτι πολυέλεος, ἀντίφωνα καὶ ἐκλογές (ὡς συγκείμενα, μάλιστα, ὑπὸ δαβιτικῶν ψαλμῶν⁴¹) ἀνήκουν στὸ παπαδικὸ γένος μελοποιίας⁴². Τὰ ἀπὸ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος μουσικὰ χειρόγραφα παραδίδουν ἐνιαίως τὴν μορφολογική, τρόπον τινά, διάταξι τῶν ἀδομένων στίχων τῶν προειρημένων ψαλμῶν. Πρὸς συνοπτικὸ, ἐδῶ, σχολιασμό τοῦ θέματος⁴³ σημειώνομε ὅτι ἀναλόγως τοῦ τρόπου ψαλμωδῆσεως των διακρίνονται σαφῶς σὲ δύο ὑποενότητες ἢ ὑπομάδες, μὲ καθοριστικὸ κριτήριον τὸ ἐφύμνιον ἐκάστου ψαλμοῦ. Μίαν ἐκ τῶν μνημονευθειῶν ὑποενότητων καταλαμβάνει ὁ ρῥε' ψαλμός, ὁ ὁποῖος ψάλλεται ἀντιφωνικῶς καὶ καθ' ὑπαμοιβήν, ἐκάστου στίχου αὐτοῦ περατωμένου διὰ τοῦ ἐφύμνιου· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἐν λόγῳ ἐφύμνιου ἀναπτύσσονται, ἐπίσης, δύο ἐκτενωῶς ἢ λιτωῶς μεμελισμένα – ἀναλόγως τῆς χρονικῆς περιόδου μελοποιίας – ἀλληλουϊάρια⁴⁴. Ἡ ἑτέρα ὑπο-

διαβαθμίσεις, εἴτε διευκρινιζόμενες σὲ ὠρισμένες πλέον μακροσκελεῖς ἀναγραφές, εἴτε ὑπονοούμενες στὶς λοιπές περιπτώσεις, δίχως βεβαίως νὰ ἑλλείπουν καὶ οἱ σποραδικῶς ἀπαντώσες ἐσφαλμένες ἀποτιμήσεις καὶ ἐπισημασθεῖς μαρτυρίες. Ὑπὸ τὸ πρῶτον αὐτῆς ἀκριβῆς τῆς εὐρύτερας ἐννοίας χρησιμοποιεῖται καὶ κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ὁ ὅρος πολυέλεος, τόσο στὸν τίτλο τῆς ὅλης συγγραφῆς (*Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία*), ὅσο καὶ στὶς ποικίλες ἀναφορὰς στὶς ἐκάστοτε ἐξεταζόμενες συνθέσεις στὸ σύνολο τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης. Ἡ ὡς ἄνω σαφῆς – πιστεύομε – ὁροθέτησις τῆς ἐννοίας ἐκάστου ὅρου, ἂς ἀποτελῆ ἐφ' ἐξῆς σταθερὸ γινώμονα γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τὸν πλέον ὀρθὸν χαρακτηρισμὸν τυχούσης συνθέσεως, εἴτε μνημονευομένης στὴν παρούσα ἐργασία, εἴτε γενικώτερα ἀπαντώσης σὲ οἰανδήποτε χειρόγραφον ἢ ἐντυπον πηγῆ.

41. Γιὰ τὴν ἄμεσον συσχέτισιν τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸ παπαδικὸ ἀποκλειστικῶς γένος μελοποιίας βλ. προχείρως· Γρ. Θ. Στάθη, *Μορφολογία καὶ ἔκφρασις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1980, σσ. 38-40. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», *δ.π.*, σ. 396.

42. Βλ. αἴφνης τὴν σαφῆ ἐπισημάνσιν Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς* [...], ἐν Τερζέστη [...] 1832, σ. 179: «Τὸ δὲ παπαδικὸν μέλος εἶναι τοιοῦτον, ὅσον εὐρίσκεται εἰς τὰ κοινωνικά καὶ χερουβικά. Μελίζονται λοιπὸν μὲ τοιοῦτον μέλος Ἀνοιξαντάρια, κεκραγάρια, δοχαί, π ο λ υ ε λ ε ο ι, πασαπνοάρια, οἴκοι, μεγαλυνάρια ἄσματικά, μαθήματα, εἰσοδικά, τρισάγια, ἀλληλουϊάρια, χερουβικά, κρατήματα. Αἱ δὲ δοξολογίαι, οἱ στίχοι τῶν πολυελέων, τὸ Μακάριος ἀνὴρ, καὶ τὰ τοιαῦτα, μετέχουσι τοῦ νέου στιχηραρικοῦ καὶ τοῦ παπαδικοῦ μέλους». [Ἡ – ἐν κατακλείδι ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου ἐπισημαιομένη – ταυτόχρονος μετοχῆ στίχων τοῦ πολυελέου στὸ παπαδικὸ καὶ νέον στιχηραρικὸ μέλος, ἀφορᾷ ἐκείνους τοὺς στίχους τοῦ (Ἀτρινοῦ κυρίως) πολυελέου, στοὺς ὁποίους ἐπισυνάπτονται ἐόρτια ἐξωψαλμικά κείμενα].

43. Μὲ τὴν μορφολογία καὶ τὸν ἐν γένει τρόπο μελοποιίας τῶν ψαλμῶν τοῦ πολυελέου ἀσχολούμεθα διεξοδικῶς στὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου καὶ παραπέμπομε γιὰ περισσότερα.

44. Τὸ γεγονός σχολιάζεται δεόντως στὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης διατριβῆς· μὴ πρώτη ἀναφορὰ βλ. στὴν ἡμετέρα μελέτη· Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ἡ μελοποίησις στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαῖστορα Ἰωάννη Κουκουζέλη», εἰς: C. Troelsgård (edit), *Byzantine Chant: Tradition and Reform. Acts of a Meeting held at the Danish Institute at Athens, 1993. Monographs of the Danish Institute at Athens. Volume 2*, Athens 1997, pp. 173-187. Ἀξιοσημείωτος

ενότῃς περιλαμβάνει τοὺς λοιποὺς ἐν χρήσει ψαλμούς, οἱ ὅποιοι ἀναπτύσσουν τὶς ἐξῆς, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ρλε΄ ψαλμό, ἰδιαιτερότητες. Πρῶτον· ἕκαστος ψαλμὸς εἰσάγεται δι’ ἑνὸς χαρακτηριστικοῦ «προοιμίου», συγκειμένου ἀφ’ ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς τελευταίας λέξεως, φράσεως ἢ νοήματος ἐν γένει τοῦ πρώτου στίχου αὐτοῦ, ἀφ’ ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ ἐφυμνίου, τὸ ὅποιο γιὰ τὴν ἐν λόγῳ ὑποενότητα ψαλμῶν εἶναι πάντοτε τό· ἀλληλουία⁴⁵. Δεύτερον· ἕκαστος ψαλμὸς ἀπολήγει, ὁμοιοτρόπως, σὲ δύο ἐπιτηδευμένως μεμελισμένα ἐφύμνια ἀλληλουϊάρια, τῶν ὁποίων προτάσσονται οἱ στίχοι τῆς μικρᾶς λεγομένης δοξολογίας: Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι – Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν⁴⁶ (σημειωτέον ὅτι μεταγενεστέρως, καὶ ὅσο οἱ παλαιῆς μεγάλης βυζαν-

ἐδῶ ἢ ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ ἔλλειψις καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (μνημονευτέα, πάντως, ἡ ἐπομένη –ἐν κατακλειδί· τοῦ λεγομένου τετραστίχου πολυλέεος κατακεχωρισμένη–μνεία: Τὸ Δόξα δίχορον [ἤχος] πλ. δ’ Καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλουία, στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 98r), γεγονός τὸ ὅποιο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐσεβάσθησαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι μελοποιοί, ἐκτὸς ὀρισμένων ἐξαιρέσεων προσδιοριζόμενων χρονικῶς στὸν 19^ο αἰῶνα.

45. Ἐκτὸς τοῦ εὐρύτατα γνωστοῦ «προοιμίου» τοῦ ρλεδ΄ ψαλμοῦ· Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλουία, σχηματιζόμενου ἐκ τῶν δύο τελευταίων λέξεων τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ψαλμοῦ (Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον) τῇ προσθήκῃ τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλουία, μνημονεῦσθε ἐδῶ, χάριν παραδείγματος, καὶ τὰ ἀκόλουθα ὁμοιοδῆ «προοίμια» λοιπῶν χρησιμοποιουμένων ψαλμῶν:

α) Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλουία, τοῦ μδ΄ ψαλμοῦ (Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν), ἐκ τῶν ἀντιφώνων «εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον» [βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2406, φ. 112ν κ.έ.].

β) Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλουία, τοῦ ιθ΄ ψαλμοῦ (Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως), ἐκ τῶν ἀντιφώνων «εἰς τοὺς βασιλεῖς» [βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2406, φ. 109ν κ.έ.].

γ) Τὸν Κύριον· ἀλληλουία, τοῦ ρια΄ ψαλμοῦ (Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον), ἐκ τῶν ἀντιφώνων «εἰς ἱεράρχας, εἰς ὁσίους καὶ εἰς μάρτυρας» [βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2406, φ. 123r κ.έ.].

Σημειωτέον πῶς, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὰ ὡς ἄνω παραδείγματα λαμβάνονται ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν συνθέσεων, ἡ συγκεκριμένη παράδοσις «προοιμιασμοῦ» τῶν μνημονευθέντων ἢ ἐτέρων ψαλμῶν οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ ἰσχύῃ κατὰ τὴν μακραιώνον ἐξέλιξι τῆς τῶν πολυλέεων μελοποιίας. Βεβαίως, οἱ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος δὲν ἐλλείπουν· ἐξ αὐτῶν μνημονευτέες ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, οἱ περιπτώσεις τῶν παλαιῶν ἀντιφώνων «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων» (ψαλμὸς ρμη΄ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· βλ. EBE 2406, φ. 131r κ.έ.), τῶν ἀντιφώνων «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν» (ψαλμὸς πη΄ Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ᾄσομαι· βλ. EBE 2406, φ. 138r κ.έ.), οὗχ ἤττον δὲ καὶ τῶν «ψαλλόμενων τῇ Ἀπόκρῳ καὶ τῇ Τυρινῇ» ἀντιφώνων (ψαλμὸς ρλε΄ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας· βλ. EBE 2406, φ. 116ν κ.έ.), τὰ ὅποια ἄρχονται ψαλλόμενα ἄνευ οἰουδήποτε «προοιμίου». [Δὲν μπορούμε, δυστυχῶς, ἐδῶ νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ περὶ σφόδρα παραδείγματα, κυρίως ἐκ τῶν συντόμων ἐκλογῶν, οἱ ὅποιες ἀπὸ τοῦ 19^ο αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν πληθαίνουν αἰσθητῶς· γιὰ εἰδικώτερο σχολιασμὸ παραπέμπωμε στὶς οἰκείας παραγράφους τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας].

46. Τῶν ἐν λόγῳ καταληκτικῶν ἀλληλουϊαρίων ἔπεται συνήθως ἡ γνωστὴ δοξολογικῆ· εὐχαριστήριος ἀναφώνησις· ἀλληλουία, ἀλληλουία, ἀλληλουία, δόξα σοι, ὁ Θεός (βλ. ἐνδει-

τινές συνθέσεις ακολουθούν φθίνουσα πορεία, τὰ ἐν λόγῳ καταληκτῆρια ἀλληλουϊάρια παραχωροῦν τὴν θέσι τους σὲ δύο –τριαδικὸ καὶ θεοτοκίῳ, ἀντιστοιχῶς– μαθήματα, πεποιημένα σὲ ἐλευθέρους, δεκαπεντασυλλάβους ἢ καὶ λοιπῶν μετρικῶν σχημάτων στίχους⁴⁷).

κτικῶς· EBE 2458, φφ. 95ν, 100γ, 122γ, καὶ EBE 899, φ. 85γ) καὶ μετ' αὐτὴν ἐνίοτε τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα αὐτῆς, «ἀναγεγραμματοποιημένο» ὡς ἐξῆς· ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός (βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2406, φφ. 116ν, 119ν, 143γ καὶ EBE 899, φ. 93γ). Συνηθεστάτη εἶναι, ἐπίσης, ἡ κατάτμησις, τρόπον τινά, ἐκάστου τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας σὲ δύο ἡμιστίχια (Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ – Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· καὶ· Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας – Τῶν αἰῶνων ἁμῖν) καὶ ἡ μελοποιήσις ἐνὸς ἐξ αὐτῶν, κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ μελοουργοῦ, ὡς «προσιμίου» τῶν ἀλληλουϊαρίων (βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2406, φφ. 119γ, 122ν – ἔπου τῶν ἀλληλουϊαρίων προτάσσεται τό· Καὶ ἀγίῳ...–, καθὼς καὶ EBE 2458, φ. 95ν καὶ EBE 2406, φφ. 112ν, 119ν – ἔπου προτάσσεται τό· Τῶν αἰῶνων...).

Ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις ἀποτελεῖ, πιστεύομε, τὸ γεγονός τῆς ἑλλιποῦς ἢ σποραδικῆς ἐπιτάξεως παρομοίων «δοξαστικῶν-ἀλληλουϊαρίων» ἐν κατακλειδί τῶν μεγάλων συνθέσεων τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ὡς καὶ τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ. Σημειώνομε ἐπὶ παραδείγματος ὅτι ἄλλοτε ἀνθολογεῖται μόνον τὸ Δόξα (βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 2458, φ. 80ν), ἄλλοτε μόνον τὸ Καὶ νῦν (βλ. ὡσαύτως· EBE 2406, φ. 105ν), ἐνῶ πολλάκις ἀμφότερα καταλαμβάνονται (βλ. σχετικῶς· EBE 2406, φφ. 90ν-96γ καὶ EBE 899, φφ. 60ν-67γ)· πιθανῶς ἐρημηγεῖα τοῦ φαινομένου δίδουν, φρονοῦμε, ὁ ἐκτενὴς μελισματικὸς χαρακτήρ τῶν μεμελισμένων στίχων (εἰδικώτερα περὶ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἢ πληθώρα τῶν ἀνθολογουμένων καλοφωνικῶν στίχων), ἡ εὐρυτάτη ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν ἐορτίων κειμένων στὸν Λατρινοῦ πολυελεο, ὡς καὶ ἡ ἀναμενομένη συνέχισις τοῦ ψαλμοῦ διὰ τῆς μελωδῆσεως συναπτῶς τῆς δευτέρας στάσεως αὐτοῦ.

Ἄς σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι –ἔπειτα καὶ ἀπὸ τὰ προηγηθέντα σχόλια [βλ. ἀνωτέρω, ὑποσμμ. 21] περὶ τῶν στερουμένων «προσιμίων» ψαλμῶν πη', ρλε', ρμη', κ.ά.– ἡ ὑπαρξίς τῶν μνημονευθέντων καταληκτῆριων δοξαστικῶν ἀποτελεῖ ἐν ταῦτῳ τὴν κυριωτέρα «εἰδοποιὸν διαφορὰ» τῆς παρουσίας ὑποενότητος ψαλμῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ στοιχειοθετουμένη. [Γιὰ περισσότερα βλ. τὰ εἰς τὸ δεύτερο μέρος τῆς ἀνὰ χεῖρας διατριβῆς ἐπιχειρούμενα σχόλια].

47. Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ ιε' αἰῶνος ὁ Μανουὴλ Δούκας Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος κατακλείει τὸν ὑπ' αὐτοῦ συντεθέντα πολυελεο Δουλοῖ, Κύριον διὰ παρομοίων μαθημάτων (βλ. ἐνδεικτικῶς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 597 κώδικα τῆς Ἱ. Μονῆς Προφήτου Ἡλιοῦ Ὑδρας, φφ. 136γ-136ν). Σημειωτέον, πάντως, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ καταληκτῆρια μαθήματα ἀπαντοῦν μόνον στὸν ρλε' ψαλμὸ Δουλοῖ, Κύριον, καθὼς βεβαίως καὶ σὲ ὅλες σχεδὸν τίς μεταγενέστερες συνθέσεις πολυελέων καὶ ποικίλων ἐκλογῶν, οἱ ὁποῖες ἦδη ἀπὸ τοῦ ιη' αἰῶνος οἰοεὶ περιβάλλονται ἐνιαῖο «μορφολογικὸ ἐνδύμα». Ἡ ἐνότης τῶν παλαιῶν ἀντιφώνων, ὅπως θὰ διαπιστώσωμε ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τῆς «ἐμφανίσεως» (ιδ' αἰ.) ἕως τῆς «ἐκλείψεως» (ιη' αἰ.) αὐτῆς διατηρεῖ ἀλώβητον τὴν μορφολογικὴν διάταξιν αὐτῆς, περαιομένη πάντοτε διὰ καταληκτῆριων ἀλληλουϊαρίων ἀνευ ἐξωψαλμικῶν στίχων [μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Ἡθικοῦ πεποιημένα ἀντίφωνα «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων» κατακλείονται δι' ἀρμοδιῶν δοξαστικῶν ποιημάτων –τριαδικῶ καὶ θεοτοκίῳ, ἀντιστοιχῶς (βλ. ἐνδεικτικῶς· EBE 899, φφ. 95γ καὶ 95ν)– πρόκειται, ὅμως, γιὰ «ἰδιωτικὴν μορφολογικὴν» τῶν συγκεκριμένων ἀντιφώνων, καθ' ὅτι ἕκαστος στίχος αὐτῶν «ἐμπλουτίζεται» ὑπὸ ὁμοίων ἐξωψαλμικῶν κειμένων].

0.4 Ἡ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία

0.4.1 Γενική

Προλαβόντες, ἐσημειώσαμε τις ὡς ἄνω ἀρκούντως λεπτολόγες μορφολογικές παρατηρήσεις, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι εἶναι ἐντελῶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτον κατανόησιν τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζομένων συνθέσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι σχετικές εἶναι καὶ οἱ ὑπάρχουσες –λιγιστὲς ὄντως– γενικὲς βιβλιογραφικὲς ἀναφορὲς ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος, οἱ ὁποῖες, πάντως, πρέπει ἀξιοδικαίως νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς πρῶτες φιλότιμες ἀπόπειρες εἰδικωτέρου μουσικολογικοῦ καὶ λειτουργικοῦ ἐν γένει προσδιορισμοῦ τοῦ περιεχομένου τοῦ ὄρου πολυέλεος, ὑπὸ τὴν ἔννοια, βεβαίως, κατὰ τὴν ὁποία γνωρίζεται στοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας. Ἀναφερόμεθα κυρίως ἐδῶ στὰ –ἤδη ἐν μέρει μνημονευθέντα ἀνωτέρω– εἰδικώτερα λήμματα ἐγκυκλοπαιδειῶν, ἤτοι στὰ ἄρθρα τῶν Νικολάου Ἀ. Χρυσοχοῖδου⁴⁸ καὶ Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου⁴⁹, καθὼς καὶ σὲ δύο συνοπτικοὺς περὶ πολυελέου ὀρισμούς, τοὺς ὁποῖους παραδίδουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ μητροπολίτης Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονύσιος Λ. Ψαριανός⁵⁰, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μανόλης Κ. Χατζηγιακουμῆς⁵¹. Οἱ ὑπὸ τῶν

48. Βλ. Νικολάου Ἀ. Χρυσοχοῖδου, «Πολυέλεος», ὁ.π.

49. Βλ. Γεωργίου Γ. Μπεκατώρου, «Πολυέλεος», ὁ.π.

50. Βλ. Ἐπισκόπου Διονυσίου Λ. Ψαριανοῦ, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἰμνωδία*, ὁ.π., σ. 22, ὑποσημ. 18.

51. Μ. Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 231 [λήμμα πολυέλεος, στὸ ἐν κατακλιθεῖσι τοῦ μνημονευθέντος ἔργου παρατιθέμενο Λεξιλόγιον μουσικῶν καὶ ἄλλων ὄρων]. Ἐσχάτως, ὁ αὐτὸς Μανόλης Κ. Χατζηγιακουμῆς ἐπανῆλθε ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος διὰ περιεκτικῶν περὶ πολυελέου σχολίων, κατακεχωρισμένων σὲ βιβλίδιον συνοδευτικὸ τῆς ἐκδοτικῆς σειρᾶς *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, εἰδικώτερα δὲ τῆς «θυγατρικῆς» ὑποσειρᾶς ψηφιακῶν δίσκων *Ἀνθολογίες*. Πρόκειται περὶ ὀξυδερκοῦς διαχρονικῆς μουσικολογικῆς θεωρήσεως τῆς τῶν πολυελέων μελικτῆς δημιουργίας, διατυπωθείσης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπεριλήψεως τῶν συγκεκριμένων μουσικῶν συνθέσεων στὸ ἕκτο εἰδολογικὸ σῶμα τῆς ἐξονομασθείσης ἐκδοτικῆς σειρᾶς. Ἐν προκειμένῳ, διὰ τῆς ἐπισημανθείσης «δευτερευούσης» καὶ «δειγματοληπτικῆς» σειρᾶς τῶν Ἀνθολογιῶν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη (ὡς Ἀνθολογία δεκάτη) τρία καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα ὁψίμων συνθέσεων πολυελέων [τῶν εἰς ἦχον δ' Λόγον ἀγαθὸν καὶ εἰς ἦχον γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος, Χορμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ τοῦ εἰς ἦχον δ' Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως], καθ' ἑρμηνεῖα τοῦ μακαριστοῦ πρωτοψάλτου Λεωνίδα Σφήκα, ἀρμολογίως ὑπομνηματισμένα διὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων περὶ πολυελέου σχολίων [βλ. στὸ σχετικὸ βιβλίδιον *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 171-187], ἀνεπτυγμένων, συγκεκριμένως, κατὰ τὴν ἀκόλουθον (ὑφ' ἡμῶν τιτλοφορουμένη ἐν προκειμένῳ) ἐξαμερῆ διάρθρωσιν· εἰσαγωγικὴ θεώρησις (σσ. 171-172), βυζαντινὴ περίοδος [13ος-15ος αἰ.] (σσ. 172-175), πρώτη ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [1650-1720] (σσ. 175-177), δευτέρα ἀκμὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [1770-1820] (σσ. 177-180), καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα (σσ. 180-182), γενικὴ ἀποτίμησις (σ. 182) [στὶς σσ. 183-187, σχολιασμός τῶν ψαλλομένων μελῶν].

έξονομασθέντων μελετητῶν παρεχόμενες έρμηγείες δέν άφίστανται άλλήλων, έπιμερίζονται δέ προφανέστατα στά άκόλουθα τρία σημεία:

- α) Συνοπτικός όρισμός και «λειτουργική θέσις» του πολυελέου⁵².
- β) Το άρμόδιο έκάστης έορτής ποιητικό περιεχόμενο των πολυελέων⁵³.
- γ) Στοιχειώδης περιγραφή του τρόπου ψαλμωδήσεως⁵⁴ και χαρακτηριστικά

52. Βλ. Ν. Α. Χρυσοχοΐδου, ό.π.: «Πολυέλεοι καλοΰνται ώρισμένοι ψαλμοί του Δαυΐδ, άναγινωσκόμενοι πρό του καθίσματος της γ' στιχολογίας της τυχούσης έορτής, όταν ύπάρχη τοιοΰτον, άντί του κατά τας Κυριακάς άναγινωσκομένου άμώμου (ψαλμός 118)». Γ. Γ. Μπεκατώρου, ό.π.: «Καλοΰνται εις τήν θεϊάν λατρείαν πολυέλεος οί ψαλμοί ρλδ', ρλε' και ή μετ' αΰτους ψαλλομένη "έκλογή", ήτοι σειρά καταλλήλων διά τήν έορτήν ή τόν τιμώμενον "Άγιον στίχων, έκλελεγμένον εκ διαφόρων ψαλμών και εύρισκομένων εις τό λειτουργικόν βιβλίον τό καλούμενον "Έκλογάριον" [...] Πολυέλεος ψάλλεται ή άναγινώσκειται εις πάσαν Δεσποτικήν ή Θεομητορικήν έορτήν ή μνήμην έορταζομένου "Άγίου, έξαιρέσει της έορτής του Πάσχα και των ήμερών της διακαινησίμου εβδομάδος, μετά τά καθίσματα της β' στιχολογίας του Ψαλτήριου». Διονυσίου Α. Ψαριανού, ό.π.: «Πολυέλεος (έν. ψαλμός) έν τή έκκλησιαστική μουσική όρολογία δηλοΐ τόν στιχολογούμενον ψαλμόν μετά τό β' Κάθισμα έν τῷ "Ορθρω των έορτών, αίτινες έχουν Λιτήν». Μ. Χατζηγηριακουμή, Χειρόγραφα έκκλησιαστικής μουσικής, ό.π.: «[sc. Πολυέλεος καλεΐται] έκτενές σύστημα μελοποιημένων στίχων που καταλήγει πάντοτε σε δύο (Δόξα — Και νΰν) άργά μαθήματα (θεοτοκία, άυτοσχέδια 15σύλλαβα στιχουργήματα, κ.ά.)».

53. Βλ. Ν. Α. Χρυσοχοΐδου, ό.π.: «Έστι δέ πολυέλεος των μέν δεσποτικών έορτών οί ψαλμοί 134 και 135: "Αινείτε τό όνομα Κυρίου" και "Έξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ότι αγαθός, ότι εις τόν αΐωνα τό έλεος αΰτου" [...] "Έν δέ ταΐς θεομητορικής έορταΐς άναγινώσκειται ό 44ος ψαλμός: "Έξηρεύεσθε ή καρδία μου λόγον αγαθόν", και έν ταΐς των έορταζομένων άγιων μνήμαις κατάλληλοι πολυέλεοι εύρηγται έν τῷ Έκλογαρίῳ, άλλως άναγινώσκονται οί ψαλμοί 134ος και 135ος. Τέλος τῆ Κυριακή των άπόκρων και της τυρινής άναγινώσκειται ό 136ος ψαλμός: "Επί των ποταμών Βαβυλώνος"». Γ. Γ. Μπεκατώρου, ό.π.: «Τό έν χρήσει Τυπικόν περιορίζει τόν πολυέλεον έν ταΐς Δεσποτικαΐς έορταΐς εις τούς ψαλμούς ρλδ' και ρλε', έν ταΐς Θεομητορικής εις τόν ψαλμόν μδ', τῆ Κυριακή της άπόκρων και της τυρινής εις τόν ψαλμόν ρλε' και επί τῆ μνήμη των έορταζομένων Άγιων εις μόνην τήν έκλογήν ή, έν έλλείψει τοιαύτης, εις τούς ψαλμούς ρλδ' και ρλε' [...] Τήν Κυριακήν της άπόκρων και της τυρινής άντί έκλογής ψάλλεται ό ρλε' ψαλμός "Επί των ποταμών Βαβυλώνος", ει δέ τύχοι έν ταύταις και μνήμη έορταζομένου Άγίου έχοντος πολυέλεον μετά τούς τρεις ψαλμούς ψάλλεται και ή έκλογή». Διονυσίου Α. Ψαριανού, ό.π.: «Έν Κυριακή δέν στιχολογείται Πολυέλεος, ει μη μόνον έν ταΐς Κυριακαΐς των Άπόκρων και της Τυρινής, έν αΐς στιχολογείται ό ΡΛΣ' ψαλμός ("Επί των ποταμών Βαβυλώνος"). Των Δεσποτικών έορτών Πολυέλεοι είναι οί ΡΛΔ' και ΡΛΕ' ψαλμοί ("Αινείτε τό όνομα Κυρίου", "Έξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ"), των δέ Θεομητορικών ό ΜΔ' ψαλμός ("Έξηρεύεσθε ή καρδία μου"). Διά δέ τας εις έκαστον "Άγιον έορτάς καταλλήλους Πολυέλεους εύρισκομεν έν τῷ Έκλογαρίῳ (έκλογαΐ ψαλμικών στίχων)».

54. Βλ. Ν. Α. Χρυσοχοΐδου, ό.π.: «Ηδη πρός οικονομίαν χρόνου ό πολυέλεος, ως και τό ψαλτήριον και ό άμωμος, άναγινώσκονται πρό της έναρξεως της ακολουθίας του "Ορθρου, έν δέ ταΐς ιεραΐς μοναΐς ψάλλονται εις μέλος μετέχοντος του άργου είρμολογικού, του συντόμου στιχηραρικού και του παπαδικού μέλους, έκάστου στίχου έπισφραγιζόμενου διά του "Άλληλούια", έπισυναπτομένου δ' έν τέλει "Δόξα..." (τριαδικού) και "Και νΰν..." (θεοτοκίου) εις παπαδικόν μέλος μετά κρατήματος». Γ. Γ. Μπεκατώρου, ό.π.: «Ψαλλομένου του πολυελέου, άρχεται αΰτου

παραδείγματα ἐνίων συνθέσεων πολυελέων⁵⁵.

ὁ α' χορός, ὅστις καὶ προοιμαίξει αὐτὸν μετὰ μέρους τοῦ ἐπιφερομένου στίχου, οὕτως: "Δοῦλοι, Κύριον, ἀλληλούια· αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον, ἀλληλούια". Εὐθύς ὁ β' χορός ἄνευ προοιμίου τὸν ἐπόμενον στίχον καὶ καθεξῆς τοὺς λοιποὺς στίχους τῶν δύο ψαλμῶν καὶ τῆς ἐκλογῆς ἐξ ὑπαμοιβῆς. Μεθ' ἕκαστον μὲν στίχον τοῦ πρώτου ψαλμοῦ (ρδδ') καὶ τῆς ἐκλογῆς ψάλλεται συναπτῶς ἀνά ἓν ἀλληλούια, εἰς ἕκαστον δὲ στίχον τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ (ρλε') δύο ἀλληλούια, ἐν πρό τῆς φράσεως "ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ" καὶ ἐν μετ' αὐτήν, οὕτως: "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἀλληλούια". Πληρωθέντων τῶν στίχων τῆς ἐκλογῆς ψάλλονται οἱ δύο στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας Δόξα, Καὶ νῦν, τὸ "Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός" τρίς καὶ ἡ δοξολογικὴ ἐπισφράγις "Ἡ ἐλπίς ἡμῶν, Κύριε, δόξα σοι" ἢ εἰς τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας τὸ τριαδικὸν καὶ τὸ θεοτοκίον τῶν τροπαρίων τῶν μακαρισμῶν τῆς Κυριακῆς τοῦ α' ἤχου ἢ ἕτερα τοιαῦτα μετὰ κρατημάτων, ἅτινα καὶ καλοῦνται μεγάλα δοξαστικά τοῦ πολυελέου (βλ. ἐπὶ παραδείγματι, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Ταμείον Ἀνθολογίας, Κωνσταντινούπολις 1824, σ. 172, 187 κ.λπ.) [...] "Ὅταν ὁ πολυέλεος δὲν ψάλλεται, ἀναγινώσκειται ἄνευ προοιμίου, ὡς ἀκριβῶς εἰς τὸν ἑσπερινόν, ἢ α' στάσις τοῦ Ψαλτηρίου». Πρὸβλ. ὁμοειδῆ σχήματα καὶ εἰς: Οἰκονόμου Γεωργίου Ἀ. Ρήγα, Τυπικόν, ὅ.π., σσ. 80-81.

55. Βλ. Ν. Α. Χρυσοχοΐδου, ὅ.π.: «Ἐκ τῶν πολλῶν πολυελέων κλασσικοὶ θεωροῦνται ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου "Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου" Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ὁ εἰς ἦχον τέταρτον ὁμοῖος Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ὁ εἰς ἦχον μέσον τοῦ τετάρτου (λέγετον) "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός" ὑπὸ Θεοδώρου Φωκαέως, ὁ εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον ὑπὸ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος "Ἐξηρέυξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν" καὶ ὁ εἰς γ' ἦχον ὑπὸ τοῦ ἰδίου "Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος"». Μ. Κατζηγιακουμῆ, ὅ.π.: «Οἱ περισσότεροι γνωστοὶ πολυελεῖς [...] εἶναι τὸ Δοῦλοι, Κύριον (ὁ Λατρινός, τοῦ Κουκουμά, τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη, τοῦ Ἰωάννου πρωτοψάλτη, τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, κ.ἄ.), τὸ ἐξίστου παλαιὸ μέλος "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὡς β' στάση καὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερος τὸ "Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, τὸ Λόγον ἀγαθόν, κ.ἄ.». [Πρὸβλ. πρὸς τούτους καὶ τὴν ἐπομένη ὁμοειδῆ σημεῖωσι τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δοσιθέου, Διάταξις τῆς Ἀγρυπνίας [...], ὅ.π., σσ. 64-65, ὑποσημ. 105: «Εἰς Δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ Ἀγίων μνήμας πολυελεον λέγομεν τὸν ΡΛΔ' Ψαλμὸν "Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου" καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸν ΡΛΕ' "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός". Συνήθως ὁ πρῶτος ψάλλεται μετὰ μέλους ἐκ τῶν τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, καθ' ἡμιστίχιον ἢ κατὰ στίχον ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Ἰακώβου Πρωτ. καὶ ἄλλων παλαιῶν μουσουργῶν ἐν οἷς ὁ πολὺς Πέτρος ὁ Μπερεκέτης καὶ ὁ ἀκόμη παλαιότερος ἀγγελόφωνος Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης. Ὁ ΡΛΕ' ψαλμὸς ψάλλεται εἰς τὸν ἦχον τοῦ προηγηθέντος ἀλλὰ συντομώτερος. Συνήθως συνάπτεται καὶ ἡ ἐκλογὴ τῆς Ἑορτῆς ἐκ τοῦ Ἐκλογαρίου τοῦ συντεθέντος παρὰ τοῦ σωφιστάτου Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου (Π' αἰ.) ψαλλομένη ἐκ κολλυβάδικης παραδόσεως εἰς ἦχον χρωματικὸν Ἅγια, εἰρμολογικὸν νεναῶ, τὸν ἐπιλεγόμενον Παλατινόν (ὡς ψαλλόμενον ἰδίᾳ ἐν τῷ Ἱερῷ Παλατίῳ). Δόξα ἀργόν Τριαδικόν καὶ νῦν Θεοτοκίον ἀργόν, εἴ ἔχει ὠραν. Εἰ δὲ μή, Δόξα καὶ νῦν, ἀλληλούια γ' δόξα Σοι, ὁ Θεός τρίς. Εἰς Θεομητορικὰς Ἑορτὰς ψάλλομεν ὡς πολυελεον τὸν ΜΔ' Ψαλμὸν "Ἐξηρέυξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν" μετὰ τῶν ὑπὸ τῶν νεωτέρων μελωδῶν προστεθέντων ἐγκωμίων εἰς τὴν ὑπεράγια Θεοτόκον, ἐκ τῶν συνθέσεων Γεωργίου τοῦ Κρητός, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Θεοδώρου Φωκαέως, Γεωργίου Ἱερέως τοῦ Ῥυσίου καὶ εἴ τινος ἑτέρου. Εἶτα ἡ ἐκλογὴ καὶ τέλος Δόξα καὶ νῦν ἀργόν Θεοτοκίον, εἰ βούλεται ὁ προεστώς, εἰ δὲ μή, Δόξα καὶ νῦν ἀλληλούια γ' δόξα σοι, ὁ Θεός τρίς [...] Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς (κατ' ἄλλους δὲ καὶ τῇ τῆς Ἀπόκρεω) ψάλλομεν πο-

Στήν γενική περί πολυελέου βιβλιογραφία πρέπει σαφώς νά συνυπολογισθοῦν καί ποικίλες –συνοπτικώτατες ἕως μονολεκτικές– σχετικές παρατηρήσεις, κατακεχωρισμένες σέ διάφορες μουσικολογικές κυρίως μελέτες, οἱ ὁποῖες [λόγῳ τῆς συντομίας των καί τῆς –ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ– ἥσσονος σημασίας των] δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐδῶ· σχολιάζονται ἀρμοδίως στοὺς οἰκείους τόπους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ἐν συσχετισμῶ πρὸς τίς ἐκάστοτε ἐξεταζόμενες συνθέσεις στὶς ὁποῖες ἀφοροῦν. Ξεχωρίζομε μόνον, ἐν συνεχείᾳ, ὠρισμένες ἐνδιαφέρουσες ἀναφορὲς στὶς δύο μεγάλες βυζαντινὲς συνθέσεις τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου καί αὐτοῦ τοῦ Κουκουμᾶ⁵⁶.

Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωση παραδίδονται δύο-τρὶς καταγεγραμμένες ἀπόψεις περὶ τῆς προελεύσεως καί τῆς ἀκριβοῦς σημασίας τοῦ ὄρου Λατρινός, ἐρώτημα τὸ ὁποῖο λίαν ἐνωρίς –ὡς φαίνεται– ἀπὸσχόλησε εὐαριθμούς φιλομούσους μελετητές.

Μία πρώτη –καί ἐν πολλοῖς ἄγνωστος– διερεύνησις τοῦ θέματος, σχετίζεται πρὸς τὸν καθηγητὴ Σπυρίδωνα Λάμπρο καί τὸν μουσικολόγο Κωνσταντῖνο Ἄ. Ψάχο. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν διατύπωσί της ἐστάθη ἡ ἐπομένη –συνήθης στοὺς χειρογράφους μουσικοὺς κώδικες– ἐνθύμησις, κατακεχωρισμένη (ὑφ' ἑτέρας –μεταγενεστέρας– χειρός) στὸ φ. 256ν τοῦ κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα χρονολογουμένου κώδικος τῆς Ῥικκαρδιανῆς βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας ὑπ' ἀριθμὸν 3:

«Ἐνθυμοῦ Δημήτριε σχολάρη ὅτι ὁπόταν ἐπέγεις εἰς τὸ σχολοῖον ἔδωκας καταρχὰς τὸν διδάσκαλον ἕξ δουλᾶτα· πληρωμένων δὲ τῶν σιτηρῶν πάλιν ἔδωκας αὐτῷ ἕτερα ἕξ· πάλιν δὲ ἀρχομένου σου μανθάνειν

λυέλεον τὸν ΡΑΣ' Ἐαλὸν "Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας" καί ἰδίως τὸν τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος εἰς ἣχον Γ'. Ἐὰν ὁ πολυέλεος οὗτος ψαλῆ "ἀπὸ κηροῦ" ἤγουν ἐκ μουσικοῦ κειμένου, ψάλλεται μόνος αὐτός μετὰ τοῦ δόξα καί νῦν. Ἐὰν ψαλῆ συντόμως, ψάλλεται ὡς Ἐκλογή μετὰ τὸ "Δουλοι, Κύριον", ἀντὶ τοῦ "Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ"»].

Σημειωτέον ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐνδεικτικὴ καί μόνον μνεῖα ἐνίων συνθέσεων πολυελέων [ὁ προσδιορισμὸς «ἐνδεικτικὴ» προκύπτει ἀμέσως ἐξ ἀπλῆς μόνον παραβολῆς τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων πρὸς τὸν –ἐν τῷ ἀκολουθοῦντι πρώτῳ μέρει τῆς παρουσίας διατριβῆς παρατιθέμενο– πίνακα τοῦ συνόλου (corpus) τῶν μελοποιηθέντων πολυελέων-ἀντιφῶνων-ἐκλογῶν], ἀντικατοπτρίζει οὐσιαστικῶς τὴν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα κυριαρχοῦσα «εἰκόνα», οὐχ ἦττον δὲ καί τὴν γνώσι τῶν εἰδημῶνων καί μὴ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ εἶδους τῆς βυζαντινῆς καί τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας. [Πρβλ. καί ὅσα σχολιάζονται ἐν κατακλειδί τῆς ἕκτης παραγράφου (1.6) τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας]. Πάντως, ὡς ἀξιοπαρατήρητος ἐξαίρεσις πρέπει πλέον νά ἐπισημανθοῦν σχετικῶς δύο νεώτερα μεστὰ σημεῖα: τὸ ἦδη ἀνωτέρω μνημονευθὲν τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 171-182· καί ἄλλο ὁμοειδὲς τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, «Τῆς ψαλτικῆς διάσπασμα, χάρη», "Ἅγιον Ὅρος", *Ἅγιον Ὅρος. Φύση-Λατρεία-Τέχνη. Πρακτικὰ Συνεδρίων εἰς τὸ πλαίσιον τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς Ἐκθέσεως «Θησαυροὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους», Α' τόμος, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 289-291.*

56. Νά διευκρινισθῆ, πάντως, ὅτι δὲν χωροῦμε, ὡσαύτως, σέ εἰδικώτερο σχολιασμὸ ἢ γενικωτέρα ἀποτίμησι τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν, τῶν διὰ τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων ἀναφορῶν κομιζομένων, καθ' ὅτι τοῦτο ἐπιχειρεῖται κατωτέρω, στὸν οἰκείο τόπο τῆς παρουσίας διατριβῆς, κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν σχετικῶν συνθέσεων.

τὸν Λατρινὸν πολυέλεον, ἔδωκας πάλιν αὐτῷ ἕτερα ἕξ· ἀρχομένου δὲ τοῦ Κουκουμᾶ πάλιν ἕτερα ἕξ· αἰτήσας δὲ πάλιν δουκάτα εἰς τὸ μανθάνειν σοι τοὺς τετάρτους ἔδωκας αὐτῷ πάλιν ἕτερα ἕξ· ὡς ὣσιν ἅπαντα ἅπερ δέδωκας αὐτῷ δουκάτα λ'. ἐνθυμοῦ δὲ ταῦτα ἀσφαλῶς»⁵⁷.

Κατὰ τὴν παράθεσι τῆς ὡς ἄνω ἐνθυμήσεως στὰ «Σύμμικτα» τοῦ περιοδικοῦ *Νέος Ἑλληνομνήμων*, ὁ Λάμπρος (ἐρευνῶν φιλολογικῶς τὸ θέμα «ἀμοιβαί διδασκάλων καὶ ῥητόρων ἐπὶ τουρκοκρατίας»⁵⁸) διερωτήθη περὶ τῆς ἐννοίας τῶν ἐν αὐτῇ ἀπαντώντων μουσικῶν ὄρων καὶ πρὸς διευκρίνησι τοῦ θέματος ἀπηύθυνε σχετικὸ ἐρώτημα στὸν Κ. Ἄ. Ψάχο (καθηγητὴ τότε τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὸ Ὡδεῖο Ἀθηνῶν), ἡ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ὁποῖου (ἀπὸ 7ης Ἰουνίου 1912) καταχωρίζεται πλήρως στὸν αὐτὸ πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐνθύμησι τόπο· ἀποσποῦμε ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς τὴν ἀκόλουθον —πρὸς τὸ ἡμέτερο θέμα σχετιζομένη— περικοπή:

«Ὁ Λατρινὸς Πολυέλεος, ἐκ τοῦ ὄρους Λάτρου ἔχων τὸ ὄνομα, εἶνε μακρὰ σειρὰ στίχων μεμελοποιημένων ὑπὸ διαφόρων μουσικοδιδασκάλων. Ἀποτελεῖται δ' ἐκ δύο στάσεων, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀρχεται διὰ τῶν λέξεων Δοῦλοι, Κύριον, ἡ δὲ δευτέρα ὧδε· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Τούτων πάλιν ἡ μὲν πρώτη ἀνάγεται εἰς ἓνα καὶ μόνον ἦχον, ἡ δὲ δευτέρα εἰς πολλούς. Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρῃ ἀπαντῶσι τῶν ἐξῆς μελοποιῶν τὰ ὀνόματα· Ἀγαλλιανοῦ, Κουκουζέλου, Κορώνη, Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ Χριστοφόρου Μυστάκωνος. Ἄλλ' ὡσαύτως ἀπαντῶσι που καὶ που ἐν τισὶ τῶν στίχων τῆς δευτέρας στάσεως οἱ ὄροι Θεσσαλονικαῖον, Πολίτικον, Λατρινόν. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι πρόκειται περὶ εἰδῶν, ἰδιωμάτων μᾶλλον τοῦ μέλους, τοπικῶν, ὡς ἀλλαχοῦ Κρητικόν, Ἱεροσολυμιτικόν, Παλατινόν κτλ. Ὁ Λατρινὸς λοιπόν, ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Λάτρου ψαλλόμενος εἰς τοὺς ὄρθρους τῶν ἀγρυπνιῶν, διεκρίνετο τῶν ἄλλων διὰ τοῦ ἐπιτοπίου ἤθους καὶ ἰδιώματος, χαρακτηριζομένου διὰ τοῦ ὄρου Λατρινόν (μέλος). Ἄν δὲ που παρενετίθετο ἄλλου ἰδιώματος μέλος εἰς τινὰ τῶν στίχων, εἰς τὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἐτίθετο αὖθις ἐπὶ κεφαλῆς μέλος Λατρινόν.

57. Βλ. σχετικῶς: ΝΕ Θ' (1912), σ. 196, ὅπου καὶ ἀκριβῆς παραπομπὴ στὴν πρωτογενῆ πηγὴ τοῦ Λάμπρου, ἧσι στὸν κατάλογο· G. Vitelli, «Indice de codici greci Riccardiani, Magliabecchiani e Marucelliani», *Studi italiani di filologia classica* II (Firenze 1894), p. 475. Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἀρυσθεὶς καὶ ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς εἶχε πρῶτος ἀναδημοσιεύσει, παρεμπιπτόντως, τὴν ἰδίᾳ ἀκριβῶς ἐνθύμησι στὸ ἄρθρο του «Βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐγχειρίδιον», *Byzantinische Zeitschrift* VIII (1899), σ. 119.

58. Ὁμοτίτως, ἄλλωστε, διατυπῶνται τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος λήμμα τῆς ἐνότῃς «Σύμμικτα», τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται, συγκεκριμένως, στίς σσ. 195-198 τοῦ ἐνάτου τεύχους τοῦ ἐπισημανθέντος περιοδικοῦ.

»Καὶ ὁ Κουκουμᾶς δὲ ὁμοίως εἶνε Πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἀποτελούμενος καὶ οὗτος ἐκ δύο στάσεων. Ἐν χειρογράφῳ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος, παρ' ἐμοὶ εὑρισκομένων, εὔρηται ἀμφότεροι οἱ Πολυέλεοι ἐν συνεχείᾳ, προτασσομένου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐν κεφαλίδι τοῦ ἐτέρου σημειουμένων τῶνδε: “Ἐτερος πολυέλεος ὀνομαζόμενος Λατρινός διαφορῶν ποιητῶν”»⁵⁹.

Μία δευτέρα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀναφορά –εὐρύτερα γνωστή, αὐτὴν τὴν φορά, στὸ πλήρωμα τῶν φιλομούσων ἐρευνητῶν⁶⁰– ὀφείλεται στὸν καθη-

59. Βλ. ΝΕ Θ' (1912), σ. 197 [πλήρης ἢ ἐπιστολὴ τοῦ Ψάχου δημοσιεύεται στίς σσ. 197-198]. Νὰ ἐπισημειωθῇ ὅτι στὸ ἐπόμενο τεῦχος τοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ [ΝΕ Γ' (1913), σσ. 348-349], ὁ Λάμπρος ἐπανερχεται ἐπὶ τοῦ θέματος, δι' ὁμοειδοῦς (ὑπὸ τὸν εὐγλωττο τίτλο: «Λατρηνός πολυέλεος») λήμματος στὴν ἐνότητα «Σύμμικτα», ὅπου σημειοὶ συμπληρωματικῶς τὰ ἐξῆς (τὰ ὅποια, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, μεταφέρουμε καὶ ἐδῶ):

«Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ τοῦ Λατρηνοῦ γραφέντων ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνήμονι, τόμ. Θ', σ. 196 κ.ε. παρατηρητέον, ὅτι καὶ ἐν τῷ Πατριακῷ κώδικι ΨΝ' ἀναγινώσκομεν τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Λατρηνοῦ (φ. 41β) καὶ Λατρινόν (φ. 41β καὶ 66α), ὅπερ ληπτέον κατὰ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι Θεσσαλικόν (φ. 77α), Χιώτικον (φ. 118α), Θεσσαλονικαῖον (φ. 122β) [...].»

Πρόκειται, σημειωτέον, περὶ πληροφοριῶν εἰλημμένων ἐκ τῆς (ὠσαύτως μνημονευομένης ἐν προκειμένῳ) πρώτης ἐνότητος τοῦ – εἰς ὀκτῶ συνέχειες δημοσιευθέντος – σχετικοῦ καταλόγου τοῦ διακόνου Δημητρίου Καλλιμάχου, «Πατριακῆς βιβλιοθήκης συμπλήρωμα. Ἄγνωστοι κώδικες», ΕΦ Γ' (1912) σ. 327 [πλήρης ὁ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα χρονολογούμενος κώδιξ Πάτριου ΨΝ' περιγράφεται αὐτόθι, στίς σσ. 322-334] ὅπου –ἐν ὑποσημειώσει– παρατίθενται τὰ ἀκόλουθα περὶ τοῦ ὄρου «Λατρηνός» (θεωρουμένου ἐδῶ διττῶς: ὡς δηλωτικοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὀνόματος μελοποιοῦ ἀφ' ἐτέρου δὲ ἰδιαιτέρου τοπωνυμίου) σχόλια: «Ὅστω σημειοῦται ἐν τῷ κώδικι. Καὶ ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 288 κώδικι τῆς Σιναϊτικῆς Βιβλιοθήκης (Π. Οὐσπένσκη - Βλ. Βενιέβιτς, αὐτόθι, σ. 143) φέρονται ποιήματα τοῦ “Λατρηνοῦ”. Πάντως πρόκειται περὶ μελογράφου τῆς μονῆς τοῦ Λάτρου. Τὸ δὲ κατωτέρω: λατρινόν (φ. 66α-67α) ληπτέον κατὰ τὰ: Θεσσαλικόν (φ. 77α), Χιώτικον (φ. 118α), Θεσσαλονικαῖον (φ. 122β-123α) κτλ. τοῦ κώδικος τούτου. Σημειωτέον ὅτι Λατρινός μελογράφος δὲν ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Γ. Ἰ. Παπαδοπούλου (ἐν τῷ μνημ. ἔργῳ)».

60. Βλ. αἰφνης: Maureen M. Morgan, «The musical setting of Psalm 134 – the Polyeleos», SEC III (1973), p. 113: «The term “latrinos” attached to this setting of the Polyeleos and to certain specific pieces, has never been completely explained. Velimirović suggested that it may refer to the area of Latros, the name of the monastic settlements in the vicinity of Miletos. He recognizes that this hypothetical explanation presents a problem because it implies the existence of a chant unique for an area, which then had to be transmitted to Constantinople for its place in history». Edward V. Williams, «The Kalophonic tradition and chants for the Polyeleos psalm 134», SEC IV (1979), p. 229, note 9 (: «Velimirović suggests that the word *latrinos* may be derived from *Latros*, the name of monastic settlements near Miletos and may therefore represent a local musical style of monastic origin»), p. 230, note 13 (: «The musical and structural affinity of the *latrinos* chants with those of Constantinople supports the hypothesis of Velimirović that the *latrinos* variant may have been introduced into Constantinople by the patriarch Athanasios I (1289-1293; 1303-1310), who himself is known to have lived for a time in the *Latros* monastic settlements»).

γητῆ Miloš Velimirović, ὁ ὁποῖος ἀσχολούμενος μετὰ τοὺς ἐν τῷ κώδικι EBE 2406 μνημονευομένους βυζαντινοὺς μελουργούς⁶¹, εὐρέθῃ ἀναποφεύκτως καὶ πρὸ τοῦ ὄρου Λατρινός, διὰ τοῦ ὁποῖου χαρακτηρίζεται ὁ (κατακεχωρισμένος στὰ φφ. 90ν-99ν τοῦ ἐπιστημανθέντος κώδικος) σχετικὸς πολυέλεος. Ἡ ἀποψὶς τοῦ γιὰ τὸ ζήτημα διατυποῦται προσεκτικῶς, κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἀκολούθως:

«One of the curious problems lies in the label latrinos attached to a polyeleon. If it is to be assumed that this term was derived from Latros, the name of the monastic settlements in the vicinity of Miletos, this leaves an implication that there may have existed a peculiar local variant of singing, and the question of its transmission creates a different problem. The difficulty lies in the recorded information that the settlements at Latros were nearly abandoned in the fourteenth century, and one of the last known personalities to have spent some time in the Latros group of monasteries and later to become prominent in Constantinople was the Constantinopolitan Athanasios I, who was patriarch twice, first from 1289 to 1293 and again from 1303 until 1310 (a period which places him in close proximity to John Glykys). It is conceivable that such a man could have contributed to the introduction to Constantinople of the latrinos variant, and that this variant remained popular enough to be copied in the following century; yet in the absence of a chronological catalogue of references to the various titles and names this is still only a hypothetical explanation»⁶².

61. Βλ. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, pp. 7-18.

62. *Ibid.*, p. 13. Ἴδου καὶ μία – κατ' ἐλευθερά ἀπόδοσι ἐσκεμμένως πεποιημένη – ἡμετέρα μετάφρασις τῆς ὡς ἄνω περικοπῆς:

«Ἐνα ἀπὸ τὰ περίεργα προβλήματα ἐντοπίζεται στὴν ἀναγραφὴ Λατρινός, ἡ ὁποία ἀποδίδεται σὲ ἓνα πολυέλεο. Ἐὰν θεωρήσωμε δεδομένο ὅτι αὐτὸς ὁ ὄρος προέρχεται ἀπὸ τὸν Λάτρο, τὴν γειτνιαζούσα μετὰ τὴν Μίλητο μοναστικὴ κοινότης, τοῦτο ἐμβάλλει στὴν ὑπόνοιαν ὅτι ὑφίστατο ἐκεῖ ἓνα ἰδιαιτέρο τοπικὸ μουσικὸ ἰδίωμα καὶ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν διάδοσιν τοῦ δημιουργοῦ ἐπιπλέον πρόβλημα. Ἡ δυσκολία εὐρίσκεται στὴν καταγεγραμμένη πληροφορία ὅτι ἡ μοναστικὴ κοινότης τοῦ Λάτρου εἶχε σχεδὸν ἐγκαταλειφθῆ κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα καὶ μία ἀπὸ τὶς τελευταῖες προσωπικότητες, ἡ ὁποία γνωρίζομε ὅτι διέμεινε στὰ μοναστικά συγκροτήματα τοῦ Λάτρου καὶ ἀργότερα διεκρίθη στὴν Κωνσταντινούπολι, ἦταν ὁ Κωνσταντινοπολίτης Ἀθανάσιος ὁ Α', ὁ ὁποῖος δις διετέλεσε Πατριάρχης, πρῶτον ἐκ τοῦ 1289 ἕως τοῦ 1293 καὶ πάλιν ἐκ τοῦ 1303 ἕως τοῦ 1310 (περίοδος κατὰ τὴν ὁποία τοποθετεῖται ἐγγύτατα στὸν Ἰωάννη τὸν Γλυκύ). Εἶναι κατανοητὸ ὅτι τοιοῦτος ἀνὴρ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη συνεισφέρει στὴν ἐν Κωνσταντινούπολι εἰσαγωγὴν τοῦ Λατρινοῦ μέλους καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ μέλος παρέμεινε ἀρκούντως δημοφιλές, ὥστε νὰ ἀναπαραχθῆ καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνες. Πάντως, δεδομένης ἐπὶ τοῦ παρόντος τῆς ἀπουσίας ἐνὸς χρονολογικῶς διαρθρωμένου καταλόγου, ὁ ὁποῖος θὰ παραπέμπη στὶς ποικίλες ἀναγραφὰς καὶ στὰ ὀνόματα [τὰ ἀποδιδόμενα στὸν συγκεκριμένον πολυέλεο], αὐτὴ παραμένει μία ὑποθετικὴ ἐξήγησις».

Για την δεύτερα περίπτωση (του πολυελέου του Κουκουμά), έχει ήδη δημιουργηθεί πλουσιωτάτη βιβλιογραφία, άφορῶσα αποκλειστικῶς στὸν περιβόητο στίχο τῆς λεγομένης Βουλγάρας, ὁ ὁποῖος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ μνημονευθέντος πολυελέου. Τὸ ὄλο ζήτημα ἀναπτύσσεται, ὡς γνωστόν, γύρω ἀπὸ δύο «πόλους»: τὶς «ἐθνικοῦ περιεχομένου» ἀξιῶσεις τῶν Βουλγάρων μουσικολόγων (οἱ ὁποῖοι στὸν χαρακτηρισμὸ Βουλγάρα εὐρίσκουν ἰσχυρὸ ἔρεισμα περὶ τῆς ἐθνικότητος ὄχι μόνον τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη ἀλλὰ καὶ συλλήβδην τῆς ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένης μουσικῆς) καὶ τὶς ζωηρὲς ἀντιδράσεις τῶν Ἑλλήνων ὁμολόγων των⁶³:

Οἱ βουλγαρικὲς θέσεις ἀνεπτύχθησαν ἀρκετὰ ἔνωρις καὶ ὁ πολυελεος τῆς Βουλγάρας (ἦτοι, ὁ στίχος: Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν, ἐκ τοῦ πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Νικολάου μαῖστορος τοῦ Κουκουμά), ὁ ὁποῖος μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικώτερα ἐδῶ, ἐμελετήθη κατὰ σειρά παρὰ τῶν P. Sarafov⁶⁴, Petr Dinev⁶⁵, Lada Brashowanova-Stancheva⁶⁶· περὶ τοῦ θέματος ἐνδιέτριψαν,

63. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀναφορὰ στὸ θέμα θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκη ἐνδεικτικὴ, ἐναρμονιζομένη πρὸς τοὺς καθαρῶς περιγραφικοὺς στόχους τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς· ἄλλωστε, ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος ἐπανερχόμεθα ἐν μέρει στὴν ἐπομένη ὑποπαράγραφο –κατὰ τὴν παρουσίασι εἰδικωτέρων (σχετικῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου) βιβλιογραφικῶν ἐργασιῶν–, ὡς καὶ στὸν οἰκείο τύπο τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

64. Βλ. P. Sarafov, *Manuel d' études pratiques et théoriques de la musique religieuse orientale*, Sofia 1912, pp. 184-203 [βουλγαριστὶ πρωτοτύπως]. Πρβλ. R. Palikarova-Verdeil, *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IXe au XIVe siècle)*, [MMB – Subsidiā III], Copenhagen 1953, p. 204: «P. Sarafov traduit en bulgare le Polyéléos de la Bulgare, chant composé par Koukouzélès sur les plaintes de sa mère. La mélodie est écrite dans la notation de Chrysanthe, ce qui nous incite à formuler des réserves sur son authenticité. Elle commence et finit dans le premier mode authentique et devient ensuite de plus en plus mélismatique. Mais le début de ce chant est d' une ligne simple et d' un caractère plaintif, non dépourvu d' émotion».

65. Βλ. P. Dinev, *Duchovni muzikalni tvorbi na sv. Joan Kukuzel*, Sofia 1938. Πρβλ. Miloš Velimirović, «The “Bulgarian” musical pieces in byzantine musical manuscripts», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 790-791: «In 1938 the distinguished Bulgarian scholar Petr Dinev published a volume of compositions by Koukouzeles including a transcription of a “polyeleos” but in Old Church Slavonic language. This is not the place to discuss this transcription which was based on an earlier publication by Sarafov, derived from a manuscript which was at one time in the metochion of the Holy Sepulchre in Constantinople, afterwards transferred into the Patriarchal library at the Fanar. Since Dinev did not indicate either the number of the manuscript nor its date, the present where-about of this source remains unknown for verification».

66. Βλ. Lada Brashowanova-Stancheva, «Proučvanija vŭrchu života i dejnostta na Joan kukuzel», *Izvestija na Instituta za Muzika VI* (Bulgarska Akademija na Naukite, Sofia 1959), pp. 30-33. Πρβλ. Edward V. Williams, «A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers», *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague – Paris 1972, p. 213, note 7.

ὡσαύτως, καὶ ἕτεροι μελετητές, ὡς οἱ R. Palikarova-Verdeil⁶⁷, Edward Williams⁶⁸, Stoyan Petrov καὶ Hristo Kodov⁶⁹, Krassimir Stančev⁷⁰, κ.ἀ., ἐνῶ στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος παρεδόθησαν καὶ εὐάριθμες μελέτες περὶ τῶν ἐν γένει «βουλγαρικῶν μελῶν», τῶν ἀπαντώντων στὰ βυζαντινὰ καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ μουσικὰ χειρόγραφα⁷¹, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐνδιαφέρον ἐπεκεντρώθη σαφῶς στὸν περὶ οὗ ὁ λόγος στίχο τῆς *Βουλγάρας*⁷².

67. Βλ. R. Palikarova-Verdeil, *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IXe au XVe siècle)*, *ibid.*, pp. 204-210.

68. Βλ. Edward V. Williams, «A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers», *ibid.*

69. Βλ. Stoyan Petrov – Hristo Kodov, *Old Bulgarian musical documents*, Sofia 1973, pp. 40-42.

70. Βλ. Krassimir Stančev, «Beschreibung der byzantinischen musikalischen handschriften auf dem Athos», *Palaeobulgarica* II (1978), pp. 83-86.

71. Μνημονευτέα ἐν πρώτοις ἡ βασικὴ μελέτῃ τοῦ Miloš Velimirović, «The “Bulgarian” musical pieces in byzantine musical manuscripts», *ibid.*, pp. 790-796, ὅπου παρουσιάζονται πέντε –μαρτυρούμενα ὡς «βουλγαρικά»– βυζαντινὰ ποιήματα: οἱ στίχοι *Κληρονομίαν Ἰσραὴλ καὶ εἶς διαίρεσεις* [παραδείγματα 1 καὶ 3] ἐκ τοῦ –λεγομένου τετραστίχου– πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Νικολάου μαῖστρος τοῦ Κουκουμά, ὁ στίχος *Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων* (ἢ *Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν*) [παραδειγμα 2] ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ αὐτοῦ πολυελέου [ἦτοι, ὁ ἐν λόγῳ στίχος τῆς *Βουλγάρας*, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπισημαίνεται ἢ κατὰ τοὺς ἰδ' καὶ ἰε' αἰῶνες δυνητικὴ χρῆσις (ὑπὸ ὁμοία μελικὴ ἐπένδυσι) τῶν ἐπισημανθέντων ψαλμικῶν στίχων, γεγονόςς τὸ ὁποῖο σχολιάζεται ἐνδιαφερόντως ὡς ἑξῆς: «All the “akolouthiai” manuscripts with this second text [sc. *Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*] are from 15th c. suggesting that this melody, probably due to its popularity, became one of the “i t i n e r a n t” melodies which could be adapted to a different text while retaining the musical structure and outline, a phenomenon already studied and documented in the case of the Prooemiac Psalm for the Great Vespers» (*ibid.*, p. 792)], ἓνα ἐνδιαφέρον κράτημα εἰς ἦχον πρῶτον, τὸ ὅποιο, «μμοούμενος βουλγαρικὸν σκοπὸν θρήνου», ἐμέλισε Δημήτριος ὁ Δοκειανός [παραδειγμα 4] καὶ ἕτερο ὁμόηχο κράτημα «λεγόμενον βουλγαρίτζα» [παραδειγμα 5]. Ἐκ τῆς ἐπισημανθείσης ἐργασίας τοῦ Velimirović προεκλήθησαν [βάσει καὶ τῆς καταληκτικῆς ἀποστροφῆς αὐτῆς: «It remains for our Bulgarian scholars and colleagues to examine these examples and determine to what extent they might resemble the melos of Bulgarian folk songs and whether they are rightly called “Bulgarian”» (*ibid.*, p. 794)] οἱ ἐπόμενες ὁμοειδῆς μελέτες τῶν Elena Tončeva, «Les chants “Bulgares” dans les manuscrits musicaux neobyzantins», *Makedonski Folklor* 17 (Skopje 1976), pp. 93-106. Krassimir Stančev-Elena Tončeva, «Bälgarskite pesnopenija vān vizantijskite akolutii», *Muzikoznanie* 2 (1978), pp. 39-70. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τὴν γενικωτέρου ἐνδιαφέροντος μελέτῃ τῆς Lada Braschovanova, *Die mittelalterliche bulgarische music und Joan Kukulzei*, Wien 1984 [πρβλ. κριτικὴ περὶ τοῦ συγκεκριμένου βιβλίου, ἀφ' ἐνός μὲν ὑπὸ τοῦ Christian Hannick, εἰς: *Mitteilungen des Bulgarischen forschungsinstitutes in Österreich* 2/VII/1985, pp. 127-132, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Κ. Κυρομάνου, «Ἡ βουλγαρικὴ μουσικὴ καὶ ὁ Ἰωάννης Κουκουζέλης», κείμενο δημοσιευμένο σὲ δεκαεξὶ συνέχειες στὴν ἐφημερίδα: *Ἔστια* (Ἀθήναι, ἔτος 91ον, ἀριθμοὶ φύλλων 31356-31371), ἀπὸ Τρίτης 31ης Δεκεμβρίου 1985 ἕως Δευτέρας 20ῆς Ἰανουαρίου 1986, πάντοτε στὴν πρώτη σελίδα].

72. Ἐπὶ παραδείγματος, στὴν σχετικὴ μελέτῃ τῆς Elena Tončeva, τὴν μνημονευθεῖσα στὴν

Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίδρασις ἐξεφράσθη, διαδοχικῶς, παρὰ τῶν Σωφρονίου Εὐστρατιάδου⁷³, Σίμωνος Καρά⁷⁴, Ἀνδρέα Jakovljević⁷⁵, Γρηγορίου Στά-

προηγούμενη ὑποσημείωσι, μελετᾶται μόνον ὁ ἐν λόγῳ στίχος τῆς Βουλγάρας. Βλ. αἴφνης: Elena Tončeva, «Les chants "Bulgares" dans les manuscrits musicaux neobyzantins», *ibid.*, p. 95: «En réalité une seule de ces mélodies sera soumise à une analyse détaillée. Je l'ai préférée aux autres, parce que je dispose uniquement de son enregistrement neumatiques [...] Ainsi, nous avons soumis à l'analyse la mélodie indiquée par le prof. Vélimirovic en tant qu' exemple No 2...». Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡ ἴδια καθηγήτρια Elena Tončeva παρέδωκε προσφάτως μία γενικὴ ἀνασκόπησι τῆς ἐπὶ τῶν λεγομένων «βουλγαρικῶν μελῶν» τοῦ πολυελέου ἀναπτυχθείσης βουλγαρικῆς φιλολογίας, συγκεκριμένως στὸ ἄρθρο τῆς: «The bulgarian liturgical chant (9th-19th centuries)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, (A.A. Bredius Foundation), Hernen 1991, pp. 148-150 and 188-189, notes 82-93.

73. Βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαίστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ», Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἐν Ἀθήναις 1938, σσ. 22-23. Ἴδου ἐν χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα τοῦ συλλογισμοῦ του: «Θεορῶ ματαιοπινᾶν νὰ εἰσέλθω εἰς τὰ καθέκαστα τῆς φανταστικῆς "Διηγῆσεως". Αὐτὴ καὶ μόνη ἢ αἰτιολογία καὶ ἀφορμὴ τῆς συντάξεως τῆς Βουλγάρας, τοῦ γνωστοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουζέλη, ἀρκεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὸ γελοῖον τῆς "Διηγῆσεως". Ὁ μυθογράφος λέγει ὅτι ὁ Κουκουζέλης "ἀναλαβὼν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τὸν θρῆνον καὶ ὄλολυγμὸν καὶ τὴν φωνὴν αὐτῆς συναρμύσας τὸν πολυέλεον ἐντέχνως ἐποίησε καὶ ἐπωνόμασεν αὐτὸν τῆς Βουλγάρας". Τί σχέσιν ἔχει ἡ ὀνομασία "Βουλγάρα" μὲ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ τὸν θρῆνον αὐτῆς; πιθανὸν τὸ μέλος νὰ εἶναι θρηνώδες, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν θρῆνων τῆς μητρὸς του, ἂν θρῆνοι ἀληθῶς καὶ ὄδυμοι ἔλαβον χώραν ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, θὰ προσέειδε τρυφερότερον, γλυκύτερον καὶ περιπαθέστερον ὄνομα. Ἡ Βουλγάρα ἔχει τὴν ἀνάμνησιν τῆς μητέρας τοῦ Κουκουζέλη, ὅσην ἔχει ἡ "Κατσιβέλα" ἢ Βατοπεδινὴ μὲ τὴν μητέρα τοῦ Βατοπεδινῶ μουσικοῦ. Ὁ Κουκουζέλης, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν παλαιῶν μουσικῶν, εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἰδίως εἰς τὰ Κρατῆματα καὶ τοὺς Πολυελέους, εἶδεν ἐν οἰονδήποτε διακριτικὸν ἀφηρημένον ὄνομα, τὸ ὁποῖον πολλὰκις δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τὴν μελωδίαν αὐτοῦ· καὶ ὡς ὠνόμασε τὸν Πολυέλεον Βουλγάραν, οὕτως ὠνόμασε καὶ ἄλλα αὐτοῦ μαθήματα ροδακινάτον, ὁ νέος, Ἰσαχοῦμ, ροδάνι, φράγκικον, πολίτικον, παλατινόν, ἐθνικόν, μαργαριτικόν, περσικόν, βιάλλα, κινύρα κλπ.» (αὐτόθι, σ. 22).

74. Βλ. Σίμωνος Ἰ. Καρά, «Ἰωάννης μαίστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του», Πρακτικὰ τοῦ ΙΕ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀθῆναι-Σεπτέμβριος 1976. Π. Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία. Ἀνακοινώσεις Β', Ἀθῆναι 1981, σσ. 973-984. Εὐδῆλωτος εἶναι —πιστεύομε— ἡ ἀκόλουθος ἀποστροφὴ τῆς ἐν λόγῳ μελέτης: «Εἶναι ἀκόμη καὶ ἡ πολυθρύλητος "βουλγάρα"· στίχοι δηλαδὴ καλόφωνοι δύο: "Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν", καὶ "Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ", παρεμβαλλόμενοι εἰς τὸν πολυέλεον "Δουλοῖ, Κύριον" τοῦ Κουκουμά, ἤχου πρώτου. Ἐπειδὴ οἱ καλόφωνοι οὗτοι στίχοι τοῦ Κουκουζέλη δὲν διαφέρουν —ὅπως παρουσιάζονται— κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὄφος τῶν λοιπῶν στίχων τοῦ πολυελέου· καὶ ἐπειδὴ τὸ "βουλγάρα", εἰς ποικίλους ἐμπορεῖ νὰ ὀφείλεται λόγους καὶ ὄχι εἰς τὸ ὅτι εἶναι μέλος βουλγαρικόν, θὰ ἤμην εὐτυχῆς, ἐὰν οἱ φίλοι μας βούλγαροι ἀνεύρισκον εἰς αὐτοὺς ἤχη λαϊκῶν μελωδιῶν —καὶ ποῦ νὰ τὰς ἀνεύρουν— πολὺ περισσότερον θρῆνους, "που τᾶχα ἤκουσεν ὁ Κουκουζέλης παρὰ τῆς μητρὸς του, εἰς τὸ Δυρράχιον τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὄχι εἰς τὴν Βουλγαρίαν —ὅπως θέλει ἡ περὶ τὸν Κουκουζέλην μυθολογία. Καὶ πάλιν, ὁ καταγράφων θρῆνους Ἰλλυρικῶς ἢ βουλγαρικῶς δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἦναι καὶ Βούλγαρος· ἐμποροῦσε νὰ ἦναι καὶ Ρωμαῖος· καὶ ξεύρομε πόσον ἐφιλοτιμοῦντο, ἐκ περιεργείας καὶ φιλομαθείας οἱ πρόγονοί μας, ν' ἀποτυπώνουν διὰ τῆς γραφῆς ἄσματα ἀλλογενῶν. Ἄν ὁ Κουκουζέλης ἦτο βούλγαρος

θη⁷⁶, για να μνημονευθοῦν οἱ κυριώτερες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναφορές⁷⁷. Προετάρθησαν, ὡσαύτως, ἰκανές παραπληρωματικὲς ἐρμηνεῖες τοῦ ὄρου Βουλγάρα (προκειμένου τὸ εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενον ἀποκλειστικῶς «ἐθνικὸν περιεχόμενον» νὰ ἀποδυναμωθῆ), ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἡ εὐρύτερα διαδοθεῖσα ἐκδοχὴ τῆς λαϊκῆς μελωδίας (ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *vulgus*), ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ ὑπονοῆται διὰ τοῦ συγκεκριμένου ὄρου⁷⁸. εἰδικώτερα δὲ ὁ προμνημονευθεὶς

καὶ δὴ ἀγιορείτης, δὲν θὰ ἔγραφεν ἓνα κώδικα, μίαν ἔστω σύνθεσίν του εἰς γλῶσσαν βουλγαρικὴν χάριν τῶν ὁμογενῶν του; ἔστω τῶν ἀγιορειτῶν; Ἀλλὰ τόσον Βούλγαρος ἦτον ὁ Κουκουζέλης γράφων τὴν παρὰ τῶν μεταγενεστέρων κληθεῖσαν “βουλγάραν”, ὅσον Τάταρος ὅταν ἔγραφε κράτημα “τατάρικον”, ἢ Φράγκος ὅταν ἔγραφε μέλος φραγκικόν. Καὶ τόσον Βούλγαρος ἦτον ὁ Κουκουζέλης γράφων τὴν βουλγάραν, ὅσον Ἄγγλος, Γάλλος ἢ Ἰταλὸς ἦταν ὁ Μπάχ γράφων “ἀγγλικές” ἢ “γαλλικὲς σουίτες” καὶ “κονσέρτο ἰταλικό” ἢ ὁ Μέντelson Σκῶτος καὶ Ἰταλός, γράφων “σκωτικὴν” καὶ “ἰταλικὴν συμφωνίαν”» (αὐτόθι, σσ. 983-984). Σημειωτέον ὅτι ὁ Σίμων Καρὰς ἐπανῆλθε ἐσχάτως ἐπὶ τοῦ θέματος δι’ αὐτοτελοῦς βιβλίου (Ἰωάννης Μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του, Ἀθῆναι 1992, κυρίως σσ. 52-71), περὶ τοῦ ὁποίου σημειοῦνται κατωτέρω περισσώτερα.

75. Βλ. Ἀνδρέα Jakovljević, «Ὁ μέγας μαῖστωρ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 357-374, ὅπου ἐκτίθεται (σσ. 368 καὶ 374) «γενεαλογία τοῦ ὄρου “βουλγάρα”» καὶ σημειοῦται ἡ ἐπομένη συμπερασματικὴ διαπίστωσις: «Ὅλη ἡ κωδικολογικὴ παράδοση ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ ὅσα ἔγραψε ὁ ἄγνωστος βιογράφος τοῦ Βίου. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Κουκουζέλης δὲν ἔχει γράψει κανένα στίχο σὲ παλαιοβουλγαρικὴ γλῶσσα. Φαίνεται, λοιπόν, ὡς πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ ἐν λόγῳ βιογράφος εἶναι καὶ ὁ κατασκευαστὴς τοῦ μύθου περὶ “βουλγάρας” τὸν ὁποῖον πρόσθεσε στὸν Βίον» (αὐτόθι, σσ. 368-369). Ἡ αὐτῆ, ἐν πολλοῖς, ἐπιχειρηματολογία ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ αὐτοῦ Ἀνδρέα Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, κυρίως σσ. 51-56 (ὅπου ἡ ὡς ἄνω «γενεαλογία τοῦ ὄρου βουλγάρα», διευρυμένη καὶ ἐξ ὁμοειδῶν μαρτυριῶν λοιπῶν μουσικῶν κωδίκων) καὶ 72-76 (ὅπου περὶ τοῦ μαῖστωρος Κουκουζέλη γενικῶς).

76. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, «Ὁ μαῖστωρ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης (1270 περίπου – α’ ἡμ. 18 αἰ.)· Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ὁ Ἐφημέριος, ἔτος ΛΔ’ (1986), τεύχη 12-14), Ἀθῆναι 1986, κυρίως σσ. 33-35, ὅπου καὶ συνοψίζονται, ἐν πολλοῖς, οἱ ἀνωτέρω ἤδη ἐκτεθεισες θέσεις τῶν ἐπισημανθέντων μελετητῶν.

77. Μνημονεύομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι κατὰ κύριο λόγο τὶς ἀπόψεις τοῦ Σίμωνος Καρὰ, ὡς καὶ ὠρισμένες τῶν θέσεων τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων μελετητῶν, ἐπανελάβε προσφάτως –σὲ σχετικὰ μελετήματά του– καὶ ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος βλ. σχετικῶς: Λυκοῦργου Ἀγγελόπουλου, «Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελοουργοί. Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ*, [Ἀθῆναι 1994], κυρίως σσ. 62-63 [πρβλ. καὶ ὁμότιτλο ἄρθρο τοῦ αὐτοῦ, στὴν ἐφημερίδα: *Τὸ Βῆμα*, Κυριακὴ 26 Μαρτίου 1995, σσ. Β4(34)-Β5(35)] ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ, «Ἰωάννης Κουκουζέλης. Ὁ μέγας μελοποιός, θεωρητικὸς καὶ δάσκαλος τῶν βυζαντινῶν χρόνων», κείμενο στὸ ἀφιερωμένο στὴν Βυζαντινὴ Μουσικὴ ἔνθετο: *Ἐπτά Ἡμέρες τῆς ἐφημερίδος: Ἡ Καθημερινή*, Κυριακὴ 16 Ἀπριλίου 1995, σσ. 12-14].

78. Ἡ συγκεκριμένη ἐρμηνεῖα προετάρθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 226, στὸ λῆμμα βουλγάρα-βουλγάρικον τοῦ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου παρατιθεμένου *Λεξιλογίου μουσικῶν καὶ ἄλλων ὄρων*. «Χαρακτηρισμοὶ μελῶν τοῦ Κουκου-

Σίμων Καράς προέτεινε προσφάτως και ώρισμένες νέες έρμηνείες, συσχετίζοντας τόν όρο είτε πρὸς συγκεκριμένα μουσικά όργανα –κρινόμενα έξ έπόψεως παραγομένου ήχου⁷⁹, τεχνικῆς παιξίματος⁸⁰ ή και όνομασίας καθ’

ζέλη [...] Δέν πρόκειται γιά έθνικούς χαρακτηρισμούς. Ίσως λαϊκά, διαδεδομένα (άπό τό vulgus)». Έν συνεχεία επανελήφθη ύπό τών Άνδρέα Ιακονίηγις [πρώτον κατά τό 1982 («Ό μέγας μάλιστα Ιωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *δ.π.*, σ. 369), άνευ –σημειωθῆτω– παραπομπῆς στόν Χατζηγιακουμή, καιτοι μεταφέρεται αυτολεξεί [: «Δέν πρόκειται γιά έθνικούς χαρακτηρισμούς, ίσως λαϊκά δεδομένα [sic] (άπό τό λατινικό vulgus)»] και δεύτερον κατά τό 1988 (Δίγλωσση παλαιογραφία, σ. 55), αὐτήν τήν φορά με όνομαστική μνεία τῆς πρωτογενούς πηγῆς τῆς συγκεκριμένης έρμηνείας (: «Δέν πρόκειται γιά έθνικό χαρακτηρισμό. Κατά πᾶσαν πιθανότητα, ό όρος αὐτός προέρχεται άπό τό λατινικόν vulgus, και, κατά τόν Μ. Χατζηγιακουμή αναφέρεται στις λαϊκές μελωδίες που συνέγραψαν οι παραπάνω ύμνογράφοι-μελωδοί»), Γρηγορίου Στάθη [«Ό μάλιστα Ιωάννης Παπαδόπουλος ό Κουκουζέλης (1270 περίπου – α΄ ήμ. ιδ΄ αϊ.). Η ζωή και τό έργο του», *δ.π.*, σ. 33 (: «Η πρώτη αναγραφή “βουλγαρικόν” πιθανόν νά σημαίνει λαϊκό μέλος, άπ’ τῆ λατινική λέξη vulgus»)], Σίμωνος Καρά [ό όποιος –συνδέοντας κυρίως τόν χαρακτηρισμό Βουλγάρα πρὸς τόν λατινικό όρο Vulgata– έξαίρει τήν παράλληλον διάστασι αὐτοῦ, ως «κοινῆς» και «συνήθους» μελωδίας: «Άν και ό όρος δέν είναι παλαιότερος τοῦ ιε΄ αἰώνος, μήπως, ίσως, ήναι παραφθορά συνήθους κατά τήν βυζαντινήν περίοδον, γνωστοῦ δέ κι έκ τῆς νομικῆς και θεολογικῆς παραδόσεως λατινο-ελληνικοῦ όρου “Vulgata” δηλαδή κοινῆς ή “συνηθισμένης” χρήσεως, ως λέγεται και εἰς τήν σημερινήν όρολογίαν τῆς εκκλησιαστικῆς μουσικῆς συνθέσεως; Συνθέσεως εἰς οὔδέν άλλο, παρά τό άρχικόν της μέλος πάντοτε φαλλομένης, ως συμβαίνει π.χ. με τό “Φως ήλαρόν” ήχου (χρωματικοῦ μαλακοῦ τετάρτου), ή τῆ έν τῆ Θ. Λειτουργία “Άγιος ό Θεός” και “Άξιόν έστιν” ήχου δευτέρου, ως και τό άργόν “Άλληλουϊάριον” τοῦ Εὐαγγελίου, εἰς ήχον βαρύν μαλακόν διατονικόν, Θεοδοῦλου μοναχοῦ τοῦ Θηκαρά, τό ώσαύτως καλούμενον “κοινόν”, δήλον ότι συνήθους χρήσεως, έν αντίθεσι πρὸς τά καθ’ ήχον τοιαῦτα;» (βλ. Σίμωνος Ί. Καρά, Ίωάννης μάλιστα ό Κουκουζέλης και ή έποχή του, *δ.π.*, σ. 63)] και Δυκούργου Άγγελόπουλου [«Ίωάννης Κουκουζέλης ό βυζαντινός μάλιστα, εἰς Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Άθηνών, *δ.π.*, σ. 63 (: «Πάντως ή άποψη ότι ό όρος “Βουλγάρα”, και τά διάφορα ύποκοριστικά “βουλγαρίτζα” ή “βουλγαρικόν” κ.τ.λ. με τά όποια χαρακτηρίζονται μερικά κείμενα, άποδίδει τήν έννοια τοῦ “λαϊκοῦ” ή τοῦ “κοινοῦ” άπό τό λατινικό vulgus (γαλλικά: vulgaire), δέν πρέπει, νομίζω, νά απέχει πολύ άπό τήν πραγματικότητα)]. Σημειωτέον ότι ό Γρ. Θ. Στάθης, *δ.π.*, σσ. 33-34, εικάζει, επιπροσθέτως, ένδεχομένη έρμηνεία τοῦ όρου Βουλγάρα έξ ιδιαιτέρας όνομασίας συγκεκριμένου πτηνοῦ, διά τοῦ άκολουθοῦ συλλογισμοῦ: «Η λέξη “βουλγάρα” πιθανόν ν’ αναφέρεται σ’ ένα πτηνό με αὐτό τό όνομα, όπως κι άλλες συνθέσεις επιγράφονται με όνόματα πουλιών ή άηρών, ή χελιδών, ή τό άηρόνατο. Στο Κρατηματάριο έχουμε πολλές χαρακτηριστικές όνομασίες τών κρατημάτων: τό περσικόν, τό ταταρικόν, τό πολεμικόν, τό έθνικόν, τό φράγκικον, ή ποταμίς, ό σουρλάς, ό ανακαράς, ή τρουμπέτα, ή ζαμάρα, ή βιόλα, ή παπαδοπούλα, ό χορός, ό άνυφαντής, ό τροχός, τό μικρό σημαντήρι, ή καμπάνα, τό όρρανό, τοῦ μεγάλου πριμηκήρι, τοῦ βασιλικῆς, ή κινύρα, ή ψαλτήρα, ό μαργαρίτης κ.ά. Πόσο άδυνατίζει έτσι ό ήθελημένος συλλογισμός ότι ό Κουκουζέλης είναι βούλγαρος επειδή κάποιον μέλος λέγεται βουλγαρικόν, σέ πολύ μεταγενέστερη μάλιστα έποχή, γιατί έτσι θά έπρεπε νά είναι, αὐτός ή οι άλλοι μελωργοί, και πέρσης, και τάταρος, και φράγκος, και ποικιλώνυμο πτηνό τοῦ ούρανοῦ, και πολυώνυμο μουσικό όργανο, και ό,τιδήποτε άλλο».

79. Βλ. Σίμωνος Ί. Καρά, Ίωάννης μάλιστα ό Κουκουζέλης και ή έποχή του, *δ.π.*, σ. 61, όπου ό όρος συνδέεται πρὸς ειδικό τύπο φλογέρας: «Δοθέντος ότι οὐδεμίαν, ως είδομεν, έχει ό

ἐαυτήν⁸¹—, εἴτε πρὸς τὸν σχηματισμὸ ἐιδικῆς μουσικῆς θέσεως διὰ τοῦ μέλους τοῦ ἐν λόγῳ στίχου⁸².

ὄρος οὗτος σχεῖν ἢ ὁμοίτητα πρὸς θρήνον βουλγαρίδος μητρός, μήπως ἀφορᾷ εἰς τὸ ὕφος—τὸ ἄκουσμα— τῆς μελωδίας, ὁμοιάζον πρὸς τὸν ἦχον φλογέρας (τζαμάρας ἢ γαβάλας) “βουλγάρας” καλουμένης, τότε, παρὰ τῶν λαϊκῶν μουσικῶν;». Πρβλ. αὐτόθι, σ. 66: «Ὅτι ὁ παρὰ τῶν μουσικῶν κωδίκων χαρακτηρισμὸς “Βουλγάρα” εἰς στίχον πολυελέου παλαιοῦ, ἤχου πρώτου “Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν”, οὐδὲως ἀναφέρεται εἰς μέλος βουλγαρικόν, ἀλλὰ εἰς ὄνομα διπλῆς φλογέρας μετὰ Ἰσοκράτου (γουργουρίου) “βουργάρας” ἢ “γοργάρας” καλουμένης, πρὸς τὸν ἦχον τῆς ὁποίας προσομοιάζεται τὸ “ὕφος”—τὸ ἄκουσμα— τῆς μελωδίας, ὡς καὶ τὸ “ἦθος” ἦτοι τὸ συναίσθημα ‘που γεννᾷ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκρατοῦ, παρὰ τῶν μεταγενεστέρων ψαλτῶν, ὡς ἦτο συνήθεια καὶ δι’ ἄλλα παπαδικὰ μελωδήματα (ἰδίᾳ τερετισμούς καὶ νενανισμούς), εἰς τὰ ὁποῖα οἱ μεταγενέστεροι ψάλλται, ἐδίδον ὀνόματα καλλικελεύων πτηνῶν ἢ μουσικῶν ὀργάνων».

80. Βλ. αὐτόθι, σσ. 61-62, ὅπου ὁ ὄρος συνδέεται πρὸς ἠπειρωτικὸ καὶ μακεδονικὸ σουραῦλι, νησιωτικὴν τσαμπούνα καὶ κρητικὴν λύρα: «Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα, ἦτο σύνθηες, διὰ λόγους ἀκουστικούς (ἠχητικούς), νὰ δίδονται παρὰ νεωτέρων ψαλτῶν εἰς παπαδικὰς μελωδίας τῶν παλαιῶν καὶ μάλιστα εἰς “κρατήματα” (τερετισμούς ἢ νενανισμούς) ὀνόματα πουλιῶν (ποταμίδα, ἀηδῶν), ἢ ὀνόματα μουσικῶν ὀργάνων προσέτι δὲ καὶ πολυτίμων λίθων, λόγῳ τῆς ἀξίας των τῆς μουσικῆς (καμπάνα, τρουμπέτα, βιόλα, σουρλάς, ἀνακαράς=ζουράς, κ.ά.). Ἀκόμη καὶ διπλῆ, ἐφ’ ἑνὸς ξύλου, φλογέρα, μετὰ τὸν ἕνα αὐλὸν διὰ τὴν μελωδίαν καὶ ἕτερον μετὰ ἕνα σταθερὸν φθόγγον ὡς Ἰσοκράτην, “μπουλμπούλ” (λέξ. τουρκικὴ=ἀηδῶνα), ἢ “βουλγάρα” καὶ “γοργάρα” (πιθανῶς λόγῳ τοῦ κάτωθι τοῦ μέλους γουργουρίσματος τοῦ ἴσου, ὡς ἐν τῷ ἀσκαύλῳ) καλουμένης καὶ σήμερον ἐν Ἠπειρῷ καὶ Μακεδονίᾳ, κατὰ τοὺς περὶ “ἐλληνικῶν λαϊκῶν μουσικῶν ὀργάνων” γράψαντας ἐκ τῶν ἡμετέρων. Ἀνάλογον παράδειγμα—νησιωτικὸν τοῦτο— ὑπάρχει ἢ δικάλαμος τσαμπούνα τῆς Σάμου, τῆς ὁποίας, τὸ μὲν ἕνα καλάμι παίζει τὴν μελωδίαν, τὸ δὲ ἄλλο τὸ ἴσον. Ἐχει δὲ καὶ τὰς λοιπὰς ζεύξεις τοῦ καλαμιοῦ ‘που κρατᾷ τὸ ἴσον, σφραγισμένας μετὰ κερὶ, ὥστε ἐάν τὸ ἴσον ἦναι εἰς τονικότητα μείζονος ἤχου π.χ. πλ. δ’ (Do) καὶ κατόπιν ἢ μελωδία μεταπέση εἰς τονικότητα ἐλάσσονος ἤχου πλ. α’ (Re), ἀφαιρουμένου τοῦ πρώτου βύσματος τοῦ κηροῦ, ‘να ἔχη ἴσον ἐπὶ τοῦ Πα. Ἡ αὐτὴ ὁρολογία ἀκολουθεῖται καὶ ἐπὶ τῶν ἐγχόρδων ὀργάνων, ὅπου π.χ. ἢ συνήθως συνηχοῦσα πρὸς τὴν εἰς ἄλλας χορδὰς παιζομένη μελωδίαν, μπάσα χορδὴ τῆς λύρας, καλεῖται ἐπίσης “βουργάρα”, ἐνῶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς Μοραΐταις, ἢ μπάσα χορδὴ τοῦ ταμπούρα, ἐκαλεῖτο ὁμοίως “μπουργάνα”».

81. Βλ. αὐτόθι, σ. 62, ὅπου ὁ ὄρος συνδέεται κυρίως πρὸς τὸν—ὡς μπουλγαρί γνωρίζομενο—κρητικὸ τύπο ταμπούρα: «Εἰς τὴν Ἐνετοκρατουμένην, ἄλλοτε, Κρήτην, τὸ μουσικὸν ὄργανον “ταμπούρας”, κλάσμα τῆς μακρᾶς θαμπούρας—τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ “πιθαγορείου κανόνος”—καλεῖται λατινιστί, ἐκ τοῦ Vulgus, κοινῶς “μπουλγαρί” ἢ “μπουργκαρί”, ἦτοι ἀπλοῦν λαϊκὸν ὄργανον, κοινῆς χρήσεως καὶ στοιχειώδους ἀρχικῆς μαθήσεως ὄργανον ἐν χρήσει εἰς ἅπαντας τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἀκόμη καὶ χορὸς “μπουρντάρικος” ἢ “μπουργάρικος” (κατ’ ἐναλλαγὴν τῶν δ καὶ γ, ὡς διαπί-γιατί), ὁ ἐν εἴδει κασάπικου ἀπλοῦς καὶ γρήγορος νησιώτικος χορὸς “στὰ τρία”, εἰς τὰ Κύθηρα τῆς Ἐπτανήσου, καὶ εἰς τὴν Κέα (Τζιάν) τῶν Κυκλάδων, μετὰ χέρια εἰς τοὺς ὤμους. Εἶναι, λοιπόν, καὶ αὐτὸς ὁ χορὸς, καὶ τὸ “μπουλγαρί” τῶν Κρητῶν, βουλγαρικὰ προϊόντα;».

82. Βλ. αὐτόθι, σσ. 67-70, ὅπου ὁ ὄρος σχετίζεται πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς—ὡς «γουργούριον» γνωρίζομένης—μουσικῆς θέσεως, ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐν λόγῳ στίχου: «Κατὰ παλαιὸν θεωρητικὸν τῆς ψαλτικῆς, αἰ. ις’ ὑπερμεσοῦντος, ἰδιόχειρον τοῦ ἐν Χάνδακι (Ἡρακλεῖω) Κρητὸς μου-

Ὡς προσημειώθη ἤδη, δὲν προτιθέμεθα ἐδῶ νὰ ἐνδιατρίψουμε περαιτέρω ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος· τοιοῦτον ἐγγεῖρημα θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε, ἀναποφύκτως, σὲ μᾶκρος ἀντιστρόφως ἀνάλογο πρὸς τὸ κυρίως σκοπούμενο τοῦ παρόντος συνοπτικοῦ εἰσαγωγικοῦ σημειώματος. Οὕτως εἰπεῖν σέ –οἶνεὶ ἀπολογητικῆ– ἑτέρα αὐτοτελῆ ἐργασία, δομημένη ἐπὶ ἀκραιφνῶς ἀντιφρόνητικοῦ λόγου, ὡς ἐπιβάλλον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ ἐν πολλοῖς ἔωλα ἐπιχειρήματα τῆς σχετικῆς βουλγαρικῆς βιβλιογραφίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ περὶ τοῦ θέματος σαφεῖς ἐνδείξεις καὶ οἱ εὐγλωττες μαρτυρίες τῶν ἐκ τοῦ ἰδ' ἔως τοῦ ιη' περὶ τοῦ αἰῶνος χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων. Πιστεύομε ὅτι, μὲ τὸν ἐπαρκῆ καὶ τεκμηριωμένο ἀντίλογο τὸν ὁποῖο ἤδη ἄρθρωσαν οἱ ἐκ τῆς «ἐλληνικῆς πλευρᾶς» προμνημονευθέντες ἐρευνητές, τὸ ὅλο ζήτημα πρέπει νὰ θεωρῆται λήξαν· εὐελπιστοῦμε δ' ὅτι διὰ τῶν εἰδικῶν παραλλήλων μουσικῶν πινάκων –οἱ ὁποῖοι γιὰ πρώτη φορὰ καταχωρίζονται στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης διατριβῆς⁸³–, ὅπου ἐκτίθενται αὐτὰ τοῦτα τὰ μουσικὰ κείμενα τοῦ κατὰ τις παραδιδόμενες διάφορες ἐκδοχῆς αὐτοῦ περιβοήτου στίχου τῆς *Βουλγάρας*, θὰ δοθῆ πλέον ὀριστικὸ τέλος στὸ πολυσυζητημένο τοῦτο θέμα.

0.4.2 Εἰδική

ὑπὸ τὸν ὄρο εἰδική (περὶ πολυελέου) βιβλιογραφία νοοῦνται –καὶ παρουσιάζονται ἐν συνεχείᾳ– πλέον ἐξειδικευμένες μελέτες, ἀναφερόμενες σὲ ἐπὶ μέρους ζητήματα, σχετικὰ, βεβαίως, πρὸς τὸ ἡμέτερο θέμα. Στὴν διεθνή «βιβλιογραφικὴ παραγωγὴ» ἐπεσημάνθησαν ἀμιγῶς ξενόγλωσσες ἐργασίες, δεκαεξ τὸν ἀριθμὸ⁸⁴:

σικοδιδασκάλου Ἀκακίου Χαλκεοπούλου (κῶδ. EBE 917, φ. 128-13α), “γουργοῦριον” καλεῖται μουσικὴ θέσις ἐν μιᾷ συλλαβῇ, συντόμως καὶ γουργουριστὰ “διὰ τοῦ φάρυγγος” προφερομένη, ὡς διὰ τρομικοπαρακαλέσματος ἢ δι' ὑποβρόων [...] Ὁ ἀναγνώστης, βλέπων ἀκολουθῶς τὴν πορείαν τοῦ μέλους τῆς “βοργάρας” ἢ “γοργάρας”, νὰ προχωρῆ μὲ τὴν ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ πρώτου ἤχου ἀνακύκλησιν τῶν αὐτῶν μελικῶν σχημάτων, μετὰ συνεχῶν θέσεων ὑποβρόης (γουργοῦριου) καὶ ἄλλων ἐν ἡμιχρόνῳ φωνῶν, ὡς πρὸς τὴν κινητικότητα μέχρι τοῦ κάτω Δι, ἄγεται εἰς τὸ νὰ στοχασθῆ ὅτι –κατὰ πᾶσαν πιθανότητα– εἰς αὐτὴν τὴν ἀφανῆ κινητικότητα (τὴν γρηγοράδα ἢ “γοργοράδα”) τῶν φωνῶν, λεγομένων “γουργουριστὰ διὰ τοῦ φάρυγγος” ἄνευ συμμετοχῆς τοῦ στόματος καὶ τῆς γλώσσης καὶ ἐν μιᾷ ἐκάστοτε συλλαβῇ, ὀφείλεται καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς του ὡς “γοργάρας ἢ βοργάρας”».

83. Βλ. συγκεκριμένως τὴν παράγραφο 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, εἰδικώτερα δὲ τὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνότητα σχολίων.

84. Ὑπενθυμίζομε ἐδῶ ὅτι κύριος στόχος τῆς παρούσης παραγράφου εἶναι ἡ παρουσίασις τῆς –πρὸ τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης– ὑπαρχούσης περὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος βιβλιογραφίας. Τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἐσημειώθη προκειμένου περὶ τῆς βιβλιογραφίας ἢ ὁποῖα παρουσιάζεται στὴν προηγούμενη ὑποπαραγράφο (βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 56), ὅπου κατὰ κανόνα ἀποφεύγονται περαιτέρω σχόλια ἐπὶ τῶν ἐπισημαινόμενων μελετῶν, ὁμοίως καὶ στὴν παρούσα ὑποπαραγράφο οἱ ἐν συνεχείᾳ ἐπισημαινόμενες μελέτες παρουσιάζονται καὶ περιγράφονται ἀπλῶς, ἄνευ λεπτολόγου

Δύο ἐξ αὐτῶν – ἀγγλιστὶ γεγραμμένες – ἐδημοσιεύθησαν στὸ τρίτο καὶ τέταρτο τεῦχος τοῦ γνωστοῦ περιοδικοῦ *Studies in Eastern Chant*, κατὰ τὰ ἔτη 1973 καὶ 1979 ἀντιστοίχως, καὶ προσφέρουν μίαν προοιμακὴ γνῶσιν τοῦ εὐρυτέρου θέματος πολυέλεος. Ἡ πρώτη ὀφείλεται στὴν Maureen M. Morgan⁸⁵ καὶ ἐξετάζει γενικῶς τὴν μορφολογία συνθέσεως τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου, ἢτοι τοῦ ψαλμοῦ ρλδ', ἀξιολογῶντας δεδομένα τριῶν μουσικῶν κωδίκων τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1453 αὐτογράφου Ματθαίου τοῦ δομεστικοῦ κώδικος EBE 2406 καὶ τῶν κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 15' αἰῶνος χρονολογουμένων κωδίκων Σινᾶ 1276 καὶ Σινᾶ 1293⁸⁶. Ἡ δευτέρα ὀφείλεται στὸν Edward V. Williams⁸⁷

κριτικῆς τῶν ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε ἐρευνητῶν προτεινομένων ἐπὶ μέρους θέσεων. Ἐχει ὅπωςδήποτε καταστή σαφές ὅτι στὴν παρούσα ἐργασία προεκρίθη ἢ κατὰ τὸ δυνατὸν σαφές, τεκμηριωμένη καὶ ἀρμοδίως ὑπομνηματισμένη παράθεσις τῶν δεδομένων, τὰ ὅποια σχετικῶς πρὸς τὸ ἡμέτερο θέμα ἐπεσημάνθησαν καὶ ὁ ἐν συνεχείᾳ σχολιασμός τούτων, ὡς κέντρου ἀναφορᾶς, τρόπον τινά, πρὸς οἰανδήποτε παρεμφερῆ – προγενεστέρα ἢ καὶ μελλοντικῆ – παρατήρησι ἢ διαπίστωσι. Γιὰ τὸν λόγον αὐτόν, δὲν ἐπισημαίνονται ἐπαναλαμβανόμενες ἐδῶ (ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἢ μνεῖα τῶν ὁποίων ἐκρίθη ἀπαραίτητος) οἱ σποραδικῶς ἀνακυκλούμενες – στίς παρουσιαζόμενες μελέτες – ἀνακρίβειες, ἀσάφειες, ἢ ἐσφαλμένες ἀποτιμήσεις. Ἐπιλεκτικῶς μόνον σημειώνομε, ἐν συνεχείᾳ, εἴτε ὠρισμένες ἀξιωματημένους – κατὰ τὴν ἀποψὶ μας – θέσεις τῶν ἐκάστοτε μνημονευομένων μελετητῶν, χρήσιμες ἐν ταῦτῳ γιὰ τίς ἐφ' ἑξῆς τῆς παρούσης διατριβῆς ἐκτιθέμενες παρατηρήσεις, εἴτε ἐνδεικτικὰς περιχοπὰς τῶν ἀναφερομένων ἐργασιῶν, προκειμένου νὰ σχηματίζεται γενικωτέρα ἐντύπωσις περὶ τῶν εἰς ἕκαστον ἄρθρον γραφομένων.

85. Βλ. Maureen M. Morgan, «The musical setting of Psalm 134 – the Polyeleos», *ibid.*, pp. 112-123.

86. Τὴν συγγραφεία ἀπασχολεῖ κυρίως – πέρα τῶν εἰσαγωγικῶν σχολίων περὶ πολυελέου γενικῶς, περὶ τοῦ ἤχου τῶν ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ συνθέσεων, ὡς καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν μελοποίησιν τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ χρησιμοποιουμένων στίχων ἢ ἡμιστιχίων – ἢ περιπτώσις τῆς διττῆς διακρίσεως τῶν μελοποιημένων στίχων, σὲ ψαλμικὸ κείμενον καὶ ἐφύμνιον δηλονότι ἢ συνήθης στοὺς πολυελέους τακτικῆ τῆς ἀνὰ ζεύγη στίχων ταυτότητος τοῦ μέλους τοῦ ἐφύμνιου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ ὠρισμένους στίχους, κειμένων τὰ ὅποια ἀνὰ χειρόγραφο εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισυνάπτωνται καὶ σὲ διαφορετικοὺς ἐκάστοτε ψαλμικοὺς στίχους, φαίνεται πὼς δημιουργεῖ κάποια σύγχυσι στὴν συγγραφεία: «The settings of all three manuscripts, after verse 12, may use refrains and in only one case did two settings of the same verse end with an identical refrain. This example, "latriron" in Athens MS 2406 and "palaion" in Sinai MS 1293, is obviously the same piece except for two more words at the beginning of the "latriron" setting. In all other examples of the use of a refrain in different manuscripts, each setting of a given refrain is attached to a different verse. Another example is Agallianos' use of the refrain "ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἄσμα" for a setting of both verse 16b (in Sinai 1293) and verse 14a (in Athens MS 2406). The refrain "τὸν Κύριον ὑμνεῖτε" may be found attached to three different verses: 19a (Athens 2406), 18a (Sinai MS 1293), and 20 (Sinai MS 1276), which illustrates the great mobility of the refrain. One must point out, however, that the melody of a given refrain is always stable and in these three manuscripts there was not a single exception to this rule. Thus, the same Psalm verse may be set to several different melodies but two refrains with the same text will always have the same melody» (*ibid.*, p. 116). Ἀνάλογο εἶναι καὶ τὸ τελικὸ συμπέρασμα τοῦ ἄρθρου: «The results of this study have reinforced the findings of Velimirović that alternating parts of the psalm-

και πραγματεύεται την καλοφωνική παράδοσι του ιδίου (ρλδ') ψαλμού βάσει πέντε αθηναϊκῶν μουσικῶν κωδίκων του κατὰ τὸ ἔτος 1336 ἀρχαιότερου κώδικος του τύπου τῆς Ἀνθολογίας EBE 2458, τῶν περὶ τὰ μέσα του ἰδ' αἰῶνος γεγραμμένων κωδίκων EBE 2622 καὶ EBE 899, του περὶ τὰ μέσα του ιε' αἰῶνος χρονολογουμένου κώδικος EBE 2401 καί, τέλος, του προμνημονευθέντος (κατὰ τὸ ἔτος 1453 γεγραμμένου) κώδικος EBE 2406⁸⁸.

Ἐτέρα μελέτη –ἀγγλιστί, ὡσαύτως, γεγραμμένη– ἀναφέρεται στὴν σπουδαιότητα του ῥυθμοῦ στὸν δίγλωσσο πολυέλεο του Σέρβου ἱερομονάχου Ἡσαΐου

verses [...] form one of the basic patterns in a number of musical settings of the Psalms. This study has also suggested that the music for a verse and for a refrain may be considered as independent entities, and that a given refrain may be used with any verse at the discretion of the composer-performer» (ibid., pp. 124-123).

87. Βλ. Edward V. Williams, «The Kalophonic tradition and chants for the Polyeleos psalm 134», *ibid.*, pp. 228-241.

88. Στὸ πλαίσιο του παρόντος ἄρθρου μελετῶνται κυρίως τέσσαρες διαφορετικὲς μελοποιήσεις του στίχου Ὡτα ἔχουσι [ἐκ τῶν κωδίκων EBE 2458, φ. 79ν καὶ 90ν / EBE 2406, φ. 94ν / EBE 899, φ. 65γ, ἀντιστοίχως (βλ. καὶ μεταγραφὲς τούτων στὸ πεντάγραμμα, στίς σσ. 235-238)], ὁ στίχος Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά, του πολυελέου του Κουκουμᾶ [ἐκ του κώδικος EBE 2458, φ. 87ν (βλ. καὶ μεταγραφὴ τούτου στὸ πεντάγραμμα, στήν σ. 239)] καὶ ὁ καλοφωνικός στίχος Στόμα ἔχουσι, Κορνηλίου του μοναχοῦ [ἐκ του κώδικος EBE 2458, φ. 89ν (βλ. καὶ μεταγραφὴ τούτου στὸ πεντάγραμμα, στίς σσ. 240-241)]. Ἄς σημειωθῆ, πάντως, ὅτι ἡ «τριχοτόμησις» τῶν ὑφισταμένων δὴ ο βυζαντινῶν μουσικῶν παραδόσεων [Λατρινός (Κωνσταντινούπολις) καὶ Κουκουμᾶς (Θεσσαλονίκη)] –συλλογισμὸς ἐπὶ του ὁποίου δομεῖται τὸ σύνολο τῆς ἐν λόγῳ μελέτης–, ἀποτελεῖ, ἀναμφιβόλως, ἐσφαλμένη ἐκτίμησι ἰδοῦ πῶς προβάλλεται ἐν ἀρχῇ του ἄρθρου (σ. 229) ἡ ἐν λόγῳ διάκρισις: «The numerous chanted traditions transmitted in the Akolouthiai for Psalm 134 can be grouped in three principal categories: 1) those anonymous and traditional repertories which apparently comprise the oldest layers of chant; 2) a newly-composed group of chants which bear attributions to a number of Byzantine composers active in the 14th and 15th centuries and are personal and individual extensions of the older layers above; 3) a collection of kalophonic or “beautified” settings for certain lines from Psalm 134 which are also newly-composed and ascribed to individual Byzantine composers. Within the first category of chants are three distinct musical traditions. Two of these repertories are identified as the traditional musical practices of the cities of Constantinople and Thessaloniki. The third collection of chants carries the enigmatic name *latrinos*». Ἀντιθέτως, οἱ ἐν κατακλείδι τῆς μελέτης παρατιθέμενες παρατηρήσεις περὶ τῆς καλοφωνικῆς μεταχειρίσεως του ψαλμοῦ ρλδ' εἶναι ὅπωςδῆποτε ἀξιοσημείωτες: «The kalophonic chants for Psalm 134 (or any kalophonic repertory for that matter) reveal the following salient musical characteristics and stylistic features: 1) great length and expansiveness of the melody; 2) the use of extended *teretisins*; 3) the repetition of words and phrases of the Psalm text; 4) the juxtaposition, combination and/or manipulation of several different lines of text; 5) the use of the “*palin*” and “*lege*” modules; and 6) an overall diffuseness in the structure of the chant revealed in the repetitions of melodic patterns. All of these features, noted previously among those chants associated with the Thessaloniki tradition, are carried to such an extreme degree in the kalophonic idiom that the exaggeration becomes almost mannered» (*ibid.*, pp. 233-234).

(σύνθεσι ἀνθολογουμένη μόνον στὸν κώδικα EBE 928) καὶ ἀποτελεῖ ἀνακοίνωσι τοῦ Dimitrije Stefanović, παρουσιασθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1986 σὲ μουσικολογικὸ συνέδριον (συγκληθὲν κατὰ μῆνα Νοέμβριον στὸ κάστρο τοῦ Hernen) μὲ γενικὸ θέμα: Ὁ ρυθμὸς στὸ βυζαντινὸ μέλος⁸⁹.

Οἱ πλεῖστες, ὅμως, σχετικὲς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα, ἐργασίες προέρχονται ἐκ τῆς βουλγαρικῆς βιβλιογραφικῆς παραγωγῆς καὶ ὀφείλονται στὴν γραφίδα τῆς Elena Toncheva, ἡ ὁποία ἔχει ἀναμφιβόλως ἀναπτύξει μίαν ἀρκούντως ἀξιοσημείωτον ἐρευνητικὴ δραστηριότητα περὶ τοῦ πολυελέου· οἱ ἐρευνές της στρέφονται πρὸς τέσσαρες κυρίως τομεῖς:

- α) τὴν ἐξέτασι τῶν «βουλγαρικῶν μελῶν», τῶν ἀπαντώντων σὲ συγκεκριμένες βυζαντινὲς συνθέσεις πολυελέων,
- β) τὴν μελέτη τοῦ περὶ πολυελέων μελουργικοῦ ἔργου Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη,

89. Βλ. Dimitrije Stefanović, «The importance of rhythm in the bilingual polyeleos by Isaiah the Serb (15th century)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, *ibid.*, pp. 101-108. Πρόκειται, εὐνοήτως, περὶ ἐξειδικευμένης ἀναφορᾶς, ὅπου –μετὰ τὴν προοιμιακὴ περιγραφή τῶν δύο στάσεων τῆς συνθέσεως (μὲ ἔμφασι, κυρίως, στὴν δίγλωσσον σύστασι αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ στίς –μεταξὺ τῶν δύο γλωσσικῶν ἐκδοχῶν αὐτῆς– διαφορὲς παρασημάνσεως τοῦ μέλους)– ὁ λόγος στρέφεται στὰ «ρυθμικὰ στοιχεῖα» τῆς μελωδίας, διὰ τῶν ἀκολουθῶν σχολίων: «However much the melodic formula may vary, it is the rhythmical element that enables the melody to be properly expressed. We might add that a well-trained singer would have interpreted the melody –including, of course, the characteristic rhythmical element– in such a way that the meaning of the text was clearly conveyed to the congregation. Regardless of the considerable freedom of interpretation left to the singer, we can say from practical experience that a mistake in a melodic movement can be more easily overlooked than a mistake in the rhythmical presentation. Even if is a somewhat psychological feature, the role of rhythm plays a constitutive and essential part in the presentation. The rhythmical is usually connected with the stress/accents of the word, and one almost takes it for granted that sound-result produces a unity of the two. To view the structure of the Polyeleos as a whole, the following skeleton within each verse or half verse can be observed: after the syllabic opening, using the interval of a third follows the characteristic rhythmical motif within the interval of a fourth. Only after an analysis did it become clear that Isaiah had to cope with a long text consisting of forty-two psalm-verses. Within his creative process of distributing the notes in time, i.e. expressing so many different verses melodically and rhythmically, he also had to bear in mind the unity of the composition as a whole. Both the syllabic and the melismatic sections contain the characteristic rhythmical motif. It links together all the numbers. It is sometimes repeated twice or even three times within the melismatic section of the same number. Thus, while on the one hand he had to repeat certain features, on the other variety was inevitable. This was by no means an easy task. Unity was achieved mainly by using and repeating this characteristic rhythmical motif and the same or similar refrains. Variety, however, was achieved by the alternation and elaboration of syllabic and melismatic parts, and in Psalm 135 also by changing modes, i.e. starting notes. As a result, Isaiah produced a fine and interesting composition in which the dominant rhythmical aspect contributed to the organization of the musical material» (*ibid.*, pp. 103-104).

- γ) τὴν σπουδὴ τῆς σερβικῆς καὶ βαλκανικῆς ἐν γένει περὶ πολυελέων μουσικῆς παραδόσεως καὶ
 δ) ὠρισμένες γενικώτερες περὶ πολυελέου ἀναφορές⁹⁰.

90. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ γιὰ μίαν ἐποπτικὴ θεώρησι τῆς συμβολῆς τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστήμονος στὴν ἐν γένει σπουδὴ τῶν πολυελέων (ὑπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία, μάλιστα, τῆς «βουλγαρικῆς μουσικολογίας»), παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ –κατ' ἀποτίμησι τῆς ἰδίας τῆς συγγραφῆως– συνοπτικὴ ἀνασκόπησι (γερμανιστὶ γεγραμμένη) τῶν θεμάτων τὰ ὅποια ἕως τοῦδε διεπραγματεύθη διὰ τῶν ὡς ἄνω μνημονευομένων περὶ πολυελέων σχετικῶν ἄρθρων αὐτῆς, τὴν ὅποια ἡ ἐξονομασθεῖσα καθηγήτρια εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνη νὰ ἐπισυνάψῃ σὲ ἀπαντητικὴ πρὸς τὸν γράφοντα ἐπιστολὴ (ληφθεῖσα κατὰ μῆνα Αὐγούστο τοῦ ἔτους 1997) ὅπως ἐκ τῶν γραφομένων καθίσταται σαφές, ἡ συμβολὴ τῆς ἀποτιμᾶται ἐν σχέσει:

α) πρὸς τὴν σπουδὴ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ –καὶ δὴ τῶν ἐν αὐτῷ βουλγαρικῶν μελωδιῶν– στὴν ἀσματικὴ πρᾶξι τῶν Βαλκανίων:

«1. Monographische Studie des Repertoires (Genre und Stilistik) eines umfangreichen Anteils der melismatischen byzantinisch-slawischen Psalmodie – der Polyeleos-Psalm 135 (12-14 Jh).

2. Einführung von zwei neuen wissenschaftlichen Quellen-Abschriften des Polyeleos-Gesangs nach Psalm 135:

a) Handschrift Sinai Nr. 1273 aus dem 13 Jh. (paleobyzantinische Notation)

b) das Bačkovo-Fragment mit melismatischen Gesang aus dem 13 Jh. (mittelbyzantinische Notation).

3. Erschließung und Erforschung von Abschriften der Psalmodie nach Psalm 135 (die Hauptzyklen) nach Quellen aus dem 14-15 Jh, begleitet von:

a) einer Auflistung und Beschreibung des Repertoires und dessen Entwicklung unter Ableitung der Prinzipien der Zyklusbildung;

d) Transkription des musikalischen Stoffes von mittelalterlichen in modernen Fünfliniennotation.

4. Der Polyeleos-Gesang nach Psalm 135 wird rekonstruiert auf Grund von:

a) Konkretem Quellen-bzw. Musikstoff

b) in Interpretationshinsicht-Verhältnisse zwischen den Interpretrollen

c) in liturgischer und funktionaler Hinsicht (das Verhältnis zwischen den drei grundlegenden Typica-von Studios, von Jerusalem und von Konstantinopel (Kathedral-Typicon) wird auf Grund eines Konkreten Musikstoffes entwickelt.

5. Es wird ein Versuch zur Entwicklung eines der Spezifik des Musikstoffes –der christlich-orthodoxen melismatischen Psalmodie– entsprechenden methodischen Systems zur Musikanalyse vorgenommen.

6. Die als "bulgarisch" bezeichneten Polyeleos-Melodien werden im Rahmen der globalen Rekonstruktion des Psalmodierens nach Psalm 135 in dem Zeitraum 12-15 Jh untersucht.

7. Es wird die Hypothese von dem Bestehen einer spezifisch geprägten altbulgarischen psalmodischen Praxis begründet; diese Praxis wurde in der bulgarischen mittelalterlichen Kirchengesangstradition aufgenommen, erhalten und gepflegt, beide bulgarischen Polyeleos-Melodien sind ihre Relikte. Durch diese Hypothese wird die wesentliche Frage nach der bulgarischen Neubehandlung der byzantinischen Musik aufgeworfen, diese Neubehandlung ist in Bulgarien parallel zur Grundlegung und Entwicklung einer

Στὴν πρώτη παράμετρο ἐρεύνης μνημονεύομε τὴν —ὑπὸ τὸν τίτλο «“Βουλγαρικὲς” μελωδίαι στὴν ἀκολουθία τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ»⁹¹— γερμανιστὶ γεγραμμένη μελέτη (ἢ ὅποια —σημειωθῆτω— πρέπει σαφῶς νὰ λογισθῆ ὡς συνέχεια ὁμοειδοῦς —μνημονευθείσης ἤδη ἀνωτέρω— μελέτης τῆς ἰδίας⁹²), τὴν ἀποτελοῦσα

bulgarischen Tradition auch in den anderen Bereichen der bulgarischen mittelalterlichen Kunst entstanden.

8. *Erforschung des Werkes von Johannes Koukouzeles im Repertoire von Psalm 135.*

9. *Es wird eine neue Hypothese über den Polyeleos der Bulgarin von Johannes Koukouzeles begründet.*

β) τὴν σπουδὴ τῶν ἐν τῷ ρλε΄ ψαλμῷ βουλγαρικῶν μελῶν:

«Erforscht wird auch das Polyeleos-Repertoire im Fragment [von Bačkovo]-nach Psalm 135 und Psalm 134 im Lichte der Tatsache, daß das Fragment die bis jetzt früheste bekannte spätbyzantinische Quelle eines Polyeleos-Repertoires nach diesem Psalm darstellt.

»Erforschung eines als einmalig bezeichneten melodischen Motivs, aufgenommen in die Polyeleos-Melodie e boulgara (Die Bulgarin?) im Zyklus nach Psalm 134; es wird angenommen, das es um ein “einerarbeitetes” melodisches Motiv aus der bulgarischen epischen Gesangspraxis geht (verbunden mit Bezeichnungen wie bougarsitza oder boulgari-ein Saiteninstrument von der Art der Laute). Es wird auch das Problem von dem Verhältnis zwischen einem traditionell Kirchlichen und einem “fremden” (“exoterikon”) Melos im Lichte der Modalitätsprobleme der Kirchenmusik aufgeworfen»

γ) τὴν σπουδὴ τῆς περὶ πολυελέων σερβικῆς μουσικῆς παραδόσεως:

«Es wird die Problematik der Polyeleos-Pripeli (ihre früheste Abschrift ist das Bačkovo-Fragment aus dem 13 Jh) behandelt, indem der Reichtum dieser Praxis auf slawischer Basis (nach der Handschrift Athen Nr. 928) aufgedeckt wird. Entdeckung früher slawischsprachiger Übertragungen von Polyeleos-Versen von Johannes Koukouzeles. Versuch zur Herstellung einer Beziehung zwischen der slawischsprachigen Pripeli-Praxis aus dem 15 Jh und der Pripeli-Tradition der Literarischen Schule von Turnovo; hypothetische Rekonstruktion der bulgarischen Pripeli-Praxis auf Grund der traditionellen mündlichen Gesänge “Popevki” nach der Handschrift Athen Nr. 928. Im Lichte dieser slawischsprachigen Pripeli-Praxis werden vier Pripeli-Texte des hl. Joan Rilski entdeckt; dies sind die bisher frühesten bekannten Gesänge zur Verehrung des bekannten bulgarischen Heiligen».

Νὰ διευκρινισθῆ, βεβαίως, ὅτι δὲν κατωρθώσαμε, δυστυχῶς, νὰ συμβουλευθοῦμε δι’ αὐτοφίας ὅλες τις ἐν συνεχείᾳ μνημονεύομενες μελέτες τῆς Elena Toncheva (μάλιστα δὲ ἡ ὑπαινιχθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ γράφοντος [ἀπὸ 29ης Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1997] πρὸς τὴν ἐξονομασθεῖσα καθηγήτρια ἀπετέλεσε μίαν ὑστάτη, οὐσιαστικῶς, ἀπόπειρα [μὲ τὰ προεκτεθέντα ἀποτελέσματα] πρὸς ἀνεύρεσι τῶν βουλγαριστί, τοῦλάχιστον, γεγραμμένων σχετικῶν ἐργασίων αὐτῆς, τις ὅποιες —παρὰ τὴν ἐπισταμένη ἔρευνα— οὐδαμοῦ τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου ἐπισημάναμε) ἀναποφεύκτως, ὡς ἐκ τούτου, ἀξιολογοῦνται ἐφ’ ἑξῆς εἰδικώτερα μόνον ὅσες ἐργασίες μελετήθησαν ἀσφαλῶς δι’ αὐτοφίας, τῶν ὑπολοίπων ἐπισημαινομένων ἀπλῶς βάσει τῶν πρωτογενῶς ἐπισημανθεισῶν βιβλιογραφικῶν ἀναφορῶν.

91. Βλ. Elena Tontscheva, «“Boulgarikon”-Melodien in der Akolouthie des Psalm 135», *Musica Antiqua VI* (Pod Patronated Unesco. Acta Scientifica), Bydgoszcz 1982, pp. 93-111.

92. Βλ. Elena Tončeva, «Les chants “Bulgares” dans les manuscrits musicaux neobyzantins»,

ἀνακοίνωσι κατὰ τὸ Ϛ' διεθνὲς συνέδριον *Musica Antiqua Europae Orientalis* (πραγματοποιηθὲν κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἔτους 1982 στὸ Bydgoszcz τῆς Πολωνίας), ὅπου ἐξετάζονται δύο (ὡς «βουλγαρικοὶ» μαρτυρούμενοι) στίχοι [Κληρονομίαν Ἰσραὴλ καὶ *Eis* διαιρέσεις] τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ –λεγομένου τετραστίχου– πολυελέου τοῦ Κουκουμά, βάσει τριῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν (ἀρκούντως ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθέντων) ἀθηναϊκῶν κωδίκων EBE 2458 καὶ EBE 2406, ὡς καὶ τοῦ κώδικος (τοῦ ἰδ' αἰῶνος) Palatinus Graecus 243⁹³. Στὰ «βουλγαρικά μέλη» τοῦ πολυελέου ἀφοροῦν, ἐπιπροσθέτως,

ibid. Ἀμφότερες οἱ μνημονευθεῖσες μελέτες προέκυψαν ἐκ τῆς σχετικῆς ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ Miloš Velimirović περὶ τῶν «βουλγαρικῶν μελῶν» στὰ βυζαντινὰ μουσικὰ χειρόγραφα (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, ὑποσημ. 71)· στὴν μὲν πρώτη (ὅπως ἤδη παρατηρήθη ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 72) ἐξετάζεται μόνον ὁ στίχος τῆς *Βουλγάρας* [ἴτιον τὸ –ὡς παράδειγμα ὑπ' ἀριθμὸν 2 προσφερόμενον στὴν ἐν λόγῳ μελέτῃ τοῦ Velimirović – μέλος τοῦ στίχου· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου], στὴν δὲ δευτέρα (καὶ ἐδῶ περιγραφομένη) οἱ ὡς παραδείγματα ὑπ' ἀριθμὸν 1 καὶ 3, ἀντιστοίχως, προσφερόμενοι στὴν ἐν λόγῳ μελέτῃ τοῦ Velimirović στίχοι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά.

93. Σημειωτέον ὅτι ἐκτὸς μιᾶς γενικῆς ἀναφορᾶς στὴν μορφολογία τοῦ λεγομένου τετραστίχου πολυελέου ἐν ἀρχῇ (βλ. E. Tontscheva, «“Boulgarikon”-Melodien in der Akolouthie des Psalm 135», *ibid.*, pp. 94-97) καὶ αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς ἀναλύσεως τῶν ὡς ἄνω ἐπισημανθέντων στίχων ἐν συνεχείᾳ (*ibid.*, pp. 97-100), ἐν κατακλείδι τῆς παρούσης μελέτης ἐπιχειρεῖται ἡ σύνδεσις τῶν ἐν λόγῳ βουλγαρικῶν μελῶν (ὡς καταγραφῆς λαϊκῆς ἢ πάντως ἀμιγῶς βουλγαρικῆς μουσικῆς) πρὸς ἀντίστοιχον μεταγενεστέρα καταγραφήν σερβικῆς μουσικῆς· ἀπὸ τὸν ὅλο συλλογισμὸν δὲν ἀπουσιάζει καὶ ἡ μορφὴ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη. Ἀποσποῦμε χαρακτηριστικὸ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς καταληκτικῆς ἀποστροφῆς τῆς μελέτης: «In der serbischen Dokumentation vom spätbyzantinischen Typ. vom 15 Jahrhundert ist der Polyeleos “serbikon” bekannt. Die Melodie ist in einer zweisprachigen griechisch-serbischen musikalischen Anthologie ausgeschrieben diese wird dem Komponisten Isaja dem Serben zugeschrieben. Die Entstehung des Polyeleos “serbikon” ist mit der Entwicklung des für den slawischen Gottesdienst auf der Balkanhalbinsel reformatorischen Prozesse verbunden. Dieser Prozess ist –im Zusammen– hang mit der schon angeeigneten Praxis des Typikons von Jerusalem und des Hesychasmus –auf die Beherrschung des spätbyzantinischen Repertoires und der Stilistik der s.g. spätbyzantinischen “Engelstimmigkeit” gerichtet. Das früheste und uns bis jetzt bekannte Dokument von diesen Prozess ist das zweisprachige griechisch-bulgatische Musikdenkmal –die Palausow-Abschrift des Synodiks des Zaren Boril, die in der literarischen Schule des Patriarch Euthymios während der zweiten Hälfte des 14 Jahrhunderts entstanden ist. So haben wir anhand des bis hier Dargelegten eine Grund für die Annahme, dass die “boulgarikon”-Melodien unter ähnlichen Bedingungen und als ein Resultat desselben Prozesses entstanden sind; sie stellen aber eine frühere Phase dieses Prozesses dar /die erste bis jetzt bekannte “boulgarikon”-Melodie ist in einem Manuskript aus der Periode 1341-1360 entdeckt/. Dementsprechend Können wir die Schöpfung dieser Melodien sowohl im Lande als auch in den Kulturellen Zentren ausserhalb Bulgarien suchen, wo die bulgarische schöpferische Anwesenheit stark zu spüren war. /Ein solcher Zentrum war in der ersten Hälfte des 14 Jahrhunderts der Grosse Laura-Kloster auf Mont Athos, wo der bulgarische Schriftsteller der Greis Johannes wirkte; seine Schule ging der Formierung der literarischen Schule des Euthymios in Tirnovo voraus und gab dieser die Richtung für ihre Entwicklung. Zu

έτερα –βουλγαριστὶ γεγραμμένη– ἐργασία, μεταγενεστέρως (κατὰ τὸ ἔτος 1989) δημοσιευθεῖσα στὸ περιοδικό· *Muzikalni Chorizonti*⁹⁴, ὡς καὶ ὁμοειδῆς πρόσφατος μελέτη τῆς ἰδίας –γερμανιστὶ γεγραμμένη–, παρουσιασθεῖσα (κατὰ μῆνα Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1994) ὡς ἀνακοίνωσις στὸ I' διεθνὲς μουσικολογικὸ συνέδριο· *Musica Antiqua Europae Orientalis*⁹⁵.

Στὴν δευτέρα παράμετρο ἐρεῦνης ἐπισημαίνομε τὴν –ὑπὸ τὸν τίτλο· «Τὸ περὶ πολυελέου ἁσματικὸ ἔργο Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη»⁹⁶– γερμανιστὶ, ὡσαύτως, γεγραμμένη μελέτη, ἀποτελοῦσα, ὁμοίως, διάλεξι (πραγματοποιηθεῖσα κατὰ τὴν 15ῃ Μαΐου τοῦ ἔτους 1985 στὴν αἴθουσα συζητήσεων τοῦ οἴκου Wittgenstein) στὸ πλαίσιο διεθνoῦς συμποσίου με θέμα· *Ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ θ' αἰῶνος καὶ οἱ σλαβικὲς γραφές· ἡ ἐργασία ἀναφέρεται στὸ ἐν γένει συνθετικὸ ἔργο τοῦ Κουκουζέλη ἐπὶ τῶν ψαλμῶν (μόνον) ρλδ' καὶ ρλε', τὸ ὁποῖο ἀξιολογεῖται κυρίως ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2458, ὡς καὶ ἐκ τῶν κωδίκων Μεσσήνης 161, Bačkovo-Fragment 818 καὶ Blagoveščenskij Kondakar*⁹⁷. Τὸ αὐτό, ἐν πολλοῖς, θέμα πραγματεύεται καὶ μεταγενεστέρα –βουλγαριστὶ γε-

dieser Zeit lebte und arbeitete im selben Kloster der berühmte Komponist des 14 Jahrhunderts Johannes Koukouzeles, der bulgarischer Herkunft war/» (ibid., pp. 100-102).

94. Βλ. *Muzikalni Chorizonti* 1989/12-13, pp. 147-165.

95. Βλ. Elena Tontscheva, «Zur sudslawischen psalmodischen tradition ("Bulgarischer" Polyeleos-Psalms 135)», εἰς· I. Poniatowska/ C. Nelkowski (edd.), *Musica Antiqua Europae Orientalis. 10 International Musicological Congress, Bydgoszcz, September 1994*, vol. 1, Acta Musicologica, Bydgoszcz 1997, pp. 139-150.

96. Βλ. Elena Tončeva, «Das Polyeleos-Gesangwerk Joannes Kukuzeles», *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, Nr. 2/VI/1984, pp. 59-74b.

97. Τὴν συγγραφέα ἀπασχολεῖ κυρίως ἡ ὄλη «μεταρρύθμιστικὴ δραστηριότης» τοῦ Κουκουζέλη, ἀποτιμωμένη στὴν ἐν λόγῳ μελέτη ἐν σχέσει πρὸς τὶς ἐπὶ τοῦ πολυελέου συνθέσεις τοῦ μαῖστορος· μνημονεύομε, εἰδικώτερα, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου ἐπισημαίνεται τὸ «πραγματικὸ ὑπόβαθρο τοῦ περὶ τῆς Βουλγάρας θρύλου» διὰ τοῦ ἐπομένου, συγκεκριμένως, συλλογισμοῦ: «In diesen Kurzen Überblick möchte ich den reformatorischen Beitrag Kukuzeles auch vom Konkreten genre-stilistischen Aspekt aus analysieren –im historischen Kontext einem der wichtigsten Genres der byzantinischen Gesangspraxis– die Gattung des Polyeleos. Polyeleos bedeutet in wörtlicher übersetzung "viel barmherzig". Das sind Melodienzyklen nach den Versen, vor allem des 134 und 135 Psalms. Er wird bei groben Festen im Morgengottesdienst gesungen. Das Polyeleos-Gesangwerk Kukuzeles ruft das spezielle Interesse der bulgarischen Wissenschaft hervor, aufgrund des bekannten thematischen Motivs aus seinem Lebenslauf, die die Entstehung des Werkes "Polyeleos der Bulgarin" aus dem Klage lied seiner Mutter erklärt. Die Forschung des musikhandschriftlichen Erbes aus der Zeit Kukuzeles beweist die realen Hintergründe dieser Legende. Es wurden eine Reihe von Werken verschiedener Genres entdeckt mit der Überschrift "Bulgarin", "die Bulgarin", "Bulgaritza" (Bülgarchen?), "bulgarisch", "der bulgarischen Klage Weise nachahmend". Unter ihnen ist die Polyeleos-Melodie, die der Prototyp des Gesanges ist, der in der späteren postbyzantinischen Zeit unter der Überschrift "Polyeleos der Bulgarin" vorkommt. Bis zum 14 Jahrhundert –der Zeit Kukuzeles– verfügt der Polyeleos-Gesang nur über einzelne notierte Beispiele. Das früheste von ihnen ist im sogenannten "Blagoveščenskij

γραμμένη— μελέτη, υπό τὸν τίτλο: «Ἡ ἐπὶ τοῦ πολυελέου ἐργασία Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη στὸ γενικὸ πλαίσιο τῆς βαλκανικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἄσματικῆς πράξεως», ἡ ὁποία ἀποτελεῖ συμβολὴ στὸ (κατὰ τὸ ἔτος 1987 συγκληθέν) δεῦτερο διεθνὲς συνέδριο βουλγαρικῶν σπουδῶν⁹⁸. μνημονεύομε, τέλος, δύο ὁμοειδεῖς —βουλγαριστὶ γεγραμμένες— ἐργασίες τῆς ἰδίας, δημοσιευμένες στὸ μνημονευθὲν περιοδικό: *Muzikalni Chorizonti*, καθὼς καὶ στὸ περιοδικό: *Bǎlgarsko Muzikoznanie*, ὅπου μελετῶνται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ (ἐσφαλμένως ἀποδιδόμενος στὸν

Kondakar" vom 12 Jahrhundert —eine russische Gesangssammlung des Asmatikontyps— das heibt eine Sammlung mit stark melismatischen Repertoire, bestimmt für den spezialisierten Psaltenchor, entsprechend dem reichen Zeremoniell der Konstantinopel-Kathedrale Hl. Sophia. Laut Quellangaben hat diese melismatische slawische Gesangspraxis höchstwahrscheinlich ihren Anfang in Bulgarien, im "goldenen" Jahrhundert der bulgarischen Kultur der Zeit des Zaren Simeon, in dessen Preslaver Kathedrale, der sogenannten "runden" oder "goldenen" Kirche die virtuosen Asmatikon-Melodien erklangen» (ibid., pp. 60-61). Ἐν τέλει, ἡ συγγραφεὺς [κατόπιν γενικωτέρας —βάσει τῶν ὡς ἄνω μνημονευθέντων κωδίκων— ἐπισκοπήσεως τοῦ σχετικοῦ συνθετικοῦ ἔργου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη (ibid., pp. 61-62)] ἀποπειράται νὰ συνδέσῃ τὸ ἐξεταζόμενον «μεταφύθμιστικὸ ἔργο» τοῦ μαῖστορος (τὸ ὅποιο ἐκλαμβάνει ὡς ἀπόπειρα «συνθέσεως» τοῦ μεταξὺ τῶν μητροπολιτικῶν ναῶν καὶ τῶν μοναστηρίων ὕφισταμένου —ιδιαιτέρου δι' ἐκάστη περίπτωση— μουσικοῦ ἰδιώματος) πρὸς «πρώμιον παλαιοβουλγαρικὴ μουσικὴ παράδοσι», ἡ ὁποία ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς λαϊκῆς βουλγαρικῆς μουσικῆς παραδόσεως: «Das Bemerkenswerteste aber ist, daß die Innovationen Kukuzeles auch retrospektiv gerichtet sind —stilistisch bilden sie eine Parallele zum Polyeleosgesang der früheren Periode, die mit dem Konstantinopel-Kathedralen-Kult verbunden sind — zu dem Polyeleosgesang des "Blagoveščenskij Kondakar". Die mögliche Schlussfolgerung ist: der Reformator Kukuzeles verwirklicht in seinem Schaffen die Synthese zwischen den Kathedralen —und der Kloster— Musikstilistik, die für die Epoche so aktuell war. Wenn wir in diesem Sinne weiterdenken, Kommen wir zu einer neuen hypothetischen Deutung des "Bulgarischen" in den Intonationen der Polyeleos-Melodie, "die Bulgarin" genannt, deren früheste bis jetzt bekannte Abschrift in der Athener Handschrift zu finden ist. Man findet sie unter den tropierten Refrains Kukuzeles in dem Polyeleoszyklus von Thessaloniki (in dessen Kathedrale der Typikon der Hagia Sophia bis zum 15 Jahrhundert aktuell war. Die Melodie ist dem "Sübstimmigsten" zugeschrieben. In dem Kontext des Zyklus ist die Melodie eigenartig —sie beinhaltet eine für den Zyklus einzigartige ornamentale Episode (mit dem Phthora des zweiten Echos eingeführt [...] Und warum Können wir nicht annehmen, daß diese Melodie ihrerseits eine Parallele (ein Relikt?) zu der früheren altbulgarischen Kathedralpraxis darstellt, welche bei ihrer Entwicklung Intonationen von dem "hohen" epischen Genre der bulgarischen Folklore entnahm? Als ein Argument für die Hypothese möchte ich die Tatsache anführen, daß einschließlich des 19 Jahrhunderts auf dem Balkan eine epische Gesangtradition lebt, genannt "bugarstiza", "bugarene", was trauriger Gesang in bulgarischer Weise bedeutete» (ibid., pp. 62-63).

98. Βλ. Elena Toncheva, «The Polyeleos-work of John Koukouzeles in the context of the Balkan Church-singing Praxis», *The Second international Congress of Bulgarian Studies*, vol. 17, Sofia 1987, pp. 224-262 [ἡ παραπομπὴ κατ' ἀγγλικὴν μετάφρασιν]. Πρβλ. καὶ τῆς ἰδίας, «Isaija's Anthology (Athens Ms. No 928, XV c.) as a source for the Late-Byzantine melodical lexicology (Theseis)», *Musica Antiqua* VIII, vol. 1. Acta Musicologica, Bydgoszcz 1988, pp. 1031-1033, 1040 (note 25), 1043-1044.

Κουκουζέλη) πολυέλεος τῆς Βουλγάρας⁹⁹, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐν γένει ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ συντεθέντες καλοφωνικοὶ στίχοι¹⁰⁰.

Στὴν τρίτη παράμετρο ἐρεύνης ἐνετοπίσθησαν τέσσαρες –βουλγαριστί γεγραμμένες– μελέτες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συντεταγμένες βάσει δεδομένων ἐξαγομένων ἐκ τοῦ διγλώσσου κώδικος (τῆς «Ἀνθολογίας τοῦ Ἰσαίου», ὡς ἀκριβῶς χαρακτηρίζεται) ΕΒΕ 928 τοῦ ιε' αἰῶνος. Ἐξ αὐτῶν, μία ἀναφέρεται στὴν περί πολυελέου ἐν γένει ἀσματική πρᾶξι τῶν Βαλκανίων¹⁰¹ καὶ ἑτέρα πραγματεύεται ἐφύμνιο [διάβ. ἐξωψαλμικὸ κείμενο] πολυελέου πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ῥίλας¹⁰². Οἱ λοιπὲς δύο ἐξετάζουν ἢ μὲν τὴν ἐνότητα τοῦ ρλε' ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου (στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, ΕΒΕ 928) ἐν σχέσει πρὸς τὶς «βουλγαρικές», ὡσαύτως, μελωδίες¹⁰³, ἢ δὲ τὸν καθόλου κύκλο τοῦ πολυελέου (ὅπως καὶ πάλι καταγράφεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 928) ἐν σχέσει πρὸς τὴν «ὕμνογραφικὴ σχολὴ τοῦ Τυρνόβου»¹⁰⁴.

Στὴν τετάρτη, τέλος, παράμετρο ἐρεύνης διακρίνονται δύο ὁμοειδεῖς –πρόσφατες σχετικῶς– μελέτες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη –βουλγαριστί, ὁμοίως, γεγραμμένη– ἐξετάζει τὸν ρλε' ψαλμὸ τοῦ πολυελέου βάσει πηγῶν τοῦ ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνος¹⁰⁵, ἡ δὲ δευτέρα –ἀγγλιστί γεγραμμένη (ὡς ἀνακοίνωσις στὸ ἐν Βουδαπέστη μουσικολογικὸ συνέδριο *Cantus Planus*)– ἀναφέρεται στὴν δευτέρα στάσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, ὡς ἀφορμὴ γιὰ ἐξέτασι τῶν «τυπολογικῶν προβλημάτων» τῆς βυζαντινῆς ψαλμωδίας¹⁰⁶.

99. Βλ. *Muzikalni Chorizonti* 1988/17-18, pp. 6-27.

100. Βλ. *Bălgarsko Muzikoznanie* 1987/4, pp. 88-117.

101. Βλ. Elena Tončeva, «Za rannata polielejna pesenna praktika na Balkanite (po izvori ot xii-xiii v.)», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1985/3, pp. 3-29. Πρβλ. καὶ τῆς ἰδίας, «The bulgarian liturgical chant (9th-19th centuries)», *ibid.*, pp. 148 and 188, note 80.

102. Βλ. Elena Toncheva, «The Polyeleos refrain for St. John of Rila from the 15th cent.», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1992/2, pp. 42-53 [ἢ παραπομπὴ κατ' ἀγγλικὴ μετάφρασι].

103. Βλ. Elena Tontscheva, «Der polyeleische zuklus nach dem psalm 135 in der handschrift Athens 928 ["Die Anthologie von Zegligovo"] vom. 15Jh. und die polyeleischen melodien "Bulgariken"», *Bălgarskijat Petnadeseti Vek C* (1993), pp. 359-375 [ἢ παραπομπὴ κατὰ γερμανικὴ μετάφρασι].

104. Βλ. Elena Tontscheva, «Polyeleos-Pripeli im Ms. Athen Nr. 928 (Isaija-Anthologie, 15 Jh.) und deren Beziehung zur hymnographischen-schöpferischen Activität des Patriarchen Eutomios», *Tyrnovo-Schule. Denkmäler, Poetik, Historiographie, Symposium-Velico Tyrnovo* (September 1989), pp. 641-664. Πρβλ. καὶ τῆς ἰδίας, «Über die formelhaftigkeit in der mündlichen Kirchengesangstradition auf dem Balkan. (Das automela-proshomoia-singen der sübslawen im 15 Jh. nach Ms. Athen Nr. 928)», *Cantus Planus. Papers read at the fourth meeting Pécs, Hungary 3-8 September 1990*, Budapest 1992, pp. 259-260, notes 19 and 24.

105. Βλ. Elena Toncheva, «The polyeleos psalm 135 based on sources from 12th-13th cent.», *Bălgarsko Muzikoznanie* 1993/1, pp. 3-31 [ἢ παραπομπὴ κατ' ἀγγλικὴ μετάφρασι].

106. Βλ. Elena Toncheva, «The "Latrinos" settings of the polyeleos psalm 135. To the typological problems of the late byzantine psaltnody», *Cantus Planus [...]*, Budapest 1995, pp. 473-492.

Ἐπισημαίνεται, ἐν κατακλείδι τῆς παρούσης παραγράφου, ὅτι καὶ ὁ γράφων ἐπαρουσίασε πρότερα προδρομικῆ περι πολυελέων ἀνακοίνωσι (κατὰ τίς ἐργασίες τοῦ *Dano-Hellenic Symposium on Byzantine Music*, τὸ ὅποιο ἐπραγματοποιήθη στὸ ἐν Ἀθήναις Ἰνστιτούτο τῆς Δανίας κατὰ μῆνα Νοέμβριο τοῦ ἔτους 1993), ὑπὸ τὸν τίτλο: «Ἡ μελοποίηση στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαίστορα Ἰωάννη Κουκουζέλη». Στὴν ἐν λόγω μελέτῃ ἐκτίθενται κυρίως μορφολογικὲς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κουκουζέλη μεμελισμένων στίχων πολυελέων-ἀντιφώνων, ἐπιπροσθέτως δὲ σχολιάζεται τόσο ἡ τακτικῆ/ῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων ὅσο καὶ ἡ περίπτωσις τῶν λεγομένων καλοφωνικῶν στίχων, «μορφολογικὲς ἰδιοτυπίες» τοῦ πολυελέου γὰρ τὴν διαμόρφωσι τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ τοῦ μαίστορος Κουκουζέλη ὑπῆρξε, ὄντως, ἀποφασιστικῆ¹⁰⁷.

0.5 Τὸ ὕλικὸ τῆς παρούσης ἐρεύνης καὶ ἡ διαπραγμάτευσις του

Ἐξ ἀρχῆς τῆς παρούσης ἐρεύνης διεπιστώθη ἡ, μεταξὺ τοῦ ὄγκου τοῦ πηγαιῦ ὕλικου (τὸ ὅποιο —πρὸς σύνταξι τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας— ἦτο ἀπαραίτητο νὰ διερευνηθῆ) καὶ τῆς ὡς ἄνω περιγραφείσης πενιχρᾶς περι τοῦ θέματος βιβλιογραφίας, προδήλως ὑφισταμένη «δυσαρμονία». Ὁ συνοπτικὸς καὶ ἀναμφιβόλως ἀποσπασματικὸς χαρακτήρ τῶν μνημονευθεισῶν βιβλιογραφικῶν περι πολυελέου ἀναφορῶν, οὐχ ἦττον δὲ καὶ οἱ συχνῶς ἐν αὐταῖς ἀνακυκλούμενες ἐσφαλμένες πληροφορίες, ἐπισημαστικὲς ἀποτιμήσεις, ὡς καὶ οἱ ἐθνικοῦ τύπου μεροληψίες, κατέστησαν ἐμφανεστέρα τὴν πρωτοτυπία τοῦ περι οὗ ὁ λόγος θέματος —ὑπὸ τὸ εὖρος τὸ ὅποιο ἐκλαμβάνει στὴν παρούσα μελέτῃ— καὶ ὑπηγόρευσαν προφανέστατα τὴν θεμελίωσι τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης ἐκ νέας βάσεως. Πρὸς τοῦτο, ἀνεζητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τὰ ἀπαιτούμενα μουσικὰ δεδομένα, ἀποτεθησαυρισμένα, βεβαίως, σὲ ποικίλους μουσικοὺς κώδικες πολυαριθμῶν βιβλιοθηκῶν. Χάριν τῆς οικονομίας τοῦ λόγου, οἱ συνολικῶς ἐρευνηθεῖσες βιβλιοθηκῆς δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐδῶ τεκμαίρονται, λὶαν εὐκόλως, ἐκ τοῦ σχετικοῦ βιβλιογραφικοῦ πίνακος τῶν καταλόγων χειρογράφων, τὰ ὅποια γενικῶς διεξήλθομεν¹⁰⁸. Οἱ τελικῶς προκύψασες ἐκ τῆς ἐν λόγω ἐρεύνης πηγές, οἱ

107. Βλ. Ἀγγλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ἡ μελοποίηση στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαίστορα Ἰωάννη Κουκουζέλη», *ibid.*, pp. 173-187.

108. Βλ. εἰδικώτερα τὴν δευτέρα ἐνότητα τῆς προηγηθείσης βιβλιογραφίας, ὅπου μνημονεύονται οἱ (ἐλληνόγλωσσοι καὶ ξενόγλωσσοι) γενικοὶ κατάλογοι χειρογράφων, τοὺς ὁποίους συνολικῶς διερευνήσαμε. Στὴν πρώτη ἐνότητα τῆς βιβλιογραφίας παρατίθενται αὐτονόμως οἱ (ἐλληνόγλωσσοι καὶ ξενόγλωσσοι, ὡσαύτως) κατάλογοι ἀμιγῶς μουσικῶν χειρογράφων τὰ ὅποια διερευνήθησαν (οἱ συλλογές στίς ὁποῖες τὰ ἐν λόγω μουσικὰ χειρογραφα φυλάσσονται προστίθενται, βεβαίως, στὸν συνολικῶς διερευνηθέντα ἀριθμὸ βιβλιοθηκῶν)· τοιαύτῃ ἰδιαιτέρα μνεία τῶν ὑφισταμένων καταλόγων ἀμιγῶς μουσικῶν χειρογράφων ἐπιχειρεῖται —ἐξ ὅσων, τοῦλάχιστον,

κομίζουσες χρήσιμες πληροφορίες γιά τήν μελέτη τοῦ ἡμετέρου θέματος, σημειοῦνται, ὡσαύτως, ἀναλυτικῶς στόν οἰκείο τόπο τῆς ἐν ἀρχῇ παρατιθεμένης βιβλιογραφίας¹⁰⁹ καί ἀνέρχονται συγκεντρωτικῶς στόν ἀριθμὸ τῶν ὀκτακοσίων, περίπου, χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων· ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν συνολικῶς ὑπαρχόντων μουσικῶν χειρογράφων ὑπολογίζεται περὶ τοὺς ἐπτὰ χιλιάδες κώδικες¹¹⁰, ὡσαύτως δὲ ὅτι ἐκ τῶν ἐν λόγῳ κωδίκων τὸ ἐν τρίτον προφανῶς (ἦτοι δύο χιλιάδες καὶ τριακόσιοι, περίπου, κώδικες) ἀναλογεῖ σὲ Παπαδικῆς καὶ Ἀνθολογίης, ὅπου κατὰ κύριο λόγο ἀνθολογοῦνται τὰ ἐδῶ ἐξεταζόμενα ποιήματα¹¹¹, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα λαμβανόμενος ὑπ' ὄψιν ἀριθμὸς κωδίκων ἀντιστοιχεῖ ἀσφαλῶς στοῦ ἐν τρίτον, ὁμοίως, τοῦ συνολικῶς ὑφισταμένου περὶ τοῦ ἡμετέρου θέματος πηγαίου ὕλικου. Τοιοῦτοτρόπως, κρίνεται σκόπιμο νὰ διευκρινισθῆ ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὰ ἐκ τῆς παρουσίας ἐργασίας προκύπτοντα δεδομένα, οἱ ἐν γένει ἐκτιμήσεις, ὡς καὶ τὰ προτεινόμενα συμπεράσματα, ἐρεῖδονται ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω χειρογράφου παραδό-

γνωρίζομε— γιά πρώτη φορά· ἄς θεωρηθῆ ὡς πρωτόλειος συμβολὴ ἐπὶ ἄκρως ἐνδιαφέροντος θέματος, περὶ τοῦ ὁποίου συντόμως θὰ ἐπανέλθομε δι' εἰδικῆς καὶ πλεόν λεπτολόγου μελέτης.

109. Βλ. τίς ἐν ἀρχῇ τῆς προεκτεθείσης βιβλιογραφίας μνημονευόμενες πηγές, ὅπου οἱ ἐν λόγῳ μουσικοὶ κώδικες ἀπαριθμοῦνται λεπτομερῶς διὰ τοῦ ἀριθμοῦ μέσῳ τοῦ ὁποίου γνωρίζονται σὲ ἐκάστη συλλογῇ· παραπλευρῶς, σημειοῦνται ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ αἰὼν στόν ὁποῖο ἐγχρονίζεται ἕκαστο χειρόγραφο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ χρονολογία γραφῆς ὡς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κωδικογράφου, ὅπου τούτα εἶναι γνωστά. Ὅπως ἐπισημαίνεται καὶ στοὺς οἰκείους τόπους ἐφ' ἐξῆς τῆς παρουσίας μελέτης (κατὰ τὴν μνεῖα ἐκάστου κώδικος), ἐκ τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων ἄλλα ἐρευνηθήσαν ἐκ τῶν περιγραφικῶν καταλόγων μουσικῶν χειρογράφων (οἱ ὅποιοι, ἀναμφίβολως, παρέχουν ἀσφαλεῖς πληροφορίες), ἄλλα μέσῳ microfilms καὶ ἄλλα ἐξ αὐτοψίας.

110. Βλ. προχείρως τίς σχετικῆς ἐπισημάνσεις εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στῆ μεταβυζαντινὴν περίοδο», Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986, τόμος τέταρτος, Γενεύη 1989, σ. 434. Τοῦ αὐτοῦ, «Οἱ μοναχοὶ καὶ ἡ μουσικὴ τῆς Λατρίας», Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου Πρακτικά Πανελληνίου Μοναστικοῦ Συνεδρίου (Ἅγια Μετέωρα 18-20 Ἀπριλίου 1990), Ἅγια Μετέωρα 1990, σ. 240. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ τῶν ἡχῶν τερπνότης». Ἡ χειρόγραφη παράδοσις τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς, ἦτοι τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελουργοὶ. Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ, β.π., σ. 84. Τοῦ αὐτοῦ, «Μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων ἀσζα'- αυνγ'», Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Διεθνή συμπόσια γιά τὴ Μακεδονία. Β' συμπόσιο. Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων. Θεσσαλονίκη 14-20 Δεκεμβρίου 1992, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 663. Πρὸβλ. καί: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς – Σύμμεικτα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς – Ἀρχεῖον ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, Ἀθήνα 2000/2001 [βιβλίον ἐκτὸς ἐμπορίου], σ. 63.

111. Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπεσημάνθησαν, βεβαίως, εὐάριθμες ἐξαιρέσεις τῆς ὡς ἄνω διαπιστώσεως, οἱ ὁποῖες σχολιάζονται ἐνδεικτικῶς στὴν ὑπόσημ. 1 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης γιά περισσότερα.

σεως, ή όποία ανταποκρίνεται στην έπισημανθείσα αναλογία τής ιδεατής και τελικής, τρόπον τινά, περι τοῦ ήμετέρου θέματος καταστάσεως. Εὐελπιστοῦμε —παρ' ὅτι οἰαδήποτε ἀνθρωπίνη ἐργασία ἀδυνατεῖ νά διεκδικήσῃ τελειότητα— ὅτι, κατόπιν τῆς εἰς τσαύτην ἔκτασι γενομένης ἐρεύνης, τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἀπέχη μακρὰν τῆς πραγματικότητος.

* * *

Ἦδη ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ τίτλου τῆς ἀνά χειρας διατριβῆς (Ἐ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία), τέκμαίρεται ἡ διδομένη στὴν ἐρευνα τοῦ ήμετέρου θέματος ἔκτασις: πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ χρονικῆς περιόδου ἐξ (ιδ' ἕως ιθ') αἰώνων, ἡ ὅποια καθωρίσθη εἰδικώτερα ἐδῶ διὰ τῶν ἐξῆς ὁροθεσιῶν: τοῦ ἔτους 1336 (κατὰ τὸ ὅποιο παραδίδεται ἡ ἀρχαιότερα χρονολογημένη Παπαδική, ἦτοι ὁ κῶδιξ EBE 2458) καὶ τοῦ ἔτους 1851 (κατὰ τὸ ὅποιο ἀποθνήσκει ὁ Θεόδωρος Φωκαεὺς), τοῦ τελευταίου ὡς συμβολικοῦ, μᾶλλον, χρονικοῦ ὁροσήμου, ανταποκρινομένου οὐσιαστικῶς σὲ ἱστορικῆς σημασίας δεδομένα, ὡς ἐνδεικτικῶς: στὴν σταδιακὴ κατάργησι τοῦ χειρογράφου μουσικοῦ βιβλίου, στὴν προἰούσα αὔξησι τῶν ἀντιστοίχων μουσικῶν ἐκδόσεων καὶ στὴν ἐν γένει διαπιστουμένη λῆξι μιᾶς «ἀλληλοδιαδόχως» ἀναπτυχθείσης μουσικῆς (περὶ πολυελέων συγκεκριμένων) παραδόσεως, ἐρειδομένης στὴν μεταλαμπάδευσι καὶ σταδιακὴ ἐξέλιξι τῆς τέχνης ἀπὸ διδασκάλου εἰς μαθητὴν καὶ στὴν ἑναρξί μιᾶς ἐν πολλοῖς νέας περιόδου, κατὰ τὴν ὅποια ἐπαναλαμβάνονται τὰ δεδομένα τῆς ὀψίμου μόνον σχετικῆς μελικῆς παραγωγῆς καὶ προκύπτουν ἡσσανος σημασίας συνθέσεις, μιμητικῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προσκεκολλημένες στὴν ἐπισημανθεῖσα παραγωγή. Ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ πλαισίου, τὸ ὅποιο σὲ εὐάριθμες περιπτώσεις ἐπεξετάθη ἀκόμη καὶ κατὰ ἕνα αἰῶνα (προκειμένου νά παρακολουθοῦνται ἐνδεικτικῶς καὶ οἱ ἐντεῦθεν τῆς παρούσης ἐρεύνης διαμορφούμενες τάσεις¹¹²), ἐνετοπίσθησαν πολυάριθμες συνθέσεις καὶ μελουργοί-ποιητὲς τούτων, δεδομένα παρουσιαζόμενα στὸ πρῶτο μέρος τῆς (διμερῶς διαρθρωμένης) ήμετέρας ἐργασίας.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐπιχειρεῖται μία κριτικὴ παρουσίασις τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, ὡς τοῦτα ἀνθολογοῦνται στοὺς χειρογράφους μουσικοὺς κῶδικες τῶν ιδ' ἕως ιθ' αἰώνων: ὁ ὅρος «κριτικὴ παρουσίασις» νοεῖται ἐδῶ διττῶς: ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξ ἐπόψεως τακτικῆς ἐκθέσεως τῶν ἀνά αἰῶνα συνθέσεων (οἱ ὅποιοι παρατίθενται σὲ σχετικούς πίνακες ὑπομνηματισμένες δι' ἀρμοδίου ἐκάστοτε κριτικοῦ ὑπομνήματος), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἐπόψεως ἐπιλογῆς ὠρισμένων μόνον (τῶν πλέον διαδεδομένων καὶ

112. Βλ. αἴφνης ἐν κατακλείδι τοῦ πρώτου κεφαλαίου (καὶ κυρίως τὴν παράγραφο 3.7 τοῦ τρίτου κεφαλαίου) τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου ὁ λόγος ἀποκλειστικῶς περὶ νεωτέρων συνθέσεων καὶ μελουργῶν, ἕως τοῦ ἔτους 1950 περίπου.

λαοφιλῶν) ἐκ τῶν ἀνά αἰῶνα ὑφισταμένων συνθέσεων πολυελέων καὶ παρακο-
λουθήσεως τῆς διαχρονικῆς πορείας αὐτῶν.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ἐκτίθεται τὸ corpus τῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαν-
τινῶν συνθέσεων πολυελέων-άντιφώνων, τὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται σὲ ὀκτῶ ἐνό-
τητες, μία δι' ἕκαστο τῶν φαλμῶν, τῶν στοιχειοθετούντων τὸ ποιητικὸ ὑπόβα-
θρο τῶν ἐπισημανθέντων ποιημάτων. Ἐκάστης ἐνότητος προτάσσονται τὰ
ἀπαραίτητα γιὰ τὴν γνῶσι τῆς μορφολογίας μελοποιήσεως τοῦ ἐξεταζομένου
φαλμοῦ συνοπτικὰ σχόλια, ἐνῶ ἡ ἀνά αἰῶνα σχετικὴ μελουργικὴ παραγωγὴ
καταγράφεται ἐν συνεχείᾳ κατὰ χρονολογικὴ, ὡσαύτως, διάταξι.

Στὸ τρίτο κεφάλαιο μνημονεύονται οἱ πρὸς μελοποίησι πολυελέων, ἀντιφώ-
νων καὶ ἐκλογῶν προτραπέντες μελουργοί· πέρα τῆς συνοπτικῆς ἀναφορᾶς
στὴν περὶ ἐνὸς ἐκάστου ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, ἀπαριθμοῦνται συγκεντρω-
τικῶς ἐδῶ ὅλες οἱ ὑπ' αὐτῶν παραδοθεῖσες σχετικὲς συνθέσεις. Τοιοῦτοτρόπως,
δι' ἕκαστο τῶν ἐν λόγῳ μελουργῶν, διαμορφοῦται εἰς ἀπολύτως ἐξειδικευμένους
ἐργογραφικὸς πίναξ περὶ τῶν ἐξεταζομένων ποιημάτων.

Νὰ διευκρινισθῇ ὅτι τὸ σύνολο τοῦ ὡς ἄνω πρώτου μέρους τῆς παρούσης
διατριβῆς ἐδομήθη ἐπὶ ἑξαμεροῦς μορφολογικοῦ σχήματος, συμφώνως πρὸς τὸ
ὁποῖο τὰ ἐντοπισθέντα δεδομένα παρουσιάζονται κατὰ αἰῶνα· ἡ ἐν λόγῳ διάτα-
ξις προεκοιθῆ ὡς λυσιτελεστέρα πάσης ἄλλης ταξινομήσεως, καθ' ὅτι ἀκολου-
θεῖται τοιοῦτοτρόπως ἡ ἱστορικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ φυσικὴ πορεία φανερώσε-
ως ἐκάστης συνθέσεως¹¹³, γεγονός τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει τὴν ὁμαλὴ ἐξαγωγὴ συμ-

113. Τούτος ὑπῆρξε καὶ ὁ καθοριστικὸς παράγων ἐπὶ μέρους διακρίσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐξ ἐνο-
τήτων, ἤτοι ἡ φανέρωσις κυρίως καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ διάδοσις τῶν ἐκάστοτε ἐξεταζομένων συνθέ-
σεων σημειοῦται δὲ ὅτι τόσο ἡ φανέρωσις ὅσο καὶ ἡ διάδοσις τυχοῦσες συνθέσεως τεκμαίρονται
προφανέστατα μέσῳ τῶν σχετικῶν ἀνθολογήσεων αὐτῆς στὰ μουσικὰ χειρόγραφα. Τοιοῦτοτρό-
πως, ἤδη ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου εἶχαν καταστῆ σαφῆ τὰ ἀκριβῆ χρονικὰ πλαίσια ἐκάστης
τῶν ἐν λόγῳ ἐνοτήτων καὶ στὸ δεύτερο κεφάλαιο ἀπλῶς περιελήφθησαν ὅλες οἱ ἐντοπισθεῖσες
συνθέσεις στὸν (ἐξ ἐπόψεως χρονικῆς γενέσεως) οἰκεῖο τύπο ἐκάστης. Διευκρινίζεται, πάντως,
ὅτι ἡ ἐν λόγῳ τακτικὴ ἐδημιούργησε καὶ εὐάριθμα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδεικτικῶς θίγονται
ἐδῶ γιὰ τὸν σχολαστικὸ ἀναγνώστη στὸ δεύτερο κεφάλαιο, ἐνῶ δι' ὠρισμένες συνθέσεις ὑπάρ-
χουν ἐνδείξεις ὅτι ἐμελοποιήθησαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος [λόγου χάριν οἱ πολυέλεοι Συνε-
σίου Ἰβηρίτου], ἡ ἐπιβολὴ τους στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου εἶναι
ἀπὸ ἐλαχίστη ἕως μηδαμινῆ ἀντιθέτως, διαδίδονται εὐρύτατα ἐκ τοῦ ιθ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, γιὰ
τοῦτο καὶ κατατάσσονται τελικῶς στὴν δευτέρα χρονικὴ περίοδο. Ὁμοίως καὶ στὸ τρίτο κεφά-
λαιο, ἐνῶ ὠρισμένοι μελουργοὶ δροῦν κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν τελῶν τοῦ ις' ἢ τοῦ ιζ' καὶ τῶν ἀρχῶν
τοῦ ιζ' ἢ τοῦ ιη' αἰῶνος, ἀντιστοίχως, ὀριζόμενο μεταίχμιον [αἴφνης οἱ Βενεδικτοὺς ὁ Ἐπισκοπό-
πουλος καὶ κυρίως Πέτρος ὁ Μπερεκέτης, ἀντιστοίχως], οἱ σχετικὲς συνθέσεις των, οἱ ὁποῖες
ἐνδιαφέρουν τὴν παρούσα ἔρευνα, διαδίδονται κυρίως κατὰ τὰ τέλη τοῦ ις' ἢ τοῦ ιζ' αἰῶνος, ἀντι-
στοίχως, γιὰ τοῦτο καὶ μνημονεύονται τελικῶς κατὰ τὴν δευτέρα χρονικὴ περίοδο. Εἰδικώτερα
στὸ τρίτο κεφάλαιο πρέπει γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νὰ αἰτιολογηθοῦν καὶ ὠρισμένες «μεταχρονολογή-
σεις» βυζαντινῶν κυρίως μελουργῶν [Νικηφόρος Ἡθικός, Θεόδωρος Μανουγαῆς, Μιχαὴλ Ἀνε-

περασμάτων περί τῶν χρονικῶν ὀρίων ἐπιβολῆς ἐκάστης, περί τῆς πρὸς τις λοιπὲς ὁμοειδεῖς συνθέσεις συναφείας καὶ σχέσεως αὐτῆς, περί τῆς ἐξαρτήσεως ἢ τοῦ ἐπηρεασμοῦ αὐτῆς (ὡς πρὸς ἐσωτερικὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικά, ὡς λόγου χάριν ὁ ἦχος, ἢ ἡ ἐν γένει διάρθρωσις τοῦ μέλους) ἐκ συγχρόνων ἢ παλαιότερων συνθέσεων, ἀλλὰ καὶ διευκολύνει ἀπλῶς τὴν παρακολούθησι τῆς διαχρονικῆς ἐξελίξεως τοῦ συγκεκριμένου εἴδους, ὡς παραδίδεται ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀπὸ διδασκάλου εἰς μαθητὴν.

Στὸ δεύτερο μέρος σχολιάζονται εἰδικώτερα —ἐκ μουσικολογικῆς πάντοτε ἐπόψεως— τὰ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἐκτεθέντα στοιχεῖα.

Στὸ πρῶτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ἡ ἐν γένει μελοποιία καὶ ἡ μορφολογία πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, ἐνῶ ὁ λόγος ἐμμένει σὲ δύο ἰδιάζουσες καὶ ἀρκοῦντως ἐνδιαφέρουσες περιπτώσεις· στὴν ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ ὠρισμένους στίχους τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων καὶ στοὺς λεγομένους καλοφωνικούς στίχους τοῦ πολυελέου.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ἐπιλέγονται ἐκ τῆς πληθώρας τῶν ὑπαρχουσῶν συνθέσεων δεκαοκτὼ ποιήματα (ἐνδεικτικὰ ὄλων τῶν ἐν προκειμένῳ ἐρευνωμένων χρονικῶν περιόδων) καὶ μέσῳ μιᾶς πρωτοτύπου μεθοδολογίας —γιὰ πρώτη φορά κωδικοποιουμένης στὴν παροῦσα διατριβή (πρὸς εὐκαταία γενικωτέρα ἐφ' ἐξῆς ἐφαρμογῇ)— ἐξιχνιάζονται διεξοδικῶς ὅλα ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, τὰ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπασχολήσουν τὸν μελετητὴ τῆς ἱστορίας τῶν πολυελέων.

Ἡ ὅλη ἐργασία κατακλείεται διὰ τοῦ συνοπτικοῦ σημειώματος τῶν ἐπιλεγόμενων, ὅπου καὶ ἀρμολίως συγκεφαλαιοῦνται τὰ ἐκ τῆς παρούσης ἐρεύνης προκύψαντα βασικώτερα συμπεράσματα.

ώτης κ.ά.], οἱ ὅποιοι παρουσιάζονται στὴν παράγραφο 3.1 τοῦ τρίτου κεφαλαίου· παρ' ὅτι ἡ δρᾶσις των εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀνάγεται στὰ τέλη τοῦ 19' αἰῶνος, οἱ σχετικοὶ —ἐκ τῶν μεγάλων συνθέσεων τῆς ἐποχῆς— στίχοι, οἱ ἐπωνύμως εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενοι, ἐμπίπτουν στὴν γενικωτέρα χρονολόγησι ἢ ὅποια τηρεῖται γιὰ τις ἐν λόγῳ συνθέσεις καὶ τοιουτοτρόπως κατατάσσονται —καὶ τοῦτοι μετὰ τῶν λοιπῶν— στὸν 18' αἰῶνα.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, σημειοῦται ἐδῶ ὅτι ἕκαστο κεφάλαιο φέρει αὐτονομία ὡς πρὸς τὴν διατύπωσι τῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν· συγκεκριμένως δὲ γιὰ τὸ δεύτερο καὶ τρίτο κεφάλαιο —καὶ δεδομένης τῆς ἰδιομορφίας αὐτῶν— ἡ ἐν λόγῳ αὐτονομία λογίζεται δι' ἕκαστο λῆμμα τούτων.

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Η ΑΝΘΟΛΟΓΗΣΙΣ
ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΛΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ
ΣΤΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ
ΤΩΝ ΙΔ' ΕΩΣ ΙΘ' ΑΙΩΝΩΝ

Κριτική παρουσίασις

Πολυέλει και αντίφωνα ἀνθολογοῦνται, σχεδὸν ἀποκλειστικῶς¹, στοὺς τύπους ἐκείνους τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων, τῶν γνωριζομένων κοινῶς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Παπαδικὴ ἢ Ἀνθολο-

1. Νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πράγματος, ὅτι —ἐκ τῶν κατὰ τὴν παρούσαν, τοῦλάχιστον, ἔρευνα ληφθέντων ὑπ' ὄψιν κωδίκων— ἐξαιρέσει ἀποτελοῦν τὰ ἐνδεικτικῶς μνημονευόμενα ἐν συνεχείᾳ μουσικὰ χειρόγραφα: Σινᾶ 1256 (Εἰρμολόγιον), Ξηρ. 325 (Εἰρμολόγιον), Ξηρ. 371 (Εἰρμολόγιον), Φιλ. 125 (Εἰρμολόγιον), Ξεν. 143 (Ἀναστασιματάριον-Εἰρμολόγιον), Παντ. 910 (Ἀναστασιματάριον-Εἰρμολόγιον-Δοξαστάριον), Διον. 812 (Δοξαστάριον-Εἰρμολόγιον), Λαύρας I 171 (Καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον), Ἰβήρ. 1157 (Καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον), Λεμ. 239 (Στιχηράριον-Ἀναστασιματάριον-Εἰρμολόγιον-Ἄπαντα νέου Χρυσάφει), Λεμ. 250 (Ἀναστασιματάριον), Βατ. 1272 (Ἀναστασιματάριον), Διον. 652 (Στιχηράριον-Ἀναστασιματάριον), Ἰβήρ. 1227 (Ἀναστασιματάριον-Ἐκλογὴ Στιχηραρίου), Ἰβήρ. 1234 (Ἀναστασιματάριον-Αἱ Μεγάλαι Ὦραι), Μαχ. 4 (Στιχηράριον), Ἰβήρ. 1222 (Στιχηράριον), Ἰβήρ. 1214 (Στιχηράριον), Ἰβήρ. 1012 (Στιχηράριον), Βατ. 1497 (Στιχηράριον), Λαύρας K 175 (Στιχηράριον), Ξηρ. 291 (Μαθηματάριον), Δοχ.-Τυπικαρίου 123 (Μαθηματάριον), Ἰβήρ. 976 (Μαθηματάριον), Βατ. 1421 (Μαθηματάριον), Λαύρας Η 112 (Μαθηματάριον), Ξηρ. 270 (Κρατηματάριον-Μαθηματάριον), Παντ. 1207 (Δοξαστάριον Ἀποστίχων-Μαθηματάριον), Κουτλ. 448 (Ἀκάθιστος Ὑμνος-Θεστοκάριον), Ὀλυμπ. 211 (Οἰκηματάριον), Ἰβήρ. 1083 (Δοξαστάριον Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν), Λεμ. 234 (Δοξαστάριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου), Ἰβήρ. 999 (Δοξαστάριον-Ἄπαντα Ἰακώβου Πρωτοψάλτου) καὶ Φιλ. 126 (Δοξαστάριον), ὅπου ἀνθολογοῦνται σποραδικῶς ὀλίγοι, ἂν ὄχι μίαν ἢ δύο μόνον, συνθέσεις πολυελέων, σπανιότατα δὲ ἐκτενεστέραν ἐνόητης ὁμοειδῶν ποιημάτων.

Συνηθεσάτη εἶναι, ἐπίσης, ἡ ἀνθολογήσις ὀλιγοτέρων ἢ περισσοτέρων συνθέσεων πολυελέων ἀντιφώνων σὲ κώδικες πολυμιγείας, ἀπαρτιζομένους ἐξ Ἀνθολογίας κυριώτατα —ἢ καὶ Παπαδικῆς ἐνίοτε (μνημονευόμε, αἴφνης, τοὺς ἐπομένους κώδικες, ὅπου συμμίγνυνται Παπαδικὴ καὶ Μαθηματάριον: Κουτλ. 456, Ἰβήρ. 984, Μετ. 192 καὶ Μετ. 203³ ἀλλὰ καὶ τὸν κώδικα Ἰβήρ. 1198, ὅπου ἔχομε μίξιν Παπαδικῆς-Ἀναστασιματαρίου)— συνδυαζομένης πρὸς ἕτερα ποικιλοειδῆ χειρόγραφα. Ἐπὶ παραδείγματος, στήν ἐκ τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν χειρόγραφον πα-

γία². Συγκροτοῦν συνηθέστατα μίαν ἐκτενῆ ἐνότητᾶ³, καταλαμβάνουσα τὸ κυρίως τμήμα τῶν ἐν τῷ ὄρθρω ψαλλομένων τροπαρίων – ἢ ἐπιλοιπος ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου συμπληροῦται συνήθως στὶς χειρόγραφες Παπαδικές-Ἀνθολογίες διὰ τῶν ἐκτενῶν, ὡσαύτως, ἐνοτήτων τοῦ Ἀμώμου⁴, τῶν Πασαπνοαρίων τοῦ

ράδοσι κατὰ κόρον συνδυάζεται ἡ ὕλη τῆς Ἀνθολογίας πρὸς αὐτὴν τοῦ Ἀναστασιματαρίου τοιουτοτρόπως γεννᾶται ὁ ἰδιαιτέρως προσφιλὴς κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικῇ περιόδῳ τύπος κώδικος Ἀνθολογία-Ἀναστασιματάριον ἢ καὶ τ' ἀνάπαλιν. Λόγω τῆς πληθώρας τῶν ὡς ἄνω κωδίκων, ὡς καὶ τῆς συχνότητος ἐμφανίσεώς των στὴν κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα λαμβανομένη ὑπ' ὄψιν χειρόγραφον παράδοσι, ἀναλυτικώτερα ἀπαριθμησὶς των παρέλκει ἐδῶ. Ἀξιοσημείωτος, πάντως, ὁ περαιτέρω συνδυασμὸς τῆς Ἀνθολογίας πρὸς λοιποὺς τύπους κωδίκων, ὡς ἐνδεικτικῶς: Εἰρημολόγιον (βλ. σχετικῶς: Παῦλ. 69, Κουτλ. 422, Κουτλ. 590, Ἰβήρ. 968, Γριτσ. 33, Δοχ. 385, Δοχ. 407 καὶ Παῦλ. 34), Καλοφωνικὸν Εἰρημολόγιον (βλ. Ξεν. 107, Ἀγ. Στεφ. 60), Στιχηράριον (βλ. Κουτλ. 630, Λεμ. 230, Γριτσ. 22, Ἰβήρ. 1007, Ἰβήρ. 1180, Ἰβήρ. 1194, Ἰβήρ. 1232, Κύκ. 24, Μαχ. 16 καὶ Ἀγ. Νεοφ. 4), Δοξαστάριον (βλ. Διον. 695, Διον. 581, Ξεν. 154, Παντ. 947 καὶ Γρηγ. 33 [34]), Μαθηματάριον (βλ. Ξηρ. 329) ἢ Μεγάλες Ὁρες (βλ. Δοχ. 335 καὶ Παῦλ. 40): βεβαίως, εἶναι προφανές ὅτι στοὺς ἀνωτέρω πολυμυγεῖς κώδικες οἱ πολυελεῖοι ἢ τὰ ἀντιφῶνα καταχωροῦνται ὁμαλῶς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ὕλης τῆς Ἀνθολογίας. Τέλος, μνημονεύομε ἐπιπροσθέτως καὶ τὴν ἐκ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος κυρίως καὶ ἐντεῦθεν ἀνθολόγησι τῶν τεσσάρων, συγκεκριμένως, πολυελέων τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη στὸν εὐρύτατα διαδεδομένο τύπο κώδικος, τὸν γνωρίζομενο ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία "Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη" νὰ ἐπισημειωθῇ ἐδῶ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι ὁμοιο φαινόμενο ἀπαντᾷ προκειμένου καὶ περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ Λαρισίου Πρωτοψάλτου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, ὅπου, εἰδικώτερα, στὸν παραδιδόμενον παρεμφερῆ τύπο κώδικος – "Ἀπαντα Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου (μὲ βραχυτάτη, ὅμως, ἐπιβολὴ στὴν μεταβυζαντινὴ χειρόγραφον παράδοσι [βλ. προχειρῶς τὸν κώδικα Ἰβήρ. 1301]– καταχωρίζεται ἀρμοδίως καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ μελωργοῦ μελισθεῖς πολυελέος.

2. Γενικῶς περὶ ὀνοματολογίας μουσικῶν κωδίκων βλ. τὸ ἀπολότως καταποτιστικὸ ὁμώνυμο κεφάλαιον εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. λ'-μα'. Εἰδικῶς δὲ περὶ τῶν μνημονευμένων κωδίκων Παπαδικῆ καὶ Ἀνθολογία βλ. αὐτόθι, σσ. λε'-λς' καὶ λζ'-λη', ἀντιστοίχως: περὶ τῆς Παπαδικῆς εἰδικώτερα πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 100-113.

3. Δὲν ἔλλείπουν, βεβαίως, καὶ οἱ περιπτώσεις ὅπου –κατὰ κύριον λόγον στοὺς μνημονευθέντες πολυμυγεῖς κώδικες, ἀλλὰ καὶ δευτερευόντως σὲ ὠρισμένες Παπαδικές ἢ Ἀνθολογίες– ἢ ἀνθολογούμενη ἐνότης εἶναι βραχυτάτη καὶ οἱ κατακεχωρισμένες συνθέσεις πολυελέων ἢ ἀντιφῶνων ὀλίγιστες: γενικῶς πρέπει νὰ σημειωθῇ –ἐν εἰδει εὐσυνόπτου, τρόπον τινά, κανόνος– ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς τῶν πολυελέων ἐνότητος συναρτᾶται, ἐν πολλοῖς, πρὸς τὸ εἶδος ἢ τὸν τύπον ἐκάστου κώδικος ἀπ' ἑνός, ὡς καὶ πρὸς τὸν ἐν γένει «ὄγκον» αὐτοῦ ἀπ' ἑτέρου. Πάντως, κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν κώδικες περιέχοντες ἀπὸ μίαν μόνον σύνθεσι πολυελέου ἕως καὶ ὀλόκληρον ἐνότητᾶ ὁμοειδῶν συνθέσεων.

4. Περὶ τοῦ Ἀμώμου βλ. διεξοδικὴ ἀναφορὰ στὴν διατριβὴ τῆς Diane H. Touliatos-Banker, *The Byzantine Amomos chant of the fourteenth and fifteenth centuries*, Θεσσαλονίκη 1984. Πρβλ. τῆς ἰδίας, «Selected melodic formulae of the standard 19th-century Amomos as traced from early 15th-century Thessalonian and Constantinopolitan sources», *Actes du XVIe Congrès International d' Études Byzantines*, Vienna 1981, τόμος II/7, pp. 75-83 (τὸ ἴδιο καὶ εἰς: *Jahrbuch Österreichischen Byzantinistik* 32/7 (1982), pp. 75-83). Τῆς ἰδίας, «The three types of the Amomos chant», *Πρακτικὰ τοῦ 17^{ου} Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν*. Ἀθῆναι - Σε-

ὄρθρου, ἢ, μεταγενεστέρως, τῶν κατ' ἦχον Δοξολογιῶν, ὡς καὶ διὰ βραχυτέρων ἐνοτήτων, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τῶν Προκειμένων, τῶν Μεγαλυναρίων, τῆς Τιμιωτέρας καὶ λοιπῶν, περὶ τῶν ὁποίων οὐ τοῦ παρόντος ὁ λόγος—, καὶ καταχωρίζονται στοὺς μὲν παλαιότερους κώδικες, ἕως καὶ τοῦ ις' αἰῶνος, ἐνδιαμέσως τῶν μεγάλων Προκειμένων καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ Ἀμώμου⁵, στοὺς δὲ νεωτέρους κώδικες, ἀπὸ τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἐνδιαμέσως τῶν ἀναστασίμων Εὐλογηταρίων καὶ τῆς ἐνότητος τῶν μεγάλων Πασαπνοαρίων⁶.

Παρενθετικῶς στὸ σημεῖο τοῦτο, ἰδιαιτέρως χρήσιμοι εἶναι, φρονοῦμε, οἱ ἀκόλουθοι δύο συνοπτικοὶ πίνακες, δεικνύοντες τὴν συνήθη διάταξι τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου στὰ μουσικὰ χειρόγραφα διαφόρων χρονικῶν περιόδων, προκειμένου ἐκ προοιμίου νὰ προσδιορισθῇ σαφῶς ἡ θέσις, τὴν ὁποία οἱ πολυέλεοι καὶ τὰ ἀντίφωνα καταλαμβάνουν στοὺς ἐν λόγῳ κώδικες:

Π Ι Ν Α Κ Ε Α'

Δεικνύων τὴν διάταξι τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου
στὶς χειρόγραφες Παπαδικές-Ἀνθολογίες τῶν ιδ'-ισ' αἰῶνων⁷

πτέμβριος 1976. Π. Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία. Ἀνακρινώσεις Β', Ἀθήναι 1981, σσ. 1011-1026. Τῆς ἰδίας, «Ὁ ψαλμὸς 118 στὸ Βυζάντιο καὶ στὴ Δύση», Μουσικολογία 4 (1986), σσ. 64-77 (μετάφρασις Καίτης Ρωμανοῦ).

5. Στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιδ' ἕως ις' αἰῶνων καταγράφονται, βεβαίως, ἱκανὲς παρεκκλίσεις τοῦ ἀνωτέρω κανόνος ὠρισμένες ἐξ αὐτῶν σημειοῦνται στὶς σχετικὲς ὑποσημειώσεις τοῦ ἐπομένου Πίνακος Α'. Ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν τοιοῦτων μνημονεύονται ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, οἱ ἀπαντῶσες στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406, τοῦ ἔτους 1453, ὅπου —ἐκτὸς τῆς κυρίως ἐνότητος πολυελέων-ἀντιφώνων, κατακεχωρισμένης στὴν συνήθη αὐτῆς θέσι [στὰ φ., συγκεκριμένως, 90v-150v]— ὁ πολυέλεος Ἰωάννου τοῦ Γλυκῆος, «προτραπεῖς γενέσθαι παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου», ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 167v-169v, ἐνδιαμέσως τῆς ἐνότητος τῶν Προκειμένων καὶ τῶν κατ' ἦχον ἀλληλουϊαρίων, «ψαλλομένων τῇ ἀγία καὶ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ κατὰ Σάββατον», καὶ οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι τοῦ πολυελέου (πλουσιωτάτη ἐνότης διαρθρωμένη σὲ τρεῖς στάσεις) στὰ φφ. 357r-388v, ἐνδιαμέσως τῆς θείας Λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων Τιμίων Δώρων καὶ τῆς ἐνότητος τῶν θεοτοκίων μαθημάτων [πάντως, νὰ σημειωθῇ ἐπιπροσθέτως ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐνότης τῶν τοῦ πολυελέου καλοφωνικῶν στίχων ἔπεται ὁμοειδοῦς ἐνότητος καλοφωνικῶν στίχων τοῦ «μεγάλου ἔσπερινοῦ»].

6. Ὁρισμένες ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος σημειοῦνται καὶ πάλι στὶς σχετικὲς ὑποσημειώσεις τοῦ ἐπομένου Πίνακος Β'. Μεγαλύτερα, πάντως, «ἀταξία» στὴν ἀνθολόγησι πολυελέων παρατηρεῖται σὲ ὠρισμένους κώδικες τῆς νέας μεθόδου [βλ. ἐπὶ παραδείγματος τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα τοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου· Διον. 678, φ. 39r κ.έ. Διον. 767, σ. 609 κ.έ.].

7. Γιὰ τὴν σύνταξι τοῦ παρόντος πίνακος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν οἱ ἀκόλουθοι κώδικες: ΕΒΕ 2458, Κουπλ. 457 —τοῦ ιδ' αἰῶνος— Ἰβήρ. 974, Ἰβήρ. 985, Κωνστ. 86, Ἰβήρ. 1120, Ἰβήρ. 973, Φιλ. 122 —τοῦ ιε' αἰῶνος— καὶ Ἐρη. 273, Λεϊμ. 240 —τοῦ ις' αἰῶνος.

*Τέλος τέτευχεν έσπερινός ένθάδε
άρχην δέ λαμπράν όρθρος ήδη λαμβάνει⁸*

- Πληρωμένον του εξαψάλμου, λέγε τό: 'Οδηγήσει με, μέλος θεσσαλονικαίον· ήχος δ' 'Οδηγήσει με έν γή εύθεία· Δόξα Πατρί - Καί νύν· άλληλούια⁹.
- Τά κατ' ήχον Θεός Κύριος, μετά των 'Απολυτικίων.
- Τά κατ' ήχον 'Αλληλούια, μετά των τριαδικών τροπαρίων.
- Προκειμένα εις την Θεοτόκον, εις ιεράρχας, εις όσίους, εις μάρτυρας και εις διαφόρους άγίους.
- Τά Πασαπνοάρια του όρθρου.
- Αί κατ' ήχον 'Ωδαί¹⁰.
- Τά Πεντηχοστάρια.
- Τά Μεγαλυνάρια των μεγάλων έορτών.
- Η Τιμωτέρα.
- Τά Πασαπνοάρια των Αίνων, τά Έωθινά, ή μεγάλη Δοξολογία κ.λπ. ('Αναστάς [...], Σήμερον σωτηρία [...]).
- Τά έπιφωνήματα-άναφωνήματα 'Εξομολογήσομαί σοι, Κύριε.

*'Εσχηκεν όρθρος και τελευταή ένθάδε
ήρχθη δέ καινής έβδομάδος προκειμένα¹¹*

- Τά μεγάλα Προκειμένα (Διακαινησίμου Έβδομάδος, Μεγάλης Τεσσαρακοστής, άναστάσιμα και λοιπών έορτών).
- Η ένότης των πολυελέων - άντιφώνων¹².
- Η ένότης του 'Αμώμου¹³.

8. Πρβλ. Κουτλ. 457, φ. 64r:

«Τέλος ειληπεν έσπερινός ένταύθα / άρχην δέ λαμπράν όρθρος ήδη λαμβάνει».

Πρβλ. επίσης: Κωνστ. 86, φ. 116r:

«Τέλος ειληπεν έσπερινός ένθάδε / άρχην λαμπράν όρθρος ήδη».

9. Ίβήρ. 985, φφ. 33v-34r. Βλ. και: Κωνστ. 86, φφ. 116r-117r. Κουτλ. 457, φφ. 64r-64v. Στόν κώδικα ΕΒΕ 2458, φφ. 46r-46v, τό αύτό μέλος φέρεται ώς Θεσσαλικόν.

10. Κουτλ. 457, φφ. 74r-76r.

11. ΕΒΕ 2458, φ. 71r. Πρβλ. ώσαύτως: Κουτλ. 457, φ. 108v:

Πάντων των του όρθρου πληρωθέντων, άρχονται από των ώδε τά μεγάλα προκειμένα, άπ' άρχής της μεγάλης Κυριακής του Πάσχα έσπέρας: [ήχος] βαρύς Τίς Θεός μέγας.

12. Στόν κώδικα Ίβήρ. 1120 ή ένότης πολυελέων-άντιφώνων άνθολογείται έν προοίμιο του όρθρου, μετά τά Θεός Κύριος - 'Αλληλούια (βλ. Ίβήρ. 1120, φφ. 241r-388r)· έπονται τά Πασαπνοάρια του όρθρου, τά Πεντηχοστάρια, τά Μεγαλυνάρια, τά των Αίνων και ή ένότης του 'Αμώμου, ένδιαμέσως της οποίας προστίθεται και ή 'Ακολουθία της Καμίνου [περί αυτής βλ. αίφνης: 'Αλεξ. Ε. Λαυριώτου, «'Ακολουθία ψαλλομένη τη Κυριακή των 'Αγίων Πατέρων πρό της

Π Ι Ν Α Ξ Β'

Δεικνύων τὴν διάταξιν τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου
στὶς χειρόγραφες Παπαδικές-Ἀνθολογίες τῶν ιζ'-ιβ' αἰώνων¹⁴

'Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου¹⁵

τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως, ἦτοι τῆς Καμίνου», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* ΙΕ' (1895), σσ. 345-346. Oliver Strunk, «The Byzantine office at Hagia Sophia», *DOP* 9-10 (1956), pp. 177-202 [= Oliver Strunk, *Essays on Music in the Byzantine World*, New York (1977), pp. 112-150]. Miloš M. Velimirović, «Liturgical Drama in Byzantium and Russia», *DOP* 16 (1962), pp. 351-388. Ἰωάννου Φουντούλη, «Ἰδιορρυθμίες τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τίς ἀρχές τοῦ ιε' αἰῶνος», *ΚΒ' Δημήτρια. Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Χριστιανικῆ Θεσσαλονίκης - Παλαιολόγειος ἔποχῃ [...]*, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 159-160]. Ὡσαύτως, στὸν κώδικα Φιλ. 122 ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἀρχεῖται διὰ τῆς τῶν πολυελέων ἐνότητος (βλ. σχετικῶς· Φιλ. 122, φφ. 69γ-138γ), τῆς ὁποίας ἐπονται τὰ Προκείμενα, τὰ μεγάλα Πασαπνοάρια καὶ ἡ ἐνότης τοῦ Ἀμώμου. Παρομοία διάταξις ἀπαντᾷ καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 973· ἐκεῖ ἡ ἐνότης πολυελέων-άντιφώνων ἀνθολογεῖται ἐν ἀρχῇ καὶ πάλιν τοῦ ὄρθρου -κατόπιν τῶν Θεὸς Κύριος - Ἀλληλοῖα, τὸν κύκλο τῶν τοῦ ὄρθρου Πασαπνοαρίων καὶ τῶν Μεγαλυναρίων τῆς Ὁψῆς τῆς Ὑπαπαντῆς εἰς μέλος Γερμανοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (βλ. σχετικῶς· Ἰβήρ. 973, φφ. 107γ-169ν)-, ἔπειτα δὲ αὐτῆς ἡ ἐνότης τοῦ Ἀμώμου.

13. Στὸς κώδικες Κουτλ. 457 καὶ Ἰβήρ. 974, ἡ ἐν λόγῳ ἐνότης καταχωρίζεται κατόπιν τῶν Κοινωνικῶν Ὑμνων τῆς θείας Λειτουργίας (βλ. συγκεκριμένως· Κουτλ. 457, φφ. 233ν-264γ καὶ Ἰβήρ. 974, φφ. 216γ-246γ). Στὸς κώδικες Ξηρ. 273 καὶ Λεμ. 240, ἡ αὕτη ἐνότης ἐλλείπει.

14. Γιὰ τὴν σύνταξιν τοῦ παρόντος πίνακος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν οἱ ἐξῆς κώδικες: Ἰβήρ. 993, Ἰβήρ. 970, Ἰβήρ. 951, Ἰβήρ. 949 καὶ Ὑδρ. 597 -τοῦ ιζ' αἰῶνος-· Λεμ. 459, Λεμ. 238, Ἰβήρ. 987, Παῦλ. 98, Κουτλ. 446, Γρηγ. 6, Ξεν. 123, Δοχ. 337, Δοχ. 338, Ξηρ. 307, Πασλ. 132, Ξηρ. 330, Παντ. 904, Ξηρ. 305 καὶ Λεμ. 8 -τοῦ ιη' αἰῶνος-· καὶ Δοχ. 341, Δοχ. 1246, Δοχ. 1239, Μερλ. 9, Διον. 764, Παντ. 912, Παντ. 998, Δοχ. 340, Παντ. 986 καὶ Διον. 806 -τοῦ ιθ' αἰῶνος.

15. Ἰβήρ. 949, φ. 42γ. Ὑδρ. 597, φ. 81ν. Πρβλ. καί· Ἰβήρ. 970, φ. 37γ.

Μετὰ ταῦτα ἀρχεῖται ὁ ὄρθρος. Καὶ πρῶτον μὲν τὰ Θεὸς Κύριος.

Σημειωτέον ὅτι μία θαυμασία, ὄντως, διάρθρωσις τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου -ἐπιβαλλομένη δι' εὐκρινεστάτων καὶ σαφεστάτων ἐν γένει ἐπικεφαλίδων- παραδίδεται καὶ στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1774 αὐτόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικα Παῦλ. 132, δεύτερο τόμο μιᾶς σπουδαίας Παπαδικῆς· πρὸς περαιτέρω συμπλήρωσιν τοῦ ἀκολουθοῦντος πίνακος μεταφέρομε ἐδῶ τίς ἀντίστοιχες ἀναγραφές ἐκάστης ἀνθολογουμένης ἐνότητος, ὡς ἀπαντοῦν στὸν μνημονευθέντα κώδικα:

- Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου [Θεὸς Κύριος κ.λπ., τὰ τοῦ Ἀκαθίστου καὶ τοῦ Νυμφίου κ.λπ.] (σ. 77).
- Εὐλογητάρια φαλλόμενα τῇ Κυριακῇ (σ. 91).
- Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων ποιήματα διαφόρων ποιητῶν (σ. 97).
- Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν μεγάλων Πασαπνοαρίων, ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν (σ. 200).
- Ἐν τῷ ὄρθρῳ τῆς Κυριακῆς μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον [...] (Τὰ Πεντηκοστήρια) (σ. 287).
- Ἡ Τιμιωτέρα ἐν τῇ ἐνάτῃ ὥδῃ τῆς Θεοτόκου (σ. 290).
- Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἑνδεκα Ἐσθινῶν, ποιηθέντων παρὰ τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Λέοντος [...] (σ. 315).

- Τὰ κατ' ἦχον Θεὸς Κύριος, μετὰ τῶν Ἀπολυτικίων¹⁶.
- Τὰ κατ' ἦχον Ἀλληλουία, μετὰ τῶν τριαδικῶν ὕμνων τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὡς καὶ τὰ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος: Ἰδοὺ ὁ νυμφίος [...], Ὅτε οἱ ἔνδοξοι [...].
- Τὰ ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια¹⁷.
- Ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων - ἀντιφώνων¹⁸.

- Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν κατ' ἦχον Δοξολογιῶν, πονηθέντων (sic) παρὰ διαφόρων ποιητῶν (σ. 325).
- Ἀρχόμεθα καὶ τῶν τρισαγίων ποιήματα διαφόρων ποιητῶν (σ. 413).
- Ἐρχόμεθα καὶ εἰς τὰς φήμας, τῶν τε βασιλέων, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων καὶ αὐθεντῶν ποιήματα διαφόρων ποιητῶν (σ. 424).

Παρομοία εὐκρινῆ διάταξι τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου —δι' ὁμοιοτρόπων, μάλιστα, ἐπικεφαλίδων ἐπιβαλλομένη— βλ. ὡσαύτως στοὺς κώδικες: Ἐηρ. 330 (ἐπίσης ἰδιόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου), φφ. 63ν-220ν. Δοχ. 338, φφ. 23ν-184γ. Ἐηρ. 307 (αὐτόγραφο Ἀναστασίου τοῦ Βάια), φφ. 111ν-263ν καὶ Ἰβήρ. 987, φφ. 101γ-288ν.

16. Νὰ μνημονευθῆ ἐπιπροσθέτως ἐδῶ ὅτι ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν —στὰ χειρόγραφα τῆς νέας μεθόδου κυρίως— ἡ ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἀρχεῖται διὰ τῶν Τριαδικῶν τοῦ Μεσονυκτικοῦ Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς, τὴν ὑπέρθεον κ.λπ., εἰς μέλος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τῶν ὁποίων ἔπονται τὰ ἀναγραφόμενα στὸν ἀνωτέρω πίνακα λοιπὰ μέλη, προστιθεμένου ἐπιπλέον καὶ τοῦ α' ἀντίφωνου τοῦ δ' ἦχου [πρβλ. καὶ κατωτέρω, ὑποσημ. 17] πρὸ τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων (βλ. σχετικῶς: Μερλ. 9, φφ. 1γ-2γ κ.έ., Διον. 764, φφ. 1γ-2γ κ.έ., Δοχ. 340, φφ. 1γ-2ν κ.έ., Παντ. 986, σσ. 1-3 κ.έ.). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, μεταξύ τῆς ἐνότῃς τῶν ἐν λόγῳ τριαδικῶν ὕμνων καὶ τοῦ πολυελέου παρεμβάλλονται εἴτε τὰ Εὐλογητάρια καὶ τὸ α' ἀντίφωνον τοῦ δ' ἦχου (βλ. αἴφνης: Δοχ. 1239, σσ. 1-5 κ.έ.), εἴτε μόνον τὰ Εὐλογητάρια (βλ. Διον. 806, σσ. 517-518 κ.έ.). Σημειωτέον, τέλος, ὅτι στὸν κώδικα Παντ. 998, φφ. 81γ-90γ κ.έ., εὐθὺς μετὰ τὰ τοῦ Μεσονυκτικοῦ Τριαδικὰ ἀκολουθεῖ ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων.

17. Στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 970 (φφ. 51γ-52ν), Δοχ. 341 (φφ. 144γ-146γ) καὶ Παντ. 998 (φφ. 171γ-174γ), τὰ Εὐλογητάρια ἀνθολογοῦνται μετὰ τὴν ἐνότῃτα τῶν πολυελέων ἐνίοτε δὲ παραλείπονται καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀνθολογεῖται τὸ τῆς ἀρτοκλασίας Θεοτόκε Παρθένε (βλ. προχειρῶς: Ἰβήρ. 951, φ. 25γ καὶ Κουτλ. 446, φφ. 49γ-51γ). Εἰδικώτερα περὶ τῶν διὰ τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας γεγραμμένων κωδικῶν, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι μεταξύ τῶν ἐνοτήτων Εὐλογητῶν καὶ πολυελέων παρεμβάλλεται —ὅπως ἦδη ἐπισημάνθη— τὸ «εἰς τὰς ἐορτάς» ψαλλόμενον α' ἀντίφωνον τοῦ δ' ἦχου Ἐκ νεότητός μου, εἰς μέλος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (βλ. σχετικῶς: Δοχ. 1239, σσ. 12-13. Διον. 764, σσ. 33-36. Δοχ. 340, φφ. 17γ-18ν. Παντ. 986, σσ. 26-27. [Στὸν κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 310-333, κατόπιν τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων ἀνθολογοῦνται ἐπιπροσθέτως καὶ τὰ κατ' ἦχον ἀντίφωνα —«ψαλλόμενα ἐν ταῖς Κυριακαῖς»— Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος: τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα ἀπαντοῦν, ὡσαύτως, καὶ στὸν κώδικα Μερλ. 9, φφ. 8ν-11γ, ἐκεῖ, ὅμως, καταχωρίζονται πρὸ τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων]).

18. Στὸν κώδικα Ἰβήρ. 993, φφ. 35γ-38γ, πρὸ τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων ἀνθολογοῦνται τὰ Προκείμενα (μικρὰς καὶ μεγάλας δοχῆς), κατὰ τακτικὴ ἢ ὁποῖα παραπέμπει σὲ παλαιότερα παράδοσι, ὅπως ἐμφαίνεται σχετικῶς ἀνωτέρω, στὸν Πίνακα Α' στὸν κώδικα Παντ. 904, φφ. 19ν-60γ, ὁ ὄρθρος ἀρχεῖται ἀπ' εὐθείας διὰ τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε δύο ἀκόμη ἐξαιρέσεις, ὡς πρὸς τὴν ἐπισημανθεῖσα «μέθοδο» ἀνθολογήσεως τῆς συγκε-

- Τὰ Πασαπνοάρια τοῦ ὄρθρου.
- Τὰ Πεντηκοστάρια.
- Ἡ Τιμιωτέρα.
- Τὰ ἑνδεκα Ἑωθινά¹⁹.
- Οἱ κατ' ἤχον Δοξολογίες.
- Ἀσματικά Τρισάγια.
- Φῆμες καὶ Πολυχρονισμοὶ ἀρχιερέων²⁰.

Κύριος στόχος τοῦ παρόντος κεφαλαίου εἶναι νὰ συνθεθῆ μία «πανοραμική» καὶ ἐν ταύτῳ διαχρονικὴ ἄποψις περὶ τῶν ἀνθολογούμενων στὶς χειρόγραφες

κρίμενης ἐνότητος· ἀπ' ἐνὸς μὲν τὴν διὰ τοῦ κώδικος Δοχ. 337 (φφ. 92r-153v) παραδιδόμενη –ἔπου ἡ ἐνότης πολυελέων-άντιφώνων ἀνθολογεῖται κατόπιν τοῦ Θεοῦ Κύριος, ἐνῶ μετ' αὐτὴν παρατίθενται τρεῖς μόνον συνθέσεις Πασαπνοαρίων καὶ εὐθὺς ἡ ὕλη μεταβαίνει στὰ κατὰ τὴν θεία Λειτουργία ψαλλόμενα ἀλληλουκάρια τοῦ Εὐαγγελίου–, ἀπ' ἐτέρου δὲ τὴν ἀπαντῶσα στοὺς κώδικες Γρηγ. 6 (φφ. 379v-404r) καὶ Διον. 806 (σσ. 957-964) –ἔπου πολυελεῖ ἀνθολογοῦνται ἐπιπροσθέτως (ἐκτὸς τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐνότητος, κατακεχωρισμένης ὁμαλῶς στὴν οἰκεία αὐτῆς θέσι) μετὰ τίς φῆμες-πολυχρονισμοὺς τῶν ἀρχιερέων.

19. Στὸν κώδικα Κουτλ. 446, φφ. 139v-147r, τὰ Ἑωθινὰ ἀνθολογοῦνται μετὰ τὴν ἐνότητα τῶν Ἀσματικῶν Τρισαγίων. Γενικῶς περὶ Ἑωθινῶν βλ. S. J. Hadjisolomos, *The modal structure of the 11 Eothina Anastasima ascribed to the Emperor Leo (†912)*, Nicosia-Cyprus 1986.

20. Σημειωτέον ὅτι ἡ παρούσα ἐνότης πολυχρονισμῶν καὶ φημῶν πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, κ.λπ., ἀρχεῖται ἀνθολογούμενη ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος περίπου καὶ ἐντεῦθεν (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ὑδρ. 597, φφ. 207v-215r). Στὸν κώδικα Λεμ. 238, φφ. 249r-227v, μετὰ τὴν παρούσα ἐνότητα ἀνθολογεῖται Ἄμωμος τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ κατόπιν αὐτοῦ ἡ ὀκτάηχος Τιμιωτέρα Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου. [Προσφάτως, τὸ τελευταῖο μέλος καταχωρίσθηκε πλήρως στὴν ἐκδοσι: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. I* [...], Ἀθήνα 2001, ἔπου στὸ μὲν συνοδευτικὸ τῆς ἐκδόσεως βιβλίδιο σχολιάζονται διεξοδικῶς τὰ τῆς ἐν λόγω συνθέσεως (σσ. 13-21) καὶ –ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ-ΜΠΤ 704, φφ. 210r-212v– δημοσιεύεται τὸ μουσικὸ κείμενο αὐτῆς κατὰ τὴν μεταγραφή Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (σσ. 39-64), στὸν δὲ οἰκείῳ ψηφιακῷ δίσκῳ (ὑπ' ἀριθμὸν 1) αὐτὸ τοῦτο τὸ μέλος ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ἀγιορειτῶν μοναχῶν Ἀντίπα, Ἀμφιλοχίου, Φιλοθέου καὶ Ἰωσήφ].

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, μνημονεύομε ὅτι Ἄμωμος ἀνθολογεῖται καὶ στὸν κώδικα Ξηρ. 305, φφ. 114v-116r, ἔπου μάλιστα ἡ διάταξις τῆς ὕλης τοῦ ὄρθρου διαφοροποιεῖται τῆς συνήθους· συγκεκριμένως, μετὰ τὴν ἐνότητα τῶν πολυελέων ἀνθολογοῦνται πὰ ἀναλυτικῶς ἐμφαινόμενα στὸ ἀκόλουθο διάγραμμα μέλη:

- α) Πασαπνοάρια Αἰῶν, Δανιὴλ Πρωτοφάλτου.
- β) Τὰ ἑνδεκα Ἑωθινὰ, Πέτρου Πελοποννησίου.
- γ) Δοξαστικὸν ἑορτῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου.
- δ) Ἄμωμος συνοπτικός, Δημητρίου Λάττου.
- ε) Τιμιωτέροι κατ' ἤχον.
- ς) Δί κατ' ἤχον Δοξολογίαι, κ.λπ., ὡς σύνηθες.

Παπαδικές-Ανθολογίες συνθέσεων πολυελέων και αντιφώνων, με αφετηρία την πρώτη χρονολογημένη, κατά το έτος 1336, Παπαδική²¹ και πέρας αναλόγους μουσικούς κώδικες, χρονολογούμενους όλίγα έτη μεταγενεστέρως του όριακού γεγονότος τής έπιβολής τής μουσικής τυπογραφίας —κατά το έτος 1820²²—, όποτε και αισθητώς πλέον εξασθενεί ή έν γένει παραγωγή χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων.

Αποπειρώμεθα, έν συνεχεία, μίαν όσον τό δυνατόν συνοπτικωτέρα «νοητή περιδιάβασι» σέ «ώκεανό» χειρογράφου παραδόσεως έξ και πλέον αιώνων, προκρίνοντας έκ τής πληθώρας τών σχετικῶν χειρογράφων τούς πλέον αντιπροσωπευτικούς κώδικες έκάστης χρονικής περιόδου, ήτοι: άφ' ένός μέν κώδικες χρονολογημένους ή υπό έπωνύμων και εύρύτερα γνωστών κωδικογράφων γεγραμμένους, άφ' έτέρου δέ κώδικες άχρονολογήτους ή υπό άδήλων και ήκιστα γνωστών κωδικογράφων γεγραμμένους, άμφοτέρους πάντως «προικισμένους»

21. 'Αναλυτικωτάτη περιγραφή τής σπουδαίας αύτης Παπαδικής και εύρύτερο σχολιασμό τής δι' αύτης κομιζομένης «άσματικής διαφοροποίησης» βλ. στην σχετική μελέτη Γρηγορίου Θ. Στάθη, «'Η άσματική διαφοροποίηση όπως καταγράφεται στόν κώδικα ΕΒΕ 2458 τού έτους 1336», άνάτυπο από τόν προμνημονευθέντα τόμο πρακτικῶν τού έπιστημονικού συμποσίου τών ΚΒ' Δημητρίων Χριστιανική Θεσσαλονίκη — Παλαιολόγειος έποχή [...], Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 167-211.

22. Βλ. σχετικώς: 'Αλεξάνδρας Καραγεωργοπούλου-Λιώτη, 'Αναγραφή τών έν τή Έθνική Βιβλιοθήκη άποκειμένων βιβλίων βυζαντινής μουσικής [...], έν 'Αθήναις 1960. Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμή, 'Αναλυτική και κριτική βιβλιογραφία τής έλληνικής έκκλησιαστικής μουσικής. Α' Τά έντυπα μουσικά βιβλία (1820-1900). (Περιγραφική και έκδοτική δοκιμή), 'Αθήνα 1971. Γεωργίου Γ. Παδά, Τά πρώτα τυπωμένα βιβλία βυζαντινής μουσικής, 'Αθήνα 1978. 'Αντωνίου Ε. 'Αλυγιάκη, 'Εκθεσις παλαιών έντύπων βυζαντινής έκκλησιαστικής μουσικής. Περίοδος 1820-1910, Θεσσαλονίκη 1997-1998 (πρβλ. και τού αύτου, «'Η συμβολή τού Οικουμενικού Πατριαρχείου στην έρευνα και τή διδασκαλία τής έκκλησιαστικής μουσικής», Προβλήματα και προοπτικές τής έλληνικής μουσικής. Πρακτικά συμποσίου έλληνικής μουσικής. Αρχαία-Βυζαντινή-Παραδοσιακή-Νεώτερη. Άνδρος, 28-29 Αυγούστου 1999, ['Αθήνα 2000], σσ. 29-49). Γεωργίου 'Ι. Χατζηθεοδώρου, Βιβλιογραφία τής βυζαντινής έκκλησιαστικής μουσικής. Περίοδος Α' (1820-1899), Θεσσαλονίκη 1998. Γρ. Θ. Στάθη, «'Η μουσική τυπογραφία τής ψαλτικής τέχνης. (Εισαγωγή, 1820-1931)», «...τιμή πρός τόν διδάσκαλον...». Έκφραση άγάπης στό πρόσωπο τού καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη. Άφιέρωμα στά έξηντάχρονα τής ήλικίας και στά τριαντάχρονα τής έπιστημονικής και καλλιτεχνικής προσφοράς του, 'Αθήνα 2001, σσ. 211-217. Τού αύτου, «Τά τυπογραφικά σημαδόφωνα τής μουσικής τυπογραφίας τού 'Αγίου Όρους», αύτόθι, σσ. 218-222. Τού αύτου, «Γένεση και εξέλιξη τής έλληνικής βυζαντινής σημειογραφίας και οι τυπογραφικές χαράξεις», αύτόθι, σσ. 237-246. Πρβλ. και: Γρ. Θ. Στάθη, «'Η εξέλιξη τής έκκλησιαστικής μουσικής στή μεταβυζαντινή περίοδο», Άναφορά εις μνήμη Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986, τόμος τέταρτος, Γενεύη 1989, σσ. 440-442. Καίτης/Ρωμανού, «'Η μεταρρύθμιση τού 1814», Μουσικολογία 1 (1985), σσ. 16-20 [= Κ. Romanou, «A new approach to the work of Chrysanthos of Madytos: the new Method of musical notation in the Greek Church and the Μέγα Θεωρητικόν τής Μουσικής», SEC V (1990), pp. 94-97]. 'Αντωνίου Ε. 'Αλυγιάκη, Μελωδήματα άσκήσεων Λειτουργικής, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 15-41.

διὰ πληθώρας συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων καὶ ἐν ταύτῳ διακρινομένους γιὰ τὸ εὐμέθοδον καὶ εὐτακτον τῆς ἀνθολογήσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐνοτήτων²³.

1.1 ΙΔ' αἰών

Συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἕως σήμερον ἐρεῦνης προκύψαντα δεδομένα, ἡ ἐκτενὴς ἐνότις πολυελέων καὶ ἀντιφώνων – ἡ ὁποία ἀποκλειστικῶς θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐν συνεχείᾳ – ἀνθολογεῖται γιὰ πρώτη φορά, ἐν πλήρει ἐκτάσει καὶ σαφηνείᾳ, στὸν περισπούδαστο ἀθηναϊκὸ κώδικα ΕΒΕ 2458, γεγραμμένο κατὰ τὸν Μάρτιο τοῦ ἔτους 1336 ὑπὸ ἀδήλου τινὸς κωδικογράφου «τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Κουκουζέλη, ἴσως μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του»²⁴.

Ἡ ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος ἀδήλου κωδικογράφου τοῦ ἀνωτέρω κώδικος σκιαγραφουμένη εἰκὼν, περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδο τοῦ ιδ' αἰῶνος «εὐδοκιμούντων» συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, εἶναι ἀναμφιβόλως εὐκρινεστάτη ἢ ὑπογράμμισις ἐδῶ τοῦ θαυμαστοῦ γεγονότος, ὅτι δηλαδὴ παραδίδεται ἐναργῶς μία πλήρως ἀνεπτυγμένη καὶ ἀρκούντως ἐκτεταμένη παράδοσις περὶ τῶν ἐν λόγῳ μελῶν²⁵, ἀποτελεῖ ἐνδεχομένως περιττὴ ὑπόμνησι ὀφθαλμοφανοῦς διαπιστώσεως.

α) Πολυέλεοι

Κατὰ κύριο λόγο δύο μεγάλες συνθέσεις, διαρθρωμένες σὲ ἰσάριθμες στάσεις, κυριαρχοῦν τῆς ὅλης ἐνότιτος²⁶. Πρόκειται ἀφ' ἐνὸς μὲν περὶ τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου, «ψαλλομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ» καὶ ἀπαρτιζομένου ἐκ ποιημάτων «διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καὶ νέων», ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ, «ψαλλο-

23. Ἐς σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι ἐκτενὴς ἀναφορὰ σὲ κωδικολογικὰ καὶ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀκολουθοῦσης περιγραφῆς ληφθέντων ὑπ' ὄψιν χειρογράφων, ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τῆς παρούσης διατριβῆς. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτή, παραπέμπομε ἀρμοδίως στοὺς οἰκείους καταλόγους τῶν ἐν λόγῳ χειρογράφων, ὅπου καὶ συνοπτικὴ ἕως ἐκτενεστάτη μνεία περὶ τῶν ἀναφερθέντων στοιχείων.

24. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ ἄσματικὴ διαφοροποίηση [...]», ὁ.π., σ. 188.

25. Νὰ διευκρινισθῆ βεβαίως ἐδῶ, πρὸς ἄρσι οἰασθήποτε παρεξηγήσεως, ὅτι καὶ διὰ τῶν λοιπῶν μουσικῶν κωδίκων τῆς ἰδίας περιόδου ἐπαληθεύεται – καὶ ἐνίοτε συμπληροῦται διὰ περαιτέρω διευκρινιστικῶν στοιχείων – ἡ μνημονευομένη παράδοσις τῶν μελῶν πολυελέων-ἀντιφώνων, ὅπως ἀναλυτικώτερα θὰ ἰδοῦμε καὶ κατωτέρω.

26. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐφ' ἐξῆς ἀναφορὰ σὲ ποικίλες συνθέσεις πολυελέων-ἀντιφώνων στοιχειοθετεῖται ἐντελῶς ἀπλῶς, οὕτως εἰπεῖν «φιλιῶς», συμφώνως καὶ πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντες «περιγραφικοὺς στόχους» τῆς παρούσης παραγράφου. Πάντως, ἐκάστη μνημονευομένη σύνθεσις πολυελέου ἢ ἀντιφώνου μελετᾶται διεξοδικῶς στὸν οἰκείον τόπο τόσο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου ὅσο καὶ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου καὶ παραπέμπεται, αἰφνης, ὁ φιλόμυθος ἀναγνώστης γιὰ περισσότερα.

μένου ἐν τῇ ἀγία πόλει Θεσσαλονίκη». Τιοιουτοτρόπως, διὰ τῆς πρώτης περί πολυελέων μαρτυρίας —τοῦ ἐπισημανθέντος ἀρχαιοτέρου κώδικος τοῦ εἶδους— διακρίνονται ἀπεριφράστως ποιήματα ὄχι μόνον «νέων —δηλονότι συγχρόνων τῆς τοῦ κώδικος χρονικῆς περιόδου— ποιητῶν», ἀλλὰ καὶ ἀντιστοίχων «παλαιῶν», γεγονὸς προδίδον σαφέστατα ἀρχαιότερες καταβολές τοῦ μέλους, περὶ τῶν ὁποίων ἐλάχιστες, δυστυχῶς, μαρτυρίες σφίζονται²⁷. Ἐπιπροσθέτως, διαχωρίζονται εὐκρινῶς δύο ἐπὶ μέρους «μουσικῆς παραδόσεις», ἀνεπτυγμένες πέριξ τῶν ἰσαριθμῶν μεγάλων κέντρων τῆς αὐτοκρατορίας, ἥτοι ἡ «κωνσταντινοπολίτικη» ἢ ἀπλῶς «πολίτικη», μὲ ἰδιαιτέρως ὅμως ἀξιοσημείωτον οἰκουμένην ἀκτινοβολία «ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ», ὡς καὶ ἡ «θεσσαλονικαία». Ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα εἶναι, ἐπίσης, ἡ συνύπαρξις τῶν ἀνωτέρω ἀρκοῦντως ἐκτεταμένων συνθέσεων —ὅπου [διὰ τῆς πληθώρας τῶν μελοποιημένων στίχων, τὸν πλοῦτο τῆς μελικῆς δομῆς (ἐμφαινόμενο ἐκ τῆς συχνῆς ἐναλλαγῆς ἤχων καὶ γενῶν, τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων ἢ τῆς ποιητικῆς ἀνακαταστρώσεως τῶν στίχων), τὴν ἐκτενῆ ἐν γένει μελισματικῇ μεταχείρισι ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν μνημονευομένων μελουργῶν], ἐκδήλως προβάλλει ἕνας «ἀσυγκράτητος ὄργανισμός» δημιουργίας— πρὸς τὴν —εἰς τρεῖς στάσεις διαρθρωμένη— βραχυτάτη σύνθεσι τοῦ «συνοπτικοῦ» ἢ «καλογερικοῦ» πολυελέου, «ὄν ψάλλον οἱ μοναχοί», γεγονὸς μαρτυροῦν τὴν, ἐκ τοῦ ἰδ' ἤδη αἰῶνος γεννηθεῖσα, παραπληρωματικὴ ἀνάγκη γιὰ μέλη πλέον εὐσύνοπτα. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω παρατηρήσεως, προστίθεται στίς προμνημονευθεῖσες «μουσικῆς παραδόσεις» —διὰ τῶν ὁποίων ἀναδεικνύονται ἐκτενῆ μελικά δημιουργήματα— καὶ μία τρίτη ἢ «μοναχικὴ» ἢ «καλογερική», διὰ τῆς ὁποίας κομίζονται μέλη «συνοπτικά», κατάλληλα γιὰ τὴν μοναστικὴ λατρευτικὴ πράξι, διὰ τοῦτο καὶ «ἐκκλησιαστικά», ὅπως συνήθως τὰ χαρακτηρίζουν οἱ βυζαντινοὶ κωδικογράφοι²⁸.

27. Οἱ ἀρχαιότερες περί πολυελέου μαρτυρίες διασφίζονται σὲ δύο σιναιτικά Εἰρημολόγια: τὸν κώδικα Σινᾶ 1257 —τοῦ ἔτους 1332— καὶ τὸν κώδικα Σινᾶ 1256 —γεγραμμένο κατὰ τὸ ἔτος 1309 ὑπὸ τῆς «Εἰρήνης ἀμαρτωλῆς θυγατρὸς Θεοδώρου τοῦ Ἀγιοπετρίτου» καὶ ὑπογεγραμμένο (στὸ φ. 183r) ὑπὸ τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου Παπαδοπούλου τοῦ Κουκουζέλη (πρβλ. καί: Edward V. Williams, «A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers», *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague — Paris 1972, p. 215. Γρ. Θ. Στάθης, «Ὁ μαῖστωρ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης (1270 περίπου — α' ἡμ. ἰδ' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», [Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Ὁ Ἐφρημέριος, ἔτος ΛΔ' (1986), τεύχη 12-14], Ἀθήνα 1986, σσ. 16-19. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ ἄσματικὴ διαφοροποίηση [...]», ὁ.π., σ. 169). Ἐδῶ ἐνδιαφέρει συγκεκριμένως ἡ —ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴ «Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου» — ἐνότης τῶν πολυελέων, ἡ ὁποία καταχωρίζεται στὰ φφ. 193r-207v τοῦ κώδικος Σινᾶ 1256.

28. Βλ. προχείρως: Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», Ἀνάτυπο ἀπ' τὸν Τόμο Ἀξίες καὶ Πολιτισμός — Ἀφιέρωμα στὸν Καθηγητὴ Εὐάγγελο Θεοδώρου, Ἀθήνα 1991, σσ. 389-391.

Ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων ἐπισφραγίζεται, τέλος, διὰ τῶν καλοφωνικῶν στίχων «ἀπό τὸν πολυέλεον», ἐξαισιο καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαράμιλλο δεῖγμα τῆς κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἀκμαζούσης καλοφωνίας, ὅπου δεινοὶ μελουργοὶ τῆς ἐποχῆς —ὡς, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ μαΐστωρ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ ὁ «συμφοιτητής» αὐτοῦ Ξένος ὁ Κορώνης— σύρουν τὸν μουσικὸν κάλαμό των καὶ παραδίδουν στίχους, τόσο τῆς πρώτης ὅσο καὶ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, κεκαλλωπισμένους καὶ εἰς ἀπαράμιλλα ἐν γένει φωνητικὰ μνημεῖα τῆς ψαλτικῆς τέχνης διαμεμορφωμένους.

Ἴδου ἀπλοῦς πίναξ, ὅπου ἐκτίθενται κριτικῶς οἱ ἀπαντῶσες στὰ μουσικά χειρόγραφα τοῦ ιδ' αἰῶνος συνθέσεις τῶν πολυελέων²⁹:

I. Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιήμα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

I. A, φφ. 75r-80v // B, φφ. 42r-49r // Πολυέλεος λεγόμενος Λατρινὸς ψαλλόμενος ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιηθεὶς παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 114v-124v // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ὁ δομῆστικος ἀπ' ἔξω ἀπὸ χοροῦ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 60v-67r

29. Ὡς πρὸς τὴν μεθοδολογία —τόσο τῆς ἐπομένης κριτικῆς ἐκθέσεως, τῶν κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα ἀνθολογουμένων συνθέσεων πολυελέων, ὅσο καὶ τῶν ὁμοιστρόπως δομημένων ἀκολουθῶν κριτικῶν παρουσιάσεων, τῶν κατὰ τοὺς ιδ' ἕως ιβ' αἰῶνες ἀνθολογουμένων συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων— πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι προεκρίθη μία διττὴ, τρόπον τινά, διαστρωμάτωσις τῶν σχετικῶν πινάκων, ὡς ἀκολουθῶς· πρῶτον τὸ κυρίως κείμενο, ὅπου ἐκτίθεται ἡ, ἐκ τῆς ἀντιστοίχου χειρογράφου παραδόσεως, πλέον χαρακτηριστικὴ καὶ εὐκρινὴς περὶ τῆς τυχούσης συνθέσεως ἀναγραφὴ καὶ δεύτερον τὸ ὑποσελίδιο κριτικὸν ὑπόμνημα, ὅπου αὐτοῦσις μεταφέρονται οἱ περὶ τῶν ἐκάστοτε μνημονευομένων συνθέσεων ἀντιστοιχῆς ἐπικεφαλίδες, ὅπως ἀπαντοῦν στοὺς δι' ἕκαστο πίνακα λαμβανομένους ὑπ' ὄψιν κώδικες. Οἱ ἐν λόγῳ κώδικες μνημονεύονται ἀρμοδίως σὲ σχετικὴ ὑποσημείωσι ἐν ἀρχῇ ἐκάστου πίνακος, στὸ δὲ κριτικὸν ὑπόμνημα συμβολίζονται ὑπὸ τὴν ἐξ ἀρχῆς δεδομένη σ' αὐτοὺς συντομογραφία, σημειομένη ἐντὸς ἀγκυλῶν κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν των στὴν ἐπισημανθεῖσα ὑποσημείωσι· ἐπιπροσθέτως, πρὸς περαιτέρω πληροφόρησι, σημειοῦνται στὸ κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ τὰ φύλλα στὰ ὅποια περιέχεται ἐκάστη σύνθεσις. Τοιοῦτοτρόπως, φρονοῦμε ὅτι ἐκτίθενται εὐλήπτως, πολυτρόπως καὶ ποικιλοειδῶς ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα, τὰ ἱκανὰ νὰ διαμορφώσουν μία πρώτη ἔγκυρον καὶ ἐν ταύτῳ πολυσύνθετον ἀποφιν περὶ τοῦ ἐκάστοτε μνημονευομένου ποιήματος.

Συγκεκριμένως, γιὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπομένου πίνακος, ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν πρωτίστως καὶ κυριώτατα ὁ περισπούδαστος ἀθηναϊκὸς κώδιξ EBE 2458 [= A], τοῦ ἔτους 1336 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ ἀσματικὴ διαφοροποίησις [...]», *δ.π.*, σσ. 169-188). Συνεπικουρικῶς, ἰδιαίτερος χρῆσιμος ἐστάθησαν δύο σπουδαῖοι, ὡσαύτως, κώδικες τῆς ἰδίας περιόδου· ἀπ' ἐνὸς μὲν ὁ Κουτλ. 399 [= B], γεγραμμένος περὶ τὰ μέσα τοῦ ιδ' αἰῶνος ὑπὸ τινος ἀδήλου κωδικογράφου, ἀπ' ἑτέρου δὲ ὁ Κουτλ. 457 [= Γ], ἀδήλου καὶ πάλιν κωδικογράφου, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ιδ' αἰῶνος χρονολογούμενος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 233-241 καὶ 354-366, ἀντιστοίχως).

- II. Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός· ἤχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Ἐτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.
- IV. Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος τετράστιχος, ψάλλεται δὲ κατ' ἤχον ἤχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- V. Ἐτερος πολυέλεος, ὃν ψάλλουν οἱ μοναχοί, συνοπτικόν [ἤχος] πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον.
- VI. Ἐτερος ψαλμὸς καὶ αὐτὸς καλογερισκός· ἤχος πλ. β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- VII. Ψαλμὸς ἄλλος [ἤχος] νενανῶ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.
- VIII. Ἀπὸ τὸν πολυέλεον στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαῖστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι.

II. A, φφ. 81r-84r // Ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ τοῦ Λατρινοῦ· ἤχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ B, φφ. 49r-54v // Ψαλμὸς β' ἤχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 124v-130r // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως· ἀρχεται ὁ δεύτερος χορὸς· ἤχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Δ, φφ. 74r-79v

III. A, φφ. 86r-95v (cfr A, φφ. 1r-2v) // Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον B, φφ. 54v-62r // Πολυέλεος ἕτερος λεγόμενος Κουκουμᾶς ψαλλόμενος ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 168r-181r // Ἐτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος· ἤχος α' ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 67r-74r

IV. A, φφ. 96r-98r // Ψαλμὸς δεύτερος λεγόμενος τετράστιχος· ἤχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ B, φφ. 62r-65r // Ψαλμὸς β' ψάλλεται δὲ τετράστιχος, ὡς καὶ λέγεται οὗτος καὶ ἀρχεται ἐκ τοῦ α' ἤχου, ποίημα κυρῶ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη· ἤχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 181r-185v

V. A, φφ. 98r-98v // Ἐτερος πολυέλεος, ὃν ψάλλουσι οἱ μοναχοί, συνοπτικόν· εἰς ἤχον πλ. β' νενανῶ Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 185v-186r

VI. A, φφ. 99r-99v // Γ, φφ. 185v-186r

VII. A, φφ. 99v-100r // Γ, φφ. 185v-186r

VIII. A, φφ. 100r-109r (cfr A, φφ. 221r-222v) // Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν πολυέλεον, ποίημα κυροῦ Ξένου λαμπαδαρίου τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Στόμα ἔχουσι B, φφ. 79v-87v // Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν πολυέλεον, ποίημα κυροῦ Ξένου καὶ Πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι Γ, φφ. 148r-160v

Τέλος, ὁ κῶδιξ EBE 899 [= Δ], τὸν ὁποῖο ὁ Ἀνδρέας Ιακωνίηγις, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 12, χρονολογεῖ βάσει τῶν ὕδατοςήμων του στὰ τέλη τοῦ ἰδ' αἰῶνος –παρ' ὅτι ἐκ τοῦ περιεχομένου του τοῦλάχιστον προδίδεται μεταγενεστέρᾳ ἐποχῇ– προεκρίθη ἐδῶ ὡς «εὐτυχέστερο» καὶ πλέον χαρακτηριστικὸν δείγμα ταυτοχρόνου «ἐκπροσωπήσεως» τῆς παραδόσεως τοῦ «φθίνοντος» ἰδ' καὶ τοῦ «ἀνατέλλοντος» ἰε' αἰῶνος.

ΙΧ. Ἀπὸ τὸν ἕτερον ψαλμὸν στίχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ ἤχος β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν.

β) Ἀντίφωνα

Ἀντιθέτως πρὸς τίς συνθέσεις τῶν πολυελέων – ὅπου ἡ καθόλου αὐτῶν ἐνότῃς παραδίδεται ἐνιαίως καὶ σαφῶς ὑπὸ συνόλου τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ ιδ' αἰῶνος – οἱ συνθέσεις τῶν ἀντιφώνων κατασταλάζουν σὲ μίαν εὐκρινῆ εἰκόνα περὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ αἰῶνος³⁰. Πάντως, ἕως τὰ τέλη τῆς ἐξεταζο-

ΙΧ. Α, φφ. 109γ-113ν (cf. Α, φφ. 225ν-226ν) // Ἀπὸ τὸν δεῦτερον ψαλμὸν τοῦ πολυελέου στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαῖστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Β, φφ. 87ν-100γ // Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν β' ψαλμὸν, ποίημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος ἤχος β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν Γ, φφ. 160ν-163ν

30. Ἀναφέρομε ἐδῶ δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα. Πρῶτον τὰ ἀντίφωνα «εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον» ἀνθολογοῦνται ἕως τὰ μέσα τοῦ ιδ' αἰῶνος ὡς σύνθεσις τοῦ Ξένου Κορώνη ἐπὶ τοῦ ιθ' ψαλμοῦ – Ἐπακούσαι σου, Κύριος. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χρονικοῦ ὀροσμήμου καὶ ἐντεῦθεν ἀνθολογοῦνται ἕτερα ἀντίφωνα «εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», ποιηθέντα «παρὰ διαφόρων ποιητῶν» ἐπὶ τοῦ μδ' ψαλμοῦ – Λόγον ἀγαθόν. Γενικῶς ἡ ἐξέλιξις, τρόπον τινά, τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον στοὺς κώδικες, αἴφνης, ΕΒΕ 2458 (φφ. 113ν-116γ) καὶ Κουτλ. 399 (φφ. 69ν-71ν) τὰ διὰ τίς ἑορτές τῆς Θεοτόκου ἀντίφωνα ἀντιστοιχοῦν στὸν ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Ξένου τοῦ Κορώνη μελοποιημένο (σὲ ἤχο πρῶτο) ψαλμὸν ιθ', Ἐπακούσαι σου, Κύριος. Στὸν κώδικα, ὅμως, Κουτλ. 457 (φφ. 186γ-192γ) τὰ ἀνωτέρω ἀντίφωνα ἐμπεριέχονται σὲ ἐνότῃτα ἑτέρων ἀντιφώνων, ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ μδ' Λόγον ἀγαθόν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλλείπει οἰαδήποτε ἀναφορὰ στὴν Θεοτόκο [βλ. συγκεκριμένως Κουτλ. 457, φ. 187ν: «Οὗτοι οἱ τετράφωνοι εἰσι τοῦ Κορώνη τοῦ ἠδύλαρυχος, Ἐπακούσαι σου, Κύριος» ὑπογραμμίζομε καὶ πάλι ὅτι ἐδῶ ἔχομε μίξι δύο διαφορετικῶν ψαλμῶν, ἦτοι τοῦ μδ' καὶ τοῦ ιθ']. Τέλος, στὸν κώδικα ΕΒΕ 899 (φφ. 79ν-85γ), μνημονεύονται πλέον σαφῶς ὡς ἀντίφωνα «ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», ἀλλ' ὡσαύτως καὶ «εἰς δεσποτικὰς ἑορτάς», τὰ εἰς ἤχον πρῶτον ποίηματα «διαφόρων ποιητῶν» ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ μδ', Λόγον ἀγαθόν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν μορφή – καὶ προοδευτικῶς ἀναφερόμενα μόνον στὴν Θεοτόκο – τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα θὰ ἀνθολογοῦνται ἐφ' ἐξῆς ἕως καὶ τοῦ ιη' αἰῶνος, ἐνθ' ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ ιθ' ποίηματα τοῦ Κορώνη θὰ ἀνθολογοῦνται πλέον ὡς ἀντίφωνα ἀρμόδια «εἰς τοὺς βασιλεῖς» [πρβλ. παραπληρωματικῶς τοὺς περὶ τῶν συνθέσεων ἀντιφώνων σχετικούς πίνακες, τοὺς καταχωριζομένους ἐν συνεχείᾳ τοῦ παρόντος κεφαλαίου]. Δεύτερον τὰ ψαλλόμενα «τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυροφάγου» ἀντίφωνα, Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἐμφανίζονται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458 (φφ. 84ν-86γ) σὲ μία πρωτογενῆ μορφή, κατὰ τὴν ὁποία – ἐὰν κανεὶς κρίνῃ ἐκ τῆς σειρᾶς ἀνθολογήσεως των ὡς καὶ ἐκ τῆς διατυπώσεως τῆς ἐπικεφαλίδος των – δύναται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς τρίτη, τρόπον τινά, στάσις τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου [πρὸς τὴν κατεῦθυσαι αὐτὴ συνηγοροῦν δύο ἐπιπλέον παρατηρήσεις: ὁ ψαλμὸς ρλς', Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἀπαντᾷ ὄντως ὡς τρίτη στάσις ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἐνότῃτος τῶν «συνοπτικῶν», «καλογορικῶν» ἢ «ἐκκλησιαστικῶν» πολυελέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐνότῃτος τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου (βλ. ἐνδεικτικῶς ΕΒΕ 2406, φφ. 382ν-388γ)]. Συγκρινομένη ἡ ὡς ἄνω πρωτογενῆς μορφή τῶν ἀντιφώνων, ὅπως παραδίδεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458, πρὸς τὴν μετέπειτα διαμορφωθείσα ἐνότῃτα τῶν ψαλλομένων «τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς» ἀντιφώνων, εὐρίσκει ἀντιστοιχίαι μόνον πρὸς ὠρισμένους στίχους αὐτῆς, ἀνθολογουμένους ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν «παλαιόν» ἢ «ἕτερον παλαιόν» κ.τ.δ.

μένης χρονικής περιόδου, ή ενότης τῶν ἀντιφώνων θά διαμορφωθῆ ὁμαλῶς σέ μορφή σταθερά, ή ὅποια –ὅπως και ἐν συνεχείᾳ καθίσταται σαφές– ἀλώβητος σχεδόν ἐπεκτείνεται ἕως τὸν ιη' αἰῶνα. Κατ' αὐτὴν τὴν μορφή, ή ἐν λόγῳ ἐνότης τῶν ἀντιφώνων σύγκεται κυρίως ἐκ τῶν ἀντιφώνων τῶν ψαλλομένων «τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω, ὁμοίως και τῆς Τυροφάγου», ἐκ τῶν ἀντιφώνων «εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον», τῶν «ψαλλομένων εἰς ὁσίους, μάρτυρας και ἱεράρχας» ἀντιφώνων, ἐτέρων, πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχιστρατήγων πεπονημένων, ὡς και ὁμοειδῶν «ψαλλομένων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ἀλλὰ και εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν», ἐνῶ πρὸς τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος προστίθενται, ὡσαύτως, τὰ «ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου και Θεοῦ και Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἀντίφωνα. Κοντολογίς, πρόκειται περὶ μιᾶς ἐνότητος ἐξ ἀντιφώνων, πρὸς τιμὴν διαφόρων κατὰ περίστασι ἀγίων, ὁσίων, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, ἀλλὰ και ἀρμοδιῶν γιὰ τίς κυριώτερες δεσποτικῆς ἢ θεομητορικῆς ἐορτές, ὅπου «συστεγάζονται» συνθέσεις «διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε και νέων» –μὲ ἀξιωματιμῶντες ἐξαιρέσεις, ὡς ἐνδεικτικῶς τὰ «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων» ἀντίφωνα, τὰ ὅποια κατὰ κύριο λόγο ἐμελοῦργησε Νικηφόρος ὁ Ἡθικός, μὲ μικρὰ συνδρομὴ και ἐτέρων ποιητῶν, ἰδίως τοῦ Κουκουζέλη, ἢ τὰ «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν» ἀντίφωνα, τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνεώτου κατὰ βάσι πεπονημένα. Ἰδιαιτέρα μνεῖα ἀρμόζει, ἐπιπροσθέτως, στὰ «ψαλλόμενα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ» ἀντίφωνα –σύνθεσι λίαν ἀξιοπρόσεκτον, μὲ εὐρυτάτη ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν ὑμνητικῶν κειμένων– τὰ ὅποια ἀνθολογοῦνται μόνον στὸν Θεσσαλονικαῖα ἐν γένει παράδοσι ἀπηχοῦντα³¹, κώδικα ΕΒΕ 2458.

Στὸν ἐπόμενον πίνακα ἐκτίθενται κριτικῶς οἱ ἀπαντῶσες στοὺς μουσικοὺς κώδικες τοῦ ἰδ' αἰῶνος συνθέσεις ἀντιφώνων³²:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἀντιφώνων
ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε και νέων

- I. Ἀντίφωνον, ἦχος τρίτος, ψαλλόμενον τῇ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω, ὁμοίως και τῆς Τυροφάγου εἰς τὸν ὄρθρον Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.

I. Γ, φφ. 130r-136r // Ψαλμός ἄλλος ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Α, φφ. 84v-86r (cfr Α, φφ. 222v-223r) // Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον τῇ Κυριακῆ τῆς Τυρινῆς ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Β, φφ. 71v-73r // Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς παννυχίδας και εἰς ὁσίους, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Δ, φφ. 85r-88v

31. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ ἀσματικὴ διαφοροποίηση [...], ὁ.π., σ. 168.

32. Γιὰ τὴν σύνταξι τοῦ ἐπομένου πίνακος ἐλήφθησαν και ἐδῶ ὑπ' ὄψιν οἱ ἐν κατακλειδί τῆς ὑποσημ. 29 ἀναλυτικῶς μνημονευόμενοι μουσικοὶ κώδικες.

- II. Ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τοῦ Κορώνη ἤχος α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος.
- III. Ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς δεσποτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἤχος πρῶτος Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια³³.
- IV. Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλούια. Μακάριος ἀνὴρ.
- V. Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους ἤχος πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ.
- VI. Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.
- VII. Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποίημα τοῦ Ἀνεώτου ἤχος βαρῦς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε.
- VIII. Ἔτερα φαλλόμενα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ ἤχος πλ. β' νενανῶν Ἐκ τῶν οὐρανῶν.

II. Α, φφ. 113v-116r // Ἔτερα ἀντίφωνα ἤχος α' τοῦ Κορώνη Ἐπακούσαι σου, Κύριος Β, φφ. 69v-71v // Cfr Γ, φ. 187v κ.ε.: Οὗτοι οἱ τετράφωνοί εἰσι τοῦ Κορώνη τοῦ ἠδύλαργκος Ἐπακούσαι σου, Κύριος

III. Δ, φφ. 79v-85r // Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ἤχον πρῶτον, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια Γ, φφ. 186r-192r

IV. Γ, φφ. 136r-145v // Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὰς ἐορτὰς, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλούια Α, φφ. 116r-122r (cfr Α, φφ. 223r-225v) // Ἔτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ὁσίους, ποιηθέν παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλούια Δ, φφ. 88v-93r

V. Α, φφ. 123r-123v // Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀσωμάτους ἤχος πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ Γ, φφ. 145v-148r

VI. Δ, φφ. 93r-95v

VII. Δ, φφ. 95v-101r

VIII. Α, φφ. 123v-125r

33. Στὸν κώδικα Κουτλ. 399, φφ. 65r-69v, ἀνθολογεῖται ἐπιπροσθέτως ἡ ἐπομένη περὶ τῶν παρόντων ἀντιφώνων παραλλαγή:

Ἀρχονται ἐνταῦθα τὰ ἀντίφωνα εἰς ἤχον δ', ψαλμὸν τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἀγίου οὐ ἡ μνήμη τελεῖται, ἡ ἐορτὴ δεσποτικὴ· πρόλογος ἐξω παρὰ τοῦ δομειστικῶ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια – Οἱ ὅλοι [ἤχος] δ' Ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου.

1.2 *ΙΕ' αἰών*

Ἡ ἐπιγραμματικῶς ἐκτεθεῖσα ἀνωτέρω πλουσία παράδοσις τῶν μελῶν πολυελέων-ἀντιφώνων μεταλαμπαδεύεται στὸν παρόντα αἰῶνα ἐπεξεργασμένη καὶ ἐμπλουτισμένη.

Καὶ πρῶτον μὲν, ὅσον ἀφορᾷ στοὺς πολυελέους, διὰ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου παραδίδονται τρεῖς-τέσσαρες σαφῶς διακρινόμενες «τάσεις», συμφώνως πρὸς τίς ὁποῖες τὰ ὑφιστάμενα μελουργήματα εἴτε πλαισιοῦνται ἀπὸ νέες δημιουργίες τῶν ἐπιφανῶν τῆς ἐποχῆς μελουργῶν, εἴτε συμπληροῦνται δι' ἀμιγῶς καινοφανῶν συνθέσεων —μὲ ἐντονο ἐπιτόπιο ὕφος, προσιδιάζον στὰ περιφερειακὰ κέντρα τῆς αὐτοκρατορίας, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ προέρχονται—, οἱ ὁποῖες «ἀντιπαρατίθενται» στὰ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεσσαλονίκης ὁμοειδῆ ποιήματα.

Ἄς ἰδοῦμε, ὅμως, ἀναλυτικώτερα πῶς διαμορφοῦνται οἱ ὡς ἄνω μνημονευθεῖσες «τάσεις» κατὰ τὴν ἀνθολόγησι συνθέσεων πολυελέων στοὺς χειρογράφους μουσικούς κώδικες τοῦ *ιε'* αἰῶνος:

α) Ὑπὸ τοῦ πλείστου τμήματος τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἐποχῆς παραδίδεται ἡ, γνωστὴ ἤδη ἐκ τῶν προεκτεθέντων, ἐνότης συνθέσεων πολυελέων, ὅπου κυρίαρχον θέσι καταλαμβάνουν ὁ Λατρινὸς πολυέλεος, «ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις», ὡσαύτως δὲ συγκεκριμένος ἐξ «ἀλληλουϊαρίων παλαιῶν τε καὶ νέων», καὶ ὁ πολυέλεος «τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος», «ψαλλόμενος εἰς δεσποτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς μεγάλους ἀγίους», ἀμφότεροι, βεβαίως, διαρθρωμένοι σὲ δύο στάσεις· ἡ ἐνότης συμπληροῦται διὰ τῶν δύο στάσεων τοῦ καλογερικοῦ «συναπτικοῦ» πολυελέου, μεμελισμένου στὸ «δέμας» τοῦ νεανῶ ἤχου, καθὼς καὶ διὰ τῶν καλοφωνικῶν στίχων «ἀπὸ τὸν πολυέλεον». Στις ἐπισημανθεῖσες συνθέσεις προστίθενται κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀφ' ἐνὸς μὲν μία ἐπιπλέον στάσις καλοφωνικῶν στίχων «ἀπὸ τὸ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος», εἰς μέλος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη —μὲ βραχυτάτη, πάντως, χειρόγραφον παράδοσι (στὴν παρούσα ἔκθεσι ἀξιολογεῖται, συγκεκριμένως, βάσει τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2406)—, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν σπουδαῖο ποίημα «Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη», ὁ εἰς ἤχον πρῶτον πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, πεποιημένος «εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ» — σύνθεσις μὴ τυχοῦσα, παραδόξως, τῆς, εἰς τὴν φήμην τοῦ μελουργοῦ αὐτῆς, ἀρμοζούσης διαδόσεως (στὴν παρούσα ἔκθεσι ἀξιολογεῖται, συγκεκριμένως, βάσει τοῦ αὐτογράφου τοῦ Χρυσάφη κώδικος Ἰβήρ. 1120).

Τὰ νέα δεδομένα, ὅσα προκύπτουν ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἐξεταζομένης χρονικῆς περιόδου καὶ ἐνδιαφερόντως προστίθενται στὴν ἕως τοῦδε

ὑφισταμένη παράδοσι, συνοψίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στὶς δύο ἐπόμενες παρατηρήσεις, ἦτοι:

i) Στὴν προϋοῦσα ἐπιβολὴ τοῦ μέλους τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης — ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἐπιχωρίαζε τὸ συγκεκριμένο ποίημα— «καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει», ὡς «καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις», κατ' ἐπίδρασι προφανῶς ἐκ τῆς ἀντιστοίχου παραδόσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου — ὁ ὁποῖος, νὰ σημειωθῆ, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπερέχη, τρόπον τινά, ὡς σύνθεσις διαδεδομένη «ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ».

ii) Στὴν πολλὰκις ἐπισημαινομένη — μνημονεύομε, αἴφνης, τοὺς κυριωτέρους κώδικες τῆς ἐποχῆς EBE 2406 καὶ Ἰβήρ. 1120— διττὴ ἀνθολόγησι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ αὐτοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ σὲ ἐκτενεστέρα καὶ συνοπτικώτερα μορφή. Στὴν πρώτη περίπτωσι πρόκειται περὶ τοῦ «μεγάλου πολυελέου» — ὡς μαρτυρεῖται—, «ψαλλομένου κατ' ἦχον», μὲ εὐρυτάτη ἐπιβολὴ «ἀλλαγμάτων» καὶ «ἀναφωνημάτων», ἰδίως κατόπιν τῶν εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ δευτέρου μεμελισμένων στίχων. Στὴν δευτέρα περίπτωσι διαμορφοῦται ὁ λεγόμενος «τετράστιχος» πολυέλεος, συγκεκριμένος ἐκ συνθέσεων διαφόρων ποιητῶν, μὲ σαφεῖς, πάντως, «παραπομπές» στὸν ἀνωτέρω «μέγα πολυέλεον»³⁴, μέσῳ τῶν ὁποίων προσδιορίζεται εἰδικώτερα καὶ ἡ «σχέσις» τῶν δύο συνθέσεων.

Στὸν ἐπόμενο πίνακα³⁵, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιχειρεῖται μία κριτικὴ παρουσίασις τῶν κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἀνθολογουμένων συνθέσεων πολυελέων, καταγράφονται ἀναλυτικώτερα ὅσα ἀδρομερῶς ἀνωτέρω ἐπεσημάνθησαν:

34. Βλ. ἐνδεικτικῶς στὸν κώδικα EBE 2406, φ. 108ν, ὅπου ὁ εἰς ἦχον βαρὺν στίχος τοῦ τετραστίχου πολυελέου: Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, ἐπιγράφεται μὲν ὡς: «ἀλλαγμα ἀπὸ τὸν μέγαν πολυέλεον», ταυτίζεται δὲ πρὸς τὸν ὁμότιχο φερώνυμο στίχο: Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, τῆς «μεγάλῃς» δευτέρας στάσεως τοῦ Κουκουμᾶ, ὁ ὁποῖος καταχωρίζεται κατωτέρω τοῦ ἰδίου κώδικος, στὸ φ. 150ν.

35. Γιὰ τὴν σύνταξι τοῦ πίνακος ἐλήφθησαν κυρίως ὑπ' ὄψιν δύο σπουδαιότατοι χρονολογημένοι μουσικοὶ κώδικες τῶν μέσων τοῦ ιε' αἰῶνος: ὁ κώδιξ EBE 2406 [= A], γεγραμμένος κατὰ τὸ ἔτος 1453 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου τοῦ δομestίκου (βλ. Λίνου Πολίτη, *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκῃς τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500*, Ἀθῆναι 1991, σσ. 398-405. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 109-110. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, pp. 7-8) καὶ ὁ κώδιξ Ἰβήρ. 1120 [= B], γεγραμμένος κατὰ τὸ ἔτος 1458 ὑπὸ τοῦ λαμπαδαρίου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφῃ (βλ. Γρ. Θ. Στάθῃ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 101-110). Ἰδιαιτέρως χρήσιμος ἐστάθη, ὡσαύτως, ὁ αὐτόγραφος τοῦ ἀγιοσοφίτου δομestίκου Μανουὴλ τοῦ Βλαττηροῦ κώδιξ Ἰβήρ. 985 [= Γ], γεγραμμένος κατὰ τὸ ἔτος 1425 (βλ. Γρ. Θ. Στάθῃ, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 816-826), ὡς καὶ οἱ ἐπόμενοι κώδικες: Ἰβήρ. 973 [= Δ], Ἰβήρ. 974 [= E] καὶ Φιλ. 122 [= Σ], γεγραμμένοι ὑπὸ ἀδῆλων κωδικογράφων κατὰ τὶς ἀρχὲς καὶ τὸ α' ἡμισυ, ἀντιστοίχως, τοῦ ιε' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθῃ, *δ.π.*, σσ. 739-748, 749-759 καὶ 487-500, ἀντιστοίχως), Κωνστ. 86 [= Ζ], τοῦ α' ἡμισοῦ τοῦ ιε' αἰῶνος, ἔργο ἀδῆλου καὶ πάλι κωδικογράφου (βλ. Γρ. Θ. Στάθῃ, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 656-668), EBE 928 [= Η], γεγραμμέ-

- I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων· οὗτος λέγεται Λατρινός· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.
- II. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

I. A, φφ. 90v-96r (cfr A, φφ. 467v-468r) // Μετὰ τὴν συνήθη στιχολογίαν ψάλλεται ὁ πολυελέος ὁ λεγόμενος Λατρινός, ἔχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάκια παλαιὰ τε καὶ νέα· ὁ δομῆστικός ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον B, φφ. 241r-254r // Γ, φφ. 68r-74r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων· ὁ δομῆστικός, ἦτοι ὁ πρῶτος χορὸς, ἀπ' ἔξω ἀπὸ χοροῦ ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 107r-116r // Ἀρχονταὶ οἱ πολυελεοὶ οὗτος λέγεται Λατρινός· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον E, φφ. 110v-121v // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων. Ἐχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάκια παλαιὰ τε καὶ νέα· οὗτος δὲ λέγεται Λατρινός ψάλλεται δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις· ὁ δομῆστικός ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Z, φφ. 69r-80v // Z, φφ. 153r-162v // Πολυελέος λεγόμενος Λατρινός [ψαλλόμενος] ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις (sic) ἐκκλησίαις· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον H, φφ. 15r-24v // Πολυελέος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων [ἦχος] α' Δοῦλοι, Κύριον Θ, φφ. 77r-90r

II. A, φφ. 96v-99v // Ἀρχὴ τῆς βας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ [πολυελέου]· ὁ δομῆστικός τοῦ βου χοροῦ ἦχος β' λατρινόν Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ B, φφ. 254r-262r // Ἄλλος πολυελέος, ὃς λέγεται Λατρινός· ἦχος β' ἔσω Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 87v-91r // Δ, φφ. 116r-123v // Ψαλμὸς β' καὶ οὗτος Λατρινός· ἦχος β' ἔσω Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ E, φφ. 121v-126r // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Λατρινοῦ· ἀλλαγμα ἀρχαῖον ὁ β' χορὸς ἀπὸ χοροῦ ἦχος [β'] Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Z, φφ. 90r-97r // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ τοῦ πολυελέου· ἀλλαγμα ἀρχαῖον· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Z, φφ. 162v-168r // Ἄλλος πολυελέος καὶ οὗτος λέγεται Λατρινός· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ H, φ. 14v // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως· ἀρχεται δὲ ὁ ἕτερος χορὸς, ἦτοι ὁ ἀριστερός, ἀλλαγμα ἀρχαῖον λατρινόν· ἀπὸ χοροῦ ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 90r-94v

νος ὑπὸ ἀδήλου – καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Σλάβου – κωδικογράφου περὶ τὸ γ' τέταρτο τοῦ 11^{ου} αἰῶνος (βλ. A. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, ὁ.π.) καὶ, τέλος, EBE 2404 [= Θ], χρονολογούμενος περὶ τὰ τέλη (δ' τέταρτο) τοῦ 11^{ου} αἰῶνος (βλ. Α. Πολίτη, ὁ.π., σσ. 394-396. Πρβλ. Michael Adamis, «An example of polyphony in byzantine music of the late middle ages», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 737-747 [= Μιχάλη Ἀδάμη, «Πολυφωνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ στὸ Βυζάντιο τοῦ 11^{ου} αἰῶνα», *Μουσικολογία* 4 (1986), σσ. 51-63]. Miloš Velimirović, «“Persian Music” in Byzantium?», *SEC III* (1973), pp. 179-181. Μάρκου Φ. Δραγοῦμη, «Ἡ δυτικίζουσα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μας στὴν Κρήτη καὶ στὰ Ἐπτάνησα», *Λαογραφία* AA' (1976-1978), σσ. 272-293. Dimitri Conomos, «Experimental polyphony, “according to the ... Latin’s”, in the late byzantine psalmody», *Early Music History*, vol. II, Cambridge 1982, pp. 1-16. Γρ. Θ. Στάθη, «“Διπλοῦν μέλος”. Μία παρουσίαση τῶν περιπτώσεων “Ἀατικῆς Μουσικῆς” στὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 656-674. Ντιάννας Τουλιάτου-Μηλιότη, «Ἡ πρακτικὴ ἐκτέλεσις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Μουσικολογία* 15 (2002), σσ. 129-137).

- III. Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὄλω τῷ κόσμῳ, λεγόμενος Κουκουμᾶς ἤχος πρῶτος, ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω α' Δοῦλοι, Κύριον.
- IV. Πολυέλεος ἡ δευτέρα στάσις, ὃς λέγεται τετράστιχος, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- V. Πολυέλεος κατ' ἤχον ὁ μέγας, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ ὁ δεξιὸς χορός [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- VI. Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ψάλλεται δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν [ἤχος πλ. β'] νενανῶ Δοῦλοι, Κύριον - Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ³⁶.
- VII. Πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφῃ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ ὁ δομέστικος ἔξω φωνῆ [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον.

III. Α, φφ. 99v-105v // Ἐτερος πολυέλεος, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ψαλλόμενος εἰς δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ εἰς μεγάλους ἀγίους [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον Β, φφ. 262r-277r // Ἐτερος πολυέλεος, ὃς λέγεται Κουκουμᾶς ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 78v-87v // Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς ψαλλόμενος ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 131r-145v // Ἐτερος πολυέλεος θεσσαλονικαῖος λεγόμενος Κουκουμᾶς ψαλλόμενος καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ε, φφ. 126r-138r // Ἐτερος πολυέλεος θεσσαλονικαῖος λεγόμενος Κουκουμᾶς ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Σ, φφ. 80v-90r // Ἐτερος πολυέλεος, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ζ, φφ. 168r-176v // Πολυέλεος, ὅσος λέγεται Κουκουμᾶς, πόλιτικον θεσσαλονικαῖον, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Η, φφ. 1r-14v // Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Θεσσαλονίκη, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουζέλη [sic: διαβ. Κουκουμᾶ] καὶ μαῖστορος ἀρχεται ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Θ, φφ. 105r-113r

IV. Β, φφ. 277r-280r // Ἐτερος ψαλμὸς, λέγεται τετράστιχος ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Α, φφ. 106r-109r // Ἐτερος πολυέλεος, ὃς λέγεται τετράστιχος ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 74r-78v // Ψαλμὸς β', οὗτος λέγεται τετράστιχος ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Ε, φφ. 138r-143r // Ο β' ψαλμὸς τοῦ Κουκουμᾶ, ὃς λέγεται τετράστιχος ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Ζ, φφ. 176v-179r // Ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ, ποιηθέντος παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος κατ' ἤχον ἀρχεται δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ὁ δεξιὸς χορός ὁ δεύτερος ψαλμὸς τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' τετράστιχος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 113r-120v

V. Β, φφ. 293r-305r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποίημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ ὁ πρῶτος χορός [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Α, φφ. 143r-150v

VI. Α, φφ. 148r-148v // Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός [ἤχος] πλ. β' νανά [νενανῶ] Δοῦλοι, Κύριον Ε, φφ. 143r-144v // Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός [ἤχος πλ. β'] νενανῶ Δοῦλοι, Κύριον - Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φ. 94v

VII. Β, φφ. 281r-291v

36. Μία ἐκτενεστέρα παραλλαγή τοῦ παρόντος «συνοπτικοῦ» πολυελέου ἀθολογεῖται στὸν κώδικα Φιλ. 122, φφ. 97r-108v, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀναγραφὴν:

Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ψαλλόμενος εἰς ἤχον πλ. β' νενανῶ ἀπὸ χοροῦ Δοῦλοι, Κύριον - Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ

VIII. Ἀπό τὸν πολυέλεον στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐτέρων ἤχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι.

IX. Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸ Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ποίημα τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐτέρων ἤχος β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν.

X. Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ποίημα κύρ Ἰωάννου μαῖστρος τοῦ Κουκουζέλη [ἤχος] πλ. δ' Μακάριος ὃς κρατήσει.

β) Σὲ μικρὸ τμήμα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἰδίας χρονικῆς περιόδου τοποθετοῦνται παραπλευρῶς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων πολυελέων νέα ὁμοειδῆ δημιουργήματα ἐξεχουσῶν μουσικῶν φυσιογνωμιῶν, τόσο τοῦ παρόντος ὅσο καὶ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ μνημονευθοῦν ἰδιαίτερος οἱ δύο ἀκόλουθες συνθέσεις πολυελέων, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ «ποιηθεὶς παρὰ τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη», ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ τοῦ «Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος, προτραπείς γενέσθαι παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου», συνθέσεις μὲ βραχυτάτη διάδοσι στὴν βυζαντινὴ χειρόγραφον παράδοσι (ἐδῶ ἀξιολογοῦνται βάσει τοῦ κώδικος EBE 2406), διὰ τῶν ὁποίων ποικίλλεται ἡ καθεστηκυία ἐνότης τῶν πολυελέων, ἐν ταύτῃ δὲ προδίδεται καὶ ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις τῶν κατὰ ἐποχὴ μελουργῶν νὰ διευρύνουν καὶ νὰ ἐμπλουτίσουν τὰ παραδεδομένα μέλη ἢ νὰ παραδώσουν νέα ποιήματα, φέροντα, βεβαίως, ἐκδηλον τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικῆς τῶν δημιουργίας:

- I. Πολυέλεος ποιηθεὶς παρὰ τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β' νεανῶ Δούλοι, Κύριον.
- II. Δεύτερος φαλμός, ποίημα τῶν προγραφέντων ποιητῶν ποίημα τοῦ μαῖστρος [ἤχος] πλ. β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Ἐτερος πολυέλεος, προτραπείς γενέσθαι παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου, ποίημα δὲ κύρ Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον.

VIII. A, φφ. 357r-375v (cfr A, φφ. 345r-346v) // Καλοφωνία τοῦ πολυελέου στίχος καλοφωνικός, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Ξένου Πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Στόμα ἔχουσι B, φφ. 305r-352v (cfr B, φφ. 291v-293r) // Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν πολυέλεον [Ξένου Κορώνη] ἤχος α' Στόμα ἔχουσι Γ, φφ. 173v-178r (cfr Γ, φφ. 1r-3r) // Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν πολυέλεον E, φφ. 315v-342r

IX. A, φφ. 376r-381v

X. A, φφ. 382v-388r

I. A, φφ. 132v-135r

II. A, φφ. 135r-137v

III. A, φφ. 167v-168v

IV. Ἔτερος ψαλμός ἤχος δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

γ) Περί τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ἀποτυποῦνται στήν χειρόγραφον παράδοσι ἢ μετά-βασις ἀπὸ τὰ ἕως τοῦδε μοναδικὰ κέντρα μουσικῆς δημιουργίας, τὴν Κωνσταντινούπολι, δηλονότι, καὶ τὴν Θεσσαλονίκη, σὲ ἄλλα περιφερειακά, γεγονὸς τὸ ὅποιο θὰ ἐπεκταθῆ ἑξαιρέτως κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα³⁷.

Ἐκ τῶν πλέον σημαντικῶν περιφερειακῶν κέντρων μουσικῆς δημιουργίας, ἰδιαιτέρως ἀναδεικνυομένων κατὰ τὸ τέλος τοῦ παρόντος ὡς καὶ καθ' ὄλο τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, μνημονεύομε ἐν πρώτοις ἐδῶ τὴν νῆσο Κύπρου³⁸, γενέτειρα τοῦ μελουργοῦ Ἀνδρέου Στελλῶν, Πρωτοψάλτου «ἐν τῇ πόλει Παλαιῶν Πατρῶν», ὁ ὅποιος συνθέτει τὸν ἀκόλουθο λίαν ἐνδιαφέροντα «ἄσματικὸν πολυέλεον, ψαλλόμενον εἰς ἐπισήμους ἑορτάς» —ἐκ τῶν «ἄπαξ ἀνθολογουμένων»³⁹ συνθέσεων—, διασφιλόμενον στὸν κώδικα EBE 2401:

IV. A, φφ. 168v-169v

37. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 27-30.

38. Περί τῆς ἐν γένει κυπριακῆς μουσικῆς παραδόσεως βλ. προχείρως: Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, «Ἡ Κύπρος καὶ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοσι», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ ΜΕ'* (1981), σσ. 335-345. Andrija Jakovljević, «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν*, τόμος Β', Ἀθῆναι 1980-1981, σσ. 72-77 [= Ἀνδρέα Jakovljević, «Κύπριοι μελωδοὶ, ὑμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ιε'-ιζ' αἰῶνα», *Ἐπετηρίδα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII-XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 469-477]. Τοῦ αὐτοῦ, «Byzantine melodoi-hymnographers in Machairas Ms. A.4», εἰς: A.A.M. Bryer-G.S. Georghillides (edit.), «The Sweet Land of Cyprus». *Papers given at the twenty-fifth Jubilee spring symposium of Byzantine Studies* (Birmingham, March 1991), Nicosia 1993, pp. 384-391. Εἰδικώτερα περὶ συγκεκριμένων Κυπρίων ἐκπροσώπων τῆς ψαλτικῆς τέχνης βλ. Oliver Strunk, «A Cypriot in Venice», *Natalicia Musicologica: Knud Jeppessen septuagenario collegis oblata*, Copenhagen 1962, pp. 101-113 [= Oliver Strunk, *Essays on Music in the Western World*, New York (1974), pp. 79-93]. Σόλωνος Χατζηστολωμοῦ, «Παρθένιος καὶ Σίββεστρος οἱ Κυκκῶτες μουσικοί», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990), σσ. 95-104. Τοῦ αὐτοῦ, «Σωφρόνιος ὁ Κυκκῶτης, ὁ λόγιος καὶ μουσικός τοῦ 18ου αἰῶνα», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 4 (1999), σσ. 189-203. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ἄσμα εἰς πλέξιμον στεφάνων Ματθαίου μοναχοῦ», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 2 (1993), σσ. 417-440. Τοῦ αὐτοῦ, «Δύο ἄγνωστοι ὕμνοι τοῦ 18ου αἰῶνα πρὸς τιμὴν τῆς Παναχίας τοῦ Κύκκου», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 3 (1996), σσ. 415-451]. Παναγιώτῃ Ἀ. Ἀγαπητοῦ, «Ἱερώνυμος Τραγωδιστὴς ὁ Κύπριος: ἓνας γραφέας καὶ μουσικός τῆς ὄψιμης ἀναγέννησης», *Ἡ Ἑλληνικὴ Γραφὴ κατὰ τοὺς 15ο καὶ 16ο αἰῶνες*, Ἀθῆνα 2000, σσ. 283-300. [Σημειώτεον ὅτι ἡ θεωρητικὴ συγγραφὴ Ἱερωνύμου Τραγωδιστοῦ τοῦ Κυπρίου ἔχει δημοσιευθῆ κριτικῶς ἀπὸ τὸν Bjarne Schartau, *Hieronimos Tragodistes. Über das Erfordernis von Schriftzeichen für die Music der Griechen*. (CSRM III), Wien 1990].

39. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ἐφ' ἑξῆς χρησιμοποιούμενος ὅρος «ἄπαξ ἀνθολογουμένη» σύνθεσις, ἀναφέρεται ἐν γένει σὲ συνθέσεις πολυελέων-άντιφωνων ἀνθολογούμενες σὲ ἓνα μόνον μουσικὸ κώδικα.

Πολυέλεος άσματικός ψαλλόμενος εις επισήμους έορτάς, ποιηθείς παρά κυρού Άνδρέου Στελλών του Κυπρίου έν τή πόλει Παλαιών Πατρών και Πρωτοψάλτου Ήχος α΄ Δούλοι, Κύριον⁴⁰.

δ) Άλλο σπουδαίο περιφερειακό κέντρο μουσικής δημιουργίας, με αξιοθαύμαστον και άρκούντως διαδεδομένη μελωργική δραστηριότητα των γηγενών αυτού μελοποιών κατά την έν λόγω χρονική περίοδο, είναι ή Σερβία⁴¹. Δίχως να παραθεωρήται ή έν γένει συμβολή των Σέρβων μελωργών —οί όποιοι ως επί τό πολύ είναι μοναχοί— στην προαγωγή τής μεταβυζαντινής μελοποιίας, πρέπει κατ' έξοχήν να τονισθή έν προοίμιο ότι τό άξιοσημείωτο τής δι' αυτών κομιζόμενης παραδόσεως είναι οι «δίγλωσσες» συνθέσεις, όπου τά κάτωθεν των μουσικών σημαδιών ποιητικά κείμενα παρατίθενται ταυτοχρόνως στην έλληνική και στην σλαβική γλώσσα⁴².

Κατά τό δεύτερο ήμισυ του παρόντος αιώνας, στον κώδικα EBE 928 παράδιδονται τέσσαρες τοιαύτες συνθέσεις, ένός πολυελέου και δύο άντιφώνων,

40. Βλ. EBE 2401 [Θ], φφ. 95r-100v.

41. Γενικώς περί τής σερβικής μουσικής παραδόσεως (άλλα και περί τής ύφισταμένης πλέον έξειδικευμένης βιβλιογραφίας) βλ. A. E. Pennington, «The pronunciation norm of liturgical singing in fifteenth century Serbia», *Stara Srpska muzika (Old Serbian Music. Examples of 15th century chant)*, Belgrade 1975, pp. 189-202 [πρβλ. ώσαύτως και τις άκόλουθες, λίαν ένδιαφέρουσες επί του προκειμένου, μελέτες τής ίδιας (συγκεντρωμένες, πλέον, στην και κατωτέρω μνημονευόμενη έκδοσι: *Music in Medieval Moldavia: 16th century*, Bucharest 1985): «Eystatie's song book of 1511: some observations», *Revue des Études Sud-Est Européennes* IX.3 (Bucharest 1971), pp. 566-583. «The composition of Eystatie's song book», *Oxford Slavonic Papers* VI (1973), pp. 92-112. «A polychronion in honour of John Alexander of Moldavia», *The Slavonic and East European Review* L-118 (Jan. 1972), pp. 90-99. «Stefan the Serb in moldavian manuscripts», *The Slavonic and East European Review* LI-121 (Jan. 1973), pp. 107-112. «Music in sixteenth-century Moldavia: new evidence», *Oxford Slavonic Papers* XI (1978), pp. 64-83. «Seven Akolouthiai from Putna», *SEC* IV (1979), pp. 112-133]. D. Stefanović, «The earliest dated and notated documents of serbian chant», *Recueil des travaux de l'Institut d'Études Byzantines* 7 (Beograd 1961), pp. 187-196. Του αυτού, «The serbian chant from the fifteenth to the eighteenth centuries», *Musica Antiqua Europae Orientalis* I, Bydgoszcz 1966, pp. 140-163 [πρβλ. του αυτού, «The works of Stefan the Serb in byzantine music manuscripts of the XVth and XVth centuries», *Muzikološki Zbornik - Musicological Annual* XIV (Ljubljana 1978), pp. 13-18]. A. Jakovljević, «Bibliographie du chant ecclésiastique populaire Orthodoxe Serbe», *Addenda Bibliographica, Byzantinoslavica* XXVI, 2 (1965), pp. 477-484 [πρβλ. του αυτού, «Musical works of serbian composers Stefan and Nikola the Serb from 14th c. - Bilingual Anthology of Great Laura (E-108)», *Balkanica* XV, *Academie serbe des sciences et des arts*, Belgrade 1984, pp. 69-82]. Miloš Velimirović, «Οί βυζαντινές μουσικές παραδόσεις στους Σλάβους», εις: John J. Yiannias (έπιμ.), *Η βυζαντινή παράδοση μετά την άλωση τής Κωνσταντινούπολης*, Άθήνα 1994, σσ. 133-146 (μετάφρασις Μάρκου Φ. Δραγούμη).

42. Βλ. εύρύτατο σχολιασμό τής περιπτώσεως στην μνημονευθείσα διατριβή του Ά. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, κυρίως στις σσ. 6-38.

τοῦ Σέρβου ἱερομονάχου, τῆς μονῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Μαυροβουνίου, Ἡσαΐου. Πρόκειται περὶ τοῦ διαρθρωμένου σὲ δύο στάσεις καὶ μεμελισμένου σὲ δεῦτερο ἦχο «σερβικοῦ πολυελέου», τοῦ λεγομένου «τετραστίχου» —κατ' ἐπίδρασι, προφανῶς, ἐκ τῆς φερωνύμου δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἄνευ, ὅμως, οἰασθήποτε οὐσιαστικῆς σχέσεως μετ' αὐτοῦ—, ὡς καὶ περὶ τῶν ἀντιφώνων πρὸς τιμὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, Λόγον ἀγαθόν, σὲ ἦχο πρῶτο καὶ ἐτέρων πρὸς τιμὴν ὁσίων καὶ μαρτύρων, Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, σὲ ἦχο τέταρτο⁴³. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περισπουδάστων συνθέσεων, ἐνδεικτικῶν τῆς ἀκμαζούσης σερβικῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὁ πολυελεος Δούλοι, Κύριον καὶ τὰ ἀντίφωνα Λόγον ἀγαθόν παραδίδονται μόνον στὴν σλαβικὴ γλῶσσα· ἡ δευτέρα δὲ στάσις τοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ τὰ ἀντίφωνα Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, παραδίδονται διγλωσσα.

Ἐν συνεχείᾳ, καταχωρίζομε τίς χαρακτηριστικὰς ἀναγραφὰς τῶν μνημονευομένων συνθέσεων, ὡς ἀπαντοῦν στὸν κώδικα EBE 928:

- I. [Πολυελεος σερβικὸς λεγόμενος τετράστιχος, ποίημα ἱερομονάχου Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου· ἦχος δευτέρος Δούλοι, Κύριον]. (σερβιστί)
- II. [Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ (ἦχος) β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ]. (διγλωσσος)
- III. [ἦχος α' Λόγον ἀγαθόν]. (σερβιστί)
- IV. [ἦχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλούια. Μακάριος ἀνήρ]. (διγλωσσο)

Διὰ τῆς παρούσης ἀναφορᾶς ὀλοκληροῦται ἡ εἰκὼν τῶν κατὰ τὸν ἐσ' αἰῶνα ἀνθολογουμένων συνθέσεων πολυελέων· ἐπιγραμματικῶς δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμε διὰ τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως: κατὰ τὴν ἐξετασθεῖσα χρονικὴ περίοδο συνυπάρχουν ἀρμονικῶς παλαιᾶς καὶ νεώτερες δημιουργίαι, γεννήματα τόσο τῆς πολιτικῆς καὶ θεσσαλονικαίας, ὅσο καὶ τῆς κυπριακῆς ἢ σερβικῆς μουσικῆς παραδόσεως.

I. H, φφ. 36r-54v (cf H, φ. 55v, ὅπου ἡ ἴδια ρουμπρίκα σερβιστί, ὁ δὲ πρῶτος στίχος στίχος τοῦ πολυελέου ἑλληνιστί)

II. H, φφ. 56r-63v

III. H, φφ. 64r-67v

IV. H, φφ. 68r-74r

43. Ἀποδίδομε τὴν σύνθεσι τῶν δύο ἀνωτέρω ἀντιφώνων στὸν ἱερομόναχο Ἡσαΐα τὸν Σέρβο —παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ κώδιξ EBE 928 δὲν προσδιορίζει στὴν ἀρκτικὴ ἀναγραφὴ τὴν ταυτότητα τοῦ μελωρογοῦ των— ἐρειδόμενοι κυρίως στοὺς χαρακτηρισμοὺς ὠρισμένων στίχων ἐξ αὐτῶν. Σημειώνομε, ἐπὶ παραδείγματος, ὅτι στίχοι περιεχόμενοι στὰ φφ. 64r-v, 65r-v καὶ 66r-v ἐπιγράφονται: «τοῦ αὐτοῦ» —προσδιορισμὸς ὁ ὁποῖος παραπέμπει στὴν τελευταία σχετικὴ μνεῖα τοῦ φ. 63r: «τοῦ αὐτοῦ σέρβου», ἀλλὰ καὶ ἕτερος στίχος, κατακεχωρισμένος σὸ φ. 73r, φέρεται ῥητῶς ὡς μέλος: «Ἡσαΐου». [Διεξοδικωτέρα ἀναφορὰ βλ. στὶς οἰκείαι παραγράφους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

Δεύτερον δέ, ὅσον ἀφορᾷ στὰ ἀντίφωνα, ὑπὸ συνόλου τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ παρόντος αἰῶνος παραδίδεται ἡ, γνωστὴ ἤδη ἐκ τῆς προηγουμένης παραγράφου, ἐνότης τῶν ἐκεῖ μνημονευθέντων ἑξ ἀντιφώνων ἦτοι, ἀντίφωνα «ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτάς», ἕτερα ψαλλόμενα «τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς», ἄλλο ἀντίφωνον «εἰς ἀποστόλους, εἰς μάρτυρας, εἰς προφῆτας, εἰς ὁσίους καὶ εἰς ἱεράρχας», τὸ τοῦ Ἀνεώτου «καὶ ἐτέρων» ἀντίφωνον «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» καὶ τὸ τοῦ δομestikou Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ ἀντίφωνον «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν». Μόνη διαφορὰ, ἡ ὅποια πρέπει νὰ καταγραφῆ ἐδῶ, εἶναι ἡ —ἀντὶ τῶν ἀντιφώνων «εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους» τοῦ παρελθόντος αἰῶνος— ἀνθολόγησις κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα τῶν ἀντιφώνων «εἰς τοὺς βασιλεῖς», Ἐπακούσαι σου, Κύριος, κύρ Ἐένου τοῦ Κορώνη, τὰ ὅποια, ὅπως ἦδη ἐπεσημάνθη, κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα —καὶ σὲ μία πρωτογενῆ μορφή— ἐψάλλοντο πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου. Ἐπιπροσθέτως, μνημονεύομε ἰδιαιτέρως καὶ τὰ —ἀνθολογούμενα στὸν κώδικα Ἰβήρ. 974— «ἄσματικά ἀντίφωνα, ψαλλόμενα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην», πεποιημένα ὑπὸ τοῦ Χριστοφόρου Μυστάκωνος⁴⁴.

Μία κριτικὴ παρουσίασις τῶν ἐν λόγῳ, ἀπαντώντων στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ ἰε' αἰῶνος, συνθέσεων ἀντιφώνων ἐπιχειρεῖται διὰ τοῦ ἐπομένου πίνακος⁴⁵:

- I. Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τοὺς βασιλεῖς ἤχος α' τετράφωνος, ποίημα τοῦ Κορώνη, τοῦ μαῖστορος καὶ ἐτέρων τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος.

I. A, φφ. 109r-112v // Ἀντίφωνα εἰς τοὺς βασιλεῖς, ποίημα τοῦ Κορώνη τετράφωνον ἤχος α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος Γ, φφ. 98r-101r // Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς βασιλεῖς, τοῦ Κορώνη [ἤχος] τετράφωνος α' Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλοῦια. Ἐπακούσαι σου, Κύριος Ζ, φφ. 191r-194r // Ἀντίφωνα εἰς ἐπίσημους ἐορτάς ἤχος α' δίφωνος Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως E, φφ. 144v-148r

44. Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων, μόνον ὁ πρῶτος στίχος, Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἀνθολογεῖται στοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς (καὶ ἐπέκεινα, ἕως τοῦ ιη' αἰῶνος περίπου) καὶ δὴ ἐν κατακλείδι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου. Βλ. ἐνδεικτικῶς Ἰβήρ. 1120, φφ. 261r-262r: Ἄσματικόν, κυροῦ Μιστάκωνος [ἤχος] πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (τὸ αὐτὸ μέλος καταχωρίζεται στὸν κώδικα EBE 2401, φφ. 120v-121r, ἐν κατακλείδι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ: Ποίημα Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος, ἄσματικόν τὸ λαίτογιον [sic: διαβ. λεγόμενον] δίχορον [ἤχος] πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Στὸν κώδικα, ἐπίσης, EBE 2406, ἀνθολογεῖται ἐκ τοῦ φ. 458r καὶ ἐξῆς, ἐκτὸς τῆς ἐνότητος πολυελέων-ἀντιφώνων: Ἀντίφωνον ὡδὴ α', ποίημα τοῦ Μυστάκωνος ἤχος πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ).

45. Γιὰ τὴν σύνταξιν τοῦ πίνακος ἐλήφθησαν καὶ ἐδῶ ὑπ' ὄψιν τὰ λεπτομερῶς μνημονευθέντα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 35, ἐννέα χειρόγραφα.

- II. "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ὁ δομέστικος [ἤχος] α' Λόγον ἀγαθόν.
- III. Ἀντίφωνον ἕτερον ψαλλόμενον τῇ μεγάλῃ Ἀπόκρῳ καὶ τῇ Τυρινῇ τοῦ Γλυκέος ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.
- IV. "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἱεράρχας, εἰς ὁσίους, εἰς μάρτυρας, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἡ ἀρχὴ θεσσαλονικαία ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον.

II. A, φφ. 112v-116v // Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὰς ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ εἰς τὰς δεσποτικὰς ἐορτάς ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] α' Λόγον ἀγαθόν B, φφ. 353r-360r // Ἀντίφωνα, ἦτοι ἀλλάγματα, ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτάς, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Δ, φφ. 150r-158r // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, ποίημα τοῦ δομεστικού κυρ Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν E, φφ. 148r-151r // Ἀντίφωνα, ἦτοι ἀλλάγματα, ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτάς, ποιήματα δὲ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Z, φφ. 108v-118r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῶν ἀντιφώνων - ψαλλόμενα, ἦτοι ἀλλάγματα, εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτάς, ποίημα δὲ διαφόρων ποιητῶν ὁ δομέστικος ἀπὸ χοροῦ ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Z, φφ. 184v-191r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Θ, φφ. 136r-139v

III. A, φφ. 116v-119v (cfr A, φφ. 119v-123r: Τὰ αὐτὰ ἀντίφωνα, πλὴν ἀντίβηλον θεσσαλονικαίων [ἤχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος) // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρῳ καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς καὶ εἰς ὁσίους ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος B, φφ. 360r-366r // "Ἐτερος ψαλμὸς ψάλλεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρῳ καὶ τῆς Τυρινῆς ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Γ, φφ. 101r-104r // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον καὶ αὐτὸ ὅπου βούλει [ἤχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Δ, φφ. 158r-162r // Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου [ἤχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος E, φφ. 151r-153v // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος τρίτος τοῦ Γλυκέος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Z, φφ. 118r-123r // "Ἐτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος τρίτος τοῦ Γλυκέος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Z, φφ. 194r-199v // "Ἐτερα ἀντίφωνα ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ψάλλεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου καὶ τῆς Ἀποκρέα (sic) H, φ. 165v // Ἀντίφωνα μετὰ τὸν πολυέλεον, ψαλλόμενα εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Θ, φφ. 139v-142r

IV. A, φφ. 123r-130v // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἀποστόλους, εἰς μάρτυρας, εἰς προφήτας, εἰς ὁσίους καὶ εἰς ἱεράρχας ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦα B, φφ. 366r-377r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους, μέλος θεσσαλονικὸν (sic) ἤχος δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον Γ, φφ. 91r-98r // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς διαφόρους ἁγίους, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦα Δ, φφ. 162r-164v // Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους καὶ εἰς πάντας ἁγίους, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον E, φφ. 153v-164r // Ἀντίφωνον ψαλλόμενον

V. "Ετερον αντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποιηθὲν παρὰ τοῦ δομεστικού κυρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον⁴⁶.

VI. Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ τοῦ κυρ Μιχαήλ τοῦ Ἀνεώτου τὸ πρότερον ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε.

εἰς ἱεράρχην, ὁσίους καὶ μάρτυρας, ποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνήρ Σ, φφ. 123r-130v // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἢ ἀρχὴ θεσσαλονικαία ἤχος δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον ἀλληλοῦια Ζ, φφ. 179r-184v // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους καὶ μάρτυρας ἢ ἀρχὴ θεσσαλονικαία ὁ δομεστικός [ἤχος] δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον Η, φφ. 160r-165r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας, εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ὁσίους, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὸν Τίμιον Πρόδρομον, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος δ' ὁ δομεστικός ἀπ' ἐξω Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον Θ, φφ. 142r-145v.

V. Α, φφ. 131r-132r // "Ετερον αντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Β, φφ. 377r-379v // Ἔτερα ἀντίφωνα, ἤτοι ἀλλάγματα ἁσματικά, εἰς τὸν μέγαν καὶ θαυματουργὸν Ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ ἐν ταῖς Χώναις, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Σύναξιν τῶν ἀρχαγγέλων, ποιήματα τοῦ δομεστικού καὶ λαμπαδαρίου κυρίου Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Δ, φφ. 145v-148r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τὰ Φῶτα, ποιηθὲν παρὰ τοῦ δομεστικού κυρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Σ, φφ. 130v-133r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποιηθέντα δὲ παρὰ τοῦ δομεστικού κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων ποιητῶν ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Ζ, φφ. 199v-202r

VI. Α, φφ. 138r-143r // "Ετερον αντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνεώτου καὶ ἐτέρων εἰ βούλει ψάλλε καὶ εἰς τὰ Φῶτα καὶ εἰς τὴν Ἀνάληψιν μετὰ τῶν ἐκείσε στίχων [ἤχος] βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Β, φφ. 379v-388r // "Ετερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν [...] ὁ δομεστικός τοῦ πρώτου χοροῦ ἀπ' ἐξω [ἤχος] βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Δ, φφ. 164v-169v // "Ετερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Σ, φφ. 133r-138r // Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, τοῦ Ἀνανεώτου ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Θ, φφ. 147v-150r

46. Μία ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος παραλλαγή τῶν παρόντων ἀντιφώνων καταγράφεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2401, φφ. 145v-147v κατ' αὐτὴν, διαφοροποιεῖται τόσο ὁ χρησιμοποιοῦμενος ψαλμὸς ὅσο καὶ ἡ ἐν γένει μελικὴ αὐτοῦ ἐπένδυσις, ἐνῶ παραμένουν ὡς ἔχουν τὰ ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικά δοξολογικά κείμενα:

Ἀντίφωνα ψαλλόμενα τῇ ὁγδόῃ τοῦ Νοεμβρίου εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, μέλος τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου.

VII. Ἀντίφωνα ἄσματικά φαλλόμενα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἤχος πλ. δ', ᾠδὴ α', ποίημα τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

1.3 Ἰς' αἰών

Ὁ ἰς' αἰών ἔχει λίαν εὐστόχως χαρακτηρισθῆ ὡς «ἐποχὴ πού παρουσιάζει πραγματικὴ κάμψη καὶ στασιμότητα, σὲ σχέσηη πρὸς τὴ μεγάλη βυζαντινὴ παράδοση»⁴⁷, ἀλλὰ ταυτοχρόνως καὶ ὡς περίοδος ἡ ὁποία «προσφέρθηκε γιὰ πολλές ἰδιοτυπίες, λόγω τῶν διαφορετικῶν πολιτικῶν καταστάσεων πού κατὰ τόπους εὐνοοῦσαν ποικίλη ἐξέλιξη τῶν μουσικῶν πραγμάτων με ἐγχώριες ἐπιμειξίες ἢ ἄλλες ἀναζητήσεις»⁴⁸.

Ἦδη ἀνωτέρω διελάβομεν ἐν μέρει περὶ τῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα συμπορεύσεως μελῶν καθ' αὐτὸ βυζαντινῶν πρὸς νεώτερα, καινοφανῆ καὶ ἐν πολλοῖς ἰδιότυπα, δημιουργήματα, προϊόντα Κυπρίων ἢ Σέρβων μελωργῶν. Τοῦτο τὸ φαινόμενο κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν παρόντα αἰῶνα⁴⁹, ὅπου σχε-

VII. E, φφ. 246r-259v

47. Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 28.

48. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο», ὁ.π., σ. 438.

49. Γενικῶς πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι καθ' ἕνα τὸν ἰς' αἰῶνα ἰδιαιτέρα ἀνθησις τῆς φαιλικῆς τέχνης, ὡς καὶ ξεχωριστὴ μουσικὴ δραστηριότης ἐν γένει, συντελεῖται στὶς περιοχὰς τῆς Σερβίας καὶ Μολδαβίας, με ἐπίκεντρο κυρίως τὴν μονὴ τῆς Πούτνας, ὅπου καὶ διαμορφοῦται λαμπρὰ μουσικὴ παράδοσις με ὕψος, βεβαίως, ἐπιτόπιο. Γιὰ περισσότερα, ὁ ἐνδιαφερόμενος παραπέμπεται –ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ὑποσημειώσει 41 μνημονευθεισῶν μελετῶν– στὰ ἐπόμενα σχετικὰ ἄρθρα τοῦ Dimitri E. Conomos: «The monastery of Putna and the musical tradition of Moldavia in the sixteenth century», *DOP* 36 (1982), pp. 15-28 (= *Music in Medieval Moldavia: 16th century [Collected articles by A.E. Pennington]*, *ibid.*, pp. 222-267). «Slavonic church music in the Balkans and Moldavia», *International conference on Slav. Cultures and the Balkans*, Varna 1975, pp. 41-62. «The penetration of byzantine chant into Moldavia», *International Congress of Slavic Studies*, Ankara 1979, pp. 45-70, ὅπου καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

[Νὰ ἐπισημειωθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι πανομοιότυπα μουσικῶν κωδικῶν τῆς μονῆς Πούτνας ἐκυκλοφορήθησαν ἀπὸ μουσικὸ ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Βουκουρεστίου, τῆ ἐπιμελεῖα τῶν Ρουμάνων μουσικολόγων Gheorghe Ciobanu, Marin Ionescu καὶ Titus Moisescu: βλ. ἐνδεικτικῶς: «Școala muzicală de la Putna». *Manuscrisul nr. 56/544/576 I de la mănăstirea Putna. "Antologhion"* (Izvoare ale muzicii românești. Vol. III. Documenta), București (editura muzicală) 1980 (ὅπου, στὸ κατακεχωρισμένο στίς σσ. 5-65 δίγλωσσο –ρούμανιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ παρατιθέμενο– εἰσαγωγικὸ σημείωμα, εὐρίσκει ὁ ἐνδιαφερόμενος πλούσια περαιτέρω βιβλιογραφία) καὶ «Școala muzicală de la Putna». *Manuscrisul nr. I-26/ Iași. "Antologhion" din biblioteca centrală universitară "Mihai Eminescu"* – Iași (Izvoare ale muzicii românești. Vol. IV. Documenta), București (editura muzicală) 1981. Πρβλ. καὶ τὴν ὑπὸ τὴν ἐπιμελεῖα τοῦ Titus Moisescu ἐκδοσι: *Macarie Ieromonahul, Opere I. Theoriticon*, București 1976].

τικῶς πρὸς τὴν ἤδη διαμεμορφωμένη βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοσι παρατηρεῖται μία τάσις συντηρήσεως, μία «στερεότυπος ἐπανάληψις τοῦ βυζαντινοῦ μέλους καὶ διάδοσις αὐτοῦ ἐξ ἀντιγραφῆς παλαιῶν κωδίκων»⁵⁰, ἐνῶ παραλλήλως ἐκ τῶν προμνημονευθέντων περιφερειακῶν μουσικῶν κέντρων –στὰ ὁποῖα πρέπει πλέον νὰ προστεθῇ καὶ ἡ νῆσος Κρήτη– ἐκπηγάζουσι συνεχῶς πρωτότυπες μελικές δημιουργίες με ἐπιτόπιο ὕφος.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις ἀποτυποῦται σαφέστατα στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς⁵¹, ὅπου –ὅπως καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐπιθέτων πινάκων– προκειμένου, ἀφ' ἐνός, περὶ συνθέσεων πολυελέων, ἀνθολογοῦνται κυρίως οἱ πρῶτες στάσεις τῶν δύο μεγάλων συνθέσεων τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ, ὁ πολυελεος «κυρίου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη καὶ λαμπαδαρίου», ὡς καὶ «ἡ καλοφωνία» τοῦ πολυελέου :

- I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ, ψαλλομένου ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ· ἀρχεται ὁ δομέστικος ἀπ' ἐξω εἰς ἤχον α' Δουλοῖ, Κύριον.
- II. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ προσαγορευομένου τοῦ Λατρινοῦ, ποιηθεὶς παρὰ διαφορῶν ποιητῶν ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον.
- III. Ἰδοῦ γίνεται καὶ καλοφωνία· ποίημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη ἤχος α' Στόμα ἔχουσι.

I. A, φφ. 25r-39v

II. A, φφ. 77r-93r

III. A, φφ. 39v-47r

Βεβαίως, ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερα στίς συνθέσεις πολυελέων-ἀντιφώνων, τὰ μόνον ὁμοειδῆ ποιήματα Σέρβων μελουργῶν, τὰ πρὸς τὸ παρὸν τούλάχιστον γνωστά, εἶναι τὰ ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθέντα ἔργα τοῦ ἱερομονάχου Ἡσαίου, τὰ ὁποῖα –σχετικῶς πρὸς τὴν γενικώτερα ἀκμὴ τῆς τέχνης στὴν περιοχὴ– δυνάμεθα νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι «πρωίμως» ἐξεδηλώθησαν.

50. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 130.

51. Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν σχετικῶν μουσικῶν κωδίκων τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου, προεκρίθησαν ἐδῶ –γιὰ μίαν ἀδρὰ σκιαγράφει τῶν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ἀνθολογομένων συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων– τὰ ἐξῆς συγκεκριμένως χειρόγραφα: *Σηρ.* 273 [= A], γεγραμμένο περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' αἰῶνος ὑπὸ ἀδῆλου κωδικογράφου (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 31-34), *Λεμ.* 240 [= B], ὑπὸ ἀδῆλου, ὡσαύτως, κωδικογράφου –φορέως τῆς κυπριακῆς ἐν γενεῖ μουσικῆς παραδόσεως– γεγραμμένο περὶ τὰ ἔτη 1550-1600 (βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 42-44), *Ίβηρ.* 1280 [= Γ'], τῶν μέσων τοῦ 15' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'* [ἀνέκδοτο· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]), *ΕΒΕ* 963 [= Δ], περὶ τὸ 15' αἰῶνος γεγραμμένο –στὸ ὁποῖο ἐνδιαφερόντως περιέχονται ἀμιγῶς «κρητικὰ» μελουργήματα– καὶ *Κουτλ.* 448 [= Ε], αὐτόγραφο τοῦ Κρητὸς μελουργοῦ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15' με ἀρχῆς τοῦ 16' αἰῶνος γεγραμμένο (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 323-330).

IV. Πολυέλεος· ποίημα κυρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη καὶ λαμπαδαρίου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Προκειμένου, ἀφ' ἐτέρου, περὶ συνθέσεων ἀντιφώνων, ἀνθολογεῖται ἡ γνωστὴ μὲν ἐκ τῶν παρελθόντων αἰώνων ἐνότης ἀντιφώνων, περικεκομμένη, ὅμως, κατὰ τὸ ἤμισυ. Κατὰ κύριο λόγο ἀπαντοῦν στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς τὰ «ψαλλόμενα τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυροφάγου» ἀντίφωνα, τὰ ποιήματα τοῦ Νικηφόρου Ἡθικοῦ «εἰς τοὺς φωτοειδεῖς καὶ θείους Ἀσωμάτους, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν», ὡς καὶ τὰ ἀντίφωνα «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ»:

- I. Ἀντίφωνα ψαλλόμενα τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυροφάγου, ποίημα διαφόρων ποιητῶν· ἤχος τρίτος Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν.
- II. Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς φωτοειδεῖς καὶ θείους Ἀσωμάτους, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ· ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.
- III. Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ, ποίημα κύρ Γρηγορίου τοῦ Ἀλυάτου· ἤχος βαρὺς Τὴν ἡμέραν· ἀλληλοῦια. Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου.

Γέννημα καὶ ἐφεύρημα, τρόπον τινά, τῆς ἰδίας χρονικῆς περιόδου ἀποτελεῖ ἐπίσης μία ἐντελῶς πρωτότυπος περίπτωσης, «κατασκευάσμα» ἰδιότυπο – τολμοῦμε νὰ εἰποῦμε ῥηξικέλευθο – γιὰ τοῦτο καὶ ἰδιαιτέρως ἀξιωματικόν. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῆς μίξεως στίχων ἐκ τῶν κυριωτέρων καὶ πλέον διαδεδομένων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων – ἦτοι τοῦ Λατρινοῦ, τοῦ Κουκουμά, ὡς καὶ, ἐνίοτε, τοῦ πολυελέου τοῦ λαμπαδαρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη⁵² – καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν «δημιουργίας» μιᾶς ὅλως ἰδιαιτέρας καὶ αὐτονόμου συνθέσεως. Πρὸς ἐρμηνεῖα τοῦ φαινομένου δυνάμεθα, ἐνδεχομένως, νὰ εἰκάσωμε ὅτι ἡ πολλαχού ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα – ὡς ἀντιπροσωπευτικῆ τῆς ἐν

IV. Α, φφ. 61r-71r

I. Α, φφ. 93r-96v

II. Α, φφ. 47r-50v

III. Α, φφ. 50v-54v

---

52. Βλ. συγκεκριμένως στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1280 [Γ], φφ. 40r-89v, ὅπου στὴν ἐν λόγω σύνθεσι «τοῦ ἐπονομαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμά» πολυελέου, προστίθενται καὶ στίχοι ἐκ τοῦ πολυελέου Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη:

Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις· ἀρχὴ λατρινόν· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

λόγω χρονικής περιόδου— τάσις «συντηρητισμοῦ», διαδόσεως καὶ διασώσεως, δηλονότι, τῆς ἤδη διαμεμορφωμένης μουσικῆς παραδόσεως τῶν βυζαντινῶν χρόνων, παρώθησε τὸν εὐφάνταστο νοῦ τῶν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα μυστῶν τῆς ψαλτικῆς τέχνης νὰ «κωδικοποιήσουν» τίς σημαντικώτερες βυζαντινῆς συνθέσεις πολυελέων, τεχνουργῶντας ἐν ταυτῷ μίαν οἰοῦναι καινοφανῆ, ἀνεξάρτητον, εὐσύνοπτον καὶ ἀναμφιβόλως παραδοσιακὴ σύνθεσι, ἡ ὁποία κατὰ κύριο λόγο ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀναγραφή :

*Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ πανγλυκυτάτου πολυελέου τοῦ ἐπονθήμαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ, ψαλλόμενος ἐν πάσαις ταῖς Καθολικαῖς Ἐκκλησίαις· λατρινόν· [ἤχος] α' Δούλοι, Κύριον*⁵³.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δὲν πρέπει νὰ δημιουργηθῆ ἐσφαλμένη ἐντύπωσις περὶ μουσικῆς «στειρότητος» τῶν κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀναφανέντων μελοποιῶν ὡς καὶ ἐν προομίῳ τῆς παρούσης παραγράφου ἐπεσημάνθη σχετικῶς, ταυτοχρόνως πρὸς τὴν «συντηρητικὴ διατήρησι» τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων, τὴν παρατηρουμένη στὸ κυρίως τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ τέχνη ἀνθεῖ καὶ εὐδοκίμως ἀκμάζει σὲ περιφερειακὰ μουσικὰ κέντρα, ὅπου νέοι, καθ' ὅλα ἐξέχοντες, μελουργοὶ φιλοπονοῦν περισπούδαστες ὄντως μουσικῆς συνθέσεις, συνεχίζοντας ἐπαξίως τὴν προγενεστέρα παράδοσι. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε δύο συνθέσεις, κατακεχωρισμένες στὸν —κυπριακὴ μουσικὴ παράδοσι ἐν γένει ἀπηχοῦντα— κώδικα Λειμ. 240· τὸν πολυέλεο Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, *ποίημα κυρ Νικολάου τοῦ Πετροπούλου*—διὰ τοῦ ὁποίου φανεροῦται καὶ ἕτερος, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μνημονευθέντος Ἀνδρέου Στελλῶν, Κύπριος μελουργὸς πολυελέων—ὡς καὶ τὸν γνωστὸ πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ, *«συντομευθέντα, ὅμως, καὶ καλλωπισθέντα καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων»*—διὰ τοῦ ὁποίου λίαν ἐνδιαφέροντως προδίδονται προϊούσες τάσεις ἀφ' ἐνὸς μὲν *«καλλωπισμοῦ»*⁵⁴—ἤτοι διασκευῆς, τρόπον τινά—, ἀφ' ἑτέρου δὲ *«συντμήσεως»*⁵⁵ τῶν ὑφισταμένων

53. Βλ. Κουτλ. 436, φφ. 65γ-86γ. Πρβλ. καὶ τοὺς κώδικες Σμ. Πέτρ. 1, φφ. 64ν-85ν. Κουτλ. 459, φ. ξη' κ.ε. Λειμ. 273, φφ. 45γ-56ν. [Διεξοδικωτέρα περὶ τοῦ θέματος ἀναφορὰ βλ. στὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

54. Γιὰ περαιτέρω σχολιασμό τοῦ ἔρου *«καλλωπισμός»* βλ. προχείρως Gregorios Th. Stathis, «An analysis of the sticheron *Τὸν ἥλιον κρύψαντα* by Germanos, Bishop of New Patras [The Old "Synoptic" and the New "Analytical" Method of Byzantine Notation]», *SEC IV* (1979), pp. 177-227 (= Γρ. Θ. Στάθη, «Ἀνάλυσις τοῦ στιχηροῦ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν "*Τὸν ἥλιον κρύψαντα*". [Ἡ Παλαιὰ "Συνοπτικὴ" καὶ ἡ Νέα "Ἀναλυτικὴ" Μέθοδος τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας], «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 534-587). Πρβλ. ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», ὁ.π.

55. Περὶ τῶν *«συντμήσεων»* βλ. ἐιδικώτερα Gregorios Stathis, «The "abridgements" of byzantine and postbyzantine compositions», *CIMAGL* 44 (1983), pp. 16-38 (= Γρ. Θ. Στάθη,

μελωδιῶν, πρὸς ἀρμονικωτέρα προσαρμογὴ τούτων στὰ λατρευτικὰ ἤθη τῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς ὡς καὶ τῆς ἐκασταχοῦ περιοχῆς:

I. Πολυέλεος ὁ λεγόμενος Κουκουμᾶς, ἔχων ἀλλάγματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων, συντομευθεὶς καὶ καλλωπισθεὶς, καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον.

II. [Πολυέλεος], ποίημα κῦρ Νικολάου τοῦ Πετροπούλου ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Ἐκεῖ, ὅμως, ὅπου ἡ ἄνθησις τῆς τέχνης καταγράφεται μὲ τὸν πλέον ἐκδηλο τρόπο εἶναι ἡ νῆσος Κρήτη⁵⁶ ἡ δραστηριότης τῶν Κρητῶν μελουργῶν

I. B, φφ. 51r-59r

II. B, φφ. 59r-61v

«Οἱ "συντμήσεις" βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 588-612). Πρβλ. καί: Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου, Ὁ Θεόδουλος μοναχὸς καὶ τὸ ἔργο τῶν συντμήσεων, Ἀθήνα 2003.

56. Γενικῶς περὶ τῆς μουσικῆς παραδόσεως τῆς νήσου Κρήτης βλ. Σπυρ. Ν. Ἀβούρη, «Κρητικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ», λήμμα στὴν ΘΗΕ, τόμος 7ος, Ἀθήνα 1965, σσ. 1030-1031. Γεωργίου Ἀμαργιανᾶκη, «Κρητικὴ βυζαντινὴ καὶ παραδοσιακὴ μουσικὴ», Κρήτη: Ἱστορία καὶ Πολιτισμὸς, τόμος Β', Ἡράκλειο Κρήτης 1988, σσ. 319-332. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, Ἡ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία, Κρήτη 1990. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία, Ἀθήνα 1990 [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Θησαυρίσματα 20 (1990), σσ. 9-169]. Πρβλ. καί: Παναγιώτου Γριτζᾶνη, «Περὶ τῆς ἐν Ζακύνθῳ τετραφώνου μουσικῆς, τῆς κατὰ παράδοσιν καλουμένης κρητικῆς», *Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ*. Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα ἐκδοδόμενον κατὰ μῆνα, ἔτος ΙΑ', ἀριθ. 11, ἐν Ἀθήναις, ἐν μηνί Νοεμβρίῳ 1867, σσ. 502-508. Κ. Ν. Σάθα, Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν βυζαντινῶν, ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὸ κρητικὸν θέατρον, ἐν Βενετίᾳ 1878 [= Ἀθήνα MCMXCIV]. Ἄ. Παπαδημητρίου, «Περὶ τῆς ἐν Ἐπτανήσῳ ἰδιοβύθμου βυζαντινῆς μουσικῆς, τῆς καλουμένης κρητικῆς», εἰς: Anast. C. Orlandos (compte-rendu), *IIIème Congrès International des Études Byzantines* (Athènes 1930), Athènes 1932, σσ. 268-269. Γεωργίου Ἰ. Χατζιδάκι, *Κρητικὴ μουσικὴ. Ἱστορία, μουσικὰ συστήματα, τραγούδια καὶ χοροί*, Ἀθήνα 1958. Εἰδικώτερα περὶ συγκεκριμένων Κρητῶν ἐκπροσώπων τῆς ψαλτικῆς τέχνης βλ. Miloš M. Velimirović, «Two composers of byzantine music: John Vatzatzes and John Laskaris», *Aspects of Medieval and Renaissance Music. A Birthday offering to Gustave Reese*, New York 1966, pp. 818-831. Christos J. Bentas, «The treatise on music by John Laskaris», *SEC II* (1971), pp. 21-27. Μ. Manoussakak, «Recherches sur la vie de Jean Plousiadénos (Joseph de Méthone) (1429?-1500)», *Revue des Études Byzantines* XVII (1959), pp. 28-51. Τοῦ αὐτοῦ, «Βενετικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης τοῦ 14ου-16ου αἰῶνος (Πρωτοπαπάδες καὶ Πρωτοψάλται Χάνδακος)», *ΔΙΕΕ* 15 (1961), σσ. 149-233. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀνέκδοτοι στίχοι καὶ νέος αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδηνοῦ», *Ἀθηνᾶ* 68 (1965), σσ. 49-72. Diane Touliatos, «Ioannes Plousiadenos: The man, his music, and his musical treatise», *Θησαυρίσματα* 28 (1998), σσ. 79-91. Κ. Δ. Μέρτζιου, «Χειρόγραφον ἐκ Χάνδακος Κρήτης τοῦ ἔτους 1624», *Κρητικὰ Χρονικά* ζ' (1952), σσ. 271-273. Θεοχάρη Ε. Δετοράκη, «Κρήτες μεταβυζαντινοί

—σπουδαίων, ἐν πολλοῖς, μουσικῶν φυσιογνωμιῶν— διαφαίνεται ἤδη ἐκ τῶν τελῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, εὐκλεῶς δὲ ἐκτείνεται ἕως τὸ α' ἡμισυ τοῦ 13' αἰῶνος.

Τὰ (ἐν προκειμένῳ ἐξεταζόμενα ἰδιαιτέρως) σχετικὰ δείγματα συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων, ἀνθολογούμενα στοὺς διασφύζοντες τὴν κρητικὴ μουσικὴ παράδοσι ἰδιομόρφους κώδικες, εἶναι ὡσαύτως λαμπρὰ καὶ ἐν πολλοῖς ἰδιότυπα, μὲ ὕφος ἐπιτόπιο καὶ ἔντονον τὴν σφραγίδα μιᾶς ἀξιοσημειώτου προσωπικῆς δημιουργίας. Διακρίνονται σαφῶς οἱ πέντε συνολικῶς συνθέσεις πολυελέων-ἀντιφώνων τῶν περιβοήτων —υἱοῦ καὶ πατρός— Ἐπισκοποπούλων, Βενεδίχτου καὶ Ἀντωνίου, οἱ ὁποῖες διέπονται ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες —ἀντιφατικές φαινομενικῶς— ἀρχές· ἀφ' ἐνός μὲν τὸν σεβασμὸ πρὸς τὴν διαμεμορφωμένη παράδοσι, ἢ ὅποια συνιστᾷ ἀναντιρρήτως καὶ τὴν πηγὴ ἐμπνεύσεως τῶν ἐν λόγῳ μελουργῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐκ παραλλήλου χρῆσι τῆς αὐτῆς παραδόσεως ὡς στερεᾶς βάσεως καὶ ἐφαλτηρίου, τρόπον τινά, πρὸς περαιτέρω μελικὲς ἀναζητήσεις, ἐνδεχομένως ἐπηρεασμένες ἐκ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς περιοχῆς καὶ ὀπωσδήποτε μεμιγμένες διὰ λοιπῶν ἐγχωρίων, ἐξωεκκλησιαστικῶν ἐνίοτε, μουσικῶν τάσεων.

Συγκεκριμένως, Βενεδίχτος ὁ Ἐπισκοπόπουλος —«μμιούμενος τὸ μέλος τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ καὶ Λατρινοῦ» πολυελέου— συνέθεσε δύο ἀνάλογα ποιήματα, *Δοῦλοι, Κύριον καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*, ὡς καὶ ἰσάριθμες ἐκλογές, πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, *Λόγον ἀγαθόν, καὶ «εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος*· μὲ περιωρισμένη μελουργικὴ δραστηριότητα ἐπὶ ὁμοειδῶν ποιημάτων ἐμφανίζεται ὁ

ὑμνογράφου, Ἀριάδνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης 1 (1983), σσ. 236-271. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, *Φραγκίσκος Λεονταρίτης, Κρητικὸς μουσικοσυνθέτης τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*, Βενετία 1990. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Φραγκίσκος Λιονταρίτης, Κρητικὸς μουσουργὸς τοῦ 16ου αἰῶνα», *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 58 (1983), σσ. 514-519. Τοῦ αὐτοῦ, «Μαρτυρίες γιὰ τὸν Κρητικὸ μουσικοσυνθέτη Φραγκίσκο Λεονταρίτη καὶ γιὰ τὴ μουσικὴ στὴν Κρήτη τοῦς δύο τελευταῖους αἰῶνες τῆς βενετοκρατίας», *Κρητικά Χρονικά Κς'* (1986), σσ. 192-245]. Εἰρήνης Βλαχάκη, «Ὁ μουσικὸς Κοσμᾶς Βαράνης μοναχὸς Ἀγκαραθίτης», *Ἄνθη Χαρίτων. Μελετήματα ἑόρτια συγγραφέντα ὑπὸ τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας ἐπὶ τῇ πεντακοσιετηρίδι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑλληνορθόδοξου Κοινότητος Βενετίας*, ἔτι δὲ ἐπὶ τῇ τεσσαρακονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ τυπωθέντα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ διορθώσεως ὑπὸ Ἰ. Νικολάου Παναγιωτάκη, Ἐνετίησιν, α' λή' [1998], σσ. 77-82. Πρβλ., τέλος, Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 27-30, ὡς καὶ τὶς ἐν κατακλείδι τῆς ὑποσημ. 35 μνημονευθεῖσες μελέτες. Προσφάτως ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθιση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], ὅπου ἐνδελεχῶς τε καὶ διεξοδικῶς μελετᾶται τὸ ὅλο θέμα.

πατὴρ αὐτοῦ Ἀντωνίος, τοῦ ὁποίου γνωρίζομε μία μόνον σύνθεσι ἀντιφώνου, Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἧχον πρῶτον τετράφωνον.

Ἴδου καὶ ἀπλοῦς πίναξ, ὅπου ἐμφαίνονται λεπτομερῶς οἱ ὡς ἄνω μνημονευθεῖσαι συνθέσεις, ὡς ἀνθολογοῦνται σὲ δύο χαρακτηριστικὰ χειρόγραφα –Κουτλ. 448 καὶ ΕΒΕ 963– διασφύζοντα τὴν κρητικὴ μουσικὴ παράδοσι :

- I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου, τοῦ νῦν παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ποιηθέντος μιμημένου (sic) τοῦ μέλους τοῦ λεγομένου Κο[υ]κουμᾶ καὶ Λατρινουῦ ἧχος α' Δουλοι, Κύριον.
- II. Εἶτα ἄρχεται ὁ δεῦτερος χορὸς τοῦ δευτέρου φαλμοῦ κατὰ τὴν τάξιν [ἧχος] β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Ἀρχὴ τοῦ τρίτου φαλμοῦ τοῦ πολυελέου, φαλλομένου ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις τῶν τε δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ παντὸς ἄλλου ἑορταζομένου ἀγίου εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος ὡς παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου [ἧχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.
- IV. Κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου [ἧχος] α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια.
- V. Πόνος κύρ Ἀντωνίου καὶ μέλος· α' ψάλτου [ἧχος] κύριος πρῶτος δ'φωνος Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια.

1.4 IZ' αἰῶν

Ἡ μουσικὴ παράδοσις καὶ ἡ «καινοφανής» ἐν γένει μελικὴ δημιουργία, ἡ κατὰ τὸν παρελθόντα 15' αἰῶνα καταγραφείσα, ἐπιβιώνει ἕως τὰ μέσα περίπου τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ὡς ἐκ τούτου, στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος⁵⁷ ἀπαντοῦν ἀκόμη συνθέσεις οἱ ὁποῖες κατ' ἐξοχὴν ἐχαρακτήριζαν

I. Δ, φφ. 105r-126r

II. Δ, φφ. 126v-136r

III. Δ, φφ. 146r-148v

IV. Ε, φφ. 34r-35r

V. Ε, φφ. 39v-43r

57. Γενικῶς νὰ σημειωθῆ ὅτι γιὰ τὴν παρουσίαν τῶν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων ἐλήφθησαν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν οἱ ἀκόλουθοι μουσικοὶ κώδικες: Ἰβήρ. 1298 [= A], τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'* [ἀνέκδοτο· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]), Φιλ. 137 [= B], τῶν ἀρχῶν, ὡσαύτως, τοῦ 15' αἰῶνος, ὅπου καὶ καταγραφὴ κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως ἐν γένει (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 524-533), Λεμ. 274 [= Γ], ὑπὸ ἀδῆλων κωδικογράφων γεγραμμένος περὶ τὸ ἔτος 1600 (βλ. Μ. Χατζηγακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 51-52), Ἰβήρ. 1250 [= Δ], ὁ περὶ τὸ 1670 σπουδαίωτατος αὐτόγραφος κώδιξ Μπαλασιῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος (βλ. Γρ. Θ.

τόν ιε' αἰῶνα· ἀναφέρονται χαρακτηριστικῶς ὁ «πάνυ γλυκύτατος» πολυέλεος, ὁ «ἐπονομαζόμενος Λατρινός καὶ Κουκουμᾶς»⁵⁸, ὡς καὶ οἱ δύο ἐπόμενες συνθέσεις ἀδήλων μελουργῶν ἀπὸ τὴν Κρήτη –ὅπου ἡ παραγωγή πρωτοτύπων μελουργημάτων δὲν ἐξέλιπε–, διὰ τῶν ὁποίων, συμφώνως πρὸς τὴν χαρακτηριστικὴ ἀρκτική ἀναγραφή αὐτῶν, διασφύζεται λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐγχώριος ἄσματικὴ πρᾶξις, «καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων». Ἐπιπροσθέτως, μνημονεύομε ἐδῶ καὶ τὸν ἀναμφιβόλως σπουδαιότατο «ἄσματικὸν πολυέλεον, κύρ Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου» –ἐτέρου ἐπιφανοῦς Κρητὸς μελουργῶ τῆς ἰδίας περιόδου– μὲ εὐρυτάτη ἐπιβολὴ ἐξωψαλμικῶν δοξολογικῶν κειμένων ἐν τέλει ἐκάστου στίχου αὐτοῦ:

- I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου, καθὼς ψάλλονται παρὰ τῶν νέων [ἦχος] α' Δούλοι, Κύριον.
- II. Ὁ πολυέλεος ὁ ἐκκλησιαστικὸς, ψαλλόμενος (sic) καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων [ἦχος] α' Δούλοι, Κύριον.
- III. Πολυέλεος ἄσματικὸς, ποίημα κύρ Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι.

Κατὰ τὶς ἀρχές, ἐπίσης, τοῦ αἰῶνος παραδίδονται καὶ οἱ ἀκόλουθες ἀπαξ ἀνθολογούμενες συνθέσεις τοῦ Μυτιληναίου ἱερομονάχου Ἰωάσαφ, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἐνὸς μὲν συνθέτει «ὀργανικόν» πολυέλεο σὲ ἦχο τέταρτο –κατὰ προσαρμογὴν, μάλιστα, σὲ μέλος ὁμοήχου τινὸς δοξολογίας–, ἀφ' ἐτέρου δὲ καταγράφει, στὸν –μεμελισμένο σὲ ἦχο δεύτερο– «κοινόν» πολυέλεο, ἀγιορειτικὴ ἄσματικὴ πρᾶξις:

- I. B, φφ. 78v-90v
- II. B, φφ. 93r-96r
- III. EBE 963, φφ. 136r-145v

Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ', ὁ.π.*, Ἰβήρ. 993 [= E], ἰδιόγραφος τοῦ ἱερομονάχου Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας, «συμφοιτητοῦ» τοῦ Μπαλασίου, περὶ τὰ μέσα τοῦ ιε' αἰῶνος χρονολογούμενος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 869-888), Ἰβήρ. 970 [= Σ], αὐτόγραφος, ὡσαύτως, τοῦ δομestίκου τῆς μονῆς Ἰβήρων Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας, κατὰ τὸ ἔτος 1686 (βλ. αὐτόθι, σσ. 716-731), Ἰβήρ. 951 [= Z], αὐτόγραφος Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιε' αἰῶνος (βλ. αὐτόθι, σσ. 642-653), Γρηγ. 5 [= H], τῶν τελῶν τοῦ ιε' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 594-597) καὶ Ἰβήρ. 949 [= Θ], περὶ τὰ τέλη τοῦ ιε' μὲ ἀρχές τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμένος ὑπὸ ἀδήλου κωδικογράφου (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 633-640).

58. Βλ. αἴφνης στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1298 [A], φφ. 59v-91v:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πάνυ γλυκύτατου πολυελέου τοῦ ἐπονομαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ· ἐνταῦθα ἄρχεται πάλιν ὁ πρῶτος χορὸς εἰς ἦχον α' λατρινὸν Δούλοι, Κύριον.

IV. Πολυέλεος ὀργανικός, συνθετὴς παρ' ἐμοῦ Ἰωάνναφ ἱερομονάχου τοῦ Μυτιληναίου ἐκ τῆς δοξολογίας τοῦ τετάρτου ἤχου δ' Δοῦλοι, Κύριον.

V. Πολυέλεος κοινὸς καθὼς ψάλλεται ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὄρει, τοιυθῆς (sic) παρ' ἐμοῦ Ἰωάνναφ τοῦ Μυτιληναίου ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον.

Ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν συντελεῖται ἀξιοσημείωτος ἀναλαμπὴ τοῦ —καθ' ὅλην τὴν ἀνωτέρω χρονικὴν περίοδον ἐν παρακμῇ εὐρισκομένου— τουρκοκρατουμένου ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπου πλέον καταγράφεται ἀξιολογώτατη ἄνθησις καὶ σταδιακὴ ἀναγέννησις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως, οἰοῦναι προαγγέλλουσα τὴν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἐπερχομένη ἀκμὴ καὶ ἀνανέωσι τῆς τέχνης⁵⁹. Στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς παρατηρεῖται μία εὐμέθοδος καὶ ὁμοιογενὴς ἐν γένει ἀνθολόγησις τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, ἐμπλουτισμένων διὰ νέων περιφῆμων μελουρημάτων τῶν κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἀναφανέντων θαυμασιῶν μουσικῶν. Καὶ πρέπει στὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι τὴν κυρία εὐθύνην τῆς κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον συντελουμένης πασιφανοῦς ἀνανεώσεως φέρει ἡ λεγομένη «δευτέρα μεγάλη τετρανδρία» τῶν μεγαλοφυῶν μελουργῶν Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου, Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν, Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος καὶ τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, τετρανδρία ἡ ὁποία —ὅπως λίαν εὐστόχως ὑπεγραμμίσθη— ἀποτελεῖ «τὸ ἀντίβαρον τῆς παλαιᾶς τετρανδρίας τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος»⁶⁰. Εἶναι δὲ ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα ἐδῶ ἡ παρατήρησις ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω μελοποιῶν μόνον ὁ Γερμανὸς Νέων Πατρῶν δὲν ἠσχολήθη μὲ τὴν σύνθεσιν πολυελέων ἢ ἀντιφώνων, ἐξ αἰτίας ἐνδεχομένως τῆς ἐργώδους ἐνασχολήσεώς του μὲ τὸν καλλιπισμόν τοῦ μέλους τοῦ Στιχηραρίου· οἱ λοιποὶ τῆς τετρανδρίας παρέδωκαν ἐκλεκτὰς συνθέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ τὴν παροῦσα περίοδον διεδόθη εὐρέως ὁ «συνοπτικὸς καὶ ἡδύτατος» πολυέλεος τοῦ νέου Χρυσάφη. Τὰ ὁμοειδῆ ποιήματα τοῦ ἱερέως Μπαλασίου ὡς καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογοῦνται κυρίως κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, ὅπως καὶ ἐν συνεχείᾳ καθίσταται σαφές.

Ἔπονται δύο κριτικῶς διαρθρωμένοι πίνακες, ὅπου ἀναλυτικώτερα ἐκτίθενται οἱ συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, κατὰ τὴν ὁμοιομόρφως ἀπαντῶσα στοὺς μουσικοὺς κώδικας τῆς ἐποχῆς διάταξί των.

IV. Γ, φφ 224r-228r

V. Γ, φφ. 256r-262v

59. Βλ. σχετικῶς καί: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 30-42 κ.έ.

60. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 132.

α) Πολυέλει

Καί ἐν πρώτοις, ἡ ἐνότις τῶν πολυελέων σύγκειται ἐκ τῶν δύο μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων τοῦ Κουκουμᾶ καὶ τοῦ Λατρινοῦ —διηρημένων κατὰ τὰ συνήθη σὲ δύο στάσεις—, στίς ὁποῖες προστίθενται καὶ τὰ ἀντίστοιχα ποιήματα Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη καὶ Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη:

- I. Ἀρκτέον καθεξῆς καὶ τοῦ πολυελέου, ὃς καὶ Κουκουμᾶς ἔχει τὴν κλῆσιν πρὸς τοῦ ποιήσαντος μεταθεῖς τὸ ὄνομα· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.
- II. Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς β' στάσεως, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαϊστορος· ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Ἔτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ὁ δομῆστικὸς ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.
- IV. Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως· ἀρχεται ὁ δεύτερος χορὸς· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- V. Ἔτερος πολυέλεος, ποίημα κῦρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ, ὡς αὐτὸς γράφει· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

I. Δ, φφ. 91v-106r // Ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον — Ἐῖτα λέγε ἐκκλησιαστικὰ εἰ βούλει, ψάλλονται τῆς ἀράδας E, φφ. 38r-47r // Ἀρχὴ τοῦ πολυελέου, ποίημα κυρίου Νικολάου μαϊστορος τοῦ Κουκουμᾶ· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον C, φφ. 39r-44v // Ἔτερος πολυέλεος ὁ λεγόμενος Κουκουμᾶς· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Z, φφ. 27v-33v // Ἔτερος πολυέλεος, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαϊστορος ψαλλόμενος εἰς τὰς δεσποτικὰς ἑορτὰς καὶ εἰς μεγάλους ἀγίους· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον H, φφ. 93r-104v // Ἀρκτέον καθεξῆς καὶ τοῦ πολυελέου, ὃς καὶ Κουκουμᾶς ἔχει τὴν κλῆσιν πρὸς τοῦ ποιήσαντος μεταθεῖς τὸ ὄνομα [ἦχος α'] Δούλοι, Κύριον Θ, φφ. 46r-53v // Γ, φφ. 187v-216v

II. Δ, φφ. 106r-115r // Ἔτερος πολυέλεος ὀκτάηχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ· ἀρχεται δὲ ὁ πρῶτος χορὸς· ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ H, φφ. 104v-113v // Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαϊστορος· ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 53v-58r

III. Δ, φφ. 115r-124r // Ἔτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον E, φφ. 47r-51r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποίημα διαφόρων ποιητῶν· ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δούλοι, Κύριον H, φφ. 81r-88v // Ἔτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ὁ δομῆστικὸς ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Θ, φφ. 58r-63r

IV. Δ, φφ. 124r-128v // Ἐτέρα στάσις τοῦ δευτέρου χοροῦ· λατρινόν· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ C, φφ. 91v-107r // Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως τοῦ Λατρινοῦ· ὁ δομῆστικὸς τοῦ β' χοροῦ λατρινόν· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ H, φφ. 88v-93r // Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς β' στάσεως· ἀρχεται ὁ β' χορὸς· ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 63r-65v

V. E, φφ. 51r-57v // Πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσά-

VI. Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

β) Ἀντίφωνα

Ἡ δὲ ἐνότης τῶν ἀντιφώνων ἀποκαθαίρεται, τρόπον τινά, τῶν κατὰ ἐποχὴν προσμιγνυομένων αὐτῇ συνθέσεων καὶ διαμορφοῦνται πλέον σὲ μορφή σταθερά, κατὰ τὴν ὁποία ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Θεοτόκον, εἰς τὴν Τυρινὴν, «εἰς ἱεράρχας», «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων» καὶ «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ»:

- I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων καὶ τὰ μὲν παρόντα ἀντίφωνα ψάλλομεν εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν.
- II. Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποίημα (sic) διαφόρων ποιητῶν [ἤχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.
- III. Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνήρ.

φου εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ ὁ δομῆστικός ἐξω φωνῶν [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον Η, φφ. 113ν-120γ // Τέλος τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου. Ἔτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου καὶ λαμπαδαρίου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Θ, φφ. 65ν-68ν // Ἔτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 128ν-135γ

VI. Δ, φφ. 135γ-140γ // Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ Πρωτοφάλτου κύρ Χρυσάφου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Σ, φφ. 44ν-50γ // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ καὶ τοῦ πολυελέου συνοπτικός, ποίημα τοῦ [νέου] Χρυσάφου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ζ, φφ. 25ν-27ν // Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Θ, φφ. 68ν-71γ

I. Δ, φφ. 140γ-143γ // Ἀντίφωνα ἔτερα εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Η, φφ. 128γ-131γ // Ἰδοὺ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων [...] εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν Θ, φφ. 71γ-72ν

II. Δ, φφ. 143γ-146ν // Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, ψάλλεται δὲ τὸ μέλος τοῦτο εἰς ὁσίους, ψάλλεται καὶ εἰς λιτανείας, ἐξόχως δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Η, φφ. 120γ-123ν // Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποίημα διαφόρων ποιητῶν [ἤχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Θ, φφ. 72ν-74γ

III. Δ, φφ. 146ν-150ν // Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τέταρτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, ψάλλονται δὲ εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνήρ Η, φφ. 123ν-128γ // Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἀλληλοῦια Θ, φφ. 74γ-76ν

- IV. *Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.*
- V. *Ἔτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων [ἤχος] βαρὺς τετράφωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι.*

Τὸ σπουδαιότερο, ὅμως, φαινόμενο τοῦ παρόντος αἰῶνος — ἡ ὑπογράμμισις τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραλειφθῇ ἐδῶ — συνίσταται στὴν σαφῆ καταγραφή μιᾶς πλήρους σειρᾶς «ἐκκλησιαστικῶν» συνθέσεων, ἤτοι, συγκεκριμένως, δύο στάσεων πολυελέου καὶ ποικίλων «ἐκλογῶν», ἀρμοδίων γιὰ τὶς Κυριακὲς «τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς», «δεσποτικὰς ἐορτάς», «κίεράρχας» καὶ «δόσιους», ὅπου παραδίδεται μεμελισμένος μόνον ὁ πρῶτος ψαλμικός στίχος, ὡς πρότυπο καὶ κανὼν πρὸς τὸν ὁποῖο «ὕπακούουν» καὶ «προσομοιάζουν» οἱ ἐπίλοιποι στίχοι τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ. Πρόκειται γιὰ μία λίαν εὐσύνοπτον ἐνότητα πολυελέων-ἀντιφῶνων, διὰ τῆς ὁποίας κατανοοῦνται ἐπαρκῶς οἱ νέες λατρευτικὲς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς γιὰ συντομώτερα ἕως καὶ «χῆμα φαλλόμενα» μέλη.

Εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐν λόγω ἐνότης προδιαθέτει οὐσιαστικῶς γιὰ τὴν προϋοῦσα μετάβασι ἐκ τῶν ἀργῶν βυζαντινῶν μελωδιῶν σὲ νέες «συντετμημένες» καὶ «συνοπτικὲς» συνθέσεις⁶¹. ἀκροθιγῶς σημειώνομε ἐδῶ ὅτι τούτῃ ἡ ἀδήριτος ἀνάγκη ξεσπᾷ ἐντονώτερα κατὰ τοὺς δύο ἐπομένους αἰῶνες, σαφέστατα ὅμως διαφαίνεται ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ παρόντος, τόσο διὰ τῶν ἀνωτέρω «ἐκκλησιαστικῶν» πολυελέων καὶ ἐκλογῶν, ὅσο καὶ διὰ τῶν προμνημονευθεισῶν συνθέσεων τῶν κυριωτέρων μελουργῶν τῆς ἐποχῆς — ἐπὶ παραδείγματος τοῦ νέου Χρυσάφῃ ἢ τοῦ ἱερέως Μπαλασίου —, οἱ ὁποῖες, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἕως τοῦδε διαμεμορφωμένη παράδοσι, χαρακτηρίζονται εὐγλώττως ὡς «συνοπτικὲς».

IV. Δ, φφ. 150ν-153γ // Ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τοὺς φωτοειδεῖς καὶ θεοὺς ἀρχαγγέλους, ποίημα κ.νρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Α, φφ. 107γ-112γ // Ἔτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Η, φφ. 131γ-134γ // Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποιήματα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Θ, φφ. 76ν-78γ

V. Δ, φφ. 153γ-155γ // Ἔτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Η, φφ. 134γ-137γ // Ἔτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν [...] ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων βαρὺς τετράφωνος ἤχος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Θ, φφ. 78γ-79γ

61. Πρβλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ.π., ὡς καὶ Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ σύντομη καὶ ἀργὴ παράδοσις τῆς Βυζαντινῆς Ψαλτικῆς», ὁ.π., σσ. 390-392.

Καὶ μία τελευταία, ἀρκούντως ἐνδεικτικὴ περὶ τοῦ προκειμένου θέματος, παρέμβασις· σὲ αὐτόγραφο κώδικα Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνα, γεγραμμένο περὶ τὰ μέσα τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος –ἐμβόλιμος σὲ σχετικὴ περὶ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἀναγραφὴ– διευκρίνησις, μαρτυροῦσα ἀκριβῶς τὴν ἀνάγκη συμπορεύσεως καὶ συνδυασμοῦ ἀργῶν πρὸς συντομώτερες («ἐκκλησιαστικῆς») μελωδίαις:

Ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον
 [ἀνθολογεῖται κανονικῶς ὁ πρῶτος στίχος τῆς συνθέσεως·
 ἐν συνεχείᾳ δὲ καταχωρίζεται ἡ ἐξῆς προτροπὴ:]
*Εἶτα λέγε ἐκκλησιαστικὰ εἰ βούλει, ψάλλονται τῆς ἀράδας*⁶².

Ἰδοῦ ὅμως ἀναλυτικῶς, περὶ τῆς ἀνθολογήσεως τῶν ἐν λόγῳ «ἐκκλησιαστικῶν» συνθέσεων, πίναξ, εἰλημμένος ἐξ αὐτογράφου Κοσμᾶ Ἰβηρίτου τοῦ Μακεδόνα Ἀνθολογίας, τοῦ ἔτους 1686:

- I. Ἐτερος πολυελεος ἐκκλησιαστικός· ἤχος β' ἔξω Δοῦλοι, Κύριον.
- II. Β' στάσεως· ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Εἰς ὁσίους· [ἤχος] πλ. β' Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλοῦα.
- IV. Εἰς ἰσάραχας· [ἤχος] πλ. β' Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα.
- V. Εἰς δεσποτικὰς ἑορτάς· ἤχος α' Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλοῦα.
- VI. Τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς· ἤχος τρίτος Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦα.

1.5 III' αἰών

Κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα ἡ ἀνθολόγησις –καὶ ἡ διάδοσις ἐν γένει– τῶν πολυελέων-ἀντιφώνων φθάνει ἀναμφιβόλως, καὶ ἐκ πάσης ἐπόψεως, στὸ ἀποκορύφωμά της· στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς⁶³ καταχωρίζονται πολυποίκιλες συν-

-
- I. Σ, φ. 50r // Ἐκκλησιαστικός· ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον Z, φ. 33v
  - II. Σ, φ. 50r
  - III. Σ, φ. 50r
  - IV. Σ, φ. 50r
  - V. Σ, φ. 51r // Εἰς ἤχον α' Πᾶσα ἡ γῆ, ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ Z, φ. 33v
  - VI. Σ, φ. 51r // Τῆ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς ἤχος τρίτος Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦα Z, φ. 33v

62. Βλ. Ἰβήρ. 993 [E], φ. 38r κ.ε.

63. Γιὰ τὴν σύνταξι τῶν καταχωριζομένων στὴν παρούσα παράγραφο πινάκων, ἀλλὰ καὶ γιὰ μία γενικωτέρα ἐποπτεία στὴν περὶ πολυελέων-ἀντιφώνων παράδοσι τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου, ἐλήφθησαν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν –ἐκ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων, ὄντως, κωδίκων τῆς ἐποχῆς–

θέσεις, ἐνῶ ταυτοχρόνως παρατηρεῖται – γιὰ τελευταία, ὅπως κατωτέρω ση-
μειοῦνται σχετικῶς, φορά – μία ἀξιοζήλευτος ἀρμονικὴ συμπόρευσις παλαιῶν
βυζαντινῶν μελωδιῶν πρὸς νεώτερα μεταβυζαντινὰ μελουργήματα.

Ἀνεπιφυλάκτως, ἡ παροῦσα περίοδος δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ διαφρήδην
ὡς ἡ πλέον παραγωγικὴ, προκειμένου περὶ συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων
ἐξηγούμεθα ἐν συνεχείᾳ διὰ συνοπτικῶν σχολίων:

Α. Ἡ μεγάλη βυζαντινὴ ἐνότης πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, ἀφοῦ διεμόρφωσε
τεραστίᾳ μουσικὴ παράδοσι ἀπὸ τοῦ ἰδ' ἕως καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἐπηρέα-
σε καὶ ἐνέπνευσε τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν – ἕως καὶ κατὰ τὴν παροῦσα χρονικὴ
περίοδο – ἀναδειχθέντων μελοποιῶν κατὰ τὴν φιλοπόνησι παρομοίων μελουρ-
γημάτων, διεσφάλισε καὶ καθώρισε ἀποφασιστικῶς τὴν δομὴ καὶ τὴν ἐν γένει
μορφολογία τῆς μελοποιίας ὁμοειδῶν συνθέσεων, ἀνθολογεῖται γιὰ τελευταία
πλέον φορά, περατουμένης τοιοῦτοτρόπως τῆς μακραιῶνου πορείας καὶ λαμ-
πρᾶς ἱστορίας της· παραλλήλως, ὅμως, διὰ τοῦ ἐμπλουτισμοῦ αὐτῆς ὑπὸ νεω-
τέρων «συνοπτικῶν» συνθέσεων, τῶν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ παρελθόντος καὶ
τις ἀρχές τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀκμαζόντων μελουργῶν, «μεταλαμπαδεύεται»
ὁμαλῶς καὶ αἰσιῶς ἡ τέχνη στὶς ἐπερχόμενες γενεές καὶ τρόπον τινὰ προοι-
νίζεται ἢ κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἀνθῆσις αὐτῆς⁶⁴, ἡ ὁποία διαμορφοῦται ὑπὸ

τὰ ἀκόλουθα μουσικὰ χειρόγραφα: Λειμ. 459 [= **A**] καὶ Λειμ. 238 [= **B**], γεγραμμένα περὶ τὸ
ἔτος 1700 (βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 99-105 καὶ 109-
116, ἀντιστοιχίως), Ἰβήρ. 987 [= **Γ**], τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χει-
ρόγραφα Γ'*, σσ. 827-843), Παῦλ. 98 [= **Δ**], ὑπὸ ἀδήλου γραφέως γεγραμμένο περὶ τὰ μέσα τοῦ
ιη' αἰῶνος (βλ. αὐτόθι, σσ. 92-100), Κουτλ. 446 [= **Ε**], αὐτόγραφο τοῦ μοναχοῦ Θεοκλήτου
κατὰ τὸ 1757 (βλ. αὐτόθι, σσ. 313-321), Σταυρ. 234 [= **Σ**], τῶν μέσων τοῦ ιη' αἰῶνος (βλ.
αὐτόθι, σσ. 579-585), Γρηγ. 6 [= **Ζ**], κατὰ τις ἀρχές τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμέ-
νο (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 597-600), Ξεν. 123 [= **Η**], ἰδιόγραφο Δαμασκη-
νοῦ τοῦ Ἀγραφορενδινώτου περὶ τὸ 1780 (βλ. αὐτόθι, σσ. 44-51), Δοχ. 337 [= **Θ**] καὶ Δοχ.
338 [= **Ι**], αὐτόγραφα Δημητρίου τοῦ Λώτου κατὰ τὸ 1764 καὶ 1767, ἀντιστοιχίως (βλ. Γρ. Θ.
Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 397-417), Ξηρ. 307 [= **ΙΑ**], σπουδαῖοτατο αὐτόγραφο τοῦ Ἀνα-
στασίου Βάνα κατὰ τὰ ἔτη 1767 καὶ 1770 (βλ. αὐτόθι, σσ. 106-117), Παῦλ. 132 [= **ΙΒ**], σπου-
δαῖο, ὡσαύτως, χειρόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κατὰ τὸ 1774 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρό-
γραφα Γ'*, σσ. 125-139), Ξηρ. 330 [= **ΙΓ**], ὁμοίως ἰδιόγραφο τοῦ μνημονουθέντος Λώτου κατὰ
τὰ ἔτη 1781-1782 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 189-206), Παντ. 904 [= **ΙΔ**],
αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ
Χειρόγραφα Β'*, σσ. 182-187), Κουτλ. 421 [= **ΙΕ**], χειρόγραφο τοῦ Μυτιληναίου μοναχοῦ Συ-
νεσίου τοῦ Ἰβηρίτου περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 263-
269), Ἰβήρ. 981 [= **ΙΣ**], τῶν τελῶν τοῦ ιη' αἰῶνος (βλ. αὐτόθι, σσ. 795-803), Ξηρ. 305 [= **ΙΖ**],
αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγραφορενδινώτου περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' μὲ ἀρχές τοῦ ιθ' αἰῶνος,
πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ ἀνωτέρου κώδικος τοῦ Λώτου Ξηρ. 330 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα
Α'*, σσ. 95-104) καὶ, τέλος, Λειμ. 8 [= **ΙΗ**], περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμένο ὑπὸ ἀδή-
λου κωδικογράφου (βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *ὁ.π.*, σσ. 155-163).

64. Βλ. σχετικῶς Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 42 κ.έ.

τὴν ἐπήρεια τῶν νέων «λατρευτικῶν δεδομένων» καὶ ὡς ἐκ τούτου ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ συνοπτικὰ μόνον ἢ καὶ ἐντελῶς σύντομα μέλη –ἐμπνευσμένες πάντως συνθέσεις, ἐπαξίως διευρύνουσες τὴν διαμεμορφωμένη παράδοσι.

Ἐπιχειροῦμε ἐν συνεχείᾳ –διὰ τῶν ἐπομένων σχετικῶν πινάκων– μία κριτικὴ παρουσιάσι τῆς –περὶ τῆς ἐν λόγῳ μεγάλης βυζαντινῆς ἐνότητος πολυελέων-άντιφώνων– εἰκόνας, ὡς στοιχειοθετεῖται στοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς.

Πρῶτον μὲν, ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς κατὰ σειρά συνθέσεων:

α) Τὴν πρώτη καὶ τὴν δευτέρα στάσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ὁ ὁποῖος –ὡς διευκρινίζεται στὴν ἐκ τοῦ ιζ' κυρίως αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν χειρόγραφον παράδοσι– «ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ».

β) Τὴν πρώτη καὶ τὴν δευτέρα, ὡσαύτως, στάσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, «ποιηθέντος παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ ψαλλομένου ἐν Κωνσταντινουπόλει».

γ) Τὸν πολυέλεο Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη, πεποιημένο «εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ», σύνθεσι ἀπὸ τοῦ ιε' ἡδὴ αἰῶνος προστεθειμένη στὴν ἐν λόγῳ ἐνότητα.

δ) Τὸν «συνοπτικὸν καὶ ἡδύτατον» πολυέλεο Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, σύνθεσι ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος συγκαταριθμουμένη στὴν παροῦσα ἐνότητα.

ε) Τὸν «συνοπτικὸν καὶ ἡδύτατον», ὡσαύτως, πολυέλεο τοῦ νομοφύλακος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Μπαλασίου ἱερέως, τὸν καὶ «παλατιανόν» ὀνομαζόμενον, ὁ ὁποῖος δὲν ἐγνώρισε, παραδόξως, μεγάλη διάδοσι στὴν χειρόγραφον παράδοσι, «ὑποσκιασθεῖς» ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ὀλίγον προγενεστέρας ὁμοήχου συνθέσεως Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη.

ς) Τὶς τέσσαρες συνολικῶς⁶⁵ συνθέσεις πολυελέων τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, οἱ ὁποῖες –ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀνωτέρω πολυελέου τοῦ ἱερέως Μπαλασίου– προστίθενται στὴν ὑπὸ ἐξέτασι ἐνότητα κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα· συγκεκριμένως, τὶς ἐν λόγῳ συνθέσεις τοῦ Μπερεκέτη συνιστοῦν ὁ «σύντομός τε καὶ τερπνός» πολυέλεος Δούλοι, Κύριον σὲ ἦχο πρῶτο –μέ εὐρυτάτη διάδοσι στὴν χειρόγραφον παράδοσι τόσο τοῦ παρόντος ὅσο καὶ τοῦ ἐπομένου αἰῶνος–, ὁ «πάνυ ὠραῖος καὶ ἐντεχνος» πολυέλεος Δούλοι, Κύριον σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ τετάρτου –ὁ ὁποῖος, μεμελισμένος συμφώνως πρὸς τὰ βυζαντινὰ μουσικὰ μοτίβα, οὔτε κατ'

65. Ἄς σημειωθῇ ἐπιπροσθέτως ἐδῶ ὅτι ὁ σπουδαῖος κωδικογράφος τῆς παρούσης περιόδου Δημήτριος Λῶτος, στὸν αὐτόγραφόν του κώδικα Παύλ. 132, δεύτερο τόμο μιᾶς καλαισιθῆτου Παπαδικῆς γεγραμμένης κατὰ τὸ ἔτος 1774, ἀποδίδει στὸν Μπερεκέτη τὴν σύνθεσι καὶ ἐτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ τετάρτου:

Ἐτέρα στάσις τοῦ πολυελέου, εἰς ἦχον πλ. δ', κῦρ Πέτρου Μπερεκέτη ἦχος πλ. δ' Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ.

ἐλάχιστον προσήγγισε τὴν διάδοσι τοῦ ἀνωτέρω—, ἡ «έντεχνος» δευτέρα στάσις τοῦ πολυελέου, Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, μεμελισμένη στὸν πλάγιον τοῦ δευτέρου τριφωνοῦντα (νενανώ) ἦχο καὶ ἡ «ἐκλογὴ εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου», Λόγον ἀγαθόν, μεμελισμένη στὸν τέταρτον ἄγιον ἦχο —σύνθεσι μὲ μεγάλη ἐπίσης διάδοσι στὴν χειρόγραφον παράδοσι τῶν ἐπομένων χρόνων:

- I. Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατὰ πόλεσιν ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ὅστις καὶ Κουκουμᾶς καλεῖται φέρων τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἄρχεται δὲ ὁ δομέστικος τοῦ δεξιῦ χοροῦ μετὰ εὐρύθμου φωνῆς ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.
- II. Ἐτερος πολυέλεος ὀκτάηχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- III. Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινὸς ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

I. Β, φφ. 118r-132v // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν πολυελέων ποιηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ὅς καὶ Κουκουμᾶς καλεῖται φέρων ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἄρχεται δὲ ὁ δομέστικος μετὰ εὐρύθμην (sic) φωνῆς, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 107v-120v // Πολυέλεος, ὅς κέκληται Κουκουμᾶς πρὸς τοῦ ποιητοῦ ἑαυτοῦ μεταθεὶς τὴν κλησιν ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Α, φφ. 90r-102v // Πολυέλεος ὁ καλούμενος Κουκουμᾶς ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ε, φφ. 54v-67r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τοῦ πολυελέου τοῦ καλουμένου Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ὅστις ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ζ, φφ. 111v-127v // Ἐτερος πολυέλεος, ὅς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ψαλλόμενος εἰς δεσποτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς μεγάλους ἀγίους ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Θ, φφ. 105v-119v // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ ἐπονομαζομένου Κουκουμᾶ, ἔχων τὴν κλησιν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον ΙΑ, φφ. 119r-134r // [...] πά- νυ έντεχνος, Νικολάου Κουκουμᾶ [...] ΙΗ, φφ. 56v-61v

II. Β, φφ. 132v-141v // Τέλος καὶ ἄρχεται τῆς δευτέρας στάσεως, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 120v-128r // Ἡ β' στάσις, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Α, φφ. 102v-109v // Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως, ποίημα τοῦ μουσικωτάτου κὺρ Κουκουμᾶ ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Ζ, φφ. 127v-137v // Ἐτερος πολυέλεος ὀκτάηχος, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ, ἄρχεται δὲ ὁ α' χορὸς ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 119v-129v // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ΙΑ, φφ. 134r-142v // ΙΗ, φφ. 61v-64v

III. Α, φφ. 109v-120r // Ἐτερον πολυέλεον ψαλλόμενον Λατρινὸν ψαλλόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ὁ δομέστικος ἀπ' ἐξω ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 128r-136r // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Β, φφ. 105r-113r // Ἐτερος πολυέλεος Λατρινὸς, παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἀρχαίων ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον Ζ, φφ. 137v-151v // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἦχος α'

- IV. Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως, ἀρχεται δὲ ὁ ἀριστερός χορός· ἄλλαγμα ἀρχαῖον λατρινόν· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
- V. Τέλος τοῦ Λατρινοῦ. Ἔτερος πολυέλεος, ποιηθεῖς παρὰ κυρίου Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.
- VI. Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον⁶⁶.

Δούλοι, Κύριον Θ, φφ. 92r-100v // Πολυέλεος ἕτερος ὀνομαζόμενος Λατρινός, ποιηθεῖς παρὰ διαφόρων ποιητῶν· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον ΙΑ, φφ. 142v-151r // [...] ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποίηματα διαφόρων ποιητῶν [...] ΙΗ, φφ. 64v-67v

IV. Β, φφ. 113r-117v // Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ἀρχεται ὁ β' χορός· μέλος λατρινόν· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Γ, φφ. 136r-140v // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ, ὁ δομέστικος τοῦ δευτέρου χοροῦ· λατρινόν· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Θ, φφ. 100v-105v // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ΙΑ, φφ. 151r-160v // ΙΗ, φφ. 67v-69r

V. Γ, φφ. 140v-146v // Ἔτερος πολυέλεος, ποιηθεῖς παρὰ κύρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Μεγάλου Ρήτορος· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Ζ, φφ. 151v-158r // Πολυέλεος, ποιηθεῖς παρὰ Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ· ὁ δομέστικος ἐξω φωνῶν ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Θ, φφ. 129v-136r // Α, φ. 120r κ.έ. // ΙΑ, φ. 151r κ.έ. // ΙΗ, φ. 69r κ.έ.

VI. Γ, φφ. 146v-151r // Πολυέλεος συνοπτικός ἐκ τοῦ Λατρινοῦ, συνοπτισθῆς (sic) δὲ παρὰ τοῦ Πρωτοφάλτου Χρυσάφου τοῦ νέου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Β, φφ. 156v-158r // Πολυέλεος, ποίημα κύρ Ἰωάννου Χρυσάφου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Δ, σσ. 169-190 // Πολυέλεος συνοπτικός καὶ γλυκύτατος, κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Ε, φφ. 51r-54v (Cfr Ε, φφ. 529r-532r) // Ἔτερος πολυέλεος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον Ζ, φφ. 158r-162v

66. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι ὁ παρῶν πολυέλεος ἐνέπνευσε τὸν Πρωτοφάλτη τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἰωάννη τὸν Τραπεζούντιο –μουσικὴ μορφή ἀναμφιβόλως δεσπόουσα κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα– νὰ προσθέσῃ, συγκεκριμένως στοὺς ὀκτὼ πρώτους στίχους αὐτοῦ ὡς καὶ ἐν κατακλειδί τοῦ θεοτοκίου μαθήματος τοῦ ψαλλομένου εἰς τὸ Καὶ νῦν τοῦ πολυελέου, ἰσάριθμα κρατήματα, «καλλωπίζοντας» καὶ πλατειάζοντας τοιοῦτοτρόπως τοὺς ἐπισημανθέντες στίχους τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως τοῦ νέου Χρυσάφου. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐπεξεργασμένη αὕτη σύνθεσις ἀνθολογεῖται σποραδικῶς περὶ τὰ τέλη κυρίως τοῦ αἰῶνος, ἐπιβαλλομένη διὰ τῆς ἀκολουθίου ἀπολύτου διευκρινιστικῆς ἐπικεφαλίδος:

Ὁ παρῶν πολυέλεος, ἀπὸ μὲν τοῦ πρώτου στίχου μέχρι τοῦ ὀγδόου τὰ μὲν κείμενά εἰσι τοῦ κυρίου Χρυσάφου τοῦ νέου, τὰ δὲ κρατήματά εἰσι τοῦ κυρίου Ἰωάννου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἀπὸ δὲ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ Δόξα εἰσι πάλιν τοῦ κυρίου Χρυσάφου τοῦ νέου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Σηρ. 330 [ΙΓ], φφ. 73r-81r, καθὼς καὶ Σηρ. 305 [ΙΖ], φφ. 43v-49v. [Διεξοδικωτέρα περὶ τῆς παρουσίας περιπτώσεως ἀναφορὰ βλ. στὴν παράγραφο 2.6 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς].

- VII. Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου Μπαλασίου ἱερέως ἐκ τοῦ Λατρινοῦ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.
- VIII. Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποιηθέν (sic) τὰ νῦν νεωστὶ ὑπὸ τοῦ μουσικωτάτου καὶ λογιωτάτου, τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου κὺρ Πέτρου, τοῦ ἐκ Βυζαντινοῦ (sic) οὔσης (sic) ἐκ τῆς ἐνορίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τῆς Καραμανίας ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.
- IX. Ἐτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς νεωστὶ παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου μελωδοῦ τοῦ μουσικωτάτου Πέτρου ἤχος πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον.
- X. Ἡ δευτέρα στάσις, ἐκαλλιωπίσθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἤχον πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

// Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῶν πολυελέων, ποίηματα διαφόρων ποιητῶν· Χρυσάφης τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον I, φφ. 32ν-39γ // Ἐτερος πολυέλεος, κὺρ Χρυσάφου τοῦ νέου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον IA, φφ. 160ν-164ν // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τῶν πολυελέων, ποίηματα διαφόρων ποιητῶν· ὁ παρὼν Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον IB, σσ. 97-110 // A, φ. 120γ κ.έ. // [...] συνοπτικός [...] IH, φ. 69γ κ.έ.

VII. Γ, φφ. 151γ-156ν // [...] συνοπτικός καὶ ἡδύτατος ὀνομαζόμενος παλατιανός [...] A, φ. 120γ κ.έ. // Ἐτερος πολυέλεος, κὺρ Μπαλασίου, ὀνομασθεὶς παλατιανός ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, σσ. 190-202 // Ἐτερος πολυέλεος, κὺρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Z, φφ. 162ν-168ν // Ἐτερος, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον I, φφ. 39γ-46γ // Ἐτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κὺρ Μπαλασίου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον IA, φφ. 164ν-170γ // Ἐτερος, Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον IB, σσ. 110-123 // [...] ὀνομαζόμενος παλατιανός [...] IH, φ. 69γ κ.έ.

VIII. Γ, φφ. 156ν-160γ // Ἐτερος πολυέλεος ὠραῖος καὶ συνοπτικός, κὺρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Δ, σσ. 202-209 // Πολυέλεος κὺρ Πέτρου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον Z, φφ. 168γ-174γ // Ἐτερος πολυέλεος τερπνός, τοῦ αὐτοῦ ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον Z, φφ. 177γ-180ν // Πολυέλεος σύντομος τε καὶ τερπνός, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον H, σσ. 158-165 // Ἐτερος συνοπτικός, ποίημα κὺρ Πέτρου τοῦ μελωδοῦ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον I, φφ. 46γ-49ν // Ἐτερος συνοπτικός, κὺρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον IB, σσ. 123-130 // Σύντομος τε καὶ τερπνός, Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον IZ, φφ. 76ν-80γ // [...] συνοπτικός καὶ ἡδύτατος [...] IH, φ. 69γ κ.έ.

IX. Γ, φφ. 160γ-168γ // Ἐτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ κὺρ Πέτρου Βυζαντινοῦ, πολὺ ἐντεχνος, ὠραῖος τε καὶ γλυκύτατος ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Δ, σσ. 209-226 // Ἐτερος πολυέλεος, τοῦ μουσικωτάτου κὺρ [Μ]περεκέτη, ἐντεχνος ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Z, φφ. 168ν-177γ // Ἐτερος τοῦ αὐτοῦ ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον I, φφ. 49ν-57ν // Ἐτερος πολυέλεος πάνυ ὠραῖος καὶ ἐντεχνος, ποίημα κὺρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον IB, σσ. 162-182 // IH, φ. 69γ κ.έ.

X. Δ, σσ. 226-231 // Πέτρου ἐντεχνον πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Z, φφ. 368γ-373ν // Πέτρου ἤχος β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Z, φφ. 204ν-208ν // Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου ἤχος πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ H, σσ. 245-250 // Στάσις δευτέρα τοῦ πολυελέου, ποίημα τοῦ αὐτοῦ.

XI. Ἔτερος πολυέλεος εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν.

Δεύτερον δέ, ἡ ἐνότης τῶν ἀντιφώνων σύγκειται ἐκ τῶν πέντε γνωστώων ἤδη συνθέσεων — ὅπως, ἔπειτα ἀπὸ «ἐξελικτικῆς» παράδοσι δύο-τριῶν αἰώνων, καταστάλαξαν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα— ἴτοι:

α) Ἀντίφωνα Λόγον ἀγαθόν, «ποιήματα διαφόρων ποιητῶν εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου».

β) Ἀντίφωνα Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, «ψαλλόμενα εἰς ὀσίους καὶ εἰς λιτανείας, ἐξόχως δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεως».

γ) Ἀντίφωνα Τὸν Κύριον ἀλληλουία, «ποιήματα διαφόρων ποιητῶν εἰς ἰεράρχας καὶ μάρτυρας».

δ) Ἀντίφωνα Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, «ποιήματα κυρίου Νικηφόρου Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων», «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν» καί, τέλος,

ε) Ἀντίφωνα Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, «ψαλλόμενα εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως», ποιηθέντα «παρὰ τοῦ Ἀνεώτου καὶ ἐτέρων».

Νὰ ἐπισημειωθῇ μόνον ὅτι στὴν ὡς ἄνω ἐνότητα ἀντιφώνων προστίθεται κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ μία ἐνδιαφέρουσα σύνθεσις τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου τοῦ Ε' — γνωριζομένη κυρίως ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: «ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἀγίαν Αἰκατερίναν» (Ἵπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, εἰς ἤχρον πρῶτον)—, πεποιημένη «διὰ μεσιτείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου κυρίου Νικηφόρου»:

I. Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων] καὶ τὰ μὲν παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν.

ἤχος πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ **I**, φφ. 57ν-60ν // Στάσις δευτέρα τοῦ πολυελέου, τοῦ αὐτοῦ ἤχος πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ **II**, σσ. 182-189 // Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως τοῦ πολυελέου, κὺρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος β' νεανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ **III**, φφ. 99ν-102ν // **III**, φφ. 82ν-83ν

XI. IZ. φφ. 104r-106ν // Τοῦ αὐτοῦ κὺρ Πέτρου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **Δ**, σσ. 231-237 // Τῆς Θεοτόκου, τοῦ αὐτοῦ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **Ε**, φφ. 373ν-379r // Πέτρου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **Ζ**, φφ. 201ν-204ν // Ἐκλογή ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **Η**, σσ. 250-256 // Εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, τοῦ αὐτοῦ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **Ι**, φφ. 60ν-63ν // Τοῦ αὐτοῦ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν **II**, σσ. 189-194 // **III**, φφ. 88r-89r

I. Γ. φφ. 168r-171r // Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν **B**, φφ. 148ν-151r // Ἀντίφωνα ἔτερα εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν **Θ**, φφ. 144r-147ν // Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἀγίας ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν **IA**, φφ. 170r-172ν // Τὰ δὲ παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν **IIH**, φφ. 83ν-84ν // **A**, φφ. 132ν-135r

- II. "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν [ἤχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος.
- III. "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς μάρτυρας, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ.
- IV. "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.
- V. "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς δ' φωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε.

II. Γ, φφ. 171r-173v // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Β, φφ. 141r-144r // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ψάλλεται δὲ τὸ μέλος τοῦτο εἰς ὁσίους, ψάλλεται δὲ καὶ εἰς λιτανείας, ἐξόχως δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρως ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος Θ, φφ. 136r-139v // Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς μνήμας ὁσίων, διαφόρων ποιητῶν ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ΙΑ, φφ. 172v-175v // "Ἔτερα ψάλλονται τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ΙΗ, φφ. 84v-85r // Α, φφ. 135r-137r

III. Γ, φφ. 173v-177v // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τέταρτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον Β, φφ. 144r-148r // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τέταρτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ψάλλονται δὲ εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια Θ, φφ. 139v-144r // Εἰς μνήμας ἁγίων ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια ΙΑ, φφ. 175v-179r // "Ἔτερα εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας, ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον ΙΗ, φφ. 85v-86v // Α, φφ. 137v-140r

IV. Γ, φφ. 177v-180r // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποίημα κυρίου Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων ποιητῶν ἤχος πλ. β' νεανῶ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Β, φφ. 151r-153v // "Ἔτερα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Ζ, φφ. 196v-199v // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον Θ, φφ. 147v-150v // Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀσωμάτων, Νικηφόρου ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ΙΑ, φφ. 179r-181v // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ΙΗ, φφ. 86v-87v // Α, φφ. 140r-142r

V. Γ, φφ. 180r-182r // "Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Β, φφ. 153v-156v // "Ἔτερα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, κυρ Ἀνεώτου ἤχος βαρὺς, δ', α' Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Ζ, φφ. 199v-201v // "Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε Θ, φφ. 150v-153v // Τετράφωνος εἰς τὴν ἁγίαν Μεταμόρφωσιν, διαφόρων ποιητῶν ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε ΙΑ, φφ. 181v-183r // Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, τοῦ Ἀνεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς τετράφωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε ΙΗ, φφ. 87v-88r // Α, φφ. 142v-144r.

VI. Αἱ ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν, ἐκλεχθέντες καὶ τοι-
σθέντες (sic) παρὰ κυρίου Ἀθανασίου Τυρνόβου διὰ μεσιτείας τοῦ ἀρχιε-
πισκόπου κυρίου Νικηφόρου ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον.

Β. Τὴν μεγάλη βυζαντινὴ ἐνότητα πολυελέων καὶ ἀντιφώνων —στὴν ὁποία μο-
νομερῶς, ἕως τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου, ἐστρέφετο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κω-
δικογράφων, τὴν καὶ διατηροῦσα στὸν οἰκείο τόπο τῶν χειρογράφων Παπαδικῶν
καὶ Ἀνθολογιῶν τὴν κυρίαρχον θέσι— διαδέχεται περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ἕτερα
ἐνότης «καινοφανῶν» καὶ ἀποκλειστικῶς συντόμων συνθέσεων τῶν κατ' αὐτὴν
τὴν ἐποχὴ ἀναφανέντων λαμπρῶν μελοποιῶν. Ὅκτὼ νέες ὁμοειδεῖς συνθέσεις
ἀνθολογοῦνται πλέον συχνῶς στοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς —οἱ δύο «συν-
οπτικοὶ» πολυέλεοι τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, σὲ ἦχο
πρῶτο καὶ τέταρτο ἅγια ἀντιστοίχως, ὁ «συνοπτικὸς καὶ πανηγυρικὸς» πολυέλε-
ος τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιήλ, ὁ «κῆδονικὸς» καὶ «πάνου ὠραῖος» πολυέλεος τοῦ
Λαρισαίου Πρωτοψάλτου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, μεμελισμένος στὸν τέ-
ταρτο λέγετο ἦχος, ἡ «σεγγιάχ τουρκιστί», ὡς διευκρινίζεται στὸ χαρακτηριστικὸ
ἐπίτιτλο αὐτοῦ, οἱ δύο πολυέλεοι τοῦ λαμπαδαρίου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ὁ
εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου «ἡδύτατος» καὶ ἕτερος «σύντομος» εἰς ἦχον βαρύν,
«ὅς συνετέθη ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ ἀσθενείᾳ», ὁ ὁμόηχος «συνοπτικὸς» πολυέλε-
ος τοῦ πρῶην ἐπισκόπου Τήνου Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ καὶ ὁ πολυέλεος Με-
λετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός—, συνθέσεις οἱ ὁποῖες (ἐὰν ἐξαιρεθοῦν
αὐτὲς τοῦ πρῶην Τήνου Κυρίλλου τοῦ Μαρμαρηνοῦ καὶ ἐν μέρει τοῦ Ἀναστασί-
ου Ῥαφανιώτου) θὰ ἐπιβληθοῦν ὀλοκληρωτικῶς κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα.

Ἰδιαίτερος πρέπει ἐδῶ νὰ ἐξαρθῇ ἡ καθοριστικὴ συμβολὴ τῶν ἀνωτέρω
μνημονευθέντων μελουργῶν στὴν διαμόρφωσι καὶ ὀριστικὴ διευθέτησι τῆς νέ-
ας «μελικῆς μεταχειρίσεως» τῶν πολυελέων συλλήβδην διὰ τῶν ἐν λόγῳ συν-
θέσεων διαμορφοῦται, ἀναμφιβόλως, ἓνα δεῦτερο μεγάλο κεφάλαιο στὴν ἱστο-
ρία τῆς τῶν πολυελέων μελοποιίας, «διανοίγεται» μὲ ἀξιοζήλευτον ἐπιτηδεύ-
τητα ὁ πρὸς σύνδεσι τῶν δύο «πόλων» τῆς αὐτῆς ψαλτικῆς τέχνης —βυζαντινῆς
καὶ μεταβυζαντινῆς— ἀπαραίτητος «διάυλος».

Ἴδου ὁμως πῖναξ τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων πολυελέων, ὡς ἐπὶ τὸ
πολὺ εἰλημμένος ἐκ συστηματικῆς καὶ λίαν εὐμεθόδου ἀνθολογήσεως αὐτῶν
στὸν, περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος, αὐτόγραφο Συνεσίου Ἰβηρίτου τοῦ Μυτιληναίου
κώδικα Κουτλ. 421:

VI. Γ, φφ. 182r-184v // Ὁ παρὸν πολυέλεος ψάλλεται εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν,
ποίημα κῦρ Ἀθανασίου Πατριάρχου· ἦχος πλ. α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον Ζ, φφ.
379v-383v // Ἔτερος εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην (sic) καὶ εἰς ἄλλας ἁγίας, κῦρ Ἀθα-
νασίου τοῦ Τυρνόβου (sic) ἦχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον I, φφ. 63v-66r //
Ἔτεροι στίχοι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν καὶ εἰς ἄλλους ἁγίους, κυρίου Ἀθανασίου Τυρ-
νόβου (sic) ἦχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον IB, σσ. 194-200

- I. Πολυέλεος συνοπτικός, κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.
- II. Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα τοῦ αὐτοῦ κύρ Ἰωάννου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.
- III. Πολυέλεος συνοπτικός καὶ πανηγυρικός, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.
- IV. Πολυέλεος κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, ἠδονικός καὶ γλυκύτατος· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

I. **IE**, φφ. 37ν-49γ // Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 213-223 // Ἔτερος· ὡς λέγουσι κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 90γ-94ν // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων. Ὁ παρὼν κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 19ν-25γ // Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν πολυελέων. Ὁ παρὼν ἐστὶ κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 336-353 // Ἔτερος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 55ν-60ν // [...] συνοπτικός [...] **III**, φ. 69γ κ.έ.

II. **IE**, φφ. 49γ-60γ // Πολυέλεος συνοπτικός, κύρ Ἰωάννου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **Σ**, φφ. 198γ-205ν // Ἔτερος πολυέλεος σύντομος, ποίημα κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **Z**, φφ. 180ν-185ν // Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 165-170 (cfr **H**, σσ. 170-173) // Ἔτερος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IB**, σσ. 130-139 // Ἔτερος πολυέλεος, κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 100γ-105ν // Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 25γ-30γ // Ἔτερος [...] Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 412-426 // Σύντομος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 67ν-72γ.

III. **IE**, φφ. 62γ-74γ // Πολυέλεος σύντομος, κυρίου Δανιὴλ Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **Σ**, φφ. 27ν-38ν // Ἔτερος πολυέλεος, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **Z**, φφ. 383ν-398γ // Δανιὴλ λαμπαδαρίου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 173-183 // Ἔτερος, Δανιὴλ τοῦ νῦν Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IB**, σσ. 139-150 // Ἔτερος πολυέλεος, κύρ Δανιὴλ τοῦ νῦν Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 105ν-113γ // Ἔτερος, Δανιὴλ Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 30γ-36ν // Ἔτερος [...] Δανιὴλ Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 426-444 // Δανιὴλ Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 72γ-76ν // **III**, φ. 69γ κ.έ.

IV. **IE**, φφ. 74γ-82ν // Πολυέλεος συνοπτικός καὶ πάνυ ὠραῖος, Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον **Σ**, φφ. 103γ-112γ // Ἀναστασίου Λαρισαίου· ἦχος λέγετος, τουρκιστὶ σεγγιάχ Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 183-191 // Ἔτερος· πολυέλεος, κύρ Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου· ἦχος λέγετος Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 94ν-100γ // Ἔτερος, κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου· [ἦχος] λέγετος Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 376-389 // Ἔτερος, Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου· ἦχος β' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 60ν-64γ // [...] τουρκιστὶ σεγγιάχ [...] **III**, φ. 69γ κ.έ.

- V. Πολυέλεος συνοπτικός, τοῦ κῦρ Πέτρου Πελοποννησίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.
- VI. Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ κῦρ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον.
- VII. Πολυέλεος συνοπτικός, κυρίου Κυρίλλου πρῶην Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον.
- VIII. Πολυέλεος συνοπτικός, κῦρ Μελετίου Σιναΐτου· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Ἐπιπροσθέτως, ποικίλες παρόμοιες συνθέσεις —πεποιτημένες ὑπὸ λοιπῶν, περισσότερο ἢ λιγότερο γνωστῶν, μελοποιῶν τῆς ἐποχῆς— ἀνθολογοῦνται σποραδικῶς καὶ σὲ μεμονωμένους κυρίως μουσικοὺς κώδικες τῶν τελῶν τοῦ αἰῶνος· ὠρισμένες ἐξ αὐτῶν —ὡς, λόγου χάριν, ἡ «ἐκκλογὴ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου», ἥτοι ὁ εἰς ἦχον τέταρτον ἄγια πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου⁶⁷, ἡ ὁ εἰς ἦχον δεῦτερον μελιχρὸς πολυέλεος τοῦ ἡγου-

V. **IE**, φφ. 82v-95r // Πολυέλεος ἕτερος συνοπτικός καὶ ἠδύτατος, κυρίου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· [ἦχος] πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **Σ**, φφ. 38v-50r // Πέτρου δομestικού Πελοποννησίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 191-202 // Ἔτερος, Πέτρου Πελοποννησίου καὶ λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **IB**, σσ. 150-162 // Ἔτερος πολυέλεος, κῦρ Πέτρου Πελοποννησίου καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 113r-121v // Πέτρου λαμπαδαρίου Πελοποννησίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 39v-46v // Ἔτερος [...] Πέτρου λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 451-470 // Σύντομος, Πέτρου Πελοποννησίου· ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 80r-85r

VI. **IE**, φφ. 95r-107r // Πέτρου τοῦ νέου· [ἦχος] βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 231-245 // Ἔτερος πολυέλεος σύντομος, ὅστις συνετέθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ κῦρ Πέτρου λαμπαδαρίου ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ ἀσθεναίᾳ· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 121v-128v // Ἔτερος, τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Πελοποννησίου· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 46v-53r // Ἔτερος, Πέτρου λαμπαδαρίου· [ἦχος] βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 470-487 // Τοῦ αὐτοῦ· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 85r-89v

VII. **IE**, φφ. 107r-119v // Ἔτερος πολυέλεος, κῦρ Κυρίλλου ἀρχιερέως Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 128v-136r // Ἔτερος πολυέλεος, κῦρ Κυρίλλου ἀρχιερέως πρῶην Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ· ἦχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 89v-94v

VIII. **IE**, φφ. 119v-134r // Μελετίου ἱερομονάχου Κρητός καὶ Σιναΐτου· [ἦχος] πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον **H**, σσ. 202-213 // Ἔτερος πολυέλεος, ποίημα κυροῦ Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον **II**, φφ. 136r-143r // Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 53r-60r // Ἔτερος, Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου-Κρητός· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 487-504 // Ἔτερος πολυέλεος, ποίημα κῦρ Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός καὶ Σιναΐτου· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον **IZ**, φφ. 94v-99v

67. Ἐκκλογὴ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, Ἰακώβου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IA**, φφ. 36v-39v // Ἔτερος [...] Ἰακώβου Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον **IS**, σσ. 444-451.

μένου του Μεγάλου Μετεώρου Παρθενίου⁶⁸ – θα γνωρίσουν εύρυτάτη διάδοσι κατά τον επόμενο αιώνα· άλλες πάλι –ώς επί παραδείγματος οι συνθέσεις των Θεοδούλου μοναχού του Αινείτου⁶⁹, Ἀθανασίου του ιερομονάχου⁷⁰, Διονυσίου του Πελοποννησίου⁷¹, Μακαρίου ιερομονάχου του Κυπρίου⁷² ἢ Ἰγνατίου μοναχού του Θασίτου⁷³ – θα πλουτίσουν ἀπλῶς τὴν παράδοσι τοῦ μέλους τῶν πολυελέων, διαγράφοντας κατὰ τὰ ἄλλα ἐξαιρετικῶς βραχυτάτη «μελικὴ πορεία». Ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρουσίας περιόδου δὲν ἐλλείπουν, ὡσαύτως, οἱ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα προκύψασες σμντομώτατες «ἐκκλησιαστικὲς» συνθέσεις⁷⁴, καθὼς καὶ ἕτερα νέα ποιήματα –φερόμενα ἀδιακρίτως ὡς: «ἐκλογές» ἢ «πολυέλεοι»– διὰ τῶν ὁποίων συνεχίζεται ἡ ὑπὸ τῶν ἀντιφώνων διαμορφωθείσα παράδοσις γιὰ μέλη ἀρμόδια «εἰς διαφόρους δεσποτικὰς ἢ θεομητορικὰς ἐορτάς»⁷⁵. Γενικῶς, καθ' ὅλη τὴν χρονικὴ περίοδο τοῦ δευτέρου

68. Παρθενίου· ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον Η, σσ. 223-231 // Ἔτερος, κύρ Παρθενίου· ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον ΙΖ, φφ. 64r-67v.

69. Ὁ μοναχὸς Θεόδουλος ὁ Αἰνεῖτης παρέδωκε τρεῖς συνολικῶς συνθέσεις πολυελέων –στοὺς ἤχους πλάγιο τοῦ τετάρτου, βαρὺ ἐπτάρφωνο καὶ τρίτο– οἱ ὁποῖες διασφίζονται στὸν κώδικα Σταυρ. 234 [Σ], ὑπὸ τις ἀκόλουθες, συγχεκριμένως, ἀναγραφές:

α) Πολυέλεος συνοπτικῶς, κύρ Θεοδούλου· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Σ, φφ. 174r-181r

β) Ἔτερος, τοῦ αὐτοῦ, ὄργανικῶς· ἤχος βαρὺς ἐπτάρφωνος Δοῦλοι, Κύριον Σ, φφ. 181r-189v

γ) Τοῦ αὐτοῦ· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον Σ, φφ. 189v-198r

70. Βλ. Ξηρ. 330 [ΙΓ], φφ. 81r-90r καὶ Ξηρ. 305 [ΙΖ], φφ. 49v-55v: Ἔτερος, κύρ Ἀθανασίου ιερομονάχου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. [Σημειωτέον ὅτι ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀποτελεῖ ἐν ταῦτῳ τὸ μοναδικὸ ὁμοειδὲς ποίημα τοῦ ἐν λόγῳ, ἀγνώστου κατὰ τὰ ἄλλα, μελοουργοῦ· ἐνδεχομένως δὲ ταυτίζεται πρὸς τὸν ὁμόηχο πολυέλεο τὸν ἀνθολογούμενο στὸν κώδικα [Β]βρ. 984 [ΙΣ], σσ. 353-376, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν: Ἔτερος, κύρ Ἀθανασίου τοῦ Δημητριάδου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. Στὴν περίπτωσι αὐτῆς, τὸ προσωπικὸν Δημητριάδου προστίθεται ἐνδιαφερόντως ὡς περαιτέρω –περὶ τοῦ ἀσῆμου τούτου μελοποιοῦ τοῦ ιη' αἰῶνος– προσδιορισμός].

71. Ἔτερος, κύρ Διονυσίου τοῦ Πελοποννησίου· [ἤχος] λέγετος Δοῦλοι, Κύριον ΙΣ, σσ. 389-412.

72. Ἔτερος, Μακαρίου ιερομονάχου Κυπρίου· [ἤχος] πλ. α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ΙΣ, σσ. 504-513. [Ἐνδιαφέρον «ᾄψιμο» δείγμα τῆς κυπριακῆς μουσικῆς παραδόσεως –ἐκ τῶν ἀπαξ ἀνθολογούμενων συνθέσεων· ἢ «πρώτη στάσις» τοῦ αὐτοῦ πολυελέου παραδίδεται μόνον ἀπὸ τὸν κώδικα ΝκS 2747,2°, φφ. 248r-250r: Ὁ παρὼν πολυέλεος ποίημα τοῦ μουσικωτάτου ιερομονάχου κύρ Μακαρίου τοῦ ἐκ Κύπρου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον].

73. Ἔτερον, κύρ Ἰγνατίου μοναχού Θασίτου· ἤχος πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ΙΖ, φφ. 102v-104r.

74. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Κουτλ. 446 [Ε], φφ. 67r-68r: Πολυέλεος ἐκκλησιαστικὸς ἀγιορειτικός· ἤχος β' Μακάριος ἀνὴρ – Δοῦλοι, Κύριον // ἤχος α' Πᾶσα ἡ γῆ // [ἤχος] τρίτος Βαβυλωνός· ἀλληλούια. Πρβλ. καὶ αὐτόθι, φφ. 525r-529r: Πολυέλεος ἐκκλησιαστικὸς, καθὼς φάλλεται ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει· ἤχος β' Ἀνὴρ· ἀλληλούια. Μακάριος ἀνὴρ.

75. Ἀναφέρομε ἐνδεικτικῶς τὴν σύνθεσι Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου γιὰ τὶς Κυριακὲς τῆς Ἀπόκρου καὶ τῆς Τυρινῆς (Πέτρου λαμπαδαρίου· ἤχος πλ. δ' Βαβυλωνός· ἀλληλούια Η, σσ. 256-259 [πρβλ. ἐδῶ καὶ τὶς ἀκόλουθες ἀπαξ ἀνθολογούμενες συνθέσεις, καταχωριζόμενες σὲ κώδικες τῆς

ἡμίσεος τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ κυριώτατα κατὰ τὶς δύο-τρῆς τελευταῖες δεκαετίες αὐτοῦ, δημιουργοῦνται ὅλες ἐκεῖνες οἱ ἀπαραίτητες προϋποθέσεις, οἱ ἰκανέες –ἄλλοις λόγοις– νὰ ὀδηγήσουν στὴν μεγάλη ἔξαρσι τῆς τέχνης καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν ἐν ταύτῳ τὴν τελευταία ἀκμὴ καὶ ἀναλαμπὴ αὐτῆς, συντελουμένη οὐσιαστικῶς κατὰ τὸν ἐπόμενο αἰῶνα.

1.6 ΙΘ' αἰών

Καθ' ὅλη τὴν διάρκεια τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐκδηλοῦται –κατὰ κύριο λόγο στὸν γεωγραφικὸ χῶρο τῆς Κωνσταντινουπόλεως– μία ἀναμφιβόλως λαμπρὰ ἄνθησις ἀπάντων τῶν δημιουργημάτων τῆς ψαλτικῆς τέχνης (συνεπῶς καὶ τῶν πολυελέων), ἡ ὁποία σαφῶς συμπίπτει πρὸς τὴν γενικωτέρα ἔξαρσι πασῶν τῶν μορφῶν τῆς τέχνης τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Συγκεκριμένως, περὶ τῆς ψαλτικῆς ἀνανέωσης καὶ τῆς –ἕως ἐνὸς βαθμοῦ– μουσικῆς μεταρρυθμίσεως (ἡ ὁποία ὡς τελικὸ σταθμὸ θὰ ἔχη τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1814 ἐπιβολὴ τῆς «Νέας Μεθόδου Ἀναλυτικῆς Σημειογραφίας»⁷⁶), ὁ λόγος εἶναι ἀναγκαῖο νὰ περιστραφῇ καὶ πάλι στοὺς κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀκμάζοντες μεγαλοφυεῖς μελοποιούς, ἦτοι: Ἰωάννη τὸν Τραπεζούντιο (†1770), Πέτρο τὸν Πελοποννήσιο (†1778), Δανιὴλ τὸν Πρωτοψάλτη (†1789), Μελέτιο Σιναῖτη τὸν Κρήτα, Ἰάκωβο τὸν Πρωτοψάλτη (†1800) καὶ Πέτρο τὸν Βυζάντιο (†1808), οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἐν γένει δράσεώς των –τῆς πρακτικῆς καὶ θεωρητικῆς, δηλονότι, ἐνασχολήσεως μετὰ τὴν παλαιὰ βυζαντινὴ καὶ τὴν νεωτέρα μεταβυζαντινὴ ψαλτικὴ τέχνη– διεμόρφωσαν ὀριστικῶς τὴν ἕως καὶ σήμερον ἰσχύουσα ἀσματικὴ πρᾶξι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνα-

ιδίας χρονικῆς περιόδου: Κυριλλοῦ Ἰβηρίτου: ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας Η, σσ. 259-261 // Πολυέλεος, κύρ Ἀθανασίου Ραιδεστηνοῦ: ἤχος πλ. δ' Βαβυλώνας: ἀλληλουῖα ΙΓ, φφ. 143r-145v), καθὼς καὶ τὶς ὑπαγόμενες στὴν σειρά τῶν «ἐκκλησιαστικῶν» συνθέσεων βραχύτατες ἐόρτιες ἐκλογές, οἱ ὁποῖες –ὑπενθυμίζομε– παραδίδονται μετὰ μόνον τὸν πρῶτο ψαλμικὸ στίχο μεμελισμένο (βλ. σχετικῶς: Παῦλ. 98 [Δ], σ. 237: Στίχος σύντομος εἰς ἐκλογὴν ἤχος α' Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ // Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς: ἤχος τρίτος Βαβυλώνας: ἀλληλουῖα. Πρβλ. καὶ Γρηγ. 6 [Ζ], φ. 185v κ.ε.).

76. Γιὰ μία πρώτη, περὶ τοῦ σπουδαιότατου θέματος «Νέα Μέθοδος Ἀναλυτικῆς Σημειογραφίας», ἐνημέρωσι βλ. προχείρως: Καίτης Ρωμανοῦ, «Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1814», ὀ.π. Gregorios Th. Stathis, «An analysis of the sticheron *Τὸν ἥλιον κρύψαντα* by Germanos Bishop of New Patras [...], *ibid.* Maureen M. Morgan, «The "Three Teachers" and their place in the history of Greek Church Music», *SEC II* (1971), pp. 86-99. Ἀνωτίου Ε. Ἀλυγιάκη, *Ἡ ὀκταπλῆ στὴν ἑλληνικὴ λειτουργικὴ ὕμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 192-219. Πρβλ. ὡσαύτως: Γρ. Θ. Στάθη, «Διακήρυξις, ἀποσταλείσα μετὰ Πατριαρχικῆ Ἀπανταχοῦσα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυριλλοῦ τοῦ ς', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἢ Μάιον τοῦ 1815. "Περὶ τῆς Νέας Μεθόδου τῆς Μουσικῆς Τέχνης καὶ περὶ συστάσεως τοῦ κοινοῦ Μουσικοῦ Σχολείου"», *ΜΟΥ.Σ.Α. Μουσικὸ περιοδικὸ τῶν φοιτητῶν τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Ἀθήνας*, ἔτος πρῶτο, τεῦχος 1, Ἀθήνα 1995, σσ. 26-29.

τολικής Ἐκκλησίας καὶ ἀναντιλέκτως ἔθεσαν ἰσχυρώτατα θεμέλια γιὰ τὴν κατὰ τὴν παροῦσα περίοδο παρατηρούμενη μουσικὴ ἀκμὴ⁷⁷. Εἶναι, μάλιστα, ἀρχοῦντως ἐνδεικτικὴ, τῆς ἐν τῷ «μουσικῷ γίγνεσθαι» τοῦ παρελθόντος καὶ κυρίως τοῦ παρόντος αἰῶνος καθολικῆς σχεδὸν ἐπιβολῆς τῶν ἀνωτέρω μελουργῶν, ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1798 ἐπισήμανσις —καὶ δὴ σὲ ἐνδιαφέροντα ποιητικὸ λόγῳ— τῆς σπουδαιότητος τοῦ καθόλου ἔργου αὐτῶν ὑφ' ἐνός Κυπρίου διδασκάλου, τοῦ «ἀμαθοῦς Σωφρονίου ἱεροδιακόνου τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου»:

«Δίς τρεῖς μουσικῆς τῆσδε τοκεῖς, ὧ ξένε,
 ἄνευ παλαιῶν εὔροι ἀμιλλομένους·
 καὶ ὡσπερ ἐκ συνθήματος πεπονηκότας
 πόνους θαυμαστοὺς τεχνικοὺς δὲ καὶ λίαν·
 ἐξ ὧν ὁ πρῶτος Ἰωάννης τυγχάνει,
 Δανιῆλος δεύτερος, Πέτρῳ δὲ ἄμφω,
 Μελέτιός τις θύτης, ὃς πέμπτος πέλει,
 καὶ Ἰακώβ ἄριστος κατ' ἀμφοῖν μουσῶν·
 Πέτρος δ' ὁ πάνυ ἄρχει πάντων ἐν ἐξηγήσει»⁷⁸.

77. Ἐπιτραπῆ νὰ σημειώσωμε ἐδῶ ὅτι ἐάν οἱ κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα μελουργοὶ Νικηφόρος ὁ Ἡθικός, Ἰωάννης ὁ Γλυκός, Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης καὶ Ξένος ὁ Κορώνης, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ οἱ κατὰ τὸν ἰζ' αἰῶνα μελοποιοὶ Παναγιώτης ὁ νέος Χρυσάφης, Γερμανὸς Νέων Πατρῶν, Μπαλάσιος ἱερεὺς καὶ Πέτρος ὁ Μπερεκέτης ἐχαρακτηρίσθησαν ὡς, πρώτη καὶ δευτέρα ἀντιστοιχίως, μεγάλες «τετρανόριες» (βλ. σχετικῶς Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 126 καὶ 132), οἱ προμνημιονευθέντες δύνανται ἀναντιρρήτως νὰ λογισθοῦν ὡς ἡ περιφῆμος «ἐξαπόρια» —ἢ καὶ περιφραστικῶς ὡς ἡ «δημιουργικὴ ὁμάς τῶν ἑξ»— ἡ ὁποία καταλυτικῶς δρᾷ κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδο τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ἰη' αἰῶνος, ἐποχὴ λίαν καθοριστικὴ περὶ τῶν μεγίστων θεμάτων τῆς «ἐξηγήσεως» καὶ «μεταρρυθμίσεως» ἐν γένει τοῦ ἰσχύοντος μουσικοῦ γραφικοῦ συστήματος.

78. Στίχοι γεγραμμένοι ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος ὑπ' ἀριθμὸν 8 (640) τῆς ἐν τῇ ἀγιορειτικῇ σκήτῃ τῆς ἁγίας Ἄννης καλύβης τοῦ πνευματικοῦ Ναθαναήλ, τῆς τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ κώδιξ ἐνυπόγραφος καὶ χρονολογημένος διὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος κολοφώνου: «αὐτῆ, φεβρουαρίου ιε', χεῖρ ἀμαθοῦς Σωφρονίου ἱεροδιακόνου ἐκ τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου». Βλ. Εὐλογίου Κουρίλα, «Κατάλογος ἀγιορειτικῶν χειρογράφων», *Θεολογία ΚΑ'* (1950), σ. 283. Οἱ αὐτοὶ στίχοι ἀπαντοῦν καὶ στὰ φφ. 2ν-3γ ἐτέρου, κυπριακοῦ ὡσαύτως, μουσικοῦ κώδικος τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου ὑπ' ἀριθμὸν 14, αὐτογράφου τοῦ ἐξηγητοῦ διδασκάλου Σιλβέστρου ἱερομονάχου τοῦ Κυκκώτου περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰη' μὲ ἀρχῆς τοῦ ιθ' αἰῶνος. Βλ. σχετικῶς Κώστα Π. Κύρρη, «Ἀναλυτικὸς κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου VII* (1973-1975), Λευκωσία 1975, σ. 375. Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, Nicosia 1990, p. 9. Χαράλαμπος Παπαδοπούλλου, «Βυζαντινομουσικολογικαὶ σημειώσεις ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου 1* (1990), σ. 148. Πρβλ. καί: Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαϊάκη, «Συνοπτικὴ θεώρηση τῆς ἑλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης. (Μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποκείμενα στὴν "Ἄνδρο μουσικὰ χειρόγραφα»)»,

Ὅσον ἀφορᾷ, εἰδικώτερα, στὶς ἐν προκειμένῳ ἐξεταζόμενες συνθέσεις πολυελέων, ἀπὸ καὶ λίαν ἐνδεικτικὸ πειστήριον τῆς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα εὐρυτάτης προβολῆς τῶν ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων μελουργῶν φιλοπονηθέντων σχετικῶν ποιημάτων, ἀποτελεῖ ἡ ἄκρως εὐμέθοδος «κωδικοποιήσις» τῶν σὲ ομάδα μουσικῶν χειρογράφων τῆς νέας μεθόδου⁷⁹ —περὶ τὴν δευτέρα δεκαπενταετία τοῦ ιβ' αἰῶνος χρονολογουμένων— ἡ ὁποία, ὅπως προκύπτει τόσο ἐκ τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας γραφῆς τῶν ἐν λόγῳ κωδικίων ὅσο καὶ ἐκ τῆς εἰδικῆς μουσικολογικῆς θεωρήσεως τῶν ἐν αὐτοῖς κατακεχωρισμένων «ἐξηγήσεων», ὀφείλεται σὲ μεγαλοφυῆ, ὄντως, ἐμπνευσι τοῦ περιωνύμου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Γρηγορίου. Συγκεκριμένως, ὁ ἐξονομασθεὶς διδάσκαλος συνεκέντρωσε σὲ σπουδαιότατο αὐτόγραφό του κώδικα —φυλασσόμενο στὴν βιβλιοθήκη Κ. Ἁ. Ψάχου— ἐννέα συνολικῶς συνθέσεις πολυελέων (ἦτοι: τὶς μνημονευθεῖσες ἐπτά τῶν ὡς ἄνω μελοποιῶν —οἱ ὁποῖες, κατὰ τὰ ἐπισημανθέντα στὴν προηγουμένη παράγραφο, ἠνθολογοῦντο ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος—, ἐμπλουτισμένες διὰ τοῦ «ψαλλομένου εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου» πολυελέου, ἐκπονηθέντος ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου Γεωργίου τοῦ Κρητός —σύνθεσι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἡ ὁποία λίαν ἐνωρὶς ἐπεβλήθη καὶ διεδόθη ἔκτοτε εὐρύτατα—, ὡς καὶ διὰ τοῦ πολυελέου Χουρμουζίου τοῦ «διδασκάλου τῆς κοινῆς μουσικῆς κατὰ τὸν νέον τρόπον» καὶ Χαρτοφύλακος), δομημένες εὐδιατάκτως σὲ ἐκτενῆ καὶ αὐτόνομον ἐνότητα⁸⁰. μάλιστα, τὸ ἰδιαίτερος ἀξιοπαρατήρητο τῆς ὡς ἄνω ἐνότητας —ἐνεκα τοῦ ὁποίου ἐκρίθη σκόπιμον ἢ περὶ αὐτῆς μνεῖα νὰ προταχθῆ τῆς παρούσης παραγράφου— εἶναι ἡ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρωτότυπος τακτικὴ διαρθρώσεως αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία οἱ ἀνθολογούμενες συνθέσεις καταχωρίζονται «ἀριθμημένως», ἐκ τοῦ Α' ἕως τοῦ Θ', τακτικῆ τηρουμένη ὁμοιομόρφως καὶ στὰ λοιπὰ χειρόγραφα τῆς συγκεκριμένης ομάδος⁸¹.

Προβλήματα καὶ προοπτικὲς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικὰ συμποσίου ἐλληνικῆς μουσικῆς. Ἀρχαία-Βυζαντινὴ-Παραδοσιακὴ-Νεώτερη. Ἄνδρος, 28-29 Αὐγούστου 1999, ἔ.π., σσ. 72-73 καὶ 108-110, ὑπόσημ. 110-115 [καὶ ἀνάτυπο, μὲ ἰδιαίτερα σελιδαρίθμησι, Ἀθήναι 2000, σσ. 24-25 καὶ 61-63, ἀντιστοίχως]. Περὶ μὲν τοῦ ἐν λόγῳ κωδικογράφου, Σιλβέστρου τοῦ Κυκκώτου, βλ. αἰφνης: Σόλωνος Χατζησολωμοῦ, «Παρθένης καὶ Σιλβέστρος οἱ Κυκκώτες μουσικοὶ», ἔ.π., σσ. 98-102· περὶ δὲ τοῦ ἀρχικῶς μνημονευθέντος Κυπρίου κωδικογράφου Σωφρονίου βλ. ὡσαύτως τὴν σχετικὴν μελέτη τοῦ αὐτοῦ, «Σωφρόνιος ὁ Κυκκώτης, ὁ λόγιος καὶ μουσικὸς τοῦ 18ου αἰῶνα», ἔ.π.

79. Βλ. ἀναλυτικὴ ἀπαρίθμησι αὐτῶν κατωτέρω, στὶς ὑπόσημ. 80 καὶ κυρίως 82.

80. Βλ. σχετικῶς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν Δ' φάκελο τῆς Βιβλιοθήκης Κωνσταντίνου Ἁ. Ψάχου, φφ. 17ν-131γ.

81. Νὰ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι ὁμοία τακτικὴ τηρεῖται στοὺς ἐν λόγῳ κώδικες τῆς αὐτῆς ομάδος προκειμένου καὶ περὶ τῶν Πασαπνοαριῶν, τῆς ἐτέρας δηλονότι μεγάλης ἐνότητος τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, τὰ ὁποία ὡσαύτως ἀνθολογοῦνται λίαν εὐδιατάκτως, «ἀριθμημένα» ἐκ τοῦ Α' ἕως τοῦ ΙΑ' (βλ. αἰφνης: Παντ. 986, σσ. 197-257 καὶ Παντ. 912, φφ. 112γ-153ν).

Γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, καταχωρίζονται στὸν ἐπόμενον πίνακα οἱ σχετικὲς ἀναγραφές ἐκ τοῦ μνημονευθέντος κώδικος Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου, ὑπομνηματισμένες διὰ τῶν ἀντιστοίχων ἐπικεφαλίδων τῶν ἐπιλοίπων κωδίκων, ὅπου ἀπαντᾷ ἢ ἐν λόγῳ «ἀριθμημένη» ἀνθολόγησις πολυελέων⁸²:

I. Πολυέλεσι: Α' πολυέλεος, ἄσματοτονισθεὶς παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον.

I. A, φφ. 17v-28r // Πολυέλεσι. Α' πολυέλεος [...] Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος α' Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 36-60 // Ἀρχὴ τῶν πολυελέων. Πολυέλεος, ἄσματοτονισθεὶς παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δούλοι, Κύριον Γ, φφ. 1r-11v // Ὁ παρὼν ἄσματοτονιστὴ παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου, πολυέλεος Α' ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον Δ, φφ. 18v-30v // Πολυέλεος Α', Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος α' Δούλοι, Κύριον Ε, σσ. 27-44

Ἐκ τῶν λοιπῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς νέας μεθόδου, ἀνάλογος περίπτωσις ἀπαντᾷ στοὺς κώδικες τοῦ Καλοφωνικοῦ Εἰρμολογίου, ὅπου τόσο οἱ καλοφωνικοὶ εἰρμοὶ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐνότητος ὅσο καὶ τὰ κατ' ἤχον κρατήματα τῆς δευτέρας τοιαύτης ἀνθολογοῦνται τίς περισσότερες φορὲς ἀριθμημένα δι' ἰδίας, ἀμφότερα, ἐλληνικῆς ἀριθμῆσεως (βλ. σχετικῶς: Ξεν. 107, Ξεν. 136, Παντ. 917, Παντ. 1003, Διον. 660 [πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 18-20, 79-80, 208-209, 404-405 καὶ 756-757, ἀντιστοίχως], Δοχ. 322 [πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 366], Ὑδρ. 626, Ὑδρ. 614 καὶ Ὑδρ. 600 [πρβλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαϊάκη, *Τὰ ἐν Ὑδρὰ μουσικὰ χειρόγραφα [...]*: ἀνέκδοτος κατάλογος, ὑπὸ δημοσίευσί].

82. Ὁ αὐτόγραφος Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου κώδιξ –μνημονευθεὶς ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 80– συμβολίζεται στὸ κάτωθεν τοῦ ἐπομένου πίνακος κριτικὸ ὑπόμνημα ὡς Α. Νὰ διευκρινισθῇ περαιτέρω ὅτι ὁ κώδιξ ἐγγραφίζεται στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρωτόγραφο τῶν ἐξηγήσεων τοῦ ἐν λόγῳ διδασκάλου [βλ. σχετικῶς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν ἰδιοχέρων πρωτογράφων κωδίκων βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων Γρηγορίου Πρωτοφάλτου καὶ Χουμροῦζιου Χαροφυλάκου εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. (1814-15)*: ἀνέκδοτος, μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως. Πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως στὴ νέα μέθοδος», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 696-707.]. Οἱ λοιποὶ –ὁμοιοτρόπως δομημένοι– κώδικες, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν σύνταξι τοῦ πίνακος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν, εἶναι συγκεκριμένως οἱ ἀκόλουθοι: Διον. 764 [= Β], τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 830-832), Παντ. 912 [= Γ], περὶ τὰ ἔτη 1820-1830 γεγραμμένος (βλ. αὐτόθι, σσ. 202-204), Δοχ. 340 [= Δ], ὑπὸ ἀδήλου κωδικογράφου γεγραμμένος περὶ τὸ ἔτος 1818 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 427-429) καὶ Παντ. 986 [= Ε], περὶ τὰ ἔτη 1815-1830 χρονολογούμενος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 357-359).

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἀναλυτικῆς ἀπαριθμῆσεως ἐνίων κωδίκων τῆς ἐπισημανθείσης ομάδος χειρογράφων, καθίσταται, νομίζομε, σαφές ἢ ἄμεσος ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τοῦ ἐπισημανθέντος αὐτογράφου τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου, δοθέντος ὅτι: ἀφ' ἐνός μεν ἅπαντες εἶναι μεταγενέστεροι αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δέ –καὶ κυριώτατα– σὲ ἅπαντες ἀνθολογοῦνται οἱ ἐξηγήσεις τοῦ ἐν λόγῳ Πρωτοφάλτου τοιοῦτοτρόπως, κατανοεῖται: εἰδικώτερα ἢ ἀνωτέρω παρατήρησις –περὶ τῆς χρονικῆς ἀκολουθίας γραφῆς, ὡς καὶ περὶ τῶν «ἐξηγήσεων» τῶν καταχωριζομένων στοὺς κώδικες τῆς συγκεκριμένης ομάδος–, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐξεταζομένης «κωδικοποιήσεως» τῶν κυριωτέρων συνθέσεων τῆς παρούσης περιόδου σὲ ἐμπνευσι τοῦ Γρηγορίου.

- II. Β' πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ Ἰω[άννου] Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον.
- III. Γ' πολυέλεος, ἀσματοτονισθεὶς παρὰ Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον.
- IV. Δ' πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. α', ἀσματοτονισθεὶς παρὰ τοῦ μακαρίτου Πέτρου Πελοποννησίου τοῦ λαμπα[δαρίου] Πα Δοῦλοι, Κύριον.
- V. Ε' ἕτερος, μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος βαρὺς Ζω Δοῦλοι, Κύριον.
- VI. Ϛ' πολυέλεος, παρὰ Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός ἤχος πλ. δ' Νη Δοῦλοι, Κύριον.
- VII. Ζ' πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ', ἀσματοργηθεὶς παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κῦρ Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς Νη Δοῦλοι, Κύριον.

II. Α, φφ. 28γ-39ν // Β' πολυέλεος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 60-86 // Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 11ν-23γ // Πολυέλεος Β', μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 30ν-43ν // Πολυέλεος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 44-61

III. Α, φφ. 39ν-52ν // Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 86-115 // Γ' πολυέλεος, Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 23γ-36γ // Πολυέλεος, ἀσματοτονισθὴ δὲ παρὰ Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 43ν-58γ // Πολυέλεος, Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 61-82

IV. Α, φφ. 52ν-67γ // Δ' πολυέλεος, Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 115-145 // Δ' πολυέλεος, Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 36γ-49ν // Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. α', ἀσματοτονισθὴ δὲ παρὰ Πέτρου Πελοποννησίου τοῦ λαμπαδαρίου Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 58γ-73γ // Πολυέλεος, Πελοποννησίου ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 82-103

V. Α, φφ. 67γ-80ν // Ε' πολυέλεος, Πέτρου λαμπα[δαρίου] Πελοποννησίου [ἤχος] βαρὺς Ζω Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 145-173 // Ε' πολυέλεος, Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 49ν-62γ // Πολυέλεος, παρὰ Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος βαρὺς Ζω Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 73γ-87γ // Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 103-123

VI. Α, φφ. 80ν-94γ // Ϛ' πολυέλεος, Μελετίου Σιναΐτου Κρητός ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 173-199 // Ϛ' πολυέλεος, Μελετίου Σιναΐτου, Κρητός ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 62γ-75ν // Πολυέλεος Ϛ', παρὰ Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός ἤχος πλ. δ' Νη Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 87γ-101γ // Μελετίου Σιναΐτου-Κρητός ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 123-143

VII. Α, φφ. 94γ-109ν // Ζ' πολυέλεος, ἀσματοργηθεντοργηθεὶς (sic) παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κῦρ Χουρμουζίου τοῦ καὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 199-231 // Ζ' πολυέλεος, Χουρμουζίου διδασκάλου [...] ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 75ν-94γ // Πολυέλεος, ἀσματοτονισθὴ δὲ παρὰ κῦρ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς κοινῆς μουσικῆς κατὰ τὸν νέον τρόπον ἤχος πλ. δ'

VIII. *Η' πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἑορτάς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐμελουργήθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Γεωργίου τοῦ Κρητός· ἤχος βαρὺς Ζω Λόγον ἀγαθόν.*

IX. *Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, παρὰ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Θ' πολυέλεος· ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον.*

Διὰ τοῦ ὡς ἄνω πίνακος σκιαγραφεῖται οὐσιαστικῶς ἡ εἰκὼν τῶν κατὰ τὴν παροῦσα περίοδο διαδιδόμενων πλέον βασικῶν συνθέσεων πολυελέων, συνηρησμένων οὕτως χάριν τῆς μερίμνης τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου καὶ βεβαίως κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ ἰδίου· κατὰ κύριο λόγο, μάλιστα, οἱ αὐτὲς συνθέσεις συμπεριλαμβάνονται, ἐπιπροσθέτως, στὰ ποικίλα ἔντυπα μουσικὰ βιβλία τῆς κατὰ τὴν δευτέρα δεκαετία τοῦ αἰῶνος ἐφευρεθείσης μουσικῆς τυπογραφίας⁸³ καὶ ὡς ἐκ τούτου διαμορφώνουν τὴν περὶ τοῦ ἐν γένει εἶδους τῶν πολυελέων ἀντίληψιν τοῦ εὐρύτερου πληρώματος τῶν φιλομούσων.

* * *

Τὰ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα μουσικὰ χειρόγραφα διακρίνονται σαφῶς σὲ δύο κατηγορίες, ἀναλόγως τῆς ἐν αὐτοῖς χρησιμοποιουμένης σημειογραφίας· ἴητοι, χειρόγραφα παλαιᾶς καὶ νέας, ἀντιστοίχως, μεθόδου σημειογραφίας.

Στὴν πρώτη κατηγορία μουσικῶν κωδίκων⁸⁴, ἡ παραγωγή τῶν ὁποίων συν-

Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 101r-117r // Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ', ἄσματουργηθεὶς παρὰ τοῦ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸ αἰε' συσταθείσης νέας μουσικῆς σχολῆς· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Ε, σσ. 143-168

VIII. Α, φφ. 109v-125r // Η' πολυέλεος, Γεωργίου τοῦ Κρητός· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν Β, σσ. 231-262 // Η' πολυέλεος, Γεωργίου Κρητός ἡμετέρου διδασκάλου [ἤχος] βαρὺς Λόγον ἀγαθόν Γ, φφ. 91r-106v // Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἑορτάς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, μελουργηθέν (sic) παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητός· ἤχος βαρὺς Ζω Λόγον ἀγαθόν Δ, φφ. 117r-132v // Πολυέλεος [...] Γεωργίου τοῦ Κρητός· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν Ε, σσ. 168-190

IX. Α, φφ. 125r-131r // Θ' πολυέλεος, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου· ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 262-273 // Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, ἐκλογή· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, φφ. 106v-112r // Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, πολυέλεος· ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 132v-138r // Ε, σσ. 190-197

83. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος στὴν σπουδαιότερα σχετικῆ ἐκδοσὶ *Πανδέκτη* 2 (1851), σσ. 36-354, ὅπου μεταξύ τῶν ὑπολοίπων –μεταγενεστέρων κυρίως– συνθέσεων πολυελέων, τῶν ἐν αὐτῇ καταχωριζομένων, περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἀνωτέρω ἐννέα, μὲ τὴν ἰδίαν σχεδὸν διάταξιν. [Πληρεστέρα ἀπαριθμησι τῶν δημοσιεύσεων, τόσο τῶν παρουσῶν ὅσο καὶ λοιπῶν συνθέσεων πολυελέων, βλ. ἀρμοδίως στὸν δι' ἐκάστη σύνθεσι οἰκείῳ τόπῳ τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

84. Ἐξ αὐτῶν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ἐδῶ οἱ ἀκόλουθοι συγκεκριμένοι κώδικες: Φλ. 251 [= Α], τῶν ἀρχῶν τοῦ 19' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ*, σσ. 534-537), Ξηρ. 299 [= Β], περὶ τὸ ἔτος 1810 γεγραμμένος (βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 73-81), Παντ. 998

εχίζεται επί δεκαετίαν, περίπου, έντεϋθεν τής έπιβολής τής νέας μεθόδου, μοναδικό κατάλοιπο τής παλαιάς μεγάλης βυζαντινής ένότητος πολυελέων είναι οι τέσσαρες όψιμες (σχετικώς πρός τήν έν γένει παράδοσι τής συγκεκριμένης ένότητος) συνθέσεις του Πέτρου Μπερεκέτη — ο πολυέλεος Δούλοι, Κύριον σέ ήχο πρώτο⁸⁵ και πλάγιο του τετάρτου⁸⁶, ο πολυέλεος Έξομολογείσθε τώ Κυρίω σέ ήχο πλάγιο του δευτέρου νενανώ⁸⁷ και ο πολυέλεος Λόγον αγαθόν σέ ήχο τέταρτο⁸⁸ —, σέ περιωρισμένη, πάντως, κλίμακα άνθολογούμενες. Οι έν λόγω συνθέσεις πλαισιούνται διά τών μνημονευθέντων ήδη πολυελέων τών μελουργών Ίωάννου Πρωτοψάλτου⁸⁹, Δανιήλ Πρωτοψάλτου⁹⁰, Πέτρου Πελοπον-

[= Γ], του έτους 1815 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Β'*, σσ. 391-396) και Δοχ. 341 [= Δ], αυτόγραφος Νικολάου του Δοχειαρίτου κατά τό 1822 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Α'*, σσ. 430-435).

85. *Άρχή και τών μελωδικωτάτων πολυελέων, ών ο παρών έστι πόνημα του μουσικωτάτου και γλυκυτάτου Πέτρου Μπερεκέτη ήχος α' Δούλοι, Κύριον Β*, σσ. 104-112 // *Άρχή και τών λοιπών τών άνηχόντων τη Παπαδική Τέχνη. Και πρώτον πολυέλεος, κύρ Πέτρου του μελωδού και Μπερεκέτη τουπίκλην ήχος α' Δούλοι, Κύριον Γ*, φφ. 81γ-90γ.

86. *Έτερος, Πέτρου του μελωδικωτάτου Μπερεκέτη, ήδύτατος ήχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριον Β*, σσ. 186-205.

87. *Έτερος, του αυτού, πάνυ έντεχνος και ήδύς, φαλλόμενος εις τās μνήμας τής Θεοτόκου ήχος πλ. β' νενανώ Έξομολογείσθε τώ Κυρίω Β*, σσ. 205-213. [Σημειωτέον ότι ή άνωτέρω αναφορά, «φαλλόμενος εις τās μνήμας τής Θεοτόκου», σαφώς όφείλεται έδώ σέ παραδρομή; προφανέστατα άνταποκρίνεται στον έτερο πολυέλεο του Μπερεκέτη, Λόγον αγαθόν, σέ ήχο τέταρτο].

88. *Έτερος, κύρ Πέτρου Μπερεκέτη, οργανικός, εις τās μνήμας τής Θεοτόκου φαλλόμενος ήχος δ' Λόγον αγαθόν Β*, σσ. 148-155 // *Πολυέλεος [...] Πέτρου Μπερεκέτη ήχος δ' Λόγον αγαθόν Γ*, φφ. 99ν-106γ.

89. Συγκεκριμένως οι ύπ' αυτού συντεθέντες δύο πολυέλεοι, Δούλοι, Κύριον, άφ' ένός μèn σέ ήχο πρώτο:

Έτερος, Ίωάννου Πρωτοψάλτου τής Μεγάλης Έκκλησίας, πάνυ γλυκός και έντεχνος ήχος α' Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 112-121 // *Έτερος, του αυτού κύρ Ίωάννου ήχος α' Δούλοι, Κύριον Α*, φφ. 61γ-76γ // *Πολυέλεος [...] Ίωάννου Πρωτοψάλτου ήχος α' Δούλοι, Κύριον Γ*, φφ. 90γ-99ν.

άφ' έτέρου δέ σέ ήχο τέταρτο:

Έτερος, του αυτού, οργανικός ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 121-131 // *Άρχή και τών πολυελέων ο παρών του κύρ Ίωάννου [ήχος] δ' Δούλοι, Κύριον Α*, φφ. 1γ-14γ // *Πολυέλεος σύντομος, Ίωάννου Πρωτοψάλτου ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Γ*, φφ. 106γ-116γ // *Ίωάννου Πρωτοψάλτου ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Α*, φφ. 81γ-86ν.

(Στόν κώδικα Ξηρ. 299 [Β], σσ. 143-148, παραδίδεται και έτερος πολυέλεος του Ίωάννου, μελισμένος στόν αυτό ήχο: *Έτερος πολυέλεος, κύρ Ίωάννου, πλείστης κομψότητος μετέχων ήχος δ' Δούλοι, Κύριον*).

90. *Έτερος, κύρ Δανιήλ Πρωτοψάλτου, λίαν οργανικός τε και έντεχνος ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Β*, σσ. 131-143 // *[Δανιήλ Πρωτοψάλτου] ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Α*, φφ. 14γ-30γ // *Έτερος πολυέλεος [...] Δανιήλ λαμπαδαρίου ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Γ*, φφ. 122ν-133ν // *Δανιήλ Πρωτοψάλτου ήχος δ' Δούλοι, Κύριον Α*, φφ. 86ν-93ν.

νησιού⁹¹, Μελετίου Σιναΐτου⁹² και Γεωργίου του Κρητός⁹³, οι οποίοι καταλαμβάνουν και το κυρίως τμήμα της καθόλου σχετικής ένότητας⁹⁴. σποραδικώς άνθολογούνται και λοιπές συνθέσεις, είτε γνωστές εκ του παρελθόντος αιώνας—ώς επί παραδείγματος αυτές των Άναστασίου Ραφανιώτου⁹⁵ και Παρθενίου του Μετεωρίτου⁹⁶—, είτε πρωτοαπαντώσες στον παρόντα αιώνα—ώς λόγου χάριν αυτές των Νικηφόρου αρχidiaκόνου του Χίου⁹⁷ και Συνεσίου μοναχού του Ίβηρίτου⁹⁸.

91. Οι δύο γνωστοί πολυέλεοι αυτού, ήτοι ο εις ήχον πλάγιον του πρώτου:

“Έτερος, κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου Πελοποννησίου, πάνυ ώραίος πανηγυρικός και έντεχνος ήχος πλ. α΄ Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 155-168 // “Έτερος, του κύρ Πετράκη ήχος πλ. α΄ Δούλοι, Κύριον Α, φφ. 30γ-46ν // Πολυέλεος [...] Πέτρου Πελοποννησίου ήχος πλ. α΄ Δούλοι, Κύριον Γ, φφ. 133ν-145γ // Πέτρου ήχος πλ. α΄ Δούλοι, Κύριον Δ, φφ. 93ν-100ν.

και ο εις ήχον βαρύν:

Του αυτού, ήρύτατος ήχος βαρύς Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 168-186 // “Έτερος, του αυτού ήχος βαρύς Δούλοι, Κύριον Α, φφ. 46ν-61γ // “Έτερος, του αυτού Πέτρου Πελοποννησίου ήχος βαρύς Δούλοι, Κύριον Γ, φφ. 145γ-156ν // Πέτρου ήχος βαρύς Δούλοι, Κύριον Δ, φφ. 107ν-113ν.

Σποραδικώς άνθολογείται και ή ακόλουθος έκλογή του αυτού Πέτρου, άρμοδια για την Κυριακή της Τυρινής:

“Η παρούσα έκλογή φάλλεται τη Κυριακή της Απόκριω και της Τυροφάγου μετά τον πολυέλεον [ήχος] τρίτος Βαβυλώνος· άλληλούια Α, φφ. 113γ-117ν.

92. Μελετίου Σιναΐτου [ήχος] πλ. δ΄ Δούλοι, Κύριον Α, φφ. 76γ-91γ // Μελετίου ιερομονάχου ήχος πλ. δ΄ Δούλοι, Κύριον Δ, φφ. 121γ-127ν.

93. Πολυέλεος, κύρ Γεωργίου του Κρητός, του μετά τον Πρωτοφάλην Ίάκωβον μόνου μουσικωτάτου, εις τας μνήμας της Θεοτόκου ήχος βαρύς Λόγον αγαθόν Β, σσ. 234-249 // Πολυέλεος [...] Γεωργίου του Κρητός ήχος βαρύς Λόγον αγαθόν Γ, φφ. 156ν-171γ // “Η παρούσα έκλογή φάλλεται εις τας έορτάς της Θεοτόκου, Γεωργίου του Κρητός ήχος βαρύς Λόγον αγαθόν Δ, φφ. 136ν-144γ.

94. Σημειωτέον ότι, ο συμπληρών την άνωτέρα περιγραφείσα ένότητα των έννέα συνθέσεων, πολυέλεος Χουρμουζίου του Χαρτοφύλακος, άνθολογείται—ώς μεταγενέστερος— στον ύψιμώτερο κώδικα ο οποίος ελήφθη εδώ ύπ΄ όψιν, ήτοι: Δοχ. 341 [Δ], φφ. 113ν-121γ:

Χουρμουζίου ήχος πλ. δ΄ Δούλοι, Κύριον.

Παραδόξως, δέν άπαντά στην παρούσα κατηγορία χειρογράφων ο του Πρωτοφάλη του Ίακώβου πολυέλεος.

95. Άναστασίου Λαρίσης ήχος β΄ λέγετος Δούλοι, Κύριον Α, φφ. 91γ-101ν // “Έτερος σύντομος, κύρ Άναστασίου Ραφανιώτου, πάνυ γλυκύς ήχος δ΄ λέγετος, μέσος του δ΄, πεστρέφ σεγκιαχ άραβικά, δ΄ λέγετος Δούλοι, Κύριον Γ, φφ. 116γ-122ν // Άναστασίου Ραφανιώτου ήχος λέγετος Δούλοι, Κύριον Δ, φφ. 127ν-132ν.

96. Παρθενίου Μετεωρίτου ήχος β΄ Δούλοι, Κύριον Α, φφ. 101ν-113γ.

97. Ο Νικηφόρος Ναυτουιάρης ή Καντουιάρης έμελοποίησε τους δύο έπομένους πολυέλεους, σέ ήχο πλάγιον του τετάρτου, άνθολογούμενους μόνον στον κώδικα Ξηρ. 299:

“Έτερος πολυέλεος, Νικηφόρου αρχidiaκόνου του Χίου κατά παράκλησιν των μαθητών αυτού ήχος πλ. δ΄ Δούλοι, Κύριον Β, σσ. 213-220· και

Στὴν δευτέρα κατηγορία μουσικῶν κωδίκων⁹⁹, οἱ ὅποιοι ὅπως εἶναι προφανῆς ἐμφανίζονται ἐκ τοῦ ἔτους 1814 καὶ ἐντεῦθεν, οἱ πολλαχοῦ ἀνωτέρω ἐπισημανθέντες πολυέλεοι μελῶν τῆς «ἐξανδρίας» (Ἰωάννου¹⁰⁰ καὶ Δανιὴλ¹⁰¹ τῶν Πρωτοψαλτῶν, Πέτρου τοῦ λαμπαδαρίου¹⁰², Μελετίου Σιναΐτου¹⁰³, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου¹⁰⁴), ὡς καὶ τῶν Γεωργίου τοῦ Κρητῆς¹⁰⁵ καὶ Χουρμου-

Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ κατ' ἀρέσκειαν τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Β, σσ. 220-234.

98. Οἱ ἐνδεικτικώτερες καὶ πλέον διαδεδομένες συνθέσεις πολυέλων τοῦ Συνεσίου Ἰβηρίτου εἶναι οἱ ἀκόλουθοι δύο, σὲ ἤχο τρίτο καὶ πλάγιο τοῦ δευτέρου:

Ἀρχὴ τῶν πολυέλων ὁ παρὼν κύρ Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 74r-81r καὶ

Συνεσίου Ἰβηρίτου· ἤχος πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον Δ, φφ. 100v-107v.

[Περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου βλ. ἀρμοδίως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

99. Ἐξ αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν οἱ ἀκόλουθοι, συγκεκριμένως, κώδικες: Παντ. 953 [= Α], γεγραμμένος περὶ τὰ ἔτη 1815-1825 ὑπὸ ἀδήλου κωδικογράφου (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 269-274), Δοχ. 1246 [= Β], αὐτόγραφος Κοσμᾶ τοῦ Δοχειαρίτου κατὰ τὸ ἔτος 1820 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 627-633), Ὁμπ. 2 [= Γ], αὐτόγραφος Ἀντωνίου τοῦ Κυπρίου κατὰ τὸ ἔτος 1819 (βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 225-226), Μερλ. 9 [= Δ], ὑπὸ ἀδήλου κωδικογράφου γεγραμμένος περὶ τὰ ἔτη 1816-1820 (βλ. αὐτόθι, σσ. 235-237) καὶ Δοχ. 1239 [= Ε], τῶν μέσων τοῦ ἰθ' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 613-617).

100. Ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἤχο πρῶτο (βλ. Β, φφ. 98r-107v // Ε, σσ. 13-25 καὶ 25-40 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, ἀντιστοίχως] // Γ, φφ. 18v-29r // Δ, φφ. 11r-18v) καὶ σὲ ἤχο τέταρτο (βλ. Β, φφ. 107v-117v // Ε, σσ. 40-56 // Γ, φφ. 29r-40v // Δ, φφ. 18v-26r).

101. Ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἤχο τέταρτο (βλ. Β, φφ. 117v-128v // Α, φφ. 139r-155r // Ε, σσ. 56-73 καὶ 73-91 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, ἀντιστοίχως] // Γ, φφ. 40v-53v // Δ, φφ. 26r-35r).

102. Οἱ πολυέλεοι Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἤχο πλάγιο τοῦ πρώτου (βλ. Β, φφ. 128v-140r // Α, φφ. 155r-171r // Ε, σσ. 91-109 καὶ 109-128 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, ἀντιστοίχως] // Γ, φφ. 53v-66v // Δ, φφ. 35r-44v) καὶ βαρῦ (βλ. Β, φφ. 140r-150v // Α, φφ. 171r-187r // Ε, σσ. 128-145 // Γ, φφ. 67r-79v // Δ, φφ. 44v-53r). Μὴ ἐξαιρετέος, βεβαίως, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πέτρου μεμελισμένος «πολυέλεος τῆς Θεοτόκου», Λόγον ἀγαθόν, σὲ ἤχο πλάγιο τοῦ πρώτου, ὁ ὅποιος σποραδικῶς ἀπαντᾷ σὲ ὀρισμένους κώδικες τῆς ἐποχῆς: βλ. ἐνδεικτικῶς Διον. 678, φφ. 114r-128r. Διον. 829, φφ. 31r-39v. Διον. 767, σσ. 802-823.

103. Ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἤχο πλάγιο τοῦ τετάρτου (βλ. Β, φφ. 150v-161r // Ε, σσ. 207-226 // Γ, φφ. 79v-93r // Δ, φφ. 53r-62r).

104. Ὁ πολυέλεος -ἀκριβέστερα- «ἐκλογή πολυελέου»- Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἤχο τέταρτο (βλ. Α, φφ. 133r-139r // Ε, σσ. 145-151 // Γ, φφ. 124r-129v // Δ, φφ. 83r-86r).

105. Ὁ πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, σὲ ἤχο βαρῦ (βλ. Β, φφ. 173v-185r // Α, φφ. 187r-207r // Ε, σσ. 226-247 καὶ 247-269 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, ἀντιστοίχως] // Γ, φφ. 108v-124r // Δ, φφ. 72v-83r).

ζίου του Χαρτοφύλακος¹⁰⁶, κυριαρχούν ολοκληρωτικῶς καὶ ἀνθολογοῦνται εὐρύτατα, «ἐξοβελίζοντας» συλλήβδην τίς παλαιές συνθέσεις¹⁰⁷. Θὰ παρατηρούσαμε, μάλιστα, ὅτι —ὡς ἐκ τῆς καθολικῆς καὶ ἀδιαφιλονικήτου ἐπιβολῆς τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων καταφαίνεται— τὸ «μουσικὸ αἰσθητήριο» τῶν κατὰ τὴν παρούσα περίοδο φορέων τῆς ψαλτικῆς τέχνης προέκρινε μᾶλλον τίς κομψές καὶ λιτές μελωδίες, τίς ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω μελουργῶν φιλοπονηθεῖσες, ὡς ἱλαρὸ ἐπισφράγισμα καὶ ἠδυμελῆ, τρόπον τινά, κατακλείδα τῆς μακραιώνου παραδόσεως τῶν πολυελέων.

Στὸ μεσοδιάστημα, τὸ ἕως τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος προκῦπτον, οἱ μόνες ἀξιωματικῶς νεώτερες συνθέσεις εἶναι σαφῶς οἱ προερχόμενες ἐκ τῶν μουσικῶν καλῶν τῶν δύο ἐκ τῶν «τριῶν διδασκάλων» καὶ «ἐφευρετῶν» τοῦ νέου τῆς μουσικῆς συστήματος, ἤτοι τῶν Γρηγορίου Πρωτοψάλτου¹⁰⁸ καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος¹⁰⁹. Ἰδιαίτερα μνεῖα πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ τὴν ἐντελῶς

106. Ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ τετάρτου (βλ. Β, φφ. 161γ-173ν // Α, φφ. 207γ-229γ // Ε, σσ. 166-186 καὶ 186-207 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου («λεπτοτέρα ἐξήγησις»), ἀντιστοίχως] // Γ, φφ. 93γ-108ν // Δ, φφ. 62ν-72ν).

107. Σποραδικῶς μόνον ἀπαντοῦν σὲ ὀρισμένα μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς μεμονωμένες συνθέσεις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, κυρίως ὁ εἰς ἦχον πρῶτον πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον (βλ. Διον 806, σσ. 570-578. Σταυρ. 236, φφ. 1γ-17γ), ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ δευτέρου γενανῶ πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (βλ. Παντ. 953 [Α], φφ. 229γ-238ν. Σταυρ. 236, φφ. 110ν-112γ), ἢ ὁ εἰς ἦχον τέταρτον πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν (βλ. Διον 806, σσ. 531-543). Ὅπως ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαπιστοῦται προφανέστατα, ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου ἕτερος πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη —ἀρκούντως ἀργῆ καὶ μελισματικῆ σύνθεσις— οὐδόλως ἀπαντᾷ κατὰ τὴν παρούσα περίοδο, ὡς μὴ συνάδων πρὸς τὴν ἐν γένει παράδοσι τῶν ἀποκλειστικῶς συντόμων μελῶν τῆς ἐποχῆς.

108. Μνημονεύομε κυρίως τὴν ἀκόλουθον —εὐρέως διαδοθεῖσα ἐκ τῆς παρούσης περιόδου καὶ ἐντεῦθεν— σύνθεσι τοῦ Γρηγορίου:

Ἐτέρα ἐκλογή, ἐμελουρήθη παρὰ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ψάλλεται τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀποκρέου (sic) καὶ τῆς Τυροφάγου ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνῶν

Ε, σσ. 285-290 // Α, φφ. 238ν-243γ. Πρβλ. καὶ Διον. 678, φφ. 227γ-234γ. Διον. 806, σσ. 523-526.

109. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομε τίς δύο ἐπόμενες συνθέσεις Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος, οἱ ὁποῖες ἀπεδείχθησαν ἰδιαίτερος προσφιλεῖς στὸν ἱεροψαλτικὸ κόσμον ὡς τίς ἡμέρες μας:

Ἐτέρα ἐκλογή, συντεθεῖσα παρὰ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ψαλλομένη ἀντὶ πολυελέου εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου ἦχος δ' λέγετος Βου Λόγον ἀγαθόν

Ε, σσ. 269-285. Πρβλ. Διον 806, σσ. 543-552.

Ἐτέρα ἐκλογή τοῦ πολυελέου, μελισθεῖσα παρὰ κύρ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνῶν

Ε, σσ. 290-300 καὶ 300-310 [ἐξήγησις Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου («σαφεστέρα ἐξήγησις»), ἀντιστοίχως]. Πρβλ. Διον. 678, φφ. 225γ-227γ. Διον. 806, σσ. 526-531.

Ἐκ τῶν λοιπῶν συνθέσεων τῆς παρούσης περιόδου, ἃς μνημονευθοῦν ἐδῶ ἀπ' ἐνὸς μὲν ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Κωνσταντίνου τοῦ Θετταλοῦ σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ δευτέρου (βλ. ἐνδει-

ῥηξικέλευθον καὶ ἀπολύτως καινοτόμον περίπτωσι τοῦ εἰς ἦχον τρίτον πολυελέου Δούλοι, Κύριον Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, διὰ τοῦ ὁποίου πιστοποιοῦνται τόσο τὰ νεοδιαμορφωθέντα «λατρευτικά ἦθη» τῆς ἐποχῆς ὅσο καὶ ἡ ἀδήριτος ἀνάγκη γιὰ σταδιακὴ περαιτέρω συντόμευσι τῶν κατὰ τὴν θεία Λατρεία ἀδομένων ψαλμῶν ἐνδεικτικὸ τῆς πρωτοτυπίας τῆς συνθέσεως εἶναι, ἐπιπροσθέτως, τὸ ἐκτενὲς ἐπίτιπλο αὐτῆς, μέσω τοῦ ὁποίου ὁ Γρηγόριος ἐξηγεῖ λεπτομερῶς τὴν, «συντομίας χάριν» ἐπιχειρουμένη, μεταβολὴ ἀρχαιοτάτης παραδόσεως:

Πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου λαμπαδαρίου εἰς ἦχον τρίτον, πλὴν κατὰ συντομώτερον τρόπον· δηλαδὴ εἰς κάθε ὀλόκληρον στίχον τοῦ ψαλμοῦ τελιοῦται ὁ στίχος καὶ οὐχὶ διηρημένοι οἱ στίχοι ὡς οἱ ἀρχαιότεροι πολυέλεοι καὶ τοῦτο χάριν συντομίας ἐμελοποιήθη οὕτως ὡς ὁράται· ἦχος τρίτος Γα Δούλοι, Κύριον¹¹⁰.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτὴν —τῆς ἐκ νέου, δηλονότι, συνθέσεως συντόμων ἀποκλειστικῶς μελῶν, ὡς καὶ τῆς συντμήσεως ἢ «κατὰ συντομώτερον» τρόπον ἐπεξεργασίας ὑφισταμένων μελωδιῶν— καθοριστικὴ ὑπῆρξε, ὡσαύτως, ἡ δρᾶσις ἐτέρου σπουδαίου μουσικοῦ τῆς ἐποχῆς καὶ δεινοῦ «ἐξηγητοῦ» τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς, τοῦ Ἁγιορείτου μοναχοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου. Ἡ ἀναφορὰ στὸ καθόλου ἔργο αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραλειφθῇ ἐδῶ, καθ' ὅτι —ὡς ἐκ τῶν πολυαριθμῶν αὐτογράφων του προκύπτει¹¹¹— ἀξιοδικαίως πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς ὁ ἰκανώτερος συνεχιστῆς τοῦ ἀνωτέρω ἐγχειρήματος τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου· εὐγλωττο πειστήριο γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἀποτελοῦν μία πλήρης σειρὰ κατ' ἦχον «δίστιχων» πολυελέων τοὺς ὁποίους

κτικῶς· Διον. 678, φφ. 90v-100r), ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου σὲ ἦχο τέταρτο (βλ. σχετικῶς· Διον. 829, φφ. 22r-31r. Διον. 806, σσ. 552-558).

110. A, φφ. 117r-133r. Συντομωτέρα παραλλαγή τῆς ἐν λόγω ἀναγραφῆς παραδίδει ὁ κῶδιξ Δοχ. 1239:

Ἐτερος πολυέλεος εἰς ἦχον τρίτον, ἐμελουρήθη παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας συνάφαντος τοὺς δύο στίχους εἰς ἓνα· ἦχος τρίτος Δούλοι, Κύριον E, σσ. 151-166.

Νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀκριβῶς ἢ μνημονευομένη «σύναψις» καὶ σύνπτῆξις —ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου διὰ τοῦ παρόντος πολυελέου— τῶν δύο στίχων σὲ ἓνα ἑνιαῖο καὶ αὐτοτελῆ, δημιουργήσε καὶ τὸν προσδιορισμὸ· «δίστιχος πολυέλεος», προσδιορισμὸ κατὰ κύριο λόγο ἀποδιδόμενο σὲ ὁμοειδεῖς συνθέσεις τοῦ μοναχοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου, ὅπως κατωτέρω θὰ ἰδοῦμε.

111. Διευκρινίζομε ὅτι ἐδῶ ἐλήφθησαν ἐπιλεκτικῶς ὑπ' ὄψιν τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα τοῦ Ἰωάσαφ: Διον. 678 [= A], τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιδ' αἰῶνος (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα B'*, σσ. 757-760), Διον. 829 [= B], τῶν μέσων τοῦ ιδ' αἰῶνος (βλ. αὐτόθι, σσ. 874-876), Διον. 806 [= Γ], τῆς ἰδίας χρονικῆς περιόδου (βλ. αὐτόθι, σσ. 847-854) καὶ Διον. 767 [= Δ], τῶν μέσων, ὡσαύτως, τοῦ ιδ' αἰῶνος (βλ. αὐτόθι, σσ. 834-837).

—πρὸς τοῖς ἄλλοις— παρέδωκε¹¹². Τὸ ἐπὶ τῶν πολυελέων συνθετικὸ τοῦ «φρηφιδογράφημα» συμπληροῦται, συγκεκριμένως, ἐξ ἐτέρων, τεσσάρων-πέντε κυρίως, συνθέσεων τῆς ὁποῖας ἐξεπόνησε¹¹³, ὡς καὶ ἐξ ὠρισμένων —ιδιαιτέρως προσφιλῶν στοὺς μοναστικούς κύκλους καὶ ἰδίως στὸν ἀγιορειτικὸ ψαλτικὸ χῶρο— «μεταποιήσεων» ἢ «συντημήσεων» γνωστῶν πολυελέων, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τῶν ποιημάτων Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου¹¹⁴, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος¹¹⁵, Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου¹¹⁶ καὶ Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου¹¹⁷.

112. Βλ. σχετικῶς Α, φφ. 59ν-86ν, 159ν-167γ καὶ 183ν-190γ // Β, φφ. 169γ-208γ // Δ, σσ. 731-802, 853-864 καὶ 914-929. Σημειωτέον ὅτι οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις ἐδημοσιεύθησαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου ἱερομονάχου Ἱεροθέου, στὸν πέμπτο, συγκεκριμένως, τόμο τῆς Ἀθωνικῆς μουσικῆς ἀνθοδέσμης. Πολυέλεσι Β' (ἐκδόσις ἱερᾶς μονῆς Φιλοθέου), Ἅγιον Ὅρος 1994. [Διεξοδικωτέρα περὶ τοῦ θέματος ἀναφορὰ βλ. στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

113. Ἀναφέρονται ἐδῶ ὁ «κατ' αἴτησιν μαθητῶν μελοποιηθεὶς» πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον σὲ ἦχο λέγετο (βλ. Α, φφ. 105γ-114γ // Β, φφ. 132ν-142γ // Δ, σσ. 684-711. Πρβλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου, ὁ.π., σσ. 97-122), ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον σὲ ἦχο βαρὺ τετράφωνο (βλ. Α, φφ. 152ν-159ν // Δ, σσ. 837-853. Πρβλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου, ὁ.π., σσ. 203-220) καὶ ὁ πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ δευτέρου (βλ. Δ, σσ. 639-664 // Β, φφ. 91γ-106γ. Πρβλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου, ὁ.π., σσ. 159-183). Μνημονεῖται ἐπιπροσθέτως καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, Λόγον ἀγαθόν, σὲ ἦχο δεύτερο (βλ. Β, φφ. 8ν-22γ) καὶ πλάγιον τοῦ δευτέρου (βλ. Β, φφ. 39ν-57γ).

114. Γρηγορίου μὲν, συντημήθη δὲ παρὰ Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου ἦχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον Α, φφ. 167γ-172ν // Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, ὅστις συντημήθη παρὰ Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου ἦχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον Δ, σσ. 864-876. Ὁ πολυέλεος ἐντάσσεται, βεβαίως, στὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα πλήρῃ σειρά συντόμων «διστίχων» πολυελέων τοὺς ὁποίους ἐποίησε ὁ Ἰωάσαφ (βλ. καὶ δημοσιεῖσι αὐτοῦ στὴν προμνημονευθεῖσα μουσικὴ βιβλιο τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου, σσ. 65-79).

115. Ἐτερος διὰ τὸ θέρος, συντημήθει ἐκ τοῦ Χουρμουζίου ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον Γ, σσ. 701-706.

Ἐλαχίστη —κυρίως ὡς πρὸς τὴν καταγραφή τοῦ μέλους— εἶναι ὡσαύτως ἡ παρέμβασις τοῦ Ἰωάσαφ στὸν «λίαν ἔντεχνον» πολυέλεο τοῦ Χουρμουζίου, Δοῦλοι, Κύριον, σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ δευτέρου (βλ. σχετικῶς Β, φφ. 106γ-115ν // Γ, σσ. 667-677. Πρβλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου, ὁ.π., σσ. 135-157).

116. Ἀρχὴ τῶν πολυελέων ὁ δὲ παρῶν Παρθενίου μὲν Μετεωρίτου ἢ ἀρχή, τὰ δὲ λοιπὰ παρ' ἐμοῦ ἐμελουρήθησαν ἦχος β' Δι Δοῦλοι, Κύριον Δ, σσ. 609-639 // Παρθενίου Μετεωρίτου, μεταποιηθεὶς δὲ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἦχος β' Δι Δοῦλοι, Κύριον Α, φφ. 49γ-59ν // Ὁ παρῶν πολυέλεος Παρθενίου μὲν ἐπιγράφεται, μετεποιήθη δὲ παρὰ Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου ὡς ὁραται ἦχος β' Δι Δοῦλοι, Κύριον Β, φφ. 78ν-91γ.

Πρόκειται περὶ ἰδιαιτέρως ἀξιολογηθέντων περιπτώσεων, ὅπου —ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν ἀναγραφῶν— ὁ Ἰωάσαφ ἐπεμβαίνει ἐποσειωδῶς, ὡς «ἐξηγητῆς» ἀρχικῶς, ἐπὶ τοῦ μέλους τοῦ Παρθενίου (ἐνίοτε μάλιστα συμπληρῶν αὐτό), ἐνῶ σταδιακῶς προβαίνει, ὡς «μεταφύθμιστής» πλέον, σὲ γενικωτέρα «μεταποίησιν ἐπὶ τὸ κρεῖττον» τῆς καθόλου συνθέσεως. Νὰ ἐπισημειωθῇ, τέλος, ὅτι παραδίδεται καὶ ἕτερα —ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ἰωάσαφ— «συντημήσεις» τοῦ αὐτοῦ μέλους «ἵνα ψάλληται εἰς βαθὺν ὄρθρον καὶ τὸ θέρος», ὅπου ἐπιπροσθέτως μεταβάλλεται καὶ ὁ ἦχος τῆς συνθέσεως, ἀπὸ ἕξω εἰς ἔσω δεύτερον (βλ. συγκεκριμένως Γ, σσ.

Ἔσα ἐν κατακλείδι τῆς παρούσης παραγράφου ἐπεσημάνθησαν, διαζωγραφοῦν ἐν ταύτῳ παραστατικώτατα καὶ τὴν σημερινὴν περὶ πολυελέων εὐρέως κυριαρχοῦσα ἄποψι· οἱ συνθέσεις τῶν ἀνωτέρω μελουργῶν, κυρίως Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ὡς καὶ τοῦ μεταγενεστέρου τούτων –ἀλλ' ἀρκούντως «κλαοφιλοῦς»– Θεοδώρου παπᾶ-Παράσχου Φωκαέως (†1851)¹¹⁸, ἐξακολουθοῦν μονομερῶς νὰ ἀπασχολοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας φιλομούσων. Παραλλήλως, ἐκ τῶν διαφόρων μοναστικῶν μουσικῶν κέντρων ἔντονος προβάλλει καὶ σήμερον ἡ –ἀναπόφευκτος ἐν τέλει– παραπληρωματικὴ μέριμνα πρὸς δημιουργία συνεχῶς συντομοτέρων ὁμοειδῶν μελῶν, ἀρμοδιῶν γιὰ τὶς ἐκάστοτε μοναχικὲς ἀκολουθίες, τὶς ἀγρυπνίες, δηλονότι, τὶς παννυχίδες ἢ τοὺς βαθεῖς ὄρθρου¹¹⁹.

598-602). [Ἀναλυτικώτερα διαπραγματέυσι τοῦ θέματος βλ. στὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

117. Ὁ αὐτός [sc. πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου] σύντομος ἤχος λέγετος Δοῦλοι, Κύριον Γ, σσ. 647-650. Πρβλ. καὶ τὴν ἀκόλουθον ἐνδιαφέρουσα μαρτυρία ἐτέρου αὐτογράφου τοῦ Ἰωάσαφ κώδικος Πολυέλεος, Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, ἐκαλλωπίσθη δὲ ὡς ὁράται ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤχος δ' λέγετος Βου Δοῦλοι, Κύριον (βλ. Παντ. 1032, φφ. 11ν-20ν).

118. Οἱ κυριώτερες συνθέσεις τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ ἀνθολογοῦνται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ἤδη ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιθ' αἰῶνος· μνημονεύομε ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, τὸν πολυέλεο Λόγον ἀγαθόν, τὸν ὁποῖο ἐμέλισε σὲ ἤχο πλάγιο τοῦ τετάρτου: [Θεοδώρου] Φ[ωκαέως] ἤχος πλ. δ' Λόγον ἀγαθόν (βλ. Α, φφ. 172ν-183ν // Β, φφ. 68γ-78ν)· καθὼς καὶ σὲ ἤχο βαρὺ τετράφωνο: [Θεοδώρου] π.π. Φ[ωκαέως] ἤχος βαρὺς τετράφωνος Λόγον ἀγαθόν (βλ. Β, φφ. 57γ-68γ).

119. Ἀποκορύφωμα τούτης τῆς συνεχοῦς συντιμήσεως τῶν μελωδιῶν τοῦ πολυελέου ἀποτελοῦν, ἀναμφιβόλως, οἱ ἐντελῶς συντομώτατες –σχεδὸν ἀπαγγελτινές– συνθέσεις πολυελέων Δοῦλοι, Κύριον καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὡς καὶ ἐκλογῶν «εἰς τὴν Ὑψῶσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ», «εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος», «εἰς ἱεράρχας» κ.λπ. τῆς λεγομένης «κολλυβαδικῆς» ἀγιορειτικῆς μουσικῆς παραδόσεως, οἱ ὁποῖες ἀπετέλεσαν, οὐσιαστικῶς, τὸ πρότυπο γιὰ πολυποικίλες νεώτερες ὁμοειδεῖς συνθέσεις. [Μουσικὴ καταγραφή τῶν μνημονευθέντων «κολλυβαδικῶν» πολυελέων καὶ ἐκλογῶν βλ. στὸ βιβλίδιο τοῦ Οἰκονόμου Γεωργίου Ἀ. Ρήγα, *Μελωδῆματα Σκιαθοῦ τοιςθέντα μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας*, ἐν Ἀθήναις 1958, σσ. 14-47 (προσφάτως, μάλιστα, ἀνετυπώθησαν, μουσικῶς ἀναστοιχειοθετημένοι [εἰδικώτερα δὲ περὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ τῇ προσθήκῃ καὶ πλήρων τῶν –παραλειπομένων στὴν πρωτογενῆ δημοσίευσιν αὐτῶν– ἀνακλιωμένων ἐφμνίων], στὴν ἔκδοσιν Ἐκλογάριον, πρὸς χρῆσιν ἐν ταῖς ὁλονυκτίαις [sic] καὶ λοιπαῖς πανηγυρικαῖς [sic] ἱεραῖς [sic] ἀκολουθίαις [sic], [Κατερίνη 2001], σσ. 102-131, 138-154, 175-182, ἀντιστοίχως). Ἐκ τῶν καταγραφόμενων στὴν ἐν λόγῳ ἔκδοσιν μελωδημάτων, οἱ πολυέλεοι Δοῦλοι, Κύριον καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἡ ἐκλογὴ εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος [Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ] καὶ τὰ σύντομα καταληκτικὰ δοξαστικά τοῦ πολυελέου [Δόξα· Τὸν Πατέρα προσκυνήσωμεν – Καὶ νῦν· Τὴν Μητέρα σου προσάγει σοι] συμπεριελήφθησαν προσφάτως στὸν ψηφιακὸν δίσκον Στὴ σκιά τοῦ Ἄθω. *Μελωδῆματα τῶν «κολλυβαδῶν» ἀπὸ τὴν Σκιαθὸ τοῦ Παπαδιαμάντη. Βυζαντινὸς χορὸς «Ἀγιοπολίτης»*. Διευθύνει ὁ Ἰωάννης Ἀρβανίτης [ΑΕΜ 019 (2001)], μέλη ὑπ' ἀριθμὸν 7-11. Σημειωτέον ὅτι ὁ πρῶτος στίχος τοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ καὶ ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐκλογῆς εἰς

Ἐπισκοποῦντες τὰ ἕως τοῦδε λεχθέντα, δυνάμεθα νὰ συνοψίσουμε τὰ περι τῆς διαχρονικῆς ἐν γένει ἀνθολογήσεως πολυελέων-ἀντιφώνων προεκτεθέντα σχόλια ὡς ἀκολούθως:

Κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα παραλαμβάνομε μία στερεῶν παράδοσι περὶ τοῦ ἐν λόγῳ εἴδους τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας, πλήρως ἐν πολλοῖς διαμεμορφωμένη, ἡ ὁποία στρέφεται γύρω ἀπὸ δύο κυρίως ἄξονες· πρῶτον τὴν ἐνότητα τῶν πολυελέων — ὅπου κυριαρχοῦν οἱ δύο στάσεις τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ— καὶ δεύτερον τὴν ἐνότητα τῶν ἀντιφώνων — ὅπου ξεχωρίζουν ἔξ καὶ προοδευτικῶς πέντε συνθέσεις, «ποιήματα διαφόρων ποιητῶν», πρὸς τιμὴν τυχόντων ἁγίων, ὁσίων, ἱεραρχῶν, ἢ καὶ εἰδικώτερα τῶν ἁγίων ἀρχαγγέλων, ὡς καὶ συγκεκριμένων δεσποτικῶν ἢ θεομητορικῶν ἑορτῶν.

Ἡ ὡς ἄνω παράδοσις, ἀλώβητος σχεδόν, μεταλαμπαδεύεται ἕως τοῦ ιη' αἰῶνος, διαγράφοντας καθ' ὅλα θαυμαστὴ πορεία ὀλοκληρωτικῆς ἐπιβολῆς, μὲ μόνη περίοδο ὑφέσεως τὸν ιε' αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖο ἡ «σκυτάλη» τῆς δημιουργίας περνᾷ σὲ περιφερειακὰ μουσικὰ κέντρα, κυριώτατα τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κύπρον καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου τὴν Σερβία καὶ τὴν Μολδαβία.

Κατὰ τὴν ἐπισημανθεῖσα ἱστορικὴ διαδρομὴ αὐτῆς, ἡ πρωταρχικὴ βυζαντινὴ ἐνότης πολυελέων-ἀντιφώνων ἐμπλουτίζεται σταδιακῶς δι' ἀξιολόγων νεωτέρων συνθέσεων τῶν μεγάλων μελουργῶν ἐκάστης χρονικῆς περιόδου, ὡς λόγου χάριν, κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα, διὰ τοῦ πολυελέου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη ἢ, κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα, διὰ τῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, Μπαλασίου ἱερέως καὶ Πέτρου Μπερεκέτη.

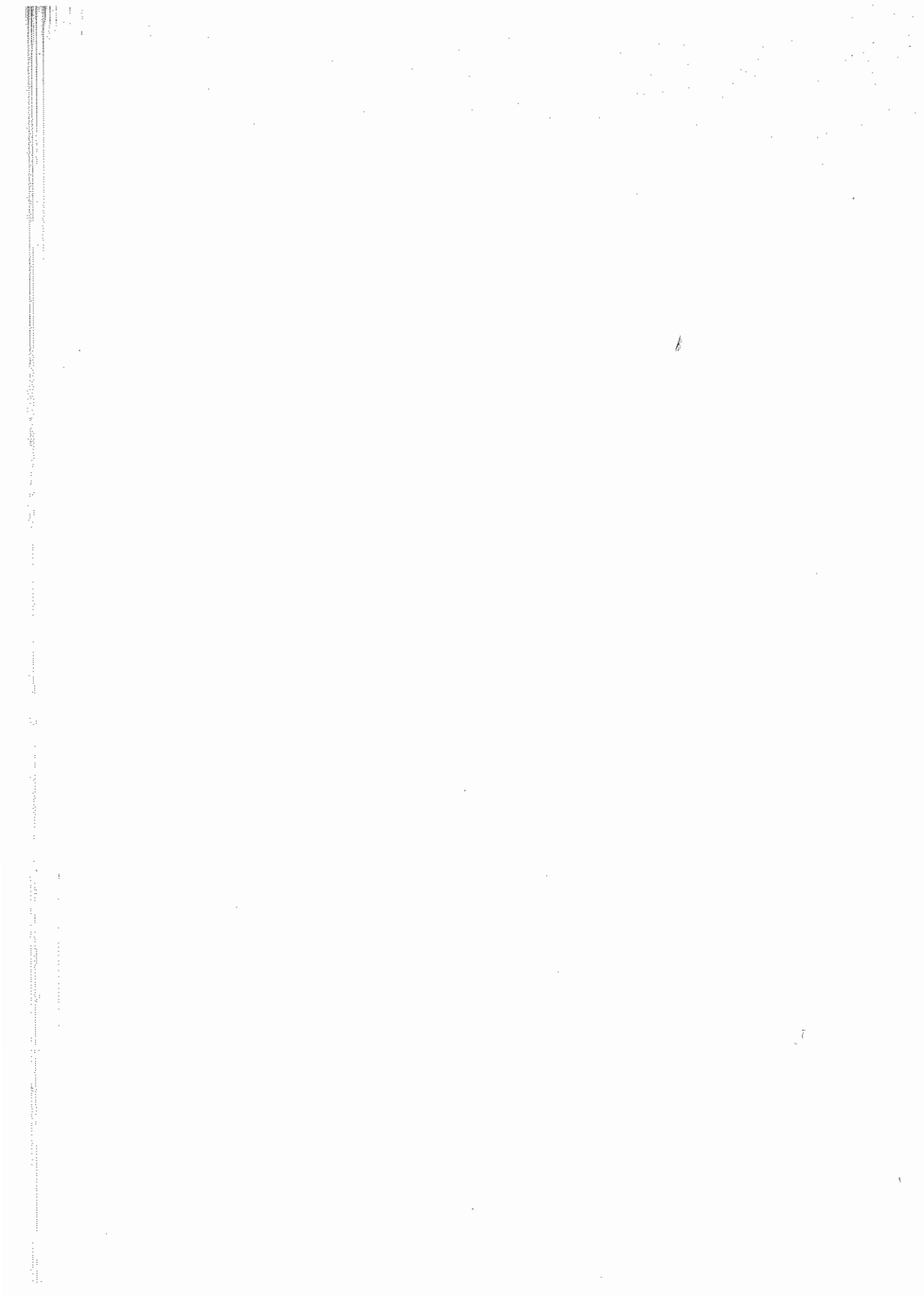
ἱεράρχας [τὴν οἰκουμένην] κατεγράφησαν, ἐπιπροσθέτως, ἀπὸ τὸν αὐτὸ Γεώργιο Ἄ. Ρήγα ἐν κατακλείδι τῆς μελέτης: Βαγγελίη Σκουβαρά, «Τὸ ὕμνογραφικὸ ἔργο τοῦ Ἀλεξ. Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Ἀλεξ. Μωραΐτιδου, μὲ ἀνέκδοτα φιλολογικὰ καὶ μουσικὰ κείμενα», *Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν Ζ'* (1960), σ. 272, ὅπου καὶ ἡ ἀκόλουθος διευκρίνησις: «Πολυέλαιοι (sic) ὅπως τοὺς ἔφαλλον οἱ δύο Ἀλέξανδροι». Σύγχρονος «ἐκπρόσωπος» τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως ἀναδεικνύεται, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ ἐξονομασθεὶς Φιλοθέτης ἱερομόναχος Ἱεροθεός, ὁ ὁποῖος ὀτρυνῶς ἀσχολεῖται μὲ τὸ συγκεκριμένον εἶδος τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας, δημοσιεύων σταδιακῶς δείγματα τῆς ἐπὶ τῶν πολυελέων καὶ κυριώτατα τῶν ἐκλογῶν ἐργασίας του παραπέμπομε κυρίως — ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης μουσικῆς ἐκδόσεως — σὲ ἔξ ἀναλόγους — ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια αὐτοῦ κυκλοφορηθεῖσες — μουσικῆς ἐκδόσεις, ὅπου καταχωρίζονται πολυάριθμες συνθέσεις πολυελέων καὶ ἐκλογῶν εἰς μέλος τοῦ ἰδίου (βλ. σχετικῶς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεοι Α'*, Ἅγιον Ὅρος 1992. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυέλεοι Γ'*, Ἅγιον Ὅρος 1998. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 7. Ἐκλογαὶ Ἅγιον Α'*, Ἅγιον Ὅρος 1996. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 8. Ἐκλογαὶ Ἅγιον Β'*, Ἅγιον Ὅρος 1997. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 9. Ἐκλογαὶ Ἅγιον Γ'*, Ἅγιον Ὅρος 1999).

Ὁρόσημο σημαντικώτατο γιὰ τὴν παράδοσι τοῦ μέλους τῶν πολυελέων καθίσταται ὁ ιη' αἰών, δοθέντος ὅτι κατὰ τὸ πρῶτο, τοῦλάχιστον, ἥμισυ αὐτοῦ συνυπάρχουν ἐνεργῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἐκτενεῖς παλαιῆς βυζαντινῆς συνθέσεως, στὸ ἀπόγειο τῆς ἐξελικτικῆς πορείας των, ἀφ' ἑτέρου δὲ νεώτερες σύντομες συνθέσεις πολυελέων, ποιήματα τῶν μελουργῶν· Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαψανιώτου καὶ ἐτέρων, οἱ ὁποῖες καὶ καθιεροῦνται πλέον, διαδίδονται εὐρύτατα καὶ ἐπιβάλλονται καθολικῶς κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη.

Τέλος, οἱ ὡς ἄνω συνθέσεις πλαισιοῦνται ἐξ ὁμοειδῶν ποιημάτων μελοποιῶν ἀκμαζόντων κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα, ὡς ἐνδεικτικῶς τῶν Γεωργίου τοῦ Κρητός, Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ λοιπῶν, καὶ ὑπὸ τοιαύτῃ διάρθρωσι συγκροτοῦν μία νέα, ἀββαγῆ ἐν πολλοῖς, ἐνότητα πολυελέων, ἡ ὁποία ἐπιβιώνει στὴν ἁσματικὴ πρᾶξι τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἕως σήμερον.

* * *

Ἐν συνεχείᾳ χωροῦμε σὲ διεξοδικωτέρα ἀναφορὰ καὶ ἐκτενεστέρα περιγραφὴ ἐκάστης μνημονευθείσης —καὶ ὄχι μόνον— συνθέσεως, πρὸς καταρτισμὸ ἑνὸς κατὰ τὸ δυνατόν πλήρους corpus τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΙΔ' ΕΩΣ ΤΟΥ ΙΘ' ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΛΟΠΟΙΗΜΕΝΩΝ ΣΥΝΘΕΣΕΩΝ ΠΟΛΥΕΛΕΩΝ-ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ

Tò corpus τῶν πολυελέων-ἀντιφώνων

Στὸ παρὸν κεφάλαιο ἐπιχειρεῖται μία ἀναλυτικὴ παρουσίασις ἀπασῶν τῶν ἕως σήμερον γνωστῶν (καὶ κατὰ τὴν παροῦσα, τοῦλάχιστον, ἔρευνα ἐπιστημανθειῶν) συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, μεμελισμένων ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος.

Ἐκρίθη σκόπιμο ἢ ἐπομένῃ ἐκθεσις νὰ διαρθρωθῇ σὲ ὀκτὼ ἐνότητες, ὅσοι καὶ οἱ στοιχειοθετοῦντες τὶς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφώνων ψαλμοί. Συγκεκριμένως, τὸ περιεχόμενον τῶν ἀκολουθῶν ἐνοτήτων διαμορφοῦται ὡς ἑξῆς:

- I. Ψαλμὸς ρδ': Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια.
- II. Ψαλμὸς ρε': Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός· ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια.
- III. Ψαλμὸς ρς': Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος· ἀλληλούια.
- IV. Ψαλμὸς μδ': Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια. Ἐξηρέξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια.
- V. Ψαλμὸς ρια': Τὸν Κύριον· ἀλληλούια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλούια.
- VI. Ψαλμὸς πη': Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι· ἀλληλούια.
- VII. Ψαλμὸς ιθ': Ἐπακούσαι σου, Κύριε, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλούια.
- VIII. Ψαλμὸς ρμη' (καὶ ρμθ'-ρν'· καὶ ρθ'): Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Νά διευκρινισθῆ, πλέον ἐμφαντικῶς, ὅτι ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμοῦνται μόνον ὅσες συνθέσεις ἀφοροῦν σέ πλήρη ἢ ἑλλιπῆ (κατ' ἐκλογὴν στίχων) μελοποίησι ἐνὸς ἐκ τῶν προεκτεθέντων ὀκτῶ ψαλμῶν καὶ ὄχι τὰ ὡς «ἐκλογές» γνωρίζομενα ὁμοειδῆ (ὀψιμώτερα) ποιήματα, τὰ ὁποῖα σύγκεινται ἐκ ποικίλων στίχων διαφόρων ψαλμῶν καὶ μνημονεύονται ἀρμοδίως στοὺς οἰκείους τόπους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στὸ κεφάλαιο τοῦτο συμπεριελήφθησαν ἀμιγεῖς καὶ πλήρεις ἐν πολλοῖς συνθέσεις ἐνὸς ἢ καὶ πλειόνων μελουργῶν καὶ ὄχι αὐτόνομα ἢ μεμονωμένα ποιήματα, καλοφωνικοὶ στίχοι πολυελέων κ.λπ., ἢ περὶ τῶν ὁποίων εἰδικωτέρα μνεῖα ἐπιχειρεῖται ὡσαύτως κατωτέρω, τόσο στὸ εὐθὺς ἐπόμενο κεφάλαιο (κατὰ τὴν παράθεσι τοῦ περὶ πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν ἐργογραφικοῦ πίνακος τῶν ἀπαντώντων μελουργῶν), ὅσο καὶ στὰ ἀρμόδια κεφάλαια τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

Κατὰ τὴν ἀκολουθοῦσα παρουσίᾳσι ἐτηρήσαμε κυρίως τὴν χρονολογικὴ σειρά ἐμφάνσεως τῶν συνθέσεων –ὅπως συνοπτικῶς ἤδη ἐσχολιάσθη ἀνωτέρω, στὸ προηγηθὲν κεφάλαιο– προκειμένου καὶ τοιοῦτοτρόπως νά διαφανῆ ἢ ἐξέλιξις τοῦ ἐξεταζομένου εἴδους τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας, κατὰ τὴν διαχρονικὴ αὐτοῦ πορεία. Ἡ τοιαύτη «χρονολογικὴ διάρθρωσις» τῶν παρατιθεμένων συνθέσεων πρέπει νά σημειωθῆ ὅτι ἐπιχειρεῖται στὸ εὐρύτερο χρονικὸ πλαίσιο τοῦ ἐκάστοτε ἐξεταζομένου αἰῶνος· δὲν ἐξικνεῖται, δηλονότι, ἕως λεπτομερεστεράς ἐξακριβώσεως τοῦ συγκεκριμένου ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖο ἐκάστη συνετέθη, ζητούμενο τοῦ ὁποίου ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς (ὅπως καταδεικνύεται σχετικῶς στίς οἰκείες παραγράφους τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς) εἶναι συχνῶς ἀδύνατος (λόγω πενιχρότητος τῶν πηγῶν) ἢ ἀπολύτως σχετικὸς καὶ ἐνίοτε ἐπισφαλῆς.

Ὡς πρὸς τὴν δομὴ τῆς ἀκολουθοῦσης ἀναλυτικῆς ἐκθέσεως, νά διευκρινισθῆ ὅτι αὐτὴ σύγκειται ἐξ ἀπλῆς ἐπισημάνσεως τυχούσης συνθέσεως, ἢ ὁποῖα στοιχειοθετεῖται κατὰ τὴν ἐξῆς, συγκεκριμένως, τακτικῆ:

α) Δεῖγμα χαρακτηριστικῆς (-ῶν) ἀρκτικῆς (-ῶν) ἀναγραφῆς (-ῶν) τῆς συνθέσεως, ὅπου ἀφ' ἐνὸς μὲν μνεῖα περὶ τοῦ μελουργοῦ ἢ τῶν μελουργῶν αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ λοιπές, χρησιμώτατες ἐνίοτε, πληροφορίες περὶ αὐτῆς.

β) Ἡ κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως.

γ) Ἀναφορὰ σέ πιθανές ἐξηγήσεις τῆς συνθέσεως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας (ἐφ' ὅσον, βεβαίως, αὐτὴ παραδίδεται πρωτοτύπως στὴν παλαιὰ σημειογραφία) καὶ μνεῖα τόσο τῶν σχετικῶν χειρογράφων κωδίκων ὅσο καὶ τῶν ἐξηγητῶν αὐτῆς.

δ) Ἀπαριθμησις ἐνδεχομένων δημοσιεύσεων ἢ τυχὸν ὑπαρχούσας βιβλιογραφίας περὶ τῆς συνθέσεως (ἐνίοτε καὶ ἀδρομερῆς περιγραφή αὐτῆς).

Σημειώνομε, τέλος, ὅτι οἱ ὄψεις καὶ ἐν ταύτῳ λίαν ἐνδιαφέρουσες περιπτώσεις «καλλωπισμοῦ» ἢ «συντμήσεως» ὠρισμένων συνθέσεων (ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐνδεχόμενες περιπτώσεις μεταγραφῆς τούτων σὲ ἕτερο σύστημα σημειογραφίας ἢ προσαρμογῆς αὐτῶν σὲ ἄλλη γλῶσσα), ἐθεωρήθη λυσιτελέστερο νὰ μνημονεύωνται ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν ἐκάστοτε οἰκείαν αὐτῶν πρωτότυπες συνθέσεις (ἐπιτασσόμενες τούτων) καὶ ὄχι αὐτονόμως, ἐντεταγμένες στὴν ἀρμοδία χρονικὴ αὐτῶν περίοδο, προκειμένου ἢ περὶ τυχούσης συνθέσεως ἀναφορὰ νὰ ἐκλαμβάνη ἀρτιότερα καὶ κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστέρα μορφή.

Γενικώτερα νὰ παρατηρηθῆ ὅτι δι' ἕκαστο λῆμμα κατεβλήθη φροντίς ὥστε νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ —κατὰ τὸν δυνατόν συνοπτικώτερο τρόπο— νὰ σχολιασθοῦν ὅλα τὰ ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ληφθείσης ὑπ' ὄψιν χειρογράφου παραδόσεως παρεχόμενα δεδομένα, ὡς καὶ ἡ ἐν γένει ὑπάρχουσα βιβλιογραφία. Ὁ φιλόμοσος ἀναγνώστης τῶν ἐπομένων γραμμῶν θὰ ἀντιληφθῆ σαφῶς μίαν ἀνισομέρεια, τρόπον τινά, κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν τῶν ἐκτιθεμένων στὸ παρὸν κεφάλαιο ποικίλων συνθέσεων, ἢ ὅποια —πρέπει ἐκ προοιμίου νὰ διευκρινισθῆ— οὐδόλως ὑποδηλοῖ ἱεραρχικὴ ἀξιολόγησιν αὐτῶν. Τὸ «εὖρος» τῶν δι' ἕκαστη σύνθεσιν σχολίων διεμορφώθη ἐδῶ ἀναλογικῶς πρὸς τὴν χειρόγραφον αὐτῆς παράδοσιν καὶ —ὡς ἐκ τούτου— τίς ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσες σχετικῆς πληροφορίαι ἢ προβλήματα. (Εἰδικώτερα δὲ γιὰ τὴν μεγάλης ἐνότητες τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, ὁ λόγος λαμβάνει περαιτέρω μᾶκρος διὰ τῆς ἀπαραιτήτου —πλέον ἀναλυτικῆς— περιγραφῆς τῆς δομῆς τούτων καὶ τοῦ ἀδρομεροῦς ἐν γένει σχολιασμοῦ τῶν περὶ αὐτῶν προκυπτόντων προβλημάτων). Τοιοῦτοτρόπως, εἶναι εὐλόγο, πιστεύομε, δι' ὠρισμένες συνθέσεις νὰ στοιχειοθετοῦνται ἐκτενεῖς ἐνῶ δι' ἄλλες βραχύτατες μόνον σημειώσεις. Πέρα τούτων, πάντως, ὁ πρωταρχικὸς σκοπὸς τοῦ παρόντος κεφαλαίου —ἤτοι ἡ παρουσίασις ἀπασῶν τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων— προδήλως διαφυλάσσεται.

* * *

ΕΝΟΤΗΣ 21

Ψαλμός ρλδ': Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια.

Ὁ ρλδ' ψαλμός ἀπαρτίζεται ἐξ εἴκοσι καὶ ἐνὸς στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον.
2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν.
3. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος· ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν.
4. Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος, Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ.
5. Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς.
6. Πάντα ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις.
7. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν· ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ.
8. Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους.
9. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε, ἐν Φαραῶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ.
10. Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιοὺς.
11. Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν.
12. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ.
13. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.
14. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται.
15. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.
16. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται.
17. Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
18. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιῶντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεπειθότες ἐπ' αὐτοῖς.
19. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον.
20. Οἶκος Λευὶ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον.
21. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ.

Κατὰ τὴν μελοποίησίν του διαμορφοῦται συνήθως σὲ ἐκτενὲς ποίημα, συγκείμενο ἐκ τεσσαράκοντα συνολικῶς στίχων· προδήλως ἐμφαίνεται ἐκ τούτου ὅτι καὶ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ εἶδους τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας τηρεῖται ἡ συνήθης —καὶ γνωστὴ ἐκ τῶν λοιπῶν μεγάλων ἐνοτήτων τοῦ παπαδικοῦ γένους μελῶν (τῶν Ἀνοιξανταρίων, αἴφνης, ἢ τοῦ Μακάριος ἀνήρ)— τακτικὴ μελοποίησεως τῶν δαβιτικῶν ψαλμῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία ὁ ὑφιστάμενος ψαλμικός στίχος «διχοτομεῖται» καὶ μελοποιεῖται ὑπὸ τοιαύτῃ πλέον ποιητικῇ δομῇ.

Ἐπενθυμίζομε ἐδῶ ὅσα ἀρμοδίως ἐπεσημάνθησαν στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρουσίας διατριβῆς· ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι πλήρης ὁ ψαλμὸς «προοιμιάζεται» δι' ἀναλόγου μουσικῆς φράσεως (προκυπτούσης —ὡς κειμένου ποιητικοῦ— ἐκ τῆς καταληκτικῆς ὑμνογραφικῆς ἀποστροφῆς τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ψαλμοῦ τῆ προσθήκῃ τοῦ ἀρμοδίου ἐφυμνίου), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἕκαστο «ἡμιστίχιο» [«ἡμιστίχιο» ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν δομὴν τοῦ ψαλμοῦ, καθ' ὅτι γιὰ τὸ συγκεκριμένο εἶδος τῆς μελοποιίας τὸ θεωρούμενο ἡμιστίχιο λογίζεται πλέον ὡς αὐτόνομος στίχος] περατοῦται διὰ τοῦ κοινοῦ ἀνακλωμένου ἐφυμνίου τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, ἤτοι τῶ ἀλληλοῦ. Ἴδου πῶς ἀκριβῶς διαμορφοῦται ἡ συνήθης διάταξις στίχων μιᾶς τοιαύτης συνθέσεως πολυελέου [ὡς βάσις τοῦ ἀκολουθοῦντος πίνακος ἐλήφθη ὁ εἰς ἕχρον τέταρτον πολυέλεος Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου]:

1. Δούλοι, Κύριον· ἀλληλοῦ. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δούλοι, Κύριον· ἀλληλοῦ.
2. Οἱ ἐστώτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν· ἀλληλοῦ.
3. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος· ἀλληλοῦ.
4. Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν· ἀλληλοῦ.
5. Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος· ἀλληλοῦ.
6. Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ· ἀλληλοῦ.
7. Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος· ἀλληλοῦ.
8. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς· ἀλληλοῦ.
9. Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ· ἀλληλοῦ.
10. Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις· ἀλληλοῦ.
11. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς· ἀλληλοῦ.
12. Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν· ἀλληλοῦ.
13. Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ· ἀλληλοῦ.
14. Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου· ἀλληλοῦ.
15. Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους· ἀλληλοῦ.
16. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε· ἀλληλοῦ.
17. Ἐν Φαραῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ· ἀλληλοῦ.
18. Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά· ἀλληλοῦ.
19. Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς· ἀλληλοῦ.
20. Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων· ἀλληλοῦ.
21. Καὶ τὸν Ὄγκ βασιλέα τῆς Βασάν· ἀλληλοῦ.
22. Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν· ἀλληλοῦ.
23. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν· ἀλληλοῦ.
24. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ· ἀλληλοῦ.

25. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλοῦα.
26. Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν· ἀλληλοῦα.
27. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ· ἀλληλοῦα.
28. Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται· ἀλληλοῦα.
29. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ἀλληλοῦα.
30. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν· ἀλληλοῦα.
31. Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται· ἀλληλοῦα.
32. Ὄτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται· ἀλληλοῦα.
33. Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· ἀλληλοῦα.
34. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά· ἀλληλοῦα.
35. Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς· ἀλληλοῦα.
36. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα.
37. Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα.
38. Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα.
39. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα.
40. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα.

Ἡ παρατήρησις αὐτὴ καὶ ἡ ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσα διάταξις τῶν μεμελισμένων στίχων τυχούσης συνθέσεως πολυελέου, ἰσχύουν γιὰ τίς ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' κυρίως αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν παραδιδόμενες ὁμοειδεῖς συνθέσεις· ἕως τοῦ ἐπισημανθέντος χρονικοῦ ὁροσήμου —ἀλλὰ καὶ πέραν τούτου— ἡ μέθοδος μελοποιήσεως τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἐγνώρισε ὠρισμένες «διακυμάνσεις». Συγκεκριμένως, οἱ κατὰ ἐποχὲς διαμορφούμενες «τάσεις» μελοποιίας αὐτοῦ διέγραψαν (σταδιακῶς ἀναπτυσσόμενες) μίαν ἀξιωματικὴν πορεία, τὴν ὁποία δυνάμεθα νὰ διακρίνωμε σὲ τέσσαρα συνολικῶς στάδια (συνυπολογιζόμενου καὶ τοῦ ἀνωτέρω ἡδη μνημονευθέντος, τὸ ὁποῖο τελικῶς ἐπεκράτησε εὐρέως):

Κατ' ἀρχάς, κατὰ τὴν βυζαντινὴ λεγομένη περίοδο, ἦτοι τοὺς ἰδ'-ιε' αἰῶνες, οἱ μεμελισμένοι στίχοι μιᾶς τοιαύτης συνθέσεως πολυελέου —συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῶν δύο μεγάλων συνθέσεων τῆς ἐποχῆς, τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ— ἦσαν κατὰ κύριο λόγο σαφῶς πολυπληθέστεροι· ἢ ἐν λόγῳ διαφορά ὠφείλετο ὄχι μόνον στὸ γεγονός τῆς μελοποιήσεως τοῦ ἰδίου πολλακίς ψαλμικοῦ στίχου ὑπὸ περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς μελουργῶν, ἀλλὰ κυρίως στὴν εὐρυτάτη τακτικὴ «τριχοτομήσεως» ἢ καὶ τετραχῆ ἐνίοτε διαιρέσεως τοῦ δεδομένου ψαλμικοῦ στίχου (καὶ ὄχι ἀπλῶς —κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐπισημανθέντα— «διχοτομήσεως» αὐτοῦ), πρᾶξις διὰ τῆς ὁποίας αὐτομάτως πολλαπλασιάζοντο οἱ πρὸς μελοποίησι ὑφιστάμενοι στίχοι.

Ἐστω ὡς παράδειγμα ὁ ἐνδέκατος στίχος τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν μελοποίησίν του στὸ πλαίσιο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου παρατίθεται —στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, EBE 2406— ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον μορφή:

- *Λατρινόν· Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 92ν).
- *Κύρ Ἀνδρέου· Τῶν Ἀμορραίων· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 92ν).
- *Τοῦ Δοκειανοῦ· Καὶ τὸν Ὁγ βασιλέα τῆς Βασάν· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 92ν).
- *Τοῦ Κορώνη· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 92ν).
- *Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 92ν-93r).

• *Τοῦ Μυστάκωνος· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 2406, φ. 93r).

Βεβαίως, κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον δὲν ἔλειπαν καὶ οἱ μεμονωμένες πλέον συνοπτικές συνθέσεις, ὡς ἐπὶ παραδείγματος αὐτὲς τῶν Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκῆος, Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη, ἢ καὶ ὁ πολυέλεος τοῦ λαμπαδαρίου Μανουῆλ τοῦ Χρυσάφη. [Νὰ σημειωθῆ μόνον ὅτι οἱ μνημονευθεῖσες συνθέσεις –ὅπως ἄλλωστε καὶ λοιπὲς ὁμοειδεῖς κατὰ τὸν 18' αἰῶνα– φέρουν ἐμφανεῖς ἐπιφῶρες ἐκ τῶν δύο οἰκουμηνικῶν, πρόπον τινά, συνθέσεων τῶν πολυελέων Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ· εἶναι –δυνάμεθα νὰ προτείνωμε– οἱ προσωπικὲς τῶν ἐπισημανθέντων μελουργῶν «ἀπόπειρες» γιὰ περαιτέρω προαγωγή τῆς ἐπὶ τῶν πολυελέων «ἐκκολλαπτομένης» τότε μελοποιίας (καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως ἡ συμβολὴ των εἶναι ἀναντικατάστατος). Ἐνδεχομένως στὴν παρατήρησιν αὐτὴ ἀνιχνεύεται ἐν ταύτῳ καὶ ἡ –ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων– διαφοροποίησις αὐτῶν (ἐν σχέσει πρὸς τὶς συνθέσεις τοῦ Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ), καθ' ὅτι, εἶναι φανερόν, τὰ δύο ἐξονομασθέντα μεγέθη δὲν εἶναι ἀπολύτως συγκρίσιμα· στὴν μία περίπτωσι ἔχομε εὐρύτερες συνθέσεις ἐκ «ποιημάτων διαφόρων μελουργῶν παλαιῶν τε καὶ νέων», ἐνῶ στὴν ἄλλη ἔχομε ἀπλῶς προσωπικὲς συνθέσεις ἐνὸς ἢ δύο τῶ πολὺ μελουργῶν].

Δεύτερον, κατὰ τὴν μεταβατικὴν –ἐκ τῆς βυζαντινῆς πρὸς τὴν μεταβυζαντινὴν παράδοσιν– χρονικὴν περίοδον τοῦ 15' αἰῶνος οἱ παραδιδόμενες συνθέσεις ἦσαν –ἀντιθέτως– ὀλιγόστιχες. Παρὰ ταῦτα, πάντως, ἡ τακτικὴ τῆς μελοποιήσεως τῶν ψαλμικῶν στίχων κατόπιν τῆς μνημονευθείσης «διχοτομήσεως» τούτων, ἐτηρεῖτο πλέον πιστῶς ὑπὸ τῶν μελουργῶν τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων.

Ἐπισημαίνομε ἐνδεικτικῶς τὴν περίπτωσιν τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, ὅπου οἱ παραδιδόμενοι τριάκοντα δύο στίχοι τῆς συνθέσεως ἀκολουθοῦν ἅπαντες –ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν των δομὴν– τὴν ἐμφαινόμενην στὸν ἀνωτέρω (δεύτερον κατὰ σειράν) σχετικὸν πίνακα διάρθρωσιν μόνον ὁ ἕκτος στίχος τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Πάντα ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις) μελοποιεῖται κατόπιν «τριχοτομήσεως» (καὶ ὄχι «διχοτομήσεως») αὐτοῦ, ὡς ἀκολουθῶς:

- *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος, ἐποίησεν· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 963, φ. 108r).
- *Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 963, φ. 108ν).
- *Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις· ἀλληλοῦα.* (βλ. EBE 963, φ. 109r).

Τρίτον, ἐκ τοῦ 15' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν διεμορφώθη μία στερεότυπος διάταξις ἀπασῶν τῶν –κατ' αὐτὴν τὴν χρονικὴν περίοδον προκυπτουσῶν– συνθέσεων πολυελέων (ἀποτελουμένων, δηλονότι, ἐκ τεσσαράκοντα στίχων, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἤδη μνημονευθέντα), κατὰ τὴν ὁποία –πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ– παρεδόθησαν οὐσιαστικῶς καὶ οἱ πρώτες πλήρεις μελοποιήσεις τοῦ συνόλου τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

Ἄς σημειωθῆ λεπτομερέστερα ὅτι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο διχοτομοῦνται —ὡς προσσημειώθη— ἅπαντες οἱ στίχοι τοῦ ψαλμοῦ, ἐκτὸς τῶν δύο πρώτων (*Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα — Οἱ ἑστῶτες*), τοῦ δεκάτου πέμπτου (*Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν*) καὶ τοῦ τελευταίου (*Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*) στίχων, οἱ ὁποῖοι παραμένουν ὡς ἔχουν· ἀντιθέτως, ὁ ἐνδέκατος στίχος (*Τὸν Σηὼν βασιλέα*) «τριχοτομεῖται» καὶ —ὡς ἐκ τούτου— προκύπτουν ἐξ αὐτοῦ τρεῖς αὐτόνομοι στίχοι γιὰ τὸν μεμελισμένο πλέον ψαλμό. [Πρβλ. σχετικῶς καὶ τοὺς ἀνωτέρω παρατεθέντες δύο πίνακες (ἦτοι, τὸν ἐμφαίνοντα τὴν ἀρχικὴ δομὴ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ καὶ τὸν δεικνύοντα τὴν κατόπιν τυχούσης μελοποίησεως —ἐγγχρονιζομένης ἐιδικώτερα στὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο— συνῆθη διάρθρωσι αὐτοῦ), ἐκ μιᾶς προχείρου συγκρίσεως τῶν ὁποίων καθίσταται σαφὴς ἡ ὡς ἄνω παρατήρησις. Ὡσαύτως, νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι κατὰ τὴν μελοποίησιν τοῦ ψαλμοῦ (γιὰ τὴν ἐκ τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου καὶ ἐντεῦθεν ἐπικρατοῦσα «τάσι» μελοποίησεως αὐτοῦ) παραλείπεται πάντοτε τὸ ὄνομα ὁ Κύριος, ἐκ τοῦ ἕκτου στίχου (*Πάντα ὅσα ἠθέλησεν*)].

Ἔχομε ἓνα πρόδρομο δείγμα τοιαύτης συνθέσεως, ἥδη ἐκ τῶν τελῶν τοῦ 19' αἰῶνος· τὸν «σερβικὸ πολυέλεο» τοῦ ἱερομονάχου Ἡσαίου τοῦ Σέρβου. Ὡς πρώτη, ὅμως, σύνθεσις ὑπὸ τοιαύτη διάρθρωσι —καὶ δὴ ἐκ τοῦ καθ' αὐτὸ ἑλληνικοῦ χώρου— πρέπει νὰ λογισθῆ ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη. Ὁμοίως καὶ ὁ Πρωτοψάλτης Παναγιώτης ὁ νέος Χρυσάφης, ὡς καὶ ὁ Μπαλάσιος ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ, ἐργάζονται πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν καὶ διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου· ὁ πολυέλεος, ὅμως, τοῦ Μπαλασίου (καίτοι ἀποτελεῖται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων) διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὸν ἕκτο στίχο τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος «τριχοτομεῖται», ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα, προκειμένου περὶ τῆς συνθέσεως Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, τακτικῆ. [Ὁ ἀριθμὸς τῶν τεσσαράκοντα στίχων ἐξασφαλίζεται, πάντως, διότι ἐκ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως ἐλλεῖπει ἐπιπροσθέτως ὁ τελευταῖος στίχος (*Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*) γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Μπαλάσιος ἔχει μελοποιήσει ἰδιαιτέρο καλοφωνικὸ στίχο]. Παρεμφερῶς καὶ στὸν πολυέλεο Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη «ἀξιοποιοῦνται» ἅπαντες (σχεδόν) οἱ στίχοι τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, συνολικῶς ὅμως σύγκειται ἐκ τριάκοντα καὶ ἑξ στίχων, διότι περὶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 16, 17 καὶ 18 ψαλμικῶν στίχων ὁ νέος Χρυσάφης διατηρεῖ τὴν δι' αὐτοὺς δεδομένη διάταξι τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, δίχως νὰ τοὺς «διχοτομῆ» κατὰ τὴν συνῆθη τακτικῆ· τοιοῦτοτρόπως, διαμορφοῦνται ἐξ αὐτῶν τρεῖς στίχοι (ἀντὶ ἑξ), ὡς ἀκολουθῶς:

- Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται· ἀλληλοῦα.
- Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· ἀλληλοῦα.
- Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς· ἀλληλοῦα.

[Ἐπιπροσθέτως, ἀπουσιάζει ἐκ τῆς παρούσης συνθέσεως καὶ ὁ στίχος· Ἐπὶ ἀνθρώπου ἔως κτήνους· ἀλληλοῦα, διὰ τοῦ ὁποίου συμπληροῦται ὁ ἀριθμὸς τῶν τεσσαρῶν συνολικῶς ἐλλειπόντων ἐξ αὐτῆς στίχων].

Ἡ μνημονευθεῖσα περίπτωσις τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη —καὶ συγκεκριμένως ἡ «αὐτούσιος» μελοποίησις τῶν ἐπισημανθέντων τριῶν στίχων—, μᾶς συνδέει οὐσιαστικῶς μὲ τὸ ἐπόμενο (καὶ τελευταῖο) στάδιον τῶν «τάσεων» μελοποίησεως τοῦ ἐξεταζομένου ψαλμοῦ, «μακρινὸς πρόδρομος» τοῦ ὁποῖου δύναται ἐνδιαφερόντως νὰ χαρακτηρισθῆ ὁ ἐν λόγῳ Πρωτοψάλτης.

Τέλος, κατὰ τὸν 19' αἰῶνα προέκυψε ἐν μέρει ἡ ἀνάγκη περαιτέρω συντημήσεως τῶν ὑπαρχουσῶν συνθέσεων πολυελέων, σκοπούμενο τὸ ὁποῖο —μέσφ' εὐφυοῦς ἐγγχειρήματος τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου (καὶ ἐπαξίου συνεχίσεως τούτου ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου ἱερομονάχου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου)— ἐπετεύχθη ἐν τέλει δι' ἐπανόδου στὴν ἐξ ἀρχῆς δεδομένη διάταξι τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου τοῦ

ρλδ' ψαλμοῦ· ἄλλοις λόγοις, ἐγκατελείφθη (για τὶς κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο προκύψασες συγκεκριμένες σύντομες συνθέσεις) ἢ τακτικὴ τῆς «διχοτομήσεως» τοῦ ὑφισταμένου ψαλμικοῦ στίχου, ὁ ὅποιος πλέον ἐμελιζέτο ὡς ἔχει.

Ὡς πρὸς τὴν δομὴ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, σημειώνομε εἰδικώτερα ὅτι διὰ τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς διαμορφοῦται λίαν εὐσύνοπτον ποίημα ἐξ εἴκοσι συνολικῶς στίχων, ἔχον κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἀκολούθως:

1. Δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλοῦα. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε, δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλοῦα.
2. Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν· ἀλληλοῦα.
3. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος· ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν· ἀλληλοῦα.
4. Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος, Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῷ· ἀλληλοῦα.
5. Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς· ἀλληλοῦα.
6. Πάντα ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις· ἀλληλοῦα.
7. Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν· ἀλληλοῦα.
8. Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ· ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους· ἀλληλοῦα.
9. Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε, ἐν Φαραῷ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ· ἀλληλοῦα.
10. Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς· ἀλληλοῦα.
11. Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν· ἀλληλοῦα.
12. Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα.
13. Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν· ἀλληλοῦα.
14. Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται· ἀλληλοῦα.
15. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων· ἀλληλοῦα.
16. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται· ἀλληλοῦα.
17. Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν· ἀλληλοῦα.
18. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς· ἀλληλοῦα.
19. Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· οἶκος Λευὶ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα.
20. Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον· εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ· ἀλληλοῦα.

Συγκεκριμένως —ὡς ἐμφαίνεται σχετικῶς στὸν ὡς ἄνω πίνακα—, τηρεῖται ἐδῶ ἢ ἐν προομιῇ ἐκτεθεισα ἀρχικὴ διάρθρωσις τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, ἐκτὸς δύο ἐξαιρέσεων μεταξὺ τῶν στίχων 7-8 καὶ 19-21: Ὁ ἐβδόμος στίχος (Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν· ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ) διχοτομεῖται καὶ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιό αὐτοῦ

(ἐκκινῶν ἐκ τοῦ Ὁ ἐξάγων ἀνέμου) συμπαραλαμβάνει πλήρη τὸν ὄγδοο στίχο ("Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους) τοῦ ψαλμοῦ ὁμοίως καὶ στὸν δέκατο ἕνατο στίχο (Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον) συμπαραλαμβάνεται τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ ἐπομένου εἰκοστοῦ στίχου (Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον) καὶ τοιοῦτοτρόπως ὁ κατὰ τὴν τοιαύτη μορφή τῆς συνθέσεως τελευταῖος στίχος διαμορφοῦται ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ εἰκοστοῦ (Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον) καὶ πλήρους τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου στίχου (Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ) τοῦ ψαλμοῦ.

Εἶναι, τέλος, ἀπαραίτητος ἡ διευκρίνησις ὅτι ἐκτὸς τῆς σχετικῆς συνθέσεως τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου καὶ μιᾶς σειρᾶς ὁμοειδῶν κατ' ἦχον συνθέσεων Ἰωάσαφτ τοῦ Διονυσίου (περὶ τῶν ὁποίων διεξοδικωτέρα μνεία ἐν συνεχείᾳ), ἡ συγκεκριμένη τακτικὴ δὲν ἐγνώρισε εὐρύτερα διάδοσι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο.

Οἱ ὡς ἄνω παρατηρήσεις εἶναι, νομίζομε, ἐντελῶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτον παρακολούθησι τῶν κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος ἀναφανεισῶν συνθέσεων πολυελέων (ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ ρλδ'), οἱ ὁποῖες καταγράφονται ἐφ' ἐξῆς ὡς ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα:

2.1.1. ΙΔ' αἰῶν

• Πολυέλεος Λατρινός.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Νικολάου μαΐστορος τοῦ Κουκουμᾶ.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Λατρινός – Κουκουμᾶς.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τοῦ Γλυκέρος.

"Ἐτερος πολυέλεος προτραπεῖς γενέσθαι παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κὺρ Ἀθανασίου, ποίημα δὲ κὺρ Ἰωάννου καὶ Πρωτοφάλτου τοῦ Γλυκέρος ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον. (ΕΒΕ 2406, φ. 167ν).

Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 167ν-168ν. ΕΒΕ 2622, φφ. 216ν-218ν. Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 2791 (173), φ. 5ν κ.ε. [Πρβλ. Δημητρίου Ἰ. Πάλλα, *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Μέρος τρίτον. Μετὰ γενικῶν εὑρετηρίων*, Ἀθήναι 1955, σ. 59].

Παραδίδονται μεμελισμένοι ὀκτώ μόνον στίχοι [Δοῦλοι Κύριον – "Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά – Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ – Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – Ὡτα ἔχουσι – Οἶκος Ἰσραὴλ – Οἶκος Λευί – Εὐλογητὸς Κύριος].

- Πολυέλεος Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου Πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη.

Πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ μαΐστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β' νενανῶ Δοῦλοι, Κύριον. (ΕΒΕ 2406, φ. 132ν).

Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 132ν-135γ. ΕΒΕ 2622, φφ. 208ν-212ν.

Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐξ εἰκοσι τριῶν στίχων· ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος παραδίδονται ἀνωνόμως, οἱ δὲ ἐπιλοίπων ἀποδίδονται ἐπινύμως, δέκα μὲν στὸν μαΐστορα Κουκουζέλη, ἕνδεκα δὲ στὸν Ξένο Κορώνη (γὰρ εἰδικώτερο ἐπιμερισμὸ καὶ ἀναλυτικὴ ἀπαριθμησι τῶν ἐν λόγῳ στίχων πρβλ. τίς οἰκείες παραγράφους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου).

- Πολυέλεος συνοπτικὸς ἢ καλογερικὸς.

Ἐτερος πολυέλεος, ὃν ψάλλουν οἱ μοναχοί, συνοπτικόν [ἤχος] πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον. (ΕΒΕ 2458, φ. 98γ. Κουτλ. 457, φ. 185ν) ἢ Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικὸς ψάλλεται δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν [ἤχος πλ. β'] νενανῶ Δοῦλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 973, φ. 148γ) ἢ Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικὸς ψαλλόμενος εἰς ἤχον πλ. β' νενανῶ ἀπὸ χοροῦ Δοῦλοι, Κύριον. (Φιλ. 122, φφ. 97γ-108ν. [Πρβλ. καὶ Ἰβήρ. 974, φ. 143γ: Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικὸς πλ. β' νανῶ Δοῦλοι, Κύριον]).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 98γ-99γ. Κουτλ. 457, φφ. 185ν-186γ. Ἰβήρ. 973, φφ. 148γ-148ν. Ἰβήρ. 974, φφ. 143γ-144ν. Φιλ. 122, φφ. 97γ-108ν. ΕΒΕ 2401, φφ. 94ν-95γ. ΕΒΕ 906, φφ. 107ν-108γ. ΡΑΙΚ 154, φφ. 88ν-89γ.

Συνήθως παραδίδονται μεμελισμένοι μόνον οἱ δύο-τρεις πρῶτοι στίχοι τῆς συνθέσεως, ὡς πρότυπο ὁμοειδοῦς (λίαν συνοπτικῆς ἐν πολλοῖς) μελωδῆσεως καὶ τῶν ἐπιλοίπων στίχων τοῦ ψαλμοῦ. Λίαν χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ παρατιθεμένη στὸν κώδικα ΕΒΕ 906, φ. 108γ μαρτυρία, ὅπου κατόπιν τῆς ἀνθολογήσεως τῶν δύο πρῶτων στίχων (Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες) τῆς συνθέσεως σημειοῦται: *Καὶ λέγονται οἱ στίχοι ὅλοι εἰς τὸ μέλος αὐτό.* Πρβλ. καὶ τὴν ἐπομένη ὁμοειδῆ ἀρκτικὴ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κώδικος ΡΑΙΚ 154, φ. 88ν: *Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικὸς, εἰς ἤχον πλ. β', ψάλλομεν δὲ τοὺς στίχους εἰς τὸ μέλος αὐτό. Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες.*

2.1.2 ΙΕ' αἰών

- Πολυέλεος Μανουὴλ Δούκα λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.4 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Πολυέλεος Ἀνδρέου Στελλῶν.

Πολυέλεος ἄσματικὸς ψαλλόμενος εἰς ἐπισήμους ἐορτάς, ποιηθεὶς παρὰ κυροῦ Ἀνδρέου Στελλῶν τοῦ Κυπρίου ἐν τῇ πόλει παλαιῶν Πατρῶν καὶ Πρωτοψάλτου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. (ΕΒΕ 2401, φ. 95γ).

Βλ. ΕΒΕ 2401, φφ. 95γ-100ν.

[Ἐκτεταμένη σύνθεσις ἐξ εἰκοσιν ἐπτὰ στίχων].

Πρβλ. καὶ Andrija Jakovljević, «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manu-

scripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν*, τόμος Β', Ἀθήναι 1980-1981, σ. 74 [= Ἀνδρέα Ιακωνίjevιc, «Κύπριοι μελωδοί, ὕμνο-γράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ιε'-ιζ' αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII-XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 470-474]. Γρ. Θ. Στάθη, «“Διπλοῦν μέλος”. Μία παρουσίαση τῶν περιπτώσεων “Λατινικῆς Μουσικῆς” στὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφοράς του*, Ἀθήναι 2001, σσ. 656-674.

• Πολυέλεος Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου.

Πολυέλεος σέρβικος λεγόμενος τετράστιχος [... (δύο λέξεις σλαβιστί)] ποίημα ἱερομονάχου Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου· ἤχος δεύτερος Δοῦλοι, Κύριον. (EBE 928, φ. 36r).

Βλ. EBE 928, φφ. 36r-55v.

[Πλήρης ὁ πολυέλεος παραδίδεται σερβιστί. Στὸ φ. 36r ἡ ἀρκτική ἀναγραφή δίδεται ἑλληνιστί, ὡς ἀνωτέρω στὸ φ. 55v ἡ ἴδια ἀναγραφή (μὲ προσθήκη ὠρισμένων νέων πληροφοριῶν περὶ τοῦ μελοῦργου) δίδεται σερβιστί καὶ ἀκολουθεῖ (πανομοιότηπως πρὸς τὸ μέλος τοῦ φ. 36r) ὁ πρῶτος μόνον στίχος τοῦ πολυελέου (Δοῦλοι, Κύριον) ἑλληνιστί].

Πρβλ. Ἀ. Ιακωνίjevιc, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 7-9, 13-18 καὶ 116-118 (ὅπου ἀναλυτικὴ καταλογογράφησης τῆς παρουσίας συνθέσεως). Dimitrije Stefanović, «The importance of rhythm in the bilingual polyeleos by Isaiah the Serb (15th century)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, (A.A. Bredius Foundation), Hernen 1991, pp. 101-108. Elena Tontscheva, «Polyeleos-Pripeli im Ms. Athen Nr. 928 (Isaija-Anthologie, 15 Jh.) und deren Beziehung zur hymnographischen-schöpferischen Activität des Patriarchen Eutomios», *Tyrnovo-Schule. Denkmäler, Poetik, Historiographie, Symposium-Veliko Tyrnovo* (September 1989), pp. 641-664.

Ἄς σημειωθῆ ἔδῶ –γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος– ὅτι κατὰ τὸν ιε', ὡσαύτως, αἰῶνα ἀπαντᾷ (στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, EBE 2622, φφ. 186r-197v) ἡ ἐπομένη ἀρχοῦντως ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀπαξ ἀνθολογούμενη σύνθεσις πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ἡ ὁποία γνωρίζεται ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀναγραφή:

Ἐτερος πολυέλεος, περιέχων τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. (EBE 2622, φ. 186r).

Δεδομένου ὅτι ἀλλαγῶ τοῦ ἰδίου κώδικος ἀνθολογοῦνται τόσο ὁ λεγόμενος Λατρινὸς πολυέλεος (βλ. EBE 2622, φφ. 157v-161v), ὅσο καὶ αὐτὸς τοῦ Νικολάου Κουκουμᾶ (βλ. EBE 2622, φφ. 171r-186r), δυνάμεθα νὰ εικάσωμε (κρίνοντας βεβαίως καὶ ἐκ τῆς καθόλου δομῆς τοῦ παρόντος ποιήματος) ὅτι ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις συνιστᾷ οὐσιαστικῶς ἐν εἰδικώτερο «συμπλήμα» ἐκ τῶν ἐπισημανθειῶν δύο συνθέσεων (ἐνδεχομένως κατ' ἀνάλογον –πρὸς τὴν μικτὴ σύνθεσι τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ πολυελέου– τακτικὴ [ἡ ὁποία περιγράφεται σχετικῶς στὴν παράγραφο 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς], ἀλλὰ καὶ ὡς «προδρομικὴ» ἴσως φανέρωσι τῶν ἐν

συνεχεία ἐπισημαινομένων παρεμφερῶν [«καθὼς ψάλλονται παρὰ τῶν νέων»] συνθέσεων τῆς κατὰ τὸν 15' αἰῶνα κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως), ὅπου συγκεντροῦνται οἱ κυριώτερες ἐπώνυμες (καὶ μόνον τοιαῦτες) συνθέσεις τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ὑπὸ τὸν ὄρο νεώτεροι ποιητῆς πιστεύομε ὅτι πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν οἱ περιώνυμοι μελουργοὶ τοῦ 18' (καὶ εἰδικώτερα τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 18') αἰῶνος, ἐν ἀντιθέσει κυρίως πρὸς τὰς ἀνωνύμως παραδιδόμενες σχετικῆς συνθέσεις (τὶς γνωρίζομενες, μάλιστα, ὑπὸ ἐνδεικτικούς χαρακτηρισμούς, ὡς ἐπὶ παραδείγματος: «παλαιόν»), οἱ ὅποιες καὶ ἠλλείπου παντελῶς ἐκ τῆς παρουσίας συνθέσεως. Ἐν συνεχείᾳ περιγράφεται ἀναλυτικῶς ἡ διάταξις τῆς μνημονευομένης συνθέσεως, πρὸς ἀσφαλεστέρα κατανόησι τῶν προεκτεθέντων ἐπισημάνσεων:

Ἔτερος πολυέλεος, περιέχων τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν
ἤχος α' Δούλοι, Κύριον

- Τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Ὅτι τὸν Ἰακώβ
EBE 2622, φ. 186v.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ: [ἤχος] α' Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν
EBE 2622, φ. 186v.
- Τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
EBE 2622, φ. 186v.
- Τοῦ Δοκειανοῦ: [ἤχος] α' Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν
EBE 2622, φ. 187r.
- Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη: [ἤχος] α' Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν
EBE 2622, φ. 187r.
- Τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Ἐν ταῖς θαλάσσαις
EBE 2622, φ. 187v.
- Τοῦ Δοκειανοῦ: [ἤχος] α' Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν
EBE 2622, φ. 187v.
- Κύρ Μιχαὴλ τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
EBE 2622, φ. 187v.
- Κύρ Ἀνδρέου: [ἤχος] α' Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
EBE 2622, φ. 188r.
- Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Πρωτοφάλτου: [ἤχος] α' Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
EBE 2622, φ. 188r.
- Τοῦ Δοκειανοῦ: [ἤχος] α' Ἐν Φαραῷ
EBE 2622, φ. 188v.
- Τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
EBE 2622, φφ. 188v.
- Γλυκέος τοῦ Δυσικοῦ, λεγόμενον βουλγάρα: [ἤχος] α' Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
EBE 2622, φ. 189r.
- Τοῦ Δοκειανοῦ: [ἤχος] α' Καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν
EBE 2622, φ. 189r.
- Τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] α' Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν
EBE 2622, φ. 189v.
- Τοῦ Κορώνη: [ἤχος] α' Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν
EBE 2622, φ. 189v.

- Τοῦ μοναχοῦ Κορνηλίου [ἤχος] α' Κληρονομίαν Ἰσραήλ
EBE 2622, φ. 190r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Κύριε τὸ ὄνομά σου
EBE 2622, φ. 190r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Ὅτι κρινεῖ Κύριος
EBE 2622, φ. 190v.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] α' Παρακληθήσεται ἀλληλούια
EBE 2622, φ. 190v.
- [////] (δυσανάγνωστος ἀναγραφή) [ἤχος] α' Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
EBE 191r.
- Ἔτερον τοῦ Κορώνη [ἤχος] πλ. α' Ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων
EBE 2622, φ. 191r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Στόμα ἔχουσι
EBE 2622, φ. 191v.
- Τοῦ Μυστάκωνος [ἤχος] α' Καὶ οὐ λαλήσουσιν
EBE 2622, φ. 191v.
- Τοῦ μαῖστορος [ἤχος] α' Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι
EBE 2622, φ. 192r.
- Ἔτερον τοῦ Παναρέτου [ἤχος] πλ. α' Καὶ οὐκ ὄψονται
EBE 2622, φ. 192r.
- Τοῦ Μυστάκωνος κύρ Μιχαήλ [ἤχος] α' Ὄτα ἔχουσι
EBE 2622, φ. 192r.
- Τοῦ παπᾶ Ἀλεξίου τοῦ Ἀγάλλωνος [ἤχος] α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
EBE 2622, φ. 192v.
- Ἔτερον Μανουὴλ τοῦ Παναρέτου [ἤχος] α' Ἐν τῷ στόματι αὐτῶν
EBE 2622, φ. 192v.
- Τοῦ Ἀμαριανοῦ κύρ Γρηγορίου [ἤχος] πλ. α' Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο
EBE 2622, φ. 192v.
- Τοῦ Μυστάκωνος [ἤχος] πλ. α' Οἱ ποιοῦντες αὐτά
EBE 2622, φ. 193r.
- Ἄλλο τοῦ Δοκειανοῦ [ἤχος] πλ. α' Οἱ ποιοῦντες αὐτά
EBE 2622, φ. 193r.
- Γρηγορίου τοῦ Μαρριανοῦ [ἤχος] πλ. α' Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς
EBE 2622, φ. 193r.
- Τοῦ Δοκειανοῦ κύρ Δημητρίου [ἤχος] πλ. α' Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς
EBE 2622, φ. 193v.
- Τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου [ἤχος] α' Οἶκος Ἰσραήλ (Παντάνασσα, πανύμνητε...)
EBE 2622, φ. 193v.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Οἶκος Ἀαρών (Ἄγνη παρθένε δέσποινα...)
EBE 2622, φ. 194r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Οἶκος Λευί (Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας...)
EBE 2622, φ. 194r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (Ἄγγελοι ὑμνήσατε...)
EBE 2622, φ. 194r.
- Ἔτερον τοῦ μοναχοῦ Λογγίνου [ἤχος] α' Εὐλογήσατε τὸν Κύριον
EBE 2622, φ. 194v.

- Ἄλλο· [ἦχος] α' Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμμανουὴλ παιδίον...)
EBE 2622, φ. 195r.
- Τοῦ μαϊστορός· [ἦχος] α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών (Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν...)
EBE 2622, φ. 195r.
- Ἔτερον ὅμοιον· [ἦχος] α' Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ (Μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν...)
EBE 2622, φ. 195v.
- Ἄλλο· [ἦχος] α' Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ (Ἐλπίς ἀπάντων, ἄχραντε...)
EBE 2622, φ. 195v.
- Τοῦ μαϊστορός· [ἦχος] πλ. α' Δόξα πατρὶ (Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι...)
EBE 2622, φ. 196r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἦχος] πλ. α' Καὶ ἀγίῳ πνεύματι (Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ...)
EBE 2622, φ. 196v.
- Τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος· [ἦχος] α' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ (Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων...)
EBE 2622, φ. 196v.
- Ἔτερον τοῦ Κορώνη· [ἦχος] β' Τῶν αἰώνων· ἀμήν (Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων...)
EBE 2622, φ. 197r.

2.1.3 Ιζ' αἰών

• Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου, τοῦ νῦν παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ποιηθέντος μιμημένου (sic) τοῦ μέλους τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ καὶ Λατρινοῦ· [ἦχος α'] Δούλοι, Κύριον. (EBE 963, φ. 105r).

Στὴν πληρεστέρα μορφή της ἡ παρῴσα σύνθεσις –προϊὸν τῆς κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως– ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 105r–126r τοῦ κώδικος EBE 963. Ἐκεῖ σύγκειται ἐξ εἰκοσιν ἐνὸς στίχων (Δούλοι, Κύριον – Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ [φφ. 105r–115v]), τὸ μέλος τῶν ὁποίων –συμφῶνως πρὸς τὴν ἀξιοσημειωτοὺν πληροφορία τῆς ἀρκτικῆς κεφαλίδος τοῦ ποιήματος– τρέπεται πρὸς τὰ παραδεδομένα μελικὰ πρότυπα τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ· ἀκολουθοῦν [φφ. 116r–120r] δύο περίτεχες δοχῆς (καλοφωνικοί, δηλονότι, στίχοι) ἐτέρων μελουργῶν, συγκεκριμένως· Ξένου τοῦ Κορώνη, κατ' ἐπεξεργασίαν Δημητρίου τοῦ Νταμῖα (βλ. EBE 963, φ. 116r: *Δοχὴ τοῦ πολυελέου, ποίημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη, ψάλλεται δὲ καὶ γράφεται ὡς καὶ παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμῖα καὶ Πρωτοψάλτου Χάνδακος Κρήτης· [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι*) καὶ Ἀνδρέου ἱερέως τοῦ Μοροντζανέτου (βλ. EBE 963, φ. 118r: *Ἐτέρα δοχὴ ὠραιότητὴ τοῦ πολυελέου, καθὼς γράφεται καὶ ψάλλεται παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ἀνδρέου τοῦ Μοροντζανέτου· [ἦχος] α' Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων*). Τέλος, ἡ ὅλη σύνθεσις περαίνεται διὰ τῶν ἑνδεκα τελευταίων στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Στόμα ἔχουσι – Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών [φφ. 120v–125v]), οἱ ὅποιοι εὐγλώττως χαρακτηρίζονται ὡς ἄσματικά τοῦ πολυελέου (βλ. συγκεκριμένως· EBE 963, φ. 120v: *Ἄσματικά τοῦ πολυελέου ψαλλόμενα ἐν πάσαις ταῖς ἀγρυπνίαις τοῦ θλου ἐνιαυτοῦ καὶ ταῦτα καθὼς γράφονται παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου· [ἦχος α'] Στόμα ἔχουσι*), προφανέστατα διότι ἐν κατακλείδι τούτων ἐπιτάσσονται ἐκτενῆ ἐξωψαλμικά κείμενα (τριαδικὰ καὶ θεοτοκία), καταλαμβάνοντα καὶ τὸ κυρίως τμήμα ἐκάστου στίχου. (Στὸν ἐν λόγῳ κώδικα ἐν τέλει τῆς παρουσίας συνθέσεως ἀνθολογεῖται, ἐπιπροσθέτως, εἰς ἄσματικός στίχος Δημητρίου τοῦ Νταμῖα· βλ. EBE 963, φ. 126r: *Κύρ Δημητρίου· [ἦχος] α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*). Κοντολογία, ἡ

ὕπὸ ἐξέτασι σύνθεσις Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου ἀπαρτίζεται ἐκ τριάκοντα καὶ δύο συνολικῶς στίχων· οἱ πρῶτοι εἴκοσι καὶ εἰς στίχοι ἐπιβάλλουν, τρόπον τινά, τὴν σύνθεσι μεμελισμένοι συμφώνως πρὸς τὴν ἐκ τοῦ ἰδ' ἤδη αἰῶνος καθιερωμένη μορφολογικὴ διάρθρωσι, ἐνῶ οἱ ἔνδεκα τελευταῖοι ἀποτελοῦν ἀντικείμενο περαιτέρω μελικῆς ἐπεξεργασίας, καθιστάμενοι τοιουτοτρόπως ἄσματικοὶ στίχοι, κατάλληλοι γιὰ τὴν ἐν ἀγρυπνίαις συγκεκριμένων ἑορτῶν προσήκουσα δοξολογία.

Ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις ἐπεσημάνθη σὲ δύο ἀκόμη κώδικες· τοὺς Marc. Gr. II, 154, φφ. 70r-75v καὶ Marc. Gr. II, 156, φφ. 38r-46r [στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 154 ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴ (φ. 70r): Πολυέλεος ἄσματικός, ποίημα κύρ Βενεδίκτου ἤχος πλ. α' Στόμα ἔχουσι· καὶ στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 156 ἀνωνόμως (ταύτισις ἐξ αὐτοψίας)], ὅπου, ὁμοίως, καταχωρίζεται ἑλλιπῶς. Συγκεκριμένως, σὲ ἀμφότερες τὶς περιπτώσεις ἀνθολογοῦνται —ὡς πολυέλεος τοῦ Βενεδίκτου— μόνον οἱ ἔνδεκα τελευταῖοι ἄσματικοὶ στίχοι τῆς συνθέσεως (ἐξ οὗ καὶ ὁ προσδιορισμός: Πολυέλεος ἄσματικός, τοῦ κώδικος Marc. Gr. II, 154), οἱ ὁποῖοι ταυτίζονται πλήρως πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους ἄσματικούς στίχους, τοὺς περιεχομένους στὸν κώδικα EBE 963, φφ. 120v-125v, μὲ μίαν ἀξιοσημείωτον διαφορὰ· στὸς κώδικες τῆς Βενετίας ὡς τελευταῖος στίχος τοῦ πολυελέου (Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών) ἀνθολογεῖται ὄχι ὁ οἰκείος τῆς σειρᾶς τοῦ Βενεδίκτου [βλ. EBE 963, φφ. 125r-v (ἐν τέλει τοῦ ὁποῦ —να σημειωθῆ— ἐπιβάλλεται τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο: Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σέ, κόρη...)], ἀλλὰ ὁ ὁμοειδῆς στίχος (Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών) Δημητρίου τοῦ Νταμιά [ὁ ὁποῖος —ὡς προσημειώθη— ἀνθολογεῖται στὸ φ. 126r τοῦ κώδικος EBE 963 ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴ: Κύρ Δημητρίου (καὶ —πέρα τοῦ μέλους— διαφοροποιεῖται, ἐπιπροσθέτως, κατὰ τὸ καταληκτικὸν αὐτοῦ ἐξωψαλμικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο στῆν παρούσα περίπτωσι εἶναι τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίο ποίημα: Μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν, τὴν κεχαριτωμένην...)]· βλ. αἴφνης· Marc. Gr. II, 154, φφ. 75r-v καὶ Marc. Gr. II, 156, φφ. 43r-v], ἀνευ σχετικῆς —εἰρήσῳ ἐν παρόδῳ— ἐνδείξεως τῆς ἐν λόγῳ διαφοροποιήσεως. [Ἐδῶ ἐπεσημάνθη διὰ ταυτίσεως τῶν μνημονευθέντων στίχων κατόπιν αὐτοψίας]. Ἐκ τῆς προσφάτου, ἐξειδικευμένης, ἐρεῦνης τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, Ἡ ἄνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669), Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 117, 411, 416, 431, 438, 446, 540, στῆν χειρόγραφον παράδοσι τῆς παρούσης συνθέσεως προσετέθησαν καὶ οἱ ἀκόλουθοι πέντε κώδικες: Λαύρας Η 136, φφ. 57r-71r καὶ 234r-239v. Πάδοβας 432, φφ. 50r-64v. Πάδοβας 1137, φφ. 82r-102r. Σινᾶ 1563, φφ. 50r-70r [καὶ αὐτοψία]. Πάδοβας 1140, φφ. 128r-131r [στὸν τελευταῖο κώδικα ἀνθολογεῖται μόνον ἡ ἐνότης τῶν ἄσματικῶν στίχων].

Νὰ ἐπισημειωθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 156, τῆς παρούσης συνθέσεως ἐπιτάσσονται δύο —ἀνωνόμως παραδιδόμενα— καταληκτικῆρια δοξαστικά μαθήματα [Δόξα· Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον... (φφ. 43v-45r) — Καὶ νῦν· Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων... (φφ. 45r-v)] καὶ ἡ —συνήθης στὶς βυζαντινὲς συνθέσεις— δοξολογικὴ-εὐχαριστήριος ἀναφώνησις· Ἀλληλοῦια, ἀλληλοῦια, ἀλληλοῦια, δόξα σοι, ὁ Θεός. Τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα ἴσως πρέπει νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὶς ἀντίστοιχες συνθέσεις οἱ ὁποῖες ἀνθολογοῦνται (ἐν κατακλείδι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου) στὰ φφ. 128v-130v τοῦ κώδικος EBE 963 [ἡ ταύτισις μετ' ἐπιφυλάξεων· τὸ ὑπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας μάθημα (βλ. Marc. Gr. II, 156, φφ. 43v-45r) ταυτίζεται ἀσφαλῶς πρὸς τὸ ὁμοειδῆς τοῦ κώδικος EBE 963 (φφ. 128v-129v), γιὰ τὰ ὑπόλοιπα, ὁμοίως, μέλη τῆς ὑπὸ ἐξέτασι ἐνότητος παρομοία ἀπόπειρα ταυτίσεως συναντᾷ δυσκολίες]. Νὰ ἐπισημανθῆ μόνον ἐδῶ ὅτι —ὅπως καὶ κατωτέρω, στῆν ἀρμοδία παράγραφο τῆς ἐπομένης ἐνότητος, σημειοῦται— στὸν κώδικα EBE 963 καὶ ἐν τέλει τῆς μνημονευθείσης δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου ἡ ἐνότης τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων δοξαστικῶν μαθημάτων καὶ τῆς

σχετικής καταληκτηρίου άναφωνήσεως άπαντ'ά κατά τρισσή μελική έκδοχή (στά φφ. 128ν-130ν, 131γ-132ν και 133γ-133ν, άντιστοιχώς). Η πατρότης του μέλους διευκρινίζεται συγκεκριμένως μόνον για την δευτέρα έκδοχή (βλ. φ. 131γ: *Του αυτού κύρ Δημητρίου*), ή όποία αποδίδεται στον Δημήτριο Νταμία. Για τις υπόλοιπες δύο εικάζομε, εύλόγως, ότι ή μὲν πρώτη όφείλεται στον Βενέδικτο Έπισκοπόπουλο, καθ' ότι άνθολογείται συναπτώς των λοιπών όμοειδών συνθέσεων του αυτού Βενέδικτου [εικάσια, μάλιστα, προσεπιμαρτυρουμένη έκ της έπιλογής αυτής (κατά πάσαν πιθανότητα) της μελικής έκδοχής ως κατακλειδος του πολυελέου του Βενέδικτου στον κώδικα Marc. Gr. II, 156, φφ. 43ν-45γ], ή δὲ τρίτη πρέπει μάλλον να άποδοθῆ στον προμνημονευθέντα Δημήτριο Νταμία, άλλους λόγους στον μελουργό της άμέσως προηγούμενης μελικής έκδοχής τριαδικού μαθήματος (βλ. EBE 963, φφ. 133γ-133ν) και στον κώδικα Σινά 1524, φφ. 39γ-39ν, έμβολίμως έτέρων όμοειδών συνθέσεων του έν λόγω Δημητρίου Νταμία (πρβλ. όσα σημειούνται σχετικώς κατωτέρω, στο λήμμα: *Πολυέλεος Άναστασίου Ιερομονάχου του Τρυγώνη*).

Έπ' εύκαιρία, σημειούται εδώ ότι έκ της προηγηθείσης συνοπτικής θεωρήσεως του άνωτέρω ποιήματος Βενέδικτου του Έπισκοποπούλου (και έκ της —ως έκ τούτου— άκροθιγούς έπισκοπήσεως της κρητικής μουσικής παραδόσεως) άβιάστως, νομίζομε, τεκμαίρεται μία άμεσος «έκλεκτική συγγένεια» του Βενέδικτου Έπισκοποπούλου και του Πρωτοψάλτου Χάνδακος Δημητρίου του Νταμία, προκειμένου συγκεκριμένως περί του κατά την παρούσα έρευνα έξεταζομένου είδους της βυζαντινής και της μεταβυζαντινής μελοποιίας: κατά κύριο λόγο ό Νταμίας «καλλιπίζει» ή μελοποιεί έκ νέου ποιήματα —έν προκειμένω, στίχους ή καταληκτήρια μαθήματα πολυελέων— τα όποία προγενεστέρως παρέδωκε ό Βενέδικτος. Υπενθυμίζομε τον τελευταίο στίχο του πολυελέου Δούλοι, Κύριον του Βενέδικτου (Εύλογητός Κύριος έκ Σιών) και τα καταληκτήρια μαθήματα της δευτέρας αυτού στάσεως (Δόξα: Έμμανουήλ παιδίον, κατά τὸ γεγραμμένον... — Καί νῦν Παντάνασσα, πανύμνητε, έλπίς άπηλπισμένων... Άλληλούια... κ.λπ.), τα όποία —όπως έπεσημάνθη ήδη άνωτέρω— έκτός του Βενέδικτου έμελοποιήθησαν και παρά του Νταμία και κατεχωρίσθησαν συναπτώς στον κώδικα EBE 963: έπιπροσθέτως, μνημονεύομε και τὸ έπόμενο —ύπ' άμοτέρων, ώσαύτως, μελοποιηθέν— τριαδικό μάθημα «εις δοχὴν πολυελέου» τὸ όποιο (κατά συναπτή και πάλι παράθεσι) διασφίζεται στον κώδικα EBE 963: *Τριαδικόν ώραϊότατον ψαλλόμενον εις όλαν δοχὴν του πολυελέου βούλεται τις και τουτο καθως παρά κύρ Βενεδίκτου του Έπισκοποπούλου γράφεται και ψάλλεται: [ἤχος] πλ. δ' Έπί του Θεου του μόνου, τρία πρόσωπα δοξάζω [βλ. EBE 963, φφ. 134γ-ν] και: Τὸ αυτό τριαδικόν, καθως γράφεται παρά κύρ Δημητρίου του Νταμία και Πρωτοψάλτου Κρήτης, εις ώραϊοτέραν σύνθεσιν των τε φωνών και χειρονομιών: [ἤχος] πλ. δ' Έπί του Θεου του μόνου, τρία πρόσωπα δοξάζω [βλ. EBE 963, φφ. 135γ-ν].*

Περί τα τέλη της αυτής χρονικής περιόδου παραδίδονται και οι δύο έπόμενες συνθέσεις, δείγματα της άνωνύμου μελικής δημιουργίας της νήσου Κρήτης, οι όποίες διεσφίθησαν στον —κρητική μουσική παράδοσι έν γενεί άπηχοῦντα— κώδικα Φιλ. 137:

- Πολυέλεος «καθως ψάλλεται παρά των νέων».

Άρχή σύν Θεῷ άγίω του πολυελέου, καθως ψάλλονται παρά των νέων [ἤχος]
α' Δούλοι, Κύριον. (Φιλ. 137, φ. 78ν).

Βλ. Φιλ. 137, φφ. 78ν-90ν.

[Τῆς συνθέσεως ἔπονται τὰ ἄσματικά ἀντίφωνα Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἔλλιπῶς ἀνθολογούμενα λόγῳ ἐκπεσόντων φύλλων τοῦ κώδικος].

- Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός, «καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων».

Ἵ πολυέλεος ὁ ἐκκλησιαστικός, ψαλλόμενος (sic) καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων [ἦχος] α' Δοῦλοι, Κύριον. (Φιλ. 137, φ. 93r).

Βλ. Φιλ. 137, φφ. 93r-96r.

Παραδίδονται ὠρισμένοι μόνον στίχοι, ἡ δὲ ὅλη σύνθεσις κατακλείεται διὰ δύο δοξαστικῶν μαθημάτων [Δόξα· Ἐμμανουὴλ παιδίον... (φφ. 94v-95r) – Καὶ νῦν· Παντάνασσα, πανύμνητε... (φφ. 95v-96r)] καὶ τῆς δοξολογικῆς-εὐχαριστηρίου ἀναφωνήσεως· Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός (φ. 96r), ὁμοιοτρόπως –δηλονότι– ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν δευτέρα στάσι τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου (βλ. αἴφνης· EBE 963, φφ. 128v-133v), ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν ἔλλιπῆ ἀνθολόγησι τῆς πρώτης στάσεως τοῦ ἰδίου πολυελέου, ὅπως καταγράφεται στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 156, φφ. 38r-46r. Ὡς ἐκ περισσοῦ σημειώνομε ὅτι τὸ γεγονός προσεπιμαρτυρεῖ τὴν σχέσι τῆς παρουσίας συνθέσεως πρὸς τὴν ἐν γένει κρητικῇ περὶ πολυελέων μουσικῇ παράδοσι, ὅπως αὐτὴ διεμορφώθη παρὰ τῶν μελουργῶν Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου κυρίως καὶ Δημητρίου τοῦ Νταμία.

2.1.4 IZ' αἰών

- Πολυέλεος Ἰγνατίου Φριέλου.

Πολυέλεος ἄσματικός, ποίημα κυρ Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι. (EBE 963, φ. 136r).

Βλ. EBE 963, φφ. 136r-145v.

Σύνθεσις τῆς κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως, συγκειμένη ἐκ τῶν ἔνδεκα τελευταίων στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Στόμα ἔχουσι – Εὐλόγητὸς Κύριος ἐκ Σιῶν [βλ. EBE 963, φφ. 136r-143r]), ἐν κατακλιθεὶ τῶν ὁποίων ἐπιβάλλονται ἐκτενῆ ἐόρτια ἐξωψαλμικά κείμενα. Ἡ ὅλη σύνθεσις περαινεται διὰ δύο (τριαδικῶ καὶ θεοτοκίῳ) δοξαστικῶν μαθημάτων [Δόξα· Μίαν σὲ φύσιν ἀνυμνοῦμεν... (βλ. EBE 963, φφ. 143v-144r) – Καὶ νῦν· Σὲ δυσωποῦμεν, ἄχραντε... (βλ. EBE 963, φφ. 144v-145r)] καὶ τῆς δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως· Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός (βλ. EBE 963, φ. 145v).

Νὰ παρατηρηθῆ ὅτι –συμφῶνως καὶ πρὸς ὅσα ἀνωτέρω ἐσχολιάσθησαν περὶ τῆς μορφολογικῆς διατάξεως τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου– ὁ Ἰγνατίος Φριέλος προδήλως ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὴν παράδοσι τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ· τὸ παρὸν ποίημα τρέπεται ἐμφανεστάτα πρὸς τοὺς –ὡς «ἄσματικά τοῦ πολυελέου» παραδιδόμενους– ἔνδεκα τελευταίους στίχους τοῦ πολυελέου τοῦ Βενεδίκτου, γεγονός τὸ ὁποῖο καθιστᾷ προφανῆ τὴν προέλευσι τοῦ προσδιορισμοῦ «πολυέλεος ἄσματικός» ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς ἔλλιπῶς συνθέσεως (συγκεκριμένως, τοῦ καταληκτηρίου αὐτῆς τμήματος, ὅπου ἀναπτύσσονται –πλέον τῶν ψαλμικῶν στίχων– τὰ ἀρμόδια γιὰ εἰδικῆς ἐορτολογικῆς περιστάσεως ἐξωψαλμικά κείμενα), ἡ ὁποία –ὅπως καὶ στὴν περίπτωσι τοῦ ἀνωτέρω πολυελέου τοῦ Βενεδίκτου, ἔλλιπῶς ἀνθολογούμενου στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 154, φφ. 70r-75v– καταχρηστικῶς δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ πολυέλεος. Εἰδικώτερα δὲ –ἐκτός, βεβαίως, ἐὰν λανθάνουν κάπου οἱ (ὑπὸ τοῦ ἰδίου Φριέλου ἐνδεχομένως μεμελισμένοι) πρῶτοι στίχοι τοῦ πολυελέου– ἡ παρούσα σύνθεσις πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ λογισθῆ ὡς «ἀκροτελεύτιο συμπλήρωμα» εἴτε τοῦ πολυελέου Βενεδί-

κτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου [ἔβου ειδικώτερα θὰ ἀντικαθιστοῦσε, δυνητικῶς, τοὺς ἕνδεκα ὁμοειδεῖς ἄσματικὸς στίχους τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου], εἴτε μίᾱς ἐκ τῶν δύο μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου ἢ αὐτοῦ τοῦ Κουκουμᾶ [ἔβου θὰ προσετίθετο (δυνητικῶς ὁμοίως καὶ κυρίως ἀπὸ τις ἀρχές τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν) ὡς προἶον ἰδιαίτερας ἐπιτοπίου παραδόσεως, ἐνδεικτικῆς ἐνὸς ἰδιοτύπου ἐν πολλοῖς μουσικοῦ ὕφους, προσδίδοντος ξεχωριστὴ χροιά στὴν σύνθεσι].

Ἐκ τῆς προσφάτου, ἐξειδικευμένης, ἐρεῦνης τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἄνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 175, 177, 213-214, 269, 347, 349-350, 416, στὴν χειρόγραφον παράδοσι τῆς παρούσης συνθέσεως προσετέθη καὶ ὁ κώδιξ Λαύρας Η 136, φφ. 240r-247v, ἔβου, μάλιστα, τὸ παρὸν ποίημα ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον —εὐλόγως ἐνδιαφέρουσα— ἀναγραφὴν *Πολυέλεος ἄσματικὸς καὶ τὰ μὲν γράμματα ἦσαν τοῦ σοφοῦ ἐν ἱερομονάχῳ παπᾷ κύρ Μελετίου τοῦ Συρίγου, τὸ δὲ μέλος ἐστὶν Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι.*

• Πολυέλεος Ἀναστασίου ἱερομονάχου τοῦ Τρυγώνη.

Σύνθεσις κύρ Ἀναστασίου ἱερομονάχου τοῦ Τρυγώνη [ἦχος] πλ. α' Στόμα ἔχουσι. (Σινᾶ 1440, φφ. 305r) ἢ *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι.* (Σινᾶ 1524, φ. 35r).

Βλ. Σινᾶ 1440, φφ. 305r-307v. Σινᾶ 1524, φφ. 35r-40v.

Ἡ πρώτη ἐπίσημανσις τῆς παρούσης συνθέσεως ἐγένετο ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἄνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 199, 269-270, 486, 519. Κατόπιν τῆς ὑφ' ἡμῶν αὐτοψίας τῶν κωδίκων διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ παρεμφεροῦς πρὸς τὴν τοῦ Ἰγνατίου Φριέλου συνθέσεως. Βάσει αὐτῆς τῆς πρωτογενοῦς παρατηρήσεως εἶναι, νομίζομε, θεμιτὸ νὰ σημειωθῇ ὅτι στὴν ἰδανικὴ μορφή του τὸ παρὸν ποίημα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἐνότης ἕνδεκα στίχων —τῶν τελευταίων τοῦ ρδ' ψαλμοῦ (Στόμα ἔχουσι — *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*)—, ἀπάντων μὲν διευρυμένων δι' ἄρμοδιων ἐξωψαλμικῶν κειμένων, ὡς κατακλείδα δὲ ἐχόντων τὸ σύνθημα ζευγὸς τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀκροτελευτίων ἀλληλουϊαρίων—, ἐνότης στοιχειοθετοῦσα τὰ λεγόμενα «*ἄσματικά τοῦ πολυελέου*» [τοιουτοτρόπως, ἄλλωστε, χαρακτηρίζονται στὸν πίνακα περιεχομένων τοῦ κώδικος Σινᾶ 1440, φ. 5v: *Στόμα ἔχουσι ἄσματικά (πέντε) τοῦ Τρυγώνη*, τὰ ὅποια θὰ προσέδιδαν ἐν δυνάμει ἰδιαίτερα ἐορτολογικὴ ἢ ἄλλη χροιά, συναπτόμενα, ὡς «*ἀκροτελεύτιο συμπλήρωμα*», στίς ἕως ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ὑφιστάμενες σχετικῆς συνθέσεις [ἦτοι τὸν λεγόμενον Λατρινὸ πολυέλεο, τὸν ἀντίστοιχο τοῦ Κουκουμᾶ ἢ, κυρίως, τὸν τοῦ Βενεδίχτου Ἐπισκοποπούλου].

Ὅμιλοῦμε περὶ «*ἰδανικῆς μορφῆς τῆς συνθέσεως*» διότι, δυστυχῶς, τὸ ὅλο ποίημα διασφύζεται ἐλλιπῶς. Συγκεκριμένως, στὸν κώδικα Σινᾶ 1440 ἀνθολογοῦνται (κατὰ τὴν προεκτεθεῖσα μνεῖα τοῦ πίνακος περιεχομένων τοῦ χειρογράφου) πλήρως μὲν (μετὰ τῶν εἰς αὐτοὺς ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων) πέντε στίχοι (Στόμα ἔχουσι — Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι — Ὡτα ἔχουσι — Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα — Ὅμοιοι αὐτοῖς), ἡμιτελῶς δὲ (μόνον κατὰ τὸν ψαλμικὸ στίχο καὶ τὴν πρώτην φράση τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου) ὁ ἕκτος στίχος (Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες). Ἀντιστοιχῶς, στὸν κώδικα Σινᾶ 1524 ἀνθολογοῦνται (ἀνευ μνεῖας τοῦ ὀνόματος τοῦ μελοποιῶ στὴν ἀρκτικὴ ἀναγραφὴ) πλήρεις οἱ τρεῖς πρῶτοι (Στόμα ἔχουσι — Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι — Ὡτα ἔχουσι) καὶ ἐν συνεχείᾳ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς συνθέσεως (Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον — *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*) ἢ ἐνότης τοῦ παρόντος ποιήματος συμ-

πληροῦται στὸν ἐν λόγῳ κώδικα διὰ τῶν δύο δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Ἐμμανουὴλ παιδίων... – Καὶ νῦν· Παντάνασσα, πανύμνητε...), καὶ τῶν συνήθων ἀλληλουϊαρίων (Ἄλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός [δός] – Ἄλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός). Πάντως, εἰδικῶς γιὰ τὴν ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως στὸν τελευταῖο κώδικα, πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς· οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι (Στόμα ἔχουσι – Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – Ὡτα ἔχουσι) ταυτίζονται ἀσφαλῶς πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ κώδικος Σινᾶ 1440, οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται ὀνομαστὶ στὸν Τρυγώνη [τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐξωφαλμικὰ κείμενα συμπίπτουν ἀπολύτως, στὸ μέλος, ὅμως, ἀπαντοῦν ὠρισμένες μικροπαραλλαγές, πλέον, μάλιστα, ἐμφανεῖς στὸν πρῶτο στίχο]· ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ δύο στίχων, ὁ μὲν (Οἱ φοβοῦμενοι τὸν Κύριον) ταυτίζεται πρὸς τὸν ἀντίστοιχο ἁσματικὸ στίχο Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποῦλου, ὁ δὲ (Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών) πρὸς ἐκεῖνον τοῦ Δημητρίου Νταμῖα [πρβλ. αἴφνης ἀφοτέρους τοὺς ἐν λόγῳ στίχους ὡς ἀνθολογοῦνται στὸν κώδικα· Marc. Gr. II, 156, φφ. 42r-43v, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν σχετικῶς στὸ λῆμμα· Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, τῆς προηγουμένης παραγράφου]· στὸν μνημονευθέντα Δημήτριον Νταμῖα πρέπει, ὡσαύτως, νὰ ἀποδοθῆ τὸ μέλος τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων καθὼς καὶ τῶν ἀχροτελευτιῶν ἀλληλουϊαρίων, διὰ τῶν ὁποίων περατοῦται ἡ συγκεκριμένη ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως [πρβλ. αἴφνης τὶς συνθέσεις τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητος ὡς καταχωρίζονται στὸν κώδικα Σινᾶ 1563, φφ. 82v-84r, ὅπου καὶ ὀνομαστὶ ἀποδίδονται στὸν Νταμῖα], μὲ μόνη ἐξάφρασι τὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ ὑπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας μαθήματος (Ἐμμανουὴλ παιδίων...) [βλ. Σινᾶ 1524, φφ. 39r-39v], τὸ ὁποῖο –ὅπως ἀπὸ συγκριτικῆ ἐξέτασι διεπιστώθη– ταυτίζεται πρὸς τὸ ἀντίστοιχο τριαδικὸ μάθημα τὸ ἀνθολογούμενο στὰ φφ. 133r-133v τοῦ κώδικος EBE 963 [νὰ ὑπομνησθῆ μόνον ὅτι τὸ τελευταῖο δοξαστικὸ παρατίθεται μὲν ἀνωμόμως, εἰκάζεται ὅμως (ὅπως ἀνωτέρω, στὸ λῆμμα· Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, ἐπεσημάνθη) ὡς σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου Νταμῖα]. Συμπερασματικῶς, οἱ ἐν προκειμένῳ σχετικῆς συνθέσεως Ἀναστασίου τοῦ Τρυγώνη περιορίζονται, κατὰ τὰ προεκτεθέντα δεδομένα, στοὺς ἐπισημανθέντες ἑξ στίχους τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Στόμα ἔχουσι – Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – Ὡτα ἔχουσι – Οὐδὲ γὰρ ἐστι πνεῦμα – Ὅμοιοι αὐτοῖς – Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕκτος παραδίδεται ἡμιτελῶς. Δυστυχῶς, δὲν δυνάμεθα, λόγῳ τῆς πενιχρότητος τῶν πηγῶν, νὰ γνωρίζωμε ἀσφαλῶς ἐὰν ἡ –κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ ἀντιστοίχου ποιήματος Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου– ἀποπλήρωσις τῆς συνθέσεως, διὰ τῆς μελοποιήσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων πέντε στίχων [οἱ ὁποῖοι ἐνδέχεται, αἴφνης, νὰ λανθάνουν, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὸ ὑπολειπόμενο τμήμα τοῦ στίχου· Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες], ἀποτελοῦσε ὄντως πρόθεσι τοῦ μελοποιῶ, ἢ ἐὰν ἐξ ἀρχῆς προέβη ἀπλῶς στὴν σύνθεσι τῶν σήμερον γνωστῶν ἑξ στίχων.

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ Μυτιληναίου [Α'].

Πολυέλεος ὄργανικός, συνθεθεὶς παρ' ἐμοῦ Ἰωάσαφ ἱερομονάχου τοῦ Μυτιληναίου ἐκ τῆς δοξολογίας τοῦ τετάρτου ἤχου δ' Δούλοι, Κύριον. (Λεμ. 274, φ. 224r).

Βλ. Λεμ. 274, φφ. 224r-228r (αὐτόγραφος καταγραφή).

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ Μυτιληναίου [Β'].

Πολυέλεος κοινὸς καθὼς φάλλεται ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει, τοιυθῆς (sic) παρ' ἐμοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Μυτιληναίου ἤχου β' Δούλοι, Κύριον. (Λεμ. 274, φ. 256r).

Βλ. Λεμ. 274, φφ. 256r-262r (αὐτόγραφος καταγραφή).

- Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου.
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη («τὰ κείμενα») καὶ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου («τὰ κρατήματα»)
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.6 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πολυέλεος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος.
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.7 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [Α'].
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.8 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [Β'].
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.9 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πολυέλεος Ἀρσενίου Κυθωνίας.
Βλ. Λαύρας Κ 188. Πρβλ. Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου - Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει)* [Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεύχη Β' - Γ'], Paris 1925, σ. 254. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης *Ἁγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἁγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης), Paris 1925, σ. 61. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 39.
- Καλλωπισμὸς ὑπὸ Θεοδούλου μοναχοῦ.
Πολυέλεος ποιηθέν (sic) ὑπὸ τοῦ κύρ Ἀρσενίου Κυθωνίας καλλωπισθέν (sic) ὑπ' ἑμοῦ ἤχος] πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 1132, φ. 42ν).
Βλ. Ἰβήρ. 1132 (χρῆφ. Θεοδούλου μοναχοῦ, κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος), φφ. 42ν-45ν.
- Πολυέλεος «Ἀραβικός».
Βλ. Paris Suppl. Grec 1321, φφ. 479r-485v. Πρβλ. σχετικῶς: Charles Astruc - Marie-Louise Concasty, *Catalogue des manuscrits grecs. Troisième partie le supplément grec, tome III, Nos 901-1371*, Paris MCMLX [1960], p. 621, ἔπου καὶ ἡ ἀόριστος μνεία [«Polyéléos en arabe»].
- Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός.
Ἦ συνηθεστέρα ἀρκτικὴ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφὴ στοιχειοθετεῖται ὡς ἀκολούθως:
Ἔτερος πολυέλεος ἐκκλησιαστικός ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Ξεν. 114, φ. 55ν. [Πρβλ. καὶ Ὀλυμπ. 204, φ. 129r: Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός, ψαλλόμενος εἰς τὸν ὄρθρον...]). Ὅχι σπανίως ἀπαντᾷ καὶ ὁ ἐξῆς προσδιορισμὸς, περὶ τῆς ἰδιαίτερας παραδόσεως τῆς διὰ τῆς παρούσης συνθέσεως κομιζομένης: *Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός*,

καθώς ψάλλεται ἐν τῷ Ἀγίῳ Ὁρει τοῦ Ἀθωνοῦ ἤχος β' ἔξω Δοῦλοι, Κύριον.
(Ἰβήρ. 1010, σ. 116) ἢ Ἀγιορείτικον ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Ξηρ. 325, φ. 138r. Ἰβήρ. 1244, σ. 214).

Ἡ σύνθεσις ἀνθολογείται στὰ μουσικά χειρόγραφα ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος, κυριώτατα ὁμως διαδίδεται ἐκ τῶν μέσων τοῦ ἰδίου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἕως τις ἀρχὲς καὶ σποραδικῶς τὰ μέσα τοῦ 17' αἰῶνος· σύγκριται μόνον ἐκ τῶν δύο πρώτων στίχων τῆς συνθέσεως, μεμελισμένων κατ' ἄκρως συνοπτικῶν τρόπο, ὡς προτύπων γιὰ ὁμοίωτροπον ἐφ' ἑξῆς ψαλμώδησι τῶν ὑπολοίπων στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ. Στὸ σύνολο, σχεδόν, τῶν ἐπισημανθεισῶν περιπτώσεων ὁ παρὼν «ἐκκλησιαστικὸς πολυελεος» Δοῦλοι, Κύριον ἠγείται μιᾶς εὐρυτέρας ἐνότητος πολυελέων-ἐκλογῶν, ἡ ὁποία συμπληροῦται, ἐπιπροσθέτως, ἐκ τῶν ψαλμῶν ῥλε' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ρλε' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας [Βαβυλώνας· ἀλληλοῦα] καὶ τῶν ἐκλογῶν: Ὑπομένουν ὑπέμεινα τὸν Κύριον [Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλοῦα· (ὁ πρῶτος στίχος ἐκ τοῦ ψαλμοῦ λθ')], Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα [Σφόδρα· ἀλληλοῦα· (ὁ πρῶτος στίχος ἐκ τοῦ ψαλμοῦ μζ', 1)], Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ [Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλοῦα· (ὁ πρῶτος στίχος ἐκ τοῦ ψαλμοῦ 70')], Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη [Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα· (ὁ πρῶτος στίχος ἐκ τοῦ ψαλμοῦ μη')], συνθέσεις γιὰ τις ὁποῖες παραδίδεται μεμελισμένος μόνον ὁ πρῶτος, ὡσαύτως, στίχος, ὡς πρότυπο γιὰ τὴν ψαλμώδησι καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ ρλε' ψαλμὸς – ὁ συνήθως ἐπόμενος τοῦ ρλδ' – χαρακτηρίζεται ὡς β' στάσις (βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 1244, σ. 214. Ἰβήρ. 970, φ. 50r. Σταυρ. 165, φ. 155v. Ξηρ. 325, φ. 138r), ὁ δὲ ρλε' ψαλμὸς εἶτε παρατίθεται τρίτος κατὰ σειράν – καὶ ἄνευ ἰδιαίτερας ἀναγραφῆς –, κατόπιν τῶν δύο μνημονευθέντων ψαλμῶν, εἶτε ἀνθολογείται ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἐκλογῶν, συνήθως ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: Τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω (βλ. Ἰβήρ. 1023, φ. 49v), ἢ Τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς (βλ. Ἰβήρ. 970, φ. 51r). Τέλος, τῶν ἐπισημανθεισῶν ἐκλογῶν – οἱ ὁποῖες καταχωρίζονται ἐν κατακλειδί τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητος – προτάσσεται κατὰ κύριο λόγο ἡ διευκρίνησις: Ἰδοῦ καὶ αἱ ἐκλογαί (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἰβήρ. 1228, φ. 54r. Δοχ. 386, φ. 57r. Ἰβήρ. 1023, φ. 49v), ἢ ἀπλούστερα: Αἱ ἐκλογαί (βλ. ὡσαύτως: Ἰβήρ. 1034, φ. 59r. Ἰβήρ. 1151, φ. 73r).

[Ὁ Ἰβηρῆτης μουσικοδιδάσκαλος Κοσμᾶς ὁ Μακεδών, περιγράφει λεπτομερέστερα (δι' ἰδιαίτερων ἀναγραφῶν, κατακεχωρισμένων στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1686 αὐτόγραφό του κώδικα Ἰβήρ. 970, φφ. 50r-51r), τὴν παροῦσα ἐνότητα ἐκκλησιαστικῶν συνθέσεων, προσδιορίζων εἰδικώτερα τὴν «λειτουργικότητα» ἐκάστου τῶν ἐπισημανθέντων ψαλμῶν: Ἔτερος πολυελεος ἐκκλησιαστικός· ἤχος β' ἔξω Δοῦλοι, Κύριον // Β' στάσεως· ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ // Εἰς ὁσίους: [ἤχος] πλ. β' Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλοῦα // Εἰς ἱεράρχας: [ἤχος] πλ. β' Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα // Εἰς δεσποτικὰς ἑορτάς· ἤχος α' Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλοῦα // Τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἤχος τρίτος Βαβυλώνας· ἀλληλοῦα. (Πρβλ. ὁμοίως καὶ τὸν – αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου Κοσμᾶ – κώδικα Σταυρ. 165, φφ. 155r-156r)].

Ἡ ἐν συνεχείᾳ μνημονευομένη – κατὰ χρονολογικὴ σειρά – χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως (ἢ κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐντοπισθεῖσα), ἀφορᾷ ἐν ταῦτῳ σύνολον τὴν ἐνότητα τῶν «ἐκκλησιαστικῶν πολυελέων» (ἢ ὁποῖα – γὰρ σημειωθῆ – ἄλλοτε ἀνθολογείται πλήρης, συγκειμένη ἐξ ἅπασων τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων πολυελέων-ἐκλογῶν, καὶ ἄλλοτε ἑλλιπῆς, ἀπαρτιζομένη, δηλονότι, ἐξ ὀρισμένων μόνον ἐξ αὐτῶν): Ὀλυμπ. 204, φφ. 129r-129v. Λειμ. 287, φφ. 35r-35v. Λειμ. 285, φφ. 69r-69v. Λειμ. 257, φφ. 54r-54v. Ἰβήρ. 1023, φφ. 48v-50r. Ἰβήρ. 1193, φφ. 34v-35v. Ἰβήρ. 1176, φφ. 103v-105r. Ἰβήρ. 1228, φφ. 54r-55r. Δοχ. 386, φφ. 56v-57v. Ἰβήρ. 1151, φφ. 73r-73v. Ἰβήρ. 1034, φφ. 59r-60r. Ἰβήρ. 1180, φφ. 121r-121v. Σταυρ. 165, φφ. 155r-156r. Ἰβήρ. 970, φφ. 50r-51r. Ἰβήρ. 1096, φφ. 5r-5v καὶ 38v. Ξηρ. 317, φφ. 89v-90r. Ἰβήρ. 1297, φ. 380r. Ἰβήρ. 1245, φφ. 85r-86r. Ξεν. 114, φφ. 55v-56r. Ξηρ. 325, φφ. 138r-138v. Ἰβήρ. 1244, σσ. 214-215. [Στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1223, φφ. 82v-

83r και Ίβήρ. 1007, φφ. 241r-241v, έπεσημάνθησαν μόνον οι τρεις έκλογές: Βαβυλώνος· άλλη-
λουία - Σφόδρα· άλληλουία - Πάσα ή γή· άλληλουία, ένθ στον κώδικα Ίβήρ. 1287, φ. 170v,
μόνον ή τελευταία έκλογή· όμοίως, στον κώδικα Παύλ. 98, σ. 237, έπεσημάνθη εις «στήχος σύν-
τομος εις έκλογήν», 'Αλαλάξατε τῷ Κυρίῳ εις ἦχον πρῶτον, και δύο στίχοι, «τῆ Κυριακῆ τῆς Τυ-
ρινῆς» ψαλλόμενοι, Βαβυλώνος· άλληλουία εις ἦχον τρίτον].

* * *

Νά έπισημειωθῆ, ένδιαφερόντως, ότι σέ ικανές περιπτώσεις έπεσημάνθη μία άξιολογημένης
«διεύρυνσις» τῆς άνωτέρω περιγραφείσης ένότητας τῶν «έκκλησιαστικῶν πολυελέων», κατά
τήν όποία προτάσσεται τῶν μνημονευθειῶν συνθέσεων ὁ α' ψαλμός Μακάριος άνήρ [Ἁνήρ·
άλληλουία (ὁ όποιος συνήθως ἠθολογεῖτο αὐτοτελῶς και στην οικεία αὐτοῦ θέσι, ἦτοι στον
έσπερινό· βλ. αἴφνης· Σταυρ. 165, φφ. 122r-122v. Ίβήρ. 1096, φφ. 4r-5r)]· ή ὅλη ένότης προσι-
μιάζεται δι' όμοειδῶν άναγραφῶν, όπου ὁ γενικός χαρακτηρισμός: «έκκλησιαστικός» [βλ. σχε-
τικῶς· Ίβήρ. 1186, φ. 72r. Μεταμ. 229, φ. 11r: Ἐκκλησιαστικόν ἦχος β' Μακάριος άνήρ]
έναλλάσσεται πρὸς τήν ειδικωτέρα μεια: «άγιορείτικος» [βλ. Κουτλ. 446, φ. 67r. Δοχ. 332, φ.
539r: Πολυέλεος έκκλησιαστικός άγιορείτικος· ἦχος β' Μακάριος άνήρ. Πρβλ. και Κουτλ. 446,
φ. 525r. Ίβήρ. 1010, φ. 157r: Πολυέλεος έκκλησιαστικός, καθὼς ψάλλεται έν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει-
ἦχος β' ἔξω Ἁνήρ· άλληλουία. Μακάριος άνήρ]. Πλέον χαρακτηριστικοί για τήν παρούσα περι-
πτωσι εἶναι, πάντως, οι έπόμενοι τύποι άρχτικῶν άναγραφῶν:

Ἄσταν γίνηται άγρυπνία ψάλλεται (sic) ταῦτα [ἦχος] β' Μακάριος άνήρ. (Ίβήρ.
1096, φφ. 4r και 37v. [Πρβλ. Ίβήρ. 951, φ. 33v. Nks 4466,4°, φ. 56r: Ἐάλλονται τὰ πα-
ρόντα εις διαφόρους άγρυπνίας· ἦχος β' Μακάριος άνήρ· καθὼς και Λεμ. 245, φ. 103v:
Ἐκλογαί διάφοροι εις διαφόρους άγίους έν άγρυπνίαις ψαλλόμεναι· ἦχος β' Μακάριος
άνήρ]· ή Κοινά τῆς Ἐκκλησίας· ἦχος β' Μακάριος άνήρ. (Ίβήρ. 1144, φ. 207v).

Ἡ συγκαταριθμησις τοῦ α' ψαλμοῦ (Μακάριος άνήρ) στην παρούσα ένότητα πολυελέων-
έκλογῶν, σαφῶς πρέπει νά άποδοθῆ σέ πρακτικούς λόγους εὐσυνόπτου έπι τὸ αὐτὸ συναθροίσε-
ως τῶν συντόμων έκκλησιαστικῶν συνθέσεων, τῶν κατά τις άγρυπνίες ψαλλόμενων· ὁ έν λόγῳ
ψαλμός άνήκει άναμφιβόλως στην άκολουθία τοῦ έσπερινοῦ και οὐδόλως ὑποφώσκει έδῶ ὑπόνοια
περὶ ψαλμωδῆσεως αὐτοῦ κατά τήν άκολουθία τοῦ ὄρθρου και δη στό πλαίσιο τῆς ένότητος τῶν
πολυελέων [πρὸς τοῦτο συνηγορεῖ, έπιπροσθέτως, και ὁ κατόπιν τοῦ μνημονευθέντος α' ψαλμοῦ
έπαναλαμβανόμενος ένίστε προσδιορισμός: «πολυέλεος έκκλησιαστικός» (βλ. αἴφνης· Μεταμ.
229, φ. 11r. Nks 4466,4°, φ. 56r), ὁ όποιος άφορᾷ στον άμέσως έπόμενο ροδ' ψαλμὸ Δοῦλοι,
Κύριον, διαχωρίζοντας τοιουτοτρόπως τοῦτον έκ τῆς προηγηθείσης συνθέσεως]. Ἡ έν γένει
διάθροισις τῆς ένότητος παραμένει ή αὐτή, ὡς έσχολιάσθη άνωτέρω, τῶν εις αὐτήν περιεχομέ-
νων συνθέσεων άπαρτιζομένων μόνον έκ τῶν άρχικῶν αὐτῶν στίχων (λειτουργοῦντων οὐσια-
στικῶς κατά τὸν τύπο τῶν «αὐτομέλων» ή «προλόγων» τοῦ Βιρμολογίου, πρὸς τὰ όποία πρέπει
νά τραπεῖν—ὡς ἄλλα «προσόμοια»— οι δι' ἕκαστο ψαλμὸ ή έκλογή έναπομείνοντες στίχοι). Τήν
συνήθη δομή και αὐτῆς τῆς έκδοχῆς τῆς ένότητος τῶν «έκκλησιαστικῶν συνθέσεων» άπο-
σπῶμε έδῶ ένδεικτικῶς έκ δύο κωδικίων τοῦ κατά τις άρχές τοῦ ιζ' αἰῶνος αὐτογράφου Γερασί-
μου μοναχοῦ τοῦ Ἁγιορείτου Ίβήρ. 1144, φφ. 207v-208v και τοῦ κατά τὸν αὐτὸ αἰῶνα γε-
γραμμένου—μεταγενεστέρου, όμως, χρονικῶς— αὐτογράφου Ἰωάννου τοῦ Καμπάζουρα Nks
4466,4°, φφ. 56r-57v: Ἐάλλονται τὰ παρόντα εις διαφόρους άγρυπνίας [Nks 4466,4°, φ. 56r.
Πρβλ. Ίβήρ. 1144, φ. 207v: Κοινά τῆς Ἐκκλησίας] ἦχος β' Μακάριος άνήρ // Πολυέλεος
έκκλησιαστικός· ἦχος β' Δοῦλοι, Κύριον [Nks 4466,4°, φ. 56r] // Εἰς τήν Χριστοῦ Γέννησιν
έκλογή [Ίβήρ. 1144, φ. 208v. Πρβλ. Nks 4466,4°, φ. 56v: Εἰς τὰς εορτὰς τῆς Θεοτόκου ψάλ-
λεται] ἦχος α' Πάσα ή γή· άλληλουία. Ἄλαλάξατε τῷ Κυρίῳ // Εἰς ὁσίους ἦχος δ' Τῆς δεθ-

σεώς μου ἀλληλοῦα. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον [Ἰβήρ. 1144, φ. 208v] // Εἰς ἀρχιερεῖς ἤχος δ' Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη [Ἰβήρ. 1144, φ. 209r] // Τῆς Κυριακῆ τῆς Τυρινῆς ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν [NKS 4466,4, φ. 56v]. Πανομοίωτοπο τῆς τελευταίας σελίδος βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ Jørgen Raasted, «A 17th century manuscript of byzantine music, recently acquired by the Royal Library in Copenhagen (Ny Kgl. Saml. 4466,4)», *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines* (Bucarest, 6-12 Septembre, 1971), vol. III, Bucarest 1976, p. 566.

Ἐσαύτως καὶ ἐδῶ, περὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ μνημονευομένης χειρογράφου παραδόσεως τῆς συγκεκριμένης ἐκδοχῆς τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ πολυελέου», ἰσχύουν ὅσα –στὴν ἀντίστοιχον παράγραφο– παρητηρήθησαν ἀνωτέρω: Ἰβήρ. 1144, φφ. 207v-209r. Λειμ., 286, φφ. 28r-28v. Ἰβήρ. 1232, φ. 23r κ.έ. Λειμ. 245, φφ. 103v-104v. Ἰβήρ. 1186, φφ. 72r-72v. Ἰβήρ. 1010, σσ. 116-117 καὶ φφ. 157r-161r. Κουτλ. 446, φφ. 67r-68r καὶ 525r-529r. Δοχ. 332, φφ. 539r-543v. Ἰβήρ. 951, φφ. 33v-34r. NKS 4466,4, φφ. 56r-56v. Μεταμ. 229, φφ. 11r-12r. Ἰβήρ. 1096, φφ. 37v-38v. Μαχ. 3, φφ. 49r-50v. Lincoln College Gr. 22, φφ. 182v-183r.

• Μεταγραφή στὸ πεντάγραμμο [εἰκαζομένη ταύτισις ἀπὸ τὸν γράφοντα]:

Βλ. Σινᾶ 1477, φ. 248r [εἰς στίχος τοῦ ψαλμοῦ ρλδ' (Δούλοι, Κύριον) καὶ εἰς στίχος τοῦ ψαλμοῦ ρλε' (Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ)· τὸ γεγονός σημαντικώτατο, δοθέντος ὅτι τὰ μέλη μεταγράφονται στὸ πεντάγραμμο κατὰ πρόωμον ἐξηγητικὴ σημειογραφία]. Πρβλ. Gr. Th. Stathis, «I manoscritti e la tradizione musicale bizantino-sinaitica (Contributo alla storia di musica bizantina). Appendice. Il manoscritto musicale: Sina 1477», *Θεολογία ΜΓ'* (1972), σ. 284 [= Γρ. Θ. Στάθη, «Τὸ μουσικὸ χειρόγραφο Σινᾶ 1477», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθήναι 2001, σ. 472].

2.1.5 ΙΗ' αἰών

• Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Α'].

Βλ. τὴν παράγραφο 2.10 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Β'].

Βλ. τὴν παράγραφο 2.11 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Γ'].

Ἔτερος πολυέλεος, κύρ Ἰωάννου, πλείστης κομψότητος μετέχων ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Ἐπρ. 299, σ. 143).

Βλ. Ἐπρ. 299, σσ. 143-148.

• Πολυέλεος Δανιὴλ Πρωτοψάλτου.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.12 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Κυρίλλου Μαρμαρηνοῦ πρώην ἐπισκόπου Τήνου.

Πολυέλεος συνοπτικὸς, κυρίου Κυρίλλου πρώην Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ ἤχος βαρὺς Δούλοι, Κύριον. (Κουτλ. 421, φ. 107r) ἢ Πολυέλεος σύντομος, συντεθείς [παρά] κύρ Κυρίλλου ἀρχιερέως τοῦ Μαρμαρηνοῦ ἤχος βαρὺς Δούλοι, Κύριον.

(Αγ. Στεφ. 66, φ. 63r) ἢ: Ἔτερος πολυέλεος γλυκύτατος καὶ σύντομος, συντεθείς [παρά] κύρ Κυρίλλου ἀρχιερέως τοῦ Μαρμαρηνοῦ ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον. (Σ. Πέτρ. 5, φ. 54r). Παραδίδεται, ὡσαύτως, ἄνευ ἰδιαιτέρων χαρακτηρισμῶν, ὡς ἀκολούθως: Ἔτερος πολυέλεος, κύρ Κυρίλλου ἀρχιερέως Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον. (Ξηρ. 330, φ. 128v. Ξηρ. 305, φ. 89v) ἢ: Κύρ Κυρίλλου πρόην Τήνου ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον. (Ξηρ. 365, φ. 77r).

Βλ. Κουτλ. 421, φφ. 107r-119v. Αγ. Στεφ. 66, φφ. 63r-79v. Σ. Πέτρ. 5, φφ. 54r-71r. Ξηρ. 330, φφ. 128v-136r. Ξηρ. 305, φφ. 89v-94v. Ξηρ. 365, φφ. 77r-86v. Κύκ. 14, φ. 76r κ.έ. Βατ. 1421. Στὸν κώδικα Ξηρ. 299, σσ. 180-186, ἀνθολογεῖται μόνον τὸ καταληκτικὸν τριαδικὸν μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου [: Ἐτερον δογματικόν, ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου πρόην Τήνου κυρίου Κυρίλλου ἤχος βαρὺς Δόξα. Τριάς ὁμοούσιε].

• Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [Α'].

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.13 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [Β'].

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.14 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.15 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός [Α'].

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.16 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός [Β'].

Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Παντ. 906, φ. 139v). Βλ. Παντ. 906, φφ. 139v-147r.

• Πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου.

Ποίημα κύρ Παρθενίου ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς πόλεως Τρίκκης καὶ καθηγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Μεταμ. 329, φ. 108r). Συνήθως ἡ σχετικὴ ἀρκτική ἀναγραφὴ ἀπλουστερα, κυρίως ὑπὸ τοὺς ἐξῆς τρεῖς τύπους: Τοῦ κύρ Παρθενίου Μετεωρίτου, πολυέλεος ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Ξεν. 145, φ. 71r. Ξεν. 170, φ. 16r. [Πρβλ. καὶ Παντ. 1032, φ. 20v: Ὁ δὲ παρῶν πολυέλεος ποίημα ἐστὶ κύρ Παρθενίου Μετεωρίτου ἤχος β' Δι Δοῦλοι, Κύριον]). Πολυέλεος, τοῦ κύρ Παρθενίου Μετεωρίτου ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 700, φ. 159r. Διον. 612, φ. 110v). Ἔτερος, κύρ Παρθενίου ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον. (Ξηρ. 305, φ. 64r ἢ Ξεν. 123, σ. 223: Παρθενίου ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον).

Βλ. *Μεταμ.* 329, φφ. 108r-114r (αυτόγραφος, μάλλον, καταγραφή περί τὸ 1785). *Ξεν.* 123, σσ. 223-231. *Ίβηρ.* 1093, φφ. 116r-121v. *Εηρ.* 305, φφ. 64r-67v. *Φιλ.* 251, φφ. 101v-113r. *Πάτρμ.* 816, φφ. 78r-85v. *Ξεν.* 13, μεταξύ φφ. 1r-54v. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 102r-109v. *ΕΒΕ* 2432, φφ. 79v-85v. Οἱ ἐπόμενοι τρεῖς κώδικες –τῆς παλαιᾶς μεθόδου (ὅπου ὡσαύτως ἀνθολογείται ἡ παρούσα σύνθεσις)– ἐγράφησαν πιθανῶς στὴν Ῥίλα (ἐνδεχομένως παρὰ τοῦ Ἰωάσαφ Ῥιλιώτου) περὶ τὰ τέλη τοῦ ἡ' αἰῶνος; *Ξεν.* 145, φφ. 71r-78r [ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων]. *Ξεν.* 170, φφ. 16r-23r. *Διον.* 576, φφ. 56r-61v.

Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου, μάλιστα δὲ κατὰ διττὴ ἐκδοχὴ ἦτοι ἐκ τοῦ φθόγγου *Δι* (τῆς ἐξ ἀρχῆς, δηλονότι, παρὰ τοῦ ποιητοῦ αὐτῆς δεδομένης βάσεως [βλ. σχετικῶς τοὺς κώδικες: *Παντ.* 1032, φφ. 20v-36v. *Διον.* 680, φφ. 72r-78r. *Διον.* 700, φφ. 159r-163v. *Διον.* 806, σσ. 588-598. *Διον.* 724, φ. 38v κ.έ. (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων), ἅπαντες (ἐκτὸς τοῦ τελευταίου) αὐτογράφους τοῦ ἐν λόγῳ Ἰωάσαφ] καὶ ἐκ τοῦ φθόγγου *Πα*, ὡς μέλος ἔσω δευτέρου ἤχου [βλ. ἀντιστοίχως τοὺς κώδικες: *Διον.* 724, φφ. 31r-38v (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων). *Διον.* 612, φφ. 110v-118r]. Πάντως, νὰ σημειωθῆ ὅτι οὐδὰμοῦ τῶν ἀνωτέρω κωδίκων ἀπαντᾶ σαφῆς μνεία περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως ὡς τοιοῦτος εἰκάζεται ὁ μνημονευθεὶς Ἰωάσαφ, δοθέντος ὅτι οἱ ἀπαριθμηθέντες (αὐτογράφοι τοῦ ἰδίου οἱ πλείστοι) κώδικες περιέχουν, ἐν πολλοῖς, ἐξηγήσεις τοῦ αὐτοῦ. Ἐπιπροσθέτως, ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μέλους «ἐξηγητικὴ παρέμβασις» τοῦ Ἰωάσαφ προδίδεται καὶ ἐκ τῆς παραπληρωματικῆς ἐνασχολήσεώς του πρὸς «καλλωπισμό» καὶ «σύντηξι» αὐτοῦ (βλ. σχετικῶς κατωτέρω), «σύντηξι» –μάλιστα– κατὰ τὴν ὁποία τὸ μέλος θεμελιούται καὶ πάλι ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου (ἦτοι ἐκ τοῦ φθόγγου *Πα*), ὁμοίως δηλονότι πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα «δευτέρα ἐκδοχὴ» τῆς πρωταρχικῆς ἐξηγήσεως τοῦ μέλους. Ἐσχάτως, ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη ἐκ νέου πλήρως (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων) ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, κατὰ «τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἡ' Ἰουνίου τοῦ σωτηρίου ἔτους α' ἡπθ'», συμφώνως πρὸς σχετικὴ διευκρίνησι σημειωμένη ἐν ἀρχῇ τοῦ πρωτογράφου τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως [ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου (κατὰ εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ πονήσαντος) κατέχομε] ἐνδιαφέρουν ἐδῶ ὅτα ὁ αὐτὸς καθηγητὴς σημειώνει σὲ ἀρμοδίᾳ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μελέτη του: «Ὁ Θεὸς εὐδόκησε ν' ἀσχοληθῶ μετὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἔργου τοῦ Παρθενίου, τὸν καιρὸν ποὺ καταλογογραφοῦσα τὰ χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, κάποια περασμένα μεσάνυχτα ποὺ ἤθελα νὰ παραβγῶ μετὰ τὴν ἀπόλυτην σιωπὴν τῶν ριζιμιῶν βράχων τῶν Μετεώρων, καὶ πρὸ συστηματικῶν λίγο ἀργότερα κατὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἄλμπουμ δύο δίσκων μετὰ τίτλον «Μετέωρα τὰ Ἱερά», ὡς συμμετοχὴ στους λαμπροὺς ἑορτασμοὺς τῆς 600ετηρίδος τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ Μεγάλου Μετεώρου, τὸ 1990». Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (8' τέταρτο ἡ' αἰῶνος) ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», κείμενο διαλέξεως κατὰ τὴν ὁμώνυμον ἡ' μουσικολογικὴν σπουδὴν (Ἀθῆναι, Παρασκευὴ 12 Νοεμβρίου 1993) [ἀνεκδότου μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως].

Ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη εἰς: Ἀβραάμ Χ. Εὐθυμιάδης, *Νέον τετράτομον ὀμολόγιον φωναῖς αἰσῆς*, τόμος Δ', Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 154-172, συμφώνως πρὸς τὴν ἐξήγησιν Ἰωάσαφ ἱερομόναχου τοῦ Διονυσιάτου (κατὰ τὴν ἐκ τοῦ φθόγγου *Δι* ἐκδοχὴ), ληφθεῖσα –ὡς σημειοῦται σχετικῶς στὴν ἐκδοσιν (σ. 154)– «ἐκ τοῦ 1032 κώδ. τῆς Ἱ. Μονῆς Ἀγ. Παντελεήμονος Ἀγίου Ὁρους». Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ δημοσίευσιν περιλαμβάνει πληρεῖς μὲν τοὺς τεσσαράκοντα στίχους τοῦ ποιήματος, «ἐν συντημῆσει» δὲ (βλ. σ. 170) τὴν καταληκτικὴν αὐτοῦ ἐνότητα, συγκειμένην, ἐν προκειμένῳ, ἐκ τῶν δύο στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τοῦ συνήθους ἀκροτελευτοῦ ἀλληλουαρίου.

Ἀρκούντως ἐκτενῆ σχόλια περὶ τῆς παρουσίας συνθέσεως ἔχει ἦδη δώσει ὁ καθηγητὴς Γρ. Θ. Στάθης, σὲ εἰδικὲς παραγράφους σχετικῶν (ἀνεκδότων) μελετῶν του. Βλ συγκεκριμένως: Γρ. Θ. Στάθης, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος) καὶ Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης (περὶ τὸ 1750)», κείμενο διαλέξεως (Τρίκαλα 31 Μαρτίου 1990) ἐπὶ τῇ 600ετηρίδι τῆς ἰ. μ. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος τοῦ Μεγάλου Μετεώρου [ἀνεκδοτο: μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]. Τοῦ αὐτοῦ, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος) ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», κείμενο διαλέξεως κατὰ τὴν ὁμώνυμον ἡ' μουσικολογικῆ σπουδῆ (Ἀθήναι, Παρασκευὴ 12 Νοεμβρίου 1993) [ἀνεκδοτο: μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

Πανομοίωτο τοῦ φ. 108γ τοῦ κώδικος Μεταμ. 329 —περιέχοντος τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τῆς παρουσίας συνθέσεως (Δοῦλοι, Κύριον — Οἱ ἐστῶτες — Αἰνεῖτε τὸν Κύριον [ἡμιτελής]) κατὰ αὐτόγραφον, ὡς εἰκάζεται, καταγραφῆ τοῦ ποιητοῦ αὐτῆς — δημοσιεύεται στὴν σ. δ' τοῦ διὰ τὴν ἡ' μουσικολογικῆ σπουδῆ κυκλοφορηθέντος [Ἀθήναι 1993] προγράμματος: Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἡ' αἰῶνος) ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του.

• Καλλιπισμὸς ὑπὸ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου.

Παρθενίου Μετεωρίτου, μεταποιηθεὶς δὲ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤχος β' Δι. Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 49γ. [Πρβλ. Διον. 695, σ. 82κ: Πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου, μετακεντρισθεὶς δὲ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤχος β' Δι. Δοῦλοι, Κύριον]) ἡ Ὁ παρῶν πολυέλεος Παρθενίου μὲν ἐπιγράφεται, μετεποίηθη δὲ παρὰ Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου ὡς ὁράται: ἤχος β' Δι. Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 829, φ. 78ν) ἡ Ἀρχὴ τῶν πολυελέων ὁ δὲ παρῶν Παρθενίου μὲν Μετεωρίτου ἡ ἀρχή, τὰ δὲ λοιπὰ παρ' ἐμοῦ ἐμελορηγήθησαν ἤχος β' Δι. Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 767, σ. 609).

Βλ. Διον. 678, φφ. 49γ-59ν. Διον. 695, σσ. 82κ-91. Διον. 829, φφ. 78ν-91γ. Διον. 767, σσ. 609-639. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ αὐτόγραφοι ἐν ταῦτῳ τοῦ Ἰωάσαφ. Νὰ σημειωθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι κατὰ τὴν παρούσα «μεταποίησι» ὁ Ἰωάσαφ καλλιπίζει μὲν πλήρως τὸ μέλος τοῦ Παρθενίου (συγκείμενο ἐκ τεσσαράκοντα, δηλονότι, στίχων) κατὰ τὴν προσωπικῆ του —πλέον ἐπιτηδευμένη, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ— μελικὴ ἀποψι, κυρίως ὅμως ἀντικαθιστᾶ τὰ ὑπὸ τοῦ Παρθενίου παραδιδόμενα δύο καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα [Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε... — Καὶ νῦν· Ἄσπιλε, παναμώμητε...] διὰ δύο —κατὰ «γράμματα καὶ μέλος» (ὡς σημειοῦται σχετικῶς στὰ χειρόγραφα· βλ. αἴφνης Διον. 829)— ἰδικῶν του ἀντιστοιχῶν μαθημάτων [Δόξα· Ἡ τρισήλιος φύσις... — Καὶ νῦν· ὦ, μήτηρ Θεοῦ...], μεμελισμένων σὲ ἤχο ἔσω δεύτερο (ἐκ τοῦ φθόγγου Πα), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπίλοιπον σύνθεσι, ἡ ὁποία παραμένει μελισμένη κανονικῶς στὸν μαλακὸ χρωματικὸ δεύτερο ἤχο, ἐδραζόμενο ἐπὶ τοῦ φθόγγου Δι. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, νὰ διευκρινισθῆ ἔδῳ ὅτι καὶ στίς πλείστες τῶν μνημονευθεισῶν ἀνθολογήσεων τῆς παρουσίας συνθέσεως κατὰ τὴν νέα μέθοδο (καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησι, ὡς ἐκ τούτου, τοῦ Ἰωάσαφ), ὅπου καταχωρίζονται καὶ τὰ καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα τῆς συνθέσεως, προτιμῶνται τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ μεταγενεστέρως συντεθέντα [ἡ ἐρμηνεῖα τοῦ φαινομένου εἶναι προφανῆς, ἐὰν ἀναλογισθοῦμε ὅτι οἱ περισσότερες ἀνθολογήσεις τοῦ παρόντος πολυελέου κατὰ τὴν νέα μέθοδο ὀφείλονται σὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἰωάσαφ] τὰ «πρωτότυπα» καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα τοῦ Παρθενίου παρατίθενται κατὰ κύριο λόγο στίς κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία ἀνθολογήσεις τῆς συνθέσεως. Ἐσχάτως, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ «μεταποίησις» τοῦ πολυελέου Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου ἐδημοσιεύθη πλήρως εἰς: Ἱεροθέου ἱερομόναχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεσι Β', Ἅγιον Ὅρος 1994, σσ. 21-46 [αὐτόθι (στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐξωφύλλου), δημοσιεύεται καὶ πανομοίωτο τῆς σ. 609 τοῦ κώδικος Διον. 767, περιεχούσης τὸν πρῶτον στίχον (Δοῦλοι, Κύριον) τῆς παρουσίας συνθέσεως κατὰ τὴν ἐν λόγῳ «μεταποίησι» τοῦ Ἰωάσαφ.

- Σύντμησις ὑπὸ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου.

Ὁ αὐτός [sc. πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου] *συνετμήθη ἵνα ψάλληται εἰς βαθὺν ὄρθρον καὶ τὸ θέρος ἤχος β' Πα Δούλοι, Κύριον.* (Διον. 806, σ. 598).

Βλ. Διον. 806, σσ. 598-602 (αὐτόγραφος καταγραφή). Νὰ παρατηρηθῆ ὅτι πέρα τῆς συνήθους περικοπῆς οἰωνόδηποτε ἐκτενῶν μελικῶν θέσεων, ἀπαντωσῶν στὴν ἐν λόγῳ σύνθεσι, ἢ παροῦσα «σύντμησις» αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται κυρίως μέσῳ τῆς τροπῆς τοῦ ὑφισταμένου ποιήματος σὲ «δί-στιχο» πολυέλεο· ὁ Ἰωάσαφ, δηλονότι, μεταβάλλει ἄρδην τὴν τακτικὴ μελοποιήσεως τῆς συνθέσεως καὶ ἐνώνει τοὺς δύο στίχους αὐτῆς σὲ ἓνα ἐνιαῖο (κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου προταθεῖσα μέθοδος). Τιοιουτρόπως, στὴν παροῦσά του μορφῇ ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐξ εἰκοσι συνολικῶς στίχων. Ὡς καταληκτικῆρια δοξαστικά μαθήματα παραμένουν καὶ ἐδῶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ (κατὰ «γράμματα καὶ μέλος») συντεθέντα, τὰ ὁποῖα, βεβαίως, συντέμνονται ἀρμοδίως (δι' ἀπαλείψεως –ἐκτὸς τῶν ἄλλων– καὶ τῶν σχετικῶν κρατημάτων, τῶν εἰς ἀμφοτέρα ἐπιτασσομένων), ὥστε νὰ συνᾶδουν πρὸς τὴν ὅλη σύνθεσι. Τέλος, εἶναι ἀναμφιβόλως ἀξιοσημείωτος ἡ ἀμιγῆς πλέον μελοποίησις τοῦ πολυελέου στὸν ἕσω δεύτερο ἤχο· οὐσιαστικῶς, κατόπιν τῶν ποικίλων «ἐπεμβάσεων» («ἐξηγήσις» – «καλλωπισμός» – «συμπλήρωσις») τοῦ Ἰωάσαφ στὸ παραδεδομένο μέλος τοῦ Παρθενίου, ἢ παροῦσα περίπτωσις εἶναι ἡ μόνη κατὰ τὴν ὁποῖα ὁ ἐν λόγῳ Ἄγιος διδάσκαλος παραδίδει μίαν ἀμιγῆ (ὡς πρὸς τὸν ἤχο) ἐκδοχὴ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχικὴ σύλληψιν τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. Τὰ μνημονευθέντα συντετμημένα καταληκτικῆρια μαθήματα [Δόξα· Ἡ τρισήλιος φύσις... – Καὶ νῦν· Ὡ, μήτηρ Θεοῦ...] ἐδημοσιεύθησαν εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνοδόεσμη 5. Πολυέλεοι Β', ὁ.π., σσ. 58-62, ἐπιτασσομένα ἐτέρου (δημοσιευμένου αὐτοῦ), στίς σσ. 47-57) ὁμοειδοῦς «διστίχου» πολυελέου τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, τονισμένου εἰς ἤχον ἕξω δεύτερον (ἐκ τοῦ φθόγου Δι). [Περὶ αὐτοῦ βλ. κατωτέρω, στὸν οἰκείο τόπο τῆς παρουσίας ἐνόττητος].

- Πολυέλεος Μανολάκη Πρωτοψάλτου Τρίκκης.

Τὸ παρὸν ἐστὶ ποίημα τοῦ ὑμετέρου (sic) διδασκάλου κύρ Μανολάκη Πρωτοψάλτη Τρίκκης· ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Ἀγ. Στεφ. 35, φφ. 34r-34v).

Βλ. Ἀγ. Στεφ. 35 (τοῦ ἔτους 1758), φφ. 34r-42r. Πρβλ. καί· Γρ. Θ. Στάθη, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἢ αἰῶνος) καὶ Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης (περὶ τὸ 1750)», κείμενο διαλέξεως (Τρίκαλα 31 Μαρτίου 1990) ἐπὶ τῇ 600ετηρίδι τῆς ἰ. μ. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τοῦ Μεγάλου Μετεώρου [ἀνέκδοτο· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως]. Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς ἐξηγήσει στὴν νέα μέθοδος ἀναλυτικῆς σημειογραφίας τοὺς δώδεκα πρώτους στίχους τῆς συνθέσεως (Δούλοι, Κύριον – Ἀστραπὴ εἰς ὑετόν). Γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πράγματος, νὰ μνημονευθῆ ἐιδικώτερα ὅτι –συμφώνως πρὸς σχετικὰς σημειώσεις ἐπὶ τοῦ πρωτογράφου τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως [ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου (κατὰ εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ πονήσαντος) κατέχομε]– οἱ πρώτοι ἐπτὰ στίχοι ἐξηγήθησαν «τὴν ε' Ὀκτωβρίου 1989 ἐν Μεγάλῳ Μετεώρῳ», οἱ δὲ λοιποὶ πέντε «τὴν 5-7 Μαρτίου 1990 ἐν Κοπεγχάγη».

- Πολυέλεος Σεραφεῖμ ἱερομονάχου Λαυριώτου.

Ἐτερος, Σεραφεῖμ ἱερομονάχου Λαυριώτου· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον. (Παντ. 1007, φ. 171v).

Βλ. Παντ. 1007 (αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγραφορενδινώτου κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ἢ αἰῶνος), φφ. 171v-182v.

- Πολυέλεος Θεοδούλου Αινείτου [Α'].
Πολυέλεος συνοπτικός, κύρ Θεοδούλου· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Σταυρ. 234, φ. 174r).
 Βλ. Σταυρ. 234, φφ. 174r-181r.
- Πολυέλεος Θεοδούλου Αινείτου [Β'].
Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ [sc. Θεοδούλου]· ἤχος βαρὺς ἐπτάφωνος Δοῦλοι, Κύριον. (Σταυρ. 234, φ. 181r).
 Βλ. Σταυρ. 234, φφ. 181r-189v.
- Πολυέλεος Θεοδούλου Αινείτου [Γ'].
Τοῦ αὐτοῦ [sc. Θεοδούλου]· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον. (Σταυρ. 234, φ. 189v).
 Βλ. Σταυρ. 234, φφ. 189v-198r.
 Πανομοίωτοπο τῶν φφ. 189v-190r τοῦ κώδικος Σταυρ. 234, περιχόντων πλήρεις τοὺς πέντε πρώτους (Δοῦλοι, Κύριον – Ὅτι τὸν Ἰακώβ) καὶ ἡμιτελῆ τὸν τρίτο (Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν) στίχους τῆς παρουσίας συνθέσεως δημοσιεύεται εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 582, εἰκῶν 89.
- Πολυέλεος Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου.
Ὁ παρὼν πολυέλεος ποίημα τοῦ μουσικωτάτου ἱερομονάχου κύρ Μακαρίου τοῦ ἐκ Κύπρου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον. (NKS 2747,2°, φ. 248r).
 Βλ. NKS 2747,2°, φφ. 248r-250r.
- Πολυέλεος Ἰακώβου Πρωτοψάλτου.
 Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.17 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.
- Πολυέλεος Ἀθανασίου ἱερομονάχου.
Ἔτερος, κύρ Ἀθανασίου ἱερομονάχου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. (Ξηρ. 330, φ. 81v).
 Βλ. Ξηρ. 330, φφ. 81v-90v. Ξηρ. 305, φφ. 49v-55v.
- Πολυέλεος Ἀθανασίου Δημητριάδиту.
Ἔτερος, κύρ Ἀθανασίου τοῦ Δημητριάδиту· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 981, σ. 353).
 Βλ. Ἰβήρ. 981, σσ. 353-376.
 (Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσχολιάσθησαν στὴν ὑπόσημ. 70 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).
- Πολυέλεος Διονυσίου Πελοποννησίου.
Ἔτερος, κύρ Διονυσίου τοῦ Πελοποννησίου· [ἤχος δ'] λέγετος Δοῦλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 981, σ. 389).
 Βλ. Ἰβήρ. 981, σσ. 389-412 [ἐνδεχομένως αὐτόγραφος καταγραφή]. Εἶναι ἀξιωματικὸν εὐτε εἰς ἐδῶ καὶ οἱ ἀκόλουθοι –περὶ τῆς «ιδέας» τοῦ ἤχου τῆς παρουσίας συνθέσεως– σημειώσεις, ἀφ'

ενός μὲν πρὸ τοῦ στίχου· Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα [· «Καθαρὸν μουσταάρ· λέγετος χρωματικός» (Ίβήρ. 981, σ. 395)], ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸ τοῦ στίχου· Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων [· «Εὐγένει ἀπὸ τοῦ μουσταάρ· λέγετος» (Ίβήρ. 981, σ. 397)].

• Ἐξήγησις Ἀντωνίου Παντολέων.

Στὴν παρούσα σύνθεσι ἀφορᾷ –κατὰ πᾶσαν πιθανότητα– σχετικὴ μνεία, ἐντοπισθεῖσα στὸν κατάλογο· Λίνου Πολίτη, *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (Ἐπιμέλεια – Συμπληρώσεις: Π. Σωτηροῦδη – Ἄ. Σακελλαρίδου – Σωτηροῦδη), Θεσσαλονίκη 1991, σ. 68, περὶ ὁμοειδοῦς ποιήματος, ἀνθολογουμένου στὸν τῆς νέας μεθόδου κώδικα τοῦ Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀριθμὸν 6μ, φ. 98r κ.έ., κάτωθεν τῆς ἐξῆς ἀναγραφῆς· Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Διονυσίου, ἐξηγήθη δὲ παρὰ Ἀντωνίου [...]. Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι αὐτὸθι μνημονεύεται καὶ ἑτέρα ἐξήγησις τοῦ ἐν λόγω Ἀντωνίου ἐπὶ ἄλλης σχετικῆς συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Διονυσίου, ἀνθολογουμένη ἀπὸ τοῦ φ. 155r κ.έ. τοῦ ἴδιου κώδικος:

Ἔτερος πολυέλεος ἔντεχνος, ποιηθεὶς παρὰ Διονυσίου τοῦ ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν, νῦν δὲ ἐξηγήθη παρὰ Ἀντωνίου Παντολέων· ἤχος πλ. δ' Νη Δούλοι, Κύριον.

Βλ. καὶ πανομοιότυπο τοῦ φ. 155r τοῦ μνημονευθέντος κώδικος στὴν μελέτη τοῦ Ἐμμ. Γιαννοπούλου, «Ἡ εὐξείνος καὶ εὐκαρπος διάδοσις καὶ καλλιέργεια τῆς ψαλτικῆς, στίς περὶ τὸν Εὐξείνο Πόντο περιοχές», εἰς: *Κατηγορητικὴ Διακονία. Τιμητικὸς τόμος γιὰ τὸν καθηγητὴ Κωνσταντῖνο Δ. Φράγκο*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 314. Ἡ τελευταία σύνθεσις τοῦ Διονυσίου ἴσως ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐπόμενον πολυέλεο, τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομά του ἀνθολογούμενο σὲ ρουμανικὸ μουσικὸ κώδικα τῆς ἀγιορειτικῆς σκῆτεως ἀγίου Δημητρίου Λάκκου: Πολυέλεος ἔντεχνος τοῦ Διονυσίου Πελοποννησίου· ἤχος πλ. δ' Δούλοι Κύριον. Βλ. τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 1 κώδικα τῆς ἀγιορειτικῆς σκῆτεως ἀγίου Δημητρίου Λάκκου, φφ. 45v-52r [πρβλ. καὶ τὸν κατάλογο τοῦ ἀρχιδιακόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisiele muzicale românești de la Muntele Athos, București 2000*, p. 281]. Ὁ κώδιξ –γεγραμμένος ὑπὸ ἀδελφοῦ κωδικογράφου περὶ τὰ ἔτη 1834-1849– εἶναι παρασημασμένος κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας· δυστυχῶς, ἡ ταυτότης τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως δὲν προσδιορίζεται, εὐλόγως, ὅμως, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμε ὡς τοιοῦτον τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος Ἀντώνιο (στὴν περίπτωσι αὐτῇ, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι, ἡ κατὰ τὴν πρωτότυπον σημειογραφία καταγραφὴ τῆς παρούσης συνθέσεως δὲν ἔχει, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, ἐντοπισθῆ).

• Πολυέλεος Δαβὶδ ἱερομονάχου Σκοπελίτου.

Πολυέλεος, *ποίημα Δαβὶδ ἱερομονάχου τοῦ Μπερναρδὶ ἐκ νήσου Σκοπέλου* ἤχος δ' Βλ. Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων 555. Πρβλ. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἥτις κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τε καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἐλληνικῶν κωδίκων, τόμος πρῶτος*, Πετροῦπολις 1891 (= Bruxelles 1963), σ. 478, ὅπου καὶ ἡ ἀρίστος μνεία.

• Πολυέλεος Βασιλείου Βυζαντίου.

Πολυέλεος, *ποιηθεὶς παρὰ τοῦ κύρ Βασιλείου τοῦ Βυζαντίου, μαθητοῦ κύρ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, δι' αἰτήσεως τοῦ ἀγίου Ῥιμηθῆς κυρίου Φιλαρέτου [...]* Βλ. Λαύρας Α 156. Πρβλ. Σπυριδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου – Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας* (τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει) [Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεύχη Β'– Γ'], Paris 1925, σ. 291. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης Ἁγιορειτικῶν κωδίκων *κατάλοιπα* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἁγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης), Paris 1925, σ. 62.

• Πολυέλεος «'Αθηναϊκός».

Πολυέλεος καθώς ψέλ[ν]εται εις 'Αθήνας [...]

Βλ. 'Αγιών Θεοδώρων 'Αροανίας 23 (του ιη' αιώνας), φ. 107ν κ.έ. Πρβλ. σχετικῶς: Νίκου 'Α. Βέη, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν 'Αροανεία μονῆς τῶν ἀγίων Θεοδώρων*, ἐν 'Αθήναις 1906, σ. 37, ὅπου καὶ ἡ ἀρίστος μνεία.

2.1.6 ΙΘ' αἰών

• Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [Α'].

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.18 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [Β'].

Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 806, σ. 667)· ἡ· Χουρμουζίου, λίαν ἔντεχνος· ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 829, φ. 106r. Διον. 767, σ. 664).

Βλ. Διον. 806, σσ. 667-677. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/a]), φφ. 106r-115v. Διον. 767 σσ. 664-684. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ αὐτοῖγραφοὶ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ ιθ' αἰῶνος.

Ἀνωνόμως ἀνθολογεῖται προσέτι ἡ παρούσα σύνθεσις, ὡς ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ μέλους ἀποδεικνύεται, καὶ στὸν κώδικα Καρ. 222, φφ. 61r-84r, ὑπὸ τὴν ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναγραφῆ: *Ἐξ πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ τινος ἀνωνόμου· ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον*. Νὰ μνημονευθῆ μόνον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ κώδιξ Καρ. 222 (κατὰ τὴν νέα, βεβαίως, μέθοδο γεγραμμένος περὶ τὸ α' ἕμισυ τοῦ ιθ' αἰῶνος) περιλαμβάνει μὲν τμήματά τινα αὐτοῖγραφοῦ τῶν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἐξηγητῶν διδασκάλων Νικολάου Δοχειαρίτου καὶ Ματθαίου Βατοπαιδηοῦ, ἡ παρούσα, ὅμως, σύνθεσις καταχωρίζεται σὲ τμήμα τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος γεγραμμένο ὑπὸ ἀδῆλου τινὸς κωδικογράφου, γεγονός δὲ δυσχεραίνει τὴν ἐν προκειμένῳ διατύπωσι εἰκασίῳν περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ τοῦ μέλους. Ὑπαινισσόμεθα δὲ «διττὴ ἐξήγησι» τοῦ παρόντος πολυελέου, καθ' ὅτι μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ ἀνθολογήσεων τοῦ συγκεκριμένου ποιήματος [ὅπου εὐλόγως δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμε ὅτι εὕρισκόμεθα ἐνώπιον ἐξηγήσεως τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰωάσαφ] καὶ τῆς τελευταίας ἀνωνόμου ἀνθολογήσεως τῆς συνθέσεως, παρατηροῦνται ἐπουσιώδεις, πληθὺν ὅμως ἐνδιαφέρουσες, διαφοροποιήσεις στὴν ὅλη ἐξήγησι τοῦ μέλους.

Γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές, ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης παραπέμπεται πλέον στὴν ὑπὸ τοῦ Φιλοθέου ἱερομονάχου Ἱεροθέου διττὴ ἤδη δημοσίευσί πλήρους τοῦ παρόντος πολυελέου [ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων], εἰς: *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεσι Β'*, Ἄγιον Ὅρος 1994, σσ. 135-157 [αὐτόθι (στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου), δημοσιεύεται ὡσαύτως πανομοιότυπο τμήματος τῆς σ. 664 ἐκ τοῦ κώδικος Διον. 767, περιχοῦσης ἐλλιπῆ τὸν πρῶτο στίχο τῆς παρούσης συνθέσεως] καὶ: *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυέλεσι Γ'*, Ἄγιον Ὅρος 1998, σσ. 83-108 [αὐτόθι (στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐξωφύλλου), παρατίθεται καὶ πανομοιότυπο τοῦ φ. 61r ἐκ τοῦ κώδικος Καρ. 222, περιέχοντος πλήρη τὸν πρῶτο στίχο τῆς παρούσης συνθέσεως], ἀντιστοίχως. Ἡ μὲν πρώτη δημοσίευσίς [ἡ ὅποια, ὡς εὐλόγως συμπεραίνεται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου στὴν ἐκδοσί πανομοιότυπου, λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Διον. 767] ἀφορᾷ στὴν τοῦ Ἰωάσαφ ἐξήγησι [τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ἐπισημαίνεται καὶ στὴν ἐν τῇ ἐκδόσει καταχωριζομένη (σ. 135) σχετικὴ προμετωπίδα: Ἔτερος πολυέλεος, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος

(1840), κατά την γραφήν *Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, ἔντεχνος λῖαν· ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον*], ἡ δὲ δευτέρα δημοσίευσίς [ἡ ὁποία, ὡς εὐλόγως – καὶ πάλι – συμπεραίνεται ἐκ τοῦ παρατιθεμένου στῆν ἐκδοσί πανομοιοτύπου, λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Καρ. 222] ἀφορᾷ στῆν ὑπὸ ἀδήλου τινὸς διδασκάλου ἐξήγησι τοῦ ἰδίου μέλους.

• Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [Γ'] (;).

[Πολυέλεος Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος]: *ἤχος λέγετος Βου Δοῦλοι, Κύριον*. (Διον. 678, φ. 128r).

Βλ. Διον. 678 (αὐτόγραφο *Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου – τῆς νέας μεθόδου –* κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 19' αἰῶνος), φφ. 128r-142v.

Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἀνωνύμως· ἡ ἀπόδοσις τῆς συνθέσεως στὸν Χουρμουζιο ὀφείλεται στὸν καθηγητὴ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 758.

• Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Α'].

Πολυέλεος, κύρ Συνεσίου Ἰβηρίτου τοῦ Κυδωνιάτου, ποιηθείς παρ' αὐτοῦ· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον. (Δοχ. 350, φ. 143v)· ἢ· *Ἀρχὴ τῶν πολυελέων ὁ παρὼν κύρ Συνεσίου μοναχοῦ Ἰβηρίτου· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον*. (Δοχ. 341, φ. 74r. Καρ. 222, φ. 31r. Δοχ. 1247, φ. 195r. Δοχ. 360, φ. 355v)· ἢ· *Πολυέλεος, κύρ Συνεσίου Ἰβηρίτου· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον*. (Παντ. 950, φ. 154r. Διον. 700, φ. 163v. [Πρβλ. καὶ Καρ. 240, φ. 96r: *Ἄτερος πολυέλεος, Συνεσίου μοναχοῦ· ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον*]).

Ἡ σύνθεσις τοῦ πολυελέου ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19' αἰῶνος· βλ. σχετικῶς· Δοχ. 350 (αὐτόγραφο *Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19' αἰῶνος*), φφ. 143v-149r. [Πρβλ. καὶ Ἰβήρ. 1038 (τῶν τελῶν, ὡσαύτως, τοῦ 19' αἰῶνος), φφ. 636r-646r, με ἐπιφύλαξι ὁμοῦς ὡς πρὸς τὴν ταύτισι τοῦ πολυελέου, δοθέντος ὅτι ἡ ἐκεῖ παρατιθεμένη σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἀνωνύμως καὶ διὰ διττῆς ἐκδοχῆς τοῦ ἤχου αὐτῆς, μαρτυρουμένου ἐπιπροσθέτως καὶ ὡς πλαγίου τοῦ τετάρτου κατὰ τριφωνίαν]. Ἡ εὐρυτέρα διάδοσις τῆς συνθέσεως συνετελέσθη, πάντως, κατὰ τὸν 19' αἰῶνα· βλ. αἰφνης· Δοχ. 341 (χρῆφ. Νικόλαου Δοχειαρίτου κατὰ τὸ 1822), φφ. 74r-81r. Λαύρας M 22, φ. 65r κ.έ.(;).

Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐξηγήσεως τῆς συνθέσεως ὀφείλεται στὸν Ἀγιορείτη ἐξηγητὴ διδασκάλο Θεοφάνη τὸν Παντοκρατορηνό· βλ. Παντ. 950, φφ. 154r-174r, ὅπου ὁ παρὼν πολυέλεος καταγράφεται σὲ μεταβατικὴ ἐξηγητικὴ σημειογραφία. Πάντως, ἡ ἀκριβὴς ταυτότης τοῦ ἐξηγητοῦ τοῦ πολυελέου παραμένει ἀδιευκρίνιστος· ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Θεοφάνους μοναχοῦ (ἐξηγήσεις τοῦ ὁποίου περιλαμβάνει ἐν πολλοῖς καὶ ὁ κώδιξ τῆς νέας μεθόδου Δοχ. 1247 – τοῦ ἔτους 1844 –, ὅπου ἀνθολογεῖται, ὡσαύτως, στὰ φφ. 195r-214r, ἡ παροῦσα σύνθεσις), ὑποπτεύομε κυρίως τὸν ἐπίσης Ἀγιορείτη ἐξηγητὴ διδασκάλο Νικόλαο τὸν Δοχειαρίτη, σὲ τρεῖς αὐτογράφους κώδικας τοῦ ὁποίου ἀνθολογεῖται (κατὰ τὴν νέα μέθοδο) ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος· βλ. Δοχ. 360 (τοῦ ἔτους 1830), φφ. 355v-372r. Καρ. 222, φφ. 31r-48r. Καρ. 240, φφ. 96r-114r. Νὰ μνημονευθῆ, τέλος, ὅτι κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀνθολογεῖται, ὡσαύτως, ὁ πολυέλεος (ἀτελῶς, ὁμοῦς, ἤτοι συγκεκριμένως ἕως τοῦ στίχου· *Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*) στὸν αὐτόγραφο *Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα* Διον. 700, φ. 163v κ.έ.

Πλήρης ἡ σύνθεσις – συγκεκριμένη ἐκ τεσσαράκοντα στίχων καὶ τῶν δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων [Δόξα· Ὑπερούσιε Τριάς, ἀναρχε πάτερ... – Καὶ νῦν· Ἀνύμφευτε παρθένε, θεόνυμφε ἀγνή...] – ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Φιλοθεῖτου ἱερομοναχοῦ Ἱεροθέου, εἰς· *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη β. Πολυέλεοι Γ'*, Ἄγιον Ὄρος 1998, σσ. 1-41, ληφθεῖσα [ὡς τεκμαίρεται ἐκ

τοῦ αὐτοῦ (στό ἐσωτερικὸν τοῦ ἐξωφύλλου), παρατιθεμένου πανομοιότυπου τοῦ —ἐκ τοῦ κώδικος Καρ. 222— φ. 31γ, περιέχοντος πλήρη τὸν πρῶτον καὶ ἡμιτελῆ τὸν δεύτερον στίχον τῆς παρουσίας συνθέσεως] ἐκ τοῦ ἐπισημανθέντος αὐτογράφου κώδικος Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου. Σημειωτέον ὅτι τὸ συγκεκριμένον πανομοιότυπον εἶχε προγενεστέρως δημοσιεύσει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 428, εἰκὼν 52. Παρόμοιον πανομοιότυπον τμήματος τοῦ φ. 195γ ἐκ τοῦ κώδικος Δοχ. 1247 (περιέχοντος ἡμιτελῆ τὸν πρῶτον στίχον τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου) δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 635, εἰκὼν 48. Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς παρέδωκε, ἐπιπροσθέτως, συνοπτικὸν μουσικολογικὸν σχολιασμὸν τοῦ μέλους τοῦ παρόντος πολυελέου (ὀμοῦ μεθ' ἄδρομερῶν σχετικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἐν γένει μουσικῆς φυσιογνωμίας τοῦ μελοποιῦ αὐτοῦ), δημοσιευμένον στὴν ἀκόλουθον αὐτοτελεῖ ἔκδοσιν: Ἄγιορείτες μελουργοί. *Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ*, Θεσσαλονίκη, 26 Νοεμβρίου 1997, σ. 13 [πρόγραμμα μουσικῆς παραστάσεως τοῦ χοροῦ ψαλτῶν *Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης* στὴν Θεσσαλονίκη (ἔπου καὶ ἐπαρουσιάσθησαν στίχοι τινὲς τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου), στὸ πλαίσιον τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεων τῆς Ἐκθέσεως τῶν *Θησαυρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*].

• Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Β'].

Ἔτερος, κύριος Συνεσίου Ἰβηρίτου ἤχος πλ. β' Δούλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 1093, φ. 121ν) ἢ Πόημα κύριος Συνεσίου Μυτιληνοῦ Ἰβηρίτου [ἤχος] πλ. β' Δούλοι, Κύριον. (Ἰβήρ. 1030, φ. 99ν).

Γιὰ τὸ παρὸν ποίημα ἰσχύουν ὅσα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω περὶ τοῦ προηγουμένου πολυελέου τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου· ἡ σύνθεσις αὐτοῦ πρέπει νὰ προσδιορισθῇ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος [βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1093 (τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ιη' αἰῶνος), φφ. 121ν-129ν. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10 (τῶν τελῶν τοῦ ιη' αἰῶνος), φφ. 90γ-101ν], ἡ δὲ —πεινχρά γιὰ τὴν παρούσα περίπτωσιν— διάδοσις αὐτοῦ κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ ιθ' [βλ. τοὺς (κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον χρονολογημένους) δύο ἐπομένους ἰβηρικὸς μουσικοὺς κώδικας —Ἰβήρ. 1030, φφ. 99ν-110γ καὶ Ἰβήρ. 1013, φφ. 58ν-67γ—, ὡς καὶ τὸν κατὰ τὸ ἔτος 1822 αὐτόγραφο Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου κώδικα Δοχ. 341, φφ. 100ν-107ν. Πρβλ. καὶ Δαύρας Μ 22, φ. 65γ κ.ε.]. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχει ἐντοπισθῆ ὑποθέτω ἐξήγησις τῆς συνθέσεως στὴν νέα μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας.

• Προσαρμογὴ στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα.

Καταχωρίζεται (κατὰ τὴν νέα μέθοδον ἀναλυτικῆς σημειογραφίας) στὰ ἀμειβῶς ῥομανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 [(ἐνδεχομένως αὐτόγραφο τοῦ Ἀντωνίου Πάν, πρὸ τοῦ 1831), σσ. 240-277] καὶ 11 [(ἀδήλου γραφῆς τοῦ ἔτους 1840), φφ. 56ν-69ν]. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Παύλ. 433 (αὐτόγραφο Ὁνουφρίου ἱεροδιακόνου κατὰ τὸ ἔτος 1903), φφ. 229γ-232ν, ἀνθολογοῦνται (ῥομανιστὶ βεβαίως) μόνον τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς παρουσίας συνθέσεως. Ἡ ταυτότης τοῦ προσαρμόσαντος τὸν πολυέλεον στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα δὲν παραδίδεται.

• Πολυέλεσι Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'].

Σὲ δύο αὐτοτελεῖς φυλλάδες πολυελέων —ἀποτεθησαυρισμένες στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1303 (φάκελος περιέχων σπαράγματα διαφόρων μουσικῶν κωδίκων ιη'-ιθ' αἰῶνος [νὰ σημειωθῇ, συγκεκριμένως, ὅτι ἡ πρώτη φυλλάδα φέρει τὸν εἰδικὸν ἀριθμὸν Δ', ἐνῶ ἡ δευτέρα συμπεριλαμβάνεται στὸν ἐν λόγῳ φάκελον ἄνευ ἰδιαίτερου γνωριστικοῦ ἀριθμοῦ])— ἐπισημάνθησαν δεδομένα συνηγοροῦντα γιὰ τὴν ὑπαρξὶ ὠρισμένων —τοῦλάχιστον τριῶν— ἀκόμη ὁμοειδῶν συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ Συνεσίου ἐξηγουόμεθα ἐν συνεχείᾳ δι' ὀλίγων:

Ἐκάστη τῶν ἐπισημανθεισῶν φυλλάδων περιλαμβάνει δέκα συνθέσεις πολυελέων ἢ ἐκλογῶν, οἱ ὁποῖες (ἐκτὸς τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου στὴν πρώτη (φφ. 53r-68v) καὶ τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου πολυελέου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακας στὴν δευτέρα [καταχωρίζεται πέμπτη κατὰ σειρά]) ἀνθολογοῦνται ἀνωνόμως· κοινὸς γνώμων τῶν ἐν λόγῳ δύο φυλλάδων εἶναι ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς καὶ ἐν αὐτοῖς ἀνθολογούμενος πολυέλεος τοῦ Συνεσίου εἰς ἦχον τρίτον, ὁ ὁποῖος παρ' ὅτι παρατίθεται ἀνωνόμως ἐταυτίσθη ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοψίας [στὴν πρώτη φυλλάδα ἀνθολογεῖται δις, στὰ φφ. 9r-19v καὶ 20r-23v· στὴν δευτέρα φυλλάδα ἀνθολογεῖται πρῶτος κατὰ σειρά]. Ἡ παρατήρησις αὕτη, συνδυαζομένη πρὸς τὴν ὀφθαλμοφανῆ ὁμοιότητα τῆς γραφῆς τῶν δύο φυλλάδων, τὴν κοινὴν τακτικὴν παραθέσεως τῶν ἐν αὐτοῖς περιλαμβανομένων ποικίλων συνθέσεων πολυελέων καὶ ἐκλογῶν, ἐν/ταυτῷ δὲ καὶ πρὸς τὸ γεγονός τῆς φυλάξεως τούτων στὴν συγκεκριμένη μονή, ὅπου ἐγκαταβίωσε καὶ ὁ μοναχὸς Συνεσιος, ἀποτελοῦν βάσιμες ἐνδείξεις, ἱκανεὲς νὰ στηρίξουν τὴν εἰκασία ὅτι εὐρίσκόμεθα, ἐνδεχομένως, ἐνώπιον αὐτογράφων καταγραφῶν ἀποκλειστικῶς προσωπικῶν τοῦ Συνεσίου συνθέσεων. Συγκεκριμένως, στὴν πρώτη φυλλάδα καταχωρίζονται οἱ ἐξῆς (σχετικὲς ἐπὶ τοῦ προκειμένου) ὁμοειδῆς συνθέσεις:

- Πολυέλεος εἰς ἦχον α' (φφ. 1r-8v [ὁ αὐτὸς πολυέλεος καταχωρίζεται καὶ κατωτέρω τῆς ἰδίας φυλλάδος (φφ. 24-32), ὅπου ὁμοῦς χαρακτηρίζεται ὡς μέλος πλαγίου τοῦ πρώτου ἦχου]).
- Πολυέλεος εἰς ἦχον πλ. δ' (φφ. 33r-42v [ἡ αὕτη σύνθεσις δις ἐπαναλαμβάνεται κατωτέρω τῆς ἰδίας φυλλάδος (καὶ συναπτῶς τῆς ἀρχικῆς καταγραφῆς), στὰ φφ. 43r-46v (ὅπου παρατίθεται ἡμιτελής) καὶ 47r-52v]).

Ὅμοιος, στὴν δευτέρα φυλλάδα [ὅπου ὡς τρίτη καὶ τετάρτη κατὰ σειρά σύνθεσις καταχωρίζεται (δις ἐπαναλαμβανόμενος) ὁ ἀνωτέρω ἐπισημανθεὶς πολυέλεος τοῦ Συνεσίου εἰς ἦχον πλ. β'], ἀνθολογεῖται (δευτέρα κατὰ σειρά) ἡ ἐπομένη ὁμοειδῆς σύνθεσις:

- Πολυέλεος εἰς ἦχον δ' λέγεται. [Ἐνδεχομένως τὸ παρὸν ποίημα δύναται —μὲ κάθε ἐπιφύλαξιν— νὰ ταυτίσθῃ πρὸς ὁμόηχο πολυέλεο —ἀνωνόμως, ἐπίσης, ἀνθολογούμενο καὶ ὡς σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ Συνεσίου εἰκαζόμενος—, ὁ ὁποῖος ἀπαντᾷ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1269, φφ. 85r-97r].

Τοσαῦτα περὶ τῶν ἐν προοίμῳ ὑπαινιχθέντων τριῶν πολυελέων Δοῦλοι, Κύριον, εἰκαζόμενων ὡς συνθέσεων τοῦ Συνεσίου· περὶ τῶν λοιπῶν συνθέσεων ἐκλογῶν τοῦ αὐτοῦ μοναχοῦ βλ. ἀρμοδίως τίς οἰκείες παραγράφους τοῦ παρόντος καὶ τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου [Α'].

Ἔτερος πολυέλεος, Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου κατὰ παράκλησιν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Ἐηρ. 299, σ. 213).

Βλ. Ἐηρ. 299, σσ. 213-220.

- Πολυέλεος Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου [Β'].

Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ [sc. Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου] κατ' ἀρέσκειαν τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν· ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Ἐηρ. 299, σ. 220).

Βλ. Ἐηρ. 299, σσ. 220-234.

Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδος ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ἀπὸ τὸν Γεώργιο Παρασκιᾶδη καὶ κατόπιν προσηρμόσθη στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ τελευταίου Δημήτριου Suceveanu, Πρωτοψάλτη τῆς Μητροπόλεως Ἰασίου. Τοιοῦτοτρόπως μαρτυρεῖται τόσο σὲ ῥομανιστὶ ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως, στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1879 γεγραμμένο ῥομανικὸ κώδικα (αὐτόγραφο Ἰσχυίου ἱεροδιακόνου καὶ τῶν ἱερομονάχων Νικάνδρου καὶ Νεοφύτου) τῆς ἀγιορειτικῆς

ρουμενικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 66, σσ. 201-224, ὅσο καὶ σὲ περιέχουσα ὡσαύτως τὴν παρούσα ἐκδοχὴ τοῦ ποιήματος ρουμενικὴ μουσικὴ ἐκδοσι τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu [Carte de cântări bisericesti, Iași 1846, pp. 181-199]. Στὴν ρουμενικὴ ἐκδοχὴ τοῦ τὸ ἐν λόγῳ ποιήμα ἀνθολογεῖται, ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα τῆς ἀγιορειτικῆς ρουμενικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 64, σσ. 383-387.

• Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου [Α'].

Παραδίδεται ὑπὸ τρεῖς κυρίως τύπους ἀρκτικῶν ἀναγραφῶν, ἤτοι συγκεκριμένως:

Πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου εἰς ἤχον τρίτον πλήν κατὰ συντομώτερον τρόπον δηλαδή εἰς κάθε ὀλόκληρον στίχον τελειοποιεῖται ὁ στίχος τοῦ ψαλμοῦ καὶ οὐχὶ διηρημένων τῶν στίχων ὡς οἱ ἀρχαιότεροι πολυέλεοι καὶ τοῦτο συντομίας χάριν ἐμελοποιήθη δὲ οὕτως ὡς ὁράται ἤχος γ' Δοῦλοι, Κύριον (Υἔδρ. 605, φ. 101r. Ταξ. 9, σ. 278. Σταυρ. 240, φ. 1r. Παντ. 953, φ. 117r. [Πρβλ. Δοχ. 405, φ. 156r. Πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου εἰς ἤχον τρίτον πλήν κατὰ συντομώτερον τρόπον [ἤχος] τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον]). Ἔτερος πολυέλεος εἰς ἤχον τρίτον, ἐμελουργήθη παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας συνάψαντος τοὺς δύο στίχους εἰς ἓνα ἤχος τρίτος Δοῦλοι, Κύριον (Δοχ. 1239, σ. 151). Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, πολυέλεος ἤχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 241r. Διον. 806, σ. 602). [Πρβλ. καὶ Υἔδρ. 723, φ. 100r. Ἔτερος πολυέλεος συντετμημένος, μελοποιηθεὶς παρὰ κῦρ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου δι' αἰτήσεως τοῦ Ἁγίου Μολδαβίτις κυρίου Βενιαμίν ἤχος γ' Δοῦλοι, Κύριον].

Βλ. Υἔδρ. 605, φφ. 101r-110r. Ταξ. 9, σσ. 278-299. Σταυρ. 240, φφ. 1r-9r. Παντ. 953, φφ. 117r-133r. Δοχ. 405, φφ. 156r-170r. Δοχ. 1239, σσ. 151-166. Διον. 678, φφ. 241r-251r. Διον. 806, σσ. 602-611. Υἔδρ. 723, φφ. 100r-109v. ΕΒΕ 1944, φφ. 143r-146r. Δαύρας Θ 157, σσ. 138-144. (Πρβλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 110 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου). Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου ἢ αὐτόγραφος τοῦ Γρηγορίου καταγραφὴ τῆς παρούσης συνθέσεως δὲν ἔχει, πρὸς τὸ παρόν, ἐντοπισθῆ. [Πάντως, ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς προδήλως ὑπονοεῖται στὸν κώδικα Παντ. 953, ὁ ἀδελφὸς κωδικογράφος τοῦ ὁποῦ ἀντιγράφει τυφλῶς σχετικὸ ἰδιόγραφο τοῦ Γρηγορίου, ἔχον (ὡς πρὸς τὴν ρουμπρῖκα τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου) ὡς ἀκολουθῶν: Πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου λαμπαδαρίου εἰς ἤχον τρίτον πλήν κατὰ συντομώτερον τρόπον δηλαδή εἰς κάθε ὀλόκληρον στίχον τοῦ ψαλμοῦ τελειοῦται ὁ στίχος καὶ οὐχὶ διηρημένοι οἱ στίχοι ὡς οἱ ἀρχαιότεροι πολυέλεοι καὶ τοῦτο χάριν συντομίας, ἐμελοποιήθη οὕτως ὡς ὁράται ἤχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον]. Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐξ εἰκοσι στίχων [δοθείσης τῆς ἀνωτέρω ἐπισημάνσεως— «συνάψευς» τῶν (διὰ τοὺς ἕως τοῦδε μεμελισμένους πολυελέους) δύο στίχων σὲ ἓνα] καὶ δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα Πατέρα δοξάσωμεν... — Καὶ νῦν Δέσποινα, πρόσδεξαι...), τὰ ὁποῖα εἶναι κοινὰ γιὰ τὴν παρούσα σύνθεσι καὶ τὸν ὁμόηχο πολυέλεο τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Δι' αὐτοῦ προτείνεται μία ἐντελῶς καινοτόμος τακτικὴ συντομωτέρας μελοποιήσεως τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων, ἡ ὁποῖα θὰ συνεχισθῆ περαιτέρω μέσῳ τοῦ σχετικῶ ἔργου Ἰωάσαφ διδασκάλου τοῦ Διονυσιάτου.

Πολυάριθμες δημοσιεύσεις ἐνδεικτικῶς μνημονεύονται οἱ ἀκόλουθες: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 287-295 (καὶ 162-170 τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα). Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 317-325. Ἀνθολογία (1846), σσ. 165-183. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 202-222. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 167-175 (καὶ 51-60 τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα). Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ ἄρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθῆναι 1974, σσ. 23-32 (καὶ 166-176 τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα).

Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἐθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεος Α', Ἅγιον Ὅρος 1992, σσ. 37-49 (καὶ 50-55 τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα κατὰ τὴν σύντμησι· Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου [βλ. σχετικῶς κατωτέρω]). Ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθῇ ἡ δημοσίευσίς τῆς συνθέσεως καὶ στὴν Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφρᾶσιου (1830), σσ. 186-206, ὅπου παρατίθεται κατ' ἰδίαν «ἐξήγησι» τοῦ ἐξονομασθέντος ἐκδότου.

Ἐννέα στίχοι τῆς συνθέσεως (Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – Αἰνεῖτε – "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Ἐξαπέστειλε σημεῖα – Κύριε, τὸ ὄνομά σου – Ὡςτα ἔχουσι – Οἶκος Ἰσραὴλ – Οἱ φοβούμενοι) περιλαμβάνονται (δίσκος πρῶτος, ὄψις Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2) στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (1778-1821). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 2 [IBM 102 (I-II). Ἀθήναι 1976]. Ἐξάλλει χορὸς ἱεροψαλτῶν με χοροφάρον τὸν ἀρχοντα Πρωτοψάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν. Γενικῶς νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ παρὼν πολυέλεος – σύνθεσις λίαν ἀγαπητὴ στοὺς ἱεροψάλτες (ἐνδεχομένως ἐξ αἰτίας τῆς ἐντέχου μελικτῆς ἀναπτύξεώς του, ἀπαιτούσης «ἠὺξῆμένη φωνητικὴ δεξιότητα» πρὸς ἐρμηνεῖα αὐτοῦ) – συχνάκις ψάλλεται καὶ σήμερον, βοηθούσης πρὸς τοῦτο τῆς ἐν γένει συντομίας του· ἐνίοτε δὲ φωνογραφεῖται σὲ ποικίλες μονοφωνάρικες ἢ ἀπὸ χοροῦ ἐρμηνεῖες. Ἐπισημαίνομε μόνον ἐδῶ τὴν ἀπὸ χοροῦ ἐρμηνεῖα τῶν τεσσάρων πρώτων ὡς καὶ τοῦ τελευταίου στίχου τῆς συνθέσεως (Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον – "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον) στὴν φωνοταινία· Ἀπὸ τὴν Ἑμολογία τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολυέλεος. Ἐξάλλει βυζαντινὴ χοροφῶν ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Κακούλιδου, Πρωτοψάλτου (ἐκδόσεις «Ζωῆς». ΥΒΕ 31. [Ἀθήναι 1981]), Α' πλευρά, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3.

• Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ παρὰ Δημητρίου Suceveanu.

Βλ. συγκεκριμένως τοὺς ἐξῆς κώδικες· ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκίτητος Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 66 (σσ. 35-49) καὶ 80 (φφ. 175γ-180γ)· βατοπαιθνοῦ κελλίου ἁγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 9 (φφ. 134ν-138ν), 24 (φφ. 17ν-33ν), 34 (φφ. 16γ-25γ), ὅπου ὁ ἐν λόγῳ Πρωτοψάλτης τῆς Μητροπόλεως Ἰασίου Δημήτριος Suceveanu μαρτυρεῖται σαφέστατα ὡς ὁ προσαρμόσας τὴν παρούσα σύνθεσι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα. Ἄνευ ἀναφορᾶς στὴν ταυτότητα τοῦ προσαρμοστοῦ, ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται (ρουμανιστὶ βεβαίως) καὶ στὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα· ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκίτητος Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 136-170), 11 (φφ. 159ν-162ν), 41 (φφ. 245γ κ.έ.), 64 (σσ. 397-402), 103 (φφ. 140γ-149γ)· ἀγιορειτικῆς σκίτητος ἁγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 26γ-38γ) καὶ 16 (φφ. 4γ-13ν).

Πλήρη δημοσίευσίς βλ. στὴν ρουμανικὴ μουσικὴ ἐκδοσί τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu, Carte de cântări bisericesti, Iași 1846, pp. 170-180.

• Σύντμησις ὑπὸ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου.

Γρηγόριος μὲν, συντεμήθη δὲ παρὰ Ἰωάσαφ διδ. Διονυσιάτου· ἦχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον (Διον. 678, φ. 167γ)· ἢ Γρηγόριος Πρωτοψάλτου, ὅστις συντεμήθη παρὰ Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου· ἦχος τρίτος Γα Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 767, σ. 864).

Βλ. Διον. 678, φφ. 167γ-172ν. Διον. 767, σσ. 864-876. Ἀμφότερες αὐτόγραφες τοῦ Ἰωάσαφ καταγραφές (στὴν νέα μέθοδο) κατὰ τὸ α' ἥμισυ καὶ τὰ μέσα, ἀντιστοίχως, τοῦ ἰθ' αἰῶνος.

Πλήρης ἢ ἐν λόγῳ «συντετηγμένη μορφή» τῆς παρούσης συνθέσεως [συγκεκριμένη ἐξ ἑξοκῶν ὡσαύτως στίχων καὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων], ἀρμολογικῶς βεβαίως συντετηγμένων [ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως εἰς· Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἐθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεος Β', Ἅγιον Ὅρος 1994, σσ. 65-79 [στὶς σσ. 74-79 ἐπαναλαμβάνονται τὰ (ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ συντεμηθέντα) καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα, ὡς παρετέθησαν στὴν προμνημονευθεῖσα ἐκδοσί τοῦ ἰδίου ἱερομονάχου]. Ἐπιπροσθέτως, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως παρατίθεται πανομοιότυπο τοῦ πρώτου στίχου (Δοῦλοι, Κύριον) τῆς παρούσης συντετηγμένης συνθέσεως, ἐκ τῆς σ. 864 τοῦ κώδικος Διον. 767.

• Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοφάλτου [Β'] (·).

Ἄορίστως μνημονεύεται καὶ ἕτερος πολυέλεος τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου εἰς ἤχον πλ. δ' στὸν κώδικα (τῆς νέας μεθόδου) Ξεν. 188. Καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1297, φφ. 380ν-381ν, περιέχονται πέντε στίχοι (Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον – Ψάλατε – Ὅς ἐπάταξε) ὁμοίχου συνθέσεως ἀποδομένης εἰς τινα Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐν λόγῳ Πρωτοφάλτῃ, δοθέντος ὅτι ὁ συγκεκριμένος κώδιξ (αὐτόγραφο Μελχισεδέκ τοῦ Παντοκρατορηνοῦ) χρονολογεῖται κατὰ τὸ ἔτος 1739, ἤτοι 39 ἔτη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Γρηγορίου.

• Πολυέλεος Ματθαίου Βατοπαϊδηνοῦ.

Πολυέλεος σύντομος καὶ τερπνός, μελοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ τοῦ ἐν μοναχοῖς Ματθαίου Βατοπεδινοῦ ἤχος λέγετος Βου Δοῦλοι, Κύριον. (Παντ. 1207, φ. 205γ) ἢ Ἔτερος σύντομος, μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς Ματθαίου Ἐφεσίου τοῦ Βατοπεδινοῦ ἤχος λέγετος Βου Δοῦλοι, Κύριον. (Κωνστ. 97/ΙΧ, φ. 15γ).

Βλ. Παντ. 1207 (Τυπικαρίου Κομ. Θεοτόκου 6), φφ. 205γ-213ν. Κωνστ. 97/ΙΧ, φφ. 15γ-24ν. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ ἐν ταῦτῳ ἰδιόγραφοι τοῦ ποιητοῦ τῆς συνθέσεως. Ὡς καταληκτικῆρια δοξαστικά μαθήματα τοῦ παρόντος πολυελέου ὁ Ματθαῖος ἐπιλέγει τὰ τοιοῦτα τῆς ὁμοίχου συνθέσεως Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, τὰ ὁποῖα καὶ ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος· τὸ γεγονός ἐπισημαίνεται ἀρμοδίως καὶ στοὺς δύο κώδικες ὅπου παραδίδεται ἡ σύνθεσις, συγκεκριμένως στὸ φ. 208ν τοῦ πρώτου κώδικος [· Τὸ δὲ παρὸν δοξαστικὸν ἐμελοποιήθη μὲν παρὰ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου Πρωτοφάλτου Λαρίσης, ἐξηγήθη δὲ παρ' ἐμοῦ τοῦ γραφέως ἤχος λέγετος Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε – Καὶ νῦν· Ἄσπιλε, παναμώμητε (ἐφ' ἐξῆς πλήρη τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα)] καὶ στὸ φ. 22γ τοῦ δευτέρου [· Τὸ δοξαστικὸν ἐμελοποιήθη μὲν παρὰ Ἀναστασίου, ἐξηγήθη δὲ παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς Ματθαίου Βατοπεδινοῦ ἤχος λέγετος Βου Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε (ἐφ' ἐξῆς μόνον τὸ τριαδικὸν μάθημα καὶ τοῦτο ἔλλιπές)]. (Πρβλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 703 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).

• Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου [Α'].

Ἀρχὴ τῶν πολυελέων παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ παρὸν παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον. (Δοχ. 404, φ. 171γ).

Βλ. Δοχ. 404 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 171γ-190ν.

• Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου [Β'].

Ἔτερος πολυέλεος, ἐποιήθη παρὰ Νικολάου ἱερομονάχου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Δοχ. 404, φ. 230ν).

Βλ. Δοχ. 404, φφ. 230ν-254ν. Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 389-429. Διον. 723, φφ. 163γ-183ν. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου, οἱ δὲ δύο τελευταῖες καταγραφὲς αὐτόγραφες τοῦ ποιητοῦ τῆς συνθέσεως.

Δημοσίευσίς (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων) εἰς Καλλιθέλαδος Ἀηδῶν [...], ἐν Θεσσαλονίκῃ 1882, σσ. 89-110. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 340-361. Χαράλαμπος Καρακατσάνη, Ὀκτάηχον Μουσικὸν Δεμιονάριον, τόμος Η', ἤχος πλ. δ' [...], Ἀθῆναι, ἀλγῆ [1993], σσ. 717-731.

• Πολυέλεος Κοσμά Δοχειαρίτου.

Πολυέλεος σύντομος είρμολογικός, μελοποιηθείς παρά Κοσμά μοναχοῦ Δοχειαρίτου εἰς ἤχον πρωτόβαρυν ἄρχεται ἐκ τοῦ Πα Δοῦλοι, Κύριον. (Παντ. 1032, φ. 76r). Βλ. Παντ. 1032 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 76r-79r [ἄνευ καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων].

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'].

Ἰωάσαφ διδασκ[άλου] Διονυσιάτου [ἤχος] βαρὺς τετράφωνος Ζω Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 152v) ἢ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου ἤχος βαρὺς τετράφωνος Ζω Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 767, σ. 837).

Βλ. Διον. 678, φφ. 152v-159v. Διον. 767, σσ. 837-853. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ αὐτόγραφοι Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου.

Πλήρης ὁ πολυέλεος [συγκείμενος ἐκ τεσσαράκοντα στίχων (ἄνευ, ὁμῶς, τῶν καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων)], ἐδημοσιεύθη εἰς Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεύτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεος Β', Ἅγιον Ὅρος 1994, σσ. 203-220.

• Σύντημις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ.

Ἀνθολογείται στοὺς προμνημονευθέντες κώδικες (συναπτῶς τοῦ ἀνωτέρου πολυελέου) ὑπὸ τῆν ἐξῆς ἀναγραφῆ:

Ἰωάσαφ διδασκ[άλου] Διονυσιάτου [ἤχος] βαρὺς τετράφωνος Ζω σύντομος Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 159v) ἢ, πλέον εὐγλώττως Ὁ αὐτός [sc. πολυέλεος] συντημήθη παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰωάσαφ διδασκάλου [...] (Διον. 767, σ. 853).

Βλ. Διον. 678, φφ. 159v-167r. Διον. 767, σσ. 853-864. (Οἱ κώδικες –ὡς ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη– αὐτόγραφοι τοῦ Ἰωάσαφ, κατὰ τὴν νέα μέθοδο).

[Νὰ σημειωθῆ ἐδῶ γενικώτερα ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ χρησιμοποιούμενος ὅρος «σύντομος» ἀφορᾷ πάντοτε σὲ συντημίσεις προγενεστέρων συνθέσεων (ἰδικῶν τοῦ ἢ λοιπῶν μελουργῶν), ἢ ἐνίοτε σὲ ἐξ ἀρχῆς πεπονημένες σύντομες (ἀποκλειστικῶς προσωπικῆς του) συνθέσεις ἢ οὐσιαστικὴ ἔννοια τοῦ ἐν λόγῳ ὅρου «σύντομος» πρέπει εἰδικώτερα νὰ ταυτισθῆ πρὸς τοὺς μνημονευθέντες ἤδη ἀνωτέρω «διστίχους» πολυελέους, οἱ ὅποιοι (κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου πρωτοεφαρμοσθεῖσα τακτικὴ) ἀπαρτίζονται ἐξ εἰκοσι στίχων (κατόπιν τῆς ἐπιχειρηθείσης «συνάψεως» τῶν ὑφισταμένων δύο στίχων σὲ ἓνα).

Τοιοῦτοτρόπως, ἡ παροῦσα συντημημένη ἐκδοχὴ τῆς ἐξεταζομένης συνθέσεως, στοιχειοθετεῖ ἓνα τῶν λεγομένων διστίχων πολυελέων (ἐκ τῆς πλήρους σειρᾶς ὀκτώ κατ' ἤχον ὁμοειδῶν συνθέσεων τις ὁποῖες ὁ Ἰωάσαφ παρέδωκε πρὸς βλ. καὶ κατωτέρω, ὅσα σημειοῦνται στὸ λήμμα Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ']), πολυέλεο συγκείμενο ἐξ εἰκοσι συνολικῶς στίχων καὶ δύο –ὁμοίως συντόμων– καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [ὁμοῦ μετὰ τῶν καταληκτηρίων μαθημάτων (Δόξα Θεῆ, Τριάς διαιρετή, προσώποις... – Καὶ νῦν Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου...)] κατεχωρίσθη στίς σσ. 221-234 τῆς προμνημονευθείσης μουσικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου.

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Β'].

Ἰωάσαφ δι[δασκάλου] Διονυσιάτου, πολυέλεος, μελοποιηθείς κατ' αἴτησιν μαθητῶν ἤχος [δ' λέγετος] Βου Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 105r) ἢ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου ἤχος λέγετος Βου διατονικός Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 767, σ. 684).

Βλ. Διον. 678, φφ. 105r-114r. Διον. 767, σσ. 684-711. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντόπων 7 [10/α]), φφ. 132v-142r. Ἀπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ αὐτόγραφες καταγραφές τοῦ Ἰωάσαφ. [Στοὺς δύο τελευταίους κώδικες, τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσεται (σσ. 711-731) καὶ προτάσ-

σεται (φφ. 115ν-132ν), ἀντιστοίχως, ὁ ὁμόηχος πολυέλεος Ἰωάννου τοῦ Ραφανιώτου, γεγονός ἐμβάλλον σὲ ὑπόνοιες περὶ ἐνδεχομένης «μελικῆς σχέσεως» τῶν δύο μελῶν.

Πλήρης ὁ πολυέλεος [συγκείμενος ἐκ τεσσαράκοντα στίχων καὶ δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Τρισήλιε, ἄκτιστε καὶ ὁμοούσιε μονάς... – Καὶ νῦν· Ταῖς πρεσβείαις σου σώσον ἡμᾶς...)] κατὰ γράμματα καὶ μέλος τοῦ Ἰωάννου, ἐδημοσιεύθη εἰς· Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεοι Β', Ἄγιον Ὅρος 1994, σσ. 97-122.

• Πολυέλεος Ἰωάννου Διονυσιάτου [Γ'].

Ἰωάννου Διονυσιάτου ἤχος πλ. β' Πα Δούλοι, Κύριον. (Διον. 829, φ. 91γ).

Βλ. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 91γ-106γ. Διον. 767, σσ. 639-664 καὶ 914-929. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου καὶ ἰδιόγραφοι τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. [Νὰ σημειωθῆ καὶ πάλι ἐδῶ ὅτι τόσο στὸν κώδικα Διον. 829 ὅσο καὶ στὸν κώδικα Διον. 767 τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσεται (φφ. 106γ-115ν καὶ σσ. 664-684, ἀντιστοίχως) ἡ ὁμόηχος σύνθεσις (Δούλοι, Κύριον) Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· τὸ γεγονός –καθ' ὁμοίωτροπο πρὸς τὸν περὶ τοῦ προηγουμένου πολυελέου συλλογισμό– ἐμβάλλει σὲ ὑπόνοιες περὶ ἐνδεχομένης «μελικῆς σχέσεως» τῶν δύο μελῶν].

Πλήρης ὁ πολυέλεος [συγκείμενος ἐκ τεσσαράκοντα στίχων καὶ τῶν καταληκτικῶν αὐτοῦ δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Τριάς ἁγία καὶ προσκυνητή... – Καὶ νῦν· Ὑπερύμνητε δέσποινα...)], ἐδημοσιεύθη εἰς· Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεοι Β', Ἄγιον Ὅρος 1994, σσ. 159-183.

• Σύντημις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου.

Ἰωάννου Διονυσιάτου, σύντομος ἤχος πλ. β' Πα Δούλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 183ν).

Βλ. Διον. 678, φφ. 183ν-190γ (αὐτόγραφος τοῦ Ἰωάννου καταγραφή, στὴν νέα μέθοδο).

Ἡ παρούσα συντετηγμένη ἐκδοχὴ τοῦ ἐξεταζομένου πολυελέου, ἀνθολογεῖται μὲν ἀνεξαρτήτως τῆς πρωτοτύπου συνθέσεως, τεκμαίρεται δὲ –ἐμμέσως πλὴν σαφῶς– ὡς τοιαύτη, βάσει τῆς ὡς ἄνω διατυπώσεως τῆς ἀρκτικῆς αὐτῆς ἀναγραφῆς καὶ συγκεκριμένως τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου χρησιμοποιουμένου δρου «σύντομος», ὁ ὁποῖος –ὅπως ἤδη ἐπεσημάνθη ἄνωτέρω– ἀφορᾷ πάντοτε σὲ «δίστιχο» πολυέλεο, ὡς σύντημις προγενεστέρως συνθέσεως (ἐν προκειμένῳ, τοῦ αὐτοῦ Διονυσιάτου μοναχοῦ)· τοιοῦτότρόπως, ἔχομε ἐδῶ ἓνα ἀκόμη δίστιχο πολυέλεο (ἐκ τῆς πλήρους σειρᾶς ὀκτώ κατ' ἤχον ὁμοειδῶν συνθέσεων τίς ὅποιες ὁ Ἰωάννου παρέδωκε· πρβλ. ὡσαύτως ὅσα σημειοῦνται κατωτέρω, σὺν λήμμα· Πολυέλεοι Ἰωάννου Διονυσιάτου [Δ']), πολυέλεο συγκείμενο ἐξ εἰκοσι συνολικῶς στίχων καὶ δύο –ὁμοίως συντόμων– καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [ὁμοῦ μετὰ τῶν μνημονευθέντων καταληκτικῶν μαθημάτων (Δόξα· Τριάς ἁγία καὶ προσκυνητή... – Καὶ νῦν· Ὑπερύμνητε δέσποινα...)] ἀρμολίως, βεβαίως, συντετηγμένων, κατεχωρίσθη στὶς σσ. 185-200 τῆς προμνημονευθείσης μουσικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἱερομονάχου Ἱεροθέου.

Οἱ ἔνδεκα πρῶτοι στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου [Δούλοι, Κύριον – Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων], καθὼς καὶ τὸ καταληκτικὸ αὐτοῦ τριαδικὸ μάθημα [Δόξα· Τριάς ἁγία καὶ προσκυνητή...] κατεχωρίσθησαν στὸν ψηφιακὸ δίσκο· Ἰωάννου διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιάκη [Ἰερὰ Μονὴ Διονυσίου – Ἄγιον Ὅρος (1998)], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 7. Βλ. καὶ σύντομο σχετικὸ μουσικολογικὸ σχολιασμὸ στὶς σσ. 19-22 τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν ἐν λόγῳ δίσκο φυλλαδίου.

• Πολυέλεοι Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'].

Μία ευρύτερα σειρά συντόμων διστίχων πολυελέων τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου παραδίδεται τὸ πρῶτον ἀνωνόμως –κατὰ τὸ α' ἤμισυ τοῦ 19' αἰῶνος– στὸν αὐτόγραφό του κώδικα Διον. 678, φφ. 59ν-86ν. Στὴν σχετικὴ ἀρκτικὴ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων ἀναγραφὴ διευκρινίζεται σαφέστατα ἡ αἰτία τῆς συνθέσεώς των, ὁ λειτουργικὸς –ἄλλοις λόγοις– προορισμὸς των:

Πολυέλεοι σύντομοι, μελοποιηθέντες παρά τινος ἀνωνόμου, ὅτινες ψάλλονται ἀπὸ Μαΐου ἕως τέλους Ἰουλίου [...] (Διον. 678, φ. 59ν).

Ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι τοιαῦτες συνθέσεις, ἀνωνόμως ἀνθολογούμενες σὲ αὐτογράφους Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικες, ὑποκρύπτουν σαφέστατα προσωπικὰ ποιήματα τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰωάσαφ, ὁ ὁποῖος ὄχι σπανίως –ἐνδεχομένως λόγῳ καὶ τῆς ἐγγενούς αὐτοῦ σεμνότητος ἢ τῆς καλογερικῆς του ταπεινοφροσύνης– ἀναφέρεται γενικῶς καὶ ἀορίστως στὰ φιλοπνημάτα του. Εὐτυχῶς ἐδῶ, πέρα τῆς ἐν λόγῳ ἀσφαλούς παρατηρήσεως, ὑπάρχουν εὐάριθμες ἀκόμη ἐπώνυμες καταγραφές τῶν μνημονευθέντων συντόμων πολυελέων, γεγονὸς ἀποσεῖον καὶ τὴν παραμικρὰ πλεόν ἐπιφύλαξι περὶ τῆς πατρότητος τούτων· ἐκ τῶν ἐν λόγῳ καταγραφῶν μνημονούμε, ἐνδεικτικῶς, τίς ἐπόμενες δύο (αὐτόγραφες τοῦ Ἰωάσαφ) καταχωρήσεις τούτων στοὺς κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος γεγραμμένους κώδικες· Διον. 767, σσ. 731-802 καὶ Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 169γ-208γ, ὑπὸ τίς ἐξῆς ἀναγραφές:

Οἱ παρόντες πέντε πολυέλεοι ἐμελοποιήθησαν παρά Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου, σύντομοι [...] (Διον. 767, σ. 731)· καὶ· *Πολυέλεοι σύντομοι, ἐμελοποιήθησαν δὲ παρά Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου [...]* (Διον. 829, φ. 169γ. Πρβλ. καὶ Διον. 919, σ. 29: *Πολυέλεοι σύντομοι, συντεθέντες μὲν καὶ μελοποιηθέντες παρά Ἰωάσαφ διδασκάλου Διονυσιάτου, ἐγράφησαν δὲ παρά Ἀκακίου μοναχοῦ Διονυσιάτου [...]*).

Συγκεντρωτικῶς, ἢ πρὸς τὸ παρὸν ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφος παράδοσις τῶν ἐξεταζομένων συνθέσεων ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἐπομένων μουσικῶν χειρογράφων, ἀπάντων διὰ τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας γεγραμμένων: Διον. 678, φφ. 59ν-86ν. Διον. 767, σσ. 731-802. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 169γ-208γ. Διον. 896. Διον. 919, σ. 29 κ.ε. Διον. 1020. Διον. 1027. Διον. 1052. Οἱ τρεῖς πρῶτοι κώδικες αὐτόγραφοι τοῦ Ἰωάσαφ· γιὰ τοὺς ὑπολοίπους πέντε πρβλ. καὶ Γεωργίου Κ. Πατάζογλου, «Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων μονῆς Διονυσίου Ἀγίου Ὁρους. (Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ: χροφ. ἀρ. 805-1064)», *Θεολογία* ΕΑ' (1990), σσ. 463, 466, 486, 487, 491-492, ἀντιστοίχως.

* * *

Εἰδικιώτερα, στὸ πλαίσιο τῆς περιγραφείσης ἐνότητος περιλαμβάνονται πέντε σύντομοι δίστιχοι πολυέλεοι, ἀναλυτικῶς οἱ ἐξῆς:

• Πολυέλεος σύντομος ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Διον. 678, φφ. 59ν-65ν. Διον. 767, σσ. 731-748. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 169γ-176ν.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκειμένη ἐξ εἴκοσι στίχων καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Ἡ μονὰς τῆ φύσει καὶ τριάς τοῖς προσώποις... – Καὶ νῦν· Ὡ, δέσποινα, Θεοτόκε...)] δημοσιευμένη εἰς: Ἱεροθέου ἱερομοναχοῦ Φιλοθέτου, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη* 5. Παλυέλεοι Β', Ἄγιον Ὅρος 1994, σσ. 1-17.

[Ἐνδεχομένως, ὁ παρὼν πολυέλεος πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὴν ὁμόηχον σύνθεσι, τὴν ἀνωνόμως ἀνθολογούμενη στὸν αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ κώδικα Διον. 806, σσ. 662-667, ὑπὸ τῆς ἐνδειξῆς: *Νεοσύνθετος διὰ τὸ θέρος ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*. Ὁ προσδιορισμὸς «διὰ τὸ θέρος» –παρὰ πέμπων ἀμέσως στὴν παρούσα σειρά πολυελέων «ὅτινες ψάλλονται ἀπὸ Μαΐου ἕως τέλους Ἰουλίου»– συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο, δεδομένης ἐπιπροσθέτως καὶ τῆς συνήθους τακτικῆς τοῦ Ἰωά-

σαφ, νὰ ἀνθολογῆ δηλονότι σὲ αὐτογράφους τοῦ κώδικος προσωπικά τοῦ ποιήματα ἄνευ οἰασθῆ-
ποτε ἐνδείξεως. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι στὸν μνημονευθέντα κώδικα ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις ἐπε-
ταί τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (σσ. 650-662): τὸ γεγονός ὑπο-
βάλλει τὴν εἰκασία ὅτι τόσο τὴν περὶ τοῦ ἤχου τοῦ παρόντος ποιήματος ἰδέα ὅσο καὶ ὠρισμένες
ἐκ τῶν μελικῶν αὐτοῦ θέσεων ἠρύσθη ἐκείθεν ὁ Ἰωάσαφ].

• *Τοῦ αὐτοῦ, ἕτερος σύντομος ἤχος β' Δοῦλοι, Κύριον.* (Διον. 678, φ. 65ν).

Βλ. Διον. 678, φφ. 65ν-71γ. Διον. 767, σσ. 748-763. Διον 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]),
φφ. 176ν-183ν.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκειμένη ἐξ εἴκοσι στίχων καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημά-
των (Δόξα· Ἡ τρισήλιος φύσις... – Καὶ νῦν· Ὡ, μήτηρ Θεοῦ...), μεμελισμένων ἐκ τοῦ ἔσω
δευτέρου ἤχου] δημοσιευμένη εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεΐτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέ-
σμη 5. Πολυέλεοι Β', ὁ.π., σσ. 47-62.

• *Ἐτερος πολυέλεος σύντομος ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον.* (Διον. 678, φ. 71γ).

Βλ. Διον. 678, φφ. 71γ-75ν. Διον. 767, σσ. 763-773. Διον 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]),
φφ. 183ν-188ν.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκειμένη ἐξ εἴκοσι στίχων (ἄνευ τῶν καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθη-
μάτων)] δημοσιευμένη εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεΐτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5.
Πολυέλεοι Β', ὁ.π., σσ. 123-132.

[Καὶ ἡ παροῦσα σύνθεσις πρέπει, μᾶλλον, νὰ ταυτισθῆ πρὸς ὁμόηχο πολυέλεο, καταχωριζόμενο
στὸν αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ κώδικα Διον. 806, σσ. 637-640, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐνδιαφέρουσα
ἀναγραφὴ: Ἐτερος πολυέλεος σύντομος, ψαλλόμενος τὸ θέρος διὰ τὸ εἶναι μικρὰς νύκτας καὶ
ὅταν ἀγρυπνία οὐκ ἔστι· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον. Ὁ ἀκολουθούμενος συλλογισμὸς εἶναι καὶ ἐδῶ
ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἀνωτέρω – διὰ τὸν εἰς ἤχον α' πολυέλεο – ἀντίστοιχο· μάλιστα, στὴν προκειμέ-
νη περιπτώσει εἶναι ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος ἡ θέσις τὴν ὁποία ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις καταλαμβάνει
στὸν συγκεκριμένο κώδικα, καθ' ὅτι προηγούνται αὐτῆς οἱ ὁμόηχοι πολυέλεοι τῶν μελουργῶν
Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου (σσ. 611-620), Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου (σσ. 620-630) καὶ Ἰα-
κώβου τοῦ Πρωτοψάλτου (σσ. 630-637). Τοιοῦτοτρόπως, τὸ παρὸν ποίημα ὁμοιάζει ὡς ἡ κατὰ
τὸν ἰθ' αἰῶνα ὁμοειδῆς «μελικὴ πρότασις» τοῦ Ἰωάσαφ ἐναντι τῶν προηγουμένων συνθέσεων
(ὁπότε καὶ ἡ πρὸς ἐκείνης σχέσις αὐτοῦ καθίσταται προφανής) ἐκ παραλλήλου δέ, ἡ προοδευτικὴ
(τόσο ἐξ ἐπόψεως ἱστορικῆς φανερώσεως, ὅσο καὶ ἐξ ἐπόψεως μελικῆς ἐν γένει ἐκτάσεως) παρά-
θεσις τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων, φαίνεται νὰ ἐξυπηρετῆ καθαρῶς «λειτουργικῶς σκοποῦς» μονα-
στικῆς λατρευτικῆς πράξεως, ὅπου ἀναλόγως τῆς περιστάσεως δύναται νὰ προκριθῆ καὶ νὰ
ψαλῆ ἡ προσήκουσα σύνθεσις].

• *Ἐτερος πολυέλεος σύντομος ἤχος λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.* (Διον. 678, φ. 75ν).

Βλ. Διον. 678, φφ. 75ν-81γ. Διον. 767, σσ. 773-788. Διον 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]),
φφ. 188ν-198γ.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκειμένη ἐξ εἴκοσι στίχων καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημά-
των (Δόξα· Τρισήλιε ἄκτιστε καὶ ὁμοούσιε μονάς... – Καὶ νῦν· Ὡ, δέσποινα, Θεοτόκε...)] δη-
μοσιευμένη εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεΐτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεοι
Β', ὁ.π., σσ. 83-96.

• *Ἐτερος πολυέλεος σύντομος, τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.* (Διον. 678, φ. 81γ).

Βλ. Διον. 678, φφ. 81γ-86ν. Διον. 767, σσ. 788-802. Διον 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]),
φφ. 198γ-208γ.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκειμένη ἐξ εἴκοσι στίχων καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημά-

των (Δόξα· Ἡ τρισυπόστατος μονάς... – Καὶ νῦν· Ἀπείρανδρε, πανάσπιλε, κόρη θεοκυήτορ...)] δημοσιευμένη εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεσι Β', δ.π., σσ. 237-252. Αὐτόθι δημοσιεύεται ὡσαύτως (στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐξωφύλλου) πανομοιότυπο τμήματος τῆς σ. 788 τοῦ κώδικος Διον. 767, περιεχοῦσης τὸν πρῶτο στίχο (Δοῦλοι, Κύριον) τοῦ παρόντος πολυελέου.

[Ἔντονος εἶναι ὁ προβληματισμὸς περὶ τῆς σχέσεως τῶν ὡς ἄνω δύο τελευταίων συνθέσεων πρὸς τοὺς ἀντιστοιχοῦς ὁμοίχους συντόμους πολυελέους τοῦ Ἰωάσαφ, τοὺς παραδιδόμενους ὡς συντμήσεις τῶν συνθέσεων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου (βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 706 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς) καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 805 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς), ἀντιστοιχῶς. Οἱ ἐν λόγῳ πολυέλεοι παραδίδονται ἀνωνόμως στὸν αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ κώδικα Διον. 806 (πανομοιοτύπως, δηλονότι, πρὸς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθεισῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων –τῆς αὐτῆς σειρᾶς– εἰς ἦχον α' καὶ δ'), ὁ πρῶτος στὶς σσ. 647-650 (ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: Ὁ αὐτὸς σύντομος ἦχος λέγεται Δοῦλοι, Κύριον) καὶ ὁ δεύτερος στὶς σσ. 701-706 (ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν: Ἐτερος διὰ τὸ θέρος, συντμηθεὶς ἐκ τοῦ Χουρμουζίου ἦχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον). Ἐὰν δὲν ταυτίζωνται πρὸς τοὺς ἐδῶ ἐξεταζόμενους πολυελέους ἀποτελοῦν, βεβαίως, περαιτέρω συνθέσεις τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ· ἐὰν ταυτίζωνται –τὸ καὶ πιθανώτερον καθ' ἡμᾶς–, διευκρινίζεται εἰδικώτερα ἢ ἀρχικῆ προελεύσεως τῶν καὶ ἡ πηγὴ ἐμπνεύσεως τοῦ Ἰωάσαφ].

Νὰ σημειωθῆ, τέλος, ὅτι ἐὰν στοὺς ὡς ἄνω πέντε συντόμους πολυελέους προστεθοῦν οἱ λοιπὲς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τῆς ὁποῖας ὁ Ἰωάσαφ παρέδωκε –ἦτοι οἱ διστίχοι πολυέλεοι εἰς ἦχον τρίτον [ὡς σύντμησις τῆς ἀντιστοίχου συνθέσεως Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου [Α'])], πλάγιον τοῦ δευτέρου [ὡς σύντμησις τῆς ἀντιστοίχου συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Γ'])] καὶ βαρῶν [ὡς σύντμησις τῆς ἀντιστοίχου συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'])]– συμπληροῦται εἰς πλήρη κύκλος ὀκτώ κατ' ἦχον συντόμων διστίχων πολυελέων τοῦ ἐν λόγῳ μελοουργοῦ. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τονισθῆ ἐπαρκῶς τὸ γεγονός, δοθέντος ὅτι ἡ κατὰ τμηματικὴ συνήθως τρόπος παράθεσις τῶν συγκεκριμένων συνθέσεων δὲν βοήθει σὲ μίαν ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπισήμῃσιν αὐτοῦ [ἄς μνημονευθῆ ἐδῶ ὅτι μόνον στὸν κώδικα Διον. 837 ἐπεσημάνθη συνολικῆ –ὑπὸ μίαν ἐνότητα– ἀνθολόγησις τῶν ἐξεταζόμενων συνθέσεων, κατόπιν τῆς ἐπομένης σχετικῆς ἀναγραφῆς: Πολυέλεοι κατ' ἦχον σύντομοι, παρὰ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου διδασκάλου [...]] (βλ. καὶ Γεωργίου Κ. Παπάζογλου, «Συμπληρωματικὸς κατάλογος χειρογράφων μονῆς Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους. (Συνοπτικὴ ἀναγραφὴ, χφφ. ἀρ. 805-1064)», δ.π., σ. 451)]. Βεβαίως, ἐκ τοῦ μνημονευθέντος κύκλου ἐλλείπει ἢ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου σχετικῆς σύνθεσις (ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀκτῶ πολυελέων ἐξασφαλίζεται πάντως καὶ ἀνευ ταύτης, λόγῳ τῆς ὑπάρξεως δύο συνθέσεων σὲ τέταρτο ἦχο: μιᾶς κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ τετάρτου τῆς παπαδικῆς –ἄγια– καὶ μιᾶς κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ μέσου τοῦ τετάρτου, ἦτοι τοῦ λεγέτου), τὴν ὁποία πιστεύομε βασίμως πῶς πρέπει νὰ ἐντοπίσωμε «ὑποκρυπτομένην» στὸ ἀκόλουθο ποίημα:

• Ἐτερος πολυέλεος σύντομος ἦχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 190r).
 Ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται στὸν αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα Διον. 678, φφ. 190r-205r, συναπτῶς τῆς εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ δευτέρου συντόμου διστίχου συνθέσεως (ἐκ τῆς ἐδῶ μνημονευομένης σειρᾶς) τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ· τὰ ὡς ἄνω στοιχεῖα –ὡς ἐπιπρόσθετος καὶ ἡ πολλαχῶ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα τακτικὴ, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Ἰωάσαφ παραδίδει συνήθως προσωπικῆς του συνθέσεις σὲ αὐτογράφους τοῦ κώδικε, ἐν ταυτῶ δὲ καὶ ὁ χρησιμοποιούμενος ἐδῶ ὄρος «σύντομος πολυέλεος», διὰ τοῦ ὁποίου, ὡς ἐπεσημάνθη, προδίδεται διστίχος πολυέλεος–ἀποτελοῦν ἐπαρκεῖς, φρονοῦμε, ἐνδείξεις ὥστε νὰ θεωρηθῆ ὅτι διὰ τῆς παρούσης συνθέσεως ἀπο-

πληροῦται ἡ ὀκτωηχία τοῦ ἐπισημανθέντος κύκλου συντόμων κατ' ἤχον πολυελέων Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου.

* * *

Στὸ σημεῖο αὐτὸ, ἂς ἐπιτραπῆ νὰ σχολιασθῶν λεπτολόγως τὰ ἀκόλουθα διεξοδικωτέρα ἐπισκόπησις τῆς ἐν γένει ἐνασχολήσεως τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου μὲ τὸ συγκεκριμένο εἶδος τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας, πείθει ἀναμφιβόλως ὅτι ὁ ἐν λόγῳ ὀτρῆρος Ἁγιορείτης μοναχὸς ἠργάσθη ἄκρως συστηματικῶς καὶ εὐμεθόδως, πρὸς κωδικοποίησιν μιᾶς μοναστικῆς, τρόπου τινά, περὶ πολυελέων μουσικῆς παραδόσεως, ἐπιδεικνύων παραλλήλως ἀξιοθαύμαστον μέριμνα προκειμένου ἡ ἐν λόγῳ -καινοφανὴς ἐν πολλοῖς- παράδοσις νὰ μὴ ἀφίσταται τῆς μακραίωνου ιστορίας τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων. Ἐξηγουόμεθα ἐδῶ δι' ὀλίγων, ἐπικεντρώνοντας τὸν λόγο στοὺς ὑπὸ ἐξέτασιν συντόμους διστίχους πολυελέους:

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὁ Ἰωάσαφ ἦτο ἐγκρατὴς τῆς περὶ πολυελέων μελουργικῆς παραγωγῆς τοῦ ιη' αἰῶνος· ἐγνώριζε ἄριστα τίς κυριώτερες συνθέσεις τῶν μελουργῶν τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου καὶ εἶχε ἐπαρκῶς διεξέλθει καὶ πολλάκις ψάλει αὐτές, ὅπως τεκμαίρεται ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἀνθολογήσεως τούτων στοὺς πολυαριθμούς αὐτογράφους τοῦ κώδικος, ἀλλὰ κυριώτατα ἐκ τῆς συστηματικῆς ἐπὶ τούτων διεργασίας του. Ἄρκει νὰ ὑπομνησθῶν ἐδῶ οἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικὲς ἐξηγήσεις (βλ. πολυέλεο Ἰωάννου Πρωτοψάλτου εἰς ἤχον δ'), καλλωπισμοὶ (βλ. πολυελέους Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου καὶ Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου), συντμήσεις (βλ. πολυελέους Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου), ἀκόμη καὶ ἀναπληρώσεις ἑλλειπόντων ἐξ αὐτῶν μελικῶν στοιχείων (βλ. πολυέλεο Ἰωάννου Πρωτοψάλτου εἰς ἤχον α'), δεδομένα τὰ ὁποῖα προσγράφονται στὴν ἐν γένει μελουργικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ἐπισημαίνονται ἀρμοδίως στὶς οἰκείας παραγράφους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ἀναντιφρόντως, ὅμως, ἡ καθοριστικῶς ἐπηρεάσασα αὐτὸν σύνθεσις ἦτο ὁ «κατὰ συντομώτερον τρόπον» μελοποιηθεὶς πολυέλεος τοῦ συγχρόνου του διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου βιώνων ὁ ἴδιος τὴν καλογερικὴ ἄσματικὴν πράξιν μέσῳ τῆς καθημερινῆς καὶ ἀδιαλείπτου λατρευτικῆς ζωῆς σὲ ἀγιορειτικὸν μοναστήριον —καὶ ὡς ἐκ τούτου αἰσθανόμενος ἀπολύτως τὴν [κατὰ τὸ θέρος κυρίως (ὅπου «εἶναι μικρὸς οἱ νύκτες» βλ αἴφνης· Διον. 806, σ. 637)] ἀνάγκη γιὰ πλεόν σύντομα μέλη— ἀπεδύθη σὲ μίαν (ἐπιτυχεστάτη τελικῶς) προσπάθειαν διευρύνσεως καὶ γενικεύσεως τοῦ μνημονευθέντος ῥηθικελεύθου ἐγχειρήματος τοῦ Γρηγορίου. Κατὰ τὴν προσπάθειαν αὐτὴ —καὶ στὴν παρατήρησιν τούτῃ ἐγκρατεῖα, φρονούμε, τὸ ἀξιοσημείωτο τῆς ὅλης περιπτώσεως— ἐφρόντισε νὰ κληροδοτήσῃ στοὺς ἐπιγενεστέρους μίαν πλήρη σειράν κατ' ἤχον συντόμων διστίχων πολυελέων, ὅπου νὰ κωδικοποιουῦνται, τρόπον τινά, ὅλες οἱ «μελικὲς προτάσεις» τῶν προγενεστέρων (ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν) μελουργῶν, τόσο ὡς πρὸς τὸν ἤχο τῶν κατὰ καιροὺς ἀναφανεισῶν συνθέσεων ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὰ δι' αὐτῶν ἐν γένει κομισθέντα μελοποιητικὰ στοιχεῖα. Ἄλλοις λόγοις, ἕκαστος τῶν παρόντων συντόμων πολυελέων σχετίζεται ἐμμέσως πρὸς ἕτερον —προγενεστερώς ὑφισταμένην— σύνθεσιν, ὡς ἀκροθιγῶς ἤδη διεφάνη ἐκ τῶν προηγηθέντων σχολίων: ὁ εἰς ἤχον πρῶτον (καὶ ἐνδεχομένως αὐτὸς τοῦ πλάγιου τοῦ πρώτου) πρὸς τὸν ὁμόηχο πολυέλεο Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου· ὁ εἰς ἤχον δεῦτερον πρὸς τὸν πολυέλεο Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου· ὁ εἰς ἤχον τρίτον πρὸς τὸν πολυέλεο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, ὁ εἰς ἤχον τέταρτον ἅγια πρὸς τοὺς ὁμόηχους πολυελέους Ἰωάννου, Δανιὴλ καὶ Ἰακώβου τῶν Πρωτοψαλτῶν· ὁ εἰς ἤχον τέταρτον λέγετο πρὸς τὸν πολυέλεο Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου· οἱ εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ δευτέρου καὶ βαρὺν πρὸς τίς ὁμόηχες συνθέσεις τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ καὶ ὁ εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ τετάρτου πρὸς τὸν ὁμόηχο πολυέλεο Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Εἶναι γεγονός —καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ἐδῶ— ὅτι ὁ φιλόμουσος ἐρευνητῆς ὁ ὁποῖος θὰ σπραφῆ, ἐνδεχομένως, πρὸς ἀνίχνευσιν αὐτουσίῳ μελικῶν στοιχείων ἢ παραλλήλων μουσικῶν θέσεων μεταξὺ τῶν μνημονευθεισῶν συνθέσεων δὲν θὰ δικαιωθῆ

πλήρως ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἀπόπειρας· ἄλλωστε, εἶναι ἐπόμενο μίᾳ σύνθεσις ἐκ τεσσαράκοντα ψαλμικῶν στίχων συνπτυσσομένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐλάχιστες δυνατότητες νὰ παρέχη καὶ δι' ἐκουσία ἀκόμη διαφύλαξι προγενεστέρως ὑφισταμένων μελικίων στοιχείων.

Τὸ ἐπαναλαμβάνομε ἐν κατακλείδι· κατὰ τὴν ἀποψί μας τὸ ἀξιωμαθύνουτο τοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ ἀξιολογηθῇ ἐκ τῆς προθέσεως, ἢ ὅποια σαφῶς ἀπηγεῖ ἔμπνευσι ἀνθρώπου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ περιβάλλου, ὁ ὁποῖος «ὀσφραίνεται» τις ὑπάρχουσες ἐλλείψεις καὶ τις ἀνακύπτουσες ἀνάγκες καὶ τις «θεραπεύει» ἀρμολογίᾳ διὰ καινοφανῶν δημιουργημάτων, συνιστάντων ὁμοούσιο τμήμα τῆς προγενεστέρας — καὶ ἐν τέλει τῆς μιᾶς καὶ ζώσης — παραδόσεως τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τοσαῦτα, πρὸς τὸ παρόν, περὶ τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσίου τοῦ πρόσωπὸ τοῦ πρέπει ἀξιοδικαίως νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ πρῶτος μουσικοδιδάσκαλος ὁ ὁποῖος ἠσχολήθη συστηματικῶς (βεβαίως, ἐκ πρακτικῆς ἀποκλειστικῶς ἐπόψεως) μὲ τὸ εἶδος τῶν πολυελέων. Πρὸς διεξοδικωτέρα κριτικὴ ἀποτίμησι τοῦ συγκεκριμένου ἔργου του (τὸ ὁποῖο ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει τὴν παρούσα ἔρευνα) ἐτοιμάζομε ἤδη εἰδικὴ καὶ πλέον ἐξειδικευμένη μελέτη, ἢ ὅποια εὐελπιστοῦμε συντόμως νὰ παραδοθῇ στὴν δημοσιότητα.

Κατὰ τὴν αὐτὴ χρονικὴ περίοδο εὐάριθμες συνθέσεις παραδίδονται, βάσει συστηματικῆς τακτικῆς, ἀνωνύμως· ὡς ἐκ τούτου — καὶ ἐλλείψει πλέον συγκεκριμένων στοιχείων —, οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις ἐθεωρήθησαν ἐν τέλει ποιήματα ἀδήλων τινῶν μελουργῶν καὶ κατόπιν τῆς σχετικῆς βασάνου πρὸς ταῦτισι καὶ ἐνιαία ὑπαγωγή τούτων σὲ ὀλιγότερα κατὰ τὸ δυνατόν λήμματα, κατέστη δυνατόν νὰ παρουσιασθοῦν ἐδῶ ὑπὸ τὸ ἀκόλουθον ἔν:

• Πολυέλεος ἀνωνύμου τινός.

Πολυέλεος σύντομος, παρ' ἀνωνύμου τινός· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Παντ. 937, σ. 63)· ἢ *Πολυέλεος ἀργοσύνητος, παρ' ἀνωνύμου τινός· ἤχος πλ. δ' Νη Δοῦλοι, Κύριον* (Παντ. 1034, φ. 12ν. Παντ. 1314, σ. 26. Παῦλ. 269, σ. 26)].

Βλ. Παντ. 937, σσ. 63-80. Παντ. 1034, φφ. 12ν-19ν. Παντ. 1314 (Τυπικαρίου Β/ III), σσ. 26-48. Παῦλ. 269, σσ. 26-31. Παντ. 1308, φφ. 8γ-12ν. [Πρβλ. καὶ Παντ. 1038, φφ. 24γ-32ν. Παντ. 1050, φ. 1γ κ.έ. Διον. 724, φ. 38ν κ.έ. Διον. 829, φφ. 142γ-162ν (,)]. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου· ἢ σύνθεσις συμπληροῦται συνήθως διὰ τοῦ τριαδικοῦ δοξαστικοῦ μαθήματος Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· Ἡ τρισυπόστατος μονάς... [ἐκ τοῦ ὁμοῦχου πολυελέου αὐτοῦ Δοῦλοι, Κύριον] καὶ τοῦ ἀντιστοίχου θεοτοκίου Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως· Δέσποινα, πρόσδεξαι... [ἐκ τῆς ὁμοῦχου αὐτοῦ ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν]. Στὸν κώδικα Παντ. 1034, φφ. 18ν-19ν, κατόπιν τοῦ δοξαστικοῦ τοῦ Χουρμουζίου ἀνθολογοῦνται ἀμφότερα τὰ δοξαστικά τοῦ Φωκαέως ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν· Δόξα — Καὶ νῦν, παρὰ Π. Φωκαέως, μελωδικώτερον· ἤχος πλ. δ' [...]. Στὸν κώδικα, τέλος, Παντ. 1314 (Τυπικαρίου Β/ III), σσ. 37-48, τοῦ πολυελέου ἐπιτάσσονται ἀμφότερα τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα τῶν ὁμοῦχων πολυελέων Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος ἐν πρώτοις καὶ Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως ἐν συνεχείᾳ [γιὰ δυναμικὴ ἐπιλογή, ἢ δυνατότης τῆς ὁποίας ἐπισημαίνεται διὰ τῆς ἐξῆς χαρακτηριστικῆς ἀναγραφῆς· *Εἰ βούλει, εἰπέ τὰ παρόντα Δόξα — Καὶ νῦν, παρὰ Π. Φωκαέως, ὡς μελωδικώτερα· ἤχος πλ. δ' Νη*]. (Ἐς σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι καὶ στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1803 αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικα (τῆς παλαιᾶς μεθόδου) Λειμ. 234, φφ. 131γ-134γ, ἀνθολογεῖται — ἀνωνύμως ὡσαύτως — «συνοπτικὸς τις» πολυέλεος εἰς ἤχρον πλάγιον τοῦ τετάρτου).

• Πολυέλεος Πέτρου Ἐφεσίου.

Τοῦ αὐτοῦ [sc. Πέτρου Ἐφεσίου] ἤχος βαρὺς ἐκ τοῦ Ζω· Δοῦλοι, Κύριον. (Δοχ. 413, φ. 137v).

Βλ. Δοχ. 413 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 137v-141r.

Πρόκειται περὶ λίαν ἐνδιαφέροντος διστίχου πολυελέου.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [συγκριμένη ἐξ εἰκοσι στίχων καὶ τοῦ σχετικοῦ καταληκτικοῦ δοξαστικοῦ μαθήματος (Δόξα - Καὶ νῦν· Ἐπίβλεψον, δέσποινα, ἐπὶ τοὺς δούλους σου...)] ἐδημοσιεύθη στὴν ἰδιότυπον «χαρτογραφικὴ» ἐκδοσι αὐτοῦ τούτου τοῦ συνθέτου· Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 206-228. [Περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκδόσεως πρβλ. καὶ· Μανόλη Κ. Χατζηγηριακουμῆ, «Ἄγνωστο μουσικὸ ἔντυπο τοῦ 1830», Ὁ Ἐρασιστῆς ΙΗ' (1986), σσ. 149-150].

• Μεταγραφὴ στὸ ἀλφαβητικὸ σύστημα Βουκουρεστίου.

Πολυέλεος· ἤχος βαρὺς, Πέτρου τοῦ Ἐφεσίου Δοῦλοι, Κύριον (Ἐηρ. 411, φ. 59r).

Βλ. Ἐηρ. 411 (ἔντυπο ἐν ξυλοτυπία τοῦ ἔτους 1835), φφ. 59r-69r.

• Προσαρμογὴ στὴν ρομανικὴ παρὰ Νεκταρίου Βλάχου.

Βλ. συγκεκριμένως τοὺς ἐξῆς κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 66 (σ. 337 κ.ε.) καὶ 103 (φφ. 220r-226r)· βατοπαϊδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (φφ. 225r-232r), 9 (φφ. 156v-161v), 24 (φφ. 132r-141r), ὅπου ὁ ἐν λόγῳ Πρωτοψάλτης Νεκτάριος Βλάχος μαρτυρεῖται σαφέστατα ὡς ὁ προσαρμόσας τὴν παρούσα σύνθεσι στὴν ρομανικὴ γλῶσσα.

• Πολυέλεος Κωνσταντίνου Θετταλοῦ.

Πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ κύρ Κωνσταντίνου Θετταλοῦ ἤχος πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον. (Δοχ. 1463, φ. 288r. Ξεν. 260, φ. 4v) ἢ Πολυέλεος, Κωνσταντίνου τοῦ Θετταλοῦ ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον. (Διον. 678, φ. 90v. Διον. 695, σ. 85. [Πρβλ. καὶ Διον. 768, φ. 106v: Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου εὐμορφῶ (sic), μελοποιηθεῖσα ἐκ (sic) παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ Θετταλοῦ ἤχος πλ. β' Πα Δοῦλοι, Κύριον].

Βλ. Δοχ. 1463, φφ. 288r-302r. Ξεν. 260, φφ. 4v-15r. Διον. 678, φφ. 90v-100r. Διον. 695, σσ. 85-82x. Διον. 768, φφ. 106v-110r. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου. Στὸν κώδικα Ξεν. 260, φφ. 13r-15r, τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσεται –ὡς θεοτοκίο μάθημα αὐτοῦ– τὸ ἐκ τῆς ὁμοίχου συνθέσεως Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος τοιοῦτον [· Τό, Καὶ νῦν, τοῦ πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ποίημα Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. β' Πα Καὶ νῦν καὶ αἰ· Ὑπερῶ-μνητε δέσποινα]. Ἐνδεχόμενος «καλλωπισμὸς» τῆς παρουσίας συνθέσεως ὑπὸ τοῦ Διονυσιάτου μοναχοῦ Ἰωάσαφ ἀνιχνεύεται στὸν αὐτόγραφο τοῦ τελευταίου κώδικα Διον. 678, φφ. 90v-100r, ὅπου –πέρα τῆς ἀρκτητικῆς ἀναγραφῆς– γιὰ τοὺς ὑπολοίπους στίχους τοῦ πολυελέου ἀναγράφεται στίς ὤρες τοῦ κώδικος τὸ ὄνομα τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοδιδασκάλου [· Ἰωάσαφ Διονυσιάτου].

• Πολυέλεος Ἀναστασίου Ἀνδρέου.

Βλ. Βιβλιοθήκης Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου 52 (τῆς νέας μεθόδου). Πρβλ. σχετικῶς· Κ. Δ. Ἰωαννίδη, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Συμπλήρωμα καταλόγου χειρογράφων Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», Κυπριακαὶ Σπουδαί ΑΑ' (1967), σ. 214, ὅπου καὶ ἡ ἀκριβὴς μνεία (: «...πολυελέους καλοφωνικούς παρὰ τοῦ Ἀναστασίου Ἀνδρέου»).

ΕΝΟΤΗΣ 2.Π

Ψαλμός ρλε': Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός· ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια.

Ὁ ρλε' ψαλμός ἀπαρτίζεται ἐξ εἴκοσι καὶ ἐξ στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
2. Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
3. Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
4. Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνω, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
5. Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
6. Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
7. Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
8. Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
9. Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
10. Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
11. Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
12. Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
13. Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρέσεις, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
14. Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
15. Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
16. Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
17. Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
18. Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
19. Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
20. Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
21. Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
22. Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλῳ αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
23. Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

24. Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
25. Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
26. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐξακοσαετῆ, περίπου, ἱστορία μελοποιίας τοῦ ψαλμοῦ, ἡ ὁποία παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴν παροῦσα ἔρευνα, διαμορφοῦνται δύο κυρίως «τάσεις» ὡς πρὸς τὴν μελοποίησιν αὐτοῦ· συμφώνως πρὸς τὴν πρώτην παραδίδονται συνθέσεις ὅπου μελιζονται ὠρισμένοι μόνον στίχοι τοῦ ψαλμοῦ (ἱκανοὶ τῶν ὁποίων, μάλιστα, «κατατέμνονται» σὲ δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐπὶ μέρους στίχους), ἐνῶ συμφώνως πρὸς τὴν δευτέρα παραδίδονται συνθέσεις ὅπου μελοποιεῖται τὸ σύνολο τοῦ ψαλμοῦ, ἐκάστου στίχου μελιζομένου αὐτοτελῶς.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ὑπομνησθῆ ἐδῶ ἡ ἰδιαίτερα σημασία τὴν ὁποία ἐκλαμβάνει τὸ μακροσκελές — ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν χρησιμοποιουμένων στὸ ἐξεταζόμενο εἶδος τῶν πολυελέων λοιπῶν ψαλμῶν — ἐφύμνιο τοῦ παρόντος ψαλμοῦ· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐν γένει μελοποίησιν τῶν στίχων αὐτοῦ. Ὅπως προοιμακῶς παρετηρήθη, στὴν εἰσαγωγή τῆς παρουσίας διατριβῆς, τὸ ἐν λόγῳ ἐφύμνιο (στὸ ὅποιο, ὡς ἐπεσημάνθη, ὀφείλει καὶ τὴν ὀνομασία του τὸ εἶδος τῶν πολυελέων) διαφοροποιεῖται ἔναντι τῶν ἐφυμνίων τῶν λοιπῶν χρησιμοποιουμένων ψαλμῶν, ἦτοι τὴν ἀλληλουκίαν· ὡστόσο, ἀνακλᾶται ἐν τέλει ἀπάντων τῶν στίχων τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, προσλαμβάνοντας ἐπιπροσθέτως ἐκατέρωθεν αὐτοῦ καὶ τὸ προμνημονευθὲν ἐφύμνιο ἀλληλουκίας. Ἡ τακτικὴ αὐτῆ τρεῖται γιὰ ἀμφότερες τὶς ὡς ἄνω περιγραφείσες «τάσεις» μελοποιήσεως τῶν στίχων τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καὶ τοιοῦτοτρόπως δημιουργοῦνται περαιτέρω δυνατότητες μελισματικῆς μεταχειρίσεως ἐκάστου στίχου, εἴτε αὐτὸς μελοποιεῖται αὐτοτελῶς εἴτε «διχοτομεῖται» καὶ «τριχοτομεῖται» ἐπὶ παραδείγματος, ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ψαλμοῦ ὁ ὁποῖος πάντοτε μελοποιεῖται αὐτοτελῶς, διαμορφοῦται κατὰ τυχοῦσα μελικὴ ἐπεξεργασία αὐτοῦ ὡς ἀκολουθῶν:

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός· ἀλληλουκία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουκία.

Ὅμοιος, ὁ εἰκοστός τρίτος στίχος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν κατωτέρω περιγραφομένην πρόμιον μελοποίησιν τοῦ παρόντος ψαλμοῦ συνήθως «τριχοτομεῖται», διαμορφοῦται σὲ τρεῖς ἐπὶ μέρους στίχους ὡς ἀκολουθῶν (τὸ παράδειγμα ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· βλ. αἴφνης· EBE 2406, φ. 99r):

- Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν, ὁ Κύριος· ἀλληλουκία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουκία.
- Ἐμνήσθη ἡμῶν, ὁ Κύριος· ἀλληλουκία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουκία.
- Ἡμῶν, ὁ Κύριος· ἀλληλουκία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουκία.

Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ ἀναπτύσσεται κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα καὶ κατὰ κύριο λόγον ἐφαρμόζεται στὴν περίπτωσιν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, καθὼς καὶ στὴν «συνοπτικὴ ἐκδοχὴ» τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ὅπου στοὺς κατὰ σύνθεσιν τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ στίχους προστίθενται καὶ συνθέσεις ἐτέρων διαφόρων ποιητῶν. Τὸ φαινόμενο ἔχει, βεβαίως, ἄμεσον ἀντιστοιχίαν πρὸς ὅσα ἐπεσημάνθησαν στὴν προηγουμένη ἐνότητα περὶ τῆς μελοποιήσεως τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ καὶ σχετίζεται, ἀναμφιβόλως, μὲ τὴν ἔνταξιν στίξιν ἐν λόγῳ ἐνότητες τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἢ

αυτοῦ τοῦ Κουκουμᾶ ποικίλων ποιημάτων διαφόρων ποιητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος προκρίνει τὸν στίχο ἢ τὸ τμήμα στίχου τῆς ἀρεσκείας του καὶ παραδίδει μία κατὰ κύριο λόγο ἔντεχνον σύνθεσι.

Γενικῶς νὰ σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὴν παροῦσα χρονικὴ περίοδο παρατηρεῖται μία σαφὴς προτίμησις στοὺς περιττοὺς στίχους τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ· ἐξ αὐτῶν προέρχονται κατὰ κύριο λόγο καὶ τὰ παραδείγματα στίχων οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν μελοποίησιν αὐτῶν «διχοτομοῦνται» ἢ «τριχοτομοῦνται». Νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ ἀκριβὴς ἔννοια τῆς μνημονευομένης «διχοτομήσεως» καὶ «τριχοτομήσεως» τυχόντος στίχου διαφοροποιεῖται ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐπισημανθέντα περὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ· στὴν προκειμένη περίπτωσι παραδίδεται συνήθως πλήρης ὁ στίχος —κυρίως ἀνώνυμος, ἦτοι ὡς μέλος «παλαιᾶς» ἢ λατρινῆς παραδόσεως— καὶ ἔπονται αὐτοῦ μεταγενέστερες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνθέσεις, ἀλλάγματα —ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀποκαλοῦνται— ἢ μέλη ἐπωνύμων πλέον μελουργῶν, ὅπου —κατὰ τὰ ἀνωτέρω παρατηρηθέντα— ἀπομονώνονται τμήματα αὐτοῦ καὶ μελιζονται ὑπὸ τοιαύτη μορφή, προστιθεμένου πάντοτε καὶ τοῦ ἐφώνιου. [Μνημονεύομε, ἐπὶ παραδείγματος, τοὺς ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου στίχους: *Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Μεγάλα μόνω*), *Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Ἐκ μέσου αὐτῶν*), *Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Εἰς διαιρέσεις*), *Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν*), *Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Τῶν Ἀμορραίων*), *Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν* (ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει καὶ ὁ στίχος: *Κληρονομίαν*)]. Περὶ ὠρισμένον, μάλιστα, στίχων ἢ τμημάτων στίχων τοῦ παρόντος ψαλμοῦ δημιουργεῖται μία ἀξιοσημείωτος «συσσώρευσις» συνθέσεων διαφόρων ποιητῶν, γεγονὸς τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει τὴν εἰκασία πὸς οἱ συγκεκριμένοι στίχοι εἶχαν δημιουργῆσαι μίαν ἰδιότυπον «παραδόσιν» καὶ σαφῶς προσεῖλκνον τὸ ἐνδιαφέρον τῶν πλέον ἀξιολόγων μελουργῶν τῆς ἐποχῆς. [Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς στίχους: *Εἰς διαιρέσεις* (ἐκ τοῦ δεκάτου τρίτου στίχου: *Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις*), *Τῶν Ἀμορραίων* (ἐκ τοῦ δεκάτου ἐνάτου στίχου: *Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*), *Κληρονομίαν* (ἐκ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου στίχου: *Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν*) καὶ κυρίως: *Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν* (ἐκ τοῦ δεκάτου πέμπτου στίχου: *Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν*), οἱ ὁποῖοι, ὡς ἐμφαίνεται στοὺς κατωτέρω παρατιθεμένους πίνακες (στὰ λήμματα: *Πολυέλεος Λατρινός* καὶ *Πολυέλεος Νικολάου μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ*), παραδίδονται ὑπὸ ποικίλες μελοποιήσεις διαφόρων μελουργῶν]. Ὅπως ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω, οἱ συνθέσεις οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἐν τέλει κατὰ τὴν παροῦσα χρονικὴ περίοδο, καὶ ὑπὸ τὴν τοιαύτη μορφολογικὴ μεταχείρισιν τῶν ψαλμικῶν στίχων τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ, ἀπαρτίζονται κατὰ κύριο λόγο ἐκ τῶν περιττῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ· στὴν «συναπτικῆ» μορφή τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐπὶ παραδείγματος, καταχωρίζονται (τόσο ἐκ τῶν συνθέσεων τοῦ Κουκουμᾶ ὅσο καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων τῶν λοιπῶν μελουργῶν), μόνον περιττοὶ στίχοι. Στὴν —προγενεστέρα τούτου— σύνθεσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου οἱ κατὰ κανόνα παραλειπόμενοι στίχοι (ἦτοι, οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 2, 4, 10, 18) εἶναι πάντοτε ἄρτιοι· μεταγενεστέρος, ἢ αὐτῆς σύνθεσις κατασταλάζει σὲ μίαν ἐνιαίαν μορφή κατὰ τὴν ὅποια σύγκειται ἐκ δεκαεπτὰ συνολικῶς στίχων (συγκεκριμένως, τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 25 καὶ 26).

Ἡ δευτέρα ἐκδοχὴ ἀναπτύσσεται παραλλήλως τῆς πρώτης, κατὰ τὴν αὐτὴν δηλονότι χρονικὴ περίοδο, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται εὐρέως ἐκ τῶν μέσων τοῦ ιε΄ κυρίως

αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, μέσῳ τοῦ «μεγάλου» πολυελέου τοῦ μαῖστορος Κουκουμά. Κατ' αὐτὴν προκύπτει μία αὐτοτελὴς σύνθεσις, ἐξ εἰκοσιν ἐξ στίχων συγκεκριμένη, ὡς πλήρης μελοποίησις ἀπάντων τῶν στίχων τοῦ ρλε' ψαλμοῦ.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι λίαν ἐνωρίς –ἀντιθέτως πρὸς τὰ περὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ δεδομένα– παραδίδονται πλήρεις μελοποιήσεις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ. Ἰδιαιτέρως πρέπει, ὡσαύτως, νὰ ἐξαρθῇ ἡ συμβολὴ τοῦ μαῖστορος Νικολάου τοῦ Κουκουμά στὴν διαμόρφωσι τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων διὰ τοῦ –κατωτέρω περιγραφομένου– τετραστίχου καὶ ὀκτωήχου πολυελέου αὐτοῦ προβάλλει πρῶτος ἐν αὐτοτελὲς ποίημα ὅπου μελοποιοῦνται ἅπαντες οἱ στίχοι τοῦ ρλε' ψαλμοῦ. Τὸν μιμεῖται, ἐν συνεχείᾳ, ὁ ἱερομόναχος Ἡσαΐας ὁ Σέρβος, ὁ ὁποῖος παραδίδει κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ὁμοειδὲς ποίημα [περὶ τοῦ ὁποίου, ὅμως, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, καίτοι περιλαμβάνει μεμελισμένους ὅλους τοὺς στίχους τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, διαμορφοῦται ἐν τέλει σὲ «πολυπληθεστέρα σύνθεσι» (ἐκ τριάκοντα πέντε, συγκεκριμένως, στίχων), διότι ὠρισμένοι στίχοι παρατίθενται κατὰ διττὴ μελικὴ ἐκδοχή]. Ἀκολουθεῖ ἐν ἀδρανές, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μεσοδιάστημα –κατὰ τὸ ὅποιο τὰ ὑπάρχοντα δείγματα περιορίζονται σὲ ὠρισμένες ὀλιγόστιχες συνθέσεις (ὡς, ἐπὶ παραδείγματος, Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου ἢ Δημητρίου τοῦ Νταμία, ἐκ τεσσάρων μόνον στίχων), μὲ ἀξιοσημείωτον ἐξαίρεσι τὸ σχετικὸ ποίημα Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Φριέλου–, ἐκ τοῦ ὁποίου μεταβαίνομε οὐσιαστικῶς στὸν ιθ' αἰῶνα καὶ συγκεκριμένως στὴν ὁμοειδῆ σύνθεσι Πέτρου Μπερεκέτη τοῦ μελωδοῦ, διὰ τῆς ὁποίας καθολικῶς πλέον καθιεροῦται ἡ ἐν λόγῳ τακτικὴ.

Τοσαῦτα περὶ τῆς μελοποίησεως τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, πρὸς ὁμαλωτέρα παρακολούθησι τῶν ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος σχετικῶν συνθέσεων, οἱ ὁποῖες καταγράφονται ἐφ' ἐξῆς ὡς ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρυνα:

2.Π.1. ΙΔ' αἰών

● Πολυέλεος Λατρινός.

Ἔτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός· ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2458, φ. 81γ. [Πρβλ. Ἰβήρ. 985, φ. 87ν: Ἔτερος πολυέλεος, ὃς λέγεται Λατρινός· ἤχος β' ἔσω Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 50ν: Ἔτερος ψαλμός, ψαλλόμενος καὶ αὐτὸς συναπόβολα μετὰ τοῦ πολυελέου ἐν ταῖς μεγάλαις ἑορταῖς, λεγόμενος Λατρινός· ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ]· ἢ Ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ τοῦ Λατρινοῦ· ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Κουτλ. 399, φ. 49γ. [Πρβλ. Ἰβήρ. 974, φ. 121ν: Ψαλμός β' καὶ οὗτος Λατρινός· ἤχος β' ἔσω Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Κουτλ. 457, φ. 124ν: Ψαλμός β' ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ]· ἢ Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως ἀρχεται ὁ δεύτερος χορός ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 899, φ. 74γ. [Πρβλ. Κωνστ. 86, φ. 162ν. Φιλ. 122, φ. 90γ: Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Λατρινοῦ· ἀλλαγμὰ ἀρχαῖον, ὁ β' χορὸς ἀπὸ χοροῦ ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. ΕΒΕ 2406, φ. 96ν: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Γρηγ. 5, φ. 88ν. Δοχ. 337, φ. 100ν. Ἰβήρ. 1120, φ. 254γ: Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ ὁ δομῆστικός τοῦ δευτέρου χοροῦ ἤχος β' λατρινόν Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Λεμ. 238,

φ. 113r. EBE 2401, φ. 90r: Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως ἀρχεται δὲ ὁ ἕτερος χορὸς ἦτοι ὁ ἀριστερός· ἀλλαγμὰ ἀρχαῖον λατρινὸν ἀπὸ χοροῦ· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Λεμ. 273, φ. 56v. Ἰβήρ. 1298, φ. 91v: Ἐτέρα στάση τοῦ δευτέρου χοροῦ· λατρινὸν ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Ἰβήρ. 1250, φ. 124r. Ὑδρ. 597, φ. 125r. Nks 2747,2', φ. 49r. Ἰβήρ. 949, φ. 63r: Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως· ἀρχεται ὁ δεύτερος χορὸς· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 356: Τέλος τῆς πρώτης στάσεως καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας· ἀρχεται ὁ δεύτερος χορὸς· ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Ἰβήρ. 987, φ. 136r: Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου· ἀρχεται ὁ β' χορὸς, μέλος λατρινὸν ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ].

EBE 2458, φφ. 81r-84v. Κουτλ. 399, φφ. 49r-54v. Κουτλ. 457, φφ. 124v-130r. Φιλ. 123, φφ. 140v-147r. EBE 899, φφ. 74r-79v. Ἰβήρ. 973, φφ. 116r-123v. Ἰβήρ. 985, φφ. 87v-91r. Κωνστ. 86, φφ. 162v-168r. Ἰβήρ. 1202, φφ. 69v-76r. Φιλ. 122, φφ. 90r-97r. Ἰβήρ. 974, φφ. 121v-126r. Ἰβήρ. 984, φφ. 103r-109r. EBE 2406, φφ. 96v-99v. Ἰβήρ. 1120, φφ. 254r-262r. EBE 928, φ. 14v (μόνον ὁ πρῶτος στίχος). EBE 2401, φφ. 90r-94v. EBE 2622, φφ. 161v-166r. EBE 906, φφ. 101v-107v. EBE 2456, φφ. 58v-65v. EBE 2444, φφ. 98r-102r. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 50v κ.έ. Βαρλαάμ 211, φφ. 51r-55v. Λεμ. 273, φφ. 56v-63v. Ἰβήρ. 1298, φφ. 91v-107r. Ἰβήρ. 1250, φφ. 124r-128v. Ὑδρ. 597, φφ. 125r-129v. Γρηγ. 5, φφ. 88v-93r. Ἰβήρ. 949, φφ. 63r-65v. Λεμ. 238, φφ. 113r-117v. Ἀγ. Στεφ. 52, φφ. 128r-156v (ἀκέφαλος). Δοχ. 337, φφ. 100v-105v. Ξηρ. 307, φφ. 151r-160v. Nks 2747,2', φφ. 49r-51r. Λεμ. 8, φφ. 67v-69r. Ἰβήρ. 1076, φφ. 118r-122r. Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 73r-75r (ἀκέφαλος). Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 356-368. Ἰβήρ. 987, φφ. 136r-140v. EBP 126, φφ. 92r-97r. EBP 203, φφ. 251r κ.έ. EBP 711, φφ. 96r-99r. EBE 2611, φφ. 101r-108r. ΡΑΙΚ 154, φφ. 82r-88v. ΡΑΙΚ 42, φφ. 148v-154r καὶ 535v-540v.

Ἐκ μιᾶς συγκριτικῆς θεωρήσεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τῆς πρώτης στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου (ἢ ὅποια ἐκτίθεται στὸν οἰκείο τόπο τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς), ἀποδεικνύεται προδήλως ἡ μεταξὺ των ὑφισταμένη διαφορὰ ὅπως ἀρμοδίως παρατηρεῖται καὶ στὴν ὑπόσημ. 13 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, συχνάκις —προϊόντος ἰδίως τοῦ χρόνου, ἦτοι ἐκ τοῦ ἰε' αἰῶνος καὶ ἐφ' ἐξῆς— ἡ παρούσα δευτέρα στάσις (ἀποτελοῦσα κανονικῶς ἀναπόσπαστο «συμπλήρωμα» τῆς ἀντιστοίχου πρώτης στάσεως) παραλείπεται καὶ διὰ τοῦτο ἡ χειρόγραφος αὐτῆς παράδοσις ὑπολείπεται ἐκείνης τοῦ πολυελέου Δούλοι, Κύριον. Κατὰ τὰ λοιπὰ, ὁ πολυελεός —ἐκτὸς τῶν ἀνωνόμως παραδιδόμενων στίχων (οἱ ὅποιοι εἶναι προφανῆς ὅτι ἀποδίδονται στὴν ἐν γένει λατρινὴ μουσικὴ παράδοσι)— σύγκεται ἐκ ποιημάτων «διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καὶ νέων» (ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ πρώτη στάσις)· τὸ γεγονός «πολλαπλασιάζει» τοὺς παραδιδόμενους στίχους αὐτοῦ, καθ' ὅτι ὄχι σπανίως ὁ αὐτὸς στίχος μελοποιεῖται ὑπὸ πλείονων τοῦ ἐνὸς ποιητῶν. Κατόπιν κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν δεδομένων, τῶν παρεχομένων ὑπὸ τῶν κωδικῶν: EBE 2458 (τοῦ ἔτους 1336) [=A], EBE 899 (τῶν τελῶν τοῦ ἰδ' αἰῶνος) [=B], EBE 2406 (αὐτόγραφος Ματθαίου δομestίκου κατὰ τὸ ἔτος 1453) [=Γ], Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος περὶ τὸ ἔτος 1670) [=Δ], καὶ Ὑδρ. 597 (τῶν τελῶν τοῦ ἰε' αἰῶνος) [=E], καταχωρίζομε ἐν συνεχείᾳ —ὑπὸ διαχρονικῆ, τρόπον τινά, θεωρήσει— τὴν ἐπομένη «ἰδεατὴ» διάταξι τῆς παρουσίας συνθέσεως, σκοποῦντες στὴν διαμόρφωσι μιᾶς πρώτης ἐντυπώσεως περὶ τῆς συνήθους δομῆς αὐτῆς [νὰ διευκρινισθῇ μόνον ὅτι ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα —καὶ ἀναλόγως, ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς χρονικῆς περιόδου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἰδιαίτερας τοπικῆς παραδόσεως ἢ τῶν λοιπῶν ἐπιφύων τίς ὁποῖες ἐνδέχεται νὰ φέρῃ ὁ κωδικογράφος— εἶναι δυνατόν νὰ

παραδίδονται περὶ αὐτῆς ὠρισμένες παραλλαγές ἢ ἀκόμη καὶ περισσότεροι (ἐνίοτε δὲ καὶ λιγότεροι) στίχοι]:

- Ἦχος β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός
A, φ. 81r. B, φ. 74r. Γ, φ. 96v. Δ, φ. 124r. E, φ. 125r.
- Λατρινόν· [ἦχος] β' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων
B, φ. 74v.
- Ἀλλαγμα· [ἦχος] β' Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει
A, φ. 81r. Γ, φ. 96v. Δ, φ. 124v. E, φ. 125v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· [ἦχος] β' Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει
B, φ. 75r.
- [Ἦχος] β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων
Δ, φ. 124v. E, φ. 125v.
- Παλαιόν· [ἦχος] β' Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω
B, φ. 75r.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· [ἦχος] β' Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω
Γ, φ. 96v.
- [Ἦχος] β' Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω
Δ, φ. 124v. E, φ. 125v.
- Ἀλλαγμα· [ἦχος] β' Μεγάλα μόνω
A, φ. 81v.
- Ἦχος β' Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας
Γ, φ. 97r. Δ, φ. 125r. E, φ. 126r.
- [Ἦχος] πλ. β' Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας
A, φ. 81v. B, φ. 75r. Γ, φ. 97r (ἄλλαγμα). Δ, φ. 125r. E, φ. 126r (ἄλλαγμα ἀρχαῖον λατρινόν).
- [Ἦχος πλ. β'] νενανῶ Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν
B, φ. 75v. Γ, φ. 97r. Δ, φ. 125v. E, φ. 126v.
- [Ἦχος πλ. β'] νενανῶ Ἐκ μέσου αὐτῶν
B, φ. 76r.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ
Γ, φ. 97r.
- [Ἦχος] πλ. β' Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις
Γ, φ. 97r.
- Τοῦ Μανουγρᾶ· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις
B, φ. 76r.
- Ἦχος πλ. β' νενανῶ Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις
Δ, φ. 125v. E, φ. 126v.
- Ἀλλαγμα· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Εἰς διαιρέσεις
A, φ. 81v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Εἰς διαιρέσεις
B, φ. 76v.
- Παλαιόν· [ἦχος] πλ. β' Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς
Γ, φ. 97v.
- Παλαιόν· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Καὶ ἐκτινάξαντι Φαρὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν
Γ, φ. 97v.

- [Ἦχος] πλ. β' [νεανώ] Καὶ ἐκτινάξαντι Φαρὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
Δ, φ. 126r. E, φ. 127r.
- Ἀλλαγμ· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
A, φ. 82r.
- Ἄλλο· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
A, φ. 82r. B, φ. 76v (: Παλαιόν).
- Ἐτερον τοῦ μαῖστορος· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
A, φ. 82v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
A, φ. 82v. Γ, φ. 97v.
- Τοῦ μαῖστορος· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
Γ, φ. 97v.
- Παρόμοιον Γεωργίου τοῦ Παναρέτου· εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
A, φ. 82v.
- Τοῦ Κορώνη· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
Γ, φ. 97v.
- Τοῦ Κοντοπετρή· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν
Γ, φ. 98r.
- Τοῦ μαῖστορος· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ
Γ, φ. 98r.
- [Ἦχος πλ. β'] νεανώ Καὶ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ
Δ, φ. 126r. E, φ. 127r.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· [Ἦχος πλ. β'] νεανώ Ἐν τῇ ἐρήμῳ
Γ, φ. 98r.
- Ἀλλαγμ· [Ἦχος] πλ. δ' νανά Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους
A, φ. 83r. B, φ. 76v (: ἀλλαγμ παλαιόν). Γ, φ. 98r (: ἀλλαγμ ἀρχαῖον λατριόν). Δ, φ. 126r.
E, φ. 127r (: ἀλλαγμ λατριόν).
- Παλαιόν· [Ἦχος πλ. δ'] νανά Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
B, φ. 77r. Δ, φ. 126v. E, φ. 127v.
- Λατριόν· [Ἦχος πλ. δ'] νανά Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
Γ, φ. 98v.
- Ἄλλον· [Ἦχος] πλ. δ' νανά Τῶν Ἀμορραίων
A, φ. 83r.
- Ἀλλαγμ· [Ἦχος] πλ. δ' νανά Τῶν Ἀμορραίων
A, φ. 83r.
- Τοῦ Σιγγοῦ· [Ἦχος] πλ. δ' νανά Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν
Γ, φ. 98v.
- Λατριόν· [Ἦχος πλ. δ'] νανά Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν
B, φ. 77r. Δ, φ. 126v. E, φ. 127v.
- Λατριόν· [Ἦχος πλ. δ'] νανά Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν
Γ, φ. 98v.
- Ἀλλαγμ· [Ἦχος] πλ. δ' νανά Κληρονομίαν
A, φ. 83v.
- Λατριόν· [Ἦχος πλ. δ'] νανά Κληρονομίαν
B, φ. 77v.

- [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλω αὐτοῦ
Γ, φ. 98v.
- Λατριόν· [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
Β, φ. 77v. Δ, φ. 127r. Ε, φ. 128r.
- Λατριόν· [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
Γ, φ. 99r.
- Ἄλλον· [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
Α, φ. 83v.
- Τοῦ μαίστωρος· [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
Γ, φ. 99r.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Ἡμῶν ὁ Κύριος
Β, φ. 78r. Γ, φ. 99r.
- Κύρ Ἀνδρέου· [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
Α, φ. 84r.
- Ἄλλον τοῦ μαίστωρος· [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
Α, φ. 84r.
- Ἀνατολικόν· [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
Γ, φ. 99r.
- [ᾠχος πλ. δ'] *νανά* Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
Δ, φ. 127r. Ε, φ. 128r.
- Ἀλλαγμᾶ· [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί
Α, φ. 84r. Β, φ. 78v. Γ, φ. 99v.
- [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί
Δ, φ. 127r. Ε, φ. 128r.
- [ᾠχος] πλ. δ' *νανά* Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ
Δ, φ. 127v. Ε, φ. 128v.
- Ἀσματικόν, ποίημα τοῦ Μυστάκωνος· [ᾠχος] πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός
Β, φ. 78v.
- Ἀσματικόν, ποίημα κυρ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος· [ᾠχος] πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός
Δ, φ. 127v. Ε, φ. 128v-129r. [Cfr EBE 2456, φφ. 64r-65v: Ὑστερον λέγομεν τὸ ἄσματικόν τοῦ Χριστοφόρου ἀπὸ χοροῦ· [ᾠχος] πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός].
- Ἔτερον τέλος πολιτικόν· [ᾠχος] πλ. δ' Ἀλληλοῦια
Δ, φ. 128v. Ε, φ. 129v.
- Τέλος τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου
Δ, φ. 128v. Ε, φ. 129v.

Ἡ περίπτωσις τῆς παρουσίας συνθέσεως —ὡς καὶ ἐκείνη τῆς ἀντιστοίχου πρώτης στάσεως αὐτῆς— εἶναι ἐξῆχος ἐνδιαφέρουσα καὶ δυνάμεθα ὀπωσδήποτε νὰ σχολιάζωμε ἐδῶ ἐπὶ μακρόν ὡστόσο, χάριν τῆς συμμετρίας τῶν εἰς τὸ παρὸν corpus καταχωριζομένων δι' ἐκάστη σύνθεσι σχολίων, περιοριζόμεθα πρὸς τὸ παρὸν στήν ἐπισήμανσι τῶν ἀκολουθῶν παρατηρήσεων: Ἡ μελοποίησις τῆς συνθέσεως βαίνει κατ' ἀρμονικῆ τριμερῆ διάρθρωσι, ὡς ἐξῆς· οἱ πρώτοι ὀκτώ στίχοι (Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός — Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας) μελίζονται στὸν μαλακὸ χρωματικὸ δεῦτερο ᾠχο. Οἱ ἐπόμενοι ὀκτώ (Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός — Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ) μελίζονται στὸν σκληρὸ χρωματικὸ τέταρτο ᾠχο, τὸν κοινῶς λεγόμενον νενανῶ, μαρτυρούμενον ἐδῶ ὡς τρίφωνο τοῦ πλα-

γίου του δευτέρου ἤχου [εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἐπιβολή τῆς ἐν λόγῳ μεταβολῆς τοῦ ἤχου καταδεικνύεται στό σύνολο τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως – ὅπως τεκμαίρεται ἤδη καί ἐκ τοῦ προηγηθέντος πίνακος – μέσω τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου «ἄλλαγμα» (καί μεταγενεστερώς: «ἄλλαγμα ἀρχαῖον λατριόν») γιά τόν ἀρχικό στίχο (Τῆν σελήνην καί τοὺς ἀστέρας) αὐτῆς τῆς ἐνόττητος] τέλος, οἱ τελευταῖοι δέκα στίχοι (Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους – Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ) μελιζονται στόν τρίφωνο πλάγιου τοῦ τετάρτου ἤχου, παριστώμενο ἐδῶ καί ὡς νανά [καί πάλι ἐδῶ χρησιμοποιεῖται – στό σύνολο, ὡσαύτως, τῆς χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως – ὁ ὄρος: «ἄλλαγμα» (καί μεταγενεστερώς: «ἄλλαγμα ἀρχαῖον λατριόν») γιά τόν ἀρχικό στίχο (Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους) αὐτῆς τῆς ἐνόττητος]. Ἡ ὅλη σύνθεσις περαίνεται – τίς περισσότερες σχεδόν φορές καί ἰδίως κατά τοὺς ἰζ' καί ιη' αἰῶνες – διὰ τοῦ ἄσματικῆς στίχου Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος (ἐκ τῶν ἄσματικῶν ἀντιφώνων τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ) Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός ἡ Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός [περὶ τῶν ἐν λόγῳ στίχων βλ. ἀρμόδιως τὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου], ὡσαύτως δέ (ὁμοίως κατά τοὺς ἰζ' καί ιη' κυρίως αἰῶνες) καί δι' ἐνός «πολιτικού» καταληκτικρίου ἐφυμνίου: ἀλληλουῖα, ἐνδιαμέσως τῶν τεσσάρων συλλαβῶν τοῦ ὁποῦ ἀναπτύσσεται βραχὺ κράτημα τιτιτι τερερε.

Πλήρης ἡ σύνθεσις [κατὰ τὴν μορφή, συγκεκριμένως, ὑπὸ τὴν ὁποία παραδίδεται στό σύνολο σχεδόν τῶν – κατά τοὺς ἰζ' καί ιη' αἰῶνες χρονολογουμένων – κωδίκων (βλ. ἀφνης, στόν ἀνωτέρω πίνακα, τὴν ἐκ τῶν κωδίκων Ἰβήρ. 1250 καί Ὑδρ. 597 προκύπτουσα διάταξι αὐτῆς)] ἐξηγήθη – περὶ τίς ἀρχές τοῦ ιθ' αἰῶνος – ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Τὸ πρωτόγραφον τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη στόν κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 83ν-92γ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή:

Δεύτερα στάσις τοῦ Λατρινίου ἤχος β' Βου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ

Νὰ σημειωθῆ ἰδιωκίτερα ὅτι, κατὰ τὴν μνημονευθεῖσα «ἐκδοχή» τῆς, ἡ σύνθεσις σύγκειται γιά μὲν τίς δύο πρῶτες ἐνόττητες αὐτῆς (ἦτοι, τὰ ἐπισημανθέντα τμήματα τοῦ ρλε' φαλμοῦ τὰ ὁποῖα μελιζονται σὲ δεύτερο καί νεναῶ, ἀντιστοίχως, ἤχο) ἐκ πέντε στίχων, γιά δὲ τὴν τελευταία ται-αὐτή (ἦτοι, τοὺς κατά τὸν τρίφωνο τοῦ πλάγιου τοῦ τετάρτου μεμελισμένους στίχους) ἐξ ἑπτὰ. Ἀναλυτικῶς – καί συγκεκριμένως ἐδῶ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγηθέντων στίχων τῆς συνθέσεως – τὸ ὑπὸ ἐξέτασι ποίημα ἀπαρτίζεται ἐκ δεκαεπτὰ συνολικῶς στίχων, τῶν ἐξῆς:

- Πρῶτον ἐκ τῆς ἐνόττητος τῶν κατὰ δεύτερο ἤχο μεμελισμένων στίχων (Ψαλμ. ρλε', 1-8)
[ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγήθησαν ἅπαντες ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἔσω δευτέρου ἤχου καί ἰδιωκίτερα ἐκ τοῦ φθόγγου Βου τῆς μέσης]:
  1. Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός (ΜΠΤ 704, φ. 83ν).
  2. Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει (ΜΠΤ 704, φ. 84γ).
  3. Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων (ΜΠΤ 704, φ. 84ν).
  4. Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω (ΜΠΤ 704, φ. 84ν).
  5. Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας (ΜΠΤ 704, φ. 85ν).
- Δεύτερον ἐκ τῆς ἐνόττητος τῶν κατὰ νεναῶ ἤχο μεμελισμένων στίχων (Ψαλμ. ρλε', 8-16):
  6. Τὴν σελήνην καί τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός (ΜΠΤ 704, φ. 85ν [: Λατρινόν]).
  7. Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν (ΜΠΤ 704, φ. 86γ).
  8. Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις (ΜΠΤ 704, φ. 86ν).
  9. Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν (ΜΠΤ 704, φ. 86ν).
  10. Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ (ΜΠΤ 704, φ. 87ν).
- Τρίτον ἐκ τῆς ἐνόττητος τῶν κατὰ τὸν τρίφωνο τοῦ πλάγιου τοῦ τετάρτου ἤχο μεμελισμένων στίχων (Ψαλμ. ρλε', 16-26):
  11. Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους (ΜΠΤ 704, φ. 87ν [: ἄλλαγμα λατριόν]).

12. Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων (ΜΠΤ 704, φ. 87v).
 13. Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν (ΜΠΤ 704, φ. 88r).
 14. Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος (ΜΠΤ 704, φ. 88v).
 15. Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν (ΜΠΤ 704, φ. 89r).
 16. Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί (ΜΠΤ 704, φ. 89r).
 17. Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 90r).
 • Ὡσαύτως, ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγήθη —καὶ ἀρμοδίως ἐπεσυνάφη ἐν κατακλιθεὶς τῆς παρούσης συνθέσεως— ὁ μνημονευθεὶς ἀσματικός στίχος Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος καὶ τὸ καταληκτικὸν «πολίτικον» Ἀλληλοῦα:
 18. Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος· ἦχος πλ. δ' Νη Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός (ΜΠΤ 704, φ. 90r).
 19. Πολίτικον· ἦχος πλ. δ' Νη Ἀλληλοῦα (ΜΠΤ 704, φ. 91v).
 Μὲ τὴν ἐν γένει παράδοσι τῆς παρούσης δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἠσχολήθη σὲ πρόσφατον ἀνακοίνωσί της ἡ καθηγήτρια Elena Toncheva, «The "Latrinos" settings of the polyeleos psalm 135. To the typological problems of the late byzantine psalmody», *Cantus Planus* [...], Budapest 1995, pp. 473-492.

• Πολυέλεος Νικολάου μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ.

Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος τετράστιχος, ψάλλεται δὲ κατ' ἦχον ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2458, φ. 96r καὶ Ἰβήρ. 985, φ. 74r. [Πρβλ. Ἰβήρ. 974, φ. 138r καὶ Κουτλ. 399, φ. 62r: Ψαλμὸς δευτέρος λεγόμενος τετράστιχος· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Κουτλ. 457, φ. 181r: Ψαλμὸς β' ψάλλεται δὲ τετράστιχος, ὡς καὶ λέγεται οὕτω καὶ ἀρχεται ἐκ τοῦ α' ἦχου, ποίημα κὺρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Κωνστ. 86, φ. 176v: Ὁ β' ψαλμὸς τοῦ Κουκουμᾶ, ὃς λέγεται τετράστιχος· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. ΕΒΕ 2401, φ. 113r: Ἀρχὴ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ, ποιηθέντος παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος κατ' ἦχον ἀρχεται δὲ καὶ τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ὁ δεξιὸς χορὸς ὁ δευτέρος ψαλμὸς τοῦ Κουκουμᾶ ἦχος α' τετράστιχος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ]· ἢ Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποίημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ ὁ πρῶτος χορὸς [ἦχος] α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2406, φ. 143r. [Πρβλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 277r: Πολυέλεος· ἡ δευτέρα στάσις, ὃς λέγεται τετράστιχος, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ [ἦχος] α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Δοχ. 315, φ. 49r: Δευτέρα στάσις τοῦ αὐτοῦ πολυελέου, λεγόμενος τετράστιχος, τοῦ Κουκουμᾶ καὶ οὗτος· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Ἰβήρ. 1250, φ. 106r. Ὑδρ. 597, φ. 106v καὶ Ἰβήρ. 949, φ. 53v: Τέλος καὶ ἀρχὴ τῆς β' στάσεως, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. Ἀγ. Σερφ. 52, φ. 112r καὶ Ἐπρ. 307, φ. 134r: Ἀρχὴ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ· ἢ Γρηγ. 6, φ. 127v: Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως, ποίημα τοῦ μουσικατάτου κὺρ Κουκουμᾶ· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ]· ἢ Πολυέλεος κατ' ἦχον ὁ μέγας, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ ὁ δεξιὸς χορὸς [ἦχος] α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἰβήρ. 1120, φ. 293r)· ἢ Ἐτερος πολυέλεος ὀκτάηχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ ἀρχεται δὲ ὁ [πρῶτος] χορὸς· ἦχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Γρηγ. 5, φ. 104v. Δοχ. 337, φ. 149v καὶ Λειμ. 238, φ.

132ν) ἢ Πολυέλεος κατ' ἤχον, ποιηθείς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ μαΐστορος, ψαλλόμενος ἐν τῇ ἀγία πόλει Θεσσαλονίκη· ὁ δεξιὸς χορὸς [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΡΑΙΚ 154, φ. 98ν).

Βλ. EBE 2458, φφ. 96r-98r. Κουτλ. 399, φφ. 62r-65r. Κουτλ. 457, φφ. 181r-185v. Ἰβήρ. 985, φφ. 74r-78v. Κωνστ. 86, φφ. 176v-179r. Ἰβήρ. 974, φφ. 138r-143r. EBE 2406, φφ. 106r-109r καὶ 143r-150v. Ἰβήρ. 1120, φφ. 277r-281r καὶ 293r-305r. EBE 2401, φφ. 113r-121r. EBE 2622, φφ. 182v-186r καὶ 197v-208v. EBE 906, φφ. 78r-88r καὶ 88r-91v. EBE 2456, φφ. 74r-86r. EBE 2444, φφ. 84v-87v. Λαύρας I 100. Δοχ. 315, φφ. 49r-53v. Ἰβήρ. 1250, φφ. 106r-115r. Ὑδρ. 597, φφ. 106v-116r. Γρηγ. 5, φφ. 104v-113v. Ἰβήρ. 949, φφ. 53v-58r. Λειμ. 459, φφ. 102v-109v. Λειμ. 238, φφ. 132v-141v. Ἀγ. Στεφ. 52, φφ. 112r-119v. Δοχ. 337, φφ. 119v-129v. Ξηρ. 307, φφ. 134r-142v. NKS 2747,2°, φφ. 44r-46r (ἀκέφαλος). Δοχ. 348, φφ. 120v κ.έ. Γρηγ. 6, φφ. 127v-137v. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 312-334. Λειμ. 8, φφ. 61v-64v. Ἰβήρ. 987, φφ. 120v-128r. Ἰβήρ. 1076, φφ. 103v-111r. EBP 130, φφ. 97v-105v. EBP 132, φφ. 131r-138v. EBP 711, φφ. 85r-90v. EBE 2611, φφ. 82r-95v. ΡΑΙΚ 154, φφ. 98v-108v. ΡΑΙΚ 42, φφ. 127r-138r.

Νὰ διευκρινισθῇ ἐδῶ –παρεμφερῶς πρὸς ὅσα ἐσημειώθησαν περὶ τοῦ προηγουμένου πολυελέου– ὅτι ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς παρούσης συνθέσεως ὑπολείπεται κατὰ πολὺ τῆς διὰ τὴν πρώτη αὐτῆς στάσι ἀντιστοίχου (τὴν ὁποία βλ. στὸν οἰκείο τόπο τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς), καθ' ὅτι –ὅπως παρατηρεῖται καὶ στίς ὑποσημ. 59 καὶ 60 τοῦ μνημονευθέντος κεφαλαίου– συγχάνει ἡ ἐν λόγῳ δευτέρα στάσις παραλείπεται, μὴ ἀνθολογουμένη κατόπιν τοῦ πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ.

Ὅπως ἀκροθιγῶς ἤδη ἐπεσημάνθη στὸ προηγουμένο κεφάλαιο, ἡ σύνθεσις παραδίδεται ὑπὸ δύο ἐκδοχῆς: μία συνοπτικώτερα καὶ μίαν ἐκτενεστέρα. Πάντως, στίς σχετικὲς ἀρχικὲς αὐτῆς ἀναγραφές, οὐδεμία συστηματικὴ διαφοροποίησις –ικανὴ νὰ προδώσῃ τὴν ἐν λόγῳ «δισυπόστατον» μορφή τῆς συνθέσεως– παρατηρεῖται [ἐκτός, ἐνδεχομένως, τῆς λίαν εὐγλώττου ἀναγραφῆς (Πολυέλεος κατ' ἤχον ὁ μέγας) στὸ φ. 293r τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 1120]. Ὡς ἐκ τούτου, γιὰ πλεόν ἀσφαλῆ «διαχωρισμὸ» τῶν ἐπισημανθεισῶν δύο ἐκδοχῶν τοῦ πολυελέου, πρέπει σαφῶς νὰ στηριχθοῦμε σὲ χρονικὰ δεδομένα, ἀποβρέοντα ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ ποιήματος, ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ὁποίων εἶναι δυνατόν νὰ καταλήξωμε στίς ἐπόμενες παρατηρήσεις (τηρουμένων βεβαίως καὶ τῶν ἀναποφεύκτων ἐπιφυλάξεων, περὶ ὑπάρξεως ἐνίοτε καὶ ὀρισμένων ἐξαιρέσεων):

Ἔως τοῦ ἰε' κυρίως αἰῶνος τὸ ποίημα ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν συνοπτικὴν μορφήν αὐτοῦ, συγχεόμενον ἐξ ὀκτώ –τὸ λιγότερον– στίχων (στοιχειοθετούντων καὶ τὸ βασικὸ μέλος τοῦ μαΐστορος Κουκουμᾶ), ἐνδιαμέσως τῶν ὁποίων προστίθενται συχνῶς ὁμοειδεῖς συνθέσεις ἐτέρων ποιητῶν, «παλαιῶν τε καὶ νέων», ἢ καὶ μέλη ἐνδεικτικὰ ἰδιαιτέρας (κυρίως ἐπιτοπίου) μουσικῆς παραδόσεως, κατὰ τὰ γνωστὰ πρότυπα τῶν ἀντιστοίχων εὐρυτέρων συνθέσεων τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ. Ἰδοῦ εἰς –κριτικῶς ἐπεξεργασμένους– πίναξ (ἐκ ποιικίλων κωδικῶν τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου [οἱ ὅποιοι σημειοῦνται ἀρμοδίως κάτωθεν ἐκάστης ἀναγραφῆς]), ὅπου ἐμφαίνεται ἡ συνήθης δομὴ τῆς τοιαύτης μορφῆς τῆς συνθέσεως:

- Ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός
EBE 2458, φ. 96r. EBE 2406, φ. 106r.
- Ἀλλαγμὰ [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων
EBE 2406, φ. 106r.
- Ἦχος β' Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει
EBE 2458, φ. 96r. EBE 2406, φ. 106r (: ἄλλαγμα ἕτερον).

- **Ἄλλον Σεφρώτικον [ἤχος] β' Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει*
EBE 2406, φ. 106v.
- [*Ἦχος] β' προσγράφη Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ*
EBE 2458, φ. 96r.
- *Τοῦ Κορώνη [ἤχος] β' Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ*
EBE 2406, φ. 106v.
- **Ἦχος γ' Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός*
EBE 2458, φ. 96v. EBE 2406, φ. 107r (: *ἄλλαγμα*).
- [*Ἦχος] γ' Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῆς (sic)*
EBE 2406, φ. 107r.
- **Ἔτερον Βατοπαιδηγόν [ἤχος] γ' Ἐκ μέσου αὐτῆς (sic)*
EBE 2406, φ. 107r. Ἰβήρ. 974, φ. 139r.
- **Ἦχος δ' Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις*
EBE 2458, φ. 96v. EBE 2406, φ. 107v (: *ἄλλαγμα*).
- **Ἔτερον λεγόμενον δυσικόν, λέγεται καὶ βουλγάρικον [ἤχος] δ' Εἰς διαιρέσεις*
EBE 2406, φ. 107v. Κουτλ. 457, φ. 182r.
- [*Ἦχος] δ' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν*
EBE 2406, φ. 108r.
- *Τοῦ Δοκειανοῦ ἤχος δ' Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν*
Κουτλ. 399, φ. 62v.
- **Ἦχος πλ. α' Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους*
EBE 2458, φ. 97r. EBE 2406, φ. 108r (: *ἄλλαγμα*).
- [*Ἦχος] πλ. α' Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*
EBE 2406, φ. 108r.
- [*Ἦχος πλ. β'*] *Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν*
EBE 2458, φ. 97r. EBE 2406, φ. 108r (: *ἄλλαγμα*).
- **Ἔτερον λεγόμενον βουλγάρικον καὶ δυσικόν [ἤχος] πλ. β' Κληρονομίαν*
EBE 2406, φ. 108v. Κουτλ. 457, φ. 183r. Ἰβήρ. 974, φ. 141r (: **Ἔτερον τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον βουλγάρικον (...)*). [Cf. Ἰβήρ. 1120, φ. 278v: *Ἡ Βουλγάρα ἤχος πλ. β' Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν*].
- **Ἄλλαγμα ἀπὸ τὸν μέγαν πολυέλεον ἤχος βαρὺς Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί*
EBE 2406, φ. 108v.
- *Ὁ γὰρ βαρὺς τοῦ Κορώνη ἄλλαγμα Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί*
EBE 2458, φ. 97v. EBE 2406, φ. 109r (: *ἄλλαγμα*).
- **Ἄλλαγμα Μανουὴλ Χρυσάρη ἤχος βαρὺς Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί*
Ἰβήρ. 1120, φ. 279v.
- [*Ἦχος] πλ. δ' νανά Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ*
EBE 2458, φ. 97v.
- *Τὸ Δόξα δίχορον [ἤχος] πλ. δ' Καὶ ἀγίῳ πνεύματι*
EBE 2458, φ. 98r.
- *Καὶ πάλιν ὁ ἕτερος χορὸς [ἤχος πλ. δ'] Ἀνετανανεναε*
EBE 2458, φ. 98r.
- **Ὅμοιον [ἤχος πλ. δ'] Ἀνανεναε*
EBE 2458, φ. 98r.
- **Ὅμοιον καὶ τοῦτο [ἤχος] πλ. δ' Ἀνανενα*
EBE 2458, φ. 98r.

- *Οι δύο χοροί ὁμοῦ* [ἦχος] πλ. δ' Ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 98r.

Ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται κυρίως ὑπὸ τὴν ἐκτενῆ μορφή αὐτῆς, συγκειμένη ἐξ εἰκοσιν ἐξ στίχων καὶ πολλῶν ἀναφωνημάτων καὶ ἀλλαγμάτων, ὡς πλήρης πλέον μελοποίησις τοῦ ρλε' ψαλμοῦ. Εὐτυχῶς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὑπάρχουν καὶ δύο λαμπρὰ παραδείγματα γιὰ τὴν παροῦσα περίπτωσι (τὰ ὁποῖα, βεβαίως, συνιστοῦν ἰσχυρὸ ἐν ταῦτῳ ἔρεισμα πρὸς ἀποδοχὴ τῆς ὡς ἄνω παρατηρήσεως), κατακεχωρισμένα στοὺς κώδικες EBE 2406 καὶ Ἰβήρ. 1120 [ἄμφοτέροις –σμειωθῆτω– χρονολογημένους καὶ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων γεγραμμένους, ὁ πρῶτος τὸ ἔτος 1453 παρὰ τοῦ δομαστικοῦ Ματθαίου καὶ ὁ δεῦτερος τὸ ἔτος 1458 παρὰ τοῦ λαμπαδαρίου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφει], ὅπου ἡ ἐξεταζομένη σύνθεσις παρατίθεται ταυτοχρόνως τόσο κατὰ τὴν ἀνωτέρω συνοπτικὴν (φφ. 106r-109r καὶ 277r-281r, ἀντιστοιχῶς) ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐκτενῆ (φφ. 143r-150v καὶ 293r-305r, ἀντιστοιχῶς) μορφή αὐτῆς. [Πρβλ. ὁμοίως καί: EBE 2622, φφ. 182v-186r καὶ 197v-208v. EBE 906, φφ. 78r-88r καὶ 88r-91v]. Ἡ διάταξις τῆς μνημονευομένης ἐκτενοῦς μορφῆς τῆς συνθέσεως εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακὴ πρὸ τῆς ἐπιστημάνσεως οὐκ ἀνδράποτε παρατηρήσεων κρίνεται σκόπιμο νὰ ἐκτεθῆ ἐδῶ ἀναλυτικῶς, ἐκ συγκριτικῆς θεωρήσεως τῶν στοιχείων τῶν καταγεγραφομένων ἀφ' ἑνὸς μὲν στὸν μνημονευθέντα κώδικα EBE 2406, φφ. 143r-150v [=A], ἀφ' ἑτέρου δὲ στὸν περὶ τὸ ἔτος 1670 αὐτόγραφο Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος κώδικα Ἰβήρ. 1250, φφ. 106r-115r [=B]:

- *Ὁ πρῶτος χορὸς* [ἦχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθὸς
A, φ. 143r. B, φ. 106r
  - *Μέλος ἕτερον ὁ ἀριστερὸς χορὸς* [ἦχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν
A, φ. 143v. B, φ. 106v (: Ὁ ἀριστερὸς χορὸς, ἕτερον μέλος).
  - *Ἀλλαγμα δεξιόν* [ἦχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων
A, φ. 143v. B, φ. 107r (: Ὁ δεξιὸς χορὸς).
  - *Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό* [ἦχος] α' Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνω
A, φ. 144r. B, φ. 107r (: Ὁ ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό).
  - *Ἀναφώνημα δεξιόν* [ἦχος] α' Λέγε· ἀλληλούια· ὅτι
A, φ. 144r. B, φ. 107r.
  - *Ἀναφώνημα ἀριστερόν* [ἦχος] α' Λέγε· εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια
A, φ. 144r. B, φ. 107r (: Ἄλλαγμα ἀριστερόν).
-
- *Ἀλλαγμα δεξιόν ἦχος β'* Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει
A, φ. 144r. B, φ. 107v.
  - *Στίχος ἀριστερός, μέλος ἕτερον* [ἦχος] β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων
A, φ. 144v. B, φ. 107v.
  - *Ἀλλαγμα δεξιόν [ἦχος] β'* Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω
A, φ. 144v. B, φ. 108r (: Δεξιόν).
  - *Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό* [ἦχος] β' Τὸν ἥλιον εἰς ἔξουσιαν τῆς ἡμέρας
A, φ. 145r. B, φ. 108r (: Ὁ ἀριστερὸς χορὸς, μέλος τὸ αὐτό).
  - *Ἀναφώνημα δεξιόν ἦχος β'* Ὅτι
A, φ. 145r. B, φ. 108r.
  - *Ἀναφώνημα ἀριστερόν [ἦχος] β'* Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια
A, φ. 145r. B, φ. 108v.
-
- *Ἀλλαγμα δεξιόν ἦχος γ'* Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἔξουσιαν τῆς νυκτός
A, φ. 145r. B, φ. 108v.

- Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό [ἦχος] γ' Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτου σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν
A, φ. 145v. B, φ. 109r.
  - Στίχος δεξιός, μέλος ἕτερον [ἦχος] γ' Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν
A, φ. 145v. B, φ. 109r (: Ὁ δεξιὸς χορὸς).
  - Στίχος ἀριστερός, μέλος ἕτερον [ἦχος] γ' Ἐν χειρὶ κραταιᾶ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ
A, φ. 146r. B, φ. 109r.
  - Ἀναφώνημα δεξιόν [ἦχος] γ' Τὸ ἔλεος αὐτοῦ
A, φ. 146r. B, φ. 109v.
  - Ἀριστερόν [ἦχος] γ' Λέγε· ἀλληλούια
A, φ. 146r. B, φ. 109v (: Ἀναφώνημα ἀριστερόν).
-
- Ἀλλαγμα δεξιόν, εἰς ἦχον τέταρτον δ' Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσει
A, φ. 146r. B, φ. 109v (: Ἀλλαγμα δεξιόν).
  - Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό [ἦχος] δ' Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς
A, φ. 146v. B, φ. 109v-110r (: Στίχος ἀριστερός, μέλος ἕτερον).
  - Στίχος δεξιός [ἦχος] δ' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν
A, φ. 146v. B, φ. 110r.
  - Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό [ἦχος] δ' Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ
A, φ. 147r. B, φ. 110r.
  - Ἀναφώνημα δεξιόν, ἔξω διπλὸς τέταρτος [ἦχος] δ' Τὸ ἔλεος αὐτοῦ
A, φ. 147r. B, φ. 110v (: Ἀναφώνημα δεξιόν).
[Cfr Δοχ. 348, φ. 120v: Ἀναφώνημα δεξιόν ἦχος δ' ἄρχου· εἰ μὲν καὶ τὸ πιάσης νανά θέλεις δουλεύσῃται ταῖς κάτω μαρτυρῖαις, τὸ νεανὲς καὶ ανένανες· καὶ ἐρχόμενος εἰς τὴν ὑψηλὴν νά τὴν προφέρῃς νεανὲς· καὶ τὸ νεανῶ νανά· εἰ δὲ ἅγια κάμης ἄρχου ταῖς πάνω μαρτυρῖαις καὶ τελειῶνεις χωρὶς καμμίαν ἐναλλαγὴν (ἡ αὐτὴ ὁδηγία καὶ στὴν κάτω ῥα τοῦ φ. 88v τοῦ κώδικος EBE 2611, ὡς μεταγενεστέρα προσθήκη διὰ μαύρης μελάνης. Ὁμοίως βλ. καὶ κώδικα PAIK 42, φ. 132v)].
  - Ἀναφώνημα ἀριστερόν ἦχος δ' Ἀλληλούια
A, φ. 147r. B, φ. 110v (: Ἐἴτα ἄρχεται ὁ δομῆστικὸς τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ τὸ παρὸν ἀναφώνημα).
-
- Ἀλλαγμα δεξιόν ἦχος πλ. α' Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους
A, φ. 147r. B, φ. 110v (: Καὶ πάλιν ἄρχεται ὁ πρωτοψάλτης τοῦ πρώτου χοροῦ τὸ παρὸν ἄλλαγμα, εἰς ἦχον πλ. α').
  - Στίχος ἀριστερός, μέλος ἕτερον [ἦχος] πλ. α' Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοῦς
A, φ. 147v. B, φ. 110v.
  - Στίχος δεξιός, μέλος ἕτερον [ἦχος] πλ. α' Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
A, φ. 147v. B, φ. 111r (: Ὁ πρῶτος χορὸς).
  - Ὁ ἀριστερὸς χορὸς, μέλος τὸ αὐτό [ἦχος] πλ. α' Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν
A, φ. 147v. B, φ. 111r (: Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό).
  - Ἀναφώνημα δεξιόν [ἦχος] πλ. α' Ἀλληλούια
A, φ. 148r. B, φ. 111r.
  - Ἀναφώνημα ἀριστερόν [ἦχος] πλ. α' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια
A, φ. 148r. B, φ. 111v.
-
- Ἀλλαγμα δεξιόν ἦχος πλ. β' Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν
A, φ. 148r. B, φ. 111v.

- Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό· [ἦχος] πλ. β' Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλω αὐτοῦ
A, φ. 148v. B, φ. 112r.
  - Ἀλλαγμὰ δεξιόν· [ἦχος] πλ. β' Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
A, φ. 148v. B, φ. 112r (: Δεξιός).
  - Στίχος ἀριστερός, μέλος τὸ αὐτό· [ἦχος] πλ. β' Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
A, φ. 149r. B, φ. 112r.
-
- Ἀπ' ὧδε ἄρχονται τὰ ἀναφωνήματα μετὰ βαστακτῶν. Ὁ δεξιὸς δομέστικος ἀπ' ἐξῶ· ἦχος πλ.
β' νενανώ Ετετετανε
A, φ. 149r. B, φ. 112v (: Ἀναφωνήματα ψαλλόμενα ἐκ δευτέρου μετὰ τῶν βαστακτῶν).
  - Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός· καὶ πάλιν ὁ δεξιὸς ἕτερον· [ἦχος] νενανώ τετράφωνος Ετετετενεχε
A, φ. 149r. [Πάλιν τὸ αὐτὸ· εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος] πλ. δ' Αννανενα (A, φ. 149r). Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ
ἀριστερός· εἶτα πάλιν ὁ δεξιὸς καὶ ὁ ἀριστερός· [ἦχος πλ. β'] νενανώ Εαννενα (A, φ. 149r)]. B,
φ. 112v (: Καὶ πάλιν τὸ αὐτό).
  - Ὁ δεξιὸς χορὸς λέγει· [ἦχος πλ. β'] νενανώ Ενενανε τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
A, φ. 149v. B, φ. 112v.
  - Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός· καὶ πάλιν ὁ δεξιὸς λέγει, μελέτη ἀπὸ χοροῦ· [ἦχος] α' Ἀλληλοῦια
A, φ. 149v. B, φ. 112v (: Ὁ δεξιὸς χορὸς).
  - Ἀναφώνημα τοῦ δευτέρου χοροῦ, ἦτοι τοῦ ἀριστεροῦ· [ἦχος] α' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα
A, φ. 149v. [Ἀναφώνημα δεξιόν ὅλον βαστακτόν· [ἦχος πλ. β'] νενανώ Εαννενα (A, φ. 149v)].
B, φ. 113r (: Ἀναφώνημα ἀριστερόν).
  - Καὶ ὁ ἀριστερός τὸ αὐτὸ· εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος πλ. β'] νενανώ Ετετετε
A, φφ. 149v-150r. B, φ. 113r.
  - Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός· καὶ ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος] δ' Ανενανε
A, φ. 150r. [Ὁ ἀριστερός τὸ αὐτὸ· καὶ ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος] δ' Ανετανανε (A, φ. 150r). Τὸ
αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός· εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος πλ. β'] νενανώ Ετετετετε (A, φ. 150r). Καὶ ὁ ἀριστερός
τὸ αὐτὸ· εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος] νενανώ τετράφωνος Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ (A, φ.
150r)]. B, φφ. 113r (: Ὁ δεξιὸς καὶ πάλιν ὁ ἀριστερός)-113v (: Καὶ ὁ δεξιὸς καὶ ὁ ἀριστερός).
  - Καὶ ὁ ἀριστερός τὸ αὐτὸ· εἶθ' οὕτως ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος πλ. δ'] νανά Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος
αὐτοῦ
A, φ. 150r. [Καὶ ὁ ἀριστερός πάλιν τὸ αὐτὸ· εἶθ' οὕτως ὁ δεξιός· [ἦχος] πλ. δ' Τὸ ἔλεος αὐτοῦ
(A, φ. 150v). Ὁ ἀριστερός τὸ αὐτὸ· καὶ πάλιν ὁ δεξιός· [ἦχος βαρὺς τετράφωνος] Ανετανανε
(A, φ. 150v). Ἐτερον· [ἦχος βαρὺς τετράφωνος] Ανεανενε Ἀλληλοῦια (A, φ. 150v)]. B, φ.
113v (: Ὁ δεξιὸς καὶ ὁ ἀριστερός).
-
- Ἀρχὴ τοῦ βαρέος· ἀλλαγμὰ τοῦ δεξιοῦ χοροῦ· ἦχος βαρὺς Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί
A, φ. 150v. B, φ. 113v (: Ἀλλαγμὰ δεξιόν).
  - Στίχος ἀριστερός· [ἦχος] πλ. δ' Ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ
A, φ. 150v. B, φ. 114r.
-
- Εἶτα τὸ Δόξα πατρὶ τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ, τὸ ὁποῖον ἐπροεγράφη εἰς τὸν Μέγαν Ἐσπερινὸν
ζήτησον καὶ εὐρήσῃς αὐτό· εἰ δὲ λέγε τὸ παρόν· [ἦχος] πλ. δ' Τοῦ Κορώνη Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ
καὶ ἀγίῳ πνεύματι
B, φ. 114v.
  - Ὁ δεύτερος χορὸς, μέλος ἕτερον· ἦχος πλ. δ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων·
ἀμήν.
B, φ. 114v.

- [Εἶτα ὁ πρῶτος χορός:] ἤχος πλ. δ' Ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός
B, φ. 115r.
- Ὁ δεύτερος χορός [ἤχος] πλ. δ' Ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός
B, φ. 115r.
- Εἶτα ὅλοι ὁμοῦ [ἤχος] πλ. δ' Ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός
B, φ. 115r.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου πίνακος καθίσταται πλέον σαφῆς καὶ ἡ προέλευσις τῆς ἰδιαίτερας ὀνομασίας τῆς συνθέσεως, ὡς πολυελέου τ ε τ ρ α σ τ ῖ χ ο υ. Ἡ σύνθεσις εἶναι ὀκτώηχος καὶ ἡ μεταβολὴ ἐκάστου ἤχου συντελεῖται πάντοτε ἀνά τ ἔ σ σ α ρ ε ς στίχους τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, γεγονόςς τό ὅποιο προσδίδει προφανέστατα τὴν ὡς ἄνω ἐπωνυμία στὸν πολυελεο. Ἀναλυτικώτερα, ἢ ἐν λόγῳ τακτικῆς τηρεῖται γιὰ τοὺς εἴκοσι τέσσαρες πρῶτους στίχους τοῦ ψαλμοῦ καὶ —ὡς ἐκ τούτου— προκειμένου περὶ τῶν τεσσάρων κυρίων καὶ τῶν δύο πρώτων πλαγίων ἤχων ἡ ἐφαρμοζομένη δομὴ βαίνει ὁμοιότροπως, ὡς ἀκολούθως: στὸν πρῶτο ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 1-4 (Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός — Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ), στὸν δεύτερο ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 5-8 (Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει — Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας), στὸν τρίτο ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 9-12 (Τὴν σελήμην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός — Ἐν χειρὶ κραταῖᾳ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ), στὸν τέταρτο ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 13-16 (Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις — Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ), στὸν πλάγιο τοῦ πρῶτου ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 17-20 (Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους — Καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν) καὶ στὸν πλάγιο τοῦ δευτέρου ἤχο μελιζονται οἱ στίχοι 21-24 (Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν — Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν). Ἐν κατακλιεῖδι ἐκάστης ἐνότητος παρατίθενται δύο ἀναφωνήματα — δεξιὸ καὶ ἀριστερὸ, ἀντιστοίχως — κατὰ τὴν μελικὴ ἀνάπτυξι τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται οὐσιαστικῶς περαιτέρω «φωνητικῆ ἐπεξεργασία» τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου (ἀλληλοῦα: ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀλληλοῦα) τοῦ τελευταίου στίχου τῶν ἐπισημανθειῶν ἐνοτήτων. Μόνον ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τῶν εἰς τὸν πλάγιον τοῦ δευτέρου ἤχο μεμελισμένων στίχων, τὰ ἐν λόγῳ ἀναφωνήματα εἶναι πολυπληθέστερα: δίχως ἀμφιβολία, ἡ ἐκτενὴς αὐτῆ ἐνότητος τῶν «μετὰ τῶν βαστακτῶν» ψαλλομένων ἀναφωνημάτων στοιχειοθετεῖ ἓνα ἀσίγητο «παφλασμοδὸν» ἀντιφωνικῆς —μεταξὺ τῶν δύο χορῶν— ψαλμωδῆσεως μιᾶς σειρᾶς ἡχηματικῶν συλλαβῶν καὶ νεναντισμῶν, κατὰ κύριο λόγο ἀναπτυσσομένων ἐπὶ τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος (ἦτοι, τῆς καταληκτηρίου φράσεως τοῦ ψαλμικοῦ στίχου καὶ τοῦ ἐφυμνίου, συγκεκριμένως: ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἀλληλοῦα: ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀλληλοῦα) τοῦ τελευταίου στίχου τῆς ἐνότητος. Μετὰ ταῦτα, ἀπομένον πρὸς ἀποπλήρωσι τῆς «ὀκτώηχίας» τῆς συνθέσεως οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰκοστός πέμπτος (Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί) μελιζεται στὸν βαρὺ ἤχο καὶ ὁ εἰκοστός ἕκτος (Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ) στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου. [Ἄς σημειωθῆ, ὅτι ἡ συντελουμένη ἐδῶ —λόγῳ προφανοῦς «ἀνεπαρκείας» τῶν ὑφισταμένων στίχων τοῦ ρλε' ψαλμοῦ— «καταστρατήγησις» τῆς περιοδικῶς σταθερᾶς κατ' ἤχον ἀναπτύξεως τοῦ παρόντος ποιήματος, οὐδόλως σκιάζει τὴν ἐν γένει τετραστίχον διάταξι τὴν ὅποια αὐτὸ ἀκολουθεῖ, ὡς καὶ τὸν καθολικῶς διαδεδομένο χαρακτηρισμὸ αὐτοῦ ὡς τετραστίχου πρὸς πολυελέου ἀντιθέτως, μάλιστα, θὰ παρατηρούσαμε πὼς μᾶλλον λειτουργεῖ εὐεργετικῶς ἀρμονικὸν τερματισμὸ αὐτοῦ, δοθέντος ὅτι ἐκ τῶν ἕως τοῦδε ἀναπτυχθέντων μελικῶν αὐτοῦ στοιχείων ἔχει ἤδη διαμορφωθῆ ἀρκούντως ἐκτενὴς σύνθεσις]. Μεταγενεστέρως —κυρίως κατὰ τοὺς ιζ' καὶ ιη' αἰῶνες—, τὴν ὅλην σύνθεσι ἐπισφραγίζει (τρὶς ἐπαναλαμβανομένη) ἡ γνωστὴ εὐχαριστήριος-δοξολογικὴ ἀναφωνήσις: Ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός, πρὸ τῆς ὁποίας ψάλλονται οἱ δύο στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας: στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν μου-

σικῶν κωδικῶν τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου ἢ ἀναφορὰ στὴν ἐν λόγῳ ἀκροτελευτίου ἐνότη-
τα τοῦ πολυελέου δομεῖται ὡς ἀκριβῶς ἐμφαίνεται στὸν ἀνωτέρω πίνακα, ἦτοι διὰ «παραπομ-
πῆς» –πρῶτον– σὲ ὁμοειδῆ ποίημα τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, κατακεχωρισμένο
στὴν ἀκολουθία τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ (καὶ συγχεκρῆμένως ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τοῦ Μακά-
ριος ἀνὴρ) καὶ διὰ παραθέσεως –δεύτερον– ἐτέρου ὁμοίου μέλους (κατὰ σύνθεσι, συνήθως, Ξέ-
νου τοῦ Κορώνη) γιὰ δυνητικὴ χρῆσι.

Ἡ σχέση τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθεισῶν δύο «ἐκδοχῶν» τῆς παρουσίας συνθέσεως εἶναι προφανής· περὶ
τοῦ θέματος ἐσημειώθησαν ἤδη ὠρισμένες πρωτογενεῖς παρατηρήσεις στὸ προηγούμενο κεφάλαι-
ο. Συνοψίζοντας ἐδῶ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμε ἐπιγραμματικῶς τὰ ἀκόλουθα: Ἀμφότερες
οἱ ἐκδοχῆς εἶναι ὀκτώηχες· εἶναι καταφανές, ὡσαύτως, ὅτι γιὰ ἀμφότερες τηρεῖται ἡ τακτικὴ
τῆς «τετραστίχου» διατάξεως, καθ' ὅτι καὶ στὴν συνοπτικὴ μορφή τῆς συνθέσεως –ὅπως στὴν
ἀντίστοιχον ἐκτενή– ἡ μεταβολὴ τοῦ ἤχου συντελεῖται ἀνά τέσσαρες στίχους τοῦ ρλε' ψαλμοῦ
(ἐκτός, βεβαίως, τῶν δύο τελευταίων στίχων, οἱ ὅποιοι μελοποιοῦνται στοὺς βαρὺ καὶ πλάγιο τοῦ
τετάρτου ἤχου, ἀντιστοίχως). Ἀπλῶς στὴν μία ἐκδοχὴ παρατίθενται μόνον οἱ περιττοὶ στίχοι τοῦ
ρλε' ψαλμοῦ [γεγονὸς τὸ ὅποιο αἰτιολογεῖ καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκδοχῆς ἔλλειψι τῶν ἀναφωνη-
μάτων, τὰ ὅποια διακρίνουν τὴν ἀντίστοιχον ἐκτενή ἐκδοχὴ τοῦ πολυελέου, δοθέντος ὅτι τὰ ἐν
λόγῳ ἀναφωνήματα ἀναπτύσσονται –ὡς προσημειώθη– ἐπὶ τοῦ καταληκτικῆς ἐμφυμίου τοῦ
(ἀρτίου πάντοτε) τελευταίου στίχου ἐκάστης, κατ' ἤχον διαμορφουμένης, ἐνότητος], ἐνῶ στὴν
ἐτέρα μελιζονται ἅπαντες ἀνεξαίρετως οἱ στίχοι αὐτοῦ. Βυπυροσθέτως, στὴν πρώτη περιπτώσει
προστίθενται καὶ συνθέσεις ἐτέρων ποιητῶν (ὁμοίως ἐπὶ τῶν περιττῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ),
προσθήκη ἑλλείπουσα ἐκ τῆς δευτέρας περιπτώσεως, ὅπου ἅπαντες οἱ παρατιθέμενοι στίχοι πα-
ραδίδονται ἀνωνύμως (καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν μαῖστορα Νικόλαο τὸν Κου-
κουμᾶ, στὸν ὅποιο ἐπιγράφεται ἐξ ἀρχῆς τὸ σύνολο τοῦ ποιήματος). Τέλος, δὲν ἐλλείπουν καὶ οἱ
περιπτώσεις «ἀλληλοδανεισμοῦ» στίχων, κυρίως ἐκ τῆς ἐκτενοῦς μορφῆς τῆς συνθέσεως πρὸς
τὴν συνοπτικὴ τοιαύτη (βλ. εἰδικώτερα καὶ τὴν ὑποσημ. 34 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου). Ἐκ
τῶν ἀνωτέρω καθίσταται σαφές ὅτι οἱ περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου χρησιμοποιούμενοι ἐδῶ ὄροι
(ἐκτενῆς ἢ συνοπτικῆς μορφῆς τῆς συνθέσεως) εἶναι σχετικοὶ καὶ ἀφοροῦν ἀποκλειστικῶς σὲ εἰδι-
κωτέρα «ποσοτικὴ» διάκρισι τῆς –διτῶς παραδιδόμενης, ἀναλόγως τῆς χρονικῆς περιόδου–
μᾶς καὶ μόνον συνθέσεως τοῦ μαῖστορος Κουκουμᾶ.

Πλήρης ἢ σύνθεσις –κατὰ τὴν ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσα «ἐκτενή» μορφή αὐτῆς– ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ δι-
δασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως καταχωρίζεται στὸν
κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 46ν-65r, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴ:

Δευτέρα στάσις τοῦ Κουκουμᾶ πολυελέου ἤχος α' Πα Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ

Ἀναλυτικώτερα, οἱ παραδιδόμενοι ἐξηγημένοι στίχοι αὐτῆς εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

- Ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός (ΜΠΤ 704, φ. 46ν).
  - Ὁ ἀριστερός χορός: [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν (ΜΠΤ 704, φ. 47ν).
  - Ὁ δεξιὸς χορός: [ἤχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων (ΜΠΤ 704, φ. 48r).
  - Ὁ ἀριστερός τὸ αὐτὸ [ἤχος] α' Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνω (ΜΠΤ 704, φ. 48ν).
  - Ἀναφώνημα δεξιόν: [ἤχος] α' Λέγε: ἀλληλούια· ὅτι (ΜΠΤ 704, φ. 48ν).
  - Ἀλλαγμὰ ἀριστερόν: [ἤχος] α' Λέγε: εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια (ΜΠΤ 704, φ. 49r).
-
- Ἀλλαγμὰ δεξιόν ἤχος ἔσω β' Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει (ΜΠΤ 704, φ. 49ν).
  - Ἀριστερόν μέλος: [ἤχος] ἔσω β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων (ΜΠΤ 704, φ. 50r).
  - Δεξιόν: [ἤχος] ἔσω β' Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνω (ΜΠΤ 704, φ. 50ν).
  - Ἀριστερόν: [ἤχος] ἔσω β' Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας (ΜΠΤ 704, φ. 51r).
  - Δεξιόν: [ἤχος] ἔσω β' Ὅτι (ΜΠΤ 704, φ. 51r).

- Ἀριστερόν· [ἦχος] ἔσω β' Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 51r).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· ἦχος γ' Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός (ΜΠΤ 704, φ. 51v).
- Ἀριστερόν τὸ αὐτό· ἦχος γ' Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν (ΜΠΤ 704, φ. 52r).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· ἦχος γ' Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν (ΜΠΤ 704, φ. 52v).
- Ἀριστερόν· ἦχος γ' Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ (ΜΠΤ 704, φ. 53r).
- Ἀναφώνημα δεξιόν· ἦχος λέγετος Τὸ ἔλεος αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 53v).
- Ἦχος δ' Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις (ΜΠΤ 704, φ. 53v).
- Ἦχος δ' Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς (ΜΠΤ 704, φ. 54r).
- Στίχος δεξιός· ἦχος δ' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν (ΜΠΤ 704, φ. 54v).
- Τὸ αὐτό· ἦχος δ' Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ (ΜΠΤ 704, φ. 55r).
- Ἀναφώνημα δεξιόν· ἦχος δ' διὰ τεσσάρων Τὸ ἔλεος αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φφ. 55v-56r).
- [Ἦχος] δ' Ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 56r).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· ἦχος πλ. α' Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους (ΜΠΤ 704, φ. 56r).
- Ἀριστερόν· [ἦχος] πλ. α' Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς (ΜΠΤ 704, φ. 56v).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· ἦχος πλ. α' Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων (ΜΠΤ 704, φ. 57r).
- Ἀριστερόν· [ἦχος] πλ. α' Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν (ΜΠΤ 704, φ. 57v).
- Δεξιόν· [ἦχος] πλ. α' Ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 57v).
- Ἀναφώνημα ἀριστερόν· ἦχος πλ. α' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 58r).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· [ἦχος] πλ. β' Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν (ΜΠΤ 704, φ. 58v).
- Ἀριστερόν τὸ αὐτό· [ἦχος] πλ. β' Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλῳ αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 59r).
- Δεξιόν· ἦχος πλ. β' Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος (ΜΠΤ 704, φ. 59r).
- Ἀριστερόν τὸ αὐτό· [ἦχος] πλ. β' Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν (ΜΠΤ 704, φ. 59v).
- Ἀναφώνημα μετὰ βαστακτῶν· [ἦχος] πλ. β' νενανῶ Ετετετανε (ΜΠΤ 704, φ. 59v).
- Ἀριστερόν· [ἦχος] νενανῶ τετράφωνος Ετετετενεχε (ΜΠΤ 704, φ. 60r).
- Ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Ενεττανεχενανε Ἐχθρῶν ἡμῶν (ΜΠΤ 704, φ. 60r).
- Ὁ πρῶτος χορός, μέλος ἕτερον· ἦχος α' Ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 60v).
- Ἀριστερόν· [ἦχος] α' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα (ΜΠΤ 704, φ. 60v).
- Δεξιόν· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Ενανενενα (ΜΠΤ 704, φ. 60v).
- Ἀριστερόν· [ἦχος πλ. β'] νενανῶ Ετετετε (ΜΠΤ 704, φ. 61r).
- Ὁ δεξιός καὶ ὁ ἀριστερός· [ἦχος] δ' Ανενανε (ΜΠΤ 704, φ. 61r).
- Ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος χορός· [ἦχος] δ' Ανετανετανε (ΜΠΤ 704, φ. 61r).
- Ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος· Ανετανε (ΜΠΤ 704, φ. 61v).
- Ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεῦτερος· Ετεριρεμ (ΜΠΤ 704, φ. 61v).
- [Ἦχος] βαρὺς τετράφωνος Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 62r).
- Καὶ οἱ δύο χοροί· Εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλοῦια (ΜΠΤ 704, φ. 62r).
- Ἀλλαγμα δεξιόν· ἦχος βαρὺς Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί (ΜΠΤ 704, φ. 62v).

- Στίχος τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ· [ἦχος] πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 63r).

- Τοῦ Κορώνη· ἦχος πλ. δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι (ΜΠΤ 704, φ. 63v).
- Ὁ πρῶτος χορός, μέλος ἕτερον· [ἦχος πλ. δ'] Νη Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν (ΜΠΤ 704, φ. 64v).
- Ἦχος πλ. δ' Νη Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός (ΜΠΤ 704, φ. 65r).

Τὸ γεγονός τῆς παραδόσεως μελῶν «βουλγαρικῶν» στὸ πλαίσιο τῆς παρουσίας δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμὰ ἐξετάζει ἡ Elena Tontsheva, «*“Boulgarikon”-Melodien in der Akolouthie des Psalm 135*», *Musica Antiqua VI* (Pod Patronated Unesco. Acta Scientifica), Bydgoszcz 1982, pp. 93-111. Ὁ δὲ καθηγητὴς Γρ. Θ. Στάθης ἐκθέτει τὴν διάταξι τῶν πέντε πρώτων ψαλμικῶν στίχων τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὡς ἐποπτικὸ παράδειγμα γιὰ τὴν κατανόησι τῆς περὶ ἀναφωνημάτων παραγράφου, στὴν μελέτη· *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 93. Τέλος, πανομοίωτα ἀφ' ἑνὸς μὲν τμήματος τοῦ φ. 141r τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 974 (περιέχοντος τὴν ἀρχὴ τοῦ –ἐκ τῆς παρουσίας συνθέσεως– στίχου· *Κληρονομίαν*, εἰς μέλος –«λεγόμενον βουλγαρικόν»– τοῦ Γλυκέος), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ φ. 100v τοῦ κώδικος ΡΑΙΚ 154 (περιέχοντος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, πλήρη τὸν τῆς παρουσίας συνθέσεως στίχο· *Τὸν ἥλιον εἰς ἔξουσίαν τῆς ἡμέρας*) καταχωρίζονται εἰς· Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 754, εἰκῶν 110· καὶ· E. Gerzmanus, *Catalogus II*, σ. [577], πίναξ 3, ἀντιστοιχίως.

- Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος.

Ἔτερος ψαλμός [sc. προτραπεῖς γενέσθαι παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου, ποίημα δὲ κύρ Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος]· ἦχος δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2406, φ. 168v).

Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 168v-169v. ΕΒΕ 2622, φφ. 218v-220r. Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 2791 (173), φ. 5v κ.έ. [Πρβλ. Δημητρίου Ἰ. Πάλλα, *Κατάλογοι χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Μέρος τρίτον. Μετὰ γενικῶν εὑρετηρίων*, Ἀθήναι 1955, σ. 59].

Παραδίδονται μεμελισμένοι ἐξ μόνου στίχου [Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ – Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς – Τῇ σελήνῃ καὶ τοὺς ἀστέρας – Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν – Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους – Κληρονομίαν Ἰσραήλ].

- Πολυέλεος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου Πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη.

Δεύτερος ψαλμός, ποίημα τῶν προγραφέντων ποιητῶν [sc. τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη]· ποίημα τοῦ μαῖστορος· [ἦχος] πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2406, φ. 135r).

Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 135r-137v. ΕΒΕ 2622, φφ. 212v-216r.

Ἡ σύνθεσις σύγκεται ἐκ δέκα ἐπτὰ στίχων· στὸν μαῖστορα Κουκουζέλη ἀποδίδονται ἐπωνύμως ἕξ, στὸν δὲ Ξένου Κορώνη ἕνδεκα (γιὰ εἰδικώτερο ἐπιμερισμὸ καὶ ἀναλυτικὴ ἀπαρίθμησι τῶν ἐν λόγῳ στίχων πρβλ. τίς οἰκείες παραγράφους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου).

- Πολυέλεος συνοπτικὸς ἢ καλογερικὸς.

Ἔτερος ψαλμός καὶ αὐτὸς καλογερικὸς· ἦχος πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 2458, φ. 99r. [Πρβλ. καὶ Κουτλ. 457, φ. 185v: Ἔτερος πολυέλεος,

ὄν ψάλλουσι οἱ μοναχοί, συνοπτικόν· εἰς ἧχον πλ. β' νενανῶ 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ]· ἦ "Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός· ψάλλεται δὲ παρὰ τῶν μοναχῶν· [ἧχος πλ. β'] νενανῶ 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Ίβήρ. 973, φ. 148r)· ἦ "Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός ψαλλόμενος εἰς ἧχον πλ. β' νενανῶ ἀπὸ χοροῦ 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Φιλ. 122, φφ. 97r-108v)· ἦ· Καὶ ἡ δευτέρα στάσις ὁμοίως τὸ αὐτό· εἰ δὲ βούλει Χριστοῦ Γέννησιν καὶ ἀλλάγματα διὰ μέσου, εἰς τὸ μέλος αὐτό· [ἧχος] πλ. β'· 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (ΠΑΙΚ 154, φ. 89r).

βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 99r-99v. Κουτλ. 457, φφ. 185v-186r. Ίβήρ. 973, φφ. 148r-148v. Φιλ. 122, φφ. 97r-108v. ΕΒΕ 2401, φφ. 94v-95r. ΕΒΕ 906, φ. 108r. ΠΑΙΚ 154, φφ. 89r-89v. Καὶ γιὰ τὴν παρούσα περίπτωσι παραδίδονται συνήθως μεμελισμένοι μόνον οἱ τρεῖς-τέσσαρες τὸ πολὺ πρώτοι στίχοι τῆς συνθέσεως, ὡς πρότυπο ὁμοειδοῦς (λίαν συνοπτικῆς ἐν πολλοῖς) μελωδῆσεως καὶ τῶν ἐπιλοίπων στίχων τοῦ ψαλμοῦ. [Πρβλ. καὶ τὸ ὁμότιτλο λῆμμα στὴν παράγραφο 2.1.1. τοῦ παρόντος κεφαλαίου].

2.11.2 ΙΕ' αἰών

• Πολυέλεος Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου.

"Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ [sc. ἱερομονάχου Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου]· [ἧχος] β' 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 928, φ. 56r).

βλ. ΕΒΕ 928, φφ. 56r-63v.

Πλήρης διγλωσσος σύνθεσις, ὅπου τὸ κάτωθεν τῶν σημαδίων ποιητικὸ κείμενο τοῦ ρλε' ψαλμοῦ παραδίδεται παραλλήλως ἑλληνιστί καὶ γλαβιστί. Κατ' ἀκρίβειαν, ἐκ τῶν τριάκοντα πέντε συνολικῶς παραδιδόμενων στίχων τῆς συνθέσεως [ὠρισμένοι στίχοι ἀπαντοῦν κατὰ διττὴ μελικὴ παραλλαγή] ἄλλοι εἶναι ἐξ ἀρχῆς γραμμένοι ἑλληνιστί –καὶ κάτωθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου σημειοῦται δι' ἐρυθρᾶς μελάνης τὸ ἀντίστοιχο σερβικό– καὶ ἄλλοι σερβιστί –ὅποτε κάτωθεν τοῦ σερβικοῦ κειμένου σημειοῦται ἀρμοδίως τὸ ἀντίστοιχο ἑλληνικό. Ἀναλόγως τῆς περιπτώσεως ἐπιχειρεῖται, ὡσαύτως, μερικὴ ἀναπροσαρμογὴ καὶ τῶν μουσικῶν σημαδίων (καὶ πάλι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ἄνωθεν ἢ κάτωθεν τῶν ὕφισταμένων σημαδίων) προκειμένου τὸ μέλος νὰ συμπίπτῃ ἀρμονικῶς πρὸς τὴν τυχοῦσα «γλωσσικὴ ἐκδοχὴ» τῆς συνθέσεως.

[Περὶ τῆς ὑπαρχούσης γενικῆς βιβλιογραφίας πρβλ. τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 2.1.2 παραγράφου τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Ἀναλυτικὴ καταλογογράφει τῆς παρούσης συνθέσεως βλ. καὶ εἰς: Α. Jakovljević, Δίγλωσση παλαιογραφία, σσ. 118-123].

2.11.3 Ιζ' αἰών

• Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ἢ Δημητρίου τοῦ Νταμιά.

Εἶτα ἀρχεται ὁ δεύτερος χορὸς τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ κατὰ τὴν τάξιν· [ἧχος] β' 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (ΕΒΕ 963, φ. 126v).

βλ. ΕΒΕ 963, φφ. 126v-133v.

Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐκ τεσσάρων στίχων ('Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ – Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον – Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ – Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ) μεμελισμένον διαδοχικῶς, κατὰ τρίηχον ἐκδοχὴ, στοὺς ἧχους δεύτερο, πλάγιο τοῦ δευτέρου (νενανῶ) καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου (νανᾶ), ἐν τέλει τῶν ὁποίων προσαρτῶνται τρία ζεύγη καταληκτικῶν δοξα-

στικῶν μαθημάτων (Δόξα· Ἐμμανουὴλ παιδίον... – Καὶ νῦν· Παντάνασσα, πανύμνητε... – Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός), τὸ πρῶτον κατὰ σύνθεσι τοῦ αὐτοῦ Βενεδίκτου (φφ. 128ν-130ν), τὸ δεύτερον κατὰ σύνθεσι Δημητρίου τοῦ Νταμία (φφ. 131γ-132ν: Τοῦ αὐτοῦ κύρ Δημητρίου) καὶ τὸ τρίτον ἀνωνόμως καὶ ἄνευ τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τῆς εὐχαριστηριακῆς ἀναφωνήσεως Ἀλληλούια... κ.λπ. [Πββλ. καὶ τὸ ὁμότιτλο λήμμα στὴν παράγραφο 2.1.3. τοῦ παρόντος κεφαλαίου].

Λεπτολογούντες σημειώνομε, ἐπιπροσθέτως, τὰ ἐξῆς: ὅπως καὶ ἐκ τῆς ὡς ἄνω παρατεθείσης ἀρκτικής ἀναγραφῆς τῆς συνθέσεως καθίσταται σαφές, δὲν ἔχομε ἐδῶ ἄμεσον μνεία τοῦ μελουργοῦ τῆς συνθέσεως: ἐνδεχομένως, ὡς τοιοῦτος τεκμαίρεται ὁ μνημονευθεὶς Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος, κατὰ τὸν ἀκόλουθο ἀπλὸ συλλογισμό: στὸν κώδικα ΕΒΕ 963 παρατίθεται σὲ μίαν ἐνότητα πλήρης ὁ πολυελεος τοῦ Βενεδίκτου, ἧτοι ἡ α' στάσις Δοῦλοι, Κύριον –ἐκ τοῦ φ. 105γ κ.ε., ὅπου καὶ διδεται ἀρμόδιως τὸ ὄνομα τοῦ μελουργοῦ («παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου»)– καὶ ἡ β' στάσις Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ –ἐκ τοῦ φ. 126ν κ.ε., ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ μελουργοῦ παραλείπεται, καθ' ὅτι τὰ δύο ποιήματα εὐρίσκονται σὲ μία συνεχῆ διάταξι καὶ ἀλληλεξάρτησι (τὸ δεύτερο, δηλονότι, ὡς συνέχεια τοῦ πρώτου [γεγονός –σημειωθῆτω– μαρτυρούμενο στὴν ἐν λόγῳ ἀναγραφῇ διὰ τῆς φράσεως: «κατὰ τὴν τάξιν»]). Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια πρέπει ἴσως νὰ ἐννοηθῆ καὶ ἡ πρὸ τοῦ δευτέρου ζεύγους τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων ἐνδειξι: «Τοῦ αὐτοῦ κύρ Δημητρίου», ἡ ὁποία παραπέμπει οὐσιαστικῶς στὴν ἀντίστοιχον ἐνδειξι τοῦ φ. 116γ, ὅπου ὁ τίτλος τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοδιδασκάλου προσφέρεται περιφραστικῶς (: «κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμία καὶ Πρωτοψάλτου Χάνδακος Κρήτης»). Νὰ ἐπισημανθῆ, βεβαίως, ὅτι (ὡς προκύπτει ἐκ τῆς προσφάτου, ἐξειδικευμένης, ἐρεῦνης τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνοήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή] μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 139, 431, 524, 446, ἀντιστοίχως) στὸν τῆς κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως κώδικα Πάδοβας 432, φφ. 64ν-69γ, ἡ παρούσα σύνθεσις, ἀνθολογομένη καθ' ὅμοια διάταξι (ἧτοι, μεταξύ τοῦ πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοπούλου καὶ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τοῦ Νταμία), ἀποδίδεται ὀνομαστὶ στὸν τελευταῖο μελουργό, Δημητριο τὸν Νταμία [: Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως, ὡς παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Ταμία [ἦχος] β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Πάδοβας 432, φ. 64ν)]. Στὸ ὄνομα Δημητρίου τοῦ Νταμία ἐπιγράφεται, ὡσαύτως, ἡ σύνθεσις καὶ στὸν κώδικα Σινᾶ 1530, φφ. 130ν-133γ [καὶ αὐτοψία], ὅπου ὅμως ἀνθολογεῖται αὐτονόμως, ἀνεξαρτήτως, δηλονότι, τῶν μνημονευθεισῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τοῦ Βενεδίκτου καὶ τοῦ ἰδίου Νταμία [: Σύνθεσις κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμία καὶ α' ψάλτου Κρήτης [ἦχος] β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (Σινᾶ 1530, φ. 130ν)]. Ἀντιθέτως, στὸν κώδικα Πάδοβας 1140, φφ. 126γ-128γ, ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις ἀνθολογεῖται καὶ πάλι ἀνωνόμως, ἔπονται δὲ αὐτῆς οἱ ἀσματικοὶ στίχοι τοῦ πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοπούλου (φφ. 128γ-131γ) καὶ τὰ μνημονευθέντα καταληκτικὰ μαθήματα [Δόξα· Ἐμμανουὴλ παιδίον... – Καὶ νῦν· Παντάνασσα, πανύμνητε...] Δημητρίου τοῦ Νταμία (φφ. 134γ-136γ). Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐν προκειμένῳ ἀσυμφωνία καὶ πολυφωνία τῶν πηγῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν διατύπωσι ἀσφαλούς περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελοποιοῦ τῆς παρούσης συνθέσεως συμπεράσματος, ἐξ ὅσων καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνατικῆ ἀπόδοσις τοῦ ποιήματος στοὺς ἐμφαινομένους στὸ ἀνώτερο ἐπιτίτλο δύο Κρητῆτες μελουργοὺς. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται ἀντιληπτὸ ὅτι, πρὸς τοὺς ἄλλους, τὰ ἐπισημανθέντα τρία ζεύγη καταληκτικῶν μαθημάτων εἶναι ὀρθότερο νὰ λογισθοῦν ὡς κατακλειδα συνόλου τῆς ἐνότητος τοῦ πολυελέου τοῦ Βενεδίκτου καὶ ὄχι μόνον τῆς παρούσης δευτέρας στάσεως (τοῦτο, ἄλλωστε, πιστοποιεῖται ἀφ' ἐνός μὲν ἐκ τῆς ἐμφανοῦς διαφορᾶς τοῦ ἤχου τῶν ἐν λόγῳ μαθημάτων [τὰ ὁποῖα εἶναι μελισμένα σὲ πρῶτο ἦχο, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ πρώτη στάσι τοῦ πολυελέου] πρὸς τὸν ἦχο τῆς δευτέρας στάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐπιτάξεως αὐτῶν στὴν πρώτη στάσι τοῦ πολυελέου στὸν κώδικα Marc. Gr. II, 156, φφ. 43ν-45ν, ὅπως ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη)].

• Πολυέλεος Νικολάου Πετροπούλου.

Ποίημα κύρ Νικολάου τοῦ Πετροπούλου ἤχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

(Λεμ. 240, φ. 59r).

Βλ. Λεμ. 240, φφ. 59r-61v.

2.II.4 IZ' αἰών

• Πολυέλεος Ἰγνατίου Φριέλου.

Ἄρχῃ τῆς β' στάσεως τοῦ πολυελέου, ποιηθέντος παρὰ κύρ Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Φριέλου [ἤχος β'] Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Σινᾶ 1530, φ. 134r).

Βλ. Σινᾶ 1530, φφ. 134r-145r.

Ἡ πρώτη ἐπισήμανσις τῆς παρουσίας συνθέσεως ἐγένετο ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669), Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή] μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως, σσ. 177, 524. Κατόπιν τῆς ὑφ' ἡμῶν αὐτοφίας τοῦ κώδικος διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ πλήρους συνθέσεως, συγκειμένης ἐξ εἰκοσιν ἐξ στίχων, μεμελισμένων ἐνδιαφερόντως –κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ἀντιστοίχου συνθέσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου– σὲ τρεῖς, διαδοχικῶς, ἤχους· δεῦτερο, πλάγιο τοῦ δευτέρου (νενανῶ) καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου (νανᾶ). Ἡ ἴδια σύνθεσις –ὡς ἐξ αὐτοφίας διεπιστώθη– ἀνθολογεῖται, ὡσαύτως, στὸν κώδικα Σινᾶ 1563, φφ. 70r-82r, ὅπου, ὅμως, ἀποδίδεται στὸν Δημήτριο Νταμία:

Ἄρχῃ τῆς β' στάσεως τοῦ πολυελέου, καθὼς παρὰ κύρ Δημητρίου α' ψάλτου [ἤχος β'] Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Σινᾶ 1563, φ. 70r).

Βάσει τῆς παραλλήλου ἐξετάσεως ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων, οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐδῶ ἐπισημανομένης ταυτίσεως τῆς συνθέσεως. Ἰδιαντέρως, μάλιστα, ἐνδιαφέρει ἡ παρατήρησις ὅτι κατὰ τὴν πρωτογενῶς μνημονευθεῖσα «ἀσφαλῆ» [ὡς ὀνομαστικῶς ἀποδιδόμενη στὸν Ἰγνατίου Φριέλου] ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως, στὸν κώδικα Σινᾶ 1530, τὸ παρὸν ποίημα καταχωρίζεται κατόπιν ὁμοειδοῦς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου (ἡ ὁποία ἀνθολογεῖται, συγκεκριμένως, στὰ φφ. 130v-133r), ἀποδιδόμενη στὸν αὐτὸ Δημήτριο Νταμία [πρβλ. καὶ τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς προηγουμένης παραγράφου], ἐπιπλέον δὲ καταγράφεται σὲ τμήμα τοῦ κώδικος (φ. 129r κ.ε.) τὸ ὁποῖο εἰκάζεται ὡς αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου Νταμία· τὸ γεγονός, βεβαίως, ὑπερθεματίζει γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς συγκεκριμένης μαρτυρίας, αὐτόχρονα δὲ θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἀντίστοιχον, ὡς πρὸς τὸν μελοῦργὸν τῆς συνθέσεως, μνεῖα τοῦ κώδικος Σινᾶ 1563.

Σχετικῶς πρὸς τὸν ἤχο τῆς παρουσίας συνθέσεως, ἀπολύτως ἀξιοπαρατήρητος τυγχάνει μία διαφαινόμενη «διαχρονικὴ συσχέτισις» αὐτῆς, πρωτογενῶς μὲν πρὸς τὴν δευτέρα στάσι τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου, δευτερογενῶς δὲ πρὸς τὴν ἀντίστοιχον σύνθεσι, τὴν δυνητικῶς ἀποδοθεῖσα ἀνωτέρω στὸν Βενέδικτο Ἐπισκοπόπουλο ἢ στὸν Δημήτριο Νταμία. Ἡ παλαιὰ σύνθεσις τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἀποτελεῖ, προφανέστατα, τὸ πρότυπο, ἐκ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται ἡ «ἰδέα» τῆς κατὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐπισημανθέντες τρεῖς, διαδοχικῶς, ἤχους μελοποιήσεως καὶ τοῦ παρόντος ποιήματος· διὰ τῆς –ἐν τῷ μεταξύ παραδοθείσης– βραχυτάτης ὁμοειδοῦς συνθέσεως τῶν Ἐπισκοποπούλου ἢ Νταμία διαφυλάσσεται ἡ πρακτικὴ τοῦ κατὰ τὴν συγκεκριμένην τρήχον ἐκδοχῆ μελισμοῦ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου (χαρασσομένων ἀπλῶς, διὰ τῶν τεσσάρων στίχων τοῦ ποιήματος, τῶν ὁρίων κινήσεως τῶν τριῶν ἤχων): μέσῳ τῆς παρουσίας συνθέσεως Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου ἐμπλουτίζεται, τέλος, διευρυνομένη σὲ πλήρη πλέον ἀνάπτυξι, ἡ παράδοσις τοῦ μέλους τῆς ἀμέσως προγενεστέρας συνθέσεως τῶν Ἐπισκοποπούλου ἢ Νταμία. Τὰ δύο τελευταῖα ποιήματα διατηροῦν ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου τὴν τριμερῆ ἡχητικὴ ἀνάπτυξι

του μέλους, διαφοροποιούνται, όμως, εκείνου ως προς την ανά τηχο διαδοχή των στίχων της συνθέσεως, δομικό στοιχείο περί του οποίου εφαρμόζεται κοινή μεταξύ των τακτική. Επισημαίνουμε, επί παραδείγματος, την σύμπτωση των εν λόγω δύο συνθέσεων ως προς την επιβολή του τελευταίου ήχου (νανά) του ποιήματος, ή οποία δι' αμφοτέρες συντελείται επί του στίχου: Κληρονομίαν Ἰσραήλ· στήν παρούσα, μάλιστα, σύνθεσι τοῦ Φριέλου τὸ γεγονός ἐπισημαίνεται διὰ τοῦ παλαιότερου γνωστοῦ ἔρου: «ἀλλαγμα» [βλ. αἴφνης: Σινᾶ 1530, φ. 143ν: Ἄλλαγμα· [ἦχος] νανά Κληρονομίαν Ἰσραήλ· καί Σινᾶ 1563, φ. 80ν: Ἄλλαγμα· [ἦχος] νανά Κληρονομίαν Ἰσραήλ].

• Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός.

Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λήμμα στήν παράγραφο 2.1.4. τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

2.11.5 III' αἰών

• Πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη [Α'].

Στάσις δευτέρα ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ κυρ Πέτρου Μπερεκέτη (sic) ἦχος [πλ. β'] νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἰβήρ. 1012, φ. 347r. [Βλ. καί Ξηρ. 305, φ. 99ν: Ἀρχὴ τῆς β' στάσεως τοῦ πολυελέου κυρ Πέτρου Μπερεκέτη ἦχος β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Πρβλ. Δοχ. 321, φ. 61r. Ξεν. 123, σ. 245. Ξηρ. 302, φ. 16ν. Δοχ. 376, φ. 146r) ὡσαύτως δὲ καί Δοχ. 338, φ. 57ν. Παύλ. 132, σ. 182. Λοβερδ. 51, σ. 134: Στάσις δευτέρα τοῦ πολυελέου τοῦ κυρ Πέτρου Μπερεκέτου ἦχος πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ] ἢ Ἡ δευτέρα στάσις, ἐκαλλιωπίσθη ὑπ' αὐτοῦ [sc. Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη] εἰς ἦχον πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παύλ. 98, σ. 226. Μερλ. 12, φ. 54ν. Μαχ. 2, φ. 556ν) ἢ Ἔτερα ἀντίφωνα, κυρ Πέτρου Μπερεκέτου τοῦ μελωδοῦ ἦχος πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 997, φ. 321r) ἢ Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ [sc. Πέτρου τοῦ μελωδικωτάτου Μπερεκέτη], πάνυ ἔντεχνος καὶ ἠδύς, ψαλλόμενος εἰς τὰς μνήμας τῆς Θεοτόκου (sic) ἦχος πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Ξηρ. 299, σ. 205. [Πρβλ. καί: Σταυρ. 234, φ. 368r: «...ἐντεχνον...»]) ἢ Ἐκλογὴ κυρ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἦχος πλ. β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Καρ. 216, φ. 157r) ἢ Τὸ παρὸν ψάλλεται μετὰ τὸν πολυέλεον, ἀσματονισθὲν παρὰ κυρίου Πέτρου Μπερεκέτου ἦχος πλ. β' νενανῶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 953, φ. 229r).

Βλ. Ἰβήρ. 1012, φφ. 347r-350r. Μερλ. 12, φφ. 54ν-58ν. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.ε. Μαχ. 2, φφ. 556ν-559ν. Λειμ. 251, φφ. 126ν-132ν. Παύλ. 98, σσ. 226-231. Παντ. 994, φφ. 64r-69ν. Δοχ. 321, φφ. 61r-65r. Δοχ. 338, φφ. 57ν-60ν. Μεταμ. 92, φφ. 41r-44ν. Παύλ. 132, σσ. 182-189. Λειμ. 248, σσ. 154-164. Ἰβήρ. 1140, φφ. 501ν-507ν. Σταυρ. 234, φφ. 368r-373ν. Γρηγ. 6, φφ. 204ν-208ν. Ξεν. 123, σσ. 245-250. Ξηρ. 302, φφ. 16ν-20r. Ἰβήρ. 1134, φφ. 65r-70ν. Λειμ. 8, φφ. 82ν-83ν. Παντ. 997, φφ. 321r-328r. Ξηρ. 305, φφ. 99ν-102ν. Γριτσ. 19, σσ. 124-143. Δοχ. 376, φφ. 146r-151ν. Λοβερδ. 51, σσ. 134-143. Ἰβήρ. 1252, φφ. 106ν-109ν. Μερλ. 7, φφ. 74ν-78ν. Ξηρ. 299, σσ. 205-213. Καρ. 216, φφ. 157r-166ν. ΕΒΡ 132, φφ. 183ν-186r.

Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐξ εἴκοσι καὶ ἐξ στίχων καὶ τῆς καταληκτηρίου μελικῆς ἀποστροφῆς: Δόξα – Καὶ νῦν Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω –κατὰ τὴν παρούσα ἐρευνα ἐντοπισθείσης – χειρογράφου αὐτοῦ παραδόσεως (ἢ ὅποια παρετέθη ἐδῶ

κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ) προκύπτει ὅτι ἡ σύνθεσις αὐτοῦ πρέπει μᾶλλον νὰ ἐγχρονισθῆ περὶ τὴς ἀρχῆς τοῦ ιη' αἰῶνος. Ἡ —πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐντοπισθεῖσα— πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τοῦ ποιήματος ἀνάγεται στὸ ἔτος 1737 καὶ ὀφείλεται στὸν κωδικογράφο Εὐαγγελινὸ τὸν Σκοπελίτη (κῶδιξ Ἰβήρ. 1012) οἱ λοιπὲς χρονολογημέναι καταγραφὰς αὐτοῦ εἶναι ὅλες μεταγενέστεραι [μνημονεύονται, ἐνδεικτικῶς, αὐτὲς τῶν Δημητρίου τοῦ Λώτου, κατὰ τὰ ἔτη 1767 (κῶδιξ Δοχ. 338), 1774 (κῶδιξ Παύλ. 132), 1800 (κῶδιξ Λοβεργ. 51), 1805 (κῶδιξ Μερλ. 7) καὶ Γαβριὴλ τοῦ ἱερομονάχου, κατὰ τὸ ἔτος 1772 (κῶδιξ Μεταμ. 92)], ἐνῶ ἡ κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία τελευταία χρονολογημένη ἀνθολόγησις αὐτοῦ ἐπεσημάνθη, πρὸς τὸ παρὸν, στὸν κώδικα Καρ. 216, τοῦ ἔτους 1819. Στὸν τύπο κώδικος: "Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται τρίτη κατὰ σειρά, κατόπιν τῶν δύο πολυελέων Δουλοῦ, Κύριου τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ (βλ. σχετικῶς ὅσα σημειοῦνται στίς παραγράφους 2.8 καὶ 2.9. τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς· στὸν ἐν λόγῳ τύπο κώδικος ἀνήκει, ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως, ὁ κῶδιξ Ἐηρ. 302). Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως καταχωρίζεται στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1837 αὐτόγραφο τοῦ Χουρμουζίου κώδικα ΜΠΤ 712 (ἔπου, βεβαίως, περιέχονται τὰ "Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου), φφ. 21ν-23ν, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφήν: Δευτέρα στάσις τοῦ πολυελέου· ἦχος πλ. β' Πα Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Ἡ αὕτη ἐξήγησις ἐπεσημάνθη ἀνθολογομένη καὶ στὸν κώδικα Ξεν. 106 (ἔπου στὸ σχετικὸ ἐπίτιτλο τοῦ κώδικος διευκρινίζεται σαφέστατα: Ἀρχὴ τοῦ παπαδικοῦ μέλους· ἐξηγήθη παρὰ τοῦ μουσικολογιστάτου κύρ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος), φφ. 12ν-20φ. Περιέργως, ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου τόμου τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου (κῶδιξ ΜΠΤ 744, τοῦ ἔτους 1817) ἔπου συγκεντροῦνται τὰ "Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ ἑτέρου τῶν δύο ἐξηγητῶν διδασκάλων Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἡ παροῦσα σύνθεσις ἔλλειπει· ἐκ μιᾶς πρώτης θεωρήσεως τοῦ γεγονότος θὰ διέτρεχε ἀσφαλῶς τὸν νοῦν οἰοδηποτε φιλομούσου ἀναγνώστου ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν ἐξήγησε —γὰ λόγους ἀγνώστους σὲ μᾶς— τὸν παρὸντα πολυέλεο. Προσωπικῶς, πάντως, διατηροῦμε ἐντονες ἐπιφυλάξεις ἐναντι τοιαύτης παραδοχῆς· καὶ τοῦτο διότι σὲ δύο κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ἔπου ἀνθολογεῖται ἡ σύνθεσις [συγκεκριμένως, τοῦς· Ὑδρ. 612 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος), φφ. 14γ-20ν καὶ Καρ. 230 (αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κατὰ τὸ ἔτος 1824), φφ. 8γ-13γ], τὰ σχετικὰ —ἐν ἀρχῇ τῶν κωδίκων κατακεχωρισμένα— ἐπίτιτλα [ειδικώτερα, τοῦ πρώτου κώδικος: Σὺν Θεῷ ἀρχὴ τοῦ παπαδικοῦ μέλος (sic) μελοποιηθείς (sic) παρὰ κύρ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου καὶ Μπερεκέτη, ἐξηγήθη δὲ παρὰ κύρ Γρηγορίου λαμπαδαρίου [...]) (φ. 1γ) καὶ τοῦ δευτέρου: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ παπαδικοῦ μέλους· πολυέλεος δὲ κύρ Πέτρου καλουμένου Μπερεκέτη τοῦ μελωδοῦ, ἐξηγήθη παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου [...]) (φ. 1γ)] προδίδου ἀναμφιβόλως ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου. [Νὰ σημειωθῆ ὅτι τὰ ὡς ἄνω ἐπίτιτλα ἀφοροῦν ἀμφότερα στὸν εἰς ἦχον α' πολυέλεο Δουλοῦ, Κύριου τοῦ Μπερεκέτη, τὴν πρώτη —δηλονότι— σύνθεσι ἢ ὅποια ἀνθολογεῖται στοὺς μνημονευθέντες κώδικες· τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος ἔπεται (σὲ ἀμφοτέρους, ὁμοίως, τοὺς κώδικες) ἡ παροῦσα σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ Πέτρου, περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς ὁποίας ἰσχύει —ὅπως εἶναι προφανές— ἡ διὰ τὴν ἀμέσως προηγουμένη σύνθεσι παρατεθεῖσα διευκρίνησις. Ὡσαύτως, ὑπὸ τὴν (κατὰ τὴν νέα μέθοδο) ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως στὸν κώδικα Παντ. 953, φφ. 229γ-238ν, πρέπει καὶ πάλι νὰ ἀναγνωρισθῆ ἢ ἐν λόγῳ ἐξήγησις τοῦ Γρηγορίου, δοθέντος ὅτι ὁ ἄδηλος κωδικογράφος τοῦ συγκεκριμένου κώδικος ἀντιγράφη τυφλῶς ἐκ τινος αὐτογράφου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου (βλ. σχετικῶς τὰ φφ. 117γ καὶ 332ν τοῦ κώδικος· πρβλ. καί· Γρ. Θ. Στάθη, Τὰ Χειρόγραφα Β', σ. 274), τὸ ὅποιο, μάλιστα, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἐκεῖνο στὸ ὅποιο περιέχεται ἡ λανθάνουσα σήμερον αὐτόγραφος καταγραφή τῆς μνημονευθείσης ἐξηγήσεως]. Ἐπομένως, ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἀναζητησῶν

με τούς λόγους για τούς οποίους ή (κατά την άποψή μας και συμφώνως πρὸς τίς υπάρχουσες –πρὸς τὸ παρόν– ἐνδείξεις) λανθάνουσα ἐξήγησις τοῦ Γρηγορίου δὲν κατεχωρίσθη στὸ περιέχον τὰ Ἐπιτομὰ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη πρωτόγραφο αὐτοῦ (ἐπὶ παραδείγματος, προβάλλει αἴφνης τὸ ἐνδεχόμενο ἢ ἐν λόγῳ ἐξήγησις νὰ φιλοπονήθη μεταγενεστέρως τοῦ ἔτους 1817, κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπερατώθη ὁ ἐπισημανθεὶς κώδιξ), παρὰ νὰ ὀδηγηθοῦμε ἀκόπως στὸ ἐν προομίῳ τοῦ παρόντος συλλογισμοῦ σημειωθὲν συμπέρασμα. Ἐτέρα ἐξήγησις τῆς παρουσίας συνθέσεως –ὑπὸ ἀδήλου μουσικοδιδασκάλου, ἐνδεχομένου Ἄγιορείτου (βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 396)– καταχωρίζεται στὰ φφ. 101γ-108γ τοῦ κώδικος (τῆς νέας μεθόδου) Δοχ. 335. Κατὰ τὴν νέα μέθοδο σημειογραφίας (ἀλλ' ἄνευ οἰασθήποτε μνείας στὴν ταυτότητα τοῦ ἐξηγητοῦ) ἀνθολογεῖται, τέλος, ἡ σύνθεσις στους κώδικες Παντ. 928, φφ. 15γ-22κ Σταυρ. 236, φφ. 110ν-112γ. Διον. 632, φφ. 12ν-19ν. ΕΒΕ 1944, φφ. 115γ-120ν. [Στὸν τελευταῖο κώδικα ἡ σύνθεσις καταχωρίζεται ἀνεπίγραφος· ἐν ἀρχῇ αὐτῆς (στὴν θέσι τῆς ἐλλιπούσης ἀναγραφῆς) μεταγενεστέρα χεῖρ προσέθεσε διὰ μολυβδίδος τὴν ἐσφαλμένη μαρτυρία: «Δανιὴλ Πρωτοφάλλτου. Ἀνέκδοτον», ἡ ὁποία δυστυχῶς κατεχωρίσθη καὶ στὸν ἀρμόδιο κατάλογο τοῦ Αἰνίου Πολίτη, *Κατάλογος χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος ἀρ. 1857-2500*, Ἀθήναι 1991, σ. 56]. Ἐσκεμμένως ἀρέθη τελευταία ἐδῶ ἡ μνεία μιᾶς ἀξιοσημειώτου ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος πολυελοῦ τοῦ Μπερεκέτη, συγκεκριμένως στὸν κώδικα (τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας) Παντ. 977, φφ. 97γ-108γ, ὅπου στίς φῆς καταχωρίζονται σποραδικῶς ἐξηγήσεις τοῦ μέλους καὶ ἐιδικώτερα στὸ φ. 107γ ἐξήγησις τῆς ἀκροτελευτίου εὐχαριστηρίου ἀναφωνήσεως τῆς συνθέσεως: ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: «ἐξήγησις (sic) τῶν νέων». Ὡς «νέον» πρέπει, μᾶλλον, νὰ θεωρηθοῦν ἐδῶ οἱ Κωνσταντίνος ὁ δομῆστικος (καὶ μετέπειτα Πρωτοφάλλτης ὁ Βυζάντιος) καὶ Ἀνδρέας ἱερεὺς ὁ Χίος, ἐξηγήσεις τῶν ὁποίων περιέχονται στὸ σύνολο τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος, ἀλλὰ καὶ ὁ –κατὰ πᾶσαν πιθανότητα– γραφεὺς αὐτοῦ Ἀθανάσιος ὁ δομῆστικος [πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 344].

Ἡ σύνθεσις δις ἐδημοσιεύθη πλήρως: πρῶτον εἰς: *Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...]*, ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1903, σσ. 54-72 [κατ' ἀδιευκρίνιστον ἐξήγησι, διαφέρουσα ἐκείνης τοῦ Χουρμουζίου]: καὶ δευτέρον εἰς: *Χαραλάμπους Καρακατσάνη, Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Β'*. Ἐπιτομὰ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], *Μέρος Α'*, Ἀθήναι α' αὐγ. [1996], σσ. 147-163 [κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου].

Πέντε στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως (*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ – Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς – Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας – Τῷ καταδιόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν – Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν) περιλαμβάνονται (δίσκος πρῶτος, ὄψις β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4) στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαί ιη' αἰῶνος). *Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 1* [IBM 101 (I-II)]. Ἀθήναι 1975]. Ὡς ἄλλοι χορὸς ἱεροψαλτῶν με χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοφάλλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν. [Οἱ στίχοι ἀποδίδονται κατὰ τὸ μέλος τὸ δημοσιευθὲν εἰς: *Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...]*, ὁ.π., ἐκτὸς ἐλαχίστων περαιτέρω «διασκευῶν», ὀφειλομένων σὲ «ἐπεμβάσεις» τοῦ Πρωτοφάλλτου Θρ. Στανίτσα].*

• Πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη [Β'].

Ἐτέρα στάσις τοῦ πολυελοῦ, εἰς ἤχον πλ. δ', κῦρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος πλ.

δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παύλ. 132, σ. 7).

Βλ. Παύλ. 132 (αὐτόγραφο Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ ἔτος 1774), σσ. 7-13.

Ἐπιτομὰ ἀνθολογουμένη καὶ ἀπαξ, ὡσαύτως, ἀποδιδόμενη στὸν μελωδὸ Πέτρο τὸν Μπερεκέτη σύνθεσις. Ἡ μοναδικότης τῆς ἐν λόγῳ μαρτυρίας ἀποτελεῖ, ὡσαύτως, ἰσχυρὰ ἐνδειξί ὥστε ὁ πολυέλεος νὰ χαρακτηρισθῆ νόθος· πάντως, ἡ ἀξιοπιστος ἐν γένει μουσικὴ φυσιογνωμία Δημη-

τρίου τοῦ Λώτου [ὑπὸ τοῦ ὁποίου –ἀνευ, μάλιστα, ἴχνους ἀμφιβολίας περὶ τοῦ μελουργοῦ– παραδίδεται τὸ ποίημα (σὲ κώδικα –σημειωθῆτω– «διωρισμένον δι’ ὅλα τὰ νέα μαθήματα», κατὰ τὴν φρασεολογία τοῦ αὐτοῦ κωδικογράφου στὸ ἀρκτικό ἐπίτιτλο)], πολλῶ δὲ μᾶλλον ἢ ἄμεσος συστοιχία (ὡς πρὸς τὸν ἦχο κυρίως) τῆς συνθέσεως πρὸς τὸν ὁμόηχο πολυελεὸ Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Πέτρου, ὑπαγορεύουσιν –κατὰ τὴν ἀποψὶ μας– τὴν τήρησιν ἐπιφυλακτικῆς στάσεως ἐναντι μιᾶς ἀβιάστου παραδοχῆς «τοῦ ψευδεπιγράφου» τῆς παρούσης συνθέσεως.

• Πολυέλεος Πέτρου Πελοποννησίου (,).

Στάσις δευτέρα· ἦχος πλ. α΄ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Καρ. 238, φ. 120ν).

Βλ. στὸν κώδικα Καρ. 238 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 120ν-122ν, ὅπου ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται συναπτῶς τοῦ ὁμόηχου πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Πέτρου· τόσο ἡ διατύπωσις τῆς σχετικῆς ἀναγραφῆς («στάσις δευτέρα»), ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν συγκεκριμένη θέσιν καταχωρίσεως τῆς συνθέσεως, ὅσο ἐπιπροσθέτως καὶ τὸ γεγονός τῆς δι’ ἀμφοτέρους τοὺς πολυελέους τηρουμένης μεθόδου ἀνθολογήσεως (κατὰ τὴν ὁποία παρατίθενται, στὸν συγκεκριμένο κώδικα, σίγχι τινὲς μόνον τῶν δύο συνθέσεων), ἀποτελοῦν βάσιμες ἐνδείξεις γιὰ τὴν πατρότητα τοῦ παρόντος ποιήματος. Ὅμως, ἡ παντελής ἔλλειψις ἀντιστοίχου μνείας στὴν περὶ τῶν ποιημάτων τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου ἐκτεταμένη χειρόγραφον παράδοσι, πείθει –πρὸς τὸ παρόν– ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ ψευδεπιγράφου συνθέσεως· δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐξεταζόμενο ποίημα νὰ προῆλθε ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ μουσικοῦ καλάμου τοῦ ἀδήλου κωδικογράφου τοῦ μνημονευθέντος κώδικος, ὡς ἀρμοδία συμπλήρωσις τοῦ ἐπισημανθέντος πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (σὲ τοιοῦτο ἐνδεχόμενο ἡ σχέση τῶν δύο ποιημάτων εἶναι προφανής).

• Πολυέλεος Ἰγνατίου μοναχοῦ Θασίτου.

Τὸ παρὸν ἐποίηθη παρὰ κῦρ Ἰγνατίου μοναχοῦ Θασίτου· ἦχος πλ. δ΄ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 1007, φ. 182ν) ἢ Ἔτερον, κῦρ Ἰγνατίου μοναχοῦ Θασίτου· ἦχος πλ. δ΄ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἐηρ. 305, φ. 102ν).

Βλ. Παντ. 1007, φφ. 182ν-186γ. Ἐηρ. 305, φφ. 102ν-104γ. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες αὐτόγραφοι Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγραφορενδιωίτου.

• Πολυέλεος Κυρίλλου Μυτιληναίου τοῦ Ἰβηρίτου.

Στάσις δευτέρα, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κῦρ Κυρίλλου Μυτιληναίου καὶ γέροντος τῶν Ἰβήρων· ἦχος δ΄ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἰβήρ. 1038, φ. 52ν).

Βλ. Ἰβήρ. 1038, φφ. 52ν-57γ. Δοχ. 368, φφ. 232ν-238γ. Στὸν τελευταῖο κώδικα ὁ πρῶτος στίχος τῆς σχετικῆς ἀρκτικῆς ἀναγραφῆς ἀπεκόπη «κατὰ τὴν βιβλιοδεσίαν» [πρβλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α΄*, σ. 498], ἐναπομείναντος μόνον τοῦ ἀκολουθοῦ τμήματος αὐτῆς: //// γέροντος τῶν Ἰβήρων κυρίου Κυρίλλου, ἦχος δ΄, τοῦ Μυτιληναίου· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. Τὴν ἀνθολόγησιν τοῦ παρόντος πολυελέου στὸν πρῶτο κώδικα μνημονεῖ καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, «Ἀγιορειτικὴ μελουργία», *Διεθνὲς Συμπόσιον· Τὸ Ἅγιον Ὄρος χθές-σήμερα-αὔριον*, Θεσσαλονίκη 29 Ὀκτωβρίου-1 Νοεμβρίου 1993, Θεσσαλονίκη 1996 [καὶ ἀνάτυπον], σ. 304, ὑποσημ. 42. [Σημειωτέον ὅτι ἡ διατύπωσις τῆς ἐπικεφαλίδος τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 1038, καὶ δὴ ὁ προσδιορισμὸς «στάσις δευτέρα», ἐμβάλλει σὲ σοβαρὰς ὑπόνοιες περὶ ὑπάρξεως καὶ ἀντιστοίχου «πρώτης στάσεως» τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ· ἐάν ἡ ἐν λόγῳ εἰκασία ἀληθεύῃ, ὁ πιθανολογούμενος πολυέλεος δὲν ἔχει –δυστυχῶς– πρὸς τὸ παρὸν ἐπισημανθῆ].

- Πολυέλεος Χριστοφόρου πρωτοσυγγέλλου Σεφρών.

Στάσις δευτέρα τοῦ πολυελέου, ἐτονίσθη παρ' ἐμοῦ πρωτοσυγγέλλου Χριστοφόρου ἤχος πλ. α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἰβήρ. 1134, φ. 3r).

Βλ. Ἰβήρ. 1134, φφ. 3r-6r (αὐτόγραφος καταγραφή).

[Ἰσχύουν καὶ ἐδῶ τὰ ἐν κατακλείδι τοῦ προηγούμενου λήμματος σημειωθέντα σχόλια].

- Πολυέλεος Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου.

Ἔτερος, Μακαρίου ἱερομονάχου Κυπρίου [ἤχος] πλ. α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Ἰβήρ. 981, σ. 504).

Βλ. Ἰβήρ. 981, σσ. 504-513.

2.Π.6 ΙΘ' αἰών

- Πολυέλεος Κοσμᾶ Δοχειαρίτου.

Στάσις δευτέρα [sc. Κοσμᾶ Δοχειαρίτου] ἤχος πλ. β' ἠνωμένοι μετ' τὸν βαρὺν Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 1032, φ. 79r).

Βλ. Παντ. 1032 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου – τῆς νέας μεθόδου – κατὰ τὸ α' ἡμιστοῦ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος), φφ. 79r-83r [ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων].

- Πολυέλεος Πέτρου Ἐφεσίου.

Πολυέλεος ὀκτώηχος, μελοποιηθεὶς παρὰ κυρίου Πέτρου Ἐφεσίου καὶ ἡμετέρου διδασκάλου ἤχος α' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Δοχ. 413, φ. 131r).

Βλ. Δοχ. 413 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 131r-137v.

Πρόκειται –ὡς σημειοῦται καὶ στὸ ὡς ἄνω ἐμφαινόμενο ἀρχικὸ τοῦ ποιήματος ἐπιτίτλο– περὶ ὀκτώηχου πολυελέου, οὐσιαστικῶς τῆς δευτέρας ὁμοειδοῦς ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ συνθέσεως, κατὰ τὸν τοῦ λεγομένου τετραστίχου πολυελέου Νικολάου μαϊστορος τοῦ Κουκουμᾶ, ἐνδεχομένως κατ' ἀπομίμησι ἐκείνου, πάντως κατ' ἐντελῶς διαφορότροπον μορφολογικὴ διάρθρωσι· ἐν προκειμένῳ, οἱ τῆς ὀκτωηχίας ἤχοι ἐναλλάσσονται ἀνά τ ρ ε ῖ ς, ἐκάστοτε, ψαλμικοὺς στίχους [ἤτοι: ἤχος πρῶτος (οἱ στίχοι: Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός – Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν – Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων), ἤχος δεύτερος (οἱ στίχοι: Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ – Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει – Τῷ στερέωσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων), ἤχος τρίτος (οἱ στίχοι: Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ – Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας – Τὴν σελήμην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός), ἤχος τέταρτος (οἱ στίχοι: Τῷ πατάξαντι Αἴγυπτον σὺν τοῖς πρωτοτόκοις αὐτῶν – Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν – Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ), ἤχος πλάγιος τοῦ πρώτου (οἱ στίχοι: Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις – Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς – Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν), ἤχος πλάγιος τοῦ δευτέρου (οἱ στίχοι: Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ – Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους – Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιούς), ἤχος βαρὺς (οἱ στίχοι: Τὸν Σηὸν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων – Καὶ τὸν Ὠρ βασιλεῖα τῆς Βασάν – Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν), ἤχος πλάγιος τοῦ τετάρτου (οἱ στίχοι: Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ – Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος – Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν)], τῶν ὑπολειπομένων, τοιουτοτρόπως, δύο τελευταίων τοῦ ψαλμοῦ στίχων [ἤτοι: Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί· καί· Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ (ἀπάντων, ἐννοεῖται,

τῶν στίχων φαλλομένων ὁμοῦ μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ αὐτῶν ἐφουρνίου [ἀλληλοῦα] ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ [ἀλληλοῦα]), ὡς καὶ τῶν ἐν τέλει ἐπιβαλλομένων ἀλληλοῦαρίων [Ἄλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα (συντόμως μεμελισμένου καὶ διττῶς ἐπαναλαμβανομένου) καί: Ἄλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι (ἐκτενεστερώς πως μεμελισμένου)] ἐπανερχομένων στὸ μέλος τοῦ πρώτου ἤχου, συμφώνως πρὸς τὴν συνήθη, ἐν πολλοῖς, τακτικῇ «κυκλωτεροῦς» δομήσειος τῶν ὀκτωήχων ἐν γένει συνθέσεων.

Πλήρης ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη στὴν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα [πρβλ. καί: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, «Ἄγνωστο μουσικὸ ἔντυπο τοῦ 1830», Ὁ Ἐραριστῆς ΙΗ' (1986), σσ. 149-150] ἰδιότυπον «χαρτογραφικῆ» ἔκδοσι: Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 228-245.

Τὸ ἀκροτελευτίο τμήμα τῆς παρουσίας συνθέσεως [ἦτοι, οἱ τρεῖς στίχοι τοῦ βαρέος καὶ τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου, ἀντιστοίχως, ἤχου, ὡς καὶ οἱ εἰς ἦχον πρῶτον δύο τελευταῖοι στίχοι μετὰ τῶν καταληκτικῶν ἀλληλοῦαρίων] συμπεριελήφθη ἤδη δειγματοληπτικῶς στοὺς ψηφιακοὺς δίσκους: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογία τρίτη. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα (17ος-18ος-19ος αι.) [...], Ἀθήνα 1999, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4' καί: Ἀνθολογία δευτέρη. Μέλη 17ου-18ου-19ου αι. Μέρους Β' [...], Ἀθήνα 1999, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 6, ἀντιστοίχως, ἐρμηνευόμενον ἀπὸ τὸν πρωτοψάλτη Ματθαῖο Τσαμικιράνη, Μουσικολογικὰ σχόλια ἐπὶ τῶν ἤδη δημοσιευθέντων τμημάτων τῆς συνθέσεως, ὡς καὶ τὰ [πανομοιοτύπως ἐκ τῆς προμνημονευθείσης Ἀνθολογίας Πέτρου Ἐφεσίου (1830) ἀναδημοσιευόμενα] μουσικὰ αὐτῶν κείμενα βλ. ὡσαύτως εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 55-56 καὶ 42. Τοῦ αὐτοῦ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τὰ μουσικὰ κείμενα. Μέρους Α'. Ἀνθολογίες πρώτη ἕως πέμπτη, Ἀθήνα 2000, σσ. 117-124 καὶ 80-84, ἀντιστοίχως. Πλήρης ὁ παρὼν πολυέλεος κυκλοφορήθηκε προσφάτως εἰς: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρῶτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. VIII, 14. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, πολυέλεος Πέτρου Ἐφεσίου (ἀρχῆς 19ου αι.) [...], Ἀθήνα 2003, ὡς ἀπλοῦς ψηφιακὸς δίσκος (ὅπου ἐρμηνεύεται τὸ μέλος τῆς συνθέσεως) μετὰ ὀργανοαπειλοῦ βιβλιδίου (ὅπου σχολιάζεται ἐνδελεχῶς ἡ σύνθεσις [σσ. 13-28] καὶ —πανομοιοτύπως ἐκ τῆς προμνημονευθείσης ἐκδόσεως— ἀναδημοσιεύεται πλήρες τὸ μουσικὸ κείμενον τοῦ πολυελέου [σσ. 31-63]).

Ὅμοιοτρόπως πρὸς ὅσα ἐσημειώθησαν στὴν προηγουμένη ἐνότητα, κατὰ τὴν αὐτὴ χρονικὴ περίοδο εὐάριθμες συνθέσεις παραδίδονται καὶ γιὰ τὸν ἐδῶ ἐξεταζόμενο ψαλμὸ ἀωνύμως: δυστυχῶς, ἐκ τῶν —ὡς πρὸς τὸν ἦχο τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων— δεδομένων δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ἀποτελοῦν ἐνδεχομένως συνέχεια (β' στάσεις) τῶν ἀντιστοίχων ποιημάτων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου —καὶ ἐλλείψει πλέον συγκεκριμένων στοιχείων—, οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις ἐκλαμβάνονται ἀπλῶς ὡς ποιήματα ἀδήλων μελουργῶν καὶ καταχωρίζονται ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τὰ ἀκόλουθα δύο λήμματα:

• Πολυέλεος ἀωνύμου τινός [Α'].

Στιχολογία τοῦ β' ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, παρά τινος ἀωνύμου ἤχος β' Βου
Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 1035, φ. 27r).

βλ. Παντ. 1035 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 27r-30r.

• Πολυέλεος ἀωνύμου τινός [Β'].

Στιχολογία τοῦ β' ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, παρά τινος ἀωνύμου ἤχος πλ. α'
Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Παντ. 1037, φ. 75r).

βλ. Παντ. 1037 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 75r-80r.

Οι ως άνω δύο συνθέσεις παραδίδονται υπό του ίδιου (αδήλου) κωδικογράφου· οι μνημονευθέντες κώδικες σύγκεινται εκ ποικίλων τετραδίων διαφόρων κωδικογράφων και οι συγκεκριμένοι πολυέλεοι καταχωρίζονται ό μόν πρώτος (του δευτέρου ήχου) στο ύπ' αριθμόν ε' χοργφ. του κώδικος Παντ. 1035, ό δέ δεύτερος (του πλαγίου του πρώτου ήχου) στο ύπ' αριθμόν ε' χοργφ. του κώδικος Παντ. 1037, τά όποια —ώς εκ τής γραφής εξάγεται— προέρχονται εκ τής αúτης χειρός. [Βλ. και Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Β'*, σ. 491].

• Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως.

Πολυέλεος, μελοποιηθείς παρά Θεοδώρου παπᾶ του Φωκαέως· ήχος λέγετος, ήτι διατονικός β', Βου Έξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ. (Διον. 652, φ. 246r).

Βλ. Διον. 652, φφ. 246r-250r. Διον. 812, σσ. 662-665. Σταυρ. 249, σ. 121 κ.έ. Άπαντες οι κώδικες τής νέας μεθόδου· ό πρώτος αυτόγραφος Ίωάσαφ του Διονυσιάτου.

Δημοσιεύσις εις *Ταμείον Άνθολογίας* (1869), σσ. 29-46. Ώσαύτως και εις *Μουσικός Πανδέκτης* 2, σσ. 33-46 (όπου ό πρώτος στίχος τής μικρᾶς δοξολογίας έλλιπής και τό καταληκτήριο μάθημα άνευ του κρατήματος).

Ένδεκα στίχοι του πολυελέου (Έξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ότι αγαθός — Έξομολογείσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν — Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ — Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνήσει — Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ — Τῇν σελήνην και τοὺς ἀστέρας — Τῷ καταδιελόντι τῇν Έρυθρὰν θάλασσαν — Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς — Ότι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν — Ό διδοὺς τροφήν πάση σαρκί — Έξομολογείσθε τῷ Θεῷ του οὐρανοῦ), περιλαμβάνονται (δίσκος δεύτερος, ὄψις Β', μέλος ύπ' αριθμόν 9) στον διπλό δίσκο βινυλίου του Ίδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Θεόδωρος Φωκαέως (1790-1851). *Βυζαντινοὶ και μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ* 5 [IBM 105 (I-II). Αθήναι 1984]. Ψάλλει ή Βυζαντινῆ Χορωδία του Ύπουργείου Οικονομικῶν με χοράρχην τόν πρωτοψάλτην Θεόδωρον Βασιλικόν. Στίχοι τής παρούσης συνθέσεως αποδίδονται και υπό του βυζαντινοῦ χοροῦ του Γεωργίου Κακουλίδη, στην φωνοταινία: *Από τήν Ύμνολογία τής Έκκλησίας μας. Πολυέλεοι. Ψάλλει βυζαντινῆ χορωδία υπό τήν διεύθυνσιν του Γεωργίου Κακουλίδη, Πρωτοψάλτου* (εκδόσεις «Ζωῆς». ΥΒΞ 31. [Αθήναι 1981]), Β' πλευρά, μέλος ύπ' αριθμόν 2. Σημειωτέον, τέλος, ότι τό καταληκτικό δοξαστικό μάθημα του ἐν λόγῳ πολυελέου [Δόξα — Καὶ νῦν· Τρισήλιε, ἄκτιστε και ὁμοούσιε...], έρμηνευμένο από τόν μακαριστό πρωτοψάλτη Λεωνίδα Σφήμα, κατεχωρίσθη δειγματοληπτικῶς στον ψηφιακό δίσκο· Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Άνθολογία δεκάτη. Τριαδικὰ πολυελέων* (19ος αί.) [...], Αθήνα 1999, μέλος ύπ' αριθμόν 3. Βλ. και μουσικολογικά περι αúτου σχόλια, ως και τό [πανομοιοτύπως εκ τής έπισημανθείσης εκδόσεως *Ταμείον Άνθολογίας* (1869) αναδημοσιευόμενο] μουσικό αúτου κείμενο εις· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 184, 186-187. Του αúτου, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τά μουσικά κείμενα. Μέρος Β'*. Άνθολογίες ἕκτη έως δέκατη, Αθήνα 2000, σσ. 220-233, αντιστοίχως. Πλήρης ό παρών πολυέλεος έχει ἤδη ήχογραφηθῆ, τής κυκλοφορήσεως αúτου άναμενομένης στον ἕκτο ψηφιακό δίσκο του ἕκτου, ὡσαύτως, σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αί.) τής ἐν λόγῳ εκδοτικῆς σειρᾶς [βλ. αἴφνης· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 15, 180, 185 και 284-285].

ΕΝΟΤΗΣ 2.ΙΙΙ

Ψαλμὸς ρλς': Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος· ἀλληλοῖα.

Ὁ ρλς' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐξ ἑννέα στίχων, κατ' ἀκριβείαν τῶν ἐξῆς:

1. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών.
2. Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν.
3. Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ὕδων καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ἕμνον· ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὕδων Σιών.
4. Πῶς ἄσωμεν τὴν ὕδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;
5. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖή ἡ δεξιὰ μου.
6. Κολληθεῖή ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ, ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου.
7. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδῶμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς.
8. Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος, μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν.
9. Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἑδαφίῃ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.

Παραμερῶς πρὸς ὅσα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω, περὶ τῶν ψαλμῶν ρλδ' καὶ ρλε', κατὰ τὴν μελοποίησιν καὶ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ διαπιστώνομε ὁμοίως μία διττὴ τακτικὴ «μορφολογικῆς διατάξεως» τῶν στίχων τῶν ὑφισταμένων συνθέσεων· ἡ πρώτη ἀφορᾷ στὴν βυζαντινὴν περίοδο καὶ εἰδικώτερα στὴν εὐρυτέρα σύνθεσιν τῶν κατὰ τὴς Κυριακῆς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ψαλλομένων ἀντιφώνων καὶ ἡ δευτέρα στὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο καὶ συγκεκριμένως στὴς ἐπώνυμες αὐτοτελεῖς συνθέσεις τῶν κατ' αὐτὴν ἀναφανέντων ποιητῶν. Ἡ «ἐπεξεργασία» τῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως:

Πρῶτον· κατὰ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν μελοποιήσεως τοῦ ψαλμοῦ διακρίνονται σαφῶς δύο τάσεις, συμφώνως πρὸς τὴς ὁποῖες ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ συνοπτικότεροι, τρόπον τινά, στίχοι τοῦ ψαλμοῦ (ἦτοι, οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 2, 4, 5 καὶ 9) «διχοτομοῦνται» καὶ μελίζονται ὡς δύο αὐτοτελεῖς στίχοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ «μακροσκελέστεροι» στίχοι αὐτοῦ (ἦτοι, οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 1, 3, 6, 7 καὶ 8) ὑφίστανται περαιτέρω κατάτμησιν, διαμορφούμενοι ἐν τέλει σὲ τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρες ἐπὶ μέρους στίχους.

Ἐπενθυμίζομε ὅτι ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἢ ἐκάστου τμήματος στίχου τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἀνακλᾶται πάντοτε τὸ ἐφύμνιον αὐτοῦ, ἦτοι τὸ· ἀλληλοῖα. Στὴν ἐπομένην παρουσίασιν τῶν ἐπὶ τοῦ ρλς' ψαλμοῦ ἐντοπισθεισῶν συνθέσεων καὶ εἰδικώτερα στοὺς ἀρμοδίους πίνακες τοῦ —περὶ τῶν κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω ψαλλομένων ἀντιφώνων— λήμματος, ἐσκευμένως ἀναγράφεται ἀναλυτικῶς ἡ πλήρης διάταξις ἐκάστου ψαλμικοῦ στίχου, προκειμένου ἐποπτικῶς νὰ διαπιστωθῇ

ή ως άνω παρατήρησις· αποσποῦμε ἐδῶ ὠρισμένα ἐνδεικτικά παραδείγματα (δίχως νὰ ἐπαναλαμβάνωμε τίς σχετικές παραπομπές, γιὰ τίς ὁποῖες ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης πρέπει νὰ ἀνατρέξῃ στοὺς μνημονευθέντες πίνακες):

α) Ἐκ τῶν «διχοτομουμένων» στίχων (2, 4, 5, 9) προκύπτουν εὐλόγως δύο στίχοι, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι πέρα τυχόν ὑπαρχούσης πλήρους μελοποιήσεως τοῦ ὑφισταμένου ψαλμικοῦ στίχου, παραδίδονται καὶ λοιπές αὐτοτελεῖς μελοποιήσεις τῶν ἀκροτελευτίων κυρίως τμημάτων αὐτοῦ· τοιουτοτρόπως, οἱ παραδιδόμενες μελοποιήσεις τῶν ἐν λόγῳ στίχων εἶναι δυνατὸν νὰ λάβουν τὴν ἀκόλουθον μορφή:

- Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια, ἀλλὰ καί·

Ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια, ἦ καί·

Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια

- Πῶς ἔσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλούια, ἀλλὰ καί·

Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλούια

- Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια, ἀλλὰ καί·

Ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια

- Μακάριος ὃς κρατῆσει καὶ ἔδαφιεῖ τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια, ἀλλὰ καί·

Τὰ νηπία σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια

β) Ἐκ τῶν ὑπολοίπων στίχων (1, 3, 6, 7, 8) εἶναι ὁμοίως δυνατὸν νὰ προκύψουν περισσότεροι μελοποιημένοι στίχοι, ὡς ἀκόλουθως:

- Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας· ἀλληλούια

Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας· ἀλληλούια. Ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν· ἀλληλούια

Ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλούια

Ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλούια

[Νὰ σημειωθῆῖ ἐιδικώτερα ὅτι ἡ πρώτη φράσις τοῦ παρόντος πρώτου στίχου τῆς συνθέσεως (Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας), τῇ προσθήκῃ τοῦ ἐφυμνίου (ἀλληλούια), χρησιμεύει κατὰ τὸ πλεῖστον ὡς προοίμιον τοῦ βλοῦ ποιήματος, κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἀνωτέρου ἐμφαινόμενου πρώτου καὶ δευτέρου παραδείγματος].

- Ὅτι ἐκεῖ ἐπρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν· ἀλληλούια

Οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν· ἀλληλούια

Ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν· ἀλληλούια

Λόγους ᾠδῶν· ἀλληλούια

Καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· ἀλληλούια

Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ᾠδῶν Σιών· ἀλληλούια

[Περὶ τοῦ προκειμένου στίχου παραδίδονται, μάλιστα, δύο ἀξιοσημείωτες περιπτώσεις, κατὰ τίς ὁποῖες ἀφ' ἑνὸς μὲν (σὲ σχετικὸ στίχο κατὰ σύνθεσιν Μανουὴλ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ) γίνεται ἐιδικὴ «συρροφή» τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ, ὡς ἐξῆς:

Ὅτι ἐκεῖ ἐπρώτησαν ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· ἀλληλούια

ἀφ' ἑτέρου δὲ (σὲ ἕτερον στίχο κατὰ σύνθεσιν Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος) δημιουργεῖται αὐτοτελεῖς στίχος ἐκ τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 3 καὶ πλήρους τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 4 ψαλμικοῦ στίχου:

Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ᾠδῶν Σιών· πῶς ἔσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλούια].

- Κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλούια

Τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλούια

Ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλούια

- *Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦια*
Ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦια
- *Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδὼμ· ἀλληλοῦια*
Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦια
Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦια
- *Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦια*
Ἔως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦια
- *Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦια*
Ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦια
- *Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦια*
Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦια ἦ·
Ἄνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦια

[Εἶναι αξιοσημείωτο ὅτι στὰ πλεῖστα τῶν μουσικῶν χειρογράφων ἢ ἐν ἀρχῇ τοῦ ψαλμοῦ γενικῇ (τῆς Σιών) ἀντικαθίσταται ἀπὸ αἰτιατικῆ (τὴν Σιών), κατὰ τὴν παράδοσι τοῦ διωρθωμένου ἑβραϊκοῦ κειμένου τοῦ ψαλμοῦ].

Δεύτερον· κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν παράδοσι μελοποιήσεως τοῦ ψαλμοῦ τὰ ὑπάρχοντα ποιήματα παραδίδονται ὑπὸ ἑνιαία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μορφῇ, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία σύγκεινται ἐκ δώδεκα στίχων· ἀναλυτικώτερα, ἕκαστος στίχος τοῦ παρόντος ψαλμοῦ μελοποιεῖται αὐτοτελῶς ἐκτὸς τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 3, 6 καὶ 7 ψαλμικῶν στίχων, οἱ ὅποιοι ἐπιμερίζονται σὲ δύο μελοποιημένους στίχους.

Ἡ ὡς ἄνω διαπίστωσις κατανοεῖται εὐκολώτερα δι' ἀπλῆς παρατήρησεως τῶν κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα σχετικῶν συνθέσεων ἐπὶ παραδείγματος, τὰ σχετικὰ ποιήματα τῶν Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος καὶ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου ἀπαρτίζονται ἐκ δώδεκα στίχων, συγκεκμημένως τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1, 2, 4, 5, 8 καὶ 9 τοῦ ρλς' ψαλμοῦ στὴν αὐτοτελεῖ μορφῇ των καὶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 3, 6 καὶ 7 «διχοτομημένων» ὡς ἀκολούθως:

Ὅτι ἐκεῖ ἐπρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψδῶν· ἀλληλοῦια.

Καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ἕμνον· ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ψδῶν Σιών· ἀλληλοῦια.

Κολληθεῖ ἢ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλοῦια.

Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦια.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦια.

Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦια.

Παραδίδεται καὶ ἐν πρωιμώτερο παραδείγμα τῆς παρούσης περιπτώσεως, ὃ κατὰ τὸν ις' αἰῶνα πολυέλεος Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, ὅπου ὁμοίως ἡ δομὴ τῶν στίχων τῆς συνθέσεως διαφοροποιεῖται ἐλαφρῶς τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης· ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 7 ψαλμικοῦ στίχου «διχοτομεῖται» ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 8 [Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦια· καὶ Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦια (ἐπιπροσθέτως, ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 3 ψαλμικός στίχος διαίρεται μὲν σὲ δύο τμήματα, ἢ σχετικῆς «τομῆς», ὅμως, γίνεται σὲ ἄλλο σημεῖο τοῦ στίχου: Ὅτι ἐκεῖ ἐπρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψδῶν καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ἕμνον· ἀλληλοῦια· καὶ ἄσατε ἡμῖν ἐν τῶν ψδῶν Σιών· ἀλληλοῦια)].

Νὰ σημειωθῇ, τέλος, ὅτι σὲ ἰκανῶς συνθέσεις τῶν ιη' καὶ ιθ' αἰώνων, πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ψαλμοῦ τὸ ὅλο ποιῆμα προοιμιάζεται —κατὰ τὴν γνωστὴ ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ τακτικῆ— διὰ μέρος τοῦ πρώτου στίχου (στὸ ὅποιο, βεβαίως, ἐπιτάσσεται καὶ τὸ ἐφύμνιο), κυρίως ὑπὸ τις ἐξῆς δύο ἐκδοχάς:

Βαβυλώνος· ἀλληλούια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών· ἀλληλούια

(βλ. ἀφῆρσι τοὺς πολυελέους· Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφαηλίου, Σεραφείμ τοῦ Λαυριώτου καὶ Στεφάνου τοῦ Ἐρηροποταμηνοῦ) ἢ

Τὴν Σιών· ἀλληλούια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλούια

(βλ. ὡσαύτως τοὺς πολυελέους· Κυρίλλου τοῦ Ἰβηρίτου καὶ Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου· τηρεῖται ὁμοίως ἐδῶ ἢ ἀνωτέρω ἐπιστημανθεῖσα μετατροπὴ τῆς γενικῆς –τῆς Σιών– σὲ αἰτιατική).

Τοσαῦτα περὶ τοῦ τρόπου μελοποιήσεως τῶν στίχων τοῦ παρόντος ψαλμοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου περὶ τῆς δομῆς τῶν ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος σχετικῶν συνθέσεων, οἱ ὁποῖες παρουσιάζονται ἐν συνεχείᾳ ὡς ἐνετοπίσθησαν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα:

2.III.1 ΙΑ' αἰών

- Ἀντίφωνα φαλλόμενα ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς.
 "Ἐτερος ψαλμός· ψάλλεται δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς· ἦχος τρίτος· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Ἰβήρ. 985, φ. 101r. [Πρβλ. Κουτλ. 457, φ. 130r: Ἀντίφωνον, ἦχος τρίτος, φαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω, ὁμοίως καὶ τῆς Τυροφάγου εἰς τὸν ὄρθρον· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. Ἐρη. 273, φ. 93r: Ἀντίφωνα φαλλόμενα τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυροφάγου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἦχος τρίτος Βαβυλώνος· ἀλληλούια. Ἰβήρ. 1164, φ. 72r καὶ NKS 2747,2°, φ. 65v: "Ἐτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω, ποιηθέν (sic) παρὰ διαφόρων ποιητῶν· [ἦχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. Φιλ. 122, φ. 118r: "Ἐτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἦχος τρίτος· τοῦ Γλυκέος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. Κουτλ. 399, φ. 71v: "Ἐτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς· ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. Ἰβήρ. 974, φ. 151r: Τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου [ἦχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος)· ἢ "Ἐτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυρινῆς καὶ εἰς ὁσίους· ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἦχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Ἰβήρ. 1120, φ. 360r) ἢ "Ἐτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ἦχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, ψάλλεται δὲ τὸ μέλος τοῦτο εἰς ὁσίους ψάλλεται καὶ εἰς λιτανείας, ἐξόχως δὲ τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω· ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Γρηγ. 5, φ. 120r καὶ Δοχ. 337, φ. 136r) ἢ "Ἐτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ Κυριακῇ τῆς Τυροφάγου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἦχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Ἰβήρ. 1250, φ. 143r. Ὑδρ. 597, φ. 144r. Ἰβήρ. 949, φ. 72v. Ἰβήρ. 987, φ. 171r. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 416) ἢ "Ἐτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς ὁσίους καὶ εἰς λιτανείας· ἦχος τρίτος, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Κουτλ. 456, φ. 7v. EBE 2401, φ. 139v. Ἰβήρ. 1202, φ. 93v. [Πρβλ. EBE 899, φ. 85r: "Ἐτερον ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς παννυχίδας καὶ εἰς ὁσίους, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν

Βαβυλώνος. Ξηρ. 307, φ. 172ν: Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς μνήμας ὀσίων, διαφόρων ποιητῶν ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος)· ἢ: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τρίτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος τρίτος· τοῦ Γλυκεῖος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Κωνστ. 86, φ. 194γ. Λειμ. 238, φ. 141ν)· ἢ: Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον καὶ αὐτὸ ὅπου βούλει [ἤχος] τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Ἰβήρ. 973, φ. 158γ).

Βλ. EBE 2458, φφ. 84ν-86γ καὶ 222ν-223γ. Κουτλ. 399, φφ. 71ν-73γ. Κουτλ. 457, φφ. 130γ-136γ. EBE 899, φφ. 85γ-88ν. Ἰβήρ. 973, φφ. 158γ-162γ. Ἰβήρ. 985, φφ. 101γ-104γ. Κουτλ. 456, φφ. 7ν-12γ. Ἰβήρ. 1202, φφ. 93ν-98γ. Ἰβήρ. 974, φφ. 151γ-153ν. Κωνστ. 86, φφ. 194γ-199ν. Φιλ. 122, φφ. 118γ-123γ. EBE 2406, φφ. 116ν-119ν καὶ 119ν-123γ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 360γ-366γ. EBE 928, φφ. 165ν-166γ. EBE 2401, φφ. 139ν-142γ. EBE 2622, φφ. 166γ-171γ. EBE 906, φφ. 136γ-139γ (ἀκέφαλος· ἀρχεται ἐκ τοῦ στίχου Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδώμ). EBE 2456, φφ. 90ν-95γ. EBE 2444, φφ. 116γ-117ν. Ξηρ. 273, φφ. 93γ-96ν. Ἰβήρ. 1250, φφ. 143γ-146ν. Ὑδρ. 597, φφ. 144γ-147γ. Γρηγ. 5, φφ. 120γ-123ν. Ἰβήρ. 949, φφ. 72ν-74γ. Λειμ. 459, φφ. 135γ-137γ. Λειμ. 238, φφ. 141ν-144ν. Δοχ. 337, φφ. 136γ-139ν. Ξηρ. 307, φφ. 172ν-175ν. NKS 2747,2', φφ. 65ν-66ν. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 416-423. Ἰβήρ. 1164, φφ. 72γ-78ν. Ἰβήρ. 1245, φφ. 86γ-93ν. Ἰβήρ. 987, φφ. 171γ-173ν. Λειμ. 8, φφ. 84ν-85γ. EBP 126, φφ. 101ν-104ν. EBP 130, φφ. 146ν-149γ. EBP 132, φφ. 175ν-178γ. EBP 203, φφ. 53γ-55ν. EBP 711, φφ. 111γ-113γ. EBE 2611, φφ. 137γ-142γ. PAIK 154, φφ. 117ν-122ν. PAIK 42, φφ. 190ν-193ν.

Ἔχει ἤδη, νομίζομε, καταστῆ σαφές —ἐκ τῶν προεκτεθέντων σχολίων περὶ τῶν μεγάλων ἐνοτήτων πολυελέων τοῦ Δατρινοῦ καὶ Κουκουμά—, ὅτι οἱ κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο ἀπαντῶσες συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφώνων διακρίνονται ἀπὸ μίαν ἐκδήλον «σχετικότητα» ὡς πρὸς τὴν δομὴν τῶν ἀναλόγως τοῦ κωδικογράφου, τῆς ἰδιαιτέρας παραδόσεως τῆς ὁποίας αὐτὸς τυγχάνει φορεὺς, ἀλλὰ καὶ τῆς δι' ἕκαστο μουσικὸ χειρόγραφο ἰδιαιτέρας χρονολογίας καταγραφῆς, ἢ παρούσα σύνθεσις παραδίδεται ὑπὸ ποικίλης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μορφῆς, ἄλλοτε ὀλιγοστίχως καὶ ἄλλοτε πολυστίχως. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ οἰκείος τόπος γιὰ νὰ ἐπεκταθοῦμε σὲ ἐιδικώτερες παρατηρήσεις· ἄλλωστε, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι —τοιαύτης «πολυμορφίας» δεδομένης—, ὁ τελικὸς περὶ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων λόγος δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ διατυπωθῆ. Ἐν συνεχείᾳ, ἀποπειρώμεθα ἀπλῶς νὰ στοιχειοθετήσωμε τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν πληρεστέρα μορφή τὴν ὁποία ἐνδέχεται νὰ λάβῃ ἢ παρούσα σύνθεσις, συνεκτιμώντας δεδομένα ἐκ τῶν κωδίκων· EBE 899 (τῶν τελῶν τοῦ ιδ' αἰῶνος [=A], EBE 2406 (αὐτόγραφο Ματθαίου δομειστικῶ τοῦ ἔτους 1453) [=B], Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφο Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ ἔτος 1670) [=Γ] καὶ Ὑδρ. 597 (τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος) [=Δ]. Ἐπιλεκτικῶς παρατίθενται καὶ ὠρισμένες χρήσιμες πληροφορίες ἐκ λοιπῶν κωδίκων, οἱ ὅποιοι προσδιορίζονται ἀναλυτικῶς κάτωθεν ἐκάστης ἀναγραφῆς:

- Ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος· ἀλληλοῦια
Α, φ. 85γ. Β, φ. 116ν (: Τοῦ Γλυκεῖος, Ἀντιβόλαιον πολιτικόν).
- Ἔτερα ἀρχὴ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος· ἀλληλοῦια
Α, φ. 85γ.
- Ἦχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος· ἀλληλοῦια
Γ, φ. 143γ. Δ, φ. 144γ.
- Ἦχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος· ἀλληλοῦια. Ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἀλληλοῦια
Γ, φ. 143ν. Δ, φ. 144γ.

- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλοῦα
Α, φ. 85v.
- Ἦχος γ' Ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 143v. Δ, φ. 144r.
- Ἀπὸ χοροῦ [ἤχος] γ' Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλοῦα
Β, φ. 116v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἤχος γ' Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 143v. Δ, φ. 144v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ξένου Κορώνη] [ἤχος] γ' Ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλοῦα
Α, φ. 85v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ [ἤχος] γ' Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλοῦα
Α, φ. 85v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου Γλυκέος] [ἤχος] γ' Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ῥόδων· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀγαλλιανοῦ] ἤχος γ' Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς λόγους ῥόδων καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 143v. Δ, φ. 144v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Λόγους ῥόδων· ἀλληλοῦα
ΕΒΕ 2458, φ. 84v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀγαλλιανοῦ] [ἤχος] γ' Οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ῥόδων· ἀλληλοῦα
Α, φ. 86r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Ἡμᾶς λόγους ῥόδων· ἀλληλοῦα
Α, φ. 86r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] γ' Καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· ἀλληλοῦα
Α, φ. 86r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου Γλυκέος] [ἤχος] γ' Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ῥόδων Σιών· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117r.
- Τοῦ Γλυκέος ἤχος γ' Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ῥόδων Σιών· πῶς ἄσωμεν τὴν ῥοδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 144r. Δ, φ. 144v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ξένου Κορώνη] [ἤχος] γ' Πῶς ἄσωμεν τὴν ῥοδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα
Α, φ. 86v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Πῶς ἄσωμεν τὴν ῥοδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] γ' Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα
Α, φ. 86v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ [ἤχος] γ' Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117r.
- Τοῦ Κορώνη ἤχος γ' Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 144r. Δ, φ. 145r.

- Τοῦ Ξενοφώντος [ἤχος] γ' Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλοῦα
Α, φ. 87r.
- Γρηγορίου δομεστίκου [ἤχος] γ' Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλοῦα
ΕΒΕ 2458, φ. 85r.
- Ἐτερον παλαιόν [ἤχος] γ' Ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Κολληθείη ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα
Α, φ. 87r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Κολληθείη ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117v.
- [Ἦχος γ'] Κολληθείη ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 144v. Δ, φ. 145r.
- Τοῦ Ξενοφώντος [ἤχος] γ' Τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μή σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117v.
- Παλαιόν [ἤχος] γ' Ἐὰν μή σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117v.
- Τοῦ Γλυκέος [ἤχος] γ' Ἐὰν μή προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα
Β, φ. 117v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ξένου Κορώνη] ἤχος γ' Ἐὰν μή προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 144v. Δ, φ. 145r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα
Β, φ. 118r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] γ' Ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα
Β, φ. 118r.
- [Ἦχος] γ' Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδώμ· ἀλληλοῦα
Β, φ. 118r.
- Τοῦ Ξενοφώντος ἤχος γ' Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδώμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 144v. Δ, φ. 145v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ [ἤχος] γ' Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα
Β, φ. 118r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα
ΕΒΕ 2458, φ. 222v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] γ' Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦα
Β, φ. 118v.
- Τοῦ Κορώνη ἤχος γ' Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦα
Γ, φ. 145r. Δ, φ. 145v.
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ [ἤχος] γ' Ἐως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦα
Α, φ. 87v.

- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] γ' Θυγάτηρ Βαβυλωνῶνος ἢ ταλαίπωρος· ἀλληλούια
B, φ. 118v.
- Τοῦ Δοκκιανού· ἤχος γ' Θυγάτηρ Βαβυλωνῶνος ἢ ταλαίπωρος· ἀλληλούια
B, φ. 118v. Γ, φ. 145g. Δ, φ. 146g.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλούια
B, φ. 118v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] γ' Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τῷ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
B, φ. 118v.
- [Ἦχος γ'] Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τῷ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
Γ, φ. 145v. Δ, φ. 146g.
- Πρωτοψάλτου Γρατζιάνης τοῦ Γλαβᾶ· [ἤχος] γ' Ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
Κουτλ. 457, φ. 131v.
- Ἐτερον τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 85v.
- Ἄλλον τοῦ Χριστοφόρου· [ἤχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 85v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ξένου Κορώνη]· [ἤχος] γ' Μακάριος ὃς κρατήσει καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια
B, φ. 119g.
- Τοῦ Ξενοφῶντος· ἤχος γ' Μακάριος ὃς κρατήσει καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια
Γ, φ. 145v. Δ, φ. 146v.
- Τοῦ Ξενοφῶντος· [ἤχος] γ' Τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια
A, φ. 87v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
A, φ. 88g.
- Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος γ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
B, φ. 119g. Γ, φ. 146g. Δ, φ. 146v.
- Τοῦ λαμπαδαρίου παρόμοιον· [ἤχος] γ' Καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
B, φ. 119g.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
A, φ. 88g.
- Τοῦ Ξενοφῶντος· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
B, φ. 119v.
- Τοῦ Δοκκιανού· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 223g.
- Τοῦ Κλαδᾶ· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
Γ, φ. 146g. Δ, φ. 147g.
- Τοῦ Γαβρᾶ· [ἤχος] γ' Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
B, φ. 119v. Φιλ. 122, φ. 122g (: Ἰερέως τοῦ Γαβρᾶ).
- Τὸ τέλος ἐκ τρίτου· [ἤχος] γ' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός· ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
A, φ. 88v. B, φ. 119v (: Ἀπό χοροῦ).

- Ἦχος γ' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
Γ, φ. 146r. Δ, φ. 147r.

Ἰδιαίτερος ἀξισημείωτος —καὶ ἐν ταῦτῳ ἐνδεικτικῆ τῆς εὐρυτάτης ποικιλίας τοῦ μέλους τῶν παρόντων ἀντιφώνων— εἶναι ἡ κατὰ διττὴ ἐκδοχὴ ἀνθολόγησί των στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406. Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ, ἡ καταχωριζομένη στὰ φφ. 116v-119v τοῦ κώδικος (καὶ ἡ ὅποια συμπεριελήφθη ἤδη στὸν ἀνωτέρω πίνακα), εἶναι δηλωτικὴ τῆς κωνσταντινοπολιτικῆς μουσικῆς παραδόσεως, ὡς σαφῶς δηλοῦται ἐν ἀρχῇ αὐτῆς (βλ. ΕΒΕ 2406, στὴν κάτω ἔα τοῦ φ. 116v) διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ: «ἀντιβόλαιοι πολίτικοι». Ἡ προέλευσις τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς, τῆς ἀνθολογουμένης συναπτῶς τῆς πρώτης καὶ καταλαμβάνουσας τὰ φφ. 119v-123r τοῦ κώδικος, διευκρινίζεται ῥητῶς στὴν σχετικὴ ἀρκτικὴ ἀναγραφὴ αὐτῆς:

Τὰ αὐτὰ ἀντίφωνα, πλὴν ἀντίβολον θεσσαλονικαῖον [ἦχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (ΕΒΕ 2406, φ. 119v).

Τὸ γεγονός ἐπικυροῖ οὐσιαστικῶς τὴν ἐν προομίῳ ἐπισημανθεῖσα παρατήρησις ἡ δομῆ, ὅχι μόνον τῆς ἐν προκειμένῳ ἐξεταζομένης συνθέσεως, ἀλλὰ συλλήβδην τῶν μεγάλων βυζαντινῶν ὁμοειδῶν ἐνοτήτων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, διαμορφοῦται ἐν τέλει (σὲ τυχόντα μουσικὸ κώδικα) ἀναλόγως τῆς ἰδιαίτερας μουσικῆς παραδόσεως, τῶν κατὰ τόπους μουσικοδιδασκάλων καὶ τοῦ ἐν γένει τοπικοῦ μουσικοῦ ἰδιώματος.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐκθέτομε τὴν κατὰ τὴν «θεσσαλονικαίαν» μουσικὴν παράδοσι μορφή τῆς παρούσης συνθέσεως (ὅπως παραδίδεται στὸν μνημονευθέντα κώδικα), ὅχι μόνον γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον γιὰ μίαν πρόχειρον σύγκρισιν τῆς εἰκόνας ἡ ὅποια περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος διαμορφοῦται ἐκ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης παραδόσεως. Περιττὸ νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι τὰ ἐκ τῶν αὐτῶν συγκρίσεως ἀπορρέοντα πορίσματα εἶναι ἰδιαίτερος διδασκτικὰ ἐπιπροσθέτως δὲ ἐριστοῦν τὴν προσοχὴ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο: στοὺς πλείστους τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδικῶν οἱ ἐπισημανθεῖσαι δύο παραδόσεις συμπλέκονται (ἀνευ οὐδεμιᾶς σχετικῆς διευκρινίσεως) καὶ τρόπον τινὰ ἀλληλοπεριχωροῦνται στὸ πλαίσιο μιᾶς ἐνιαίας μορφῆς τῆς συνθέσεως. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ἐπὶ μέρους διάκρισις τούτων καὶ ὁ εἰδικὸς προσδιορισμὸς τῆς παραδόσεως ἐκάστου τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν σύνθεσι στίχων, δύναται ἐν τέλει νὰ ἐπιτευχθῇ κατόπιν ἄκρως λεπτολόγου πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆ διερευνήσεως. Ἦδη, ὅμως, χωροῦμε στὴν περιγραφή τῆς συνθέσεως, διαμορφουμένης —κατὰ «θεσσαλονικαῖον ἀντίβολον»— ὡς ἀκολούθως:

- [Ἦχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 119v)
- [Ἦχος] γ' Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120r)
- Ἐτερον τοῦ Κορώνη [ἦχος] γ' Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120r)
- Ἄλλο τοῦ αὐτοῦ [ἦχος] γ' Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120r)
- Τοῦ αὐτοῦ [ἦχος] γ' Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψδῶν· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120r)
- Παλαιόν [ἦχος] γ' Πῶς ἄσωμεν τὴν ψδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίας· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120r)
- Ἐτερον τοῦ Κορώνη [ἦχος] γ' Ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίας· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120v)
- Ἄλλο τοῦ Ἀγαλλιανοῦ [ἦχος] γ' Ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίας· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120v)
- Παλαιόν [ἦχος] γ' Ἐὰν ἐπιλάβωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120v)
- Ἐτερον τοῦ Κορώνη [ἦχος] γ' Ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120v)
- Ἄλλο [ἦχος] γ' Ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 120v)
- Ἐτερον τοῦ Κορώνη [ἦχος] γ' Ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (ΕΒΕ 2406, φ. 121r)

- Παλαιόν· [ἤχος] γ' Κολληθείη ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121r)
- Ἔτερον τοῦ Μυστάκωνος· [ἤχος] γ' Ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121r)
- Παλαιόν· [ἤχος] γ' Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121r)
- Ἔτερον τοῦ Μυστάκωνος· [ἤχος] γ' Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121r)
- Ἄλλο τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121v)
- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] γ' Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121v)
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121v)
- Παλαιόν· [ἤχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 121v)
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122r)
- Ἄλλο τοῦ Παναρέτου κύρ Γεωργίου· [ἤχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122r)
- Τοῦ ὁμοεστικῦ κύρ Γεωργίου τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] γ' Μακάριος ὅς κρατήσῃ καὶ ἑδαφίει τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122r)
- Ἄλλο τοῦ Δοκειανοῦ κύρ Δημητρίου· [ἤχος] γ' Μακάριος ὅς κρατήσῃ καὶ ἑδαφίει τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122r)
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] γ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122v)
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] γ' Καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122v)
- Κύρ Μιχαὴλ τοῦ [Κοντοπετρῆ]· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμὴν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 122v)
- Παλαιόν ἀπὸ χοροῦ· [ἤχος] γ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμὴν· ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 123r)
- Τὸ τέλος ὅλοι· [ἤχος] γ' Ἀλληλοῦα (EBE 2406, φ. 123r)

Δεκατρεῖς στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως καὶ τὰ καταληκτικῆρα δοξαστικά αὐτῆς ἐξηγήθησαν στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως καταχωρίζεται στὸν κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 129r-135v, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή:

Εἰς μνήμας ὁσίων· ἐμελίσθησαν παρὰ διαφόρων· ἤχος τρίτος Γα· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος

Ἀναλυτικῶς, οἱ ἐν λόγῳ ἐξηγημένοι στίχοι τοῦ ποιήματος εἶναι οἱ ἐξῆς:

1. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος... (ΜΠΤ 704, φ. 129r).
2. Ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς... (ΜΠΤ 704, φ. 129v).
3. Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις... (ΜΠΤ 704, φ. 129v).
4. Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς... (ΜΠΤ 704, φ. 130r).
5. Τοῦ Γλυκέος· Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὕδων Σιών... (ΜΠΤ 704, φ. 130v).
6. Τοῦ Κορώνη· Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ... (ΜΠΤ 704, φ. 130v).
7. Τοῦ αὐτοῦ· Κολληθείη ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου... (ΜΠΤ 704, φ. 131r).
8. Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι... (ΜΠΤ 704, φ. 131v).
9. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδώμ... (ΜΠΤ 704, φ. 132r).
10. Ἐένου τοῦ Κορώνη· Τῶν λεγόντων· ἔκκενοῦτε... (ΜΠΤ 704, φ. 132v).
11. Δοκειανοῦ· Θυγάτηρ Βαβυλῶνος... (ΜΠΤ 704, φ. 132v).

12. Τοῦ αὐτοῦ Μακάριος δε ἀνταποδώσει σοι... (ΜΠΤ 704, φ. 133r).
 13. Ξενοφώντας Μακάριος δε κρατήσκει... (ΜΠΤ 704, φ. 133v).
 14. Τοῦ Κλαδᾶ Δόξα πατρί· ἀλληλοῦα... (ΜΠΤ 704, φ. 134r).
 15. Καί νῦν καί αἰεὶ ἀλληλοῦα... (ΜΠΤ 704, φ. 134v).
 16. Ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός... (ΜΠΤ 704, φ. 135r).

● Πολυέλεος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου Πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη (:).

Κατὰ τὴν ἀνθολόγησιν τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως στὸν κώδικα ΕΒΕ 2622, ἰδιαίτερος κινεῖ ὑποψίες τὸ (συναπτῶς τῆς ἀνωτέρω ἤδη ἐπισημανθείσης πρώτης καὶ δευτέρας στάσεως τοῦ παρόντος πολυελέου) ἐπόμενο ποίημα:

Ἔτερος ψαλμός· [ἤχος] νενανῶ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (ΕΒΕ 2622, φφ. 216r-216v).

Τοῦτο σύγκριται ἐκ δύο ἀνωνύμων παρατιθεμένων—στίχων (Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος—Τὰ ὄργανα ἡμῶν), τῶν ὁποίων ἐπιτάσσονται τρία καταληκτικῆρια ἐφύμνια ἀλληλοῦαρια, τὰ δύο πρῶτα ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας (τὸ Δόξα ἀνωνύμως, ὡσαύτως, παρατιθέμενο, τὸ δὲ Καί νῦν ὑπὸ τὴν ἐνδειξί· Κύρ Μιχαὴλ τοῦ Μυστάκωνος· [ἤχος] πλ. β') καὶ τὸ τελευταῖο ὑπὸ τὴν ἐνδειξί· Ἀπὸ χοροῦ.

Ἐπὶ τὴν παρούσα σύνθεσις ὑποκρύπτεται, ἐνδεχομένως, ἡ «τρίτη στάσις» τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη ἱκανὲς ἐνδείξεις συνηγοροῦν πρὸς ἀποδοχὴ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς· ἡ ταυτότης τοῦ ἤχου, ἡ συναπτῆ—πρὸς τίς ἀντίστοιχες, πρώτη καὶ δευτέρα, στάσεις—παράθεσι τοῦ παρόντος ποιήματος, ἡ ὁμοιότης τῆς—ἀορίστως, ἐν πολλοῖς, διατετυπωμένης—ἀρκητικῆς ἀναγραφῆς· Ἔτερος ψαλμός, πρὸς τὴν ἀντίστοιχον, πρὸ τῆς δευτέρας στάσεως, ἀναγραφῆ, εἶναι οἱ πλέον σημαντικῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιπροσθέτως, ἡ ἀνωνύμως παράδοσις τῶν στίχων τῆς συνθέσεως δὲν ἀποτελεῖ ἀσύνηθες καὶ γιὰ τίς ὑπόλοιπες δύο στάσεις φαινόμενο (βλ. σχετικῶς τὰ σημειούμενα στὰ ὁμότιτλα λήμματα τῶν δύο πρώτων ἐνοτήτων τοῦ παρόντος κεφαλαίου), ἐνῶ ὁ τερματισμὸς τοῦ ποιήματος διὰ τῆς ἐπισημανθείσης καταληκτικῆριος δοξολογικῆς ἀναφραῆσεως—δεδομένου, μάλιστα, τῆς ἐκ τῶν δύο λοιπῶν στάσεων ἐλλείψεως τοιοῦτου ἀκροτελευτίου μέλους—ἐπιτρέπει τὴν εἰκασία ὅτι ἐδῶ παραδίδεται οὐσιαστικῶς ἡ κατακλειδα συνόλου τοῦ—ἐκ τριῶν στάσεων ἀπαρτιζομένου—ποιήματος τῶν ἐξονομασθέντων δύο μελουργῶν.

● Πολυέλεος συνοπτικὸς ἢ καλογοηρικὸς.

Ψαλμός ἄλλος· [ἤχος πλ. β'] νενανῶ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (ΕΒΕ 2458, φ. 99v).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 99v-100r. Προβλ. σχετικῶς καὶ τὰ ὁμότιτλα λήμματα στὶς παραγράφους 2.Ι.1 καὶ 2.ΙΙ.1. τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Ἐκ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ παρατιθενταὶ ἐνίοτε (στὸ πλαίσιο τῶν ἐν λόγῳ καλογοηρικῶν ἢ συνοπτικῶν πολυελέων) δύο—τὸ πολὺ—στίχοι, λειτουργοῦντες ὁμοίως ὡς πρότυπο λίαν συνοπτικῆς ψαλμωδῆσεως καὶ τῶν ὑπολοίπων στίχων. Στὸν ἀνωτέρω κώδικα, ἐπὶ παραδείγματός, καταχωρίζονται οἱ στίχοι· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦα καὶ· Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλοῦα. Ἡ ὅλη σύνθεσις περαίνεται διὰ τῆς συνήθους καταληκτικῆριος δοξολογικῆς ἀποστροφῆς· Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα καὶ· Ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός (τὸ τελευταῖο ὑπὸ τὴν ἐνδειξί· Ὅλοι ἀπὸ χοροῦ), ἡ ὁποία, βεβαίως, δὲν ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς στὸν παρόντα ψαλμό, ἀλλὰ στὸ σύνολο τῆς ἐνότητος (καὶ στὶς τρεῖς, δηλονότι, στάσεις) τῶν καλογοηρικῶν πολυελέων.

2.III.2 Ις' αἰών

- Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου.

Ἀρχὴ τοῦ τρίτου φαλμοῦ τοῦ πολυελέου, φαλλομένου ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις τῶν τε δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ παντός ἄλλου ἑορταζομένου ἀγίου εἰς δόξαν καὶ τιμὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος ὡς παρὰ κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου· [ἦχος] γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (EBE 963, φ. 146r).

Βλ. EBE 963, φφ. 146r-148v.

[Παραδίδεται μία πλήρης σύνθεσις –ἐκ δώδεκα στίχων συγκεimenή– ἄνευ, ὅμως, καταληκτηρίων μαθημάτων]. Ἐκ τῆς προσφάτου, ἐξειδικευμένης, ἐρεύνης τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἄνθιση τῆς φαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 117, 442, στὴν χειρόγραφον παράδοσι τῆς παρουσίας συνθέσεως προστετέθη καὶ ὁ κῶδιξ Πάδοβας 1137, φφ. 218v-220v.

2.III.3 ΙΖ' αἰών

- Πολυέλεος ἐκκλησιαστικός.

Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λῆμμα στὴν παράγραφο 2.I.4. τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

2.III.4 ΙΗ' αἰών

- Πολυέλεος Πέτρου Πελοποννησίου.

Πολυέλεος φαλλόμενος ἐν ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ Τυρινῆς, κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια. (Ξηρ. 368, φ. 71v καὶ Ἰβήρ. 1038, φ. 448r. [Πρβλ. καὶ Παύλ. 20, φ. 1r: Πολυέλεος, κύρ Πέτρου] Βυζαντίου, φαλλόμενος εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια. Δοχ. 354, φ. 126r: Ἐτέρα ἐκλογή τῆ Κυριακῆ τῆς Τυρινῆς, Πέτρου λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια)· ἢ Πέτρου λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια. (Ξηρ. 369, φ. 314v καὶ Ξεν. 123, σ. 256. [Πρβλ. Παύλ. 35, σ. 216 καὶ Ἰβήρ. 1093, φ. 133r: Κύρ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια. Δοχ. 356, φ. 142v: Κυρίου δομestίκου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια. Δοχ. 353, φ. 151v: Κυρίου Πέτρου τοῦ νέου· ἦχος πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλούια]).

Βλ. Ξεν. 123, σσ. 256-259. Ἰβήρ. 1093, φφ. 133r-136r. Παύλ. 35, σσ. 216-224. Παύλ. 20, φφ. 1r-6v. Ἰβήρ. 1038, φφ. 448r-452r. Ξηρ. 368, φφ. 71v-76r. Oxford Gr. Liturg. e 4 (S.C. 36615), φ. 103v κ.έ. [ἅπαντα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος (τελευταία εἰκοσαετία) χρονολογούμενα]. Τὰ ἐπόμενα χειρόγραφα τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος: Λοβερδ. 51 (αὐτόγραφο Δημητρίου τοῦ Δώτου κατὰ τὸ 1800), σσ. 126-134 (·). Ἰβήρ. 1252, φφ. 112v-114r. Ξηρ. 369, φφ. 314v-318r [ἀμφότερα κατὰ τὸ ἔτος 1802 γεγραμμένα, τὸ πρῶτο αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγαφορενδινώτου καὶ τὸ δεύτερο Ἰακώβου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου]. Δοχ. 354, φφ. 126r-130r. Ἰβήρ. 1126, φφ. 175r-179v. Δοχ. 356, φφ. 142v-146v. Δοχ. 353, φφ. 151v-155v [οἱ δύο τελευταῖοι κῶδικες αὐτόγραφοι Ἀνθίμου ἱερομονάχου].

Οἱ ἐξ πρῶτοι στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως περιλαμβάνονται στὸν δίσκο βινυλίου τοῦ Συλλόγου

πρὸς διάδοσιν τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς: Ὕμνοι καὶ Θρήνοι τῆς Ἀλώσεως [SDNM 116 (Ἀθήναι 1977)], ὄψις Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 1, ψαλλόμενοι ἀπὸ τὴν -ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Σίμωνος Καρά-ἐκκλησιαστικῆς χορωδία τοῦ Συλλόγου [νὰ διευκρινισθῆ, βεβαίως, ὅτι οὐδαμῶς τοῦ μνημονευθέντος δίσκου ἢ τοῦ συνοδευτικοῦ αὐτοῦ βιβλίου προσδιορίζεται ἡ ταυτότης τοῦ μελουργοῦ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως· κατὰ εὐρέως, ὅμως, διαδεδομένη στοὺς κόλπους τοῦ προμνημονευθέντος Συλλόγου παράδοσι, ἐρειδόμενη σὲ σχετικὲς προφορικὰς μαρτυρίας τοῦ μακαριστοῦ Σίμωνος Καρά, πρόκειται ὄντως περὶ στίχων τῆς ἐν προκειμένῳ ἐξεταζομένης συνθέσεως Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς μελικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ποιήματος), στίχων, μάλιστα, ἐνδιαφερόντως ἐξηγηθέντων τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐξονομασθέντος συγχρόνου διδασκάλου]. Οἱ ἐν λόγῳ ἐξ στίχου ἐδημοσιεύθησαν προσφάτως στὴν μουσικὴ ἔκδοσιν Βασιλείου Ἰ. Νόνη, *Ἡ παπαδικὴ μελοποιία [...]*, Ἀθήναι 2002, σσ. 391-393, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν: Ἐκλογὴ ἐκ τοῦ πολυελέου Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος II. λαμπαδαρίου, ἐξήγησις Σ. Καρά ἤχος πλ. δ' Νη Βαβυλῶνος· ἀλληλουαία.

● Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου.

Ἐτέρα τρίτη στάσις τοῦ πολυελέου, σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου]· [ἤχος] πλ. δ' Βαβυλῶνος· ἀλληλουαία. (Ἰβήρ. 981, σ. 189).

Βλ. Ἰβήρ. 981, σσ. 189(;)·525.

Ἐπαξ παραδιδόμενη σύνθεσις, ἡ ὅποια μᾶλλον πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ὡς ὄντως ποίημα τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ, καθ' ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀνθολογεῖται κατόπιν ἐτέρου πολυελέου, Λόγον ἀγαθόν, ὁ ὁποῖος ἀπεριφράστως ἀποδίδεται στὸν αὐτὸν Ῥαφανιώτη, ἀφ' ἐτέρου δὲ παραδίδεται ὑπὸ τοῦ ἀξιόπιστου ἐν γένει ἀδήλου κωδικογράφου (ἐνδεχομένως Διονυσίου τοῦ Πελοποννησίου) τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 981, ὁ ὁποῖος καταγράφει στὸν ἐν λόγῳ κώδικα καὶ λοιπὲς ἀπαξ ἀνθολογούμενες συνθέσεις, ὡς τοὺς πολυελέους Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου (βλ. τὸ ὁμότιτλο λῆμμα στὴν παράγραφο 2.Π.5 τῆς προηγουμένης ἐνότητος), Ἀθανασίου τοῦ Δημητριάδου καὶ Διονυσίου τοῦ Πελοποννησίου (βλ. τὰ ὁμότιτλα λήμματα στὴν παράγραφο 2.Ι.5 τῆς πρώτης ἐνότητος τοῦ παρόντος κεφαλαίου).

● Πολυέλεος Σεραφεῖμ ἱερομονάχου Λαυριώτου.

Ἐτερον, Σεραφεῖμ ἱερομονάχου Λαυριώτου· [ἤχος] τρίτος Βαβυλῶνος· ἀλληλουαία. (Παντ. 1007, φ. 188ν).

Βλ. Παντ. 1007 (αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου, κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ 19 αἰῶνος), φφ. 188ν-193r.

● Πολυέλεος Γερασίου διακόνου Λαυριώτου.

Ὁ παρὼν ψαλμὸς ψάλλεται ἀντὶ ἐκλογῆς τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς, Γερασίου διακόνου Λαυριώτου· ἤχος τρίτος Βαβυλῶνος· ἀλληλουαία. (Ξεν. 150, φ. 124ν).

Βλ. Ξεν. 150 (αὐτόγραφο, μᾶλλον, Σεραφεῖμ προηγουμένου Λαύρας περὶ τὸ 1770), φφ. 124ν-131r [ἄνευ καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων].

● Πολυέλεος Κυρίλλου Ἰβηρίτου.

Τὸ παρὼν ψάλλεται τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς, ποίημα κῦρ Κυρίλλου Ἰβηρίτου· ἤχος γ' Τὴν Σιών· ἀλληλουαία. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν. (Ἰβήρ. 1093, φ. 129ν) ἢ Κυρίλλου Ἰβηρίτου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Ξεν. 123, σ. 259).

Βλ. Ἰβήρ. 1093, φφ. 129ν-131ν. Ξεν. 123, σσ. 259-261.

• Πολυέλεος Ἀθανασίου Ραιδεστηνοῦ.

Πολυέλεος, κύρ Ἀθανασίου Ραιδεστηνοῦ ἤχος πλ. δ' Βαβυλώνος· ἀλληλούια.
(Ἐηρ. 330, φ. 143r).

Βλ. Ἐηρ. 330 (αὐτόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κατὰ τὰ ἔτη 1781-1782), φφ. 143r-145v.

• Πολυέλεος Στεφάνου μοναχοῦ Ἐηροποταμηνοῦ.

Πολυέλεος φαλλόμενος τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς, Στεφάνου μοναχοῦ ἤχος τρίτος Βαβυλώνος· ἀλληλούια. (Ἐηρ. 368, φ. 203r) ἢ *Στεφάνου μοναχοῦ Ἐηροποταμηνοῦ ἤχος τρίτος Βαβυλώνος· ἀλληλούια.* (Ἐηρ. 369, φ. 348r) ἢ *Τοῦ κύρ Στεφάνου Ἐηροποταμηνοῦ ἤχος τρίτος Βαβυλώνος· ἀλληλούια.* (Ἰβήρ. 1093, φ. 131v).

Βλ. Ἐηρ. 368 (περὶ τὸ 1780 ἐγχρονιζομένου), φφ. 203r-206r. Ἰβήρ. 1093 (τοῦ δ' τετάρτου τοῦ 17 αἰῶνος), φφ. 131v-133r. Ἐηρ. 369 (αὐτόγραφο Ἰακώβου ἱερομονάχου τοῦ Πελοποννησίου κατὰ τὸ 1802), φφ. 318r-320v.

• Πολυέλεος Γαβριὴλ ἱερομονάχου.

[...] *ποίημα κύρ Γαβριὴλ ἱερομονάχου [ἤχος γ'] Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος.* (Ἄγ. Δημητρ. 38, φ. 114v).

Βλ. Ἄγ. Δημητρ. 38, φφ. 114v-117r.

[Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἰδίου κώδικος ἀνθολογεῖται (φφ. 13v-23r) Κάθισμα Μακάριος ἀνὴρ, «ποίημα κυροῦ Θεοδοῦλου μοναχοῦ, καλλωπισθὲν δὲ παρὰ τοῦ ἐν ἱεροδιδασκάλου κύρ Γαβριὴλ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει τοῦ Ἀθωνος», διὰ τοῦ ὁποῦ μᾶλλον προσδιορίζεται: ἐιδικώτερα ἢ ταυτότης τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ].

• Πολυέλεος ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου.

Ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις παραδίδεται τὸ πρῶτον κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 17 αἰῶνος στὸν κώδικα (τῆς νέας μεθόδου) Σταυρ. 240 ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον, ἀόριστον ἐν πολλοῖς, ἀναγραφή:

Ψαλμὸς γ' τοῦ πολυελέου φαλλόμενος μόνον τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς μετὰ τὸν πολυέλεον, μελοποιηθεὶς μὲν παρὰ τινος μαθητοῦ τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου, καλλωπισθεὶς δὲ καὶ ἐξηγηθεὶς παρὰ τινος διδασκάλου ἤχος πλ. δ' Βαβυλώνος· ἀλληλούια. (Σταυρ. 240, φ. 49r).

Κατὰ εὐτυχῆ συγκυρία, περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰδίου αἰῶνος ἢ αὐτῇ σύνθεσις ἀνθολογεῖται στὸν κώδικα (τῆς νέας, ὡσαύτως, μεθόδου) Σταυρ. 242 –συγκεκριμένως στὸ αὐτόγραφο Νεκταρίου μοναχοῦ «ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ» (μαθητοῦ Ματθαίου τοῦ Βατοπαιδηνοῦ) τμῆμα τοῦ κώδικος–, ὑπὸ παρομοία ἀναγραφή, τῇ προσθήκῃ, ὅμως, πλέον διευκρινιστικῶν στοιχείων:

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ διὰ Ἰερεμίου τοῦ προφήτου, μελοποιηθεὶς παρὰ τινος μαθητοῦ τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου, ἐξηγηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ, νῦν δὲ ἐδιώρθωσα αὐτὸν ὡς ἠδυνήθη· ἤχος πλ. δ' Βαβυλώνος· ἀλληλούια. (Σταυρ. 242, φ. 43r).

Βλ. Σταυρ. 240, φφ. 49r-53r. Σταυρ. 242, φ. 43r κ.έ. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου. Συνοψίζοντας τὰ περὶ τῆς παρουσίας συνθέσεως δεδομένα, σημειώσαμε ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ποιήματος ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (κατὰ τὴν σύμφωνον μαρτυρία ἀμφοτέρων τῶν ἀνωτέρω κωδίκων), τὸ ὁποῖο ἐξήγησε ὁ μουσικοδιδάσκαλος Ματθαῖος ὁ Βατο-

παιδηνός (κατὰ τὴν ἔγκυρον —ὡς προερχομένη ἐκ μαθητοῦ αὐτοῦ— πληροφορία τοῦ δευτέρου κώδικος) [τὸ ὅποιο ποίημα —σημειωθῆτω—, κατ' αὐτὴν τὴν «ἐκδοχὴν», ἀνθολογεῖται στὸν πρῶτο κώδικα] καὶ μεταγενεστέρως ἐδιώρθωσε «ὡς ἠδυνήθη» ὁ —ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ματθαίου— Νεκτάριος μοναχὸς ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ κοινοβίου [ἡ τελευταία τούτη «ἐκδοχὴ» τοῦ ποιήματος (ἡ ὁποία ἀναντιρρήτως πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς «καλλωπισμὸς» αὐτοῦ) ἀνθολογεῖται στὸν δεύτερο κώδικα].

[Ἄς προστεθῆ, τέλος, καὶ ἡ ἀκόλουθος λεπτολόγος παρατήρησις: προφανέστατα διαπιστοῦται ἐδῶ —καὶ ὑποκινεῖ εὐλογες, νομίζομε, ὑπόνοιες— ἡ ἀκόλουθος «τρισὴ συγκυρία»: Πέτρος ὁ Πελοποννησίος συνέθεσε —ὡς εἶδομεν— ὁμοειδῆ πολυέλεο εἰς ἦχον πλ. δ' (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὸ ἀρμόδιο λῆμμα). Ἄδελφός τις μαθητῆς αὐτοῦ —ὡς μαρτυρεῖται ἐδῶ— μελοποιεῖ τὸν αὐτὸ ψαλμὸ στὸν αὐτὸ ἐπίσης ἦχο (βλ. τὸ παρὸν λῆμμα). Ὁ ἐξηγητῆς τῆς τελευταίας αὐτῆς συνθέσεως, Ματθαῖος ὁ Βατοπαιδηνός, συνθέτει ὁμοίως τὸν ἴδιο ψαλμὸ στὸν αὐτὸ καὶ πάλι ἦχο (βλ. σχετικῶς κατωτέρω, τὸ ἀρμόδιο λῆμμα). Ἀπομένει —γὰρ μελλοντικῆ πλέον ἐξειδικευμένη διερεύνησι— ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις τῶν ἐν λόγῳ τριῶν συνθέσεων, προκειμένου νὰ ἐξακριβωθῆ τυχὸν σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ ἕως ποίου, συγκεκριμένως, βαθμοῦ ἐξικνεῖται αὐτή].

2.III.5 ΙΘ' αἰών

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου.

Ἐτέρα ἐκλογή, κύρ Ἰωάσαφ ἱεροδιακόνου Ἰβηρίτου [ἦχος] γ' Βαβυλώνος· ἀλληλοῦια. (Ἰβήρ. 1126, φ. 179ν).

Βλ. Ἰβήρ. 1126, φφ. 179ν-182ν.

• Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου.

Ἐκλογή ψαλλομένη μετὰ τὸν πολυέλεον εἰς τὰς δύο Κυριακάς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς· ἦχος πλ. δ' Τῆν Σιών· ἀλληλοῦια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Ἰβήρ. 1303, φ. 69γ).

Βλ. Ἰβήρ. 1303, φφ. 69γ-72ν.

[Ἡ σύνθεσις παραδίδεται ἀνωνύμως· ἀποδίδεται ἐδῶ στὸν Ἰβηρίτη μοναχὸ Συνέσιο —τηρουμένων βεβαίως τῶν ἀναποφύκτων ἐπιφυλάξεων— βάσει τῆς ἐπιχειρηματολογίας τῆς ἀναπτυχθείσης ἤδη στὸ λῆμμα· Πολυέλεοι Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'] τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 2.I.6. παραγράφου τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὅπου καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης γιὰ περισσότερα].

• Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος.

Ψαλμὸς τοῦ πολυελέου, μελισθεὶς παρὰ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς· ἦχος τρίτος Γα Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Κωνστ. 97/Π. [Πρβλ. καὶ Ξεν. 107, φ. 261γ: Ψαλμὸς τοῦ πολυελέου, μελοποιηθέν (sic) παρὰ Χουρμουζίου διδασκάλου· ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. Ὑδρ. 604, φ. 1γ: Ἐτερος πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ κύρ Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς]· ἢ Ἐτέρα ἐκλογή τοῦ πολυελέου, μελισθεῖσα παρὰ κύρ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς· ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος. (Δοχ. 1239, σ. 290· βλ. καὶ αὐτόθι, σ. 300. [Πρβλ. καὶ Παῦλ. 504, φ. 241γ: Ἐκλογή Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνος Χουρμουζίου· ἦχος τρίτος Γα])· ἢ Χουρμουζίου Χαρ-

τοφύλακος ἤχος τρίτος Ἐπί τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Διον. 678, φ. 225γ. Καρ. 236, σ. 286. Διον. 680, φ. 181ν. Δοχ. 360, φ. 402γ. Διον. 806, σ. 526. [Στους κώδικες Ταξ. 9, σ. 395 καὶ Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 14, σ. 169, ὁ αὐτὸς μελωργὸς μαρτυρεῖται (στὶς σχετικὲς πρὸ τοῦ παρόντος ποιήματος ἀναγραφές) ὡς Χουρμούζιος Γεωργίου]).

Βλ. Ἁγ. Δημητρ. 47 (αὐτόγραφο Ματθαίου Βατοπαιδῆνοῦ κατὰ τὸ 1821), φ. 127γ κ.έ. Ὑδρ. 604 (αὐτόγραφο Γεωργίου Μάνου κατὰ τὸ 1823), φφ. 1γ-6γ. Ταξ. 9 (χρῆρ. Ἰωάννου ἀναγνώστου), σσ. 395-406. Δοχ. 360 (αὐτόγραφο Νικολάου Δοχειαρίτου περὶ τὸ 1830), φφ. 402γ-405γ. Ξεν. 107, φφ. 261γ-267γ. Διον. 632, φφ. 141ν-147γ. Διον. 680 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 181ν-189γ. Καρ. 236, σσ. 286-296 (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων). Διον. 678 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 225γ-227γ. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 14, σ. 169 κ.έ. Κωνστ. 97/Π. Σταυρ. 249, σ. 121 κ.έ. (ἀτελής). Διον. 806 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), σσ. 526-531. Δοχ. 1239, σσ. 290-300 καὶ 300-310. Σταυρ. 239, φφ. 35ν-44ν. ΕΒΕ 1944, φφ. 88γ-92ν. Γρηγ. 49 [58] (αὐτόγραφο Ζαφειρίου Ἱεροδιακόνου κατὰ τὸ ἔτος 1908), φφ. 35γ-41γ. ΡΑΙΚ 41, φφ. 351γ-357γ.

Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου τὸ γεγονός τοῦτο ὁδηγεῖ προφανέστατα στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ πολυέλεος συντεθῆκε ὑπὸ τοῦ Χουρμούζιου ἐξ ἀρχῆς στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως δὲν ἔχει πρὸς τὸ παρὸν ἐπισημανθῆ ὡστόσο, στὸν κώδικα Δοχ. 1239 ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ὑπὸ λίαν ἐνδιαφέρουσα διττὴ ἐκδοχὴ ἐξηγήσεως: στὶς σσ. 290-300 ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν Ἐτέρα ἐκλογή τοῦ πολυελέου, μελοσθεῖσα παρὰ κύρ Χουρμούζιου διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς [...] καὶ στὶς σσ. 300-310 ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν Ἐτέρα ἐκλογή, ἐξηγήθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ, σαφεστέρα ἐξήγησις [...]. Ὅπως ὑπολαμβάνει κανεὶς καὶ ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν ὡς ἄνω ἀναγραφῶν, ἀμφότερες οἱ ἐξηγήσεις –καὶ παρὰ τὴν συνήθως τηρουμένη στὸν ἐν λόγῳ κώδικα τακτικὴ (κατὰ τὴν ὁποία τὰ ἐκεῖ ἀνθολογούμενα ὁμοειδῆ ποιήματα παρατίθενται συναπτῶς, πρῶτον κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμούζιου)– πρέπει σαφῶς νὰ ἀποδοθοῦν στὸν αὐτὸ Χουρμούζιο· εἰδικώτερα δέ, κρίνοντας ἐκ τοῦ πρὸπου καταγραφῆς τῆς παρουσίας συνθέσεως τόσο στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν μουσικῶν κωδίκων, τῶν συγκροτούντων τὴν χειρόγραφον αὐτῆς παράδοσι, ὅσο καὶ στὶς ἐντυπες αὐτῆς δημοσιεύσεις, νομίζομε ὅτι ἡ ἐξήγησις ἢ ὁποία τελικῶς ἐπεκράτησε καὶ διεδόθη εὐρύτερα εἶναι ἡ δευτέρα, ἤτοι ἡ –κατὰ τὴν ὀρολογία τοῦ μνημονευθέντος κώδικος– «σαφεστέρα».

Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐκ δώδεκα στίχων καὶ δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα Θεῷ τρίτῃ, τρισήλιε μονάς... – Καὶ νῦν Ἀμαρτωλῶν τὰς δεήσεις προσδεχομένη...). Συγκραταλέγεται στὰ πλέον ἀγαπητὰ τῶν ὀρθοδόξων φιλομύσων ἱεροψαλτῶν μέλη καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐγνώρισε πολυάριθμες δημοσιεύσεις· μνημονεύομε ἐνδεικτικῶς τίς ἀκόλουθες: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 197-207. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 170-181. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 231-242. Ἀνθολογία (1846), σσ. 128-140. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 302-315. Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1836), σσ. 233-245. Νέον Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1864), σσ. 138-151. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 60-71. Μουσικὸν Ἐγκόλιον [...] Ἀλεξάνδρου Θ. Φωκαέως [...], τόμος δεύτερος, ἐν Θεσσαλονίκῃ [...] 1869, σσ. 37-57. Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον. Παράρτημα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονικῆ 1978), σσ. 607-627. Γεωργίου Πρωγάκη, Μουσικὴ Συλλογὴ [...], τόμος Β', [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909, σσ. 127-146. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ Ὁρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθήναι 1974, σσ. 176-180 (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων). Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεος Α', Ἀγιον Ὅρος 1992, σσ. 415-421 (ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων). Μουσικὸς Πανδέκτης 2, σσ. 17-24 (ὅπου τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά ἄνευ τῶν οἰκείων κρατημάτων).

Πανομοίωτοιο τύπου τῆς σ. 286 τοῦ κώδικος Καρ. 236 – περιεχοῦσης ἡμιτελῆ τὸν πρῶτο στίχο τῆς παρουσίας συνθέσεως – δημοσιεύεται εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 928, πίναξ ιε'. Στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως ἀποδίδονται ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ χοροῦ τοῦ Γεωργίου Κακουλίδη, στὴν φωνοταινία: 'Από τὴν Ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολυέλεοι. Ψάλλει βυζαντινὴ χορωδία ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Κακουλίδη, Πρωτοψάλτου (ἐκδόσεις «Ζωῆς». ΥΒΕ 31. [Ἀθήνα 1981]), Β' πλευρά, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3. Τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου [Δόξα· Θεὸς τρίθεε, τρισήλιε μονάς... – Καὶ νῦν· Ἀμαρτωλῶν τὰς δεήσεις προσδεχομένη...], ἐρμηνευμένα ἀπὸ τὸν μακαριστὸ πρωτοψάλτη Λεωνίδα Σφήκα, κατεχωρήσθησαν δειγματοληπτικῶς στὸν ψηφιακὸ δίσκο: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἀνθολογία δεκάτη. Τριαδικὰ πολυελέων (19ος αἰ.)* [...], Ἀθήνα 1999, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2. Βλ. καὶ μουσικολογικὰ περὶ αὐτῶν σχόλια, ὡς καὶ τὰ [πανομοιοτύποις ἐκ τῆς ἐπισημανθείσης ἐκδόσεως *Ταμείον Ἀνθολογίας (1824) ἀναδημοσιευόμενα*] μουσικὰ αὐτῶν κείμενα εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 183-184, 186-187. Τοῦ αὐτοῦ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τὰ μουσικὰ κείμενα. Μέρος Β'*. Ἀνθολογίαις ἕκτη ἕως δέκατη, Ἀθήνα 2000, σσ. 206-219, ἀντιστοίχως. Πλήρως ὁ παρὼν πολυέλεος ἔχει ἤδη ἠχογραφήθῃ, τῆς κυκλοφορήσεως αὐτοῦ ἀναμενομένης στὸν πέμπτο ψηφιακὸ δίσκο τοῦ ἔκτου σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αἰ.)] τῆς ἐν λόγῳ ἐκδοτικῆς σειρᾶς [βλ. ἀφῆνης: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 15, 179-180, 185 καὶ 284].

• Μεταγραφὴ στὸ λέσβιο σύστημα.

Χορμουζίου Χαρτοφύλακος· τρόπος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν.

Βλ. σχετικῶς στὴν ἔκδοσι: *Μελίφωνος Τερψινόη (1847)*, σσ. 103-117.

• Προσαρμογὴ στὴν ῥομανικὴ παρὰ Δημητρίου Sucseveanu.

Βλ. συγκεκριμένους τοὺς κώδικας: βατοπαϊδῆνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24 (φφ. 202ν-207γ) καὶ 34 (φφ. 13γ-16γ), ἔπου ἀπαντᾷ καὶ ἡ ἀνωτέρω σαφῆς μαρτυρία περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμόσαντος τὴν σύνθεσι στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα. Ῥομανιστὶ ἀνθολογεῖται τὸ παρὸν ποίημα (ἄνευ, ὁμως, οἰασθήποτε ἀναφορᾶς στὴν ταυτότητα τοῦ προσαρμοστοῦ) καὶ στὰ ἀκόλουθα, ἐπιπροσθέτως, χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 52 (φφ. 205γ-215γ), 64 (σσ. 387-397), 80 (φφ. 196ν-199ν), 103 (φφ. 212γ-213γ), 119 (φφ. 128ν-130ν): ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φφ. 1γ-4γ) Ἐρημοπηγαῖνοῦ κελλίου Κομήτewς Θεοτόκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (σσ. 616-631): βατοπαϊδῆνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 8 (φφ. 127γ-130γ). Σ. Πέτρ. 12, φφ. 46γ-48γ. Παῦλ. 133, σσ. 481-497. Παῦλ. 504, φφ. 241γ-246ν. Στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 66 (χργφ. Ἡσυχίου ἱεροδιακόνου καὶ τῶν ἱερομονάχων Νικάνδρου καὶ Νεοφύτου, κατὰ τὸ ἔτος 1879), σσ. 272-279, ἐπισημαίνεται ὅτι κατὰ τὴν συγκεκριμένη ῥομανικὴ μορφή τῆς ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη σὲ σχετικὴ μουσικὴ ἔκδοσι τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu [βλ. *Carte de cântări bisericesti, Iasi 1846*, pp. 126-131].

• Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου.

Ψάλλμος τρίτος ἐκ τοῦ πολυελέου, ὅστις ἐμελοποιήθη παρὰ Γρηγορίου δι' αἰτήσεως τοῦ πανιερωτάτου ἀγίου Μολδαβίας κυρίου κυρίου Βενιαμίν ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Ξεν. 107, φ. 196γ καὶ Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 64, φ. 224γ. [Πρβλ. Ὑδρ. 605, φ. 110γ: Ὁ τρίτος ψαλλμός τοῦ πολυελέου, ἐμελοποιήθη παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου δι' αἰτήσεως τοῦ ἀγίου Μολδαβίας κυρίου Βενιαμίν εἰς ἤχον τρίτον· εἰ μὲν βούλει, ψάλλε τὸ τε Δόξα Καὶ νῦν τοῦ πολυελέου τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἤχον· εἰ δὲ μὴ, τὰ σύντομα τοῦ αὐτοῦ

μετά τοῦ Ἀλληλούια· ἤχος γ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Διον. 632, φ. 140r: Ὁ τρίτος ψαλμὸς τοῦ πολυελέου, τὸν ὁποῖον αἴτησαι (sic) ὁ ἅγιος Μολδαβίας κύριος κύριος Βενιαμίν, ἐμελοποιήθη παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου εἰς ἤχον τρίτον [...]· εἰ μὲν βούλει, ψάλλεται Δόξα — Καὶ νῦν τοῦ Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ· εἰ δ' οὐ, μετὰ σύντομα Δόξα — Καὶ νῦν ἄπερ ἔχει ἐν τῷ τέλει ὁ ἴδιος μετὰ τὰ Ἀλληλούια· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Δοχ. 405, φ. 170r: Ὁ τρίτος ψαλμὸς τοῦ πολυελέου, ἐμελοποιήθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου εἰς ἤχον τρίτον· εἰς τὸν αὐτὸν πολυελεον, εἰ μὲν βούλει, ψάλλε τὸ Δόξα — Καὶ νῦν τοῦ Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ· εἰ δέ, ψάλλε τὰ σύντομα ἄπερ ἔχει ὁ ἴδιος ἐν τῷ τέλει μετὰ τὰ Ἀλληλούια· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος)· ἢ Ἡ παροῦσα ἐκλογή ψάλλεται τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς, λέγεται δὲ Βαβυλώνα καὶ ἐμελοποιήθη παρὰ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου ἤχος τρίτος Γα Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Δοχ. 360, φφ. 398v-399r. [Ἠρβλ. Δοχ. 1239, σ. 285: Ἐτέρα ἐκλογή, ἐμελουρηθή παρὰ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου καὶ ψάλλεται τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυροφάγου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Δοχ. 1247, φ. 214r: Ἐκλογή ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀποκρέου (sic) καὶ τῆς Τυροφάγου, ποίημα Γρηγορίου Πρωτοφάλτου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Διον. 806, σ. 523: Πολυελεοί. Ὁ δὲ παρῶν Γρηγορίου Πρωτοφάλτου· ψάλλεται δὲ ἐν ταῖς Κυριακαῖς τῆς τε Ἀπόκρεω καὶ Τυροφάγου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος)· ἢ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Διον. 678, φ. 227r καὶ Διον. 808, σ. 375. [Ἠρβλ. Κουτλ. 590, φ. 142r καὶ Παντ. 953, φ. 238v: Γρηγορίου λαμπαδαρίου· ἤχος τρίτος Γα Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Διον. 690, φ. 75v: Γρηγορίου τοῦ διδασκάλου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Διον. 680, φ. 189r: Γρηγορίου· ἤχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος]).

Βλ. Ἀγ. Δημητρ. 47 (αὐτόγραφο Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ κατὰ τὸ 1821), μεταξὺ φφ. 127r-138v. Ὑδρ. 605 (αὐτόγραφο Γεωργίου Μάνου κατὰ τὸ 1823), φφ. 110r-112v. Κουτλ. 590, φφ. 142r-145r. Παντ. 953, φφ. 238v-243r. Δοχ. 405, φφ. 170r-174. Δοχ. 360 (αὐτόγραφο Νικολάου Δοχειαρίτου περὶ τὸ 1830), φφ. 398v-402r. Ὑδρ. 723 (αὐτόγραφο Γεωργίου Μάνου κατὰ τὸ 1833), φφ. 109v-112v. Διον. 690 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου κατὰ τὸ 1837), φφ. 75v-85r. Ξεν. 107, φφ. 196r-205r. Δοχ. 1247, φφ. 214r-219r. Διον. 680 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 189r-197v. Διον. 678 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 227r-234r. Διον. 808, σσ. 375-389. Διον. 632, φφ. 140r-141v. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 64, φ. 224r κ.ε. Διον. 806 (αὐτόγραφο Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), σσ. 523-526. Δοχ. 1239, σσ. 285-290. EBP 739, φφ. 119r-125r. ΡΑΙΚ 41, φφ. 345r-351r. Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου.

Στις ὑπάρχουσες δημοσιεύσεις τοῦ παρόντος ποιήματος, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα [τὰ ὁποῖα —ὅπως ἐπεσημάνθη ἀρμοδίως στὸ ἀντίστοιχο λήμμα τῆς οἰκείας παραγράφου τῆς πρώτης ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν σχετικῶν ἀναγραφῶν — εἶναι κοινὰ πρὸς αὐτὰ τοῦ ὁμοῦχου πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ] εἴτε παρατίθενται ἐν τέλει τῆς ὄλης —ἐκ δώδεκα στίχων συγκεimenῆς— συνθέσεως [βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 158-170. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 217-231. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1838), σσ. 95-106. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 46-60. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ Ὀρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθήναι 1974, σσ.

161-176 (όποτε μετά τὸ πέρας τοῦ μνημονευθέντος πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον ὁ χρήστης τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων «παραπέμπεται» στίς ἀντίστοιχες σελίδες ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος πολυελέου), εἴτε παρατίθενται ἐν τέλει τοῦ πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον καὶ κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου καταχωρίζονται τὰ –μνημονευόμενα στίς ἀνωτέρω ἀναγραφές– σύντομα ἀλληλουϊάρια (Ἐλληλουϊα, ἀλληλουϊα, ἀλληλουϊα, δόξα σοι, ὁ Θεός· καὶ Ἐλληλουϊα, ἀλληλουϊα, ἀλληλουϊα, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι) τῶν ὁποίων προτάσσονται –συντόμως ὁμοίως μεμελισμένοι– οἱ στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας (Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν) [βλ. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 315-321 (όποτε ἡ «παραπομπή» αὐτὴν τὴν φορὰ γίνεται στίς ἀντίστοιχες σελίδες ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον)]. Προσφάτως, κατεγράφη καὶ μία αὐτοτελὴ πλήρης δημοσίευσίς τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὑπὸ τοῦ Φιλοθεῖτου ἱερομονάχου Ἱεροθέου, εἰς Ἐθνωικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυελεοὶ Γ', Ἅγιον Ὅρος 1998, σσ. 359-383.

• Προσαρμογὴ στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα.

Ἐτερος, Γρηγορίου Πρωτοφάλτου· ἤχος [πλ. δ'] Νη Ἐπὶ τῶν ποταμῶν. (Παῦλ. 301, φ. 27ν).

Βλ. Παῦλ. 301, φφ. 27ν-33γ. Πρβλ. καὶ τὰ ἀκόλουθα ἀμιγῶς ῥομανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 336-372) καὶ 66 (σσ. 279-287) ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 99γ-103γ). Στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 16 τὸ παρὸν ποίημα ἀνθολογεῖται συναπτῶς στὴν ἑλληνικὴν (φφ. 143γ-150γ) καὶ στὴν ῥομανικὴν (φφ. 150γ-157ν), ἀντιστοιχῶς, γλῶσσα. [Ἡ ταυτότης τοῦ προσαρμόσαντος τὴν σύνθεσι δὲν παραδίδεται].

• Πολυελεος Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ.

Πολυελεος Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ· ἤχος πλ. δ' Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνος. (Παῦλ. 274, φ. 32ν).

Βλ. Παῦλ. 274, φφ. 32ν-46γ (ὅπου ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐλλιπῆς, λόγῳ ἐκπεσόντων φύλλων τοῦ κώδικος). Βατοπ. 1400 (τοῦ ἔτους 1825· αὐτόγραφος καταγραφή. [Πρβλ. καὶ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης Ἐκκλησιαστικῶν κωδίκων κατάλοιπα (Ἀνατύπωσις ἐν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Βιβλιοθήκης), Paris 1925, σ. 72]).

• Πολυελεος Κωνσταντίνου Θετταλοῦ.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ διὰ Ἱερεμίου· ρλς· ἐμελουργήθη δὲ παρὰ κύρ Κωνσταντίνου Θετταλοῦ καὶ διδασκάλου ἡμῶν κατὰ τὸν ἐκδοθέντα νέον τρόπον τῆς μουσικῆς τοῦ νέου συστήματος· ἤχος πλ. δ' Νη Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλωνος. (Παντ. 1028, φ. 96γ).

Βλ. Παντ. 1028 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 96γ-99γ.

ΕΝΟΤΗΣ 2.IV

Ψαλμός μδ': Λόγον αγαθόν· ἀλληλούια. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον αγαθόν· ἀλληλούια.

Ὁ μδ' ψαλμός ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα καὶ ὀκτώ στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Εἰς τὸ τέλος, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων· τοῖς υἱοῖς Κορὲ εἰς σύνεσιν· ᾠδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ.
2. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον αγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ, ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου.
3. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖρεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα.
4. Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.
5. Καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου.
6. Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ —λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται—, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως.
7. Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.
8. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.
9. Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου, ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε.
10. Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου· παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.
11. Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλίνον τὸ οὖς σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου·
12. καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου,
13. καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ· καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις· τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ.
14. Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν, ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.
15. Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς, αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοι.
16. Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει, ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως.
17. Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοί σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.
18. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Πρὸ οἰωνδήποτε ἄλλων σχολίων εἶναι ὅπωςδῆποτε ἀπαραίτητες ἐδῶ οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις: ὡς πρῶτος στίχος τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἐκλαμβάνεται ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή αὐτοῦ, ἡ ὁποία βεβαίως δὲν μελοποιεῖται. Ἐπίσης, στὸ σύνολο τῆς χειρογράφου παραδόσεως ἀπασῶν τῶν ἐπισημανθεισῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ψαλμοῦ συνθέσεων, τηρεῖται ἡ τακτικὴ τοῦ «προομιασμοῦ» αὐτῶν διὰ τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ πρώτου ἡμιστίχιου τοῦ δευτέρου στίχου, μετὰ καὶ τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλοῦια, ἤτοι ἀναλυτικῶς: Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλοῦια. Τὸ ἐν λόγῳ ἐφύμνιο (ἀλληλοῦια) ἀνακλᾶται, ὡσαύτως, ἐν τέλει ἀπάντων τῶν μελοποιημένων στίχων τοῦ παρόντος ψαλμοῦ.

Ἐπισκοποῦντες εἰδικώτερα τίς –ἐφ' ἐξῆς περιγραφόμενες– σχετικῆς συνθέσεις (οἱ ὁποῖες ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα στὸ χρονικὸ διάστημα τῶν ιδ' ἕως ιθ' αἰώνων), διαπιστώνομε ὅτι κατὰ κύριο λόγο διαμορφοῦνται δύο τάσεις κατὰ τὴν μελοποίησιν τοῦ παρόντος ψαλμοῦ. Ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότερα ἀφορᾷ στὶς βυζαντινὲς κυρίως συνθέσεις, ἐν προκειμένῳ στὰ κατὰ τίς ἐορτὲς τῆς Θεοτόκου ψαλλόμενα ἀντίφωνα, καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν μελίζεται τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ.

Νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ –κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο– τακτικὴ μελοποίησις τῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ δὲν ἀφίσταται τῆς ἀνωτέρω ἤδη ἐπισημανθείσης (κοινῆς, οὐσιαστικῶς, γιὰ ὅλες τίς βυζαντινὲς συνθέσεις) τακτικῆς, τῆς τηρουμένης στὶς ἀντίστοιχες ἐπὶ τῶν ψαλμῶν ρλδ' καὶ ρλς' συνθέσεις. Κατὰ κανόνα, οἱ ὑφιστάμενοι στίχοι «διχοτομοῦνται» ἢ «τριχοτομοῦνται», ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς των, ἐνῶ δὲν σπανίζουν καὶ οἱ περιπτώσεις περαιτέρω κατατμήσεώς των σὲ τέσσαρα τμήματα. Ἐπὶ παραδείγματός, ἐκ τοῦ δευτέρου στίχου (Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ, ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου) προκύπτουν συνήθως τέσσαρες ἐπὶ μέρους στίχοι, ὡς ἀκολούθως:

- Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλοῦια· ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ἀλληλοῦια
- Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· ἀλληλοῦια
- Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὄξυγράφου· ἀλληλοῦια.
- Γραμματέως ὄξυγράφου· ἀλληλοῦια.

Ὁμοίως, ἐκ τοῦ πέμπτου στίχου (Καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου) προκύπτουν συνήθως πέντε στίχοι, ὡς ἀκολούθως:

- Καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλοῦια.
- Καὶ βασιλευε· ἀλληλοῦια.
- Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· ἀλληλοῦια.
- Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλοῦια.
- Ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλοῦια.

Παρομοία ἐκτεταμένη κατὰ τμησὶ ὑφίστανται συνήθως τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ τρίτου στίχου (Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου), τὸ τρίτο ἡμιστίχιο τοῦ ὀγδόου στίχου (Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου), τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ ἐνάτου στίχου (Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου), τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ δεκάτου στίχου (Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου), τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ ἐνδεκάτου στίχου (Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου) καὶ τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ψαλμοῦ (Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ), ὡς καταφαίνεται ἄλλωστε καὶ στὸν ἀρμόδιο πίνακα τοῦ ἀκολουθούτου σχετικοῦ λήμματος. Οἱ λοιποὶ στίχοι διαχωρίζονται –ὡς προεσημειώθη– σὲ δύο (βλ. προχειρῶς τοὺς στίχους ὑπ' ἀριθμὸν 4, 14, 16) ἢ σὲ τρεῖς (βλ. προχειρῶς τοὺς στίχους ὑπ' ἀρι-

θμόν 3, 8, 10) μελοποιημένους στίχους. Συμφώνως πρὸς τὶς ἀνωτέρω μεθόδους μελοποιῦνται ἅπαντες σχεδὸν οἱ στίχοι τοῦ μδ' ψαλμοῦ ὥστόσο, ἐπισημαίνονται καὶ ὠρισμένα τμήματα στίχων [ὡς, ἐπὶ παραδείγματος, τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο ἡμιστίχιον τοῦ ἔκτου στίχου (Τὰ βέλη σου ἠκουημένα, δυνατέ· καί· Ἐν καρδίᾳ τῶν ἔχθρῶν τοῦ βασιλέως), τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον τοῦ ἐβδόμου στίχου (Ῥάβδος ἐυθύτητος ἢ ῤάβδος τῆς βασιλείας σου), τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον τοῦ δωδεκάτου στίχου (Ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου), τὸ πρῶτο ἡμιστίχιον τοῦ δεκάτου τρίτου στίχου (Καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ· καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις), τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον τοῦ δεκάτου πέμπτου στίχου (Αἱ πλησίον αὐτῆς ἀπενεχθήσονται σοί) καὶ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον τοῦ δεκάτου ὀγδόου στίχου (Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοὶ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος)], τὰ ὁποῖα συστηματικῶς ἐλλείπουν ἐκ τῶν σχετικῶν ἐνοτήτων τῶν πλείστων—κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐξετασθέντων— κωδίκων· ἀνευ μελοποιήσεως παραμένει συνήθως καὶ πλήρης ὁ δέκατος ἑβδομος στίχος (Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοὶ σου· καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν).

Ἡ δευτέρα καὶ νεωτέρα τάσις μελοποιήσεως καθιεροῦται κατὰ τοὺς δύο (ιη' καὶ ιθ') τελευταίους κυρίως αἰῶνες καὶ συμφώνως πρὸς αὐτὴν μελιζονται ὠρισμένοι μόνον—κατ' ἐκλογὴν— στίχοι τοῦ ψαλμοῦ.

Συγκεκριμένως, πρὸς καταρτισμὸ τῆς—κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο—δομῆς τῶν σχετικῶν συνθέσεων, ἐκλέγονται ἐκ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ οἱ πέντε πρῶτοι στίχοι (ἐξαιρέσει τοῦ τρίτου ἡμιστιχίου τοῦ πέμπτου στίχου [Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου]), τὰ δύο τελευταῖα ἡμιστίχια τῶν ὀγδόου καὶ δεκάτου στίχων, ὁ ἐνδέκατος στίχος, τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον τοῦ δεκάτου τρίτου στίχου καὶ τὸ πρῶτο ἡμιστίχιον τοῦ δεκάτου ὀγδόου στίχου. [Αὕτῃ ἡ συστηματικὴ ἐκλογὴ ὠρισμένων στίχων τοῦ ψαλμοῦ δημιουργεῖ προφανέστατα καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ ἐκλογῆς (ὁ ὁποῖος ἐνίοτε δηλοῦται καὶ περιφραστικῶς, διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ· Στίχοι ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ βλ σχετικῶς τὶς ἀρκτικὲς ἀναγραφὰς τῶν κατακεχωρισμένων στίχων ἐπόμενες παραγράφους 2.IV.4 καὶ 2.IV. 5 συνθέσεων) γιὰ τὶς πλείστες τῶν κατὰ τὴν ἐν λόγω χρονικὴ περίοδο ἀναφανισῶν συνθέσεων]. Ἄπαντες οἱ ἐπισημανθέντες στίχοι διχοτομοῦνται (ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑφισταμένη μορφή των), ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ προκύπτουν τελικῶς δύο μελοποιημένοι στίχοι συνολικῶς, οἱ κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο παραδιδόμενες ἐκλογὲς σύγκεινται ἐκ δεκαοκτώ στίχων. Τὸ ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτο στοιχεῖο τῆς δομῆς ἐκάστου στίχου εἶναι τὸ βραχὺ ἐξωψαλμικὸ θεοτοκίον ἐγκώμιο, τὸ ὁποῖο ἐπιβάλλεται μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου καὶ πρὸ τῆς ἐπιτάξεως τοῦ κοινοῦ καταληκτηρίου ἐφουμνίου· ἀλληλοῦια· εἰδικώτερα, ἡ συνήθης δομὴ τῶν ἐν λόγω συνθέσεων διαμορφοῦται ὡς ἀκολουθῶς (ὡς πρότυπο γιὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐπομένου διαγράμματος ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἐκλογὴ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη) :

1. Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλοῦια. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν.

Χαῖρε, παντάνασσα πανύμνητε, μήτηρ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀλληλοῦια.

2. Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ.

Χαῖρε, βασίλισσα τῶν ἀγγέλων, δέσποινα τοῦ κόσμου· ἀλληλοῦια.

3. Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου.

Χαῖρε, τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα, πατριαρχῶν ἡ δόξα· ἀλληλοῦια.

4. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Χαῖρε, ἀγνή παρθέने, θεόνυμφε δέσποινα· ἀλληλοῦια.

5. Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου.

Χαῖρε, ἀσπιλε, ἀμόλυντε, ἄφθορε, Παναγία· ἀλληλοῦια.

6. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα.
Χαῖρε, ἡ τῶν ἀπηλπισμένων ἢ ἐλπίς καὶ τῶν πολεμουμένων βοήθεια· ἀλληλούια.
7. Περίξωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ.
Χαῖρε, κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος καὶ διὰ σοῦ μεθ' ἡμῶν· ἀλληλούια.
8. Τῇ ὑραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.
Χαῖρε, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου· ἀλληλούια.
9. [Καὶ] ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε.
Χαῖρε, παρθένε Θεοτόκε, ἐν γυναιξὶν εὐλογημένη· ἀλληλούια.
10. "Ενεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης.
Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, τῶν δυνάμεων· ἀλληλούια.
11. Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου.
Χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε, τῶν τετραμόρφων ὑπερδοξοτέρα· ἀλληλούια.
12. "Ελαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου.
Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν, χαῖρε, μήτηρ τῆς ζωῆς· ἀλληλούια.
13. Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου.
Χαῖρε, ὑπερευλογημένη, ὑπερδοξασμένη· ἀλληλούια.
14. Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.
Χαῖρε, ἀχραντε Θεοτόκε, ὅτι Σωτήρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν· ἀλληλούια.
15. "Ακουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου.
Χαῖρε, παράδεισε ἀγιώτατε, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε· ἀλληλούια.
16. Καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου.
Χαῖρε, Ἁγία ἀγίων μεῖζων, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε· ἀλληλούια.
17. Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ.
Παναγία παρθένε, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀχρείου ἰκέτου σου, στεναγμοὺς τῆς καρδίας προσφέρειν σοὶ ἀενάως εὐδώσουσα, δέσποινα· ἀλληλούια.
18. Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ.
Παναγία παρθένε, θεόνυμφε, τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι, καὶ Θεῷ τῷ εὐσπλάγγνῳ προσάγαγε, ὅπως χαίρων δοξάζω, πανάμωμε· ἀλληλούια.

Περὶ τῶν ὡς ἄνω —ἐν κατακλιεῖδι ἐκάστου στίχου ἐπιβαλλομένων— ἐξωψαλμικῶν θεοτοκίων κειμένων γίνεται ειδικώτερος λόγος στὸν οἰκτεῖο τόπο τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς· ἐδῶ νὰ σημειωθῇ μόνον ὅτι ἡ «προϊστορία» των εἶναι παλαιότερα καὶ ἐκκινεῖ ἤδη ἐκ τῆς βυζαντινῆς περιόδου καὶ τῆς ἀνωτέρω ἐξετασθείσης πρώτης τάσεως μελοποιήσεως τοῦ παρόντος ψαλμοῦ. Ἐξηγούμεθα ἐν συνεχείᾳ δι' ὀλίγων παραδίδεται κατ' αὐτὴν, στὸ πλαίσιο τῶν ἐπισημανθέντων αντιφώνων «εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου», εἰς στίχος —«εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου», ὡς ἐπιγράφεται (βλ. ἀίφνης· ΕΒΕ 899, φ. 83ν)—, ὁ ὁποῖος διαφοροποιεῖται τῶν ὑπολοίπων ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου (καθ' ὅτι εἶναι εἰλημμένος ἐκ τοῦ ψαλμοῦ 7ε', στίχος 2· Εὐαγγελίσετε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον [τοῦ Θεοῦ]), ἀλλὰ κυρίως ὡς πρὸς τὴν ὅλην αὐτοῦ δομὴν, διότι προσλαμβάνει ἐν κατακλιεῖδι αὐτοῦ ἐξωψαλμικὸν θεοτοκίον κείμενον (**Χαῖρε, κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ**), ἀρμόδιο γιὰ τὴν συγκεκριμένη ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Στὴν μνημονευομένην περίπτωσιν ἀνιχνεύεται, φρονούμε, ὁ «πρόδρομος» τῆς κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴν περίοδον εὐρέως πλέον ἐκτεταμένης τακτικῆς, τοῦ τερματισμοῦ, δηλονότι, ὄλων τῶν στίχων τῶν κατ' αὐτὴν σχετικῶν συνθέσεων διὰ παρεμφερῶν ἐξωψαλμικῶν θεοτοκίων στίχων. Ἐκ τοῦ ἰδ' αἰῶνος καὶ τῶν μνημονευθέντων ἀντιφώνων τῆς Θεοτόκου, ἕως τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ τῆς ὁμοειδοῦς συνθέσεως Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, παραδίδονται —σχετικῶς πρὸς τὰ ἐν λόγῳ ἐξωψαλμικὰ θεοτοκία κείμενα— εὐάριθμες παράλληλες περιπτώσεις, οἱ ὁποῖες, ὡστόσο, μαρτυροῦν τὴν συστηματικὴν

ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ ἐγκωμίων διεργασία. τὴν μεσολαβήσασα ἐνδιαμέσως τῶν ἐπισημανθέντων δύο ὁροσήμων. Ἐπὶ παραδείγματος, στὸν κατὰ τὸν 1^ο αἰῶνα πολυῆλεο Ἰσαίου τοῦ Σέρβου τὸ ἀνωτέρω θεοτοκίο ἐγκώμιο (*Χαίρε, κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*), ἐπιβάλλεται ὡσαύτως ἐν κατακλείδι τῶν δύο πρώτων στίχων τῆς συνθέσεως, ἐνῶ στοὺς ἐν συνεχείᾳ στίχους αὐτῆς ἀναπτύσσονται σταδιακῶς εὐρύτερα ὁμοειδῆ ἐγκώμια, ὅπως: *Χαίρε, Θεοτόκε παρθένε, χαίρε, μήτηρ τοῦ Θεοῦ, χαίρε, εὐλογημένη Μαρία, ὅτι Σωτῆρα ἔτεκες τῶν ψυχῶν ἡμῶν* (στὸν τρίτο στίχο· βλ. EBE 928, φ. 64ν) καὶ: *Χαίρε, νύμφη ἀνύμφευτε, χαίρε, μήτηρ τῆς ζωῆς, χαίρε, ἀγνή παρθένη Μαρία, χαίρε, κεχαριτωμένη, [ὁ] Κύριος μετὰ σοῦ* (στὸν τέταρτο στίχο· βλ. EBE 928, φ. 65γ). [Στὴν αὐτὴ σύνθεσι, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων θεοτοκίων ἐγκωμίων – τὰ ὅποια εἶναι καὶ τὰ μόνα ἐκεῖ ἀπαντῶντα, στὴν ἑλληνικὴ τοῦλάχιστον γλῶσσα προσηρμοσμένα – ἐπιβάλλονται ἐν τέλει ὠρισμένων στίχων – καθ' ἅπαξ ἀπαντῶσα (γιὰ σύνθεσι ἐκ προοιμίου ἀναφερομένη στὴν Θεοτόκο) τακτικῆ – καὶ ἀντίστοιχα τριαδικὰ ἐξωψαλμικὰ κείμενα: κατ' ἀκρίβειαν, στὸν ἕκτο στίχο (EBE 928, φ. 65ν): *Δόξα σοι, πάτερ ἀγέννητε, δόξα σοι, υἱέ γεννητέ, δόξα σοι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, δόξα σοι, Τριάς ἅγια, δόξα σοι, ὁ Θεός· ἀλληλούια*· καὶ στὸν ἕβδομο στίχο (EBE 928, φ. 66γ): *Ἄσωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, βοῶντες· ἀλληλούια*]. Ἡ περιγραφείσα, ὅμως, μορφή τῶν κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο συνθέσεων ἀναντιφῶτως ὀφείλει τὴν γένεσίν της στὴν ἐξέχουσα μουσικὴ φυσιογνωμία Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, μέσῳ τῆς σχετικῆς συνθέσεως τοῦ ὁποίου καθιεροῦται, παγιούται καὶ διαδίδεται ἕκτοτε εὐρύτατα καὶ καθολικῶς. Τὸ ἐπισημαίνομε καὶ πάλι· τὸ σύνολο τῶν ἐπιλοίπων συνθέσεων, ὅσες ἐνετοπίσθησαν κατὰ τοὺς 17^ο καὶ 18^ο αἰῶνες (μὲ μόνη ἐξάίρεσι τὸ ποίημα Πέτρου τοῦ Βυζαντίου), ἀκολουθεῖ πιστῶς τὴν – ἐκτεθειῆσα στὸ ἀνωτέρω διάγραμμα – δομή, τόσο ὡς πρὸς τὴν «ἐκλογὴν» τῶν συγκεκριμένων στίχων τοῦ μὲν ψαλμοῦ, ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῶν θεοτοκίων ἐγκωμίων, τῶν ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἐπιβαλλομένων. [Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐν λόγῳ καθοριστικὴ συμβολὴ τοῦ Μπερεκέτη στὴν διαμόρφωσι τῆς παρούσης ἐνόητος συνθέσεων ὑπογραμμίζει καὶ ὁ Μανόλης Κ. Χατζηγηρακομῆς, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Σῶμα πρώτο. Ὀκτάηχα μέλη καὶ συστήματα, τόμ. IV, 7 καὶ 8. Χερουβικὸ ψαλλόμενον καὶ εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους Πέτρου Μπερεκέτη (ἄκμῃ 1680-1710) [...]*, Ἀθήνα 2002, σ. 14. Πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 176-177. Μίαν ἀδρομερῆ ἀναφορὰ στὶς ἐπὶ τοῦ μὲν ψαλμοῦ ὁμοειδεῖς συνθέσεις τοῦ 17^ο καὶ 18^ο αἰῶνος βλ. καὶ εἰς: ἐπισκόπου Διονυσίου Λ. Ψαριανοῦ, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἱμνωδῷ* (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνωμον» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα), Ἀθήνα 1968, σσ. 22-24· πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Τζάβλα, «Προφῆτες-ὑμνογράφοι, μελουργοί-φοῖδοι», *Ὁ γλυκασμός τῶν ἀγγέλων [...]*, Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης 2000, σσ. 110-112].

Ἴδου καὶ οἱ – συνολικῶς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσες – συνθέσεις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν 18^ο ἕως 19^ο αἰῶνων:

2.IV.1 18^ο αἰών

- Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.
Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. (EBE 2456, φ. 86γ. EBE 2404, φ. 136γ. Ἰβήρ. 1202, φ. 88γ. [Πρβλ. Ἰβήρ. 987, φ. 168γ. Ἰβήρ. 1250, φ. 140γ. Ἰβήρ. 949, φ. 71γ. Ὑδρ. 597, φ. 140ν: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων· καὶ τὰ μὲν παρόντα ἀντίφωνα ψάλλονται εἰς τὰς ἑορ-

τὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 409: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων· καὶ τὰ μὲν παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν τὸ παρὸν ἐστὶ ποιήμα κυρίου Γρηγορίου δομεστίκου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. Ἰβήρ. 974, φ. 148r: Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ποιήμα τοῦ δομεστίκου κύρ Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. ΕΒΕ 2406, φ. 112v. ΕΒΕ 2622, φ. 253r: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ποιήμα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' ὁ δομεστικός Λόγον ἀγαθόν. Λειμ. 238, φ. 148v. Γρηγ. 5, φ. 128r. Δοχ. 337, φ. 144r: Ἀντίφωνα ἕτερα εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. Ξηρ. 307, φ. 170r: Τὰ παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἀγίας ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. ΡΑΙΚ 42, φ. 184r: Ἀρτέον καὶ μερικῶν πανηγυρικῶν ἀντιφώνων· τὰ δὲ παρόντα ψάλλονται εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, εἰς πολυέλεον ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν]· ἢ Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ μερικῶν ἀντιφώνων, ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἄρχεται ὁ πρῶτος χορὸς ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. (Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 93r. ΝKS 2747,2, φ. 63r. [Πρβλ. Κουτλ. 457, φ. 186r: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον πρῶτον, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν]· ἢ Ἀντίφωνα, ἦτοι ἀλλάγματα, ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτὰς, ποιήματα δὲ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. (Φιλ. 122, φ. 108v. Ἰβήρ. 973, φ. 150r. [Πρβλ. Κωνστ. 86, φ. 184v: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἀντιφώνων ψαλλόμενα, ἦτοι ἀλλάγματα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ εἰς μεγάλας δεσποτικὰς ἐορτὰς, ποιήματα δὲ διαφόρων ποιητῶν ὁ δομεστικός ἀπὸ χοροῦ ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. Ἰβήρ. 1120, φ. 353r: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ εἰς τὰς δεσποτικὰς ἐορτὰς ὁ δομεστικός ἀπ' ἔξω [ἤχος] α' Λόγον ἀγαθόν. ΕΒΕ 899, φ. 79v: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν ἀντιφώνων, ποιηθέντων παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων. Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς δεσποτικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἤχος πρῶτος Λόγον ἀγαθόν. (Βλ. καὶ Κουτλ. 399, φ. 65r: Ἀρχονται ἐνταῦθα τὰ ἀντίφωνα εἰς ἤχον δ' [;], ψαλμὸν τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν ἀγίου οὗ ἡ μνήμη τελεῖται, ἡ ἐορτὴ δεσποτικὴ πρόλογος ἔξω παρὰ τοῦ δομεστίκου ἤχος δ' [;] Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλοῦα. Οἱ ὄλοι· [ἤχος] δ' [;] Ἐξηρεύσατο ἡ καρδιά μου)).

Βλ. τοὺς ἐπομένους —ἀνὰ αἰῶνα ἀπαριθμουμένους— κώδικες: (ΙΔ' αἰών.) ΕΒΕ 2456, φφ. 86r-90v. Κουτλ. 457, φφ. 186r-192r. Κουτλ. 399, φφ. 65r-69v. ΕΒΕ 899, φφ. 79v-85r. Φιλ. 123, φφ. 148r-152r. (ΙΕ' αἰών.) Ἰβήρ. 973, φφ. 150r-158r. Κωνστ. 86, φφ. 184v-191r. ΡΑΙΚ 154 (αὐτόγραφος Δαβὶδ Ῥαιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 108v-117v. Παντοκρ. 214 (τοῦ ἔτους 1433), φφ. 129v-139r. Φιλ. 122, φφ. 108v-118r. Ἰβήρ. 1202, φφ. 88r-93v. Ἰβήρ. 974, φφ. 148r-151r. ΕΒΕ 2406 (αὐτόγραφος Ματθαίου δομεστίκου κατὰ τὸ 1453), φφ. 112v-116v. Ἰβήρ. 1120 (αὐτόγραφος Μανουῆλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 353r-360r. ΕΒΕ 2622, φφ. 253r-258r. ΕΒΕ 2401, φφ. 136r-139v. ΕΒΡ 126, φφ. 97r-101v. ΕΒΕ 906, φφ. 130r-136r (ὅπου ἡ σύνθεσις παρατίθεται ἀκέφαλος, ἀρχομένη ἐκ τοῦ στίχου Ῥάβδος εὐθύτητος). (Ις' αἰών.) Λειμ. 273, φφ. 64r-67r. (ΙΖ' αἰών.) Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφος Μπαλασίου ιερέως περὶ τὸ 1670), φφ. 140r-143r. Ὑδρ. 597, φφ. 140v-144r. Γρηγ. 5, φφ. 128r-131r. Ἰβήρ. 949, φφ. 71r-72v. (ΙΗ' αἰών.) Λειμ. 459 (αὐτόγραφος Παύλου ιερέως), φφ. 132v-135r. Λειμ. 238, φφ. 148v-151r. Δοχ. 337 (αὐτόγραφος Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1764), φφ. 144r-

147ν. Επρ. 307 (αυτόγραφος Ἀναστασίου Βάια κατά τὸ 1767 καὶ 1770), φφ. 170r-172v. Τιμ. Προδρ. 1 (αυτόγραφος Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βερούας), σσ. 409-416. NKS 2747,2°, φφ. 63r-64v. Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 93r-105v. Ἰβήρ. 987, φφ. 168r-171r. Λειμ. 8, φφ. 83v-84v. EBP 130, φφ. 141v-144r. EBP 132, φφ. 171r-175v. EBP 203, φφ. 55v-85r. EBP 711, φφ. 109r-111r. EBE 2641, φφ. 132v-137r. PAIK 42, φφ. 184r-187r.

Τὸ ὄλο ποίημα δομεῖται γενικῶς κατὰ τὰ ἀρκούντως ἀνωτέρω σχολιασθέντα—πρότυπα τῶν ὁμοειδῶν μεγάλων βυζαντινῶν πολυελέων. Ἦδη, στὶς προεκτεθεισὲς ἀρκτικές ἀναγραφές τῆς παρούσης συνθέσεως, ἐπεσημάνθη ἡ κέκ ποιημάτων διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καὶ νέων» σύστασις αὐτῆς· εἰδικώτερα, οἱ μνημονευόμενοι μελουργοὶ τῶν ἐπὶ μέρους στίχων οἱ ὅποιοι συναπαρτίζουσι τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα εἶναι—γιὰ τὸ πλεῖστο τμήμα τῆς χειρογράφου αὐτῶν παραδόσεως—οἱ: Γρηγόριος Γλυκὺς [ὁ δομῆστικός τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὡς μαρτυρεῖται ἐνίοτε (βλ. αἰφνης: Λειμ. 238, φ. 148v καὶ Δοχ. 337, φ. 144v)], Ἀνδρέας Σιγηρός, Ἰωάννης Βατάτζης, Ξένος Κορώνης, Ἰωάννης Κουκουζέλης, κατὰ κύριο λόγο, ὡς καὶ οἱ: Ἰωάννης Γλυκὺς, Νικηφόρος Ἠθικός, Γεώργιος Πανάρετος, Γεώργιος Σγουρόπουλος, Γεώργιος Κοντοπετρῆς, Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, Μιχαὴλ Κουκουζᾶς, δευτερευόντως [γιὰ τοὺς τελευταίους βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 457, Ἰβήρ. 973, Κωνστ. 86, Φιλ. 122, Ἰβήρ. 974] (ἐντελῶς σποραδικῶς ἀπαντοῦν καὶ μεμονωμένες συνθέσεις ἐτέρων μελουργῶν, ὡς τῶν Ἀνανίου καὶ Ἀθανασίου μοναχοῦ [βλ. Κουτλ. 457] ἢ τοῦ μοναχοῦ Λογγίνου [βλ. Ἰβήρ. 974]). Στὴν ἐν γένει μορφή τῆς συνθέσεως ἀγνωρίζεται σαφῶς—στοὺς κώδικες τῶν ἰδ' καὶ ἰε' κυρίως αἰῶνων—ἡ γνωστὴ στὶς ὁμοειδέις βυζαντινῆς συνθέσεις ποικιλία τῶν παραδιδόμενων στίχων, οἱ ὅποιοι κατασταλάζουν σὲ πλέον σταθερὰ διάταξι· ἀργότερα, πρὸς ἀπλοποίησιν ἐκ τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. [Πρβλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 30 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου]. Πρὸς σαφεστέρα κατανόησι τῶν ὡς ἄνω ἀδρομερῶν παρατηρήσεων βοθηεῖ, νομίζομε, ὁ ἐπόμενος—κριτικῶς ἐπεξεργασμένος—πίναξ, ὅπου ἐμφαίνεται ἡ συνήθης μορφή τῶν παρόντων ἀντιφώνων, ὡς διαμορφοῦνται κατὰ τὴν τετρακοσαετῆ (ἰδ' ἕως ἰη' αἰῶνες) χειρόγραφον αὐτῶν παράδοσι (γιὰ τὴν σύνταξι τοῦ ἐν λόγῳ πίνακος προεκρίθησαν κυρίως [ἐκτὸς εὐαρίθμων κωδίκων, ἀναλυτικῶς μνημονευομένων ἐν συνεχείᾳ κάτωθεν ὠρισμένων—σποραδικῶς ἀπαντωσῶν—συνθέσεων] τὰ ἐξῆς—ἀντιπροσωπευτικὰ τῶν πλέον βασικῶν χρονικῶν σταδίων παραδόσεως τῆς συνθέσεως—μουσικὰ χειρόγραφα: EBE 899 (τῶν τελῶν τοῦ ἰδ' αἰῶνος) [=A], EBE 2406 (αὐτόγραφο Ματθαίου δομῆστικού, τοῦ ἔτους 1453) [=B], Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφο Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ 1670) [=Γ] καὶ Ὑδρ. 597 (τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος) [=Δ]):

- Ἦχος α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια. Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια
A, φ. 79v. B, φ. 112v. Γ, φ. 140r. Δ, φ. 141r.
- Ἄλλον [ἦχος] α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια
B, φ. 112v.
- Ἐτερον [ἦχος] α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια
B, φ. 112v.
- Ἄλλον [ἦχος] α' Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια
B, φ. 113r.
- Κύρ Γρηγορίου δομῆστικού· ἦχος α' Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου τῷ βασιλεῖ· ἀλληλούια
Γ, φ. 140r. Δ, φ. 141r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἦχος] α' Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· ἀλληλούια
Γ, φ. 140r. Δ, φ. 141r.
- Τοῦ Κορώνη [ἦχος] α' Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξυγράφου· ἀλληλούια
B, φ. 113r.

- Τοῦ Γρηγορίου· [ἤχος] α' Γραμματέως δευγράφου· ἀλληλούια
A, φ. 80r. B, φ. 113r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ὁραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἀλληλούια
A, φ. 80r. Γ, φ. 140v. Δ, φ. 141r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου· ἀλληλούια
A, φ. 80r. B, φ. 113v (: Ἄλλο Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος).
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου· ἀλληλούια
B, φ. 113r.
- Ἄλλον [ἤχος] α' Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου· ἀλληλούια
B, φ. 113r.
- Κύρ Γρηγορίου δομωστίκου· [ἤχος] α' Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου· ἀλληλούια
Γ, φ. 140v. Δ, φ. 141v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου]· [ἤχος] α' Ἐν χεῖλεσί σου· ἀλληλούια
A, φ. 80v. B, φ. 113v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλούια
Δ, φ. 141v. Γ, φ. 140v.
- Παλαιόν· [ἤχος] α' Περιῴωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ· ἀλληλούια
B, φ. 113v.
- Τοῦ κύρ Ἀνδρέου· ἤχος α' Περιῴωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ· ἀλληλούια
Γ, φ. 141r. Δ, φ. 141v.
- Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος ὁ αὐτός Τῆ ὠραιότητι σου καὶ τῷ κάλλει σου· ἀλληλούια
Δ, φ. 142r. Γ, φ. 141r.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλούια
B, φ. 113v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] α' Καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλούια
B, φ. 113v.
- [ἤχος] α' Καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλούια
Γ, φ. 141r. Δ, φ. 142r.
- [ἤχος] α' Καὶ βασιλευε· ἀλληλούια
B, φ. 114r.
- Τοῦ κύρ Ἀνδρέου· ἤχος α' Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· ἀλληλούια
Δ, φ. 142r. Γ, φ. 141r-v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλούια
B, φ. 114r.
- Παλαιόν· [ἤχος] α' Ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλούια
B, φ. 114r.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἀλληλούια
B, φ. 114r.
- Ἰωάννου βασιλέως τοῦ Βατάτζη· ἤχος α' Λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 973, φ. 151r. Φιλ. 122, φ. 110r.
- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] α' Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
B, φ. 114r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· ἀλληλούια
B, φ. 114v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου]· ἤχος ὁ αὐτός Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου· ἀλληλούια
Δ, φ. 142r. Γ, φ. 141v.

- Παλαιόν [ἤχος] α' Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἀλληλούια
Α, φ. 80ν.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου] [ἤχος] ὁ αὐτός Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἀλληλούια
Δ, φ. 142ν. Γ, φ. 141ν.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἀλληλούια
Α, φ. 80ν.
- [Ἦχος] α' Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου· ἀλληλούια
Β, φ. 114ν.
- [Ἦχος] α' Ἀπὸ τῶν ἱματίων σου· ἀλληλούια
Β, φ. 114ν.
- [Ἦχος] α' Ἀπὸ βάρων ἐλεφαντίνων, ἐξ ὧν εὐφρανάν σε· ἀλληλούια
Β, φ. 114ν.
- Τοῦ μαῖστορος [ἤχος] α' Οὐγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου· ἀλληλούια
Β, φ. 114ν.
- [Ἦχος] α' Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Β, φ. 114ν.
- [Ἦχος] α' Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Γ, φ. 141ν. Δ, φ. 142ν.
- Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη [ἤχος] α' Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Α, φ. 81γ. Β, φ. 115γ. Cf EBE 2456, φ. 87γ.
- Ἀνδρέου [ἤχος] α' Ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Α, φ. 81γ.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Α, φ. 81γ.
- Τοῦ Ξενοφώντος [ἤχος] α' Ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια
Β, φ. 115γ.
- Ἀνδρέου [ἤχος] α' Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη· ἀλληλούια
Α, φ. 81ν. Γ, φ. 142γ. Δ, φ. 142ν (: Τοῦ αὐτοῦ).
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Πεποικιλμένη· ἀλληλούια
Α, φ. 81ν.
- Παλαιόν [ἤχος] α' Πεποικιλμένη· ἀλληλούια
Α, φ. 81ν.
- [Ἦχος] α' Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
Α, φ. 81ν. Γ, φ. 142γ. Δ, φ. 143γ (: Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου]).
- [Ἦχος] α' Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
Β, φ. 115γ.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] πλ. α' Καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
Α, φ. 82γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] πλ. α' Καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
Α, φ. 82γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] πλ. α' Καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
Α, φ. 82γ.
- [Ἦχος] α' Καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· ἀλληλούια
Γ, φ. 142γ. Δ, φ. 143γ.

- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] πλ. α' Καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου· ἀλληλούια
A, φ. 82v.
- Παλαιόν· [ἤχος] α' Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· ἀλληλούια
B, φ. 115r.
- [Ἦχος] πλ. α' Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ· ἀλληλούια
A, φ. 82v.
- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] α' Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ· ἀλληλούια
B, φ. 115v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ σου· ἀλληλούια
Γ, φ. 142v. Δ, φ. 143r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] πλ. α' Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν· ἀλληλούια
A, φ. 83r.
- Κύρ Ἀνδρέου· [ἤχος] α' Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν· ἀλληλούια
B, φ. 115v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη· ἀλληλούια
B, φ. 115v.
- Κωνσταντίνου τοῦ Γαβρᾶ, εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἤχος α' Ἀπενεχθήσονται
τῷ βασιλεῖ παρθένου ὀπίσω αὐτῆς· ἀλληλούια.
Φιλ. 122, φ. 113v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένου ὀπίσω αὐτῆς· ἀλληλούια
B, φ. 115v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] πλ. α' Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει·
ἀλληλούια
A, φ. 83r.
- [Ἦχος] α' Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει· ἀλληλούια
B, φ. 116r.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως· ἀλληλούια
B, φ. 116r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· ἀλληλούια
B, φ. 116r.
- Ἀνδρέου· [ἤχος] πλ. α' Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ·
ἀλληλούια
A, φ. 83v. B, φ. 116r (: Ἀνδρέου τοῦ Σιγηροῦ). Γ, φ. 142v. Δ, φ. 143v (: κύρ Ἀνδρέου τοῦ Σιγηροῦ).
- Τοῦ Σιγηροῦ· [ἤχος] α' Ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· ἀλληλούια
B, φ. 116r.
- Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν· [ἤχος] πλ. α' Εὐαγγελίσεθε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ
[Χαῖρε, κεχαριτωμένη Μαρία, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ]· ἀλληλούια
A, φ. 83v.
- Παλαιόν· [ἤχος] α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
B, φ. 116v.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
A, φ. 83v. Γ, φ. 142v. Δ, φ. 143v (: κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη).
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
A, φ. 84r.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
A, φ. 84r. Γ, φ. 143r. Δ, φ. 143v (: κύρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλου).

- Τοῦ Ἰθικοῦ· [ἤχος] α' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
B, φ. 116v.
- Δεγόμενον φραγγικόν· ἤχος α' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 973, φ. 157r.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] α' Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
A, φ. 84v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
A, φ. 84v.
- Τοῦ Γαβρᾶ· [ἤχος] α' Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
A, φ. 85r.
- Τὸ τέλος· [ἤχος] α' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
A, φ. 85r. B, φ. 116v.
- [Ἦχος] α' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι
Γ, φ. 143r. Δ, φ. 144r.
- Ἐκ γ'· [ἤχος] α' Ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός
B, φ. 116v.

Παρά τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος ἐξηγήθησαν στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας δεκαοκτὼ στίχοι τῆς παρούσης συνθέσεως καὶ τὰ καταληκτικῆρα αὐτῆς δοξαστικά ἐφύμνια ἀλληλουϊάρια, ἄλλοις λόγοις, πλήρως ἢ σύνθεσις ὡς ὀψίμως παραδίδεται στοὺς κατὰ τοὺς ἰζ' καὶ ιη' αἰῶνες χρονολογούμενους μουσικούς κώδικες (πρβλ. στὸν ἀνωτέρω πίνακα τῆν ἐκ τῶν κωδικῶν Ἰβήρ. 1250 καὶ Ὑδρ. 597 προκύπτουσα διάταξι τῆς συνθέσεως) τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως καταχωρίζεται στὸν ἰδιόγραφο τοῦ Χουρμουζίου κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 122v-129r, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφῆ:

Εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου, διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Πα Λόγον ἀγαθόν

Οἱ μνημονευθέντες ἐξηγημένοι στίχοι εἶναι, συγκεκριμένως, οἱ ἀκόλουθοι:

- Λόγον ἀγαθόν (ΜΠΤ 704, φ. 122v)
- Γρηγορίου· Λέγω ἐγὼ τὰ ἔργα μου (ΜΠΤ 704, φ. 123r)
- Τοῦ αὐτοῦ· Ἡ γλώσσά μου κάλαμος (ΜΠΤ 704, φ. 123r)
- Τοῦ αὐτοῦ· Ὁραῖος κάλλι (ΜΠΤ 704, φ. 123v)
- Τοῦ αὐτοῦ· Ἐξεχύθη χάρις (ΜΠΤ 704, φ. 124r)
- Τοῦ αὐτοῦ· Διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε (ΜΠΤ 704, φ. 124r)
- Τοῦ Γλυκέος· Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου (ΜΠΤ 704, φ. 124v)
- Τοῦ Κορώνη· Τῆ ὠραιότητί σου (ΜΠΤ 704, φ. 124v)
- Καὶ ἔντεινε καὶ κατεσοδοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 125r)
- Ἀνδρέου τοῦ Σιγγοῦ· Ἐνεκεν ἀληθείας (ΜΠΤ 704, φ. 125r)
- Τοῦ αὐτοῦ· Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε (ΜΠΤ 704, φ. 125v)
- Τοῦ αὐτοῦ· Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως (ΜΠΤ 704, φ. 126r)
- Τοῦ Κορώνη· Παρέστη ἡ βασίλισσα (ΜΠΤ 704, φ. 126r)
- Περιβεβλημένη (ΜΠΤ 704, φ. 126v)
- Τοῦ αὐτοῦ· Ἄκουσον, θύγατερ (ΜΠΤ 704, φ. 126v)
- Γρηγορίου δομεστίκου· Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου (ΜΠΤ 704, φ. 127r)
- Τοῦ Κορώνη· Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν (ΜΠΤ 704, φ. 127v)
- Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου (ΜΠΤ 704, φ. 128r)
- Τοῦ Κορώνη· Δόξα πατρί· ἀλληλούια (ΜΠΤ 704, φ. 128r)

- Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ἀλληλούια (ΜΠΤ 704, φ. 128ν)
- Ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός (ΜΠΤ 704, φ. 129γ)

2.IV.2 ΙΕ' αἰών

- Πολυέλεος Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου (;).

Παραδίδεται (σερβιστί) στὸν κώδικα ΕΒΕ 928, φφ. 64γ-67ν, συναπτῶς τῶν δύο πρώτων στάσεων τοῦ σερβικοῦ πολυελέου Ἡσαΐου ἱερομονάχου τοῦ Σέρβου. Στὴν σχετικὴ ἀρκτικὴ ἀναγραφή (σερβιστί, βεβαίως, γεγραμμένη) οὐδὲν περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ τῆς συνθέσεως διευκρινίζεται ὡστόσο, στοὺς ἀμέσως ἐπομένους ἐννέα στίχους τοῦ ποιήματος (κατακεχωρισμένους στὰ φφ. 64γ-66ν τοῦ κώδικος), προτάσσεται –ἐλληνιστί, μάλιστα, γεγραμμένη– ἡ χαρακτηριστικὴ διευκρίνησις· *Τοῦ αὐτοῦ*. Ἡ πρὸς τὰ προηγηθέντα φύλλα τοῦ κώδικος σχετικὴ διερεύνησις (γιὰ τὸν εἰδικώτερο προσδιορισμὸ τῆς ταυτότητος τοῦ –ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω διατύπωσι– ὑποκρυπτομένου μελουργοῦ), μᾶς ὀδηγεῖ σταδιακῶς (πέρα τῆς ἐπιστημανθείσης ἀνωτέρου ὀφθαλμοφανοῦς διαπιστώσεως, ἣτοι τῆς πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος ἀνθολογήσεως δύο –σαφῶς μεμαρτυρημένων ὡς μελῶν τοῦ Ἡσαΐου– συνθέσεων) στὴς ἐπόμενες ὁμοειδεῖς ἀναγραφές· *Τοῦ αὐτοῦ* (φφ. 39γ, 40ν, 42γ, 50γ, 54ν, 56γ, 57γ, 57ν, 58γ, 60ν, 63ν), *Τοῦ αὐτοῦ Σέρβου* (φφ. 59γ, 61γ, 63γ), *Σέρβου* (φ. 61γ), *Σέρβικον τοῦ αὐτοῦ* (φφ. 57γ, 58γ, 59γ) καὶ, τέλος, στὴν ἀναλυτικὴ ρουμπρίκα τοῦ φ. 36γ, ὅπου δίδεται πλῆρες τὸ ὄνομα τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ, ὡς ἀκολουθῶν· [...] *ποίημα ἱερομονάχου Ἡσαΐου τοῦ Σέρβου*. Τὰ προσημειωθέντα συνιστοῦν, φρονοῦμε, ἰσχυρώτατες ἐνδείξεις ὥστε πλήρης ἡ παροῦσα σύνθεσις [καὶ ὄχι μόνον οἱ μνημονευθέντες στίχοι οἱ ὅποιοι φέρουν τὴν ἐνδειξί· *Τοῦ αὐτοῦ*] νὰ ἀποδοθῆ στὸν ἱερομόναχο Ἡσαΐα τὸν Σέρβο (πρβλ καὶ τὴν ὑποσημ. 43 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου).

Ὡς προσημειωθῆ, ἡ σύνθεσις παραδίδεται σερβιστί· μόνον στὸν πρῶτο στίχο διακρίνεται (ἐκ τοῦ ὀγδόου, συγκεκριμένως, σημαδίου καὶ ἐντεῦθεν) τμῆμα τοῦ ψαλμικοῦ στίχου, Λόγον ἀγαθόν, ἐλληνιστί γεγραμμένο. Ὁμοίως, τόσο στὸν πρῶτο ὅσο καὶ σὲ ὠρισμένους ἄλλους στίχους τοῦ ποιήματος [αἴφνης, τοὺς δεύτερο (φ. 64γ), τρίτο (φ. 64ν), τέταρτο (φ. 65γ), ἕκτο (φ. 65ν) καὶ ἕβδομο (φ. 66γ)], διακρίνονται σποραδικῶς οἱ ἐπιβαλλόμενοι δοξολογικοὶ (θεοτοκίαι καὶ τριαδικοὶ) ἐξωψαλμικοὶ στίχοι ἢ καὶ τὸ κατάληκτῆρι ἐφύμνιο ἀλληλούια, κατὰ «δίγλωσσον» τακτικὴ γεγραμμένα. Συνολικῶς ἡ σύνθεσις –κατὰ τὸν πρῶτο ἄγχο μεμελισμένη– ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα καὶ ἐπτὰ στίχων.

[Τὴν ὑφισταμένη γενικὴ βιβλιογραφία βλ. στὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 2.I.2 παραγράφου τοῦ παρόντος κεφαλαίου· γιὰ ἀναλυτικὴ καταλογογράφησι τῆς παρούσης συνθέσεως πρβλ. καὶ· Α. Јаковљевић, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 123-129].

2.IV.3 Ις' αἰών

- Πολυέλεος Ἀντωνίου Ἐπισκοποπούλου.

Πόνος κύρ Ἀντωνίου καὶ μέλος· α' ψάλτου [ἤχος] κύριος πρῶτος δ' φωνος Λόγον ἀγαθόν. (Κουτλ. 448, φ. 39ν).

Βλ. Κουτλ. 448, φφ. 39ν-43γ.

- Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου.

Κύρ Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου [ἤχος] α' Λόγον ἀγαθόν. (Κουτλ. 448, φ.

34r) ἢ *Παρεκλογή, τοῦ αὐτοῦ κυρ Βενεδίκτου [ἤχος] α' Λόγον ἀγαθόν.* (Ίβηρ. 1225, φ. 120r).

Βλ. Κουτλ. 448, φφ. 34r-35r (αὐτόγραφος, μᾶλλον, καταγραφή, περὶ τὸ 1600). Ίβηρ. 1225, φφ. 120r-122r. Παραδίδονται ἐπτά μόνον στίχοι. Ἐκ τῆς προσφάτου, ἐξειδικευμένης, ἐρεῦνης τοῦ Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθρηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566 - 1699)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 117, 433, 457, στὴν χειρόγραφον παράδοσι τῆς παρούσης συνθέσεως προσετέθησαν καὶ οἱ κώδικες: Πάδοβας 432, φφ. 116v-118v. Πάτμου 819, φφ. 251v-254r.

2.IV.4 IZ' αἰών

- Πολυέλεος Κοσμά μοναχοῦ τοῦ Βαράνη.

Ψαλμός μδ', ῥῶδή ὑπὲρ τοῦ ἡγαπημένου, ποίημα ἐμοῦ Κοσμά μοναχοῦ τοῦ Βαράνη [ἤχος] πλ. α' Λόγον ἀγαθόν. (Πάδοβας 1137, φ. 43r).

Βλ. Πάδοβας 1137, φφ. 43r-48r (αὐτόγραφος καταγραφή). Πρβλ. καὶ Πάδοβας 1140, φφ. 90r-91r.

Ἡ πρώτη ἐπισήμανσις τῆς παρούσης συνθέσεως ἐγένετο ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθρηση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 164, 437, 446.

2.IV.5 IH' αἰών

- Πολυέλεος Πέτρου Μπερεκέτη.

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτη [ἤχος] δ' Λόγον ἀγαθόν. (Ίβηρ. 1126, φ. 168v. [Πρβλ. Ίβηρ. 1017, σ. 169: Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλτήρος τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ποίημα κυρ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν]) ἢ: *Ἐκλογή τῆς Θεοτόκου, ἣτις ἐκαλλωπίσθη παρὰ κυρίου Πέτρου Μπερεκέτη, ψάλλεται δὲ μετὰ τὸν πολυέλεον ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν.* (Ξηρ. 312, φ. 121v. Ξηρ. 368, φ. 144r. [Πρβλ. Κουτλ. 632, φ. 200r: Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὴν Κυρίαν ἡμῶν Θεοτόκον, κυρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Ξεν. 150, φ. 147r. Κουτλ. 435, φ. 66v: Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Ξηρ. 313, φ. 125v. Παντ. 1007, φ. 262v: Ἐκλογή εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, κυρίου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Παντ. 952, φ. 106v: Ἐτερος πολυέλεος, ἦτοι ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, κυρ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν]) ἢ: *Ἐτερος πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ποίημα κυρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν.* (Ξηρ. 268, φ. 33v. Ίβηρ. 982, φ. 63r. Ξηρ. 321, φ. 209r. Παντ. 954, φ. 11r. Παῦλ. 62, σ. 373. [Πρβλ. Ξηρ. 299, σ. 148: Ἐτερος, κυρ Πέτρου Μπερεκέτη, ὄργανικός, εἰς τὰς μνήμας τῆς Θεοτόκου ψαλλόμενος ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Ὑδρ. 618, φ. 140r: Εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, ἕτερος, σύνθεσις κυρ Πέτρου καλουμένου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν (βλ. καὶ Δοχ. 338, φ. 60v. Ίβηρ. 983, φ.

667γ. Σάμ. 60, φ. 118γ. Λοβέρδ. 51, σ. 143))· ἤ· Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς δόξαν τῆς Θεοτόκου, ποίημα κύρ Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Δοχ. 407, φ. 280ν. [Πρβλ. Διον. 575, φ. 106ν: Ἀντίφωνα ποιηθέν (sic) παρὰ κυρίου Πέτρου τοῦ μελωδοῦ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. NKS 2747,2, φ. 64ν: Ἔτερα αντίφωνα, ποίημα κύρ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν]· ἤ· Στίχοι μελισθέντες εἰς δόξαν τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου, καλλωπισθέντες δὲ παρὰ κύρ Μπερεκέτη, οἵτινες ψάλλονται εἰς τὸν πολυέλεον ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Ξηρ. 323, φ. 64γ. [Πρβλ. Δοχ. 350, φ. 53γ: Στίχοι ψαλλόμενοι εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου καὶ ἀντὶ πολυελέου, ποίημα Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Σταυρ. 168, φ. 155γ (:): Στίχοι ψαλλόμενοι εἰς δόξαν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ποιηθέντες παρὰ τοῦ κύρ Πέτρου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Γρηγ. 19, φ. 125ν: Ἐγκώμια [...] Πέτρου Μπερεκέτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν]· ἤ· Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Ξηρ. 369, φ. 127ν. [Πρβλ. Παντ. 994, φ. 69ν: Πέτρου τοῦ μελωδοῦ ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. Δοχ. 356, φ. 136ν: Πέτρου Μπερεκέτη τοῦ Κωνσταντινοπολίτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Στους κώδικες Δοχ. 353, φ. 146γ, Λειμ. 247, φ. 131γ, Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 30, φ. 116γ, ὁ αὐτὸς μελωργὸς φέρεται—στὶς πρὸ τῆς παρούσης συνθέσεως ἀναγραφές— ὡς Πέτρος Βυζαντίος ὁ Μπερεκέτης· ὁμοίως, στὸν κώδικα Λειμ. 248, σ. 489, μαρτυρεῖται ὡς Πέτρος Βυζαντιαῖος))).

Βλ. Ξηρ. 323 (αὐτόγραφο Παύλου ἱερέως κατὰ τὸ ἔτος 1708), φφ. 64γ-67γ. Ἰβήρ. 1147, φ. 120γ κ.έ. Κιτ. 31, φφ. 27ν-31ν. Ἰβήρ. 982, φφ. 63γ-69γ. Μερλ. 12, φφ. 51ν-54ν. Ξηρ. 268 (αὐτόγραφο Ἰωάννου Παπαδοπούλου κατὰ τὸ 1746), φφ. 33ν-41γ. Λειμ. 251, φφ. 132ν-138γ. Παύλ. 98, σσ. 231-237. Παντ. 994, φφ. 69ν-75γ. Δοχ. 407, φφ. 280ν-288γ. Παντ. 954, φφ. 11γ-16γ (ἔπου τὸ θεοτοκίον μάθημα ἔλλιπέ). ΡΑΙΚ 42, φφ. 187γ-190ν. Δοχ. 332 (αὐτόγραφο Παΐσιου ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1760), φφ. 14ν-17ν. Ἰβήρ. 983 (αὐτόγραφο Θεοκλήτου μοναχοῦ κατὰ τὸ 1762), φ. 667γ κ.έ. Ξεν. 150 (τοῦ ἔτους 1763;), φφ. 147γ-151γ. Διον. 575 (αὐτόγραφο Ἰωάννου Πρωτοψάλτου [;] κατὰ τὸ 1764), φφ. 106ν-111γ. Δοχ. 338, φφ. 60ν-63ν. Μεταμ. 92 (αὐτόγραφο Γαβριήλ ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1772), φφ. 44ν-47ν. Παύλ. 132 (αὐτόγραφο Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1774), σσ. 189-194. Κουτλ. 434, φφ. 31γ-38γ. Ἰβήρ. 1140, φφ. 507ν-513ν. Γρηγ. 6, φφ. 201ν-204ν. Παντ. 955, φφ. 58γ-71γ. Ξηρ. 302, φφ. 20γ-23ν. Σταυρ. 234, φφ. 373ν-379γ. NKS 2747,2, φφ. 64ν-65ν. Ξεν. 123 (αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου;), σσ. 250-256. Παντ. 1007, φφ. 262ν-269γ. Παύλ. 25, σσ. 59-73. Παντ. 952, φφ. 106ν-112ν. Λειμ. 248, σσ. 489-500. Δοχ. 401, φφ. 88γ-94ν. Λειμ. 341, φφ. 286γ-290γ. Ξηρ. 313 (αὐτόγραφο Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου κατὰ τὸ 1794), φφ. 125ν-131γ. ΡΑΙΚ 44 (αὐτόγραφο Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ κατὰ τὸ 1796), φφ. 192γ-198γ. Παύλ. 35 (αὐτόγραφο Ἀνδρέου ἱερέως Χίου περὶ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ ιη' αἰῶνος), σσ. 201-216. Λειμ. 8, φφ. 88γ-89γ. Ἰβήρ. 1134 (αὐτόγραφο Χριστοφόρου πρωτοσυγκέλλου Σεβρῶν), φφ. 70ν-75ν. Δοχ. 359, φφ. 44γ-45ν (ἔπου ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἀτελῶς). ΡΑΙΚ 45, φφ. 515ν-528ν. Γρηγ. 19, φφ. 125ν-130ν. Δοχ. 350 (αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα Χίου), φφ. 53γ-56ν. Παύλ. 62, σσ. 373-389. Ξηρ. 321, φφ. 209γ-214γ. Κουτλ. 435, φφ. 66ν-74γ. Ξηρ. 368, φφ. 144γ-149ν. Ξηρ. 312, φφ. 121ν-126ν. Oxford Gr. liturg. e 4 (S.C. 36615), φφ. 97ν-103ν. Ἄγ. Δημητρ. 38, φφ. 108ν-113ν. Γριτσ. 19, σ. 143 κ.έ. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 99β, φ. 68ν κ.έ. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 30, φ. 116γ κ.έ. Σταυρ. 168, φφ. 155γ-164γ. Ἰβήρ. 1017 (αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα Χίου), σσ. 169-185 (ἔπου ὁ πολυέ-

λεος ἀνθολογείται ἀτελῶς, «ὡς πρὸς τὰ κόκκινα σημάδια καὶ τὰ πρωτογράμματα»). Παντ. 997, φφ. 111γ-119γ. Ξηρ. 305 (αὐτόγραφο Δαμασκηνῶ Ἀγραφορενδινώτου), φφ. 104γ-106ν. Λοβέρδ. 51 (αὐτόγραφο Δημητρίου Αἰώτου κατὰ τὸ 1800), σσ. 143-152. Ἰβήρ. 1252 (αὐτόγραφο Δαμασκηνῶ Ἀγραφορενδινώτου κατὰ τὸ 1802), φφ. 109ν-112ν. Λειμ. 247 (αὐτόγραφο Γαβριήλ ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1802), φφ. 131γ-137γ. Ξηρ. 369 (τοῦ ἔτους 1802), φφ. 127ν-133γ. Ὑδρ. 618 (αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα Χίου κατὰ τὸ 1804), φφ. 140γ-147γ. Σάμ. 60 (τοῦ ἔτους 1805), φφ. 118γ-125ν. Μερλ. 7 (αὐτόγραφο Δημητρίου Αἰώτου κατὰ τὸ 1805), φφ. 78ν-82γ. Δοχ. 353 (αὐτόγραφο Ἀνθίμου ἱερομονάχου), φφ. 146γ-151ν. Δοχ. 356 (αὐτόγραφο Ἀνθίμου ἱερομονάχου), φφ. 136ν-142ν. Ξηρ. 299 (τοῦ ἔτους 1810), σσ. 148-155. Παντ. 998 (τοῦ ἔτους 1815), φφ. 99ν-106γ. Καρ. 216 (τοῦ ἔτους 1819), φφ. 166ν-174ν. ΡΑΙΚ 65 (αὐτόγραφο Χατζῆ Πέτρου Βυζαντιῶ του Ἀνδρέαδου κατὰ τὸ 1820), φφ. 27γ-32ν. Ἰβήρ. 1126, φφ. 168ν-175γ. ΕΒΡ 130, φφ. 144γ-146ν. ΕΒΡ 133, φφ. 4γ-10γ. ΕΒΡ 564, φφ. 86γ-94γ. ΕΒΡ 711, φφ. 394ν-396ν.

Ὅπως καταδεικνύεται ἐκ τοῦ ὄγκου τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης χειρογράφου παραδόσεως, ὁ παρὼν πολυέλεος ἐγνώρισε εὐρυτάτη διάδοσι. Συμφώνως πρὸς τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσες ἐνδείξεις, ἡ σύνθεσις αὐτοῦ πρέπει σαφῶς νὰ ἐγχορισθῆ στὶς ἀρχές (ἐνδεχομένως εἰδικώτερα κατὰ τὴν πρώτη πενταετία) τοῦ ἡ' αἰῶνος· τὴν –πρὸς τὸ παρὸν, τοῦλάχιστον, ἐπισημανθεῖσα– ἀρχαιότερα χρονολογημένη καταγραφή τοῦ ποιήματος παρέχει κατὰ τὸ ἔτος 1708 ὁ μαθητὴς τοῦ Μπερεκέτη, Παῦλος ὁ ἱερεὺς, στὸν αὐτόγραφο του κώδικα Ξηρ. 323· ὁ ἐν λόγῳ κώδιξ, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ μνημονευομένων πέντε κώδικων, στοιχειοθετοῦν τὴν ἄκρως πενιχρὰ χειρόγραφον τοῦ μέλους παράδοσι κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ ἡ' αἰῶνος. Οἱ λοιποὶ κώδικες χρονολογοῦνται ἐκ τῶν μέσων τοῦ ἡ' αἰῶνος –χρονικοῦ ὁροσήμου σηματοδοτοῦντος τὴν εὐρύτερα διάδοσι τῆς συνθέσεως– ἕως τῆς πρώτης εἰκοσαετίας περίπου τοῦ 18' αἰῶνος, ὅπου καὶ περαίνεται ἡ ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου στοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας (ἡ τελευταία χρονολογημένη ἀνθολόγησις τοῦ ποιήματος –σὲ κώδικα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας– ἐπισημάνθη πρὸς τὸ παρὸν στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 65, τοῦ ἔτους 1820, ἓνα πιστὸ ἀντίγραφο μιᾶς «Βίβλου τῆς μουσικῆς τέχνης» Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου). Στὸν τύπο κώδικος: Ἐπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογείται τετάρτη κατὰ σειρά, κατόπιν τῶν τριῶν ἐτέρων πολυελέων (Δούλοι, Κύριον καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ) τοῦ αὐτοῦ μελοῦργου (βλ. σχετικῶς ὅσα σημειοῦνται στὶς παραγράφους 2.8 καὶ 2.9. τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς· στὸν ἐν λόγῳ τύπο κώδικος ἀνήκει, ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως, ὁ κώδιξ Ξηρ. 302). Νὰ μνημονευθῶν ἰδιαίτερως ἐδῶ, ἀπ' ἐνός μὲν ἡ ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως στὸν –περιέχοντα, ἐν πολλοῖς, ἐξηγήσεις Θεοφάνους μοναχοῦ τοῦ Παντοκρατορηνοῦ– κώδικα Κουτλ. 632 (αὐτόγραφο τοῦ αὐτοῦ Θεοφάνους μοναχοῦ), φφ. 200γ-207ν, ἀπ' ἐτέρου δέ –καὶ κυριώτατα– ἡ πρόωμος ἐξήγησις τοῦ αὐτοῦ ποιήματος ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κατακεχωρισμένη στὸν κώδικα Ἄναν. 3 (αὐτόγραφο τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου κατὰ τὸ 1811), φφ. 161ν-170ν, ὅπου καὶ ἡ ἀκόλουθος σαφεστάτη μαρτυρία: «...ἐξηγήθη παρ' ἐμοῦ Ἀποστόλου Κώνστα...».

Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρ' ἀμφοτέρων τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων· πρῶτον παρὰ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου καὶ δεύτερον παρὰ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου κατεχωρίσθη στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1817 αὐτόγραφο του κώδικα ΜΠΤ 744, φφ. 61ν-75ν, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: *Στίχοι ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ μετ' ἐγκωμίων τῆς Θεοτόκου ἡγούμενοι, οἵτινες ψάλλονται ἀντὶ πολυελέου εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος δ' Δι Λόγον ἀγαθόν.* [Νὰ ἐπισημανθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι τῆς παρουσίας ἐξηγήσεως ἔχομε καὶ μίαν (κατὰ ἐν ἔτος) πρωιμώτερα καταγραφή, στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, Παντ. 906 (τοῦ ἔτους 1816), φφ. 354ν-364γ· *Κύρ Πέτρου Μπε-*

ρεκέτου, εξήγησις κύρ Γρηγορίου λαμπαδαρίου ἤχος δ' Λόγον αγαθόν. Τὸ ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτο τῆς ὡς ἄνω καταγραφῆς συνίσταται στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις: ἐν πρώτοις μὲν τὸ μέλος παραδίδεται σὲ αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικα, καταγεγραμμένο, ὅμως, σὲ τμήμα τοῦ κώδικος τὸ ὁποῖο συντάσσει ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, Θεόκλητος ἱεροδιάκονος ὁ Πελοποννήσιος (ὅποτε, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀξιοπιστία τῆς καταγραφῆς πρέπει νὰ θεωρῆται δεδομένη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐγγύτης αὐτῆς πρὸς αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τὸν χρόνον τῆς παρὰ τοῦ Γρηγορίου φιλοπρονήσεως τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως, προφανῆς)· δεύτερον δὲ –καὶ ἐξ ἴσου σημαντικό– ἡ σύνθεσις καταγράφεται δι' ἀπολύτως ἐνδιαφεροῦσης ἐξηγητικῆς σημειογραφίας, τοῦ τελευταίου οὐσιαστικῶς –πρὸ τῆς νέας μεθόδου– σταδίου αὐτῆς (ἐνδιαφέρει, ὡσαύτως, ἐδῶ ἡ ἐξῆς λεπτολόγος παρατήρησις: στὸ ἐν κατακλείδι τοῦ συγκεκριμένου κώδικος φύλλο ἐν, καταχωρίζονται, πρὸς τοῖς ἄλλοις –μεταγενεστέρως καὶ προχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱεροδιακόνου Θεοκλήτου σημειωμένες–, ὠρισμένες ἐξηγήσεις –στὴν νέα μέθοδο– «εἰς φράσεις τοῦ πολυελέου Λόγον αγαθόν», κατὰ τὴν φρασολογίαν τοῦ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 195, γεγονός τὸ ὁποῖο προσεπιμαρτυρεῖ τὴν ὅλην –περὶ τῆς «γενέσεως» τῆς νέας μεθόδου– διεργασία τὴν συντελουμένην κατὰ τὴν ἐποχὴ γραφῆς τοῦ κώδικος, εἰδικώτερα δὲ γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωσιν τὴν περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ παρόντος μέλους σχετικῆ βάσανο)]. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος κατεχωρίσθη στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1837 αὐτόγραφό του κώδικα ΜΠΤ 712, φφ. 23ν-28γ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφήν: Πολυέλεος ἐν ταῖς ἑορταῖς τῆς Θεοτόκου ἤχος δ' Δι Λόγον αγαθόν.

Ἡ κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως εἶναι ὄντως πεινχρά· κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπεσημάνθη στοὺς ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμουμένους κώδικας, ὅπου ἀνεξαίρετως ἀνθολογεῖται ἄνω οὐδεμιᾶς περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ αὐτῆς ἐνδείξεως: Χρυσορ. 1, φφ. 45γ-51γ. Παντ. 978 (χργφ. Γερασίμου μοναχοῦ ἐκ νήσου Ὑδρας), φφ. 126γ-138γ. Καρ. 240 (χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 175γ-183γ. Παντ. 1018 (χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 66γ-81γ. Παντ. 1036 (χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 208γ-226γ. Δοχ. 404, φφ. 148ν-171γ. Διον. 806 (χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), σσ. 531-543. Διον. 761, φφ. 13γ-22γ. ΕΒΕ 1944, φφ. 93γ-104ν.

Ἀντιθέτως, ἡ ἐντυπος παράδοσις αὐτῆς εἶναι ἀρκούντως ἐκτενής: συγκεκριμένως, πλήρης ἡ σύνθεσις –συγκειμένη ἐκ δεκαοκτῶ στίχων, δύο δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος... – Καὶ νῦν· Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου...) καὶ τῆς συνήθους ἐνότητος συντόμων καταληκτηρίων ἐφυμνίων ἀλληλουϊαρίων– ἐδημοσιεύθη (κατὰ τὴν ἐξήγησιν Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ μόνον) στὶς ἐπόμενες ἐκδόσεις: *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1834), σσ. 181-203. *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1838), σσ. 106-123. *Πανδέκτη 2* (1851), σσ. 222-246. *Νέον Ταμείον Ἀνθολογίας* (1864), σσ. 12-37. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμείον Ἀνθολογίας* [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 121-145. Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμίζε*, τόμος Β'. Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], *Μέρος Α'*, Ἀθήναι α' λθς' [1996], σσ. 164-192.

Πανομοίωτο τμήμα τοῦ φ. 17γ τοῦ κώδικος Δοχ. 332, περιέχοντος τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα τῆς παρούσης συνθέσεως (ἤτοι, τὰ σύντομα δοξολογικὰ ἐφύμνα ἀλληλουϊάρια), δημοσιεύεται εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 382, εἰκὼν 33. Ὁ Σίμων Ἰ. Καράς, *Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παλαιογραφικὴ ἔρευνα ἐν Ἑλλάδι* [...], Ἀθήναι 1976, σ. 29 καὶ πίναξ ΙΔ', παραθέτει τρισσῶς [κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία, ἐξήγησιν τῶν τριῶν διδασκάλων καὶ σύντομον ἐξήγησιν τοῦ ἰδίου Σίμωνος Καρά, ἀντιστοίχως] τὸν πρῶτον στίχον (Λόγον αγαθόν) τῆς παρούσης συνθέσεως, ἐξετάζοντας παραλλήλως τοῦτον πρὸς τὰ ἀντίστοιχα προόμια τῶν ὁμοίων συνθέσεων Δανιὴλ Πρωτοψάλτου (Δούλοι, Κύριον) καὶ Γεωργίου Ῥυσίου (Λόγον αγαθόν), πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως καὶ «συντόμου τρόπου» ἐξηγήσεως τῶν παλαιῶν μελωδιῶν, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον τοῦτα δὲν διαφοροποιοῦνται ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ὁμοειδῶν ποιημάτων. Κατὰ πληροφορίαν τοῦ

Μ. Χατζηγιακουμή, *Μνημεία έκκλησιαστικής μουσικής*, σσ. 14-15, 177, 185 και 282, πλήρης ο παρών πολυέλεος έχει ήδη ήχογραφηθεί, κατά έρμηνεία του σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Πατρών κ. Νικοδήμου, πρόκειται δε να κυκλοφορηθεί στους δύο πρώτους ψηφιακούς δίσκους του έκτου σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αι.)] της συγκεκριμένης έκδοτικής σειράς.

• Πολυέλεος 'Ιωάννου Πρωτοψάλτου [Α'].

'Ιωάννου Πρωτοψάλτου ἤχος πλ. α' Λόγον αγαθόν. (Λεμ. 243, φ. 132).

Βλ. Λεμ. 243 (της τελευταίας δεκαετίας του ιη' αιώνας), φφ. 132r-137r. Γρηγ. 6 (των αρχών του β' ήμισιου του ιη' αιώνας), φφ. 185v-196v [: Τοῦ αὐτοῦ (προηγείται —στά φφ. 180v-185v— ὁ εἶς ἦχον δ' πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον τοῦ ἰδίου 'Ιωάννου Πρωτοψάλτου) ἦχος α' Λόγον αγαθόν (:)].

• Πολυέλεος 'Ιωάννου Πρωτοψάλτου [Β'].

'Εκλογή ψαλλομένη εἰς τὴν Κυρίαν Θεοτόκον, ποίημα κυρίου 'Ιωάννου ἤχος δ' Λόγον αγαθόν. (Δοχ. 354, φ. 121v).

Βλ. Δοχ. 354 (της πρώτης δεκαετίας του ιθ' αιώνας), φφ. 121v-126r.

• Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου.

Πέτρου λαμπαδαρίου, πολυέλεος τῆς Θεοτόκου ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς αὐτῆς ἤχος πλ. α' Πα Λόγον αγαθόν. (Διον. 678, φ. 114r) ἢ *Πέτρου λαμπαδαρίου ἤχος πλ. α' Πα Λόγον αγαθόν.* (Διον. 767, σ. 802 και Διον. 829, φ. 31r).

Κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία ἢ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στους κώδικες: Κύκ. 24, φφ. 177r-183r. Χρυσοφ. 6, σ. 273 (μόνον ἡ ἀρχή). Στὸν κώδικα Παντ. 977, φφ. 28r-39r, τὸ αὐτὸ ποίημα ἀνθολογεῖται κατὰ τὴν μεταβατικὴ ἐξηγητικὴ σημειογραφία: σημειωτέον ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κώδιξ περιέχει κυρίως πρώιμες ἐξηγήσεις τῶν Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου, Ἀνδρέου τοῦ Χίου και Γεωργίου τοῦ Κρητός.

'Επιπροσθέτως, ὁ παρών πολυέλεος ἐνετοπίσθη και στους ἐπομένους κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ἄπαντες ἀυτογράφοι 'Ιωάσαφ μοναχοῦ τοῦ Διονυσιάτου: Διον. 678, φφ. 114r-128r. Διον. 767, σσ. 802-823. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/a]), φφ. 31r-39v. Ἡ ταυτότης τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ: πάντως, ἡ κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀνθολογησις αὐτῆς σὲ ἰδιόγραφα 'Ιωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου και μόνον, παρέχει ἀναμφίβλως ἰσχυρὸ ἐρεῖσμα ὥστε ἡ ἐν λόγῳ ἐξήγησις νὰ ἀποδοθῆ στὸν ἐξονομασθέντα Ἀγιορείτη μουσικοδιδάσκαλο [ἐν προκειμένῳ, προσθετέα και ἡ ἀκόλουθος σχετικὴ πληροφορία: ὁμοειδῆς —κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀνθολογούμενος— πολυέλεος *Λόγον αγαθόν* σὲ ἦχο πλ. α' καταχωρίζεται στὸν —ὡσαύτως ἀυτόγραφο 'Ιωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου— κώδικα Παντ. 1034, φφ. 36r-55r, ὅπου, ὁμως, παρατίθεται ἀνωνύμως, ὑπὸ τὴν ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναγραφὴ *Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος πλ. α' Πα Λόγον αγαθόν*. Προσφάτως, ὁ καθηγητὴς Ἀντώνιος Ε. Ἀλυγιάκης ἀπέδωσε τὴν ἐν λόγῳ σύνθεσι στὸν ἴδιο τὸν 'Ιωάσαφ (βλ. στὴν σ. 22 τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν ψηφιακὸ δίσκο: *Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὁρους. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιάκη* [Ἰερά Μονὴ Διονυσίου — Ἁγίου Ὁρος (1998)]). Ἡ πατρότης, βεβαίως, τοῦ τελευταίου ἀνεπιγράφου μέλους θὰ διευκρινισθῆ ἀσφαλῶς μόνον κατόπιν τῆς δι' αὐτοψίας συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνον τῶν τριῶν προμνημονευθέντων κωδίκων τοῦ αὐτοῦ 'Ιωάσαφ (ἐγχείρημα μὴ κατορθωθὲν, δυστυχῶς, ἐπὶ τοῦ παρόντος): πρωτογενῶς, πάντως, ὑποπτεύομε μᾶλλον ἐξήγησι τοῦ 'Ιωάσαφ ἐπὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου]. Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς*

ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ.Χ.), ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990), σ. 249, μνημονεύει ἀορίστως καὶ ἐτέρα ἐξήγησι τῆς παρούσης συνθέσεως ὑπὸ τινος μουσικοδιδασκάλου Γεωργίου Ἀγγελίδου Ταγκοῦ τοῦ Θρακῆος καὶ Πρωτοψάλτου Αἴνου: «...ἐν ἐτέρῳ χειρογράφῳ εὑρηται πολυέλεος "Λόγον ἀγαθόν" ἐπιγραφόμενος ὡς ἐξῆς: "Ἐκλογή, ἥτις ψάλλεται εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, μελοποιηθεῖσα μὲν παρὰ Πέτρου Πελοποννησίου, ἐξηγηθεῖσα δὲ παρὰ τοῦ Γεωργίου Αἰνίτου, πρωτοψάλτου, κατὰ τὸν νέον τρόπον τῆς γραφῆς"».

Πλήρης ἡ σύνθεσις —συγκειμένη ἐκ δεκαοκτώ στίχων καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος... — Καὶ νῦν· Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι, δέσποινα...)— ἐδημοσιεύθη εἰς: Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...], περ. Β', ἔτος Ε', ἐν Ἀθήναις 1909, σσ. 1-17 [ὑπὸ τὴν γενικὴ ἔνδειξι: «Πολυέλεος εἰς θεομητορικὰς ἐορτὰς ὑπὸ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου (Ἀνέκδοτος)»]—ἀνευ, δηλονότι, μνείας τῆς ταυτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως— καὶ τὴν ἀκόλουθον εἰδικωτέρα ἐπισήμανσι: «Ἀπεστάλη τῇ "Φόρμιγξι" πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ ἐν Ρεθύμνῳ Κρήτης πρωτοψάλτου κ. Ἰωάννου Παπαδάκη». Πανομοιοτύπως ἀνεδημοσιεύθη καὶ εἰς Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 226-242.

• Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου.

Ἔτερος, Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου [ἤχος] πλ. α' Λόγον ἀγαθόν. (Ἰβήρ. 981, σ. 513).

Βλ. Ἰβήρ. 981, σ. 513 κ.ε.

• Πολυέλεος Μπαλασίου Βλήτου Ὡλενίτου.

Ἐκλογὴ ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, σύνθεσις Μπαλασίου Βλήτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (ΕΒΕ 962, φ. 262ν) ἢ Ἐτέρα ἐκλογὴ εἰρμολογική, ἥτις συνετέθη παρὰ Μπαλασίου Βλήτου Ὡλενίτου, εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Ξηρ. 368, φφ. 149ν-150γ. [Πρβλ. καὶ Ξηρ. 312, φ. 126ν: Ἐτέρα ἐκλογὴ συνοπτική, κυρίου Μπαλασίου Βλήτου καὶ Ὡλενίτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν] ἢ Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, κύρ Μπαλασίου Βλήτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Κουτλ. 418, φ. 17γ).

Βλ. ΕΒΕ 962, φφ. 262ν-268γ (αὐτόγραφος, μᾶλλον, καταγραφή περὶ τὸ ἔτος 1775). Ξηρ. 368, φφ. 149ν-156γ. Ξηρ. 312, φφ. 126ν-130ν. Κουτλ. 418, φφ. 17γ-22ν. Ταξ. 4 (αὐτόγραφο Γερολύμου ἐκ Κεφαλληνίας περὶ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 17 αἰῶνος), φφ. 185γ-189ν. Μερλ. 8, φφ. 122ν-125ν. Ἡ σύνθεσις παραδίδεται πλήρης —ἐκ δεκαοκτώ στίχων συγκειμένη— ἀνευ, ὁμως, καταληκτηρίων μαθημάτων.

[Νὰ ἐπισημανθῇ ἐδῶ ὅτι ὁ Μ. Χατζηγακουμῆς, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σ. 166, περιγράφων τὸν κώδικα Ταξ. 4 διδει ὡς ἤχο τῆς παρούσης συνθέσεως τὸν πρῶτο (α') ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τετάρτου (δ'), γεγονός τὸ ὁποῖο καθ' ἡμᾶς —ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ ἀβλεπτήματος— ὀφείλεται σὲ ἐσφαλμένη ἐκ παραδρομῆς ἀνάγνωσι τοῦ μαρτυρικοῦ σημείου τοῦ τετάρτου ἤχου, ὁμοιάζοντος πρὸς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ πρώτου κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ σημειογραφικὴ ἀπεικόνισι στὰ μουσικὰ χειρόγραφα· κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα, οὐδαμοῦ ἐπισημάνθη ἕτερος ὁμοιοῦς πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ Μπαλασίου σὲ ἤχο πρῶτο. Ὁ αὐτὸς ἐρευνητής, ὁπ.π., σ. 347, ἀποδίδει ἐσφαλμένως τὴν παρούσα σύνθεσι [τόσο ὑπὸ τὴν ἐπισημανθεῖσα «ἐκδοχή» τοῦ πρώτου ἤχου (ἐπαναλαμβανομένη ἐδῶ, γεγονός τὸ ὁποῖο μειώνει τίς πιθανότητες τοῦ εἰκαζομένου τυπο-

γραφικού ἀβλεπτήματος και ὀδηγεῖ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐπισημανθεῖσα ἐκδοχὴ τῆς παραναγνώσεως), ὅσο και ὑπὸ τὴν ὀρθὴ ἐκδοχὴ αὐτῆς – τοῦ τετάρτου ἤχου –, ὅπως ἀνθολογεῖται στὸν κώδικα Μερλ. 8] στὸν Μπαλάσιο ἱερέα και νομοφύλακα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Σημειωτέον, μάλιστα, ὅτι ἡ ἰδίᾳ ἐσφαλμένη ἀπόδοσις (ὑπὸ τὴν διατύπωσι, συγκεκριμένως, ὅτι: «ὁ Μπαλάσιος ἱερεύς [...] ἔχει συνθέσει [...] και δύο Λόγον ἀγαθὸν σὲ ἤχο α' και σὲ ἤχο δ'») ἐνετοπίσθη και στὴν πλέον πρόσφατον βιβλιογραφικὴ ἀναφορὰ τοῦ αὐτοῦ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 176].

• Πολυέλεος Πέτρου Βυζαντίου.

Κύρ Πέτρου, Βυζαντίου· ἤχος πλ. α' Λόγον ἀγαθόν. (Σινᾶ 1441, φ. 99ν) ἢ *Κύρ*

Πέτρου τοῦ Βυζαντίου· ἤχος πλ. α' Λόγον ἀγαθόν. (Μερλ. 7, φ. 82r).

Ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται – ὑπὸ τίς ὡς ἄνω ἀναγραφές – μόνον στοὺς αὐτογράφους Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικες Σινᾶ 1441 (τοῦ ἔτους 1802), φφ. 99ν-102ν και Μερλ. 7 (τοῦ ἔτους 1805), φφ. 82r-85ν. Διερευνήθη ἡ πιθανότης (λόγῳ τῆς γνωστῆς, περὶ τὰ προσωνύμια τῶν τριῶν Πέτρων συνήθως ἀπαντώσης, συγχύσεως) νὰ συσχετίζεται πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἐπισημανθὲν ὁμοειδὲς ποίημα Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· ὅμως, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μελικὴ διαφοροποιήσις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τροποποιημένη μορφολογικὴ δομὴ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, ἀπέκλεισαν (βάσει, τούλάχιστον, τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος γνωστῶν στοιχείων) τοιοῦτο ἐνδεχόμενον.

Εἰδικώτερα, κατὰ τὴν ἐμφαινόμενη στοὺς ἀνωτέρω ἐπισημανθέντες κώδικες μορφή τῆς, ἡ ἐξεταζομένη σύνθεσις σύγκειται ἐκ δέκα και τριῶν στίχων (Λόγον ἀγαθόν – Λέγω ἐγὼ – Ἡ γλώσσά μου κάλαμος – Ὁραῖος κάλλι – Ἐξεχύθη χάρις – Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου – Καὶ ἔντεινε και κατευοδῶ και βασιλεὺ – Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός – Παρέστη ἡ βασιλισσα ἐκ δεξιῶν σου – Ἄκουσον, θύγατερ, και ἴδε – Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν – Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου – Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου), ἐκ τῶν ὁποίων μόνον οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἀκολουθοῦν τὴν συνήθη γιὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο μορφολογικὴ δομὴ· ἐκ τοῦ πέμπτου στίχου και ἐξῆς παρατηρεῖται, ἐνδιαφερόντως, σύνπτῆξις τῶν δύο στίχων σὲ ἓνα, τῆς ἐπιβολῆς θεοτοκίων ἐξωψαλμικῶν κειμένων (ἐκ τῶν ἐν χρῆσει γνωστῶν γιὰ τὸν παρόντα ψαλμό, μερικῶς ἐνίστε τροποποιημένων) εἴτε διατηρουμένης [βλ. αἴφνης τοὺς στίχους: Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖρές σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ Θεός εἰς τὸν αἰῶνα – λέγε –· χαῖρε, ἡ τῶν ἀπηλπισμένων ἡ ἐλπίς και τῶν πολεμουμένων βοήθεια· ἀλληλούια // Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῆ ὠραιότητί σου και τῷ κάλλι σου – λέγε –· χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ και διὰ σοῦ μετ' ἡμῶν· ἀλληλούια // Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου – λέγε –· χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε, τῶν τετραμόρφων ἐνδοξότερα· ἀλληλούια], εἴτε παραλειπομένης [βλ. ὁμοίως τοὺς στίχους: Παρέστη ἡ βασιλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένη, πεποιικιλμένη· ἀλληλούια // Ἄκουσον, θύγατερ, και ἴδε και κλίνου τὸ οὖς σου και ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου και τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου και ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· ἀλληλούια // Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλοῦσιοι τοῦ λαοῦ· ἀλληλούια]. Εἰδικὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ στίχος: Καὶ ἔντεινε και κατευοδῶ και βασιλεὺ ἐνεκεν ἀληθείας και πραότητος και δικαιοσύνης, ὁ ὅποιος ὄχι μόνον συμπεριλαμβάνει δύο – ἐκ τῶν συνήθων γιὰ τὰ μορφολογικὰ δεδομένα τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου – στίχους, ἀλλὰ περατοῦται και διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ «καινοφανοῦς» θεοτοκίῳ ἐγκωμίου· χαῖρε, ἡ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερα, ὡς μήτηρ τοῦ παντάνακτος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ τελευταῖος τῆς συνθέσεως στίχος, ὁ ὁποῖος παραδίδεται διττῶς· πρῶτον, ἄνευ θεοτοκίῳ ἐγκωμίου [: Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ και γενεᾷ· ἀλληλούια] και δεῦτερον μετὰ τοῦ ἐπομένου, ὁμοίως «καινοφανοῦς», ἐξωψαλμικοῦ κειμένου· [: Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ και γενεᾷ· μνησθείης δὲ και ἡμῶν, τῶν

ἀχρείων δούλων σου, Παναγία, ἐν ὥρᾳ τῇ φοβερᾷ, ὡς ἔχουσα παρῤῥησίαν πρὸς τὸν υἱὸν σου, θεοῦμφευτε, εἰς σέ γὰρ ἐλπίζομεν, τὴν ἀκαταίσχυντον]. Ἡ σύνθεσις, τέλος, ὀλοκληροῦται διὰ τῆς ἐπομένης καταληκτικῆς ἐνόητος δοξαστικῶν μαθημάτων, μεμελισμένων ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Λύτου: Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι —λέγε— δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος καὶ προσκυνούμενος Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν —λέγε— τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι, δέσποινα, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως // Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια // Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια // Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα-δόξα σοι.

2.IV.6 ΙΘ΄ αἰών

• Πολυέλεος Γεωργίου Κρητός.

Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἀντὶ πολυελέου, συνετέθη δὲ ἐν τῇ βασιλευσίᾳ παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητός καὶ ἀρίστου ἐν μουσικαῖς ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Παντ. 977, φ. 65r. [Πρβλ. Δοχ. 1247, φ. 219r: Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἀντὶ πολυελέου, συντεθεῖσα ἐν τῇ βασιλευσίᾳ παρὰ τοῦ μουσικολογιώτατου κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν]) ἢ Πολυέλεος, κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός, τοῦ μετὰ τὸν Πρωτοψάλτην Ἰάκωβον μόνου μουσικολογιώτατου, εἰς τὰς μνήμας τῆς Θεοτόκου ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Ξηρ. 299, σ. 234. [Πρβλ. Φιλ. 126, φ. 364r: Ὁ παρὼν συνετέθη παρὰ κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἐνεκα τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν]) ἢ Πολυέλεος φαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐμελουρήθη δὲ παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Παντ. 923, φ. 98v. Ξεν. 107, φ. 128r. Ξεν. 131, φ. 138v. [Πρβλ. Παντ. 953, φ. 187r: Πολυέλεος ψάλλεται εἰς τὰς ἐορτὰς τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν, ἐμελουρήθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Διον. 704, φ. 130v. Ὑδρ. 605, φφ. 85v-86r. Ὑδρ. 599, φ. 75v: Ἐτερος πολυέλεος φαλλόμενος ἐν ταῖς ἐορταῖς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, σύνθεσις τοῦ μουσικολογιώτατου κυρίου Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Διον. 768, φ. 99r. Δοχ. 1246, φ. 173v: Ἐτερος πολυέλεος φαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, μελουρήθει παρὰ Γεωργίου Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Ὑδρ. 723, φ. 88r: Ἐτερος πολυέλεος φαλλόμενος εἰς θεομητορικὰς ἐορτὰς, κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Ξηρ. 288, φ. 67v: Εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Σάμ. 60, φ. 154r: Ἐτερος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, σύνθεσις νεωστὶ παρὰ κύρ Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν]) ἢ Ἐκλογή φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον, κυρίου Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Πάτρ. 816, φ. 150r. Δοχ. 366, φ. 203r. [Πρβλ. Δοχ. 341, φ. 136v: Ἡ παροῦσα ἐκλογή ψάλλεται εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, Γεωργίου Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. Δοχ. 360, φ. 320v. Γρηγ. 11, φ. 141v: Ἐκλογή Γεωργίου τοῦ Κρητός ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν]) ἢ Στίχοι ἐκ τοῦ ψαλμοῦ, φαλλόμενοι ἀντὶ πολυελέου μετ' ἐγκωμίων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, σύνθεσις κύρ Γεωργί-

ου του Κρητός· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Ἰβήρ. 1269, φ. 105r) ἢ· *Η'* πολυέλεος, Γεωργίου του Κρητός· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Διον. 764, σ. 231. Παντ. 912, φ. 91r. Δοχ. 340, φ. 117r) ἢ· Γεωργίου του Κρητός· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Παύλ. 20, φ. 33r. Διον. 761, φ. 53v. Παντ. 1036, φ. 150r. Διον. 806, σ. 558. Γρηγ. 27[60], φ. 168v. [Πρβλ. Παντ. 906, φ. 109r: Γεωργίου του Κρητός και ἡμετέρου διδασκάλου· ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν]).

Ἡ σύνθεσις τοῦ πολυελέου πρέπει σαφῶς νὰ χρονολογηθῆ κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος· βλ. σχετικῶς τοὺς (περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος χρονολογουμένους) κώδικες· Γρηγ. 11, φφ. 141v-159r και Παύλ. 20, φφ. 33r-56v. Ἡ εὐρύτερα διάδοσις αὐτοῦ συνετελέσθη, ὁμῶς, κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα· ἐκτός τῶν ὡς ἄνω κωδίκων, οἱ λοιποὶ –γεγραμμένοι διὰ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας– κώδικες, διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ σύνθεσις, χρονολογοῦνται ἅπαντες κατὰ τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ ιθ' αἰῶνος: Ἰβήρ. 1269, φφ. 105r-113r. Εἰηρ. 288, φφ. 67v-78r. Εἰηρ. 361, φφ. 93r-105v. Σάμ. 60 (τοῦ ἔτους 1805), φφ. 154r-169r. Εἰηρ. 299, σσ. 234-249. Ταξ. 5 (αὐτόγραφος Ἀποστόλου Κώνστα του Χίου κατὰ τὸ 1811), φφ. 121r-128v. Ἄναν. 3 (αὐτόγραφος Ἀποστόλου Κώνστα του Χίου κατὰ τὸ 1811), φφ. 149v-161v. Φιλ. 126 (αὐτόγραφος Νήφωνος ιερομονάχου Ἀγιοταφίτου κατὰ τὸ 1812), φφ. 364r-374r. Πάτρι. 816 (αὐτόγραφος Ἰωάσαφ Παντοκρατορηνοῦ κατὰ τὸ 1812), φφ. 150r-163r. Παύλ. 15 (αὐτόγραφος Ἀποστόλου Κώνστα Χίου κατὰ τὸ 1813), σσ. 201-226. Παντ. 998 (τοῦ ἔτους 1815), φφ. 156v-171r. Ἰβήρ. 1124 (τοῦ ἔτους 1815), φφ. 72r-85r. Παντ. 906 (αὐτόγραφος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου κατὰ τὸ 1816), φφ. 109r-116r. ΡΑΙΚ 65 (αὐτόγραφος Χατζῆ Πέτρου Βυζαντίου του Ἀνδρέαδου κατὰ τὸ 1820), φφ. 32v-41r. Δοχ. 341 (αὐτόγραφος Νικολάου Δοχειαρίτου κατὰ τὸ 1822), φφ. 136v-144r. Παντ. 977, φφ. 65r-82v. Παντ. 950, φφ. 188v-201v. [Στοὺς δύο τελευταίους κώδικες ἡ σύνθεσις παρατίθεται σὲ ἐξηγητικὴ σημειογραφία, συγκεκριμένως κατὰ ἐξηγήσεις τῶν Ἀθανασίου δομεστικίου, Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, Ἀνδρέου ιερέως Χίου, Γεωργίου του Κρητός –στὸν πρῶτο– και Θεοφάνους του Παντοκρατορηνοῦ –στὸν δεύτερο].

Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρ' ἀμφοτέρων τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων· τὸ πρωτόγραφο τῆς σχετικῆς ἐξηγήσεως Γρηγορίου του Πρωτοψάλτου κατεχωρήσθη στὸν αὐτόγραφο του κώδικα, τὸν φυλασσόμενο στὴν βιβλιοθήκη Κ. Ἀ. Ψάχου ὑπὸ τὰ διακριτικὰ φάκελος Δ', φφ. 109v-125r· *Η'* πολυέλεος φαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ἐμελουρήθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου Γεωργίου του Κρητός· ἤχος βαρὺς Ζω Λόγον ἀγαθόν. Σαφῆς μνεία τῆς ἀνωτέρω ἐξηγήσεως τοῦ Γρηγορίου γίνεται, ἐπίσης, στὸν κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 226-247· Ἐκλογὴ φαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἀντὶ πολυελέου, συντεθεῖσα ἐν τῇ βασιλευσίᾳ παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κύρ Γεωργίου του Κρητός, ἐξηγηθεῖσα δὲ παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου· ἤχος βαρὺς Ζω Λόγον ἀγαθόν. Συναπτῶς τῆς ὡς ἄνω ἐξηγήσεως –κατὰ τὴν προσφιλεστάτη (και λίαν ἐπωφελεῖ δι' ἡμᾶς) τακτικὴ τοῦ ἀδήλου κωδικογράφου τοῦ μνημονευθέντος κώδικος– ἀνθολογεῖται (συγκεκριμένως στίς σσ. 247-269) τὸ αὐτὸ ποίημα κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου· Ἐκλογὴ ἡ αὐτή, ἐξηγηθεῖσα παρὰ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· ἤχος βαρὺς Ζω Λόγον ἀγαθόν. Πρόκειται γιὰ τὴν μόνη ἀσφαλῆ –περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐν λόγω ἐξηγήσεως– μαρτυρία· δυστυχῶς τὸ πρωτόγραφο τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου δὲν ἔχει –πρὸς τὸ παρόν, τοῦλάχιστον– ἐντοπισθῆ.

Οἱ ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμούμενες λοιπὲς καταγραφὲς τῆς συνθέσεως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας, παραδίδονται ἄνευ οἰασθήποτε διευκρινιστικῆς (περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ αὐτῆς) μαρτυρίας [νὰ ὑπομνησθῆ, πάντως, και ἐδῶ ὅτι οἱ –περὶ τῶν ὁμοειδῶν γενικῶς συνθέσεων τοῦ ιη' αἰῶνος– διαδοθείσες ἐξηγήσεις, ἦσαν κατὰ κύριον λόγο –ὡπως διεπιστώθη ἤδη κατὰ τὴν προηγηθεῖσα ἐπὶ μέρους ἐξέτασι τούτων– αὐτῆς τοῦ Γρηγορίου]: Ἀγ. Νεοφ. 20 (χρῆφ. Νεοφύτου Σιναΐτου Ζωγράφου του Κρητός κατὰ τὸ 1817), φ. 213v κ.ε. Δοχ. 340, φφ. 117r-132v. Ὀμπλοῦ

2 (χρῆφ. Ἀντωνίου Κυπρίου κατὰ τὸ 1819), φφ. 108v-124r. Μερλ. 9, φφ. 72v-83r. Δοχ. 1246 (χρῆφ. Κοσμᾶ Δοχειαρίτου κατὰ τὰ ἔτη 1820-1821), φφ. 173v-185r. Παντ. 986, σσ. 168-197. Παντ. 953; φφ. 187r-207r. Ἀγ. Δημητρ. 47 (χρῆφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ κατὰ τὸ 1821), μεταξὺ φφ. 57r-127r. Ὑδρ. 605 (χρῆφ. Γεωργίου Μάνου κατὰ τὸ 1823), φφ. 85v-97v. Ταξ. 9 (χρῆφ. Ἰωάννου ἀναγνώστου), σσ. 406-428. Ὑδρ. 723 (χρῆφ. Γεωργίου Μάνου κατὰ τὸ 1833), φφ. 88r-100r. Δοχ. 1247 (τοῦ ἔτους 1844), φφ. 219r-242r. Παντ. 912, φφ. 91r-106v. Δοχ. 360 (χρῆφ. Νικολάου Δοχειαρίτου περὶ τὸ 1830), φφ. 320v-339v. Δοχ. 366 (χρῆφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 203r-224r. Ξεν. 107, φφ. 128r-140v. Καρ. 236, σσ. 184-211 [ἔπου ἢ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἀτελῶς, ἕως τοῦ στίχου: Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν...]. Διον. 808, σσ. 317-375. Παντ. 923 (χρῆφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 98v-107r. Ὑδρ. 617 (χρῆφ. Γεωργίου Μάνου), φφ. 40r-49v. Διον. 764, σσ. 231-262. Παντ. 1036, φφ. 150r-166r. Διον. 768 (χρῆφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 99r-106v. Διον. 806 (χρῆφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), σσ. 558-570. Γρηγ. 27 [60], φφ. 168v-183v. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, φφ. 179v-204r. Λαύρας Θ 157, σ. 74 κ.έ. Ἀγ. Στεφ. 112, φφ. 89v-103r. Ξεν. 131, φφ. 138v-153r. Ὑδρ. 599, φφ. 75v-90r. Διον. 761, φφ. 53v-65r. Διον. 704, φφ. 130v-143r. Σταυρ. 239, φφ. 15v-35v. EBP 742, φφ. 97r-114v. ΡΑΙΚ 41, φφ. 103v-115v. (Στὸν κώδικα Σ. Πέτρ. 15, σσ. 1-12, ἀνθολογοῦνται μόνον τὰ καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα τῆς παρούσης συνθέσεως).

Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐκ δεκαοκτῶ στίχων, δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Δόξα σοι, ὃ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος... – Καὶ νῦν· Τὰς δεήσεις τῶν δοῦλων σου...) καὶ ἐπιπροσθέτως μιᾶς ἐνόττης πρῶν καταληκτηρίων ἐφύμνιων ἀλληλουϊαρίων, ὡς δυνητικῆς –πλέον συνοπτικῆς— κατακλείδος τοῦ ποιήματος. [Τὸ γεγονός ἐπισημαίνεται ἀρμολίως καὶ στὰ μουσικὰ χειρόγραφα, κυρίως ὑπὸ τίς ἐξῆς ἀναγραφές: Καταλιμπάνοντες δ' εἰ τύχη τὰ κρατήματα τοῦ τε Δόξα καὶ τοῦ Καὶ νῦν τότε ψάλλομεν τὸ παρὸν ἀλληλουϊάριον, ἕπερ ἐμελουργήθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἤχος βαρὺς Ἀλληλούια (Ἀγ. Στεφ. 112, φ. 103r. Μερλ. 9, φ. 83r)/ Καταλιμπάνοντες δὲ εἰ τύχη τὰ κρατήματα τοῦ τε Δόξα Καὶ νῦν ψάλλομεν μόνον τὸ Ἀλληλούια τοῦ αὐτοῦ ἤχος βαρὺς Ἀλληλούια (Ὑδρ. 605, φ. 97r)/ Ἐὰν δὲν ψαλθῆ τὸ μάθημα διὰ συντομίαν ψάλλεται τὸ παρὸν Ἀλληλούια (Σάμ. 60, φ. 168v)/ Καταλιμπάνοντες δ' εἰ τύχη τὰ κρατήματα τοῦ τε Δόξα καὶ τοῦ Καὶ νῦν τότε ψάλλομεν ἀντὶ τῶν κρατημάτων τὸ παρὸν Ἀλληλούια, ἕπερ ἐμελουργήθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἤχος βαρὺς Ζω Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὃ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι (Βιβλιοθήκης Κ. Ἀ. Φάχου, φάκελος Δ', φφ. 124v-125r καὶ EBP 742, φ. 114r). Ὁμοίως ἐπισημαίνεται καὶ στίς ὑπάρχουσες μουσικῆς ἐκδόσεις, ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφή: Εἰ δὲ καταλιμπάνης τὸ Δόξα Καὶ νῦν ψάλλε τὰ παρόντα ἤχος βαρὺς Ἀλληλούια (βλ. αἰφνης: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σ. 273)].

Ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη πλήρης, πρῶτον κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου [βλ. σχετικῶς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 251-274· ἡ μόνη ὑπάρχουσα δημοσίευσίς τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως (νὰ μνημονεῦθῃ ὅτι –πρὸ τῆς παραθέσεως τῶν καταληκτηρίων μαθημάτων (σσ. 264-265)— ὁ Χουρμούζιος προσφέρει ἐπιπροσθέτως ἐν σύντομο Δόξα –κατάλληλο γιὰ τὰ δυνητικῶς κατακλείοντα τὴν σύνθεσι ἀντίστοιχα σύντομα ἐφύμνια—, προφανέστατα κατ' ἐπιτομὴν τοῦ ὑφισταμένου «ἐκτεταμένου» –ὡς τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος (σ. 265)— τοιούτου)] καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου [βλ. σχετικῶς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 265-287. Ἡ αὐτὴ ἐξήγησις ἠνθολογήθη πολλαχοῦ μνημονευτέες ἐδῶ οἱ ἐπόμενες ἐκδόσεις: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 293-317. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1838), σσ. 157-174. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 247-273. Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1863), σσ. 198-222. Νέον Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1864), σσ. 37-63. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 124-148. Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον. Παράρτημα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονί-

κη 1978), σσ. 569-607. Γεωργίου Πρωγάκη, *Μουσική Συλλογή* [...], τόμος Β', [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909, σσ. 57-97. ('Αβιάστως ἐξάγεται ἡ διαπίστωσης ὅτι ὅπως καὶ στὴν —κατὰ τὴν νέα μέθοδο— χειρόγραφον παράδοσι τῆς συνθέσεως, τοιοῦτοτρόπως καὶ στὴν ἀντίστοιχον ἐντυπον αὐτῆς παράδοσι, προετιμήθη ἡ ἐξήγησις τοῦ Γρηγορίου]). Ἰδιαίτερος νὰ μνημονευθῆ ἔδω καὶ ἡ δημοσίευσίς τῆς παρούσης συνθέσεως στὴν ἔκδοσι: Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφρεσίου (1830), σσ. 145-177, ὅπου παρατίθεται κατ' ἴδιαν ἐνδιαφέρουσα τοῦ ἐκδότου «ἐξήγησις», σέ δειγματοληπτικό, μάλιστα, μουσικολογικό σχολιασμό τῆς ὁποίας προβαίνει καὶ ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος, στὰ προλεγόμενα (σσ. ε'-ζ') τῆς ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας προσφάτου (Ἀθήνα 1997) φωτοαναστατικῆς ἐπανεκδόσεως τῆς προμνημονευθείσης σπανιωτάτης μουσικῆς βίβλου.

Πανομοίωτοιο τῶν φφ. 89ν-90ι τοῦ κώδικος Ἄγ. Στεφ. 112, περιχόντων πλήρεις τοὺς δύο πρώτους καὶ ἡμιτελεῖ τὸν τρίτον στίχους τῆς παρούσης συνθέσεως δημοσιεύεται εἰς: Δημητρίου Ζ. Σοφianoῦ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων*, τόμος Γ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἁγίου Στεφάνου, Ἀθήναι 1986, πινάξ 163.

- Μεταγραφή στὸ ἀλφαβητικό σύστημα Βουκουρεστίου.

Πολυέλεος τῆς Θεοτόκου, Γεωργίου τοῦ Κρητός: ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Ξηρ. 411, φ. 42ν).

Βλ. Ξηρ. 411 (ἐντυπο ἐν ξυλοτυπία τοῦ ἔτους 1835), φφ. 42ν-57ν.

- Μεταγραφή στὸ λέσβιο σύστημα.

Εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, Γεωργίου τοῦ Κρητός: τρόπος ζ' Λόγον ἀγαθόν.

Βλ. σχετικῶς στὴν ἔκδοσι: *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 117-145.

- Προσαρμογὴ στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα.

Βλ. τὰ ἀκόλουθα ἀμιγῶς ῥομανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ῥομανικῆς σκῆτσεως Τιμίμου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 335-336) καὶ 18 (φφ. 142γ-145γ): ἀγιορειτικῆς σκῆτσεως ἁγίου Δημητρίου Δάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 61γ-74γ). Δυστυχῶς, οὐδὲν σημειοῦται περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμόσαντος τὴν σύνθεσι στὴν ῥομανικὴ γλῶσσα.

- Σύντμησις ὑπὸ Γεωργίου Ῥυσίου.

Κατὰ πληροφορία τοῦ Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 279, περιέχεται στὸν ὑπ' ἀριθμὸν Κ 27 κώδικα τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, φφ. 25γ-41ν, ὅπου ἐκτὸς τῶν ἄλλων σημειοῦται: «...συνετιμήθη ἤδη παρὰ Γεωργίου τοῦ Ῥυσίου 1840 κατὰ Ὀκτώμβριον (sic)». Ἡ ἐν λόγῳ συνετιμημένη ἔκδοχὴ τοῦ παρόντος πολυελέου (μεθ' ἑτέρου —ἐνὸς μόνου— καταληκτικῆς θεοτοκίου μαθήματος [ᾠδ, δέσποινα, πανύμνητε, μητὲρ εὐλογημένη...] ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας, προφανέστατα κατὰ σύνθεσι τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου Ῥυσίου), ἐδημοσιεύθη εἰς: *Πανδέκτη* 2 (1851), σσ. 321-338, ὅπου (στὴν σ. 321) καὶ ἡ ἀκόλουθος εὐγλωττος σημειώσις: «Ὁ ἐν τῇ σελ. 247 Πολυέλεος Γ. τοῦ Κρητός συνετιμημένος ἤδη παρὰ Γεωργίου Τερέως τοῦ Ῥυσίου». Ὁ αὐτὸς συνετιμημένος πολυέλεος ἀνεδημοσιεύθη πανομοιότυπως καὶ εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμίον Ἀνθολογίας* [...], τόμος Β' [...], τεύχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 279-296.

- Πολυέλεος Ῥηγίνου ἐκ κώμης Ζαγοράς.

Ἐκλογαὶ τοῦ φαλμοῦ σύντομαι (sic) φαλλόμεναι εἰς τὰς θεομητορικὰς ἐορτὰς εἰς τόπον πολυελέου, τονισθεῖσαι παρ' ἐμοῦ Ῥηγίνου ἐκ τῆς κώμης Ζαγοράς: ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Κουτλ. 441, φ. 147γ).

Βλ. Κουτλ. 441, φφ. 147γ-152ν (αὐτόγραφος καταγραφή, περὶ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 18' αἰῶνος).

Στὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα, ὡς τριαδικὸ παρατίθεται τὸ ἀντίστοιχο τοῦ ὁμοῦχου πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου (Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν..., φ. 151r) καὶ ὡς θεοτοκίο αὐτὸ τοῦ ὁμοῦχου, ὡσαύτως, πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου (Ὡ, δέσποινα, πανύμνητε, μήτηρ εὐλογημένη..., φ. 152r).

Πανομοίωτο τοῦ φ. 147r τοῦ κώδικος Κουτλ. 441, περιέχοντος πλήρη τὸν πρῶτο καὶ ἡμιτελῆ τὸν δεῦτερο στίχο τῆς παρουσίας συνθέσεως, δημοσιεύεται εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 306, εἰκὼν 37.

• Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου.

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον, ποίημα κῦρ Συνεσίου Ἰβηρίτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Ἰβήρ. 1013, φ. 74r. [Πρβλ. ὁμοίως: Ἰβήρ. 1269, φ. 97r. Διον. 723, φ. 183v. Δοχ. 360, φ. 388r-v. Καρ. 222, φ. 48r]) ἢ *Ἐτερον, παρὰ Συνεσίου Ἰβηρίτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν.* (Δοχ. 404, φ. 134v).

Αὐτόγραφος, μᾶλλον, καταγραφή τοῦ παρόντος ποιήματος, στήν παλαιά (ἐξηγητική) σημειογραφία, ἀποθετηθεῖσά ἐν τῷ φάκελο Ἰβήρ. 1303, σὲ ἰδιόγραφον τοῦ Συνεσίου φυλλάδα, καταχωριζομένη ἐκεῖ ἄνευ ἰδιαίτερας ἀριθμώσεως [πρβλ. σχετικῶς ὅσα ἐσημειώθησαν στὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'] τῆς παραγράφου 2.1.6 τοῦ παρόντος κεφαλαίου]. Συγκεκριμένως, ἡ παρούσα σύνθεσις — ἡ ὁποία ἐταυτίσθη ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοφίας — ἀνθολογεῖται ἕκτη κατὰ σειρά (ἢ φυλλάδα ἄνευ σελοαριθμώσεως) ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή:

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου μετὰ τὸν πολυέλεον ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν.

Κατὰ τὴν παλαιά (ἐξηγητική) ὡσαύτως σημειογραφία ἢ σύνθεσις ἐνετοπίσθη σὲ δύο ἐπιπροσθέτως ἰβηρικὸς μουσικὸς κώδικες, τοὺς: Ἰβήρ. 1013, φφ. 74r-80r καὶ Ἰβήρ. 1269, φφ. 97r-105r, ἀμφοτέρους τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰθ' αἰῶνος.

Οἱ λοιπὲς ἐπισημανθεῖσες ἀνθολογήσεις αὐτῆς εἶναι ὅλες σὲ κώδικες τῆς νέας μεθόδου, τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἰθ' αἰῶνος, ἅπαντες (ἐκτὸς ἐνός [Δοχ. 404]) αὐτογράφους Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου: Καρ. 222, φφ. 48r-61r. Δοχ. 360, φφ. 388r-398v. Διον. 723, φφ. 183v-203r. Δοχ. 404, φφ. 134v-148v. Τὸ γεγονός τοῦτο, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν παντελῆ ἐλλειψί οἰασθήποτε περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως μνείας, στρέφει τίς ὑπόνοιες πρὸς τὸν ἐξονομασθέντα Ἀγιορείτη μουσικοδιδάσκαλο, ὡς ἐνδεχόμενον «ὐπαίτιο» τῆς ζητουμένης ἐξηγήσεως.

Πλήρης ἢ σύνθεσις — ἐκ δεκαοκτῶ στίχων, ἄνευ ὅμως τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων — ἐδημοσιεύθη εἰς: *Καλλιθέλαδος ἀηδὼν* [...], ἐν Θεσσαλονίκῃ 1882, σσ. 70-88. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμείον Ἀνθολογίας* [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 146-163.

• Προσαρμογὴ στήν ῥομανικὴ γλῶσσα.

Καταχωρίζεται στὰ ἀμιγῶς ῥομανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἀγιορείτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 11 (φφ. 7r-16r) καὶ τοῦ βατοπαιδικοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 14 (φφ. 101r-110v). Ἡ ταυτότης τοῦ προσαρμόσαντος τὴν σύνθεσι στήν ῥομανικὴ γλῶσσα δὲν παραδίδεται.

• Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος.

Ἐτέρα ἐκλογή, συνθεθεῖσα παρὰ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ψαλλομένη ἀντὶ πολυελέου εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἤχος δ' λέγετος Βου Λόγον ἀγαθόν. (Δοχ. 1239, σ. 269) ἢ *Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος ἤχος δ' λέγετος Βου Λόγον ἀγαθόν.* (Διον. 680, φ. 197v. Διον. 806, σ. 543. Διον. 690, φ. 145r).

Ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη μόνον σὲ κώδικες τῆς νέας μεθόδου (κατὰ τὴν ὁποία προφανέστατα συνετέθη ἐξ ἀρχῆς), χρονολογικῶς στοὺς ἐξῆς: Ἁγ. Δημητρ. 47 (αὐτόγραφος Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ κατὰ τὸ 1821), μεταξὺ φφ. 57γ-138ν. Δοχ. 360 (αὐτόγραφος Νικολάου Δοχειαρίτου περὶ τὸ 1830), φφ. 306γ-320ν. Διον. 690 (αὐτόγραφος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου κατὰ τὸ 1837), φφ. 145γ-152γ. Διον. 680 (αὐτόγραφος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), φφ. 197ν-208γ. Διον. 806 (αὐτόγραφος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου), σσ. 543-552. Δοχ. 1239, σσ. 269-285. Σταυρ. 239, φφ. 1γ-15γ. Γρηγ. 49 [58] (αὐτόγραφος Γερ. Μακρῆ, Ζαφειρίου ἱεροδιακόνου κατὰ τὸ 1908), φφ. 41γ-52γ. Ἡ πλέον, ὅμως, σημαντικὴ περὶ αὐτῆς μαρτυρία – ἡ ὁποία ἐσκεμμένως μνημονεῖται ἐδῶ τελευταία, γιὰ νὰ ἐξαρθῇ ἡ σπουδαιότης αὐτῆς – δίδεται παρὰ τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου τοῦ Βατοπαιδηνοῦ στὸν αὐτόγραφο του κώδικα Βατοπ. 1776:

Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτάς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἱερᾶς καὶ θείας μονῆς τῆς ἐπιλεγομένης Μαχαιράδος, συντεθείς νεωστὶ παρὰ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς Νέας Μεθόδου τῆς μουσικῆς καὶ ἀποσταθείς παρ' αὐτοῦ ἐκ τῆς βασιλευσούσης τῷ Μακαριωτάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίῳ κυρίῳ Κυπριανῷ, ὡς μελωδῶν καὶ ἰδιαιτέρῳ προστάτῃ τῆς βασιλικῆς ταύτης μονῆς ἤχος Βου λέγετος Λόγον ἀγαθόν.

(Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, «Ὁ διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς τέχνης Ματθαῖος Βατοπαιδηνός (α' ἡμ. 18' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» [ἀνέκδοτος μελέτη μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως]. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνωτέρω πολυσήμαντος μαρτυρία – ἐκτὸς τῶν ἄλλων – αἰτιολογεῖ καὶ τὴν ἔλλειψιν τοῦ σχετικοῦ πρωτογράφου τοῦ Χουρμουζίου, ἀποσταλέντος μᾶλλον στὴν Κύπρο, ὅπου – ἐξ ὅσων, τοῦλάχιστον, γνωρίζομε – ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνη).

Ὁ πολυέλεος ἐγνώρισε πολυάριθμες δημοσιεύσεις· ἐνδεικτικῶς μνημονεῖται τὶς ἀκόλουθες: Ταμείον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 180-197. Ταμείον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 199-217. Ἀνθολογία (1846), σσ. 109-128. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 273-294. Ταμείον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 10-29. Μουσικὸν Ἐγκόλπιον [...] Ἀλεξάνδρου Θ. Φωκαέως [...], τόμος δεῦτερος, ἐν Θεσσαλονίκῃ [...] 1869, σσ. 7-37. Γεωργίου Πρωγάκη, Μουσικὴ Συλλογὴ [...], τόμος Β', [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909, σσ. 97-127. [Νὰ σημειωθῇ, εἰδικώτερα, ὅτι στίς ὡς ἄνω ἐκδόσεις ἡ σύνθεσις καταχωρίζεται πλήρως, ἐκ δεκαοκτώ στίχων καὶ δύο ἀρκοῦντως ἐκτενῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Τριάς ὁμοούσιε, μονὰς τριουπόστατε... – Καὶ νῦν· Πρόσδεξαι, δέσποινα Θεοτόκε...)· ἐν τέλει τούτων παρατίθεται καὶ συντομωτέρα καταληκτικῆς ἀποστροφῆς, ἐκ τῶν δύο στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τῆς δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως· ἀλληλουία, ἀλληλουία, ἀλληλουία, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι, συνήθως ὑπὸ τῆν ἐξῆς ἀναγραφῇ [ἀντιγράφομε ἐκ τοῦ Ταμείου Ἀνθολογίας (1824), σ. 196] «Εἰ δὲ καταλιμπάνης τὸ Δόξα Καὶ νῦν ψάλλε τὰ παρόντα, συντομίας χάριν ἤχος λέγετος...»]. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ Ὁρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθήναι 1974, σσ. 129-145 (ἀνευ τῆς συντόμου καταληκτικῆς ἀποστροφῆς). Μουσικὸν Πανδέκτης 2, σσ. 25-33 (ἀνευ τῶν ἐκτενῶν καταληκτικῶν μαθημάτων μόνον μετὰ τῆς ἀντιστοίχου συντόμου κατακλείδος). Οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως παρατίθενται – μεταγεγραμμένοι σὲ πεντάγραμμο – καὶ στὴν μελέτη ἐπισκόπου Διονυσίου Α. Ψαριανοῦ, Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ Ὁρθροδόξῃ Ὑμνοδία (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τιμητικοῦ τόμου «Πόνημα εὐγνώμων» ἐπὶ τῇ 40ετηρίδι συγγραφικῆς δράσεως καὶ τῇ 35ετηρίδι καθηγεσίας τοῦ καθηγητοῦ Βασιλείου Μ. Βέλλα), Ἀθήναι 1968, σσ. 25-26.

Στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως ἀποδίδονται ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ χοροῦ τοῦ Γεωργίου Κακουλίδου, στὴν φωνοταινία: Ἀπὸ τῆν Ὑμνολογία τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολυέλεοι. Ψάλλει βυζαντινὴ χορωδία ὑπὸ τῆν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Κακουλίδου, Πρωτοψάλτου (ἐκδόσεις «Ζωῆς»). ΥΒΕ 31. [Ἀθήναι 1981], Α' πλευρᾶ, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2. Τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως [Δόξα· Τριάς ὁμοούσιε, μονὰς τριουπόστατε... – Καὶ νῦν· Πρόσδεξαι,

δέσποινα Θεοτόκε...], έμνημευμένα από τόν μακαριστό πρωτοψάλτη Λεωνίδα Σφήκα, κατεχωρήσθησαν δειγματοληπτικώς στον ψηφιακό δίσκο: Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμής, *Μνημεία έκκλησιαστικῆς μουσικῆς*. Ἀνθολογία δεκάτη. Τριαδικά πολυελέων (19ος αι.) [...], Ἀθήνα 1999, μέλος υπ' αριθμόν 1. Βλ. και μουσικολογικά περι αὐτῶν σχόλια, ὡς και τά [πανομοιούτως ἐκ τῆς ἐπισημανθείσης ἐκδόσεως Ταμείον Ἀνθολογίας (1824) ἀναδημοσιευόμενα] μουσικά αὐτῶν κείμενα εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 183, 186-187. Τοῦ αὐτοῦ, *Μνημεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Τόμος δεύτερος. Τά μουσικά κείμενα. Μέρος Β'*. Ἀνθολογίες ἕκτη ἕως δεκάτη, Ἀθήνα 2000, σσ. 189-206, ἀντιστοιχως. Πλήρης ἡ σύνθεσις ἔχει ἤδη ἠχογραφεθῆ, τῆς κυκλοφορήσεως αὐτῆς ἀναμενομένης στον τέταρτο ψηφιακό δίσκο τοῦ ἑκτοῦ σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αι.)] τῆς αὐτῆς ἐκδοτικῆς σειράς [βλ. αἴφνης: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 15, 179-180, 185 και 283].

• Προσαρμογή στην ρομανική παρά Δημητρίου Suceveanu.

Βλ. συγκεκριμένως τοὺς κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 64 (σσ. 242-254) και 130 (φφ. 78r-86r), ὅπου ἀπαντᾷ και ἡ ἀνωτέρω σαφῆς μαρτυρία περι τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμόσαντος τὴν σύνθεσι στην ρομανική γλῶσσα. Ρομανιστὴ ἀνθολογεῖται τὸ παρὸν ποίημα (ἀνευ, ὅμως, οἰσodήποτε ἀναφορᾶς στην ταυτότητα τοῦ προσαρμοστοῦ) και στὰ ἀκόλουθα, ἐπιπροσθέτως, χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 40 (φφ. 128r-129r), 52 (φ. 215r κ.έ.), 103 (φφ. 198r-201v), 119 (φφ. 128v-130v): ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου υπ' αριθμόν 16 (φφ. 74r-78r): βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου υπ' αριθμόν 14 (φφ. 127v-134r): βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου υπ' αριθμόν 9 (φφ. 120v-124v) και 34 (φφ. 67v-73v). Σ. Πέτρ. 12, φφ. 61v-68v. Παῦλ. 433, φφ. 173r-178v. Στον κώδικα ἀγιορειτικῆς ρομανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 66 (χρῆφ. Ἑσυχίου ἱεροδιακόνου και τῶν ἱερομονάχων Νικάνδρου και Νεοφύτου, κατὰ τὸ ἔτος 1879), σσ. 224-237, ἐπισημαίνεται ὅτι κατὰ τὴν συγκεκριμένη ρομανική μορφή τῆς ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη σὲ σχετική μουσική ἔκδοσι τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu [βλ. *Carte de cântări bisericesti*, Iași 1846, pp. 116-126].

• Πολυέλεος Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου.

Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δι Λόγον ἀγαθόν. (Διον. 806, σ. 552 και Διον. 829, φ. 22r).

Βλ. Διον. 806, σσ. 552-558. Διον. 829 (Συλλογή ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 22r-31r. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου, αὐτόγραφοι Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου περι τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος. Πλήρης ἡ σύνθεσις —συγχειμένη ἐκ δεκαοκτῶ στίχων και δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα: Ἡ μονὰς τῆ φύσει... — Καὶ νῦν: Ἐπιβούμεθα πάντες)— ἐδημοσιεύθη εἰς: Ταμείον Ἀνθολογίας (1845), σσ. 153-165 [": Ἑτερος, μελοποιηθείς παρά Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δι Λόγον ἀγαθόν].

• Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'].

Ἰωάσαφ Διονυσιάτου ἤχος β' Δι Λόγον ἀγαθόν. (Διον. 829, φ. 8v και Διον. 831, φ. 55v).

Βλ. Διον. 829 (Συλλογή ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 8v-22r. Διον. 831 (Συλλογή ἐντύπων 9 [32/α]), φφ. 55v-70r. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου: αὐτόγραφες τοῦ μελουργοῦ καταγραφές περι τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος.

[Τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς συνθέσεως κατὰ «γράμματα και μέλος» τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, ὡς διευκρινίζεται στους ἀνωτέρω κώδικες].

• Πολυέλεος Ίωάσαφ Διονυσιάτου [B'].

Ίωάσαφ Διονυσιάτου ἤχος πλ. β' Πα Λόγον ἀγαθόν. (Διον. 829, φ. 39ν καὶ Διον. 831, φ. 70r).

Βλ. Διον. 829 (Συλλογή ἐντύπων 7 [40/α]), φφ. 39ν-57r. Διον. 831 (Συλλογή ἐντύπων 9 [32/α]), φφ. 70r-91r. Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου· αὐτόγραφες τοῦ μελουργοῦ καταγραφές περὶ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος.

[Τὰ καταληκτικῆρια δοξαστικά μαθήματα τῆς συνθέσεως κατὰ «γράμματα καὶ μέλος» τοῦ αὐτοῦ Ίωάσαφ, ὡς διευκρινίζεται στοὺς ἀνωτέρω κώδικες].

• Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου.

Ἀρχή καὶ τῶν ἐκλογῶν, παρὰ διαφόρων ποιητῶν. Τὸ παρὸν Νικολάου ἱερομονάχου ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. (Δοχ. 404, φ. 116r) ἢ *Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου, τοῦ αὐτοῦ* [sc. Νικολάου Δοχειαρίτου] ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν. (Δοχ. Τυπικαρίου 123, σ. 429).

Βλ. Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 429-450 (αὐτόγραφος καταγραφή περὶ τὸ 1840). Δοχ. 404, φφ. 116r-134v. Λαύρας Μ 22, φ. 152r κ.έ. "Απαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου.

Πλήρης ἡ σύνθεσις –συγκειμένη ἐκ δεκαοκτῶ στίχων καὶ δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος... - Καὶ νῦν· Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξι, δέσποινα...)– ἐδημοσιεύθη εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], Ταμεῖον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 56-74, ὡς «ὑπὸ ἀνωνύμου» ποιηθὲν μέλος (ἢ σχετικῆ ἐπισήμανσις εἰς: Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν 17' μέχρι τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνα», Παρουσία Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου, [Ἁγιον Ὄρος] 2001, σ. 457). Νὰ προστεθῆ, βεβαίως, ὅτι τὸ ὡς ἄνω μουσικὸ κείμενο ἀναδημοσιεύεται πανομοιότυπως ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, κατακεχωρισμένης εἰς: Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...], περ. Β', ἔτος ζ', ἐν Ἀθήναις 1910, σσ. 99-117 (ὅπου ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: Πολυέλεος παρ' ἀνωνύμου, ψαλλόμενος εἰς θεομητορικὰς ἐορτὰς, εὑρεθεὶς ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, δημοσιεύεται δὲ παρὰ τοῦ ἱερολογιωτάτου Νικοδήμου Ἰωαννίδου, ἱεροδιακόνου καὶ μουσικοῦ ἤχος α' Πα Λόγον ἀγαθόν).

"Ἐξ στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως (Λόγον ἀγαθόν – Λέγω ἐγὼ – Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος – Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου – Ἐνεκεν ἀληθείας – Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός) περιλαμβάνονται στὸν ψηφιακὸ δίσκο τῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας Ἀγρινίου Θεοδοκάρου 1. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Λανάρας [ΒΧΑ CD 1 (1999)], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3.

• Πολυέλεος Κοσμᾶ Δοχειαρίτου.

Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, μελοποιηθεὶς παρὰ Κοσμᾶ μοναχοῦ Ἀγιορείτου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Δοχ. 405, φ. 136r καὶ Δοχ. 1463, φ. 321r).

Βλ. Δοχ. 405, φφ. 136r-156r. Δοχ. 1463, φφ. 321r-322r (ὅπου παρατίθενται μόνον οἱ τέσσαρες πρώτοι στίχοι, καὶ τοῦτοι γεγραμμένοι κατὰ τὰ σηματοδῶφωνα μόνον, ἄνευ τοῦ ποιητικοῦ κειμένου). Ἀμφότεροι οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου.

• Πολυέλεος Καλλινίκου ἱερέως.

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς θεομητορικὰς [sc. ἐορτὰς], [Καλλινίκου ἱερέως] ἤχος πλ. α' Λόγον ἀγαθόν. (Παντ. 928, φ. 6r).

Βλ. Παντ. 928 (του έτους 1827), φφ. 6γ-15γ. Ο κώδιξ γεγραμμένος κατά την νέα μεθόδου. Η απόδοσις τής συνθέσεως στον ως άνω μελωργό εγένετο παρά του Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Β'*, σ. 227 (μάλλον βάσει των αναγραφόμενων εις τον λεπτομερή πίνακα περιεχομένων του συγκεκριμένου κώδικος, ό όποιος — υπό του ίδιου (άδελφου) γραφέως αυτού κατηρητισμένος — καταχωρίζεται αυτόθι, εκ του φ. Αν κ.έ).

• Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [Α'].

Θεόδωρου Φωκαέως· ήχος πλ. δ' Λόγον αγαθόν. (Παύλ. 46, σ. 273) ή: "Ετερον, Θεοδώρου Φωκαέως· ήχος πλ. δ' Λόγον αγαθόν. (Παντ. 937, σ. 80) ή: Πολυέλεος εις τας έορτάς τής Θεοτόκου, Θεοδώρου Φωκαέως· ήχος πλ. δ' Λόγον αγαθόν. (Σταυρ. 24ρ, φ. 111γ).

Βλ. Διον. 678, φφ. 172ν-183ν [μέ δοξαστικό κατά «γράμματα και μέλος» Ίωάσαφ Διονυσιάτου]. Διον. 829 (Συλλογή έντύπων 7 [10/α]), φφ. 68γ-78ν [άμφότεροι οι κώδικες αυτόγραφοι Ίωάσαφ του Διονυσιάτου]. Σταυρ. 249, σ. 121 κ.έ. Παύλ. 46 (του έτους 1874), σσ. 273-297. Κουτλ. 769 (χργφ. Παντελεήμονος Πελοποννησίου κατά τό 1885), σσ. 187-226. Παντ. 937, σσ. 80-95. "Απαντες οι κώδικες τής νέας μεθόδου.

Η σύνθεσις σύγκειται εκ δεκαοκτώ στίχων και ενός καταληκτηρίου θεοτοκίου μαθήματος (Δέσποινα, πρόσδεξι...), του όποιου προτάσσονται οι δύο στίχοι τής μικρής δοξολογίας· παραμένει έως σήμεραν λίαν προσφιής στον ιεροψαλτικό κόσμο, ψαλλομένη πολλάκις.

Άριθμει ικανές δημοσιεύσεις, εκ των όποιων μνημονεύονται ένδεικτικώς οι έπόμενες: Ταμείον Άνθολογίας (1869), σσ. 201-217. Άνδρέου μοναχού Άγιορείτου, Ο "Ορθρος. Συλλογή εκ των μουσικων θησαυρων των διδασκάλων, Άθήναι 1974, σσ. 145-160. Ίεροθέου ιερομονάχου Φιλοθεΐτου, Άθωνική μουσική άνθοδέσμη 4. Πολυέλεσι Α', "Άγιον "Ορος 1992, σσ. 295-321. Μουσικός Πανδέκτης 2, σσ. 62-74 (τό καταληκτήριο μάθημα άνευ του κρατήματος).

Έννεα στίχοι τής παρούσης συνθέσεως (Λόγον αγαθόν — Λέγω έγώ — Η γλώσσά μου κάλαμος — Έξεχύθη χάρις — Περίλωσαι την ρομφαίαν σου — Τη ώραϊότητι σου — Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη — Άκουσον, θύγατερ, και ιδε — Μνησθήσομαι του όνόματός σου) και πλήρες τό καταληκτήριο αυτής θεοτοκίο μάθημα: Δέσποινα, πρόσδεξι (ψαλλόμενο μετά του νενανισμού άλλ' άνευ του κρατήματος), περιλαμβάνονται (δίσκος δεύτερος, όψις Α', μέλη υπ' αριθμόν 7 και 8) στον διπλό δίσκο βινυλίου του Ίδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας· Θεόδωρος Φωκαέως (1790-1851). Βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί μελωργοί 5 [IBM 105 (I-II)]. Άθήναι 1984. Ψάλλει ή Βυζαντινή Χορωδία του Υπουργείου Οικονομικών μέ χοράρχην τον πρωτοψάλτην Θεόδωρον Βασιλικόν. Ίδιαίτερος τό μνημονευθέν καταληκτικό τής συνθέσεως θεοτοκίο μάθημα έχει επιπροσθέτως συμπεριληφθή παλαιότερον μέν στην φωνοταινία (εκδοσι τής Έλληνικής Βυζαντινής Χορωδίας): "Υμνοι μέ τον π. Διονύσιο Φιρφιρή, πρωτοψάλτη Πρωτάτου [1], [TC-SPR 265 (Άθήναι 1983)], πλευρά Β', μέλος υπ' αριθμόν 4, καθώς και στον ψηφιακό δίσκο τής Βυζαντινής Χορωδίας Άγρινίου· Θεοτοκάριον 2. Διευθύνει ό Άνδρέας Ν. Λανάρας [BXA CD 2 (1999)], μέλος υπ' αριθμόν 1 (βπου ψάλλεται άνευ νενανισμού και κρατήματος), έχχάτως δέ — ψαλλόμενο πλήρες αυτήν την φορά — και στον ψηφιακό δίσκο τής ιερής μεγίστης μονής Βατοπαιδίου· Παρακλητικός κανών Παναγίας τής Παραμυθίας. Ψάλλει ό χορός των πατέρων τής μονής, ["Άγιον "Ορος (2002)], μέλος υπ' αριθμόν 25.

• Προσαρμογή στην ρομανική υπό του Νεκταρίου ιερομονάχου Προδρομίτου.

Πολυέλεος, Θεοδώρου Φωκαέως, προσαρμογή Νεκταρίου ήχος πλ. δ' Λόγον αγαθόν. (Παύλ. 409, σ. 189 και Παύλ. 433, φ. 178ν).

Βλ. Παύλ. 409 (χργφ. Σεργίου ιερομονάχου περί τά τέλη του ιθ' αϊώνος), σσ. 189-213. Παύλ. 433 (χργφ. Όνουφρίου ιεροδιακόνου κατά τό 1903), φφ. 178ν-184ν. Σταυρ. 24ρ (του έτους

1875), φφ. 111r-121r. Βλ. επίσης τὰ ἀκόλουθα ἀμιγῶς ρουμανικά μουσικά χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 30 (φφ. 24v-29r), 35 (φφ. 122v-127r), 40 (φφ. 118r-128r), 52 (μεταξὺ φφ. 215r-254r), 54 (φφ. 128r-142r), 57 (σσ. 239-251), 66 (σσ. 237-256), 80 (φφ. 206v-212r). Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὁρους [ρουμανικοὶ κώδικες] ὑπ' ἀριθμὸν 3 (φφ. 120r-128r)· ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 2 (φφ. 98r-109r) καὶ 16 (φφ. 64r-74r)· ξηροποταμνοῦ κελλίου Κοιμήσεως Θεοτόκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (σσ. 590-616)· βατοπαιδνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 12 (φφ. 111r-119r) καὶ 19 (σ. 194 κ.έ.)· βατοπαιδνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (μεταξὺ φφ. 232r-248v), 9 (φ. 124v κ.έ.), 34 (φφ. 73v-83v)· σὲ ἄλλους τοὺς ἀνωτέρω κώδικες ὁ ἐν λόγῳ Νεκταρίου Βλάχος δηλοῦται σαφέστατα ὡς ὁ προσαρμόσας τὴν σύνθεσι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα [μάλιστα, στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 35 (αὐτόγραφο Παΐσιου Lambu κατὰ τὸ 1869), φ. 122v, ἐπισημειοῦται ὅτι ἡ συγκεκριμένη προσαρμογὴ ἐγένετο τὸ ἔτος 1867]. Ὑφίστανται, βεβαίως, καὶ λοιπὲς ρουμανιστὶ ἀνθολογήσεις τῆς παρουσίας συνθέσεως (ἄνευ οὐδεμιᾶς περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμοστοῦ αὐτῆς διευκρινήσεως), τίς ὁποῖες ἐπισημαίνομε ἐν συνεχείᾳ εἰδικότερα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 41 (φφ. 130v-138r), 103 (φφ. 207r-211r), 130 (μεταξὺ φφ. 45r-66v)· ξηροποταμνοῦ κελλίου Κοιμήσεως Θεοτόκου ὑπ' ἀριθμὸν 7 (φφ. 101r-109r)· βατοπαιδνοῦ κελλίου ἀγίου Ἰωάννου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 113v-123r)· βατοπαιδνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24 (φφ. 193v-202v). Παῦλ. 256 (χρῆφ. Ἀντωνίου Ἱερομονάχου περὶ τὰ ἔτη 1887-1889), φφ. 72r-91v. Παῦλ. 376 (χρῆφ. Προκοπίου COMHOPOCYJI κατὰ τὸ 1897), φφ. 68r-73v. Παῦλ. 487, φφ. 82v-89v. Παῦλ. 504 (χρῆφ. Εὐθυμίου μοναχοῦ κατὰ τὸ 1908), φφ. 246v-251v.

Ὡς καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὁ πολυέλεος ἐγνώρισε ἀξιοσημείωτον διάδοσι στὰ ἀμιγῶς ρουμανικά μουσικά χειρόγραφα. Πανομοίωτοπο φύλλου ρουμανικοῦ μουσικοῦ κώδικος, περιέχοντος πλήρη τὸν πρῶτο στίχο τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, βεβαίως κατὰ τὴν ρουμανιστὶ προσαρμογὴ αὐτῆς, δημοσιεύεται εἰς: Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*. București 2000, p. 461.

• Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [B'].

Θ[εοδώρου] π[α]π[ᾶ] [Παράσχου] Φ[ωκαέως] ἤχος βαρὺς τετράφωνος Λόγον ἀγαθόν. (Διον. 829, φ. 57r).

Βλ. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 57r-68r. Ὁ κώδιξ τῆς νέας μεθόδου, αὐτόγραφος Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου περὶ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος.

Ἡ σύνθεσις ἀπαρτίζεται ἐκ δεκαοκτῶ στίχων καὶ ἐνὸς καταληκτικοῦ θεοτοκίου μαθήματος (Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου...) ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας.

Ἐδημοσιεύθη πλήρως εἰς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 148-167.

• Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ ὑπὸ τοῦ Νεκταρίου μοναχοῦ Προδρομίτου.

Ἄλλος, Θεοδώρου Φωκαέως, προσαρμογὴ Νεκταρίου ἤχος βαρὺς Λόγον ἀγαθόν. (Παῦλ. 433, φ. 184v).

Βλ. Παῦλ. 433 (χρῆφ. Ὀνουφρίου Ἱεροδιακόνου κατὰ τὸ 1903), φφ. 184v-192r. Πρβλ. ὁμοίως καὶ τὰ ἀκόλουθα ἀμιγῶς ρουμανικά μουσικά χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 52 (φφ. 440r-493r), 66 (σσ. 256-272), 80 (φφ. 199v-206v), 103 (φφ. 201v-207r), 130 (φφ. 66v-78r)· ξηροποταμνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 19 (μεταξὺ σσ. 194-211)· βατοπαιδνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (μεταξὺ φφ. 232r-248v), 9 (μεταξὺ φφ. 124v-134v), 24 (φφ. 175r-193v), ὅπου ὁ ἐν λόγῳ Νεκταρίου Βλάχος μαρτυρεῖται σαφῶς ὡς ὁ προσαρμόσας τὴν παρούσα σύνθεσι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα. Ἐπισημειοῦται ὅτι ἡ προσαρμογὴ αὐτῆς ἐγένετο τὸ 1867.

μανιστί ἀνθολόγησις τοῦ ποιήματος (ἄνευ μνείας τοῦ προσαρμοστοῦ αὐτοῦ) ἐνετοπίσθη, ἐπιπροσθέτως, στοὺς κώδικες: ἀγορευτικῆς στήτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φ. 78r κ.έ.)· βατοπαϊδνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 23 (φφ. 78v-83r [μόνον τὰ δοξαστικά μαθήματα]).

● Πολυέλεος Γεωργίου Ῥυσίου.

Πολυέλεος, Γεωργίου παπᾶ Ῥυσίου ἤχος δ' Λόγον ἀγαθόν. (Κουτλ. 742, φ. 52r).

Βλ. Κουτλ. 742 (χρ.φ. ε'), φφ. 52r-58r. Ὁ κώδιξ γεγραμμένος κατὰ τὴν νέα μεθόδο. Δημοσίευσις πλήρους τῆς συνθέσεως — ἐκ δεκαοκτώ στίχων καὶ δύο καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (Δόξα· Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν... — Καὶ νῦν· Πρόσδεξαι, δέσποινα, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου...) — εἰς: Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 338-354 [ὄπου — συμφώνως πρὸς σχετικὴ σημείωσι, κατακεχωρισμένη στὸν ἐν κατακλείδι τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως πίνακα περιεχομένων (σ. [854]) — ἡ σύνθεσις παρατίθεται ἐπιδιωρθωμένη, «παρὰ τοῖς ἐκδότοις» (sic)]. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγορείτου [ἐπιμελεία], Ταμεῖον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 105-120α. Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεος Α', Ἅγιον Ὅρος 1992, σσ. 323-345.

Ἐπὶ στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως (Λόγον ἀγαθόν — Λέγω ἐγώ — Ἡ γλώσσά μου κάλαμος — Ἐξεχύθη χάρις — Τῆ ὠραιότητί σου — Ἐνεκεν ἀληθείας — Παρέστη ἡ βασίλισσα) περιλαμβάνονται στὸν ψηφιακὸ δίσκο τῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας Ἀγρινίου Θεοτοκάριον 2. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Λανάρας [ΒΧΑ CD 2 (1999)], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 7. Ἐπίσης, οἱ πλείστοι στίχοι τῆς συνθέσεως [ἐκτὸς τῶν ἐξῆς: Τῆ ὠραιότητί σου — Ἐνεκεν ἀληθείας — Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη — Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου], ἀλλὰ καὶ πλήρη τὰ καταληκτικά αὐτῆς δοξαστικά μαθήματα, συμπεριελήφθησαν ἐσχάτως στὸν ψηφιακὸ δίσκο τῆς ἱερᾶς μεγίστης μονῆς Βατοπαϊδίου Παρακλητικὸς κανὼν Παναγίας τῆς Παντανάσσης. Ψάλλει ὁ χορὸς τῶν πατέρων τῆς μονῆς. [Ἅγιον Ὅρος (2002)], μέλη ὑπ' ἀριθμὸν 25-27.

Λεπτολογοῦντες σημειώσαμε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ καθηγητῆς Γρ. Θ. Στάθης διετύπωσε προσφάτως μίαν ἐπιφύλαξι ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τῆς παρουσίας συνθέσεως [ὑπὸ τὴν διατύπωσι, συγκεκριμένως, ὅτι τὸ ποίημα ἀποτελεῖ «ὀρθότερον ἴσως [μέλος] τοῦ Μανουὴλ Πρωτοφάλτου († 1821)»], καταγραφεῖσα εἰδικώτερα κατὰ τὸν σχολιασμὸ τοῦ προγράμματος τῆς — ὑπὸ τὸν τίτλο· *Εὐαγγελίζου, γῆ, χαρὰν μεγάλην* — μουσικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ χοροῦ ψαλτῶν· *Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης* [ἔπου καὶ ἐπαρουσιάσθησαν στίχοι τινὲς τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου], στὸ πλαίσιο τοῦ κύκλου *Σταυροδρόμια τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν* (βλ. *Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1997-1998, Σταυροδρόμια*, [Ἀθήνα 1997], σ. [10]), ἐρειδόμενος, μᾶλλον, σὲ σχετικὴ μαρτυρία τοῦ Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σ. 349 [·: «Ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ (sc. Γεωργίου τοῦ Ῥυσίου) ὑπάρχουσι κοινωμικά καὶ ἄλλα λαμπρὰ μαθήματα, ἅπερ ἀνήκουσιν ἴσως Μανουὴλ τῷ Πρωτοφάλτῳ, οὗ καὶ τὴν βιβλιοθήκην ἐκληρονόμησεν»]. Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα δὲν ἐπεσημάνθησαν, πάντως, σαφεῖς ἐνδείξεις πρὸς ὑποκίνησι τοιούτων ἀμφιβολιῶν· ὡστόσο, ἄς σημειωθῇ ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, ὅτι παρομοίᾳ μαρτυρία περὶ Γεωργίου ἱερέως τοῦ Ῥυσίου ἐνετοπίσθη καὶ εἰς: Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήνα 1998, σσ. 343-344: «...ἡ βιβλιοθήκη αὐτοῦ περιελάμβανε καὶ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα κείμενα τοῦ τε Μανουὴλ πρωτοφάλτου καὶ τοῦ Ἀντωνίου τοῦ λαυπαδαρίου. Πολλὰ ποιήματα τῶν δύο ἐκείνων διδασκάλων ὁ Γεώργιος Ῥύσιος ἰδιοποιήθη τυπωθέντα ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ». Ἀλλαχοῦ, ὁ αὐτὸς Ἀγγέλος Α. Βουδούρης, *Μουσικολογικὰ ἀπομνημονεύματα* [...], Ἀθήνα: 1998, σσ. 165-166, συμπληροῖ: «...ὁ αὐτὸς Ῥύσιος ἐκληρονόμησε καὶ τὴν μου-

σική βιβλιοθήκη του πρωτοψάλτου Μανουήλ του Βυζαντίου αποθανόντος. Τὰ παρ' αὐτῷ μουσικά βιβλία καὶ χειρόγραφα τοῦ Ῥυσίου μετὰ τὸν θάνατόν του περιήλθον εἰς ἀγνωστὸν τινα βραδύτερον περιήλθον ταῦτα εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν ἐξ ἀγορᾶς τούτων τοῦ πρώτου δομestίκου τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Ἰακώβου. Κατὰ τὸν πρωτοψάλτην Γεώργιον Βιολάκη, ὅστις τὸν ἐγνώρισε καὶ ἐσχέτισθη μετ' αὐτοῦ, ὁ Γεώργιος ὁ Ῥύσιος [...] ἦτο ὁ μεγαλύτερος μουσικογραφεὺς ὅλου τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος· κατέλιπε δὲ πολλὰ ἴδια μουσικά ποιήματα, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν φέρουν τὸ ὄνομά του, ἄλλα δὲ εἶναι ἀνεπίγραφα, καὶ αὐτὰ πιθανῶς νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὸν μακαρίτην λαμπαδάριον Ἀντώνιον, τὰ Κοινωνικά κυρίως.

ΕΝΟΤΗΣ 2.V

Ψαλμὸς ριά': Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.

Ὁ ριά' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα.
2. Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, γενεὰ εὐθέσιν εὐλογηθήσεται.
3. Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.
4. Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος.
5. Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει.
6. Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος.
7. Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἐτοιμὴ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον.
8. Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ, ἕως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ.
9. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ.
10. Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται, τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῖξει καὶ τακῆσεται· ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται.

Ἡ μελοποίησις τοῦ παρόντος ψαλμοῦ συνδέεται ἀποκλειστικῶς πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τὰ —ἐν συνεχείᾳ περιγραφόμενα— ἀντίφωνα, τὰ ψαλλόμενα εἰς μνήμας ὁσίων, μαρτύρων καὶ ἱεραρχῶν. Ὅπως προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τοῦ ἐκτιθεμένου στὸ ἐπόμενο λῆμμα, κατὰ τὴν μελοποίησι αὐτοῦ παρατηροῦνται οἱ συνήθεις στίς ὁμοειδεῖς βυζαντινὲς συνθέσεις τάσεις, ὅπου ἐξ ἐνὸς ψαλμικοῦ στίχου διαμορφοῦνται δύο, τρεῖς ἢ καὶ τέσσαρες μελοποιημένοι στίχοι, κατὰ ἰσομερῆ κατὰ τμησι τῆς ὑφισταμένης μορφῆς ἐκάστου. Παραδίδονται δὲ μεμελισμένοι ἅπαντες ἀνεξαιρέτως οἱ στίχοι αὐτοῦ.

Ἄς σημειωθοῦν ειδικώτερα καὶ τὰ ἀκόλουθα. Τὸ σταθερῶς ἀνακλῶμενο ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἐφύμιο εἶναι καὶ γιὰ τὸν παρόντα ψαλμὸ τὸ ἀλληλοῦια. Τὰ μνημονευθέντα ἀντίφωνα ἄρχονται δυνατικῶς διὰ δύο προομιῶν, τὰ ὅποια διαμορφοῦνται ἀναλόγως τῶν ἰσαριθμῶν (κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδο ἐπικρατουσῶν) παραδόσεων· συγκεκριμένως, τὸ κατὰ τὴν πολιτικὴν παράδοσι προοίμιον τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως (τὸ καὶ πλέον διαδεδομένο) διαμορφοῦται ἐκ τῆς τελευταίας λέξεως τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ πρώτου στίχου τοῦ ψαλμοῦ, τῇ προσθήκῃ βεβαίως τοῦ ἐφυμίου, ὡς ἀκολούθως:

Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.

Ἄναλόγως διαμορφοῦται καὶ τὸ κατὰ τὴν θεσσαλονικαία παράδοσι ἀντίστοιχο προοίμιον, πρὸς

καταρτισμό του οποίου προκρίνεται ή ακροτελεύτιος του πρώτου ήμιστιχίου του πρώτου στίχου φράσις, ήνωμένη και πάλι μετά του έφυμνίου:

Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἄλληλούια· Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἄλληλούια.

Ἄπαντες οἱ στίχοι τοῦ ψαλμοῦ ὑφίστανται κατὰ τὴν μελική των ἐπεξεργασία τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα κατάτμησι σὲ τέσσαρα, τοῦλάχιστον, τμήματα. Παρατηρῶντας τὴν διαχρονικὴ ἐξέλιξι τῶν διαφόρων μορφῶν, τίς ὁποῖες ἐκλαμβάνει ἡ συγκεκριμένη σύνθεσις, δυνάμεθα ἐπιπροσθέτως νὰ ἐπιστημάνωμε ὅτι κατὰ τὴν καθ' αὐτὸ βυζαντινὴ περίοδο –καὶ δὴ κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα– συντελεῖται μία ἄκρως ἀξιωματικῶν «συσσώρευσις» ποικίλων συνθέσεων διαφόρων ποιητῶν περὶ τοῦ συνόλου τῶν στίχων τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, βαίνουσα κατὰ συστηματικὴ δι' ἕκαστο στίχο τακτικὴ. Συμφώνως πρὸς αὐτὴν, μελιζέται ἐν πρώτοις πλῆρες τὸ α' ἢ τὸ β' ἡμιστίχιον τυχόντος στίχου καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐκ τοῦ ἀκροτελεύτιου τμήματος αὐτῶν διαμορφοῦνται ἑτέρα αὐτόνομος σύνθεσις· ἔστωσαν ὡς παράδειγμα οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 5-8 στίχοι τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, οἱ ὁποῖοι μελοποιούμενοι διαμορφοῦνται ὡς ἑξῆς:

- Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· ἄλληλούια.
- Καὶ κυχρῶν· ἄλληλούια
- Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἄλληλούια.
- Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἄλληλούια

* * *

- Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἄλληλούια.
- Οὐ σαλευθήσεται· ἄλληλούια.
- Εἰς μνημόσυνον αἰῶνων ἔσται δίκαιος· ἄλληλούια.
- Ἐσται δίκαιος· ἄλληλούια.

* * *

- Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἄλληλούια.
- Οὐ φοβηθήσεται· ἄλληλούια.
- Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἄλληλούια.
- Ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἄλληλούια

* * *

- Ἐστηρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ· ἄλληλούια.
- Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἄλληλούια.
- Ἐως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἄλληλούια.
- Ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἄλληλούια.

Τοιοῦτοτρόπως μελοποιοῦνται κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο ἅπαντες οἱ στίχοι τοῦ ψαλμοῦ. [Νὰ μνημονευθῆ, λεπτολόγως, ὅτι –ὡς ἐκ τῶν μελουργῶν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων ἐξάγεται– οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις δὲν ἐμφανίζουν μεγάλη χρονικὴ διαφορὰ μεταξύ των, γεγονός ἀποτρέπον τὴν ἐξαγωγὴν συμπερασμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν «παλαιότητα» ἑκάστης, ἢ ἐνδεχόμενες παρατηρήσεις γιὰ χρονικὴ «προπόρευσι» τῆς μιᾶς ἐκδοχῆς διαίρεσεως τοῦ ψαλμικοῦ στίχου (σὲ δύο μόνον τμήματα, ἐπὶ παραδείγματός) ἐναντι τῆς ἄλλης (σὲ τέσσαρα, αἴφνης, τμήματα). Συμφώνως πρὸς τίς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις δὲν πρέπει, πιστεύομε, νὰ ἀναζητήσωμε κάποια προγενεστέρως ὑφισταμένη μορφή τῆς συνθέσεως, ἀλλὰ νὰ ἀποδεχθοῦμε τὴν ἀνωτέρω περιγραφείσα ὡς –ὁμοιομόρφως κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο τηρουμένη– τακτικὴ μελοποίησις τοῦ ἐξεταζομένου ψαλμοῦ].

Ἐναντίως, κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο, οἱ ὡς ἄνω πολυπληθεῖς συνθέσεις τῆς βυζαντινῆς περιόδου –καὶ ἰδίως οἱ ἀφορώσες στὰ ἀκροτελεύτια τμήματα τῶν δύο ἡμιστιχίων τῶν ὑφισταμένων ψαλμικῶν στίχων– παραλείπονται καὶ ἡ ἐνότης τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων ἀνθολογεῖται ὑπὸ

πλέον συνοπτική έκδοχή ἀπαρτίζεται, συγκεκριμένως, ἐξ εἰκοσι δύο κατὰ κύριο λόγο στίχων, ἤτοι ἐκ τοῦ συνόλου τῶν στίχων τοῦ ρια' ψαλμοῦ, ἕκαστος τῶν ὁποίων διακρίνεται στήν προκειμένη περίπτωσι σέ δύο μελοποιημένους στίχους (ἐκτὸς τῶν δύο τελευταίων, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουν τρεῖς μελοποιημένοι στίχοι). Οὐσιαστικῶς, κατὰ τὴν ἐπισημανθεῖσα χρονικὴ περίοδο προκρίνονται —ἐκ τῆς πληθώρας τῶν ὑφισταμένων (καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴ ἀποχριστικῶς περίοδο συντεθειμένων) στίχων— οἱ εὐφραδέστερες καὶ πλέον ἀγαπητὰς συνθέσεις.

2.V.1. ΙΔ' αἰών

● Ἀντίφωνα εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας.

Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. Μακάριος ἀνήρ. (Κουτλ. 457, φ. 136r. [Πρβλ. EBE 899, φ. 88v. Κουτλ. 456, φ. 12r: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς μάρτυρας καὶ ἱεράρχας καὶ ὁσίους, ποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. Φιλ. 122, φ. 123r. EBE 928, φ. 160r. EBE 2406, φ. 123r: Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἱεράρχας, εἰς ὁσίους, εἰς μάρτυρας, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἢ ἀρχὴ θεσσαλονικαίων ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. EBE 2456, φ. 95r: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἱεράρχας, εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ὁσίους, ποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ὁ δομέστικος Τὸν Κύριον ἄλληλούια. Ἰβήρ. 1202, φ. 98r: Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ὁσίους, ποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος δ' ὁ δομέστικος Τὸν Κύριον ἄλληλούια) ἢ Ἀντίφωνον ἕτερον ψαλλόμενον εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους, ποιηθὲν παρὰ διαφόρων ποιητῶν εἰς ἤχον δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. (EBE 906, φ. 139r. [Πρβλ. Ἰβήρ. 985, φ. 91r. EBE 2444, φ. 109r. Κωνστ. 86, φ. 179r. EBE 2622, φ. 262v: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους ἤχος δ', ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἢ ἀρχὴ θεσσαλονικαία Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον]) ἢ Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἤχον τέταρτον, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, ψάλλονται δὲ εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. (Γρηγ. 5, φ. 123v. Δοχ. 337, φ. 139v. [Πρβλ. Λεμ. 8, φ. 85v. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 423. Ἰβήρ. 987, φ. 173v. Ὑδρ. 597, φ. 147r. Nks 2747,2', φ. 66v: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια) ἢ Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. (Ἰβήρ. 1250, φ. 146v. Ἰβήρ. 949, φ. 74r) ἢ Ἐκλογὴ ψαλλομένη εἰς ἱεράρχας καὶ ὁσίους καὶ εἰς πάντας ἀγίους, ποίημα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 974, φ. 153v. [Πρβλ. Ἰβήρ. 973, φ. 162r: Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς διαφόρους ἀγίους, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω, ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια. Ξηρ. 307, φ. 175v: Εἰς μνήμας ἀγίων ἤχος δ' Τὸν Κύριον ἄλληλούια]) ἢ Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς ἱεράρχας, εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ὁσίους, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὸν Τίμιον Πρόδρομον, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος δ' ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. (EBE 2401, φ. 142r) ἢ Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς ἀποστόλους, εἰς μάρτυρας, εἰς προφήτας, εἰς

όσιους και εις ιεράρχας· ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.

(Ἰβήρ. 1120, φ. 366r) ἢ *Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὰς ἐορτάς, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν ἤχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.* (EBE 2458, φ. 116r).

Βλ. EBE 2458 (τοῦ ἔτους 1336), φφ. 116r-122r καὶ 223r-225v. EBE 2456, φφ. 95r-101r. Κουτλ. 457, φφ. 136r-145v. EBE 899, φφ. 88v-93r. Ἰβήρ. 973, φφ. 162r-164v. Ἰβήρ. 985 (αὐτόγραφο Μανουήλ Βλατιροῦ κατὰ τὸ 1425), φφ. 91r-98r. PAIK 154 (αὐτόγραφο Δαβὶδ Ῥαιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 122v-128v. Κουτλ. 456 (αὐτόγραφο Γεωργίου Γαλατάκη κατὰ τὸ 1443), φφ. 12r-20v. Ἰβήρ. 974, φφ. 153v-164r. Κωνστ. 86, φφ. 179r-184v. Ἰβήρ. 1202, φφ. 98r-104r. Φιλ. 122, φφ. 123r-130v. EBE 2406 (αὐτόγραφο Μαρthaίου δομεστικού κατὰ τὸ 1453), φφ. 123r-131r. Ἰβήρ. 1120 (αὐτόγραφο Μανουήλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 366r-377r. EBE 906, φφ. 139r-146v. EBE 2401, φφ. 142r-145v. EBE 2622, φφ. 262v-274r. EBE 2444, φφ. 109r-113v. EBE 928, φφ. 160r-165v. Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφο Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ 1670), φφ. 146v-150v. Ὑδρ. 597, φφ. 147r-151v. Γρηγ. 5, φφ. 123v-128r. Ἰβήρ. 949, φφ. 74r-76v. Λεμ. 459 (αὐτόγραφο Παύλου ἱερέως), φφ. 137v-140r. Λεμ. 238, φφ. 143v-148r. Ἰβήρ. 987, φφ. 173v-177v. Δοχ. 337, φφ. 139v-144r. Nks 2747,2, φφ. 66v-68r. Σηρ. 307 (αὐτόγραφο Ἀναστασίου Βάια κατὰ τὰ ἔτη 1767-1770), φφ. 175v-179r. Τιμ. Προδρ. 1 (αὐτόγραφο Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βεροίας), σσ. 423-434. Λεμ. 8, φφ. 85v-86v. EBP 126, φφ. 104v-108r. EBP 130, φφ. 149r-152v. EBP 132, φφ. 178r-180v. EBP 711, φφ. 113r-115v. EBE 2611, φφ. 142r-148r. PAIK 42, φφ. 193v-198r. Ἡ πλέον «ἰδεατή» καὶ πλήρης δομὴ τῆς συνθέσεως, θὰ ἐξελάμβανε –κατὰ συνεκτίμησι δεδομένων ἐξ ἀντιπροσωπευτικῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ιδ', ιε' καὶ ιζ' αἰῶνων– μορφή παρομοία τῆς ἐμφαινιζομένης στὸ ἐπόμενο –κριτικῶς διαρθρωμένο– διάγραμμα:

- *Ἦχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια*
EBE 2458, φ. 116r.
- *Ἔτερα ἀρχή· πολιτικῶν [ἤχος] δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.*
EBE 2458, φ. 116r. EBE 899, φ. 88v. EBE 2406, φ. 123v (: Κυρίως πολιτικὴ ἀρχή).
- *Ἡ ἀρχὴ θεσσαλονικαία· ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω [ἤχος] δ' Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια.*
Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 123r.
- *Ἔτερα ἀρχὴ πολιτικῶν [ἤχος] δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια*
EBE 2406, φ. 123r.
- *Ἦχος δ' Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον*
Ἰβήρ. 1250, φ. 146v. Ὑδρ. 597, φ. 147r.
- *Τοῦ Γρηγορίου [ἤχος] δ' Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα· ἀλληλοῦια*
EBE 2458, φ. 116r. EBE 2406, φ. 123v (ἀνευ ἀναγραφῆς).
- *Ἦχος δ' Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα· ἀλληλοῦια*
Ἰβήρ. 1250, φ. 146v. Ὑδρ. 597, φ. 147v.
- *Γρηγορίου [ἤχος] δ' Θελήσει σφόδρα· ἀλληλοῦια*
EBE 2458, φ. 116v. EBE 2406, φ. 123v (: Ἄλλο).
- *Γρηγορίου [ἤχος] δ' Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦια*
EBE 2458, φ. 116v. EBE 2406, φ. 123v (ἀνευ ἀναγραφῆς).
- *Τοῦ Γρηγορίου [ἤχος] δ' Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦια*
EBE 899, φ. 89r.
- *Κύρ Γρηγορίου [ἤχος] δ' Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦια*
Ἰβήρ. 1250, φ. 146v. Ὑδρ. 597, φ. 147v.

- Ἄλλον παλαιόν· [ἤχος] δ' Τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 116v.
- Ἄλλο· [ἤχος] δ' Τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 123v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου]· [ἤχος] δ' Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89r. Ἰβήρ. 1250, φφ. 146-147r. Ὑδρ. 597, φ. 147v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] δ' Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου]· [ἤχος] δ' Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89r.
- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] δ' Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89v.
- Ἐτερον τοῦ Μυστάκωνος· [ἤχος] δ' Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124r.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124r.
- Τοῦ Γρηγορίου· [ἤχος] δ' Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89v.
- Ἄλλον τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] δ' Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 116v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] δ' Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124r.
- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] δ' Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
Ἰβήρ. 1250, φ. 147r. Ὑδρ. 597, φ. 148r. [Cf EBE 2611, φ. 143r: «Τὸ παρὸν ὑπάρχει κύρ
Ἰωάννου Γλυκέος καὶ διδασκάλου τοῦ Κουκουζέλη...»].
- Ἄλλο τοῦ Μυστάκωνος· [ἤχος] δ' Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124r.
- Τοῦ Παναρέτου κύρ Γεωργίου· [ἤχος] δ' Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124v.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2406, φ. 124v.
- [ἤχος] δ' Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 117r.
- [ἤχος] δ' Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 117r.
- ἤχος δ' Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
Ἰβήρ. 1250, φ. 147r. Ὑδρ. 597, φ. 148r.
- Τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] δ' Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 89v.
- Τοῦ Θηβαίου· [ἤχος] δ' Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
EBE 899, φ. 90r.
- [ἤχος] δ' Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 117r.
- [ἤχος] δ' Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλοῦα
EBE 2458, φ. 117r.

- Τοῦ Κορώνη μοναχοῦ· [ἤχος] δ' Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 117v.
- Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] δ' Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 124v.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 124v. EBE 2458, φ. 223v.
- Τοῦ Θηβαίου· [ἤχος] δ' Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 147r. Ὑδρ. 597, φ. 148r.
- Τοῦ λαμπαδαρίου κυροῦ Ξένου· [ἤχος] δ' Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 117v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] δ' Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 117v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 125r.
- Κύρ Γρηγορίου· [ἤχος] δ' Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 147v. Ὑδρ. 597, φ. 148r.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Καὶ δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 125r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Θηβαίου]· [ἤχος] δ' Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 90r. Ἰβήρ. 1250, φ. 147v. Ὑδρ. 597, φ. 148v.
- [ἤχος] δ' Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118r. EBE 2406, φ. 125r (: Παλαιόν).
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Καὶ κυχρῶν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118r.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Καὶ κυχρῶν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 125r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] δ' Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118r. EBE 2406, φ. 125v.
- Τοῦ Ἀνδρέου· [ἤχος] δ' Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 90v. Ἰβήρ. 1250, φ. 147v. Ὑδρ. 597, φ. 148v (: Κύρ Ἀνδρέου τοῦ Σιγηροῦ).
- Ἐτερον τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 125v. EBE 2458, φ. 223v.
- Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] δ' Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου]· [ἤχος] δ' Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 90v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] δ' Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 90v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118v. EBE 2406, φ. 125v.
- Τοῦ Δοκαιοῦ· [ἤχος] δ' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 223v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 147v. Ὑδρ. 597, φ. 148v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 91r.

- Ἄλλο τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] δ' Οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 125ν.
- Κυροῦ Γεωργίου τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] δ' Οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 118ν.
- Ἔτερον τοῦ Δοκειανοῦ [ἤχος] δ' Οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126γ.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] δ' Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 119γ. EBE 2406, φ. 126γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] δ' Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 91γ. Ἰβήρ. 1250, φ. 148γ. Ὑδρ. 597, φ. 149γ.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] δ' Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 224γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη] [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια.
EBE 2458, φ. 119γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 91γ.
- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126ν.
- Τοῦ Κορώνη ρακενδύτου [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 119γ.
- Τὸ αὐτὸ καὶ πολίτικον [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126γ.
- Παλαιόν [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126ν.
- Τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126ν. Cfr Κουτλ. 457, φ. 139γ (: Τοῦ διπλοδομεστίκου κύρ Γεωργίου τοῦ Κοντοπετρῆ).
- [ἤχος] δ' Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 126ν.
- Τοῦ δομεστίκου κυροῦ Ἀνδρέου [ἤχος] δ' Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 119γ.
- Τοῦ μοναχοῦ Ἀγάθωνος [ἤχος] δ' Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 127γ.
- [ἤχος] δ' Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 148γ. Ὑδρ. 597, φ. 149γ.
- Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀγάθωνος] [ἤχος] δ' Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 127γ.
- Ἄλλο τοῦ Δοκειανοῦ [ἤχος] δ' Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 127γ.
- Ἄλλο τοῦ δομεστίκου κύρ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκιωνος [ἤχος] δ' Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 127γ.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κοντοπετρῆ] [ἤχος] δ' Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 224γ.
- [ἤχος] δ' Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 119ν.

- Ἀνδρέου· [ἤχος] δ' Ἐτοιμή ἡ καρδιά αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 119v. EBE 2406, φ. 127v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] δ' Ἐτοιμή ἡ καρδιά αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 91v. Ἰβήρ. 1250, φ. 148v. Ὑδρ. 597, φ. 149r (: Τοῦ Κορώνη).
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου]· [ἤχος] δ' Ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 127v.
- Ἐτερον τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 127v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κοντοπετρῆ]· [ἤχος] δ' Ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 224v.
- [Ἦχος] δ' Ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 119v.
- [Ἦχος] δ' Ἐστήρικται ἡ καρδιά αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120r. EBE 2406, φ. 128r (: Κύρ Ἀνδρέου).
- Κύρ Ἀνδρέου· [ἤχος] δ' Ἐστήρικται ἡ καρδιά αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦια
Ἰβήρ. 1250, φ. 148v. Ὑδρ. 597, φ. 149v.
- Ἐτερον τοῦ μοναχοῦ Ἀγάθωνος· [ἤχος] δ' Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 128r.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 128r.
- [Ἦχος] δ' Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120r.
- Πρωτοψάλτου· [ἤχος] δ' Ἐως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνδρέου]· [ἤχος] δ' Ἐως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἀλληλοῦια
Ἰβήρ. 1250, φ. 148v. Ὑδρ. 597, φ. 149v.
- Τοῦ μαΐστορος· [ἤχος] δ' Ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120r.
- Γρηγορίου· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 91v.
- Τοῦ κύρ Ἀνδρέου· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 128r.
- Ἐτερον· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 128r.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 128v.
- Θεοφυλάκτου τοῦ Ἀργυροπούλου· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
Ἰβήρ. 1250, φ. 149r. Ὑδρ. 597, φ. 149v.
- Ἀγάθωνος μοναχοῦ τοῦ Κορώνη· [ἤχος] δ' Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 224v.
- Τοῦ Χριστοφόρου· [ἤχος] δ' Τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120v.
- Τοῦ μαΐστορος· [ἤχος] δ' Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦια
EBE 2458, φ. 120v.

- Τοῦ μαῖστορος [ἤχος] δ' Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 128v.
- Ἄλλο τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] δ' Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 128v.
- Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη [ἤχος] δ' Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 149r. *Υδρ. 597, φ. 150r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀγάθωνος μοναχοῦ τοῦ Κορώνη] [ἤχος] δ' Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν
αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 224v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος] [ἤχος] δ' Τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] δ' Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121r.
- Τοῦ Ἀγάθωνος [ἤχος] δ' Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 92r.
- [ἤχος] δ' Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129r.
- [ἤχος] δ' Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 149r. *Υδρ. 597, φ. 150r.
- Ἄλλον τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος] [ἤχος] δ' Ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121r.
- Ἀγάθωνος μοναχοῦ [ἤχος] δ' Ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129r.
- Τοῦ Χριστοφόρου [ἤχος] δ' Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121v.
- Τοῦ Θηβαίου [ἤχος] δ' Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129r.
- Κύρ Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ [ἤχος] δ' Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται·
ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 149v. *Υδρ. 597, φ. 150r.
- Τοῦ μαῖστορος [ἤχος] δ' Καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121v.
- [ἤχος] δ' Καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος] [ἤχος] δ' Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 121v.
- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου [ἤχος] δ' Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια
*Υδρ. 597, φ. 150v. Ἰβήρ. 1250, φ. 149v.
- Τοῦ Ἀνεώτου [ἤχος] δ' Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος] [ἤχος] δ' Καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 122r.
- Γεωργίου τοῦ Κοντοπετρῆ [ἤχος] δ' Καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 92r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος] [ἤχος] δ' Ἐπιθυμία ἁμαρτωλοῦ ἀπολείται· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 122r.

- Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος [ἤχος] δ' Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129v.
- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος [ἤχος] δ' Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 149v. Ὑδρ. 597, φ. 150v.
- Ἀλληλουϊάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον παλαιόν [ἤχος] δ' Ἀκουσον, θύγα-
τερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 129v.
- Ἀπὸ χοροῦ, ποίημα τοῦ πρωτοστάτορος [ἤχος] δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 130r.
- Ἔτερον κύρ Νικολάου τοῦ Ἀσσάν [ἤχος] δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 130v.
- Τοῦ Ἀγάθωνος [ἤχος] δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 92v. Ἰβήρ. 1250, φ. 150r. Ὑδρ. 597, φ. 151r.
- Τοῦ Μυστάκωνος [ἤχος] δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
Κουτλ. 457, φ. 143r.
- Τὸ Δόξα ἀπὸ χοροῦ [ἤχος] δ' Καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 122r.
- Τοῦ λαμπαδαρίου [ἤχος] δ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 92v. Ἰβήρ. 1250, φ. 150r. Ὑδρ. 597, φ. 151r (: Κύρ Ἰωάννου λαμπαδαρίου
τοῦ Κλαδᾶ).
- Ἔτερον τοῦ Πατρικῆ [ἤχος] δ' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν·
ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 130v.
- Τοῦ Πρωτοφάλτου κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος [ἤχος] δ' Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 130v.
- Τοῦ Θηβαίου [ἤχος] δ' Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια
Κουτλ. 457, φ. 144r.
- Ὅλοι ἀπὸ χοροῦ [ἤχος] δ' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
EBE 2458, φ. 122r.
- [ἤχος] δ' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός
EBE 899, φ. 93r.
- [ἤχος] δ' Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός
Ἰβήρ. 1250, φ. 150r. Ὑδρ. 597, φ. 151v.

Πλήρης ἡ σύνθεσις –κατὰ τὴν ὄψιμον (ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν διαμορφω-
θεῖσα) διάρθρωσι αὐτῆς– ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Βλ.
σχετικῶς ΜΠΤ 704, φφ. 135v-143v.

*Εἰς μνήμας ἁγίων, μέλος διαφόρων· τὸ παρὸν Γρηγορίου ἤχος δ' Δι Τὸν Κύριον· ἀλλη-
λούια. Μακάριος ἀνήρ*

Ἀναλυτικῶς, ἐξηγήθησαν εἴκοσι δύο στίχοι καὶ ἡ –ἐκ τριῶν ἐφυμνίων ἀλληλουϊαρίων (τῶν δύο
πρῶτων ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας)– καταληκτικῆς ἐνότητος αὐτῆς, ἥτοι:

1. Τὸ παρὸν Γρηγορίου ἤχος δ' Δι Τὸν Κύριον· ἀλληλούια. Μακάριος ἀνήρ
(ΜΠΤ 704, φ. 135v)
2. Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ
(ΜΠΤ 704, φ. 135v)
3. Τοῦ αὐτοῦ Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ
(ΜΠΤ 704, φ. 136r)

4. Τοῦ αὐτοῦ· Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται (ΜΠΤ 704, φ. 136r)
 5. Τοῦ Γλυκέος· Δόξα καὶ πλοῦτος (ΜΠΤ 704, φ. 136v)
 6. Τοῦ αὐτοῦ· Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 136v)
 7. Τοῦ Θηβαίου· Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει (ΜΠΤ 704, φ. 137r)
 8. Γρηγορίου· Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρων (ΜΠΤ 704, φ. 137v)
 9. Τοῦ Θηβαίου· Χριστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτίρων (ΜΠΤ 704, φ. 137v)
 10. Ἀνδρέου· Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 138r)
 11. Τοῦ Κορώνη· Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται (ΜΠΤ 704, φ. 138r)
 12. Τοῦ αὐτοῦ· Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον (ΜΠΤ 704, φ. 138v)
 13. Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς (ΜΠΤ 704, φ. 139r)
 14. Ἐτοιμὴ ἡ καρδία αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 139r)
 15. Ἀνδρέου· Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 139v)
 16. Τοῦ αὐτοῦ· Ἔως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 140r)
 17. Θεοφυλάκτου τοῦ Ἀργυροπούλου· Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε (ΜΠΤ 704, φ. 140v)
 18. Τοῦ Κορώνη· Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει (ΜΠΤ 704, φ. 140v)
 19. Ἀγάθωνος· Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται (ΜΠΤ 704, φ. 141r)
 20. Τοῦ Κλαδᾶ· Ἀμαρτωλὸς ὕφεται (ΜΠΤ 704, φ. 141v)
 21. Τοῦ Κουκουζέλου· Τοὺς δόντας αὐτοῦ βρῦξει (ΜΠΤ 704, φ. 142r)
 22. Τοῦ Γλυκέος· Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 142r)
 • Τοῦ Κουκουζέλου· Δόξα πατρί· ἀλληλοῦα (ΜΠΤ 704, φ. 142v)
 • Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ· ἀλληλοῦα (ΜΠΤ 704, φ. 143r)
 • Ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός (ΜΠΤ 704, φ. 143v)

Ὁ — ἐκ τῆς παρούσης ἐνόητος— στίχος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη· Τοὺς δόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακίσεται, ἐφωνογραφήθη ἤδη τρίς· τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ χοροῦ ψαλτῶν· *Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης* [βλ. σχετικῶς τὸν τριπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰερούματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ μαῖστωρ (1270 περίπου—α' ἡμισυ ἰδ' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 6 [ΓΒΜ 106 (I,II,III). Ἀθῆναι 1988]. Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης, δίσκος δευτέρος, ὄψις Β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 5] καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας (βλ. σχετικῶς, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν φωνοταινία· Ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὴν Ἐπίδαυρο [ΕΛΒΥΧ 10. Ζωντανὴ ἠχογράφηση (1-9-1990)], πλευρὰ Β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸν ψηφιακὸ δίσκο· Ioannis Koukouzelis *le maistor byzantin*. *Mathimata-psaumes-stichère-kratima-compositions inédites*. Choeur Byzantin de Grèce. Direction: Lycourgos Angelopoulos. [JADE—JAD C 129. France 1995], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2). Ὁ αὐτὸς στίχος ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως (ἐκ τοῦ ἀνωτέρου πρωτογράφου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος) στὴν μουσικὴ ἔκδοσι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας· Ἰωάννου Κουκουζέλη τοῦ μαῖστορος, Ἐκλογὴ ἔργων, [Κατερίνη 1995], σσ. 40-41.

2.V.2. ΙΕ' αἰών

- Πολυέλεος Ἡσαίου τοῦ Σέρβου (;).

Καταχωρίζεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 928, φφ. 68r-74r, κατὰ δίγλωσσον τακτικὴ, συναπτῶς τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθεισῶν τριῶν συνθέσεων τοῦ Σέρβου ἱερομονάχου Ἡσαίου. Στὴν οἰκία —σερβιστὶ γεγραμμένη— ἀναγραφή οὐδὲν περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ αὐτοῦ διευκρινίζεται· ἡ εἰκαζομένη ἐδῶ ἀπόδοσις τοῦ ποιήματος στὸν συγκεκριμένον μελουργὸν ἐρείδεται· στὴν ἐπιχειρη-

ματολογία την ἤδη ἀναπτυχθεῖσα στό ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.2 τῆς προηγουμένης παραγράφου. Ὡς ἐπιπλέον ἐνδείξεις –συνηγορούσες πρὸς ἀποδοχὴ τῆς ἐν λόγῳ ἀπόψεως– εἶναι δυνατὸν νὰ λογισθοῦν, γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωσι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μόνη ἀπαντῶσα στό παρὸν ποίημα ἀναγραφὴ, συγκεκριμένως στό φ. 73r, πρὸ τοῦ καταληκτικοῦ αὐτοῦ μαθήματος: *Καὶ ἀγίῳ πνεύματι... [Ἦσαίου]*, ἡ ὁποία σαφῶς παραπέμπει στόν μνημονευθέντα μελωργό, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ κατόπιν τῆς παρούσης συνθέσεως ἀνθολόγησις στόν αὐτὸν κώδικα –συγκεκριμένως στό φφ. 160r-165v– τῶν ὁμοειδῶν ἀντιφώνων γιὰ τίς μνήμες ἱεραρχῶν, ὁσίων καὶ μαρτύρων, γεγονόσ διακρίνον προφανέστατα τίς δύο συνθέσεις. Συνολικῶς ἡ σύνθεσις –κατὰ τὸν τέταρτο ἦχο μεμελισμένη– ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων στίχων, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ ἐξ ἐνότητος καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων καὶ ἀκροτελευτῶν ἀλληλουϊαρίων.

[Τὴν ὑφισταμένη γενικὴ βιβλιογραφία βλ. στό ὁμότιτλο λῆμμα τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 2.I.2 παραγράφου τοῦ παρόντος κεφαλαίου· γιὰ ἀναλυτικὴ καταλογογράφησι τῆς παρούσης συνθέσεως πρβλ. καί: Α. Ιακωνηγιεῖ, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 129-136].

2.V.3. IZ' αἰών

• Πολυέλεος Δημητρίου Νταμιά

Ἐκλογή ψαλλομένη εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ὁσίουσ καὶ εἰς πάντας ἀγίουσ, ποίημα κῦρ Δημητρίου τοῦ Ταμιά καὶ α' ψάλτου Κρήτης [ἦχος] δ' Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. (Σινᾶ 1530, φ. 129r) ἢ Ἐκλογαὶ ψαλλόμεναι εἰς ἱεράρχας καὶ εἰς ὁσίουσ καὶ εἰς πάντας ἀγίουσ, ποίημα τοῦ αὐτοῦ κῦρ Δημητρίου τοῦ Ταμιά καὶ α' ψάλτου [ἦχος] δ' Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον. (Σινᾶ 1417, φ. 27r).

Βλ. Σινᾶ 1530, φφ. 129r-130v. Σινᾶ 1417, φφ. 27r-28v.

Ἡ πρώτη ἐπισήμανσις τῆς παρούσης συνθέσεως ἐγένετο ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνορθοση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 139, 465, 524. Κατόπιν τῆς ὑφ' ἡμῶν αὐτοψίας τῶν κωδίκων διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ συντόμου συνθέσεως, συγκεκριμένης ἐκ δέκα στίχων, κατ' ἐκλογὴν ἐκ τοῦ ρα' ψαλμοῦ (συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: *Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον – Δυνατὸν ἐν τῇ γῇ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ – Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ – Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσι – Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος – Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος – Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ – Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται – Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακθήσεται – Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται, ἐν κατακλιθεὶ τῶν ὁσίων ἐπιτάσσεται ἐν σύντομο, ὡσαύτως, ἀλληλουϊάριο (Ἀλληλουία, ἀλληλούια, ἀλληλούια, ὁ Θεός, δόξα σοι).*

ΕΝΟΤΗΣ 2. VI

Ψαλμὸς πη': Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι· ἀλληλούια.

Ὁ πη' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐκ πεντήκοντα καὶ τριῶν στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. *Συνέσεως Αἰθὰν τῷ Ἰσραηλίτῃ.*
2. Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου.
3. Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται· ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐτοιμασθήσεται ἡ ἀλήθειά σου.
4. Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου, ὥμοσα Δαβὶδ τῷ δούλῳ μου.
5. Ἔως τοῦ αἰῶνος ἐτοιμάσω τὸ σπέρμα σου καὶ οἰκοδομήσω εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τὸν θρόνον σου.
6. Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε, καὶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν ἐκκλησίᾳ ἁγίων.
7. Ὅτι τίς ἐν νεφέλαις ἰσωθήσεται τῷ Κυρίῳ; καὶ τίς ὁμοιωθήσεται τῷ Κυρίῳ ἐν υἱοῖς Θεοῦ;
8. Ὁ Θεὸς ἐνδοξαζόμενος ἐν βουλῇ ἁγίων, μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ.
9. Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, τίς ὁμοίός σοι; δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου.
10. Σὺ δεσπόζεις τοῦ κράτους τῆς θαλάσσης, τὸν δὲ σάλον τῶν κυμάτων αὐτῆς σὺ καταπραΰνεις.
11. Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον, ἐν τῷ βραχίονι τῆς δυνάμεώς σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου.
12. Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοί, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· τὴν οἰκουμένην καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς σὺ ἐθεμελίωσας.
13. Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας, Θαβὼρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται.
14. Σὺ δὲ ὁ βραχίων μετὰ δυναστείας· κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου.
15. Δικαιοσύνη καὶ κρίμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου, ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσονται πρὸ προσώπου σου.
16. Μακάριος ὁ λαὸς ὁ γινώσκων ἀλαλαγμόν· Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται.
17. καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου ὑψωθήσονται.
18. Ὅτι καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ, καὶ ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου ὑψωθήσεται τὸ κέρας ἡμῶν.
19. Ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ ἀντίληψις καὶ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ βασιλείως ἡμῶν.

20. Τότε ἐλάλησας ἐν ὄρασει τοῖς υἱοῖς σου καὶ εἶπας· ἐθέμην βοήθειαν ἐπὶ δυνατόν, ὕψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου.
21. Ἐδρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν.
22. Ἡ γὰρ χεὶρ μου συναντιλήφεται αὐτῷ καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν.
23. Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν.
24. Καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι.
25. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ.
26. Καὶ θήσομαι ἐν θαλάσῃ χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐν ποταμοῖς δεξιὰν αὐτοῦ.
27. Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με· πατήρ μου εἰ σύ, Θεὸς μου καὶ ἀντιλήπτωρ τῆς σωτηρίας μου.
28. Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψηλὸν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς.
29. Εἰς τὸν αἰῶνα φυλάξω αὐτῷ τὸ ἔλεός μου, καὶ ἡ διαθήκη μου πιστὴ αὐτῷ.
30. Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ.
31. Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου καὶ τοῖς κρίμασί μου μὴ πορευθῶσιν.
32. Ἐὰν τὰ δικαίωμάτά μου βεβηλώσωσι καὶ τὰς ἐντολάς μου μὴ φυλάξωσιν.
33. Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδικίας αὐτῶν.
34. Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν, οὐδ' οὐ μὴ ἀδικήσω ἐν τῇ ἀληθείᾳ μου.
35. Οὐδ' οὐ μὴ βεβηλώσω τὴν διαθήκην μου καὶ τὰ ἐκπορευόμενα διὰ τῶν χειλέων μου οὐ μὴ ἀθετήσω.
36. Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι.
37. Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου.
38. Καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός.
39. Σὺ δὲ ἀπόσω καὶ ἐξουδένωσας, ἀνεβάλου τὸν χριστόν σου.
40. Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου, ἐβεβήλωσας εἰς τὴν γῆν τὸ ἀγίασμα αὐτοῦ.
41. Καθεῖλες πάντας τοὺς φραγμοὺς αὐτοῦ, ἔθου τὰ ὀχυρώματα αὐτοῦ δειλίαν.
42. Διήρπαζον αὐτὸν πάντες οἱ διοδεύοντες ὁδόν, ἐγενήθη ὄνειδος τοῖς γείτοσιν αὐτοῦ.
43. Ὑψώσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν, εὐφράνας πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ.
44. Ἀπέστρεψας τὴν βοήθειαν τῆς ῥομφαίας αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀντελάβου αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ.

45. Κατέλυσας ἀπὸ καθαρισμοῦ αὐτοῦ, τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβραξας.
46. Ἐσμίκρυνας τὰς ἡμέρας τοῦ χρόνου αὐτοῦ, κατέχεας αὐτοῦ αἰσχύνην.
47. Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος, ἐκκαυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ὀργή σου;
48. Μνήσθητι τίς μου ἡ ὑπόστασις· μὴ γὰρ ματαίως ἔκτισας πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων;
49. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον; ῥύσεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς ἄδου;
50. Ποῦ εἰσὶν τὰ ἐλέη σου τὰ ἀρχαῖα, Κύριε, ἃ ὤμοσας τῷ Δαβὶδ ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου;
51. Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου, οὗ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ πολλῶν ἔθνων.
52. Οὐ ὠνείδισαν οἱ ἐχθροὶ σου, Κύριε, οὐ ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου.
53. Εὐλόγητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο.

Ἡ μόνη ὑπάρχουσα μελοποίησις αὐτοῦ ἀπαντᾷ στῆν βυζαντινῇ περίοδῳ καὶ συγκεκριμένως στὰ —ἐφ' ἐξῆς περιγραφόμενα— ἀντίφωνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου. Γὰρ τὴν ἐν γένει τηρουμένη τακτικὴ μελοποιήσεως τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἰσχύουν, ἐν πολλοῖς, ὅσα ἀνωτέρω ἤδη ἐσχολιάσθησαν περὶ τῶν ὁμοειδῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων.

Εἰδικώτερα, σημειώνομε ἐδῶ ὅτι ἐκ τοῦ ὡς ἄνω μακροσκελοῦς ψαλμοῦ προκρίνονται συστηματικῶς ὠρισμένοι μόνον στίχοι πρὸς μελοποίησιν (ὁ πρῶτος, βεβαίως, στίχος —ὁ ὁποῖος καὶ ἐδῶ ὀρίζεται ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ψαλμοῦ— οὐδέποτε μελοποιεῖται, ἐν τέλει δὲ ἐκάστου στίχου ἀνακλᾶται καὶ πάλι τὸ ἐφύμνιο· ἀλληλοῦα). Κατὰ τὴν βυζαντινῇ περίοδῳ καὶ τοὺς ιδ' καὶ ιε' αἰῶνες ἡ σύνθεσις εἶναι μακροσκελεστέρα, συγκεκριμένη ἐκ ποιημάτων διαφόρων ποιητῶν κατὰ κύριο λόγο ἐπιλέγονται τμήματα τῶν στίχων 2, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 30, 34, 36, 37, 40, 43, 45, 47, 49, 51, 52 καὶ 53. Ἐκ τῶν ἐπισημανθέντων στίχων, ἄλλοι μερίζονται αὐτούσι [βλ. στίχους· 21: *Εὐρον Δαβὶδ τὸν δούλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν· ἀλληλοῦα· 36: Ἐπαῖξ ὤμοσα ἐν τῷ ἀγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι· ἀλληλοῦα· καὶ 53: Εὐλόγητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλοῦα], ἄλλοι «διχοτομοῦνται» σὲ δύο αὐτονόμους στίχους [βλ. στίχους· 30: *Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· ἀλληλοῦα· καὶ 37: *Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· ἀλληλοῦα // Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· ἀλληλοῦα], ἐξ ἑτέρων προκύπτουν τρεῖς μελοποιημένοι στίχοι [βλ. στίχους· 2: *Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι· ἀλληλοῦα // Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου· ἀλληλοῦα // Τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου· ἀλληλοῦα· καὶ 13: *Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας· ἀλληλοῦα // Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται· ἀλληλοῦα // Ἀγαλλιάσονται· ἀλληλοῦα], οἱ δὲ πλείστοι μελοποιοῦνται κατὰ τὸ ἤμισυ, «ἀξιοποιεῖται» δηλονότι εἴτε τὸ πρῶτο ἡμιστίχιον αὐτῶν [βλ. στίχους· 3: *Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται· ἀλληλοῦα· 4: *Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ἀλληλοῦα· 6: Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε· ἀλληλοῦα· 11: *Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον· ἀλληλοῦα· 12: *Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· ἀλληλοῦα· 34: *Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν· ἀλληλοῦα· 40:**********

Κατέρστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου· ἀλληλούια· 49: Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον· ἀλληλούια· καὶ 51: Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὄνειδισμοῦ τῶν δούλων σου· ἀλληλούια (σημειωτέον ὅτι σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις τῆς παρουσίας ἐκδοχῆς τὸ μελοποιούμενο ἤμιστίχιο ὑφίσταται περαιτέρω κατάτμησι σὲ δύο τμήματα, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στοὺς στίχους· 43: "Υψώσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλούια // Τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλούια· καὶ 47: "Ἐως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλούια // 'Αποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλούια)], ἔτε –ἀντιστοίχως– τὸ δεύτερο ἤμιστίχιο αὐτῶν [βλ. στίχους· 8: Μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ· ἀλληλούια· 9: Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθεια σου κύκλω σου· ἀλληλούια· 14: Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλούια· 15: "Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου· ἀλληλούια· 22: Καὶ ὁ βραχίων μου κατισχύσει αὐτόν· ἀλληλούια· 25: Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ· ἀλληλούια· 45: Τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβραξας· ἀλληλούια· καὶ 52: Οὐ ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου· ἀλληλούια], ἐνίοτε καὶ τὸ τρίτο ἤμιστίχιο αὐτῶν [βλ. στίχο· 20: "Υψώσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου· ἀλληλούια]. Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶναι, ὡσαύτως, ἡ περίπτωση τοῦ στίχου· Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου [...], ὁ ὁποῖος διαμορφοῦται συγκεκριμένως ἐκ τοῦ δευτέρου ἤμιστιχίου τοῦ δεκάτου ἔκτου καὶ τοῦ πρώτου ἤμιστιχίου τοῦ δεκάτου ἑβδόμου στίχου τοῦ παρόντος ψάλμου [: Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀλληλούια (να προστεθῆ δὲ ἐκ τοῦ ἀκροτελευτιοῦ τμήματος τοῦ πρώτου ἤμιστιχίου τοῦ δεκάτου ἑβδόμου στίχου, στοιχειοθετεῖται συνηθέστατα καὶ ἕτερος αὐτονόμως μελοποιημένος στίχος ὁ ὁποῖος ἔπεται τοῦ ἀνωτέρου· "Ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀλληλούια· ἢ· Τὴν ἡμέραν· ἀλληλούια)]. Ἄνευ μελοποιήσεως παραμένουν συνήθως οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 5, 7, 10, 18, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 41, 42, 44, 46 48 καὶ 50 στίχοι. Κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον καὶ κυριώτατα στοὺς ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἱζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μουσικούς κώδικες, ἢ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ὑπὸ συνοπτικώτερα μορφή, συγκεκριμένη ἐκ δέκα στίχων, προερχομένων ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 2, 3, 4, 6, 8, 11, 13, 15, 16, 17 καὶ 53 ψαλμικῶν στίχων.

"Ὅλα τοῦτα ἐμφαίνονται ἀναλυτικώτερα στὸ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενο σχετικὸ λῆμμα:

2.VI.1. ΙΔ' αἰών

• Ἀντίφωνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, ποιηθέντα παρὰ διαφόρων ποιητῶν καὶ τοῦ κύριου Μιχαὴλ τοῦ Ἀνεώτου τὸ πρότερον· ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. (ΕΒΕ 2406, φ. 138r. [Πρβλ. ΕΒΕ 2456, φ. 103r: Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Ἰβήρ. 164v: Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν [...] ὁ δομῆστικὸς τοῦ πρώτου χοροῦ ἀπ' ἔξω ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Γρηγ. 6, φ. 199v. ΕΒΕ 2401, φ. 147v: Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Ἀναγεώτου ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Ἰβήρ. 949, φ. 78r: Ἐτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν [...] ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀναγεώτου καὶ ἑτέρων ἤχος βαρὺς τετράφωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. ΕΒΕ 2622, φ. 279r: Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Χριστοῦ, ποίημα τοῦ Πρωτο-

φάλτου κύρ Ἰωάννου (sic) καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Ξηρ. 307, φ. 181v: Τετράφωνος εἰς τὴν ἀγίαν Μεταμόρφωσιν, διαφόρων ποιητῶν ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 174r: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως, ποίημα Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων πολλῶν ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι.) ἢ Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς τετράφωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. (Υἱδρ. 597, φ. 154r. EBE 906, φ. 148v. EBE 899, φ. 95v. [Πρβλ. NKS 2747,2*, φ. 69r: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν[τα] παρὰ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Δοχ. 337, φ. 150v. Γρηγ. 5, φ. 134r: Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. Ἰβήρ. 987, φ. 180r. Φιλ. 122, φ. 133r. Ἰβήρ. 1250, φ. 153r: Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνανεώτου καὶ ἐτέρων ἤχος βαρὺς τετράφωνος Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι.) ἢ Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποιηθὲν παρὰ τοῦ Ἀνεώτου καὶ ἐτέρων εἰ βούλει ψάλλε καὶ εἰς τὰ Φῶτα καὶ εἰς τὴν Ἀνάληψιν μετὰ τῶν ἐκεῖσε στίχων [ἤχος] βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι. (Ἰβήρ. 1120, φ. 379v).

Βλ. EBE 2456, φφ. 103r-107v. EBE 899, φφ. 95v-101r. Ἰβήρ. 973, φφ. 164v-169v. ΡΑΙΚ 154 (χργφ. Δαβὶδ Παῖδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 130v-135v. Φιλ. 122, φφ. 133r-138r. Κουτλ. 456 (χργφ. Γεωργίου Γαλατάκη κατὰ τὸ 1443), φφ. 20v-25v. EBE 2406 (χργφ. Ματθαίου δομειστίκου κατὰ τὸ 1453), φφ. 138r-143r. Ἰβήρ. 1120 (χργφ. Μανουὴλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 379v-388r. EBE 906, φφ. 148v-153v. EBE 2622, φφ. 279r-281v. EBE 2401, φφ. 147v-150r. Ξηρ. 273, φφ. 50v-54v. Ἰβήρ. 1250 (χργφ. Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ 1670), φφ. 153r-155r. Γρηγ. 5, φφ. 134r-137r. Υἱδρ. 597, φφ. 154r-156r. Ἰβήρ. 949, φφ. 78r-79r. Λειμ. 459 (χργφ. Παύλου ἱερέως), φφ. 142v-144r. Λειμ. 238, φφ. 153v-156v. Δοχ. 337 (χργφ. Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1764), φφ. 150v-153v. Ξηρ. 307 (χργφ. Ἀναστασίου Βαῖα κατὰ τὰ ἔτη 1767 καὶ 1770), φφ. 181v-183r. Τιμ. Προδρ. 1 (χργφ. Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βεροῖας), σσ. 441-445. Γρηγ. 6, φφ. 199v-201v. NKS 2747,2*, φφ. 69r-70r. Ἰβήρ. 987, φφ. 180r-182r. Ἀγ. Στεφ. 19, φφ. 174r-175v. Λειμ. 8, φφ. 87v-88r. EBP 130, φφ. 155r-156v. EBP 132, φφ. 182v-183v. EBP 711, φφ. 117v-118v. EBE 2611, φφ. 152r-155v. ΡΑΙΚ 42, φφ. 200v-203r.

Καὶ τὸ παρὸν ποίημα ἐντάσσεται στὴν εὐρυτέρα ἐνόητα ὁμοειδῶν ἀντιφώνων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα παραδίδονται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ὡς ψαλλόμενα κατὰ διαφόρους ἐορτολογικὰς περιστάσεις: ἢ παροῦσα σύνθεσις ἀφορᾷ στὴν ἐορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου καὶ ὡς ὑπονοεῖται ἐκ τῆς ἀνωτέρω πρώτης ἀναγραφῆς (τοῦ κώδικος EBE 2406), προϋπῆρχε ὡς ἀμιγρὴς ποίημα Μιχαὴλ τοῦ Ἀνεώτου (ἢ ὀφείλει τὴν πρωτογενῆ μορφή αὐτῆς σὲ ἀποκλειστικῶς προσωπικὰς συνθέσεις τοῦ ἐξονομασθέντος μελουργοῦ). Εἶναι γεγονός ὅτι οἱ πλείστοι στίχοι τῶν παρόντων ἀντιφώνων προσγράφονται στὸν Ἀνεώτη καὶ ὡς φαίνεται λίαν ἐνωρὶς συνεπληρώθησαν ὑπὸ ὁμοειδῶν συνθέσεων συγχρόνων καὶ κυρίως μεταγενεστέρων αὐτοῦ ποιητῶν, ὡς τῶν Νικηφόρου Ἡθικοῦ, Ξένου Κορώνη, Ἀγάθωνος Κορώνη, Θεοδώρου Κορώνη, Ἰωάννου Κουκουζέλη, Μανουὴλ Ἀγαλλιανοῦ, Θεοδούλου μοναχοῦ, Γρηγορίου Μπούνη Ἀλυάτου, Ἰωάννου

Κλαδά. Συνεκτιμώντας τὰ δεδομένα, ὅσα περὶ τοῦ ἐξεταζομένου ποιήματος προσφέρει ἡ ὡς ἄνω χειρόγραφος αὐτοῦ παράδοσις – ἐκτεινομένη σὲ χρονικὸ πλᾶισιο τεσσάρων (ἐκ τοῦ ἰδ' ἕως τοῦ ιη') αἰώνων – καὶ ἐκλαμβάνοντας ὡς βᾶσι ἀντιπροσωπευτικούς τῆς διαχρονικῆς πορείας τῆς συνθέσεως κώδικες [κατὰ κύριο λόγο τοὺς: EBE 899 (τῶν τελῶν τοῦ ἰδ' αἰῶνος), EBE 2406 (αὐτόγραφο Ματθαίου δομειστίκου τοῦ ἔτους 1453), Ἰβήρ. 1250 (αὐτόγραφο Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ ἔτος 1670) καὶ Ὑδρ. 597 (τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος)], ἀποπειρώμεθα ἐν συνεχείᾳ μίᾳ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀρτιότερα σκιαγράφησι τῆς συνήθους δομῆς αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἐπομένου – κριτικῶς διαρθρωμένου (κατὰ τὴν τηρουμένην στὴν παρούσα διατριβὴ τακτικῆ) – διαγράμματος:

- *Ποίημα τοῦ Ἀνεώτου ἤχος βαρὺς Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἤσομαι ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 95v. EBE 2406, φ. 138r. Ἰβήρ. 1250, φ. 153r. Ὑδρ. 597, φ. 154r.
- [*Ἦχος*] βαρὺς *Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] βαρὺς Τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 95v.
- *Τοῦ Ἀνεώτου [ἤχος] βαρὺς Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138r. Ἰβήρ. 1250, φ. 153v. Ὑδρ. 597, φ. 154r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] βαρὺς Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] βαρὺς Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138r. Ἰβήρ. 1250, φ. 153v. Ὑδρ. 597, φ. 154v.
- *Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη [ἤχος] βαρὺς Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138r. Ἰβήρ. 1250, φ. 153v. Ὑδρ. 597, φ. 154v.
- *Τοῦ Κουκουζέλη [ἤχος] βαρὺς Μέγας καὶ φοβερός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 99v.
- [*Ἦχος*] βαρὺς Μέγας καὶ φοβερός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 138v. Ἰβήρ. 1250, φ. 153v. Ὑδρ. 597, φ. 154v (: *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]*).
- *Τοῦ Κορώνη [ἤχος] βαρὺς Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 99v.
- *Τοῦ Κορώνη [ἤχος] βαρὺς Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138v. Ἰβήρ. 1250, φ. 154r. Ὑδρ. 597, φ. 154v.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου] [ἤχος] βαρὺς Σοὶ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ καὶ σὴ ἐστιν ἡ γῆ ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 96r.
- *Τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] βαρὺς Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 100r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου] [ἤχος] βαρὺς Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλιάσσονται ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 96r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη] [ἤχος] βαρὺς Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλιάσσονται ἄλληλούια*
EBE 2406, φ. 138v. Ἰβήρ. 1250, φ. 154r. Ὑδρ. 597, φ. 155r.
- *Τοῦ λαμπαδαρίου [ἤχος] βαρὺς Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλιάσσονται ἄλληλούια*
EBE 899, φ. 98r.

- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἀγαλλιᾶσονται ἄλληλούια
EBE 899, φ. 98v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἀγαλλιᾶσονται ἄλληλούια
EBE 899, φ. 98v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἀγαλλιᾶσονται ἄλληλούια
EBE 899, φ. 99r.
- Θεοδούλου μοναχοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἀγαλλιᾶσονται ἄλληλούια
EBE 899, φ. 99r.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου· ἄλληλούια
EBE 899, φ. 97r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] βαρὺς Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 138v. Ἰβήρ. 1250, φ. 154r. Ὑδρ. 597, φ. 155r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] βαρὺς Ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται εἰς τὸν αἰῶνα· ἄλληλούια
EBE 899, φ. 97r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ὁλην τὴν ἡμέραν· ἄλληλούια
EBE 899, φ. 97v.
- Τοῦ μαΐστορος [ἤχος] βαρὺς Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139r. Ἰβήρ. 1250, φφ. 154r-154v. Ὑδρ. 597, φ. 155r.
- Γρηγορίου Ἀλυάτου· [ἤχος] βαρὺς Τὴν ἡμέραν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139r. Cf. Ξηρ. 273, φ. 50v.
- Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139r. Cf. Ξηρ. 273, φφ. 50v-54v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου]· [ἤχος] βαρὺς Ὑψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου· ἄλληλούια
EBE 899, φ. 96r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου Ἀλυάτου]· [ἤχος] βαρὺς Εὔρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Εὔρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139v.
- Τοῦ Ἡθικοῦ· [ἤχος] βαρὺς Καὶ ἐν τῷ ὀνόματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 139v.
- Τοῦ μοναχοῦ Ἀγάθωνος· [ἤχος] βαρὺς Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 140r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] βαρὺς Καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· ἄλληλούια
EBE 899, φ. 97v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν· ἄλληλούια
EBE 2406, φ. 140r.

- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἐπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 140r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου]· [ἤχος] βαρὺς Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 96v.
- Τοῦ Ἡθικοῦ· [ἤχος] βαρὺς Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 98r.
- Δομεστίκου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· [ἤχος] βαρὺς Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 140r. Cf. Ἰβήρ. 973, φ. 166v (: Τοῦ δομεστίκου κύρ Μανουήλ Ἀγαλλιανοῦ).
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ὑψωσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 140v.
- Γρηγορίου Ἀλυάτου· [ἤχος] βαρὺς Τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 140v.
- Τοῦ αὐτοῦ, θαυμαστόν πάνυ καὶ λεπτότατον· [ἤχος] βαρὺς Ὑψωσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 140v.
- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ καὶ λαμπαδαρίου· [ἤχος] βαρὺς Τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέβραξας· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου]· [ἤχος] βαρὺς Ἐως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 96v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ]· [ἤχος] βαρὺς Ἐως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141r.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Ἐως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141r. EBE 899, φ. 99v (: Τοῦ λαμπαδαρίου).
- Τοῦ Πρωτοψάλτου κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Ἐως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141v.
- Γρηγορίου Ἀλυάτου· [ἤχος] βαρὺς Ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἀνεώτου]· [ἤχος] βαρὺς Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 96v.
- Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] βαρὺς Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου· ἀλληλοῦια
EBE 899, φ. 97r.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμοῦ τῶν δούλων σου· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141v.
- Πρωτοψάλτου κύρ Θεοδώρου τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Οὐ ἠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου· ἀλληλοῦια
Φιλ. 122, φ. 137r.
- Λαμπαδαρίου· [ἤχος] βαρὺς Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 141v.
- Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] βαρὺς Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλοῦια
EBE 2406, φ. 142r. Ἰβήρ. 1250, φ. 154v. Ὑδρ. 597, φ. 155v (ἄνευ ἀναγραφῆς).

- Γρηγορίου μοναχοῦ τοῦ Ἀλυάτου, πάνυ καλόν [ἦχος] βαρὺς Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 142r.
- Τοῦ Κορώνη [ἦχος] βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 100r. EBE 2406, φ. 142v.
- Τοῦ Κορώνη [ἦχος] βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 142r.
- Τοῦ λαμπαδαρίου [ἦχος] βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 100v.
- Ποίημα Γρηγορίου ἁμαρτωλοῦ Ἀλυάτου, ὠραῖον [...] [ἦχος] βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 142v.
- Τοῦ Κλαδᾶ [ἦχος] βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1250, φ. 154v. Ὑδρ. 597, φ. 155v.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Γρηγορίου Ἀλυάτου] [ἦχος] βαρὺς Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 143r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ] [ἦχος] βαρὺς Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 101r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη] [ἦχος] βαρὺς Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 142v. Ἰβήρ. 1250, φ. 155r. Ὑδρ. 597, φ. 155v (ἄνευ ἀναγραφῆς).
- [ἦχος] βαρὺς Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
Ἰβήρ. 1250, φ. 155r. Ὑδρ. 597, φ. 156r.
- Ἀπό χοροῦ [ἦχος] βαρὺς Ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός
EBE 2406, φ. 143r.
- Ἐκ τρίτου [ἦχος] βαρὺς Ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός
EBE 2406, φ. 143r.

Κατὰ τὴν προσφιλή του συνήθεια, ὁ διδάσκαλος Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ ἐξήγησε στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας πλήρη τὴν σύνθεσι, ὡς ὀψίμως ἀνθολογεῖται στὰ ἐκ τῶν τελῶν τοῦ 18' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μουσικὰ χειρόγραφα· συγκεκριμένως, παρέδωκε ἐξηγημένους δέκα στίχους [τέσσαρες κατὰ σύνθεσι Μιχαὴλ τοῦ Ἀνεώτου, πέντε κατὰ σύνθεσι Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ ἓνα κατὰ σύνθεσι Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη] καὶ τὴν –ἐκ τριῶν ἐφουμνίων ἀλληλουϊαρίων (τῶν δύο πρώτων [κατὰ σύνθεσι Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ] ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας) συγκεμμένη– καταληκτικῆριον τῆς παρούσης συνθέσεως ἐνότητα. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη στὸν αὐτόγραφο τοῦ Χουρμούζιου κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 149r-153r, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν:

Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου, μέλος διαφόρων· τὸ παρὸν τοῦ Ἀνανεώτου· ἦχος βαρὺς τετράφωνος Γα Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσσομαι.

Ἐν συνεχείᾳ μνημονεύομε ἀναλυτικῶς τοὺς ἐξηγημένους στίχους τῆς συνθέσεως:

1. Τοῦ Ἀνανεώτου· Τὰ ἐλέη σου, Κύριε (ΜΠΤ 704, φ. 149r).
2. Τοῦ αὐτοῦ· Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα (ΜΠΤ 704, φ. 149r).
3. Τοῦ αὐτοῦ· Διεθέμην διαθήκην (ΜΠΤ 704, φ. 149v).
4. Τοῦ Κορώνη· Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ (ΜΠΤ 704, φ. 149v).

5. *Μέγας καὶ φοβερός ἐστίν* (ΜΠΤ 704, φ. 150r).
 6. *Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανου* (ΜΠΤ 704, φ. 150r).
 7. *Τοῦ αὐτοῦ· Θαβῶρ καὶ Ἑρμών* (ΜΠΤ 704, φ. 150v).
 8. *Τοῦ αὐτοῦ· Ἐλεός καὶ ἀλήθεια* (ΜΠΤ 704, φ. 151r).
 9. *Τοῦ μαῖστορος· Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου* (ΜΠΤ 704, φ. 151r).
 10. *Τοῦ Ἀνανεώτου· Ἐὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα* (ΜΠΤ 704, φ. 151v).
     • *Τοῦ Κλαδᾶ· Δόξα πατρί· ἀλληλούια* (ΜΠΤ 704, φ. 152r).
     • *Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ· ἀλληλούια* (ΜΠΤ 704, φ. 152v).
     • *Ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός* (ΜΠΤ 704, φ. 152v).
- Ὁ –ἐκ τῆς παρουσίας ἐνότητος– στίχος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κόκουζέλη· *Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται, περιλαμβάνεται στὸν τριπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ μαῖστωρ (1270 περίπου–α΄ ἡμισυ ἰδ' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελοουργοὶ 6 [ΙΒΜ 106 (I, II, III). Ἀθήναι 1988]. Ἐξ ἄλλου ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης». Χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης, δίσκος δεύτερος, ὄψις Β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 6.*

ΕΝΟΤΗΣ 2.VII

Ψαλμός ιθ': Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλούια.

Ὁ ιθ' ψαλμός ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα στίχων, κατ' ἀκριβείαν τῶν ἐξῆς:

1. *Εἰς τὸ τέλος· ψαλμός τῷ Δαβίδ.*
2. Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὑπερασπίσαι σου τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.
3. Ἐξαποστείλαι σοι βοήθειαν ἐξ ἁγίου καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου.
4. Μνησθεὶ πάσης θυσίας σου καὶ τὸ ὄλοκαύτωμά σου πιανάτω.
5. Δώη σοι, Κύριος, κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσαι.
6. Ἀγαλλιασόμεθα ἐν τῷ σωτηρίῳ σου καὶ ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησόμεθα· πληρώσαι, Κύριος, πάντα τὰ αἰτήματά σου.
7. Νῦν ἔγνωμεν ὅτι ἔσωσε Κύριος τὸν χριστὸν αὐτοῦ· ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ· ἐν δυναστείαις ἡ σωτηρία τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ.
8. Οὗτοι ἐν ἄρμασι καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησόμεθα.
9. Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν, ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν.
10. Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε.

Ἄπαντᾶ καὶ αὐτὸς στὴν βυζαντινὴ μόνον μελοποιία καὶ σχετίζεται ἀποκλειστικῶς πρὸς τὰ ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζόμενα ἀντίφωνα, τὰ ψαλλόμενα «εἰς τοὺς βασιλεῖς». Κατὰ τὴν μελοποίησιν αὐτοῦ παρατηροῦνται οἱ γνωστὲς ἐκ τῶν ὁμοειδῶν βυζαντινῶν συνθέσεων «τάσεις», οἱ ἀρκοῦντως ἤδη σχολιασθεῖσες ἐν τοῖς πρόσθεν.

Συγκεκριμένως, ἐκ τῶν ὑφισταμένων στίχων τοῦ ψαλμοῦ μελιζοῦνται ἅπαντες, εἴτε αὐτοῦσι [ὡς, ἐπὶ παραδείγματος, οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 5: Δώη σοι, Κύριος, κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρώσαι· ἀλληλούια· καὶ 10: Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἧ ἂν ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια], εἴτε «διχοτομημένοι» σὲ ἰσαριθμούς μελοποιημένους στίχους [βλ. αἴφνης τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 9 στίχο: Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσαν· ἀλληλούια // Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν· ἀλληλούια], εἴτε, τέλος, καθ' ὄρισμένο τμήμα αὐτῶν [βλ. σχετικῶς τοὺς στίχους: 4, 7, 8 (τῶν ὁποίων μελιζοῦνται τὸ β' ἡμιστίχο: Καὶ τὸ ὄλοκαύτωμά σου πιανάτω· ἀλληλούια // Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ· ἀλληλούια // Ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνησόμεθα· ἀλληλούια, ἀντιστοίχως) καὶ 6 (τοῦ ὁποίου μελιζοῦνται τὸ γ' ἡμιστίχο: Πληρώσαι, Κύριος, πάντα τὰ αἰτήματά σου· ἀλληλούια)]. Κατὰ τὰ εἰωθότα, ἐξ ὀρισμένων στίχων μελιζοῦνται τὸ ἀκροτελεύτιο μόνον τμήμα [μνημονευτός, αἴφνης, ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 3 στίχος (Ἐξαποστείλαι σοι βοήθειαν ἐξ ἁγίου καὶ ἐκ Σιών ἀντιλάβοιτό σου), ἐκ τοῦ ὁποίου προκύπτει ὁ μελοποιημένος στίχος: Ἀντιλάβοιτό σου· ἀλληλούια], ἐνῶ παρόμοια ἀκροτελεύτια τμήματα «ἀπομονώνονται» καὶ ἐξ εὐαρίθμων τῶν μνημο-

νευθέντων ήδη λοιπῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ [βλ. σχετικῶς τοὺς –ἐκ τῶν β' ἡμιστιχίων τῶν στίχων ὑπ' ἀριθμὸν 2 καὶ 9– στίχους: *Τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· ἀλληλοῦα καὶ Καὶ ἀνωρθώθημεν· ἀλληλοῦα*] περὶ ὠρισμένων, μάλιστα, τμημάτων στίχων παρατηρεῖται μία ἀξιοσημείωτος «ἐμμονή» διαφόρων μελουργῶν, ἕκαστος τῶν ὁποίων παραδίδει συνήθως –ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ψαλμικοῦ κειμένου– καὶ ἑτέρα ἰδία σύνθεσι, με ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηῖται περίξ τῶν μνημονευμένων «ψαλμικῶν περικοπῶν» μία σαφῶς εὐρυτέρα μουσικὴ παράδοσις [βλ. συγκεκριμένως γιὰ τὸν παρόντα ψαλμὸ τοὺς στίχους: *Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλοῦα* (ὁ ὁποῖος δὲν ἀποτελεῖ «προοίμιον» τοῦ ψαλμοῦ –παρ' ὅτι ὁμοιάζει ὡς τοιοῦτο [ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ προοιμίου θὰ ἦτο ἀπαραίτητο μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἐφμνίου· ἀλληλοῦα νὰ ἐπαναληφθῇ πλήρως ὁ ψαλμικός στίχος, ἢ ἔστω τὸ πρῶτο ἡμιστίχιον αὐτοῦ]– ἀλλὰ προκύπτει ἐκ τοῦ ἀκροτελευτιοῦ τμήματος τοῦ πρώτου ἡμιστιχίου τοῦ δευτέρου στίχου) καὶ: *Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλοῦα* (ἐκ τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ψαλμοῦ)]. Περιττὸ νὰ ὑπομνησθῇ ἐν κατακλείδι ὅτι ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος στοιχειοθετεῖται καὶ ἐδῶ ἐκ τῆς ἀναγραφῆς αὐτοῦ, οὐδέποτε μελοποιεῖται, καθὼς καὶ ὅτι τὸ ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἀνακλῶμενο ἐφύμνιο εἶναι τὸ ἀλληλοῦα.

2.VII.1. ΙΔ' αἰών

• Ἀντίφωνα εἰς τοὺς βασιλεῖς.

Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, τοῦ Κορώνη ἤχος α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρα θλίψεως. (EBE 2458, φ. 113v) ἢ: *Ἔτερα ἀντίφωνα ἤχος α' τοῦ Κορώνη Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρα θλίψεως.* (Κουτλ. 399, φ. 69v) ἢ: *Ἀντίφωνα εἰς ἐπισήμους ἑορτάς· ἤχος α' τετράφωνος Ἐν ἡμέρα θλίψεως.* (Ἰβήρ. 974, φ. 144v) ἢ: *Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τοὺς βασιλεῖς· ἤχος α' τετράφωνος, ποίημα τοῦ Κορώνη, τοῦ καίστορος καὶ ἐτέρων τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρα θλίψεως.* (EBE 2406, φ. 109r. EBE 2622, φ. 258r. [Πρβλ. Βαρλ. 211, φ. 69r: *Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς βασιλεῖς, ποίημα τοῦ Κορώνη καὶ τοῦ καίστορος [...].* Κωνστ. 86, φ. 191r. Ἰβήρ. 985, φ. 98r: *Ἀντίφωνα εἰς τοὺς βασιλεῖς, ποίημα τοῦ Κορώνη· τετράφωνον ἤχος α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος.* Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 53r: *Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς παρακλήσεις βασιλέων καὶ εἰς ἑτέρας ἑορτάς, ποίημα τοῦ Κορώνη κύρ Ξένου...*]).

Βλ. EBE 2458 (τοῦ ἔτους 1336), φφ. 113v-116r. Κουτλ. 399, φφ. 69v-71v. Ἰβήρ. 974, φφ. 144v-148r. Κωνστ. 86, φφ. 191r-194r. Ἰβήρ. 985 (αὐτόγραφο Μανουὴλ τοῦ Βλαττηροῦ κατὰ τὸ 1425), φφ. 98r-101r. EBE 2406 (αὐτόγραφο Ματθαίου δομειστικού κατὰ τὸ 1453), φφ. 109r-112v. EBE 2622, φφ. 258r-262v. EBE 2444, φφ. 113v-116r. Κωνσταντινουπόλεως 7, φφ. 53r-57r. Βαρλ. 211, φ. 69r κ.έ.

Ἡ παροῦσα σύνθεσις, ὡς προκύπτει ἄλλωστε καὶ ἐκ τῆς ὡς ἄνω χειρογράφου παραδόσεως (τῆς κατὰ τὴν παροῦσα –τοῦλάχιστον– ἔρευνα ἐπισημανθείσης), διέγραψε μίαν ἄκρως περὶωρισμένη πορεία στὴν βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοσι τῶν ιδ' καὶ ιε' κυρίως αἰώνων ἐν ἀρχῇ (κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα) ἠθολογοῦντο ὡς ποίημα ἀρμόδιο γιὰ θεομητορικές ἑορτές (κατὰ –ἅπαξ ἀπαντῶσα, στὸν κώδικα EBE 2458– μαρτυρία), ἀλλὰ λίαν συντόμως (ἀφοῦ παροδικῶς κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἐξακτινίσθη –στὸν κώδικα Ἰβήρ. 974 καὶ ἐν μέρει στὸν Κωνσταντινουπόλεως 7– ὡς σύνθεσις ψαλλομένη *«εἰς ἐπισήμους ἑορτάς»* –ἐγενικεύθη ὡς μέλος ψαλλόμενον *«εἰς τοὺς βασιλεῖς»* [πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ὑποσημ. 30 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου]). Ὡς καταδεικνύεται σχετικῶς στὸ ἀκόλουθο διάγραμμα [ὅπου ἐκτίθεται κριτικῶς ἡ συνήθης δομὴ τῆς συνθέσεως (ἐκ τῶν διὰ τῶν

κωδίκων EBE 2458 καὶ EBE 2406 κυρίως παρεχομένων δεδομένων)], πρόκειται ἀναντιρρόπως περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς συνθέσεως, πεποιημένης κατὰ τὸ πλείστον τμήμα αὐτῆς ὑπὸ τῶν «συμφριτητῶν» Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη. Μεταγενεστέρως (κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα), προστίθενται σ' αὐτὴν καὶ ὠρισμένοι ὁμοειδεῖς στίχοι ἐτέρων μελουργῶν, συγκεκριμένως τῶν Γεωργίου τοῦ Παναρέτου, Ἀλεξίου ἱερέως τοῦ Ἀγάλλωνος καὶ Δοσιθέου ἱερομονάχου τοῦ Λαυριώτου. Ἄπαντες οἱ παραδιδόμενοι στίχοι τοῦ ποιήματος εἶναι ἐπώνυμοι κατὰ τὸν ιε' μόνον αἰῶνα παραδίδεται ἀνώνυμος μία ἐνότῃς ὁμοειδῶν στίχων, ἐκ τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ πρώτου ἡμιστίχιου τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ ιθ' ψαλμοῦ (Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια), οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, καθ' ὅτι ψάλλονται δυναμικῶς σὲ ὄλους τοὺς ἤχους, προσέτι δὲ καὶ σὲ ἐτέρους —ἐκτός τῆς βυζαντινῆς ὀκτωηχίας— ἤχους, ὡς ὁ νενανῶ ἢ ὁ νανά. Ἰδοῦ, ὁμως, τὸ μνημονευθὲν διάγραμμα, τὸ ἐμφαίνει τὴν συνήθη δομὴ τῆς παρουσίας συνθέσεως:

- Τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 113v. EBE 2406, φ. 109r.
- Ἔτερον τοῦ μαῖστορος [ἤχος] α' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 109v.
- Ἔτερον ψαλλόμενον εἰς ὄλον βούλει ἤχον ἀπὸ τοὺς ὀκτώ, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὸ νενανῶ καὶ εἰς τὸ νανά: [ἤχος] α', β', γ', δ', πλ. α', πλ. β', βαρὺς, πλ. δ' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 109v.
- Ἄλλο ἀλληλουῖάριον ὀκτάηχον καὶ φθοραὶ τρεῖς [ἤχος] α' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 109v.
- Ἔτερον, ὃ λέγεται εἰς τὸν δεῦτερον μὲ τὸ νενανῶ καὶ λέγεται μὲ τὸν πλάγιόν του δεμένον τετράφωνος [ἤχος] α' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 109v.
- Ἄλλο [ἤχος] πλ. α', πλ. β', βαρὺς, πλ. δ' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 110r.
- Ἔτερον τετράηχον τοῦ Παναρέτου κύρ Γεωργίου [ἤχος] α' Ἐν ἡμέρα θλίψεως· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 110r.
- Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]: [ἤχος] α' Τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 113v. EBE 2406, φ. 110r (: Τοῦ Κορώνη).
- Ἔτερον τοῦ μαῖστορος [ἤχος] α' Ἀντιλάβοιτό σου· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 113v. EBE 2406, φ. 110r.
- Τοῦ μαῖστορος [ἤχος] α' Ἀντιλάβοιτό σου· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 115v. EBE 2406, φ. 110r (: Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ).
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανάτω· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 114r. EBE 2406, φ. 110v.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Δόξη σοι, Κύριος, κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρῶσαι· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 114r. EBE 2406, φ. 110v.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Πληρῶσαι, Κύριος, πάντα τὰ αἰτήματά σου· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 114r. EBE 2406, φ. 110v.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἀγίου αὐτοῦ· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 111r. EBE 2458, φ. 114v.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσώμεθα· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 111r.
- Τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] α' Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον· ἀλληλούια
EBE 2406, φ. 111r.

- *Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] α' Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον· ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 114v.
- *Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν· ἀλληλούια*
EBE 2406, φ. 111r.
- *Ἀλεξίου ἱερέως τοῦ Ἀγάλλωνος· [ἤχος] α' Καὶ ἀνωρθώθημεν· ἀλληλούια.*
EBE 2406, φ. 111v. Cfr Ἰβήρ. 974, φ. 147r. Κωνστ. 86, φ. 193r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] α' Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡ ἂν
ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 114v. EBE 2406, φ. 111v.
- *Τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 115r.
- *Τοῦ Παναρέτου κύρ Γεωργίου· [ἤχος] α' Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια*
EBE 2406, φ. 111v.
- *Ἔτερον Δοσιθέου ἱερομονάχου Λαυριώτου· [ἤχος] α' Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια.*
EBE 2406, φ. 112r.
- *Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 115r.
- *Τοῦ Κορώνη· [ἤχος] α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια*
EBE 2406, φ. 112r.
- *Τοῦ πατᾶ Ἀλεξίου· [ἤχος] α' Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια*
Κουτλ. 399, φ. 71r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος]· [ἤχος] α' Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν·
ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 115r.
- *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Κορώνη]· [ἤχος] α' Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν·
ἀλληλούια*
EBE 2406, φ. 112r.
- *Τοῦ μαῖστορος· [ἤχος] α' Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια*
EBE 2406, φ. 112v.
- *Εἰ βούλει καλοφωνίξει, τετράφωνον· [ἤχος] α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι – Καὶ
νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια*
EBE 2458, φ. 116r.

ΕΝΟΤΗΣ 2.VIII

Ψαλμὸς ρμη' (καὶ ρμθ'-ρν' καὶ ρθ'): Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν.

Ὁ ρμη' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐκ δέκα καὶ τεσσάρων στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις.
2. Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ.
3. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς.
4. Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν.
5. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.
6. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται.
7. Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι.
8. Πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταιγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ.
9. Τὰ ὄρη καὶ πάντες οἱ βουνοί, ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι.
10. Τὰ θηρία καὶ πάντα τὰ κτήνη, ἕρπετὰ καὶ πετεινὰ πτερωτά.
11. Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς.
12. Νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων.
13. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψίωθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου· ἡ ἐξομολόγησις αὐτοῦ ἐπὶ γῆς καὶ οὐρανοῦ.
14. Καὶ ὑψίωσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ· ὕμνος πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, λαῶ ἐγγίζοντι αὐτῷ.

Ἐπίσης, εἶναι ἀπαραίτητο — γιὰ λόγους τοὺς ὁποίους θὰ ἐπισημάνωμε ἐν συνεχείᾳ — νὰ ἐκτεθῆ ἐδῶ καὶ ἡ σύστασις τῶν ψαλμῶν ρμθ', ρν' καὶ ρθ'.

Ὁ ρμθ' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐξ ἑννέα στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ἡ αἴνεσις αὐτοῦ ἐν ἐκκλησίᾳ ὁσίων.
2. Εὐφρανθήτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν, καὶ υἱοὶ Σιών ἀγαλλιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν.
3. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν χορῷ, ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλάτωσαν αὐτῷ.
4. Ὅτι εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ καὶ ὑψίωσει πρᾶξις ἐν σωτηρίᾳ.
5. Καυχῆσονται ὅσοι ἐν δόξῃ καὶ ἀγαλλιάσονται ἐπὶ τῶν κοιτῶν αὐτῶν.

6. Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, καὶ ῥομφαίαι δίστομοι ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.
7. Τοῦ ποιῆσαι ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμούς ἐν τοῖς λαοῖς.
8. Τοῦ δησαι τοὺς βασιλεῖς αὐτῶν ἐν πέδαις, καὶ τοὺς ἐνδόξους αὐτῶν ἐν χειροπέδαις σιδηραῖς.
9. Τοῦ ποιῆσαι ἐν αὐτοῖς κρίμα ἔγγραπτον· δόξα αὕτη ἔσται πᾶσι τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ.

Ὁ ρν' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐξ ἑξ στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.
2. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ.
3. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα.
4. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ.
5. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ.
6. Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον· ἀλληλούια.

Τέλος, ὁ ρθ' ψαλμὸς ἀπαρτίζεται ἐξ ἑπτὰ στίχων, κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

1. Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.
2. Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών, καὶ κατακυριεύει ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου.
3. Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε.
4. Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.
5. Κύριος ἐκ δεξιῶν σου συνέθλασεν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς αὐτοῦ βασιλεῖς.
6. Κρινεῖ ἐν τοῖς ἔθνεσι, πληρώσει πτώματα, συνθλάσει κεφαλὰς ἐπὶ γῆς πολλῶν.
7. Ἐκ χειμάρρου ἐν ὀδῷ πίεται· διὰ τοῦτο ὑψώσει κεφαλὴν.

Στίχοι ἐκ τῶν ὡς ἄνω ψαλμῶν ἀπαντοῦν στὴν βυζαντινὴ μελοποιία ὡς «προοίμια» τῶν ἐν συνεχείᾳ περιγραφομένων ἀντιφώνων «εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων». Ἡ περίπτωσις τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσα καθ' ὅτι ἡ ἐν γένει διάταξις των διαφοροποιεῖται τῆς συνήθους δομῆς τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τῆς ἐποχῆς· ἀποπειρώμεθα ἐδῶ ἓνα συγοπτικὸν περὶ τοῦ προκειμένου θέματος σχολιασμό:

Κατ' ἀρχὰς, ἡ βασικὴ «ἰδιοτυπία» τῆς ἐδῶ ἐξεταζομένης συνθέσεως ἔγκειται στὴν ἀπουσία τῶν συνήθων –δι' ὅλα τὰ λοιπὰ ὁμοειδῆ ποιήματα– καταληκτικῆ-

ρίων ἐφυμνίων· ἀλληλοῦια· ἀντὶ τούτων, ἐκάστου ψαλμικοῦ στίχου ἐπιτάσσειται ἔν -ἀρμόδιον γιὰ τίς ἑορτές τῶν ἀρχαγγέλων, κατὰ κύριο λόγο- ἐξωψαλμικὸ κείμενο, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μεταπίπτει οὐσιαστικῶς ἢ ἐν γένει μελική καὶ «ἐννοιολογική» βαρύτης, κατὰ φυσικὸ -ἀναντιρρήτως- λόγο, δοθέντος ὅτι τὰ ἐν λόγῳ ἐξωψαλμικὰ κείμενα διαμορφώνουν ἐν τέλει καὶ τὴν «ἰδιαιτερότητα» τῆς ὄλης συνθέσεως.

Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐνετοπίσθησαν στοὺς διαφόρους μουσικούς κώδικες, ὅπου ἀνθολογοῦνται τὰ ἐξεταζόμενα ἀντίφωνα, δεκατέσσαρα -κυρίως- τοιαῦτα κείμενα, τὰ ὅποια παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ μὲ τίς ἐπισημανθεῖσες μικροπαραλλαγές των:

- Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος εἰ, Θεὲ παντοκράτορ [=1]
- Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε [=2]
Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ [=2α]
- Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία [=3]
Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [=4]
Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι [=4α]
- Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, πρέπει [=5]
- Δεῦτε, πάντες, ἄσμα μέλινωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλοῦια [=6]
Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον, σὺν ἡμῖν λέγοντες, δόξα σοι, Τριάς ἁγία, δόξα σοι [=6α]
Ἄγγελοι ἄσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε, τὸ φοβερόν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀπαύστῳ φωνῇ, λέγοντες, δόξα σοι, Τριάς ἁγία, δόξα σοι [=6β]
Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε... [=6γ]
- Ἄγγελοι ἀνύμουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι [=7]
Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε, δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι, δόξα σοι [=7α]
- Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, Χριστὲ Σωτήρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι [=8]
- Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος· ἅγιος, ἄγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε [=9]
Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα, σέβω, ὑμῶν καὶ προσκυνῶ, ἐν μιᾷ θεότητι δέησιν προσάγω, ἅγιε Κύριε, τὸ τριμερὲς φῶτισον τῆς ψυχῆς μου [=9α]
- Δεῦτε, τῇ πανάγνω, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαίρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαίρε, χαρᾶς ἢ πρόξενος [=10]
Ἄγγελοι ἀνύμουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι [=10α]
- Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ, ἄσατε, δότε δόξαν τῷ Θεῷ [=11]
- Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε, ἀναρχε, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι [=12]
- Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων... [=13]
- Ἵμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων... [=14]

Ἐκ τῆς προηγουμένης παρατηρήσεως ἐξάγεται προφανέστατα τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κυρίως, τρόπον τινά, τμῆμα τῆς παρούσης συνθέσεως συνιστοῦν τὰ ὡς ἄνω ἐξωψαλμικὰ κείμενα, γεγονὸς αὐτομάτως κατατάσσον τοὺς προτασομέ-

νους τούτων ψαλμικούς στίχους σὲ ἓνα δευτερευόν ἐπίπεδο. Ἀκριβῶς γιὰ τὸν λόγο τοῦτο, παρακολουθώντας τὴν τετρακοσαετῆ (ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιη' αἰῶνος) χειρόγραφον παράδοσι τῆς συνθέσεως, γινόμεθα μάρτυρες τοῦ ἐξῆς φαινομένου: ἡ μὲν διάταξις — ἦτοι ἡ ἐν γένει δομὴ καὶ ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ — τῶν ἁρμοδίων ἐξωψαλμικῶν κειμένων νὰ παραμένῃ σταθερὰ ἀνὰ ἀρκούντως μακρὰς χρονικὰς περιόδους [κατὰ κύριο λόγο ὑπὸ τὴν παρατιθεμένην στὸν ἀνωτέρω πίνακα μορφή (ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης δύναται, ἐπιπροσθέτως, νὰ ἀνατρέξῃ καὶ στὸ ἐπόμενο ἀναλυτικὸν διάγραμμα, ὅπου πλέον λεπτομερῶς καταδεικνύεται τοῦ λόγου τὸ ἀληθές)], ἡ δὲ σύστασις τῶν ψαλμικῶν στίχων νὰ ποικίλλεται ἀνὰ ἐποχὴν, διαμορφουμένη κατὰ διάφορον ἐκάστοτε «ἐκκλογὴ» στίχων ἐκ τῶν προεκτεθέντων ψαλμῶν.

Ἐπὶ παραδείγματος, κατὰ τοὺς ιδ' καὶ ιε' αἰῶνες ἡ πλέον συνήθης δομὴ τῆς συνθέσεως σύγκειται ἐξ ὀκτῶ ψαλμικῶν στίχων, συγκεκριμένως τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίχιον), 2, 3 (πλήρους ἢ μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ), 4 (πλήρους ἢ μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) καὶ 7 ἐκ τοῦ ρμη' ψαλμοῦ, τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίχιον) ἐκ τοῦ ρμη' ψαλμοῦ καὶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1 (πλήρους ἢ μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) καὶ 3 (μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) ἐκ τοῦ ρν' ψαλμοῦ, ὡς καὶ ἐκ δύο καταληκτικῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας, κατ' ἀκριβείαν ὡς ἀκολούθως [κατὰ κύριο λόγο ἡ ἐπομένη ἐκθεσις ἐβασίσθη στοὺς κώδικες EBE 899 καὶ EBE 2406· οἱ ἐντὸς ἀγκυλῶν ἀριθμοὶ ἀφορῶν στὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἐξωψαλμικὰ κείμενα]:

- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν [+1]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ [+2]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς [+3]
ἢ Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς [+3]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν [+4]
ἢ Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν [+4]
- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι [+5]
- Ἦσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν [+6]
- Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ [+7]
ἢ Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ [+7]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ [+8]
- Δόξα πατρὶ [+9]
- Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ [+10]

Ὁμοίως, ἐκ τῶν τελῶν (κυρίως τῆς τελευταίας τριακονταετίας) τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἡ σύνθεσις παραδίδεται παρεμφερῶς, ἀλλὰ πλέον διευρυμένη, τῇ προσθήκῃ καὶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 5 (μόνον κατὰ τὸ β' καὶ τὸ γ' ἡμιστίχιον αὐτοῦ), 11, 13 (μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) καὶ 14 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) στίχων ἐκ τοῦ ρμη' ψαλμοῦ, ὡς ἀκολούθως [κατὰ κύριο λόγο ἡ ἐπομένη ἐκθεσις ἐβασίσθη στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1250 καὶ Ἰδρ. 597· οἱ ἐντὸς ἀγκυλῶν ἀριθμοὶ ἀφορῶν καὶ πάλι στὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα ἐξωψαλμικὰ κείμενα]:

- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν [+1]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ [+2]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς [+3]

- Αινείτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν [+4]
- Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν [+6 (κατ' ἄλλο μέλος)]
- Αινείτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι [+5]
- Βασιλεὺς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς [+9]
- Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν [+6]
- Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου [+6α]
- Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ [+6β]
- Αινείτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αινείτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ [+7]
- Αινείτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ [+7α]
- Δόξα πατρὶ [+9α]
- Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ [+10]

Παραπληρωματικῶς πρὸς τὶς ἀνωτέρω δύο βασικὲς μορφὲς τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, οἱ ὁποῖες «ἴστανται» ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει, ἀντιστοιχῶς, τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως, ἐντοπίζονται κατὰ περιόδους καὶ ποικίλες παραλλαγές τούτων, κυρίως ὡς πρὸς τοὺς ἐκάστοτε προκρινόμενους ψαλμικοὺς στίχους, μὲ σταθερὸ πάντοτε κέντρο ἀναφορᾶς τὰ μνημονευθέντα ἐξωψαλμικὰ κείμενα. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐκκινῶντας τὸν συλλογισμό ἀντιστρόφως, ἐκ τοῦ ιε' πρὸς τὸν ιδ' αἰῶνα καὶ ἀποβλέποντας στὴν πρωταρχικὴ μορφή τῆς συνθέσεως, σημειώνομε ὅτι κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ ιε' αἰῶνος τὰ αὐτὰ ἀντίφωνα παραδίδονται στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1298 συγχεόμενα ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) καὶ 2 (διηρημένον σὲ δύο στίχους, κατὰ τὰ δύο ἡμιστίχια αὐτοῦ) στίχων τοῦ ρμη' ψαλμοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 2, 3 (μόνον κατὰ τὸ β' ἡμιστίχιον αὐτοῦ) καὶ 5 (διηρημένον σὲ δύο στίχους, κατὰ τὰ δύο ἡμιστίχια αὐτοῦ) στίχων τοῦ ρν' ψαλμοῦ, ὡς ἀκολούθως:

- Αινείτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν [+1]
- Αινείτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ [+2]
- Αινείτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ [+3]
- Αινείτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ, αινείτε αὐτὸν κατὰ τὸ πλῆθος τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ [+4]
- Αινείτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ [+6]
- Αινείτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις [+5]
- Αινείτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ [+7]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο 6α]
- Δόξα πατρὶ [+9]
- Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ [+10]

Κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ἡ ἰδία σύνθεσις παραδίδεται, ἐνδιαφερόντως, στὸν κώδικα EBE 2401, ὑπὸ ριζικῶς διαφοροποιημένη μορφή, σχετικῶς πρὸς τοὺς ψαλμικοὺς στίχους· ἐκεῖ, ὡς προῖμα τῶν αὐτῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων χρησιμοποιοῦνται στίχοι ἐκ τοῦ ψαλμοῦ ρθ':

Ἀντίφωνα ψαλλόμενα τῇ ἁγῶγῃ τοῦ Νοεμβρίου εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, μέλος τοῦ Ἡθικοῦ· ἦχος πλ. β' Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου.

Πάντως, ἡ σύνθεσις ταυτίζεται πρὸς τὰ ἐδῶ ἐξεταζόμενα ἀντίφωνα, καθ' ὅτι ἀφ' ἑνὸς μὲν ταυτίζονται αὐτὰ τούτα τὰ εἰς ἕκαστον στίχον αὐτῆς ἐπιβαλλόμενα ἑόρτια ἐγκώμια, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ὄλο ποιῆμα μαρτυρεῖται σαφῶς ἐξ ἀρχῆς ὡς «μέλος τοῦ Ἡθικοῦ». Ἡ χρῆσις τοῦ ρθ' ψαλμοῦ γιὰ τοὺς προτασσομένους τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων ψαλμικοὺς στίχους δύναται ἄριστα νὰ αἰτιολογηθῇ ἐδῶ ὡς ἀρμοδίᾳ ἀναφορὰ στὴν ἑορτὴ τῶν Χριστοῦ Γεννῶν, στὴν ὁποία —πέρα τῆς ἑορτῆς

της Συνάξεως των Ἀσωμάτων— ἐπιγράφεται τὸ ἐπισημανθὲν ποίημα· τοιοῦτοτρόπως, οἱ μὲν ψαλμικοὶ στίχοι παραπέμπουν ἐννοιολογικῶς στὴν Χριστοῦ Γέννησι, τὰ δὲ ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα στὴν ἑορτὴ των Ἀσωμάτων καὶ ὁ ἐπιτυγχανόμενος συνδυασμὸς τούτων εἶναι ὄντως ἄρμονικός. Ἀναλυτικῶς, ἡ δομὴ τῆς συνθέσεως διαμορφοῦται ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 1 (διηρημένου σὲ δύο στίχους, κατὰ τὰ ἰσάριθμα ἡμιστίγια αὐτοῦ), 2 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίγιο αὐτοῦ), 3 (διηρημένου σὲ δύο ἡμιστίγια, στοιχειοθετούμενα ἐκ τοῦ α' καὶ γ', ἀντιστοιχῶς, ἡμιστιγίου αὐτοῦ) καὶ 4 (διηρημένου σὲ τρεῖς στίχους, κατὰ τὰ δύο ἡμιστίγια καὶ τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα τοῦ β' ἡμιστιγίου αὐτοῦ) στίχων τοῦ ρθ' ψαλμοῦ, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ὑπ ἀριθμὸν 1 (μόνον κατὰ τὸ α' ἡμιστίγιο αὐτοῦ) στίχου τοῦ ψαλμοῦ ρμθ', ὡς ἀκολούθως:

- *Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου [+1]*
- *Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου [+2]*
- *Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών [+3]*
- *Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου [+4]*
- *Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε [+5]*
- *Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται [+13]*
- *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ [+6]*
- *Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ [+14]*
- *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν [+9]*
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο 7]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο 8]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο 6α]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο 6γ]
- *Δόξα πατρί [+9]*
- *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ [+10]*

Ὡς καταφαίνεται ἤδη καὶ ἐκ τῶν ὡς ἄνω δύο τελευταίων πινάκων, ἀρκετὲς εἶναι οἱ περιπτώσεις ὅπου στὸ πλαίσιο τῆς παρουσίας συνθέσεως παρατίθενται αὐτονομῶς (ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου, δηλονότι) ἐξωψαλμικὰ κείμενα, πρὸς χρῆσι καὶ ψαλμώδησι δυνατικῆ. Τὸ γεγονός εἶναι ἀξιοσημείωτο καὶ οὐσιαστικῶς ἐπιβεβαιώνει τὸν ἐν γένει χαρακτήρα τῆς συνθέσεως, ὅπου κυρίαρχον θέσι κατέχουν τὰ ἑόρτια ἐγκώμια καὶ ὄχι οἱ ψαλμικοὶ στίχοι, οἱ ὁποῖοι ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε περιπτώσεως εἶναι δυνατόν νὰ ποικίλλωνται [γιὰ πλεόν λεπτομερῆ ἀναφορὰ πρβλ. τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα τοῦ ἀναλυτικοῦ διαγράμματος τοῦ ἐπομένου λήμματος, ὅπου καὶ εἰδικωτέρα μνεῖα περὶ τῶν μελουργῶν τῶν ἐν λόγῳ κειμένων καὶ τῶν κωδίκων ὅπου αὐτὰ ἀπαντοῦν ἄς σημειωθῇ μάλιστα ἐδῶ ὅτι ἐκ τῆς —εἰς ὠρισμένους κώδικες ἀπαντώσης— «παραπομπῆς» στὸν Λατρινὸ πολυέλεο γιὰ ὁμοειδῆ ἐξωψαλμικὰ κείμενα, τεκμαίρεται μία «ἐκκλησιαστικὴ συγγένεια» τῶν συγκεκριμένων στίχων τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, ὅσοι ἀναφέρονται στίς ἑορτὲς τῶν ἀρχαγγέλων, πρὸς συλλήβδην τὴν παροῦσα σύνθεσι, καθὼς καὶ μία οἰονεὶ αὐτονομία τῶν ἐν λόγῳ ἑορτίων κειμένων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ, δοθέντος ὅτι ὑπὸ οἰονδήποτε ψαλμικὸ στίχο καὶ στὸ πλαίσιο δύο τοῦλάχιστον διαφορετικῶν συνθέσεων δύνανται νὰ λειτουργήσουν πρὸς τὸν αὐτὸ σκοπὸ, ἦτοι τὴν ὑμνολογῆσι συγκεκριμένης ἑορτῆς]. Προγενεστέρως, κατὰ τὸν ἰδ' κυρίως αἰῶνα, σὲ εὐαριθμούς κώδικες παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο παρόμοια ἢ καὶ τὰ αὐτὰ ἐξωψαλμικὰ κείμενα νὰ ἀνθολογοῦνται «χίμα», ἦτοι ἄνευ μουσικῶν σημαδιῶν. Κρίνοντας ἐκ τῶν σχετικῶν δεδομένων τῆς χειρογράφου παραδόσεως δυνάμει, ἐνδεχομένως, νὰ συνδέσωμε τὸ γεγονός πρὸς τὴν πρωτογενῆ μορφή τῆς συνθέσεως, ὅπου οἱ παρατιθέμενοι στίχοι ἠθολογοῦντο ἀνωδύμως, ὡς δηλωτικοὶ ἐπιτοπίου τινὸς μουσικῆς παραδόσεως, συγκεκριμένως θεσσαλονικαίας. Ἄς ἐπιτραποῦν στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ —λεπτολόγες κατ' ἀνάγκη— ἐπόμενες παρατηρήσεις:

Στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406 παραδίδεται (φ. 131r) —δεύτερος κατὰ σειράν στὰ παρόντα αντίφωνα— στίχος ἐξωψαλμικός ἐκ τῆς δοξολογίας (Λουκ. β', 14), ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται «θεσσαλονικαῖον» καὶ ταυτίζεται πρὸς τὸν πρῶτο στίχο τῶν ἀντιφώνων «εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους», τὰ ὁποῖα ἀνθολογοῦνται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458. Τὰ τελευταῖα ἀντίφωνα σύγκεινται ἀναλυτικῶς ἐκ τοῦ μνημονευθέντος στίχου καὶ τῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων ὑπ' ἀριθμὸν 2α, 1, 4α καὶ 4. Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἰδίου κώδικος (ΕΒΕ 2458, φφ. 123v-125r) ἀνθολογοῦνται «Ἔτερα [sc. ἀντίφωνα] ψαλλόμενα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ», τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζονται ἐκ στίχων τῶν ψαλμῶν ρμθ' (στ. 1, 5 καὶ 11), ρμθ' (στ. 1) καὶ ρν' (στ. 1) καὶ ἐμφανίζουν συγκεκριμένως τὴν ἐξῆς μορφήν:

- Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀλληλοῖα [+11]
- Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν ἀλληλοῖα [+12]
- Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς [+1]
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ [+4]
- Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα καινόν [+6]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 5]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 9]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 9α, χῦμα]
- [Μόνον παρόμοιον ἐξωψαλμικὸν κείμενον· Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα..., χῦμα]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 7]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 8, χῦμα]
- [Μόνον τὸ ἐξωψαλμικὸν κείμενον 10, χῦμα]

Ἰπὸ τὴν ὡς ἄνω δομὴ τῆς συνθέσεως (θπου κυριαρχοῦν τὰ ἐόρτια ἐξωψαλμικά κείμενα —ἐμμελῶς ἢ χῦμα παρατιθέμενα— οἱ δὲ ψαλμικοὶ στίχοι παρατίθενται ἐνδεικτικῶς μόνον ἐν ἀρχῇ αὐτῆς), δύναται ἐνδεχομένως νὰ ἀνιχνευθῇ ἡ πρωτογενὴς μορφή τοῦ ποιήματος· στοιχεῖα συνηγοροῦντα πρὸς ἀποδοχὴν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς δύναται νὰ λογισθοῦν τὰ ἐξῆς:

- α) Ἡ σύμπτωσης τῶν χρησιμοποιουμένων ψαλμῶν (συστατικό, πάντως, τὸ ὁποῖο ὅπως ἀπεδείχθη ἄνωτέρω εἶναι δευτερεύον).
- β) Ἡ ἐξ ἐπόψεως ποιητικοῦ περιεχομένου ταυτότης τῶν ἀπαντώντων ἐξωψαλμικῶν κειμένων καὶ κυρίως·
- γ) Ἡ ἐξ ἐπόψεως μέλους ταύτισις ὠρισμένων ἐορτίων κειμένων (ἐπὶ παραδείγματός ἐδῶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 5, 9 καὶ 7) πρὸς τὰ ἀντίστοιχα κείμενα, τὰ ὁποῖα (ἀποδοδόμενα ἀπεριφράστως στὸν Νικηφόρο Ἠθικό) παρατίθενται μεταγενεστέρως στὸ πλαίσιον τῶν ἐξεταζομένων ἀντιφώνων.

Οἱ ἐπισημανθεῖσες ἐδῶ λεπτολόγες παρατηρήσεις ἐμφαίνονται συγκεντρωτικῶς (μὲ τις ἀρμόδιες εἰδικές παραπομπές) στὸ ἐπόμενο λήμμα καὶ δὴ στὸ ἐν αὐτῷ παρατιθέμενον σχετικὸν διάγραμμα. Νὰ ἐπισημανθῇ μόνον, ἀκροτελευτίως, ὅτι τὰ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχαγγέλων ποιήματα, τὰ ἐμπεριεχόμενα στὰ ἐν συνεχείᾳ ἐξεταζόμενα ἀντίφωνα, ἀπεδείχθησαν ἀρκούντως λαοφιλεῖς στὸ πλήρωμα τῶν φιλομούσων ἐκτὸς τῆς εὐρυτάτης διαδόσεως τὴν ὁποῖα καταφανῶς ἐγνώρισαν, τοῦτο ἀποδεικνύεται ἐμμέσως καὶ ἐξ ὁμοειδοῦς συνθέσεως, κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα παραδοθεῖσης ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου διδασκάλου Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου.

2.VIII.1. ΙΔ' αἰών

• Ἀντίφωνα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων.

Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποιηθέντα δὲ παρὰ τοῦ δομestikou κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ ἐτέρων ποιητῶν ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Κωνστ. 86, φ. 199v. Λειμ. 238, φ. 151r. EBE 2406, φ. 131r. [Πρβλ. Λειμ. 8, φ. 86v. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 434. NkS 2747,2*, φ. 68r. Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 172r. Ἰβήρ. 949, φ. 76v. Ὑδρ. 597, φ. 151v. Ἰβήρ. 1250, φ. 150v: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Ἰβήρ. 1202, φ. 104r. EBE 2456, φ. 101r: Ἀντίφωνον, ψάλλεται τῇ ὁγδόῃ τοῦ Νοεμβρίου εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, μέλος τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Γρηγ. 6, φ. 196v: Ἔτερα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Ξηρ. 307, φ. 179r: Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀσωμάτων, Νικηφόρου ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Ἰβήρ. 987, φ. 177v: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον) ἢ Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς φωτισοειδῆς καὶ θεῖους Ἀσωμάτους, κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (EBE 3324, φ. 113v. Γρηγ. 32, φ. 123r) ἢ Ὑμνος ψαλλόμενος εἰς τοὺς ἀγίους ἀγγέλους κατὰ Δευτέραν, ψάλλεται δὲ καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἑορτὴν ἀντὶ πολυελέου, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ κύρ Νικηφόρου καὶ ἐτέρων διαφόρων ποιητῶν εἰς ἤχον πλάγιον [τοῦ] δευτέρου [...] (Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 57r. [Πρβλ. Ἰβήρ. 1298, φ. 107r: Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς φωτισοειδῆς καὶ θεῖους ἀρχαγγέλους, ποίημα κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον) ἢ Ἔτερα ἀντίφωνα, ἦτοι ἀλλάγματα ἁσματικά εἰς τὸν μέγαν καὶ θαυματουργόν Ἀρχιστράτηγον Μιχαὴλ ἐν ταῖς Χώναις, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Σύναξιν τῶν ἀρχαγγέλων, ποίματα τοῦ δομestikou καὶ λαμπαδαρίου κυρίου Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 973, φφ. 145v-146r) ἢ Ἔτερον ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων δυνάμεων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Δοχ. 337, φ. 147v. Γρηγ. 5, φ. 131r. Ἰβήρ. 1120, φ. 377r. [Πρβλ. EBE 899, φ. 93r: Ἔτερα ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Ἰβήρ. 1228, φ. 240r. Ξηρ. 273, φ. 47r: Ἀντίφωνα ψαλλόμενα εἰς τοὺς φωτισοειδῆς καὶ θεῖους Ἀσωμάτους, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. Δοχ. 369, φ. 47v: Ἐτοῦτα ψάλλονται εἰς τοὺς Ἀσωμάτους καὶ τῶν Χριστοῦ Γεννῶν ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον) ἢ Ἀντίφωνον ψαλλόμενον εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τὰ Φῶτα, ποιηθέν παρὰ τοῦ δομestikou κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Φιλ. 122, φ. 130v. EBE 906, φ. 146v).

Ἡ σύνθεσις ἐγνώρισε ἀξιοσημείωτον, ὀπωσδήποτε, διάδοσι, σχετικῶς πάντοτε πρὸς τῆς λοιπῆς ὁμοειδῆς συνθέσεως ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα (κατὰ τὸν ὁποῖο συλλήβδην οἱ μνημονευθεῖσαι συνθέσεις σπανίως ἀνθολογοῦνται) καταχωρίζεται σὲ τέσσαρες κώδικες. Βλ. σχετικῶς τοὺς ἐπομένους –κατὰ αἰῶνα ἀπαριθμουμένους– μουσικούς κώδικες: (ΙΔ' αἰών) EBE 2456, φφ. 101r-

103r. EBE 899, φφ. 93r-95v. (ΙΕ' αιών:) Ίβήρ. 973, φφ. 145v-148r. PAIK 154 (αυτόγραφος Δαβίδ Ήαιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 128v-130v. Κωνστ. 86, φφ. 199v-202r. Ίβήρ. 1202, φφ. 104r-107r. Φιλ. 122, φφ. 130v-133r. EBE 2406 (αυτόγραφος Ματθαίου δομειστικού κατὰ τὸ 1453), φφ. 131r-132v. Ίβήρ. 1120 (αυτόγραφος Μανουήλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 377r-379v. EBE 906, φφ. 146v-148v. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 57r κ.έ. (Ις' αἰών:) Λειμ. 273, φφ. 67r-70r. Λειμ. 259 (αυτόγραφος Γαβριήλ ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1572), φφ. 66r-69v. Ήρ. 273, φφ. 47r-50v. PAIK 30, φφ. 37r-40r. (ΙΖ' αἰών:) Ίβήρ. 1298, φφ. 107r-112r. Δοχ. 369, φφ. 47v-51v. EBE 3324 (αυτόγραφος Γαλακτίωνος μοναχοῦ κατὰ τὸ 1629), φφ. 113v-116v. Γρηγ. 32, φφ. 123r-126r. Ίβήρ. 1228, φφ. 240r-243r. Ίβήρ. 1250 (αυτόγραφος Μπαλασίου ἱερέως περὶ τὸ 1670), φφ. 150v-153r. Γρηγ. 5, φφ. 131r-134r. Ὑδρ. 597, φφ. 151v-154r. Ίβήρ. 949, φφ. 76v-78r. (ΙΗ' αἰών:) Λειμ. 238, φφ. 151r-153v. Λειμ. 459 (αυτόγραφος Παύλου ἱερέως), φφ. 140r-142r. Δοχ. 337 (αυτόγραφος Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1764), φφ. 147v-150v. Ήρ. 307 (αυτόγραφος Ἀναστασίου Βάια κατὰ τὰ ἔτη 1767-1770), φφ. 179r-181v. Τιμ. Προδρ. 1 (αυτόγραφος Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βεροίας), σσ. 434-444. Γρηγ. 6, φφ. 196v-199v. NKS 2747.2, φφ. 68r-69r. Ίβήρ. 987, φφ. 177v-180r. Ἀγ. Στεφ. 19, φφ. 172r-174r. Λειμ. 8, φφ. 86v-87v. EBP 130, φφ. 152v-155r. EBP 132, φφ. 180v-182v. EBP 711, φφ. 115v-117v. EBE 2611, φφ. 148r-152r. PAIK 42, φφ. 198r-200v.

Πρβλ. ὡσαύτως: Κουτλ. 449, φφ. 39r-40r [: Τὰ παρόντα μεγαλυνώρια φαλλόμενα τῶν Χριστουγέννων [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν] // EBE 2458, φφ. 123v-125r [: Ἔτερα ἀντίφωνα φαλλόμενα ἐν τῇ ἀγία πόλει Θεσσαλονίκῃ ἤχος πλ. β' Ἐκ τῶν οὐρανῶν]. EBE 2622, φφ. 274v-276r [: Ἔτερον ἀντίφωνον εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀρχαγγέλους, μέλος θεσσαλονικαῖον [ἤχος πλ. β'] νεναῶν Ἐκ τῶν οὐρανῶν] // Κουτλ. 395, φφ. 137v-150r [: Ταῦτα λέγονται τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τὸν Νοέμβριον μῆνα εἰς τὰς κ' [ἤχος] πλ. β' νεναῶν Ἐν τοῖς ὑψίστοις]. Σ. Πέτρ. 1, φφ. 88v-94r [: Ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τοὺς φωτισοειδῆς καὶ θεῖους Ἀσωμάτους, κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος πλ. β'] νεναῶν Ἐν τοῖς ὑψίστοις] // EBE 2622, φφ. 276r-278v [: Ἔτερον ἀντίφωνον εἰς ἔπαινον τῆς Ἀγίας Τριάδος, ποίημα τοῦ Ἡθικοῦ [ἤχος] πλ. β' Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν] // EBE 2401, φφ. 145v-147v [: Ἀντίφωνα φαλλόμενα τῇ ὁγδόῃ τοῦ Νοεμβρίου εἰς τὴν Συναξίν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, μέλος τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου] // EBE 2458, φφ. 123r-123v [: Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους ἤχος πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ]. Κουτλ. 457, φφ. 145v-148r [: Ἔτερα ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀσωμάτους ἤχος πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ]. EBE 2622, φφ. 274r-274v [: Ἀντίφωνον φαλλόμενον εἰς τοὺς Ἀρχιστρατήγους [ἤχος] πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ].

Ὡς ἐπεσημάνθη καὶ ἐν προομίῳ τῆς παρουσίας ἐνότητος, ἡ —συνήθως ἀπαντῶσα στὰ ὁμοειδῆ βυζαντινὰ ποιήματα— ποικιλία τῶν στίχων τῶν ἀπαρτιζόντων τυχοῦσα σύνθεσι πολυελέου ἢ ἀντιφώνου, ἀφορᾷ γὰρ τὴν προκειμένην περίπτωσι ὄχι στὰ ποικίλα ἐξωφασμικὰ κείμενα, τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐν τέλει ἐκάστου στίχου τῶν ἐξεταζομένων ἀντιφώνων, ἀλλὰ τόσο στὸ μελικὸ ὅσο καὶ στὸ ποιητικὸ κατὰ κύριο λόγον περιεχόμενον τῶν προτασσομένων ψαλμικῶν στίχων. Κατόπιν κοπιώδους συγκριτικῆς παραβολῆς τῶν σχετικῶν δεδομένων, τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς ἀνωτέρω χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως, κατέστη ἐν τέλει δυνατὸν τὸ παρὸν ποίημα νὰ παρουσιασθῇ ἐδῶ ὑπὸ τὸ ἀκόλουθον ἐνιαῖο καὶ κριτικῶς διαρθρωμένο διάγραμμα [ὅπου —σημειωθῆτω— διὰ ἔκτενεστέρων τῶν συνήθων] σημειώσεων κάτωθεν ἐκάστης ἀναγραφῆς, διαφυλάσσεται ἐν αὐτῷ ἡ «ἰδιαιτερότης» ἐκάστης περιπτώσεως]:

- Τοῦ Ἡθικοῦ ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, Θεὲ παντοκράτορ
EBE 899, φ. 93r. EBE 2406, φ. 131r. Ίβήρ. 1298, φ. 107r. Ίβήρ. 1250, φ. 150v. Ὑδρ.

- 597, φ. 151v. [Στόν κώδικα EBE 2401, φ. 145v, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· κάθου ἐκ δεξιῶν μου*]. [Στόν κώδικα EBE 2458, φ. 123r, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Ἄλλο, ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ*].
- *Θεσσαλονικαῖον [ἤχος] πλ. β' Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*
EBE 2406, φ. 131r. EBE 2458, φ. 123r (ἄνευ ἀναγραφῆς).
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀλληλουῖα. Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ, ἄσατε, δότε δόξαν τῷ Θεῷ*
EBE 2458, φ. 123v (ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Ἔτερα ψαλλόμενα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκη, ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό*).
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε*
EBE 899, φ. 93v. EBE 2406, φ. 131r. Ἰβήρ. 1298, φ. 107v. Ἰβήρ. 1250, φ. 150v. Ὑδρ. 597, φ. 151v. [Στόν κώδικα EBE 2401, φ. 145v, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: *Ἔως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*].
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *Ἅγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*
EBE 2458, φ. 123r (ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ).
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *νεναῶν Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη, αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*
EBE 899, φ. 93v. Ἰβήρ. 1250, φ. 150v. Ὑδρ. 597, φ. 151v. EBE 2406, φ. 131r (Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς). Ἰβήρ. 1298, φ. 108r (Αἰνεῖτε αὐτὸν πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ). [Στόν κώδικα EBE 2401, φ. 145v, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: *Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών*].
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *νεναῶν Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*
EBE 899, φ. 94r. EBE 2406, φ. 131v. Ἰβήρ. 1298, φ. 108v (Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ). Ἰβήρ. 1250, φ. 151r καὶ Ὑδρ. 597, φ. 152r (Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν). [Στόν κώδικα EBE 2401, φ. 146r, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: *Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου*].
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*
EBE 2458, φ. 123r (ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ).
  - *Ἄλλο [ἤχος] πλ. β' Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*
EBE 2458, φ. 123r (ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ).
  - *Ἀλλαγμᾶ [ἤχος πλ. β'] νεναῶν Αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν· ἀλληλουῖα. Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε, ἀναρχε, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι*
EBE 2458, φ. 123v (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό).
  - [*Ἦχος*] πλ. β' *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι· Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, πρέπει*
EBE 899, φ. 94r. EBE 2406, φ. 131v. Ἰβήρ. 1250, φ. 151r. Ὑδρ. 597, φ. 152r. Ἰβήρ. 1298, φ. 109r (Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις). [Στόν κώδικα EBE 2401, φ. 146r, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: *Ἐκ γαστροῦ πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε*]. [Στόν κώδικα EBE 2458, φ. 124r, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Ἄλλο, ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ*].

- "Αλλαγμα: [ἤχος] πλ. β' Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς· Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, Θεὸς παντοκράτορ
EBE 2458, φ. 123ν (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό).
- [Ἦχος] πλ. β' Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου· Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον, σὺν ἡμῖν λέγοντες, δόξα σοι, Τριάς ἅγια, δόξα σοι
Ἰβήρ. 1250 φ. 151ν. Ὑδρ. 597, φ. 152ν.
- [Ἦχος] πλ. β' νενανῶ Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ· Ἄγγελοι ἤσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε, τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀπαύστῳ φωνῇ, λέγοντες, δόξα σοι, Τριάς ἅγια, δόξα σοι
Ἰβήρ. 1250, φ. 152γ. Ὑδρ. 597, φ. 153γ.
- Τοῦ μαῖστορος: [ἤχος] πλ. β' νενανῶ Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων [...]
EBE 2401, φ. 146γ.
- [Ἦχος] πλ. β' Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· Δεῦτε, πάντες, ἄσμα μέλιψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια
EBE 899, φ. 94γ. EBE 2406, φ. 131ν. Ἰβήρ. 1298, φ. 108ν (Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ). Ἰβήρ. 1250, φ. 151ν. Ὑδρ. 597, φ. 152ν. [Στοὺς δύο τελευταίους κώδικες τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο καταχωρίζεται καὶ στὰ φφ. 151γ καὶ 152γ, ἀντιστοίχως, με ψαλμικὸ στίχο: Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν]. [Στὸν κώδικα EBE 2401, φ. 146ν, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ].
- [Ἦχος] πλ. β' Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· Δεῦτε, πάντες, ἄσμα μέλιψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια
EBE 2458, φ. 124γ (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό).
- [Ἦχος] πλ. β' νενανῶ Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· Ὑμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων [...]
EBE 2401, φ. 146ν.
- Τοῦ Κουκουζέλη: [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· Ἄγγελοι ἀνύμνου τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι
EBE 899, φ. 94ν. EBE 2406, φ. 131ν (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό). Ἰβήρ. 1298, φ. 110γ (με ψαλμικὸ στίχο: Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ, ἄνευ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ). [Στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1250, φ. 152γ καὶ Ὑδρ. 597, φ. 153γ, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο –ὡσαύτως ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό αὐτοῦ– ἐπιβάλλεται στὸ ἐνδέκατο κατὰ σειρά ποιήμα τῆς συνθέσεως, ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο: Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ]. [Στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 124ν, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ].
- [Ἦχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι
EBE 2458, φ. 124γ (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό).
- Ὅμοιον τοῦ αὐτοῦ: [ἤχος] πλ. β' Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ· Αἴνεσω προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων, Χριστέ Σωτήρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι
EBE 899, φ. 94ν. EBE 2406, φ. 132γ (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό· πρὸ τῆς συνθέσεως ἀναγράφεται ἀπλῶς: Ὅμοιον).

- [*Ἦχος*] πλ. β' *νενανῶ Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα· Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε, δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι, δόξα σοι*
Ἰβήρ. 1250, φ. 152ν. Ὑδρ. 597, φ. 153ν.
- Τοῦ Ἰθικοῦ· [*Ἦχος*] πλ. β' *Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε*
EBE 899, φ. 95γ. EBE 2406, φ. 132γ. Ἰβήρ. 1298, φ. 111γ. EBE 2401, φ. 147γ. [Στὸς κώδικες Ἰβήρ. 1250, φ. 151ν καὶ Ὑδρ. 597, φ. 152ν, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ἐπιβάλλεται στὸ ἑβδομο κατὰ σειρά ποιήμα τῆς συνθέσεως, τὸ στοιχειοθετούμενο ὑπὸ τοῦ ψαλμικοῦ στίχου· *Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοί, ἄρχοντες καὶ πάντες κριταὶ γῆς*]. [Στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 124ν, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο, ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν· *Ἄλλαγμα, ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου καὶ μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ*].
- [*Ἦχος*] πλ. β' *νενανῶ Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα, σέβω, ὕμνῶ καὶ προσκυνῶ, ἐν μιᾷ θεότητι δέησι προσάγω, ἄγιε Κύριε, τὸ τριμερὲς φῶτισον τῆς ψυχῆς μου*
Ἰβήρ. 1250, φ. 152ν. Ὑδρ. 597, φ. 153ν. [Στὸν κώδικα EBE 2401, φ. 146ν, τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο ὑπὸ τὸν ψαλμικὸ στίχο· *Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν*].
- [*Ἦχος*] πλ. β' *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· Δεῦτε, τῇ πανάγνω, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαίρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαίρε, χαράς ἢ πρόξενος*
Ἰβήρ. 1250, φ. 153γ. Ὑδρ. 597, φ. 154γ. [Ἀφίσταται τοῦ ἐπομένου ὁμοίου θεοτοκίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, μὲ ῥιζικές μελικές διαφορὰς ὡς πρὸς τὸν στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ ἐπουσιώδεις τοιαύτες ὡς πρὸς τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο].
- Τοῦ Κουκουζέλη· [*Ἦχος*] πλ. β' *νενανῶ Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· Δεῦτε, τῇ πανάγνω, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαίρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαίρε, χαράς ἢ πρόξενος*
EBE 899, φ. 95ν. EBE 906, φ. 148γ. Ἰβήρ. 1298, φ. 112γ. EBE 2401, φ. 147ν (ἄνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργό).

* * *

- Ἔτερα τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Κουκουζέλη]· λέγονται δὲ καὶ ταῦτα εἰς τοὺς στίχους τοῦ αὐτοῦ· [*Ἦχος* πλ. α'] *Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ [...]*
EBE 906, φ. 148ν [στὸ ἴδιο φύλλο ἔπεται τοῦ αὐτοῦ· *Ἄλλον· Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι [...]*, ὡς καὶ ἡ ἀκόλουθος χαρακτηριστικὴ ἀναγραφὴ· *Καὶ ἕτερα, ἅπερ βούλει ὅμοια τούτοις, ζῆτει ταῦτα εἰς τὸν πολυέλεον*].
- Τοῦ μαῖστορος· [*Ἦχος*] πλ. α' *Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑμῖστοις, ἡμεῖς δὲ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι*
EBE 2406, φ. 132γ [στὸ αὐτὸ φύλλο ἔπεται ἡ ἐξῆς χαρακτηριστικὴ ἀναγραφὴ· *Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι· Ἄγγελοι ὑμνήσατε· Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων· Δεῦτε, τῇ πανάγνω· ταῦτα εὐρήσῃς ἐν τῷ Δατριῶ πολυελέῳ*]. EBE 2401, φ. 146ν [ἄνευ οἰασθήποτε ἀναγραφῆς ἔπονται τὰ ἐξῆς ὁμοειδῆ ποιήματα· *Αἶνεσιν προσάγει* (φ. 147γ), *Τοῦ μαῖστορος· Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι* (φ. 147γ), *Τοῦ αὐτοῦ· Ἄγγελοι ὑμνήσατε* (φ. 147γ)].
- Τοῦ μαῖστορος· [*Ἦχος*] πλ. α' *Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι [...]*
Ἰβήρ. 1298, φ. 110ν.

Πλήρης ἡ σύνθεσις –ὡς διεμορφώθη ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν (βλ. σχετικῶς τὴν κατὰ τοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1250 καὶ Ὑδρ. 597 δομὴ τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὅπως παρατί-

θεται στο άνωτέρω διάγραμμα) — εξηγήθη στην νέα μέθοδο αναλυτικής σημειογραφίας υπό του διδασκάλου Χουρμουζίου του Χαρτοφύλακος· το πρωτόγραφο τῆς εξηγήσεως κατεχωρίσθη στον αυτόγραφο του Χουρμουζίου κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 143ν-149γ, υπό την ἑξῆς ἀναγραφή:

Εἰς τοὺς Ἀσμάτους, μέλος Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ· ἤχος πλ. β' Πα Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.

Ἰδοῦ, ἀναλυτικῶς, οἱ ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου παραδιδόμενοι ἐξηγημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως (γιὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα σὲ ἕκαστο στίχο ἐξωψαλμικὰ κείμενα βλ. ἀρμοδίως — στοῦ ὡς ἄνω διάγραμμα — τις σχετικῆς ὁμοειδεῖς ἀναγραφῆς ἐκ τῶν προμνημονευθέντων κωδίκων, ὅπου τὰ ἐν λόγῳ κείμενα μνημονεύονται λεπτομερῶς) :

- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον (ΜΠΤ 704, φ. 143ν).
- Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 144ρ).
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἥλιος καὶ σελήνη (ΜΠΤ 704, φ. 144ν).
- Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν (ΜΠΤ 704, φ. 144ν).
- Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν (ΜΠΤ 704, φ. 145ρ).
- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς (ΜΠΤ 704, φ. 145ρ).
- Βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντες λαοὶ (ΜΠΤ 704, φ. 145ν).
- Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν (ΜΠΤ 704, φ. 146ρ).
- Ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνου (ΜΠΤ 704, φ. 146ρ).
- Καὶ ὑψώσει κέρας λαοῦ αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 146ν).
- Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ (ΜΠΤ 704, φ. 147ρ).
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα (ΜΠΤ 704, φ. 147ν).
- Δόξα πατρί· Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα (ΜΠΤ 704, φ. 148ρ).
- Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ· Δεῦτε, τῇ πανάγῳ (ΜΠΤ 704, φ. 148ν).

2.VIII.2 ΙΘ' αἰών

• Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου.

Ἐτέρα ἐκλογή, τοῦ αὐτοῦ [sc. Νικολάου Δοχειαρίτου], ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ· ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Καρ. 240, φφ. 162γ-162ν)· ἢ Ἐτέρα [sc. ἐκλογή] εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἀρχαγγέλων, τοῦ αὐτοῦ [sc. Νικολάου Δοχειαρίτου]· ἤχος πλ. β' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον. (Δοχ. 123, σ. 450).

Βλ. Καρ. 240, φφ. 162γ-169ν [ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων] καὶ Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 450-464, ἀμφότερες αὐτόγραφες καταγραφῆς στὴν νέα μέθοδο αναλυτικῆς σημειογραφίας.

Πανομοίωτοπο τῆς σ. 450 τοῦ τελευταίου κώδικος βλ. εἰς: Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν 17' μέχρι τὰ μέσα τοῦ 18' αἰῶνα», *Παρουσία Ἱερῶς Μονῆς Δοχειαρίου*, [Ἁγίου Ὄρος] 2001, σ. 457, ὅπου καὶ συνοπτικὸς σχολιασμὸς τῆς παρούσης συνθέσεως.

ΟΙ ΜΕΛΟΠΟΙΟΙ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΛΕΩΝ - ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ

Ὁ περί πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν ἐργογραφικὸς πίναξ ἐκάστου

Ἐκ προοιμίου διευκρινίζομε ὅτι βασικὸς στόχος τοῦ παρόντος κεφαλαίου δὲν εἶναι ἡ βιογράφησις τῶν —ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ὑπὸ ἐξέτασι εἶδος τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας— μελουργῶν. Τὸ κυρίως σκοπούμενο ἐδῶ εἶναι, συγκεκριμένως, ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀρτιότερα ἔκθεσις τῆς περι πολυελέων «μελουργικῆς παραγωγῆς» ἐκάστου.

Οἱ κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθέντες μελουργοὶ εἶναι ἀρκούντως πολυάριθμοι: πρὸς εὐχερεστέρα διαπραγμάτευσι τοῦ σχετικοῦ ἔργου αὐτῶν, ἡ διάρθρωσις τοῦ παρόντος κεφαλαίου —καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ «κατανομή» τῶν ἐξεταζομένων μελουργῶν— ἐθεωρήθη λυσιτελέστερο νὰ ἐκταθῆ σὲ ἐπτὰ ἐνότητες, ἥτοι μία δι' ἕκαστον αἰῶνα τῆς μακρᾶς χρονικῆς περιόδου (ιδ' ἕως ιθ' αἰῶνες) ἡ ὁποία λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν στὴν παροῦσα διατριβή (συμφώνως καὶ πρὸς τὴν ἐν γένει τηρουμένην στὴν ἀνὰ χεῖρας ἐργασία τακτική), ἐπιπροσθέτως δὲ καὶ σὲ μία τελευταία, ὅπου (κατ' ἐνδεικτικὴ κυρίως μνεία) ἐκτίθεται τὸ ἀντίστοιχο ἔργο νεωτέρων ἀποκλειστικῶς μελουργῶν, ὁ χρόνος δράσεως τῶν ὁποίων ὑπερβαίνει τὰ ἐξ ἀρχῆς θεθειμένα χρονικὰ ὅρια τῆς παρουσίας ἐρέυνης.

Τὰ δι' ἐκάστην ἐνότητα ἀρμόδια λήμματα διατάττονται ἐδῶ κατὰ ἀλφαβητικὴν σειράν τοῦ ὀνόματος ἐνὸς ἐκάστου τῶν μνημονευομένων μελουργῶν, γιὰ πρακτικοὺς κυρίως λόγους ὁμοιομόρφου «κωδικοποιήσεως» τοῦ παρουσιαζομένου ὕλικου· ἄλλωστε, τὸ αὐτὸ ὕλικό (εἰδικώτερα οἱ ἀμιγεῖς μόνον συνθέσεις πολυελέων κ.λπ.) ἐξετέθη ἤδη —χρονικῶς ταξινομημένο— στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ ὁποίου τεκμαίρεται σαφῶς καὶ τὸ χρονικὸ πλαίσιο δράσεως (τοῦλάχιστον σχετικῶς πρὸς τὴν φιλοπόνησι τῶν ἐδῶ ἐξεταζομένων συνθέσεων) ἐκάστου μελουργοῦ. Ἐπιπροσθέτως, ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐν λόγῳ διττῆς ταξινομήσεως [χρονολογικῆς (κατὰ σύνθεσι) καὶ ἀλφαβητικῆς (κατὰ μελουργό)], εἶναι, φρονοῦμε, λίαν ἐπωφελὴς πρὸς πληρεστέρα ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου θέματος ἐνημέρωσι παντὸς φιλομούσου.

Πάντως, νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι τὸ παρὸν κεφάλαιο δὲν συνιστᾶ ἀπλῶς μία —ἐξ ἑτέρας ὀπτικῆς γωνίας— ἐπανάληψι τῶν δεδομένων τοῦ προηγηθέντος· τὰ κομιζόμενα νέα στοιχεῖα εἶναι, νομίζομε, ἱκανά. Μνημονεύομε, συγκεκριμένως, ὅτι στὸ πλαίσιο ἐκάστου τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων λημμάτων ὁ λόγος ἐνδιατρίβει στὰ ἀκόλουθα πέντε σημεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων —ὅπως εἶναι προφανές— τὸ πρῶτο καὶ τὸ τέταρτο [ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ τρίτο (καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ δύο, δι' ὠρισμένες —νεότερες κυρίως— περιπτώσεις)] προσφέρουν ἐντελῶς καινοφανῆ στοιχεῖα:

I. Ἡ περὶ τοῦ ἐκάστοτε ἐξεταζομένου μελουργοῦ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία.

Ἐκτίθεται ἐδῶ —συχνάκις σχολιαζομένη συνοπτικῶς— ἡ δι' ἕκαστο μελουργὸ ἐντοπισθεῖσα βιβλιογραφία, ἡ ὁποία —σημειωθῆτω— δι' ἄλλους μελοποιούς εἶναι ἐκτενεστάτη, δι' ἑτέρους ὀλιγίστη, ἐνῶ δι' εὐαριθμούς ἐντελῶς ἀνύπαρκτος. Ἄμεση εἶναι ἡ διαπίστωσι, τόσο γιὰ τὸν μεμνημένο ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἀμύητο ἀναγνώστη τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ βιβλιογραφία —πέρα τῆς μνείας τῶν διὰ μεταγενεστέρους κυρίως μελουργοῦς ὕφισταμένων ἐιδικῶν βιβλιογραφικῶν ἀναφορῶν— συντίθεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀρμοδιῶν παραπομπῶν εἴτε σὲ γνωστὸς ἀμιγῆς καταλόγους μουσικῶν χειρογράφων (αἴφνης· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 261-411· ἢ Ε. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 573-676 / *Catalogus II*, pp. 432-543), ὅπου καταχωρίζονται ἐργογραφικοὶ πίνακες βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν, εἴτε σὲ ὁμοειδεῖς βιοεργογραφικῆς ἀναφορῆς, ἀπαντῶσες σὲ προγενέστερες μουσικολογικῆς μελέτες (ἐνδεικτικῶς· Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 88-124 / *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 125-133· ἢ Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 39-102). Εἶναι προφανές —καὶ σημειοῦται ἐκ προοιμίου πρὸς ἀποφυγὴ τῆς εἰς ἕκαστο, σχεδόν, λῆμμα συνεχῶς ἐπαναλήψεως— ὅτι σαφῆς εἰκόνα περὶ τῆς ἐν γένει ἐργογραφίας τῶν ἐν συνεχείᾳ μνημονευομένων μελουργῶν διαμορφοῦται, ἐπιπροσθέτως, ἐκ τῆς προσεκτικῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐκάστοτε οἰκείων περὶ αὐτῶν λημμάτων, τῶν καταχωριζομένων στοὺς εὐρετηριακοὺς περὶ μελουργῶν-ποιητῶν-κωδικογράφων πίνακες τῶν ἤδη δημοσιευθέντων τριῶν τόμων τοῦ καταλόγου Γρ. Θ. Στάθη (*Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 699-718 / *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 883-905 / *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 953-971). [Δὲν ἀποφεύγομε τὸν πειρασμὸ νὰ ἐπισημειώσωμε ἐδῶ καὶ τὰ ἀκόλουθα: Ἡ ἐπισταμένη καὶ λεπτομερῆς διεξαγωγὴ τῆς περὶ τῶν ἐφ' ἑξῆς μνημονευομένων μελουργῶν βιβλιογραφίας, ὡς καὶ ἡ δι' ἕκαστο τούτων παράθεσις ἀναλυτικῶν βιοεργογραφικῶν σχολίων, συνιστᾶ ἀναντιρρήτως ἄκρως σαγηνευτικὸ καὶ ἀρκούντως συναρπαστικὸ ἐγγεῖρημα γιὰ τὸν φιλόστορα ἐρευνητὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Πρὸς τὸ παρὸν, ὅμως, τοιαύτη πρᾶξις ἐκφεύγει κατὰ πολὺ τοῦ σκοποῦ τῆς παρούσης διατριβῆς, καθ' ὅτι ὀδηγεῖ σὲ μᾶκρος ἀρμόζον μᾶλλον σὲ ἕτερα ἐκτενεστάτη μελέτη περὶ τῆς ἐν γένει ἱστορίας τῆς ψαλτικῆς τέχνης (στοιχειοθετουμένης —οὐσιαστικῶς— μέσῳ ἐπὶ μέρους προσωπογραφικῶν μελετῶν περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τῶν ὑπερχιλίων φορέων αὐτῆς). Πάντως, ἡ ἐδῶ ἐπιχειρουμένη ἀδρομερῆς ἀναφορὰ στὴν περὶ ἑνὸς ἐκάστου μελουργοῦ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία, ἀποτελεῖ —κατὰ τὴν ἡμετέρα πεποίθησι— σημαντικὴ ἀφετηρία πρὸς περαιτέρω προώθησι τῆς ἐπισημανθείσης ἐιδικωτέρας ἐρεύνης. Ἄλλωστε, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐλλοχεύει ἕνας σοβαρὸς κίνδυνος, δοθέντος ὅτι στίς πλείεστες τῶν κατὰ τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἐκπονηθειῶν (ἢ καὶ ἐκπονηθησομένων) ὁμοειδῶν διδακτορικῶν διατριβῶν καταχωρίζεται σχετικὸ κεφάλαιο, περὶ τῶν —ἀσχοληθέντων μὲ τὸ ὑφ' ἐκάστης διατριβῆς πραγματευόμενον θέμα— μελουργῶν. Ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἡ ἀναφορὰ ἐκάστης

μελέτης στὰ βιοεργογραφικά τῶν ἐν λόγῳ μελουργῶν ἀπέχει τοῦ ὀριστικοῦ περὶ τοῦ θέματος λόγου, ἐνῶ δὲν ἀποτελεῖ ἀσύνηθες φαινόμενο ἢ ἀπὸ μελέτης εἰς μελέτην ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν οὐσιαστικῶς στοιχείων. Τοιοῦτοτρόπως, πρὸς ἀποφυγὴν περιττῆς ταύτολογίας, λυσιτελέστερο θὰ ἦτο ἰσοσθέντε ἐὰν σὲ ἐκάστη περίπτωσι ὁ περὶ τῶν μελουργῶν λόγος ἐξειδικεύετο ἀπολύτως, σχετικῶς πρὸς τὴν συμβολὴν τῶν στὸ ἐκάστοτε ἐρευνώμενο ζήτημα (εἰδικῶς γιὰ τὴν παροῦσα μελέτη τοῦτο ἐπιχειρεῖται διὰ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐπισημαινομένων παρατηρήσεων ὑπ' ἀριθμὸν Π-V). Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, χαιρετίζομε εὐχαρίστως καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἐφαρμογὴ ὁμοειδοῦς τινος τακτικῆς στὸ σχετικὸ κεφάλαιον τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Δημ. Κ. Μπαλαγεώργου, *Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τυπικοῦ*, Ἀθήνα 2001, σσ. 218-230].

II. Οἱ ἀμιγεῖς συνθέσεις πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν ἐκάστου ἐξεταζόμενου μελουργοῦ.

Ἀπαριθμοῦνται συγκεντρωτικῶς οἱ ἐπισημανθεῖσες πλήρεις καὶ ἀμιγῶς προσωπικῆς συνθέσεις τυχόντος μελουργοῦ. Διευκρινίζομε ὅτι γιὰ συνθέσεις πολυελέων καὶ ἀντιφώνων οἱ ὁποῖες ἔχουν ἦδη περιγραφῆ στὸ προηγούμενον κεφάλαιον (ἢ περιγράφονται στὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας) ἐπιχειρεῖται ἐδῶ ψιλῆ ἀπλῶς μνεῖα καὶ σημειοῦται ἀρμοδίως ἢ σχετικῆ παραπομπὴ στὸν οἰκεῖο αὐτῶν τόπο· ἀντιθέτως, γιὰ συνθέσεις ἐκλογῶν οἱ ὁποῖες καταγράφονται πρώτη φορὰ ἐδῶ [κυρίως στὶς δύο τελευταῖες παραγράφους (κατ' ἐξοχίην δὲ στὴν τελευταία, ὅπου μνημονεύονται ἀποκλειστικῶς ποιήματα νεωτέρων μελουργῶν)], δίδεται πλέον ἀναλυτικὴ περιγραφή αὐτῶν, κατὰ τὸν ἐφαρμοσθέντα στὸ προηγούμενον κεφάλαιον τύπο.

III. Οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι ἐκτενεστέρων συνθέσεων πολυελέων ἢ ἀντιφώνων, οἱ ἀποδιδόμενοι στὸν ἐκάστοτε ἐξεταζόμενον μελουργό.

Μνημονεύονται οἱ —εἰς ἕκαστον τῶν μελουργῶν τοῦ ἰδ' καὶ τοῦ ιε' κυρίως αἰῶνος ἀντιστοιχοῦντες— ποικίλοι στίχοι ἐκ τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων. Ὡσαύτως, ἀπαριθμοῦνται καὶ λοιπὲς ἐπὶ μέρους συνθέσεις (γιὰ πολυελέους, βεβαίως, ἀρμοδίως, ὡς —λόγου χάριν— τριαδικὰ ἢ θεοτοκία μαθήματα πολυελέων, ἢ καὶ κρατήματα γιὰ ὁμοειδῆ καταληκτικὰ μαθήματα πολυελέων) ἀποδιδόμενες σὲ μεταβυζαντινοὺς μελουργοὺς. Ὅμοίως ἐδῶ γιὰ τοὺς στίχους ἢ τίς λοιπὲς συνθέσεις οἱ ὁποῖες ἐμνημονεύθησαν σὲ οἰκεῖο τόπον τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου, ὡς καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ ἐν προκειμένῳ ποιήματα, τὰ μνημονεύμενα στὸ δεύτερον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ἐπιχειρεῖται ἀπλή μνεῖα καὶ ἐν ταύτῳ παραπομπὴ στὴν ἀντίστοιχον πλέον διεξοδικὴν περιγραφὴν τούτων· ἀντιθέτως, γιὰ τοὺς πρωτομνημονευμένους ἐδῶ στίχους δίδεται ἀναλυτικώτερα παραπομπὴ διὰ πλέον λεπτολόγου ἀναφορᾶς (πρέπει δὲ νὰ σημειωθῆ ὅτι στὴν τελευταία αὐτὴ κατηγορία, πέρα τῶν κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα πρωτογενῶς ἐντοπισθέντων στίχων, μνημονεύονται —ἐπισημαινομένοι δι' ἀναλυτικῆς παραπομπῆς σὲ συγκεκριμένη χειρόγραφον πηγὴ— καὶ ὠρισμένοι στίχοι πολυελέων ἢ ἀντιφώνων δευτερογενῶς, τρόπον τινὰ, ἐντοπισθέντες, κυρίως βάσει τῶν σχετικῶν ἐργογραφικῶν πινάκων, τῶν καταχωρισμένων στοὺς —ὑπὸ τῶν Μ. Χατζηγηλιακοῦ καὶ Ε. Gerzmannus πεπονημένους— καταλόγους μουσικῶν χειρογράφων). [Ἐιδικῶς γιὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἐπιχειρουμένην καταγραφήν τῶν ὑπ' ἐκάστου τῶν βυζαντινῶν μελουργῶν μεμελισμένων στίχων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι (θεδομένης οὐσῆς τῆς εὐρυτάτης ποικιλίας καὶ τῆς ἐν γένει πολυμερείας ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τις ἐν λόγῳ συνθέσεις) δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῆ πλήρης καὶ ὀριστικὴ ὅπως πολλὰκις ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη, ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα εἶναι δυνατόν νὰ ἐντοπι-

σθούν μελικές και λοιπές παραλλαγές τῶν παραδιδόμενων στίχων, ἀποδόσεις ὠρισμένων σὲ πλείονες τοῦ ἐνὸς μελουργούς, νέοι στίχοι ἅπαξ ἀνθολογούμενοι, ἢ και ἄλλες –ἀπρόβλεπτοι ἐν πολλοῖς– παράμετροι, ἢ καταγραφή τῶν ὁποίων δὲν ἀποτελεῖ εὐκόλο ἐγχείρημα και δὴ στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης διατριβῆς. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, βάσει τῆς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ληφθείσης ὑπ' ὄψιν χειρογράφου παραδόσεως, ἀποπειρώμεθα ἐδῶ μία πρώτη καταγραφή και ταξινόμησι τῶν ἐν λόγῳ στίχων ἀνά μελουργό, ὑπὸ τὴν αἴρεσι ὅτι γιὰ τὴν διατύπωσι τοῦ τελικοῦ λόγου (περὶ τοῦ ὁποίου συντόμως θὰ ἐπανέλθωμε δι' εἰδικῆς –περὶ τῆς ἐν γένει τυπολογίας τῶν μνημονευθεισῶν βυζαντινῶν συνθέσεων– μελέτης) ἀπαιτεῖται περαιτέρω βάσανος].

IV. Οἱ κατὰ σύνθεσι ἐκάστου ἐξεταζομένου μελουργοῦ καλοφωνικοὶ στίχοι πολυελέου.

Ὡς και ἐν προοίμιῳ ἐπεσημάνθη, ἡ παρούσα ἀναφορὰ (ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀντιστοίχου πρώτης παρατηρήσεως, περὶ τῆς ἀνά μελουργό βιβλιογραφίας), στοιχειοθετοῦν τὴν ἐντελῶς καινοφανῆ προσφορὰ τοῦ παρόντος κεφαλαίου (σχετικῶς, βεβαίως, πρὸς τὴν ἕως τοῦδε γενομένη διαπραγμάτευσι τοῦ θέματος τῆς παρούσης διατριβῆς) και ὅπως εἶναι προφανές ὁ λόγος ἐμμένει περισσώτερο σ' αὐτές. Συγκεκριμένως, ἐδῶ ἀπαριθμοῦνται οἱ ποικίλοι καλοφωνικοὶ στίχοι, οἱ ἀποδιδόμενοι στὸν ἐκάστοτε ἐξεταζόμενον μελουργό (τῆς βυζαντινῆς κυρίως περιόδου, ἐποχῆ κατὰ τὴν ὁποία «ἀκμάζει» τὸ εἶδος) ἢ ἐν λόγῳ ἀπαριθμησις ἐπιχειρεῖται ἀναλυτικῶς, κατὰ τὴν τακτικῆ στοιχειοθετήσεως ἐκάστου λήμματος τοῦ προεκτεθέντος *corpus* τῶν πολυελέων. Μνημονεύονται δηλονότι: α) Οἱ συνήθεις ἀρκτικές ἀναγραφές ἢ οἱ χαρακτηρισμοὶ τυχόντος καλοφωνικοῦ στίχου β) Ἡ κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα χειρόγραφος παράδοσις τῶν ἐκάστοτε μνημονευομένων καλοφωνικῶν στίχων (εἰδικώτερα, ὅμως, οἱ αὐτόνομες μόνον ἀνθολογήσεις αὐτῶν –μεμονωμένων ἢ στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιῶν ἐνοτήτων «καλοφωνικῶν τοῦ πολυελέου», ὡς μαρτυροῦνται συνήθως– και ὅχι οἱ συνήθεις καταχωρήσεις τούτων ἐνδιαμέσως ἢ ἐν οἰφθήποτε συσχετισμῷ πρὸς λοιπές συνθέσεις πολυελέων, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται εἰδικὴ μνεία στίς ἀρμόδιες παραγράφους τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς) γ) Τυχὸν ὑπάρχουσες ἐξηγήσεις τοῦ ἐκάστοτε μνημονευομένου καλοφωνικοῦ στίχου και δ) Ἐνδεχόμενες δημοσιεύσεις πανομοιότυπων ἢ λοιπῆ περὶ τυχόντος καλοφωνικοῦ στίχου ὑπάρχουσα βιβλιογραφία. Σημειωτέον ὅτι περὶ τῆς μορφολογίας και τῆς ἐν γένει μελοποιίας συλλήβδην τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου, ἐπανερχόμεθα διεξοδικώτερα στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνά χεῖρας ἐργασίας.

V. Οἱ ὑπὸ ἐκάστου ἐξεταζομένου μελουργοῦ ἐξηγήσεις, καλλωπισμοὶ ἢ συντημήσεις τυχούσης σχετικῆς συνθέσεως.

Τὸ θέμα ἀφορᾷ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς στοὺς ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος και ἐντεῦθεν μελουργούς, ἢ σχετικῆ δρᾶσις τῶν ὁποίων ἐπισημαίνεται ἐδῶ ἐν κατακλειδι ἐκάστου λήμματος. Οἱ τυχὸν ὑπάρχουσες ἐξηγήσεις, ἀλλὰ και οἱ καλλωπισμοὶ ἢ οἱ συντημήσεις συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων και ἐκλογῶν [ἐπιπροσθέτως δὲ –γιὰ τὴν περίπτωσι, συγκεκριμένως, τῶν Ῥουμάνων μουσικοδιδασκάλων (Μαχαρίου ἱερομονάχου, Νεκταρίου Βλάχου τοῦ Προδρομίτου Πρωτοψάλτου και Δημητρίου Suceveanu)– οἱ ἐπιωνύμως εἰς αὐτοὺς ἀποδιδόμενες «προσαρμογές» ὠρισμένων συνθέσεων πολυελέων (ἐκ τῆς μελουργικῆς παραγωγῆς τοῦ ιη' κυρίως αἰῶνος και ἐντεῦθεν) στὴν Ῥουμανικὴ γλῶσσα] ἀπαριθμοῦνται –συγκεντρωτικῶς δι' ἕκαστο μελουργό– δι' ἀπλῆς συνήθως μνείας και παραπομπῆς ἐν συνεχείᾳ στίς ἀρμόδιες παραγράφους τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς

καὶ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου καὶ εἰδικωτέρα περὶ τούτων ἀναφορά.

Χωροῦμε ἐν συνεχείᾳ στήν –κατὰ τὴν περιγραφεῖσα μέθοδο– διαπραγμάτευσι τοῦ περὶ πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν ἐργογραφικοῦ πίνακος ἐκάστου τῶν ἐπισημανθέντων βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν.

3.1 Μελουργοὶ ἰδ' αἰῶνος

• Ἀγάθων ὁ Κορώνης.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 261-262 (ἔπου καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ μελουργοῦ). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 179. Ἄ. Ιακονίηγι, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 41-42. Πρὸς Γ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 103. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 12. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, p. 573. Idem, *Catalogus II*, pp. 432-433.

(III)

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ἑστίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'. Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς εὐθέσιν· ἀλληλοῦα // Ἔσται δίκαιος· ἀλληλοῦα // Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλοῦα // Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλοῦα // Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλοῦα // Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πέντησιν· ἀλληλοῦα // Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 106ν. ΡΑΙΚ 154, φ. 126ν) // Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλοῦα // Ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλοῦα // Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται (βλ. Δεμ. 459, φ. 139ν) // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2Ν.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ, ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΓ 704, φφ. 141γ-141ν.

- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρῦς. Ὁ στίχος: Καὶ θήσομαι εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦα

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2ΝΙ.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἀλέξιος ἱερεὺς Ἀγάλλων.

(I)

Ψιλὴ περὶ αὐτοῦ μνεῖα εἰς: E. Gerzmanus, *Catalogus II*, p. 435

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουῖα τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον, ἤχος α'.

Ὁ στίχος: Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκτεῖο τόπο τοῦ ἐν κατακλειδί τῆς παραγράφου 2Ι.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.

- Στὰ φφ. 74ν-75γ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2458 ἀνθολογεῖται (πρὸ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων-ἀντιφώνων) καὶ ἕτερος ὁμοῦχος στίχος: Καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, ἀποδιδόμενος ἀπεριφράστως στὸν αὐτὸ μελουργὸ Ἀλέξιο:

Ἄλεξιου ἱερέως τοῦ Ἀγάλλωνος· [ἦχος] α' Καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἦχος α'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Καὶ ἀνωρθώθημεν ἀλληλούια // Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἀνδρέας Σιγηρός.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 283 (ὅπου ἐνδεικτικὸς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἀνδρέου). Ἀ. Ιακωνίηγι, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 43-44. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 576-577. Idem, *Catalogus II*, p. 436.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Τῶν Ἀμορραίων // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ (δύο συνθέσεις: μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸν κείμενον τό· Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...) // Κύριε, τὸ δνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 109v. PAIK 154, φ. 76v) // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸν κείμενον τό· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον...)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.I τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Στίχος ἐκ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Ὁ στίχος: Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκίον τύπον τοῦ ἐν κατακλειδί τῆς παραγράφου 2.I.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.

- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι εἰς ἦχον πλ. δ' νανά: Καὶ τὸν Ὄγῳ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ· ἀλληλούια // Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· ἀλληλούια // Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ (βλ. EBP 126, φ. 97v. PAIK 154, φ. 109v) // Πεσοῦνται (βλ. PAIK 154, φ. 110r) // Ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως (βλ. EBP 126, φ. 98r. PAIK 154, φ. 110r) // Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος (βλ. EBP 126, φ. 98r. PAIK 154, φ. 110r) // Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου· ἀλληλούια // Ἐλαιον ἀγαλλιάσεως· ἀλληλούια // Ἀπὸ βάρειν ἐλεφαντίνων (βλ. EBP 126, φ. 98v. PAIK 154, φ. 111r) // Ἐξ ὧν εὐφρανάν σε (βλ. PAIK 154, φ. 111r) // Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου (βλ. EBP 126, φ. 98v. EBP 130, φ. 142v. EBP 132, φ. 172v. PAIK 154, φ. 111v) // Ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλούια // Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη· ἀλληλούια // Πεποικιλμένη· ἀλληλούια // Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλούια // Καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου (βλ. EBP 130, φ. 143r) // Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν· ἀλληλούια // Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη· ἀλληλούια // Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένου ὀπίσω αὐτῆς· ἀλληλούια // Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας (βλ. PAIK 154, φ. 114v) // Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματος σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· ἀλληλούια // Ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· ἀλληλούια

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ

στίχοι: "Ενεκεν ἀληθείας – Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός – "Ελαιον ἀγαλλιᾶσεως, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 125γ-126γ.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλουία, ἦχος δ'. Οἱ ἐξῆς στίχοι: 'Εξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 105ν. ΡΑΙΚ 154, φ. 123ν) // 'Εν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 105ν. ΡΑΙΚ 154, φ. 124γ) // 'Ελεῆμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 105ν. ΡΑΙΚ 154, φ. 124γ) // Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλουία // Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλουία // Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος (βλ. Λειμ. 8, φ. 86γ) // 'Απὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλουία // 'Ετοιμῆ ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλουία // 'Ελπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλουία // 'Εστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλουία // "Εως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· ἀλληλουία // 'Εσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένθσιν· ἀλληλουία

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ – 'Εστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ – "Εως οὐ ἐπίδη, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 138γ, 139ν-140ν, ἀντιστοιχοῦς.

- Ἀνδρειωμένος [ἢ Ἡνδριωμένος].

(I)

'Απλῆ περὶ αὐτοῦ μνεία βλ. εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 265. E. Gerzmann, *Catalogus II*, p. 436.

(III)

- Δύο στίχοι ἐκ τῶν ἁσματικῶν ἀντιφώνων Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ἦχος πλ. δ'.

Οἱ στίχοι: 'Ετοιμῆ ἡ καρδία μου // 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός

Βλ. προχείρως: ΕΒΕ 906, φφ. 121ν-122γ.

Ῥδὴ γ', *ποίημα* τοῦ Ἀνδρειωμένου [ἦχος] πλ. δ' 'Ετοιμῆ ἡ καρδία μου, ὁ Θεός καὶ ΕΒΕ 906, φφ. 123ν-124γ.

Ῥδὴ ε', τοῦ Ἀνδρειωμένου [ἦχος πλ. δ'] 'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός

Πρβλ. ὡσαύτως καὶ ὅσα κατωτέρω –στὸ περὶ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος ἀρμόδιο λῆμμα τῆς παρούσης παραγράφου– σχολιάζονται σχετικῶς. [Αὐτόθι, μνημονεύονται καὶ οἱ λοιπὲς ἐπισημανθεῖσες ἀνθολογήσεις τῶν παρόντων στίχων]. Ὁ πλέον συχνῶς ἀνθολογούμενος στίχος εἶναι ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος –πέρα τῆς ἐνότητος τῶν ὡς ἄνω ἐπισημανθέντων ἀντιφώνων– ἀνθολογεῖται συνήθως καὶ ἐν κατακλείδι τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἢ τῆς μικτῆς συνθέσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ πολυελέου· βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα *Πολυέλεος Λατρινός*, τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ τὴν παράγραφο 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς καὶ δὴ τίς ὑποσημ. 120-121 καὶ 129-131. Ἐπιπροσθέτως, λοιπὲς ἀνθολογήσεις τοῦ ἰδίου στίχου βλ. ἐνδεικτικῶς στοὺς κώδικες: Λειμ. 259, φφ. 64γ-66γ (ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ) καὶ ΕΒΕ 2401, φ. 255ν κ.έ.

- Γεώργιος δομῆστικος ὁ Κοντοπετρῆς.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ἕμνογραφία*, σσ. 104-105. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 127]. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 314-315 (ἔπου ἐνδεικτικὸς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κοντοπετρῆ). Ἄ. Jakovljević,

Δίγλωσση παλαιογραφία, σσ. 48-49. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 585. Idem, *Catalogus II*, pp. 445-446.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ περιέχοντος «τά νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Παρακληθήσεται

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἐν κατακλιθεὶ τῆς παραγράφου 2.I.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.

- Στίχος ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Ὁ στίχος: Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν, εἰς ἦχον πλ. β' νεανῶ

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχος ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.

Τοῦ δομestικoῦ κύρ Γεωργίου τοῦ Κοντοπετρῆ [ἦχος] γ' Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἔδαφιέ τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλούια. (ΕΒΕ 2406, φ. 122r).

Πρβλ. καὶ τὸ δεύτερο διάγραμμα (ἔποῦ ἐκτίθεται ἡ κατὰ θεσσαλονικαία παράδοσι μορφή τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων) τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἦχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Εὐλόγηθήσεται ἀλληλούια // Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλούια // Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσι· ἀλληλούια // Καὶ δίκαιος· ἀλληλούια // Καὶ κυχρῶν· ἀλληλούια // Οἰκονομήσῃ τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλούια // Οὐ σαλευθήσεται ἀλληλούια // Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια // Ἔσται δίκαιος· ἀλληλούια // Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια // Ἐλπίζεν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Οὐ μὴ φοβηθῆ· ἀλληλούια // Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πέντησιν· ἀλληλούια // Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλούια // Καὶ τακῆσεται· ἀλληλούια

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

- Καλοφωνικὸ δοξαστικὸ τῆς ἐνότητος τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου καλοφωνικῶν στίχων.

Ἔτερον Δόξα· ἦχος δ', ποίημα τοῦ Κοντοπετρῆ κύρ Γεωργίου καὶ δομestικoῦ Δόξα πατρι...Ανεναενα... (Κουτλ. 399, φ. 99v).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 99v-100r.

- Γεώργιος δομestικoς ὁ Σγουρόπουλος.

(I)

Βλ. ἐνδεικτικῶς Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σ. 132. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 588. Idem, *Catalogus II*, pp. 445, 449.

(III)

- Στίχος ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.

Τὸ καταληκτικὸ· Δόξα πατρι καὶ υἱῷ (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 161r)

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 152r) // Ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 153v) // Δόξα πατρι καὶ υἱῷ (βλ. Ἰβήρ. 973, φφ. 156v)

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἦχος δ'·
Οἱ στίχοι: Ἔσται δίκαιος (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 140r) // Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 141v)

• Γεώργιος Πανάρετος.

(I)

Βλ. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 97-98. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, pp. 586-587. Idem, *Catalogus II*, pp. 447-448.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Στόμα ἔχουσι
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1, ὡς καὶ τὴν ὑπόσημ. 26, τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Στίχοι ἐκ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Καὶ οὐκ ὄψονται // Ἐν τῷ στόματι αὐτῶν
Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκίον τόπο τοῦ ἐν κατακλειδί τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.
- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.
Οἱ στίχοι: Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν // Ἐν τῇ ἐρήμῳ (βλ. EBE 2456, φ. 62v), ἀμφοτέρω-
ροι εἰς ἦχον πλ. β' νενανῶ
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Στίχος ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.
Ἄλλο τοῦ Παναρέτου κύρ Γεωργίου [ἦχος] γ' Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν. (EBE 2406, φ. 122r).
Πρβλ. καὶ τὸ δεύτερο διάγραμμα (ὅπου ἐκτίθεται ἢ κατὰ θεσσαλονικαία παράδοσι μορφῇ τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων) τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως (βλ. EBP 126, φ. 100v. ΠΑΙΚ 154, φ. 115r) // Ἄπνευχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει (βλ. EBP 126, φ. 99v)
- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἦχος δ'.
Ὁ στίχος: Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλούια
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἦχος α'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλούια // Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλούια
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VII.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Γεώργιος Πλαγιώτης [ἢ Μανουὴλ Πλαγίτης].

(I)

Βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θραῖκες μουσικαί», *ΕΕΒΣ ΙΒ'* (1936), σσ. 74-75. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 85-86. Πρβλ. καὶ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 377. Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 127. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, p. 587. Idem, *Catalogus II*, pp. 448, 495.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμά.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν (βλ. Λειμ. 273, φ. 51γ. Λειμ. 259, φφ. 51ν-52ν) // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαφ' αὐτοῦ (βλ. ΡΑΙΚ 30, φ. 32ν) // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Εἰς γενεάν καὶ γενεάν (βλ. ΡΑΙΚ 30, φ. 33γ) // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι (ὑπὸ τὴν ἐνδειξί· δίχορον)

Βλ. στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2, ὡς καὶ στὴν ὑπόσημ. 116, τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Στίχος ἐκ τῶν ἁσματικῶν ἀντιφώνων Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ἦχος πλ. δ'.

Κύρ Μανουὴλ τοῦ Πλαγίτου, ὡδὴ ἡ' [ἦχος] πλ. δ' Ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον. (ΕΒΕ 906, φ. 127γ).

Βλ. ΕΒΕ 906, φφ. 127γ-128γ. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, τὸ λῆμμα· Χριστοφόρος Μυστάκων, τῆς παρούσης παραγράφου. [Αὐτόθι, μνημονεύονται καὶ οἱ λοιπὲς ἐπισημανθεῖσες ἀνθολογήσεις τοῦ παρόντος στίχου].

(IV)

- Καλοφωνικός στίχος Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, ἦχος α'.

Κύρ Γεωργίου τοῦ Πλαγιώτου· ἦχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (NkS 4466,4°, φ. 361γ).

Βλ. NkS 4466,4°, φφ. 361γ-361ν. Λειμ. 459, φφ. 98γ-98ν. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὁ στίχος ἐξηγημένος στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρὰ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 35γ-36ν.

[Νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι –ὅπως καταφαίνεται στὸ περὶ τοῦ παρόντος καλοφωνικοῦ στίχου σχετικὸ ὑπόμνημα τοῦ προμνημονευθέντος διαγράμματος– ἀπὸ τὴν ἀδιάκριτον ἐναλλαγὴ τῶν ὀνομάτων Γεώργιος καὶ Μανουὴλ στὶς πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ μέλους ἀρμόδιες ἀναγραφές, μαρτυρεῖται ὅτι ὑπὸ τὰ ἐπισημανθέντα δύο ὀνόματα κρύπτεται τελικῶς εἰς καὶ ὁ αὐτὸς μελουργός].

- Γλαβᾶς Πρωτοψάλτης Γρατζιάνης.

(III)

- Στίχος ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκριου καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος γ'.

Πρωτοψάλτου Γρατζιάνης τοῦ Γλαβᾶ [ἦχος] γ' Ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια. (Κουτλ. 457, φ. 131ν).

Βλ. Κουτλ. 457, φφ. 131ν-132γ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Γρηγόριος ὁ Ἀμαριανός.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Οἱ στίχοι: Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο (βλ. Ἰβήρ. 974, φ. 117γ)

Βλ. Κουτλ. 457, φ. 120γ κ.έ. Πρβλ. καὶ τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Στίχοι ἐκ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον, ἦχος α'.

Οι έξις στίχοι: "Όμοιοι αυτοίς γένοιτο [ό αυτός προς τόν άνωτέρω του Λατρινού πολυελέου] // Καί πάντες οί πεποιθότες επ' αυτοίς

Βλ. σχετικώς στον οικείο τόπο του έν κατακλείδι τής παραγράφου 2.1.2 του προηγούμενου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.

• Γρηγόριος ό Γλυκύς, δομέστικος 'Αγίων 'Αποστόλων.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμή, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 286-287. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 588-589. Idem, *Catalogus II*, pp. 449-450.

(III)

• Στίχοι εκ του είς ήχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον του λεγομένου Λατρινού.

Οι έξις στίχοι: Ό εξάγων άνέμους // 'Από άνθρώπου έως κτήρους // Τόν Σηών βασιλέα // Καί έδωκε τήν γήν αυτών // Κληρονομίαν 'Ισραήλ // Κύριε, τó όνομά σου είς τόν αιώνα (βλ. EBP 130, φ. 107v) // Καί τó μνημόσυνόν σου // Καί επί τοίς δούλοις αυτού παρακληθήσεται (βλ. EBP 130, φ. 108r. EBP 132, φ. 141v) // "Ότι κρινεί Κύριος // Τα είδωλα τών έθνών (βλ. EBP 130, φ. 108v. EBP 711, φ. 93r) // Στόμα έχουσι

Βλ. σχετικώς τó άρμόδιο διάγραμμα (ώς και τήν ύποσημ. 26) τής παραγράφου 2.1 του δευτέρου κεφαλαίου του δευτέρου μέρους τής παρούσης διατριβής.

• Στίχοι εκ του είς ήχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου του Κουκουμά.

Οι έξις στίχοι: Τα είδωλα τών έθνών // Στόμα έχουσι // "Όμοιοι αυτοίς

Βλ. σχετικώς τó άρμόδιο διάγραμμα τής παραγράφου 2.2 του δευτέρου κεφαλαίου του δευτέρου μέρους τής παρούσης διατριβής. Ό στίχος: Τα είδωλα τών έθνών, εξηγημένος υπό του Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 27r-28r.

• Στίχος εκ τών ψαλλομένων ταίς Κυριακαίς τής 'Απόκρευ και τής Τυρινής άντιφώνων 'Επί τών ποταμών Βαβυλώνας, ήχος γ'.

Ό στίχος: 'Εάν επιλάβωμάι σου, 'Ιερουσαλήμ, επιησθείη ή δεξιά μου· αλληλούα

Βλ. τó σχετικό διάγραμμα του οικείου λήμματος τής παραγράφου 2.III.1 του προηγούμενου κεφαλαίου.

• Στίχοι εκ τών άντιφώνων είς τας έορτάς τής ύπεραγίας Θεοτόκου Λόγον αγαθόν, ήχος δ'.

Οι έξις στίχοι: Λέγω έγώ τά έργα μου τώ βασιλεί· αλληλούα // 'Η γλώσσά μου κάλαμος γραμματέως δξυγράφου· αλληλούα // Γραμματέως δξυγράφου· αλληλούα // 'Ωραίος κάλλι παρα τούς υίους τών άνθρώπων· αλληλούα // 'Εξεχύθη χάρις έν χείλεσί σου· αλληλούα (τρεις συνθέσεις) // 'Εν χείλεσί σου· αλληλούα // Διά τουτο εύλόγησέ σε ό Θεός είς τόν αιώνα· αλληλούα // Τή ώραιότητί σου και τώ κάλλι σου (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 109r) // Καί έντεινον και κατενοδοϋ και βασίλευε (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 109v) // 'Ελαιον αγαλλιάσεως παρα τούς μετόχους σου (βλ. EBP 126, φ. 98v. Λειμ. 238, φφ. 149v-150r. ΡΑΙΚ 154, φ. 110v)

Βλ. σχετικώς στον οικείο τόπο του άρμόδιου διαγράμματος τής παραγράφου 2.IV.1 του προηγούμενου κεφαλαίου. Ό Χουρμουζιος στον αυτόγραφό του κώδικα ΜΠΤ 704 παραδίδει εξηγημένους έξι στίχους του Γρηγορίου, συγκεκριμένως τούς έξις: Λέγω έγώ τά έργα μου τώ βασιλεί - 'Η γλώσσά μου κάλαμος (φ. 123r) - 'Ωραίος κάλλι (φ. 123v) - 'Εξεχύθη χάρις - Διά τουτο εύλόγησέ σε ό Θεός (φ. 124r) - Καί επιλάβου του λαού σου (φ. 127v). [Ό τελευταίος στίχος - ό όποιος δέν ένετοπίσθη κατά τήν παρούσα έρευνα - πρέπει μάλλον νά ταυτισθῆ προς τόν άνωθύνως άνθολογούμενο στους εκ τών τελών του ιζ' αιώνας και έντεϋθεν μουσικούς κώδικες όμοειδή στίχο].

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἦχος δ'. Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα· ἀλληλοῦα // Θελήσει σφόδρα· ἀλληλοῦα // Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἀλληλοῦα (τρεῖς συνθέσεις) // Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα // Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα // Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ (βλ. EBP 126, φ. 105r. PAIK 154, φ. 123r) // Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα (βλ. PAIK 154, φ. 123v) // Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλοῦα // Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλοῦα // Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένθῃσιν· ἀλληλοῦα // Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει (βλ. EBP 126, φ. 106v. PAIK 154, φ. 126v) // Τοὺς δόδοντας αὐτοῦ βρῦζει καὶ τακῆσεται (βλ. PAIK 154, φ. 127r) /

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ – Δυνατὸν ἐν τῇ γῆ – Γενεὰ εὐθέων – Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου (βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 135v, 136r, 137v, ἀντιστοίχως), ὁ ὁποῖος ἀποδίδει ἐπιπροσθέτως στὸν Γρηγόριο καὶ τὸν πρῶτο στίχο τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα. Μακάριος ἀνὴρ, τὸν καταχωρίζομενο (ἐξηγημένο ὡσαύτως στὴν νέα μέθοδο) στὸ φ. 135v τοῦ μνημονευθέντος αὐτογράφου του κώδικος.

• Δαβὶδ ἱερομόναχος.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.
Ἐτερον ἱερομόναχου κύρ Δαβὶδ· ἦχος α' Ὅτι κρινεῖ Κύριος. (Ἰβήρ. 974, φ. 130v).
Βλ. Ἰβήρ. 974, φ. 130v κ.ε. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Δημήτριος Δοκειανός.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 294 (ἔπου καὶ ἐνδεικτικὸς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Δημητρίου). Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 50-51. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 594-595. Idem, *Catalogus II*, p. 456.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά // Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν // Στόμα ἔχουσι (βλ. EBE 2458, φ. 221v) // Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1, ὡς καὶ τὴν ὑποσημ. 26, τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Στίχοι ἐκ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ἐν Φαραῶ // Καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν [ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν ἀνωτέρω στίχο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου] // Οἱ ποιοῦντες αὐτὰ // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες
Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἐν κατακλειδί τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθεμένου διαγράμματος.
- Στίχος ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Τοῦ Δοκείου· ἤχος δ' Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν. (Κουτλ. 399, φ. 62ν).

βλ. Κουτλ. 399, φ. 62ν κ.ε. Πρβλ. καὶ τὸ πρῶτο διάγραμμα (ὅπου ἐκτίθεται ἡ συνοπτικὴ μορφή τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως) τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Στίχοι ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἤχος γ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Θυγάτηρ Βαβυλώνας ἢ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦα // Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα // Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἑδαφιῇ τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλοῦα // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα*

βλ. σχετικῶς τὰ δύο διαγράμματα τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: *Θυγάτηρ Βαβυλώνας καὶ Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 132ν-133ν.*

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς δόσιους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλοῦα // Οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλοῦα // Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλοῦα*

βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Στίχος ἐκ τῶν ἁσματικῶν ἀντιφώνων Χριστοφύρου τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ἤχος πλ. δ'.

Τοῦ Δοκείου ἕτερον [ἤχος] πλ. δ' Παιδεύων ἐπαίδευσέ με, ὁ Κύριος. (ΕΒΕ 906, φ. 124γ).

βλ. προχείρως· ΕΒΕ 906, φφ. 124γ-125γ. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ ὅσα κατωτέρω –στὸ περὶ Χριστοφύρου τοῦ Μυστάκωνος ἀρμόδιο λῆμμα τῆς παρούσης παραγράφου– σχολιάζονται σχετικῶς. [Αὐτῶθε, μνημονεύονται καὶ οἱ λοιπὲς ἐπισημανθεῖσαι ἀνθολογήσεις τοῦ παρόντος στίχου].

• Δοσίθεος ἱερομόναχος Λαυριώτης.

(III)

• Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἤχος α'.

Ἐτερον Δοσιθέου ἱερομόναχου Λαυριώτου [ἤχος] α' Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλοῦα. (ΕΒΕ 2406, φ. 112γ).

βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 112γ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείον τύπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.VII.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Θεόδουλος μοναχός.

(I)

βλ. ἐνδεικτικῶς· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 297-298. E. Gerzmannus Catalogus II, p. 458

(III)

• Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρύς.

Ὁ στίχος Ἀγαλλιάσονται· ἀλληλοῦα

βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Θεόδωρος Κορώνης ὁ Πρωτοψάλτης.

(III)

• Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρύς.

Ὁ στίχος: *Ὁδ' ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τοῦ χριστοῦ σου· ἀλληλούια*

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Θεόδωρος Μανουγραῶς.*

(I)

Βλ. ἐνδεικτικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 336. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, p. 597. Idem, *Catalogus II*, p. 460.

(III)

• Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Ὁ στίχος: *Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις, εἰς ἤχον πλ. β' νε-
νανῶ // καὶ ὁ στίχος: Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, εἰς ἤχον πλ. δ' νανά* (βλ. Λειμ. 273, φ. 60v)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα στὸ λῆμμα: *Πολυέλεος Λατρινός*, τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

• Ἀσματικός στίχος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, ἤχος πλ. δ'.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ πολυελέου, δίχορον, τοῦ Μανουγραῶ ἤχος πλ. δ' νανά Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ. (Σ. Πέτρ. 1, φ. 85v).

Βλ. Σ. Πέτρ. 1, φφ. 85v-86v. Ὁ παρὼν στίχος ἀνθολογεῖται συνήθως ἐν κατακλείδι τῆς μικτῆς συνθέσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ πολυελέου: βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς καὶ δὴ τίς ὑπόσημ. 120-121 καὶ 129-131, ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ λοιπές ἐπισημανθεῖσες ἀνθολογήσεις τοῦ ἐν λόγῳ στίχου. Ἐπιπροσθέτως, βλ. ἐνδεικτικῶς καὶ τὸν κώδικα Λειμ. 259, φφ. 62v-63v (ὅπου ὁ αὐτὸς στίχος καταχωρίζεται ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ).

• *Θεοφύλακτος Ἀργυρόπουλος.*

(I)

Βλ. ἐνδεικτικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 267. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, p. 598. Πρβλ. Idem, *Catalogus II*, pp. 445, 449, 461, 492.

(III)

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἤχος δ'.

Οἱ στίχοι: *Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλούια // Καὶ τακῆσεται* (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 127v) // *Φυλάσσει Κύριος τὰς ψυχὰς τῶν ὁσίων αὐτοῦ* (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 145r)

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: *Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου*: βλ. ΜΠΤ 704, φ. 140v.

• *Ἰωάννης βασιλεὺς ὁ Βατάτζης.*

(I)

Βλ. Miloš M. Velimirović «Two composers of byzantine music: John Vatatzes and John Laskaris», *Aspects of Medieval and Renaissance Music. A Birthday offering to Gustave Reese*, New York 1966, pp. 818-831. Πρβλ. καί: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θρᾷκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ ΙΒ'* (1936), σσ. 47-48. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 269. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, pp. 600-601. Idem, *Catalogus II*, p. 464.

(III)

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἤχος α'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἀλληλοῦια· καὶ Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλοῦια

Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκείον τόπον τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἰωάννης Γλυκὺς ὁ Πρωτοψάλτης.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 100-101. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 126-127. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 279-281. Α. Ιακωνίηνις *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 66-68. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, pp. 12-13, note 11. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 601-603. Idem, *Catalogus II*, pp. 464-467. Παραμένει ἀκόμη φιλολογούμενο κατὰ πόσον ὁ ἐν λόγῳ μελωργὸς ταυτίζεται πρὸς τὸν ὁμώνυμο Πατριάρχη· περὶ τοῦ θέματος –ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μελετῶν– βλ. καὶ Σταύρου Ἰω. Κουρούση, «Ὁ λόγιος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωάννης II' ὁ Γλυκὺς. (Συναγωγὴ εἰδήσεων καὶ ἀνέκδοτα αὐτοῦ ἔργα)», *ΕΕΒΣΜΑ'* (1974), σσ. 298-302.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον εἰς ἤχον δ', «προτραπεῖς γενέσθαι παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου».

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ εἰς ἤχον δ', «προτραπεῖς γενέσθαι παρὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Ἀθανασίου».

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Ὁ στίχος: Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων

Βλ. ΕΒΕ 928, φ. 19ν, ἔπου ὁ ἐν λόγῳ στίχος ὑπὸ τὴν ἔνδειξι· Ἡ Βουλγάρα Δυσικόν· Γλυκεῶτου τοῦ Δυσικοῦ (ὁμοίως βλ. καὶ ΕΒΕ 2622, φ. 189γ: Γλυκεὸς τοῦ Δυσικοῦ, λεγόμενον ἢ Βουλγάρα [ἤχος] α' Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων). Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείον τόπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὡς καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθέμενο διάγραμμα.

- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Οἱ στίχοι: Καὶ δόντι τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 89γ) // Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν (βλ. Λειμ. 273, φφ. 61γ-61ν) // Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί (βλ. Λειμ. 273, φφ. 61ν-62γ), ἅπαντες εἰς ἤχον πλ. δ' νανά

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν (ἢ λεγομένη Βουλγάρα) // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 96γ) // Ἐὐλογῆσατε τὸν Κύριον // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξαφαλτικὸν κείμενον τὸ θεοτοκίον Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων...)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμοδίον διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. [Ἐιδικώτερα περὶ τῆς Βουλγάρας πρβλ. ὅσα ἐν κατακλείδι τῆς

ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνόητος σχολίων τῆς αὐτῆς παραγράφου σημειοῦνται]. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθέμενο διάγραμμα.

- Στίχος ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά 'Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
'Ἐτερον τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον βουλγάρικον [ἤχος] πλ. β' Κληρονομίαν 'Ισραήλ.
(Ἰβήρ. 974, φ. 141r).

Βλ. Ἰβήρ 974, φ. 141r. Πρβλ. καὶ τὸ πρῶτο διάγραμμα (ἔπου ἐκτίθεται ἡ συνοπτικὴ μορφή τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως) τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς 'Απόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων 'Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἤχος γ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: 'Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος· ἀλληλοῦα // 'Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς (βλ. PAIK 154, φ. 117v) // 'Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ὧδῶν· ἀλληλοῦα // 'Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὧδῶν Σιών· ἀλληλοῦα // 'Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶ ὧδῶν Σιών, πῶς ἄσωμεν τὴν ὧδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα // 'Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, 'Ιερουσαλήμ (βλ. EBP 741, φ. 141v. Λειμ. 238, φφ. 142r-142v) // 'Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν 'Ιερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα // Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦα

Βλ. τὸ σχετικὸν διάγραμμα τοῦ οἰκείου λήμματος τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: 'Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὧδῶν Σιών, ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμούζιου· βλ. ΜΠΤ 704, φ. 130v.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἤχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: 'Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Τῆς βασιλείας σου (βλ. PAIK 154, φ. 110r) // 'Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· ἀλληλοῦα // Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία (βλ. PAIK 154, φ. 111r) // Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου (βλ. EBP 426, φ. 99r) // Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν οἱ πλοῦτοι τοῦ λαοῦ· ἀλληλοῦα // Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως (βλ. EBP 426, φ. 99r. PAIK 154, φ. 112v)

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείον τόπον τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ Χουρμούζιος στὸν αὐτόγραφόν του κώδικα ΜΠΤ 704, φ. 124v, παραδίδει (ἐξηγημένον στὴν νέα μέθοδο) ὡς ποίημα τοῦ Γλυκέος τὸν στίχον: *Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου, ὁ ὁποῖος στὰ ἐκ τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μουσικὰ χειρόγραφα (ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεδειγμένως ἀντλεῖ τὰ πρωτότυπα μουσικὰ κείμενα ὁ Χουρμούζιος) ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀνδρέου τοῦ Σιγηροῦ.*

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα // Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται (βλ. PAIK 154, φ. 126v) // Ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ (βλ. PAIK 154, φ. 127r) // 'Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείεται· ἀλληλοῦα // Τιμὸς ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 145r) // Τῶν αἰῶνων ἀμήν· ἀλληλοῦα*

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείον τόπον τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: *Δόξα καὶ πλοῦτος – Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ – 'Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμούζιου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 136v-137r καὶ 142r-142v, ἀντιστοίχως. [Σημειωτέον ὅτι στοὺς ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, ὁ στίχος: *Καὶ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ, παρατίθεται κυρίως ἀνωνόμως, συναπτῶς ὁμῶς τοῦ –σαφῶς μεμαρτυρημένου ὡς ποιήματος Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος– ἐτέρου ὁμοειδοῦς στίχου: Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ].**

(IV)

- Καλοφωνικός στίχος Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραώ, ἦχος πλ. β'.
Πρωτοφάλτου τοῦ Γλυκεός· [ἦχος] πλ. β' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραώ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν. (EBE 2406, φφ. 379r-379v)· ἢ Τοῦ Πρωτοφάλτου κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκεός· [ἦχος] πλ. β' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραώ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν. (EBE 2622, φ. 242r).
Βλ. EBE 2406, φφ. 379r-379v. EBE 2622, φφ. 242r-243r.

- Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης.

(I)

Ἡ περὶ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς βιβλιογραφία πλουσιωτάτη· τίς πλέον συστηματικὴς μονογραφίης συνιστοῦν – ἐκ μὲν τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας – οἱ ἐργασίης τῶν Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαΐστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ», *Ἀνατύπώσεις ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, ἐν Ἀθήναις 1938. Σίμωνος Ἰ. Καρά, «Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Πρακτικὰ τοῦ ΙΕ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἀθῆναι-Σεπτέμβριος 1976. II. Τέχνη καὶ Ἀρχαιολογία. Ἀνακοινώσεις Β'*, Ἀθῆναι 1981, σσ. 973-984. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθῆναι 1992. Ἀνδρέα Јаконлјевић, «Ὁ μέγας μαΐστωρ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 357-374. Γρ. Θ. Στάθης, «Ὁ μαΐστωρ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης (1270 περίπου – α' ἡμ. 18' αἰ.)· Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικoῦ Ὁ Ἐφημέριος, ἔτος ΛΔ' (1986), τεύχη 12-14), Ἀθῆνα 1986 (τὸ ἴδιο καὶ στὸ φυλλάδιον τοῦ τριπλοῦ δίσκου βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ μαΐστωρ (1270 περίπου – α' ἡμισυ 18' αἰώνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 6 [IBM 106 (I,II,III)]. Ἀθῆναι 1988) – ἐκ δὲ τῆς διεθνoῦς βιβλιογραφίας – ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Edward V. Williams, *John Koukouzeles' reform of byzantine chanting for Great Vespers in the fourteenth century* [Yale University 1968· ἀνέκδοτος, προστῆ μόνον μέσῳ microfilm], ὅπου σημειοῦται καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία· ὡστόσο, ἐπισημαίνομε ἐνδεικτικῶς ἐν συνεχείᾳ – καὶ κατὰ χρονολογικὴν σειράν – τίς ἐπόμενες περὶ Κουκουζέλη ἀναφορές, πρῶτον μὲν σὲ μελέτες ἡμετέρων ἐρευνητῶν, δεύτερον δὲ σὲ ἀντίστοιχες ξένων μελετητῶν: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 322-329, 336. Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 101-102. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 29 (ἰσοσημ. 1). Ἀ. Јаконлјевић *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 72-76. Λυκούργου Ἀγγελολοπούλου, «Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαΐστωρ», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελωργοὶ. Μακρυῆλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαΐστωρ*, [Ἀθῆνα 1994], σσ. 62-69 [πρβλ. καὶ ὁμότιτλο ἄρθρον τοῦ αὐτοῦ, στῆν ἐφημερίδα: *Τὸ Βῆμα*, Κυριακὴ 26 Μαρτίου 1995, σσ. Β4(34)-Β5(35)· ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ, «Ἰωάννης Κουκουζέλης. Ὁ μεγάλος μελοποιός, θεωρητικὸς καὶ δάσκαλος τῶν βυζαντινῶν χρόνων», κείμενον στὸ ἀφιερωμένον στῆν Βυζαντινῆ Μουσικῆ ἐνθετο· *Ἐπτὰ Ἡμέρες τῆς ἐφημερίδος· Ἡ Καθημερινή*, Κυριακὴ 16 Ἀπριλίου 1995, σσ. 12-14]. Ἀββακοῦ μοναχοῦ Ἀγιορείτου, *Ὁσιος Ἰωάννης Κουκουζέλης. Ἡ ἐποχὴ του καὶ ἡ ἐποχὴ μας*, (Θεσσαλονίκη 1999). Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη, «Ἰωάννης μαΐστωρ Κουκουζέλης. Παρατηρήσεις στῆ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», *Ἀριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης. Διεθνή Συμπόσια γιὰ τὴ Μακεδονία. Β' Συμπόσιον: Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων* (Θεσσαλονίκη 14-20 Δεκεμβρίου 1992), Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 655-660. (Ἐς μνημονευθοῦν καὶ οἱ ἀκόλουθοι προγενέστεροι – καὶ ἐλάσ-

σONES— περί τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ μελέτες: Μ. Ἰ. Γεδεών, «Προσθήκη εἰς τὰς περὶ Κουκουζέ-
λη παραδόσεις», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως* ΛΓ' (1913), σσ. 36-37. Εὐλογίου Κουρίλα, «Γεράσιμος Κακαβέλας καὶ Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ πρωτομαϊστωρ»,
Ἡπειρωτικὴ Ἔστια IV (1955), σσ. 306-307. Σόλωνος Ἰ. Χατζησολωμοῦ, «John Koukouzelis
the maistor», *Κυπριακὰ Θέματα* Β' (1986), σσ. 28-30· ὡς καὶ τὸ γνωστὸ βιογραφικὸ μυθιστό-
ρημα τοῦ Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἰωάννης Κουκουζέλης*, [Ἀθήναι 1977]. Πρβλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ,
Ἦμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...], [Ἀθήναι 1980], σσ. 35-42). J.-B. Thibaut, «Étude de musique
byzantine. La notation de Koukouzelès», *Izvestija Russkago Archeologiceskago Instituta v
Konstantinopole* VI (1901), pp. 361-396. Gabor Dévai, «The musical study of Cucuzeles in a
manuscript of Debrecen», *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungarje* III (1955), pp. 151-
179. Idem. «The musical study of Koukouzeles in a fourteenth century manuscript», *Acta
Antiqua Academiae Scientiarum Hungarie* VI (1958), pp. 213-235. Oliver Strunk, «The
Antiphons of the Octoechos», *Journal of the American Musicological Society* XIII (1960), pp.
50-67 [= Oliver Strunk, *Essays on Music in the Byzantine World*, New York (1977), pp. 165-
190]. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon
Wellesz*, Oxford 1966, pp. 13-14. Idem, «The Prooemiac Psalm of Byzantine Vespers», *Words
and Music: The scholar's view [...]*, Harvard University 1972, pp. 317-337. Edward V. Williams,
«A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great
Vespers», *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkan
Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague-Paris 1972, pp. 211-
229. Heinrich Husmann, «Chromatik und enharmonik in der byzantinischen musik», *Byzantion*
LI (1981), pp. 169-200. E. Gerzmanus. *Catalogus I*, pp. 609-620. Idem, *Catalogus II*, pp. 474-
483. Ἐνδεικτικῶς νὰ ἐπισημειωθοῦν, τέλος, καὶ οἱ ἀκόλουθες μελέτες τῆς πλουσιωτάτης ἐπὶ
τοῦ προκειμένου βουλγαρικῆς βιβλιογραφίας, ὅπου ὡς γνωστὸν ὁ Κουκουζέλης προβάλλεται ὡς
Βούλγαρος καὶ πατὴρ τῆς ἐν γένει βουλγαρικῆς μουσικῆς παραδόσεως: P. V. Sarafov, *Kratka
biografija na sv. Ioan Kukuzel (Skromen prinos na izučavanieto istorijata na bǎlgraskija naroden
napjev)*, Sofija 1893. Idem, *Biografija na sv. Ioann' Kukuzei, R' kovodstvo za praktičesko i
teoretičesko izučavane na v'stočnata c'rkovna muzika*, Sofija 1912. L. Brashovanova-Stanche-
va, «Johannes Kuzueles», *Musik in Geschichte und Gegenwart* VII (Kassel 1958), pp. 1888-
1890. Idem, «Proučevanija vŭrchu životā i dejnostta na Ioan Kukuzel», *Izvestija na Instituta za
Muzika* VI (Bulgarska Akademija na Naukite, Sofia 1959), pp. 13-38. [Cfr. Idem, *Die
mittelalterliche bulgarische music und Ioan Kukuzel*, Wien 1984 (πρβλ. κριτικὴ περὶ τοῦ συγ-
κριμένου βιβλίου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ Christian Hannick, εἰς: *Mitteilungen des Bulgarischen
forschungsinstitutes in Österreich* 2/VII/1985, pp. 127-132, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ Παναγιώ-
του Κ. Κυρομάνου, «Ἡ βουλγαρικὴ μουσικὴ καὶ ὁ Ἰωάννης Κουκουζέλης», κείμενο δημοσιευ-
μένο σὲ δεκαεὶ συνέχειες στὴν ἐφημερίδα: *Ἔστια* [Ἀθήναι, ἔτος 91ον, ἀριθμοὶ φύλλων 31356-
31371], ἀπὸ Τρίτης 31ης Δεκεμβρίου 1985 ἕως Δευτέρας 20ῆς Ἰανουαρίου 1986, πάντοτε
στὴν πρώτη σελίδα)]. Stefan Lazarov, «Joan Kukuzel», *Enciklopedija na bǎlgarskata muzikalna
Kultura (Bǎlgarska Akademija na naukite institut za muzika)*, Sofija 1967, pp. 259-260. Elena
Tončeva, «Neuentdeckte Abschriften des cheironomischen Lehrgesangs von Johannes
Kukuzel. (Zum problem der Entwicklung der byzantinischen Musiktradition nach dem 14.
Jahrhundert)», *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines (Bucarest, 6-12
Septembre, 1971)*, vol. III, Bucarest 1976, pp. 579-588. Eadem, «Ioan Kukuzel-život,
tvorčestvo, epoha», *Palaeobulgarica* IV (Sofija 1980), pp. 122-128. Krassimir Stančev-Elena
Tončeva, «Bǎlgarskite pesnopenija vǎv vizantijskite akolutii», *Muzikoznanie* 2 (1978), pp. 39-
70. Πρβλ. καὶ: R. Palikarova-Verdeil, *La musique byzantine chez les Bulgares et les Russes (du*

IXe au XIve siècle), [MMB – Subsidia III], Copenhagen 1953, pp. 193-210. Miloš Velimirović, «The "Bulgarian" musical pieces in byzantine musical manuscripts», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 790-796. Stoyan Petrov–Hristo Kodov, *Old Bulgarian musical documents*, Sofia 1973.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Ἀπό κοινοῦ μετὰ τοῦ Ξένου Κορώνη].
Στὸν Κουκουζέλη ἀποδίδονται ἐπωνύμως οἱ ἐξῆς στίχοι: Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Τὸν Σιών βασιλέα // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα // Οἶκος Ἰσραήλ
Πρβλ. ἀρμοδίως καὶ τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Ἀπό κοινοῦ μετὰ τοῦ Ξένου Κορώνη].
Στὸν Κουκουζέλη ἀποδίδονται ἐπωνύμως οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ // Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς // Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας // Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους // Τὸν Σιών βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
Πρβλ. ἀρμοδίως καὶ τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Στὸν κώδικα EBE 2622 στὸν Κουκουζέλη ἀποδίδεται ἐπωνύμως καὶ ὁ στίχος: Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ὁ ὁποῖος ὅμως στὸν κώδικα EBE 2406 (φ. 136ν) προσγράφεται σαφῶς στὸν Κορώνη.
- Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Εἰκαζομένη σύνθεσις: ὁμοίως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ξένου Κορώνη].
Βλ. ἀρμοδίως τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Παραδίδονται ἀνωλύτως δύο μόνον στίχοι στὸν κώδικα EBE 2622.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 74r) // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς // Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Ὡςτα ἔχουσι (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ: Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...) // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ: Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...) // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς (ὑπὸ τῆν ἔνδειξιν: Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τοὺς Ἀσωμάτους) // Οἶκος Ἰσραὴλ <ἢ Εὐλογήσατε τὸν Κύριον> (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ δεκαπεντασύλλαβον θεοτοκίον: Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων... <ἢ καὶ τὸ: Ἀγνή παρθένη, ἄχραντε κόρη...>) // Οἶκος Ἀαρῶν (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ δεκαπεντασύλλαβον θεοτοκίον: Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων...) // Οἶκος Λευὶ <ἢ Εὐλογήσατε τὸν Κύριον> (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ: Ἀγνή παρθένη, ἄχραντε κόρη... <ἢ καὶ τὸ δεκαπεντασύλλαβον: Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη... >) // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον <ἢ Εὐλογήσατε τὸν Κύριον> (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ θεοτοκίον: Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον...) // <Εὐλογήσατε τὸν Κύριον> (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ: Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...). Συνήθως ὑπὸ τῆν ἔνδειξιν: Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιῦ Σταυροῦ // Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ: Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες...). Συνήθως ὑπὸ τῆν ἔνδειξιν: Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων // <Εὐλογήσατε τὸν Κύριον> (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφθαλμικὸ κείμενον τὸ δεκαπεντασύλλαβον: Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κό-

ρη...) // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (ἢ *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ἢ Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ*) (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ δεκαπεντασύλλαβο: *Δεῦτε, τῆ πανάγῳ, βοήσωμεν συμφώνως...*) // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον...*) // *Συνήθως ὑπὸ τὴν ἔνδειξι: Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων* // *«Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον»* (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε...*) // *«Εὐλογήσατε τὸν Κύριον»* (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...*) // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...*). Ὑπὸ τὴν ἔνδειξι: *τετράφωνος*

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα (ὡς καὶ τὴν ὑποσημ. 26) τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. Πρβλ. καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθέμενο διάγραμμα τοῦ περιεχόντος «*τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν*» πολυελέου. Περὶ τῶν ἀποδιδόμενων στὸν Κουκουζέλη ἑορτιῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων γίνεται εἰδικώτερος λόγος στὴν δευτέρα παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου δημοσιεύονται καὶ τὰ πλήρη κείμενα τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων. Τὰ πλεῖστα τῶν μνημονευθέντων ἑορτιῶν ἀλλαγμάτων ἐξηγηθήσαν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου συγκεκρμένως, στὸν κώδικα ΜΠΤ 704, φφ. 76ν-80ν, παραδίδονται ἐξηγημένοι οἱ ἐξῆς στίχοι μετὰ τῶν ἐπισημαινομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων: *Ὀικὸς Ἀαρῶν* (*Παντάνασσα, πανύμνητε...*) [φ. 76ν] // *Ὀίκος Δευί* (*Ἀγνή παρθένε...*) [φ. 77r] // *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον* (*Ἄσσομεν, πάντες, ἄσωμεν...*) [φ. 77r] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Ἦψοιτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...*) [φ. 77v] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Ἦμοῦσιν ἐν ὑμῖστοις...*) [φ. 78r] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι...*) [φ. 78v] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Αἰνοῦσί σε, στρατιαί...*) [φ. 79r] // *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον* (*Ἄγγελοι ὑμνήσατε...*) [φ. 79v] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Ἐμμανουὴλ παιδίον...*) [φ. 80r] // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (*Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας...*) [φ. 80v].

- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: α) εἰς ἦχον πλ. β' νενανώ: *Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ // Εἰς διαιρέσεις // Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν* (τρεῖς συνθέσεις) // *Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ β)* εἰς ἦχον πλ. δ' νανά: *Ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος // Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν* (βλ. ΕΒΕ 2458, φ. 84r)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τοῦ οἰκείου λήμματος τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμά.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις* (βλ. ΡΑΙΚ 30, φ. 25r) // *Ἀνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου* (βλ. ΡΑΙΚ 30, φ. 25v) // *Ἄστραπᾶς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν* (βλ. Λειμ. 289, φφ. 71v-74r) // *Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται* (βλ. Λειμ. 238, φ. 123v) // *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Δόξα πατρὶ // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ // [καὶ ὁ περιβόητος στίχος: Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, ἡ λεγομένη Βουλγάρα. Ψευδεπίγραφος σύνθεσις]*

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. Περὶ τῆς Βουλγάρας πρβλ. ὅσα αὐτόθι, ἐν κατακλειδί τῆς ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνόητος σχολίων, σημειοῦνται.

- Στίχος ἐκ τοῦ «*συναποτικοῦ*» πολυελέου («*ὄν φάλλουν οἱ μοναχοί*») Δουλοῖ, Κύριον, ἦχος πλ. β' νενανώ.

Ὁ στίχος: *Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος* (βλ. ΕΒΕ 2458, φ. 98v)

- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ «*συναποτικοῦ*» πολυελέου («*ἕτερος ψαλμὸς καὶ αὐτὸς καλογοερικός*») Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος πλ. β' νενανώ.

Οἱ στίχοι: *Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν // Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν*
 Βλ. σχετικῶς: ΕΒΕ 2458, φφ. 99γ καὶ 99ν, ἀντιστοιχῶς.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἤχος δ'.
 Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Καὶ ἔντεινε καὶ κατενοδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλοῦα // Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου· ἀλληλοῦα // Λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἀλληλοῦα // Παρὰ τοὺς μετόχους σου (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 110ν) // Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου· ἀλληλοῦα // Ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσθι περιβεβλημένη (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 111ν) // Καὶ ἐπιλάβου τοῦ λαοῦ σου (βλ. ΕΒΡ 132, φ. 172ν. ΕΒΡ 711, φ. 110ν) // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα // Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα*

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τοῦ ἀρμόδιου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'.
 Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται· ἀλληλοῦα // Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλοῦα // Ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλοῦα // Ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ· ἀλληλοῦα // Καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλοῦα // Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Καὶ τακῆσεται· ἀλληλοῦα // Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται· ἀλληλοῦα // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ (ἐπεσημάνθη μόνον ἐξηγημένῳ ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου, εἰς: ΜΠΤ 704, φφ. 142ν-143γ)*

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: *Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, ἐξηγημένους ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου*: βλ. ΜΠΤ 704, φ. 142γ.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρῦς.
 Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Μέγας καὶ φοβερὸς ἔστιν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Θαβῶρ καὶ Ἐρμών (βλ. Λεμ. 238, φ. 154ν. ΕΒΡ 132, φ. 183γ) // Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (βλ. ΕΒΡ 132, φ. 183γ) // Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιᾶσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀλληλοῦα // Ἐἶρον Δαβὶδ τὸν δούλον μου (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 132γ) // Καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 132γ) // Ἐδόγητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα (βλ. ΕΒΡ 132, φ. 183ν)*

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: *Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου, ἐξηγημένους ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου*: βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 151γ-151ν.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἤχος α'.
 Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλοῦα // Ἀντιλάβοιτό σου· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Καὶ τὸ ὄλοκαύτωμά σου πανάτω· ἀλληλοῦα // Δόξη σοι, Κύριος, κατὰ τὴν καρδίαν σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλὴν σου πληρώσαι· ἀλληλοῦα // Πληρώσαι, Κύριος, πάντα τὰ αἰτήματά σου· ἀλληλοῦα // Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν ἐπικαλεσώμεθα· ἀλληλοῦα // Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον· ἀλληλοῦα // Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν· ἀλληλοῦα // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα // Τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα*

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VII.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν, ἤχος πλ. β'.

Οι έξι στίχοι: *Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...*) // *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Ἄγγελοι ἀνύμουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις...*) // *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ: *Αἰνεσὶν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων...*) // *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ: *Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ, βοήσωμεν συμφώνως...*) // *Ἐν τέλει τῆς αὐτῆς ἐνότητος ἀντιφώνων συγνάκας παρατίθενται ἐπίσης (αὐτονόμως συνήθως· εἴτε στὴν πλήρη μορφή των εἴτε ἐν εἰδει ἀπλῆς παραπομπῆς στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου) τὰ ἀρμόδια γιὰ τὶς ἐορτές τῶν ἀγγέλων ἐξωψαλμικὰ κείμενα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη (ἴτοι τὰ: *Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ – Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι – Ἄγγελοι ἀνύμουν – Ἄγγελοι ὕμνήσατε – Αἰνεσὶν προσάγει*), ὡς καὶ τὸ (κατάλληλο γιὰ τὸ –θεοτοκίῳ πάντοτε– καταληκτικὸν ποίημα τῆς συνθέσεως *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ*) ὁμοειδῆς δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ: *Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ...**

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VIII.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου. Ὑπενουμίζομε ἐπι τὰ μνημονευθέντα ἐόρτια κείμενα δημοσιεύονται (καὶ σχολιάζονται περαιτέρω) στὴν δευτέρα παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀσματικῶν ἀντιφώνων Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος: *Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ἦχος πλ. δ'.*

Οἱ ἐξι στίχοι: *Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ // Τιτι... Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς ὁ Θεός // Ἀνοίξατέ μοι πύλας // Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ // Τιτι... Τὴν θύραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλόγησω*

Βλ. ἀρμόδιως τὸ κατωτέρω, στὸ λήμμα: *Χριστοφόρος Μυστάκων* παρατιθέμενο, σχετικὸν διάγραμμα, ὅπου ἀρμόδιως ἐπισημαίνονται οἱ ἐντοπισθεῖσες ἀνθολογήσεις τῶν ὡς ἄνω στίχων.

(IV)

Ἡ ἐν γένει περὶ καλοφωνικῶν στίχων μελουργικὴ παραγωγή τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακῆ· οὐσιαστικῶς, ὁμοῦ μετὰ τοῦ «συμφοιτητοῦ» αὐτοῦ Ξένου τοῦ Κορώνη, διεμόρφωσαν τὴν ὁμώνυμον ἐνότητα, τὴν ἀπαντῶσα σὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιδ' καὶ ιε' κυρίως αἰώνων¹. Τὸ σχετικὸν ἔργο τοῦ Κουκουζέλη ἐκτίθεται ἐφ' ἐξι

1. Ἄς σημειωθῆ ἔδῳ ὅτι τόσο στὸν κώδικα EBE 2406 (χρῆφ. Ματθαίου δομestτικού κατὰ τὸ 1453), φφ. 357r-388r, ὅσο καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1120 (χρῆφ. Μανουὴλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 305r-353r, παρατίθεται μία ἀρκούντως πολυάριθμος σειρά «προλόγων», πρὸ τῶν ὁποίων οὐδὲν περὶ τοῦ μελουργοῦ αὐτῶν σημειοῦται· δεδομένης τῆς οὐσιώδους συμβολῆς τῶν ἐξομολογηθέντων δύο μελουργῶν – τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἐν πρώτοις καὶ τοῦ Πρωτοψάλτου Ξένου τοῦ Κορώνη δευτερευόντως – στὴν διαμόρφωσιν τῆς σχετικῆς ἐνότητος ὁμοειδῶν συνθέσεων (συμβολῆς – εἰρήσθω ἐν παρόδῳ – ἡ ὁποία καθίσταται πασιφανῆς καὶ ἐξ ἀπλῆς μόνον διεξαγωγῆς τῶν ἐπομένων σχετικῶν ἐργογραφικῶν αὐτῶν πινάκων), εἶναι ἐνδεχομένης θεμιτὸ οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἓνα ἐκ τῶν δύο τούτων μελουργῶν. Καθ' ἡμᾶς τὶς περισσώτερες πιθανότητες συγκεντρᾶναι ὁ μαῖστωρ Κουκουζέλης, ἡ ταυτότης τοῦ ὁποίου, μάλιστα (ὡς μελουργοῦ τῶν μνημονευμένων προλόγων), δύναται – γιὰ τὶς συγκεκριμένες, τοὐλάχιστον, συνθέσεις, οἱ ὁποῖες ἀνθολογοῦνται στὸν κώδικα EBE 2406 – νὰ θεωρηθῆ αὐτονόητος, ὡς ὑπαγομένη στὸν ἀκόλουθο σαφῆ ἀφορισμὸ τῆς ἀρκτικῆς (συνόλου τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν τοῦ πολυελέου στίχων) βρομπρίκας: «Ἀπὸ τὸν πολυέλεον στίχοι καλοφωνικοὶ, ποίημα τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐτέρων». Ἐν συνεχείᾳ καταγράφομε τὶς μνημονευθεῖσες συνθέσεις ὡς ἀκριβῶς ἀπαντοῦν στοὺς ἐπισημανθέντες κώδικες [ἄνευ, δηλονότι, περαιτέρω ταξινόμησεως ἢ

οἰασθήποτε ἀπόπειρας ταυτίσεως], πρῶτον ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2406 καὶ δεύτερον ἐκ τοῦ κώδικος Ίβρ. 1120· πρὸς ἑκατέρωθεν παρακολούθησι τῆς ἐπομένης ἀπαριθμήσεως, ἐπισημαίνομε μόνον τὸν ψαλμικὸν στίχον τῶν ἐκάστοτε μνημονευομένων ποιημάτων (ὁ ὁποῖος, ἄλλωστε, συνιστᾷ καὶ τὸν πρόλογο τυχεύοντος κρατήματος) καὶ ἐν ὑπομνήματι σημειώνομε τὴν σχετικὴν παραπομπὴν στὸν συγκεκριμένον κώδικα, ὡς καὶ τὰ κρατήματα τὰ ἐπισυναπτόμενα σὲ ἕκαστον πρόλογο:

Α'. Κώδιξ ΕΒΕ 2406.

- Πρόλογος· ἤχος πλ. α' Στόμα ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φφ. 361v-362v. "Ἐπεται: Κράτημα, ποίημα τοῦ Κορώνη λεγόμενον τὰ ροδάκινα [ἤχος] πλ. α' Ανενανε.
- Πρόλογος· ἤχος βαρὺς Στόμα ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φφ. 362v-364v. "Ἐπονται: Ποίημα κὺρ Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ καὶ λαμπαδαρίου τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου· ἤχος βαρὺς Τετετε (φ. 362v) καί: "Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ· [ἤχος] α' Τετετε (φ. 363v).
- Πρόλογος· [ἤχος] πλ. α' Στόμα ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φφ. 365v-366v. "Ἐπονται: Κὺρ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ· ἤχος α' Ανενανε (φ. 365v) καί: Τὸ αὐτὸ κράτημα, ἐπλατύνθη γοῦν παρὰ κὺρ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου οὕτως· [ἤχος] α' Ανενανε.
- Ἄλλο. Πρόλογος· [ἤχος] βαρὺς Στόμα ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φφ. 366v-368v. "Ἐπεται: Κὺρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη· ἤχος βαρὺς Ανενανε.
- Πρόλογος· [ἤχος] πλ. α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φ. 368v.
- Ἐτερος· [ἤχος] πλ. α' Ὠτα ἔχουσι
ΕΒΕ 2406, φ. 368v.
- Ἐτερος· [ἤχος πρωτόβαρου] Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
ΕΒΕ 2406, φ. 368v.
- Ἐτερος εἰς πρωτόβαρον Οἶκος Ἰσραήλ
ΕΒΕ 2406, φ. 368v
- Ἄλλος· [ἤχος] βαρὺς Οἶκος Λευί
ΕΒΕ 2406, φ. 368v.
- Πρόλογος· [ἤχος] πλ. α' Οἶκος Ἰσραήλ
ΕΒΕ 2406, φ. 369r.
- Ἐτερος· [ἤχος] πλ. α' Οἶκος Ἀαρών
ΕΒΕ 2406, φ. 369r.
- Ἐτερος· [ἤχος] πλ. α' Οἶκος Λευί
ΕΒΕ 2406, φ. 369r.
- Ἄλλος· [ἤχος] πλ. α' Οἶκος Λευί
ΕΒΕ 2406, φ. 369r. "Ἐπεται: Κράτημα κὺρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος πλ. α' Τοτοτο (φφ. 369r-v).
- Ἐτερος πρόλογος· [ἤχος] πλ. α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον
ΕΒΕ 2406, φφ. 371r-374v. "Ἐπονται: Κράτημα, ποίημα κὺρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος πλ. β' νεανῶ Νενανενα (φ. 371r) // "Ἐτερον κράτημα, ποίημα κὺρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη λεγόμενον ἀνυφαντῆς· ἤχος πλ. β' Αννανε (φ. 372r) // "Ἐτερον ποίημα τοῦ αὐτοῦ λεγόμενον δύσκολον· ἤχος πλ. β' Ἐρερε (φ. 373r). Εἶναι ἀπολύτως ἐνδιαφέροντα ἐδῶ ἢ ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος αἰτιολόγησις τῆς —ὡς πρὸς τὸν ἤχο— ἐμφανοῦς ἀνακολουθίας μεταξὺ προλόγου καὶ κρατημάτων, ὡς παρ' αὐτοῦ τημειοῦται· στήν κάτω ῥα τοῦ φ. 371r: «Μηδεῖς

- μέμφεται περί τοῦ προλόγου καὶ τοῦ κρατήματος· οὕτως γάρ εὔρον ἐν τῷ ἀμφιβόλῳ (sic) τοῦ Μοσχιανοῦ· καὶ οἱ (sic) [βούλει, ὦ φιλε, ψάλε (;;;)] τὸν πρόλογον πλ. β' ἵνα εἰσι τὰ πάντα ὀρθά».
- [Ἦχος] πλ. α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φφ. 375γ-375ν. "Ἐπεται: Τοῦ μαῖστορος [Ἦχος] α' Τοτοροτο.
  - "Ἄλλον ἦχος α' Δόξα πατρὶ – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φφ. 375ν-376γ.

* * *

- Πρόλογος ἦχος πλ. β' Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ
EBE 2406, φφ. 379ν-380ν. "Ἐπεται: Τοῦ Κορώνη δύσκολος ἦχος πλ. β' Ανενανε
* * *
- [Ἦχος] πλ. δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φφ. 383γ-384γ. "Ἐπεται: Τοῦ Κορώνη [ἦχος] μέσος πλ. β' Ερρετετε
- [Ἦχος] πλ. β' νενανῶ Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φ. 384γ.
- "Ἐτερον ἦχος πλ. β' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας (μὲ τὸ ἐξῆς ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο· Πρέπει δόξα, τῷ πατρὶ, πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ, δόξα πρέπει καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας, πρέπει δόξα, τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν. [Ἀκολουθεῖ συναπτῶς (ἀνεπίγραφο) κράτημα Τερετε...]).
EBE 2406, φφ. 384γ-385ν. "Ἐπονται: Κύρ Γρηγορίου [ἦχος] α' Τετετε (φ. 384ν) // Δόγος (;) λαμπρότατος τοῦ αὐτοῦ [ἦχος] πλ. δ' Τοτοτο (φ. 385γ) // "Ἐτερος λόγος (;) τοῦ Πρωτοφάλτου κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος [ἦχος] δ' Ερρετε (φ. 385γ).
- Δόξα ἦχος β' Δόξα πατρὶ
EBE 2406, φφ. 385ν-387γ. "Ἐπεται: Τοῦ μαῖστορος [ἦχος] β' Τοτοτο.
- [Ἦχος] β' Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φφ. 387γ-388γ. "Ἐπεται: Τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] β' Τοτοτο.
- Δόξα ἦχος γ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
EBE 2406, φφ. 388γ-388ν. "Ἐπεται: Λόγος (;) κροτιστικός (;), ποίημα τοῦ Ἀνδρονίκου [ἦχος] δ' Ανενανε. [Στὸ φ. 388ν ἡ ἐξῆς σημείωσις: «Τέλος τοῦ δευτέρου καλοφωνικοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου»]

Β'. Κῶδιξ Ἰβήρ. 1120.

- Πρόλογος [ἦχος] α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
Ἰβήρ. 1120, φφ. 317ν-320γ. "Ἐπονται: Νικηφόρου δομειστικού τοῦ Ἠθικοῦ [ἦχος] α' Ανενανε (φ. 317ν) // Τὸ αὐτὸ καλλωπισμένον παρὰ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου [ἦχος] α' Ανενανε (φ. 319γ).
- Πρόλογος [ἦχος] πλ. α' Οἶκος Ἰσραήλ
Ἰβήρ. 1120, φφ. 320γ-322ν. "Ἐπεται: Ἰωάννου Κουκουζέλη [ἦχος] πλ. α' Ανενανεῖτα
- Πρόλογος [ἦχος] πλ. α' Οἶκος Ἀαρών
Ἰβήρ. 1120, φφ. 322ν-325γ. "Ἐπονται: Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον τοῦ μεγάλου πριμικηρίου [ἦχος] πλ. α' Ανενανε (φ. 322ν) // Τοῦ Ἠθικοῦ [ἦχος] πλ. α' Ανενανε (φ. 324γ).
- Πρόλογος [ἦχος] πλ. α' Οἶκος Λευὶ
Ἰβήρ. 1120, φφ. 332γ-335γ. "Ἐπονται: Ξένου Κορώνη, ἐκαλλωπίσθη δὲ παρὰ τοῦ Κλωβᾶ [ἦχος] πλ. α' Τοτοτο (φ. 332ν) // Τοῦ αὐτοῦ, ἡ ἀρῶν [ἦχος] πλ. α' Ανενανε (φ. 333ν).
- Ἐτέρα καλλιφωνία τοῦ πολυελέου εἰς τοὺς πρώτους καὶ βαρέους πρόλογος [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι

διαρθρωμένο στὰ ἀκόλουθα ἔξ τμήματα, ἦτοι:

Α'. Καλοφωνικοί στίχοι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

- Καλοφωνικός στίχος Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'.

Ἀπὸ τὸν πολυελεον στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαίστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι. (EBE 2458, φ. 100r) ἢ Ὁ αὐτὸς στίχος, ποιηθέν (sic) καὶ παρὰ τοῦ μαίστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἦχος α' Στόμα ἔχουσι. (EBE 2406, φ. 346v) ἢ Ἐτερον Στόμα ἔχουσι τοῦ μαίστορος ἦχος α'. (Κουτλ. 399, φ. 81r).

Βλ. EBE 2458, φφ. 100r-101r. Κουτλ. 399, φφ. 81r-83r. EBE 2406, φ. 346v κ.έ. EBE 2622, φ. 220v κ.έ. EBE 906, φ. 108v κ.έ. EBE 2444, φφ. 104r-105v. Δοχ. 315, μεταξὺ φφ. 75r-80r. Ἰβήρ. 974, φφ. 315v-318r.

- Καλοφωνικός στίχος Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, ἦχος α'.

Στίχος ἀπὸ τὸν πολυελεον, κύρ Ἰωάννου μαίστορος τοῦ Κουκουζέλου (sic) ἦχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (Ἰβήρ. 1197, φ. 113r) ἢ Ἐτερος στίχος, τοῦ αὐτοῦ μαίστορος ἦχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (Κουτλ. 399, φ. 83r) ἢ Τοῦ αὐτοῦ ἦχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (Κουτλ. 457, φ. 152r) ἢ Ἀπὸ τὸν πολυελεον στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαίστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἑτέρων ἦχος α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (EBE 2406, φ. 357r).

Βλ. EBE 2458, φφ. 101r-102r. Κουτλ. 399, φφ. 83r-84r. Κουτλ. 457, φφ. 152r-152v. EBE 2406, φφ. 357r-357v. Ἰβήρ. 1197, φφ. 113r-115v. Ἰβήρ. 974, φφ. 323r-324r. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, καθ' ὅτι ὁ παρὼν καλοφωνικός στίχος συχνάκις ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ. Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 36v-38v.

- Καλοφωνικός στίχος Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα, ἦχος α'.

Ἐτερον, ἀναποδισμὸς τοῦ αὐτοῦ [sc. μαίστορος] ἦχος α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα. (Κουτλ. 457, φ. 154r) ἢ Ἄλλον τοῦ μαίστορος [ἦχος] α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα. (EBE 2458, φ. 102v).

Βλ. EBE 2458, φφ. 102v-104r. Κουτλ. 457, φφ. 154r-156r. EBE 2406, φφ. 359v-360v. [Ἐνίστε καὶ ὑπὸ τὴν ἑνδειξί: ἐντεχνος ἢ λεπτότατος. Βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 1120, φφ. 316r-317v (: Ἰωάννου μαίστορος Κουκουζέλη, πάνυ ἐντεχνον καὶ λεπτότατον [ἦχος] α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα)]. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, καθ' ὅτι ὁ παρὼν καλοφωνικός στί-

---

Ἰβήρ. 1120, φφ. 335r-338r. Ἐπονται: Ἰωάννου μαίστορος Κουκουζέλη [ἦχος] α' Τετετε (φ. 335r) // Τοῦ αὐτοῦ ἕτερον [ἦχος] α' Τετετε (φ. 336v) // Τοῦ αὐτοῦ ἕτερον [ἦχος] α' Τετετε (φ. 337r).

- Πρόλογος [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι

Ἰβήρ. 1120, φφ. 338r-339v. Ἐπειται: Ἐένου τοῦ Κορώνη [ἦχος] μέσος α' Τετετε

- Πρόλογος [ἦχος] α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

Ἰβήρ. 1120, φφ. 342v-345r. Ἐπονται: Ἰωάννου λαμπαδαρίου, πέρσικον [ἦχος] α' Τετετε (φ. 342v) // Τοῦ αὐτοῦ, πέρσικον [ἦχος] α' Τετετε (φ. 343v).

- Πρόλογος [ἦχος πρωτόβαρως] Οἶκος Ἰσραὴλ

Ἰβήρ. 1120, φφ. 345r-346v. Ἐπειται: Μανουὴλ λαμπαδαρίου Χρυσάφη, ἔθνικόν [ἦχος] α' Τετετε.

- Ἐτερος πρόλογος εἰς τὸν ἀμωμον τῶν ἀγίων, εἰς ἱεράρχας [ἦχος] βαρὺς Ἀξιὸν ἐστι μακαρίζειν σε, τὸν ἱεράρχην

Ἰβήρ. 1120, φφ. 352v-353r.

χος συγχάνει ἀνθολογείται στὸ πλαίσιο τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά. Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 39γ-41ν.

- Καλοφωνικός στίχος *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἦχος α'.*

Ἐτερος στίχος, τοῦ μαῖστορος [ἦχος] α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. (Κουτλ. 399, φ. 85γ) ἢ *Τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος ἦχος α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.* (Κουτλ. 457, φ. 157ν) ἢ *Τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.* (ΕΒΕ 2406, φ. 370γ).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 105γ-106ν. Κουτλ. 399, φφ. 85γ-86ν. Κουτλ. 457, φφ. 157ν-159γ. ΕΒΕ 2406, φφ. 370γ-371γ. Ἰβήρ. 974, φφ. 334γ-335ν.

- Καλοφωνικός στίχος *Ἐδλογήσατε τὸν Κύριον, ἦχος α'.*

Ἐτερον, τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος [ἦχος] α' Ἐδλογήσατε τὸν Κύριον. (Κουτλ. 399, φ. 86ν).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 86ν-87ν.

- Ἀναγραμματισμός *Ἐδλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἦχος α'.*

Ἀναγραμματισμός Ἰωάννου Κουκουζέλη ἦχος α' Ἐδλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Παύλ. 98, σ. 188) ἢ *Ἀναποδισμός, τοῦ αὐτοῦ ἦχος α' Ἐδλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.* (Κουτλ. 457, φ. 159γ).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 106ν-107ν. Παύλ. 98, σσ. 188-190. Κουτλ. 457, φφ. 159γ-160ν. ΡΑΙΚ 154, φ. 510ν-512γ. ΕΒΕ 2406, φφ. 374ν-375γ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 291ν-293γ. ΕΒΕ 2444, φφ. 107ν-109γ. Δοχ. 315, μεταξύ φφ. 75γ-80γ. Ἰβήρ. 974, φφ. 335ν-337γ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείου τύπου τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς· ὁ παρὼν καλοφωνικός στίχος — ὁποῖος, ὑπενθυμίζομε, ἀνθολογείται συνήθως ἐν κατακλειδί τοῦ Λατρινῶ πολυελέου — ἐξηγήθη ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου. Βλ. σχετικῶς ΜΠΤ 704, φφ. 81ν-83ν.

Β'. «Πρόλογος» γιὰ «καλλιφωνίες τοῦ πολυελέου» ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

- Πρόλογος *Στόμα ἔχουσι, ἦχος βαρὺς.*

Πρόλογος σύντομος εἰς τὸν πολυέλεον ἦχος βαρὺς Στόμα ἔχουσι. (Κουτλ. 399, φ. 100γ) ἢ *Ἐτερον τοῦ μαῖστορος, πρόλογος [ἦχος α'] Στόμα ἔχουσι Ἀνεεινε.* (Κουτλ. 457, φ. 149ν).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 100γ-100ν. Κουτλ. 457, φφ. 149ν-152γ. ΡΑΙΚ 154, φ. 435ν-437γ καὶ 470ν-475γ. Μεταμ. 164, φφ. 138γ-154ν. Πρβλ. καὶ Ἰβήρ. 1120, φφ. 307γ-309ν, ὅπου ὁ αὐτὸς πρόλογος (ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Πρόλογος Ἰωάννου Κουκουζέλη [ἦχος] πλ. α' Στόμα ἔχουσι*) ἀνθολογείται μὲ κράτημα *Τοτοτο* τοῦ αὐτοῦ Κουκουζέλη, ἐπωνυμώμενο «τὸ μέγα σημαντήρι». Στὸν κώδικα Ἰβήρ. 974, φφ. 322γ-323γ, τὸ αὐτὸ ποίημα [ὑπὸ τὴν ἑνδειξὴν *Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ ἦχος βαρὺς Στόμα ἔχουσι*] συνοδεύεται ἀπὸ τὸ λεγόμενον περσικὸ κράτημα *Τετετε* Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδά.

- Πρόλογος *Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, ἦχος α'.*

Πρόλογος εἰς τὸν πολυέλεον [ἦχος] α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι. (Ξηρ. 270, φ. 2γ).

Βλ. Ξηρ. 270, φ. 2γ κ.έ. Συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα *Τετετε...* τοῦ αὐτοῦ Κουκουζέλη. Πρβλ. καὶ ΕΒΕ 2406, φφ. 357ν-358ν, ὅπου τὸ αὐτὸ ποίημα (ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] α' Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι*), συνοδευόμενον ὅμως ὑφ' ἑτέρου κρατήματος, μαρτυροῦμένου ὡς ἀκολούθως· *Τοῦ Κορώνη, ἐκαλλιπίσθη δὲ παρὰ τοῦ δομειστικῆς κύρ Νικολάου τοῦ Κλωβᾶ καὶ τοῦ Τζακνοπούλου [ἦχος] πλ. α' Τοτοτο*. Βλ. καὶ Ἰβήρ. 1120, φφ. 309ν-310ν.

- Πρόλογος *Ἔτα ἔχουσι, ἦχος πλ. α'.*

Τοῦ μαῖστορος λεγόμενον νᾶος [ἦχος] α' Ἔτα ἔχουσι. (ΕΒΕ 2406, φ. 358ν) ἢ *Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ νᾶος Ἔτα ἔχουσι.* (Ἰβήρ. 974, φ. 324γ) ἢ *Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου*

τοῦ Κουκουζέλη] [ἦχος] α' ὦτα ἔχουσι. (ΕΒΕ 2458, φ. 102r) ἢ [Πρόλογος] τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστρος] [ἦχος πλ. α'] ὦτα ἔχουσι Τοτοτο. (Κουτλ. 457, φ. 152v) ἢ Πρόλογος τοῦ μαῖστρος [ἦχος] πλ. α' ὦτα ἔχουσι. (Ἰβήρ. 1120, φ. 314v).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 102r-102v. ΕΒΕ 2406, φφ. 358v-359v. Κουτλ. 457, φφ. 152v-154r. Ἰβήρ. 974, φφ. 324r-325v. Ἰβήρ. 1120, φφ. 314v-316r. Στους δύο τελευταίους κώδικες ὁ πρόλογος συνοδεύεται ἀπὸ κράτημα *Ανανανε* (εἰς ἦχον α' τετράφωνον) Δημητρίου τοῦ Δοκειανοῦ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Τὸ ποίημα ἐξηγημένο ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 38v-39r.

- Πρόλογος Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα, ἦχος α'.

Ἔτερος πρόλογος, ποίημα τοῦ ἀγιωτάτου μαῖστρος κύρ Ἰωάννου Κουκουζέλη ἦχος α' Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα *Τετετε*. (Ἰβήρ. 984, φ. 112v).

Βλ. Ἰβήρ. 984, φφ. 112v-115r. Πρβλ. καὶ ΕΒΕ 2406, φφ. 364v-365v, ὅπου τὸ αὐτὸ ποίημα (ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν *Πρόλογος τοῦ μαῖστρος [ἦχος] πλ. α'* Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα), συνοδεύμενο ὅμως ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἔνδειξιν: *Κράτημα, ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος λεγόμενον τοῦ μεγάλου πριμικηρίου ἦχος πλ. α' Ανενανε*.

- Πρόλογος Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο, ἦχος πλ. α'.

[Πρόλογος] τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστρος] [ἦχος] πλ. α' Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο. (ΕΒΕ 2406, φ. 360v).

Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 360v-361v. Συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα *Ξένου* τοῦ Κορώνη (: *Κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη [ἦχος] πλ. α' Τοτοτο*).

- Πρόλογος Οἶκος Ἰσραήλ, ἦχος πλ. α'.

Πρόλογος, μαῖστρος Ἰωάννου ἦχος πλ. α' Οἶκος Ἰσραήλ. (Ἰβήρ. 1120, φ. 329v).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 329v-332r. Τῆς συνθέσεως ἔπονται δύο κρατήματα τοῦ αὐτοῦ μαῖστρος (φ. 330r), κράτημα *Τοτοτο* λεγόμενον «τὸ μικρὸν σημαντήριον» καὶ *Ξένου* τοῦ Κορώνη (φ. 331r), ὁμοειδές (ἀνεπίγραφο) κράτημα *Τοτοτο*.

- Πρόλογος Οἶκος Ἰσραήλ, ἦχος βαρὺς.

Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Κουκουζέλη], λαμπρότατος ἦχος βαρὺς Οἶκος Ἰσραήλ *Ανενανε*. (Κουτλ. 457, φ. 156r).

Βλ. Κουτλ. 457, φφ. 156r-157v.

- Πρόλογος Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἦχος βαρὺς.

Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστρος] [ἦχος] βαρὺς Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Ἰβήρ. 974, φ. 337r).

Βλ. Ἰβήρ. 974, φφ. 337r-338r. Ὁ πρόλογος συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα *Τετετε* τοῦ αὐτοῦ μελοουργοῦ.

Γ'. Καλοφωνικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ.

- Καλοφωνικὸς στίχος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος β'.

Ἀπὸ τὸν δεῦτερον ψαλμὸν τοῦ πολυελέου στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἦχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ. (Κουτλ. 399, φ. 87v).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 87v-88v.

- Καλοφωνικὸς στίχος Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν, ἦχος β'.

Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸν β' ψαλμὸν, ποίημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστρος ἦχος β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν. (Κουτλ. 457, φ. 160v) ἢ Ἀπὸ τὸν ἕτερον ψαλμὸν στίχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Κουκουζέλη] [ἦχος] β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν. (ΕΒΕ 2458, φ. 109r) ἢ Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ποίημα τοῦ μαῖστρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἑτέρων ἦχος β' Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν. (ΕΒΕ 2406, φ. 376r).

Βλ. EBE 2458, φφ. 109r-110r. Κουτλ. 457, φφ. 160v-161v. EBE 2406, φφ. 376r-376v. EBE 2622, φ. 238r κ.έ.

- Καλοφωνικός στίχος Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ἤχος β'.

Τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Κουκουζέλη]: ἄφθορον ἐγένετο τοῦτο: [ἤχος β'] Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. (Κουτλ. 457, φ. 161v): ἢ: Τοῦ αὐτοῦ [sc. μαΐστορος]: [ἤχος] β' Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. (EBE 2458, φ. 110r. EBE 2406, φ. 376v).

Βλ. EBE 2458, φφ. 110r-111r. Κουτλ. 457, φφ. 161v-162v. EBE 2406, φφ. 376v-377v.

- Καλοφωνικός στίχος Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ἤχος β'.

Ἄλλον τοῦ αὐτοῦ [sc. μαΐστορος]: [ἤχος] β' Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. (EBE 2406, φ. 377v).

Βλ. EBE 2406, φφ. 377v-378r.

- Καλοφωνικός στίχος Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἤχος πλ. β'.

Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Κουκουζέλη]: [ἤχος] πλ. β' Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις. (EBE 2458, φ. 111r. Κουτλ. 457, φ. 162v).

Βλ. EBE 2458, φφ. 111r-112r. Κουτλ. 457, φφ. 162v-163v. EBE 2406, φφ. 378r-379r.

- Καλοφωνικός στίχος Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν, ἤχος πλ. δ'.

Τοῦ μαΐστορος: [ἤχος] πλ. δ' Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος. (EBE 2406, φ. 380v).

Βλ. EBE 2406, φφ. 380v-381v. EBE 2622, φφ. 244r-245r.

Δ'. «Πρόλογος» γὰρ «καλλιφωνίες τοῦ πολυελέου» ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ.

- Πρόλογος Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ἤχος β'.

Ἐτερος πρόλογος, τοῦ μαΐστορος: [ἤχος β'] Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. (Κουτλ. 399, φ. 88v).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 88v-89v. Συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα Ἐένου τοῦ Κορώνη: Κράτημα, τοῦ Κορώνη [ἤχος] β' Ἐρρετερε.

Ε'. Καλοφωνικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ.

- Καλοφωνικός στίχος Μακάριος ὃς κρατήσει, ἤχος πλ. δ'.

Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τοῦ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ποίημα κύρ Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη: [ἤχος] πλ. δ' Μακάριος ὃς κρατήσει καὶ ἐδαφίει τὰ νηπιά σου πρὸς τὴν πέτραν. (EBE 2406, φ. 382v): ἢ: Στίχος ἀπὸ τοῦ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ποίημα τοῦ μαΐστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη: [ἤχος] πλ. δ' Μακάριος ὃς κρατήσει. (EBE 2622, φ. 246v).

Βλ. EBE 2406, φφ. 382v-383r. EBE 2622, φ. 246v κ.έ.

ς'. Καταληκτικὰ τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων.

- Ποίημα τοῦ μαΐστορος: [ἤχος] πλ. α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι [μὲ τὸ ἐξῆς ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενο: Δόξα καὶ νῦν, δόξα καὶ αἰεὶ, δόξα καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πρέπει δόξα]. (EBE 2458, φ. 107v).

Βλ. EBE 2458, φ. 107v. Ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

- Δόξα τοῦ μαΐστορος: [ἤχος] πλ. α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι. (Κουτλ. 399, φ. 89v).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 89v-91r. Συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα [τοῦ αὐτοῦ (ἀρχόμενον ἐκ τοῦ φ. 90r)], ὑπὸ τὴν ἐνδειξή: Λεγόμενον βουλγαρίτζα. Ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

- Ἄλλον [τοῦ αὐτοῦ]: [ἤχος πλ. α'] Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῖα. (EBE 2458, φ. 107v).

Ἐπεταὶ συναπτῶς [φ. 108r] ὁμόηχο ἐκτενὲς κράτημα [τοῦ αὐτοῦ], ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴ: Λεγόμενον ὄρφανόν).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 107ν-109γ. 'Εν τέλει τῆς ἐνότῆτος τῶν ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

Πρβλ. καὶ Κουτλ. 399, φφ. 91γ-92ν (ἐν τέλει τῆς ἐνότῆτος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων):

Ἔτερον Δόξα τοῦ αὐτοῦ [sc. Κουκουζέλη], λεγόμενον ὄρφανόν [ἤχος] πλ. α' Δόξα πατρί... Τοτοτο...

[Νὰ προστεθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι στὸν αὐτὸ κώδικα τῆς ὡς ἄνω συνθέσεως ἔπονται συναπτῶς -προφανέστατα γιὰ δυνητικὴ χρῆσι- τρία ἐπιπλέον ὁμοειδῆ (καὶ ὁμόηχα βεβαίως) κρατήματα· συγκεκριμένως, ἐκ τοῦ φ. 92ν: Ἔτερον κράτημα, τοῦ Πρωτοψάλτου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον τοῦ μεγάλου πριμικηρίου [ἤχος] πλ. α' Ανεεανε. Ἐκ τοῦ φ. 93ν: Ἔτερον κράτημα, τοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου Γλυκέος] [ἤχος] πλ. α' Ανεεΐτανε. Τέλος, ἐκ τοῦ φ. 95γ: Ἔτερον κράτημα [τοῦ αὐτοῦ], λεγόμενον τὰ ροδάκινα [ἤχος] πλ. α' Ανεεΐτανε].

• Δόξα τοῦ μαΐστορος ἤχος βαρὺς Δόξα πατρί... Ερετερε... (Κουτλ. 399, φ. 96ν).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 96ν-97ν. Ἔπεται συναπτῶς (φφ. 97ν-98γ) ἕτερο κράτημα τοῦ αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: Ἔτερος πρωτόβαρος τοῦ αὐτοῦ Τετετερε. Ἐν τέλει τῆς ἐνότῆτος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

• Ἔτερον κράτημα, τοῦ μαΐστορος ἤχος τρίτος Δόξα πατρί... Ανεεανε... (Κουτλ. 399, φ. 98γ).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 98γ-99ν. Ἐν τέλει τῆς ἐνότῆτος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

• Ποίημα τοῦ μαΐστορος [ἤχος] πλ. δ' Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι [ἀναγεγραμματοσημένο ἔπεται ἐκτενὲς ὁμόηχο κράτημα Ερρετετε, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐνδείξεως]. (ΕΒΕ 2458, φ. 112γ).

Βλ. ΕΒΕ 2458, φφ. 112γ-113ν. Ἐν τέλει τῆς ἐνότῆτος τῶν ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ καλοφωνικῶν στίχων.

• Πρόλογος Δόξα πατρί, ἤχος βαρὺς.

Πρόλογος τοῦ χαριτωμένου μαΐστορος [ἤχος] βαρὺς Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι. (Ἰβήρ. 1120, φ. 348γ).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 348γ-351γ. Συνοδεύεται ἀπὸ ὁμόηχο κράτημα (μαρτυρούμενο ὡς· πάνυ καλόν) τοῦ αὐτοῦ Κουκουζέλη.

[Περισσότερα περὶ καλοφωνικῶν στίχων (συντριῶν τῶν ἐπισημανθέντων ψαλμῶν), «προλόγων» καὶ «ἀναγεγραμματοσημῶν» βλ. ἀρμολίως στὴν τρίτη παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

• Καλογρέα.

(Γ)

Γενικῶς περὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικὸς στὴν ψαλτικὴ τέχνη βλ. τὴν παλαιότερα μελέτη τοῦ Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, *Ἡ γυνὴ ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ*, Ἀθήνα: 1926· καθὼς καὶ τὶς ἀκόλουθες μελέτες τῆς Diane Touliatos-Banker, «Medieval women composers in Byzantium and West», *Proceeding of the VIth International Congress of Musicology. Musica Antiqua Europae Orientalis*, Bydgoszcz 1982, pp. 687-712. «Women composers of medieval byzantine chant», *College Music Symposium XXXIV/1* (Spring 1984), pp. 62-80. «Γυναῖκες μελωργοὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βυζαντίου», *Δίφωνο. Μηνιαῖο μουσικὸ περιοδικό*, τεῦχος 81 (Ἰούνιος 2002), σσ. 80 καὶ 82. «Ὁ παραδοσιακὸς ρόλος τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν στὴ μουσικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας», *Μουσικὸς Λόγος. Ἐξαμηνιαία Ἐπιθεώρηση Μουσικῆς*, τεῦχος 4 (Φθινόπωρο 2002), σσ. 3-19. Πρβλ. καὶ: H. W. Tillyard, «A musical study of the hymns of

Casia», *Byzantinische Zeitschrift* XX (1911), pp. 420-485. Σόλωνος Ί. Χατζησολωμού, «Τὸ τροπάρι τῆς Κασσιανῆς (9ος αἰ.) στὴν ἀρχικὴ τοῦ μουσικῆ σύνθεσιν, κατὰ τὸν ὑπ' ἀρ. 99 βυζαντινὸ μουσικὸ κώδικα τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου (13ος αἰ.)», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου* XIII-XIV/1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 479-493.

(III)

- Εἰς τινὰ ἀδῆλον Καλογράφον ἀποδίδεται στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ:

Τῆς Καλογράφου ἦχος α' Εὐλογήσατε τὸν Κύριον. (Κουτλ. 399, φ. 61r).

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 61r-62r. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκίον τόπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Κλωβᾶς.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ [ἢ τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ὁμοειδοῦς πολυελέου]:

Τοῦ Κλωβᾶ, εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν [ἦχος α'] Οἶκος Ἀαρῶν (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον τὸ Ἑμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον...). (Ἰβήρ. 1120, φ. 275r) ἢ *Τοῦ Κλωβᾶ (sic) [ἦχος] πλ. α' Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (μὲ τὸ αὐτὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενον).* (ΕΒΕ 899, φ. 66r).

Βλ. Ἰβήρ. 1120 (χρῆφ. Μανουὴλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φ. 275r (ὅπου ὁ παρὼν στίχος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιον τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ). ΕΒΕ 899, φφ. 66r-66v (ὅπου ὁ παρὼν στίχος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιον τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου). Πρβλ. καὶ τὸν οἰκίον τόπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1, ὡς καὶ τὴν ὑπόσημ. 69, τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Κορνήλιος μοναχὸς Ἀγιορείτης.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 315-316. Ἀ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 81-82. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 624. Idem, *Catalogus II*, p. 487.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Ὁ στίχος Κληρονομίαν Ἰσραὴλ

Βλ. τὸν οἰκίον τόπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Πρβλ. καὶ τὸ τέλος τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου παρατιθέμενον διάγραμμα, τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου.

(IV)

- Καλοφωνικὸς στίχος Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'.

Κορνηλίου μοναχοῦ Ἀγιορείτου ἦχος α' Στόμα ἔχουσι. (Ξεν. 123, σ. 153) ἢ *Στίχος ἀπὸ τὸν πολυελέον, Κορνηλίου μοναχοῦ ἦχος α' Στόμα ἔχουσι.* (Μεταμ. 56, φ. 3v) ἢ *Στίχος καλοφωνικός, ποίημα κῆρ Κορνηλίου ἱερομονάχου τοῦ Ἀγιορείτου ἦχος α' Στόμα ἔχουσι.* (NKS 4466,4', φ. 360r).

Βλ. Μεταμ. 56 (τοῦ ἔτους 1580), φφ. 3v-7v. NKS 4466,4', φφ. 360r-361r. Λειμ. 230 (χρῆφ. Παύλου ἱερέως;), φφ. 207r-207v. Ξεν. 123 (χρῆφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου;), σσ. 153-155. Πρβλ. καὶ τὴν παράγραφο 2.2, ὡς καὶ τὴν ὑπόσημ. 191, τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

τέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. Ὁ παρὼν καλοφωνικὸς στίχος ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου βλ. σχετικῶς: ΜΠΤ 704, φφ. 33v-35r.

• *Κορνήλιος μοναχὸς Σιναΐτης.*

(I)

Ἄπλῃ περὶ αὐτοῦ μνεία βλ. εἰς: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης), Paris 1925, σ. 69.

(III)

• Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Ὁ στίχος: Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον

Βλ. τὸν οἰκείον τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• *Κωνσταντῖνος ἱερεὺς ὁ Γαβροᾶς.*

(I)

Βλ. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 12. E. Gerzmanus, *Catalogus II*, p. 488.

(III)

• Τὸ καταληκτικὸν μάθημα τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεφ καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.

Ἦτοι, ὁ στίχος: Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιον διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς· ἀλληλούια // Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιον διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Κωνσταντῖνος Μαγουλᾶς.*

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 335-336. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 84-85. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, pp. 625-626. Idem, *Catalogus II*, pp. 488-489.

(IV)

Πρὸς ἐδῶ ὅσα κατωτέρω —στὸ λήμμα Μανουὴλ Γαζῆς τῆς ἐπομένης παραγράφου τοῦ παρόντος κεφαλαίου— σχολιάζονται προκειμένου περὶ τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου: Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ. Νὰ σημειωθῆ, βεβαίως, ὅτι ὁ μνημονευόμενος καλοφωνικὸς στίχος ἀνθολογεῖται πάντοτε κατὰ τὸν «καλλωπισμὸν» τοῦ Γαζῆ, ὡς ἀπεριφράστως μαρτυρεῖται διὰ τῆς —προηγουμένης συνήθως αὐτοῦ— σαφοῦς σχετικῆς ἀναγραφῆς· ἡ μόνη —κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα— περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἐπισημανθεῖσα διευκρίνησις ἐλλείπει καὶ ὁ παρὼν καλοφωνικὸς στίχος προσγράφεται μόνον στὸν Κωνσταντῖνον Μαγουλᾶ, ἐνετοπίσθη στὸν κώδικα ΕΒΕ 2401, φφ. 106r-107r:

Ἀλληλουϊάριον ψαλλόμενον εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμᾶ, ποίημα κυρ Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλᾶ καὶ δομεστικοῦ Θηβῶν [ἦχος] α' Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν.

• Λογγίνος μοναχός.

(I)

Βλ. 'Α. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 83-84. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, p. 627. Idem, *Catalogus II*, p. 490. Για τὸ εἰς ἦχον πλ. β' χερουβικὸν τῶν Προηγιασμένων Νῦν αἱ δυνάμεις τοῦ αὐτοῦ Λογγίνου πρβλ. καί: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 114-115.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινουῦ.
Οἱ στίχοι: *Κληρονομίαν Ἰσραήλ // Καὶ πάντες οἱ πεποηθότες ἐπὶ αὐτοῖς* (βλ. Ἰβήρ. 974, φ. 117ν) // *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (βλ. EBE 2622, φ. 160ν καὶ φ. 194ν. EBE 2062, φ. 194ν)

Βλ. καὶ τὸν οἰκείου τόπου τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.
Ὁ στίχος: *Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου* (βλ. Ἰβήρ. 974, φ. 149γ)

• Μανουήλ Ἀγαλλιανός.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 335-336. 'Α. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 84-85. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, p. 574. Idem, *Catalogus II*, pp. 432, 491-492.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινουῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα* (βλ. EBP 126, φ. 81γ) // *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Κληρονομίαν Ἰσραήλ* (βλ. PAIK 154, φ. 77γ) // *Κύριε, τὸ ὄνομά σου (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον τό: "Ἄσατε, ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν...)) // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον τό: "Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ...)) // Καὶ οὐκ ὄφρονται <ἦ καί: Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον τό: "Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...)*
- Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιον διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Οἱ στίχοι: *Πάντα ὅσα ἠθέλησεν καὶ Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου*: βλ. σχετικῶς: ΜΠΤ 704, φφ. 67γ-67ν καὶ 74ν-75γ, ἀντιστοίχως.
- Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινουῦ πολυελέου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: α) εἰς ἦχον β' *Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς ἐν συνέσει // Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ // Μεγάλα μόνῳ* (βλ. PAIK 154, φ. 82ν) β) εἰς ἦχον πλ. β' *Ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ γ) εἰς ἦχον πλ. δ' νανά Ἡμῶν ὁ Κύριος // Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν* (βλ. Λειμ. 238, φ. 116γ. EBP 132, φ. 148γ. EBP 711, φ. 98γ)
- Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιον διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
- Στίχοι ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκριου καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος γ'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν: ἀλληλουῖα // Ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν* (βλ. PAIK 42, φ. 190ν [: Κύρ Ἀγάθωνος, οἱ δὲ Ἀγαλλιανουῦ]) // *Τὰ ὄργανα ἡμῶν: ἀλληλουῖα // Ὅτι ἐκεῖ ἐπῆρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους φῶδων καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον: ἀλληλουῖα //*

Οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ὤδων· ἀλληλοῦα // Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι (βλ. Λεμ. 238, φ. 142v) // Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα

Βλ. ἀρμόδιως στὸν οἰκεῖο τόπο τῶν δύο διαγράμμάτων τοῦ σχετικοῦ λήμματος τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφωνῶν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρῦς.
Οἱ στίχοι· Κατέστρεψας τὴν διαθήκην τοῦ δούλου σου· ἀλληλοῦα // Ὑψωσας τὴν δεξιάν τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλοῦα

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Μανουὴλ Θηβαῖος.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 298. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 57-58. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, pp. 628-629. Idem, *Catalogus II*, p. 493.

(III)

- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφωνῶν εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'·
Οἱ ἐξῆς στίχοι· Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος (βλ. EBP 132, φ. 178v) // Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν· ἀλληλοῦα // Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· ἀλληλοῦα // Ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν (βλ. PAIK 154, φφ. 124r-v) // Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει (βλ. EBP 126, φ. 106r. PAIK 154, φ. 124v) // Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθῆσεται· ἀλληλοῦα // Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα

Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι· Ἐξανέτειλεν ἐν σκότει φῶς τοῖς εὐθέσιν καὶ Χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 137r-137v καὶ 137v-138r, ἀντιστοίχως.

• Μανουὴλ Κουρτέσης.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμά:
Οἱ στίχοι· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται (βλ. EBE 2406, φ. 102r) // Ὅτι κρινεῖ Κύριος (βλ. EBE 2622, φ. 130r)

Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Μιχαὴλ Ἀνεώτης λαμπαδάριος.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 77 (ὑποσημ. 5) καὶ 122-123. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 264-265. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 44. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, pp. 638-639. Idem, *Catalogus II*, p. 503.

(II)

- Ἀντίφωνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἤχος βαρῦς.

Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.VI. τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὅπου ὁ λόγος ἀποκλειστικῶς

περί τῶν ἐπισημανθέντων ἀντιφώνων. Εἰδικιώτερα, στὸν Ἄνευότῃ ἀποδίδονται ἐπωνύμως οἱ ἐξῆς στίχοι:

Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ᾄσομαι· ἀλληλοῦα // Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου· ἀλληλοῦα // Τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου· ἀλληλοῦα // Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα ἔλεος οἰκοδομηθήσεται· ἀλληλοῦα // Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Ἐξομολογῶσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε (βλ. EBP 711, φ. 117ν) // Μέγας καὶ φοβερὸς ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ (βλ. EBP 711, φ. 117ν) // Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον (βλ. EBP 711, φ. 117ν. Δειμ. 238, φ. 154ν) // Σοὶ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ καὶ σὴ ἐστὶν ἡ γῆ· ἀλληλοῦα // Θαβώρ καὶ Ἐρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται· ἀλληλοῦα // Ἐλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύσονται πρὸ προσώπου σου (βλ. EBP 711, φ. 118ρ) // Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου (βλ. EBP 711, φ. 118ρ) // Ὑψωσα ἐκλεκτὸν ἐκ τοῦ λαοῦ μου· ἀλληλοῦα // Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· ἀλληλοῦα // Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφῃ εἰς τέλος· ἀλληλοῦα // Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὃς ζήσεται καὶ οὐκ ὄψεται θάνατον· ἀλληλοῦα // Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμού τῶν δούλων σου· ἀλληλοῦα // Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα (βλ. EBP 711, φ. 118ρ)

Πρβλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς προμνημονευθείσης παραγράφου τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: Τὰ ἐλέη σου, Κύριε – Ὅτι εἶπας· εἰς τὸν αἰῶνα – Διεθέμην διαθήκην – Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, ἐξηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 149r-149v καὶ 151v-152r, ἀντιστοίχως. [Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ὁ στίχος: Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα δὲν ἐνετοπίσθη ἀποδιδόμενος σαφῶς στὸν Ἄνευότῃ ἐνδεχομένως πρόκειται περὶ ἑνὸς ὀψίμως παραδιδόμενου –στὰ ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐφ' ἐξῆς μουσικὰ χειρόγραφα– ἀνεπιγράφου ὁμωνύμου στίχου, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. τὴν σχετικὴ ἐπισήμανσι στὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου].

(III)

- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὄσιους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦα, ἦχος δ'.
Ὁ στίχος: Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦζει καὶ τακῆσεται· ἀλληλοῦα
Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

• Μιχαὴλ Κοντοπετρῆς.

(III)

- Στίχος ἐκ τῶν φαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.
Τὸ καταληκτικόν: Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου, στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ δευτέρου διαγράμματος (ὅπου ἐκτίθεται ἢ κατὰ θεσσαλονικαία παράδοσι μορφὴ τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων).

• Νεόφυτος Μαγουλάς.

(IV)

- Καλοφωνικὸς στίχος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.
Τὸ παρὸν ἐστὶ ποίημα κυρ Νεοφύτου Μαγουλά, στίχος καλοφωνικὸς ἦχος τρίτος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. (Παντ. 1005, φ. 31ν).

Βλ. Παντ. 1005, φφ. 31ν-36γ. [Ἐπαξ ἀνθολογούμενος στίχος, ὡς καὶ ἄπαξ μνημονευόμενος –ἐξ ὅσων τοῦλάχιστον γνωρίζομε– μελουργός· ἐνδεχομένως πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἐπιστημανθέντα Κωνσταντῖνο Μαγουλᾶ].

• *Νικηφόρος Ἡθικός.*

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 99-100. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 126-127. Ὡσαύτως βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 295-296 (ὅπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Νικηφόρου). Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 94-95. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, pp. 646-648. Idem, *Catalogus II*, pp. 509-510.

(II)

• Ἀντίφωνα εἰς τὴν Συναξίν τῶν Ἀσωμάτων *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν*, ἦχος πλ. β'. Βλ. σχετικῶς τὴν παραγράφο 2.VIII. τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὅπου ὁ λόγος ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν ἐπιστημανθέντων ἀντιφώνων, τῶν ποικίλων παραλλαγῶν αὐτῶν σχετικῶς πρὸς τοὺς ψαλμικούς στίχους ἢ καὶ τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγημένων στίχων.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ Ἐξαλάξατε τῷ Θεῷ...) // [*Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*] (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ *Σέ, τὸν ἱεράρχην...* «ἢ καὶ [*ἀλλάσσομεν σέ*], κατὰ τὴν συνήθως ἀπαντῶσα στά μουσικὰ χειρόγραφα χαρακτηριστικῆ ἔνδειξι· *Σέ, τὸν ἀθλοφόρον...* »)
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. [Τὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο· *Σέ, τὸν ἱεράρχην...*, ἐξηγημένο ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου (βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 81γ-81ν), ἄνευ ὅμως οἰασδῆποτε ἀναγραφῆς· ἀπλῶς ὑπὸ τὴν διευκρίνησι· *Εἰς ἱεράρχας*].
- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.
Νικηφόρου Ἡθικοῦ, εἰς τὴν Πεντηκοστὴν Οἶκος Λευί (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ *Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα...*)
Βλ. Ἰβήρ. 1120 (χρ. γφ. Μανουὴλ Χρυσάφη, κατὰ τὸ 1458), φ. 275ν.
Τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ· [ἦχος] πλ. α' *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον* (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...)
- Βλ. Ἰβήρ. 1120 (χρ. γφ. Μανουὴλ Χρυσάφη, κατὰ τὸ 1458), φ. 275ν. Πρβλ. –δι' ἀμφοτέρους τοὺς στίχους– τὴν ὑποσημ. 69 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου *Λόγον ἀγαθόν*, ἦχος δ'.
Τὸ καταληκτικόν: *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν· ἀλληλούια*
Βλ. τὸν οἰκείον τόπον τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου *Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἦχος βαρύς.*
Οἱ ἐξῆς στίχοι: *Τὸν βορρᾶν καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας· ἀλληλούια // Καὶ ἐν τῷ ὄνοματί μου ὑψωθήσεται τὸ κέρας αὐτοῦ· ἀλληλούια // Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου· ἀλληλούια*
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Νικόλαος Ἀσσάν.*

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Σπάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 94-95. Andrija Jakovljević, «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν*, τόμος Β', Ἀθήναι 1980-1981, σσ. 72-73 [= Ἀνδρέα Jakovljević, «Κύπριοι μελωδοί, ὑμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ιε'-ιζ' αἰῶνα», *Ἐπετηρίς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἑρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII-XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 469-470]. Πρβλ. καί: Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 11. E. Gerzmannus, *Catalogus II*, p. 510.

(III)

- Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφῶνων εἰς ἰσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἤχος δ'.
Τὸ κατάληκτῆριον· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. [Πρβλ. καὶ Ἰβήρ. 974, φ. 163r: Ἔτερον Νικολάου τοῦ Ἀσσάν [ἤχος] δ' Καὶ ἁγίῳ πνεύματι].

• *Νικόλαος Κουκουμᾶς.*

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 329-330 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ). Ἀ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 82-83. Πρβλ. καί: Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 13. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, pp. 648-649. Idem, *Catalogus II*, pp. 511-513

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος α'.
Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ἔπου ὁ λόγος ἀποκλειστικῶς περὶ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου.
• Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὁ λεγόμενος τετράστιχος, ὀκτώηχος.
Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Νικολάου μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ, στὴν παράγραφο 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Ὁ στίχος: Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς
Βλ. τὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• *Ξένος Κορώνης.*

(I)

Περὶ τοῦ ἀνδρός – φερομένου ὡσαύτως καὶ ὡς Ἰωάννου Κορώνης ἢ Ξενοφώντος (κατὰ τὸ μοναχικὸ ὄνομα αὐτοῦ) – βλ. σχετικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 316-321 (ἔπου καὶ ἐκτενὴς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κορώνη). Ἀ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία* σσ. 79-81. Πρβλ. ἐπίσης: Γρ. Θ. Σπάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 102-103. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 126-127. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 12, note 3. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, pp. 649-655. Idem, *Catalogus II*, pp. 514-520.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη].

Στὸν Κορώνῃ ἀποδίδονται ἐπωνύμως οἱ ἐξῆς στίχοι: "Ὅτι μέγας ὁ Κύριος // Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένουτο // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευί

Πρβλ. ἀρμοδίως καὶ τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη].

Στὸν Κορώνῃ ἀποδίδονται ἐπωνύμως οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ // Τῷ ποιήσαντι φῶτα // Εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός // Εἰς διαιρέσεις // Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν // Βασιλεῖς μεγάλους // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ // Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς // Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί // Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ

Πρβλ. ἀρμοδίως καὶ τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

Περὶ τοῦ στίχου: Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν πρβλ. καὶ ὅσα ἐσχολιάσθησαν στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ ἀνωτέρω λήμματος: Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης. Νὰ σημειωθῇ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι καὶ στοὺς δύο κώδικες διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ σύνθεσις, ἐνδιαμέσως τῶν —ἐπωνύμως εἰς τὸν Κορώνῃ ἀποδιδόμενων— στίχων Εἰς ἔξουσίαν τῆς νυκτός καὶ Εἰς διαιρέσεις ἀνθολογεῖται ἀνω-νύμως ὁ στίχος: Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν (ὁ μόνος ἀνωνύμως παρατιθέμενος στὴν παρούσα σύνθεσις στίχος), ὁ ὁποῖος ἐνδεχομένως πρέπει ὡσαύτως νὰ ἀποδοθῇ στὸν Ξένο Κορώνῃ.

- Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἤχος πλ. β' νενανώ. [Εἰκαζομένη σύνθεσις: ὁμοίως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ μαΐστορος Κουκουζέλη].

Βλ. ἀρμοδίως τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Παραδίδονται ἀνωνύμως δύο μόνον στίχοι στὸν κώδικα EBE 2622.

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινουῦ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Ὅτι μέγας ὁ Κύριος (βλ. EBP 126, φ. 81r) // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν (βλ. EBP 130, φ. 106r) // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ (βλ. EBP 130, φ. 106r. EBP 711, φ. 91r. PAIK 42, φ. 139v) // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας (βλ. EBP 130, φ. 106v. EBP 132, φ. 139v. EBP 711, φ. 91v) // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους (βλ. EBP 130, φ. 106v) // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους (βλ. EBP 130, φ. 106v. EBP 132, φ. 140r) // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν μέσῳ σου Αἴγυπτε (τρεῖς συνθέσεις) // Ἐν Φαραῷ (βλ. EBP 130, φ. 107r. EBP 132, φ. 140r) // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ (βλ. EBP 130, φ. 107r) // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς (βλ. EBP 130, φ. 107r) // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων (βλ. EBP 130, φ. 107r) // Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν (βλ. EBP 130, φ. 107v) // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν (δύο συνθέσεις) // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος (βλ. EBP 132, φ. 141r. Λειμ. 8, φ. 65v) // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Καὶ οὐ λαλήσουσι (μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸν κείμενον τὸ "Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἅμα πᾶσα ἡ γῆ...)) // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι (στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 221v ὁ αὐτὸς στίχος μὲ προσαρμογὴ ἐπὶ τοῦ μέλους αὐτοῦ [δι' ἐρυθρᾶς μελάνης κάτωθεν τῶν ὑφισταμένων σημαδίων] ἐνὸς Κοινωνικοῦ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον) // Καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται (ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: εἰς τὴν Πεντηκοστὴν καὶ εἰς τὰς ἐορτὰς τὰς δε-

σποτικάς) // Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα (δύο συνθέσεις· ἢ μία με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τό· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα πάσα ἡ γῆ...) // Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τό· Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...) // Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τό· Ἄγιον καὶ φοβερόν...) // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τό· Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα (ὡς καὶ τὴν ὑπόσημ. 26) τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. Οἱ στίχοι: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα – Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα – Ὅμοιοι αὐτοῖς – Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 66ν-67γ, 68ν-69γ, 75γ, 75ν καὶ 76γ, ἀντιστοίχως.

• Πρβλ. καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου παρατιθέμενο διάγραμμα, περὶ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουϊάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου, ὅπου ἐκτός τῶν ἀνωτέρου ἐπιστημανθέντων στίχων [Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν – Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα – Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν – Ὅτι κρίνει Κύριος – Στόμα ἔχουσι], παραδίδονται καὶ οἱ ἐξῆς, ἐπιπροσθέτως, στίχοι τοῦ αὐτοῦ Κορώνη: Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων // Τῶν αἰώνων· ἀμήν (ἦχος β'· με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τὸ θεοτοκίῳ· Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων...).

• Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ. Ὁ εἰς ἦχον β' στίχος: Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 93γ. ΡΑΙΚ 154, φ. 83ν) // καὶ οἱ εἰς ἦχον πλ. β' νεανῶ στίχοι: Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν // Καὶ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ (βλ. Λειμ. 238, φφ. 115γ-115ν)

Βλ. σχετικῶς καὶ τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τοῦ οἰκείου λήμματος τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

• Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Δόξα πατρὶ (με ἐπιβαλλόμενο ἐξωφαλμικὸ κείμενο τό· Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)

Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ ὀκτωῆχου πολυελέου Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Ὁ στίχος: Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνη, εἰς ἦχον δεύτερον, ὁ στίχος: Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί, εἰς ἦχον βαρύν (ὑπὸ τὴν ἐνδειξί: ἀλλαγμα) καὶ τὸ καταληκτικὸ· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ, εἰς ἦχον πλ. δ'

Βλ. σχετικῶς τὰ ἀρμόδια διαγράμματα τοῦ οἰκείου λήμματος τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου. Τὸ καταληκτικὸ· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ, ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 63ν-64ν.

• Στίχοι ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐκεῖ ἐκαθίσταμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τὴν Σιών· ἀλληλούια // Ἐπὶ ταῖς ἱτέαις (βλ. Λειμ. 238, φ. 141ν. ΕΒΡ 132, φ. 176γ. ΕΒΡ 711, φ. 111γ) // Ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια // Τὰ ὄργανα ἡμῶν· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψδῶν· ἀλληλούια // Λόγους ψδῶν· ἀλληλούια // Ἡμᾶς λόγους ψδῶν· ἀλληλούια // Καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· ἀλληλούια // Πῶς ἔσωμεν τὴν ψδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (τρεῖς συνθέσεις) // Ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Κολληθεῖ

ἡ γλώσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἔὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Τῷ λάρυγγί μου, ἔὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλοῦα // Ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα // Ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Μνησθητι, Κύριε, τῶν υἰῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα // Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος (βλ. ΕΒΡ 130, φ. 148r) // Ἡ ταλαίπωρος· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα // Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Μακάριος ὃς κρατήσει καὶ ἑδαφιεῖ τὰ νηπία σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Τὰ νηπία σου πρὸς τὴν πέτραν· ἀλληλοῦα // Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα (τρεις συνθέσεις) // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις)

Βλ. τὸ σχετικὸ διάγραμμα τοῦ οικείου λήμματος τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι· Ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου – Κολληθείῃ ἡ γλώσσά μου – Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε – Μακάριος ὃς κρατήσει, ἐξηγημένοι: ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φ. 130v, 131r, 132v, 133v, ἀντιστοιχίως.

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Λόγον ἀγαθόν, ἤχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἡ γλώσσά μου κάλαμος γραμματέως δευγράφου· ἀλληλοῦα // Τῇ ωραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου· ἀλληλοῦα // Καὶ ἔντεινε καὶ κατευδοῦ καὶ βασιλευε· ἀλληλοῦα // Ἐνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος (βλ. ΕΒΡ 711, φ. 110r. Λειμ. 238, φ. 149v) // Ἠγάπησας δικαιοσύνην (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 98r) // Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός (βλ. ΕΒΡ 711, φ. 110r) // Παρὰ τοὺς μετόχους σου· ἀλληλοῦα // Ἐκ δεξιῶν σου· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε (βλ. ΕΒΡ 132, φ. 172v. ΕΒΡ 711, φ. 110r. Λειμ. 238, φ. 150r. ΡΑΙΚ 154, φ. 111v) // Καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου· ἀλληλοῦα (τρεις συνθέσεις) // Καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· ἀλληλοῦα // Καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 112r) // Ὅτι αὐτός ἐστι Κύριός σου (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 112r) // Καὶ θυγάτηρ Τύρου ἐν δώροις (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 112v) // Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ σου· ἀλληλοῦα // Πᾶσα ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν· ἀλληλοῦα // Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 100v. ΡΑΙΚ 154, φ. 115v) // Ἀπενεχθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει· ἀλληλοῦα // Ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 99v. ΡΑΙΚ 154, φ. 113v) // Ἀχθήσονται εἰς ναὸν βασιλέως· ἀλληλοῦα // Εἰς ναὸν βασιλέως (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 100r. ΡΑΙΚ 154, φ. 114r) // Ἀντὶ τῶν πατέρων σου (βλ. ΕΒΡ 126, φ. 100r. ΡΑΙΚ 154, φ. 114r) // Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· ἀλληλοῦα // Διὰ τοῦτο λαοὶ ἐξομολογήσονται σοι (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 114v) // Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα // Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα // Τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα

Βλ. σχετικῶς στὸν οικεῖο τύπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ Χουρμουζῖος στὸν ἀυτόγραφό του κώδικα ΜΠΤ 704 παραδίδει ἐξηγημένους πέντε στίχους τοῦ Κορώνη, συγκεκριμένως τοὺς ἐξῆς: Τῇ ωραιότητί σου (φ. 124v) – Παρέστη ἡ βασίλισσα (φ. 126r) – Ἄκουσον, θύγατερ (φ. 126v) – Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν (φ. 127v) – Δόξα πατρί (φ. 128r).

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τῶν Κυρίων· ἀλληλοῦα, ἤχος δ'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Δόξα καὶ πλοῦτος ἐν τῷ οἴκῳ (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 123r) // Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα // Ἐλεήμων καὶ οἰκτίρμων καὶ δίκαιος· ἀλληλοῦα

(τρεις συνθέσεις) // Καὶ κυχρῶν· ἀλληλοῦα // Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει· ἀλληλοῦα // Αὐτοῦ ἐν κρίσει (βλ. ΡΑΙΚ 154, φ. 125r) // Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλοῦα (τρεις συνθέσεις) // Οὐ σαλευθήσεται· ἀλληλοῦα // Εἰς μνημόσυνον αἰῶνιον ἔσται δίκαιος· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Ἔσται δίκαιος· ἀλληλοῦα (τρεις συνθέσεις) // Ἀπὸ ἀκοῆς πονηρᾶς οὐ φοβηθήσεται (βλ. ΕΒΡ 132, φ. 179r. ΕΒΡ 711, φ. 114r. ΕΒΡ 126, φ. 106r. ΕΒΡ 130, φ. 150v. Λεμ. 238, 146r. ΡΑΙΚ 154, φ. 125v) // Ἐτοιμή ἢ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον· ἀλληλοῦα // Ἔως οὐ ἐπίδη ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ· ἀλληλοῦα [ὑπὸ τὴν ἔνδειξιν: Πρωτοψάλτου] // Ἐσκόπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἀλληλοῦα // Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ἀλληλοῦα

βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα – Εἰς μνημόσυνον αἰῶνιον – Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 138r, 138v καὶ 140v, ἀντιστοίχως.

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἔλεῖ σου, Κύριε, ἦχος βάρυς.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ τὰ θαυμάσιά σου, Κύριε· ἀλληλοῦα // Μέγας καὶ φοβερός ἐστιν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ· ἀλληλοῦα // Δυνατὸς εἶ, Κύριε, καὶ ἡ ἀλήθειά σου κύκλω σου· ἀλληλοῦα // Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον· ἀλληλοῦα // Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται· ἀλληλοῦα // Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου· ἀλληλοῦα // Ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώπου σου· ἀλληλοῦα // Ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλοῦα // Ὀλην τὴν ἡμέραν· ἀλληλοῦα // Ἐδρον Δαβὶδ τὸν δούλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν· ἀλληλοῦα // Καὶ ὁ βραχίον μου κατισχύσει αὐτόν· ἀλληλοῦα // Καὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ· ἀλληλοῦα // Τὸ δὲ ἔλεός μου οὐ μὴ διασκεδάσω ἀπ' αὐτῶν· ἀλληλοῦα // Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι· ἀλληλοῦα // Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλοῦα // Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ὀνειδισμού τῶν δούλων σου· ἀλληλοῦα // Ἐὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλοῦα // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα (δύο συνθέσεις) // Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα

βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Οἱ στίχοι: Ἐξομολογήσονται οἱ οὐρανοὶ – Μέγας καὶ φοβερός ἐστιν – Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν – Θαβῶρ καὶ Ἐρμών – Ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ἐξηγημένοι ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 149v-151r.

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἦχος α'.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐπακούσαι σου, Κύριος, ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως· ἀλληλοῦα // Τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· ἀλληλοῦα // Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον· ἀλληλοῦα // Κύριε, σώσον τὸν βασιλέα καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν ἐν ἡ ἡμέρᾳ ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλοῦα // Ἐπικαλεσώμεθά σε· ἀλληλοῦα // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦα // Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦα

βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VII.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

Α'. Καλοφωνικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

• Καλοφωνικός στίχος Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'.

Εὐρύτατα διαδεδομένος καλοφωνικός στίχος· κατὰ τοὺς ἰδ' καὶ ἰε' κυρίως αἰῶνες ἡγεῖται τῆς ἐκτενοῦς συνήθως ἐνόητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων, ἀνθολογούμενος ὑπὸ τὴν ἐξῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναγραφῆ· Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸν πολυέλεον, ποίημα κυροῦ

Ξένου λαμπαδαρίου τοῦ Κορώνη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι. (Κουτλ. 399, φ. 79ν)· ἢ Στίχοι καλοφωνικοί ἀπὸ τὸν πολυέλεον, ποίημα κυροῦ Ξένου καὶ Πρωτοφάλτου τοῦ Κορώνη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι. (Κουτλ. 457, φ. 148r)· ἢ Εἶτα ἀρχεται ἡ καλοφωνία τοῦ πολυελέου, ποίημα κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη [ἤχος] πλ. α' Στόμα ἔχουσι. (Ίβήρ. 984, φ. 109r). Μεταγενεστέρως –καὶ ὅταν δὲν παρατίθεται ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἢ αὐτοῦ τοῦ νέου Χρυσάφη– ἀνθολογεῖται συχνάκις αὐτόνομως, ὑπὸ τις ἀκόλουθες κυρίως ἀναγραφές· Στίχος ἀπὸ τὸν πολυέλεον, τοῦ Πρωτοφάλτου κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη [ἤχος] α' Στόμα ἔχουσι. (Μεταμ. 56, φ. 202ν. Πρβλ. καὶ Δοχ. 369, φ. 258r· Στίχος ἀπὸ τὸν πολυέλεον, ποίημα κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Πρωτοφάλτου· ἤχος πλ. α' Στόμα ἔχουσι)· ἢ Καλοφωνικόν, ποίημα κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Πρωτοφάλτου· ἤχος πλ. α' Στόμα ἔχουσι. (Κουτλ. 395, φ. 113ν. Πρβλ. Ξηρ. 271, φ. 30r· Καλοφωνικόν τοῦ πολυελέου, ποίημα κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι. Ίβήρ. 1144, φ. 75r· Καλοφωνικόν, ποίημα κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη· ἤχος πλ. α' Στόμα ἔχουσι)· ἢ Ξένου Κορώνη Πρωτοφάλτου Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι. (Ξεν. 123, σ. 149. Πρβλ. Καρ. 237, φ. 62ν· Κορώνη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι)· βλ. ἐνδιαφερόντως καὶ Καρ. 218, φ. 225r· Ξένου τοῦ Κορώνη, ἡδύτατος· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι. Παντ. 1017, φ. 59r· Ξένου Κορώνη, ἐκαλλωπίσθη· ἤχος α' Στόμα ἔχουσι.

Βλ. Κουτλ. 399, φφ. 79ν-81r. Κουτλ. 457, φφ. 148r-149ν. Ίβήρ. 985 (χργφ. Μανουήλ Βλαττηροῦ κατὰ τὸ 1425), φφ. 173ν-175r. ΡΑΙΚ 154 (χργφ. Δαβίδ Παιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 458r-459ν. ΕΒΕ 2406, φφ. 345r-346ν. Ίβήρ. 984, φφ. 109r-110ν. ΕΒΕ 2456, φ. 48ν κ.έ. ΕΒΕ 2444, φφ. 102r-104r. Ίβήρ. 1120, φφ. 305r-307r. Παντ. 1017, φφ. 59r-63r. Ίβήρ. 1274, φφ. 45ν-49ν. Κουτλ. 395, φφ. 113ν-118r. ΡΑΙΚ 30, φφ. 389r-390r. Ὑψηλ. 48, φφ. 171ν-173ν. Μεταμ. 56, φφ. 202ν-207r. Δοχ. 315, φφ. 75r-80r. Ίβήρ. 1144 (χργφ. Γερασίμου Ἀγιορείτου), φφ. 75r-78ν. Λειμ. 350, φφ. 197r-200ν. Δοχ. 369, φ. 258r κ.έ. Ξηρ. 271, φφ. 30r-34r καὶ 46r-49r. Λειμ. 350, φφ. 197r-200ν. Καρ. 237, φφ. 62ν-66ν. Ἄναν. 6 (χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας κατὰ τὸ 1680), φφ. 14r-16ν [;]. Φιλ. 133, φφ. 200r-203r. Καρ. 218, φφ. 225r-227ν. Ίβήρ. 1132 (χργφ. Θεοδοῦλου μοναχοῦ), φφ. 48r-52r. Ξεν. 123, σσ. 149-151. Ίβήρ. 974, φφ. 318r-320r. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2, ὡς καὶ τῆς παραγράφου 2.3 καὶ 2.5 (κυρίως τῆς ὑποσημ. 115 καὶ 125, 189 καὶ 191, ἀντιστοίχως) τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, καθ' ὅτι –ὅπως προεπισημάνθη– ὁ παρὼν καλοφωνικός στίχος συχνάκις ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τῶν πολυελέων τοῦ Κουκουμᾶ, ἢ τῆς μικτῆς συνθέσεως τοῦ λεγομένου Λαττινοῦ καὶ Κουκουμᾶ, ἢ, τέλος, τοῦ ὁμοειδοῦς ποιήματος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοφάλτου. Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 28r-31r.

Β'. «Πρόλογος» γιὰ «καλλιφωνίες τοῦ πολυελέου» ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

• Πρόλογος Στόμα ἔχουσι, ἤχος πλ. α'.

Πρόλογος [Ξένου τοῦ Κορώνη]· [ἤχος] πλ. α' Στόμα ἔχουσι Τοτοτο. (Ίβήρ. 985, φ. 175r).

Βλ. Ίβήρ. 985 (χργφ. Μανουήλ τοῦ Βλαττηροῦ κατὰ τὸ 1425), φφ. 175r-176r. Πρβλ. καὶ ΕΒΕ 2444, φφ. 105ν-107ν, ὅπου τὸ αὐτὸ ποίημα συνοδεύεται ἀπὸ κράτημα Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ, ἀνθολογούμενο (ἐκ τοῦ φ. 106ν) ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐνδειξί: Ἔτερον κράτημα, τοῦ Ἡθικοῦ, εἰς στίχον τοῦ πολυελέου· Ανενενα.

• Πρόλογος Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, ἤχος πλ. α'.

Πρόλογος τοῦ Κορώνη [ἤχος] πλ. α' Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι. (Ίβήρ. 1120, φ. 310ν)· ἢ Ἔτερον ποίημα, τοῦ αὐτοῦ κυρ Ξένου τοῦ Κορώνη, λεγόμενον μικρὸν σημανδῆρῃ· ἤχος πλ. α' Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι Τοτοτο. (Ίβήρ. 984, φ. 110ν).

Βλ. Ίβήρ. 1120, φφ. 310ν-312ν (όπου ο πρόλογος συνοδεύεται από το λεγόμενο «όρφανόν» κράτημα Τοτοτο Ίωάννου του Κουκουζέλη). Ίβήρ. 984, φφ. 110ν-112ν.

- Πρόλογος Όφθαλμούς έχουσι, ήχος βαρύς.

Πρόλογος του Κορώνη [ήχος] βαρύς Όφθαλμούς έχουσι. (Ίβήρ. 1120, φ. 339ν).

Βλ. Ίβήρ. 1120, φφ. 339ν-341γ (όπου ο πρόλογος συνοδεύεται από όμόηχο κράτημα Ανεεινανε Μανουήλ του Άγαλλιανού).

- Πρόλογος Ότα έχουσι, ήχος πλ. α'.

Πρόλογος του Κορώνη [ήχος] πλ. α' Ότα έχουσι. (Ίβήρ. 1120, φ. 312ν) ή: "Ετερος στίχος, του Κορώνη [ήχος] πλ. α' Ότα έχουσι. (Κουτλ. 399, φ. 84γ).

Βλ. Ίβήρ. 1120, φφ. 312ν-314ν (όπου ο πρόλογος συνοδεύεται από το «βηγόμενον τὰ ροδάκινα» όμόηχο κράτημα Ανεειναίνα του αυτού Κορώνη). Κουτλ. 399, φφ. 84γ-85γ [όπου το έπισυναπτόμενο στον πρόλογο κράτημα (σύνθεσις του αυτού Κορώνη) έπωνυμείται άηρών, κατά μαρτυρία σημειομένη στην ψα του έν λόγω κώδικος: Τοῦτο λέγεται άηρών].

- Πρόλογος Όμοιοι αυτοίς, ήχος πλ. α'.

Πρόλογος Κορώνη [ήχος] πλ. α' Όμοιοι αυτοίς. (Ίβήρ. 1120, φ. 325γ).

Βλ. Ίβήρ. 1120, φφ. 325γ-329ν (όπου ο πρόλογος συνοδεύεται από τρία —συναπτώς παρατιθέμενα— όμόηχα κρατήματα: Ίωάννου μαΐστορος Κουκουζέλη, λεγόμενον πολεμικόν Τοτοτο [φ. 325γ], Τοῦ αυτού λεγόμενον βουλγάρικον Τοτοτο [φ. 326γ] και Τοῦ αυτού ή άηρών Ανεεινα [φ. 328γ]). Ίβήρ. 974, φφ. 327γ-329γ (όπου του αυτού ποιήματος έπεται το κράτημα του αυτού Κορώνη, το λεγόμενο «τά ροδάκινα»).

- Πρόλογος Οίκος Ίσραήλ, ήχος πλ. α'.

Πρόλογος [Ξένου του Κορώνη] [ήχος] πλ. α' Οίκος Ίσραήλ. (Ίβήρ. 985, φ. 176γ) ή:

Πρόλογος του Κορώνη ήχος πλ. α' Οίκος Ίσραήλ. (Ίβήρ. 974, φ. 330ν).

Βλ. Ίβήρ. 985 (χρ. φ. Μανουήλ του Βλατηρού κατά το 1425), φφ. 176γ-178γ. Συνοδεύεται από όμόηχο κράτημα του αυτού, υπό την άκόλουθον ένδειξη: Τοῦ Κορώνη λεγόμενον άηδωνάτον. Ίβήρ. 974, φφ. 330ν-332ν, όπου ο πρόλογος συνοδεύεται από όμόηχο κράτημα (άνευ ιδιαίτερου χαρακτηρισμού) του αυτού Κορώνη. Ο αυτός στίχος και στον κώδικα EBE 2458, φφ. 104γ-105γ (: "Ετερον του Κορώνη [ήχος] α' Οίκος Ίσραήλ), όπου όμως το έπισυναπτόμενο κράτημα Τοτοτο (άνευ ιδιαίτερου χαρακτηρισμού) αποδίδεται έπωνυμώς στον Κουκουζέλη.

Γ'. Καλοφωνικοί στίχοι εκ του ρλε' ψαλμού.

- Καλοφωνικός στίχος "Οτι έν τή ταπεινώσει ήμων, ήχος πλ. δ'.

"Ετερον του Κορώνη [ήχος] πλ. δ' "Οτι έν τή ταπεινώσει ήμων ένμήσθη ήμων ό Κύριος. (EBE 2406, φ. 380ν).

Βλ. EBE 2406, φφ. 381ν-382ν. EBE 2622, φφ. 245γ-246ν.

- Πατριικός δομέστικος Θεσσαλονίκης.

(III)

- Στίχος εκ των άντιφωνών εις όσίους, μάρτυρας και ιεράρχας Τόν Κύριον· άλληλούια, ήχος δ'.

Τό καταληκτήριον· Καί νυν και άει και εις τους αιώνας των αιώνων· άμήν· άλληλούια

Βλ. σχετικώς στον οικείο τόπο του διαγράμματος τής παραγράφου 2.V.1 του προηγούμενου κεφαλαίου.

- Παῦλος Κασάς.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμή, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σ. 308. Andrija Jakovljević, «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th

centuries», *Δίπτυχα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν*, τόμος Β', Ἀθήναι 1980-1981, σ. 74 [= Ἀνδρέα Ιακονίτζη, «Κύπριοι μελωδοί, ὕμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ιε'-ιζ' αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII- XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σ. 471].

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ:
Ἔτερον, ποίημα κῦρ Παύλου τοῦ Κασᾶ ἦχος α' Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα.
(Κουτλ. 455, φ. 40v).

βλ. Κουτλ. 455, φ. 40v κ.έ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Σταμενίτζης μοναχός.

(I)

Ἀπλή περὶ αὐτοῦ μνεία βλ. εἰς: E. Gerzmann, *Catalogus II*, p. 535.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Οἱ στίχοι: Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

βλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Φωκᾶς ὁ λαοσυνάπτης.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Φωκᾶ τοῦ λαοσυνάπτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, λέγεται καὶ Κοινωνικὸν ἦχος α'
Κύριε, τὸ ὄνομά σου. (Ἰβήρ. 1120, φ. 247v).

βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 247v κ.έ. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Χαλιβούρης.

(I)

βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 387. Ἄ. Ιακονίτζη, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 102. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 670. Idem, *Catalogus II*, p. 537.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Ὁ στίχος: Ἀστραπὴ εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν

βλ. τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικῆς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ.

Ὁ στίχος: Ἐν ταῖς θαλάσσαις

βλ. Λεμ. 273, φ. 47r. ΕΒΕ 2600, φ. 27r. Πρβλ. καὶ Ἰβήρ. 974, φ. 112r, ὅπου ὁ αὐτὸς στίχος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου.

• Χριστοφόρος [ἢ Μιχαήλ] Μυστάκων.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμή, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 360-361. Α. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 93-94. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 671. Idem, *Catalogus II*, pp. 504, 538-539.

(II)

• Ἀσματικά ἀντίφωνα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, ἦχος πλ. δ'.

Ἀσματικά ἀντίφωνα φαλλόμενα ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκη εἰς τὰς ἑορτάς τῆς Ὑψώσεως ἀπὸ χοροῦ, ᾠδὴ α' ἦχος πλ. δ', ποίημα τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός. (EBE 906, φ. 119r) ἢ Ἀντίφωνα ἄσματικά φαλλόμενα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἦχος πλ. δ', ᾠδὴ α', ποίημα τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός. (Ἰβήρ. 974, φ. 246r) ἢ Ταῦτά εἰσιν δίχορα· ᾠδαὶ ἄσματικά, ποίηματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν εἰς ἦχον πλ. δ', τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός. (Κουτλ. 456, φ. 469v) ἢ Ἀλληλουϊάρια φαλλόμενα εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιῶν Σταυροῦ, ποίηματα διαφόρων ποιητῶν ᾠδὴ α', τοῦ δομῆστικοῦ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος· [ἦχος] πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός. (Παῦλ. 101, σ. 419).

Μνημονεύομε ἐδῶ τοὺς κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθέντες κώδικες, ὅπου τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα ἀνθολογοῦνται κατὰ πληρεστέρα δομὴ συγκριμένου βλ. ΡΑΙΚ 154 (χργφ. Δαβίδ Παυδιστηνοῦ κατὰ τὸ 1430), φφ. 392v-404v. EBE 906, φφ. 119r-130r. Ἰβήρ. 974, φφ. 246r-259v. Κουτλ. 456 (χργφ. Γεωργίου Γαλατάκη κατὰ τὸ 1443), φφ. 469v-474v. EBE 2401, φφ. 250v-255v. EBE 2406 (χργφ. Ματθαίου δομῆστικοῦ κατὰ τὸ 1453), φφ. 458r-467v. Ἰβήρ. 1120 (χργφ. Μανουὴλ Χρυσάφη κατὰ τὸ 1458), φφ. 444r-450v. Βατοπ. 1527 (χργφ. Μάρκου ἱερομονάχου ἐκ τῶν Ξανθοπούλων κατὰ τὸ 1434), φφ. 314r-321v. Παῦλ. 101, σσ. 419-430. Πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι τὰ περιγραφόμενα ἀντίφωνα δὲν ἀποτελοῦν ἀμιγῆ σύνθεσι τοῦ Μυστάκωνος, ἀλλὰ —ὡς σημειοῦται χαρακτηριστικῶς καὶ στὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα ἀναγραφὴ τοῦ κώδικος Κουτλ. 456— συγκρίνεται ἐκ ποιημάτων «διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν» (ἦτοι τοῦ ἰδ' αἰῶνος), κατὰ κύριο λόγο τῶν Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη, Ἀνδρειωμένου, Δημητρίου Δοκειανοῦ καὶ Μανουὴλ τοῦ Πλαγίτου· στὸν Χριστοφόρο ἀποδίδονται τρεῖς κυρίως στίχοι αὐτῶν: ὁ πρῶτος, Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, καὶ ἕτεροι δύο ἐκ τῆς ἑκτης ᾠδῆς, Αὕτη ἡ πύλη Κυρίου καὶ Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν [ὁ κώδιξ EBE 2062 παραδίδει καὶ ἕτερο στίχο τοῦ Μυστάκωνος (Παιδεύων ἐπαίδευσέ με, ὁ Κύριος) ἐκ τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, ἐνῶ στὸν κώδικα Λαύρας E 148, φ. 328v, τοῦ ἀποδίδεται καὶ ὁ τῆς δ' ᾠδῆς στίχος: Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου]. Ὡσαύτως, στὸν αὐτὸ μελωργὸ ἀποδίδονται ἐπωνύμως καὶ ὠρισμένες ἐπιβολές —ὡς χαρακτηριστικῶς ἀποκαλοῦνται—, μελικές δηλονότι προσθήκες [περὶ τοῦ ὄρου ἐπιβολὴ βλ. αἴφνης: Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 94], κυρίως σὲ στίχους προγενεστέρας τινὸς ἀνωνύμου παραδόσεως, οἱ ὅποιοι γνωρίζονται ὑπὸ τὴν ἑνδειξὴ Παλαιόν. Προκειμένου νὰ σχηματισθῇ μία πρώτη ἐντύπωσις περὶ τῆς ἐξεταζομένης συνθέσεως, περιγράφομε στὸ ἐπόμενο διάγραμμα τὴν συνήθη δομὴ αὐτῆς, συνεκτιμῶντας στοιχεῖα τὰ ὅποια προκύπτουν σχετικῶς ἀπ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῶν κωδίκων EBE 2061 καὶ EBE 2062, τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἀπ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν κωδίκων EBE 906, φφ. 119r-130r // Ἰβήρ. 974, φφ. 246r-259v // Βατοπ. 1527, φφ. 314r-321v, τοῦ ἰε' αἰῶνος:

• Ἀπὸ χοροῦ ᾠδὴ α' ἦχος πλ. δ', ποίημα τοῦ Μυστάκωνος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός

EBE 906, φ. 119r. Ἰβήρ. 974, φ. 246r. Βατοπ. 1527, φ. 314r. EBE 2061, φ. 79r [: «...ποί-

- ημα κυρού Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος». EBE 2062, φ. 60r [: Εἶτα γίνεται μεγάλη συναπτὴ καὶ εὐθὺς ἄρχεται τὴν α' ᾠδὴν, ποίημα τοῦ δομestίκοῦ κύρ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος [ἦχος] πλ. δ' Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα. Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ].
- Ἔτερον, Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] πλ. δ' Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπικαλείσθε τὸ ὄνομα αὐτοῦ
EBE 906, φ. 120r. EBE 2061, φ. 75v [: Τὸ αὐτὸ καλοφωνικώτερον, ποίημα τοῦ μαῖστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] πλ. δ' Τιτιτι...Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα. Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπικαλείσθε].
  - Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ ;] Τιτιτι...Ἐψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοῦς, ὁ Θεὸς μου
EBE 906, φ. 120v. EBE 2061, φ. 81r [: Εἰ βούλει διπλάζει τοῦτο· εἰ δ' οὖν καλοφωνίζει ἀντ' ἐκείνου τοῦτο, ποίημα τοῦ μαῖστορος [ἦχος] πλ. δ' Τιτιτι...Ἐψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανοῦς]. EBE 2062, φ. 62v [: Ἐξ αὐτῆς τῆς ᾠδῆς στίχος καλοφωνικός τοῦ μαῖστορος...].
  - ᾠδὴ γ', ποίημα τοῦ Ἀνδρειωμένου [ἦχος] πλ. δ' Ἐτοίμη ἡ καρδιά μου, ὁ Θεὸς
EBE 906, φ. 121v. Ἰβήρ. 974, φ. 247r. Βατοπ. 1527, φ. 315r. EBE 2062, φ. 61v.
  - ᾠδὴ δ', παλαιόν [ἦχος] πλ. δ' Ἐλεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου
EBE 906, φ. 122r. Ἰβήρ. 974, φ. 248r. Βατοπ. 1527, φ. 315v. EBE 2061, φ. 82r. EBE 2062, φ. 63v.
  - ᾠδὴ ε', παλαιόν [ἦχος] πλ. δ' Ἐν ἐξόδῳ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου
Ἰβήρ. 974, φ. 248v [στό φ. 249r ἐπιβολὴ τοῦ Μυστάκωνος]. EBE 906, φ. 122v [στό φ. 123r ἐπιβολὴ τοῦ Μυστάκωνος]. EBE 2061, φ. 83r [: Καὶ γίνεται συναπτὴ καὶ ἄρχεται ὁ δομestικός ᾠδὴ ε', παλαιόν...]. EBE 2062, φ. 64v [στό φ. 65v ἐπιβολὴ «τοῦ δομestίκοῦ κύρ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος»].
  - ᾠδὴ ε', τοῦ Ἀνδρειωμένου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός
EBE 906, φ. 123v. Ἰβήρ. 974, φ. 249v. Βατοπ. 1527, φ. 316v. EBE 2061, φ. 83v [: Γίνεται συναπτὴ καὶ εὐθὺς ὁ δομestικός ἦχος πλ. δ', ποίημα τοῦ Ἀνδρειωμένου...]. EBE 2062, φ. 66r.
  - Στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, ποίημα τοῦ Δοκειανοῦ [ἦχος] πλ. δ' Παιδεύων ἐπαίδευσέ με, ὁ Κύριος
Ἰβήρ. 974, φφ. 250v-251r. Βατοπ. 1527, φ. 318v. EBE 906, φ. 124r [: Τοῦ Δοκειανοῦ ἔτερον [ἦχος] πλ. δ' Παιδεύσει με, Κύριος]. EBE 2062, φ. 69r [: Ὁ αὐτὸς στίχος, μέλος τοῦ Δοκειανοῦ [ἦχος] πλ. δ' Παιδεύων].
  - Ἄλλος στίχος ἀπὸ τὴν ᾠδὴν αὐτὴν, τοῦ Μυστάκωνος [ἦχος] πλ. δ' Αὐτὴ ἡ πύλη Κυρίου
Ἰβήρ. 974, φφ. 252v-253r. EBE 906, φ. 125v. Βατοπ. 1527, φ. 318r. EBE 2062, φ. 71r [: Ἔτερος στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς...].
  - Ἔτερος στίχος ἀπὸ τὴν ᾠδὴν αὐτὴν, ποίημα τοῦ δομestίκοῦ κύρ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος [ἦχος] πλ. δ' Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν
Ἰβήρ. 974, φ. 252r. EBE 2062, φ. 67v [: Ἐξ αὐτῆς τῆς ᾠδῆς στίχος καλοφωνικός, ποίημα τοῦ δομestίκοῦ κύρ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος [ἦχος] πλ. δ' Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν].
  - Ἔτερος στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς καλοφωνικός, ποίημα τοῦ δομestίκοῦ κύρ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος [ἦχος] πλ. δ' Παιδεύων ἐπαίδευσέ με, ὁ Κύριος
EBE 2062, φ. 68r.
  - Ἔτερος στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, ποίημα τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη [ἦχος] πλ. δ' Ἀνοίξατέ μοι πύλας
EBE 2062, φ. 70v. EBE 906, φ. 125r.
  - ᾠδὴ ζ', παλαιόν [ἦχος] πλ. δ' Πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐκέκραξα
EBE 906, φ. 126r [στό φ. 126v ἐπιβολὴ τοῦ Μυστάκωνος]. Ἰβήρ. 974, φ. 253v [στό φ. 254r ἐπιβολὴ τοῦ Μυστάκωνος]. EBE 2062, φ. 71v [στό φ. 72v ἐπιβολὴ «τοῦ δομestίκοῦ κύρ Μιχαήλ τοῦ Μυστάκωνος»].

- *Κύρ Μανουήλ τοῦ Πλαγίτου, ᾠδή η' [ἤχος] πλ. δ' Ἐν τῷ ἐπιστρέφει Κύριον*
EBE 906, φ. 127r. Ἰβήρ. 974, φ. 255r. Βατοπ. 1527, φ. 320r. EBE 2062, φ. 73v [: ᾠδή η', τοῦ δομειστικοῦ κύρ Μανουήλ τοῦ Πλαγίτου [ἤχος] πλ. δ' Ἐν τῷ ἐπιστρέφει Κύριον τὴν αἰχμαλωσίαν Σιών].
- *ᾠδή θ', παλαιόν [ἤχος] πλ. δ' Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαβὶδ καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ*
Ἰβήρ. 974, φ. 256r. EBE 906, φ. 128r. EBE 2062, φ. 75r.
- *Ἐξ αὐτῆς τῆς ᾠδῆς στίχος καλοφωνικός, τοῦ μαίστορος ἤχος πλ. δ' Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον οὐ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ*
EBE 2062, φ. 76r. EBE 906, φ. 128v [: Στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, τοῦ Κουκουζέλη Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν τόπον].
- *Στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, τοῦ μαίστορος [ἤχος] πλ. δ' Τιτιτι...Τὴν θύραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογῆσω*
Ἰβήρ. 974, φ. 257r. EBE 906, φ. 129r [: Καὶ ἀλλαγμὰ τοῦ αὐτοῦ [ἤχος] πλ. δ' Τιτιτι...Τὴν θύραν αὐτῆς εὐλογῶν εὐλογῆσω]. EBE 2064, φ. 85r. EBE 2062, φ. 77r [: Ἔτερος στίχος τῆς αὐτῆς ᾠδῆς, ποίημα τοῦ αὐτοῦ (sc. μαίστορος)...].
- *ᾠδή θ', ποίημα κύρ Γερασίμου [ἤχος] πλ. δ' Ὑπεραγία Θεοτόκε σῶσον ἡμᾶς – Μυστικὸς εἶ, Θεοτόκε, παράδεισος*
Ἰβήρ. 974, φ. 258v.

Χρήσιμα ὅπωςδήποτε συμπεράσματα ἐξάγονται καὶ ἐκ τῆς «θέσεως» στὴν ὁποία τὰ παρόντα ἀντίφωνα ἀνθολογοῦνται ἐπὶ παραδείγματος, κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα (καὶ στοὺς κώδικες EBE 2064, EBE 2062) ἐνσωματοῦνται στὸν ὄρθρο εἰδικῆς ἁσματικῆς ἀκολουθίας, ψαλλομένης κατὰ τὴν ἰδ' τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ. Ἐνδιαμέσως ἁσματικῆς ἀκολουθίας –συγκεκρωμένως ἐνὸς ἁσματικοῦ Ἐσπερινοῦ, «ψαλλομένου εἰς ἐπισήμως ἑορτάς καὶ εἰς ἀγίων μεγάλων μνήμας, εἰς τὴν Θεοτόκον, εἰς ἀποστόλους, εἰς προφήτας, εἰς μάρτυρας καὶ εἰς ὁσίους»– παρατίθενται ὡσαύτως καὶ στοὺς κώδικες (τοῦ ἰε' αἰῶνος) Κουτλ. 456 καὶ Βατοπ. 1527. [Γιὰ περαιτέρω χειρόγραφον παράδοσι τῶν παρόντων ἀντιφώνων, σὲ κώδικες ὅπου καταγράφεται ἡ ψαλτικὴ παράδοσι τῶν ἁσματικῶν ἀκολουθιῶν, ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης παραπέμπεται πλεόν στὴν διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Δημ. Κ. Μπαλαγεώργου, Ἡ ψαλτικὴ παράδοσι τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τυπικοῦ, Ἀθήνα 2001, σσ. 185-217· μνημονεύονται, ἀφ' ἑνὸς, ἐκεῖ οἱ κώδικες Κουτλ. 457 (τοῦ ἰδ' αἰῶνος), φφ. 332v-345v // Λαύρας E 173 (αὐτόγραφος Δαβὶδ τοῦ Ῥαιδεστηνοῦ κατὰ τὸ 1436), φφ. 249r-257v // Λαύρας I 185 (τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 259r κ.έ. // Βατοπ. 1529 (τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 94r κ.έ. // Λαύρας E 148 (τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 325r κ.έ., ὅπου στίχοι τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως ἀνθολογοῦνται στὸ πλαίσιο τῆς μνημονευθείσης ἁσματικῆς ἀκολουθίας «εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ». Στοὺς λοιποὺς κώδικες τοῦ ἰε' αἰῶνος, διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ σύνθεσις, τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα παρατίθενται εἴτε ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων (στοὺς κώδικες EBE 906 καὶ EBE 2406), εἴτε ἐν κατακλειδί συνόλου τῆς ἐνότητος πολυελέων-ἀντιφώνων (στὸν κώδικα EBE 2401), εἴτε, τέλος, μετὰ τὴν ἐνότητα τοῦ Ἀμώμου (στὸν κώδικα Ἰβήρ. 974) [σημειοῦται, ἐνδιαφερόντως, ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἐνότητος τοῦ Ἀμώμου ἀνθολογοῦνται τὰ παρόντα ἀντίφωνα καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1120, παρεμβαλλόμενα οὐσιαστικῶς (ὁμοῦ μετὰ τῆς γνωστῆς ἀκολουθίας τῶν ἐν καμίνῳ τριῶν παίδων, ἡ ὁποία καὶ προτάσσεται τούτων) μεταξὺ τῶν ἐκεῖ καταχωριζομένων σχετικῶν συνθέσεων. Στοὺς κώδικες, ἐπιπροσθέτως, PAIK 154 καὶ Παῦλ. 104, ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις συσχετίζεται πρὸς τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων, ἀνθολογούμενῃ ἐν κατακλειδί τῆς ἐνότητος τῶν ἀναγραμματοσμῶν]. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἐνδιαμέσως ἁσματικῶν ἀκολουθιῶν ἀνθολόγησις τῶν παρόντων ἀντιφώνων μαρτυρεῖ καὶ τὴν πρωταρχικὴ λειτουργικότητά των καὶ ἀναμφιβόλως παρέχει ἰσχυρὸ ἔρεισμα πρὸς ἐρμηνεῖα τοῦ χαρακτηρισμοῦ ὄχι μόνον

συλλήβδην τῆς παρουσίας συνθέσεως ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῆς στίχων ὡς «ἄσματικῶν». Ὅπως καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν ἀρχικῶν ἀναγραφῶν τῆς συνθέσεως, τὰ ἐν λόγῳ ἀντίφωνα ἐψάλλοντο ἀρχικῶς στὴν Θεσσαλονίκη κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, στὴν εἰδικὴ ἄσματικὴ ἀκολουθία ἡ ὁποία (παρὰ τὴν σταδιακὴ ἐξασθένεισ τῶν ἐν γένει ἄσματικῶν ἀκολουθιῶν) ἐτελεῖτο ἐκεῖ κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, μὲ μέρη καὶ ἐπίστασια τοῦ γνωστοῦ Συμμεῶν Θεσσαλονίκης [περὶ τῶν ἄσματικῶν ἀκολουθιῶν βλ. γενικῶς μὲν τὴν παλαιότερα μελέτη τοῦ Εὐαγγέλου Ἀντωνιάδου, «Περὶ τοῦ ἄσματικοῦ ἢ βυζαντινοῦ κοσμικοῦ τύπου τῶν ἀκολουθιῶν τῆς ἡμερονικίου προσευχῆς», *Θεολογία Κ'* (1949), σσ. 704-724 / *ΚΑ'* (1950), σσ. 43-56, 180-200, 339-353, 526-540 / *ΚΒ'* (1951), σσ. 386-401, 557-567, εἰδικῶς δέ, τόσο γιὰ τὴν ἐν γένει ψαλτικὴ παράδοσι τῶν ἄσματικῶν ἀκολουθιῶν ὅσο καὶ γιὰ τὰ ἐν λόγῳ ἄσματικὰ ἀντίφωνα, τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Δημ. Κ. Μπαλαγεώργου, κυρίως σσ. 226-227, 265-267, 318-322 et passim (ὅπου καὶ μνεία περαιτέρω σχετικῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν). Πρβλ. ἐπίσης· τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ ἄσματικὸ τυπικὸ καὶ ἡ ψαλτικὴ του παράδοσι», *Σύναξις. Τριμηνιαία ἐκδόσι σπουδῆς στὴν Ὁρθοδοξία*, τεύχος 71, Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 1999, σσ. 55-62. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ κοσμικὸς καὶ ὁ μοναχικὸς τύπος στὴν ψαλτὴ λατρεία κατὰ τὸν ἰδ' αἰ.», *Παρνασσός ΜΒ'* (2000), σσ. 249-260 (καὶ ἀνάτυπον Ἀθήναι 2000)].

σταδιακῶς, ὅμως, μετὰ καὶ τὴν παντελεῖ κατάργησι τοῦ ἄσματικοῦ τυπικοῦ (καὶ ὡς προκύπτει ἐκ τῶν σχετικῶν κωδικῶν, ὅπου κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα παραδίδεται ἡ σύνθεσις), οἱ ἐν χρήσει παραμεινάντες ἐπὶ μέρους στίχοι τῶν παρόντων ἀντιφώνων ἐγνωρίζοντο πλέον ὡς ἐν εἶδος καλοφωνικῶν —οἰονοίε— στίχων [ἄλλωστε, ἱκανοὶ στίχοι τῆς παρουσίας ἐνότητος χαρακτηρίζονται «καλοφωνικῶς», ἦδη ἐκ τοῦ ἰδ' αἰῶνος, στὸν κώδικα EBE 2062, φφ. 62ν, 67ν, 68γ καὶ 76γ, ἀντιστοιχῶς], οἱ ὁποῖοι —ἀπῆρχοντες συγκεκριμένη ἐορτολογικὴ χροιά (Ἰψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ) καὶ ἰδιαίτερα τοπικὴ μουσικὴ παράδοσι (θεσσαλονικαία)— ἤδυναντο νὰ ἐπισυναφθοῦν σὲ τυχοῦσα σύνθεσι πολυελέου ἢ ἀντιφώνου ὡς τοιαύτη σύνθεσις προεκρίνετο συνηθέστατα ἢ δευτέρα στάσις τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν παλαιότερα χειρόγραφον παράδοσι τῆς ἐξεταζομένης ἐνότητος [καὶ στοὺς δύο κώδικες τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ὅπου διασφύζεται ἡ σύνθεσις, ἔπειτα αὐτῆς τὸ μνημονευθὲν ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ· στὸν κώδικα EBE 2062 στὰ φφ. 79γ-91ν (: Πολυέλεος κατ' ἦχον, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστρος· ὁ δεξιὸς [ἦχος] α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ) καὶ στὸν κώδικα EBE 2061 στὰ φφ. 86ν-88ν, μάλιστα ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον χαρακτηριστικὴ ἀναγραφὴ: *Εἰ βούλει δευτεροῦσι τὸ Μνήσθητι, Κύριε· εἰ δ' οὖν λέγει τὴν καταβασιάν καὶ εὐθὺς συναπτὴν καὶ οὕτως ἀρχεται ὁ πολυέλεος Κουκουμᾶς· καὶ ὁ ἕτερος Κουκουμᾶς, τὸ Ἐξομολογεῖσθε, ψάλλεται δὲ κατ' ἦχον· ὁ δεξιὸς χορὸς ἦχος α' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*], μεταγενεστέρως δὲ καὶ ἡ ὁμοειδῆς σύνθεσις τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου, ἐν τέλει τῆς ὁποίας [ὅπως πολλαχοῦ τῆς παρουσίας μελέτης ἐπεσημάνθη (βλ. ἐνδεικτικῶς· τὴν ὑποσημ. 44 τοῦ πρώτου κεφαλαίου, τὸ λήμμα: Πολυέλεος Λατρινός τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου καὶ τὴν παράγραφο 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς)] παρατίθενται συχνάκις ὠρισμένοι (οἱ εὐρύτατα διαδοθέντες) στίχοι ἐκ τῶν παρόντων ἀντιφώνων, ἦτοι —κατὰ κύριον λόγον— ὁ πρῶτος (Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός) τοῦ Μυστάκωνος καὶ ἡ ἕκτη ᾠδὴ (Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός) τοῦ Ἀνδρειωμένου. [Μνημονεῖομε περαιτέρω ἐδῶ ὅτι ἄπαντοῦν καὶ ἀνθολογήσεις τοῦ πρώτου, συγκεκριμένως, στίχου τοῦ Μυστάκωνος ἐν κατακλειδί τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων [βλ. συγκεκριμένως· Ἰβήρ. 984, φφ. 115γ-116γ (: *Εἰς τὸ τέλος τοῦ πολυελέου, ψάλλεται δίχορον εἰς ἦχον πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*). *Δοχ.* 315, φφ. 80γ-81ν (: *Τοῦ Μυστάκωνος, ψάλλεται δὲ δίχορον ἦχος πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*)], ἢ ἐτέρων συνθέσεων πολυελέων [ἐπὶ παραδείγματός, στὸν κώδικα Φιλ. 137, φφ. 90ν-93γ, τὸ αὐτὸ ποίημα παρατίθεται (ἐλλειπῶς ὅμως) ἐν τέλει πολυελέου τινός Δουλοῦ, Κύριον, ἀνθολογουμένου «καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων» (: *Ποίημα*

τοῦ Μυστάκωνος καὶ ἀρχεταὶ εἰς διπλασμόν· ψάλλεται εἰς ἦχον πλ. δ' καὶ δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ). Ἐπίσης, στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1458 αὐτόγραφο Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη κώδικα Ἰβήρ. 1120, φφ. 280r-281r, καὶ ἐν τέλει τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά, ἀνθολογεῖται ἐνδιαφερόντως ὁ ἕτερος ἀποδιδόμενος στὸν Μυστάκωνα στίχος τῶν παρόντων ἀντιφώνων (: Ἀσματικόν ἐκ τῶν ῥόδων, κυροῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος· [ἦχος] πλ. δ' Αὐτῆ ἡ πύλη Κυρίου)].

(III)

- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ // Ἄναγον νεφέλας // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἐν Φαραῷ // Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς // Καὶ τὸν Ὁγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ // Ὅτι κρινεῖ Κύριος (δύο συνθέσεις) // Ὡτα ἔχουσι
Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμολοῦ διαγράμματος, ὡς καὶ τὴν ὑποσημ. 26, τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Πρβλ. καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου παρατιθέμενο διάγραμμα, περὶ τοῦ περιέχοντος «τὰ νέα ἀλληλουάρια τῶν νέων ποιητῶν» πολυελέου, ὅπου ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθέντων στίχων [Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου (: Κύρ Μιχαὴλ τοῦ Μυστάκωνος) – Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ – Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν – Ὡτα ἔχουσι (: Τοῦ Μυστάκωνος κύρ Μιχαὴλ)], παραδίδονται καὶ οἱ ἐξῆς, ἐπιπροσθέτως, στίχοι τοῦ αὐτοῦ Μυστάκωνος: Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Καὶ οὐ λαλήσουσιν // Οἱ ποιῶντες αὐτά.
- Στίχοι ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμά.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν // Εὐλόγησατε τὸν Κύριον (μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ Ὑμνήσατε, εὐλογήσατε...)
Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμολοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὁ στίχος: Εὐλόγησατε τὸν Κύριον, ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 43v-44r.
- Στίχοι ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Ἐὰν μὴ σου μνησθῶ· ἀλληλούια // Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλὴμ· ἀλληλούια // Ὁ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· ἀλληλούια
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, στὸν οἰκεῖο τόπο τόσο τοῦ πρώτου ὅσο καὶ τοῦ δευτέρου (ὅπου ἐκτίθεται ἡ κατὰ θεσσαλονικαία παράδοσι μορφῆ τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων) διαγράμματος.
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἦχος δ'.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Εὐλογηθήσεται· ἀλληλούια // Ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ· ἀλληλούια // Οὐ φοβηθήσεται· ἀλληλούια // Τοῖς πένησιν· ἀλληλούια // Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια // Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται· ἀλληλούια // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια
Βλ. σχετικῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

- Ἀσματικὸς στίχος Οἶκος Ἰσραὴλ, ἦχος α'.
Χριστοφόρου Μυστάκωνος, μετὰ βαστακτῶν ἦχος α' Οἶκος Ἰσραὴλ. (Κουτλ. 588, φ. 115r).

Εὐρύτατα διαδεδομένος καλοφωνικὸς στίχος, ὁ ὁποῖος συνηθέστατα ἀνθολογεῖται – ὑπὸ τὴν

ἐνδειξί· φάλλεται μετὰ τῶν βαστακτῶν ἢ λέγεται καὶ *δίχορον* [στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1458 αὐτόγραφο Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη κώδικα Ἰβήρ. 1120, φ. 275r, τὸ αὐτὸ ποίημα ὑπὸ τὴν ἐνδειξί· *δίχορον* οὕτως ἐψάλλετο ἐν Κωνσταντινουπόλει]— ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἢ τῆς μικτῆς συνθέσεως τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ πολυελέου· βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τῶν παραγράφων 2.2 καὶ 2.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. [Γιὰ περαιτέρω σχολιασμό τῆς μορφολογικῆς αὐτοῦ διαφθώσεως πρβλ. ὡσαύτως τὸν οἰκείο τόπο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας]. Ὁ στίχος ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 42r-43v.

3.2 Μελουργοὶ ἰε' αἰῶνος

• Ἀνδρέας Στελλῶν.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. ὠρισμένα στοιχεῖα εἰς: Andrija Jakovljević, «Cypriot musicians and copyists of byzantine musical manuscripts in the 15th and 16th centuries», *Δίπτυχα Ἐταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μελετῶν*, τόμος Β', Ἀθήναι 1980-1981, σ. 74 [= Ἀνδρέα Jakovljević, «Κύριοι μελωδοὶ, ὑμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς τῶν βυζαντινῶν μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ἰε' αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου*, τόμος XIII-XIV, 1 (1984-1987), Λευκωσία 1988, σσ. 470-471]. Γρ. Θ. Στάθης, «“Διπλοῦν μέλος”. Μία παρουσίαση τῶν περιπτώσεων “Λατινικῆς Μουσικῆς” στὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». *Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθης. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του*, Ἀθήναι 2004, σ. 667, ὑπόσημ. 23.

(II)

• Πολυέλεος (ἄσματικός) Δούλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

• Γρηγόριος Μπούνης ὁ Ἀλυάτης.

(I)

Βλ. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σ. 71 [= p. 148]. Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 109-110. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 130. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 360. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 24, 81 (ὑπόσημ. 5). E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 592. Idem, *Catalogus II*, p. 452. Πρβλ. καὶ: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θρᾶκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ IB'* (1936), σσ. 73-74. Miloš Velimirović, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, p. 13.

(III)

• Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἦχος βαρῆς.

Οἱ ἐξῆς στίχοι: Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἀγαλλιῶσονται ὅλην τὴν ἡμέραν· ἀλληλούια // Τὴν ἡμέραν, ἀλληλούια // Ἐδρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ελαίῳ ἁγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν· ἀλληλούια // Ὑψώσας τὴν δεξιὰν τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλούια // Τῶν θλιβόντων αὐτόν· ἀλληλούια // Ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλούια // Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο·

ἀλληλοῦια // Δόξα πατρί καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλοῦια // Καὶ νῦν καὶ αἰὲ
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλοῦια

Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκείο τόπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προηγου-
μένου κεφαλαίου.

(IV)

- Πρόλογος Στόμα ἔχουσι, ἦχος βαρὺς.

Κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Ἀλυάτου, πρόλογος ἦχος βαρὺς Στόμα ἔχουσι. (Ξηρ. 273, φ. 37ν).
Βλ. Ξηρ. 273, φφ. 37ν-38γ. [Παρατίθεται ἐνδιαμέσως τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον
Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ]. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκείο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγράφου
2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.]

- Ἡσαΐας ὁ Σέρβος.

(I)

Περὶ τοῦ Ἡσαΐου βλ. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 7-9, 13-18 καὶ κυρίως 58-
59, ὅπου σημειοῦται καὶ ἡ λοιπὴ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ μελοργοῦ βιβλιογραφία. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ,
«David Redestinos i Jovan Kukuljević u srpskoslovenskim prevodima», *Recueil des travaux de l'*
Institut d' Études byzantines XII (Beograd 1970), pp. 184-185, note 38.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Τὸν Κύριον· ἀλληλοῦια. Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.V.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἰωακείμ μοναχὸς Χαρσιανίτης ὁ δομέστικος Σερβίας.

(I)

Βλ. Miloš Velimirović, «Ἰωακείμ μοναχὸς τοῦ Χαρσιανίτου καὶ δομέστικος Σερβίας», *Recueil des*
travaux de l' Institut d' Études byzantines VIII, 2 (Beograd 1964), pp. 451-459. Idem, «Joakim
monah i domestic Srbije», *Zvuk* 62 (1964), pp. 150-155. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἰωακείμ μοναχὸς τοῦ
Χαρσιανίτου καὶ δομέστικος Σερβίας», *Ἐκκλησία ΜΑ'* (1964), σσ. 406-408. Andrija Jakovljević,
«Ἰωάννης (sic) Χαρσιανίτης δομέστικος Σερβίας», *Beiträge zur Musikgeschichte Osteuropas I*
(Wiesbaden 1977), pp. 261-272. Idem, «Jovan (Joakim) Harsijanit, monah i domestik Srbije»,
Arheografski prilozi 4 (Beograd 1982), pp. 63-81. Τοῦ αὐτοῦ, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 59-
65, ὅπου καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἰωακείμ.

(III)

- Στίχος ἐκ τῆς εἰς ἦχον β' δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ.

Ἰωακείμ μοναχοῦ· ἦχος πλ. β' νενανῶ Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ

Βλ. EBE 2401, φ. 92ν κ.έ.

- Ἰωάννης Κλαδάς.

(I)

Γιὰ τὸν Κλαδά ὑπάρχει πρόσφατος σχετικὴ ἐργασία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Ἰωάννης
Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος (γύρω στὸ 1400)», δημοσιευμένη εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς*

Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελουργοί. Μανουήλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαΐστωρ, [Ἀθήνα 1994], σσ. 48-51, ὅπου ἀρκετὰ βιοεργογραφικὰ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ, έργογραφικὸς πίναξ τοῦ ἴδιου καὶ μνηεὶα τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας. [Πρβλ. ἐπιπροσθέτως τοῦ αὐτοῦ, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σσ. 103-104. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα, σσ. 122-124, 128]. Ὡσαύτως βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 308-313 (ὅπου ἕτερος εὐρὺς έργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κλαδά). Ἀ. Jakovljević, Δίγλωσση παλαιογραφία, σσ. 70-72. Ε. Gerzmann, Catalogus I, pp. 604-609. Idem, Catalogus II, pp. 469-474. Γ. Μ. Πολιτάρχη, Ὑμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...], [Ἀθήνα 1980], σσ. 43-49.

(III)

- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῦ, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.
Κύρ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου· ἦχος α' Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλόγησατε τὸν Κύριον. (EBE 2406, φ. 94v).
- Βλ. EBE 2406, φφ. 94v-95r. Μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωφαλμικὸ κείμενον τό· Ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον... Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικῶς διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῦ Κύριον Νικολάου τοῦ Κουκουμά.
Τοῦ λαμπαδαρίου τὸ λεγόμενον βουλγάρα· ἦχος α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου. (EBE 2401, φ. 108v).
- Βλ. EBE 2401, φφ. 108v-109r. Ψευδεπίγραφος σύνθεσις.
- Καταληκτικῆρια μαθήματα γὰρ τὰ ψαλλόμενα ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντίφωνα Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος γ'.
Συγκεκριμένως τὰ ἐξῆς: Καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
- Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ἀμφότερα ἐξηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 134r-135r. Στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 154, φ. 121v, ἀποδίδεται στὸν Κλαδά καὶ ὁ ἐκ τῶν παρόντων ἀντιφώνων στίχος: Θυγάτηρ Βαβυλώνας ἢ ταλαίπωρος
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίοις μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον· ἀλληλούια, ἦχος δ'
Συγκεκριμένως οἱ ἐξῆς: Ἀμαρτωλὸς ὄψεται καὶ ὀργισθήσεται· ἀλληλούια // Τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρῦξει καὶ τακῆσεται (EBP 130, φ. 152r) // Ἀγαπήσατε τὸν Κύριον πάντες οἱ ὅσιοι αὐτοῦ (βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 144v) // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
- Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὁ στίχος: Ἀμαρτωλὸς ὄψεται, ἐξηγημένος ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 141v-142r.
- Στίχοι ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, ἦχος βαρῆς.
Οἱ ἐξῆς στίχοι: Θαβῶρ καὶ Ἐρμών ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται· ἀλληλούια // Ἀγαλλιάσονται· ἀλληλούια (τρεῖς συνθέσεις) // Τὸν θρόνον αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν κατέρβασας· ἀλληλούια // Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφη εἰς τέλος· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Εὐλόγητός Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα· γένοιτο, γένοιτο· ἀλληλούια // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι· ἀλληλούια (δύο συνθέσεις) // Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν· ἀλληλούια
- Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμοδίου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.VI.1 τοῦ προη-

γουμενόν κεφαλαίου. Τὰ καταληκτικῆρια: Δόξα – Καὶ νῦν, ἐξηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 152r-152v.

(IV)

- Μνημονεύουμε ἐνδιαφερόντως ἐδῶ καὶ τὰ ἀκόλουθα δύο τριαδικὰ μαθήματα, ἀνθολογούμενα –ἐκτὸς τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων– στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1430 αὐτόγραφο Δαβίδ τοῦ Ῥαιδεστηνοῦ κώδικα ΡΑΙΚ 154:

Τριαδικόν· τὰ μὲν γράμματά εἰσι κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Ἰασάν, τὸ δὲ μέλος τοῦ λαμπαδαρίου· [ἦχος] πλ. β' Θεέ, Τριάς διαιρητή, προσώποις. (ΡΑΙΚ 154, φ. 353r).

Βλ. ΡΑΙΚ 154, φφ. 353r-354r. Πρβλ. E. Gerzmann, *Catalogus II*, pp. 79, 470.

Ἄλλοι στίχοι εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ποίημα κύρ Ἰωάννου Λασχαρίου (sic) τοῦ Σηπραγάνου, μέλος δὲ τοῦ λαμπαδαρίου· [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου. (ΡΑΙΚ 154, φ. 354r).

Βλ. ΡΑΙΚ 154, φφ. 354r-355v. Πρβλ. E. Gerzmann, *Catalogus II*, pp. 79, 483.

Τοῦ τελευταίου τριαδικοῦ μαθήματος ὑφίστανται, βεβαίως, καὶ λοιπές ἀνθολογήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνδεικτικῶς μνημονεύουμε ἐδῶ τὶς κατακεχωρισμένες στοὺς κώδικες ΕΒΕ 2406, φφ. 428r-429r (: *Ἄλλο τριαδικόν, μέλος τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ [Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδά], τὰ δὲ γράμματα κύρ Ἰωάννου Λάσχαρι τοῦ Σηπραγάνου· [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου*)· Διον. 570, φφ. 169v-170v (: *Ἄλλο τριαδικόν, τὸ μέλος τοῦ αὐτοῦ λαμπαδαρίου, τὰ δὲ γράμματα τοῦ αὐτοῦ Σηπραγάνου· [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου*) καὶ Σινᾶ 1584 (: *Ἰωάννου λαμπαδαρίου τριαδικόν· τὰ δὲ γράμματα κυρίου Λάσχαρι τοῦ Σηπραγάνου· Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου* [πρβλ. V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, tomus I, Petropoli 1911 (=Hildesheim 1965), p. 166]).

- *Μανουὴλ Γαζῆς.*

(I)

Βλ. Μ. Κατζηριακουμή, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 271-272. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 628. Idem, *Catalogus II*, p. 493. Πρβλ. καὶ Michael Adamis, «An example of polyphony in byzantine music of the late middle ages», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 738-739 [= Μιχάλη Ἀδάμη, «Πολυφωνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ στὸ Βυζάντιο τοῦ 16^{ου} αἰῶνα», *Μουσικολογία* 4 (1986), σσ. 53-55].

(IV)

- Καλοφωνικὸς στίχος "Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν, ἦχος πλ. δ'.

Ποίημα κύρ Μανουὴλ Γαζῆ τοῦ λαμπαδαρίου· ἦχος πλ. δ' "Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος. (ΕΒΕ 2401, φ. 274r).

Βλ. ΕΒΕ 2401, φφ. 274r-274v.

(V)

- Στὸν Γαζῆ ἀποδίδεται ὁ καλλωπισμὸς τοῦ ἐπομένου (εἰς ἦχον α') καλοφωνικοῦ στίχου Ἰαστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά.

Στίχος καλοφωνικὸς κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά, ἐκαλλωπίσθη δὲ παρὰ κύρ Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ· [ἦχος α'] Ἰαστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. (Παντ. 984, φ. 148r. [Πρβλ. Καρ. 218, φ. 223v: Στίχος καλοφωνικὸς Κωνσταντίνου Μαγουλά, καλλωπισθεὶς παρὰ κύρ Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ· ἦχος α'] Ἰαστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. Σηρ. 280, φ. 16r: Τοῦ Μαγουλά ποίημα, ἐκαλλωπίσθη δὲ παρὰ τοῦ Γαζῆ· ἦχος α'] Ἰαστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. ἢ: Καλλωπισμὸς κύρ Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ· ἦχος α'] Ἰαστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν.

(Ξηρ. 313, φ. 97γ. Ξεν. 123, σ. 147. Ίβήρ. 1180, φ. 121ν. [Πρβλ. Φιλ. 133, φ. 197γ: Στίχος καλοφωνικός του Μανουήλ Γαζή, καλλωπισμένος ἤχος α' Ἀστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν]) ἢ: Κωνσταντίνου Μαγουλά ἐκ τῶν πολυελέων, παρεκβολή κῦρ Μανουήλ τοῦ Γαζή: ἤχος α' Ἀστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν. (Μαχ. 4, φ. 368γ).

Δίχως ὑπερβολή πρόκειται περὶ τοῦ πλέον διαδεδομένου καλοφωνικοῦ στίχου· συχνάκις ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ (βλ. σχετικῶς τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς) ἢ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη (βλ. ὡσαύτως τὴν παράγραφο 2.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, εἰδικώτερα τίς ὑποσημ. 188-191), σπανιώτερα δὲ ἐνδιαμέσως λοιπῶν συνθέσεων πολυελέων (βλ. αἴφνης τὴν ὑποσημ. 334 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου περὶ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριοι Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη). Μνημονεύομε ἐν συνεχείᾳ τίς κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσες αὐτόνομες ἀνθολογήσεις τοῦ παρόντος καλοφωνικοῦ στίχου: Ίβήρ. 1274, φφ. 162γ-165ν. Ίβήρ. 1295. Ξηρ. 280, φφ. 16γ-18γ. Λειμ. 293, φφ. 74γ-78γ. Λειμ. 258, φφ. 143γ-144ν. Ίβήρ. 1191, φφ. 45γ-47ν. Ξηρ. 271, φφ. 60γ-62ν. Ίβήρ. 1197, φφ. 162γ-164γ. Ίβήρ. 1234, φφ. 18ν-21ν. Ίβήρ. 1227, φφ. 199ν-201ν. Ίβήρ. 1186, φφ. 79γ-81ν. Ξιδερ. 7, σσ. 190-199. Γρηγ. 32, φφ. 77γ-80γ. Καρ. 237, φφ. 59ν-62ν. Ίβήρ. 1180 (χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας), φφ. 121ν-123γ. Ἄναν. 6 (χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας κατὰ τὸ 1680), φφ. 15ν-16γ. Καρ. 234 (χργφ. Δαμιανοῦ Βατοπαιδροῦ κατὰ τὸ 1685), φφ. 162γ-164ν. Καρ. 218, φφ. 223ν-225γ. Φιλ. 133, φφ. 197γ-200γ. Παντ. 984, φφ. 148γ-150ν. Ξεν. 123 (χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου), σσ. 147-149. Ξηρ. 313, φφ. 97γ-99γ. Μαχ. 4, φφ. 368γ-370γ. Σημειωτέον ὅτι τὸ αὐτὸ ποίημα μνημονεύεται καὶ στὸν κατάλογο τῶν Νικήτα Χαβιαρᾶ – Βασιλείου Μελιδώνη, «Κατάλογος μουσικῶν χειρογράφων εὐρισκομένων ἐν Σύμῃ», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Ε' (Ζ'), ἀριθ. 17-18, Ἀθήναι 15-31 Δεκεμβρίου 1909, σ. 8, ὡς περιεχόμενον ἐνδιαμέσως τῶν φφ. 249γ-389ν κώδικός τινος [ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ Δ' γνωριζομένου στὸν ἐν λόγῳ κατάλογο] τῆς νήσου Σύμης. Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη ἐστὴν νέα μέθοδο παρὰ τοῦ Χουρμουζίου· βλ. ΜΠΓ 704, φφ. 17ν-20γ.

Πανομοίωτυπο πλήρους τοῦ παρόντος καλοφωνικοῦ στίχου (ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1686 αὐτογράφου Κοσμᾶ τοῦ ἱερομονάχου κώδικος Δοχ. 324, φφ. 48ν-49ν) δημοσιεύεται εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 147 (ὅπου ἀπαριθμεῖται καὶ λοιπὴ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ ἐξεταζομένου καλοφωνικοῦ στίχου) καὶ φωτογραφικὸ δείγμα 50.1-2.

• Μανουήλ Δούκας λαμπαδάριος ὁ Χρυσάφης.

(I)

Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου μελοῦργοῦ βλ. τὴν πρόσφατον συστηματικὴν μονογραφίαν Γρ. Θ. Στάθη, «Μανουήλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος (μέσα 15ου αἰῶνος)», δημοσιευμένη εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν – Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελοῦργοί. Μανουήλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος – Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μάιστρος, [Ἀθήνα 1994], σσ. 34-38, ὅπου καὶ συνοπτικὸς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Χρυσάφη [πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 110. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 129-130 καὶ 100-110 (ὅπου περιγραφή τοῦ αὐτογράφου κώδικος τοῦ Χρυσάφη· Ίβήρ. 1120). Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 25-27 (περιγραφή τοῦ αὐτογράφου τοῦ Χρυσάφη· Ξηρ. 270). Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 759-778 (περιγραφή τοῦ αὐτογράφου τοῦ Χρυσάφη· Ίβήρ. 975)]. Ὡσαύτως βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 392-404, ὅπου καὶ εὐρύτατος ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Χρυσάφη [πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 24-25, 81-82 (ὕποσημ.

7-19), 110-111, 130-131]. Ἄ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, «Μανουήλ Χρυσάφης λαμπαδάριος τοῦ βασιλικοῦ κλήρου», *BX VIII* (1901), σσ. 526-545. Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 87-90. Christian Hannick, «Chrysaphes Manuel», *Lexicon des Mittelalters II* (1983), pp. 2048-2049. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σ. 82 [= pp. 157-158]. E. Gerzimanus, *Catalogus I*, pp. 629-636. Idem, *Catalogus II*, pp. 496-501. Γὰ τὴν περιφημον θεωρητικὴ συγγραφὴ τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ, «Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῆ ψαλτικῆ τέχνης καὶ ὧν φρονούσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν», βλ. ἀρμόδιως τὴν τελευταία κριτικὴ ἐκδοσὶν Dimitri E. Conomos, *The treatise of Manuel Chrysaphes, the lampadarios [...]* (CSRM II), Wien 1985, ὅπου ἀριθμοῦνται καὶ οἱ ἐπιλοιπες προγενέστερες ἐκδόσεις αὐτῆς [πρὸ βλ. καὶ τοῦ αὐτοῦ, «The treatise of Manuel Chrysaphes», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 748-751].

(II)

• Πολυελέος Δούλοι, Κύριον ἦχος α'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.4 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

(III)

• Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ.

Μανουήλ Χρυσάφου, λέγεται καὶ κοινωνικόν ἦχος α' Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων. (Ἰβήρ. 1120, φ. 246r).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 246r-247v. Αὐτόγραφος καταγραφή.

• Στίχος ἐκ τοῦ ὀκτωῆχου πολυελέου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ Νικολάου μαίστορος τοῦ Κουκουμᾶ.

Ἄλλαγμα ἦχος βαρὺς, Μανουήλ Χρυσάφης Ὁ διδοὺς τροφήν πάση σαρκί. (Ἰβήρ. 1120, φ. 279v).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 279v-280r. Αὐτόγραφος καταγραφή.

• Στίχος ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν Κύριον ἀλληλούια, ἦχος δ' Τὸ καταληκτικόν Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ (βλ. Λεμ. 238, φφ. 147v-148r)

(IV)

• Καλοφωνικὸς στίχος Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἦχος α'.

Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου [ἦχος] α' Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν. (Ἰβήρ. 1172, φ. 135v).

Βλ. Ἰβήρ. 1172, φ. 135v κ.έ.

• Καλοφωνικὸς στίχος Οἶκος Λευί, ἦχος α'.

Τοῦ αὐτοῦ [ἦχος] α' Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 1120, φ. 290r).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 290r-290v. Ἰβήρ. 993, φφ. 56v-57r. Μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ θεοτοκίον Δέσποινα πάντων, ἀνασσα... Πρὸ βλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 142, 149 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Καλοφωνικὸς στίχος Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἦχος α'.

Τοῦ αὐτοῦ [ἦχος] πλ. α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Ἰβήρ. 1120, φ. 290v).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 290v-291r. Ἰβήρ. 993, φφ. 57r-57v. Μὲ ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ Σέ, τὸν γενναῖον ἀθλητήν... Πρὸ βλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 142, 149 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πρόλογος Μανουήλ λαμπαδαρίου ἦχος βαρὺς Ὡτα ἔχουσι. (Ἰβήρ. 1120, φ. 341r).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φφ. 341r-342v. [Συνοδεύεται ἀπὸ κράτημα Ξένου τοῦ Κορώνη Παρόμοιον Ἀνεῖνα]. Αὐτόγραφος καταγραφή.

• Τοῦ αὐτοῦ [sc. Μανουήλ Χρυσάφης, πρόλογος] ἦχος βαρὺς Οἶκος Ἀαρών. (Ἰβήρ. 1120, φ. 346v).

Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 346v-348r. [Συνοδεύεται ἀπὸ κράτημα τοῦ αὐτοῦ Μανουήλ Χρυσάφης Τετετε]. Αὐτόγραφος καταγραφή.

• *Πρόλογος*: Μανουὴλ Χρυσάρη ἤχος βαρὺς Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ. (Ίβήρ. 1120, φ. 351r).
 Βλ. Ίβήρ. 1120, φ. 351r-352v. [Συνοδεύεται ἀπὸ κράτημα Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέ-
 λη *Ερρετερε*]. Αὐτόγραφος καταγραφή.

• *Νίκων μοναχός ὁ πρωτοστάτωρ.*

(I)

Ψιλή περὶ αὐτοῦ μνεία βλ. εἰς· Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», πα-
 ράρτημα τῆς μελέτης *Ἀγιορειτικῶν κωδικῶν κατάλοιπα* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς *Ἀγιορειτικῆς Βι-
 βλιοθήκης*), Paris 1925, σ. 73. E. Gerzmann, *Catalogus II*, p. 514. Πρβλ. καὶ Miloš Velimiro-
 vić, «Byzantine composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford
 1966, p. 11, note 1.

(III)

• Στίχος ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Νικολάου μαῖστορος τοῦ Κουκουμᾶ.

Νίκωνος μοναχοῦ: Οἶκος Ἰσραὴλ <ἢ καὶ: Οἶκος Ἀαρών>. [Μὲ ἐπιβαλλόμενο ἐξωψαλ-
 μικὸ κείμενο τό: Ὑμνήσατε, εὐλογήσατε...]

Βλ. στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ ἀρμόδιου διαγράμματος τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου
 τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Τὸ καταληκτικὸν δοξαστικὸν τῶν εἰς ἦχον δ' ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας Τὸν
 Κύριον ἀλληλούια.

Ἀπὸ χοροῦ, ποίημα τοῦ πρωτοστάτορος: [ἤχος] δ' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύ-
 ματι ἀλληλούια

Βλ. EBE 2406, φ. 130r. Πρβλ. καὶ τὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ σχετικοῦ διαγράμματος τῆς παραγρά-
 φου 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

3.3 Μελορρογοὶ εἰς αἰῶνος

• *Ἀντωνίου Ἐπισκοποπούλου.*

(I)

Βλ. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Ἑλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως», *ΕΜΑ Η'-Θ'*
 (1958-1959), σ. 83. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρα-
 τία*, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σσ. 9-169], Ἀθήνα 1990, σσ. 19-20 καὶ κυρίως
 91-93. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Κρήτη
 1990, σσ. 76-79]. Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 111-112. Μ. Χατζη-
 γριακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 29, 83 (ὑποσημ. 52: ὅπου καὶ περὶ τῶν
 αὐτογράφων τοῦ Ἀντωνίου), 132-133. Βλ. ἐπίσης Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση τῆς
 ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1556-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή
 μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 84-102.

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἤχος α' τετράφωνος.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

• Καλοφωνικὸς στίχος Στόμα ἔχουσι, ἤχος α'.

Στίχος καλοφωνικός, συνθεθεὶς παρὰ κύρ Ἀντωνίου Ἐπισκοποπούλου μόχθος: [ἤχος] α'
 Στόμα ἔχουσι. (Σινᾶ 1440, φ. 301v).

Βλ. Σινᾶ 1440, φφ. 301ν-304ν. Ἡ σχετικὴ ἐπισήμανσις εἰς Ἑμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *ὁπ.*, σσ. 93 καὶ 485-486. Ὡς ἐξ αὐτοφίας διεπιστώθη, πρόκειται περὶ λίαν ἐνδιαφερόυσης καλοφωνικῆς συνθέσεως, ἐκτενῶς ἀνεπτυγμένης κατὰ τὴν συνήθη ἀνακατάστρωσι τοῦ κειμένου τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμικοῦ στίχου [· Στό (τοτοτο) στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν οὐ λαλήσουσι, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλή-οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν οὐ λαλήσουσι, οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, τῶν ἔθνῶν τὰ εἶδωλα, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι, τῶν ἔθνῶν τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι, ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, οὐ λαλήσουσι· τιτιτιτερερε (κράτημα), στόμα ἔχουσι τῶν ἔθνῶν τὰ εἶδωλα καὶ οὐ λαλήσουσι]· νὰ ὑπογραμμισθῇ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι ἐν κατακλιθεὶς τῆς ὅλης συνθέσεως προστίθεται καὶ τὸ ἀκόλουθο ἐξωψαλμικὸ κείμενο· Τῶ δὲ Θεῷ ἡμῶν πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλληλούια.

• *Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος.*

(I)

Βλ. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Ἑλληνες κωδικογράφοι τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως», *EMA Η'-Θ'* (1958-1959), σσ. 83-84. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σσ. 9-169], Ἀθήνα 1990, σσ. 19-20 καὶ κυρίως 91-93. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Κρήτη 1990, σσ. 76-79]. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 111-112. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 124-125. Μ. Χατζηγηακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 29, 83 (ὑποσημ. 53· ὅπου καὶ περὶ τῶν αὐτογράφων τοῦ Βενεδίκτου), 132-133. Θεοχάρη Ε. Δετοράκη, «Κρήτες μεταβυζαντινοὶ ὕμνογράφοι», *Ἀριάδνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης* 1 (1983), σσ. 245-246. Βλ. ἐπίσης· Ἑμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἄνθησις τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβή· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως], σσ. 102-125.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, *Κύριον*, ἦχος α'.
- Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου
- Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος β'. [Ἐνδεχομένως σύνθεσις Δημητρίου τοῦ Νταμιά].
- Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.
- Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.
- Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

- Τριαδικὸ ψαλλόμενον «εἰς οἶαν δοχὴν τοῦ πολυελέου βούλεται τις», ἦχος πλ. δ'.
- Τριαδικὸν ὠραιότατον ψαλλόμενον εἰς οἶαν δοχὴν τοῦ πολυελέου βούλεται τις καὶ τοῦτο καθὼς παρὰ κύρ Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου γράφεται καὶ ψάλλεται [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου.* (EBE 963, φ. 134r) ἢ *Τὸ παρὸν τριαδικὸν ψάλλεται ὅπου βούλει ὁ δομέστικος, κύρ Βενεδίκτου [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου.* (Κουτλ. 448, φ. 130r) ἢ *Ποίημα κύρ Βενεδίκτου εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου.* (Ἰβήρ. 1225, φ. 116v).

Βλ. ΕΒΕ 963, φφ. 134r-134v. Κουτλ. 448, φφ. 130r-130v. Ίβήρ. 1225, φφ. 116v-117v. Βλ. ἐπιπροσθέτως τούς κώδικες: Πάδοβας 432, φφ. 118v-119r. Πάτιμου 819, φφ. 256r-257r (οἱ σχετικὲς ἐπισημάνσεις, γὰ τούς δύο τελευταίους κώδικες, εἰς: Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *ὁ.π.*, σσ. 117, 433, 457-458).

• *Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου.*

(I)

Βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θραϊκὲς μουσικοί», *ΕΕΒΣ* IB' (1936), σσ. 68-70. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 330-331 (ὅπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κωνσταντίνου) καὶ 40-42 (ὅπου περιγράφεται ὁ κώδιξ Ὑψηλ. 48, τοῦ ὁποῦ τοῦ διὰ τῶν φφ. 7r-8v καθοριζόμενον δίφυλλο φέρεται ὡς αὐτόγραφο τοῦ Κωνσταντίνου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 30-31, 84 (ὑποσημ. 71-73), 127-128, 174-175. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 626. Idem, *Catalogus II*, pp. 489-490. [Σημειωτέον ὅτι εἰς ἀμύγῳς αὐτόγραφος τοῦ Κωνσταντίνου μουσικὸς κώδιξ (ὁ μόνος —πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον— γνωστός) ἐνετοπίσθη προσφάτως στὴν βιβλιοθήκην τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἰβήρων (βλ. σχετικῶς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'* [ἀνεκδότος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]).

(IV)

• *Καλοφωνικὸς στίχος Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'.*

Ἔτερος στίχος, *Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου, ὠραῖος: [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι.* (Ίβήρ. 1132, φ. 52r) ἢ *Κωνσταντίνου ἐξ Ἀγχιάλου ἦχος α' Στόμα ἔχουσι.* (Ξεν. 123, σ. 151. Κουτλ. 437, φ. 448r).

Βλ. Κουτλ. 437 (χρῆφ. Χρυσάνθου ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1757), φφ. 448r-450r. Ξεν. 123 (χρῆφ. Δαμασκηνῶ Ἀγραφοφενδινώτου), σσ. 151-153. Ίβήρ. 1132 (χρῆφ. Θεοδούλου μοναχοῦ), φφ. 52r-54v. [Πρβλ. καὶ τὶς παραγράφους 2.1 καὶ 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, κυρίως τὶς ὑποσημ. 24 καὶ 70, ὡς καὶ τὶς ὑποσημ. 190-191 τῆς παραγράφου 2.5]. Ὁ παρὸν στίχος ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Βλ. ΜΠΓ 704, φφ. 31r-33v.

• *Νικόλαος Πετρόπουλος.*

(II)

• *Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος α'.*

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου².

2. Ἄς σημειωθοῦν λεπτολόγως ἐδῶ καὶ τὰ ἀκόλουθα· ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος συνιστᾷ σύνθεσι ἀπαξ ἀνθολογούμενην στόν —περὶ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ις' αἰῶνος χρονολογούμενον— κώδικα Λειμ. 240, Ἀνθολογία κυπριακῆς ἐν γένει μουσικῆς παραδόσεως. Ἡ σχετικὴ πληροφορία ἠρύσθη ἐκ τοῦ καταλόγου Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 42-44, ὅπου καὶ παρουσιάζεται ὁ μνημονευθεὶς κώδιξ· κατὰ τὴν περιγραφήν τοῦ κώδικος ὁ καταλογογράφος σημειοῖ (στὴν σ. 43) ὅτι στὰ φφ. 59r-61v αὐτοῦ καταχωρίζεται «ὁ πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἦχ. α' ποίημα κύρ νικολάου τοῦ πετροπούλλου». Ἀντιθέτως, ὅμως, στόν —ἐν τέλει τοῦ ἐπισημανθέντος βιβλίου παρατιθέμενον— ἀλφαβητικὸν κατάλογο ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἱ Συνθέτες», καὶ στόν περὶ τοῦ παρόντος μελοῦργου οἰκείου τόπο (σ. 364), ὁ ἴδιος σημειοῖ ὡς ἦχος τοῦ αὐτοῦ πολυελέου τὸν δεῦτερο (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος πρώτου), ἐνῶ ἐπιπροσθέτως διευκρινίζει ὅτι πρόκειται περὶ στίχων παρεμβλαλλομένων στὴν δευτέρα στάσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ

3.4 Μελουργοί ιζ' αἰῶνος

• Ἀναστάσιος Τρυώνης

(I)

Βλ. Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σ. 199.

(II)

• Πολυέλεος ἁσματικός Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'. [Στίχοι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ Δουλοῖ, Κύριον]. Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.I.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἀνδρέας ἱερεὺς Μοροντζανέτος.

(I)

Βλ. Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορική διατριβή μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 186-190. [Ἐκτός τοῦ ἐπομένου στίχου, στὸν κώδικα EBE 963, φφ. 296ν-297γ, καταχωρίζονται καὶ τὰ ἀκόλουθα ποιήματα τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ: Κύρ Ἀνδρέου ἱερέως τοῦ Μοροντζανήτου· [ἦχος] α' Ἐὰν μὴ φάγετε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῖετε αὐτοῦ τὸ αἷμα οὐκ ἔχετε ζωὴν τὴν αἰώνιον, εἶπεν ὁ Κύριος· καὶ· Τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ· [ἦχος] α' Ὡς ὁ ληστής ὁμολογῶ σοι τὸ μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, Κύριε].

(IV)

• Δοχὴ τοῦ πολυελέου Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἦχος α'.

Ἐτέρα δοχὴ ὠραιότατη τοῦ πολυελέου, καθὼς γράφεται καὶ ψάλλεται παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἐν ἱερεῦσι κυρίου Ἀνδρέου τοῦ Μοροντζανέτου [ἦχος] α' Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν. (EBE 963, φ. 118γ).

Βλ. EBE 963, φφ. 118γ-120ν. [Ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ ὁμοῦχου πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου. Πρβλ. καὶ τὸ λήμμα: Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, στὴν παράγραφο 2.I.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου].

• Ἀρσένιος Κυδωνίας.

(I)

Περὶ τοῦ Ἀρσενίου βλ. κυρίως· Μ. Κατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 268 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 39-40, 90-91, ὑποσημ. 164-166 (ἔπου περὶ τοῦ ἐν γένει ἔργου καὶ τῶν αὐτογράφων αὐτοῦ). Αὐτόθι, σσ. 151-152, περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1700 ἰδιόγραφος τοῦ Ἀρσενίου κώδιξ Λαύρας I 172. E. Gerzmannus, *Catalogus I*, p. 578. Idem, *Catalogus II*, p. 440.

(εἰδικώτερα περὶ τῶν στίχων· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ [φ. 59γ], Τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων [φφ. 59γ-59ν], Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς [φ. 60γ], Τῷ στερεῶσαντι τὴν γῆν [φφ. 60γ-60ν], Τῷ ποιήσαντι φῶτα μεγάλα μόνῳ [φφ. 60ν-61γ], Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ [φφ. 61γ-61ν]) καὶ ὄχι περὶ ἀμιγῶς προσωπικῆς τοῦ ἐξεταζομένου μελουργοῦ συνθέσεως. Ἐπιστημαίνομε τὸ γεγονός καὶ ἐπιφυλασσόμεθα γὰρ διεξοδικώτερα διακρίβωσι τῆς περιπτώσεως, κατόπιν αὐτοψίας τοῦ συγκεκριμένου κώδικος, αὐτοψίας ἢ ὁποῖα πρὸς τὸ παρὸν δὲν κατέστη –δυστυχῶς– δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ.

Πρβλ. καί· Ἀνθίμου Ἀλεξούδη, «Περιγραφή ἀρχαίου χειρογράφου κώδικος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως ΚΒ'* (1902), σσ. 260-261 (ὅπου περιγράφεται εἰς -λανθάνων σήμερα- κώδιξ τοῦ Ἀρσενίου ἀποκείμενός ποτε στὸν Μουσικὸ Σῦλλογο Κωνσταντινουπόλεως). Θεοχάρους Ε. Δετοράκη, «Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς πόλεως Ἡρακλείου Κρήτης», *ΕΕΒΣ ΜΓ'* (1977-1978), σ. 227 (ὅπου περιγράφεται ἕτερος (ἀχρόνιστος) αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Ἀρσενίου, ὁ Βικελαίας Βιβλιοθήκης Ἡρακλείου 1). [Γιὰ τοὺς αὐτογράφους τοῦ Ἀρσενίου κώδικες πρβλ. καί· Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ς'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 367]. Περὶ τοῦ χρονικοῦ πλαισίου ἀρχιερατείας τοῦ Ἀρσενίου βλ. Νικολάου Β. Τωμαδάκη, «Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Κυδωνίας (Ἀγιάς, Κυδωνίας (καὶ Κισιάμου) καὶ Ἀποκορόντου)», *Κρητικὰ Χρονικά ΙΑ'* (1957), σσ. 19-20.

(II)

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Δημήτριος Νταμίας.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 112-113. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 29, 84 (ὑποσημ. 60-62), 132-133 (ὅπου περιγράφεται τὸ φερόμενο ὡς αὐτόγραφο τοῦ Νταμιά χρογφ. τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθμὸν 18). Πρβλ. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, *Ἡ παιδεία καὶ ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Κρήτη 1990, σσ. 76-79. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ *Θησαυρίσματα* 20 (1990), σσ. 9-169], Ἀθήνα 1990, σσ. 19-20. Θεοχάρη Ε. Δετοράκη, «Κρήτες μεταβυζαντινοὶ ὕμνογράφοι», *Ἀριάδνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης* 1 (1983), σ. 270. Βλ. ἐπίσης· Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνεκδότος διδακτορικὴ διατριβή· με τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 125-158.

(II)

• Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος β'. [Ἐνδεχομένως σύνθεσις Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου].

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Μακάριος ἀνὴρ ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.V.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

• Στίχος γιὰ τὸν εἰς ἦχον α' πολυέλεον Δούλοι, Κύριον Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου.

Κύρ Δημητρίου· [ἦχος] α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (ΕΒΕ 963, φ. 126r).

Βλ. ΕΒΕ 963, φφ. 126r-126v. Με ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ: *Μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν, τὴν κεχαριτωμένην...* (τὸ πλήρες κείμενον αὐτοῦ βλ. στὸν οἰκείον τόπο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς). Ὁ αὐτὸς στίχος -ἐν κατακλειδί, ὡσαύτως, τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, ἀλλ' ἄνευ ἀισθητῶς ἐνδείξεως- παρατίθεται καὶ στοὺς κώδικες: Marc. Gr. II, 154, φφ. 75r-75v καὶ Marc. Gr. II, 156, φφ. 43r-43v [πρβλ. ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς στὸ λῆμμα: Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου τῆς παραγράφου 2.1.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου]. Ὁμοίως ἀνθολογεῖται -ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Τρυγώνη- καὶ στὸν κώδικα Σινᾶ 1524, φφ. 38r-38v [πρβλ. ὡσαύτως τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου].

- Καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα γιά τόν εἰς ἦχον α' πολυελεον Δούλοι, Κύριον Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου.

Τοῦ αὐτοῦ κύρ Δημητρίου [ἦχος] πλ. α' Δόξα πατρί... Ἐμμανουήλ παιδίου... – Καί νῦν καί αεί... Παντάνασσα, πανύμνητε... – Ἀλληλούια... δόξα σοι, ὁ Θεός. (EBE 963, φ. 131r).

- Βλ. EBE 963, φφ. 131r-132v. Πρβλ. καί Σινᾶ 1563, φφ. 82v-84r. Σινᾶ 1524, φφ. 38v καί 39v-40v (ἐξαίρεσι τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος).

- Εἰκάζεται καί ἕτερα μελοποιήσις τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου γιά τὰ ἐξωψαλμικά μόνον κείμενα τῶν ἀνωτέρω μαθημάτων

(ἦτοι: [ἦχος] α' Ἐμμανουήλ παιδίου... καί [ἦχος] πλ. α' Παντάνασσα, πανύμνητε...), τὰ ὅποια κατ' αὐτήν τήν ἐκδοχή ἀνθολογοῦνται (ἀνωμόως) στοῦς κώδικες EBE 963, φφ. 133r-133v καί Σινᾶ 1524, φφ. 39r-39v (μόνον τὸ τριαδικὸ μάθημα) [πρβλ. καί ὅσα σχετικῶς ἐπεσημάνθησαν στὰ περὶ τῶν πολυελέων Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου καί Ἀναστασίου τοῦ Τρυγώνη λήμματα τῶν παραγράφων 2.I.3, 2.I.4 καί 2.II.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου].

(IV)

- Δοχή τοῦ πολυελέου Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'.

Δοχή τοῦ πολυελέου, ποίημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη, φάλλεται δὲ καί γράφεται ὡς καί παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμία καί Πρωτοφάλτου Χάνδακος Κρήτης [ἦχος] α' Στόμα ἔχουσι. (EBE 963, φ. 116r).

- Βλ. EBE 963, φφ. 116r-118r. [Ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ ὁμοίχου πολυελέου Δούλοι, Κύριον Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου. Πρβλ. καί τὸ λῆμμα Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου, στὴν παράγραφο 2.I.3 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου].

- Τριαδικὸ ψαλλόμενον «εἰς οἷαν δοχὴν τοῦ πολυελέου βούλεται τις», ἦχος πλ. δ'.

Τὸ αὐτὸ τριαδικόν, καθὼς γράφεται παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμία καί Πρωτοφάλτου Κρήτης, εἰς ὠραιότεραν σύνθεσιν τῶν τε φωνῶν καί χειρονομιῶν [ἦχος] πλ. δ' Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου. (EBE 963, φ. 135r).

- Βλ. EBE 963, φφ. 135r-135v.

- Ἰγνάτιος Φριέλως.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 112. Μ. Κατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 29, 83 (ὑποσημ. 55). Πρβλ. Νικολάου Μ. Παναγιωτάκη, *Ἡ παιδεία καί ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Κρήτη 1990, σσ. 76-79. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, [ἀνάτυπο ἀπὸ τὰ Θησαυρίσματα 20 (1990), σσ. 9-169], Ἀθήνα 1990, σσ. 19-20. Βλ. ἐπίσης: Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνθρησὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 173-181.

(II)

- Πολυέλεος ἁσματικὸς Στόμα ἔχουσι, ἦχος α'. [Στίχοι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ Δούλοι, Κύριον].

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.4. τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

- Καλοφωνικὸς στίχος "Οτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος· ἦχος πλ. δ' νανά.

Κύρ Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Φριέλου [ἦχος] νανά "Οτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν. (Σινᾶ 1417, φ. 214v).

Βλ. Σινᾶ 1417, φφ. 214ν-217ι (βλ., πρωτογενῶς, τὴν σχετικὴ ἐπίσημανσι εἰς Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σσ. 181, 468). Κατόπιν τῆς ὑφ' ἡμῶν αὐτοψίας τοῦ κώδικος διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ ἐνδιαφερούσης καλοφωνικῆς συνθέσεως, ἐκ τῶν ὁμοειδῶν τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται ἐπὶ τῶν τεσσάρων τελευταίων στίχων (ὑπ' ἀριθμὸν 23 ἕως 26) τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, τῆ προσθήκη, βεβαίως, τοῦ τε οἰκείου ἐφρυνίου καὶ τοῦ ἀρμοδίου κρατήματος. Συγκεκριμένως, τὸ κείμενο τοῦ παρόντος ποιήματος διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως: Ὅτι· ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει, ἡμῶν ἐμνή-ἐμνήσθη, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος· καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν· ὁ διδοὺς τροφήν, τροφήν πάση σαρκί· ἐξομολογήσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ὅτι· ὅτι· ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει, ἡμῶν ἐμνήσθη, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν· τοτοτοτερερε (κράτημα)· ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύ-ὁ Κύριος· ἀλληλούια.

• Ἰωάσαφ ἱερομόναχος Μυτιληναῖος.

(I)

Βλ. ὀλίγα ἐργογραφικὰ περὶ αὐτοῦ σχόλια εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 305.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος β'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Μυτιληναίου [B'], στὴν παράγραφο 2.I.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Μυτιληναίου [A'], στὴν παράγραφο 2.I.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Κοσμᾶς ἱερομόναχος ὁ Μακεδών.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 82-87 (ἔπου περιγράφεται ὁ αὐτόγραφος τοῦ Κοσμᾶ κώδιξ Ἐναν. 6· στὴν σ. 87 ἐκτενὴς λόγος περὶ τῶν λοιπῶν αὐτογράφων τοῦ Κοσμᾶ), 321-322 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κοσμᾶ). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 35-38, 87 (ὑποσημ. 121), 89 (ὑποσημ. 143-147), 144-145 (ἔπου περιγράφονται οἱ αὐτόγραφοι τοῦ Κοσμᾶ κώδικες: ΕΒΕ 896, Ἰβήρ. 329, Ἰβήρ. 979 Α καὶ Ἰβήρ. 336). E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 229-230 (ἔπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1689 αὐτόγραφος τοῦ Κοσμᾶ κώδιξ ΕΒΡ 500) καὶ 624-625. Idem, *Catalogus II*, pp. 141-143 (ἔπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1686 αὐτόγραφος τοῦ Κοσμᾶ κώδιξ ΡΑΙΚ 49) καὶ 488. Γενικῶς περὶ τῶν πολυαριθμῶν αὐτογράφων τοῦ Κοσμᾶ βλ. καί: Λίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 508-511. Πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 118-119. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 120-121 (ὑποσημ. 5), 148 (ὑποσημ. 1).

(IV)

• Καλοφωνικὸς στίχος Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἤχος α'.

Ἡμέτερον, Κοσμᾶ· ἤχος α' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. (Ἐναν. 6, φ. 159ν).

Βλ. Ἐναν. 6, φφ. 159ν-160ν (αὐτόγραφος καταγραφή περὶ τὸ ἔτος 1680).

- Καλοφωνικός στίχος *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἦχος α΄*.

Στίχος καλοφωνικός ἡμέτερος, Κοσμά Μακεδόνας καὶ δομestίκου Μονῆς τῶν Ἰβήρων [ἦχος] α΄ Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Σταυρ. 165, φ. 150ν) ἢ *Στίχος καλοφωνικός, Κοσμά Μακεδόνας καὶ δομestίκου Μονῆς τῶν Ἰβήρων ἦχος α΄ Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.* (Ἰβήρ. 970, φ. 47ν).

Βλ. Σταυρ. 165, φφ. 150ν-152ν καὶ Ἰβήρ. 970, φφ. 47ν-48ν (αὐτόγραφες καταγραφές [ἡ δεύτερα τοῦ ἔτους 1686], στὸ πλαίσιο τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη [πρβλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 194 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς]). Κουτλ. 437 (χρῆσ. Χρυσάνθου ἱερομονάχου κατὰ τὸ 1757), φφ. 445r-448r. Ἰβήρ. 1132 (χρῆσ. Θεοδούλου μοναχοῦ περὶ τὸ β΄ ἡμισυ τοῦ ιη΄ αἰῶνος), φφ. 54ν-57ν. EBR² 237, φφ. 317ν-319r (ἐν τέλει τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη). [Πρβλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 72 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς].

- *Κοσμάς μοναχὸς ὁ Βαράνης.*

(I)

Βλ. Εἰρήνης Βλαχάκη, «Ὁ μουσικὸς Κοσμάς Βαράνης μοναχὸς Ἀγκαραθίτης», *Ἄνθη Χαρίτων. Μελετήματα ἑόρτια συγγραφέντα ὑπὸ τῶν ὑποτρόφων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν τῆς Βενετίας ἐπὶ τῇ πεντακοσιετηρίδι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑλληνορθόδοξου Κοινότητος Βενετίας, ἔτι δὲ ἐπὶ τῇ τεσσαρακοσιετηρίδι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ τυπωθέντα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ διορθώσεως ὑπὸ ἡ Νικολάου Παναγιωτάκη, Ἐνετήσιν, ἀλῆ'* [1998], σσ. 77-82. Πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 113. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 29, καὶ 83 (ὑπόσημ. 56). Θεοχάρη Ε. Δετοράκη, «Κρῆτες μεταβυζαντινοὶ ὕμνογράφοι», *Ἀριάδνη. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης* 1 (1983), σσ. 242-243. Βλ. ἐπίσης: Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνορθωτὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 158-173.

(II)

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος πλ. α΄.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, ἦχος α΄*.

Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ, καθὼς παρὰ κύρ Κοσμά μοναχοῦ γράφονται [ἦχος] α΄ Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. (Πάδοβας 1140, φ. 74r).

Βλ. Πάδοβας 1140, φφ. 74r-87ν καὶ 94r-95ν (αὐτόγραφος καταγραφή). Ἡ σχετικὴ ἐπισήμανσις εἰς: Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σσ. 164, 445-446.

(III)

- Ἐπιβαλλόμενον ἐξωψαλμικὸ κείμενον *Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων, ἦχος α΄*.

Τοῦ μαῖστορος, ὡς καὶ παρὰ Κοσμά μοναχοῦ [ἦχος α΄] Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων. (Πάδοβας 1137, φ. 102r).

Βλ. Πάδοβας 1137, φφ. 102r-103r (αὐτόγραφος καταγραφή). Ἡ σχετικὴ ἐπισήμανσις εἰς: Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σ. 438.

- Καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα Ἐμμανουὴλ παιδίων – Παντάνασσα, πανύμνητε, ἦχος πλ. α΄.

Καθὼς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κοσμά γράφονται [ἦχος] πλ. α΄ Δόξα Ἐμμανουὴλ παιδίων... – Καὶ νῦν Παντάνασσα, πανύμνητε... (Πάδοβας 1137, φ. 118r).

Βλ. Πάδοβας 1137, φφ. 118r-119ν (αὐτόγραφος καταγραφή). Ἡ σχετικὴ ἐπισήμανσις εἰς: Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σ. 164, 439.

- Στίχοι ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ.

Ὁ στίχος· Παρέστη ἡ βασίλισσα, ἤχος πλ. α'.

Τοῦ αὐτοῦ Κοσμᾶ [ἤχος] πλ. α' Παρέστη ἡ βασίλισσα. (Πάδοβας 1137, φ. 231ν).

Βλ. Πάδοβας 1137, φφ. 231ν-233γ (αὐτόγραφος καταγραφή). Ἡ σχετικὴ ἐπισημάνσις εἰς Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σσ. 164, 443.

Ὁ στίχος· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, ἤχος δ'.

Ἐκ τοῦ ψαλμοῦ [...] θεοτοκίον μέλος, παρ' ἐμοῦ Κοσμᾶ μοναχοῦ [ἤχος δ'] Ἄκουσον, θύγατερ. (Πάδοβας 1137, φ. 172γ) ἢ Κύρ Κοσμᾶ μοναχοῦ, θεοτοκίον εἰς ἤχον δ' Ἄκουσον, θύγατερ. (Σινᾶ 1563, φ. 144ν).

Βλ. Πάδοβας 1137, φφ. 172γ-173ν (αὐτόγραφος καταγραφή). Σινᾶ 1563, φφ. 144ν-145ν. Cambridge 2936, φφ. 134ν-135ν. Οἱ σχετικὲς ἐπισημάνσεις εἰς Ἐμμανουήλ Στ. Γιαννοπούλου, *δ.π.*, σσ. 164, 440, 541, 403, ἀντιστοίχως. Βάσει αὐτοψίας τοῦ κώδικος Σινᾶ 1563, σημειώνομε ὅτι πρόκειται περὶ συνθέσεως, ἀναπτυσσομένης ἐπὶ τῶν στίχων ὑπ' ἀριθμὸν 11, 12 (καὶ τῆς ἀρχικῆς φράσεως τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 13) τοῦ μδ' ψαλμοῦ (: Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου, ὅτι αὐτὸς ἐστὶ Κύριός σου, καὶ προσκυνήσεις αὐτῷ), ἢ ὅποια ἐντάσσεται στὴν ἐνότητα τῶν «μετὰ τὸ Ἐξαρέτως» ψαλλομένων θεοτοκίων ποιημάτων.

- Μπαλάσιος ἱερέυς καὶ νομοφύλαξ.

(I)

Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἐν γένει ἔργου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ὑπάρχει ἡ ἐξαντλητικὴ μονογραφία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Μπαλάσιος ἱερέυς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ ἰζ' αἰῶνος)· ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν 29ο τόμο «Ἐπίσημοι Λόγοι» περιόδου ἀπὸ 26.2.1986 ἕως 31.8.1988 (Πρωτανεῖα Μιχ. Π. Σταθοπούλου), Ἀθήνα 1992, σσ. 721-747, ὅπου διεξοδικὴ μνεία τῆς λοιπῆς ὑπαρχούσης πλουσίας περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφίας. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Μπαλάσιος ἱερέυς καὶ νομοφύλαξ», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ἰζ' αἰῶνα, [Ἀθήνα 1995], σσ. 55-61. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σσ. 119-120· ὡς καὶ Μ. Χατζηγιακουμῆ, Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 341-351 (ὅπου ἐκτενὴς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Μπαλασίου). Τοῦ αὐτοῦ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 35-36, 87-88 (ὑπόσημ. 119-129), 140-141 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1672 αὐτόγραφος τοῦ Μπαλασίου κώδιξ Ἰβήρ. 644). E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 639-646. Idem, *Catalogus II*, pp. 504-508. Γ. Μ. Πολιτάρχη, Ὑμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...], [Ἀθήναι 1980], σσ. 50-57.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος α'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.7 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

(IV)

- Καλοφωνικὸς στίχος Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἤχος α'.

Κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ποίημα· ἤχος α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Ἰβήρ. 1214, φ. 146ν) ἢ Στίχος καλοφωνικὸς εἰς τὸν πολυέλεον ἐντεχνος, κύρ Μπαλασίου ἱερέως νομοφύλακος· ἤχος α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Μεταμ. 244, φ. 307ν) ἢ Μπαλασίου ἱερέως ἤχος α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών. (Ξεν. 123, σ. 136. Γρηγ. 31, φ. 102ν. Ἰβήρ. 1052, φ. 2γ).

Βλ. Ἰβήρ. 1052 (χρ.φ. Κοσμᾶ Μακεδόνας), φφ. 2γ-3γ. Ἰβήρ. 1214, φφ. 146ν-149γ. Μεταμ.

244, φφ. 307v-311r. Παντ. 972, φφ. 130v-133r. Παντ. 984, φφ. 150v-152v. Ξεν. 123 (χργφ. Δαμασκηνού Ἀγγραφορενδινώτου), σσ. 136-139. Γρηγ. 31 [31], φφ. 102v-104r. Ξηρ. 312, φφ. 415v-418r. Πρβλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 71, 72, 191, 194, 228-230 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὁ παρῶν στίχος ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος. Βλ. ΜΗΤ 704, φφ. 44r-46v.

• Καλοφωνικός στίχος Ἐκ στόματος νηπίων, ἦχος δ'.

Τέλος τοῦ πολυελέου. Στίχος καλοφωνικός ψαλλόμενος τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων· εἰ βούλει ψάλλε μετὰ τῶν πολυελέων. Ἐτονίσθη δὲ παρ' ἐμοῦ Μπαλάσι (sic) δομestίχου (sic), εἰς ἦχον τέταρτον ὀργανικόν ἦχος δ' Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων. (Παντ. 1008, φ. 78r).

Βλ. Παντ. 1008, φφ. 78r-82r (αὐτόγραφος καταγραφή [ἐν τέλει τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη] περὶ τὸ δ' τέταρτο τοῦ ιζ' αἰῶνος). Βλ. καὶ πανομοιότυπο τοῦ φ. 78r τοῦ μνημονευθέντος κώδικος –περιέχοντος τὴν ὡς ἄνω ἀρκτική τοῦ ποιήματος ἀναγραφή καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου– εἰς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 422, εἰκὼν 37.

• Παναγιώτης ὁ νέος Χρυσάφης καὶ Πρωτοψάλτης.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. τὴν πρόσφατον μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης», δημοσιευμένη εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ιζ' αἰῶνα*, [Ἀθήνα 1995], σσ. 7-16. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 115-116. Τοῦ αὐτοῦ, «Βασίλει ὠράνιε “τὰ μὲν γράμματα Γενναδίου Πατριάρχου τοῦ Σχολαρίου, τὸ δὲ μέλος Χρυσάφου τοῦ νέου...”», Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπισημοτικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος Κς' <Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Ἀνδρέαν Ἰω. Φυτράκη>, Ἀθήναι 1984, σσ. 435-453. Βλ. ὡσαύτως· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 404-411 (ὅπου ἐκτενῆς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Χρυσάφη). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 33-34, 86 (ὑποσημ. 104-109), 130-131 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1655 αὐτόγραφος τοῦ Χρυσάφη κώδιξ τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων 4), 138-140 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1671 αὐτόγραφος τοῦ Χρυσάφη κώδιξ Ξεν. 128 [ἀναλυτικὴ καταλογογράφει τοῦ τελευταίου κώδικος βλ. καὶ εἰς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 57-68· αὐτόθι, σσ. 370-375, περιγράφεται καὶ ἕτερος αὐτόγραφος τοῦ νέου Χρυσάφη κώδιξ, ὁ Παντ. 993]). Ε. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 671-677. Idem, *Catalogus II*, pp. 539-543. Μ. Γιαννοπούλου, «Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ἑνατος αὐτόγραφος κώδιξ», *Μακεδονικά ΔΑ'* (1998), σσ. 407-412 [καὶ ἀνάτυπον: Θεσσαλονίκη 1998]. Πρβλ. καὶ: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομestτικοί», σσ. 73-74 [= pp. 150-152], ὅπου περὶ τοῦ Χρυσάφη ὡς Πρωτοψάλτου.

(II)

• Πολυελέος Δούλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

(IV)

Ἄς μνημονευθῆ ἑδῶ καὶ ὁ ἐπόμενος –δις ἐπισημανθείς– καλοφωνικός στίχος, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποτελεῖ ποίημα τοῦ ἐξεταζομένου μελουργοῦ ἀλλὰ σχετίζεται ἀπολύτως πρὸς τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα πολυελέο αὐτοῦ:

• Καλοφωνικός στίχος Ἀστραπᾶς εἰς ὑπετὸν ἐποίησεν Διονυσίου Ἡρακλείας, ἦχος α'.

Ἐτεροι δοχαὶ ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ κυρ Χρυσάφη τοῦ νέου, ποιηθεῖσαι παρὰ κυρ Διονυ-

σίου Πατριάρχου ἤχος α' Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν. (Κουτλ. 446, φ. 529r) ἢ Ἔτεροι δο-
χαι ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ κύρ Χρυσάφη τοῦ νέου, ποιηθεῖσαι παρά κύρ Διονυσίου Ἡρα-
κλείας ἤχος α' Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν. (Ἰβήρ. 1010, φ. 161v).

Βλ. Ἰβήρ. 1010 (χρῆφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ κατὰ τὸ 1755), φφ. 161v-164r. Κουτλ. 446
(χρῆφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ κατὰ τὸ 1757), φφ. 529r-532r. Εἶναι ὀπωσδήποτε ἀξιοσημείωτο
ὅτι ὁ παρὼν καλοφωνικὸς στίχος παραδίδεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου κωδικογράφου –Θεοκλήτου μονα-
χοῦ– μὲ διαφορά δύο ἐτῶν μεταξύ τῶν δύο καταγραφῶν, οἱ ὁποῖες –ἐπαναλαμβάνομε– εἶναι καὶ
οἱ μόνες, κατὰ τὴν παρούσα, τοῦλάχιστον, ἔρευνα, ἐπισημανθεῖσες. [Μάλιστα, στὸν δεῦτερο κώ-
δικα εἶναι ἀξιωματικῶς, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ πολυελεὸς τοῦ νέου Χρυσάφη καταχωρίζεται
ἀτελῶς (ἔως τοῦ στίχου Ἄστραπὰς εἰς ὑετόν) προγενεστέρως (στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ κώδικος
καὶ στὰ φφ. 51r-54v), οἱ δὲ ἐπιλοιποὶ στίχοι αὐτοῦ ἀνθολογοῦνται ἐν τέλει τοῦ κώδικος κατόπιν
τοῦ παρόντος καλοφωνικοῦ στίχου καὶ τοιουτοτρόπως ἀποπληροῦται ἡ ὅλη σύνθεσις].

• Πέτρος μελωδὸς ὁ Μπερεκέτης.

(I)

Περὶ τοῦ Μπερεκέτη βλ. ἐν πρώτοις τὴν σχετικὴ μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης
ὁ μελωδὸς», δημοσιευμένη εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος
Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελοῦργοὶ τοῦ 19 αἰῶνα*, [Ἀθήνα 1995], σσ. 17-21 (ἀναθεωρημένη
ἐκδοχὴ παλαιότερας ὁμωνύμου διαλέξεως τοῦ αὐτοῦ, κατακεχωρισμένης –κατὰ τὸ κυρίως αὐτῆς
τμήμα– στὸ φυλλάδιον τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας·
Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαί 19 αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελοῦργοι 1 [IBM 101
(I-II). Ἀθήναι 1975]). Πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτη, Πε-
λοποννησίου καὶ Βυζαντινοῦ)», *Βυζαντινά* 3 (1971), σσ. 216-251. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ δεκαπεντασύλ-
λαβος ὁμνογραφία*, σσ. 121-122. Βλ. ὡσαύτως· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρ-
κοκρατίας*, σσ. 351-360 (ἔπου εὐρὺς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Μπερεκέτη). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγρα-
φα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 36-37, 88-89 (ὑπόσημ. 130-142), 143-144 (ἔπου περιγραφὴ
τοῦ αὐτογράφου τοῦ Μπερεκέτη κώδικος Σινᾶ 1449). [Ὁ ἕτερος φερόμενος ὡς αὐτόγραφος τοῦ
Μπερεκέτη κώδιξ, Γρηγ. 48, περιγράφεται εἰς· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 665-668].
E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 658-665. Idem, *Catalogus II*, pp. 522-528.

(II)

• Πολυελεὸς Δούλοι, Κύριον, ἤχος α'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.9 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυελεὸς Δούλοι, Κύριον, ἤχος πλ. δ'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.8 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

• Πολυελεὸς Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἤχος πλ. β' νενανῶ.

Βλ. τὸ λῆμμα· *Πολυελεὸς Πέτρου Μπερεκέτη [Α']*, στὴν παράγραφο 2.II.5 τοῦ προηγουμένου
κεφαλαίου.

• Πολυελεὸς Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἤχος πλ. δ'. [Ἀμφιβαλλομένη σύνθεσις].

Βλ. τὸ λῆμμα· *Πολυελεὸς Πέτρου Μπερεκέτη [Β']*, στὴν παράγραφο 2.II.5 τοῦ προηγουμένου
κεφαλαίου.

• Πολυελεὸς Λόγον ἀγαθόν, ἤχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

• Καλοφωνικὸς στίχος Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἤχος πλ. δ'.

Πέτρου Μπερεκέτη ἤχος πλ. δ' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον. (Ξεν. 123, σ. 155).

Βλ. Ξεν. 123 (χρῆφ. Δαμασκηνῶ Ἀγραφορενδινώτου), σσ. 155-158. Πρβλ. ὡσαύτως τὴν ὑποσημ. 267-270 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὁ ἐν λόγῳ καλοφωνικός στίχος ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου (βλ. ΜΠΤ 744, φφ. 46v-55v) καὶ τοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (βλ. ΜΠΤ 712, φφ. 15v-18r). Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθη, κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου, εἰς: Χαράλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς*, τόμος Β'. Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], Μέρος Α', Ἀθήναι, ἀλᾶς [1996], σσ. 118-135.

3.5 Μελουργοὶ ἡ' αἰῶνος

- Ἀθανάσιος Δημητριάδης.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἀθανάσιος ἱερομόναχος.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἤχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἀθανάσιος Πατριάρχης ὁ ἀπὸ Τυρνόβου.

(I)

Περὶ τοῦ ἐν γένει βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ Ἀθανασίου [διατελέσαντος, διαδοχικῶς, μητροπολίτου Τυρνόβου (πρὸ τοῦ 1687 καὶ ἕως τοῦ 1692), Ἀνδριανουπόλεως (1692-1709) καὶ Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχου (Ἀθανάσιος ὁ Ε', κατὰ τὰ ἔτη 1709-1711)] βλ. Κ. Ν. Σάθα, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη* [...], τόμος Γ', ἐν Βενετίᾳ 1872, σσ. 81-83. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θρᾶκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* IV' (1936), σσ. 48-49; Μ. Ἰ. Γεδεών, «Ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος Ε'», *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν* Γ' (1940), σσ. 193-205. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 264 (ὅπου καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἀθανασίου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 40, 91, ὑποσημ. 167-171 καὶ 148 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1687 αὐτόγραφος τοῦ Ἀθανασίου κῶδιξ Σινᾶ 1282). E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 574-575. Idem, *Catalogus II*, p. 433.

(II)

- Ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον· σύνθεσις πεντάτηχος, μεμελισμένη εἰς τοὺς ἤχους α', γ', δ', βαρὺν καὶ πλ. δ', διαδοχικῶς.

Αἱ ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν, ἐκλεχθέντες καὶ τονισθέντες (sic) παρὰ κυρίου Ἀθανασίου Τυρνόβου διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Νικηφόρου ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 987, φ. 182r. [Πρβλ. Ξηρ. 291, φ. 156r: Αἱ ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν, ἐκλεχθέντες καὶ τονισθέντες (sic) παρὰ κυρίου Ἀθανασίου Πατριάρχου Τυρνόβου (sic) διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Νικηφόρου ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον. *Μαχ.* 1, φ. 777v: Αἱ ἐκλογαὶ ἀρμόδιαι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην (sic), ἐκλεχθέντες καὶ τονισθέντες (sic) παρὰ κυρ Ἀθα-

νασίου Τουρνόβου (sic) διὰ μεσιτείας τοῦ καθηγουμένου κυρίου Νικηφόρου ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον)] ἢ Ἐκλογαὶ ἀρμόδια εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν καὶ εἰς ἑτέρας, ἐκλεχθεῖσαι καὶ τοισθεῖσαι παρὰ κύρ Ἀθανασίου Τουρνόβου (sic) διὰ μεσιτείας τοῦ καθηγουμένου κυρίου Νικηφόρου ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 1009, φ. 213r. Ἰβήρ. 1069, φ. 180r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 445-446) ἢ Ἐτεροὶ στίχοι εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν καὶ εἰς ἄλλους ἁγίους, κυρίου Ἀθανασίου Τουρνόβου (sic) ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον. (Παῦλ. 132, σ. 194. [Πρβλ. Δοχ. 338, φ. 63v: Ἐτερος εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίνην (sic) καὶ εἰς ἄλλας ἁγίας, κύρ Ἀθανασίου τοῦ Τουρνόβου (sic) ἤχος α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον]) ἢ Ὁ παρὼν πολυέλεος ψάλλεται εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν, ποίημα κύρ Ἀθανασίου πατριάρχου ἤχος πλ. α' Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον. (Γρηγ. 6, φ. 379v).

Βλ. Ἰβήρ. 987, φφ. 182r-184v. Ἰβήρ. 1069, φ. 180r κ.έ. Ξηρ. 291, φφ. 156r-158r. Μαχ. 1, φφ. 777v-780v. Ἰβήρ. 1009, φ. 213r κ.έ. Μαχ. 2, μεταξύ φφ. 199r-206r. Δοχ. 338 (χργφ. Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1767), φφ. 63v-66r. Παῦλ. 132 (χργφ. Δημητρίου Λώτου κατὰ τὸ 1774), σσ. 194-200. Γρηγ. 6, φφ. 379v-383v. Τιμ. Προδρ. 1 (χργφ. Δημητρίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος Βερούας), σσ. 445-452. Ξηρ. 309 (χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινωῦτος κατὰ τὸ 1789), φφ. 263v-284v. EBP 130, φφ. 156v-158v. EBE 2611, φφ. 155v-159r. ΡΑΙΚ 42, φφ. 203r-205v.

Βλ. ὡσαύτως Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 148, ὅπου –ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς παρουσιάσεως αὐτογράφου κώδικος [Σινᾶ 1282 (τοῦ ἔτους 1687)] Ἀθανασίου τοῦ Τουρνόβου – ἐκτίθεται ὁ συνήθης τύπος τῆς ἀρκτικῆς ἀναγραφῆς τῆς παρουσίης συνθέσεως καὶ ἀπαριθμεῖται περαιτέρω χειρόγραφος παράδοσις αὐτῆς (συγκεκριμένως οἱ κώδικες Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου 26, σσ. 435-439 καὶ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν 153, φφ. 285v-286v). Νὰ σημειωθῇ ὅτι πρῶτος ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς (αὐτόθι) συσχέτισε τὸ γεγονός τῆς παραμονῆς τοῦ Ἀθανασίου στὴν σιναϊτικὴ μονὴ τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης –τεκμαιρομένης ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ μνημονευθέντος κώδικος [περὶ τοῦ ὁποῦ ὁ ἴδιος σημειοῖ ὅτι «ἔχει γραπτῆ προφανῶς στὸ Σινᾶ»] – πρὸς τὴν σύνθεσι τοῦ παρόντος πολυελέου, ποιήματος –ἄλλωστε– καθολικῶς μαρτυρουμένου ὄχι μόνον ὡς μέλους ἀρμοδίου εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν (προστάτιδα τῆς ἐξονομασθείσης σιναϊτικῆς μονῆς), ἀλλὰ καὶ ὡς συνθέσεως ποιηθείσης «διὰ μεσιτείας τοῦ καθηγουμένου [sc. τῆς αὐτῆς σιναϊτικῆς μονῆς] κυρίου Νικηφόρου» [μαρτυρουμένου ἄλλως καὶ ὡς «Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου», δοθέντος ὅτι οἱ ὀφικιάλιοι τῶν ἐν λόγῳ δύο θέσεων (ἡγουμένου τῆς μονῆς καὶ Ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ) ταυτίζονται]. Μορφολογικὴ ἀνάλυσι τῆς παρουσίης συνθέσεως βλ. ἀρμοδίως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

• Ἀθανάσιος Ραιδεστηνός.

(II)

• Πολυέλεος Βαβυλώνας· ἀλληλουία. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἤχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἀναστάσιος Ραφαινώτης.

(I)

Ὁρισμένες βιοεργογραφικὲς πληροφορίες περὶ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ βλ. εἰς Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 380-381 (ὅπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἀναστασίου). Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 125, ὑπόσημ. 2. E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 576. Idem, *Catalogus II*, p. 435.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος λέγετος.
Βλ. τὴν παράγραφο 2.15 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
  - Πολυέλεος Βαβυλωνῶνος· ἀλληλοῖα. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἤχος πλ. δ'.
  - Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
  - Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἤχος πλ. α'.
  - Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χῖος.

(I)

Ἡ περὶ τοῦ ἀνδρὸς βιβλιογραφία ἀρκούντως ἐκτενής· ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε ἐδῶ τίς ἐπόμενες μελέτες: Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σσ. 338-339. Κ. Ἀ. Ψάχου, *Ἡ παρασημαντικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς [...]*, Ἀθήναι 1978³, σσ. 86-87 (ὑποσημ. 51), 70 (ὑποσημ. 40), 221-229. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀπόστολος Κωνστάλας οὐχὶ “Κρουστάλας”», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Δ' (ς'), ἀριθ. 1-2, Ἀθήναι 15-31 Ἀπριλίου 1908, σσ. 3-4. Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας [...]*, Ἀθήναι 1978, κυρίως ἐκ τῆς σ. 25 κ.ε. Μ. Χατζηγηριακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 331-332 (ἔπου καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἀποστόλου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 53-54, 98-99, ὑποσημ. 307-317. E. Gerzmann, *Catalogus II*, pp. 438-439. Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιάκη, *Ἐκκλησιαστικοὶ ἤχοι καὶ ἀραβοπερσικὰ μακάρια*, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 17-21. Ἡ θεωρητικὴ συγγραφή τοῦ Ἀποστόλου ἐξεδόθη πρότερον ἀπὸ τὸν Χαράλαμπο Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Α' Θεωρητικὸν Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κωδῖξ 1867 τοῦ 1820 E.B.E.*, Ἀθήναι ρ' ἀλτ' [1995]. Ὡσαύτως, συνοπτικὴ ἀπαρίθμησι τοῦ κωδικογραφικοῦ ἔργου τοῦ Κώνστα βλ. εἰς: Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ζ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 363-365. Περιγραφή ὠρισμένων ἐκ τῶν πολυαριθμῶν αὐτογράφων τοῦ Ἀποστόλου βλ. εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 446-451, 547-548, 560-563, 567-568. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 182-187, 335-338, 396-399, 437-440, 490-492, 556-559, 690, 692-694. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 20-28, 335, 436-439, 446-450. Μ. Χατζηγηριακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 198-201, 213-220. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 189-190. Πρβλ. ὡσαύτως: V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, tomus II.1. Codices numeris 1224-2150 signati, Petersburg 1917 (= Hildesheim 1965), pp. 318-319. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμῆως, «Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ. Γ'. Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης – Παλαιογραφικαὶ σημειώσεις, Καλλιγράφου», *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Παράρτημα ΙΖ' τόμου* (1886), σ. 31. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη [...]*, τόμος πέμπτος, Πετροῦπολις 1915 (= Bruxelles 1963), σσ. 295 καὶ 445. Δημητρίου Μ. Σάρρου, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», *ΕΕΒΣ Θ'* (1932), σσ. 149-151 (οἱ κώδικες [66] 109 καὶ [69] 112). Ὁμοίως πρβλ. τὸν ἡμέτερο –ἀνέκδοτο εἰσέτι– κατάλογο: *Τὰ ἐν Ὑδρᾷ μουσικὰ χειρόγραφα [...]*, ἔπου λεπτομερῆς περιγραφή τοῦ ἀγνώστου αὐτογράφου τοῦ Ἀποστόλου Ὑδρ. 618 (Ἀνθολογίας, εἰς δύο τεύχη διηρημένης καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1804 γεγραμμένης). Πρβλ. καὶ: Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Γυμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 95-101. Ὅλα τὰ ἀνωτέρω σχολιάζονται πλέον ἐνδελεχῶς στὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσα διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Θωμᾶ Κ. Ἀποστολοπούλου, Ὁ

Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χίος καὶ ἡ συμβολή του στὴ θεωρία τῆς μουσικῆς τέχνης. Μουσικολογικὴ θεώρηση ἀπὸ ἐποψὴ ἱστορικὴ, κωδικογραφικὴ, μελοποιητικὴ καὶ θεωρητικὴ, Ἀθήνα 2002.

(V)

• Παραδόξως, ὁ χαλκέντερος μουσικοδιδάσκαλος Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χίος δὲν ἠσχολήθη συστηματικῶς μὲ τὸ ὑπὸ ἐξέτασι εἶδος τῆς ψαλτικῆς τέχνης³· ἡ μόνη σαφῶς μεμαρτυρημένη συμβολή του – ἡ ὁποία κατὰ τὴν παρούσα, τοῦλάχιστον, ἐρευνα ἐνετοπίσθη – ἐγκνεται στὴν ἐξήγησι τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.

Βλ. σχετικῶς τὸν οἰκείον τόπον τοῦ λήμματος: Πολυέλεος Πέτρου Μπερεκέτη, στὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ὁ Θωμᾶς Ἀποστολόπουλος, ὁ.π., σ. 76, μνημονεύει καὶ ἐτέρα, σχετικῆ ἐν προκειμένῳ, ἐξήγησι τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος (ᾠ, Τριάς ὁμοούσιε, διαιρετὴ προσώποις...) τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, ἀνθολογομένην στὰ φφ. 25r-31r ἐνὸς αὐτογράφου τοῦ Κώνστα κώδικος, ἀποκειμένου (ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ 93) στὸ Μουσεῖο Μπενάκη.

• Βασίλειος Βυζάντιος.

(I)

Ἡ μόνη περὶ αὐτοῦ μαρτυρία ἐνετοπίσθη στὸν κατάλογο Σπιριδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου - Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει) [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεύχη Β' - Γ'], Paris 1925, σ. 291, ὡς καὶ στὸ πόνημα: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα (Ἀνατύψεις ἐκ τῆς Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης), Paris 1925, σ. 62, ὅπου καὶ ἡ

3. Νὰ ἐπισημανθῆ, πάντως, ὅτι στὸ μελέτημα τοῦ Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), Ἀθήνα 1998, ἐπεσημάνθη μία σχετικὴ ἐν προκειμένῳ, ἀρίστος ἀλλὰ ὅπωςδὴποτε ἀξιομνημόνευτος, μαρτυρία: στίς σσ. 169-231 τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου περιγράφεται «μουσικὸν χειρόγραφον ἰθ' αἰῶνος, περιέχον τὴν τάξιν κατὰ τὸ σύνθηες τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὰ κατὰ σειρὰν τῶν ἀκολουθιῶν ψαλλόμενα μέλη», ἧτοι –κατὰ τὰ ἐκεῖ διευκρινιζόμενα– ἀχρόνιστος καὶ ἀνεπίγραφος κώδιξ τῆς συλλογῆς τοῦ πρωτοψάλτου Ἰακώβου Ναυπλιώτου, αὐτόγραφος Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου [βλ. αἴφνης: αὐτόθι, σσ. 170-171: «Γράφας δὲ τὴν βίβλον ταύτην εἶναι ὁ ἐκ Χίου τὴν καταγωγὴν ἔλκων Ἀπόστολος Κωνστάλας ἢ ἄλλως καλούμενος Κρουστάλας, ἄριστος μουσικογραφεὺς καὶ δόκιμος μουσικοσυνθέτης, ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ ἰθ' αἰῶνος (†1840)· ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ τούτῳ σημειοῦνται ἱκανὰ καὶ ἴδια αὐτοῦ μουσικὰ ποιήματα»] μεταξύ τῶν λοιπῶν περιεχομένων τοῦ παρόντος χειρογράφου, εἰδικώτερα δὲ στὴν κατὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ ὁρθρου ἐνόθητα τῶν πολυελέων, ὁ Βουδούρης μεταγράφει καὶ τὸ ἐξῆς ἐνδιαφέρον ἐπίτιτλο: *Σύνθηες κάμου λέγετος Δούλοι, Κύριον* [βλ. αὐτόθι, σ. 187]. Δυστυχῶς, ἡ ἐγκυρότης τῆς ὡς ἄνω σημαντικῆς πληροφορίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐλεγχθῆ, καθ' ὅτι ὁ συγκεκριμένος κώδιξ –ἐξ ὅσων, τοῦλάχιστον, γνωρίζομε– λανθάνει.

Ἐπιπροσθέτως, ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ ἀκόλουθος σύνθηες τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου (ἐπὶ τινος στίχου τοῦ μδ' ψαλμοῦ), κατακεχωρισμένη στὰ φφ. 53r-54r τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1797 αὐτογράφου τοῦ Κώνστα κώδικος ΡΑΙΚ 57, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή:

Τοῦ γραφέως· [ἦχος] λέγετος Μνησθήσομαι τοῦ ὀνοματός σου. (ΡΑΙΚ 57, φ. 53r).

Βλ. σχετικῶς: E. Gerzmann, *Catalogus II*, pp. 270 καὶ 439.

άριστος μνεία περί ενός πολυελέου αὐτοῦ, ποιηθέντος δι' αἰτήσεως τοῦ ἁγίου Ῥιμηθῆς κυρίου Φιλαρέτου.

• *Γαβριήλ ἱερομόναχος.*

(II)

• Πολυέλεος Ἐπί τῶν ποταμῶν *Βαβυλῶνος*, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Γεράσιμος διάκονος Λαυριώτης.*

(II)

• Πολυέλεος *Βαβυλῶνος*· ἀλληλοῖα. Ἐπί τῶν ποταμῶν, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Δαβὶδ Μπερναρδὶς ὁ Σκοπελίτης.*

(I)

Ψιλὴ περὶ αὐτοῦ ἀναφορὰ βλ. εἰς Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θραῖκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* 1B' (1936), σ. 56· καί· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 45 καὶ 165-166, ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1747 αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Δαβὶδ ΕΒΕ 893 καὶ ἀπαριθμοῦνται καὶ οἱ λοιποὶ τρεῖς γνωστοὶ ἰδιόγραφοι αὐτοῦ κώδικες. Αὐτόθι, στὸ παράρτημα τοῦ Ε' μέρους, δημοσιεύεται ὡς φωτογραφικὸ δείγμα ὑπ' ἀριθμὸν 14 αὐτοπροσωπογραφία τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ ἐκ τοῦ φ. 5r τοῦ ὡς ἄνω κώδικος. Πρβλ. καί· Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκιούνη, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοση τῆς Σκοπέλου. Μία πρώτη προσέγγιση», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον* 43 (2003), σσ. 140-142.

(II)

• Πολυέλεος (*Δοῦλοι, Κύριον*), ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Δανιὴλ Πρωτοψάλτης.*

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 123. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 289-293 (ὅπου ἐκτενὴς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Δανιὴλ). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 43-44, 94, ὑπόσημ. 209-214. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 593-594. Idem, *Catalogus II*, pp. 453-456. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομestikoi», σσ. 78-79, 84-85 καὶ 88 [= pp. 155, 161-162 and 165], ὅπου σπουδαιότατες πληροφορίες περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Δανιὴλ στὰ ὄρφικια τοῦ πρωτοψάλτου, λαμπαδαρίου καὶ δομestikoi, ἀντιστοίχως. Ἔς μνημονευθῆ ἔδω καὶ ἡ ἀνέκδοτος εἰσέτι σχετικὴ μονογραφία τοῦ γράφοντος· *Δανιὴλ Πρωτοψάλτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας* (†1789). *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του*.

(II)

• Πολυέλεος *Δοῦλοι, Κύριον*, ἦχος δ'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.12 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• *Δημήτριος Λῶτος.*

(I)

Βλ. ἐκτενὴ βιοεργογραφικὴ περὶ αὐτοῦ ἀναφορὰ στὴν μελέτη τῆς Πηνελόπης Γρ. Στάθη, «Ὁ φίλος τοῦ Κοραῖ Δημήτριος Λῶτος καὶ τὰ μουσικὰ χειρόγραφα του», *Ὁ Ἑρακλιστὴς* 1' (1972-

1973), σσ. 157-190 [καὶ ἀνάτυπον· Ἀθήνα 1973], ὅπου ἐξαντλητικὴ μνεία στοὺς προγενεστέ-
ρους ἐπὶ μέρους καταλόγους τῶν αὐτογράφων τοῦ Λώτου, ὡς καὶ ἀναφορὰ στὴν λοιπὴ βιβλιο-
γραφία. Βλ. ὡσαύτως· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 334-335
(ὅπου εργογραφικὸς ἐπίσης πίναξ τοῦ Λώτου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μου-
σικῆς*, σσ. 50, 97 (ὑποσημ. 279-280), 170-171 (ὅπου περιγραφή τοῦ αὐτογράφου τοῦ Λώτου
κώδικος Δοχ. 338) καὶ 183-184 (ὅπου περιγραφή τοῦ αὐτογράφου τοῦ Λώτου κώδικος Μερλ. 7
[= Τοῦ αὐτοῦ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 202-206]). Περιγραφή λοιπῶν αὐτο-
γράφων τοῦ Δημητρίου Λώτου βλ. εἰς· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 189-206, 397-
405, 406-417, 417-427. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 125-139.

(III)

Οἱ μόνες σχετικὲς πρὸς τὸ ὑπὸ ἐξέτασι εἶδος τῆς ψαλτικῆς τέχνης συνθέσεις αὐτοῦ, οἱ ὁποῖες
ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα, εἶναι τὰ ἀκόλουθα ποιήματα μιᾶς καταληκτηρίου
ἐνόττητος μαθημάτων, κατακεχωρισμένης, ἐν τέλει τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Λόγον ἀγαθὸν
Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, στοὺς αὐτογράφους τοῦ Λώτου κώδικες· Σινᾶ 1441 (τοῦ ἔτους 1802),
φφ. 102γ-102ν καὶ Μερλ. 7 (τοῦ ἔτους 1805), φφ. 84ν-85γ:

- *Ἡμέτερον [ἦχος] πλ. α' Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι —λέγε— δόξα σοι, ὁ ἐν Τριά-
δι ὑμνούμενος καὶ προσκυνούμενος Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι*
- [*ἦχος*] πλ. α' *Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν —λέγε— τὰς δεήσεις
τῶν δούλων σου πρόσδεξι, δέσποινα, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως*
- [*ἦχος*] πλ. α' *Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια*
- [*ἦχος*] πλ. α' *Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια*
- [*ἦχος*] πλ. α' *Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα-δόξα σοι.*

Βλ. καὶ τὸ λήμμα· *Πολυέλεος Πέτρου Βυζαντίου*, στὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κε-
φαλαίου. Πρβλ. ὡσαύτως· Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 335.
Πηγελόπης Γρ. Στάθη, *ὁ.π.*, σ. 182 (ὅπου τὰ ἐν λόγῳ μαθήματα χαρακτηρίζονται, ἐσφαλμένως,
ὡς μέλη τοῦ τετάρτου ἡχου).

• *Διονύσιος Πελοποννήσιος.*

(I)

Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα συνθέσεις τοῦ ἐν λόγῳ μελοποιοῦ ἐνετοπίσθησαν στοὺς κώδικες·
Ἰβήρ. 981 καὶ Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπι-
στημίου Θεσσαλονίκης 64. Στὸν μὲν πρῶτο κώδικα μαρτυρεῖται, διαδοχικῶς, ὡς· *Διονύσιος*,
Διονύσιος Πελοποννήσιος καὶ *Διονύσιος ὁ ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν*, στὸν δὲ δεύτερο —μιὰν ἐνδια-
φέρουσα διγλωσσον Ἀνθολογία τῆς νέας μεθόδου, γεγραμμένη, κατὰ δύο στήλες, στὴν ἑλλη-
νικὴ καὶ σλαβικὴ, ἀντιστοίχως, γλώσσα— τοῦ ἀποδίδεται, ἐπιπροσθέτως, τὸ προσωνύμιον· *Βα-
τάχος*. Βάσει τῶν συγκεκριμένων στοιχείων, στὸ πρόσωπο τοῦ ἐν λόγῳ Διονυσίου πρέπει βε-
βαίως νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ γνωστὸς λόγιος Διονύσιος Φωτεινός (1777-1821), περὶ τοῦ ὁποῖου
βλ. αἴφνης τὴν σχετικὴν ἐργασία τοῦ Ν. Γ. Σβρόννου, «Ὁ Διονύσιος Φωτεινός καὶ τὸ ἱστορικὸν
ἔργον αὐτοῦ», *Ἑλληνικά* 10 (1937-1938), σσ. 133-178 (ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία).
αὐτόθι, ἐπισημαίνονται τόσο ἢ ἐκ Πατρῶν καταγωγή τοῦ ἀνδρός —(βλ. σ. 137), βάσει αὐτῆς
διαμορφοῦνται, προφανέστατα, οἱ εἰς τὸ ὄνομά του ἐπισυναπτόμενοι προσδιορισμοί· *Πελοπον-
νήσιος ἢ ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν*—, ὅσο καὶ ἢ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1799 καὶ ἐντεῦθεν ἐγκατάστασις
του στὴν Βλαχία, στὴν ἑλληνικὴ αὐλὴ τοῦ Βουκουρεστίου, ὅπου τὸ πρῶτον ὑπηρετήσῃ «ὡς
ἀπλοῦς βατάχος τοῦ Διβανίου, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ μεγάλου Μπάνου Δημητράκη Γκίκα,
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποῦ ἔμενον ἴσως ὡς διδάσκαλος τῶν τέκνων του ἢ ἀπλῶς ὡς ἄνθρωπος

του σπιτιού του» (βλ. σ. 140). Στο έπιστημανθὲν ὄφρικο του ἀνδρὸς ὀφείλεται καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα προσωνομία Βατάχος [πρβλ. σχετικῶς καὶ Δημητρίου Β. Οἰκονομίδου, «Διονυσίου Φωτεινοῦ βίος καὶ ἔργον», *Μνημοσύνη* ΙΑ' (1988-1990), σσ. 83-173]. Πέρα τούτων, ἄς σημειωθῆ ὅτι συνθέσεις τοῦ ἐν λόγῳ Διονυσίου ἀνθολογοῦνται συγχῶς σὲ ἀμιγῶς ρουμανικοὺς μουσικοὺς κώδικες. Βάσει τοῦ προσφάτου καταλόγου τοῦ ἀρχιδιακόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos, București* 2000, μνημονεῦομε ἐνδεικτικῶς τὰ ἀκόλουθα σχετικὰ χειρόγραφα, ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου ἀπαντᾷ ὑπὸ τις ἐξῆς παρεμφερεῖς ἐκδοχές: κύρ Διονύσιος [ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου 21 (βλ. στίς σσ. 59-60 τοῦ ὡς ἄνω καταλόγου)], Διονύσιος Μωραΐτης [ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου 6 καὶ βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου 18 (βλ. σσ. 34-37 καὶ 412-414, ἀντιστοίχως)], Διονύσιος Πελοποννησίος [ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου 20, ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου τοῦ Λάκκου 1 καὶ βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου 1 (βλ. σσ. 55-59, 281-283 καὶ 377, ἀντιστοίχως)]· μάλιστα, στοὺς κώδικες ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου 24, 65 καὶ 77 (βλ. σσ. 65-70, 137-140 καὶ 165-170, ἀντιστοίχως), ὁ ἐν λόγῳ μελοποιὸς δηλοῦται ἀπεριφράστως ὡς Διονύσιος Φωτεινός. Ἐπιστημαίνομε, τέλος, καὶ τις ἰδιαιτέρως χρήσιμες – ρουμανιστὶ γεωραμμένες – σχετικὲς μελέτες τοῦ Victor Papacostea, *Viețile Sultanilor, scriere inedită a lui Dionisie Fotino, București* 1935. Idem, «Date nouă despre viața și opera lui Dionisie Fotino», *Balkanica* VII, 2 (1944), pp. 311-331· καθὼς καὶ τὴν ἐργασία τοῦ Δημητρίου Β. Οἰκονομίδου, «Ἀπὸ τὰς ἑλληνο-ρουμανικὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις», *ΕΕΒΣ* ΚΓ' (1953), σσ. 462-463.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος λέγετος.
βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.

βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Θεόδουλος μοναχὸς ὁ Αἰνεΐτης.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Θράκες μουσικοί», *ΕΕΒΣ* ΙΒ' (1936), σσ. 63-65. Μ. Κατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 297. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 45, 94 (ὑποσημ. 225), 164-165 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1745 αὐτόγραφος τοῦ Θεοδούλου κώδιξ ΜΠΤ 723), 167 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1750 αὐτόγραφος τοῦ Θεοδούλου κώδιξ Λαύρας Θ 200). Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* ζ' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 445 (ὅπου γενικῶς περὶ τῶν αὐτογράφων τοῦ Θεοδούλου). Δημητρίου Κων. Μπαλαγεώργου, *Ὁ Θεόδουλος μοναχὸς καὶ τὸ ἔργο τῶν συντημάτων*, Ἀθήνα 2003.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος γ'.
- βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Θεοδούλου Αἰνεΐτου [Γ'], στὴν παράγραφο 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος βαρὺς ἐπτάφωνος.
- βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Θεοδούλου Αἰνεΐτου [Β'], στὴν παράγραφο 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.
- βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Θεοδούλου Αἰνεΐτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

- Καλοφωνικός στίχος Ἀστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν, ἦχος πλ. δ'.

Στίχος καλοφωνικός, ποιηθεὶς ὑπ' ἐμοῦ Θεοδοῦλου μοναχοῦ [ἦχος] πλ. δ' Ἀστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν.

Βλ. Ἰβήρ. 1132, φφ. 45ν-48γ (αὐτόγραφος καταγραφή κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος).

(V)

- Καλλωπισμὸς τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἀρσενίου Κυδωνίας.

Βλ. τὸ λήμμα: Πολυέλεος Ἀρσενίου Κυδωνίας, στήν παράγραφο 2.1.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος († 23 Ἀπριλίου 1800)», Ἀνάπτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος ΛΒ' <Γιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Εὐάγγελον Δ. Θεοδώρου>, Ἀθήναι 1997, σσ. 317-334 (ἓνα τμήμα αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996-1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἦχοι τ' οὐρανοῦ. Ἁγιοεῖτες μελωργοὶ «παλαιοὶ τε καὶ νέοι». Μελωργοὶ τοῦ 18ου αἰῶνα. Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος—Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος, [Ἀθήνα 1996], σσ. 36-45). Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σ. 124. Μ. Χατζηγιακουμῆ, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 299-302 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἰακώβου). Τοῦ αὐτοῦ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 49 καὶ 97, ὑποσημ. 269-274. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 598-600. Idem, *Catalogus II*, pp. 461-463. Τὰ περὶ τῆς ἐν γένει ἱεροψαλτικῆς ἀνελιξεως τοῦ Ἰακώβου ἐκτίθενται εἰς: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 79-80, 86, 88-89 [= pp. 155-156, 163 and 165-166]. Πρβλ. καί: Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγίζακη, «Μορφολογικὲς παρατηρήσεις στὸ ἔργο τῶν μελωργῶν Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (ιη' αἰ.)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* 71 (1988), σσ. 299-305. Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἵμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 83-89.

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος δ' (Ἐκλογὴ πολυελέου).

Βλ. τὴν παράγραφο 2.17 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Ἰγνάτιος μοναχὸς Θασιίτης.

(II)

- Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.Π.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἰωάννης Πρωτοψάλτης.

(I)

Βλ. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 76-78, 84, 88 [= pp. 153-154, 161 and 165], ἔπου περὶ τοῦ Ἰωάννου ὡς πρωτοψάλτου, λαμπαδαρίου καὶ δομεστίκου, ἀντιστοίχως. Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σ. 122. Μ. Χατζηγιακουμῆ, Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας, σσ. 303-305 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἀναφορὰ στοὺς αὐτογράφους κώδικες αὐτοῦ). Τοῦ αὐτοῦ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σ. 43, 93 (ὑποσημ. 202-208), 157-158 (ἔπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1728 αὐτό-

γραφος τοῦ Ἰωάννου κώδιξ Λαύρας M 93), 159-160 (ὅπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ 1734 αὐτόγραφος τοῦ Ἰωάννου κώδιξ Δοχ. 342). Ὁ τελευταῖος κώδιξ περιγράφεται ἀναλυτικότερα εἰς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 435-437. Ὁσαύτως, ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1743 αὐτόγραφος αὐτοῦ κώδιξ Ἀγ. Στεφ. 52 περιγράφεται εἰς Δημητρίου Ζ. Σοφianoῦ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκεκμημένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, τόμος Γ'*. Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἀγίου Στεφάνου, Ἀθήναι 1986, σσ. 134-141. [Ἀδρομερῆ ἀναφορά στοὺς αὐτογράφους τοῦ Ἰωάννου κώδικες βλ. καὶ εἰς Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 485]. Πρβλ. καὶ E. Gerzmann, *Catalogus I*, p. 624. Idem, *Catalogus II*, pp. 485-486. Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἰμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 58-63.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, *Κύριον*, ἦχος α'.
- Βλ. τὴν παράγραφο 2.11 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.
- Πολυέλεος Δούλοι, *Κύριον*, ἦχος δ'.
- Βλ. τὴν παράγραφο 2.10 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.
- Πολυέλεος Δούλοι, *Κύριον*, ἦχος δ'.
- Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [Γ'], στὴν παράγραφο 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.
- Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου [B'], στὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος πλ. α'.
- Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου [A'], στὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

- Ἐννέα κρατήματα γιὰ τὸν εἰς ἦχον α' πολυέλεον Δούλοι, *Κύριον Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσόφου*. [Ὅκτώ γιὰ τοὺς ἰσαριθμοὺς πρώτους στίχους τοῦ πολυελέου καὶ ἓνα γιὰ τὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον μάθημα αὐτοῦ].
- Βλ. τὴν παράγραφο 2.6 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

- *Κυρίλλος Μαρμαρηνὸς πρόην ἐπίσκοπος Τήνου.*

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 147-148 (ὅπου περὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1749 καὶ 1750 φερομένων ὡς αὐτογράφων τοῦ ἰδίου κωδίκων Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 305 καὶ Λεμ. 250), 338-339 (ὅπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Κυρίλλου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 44, 94, ὑποσημ. 215-220. Πρβλ. Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη, *Ἐκκλησιαστικοὶ ἦχοι καὶ ἀραβοπερσικὰ μακάμια*, Θεσσαλονίκη 1990, κυρίως σσ. 9, ὑποσημ. 6 καὶ 14-17. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 98, ὑποσημ. 1. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 33-34, ὑποσημ. 6. Ἡ σπουδαία θεωρητικὴ συγγραφὴ του: *Εἰσαγωγή μουσικῆς κατ' ἐρωταπόκρισιν, εἰς ῥασιότεραν κατάληψιν τῶν μαθητιώντων [...]* ἐδοκίμοι ἐπὶ (μόνον κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῆς) ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀ. Ψάχου, «Δημοσίευσίς ἀρχαίων ἀνεκδότων χειρογράφων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Α', ἀριθ. 1, Ἀθήναι 15 Μαρτίου 1905, σ. 4/ ἀριθ. 3-4, Ἀθήναι 15-30 Ἀπριλίου 1905, σσ. 6-7/ ἀριθ. 6, Ἀθήναι 31 Μαΐου

1905, σ. 3: ώσαύτως έδημοσιεύθη (μεταφρασμένη και σχολιασμένη) εις Evngeny Vladimirovich Gertsman, *Petersburg Theoreticon*, Odessa 1994, pp. 697-779. Λοιπά πανομοιότυπα τμήματα αútης (έκ του μνημονευθέντος άνωτέρω κώδικος τής 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας), άφορώντα στις περιχοπές «Στοιχειωδεστέρα διδασκαλία περί τής έξω μουσικής...» και «Σαφήγεια έκ ποίων και πόσων ήχων συγκροτείται έκαστον των μακαμίων και τίς ή άπαρχή και μέχρι τέλους έφοδος;», έδημοσίευσε ό 'Αντώνιος Ε. 'Αλυγιζάκης, σέ είκοσι δύο πίνακες κατακεχωρισμένους (σέ ισάριθμες άνάριθμες σελίδες) έν τέλει τής μνημονευθείσης μελέτης [συγκεκριμένως, έκ τής πρώτης περιχοπής τά φφ. 88γ, 92ν και 93ι-ν, έκ δέ τής δευτέρας τά φφ. 94ι-102ν του ύπ' αριθμόν 305 κώδικος τής 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας]. Πλήρεις οι έν λόγω περιχοπές τής θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου έδημοσιεύθησαν (μεταφρασμένες και σχολιασμένες) εις Eugenia Popescu-Judetz – Adriana Ababi-Sirli, *Sources of 18th century music. Panayiotos Chalathzoglou and Kyrillos Marmarinos' comparative treatise on secular music*, (Istanbul 2000), pp. 49-124 [πρβλ. και αútóθι, σσ. 16-20 και 125-156, όπου περί του Κυρίλλου και ό σχολιασμός τής θεωρητικής συγγραφής αútου, άντιστοίχως]. Ο κατάλογος παλαιών και νέων μελουργών, ό όποιος έμπεριέχεται στην θεωρητική συγγραφή του Κυρίλλου, δημοσιεύεται –ώς απέδειξε ό Μ. Χατζηγιακουμής, «Αυτόγραφο (1816) του “Μεγάλου Θεωρητικού” του Χρυσάνθου», 'Ο 'Εβραμιστής ΙΑ' (1974) <Νεοελληνικός Διαφωτισμός. 'Αφιέρωμα στον Κ.Θ. Δημαρᾶ>, 'Αθήνα 1980, σ. 321-εις: 'Θεωρητικόν Μέγα τής Μουσικής [...], Χρυσάνθου 'Αρχιεπισκόπου Διραχίου (sic) του έκ Μαδύτων [...], έν Τεργέστη [...] 1832, σσ. XXXIII-XLII (παράκειται συμπληρωμένος υπό του Χρυσάνθου). 'Ωσαύτως έδημοσιεύθη πρωτογενώς υπό του Κ. 'Ι. Δυοβουνιώτη, «Κατάλογος των κωδίκων τής έν 'Αθήναις 'Ιστορικής και 'Εθνολογικής 'Εταιρείας», ΝΕ Κ' (1926), σσ. 278-281, μεταφρασμένος δέ και σχολιασμένος εις Evngeny Vladimirovich Gertsman, *Petersburg Theoreticon*, *ibid.*, pp. 780-834 [σημειωτέον ότι παρηλλαγμένο αντίγραφο του έν λόγω καταλόγου (μέ σχετικές προσθήκες ή προσαρμογές) καταχωρίζεται, επίπροσθέτως, στους αútογράφους Νικηφόρου του Καντουιάρη κώδικες: 'Εηρ. 318, φ. 140γ κ.έ. (βλ. και: Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Α'*, σσ. 143-151) και Βατοπ. 1427, σ. 659 κ.έ. (βλ. και: Σωφρονίου Εύστρατιάδου - 'Αρκαδίου ιεροδικόνου Βατοπεδιού, *Κατάλογος των έν τή ιερά μνη Βατοπεδίου άποκειμένων κωδίκων* ['Αγορευτική Βιβλιοθήκη, τεύχος Α'], Paris 1924, σσ. 226-227)]. Πρβλ. και: Κ. 'Α. Ψάχου, 'Η παρασημαντική τής βυζαντινής μουσικής [...], 'Αθήναι 1978², σσ. 113-114, ύποσημ. 60. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Α'*, σσ. 189-206. E. Gerzmanus, *Catalogus I*, σσ. 473-478. *Idem*, *Catalogus II*, pp. 299-304: όπου περί έτέρων χειρογράφων άντιτύπων (κώδικες ΒΚΨ 270, 'Εηρ. 330, των έτών 1781-1782, ΕΒΡ 127, του ιθ' αιώνας, και ΡΑΙΚ 63, των τελών του ιη' και αρχών του ιθ' αιώνας, άντιστοίχως) τής μνημονευθείσης θεωρητικής συγγραφής του Κυρίλλου.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ήχος βαρύς.

Βλ. τό σχετικό λήμμα τής παραγράφου 2.Ι.5 του προηγούμενου κεφαλαίου.

- Κύριλλος Μυτιληναίος ό 'Ιβηρίτης.

(I)

Ψιλή περί αútου μνεία βλ. εις: Μ. Χατζηγιακουμής, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 330.

(II)

- Πολυέλεος 'Εξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ήχος δ'.

Βλ. τό σχετικό λήμμα τής παραγράφου 2.ΙΙ.5 του προηγούμενου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας*, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- *Μακάριος ἱερομόναχος Κύπριος*.

(II)

- Πολυέλεος *Δούλοι, Κύριον*, ἦχος πλ. α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ*, ἦχος πλ. α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- *Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης*.

(I)

Βλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο ἠ' αἰῶνος) καὶ Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης (περὶ τὸ 1750)», κείμενο διαλέξεως (Τρίκαλα 31 Μαρτίου 1990) ἐπὶ τῇ 600ετηρίδι τῆς Ἱ. Μ. Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος τοῦ Μεγάλου Μετεώρου [ἀνέκδοτο: μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]. Ὁ ἐπόμενος πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνη, πρὸς τὸ παρὸν γνωστή, σύνθεσι τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ.

(II)

- Πολυέλεος *Δούλοι, Κύριον*, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- *Μελέτιος Σιναΐτης ὁ Κρής*.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 120-121. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 340 (ἔπου ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Μελετίου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 50, 97, ὑποσημ. 278. E. Gerzmanus, *Catalogus II*, p. 503.

(II)

- Πολυέλεος *Δούλοι, Κύριον*, ἦχος δ' [;]

Βλ. τὸ λῆμμα: *Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός [B']*, στὴν παράγραφο 2.I.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Δούλοι, Κύριον*, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.16 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- *Μπαλασίος Βλήτης Ὡλενίτης*.

(I)

Ὡς αὐτόγραφος τοῦ Μπαλασίου εἰκάζεται ὁ κῶδιξ EBE 962 (περὶ τὸ γ' τέταρτο τοῦ ἠ' αἰῶνος), ἔπου ὁ γραφεὺς αὐτομαρτυρεῖται ὡς μαθητῆς Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου.

(II)

- Πολυέλεος *Λόγον ἀγαθόν*, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- *Παρθένιος Μετεωρίτης*.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. τὸ παλαιότερο ἄρθρο τοῦ Νίκου Ἀ. Βέη, «Ὁ μελωδὸς Παρθένιος ὁ ἐκ Τρίκκης, ἠγούμενος τοῦ κατ' ἐξοχὴν Μετεώρου», *Μετέωρα* 1 (1947), σσ. 46-49· ὡς καὶ τὶς ἐπόμενες

δύο πρόσφατες σχετικές μελέτες-διαλέξεις του καθηγητού Γρ. Θ. Στάθη, «Παρθένιος ιερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο η' αιώνας) και Μανολάκης Πρωτοψάλτης Τρίκκης (περί το 1750)», κείμενο διαλέξεως (Τρίκαλα 31 Μαρτίου 1990) επί τη 600ετηρίδι της 'Ι. Μ. Μεταμορφώσεως του Σωτήρος του Μεγάλου Μετεώρου [ἀνέκδοτο· με τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως] καὶ τοῦ αὐτοῦ, «Παρθένιος ιερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο η' αιώνας)· ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», κείμενο διαλέξεως κατὰ τὴν ὁμώνυμον ἡ' μουσικολογικὴ σπουδῆ ('Αθήναι, Παρασκευὴ 12 Νοεμβρίου 1993) [ἀνέκδοτο· με τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως (ἕνα τμῆμα αὐτῆς, ὅπου ἀδρομερῆς ἀναφορὰ στὰ βιοεργογραφικὰ τοῦ Παρθενίου, ἐδημοσιεύθη στὸ —ὑπὸ τὸν τίτλο· Παρθένιος ιερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο η' αιώνας)· ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του— πρόγραμμα τῆς ὁμώνυμου ἡ' μουσικολογικῆς σπουδῆς τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ['Αθήναι 1993], σσ. ζ'-η')].

(II)

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πέτρος Βυζάντιος.

(I)

Βλ. Κ. 'Α. Ψάχου, «Πέτρος ὁ Βυζάντιος πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τὰ σφζόμενα ἰδιόχειρα αὐτοῦ χειρόγραφα», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος ζ' (Η'), ἀριθμὸς 13-14, ἐν Ἀθήναις 15-31 Ἰανουαρίου 1911, σσ. 2-4. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 364-367 (ὅπου περαιτέρω ἐπισημάνσεις περὶ τῶν αὐτογράφων τοῦ Πέτρου, ἀλλὰ καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ ἰδίου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 47-49, 96-97 (ὑποσημ. 261-268) καὶ 176-177 (ὅπου περιγράφεται ὁ αὐτόγραφος τοῦ Βυζαντίου Πέτρου κωδιξ Γριστ. 13). Συνοπτικῆ, ὡσαύτως, ἀπαριθμησι τοῦ κωδικογραφικοῦ ἔργου τοῦ Βυζαντίου Πέτρου βλ. καὶ εἰς: Αἴγιου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ζ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 607-608. Τὰ περὶ τῆς ἱεροψαλτικῆς ἀνεξίξεως τοῦ Πέτρου βλ. εἰς: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 80, 86-87 καὶ 89-90 [= 156, 163-164 and 166]. Γενικῶς περὶ τοῦ Πέτρου πρβλ. καί: Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἦμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, ['Αθήναι 1980], σσ. 76-82· ἀλλὰ καὶ τὴν πρόσφατον μελέτη τοῦ Μιλτιάδου Ἐμμ. Παππᾶ, «Πέτρος ὁ Βυζάντιος († 1808)», *Ὁ Πανσέληνος. Περιοδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὴν τέχνη, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν στὴν Πιερίαν*, τεύχος 6-7, (Κατερίνη, Ἀπρίλιος 2001), σσ. 80-86.

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἤχος πλ. α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πέτρος Πελοποννήσιος.

(I)

Περὶ τοῦ Πέτρου βλ. κυρίως τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του († 1778)», *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ* 7 (1983), σσ. 108-125 (ἕνα τμῆμα αὐτῆς ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996-1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ. Ἀγιορείτες μελωργοὶ «παλαιὸι τε καὶ νέοι». Μελωργοὶ τοῦ 18ου αἰώνα. Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος—Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος*, ['Αθήνα 1996], σσ. 25-27). Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύγχυσις τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτη, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου)», *Βυζαντινὰ* 3 (1971), σσ.

216-251. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 123. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 368-377 (ὅπου ἐκτενῆς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Πέτρου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 46-47, 95-96 (ὕποσημ. 247-260), 172-173 (ὅπου περιγράφεται εἰς ἕκ τῶν τριῶν φερομένων ὡς αὐτογράφων τοῦ Πέτρου κωδίκων, ὁ Γριτσ. 1). Ε. Gerzmanus, *Catalogus I*, pp. 665-668. Idem, *Catalogus II*, pp. 528-534. Dimitrije Stefanović – Miloš Velimirović, «Peter Lampadarios and Metropolitan Serafim of Bosnia», *SEC I* (1966), pp. 67-88. Τὰ τῆς ἱεροφαλτικῆς ἐξελέξεως τοῦ Πέτρου ἐκ τῆς θέσεως τοῦ δομestικού σ' αὐτὴν τοῦ λαμπαδαρίου ἐκτίθενται εἰς: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδαριοὶ καὶ δομestικοί», σσ. 89 καὶ 85-86 [= pp. 166 and 162-163], ἀντιστοίχως. Πρβλ. καί: Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη, «Μορφολογικὲς παρατηρήσεις στὸ ἔργο τῶν μελουργῶν Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (17 αἰ.)», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 71* (1988), σσ. 299-305. Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 64-75.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. α'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.13 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος βαρύς.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.14 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος πλ. α'. [Εἰκαζομένη -ψευδεπίγραφος ὁμωσ- σύνθεσις].

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Βαβυλώνας· ἀλληλουία. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος πλ. α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(V)

Στοὺς δύο πρώτους ἐκ τῶν τριῶν φερομένων ὡς αὐτογράφων τοῦ Πέτρου κωδίκων Γριτσ. 1, 2 καὶ 3, καταχωρίζεται τὸ ἐξηγητικὸ ἔργο αὐτοῦ, «κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ μακαρίτου κύρ Ἰωάννου πρωτοψάλτου καὶ Δανιὴλ λαμπαδαρίου», ὡς χαρακτηριστικῶς ἀναγράφεται στὸ φ. 1r τοῦ κώδικος Γριτσ. 1· συγκεκριμένως στὸν κώδικα Γριτσ. 2, φφ. 3v-118v, περιέχονται ἐξηγημένα ὑπὸ τοῦ Πέτρου τὰ Ἔπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ἐν οἷς βεβαίως καὶ οἱ τέσσαρες πολυέλεοι τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ.

• Σεραφεῖμ ἱερομόναχος Λαυριώτης.

(I)

Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 122-123. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 151-155. Γιὰ τὰ πολυάριθμα ἰδιόγραφα τοῦ Σεραφεῖμ βλ. καί: Αἰνίου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ'* (1988 - 1992), Ἀθήνα 1994, σ. 617.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Βαβυλώνας· ἀλληλουία. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.ΠΙ.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Σίλβεστρος ἱερομόναχος ὁ Κυκκώτης.*

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. Σόλωνος Χατζησολωμοῦ, «Παρθένιος καὶ Σίλβεστρος οἱ Κυκκῶτες μουσικοί», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990), κυρίως σσ. 98-102. Πρβλ. —περὶ τῶν εἰς τὸν ἐν λόγῳ μελουργὸ ἀποδιδόμενων αὐτογράφων— καί· Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, Nicosia 1990, pp. 8-10, 15-16, 25-26.

(V)

• Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη. Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 361 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• *Στέφανος μοναχὸς Ἐηροποταμηνός.*

(II)

• Πολυέλεος Βαβυλωνος· ἀλληλούια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἦχος γ'. Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.4 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Χριστοφόρος πρωτοσύγκελλος Σεφρών.*

(I)

Αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Χριστοφόρου ἀπόκειται στὴν ἰ. μ. Ἰβήρων· πρόκειται περὶ τοῦ Ἰβήρ. 1134, γεγραμμένου κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰθ' αἰῶνος, ὅπου ὁ ἴδιος αὐτομαρτυρεῖται ὡς μαθητῆς Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου (ἐξ αὐτοφίας) [ὁ Μ. Κατζίγιακουμῆς, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 209, σημειώνει ὡς αὐτόγραφο τοῦ Χριστοφόρου τὸν Ἰβήρ. 1030, τοῦ ἔτους 1776]. Περὶ ἐτέρου αὐτογράφου τοῦ αὐτοῦ Χριστοφόρου βλ. καί· Αἰίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 642.

(II)

• Πολυέλεος Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος πλ. α'. Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

3.6 Μελουργοὶ ἰθ' αἰῶνος

• *Ἀναστάσιος Ἀνδρέου.*

(I)

Ἡ μόνη περὶ αὐτοῦ μαρτυρία ἐνετοπίσθη στὸν κατάλογο· Κ. Δ. Ἰωαννίδη, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Συμπλήρωμα καταλόγου χειρογράφων Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ ΛΑ'* (1967), σ. 214, ὅπου καὶ ἡ ἀρίστος πληροφορία περὶ ἀνθολογήσεως «πολυελέων καλοφωνικῶν» τοῦ ἴδιου στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 52 κῶδικα τῆς βιβλιοθήκης Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. Πρβλ. καὶ τὸ ὁμότιτλο λῆμμα στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἀντώνιος Πάν (ἢ Παντολέων)

(I)

Βλ. προχείρως: ἐξηγήσεις αὐτοῦ κατακεχωρισμένες σπὸν κώδικα Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 64 [πρβλ. Λίνου Πολίτη, *Κατάλογος χειρογράφων τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (Ἐπιμέλεια-Συμπληρώσεις: Π. Σωτηροῦδη-Ἀ. Σακελλαρίδου-Σωτηροῦδη), Θεσσαλονίκη 1991, σ. 68]: συνθέσεις αὐτοῦ κατακεχωρισμένες στοὺς κώδικες Παύλ. 432 καὶ Παύλ. 501 [πρβλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 179-184 καὶ 194-195, ἀντιστοίχως]: ἐπιπροσθέτως, ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος Παύλ. 434 συσταχοῦνται ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1854 ἐντυπος ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκδόσις τοῦ Εἰρημολογίου τῶν Καταβασίων ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ Ἀντωνίου [πρβλ. Γρ. Θ. Στάθης, *ὁ.π.*, σ. 187]. Περὶ τῶν λοιπῶν μουσικῶν ἐκδόσεων τοῦ ἰδίου [στὶς ὁποῖες συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ θεωρητικὸ πόνημα Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București 1845] πρβλ. καὶ τὴν ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Titus Moisescu ἐκδοσὶν Macarie Ieromonahul, *Opere I. Theoriticon*, București 1976, pp. 5-27· αὐτόθι καὶ περὶ τῆς ἐν γένει μουσικῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἀνδρός, περὶ τοῦ ὁποῦ, βεβαίως, ὑφίσταται καὶ περαιτέρω ρουμανόγλωσσο βιβλιογραφία [ἐνδεικτικὴ μνεῖα αὐτῆς βλ. προχείρως εἰς: Alexie Al. Buzera, «Anton Pann-bazul teoretic și practic sau gramatica melodică. Contribuții», *Acta Musicae Byzantinae* I,1 (Iasi 1999), pp. 53-63]. Γενικῶς νὰ παρατηρηθῇ ὅτι στοὺς ἀμιγῶς ρουμανικοὺς μουσικοὺς κώδικες τὸ ὄνομα τοῦ Ἀντωνίου ἀπαντᾷ κατὰ κόρον· μνημονεύουμε ἐνδεικτικῶς –βάσει τοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχιδιακόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000– ὅτι συνθέσεις ἢ ἐξηγήσεις αὐτοῦ ἀνθολογοῦνται στὰ ἐπόμενα σχετικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου, τὰ γνωρίζομενα ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς: 4 (βλ. στὶς σσ. 33-34 τοῦ ὡς ἄνω καταλόγου), 6 [ὁ συγκεκριμένος κῶδιξ εἰκάζεται ὡς αὐτόγραφος –πρὸ τοῦ ἔτους 1831– τοῦ ἐν λόγῳ Ἀντωνίου (βλ. σσ. 34-37)], 14 (βλ. σσ. 45-46), 18 (βλ. σσ. 51-53), 20 (βλ. σσ. 55-59), 24 (βλ. σσ. 65-70), 30 (βλ. σσ. 81-83), 37 (βλ. σσ. 94-95), 45 (βλ. σσ. 105-107), 53 (βλ. σ. 121), 55 (βλ. σσ. 122-124), 60 (βλ. σσ. 131-133), 65 (βλ. σσ. 137-140), 66 (βλ. σσ. 140-142), 77 (βλ. σσ. 165-170), 97 (βλ. σσ. 199-205), 112 (βλ. σσ. 218-219), 133 (βλ. σσ. 247-254), 137 (βλ. σσ. 256-259): ἐπίσης, στοὺς κώδικες τῆς ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου 2 (βλ. σσ. 283-285) καὶ 21 (βλ. σσ. 310-312), καθὼς καὶ στοὺς κώδικες τοῦ βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου 1 (βλ. σ. 377) καὶ 17 (βλ. σσ. 409-412).

(II)

• Στοὺς κώδικες ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 130 (μεταξὺ φφ. 100r-111r): ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 11 (φφ. 5v-7r) καὶ 16 (φφ. 175r-178r), ἀνθολογεῖται σύνθεσις τοῦ Ἀντωνίου Πάν ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ (*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*), σὲ ἦχο πλάγιον τοῦ πρώτου.

Δέκα στίχοι τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως δημοσιεύονται στὴν ρουμανικὴ μουσικὴ ἐκδοσὶν I. Popescu-Pasărea, *Liturgier de strană [...]*, București 1925 [= *retipărit* 1991], pp. 95-96.

(V)

• Στὸν Ἀντώνιο ἀποδίδεται ἢ ἐξήγησις δύο συνθέσεων πολυελέων τοῦ διδασκάλου τοῦ Διονυσίου τοῦ Πελοποννησίου.

Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Διονυσίου Πελοποννησίου, στὴν παράγραφο 2.1.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

• Γεώργιος ιερέυς 'Ρύσιος.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σ. 349. Φιλίππου Ἀθ. Οἰκονόμου, *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ψαλμοδία – Ἱστορικομουσικολογικὴ μελέτη–*, τόμος Α', Αἴγιο 1992, σ. 80. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, *Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1993, σ. 311.

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(V)

• Σύντημις τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Λόγον ἀγαθόν Γεωργίου τοῦ Κρητός.

Βλ. τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Γεώργιος Κρής.

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 277-279 (ὅπου καὶ ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ ἐν λόγῳ μελωροῦ). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 52-53 καὶ 98, ὑποσημ. 304-306. Πρβλ. καὶ: E. Gerzmannus, *Catalogus I*, p. 586. Idem, *Catalogus II*, pp. 446-447. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 203-204. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σσ. 60-61. Ἀγγελίου Α. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήνα 1998, σσ. 210-214. Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἦμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήνα 1980], σσ. 90-94. Τέλος, περὶ τῶν αὐτογράφων Γεωργίου τοῦ Κρητός κωδίκων βλ. Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ς'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 395.

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος βαρύς.

Βλ. τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Γεώργιος Λέσβιος.

(I)

Ἀπὸ τὴν ὑφισταμένη ἐκτενῆ, περὶ τοῦ Γεωργίου Λεσβίου καὶ τοῦ ἰδιούτου αὐτοῦ συστήματος σημειογραφίας, βιβλιογραφία βλ. κυρίως τὰ ἀκόλουθα μελετήματα: Ζαφειρίου Ἀ. Ζαφειροπούλου, διδασκάλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, *Ὁ Γ. Λέσβιος καὶ τὸ λέσβιον αὐτοῦ σύστημα*, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς τυπογραφίας Χρήστου Ἀναστασίου, 1842 [πρβλ. καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ ἰδίου Γεωργίου Λεσβίου, *Ἀπάντησις πρὸς τὸν μουσικολογιάτατον πρωτοφάλητην κύριον Ζαφείριον Ἀ. Ζαφειρόπουλον, διδάσκαλον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, ἐν Ἀθήναις, τὴν 26 Ἰουνίου 1842]. Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου τοῦ Πελοποννησίου, *Σύντομος ἔκθεσις κατὰ τῆς γραφικῆς μουσικῆς τοῦ λέσβιου συστήματος*, ἐν Ἀθήναις, τύποις Χρήστου Ἀ. Δούκα (ὁδὸς Ἐρμού), 1849. Σταυράκη Ἀ. Ἀναγνώστου, *Ἡ λέσβιάς ᾠδὴ, ἡ ἱστορικὸν ἐγκώμιον τῆς νήσου Λέσβου, μετὰ σχολίων, καὶ παραινέσεως, καὶ χωρογραφικοῦ πίνακος ἐν τῷ τέλει*, ἐν Σμύρνῃ [...] 1850, κυρίως σσ. 62-63 καὶ 94-95. Εὐστρατίου Π. Χατζηχαποστόλου, «Γεώργιος ὁ Λέσβιος καὶ τὸ σύστημά του», *Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ποιμένου, Μυτιλήνης, τύποις καλλιτεχνικοῦ «Πρωινῆς», 1937. Δημ. Κοφτε-*

ροῦ-Στυλ. Τζελαϊδή, «Λεσβιακή μουσική γραφή», *Τὰ Μανταμαδιάτικα*, τεύχος 5-6, χρόνος Β', Ἰούλιος-Ὀκτώβριος, Ἀθήνα 1980, σσ. 68-70. Χρυσοστόμου Θέμελη, μητροπολίτου Μεσσηνίας, «Ὁ Εὐβοίας Νεόφυτος καὶ τὸ "λέσβιον" μουσικὸν σύστημα», *Ἐκκλησία ΕΒ'* (1985), σσ. 70-73, 115-119. Δημητρίου Π. Λεοντῆ, «Λέσβιοι βάρδοι τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Λεσβιακά. Δελτίον τῆς Ἐταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν Γ'* (1987), σσ. 171-172. Ἰωάννου Δ. Μπουγάτσου, *Αἱ ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων περὶ τετραφωνίας καὶ τοῦ λεσβίου συστήματος*, Ἀθήναι 1993. Ἀντωνίου Ἰ. Κωνσταντινίδη, «Ὁ Κωνσταντίνος Βυζάντιος Πρωτοψάλτης καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος τῆς τετραφωνίας καὶ τοῦ λεσβίου συστήματος», *Ἀνάπτυκον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τεύχος 788, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 477-491. Πρβλ. καί: Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σσ. 342-345. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990), σσ. 228-230. Τοῦ αὐτοῦ, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σσ. 143-147.

(V)

Στὸν ἐν λόγω Γεώργιο Λέσβιο ὀφείλεται ἡ μεταγραφὴ στὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρευθὲν φερόνυμο σύστημα μουσικῆς σημειογραφίας τῶν ἐπομένων, σχετικῶν ἐν προκειμένῳ, συνθέσεων:

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἦχον πλ. α'.

βλ. *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 77-103.

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον δ'.

βλ. *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 69-77.

- Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, εἰς ἦχον γ'.

βλ. *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 103-117.

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Γεωργίου Κρητός, εἰς ἦχον βαρύν.

βλ. *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 117-145.

- Μάθημα Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ παυλελέου τῆς Θεοτόκου, *Περίζουσαι τὴν ῥομφαίαν σου*, εἰς ἦχον βαρύν.

βλ. *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 323-330.

- *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης.*

(I)

Περὶ τοῦ Γρηγορίου ὑπάρχει σχετικὴ ὁμιλία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, γιὰ τὴν ὁμώνυμον δευτέρα μουσικολογικὴ σπουδῆ, δημοσιευμένη στὸ φυλλάδιον τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (1778-1821). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 2* [IBM 102 (I-II). Ἀθήναι 1976], ἐν κατακλείδι τοῦ ὁποίου παρατίθεται καὶ ἐνδεικτικὴ βιβλιογραφία. Ὡσαύτως βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 282-286 (ὅπου ἀναφορὰ στοὺς αὐτογράφους κώδικες καὶ γενικὸς ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ Γρηγορίου). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 56-57, 100-102 (ὑπόσημ. 335-352) καὶ 188-189 (ὅπου περιγραφή τῶν αὐτογράφων τοῦ Γρηγορίου κωδίκων ΜΠΓΓ 744, ΜΠΓΓ 754, περιεχόντων τὰ Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη). [Περιγραφή τοῦ ἐπίσης αὐτογράφου τοῦ Γρηγορίου κώδικος Παντ. 906 (τῆς παλαιᾶς μεθόδου) βλ. εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 188-196. Ὁ αὐτὸς καθηγητῆς περιγράφει τὸ σύνολο τῶν πρωτογράφων τῆς νέας μεθόδου τοῦ Γρηγορίου στὸν ὑπὸ ἐκδοσὶ κατάλογο: *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον. Κατάλογος περιγραφικῶν τῶν ἰδιοχειρῶν πρωτογράφων κωδίκων βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων Γρηγορίου Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος εἰς τὴν Νέαν Μέθοδον*

ἀναλυτικῆς σημειογραφίας (1814-1815) [ἀνέκδοτος· μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως (πρὸς. τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ πρωτόγραφα τῆς ἐξηγήσεως στὴ νέα μέθοδος», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης σὺν πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηγτάχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2004, σσ. 696-707], ὡσαύτως δὲ ἔχει ἐξαγγεῖλει (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, Φάκελος μαθήματος «Βυζαντινὴ Μουσικὴ – Ψαλτικὴ Τέχνη» [...], Ἀθήνα 1992, σ. 142) καὶ ἰδιαίτερο κατάλογο [Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου (†1821)], ὅπου περιγράφεται τὸ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Κ. Ἀ. Ψάχου ἀποκειμένο ἀρχεῖο τοῦ Γρηγορίου]. Γενικῶς περὶ τῶν αὐτογράφων τοῦ Γρηγορίου βλ. καὶ Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 401, 405. Τέλος, τὰ περὶ τῆς ἀναφῆσεως τοῦ Γρηγορίου στὴν θέσι τοῦ λαμπαδαρίου καὶ τοῦ πρωτοφάλτου ἀντιστοίχως βλ. εἰς Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοφάλται, λαμπαδαριοὶ καὶ δομέστικοι», σσ. 87 καὶ 81 [= pp. 164 and 157]. Πρὸς καὶ Ε. Gerzmannus *Catalogus I*, pp. 589-592. *Idem Catalogus II*, pp. 450-452. Γ. Μ. Πολιτάρχη, Ἵμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...], [Ἀθήναι 1980], σσ. 107-113.

(II)

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ λῆμμα Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοφάλτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'. Ἀμφιβαλομένη σύνθεσις.

Βλ. τὸ λῆμμα Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοφάλτου [Β'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(IV)

• Μάθημα ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου τῆς Θεοτόκου.

Ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου τῆς Θεοτόκου μάθημα, ὅπερ ἐμελοποιήθη παρ' ἐμοῦ Γρηγορίου λαμπαδαρίου δι' αἰτήσεως τοῦ σεβαστοῦ Γέροντος ἁγίου Ἐφέσου κυρίου Διονυσίου ἦχος βαρὺς Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου. (Παντ. 988, σ. 205. [Πρὸς Διον. 690, φ. 142r: Γρηγορίου, ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, ὅπερ ἐμελοποιήθη δι' αἰτήσεως τοῦ σεβαστοῦ Γέροντος Ἐφέσου κυροῦ Διονυσίου ἦχος βαρὺς Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου. Ξεν. 131, φ. 95r: Ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου τῆς Θεοτόκου μάθημα, ὅπερ ἐμελοποιήθη παρὰ Γρηγορίου λαμπαδαρίου ἦχος βαρὺς Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου]) ἢ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου ἦχος βαρὺς Ζω Περίζωσαι τὴν ρομφαίαν σου. (Διον. 710, φ. 25v. Διον. 723, φ. 208v. Διον. 726, σ. 173).

Βλ. ἐνδεικτικῶς: Λειμ. 272, φφ. 73r-77r. Βιβλιοθήκης Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (ἀνευ ταξινόμοι ἀριθμοῦ), σσ. 453-462. Παντ. 988, σσ. 205-212. Λειμ. 233, φφ. 113r-116r. Διον. 690 (χρῆφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ κατὰ τὸ 1837), φφ. 142r-145r. Ταξ. 9 (χρῆφ. Ἰωάννου ἀναγνώστου), σσ. 580-587. Ξεν. 131, φφ. 95r-99r. Διον. 723 (χρῆφ. Νικολάου Δοχειαρίτου), φφ. 208v-215r. Διον. 726, σσ. 173-179. Διον. 710, φφ. 25v-31r. EBP 742, φφ. 266v-272r. Αἰῶνας Θ 157, σ. 242 κ.ε. Ἀπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου.

Τὸ μάθημα ἐδημοσιεύθη πολλάκις: τὸ πρῶτον κατεχωρίσθη εἰς Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἐσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλλωφωνικῶν (sic) εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει [...], τόμος δεῦτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] ρωκδ'. 1824, σσ. 301-307· ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων μνημονευτέες ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, οἱ ἐπόμενες: Ταμείον Ἀνθολογίας,

περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἑσπερινοῦ, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινων καλοφωνικῶν εἰρημῶν ἐν τῷ τέλει [...], νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]έως [...], τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] αὐλῆς. 1837, σσ. 129-135. Πανδέκτη τῆς ἱεραῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑμνωδίας τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου λαμπαδαρίου καὶ Στεφάνου Α' δομestίκου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, τόμος 3, περιέχων τὰ μέγιστα μαθήματα τῆς τε Παπαδικῆς καὶ τοῦ Μαθηματαρίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, ἁγνα', σσ. 14-21. Ταμείον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 555-561. Γεωργίου Πρωγάκη, Μουσικὴ Συλλογὴ [...], τόμος Β' [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909, σσ. 206-209 (ὅπου τὸ μάθημα ἀνθολογεῖται ἀτελές). Ἰδιαίτερος νὰ μνημονευθοῦν, ἐν κατακλειδί, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ συντετημένη δημοσίευσις τοῦ παρόντος μαθήματος, στὴν ἐκδοσί: Ἀπάνθισμα, περιέχον μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνιαύσιου ἀκολουθίας, ἑσπερινοῦ, ὄρθρου, προηγιασμένων, ἅπασαν τὴν θείαν καὶ ἱερὰν λειτουργίαν, μετὰ τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, κατ' ἐκλογὴν τῶν εὐφραδεστέρων μουσικῶν μαθημάτων τῶν ἐνδοξοτέρων μουσικοδιδασκάλων, πρὸς δὲ πλουτισθῆν ἐκ διαφόρων νέων μαθημάτων, συνταχθέντων καὶ μελοποιηθέντων παρὰ Παναγιώτου Γεωργιάδου Προυσαέως, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν ὑπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐγκερκισμένων, ἐκδίδεται ἡδὴ τὸ πρῶτον, ἀναλώμασι τοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν φιλομούσων συνδρομητῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, διευθυνομένου παρὰ Στεφάνου Α. Δομestίκου, 1861, σσ. 32-37 [: Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, συντετημένον ἤχος βαρὺς Περίλωσαι τὴν ρομφαίαν σου], ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ μεταγραφή αὐτοῦ στὸ λέσβιο σύστημα σημειογραφίας, κατὰ τὴν ὁποία ἐδημοσιεύθη ἀρμολιῶς εἰς: Μελίφωνος Τερψινόη (1847), σσ. 323-330 [: Ἔτερον, ὅταν ἐνδύεται ὁ ἀρχιερεὺς, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου: σύστημα 8ον, τρόπος ζ' Περίλωσαι τὴν ρομφαίαν σου].

(V)

Ὁ Γρηγόριος ἐξήγησε τὸ σύνολο τῶν πλέον λαοφιλῶν καὶ εὐρύτατα διαδοθεισῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων ἀναλυτικῶς, στὸν Γρηγόριο ὀφείλεται ἡ ἐξήγησις τῶν ἐπομένων συνθέσεων:

1. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἤχον α'. [Τὸ θεοτοκίο μάθημα ἡμιτελές]. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.9 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
2. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἤχον πλ. δ'. [Ἀτελής ὡς πρὸς τοὺς πρῶτους στίχους: ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν]. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.8 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
3. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἰς ἤχον α'. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.11 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
4. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἰς ἤχον δ'. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.10 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
5. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, εἰς ἤχον δ'. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.12 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
6. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἤχον πλ. α'. (βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.13 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).

7. Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἦχον βαρύν.
(Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.14 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
8. Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Μελετίου Σινάιτου, εἰς ἦχον πλ. δ' .
(Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.16 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
9. Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον δ' .
(Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.17 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
10. Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, εἰς ἦχον πλ. δ' .
(Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.18 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).
11. Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον πλ. β' .
(Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.II.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).
12. Πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον δ' .
(Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).
13. Πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Γεωργίου Κρητός, εἰς ἦχον βαρύν.
(Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).

• Δημήτριος Suceveanu, πρωτοψάλτης Μητροπόλεως Ἰασίου.

(I)

Περὶ τίς ἀνθολογούμενες στὰ ἀμιγῶς ρουμανικὰ ἀγιορειτικὰ μουσικὰ χειρόγραφα συνθέσεις ἢ προσαρμογές τοῦ ἐν λόγῳ μελοποιοῦ βλ. τὸν πρόσφατο -ρουμανιστὶ γεγραμμένο- κατάλογο μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ἀρχidiaκόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000, σποράδην.

(II)

- Ἐπισημαίνομε μόνον δύο ἐντοπισθεῖσες, σχετικῆς ἐν προκειμένῳ, συνθέσεις τοῦ Δημητρίου, ἦτοι ἓνα σύντομο πολυέλεο Δούλοι, Κύριον σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ πρώτου (βλ. κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 130, φ. 100r κ.έ.) καὶ ἓνα πολυέλεο Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας σὲ ἦχο τρίτο [βλ. κώδικες ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 64 (σσ. 402-409) καὶ 130 (φφ. 89r-93v)]. Ὅκτῶ στίχοι τῆς τελευταίας συνθέσεως δημοσιεύονται στὴν ρουμανικὴ μουσικὴ ἔκδοσι: I. Popescu-Pasărea, *Liturgier de strană [...]*, București 1925 [= *retipărit* 1991], pp. 92-94.

(V)

- Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον, Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου.
Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα Πολυέλεος Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου [B'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
- Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον τρίτον πολυελέου Δούλοι, Κύριον, Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου.
Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου [A'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
- Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον τρίτον πολυελέου Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.
Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.III.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

- Προσαρμογή στην ρομανική του είς ἤχον λέγετον πολυελέου *Λόγον αγαθόν, Χουρμουζίου του Χαρτοφύλακος.*

Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λήμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- **Θεόδωρος Φωκαεύς.**

(I)

Περί τοῦ Θεοδώρου Φωκαέως ὑπάρχει σχετικὴ ὁμιλία τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, γιὰ τὴν ὁμώνυμον πέμπτη μουσικολογικὴ σπουδῆ, δημοσιευμένη στὸ φυλλάδιο τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου τοῦ *Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Θεόδωρος Φωκαεύς (1790-1851). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 5* [IBM 105 (I-II). Ἀθήναι 1984], ἐν ματακλειδί τοῦ ὁποίου παρατίθεται καὶ ἡ λοιπὴ ὑπάρχουσα βιβλιογραφία. Πρβλ. ὡσαύτως· Γεωργίου Βεργωτῆ, «Εἶναι ὁ Θεόδωρος Φωκαεύς ὁ μελοποιὸς τῶν συντόμων “Ἀνοιξανταρίων”»;», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 74* (1991), σσ. 731-739. Αγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήναι 1998, σσ. 334-340.

(II)

- Πολυέλεος *Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, ἤχος λέγετος.*

Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.II.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Λόγον αγαθόν, ἤχος βαρὺς τετράφωνος.*

Βλ. τὸ λήμμα· *Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [B']* τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος *Λόγον αγαθόν, ἤχος πλ. δ'.*

Βλ. τὸ λήμμα· *Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [A']* τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- **Θεοφάνης μοναχὸς ὁ Παντοκρατορηνός.**

(I)

Βλ. —σχετικῶς πρὸς τοὺς αὐτογράφους αὐτοῦ κώδικες— Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 261-263, 263-265, 265-266, 283-286, 320-322, 401-402, 405-407. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 297-299, 382, 382-385, 385-386, 577-579.

(V)

Στὸν Θεοφάνη —γνωστὸ Ἀγιορείτη ἐξηγητὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης (βλ. αἴφνης· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. ιβ')— ἀποδίδεται ἐμμέσως ἡ ἐξήγησις τῶν ἐπομένων συνθέσεων πολυελέων —ἐκ τῆς μελωργικῆς παραγωγῆς τοῦ ἐγ' κυρίως αἰῶνος—, οἱ ὁποῖοι ἀνθολογοῦνται στοὺς αὐτογράφους αὐτοῦ κώδικες:

- Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον, Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου.*

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 431 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον, Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου.*

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 546 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου.*

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 607 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἤχον λέγετον πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαψανιώτου.*

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 702 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.
Βλ. σχετικῶς τὴν ὑποσημ. 803 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
  - Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἦχον γ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Συνεσιῦ τοῦ Ἰβηρίτου.
Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσιῦ Ἰβηρίτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
  - Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Λόγον ἀγαθόν, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.
Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
  - Ἐξήγησις τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Λόγον ἀγαθόν, Γεωργίου τοῦ Κρητός.
Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- *Ἰωάσαφ Διονυσιάτης.*

(I)

Περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου Ἀγιορείτου μουσικοδιδασκάλου βλ. Γεωργίου Κ. Παπάζογλου, «Τὰ “βιβλία” τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς ἱεῤῥας μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγγαίου», *Μακεδονικά* 27 (1990), σσ. 314-325 (= Γεωργίου Κ. Παπάζογλου, *Χειρόγραφα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης*, τόμος Α', Κομοτηνῆ 1993, σσ. Γ' 314-325). Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη, «Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης (α' ἡμισυ 19' αἰῶνος-1866). Βίος καὶ ἔργο», κείμενο στὸ φυλλάδιο τὸ ἐπισυναπτόμενο στὸν ψηφιακὸ δίσκο: *Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὄρους. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη* [Ἰερά Μονὴ Διονυσίου – Ἁγιον Ὄρος (1998)], σσ. 2-30. [Στὴν ἴδια σειρά ἔχει ἐκδοθῆ καὶ ἕτερος ψηφιακὸς δίσκος: *Ἰωάσαφ διδάσκαλος Διονυσιάτης. Μουσικοὶ θησαυροὶ Ἁγίου Ὄρους. Ἄσματα θείας Λειτουργίας. Ψάλλει ἡ Πανεπιστημιακὴ Βυζαντινὴ Χορωδία Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη* [Ἰερά Μονὴ Διονυσίου – Ἁγιον Ὄρος (2000)]. Προσφάτως ἐκυκλοφορήθη (ἀπὸ τὴν ἀθωνικὴν ἱερά μονὴ Διονυσίου) καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα ἐκδόσις: *Κοινωνικῶν Ἐκλογῶν, Ἰωάσαφ Διονυσιάτου διδασκάλου καὶ ἐξηγητοῦ, Ἁγιον Ὄρος 2002*. Πρβλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ περὶ αὐτοῦ σχόλια καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. ια'-ιε'. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 133. Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς ἔχει ἐπιπροσθέτως ἐκπονήσει καὶ τὴν ἀκόλουθον, σχετικὴ ἐν προκειμένῳ, μελέτη: «Μουσικὰ χειρόγραφα ἱεῤῥας μονῆς Διονυσίου καὶ ἡ πνευματικὴ κληρονομιά τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ» [ἀνεκδότος· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως].

(II)

- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος λέγετος.
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Β'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
  - Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. β'.
  - Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Γ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
  - Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος βαρὺς τετράφωνος.
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- * * *
- Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος α'. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος β'. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος δ'. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος λέγετος. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. α'. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'. [Δίστιχος πολυέλεος].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.1.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

* * *

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος β'.
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος πλ. β'.
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Β'], στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

Μνημονεύομε ἐδῶ καὶ τὰ δύο δοξαστικά, τὰ ὁποῖα ὁ Ἰωάσαφ ἐμέλισε γιὰ τὸν εἰς ἦχον πρῶτον πολυέλεο Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου· τὸ μὲν Δόξα ἀποτελεῖ μεταποίησι τοῦ ὑφισταμένου μαθήματος τοῦ Ἰωάννου· τὸ Καὶ νῦν συνιστᾷ, ἐνδιαφερόντως, ἐκ νέου μελοποιήσι – «κατὰ γράμματα καὶ μέλος» τοῦ Ἰωάσαφ– πρὸς ἀποπλήρωσι τοῦ ἐλλείποντος θεοτοκίου μαθήματος τοῦ ἐπισημανθέντος πολυελέου:

- Δόξα πατρί... Ἡ μονὰς τῆ φύσει...
  - Καὶ νῦν καὶ αἰέ... Ὡ, δέσποινα, Θεοτόκε...
- Βλ. καὶ τὸν οἰκειὸ τόπο τῆς παραγράφου 2.11 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς. [Τὰ πλήρη κείμενα τῶν ὡς ἄνω μαθημάτων δημοσιεύονται ἀρμοδίως στὸν οἰκειὸ τόπο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας].

(V)

Τὸ σχετικὸ πρὸς ἐξηγήσεις, καλλωπισμούς καὶ συντμήσεις πολυελέων ἔργο τοῦ ὀτρηροῦ ὄντως μοναχοῦ Ἰωάσαφ εἶναι πλουσιώτατο· ἐκτίθεται ἐν συνεχείᾳ διαρθρωμένο σὲ τρία τμήματα, ἕνα καθ' ἐκάστη περίπτωσι:

Α'. Ἐξηγήσεις.

- Ἐξηγήσεις τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον, Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου.
Βλ. τὸν οἰκειὸ τόπο τῆς παραγράφου 2.10 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.
- Ἐξηγήσεις τοῦ εἰς ἦχον δεύτερον πολυελέου Δούλοι, Κύριον, Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου. [Κατὰ διττὴ ἐκδοχή· ἐκ τοῦ φθόγγου Δι (ὡς μέλος ἕξω δευτέρου ἦχου) καὶ ἐκ τοῦ φθόγγου Πα (ὡς μέλος ἕξω δευτέρου ἦχου)].
Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου, στὴν παράγραφο 2.1.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

[Περὶ τῶν ὑποπευομένων ἐξηγητικῶν καὶ λοιπῶν ἐπιμεβάσεων τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ ἐπὶ τοῦ μέ-

λους ἐτέρων ὁμοειδῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων βλέπε κυρίως στὸ δεύτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, σποράδην· ἐδῶ μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τὴν εἰκαζομένη ἐξήγησι τοῦ Ἰωάσαφ ἐπὶ τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. (Βλ. καὶ τὴν παράγραφο 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου).

Β'. Καλλωπισμοί.

- Καλλωπισμὸς τοῦ εἰς ἦχον λέγετο πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαψανιώτου. Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.15 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

- Καλλωπισμὸς τοῦ εἰς ἦχον δεύτερον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου.

Βλ. τὸ λῆμμα· Πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου, στὴν παράγραφο 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

Γ'. Σύντμησις.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον λέγετο πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαψανιώτου.

Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.15 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Πρὸβλ. καὶ ὅσα σημειοῦνται στὸ λῆμμα· Πολυέλεσι Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον δεύτερον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου.

Βλ. τὸ λῆμμα· Πολυέλεος Παρθενίου Μετεωρίτου, στὴν παράγραφο 2.I.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος.

Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.18 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Πρὸβλ. καὶ ὅσα σημειοῦνται στὸ λῆμμα· Πολυέλεσι Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Δ'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον τρίτον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου.

Βλ. τὸ λῆμμα· Πολυέλεος Γρηγορίου Πρωτοψάλτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ δευτέρου πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου.

Βλ. τὸ λῆμμα· Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Γ'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Σύντμησις τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν τετράφωνον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου.

Βλ. τὸ λῆμμα· Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἰωάσαφ ἱεροδιάκονος Ἰβηρίτης.

(II)

- Πολυέλεος Βαβυλώνος· ἀλληλούια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Καλλίνικος ἱερεὺς.

(II)

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος πλ. α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Κοσμάς Δοχειαρίτης.*

(I)

Βλ. Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν ἡ' μέχρι τὰ μέσα τοῦ κ' αἰῶνα», *Παρουσία Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου*, [Ἅγιον Ὄρος] 2001, σσ. 458-459. Πρβλ. καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο: «Χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», ἄρθρο τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, στὴν ὡς ἄνω ἔκδοσι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου, σ. 273.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, *Κύριον*, ἦχος πρωτόβαρυς.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἦχος πλ. β' ἠνωμένος μετὰ τὸν βαρύν.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.II.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Κωνσταντῖνος Θετταλός.*

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, *Κύριον*, ἦχος πλ. β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Κωνσταντῖνος Πρωτοψάλτης.*

(I)

Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 54 καὶ 99-100, ὑπόσημ. 321-322 (ἔπου ἀδρομερῆς ἀναφορὰ στὸ ἔργο τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία). Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήναι 1998, σσ. 24-28 καὶ 241-250. Ἀντωνίου Ἰ. Κωνσταντινίδη, «Ὁ Κωνσταντῖνος Βυζάντιος Πρωτοψάλτης καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ ζητήματος τῆς τετραφωνίας καὶ τοῦ λεσβίου συστήματος», *Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, τεῦχος 788, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 477-491. Πρβλ. καί: Κ. Ἀ. Ψάχου, «Σημειώματα Κωνσταντῖνου τοῦ Πρωτοψάλτου», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Γ' (Ε'), ἀριθ. 16-17-18, Ἀθήναι 30 Νοεμβρίου, 15-31 Δεκεμβρίου 1907, σ. 9. Γιὰ τὴν ἱεροψαλτικὴ ἀνέλιξι τοῦ Κωνσταντῖνου βλ. Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομῆστικοί», σσ. 81 καὶ 92 [= pp. 157 and 169]. Προσφάτως ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ ἐν προκειμένῳ εἰδικὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ ἱερέως Κωνσταντῖνου Τερζοπούλου, *Ὁ Πρωτοψάλτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντῖνος Βυζάντιος (†1862) καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν ψαλτικὴ τέχνη*, Ἀθήνα 2000 [ἀνέκδοτος· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Μακάριος ἱερομόναχος (Ψουμάνος διδάσκαλος).*

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. Nicolae M. Popescu, *Viața și activitatea dascălului de cîntări Macarie Ieromo-*

nahul, București 1908. Macarie Ieromonahul, *Opere I. Teoreticon*, București 1976 (κυρίως τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο «Dascălul de cântări Macarie Ieromonahul», εἰσαγωγικὸ κείμενο τοῦ Titus Moisesescu, στίς σσ. 7-27 τῆς παρούσης ἐκδόσεως), ἔπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία. Γενικῶς περὶ τῶν Ῥουμάνων μουσικοδιδασκάλων καὶ τῆς –ἐν Ἁγίῳ Ὁρειῶν ἰδιαίτερος– ρουμανικῆς ψαλτικῆς παραδόσεως πρβλ. καὶ τὸν πρόσφατο –ρουμανιστὶ γεγραμμένο– κατάλογο μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000, σποράδην.

(II)

• Ἐπισημαίνομε μόνον τρεῖς ἐντοπισθεῖσες, σχετικῆς ἐν προκειμένῳ, συνθέσεις τοῦ Μακαρίου, ἦτοι ἓνα πολυέλεο Δοῦλοι, Κύριον σὲ ἦχο δεύτερο (βλ. κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 119, φ. 154v κ.έ.), ἓνα πολυέλεο Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου (βλ. κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 100, φφ. 8r-11r) καὶ ἓνα πολυέλεο Δόγον ἀγαθὸν σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου (βλ. κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 65, φφ. 100r-107v).

(V)

• Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου.

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 611 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου.

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 648 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Προσαρμογὴ στὴν ρουμανικὴ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.

Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 804 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• *Ματθαῖος Βατοπαιδηγός.*

(I)

Περὶ τοῦ Ματθαίου βλ. πρωτίστως τὴν πρόσφατον εἰδικὴ μονογραφίαν τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Ὁ διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς τέχνης Ματθαῖος Βατοπαιδηγός (α' ἡμ. ιθ' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» [ἀνέκδοτος· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησιν τοῦ συγγραφέως]. Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. ια'-ιε'. Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 133, ὑπόσημ. 6. Μ. Χατζηγηλιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 59 καὶ 104-105, ὑπόσημ. 379. Τοῦ αὐτοῦ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 257-258 (ἔπου ἐκτίθεται ἡ κωδικογραφικὴ δραστηριότης τοῦ Ματθαίου).

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος λέγετος.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

• Τὸ παρὸν ἐμελοποιήθη παρὰ τοῦ διδασκάλου Ματθαίου Βατοπαιδηγού γράμματα καὶ μέλος ἐν Κύπρῳ [ἦχος α'] Καὶ νῦν· Ἡ ἀμνὰς καὶ παρθένος

Βλ. Βατοπ. 1776 (κωδix αυτόγράφος Ματθαίου του Βατοπαιδηνού). Πρβλ. και την ύποσημ. 457 του δευτέρου κεφαλαίου του δευτέρου μέρους τής παρούσης διατριβής.

(V)

• Έξήγησις τών καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων του εἰς ἦχον λέγετον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Ἀναστασίου του Ῥαφανιώτου Δόξα... Ὑμνουμέν σε, προσκυνουμέν σε... – Καὶ νῦν... Ἄσπιλε, παναμώμητε..

Βλ. τὸν οἰκίον τόπο τής παραγράφου 2.15 του δευτέρου κεφαλαίου του δευτέρου μέρους τής παρούσης διατριβής.

• Έξήγησις του εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Βαβυλωνος· ἀλληλοῦια. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἀδῆλου τινός μαθητοῦ Πέτρου του Πελοποννησίου.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.Π.4 του προηγούμενου κεφαλαίου.

• *Νεκτάριος ἱερομόναχος ὁ Βλάχος, Πρωτοψάλτης σκήτewς Τ. Προδρόμου.*

(I)

Γενικῶς περὶ τῶν Ῥουμάνων μουσικοδιδασκάλων και τής –ἐν Ἁγίῳ Ὅρει ἰδιαιτέρως– ρουμανικῆς ψαλτικῆς παραδόσεως βλ. τὸν πρόσφατο –ρουμανιστὶ γεγραμμένο– κατάλογο μουσικῶν χειρογράφων του ἀρχιδιακόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000, σποράδην. Εἰδικώτερα περὶ του Νεκταρίου πρβλ. και τὴν μελέτη Arhim. Clement Haralam, «Centenarul schimonahului Nectarie-protopsaltul Sfantului Munte», *Acta Musicae Byzantinae* I,1 (Iasi 1999), pp. 7-8.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. β'.

Πολυέλεος, ποίημα Νεκταρίου μοναχοῦ· ἦχος πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον. (Βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου 24, φ. 110v).

Αὐτόγραφος καταγραφή του παρόντος ποιήματος καταχωρίζεται στὸν περὶ τὰ ἔτη 1853-1867 ἰδιόγραφο Νεκταρίου του Βλάχου κώδικα τής ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτewς Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 22, σσ. 128-131. Βλ. και τὸν κώδικα βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24 (αὐτόγραφο ἱεροδιακόνου Ἡσυχίου Goroneanul περὶ τὰ ἔτη 1902-1903), ὅπου ὁ ἐν λόγω πολυέλεος ἀνθολογεῖται συναπτῶς στὴν ρουμανικὴ (φφ. 98r-110v) και στὴν ἑλληνικὴ (φφ. 110v-123r), ἀντιστοίχως, γλῶσσα. Ἡ ἴδια σύνθεσις καταχωρίζεται (ρουμανιστὶ) και στὰ ἀκόλουθα ἀμικῶς ρουμανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτewς Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 40 (φφ. 153r-166r), 57 (σσ. 213-228), 66 (σσ. 132-155), 80 (φφ. 161r-168v), 103 (φφ. 176r-182r): ἀγιορειτικῆς σκήτewς ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φφ. 49r-58r): βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 19 (μεταξὺ σσ. 147-194): βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (φφ. 197r-207r), 9 (φφ. 149v-156v), 31 (φφ. 30v-43r), 34 (φφ. 45v-55r).

Τὸ αὐτὸ μέλος πρέπει μᾶλλον νὰ ὑποκρύπτεται και σὲ σύνθεσι ἀνθολογουμένη στὸν κώδικα Παύλ. 433, φφ. 207r-216v (ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴ *Πολυέλεος· προσαρμογὴ Νεκταρίου· ἦχος πλ. β' Δοῦλοι, Κύριον*), σύνθεσι τὴν ὁποία ὁ Γρ. Θ. Στάθης ἀποδίδει μετ' ἐπιφυλάξεως στὸν Παρθένιο τὸν Μετεωρίτη [βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 185: πρβλ. του αὐτοῦ, «Παρθένιος ἱερομόναχος Μετεωρίτης (δ' τέταρτο τοῦ αἰῶνος): ἡ ζωὴ και τὸ ἔργο του», κείμενο διαλέξεως κατὰ τὴν ὁμόνυμον ἡ μουσικολογικὴ σπουδὴ (Ἀθῆναι, Παρασκευὴ 12 Νοεμβρίου 1993): ἀνέκδοτο μετὴν εὐγενῆ παραχώρησι του συγγραφέως].

• Σημειώνομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐνετοπίσθησαν και ὠρισμένες μαρτυρίες περὶ ὁμοειδῶν συνθέσεων του αὐτοῦ, ἧτι δύο πολυελέων Δοῦλοι, Κύριον σὲ ἦχο πρῶτο (βλ. κώδικα ἀγιορειτικῆς ρου-

μανικής σκήτεως Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 30, φφ. 42ν-48ν) και σέ ἤχο λέγετο (βλ. κώδικα βασιτοπαιδηνού κελλίου αγίου Υπατίου υπ' αριθμόν 21, φ. 115γ κ.έ.) και δύο πολυελέων Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ σέ ἤχο πρώτο [βλ. κώδικες αγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτεως Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 100 (φφ. 15γ-17ν) και 119 (φφ. 150ν-162ν)] και σέ ἤχο τρίτο (βλ. κώδικα αγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτεως Τιμίου Προδρόμου υπ' αριθμόν 37, φφ. 50γ-54γ).

(V)

- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Δανιήλ τοῦ Πρωτοψάλτου.
- Βλ. σχετικῶς τήν ὑπόσημ. 549 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου.
- Βλ. σχετικῶς τίς ὑπόσημ. 601 και 611 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον λέγετον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου.
- Βλ. σχετικῶς τήν ὑπόσημ. 704 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.
- Βλ. σχετικῶς τήν ὑπόσημ. 804 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον βαρὺν πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον, Πέτρου τοῦ Ἐρεσίου.
- Βλ. σχετικῶς τὸ ὁμότιτλο λῆμμα τῆς παραγράφου 2.1.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον βαρὺν πολυελέου Λόγον ἀγαθόν, Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως
- Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [B'], στήν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
- Προσαρμογή στήν ρουμανική τοῦ εἰς ἤχον πλ. δ' πολυελέου Λόγον ἀγαθόν, Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως.
- Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως [A'], στήν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

• *Νικηφόρος Καντουιάρης ὁ Χῖος.*

(I)

Βλ. Grigorios Stathis, «Neumated Arabic, Gypsy's and other songs by Nikeforos Kantouniaries», *Musica Antiqua Europae Orientalis. Folia Musica*, Vol. 1, No 2, Bydgoszcz 1983 [= Γρ. Θ. Στάθη, «Σημειογραφημένα Ἀραβικά, Τσιγγάνικα και ἄλλα τραγούδια ἀπ' τὸν Νικηφόρο Καντουιάρη», «...τιμῆ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάχρονα τῆς ἡλικίας και στὰ τριαντάχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς και καλλιτεχνικῆς προσφοράς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 613-629]. Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ἡμνογραφία, σ. 98, ὑπόσημ. 1. Μ. Χατζηγιακουμῆ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σσ. 54 και 100, ὑπόσημ. 323-325. Περί τῶν αὐτογράφων τοῦ Νικηφόρου βλ. Λίνου Πολίτη και Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ και Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* ζ' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 575.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου [A'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ', «κατ' ἀρέσκειαν τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Μολδαβίας Βενιαμίν».

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Νικηφόρου ἀρχidiaκόνου τοῦ Χίου [B'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Νικόλαος Δοχειαρίτης.

(I)

Βλ. Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν ἰη' μέχρι τὰ μέσα τοῦ κ' αἰῶνα», Παρουσία Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου, [Ἅγιον Ὄρος] 2001, σσ. 455-458. Πρβλ. καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλο «Χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», ἄρθρο τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη, στήν ὡς ἄνω ἐκδοσι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Δοχειαρίου, σσ. 272-273. Ψιλὴ ἀναφορὰ στὸ (ἐξηγητικὸ κυρίως) ἔργο τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου βλ. καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. ια'-ιε'.

(II)

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος α'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου [A'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Νικολάου Δοχειαρίτου [B'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος α'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στήν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Πολυέλεος Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ἦχος πλ. β'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στήν παράγραφο 2.VIII.2 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

- Ἐκλογὴ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον.

Ἐτέρα ἐκλογὴ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, τοῦ αὐτοῦ [sc. Νικολάου Δοχειαρίτου]: ἦχος δ' Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια. Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη, οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. (Δοχ. 123, σ. 464. [Πρβλ. Γρηγ. 45 [55], σ. 1: Ἐκλογὴ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον· ἦχος δ' Δι Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια. Καρ. 240, φ. 151γ. Διον. 812, σ. 632: Ἐκλογὴ ψαλλομένη εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου, [Νικολάου] Δοχειαρίτου· ἦχος δ' Δι Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια]).

Βλ. Καρ. 240, φφ. 151γ-162γ καὶ Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 464-485 (αὐτόγραφες καταγραφές κατὰ τὸ α' ἔμψυ τοῦ ἰθ' αἰῶνος) ὡς καὶ Διον. 812, σσ. 632-662. Λαύρας M 22, φ. 81ν κ.ε. Γρηγ. 45 [55], σσ. 1-10. Γρηγ. 46 [56]. Γρηγ. 47 [54]. Γρηγ. 48 [53] (οἱ τέσσαρες τελευταῖοι κώδικες ὁμοειδεῖς φυλλάδες ἀγρυπνιας τοῦ κ' αἰῶνος). Ἄπαντες οἱ κώδικες τῆς νέας μεθόδου.

Πανομοίωτοπο τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου στίχου τῆς παρουσίας συνθέσεως (ἀπὸ καλλιγραφημένο χειρόγραφο, τοῦ ἔτους 1960, τοῦ Δοχειαρίτου ἱερομονάχου παπᾶ-Νικόλα) βλ. εἰς: Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου Δοχειαρίτου, «Δοχειαρίτες μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἱεροψάλτες ἀπὸ τὸν ἰη' μέχρι τὰ μέσα τοῦ κ' αἰῶνα», *ἔ.π.*, σ. 461.

(V)

- Ἐξήγησις (ὑποπτευομένη) τοῦ εἰς ἦχον γ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον, Συνεσίω Ἰβηρίτου.

Βλ. τὸ λήμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Α'], στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἐξήγησις (εἰκαζομένη) τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Λόγον ἀγαθόν, Συνεσίου Ἰβηρίτου.

Βλ. τὸ σχετικὸν λήμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πέτρος Ἐφέσιος.

(I)

Βλ. Δημητρίου Β. Οἰκονομίδου, «Ἀπὸ τὰς ἑλληνο-ρομανικὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις», *ΕΕΒΣ ΚΓ'* (1953), σσ. 463-470. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σσ. 189-190. Ἀγγελῶ Λ. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήνα 1998, σσ. 325-326. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 206. Πρβλ. καὶ Nicolae M. Popescu, «Notația muzicală alfabetică a lui Petru Efesiu», *Biserica Ortodoxă Română XXXII* (1909), pp. 1190-1198. Μανόλη Κ. Χατζηγιακουμῆ, «Ἄγνωστο μουσικὸν ἔντυπο τοῦ 1830», *Ὁ Ἐραμιστὴς III'* (1986), σσ. 149-150.

(II)

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἦχος βαρῦς. [Δίστιχος πολυέλεος].

Βλ. τὸ σχετικὸν λήμμα στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὀκτώηχος.

Βλ. τὸ σχετικὸν λήμμα στὴν παράγραφο 2.II.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(V)

Στὴν ιδιότυπον «χαρτογραφικὴ» ἔκδοσι τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοδιδασκάλου [Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830)] καταχωρίζονται, «ἐπεξηγηθεῖσες εἰς τὸ ἀναλυτικώτερον» ὑπὸ τοῦ ἰδίου, οἱ ἀκόλουθοι, σχετικὲς ἐν προκειμένῳ, συνθέσεις:

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον α'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 12-35.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον δ'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 35-63.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἦχον πλ. α'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 63-91.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἦχον βαρύν.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 91-118.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον δ'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 177-186.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, εἰς ἦχον πλ. δ'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 118-145.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον γ'.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 186-206.

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν Γεωργίου Κρητός, εἰς ἦχον βαρύν.

Βλ. Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 145-177.

• Ρηγῖνος ἐκ κόμης Ζαγοραῶς.

(II)

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος δ'.

Βλ. τὸ σχετικὸν λήμμα στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• *Συνέσιος Ἰβηρίτης.*

(II)

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος α'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος γ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Α'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος λέγετος.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος πλ. β'.

Βλ. τὸ λῆμμα Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Β'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ἤχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Τὴν Σιών· ἀλληλουία. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, ἤχος πλ. δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου, στήν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Πρβλ. καὶ τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου, ὡσαύτως, κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἤχος δ'.

Βλ. τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου, στήν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Πρβλ. καὶ τὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου, ὡσαύτως, κεφαλαίου.

• Ἐκλογὴ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Ἐκλογὴ ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ προφητᾶνακτος Δαβὶδ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Παναγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου· ἤχος πλ. δ' Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλουία. Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ. (Ἰβήρ. 1303, σ. 73).

Βλ. Ἰβήρ. 1303, φφ. 73r-76v. Πρβλ. ὡσαύτως ὅσα ἐσχολιάσθησαν στὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], στήν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἐκλογὴ εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

Ἐκλογὴ ἐκ τῶν δαβιτικῶν ψαλμῶν εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου· ἤχος βαρὺς Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ· ἀλληλουία. Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα

Βλ. Ἰβήρ. 1303· τὸ ποίημα καταχωρίζεται στήν ιδιόγραφον τοῦ Συνεσίου φυλλάδα πολυελέων — ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἀποτεθησαυρισμένη στὸν μνημονευθέντα κώδικα ἀνευ ἰδιαίτερας ἀριθμήσεως — ὡς ἕβδομο κατὰ σειρά μέλος [ἡ αὐτὴ σύνθεσις ἐπαναλαμβάνεται συναπτῶς καὶ ὡς ὄγδοο κατὰ σειρά μέλος]. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσχολιάσθησαν σχετικῶς στὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], ὡς καὶ στὸ λῆμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου, τῶν παραγράφων 2.I.6 καὶ 2.IV.6, ἀντιστοίχως, τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἐκλογὴ εἰς τοὺς θεῖους ἀρχαγγέλους.

Ἐκλογὴ μετὰ τοὺς ψαλμοὺς τοῦ πολυελέου εἰς τοὺς θεοὺς ἀρχαγγέλους· ἤχος δ', δι' αἰτήσεως [ἐλλείπει περαιτέρω διευκρίνησις] Τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ· ἀλληλουία. Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους

Βλ. Ἰβήρ. 1303· τὸ ποίημα καταχωρίζεται στήν ιδιόγραφον τοῦ Συνεσίου φυλλάδα πολυελέων

—ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἀποτεθησαυρισμένη στὸν μνημονευθέντα κώδικα ἄνευ ἰδιαίτερας ἀριθμήσεως— ὡς ἕνατο κατὰ σειρά μέλος. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσχολιάσθησαν σχετικῶς στὸ λήμμα: Πολυέλεοι Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], ὡς καὶ στὸ λήμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου, τῶν παραγράφων 2.I.6 καὶ 2.IV.6, ἀντιστοίχως, τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Ἐκλογή εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον καὶ λοιποὺς ἱεράρχας.

Ἐκλογή ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ εἰς τε τὸν ἐν ἱεράρχαις πανάγιον Νικόλαον καὶ εἰς λοιποὺς ἱεράρχας, ψαλλομένη μετὰ τὸν πολυελέον εἰς ἦχον πλ. δ' Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλοῦα. Ἀκούσατε ταῦτα

Βλ. Ἰβήρ. 1303· τὸ ποίημα καταχωρίζεται στὴν ἰδιόγραφον τοῦ Συνεσίου φυλλάδα πολυελέων —ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἀποτεθησαυρισμένη στὸν μνημονευθέντα κώδικα ἄνευ ἰδιαίτερας ἀριθμήσεως— ὡς δέκατο κατὰ σειρά μέλος. Πρβλ. καὶ ὅσα ἐσχολιάσθησαν σχετικῶς στὸ λήμμα: Πολυέλεοι Συνεσίου Ἰβηρίτου [Γ'], ὡς καὶ στὸ λήμμα: Πολυέλεος Συνεσίου Ἰβηρίτου, τῶν παραγράφων 2.I.6 καὶ 2.IV.6, ἀντιστοίχως, τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(III)

Ὁ Συνέσιος εἰργάσθη ὡσαύτως πρὸς ἀναπλήρωσι ἐλλειπόντων στοιχείων ἐξ ὁμοειδῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων: ἐκ τῆς ἐν λόγῳ δραστηριότητός του γνωρίζομε τὸ ἐπόμενο θεοτοκίον μάθημα, γὰρ τὸν εἰς ἦχον α' πολυέλεο Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου:

• *Καὶ νῦν θεοτοκίον· ἦχος α', ἐσυνετέθη κάμοῦ διδασκάλου κύρ Συνεσίου Καὶ νῦν... Ἡ ἀμνὰς καὶ παρθένος...*

[Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 457 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς]· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀκόλουθο κράτημα, γὰρ τὸ θεοτοκίον μάθημα τοῦ εἰς ἦχον λέγεται πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου:

• *Σύνθεσις παρὰ Συνεσίου Μυτιληνοῦ Ἰβηρίτου, εἰς τοῦ Ἀναστασίου τὸν πολυέλεον τὸ Καὶ νῦν· ἦχος δ' λέγεται Ανευεναναυε*

[Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 681 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

• Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ.

(I)

Περὶ τοῦ περιφήμου διδασκάλου Χουρμούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος βλ. Μ. Κατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 389-391 (ἔπου γενικός ἐργογραφικός πίναξ τοῦ Χουρμούζιου καὶ ἀναφορὰ στὴν κωδικογραφικὴ του παραγωγή). Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 57-59, 102-104 (ὑπόσημ. 353-376) καὶ 180-181, 187-188 (ἔπου περιγραφή τῶν αὐτογράφων αὐτοῦ κωδίκων ΜΠΤ 623, ΜΠΤ 710 καὶ ΜΠΤ 711, ἀντιστοίχως). Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 75, ὑπόσημ. 2. E. Gerzmann, *Catalogus I*, pp. 451-452 (ἔπου περιγράφεται ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1829 αὐτόγραφος τοῦ Χουρμούζιου κώδιξ EBP 832, περιλαμβάνων, «μεταφρασμένον εἰς τὸ ἀπλούστερον καὶ ἐπιδιωρθωμένον εἰς πολλὰ ἐλλείποντα», τὸ κείμενον τῆς «Εἰσαγωγῆς εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων) καὶ 674. Idem, *Catalogus II*, pp. 537-538. Καίτης Ρωμανοῦ, «Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1814», *Μουσικολογία* 1 (1985), σ. 13. Maureen M. Morgan, «The "Three Teachers" and their place in the history of Greek Church Music», *SEC II* (1971), pp. 86-99· ἔπου καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ: Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἦμνογράφοι καὶ μελωδοὶ [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 114-120. Περὶ τῶν πρωτογράφων τῆς νέας μεθόδου τοῦ αὐτοῦ Χουρμούζιου βλ. τίς μνημονευθεῖσαι ἀνωτέρω, στὸ λήμμα: *Γρηγόριος Πρωτοψάλτης*, σχετικῆς ἐργασίας τοῦ Γρ. Θ. Στάθη· ὡστόσο, ἀναλυτικὴ περιγραφή τῶν περιεχόντων τίς ἐξηγήσεις τῶν καλοφω-

νικῶν συνθέσεων βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν αὐτογράφων τοῦ Χουρμουζίου κωδίκων βλ. ἀριδιῶς στὴν μελέτη τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 163-206. Νὰ ἐπισημανθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἤδη ἐκ τοῦ ἔτους 1940, ὁπότε τὰ ἐν λόγῳ πρωτόγραφα τοῦ Χουρμουζίου ἀπέκειντο στὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου, ὁ δομέστικος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἀγγελοσ Βουδούρης ἀφ' ἐνὸς μὲν εἶχε καταρτίσει συνοπτικὴ ἀναγραφὴ δεκαπέντε μουσικῶν χειρογράφων [τῶν καὶ σήμερον γνωριζομένων ὡς κωδίκων ΕΒΕ-ΜΠΤ 702-715 καὶ 722], ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχε συντάξει ἀναλυτικὴ περιγραφὴ ὀκτώ ἐξ αὐτῶν [τῶν καὶ σήμερον γνωριζομένων ὡς κωδίκων ΕΒΕ-ΜΠΤ 702-706 καὶ 710-712], ἐργασία ἣ ὁποία προσφάτως ἤλθε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος διὰ τῆς ἐκδόσεως Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («*Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα*»), Ἀθήναι 1998, σσ. 85-167· ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρει, ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀναλυτικὴ ἀναγραφὴ τοῦ περιεχομένου τῶν κωδίκων ΜΠΤ 704 (βλ. αὐτόθι, σσ. 112-120) καὶ ΜΠΤ 712 (βλ. αὐτόθι, σσ. 158-159), στίς πρώτες σελίδες τῶν ὁποίων ἀνυπολογίζονται —ὅπως ἔχει ἤδη ἐπισημανθῆ— οἱ πλεῖστες τῶν ἐπὶ συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφῶνων ἐξηγήσεων τοῦ Χουρμουζίου. Γενικωτέρα ἀδρομερῆ ἀναφορὰ στοὺς αὐτογράφους τοῦ Χουρμουζίου κώδικες βλ. καὶ εἰς Ἀἰνὸν Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «*Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφὴ*», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου Σ'* (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σσ. 638-639. Ἡ μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω θεωρητικὴ ἐργασία τοῦ Χουρμουζίου, ἥτοι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσα «*εἰς τὸ ἀπλούστερον μετὰφρασις*» τῆς γνωστῆς *Εἰσαγωγῆς εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, δημοσιεύθηκε προσφάτως σὲ κριτικὴ ἔκδοσι· βλ. κατ' ἀκρίβειαν *Εἰσαγωγή εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς κατὰ τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, συντεθεῖσα μὲν παρὰ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ἐπιδιορθωθεῖσα εἰς πολλὰ ἑλλείποντα δέ, καὶ μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ ἀπλούστερον παρὰ Γεωργίου Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐνὸς τῶν ἐφευρετῶν τῆς βῆθισης νέας μεθόδου. Εἰσαγωγὴ, κριτικὴ ἔκδοσις κειμένου παρὰ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλου, Θεολόγου, διδ. Βυζαντινῆς Μουσικολογίας*, Θεσσαλονίκη 2002.

(II)

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος λέγετος.

Βλ. τὸ λῆμμα *Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [Γ']*, στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. β'.

Βλ. τὸ λῆμμα *Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [Β']*, στὴν παράγραφο 2.I.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον, ἦχος πλ. δ'.

Βλ. τὴν παράγραφο 2.18 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

• Πολυέλεος Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἦχος γ'.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.III.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

• Πολυέλεος Λόγον ἀγαθόν, ἦχος λέγετος.

Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

(V)

Στὸ πρόσωπο τοῦ Χουρμουζίου πρέπει ἀναντιρρήτως νὰ ἀναγνωρισθῆ ὁ χαλκέντερος ἐξηγητῆς τῶν μεγάλων βυζαντινῶν, κατὰ κύριο λόγο, συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφῶνων ἢ ἐξηγητικῆ δραστηριότης αὐτοῦ ἐπεξετάθη βεβαίως καὶ στίς μεταγενέστερες μεταβυζαντινὲς συνθέσεις πολυελέων (πρόβλημα, πάντως, παραμένει ἕως σήμερον ἡ ἀπουσία —ἄλλως, ἢ μὴ ἐπισήμανσις— τῶν πρωτογράφων τῶν συγκεκριμένων ἐξηγήσεων τοῦ Χουρμουζίου), ὅμως —ὡς ἐκ τῆς παρού-

σης ἐρεύνης διεπιστώθη— γιὰ τὶς ἐν λόγῳ συνθέσεις προετιμήθησαν (στὴν σχετικὴ χειρόγραφον καὶ ἔντυπον παράδοσι) οἱ ἀντίστοιχες ἐξηγήσεις τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου. Ἀναλυτικῶς, στὸν Χουρμουζίου ὀφείλεται ἡ ἐξήγησις τῶν ἐπομένων συνθέσεων:

1. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον ὁ λεγόμενος Λατρινός (α' στάσις), εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
2. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον ὁ λεγόμενος Κουκουμάς (α' στάσις), εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
3. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Μανουὴλ Χρυσάφη, εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.4 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
4. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
5. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Μπαλασίου ἱερέως, εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.7 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
6. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.9 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
7. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον πλ. δ'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.8 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
8. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοφάλτου, εἰς ἦχον α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
9. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Δανὴλ Πρωτοφάλτου, εἰς ἦχον δ'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
10. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου, εἰς ἦχον πλ. α'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1.3 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
11. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, εἰς ἦχον λέγετον.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1.5 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
12. Πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, εἰς ἦχον πλ. δ'.
Βλ. τὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1.8 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.
13. Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὁ λεγόμενος Λατρινός (β' στάσις), εἰς ἦχον β'.
Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
14. Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὁ λεγόμενος Κουκουμάς (β' στάσις), ὀκτώηχος.
Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.1 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
15. Πολυέλεος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον πλ. β'.
Βλ. τὸ σχετικὸ λῆμμα τῆς παραγράφου 2.Π.5 τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.
16. Ἀντίφωνα εἰς μνήμας ὀπίων Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας, εἰς ἦχον γ'.

- Βλ. τὸ λήμμα· Ἀντίφωνα φαλλόμενα ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρως καὶ τῆς Τυρινῆς, στὴν παράγραφο 2.III.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
17. Ἀντίφωνα εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου Λόγον ἀγαθὸν, εἰς ἦχον α'.
- Βλ. τὸ λήμμα· Ἀντίφωνα φαλλόμενα εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, στὴν παράγραφο 2.IV.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
18. Πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου Μπερεκέτη, εἰς ἦχον δ'.
- Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.IV.5 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
19. Πολυέλεος Λόγον ἀγαθὸν Γεωργίου Κρητός, εἰς ἦχον βαρύν.
- Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα τῆς παραγράφου 2.IV.6 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
20. Ἀντίφωνα εἰς μνήμας ἁγίων Τῶν Κυρίων· ἀλληλοῦια, εἰς ἦχον δβ
- Βλ. τὸ λήμμα· Ἀντίφωνα εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, στὴν παράγραφο 2.V.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
21. Ἀντίφωνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς ἦχον βαρύν.
- Βλ. τὸ λήμμα· Ἀντίφωνα εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, στὴν παράγραφο 2.VI.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.
22. Ἀντίφωνα εἰς τοὺς Ἀσωμάτους Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, εἰς ἦχον πλ. β'.
- Βλ. τὸ λήμμα· Ἀντίφωνα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, στὴν παράγραφο 2.VIII.1 τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

3.7 Νεώτεροι μελουργοί

Ἦ ἐν συνεχείᾳ ἀναφορὰ στοὺς νεωτέρους μελουργοὺς, τοὺς ἀσχοληθέντες μὲ τὸ ἐδῶ ἐξεταζόμενον εἶδος τῆς —μεταβυζαντινῆς ἐν προκειμένῳ— μελοποιίας, εἶναι —ὡς ἐπεσημάνθη ἤδη ἐν προοιμίῳ τοῦ παρόντος κεφαλαίου— ἐντελῶς ἐνδεικτικὴ. Ἐπιμένομε κυρίως ἐδῶ σὲ εὐάριθμες περιπτώσεις συνθέσεων ἐπωνύμων μελουργῶν (οἱ ὁποῖες, εἴτε ἐγνώρισαν ἀξιοσημεῖωτον διάδοσι διὰ σχετικῶν δημοσιεύσεών των, εἴτε ἠθολογήθησαν ἐνδιαφερόντως σὲ νεώτερα μουσικά χειρόγραφα τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιθ', ὡς καὶ τοῦ κ' αἰῶνος⁴), ἢ σὲ ἀντίστοιχες περιπτώσεις διὰ τῶν ὁποίων καταγράφεται μία ἀξιωματικὴ τοπικὴ

4. Στὴν παρούσα περίπτωσι ἐμπίπτουν καὶ οἱ ἐπόμενες τρεῖς συνθέσεις, οἱ ὁποῖες (λόγῳ κυρίως τῆς περὶ τοῦ μελουργοῦ αὐτῶν ἀοριστίας) μνημονεύονται ἐδῶ ἰδιαίτερος· πρόκειται, συγκεκριμένως, πρῶτον περὶ μιᾶς ἐκλογῆς εἰς τὰ Θεοφάνεια, ἀθολογούμενης στὸν κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιθ' αἰῶνος αὐτόγραφο Μητροφάνους τοῦ μοναχοῦ κώδικα Παντ. 937, σσ. 110-130 [Ἐκλογὴ εἰς τὰ Θεοφάνεια τοῦ Σωτήρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ πολυελέου ἦχος πλ. α' Πα Καὶ εὐλογηταὶ ἡμᾶς· ἀλληλοῦια], δευτέρον περὶ ἐνὸς πολυελέου εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον καὶ τρίτον περὶ ἐτέρας ἐκλογῆς εἰς τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἀμφοτέρων καταχωρισμένων στὸν —περιέχοντα διάφορα μουσικά φυλλάδια— κώδικα (φάκελο) Παύλ. 597 [τὸ πρῶτο ποίημα (τὸ ὁποῖο παραδίδεται στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα) στὸ φυλλάδιον η', σσ. 261-282 (: Πολυέλεος εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον ἦχος δ') καὶ τὸ δεύτερο στὸ φυλλάδιον ς', σσ. 175-190 (: Ἐκλογὴ εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου, συντεθεῖσα ὑπὸ Θεοφίλου, φαλλομένη τῇ εἰκοστῇ ἐνάτῃ Αὐγούστου, ἐπιμελεῖα καὶ φροντίδι τοῦ πανοσιωτάτου Ἰωάννου ἱερομονάχου ἐκ τῆς καλύβης τοῦ Τιμίου Προδρόμου, διὰ χειρὸς Ἰωακείμ Μ. Σιμωνοπετρίτου, καλλιγράφου· Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον)].

παράδοσις ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου εἴδους μελοποιίας⁵. Ἀκριβῶς λόγῳ τῆς σκοπούμενης ἐνδεικτικῆς μνείας ἀπεφεύχθη ἐσκεμμένως ἡ ἰδιαίτερα ἀπαριθμησις λοιπῶν (νεωτέρων ἐπίσης) συνθέσεων, οἱ ὁποῖες σποραδικῶς ἐπεσημάνθησαν σὲ ποικίλες μουσικῆς ἐκδόσεις⁶, ὡς ὡσαύτως καὶ ἡ ἀναφορὰ σὲ σχετικῆς (ἀόρι-

5. Ἐπὶ παραδείγματος, τοιαύτη παράδοσις ἐπεσημάνθη προκειμένου περὶ τῶν Ἑβραίων μελουργῶν, οἱ ὅποιοι –ὅπως καταφαίνεται καὶ ἐν συνεχείᾳ– εὐδοκίμως ἠσχολήθησαν μὲ τὴν σύνθεσι ποικίλων ἐκλογῶν πολυελέου γιὰ τίς κυριώτερες ἑορτῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔνιαυτοῦ. Ἄς ἐπισημειωθῆ, εἰδικώτερα, ὅτι ἡ ἐν συνεχείᾳ ἀδρομερῆς καταγραφή τῆς σχετικῆς ἑβραϊστικῆς παραδόσεως τῶν ἐν λόγῳ ὀψίμων συνθέσεων πολυελέων (διακρινομένων, πρὸς τοῖς ἄλλοις, γιὰ τὸ ἰδίτυπο τοπικὸ μουσικὸ ὄφος των) θὰ πλουτισθῆ ὅπωςδῆποτε περαιτέρω καὶ ἀπὸ μελλοντικῆ εἰδικῆ ἔρευνα (ἡ ὁποία πρὸς τὸ παρὸν ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρούσης μελέτης) στὰ κατάλοιπα μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐν λόγῳ μουσικῆς παραδόσεως, ἀποκειμένου σὲ διάφορες συλλογῆς, ἰδιωτικῆς ἢ μὴ, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτέα ἐδῶ ἐνδεικτικῶς ἡ συλλογὴ (κεφαλληνιακῆς, συγκεκριμένως, μουσικῆς) τῆς Κοργιαλενείου βιβλιοθήκης τοῦ Ἀργοστολίου. Πρβλ. σχετικῶς: Δημητρίου Σ. Λουκάτου [ἐπιμελεία], *Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ* (Ἀνθολόγιον), Ἀθήναι 1963, σ. ιη' καί: Στέλλας Α. Ψαριανοῦ, «Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ)», *Οἰκοδομή. Ἐπιτηρῆς ἐκκλησιαστικῆ καὶ φιλολογικῆ*, ἔτος Β' (1959), Κοζάνη 1960, σσ. 307-308, ὑποσημ. 1.

6. Μνημονεῦμε ἐνδεικτικῶς ἐδῶ ἓνα πολυελεὲ ἀνθολογούμενο στὸ τῆς δευτέρας περιόδου τοῦ ἔκτου ἔτους (ἐν Ἀθήναις 1910) τεύχος τοῦ γνωστοῦ Μουσικοῦ παραρτήματος τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος *Φόρμιξ* [...], ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφῆ: Πολυέλεος ψαλλόμενος τῇ Κυριακῇ τῶν ἁγίων καὶ θεοφύρων πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν Ἄθῳ διαλαμπάντων, νεωστὶ μελοποιηθεὶς τῇ συνεργασίᾳ Ἀθανασίου ἱερομονάχου καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀδελφοῦ καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ Δανιὴλ μοναχοῦ, τέκνων ἀμφοτέρων τοῦ ἐν Κατουνακίαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθῳ ἱεροῦ ἡσυχαστηρίου, τοῦ ἐπ' ὄνοματι αὐτῶν τῶν ἁγίων πατέρων τιμωμένου ἤχος πλ. δ' Νη Τῆς δεσφειῶς μου· ἀλληλουία. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον (βλ. σσ. 76-93) τὴν ἐπομένη σύνθεσι, κατακεχωρισμένη στὴν ἀξιωματικῶς ἐκδοτικῆ ἀπόπειρα: Μουσικὴ Συλλογὴ, σύγγραμμα περιοδικόν, ἐκδιδόμενον ὑπὸ Μητᾶ Δομενικοῦ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Σ. Ἰγνατιάδου, 1866 [ἔτος Α', φυλλάδιον 1], σσ. 29-35: Ἐμελοποιήθη παρὰ τοῦ μουσικοδιδασκάλου κ. Σωτηρίου Βλαχοπούλου ἤχος β' Ἐἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ [μὲ τὴν ἐπισήμανσι, μάλιστα (στῆ σ. 35), ὅτι: «τὸ δοξαστικὸν μετὰ τῶν κρατημάτων αὐτοῦ θέλομεν καταχωρήσει εἰς τὸ ἐπόμενον φυλλάδιον», φυλλάδιο, βεβαίως, τὸ ὅποιο οὐδέποτε ἐξεδόθη]: καθὼς καὶ τὸ ἀκόλουθο ὁμοειδὲς ποίημα: Ἔτερος [sc. πολυέλεος] σύντομος, μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Σισανίου κ. Μελετίου ἤχος βαρῆς Ζω Λόγον ἀγαθόν, δημοσιευμένο στὶς μουσικῆς ἐκδόσεις: Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς μουσικῆς (1863), σσ. 222-232· καί: Μουσικὸν ἐγχειρίδιον, περιέχον μαθήματα τινα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, μελοποιηθέντα παρὰ τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου ἁγίου Σισανίου κ. Μελετίου, νῦν πρῶτον ἐκδοθέντα παρὰ Ἀβραμίου Θεοχαρίδου, ἐγκρίσει καὶ ἀδεία τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐν Κωνσταντινουπόλει, τύποις τῆς μουσικῆς Ἀνθολογίας ἢ «Εὐτέρπῃ», 1864, σσ. 15-27. Συντρεῖς οἱ ἐπισημανθεῖσαι ἀνωτέρω συνθέσεις ἀνεδημοσιεύθησαν στὴν ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνδρέου κυκλοφορηθεῖσα μουσικὴ ἐκδοσι: Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεύχος Β' [...], Θεσσαλονικὴ 1979, σσ. 323-340, 87-93 καὶ 266-278, ἀντιστοίχως. Αὐτῶν, ἀνθολογοῦνται: (εἰλημμένα ἐκ μεταγενεστέρων ὁμοειδῶν μουσικῶν ἐκδόσεων) καὶ τὰ ἀκόλουθα, σχετικὰ ἐν προκειμένῳ, ποιήματα: Πολυέλεος ψαλλόμενος

στες ἐν πολλοῖς) πληροφορίες περὶ νεωτέρων συνθέσεων πολυελέων, ἐντοπισθεῖσες σὲ διάφορες μουσικολογικὲς μελέτες⁷. Τοιοῦτοτρόπως, ἐκτίθενται ἐφ' ἐξῆς μόνον τὰ ἀκόλουθα ἑπτὰ λήμματα:

εἰς θεομητορικὰς ἑορτάς, ὑπὸ ἀρχιμ. Γερασίμου Λουκάκη ἤχος α' Λόγον ἀγαθόν (βλ. σσ. 74-86) // Πολυέλεος εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Θεοφανείων, ὑπὸ Γεωργίου Π. Βινάκη ἤχος β' Κε Καὶ εὐλογῆσαι ἡμᾶς (βλ. σσ. 93-105) // Πολυέλεος ὑπὸ Δημ. Σ. Κουτσαρδάκη ἤχος δ' Ἅγια Δι Δοῦλοι, Κύριον (βλ. σσ. 202-214). Παρομοία ἀναδίφησης τῶν ὑφισταμένων πολυπληθῶν μουσικῶν ἐκδόσεων θὰ διέυρνε περαιτέρω τὴν παρούσα ἀναφορά· ὡστόσο, τὴν δειγματικὴ ἐδῶ ἐπισημανοῖ τοῦ πράγματος ἄς ἐπισφραγίσῃ ἡ μνεία τῶν ἐξῆς τριῶν συνθέσεων: Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ' Δημητρίου Μαδυτινοῦ Δοῦλοι, Κύριον [βλ. Δοκίμιον ἐκκλησιαστικῶν μελῶν, ὑπὸ Χριστοδούλου Γεωργιάδου Κεσσανιέως, Ἀθήνησι, τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείας (παρὰ τῆ πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς, ἀριθ. 420), 1856, σσ. 183-194] // [Πολυέλεος] παρὰ Νικολάου πρωτοψάλτου Σμύρνης ἤχος δ' Δι Λόγον ἀγαθόν [βλ. Νέον Ταμείον Ἀνθολογίας (1864), σσ. 151-171] // Πολυέλεος [Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μαδύτων, μητροπολίτου Πελαγωνίας], ἐπιθεωρηθεὶς ὑπὸ Γεωργίου Βιολάκη ἤχος πλ. α' τετράφωνος Κε Λόγον ἀγαθόν [βλ. Κοσμᾶ τοῦ ἐκ Μαδύτων, μητροπολίτου Πελαγωνίας, Ποιμενικὸς αὐλός, περιέχων μουσικὰ ἔργα ἐκδιδόμενα ἀδεία τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδευτικῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 25 Ραμαζάν 313 καὶ 15 Φεβρουαρίου 312 (1897) καὶ ὑπ' ἀριθμὸν 552, τεύχος δεύτερον, ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα, ἐν Ἀθήναις, ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν καταστημάτων Σπυρίδωνος Κουσουλίνου παρὰ τῷ ναφ' τῶν ἁγίων Θεοδώρων, 1897, σσ. 3-13]. Ἐκ τῶν προσέτι νεωτέρων συνθέσεων ἄς καταγραφοῦν ἐδῶ, χάριν τῆς ἱστορίας, ἐν πρώτοις μὲν εἰς Πολυέλεος σύντομος, τοιςθεὶς ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου ἤχος πλ. α' μετ' ἐναρμονίου Πα' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, δημοσιευμένος εἰς Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἑφημερίδος Φόρμιγξ [...], περ. Β', ἔτος Ε', ἐν Ἀθήναις 1909, σσ. 39-46 (πολλῶν δὲ μᾶλλον ἐπεὶδὴ ἢ ἐν λόγῳ σύνθεσις κατὰ κόρον ἐπεβλήθη καὶ ἐψάλλετο, ἕως καὶ πρὸ δεκαπενταετίας περίπου, προτοῦ κυριαρχήσουν οἱ ὁμοειδεῖς σύγχρονες καταγραφῆς τῆς εἰς διαφόρους ἤχους ψαλλομένης «ἀγιορευτικῆς ἐκδοχῆς» τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ), δευτερευόντως δὲ ὁ κατὰ σύνθεσι τοῦ μουσικολογικώτατου μητροπολίτου Κοζάνης Διονυσίου Ψαριανοῦ Πολυέλεος ὀκτάηχος, κατ' ἐκλογὴν ψαλμικῶν στίχων ἐκ τῶν εἰς ὀσίους ψαλλομένων, ποιηθεὶς εἰς τιμὴν τῆς ὁσιομάρτυρος Φιλοθέης Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλοῦια. Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, δημοσιευθεὶς τὸ πρῶτον ἐν παραρτήματι τῆς ἐκδόσεως Ἀκολουθία καὶ Βίος τῆς ὁσιομάρτυρος τοῦ Χριστοῦ Μητρὸς ἡμῶν Φιλοθέης τῆς Ἀθηναίας, ψαλλομένη τῇ 19ῃ Φεβρουαρίου, ἀνασυνταχθεῖσα καὶ διορθωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ῥωγῶν Διονυσίου Ψαριανοῦ, μετ' εἰσαγωγῆς Νικ. Β. Τιωμαδάκη τακτ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, ἐν Ἀθήναις 1953 καὶ ἀνατυπωθεὶς ἐν συνεχείᾳ σὲ αὐτοτελὲς τευχίδιο [ἐκ δεκαεῖς ἀναριθμῶν σελίδων (ἴσου, κατ' ἀκρίβειαν, παρατίθεται πρῶτον ὁ ρηθεὶς πολυέλεος διὰ βυζαντινῆς παρασημαντικῆς, δεύτερον ὁ αὐτὸς πολυέλεος «εἰς εὐρωπαϊκὴν γραφὴν καὶ ἀπλὴν ἐναρμόνισιν», τρίτον τὸ Ἀπολυτίκιον τῆς ἁγίας Φιλοθέης διὰ βυζαντινῆς παρασημαντικῆς καὶ τέταρτον τὸ αὐτὸ Ἀπολυτίκιον «εἰς εὐρωπαϊκὴν γραφὴν καὶ ἀπλὴν ἐναρμόνισιν», ὡσαύτως)], ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλο· Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν / Φιλοθέη / τῆ ὁσιομάρτυρι τῶν Ἀθηνῶν / Πολυέλεος / Ἀνάτυπον.

7. Γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πράγματος, νὰ μνημονευθοῦν μόνον ὅσες σχετικὲς ἐπιστημονικὲς ἐντοπισθήσαν στὴν μελέτῃ Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...], ἐν Ἀθήναις [...] 1890, ὅπου γίνεται λόγος περὶ συνθέσεων πολυελέων τῶν ἐξῆς νεωτέρων μελουργῶν Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου [«Ἐμέλισεν ἕνα πολυέλεον εἰς ἤχον ἐναρμόνιον» (σ. 341)], Βασιλείου Στεφανίδου [«Σφάζεται αὐτοῦ εἰς πολυέλεος Ἐδῶλοι, Κύριον» εἰς τὴν παλαιὰν γραφὴν γεγραμμένος» (σ. 342)] καὶ Ζηροβίου ἱερομονάχου [«Ἐμέλισε [...] δύο πολυελέους τεχνικωτάτους εἰς ἤχον β' καὶ δ'» (σ. 349)]. Πρβλ. καὶ τὴν ἐπομένην παρο-

• Γεώργιος 'Ραιδεστηνός [ό Β'].

(I)

Βλ. Γεωργίου 'Ι. Παπαδοπούλου, *Συμβολαί εις τήν ιστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σσ. 364-366. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορικῆ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990), σσ. 174-175. Τοῦ αὐτοῦ, *Λεξικόν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σσ. 199-200. Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου, *Ὁ βυζαντινός μουσικός πλοῦτος. Νέα μέθοδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, συνταχθεῖσα ἐπιμελῶς ἐπὶ τῆ βάσει διαφόρων ἀρχαίων μουσικῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων [...]*, Ἀθήνα 1960, σσ. 135-136. Φιλίππου Ἀθ. Οἰκονόμου, *Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ψαλμοῦδι* - Ἱστορικομουσικολογικὴ μελέτη-, τόμος Α', Αἴγιο 1992, σσ. 135-136. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, *Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1993, σ. 79.

(II)

• Πολυέλεος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὑπὸ Γεωργίου 'Ραιδεστηνοῦ ἤχος λέγετος Βου Δίκασον, Κύριε· ἀλληλοῦδι. Τοὺς ἀδικοῦντάς με

Ἡ σύνθεσις -συγκειμένη ἐκ δεκαοκτῶ στίχων καὶ ἐνὸς συντόμου καταληκτηρίου μαθήματος (Σὺ μου σκέπη κραταῖα ὑπάρχεις, ὁ τριμερὴς Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ...)- ἐδημοσιεύθη εἰς: *Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...]*, ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις 1901, σσ. 3-15. Πανομοιοτύπως ἀνεδημοσιεύθη καὶ εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμεῖον Ἀνθολογίας [...]*, τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 214-226. Μνημονεύεται ἀορίστως καὶ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου 'Ι. Παπαδοπούλου, *Ἱστορικῆ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὅ.π., σ. 174.

• Μνημονευτέες, ἐπιπροσθέτως, ἐδῶ οἱ κατὰ τὸν μορφολογικὸ τύπον πολυελέου μεμελισμένες δύο ἀκόλουθες συνθέσεις τοῦ αὐτοῦ Γεωργίου 'Ραιδεστηνοῦ, δημοσιευόμενες ὡσαύτως στὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν τεῦχος τοῦ *Μουσικοῦ παραρτήματος τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ: Δοξολογία, ὕμνος πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἐκλογή ἐκ τῶν τοῦ προφητᾶνακτος Δαβὶδ ψαλμῶν, ψαλλομένη εἰς βασιλικὰς ἐορτὰς τῶν φιλοχρίστων καὶ ὀρθοδόξων Βασιλέων ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν, μελοποιηθεῖσα παρὰ Γεωργίου πρωτοψάλτου 'Ραιδεστηνοῦ, κατὰ προτροπὴν τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου Σύρου ἀγίου Ἰλκυόργου, τῆ 23 Ὀκτωβρίου 1873* ἤχος λέγετος Βου Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ Βασιλεὺς (βλ. σσ. 124-128) // *Δοξολογία, ἦτοι ὕμνος πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἐκλογή ἐκ τῶν τοῦ προφητᾶνακτος Δαβὶδ ψαλμῶν, ψαλλομένη εἰς ὑποδοχὴν*

μοῖα μαρτυρία τοῦ Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικολογικὰ ἀπομνημονεύματα [...]*, Ἀθήνα 1998, σσ. 337-338: «Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ ἐποίησε καὶ πολυέλεον εἰς ἦχον βαρὺν ἐναρμόνιον τὸ ποίημα τοῦτο ὑπῆρχε μετὰ τῶν διαφόρων χειρογράφων μουσικῶν μαθημάτων ἅτινα εὑρίσκοντο ἐν τῇ μουσικῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ πατρὸς τοῦ μουσικοδιδασκάλου· τὸ ποίημα τοῦτο οὐδέποτε ἐδημοσιεύθη». Ἄς σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπεσημάνθησαν μόνον οἱ ἀκόλουθες δύο ὁμοειδεῖς συνθέσεις τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου, μελοποιημένες κατὰ τὸν μορφολογικὸν τύπον τοῦ πολυελέου: *Ἰδὴ ἑτέρα δῆχορος, ὑπὸ Ἰ Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου, πρωτοψάλτου Μητροπόλεως Ἀθηνῶν ἤχος πλ. δ' Νη Ὁ Θεὸς τὸ κρίμα σου τῷ βασιλεῖ δός // Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου, χρηματίσαντός ποτε πρωτοψάλτου Ἀθηνῶν, ἠδὲ ψαλλομένη εἰς βασιλικὰς ἐορτὰς* ἤχος πλ. δ' Νη Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεὺς, ἀμφότερες δημοσιευμένες εἰς: *Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...]*, ἔτος Α', ἐν Ἀθήναις 1901, σσ. 72-76· καὶ περ. Β', ἔτος Δ', ἐν Ἀθήναις 1908, σσ. 56-60, ἀντιστοίχως.

Βασιλέως, μελωρηγηθεῖσα παρά Γεωργίου πρωτοφάλτου τοῦ 'Ραιδεστηνοῦ ἤχος βαρὺς Ζω 'Ο Θεὸς τὸ κρῖμά σου τῷ βασιλεῖ δός (βλ. σσ. 129-134).

- Σημειωτέον, τέλος, ὅτι στὴν ἐν γένει μουσικῇ φυσιογνωμία Γεωργίου τοῦ 'Ραιδεστηνοῦ ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἄγγελος Λ. Βουδούρης, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήναι 1998, σσ. 263-267 καὶ 356-361, ὅπου, σχετικῶς πρὸς τὶς συνθέσεις τοῦ ἐν λόγῳ μελωρηγοῦ, ἐπισημαίνονται καὶ τὰ ἑξῆς: «Μετὰ θάνατον κατέλιπεν ὀλόκληρον ὄγκον ἐργασίας εἰς μουσικὰ ποιήματα καὶ ὀλόκληρα βιβλία ἅτινα εἶναι ἔτοιμα πρὸς ἐκδόσιν μέχρι σήμερον παραμείναντα ἀνέκδοτα. Ἐκ τούτων ἀναγράφωμεν ἐνταῦθα ὅσα ἡμεῖς εἶδομεν καὶ ἐμελετήσαμεν κατὰ τὰς κατ' οἶκον ἐπισκέψεις τοῦ μουσικοδιδασκάλου Νικολάου 'Ραιδεστηνοῦ υἱοῦ τοῦ Γεωργίου 'Ραιδεστηνοῦ» (βλ. αὐτόθι, σ. 359)· στὸν ἐπιτασσόμενο τῆς ὡς ἄνω παρατηρήσεως κατάλογο περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἀκόλουθα δύο, ἐν προκειμένῳ σχετικὰ, ποιήματα: «Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. α' Πα Λόγον ἀγαθόν // Ἐτερος πολυέλεος εἰς ἤχον δ' λέγετον Βου Δούλοι, Κύριον· ἄνευ Δόξα καὶ κρατήματος (βλ. αὐτόθι, σ. 360), συνθέσεις οἱ ὁποῖες –ἐξ ὧσων, τοῦλάχιστον, γνωρίζομε– παραμένουν ἀκόμη ἀνέκδοτες.

• Γεώργιος Σολομός.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ σχόλια εἰς: Δημητρίου Σ. Λουκάτου [ἐπιμείλεια], *Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ* (Ἀνθολόγιον), Ἀθήναι 1963, σ. 543. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σ. 491. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, *Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1993, σ. 326.

(II)

• Πολυέλεος ἤχος γ' Γα 'Ωσεὶ ὄρθρος· ἀλληλοῦια. Θυγατέρες Σιών ἐξέλθετε καὶ ἴδετε Σύνθεσις γιὰ θεομητορικὴς ἑορτές, συγκειμένη ἐκ δώδεκα στίχων, μὲ ἐξωψαλμικὰ θεοτοκία ἐγκώμια ἐν τέλει ἐκάστου. Ἐδημοσιεύθη πανομοιότυπως –ἐκ χειρογράφων Μιχαὴλ Ραζῆ-Μαράτου– στὴν προμνημονευθεῖσα μουσικὴ ἐκδοσί Δημητρίου Λουκάτου, σσ. 279-301. Στίχοι τῆς παρούσης συνθέσεως ἐρμηνεύονται (ἀπὸ τὴν ληξουριωτικὴ χρωδιά τοῦ Σπύρου Ἐρτσου) στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου· *Κεφαλονίτικη μουσικὴ παράδοση. Κεφαλονίτικη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ. Ἐπιμέλεια: Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάν. Μεσολωρᾶς. Ἀριέττες-Δαϊκὰ τραγούδια-Τραγούδια Κεφαλονιτῶν συνθετῶν. Ἐπιμέλεια-Διεύθυνση-Ἐνορχήστρωση: Διονύσης Ἀποστολάτος* [ἐκδόσις τοῦ κεφαλληνιακοῦ Συλλόγου «Ἡ Λειβαθῶ», μὲ τὴν συμπαράστασι τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Ἰούλιος 1992], δίσκος πρῶτος, πλευρὰ Β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3 [βλ. καὶ σχόλια περὶ τοῦ συγκεκριμένου μέλους στὴν σ. 20 τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν ἐν λόγῳ δίσκο φυλλαδίου· πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Μεσολωρᾶ, «Ἐνθετικὴς κατατοπιστικὴς πληροφορίαι γιὰ τοὺς φίλους τοῦ δίσκου μας. Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι»].

• Ἰάκωβος Ναυπιώτης.

(I)

βλ. Στυλιανοῦ Σεφεριάδη, Ἰωάννης Κουκουζέλης – Ἰάκωβος Ναυπιώτης. *Οἱ Ψάλται*, Ἀθήναι 1976. Πρωτοπρεσβυτέρου Σεραφεῖμ Φαράσογλου, «Ἰάκωβος Ναυπιώτης. Ἄρχων Πρωτοφάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας 1864-1942», *Οἱ ψάλτες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Σειρὰ πρώτη, Ἰάκωβος Ναυπιώτης. Εὐστάθιος Βιγγόπουλος. Κωνσταντῖνος Πρίγγος. Θρασύβουλος Στανίτσας. Βασίλειος Νικολαῖδης. Νικόλαος Δαμηλίδης*, Ἀθήνα 1996, σσ.

15-33. Τού αὐτοῦ, «Ίάκωβος Ναυπλιώτης. Πρωτοφάλης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 1864-1942», *Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή. Περιοδική ἐκδόση τοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις Μεγαλοσχολιτῶν*, τόμος πέμπτος, Ἀθήνα 2000, σσ. 235-259. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, Ἀθήναι 1998, σσ. 40-42 καὶ 297-305.

(II)

• Πολυέλεος σύντομος εἰς ἦχον πλ. α' Λόγον ἀγαθόν, ψαλλόμενος τῇ ἀγία καὶ μεγάλη Πέμπτῃ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀγίου Μύρου· ἄσματουρηθεὶς μὲν παρὰ τοῦ διδασκάλου Ἰακώβου πρωτοφάλου Ναυπλιώτου· σημειωθείς δὲ ἐνταῦθα παρὰ Ἀγγέλου δομειστικοῦ τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας· ἦχος πλ. α' Πα. ἀργῶς καὶ ἐμμελῶς Λόγον ἀγαθόν

Πλήρης σύνθεσις ἐκ δεκαοκτῶ στίχων καὶ ἀκροτελευτίου ἐνότητος καταληκτικῶν ἀλληλουσιῶν ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας, δις δημοσιευθεῖσα ἐσχάτως –πανομοιούτως ἐκ τῶν χειρογράφων Ἀγγέλου δομειστικοῦ τοῦ Βουδούρη– εἰς Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Εἰρημολόγιον τῶν καταβασίων τῶν ἑορτῶν τοῦ ἑναυτοῦ καθὼς αὐτὰ ἄσματωδοῦνται ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ [...]*, Ἀθήναι 1997, σσ. 379-383· καὶ Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Χρονικά Τυπικά τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1997, σσ. 457-462 [: Κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὴν Μυροθήκην μεταφορὰν τῶν δοχείων ψάλλομεν τὸν παρόντα πολυέλεον σύντομον ἄσματουρηθέντα παρὰ Ἰακώβου πρωτοφάλου Ναυπλιώτου· ἦχος πλ. α' Πα. ἀργῶς καὶ ἐμμελῶς Λόγον ἀγαθόν]: αὐτόθι, κατὰ τὴν περιγραφομένη «τυπικὴ διάταξι τῆς ἀκολουθίας τῆς κατασκευῆς καὶ εὐλογίας τοῦ ἀγίου μύρου», ἀπαντᾷ (σσ. 451-452) καὶ ἡ ἐπομένη χρῆσιμος περὶ τῆς ψαλμοδότησεως τοῦ ἐν λόγῳ μέλους μαρτυρία: «Μετὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας [sc. τῆς Μεγάλῃς Πέμπτης], ὁ πατριάρχης λαμβάνει τὰ ἀλάβαστρα καὶ τὰ δίδει εἰς δύο ἐκ τῶν συνιερουργούντων ἀγίων ἀρχιερέων, τὰ δὲ δοχεῖα αἴρουσι οἱ ἱερεῖς· καὶ διερχόμενοι μέσῳ τοῦ ναοῦ τὰ μεταφέρουσιν εἰς τὴν Μυροθήκην· ἡ πομπὴ γίνεται ὡς ἐξῆς· προοδεύουσιν ὁ τίμιος σταυρὸς καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα, φερόμενα ὑπὸ διακόνων· εἶτα ἀκολουθοῦσιν οἱ πατριαρχικοὶ μουσικοὶ διδάσκαλοι ψάλλοντες τὸν ΜΔ' ψαλμὸν Ἐξηρεύσατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν· ἀκολουθοῦσιν οἱ ἱερεῖς φέροντες τὰ δοχεῖα, κατόπιν ἔρχονται οἱ ἅγιοι ἀρχιερεῖς φέροντες τὰ ἀλάβαστρα καὶ κατόπιν ὁ πατριάρχης [...].» Παρομοία μαρτυρία καταγράφει ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς Ἀγγελος Λ. Βουδούρης, *Μουσικολογικὰ ἀπομνημονεύματα [...]*, Ἀθήναι 1998, σσ. 319-320: «Εἰς τὴν λιτανεῖαν τοῦ ἀγίου Μύρου οἱ πατριαρχικοὶ ψάλλται ἑψαλλον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ Λόγον ἀγαθόν, δὲν γνωρίζει ὅμως ὁ διδάσκαλος [sc. Ἰάκωβος ὁ Ναυπλιώτης] εἰς ποῖον ἦχον καὶ εἰς ποῖον μέλος· ὁ πρωτοφάλης Γεώργιος Βιολάκης ἔχει μελοποιήσει ἀπὸ τοῦ 1890 τὸ Λόγον ἀγαθόν διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην εἰς ἦχον δεῦτερον· καὶ τὸ μέλος τοῦτο ὑπάρχει παρὰ τῷ πρωτοφάτῃ· καὶ ὁ γράφων ταῦτα εἶδεν ἰδίῳις ὄμμασι καὶ ἐμελέτησεν. Οἱ δαβιτικοὶ οὗτοι ψαλμικοὶ στίχοι Λόγον ἀγαθόν μετὰ μέλους ψάλλονται ὅταν ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς βασιτάζοντες τὰ δοχεῖα τὰ πεπληρωμένα διὰ μύρου ἐξέρχονται τοῦ ἀγίου βήματος καὶ διὰ τοῦ ναοῦ, τοῦ νάρθηκος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐλῆς διευθύνονται εἰς τὸ Μυροφυλάκιον· τότε οἱ πατριαρχικοὶ χοροὶ μετὰ τῶν ψαλτῶν καὶ τῶν κανοναρχῶν προπορευόμενοι ψάλλουσιν ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους τοὺς πρώτους στίχους· ἐν τῷ Μυροφυλακίῳ ὁ πατριάρχης ποιεῖται τὴν ἀπόλυσιν μεθ' ἣν γίνεται ἐπάνοδος ἄνευ ψαλμοῦ διῶν εἰς τὸν ναὸν ὅπου ἕκαστος ἐκδύονται τὰς στολάς αὐτῶν». Σημειωτέον ὅτι τὴν ἐν προκειμένῳ ἴαν ἐνδιαφέρουσα εἶδησι περὶ τοῦ εἰς ἦχον β' ὁμοειδοῦς πολυελέου Λόγον ἀγαθόν Γεωργίου τοῦ Βιολάκη, μέλους ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀγνώστου ἐξ ἄλλης πηγῆς, ἐπαναλαμβάνει ὁ ἐξονομασθεὶς δομειστικὸς καὶ εἰς Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικοκριτικά*, ὅ.π., σ. 283: «Τοῦ διδασκάλου Γεωργίου Βιολάκη ἡ μουσικὴ βιβλιοθήκη περιῆλθεν εἰς τὸν λαμπαδαρίου Ἰάκωβου Ναυπλιώτην, γαμβρὸν ἐκεῖνου ἐπ' ἀνεψιᾷ καὶ μόνον κληρονόμον· μεταξὺ δὲ τῶν χειρογράφων εὐρέθησαν τὰ ἐξῆς ποιήματα ἀνήκοντα εἰς ἐκεῖνον [...] Στιχολογία ἦχος β' Δι Λόγον ἀγαθόν· ψαλλόμενον ὡσαύτως εἰς τὴν τελετὴν τοῦ ἀγίου Μύρου».

Προσφάτως, ή εν λόγω σύνθεσις Ίακώβου τοῦ Ναυπλιώτου ἀνεδημοσιεύθη, μουσικῶς ἀναστοιχειοθετημένη (καί ἄνευ τῆς καταληκτικῆς ἐνότητος τῶν ἀλληλουσιῶν), εἰς: Ἐκλογάριον, πρὸς χρῆσιν ἐν ταῖς ὀλονυκτίαις [sic] καὶ λοιπαῖς πανηγυρικαῖς [sic] ἱερέαις [sic] ἀκολουθίαις [sic], [Κατερίνη 2001], σσ. 132-137 [· Πολυελέος σύντομος, ψαλλόμενος εἰς πάσας τὰς θεομητορικὰς ἑορτάς, μέλος Ἰακώβου Ναυπλιώτου, καταγραφή Ἀγγέλου Βουδούρη: ἦχος πλ. α' Πα Λόγον ἀγαθόν]. Τέλος, οἱ πλείστοι στίχοι τοῦ ἰδίου ποιήματος (ἐκτὸς τῶν Λέγω ἐγώ – Καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου) συμπεριελήφθησαν –ψαλλόμενοι, ὅμως, μὲ διαταραγμένη τὴν κανονικὴν αὐτῶν σειρά– στὴν φωνοταινία: Ἡ ἀκολουθία τοῦ μεγάλου παρακλητικοῦ κανόνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, μετὰ πολυελέου, ψάλλει βυζαντινὸς χορὸς ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ πρωτοψάλτου Βασιλείου Καλογεροπούλου καὶ τῆ συμμετοχῆ τοῦ ἱερέως π. Σωτηρίου Κόσκορη [B.K., No 2], πλευρὰ Β'.

Περὶ τῆς παρουσίας συνθέσεως ἐνδιαφέροντα τυγχάνουν, ἐπιπροσθέτως, ὅσα μαρτυρεῖ ὁ προμνημονευθεὶς Ἀγγελος Δ. Βουδούρης, Μουσικολογικὰ ἀπομνημονεύματα [...], ὅ.π., σ. 327: «Τῆ 27 μαΐου 1939· ἡμέρα Σαββάτω πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐπεσκέφθην σήμερον τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μηνὸς τούτου διαμένοντα διὰ τὴν ἀσθενείαν αὐτοῦ ἐν Χάλκῃ διδάσκαλον [sc. Ἰάκωβον Ναυπλιώτην], ἵνα παραλάβω τὰ ἀπὸ μηνὸς καὶ πλεόν πρὸς μελέτην καὶ ἐγκρίσιν αὐτοῦ παραδοθέντα ἐκεῖνω χειρόγραφα μουσικὰ μέλη, ἐξηγημένα παρ' ἐμοῦ ἐκ τοῦ Ἀναστασιματαρίου Μανουῆλ τοῦ πρωτοψάλτου τὰ τοῦ πρώτου ἤχου ἅπαντα καὶ ἐκ τοῦ Μηνολογίου τὰ ἐν μηνὶ δεκεμβρίου· παρέδωκα τῷ διδασκάλῳ ἀντιγεγραμμένον εἰς τὸ καθαρὸν τὸ ἴδιον αὐτοῦ ποίημα ἐκ τοῦ ψαλμοῦ Λόγον ἀγαθὸν ἐξηρεύετο ἡ καρδία μου εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου, πολυελέον, προσριζόμενον νὰ ψάλλεται εἰς τὸν καθαγιασμὸν τοῦ Ἁγίου Μύρου κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην [...] Τὴν ἰδιαίτεράν χαρὰν καὶ εὐχαριστήσιν του μοὶ ἐξέφρασεν ὁ διδάσκαλος διὰ τὸ μουσουργημά του Λόγον ἀγαθόν, ὅπερ ἐπέδωκα αὐτῷ· τοῦτο, εἶπε, μὲ ἐπιτυχίαν εἶναι γραμμένον μὲ μίαν γραφὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦ πολυελέου τούτου τὸ μέλος περιλαμβάνει τὰς μουσικὰς μου ἰδέας· εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ λόγου του ἐσκυψε καὶ μὲ κατησπᾶσθη λέγων· ἔχε τὴν εὐχὴν μου καὶ τὴν εὐχὴν ὄλων τῶν διδασκάλων». Πρβλ. καὶ αὐτόθι, σ. 323: «Σχετικῶς μὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ συντόμου πολυελέου Λόγον ἀγαθὸν εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου προωρισμένου ἵνα ψάλλεται εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Μύρου κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην, ὁ διδάσκαλος εἶπεν ὅτι εὕρισκει τὸ μέλος ἀρχαῖον, σοβαρὸν καὶ ἐκκλησιαστικόν· τὸ μέλος τοῦ πολυελέου τούτου προέρχεται, εἶπεν, ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἐγκεφάλου· ὁ μουσικογραφεὺς τούτου κατέρθωσε νὰ περιλάβῃ ἐν τῷ πολυελέῳ ἐκεῖνω ὅπερ ἐσκέπετο ὁ μουσουργὸς αὐτοῦ· μοὶ συνεχάρη ὁ διδάσκαλος διότι ἐπιτυχῶς ἐδέσμευσά τὰς ἰδέας τοῦ μέλους τοῦ πολυελέου τούτου, ὅστις ὑπερέβη τὸ μέλος τὸ κατεχωρημένον εἰς τὴν φυλλάδα τοῦ ἁγίου Μύρου τὴν τετυπωμένην πρὸ τοῦ Μάρκου Βασιλείου».

• Μιχαὴλ Ραζῆς-Μαράτος.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ σχόλια εἰς: Δημητρίου Σ. Λουκάτου, Κεφαλοντικὴ λατρεία, Ἀθήναι 1946, σσ. 96-97. Τοῦ αὐτοῦ [ἐπιμελεία], Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ (Ἀνθολόγιον), Ἀθήναι 1963, σ. 542. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἐλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1993, σ. 307. Ὁ αὐτὸς μελουργὸς ἐδημοσίευσεν «Κατάλογον μουσουργῶν, μελοποιῶν καὶ ἱεροψαλτῶν Κεφαλλήνων [...].», εἰς: Ἐπανησιακὸν Σάλπισμα Σπύρου Σκηνωτάτου, Ἀθήναι 1950, σσ. 85-87 [ὁ ἐν λόγω κατάλογος δις ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Μεσολωρᾶ, «Ἡ ψαλτικὴ παράδοσις τῆς Κεφαλλονιάς», Παράδοσις. Περιοδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν Ρωμιοσύνην, Β' περίοδος, τόμος Δ', τεύχη 1-4 (13-16), Ἀθήναι, Ἰαν.-Δεκ. 1995, σσ. 78-80· καὶ «Ἐνθε-

τικὲς κατατοπιστικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς φίλους τοῦ δίσκου μας. Ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι», ἐνθετο φυλλάδιο τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου· Κεφαλοντικὴ μουσικὴ παράδοση, Κεφαλοντικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, Ἐπιμέλεια: Πρωτοπρεσβύτερος Ἰωάν. Μεσολορᾶς. Ἀριέτες-Λαϊκὰ τραγούδια-Τραγούδια Κεφαλοντῶν συνθετῶν. Ἐπιμέλεια-Διεύθυνση-Ἐνορχήστρωση: Διονύσης Ἀποστολάτος (ἐκδόσις τοῦ κεφαλλοντικοῦ Συλλόγου «Ἡ Λειβαθὸς», μὲ τὴν συμπάρασταν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, Ἰούλιος 1992), σσ. 15-16].

(II)

Τριάκοντα ἐννέα σχετικὲς συνθέσεις αὐτοῦ καταχωρίζονται συλλήβδην στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 21 μουσικὸν κώδικα (αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου κατὰ τὸ 1951) τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ), ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν:

Πολυέλειο 39. Μελοποιηθέντες παρὰ Μιχαὴλ Ραζῆ Μαρατοῦ ἐξ Ἀργοστολίου τῆς Κεφαλληνίας καὶ δωρηθέντες τῷ Σεβασμιωτάτῳ Ἐπισκόπῳ Ῥογῶν (sic) καὶ πρωτοσυγκέλῳ (sic) τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν κ.κ. Διονυσίῳ τῷ Ψαργιανῷ (sic).

Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν ἀκολούθων πολυελέων:

1. Πολυέλεος θεομητορικός, εἰς ἦχον γ' Γα Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια (σσ. 316-331).
2. Πολυέλεος θεομητορικός· ἦχος λέγετος Βου Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια (σσ. 331-346).
3. Πολυέλεος θεομητορικός, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Λόγον ἀγαθόν· ἀλληλούια (σσ. 1-15).
4. Πολυέλεος θεομητορικός, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Ὡσεὶ ὄρθρος· ἀλληλούια (σσ. 15-25).
5. Πολυέλεος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, εἰς ἦχον γ' Γα Τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· ἀλληλούια (σσ. 225-233).
6. Πολυέλεος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Τῷ υἱῷ τοῦ βασιλέως· ἀλληλούια (σσ. 65-75).
7. Πολυέλεος τῶν Εἰσοδίων, εἰς ἦχον δ' Δι Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ· ἀλληλούια (σσ. 139-147).
8. Πολυέλεος εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου· ἦχος δ' Δι Τῆς πραότητος αὐτοῦ· ἀλληλούια (σσ. 167-176).
9. Πολυέλ[εος] τῆς Κοιμ[ήσεως] τῆς Θεοτόκου, εἰς ἦχον δ' Δι Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλούια (σσ. 147-155).
10. Πολυέλεος τῶν ἀρχαγγέλων, εἰς ἦχον γ' Γα Ψαλῷ σοι· ἀλληλούια (σσ. 91-100).
11. Πολυέλεος εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Ψαλῷ σοι· ἀλληλούια (σσ. 49-58).
12. Πολυέλεος εἰς μάρτυρας, εἰς ἦχον γ' Γα Καὶ δύναμις· ἀλληλούια (σσ. 25-34).
13. Πολυέλεος εἰς μάρτυρας, εἰς ἦχον λέγετον Βου Καὶ δύναμις· ἀλληλούια (σσ. 116-126).
14. Πολυέλεος εἰς μάρτυρας, εἰς ἦχον πλ. β' Πα Καὶ δύναμις· ἀλληλούια (σσ. 278-286).
15. Πολυέλεος εἰς μάρτυρας, εἰς ἦχον πλ. β' Πα Καὶ δύναμις· ἀλληλούια (σσ. 100-107).
16. Πολυέλεος εἰς μάρτυρας, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Καὶ δύναμις· ἀλληλούια (σσ. 58-65).
17. Πολυέλεος εἰς ἱεράρχας, εἰς ἦχον γ' Γα Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια (σσ. 107-116).
18. Πολυέλεος εἰς ἱεράρχας, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια (σσ. 155-167).
19. Πολυέλεος εἰς ὁσίους, εἰς ἦχον γ' Γα Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε (σσ. 176-189).
20. Πολυέλεος εἰς ὁσίους, εἰς ἦχον γ' Γα Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλούια (σσ. 346-355).
21. Πολυέλεος εἰς προφήτας· ἦχος γ' Γα Πληθυνθήσεται· ἀλληλούια (σσ. 126-133).
22. Πολυέλεος εἰς τὴν ἀποτομὴν τῆς Τιμίας Κεφαλῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου· ἦχος πλ. α' Πα Ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον· ἀλληλούια (σσ. 269-278).
23. Πολυέλεος εἰς ἀποστόλους, εἰς ἦχον γ' Γα Τὸ στερέωμα· ἀλληλούια (σσ. 133-139).
24. Πολυέλεος εἰς ἀποστόλους, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Τὸ στερέωμα· ἀλληλούια (σσ. 40-49).
25. Πολυέλεος τῆς ἀγίας Ἀννης, εἰς ἦχον βαρὺν Ζω Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλούια (σσ. 75-83).
26. Πολυέλεος τῆς ἀγίας Ἀννης, εἰς ἦχον γ' Γα Τῆς δεήσεώς μου· ἀλληλούια (σσ. 83-91).

27. Πολυέλεος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, εἰς ἤχον γ' Γα Τοὺς ἀδικοῦντάς με· ἀλληλούια (σσ. 259-269).
28. Πολυέλεος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ· ἤχος βαρὺς Ζω Δίκασου, Κύριε (σσ. 34-40).
29. Πολυέλεος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, εἰς ἤχον βαρὺν Ζω Τοὺς πολεμοῦντάς με· ἀλληλούια (σσ. 248-259).
30. Πολυέλεος τῶν Χριστουγέννων, εἰς ἤχον γ' Γα Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλούια (σσ. 189-195).
31. Πολυέλεος τῶν Χριστουγέννων· ἤχος βαρὺς Ζω Πᾶσα ἡ γῆ· ἀλληλούια (σσ. 195-204).
32. Πολυέλεος τῶν Θεοφανείων· ἤχος γ' Γα Καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς· ἀλληλούια (σσ. 204-213).
33. Πολυέλεος τῶν Θεοφανείων· ἤχος βαρὺς Ζω Καὶ ἐλεῆσαι ἡμᾶς (σσ. 213-225).
34. Πολυέλεος τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς ἤχον γ' Γα Τὰ ρήματα αὐτῶν· ἀλληλούια (σσ. 233-241).
35. Πολυέλεος τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς ἤχον βαρὺν Ζω Τὰ ρήματα αὐτῶν· ἀλληλούια (σσ. 241-248).
36. Πολυέλεος τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος, εἰς ἤχον λέγετον Βου Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ· ἀλληλούια (σσ. 286-295).
37. Πολυέλεος τῆς Ἀναλήψεως· ἤχος λέγετος Βου Ἐν φωνῇ ἀγαλλιᾶσεως· ἀλληλούια (σσ. 295-305).
38. Πολυέλεος τῆς Κυριακῆς τοῦ Θωμᾶ, εἰς ἤχον πλ. δ' Νη Καὶ περιεζώσατο· ἀλληλούια (σσ. 305-316).
39. Στίχοι ἐκ τοῦ πολυελέου Δούλοι, Κύριον, εἰς ἤχον λέγετον παρὰ τοῦ ἰδίου (σσ. 355-361). Ὑπὸ τύπο πολυελέου παρατίθενται μεμελισμένοι στὸν αὐτὸ κώδικα καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοσχέδιοι στίχοι τοῦ ἰδίου Μιχαὴλ Ραζῆ - Μαρᾶτου (ἐν τέλει τοῦ εἰς ὁσίους πολυελέου Τῆς δεήσεώς μου, ἀνθολογουμένου στίς σσ. 346-355), κατὰ τὴν παράδοσι τῆς σκωπτικῆς παραῦμνογραφίας πεποιημένοι, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου· Ψαλμ. Ξη', 4 [· «Ἐκοπίασα κράζων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου, ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἐπὶ τὸν Θεόν μου»]:
Ἐκοπίασα ψάλλων, ἐβραγχίασεν ὁ λάρυγξ μου, ἐξέλιπον οἱ ὀφθαλμοί μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν με ἀπὸ τοῦ Νομοσχεδίου περὶ ἱεροψαλτῶν· ἀλληλούια
- Βλ. σχετικῶς· Στέλλας Λ. Ψαριανοῦ, «Κατάλογος χειρογράφων κωδικῶν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονυσίου (Ψαριανοῦ)», *Οἰκοδομή. Ἐπετηρὴς ἐκκλησιαστικῆς καὶ φιλολογικῆς*, ἔτος Β' (1959), Κοζάνη 1960, σσ. 309-312.

• Νικόλαος Ταρακτζόγλου.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ σχόλια εἰς· Στυλιανοῦ Χουρμουζίου, *Ὁ Δαμασκηνός, ἦτοι θεωρητικὸν πλῆρες τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Λευκωσίᾳ 1936, σσ. ζ'-η'. Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, Nicosia 1990, pp. 94-95. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σ. 223.

(II)

• Πολυέλεος· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Καταχωρίζεται στὸν ὑπ' ἀριθμὸν 16 μουσικὸ κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μαχαιρᾶ (αὐτόγραφο Ἰγνατίου ἱερομονάχου τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ κατὰ τὸ 1856), σσ. 69-86.

• Ὀνούφριος Βυζάντιος.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σ. 351. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυ-*

ζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...], ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990), σσ. 215-216. Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου, Ὁ βυζαντινὸς μουσικὸς πλοῦτος. Νέα μέθοδος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, συνταχθεῖσα ἐπιμελῶς ἐπὶ τῆ βάσει διαφόρων ἀρχαίων μουσικῶν θεωρητικῶν συγγραμμάτων [...], Ἀθήναι 1960, σ. 141. Φιλίππου Ἀθ. Οἰκονόμου, Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ καὶ ψαλμοδία – Ἱστορικομουσικολογικὴ μελέτη–, τόμος Α', Αἴγιο 1992, σσ. 81. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1993, σσ. 262-263. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, Μουσικοκριτικά, Ἀθήναι 1998, σσ. 345-346.

(II)

• Πολυέλεος μελοποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου μουσικοδιδασκάλου Ὀνουφρίου τοῦ Βυζαντίου διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὅτε γίνεται καὶ ἀνάμνησις τῆς φοβερᾶς τοῦ σειμοῦ ἀπειλῆς· ἤχος δ' Δι· Καὶ δύναμις· ἀλληλούια. Ὁ Θεὸς ἡμῶν καταφυγὴ
Ἡ σύνθεσις –συγκειμένη ἐκ δεκατεσσάρων στίχων καὶ ἐνὸς ἀρκοῦντως ἐκτενοῦς καταληκτικηρίου μαθήματος (Ἐπεράρχιε φύσις, ὑπερτελεστάτη τρισυπόστατε μονάς...)– ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Ἀ. Ψάχου εἰς: Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...], περ. Β', ἔτος Β', ἐν Ἀθήναις 1906, σσ. 1-17 [στὴν σ. 1 καταχωρίζεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσα ἐπισήμανσις τοῦ Κ. Ἀ. Ψάχου: «Τοῦ πολυελέου τούτου ὑπάρχει καὶ ἑτέρα ἐκδοχή, ἣν καὶ ταύτην κατέχομεν. Προεκρίναμεν ὅμως τὴν παροῦσαν ὡς ἐπιτυχεστέραν ἐκείνης»]. Πανομοιοτύπως ἀνεδημοσιεύθη καὶ εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 164-180. Ἀορίστως μνημονεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...], ὁ.π.

• Σπυρίδων Δαφαράνας.

(I)

Περὶ αὐτοῦ βλ. ὠρισμένα βιογραφικὰ σχόλια εἰς: Δημητρίου Σ. Λουκάτου [ἐπιμελεία], Κεφαλληνιακὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ (Ἀνθολόγιον), Ἀθήναι 1963, σ. 541. Ὀλυμπίας Ν. Τολίκα, Ἐπίτομο ἐγκυκλοπαιδικὸ λεξικὸ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τῆς ἀνά τὸν κόσμον Ἑλληνορθόδοξης Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1993, σ. 94.

(II)

• Πολυέλεος εἰς ἱεράρχας, ὑπὸ Σπυρίδωνος Δαφαράνα Ἀρχιδιακ[όνου]· ἤχος βαρὺς Ζω Τὴν οἰκουμένην· ἀλληλούια. Ἀκούσατε ταῦτα πάντα τὰ ἔθνη
Ἐνδιαφέρουσα σύνθεσις ἐξ εἰκοσι στίχων, δημοσιευμένη πανομοιοτύπως –ἐκ χειρογράφου Σωτηρίου Λουκάτου– στὴν μνημονευθεῖσα μουσικὴ ἔκδοσι Δημητρίου Λουκάτου, σσ. 91-116.

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ

Μ Ε Ρ Ο Σ Δ Ε Υ Τ Ε Ρ Ο

Η ΜΕΛΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΛΕΩΝ, ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ

Μορφολογικές παρατηρήσεις

Περὶ τῆς ἐν γένει μορφολογίας τῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν ἔχουν ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθῆ — ἤδη ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης ἐργασίας, ἀλλὰ καὶ ἀποσπασματικῶς στὰ λοιπὰ τμήματα αὐτῆς — ἱκανὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα (ἐν συσχετισμῶ πάντοτε πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἐξεταζόμενες συνθέσεις) εὐρίσκει ὁ φιλόμουςος ἀναγνώστης διάσπαρτα στὸ σύνολο τῆς ἀνὰ χεῖρας διατριβῆς. Ὡς ἐκ τούτου, ἀπομένει γιὰ τὸ παρὸν κεφάλαιο εἰδικωτέρα, πλέον λεπτολόγος, ἐπισημάνσις καὶ ἐξιχνιάσις ἐπὶ μέρους ζητημάτων, ἀπτομένων τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι θέματος, ἤτοι τῆς μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐντοπισθεισῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν. Κατ' ἀκρίβειαν, ἔπονται τρεῖς παράγραφοι, ὅπου μελετῶνται, συγκεκριμένως, πρῶτον μὲν ἡ ἐν γένει μορφολογία καὶ ἡ μελοποιία τῶν πολυελέων¹, τῶν ἀντιφώνων καὶ τῶν ἐκλογῶν, δεύτερον δὲ ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα περίπτωσις τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων, παρατηρουμένη κυρίως σὲ συνθέσεις πολυελέων, σπανιώτερα δὲ καὶ σὲ ὠρισμένα ἀντίφωνα ἢ ἐκλογές, καὶ τρίτον οἱ λεγόμενοι καλοφωνικοὶ στίχοι τῶν πολυελέων.

1.1 Περὶ τῆς ἐν γένει μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν πολυελέων, τῶν ἀντιφώνων καὶ τῶν ἐκλογῶν

Ἐκαστος στίχος τυχούσης συνθέσεως πολυελέου, ἀντιφώνου ἢ ἐκλογῆς εἶναι προφανές ὅτι φέρει ἴδια μουσικὴ ἐπένδυσι· τοῦτο ἰσχύει ὄχι μόνον περὶ τῶν

1. Σημειωτέον ὅτι, εἰδικῶς περὶ τῶν πολυελέων, διεξοδικὴ ἀναφορὰ ἐπιχειρεῖται καὶ στὸ εὐθὺς ἐπόμενο κεφάλαιο, ὅπου λεπτομερέστερα ἐξιχνιάζονται δεκαοκτὴ συνθέσεις πολυελέων. Ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐκεῖ ἐνδιατριβῆι ἀρκούντως στὴν μορφολογία καὶ στὴν μελοποιία τῶν ἐκ τοῦ ἰσ' κυρίως αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν σχετικῶν συνθέσεων πολυελέων, στὴν ὡς ἄνω ὑποπάραγραφο ἐπιμένομε περισσότερο στὴν ἀντίστοιχον μελικὴ διάρθρωσι τῶν κατὰ τοὺς ἰδ' - ἰς' αἰῶνες ὁμοειδῶν συνθέσεων.

μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων, οἱ ὁποῖες σύγκεινται ἐκ διαφόρων ποιημάτων ποικίλων — *«παλαιῶν τε καὶ νέων»*— μελουργῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἀμιγῶς προσωπικὴ σύνθεσι ἐνὸς μελουργοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, λεπτολόγος ἀναφορά στὴν ἰδιαίτερα μελοποίησι καὶ τὴν μορφολογικὴ δομὴ τῶν ἐπὶ μέρους στίχων τῶν ὑπαρχουσῶν συνθέσεων, καθίσταται σαφές ὅτι εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῆ, τοῦλάχιστον στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης διατριβῆς, ἐὰν μάλιστα ληφθῆ ἐπιπροσθέτως ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκάστη σύνθεσις ἀπαρτίζεται ἐκ πενήκοντα ἢ τεσσαράκοντα τὸ λιγότερο στίχων². Ὡστόσο, ἐπισημαίνομε ἐν συνεχείᾳ ὠφισμένα γενικὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικά, ὅσα ἐμφανῶς διέπουν τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἐντοπισθεῖσων συνθέσεων (τῆς βυζαντινῆς κυρίως περιόδου, περὶ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται εἰδικωτέρα μνεῖα ἐδῶ), ἐγχείρημα τὸ ὁποῖο δύναται νὰ λογισθῆ ὡς μία ἀπόπειρα πρώτης καταγραφῆς καὶ ὁροθετήσεως τῶν κοινῶν μορφολογικῶν στοιχείων καὶ τῆς ἐν γένει τακτικῆς μελοποιήσεως τῶν ἐξεταζομένων ποιημάτων³.

1.1.1 Πολυέλεοι

Ὅπως ἤδη διευκρινίσθη, στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρούσης ἐργασίας, ὑπὸ τὸν ὄρο πολυέλεος νοοῦνται ἐδῶ οἱ ψαλμοὶ ρλδ' καὶ ρλε'. Κατὰ τὴν οἰαδήποτε μελικὴ μεταχείρισι τῶν ἐν λόγῳ δύο ψαλμῶν, διακρίνονται ἰσάριθμα, ὡσαύτως, τμήματα πρὸς μελοποίησι· ὁ ἐκάστοτε ψαλμικός στίχος καὶ τὸ ἐφύμνιο αὐτοῦ (ἤτοι, τὸ ἄλληλούια, γιὰ τὸν ρλδ' ψαλμό, καὶ τὸ ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, γιὰ τὸν ρλε'), ὁ τρόπος μελοποιίας ὡς καὶ ἡ ἐν γένει μορφολογία τῶν ὁποίων θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἰδικώτερα ἐν συνεχείᾳ.

α) Περὶ τῆς μελοποιίας-μορφολογίας τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ

Κατ' ἀρχάς, εἶναι ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι τόσο γιὰ τίς δύο μεγάλες βυζαντινές συνθέσεις τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ ὅσο καὶ γιὰ τὰ ἕως τοῦ ἰζ' αἰῶνος μεταγενέστερα ὁμοειδῆ ποιήματα (συντεθειμένα, πολλάκις, *«κατὰ μίμησιν»* ἢ *«εἰς τὴν ὁδόν»* τῶν ἐπισημανθεῖσων συνθέσεων), παρατηρεῖται μία ἐνδιαφέρουσα ταυτότης τῆς ἀρχτικῆς μουσικῆς θέσεως τοῦ συνόλου

2. Νὰ ὑπομνησθῆ, πάντως, ὅτι —περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν, συγκεκριμένως, συνθέσεων— τιαυτὴ λεπτολόγος ἀναφορά ἐπιχειρεῖται στοὺς —δι' ἐκάστη ἐξεταζομένη σύνθεσι— οἰκίους τόπους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

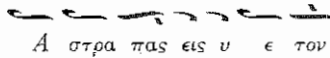
3. Ὡρισμένα ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ σχολιαζομένων μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, κυρίως, ἔχουν ἤδη ἐπιγραμματικῶς ἐπισημανθῆ ὑπὸ τοῦ γράφοντος στὴν σχετικὴ προδρομικὴ ἀνακοίνωσι: «Ἡ μελοποίησι στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μάλιστα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη», εἰς: C. Troelsgård (edit.), *Byzantine Chant: Tradition and Reform. Acts of a Meeting held at the Danish Institute at Athens, 1993. Monographs of the Danish Institute at Athens*· Volume 2, Athens 1997, pp. 173-187.

σχεδὸν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτῶν. Ἡ ἐν λόγῳ ἀρκτική μουσικὴ θέσις ὁμοιάζει ἐν πολλοῖς (ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τῶν φωνητικῶν μουσικῶν σημαδίων) πρὸς τὴν —ἐκ τοῦ στιχηραρικοῦ γένους μελοποιίας γνωστῆ— θέσιν τοῦ θεματισμοῦ· συγκεκριμένως, δημιουργεῖται ὑπὸ διφώνου ἀναβάσεως (διὰ κεντήματος ὑποτάσσοντος ὀξεῖα) καὶ σταδιακῆς καταβάσεως δύο φωνῶν (δι' ἰσαριθμῶν ἀποστρόφων), προηγουμένων συνήθως —ἀναλόγως τῶν συλλαβῶν τοῦ ἐκάστοτε μελιζομένου ψαλμικοῦ στίχου— ἴσων. Κατὰ κύριον λόγον ὁ περιγραφεὶς σχηματισμὸς φωνῶν ἀπαντᾷ ἄνευ ἀφώνων σημαδίων, ὡς ἐξῆς:

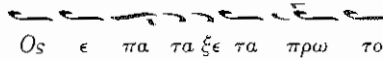
Βλέπε ἐνδεικτικῶς, πρῶτον ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, τοὺς στίχους:

Ἄστραπὸς εἰς ὑέτόν

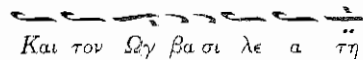
(EBE 2458, φ. 76r).

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα

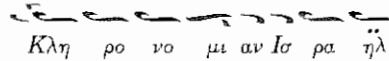
(EBE 2406, φ. 91v).

Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα

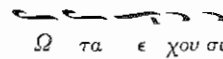
(EBE 2458, φ. 77v).

Κληρονομίαν Ἰσραήλ

(EBE 2406, φ. 93v).

Ὅτα ἔχουσι

(EBE 2458, φ. 79v).

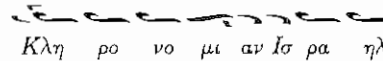
Δεύτερον, ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, τοὺς στίχους:

Καὶ πάσας τὰς βασιλείας

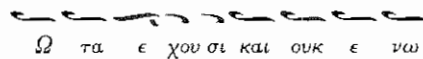
(EBE 2406, φ. 101r).

Κληρονομίαν Ἰσραήλ

(EBE 2406, φ. 101v).

Ὅτα ἔχουσι

(EBE 2458, φ. 90v).

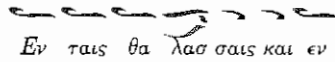
*Οχι σπανίως δέ, υπογράφεται στην δίφωνον ανάβασι τῆς ἐν λόγῳ θέσεως τὸ ἄφωνο σημάδιον τοῦ ψηφιστοῦ (δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, συνήθως, γεγραμμένο) καὶ ὁ ὅλος σχηματισμὸς φωνῶν ἐμφαίνεται, πλεόν ὀρθογραφημένος, ὡς ἀκολουθῶς:

D D F E D

Βλέπε ὁμοίως, ἐκ μὲν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, τοὺς στίχους:

Ἐν ταῖς θαλάσσαις

Ἐν ταῖς θαλάσσαις και εν

(EBE 2406, φ. 91r).

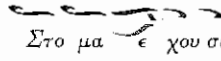
Ἄστραπὸς εἰς ὑέτόν

Ἄστραπὸς εἰς ὑέτον

(EBE 2406, φ. 91v).

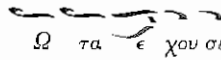
Στόμα ἔχουσι

Στόμα ἔχουσι

(EBE 2406, φ. 94v).

Ἔτα ἔχουσι

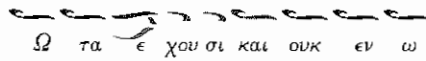

Ἔτα ἔχουσι

(EBE 2406, φ. 94v).

Ἐκ δὲ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, τὸν στίχο:

Ἔτα ἔχουσι

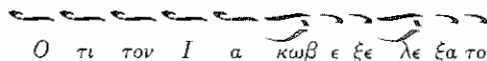

Ἔτα ἔχουσι και ουκ εν ω

(EBE 2406, φ. 103v).

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ἐπίσης, ὅτι σὲ ὠρισμένους στίχους παρατηρεῖται ἐνίοτε διττὴ ἢ καὶ τρισσὴ συναπτὴ παράθεσις τῆς ἐν λόγῳ ἀρκτικῆς μουσικῆς θέσεως· βλέπε ἐπὶ παραδείγματος (γιὰ τὴν πρώτην περίπτωσι), τοὺς ἐπομένους στίχους, πρῶτον ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου:

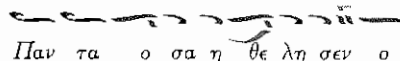
Ὅτι τὸν Ἰακώβ

Ὅτι τὸν Ἰακώβ κωβ ε ξε λε ξα το

(EBE 2406, φ. 90v)

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ο

(EBE 2406, φ. 91r).

Τὸν Σηὼν βασιλέα

Τον Σηων βασιλεα των

(EBE 2458, φ. 77v).

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ

Και επι τοις δουλοις αυ του παρα

(EBE 2406, φ. 94r).

Οἶκος Λευί

Οι κος Λευι ευ λο γη σα τε

(EBE 2458, φ. 80v).

Οἶκος Ἀαρών

Οι κος Ααρων ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

Ευ λο γη τος Κυ ρι ος εκ Σιων ο κα

(EBE 2458, φ. 80v).

Δεύτερον ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ:

Τὸν Σηὼν βασιλέα

Τον Σηων βασιλεα των Α

(EBE 2458, φ. 87v)

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ

Και επι τοις δουλοις αυ του παρα

(EBE 2406, φ. 102r).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

Ου δε γαρ εστι πνευμα εν τω

(EBE 2406, φ. 103v).

Οἶκος Ἰσραήλ

Οι κος Ισραηλ ευ λο γη σα τε

(EBE 2458, φ. 91r).

Οἶκος Ἀαρών

Οι κος Ααρων ευ λο γη σα τε

(EBE 2458, φ. 91r).

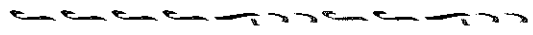
Οἶκος Λευί

Οι κος Λευι ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 104v).

Ἐλλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

Ευ λο γη τος Κυ ρι ος εκ Σι ων ο κα

(EBE 2406, φ. 104v).

Γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι βλέπε, ὁμοίως, ἐκ μὲν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, τοὺς στίχους:

Ἐξαπέστειλε σημεῖα

Εξ α πε στει λε ση μει α και τε ρα τα

(EBE 2458, φ. 77r).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον

Οι φο βου με νοι τον Κυ ρι ον ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Ἐκ δὲ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, τοὺς στίχους:

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν

Παν τα ο σα η θε λη σεν ο Κυ ρι ος

(EBE 2458, φ. 86v).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον

Οι φο βου με νοι τον Κυ ρι ον ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 104v).

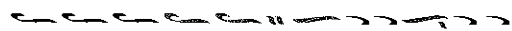
Συχνάκις, ὡσαύτως, ἡ ἐπισημανθεῖσα δίφωνος ἀνάβασις τῆς ἐν λόγῳ θέσεως ἀντικαθίσταται ὑπὸ σταδιακῆς ἰσοφώνου ἀναβάσεως, σχηματιζομένης ὑπὸ κεντημάτων (στά ὅποια ὑπογράφεται συνήθως γοργόν) καὶ ὀξείας, ὡς ἀκολούθως:

D D D E F E D

Βλέπε σχετικῶς τοὺς ἐπομένους στίχους, πρῶτον ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου:

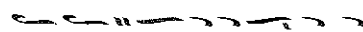
Ὅτι τὸν Ἰακώβ

Ο τι τον Ι α κωβ ε ξε λε ξα το

(EBE 2406, φ. 90v).

Ὅ ἐξάγων ἀνέμους

Ο ε ξα γων α νε μους εκ

(EBE 2406, φ. 91v).

Οἶκος Λευί

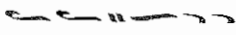

Οἶ κος Λευ ἰ ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Δεύτερον ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ:

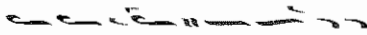
Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτόκοκα

Ὅς ε ε πα τα ξε

(EBE 2458, φ. 87r).

Ὅτι κρινεῖ Κύριος

Ὀ τι κρι ἰ νει Κυ ρι ος

(EBE 2458, φ. 88v).

Ἡ συγκεκριμένη ἀρκετική θέσις ἀναγνωρίζεται εὐκόλως —ἐκτὸς τῶν πολυελέων τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ (ἐκ τῶν ὁποίων ἐλήφθησαν ἀποκλειστικῶς καὶ τὰ ὡς ἄνω παρατεθέντα μουσικὰ παραδείγματα)— καὶ σὲ ἱκανοὺς στίχους τῶν ὁμοειδῶν πολυελέων Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη, Ἀνδρέου Στελλῶν, Βενεδίktου Ἐπισκοποπούλου καὶ Μπαλασίου ἱερέως τεκμαίρεται, ἄλλοις λόγοις, ὡς τὸ κοινὸ «προοίμιο» τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν στίχων τῶν κυριωτέρων βυζαντινῶν συνθέσεων ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ. Προσφέρομε ἐδῶ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐκ τῶν μνημονευθεισῶν συνθέσεων, ἦτοι:

α) Ἐκ τοῦ πολυελέου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη τοὺς στίχους:

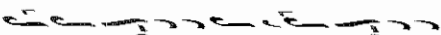
Πάντα ὅσα ἠθέλησεν

Παν τα ὀ σα ἠ θε λη σεν ὀ Κυ ρι ος

("Υδρ. 597, φ. 131r).

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτόκοκα

Ὅς ε πα τα ξε τα πρω το το κα

("Υδρ. 597, φ. 132v).

Ἐξαπέστειλε σημεῖα

Ἐξ α πε στει λε ση μει α και τε ρα τα

("Υδρ. 597, φ. 133r).

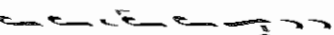
Τὸν Σηῶν βασιλέα

Τον Ση ὶ ων βα σι λε α των

("Υδρ. 597, φ. 133v).

Ὅτι κρινεῖ Κύριος

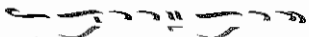

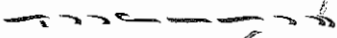
Ὀ τι κρι νει Κυ ρι ος

("Υδρ. 597, φ. 135v).

β) Ἐκ τοῦ πολυελέου Ἀνδρέου Στελλῶν τοὺς στίχους:

Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου
 Οἱ ε ε σ τ ω τ ε ς ε ν ο ι κ ω Κυ ρ ι ου ε ν
 (EBE 2401, φ. 95r).

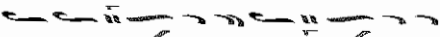
Αἰνεῖτε τὸν Κύριον
 Αἰ ν ε ι τ ε τ ο ν Κυ ρ ι ο ν
 (EBE 2401, φ. 95r).

Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
 Ψ α λ α τ ε τ ω ο νο μα τι
 (EBE 2401, φ. 95r).

Ἀνάγων νεφέλας
 Α ν α γ ω ν ν ε ε φ ε λ α ς ε ξ
 (EBE 2401, φ. 97r).

Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
 Α σ τ ρ α α π α ς εἰ ς υ ε
 (EBE 2401, φ. 97r).

Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
 Ο ε ε ξ α γ ω ν α ν ε μ ο υ ς ε κ θ η
 (EBE 2401, φ. 97v).

Ἐξαπέστειλε σημεῖα
 Ε ξ α α π ε σ τ εἰ λ ε σ η η μ εἰ α κ α ι
 (EBE 2401, φ. 98r).

Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν
 Καἰ ε δ ω κ ε τ η ν γ η ν α υ τ ω ν
 (EBE 2401, φ. 99v).

γ) Ἐκ τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου τοὺς στίχους:

Τὸν Σηῶν βασιλέα
 Τ ο ν Σ η η ω ν β α σ ι λ ε ε ε α
 (EBE 963, φ. 112v).

Στόμα ἔχουσι
 Σ τ ο μ α ε χ ο υ σ ι
 (EBE 963, φ. 121r).

ᾠτα ἔχουσι
 Ω τ α ε χ ο υ σ ι
 (EBE 963, φ. 122r).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

Ου δε γαρ ε στι πνε ε ε ε

(ΕΒΕ 963, φ. 122r).

Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες

Και πα αν τες

(ΕΒΕ 963, φ. 123r).

δ) Ἐκ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως τοὺς στίχους:

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν

Παν τα ο σα η

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 81r).

Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα

Ος ε πα τα ξε

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 81v).

Ἐξαπέστειλε σημεῖα

Ε ξα πε στει λε ση μει ει α

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 81v).

Τὸν Σηὼν βασιλέα

Τον Ση ων βασι λε ε α

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 81v).

Στόμα ἔχουσι

Στο μα ε χου σι

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82r).

ὦτα ἔχουσι

Ω τα ε χου σι

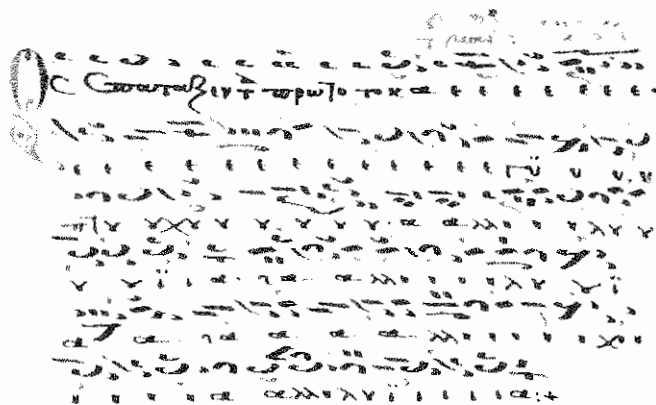
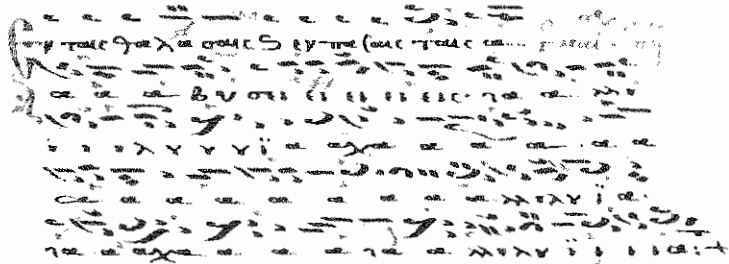
(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82v).

Πρέπει νὰ σημειωθῇ, τέλος, ὅτι συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῶν σχετικῶν ἐξηγήσεων Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος προκύπτοντα δεδομένα⁴, ἢ ἐν λόγῳ ἀρκτική μουσική θέσις ἐξηγεῖται πάντοτε διὰ τοῦ (περιγράφοντος πλήρης τὸ πεντάχορδο τοῦ πρώτου ἤχου, ἄλλοις λόγοις, ἐπιβάλλοντος ἰδανικῶς τὴν «γνωριστικὴν ἰδέαν» τοῦ συγκεκριμένου ἤχου) ἐπομένου μελίσματος:

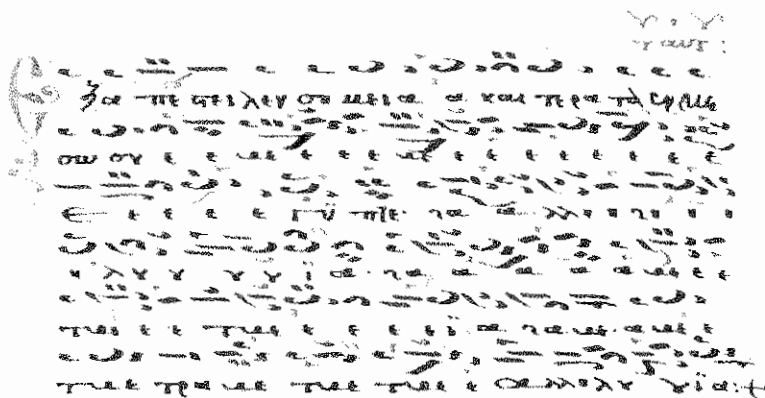
4. Εἰδικωτέρα ἀναφορὰ καὶ παραπομπές σὲ συγκεκριμένους, ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγημένους, στίχους, ἐν παραλλήλῳ ἐξετάσει πρὸς τοὺς αὐτοὺς στίχους ὡς παραδίδονται κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία, βλ. προχειρῶς στὸν οἰκίῳ τόπο τῆς ἐπομένης παραγράφου.

Γενικῶς παρατηροῦμε ὅτι ἡ ὅλη μελικὴ μεταχείρισις τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου τῶν στίχων τῶν σχετικῶν συνθέσεων εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πᾶν, ἀπλή και περιγραφικὴ· συνήθως ἐπιτηδεύεται περαιτέρω μία λέξις τοῦ ψαλμικοῦ στίχου, κατὰ κύριο λόγο ἢ τελευταία, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στοὺς στίχους: Ἐν ταῖς θαλάσσαις, Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου, Ἐξαπέστειλε σημεῖα και τέρατα, ἐκ τοῦ ὑπὸ τῶν μελουργῶν Ξένου τοῦ Κορώνη και Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μελοποιημένου πολυελέου⁵:

5. Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 133r-133v. Νὰ διευκρινισθῇ ἐδῶ ὅτι ὅλα τὰ ἐν συνεχείᾳ μνημονεύμενα παραδείγματα ἐκρίθη σκόπιμο – πέρα τῆς ἀπλῆς μνείας αὐτῶν – νὰ παρατίθενται ἐν ταῦτῳ πανομοιούτως, πρὸς ἀμεστέρα κατανόησι τῆς ὅλης μορφολογίας τῶν ἐκάστοτε ἐπισημαινομέ-

Συχνῶς ὅμως ὁ «μελικὸς πλατυσμὸς»⁶ ἐπικεντροῦται καὶ σὲ ἄλλες λέξεις, ἐνδιαμέσως τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, ἀναλόγως βεβαίως καὶ τῆς μερίμνης τοῦ ἐκάστοτε μελουργοῦ νὰ τονίσῃ ιδιαίτέρως ἐτούτη ἢ τὴν ἄλλη ἔννοια συγκεκριμένου ψαλμικοῦ στίχου· ἡ σχετικὴ ἐπιλογή δὲν πρέπει –πιστεύομε– νὰ θεωρῆται τυχαία πρᾶξις. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, τοὺς στίχους: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ, Παρὰ πάντας τοὺς Θεούς, Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν, "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα καὶ Κληρονομίαν Ἰσραὴλ", ἐκ δὲ τοῦ ὁμοειδοῦς πολυελέου Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη τὸν στίχο: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα"⁷:

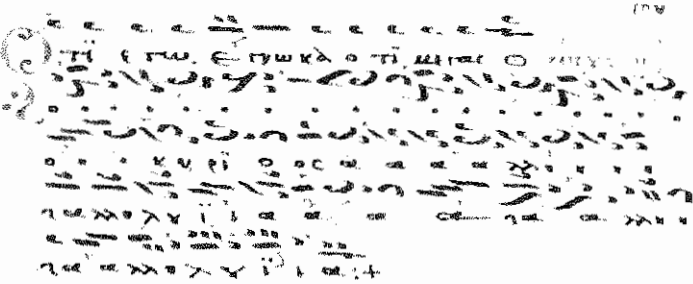
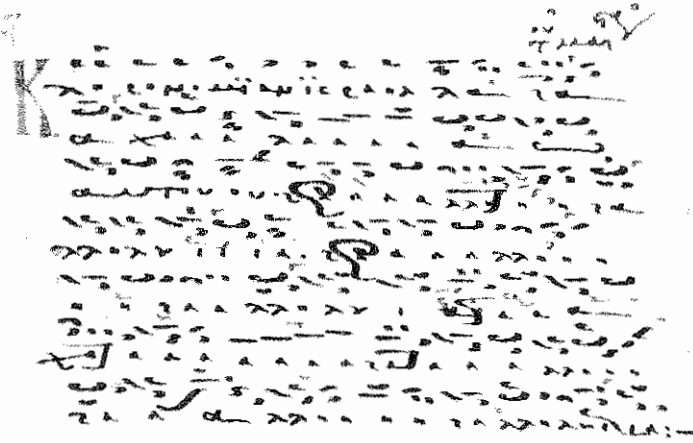
νων στίχων. [Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ παραδείγματα ἐλήφθησαν κατὰ κύριο λόγο ἐκ τῶν δύο χρονολογημένων μουσικῶν κωδίκων EBE 2458 (τοῦ ἔτους 1336) καὶ EBE 2406 (τοῦ ἔτους 1453), οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν καὶ τίς πλέον βασικὲς καὶ ἀξιόπιστες χειρόγραφες πηγές περὶ τῆς ἐν γένει βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως: γιὰ πρακτικούς λόγους, προεκρίθησαν ὡς ἐνδεικτικὰ ἐδῶ παραδείγματα ἐπώνυμες κυρίως συνθέσεις καὶ δὴ ποιήματα τοῦ μαΐστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη].

6. Εἶναι ὀφθαλμοφανὲς ὅτι ἡ ἐκτενεστέρα μελικὴ ἐπεξεργασία συγκεκριμένης λέξεως τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου, ἐπιτυγχάνεται μέσῳ τῆς ἐκ τῆς καλοφωνίας γνωστῆς τακτικῆς τῆς ιδιαίτερας ἐμμονῆς στὴν μελοποίησι ἐκάστης συλλαβῆς τῆς λέξεως, τῇ χροῆσει –χάριν τῆς εὐφωνίας– τῶν συμφῶνων χ, κ καὶ ν, τὰ ὅποια συμπλέκονται πρὸς τὰ ἐπὶ μακρόν ἐπαναλαμβανόμενα φωνήεντα (βλ. ἀφῆνης: Γρ. Θ. Σπάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 155-156 καὶ 152, ὑπόσημ. 3, ὅπου ἐπισημαίνεται καὶ ἡ διττὴ μορφή τοῦ συμφῶνου ν, ὑπὸ τὰ «γοροθμικά» λεγόμενα σημεῖα ῥ, γιὰ τὰ φωνήεντα α, ι, ο, ω, ου καί: λ, γιὰ τὰ φωνήεντα ε, αι. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἐμμανουὴλ Γ. Βαμβουδάκης, «Τὰ ἐν τῇ βυζαντινῇ μουσικῇ "κρατήματα"», *ΕΕΒΣ Γ'* (1933), σ. 357, παραδίδει γιὰ τὸ πρῶτο σημεῖο τὴν ιδιαίτερα ὀνομασία «πελαστικόν»).

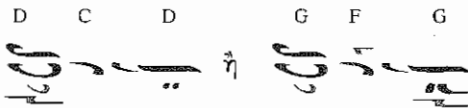
7. Βλ. ἀντιστοίχως EBE 2406, φφ. 90ν-91γ, 91γ καὶ EBE 2458, φφ. 75γ, 75ν, 78γ.

8. Βλ. EBE 2406, φ. 132ν.

Ἐκ προσεκτικῆς ἐξετάσεως τῆς ὅλης μελικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ψαλμικοῦ στίχου τῶν μνημονευομένων βυζαντινῶν συνθέσεων, ἐντοπίζομε καὶ τὴν ἐπομένη μουσικὴ θέσι —ἐκ πεταστῆς (ὑπὸ τὴν ὁποία τίθεται τὸ τὴν ἡμισυ ἄργιαν δεικνῶν τζάκισμα), ἀποστρόφου (ἐπὶ τῆς ὁποίας, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, σημειοῦται γοργόν), μικροῦ ἴσου καὶ ὀλίγου (παρατεινομένου δι' ὑπογραφομένης διπλῆς), τοῦ ὄλου σχηματισμοῦ φωνῶν τεθειμένου, στίς περισσότερες περιπτώσεις, ὑπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀφώνου σημαδίου τῆς παρακλητικῆς—,

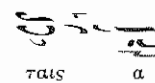
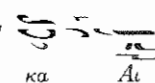

θέσι συχνῶς ἐπαναλαμβανομένη (ἐν πολλοῖς, μάλιστα, κατὰ συναπτὴ παράθεσι πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα ἀρκτική μουσικὴ θέσι) σὲ ἱκανοὺς στίχους τῶν ἐδῶ ἐξεταζομένων βυζαντινῶν συνθέσεων· προσάγονται, αἰφνης, ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ συγκεκριμένως ἐκ τῶν ἐπομένων στίχων:

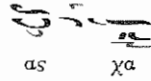

Ἄστραπὸς εἰς ὑετόν		(EBE 2458, φ. 87r).
Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά		(EBE 2458, φ. 87v).
Κληρονομίαν Ἰσραήλ		(EBE 2458, φ. 88v).
Στόμα ἔχουσι		(EBE 2458, φ. 89v).
Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι		(EBE 2458, φ. 90r).
ὦτα ἔχουσι		(EBE 2458, φ. 90v).
Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα		(EBE 2458, φ. 90v).
Δόξα πατρί		(EBE 2458, φ. 95r).
Τῶν αἰώνων ἀμήν		(EBE 2458, φ. 95v).

Ἡ συγκεκριμένη μελικὴ ἀνάπτυξις δύναται, φρονοῦμε, νὰ λογισθῆ ὡς σταθερὰ «ἐνδιάμεσος μουσικὴ θέσις» τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων (χρησιμοποιουμένη, βεβαίως, σὲ πλέον περιορισμένη κλίμακα), δοθέντος ὅτι ἀπαντᾷ ὁμοίως καὶ στὸν ὑπὸ τῶν μελουργῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μεμελισμένο ὁμοειδῆ πολυέλεο, εἰδικώτερα στοὺς ἐξῆς στίχους:

Ἐν ταῖς θαλάσσαις		(EBE 2406, φ. 133r).
Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου		(EBE 2406, φ. 133r).

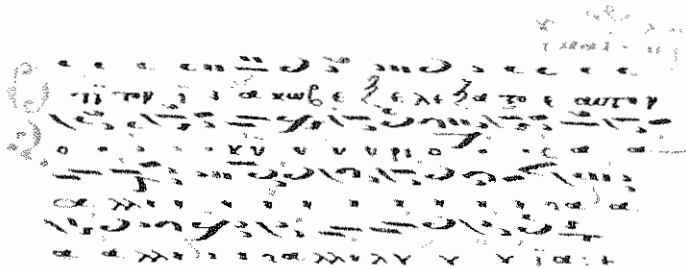
Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν

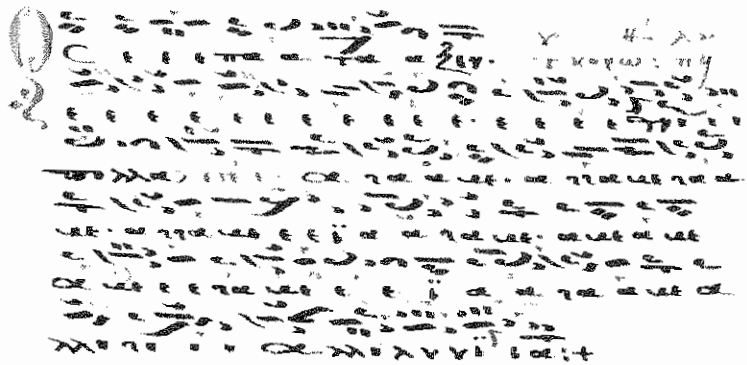
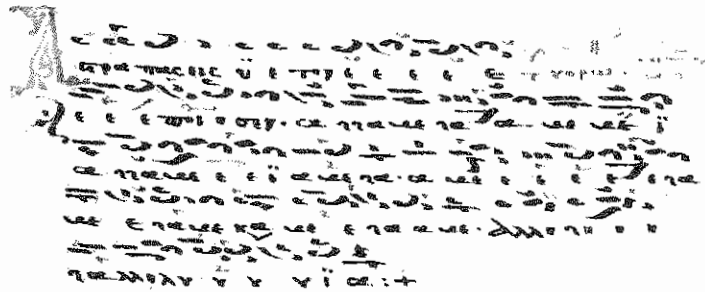
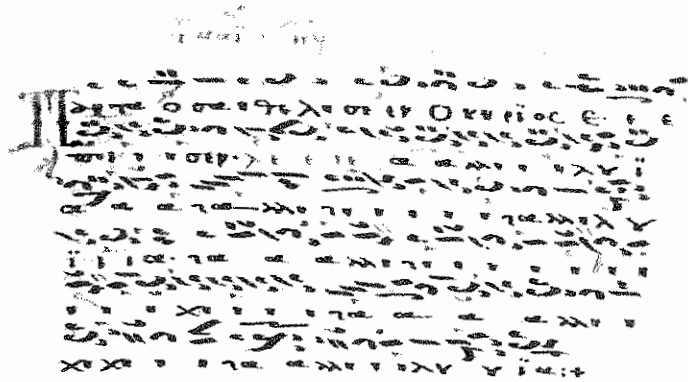
(EBE 2406, φ. 134r).

Πέρα τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ μελοποίησις τοῦ ἑτέρου τμήματος τυχόντος στίχου βυζαντινῆς συνθέσεως πολυελέου, ἦτοι τοῦ ἐφυμνίου, τὸ ὁποῖο γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι τὸ ἀλληλουία. Θὰ ἐπιμεινῶμε ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, σὲ τρεῖς ἀξιοσημείωτες παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν τὴν γενικωτέρα τακτικὴ μελοποιήσεως καὶ τὴν ὅλη μορφολογία τοῦ συγκεκριμένου τμήματος οἰουδήποτε στίχου βυζαντινῆς συνθέσεως ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ.

Κατ' ἀρχάς, εἶναι ἐμφανές ὅτι τὸ τμήμα τοῦ ἐφυμνίου καταλαμβάνει τὸ πλεῖστο μέρος τῆς ὅλης συνθέσεως· ἡ ἑκτασίς του —ἀναλογικῶς πρὸς αὐτὴν τοῦ ψαλμικοῦ στίχου— ἐμφαίνεται συχνῶς πολλαπλασία καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ κείμενο τοῦ ἐφυμνίου —προκειμένου νὰ ἐξαρκέσῃ διὰ τσαυτὴ μελικὴ ἀνάπτυξι— ἀναδιπλοῦται ἀρμοδίως, τῇ χρήσει ἐνηχηματικῶν συλλαβῶν, ἐπαναλαμβανόμενο (πλήρες ἢ ἑλλιπές) δις, τρίς ἢ πολλάκις. Προσφέρονται ἐν συνεχείᾳ, ὡς ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ παραδείγματα, οἱ στίχοι: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ, Πάντα ὅσα ἠθέλησεν, Ἄστραπὰς εἰς ὑέτον καὶ Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά, ἐκ τοῦ —ὑπὸ τῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μεμελισμένου— πολυελέου⁹:

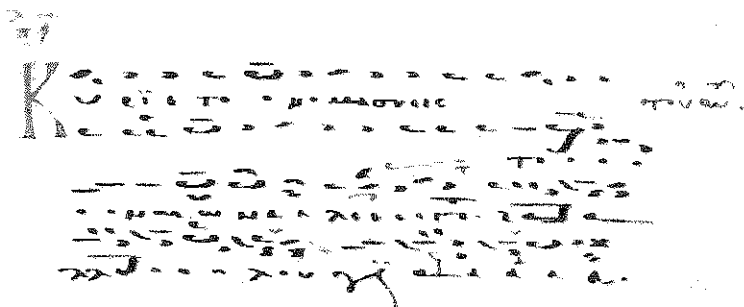
9. Βλ. ἀντιστοιχίως: EBE 2406, φφ. 132ν, 133γ, 133ν. Εἶναι δυνατόν νὰ προσφερθοῦν ἐδῶ πολυάριθμα ὁμοειδῆ παραδείγματα· περιοριζόμεθα, ἀπλῶς, στὴν ἐπισήμανσι τῶν —ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— στίχων: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, Ἐν τῷ οὐρανῷ, Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα, Κληρονομίαν Ἰσραὴλ (βλ. EBE 2458, φφ. 75ν, 76γ, 77γ καὶ 78γ, ἀντιστοιχίως), ὡς καὶ τοῦ —ἐκ τοῦ λεγομένου συνοπτικοῦ ἢ καλογορικοῦ πολυελέου— στίχου: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ (βλ. EBE 2458, φ. 98ν).

Συχνώς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μελισματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐφυμνίου, ἐπιβάλλεται ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ μικρὸ κράτημα, τὸ ὁποῖο συνδέεται μετὰ πῆς πρώτης συλλαβῆς τοῦ κειμένου τοῦ ἐφυμνίου (ἀλλή-// ἀλληλοῦια) καὶ ὡς ἐκ τούτου τρέπεται (ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸ τῶν ἀσῆμων συλλαβῶν αὐτοῦ) ὁμοήχως πρὸς αὐτό, ἤτοι τιτιτι... ἤ ριρρι... κ.λπ. Μνημονεύοιμε ἐπὶ παραδείγματος

τούς —ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— στίχους: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῶ¹⁰.

Συνηθέστατα, τέλος, γίνεται χρῆσις τῆς γνωστῆς παρακελευσματικῆς-καλοφωνάριχης προσταγῆς: λέγε, πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐφυμνίου· τὸ παρὸν μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ διαχωρίζει λίαν ἐπιτυχῶς (ἤ, ἀντιθέτως, ἐνώνει ἀρμονικῶς) καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑποδειχθέντα δύο τμήματα (ψαλμικὸ κείμενο—ἐφύμνιο) τῆς ὅλης συνθέσεως. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύονται ὡς παραδείγματα οἱ —ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— στίχοι: Παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς καὶ Κύριε, τὸ ὄνομά σου¹¹:

Τὰ ἐκτεθέντα δεδομένα μεταβάλλονται γιὰ τίς ἐκ τοῦ ιζ' (καὶ κυρίως γιὰ τίς ἐκ τοῦ ιη') αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ὁμοειδεῖς συνθέσεις, γεγονόςς τὸ ὅποιο ἀρμόδιως σχολιάζεται στοὺς ἐκάστοτε οἰκείους τόπους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Προτρέχοντες, μνημονεύομε ἐδῶ ἐπιγραμματικῶς τὰ βασικά μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, τὰ ὅποια —σημειωθῆτω— παραμένουν κοινὰ καὶ γιὰ τίς ἀντιστοίχους μεταβυζαντινῆς συνθέσεις ἐπὶ τῶν ρλε', ρλς' καὶ μδ' ψαλμῶν:

- α) Τὸ ψαλμικὸ κείμενο μελοποιεῖται συντόμως καὶ λιτῶς, ἄνευ ἴχνους ἐπιτηδεύσεως.
- β) Ἀκολουθεῖται, ἐν πολλοῖς, μία κλιμακωτὴ διάρθρωσις τοῦ μέλους γιὰ τοὺς ψαλμικοὺς στίχους, μὲ ἰλαρὰ διάθεσι στοὺς πρώτους καὶ προϊούσα κορύφωσι τῆς μελωδίας στοὺς τελευταίους στίχους, ἐνῶ δημιουργοῦνται καὶ ὠρισμένες «στερεότυπες μελικές μεταχειρίσεις» συγκεκριμένων νοημάτων ἐκφραζομένων δι' ὠρισμένων στίχων, πρὸς ἀρμόδιο —κατ' ἔννοια— μελισμὸ τούτων.

10. Βλ. ἀντιστοίχως: EBE 2406, φφ. 90ν-91γ καὶ EBE 2458, φ. 75γ. Πανομοίωτυπα ἀμφοτέρων τῶν στίχων βλ. ἀνωτέρω, στήν σ. 510.

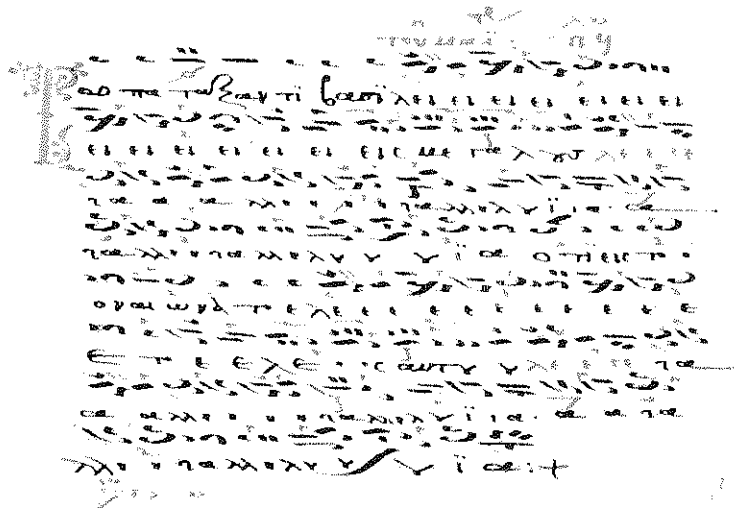
11. Ὁ στίχος: Παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς, ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406, φ. 91γ, παρετέθη πανομοιότυπως ἀνωτέρω, στήν σ. 510· τὸ ἀρχικὸν τμήμα τοῦ στίχου: Κύριε, τὸ ὄνομά σου παρατίθεται ἐν συνεχείᾳ, ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2458, φ. 78γ.

γ) Καθιερούται σταδιακῶς εἴτε ἐν κοινῷ δι' ὅλους τοὺς στίχους τυχοῦσης συνθέσεως ἐφύμνιο, εἴτε ὁμάς περισσοτέρων μελικῶν τύπων ἐφυμνίων, ὁμοιοτρόπως ἐπαναλαμβανομένων ἀνά ζεύγη ἢ εὐρύτερες ἐνότητες στίχων αὐτῆς.

β) *Περὶ τῆς μελοποιίας-μορφολογίας τοῦ ρλε' ψαλμοῦ*

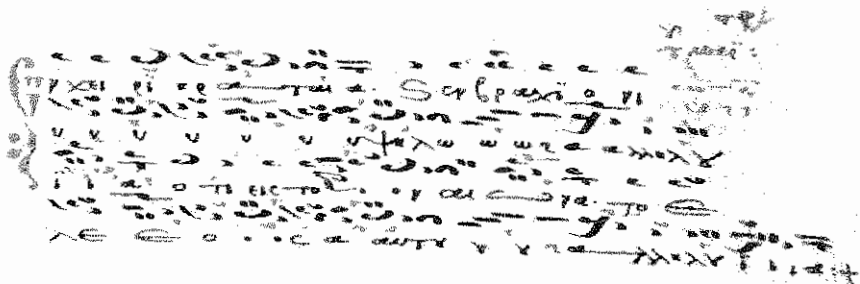
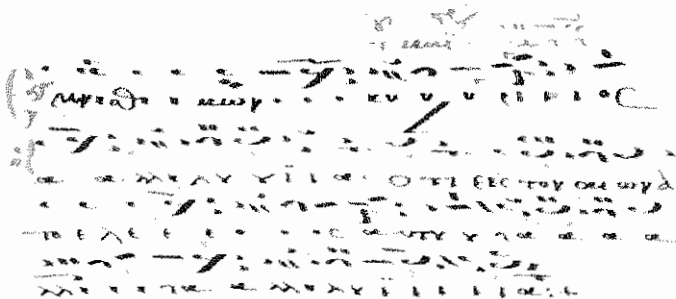
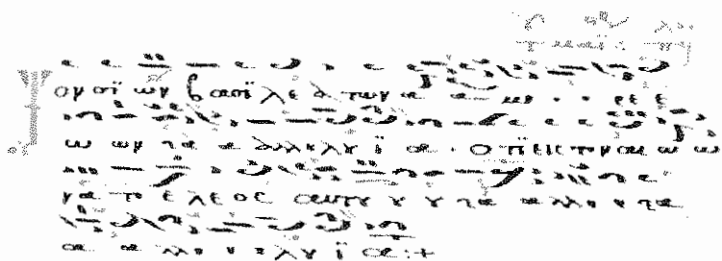
Οἱ περὶ τῆς μελοποιήσεως καὶ τῆς ἐν γένει μορφολογίας τῶν –βυζαντινῶν κυρίως– συνθέσεων τοῦ ρλε' ψαλμοῦ ἀρμόδιες παρατηρήσεις, εἶναι παρεμφερεῖς πρὸς τὶς προηγηθεῖσες ἀντίστοιχες ἐπισημάνσεις περὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου. Σημειώνομε ἐν συνεχείᾳ τὰ βασικὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν σχετικῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ποιημάτων, πρὸς ἐπίφωσι τοῦ ἀνωτέρω λόγου.

Ἐν πρώτοις, τὸ ψαλμικὸ κείμενο μεταχειρίζεται καὶ ἐδῶ ἀνεπιτηδευτῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ περιγραφικῶς· τὸ μέλος ἐμμένει συνήθως σὲ μία λέξι τοῦ ψαλμικοῦ στίχου, ἢ ὅποια καὶ πλατειάζεται ἀρκούντως δι' ἐπιμηκύνσεως ἐκάστης συλλαβῆς αὐτῆς. Καὶ πάλι ὁ ἐν λόγῳ «μελικὸς πλατυσμὸς» παρατηρεῖται εἴτε σὲ ἐνδιάμεσον τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου λέξι –τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἐκάστοτε μελουργοῦ– εἴτε, κατὰ κύριο λόγο, στὴν τελευταία λέξι τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου. Βλέπε ἐνδεικτικῶς, γιὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν, τὸν στίχον· *Τῶ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, ἐκ τοῦ σχετικοῦ πολυελέου τῶν μελουργῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη*¹²:

12. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 136v.

Γιὰ δὲ τὴν δευτέρα περίπτωσι τούς —ἐκ τῆς αὐτῆς συνθέσεως— στίχους· Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καὶ Ἐμνήστη ἡμῶν Κύριος¹³, ὡς καὶ τὸν —ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— στίχο· Ἐν χειρὶ κραταιῆ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ¹⁴:

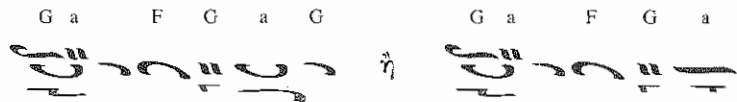
Κατὰ τὴν προσεκτικὴν διεξαγωγὴ τῶν ποικίλων —ἀνά μελουργὸ καὶ ἀνά σύνθεσι— μελοποιήσεων τῶν ἐπὶ μέρους στίχων τῶν ἐξεταζομένων ποιημάτων, διακρίνονται εὐκόλως οἱ δύο ἐπόμενες παρεμφερεῖς μουσικῆς θέσεις, οἱ ὅποιες

13. Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 137γ καὶ 137γ-137ν, ἀντιστοίχως.

14. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 97γ.

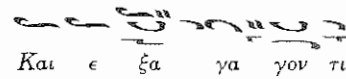
συχνάκις ἐντοπίζονται ἐν ἀρχῇ ἢ ἐνδιαμέσως ἐνίων στίχων τῶν ἐπὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ συνθέσεων παρατηροῦμε, προοιμιακῶς, ὅτι ἀμφότερες οἱ ἐν λόγῳ θέσεις διακρίνονται γιὰ τὴν ἐκ δεδομένης μουσικῆς ἀφετηρίας ὑπερβατὴ κατὰ βασι δύο φωνῶν καὶ τὴν ἐκείθεν σταδιακὴ ἀνάβασιν εἰς τὴν ἀρχικὴν βάσιν.

Εἰδικώτερα, ἡ πρώτη μουσικὴ θέσις σχηματίζεται ἐκ πεταστῆς, ὑποτασσομένης ὑπὸ ἴσου καὶ κεντημάτων (στὴν ὁποία ὑπογράφεται τὸ ἄφωνο σημάδιον τῆς παρακλητικῆς), διφώνου καταβάσεως (ἐξ ἐλαφροῦ ὑποτάσσοντος ἀπόστροφον) καὶ σταδιακῆς ἀναβάσεως δύο φωνῶν, διὰ κεντημάτων (στὰ ὁποία ὑπογράφεται γοργόν) καὶ ὀλίγου μετ’ ἀποδόματος (ἐὰν πρόκειται περὶ τέλους μουσικῆς περιόδου) ἢ πεταστῆς μετ’ ἀντικενώματος, ἐπομένης εὐλόγως ἀποστροφου (ἐὰν ἡ μουσικὴ περίοδος συνεχίζεται), κατ’ ἀκριβείαν ὡς ἀκολούθως:

Βλέπε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς ἐπομένους στίχους ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου:

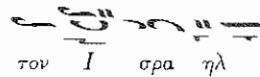
Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ

Και ε ξα γα γον τι

(EBE 2406, φ. 97r).

Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ

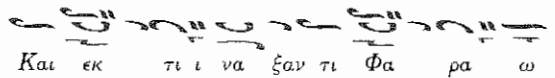

τον Ι σρα ηλ

(EBE 2406, φ. 97v).

Μνημονεύομε, ἐπιπροσθέτως, τοὺς ἀκολούθους στίχους ἐκ τοῦ ἰδίου πολυελέου, ὅπου ἡ αὐτὴ μουσικὴ θέσις ἀπαντᾷ κατὰ διττὴ συναπτὴ παράθεσιν:

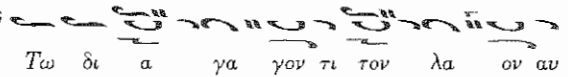
Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραώ

Και εκ τι ι να ξαν τι Φα ρα ω

(EBE 2406, φ. 97v).

Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ

Τω δι α γα γον τι τον λα ον αυ

(EBE 2406, φ. 98r).

Ἡ ἰδία μουσικὴ θέσις χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς ἀρκτικὸ μοτίβο ὠρισμένων στίχων τοῦ ὁμοειδοῦς πολυελέου, τοῦ ὑπὸ τῶν μελουργῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μελισθέντος· βλέπε, αἴφνης, τοὺς ἐξῆς στίχους:

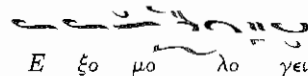

Ἐν χειρὶ κραταῖᾱ

(EBE 2406, φ. 146r).

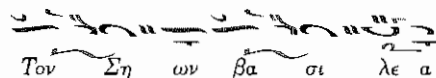
Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ
οὐρανοῦ

(EBE 2406, φ. 150v).

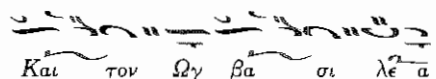
Σὲ ὠρισμένους, μάλιστα, στίχους τὸ ἐν λόγῳ μουσικὸ μοτίβο παρατίθεται συναπτῶς δις· ἐνδεικτικῶς, μνημονεύονται τρεῖς στίχοι ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου:

Τὸν Σηῶν βασιλέα

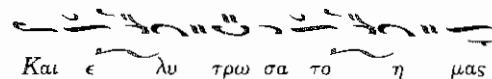
(EBE 2406, φ. 98v).

Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα

(EBE 2406, φ. 98v).

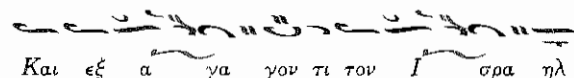
Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς

(EBE 2406, φ. 99r).

Καὶ εἷς στίχος ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ:

Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραήλ

(EBE 2406, φ. 107r).

Ὡσαύτως δὲ ἀπαντᾶ καὶ ἐνδιαμέσως τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τοῦ μέλους ὠρισμένων στίχων· παραθέτομε, αἴφνης, δύο παραδείγματα ἐξ ἰσαριθμῶν στίχων τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου:

Κληρονομίαν Ἰσραήλ

(EBE 2406, φ. 98v).

Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας
καὶ τοὺς α

(EBE 2458, φ. 81v).

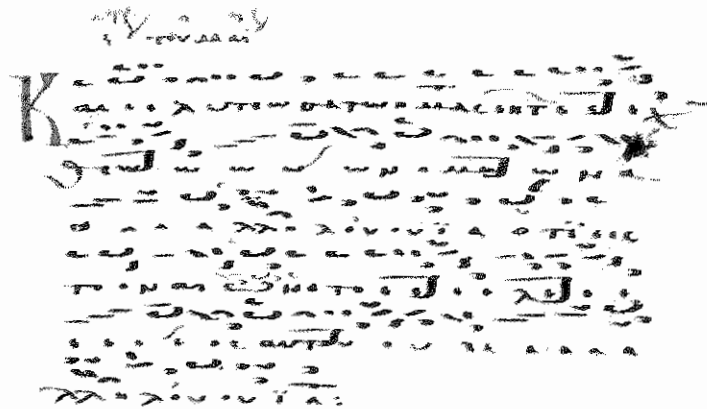
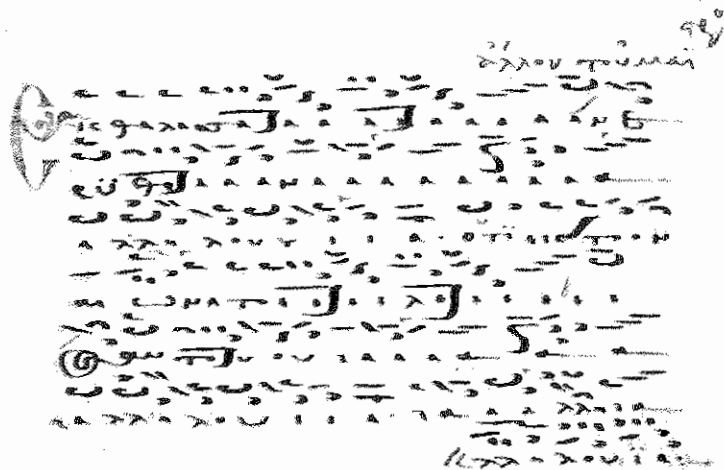
Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων καθίσταται, νομίζομε, σαφές ὅτι ἀμφοτέρως οἱ ἐπισημανθεῖσες περιπτώσεις ἀποτελοῦν γιὰ τὶς ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ συνθέσεις σταθερῶς ἐπαναλαμβανόμενα μουσικὰ μοτίβα, διὰ τῶν ὁποίων στοιχειοθετεῖται ἀρκτική ἢ ἐνδιάμεσος μουσικὴ θέσις, ἀνάλογος τῆς περὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ ἐπισημανθείσης ἀντιστοίχου ἀρκτικῆς μουσικῆς θέσεως, μὲ σαφῶς περιωρισμένη, ὅμως, ἐπιβολή στοὺς ἐπὶ μέρους στίχων τῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ σχετικῶν συνθέσεων.

Ὡς πρὸς τὴν μελοποίησι τοῦ ἐφυμνίου τοῦ παρόντος ψαλμοῦ, τὰ ἐκ τῆς προηγουμένης ὑποπαραγράφου γνωστὰ δεδομένα διαφοροποιοῦνται ἐδῶ, λόγῳ τοῦ ἰδιαίτερου –καὶ ἀρκοῦντως μακροσκελοῦς– ἐφυμνίου· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ. Ὅπως ἤδη ἐπεσημάνθη, ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας, ἐκατέρωθεν τοῦ ἐν λόγῳ ἐφυμνίου ἀναπτύσσονται δύο ἀλληλουϊάρια· τοιουτοτρόπως, ἐξεταστέα ἐν συνεχείᾳ ἢ τακτικῇ μελοποίησεως τῶν (ἐξ ἧν σύγκριται) τριῶν τμημάτων (ἀλληλούια // ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ // ἀλληλούια) τοῦ συγκεκριμένου ἐφυμνίου τοῦ παρόντος ψαλμοῦ.

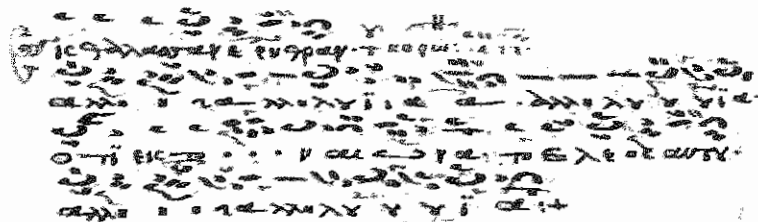
Αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐφύμνιο μελίζεται συνηθέστατα λιτῶς, ἀνευ ἐκζητήσεως στὴν ἐν γένει μουσικῇ ἐκτύλιξί του, μὴ ἐλλειπουσῶν παντελῶς (ὡς θὰ ἰδοῦμε στὰ εὐθὺς κατωτέρω παρατιθέμενα παραδείγματα) καὶ τῶν περιπτώσεων ἐκείνων ὅπου διαπιστοῦται περαιτέρω μελισματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ συνόλου ἢ ὠρισμένων τμημάτων αὐτοῦ. Τὸ μελικὸ βᾶρος τῆς ὅλης συνθέσεως μεταπίπτει κυρίως στὸ δεύτερο καὶ καταληκτικὸ ἀλληλουϊάριο, περὶ τῆς μελοποίησεως τοῦ ὁποῖου ἰσχύουν ὅσα διεπιστώθησαν περὶ τοῦ ἀντιστοίχου ἐφυμνίου τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ· ἀναδίπλωσις τοῦ ποιητικοῦ κειμένου αὐτοῦ, δι' ἐπαναλήψεων ὑποβοηθουμένων καὶ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν ἀρμοδιῶν ἠχηματικῶν συλλαβῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στοὺς στίχους· Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων καὶ Ἐμνήστη ἡμῶν ὁ Κύριος, ἐκ τοῦ σχετικοῦ πολυελέου τῶν μελουργῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη¹⁵, ἢ τῶν στίχων· Εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν καὶ Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, ἐκ τοῦ λεγομένου καλογερικοῦ πολυελέου¹⁶:

15. Βλ. EBE 2406, φφ. 137γ καὶ 137γ-137ν, ἀντιστοίχως. Πανομοιοτύπα ἀμφοτέρων τῶν στίχων παρετέθησαν ἀνωτέρω, στὴν σ. 517.

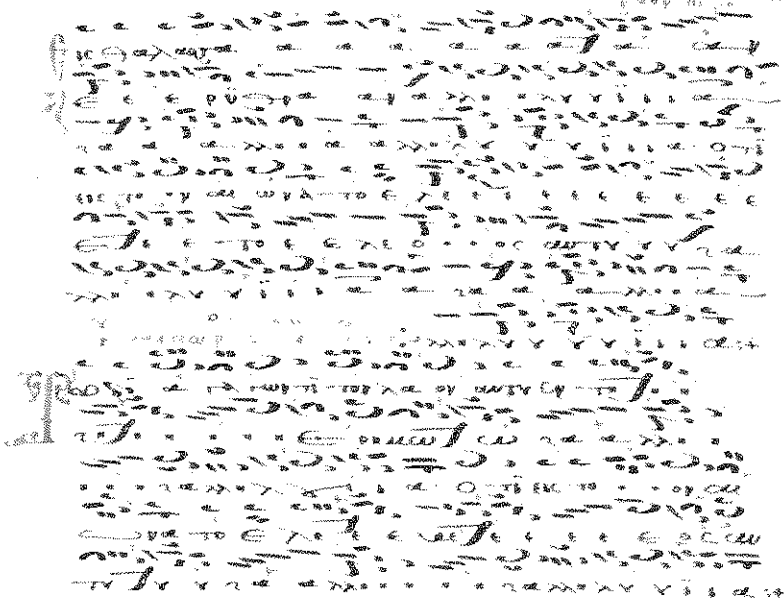
16. Βλ. EBE 2458, φφ. 99γ καὶ 99ν, ἀντιστοίχως.

Όχι σπανίως ἐπιτηδεύονται μελικῶς ἀμφότερα τὰ ἐκατέρωθεν τοῦ ἔμφωνίου ἀλληλουϊάρια, ὡς λόγου χάριν συμβαίνει στοὺς ἐξῆς στίχους τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου¹⁷:

17. Οἱ στίχοι εἰλημμένοι ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406, φφ. 97ν (Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν) καὶ 98ρ (Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν — Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ).

Σε εὐάριθμες περιπτώσεις, παρατηρεῖται ὄχι μόνον γενικωτέρα ἐπιτήδευσις τοῦ συνόλου τῆς ἐξεταζομένης ἐνότητος (ἐφυμνίου καὶ ἀλληλουϊαρίων), ἀλλὰ ἐπὶ πλέον καὶ τοῦ προηγούμενου ψαλμικοῦ στίχου· ἐν χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς μνημονευομένης ἐκδοχῆς μελοποιήσεως ἀποτελεῖ, αἴφνης, ὁ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς¹⁸ στίχος· *Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους*, μεμελισμένος ὑπὸ τοῦ μαΐστορος Ἰωάννου Κουκουζέλη (ἐκ τοῦ σχετικοῦ πολυελέου τὸν ὁποῖο ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς φιλοπόνησε ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ξένου Κορώνη), ὅπου παραδίδεται καὶ ἡ, σπανίως –στις ἐπὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ συνθέσεις– ἀπαντῶσα, ἐπιβολὴ τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς· λέγε, πρὸ τῶν –ἐκατέρωθεν τοῦ ἐφυμνίου– ἀλληλουϊαρίων.

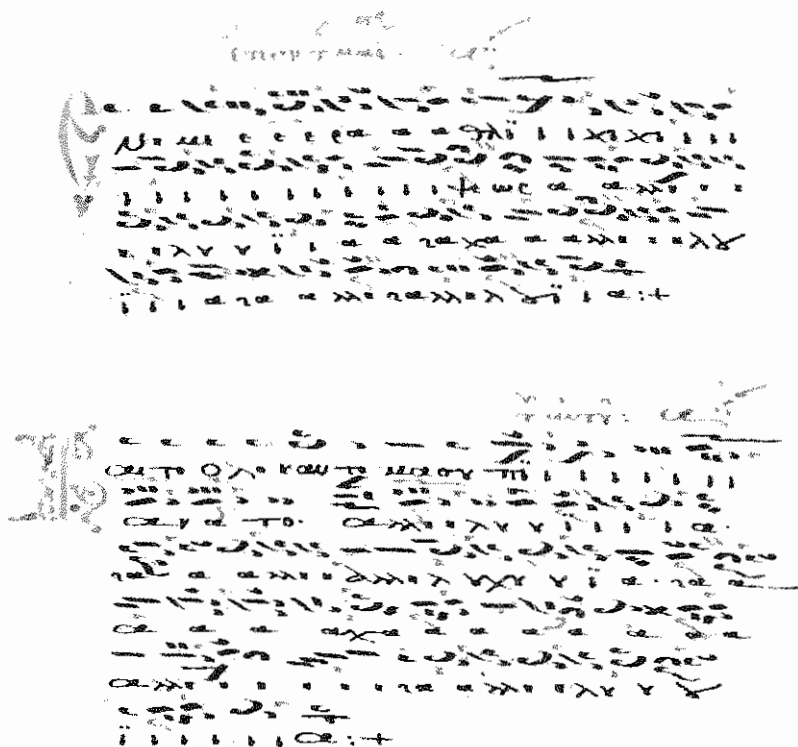
1.1.2 Ἀντίφωνα

Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι τὰ ἀντίφωνα –ποιήματα βυζαντινῆς, κατ' ἐξοχὴν, «μελουργικῆς παραγωγῆς»– παρουσιάζουν κατὰ τὴν μελοποίησίν των πανομοιότυπα, ἐν πολλοῖς, μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τὰ σχολιασθέντα ἤδη ἀνωτέρω ἀντίστοιχα τῶν πολυελέων. Ὡς ἐκ τούτου –πρὸς ἀποφυγὴ ἀναποφεύκτου ταύτολογίας, δι' ἐπαναλήψεως τῶν ἰδίων παρατηρήσεων–

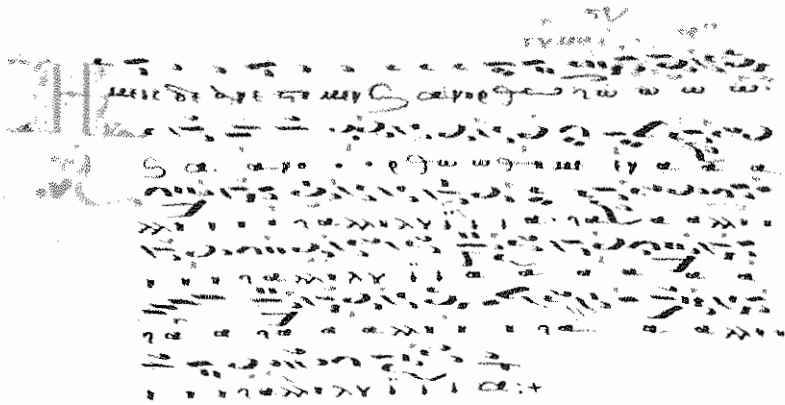
18. Βλ. τὴν ὑπόσημ. 12 τῆς παρούσης παραγράφου. Ὁ ἐν λόγῳ στίχος παρετέθη πανομοιότυπως ἀνωτέρω, στὴν σ. 516.

ἀπαριθμοῦμε ἐν συνεχείᾳ συγκεντρωτικῶς τὰ ἐπισημανθέντα μορφολογικὰ χαρακτηριστικά, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἀσφαλεστέρα γνῶσι καὶ πληρεστέρα προσέγγισι τῆς ἐν γένει μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν ἀντιφώνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς σύνοψιν τῶν κοινῶν –οὐσιαστικῶς– μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων.

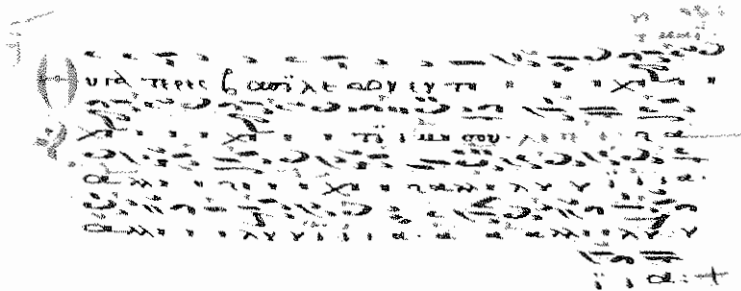
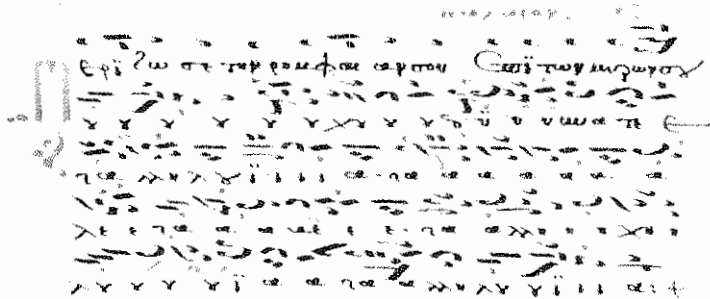
Πρῶτον μὲν, ὡς πρὸς τὴν μεταχείρισιν τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, παρατηρεῖται μελικὸς πλατυσμός μιᾶς πάντοτε συγκεκριμένης λέξεως (τῆς τελευταίας ἢ ἄλλης ἐνδιαμέσου), τοῦ ἐπιλοίπου ψαλμικοῦ στίχου μελοποιουμένου λιτῶς καὶ συνοπτικῶς. Ἀναφέρομε ἐνδεικτικῶς, γιὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν (ὅπου ἐπιτηδεύεται ἡ τελευταία λέξις τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου), τοὺς στίχους: Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, Καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανάτω, Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς¹⁹.

19. Βλ. EBE 2406, φφ. 109v, 110v καὶ 111r-111v, ἀντιστοίχως.

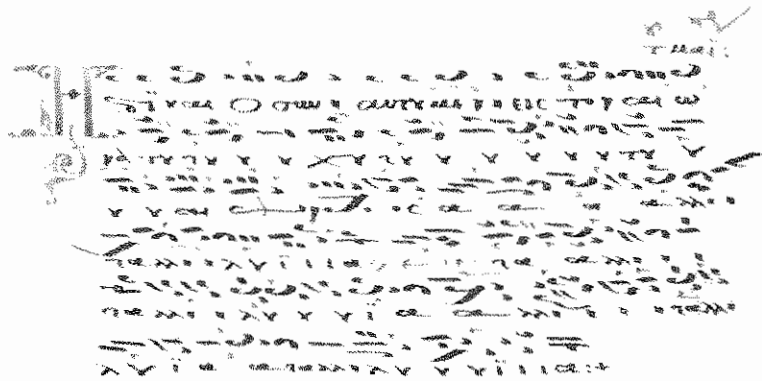
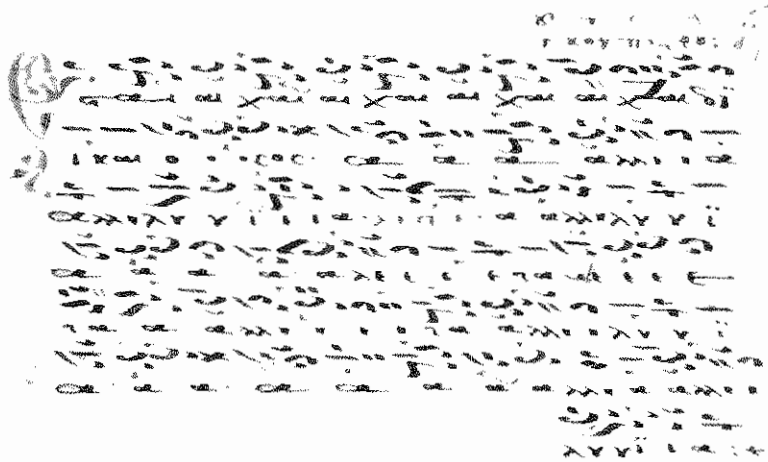

Γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι (ὅπου ἐπιτηδεύεται ἐνδιάμεσός τις λέξις τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου), μνημονεῦομε —ἐνδεικτικῶς, ὡσαύτως— τοὺς στίχους: Πέριζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατὲ καὶ θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον²⁰ καὶ τοὺς στίχους: Ἔσται δίκαιος καὶ Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας²¹:

20. Βλ. EBE 2406, φφ. 113ν καὶ 114ν, ἀντιστοίχως.

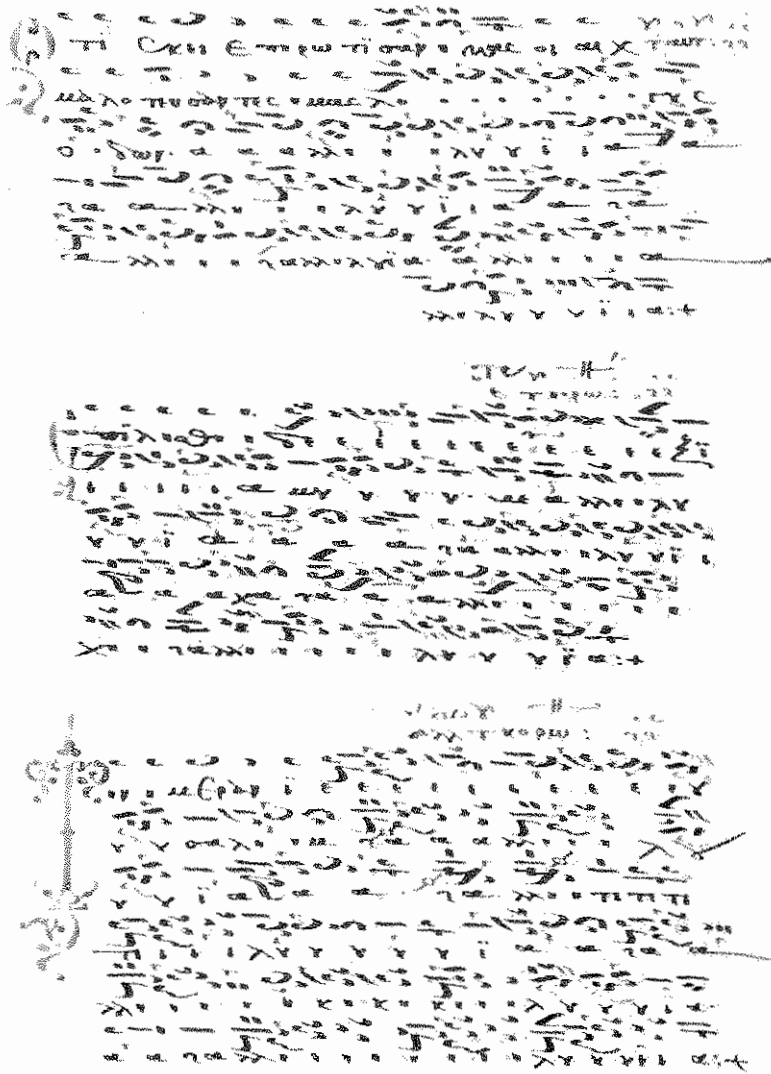
21. Βλ. EBE 2406, φφ. 126ν καὶ 128ν, ἀντιστοίχως.

Δεύτερον δέ, ὡς πρὸς τὴν μελοποίησι τοῦ ἔμφυμνίου (τὸ ὁποῖο καὶ γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι πάντοτε τὸ ἀλληλούια), ἐπισημαίνονται ὡσαύτως τρεῖς, τοῦλάχιστον, τάσεις:

α) Ἡ ἀναδίπλωσις καὶ πολλαπλῆ, ἐνίοτε, ἐπανάληψις τοῦ ποιητικοῦ κειμένου αὐτοῦ, μὲ παρεμβολὴ συχνῶς –ἐνδιαμέσως τῶν προκυπτουσῶν μακροσκελῶν μουσικῶν περιόδων– τῶν γνωστῶν (ἐκ τῶν συμφῶνων ν, χ, τ κυρίως δημιουργουμένων) εὐφωνικῶν ἐνηχηματικῶν συλλαβῶν. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς στίχους: "Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς, Ἐπιλησθείη ἡ δεξιὰ μου, Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ, ἐκ τῶν ψαλλομένων ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ἀντιφώνων²².

22. Βλ. ΕΒΕ 2406, φφ. 120r, 121r καὶ 121v, ἀντιστοίχως.

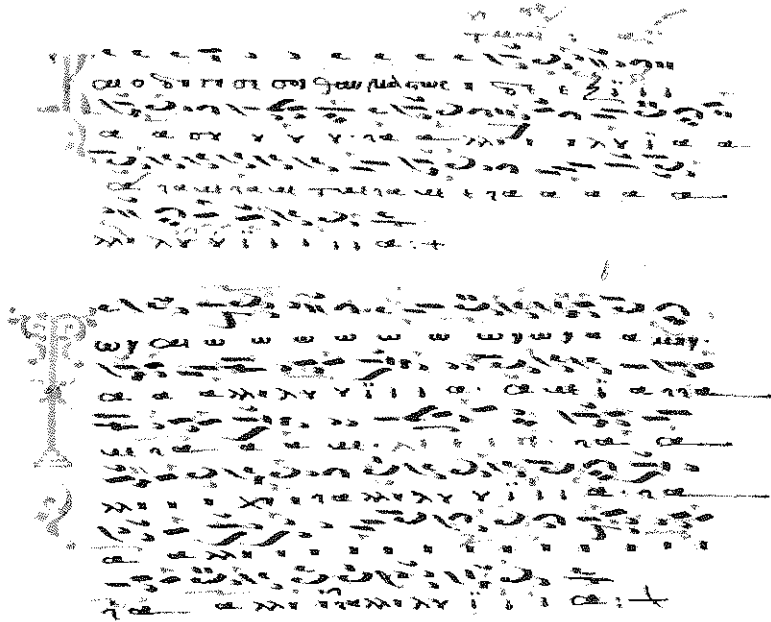

β) Ἡ —ἐν ἀρχῇ ἢ ἐνδιαμέσως τοῦ καταληκτικοῦ ἐφυμνίου ἀλληλουϊαρίου— ἐπιβολὴ βραχέος κρατήματος, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸν στίχο· Καὶ ὁδήγησέ σοι (sic) θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον²³, ἢ στὸ καταληκτικὸ δοξαστικόν· Τῶν αἰώνων· ἀμήν, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς²⁴.

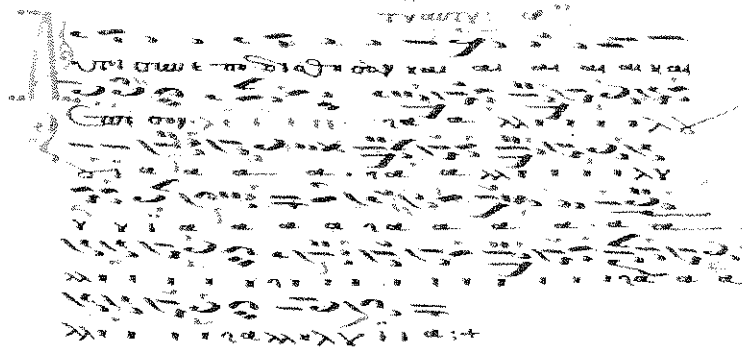
23. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 114r.

24. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 112v.

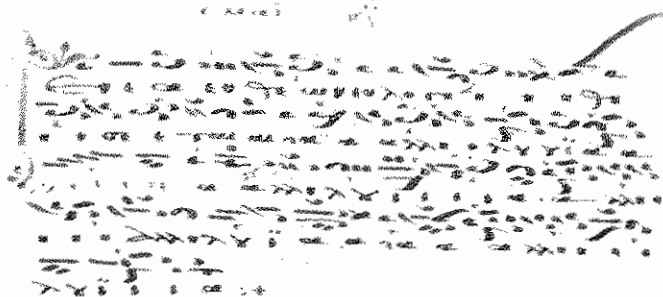

γ) Ἡ χρῆσις τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς: λέγε, συνήθως πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐφύμνιου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐνδιαμέσως τῆς μελισματικῶς ἐπεξεργασμένης καταληκτηρίου ἐνότητος ἀλληλουϊαρίων (ὅπου τὸ ἐφύμνιο ἐπαναλαμβάνεται πολλαπλῶς). Προσάγονται, ὡς χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, δύο στίχοι: ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς, ὁ στίχος: Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον²⁵ καὶ ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς ὁσίους μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, ὁ στίχος: Γενεὰ εὐθέων εὐλογηθήσεται²⁶:

25. Βλ. EBE 2406, φ. 111r.

26. Βλ. EBE 2406, φ. 124r.

Ἡ ἐπισημαινομένη ταυτότης, τῶν μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν ἀντιφώνων πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν πολυελέων, ἐξικνεῖται ἕως τῆς συγκεκριμένης ἀρκτικῆς μουσικῆς θέσεως, τῆς ἀρμοδίως ἐντοπισθείσης προκειμένου περὶ τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων ἢ ἐν λόγῳ μουσικῆς θέσεως χρησιμοποιεῖται ὡς ἀρκτικὸ μελικὸ μοτίβο τοῦ συνόλου σχεδὸν τῶν στίχων τῶν ἀντιφώνων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς τὸν ἦχο συμφωνοῦν πρὸς τὶς ἀντίστοιχες συνθέσεις πολυελέων, ἦτοι τῶν εἰς ἦχον πρῶτον μεμελισμένων. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐκ τῶν ὑφισταμένων σχετικῶν ἀντιφώνων· πρῶτον, ἐκ τῶν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον ἀντιφώνων· Λόγον ἀγαθόν, τοὺς ἐξῆς στίχους:

Καὶ ἔντεινε καὶ κατενοδοῦ

Και εν τεινε και κα τευ ο

(EBE 2406, φ. 113v).

Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς

Και ο δη γη σει σε θαυ μα

(EBE 2406, φ. 114r).

Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου

Πε ρι ζωσαι την ρομ φαι αν σου

(EBE 2406, φ. 113v).

Ἐγάπησας δικαιοσύνην

Η γα πησας δι και ο συ νην και

(EBE 2406, φ. 114v).

Παρέστη ἡ βασίλισσα

Πα ρε στη η βα σι λις σα

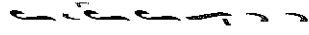
(EBE 2406, φ. 114v).

Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν

Το προ σω πον σου λι τα νευ σου σιν

(EBE 2406, φ. 115v).

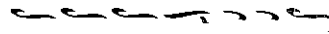
Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς

Ἐν κρο σσω τοις χρυ σοις

(EBE 2406, φ. 115v).

Ἄπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ

Ἄ πε νε χθη σον ται τω

(EBE 2406, φ. 115v).

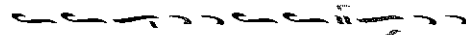
Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου

Μνη σθη σομαι του ο νο μα τος σου

(EBE 2406, φ. 116r).

Ἐξηρεύξατο ἡ καρδιά μου

Ἐ ξη ρευ ξα το η καρ δι α μου

(EBE 2406, φ. 112v).

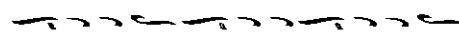
Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ

Δο ξα Πα τρι και Υι ω και α

(EBE 2406, φ. 116v).

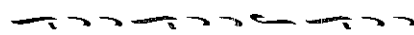
Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία

Σμυρ να και στα κτη και κα σι α α πο

(EBE 2406, φ. 114v).

Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε

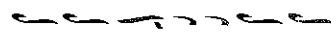

Ἄ κου σον θυ γα τερ και ι δε και

(EBE 2406, φ. 115r).

Δεύτερον, ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς βασιλεῖς: Ἐπακούσαι σου, Κύριος, τοὺς ἐπο-
μένους στίχους:

Ἐπακούσεται αὐτοῦ

Ἐ πα κου σε ται αυ του

(EBE 2406, φ. 111r).

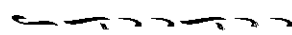
Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν

Αυ τοι συν ε πο δι σθη σαν

(EBE 2406, φ. 111r).

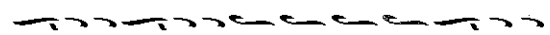
Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν

Ἡ μεις δε α νε στη μεν

(EBE 2406, φ. 111r).

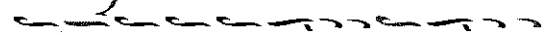
Δόξη σοι, Κύριος

Δω η σοι Κυ ρι ος κα τα την καρ δι αν σου

(EBE 2406, φ. 110v).

Ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου

Ἡ μεις δε εν ο νο μα τι Κυ ρι ου Θε

(EBE 2406, φ. 111r).

Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα

Κυ ρι ε σω σον τον βα σι λε α και ε πα κουσον
(EBE 2406, φ. 111v).

Δόξα πατρί

Δο ξα Πα τρι και υι ω και α
(EBE 2406, φ. 112r).

Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ

Και νυν και α ει και εις τους αι ω νας των
(EBE 2406, φ. 112r).

Ἡ αὐτὴ ἀρκτική μουσικὴ θέσις ἐντοπίζεται ἀκόμη καὶ σὲ ἱκανοὺς στίχους τῶν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ψαλλομένων ἀντιφώνων· Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι, τὰ ὅποια, παρ' ὅτι εἶναι μελισμένα σὲ ἦχο βαρὺ, ἐμμένουν συχνῶς στὸν λεγόμενον πρωτόβαρου ἦχο καὶ τοιουτοτρόπως μετέρχονται ὁμαλῶς τὴν ἐν λόγῳ θέσι. Ἐνδεικτικῶς ἐπισημαίνομε τοὺς ἐπομένους στίχους:

Τὰ ἐλέη σου, Κύριε

Τα ε λε η σου Κυ ρι ε
(EBE 2406, φ. 138r).

Ἔως πότε, Κύριε

Ε ως πο τε Κυ ρι ε
(EBE 2406, φ. 141r).

Εἰς γενεὰν καὶ γενεάν

Εις γε νε αν και γε νε αν α παγ
(EBE 2406, φ. 138r).

Θαβῶρ καὶ Ἑρμών

Θα βωρ και Ερ μων εν τω ο νο μα τι σου α
(EBE 2406, φ. 138v).

Εὐλογητὸς Κύριος

Ευ λο γη τος Κυ ρι ος εις τον αι ω να
(EBE 2406, φ. 142r).

Ἐδρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου

Ευ ρον Δα βιδ τον δου λον μου
(EBE 2406, φ. 139v).

Διεθέμην διαθήκην

Δι ε θε μην δι α θη κην τοις
(EBE 2406, φ. 138r).

Μέγας καὶ φοβερός ἐστιν

Με γας και φο βε ρος ε στιν ε πι παν τας τους
(EBE 2406, φ. 138v).

Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν
 Σὺ ε τα πεινωσας ὡς τραυ μα τι αν υ
 (EBE 2406, φ. 138v).

Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ
 προσώπου σου
 Κυ ρι ε εν τω φω τι του προσ ω που σου
 (EBE 2406, φ. 139r).

Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
 και εις τους αιωνας των
 (EBE 2406, φ. 143r).

Γιὰ τὰ –εἰς ἑτέρους ἤχους μεμελισμένα– ὑπόλοιπα ἀντίφωνα, ἐντοπίζονται, ὡσαύτως, ὁμοειδεῖς σχηματισμοὶ συγκεκριμένων φωνῶν, ὡς ἀρκτικές, κατὰ κύριο λόγο, μελικές φράσεις τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτῶν ἐπὶ παραδείγματος, ἐξετάζοντας τὰ –εἰς ἤχον τρίτον μεμελισμένα– ἀντίφωνα εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω ἢ αὐτὴν τῆς Τυρινῆς· Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, παρατηροῦμε ὅτι λίαν συχνῶς ἀνακυκλοῦται (ἐν ἀρχῇ ἢ ἐνδιαμέσως ἰκανῶν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτῶν) ἡ ἐπομένη (γνωστὴ ἐν μέρει ἐκ τῶν περὶ τῆς μελοποιίας τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ προεκτεθέντων σχολίων) μουσικὴ θέσις:

Γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι (ἤτοι τὴν χρῆσι τῆς ἐν λόγῳ θέσεως ὡς ἀρκτικοῦ μελικοῦ μοτίβου) μνημονεύονται, ἐνδεικτικῶς, οἱ ἐξῆς στίχοι:

Ἐπὶ τῶν ποταμῶν
 Ε πι των πο τα μων
 (EBE 2406, φ. 116v).

Ἄσατε ἡμῖν
 Α σα τε η μιν
 (EBE 2406, φ. 117r).

Θυγάτηρ Βαβυλῶνος
 Θυ γα τηρ Βα βυ λω νος
 (EBE 2406, φ. 118v).

Πῶς ἄσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου
 Πως α σω μεν την ω δην Κυ ρι ου
 (EBE 2406, φ. 120r).

Μακάριος ὃς κρατήσει
 Μα κα ρι ος ος κρα τη σει
 (EBE 2406, φ. 119r).

»

Μα κα ρι ος ος κρα
 (EBE 2406, φ. 122r).

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου
 Ε αν ε πι λα θω μαι σου Ι
 (EBE 2406, φ. 120v).

Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ
 Δο ξα πα τρι και
 (EBE 2406, φ. 119r).

Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ
 Και νυν και α ει και εις τους αι ωνας
 (EBE 2406, φ. 119v).

Γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι (ἦτοι τὴν παράθεσι τῆς συγκεκριμένης θέσεως ἐνδιαμέσως τῆς ὅλης μελικῆς ἀναπτύξεως τυχόντος στίχου) μνημονεύονται, ὡσαύτως, οἱ ἐπόμενοι στίχοι:

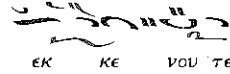
ἽΟτι ἐκεὶ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς
 σαν η μας
 (EBE 2406, φ. 117r).

Πῶς ἄσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου
 την ω δην
 (EBE 2406, φ. 117r).

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ
 ρου σα λημ
 (EBE 2406, φ. 117r).

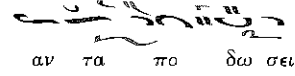
Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδῶμ
 ων Ε δωμ
 (EBE 2406, φ. 118r).

Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε

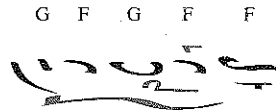
(EBE 2406, φ. 118v).

Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι

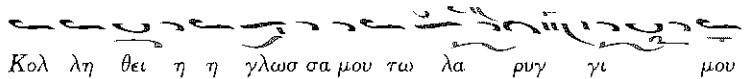
(EBE 2406, φ. 118v).

Στὴν αὐτὴ ἐνότητα ἀντιφώνων ἐπισημαίνεται ἐνδιαφέροντως καὶ καταληκτῆριος μουσικὴ θέσις —συγκειμένη ἐκ βαρείας, διφώνου ἀναβάσεως (διὰ κεντήματος, φερομένου ὑπὸ τῆς προηγουμένης βαρείας), δύο ἀποστρόφων (τῆς δευτέρας μετὰ γοργοῦ) χωριζομένων ὑπὸ πεταστῆς (στὴν ὁποία ὑπογράφεται λύγισμα) καὶ καταληκτικοῦ ἴσου μετ' ἀποδόματος—, θέσις ἡ ὁποία συνδέεται ὡς ἐνιαία μουσικὴ φράσις μέσῳ τοῦ ἑτέρου παρακαλέσματος καὶ κατ' ἀκρίβειαν ἐμφαίνεται ὡς ἀκολουθῶς:

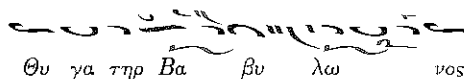
Ἡ ὡς ἄνω καταληκτικὴ μελικὴ ἀνάπτυξις, παρατιθεμένη μάλιστα συναπτῶς τῆς ἀνωτέρω ἐπισημανθείσης μουσικῆς θέσεως, ἀπαντᾷ σὲ ἀρκούντως ἀξιοσημείωτον ὁμάδα στίχων τῶν ἐν λόγῳ ἀντιφώνων, γεγονός τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει τὴν «κωδικοποίησι» αὐτῆς ὡς κοινοῦ καταληκτηρίου μελικοῦ μοτίβου, τὸ ὁποῖο σταθερῶς δύναται νὰ χρησιμοποιῆται ὑπὸ τῶν διαφόρων μελουργῶν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων τῶν συγκεκριμένων ἀντιφώνων. Μνημονεύονται χαρακτηριστικῶς —πρὸς ἐπίβρωσι τῶν λεγομένων— οἱ στίχοι:

Κολληθεῖη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου

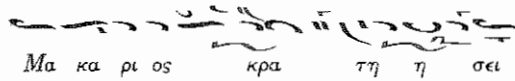
(EBE 2406, φ. 121r).

Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος

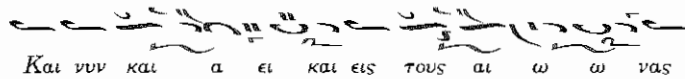
(EBE 2406, φ. 121v).

Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἔδαφιέῃ τὰ νήπιά σου

(EBE 2406, φ. 122r).

Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας

(EBE 2406, φ. 122v καὶ 123r).

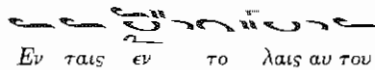
Παρεμφερής, τέλος, εἶναι καὶ μουσικὴ θέσις ἡ ὁποία ἐντοπίζεται ὡς ἀρ-
κτικὸς ἢ ἐνδιάμεσος μουσικὸς σχηματισμὸς, σταθερῶς ἐπαναλαμβανόμενος
στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων τῶν εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρ-
χας ψαλλομένων (εἰς ἦχον τέταρτον) ἀντιφώνων σχηματίζεται ἐκ πεταστῆς,
ὑποτασσομένης ὑπὸ ἴσου καὶ κεντημάτων καὶ ὑπογραφομένης διὰ λυγίσματος,
διφώνου καταβάσεως (ἐξ ἑλαφροῦ, ὑποτάσσοντος ἀπόστροφον), κεντημάτων
μετὰ γοργοῦ καὶ πεταστῆς (ὑπογραφομένης δι' ἀντικενώματος) τῆς ὁποίας
ἔπεται ἀπόστροφος, κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἀκολούθως:

G a F G a G

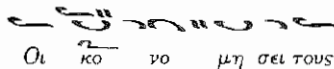
Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα στίχων ἐκ τῶν
συγκεκριμένων ἀντιφώνων, διὰ τῶν ὁποίων τεκμαίρεται ἡ ἐκτεταμένη
χρῆσις τῆς ἐν λόγῳ μουσικῆς θέσεως, εἴτε ὡς ἀρκτικοῦ μοτίβου, εἴτε ἐνδια-
μέσως τοῦ μέλους ἐνίων ψαλμικῶν στίχων, πολλάκις μάλιστα κατὰ διττὴ
συναπτὴ παράθεσι:

Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ

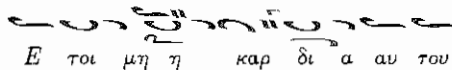
(EBE 2406, φ. 123v).

Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ

(EBE 2406, φ. 125v).

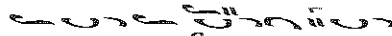
Ἐτοίμη ἡ καρδιά αὐτοῦ

(EBE 2406, φ. 127v).

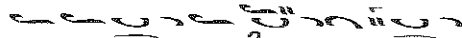
Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ

Ε στη ρι κται η καρ δι α

(EBE 2406, φ. 128r).

Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει

αυ του με νει εις τον αι ω να

(EBE 2406, φ. 128v).

Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ

Ε πι θυ μι α α μαρ τω λου

(EBE 2406, φ. 129v).

1.1.3 Ἐκλογές

Ὅπως δὴ ποτε, ὅσες παρατηρήσεις εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισημανθοῦν περὶ τῆς μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν ἐκλογῶν δὲν στοιχειοθετοῦν μακροσκελῆ λόγοι· οἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικὲς συνθέσεις ἀπαντοῦν τὸ πρῶτον κατὰ τὸν 15^ο αἰῶνα, ἐντεῦθεν τοῦ ὁποίου καταγράφονται εὐάριθμες ὁμοειδεῖς συνθέσεις ἕως τοῦ 18^ο αἰῶνος, ὡς ἐμφαίνεται σχετικῶς στὰ ἀρμόδια κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Συνοψίζοντας ἐδῶ τίς ἐκεῖ ἐκτεθεισες πληροφορίες, σημειώνομε ὅτι, ἀφ' ἐνός μὲν περὶ τῶν πρώιμων ἐκλογῶν, τὰ παραδιδόμενα μελικὰ στοιχεῖα εἶναι ἐντελῶς πενιχρά, ἐνδεικτικὰ κυρίως μιᾶς ἄκρως συνοπτικῆς ψαλμωδῆσεως²⁷, ἀφ' ἐτέρου δὲ περὶ τῶν ἀντιστοιχῶν ὀψίμων συν-

27. Ἐννοοῦνται, βεβαίως, ἐδῶ οἱ «ἐκκλησιαστικὲς» λεγόμενες συνθέσεις ἐκλογῶν, οἱ ὁποῖες ἀπαντοῦν τὸ πρῶτον στὰ μουσικὰ χειρόγραφα κατὰ τὸν 15^ο αἰῶνα (βλ. σχετικῶς τὸ λήμμα Πολυέλεος ἐκκλησιαστικὸς, στὴν παράγραφο 2.1.4 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς). Ὅπως ἤδη παρητήρηθη στὸν οἰκεῖο τόπο, οἱ ὑπάρχουσες μαρτυρίες περὶ τοῦ μέλους ἐκάστης ἐκλογῆς περιορίζονται ἀπλῶς στὴν ἐνδεικτικὴ καταγραφή ἐνός «προτύπου» μελωδῆσεως τούτων, ἧτοι τοῦ πρώτου στίχου αὐτῶν, ὁ ὁποῖος – καὶ μόνον – παραδίδεται μεμελισμένος καὶ ὑποδεικνύει τὸν σύντομο δρόμο συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ψαλοῦν οἱ ἐπίλοιποι στίχοι.

Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴ χρονικὴ περίοδο τοῦ 15^ο αἰῶνος, στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, τῆς κρητικῆς μουσικῆς παραδόσεως· Σινᾶ 1447, φφ. 19r-27r, καταγράφεται (ὅπως πρῶτος ἐγνωστοποίησε προσφάτως ὁ Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννόπουλος, *Ἡ ἀνθήση τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, Θεσσαλονίκη 2001 [ἀνέκδοτος διδακτορικὴ διατριβὴ μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως], σσ. 125, 139, 270-271, 464-465) μίᾳ σειρά μουσικῶν ποιημάτων, ἐπιγραφομένων ὡς ἐξῆς: Ἄρχη τῶν ψαλμῶν, καθὼς παρὰ κύριον Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ψάλλονται καὶ γράφονται οὕτως [ἦχος] α' Ἀγαπήσω σε, Κύριε (μὲ τὴν ἐπιπρόσθετον, στὴν κάτω ῥα τοῦ φ. 19r, παρατήρησιν: Ἐκλογαὶ ψαλλόμεναι). Ἡ ἐν λόγῳ ἐνότης περιλαμβάνει, εἰδικώτερα, τίς ἀκόλουθες συνθέσεις: Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου [τὰ ἐξῆς ποιήματα, κατ' ἐκλογὴν ψαλμικῶν στίχων: Ἀγαπήσω σε, Κύριε (φφ. 19r-21r): ἦχος α' – Δίκασον, Κύριε (φφ. 21r-22v): ἦχος δ' – Ἀπὸ χειλέων ἀδίκων (φφ. 22v-24r): ἦχος πλ. δ' – Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος (φφ. 24r-25v): ἦχος πλ. δ'] καὶ Δημητρίου τοῦ Νταμίᾳ [τὸ ἐξῆς

θέσεων²⁸, οι οποίες μορφολογικές και μελικές παρατηρήσεις δύνανται να μνημονευθοῦν ταυτιζόνται, ἐν πολλοῖς, πρὸς ἀνάλογες ἐπισημάνσεις περὶ τῶν ὁμοειδῶν συγχρόνων των συνθέσεων πολυελέων, δοθέντος ὅτι οἱ ἐκ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἀναφανείσες ἐκλογές ἀκολουθοῦν συστηματικῶς τὴν ἐν γένει μορφολογία τῶν ἐπισημανθέντων ποιημάτων²⁹.

ποίημα, κατ' ἐκλογὴν ψαλμικῶν στίχων· Ἐξελοῦ με, Κύριε (φφ. 25ν-27γ) ἤχος δ'. Ὁμοειδῆ εἶναι, ἐπίσης, καὶ τὰ ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἰδίου κώδικος ἀνθολογούμενα ἀκόλουθα ποιήματα, στοιχειοθετημένα, ὡσαύτως, κατ' ἐκλογὴν ψαλμικῶν στίχων· Δημητρίου τοῦ Νταμιά [Ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι (φφ. 28ν-30γ) ἤχος δ'], Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Φριέλου [Ἐξομολογησόμεθα τῷ Κυρίῳ (φφ. 30γ-32ν) ἤχος πλ. δ'] καὶ Νικολάου ἱερέως τοῦ Στριάνου [Κύριε, μὴ οἰκτειρήσης πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν (φφ. 32ν-34ν) ἤχος α']. Κατόπιν αὐτοψίας τοῦ συγκεκριμένου κώδικος, διεπιστώθη ὅτι —παρὰ τὸν ἐπισημανθέντα χαρακτηρισμὸν τῶν παρόντων ποιημάτων ὡς ἐκλογῶν— πρόκειται μᾶλλον περὶ ἐκτενῶν μελισματικῶν συνθέσεων, ἢ ἐν γένει μορφολογία τῶν ὁποίων ἀφίσταται τῆς τῶν ἐν προκειμένῳ ἐξεταζομένων ποιημάτων συνήθους. Ἐκαστος τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων στίχων συνιστᾷ αὐτοτελεῆ σύνθεσι, καλλωπιστικῶς ἐπιτηδευμένη, ἐνίοτε δὲ καὶ δι' ἀρμοδιῶν κρατημάτων πεπλατυσμένη, ὡς ποιητικὸν κείμενον τῆς ὁποίας χρησιμοποιοῦνται εἰδικῶς ἐπιλεγμένα (καὶ εἰς ἐνιαῖο ποίημα συνηρμοσμένα) ψαλμικὰ χωρία· αὐτὴ εἶναι, φρονοῦμε, καὶ ἡ μόνη ὁμοιότης τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων πρὸς τίς λεγόμενες ἐκλογές, οἱ ὁποῖες, ἀντιθέτως, προϋποθέτουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀντιφωνικὴ ψαλμῶδῃσι τῶν προεπιλεγέντων ψαλμικῶν στίχων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τερματισμὸν ἐκάστου στίχου διὰ τοῦ ἀνακλωμένου ἐφωμίου· ἀλληλοῦα, μορφολογική, δηλονότι, διάταξι ἐντελῶς διαφορότροπον τῆς τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος μελοποιημάτων.

28. Οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις περιορίζονται, οὐσιαστικῶς, στὶς κατὰ τὸν 10^{ον} αἰῶνα παραδιδόμενες δύο σχετικῆς συνθέσεις ἐκλογῶν τοῦ Ἁγιορείτου διδασκάλου Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου (βλ. ἀρμοδίως, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν παράγραφο 2.VIII.2 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ λῆμμα Νικολάου Δοχειαρίτης, στὴν παράγραφο 3.6 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς), ὡς καὶ στὶς τέσσαρες ὁμοειδεῖς ἐκλογές τοῦ ἐπίσης Ἁγιορείτου διδασκάλου Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου (βλ. ὡσαύτως τὸ λῆμμα Συνέσιος Ἰβηρίτης, στὴν παράγραφο 3.6 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς).

29. Στὴν αὐτὴ κατηγορία πρέπει σαφῶς νὰ συγκαταλεγοῦν καὶ οἱ σχετικῆς συνθέσεις ἐκλογῶν, οἱ ὁποῖες ἐκτίθενται ἐνδεικτικῶς στὴν παράγραφο 3.7 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Βεβαίως, νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ὠρισμένες —ἐπι μεταγενέστερες— ἐκλογές, τὸ μέλος τῶν ὁποίων —κατὰ μίμησιν τῆς λεγομένης κολυβαδικῆς ἁγιορειτικῆς μουσικῆς παραδόσεως (βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 1.19 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς)— ἀφίσταται τῆς συνήθους δομῆς τῶν λοιπῶν συντόμων πολυελέων-ἐκλογῶν καὶ δομεῖται κατ' ἴδιον (λίαν σύντομον) τρόπον, παραπέμποντα μᾶλλον σὲ εἶδος «ἐπιτηδευμένης ἐμμελοῦς ἀπαγγελίας», ἢ ἐξέτασις τῶν ὁποίων ἐκφεύγει πρὸς τὸ παρὸν τῶν ὁρίων τῆς παρούσης διατριβῆς [περὶ τούτων θὰ ἐπανέλθωμε —σὺν Θεῷ— δι' εἰδικῆς μελέτης]. Σημειώνομε, πάντως, ὅτι —ἐκτὸς τῶν μνημονευθεισῶν ἤδη, στὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα ὑπόσημ. 1.19, σχετικῶν συνθέσεων— λίαν εὐδόκιμος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ὑπῆρξε ἡ μελουργικὴ δραστηριότης τοῦ διδασκάλου Σίμωνος Καρά, στὸν μουσικὸν κάλαμο τοῦ ὁποίου ὀφείλονται πολυάριθμες ὁμοειδεῖς ἐκλογές, ἐκ τῶν ὁποίων ὠρισμένες μόνον ἐδημοσιεύθησαν (καὶ τοῦτες, δυστυχῶς, ἐλλιπῶς) στὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενες Μεθόδους τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Αἴφνης, βλ. ἐνδεικτικῶς· Σίμωνος Ἰ. Καρά, Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μου-

σικῆς [...], τεῦχος πρῶτον [...], Ἀθήναι 1981, σσ. 71-72, 76-77, 85-87. Τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς* [...], τεῦχος δεύτερον [...], Ἀθήναι 1981, σσ. 119-120, 128-129, 139-140. Τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Γ', τεῦχος Β' [...], Ἀθήναι 1984, σσ. 159-160, 170-171, 186-187. Τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Δ', τεῦχος Β' [...], Ἀθήναι 1985, σσ. 39-40, 161. Τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς*. *Θεωρητικόν*, τόμος Α', Ἀθήναι 1982, σσ. 298, 308, 346. Τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς*. *Θεωρητικόν*, τόμος Β', Ἀθήναι 1982, σσ. 46, 83-84, 94-95, 162. Ἐπισημιοῦνται, λεπτολόγως, ὅτι ὁμοειδεῖς ἐκλογές ἔχει κατὰ καιροὺς συνθέσει —μιμούμενος τὴν τακτικὴ τοῦ διδασκάλου Σίμωνος Καρά— καὶ ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος. Βλ. προχειρῶς στὴν φωνοταινία τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας: Ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ Βυζαντινὴ Μουσικὴ στὴν Ἐπίδαυρο [EABYX 10. Ζωντανὴ ἠχογράφηση (1-9-1990)], ὅπου καταχωρίζεται (πλευρὰ Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 8) ἐκλογὴ εἰς τοὺς ἀποστόλους: Τὸ στερέωμα: ἀλληλουία. Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, μεμελισμένη ὑπὸ τοῦ ἐξονομασθέντος Λυκοῦργου Ἀγγελόπουλου [«μέ πρότυπο ἄλλη ἐκλογὴ τονισμένη ἀπὸ τὸν Σίμωνα Καρά» (ὡς διευκρινίζεται στὸ ἐπισυναπτόμενο στὴν ἐν λόγω φωνοταινία φυλλάδιον)], σὲ ἦχο τέταρτο ἅγια. Παρομοία σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ Λυκοῦργου Ἀγγελόπουλου [Ἐἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡχος δ' Δι Πᾶσα ἡ γῆ ἀλληλουία. Ἀλαλάσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ] ἐδημοσιεύθη προσφάτως στὴν ἐκδοσι: Ἐκλογάριον, πρὸς χρῆσιν ἐν ταῖς ὀλονυκτίαις [sic] καὶ λοιπαῖς πανηγυρικαῖς [sic] ἰερῶς ἀκολουθίαις [sic], [Κατερίνη 2001], σσ. 162-167: αὐτόθι, καταχωρίζονται, ἐπιπροσθέτως, οἱ ἀκόλουθες δύο ὁμοειδεῖς ἐκλογές: Ἐἰς τὰ Ἐισόδια τῆς Θεοτόκου ἡχος πλ. β' νεανῶ Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ: ἀλληλουία. Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα (σσ. 155-161) καί: Ἐἰς τὸν Εὐαγγελισμό(ν) τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἡχος δ' Δι Τῷ βασιλεῖ δός: ἀλληλουία. Ὁ Θεὸς τὸ κρίμά σου τῷ βασιλεῖ δός (σσ. 168-174), ἄνευ μνείας τοῦ μελουργοῦ αὐτῶν (πάντως, ἡ πρώτη ὁμοιάζει μελικῶς πρὸς τὴν ἀντίστοιχον σύνθεσι [Ἐἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος ἡχος πλ. β' νεανῶ Ἐν ὄρει ἀγίῳ αὐτοῦ: ἀλληλουία. Μέγας Κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα] τοῦ Οἰκονόμου Γεωργίου Ῥήγα, ἐνῶ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν Ἐἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου μνημονευθεῖσα ἐκλογὴ τοῦ Λυκοῦργου Ἀγγελόπουλου).

Ἄς προστεθῆ, ἐν κατακλιεῖδι, καὶ μία ἐνδιαφέρουσα ἐν προκειμένῳ μαρτυρία (δηλωτικὴ τῆς ἀπεριορίστου, οὐσιαστικῶς, δυνατότητος μελοποιήσεως παρομοίων συνθέσεων ἐκλογῶν), μαρτυρία τὴν ὅποια διασφῆζει ὁ Ἀγγελος Λ. Βουδούρης, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), Ἀθήναι 1998, σσ. 169-231, περιγράφοντας «μουσικῶν χειρογράφων ἰθ' αἰῶνος, περιέχον τὴν τάξιν κατὰ τὸ σύνθεσις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὰ κατὰ σειράν τῶν ἀκολουθιῶν φαλλόμενα μέλη». Πρόκειται περὶ ἀγρονόστου καὶ ἀνεπιγράφου κώδικος τῆς συλλογῆς τοῦ πρωτοψάλτου Ἰακώβου Ναυπλιώτου, αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου [βλ. αἴφνης: αὐτόθι, σσ. 170-171: «Γράψας δὲ τὴν βίβλον ταύτην εἶναι ὁ ἐκ Χίου τὴν καταγωγὴν ἔλκων Ἀπόστολος Κωνστάλας ἢ ἄλλως καλούμενος Κρουστάλας, ἄριστος μουσικογραφεὺς καὶ δόκιμος μουσικοσυνθέτης, ἀκμάσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ἰθ' αἰῶνος († 1840): ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ τούτῳ σημειοῦνται ἱκανὰ καὶ ἴδια αὐτοῦ μουσικὰ ποιήματα», στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ ὁποῖου [ἦτοι: κατὰ τὴν ἐπισημάνει τῶν τοῦ ὄρθρου δεσποτικῆς ἢ θεομητορικῆς ἑορτῆς Τυπικῶν διατάξεων] ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς ἀξιοπρόσεκτα (βλ. αὐτόθι, σσ. 182-183):

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῆς τάξεως τοῦ Ὁρθρου
εἰς τὴν δεσποτικὴν καὶ θεομητορικὴν ἑορτήν.

Μετὰ τὸν Ἐξάψαλμον, Θεὸς Κύριος. Τὸ Ἀπολυτικίον τῆς ἑορτῆς τρεῖς φορές. Αἴτησις παρὰ τοῦ ἱερέως. Τὰ Καθίσματα τῆς πρώτης καὶ δευτέρας στιχολογίας. Ὁ Πολυέλεος καὶ ὁ ψαλμὸς τῆς ἑορτῆς:

Τῇ 1 Σεπτεμβρίου καὶ 25 Μαρτίου: ψαλμὸς 64.

Τοιουτοτρόπως, θά επιμείνωμε ἐν συνεχείᾳ μόνον στήν ἀρκούντως ἐνδιαφέρουσα περίπτωσι τῆς ψαλλομένης «εἰς τὴν ἀγίαν Αἰκατερίναν καὶ ἐτέρας ἀγίας» ἐκλογῆς: Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου καὶ Ἀνδριανουπόλεως Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου, ἡ ὁποία, ἄλλωστε (ἐκ τῶν συνολικῶς κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεισῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων), ἐγνώρισε καὶ τὴν πλέον ἐκτεταμένη διάδοσι.

Ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις σύγκειται, συγκεκριμένως, ἐκ τῶν ἐξῆς στίχων, ἐκλελεγμένων —πρὸς ὑμνολόγησι τοῦ ἐξ ἀρχῆς προσδιορισθέντος ἐορτολογικοῦ θέματος— ὑπὸ τῶν ἀκολουθῶς ἐπισημαινομένων δαβιτικῶν ψαλμῶν:

- Ψαλμ. λθ', 2: Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου.
 Ψαλμ. λθ', 3: Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.
 Ψαλμ. κα', 13: Περιεκύκλωσάν με μύσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες περισχον με.
 Ψαλμ. κα', 14: Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀρπάζων καὶ ὠρυόμενος.
 Ψαλμ. ις', 13: Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς, ρῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ρομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου.

Τῶν Χριστοῦ γεννῶν ψαλμὸς 84, 109, 110.

Τῶν Θεοφανείων ψαλμὸς 28, 41, 76, 113.

Τοῦ Σταυροῦ· 4, 98.

Εἰς ἀποστόλους· 18.

Εἰς ἱεράρχας· 91.

Εἰς ὁσίους· 66.

Εἰς μάρτυρας· 65.

Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης· 82.

Τῆ Κυριακῆ τῆς Ἀπόκρεω· 136.

Τῶν Βαίων· 2, 8, 147.

Τῆ Μεγάλῃ Πέμπτῃ· 110.

Τῆ Μεγάλῃ Παρασκευῇ· 68.

Τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ· 23, 81.

Τῆ Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα· 67.

Τῆς Ἀναλήψεως· 46.

Τῆς Ἀγίας Τριάδος· 94, 95, 96.

Τῆς Μεταμορφώσεως· 72, 88.

Καὶ κατὰ τὴν ἐορτὴν λέγεις καὶ τὸν ψαλμὸν αὐτῆς. Ἄν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸν τόπον τοῦ Πολυελέου καὶ ἐσυντίθεντο εἰς τὸ μέλος τῆς μουσικῆς αὐτοὶ οἱ ψαλμοί, καὶ νὰ ἐψάλλετο ὁ καθεὶς ψαλμὸς εἰς τὴν ἐορτὴν αὐτοῦ, πόσον καλλιωτέρα τάξις ἦθελεν εἶναι; ὁμοῦ ὁ πανάγιος Θεὸς νὰ τὸ οἰκονομήσῃ· ὅτι χωρὶς αὐτοῦ οὐ δυνάμεθα ποιεῖν οὐδέν.

- Ψαλμ. ρλη', 18: Ἐξηγέρθην καὶ ἔτι εἰμι μετὰ σοῦ <εἰς τὸν αἰῶνα>.
 Ψαλμ. ζ', 13: Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις
 λέοντα καὶ δράκοντα.
 Ψαλμ. ξε', 20: Εὐλόγητός ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχήν μου
 καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ.
 Ψαλμ. ριζ', 10: Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου
 ἠμυνάμην αὐτούς.
 Ψαλμ. ριη', 98-99: Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με [...], ὑπὲρ πάντας
 τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα.
 Ψαλμ. ριη', 46: <Διὰ τοῦτο> ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βα-
 σιλέων καὶ οὐκ ἤσχυνόμην.
 Ψαλμ. ρς', 27: Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ
 σοφία αὐτῶν κατεπόθη.
 Ψαλμ. ρε', 12: Καὶ ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ἦσαν τὴν αἴνεσιν
 αὐτοῦ.
 Ψαλμ. ρς', 6: Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ
 ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς.
 Ψαλμ. ζς', 7: Αἰσχυνήτησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυ-
 πτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν.

Περὶ τεύει, ἴσως, ἡ ἐπισήμανσις ὅτι πρόκειται περὶ δεκαπέντε συνολικῶς ψαλμικῶν στίχων, εἰλημμένων ἐξ ἑνδεκα ψαλμῶν, κατ' αὐξουσα σειρὰ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 16, 21, 39, 65, 90, 96, 105, 106, 117, 118 καὶ 138³⁰. Κατὰ τὴν —ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀθανασίου— μουσικὴ ἐπεξεργασία τῶν ὡς ἄνω δεκαπέντε ψαλμικῶν στίχων διαμορφοῦται ἐν ἀρκοῦντως ἐκτεταμένο ποίημα, ἀπαρτιζόμενον ἐκ δεκαεπτὰ συνολικῶς στίχων³¹, τὸ ὁποῖο ἐμφαίνεται, συγκεκριμένως, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον δομῆ:

1. Ὑπομένουν ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου.
2. Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου.
3. Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες.
4. Περιέσχον με.

30. Ὁ ἀριθμὸς τῶν δεκαπέντε, συνολικῶς, ψαλμικῶν στίχων προκύπτει, προφανέστατα, ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἑνδεκα ψαλμῶν, λόγω τῆς ἐπιλογῆς δύο [καὶ ὄχι ἐνός, ὡς συμβαίνει γιὰ τοὺς ὑπολοίπους ψαλμοὺς] στίχων ἐκ τεσσάρων ψαλμῶν, συγκεκριμένως τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 21 (οἱ στίχοι: 13 καὶ 14), 39 (οἱ στίχοι: 1 καὶ 2), 106 (οἱ στίχοι: 6 καὶ 27) καὶ 118 (οἱ στίχοι: 46 καὶ 98-99).

31. Ἡ ἐν λόγω «διεύρυνσις» (τῶν ὑφισταμένων δεκαπέντε στίχων σὲ δεκαεπτὰ) ἐπιτυγχάνεται ἀφ' ἐνός μὲν κατόπιν τῆς «διχοτομήσεως» τῶν ψαλμικῶν χωρίων κα', 13 / ις', 13 καὶ ξε', 20, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατόπιν τῆς εἰς ἓνα στίχο «συνενώσεως» τῶν ψαλμικῶν χωρίων ρς', 6 καὶ ζς', 7.

5. Ἦνοιξαν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀρπάξων καὶ ὠρυόμενος.
6. Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτούς.
7. Ἐῤῥῃσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ρομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου.
8. Ἐξηγέρθην καὶ ἔτι εἰμὶ μετὰ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.
9. Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.
10. Εὐλόγητος ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχὴν μου.
11. Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ.
12. Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτούς.
13. Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με, ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα.
14. Διὰ τοῦτο ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων καὶ οὐκ ἤσχυνόμην.
15. Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη.
16. Καὶ ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ἦσαν τὴν αἴνεσιν αὐτοῦ.
17. Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς. Αἰσχυνηθήτωσαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν.

Ἡ μελικὴ μεταχειρίσις τῆς παρουσίας συνθέσεως — ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω μορφολογικὴ δομῇ, ἐξ ἐπόψεως ποιητικοῦ περιεχομένου — παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μελοποιεῖται, εἰδικώτερα, σὲ πέντε ἤχους (πρῶτο, τρίτο, τέταρτο, βαρὺ καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου) καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι διαστρωματωμένη σὲ ἰσαριθμούς ἐνότῃτες, μία δι' ἕκαστο τῶν ἐπισημανθέντων ἤχων. Οἱ ἐν λόγῳ ἐνότῃτες ἐξετάζονται ἐφ' ἐξῆς λεπτομερέστερα:

Α'. Ἡ ἐνότῃς τοῦ α' ἤχου

Ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν πέντε πρώτων στίχων τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος, ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἀνακλῶνται ἀφ' ἐνὸς μὲν βραχεῖς νενανισμός καὶ κράτημα, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ σύνθηες ἐφύμνιο· ἀλληλουία³², κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἀκολούθως:

- Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι καὶ εἰσήκουσε τῆς δεήσεώς μου — ανενανε...τετετε...—· ἀλληλουία.
- Καὶ ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου — ανενανε...τετετε...—· ἀλληλουία.

32. Ἡ αὐτὴ τακτικὴ, ἥτοι ἐπίταξις στοὺς ἐπὶ μέρους στίχους τῆς παρουσίας συνθέσεως νενανισμού-κράτηματος καὶ τοῦ ἐφύμνιου· ἀλληλουία, ἐφαρμόζεται, βεβαίως, γιὰ τὸ σύνολο τῶν στίχων τῆς ἐξεταζομένης ἐκλογῆς, ὡς καὶ ἐν συνεχείᾳ καθίσταται σαφές.

- Περικύκλωσάν με μύσχοι πολλοί, ταῦροι πίονες –ανενανε...τετετε...– ἄλληλούια.
- Περιέσχον με –ανενανε...τετετε...– ἄλληλούια.
- Ἦνοιζαν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν ὡς λέων ἀρπάζων καὶ ὠρυόμενος –ανενανε...τετετε...– ἄλληλούια.

Ἐκαστος ψαλμικός στίχος διατηρεῖ τὴν –ἐξ ἐπόψεως μελικῆς ἐπενδύσεως– αὐτονομία αὐτοῦ, ἀντιθέτως, ὅμως, τὸ ἐν τέλει ἐκάστου ἐπιβαλλόμενο ἐφύμνιο ἄλληλούια καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ παρατιθέμενα βραχέα κρατήματα εἶναι πανομοιότυπα καὶ γιὰ τοὺς πέντε στίχους· τὸ μὲν κράτημα μεμελισμένο ὡς ἀκολούθως:

D	G	D	F	E	D	E	F	G	D	E	F			
a	κε	τα	κε	ι	α	α	κε	τα	κε	α	α			
E	D	C	G	F	G	F	E	D	E	F	E	D	C	G
κε	τε	ε	ε	ε	ε	τε	ε	τε	τε	ε	τε	τε	ε	τε
a	G	F	E	D										
ε	ε	ε	ε											

τὸ δὲ καταληκτῆριο ἐφύμνιο τονισμένο, ὁμοίως, ὡς ἐξῆς³³:

G	F	G	F	F	E	F	E	E	D	E	D	D
a	a	αλ	λη	λου	ου	ι	ι	α				

Νὰ μνημονευθῆ, μάλιστα, ὅτι ἀκριβῶς λόγῳ τῆς ἐπισημαινομένης ταυτότητος τῶν ἀκροτελευτίων τμημάτων ἀπάντων τῶν στίχων τῆς παρούσης ἐνότητος,

33. Τὰ μουσικά κείμενα λαμβάνονται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2611, ὅπου ἡ παρούσα ἐκλογή ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 155ν-159r. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ἐν συνεχείᾳ παρατιθέμενα μουσικά κείμενα τῆς παρούσης ἐκλογῆς.

συχνάκις τὸ κράτημα καὶ τὸ ἐφύμνιο εἴτε παραλείπονται [ἐπὶ παραδείγματος, στὸν τρίτο στίχο: *Περιεκύκλωσάν με μόσχοι πολλοί* (πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐφ' ὅσον ἔχουν ἤδη δις παρατεθῆ πανομοιοτύπως, στοὺς προηγούμενους ἰσαριθμους στίχους)], εἴτε παρατίθεται μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ νενανισμοῦ [αἴφνης, στὸν τελευταῖο στίχο: *Ἦνοιζαν ἐπ' ἐμέ τὸ στόμα αὐτῶν*³⁴] καὶ παραλείπεται (ὡς αὐτονόητος) τόσο ἡ συνέχεια τοῦ κρατήματος ὅσο καὶ τὸ ἐφύμνιο.

Β'. Ἡ ἐνότης τοῦ τρίτου ἤχου

Σύγκειται ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 6 ἕως 8 στίχων τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος διαγράμματος, ἦτοι κατ' ἀκρίβειαν τῶν ἐξῆς:

- *Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτοὺς –ανεανε...–, ὑποσκέλισον αὐτοὺς· ἀλληλούια.*
- *Ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ῥομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου –ανεανε...–, ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου· ἀλληλούια.*
- *Ἐξηγέρθην καὶ ἔτι εἰμι μετὰ σοῦ εἰς τὸν αἰῶνα –ανεανε...–· ἀλληλούια.*

Ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς προεκτεθείσης περιγραφῆς, στὴν παροῦσα ἐνότητα παρατηροῦνται ἀβιάστως κοινά, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ ὠρισμένα καινοφανῆ, μορφολογικὰ στοιχεῖα, ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὴν προηγούμενη τοιαύτη. Τὸ μὲν κοινὸ στοιχεῖο συνιστᾷ, συγκεκριμένως, ἡ ὁμοειδῆς τακτικὴ τοῦ τερματισμοῦ ἐκάστου στίχου δι' ἐνὸς ἐφυμνίου· ἀλληλούια (πανομοιοτύπου γιὰ τοὺς δύο πρώτους στίχους τῆς παρούσης ἐνότητος). Τὰ δὲ καινοφανῆ στοιχεῖα προσδιορίζονται ἀφ' ἐνὸς μὲν στὴν ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἐπιβολὴ βραχέος νενανισμοῦ μόνον (ἄνευ δηλονότι –βραχέος, ὡσαύτως– κρατήματος συναπτῶς τούτου, ὡς συνέβαινε στὴν προηγούμενη ἐνότητα), ἀφ' ἐτέρου δὲ στὴν ἐπιφορὰ τῆς ποιητικῆς κατακλείδος (γιὰ τοὺς δύο πρώτους, εἰδικῶς, στίχους τῆς ἐνότητος) τοῦ ψαλμικοῦ στίχου, ἐνδιαμέσως τοῦ καταληκτικοῦ νενανισμοῦ καὶ τοῦ ἀκροτελευτιῦ ἀλληλουϊαρίου. Οἱ ἀνωτέρω ἐπισημάνσεις ἰσχύουν κυρίως γιὰ τοὺς δύο πρώτους στίχους τῆς ἐνότητος, ὡς ἀρκούντως ἤδη ἐτονίσθη· στοὺς ἐν λόγω στίχους –καὶ ἐκτὸς τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλούια – τόσο ὁ καταληκτικὸς νενανισμὸς ὅσο καὶ ἡ ἀναστροφὴ τῆς κατακλείδος τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, εἶναι –ἐξ ἐπόψεως μέλους, βεβαίως– πανομοιότυπα. Ὁ μὲν νενανισμὸς μεμελισμένος ὡς ἀκολούθως:

34. Σημειωτέον ὅτι τὰ μνημονευόμενα ἐδῶ παραδείγματα, ἀξιολογοῦνται –τόσο γιὰ τὴν παροῦσα ὅσο καὶ τὶς ἀκολουθοῦσες περιπτώσεις– ἐκ τῆς ἀνθολογήσεως τῆς ἐξεταζομένης ἐκλογῆς στὸν ἀνωτέρω ἐπισημανθέντα κώδικα· EBE 2611, φφ. 155v-159r.

F F D E F C D C B C A B C

a ωε γα γα ωε α ωε ε γα ωε γα γα ωε

F G F E F D E F G a G F F G F F

a ωε γα ωε γα γα ωε γα ωε ωε ε ε ωε

τὸ δὲ ἐπαναλαμβανόμενον ἀκροτελεύτιο τμήμα τοῦ ψαλμικοῦ στίχου μεμελι-
σμένο ὡς ἐξῆς· γιὰ τὸν πρῶτο στίχο:

F F F a G F G E F

καὶ υ πο σκε λι σου αὐ τους

καὶ γιὰ τὸν δεύτερο στίχο ὁμοίως:

F F G a G F G E F

α πο εχ θρων της χει ρος σου

Τέλος, τὸ κοινὸ μέλος τοῦ ἐφθυμίου· ἀλληλούια, διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως:

F F F b a c b a G F E F

αλ λη λου ου ι ι ι ι α

Ὁ τρίτος στίχος διαφοροποιεῖται, ἐνδιαφερόντως, κατὰ τοῦτο παρ' ὅτι ἡ μορφολογικὴ αὐτοῦ δομὴ παραμένει ἰδίᾳ (ἐξαιρέσει μόνον τῆς ἀπουσίας ἐπιφορᾶς τοῦ ἀκροτελευτίου μέρους τοῦ ψαλμικοῦ στίχου), τὸ μέλος τόσο τοῦ ἐπιβαλλομένου νενανισμοῦ ὅσο καὶ τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου μεταβάλλονται, τρεπόμενα ἐκ τοῦ τρίτου πρὸς τὸν τέταρτο ἄγιο ἤχο (προκειμένου ἀρμονικῶς νὰ προετοιμασθῇ ἡ εὐθὺς ἀκολουθοῦσα ἀλλαγὴ τοῦ ἤχου τῆς συνθέσεως) καὶ μελοποιοῦνται, συγκεκριμένως, ὡς ἀκολούθως· ὁ νενανισμὸς:

D G D E F ED C C FED D EDC

α ωε γα ωε γγα ωε α ωε ωε ε

C D C C

ωε ε γα ωε

καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐφύμνιο:

C DE F GF G a F G a G G

α αλ λη λου ου ου ου ι ι α

Γ'. Ἡ ἐνότης τοῦ δ' ἤχου

Διαμορφοῦται ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 9 ἕως 12 στίχων τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος σχετικοῦ διαγράμματος, κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἀκολούθως:

- Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήση καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα —ανενανε...τερيره...—· ἀλληλούια.
- Εὐλόγητος ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἀπέστησε τὴν προσευχήν μου —ανενανε...τερيره...—· ἀλληλούια.
- Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπ' ἐμοῦ —ανενανε...τερيره...—· ἀλληλούια.
- Πάντα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἠμυνάμην αὐτοῦς —τιτιτερيره...—· ἀλληλούια.

Ἡ ἐν γένει μορφολογικὴ διάταξις τῆς παρουσίας ἐνόττητος παρουσιάζει ὁμοιότητες πρὸς τὶς δύο προηγούμενες· συγκεκριμένως, γιὰ τοὺς τρεῖς πρώτους στίχους τὸ μέλος, τόσο τῶν βραχέων νενανισμοῦ καὶ κρατήματος ὅσο καὶ τοῦ ἐφύμνιου· ἀλληλοῦσα, ἀνακλιᾶται πανομοιότυπως ἐν τέλει ἐκάστου, τὸ μὲν κράτημα ὑπὸ τὸ ἀκόλουθο μελικὸ ἔνδυμα:

G	G a	G	G F	G F	G	C	C D	C	
									
a	λε	ε	γγα	λε	α	λε			
C B	C B	C	C	C	E	F	G	a	GF
									
γγα	α	λε	τε	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	
G	aG	aG	G F	F	a	G			
									
ρε	τε	τε	τε	ρι	ρι	ρε			

τὸ δὲ καταληκτῆριο ἐφύμνιο μεμελισμένο ὡς ἐξῆς:

G	F	E	G	F	G	FE	D C	C
								
αλ	λη	λου	ου	ου	ι	ι	α	

Μάλιστα, στοὺς δεύτερο καὶ τρίτο στίχους τῆς ἐνόττητος, παρατίθεται συνήθως μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ νενανισμοῦ-κρατήματος, τῆς συνεχείας τοῦ ἐν λόγῳ καταληκτηρίου τμήματος ἐκάστου στίχου παραλειπομένης, ὡς ὁμοιοτύπου πρὸς αὐτὴν τοῦ πρώτου στίχου.

Τέλος, ὁ τέταρτος στίχος τῆς ἐνόττητος διαφοροποιεῖται μελικῶς, τόσο ὡς πρὸς τὸ κράτημα (ἐκ τοῦ ὁποῦ ἐλλείπει καὶ ὁ συνήθης προοιμακὸς νενανισμὸς τῶν

ὑπολοίπων στίχων), ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐφύμνιο· ἀλληλοῦα, ἀμφοτέρων τρεπομένων σταδιακῶς πρὸς τὸν ἦχο τῆς ἐπομένης ἐνότητος τῆς συνθέσεως, ἦτοι τὸν βαρῦ³⁵, κατὰ τὴν ἀκόλουθον, συγκεκριμένως, μελικὴ ἀνάπτυξι:

B	C	B	C	D	B	C	B	A	B	D	D			
τε	ε	τε	τε	τε	ρι	ρι	ρι	τε	τε					
G	F	E	D	G	F	E	D	D	D	F	E	D	C	C
ρι	ρι	ρε	ρι	ρι	ρρε	ε	λε	ρι	λε	ε	ε			
F	D	D	D	D	D	B	C	A	B					
ε	γα	αλ	λη	λου	ι	ι	ι	α						

Δ'. Ἡ ἐνότης τοῦ βαρέος ἦχου

Πρόκειται περὶ τῆς βραχυτέρας, οὐσιαστικῶς, ἐνότητος τῆς παρούσης ἐκλογῆς, συγκεκριμένης ἐκ δύο στίχων, εἰδικώτερα τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 13 καὶ 14 τοῦ προεκτεθέντος διαγράμματος:

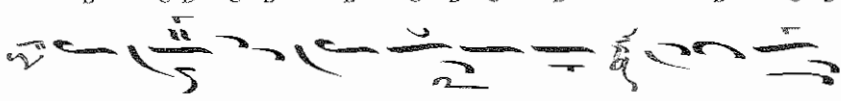

- Ὑπὲρ τοὺς ἐχθρούς μου ἐσόφισάς με, ὑπὲρ πάντας τοὺς διδάσκοντάς με συνῆκα –ανενανε...τερριρε...– ἀλληλοῦα.
- Διὰ τοῦτο ἐλάλουν ἐν τοῖς μαρτυρίοις σου ἐναντίον βασιλέων καὶ οὐκ ἤσχυνόμην –ανενανε...τερριρε...– ἀλληλοῦα.

Καὶ πάλι ἐδῶ ἕκαστος στίχος διατηρεῖ τὴν «μελικὴ αὐτονομία» του, τὰ ἀκροτελεύτια, ὅμως, τμήματα ἀμφοτέρων (ἦτοι ὁ νενανισμός, τὸ κράτημα καὶ τὸ ἐφύμνιο· ἀλληλοῦα) μελοποιοῦνται ὁμοιοτρόπως, μὲ μόνη ἐξάίρεσι τὴν (γνω-

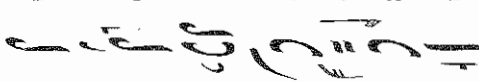
35. Νὰ σημειωθῇ, εἰδικώτερα, ὅτι τὸ ἐφύμνιο τελευτᾷ στὸν πρῶτο ἦχο, ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ὁποίου ὁ ἐπόμενος στίχος μεταβαίνει ὁμαλῶς (διὰ διφώνου καταβάσεως) στὸν μέσο αὐτοῦ, ἦτοι στὸν ζητούμενο βαρῦ ἦχο.

στή, ἄλλωστε, καὶ ἐκ τῶν προηγουμένων ἐνοτήτων) σταδιακὴ «μελικὴ προσ-
αρμολογία» τοῦ ἐφυμνίου τοῦ τελευταίου στίχου πρὸς τὸν ἦχο (πλ. δ') τῆς ἐπομέ-
νης ἐνότητας.

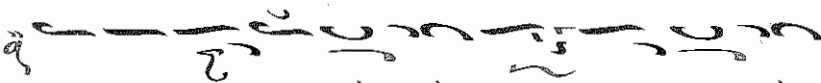
Ὡς προσημειώθη, τὸ μὲν κράτημα παραμένει κοινό, εἰδικώτερα ὑπὸ τὸ ἐξῆς
μέλος:

B	C D	C B	B	C B C	D	B	C B				
											
a	ωε	ε	ε	ῥα	ωε	τε	ε				
C	D	B	C	B A	B	D	D	G	F E	D	
											
τε	τε	τε	ρι	ρι	ρι	τε	ρι	ρι	ρι	ρι	
D	G	F E	D	D	D	F E D	D E D C	C	F	D	
											
ρι	ρι	ρι	ρι	ε	ρι	ρι	ωε	ε	ωε	ε	ῥα

Τὸ δὲ ἐφύμνιο τοῦ πρώτου στίχου μελιζέται σὲ ἦχο βαρῦ, ὡς ἀκολούθως:

D	D	D	B	C	A	B
						
aλ	λη	λου	ι	ι	ι	a

Διὰ τοῦ ἀντιστοίχου ἐφυμνίου τοῦ δευτέρου στίχου προετοιμάζεται ἡ εἰσαγωγὴ
τῆς ἐπομένης ἐνότητας· ὡς ἐκ τούτου, τὸ σχετικὸ κείμενο –διαφοροποιούμενο
μελικῶς– καταλήγει στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου ἦχο:

D	E	F E E	F	D	F E D	E D E	C	
								
ῥα	a	a	a	aλ	λη	η	η	λου

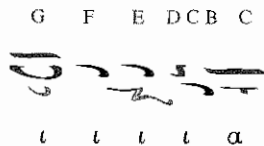
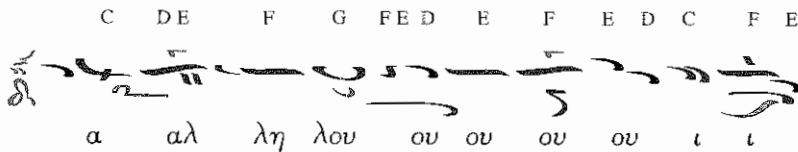

Ε'. Ἡ ἐνότης τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου

Διαμορφοῦται ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων στίχων (ὑπ' ἀριθμὸν 15 ἕως 17) τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος, ὡς ἀκολούθως:

- Ἐταράχθησαν, ἐσαλεύθησαν ὡς ὁ μεθύων, καὶ πᾶσα ἡ σοφία αὐτῶν κατεπόθη —ερριτερι...— ἄλληλούια.
- Καὶ ἐπίστευσαν τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ἦσαν τὴν αἴνεσιν αὐτοῦ —ανενανε...ερι...— ἄλληλούια.
- Καὶ ἐκέκραξαν πρὸς Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρρύσατο αὐτούς. Αἰσχυνήτησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐγκαυχώμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν —ανενανε...ερι...— ἄλληλούια.

Τόσο ἡ μορφολογικὴ δομὴ τῆς παρουσίας ἐνότητος, ὅσο καὶ ἡ τακτικὴ μελοποίησις τῶν τριῶν στίχων αὐτῆς, παρουσιάζουν ὄντως ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐπειδὴ δι' αὐτῶν περαίνεται σύνολος ἡ ἐξεταζομένη ἐκλογὴ σημειώομε, αἴφνης, ὅτι ὡς σταθερὸ κοινὸ μελικὸ στοιχεῖο παραμένει καὶ ἐδῶ τὸ καταληκτικὸν ἐφύμνιον ἄλληλούια, τὸ μέλος τοῦ ὁποίου εἶναι ὅμοιο καὶ γιὰ τοὺς τρεῖς στίχους:

Ἐκτεταμένη μελική ποικιλία παρατηρεῖται, ὅμως, ὡς πρὸς τοὺς ἐπιβαλλομένους νενανισμοὺς καὶ τὰ κρατήματα, τὰ ὅποια – διατηρῶντας μίαν ἐμφανῆ κοινὴ ἀναφορά, μέσῳ πανομοιοτύπων μουσικῶν μοτίβων, εὐκόλως ἀναγνωρίζομένων κατὰ τὴν μελικὴ ἀνάπτυξιν αὐτῶν – διαφοροποιοῦνται παραλλήλως μεταξὺ των, ὡς πρὸς τὴν τελικὴν κατάστρωσιν τῆς μελωδίας. Ἐξηγοῦμεθα ἐν συνεχείᾳ εἰδικώτερα· στὸν πρῶτον στίχον ἐπιβάλλεται μόνον τὸ ἐπόμενον κράτημα (ἀνευ νενανισμοῦ), ἀρχόμενον ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ἤχου, ὡς ἀκολούθως:

C	C	C	C	C	C	C	C	C	C	G	
ε	ρι	ρι	τε	ρι	ρι	τε	ρι	ρι	ρι	Ε	
G	G	G	G	G	G	G	G	G	a	b	
ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ε	ρι	
c	a	a	b	G	G	a	G	a	a	G	
ρι	τε	ρι	ρι	τε	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	ρι	
a	G	F	E	F	G	a	a	G	a	F	G
τε	ε	ε	ε	ρι	ρι	ρι	ρι	ε	ρι	τε	ρι

Στὸν δεύτερον στίχον ἐπιβάλλεται ἡ ἀκόλουθος ἐνότῃς νενανισμοῦ καὶ κρατήματος, τὸ μέλος τῆς ὁποίας ἀναπτύσσεται ὡς ἀκολούθως:

C	F	E	G	E	D	E	D	F	D	C	D
α	λε	γα	λε	??α	λε	γα	λε	??α	α	λε	λε

C E C B C C C D C B C D

γα ωε γγα γα ωε ρι ρι ρι ρι ρι ρι

E D E E F E D E F G E G a G F G

ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι

a b c a a b G G a G a

ε ρι ρι τε ρι ρι τε ρι ρι ρι

a G a G F E F G a a G a F G

ρι ρι τε ε ε ε ρι ρι ρι ε ρι ρε ε ρι

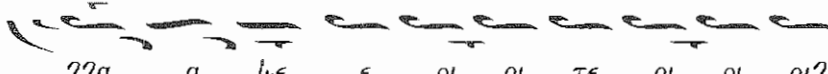
Στὸν τρίτο, τέλος, στίχο ἐπιβάλλονται, ὁμοίως, οἱ ἐπόμενοι βραχεῖς νενανισμός καὶ κράτημα, ἀντιστοίχως, γνωριζόμενοι ὑπὸ τὸ ἐξῆς μέλος:

C F E E D E D E D D C D C D C

α ωε γγα α ωε γγα α ωε

C B C B C C C C C C C C

γγα α ωε ε ρι ρι τε ρι ρι ρι?

C C C G G G G G G G G

ρι ρι ρι ε ρι ρι τε ρι ρι ρι? ρι ρι

G a b c a a b G G a G

ρι ρε ρι ρι ρι ρι ρι τε ρι ρι

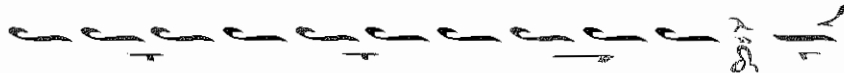
a a G a G F E F G a a G a F G

ρι ρι ρι τε ε ε ε ρι ρι ρι ε ρε τε ρι ρι

Ἐκ μιᾶς πρώτης ἐκτιμήσεως τῆς συνολικῆς «ιδέας» τοῦ μέλους τὸ ὁποῖο προκύπτει ἐκ τῶν ὡς ἄνω κρατημάτων, δημιουργεῖται ἢ ἐντύπωσις ὅτι πρόκειται περὶ τριῶν διαφορετικῶν συνθέσεων πλέον προσεκτικῆ, ὁμως, ἐξέτασις τῆς ἐν γένει μελικτῆς ἀναπτύξεως τούτων, μαρτυρεῖ τίς κοινὲς μουσικὲς θέσεις, οἱ ὁποῖες –σταθερῶς καὶ συστηματικῶς– ἀνακλῶνται σὲ ἐκάστη περίπτωσι. Συγκεκριμένως, τὸ μέλος τοῦ κρατήματος τοῦ πρώτου στίχου εἶναι ὅμοιο πρὸς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ τρίτου στίχου (τὸ ὁποῖο, βεβαίως, στὴν τελευταία περίπτωσι ἔπεται τοῦ σχετικοῦ νενανισμοῦ):

c c c c c c c c c c G

ε ρι ρι τε ρι ρι ρι? ρι ρι ρι ε

G G G G G G G G G a b

ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ρι ε ρι

c a a b G G a G a a G

ρι τε ρι ρι τε ρι ρι ρι ρι

Ἐπιπροσθέτως, ἡ κατάληξις τῶν κρατημάτων συντριῶν τῶν στίχων εἶναι κοινὴ δι' ἅπαντες, μελοποιημένη θριαμβευτικῶς (ὡς πανηγυρικὴ κατακλιεῖδα,

ὄχι μόνον τῶν συγκεκριμένων στίχων, ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης ἐκλογῆς) περὶ τὴν τετραφωνία τοῦ ἤχου ὡς ἀκολούθως:

a G F E F G a a G a F G

τε ε ε ε ε ρι ρι ρι ε ρι ρε ε ρι

1.2 Περί τῶν εἰς πολυελέους ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων

Ἐξετάσθησαν ἀνωτέρω τὰ περὶ τῆς μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, ὅπου κατέστη, νομίζομε, σαφές ὅτι ἡ —πρὸς μελοποίησι τυχούσης συνθέσεως— φροντίς οἰουδήποτε μελουργοῦ περιστρέφεται κυρίως στὰ δύο τμήματα —ψαλμικὸ στίχο καὶ ἐφύμνιο— διὰ τῶν ὁποίων στοιχειοθετοῦνται ὅλες οἱ σχετικές συνθέσεις. Πέρα, ὅμως, τῶν ἐπισημανθέντων δύο σταθερῶν, τρόπον τινά, τμημάτων, συχνῶς ὑπεισέρχεται καὶ ἕτερος παράγων, ἰδιαίτερος σημαντικός —οὕτως εἰπεῖν καθοριστικός— περὶ τοῦ τρόπου μελοποίησεως καὶ περὶ τῆς ἐν γένει μορφολογίας στίχου τινὸς δεδομένης συνθέσεως: πρόκειται περὶ τῆς —ἐνδιαμέσως ἢ ἐν τέλει τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου— ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικοῦ τινος κειμένου, τακτικῆς περὶ τῆς ὁποίας ἐξειδικεύεται ἐν συνεχείᾳ ὁ λόγος.

1.2.1 Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ συνθέσεις πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν

Ὅμιλοῦντες περὶ τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ συνθέσεις πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν πρέπει νὰ διευκρινήσωμε, προοιμιακῶς, ὅτι ἐννοοῦμε τὴν εἰς τοὺς ὑφισταμένους ψαλμικοὺς στίχους τυχούσης συνθέσεως προσθήκη ἢ παρεμβολὴ ἐτέρων κειμένων ἐξωψαλμικῶν, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων σχετίζεται πάντοτε πρὸς ἰδιαίτερο ἑορτολογικὸ θέμα. Ὁ οὐσιαστικὸς σκοπὸς τοιοῦτου ἐγχειρήματος εἶναι, βεβαίως, προφανῆς καὶ διατυπῶνται ἐν συνεχείᾳ ἐντελῶς ἐπιγραμματικῶς ἀποβλέπει, ἀποκλειστικῶς, στὴν μετατροπὴ «οὐδετέρου» ἐννοιολογικῶς ποιητικοῦ κειμένου (τυχόντος στίχου δαβιτικοῦ ψαλμοῦ) σὲ ποίημα ἀρμόδιο πρὸς ἐξύμνησι καὶ ἐγκωμιασμό καὶ ἔπαινον καὶ δοξολόγησι συγκεκριμένου ἑορτολογικοῦ γεγονότος.

Συμφώνως πρὸς τὶς ἐρευνηθεῖσες βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μουσικῆς πηγῆς, ἢ πρὸς ἐξέτασι τακτικῆ, τῆς ἐπιβολῆς κειμένων ἐξωψαλμικῶν ἐν κατακλεῖδι ἢ ἐνδιαμέσως ψαλμικῶν στίχων συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ

ἐκλογῶν, συνδέεται πρωταρχικῶς καὶ κατ' ἐξοχήν πρὸς τοὺς πολυελέους, συγκεκριμένως δὲ πρὸς τὴν πρώτην στάσι τοῦ πολυελέου, ἤτοι τὸν ρλδ' ψαλμό. Ἐντοπίζεται τὸ πρῶτον –ὡς πράξις παλαιόθεν, μᾶλλον, παραδεδομένη– στὴν σύνθεσι τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου (πρὸς τὴν ὁποία πρέπει εἰδικώτερα νὰ συνδεθῆ) καὶ ἰδίως στοὺς δέκα τελευταίους (ὑπ' ἀριθμὸν 12-21) στίχους αὐτοῦ:

- Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ.
- Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν.
- Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται.
- Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.
- Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται.
- Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
- Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.
- Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ.

Γιὰ νὰ κατανοηθῆ ἐπαρκῶς ἡ μνημονευομένη περίπτωσις, παραθέτομε ἐνδεικτικῶς ἐν συνεχείᾳ (ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ Λατρινοῦ πολυελέου) σχετικούς ἐπὶ τοῦ προκειμένου στίχους, ὠρισμένους μάλιστα χαρακτηριζομένους διὰ τῶν ὅρων Λατρινόν, παλαιόν ἢ ἄγνωστον [sc. μέλος], γεγονός διὰ τοῦ ὁποίου προσεπιμαρτυρεῖται ἐν ταύτῳ ἡ «ἀρχαιότης» τῆς ἐξεταζομένης τακτικῆς:

Κύρ Ἀνδρέου, πολιτικὸν ἄσματικόν ἤχος α'

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 93ν).

Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ ἤχος α'

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν

—πάλιν—, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 93ν).

Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἤχος α'

Κύριε τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα·

ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν,

ψάλατε, τῷ τρισηλίῳ φωτὶ μετὰ ἀγγέλων,

ἄσατε· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 94γ).

Λατρινόν· ἤχος α'

Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν

—πάλιν—, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 93v).

Παλαιόν· ἤχος α'

Ὅτι κρινεὶ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ·

ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾄσμα πᾶσα ἡ γῆ,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν,

ὑμνήσατε· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 94r).

Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· ἤχος α'

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα πᾶσα ἡ γῆ

—πάλιν—, ἄσατε τῷ Κυρίῳ ᾄσμα πᾶσα ἡ γῆ,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 94r).

Ἄλλαγμα παλαιόν· ἤχος α'

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2458, φφ. 78v-79r).

Παλαιόν· ἤχος α'

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2458, φφ. 79r-79v).

Λατρινόν· ἤχος α'

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·

αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,

τὸν ὄντως ὄντα Θεόν³⁶ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 94v).

Λατρινόν· ἤχος α'

ἽΩτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

Ἵμνουμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,

δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι.

(EBE 2406, φ. 94v).

Τοῦ Κορώνη· ἤχος α'

ἽΩτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,

τὸν ὄντως ὄντα Θεόν· ἀλληλούια.

(EBE 2458, φ. 79v).

36. Θεῷ in cod.

Τοῦ Κορώνη· ἦχος α΄

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά

—λέγε— ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε

—πάλιν—, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,
δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι.

(EBE 2406, φ. 94v).

Παλαιόν· ἦχος α΄

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά

αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,

τὸν ὄντως ὄντα Θεόν· ἀλληλοῦια.

(EBE 2458, φ. 80r).

Ἄγνωστον [ἦχος πλ. β΄] νενανώ

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον

—πάλιν— καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον,

εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

(Ἰβήρ. 973, φ. 112r).

Κύρ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου· ἦχος α΄

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον

—πάλιν— καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον,

εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογεῖτε.

(EBE 2406, φφ. 94v-95r).

Ἀλλαγμα παλαιόν· ἦχος α΄

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,

δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι.

(EBE 2458, φ. 80v).

Ἀνδρέου· ἦχος α΄

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

τὸν Κύριον ὑμνεῖτε

—λέγε— καὶ δοξολογεῖτε,

εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογεῖτε.

(EBE 2458, φ. 80v).

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

ὑμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων

—λέγε—, δόξα λέγοντες, Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι· ἀλληλοῦια. (EBE 2406, φ. 467v).

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἐξ εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιᾶσαι,

λέγοντες· ἀλληλοῦια.

(EBE 2406, φ. 468r).

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·

δέησιν ἰκέσιον προσφέρομέν σοι, ὁ Θεός,
ἦν πρῶτην πρόσδεξαι διὰ τῆς Θεοτόκου,
ἵνα συμφώνως ψάλλομέν σοι ἄλληλούια.

(EBE 2406, φ. 468r).

Διαπιστοῦται προφανέστατα, ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐνδεικτικῶν παραδειγμάτων, ὅτι κατὰ κύριο λόγο διὰ τῶν ἀνακυκλουμένων σὲ στίχους τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἐξωψαλμικῶν στίχων στοιχειοθετοῦνται προτροπές πρὸς δοξολόγησι τοῦ Κυρίου (ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν), ἢ πρὸς αἶνεσι καὶ ἐξύμνησι τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ (ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε.../ αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε... κ.λπ.), διὰ συνοπτικωτάτων ποιημάτων. Ἡ ἐν γένει μορφολογία τῶν ἐν λόγῳ στίχων εἶναι, ὡσαύτως, ἐμφανής· ἕκαστος τούτων ἀπαρτίζεται ἐκ τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου, τοῦ ἐπιβαλλομένου ἐξωψαλμικοῦ κειμένου καὶ τοῦ ἐφυμνίου (ἄλληλούια), τὸ ὁποῖο σὲ εὐάριθμες περιπτώσεις (ἀναλόγως καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου) παραλείπεται. Πρὸ ἢ καὶ ἐνδιαμέσως τοῦ ἐπιβαλλομένου ἐξωψαλμικοῦ κειμένου συχνῆ εἶναι καὶ ἡ χρήσις παρακελευσματικῶν προσταγῶν, τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῶν προεκτεθέντων σχολίων (καὶ εὐρύτατα χρησιμοποιουμένου σὲ ἀντίφωνα καὶ πολυελέους) λέγε καὶ τοῦ –σπανιώτερα ἀπαντῶντος σὲ στίχους πολυελέων– πάλιν. Ἀπολύτως χρήσιμος εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος ὀφθαλμοφανής παρατήρησις· οἱ αὐτοὶ πολλάκις ἐξωψαλμικοὶ στίχοι ἐπονται διαφόρων ψαλμικῶν στίχων καὶ τοιουτοτρόπως χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ ποικίλα «προοίμια», ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτονόμως, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὴν ἐπομένη περίπτωσι συνθέσεως ἢ ὁποῖα ἀποδίδεται στὸν Ξένο Κορώνη:

Τοῦ Κορώνη ἤχος α'

Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε
–πάλιν–, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,
δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι.

(EBE 2458, φφ. 80r-80v).

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀποκτᾷ ἰδιαιτέρα σημασία, ὡς φανεροῦσα οὐσιαστικῶς μίαν οἰονεὶ αὐτονομία τῶν ἐν λόγῳ κειμένων (ἢ, τοῦλάχιστον, μία –ἐμφανῶς στα μουσικὰ χειρόγραφα ἐξαιρεμένη– «βαρύτητα» τούτων ἐναντι τῶν προτασομένων αὐτοῖς ψαλμικῶν στίχων), ἢ ὁποῖα καθίσταται πλέον ἐκδηλος στὴν περίπτωσι τῶν ἀντιστοίχων ἐξωψαλμικῶν κειμένων τὰ ὁποῖα παρέδωκε ὁ μαῖστωρ Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης· ὁ ἐξονομασθεὶς μελουργὸς ἀποτελεῖ ἀναντιρρήτως ἐκεῖνη τὴν μορφή ἢ ὁποῖα συνετέλεσε τὰ μέγιστα στὴν «καθιέρωσι», στὴν εὐρυτάτη διάδοσι καὶ στὴν «διεύρυνσι» τῆς χρήσεως παρομοίων κειμένων σὲ στίχους τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, δοθέντος ὅτι –ἀντιθέτως πρὸς τὰ συνοπτικά (καὶ περιωρισμένης «θεματολογίας») παλαιότερα ὁμοειδῆ δείγματα, τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα– συνέθεσε καὶ ἐμελοποίησε ἐκτενῆ ποιήματα, διαφόρων μετρικῶν σχημάτων, πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀρχαγγέλων καὶ λοιπῶν

έορτολογικῶν περιστάσεων. Δέν ἀποτελεῖ ὑπερβολή ἐάν παρατηρηθῆ ὅτι τὸ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσι σχετικὸ ἔργο τοῦ μαῖστορος συνεδέθη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς —ιδίως κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο— πρὸς τὴν ἐξεταζομένη τακτικὴ καὶ ἐν ταύτῳ ἐπηρέασε καθοριστικῶς τοὺς μεταγενεστέρους μελουργοὺς. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι λίαν ἐνωρὶς ἐκωδικοποιήθη αὐτονόμως σὲ εὐρεία ἐνότητα «έορτίων ἀλλαγμάτων», ὡς χαρακτηρίζονται συνήθως, καὶ κατὰ κόρον ἠθολογήθη —ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν κατακλειδί τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— ἔως τοῦ ιη' αἰῶνος³⁷.

Ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, ἡ συνήθεια τῆς —εἰς ὠρισμένους ψαλμικοὺς στίχους— ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων (πάντοτε ἐπὶ τῷ ἐπισημανθέντι τέλει), διεδόθη καὶ στίς λοιπὲς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, ἔως τῶν τελῶν κυρίως τοῦ ἰζ' αἰῶνος, ὅποτε καὶ ἐγκατελείφθη. Ἐκ τῶν κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα παρατιδομένων σχετικῶν ποιημάτων, διακρίνονται σαφῶς οἱ πολυελεοὶ οἱ συντεθέντες ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη, συνθέσεις ὅπου προφανέστατα διαπιστοῦται πιστὴ προσήλωσις στὴν ἐν λόγῳ τακτικὴ, ὡς μέσφ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καθιερώθη. Ἰδιαίτερος στὸν πρῶτο πολυελεο, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ὄχι μόνον οἱ προκρινόμενοι στίχοι ἀλλὰ καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα κείμενα ταυτίζονται ἀπολύτως πρὸς τὰ ἀντίστοιχα δεδομένα τῆς προμνημονευθείσης συνθέσεως· ἰδοῦ, γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθές, πῶς διαμορφοῦται ἡ δομὴ τῶν σχετικῶν στίχων τοῦ μνημονευομένου ποιήματος:

Ἄλλαγμα· ἦχος δ'

Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται

—λέγε— ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 168r).

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται·

ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 168r).

Ἔντα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·

αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,

τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν³⁸ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 168r).

37. Διευκρινίζεται ὅτι (ἐξ αἰτίας, ἀκριβῶς, τῆς ὡς ἄνω ἐπισημανθείσης σπουδαιότητος αὐτῆς) τὰ τῆς συγκεκριμένης ἐνότητος σχολιάζονται πλέον διεξοδικῶς καὶ ἐπισταμένως στὴν εὐθὺς ἐπομένη ὑποπάργραφο, ὡς ἀντικείμενο μεμονωμένης μελέτης, τὰ συμπεράσματα, ὁμῶς, τῆς ὁποίας (ὡς θὰ διαπιστώσῃ ἐν συνεχείᾳ ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης) εὐρίσκουν γενικωτέρᾳ ἐφαρμογῇ ἐπὶ τῆς ἐν γένει μορφολογίας καὶ τῆς μελοποιίας καὶ τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν περιπτώσεων τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς παραδόσεως.

38. Θεῷ in cod.

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 ὑμνεῖτε —λέγε— καὶ δοξολογεῖτε,
 εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογεῖτε. (EBE 2406, φ. 168r).

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 ὑμνοῦμέν σε —λέγε—, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,
 δόξα σοι, σὺν νιῶ καὶ πνεύματι. (EBE 2406, φ. 168v).

Παρόμοια δεδομένα προσφέρει καὶ ὁ ἕτερος μνημονευθεὶς πολυελεος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη, ὅπου —πέρα τῆς ἐμφανοῦς ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου «ἐξαρτήσεως»³⁹— ἀξιοσημείωτες εἶναι ὅπως δῆποτε καὶ οἱ —ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῶν χρησιμοποιουμένων ποιητικῶν κειμένων— «προσθῆκες», τίς ὅποισ ἐπιχειρεῖ ὁ μαῖστωρ Κουκουζέλης στοὺς κατὰ σύνθεσι αὐτοῦ σχετικούς στίχους, γεγονός διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιβεβαιῶται ἡ (ἐπισημανθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω) ἰδιαίτερα συμβολὴ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ στὴν ἐν γένει «διαμόρφωσι» τῆς ἐξεταζομένης τακτικῆς:

Τοῦ μαῖστωρος ἤχος πλ. β'
 Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται·
 αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,
 τὸν ὄντως Θεόν, τὸν ὑπεράγαθον,
 εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 134r).

Τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β' γενανώ
 Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν·
 αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε,
 τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2406, φφ. 134r-134v).

Τοῦ αὐτοῦ ἤχος πλ. β'
 Ὅφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται·
 ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 134v).

Τοῦ μαῖστωρος ἤχος πλ. β'
 Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
 ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε, ἀναρχε,

39. Εἶναι, ὅπως δῆποτε, ἀπολύτως ἐνδεικτικὸ τῆς —ὡς πρὸς τὴν ἐξεταζομένη τακτικὴ— σαφῶς ὑφισταμένης μεταξὺ τῶν δύο μνημονευμένων συνθέσεων σχέσεως, τὸ γεγονός ὅτι ἐν τέλει τοῦ κατὰ σύνθεσι Ξένου τοῦ Κορώνη στίχου: Ὅμοιοι αὐτοῖς..., παρατίθεται μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ σχετικοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου καὶ εὐθὺς ὁ ψάλλον παραπέμπεται στὸν Λατρινῶ πολυελεο, πρὸς ἀνεύρεσι πλήρους τοῦ ἐπιθυμητοῦ ποιήματος:

Τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β'
 Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά
 —λέγε— ὑμνοῦμέν σε: ζῆτει ἐν τῷ Λατρινῶ πολυελέῳ. (EBE 2406, φ. 134v).

σὺν υἱῷ μονογενεῖ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, Τριάς μονὰς ἅγια,
οἰκτεῖρισον, ἐλέησον τοὺς ὑμνοῦντάς σε. (EBE 2406, φ. 134v).

Τοῦ μαῖστορος ἤχος πλ. β'

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον
—λέγε— ἄσμα καινὸν ἄσατε, Χριστῷ τῷ Θεῷ,
ἄσμα ἅγιον, ἄσμα, Χριστῷ τῷ βασιλεῖ,
ἐκ ῥυπαρῶν χειλέων· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 135r).

Τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β' νετανῶ

Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε —λέγε— καὶ δοξολογεῖτε, τὸν Κύριον,
εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας, εὐλογεῖτε. (EBE 2406, φ. 135r).

Ἀντιθέτως, στὴν —παραλλήλως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἀνθολογουμένη— σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἡ χρῆσις ἐξωψαλμικῶν κειμένων εἶναι πενιχροτάτη καὶ ἐντελῶς σποραδική⁴⁰. ὥστόσο, ὅποτεδῆποτε ἀπαντᾶ, ὑπάγεται στοὺς ἀδρομερῶς ἀνωτέρω ἐπισημανθέντες «κανόνες». Ἐπὶ παραδείγματος, διεξερχόμενοι τὴν ἐνότητα τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου στοὺς κώδικες EBE 2458 καὶ EBE 2406, ἐντοπίζομε μόνον τοὺς ἐπομένους τρεῖς σχετικούς ἐπὶ τοῦ προκειμένου στίχους:

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
ἄσατε, Κύριον τὸν παντοκράτορα
—λέγε—, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 104v).

40. Γιὰ μίαν πρόχειρον αἰτιολόγησι τοῦ γεγονότος ἃς ἐπιτραπῆ ἐδῶ ἡ ἀκολουθοῦς παρέμβασις: ὅπως σημειοῦται στοὺς οἰκείους τόπους τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου, ἐκάστη τῶν ὡς ἄνω ἐπισημανθειῶν συνθέσεων ἐπιχωριάζει σὲ ἰδιαίτερο γεωγραφικὸ χῶρον: ὁ Λατρινὸς πολυελέος στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ ὁ τοῦ Κουκουμᾶ ἀντίστοιχος στὴν Θεσσαλονίκη. Ὡσαύτως, ἐκάστος διέπεται καὶ ἐξ ἐνὸς ἰδιαίτερου χαρακτήρος, συγκεκριμένων μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν δηλονότι καὶ ἰδίου τρόπου μελοποιίας. Ἐκ τῶν σχολιαζομένων στὴν παρούσα παράγραφο, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Λατρινὸς πολυελέος σχετίζεται κυρίως πρὸς τοὺς φέροντες ἐόρτια ἀλλάγματα ψαλμικῶν στίχους, οἱ ὅποιοι ἀνθολογοῦνται στὴν εὐρύτερα ἐνότητα αὐτοῦ· ἀντιστοίχως, ὁ πολυελέος τοῦ Κουκουμᾶ, ὅπως εἰδικώτερα θὰ διαπιστωθῆ στὴν ἐπομένη παράγραφο, σχετίζεται πρὸς τοὺς λεγομένους καλοφωνικούς στίχους τοῦ πολυελέου, οἱ ὅποιοι ὁμοίως ἀνθολογοῦνται στὸ πλαίσιο αὐτοῦ. Τιοιουτρόπως, ἐκάστη σύνθεσι φέρει τὰ ἰδιαίτερα αὐτῆς χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἐν ταύτῳ ἀφοριστικά, τρόπον τινά, στοιχεῖα, ἱκανὰ ἀφ' ἑαυτῶν νὰ προσδιορίσουν ἐκάστη ἄλλοις λόγοις, ἢ —εἰς βυζαντινῆν, ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, σύνθεσι— ὑπαρξὺς ἐορτίων ἀλλαγμάτων παραπέμπει αὐτόχρονα στὸν Λατρινὸν πολυελέο, ἐνῶ, ἀντιστοίχως, ἡ ὑπαρξὺς καλοφωνικῶν στίχων στὸν πολυελέο τοῦ Κουκουμᾶ. [Ἐκ τοῦ συγκεκριμένου «πρακτικοῦ μνημονικοῦ κανόνος» δὲν ἔλλείπουν, βεβαίως, οἱ ἐξαιρέσεις: βλ. τίς σχετικὲς ἐπισημάνσεις στοὺς οἰκείους τόπους τῶν παραγράφων 2.1 καὶ 2.2 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου].

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε

τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ (τὸ ἅγιον αὐτοῦ)

—λέγε— ἀλληλουῖα.

(EBE 2458, φ. 92r καὶ EBE 2406, φ. 104v).

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον·

ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἄσμα πάσα ἡ γῆ,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν,

ὑμνήσατε· ἀλληλουῖα.

(EBE 2458, φ. 92r).

Ἡ εἰς τὴν σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ τηρουμένη τακτική, ἐπαναλαμβάνεται ὁμοίως καὶ στὰ κατὰ τὸν 1^ο αἰῶνα παραδιδόμενα σχετικὰ ποιήματα, ἤτοι στὸν πολυέλεο Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφῃ (κατὰ φυσικό, βεβαίως, λόγο, ἐφ' ὅσον ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις ἐποιήθη «εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ»⁴¹) καὶ στὸν πολυέλεο Ἀνδρέου Στελλῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλλείπουν ἀντιστοιχες περιπτώσεις στίχων μετ' ἐξωφαλμικῶν κειμένων⁴².

Εὐρυτάτη χρῆσις τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς ἐντοπίζεται, ἐν συνεχείᾳ, στὰ ἐκ τοῦ 1^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν παραδιδόμενα κρητικά ὁμοειδῆ ποιήματα, ὅπου διαπιστοῦται, ἐπιπροσθέτως, ἀξιολογωτάτη «ποιητικὴ ἐπίδοσις» τῶν Κρητῶν μελουργῶν· στὰ ἐν τέλει τῶν σχετικῶν στίχων πολυελέων ἐπιβαλλόμενα ἐξω-

41. Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.4 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

42. Σημειώομε λεπτολόγως ἐδῶ ὅτι καὶ στὶς τρεῖς μνημονευθεῖσες ἀνωτέρω συνθέσεις (τῶν πολυελέων· Νικολάου Κουκουμᾶ, Μανουὴλ Χρυσάφῃ καὶ Ἀνδρέου Στελλῶν) καὶ εἰδικώτερα στὸν στίχο· Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ, μετὰ τὸ πέρας τοῦ φαλμικοῦ στίχου παρεμβάλλεται στὴν ὅλη σύνθεσι (πρῶ, μετὰ ἡ καὶ ἐνδιαμέσως τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλουῖα, ἐπιπροσθέτως δὲ τῆ χρήσει τῶν παρακλευσματικῶν προσταγῶν· λέγε καί· πάλιν) τὸ πρῶτο ἡμιστίχι τοῦ ἐπομένου στίχου (ἤτοι· Κύριε, τὸ ὄνομα σου εἰς τὸν αἰῶνα), κατὰ τακτικὴ ἢ ὁποία ἐνθυμίζει σαφῶς τὴν μορφολογία τῶν ἐπίδεσθμένων ἐξωφαλμικῶν κείμενα ὁμοειδῶν στίχων τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· βλ. ἀντιστοιχῶς:

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ·

ἀλληλουῖα —λέγε— Κύριε (Κύριε), τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ ὄνομά σου, Κύριε·

ἀλληλουῖα.

(EBE 2458, φ. 88v καὶ EBE 2406, φ. 101v).

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ·

ἀλληλουῖα —πάλιν— Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλουῖα.

(Υῆρ. 597, φφ. 134v-135r).

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ

—λέγε— Κύριε —πάλιν—, Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλουῖα.

(EBE 2401, φ. 99v).

Τὸ ἴδιο φαινόμενο ἐπισημαίνεται καὶ στὸν αὐτὸ στίχο ἐκ τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου:

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ·

—λέγε— Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλουῖα.

(EBE 963, φ. 114r).

ψαλμικά κείμενα καταγράφονται θαυμάσιοι και —ἐκ δογματικῆς κυρίως ἐπόψεως— λίαν ἀξιοπρόσεκτοι στίχοι⁴³. Παραθέτομε ἐδῶ τὴν ὑφισταμένη παραγωγή, ὡς ἐμφαίνεται στοὺς πολυελέους Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου καὶ Ἀναστασίου τοῦ Τρυγώνη⁴⁴:

α) Πολυέλεος Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι

—λέγε—· αἱ νοεραὶ δυνάμεις βοῶσιν ἐν ὑψίστοις,

Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι, δόξα,

καὶ ἡμεῖς ἐπάδοντες· ἀλληλούια.

(EBE 963, φ. 120v).

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται·

σέ, Τριάς, δοξάζομεν, ὕμνολογοῦμεν καὶ λατρεύομεν,

σὺν τοῖς ἀύλοις οἱ ἔνυλοι, ἀκαταπαύστως λέγοντες,

εἰς τοὺς αἰῶνας, δόξα σοι, τῷ Θεῷ ἡμῶν.

(EBE 963, φ. 121v).

43. Μνημονεύομε ἰδιαίτερας τὸ ἐπόμενο τριαδικὸ κείμενο, μεμελισμένο διαδοχικῶς ὑπὸ Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου (βλ. σχετικῶς· EBE 963, φφ. 134r-134v: Τριαδικὸν ὠραιότατον ψαλλόμενον εἰς οἶαν δοχὴν τοῦ πολυελέου βούλεται τις καὶ τοῦτο καθὼς παρὰ κύρ Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου γράφεται καὶ ψάλλεται· [ἤχος] πλ. δ') καὶ Δημητρίου τοῦ Νταμία (βλ. ἀντιστοιχῶς· EBE 963, φφ. 135r-135v: Τὸ αὐτὸ τριαδικόν, καθὼς γράφεται παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμία καὶ Πρωτοψάλτου Κρήτης, εἰς ὠραιότεραν σύνθεσιν τῶν τε φωνῶν καὶ χειρονομιῶν· [ἤχος] πλ. δ'), τὸ ὁποῖο —συμφῶνως πρὸς παλαιά, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, παράδοσι— παρατίθεται αὐτονόμως, ἄνευ συγκεκριμένου ψαλμικοῦ στίχου, ὡς ψαλλόμενο, ἐνδιαφερόντως, «εἰς οἶαν δοχὴν τοῦ πολυελέου βούλεται τις»:

Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου/, τρία πρόσωπα δοξάζω/, τρία ἴδια πρεσβεύω/, τρεῖς ἐνούσαις ὑποστάσεις/ —λέγε—, ἐν δὲ κράτος ὑπὲρ λόγον/, μίαν ὑπὲρ νοῦν οὐσίαν/, φύσιν μίαν ὑπὲρ φύσιν/, τῇ τριαδικῇ μονάδι/, ὀρθοδόξως καταγγέλλειν/, οὕτως οἶδα μεγαλύνειν/ καὶ θεολογεῖν ἀπαύστως/, ἀκατάληπτον ἐν πᾶσι/, ἀνεμῆμευτον ἐν γνώσει/, ἔνα Κύριον τῇ φύσει/, κἂν μερίζεται προσώποις.

[Τὸ αὐτὸ κείμενο —μὲ ἐπουσιώδεις διαφορές— δημοσιεύει καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σσ. 81-82, ὑποσημ. 3, ὅπου ἐπισημαίνεται ὅτι (βάσει τοῦ κώδικος Διον. 570, φ. 169v) ἀποτελεῖ πρωτογενῶς ποίημα Ἰωάννου τοῦ Λασκάρειος. Πρβλ. καὶ ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς ἐν κατακλειδί τοῦ λήμματος· Ἰωάννης Κλαδάς, στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς].

44. Νὰ διευκρινισθῇ ὅτι οὐδόλως ἐπιχειρεῖται ἐδῶ λεπτομερεσττέρα ἐξέτασις τόσο τῶν προεκτεθέντων ὅσο καὶ τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων ποιητικῶν κειμένων ἐξ ἐπόψεως ὕμνογραφικῆς ἢ μετρικῆς, καθ' ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἰδιαίτερας μελέτης ἢ ὁποῖα πρὸς τὸ παρὸν ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας συγγραφῆς. Τὸ κυρίως σκοπούμενο ἐδῶ —πέρα τῆς, ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς, μελέτης τῶν ἐν λόγῳ κειμένων— εἶναι ἡ ἀδρομερῆς περιγραφή καὶ γενικωτέρα ἱστορικὴ θεώρησις τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων σὲ συνθέσεις πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν· ὡς ἐκ τούτου, τὰ συγκεκριμένα κείμενα μνημονεύονται ἀπλῶς, τὰ πλείεστα —μάλιστα— δημοσιεύομενα τὸ πρῶτον στὴν ἀνὰ χεῖρας διατριβή.

- ᾠδα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται
 —λέγε— ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε,
 δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι. (EBE 963, φ. 122r).
- Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
 ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε,
 τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
 ἀπαύστῳ φωνῇ τό· ἀλληλούια. (EBE 963, φ. 122r).
- Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιῶντες αὐτά·
 ὑμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων,
 δόξα, λέγοντες, Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι· ἀλληλούια. (EBE 963, φ. 122v).
- Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς·
 ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως,
 μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (EBE 963, φ. 123r).
- Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 ἅγιον καὶ φοβερὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
 μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (EBE 963, φ. 123v).
- Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 ἅγιε, ἅγιε, ἅγιε, τρισάγιε,
 τὸ τριλαμπές, ἡ μία θεότης,
 δόξα σοι. (EBE 963, φ. 124r).
- Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 σοὶ δόξα πρέπει, τῷ πατρί,
 σοὶ δόξα πρέπει, τῷ υἱῷ,
 σοὶ δόξα πρέπει, τῷ ἁγίῳ πνεύματι. (EBE 963, φ. 124r).
- Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον·
 ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἄσμα πᾶσα ἡ γῆ,
 ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν,
 ὑμνήσατε, ψάλατε τό· ἀλληλούια⁴⁵. (EBE 963, φ. 124v).
- Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·
 τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη,
 τιμῶντας, μεγαλύνοντας, πολυχρονίους ποιήσου

45. Στὸν κώδικα Σινᾶ 1563, φφ. 68v-69r, τοῦ παρόντος στίχου ἐπιτάσσεται τὸ ἀκόλουθο ἐξωφθαλμικὸ κείμενο: *Λέγε* — Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε/, πάτερ, υἱὲ καὶ πνεῦμα/, Τριάς ἁγία, δόξα σοι.

καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατάβαλε, εἰρήνευσον τὸν κόσμον σου,
ταῖς πρεσβείαις σου⁴⁶. (EBE 963, φ. 125r).

Κύρ Δημητρίου [sc. Νταμιά] ἤχος α΄
Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·
μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν, τὴν κεχαριτωμένην⁴⁷,
ἣν πάλαι προεκήρυξαν συμβολικῶς προφήται,
λυχνίαν, στάμνον, τράπεζαν, τόμον, ράβδον καὶ πλάκαν,
μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν, τὴν κεχαριτωμένην⁴⁸. (EBE 963, φ. 126r).

β) Πολυέλεος Ἰγνατίου Φριέλου:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι
—λέγε— αἰνεῖτε, δοξολογεῖτε, προσκυνεῖτε,
τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἡμῶν· ἀλληλούια. (EBE 963, φ. 136r).

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται
—λέγε— δόξα σοι, τῷ ὑπερανάρχῳ Θεῷ,
τῷ προσδεχομένῳ τὸν ὕμνον ὑπὸ τῶν Χερουβίμ,
τῷ δοξολογουμένῳ ὑπὸ τῶν Σεραφίμ
καὶ προσκυνουμένῳ ὑπὸ πασῶν τῶν νοερῶν δυνάμεων. (EBE 963, φ. 136r).

Ὄντα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται
—λέγε— σέ, τὴν τρισυπόστατον μονάδα καὶ ὁμοούσιον Τριάδα,
Θεὸν ἕνα σέβομεν καὶ προσκυνοῦμεν,
τὸν πατέρα τὸν ἄναρχον, τὸν υἱὸν τὸν συνάναρχον,
τὸ πνεῦμα τὸ συμφυές καὶ ἐκπορευόμενον. (EBE 963, φ. 137r).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν
—λέγε— δόξα, τῷ πλήθει τῆς μεγαλωσύνης σου, δημιουργὲ τῶν ἀπάντων,
τρिसυπόστατε καὶ ὁμοούσιε, παντοκράτορ Κύριε,
ὁ ὢν πρὸ τῶν αἰώνων καὶ διαμένων εἰς τοὺς αἰῶνας. (EBE 963, φ. 137v).

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτά
—λέγε— δόξα σοι, τῷ ὑπερανάρχῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ καὶ ἀνεκφράστῳ
ἐν Τριάδι καὶ ἐν μονάδι μόνῳ Θεῷ (ἐν μονάδι καὶ ἐν Τριάδι μόνῳ Θεῷ).
(EBE 963, φ. 138r).

46. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *δ.π.*, σ. 198, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 48. Στὸν κώδικα Σινᾶ 1563, φφ. 69r-69v, τοῦ παρόντος στίχου ἐπιτάσσεται τὸ ἀκόλουθο ἐξωφασμικὸ κείμενο: Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων/, κραυγάζοντες, ἐν ὑψίστοις δόξα/, Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι· ἀλληλούια.

47. Τῇ Κεχαριτωμένῃ in cod.

48. Τῇ Κεχαριτωμένῃ in cod. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *δ.π.*, ἀνευ τῆς περὶ τοῦ μελουργοῦ διευκρινήσεως.

Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς

—λέγε— σοὶ πρέπει αἶνος, σοὶ πρέπει ὕμνος, σοὶ πρέπει δόξα,
σοὶ μόνῳ πρέπει κράτος, μεγαλοπρέπεια καὶ ὑπὸ πάντων προσκύνῃς,
τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι. (ΕΒΕ 963, φ. 138ν).

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— φόβῳ σοὶ παρίστανται τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφίμ,
τρόμῳ σοὶ λατρεύουσι πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν,
ὅτι σὺ εἶ μόνος Κύριος (Κύριος) ἰσχυρός, θαυμαστός καὶ παντοκράτωρ,
Θεὸς τοῦ παντός. (ΕΒΕ 963, φ. 139ν).

Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— βασίλισσα τῶν οὐρανῶν, παρθένε Θεοτόκε,
ἡ τέξασα τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς παμβασιλέα,
σωτήρα, ρύστην, λυτρωτὴν, ἀπηλπισμένους⁴⁹ πᾶσι,
σώους συντήρησον αὐτοὺς ἰκέτας, Παναγία,
τοὺς δούλους σου, πανύμνητε, λύτρωσαι πάσης βλάβης⁵⁰.
(ΕΒΕ 963, φ. 140ρ).

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— κυρία, μήτηρ τοῦ παντός, λύτρωσαι σοὺς ἰκέτας
ἀπὸ παντοίων συμφορῶν, ἀνάγκης τε καὶ νόσου,
ῥῶσιν ψυχῆς καὶ σώματος παράσχου καὶ ὑγιείαν,
ἵνα ὑμνῶμεν εὐσεβῶς σέ, τὴν εὐλογημένην,
ὦ χαίροις-χαίροις, μητροπάρθενε, κράξωμεν ὀλοψύχως,
ναὶ-ναὶ, παντάνασσα σεμνή, χαίρε, δεδοξασμένη⁵¹. (ΕΒΕ 963, φ. 140ν).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— σέ μεγαλύνομεν, ἀγνή, τὴν τοῦ φωτὸς νεφέλην,
τὴν ῥάβδον τὴν τοῦ Ἀαρών καὶ στάμνον τὴν τοῦ μάννα,
βάτον τὴν ἀκατάφλεκτον, λαμπάδα τὴν τοῦ θρόνου,
τὸ ὄρος τὸ κατὰσκιον καὶ προστασίαν κόσμου,
τὴν πύλην τὴν οὐράνιον καὶ μυστικῆ τραπέζην,
σέ μακαρίζομεν, τὴν ὄντως Θεοτόκον⁵². (ΕΒΕ 963, φ. 141ν).

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·

σέ μεγαλύνομεν, τὴν ὄντως Θεοτόκον,

49. Ἀπελπισμένοι in cod.

50. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 49.

51. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, δ.π.

52. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., ὅπου παραδίδεται ἡ γραφή «μυστικὴ(ν) τραπέζην».

τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα καὶ τῶν δικαίων σθένος,
 τῶν ἀποστόλων καύχημα καὶ βασιλέων κράτος,
 πατριαρχῶν διάδημα καὶ τῶν μαρτύρων δόξα,
 τῶν ἱερέων καλλονὴν καὶ μοναστῶν τὸ κλέος
 καὶ σωτηρίαν, ἄχραντε, τῶν σοὶ προσπεφυγῶτων,
 σὲ μεγαλύνομεν, σὲ μακαρίζομεν, τὴν μόνην Θεοτόκον⁵³. (ΕΒΕ 963, φ. 142ν).

γ) Πολυέλεος Ἀναστασίου τοῦ Τρυγώνη⁵⁴:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι
 τὸν σὸν περικυκλοῦντες θρόνον, αἱ τῶν ἀγγέλων στρατιαί,
 ἐν φόβῳ τῇ μεγαλοπρεπείᾳ σου, τρισήλιε μονάς,
 τὸν ὕμνον ἐκβοῶσιν· ἀλληλούια. (Σινᾶ 1440, φ. 305r. Σινᾶ 1524, φφ. 35r-35v).

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται·
 μὴ φέροντες ὄραν, τὰ Σεραφίμ,
 τὴν τῆς δόξης σου λαμπρότητα, ἀπρόσιτε Τριάς,
 ταῖς πτέρυξι καλύπτοντες πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας,
 ἐπάδουσι τὸν ὕμνον· ἀλληλούια.
 (Σινᾶ 1440, φφ. 305r-305v. Σινᾶ 1524, φφ. 35v-36r).

Ὄστα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται·
 δόξα σοι, τῷ ἀοράτῳ Θεῷ, πατρὶ ἀγεννήτῳ,
 δόξα σοι, τῷ ἀχρόνῳ ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντι υἱῷ,
 δόξα σοι, τῷ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευομένῳ, ἀγίῳ πνεύματι,
 δόξα σοι, Τριάς ἀγία· ἀλληλούια.
 (Σινᾶ 1440, φφ. 305v-306v. Σινᾶ 1524, φφ. 36v-37r).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
 δόξα, τῇ μεγαλωσύνῃ σου, ὕψιστε πάτερ, αἶδιε καὶ ἀναρχε Θεέ,
 ἡ αἰτία καὶ μόνη πηγὴ τῆς θεότητος,
 ἡ ἀενάως βρούουσα φωτιστικὴ καὶ ζωτικὴ πηγὴ,
 σοὶ δόξα πρέπει· ἀλληλούια. (Σινᾶ 1440, φφ. 306v-307r).

53. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *δ.π.* Γενικῶς περὶ τῶν ἀνωτέρω καταχωρισθέντων ἐξωψαλμικῶν κειμένων τοῦ πολυελέου Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου πρβλ. καὶ τὴν –στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ λήμματος· Πολυέλεος Ἰγνατίου Φριέλου τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς σχολιασθεῖσα– μαρτυρία τοῦ κώδικος Λαύρας Η 136, φ. 240r, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία: «...τὰ μὲν γράμματα [sc. τῆς παρούσης συνθέσεως] ἦσαν τοῦ σοφοῦ ἐν ἱερομονάχῳ παπᾷ κύρ Μελετίου τοῦ Συρίγου...».

54. Τὰ ἐν συνεχείᾳ ποιήματα ἀνθολογήθησαν τὸ πρῶτον εἰς: Ἐμμανουὴλ Στ. Γιαννοπούλου, *Ἡ ἀνορθὴ τῆς ψαλτικῆς τέχνης στὴν Κρήτη (1566-1669)*, *δ.π.*, σσ. 270, 486. Ἐδῶ παρατίθενται ἡλεγμένα, βάσει αὐτοψίας τῶν μνημονευομένων κωδίκων.

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά·

δόξα, τῇ μεγαλοπρεπείᾳ σου, συναΐδιε καὶ συνάναρχε τῷ πατρὶ,
 υἱέ γεννητέ, προαιώνιε, Θεέ ἀληθινέ ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ,
 σοί, ὡς ἀληθῶς, σοὶ δόξα πρέπει καὶ ὁ ὕμνος—καὶ ὁ ὕμνος· ἀλληλούια.

(Σινᾶ 1440, φφ. 307r-307v).

Κατὰ τὸν 15^ο αἰῶνα, ὅπου καταγράφεται γιὰ τελευταία φορά —στὶς κατ' αὐτὴν τὴν χρονικὴν περίοδο παραδιδόμενες συνθέσεις πολυελέων— ἢ ἐν λόγῳ τακτικῇ ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων, παρατηροῦνται δύο τάσεις· ἡ πρώτη προσιωνίζει τὴν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἐπερχομένη παντελεῖ κατάργησι τῆς συγκεκριμένης τακτικῆς καὶ εὐρίσκει ἐντυπωσιακὴ ἀνταπόκρισι καὶ εὐρυτάτῃ διάδοσι· γνωρίζεται, συγκεκριμένως, μέσῳ τοῦ συνοπτικοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, ὅπου σὲ δύο μόνον στίχους (οἱ ὅποιοι —σημειωθῆτω— δὲν ἐμπίπτουν στὴν —ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἐπισημανθεῖσα— ἐνότητα τῶν δέκα τελευταίων στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, τῶν ἀποκλειστικῶς ἐπιδεχομένων ἐξωψαλμικὰ κείμενα) ἐντοπίζονται τὰ ἀκόλουθα κείμενα:

Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος·

ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες,
 τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον,
 σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

(Ἰδρ. 597, φ. 137v).

Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς·

ἄγγελοι ὑμνήσατε⁵⁵ καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε,
 τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
 ἀπαύστῳ φωνῇ· ἀλληλούια.

(Ἰδρ. 597, φ. 137v).

Ἡ δευτέρα τάσις ἐπαναφέρει πλήρη τὴν σχετικὴν παράδοσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ —ἐὰν κρίνωμε ἐκ τῆς ἄκρως περιορισμένης διαδόσεως τῆς ὁποίας τυγχάνει— ἀποδεικνύεται, τελικῶς, ἥκιστα λαοφιλῆς γιὰ τὸ εὐρύτερο πλήρωμα τῶν φιλομούσων τῆς συγκεκριμένης χρονικῆς περιόδου· δηλοποιεῖται μέσῳ τῶν πολυελέων Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, συνθέσεων σχολιαζομένων ἐν συνεχείᾳ εἰδικώτερα, δοθέντος ὅτι ὁ τρόπος μελοποιήσεως καὶ ἐν γένει ἡ μορφολογία τῶν προσλαμβανόντων ἐξωψαλμικὰ κείμενα στίχων αὐτῶν παρουσιάζουν, ἀναμφιβόλως, εἰδικὸ ἐνδιαφέρον. Προσιμακῶς, παρατηροῦμε πὺς ἐνῶ τὰ ἕως τοῦδε ἐξετασθέντα σχετικὰ ποιήματα διεκρίνοντο ἐμφανῶς γιὰ τὴν «αὐτονομία» των, τὰ ἐφ' ἐξῆς μνημονευόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα «ἐνσωματοῦνται» οὐσιαστικῶς σὲ συγκεκριμένους στίχους τῶν ἐπισημανθεῶν δύο συνθέσεων καὶ ὀργανικῶς συνδεδεμένα ἀναπτύσσονται —τόσο

55. Ὑμνήσεται in cod.

ἐξ ἐπόψεως μέλους ὅσο και ἐξ ἐπόψεως ποιήσεως— διαδοχικῶς ἢ ὁμοιοτρόπως (στοῦ σύνολο τῆς ὑπ' αὐτῶν δημιουργουμένης ἐνότητος ἢ και ἀνά ζεύγη στίχων), ἐνδεχομένως σέ μίαν ἀπόπειρα τῶν ἐν λόγῳ μελουργῶν νά «παρακολουθήσουν» τὴν γενικωτέρα ἐξέλιξι τῶν συγχρόνων των συνθέσεων και ἐν ταύτῳ νά «συγκεράσουν» τὴν ἐν λόγῳ παλαιόθεν παραδεδομένη τακτικὴ πρὸς τίς νέες τάσεις τῆς ἐποχῆς των.

Αἶφνης, τὰ εἰς τὸν πολυέλεον Μπαλασίου τοῦ ἱερέως ἐντοπισθέντα ἐξωψαλμικά κείμενα ἐπιβάλλονται, κατὰ τὰ εἰωθότα, στοὺς δέκα τελευταίους στίχους τῆς ὅλης συνθέσεως, κατ' ἀκριβειαν ὡς ἀκολούθως:

Στόμα ἔχουσι και οὐ λαλήσουσι

—λέγε— ἄσατε,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 82γ-82ν).

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι και οὐκ ὄψονται

—λέγε— ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82ν).

Ῥῶτα ἔχουσι και οὐκ ἐνωτισθήσονται

—λέγε— ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες,

τὰ Χερουβὶμ και Σεραφίμ, δυνάμεις, ἀρχαὶ και ἐξουσίαι,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια⁵⁶. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82ν).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν

—λέγε— ἥλιος και σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα και τὸ φῶς,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82ν).

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιούντες αὐτά

—λέγε— βασιλεῖς και ἄρχοντες, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82ν).

Και πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς

—λέγε— ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν και

προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ,

ὅτι ἅγιός ἐστιν, ὑψοῦτε και

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 82ν).

56. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο και εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, «Μπαλάσης ἱερεὺς και νομοφύλαξ (β' ἡμισυ εἰς αἰῶνος)· ἡ ζωὴ και τὸ ἔργο του», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν 29ο τόμο «Ἐπίσημοι Λόγοι» περιόδου ἀπὸ 26.2.1986 ἕως 31.8.1988 (Πρυτανεῖα Μιχ. Π. Σταθοπούλου), Ἀθήνα 1992, σ. 741. (Τὸ ἴδιο και στὴν σ. 7 τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Μπαλάσης ἱερεὺς και νομοφύλαξ (β' ἡμισυ εἰς αἰῶνος). Βυζαντινοὶ και μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 3 [IBM 103 (I-II). Ἀθήνα 1988]).

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83r).

Οἶκος Ἀαρών, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἄσατε, πάντες, τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα Κυρίου,

ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83r).

Οἶκος Λευί, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἔμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,

μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων,

τοὺς ψάλλοντάς σοι συνετῶς· ἀλληλούια.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83r).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον

—λέγε— παντάνασσα, πανύμνητε, παρθενομῆτορ κόρη,

ἐν ᾧρα με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ῥύσαι,

καὶ λύτρωσαι κολάσεως,

τοὺς ψάλλοντάς σοι συνετῶς· ἀλληλούια.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83r).

Καὶ ἐν πρώτοις μὲν, σχετικῶς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῶν ὡς ἄνω ἐξωψαλμικῶν κειμένων, εἶναι, βεβαίως, προφανές ὅτι ὁ Μπαλάσιος χρησιμοποιεῖ κατὰ βᾶσι τὴν (προκύπτουσα ἐκ συνδυασμοῦ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 7-8 χωρίων τοῦ ψαλμοῦ μς') δαβιτικὴ προτροπὴ· ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὴν σταθερὰ κατακλειδὰ τῶν ποιημάτων τῶν ἐπιβαλλομένων στοὺς πρώτους ὀκτώ τῶν ἀνωτέρω στίχων· πέρα τοῦ ἐν λόγῳ σταθεροῦ ἀνακλωμένου (ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια) ἐκάστου τῶν ἐν λόγῳ στίχων, παρεμβάλλονται σὲ κάθε περίπτωσι καὶ ἕτερα κείμενα, εἴτε εἰλημμένα ἐξ ἐτέρων ψαλμικῶν στίχων⁵⁷, εἴτε ποιήματα ἐξωψαλμικά, ἀναφερόμενα λόγου χάριν στοὺς ἁγίους ἀγγέλους⁵⁸, τῶν ὁποίων προτάσσεται πάντοτε τὸ παρακληυσματικό· λέγε. Εἰδικώτερα γὰρ τοὺς δύο τελευταίους στίχους, τὰ ἐξωψαλμικά κείμενα ἀναφέρονται στὸν γεννηθέντα Κύριο⁵⁹ καὶ στὴν Θεοτόκο⁶⁰, ἡ δὲ ἐπιση-

57. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος τὰ εἰς τοὺς στίχους· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι [: ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν (ψαλμ. ρμθ', 1)], Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα [: ἥλιος καὶ σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς (ψαλμ. ρμη', 3)] καὶ Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο [: βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων (ψαλμ. ρμη', 11-12)] ἐπιβαλλόμενα κείμενα.

58. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος τὸ σχετικὸ κείμενο τοῦ στίχου· Ὁτα ἔχουσι [: ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἔξουσίαι].

59. Στίχος· Οἶκος Λευί, ὅπου —πέρα τοῦ ἐπισημανθέντος ἀνακλωμένου— τὸ ἐν λόγῳ ποίημα διαμορφοῦται τοιοῦτοτρόπως· Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον/, μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων.

60. Στίχος· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ὅπου τὸ κυρίως ἐξωψαλμικὸ κείμενο ἔχει ὡς ἐξῆς· Παντάνασσα, πανύμνητε, παρθενομῆτορ κόρη/, ἐν ᾧρα με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ῥύσαι/ καὶ λύτρωσαι κολάσεως.

G F G a
τῶς δὲ τῶ Θε ω ω ω ω ω ω ως τῶ Θε ε ω ω ω

b a G G F F E
η η ἠω ω ω ω ω ω ἠ ἠ ἠ ἠ ἠ ἠ

D E D C D E F D
μῶν αλ λη τῶ Θε ε ε ω ω ἠ ἠ ἠ ἠ μω ω ω ω

E D G F G F
η α αλ λη ω ω ωων α α α α α α α αλ λη ἠ

F E F E E D
λου ι ι ἠ ἠ ἠ ἠ ἠ ἠ α α α α αλ λη

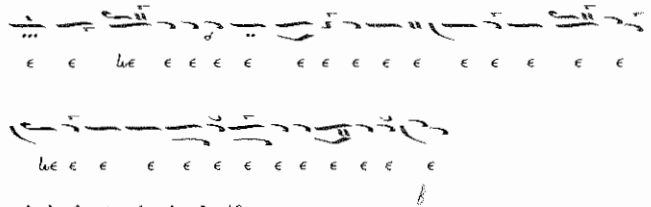
E D D
ι α λου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου

ου ου ου ου ι ι ι αλ λη ἠ ἠ λου ου ου
ου ου ου ι α α α α

α) Στόμα ἔχουσι ὡς ἀκολούθως:

E D D C D C D
ψα λα τε ψα α α α λα α α ψα α λα τε ε ε ε

F E D E D
ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε χε ε

β) Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς· ὡς ἀκολούθως:

FE EDEEDD

Στὸν τελευταῖο στίχο διαφοροποιεῖται ἐπιπροσθέτως καὶ τὸ μέλος τοῦ καταληκτικοῦ ἐφωμίου ἀλληλοῦα (τὸ ὁποῖο ἐπαναλαμβάνεται ὁμοίως καὶ στὸν ἐπόμενο στίχο· Οἶκος Ἰσραήλ), διαμορφούμενο, συγκεκριμένως, ὡς ἐξῆς (ἡ διαφοροποίησις δὲν καταγράφεται στὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμούζιου):

EF D EDE FE EDEEDD

Περαιτέρω μελικές παραλλαγές τῆς, ἐπὶ τοῦ ῥήματος· ψάλατε ἀναπτυσσομένης, μουσικῆς θέσεως, παραδίδει, ὡσαύτως, ὁ ἐξηγητὴς τῆς συνθέσεως Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ· παραπέμ-
πομε, ἀφνης, στοὺς ἐξῆς στίχους:

• Οἶκος Ἀαρών (ΜΠΤ 704, φ. 120r):

• Ὠτα ἔχουσι – Οἶκος Ἰσραήλ (ΜΠΤ 704, φφ. 118v καὶ 119v, ἀντιστοίχως):

• Ὅμοιοι αὐτοῖς – Οὐδὲ γάρ ἐστι (ΜΠΤ 704, φφ. 119r καὶ 118v, ἀντιστοίχως):

Ἡ παρηλλαγμένη ποιητική κατακλείδα τῶν δύο τελευταίων στίχων τῆς ὡς ἄνω ἐνότητος (τοὺς φάλλοντάς σοι συνετῶς· ἀλληλοῖα), παραλλάσσεται, ὡσαύτως, ἐποουσιωδῶς καὶ ἐξ ἐπόψεως μελοποιίας καὶ ἐμφαίνεται κατ' ἀκριβείαν ὡς ἀκολούθως:

<p>D G D E F E</p> <p>τους φα λον τας</p>	<p>π</p> <p>τους φα α α α λ λον τα α α ας σοι οι οι</p>
<p>F E D E D E G F</p> <p>σοι συ νε</p>	<p>οι οι οι οι συ υ υ νε ε ε ε ε ε</p>
<p>G F G F G F E F E</p> <p>ε τω ω ω ω</p>	<p>ε ε ε ε συ υ νε ε τω ω ω ω ω ω ω ω</p>
<p>F D E D G</p> <p>ως α α α</p>	<p>ω ω ω ω ω ω ω ω ω α α α ρα α α α</p>
<p>a G F E F E E D</p> <p>α λ λη λου ι</p>	<p>α α α α α α α α λ λη λου</p>
<p>E D D</p> <p>ι α</p>	<p>ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ι</p>
	<p>ι α λ λη η η λου ου ου ου ου ου ι α α</p>
	<p>α α</p>

Στὸν ἕτερο πολυέλεο τοῦ μελουργοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (ἀναφερόμεθα, συγκεκριμένως, στὸ εἰς ἦχον πλ. δ' σχετικὸ ποίημα αὐτοῦ), ἐξωψαλμικὰ κείμενα ἐπιβάλλονται στοὺς δώδεκα τελευταίους στίχους τῆς ὅλης συνθέσεως· ἰδοὺ πῶς ἀκριβῶς διαμορφοῦται ἡ δομὴ τῶν ἐν λόγῳ στίχων:

Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων

—λέγε— ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, πάντες ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι,

ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 85v-86r).

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι

—λέγε— ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, θρόνοι, κυριότητες,

ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86r).

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται

—λέγε— ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, τὰ Χερουβιμ καὶ Σεραφίμ,

ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86r).

Ὦτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται

—λέγε— ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι,

ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86r).

Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν

—λέγε— ἥλιος καὶ σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς,

ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86r).

Ὅμοιοι αὐτοῖς γίνονται οἱ ποιῶντες αὐτὰ

—λέγε— βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων,

ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86r).

Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς

—λέγε— ὑψοῦτε, Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε συνετῶς,

τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 86r-86v).

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— προσκυνεῖτε, τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, συνετῶς,

ὅτι ἅγιός ἐστιν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86v).

Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἀλαλάξατε, τῷ Κυρίῳ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιᾶσεως,

ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86v).

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἀλαλάξωμεν συμφώνως καὶ συμφώνως καὶ βοήσωμεν,

τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86v).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἔμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ἀλληλούια⁶³.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 87ν).

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ

—λέγε— μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος,
Θεὸς ἰσχυρός· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 87ν).

Ἡ μελικὴ μεταχειρίσις τῶν ὡς ἄνω στίχων βαίνει κατ' ἀπολύτως ἀξιοσημείωτον τακτικὴν ἢ ὅλη ἐνότης χωρίζεται σὲ τέσσαρες ὑποενότητες, στίς ὁποῖες παραμένει κοινὸ τὸ μέλος τῶν ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων, ἀρχόμενον μὲν ἐκ τοῦ παρακελευσματικοῦ· λέγε, περατούμενο δὲ σπὸ καταληκτικῆρι ἐφύμνιο· ἀλληλούια⁶⁴. Τίς ἐν λόγῳ ὑποενότητες στοιχειοθετοῦν οἱ ἐξῆς, συγκεκριμένως, συνδυασμοὶ στίχων:

α) Οἱ στίχοι: Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι // ὦτα ἔχουσι // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες // Οἶκος Ἰσραὴλ.

Τὰ —πανομοιοτύπως μεμελισμένα— ἐξωψαλμικὰ κείμενα, τὰ ὅποια ἔπονται τῶν ὡς ἄνω στίχων, εἰσάγονται διὰ τῆς ὡς ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναπτυσσομένης παρακελευσματικῆς προσταγῆς· λέγε⁶⁵:

63. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ στὴν σχετικὴ (ἀνάρθρον) σελίδα τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπιτυνη-απτομένου στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαί αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 1 [IBM 101 (I-II). Ἀθήνα 1975].

64. Ὡς σχολιάζεται εἰδικώτερα καὶ στὴν ὑποσημ. 263 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου, ἡ ἐπιστημινομένη ἀνὰ ἐνότητα ἀντιστοιχία ἐξικνεῖται ἐμφανῶς ἕως αὐτῶν τούτων τῶν ποιητικῶν κειμένων, ἡ ποιητικὴ διάταξις τῶν ὁποίων ἐμφαίνεται συνήθως ὁμοιοτρόπως δομημένη, τὰ δὲ ἐξ αὐτῶν προκύπτοντα νοήματα παραλλήλως ἀλληλοσυμπληρούμενα· ἔστωσαν ὡς παράδειγμα —πέρα τοῦ ἐν τῷ ὑποδειχθέντι τόπῳ μνημονευομένου ὁμοειδοῦς παραδείγματος— οἱ ἐπόμενοι στίχοι:

Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα

ἐν τῷ στόματι αὐτῶν

—λέγε— ἥλιος καὶ σελήνη,

πάντα τὰ ἄστρον καὶ τὸ φῶς,

ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον,

εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—λέγε— ἔμμανουὴλ παιδίον,

κατὰ τὸ γεγραμμένον,

μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ἀλληλούια.

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο

οἱ ποιῶντες αὐτὰ

—λέγε— βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες,

πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων,

ψάλατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ

—λέγε— μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,

θαυμαστὸς σύμβουλος,

Θεὸς ἰσχυρός· ἀλληλούια.

65. Τὰ μουσικὰ κείμενα —τόσο γιὰ τὴν παροῦσα ὅσο καὶ γιὰ τίς ἐν συνεχείᾳ ὁμοειδῆς περιπτώσεις— λαμβάνονται ἐκ τοῦ κώδικος Ἄγ. Στεφ. 127, ὅπου ἡ ἐξεταζομένη σύνθεσις ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 83ν-88γ (εἰδικώτερα οἱ μελετώμενοι στίχοι καταχωρίζονται στὰ φφ. 85ν-87ν). Οἱ παραπλευρῶς τῆς παλαιᾶς γραφῆς παρατιθέμενες ἐξηγήσεις τούτων ὀφείλονται στὸν Πρωτοψάλτη

β) Οἱ στίχοι: Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς.

Τὰ –πανομοιοτύπως μεμελισμένα– ἐξωψαλμικά κείμενα, τὰ ὅποια ἔπονται τῶν ὡς ἄνω στίχων, εἰσάγονται διὰ τῆς ὡς ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναπτυσσομένης παρακλευματικῆς προσταγῆς: λέγε:

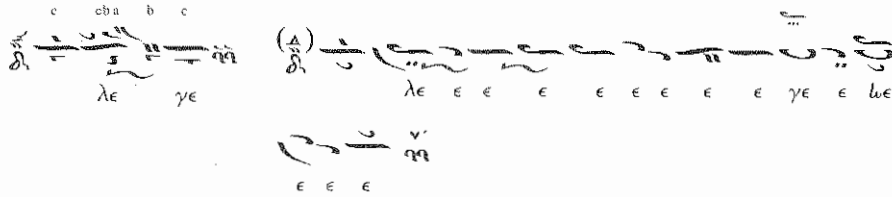
γ) Οἱ στίχοι: Οἶκος Ἀαρών // Οἶκος Λευί.

Τὰ –πανομοιοτύπως μεμελισμένα– ἐξωψαλμικά κείμενα, τὰ ὅποια ἔπονται τῶν ὡς ἄνω στίχων, εἰσάγονται διὰ τῆς ὡς ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναπτυσσομένης παρακλευματικῆς προσταγῆς: λέγε:

Γρηγόριο καὶ λαμβάνονται ἐκ τοῦ αὐτογράφου αὐτοῦ κώδικος MIT 744, ὅπου ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογείται στὰ φφ. 13r-46v (εἰδικώτερα οἱ ἐξεταζόμενοι στίχοι παρατίθενται στὰ φφ. 31r-43v).

δ) Οἱ στίχοι: Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

Τὰ —πανομοιοτύπως μεμελισμένα— ἐξωψαλμικὰ κείμενα, τὰ ὅποια ἔπονται τῶν ὡς ἄνω στίχων, εἰσάγονται διὰ τῆς ὡς ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναπτυσσομένης παρακελευσματικῆς προσταγῆς· λέγει:

* * *

Τοσαῦτα περὶ τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων (ποιημάτων συγκεκριμένης «ἐορτολογικῆς ἀποχρώσεως») σὲ στίχους διαφόρων ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ συνθέσεων, ἐκ τοῦ ιδ' ἕως τοῦ ιζ' αἰῶνος. Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι ὁ μνημονευθεὶς Πέτρος ὁ Μπερεκέτης καθίσταται ὁ τελευταῖος μελουργὸς ὁ ὁποῖος μεταχειρίζεται τὴν ἐδῶ ἐξεταζομένη τακτική· οἱ ἐκ τοῦ ἐπομένου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν παραδιδόμενες ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ συνθέσεις ἐνθυμίζουσι τὴν ἐν λόγῳ τακτικὴν μόνον στὰ ἐν κατακλειδί τούτων παρατιθέμενα δοξαστικά μαθήματα⁶⁶. Ὁ αὐτὸς Μπερεκέτης, αἴφνης, συνθέτει καὶ ἕτερον (σὲ ἦχο πρῶτον) ποίημα ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ ὅπου δίδει, ἀκριβῶς, τὸ βασικὸν στίγμα τῆς νέας (συντόμου) μορφολογίας τῶν ἐφ' ἐξῆς μελοποιουμένων συνθέσεων. Ὡστόσο, ἡ ἐν λόγῳ τακτική, ὡς πρᾶξις προσθήκης ἐορτίων ἐγκωμίων σὲ ὑφισταμένους ψαλμικοὺς στίχους τυχούσης συνθέσεως, ἀπαντᾷ καὶ ἐφ' ἐξῆς τοῦ ιζ' αἰῶνος, ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ἕως τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη, μέσῳ τῶν διὰ τὴν Θεοτόκον ἀρμοδίων ἐκλογῶν ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ· Λόγον ἀγαθόν.

Στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας, ἐξετέθη ὁ ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος καθιερωθεὶς τύπος τῆς εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ψαλλομένης ἐκλογῆς· Λόγον ἀγαθόν, συνθέσεως τὸ πρῶτον κωδικοποιηθείσης [ὑπὸ τὴν σύστασι δεκαοκτώ, συγκεκριμένως, στίχων καὶ ἰσαριθμῶν θεοτοκίων ἐγκωμίων ἐν τέλει ἐκάστου⁶⁷] ὑπὸ τοῦ προμνησθέντος μελουργοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέ-

66. Μὲ τὰ μνημονεούμενα δοξαστικά μαθήματα ἀσχολούμεθα ἀποκλειστικῶς στὴν τρίτη παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ὅπου καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης γιὰ περισσότερα.

67. Τὰ σχετικὰ κείμενα δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐδῶ· δημοσιεύονται ἀρμοδίως ἐν τέλει τῶν εἰσαγωγικῶν σχολίων τῆς ἐνότῃτος 2.IV τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Τὰ ἐν λόγῳ κείμενα εἶναι, βεβαίως, γνωστὰ καὶ ἐκ λοιπῶν σχετικῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ὅπου ἀρμοδίως καταχωρίζονται μνημονεούμε, ἐνδεικτικῶς, τὶς ἀκόλουθες ἐκδόσεις· Συλλειτουργικόν, ἤτοι ἡ τάξις ἀναγνώστου καὶ ψάλτου, β' ἐκδοσις βελτιωμένη, ἐκδοσις

τη⁶⁸. Η τοιαύτη μορφολογία τῆς πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου ἐκλογῆς υἰοθετήθηκε ἔκτοτε καὶ ἰσχύει ὁμοίως γιὰ ὅλες τὶς ἐκ τοῦ ἰγ' αἰῶνος ἕως σήμερον παρεμφερεῖς συνθέσεις⁶⁹. Δὲν ἀπομένει λοιπὸν παρὰ νὰ ὑπογραμμισθῇ, ἐν κατακλείδι,

Ἱερᾶς Μονῆς Σίμωνος Πέτρας, Ἅγιον Ὅρος 1997, σσ. 217-219. Ἐκλογάριον, πρὸς χορσὶν ἐν ταῖς ὄλονυχτίαις [sic] καὶ λοιπαῖς πανηγυρικαῖς [sic] ἱερᾶς [sic] ἀκολουθίαις [sic], ὁ.π., σσ. 13-15.

68. Σημειώνω, ἐνδιαφερόντως, ὅτι κατὰ τὴν μελοποίησιν τῆς μνημονευομένης ἐκλογῆς, ὁ Μπερεκέτης προέκρινε ὁμοειδῆ πρὸς τὴν (διὰ τὸν πολυελεὸς Δοῦλοι, *Κύριον τοῦ αὐτοῦ*) σχολιασθεῖσα ἀνωτέρω τακτικῆ ἄλλοις λόγοις, διέκρινε τὴν ὅλην σύνθεσιν σὲ τέσσαρες καὶ πάλι ἐνόητες καὶ ἐμέλισε πανομοιότυπως τὰ ἐν τέλει ἐκάστης ἐπιβαλλόμενα θεοτοκία ἐγκώμια, προτάσσοντας πάντοτε τῶν σχετικῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων τὸ παρακλεισματικὸν λέγε. Οἱ ἐν λόγῳ ἐνόητες στοιχοθετοῦνται ἐκ τῶν ἐξῆς, συγκεκριμένως, στίχων:

α) Λόγον ἀγαθόν – Ὡραῖος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.

β) Ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου – Τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου.

γ) Καὶ ἔντεινε καὶ κατενοδοῦ καὶ βασίλευε – Περιβεβλημένη, πεποικιλμένη.

δ) Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε – Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου.

[Νὰ διευκρινισθῇ, λεπτολόγως, ὅτι οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς συνθέσεως (Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύουσιν καὶ Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου) ἐντάσσονται σαφῶς στὴν τετάρτη ἐνόητη (ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ μέλος τοῦ προοιμίου τῶν εἰς αὐτοὺς ἐπιβαλλομένων θεοτοκίων ἐγκωμίων)· ἐπειδὴ, ὅμως, τὰ μνημονευθέντα κείμενα, τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐν κατακλείδι τούτων, εἶναι ἀκροῦντως ἐκτενέστερα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν ὑπολοίπων δύο στίχων τῆς ἐνόητης, προστίθενται ἀναποφεύκτως στοὺς συγκεκριμένους στίχους (πρὸς ἀρμόδιον τονισμὸ τῶν ἐν λόγῳ μακροσκελῶν ἐγκωμίων) καὶ ἕτερες μελικές θέσεις – ἐμμένουσες κατὰ κύριο λόγο στὸν σκληρὸ χρωματικὸ τέταρτο (νεναῶ) ἤχο–, οἱ ὅποιες, πάντως, παραμένουν καὶ πάλι κοινές γιὰ ἀμφοτέρους τοὺς στίχους].

69. Ὅπως ἐσημειώθη ἀρμόδιως καὶ στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, οἱ μνημονευόμενες μεταβυζαντινὲς ἐκλογὲς ἀκολουθοῦν, ἐν πολλοῖς, τὴν τακτικὴ μελοποίησιν τῶν πολυελέων, ὅπου κατὰ κύριο λόγο ἀνὰ ζευγὸς στίχων «κωδικοποιεῖται» ἐν ὁμοίᾳ ἀνακλώμενο, τὸ ὅποιο –νὰ διευκρινισθῇ– στὴν συγκεκριμένη περίπτωσι διαμορφοῦται ὄχι μόνον ἐκ τοῦ ἐφυνίου ἀλληλουαρίου ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σταθερῶς ἐν τέλει ἐκάστου στίχου ἐπιβαλλομένων θεοτοκίων ἐγκωμίων. Τὸ παρακλεισματικὸν λέγε, πρὸ τῶν ἐν λόγῳ θεοτοκίων ἐξωψαλμικῶν κειμένων, κατὰ κανόνα παραλείπεται, θεωρούμενο ἐνδεχομένως καὶ ὡς στοιχεῖο μελισματικῆς μελικῆς ἀναπτύξεως. (Ἐπὶ παραδείγματός, στὴν σχετικὴ σύνθεσι Γεωργίου τοῦ Κρητός, ἡ ἐπισημανθεῖσα παρακλεισματικὴ προσταγὴ χρησιμοποιεῖται μόνον στοὺς δύο τελευταίους στίχους τοῦ ποιήματος, οἱ ὅποιοι –λόγῳ καὶ τῶν ἐκτενεστέρων (ὡς ἐπεσημάνθη) κειμένων τὰ ὅποια προσλαμβάνουν– μελιζοῦνται πλέον ἐπιτηδευμένως σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ὁμοειδεῖς ἐκλογές). Ἐσχάτως –κατὰ μίμησιν τῆς συγκεκριμένης τακτικῆς–, ἐποιήθησαν καὶ σύγχρονες ἐκλογὲς πρὸς τιμὴν διαφόρων ἁγίων ἢ λοιπῶν ἑορτῶν, ὅπου στὴν θέσιν τῶν θεοτοκίων ἐξωψαλμικῶν κειμένων συνετέθησαν –ὑπὸ τύπον κυρίως χαιρετισμῶν– ποιήματα εἰς ἐκάστη περίπτωσι ἀρμόζοντα. (Βλ. αἰφνης τὴν μουσικὴν ἔκδοσιν Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 8. Ἐκλογαὶ Ἀγίων Α', Ἅγιον Ὅρος 1996, ὅπου ὁ ἐν λόγῳ ἱερομόναχος Ἱεροθεὸς ἀνθολογεῖ μελοποιήματά του ἐπὶ ἐκλογῶν πεποικιλμένων παρὰ τοῦ ἀοιδίμου ὕμνογράφου Γερασίμου μοναχοῦ τοῦ Μικραγιαννανίτου. Μνημονεύω, ἐπίσης, ὅτι ὁμοειδῆς τις ἐκλογὴ Κορνήλιου μοναχοῦ Συμωνοπετρίτου: Τὸ στερέωμα ἄλληλουα. Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, μεμελισμένη σὲ ἤχο πλάγιον τοῦ τετάρτου καὶ διευρυμένη διὰ ἐξωψαλμικῶν κειμένων πρὸς τιμὴν τῆς δόξας Μαρίας

ἡ πολλαπλὴ συμβολὴ τοῦ Μπερεκέτη, κατὰ τὸ καθοριστικὸ γιὰ τὴν συνέχεια τῆς ἐξεταζομένης τακτικῆς μεσοδιάστημα τῶν τελῶν τοῦ ιζ' πρὸς τὶς ἀρχὲς τοῦ ιη' αἰῶνος· οὐσιαστικῶς, ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς συνετέλεσε τὰ μέγιστα γιὰ τὴν ἕως τοῦ ιθ' αἰῶνος «μεταλαμπάδευσι» τῆς ἐξεταζομένης τακτικῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν κειμένων, μετερχόμενος τὸ ἐξῆς εὐφύεστατο «τέχνασμα»: καθ' ἣν στιγμὴν οἱ νέες περὶ πολυελέων μορφολογικὲς συνήθειες «ἀπέκλειον» πλέον τὴν χρῆσι τῆς ἐν λόγῳ παλαιόθεν παραδεδομένης μελικῆς μεταχειρίσεως ὠρισμένων στίχων τοῦ πολυελέου⁷⁰, ὁ Μπερεκέτης «μετετόπισε» τὴν ἐφαρμογὴ τῆς συγκεκριμένης πρακτικῆς ἐκ τῶν πολυελέων πρὸς τὶς ἐκλογές, συγκεκριμενοποίησε τὴν ἀναφορὰ τῶν ἐπιβαλλομένων ποιημάτων πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου καὶ κατώρθωσε (ὡς –πρὸς τοὺς ἄλλοις– μαρτυρεῖ ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς ὁποίας ἔτυχε ἡ προκύψασα σύνθεσις αὐτοῦ) νὰ «διαγωνίσῃ» τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος τακτικὴ.

Βεβαίως, ὑποβάλλοντας σὲ περαιτέρω βάσανον τὸ ὡς ἄνω συμπέρασμα, πρέπει ἀκροτελευτικῶς νὰ διευκρινίσωμε ὅτι, τόσο ὡς πρὸς τὴν ἐκ τῶν πολυελέων πρὸς τὶς ἐκλογές «μετατόπισι» τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὸν «περιορισμὸ» τῆς θεματολογίας τῶν ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων, ὁ Μπερεκέτης δὲν πρωτοτύπησε· ἀμιγῶς θεοτοκία ἐξωψαλμικὰ κείμενα ἀπαντοῦν (ἐντελῶς σποραδικῶς τῷ ὄντι) καὶ σὲ ὠρισμένες βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς (κυρίως) πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου συνθέσεις, ὡς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς ἐσημειώθη⁷¹. Κυρίως, ὅμως, ὑπάρχει τὸ λαμπρὸ παράδειγμα τῶν ὑπὸ τοῦ μελουργοῦ Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ πεποιημένων ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν⁷², ὅπου σαφῶς ἀνιχνεύονται ὅλα τὰ ὡς ἄνω ἐπισημανθέντα στοιχεῖα⁷³.

τῆς Μαγδαληνῆς, περιλαμβάνεται στὴν φωνοταινία: Ἀγρυπνία ἁγίας Μαρίας Μαγδαληνῆς (22 Ἰουλίου). Κασέτα τρίτη. Ὁ ὄρθρος, Α'. Ψάλλει 35μελὴς χορὸς μοναχῶν [Ἱερὸν Κοινόβιον Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου Ὁρμούλιας, IMO 303 (1985)], πλευρὰ Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4).

70. Πιστεύομε, εἰδικώτερα, ὅτι ὁ Μπερεκέτης ὄχι μόνον διηρθάνθη τὴν ἐν λόγῳ –εὐρέως κατὰ τὴν ἐποχὴ του ἐπικρατοῦσα– τάσι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδίας, τρόπον τινά, πείρας ἐνόησε καλῶς αὐτὴν, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν περίπτωσι τῶν δύο συνθέσεων πολυελέων Δούλοι, Κύριον, τοὺς ὁποίους παρέδωκε· ὅπωςδήποτε, θὰ ἐπρόλαβε νὰ ἀντιληφθῇ πῶς τὸ εἰς ἧχον πρώτων σχετικὸ ποιημὰ του (ἐντελῶς σύντομος –γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς– σύνθεσις, ἄνευ οἰουδήποτε παλαιοῦ μορφολογικοῦ χαρακτηριστικοῦ) ἐπεκράτησε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καθολικῶς, ἐνῶ –ἀντιθέτως– ὁ εἰς ἧχον πλάγιον τοῦ τετάρτου ὁμοειδῆς πολυελέος (δομημένος ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παλαιῶν μελοποιητικῶν συνηθειῶν) ἐγνωρίσε ἐλαχίστη διάδοσι.

71. Βλ. σχετικῶς τὰ εἰσαγωγικὰ σχόλια τῆς ἐνότητος 2.IV, στὸ δεῦτερο κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

72. Στὴν ἐν λόγῳ σύνθεσι εἶναι ἀφιερωμένη ἀποκλειστικῶς ἡ ἐνότητος 2.VIII τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας, ὅπου καὶ παραπέμπομε γιὰ περισσότερα.

73. Ἡ ἐν γένει μορφολογία τῶν μνημονευομένων ἀντιφώνων σχολιάζεται ἀρκούντως στὸν ἐν τῇ ἀνωτέρω ὑποσημείωσει ὑποδειχθέντα τόπο· ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἐπανερχόμεθα ἐδῶ διὰ πε-

Στήν συγκεκριμένη σύνθεσι πρέπει αξιολογικά να αναγνωρισθῆ ὄχι μόνον μία (γιά τήν ἀκρίβεια: ἡ μοναδική) παραπληρωματική παλαισιότητα ἐφαρμογῆ τῆς ἐξετασθεῖσης τακτικῆς καί στίς βυζαντινές συνθέσεις ἀντιφώνων⁷⁴, ἀλλά καί ἡ «προδρομική φανέρωσις», οἱ καταβολές τοῦ μνημονευθέντος «ἐπιτεύγματος» Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.

ραιτέρω σχολιασμοῦ, δοθέντος ὅτι καί τὰ περὶ τῆς μελοποιίας τῆς ἰδίας συνθέσεως ἐμπίπτουν, ἐν πολλοῖς, στήν σχετική ἀναφορά, ἡ ὁποία ἐν συνεχείᾳ ἐπιχειρεῖται περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἑορτίων ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη. Περιοριζόμεθα ἐδῶ σέ μίαν ἀδρομερῆ ἀπλῶς ἐπισημανσι τῶν ὡς ἄνω μνημονευμένων στοιχείων, τὰ ὁποία δύνανται νά συνοψιστοῦν στίς ἐπόμενες δύο παρατηρήσεις:

α) Ἐκλογή στίχων ἐκ διαφόρων ψαλμῶν, πρὸς καταρτισμὸ μᾶς ἐνότητος ἀρμοδιῶν γιά συγκεκριμένη περίστασι ψαλμικῶν στίχων.

Οἱ στοιχειοθετοῦντες τήν ὅλην σύνθεσι τοῦ Ἡθικοῦ ψαλμικοῦ στίχοι ἐπιλέγονται ἐκ τριῶν διαφορετικῶν συνήθως ψαλμῶν (ρμη', ρμθ' καί ρν'), ἐνίοτε δὲ καί ἐκ τοῦ ρθ' ψαλμοῦ, στήν περίπτωσι κατὰ τήν ὁποία ἐπιχειρεῖται εἰδικιωτέρα «σύνδεσις» τοῦ ποιήματος πρὸς τήν ἑορτῆ τῶν Χριστουγέννων. Ἐπομένως, ἐνυπάρχει σαφῶς ἐδῶ ἡ πρᾶξις τῆς «ἐκλογῆς», ἐνῶ παραλλήλως εἶναι δεδομένη ἡ ἐπιβολή κειμένων ἐξωψαλμικῶν σέ «προεπιλεγμένους» στίχους.

[Σημειώνομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἡ καταγεγραμμένη στήν παρούσα σύνθεσι «ἀστάθεια» τῶν πρὸ τῶν ἑορτίων κειμένων ψαλμικῶν στίχων (ὅπου τὸ αὐτὸ κείμενο εἶναι δυνατόν νά φέρη ὡς προοίμια αὐτοῦ διαφορετικούς κατὰ περίπτωσι ψαλμικούς στίχους), μᾶς συνδέει ἀμέσως πρὸς τήν διὰ τοὺς πολυελέους ἐφαρμοζομένη παρομοία τακτικῆ, ἥτοι τήν γενική ἀρχή ὅτι στίς συγκεκριμένες περιπτώσεις ἡ προσοχὴ δίδεται μᾶλλον στὰ ἐπιβαλλόμενα κείμενα παρὰ στοὺς προτασσομένους ψαλμικούς στίχους].

β) Ἐπιβολή κειμένων ἐξωψαλμικῶν μὲ σταθερὰ ἀναφορὰ σέ συγκεκριμένο ἑορτολογικὸ θέμα. Τὰ ἐν τέλει ἐκάστω στίχου τῆς παρούσης συνθέσεως ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικά κείμενα ἔχουν σταθερὰ πάντοτε ἀναφορὰ σέ ἐξ ἀρχῆς προκαθορισμένο ἑορτολογικὸ θέμα: τοὺς ἁγίους ἀγγέλους, ἄλλως Ἀσωμάτων Δυνάμεις, ἐνίοτε δὲ καί τήν Χριστοῦ Γέννησι. Ἐπομένως, ἰσχύει καταφανῶς ἐδῶ ὁ ἐπισημανθεὶς ἀνωτέρω «θεματολογικὸς περιορισμός», ὁ ὁποῖος στήν περίπτωσι τοῦ Μπερεκέτη ἐστράφη, βεβαίως, πρὸς στὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου.

[Τὰ ἐξωψαλμικά κείμενα, ὅσα συνολικῶς ἐνετοπίσθησαν ἐν χρήσει στήν ἐν λόγω σύνθεσι Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ, δὲν ἐπαναλαμβάνονται ἐδῶ μνημονεύονται ἀναλυτικῶς στὰ εἰσαγωγικά σχόλια τῆς ἐνότητος 2.VIII τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὁρισμένα ἐξ αὐτῶν καταγράφονται, ἐπιπροσθέτως, ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Λ. Βουδούρη, *Μουσικά συγγράμματα καί μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σσ. 118-119, κατὰ τήν περιγραφή τοῦ αὐτογράφου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος κώδικος ΜΠΤ 704].

74. Εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτο ὅτι τὸ γεγονός ἐπισημαίνεται καί σέ δύο περιπτώσεις μεταγενεστέρων (κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15 αἰῶνος καταγεγραμμένων) Τυπικῶν διατάξεων (σέ ἀμφότερες τίς περιπτώσεις κατὰ τήν περιγραφή τῆς ἀκολουθίας τῆς ὁγδῆς Νοεμβρίου, ὁπότε ἑορτάζεται «ἡ Σύναξις τῶν Ἀρχιστρατήγων Μιχαὴλ καί Γαβριὴλ καί τῶν λοιπῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων»), ὅπου παραδίδονται –μὲ ἐντυπωσιακὴ ἀκρίβεια– καί αὐτὰ τοῦτα τὰ χρησιμοποιούμενα κείμενα: γιά τήν ἱστορία τοῦ πράγματος, ἀποσποῦμε ἐν συνεχείᾳ τίς σχετικές περικοπές (οἱ ὑπογραμμίσεις ἡμέτερες): «[...] Ἐἶτα ὁ πολυελέος, μετὰ δὲ τὸν πολυελεον ἀντίφωνον τῆς ἐκλογῆς,

1.2.2 Ἡ ἐνότης «εορτίων ἀλλαγμάτων» Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη

Ὅπως προσημειώθη, κύριος ἐκπρόσωπος τῆς τακτικῆς ἐπιβολῆς κειμένων ἐξωψαλμικῶν σὲ στίχους πολυελέων ἀποδεικνύεται ἀναντιφρόντως ὁ μαΐστωρ Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, μέσῳ τῆς πρὸς ἐξέτασι ἐνότητος εορτίων ἀλλαγμάτων, ἡ ὁποία λίαν ἐνωρὶς ἐκωδικοποιήθη καὶ εὐρύτατα διεδόθη στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων· ἡ ἐν λόγῳ ἐνότης (ἀνθολογουμένη, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐν τέλει τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου), ἐπιβάλλεται συνηθέστατα δι' εἰδικῆς ἀναγραφῆς, ὡς ἐπὶ παραδείγματος:

- Ἀλλάγματα ἁσματικά ἕτερα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τὰ ἅγια Φῶτα, ποιήματα τοῦ Κουκουζέλη⁷⁵.
- Ἔτερα ἀλλάγματα ἁσματικά εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, ποίημα τοῦ Κουκουζέλη⁷⁶.
- Ἔτερα ἁσματικά ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, κῦρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη⁷⁷.
- Ἔτερα ἀλλάγματα θεοτοκία, τοῦ Κουκουζέλη⁷⁸.

ψαλμός ργ'· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, Κύριε, ὁ Θεός μου· ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰ ἐγκώμια τὰ τριαδικά, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα ὕμνοι εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις, δις. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, ὁ Θεός, παντοκράτωρ, δις. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δις (ἅπερ λέγονται ἐκ δευτέρου). Δεῦτε, πάντες, ᾄσμα μέλψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος, πρέπει δόξα καὶ μεγαλωσύνη, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε. Ἄγγελοι ἀνύμνου τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις, ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον, λέγοντες· ἀλληλούια. Δόξα, Αἶνεσιν τρισάγιον, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, Χριστὲ Σωτήρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ, ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι. Καὶ (νῦν), Δεῦτε, τῇ πανάγῳ, βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου, χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη, χαῖρε, χαρὰς ἡ πρόξενος. Πληρουμένων δὲ τῶν ἀντιφώνων, κάθισμα καὶ ἀνάγνωσις [...]. Βλ. σχετικῶς DmitrievsKij III, p. 333. Πρβλ. αὐτόθι, σ. 341: «[...] ἀντιφώνων τῆς ἐκλογῆς ψαλμός ργ'· Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου. Ψάλλομεν δὲ εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰ ἐγκώμια, τὰ τριαδικά, ἅπερ εἰσὶ ταῦτα ὕμνοι εἰς ἀντίφωνα Ἀσωμάτων· Δόξα ἐν ὑψίστοις. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, Θεὸ παντοκράτωρ, δις. Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, δις. Ἔτερα, ἅπερ λέγεται ἐκ δευτέρου· Δεῦτε, πάντες, ᾄσμα μέλψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια. Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος, ὕμνος κτλ.»

75. Βλ. EBE 906, φ. 100r.

76. Βλ. EBE 2401, φ. 89r.

77. Βλ. Ἰβήρ. 1280, φ. 80r.

78. Βλ. Κωνστ. 86, φ. 161v.

Στις λοιπές τῶν περιπτώσεων, ἐκάστης τῶν ἐπὶ μέρος συνθέσεων, τῶν στοιχειοθετούτων τὸ σύνολο τῆς μνημονευομένης ἐνότητος, προτάσσεται συνήθως εἰδικωτέρα ἐπισήμανσις περὶ τῆς ἐορτῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἡ συγκεκριμένη σύνθεσις (ἢ καὶ εὐρυτέρα ὁμάς δύο, τριῶν καὶ τεσσάρων ὁμοειδῶν συνθέσεων) ἀρμόζει καὶ ἐνδείκνυται νὰ μελωδῆται:

- *Εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη*⁷⁹.
- *Ἰωάννου Κουκουζέλη, εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τοὺς Ἀσωμάτους*⁸⁰.
- *Τοῦ μαῖστορος, εἰς τὰς ἐορτάς τῆς Θεοτόκου*⁸¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐμφαινόμενων ὄρων «ἀλλάγματα ἄσματικά» ἢ «ἀλλάγματα θεοτοκία» κ.λπ., προεκρίθη ἐδῶ —ὡς ἀρμοδιώτερος πρὸς σαφῆ προσδιορισμὸ τῶν ἐξεταζομένων ποιημάτων— ὁ ὅρος: «ἐόρτια ἀλλάγματα». Τόσο ἡ προέλευσις ὅσο καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐννοια τοῦ ἐν λόγῳ ὄρου καθίσταται, φρονοῦμε, εὐνόητος, ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐντελῶς ἐνδεικτικῶν ἀναφορῶν ἀναφέρεται, συγκεκριμένως, σὲ στίχους τοῦ πολυελέου, εἰδικῶς πεποιημένους ὑπὸ τοῦ μαῖστορος πρὸς ὑμολόγησι συγκεκριμένης πάντοτε ἐορτῆς (κατὰ κύριο λόγο —ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω— ἐορτῶν πρὸς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, τῶν ἀρχαγγέλων καὶ τῶν Ἀσωμάτων ἐν γένει Δυνάμεων, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως), γεγονός τὸ ὁποῖο αἰτιολογεῖ τὸν ὄρο «ἐόρτιος». Τὸ ἕτερο συστατικὸ τοῦ ὄρου —ἦτοι ὁ προσδιορισμὸς: «ἀλλάγματα»—, ἐρμηνεύεται εὐκόλως ἐκ τῆς (ὡς πρὸς τὴν μελικὴ μεταχείρισι καὶ συλλήβδην τὴν μορφολογικὴν δομὴν) ριζικῆς διαφοροποιήσεως τῶν ἐν λόγῳ στίχων ἔναντι τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν στίχων τοῦ πολυελέου⁸².

Ἐν συνεχείᾳ, ἀναφερόμεθα στὴν ἐν λόγῳ ἐνότητα ἐξωψαλμικῶν κειμένων τοῦ μαῖστορος, ὄχι κυρίως ὡς πρὸς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ κείμενα τῶν συγκεκριμένων ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ἐν πολλοῖς εἶναι ἤδη γνωστὰ στὴν μουσικολογικὴ ἔρευνα⁸³, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν δι' αὐτῶν κομιζομένην ἰδιαιτέρα μορφολογία, προ-

79. Βλ. Ἰβήρ. 1250, φ. 121γ.

80. Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 251γ. Πρβλ. Ἰβήρ. 1250, φ. 121ν: *Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων*. Ἰβήρ. 1250, φ. 122γ: *Εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Χριστουγέννων*. Nks 2747,2', φ. 48γ: *Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν ἀρχαγγέλων*.

81. Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 251ν.

82. Ἡ συγκεκριμένη ἐσωτερικὴ ἰδιομορφία τῶν ἐξεταζομένων ποιημάτων τονίζεται ἰδιαιτέρως στὶς ὡς ἄνω ἀναγραφὲς διὰ τοῦ ὄρου: «ἄσματικά», ὅρος ὁ ὁποῖος πρέπει, φρονοῦμε, νὰ ἐρμηνευθῆ ἐδῶ ὑπὸ τὴν ἐννοια τοῦ μελισματικοῦ, τοῦ ἐντέχνου καὶ τοῦ ἐπιτηδευμένου.

83. Μνημονεύομε, αἴφνης, ὅτι τὰ ποιητικὰ κείμενα τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἀλλαγμάτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σ. 197, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 45, ὡς καὶ στὴν μελέτῃ τῆς Elena Tončeva, «Das Polyeleos-Gesangwerk Joannes Kukuzeles», *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, Nr. 2/VI/1984, pp. 73-74, ὅπου μεταγράφονται διὰ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου (μὲ προφανῆ λάθη,

κειμένου ειδικώτερα νὰ αιτιολογηθῆ καὶ ὁ εὐρύτατα διαδεδομένος χαρακτηρισμός των ὡς «ἀλλαγμάτων».

Τὰ συνολικῶς ἐπισημανθέντα, ἐν χρήσει στὴν ἐνότητα ἐορτῶν ἀλλαγμάτων τοῦ μαΐστωρος, ποιητικὰ κείμενα ἀνεφέρθη ἤδη ἀνωτέρω ὅτι ἀφοροῦν στὶς βασικώτερες ἐορτολογικὰς περιστάσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἑνιαυτοῦ⁸⁴. Τοιοῦτοτρόπως, στὸ πλαίσιο τῆς συγκεκριμένης ἐνότητος καταγράφονται, ειδικώτερα, τὰ ἀκόλουθα ποιήματα, ἀρμόδια γιὰ τὶς ἐφ' ἐξῆς ἐπισημαινόμενες ἐορτές⁸⁵:

τὰ ὁποῖα δὲν ἐκρίθη σκόπιμο νὰ ἐπισημανθοῦν κατὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἐπιχειρουμένην ειδικωτέρα μνεῖα στὶς δημοσιεύσεις ἐκάστου κειμένου). Ὡσαύτως, τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν, παρεμπιπτόντως [κατὰ τὴν ἀναλυτικὴν ἀναγραφὴν τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικος ΕΒΕ 928, ειδικώτερα κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν πολυελέων Λατρινοῦ καὶ Κουκουμῆ], εἰς: Ἄ. Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 106, 110-111, καθὼς ὁμοίως [κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ αὐτογράφου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος κώδικος ΜΠΤ 704] καὶ εἰς: Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 114 [οἱ συγκεκριμέναις δημοσιεύσεις, ὡς ἐκ τοῦ «τυχαίου» χαρακτῆρος αὐτῶν, δὲν μνημονεύονται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν δι' ἕκαστο κείμενο σχετικὴ μνεῖα].

84. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὰ ἐορτολογικὰ θέματα γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιστρέφονται τὰ μνημονεύμενα κείμενα τοῦ μαΐστωρος ἀποτελοῦν κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον καὶ τὸ εἰδικὸ ἐορτολογικὸ περιεχόμενον τῶν κυριωτέρων αὐτονόμων συνθέσεων ἀντιφώνων· οἱ σχετικὲς ἀντιστοιχίαι εἶναι ἀπόλυτες καὶ ἰδιαιτέρως εὐγλωττες: κείμενα θεοτοκία (ἀνάλογα τῶν εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου ἀντιφώνων), κείμενα εἰς τοὺς ἁγίους ἀγγέλους ἢ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν (ἀνάλογα τῶν εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ τὴν Χριστοῦ Γέννησιν ψαλλομένων ἀντιφώνων), κείμενα εἰς τοὺς βασιλεῖς (ἀνάλογα τῶν εἰς τοὺς βασιλεῖς ψαλλομένων ἀντιφώνων). Στὰ ἐπισημαινόμενα ἐορτολογικὰ θέματα δὲν ἀντιπροσωπεύεται μόνον ἡ κατὰ τὶς Κυριακὰς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Ἑρμιῆς ἀγομένη ἐορτὴ, ὡς καὶ ἡ γενικὴ μνεῖα σὲ προσῆτες, ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας, περὶ τῶν ὁποίων παραδίδονται, ὡσαύτως, ἀρμόδια βυζαντινὰ ἀντίφωνα. Ἄς σημειωθῆ, πάντως, ὅτι ἡ τελευταία ἐορτολογικὴ παράμετρος «θεραπεύεται» ἀρμόδιως δι' ὁμοειδῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀποδίδονται ἐπωνύμως στὸν μελουργὸ Νικηφόρον τὸν Ἠθικὸν:

Νικηφόρου Ἠθικοῦ, εἰς ἱεράρχας· ἦχος πλ. α'

Σέ, τὸν ἱεράρχην καὶ λειτουργὸν Κυρίου,

δῶρόν σοι προσφέρομεν, ὕμνον εὐχαριστίας.

(Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 253r).

Ὁμοιον, εἰς μάρτυρας· ἦχος πλ. α' Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών·

Σέ, τὸν ἀθλοφόρον καὶ λειτουργὸν Κυρίου,

δῶρόν σοι προσφέρομεν, ὕμνον εὐχαριστίας.

(Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 253v).

Κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον τὰ ὡς ἄνω κείμενα ἐνοποιοῦνται καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνθολογοῦνται ἀνωνύμως ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀναγραφὴν:

Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας· ἀλλάσσομεν Σέ, τὸν ἀθλοφόρον· ἦχος πλ. α'

Σέ, τὸν ἱεράρχην καὶ λειτουργὸν Κυρίου,

δῶρόν σοι προσφέρομεν, ὕμνον εὐχαριστίας.

(Βλ. Ἰβήρ. 1250, φ. 122v).

[Τὸ μνημονευθὲν ποίημα δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π. Ἐντελῶς σποραδικῶς, ὁ πρῶτος στίχος αὐτοῦ ἀπαντᾷ μετὰ δοτικῆς, ἤτοι: Σοί, τῷ ἱεράρχῃ καὶ λειτουργῷ Κυρίου... κ.λπ. (Βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 1280, φ. 80r)].

85. Ὡς βάσις γιὰ τὴν ἀκολουθοῦσα δημοσίευσιν τῶν ποιητικῶν κειμένων τῶν ἐν λόγῳ ἀλλαγμάτων τοῦ μαΐστωρος ἐχρησίμευσαν οἱ κώδικες: ΕΒΕ 2458 καὶ ΕΒΕ 2406, συμφώνως

α) Ἀλλάγματα θεοτοκία

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων⁸⁶,
 ἐν ὧρα με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ῥύσαι με,
 μεσιτείαις σου⁸⁷. (EBE 2458, φ. 94r. EBE 2406, φ. 95r).

Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον,
 βάτον τὴν ἀκατάβλεκτον, στάμνον τὴν μανναβρύτιν,
 τὸν γλυκερὸν παράδεισον, τὴν μελιχρὰν παρθένον,
 ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον⁸⁸. (EBE 2406, φ. 95r).

Ἐλπίς ἀπάντων, ἄχραντε, σῶζε τοὺς σέ ὑμνοῦντας
 καὶ λύτρωσαι κολάσεως τῶν διαιωνιζόντων,
 εἰς σέ γὰρ μόνην ἅπαντες ἔχομεν τὰς ἐλπίδας
 καὶ μὴ καταισχυρθείημεν, ἄχραντε, τὰς ἐλπίδας⁸⁹. (EBE 2406, φφ. 96r-96v).

καὶ πρὸς τίς σχετικές παραπομπές τις ἐν τέλει ἐκάστου κειμένου παρατιθέμενες· γιὰ εὐάριθμα κείμενα, τὰ ὅποια σπανιώτερα ἀπαντοῦν στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι, ἐχρησιμοποιήθησαν ἕτεροι κώδικες, οἱ ὅποιοι μνημονεύονται, ὡσαύτως, στὸν ἐκάστοτε οἰκεῖο αὐτῶν τόπο. Διευκρινίζομε ὅτι –κατὰ τὴν τακτικὴ ἢ ὅποια ἐτηρήθη προκειμένου καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων ἐν τῇ παρουσίᾳ παραγράφῳ δημοσιευομένων ποιητικῶν κειμένων– δὲν σημειώνομε εἰδικότερες παραπομπές στὸ σύνολο τῆς περὶ τῶν συγκεκριμένων κειμένων ἐντοπισθείσης χειρογράφου παραδόσεως· τοῦτο θὰ ἦτο ἀσύμφορο [ἡ σχετικὴ χειρόγραφος παράδοσις αὐτῶν εἶναι ἀρκούντως πλουσιωτάτη, δοθέντος ὅτι τὰ πλείεστα τούτων ἀνθολογοῦνται συλλήβδην στοὺς –ἐκ τοῦ ἰδ' ἕως τοῦ ιη' αἰῶνος– μουσικοὺς κώδικες τοῦ τύπου τῆς Παπαδικῆς] καὶ ἐνδεχομένως περιττό [πολυάριθμες σχετικές παραπομπές, γιὰ τοὺς ἀκριβεῖς τόπους ὅπου δύναται τις νὰ ἀνεύρῃ ἕκαστο τῶν ἀνωτέρω δημοσιευομένων ποιημάτων, ἐπισημαίνονται στὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παραγράφου 2.1 (ὡς καὶ στὴν ὑποσημ. 69) τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου (ὅπου, ἐπιπροσθέτως, παρατίθεται πλήρης ἢ ἐντοπισθεῖσα χειρόγραφος παράδοσις τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, στὸ πλαίσιο τοῦ ὁποίου ἀνθολογοῦνται συνήθως καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἐξωψαλμικὰ κείμενα)], ἐφ' ὅσον –μάλιστα– οὐδεμία ἀξιοσημείωτος διαφοροποιήσις προκύπτει ὡς πρὸς τὴν ποιητικὴν δομὴ τῶν ἐν λόγῳ ἐορτίων ἀλλαγμάτων.

86. Ἀπελπισμένων in codd.

87. Βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π. Elena Toncheva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 3. Τὸ αὐτὸ ποίημα δημοσιεύεται καὶ στὴν (ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια Λυκούργου Ἀγγελουπόουλου) ἐκδοσι τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας: Ἰωάννου Κουκουζέλη τοῦ μαϊστορος, Ἐκλογή ἔργων, [Κατερίνη 1995], σ. 15, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 3 [ἐφ' ἑξῆς, τὸ τελευταῖο ἔργο μνημονεύεται ἀπλῶς ὡς: Ἐκλογή ἔργων].

88. Βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π.

89. Βλ. καί: αὐτόθι, σ. 198, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 47. [Νὰ σημειωθῇ, λεπτολόγως, ὅτι τὸ παρὸν ποίημα ἀνθολογεῖται στὸν ὡς ἄνω κώδικα ἐν τέλει τῆς σχετικῆς ἐνότητος: ἅπαντα τὰ λοιπὰ ποιήματα τῆς ἐνότητος φέρουν τὴν ἐνδειξί: τοῦ αὐτοῦ (ἢ ὅποια παραπέμπει στὴν ἐν ἀρχῇ αὐτῆς –φ. 95r– σημειωθεῖσα διευκρίνησι: Τοῦ μαϊστορος κὺρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη), ἐκτὸς τοῦ παρόντος ποιήματος, τὸ ὅποιο ἀνθολογεῖται ἀνευ οἰασθήποτε ἀναγραφῆς. Ὡς ἐκ τούτου, φρονιμώτερο θὰ ἦτο νὰ τηρηθῇ κάποια ἐπιφύλαξις ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ ποιητοῦ τοῦ συγκεκριμένου κειμένου, ἂν καὶ προσωπικῶς πιστεύομε ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ στὸν Κουκουζέλη ἢ παράλειψις τῆς σχετικῆς

Ἄγνη παρθένε, ἄχραντε κόρη,
χαίρε, ἡ τέξασα τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν⁹⁰.

(EBE 2458, φφ. 93v-94r. EBE 2406, φ. 95r).

Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ,
βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου,
χαίρε, εὐλογημένη καὶ μόνη,
χαίρε, χαρᾶς ἡ πρόξενος⁹¹.

(EBE 2458, φ. 93v. EBE 2406, φ. 95v).

β) Ἄλλαγμα εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν

Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος τῆς δόξης,
βουλῆς μεγάλης ἄγγελος, ὁ πρῶτην ἀοράτως
καὶ πᾶσιν ἀθεώρητος καὶ μένων εἰς αἰῶνας⁹².

(EBE 2406, φφ. 95v-96r).

γ) Ἀλλάγματα εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους ἢ εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων

Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε,
τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἀπαύστῳ φωνῇ ἀλληλοῦια⁹³.

(EBE 2458, φφ. 94r-94v. EBE 2406, φ. 96r).

ἀναγραφῆς ὀφείλεται ἐνδεχομένως σὲ παραδρομὴ. Ἄλλωστε, κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα τὸ αὐτὸ κείμενο ἐνετοπίσθη σποραδικῶς ἀνωλύτως ἀνθολογούμενο, οὐδαμῶς ὅμως ἐπεσημάνθη ἀποδιδόμε-
νο ἐπωνύμως σὲ ἕτερο μελουργό, ὡς λόγου χάριν συμβαίνει μὲ τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω (στὴν
ὑποσημ. 84) ποίημα εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ].

90. Βλ. καί: αὐτόθι, σ. 197, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 45. Elena Tončeva, *ibid.*, κείμενο ὑπ' ἀρι-
θμὸν 1. Ἐκλογή ἔργων, σ. 15, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 4.

91. Βλ. καί: Elena Tončeva, *ibid.*, p. 74, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 9. Πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης,
«Ἡ ἀσματικὴ διαφοροποίηση ὅπως καταγράφεται στὸν κώδικα EBE 2458 τοῦ ἔτους 1336»,
ἀνάτυπο ἐκ τοῦ συλλογικοῦ τόμου ΚΒ' Δημήτρια. Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο Χριστιανικὴ Θεο-
σαλονίκη – Παλαιολόγειος ἐποχὴ [...], Θεσσαλονίκη 1989, σ. 196 (ὑποσημ. 19), ὅπου παρατί-
θεται ἐπουσιώδης παραλλαγή τοῦ ἰδίου κειμένου ἐκ τῶν ψαλλομένων «ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Θεσσα-
λονίκῃ» ἀντιφώνων Ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀλληλοῦια· τὸ ἐν λόγῳ κείμενο παρατίθεται χῆμα ἐν τέ-
λει τῆς ἐπισημανθείσης ἐνόττητος (ἀνθολογούμενης στὸν κώδικα EBE 2458, φφ. 123v-125r)
καὶ ἔχει συγκεκριμένως ὡς ἐξῆς:

Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ,
βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου,
χαίρε, ἡ κεχαριτωμένη καὶ μόνη,
χαίρε, χαρᾶς ἡ πρόξενος.

(EBE 2458, φ. 125r).

92. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, ὅ.π. (ἐκ τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ ποι-
ήματος παραλείπεται ἡ προστακτικὴ γενοῦ). Ἐκλογή ἔργων, σ. 16, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 7. Τὸ αὐτὸ
κείμενο (ἀνευ τοῦ β' ἡμιστιχίου τοῦ τελευταίου στίχου καὶ μένων εἰς αἰῶνας) δημοσιεύεται καὶ εἰς
Σίμωνος Ἰ. Καρά, Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του, Ἀθήναι 1992, σ. 28.

93. Βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης, ὅ.π. (ἀνευ τοῦ τελευταίου στίχου ἀπαύστῳ φωνῇ ἀλληλοῦια).
Elena Tončeva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 4.

Ἄγγελοι ἀνύμνουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις,
 ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ,
 ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι⁹⁴.

(EBE 2406, φ. 132r).

Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων,
 Χριστέ Σωτήρ, βοῶσα, δόξα σοι, Χριστέ,
 ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι⁹⁵.

(EBE 899, φφ. 94v-95r).

Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων,
 κραυγάζοντες, ἐν ὑψίστοις δόξα, ἐπάδοντες,
 σοὶ πρέπει δόξα, τῷ πατρί,
 σοὶ πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ,
 σοὶ πρέπει δόξα καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι,
 πρέπει δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλληλουία⁹⁶.

(EBE 2458, φφ. 92r-92v. EBE 2406, φ. 96r).

Ἄρχαγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες,
 τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον,
 σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλουία⁹⁷.

(EBE 2458, φ. 93r. EBE 2406, φ. 95v).

Ἵμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων
 —λέγε—, δόξα, λέγοντες, Θεῷ τῷ ἐν Τριάδι⁹⁸.

(Ἰβήρ. 1280, φ. 80r).

94. Ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, καταχωριζομένων στὰ φφ. 131r-132r τοῦ ὡς ἄνω κώδικος· τὸ παρὸν ποίημα ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν σαφῆ ἀναγραφή: *Τοῦ μαῖστορος*. Ἡ αὐτὴ σύνθεσις ἀνθολογεῖται —ὡσαύτως ἐν τέλει τῶν «ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκῃ» ψαλλομένων ἀντιφώνων— καὶ στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 124v-125r, τὸ δὲ ἀνωτέρω ποιητικὸ κείμενο αὐτῆς δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ἁσματικὴ διαφοροποίηση [...], ὁ.π., ὅπου στὸν τελευταῖο στίχο μεταγράφεται ἐσφαλμένως: «ὁ σωτὴρ πάντων, δόξα σοι».

95. Ὠσαύτως ἐκ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ἀνθολογομένων στὰ φφ. 93r-95v τοῦ μνημονευθέντος κώδικος. Τὸ ὡς ἄνω κείμενο παρατίθεται ὑπὸ τὴν ἀσφαλῆ ἀναγραφή: *ὁμοιον τοῦ αὐτοῦ [sc. Κουκουζέλη]*· τὸ αὐτὸ ποίημα ἀπαντᾷ —στὸ πλαίσιο τῆς ἰδίας συνθέσεως— καὶ στὸν κώδικα EBE 2406, φ. 132r, ὅπου, ὁμως, ἀνθολογεῖται ἀνωνύμως. Στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 125r παρατίθεται —ἐν τέλει τῶν ψαλλομένων «ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκῃ» ἀντιφώνων— μόνον τὸ κείμενο ὁμοειδοῦς ποιήματος [τὸ ὅποιο δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, ὁ.π.], παρηλλαγμένου, ὡς πρὸς τὸν δεύτερο στίχο, ὡς ἀκολούθως:

Αἶνεσιν προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων,
 ἡμεῖς δέ σοι βοῶμεν, δόξα σοι, Χριστέ,
 ἡ σωτηρία πάντων, δόξα σοι.

96. Βλ. καί: Elena Tončeva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 5.

97. *Αὐτόθι*, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 6.

98. Βλ. καί: Ἐκλογή ἔργων, σ. 26, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 6, ὅπου ἡ κατάληξις τοῦ —συνήθως προηγουμένου τοῦ παρόντος ἐξωψαλμικοῦ κειμένου— στίχου: *Εὐλογήσατε τὸν Κύριον, μεταγράφεται ἐσφαλμένως ὡς ἀναφορικῆ ἀντωνυμία ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματος: "Ὁν ὁμοῦσιν ἐν ὑψίστοις...*

δ) Ἐλλαγμα εἰς βασιλεῖς

Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη,
τιμῶντας, μεγαλύνοντας, πολυχρονίους ποιήσον
καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατὰβαλε, εἰρήνευσον τὸν κόσμον σου,
ταῖς πρεσβείαις σου⁹⁹. (EBE 2458, φ. 94r. EBE 2406, φ. 95v).

ε) Ἐλλαγμα εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Ἐψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν
καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ,
ὅτι ἅγιός ἐστι, μεγαλύνετε τὸν Κύριον¹⁰⁰.
(EBE 2458, φ. 93v. EBE 2406, φφ. 95r-95v).

ς) Ἀλλάγματα εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ εἰς τὰς ἑορτὰς πάσας τοῦ Χριστοῦ

Ἐλαλάξατε τῷ Θεῷ,
ἐν φωνῇ ἀγαλλιᾶσεως,
μεγαλύνετε τὸν Κύριον¹⁰¹. (EBE 2458, φ. 93r. EBE 2406, φ. 96r).

Ἐγιον καὶ φοβερὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
μεγαλύνετε τὸν Κύριον. (Ἰβήρ. 1280, φ. 83v).

Τὰ προεκτεθέντα κείμενα –κατὰ τὴν ἀνθολόγησίν των στὸ πλαίσιο τῆς ἐνό-
τητος τοῦ Λατρινοῦ, κατ' ἐξοχὴν, πολυελέου (ἢ καί, σπανιώτερα, τοῦ πολυελέ-
ου τοῦ Κουκουμά)– ἐπιτάσσονται κατὰ κύριο λόγο ἐνὸς τῶν τεσσάρων συνο-
λικῶς ψαλμικῶν στίχων, τῶν προκυπτῶντων ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 19 καὶ 20
στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ ἦτοι:

- Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

99. Βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, ὁ.π. Elena Tončeva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 2. [Σημειωτέον ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς «προοπτικῆς» τῆς παρουσίας συν-
θέσεως (:«εἰς βασιλεῖς»), ἀπαντᾷ στὸν αὐτόγραφο τοῦ Χουρμουζίου κώδικα ΜΠΤ 704, φ. 80v].

100. Βλ. καί: Elena Tončeva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 8. Ἐκλογή ἔργων, σ. 15, κεί-
μενο ὑπ' ἀριθμὸν 5. Τὸ κείμενο, βεβαίως (ἐκτὸς τῆς ἀκροτελευτίου προτροπῆς: μεγαλύνετε τὸν
Κύριον), λαμβάνεται ἐκ τοῦ ψαλμοῦ ἦγ', 5. [Διευκρινίζομε καὶ πάλι ὅτι ὁ ἀφορῶν στὴν λειτουρ-
γιακότητα τῆς συνθέσεως χαρακτηρισμὸς: «ἐν τῇ ἑορτῇ τοῦ Σταυροῦ», ἀπαντᾷ στὸν αὐτόγραφο
τοῦ Χουρμουζίου κώδικα ΜΠΤ 704, φ. 77v].

101. Βλ. καί: Elena Tončeva, *ibid.*, p. 73, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 7. [Ἡ –περὶ τῆς ἑορτολο-
γιακῆς περιστάσεως κατὰ τὴν ὁποία ἐνδείκνυται νὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ παρόντα κείμενα– διευ-
κρίνησις (: «εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ εἰς τὰς ἑορτὰς πάσας τοῦ Χριστοῦ»), ἐλήφθη ἐκ τοῦ κώδικος
Ἰβήρ. 1120, φ. 275r].

Ἄλλοις λόγοις, προτάσσονται πάντοτε αὐτῶν ἐκεῖνοι, συγκεκριμένως, οἱ στίχοι τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ οἱ ὁποῖοι ὡς δεύτερο συνθετικό (ὡς δεύτερο ἡμιστίχιο) αὐτῶν φέρουν τὴν ψαλμική προτροπή: εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἢ ἐν λόγῳ «ψαλμική περικοπή» («ἀποκεκομμένη» ἐκ τῶν ἐκάστοτε πρώτων ἡμιστιχίων αὐτῆς) ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς καὶ τὸ πλέον συχνῶς ἀπαντῶμενο «προοίμιο» τῶν ἐξεταζομένων κειμένων¹⁰². Ὑπενθυμίζεται, πάντως, ὅτι –ὡς ἐμφαντικῶς ἐπεσημάναμε καὶ παλαιότερα¹⁰³– οἱ ἐκάστοτε προτασσόμενοι τῶν ἐν λόγῳ ἐξωψαλμικῶν κειμένων ψαλμικοὶ στίχοι ποικίλλουν ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα, τὰ αὐτὰ ποιητικὰ κείμενα φέρονται ὑπὸ διαφορετικὰ συνήθως προοίμια, πλέον συχνῶς δὲ ἀνθολογοῦνται ἐν τέλει τῆς οἰκείας αὐτῶν ἐνότητος αὐτονόμως, ἤτοι ἄνευ οἰουδήποτε ψαλμικοῦ κειμένου. Ἐπιπροσθέτως, μνημονεύομε ἐδῶ ὅτι ὠρισμένα ἐκ τῶν ἀνωτέρω κειμένων –συγκεκριμένως ὅσα ἀναφέρονται στοὺς ἀγίους ἀρχαγγέλους– ἀπαντοῦν συχνάκις καὶ στὸ πλαίσιο τῶν –ψαλλομένων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων– ἀντιφώνων Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ. Καὶ κατὰ τὴν περίπτωσι αὐτή, τὰ ἐν λόγῳ κείμενα ἀποδίδονται ἐπωνύμως στὸν μαῖστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη· νὰ παρατηρηθῆ μόνον ὅτι ἐκεῖ προσαρτῶνται κατὰ κύριο λόγο σὲ στίχους τοῦ ρν' ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ παραδείγματος:

- Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.
- Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ, κ.λπ.¹⁰⁴

Συνηθέστατα, ἐπίσης, τὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς ἀρχαγγέλους κείμενα τοῦ μαῖστορος ἀπαντοῦν ἐν τέλει τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, εἴτε κατ' αὐτόνομον (ἄνευ ψαλμικοῦ στίχου) παράθεσι, εἴτε χῦμα, ὑπὸ τύπον ἀπλῆς περι τούτων μνείας, δίκην «παραπομπῆς» στὸν οἰκεῖο αὐτῶν τόπο, παραπομπῆς διατετυπωμένης κυρίως ὡς ἀκολουθῶς:

«Ταῦτα εὐρήσῃς ἐν τῷ Λατρινῷ πολυελέμ»¹⁰⁵. ἦ:

102. Βλ. προχειρῶς τὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου, ὡς καὶ τὸ λήμμα: Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης, στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

103. Βλ. σχετικῶς: Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, «Ἡ μελοποίηση στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαῖστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη», ὅ.π.

104. Βλ. εἰδικωτέρα ἀναφορὰ στὸ ἀρμόδιο διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VIII.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

105. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 132γ. Στὸν συγκεκριμένο κώδικα –καὶ στὸ ἴδιο φύλλο– ἀνθολογεῖται προηγουμένως τὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ ποιήματος: Ἄγγελοι ἀνύμνου..., αὐτονόμως καὶ ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴ: Τοῦ μαῖστορος, καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀναγράφεται χῦμα: Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι ἰμνήσατε, αἰνοῦσά σε στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων, δεῦτε τῇ πανάγνῳ, ταῦτα εὐρήσῃς ἐν τῷ Λατρινῷ πολυελέμ.

«Καὶ ἕτερα, ἅπερ βούλει ὁμοια τούτοις, ζήτει ταῦτα εἰς τὸν πολυελέον»¹⁰⁶.

Τὰ ἐκ τῶν προεκτεθέντων παρατηρήσεων προκύπτοντα δεδομένα εἶναι ἰδιαιτέρως εὐγλωττα καὶ ὀδηγοῦν ἀβιάστως σὲ προφανὲς συμπέρασμα, πρὸ τῆς διατυπώσεως τοῦ ὁποίου χρήσιμος εἶναι, φρονοῦμε, ἡ ἀκόλουθος σύνοψις τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθέντων:

α) Τὰ ἐξεταζόμενα κείμενα (συγκεκριμένως τὰ πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχαγγέλων πεποιημένα) ἀνθολογοῦνται διττῶς, τόσο στὸ πλαίσιο τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου (Λατρινοῦ ἢ καὶ Κουκουμᾶ) ὅσο καὶ στὸ πλαίσιο τῶν κατὰ τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ψαλλομένων ἀντιφώνων. Περιττὸ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ γεγονός προδίδει μία γενικωτέρα ἐπιβολὴ καὶ χρῆσι τῶν ἐν λόγῳ κειμένων (πρὸς ἐξύμνησι ἰδιαίτερου ἑορτολογικοῦ θέματος), ἀνεξαρτήτως στενῶν ὁρίων συγκεκριμένων συνθέσεων καὶ εἰδικωτέρας συνδέσεως τούτων πρὸς ἓνα ἐκάστοτε ψαλμό.

β) Συλλήβδην τὰ ἐν λόγῳ κείμενα ἐντοπίζονται συχνότατα —στὰ βυζαντινὰ καὶ στὰ μεταβυζαντινὰ μουσικὰ χειρόγραφα— αὐτονόμως. Ἡ ἀνθολόγησις τούτων —συνήθως ἐν τέλει μιᾶς τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων— ἀνευ συγκεκριμένου ψαλμικοῦ στίχου, εἶναι προφανὲς ὅτι παρέχει στὸν ἐκάστοτε ψάλλοντα ἄμεσον δυνατότητα ἐπιλογῆς καὶ (πρὸ τυχόντος ἐκ τῶν μνημονευομένων κειμένων) μελωδῆσεως ἐνός (ἀρμοδίου δι' ἐκάστη σύνθεσι) στίχου τῆς ἀρεσκείας του.

γ) Οἱ προτασσόμενοι τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων ψαλμικοὶ στίχοι οὐδέποτε σχεδὸν κωδικοποιοῦνται σὲ μία σταθερὰ ἀντιστοιχία πρὸς συγκεκριμένα ἐκάστοτε ἐξωψαλμικὰ κείμενα. Ἐξ αὐτῆς τῆς παρατηρήσεως προκύπτει καὶ ἡ ἐπισημανθεῖσα ἀνωτέρω ποικιλία τῶν «προομιῶν», ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἕκαστο κείμενο φέρεται ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα. Ὅπως καὶ παλαιότερα ἐτονίσαμε¹⁰⁷, τὸ γεγονός δὲν κέκτηται τελικῶς οὐσιώδους σημασίας, ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς. Ἔστω ὡς ἐνδεικτικὸ παράδειγμα ἡ ἀνθολογουμένη στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406 ἐνότης τῶν περιῶν ὁ λόγος ἑορτίων ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστορος· ἡ συγκεκριμένη ἐνότης —παρατιθεμένη ἐν τέλει τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ στὰ φφ. 95r-96v τοῦ κώδι-

106. Βλ. ΕΒΕ 906, φ. 148v. Ἡ —ἐν τέλει τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων— ἀπαντῶσα στὸν συγκεκριμένον κώδικα διάταξις, εἶναι ὡσαύτως ἀπολύτως χαρακτηριστικὴ στὸ φ. 148r παρατίθεται τὸ καταληκτικὸ Καὶ νῦν μετὰ τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου: Δεῦτε, τῆ πανάνηφ..., ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν Τοῦ Κουκουζέλη. Στὸ φ. 148v ἀνθολογοῦνται αὐτονόμως τὰ μουσικὰ κείμενα τῶν ποιημάτων: Αἰνοῦσί σε, στρατιαί... καὶ Ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι..., ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν Ἔτερα τοῦ αὐτοῦ [sc. Κουκουζέλη] λέγονται καὶ ταῦτα εἰς τοὺς στίχους τοῦ αὐτοῦ. Ἐν συνεχείᾳ, στὸ ἴδιον φύλλον, σημειοῦται ἡ ἀνωτέρω διευκρίνησις: Καὶ ἕτερα, ἅπερ βούλει ὁμοια τούτοις, ζήτει ταῦτα εἰς τὸν πολυελέον.

107. Βλ. Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαιάκη, ὁ.π.

κος— σύγκειται ἐκ δώδεκα συνολικῶς συνθέσεων, ἧτοι τῶν ἐπομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων:

1. Παντάνασσα, πανύμνητε...	(EBE 2406, φ. 95r).
2. Ἄγνη παρθένε...	»
3. Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν...	»
4. Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...	(EBE 2406, φφ. 95r-95v).
5. Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι...	(EBE 2406, φ. 95v).
6. Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας...	»
7. Δεῦτε, τῇ πανάγνω...	»
8. Ἐμμανουὴλ παιδίον...	(EBE 2406, φφ. 95v-96r).
9. Ἄγγελοι ὑμνήσατε...	(EBE 2406, φ. 96r).
10. Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...	»
11. Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...	»
12. Ἐλπίς ἀπάντων ἄχραντε...	(EBE 2406, φφ. 96r-96v).

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω κειμένων, τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 4, 6, 8, 9, 10, 11 καὶ 12 ἀνθολογοῦνται αὐτονόμως· τὰ ἐπιλοιπα κείμενα χρησιμοποιοῦν ὡς προοίμιο τοὺς οἰκείους ἐπὶ τοῦ προκειμένου ψαλμικοὺς στίχους, ἧτοι κατ' ἀκρίβειαν:

Οἶκος Ἀαρῶν	(τὸ κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 1)
Οἶκος Δευί	(» 2)
Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον	(» 3)
Εὐλόγησατε τὸν Κύριον	(τὰ κείμενα ὑπ' ἀριθμὸν 5 καὶ 7)

Ἐκ προσεκτικῆς ἐξετάσεως τοῦ μέλους τῶν ἐν λόγῳ στίχων προκύπτει —παρεμφερῶς πρὸς ὅσα ἐσημειώθησαν στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου— ὅτι δι' ὅλες τίς περιπτώσεις ἡ μελικὴ δομὴ τῶν συγκεκριμένων στίχων εἶναι σχεδὸν πανομοιότυπος· κατ' ἀρχάς, τὸ ἀρκτικό μοτίβο καὶ τῶν πέντε στίχων ταυτίζεται ἀπολύτως:

Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλόγησατε

Οἰ κος Α α ρων ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Οἶκος Δευί, εὐλόγησατε

Οἰ κος Δευ ι ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον,
εὐλόγησατε

Οἰ φο βου με νοι τον Κυ ρι ον ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95r).

Εὐλογήσατε

Ευ λο γη σα τε

(EBE 2406, φ. 95ν [ἀπαντᾷ δις ὁμοίως]).

Ἡ ἐπισημαινομένη ταυτότης τοῦ μέλους τῆς ἀρχικῆς θέσεως τῶν ὡς ἄνω στίχων σφίζεται καὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξήγησι τούτων¹⁰⁸, ὅπου καὶ πάλι τὸ μέλος παραμένει ἐμφανῶς ὅμοιο· συγκεκριμένως, ὁ στίχος: Εὐλογήσατε τὸν Κύριον, ἐξηγεῖται πάντοτε ὡς ἀκολούθως:

Ευ λο γη η η η η η η σα α α

α α γα α α α τε

(ΜΠΤ 704, φφ. 77ν, 78ρ, 78ν, 79ρ, 80ρ, 80ν).

Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ ἐξήγησις τῶν λοιπῶν στίχων:

Οἶκος Ἀαρών (π)

Οι οι οι οι κο ο ο ο ο ος Α α α α α α

Α α α α ρω ω ω ω ων ε ε ε ε κε ε ε ευ λο ο ο

ο γη η ευ λο γη σα α τε

(ΜΠΤ 704, φ. 76ν).

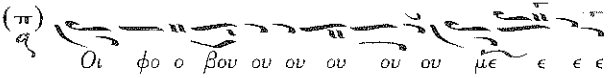
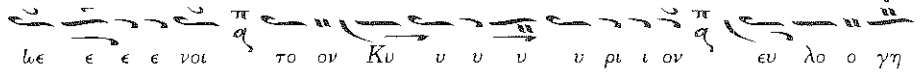
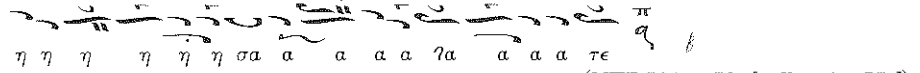
Οἶκος Δαυὶ (π)

Οι οι κο ο ο ο γο ο ος Λε ε ε ευ ι ι ι ι ι

ι ε ε ε κε ε ε ευ λο ο ο ο γη η ευ λο γη σα α τε

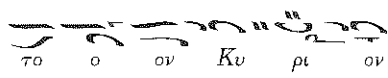
(ΜΠΤ 704, φ. 77ρ).

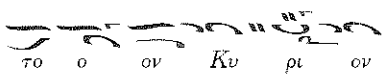
108. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 76ν-80ν.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (π)
 Οι φο ο βου ου ου ου ου ου μέ ε ε ε

 με ε ε ε νοι το ον Κυ υ υ υ υ ρι ι ον ευ λο ο γη

 η η η η η η σα α α α γα α α α τε
 (ΜΠΤ 704, φ. 79ν [πρβλ. και φ. 77γ]).

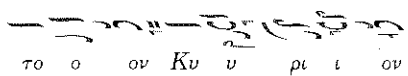
Ἐπιπροσθέτως, καὶ ἡ συνέχεια τοῦ μέλους (ἢ μελοποίησις τῆς λέξεως· τὸν Κύριον) συμπίπτει ἐπακριβῶς γιὰ δύο ἐκ τῶν ὡς ἄνω πέντε στίχων¹⁰⁹. ἦτοι:

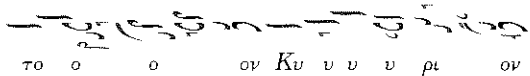
α) τὸν στίχο· Οἶκος Ἀαρών
 το ο ον Κυ ρι ον
 (ΕΒΕ 2406, φ. 95γ).

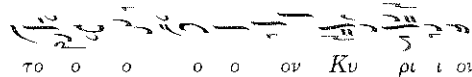
β) τὸν στίχο· Εὐλογήσατε
 το ο ον Κυ ρι ον
 (ΕΒΕ 2406, φ. 95ν).

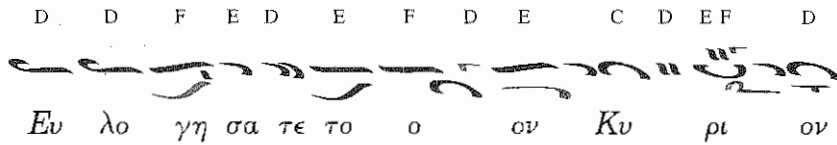
Ἐκ συνδυασμοῦ τῶν δύο ἀνωτέρω μελικῶν σχηματισμῶν (ἄφ' ἐνὸς μὲν τοῦ διὰ τὴν λέξι· Εὐλογήσατε, ἄφ' ἑτέρου δὲ τοῦ διὰ τὴν λέξι· τὸν Κύριον) προκύπτει καὶ μία στερεότυπος μουσικὴ ἀνάπτυξις τοῦ στίχου· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον — ἔχουσα κατ' ἀκριβειαν ὡς ἐξῆς:

109. Γιὰ τοὺς ὑπολοίπους τρεῖς στίχους (Οἶκος Δαυὶ, Οἱ φοβούμενοι καὶ Εὐλογήσατε τὸν Κύριον) τὸ ἐπενδύσιμο στὴν λέξι· τὸν Κύριον μέλος διαφοροποιεῖται ἐπουσιωδῶς, ἐκτεινόμενο περαιτέρω ὡς ἀκολούθως:

Οἶκος Δαυὶ
 το ο ον Κυ υ ρι ι ον
 (ΕΒΕ 2406, φ. 95γ).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον
 το ο ο ο ον Κυ υ υ υ ρι ον
 (ΕΒΕ 2406, φ. 95γ).

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον
 το ο ο ο ο ον Κυ ρι ι ον
 (ΕΒΕ 2406, φ. 95ν).

—, ἡ ὁποία συχνάκις ἀπαντᾷ πρὸ τῶν παρόντων κειμένων καὶ σέ λοιπούς κώδικες. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τὸν κώδικα EBE 2458, ὅπου τὸ ὡς ἄνω μέλος τοῦ στίχου: *Ἐβλογήσατε τὸν Κύριον ἀπαντᾷ τρίς, στὰ φφ. 93γ (πρὸ τοῦ κειμένου: Ἐλαλάξατε τῷ Θεῷ...)* καὶ 93ν (πρὸ τῶν κειμένων: *Δεῦτε, τῇ πανάγνω... καὶ Ἄγνη παρθένε, ἄχραντε κόρη..., ἀντιστοίχως*)¹¹⁰.

Κωδικοποιεῖται, τοιοῦτοτρόπως, μία κοινὴ ἐν πολλοῖς μουσικῇ ἀνάπτυξις γιὰ τοὺς πλείστους τῶν ψαλμικῶν στίχων, ὅσοι εἶναι δυνατὸν νὰ προταχθοῦν τῶν ἐν λόγῳ ἐορτιῶν ἀλλαγμάτων. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ πρὸ τῶν ἐν λόγῳ κειμένων ψαλμώδησις ἐκείνου ἢ τοῦ ἄλλου ψαλμικοῦ στίχου, ὀλίγον παραλλάσσει τὴν ὅλη σύνθεσι, δοθείσης ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς ταυτότητος, ἐν πολλοῖς, τοῦ μέλους τῶν πρὸς ἐπιλογή ὑφισταμένων ψαλμικῶν στίχων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἰδιαίτερας σημασίας ἡ ὁποία προσδίδεται στὴν ἀνάδειξι τοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου, διὰ τῆς ἐν γένει ἐμμονῆς τοῦ μέλους στὸ εἰδικῆς ἐορτολογικῆς ἀποχρώσεως ἐπιβαλλόμενον κείμενο μᾶλλον, ἢ τὸν προτασσόμενο τούτου στίχο.

Μετὰ ταῦτα, διατυπώνομε ἐπιγραμματικῶς τὸ ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξαγόμενον συμπέρασμα: Τὰ ἐξεταζόμενα κείμενα τοῦ Κουκουζέλη δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῶς στοιχεῖα ἢ συστατικά ἐπὶ μέρους στίχων πολυελέου τινός· συνιστοῦν, οὐσιαστικῶς, αὐτοτελῆ ἐόρτια ποιήματα, τὰ ὁποῖα, προκειμένου νὰ ἀποκτήσουν τὴν πρὸς ἔνταξι των στὸ πλαίσιο τοῦ πολυελέου ἱκανὴ προϋπόθεσι, «προσεταιρίζονται» συγκεκριμένους ἐκάστοτε στίχους τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (ἢ, σὲ περίπτωσι ἄλλης συνθέσεως, τοῦ σχετικοῦ δι' ἐκάστη ψαλμοῦ), ὡς ἄλλο ἀρμόδιο προσίμιο καὶ —ἀναλογικῶς πρὸς τὴν ὅλη ἐκτύλιξι τοῦ ἰδίου μέλους ἐκάστου— ἐπουσιώδη (καὶ ἐν πολλοῖς πανομοιότυπο) πρόλογο αὐτῶν¹¹¹.

110. Τὸ σύνολο τῶν σχετικῶν παραπομπῶν εἶναι δυσεξαριθμητό· βλ. αἴφνης τὸ αὐτὸ μέλος τοῦ στίχου: *Ἐβλογήσατε τὸν Κύριον καὶ στὸν κώδικα: EBE 899, φφ. 65γ (πρὸ τοῦ κειμένου: Παντάνασσα, πανύμνητε...), 65ν (δίς: πρὸ τῶν κειμένων: Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας... καὶ Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν..., ἀντιστοίχως)* καὶ 66γ (πρὸ τοῦ κειμένου: Ἄγνη παρθένε...), ὡς καὶ στὸν κώδικα Ἰδρ. 597, φ. 123ν (πρὸ τοῦ κειμένου: Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας...).

111. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ πρέπει, φρονοῦμε, νὰ ἐρμηνευθοῦν ὅχι μόνον τὰ παρόντα ἐόρτια ἀλλάγματα Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, ἀλλὰ καὶ ἕτερες ὁμοειδεῖς (ἐπωνύμως ἢ ἀνωνύμως παραδιδόμενες) περιπτώσεις ἐξωψαλμικῶν κειμένων, ἀπαντῶσες συχνῶς στὴν σχετικῇ χειρόγραφον παράδοσι εἴτε ὑπὸ διαφορετικούς κάθε φορὰ ψαλμικούς στίχους εἴτε αὐτονόμως, ὡς εἰδικές ἐόρτιες «παρεμβολές» στὴν συνήθη διάταξι τυχούσης συνθέσεως πολυελέου.

Πέρα τούτων, πάντως –για να μη παραγνωρίζεται και τὸ κυρίως σκοπούμενο τῆς παρουσίας παραγράφου (τὸ ὁποῖο παραμένει ἢ ἀμεσότερος, κατὰ τὸ δυνατόν, γνῶσις τῆς μελοποιίας καὶ τῆς μορφολογίας τῶν εἰς συνθέσεις πολυελέων ἐπιβαλλομένων ἐξωψαλμικῶν κειμένων)—, τὴν λυσιτελεστέρα κατακλειδα τοῦ –περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη πεποιημένων ἐορτιῶν ἀλλαγμάτων– ἀρμοδίου λόγου, ἀποτελεῖ ὅπωςδήποτε ἢ προσέγγις αὐτῶν τούτων τῶν μουσικῶν κειμένων τῶν ἐν λόγῳ ποιημάτων· πρὸς τοῦτο, ἐπελέγησαν ἐνδεικτικῶς ἐδῶ ἐννέα κείμενα, τὸ μέλος τῶν ὁποίων παρατίθεται ἐν συνεχείᾳ διατεταγμένο σὲ παραλλήλους πίνακες, πρῶτον μὲν κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία¹¹², δεύτερον δὲ κατὰ τὴν ὑπὸ Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος ἐξήγησι τούτων¹¹³. Ἐκάστης περιπτώσεως προτάσσεται ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ὑμνογραφικὸ κείμενο, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνοπτικὰ μορφολογικὰ σχόλια περὶ τοῦ παρατιθεμένου μέλους τοῦ ἐξεταζομένου ποιήματος:

-Α'-

*Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων,
ἐν ὥρα με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ῥύσαι με,
μεσιτείας σου.*

Τὸ κείμενο εἶναι τονισμένο στὸν πρῶτο ἦχο· τὸ μέλος περιγράφει ἀρχικῶς τὸ βασικὸ τετράχορδο, προκειμένου νὰ ἐπιβληθῇ ὁ ἦχος, καὶ μέσω παροδικῆς στάσεως στὴν διφωνία (ὅπου καὶ ἀναπτύσσεται –ἐλλιπῶς ὅμως– ἡ θέσις νανά) μεταβαίνει στὴν τετραφωνία καὶ δι' ἐμφανοῦς φωνητικῆς ἐξάρσεως ἐπιδεικνύει, ὁμοίως, τὸ ἀντίστοιχο τετράχορδο τοῦ ἔξω πρώτου ἦχου. Ἡ καταληκτικὴ πτώσις στὴν ἀρχικὴ τοῦ ἦχου βάσι ἐπιχειρεῖται διὰ τοῦ –συνήθους εἰς τὸν πρῶτο ἦχο– μελικοῦ μοτίβου ἐπαλληλίας τρομικοῦ καὶ λυγίσματος· προγενεστέρως, ἀναδεικνύονται δύο παράλληλες θέσεις τοῦ τετάρτου ἄγια ἦχου, οἱ ὁποῖες διαχωρίζονται, ἐνδιαφερόντως, ὑπὸ παροδικῆς πτώσεως στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου ἦχο:

112. Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται, συγκεκριμένως, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1453 αὐτογράφου Ματθαίου τοῦ δομειστικοῦ κώδικος· ΕΒΕ 2406, φφ. 95r (Παντάνασσα, πανύμνητε – Ἀγνή παρθένε – Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν), 95r-95v (Υψοῦτε Κύριον), 95v (Ἀρχάγγελιοι, ἄγγελοι – Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας), 95v-96r (Ἐμμανουὴλ παιδίον), 96r (Ἄγγελοι ὑμνήσατε – Αἰνοῦσί σε, στρατιαί).

113. Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται, συγκεκριμένως, ἐκ τοῦ αὐτογράφου Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος κώδικος· ΜΠΓ 704, φφ. 76v-77r (Παντάνασσα, πανύμνητε), 77r (Ἀγνή παρθένε), 77r-77v (Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν), 77v-78r (Υψοῦτε Κύριον), 78v-79r (Ἀρχάγγελιοι, ἄγγελοι), 79r-79v (Αἰνοῦσί σε, στρατιαί), 79v-80r (Ἄγγελοι ὑμνήσατε), 80r-80v (Ἐμμανουὴλ παιδίον), 80v-81r (Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας).

D E F ED

Παν τα α α α

κ α Παν τα α α γα α α α α να α α α α

DC DC F

να ασ σα

α ασ σα α γα α α α α α α πα

α α α α

a G a G a G GF

πα α αν υ

α α α α αν υ υ υ υ υ υ μνη παν υ υ

GF FE FE

υ μνη η

μνη τε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

ED ED

τε ε

DC DC F

ελ πς

ε ελ πι ι ι ι ι ι ις

GF GFG a

α α πη

α α α α α α α α α α πη η η

ba a ba aG

η η λ πι

η η η η η η η η η η η η η η η η

aG baba a

σμε νων

η η η η η λ πι ι ι ι ι ι ις με α

πη λ πι σμε ε ε ε ε ε ε νω ω ω ω ω ω ω

a a b a b a

εν ω ω

εν ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω

a G

ρα

ω ρα α α εν ω ω ρα

a bc GF a

με ε ε τη

με ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε

F Ga GF F

η φο ο βε

ε ε τη η η η φο ο ο ο ο ο ο βε ε

D F E D C

ρα α α

ε ε ε τη η η φο ο βε ε ε ε ε ε ρα

α α α α α α α α α α α α α α α α

α α χα α α

C D E F

της κα τα δι

της κα α α α α α α α τα α α α α δι

G ab aG b

κης ρυ υ υ

κη η η η η η η η η η ης ρυ υ υ υ υ υ

υ υ υ υ υ υ σαι αι αι αι αι ρυ υ υ υ υ υ

a a G GF F

σαι με ε

σαι αι αι αι με ε ε ε ε ε

D

με

a FE ED

σι τει αις

με σε ι ι ι ι ι ι τει ει ει ει ει ει ει

E D D

σου

ει ει ει ει ει ει ει αι αι αι με σι ι ι

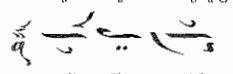

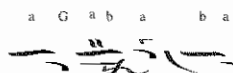

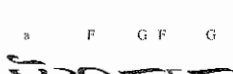
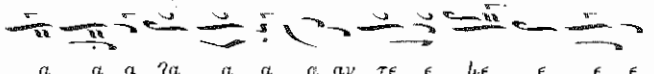
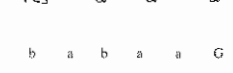
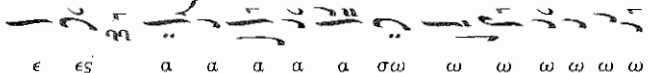
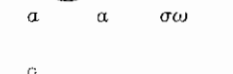
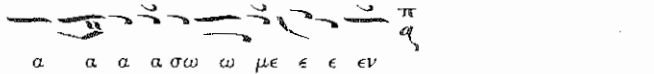

τει ει ει ει αι αι αις σου ου ου ου ου

-B'-

Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον,
 βάτον τὴν ἀκατάβλεκτον, στάμνον τὴν μανναβρύτιν,
 τὸν γλυκερὸν παράδεισον, τὴν μελιχρὰν παρθένον,
 ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον.

Τὸ χαρακτηρίζον τὸ παρὸν κείμενο μέλος παρουσιάζει μίαν ἀξιοπαρατήρητον κλιμακωτὴ διαβάθμισι (ἀνάλογον, ὅπωςδὴποτε, τῆς καθ' ἐνότητες ἀναπτύξεως τοῦ ποιητικοῦ περιεχομένου τοῦ ὕμνογραφήματος), ἡ ὁποία κορυφούται στὸ μέσον περίπου τοῦ ποιήματος καὶ σταδιακῶς καταστέλλεται ἕως τοῦ τέλους αὐτοῦ. Εἰδικώτερα ἡ φράσις: Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον, ἐπιβάλλει τὸν πρῶτο ἦχο, μεμελισμένη ἠπίως στὸ πλαίσιο τοῦ βασικοῦ τετραχόρδου αὐτοῦ· διακρίνονται δύο παραλλήλως διατεταγμένες θέσεις (στὶς φράσεις: πάντες, ἄσωμεν καὶ μόνην Θεοτόκον), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ἵσταται μετεώρως στὴν διφωνία τοῦ ἤχου (ἦτοι στὸν φθόγγο Γα), ἡ δὲ δευτέρα ἀνίσταται φωνητικῶς στὴν ἐξαφωνία τοῦ ἤχου (ἦτοι στὸν φθόγγο Νη) καὶ εὐθὺς μεταπίπτει στὴν ἀρχικὴ βάσι. Διὰ τῆς ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθούσης φράσεως: βάτον τὴν ἀκατάβλεκτον (διὰ τῆς ὁποίας καὶ ἐγκαινιάζεται ἀλυσιδωτὴ διαδοχὴ ἐπιθετικῶν προσδιορισμῶν τῆς Θεοτόκου —εἰλημμένων ἐκ τῶν σχετικῶν προβόρῃσεων τῶν τῆς Π.Δ. προφητῶν), ἄρχεται ἡ σταδιακὴ μετάβασις τοῦ μέλους ἐκ τοῦ ἔσω εἰς τὸν ἔξω πρῶτο ἦχο· ἐδῶ, ἡ μελωδία ἐμμένει στὴν τριφωνία τοῦ ἤχου, ἐνῶ στὴν ἐπομένη φράσι: στάμνον τὴν μανναβρύτιν, ἀνέρχεται στὴν τετραφωνία αὐτοῦ —ἐξαιρέσει μιᾶς παροδικῆς πτώσεως στὸν πλά-

γιο τοῦ τετάρτου ἤχο ἐν ἀρχῇ τῆς φράσεως— καὶ ἡ μελικὴ ἔντασις τοῦ ὕμνο-
 γραφήματος κορυφοῦται. Ἐντεῦθεν, τὸ μέλος ἐπανερχεται σταδιακῶς στὸν
 ἔσω πρῶτο ἤχο· ἡ φράσις τὸν γλυκερὸν παράδεισον, τὴν μελιχρὰν παρθένον,
 μελίζεται ὁμοιοτύπως σχεδὸν πρὸς τὸν πρῶτο στίχο τοῦ ποιήματος, ἐνῶ τὴν
 πορεία πρὸς τὴν τελικὴν κατάληξιν ἐπιτείνει καὶ μία ἀναφορὰ στὸν βαρὺ ἤχο (μέ-
 σο τοῦ ἔσω πρώτου), ἐμφαινομένη στὴν λέξιν μελιχρὰν. Τὸ ποίημα περαίνεται
 δι' ἐπαναλήψεως τοῦ πρώτου στίχου: "Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην
 Θεοτόκον, ὅπου τρόπον τινὰ ἀνακεφαλαιοῦνται μελικῶς οἱ παρατεθεῖσες μου-
 σικῆς θέσεις· ξεχωρίζει ἡ πανηγυρικὴ θέσις τοῦ τετάρτου ἁγία ἤχου, ἀλλὰ καὶ
 ἡ ἐκτεινομένη ἕως τὴν ἑπταφωνία τοῦ ἤχου ἀκροτελεύτιος φωνητικὴ ἔξαρσις,
 ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται συγκεκριμένως (καὶ —βεβαίως— ὄχι κατὰ τυχαία ἐπιλο-
 γή) στὴν λέξιν Θεοτόκον:

<p>a a baG</p> <p>α σω με</p>	<p>π</p> <p>α α α α γα α α α σω ω με ε ε ε</p>
<p>a G a b a b a</p> <p>εν πα αν</p>	 <p>ε ε ε ε ε εν πα α α α α α α α α α</p>
<p>a F GF G</p> <p>τες α α α</p>	 <p>α α α γα α α α αν τε ε κε ε ε ε</p>
<p>b a b a a G</p> <p>α α σω</p>	 <p>ε ες α α α α α σω ω ω ω ω ω ω</p>
<p>G</p> <p>μεν</p>	 <p>α α α α σω ω με ε ε εν</p>
<p>G aGF GF a</p> <p>τη η ην</p>	 <p>τη η η η η η η η η γη η η η η</p>

G G F F E E D

μο ο ο νην

ην μο ο ο ο ο ο νη η η ην

E D

ρα

E D E F G

θε ε ε ε

θε ε ε ε ε ε ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

a F G F a

ο το ο ο

ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

G F F E D

ο κον

χο τη ην θε ο ο ο το ο ο ο ο ο κο ο

ο ο ον

G G G b a

βα τον τη η

βα α α α α το ο ο ο ο ο ο ον

b a b a a G a G

η ην α α

τη η η η η η η η η η η η η η η

a G G F G E

α κα τα

η η η η ην α α α α α α α α α

G F E E D

φλε

α α κα α α α α τα α α α α α α την

α α κα τα α α α α α α α α α α

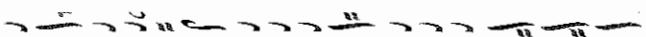
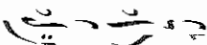

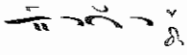

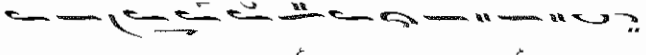

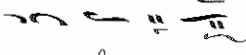

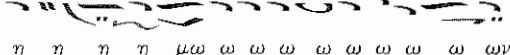

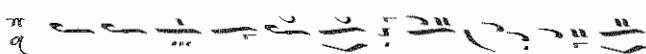

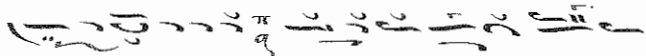
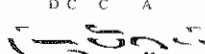

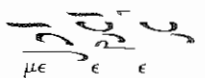
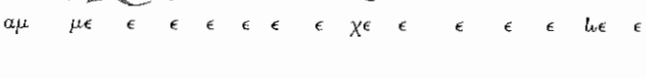
<p>E F G</p> <p>η η η</p>	 <p>ο ο ο ο ο ρη η η η η η η η η η η η</p>
<p>G F G FED</p> <p>χαι αι</p>	 <p>χαι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι χαι αι αι αι</p>
<p>C</p> <p>ρε</p>	 <p>αι ρε ε</p>
<p>C D E F G</p> <p>η τε ξα σα τον</p>	 <p>η τε ε ε ε ξα α η τε ε ξα α σα α</p>
<p>a b a G GF</p> <p>κυ υ ρι ο</p>	 <p>γα α α α α τον κυ υ υ ηυ υ υ υ υ</p>
<p>F</p> <p>ον</p>	 <p>υ υ υ ρι ι ι ι τον κυ υ υ υ ρι ι ο</p>
<p>D D E FG</p> <p>και θε ον</p>	 <p>και αι θε ε ε ε ε ε ε ο ο ο ον η</p>
<p>E G FED</p> <p>η η μων</p>	 <p>η η η η μω ω ω ω ω ω ω ω ω</p>

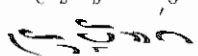
-Δ'-

Ἐμμανουὴλ παίδιον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
 μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος τῆς δόξης,

βουλῆς μεγάλης ἄγγελος, ὁ πρῶτην ἀοράτως
καὶ πᾶσιν ἀθεώρητος καὶ μένων εἰς αἰῶνας.

Τὸ παρὸν κείμενο διέπει μία ἀξιοζήλευτος, ὄντως, μελικὴ ἰσορροπία· ἡ ὄλη μελωδία αὐτοῦ, κινουμένη ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὀριζομένου διὰ τοῦ τετραχόρδου τοῦ πρώτου ἤχου, ἐξαντλεῖ οὐσιαστικῶς ὅλα τὰ μελικά στοιχεῖα αὐτοῦ (ἄνευ οἰουδήποτε —σημειωθῆτω— ἴχνους φωνητικῶν ἐξάρσεων καὶ ἐπιτηδεύσεων, οἷον εἰ ἀποπνέον αἰσθημα ταπεινῆς προσευχῆς καὶ χαμηλοτόνου δεητικῆς ἐπικλήσεως πρὸς τὸν γεννηθέντα Κύριον [μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων]). Ἐν τέλει, μόνον, προβάλλουν —γιὰ τὴν ἀνάπαυσι τοῦ μέλους— δύο ἐνδιάμεσες πτώσεις στὴν μεσότητά τοῦ βαρέος ἤχου καὶ ἡ σύνθεσις ἐπισφραγίζεται ἀριστοτεχνικῶς δι' ἰσαριθμῶν —ἐπαλλήλως ἀναπτυσσομένων— πανηγυρικῶν θέσεων τοῦ τετάρτου ἁγία ἤχου, στίς φράσεις· βουλῆς μεγάλης ἄγγελος καὶ πᾶσιν ἀθεώρητος, ἀντιστοίχως:

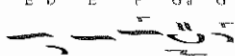
<p>D D G E</p> <p>Εμ μα νου η</p>	<p>π α</p> <p>Εμ μα νου ου ρου ου ου η η η η η</p>
<p>F D E C D</p> <p>η ηλ παι</p>	 <p>η η η η ρη η η ηλ παι αι δι ι ι ι ι ι</p>
<p>E F E D</p> <p>δι ι ον</p>	 <p>ι ο ον</p>
<p>E C D C</p> <p>κα τα α</p>	<p>π α</p> <p>κα α α τα α το ο ο ο ο ο ρο ο</p>
<p>D C C A C</p> <p>α το γε γραμ</p>	<p>π α</p> <p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο γε γρα α α α</p>
<p>D B D C D C</p> <p>αμ με ε ε ε ε ε ε χε ε ε ε ε ω ε ε</p>	 <p>αμ με ε ε ε ε ε ε χε ε ε ε ε ω ε ε</p>

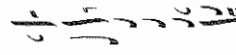
C B B G

 ε νου

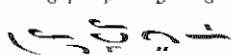
ε ε ε ε ε γε γραμ με ε ε ε νο ου

A B C D FED

 με ε εθ η μω

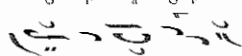
μεθ η η η με εθ η μω ω ω ω ω ω

E D E F Ga G

 ω ων

ω ω ω ω ω ω ω γω ω ω ω ω ω

 ω ω ω ω ω ων

G F F D G

 γε ε νου ου

γε ε νου ου ου ου ου ου ου γε ε ε νου

G F a GF

 ο θε ο

ου ου ου ου ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

D E DE F

 ος τω ων

ο ο ο ο θε ε ε ε ε ε ο ο ο ο θε

Ga G FG F GF

 α πα αν

ε ε ο ο ος τω ω ω ω ω ω ω ων

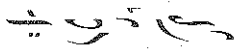
F ED

 των

α α α α α γα α α α πα α α α α

γα α α α α χα α α α α α αν τω ω ω

 ων

G a G GF

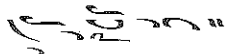

και κυ ρι

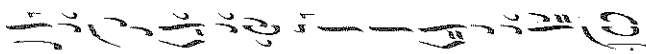

και αι αι αι αι αι αι κυ υ υ υ υ υ ρι ι

F E E C D

ι ι ος

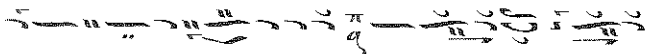

ι ι ι ι ι ι ι και κυ υ υ ρι ο

E F D E ED

της δο ο ο ο

ο ο ος τη η η η ης δο ο ο ο ο ο ο ο

D B

ο ξης

ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ξη ης

B E D B C

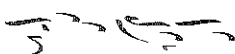

βου ου ου λη

βου ου ου ου ου ου ου λη η η η ης με ε ε

E D C C B C B

ης με

ε ε ε γα α α α λη η η η ης α α γα

C D E F

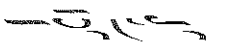

γα λης

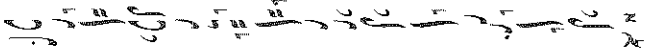

α α α χα α α α α α α α α α α

G b a a G

α α α α α α α α α α α α α α α α

α α α α α α α α α α α α α α α α

G F F GF E F E

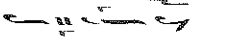

α α α α α α α α α α α α α α α α

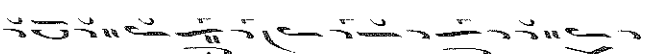

α α α α α α α α α α α α α α α α

E F G a

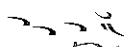

ο ο ο ο πρω ω ω ω ω ω ω ω ω ω η η

ο ο ο ο πρω ω ω ω ω ω ω ω ω ω η η

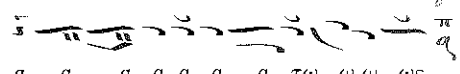
G F E

 ω ην

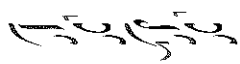

 η η η η ην

C D EF E DE

 α ο ρα

 α α α ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ρα

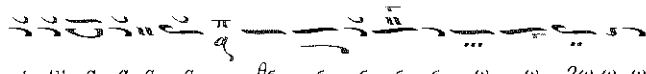
D C

 τωσ

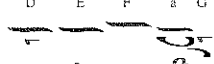

 α α α α α α α τω ω ω ω σ

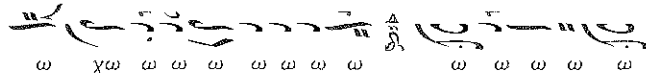
DC DC C BCB

 και πα

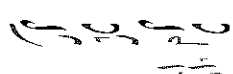

 και αι αι αι αι αι αι πα α α α σι ι ι ι

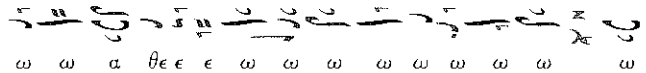
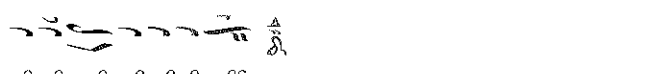
B A BA B C

 σιν α

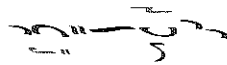

 ι ω α α α α θε ε ε ε ε ω ω ω ω ω

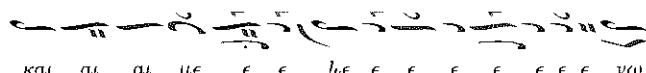
D E F a G

 θε ω ω

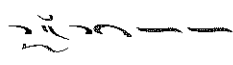

 ω χω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω

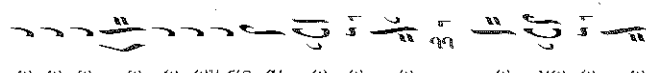
GF GF F G

 ρη η τος

 ω ω α θε ε ε ω ω ω ω ω ω ω ω

 ω ω ρη η η η α α α θε ω ω ρη το

E F G a G F

 και με ε

 ο ο ο ο ο ο ο σ

E C D E

 των εις αι ω

 και αι αι με ε ε λε ε ε ε ε ε ε νω

 ω ω ω ω ω ων εις αι ω ω ω ω χω ω ω

FG FE G F ED

ω ω ζω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω εἰς αἰ

αι αι ω ω ω ω ω ω να α α α ας

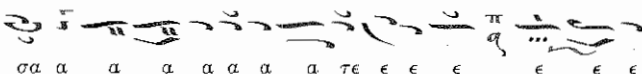
-Ε'-

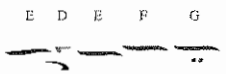
Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε,
τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
ἀπαύστῳ φωνῇ· ἀλληλούια.

Ὅ,τι δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμε ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διάρθρωσι τοῦ μέλους τοῦ παρόντος κειμένου, ἐπικεντροῦται στὴν «μουσικὴ ἀντιπαραβολή» τῶν δύο βασικῶν ἐννοιῶν, οἱ ὁποῖες —συνδεόμενες διὰ τοῦ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου καί— παρατίθενται ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ· ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ λόγος περιστρέφεται ἐδῶ σὲ δύο διαφορετικὰς τάξεις· τὴν ἀγγελικὴν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην. Ἡ μὲν ἀγγελικὴ τάξις προσάγει τὸν ὕμνον, ἡ δὲ ἀνθρωπίνην τὴν ἐποφειλομένην δόξα, ἀμφότερες δὲ ἀποβλέπουν πρὸς τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Κατὰ τὴν μελοποίησην τῶν ἐπισημανθέντων δύο παραλλήλων νοημάτων —ὅπου ὁ μελουργὸς καλεῖται νὰ ἀντιδιαστείλῃ αὐτὰ καὶ ἐξ ἐπόψεως μουσικῆς— παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς ἐνδιαφέρον φαινόμενο (ἐρμηνευόμενον ἐδῶ μετὰ τινος ἀλληγορικῆς διαθέσεως)· γιὰ μὲν τὴν μὴ δεομένην περαιτέρω «ἀνατάσεως» ἀγγελικὴν τάξιν, προκρίνεται ἡ ἄνευ φωνητικῶν ἀκροβατισμῶν κίνησις τοῦ μέλους στὸ βαρὺ τετράχορδον τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου, ἀντιθέτως δὲ γιὰ τὴν ἐπιποθοῦσα «ἀνύψωσι» ἀνθρωπίνην τάξιν, ἐπιλέγεται ὁ συγγενὴς τέταρτος ἅγιος ἤχος (εἰσαγόμενος ἐξ ἀρχῆς τῆς ἐν λόγῳ ἐνότητος διὰ τριφώνου ἀναβάσεως), στὸ ἱλαρὸν τετράχορδον τοῦ ὁποῖου ἐμμένει ἐπὶ μακρὸν ἢ μελωδία, ἀνερχομένη —καὶ δι' ὀλίγον, μάλιστα, ἰσταμένη— ἕως καὶ τῆς πενταφωνίας τοῦ ἤχου, στὴν λέξι· δοξάσατε. Κατὰ τὰ λοιπὰ, τὸ μέλος κινεῖται στὰ —γνωστὰ ἤδη ἐκ τῶν προεκτεθέντων κειμένων— μουσικὰ μοτίβα, ὅπου ὁ πρῶτος ἤχος ἐναλλάσσεται συγχῶς πρὸς τὸν τέταρτον ἅγιον, μὴ ἑλλειπουσῶν, ὡσαύτως, καὶ τῶν παροδικῶν ἀναφορῶν στὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου ἤχο:

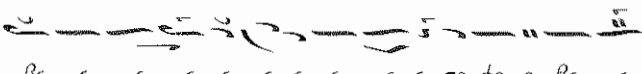
G F F E FED

 ε το φο

 σα α α α α α α τε ε ε ε ε ε ε

E D E F G

 βε ρον

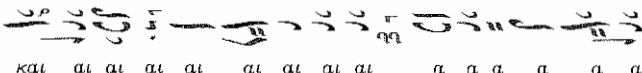

 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε το ο ο ο φο

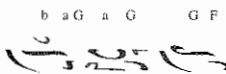

 ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο το φο ο

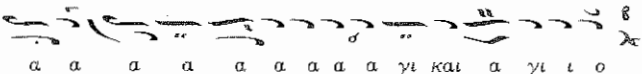

 βε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε το φο ο βε ε

 ρο ο ο ο ο ο ο ο ον

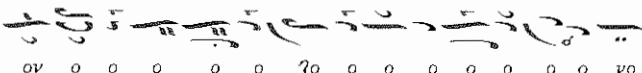
a G F G F G a

 και α ι

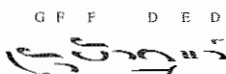

 και αι αι αι αι αι αι αι αι α α α α α α

b a G a G G F

 α γι

 α α α α α α α α α γι και α γι ι ο

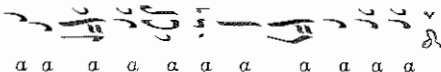
G E F G a G

 ι ον ο ο

 ον ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο νο

G F F D E D

 νο ο μα

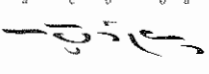

 ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο νο ο μα α

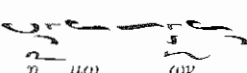
E D C D C

 α

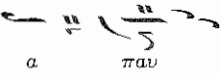

 α α α α α α α α α α

D E F G

 του ου θε

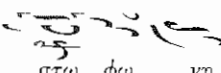

 του ου ου ου ου ου θε ε ε ε ου ου ου ου

a c b b a

 ου ου ου η του θε ου ου η μω ω ω ω ω ω

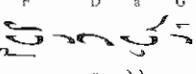
b a a b a G G F

 η μω ων

F G a b a G

 α παυ

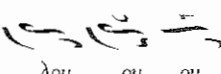
a a a a πα α α α στω ω ω ω ω ω

b = G G F

 στω φω νη

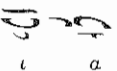
ω ω ω ω φω ω ω ω ω νη η η η η η

F D a G

 η αλ λη η η α αλ λη λου ου ου ου ου

η αλ λη η η α αλ λη λου ου ου ου ου

G F F E D E D

 λου ου ου

ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ι ι

F D

 ι α

αλ λη η λου ου ου ου ου ου ι α α α α

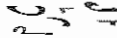
-5'-

Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων,
 κραυγάζοντες, ἐν ὑψίστοις δόξα, ἐπάδοντες,
 σοὶ πρέπει δόξα, τῷ πατρὶ,
 σοὶ πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ,
 σοὶ πρέπει δόξα καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι,
 πρέπει δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀλληλοῦσα.

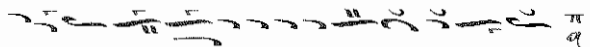
Αὐστηρότης, λιτότης καὶ παντελὴς ἔλλειψις «περιπτολογιῶν», συνιστοῦν τὰ γνωριστικὰ στοιχεῖα τοῦ μέλους τοῦ παρόντος κειμένου. Πλέον λεπτομερῶς,

E D D

 ον τες

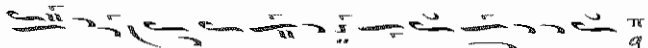

 α α α α α α α α α δο ο ο ο ε

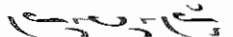

 ε ε πα α α α α α δον τε ε ε ες

G D D G F

 σοι πρε πει ει

 σοι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι οι

G F F E F E

 ει δο ο

 οι οι οι οι οι οι πρε ε ωε ε ε ε πει

E D E D DCB

 ξα τω

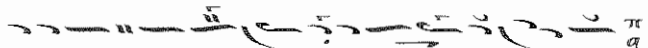

 ει σοι πρε ε πει δο ο ο ο ρο ο ο ο ο ο

C B C D E

 ω πα α

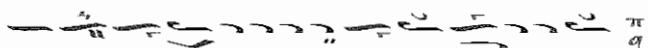

 ξα α α α α α α τω ω ω ω ω ω ω ρω

F

 τρι

 ω ω ω ω ω τω ω πα α α α α α α

 α α τω πα α τρι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

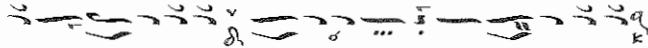
G D D G F

 σοι πρε πει ει

 σοι οι οι ροι οι οι οι πρε ε ωε ε ε ε πει

G F G F F E

 ει ει δο

 ει ει ει ει ει ει ει δο ο ο ο ρο ο ο ο ο

F E E D E D

 ο ξα α

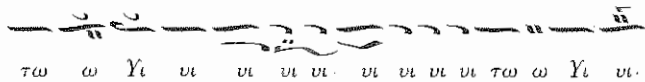

 ξα α α α α α τω ω ω ω ω ω ω ω ω

DCB C B C E

τω ω υ υ

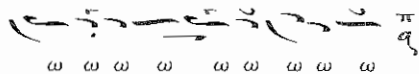

τω ω Υι υι υι υι υι υι υι υι τω ω Υι υι.

D E

ω

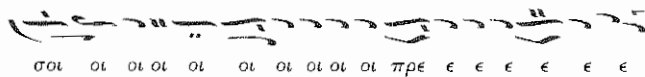

ω ω ω ω ω ω ω ω ω

G G F F E D

σοι πρε ε

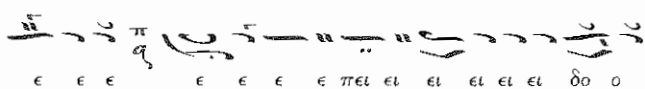

σοι οι οι οι οι οι οι οι οι πρε ε ε ε ε ε ε ε

E G F FEDE

ε πει δο ο

ε ε ε ε ε ε ε πει ει ει ει ει ει δο ο

C

ξα

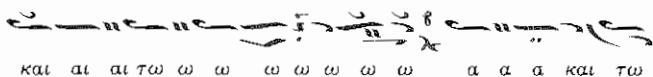

ο ο ο ο ο ο ο ο ξα α

C D E E F

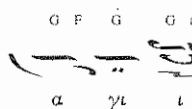

και τω α

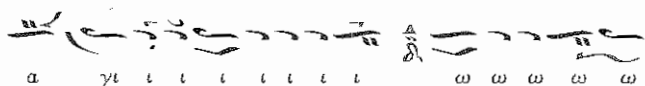

και αι αι τω ω ω ω ω ω ω α α α και τω

G F G G a

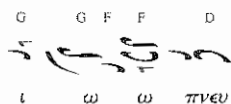

α γι ι

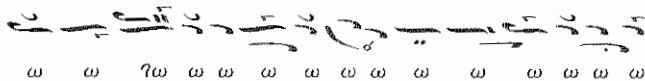

α γι ι ι ι ι ι ι ι ω ω ω ω ω

G G F F D

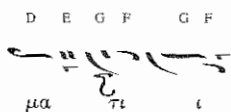

ι ω ω πνευ

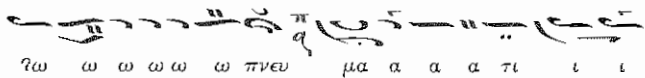

ι ω ω ?ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω

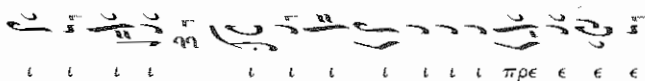
D E G F G F

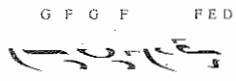
μα τι ι

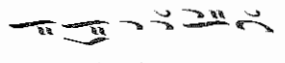

?ω ω ω ω ω πνευ μα α α α τι ι ι

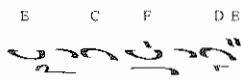

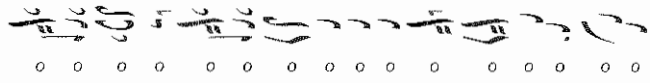
ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι πρε ε ε ε

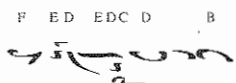
G F G F FED

 ι ι πρε

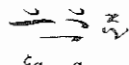

 ε ε ε ε ε πει

 δο ο ο ο ο ο ο

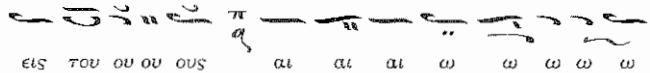
B C F DB

 ε πει δο ο

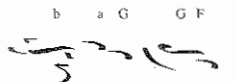

 ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο

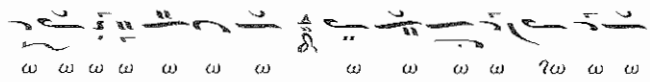
F ED EDC D B

 ο ο ο ξα

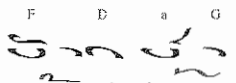

 ξα α

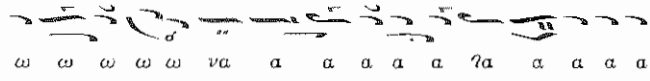
C D E G

 εις τους αι ω

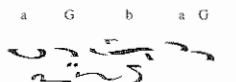

 εις του ου ου ους αι αι αι ω ω ω ω

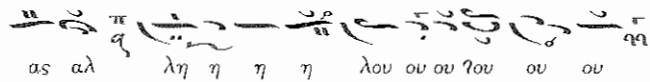
b a G GF

 ω ω ω γας

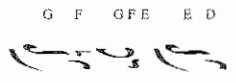

 ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω ω

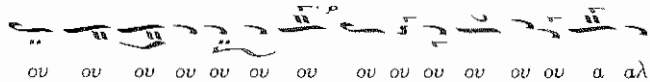
F D a G

 αλ λη

 ω ω ω ω ω να α α α α α γα α α α α

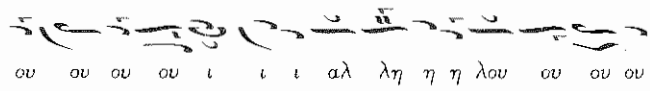
a G b a G

 η λου ου ου

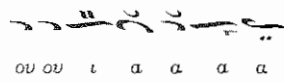

 ας αλ λη η η η λου ου ου του ου ου

G F GFE ED

 ου ι

 ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου α αλ

E D D

 ι α

 ου ου ου ου ι ι ι αλ λη η η λου ου ου ου

 ου ου ι α α α α

-Ζ'-

Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες,
τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ, δοξάσατε τὸν Κύριον,
σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

Καὶ τὸ παρὸν κείμενο μελοποιεῖται κατὰ τὰ καθιερωμένα μουσικὰ μοτίβα τοῦ πρώτου ἤχου, ὡς ἀρκοῦντως ἤδη αὐτὰ διεφάνησαν κατὰ τὴν περιγραφή τῶν προηγουμένων ποιημάτων· ἡ ἀναπόφευκτος «μονοτονία» τοῦ ἤχου διακόπτεται μόνον στὶς λέξεις· κυριότητες καὶ Σεραφίμ, ἀπὸ τὶς ἐπιβαλλόμενες λαμπρὲς μελωδίες τοῦ τετάρτου ἁγία ἤχου. Ἡ ἀκροτελεύτιος προσταγή· δοξάσατε τὸν Κύριον, σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια, μελιζέται χαμηλοτόνως, ἐξαιρέσει μιᾶς —συγκρατημένης ὅπωςδὴποτε— ἐξάρσεως τοῦ μέλους στὴν πενταφωνία τοῦ ἤχου, ἡ ὁποία προβάλλεται στὴν λέξι· τὸν Κύριον:

<p>E D C D C D E</p> <p>α α αρ</p>	<p>(π) α</p> <p>α α α α α α α α α α αρ χα α</p>
<p>F G F G F G F</p> <p>χα α αγ</p>	<p>α α α α α α α α α α α α αγ</p>
<p>F E D E D E</p> <p>γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p>	<p>γε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε</p>
<p>F G a G G F</p> <p>λοι αγ γε ε ε ε ε</p>	<p>οι οι α α α α α α α α αγ γε ε ε ε ε</p>
<p>F D</p> <p>αρ χα ε λοι οι οι οι</p>	<p>αρ χα α α αγ γε ε λοι οι οι οι</p>
<p>E D E F E D</p> <p>ε λοι</p>	<p>ε λοι</p>
<p>E D E F E D</p> <p>θρο ο ο</p>	<p>θρο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο νοι κυ ρι ι</p>

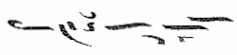

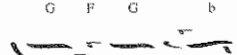

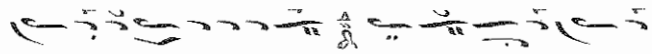
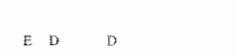
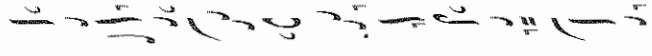
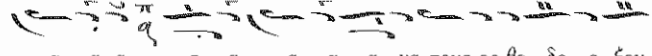
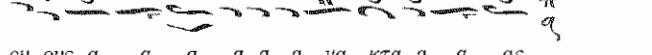
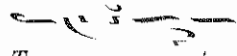

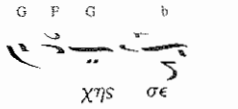

-Η'-

Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη,
 τιμῶντας, μεγαλύνοντας, πολυχρονίους ποίησον
 καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατάβαλε, εἰρήνευσαν τὸν κόσμον σου,
 ταῖς πρεσβείαις σου.

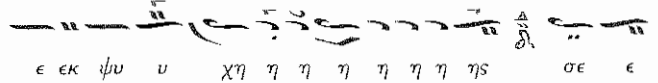
Κατὰ τὴν ἐκτύλιξι τοῦ μέλους τοῦ παρόντος κειμένου ὀφθαλμοφανῆς εἶναι ἡ
 συνεχῆ ἐναλλαγὴ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ τετάρτου ἁγία ἤχου· ἄλλοτε προ-
 βάλλεται τὸ γλυκὺ καὶ εὐφρόσυνο τετράχορδο τοῦ ἐνός καὶ ἄλλοτε ὑπερισχύουν οἱ
 ἰλαρὲς θέσεις τοῦ ἐτέρου, μὲ ἀξιωματημιόνητον, πάντως, μελικὴ ἰσορροπία μεταξὺ
 των. Μία παροδικὴ ἀνάτασις στὴν τετραφωνία τοῦ πρώτου ἤχου, ὡς καὶ δύο δια-
 βατάριχες μεταπτώσεις στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου, ἐπιβαλλόμενες στὸ μέσον καὶ
 τὸ τέλος ἀντιστοίχως τῆς συνθέσεως, διακόπτουν δι' ὀλίγον τὴν ἐπισημανθεῖσα
 συνεχῆ ἐναλλαγὴ καὶ ποικίλλουν τὸ ἐν γένει μέλος τοῦ ποιήματος:

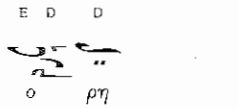
<p>D F E D E D E F</p> <p>Τοὺς ο ορ θο</p>	<p>π</p> <p>του ου ου ου ου ου ου του ου ου ου</p>
<p>G F G b</p> <p>ο δο ξους</p>	 <p>ους ο ο ορ θο ο ο ο ο ο ο τους ορ θο</p>
<p>a G F E E D</p> <p>α να</p>	 <p>δο ο ο ο ο ο ο ο ξου ου ου ου του ου</p>
<p>E D D</p> <p>κτας</p>	 <p>ου ου ου ου ους α α α α α α α α</p>
	 <p>α α α α α α α να τους ορ θο δο ο ξου</p>
	 <p>ου ους α α α α α να κτα α α ας</p>
<p>D F E D E D E</p> <p>Τοὺς εκ ψυ</p>	 <p>του ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου</p>

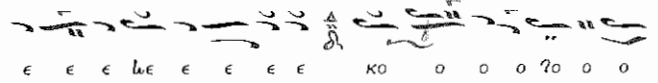
G F G b

 χης σε

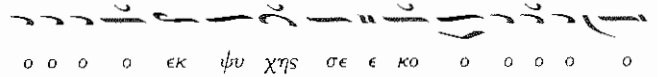

 ου ους ε εκ ψυ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ τους

a G F E ED

 ε κο ο

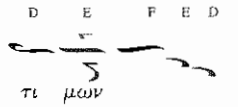

 ε εκ ψυ υ χη η η η η η η η ης σε ε

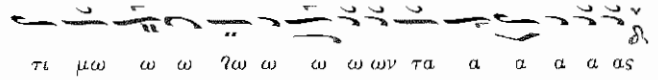
E D D

 ο ρη

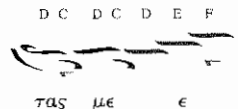

 ε ε ε ωε ε ε ε ε κο ο ο ο ο ο ο ο ο

 ο ο ο ο εκ ψυ χης σε ε κο ο ο ο ο ο ο ο

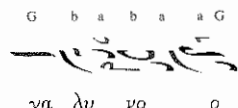

 ο ρη η η η η η

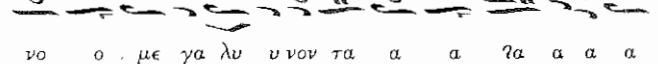
D E F E D

 τι μων

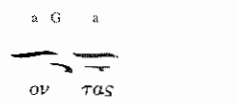

 τι μω ω ω ζω ω ωων τα α α α α ας

DC DC DE F

 τας με ε

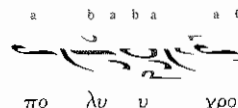

 με ε ε ε ε ε ε ε ε γα α λυ υ υ υ υ

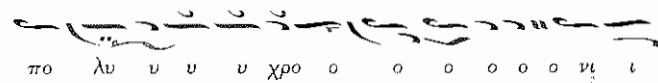
G b a b a a G

 γα λυ νο ο

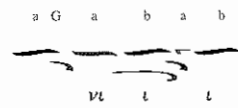

 νο ο με γα λυ υ νον τα α α α α α α

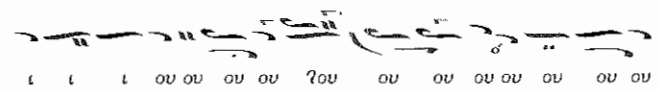
a G a

 ον τας

 α α ας

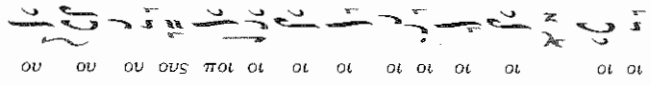
a b a b a a G

 πο λυ υ χρo

 πο λυ υ υ υ χρo ο ο ο ο ο ο ο ι ι

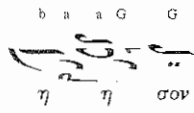
a G a b a b

 νι ι ι

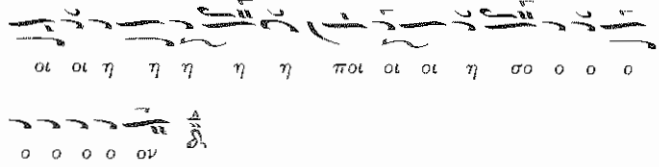

 ι ι ι ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου ου

c   c b   b a

 ους   ποι   οι

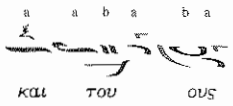

ου   ου   ου   ους   ποι   οι   οι   οι   οι   οι   οι   οι   οι   οι

b a a G G

 η   η   σον

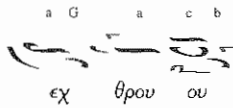

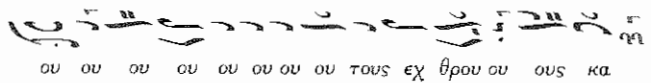
οι   οι   η   η   η   η   η   ποι   οι   οι   η   σο   ο   ο   ο
 ο   ο   ο   ο   ον

a   a b a b a

 και   του   ους

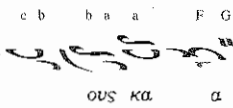

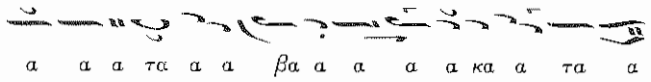
και   του   ους   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   χ   θρου   ου   ου   ου

a G   a c b

 εχ   θρου   ου

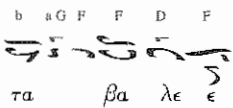

ου   ου   ου   ου   ου   ου   ου   ου   τους   εχ   θρου   ου   ους   κα

c b   b a a   F G

 ους   κα   α

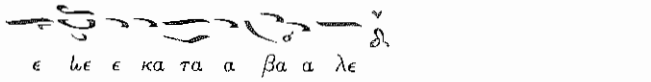
α   α   α   τα   α   α   βα   α   α   α   α   κα   α   τα   α

b a G F F D F

 τα   βα   λε   ε

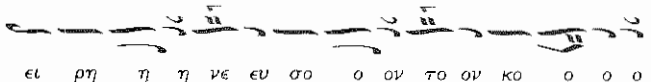
α   α   α   βα   λε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε   ε

E D C

 ε   ε   ε

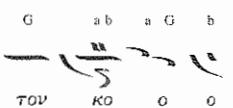

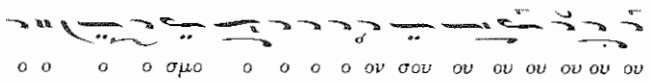
ε   λε   ε   κα   τα   α   βα   α   λε

C D E F

 ει   ρη   νευ   σον

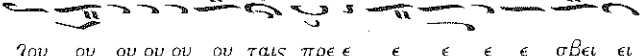
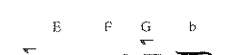
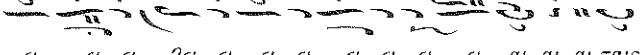
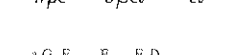

ει   ρη   η   η   νε   ευ   σο   ο   ον   το   ον   κο   ο   ο   ο

G   a b a G b

 τον   κο   ο   ο

ο   ο   ο   ο   σμο   ο   ο   ο   ο   ον   σου   ου   ου   ου   ου   ου   ου

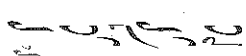
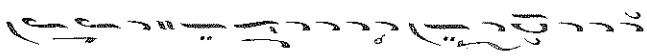
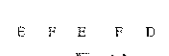

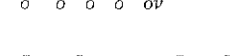
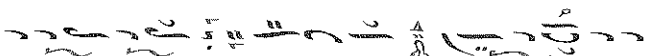
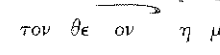
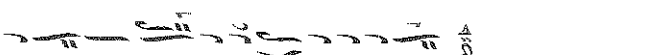

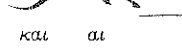
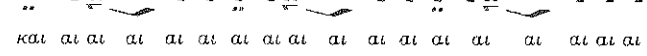

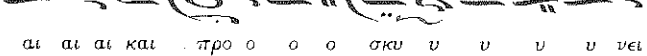
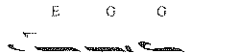

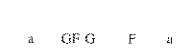

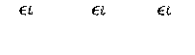

<p>a a G F D</p> <p>σιμον σου ταις</p>	 <p>γου ου ου ου ου ου ταις πρε ε ε ε ε ε σβει ει</p>
<p>B F G b</p> <p>πρε σβει ει</p>	 <p>ει ει ει γει ει ει ει ει ει ει ει αι αι αι ταις</p>
<p>a G F F E D</p> <p>αις σου</p>	 <p>πρε ε σβει ει ει ει αι αις σου ου ου ου</p>

-Θ'-

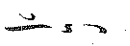
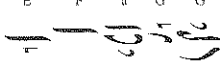

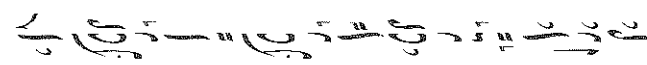
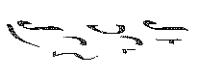

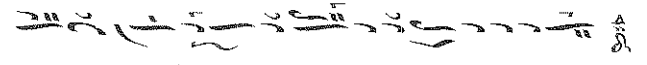
Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν
καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ,
ὅτι ἅγιός ἐστι, μεγαλύνετε τὸν Κύριον.

Ἡ σύνθεσις —συμφώνως πρὸς τὴν τακτικὴ τῆς «πρὸς τὰ νοούμενα μιμήσεως»— ἀρχεται διὰ φωνητικῆς ἀνατάσεως, ἐνδιατριβούσης περὶ τὴν τριφωνία τοῦ πρώτου ἤχου, καὶ πορεύεται ἐν συνεχείᾳ ἠπιῶς, κινουμένη κυρίως μεταξὺ βάσεως καὶ κορυφῆς τοῦ τετραχόρδου τοῦ ἤχου· ἀξιοπαρατήρητος εἶναι ἡ κλιμακωτὴ μελικὴ διάρθρωσις τῆς λέξεως· καί, κατὰ τὴν ὁποία, συγκεκριμένως, τὸ μέλος μεταβαίνει ἐκ τῆς κορυφῆς στὴν βάσι τοῦ τετραχόρδου τοῦ ἤχου διὰ τριῶν πανομοιοτύπων μουσικῶν θέσεων, ἀριστοτεχνικῶς ἀλληλοσυνδεομένων. Μνημονευτέες, ἐπιπροσθέτως, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ συνήθεις μεταπτώσεις στοὺς πλάγιο τοῦ τετάρτου καὶ βαρὺ ἤχους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἰδιαίτερος πανηγυρικὴ τελικὴ κατάληξις τοῦ ποιήματος στὸ μεγαλοπρεπὲς τετράχορδο τοῦ τετάρτου ἁγία ἤχου:

<p>D D EF G</p> <p>Υ ψου ου ου</p>	<p>π</p> <p>Υ υ υ ψου ου ου ου τε ε ε ε ε ε ε</p>
<p>G</p> <p>τε</p>	<p>ε</p>

<p>G a G G F G</p> <p>κυ υ υ ρι ι</p>	 <p>κυ υ υ υ υ υ υ υ υ ρι ι κυ ρι ι ο</p>
<p>E F E F D</p> <p>ο ο ο ο ο ν</p>	 <p>ο ο ο ο ο ο ο ο ο ν το ο ο ν θε ε</p>
<p>E G a F G</p> <p>τον θε ο ν η μων</p>	 <p>ε ε ε ε ε ε ε ε ε ο ο ο ο ο ν</p>
<p>G a F G E</p> <p>και αι αι</p>	 <p>η η η η μω ω ω ω ω ω ω ν</p>
<p>F D D</p> <p>και</p>	 <p>και αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι αι</p>
<p>E G G</p> <p>προ σκυ νει</p>	 <p>αι αι αι και προ ο ο ο σκυ υ υ υ υ νει</p>
<p>a GFG F a G</p> <p>ει ει ει</p>	 <p>ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει ει</p>
<p>G F F F E F E</p> <p>τε ε ε ε ε</p>	 <p>τε ε ε ε ω ε ε ε ε ε ω ε ε ε ε</p>
<p>F G a F</p> <p>τω υ</p>	 <p>ε ε</p>
<p>F G a F</p> <p>τω υ</p>	 <p>τω ω ω ω υ υ υ υ υ υ υ πο ο ο ο ο ο</p>

<p>G F E D</p> <p>ι ι</p>	
<p>E F a G G</p> <p>με ε γα λυ</p>	 <p>με ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε γα α λυ υ</p>
<p>F E F B D C</p> <p>να τε ε ε</p>	 <p>να α α α α α α τε ε ε ε ε ε ε χε ε</p>
<p>a c b a</p> <p>τον κυ υ</p>	 <p>τον κυ υ υ υ υ υ υ υ υ το ο ον κυ υ υ</p>
<p>a G a G G</p> <p>ρι ι ι ον</p>	 <p>υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ υ ρι ι ι</p>
	 <p>ι τον κυ υ υ ρι ο ο ο ο ο ο ο ον</p>

1.2.3 Καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν

Ἐν τέλει τῶν παπαδικῶν συνθέσεων (οἱ ὁποῖες —ὡς τοιαῦτες— ἀφοροῦν πάντοτε στὴν μελοποίησι συγκεκριμένων δαβιτικῶν ψαλμῶν) ἐπαναλαμβάνεται συνήθως, ὑπὸ τύπον περισσῆς, τὸ ἐφύμνιο ἐκάστης (ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἀλληλούια), πλεόν μελισματικῶς καὶ ἐπιτηθευμένως ἐπεξεργασμένο· πρόκειται περὶ τακτικῆς παλαιόθεν παραδεδομένης καὶ εὐρύτατα γνωστῆς, μὴ δεομένης περαιτέρω σχολιασμοῦ. Ἐδῶ περιοριζόμεθα ἀπλῶς στὴν ἐπισήμανσι ὠρισμένων εἰδικωτέρων παρατηρήσεων, σχετικῶς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς στίς ἐν προκειμένῳ ἐξεταζόμενες συνθέσεις, ὡς προοίμιο τῆς ἐφ' ἐξῆς μελετωμένης παραμέτρου μελοποιίας τούτων, τῆς ἀφορώσης στὰ καταληκτικά αὐτῶν δοξαστικά μαθήματα.

Ὅπως ἀδρομερῶς ἤδη ἐσχολιάσθη, στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρούσης διατριβῆς, ἐν τέλει τῶν —βυζαντινῶν κατὰ κύριο λόγο— συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντι-

φώνων παρατίθεται ένότης τριῶν ἀκροτελευτιῶν ἐφυμνίων ἀλληλουϊαρίων, τῶν δύο πρώτων ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς λεγομένης δοξολογίας, ἤτοι:

- Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι
- Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν

τοῦ δὲ τελευταίου τρισσῶς ἐπαναλαμβανομένου, τῇ προσθήκῃ μιᾶς ἀκροτελευτίου δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως, ὡς ἀκολουθῶς:

- Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός

Ἡ περιγραφεῖσα τακτικὴ τηρεῖται σταθερῶς στὸ σύνολο τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων, ὅπου –ὅπως ἐμφαίνεται ἀναλυτικώτερα στὰ δι' ἐκάστη σύνθεσι σχετικὰ σχόλια¹¹⁴– παραδίδονται καὶ ποικίλες ἐκδοχῆς τῆς προεκτεθείσης μορφῆς τῆς καταληκτηρίου ἀποστροφῆς, ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀκριβῆ διάταξι τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας ἢ τῆς ἀκροτελευτίως ἐπιβαλλομένης δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως. Τοιοῦτοτρόπως –συμφώνως καὶ πρὸς τὴν γενικῶς, κατὰ τὴν μελοποίησι οἰουδήποτε στίχου πολυελέου ἢ ἀντιφώνου, ἰσχύουσα τακτικῆ–, οἱ στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας διχοτομοῦνται συχνάκις καὶ μελίζονται (δυσνητικῶς ἢ καὶ παραλλήλως) ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον μορφή:

- Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι
- Καὶ ἀγίῳ πνεύματι
- Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· ἀμήν
- Τῶν αἰῶνων· ἀμήν

Ἀντιστοιχῶς ἐπεξεργάζεται καὶ ἡ δοξολογικὴ κατακλείδα τοῦ τρισσῶς ἐπαναλαμβανομένου ἐφυμνίου, ἡ ὁποία συχνῶς «ἀναποδίζετα» ὡς ἐξῆς:

- Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι

Τοιαῦτα καταληκτικὰ ἐφύμνια ἀπαντοῦν ἐν τέλει πασῶν τῶν συνθέσεων ἀντιφώνων, κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα παραδιδόμενων, ὡς ἤδη ἀνεπτυγμένη παράδοσις. Ἐξαιρέσι συνιστᾷ μόνον τό –κατὰ τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ψαλλόμενο– ἀντίφωνον Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου παρατίθενται (ἀναλόγως καὶ τῆς ὅλης μορφολογίας τῶν ἐπὶ μέρους στίχων αὐτοῦ) τριαδικὸ καὶ θεοτοκίῳ ἀντιστοιχῶς ποιήματα, ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς λεγομένης δοξολογίας¹¹⁵. Στὰ λοιπὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἀντίφωνα (ἤτοι στίς ἐπὶ τῶν

114. Βλ. αἴφνης τὰ ἀρμόδια ἐκάστης συνθέσεως διαγράμματα, στίς οἰκείες παραγράφους τόσο τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου ὅσο καὶ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου εἰδικώτερες δι' ἐκάστη περίπτωσι παραπομπές.

115. Βλ. τὸ σχετικὸ διάγραμμα τῆς παραγράφου 2.VIII.1 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χεῖρας ἐργασίας, ὅπου σχολιάζεται καὶ ἡ ἰδιότυπος (ἐν σχέσει πρὸς τὰ λοιπὰ ἀντίφωνα) μορφολογία τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως συνήθως ὑπὸ τὸν πρώτο στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας παραδίδονται τὰ ἐπόμενα δύο ποιήματα:

ρλε' καὶ μδ' κυρίως ψαλμῶν μελοποιήσεις), τηρεῖται ἡ ἀνωτέρω τακτική, ἐκτὸς ὠρισμένων —κατὰ τὸν ιθ' καὶ κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα παραδιδόμενων— σχετικῶν συνθέσεων, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται εἰδικωτέρα μνεῖα κατωτέρω. Παρεμφερῶς, ἐν τέλει τῶν δύο μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων, τοῦ Λατρινουῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ, ἀπαντοῦν συνηθέστατα ὅμοιες δοξολογικὲς κατακλειδές· πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἐπισημανθέντες πολυελεῖοι ἐκλαμβάνονται ὡς ἐνιαία ἐνότης διακρινομένη σὲ δύο στάσεις, γιὰ τοῦτο καὶ τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ ἐφύμνια παρατίθενται, πολλάκις, ἐν τέλει τῆς δευτέρας στάσεως ἐκάστου πολυελέου, ὅποτε ὁλοκληροῦται πλήρης ἡ σύνθεσις¹¹⁶. Πλέον χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐν τέλει τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ ὁποίου σημειοῦται συνηθέστατα (κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν κυρίως περίοδο) ἡ ἐξῆς ἀναγραφή:

Εἶτα τὸ Δόξα πατρὶ τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ, τὸ ὁποῖον ἐπροεγράφη εἰς τὸν Μέγαν Ἑσπερινὸν ζήτησον καὶ εὐρήσης αὐτό· εἰ δὲ λέγε τὸ παρόν· [ἦχος] πλ. δ' Τοῦ Κορώνη Δόξα πατρί...¹¹⁷.

* * *

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται προφανέστατα ὅτι ὁ χρησιμοποιούμενος ὄρος· «καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν», ἀναφέρεται συγκεκριμένως στὶς ἐν τέλει τῶν ἐπισημανθέντων ποιη-

*Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος,
ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ,
πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης σου, Κύριε.*

* * *

*Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα, σέβω, ὕμνῳ καὶ προσκυνῶ,
ἐν μιᾷ θεότητι,
δέησιν προσάγω, ἅγιε Κύριε,
τὸ τριμερὲς φώτισον τῆς ψυχῆς μου.*

Ἐπὶ δὲ τὸν δεύτερο στίχον τῆς μικρᾶς δοξολογίας φέρεται συνήθως τὸ ἀκόλουθο θεοτοκίον κείμενο:

*Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ,
βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου,
χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη,
χαῖρε, χαρᾶς ἡ πρόξενος.*

[Τὰ ὡς ἄνω κείμενα δημοσιευμένα καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ ἄσματικὴ διαφοροποίηση [...], δ.π., ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2458 καὶ τῶν ἐκεῖ ἀνθολογούμενων ὁμοειδῶν ἀντιφώνων].

116. Πρόκειται περὶ τακτικῆς μὴ ὁμοιομόρφως ἀπαντώσης στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι· τοὺς μουσικοὺς κώδικες εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισημανθοῦν ποικίλες παραλλαγές, ὡς ἐνδεικτικῶς· ἐλλιπὲς παράθεσις τῆς ἐν λόγῳ καταληκτηρίου ἐνότητος ἢ καὶ παντελῆς ἄλλειψις αὐτῆς ἐκ τῶν συγκεκριμένων συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀδιάκριτος, ἐνίοτε, ἀνθολόγησις αὐτῆς ἐν τέλει τῆς πρώτης ἢ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου. Πρβλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 45 τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας, ἧπου εἰδικώτερες παραπομπές.

117. Βλ. ἴβήρ. 1250, φ. 114ν.

μάτων επιβαλλόμενες συνθέσεις, τις φερόμενες ειδικώτερα υπό τους στίχους της μικρᾶς δοξολογίας, ἢ ιδιαίτερα μελικὴ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων προσιδιάζει πρὸς αὐτὴν τῶν μαθημάτων. Ὡσαύτως, κατανοεῖται οἰκοθεν ὅτι ἡ ἰσχὺς τῆς τελευταίας παραμέτρου (ἢ ὁποία προϋποθέτει ὁμοιότητα τῆς ἐν γένει μελικῆς ἐπενδύσεως τῆς ἐξεταζομένης κατακλιῆδος τῶν πολυελέων πρὸς τὰ μαθήματα) συνδέεται ἀπαραιτήτως πρὸς τὴν (ἐκτὸς τῶν προαναφερθέντων συστατικῶν) ὑπαρξίᾳ ἰδιαιτέρου ὕμνογραφήματος, τὸ ποιητικὸ κείμενο τοῦ ὁποίου μελοποιεῖται ἐντέχνως καὶ καλοφωνικῶς (οἶονεὶ «ὑποδειγματικῶς», ὡς πρότυπο «διδασκτικόν» – ἄλλοις λόγοις –, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀσκηθῆ ὁ φιλομαθὴς μύστης τῆς ψαλτικῆς τέχνης), ὡς ἀκριβῶς καὶ τὰ λεγόμενα μαθήματα¹¹⁸. Ἡ εἰσαγωγὴ τοιούτων ὕμνογραφημάτων κατόπιν ἐκάστου τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας διαπιστοῦται κατὰ κύριο λόγο στίς ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μελοποιούμενες συνθέσεις πολυελέων ἕως τοῦ συγκεκριμένου χρονικοῦ ὁροσήμου ἐν τέλει συλλήβδην τῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἀντιφώνων ἀπαντοῦν τὰ προμνημονευθέντα καταληκτῆρια ἀλληλουϊάρια, ἐκτὸς βεβαίως τῆς ἐπισημανθείσης συνθέσεως τοῦ Ἑθικοῦ εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων, ὡς καὶ εὐαριθμῶν ὁμοειδῶν περιπτώσεων, ἐντοπιζομένων μὲν στίς δύο ἐνόητες τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων, τοῦ Λατρινοῦ καὶ τοῦ Κουκουμᾶ, ἐπικεντρωμένων δὲ στὰ ἐπόμενα δύο κυρίως ποιήματα, τὰ ὁποία σποραδικῶς παρατίθενται ἐν κατακλιῆδι τούτων:

Τοῦ Κορώνη ἤχος α' Δόξα πατρί...

Ἕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε

—πάλιν—, βασιλεῦ ἄγιε,

*δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι*¹¹⁹.

(EBE 928, φφ. 13r-v καὶ 24v).

Τοῦ Πρωτοφάλτου κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος ἤχος α' Καὶ υἱὸν καὶ ἀεί...

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τὸν κόσμον σου, Θεοτόκε,

ὅτι πάντες μετὰ Θεοῦ εἰς σὲ καταφεύγομεν,

*ὡς ἄρρηκτον τείχος καὶ προστασίαν*¹²⁰.

(EBE 2622, φ. 196v. EBE 2406, φ. 105v. EBE 928, φφ. 13v-14r).

Ἕπαινίχθημεν ἤδη, στὴν προηγουμένη ὑποπαραγράφο, ὅτι τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῶν συνθέσεων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν ἀποτελοῦν κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο τὸ μοναδικό, οὐσιαστικῶς, κατά-

118. Περί τοῦ ὅρου μάθημα βλ. γενικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 89-92.

119. Τὸ αὐτὸ ποιητικὸ κείμενο δημοσιεύεται καὶ εἰς: Ἀ. Γιακονίτζεβιτς, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σσ. 106 καὶ 111.

120. Βλ. παρομοίως: *αὐτόθι*, σ. 106.

λοιπο τῆς κατὰ τὴν βυζαντινὴ παράδοσι εὐρύτατα διαδεδομένης τακτικῆς τῆς χρήσεως ἐξωψαλμικῶν ἐορτίων κειμένων στὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων. Καὶ ἐπειδὴ ἐτονίσθη ἀρκούντως ἐν ταῖς πρόσθεν ὅτι ἡ συγκεκριμένη τακτικὴ σχετίζεται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πρὸς τὸν Λατρινὸ πολυελεῶ, δὲν εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀδιάφορος ἐδῶ ἡ παρατήρησις ὅτι τὰ ὡς ἄνω παρατεθέντα δοξαστικά μαθήματα ἀπαντοῦν κυριώτατα ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ. Ἐνδεικτικὸ εἶναι, ἐπίσης, ὅτι ἡ χρονολογικῶς πρώτη αὐτόνομος σύνθεσις, ἡ κατακλειομένη δι' ὁμοειδῶν δοξαστικῶν μαθημάτων, εἶναι (ἔχι τυχαίως) ὁ «εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ» πεποιημένος πολυελεὺς Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφῃ, ἐν κατακλειδί τοῦ ὁποίου παρατίθενται τὰ ἐπόμενα δοξαστικά μαθήματα¹²¹.

Σέ, τὴν ἄναρχον Τριάδα, σέβω, ὕμνω καὶ προσκυνῶ,
ἐν μιᾷ θεότητι,
δέησιν προσάγω σοι, ἄγιε Κύριε,
καὶ ῥῦσαί με πάσης κατακρίσεως. (Ἔδρ. 597, φ. 136r).

Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα, σέβω, ὕμνω καὶ προσκυνῶ,
τὴν ἀειμακάριστον,
δέησιν προσάγω σοι, δέσποινα, πρόφθασον
καὶ ῥῦσαί με πάσης κατακρίσεως. (Ἔδρ. 597, φφ. 136r-136v).

Ἐκ τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὅπου τὸ πρῶτον ἐφηρμόσθη συστηματικῶς ἡ ὡς ἄνω τακτικὴ, «κωδικοποιεῖται» οὐσιαστικῶς συνήθεια καθολικῶς ἰσχύουσα ἐντεῦθεν (γιά τις συνθέσεις τῶν πολυελέων καὶ μόνον, οἱ ὅποιοι διαφοροποιοῦνται κατὰ τοῦτο ἐκ τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν). Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπισημαινομένη συνήθεια, τῶν δύο στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας ἐπιτάσσονται ποιήματα συγκεκριμένου ἐορτολογικοῦ περιεχομένου, ἀφ' ἑνὸς μὲν τριαδικοῦ (ὑπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας), ἀφ' ἑτέρου δὲ θεοτοκίου (ὑπὸ τὸν δεύτερο στίχο αὐτῆς)¹²², τὰ ὅποια ἀναπτύσσουν, ὡσαύτως, συγκεκριμένη μορφολογικὴ δομὴ κατὰ τὴν μελικὴ μεταχείρισί των. Ἐπισημαίνομε, ἐν συνεχείᾳ, τὰ δύο πλέον βασικά στάδια κατὰ τὰ ὅποια ἀνεπτύχθη ἡ

121. Βλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 141 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

122. Νὰ ὑπομνησθῇ ὅτι τόσο ἡ θεματολογία (τριαδικοῦ καὶ θεοτοκίου, ἀντιστοίχως, περιεχομένου) ὅσο καὶ ἡ συγκεκριμένη διάταξις τῶν ὡς ἄνω ποιημάτων (ἤτοι πρόταξις –ὑπὸ τὸ Δόξα πατρί– τοῦ τριαδικοῦ ποιήματος καὶ ἐπίταξις –ὑπὸ τὸ Καὶ νῦν– τοῦ ἀντιστοίχου θεοτοκίου), συμφωνοῦν πρὸς τὴν συνήθη πρακτικὴ τῆς ὀρθοδόξου ὑμνογραφίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ὑπάρχοντα προγενέστερα δείγματα παρομοίων δοξαστικῶν μαθημάτων τῶν βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ τῶν ἀντιφώνων εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων.

έν λόγω μορφολογία τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων πολυελέων, δημοσιεύοντας ἐν ταύτῳ καί τὰ (ἐκ τῶν κυριωτέρων βυζαντινῶν καί μεταβυζαντινῶν σχετικῶν συνθέσεων) ποιητικά κείμενα αὐτῶν¹²³.

Ἡ πρωτογενῆς μορφολογικῆ διάρθρωσις τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων πολυελέων παραδίδεται ἐκ τῆς ὡς ἄνω συνθέσεως Μανουῆλ τοῦ Χρυσάφῃ· οἱ προτασσόμενοι στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας ἐπέχουν θέσι «προλόγου» στὰ ἐπιβαλλόμενα δύο ἐόρτια κείμενα, τὰ ὅποια μελιζόνται ἀμφότερα (παρεμφερῶς τῆς παραλλήλου ποιητικῆς διάρθρωσεως αὐτῶν) πανομοιούτως, ἄνευ ἐτέρου μελισματικῆ στοιχείου. Ἐάν ἐξαιρέσωμε τὸ καθ' ὅλα ὁμοιο μέλος τὸ ὁποῖο διακρίνει τὰ δοξαστικά μαθήματα τοῦ πολυελέου Μανουῆλ τοῦ Χρυσάφῃ, ἡ δι' αὐτοῦ διαμορφουμένη τακτικῆ (σχετικῶς πρὸς τὰ καταληκτικά δοξαστικά μαθήματα) τηρεῖται ἕως τοῦ ἰζ' αἰῶνος, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι σταδιακῶς ὑπαισέρχονται εἴτε ὠρισμένες ἐνδείξεις πλέον μελισματικῆς μεταχειρίσεως, εἴτε σαφεῖς ἀναφορὲς στὴν προγενεστέρως ἰσχύουσα μορφή τῆς καταληκτηρίου τῶν πολυελέων ἀποστροφῆς.

Ἐπὶ παραδείγματος, τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφῃ ἐπιτάσσονται δύο ζεύγη δοξαστικῶν μαθημάτων¹²⁴, γιὰ τὸ πρῶτο τῶν ὁποίων γίνεται, ἐπιπροσθέτως, χρῆσις τῶν παρακελευσματικῶν προσταγῶν λέγε (ἐνδιάμεσως τοῦ ἀρμοδίου στίχου τῆς μικρᾶς δοξολογίας καί τοῦ ποιήματος) καί· πάλιν (μεταξὺ τοῦ –διττῶς ἐπαναλαμβανομένου– πρώτου στίχου τοῦ ποιήματος [εἰδικώτερα τὸ πάλιν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέλος τοῦ πρώτου στίχου, εἰσάγει γιὰ τὸν δεύτερο στίχο ὁμοειδὲς μέλος στὴν φράσι· ὑμνοῦμέν σε καί πανομοιότυπο μέλος στὴν φράσι· εὐλογοῦμέν σε]):

123. Σημειωτέον ὅτι –πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον– δὲν εἶναι, δυστυχῶς, δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῶμε σὲ εἰδικώτερα σχόλια ἐπὶ τῆς μελοποιίας τῶν συγκεκριμένων μαθημάτων· ἕκαστο μάθημα ἐκάστης, ὡσαύτως, συνθέσεως ἀναπτύσσει ἴδια μελωδία καί ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀπλῆ ἔστω ἀναφορὰ στὸ μέλος τῶν ἐκάστοτε μνημονευομένων μαθημάτων θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε ἐδῶ σὲ μᾶκρος ἀντιστρόφως ἀνάλογο πρὸς τὸν κύριο στόχο τῆς παρουσίας ὑποπαραγράφου, ὁ ὁποῖος παραμένει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἀδρομερῆς ἐπισήμανσις τῶν περὶ τῆς μορφολογίας τῶν καταληκτικῶν μαθημάτων πολυελέων ὑφισταμένων τάσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ δημοσίευσις τῶν ποιητικῶν κειμένων τῶν ἐν λόγω μαθημάτων. Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖο σκέλος, τὴν δημοσίευσιν τῶν ποιητικῶν κειμένων, διευκρινίζομε ὅτι –πρὸς ἀποφυγὴ συνεχοῦς ἐπαναλήψεως– αὐτὰ παρατίθενται ἐν συνεχείᾳ ἄνευ τῶν προτασσόμενων στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας (Δόξα – Καὶ νῦν), πρῶτον τὸ ἐκάστοτε τριαδικὸ καὶ δεύτερον τὸ ἀντίστοιχο θεοτοκίον τυχούσης συνθέσεως· γιὰ τὰ καταληκτικά μαθήματα ἐκείνων τῶν συνθέσεων πολυελέων οἱ ὅποιοι ἐξετάζονται διεξοδικῶς στὸ ἐπόμενόν κεφάλαιο, παραπέμπομε ἀρμοδίως στὸν οἰκείον τόπον αὐτοῦ, ὅπου περαιτέρω σχόλια, ἀλλὰ –κυρίως– καί μνεῖα τῶν ὑπαρχουσῶν ἐντύπων δημοσιεύσεων αὐτῶν.

124. Βλ. καί τίς ὑποσημ. 184 καί 185 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

Λέγε— Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε
 —πάλιν—, ὕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε,
 δόξα σοι, σὺν υἱῷ καὶ πνεύματι. (°Υδρ. 597, φ. 140r).

Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ,
 βοήσωμεν συμφώνως, φωνὴν τὴν τοῦ ἀγγέλου,
 χαῖρε, εὐλογημένη καὶ μόνη,
 χαῖρε, χαράς ἢ πρόξενος. (°Υδρ. 597, φφ. 140r-140v).

Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, πάτερ ἀγέννητε,
 υἱὲ μονογενές, παράκλητε, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας,
 Τριάς ἅγια, δόξα σοι. (°Υδρ. 597, φ. 140v).

Ὑμνον εὐχαριστήριον προσάγω, τῇ παρθένῳ,
 κυρίαν τε τῶν οὐρανῶν, ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων,
 ἵνα με ρύσῃ τῶν παθῶν, ἅμα καὶ τῆς γέενης. (°Υδρ. 597, φ. 140v).

Ἐπίσης, στὶς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τῶν Κρητῶν μελουργῶν Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου καὶ Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου, κατόπιν τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων ἐκάστου πολυελέου παρατίθεται ἐνδιαφερόντως μία ἐνόττης καταληκτικῶν ἐφυμνίων ἀλληλουϊαρίων, στὸν τύπο ἀκριβῶς τῆς γνωστῆς ἐκ τῶν ἀντιστοίχων βυζαντινῶν συνθέσεων ἐκδοχῆς των, ἦτοι:

Ἀλληλουία, ἀλληλουία, ἀλληλουία, δόξα σοι, ὁ Θεός, ὁ Θεός, δόξα σοι.

Ἴδου τὰ ποιητικὰ κείμενα τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τῶν ἐν λόγῳ δύο συνθέσεων, ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἀπαντοῦν καὶ τὰ ἐπισημανθέντα ἀλληλουϊάρια:

α) Ἐκ τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου:

Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
 μεθ' ἡμῶν γενοῦ, ὁ Θεὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος τῆς δόξης,
 βουλῆς μεγάλης ἄγγελος, ὁ πρῶν ἀοράτως
 καὶ πᾶσιν ἀθεώρητος καὶ μένων εἰς αἰῶνας¹²⁵. (EBE 963, φ. 129r).

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων¹²⁶,
 ἐν ὥρᾳ με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ρύσαι με,
 μεσιτεῖαις σου¹²⁷. (EBE 963, φ. 130r).

125. Τὸ αὐτὸ κείμενο —γνωστὸ ἤδη καὶ ἐκ τῶν ἐορτίων ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη— μελοποιεῖ καὶ ὁ Δημήτριος Νταμίας (βλ. EBE 963, φ. 131r).

126. Ἀπελπισμένων in cod.

127. Τὸ αὐτὸ κείμενο —γνωστὸ, ὡσαύτως, καὶ ἐκ τῶν ἐορτίων ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη— μελοποιεῖ καὶ ὁ Δημήτριος Νταμίας (βλ. EBE 963, φ. 132r). Τὸ ποίημα δημοσιεύει καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σ. 198, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 48.

β) Ἐκ τοῦ πολυελέου Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου:

*Μίαν σέ φύσιν ἀνυμνοῦμεν, ἐν τρισὶ χαρακτῆρσι,
μίαν σέ δύναμιν προσκυνοῦμεν, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι,
σύνθρονον, ἀσύγχυτον, ἀπαράλλακτον, Τριάδα σέ τοῖς προσώποις,
Θεὸν ἓνα πιστεύομεν, ὁμολογοῦμεν καὶ λατρεύομεν.* (ΕΒΕ 963, φ. 143ν).

*Σὲ δυσωποῦμεν, ἄχραντε, παντάνασσα, παρθένε,
τοὺς σέ ὑμνοῦντας εὐσεβῶς καὶ πόθῳ προσκυνοῦντας,
σκέπε καὶ διαφύλαττε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας
(σκέπε καὶ διαφύλαττε),
τοὺς σέ ὑμνοῦντας εὐσεβῶς καὶ πόθῳ προσκυνοῦντας¹²⁸.* (ΕΒΕ 963, φ. 144ν).

Παρόμοιο φαινόμενο (ἤτοι —ἐκτὸς τῶν συνήθων δοξαστικῶν μαθημάτων— τερματισμὸς τοῦ πολυελέου καὶ διὰ τῆς ὡς ἄνω καταληκτικῆς ἐνότητος ἀλληλουϊαρίων) ἐπισημαίνεται ἐπίσης στοὺς πολυελέους Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (εἰς ἤχρον πλ. δ'), ὅπου, ἐπιπροσθέτως, μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τῶν ἀρμολογικῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων καὶ τῶν δύο συνθέσεων, ἀναπτύσσεται ἓν παρακλευματικὸν λέγε (ὑπὸ πανομοιότυπο —σημειωθῆτω— μέλος δι' ἐκάστη περίπτωσηί [εἰδικιώτερα γιὰ τὸν πολυελέου τοῦ Μπαλασίου ὅμοιο, ὡσαύτως, πρὸς τὴν ἀντίστοιχον παρακλευματικὴν προτροπὴν ἢ ὁποῖα ἀπαντᾷ στοὺς δέκα τελευταίους στίχους τῆς αὐτῆς συνθέσεως]). Ἴδου τὰ σχετικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῶν μνημονευθεισῶν συνθέσεων:

α) Τοῦ πολυελέου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως¹²⁹:

*Λέγε— Δόξα σοι, πάτερ ἀγέννητε,
δόξα σοι, υἱὲ γεννητέ,
δόξα σοι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,
τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον,
Τριάς ἁγία, δόξα σοι.* (Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 83r-83v).

*Λέγε— Δέσποινα πάντων, δέσποινα, παντάνασσα, παρθένε,
σκέπε καὶ φρούρει, φύλαττε τοὺς σέ δοξολογοῦντας
καὶ ψάλλοντάς σοι συνετῶς τὸν ὕμνον τῶν ἀγγέλων.* (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 83ν).

128. Τὸ ποίημα δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *δ.π.*, σ. 200, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 53. Πρβλ. καὶ ὅσα παρετηρήθησαν σχετικῶς ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 53.

129. Βλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 227 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

β) Τοῦ (εἰς ἤχρον πλ. δ') πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη¹³⁰:

Λέγε— Δόξα σοι, πάτερ ἅγιε,
δόξα σοι, υἱὲ μονογενές,
δόξα σοι καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον,
Τριάς ἀγία, δόξα σοι,
δόξα σοι, ὁ Θεός.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 87v-88r).

Λέγε— Παντάνασσα, πανύμνητε, ἄχραντε Παναγία,
ἀπηλπισμένων¹³¹ ἢ ἐλπίς, Θεοτόκε Μαρία,
σὲ ἱκετεύω, δέσποινα, καὶ σὲ ἐπικαλοῦμαι,
ἁμαρτιῶν συγχώρησιν δέομαι τοῦ λαβεῖν με.

(Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 88r).

Ἡ δευτερογενὴς μορφολογικὴ διάρθρωσις τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τῶν πολυελέων — ἢ τελικῶς ἐπικρατήσασα καθολικῶς ἐκ τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν—, διαμορφοῦται σταδιακῶς, πλὴν ὅμως σταθερῶς, κατὰ τὸ μεσοδιάστημα τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἡ' αἰῶνος. Δύο ἐξέχοντες μελωργοὶ τῆς ἐποχῆς, ὁ Πρωτοψάλτης Ἰωάννης ὁ Τραπεζούντιος καὶ ὁ Πέτρος μελωδὸς ὁ Μπερεκέτης, εἶναι οἱ βασικώτεροι πρόδρομοὶ τῆς ὑπονοουμένης διαφοροποιήσεως τῆς δομῆς τῶν ἐν λόγῳ καταληκτικῶν συνθέσεων, ὡς κύριο συστατικὸ τῆς ὁποίας δύναται, προοιμακῶς, νὰ προσδιορισθῇ ἢ ἐν τέλει ἐκάστου μαθήματος προσθήκη μιᾶς ἐνότητος, ἐκ βραχέος νενανισμοῦ καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος συγχειμένης.

Ὡς ἀρμοδίως ἐπισημαίνεται κατωτέρω τῆς παρούσης μελέτης¹³², ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὴν μνημονευομένη «μεταβολὴ» δίδεται ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου, ὅταν αὐτός, κατὰ τὴν περαιτέρω μελικὴ ἐπεξεργασία στίχων ἐκ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, προσθέτει «ἐντεχνο» κράτημα πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ἐν κατακλιεῖδι τοῦ προεκτεθέντος θεοτοκίου μαθήματος: Δεῦτε, τῆ πανάνηψ... τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου¹³³. Τὴν συνέχεια δίδει Πέτρος ὁ Μπερεκέτης, «μορφοποιῶν» οὐσιαστικῶς, μέσῳ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος τοῦ εἰς ἤχρον πρῶτον πολυελέου του, τὴν δομὴ τῶν ἐφ' ἐξῆς ὁμοειδῶν ποιημάτων· στὴν συγχεκριμένη περίπτωσι, βραχὺς νενανισμὸς ἐν πρώτοις καὶ ἐκτενὲς κράτημα ἐν συνεχείᾳ ἐπιβάλλονται ἐν κατακλιεῖδι τοῦ μαθήματος, μετὰ τὸ πέρας τῶν ὁποίων ἐπαναλαμβάνεται τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ποιήματος καὶ διαφοροποιημένο ποιητικῶς τὸ δεύτερο ἡμιστίχιον¹³⁴:

130. Βλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 265 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

131. Ἀπελπισμένων in cod.

132. Βλ. σχετικῶς τὴν ὑποσημ. 203 καὶ 323 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

133. Βλ. σχετικῶς τὴν παράγραφο 2.6 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου καὶ δὴ τὴν ὑποσημ. 203.

134. Βλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 319-320 καὶ 322 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

Λέγε— Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε,
 πάτερ ἄναρχε, υἱὲ συνάναρχε καὶ πνεῦμα ἅγιον,
 τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον,
 Τριάς ἅγια, ἐλέησον καὶ σώσον ἡμᾶς
 —αννανε... [βραχὺς νενανισμός] εριρε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 Τριάς ἅγια, ῥύσαι με πάσης κατακρίσεως. (Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 89v-90r).

Λέγε— Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία,
 δέξαι δέησιν οἰκέτου, Θεοτόκε Μαρία,
 καὶ ῥύσαι με ἐκ τοῦ πυρὸς ἀσβέστου αἰωνίου
 καὶ βασιλείας οὐρανῶν τύχοιμεν τοῦ Κυρίου. (Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 90r).

Πρὸς τὴν τακτικὴ αὐτὴ στοιχοῦνται καὶ οἱ μεταγενέστεροι μελουργοί, ἕκαστος τῶν ὁποίων κομίζει ἐπιπροσθέτως καὶ ἐνδιαφέρουσες παραλλαγές, οἱ ὁποῖες ποικίλλουν τὴν ἐν γένει διάρθρωσι τῆς περιγραφομένης ἐδῶ δευτέρας τάσεως, τῆς περὶ τῆς μορφολογίας τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων πολυελέων διαπιστουμένης. Ἐξ ἀπλῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν συνεχείᾳ παραδιδομένων συνθέσεων, βάσει τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς ἐμφανίσεως ἐκάστης, τεκμαίρεται τοῦ λόγου τὸ ἀληθές· παραθέτομε, ἐνδεικτικῶς, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῶν κυριωτέρων μεταβυζαντινῶν συνθέσεων καὶ ἐπανερχόμεθα δι' ἐπιγραμματικῶν ἐπὶ τούτων παρατηρήσεων:

α) Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἰς ἦχον δ¹³⁵.

Λέγε— Θεέ, Τριάς διαιρετή, προσώποις οὐ τῇ φύσει,
 ἐν γὰρ τὰ τρία τῇ μορφῇ, οὐσία καὶ θεότης,
 ἐλέησον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ ὕμνολογοῦντας
 —αννανε... [βραχὺς νενανισμός] περιριτερι... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 ἐλέησον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ ὕμνολογοῦντας. (Ἰδρ. 618, φφ. 117v-120r).

Λέγε— ὦ, δέσποινα, πανύμνητε, μήτηρ εὐλογημένη,
 τῶν θλιβομένων ἢ χαρὰ καὶ τῶν πιπτόντων στάσις,
 δέξαι καμὲ προσπίπτοντα καὶ φώτισον τὸν νοῦν μου,
 ἵνα ὕμνῶ σε εὐσεβῶς, ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα
 —αννανε... [βραχὺς νενανισμός] τετετε... [βραχὺ κράτημα]—,
 ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα. (Ἰδρ. 618, φφ. 120r-121r).

135. Βλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 395-396 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

β) Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, εἰς ἤχον α¹³⁶.

Ἡ μονὰς τῇ φύσει καὶ τριάς τοῖς προσώποις,
φώτισον καὶ φύλαξον ἡμᾶς, τοὺς ὀρθῶς λατρεύοντάς σοι
—ανενανε... [ἐκτενῆς νενανισμός] εριρερριρε... [ἐκτενῆς κράτημα]—,
φώτισον καὶ φύλαξον ἡμᾶς, τοὺς ὀρθῶς λατρεύοντάς σοι.

(*Υδρ. 618, φφ. 109γ-112ε).

Τὸ ἐλλεῖπον θεοτοκίο μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου, ἀνεπληρώθη πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Ἰβηρίτου μοναχοῦ Συνεσίου¹³⁷:

Ἡ ἀμνὰς καὶ παρθένος καὶ παστὰς τοῦ Θεοῦ Λόγου,
λύτρωσαι κολάσεως τοὺς προσφεύγοντας καὶ ἐλπίζοντας εἰς σέ
—τετετε... [ἐκτενῆς κράτημα]—,
λύτρωσαι, παρθένε, τοὺς εἰς σέ προσφεύγοντας. (ΕΒΕ 2432, φφ. 78γ-79ν).

Δεύτερον δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου διδασκάλου Ἰώασαφ τοῦ Διονυσιάτου¹³⁸:

Λέγε— ὦ, δέσποινα, Θεοτόκε Μαρία, μήτηρ Θεοῦ,
πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν
καὶ ρῦσαι ἡμᾶς ἐκ πάσης περιστάσεως καὶ αἰωνίου κολάσεως
καὶ ἀξίωσον τυχεῖν τῆς τοῦ υἱοῦ σου βασιλείας,
ἵνα κράζωμέν σοι, χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε
—ανενα... [βραχὺς νενανισμός] εριρεριρε... [βραχὺ κράτημα]—,
χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε¹³⁹.

γ) Πολυέλεος Δανιὴλ Πρωτοψάλτου¹⁴⁰.

Λέγε— ὦ, Τριάς ὁμοούσιε, διαιρετὴ προσώποις,
ὁ πατὴρ ὁ προάναρχος, ὁ συνάναρχος Λόγος
καὶ πνεῦμα τὸ πανάγιον, ὁ εἰς Θεὸς τῶν ὅλων,
σῶσον καὶ οἴκτειρον τοὺς σέ θεοπρεπῶς ὑμνοῦντας
—ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] τερερε... [ἐκτενῆς κράτημα]—,
σῶσον καὶ οἴκτειρον τοὺς σέ θεοπρεπῶς ὑμνοῦντας.

(*Υδρ. 618, φφ. 130ν-133ν).

136. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 453-454 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

137. Βλ. καὶ τὴν ὑποσημ. 457 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

138. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 458 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

139. Βλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 5. Πολυέλεος Β', Ἅγιον Ὅρος 1994, σσ. 260-269.

140. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 520-522 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

Λέγε— Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία,
 ἀπηλπισμένων ἢ ἐλπίς καὶ τῶν ἀδικουμένων,
 σκέπε, φρούρει καὶ φύλαττε πάντας τοὺς ὀρθοδόξους,
 τοὺς ἀνυμνολογοῦντάς σε καὶ τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα
 —ανενανενα... [βραχὺς νενανισμός] τερρετερρετε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 καὶ τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα. (ᾠδρ. 618, φφ. 133v-136r).

δ) Πολυέλεος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, εἰς ἤχον πλ. α¹⁴¹ §

Λέγε— Ἡ ὑπεράρχιος θεότης,
 πατὴρ ὁ ἀγέννητος, υἱὸς ὁ γεννητὸς καὶ πνεῦμα τὸ ἐκπορευτὸν,
 ἢ ἐν μονάδι εὐσεβῶς προσκυνουμένη,
 Τριάς ἀγία, δόξα σοι
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] τετετε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 Τριάς ἀγία, δόξα σοι. (ᾠδρ. 618, φφ. 153r-156v).

Λέγε— Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων,
 ἐν ὥρᾳ με τῇ φοβερᾷ τῆς καταδίκης ρῦσαι
 —τετεριρε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 τῆς καταδίκης ρῦσαί με. (ᾠδρ. 618, φφ. 156v-158v).

ε) Πολυέλεος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, εἰς ἤχον βαρύν¹⁴².

Λέγε— Θεέ, Τριάς διαιρετή, προσώποις οὐ τῇ φύσει,
 ἐν γὰρ τὰ τρία τῇ μορφῇ, οὐσία καὶ θεότης,
 ἐλέησον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ ὑμνολογοῦντας
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] ερρετεριρε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 ἐλέησον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ ὑμνολογοῦντας. (ᾠδρ. 618, φφ. 164v-168r).

Λέγε— ὦ, δέσποινα, πανύμνητε, μητὲρ εὐλογημένη,
 τῶν θλιβομένων ἢ χαρὰ καὶ τῶν πιπτόντων στάσις,
 δέξαι κάμει προσπίπτοντα καὶ φώτισον τὸν νοῦν μου,
 ἵνα ὑμνῶ σε εὐσεβῶς, ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] εριρεριρε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 ἵνα ὑμνῶ σε εὐσεβῶς, ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα. (ᾠδρ. 618, φφ. 168r-169v).

141. Βλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 586-587 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

142. Βλ. καὶ τὶς ὑποσημ. 634-635 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

ς) Πολυέλεος Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου¹⁴³.

Λέγε— Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε,
 πάτερ ἄναρχε, υἱὲ συνάναρχε καὶ πνεῦμα ἅγιον,
 τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν υἱῷ ἀναπαυόμενον,
 Τριάς ἅγια, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] ερρετεριε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. (ΕΒΕ 2216, φ. 36ν κ.έ.).

Λέγε— Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία,
 δέξαι δέησιν οἰκέτου, Θεοτόκε Μαρία,
 καὶ ῥῥσαι με ἐκ τοῦ πυρὸς ἀσβέστου αἰωνίου
 —τεμτερρε... [βραχὺ κράτημα]—,
 καὶ βασιλείας οὐρανῶν τυχεῖν με τοῦ Κυρίου. (ΕΒΕ 2216, φ. 36ν κ.έ.).

ζ) Πολυέλεος Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός¹⁴⁴.

Λέγε— Θεέ, τῇ φύσει ἀμέριστε οὐ τοῖς προσώποις,
 ἐν γὰρ τὰ τρία τῇ φύσει καὶ ἐν τρισὶν ἡ θεότης,
 ὁ πατήρ, ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα,
 οἰκτερον τοὺς σοὺς δούλους, τοὺς σὲ θεολογούντας
 —ανενα... [ἐκτενὲς νενανισμός] περιρεμ... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 οἰκτερον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ θεολογούντας¹⁴⁵.
 (*Υδρ. 618, φφ. 175ν-178ν).

Λέγε— ὦ, δέσποινα, πανάχραντε, ἅγια Θεοτόκε,
 τὸ θεοβάδιστον ὄρος καὶ κατάδροσε¹⁴⁶ πόκε,
 ἔμψυχε βάτε, ἄφλεκτε, φλογοφόρε¹⁴⁷ Μαρία,
 ῥῥσαι ἡμᾶς κακώσεως, ὡς τοῦ παντὸς κυρία
 —ανανενα... [βραχὺς νενανισμός] περιρεμ... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 ῥῥσαι ἡμᾶς κακώσεως, ὡς τοῦ παντὸς κυρία. (*Υδρ. 618, φφ. 178ν-180ν).

143. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 680-681 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

144. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 722-723 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Σημειώομε ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀριστῆνες διαφορὲς τῶν ὡς ἄνω δημοσιευομένων κειμένων πρὸς τὴν —ἐπιστημαινομένη στίς μνημονευθεῖσες ὑποσημειώσεις— πρώτη ἔντυπον ἔκδοσι αὐτῶν [=edit].

145. Ὑμνολογοῦντας in edit.

146. Κατάσκιε in edit.

147. Φλογοφόρα in edit.

η) Πολυέλεος Ἰακώβου Πρωτοψάλτου¹⁴⁸.

Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν
καὶ πνεῦμα τὸ πανάγιον πιστῶς προσκυνήσωμεν
—εριριριρεμ... [βραχὺ κράτημα]. (*Υδρ. 618, φφ. 138ν-139γ).

Πρόσδεξαι, δέσποινα, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου,
καὶ πάσης ἡμᾶς περιστάσεως ῥῦσαι
—εριρε... [βραχὺ κράτημα]—,
ταῖς πρεσβείαις σου· ἀμήν¹⁴⁹. (*Υδρ. 618, φφ. 139ν-140γ).

θ) Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος¹⁵⁰.

Ἡ τρισυπόστατος μονάς, πατήρ, υἱὸς καὶ πνεῦμα,
Τριάς ἡ ἀδιάρητος, ὁ εἷς Θεὸς τῶν ὄλων,
σῶζε καὶ διαφύλαττε, ἡμᾶς τοὺς σὲ ὑμνοῦντας
—ανενανε... [ἐκτενὴς νεναλισμός] εριρεμ... [ἐκτενὴς κράτημα]—,
σῶζε καὶ διαφύλαττε, ἡμᾶς τοὺς σὲ ὑμνοῦντας. (EBE 1944, φ. 131γ κ.ε.).

Ἀπείρανδρε, πανάσπιλε, κόρη θεοκυήτορ,
ἀπεγνωσμένων ἡ ἐλπίς, ἀνάστασις πιπτόντων,
ῥῦσαι κολάσεως ἡμᾶς, σαῖς μητρικαῖς πρεσβείαις
—εριρεμ... [ἐκτενὴς κράτημα]—,
ῥῦσαι κολάσεως ἡμᾶς, σαῖς μητρικαῖς πρεσβείαις. (EBE 1944, φ. 131γ κ.ε.).

Καθίσταται σαφὲς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι, γιὰ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τῶν ἐκ τοῦ 11^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων, κωδικοποιεῖται μία ἐνιαία μορφολογικὴ διάταξις, ἡ ἀκριβὴς δομὴ τῆς ὁποίας συμπυκνοῦνται, ἐν πολλοῖς, στίς ἀκόλουθες τρεῖς παρατηρήσεις:

α) Πρόταξις τοῦ παρακελευσματικοῦ· λέγε, ἐνδιαμέσως ἑκατέρου τῶν στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ τοῦ ἐπιβαλλομένου τριαδικοῦ ἢ θεοτοκίου, ἀντιστοιχῶς, ποιητικοῦ κειμένου.

Μεταγενεστέρως, κυρίως ἐκ τῶν τελῶν τοῦ 11^{ου} καὶ κατ' ἐξοχὴν κατὰ τὸν 13^ο αἰῶνα (βλ. αἰφνης τίς συνθέσεις Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου

148. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 755-757 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Ἐν συνεχείᾳ, σημειώνομε καὶ πάλι τὴν μεταξὺ τῆς πρώτης ἐντύπου ἐκδόσεως [=edit] τοῦ ἀνωτέρω θεοτοκίου μαθήματος —ἢ ὁποία ἐπισημαίνεται στίς μνημονευθεῖσες ὑποσημειώσεις— καὶ τοῦ ὡς ἄνω δημοσιευομένου ποιητικοῦ κειμένου αὐτοῦ ἐντοπισθεῖσα διαφορὰ.

149. Deest in edit.

150. Βλ. καὶ τίς ὑποσημ. 792-793 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

τοῦ Χαρτοφύλακος), ἡ συγκεκριμένη τακτική — ἡ ὁποία, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν προεκτεθέντων παραδειγμάτων, τηρεῖται καθολικῶς κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα [μὲ ἐξαιρέσει τὸν εἰς ἤχον α' πολυελέον Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου] ἀτονεῖ, καὶ τὸ παρακλευσματικὸν λέγει (θεωρούμενο ὅπωςδὴποτε καὶ ὡς στοιχεῖο μελισματικῆς ἐπιτηδεύσεως) παραλείπεται.

β) Ἐπιβολὴ ἐν κατακλειδί ἐκάστου μαθήματος μιᾶς ἐνότητος ἐκ βραχέος νετανισμού καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος.

Εἶναι γεγονός ὅτι περὶ τῆς συγκεκριμένης τακτικῆς παρατηροῦνται ποικίλες διαφοροποιήσεις, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἐκτενεστέρα μελικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἀρχικοῦ νετανισμού (βλ. συγκεκριμένως τὰ τριαδικὰ μαθήματα τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, τοῦ πολυελέου Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητὸς καὶ τοῦ πολυελέου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος) ἢ βραχυτέρα ἐκτασις τοῦ κρατήματος (βλ. αἴφνης τὸ θεοτοκίον μάθημα τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, ὡς καὶ τὸ διὰ τὸν εἰς ἤχον α' πολυελέο Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου ἀντίστοιχο μάθημα Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου), κυρίως δὲ ἐπιτάξις μόνον (ἐκτενοῦς ἢ βραχέος) κρατήματος ἄνευ προοιμιακοῦ νετανισμού (βλ. σχετικῶς τὸ διὰ τὸν εἰς ἤχον α' πολυελέο Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου θεοτοκίον μάθημα Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου, ὡς καὶ τὰ ἀντίστοιχα μαθήματα τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καὶ τῶν πολυελέων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος· πλέον χαρακτηριστικὴ εἶναι, πάντως, ἡ περίπτωσις ἀμφοτέρων τῶν μαθημάτων τοῦ πολυελέου Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου).

γ) Τερματισμὸς ἐκάστου μαθήματος δι' ἐπαναλήψεως πλήρους ἢ ἐλλιποῦς (κατὰ τὸ δεύτερον μόνον ἡμιστίχιον) τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ τυχόντος ποιήματος.

Ἐως τῶν μέσων περίπου τοῦ 17^{ου} αἰῶνος φαίνεται ὅτι τηρεῖται ὁμοιόμορφος ἐπὶ τοῦ προκειμένου τακτικῆς, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία ἐν κατακλειδί τῶν σχετικῶν μαθημάτων ἐκάστης συνθέσεως πολυελέου ἐπαναλαμβάνεται γιὰ μὲν τὸ τριαδικὸν ποίημα πλήρης ὁ τελευταῖος αὐτοῦ στίχος, γιὰ δὲ τὸ ἀντίστοιχο θεοτοκίον μόνον τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον αὐτοῦ (βλ. αἴφνης τὰ σχετικὰ καταληκτικὰ μαθήματα τῶν πολυελέων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου — εἰς ἤχον δ' —, Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου — εἰς ἤχον πλ. α' — ἐντεῦθεν τοῦ ἐπισημανθέντος χρονικοῦ ὁροσήμου καταγράφονται ποικίλες τάσεις, ὅπου κατὰ κύριον λόγον ὑπερισχέει ἢ ἐν τέλει ἀμφοτέρων τῶν μαθημάτων τυχούσης συνθέσεως ἐπαναλήψις πλήρους τοῦ τελευταίου στίχου τῶν ἀρμοδίων ἐκάστοτε ποιημάτων (βλ. σχετικῶς τοὺς πολυελέους Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου — εἰς ἤχον βαρύν —, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητὸς καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος [ἐξαιρέσει ἀποτελεῖ τὸ τριαδικὸν μάθημα τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου ἐπαναλαμβάνεται τὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ οἰκείου ποιήματος]). Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτες εἶναι οἱ περιπτώσεις τῶν πολυελέων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου καὶ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου· στὰ θεοτοκία μαθήματα ἀμφοτέρων τῶν συνθέσεων τὸ καταληκτικὸν κράτημα ἐπιβάλλεται, γιὰ μὲν τὸν πολυελέο τοῦ Ῥαφανιώτου ἐνδιαμέσως τοῦ

τρίτου και τοῦ τετάρτου στίχου, γιὰ δὲ τὸν πολυέλεο τοῦ Ἰακώβου μεταξὺ πρώτου καὶ δευτέρου ἡμιστίχιου τοῦ τελευταίου στίχου, τοῦ δι' ἐκάστη σύνθεσι ἀρμοδίου θεοτοκίου ποιήματος καὶ ὡς ἐκ τούτου παρέλκει ἐδῶ οἰαδῆποτε ἐπανάληψις τμήματος ποιητικοῦ κειμένου ἐκ τῶν ἐν λόγῳ μαθημάτων. Εἰδικώτερα στὸ τριαδικὸ μάθημα τοῦ πολυελέου Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου παρατίθεται ἐν πρώτοις πλήρες τὸ σχετικὸ τριαδικὸ ποίημα καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπιβάλλεται τὸ κράτημα, διὰ τοῦ ὁποίου (ἀντιθέτως πρὸς τὴν γενικῶς τηρουμένη τακτικὴ) περιλαμβάνεται καὶ ἡ ὅλη σύνθεσις.

Ὁμοιοτρόπως πρὸς τὴν ἀνωτέρω μορφολογικὴ τακτικὴ τρέπονται καὶ ὠρισμένες μεταγενέστερες ὁμοιοειδῆς συνθέσεις ἐπὶ τῶν μδ' (Λόγον ἀγαθόν) καὶ ρλς' (Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος) κυρίως ψαλμῶν. Τὸ γεγονός πρέπει σαφῶς νὰ ἀποδοθῆ σὲ ἐπήρεια ἐκ τῆς σχετικῆς παραδόσεως τῶν πολυελέων, δοθέντος ὅτι, ὅπως καὶ ἐν προοίμιῳ ἐτονίσθη, οἱ μνημονευόμενες συνθέσεις ἐπερατοῦντο πάντοτε —κατὰ τὴν ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἀντιφώνων γνωστὴ παράδοσι— σὲ ἐνότητα καταληκτηρίων ἀλληλουϊαρίων καὶ μόνον. Στὶς συγκεκριμένες συνθέσεις συνυπάρχουν, ἐνδιαφερόντως, τόσο ἢ κατὰ τὰ εἰωθότα καταληκτηρίου ἐνότης ἀλληλουϊαρίων ὅσο καὶ εὐσύνοπτα ἐόρτια κείμενα πρὸ αὐτῆς, ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας· περιττό, βεβαίως, νὰ ὑπογραμμισθῆ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ «συνδυασμός», ἄγνωστος στὴν ἀντίστοιχον παράδοσι τῶν πολυελέων, μαρτυρεῖ ἐν ταύτῳ τὴν ἐπιχειρουμένη μίξι δύο διαφορετικῶν παραδόσεων. Τὸ φαινόμενο ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον στὶς σχετικὰς ἐπὶ τοῦ μδ' ψαλμοῦ συνθέσεις (Λόγον ἀγαθόν) καὶ συγκεκριμένως στὸ ποίημα Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου —ἐκτὸς τῶν ἀκροτελευτίων ἀλληλουϊαρίων— ἀπαντοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα δύο δοξαστικά μαθήματα¹⁵¹:

Λέγε— Δόξα σοι,
ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος καὶ προσκυνούμενος Θεὸς ἡμῶν,
δόξα σοι. (Ἔδρ. 618, φ. 146r).

Λέγε— Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξι, δέσποινα,
καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς, ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.
(Ἔδρ. 618, φφ. 146r-146v).

Καὶ κατόπιν τούτων τὰ καταληκτήρια ἀλληλουϊάρια:

Ἄλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

151. Τὰ ἐν συνεχείᾳ κείμενα δημοσιεύει καὶ ὁ Ἄγγελος Λ. Βουδούρης, *Μουσικά συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σσ. 159 καὶ 295, ἐκ τοῦ κώδικος ΜΠΤ 712 καὶ ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως Πανδέκτη 2 (1851), ἀντιστοίχως.

Πανομοιοτύπως (ὅσον ἀφορᾶ, συγκεκριμένως, στὰ χρησιμοποιούμενα ποιητικά κείμενα) κατακλείονται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ οἱ σχετικὲς συνθέσεις Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου¹⁵² καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητῶς¹⁵³, μὲ τὴν βασικὴ διαφορὰ ὅτι ὁ τελευταῖος χωρεῖ περαιτέρω τῶν δύο λοιπῶν μελουργῶν καὶ ἀφ' ἐνὸς μὲν προκρίνει αὐτοῦσιον τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσα μορφολογικὴ διάρθρωσι, τὴν περὶ τῶν συγκεκριμένων μαθημάτων τηρουμένη στοὺς πολυελέους¹⁵⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσφέρει ὁμοίως ἐν τέλει τῆς συνθέσεως καὶ τὴν συνήθη ἐνότητα καταληκτηρίων ἀλληλουϊαρίων, πρὸς δυνητικὴ, ὅμως (καὶ ὄχι παραπληρωματικὴ ὡς στὶς ἀνωτέρω δύο συνθέσεις), ψαλμῶδησι τούτων, κατὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ἐκάστοτε ψάλλοντος. Ἴδου πῶς διαμορφοῦται ἡ ἐν γένει καταληκτῆριος ἐνότης τῆς μνημονευθείσης συνθέσεως Γεωργίου τοῦ Κρητῶς¹⁵⁵:

Λέγε— Δόξα σοι,
ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος καὶ προσκυνούμενος Θεὸς ἡμῶν,
Τριάς ἅγια, δόξα σοι
—ανεανει... [βραχὺς νενανισμὸς] εριρεμ... [βραχὺ κράτημα]—,
Τριάς ἅγια, δόξα σοι.

Λέγε— Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι, δέσποινα,
καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως
—ανεανει... [βραχὺς νενανισμὸς] εριρεμ... [βραχὺ κράτημα]—,
καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.

Εἰ δὲ καταλιμπάνης τὸ Δόξα Καὶ νῦν ψάλλε τὰ παρόντα ἤχος βαρὺς
'Αλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια (δὶς)
'Αλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

152. Βλ. *Μουσικὸν παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ [...]*, περ. Β', ἔτος Ε', ἐν Ἀθήναις 1909, σσ. 15-17. Ὡς πρὸς τὸ ποιητικὸ κείμενο τῶν συγκεκριμένων μαθημάτων νὰ παρατηρηθῇ ὅτι στὴν σύνθεσι τοῦ Πελοποννησίου ἐλλείπει ἐκ τοῦ θεοτοκίου ποιήματος ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία ἡμᾶς· ὡσαύτως, ἐλλείπουν δι' ἀμφοτέρα τὰ δοξαστικὰ μαθήματα τὰ παρακελευσματικά· λέγε, τὰ προτασσόμενα τῶν δύο ποιημάτων στὴν σύνθεσι τοῦ Μπερεκέτη.

153. Ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς ἐπιφέρει ὀρισμένες μεταβολὲς στὸ ποιητικὸ κείμενο τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος, προσθέτων πρὸ τῆς ἀκροτελευτίου αὐτοῦ ἀναφωνήσεως· δόξα σοι, τὴν προσφώνησι· Τριάς ἅγια.

154. Ἄλλοις λόγοις, δι' ἀμφοτέρα τὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως αὐτοῦ, ὁ ἐξονομασθεὶς μελουργὸς προτάσσει τῶν ποιητικῶν κειμένων τὸ παρακελευσματικὸ· λέγε, ἐπιβάλλει ἐν τέλει αὐτῶν ἐνότητα ἐκ νενανισμοῦ καὶ κρατήματος καὶ τερματίζει τίς συνθέσεις δι' ἐπαναλήψεως τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ἰδιαίτερου ποιήματος ἐκάστης.

155. Βλ. *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1824), σσ. 264-274. Πρβλ. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὅπ., σ. 295, ὅπου [βάσει τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως Πανδέκτη 2 (1851)] δημοσιεύονται, ὡσαύτως, τὰ ἐν λόγῳ ποιήματα.

Τὴν αὐτὴ διάταξι τηρεῖ ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ· ἡ καταληκτικὴ ἐνότης τῆς εἰς ἧχον λέγετον σχετικῆς συνθέσεως αὐτοῦ διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως¹⁵⁶:

Τριάς ὁμοούσιε, μονὰς τρισυπόστατε,
 Θεὲ τῶν ὄλων, ἐλέησον οὐς ἔπλασας,
 μονάρχα τρίφωτε, δέξαι τὰς ᾠδὰς τῶν αἰτουμένων σε
 καὶ τῆς αἰωνίου σου τριλαμποῦς δόξης πάντας ἀξίωσον
 –τοτοτο... [ἐκτενὲς κράτημα]–,
 καὶ τῆς αἰωνίου σου τριλαμποῦς δόξης πάντας ἀξίωσον

Πρόσδεξαι, δέσποινα Θεοτόκε, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου
 καὶ διαφύλαξον πάντας ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κακώσεως,
 ταῖς εὐπροσδέκτοις πρὸς τὸν υἱόν σου μητρικαῖς σου πρεσβείαις
 –εριρεμ... [βραχὺ κράτημα]–,
 ταῖς εὐπροσδέκτοις πρὸς τὸν υἱόν σου μητρικαῖς σου πρεσβείαις

Εἰ δὲ καταλιμπάνης τὸ Δόξα Καὶ νῦν ψάλλε τὰ παρόντα, συντομίας χάριν ἧχος
 λέγετος Βου

Ἄλληλούια, ἄλληλούια, ἄλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Στις ἀντίστοιχες ἐπὶ τοῦ ρλς' (Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος) ψαλμοῦ συνθέσεις ἀπαντᾷ, ὡσαύτως, τὸ ἴδιο φαινόμενο, ἐξαιρέσει τῆς καταληκτικῆς ἐνότητος ἀλληλουϊαρίων ἢ ὅποια ἐλλείπει ἐδῶ· κατὰ τὰ ἄλλα, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα, τὰ ἐν τέλει ὠρισμένων ὀψίμων σχετικῶν συνθέσεων ἀπαντῶντα, δομοῦνται ὡς ἀκριβῶς τὰ ὁμοειδῆ μαθήματα τῶν πολυελέων. Φέρομε ὡς παράδειγμα τὰ δοξαστικά μαθήματα δύο ὁμοήχων (εἰς ἧχον γ' μεμελισμένων) συνθέσεων τῶν ἐξῆς μελουργῶν:

α) Χουρμούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος¹⁵⁷:

Θεὲ τρίθεε, τρισήλιε μονὰς, ἡ τοῦ παντὸς αἰτία,
 ἐλέησον πάντας ἡμᾶς, τοὺς ὀρθοδόξως ἀνυμνολογοῦντάς σε
 –τετετε... [βραχὺ κράτημα]–,
 ἐλέησον ἡμᾶς, τοὺς ἀνυμνολογοῦντάς σε.

Ἀμαρτωλῶν τὰς δεήσεις προσδεχομένη, μητροπάρθενε Θεοτόκε,
 ρύσαι κολάσεως πάντας ἡμᾶς, τοὺς ὑμνολογοῦντάς σε

156. Βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 187-197. Πρβλ. ὁμοίως: Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, ὁ.π., σ. 296.

157. Βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 201-207. Πρβλ. ὁμοίως: Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, ὁ.π.

—ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] εριρεμ... [βραχὺ κράτημα]—,
 ρῦσαι κολάσεως πάντας ἡμᾶς, τοὺς ὑμνολογοῦντάς σε. καὶ

β) Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου¹⁵⁸:

Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν
 καὶ πνεῦμα τὸ πανάγιον πιστῶς προσκυνήσωμεν
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] τετετε... [βραχὺ κράτημα]—,
 πιστῶς προσκυνήσωμεν.

Δέσποινα, πρόσδεξαι τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] εριρεμ... [βραχὺ κράτημα]—,
 ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως

Μνημονεύομε, τέλος, καὶ τὶς μεταγενέστερες περιπτώσεις τῶν σχετικῶν συνθέσεων Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου τοῦ Φωκαέως, ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἀπαντᾷ ἐν μόνον καταληκτικὸ μᾶθημα, ὑπ' ἀμφοτέρους τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας, δομημένο κατὰ τὰ λοιπὰ συμφώνως πρὸς τὰ ἐπισημανθέντα πρότυπα τῶν ἀντιστοιχῶν μαθημάτων τῶν πολυελέων. Τὸ ἐν λόγῳ ἀκροτελεύτιο μᾶθημα στοιχειοθετεῖται συνήθως ἐκ ποιήματος θεοτοκίου περιεχομένου, ὡς λόγου χάριν τὰ ἐπόμενα δύο καταληκτικὰ δοξαστικά, ἐκ τῶν εἰς ἧχον βαρῦν καὶ πλ. δ', ἀντιστοιχῶς, συνθέσεων Λόγον ἀγαθὸν τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ:

Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι, δέσποινα,
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] περιρεμ... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως¹⁵⁹.

Δέσποινα, πρόσδεξαι τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως
 —ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] τετετε... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
 καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως¹⁶⁰.

158. Βλ. Ταμείον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 162-170. Πρβλ. ὁμοίως: Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, ὁ.π., σ. 295.

159. Βλ. Ταμείον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 160-167.

160. Βλ. αὐτόθι, σσ. 210-217. Τὸ ποίημα δημοσιευμένο καὶ στὴν σ. 11 τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας: Θεόδωρος Φωκαεὺς (1790-1851). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 5 [IBM 105 (I-II). Ἀθήναι 1984].

Ἐνίοτε δὲ συνδυάζει τριαδικὸ μετὰ θεοτοκίου περιεχομένου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸν εἰς ἦχον λέγετον πολυέλεο Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τοῦ αὐτοῦ, σύνθεσι ἢ ὁποῖα ἐνδιαφέρει ἐπιπροσθέτως ἐδῶ καθ' ὅτι συνιστᾶ μία τῶν σπανίων περιπτώσεων ἐπιτάξεως στὸν συγκεκριμένο ψαλμὸ ὁμοειδοῦς μαθήματος:

*Λέγε— Τρισήλιε, ἄκτιστε καὶ ὁμοούσιε μονάς,
τρισυτόστατε καὶ ἀκατάληπτε,
τοὺς δούλους σου οἴκτειρον, σῶσον ἐκ τῶν κινδύνων,
ὡς Θεὸς ἐλεήμων,
σὲ γάρ, Κύριε, μόνον λυτρωτὴν καὶ Δεσπότην κεκτήμεθα, βοῶντες,
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, γενοῦ ἡμῖν ἴλεως
—ανενανε... [βραχὺς νενανισμός] τεμτετεριρεμ... [ἐκτενὲς κράτημα]—,
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, γενοῦ ἡμῖν ἴλεως¹⁶¹.*

Τοσαῦτα περὶ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν. Ἐπισημειώνομε, ἐν κατακλείδι, ὅτι τὰ ἐν γένει ἐξωψαλμικά ἐόρτια κείμενα (τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται εἴτε σὲ στίχους πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν, εἴτε στὰ ἐξετασθέντα δοξαστικά μαθήματα τῶν ἰδίων συνθέσεων) ἀπησχόλησαν τὴν παρούσα ἔρευνα ὡς πρὸς τὴν μελοποιία καὶ κυρίως τὴν μορφολογία αὐτῶν κατέστη, νομίζομε, σαφὲς ὅτι ἐκ τῆς χρήσεως τοιούτων κειμένων στὴν περὶ τῶν ἐξεταζομένων συνθέσεων βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ παράδοσι στοιχειοθετεῖται καὶ ἐδραιοῦται μία ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα τακτικὴ, ἢ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς ὁποίας ἐσχολιάσθη ἐδῶ ἀδρομερῶς, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθῇ περαιτέρω διακρίβωσις καὶ ὁμαλὴ ταξινόμησις τῶν περὶ αὐτῆς ὑφισταμένων τάσεων. Οἰαδήποτε σύνθεσις ἐξωψαλμικοῦ κειμένου ἢ δοξαστικοῦ μαθήματος ἐξελήφθη, ὡς ἐκ τούτου, ὡς αὐτόνομο ποίημα, ἢ μελέτη τοῦ μέλους καὶ τῆς ἐν γένει δομῆς τοῦ ὁποίου συνέβαλε καθοριστικῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτή. Τοιοῦτοτρόπως, τὸ —δι' ὠρισμένες περιπτώσεις ἐπισημανθέν— γεγονός τῆς χρήσεως τοῦ αὐτοῦ ποιητικοῦ κειμένου ὑπὸ περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς μελουργῶν¹⁶², οὐδόλως ἐπηρέασε τὴν βασικὴ στοχοθεσία τῆς ἐρεύνης. Τὸ θέμα ἐμπίπτει, οὐσιαστικῶς, στὰ ποικίλα παραπληρωματικὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα —φυσικῶ τῷ τρόπῳ— γεννῶνται ἐκ τῆς συνολικῶς ἐντοπισθείσης ἀξιοσημειώτου ποιητικῆς παραγωγῆς¹⁶³, τὸ δὲ ὑπαινιχθὲν ζήτημα

161. Βλ. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1869), σσ. 39-46.

162. Συγκεκριμένως γιὰ τὰ δοξαστικά μαθήματα πολυελέων, ἐπισημαίνομε ὅτι ἐν ζεύγος ὁμοίων ποιητικῶν κειμένων (τριαδικὸ καὶ θεοτοκίον, ἀντιστοίχως) ἀπαντᾶ στους πολυελέους Πέτρου τοῦ Μπρεκέτη (εἰς ἦχον α') καὶ Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου καὶ ἕτερο στους πολυελέους Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου (εἰς ἦχον δ') καὶ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (εἰς ἦχον βαρύν).

163. Ὡς πλέον σημαντικὰ ζητούμενα, μνημονεύομε ἐδῶ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ καὶ ἀνωτέρω ἐπισημαινόμενο πρόβλημα περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ποιητοῦ ἐκάστου κειμένου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐφ' ἐκάστου, ὡσαύτως, κειμένου ἀπαιτουμένη περαιτέρω βάσανον περὶ τῆς μετρικῆς καὶ λοιπῶν πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν ἐν γένει τεχνικὴ ποιήσεως σχετιζομένων παρατηρήσεων.

ἀφορᾶ συγκεκριμένως στὴν ἀκριβῆ ταυτότητα τοῦ ποιητοῦ ἐκάστου τῶν ἐν λόγῳ κειμένων, ἐρώτημα τὸ ὁποῖο —βάσει καὶ τῶν δεδομένων τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως— παραμένει πάντοτε μίᾳ ἀνοιχτῇ ὑπόθεσις. Μόνον σὲ ὠρισμένες ὀψιμες περιπτώσεις, συνθέσεων πολυελέων κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα παραδιδόμενων, σημειοῦται ἡ σχετικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διευκρίνησις: «γράμματα καὶ μέλος τοῦ αὐτοῦ»¹⁶⁴, γιὰ τὰ δοξαστικά, συγκεκριμένως, μαθήματα τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων. Στὶς λοιπές περιπτώσεις, ἡ πατρότης τῶν ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένων ποιητικῶν κειμένων ἔχει ἐπικρατήσει νὰ ἀναγνωρίζεται ἀβιάστως στὸ πρόσωπο τοῦ μελοουργοῦ τῆς συνθέσεως¹⁶⁵, ὅταν βεβαίως δὲν συντρέχουν ἐπὶ μέρος προβλήματα, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἡ ὑφ' ἑτέρου μελοουργοῦ προγενέστερος μελοποίησης τοῦ αὐτοῦ ποιητικοῦ κειμένου¹⁶⁶ (ὅποτε τὸ συγκεκριμένο ποίημα ἀποδίδεται, μετ' ἐπιφυλάξεως, στὸν ἀρχαιότερο μελοουργὸ ἢ τοῦλάχιστον σὲ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος πρῶτος κατέγινε μετὰ τὴν μελοποίησιν αὐτοῦ), ἢ ἡ ἐμφανῆς ὁμοιότης τυχόντος ποιητικοῦ κειμένου εἴτε πρὸς προγενέστερα ὁμοειδῆ ποίηματα¹⁶⁷ εἴτε πρὸς γνωστὰ ὑμνογραφήματα¹⁶⁸

164. Μνημονεύομε, αἴφνης, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸν εἰς ἦχον πλ. δ' πολυέλεον Δοῦλοι, Κύριον, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφυλακός, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς εἰς ἦχον β' καὶ πλ. β', ἀντιστοίχως, πολυελέους Λόγον ἀγαθόν, Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου· βλ. τίς σχετικὴς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιστημάνσεις, γιὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν στὴν ὑπόσημ. 794 τοῦ ἐπιμένου κεφαλαίου, γιὰ δὲ τὴν δευτέρα περίπτωσιν στὰ λήμματα Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Α'] καὶ Πολυέλεος Ἰωάσαφ Διονυσιάτου [Β'], στὴν παράγραφο 2.IV.6 τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

165. Περὶ τοῦ θέματος πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σσ. 88-89· ὡσαύτως, γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς —ὑπὸ διαφορετικῆ μουσικῆ ἐπένδουσι— πολλαπλῆς χρήσεως ποιητικῶν κειμένων βλ. αὐτόθι, σσ. 124-127.

166. Ἐπὶ παραδείγματος, ἰκανὰ ἐκ τῶν ἐορτίων ἀλλαγμάτων Ἰωάννου μαΐστρος τοῦ Κουκουζέλη (Ἄγγελιο ὑμνήσατε, Ὑμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας, Ἐμμανουὴλ παιδίον, Παντάνασσα, πανύμνητε) μελοποιοῦνται μεταγενεστέρως καὶ ὑπὸ τῶν μελοργῶν Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου, Δημητρίου τοῦ Νταμιά, Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Μπαλασίου τοῦ ἱερέως. Βλ. ἀρμολίως τὰ ἀνωτέρω τῆς παρούσης παραγράφου ἐκτεθέντα κείμενα τῶν σχετικῶν συνθέσεων τῶν ἐξονομασθέντων μελοργῶν].

167. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικά μαθήματα τοῦ πολυελέου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη (Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα — Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα), τὰ ὁποῖα φέρουν ὀφθαλμοφανεῖς «ἐπιφρόες» ἐκ τοῦ ὁμοειδοῦς τριαδικοῦ μαθήματος (Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα) τοῦ ἐπιτασσομένου στὰ ψαλλόμενα κατὰ τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων ἀντίφωνα Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ.

168. Ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ περίπτωσις εἶναι τοῦ γνωστοῦ θεοτοκίου Δέσποινα, πρόσδεξαι..., τὸ ὁποῖο εἴτε αὐτοῦσιο (βλ. σχετικῶς τὰ θεοτοκία μαθήματα τῶν συνθέσεων Γρηγορίου Πρωτοφάλλτου [Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, εἰς ἦχον γ'] καὶ Θεοδώρου Φωκαέως [Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἦχον πλ. δ'] εἴτε ἐλαφρῶς παρηλλαγμένο (βλ. αἴφνης τὰ θεοτοκία μαθήματα τῶν συνθέσεων Ἰακώβου Πρωτοφάλλτου [Δοῦλοι, Κύριον, εἰς ἦχον δ'], Πέτρου Μπερεκέτη [Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἦχον δ'], Γεωργίου τοῦ Κρητός [Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἦχον βαρύν] καὶ Θεοδώρου Φωκαέως [Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἦχον βαρύν]), ἀπαντᾷ κατὰ κόρον στὸν οἰκίον τόπο ἰκανῶν συνθέσεων.

(όποτε άνιχνεύονται σαφώς συγκεκριμένες «έκλεκτικές συγγένειες» μεταξύ μελουργών, ή οι «ποιητικές καταβολές» δεδομένου κειμένου). Πρόκειται, άναντιφρόντως, για ένδιαφέρουσα παράμετρο του θέματος, τὰ μάλα ένδεικνυομένη για μελλοντική ειδικώτερα διερεύνησι.

1.3 Περί τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου

Ὡς καλοφωνικοί, χαρακτηρίζονται συγκεκριμένοι στίχοι τοῦ πολυελέου, ή μελοποίησις τῶν ὁποίων ἐπιχειρεῖται κατ' ἄκρως έντεχνο καί μελισματικό, με ένα λόγο: καλοφωνικό, τρόπο.

Η περίπτωσης τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου εἶναι πλέον ή εμφανές ὅτι ἐπιπίπτει στήν ἀσματική πράξι τῆς καλοφωνίας, τὰ βασικά χαρακτηριστικά τῆς ὁποίας —εὐρύτατα ήδη γνωστά στήν ἔρευνα¹⁶⁹— σημειοῦνται ἐδῶ ἐπιγραμματικῶς, ὡς έντελῶς ἀπαραίτητο στοιχεῖο για τὸν έν συνεχεῖα ειδικώτερο σχολιασμό αὐτῶν:

- α) Μέλος καλοφωνικό, ἤτοι πεπλατυσμένο, ἐπιτηδευμένο, κεκαλλωπισμένο, με μεταπτώσεις ἀπὸ ἤχου εἰς ἤχον καί ἐναλλαγές ποικίλων θέσεων τῆς παπαδικῆς μελοποιίας.
- β) Ἀνακατάστρωσις τοῦ ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένου ψαλμικοῦ κειμένου, διὰ τῶν λεγομένων ἀναγραμματισμῶν καί ἀναποδισμῶν¹⁷⁰, τῆς ἐπαναλήψεως συλλαβῶν, λέξεων καί φράσεων, ή καί τῆς παρεμβολῆς ἐτέρων στίχων ἐκ τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ, ἐνίοτε δὲ καί ξένου πρὸς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν σύνθεσι ἐξωψαλμικοῦ ποιητικοῦ κειμένου. Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῆς συγκεκριμένης τακτικῆς διαφοροποιεῖται οὐσιαστικῶς τὸ ἀρχικό κείμενο, ή ὑπερτονίζονται συγκεκριμένα τμήματα αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμία τοῦ μελοουργοῦ.
- γ) Ἐπιβολή έν ἀρχῆ, ένδιαμέσως ή έν κατακλειδί τῆς ὅλης συνθέσεως (τὸ καί συνηθέστερο για τὴν συγκεκριμένη περίπτωσης τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου) βραχείας ή ἐκτενοῦς ένότητος νενανισμῶν καί κρατημάτων.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῆς παρούσης ἐρεύνης προκύφαντα στοιχεῖα, ἀντικείμενο καλοφωνικῆς μεταχειρίσεως κατέστησαν συγκεκριμένοι στίχοι ἐκ τριῶν ψαλμῶν: τοῦ ρλδ', τοῦ ρλε' καί τοῦ ρλς¹⁷¹.

169. Βλ. αἴφνης: Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καί τὰ μαθήματα*, σσ. 66-79. Edward V. Williams, «The treatment of text in the Kalophonic chanting of psalm 2», *SEC II* (1971), pp. 173-193. Εἰδικώτερα για τοὺς πολυελέους βλ. καί τὴν ὁμοειδῆ μελέτη τοῦ αὐτοῦ, «The Kalophonic tradition and chants for the Polyeleos psalm 134», *SEC IV* (1979), pp. 233-234 [πρβλ. καί τὴν ὑποσημ. 88 τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης διατριβῆς].

170. Περί τῶν συγκεκριμένων ὄρων βλ. αἴφνης: Γρ. Θ. Στάθη, *ὁ.π.*, σσ. 79-89.

171. Ἐνδεικτικῶς παραπέμπομε ἐδῶ (πρὸς ἀποφυγή ἐπαναλήψεως τῶν πολυπληθῶν σχετικῶν παραπομπῶν, οἱ ὁποῖες —πάντως— ἐσημειώθησαν ἀρμοδίως στίς οἰκείες παραγράφους τοῦ

Ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, ὁ ὁποῖος —ὡς καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ καταστή σαφές— ἀποτελεῖ καὶ τὴν βᾶσι τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου, κατὰ κύριο λόγο μελοποιοῦνται καλοφωνικῶς οἱ ἀναφερόμενοι στὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν στίχοι ὑπ' ἀριθμὸν 15-18:

- Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.
- Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται.
- Ὄτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.
- Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεπειθότες ἐπ' αὐτοῖς.

Ὡσαύτως, ἔχομε ἰκανὰ παραδείγματα καλοφωνικῶν στίχων καὶ ἐκ τῶν —ὑπ' ἀριθμὸν 19-21— τριῶν τελευταίων στίχων τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ:

- Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον· οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
- Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ·

ὡς καὶ μία χαρακτηριστικὴ περίπτωσι καλοφωνικοῦ στίχου, ἀναπτυσσομένου ἐπὶ τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ ἐβδόμου στίχου τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ:

- Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν.

Ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ ἀντικείμενο καλοφωνικῆς ἐπιτηδεύσεως ἀπετέλεσαν κυρίως οἱ στίχοι ὑπ' ἀριθμὸν 1, 6, 8, 13, 15, 23 καὶ 25, ἤτοι:

- Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
- Ὁ διδοὺς τροφήν πάσῃ σαρκί, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς) στὶς ἐνόητες τῶν καλοφωνικῶν στίχων τῶν κωδίκων EBE 2406, φφ. 357γ-388ν καὶ EBE 2622, φφ. 220ν-253γ. Ὡσαύτως, τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα παραδείγματα τεκμηριώνουν τὴν ὡς ἄνω περιγραφομένη σύνθεσι τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου ἐκ τῶν συγκεκριμένων στίχων τῶν ἐν λόγῳ τριῶν ψαλμῶν. Στους καλοφωνικοὺς στίχους τῶν πολυελέων ἀναφέρεται καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, ὁπ., σ. 137, μὲ ὁμοειδεῖς παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐκ τῶν συγκεκριμένων στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ συστάσεως τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων ἐν τέλει μόνον τῆς σχετικῆς παραγράφου σημειοῖ τὴν ἐξῆς —ἐλεγχομένη ἐκ τῶν κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπισημανθέντων δεδομένων— διαπίστωσι: «Ἐκ τῶν πολυελέων, δηλ. Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ — Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος — Λόγον ἀγαθὸν κλπ., πολλοὶ ὀλίγοι στίχοι ἐμελοποιήθησαν καλοφωνικῶς καὶ τοῦτο εἰς τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν».

Ἐκ τοῦ ρλε', τέλος, ψαλμοῦ καλοφωνικῶς μελιζεται μόνον ὁ (ὑπ' ἀριθμὸν 9) τελευταῖος στίχος τοῦ ψαλμοῦ:

- *Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἔδαφιεί τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.*

Στὸν οἰκειὸ τόπο τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ἐξετέθη ἀρμοδίως ἢ συνολικῶς κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐντοπισθεῖσα σχετικῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μελικὴ παραγωγῆ, ἐκάστη δὲ σύνθεσις ἀπεδόθη συγκεκριμένως στὸν οἰκειὸ αὐτῆς μελουργό¹⁷². Ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐμφαινομένων δεδομένων, καταδεικνύεται ἀναντιρρήτως ὅτι κύριος «ἀντιπρόσωπος» τοῦ εἶδους τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου καθίσταται ὁ μαῖστωρ Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, μετ' αὐτὸν δὲ ὁ «συμφοιτητής» αὐτοῦ Ξένος ὁ Κορώνης· οἱ λοιποὶ —σύγχρονοι ἢ μεταγενέστεροι τῶν ἐξονομασθέντων— μελουργοί, παραδίδουν ἕκαστος ἀπὸ εὐαριθμης [Χριστοφόρος Μυστάκων, Μανουὴλ Χρυσάφης, Κοσμάς Μακεδῶν, Μπαλάσιος ἱερεὺς] ἕως μία μόνον [Γεώργιος Κοντοπετρῆς, Γεώργιος Πλαγιώτης, Ἰωάννης ὁ Γλυκός, Κορνῆλιος μοναχός, Κωνσταντῖνος Μαγουλάς, Γρηγόριος Μπούνης ὁ Ἀλυάτης, Μανουὴλ Γαζῆς, Ἀντώνιος Ἐπισκοπόπουλος, Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγγιάλου, Ἀνδρέας Μοροντζανέτος, Δημήτριος Νταμίας, Ἰγνάτιος Φριέλως, Πέτρος Μπερεκέτης, Θεόδουλος μοναχός Αἰνείτης] ὁμοειδεῖς καλοφωνικὲς συνθέσεις. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ τονισθῇ ἐδῶ ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ προαναφερθέντες μελουργοὶ μελοποιοῦν καλοφωνικῶς στίχους ἐκ τοῦ ρλεδ' ψαλμοῦ· οἱ ὑπάρχοντες καλοφωνικοὶ στίχοι ἐκ τῶν ἐπισημανθέντων δύο λοιπῶν δαβιτικῶν ψαλμῶν ὀφείλονται ὅλοι [ἐκτὸς ὠρισμένων ἐξαιρέσεων· συγκεκριμένως, τεσσάρων (ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ) στίχων, ἀποδιδομένων στοὺς Ξένο τὸν Κορώνη, Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ, Θεόδωρο τὸν Μανουγρᾶ καὶ Ἰγνάτιο τὸν Φριέλω, ἀντιστοίχως] στὸν μαῖστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη.

Ἡ συγκεκριμένη —ὡς πρὸς τοὺς μελοποιοὺς τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου— κατάστασις, ἐπηρέασε σαφῶς καὶ τὴν ἐν γένει μέθοδο ἀνθολογήσεως τῶν ἐξεταζομένων συνθέσεων. Ἔως τὸν ιε' κυρίως αἰῶνα τὸ σύνολο σχεδὸν τοῦ σχετικοῦ ἔργου Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη (πλασισιούμενο ἐξ ὁμοειδῶν συνθέσεων Ξένου τοῦ Κορώνη κατὰ κύριο λόγο) συγκροτεῖται σὲ ἰδιαίτερα αὐτόνομον ἐνότητα, ἢ ὁποία καταχωρίζεται στὰ σχετικὰ μουσικὰ χειρόγραφα κατὰ τρεῖς κυρίως ἐκδοχές· μία ἐξ αὐτῶν ἐντοπίζεται σὲ εὐαριθμους μόνον μουσικοὺς κώδικες τοῦ ιε' κυρίως αἰῶνος, ὅπου τὸ σχετικὸ μουσικὸ ὕλικὸ ἀπαντᾷ διαρθρωμένο σὲ τρεῖς στάσεις, οἱ ὁποῖες ἐπιβάλλονται συνήθως διὰ τῶν ἐξῆς ἀρκτικῶν ἀναγραφῶν:

- *Ἀπὸ τὸν πολυέλεον στίχοι καλοφωνικοί, ποίημα τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐτέρων*¹⁷³.

172. Βλ. σχετικῶς τὰ ἀρμόδια λήμματα τῶν τριῶν πρώτων παραγράφων τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς.

173. Βλ. EBE 2406, φ. 357r καὶ EBE 2622, φ. 220v.

- Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ποίημα τοῦ μαΐστωρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐτέρων¹⁷⁴.
- Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ποίημα κύρ Ἰωάννου μαΐστωρος τοῦ Κουκουζέλη¹⁷⁵.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἐκδοχὴ ἀνθολογήσεως εἶναι καὶ ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα· ὅχι μόνον διότι παραδίδει τὴν σχετικὴ ἐνότητα τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου στὴν κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστέρα μορφή της, ἀλλὰ κυρίως διότι συνιστᾷ, ἐν ταύτῳ, τὴν μοναδικὴν περίπτωσι ἧπου ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀνευρίσκει ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ σύνολο τῶν ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ ὑφισταμένων καλοφωνικῶν στίχων, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸν ἀντίστοιχο ὁμοειδῆ στίχο ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, οἱ ὅποιοι ἐλλείπουν ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἐκδοχῶν ἀνθολογήσεως. Αἴφνης, στὴν δευτέρα ἐκδοχὴ ἀνθολογήσεως, ἐντοπιζομένη σὲ εὐαρίθμους, ὡσαύτως, μουσικούς κώδικες τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ἀπαντοῦν ὠρισμένοι μόνον (ἐκ τοῦ συνόλου τῆς σχετικῆς παραγωγῆς) στίχοι τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, τὸ δὲ ὄλο μουσικὸ ὕλικὸ κατανέμεται σὲ δύο –αὐτὴν τὴν φορὰ– στάσεις, ὑπὸ τις ἐξῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρκτικὲς ἀναγραφές:

- Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸν πολυέλεον¹⁷⁶.
- Ἀπὸ τὸν δεύτερον ψαλμόν τοῦ πολυελέου στίχοι καλοφωνικοὶ¹⁷⁷.

Ἡ τρίτη –κατὰ τὸν ἰε' κυρίως αἰῶνα ἀπαντῶσα– ἐκδοχὴ ἀνθολογήσεως τῆς ἐνότητας τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου περιλαμβάνει μόνον τὶς σχετικὲς ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ συνθέσεις, οἱ ὅποιες συγχροτοῦνται σὲ (εὐρεῖα ἢ βραχεῖα, ἐξ ἐπόψεως ποσότητος τῶν ἀνθολογουμένων στίχων) ἐνότητα ἐπιβαλλομένη διὰ στερεοτύπων ἀναγραφῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματος:

- Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸν πολυέλεον¹⁷⁸.
- Καλοφωνία τοῦ πολυελέου¹⁷⁹.

174. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 376r. Πρβλ. ΕΒΕ 2622, φ. 238r: Ἐτεροι στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ.

175. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 382v. Πρβλ. ΕΒΕ 2622, φ. 246v, ἧπου ἡ σχετικὴ διατύπωσις ἀκριβεστέρα: Στίχος ἀπὸ τὸ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ποίημα τοῦ μαΐστωρος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη.

176. Βλ. Κουτλ. 399, φ. 79v καὶ Κουτλ. 457, φ. 148r. Πρβλ. ΕΒΕ 2458, φ. 100r: Ἀπὸ τὸν πολυέλεον στίχοι καλοφωνικοὶ.

177. Βλ. Κουτλ. 399, φ. 87v. Πρβλ. Κουτλ. 457, φ. 160v: Στίχοι καλοφωνικοὶ ἀπὸ τὸν δεύτερον ψαλμόν, ποίημα τοῦ αὐτοῦ [sc. Κουκουζέλη]. ΕΒΕ 2458, φ. 109r: Ἀπὸ τὸν ἕτερον ψαλμόν στίχος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ [sc. Κουκουζέλη].

178. Βλ. Ἰβήρ. 974, φ. 315v καὶ ΕΒΕ 906, φ. 108v.

179. Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 305r.

- *Εἶτα ἄρχεται ἡ καλοφωνία τοῦ πολυελέου*¹⁸⁰.
- *Ἐνταῦθα γίνεται καλλιφωνία*¹⁸¹.

Ἐκ τοῦ 15' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἡ ἐνότης τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου σπανίως ἀπαντᾷ πλέον σὲ αὐτόνομον ἀνθολόγησι· κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο, ἐκ τῆς ὑφισταμένης βυζαντινῆς μελικῆς παραγωγῆς διακρίνονται ὠρισμένοι καλοφωνικοὶ στίχοι (ἐκ τοῦ ρλδ' μόνον ψαλμοῦ) τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη καὶ τοῦ Ξένου Κορώνη, οἱ ὁποῖοι «ἐνσωματοῦνται» στὸ πλαίσιο εὐρυτέρας ἐνότητος ἐτέρας συνθέσεως, κατ' ἐξοχὴν στὸν πολυέλεο Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ, ὅπου καὶ προγενεστέρως (ἐκ τοῦ 10' αἰῶνος) κατεχωρίζοντο ὁμοειδεῖς καλοφωνικοὶ στίχοι συγχρόνων ἢ καὶ μεταγενεστέρων μελοποιῶν¹⁸². Τοιοῦτοτρόπως, ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος καθίσταται κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο ὁ μόνος τύπος ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπισθοῦν καλοφωνικὲς συνθέσεις πολυελέου· τὸ γεγονός διαμορφώνει μίαν παράδοσι ἢ ὁποῖα μεταλαμπαδεύεται ἐν συνεχείᾳ καὶ σὲ μεταγενέστερες ὁμοειδεῖς συνθέσεις, κατὰ κύριο λόγο στὸν πολυέλεο Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη¹⁸³, ἢ εἰδικώτερα στίς σχετικὲς προσωπικὲς συνθέσεις λοιπῶν μελουργῶν (ἐπὶ παραδείγματος, τῶν Μπαλασίου τοῦ ἱερέως¹⁸⁴ καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη¹⁸⁵), ἐξ ὧσων ἠσχυλῆθησαν μὲ τὸ εἶδος.

Ἐπισκοποῦντες τὴν ἀδρομερῶς ἀνωτέρω περιγραφεῖσα βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελικὴ παραγωγὴ καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου, διαπιστώνομε ὅτι τὰ ὑφιστάμενα ποιήματα διακρίνονται κυρίως σὲ δύο βασικὲς κατηγορίες —τοὺς καθ' αὐτὸ καλοφωνικοὺς στίχους καὶ τοὺς λεγομένους προλόγους—, περὶ τῶν ὁποίων ἐπιχειροῦμε εἰδικωτέρα ἀναφορὰ ἐν συνεχείᾳ. Ὡστόσο, εἶναι ἀπαραίτητες, προοιμιακῶς, ὠρισμένες παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐν γένει μελοποιίας καλοφωνικῶν στίχων καὶ προλόγων.

Ἀναμφιβόλως, ἡ μελοποίησις τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον· εἰδικώτερα κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδο μελοποιίας τούτων (ὅπου κατ' ἐξοχὴν ἀκμάζει τὸ εἶδος καὶ τῶν σχετικῶν ποιημάτων ὑπερισχύουν —ὡς προσημειώθη— οἱ συνθέσεις Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ ἐν μέρει Ξένου τοῦ Κορώνη), ἐντοπίζονται ὠρισμένα κοινὰ στοιχεῖα ἐπὶ τοῦ μέλους αὐτῶν, ἀμφιδρόμως ἀπαντῶντα τόσο στοὺς καλοφωνικοὺς στίχους ὅσο καὶ στοὺς (κατὰ τὴν ἐν λόγῳ βυζαντινὴν περίοδο, μόνον, παραδιδομένους) προ-

180. Βλ. Ἰβήρ. 984, φ. 109r.

181. Βλ. ΕΒΕ 2456, φ. 48v.

182. Βλ. εὐρύτερο σχολιασμὸ τῆς περιπτώσεως στὴν παράγραφο 2.2 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

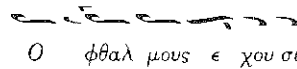
183. Περισσότερα βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τῆς παραγράφου 2.5 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

184. Βλ. τὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνότητα σχολίων τῆς παραγράφου 2.7 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

185. Βλ. τὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνότητα σχολίων τῆς παραγράφου 2.8 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

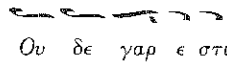
λόγους. Κατ' ἀρχάς, διαπιστοῦνται τρεῖς διαφορετικοὶ τύποι μελικοῦ προοιμίου τῶν καλοφωνικῶν στίχων ἢ προλόγων· ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ταυτίζεται μὲ τὸ γνωστὸ —ἐκ τῶν προεκτεθέντων σχολίων περὶ τῆς μελοποιίας πολυελέων καὶ ἀντιφώνων— μουσικὸ μοτίβο, τὸ συγκείμενο ἐκ διφώνου ἀναβάσεως καὶ ἰσοφώνου σταδιακῆς καταβάσεως, τὸ ὁποῖο σποραδικῶς ἀπαντᾷ σὲ ὠρισμένους καλοφωνικοὺς στίχους τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τοὺς ἐπομένους:

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι

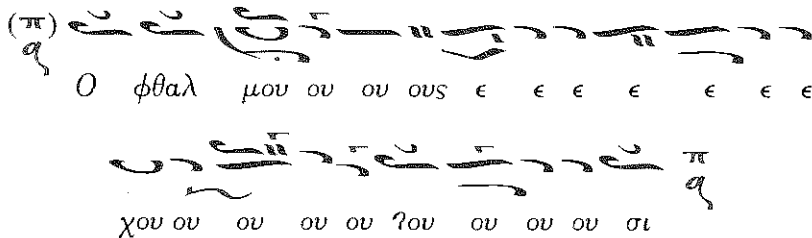
(EBE 2458, φ. 101r).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

(EBE 2458, φ. 102v).

Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῆς ὡς ἄνω ἀρκτικῆς μουσικῆς θέσεως, προκύπτει ἐνδιαφέροντως μελωδία πανομοιότυπος πρὸς τὸ ἐπισημανθὲν ἀνωτέρω κοινὸ προοίμιο τῶν πλείστων στίχων τῶν ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ βυζαντινῶν συνθέσεων. Ἰδοῦ, λόγου χάριν, πῶς ἐξηγεῖ τὸν ἀνωτέρω στίχο· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ:

(ΜΠΓ 704, φ. 36v).

Ὁ πλέον συνήθης, ὁμως, τύπος ἀρκτικοῦ μουσικοῦ μοτίβου καλοφωνικῶν στίχων καὶ προλόγων διαμοφοῦται ἐκ τοῦ σταθεροῦ προοιμίου τῶν καλοφωνικῶν ἐν γένει συνθέσεων, ἥτοι τὴν θέσι τῆς παρακλητικῆς¹⁸⁶, τῆς ὁποίας ἔπον-

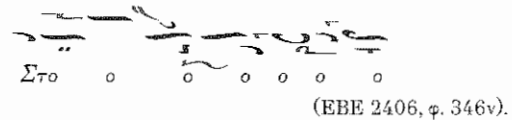
186. Βλ. ἀντιστοίχως τὶς σχετικὲς ἐπισημάνσεις εἰς: Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς* [...], ἐν Τεργέστη [...], 1832, σ. 186: «Λοιπὸν ἄς γινώσκῃ ὁ μελοποιός, ὅτι μετὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἤχου γίνεται ἀρχὴ μελωδίας ἀβρύθμου, ἥτις ὁμοιάζει μὲ προοίμιον· διότι εἰς αὐτὴν δεικνύεται ἡ ὁδὸς τοῦ ἤχου καὶ ἐπὶ τὸ ὄξυ καὶ ἐπὶ τὸ βαρὺ· ἔπειτα γίνεται ἐντελής κατάληξις εἰς τὸ ἴσον τοῦ ἤχου. Ἡ τοιαύτη δὲ μελωδία λέγεται

ται –δίφωνος ἀρχικῶς καὶ μονόφωνες ἐν συνεχείᾳ– ἀναβοκαταβάσεις, συγκροτημένες σὲ δύο ἐνότητες ὑπὸ τὰ ἄφωνα σημάδια τοῦ ἑτέρου παρακαλέσματος καὶ τοῦ λυγίσματος, ἀντιστοίχως, συγκεκριμένως ὡς ἀκολουθῶς:

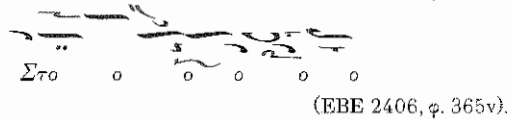

Ἐκ τῆς ἀνθολογουμένης στὸν κώδικα EBE 2406 ἐνότητος καλοφωνικῶν στίχων, παραθέτομε ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐκ σχετικῶν συνθέσεων Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη:

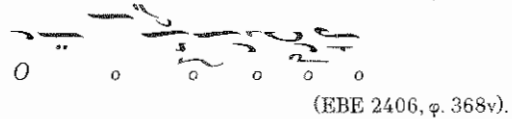
Καλοφωνικός στίχος: Στόμα ἔχουσι

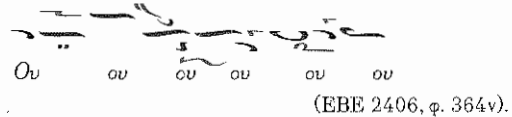
Πρόλογος: Στόμα ἔχουσι

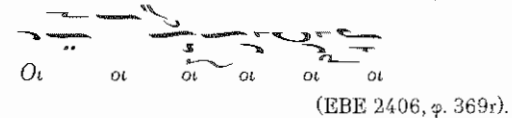
Πρόλογος: Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι

Πρόλογος: Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα

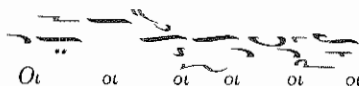

Πρόλογος: Οἶκος Ἰσραὴλ

Παρακλητικὴ, ἐπειδὴ οἱ παλαιοὶ μεταχειριζόμενοι κατ' ἀρχὰς τὴν παρακλητικὴν οὕτω , ἐξέφραζον τοιαύτην τινὰ μελωδίαν». Γρ. Θ. Στάθης, Ἡ ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας [...], Ἀθήναι 1978, σ. 66, ὅπου δημοσιεύεται χαρακτηριστικὴ ἐπισήμανσις Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου: «Καὶ εἰάν ἡ παρακλητικὴ παίξῃ μὲ ἀργοῦ (sic) δρόμον, τότε λέγεται τουρκιστὶ ταξίμ, ἤγουν μεγάλη παρακλητικὴ». Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα, σσ. 151-152. Τὴν ἀνὰ ἦχο διαμόρφωσι τοῦ ἐν λόγῳ προσημακτοῦ μέλους τῆς παρακλητικῆς –μὲ συγκεκριμένα μουσικὰ παραδείγματα κατὰ τὴν παλαιὰ καὶ νέα μέθοδο σημειογραφίας παρατιθέμενα– βλ. στὸν ὑπ' ἀριθμὸν Δ' πίνακα τῆς μελέτης: Σίμωνος Ἰ. Καρά, Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ σημειογραφία. (Μετὰ 4 παλαιῶν μουσικῶν πινάκων), [Ἀθήναι 1933].

Πρόλογος: Οἶκος Ἀαρών

(EBE 2406, φ. 369r).

Ἐνίοτε, ἀπαντᾶ καὶ τρίτος τύπος μουσικοῦ προοιμίου (ἐντοπισθεῖς κυρίως στὴν περίπτωση τῶν προλόγων), συμφώνως πρὸς τὸν ὅποιο ἐπιδεικνύεται ἐξ ἀρχῆς ἡ τριφωνία τοῦ πρώτου ἤχου καὶ ἐπ' αὐτῆς θεμελιῶνται, ἐν συνεχείᾳ, ἡ προμνημονευθεῖσα θέσις τῆς παρακλητικῆς, ὡς ἐξῆς:

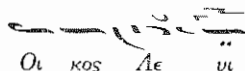
Ἴδου ἐνδεικτικὰ παραδείγματα ἐκ προλόγων Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη:

Στόμα ἔχουσι

(EBE 2406, 361v).

Οἶκος Λευί

(EBE 2406, φ. 369r, ὅπου ὁ αὐτὸς στίχος ἀπαντᾶ δις).

Τέλος, νὰ ἐπισημανθῇ καὶ ἡ ἐπομένη θέσις τρομικοῦ,

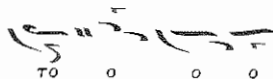

ἡ ὁποία —κατὰ τὴν ὅλη μελικὴ ἀνάπτυξι καλοφωνικῶν στίχων (ἐκ τοῦ ρλδ' καὶ τοῦ ρλε', ἐπιπροσθέτως, ψαλμοῦ) καὶ προλόγων— ἐντοπίζεται λίαν συχνῶς ὡς «ἐνδιάμεσο» κοινὸ μουσικὸ μοτίβο τούτων· ἀπομονώνομε ὅμοια καθ' ὅλα τμήματα ἐκ ποικίλων καλοφωνικῶν στίχων καὶ προλόγων Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη:

α) Καλοφωνικοὶ στίχοι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ:

• Ἰωάννου μαῖστορος Κουκουζέλη:

Ἐβλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

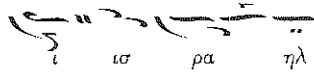

(EBE 2458, φ. 106v. EBE 2406, φ. 374v).

• Ξένου τοῦ Κορώνη:

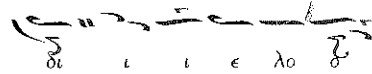
Οἶκος Ἰσραήλ

(EBE 2458, φ. 104r).

β) Καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ· Ἰωάννου Κουκουζέλη:

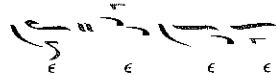
Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν

(EBE 2458, φ. 111r).

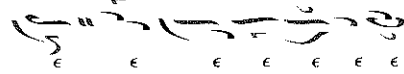
γ) Πρόλογοι (ἐπὶ τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ)· Ἰωάννου Κουκουζέλη:

Στόμα ἔχουσι (πλ. α΄ ἤχου)

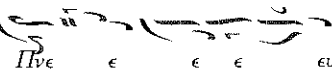
(EBE 2406, φ. 365v).

Στόμα ἔχουσι (βαρέος ἤχου)

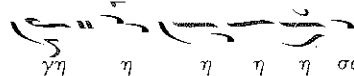
(EBE 2406, φ. 362v).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα (βαρέος ἤχου)

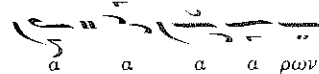
(EBE 2406, φ. 368v).

Οἶκος Ἰσραήλ (πρωτοβαρέος ἤχου)

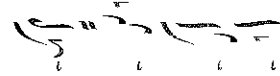
(EBE 2406, φ. 368v).

Οἶκος Ἀαρών (πλ. α΄ ἤχου)

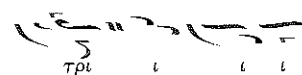
(EBE 2406, φ. 369r).

Οἶκος Λευί (βαρέος ἤχου)

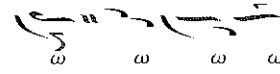
(EBE 2406, φ. 368v).

Δόξα πατρί (πλ. α΄ ἤχου)

(EBE 2406, φ. 375r).

»

(EBE 2458, φ. 107v).

Τοιοτοτρόπως, δεδομένων τῶν ἀνωτέρω κοινῶν μουσικῶν θέσεων καλοφωνικῶν στίχων καὶ προλόγων (ἐκ τῶν ὁποίων ὑπολανθανόντως προδίδεται μία ὁμοίωτροπος, ἐν πολλοῖς, μελικὴ μεταχειρίσις ἀμφοτέρων), ἡ μεταξὺ τῶν διαφορὰ καθίσταται πλέον ἐμφανῆς τόσο ἐκ τῆς ἐκτάσεως τοῦ μέλους ἐκατέρου εἶδους συνθέσεως — ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ὁποίου προστίθενται ποικίλες νέες μελικές φράσεις— ὅσο —καὶ κυρίως— ἐκ τῆς ἰδιαίτερας μορφολογίας ἐκάστης περιπτώσεως, ζητήματος περὶ τοῦ ὁποίου ἐνδιατρίβει ὁ ἐν συνεχείᾳ λόγος.

1.3.1 Καλοφωνικοὶ στίχοι

Οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι τοῦ πολυελέου συνιστοῦν ἐκτενεστάτες, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μελικές συνθέσεις, στήν ἐν γένει δομὴ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζονται εὐκόλως καὶ τὰ τρία ἐν προομίῳ ἐκτεθέντα χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τῆς καλοφωνίας: μέλος ἔντεχνο καὶ ἐπιτηδευμένο, ἀνακατάστρωσις τοῦ ποιητικοῦ κειμένου καὶ ἐπιβολὴ κρατημάτων.

Οἱ ὑφιστάμενες πρωιμώτερες συνθέσεις συγκαταλέγονται κυρίως στὸν ἀπλοῦν τύπο καλοφωνικῶν συνθέσεων¹⁸⁷. ἀπαρτίζονται ἐκ τοῦ «ἀναγραμματιζομένου» ἢ «ἀναποδιζομένου» —γενικῶς ἀνακαταστρωμένου— ψαλμικοῦ στίχου, ἐκτενοῦς —συνήθως— κρατήματος, ἐπιβαλλομένου ἐν τέλει, ὡς καὶ τοῦ καταληκτικοῦ ἐφυμνίου ἀλληλουϊαρίου.

Κλασικὸ παράδειγμα δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ καλοφωνικὸς στίχος: Στόμα ἔχουσι, Ξένου τοῦ Κορώνη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν εἰς αὐτὸν προσγενομένη καλοφωνικὴ μεταχειρίσις διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν, καὶ οὐ λαλήσουσι.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ—καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, οὐ λαλήσουσι, τῶν ἔθνῶν τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλήσουσι

—πάλιν— τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι, τῶν ἔθνῶν τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλήσουσι καὶ οὐ λαλήσουσι

—τιτιτιριρε... [ἐκτενές κράτημα]— ἀλληλουῖα¹⁸⁸. (ΕΒΕ 2406, φ. 345γ κ.έ.).

187. Βλ. σχετικῶς Γρ. Θ. Στάθης, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σσ. 149-159

188. Μεταγενεστέρως, ὁ αὐτὸς καλοφωνικὸς στίχος ἐκαλλωπίσθη, τρόπον τινά, παρὰ τοῦ Πρωτοψάλτου Δημητρίου Νταμιά· ἡ σχετικὴ ἐπισήμανσις διευκρινίζεται σαφῶς στήν ἀρκτικὴ ἀναγραφή τοῦ στίχου κατὰ τὴν ἐπισημανθεῖσα ἀνθολόγησι αὐτοῦ (στὸ πλαίσιο τοῦ πολυελέου Δουλοῖ, Κύριον Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου) διὰ τῆς ἐξῆς σημειώσεως:

Δοχὴ τοῦ πολυελέου, ποίημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη, ψάλλεται δὲ καὶ γράφεται ὡς καὶ παρὰ κύρ Δημητρίου τοῦ Νταμιά καὶ Πρωτοψάλτου Χάνδακος Κρήτης: [ἤχος] α' Στόμα ἔχουσι (ΕΒΕ 963, φ. 116ε).

Ἐνίοτε, κατόπιν τοῦ κρατήματος καὶ πρὸ τοῦ καταληκτικοῦ ἐφύμνιου, ἐπανερχεται τμῆμα τοῦ ψαλμικοῦ στίχου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στοὺς ἐπομένους καλοφωνικοὺς στίχους τοῦ μαΐστορος Κουκουζέλη:

Στό-στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι,
τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, οὐ λα-
λήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν
ἀνθρώπων.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ^β

—ανενανε...τερριρεμ... [ἐκτενές κράτημα]—

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 346ν κ.έ.).

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε, εὐλο-
γήσατε τὸν Κύριον.

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, οἶκος Ἀαρῶν, οἶκος Λευί, πάν-
τες οἱ φοβούμενοι, οἱ φοβούμενοι —χοιχοι— τὸν Κύριον, εὐλογήσατε,
ὑμνήσατε τὸν Κύριον.

Μεγαλύνετε, δοξάσατε πάντες, τὸν Κύριον, πάντες οἱ φοβούμενοι,
εὐλογήσατε τὸν Κύριον

—ερρερετερρετε... [ἐκτενές κράτημα]—

Εὐλογήσατε τὸν Κύριον· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 370γ κ.έ.).

Ὡσαύτως, σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις ἔχομε καὶ παράλειψι τοῦ ἐν τέλει συ-
νήθως ἐπιβαλλομένου κρατήματος, ὅποτε ἐπιτηδεύεται περαιτέρω τὸ καταλη-
κτικὸ ἐφύμνιο ἀλληλουϊάριο (δι' ἀρμοδίων ἡχημάτων, παρεμβαλλομένων ἐνδια-
μέσως τῶν ἐπὶ μέρος συλλαβῶν αὐτοῦ), ὡς παραδείγματος χάριν στὸν ἐπόμε-
νο στίχο τοῦ μαΐστορος:

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, οὐκ ὄψονται,
τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, τὰ εἶδωλα.

Τὸ κείμενο τοῦ ὑπὸ τοῦ Νταμία ἐπεξεργασμένου καλοφωνικοῦ στίχου διαφοροποιεῖται τοῦ ἀνω-
τέρω ἐκτεθέντος «πρωτοτύπου», ὡς ἀκολούθως:

Στόμα, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶ —κι— εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, στόμα ἔχουσι
καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν εἶ —χε— τῶν
ἐθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσί-καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες
οἱ πεποηότες ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, οὐ λαλήσουσι

—τιτιτι...τερρερε...— ἀλληλούια.

(EBE 963, 116γ κ.έ.).

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον
καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Καὶ οὐκ ὄψονται, τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον-ἀργύριον
καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται
ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 357r κ.έ.).

Ὁμοιοτρόπως δομοῦνται καὶ οἱ λοιποὶ καλοφωνικοὶ στίχοι συγχρόνων ἢ καὶ
μεταγενεστέρων μελουργῶν. Πλέον συνεπεῖς πρὸς τὴν ἐπισημανθεῖσα ἀνωτέρω
μορφολογία φαίνεται πὺς εἶναι οἱ κατὰ τοὺς ις' καὶ ιζ' αἰῶνες ἀναφανέντες με-
λουργοὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται, αἴφνης, ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων τριῶν
στίχων, συνθέσεων κατὰ σειρά τῶν μελοποιῶν Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγγιᾶλου,
Ἀνδρέου τοῦ Μοροντζανέτου καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐ
λαλήσουσι.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι,
τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα οὐ λαλήσουσι, τῶν ἐθνῶν
τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδω-
λα τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐ λαλήσουσι καὶ οὐ λαλήσουσι

-τιριρι... [ἐκτενὲς κράτημα]- ἀλληλούια. (*Υδρ. 597, φ. 98v κ.έ.).

Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, στόμα ἔχουσι, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλή-οὐ λα-
λήσουσι, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλή-λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδω-
λα τῶν ἐθνῶν.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν,
ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν

-τοτοτορρο... [ἐκτενὲς κράτημα]-

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν· ἀλληλούια. (EBE 963, φ. 118r κ.έ.).

Οἱ φοβού-χου-μενοι τὸν Κύ-χυ-ριον, οἱ φοβού-χουχου-οἱ φοβούμε-
νοι τὸν Κύ-χουχου-ριον, τὸν Κύριον, τὸν Κύριον, τὸν Κύ-χουχου-ρι-τὸν
Κύριον

-λέγε-, τὸν Κύριον, οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύ-
ριον, τὸν Κύριον, εὐλογήσατε οἱ φοβού-χουνου-μενοι, εὐλογήσατε
τὸν Κύριον, τὸν Κύριον, οἱ φο-οἱ φοβούμενοι

—**πάλιν**—, εὐλογήσατε τὸν Κύρι-τὸν Κύριον, εὐλογήσατε, εὐλογήσατε,
εὐλογήσατε τὸν Κύριον
—τοτοτο...τερρερε... [ἐκτενές κράτημα]—· ἀλληλούια.

(Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 86v κ.έ.).

Τὰ ὑπόλοιπα παραδείγματα ἀναπτύσσουν ἐνδιαφερόντως δύο ἐνόητες νε-
νανισμῶν-κρατημάτων, μία ἐν ἀρχῇ καὶ μία ἐν τέλει τῆς ὅλης συνθέσεως, ὡς
ἐμφαίνεται στοὺς ἐπομένους καλοφωνικοὺς στίχους Κορνηλίου μοναχοῦ, Μα-
νουὴλ Πλαγίτου καὶ Κωνσταντίνου Μαγουλά:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λα-
—νανενανε...**πάλιν**— ανανε... καὶ νενανε...—
καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν.
Στόμα ἔχουσι, ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι
—**πάλιν**—· στόμα ἔχουσιν, ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι,
καὶ οὐ λαλή—χη— καὶ οὐ λαλήσουσι
—**πάλιν**—· ἀλλη—τιρριτι...— λούια, ἀλλη—τιρριτι...— λούια.

(EBE 2406, φ. 102v κ.έ.).

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄ-
—νοχονοχο...τοτοτοροτο... [ἐκτενές κράτημα]
πάλιν— καὶ οὐκ ὄφονται
—ανατατα...—· ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 103r κ.έ.).

Ἄστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐ-
—ννανενεννα...τετετε...—
ἐποίησεν· ἀλληλούια
—ανανε...—· ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν, ἐποίησεν, ἐποίησεν ἀστραπὰς·
ἀλλη—τιτιτι...— ἀλληλούια.

(Ἰδρ. 597, φ. 92r κ.έ.).

Ἡ μνημονευομένη περίπτωση εἶναι πλέον ἐμφανῆς στὸν ἐπόμενο καλοφω-
νικὸ στίχο Μπαλασίου τοῦ ἱερέως, ἡ δομὴ τοῦ ὁποίου δίδει τὴν ἐντύπωσι διμε-
ροῦς καλοφωνικῆς συνθέσεως:

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν
—τοτοτο... [ἐκτενές κράτημα] ανενανε...—,
ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ.
Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ
—ενεννανεννα...τετερερε... [βραχὺ κράτημα]—
Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ, Κύριος·
ἀλλη—τιτιτι... [βραχὺ κράτημα]—, ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια.

(MPT 704, φ. 44r-46v).

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτες εἶναι, τέλος, οἱ ἀκόλουθες δύο συνθέσεις τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη, ὅχι μόνον διότι ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως τὰ πλέον λαμπρὰ δείγματα καλοφωνικῶν στίχων ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, ἀλλ' ὡσαύτως διότι τμῆμα τῆς πρώτης χαρακτηρίζεται ὡς ἀναποδισμός¹⁸⁹, σύνολος δὲ ἡ δευτέρα φέρεται –μεταγενεστέρως κυρίως– ὡς ἀναγραμματισμὸς ἢ ἀναποδισμός¹⁹⁰:

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ οὐ λαλή-λαλήσουσι,
τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν.

Στόμα ἔχουσι, τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λαλή-λαλήσουσι, οὐ λαλήσουσι τὰ
εἶδωλα

–**πάλιν**– οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν, ἀργύριον,
ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔ-χε- ἔργα, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, οὐ λα-
λή-οὐ λαλήσουσι τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδω-χωχω- λα-χαχα- τῶν
ἔθνῶν, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ-καὶ οὐ λαλή-λαλήσουσι.

Ἀναποδισμός:

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι, τὰ εἶδωλα, καὶ οὐκ ὄψονται, τὰ εἶδωλα, καὶ οὐ λα-
λήσουσιν, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν.

Οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ'
αὐτοῖς, στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλή-λαλήσουσι.

ἀλληλούια, ἀλλη-τιριρι...–ναλληλούια, ἀλλη-κιικι...–ναλληλούια,
ἀλληλούια¹⁹¹. (ΕΒΕ 2458, φ. 102ν κ.ε. ΕΒΕ 2406, φ. 359ν κ.ε.).

Εὐλογητὸς Κύριος, Κύριος ἐκ Σιών, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ, Κύριος
ἐκ Σιών εὐλογητός.

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὃς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ καὶ ἀπέκτεινε βα-
σιλεῖς κραταιούς, ὁ Κύριος.

Εὐλογητὸς Κύριος, ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώ-
που ἕως κτήνους, καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν Ἰσραὴλ
τῷ λαῷ αὐτοῦ.

Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ, Κύριος, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, ὁ
Κύριος, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ
–τιτιτιτερερε... [ἐκτενὲς κράτημα]–

189. Βλ. ΕΒΕ 2458, φ. 103r.

190. Βλ. τίς σχετικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραπομπὴς στοὺς οἰκείους τόπους, ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ λήμματος Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς παραγράφου 2.1 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

191. Τὸ κείμενο τοῦ παρόντος καλοφωνικοῦ στίχου δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, ὁ.π., σσ. 69-70, ὑποσημ. 3.

Εὐλογητὸς ἐκ Σιών, ὁ Κύριος, ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ, Κύριος
ἀλληλούια. (EBE 2458, φ. 106ν κ.έ. EBE 2406, φ. 374ν κ.έ.).

Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων ἀναποδισμός–ἀναγραμματισμός εἶναι προφανές ὅτι ἐνυπάρχει στὸν γενικώτερο χαρακτηρισμὸ τῶν ἐν λόγῳ στίχων ὡς καλοφωνικῶν¹⁹². εἰδικώτερα ἐδῶ ὑποδηλοῖ τὴν ἰδιαίτερα ἐμμονὴ ἑκατέρας συνθέσεως

192. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, μνημονεύομε ὅτι μεταγενεστέρως –κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα– ἀπαντᾷ καὶ ὁ παρεμφερὴς ὄρος· *μάθημα*, προκειμένου συγκεκριμένως περὶ συνθέσεως Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου ἐπὶ τῶν ὑπ' ἀριθμὸν 4-5 στίχων τοῦ μδ' ψαλμοῦ («ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου τῆς Θεοτόκου», ὡς χαρακτηριστικῶς ἐπισημαίνεται στὶς πρὸ αὐτοῦ ἀρμόδιες ἀναγραφές), ποιήματος φέροντος ἐμφανῆ στοιχεῖα καλοφωνικῆς μεταχειρίσεως ἢ ἀκριβῆς διάταξις τοῦ διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως:

Περίῳσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου· καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἔνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδηγήσει με ἡ δεξιὰ σου
–εἰρημ... [ἐκτενὲς κράτημα]–

χαῖρε, τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα, πατριάρχων ἡ δόξα.

[Βλ. Ταμείον Ἀνθολογίας, περιέχον ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν ἑσπερινῶν, ὄρθρου, λειτουργίας, Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ τῆς λαμπροφόρου Ἀναστάσεως, μετὰ τινῶν καλοφωνικῶν εἰρμῶν ἐν τῷ τέλει [...], νῦν τρίτον ἐκδοθεῖσαν εἰς τύπον μετὰ προσθήκης πολλῶν ἐτέρων παρὰ Θεοδώρου παπᾶ Παράσχου Φωκ[α]λέως [...], τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...]. αὐλζ'. 1837, σσ. 129-135. Πρβλ. καὶ δημοσίευστι τοῦ ἐν λόγῳ κεμένου –παρεπιπτόντως ἀνθολογουμένη κατὰ τὴν περιγραφή μουσικοῦ τινος χειρογράφου τοῦ 19^ο αἰῶνος– εἰς Ἀγγέλου Δ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ἔ.π., σ. 278].

Νὰ διευκρινισθῇ, βεβαίως, ὅτι ἡ ὡς ἄνω σύνθεσις δὲν στοιχειοθετεῖ καλοφωνικὸ στίχο ὅπως προκύπτει καὶ ἐξ ὧν ἀνωτέρω ἤδη ἐσχολιάσθησαν, οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι τοῦ πολυελέου σχετίζονται κυρίως πρὸς τοὺς ρλδ', ρλε' καὶ ρλς' ψαλμούς, ἢ δὲ παραγωγὴ τοιούτων ποιημάτων τερματίζεται κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιζ' αἰῶνος, διὰ τοῦ προεκτεθέντος καλοφωνικοῦ στίχου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (γιὰ τίς σχετικὲς συνθέσεις ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ [καθ' ὅτι γιὰ τίς ἀντίστοιχες ἐπὶ τῶν ρλε' καὶ ρλς' ψαλμῶν συνθέσεις ἢ ὑφισταμένη παραγωγὴ ἀρχεται καὶ τελειοῦται κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα, διαμορφουμένη ὑπὸ τῆς «τριανδρίας» τῶν μελουργῶν Ἰωάννου Κουκουζέλη, Ξένου Κορώνη καὶ Ἰωάννου Γλυκέος]), μὲ μόνη –πρὸς τὸ παρὸν καταγεγραμμένη– ἐξαιρεσι ἓνα καλοφωνικὸ στίχο Θεοδούλου μοναχοῦ τοῦ Αἰνεῖτου κατὰ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ ιη' αἰῶνος. Ὡστόσο, νὰ σημειωθῇ λεπτολόγως ὅτι, ἐκτὸς τῆς μνημονευθείσης ὀψίμου συνθέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου, παρομοία –παλαιὰ αὐτὴν τὴν φορὰ– περίπτωσις στίχου ἐκ τοῦ μδ' ψαλμοῦ ἐμφανίζοντος στοιχεῖα καλοφωνικῆς ἐπιτηδεύσεως, ἐνετοπίσθη κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα καὶ στὸν κώδικα EBE 2406, φφ. 129ν-131γ, ὅπου τὸ πρῶτο ἡμιστίχο τοῦ ἐνδεκάτου στίχου τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ (ἀνθολογούμενο, παραδόξως, στὸ πλαίσιο τῶν ψαλλόμενων εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας ἀντιφώνων) χαρακτηρίζεται ὡς «ἀλληλουϊάριον ψαλλόμενον εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, παλαιόν» καὶ διαμορφοῦται τοιουτοτρόπως:

Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλίνον τό-
–τοτοτο...αναεναννα...– τὸ οὖς σου
–λέγε– ἄκουσον καὶ κλίνον τὸ οὖς σου
–πάλιw– ἄκουσον καὶ κλίνον τὸ οὖς σου

στὴν τεχνικὴ τοῦ ἀναποδισμοῦ ἢ ἀναγραμματισμοῦ, ὅπως τεκμαίρεται καὶ ἐκ τῆς τελικῆς διαρθρώσεως τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τῶν ἀνωτέρω στίχων. Τὸ γεγονός παρέχει τὴν ἀφορμὴν γιὰ περαιτέρω σχολιασμό τῆς ἐπὶ τῶν καλοφωνικῶν, συγκεκριμένων, στίχων τοῦ πολυελέου εἰδικωτέρας ἐφαρμογῆς τῶν προμνημονευθέντων τριῶν ἀφοριστικῶν στοιχείων τῆς καλοφωνίας.

Κυρίως ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ ἐπανάληψις λέξεων καὶ φράσεων τοῦ ἐκάστοτε μελιζομένου ψαλμικοῦ στίχου, ἀλλὰ καὶ ἡ παρεμβολὴ ἐτέρων ψαλμικῶν στίχων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ, ἐνίοτε δὲ καὶ —εὐσυνόπτων συνήθως— ἐξωψαλμικῶν κειμένων, μεταχειρίσις ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτουν ἐν ταυτῷ οἱ λεγόμενοι ἀναγραμματισμοὶ ἢ ἀναποδισμοὶ καὶ τελικῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔντεχνο καὶ ἐπιτηδευμένο καλοφωνικὸ μέλος. Ἐπιμένομε στὶς ἀκόλουθες δύο παρατηρήσεις:

Ἡ ὅλη ἀνακατάστρωσις δεδομένου ψαλμικοῦ στίχου στοχεύει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, στὴν «ἀνακύκλησι» ἐνὸς συγκεκριμένου νοήματος, σχετιζομένου ἐν προκειμένῳ ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς τὴν «εἰς τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν» ἀρμόζουσα ἀπαξία, ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸς τὴν «εἰς τὸν Κύριον» ἐνδεδειγμένη εὐλογία. Ἐπὶ παραδείγματος, ἐκ τῶν προεκτεθέντων καλοφωνικῶν στίχων διαφόρων μελουργῶν, οἱ στίχοι: *Στόμα ἔχουσι καὶ Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι*, εἶναι ἐμφανὲς ὅτι τονίζουν ἐν πρώτοις τὴν ἐγγενῆ ἀδυναμία τῶν εἰδώλων: *Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν ἢ Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται*, ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν προηγούμενον στίχο: *Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων*, ὁ ὁποῖος —συμπλεκόμενος συνεχῶς στοὺς ὡς ἄνω στίχους— συγκεκριμενοποιεῖ τὴν ταυτότητα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀντικειμένων¹⁹³. Ἀντιθέτως, στοὺς καλοφωνικοὺς στίχους διὰ τῶν ὁποίων ἐξάιρεται ἡ παραπληρωματικὴ ἀνάγκη «εὐλογίας τοῦ Κυρίου»: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον*, πλέον τῆς μνείας ὄλων τῶν παραμέτρων τῆς ἐν λόγῳ δοξολογήσεως: *Οἶκος Ἰσραὴλ / Οἶκος Ἀαρῶν / Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον*, παρεισάγονται ἐπιπροσθέτως καὶ περαιτέρω ἐξωψαλμικὲς ὁμοειδεῖς προτροπές, ὡς λόγου χάριν οἱ ἀπαντῶσες στὸν στίχο: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, τοῦ μαῖστορος Κου-*

—λέγε—, θύγατερ, καὶ ἴδε

—πάλιν—, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου

—πάλιν— καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου

ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα.

193. Ὁ μαῖστορ Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, στὸν καλοφωνικὸ στίχο: *Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα, συνδυάζει περισσότερα δεδομένα: ἐκινῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ δεκάτου ἐβδόμου στίχου τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ (Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν), συσχετίζει τὰ δύο ἡμιστίχια τοῦ δεκάτου ἐκτου στίχου (Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν — Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται), ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς πλήρη τὸν δέκατο πέμπτο στίχο (Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων), ἀφ' ἐτέρου δὲ πρὸς τὴν γενίκευσι τὴν παρεχομένη διὰ τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ δεκάτου ὀγδόου στίχου (Καὶ πάντες οἱ πεποιοῦτες ἐπ' αὐτοῖς).*

κουζέλη: Μεγαλύνατε, δοξάσατε πάντες, τὸν Κύριον, πάντες οἱ φοβούμενοι, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον. Ὁ —ὡς ἀναγραμματισμὸς ἢ ἀναποδισμὸς φερόμενος— καλοφωνικός στίχος τοῦ μαΐστορος: *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, μᾶς δίδει τὸ πλεόν χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς σχολιαζομένης παρεμβολῆς σὲ συγκεκριμένο ψαλμικὸ στίχο λοιπῶν διαφόρων στίχων ἐκ τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ*: κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ μέλους τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος, στὸν τελευταῖο στίχο τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ παρεμβάλλονται κατὰ σειρά —πρὸς «αἰτιολόγησι» τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἐπισημαινομένου γεγονότος (*Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατ' οὐρανὸν Ἰερουσαλήμ*)— οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 10 (*Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταίους*), 8 (*Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους*), 12 (*Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν, κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ*) καὶ 6 (*Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ*) στίχοι τοῦ αὐτοῦ δαβιτικῷ ψαλμοῦ.

Ὁ μελικὸς πλατυσμὸς δεδομένης λέξεως τυχόντος ψαλμικοῦ στίχου ἐπιτυγχάνεται συνήθως δι' ἐπεκτάσεως ἐκάστης τῶν ἐπὶ μέρος συλλαβῶν αὐτῆς: ὡς ἐκ τούτου, ἐκτὸς τῶν συνήθως παρατηρουμένων τμηματικῶν ἐπαναλήψεων τῆς ὑποτιθεμένης λέξεως, ἀναπτύσσεται δι' ἐκάστη, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, συλλαβὴ αὐτῆς μία μακροσκελῆς μουσικὴ περίοδος, κατὰ τὴν ὁποία τὸ συνεχῶς ἐκτεινόμενο οἰκεῖο φωνῆν συμπλέκεται, χάριν τῆς εὐφωνίας, πρὸς συγκεκριμένα σύμφωνα, κατὰ κύριο λόγο τὰ ν, χ, κ. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δημιουργουμένων «εὐφωνικῶν ἡχηματικῶν συλλαβῶν» πρὸς συγκεκριμένες —εἰδικῶ περιεχομένου— λέξεις, εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίζεται ἐνίοτε ἢ ἐντύπως ὅτι ὠρισμένα ἡχήματα ἐκλαμβάνουν τὴν μορφή ἰδιαιτέρων ἐπιφωνημάτων, διακονούντων πρόδηλον βούλησι τοῦ μελουργοῦ. Σχετικῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ παλαιότερα ἐπισήμανσις τοῦ καθηγητοῦ Γρ. Θ. Στάθης, κατὰ τὴν ὁποία στὸν καλοφωνικὸ στίχο: *Οὐδὲ γάρ ἐστὶ πνεῦμα, τοῦ μαΐστορος Κουκουζέλη, «χρησιμοποιοῦνται ἀρμόδια ἡχήματα ὡς σχετλιαστικά ἀναφωνήματα χω χω καὶ χα χα εἰς τὴν λέξιν εἶδωλα, δηλαδὴ εἶδω —χωχω— λα —χαχα»*¹⁹⁴. Τὸ μνημονευόμενον παράδειγμα συνιστᾷ ἰδιάζουσα ὄντως περίπτωσις, ἢ γενίκευσις ὅμως τῆς συγκεκριμένης συλλογιστικῆς πιστεύομε ὅτι εἶναι συζητήσιμο κατὰ πόσο πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Στὴν σχετικὴ παράδοσι ἐπισημαίνεται πληθώρα ὁμοειδῶν περιπτώσεων, ὅπου ἄλλοτε μὲν —ὡς συμβαίνει στὸ ἀνωτέρω παράδειγμα— ἢ ἐν λόγῳ θεωρεῖται συνάδει, ἄλλοτε δὲ ἀπάδει ἐντελῶς καὶ δὲν ἀπέχει τῆς

194. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *ὁ.π.*, σ. 70. Καὶ ὁ γράφων παρατήρησε παλαιότερα («Ἡ μελοποίηση στίχων τοῦ πολυελέου ἀπὸ τὸν μαΐστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη», *ὁ.π.*, σ. 181) ὅτι: «τὰ ἀναφωνήματα αὐτὰ —μιμούμενα κραυγῆς γέλωτος ὑπὸ τῆ μορφῆ ἡχημάτων— ὑποκρύπτουν μιὰ σαφέστατη ἐμπαικτικὴ διάθεση διακωμωδήσεως τῆς λέξεως “εἶδωλα” καί, κατ' ἐπέκτασιν, μιὰ προσπάθεια στηλιτεύσεως τῆς ἐπαράτου καὶ ποικιλοειδοῦς εἰδωλολατρίας».

ὕβρεως. Ἐκ τῶν προεκτεθέντων, αἴφνης, παραδειγμάτων, ὁμοειδῆ ἀναφωνήματα σχηματίζονται στὸν καλοφωνικὸ στίχο: Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, συγκεκριμένως στὶς λέξεις: οἱ φοβού –χουχου– οἱ φοβούμενοι καὶ τὸν Κύ –χουχου– ριον. Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, ἡ χρῆσις τοιούτων ἀναφωνημάτων συνδυάζεται πρὸς ἐννοιολογικῶς «ἀδιάφορο» κείμενο: λαμπρὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ὁ –ἐκ τοῦ πολυελέου Νικολάου τοῦ Κουκουμά– στίχος: Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν, Μανουὴλ τοῦ Πιλαγίτου, ὅπου παρατηρεῖται ἐκτεταμένη χρῆσις ὁμοειδῶν ἀναφωνημάτων στὸ καταληκτικὸ ἐφύμνιο ἀλληλουϊάριο, ὡς ἐξῆς: ἂ –χαχα– λλη –χηχη– λού –χουχου– ι –χιχι– α¹⁹⁵.

Κατόπιν τούτων, τεκμηριώνεται, νομίζομε, ἡ ἄποψις ὅτι ἡ ἀνίχνευσις τοῦ ἐσκεμμένου ἢ τοῦ ἀκουσίου χαρακτήρος ὁμοειδῶν πράξεων τυχόντος μελουργοῦ, ἀπαιτεῖ εἰδικὴ δι' ἐκάστη περίπτωσι βάσανον καὶ πάντως ἀποτελεῖ θέμα σχετικὸ, οὐδόλως ἐπιδεχόμενον οἰανδήποτε γενίκευσι.

Ἄλλα στοιχεῖα, συνηγοροῦντα στὴν ἀναγνώρισι τῆς καλοφωνικῆς ἐπιτηδεύσεως στίχων τοῦ πολυελέου, εἶναι ἡ χρῆσις τῶν παρακελευσματικῶν προσταγῶν λέγε καί: πάλιν, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ ἡ ἐπιβολὴ σὲ συγκεκριμένο τόπο τῆς ὅλης συνθέσεως ἑνός –ἐκτενοῦς ἢ βραχέος κατὰ περίπτωσι– κρατήματος. Ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς ἀμφοτέρων τῶν παραμέτρων εἶναι πασιφανῆς στὸ σύνολο τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων παραδειγμάτων καλοφωνικῶν στίχων καὶ δὲν χρῆζει ἰδιαιτέρου ἐδῶ σχολιασμοῦ¹⁹⁶. νὰ σημειωθῆ μόνον, περὶ τῶν κρατημάτων, ἀφ' ἑνός μὲν ὅτι ἡ διττὴ διάκρισις τούτων σὲ νενανισμούς καὶ κρατήματα ἀφορᾷ στὴν σύστασι τῶν ἀσῆμων συλλαβῶν αὐτῶν (ἦτοι ἐκ τῶν συλλαβῶν νενα... ἢ περιρεμ..., ἀντιστοίχως), ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν βραίνει πάντοτε κατὰ ὁμόηχος συλλαβῆς πρὸς τὸ φωνῆεν τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς λέξεως στὴν ὁποία ἐπιβάλλονται¹⁹⁷.

Μὲ ὁμοειδεῖς παρατηρήσεις ἐξιχνιάζεται καὶ ἡ καλοφωνικὴ μεταχειρίσις στίχων ἐκ τῶν ρλε' καὶ ρλς' ψαλμῶν. Ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ παρατιθεμένων παραδειγμάτων, καθίσταται σαφές ὅτι γιὰ μὲν τὸν ρλε' ψαλμὸ τὸ μόνον νέο στοιχεῖο εἶναι ἡ ὑπαρξις ἐν τέλει ἐκάστου καλοφωνικοῦ στίχου τοῦ μακροσκελοῦς ἐφύμνιου: ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐνῶ γιὰ τὸν ρλς' ψαλμὸ οὐδεμία καινοτομία προστίθεται.

Μνημονευτός, ἐν πρώτοις, ὁ καλοφωνικὸς στίχος: Τῶ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη, ὅπου παραδίδεται τὸ γνωστὸ καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ ὁμοειδῶν συνθέσεων μορφολογικὸ σχῆμα: ψαλμικὸ κείμενο (πεπλατυσμένο καὶ ἀνακατεστρωμένο), κράτημα καὶ ἐφύμνιο:

195. Βλ. ΕΒΕ 2406, φ. 101γ.

196. Πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π., σσ. 157-158.

197. Πρβλ. καὶ τὴν ὑπόσημ. 208 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τῶν ὑδάτων, τῷ στερεώσαντι.
 Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν
 ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τῶν ὑδάτων

—τοτοτο... [ἐκτενές κράτημα]—

ἀλληλουία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουία.

(EBE 2458, φ. 109r κ.έ. EBE 2406, φ. 376r κ.έ.).

Στὸν καλοφωνικὸ στίχο: "Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν, ἔβενου τοῦ Κορώνη, ὡς ὁμοίως καὶ στὰ ἀντίστοιχα ποιήματα: Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας καί: Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις, τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη, τὸ κράτημα ἐπιβάλλεται, ἐνδιαφερόντως, ὀλίγον πρὸ τοῦ πέρατος τοῦ ἀναπτυσσομένου ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ ἐφυμνίου: ἐπιπροσθέτως, στὸ ποίημα τοῦ Κορώνη χρησιμοποιοῦνται οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 23-24 στίχοι τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, τὸ δὲ σταθερὸ ἐφύμνιο αὐτῶν παρεμβάλλεται στὴν ὅλη σύνθεσι δις, ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει αὐτῆς, ἀντιστοίχως. Παρομοία εἶναι καὶ ἡ ἀναδίπλωσις στίχων γιὰ τὰ μνημονευθέντα ποιήματα τοῦ Κουκουζέλη: εἰδικώτερα, στὸ δεύτερο ἐξ αὐτῶν χρησιμοποιοῦνται κατὰ βᾶσιν οἱ ὑπ' ἀριθμὸν 13-15 στίχοι τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, μεταξὺ δὲ τῶν δύο πρώτων καὶ τοῦ τρίτου παρεμβάλλεται καὶ ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 3 στίχος:

"Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη—ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος.

Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν·

ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, ἐμνήσθη καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, ὁ Κύριος.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν —χωχω— ν, ἐλυτρώσατο ἡμᾶς, ὁ Κύριος·

ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα

—εριρετερετε...— ἀλληλουία.

(EBE 2406, φ. 381v κ.έ.).

Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας.

Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, τῷ ποιήσαντι τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν, εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας·

ἀλληλουία· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουία

—ανενανε...ερρετερερε [ἐκτενές κράτημα]— ἀλληλουία.

(EBE 2458, φ. 110r κ.έ. EBE 2406, φ. 376v κ.έ.).

Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς.

Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων, τῷ καταδιελόντι τὴν θάλασσαν
καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν·
ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔ—χε— τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια
—ανετανε...ερρετερε... [ἐκτενὲς κράτημα]—
ἀλληλούια. (EBE 2458, φ. 111r κ.έ. EBE 2406, φ. 378r κ.έ.).

Στοὺς δύο ἐπομένους καλοφωνικούς στίχους τοῦ Κουκουζέλη, τὸ κράτημα ἐπιβάλλεται στὸ μέσον περίπου ἀμφοτέρων τῶν συνθέσεων, ἐνδιαμέσως τῆς ὅλης ἀναπτύξεως τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου:

Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας· τῷ ποιήσαντι τὸν ἥλιον εἰς ἐξου-
σίαν τῆς ἡμέρας
—ανετανε...—, τῆς ἡμέρας·
ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ, εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος
αὐτοῦ· ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 377v κ.έ.).

Ἵτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος
—τοτοτο...—, ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὁ Κύριος·
ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλληλούια,
ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 380v κ.έ.).

Μνημονευτέος, τέλος, καὶ ὁ ἀκόλουθος καλοφωνικός στίχος Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλλεῖπει παραδόξως τὸ χαρακτηριστικὸ ἐφύμνιο τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ:

Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυ-
θρὰν, εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν.
Καὶ ἐκτινάξαντι, καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, εἰς
θάλασσαν
—πάλιν—, εἰς θάλασσαν, εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν, Ἐρυθρὰν, εἰς θάλασ-
σαν Ἐρυθρὰν
—ανετανε...—, εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν·
ἀλληλούια, ἀλληλούια. (EBE 2406, φ. 379r κ.έ.).

Ἐκ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ παραδίδεται —ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη— μόνον ὁ ἀκόλουθος καλοφωνικός στίχος Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη, ἐμφαινόμενος, συγκεκριμένως, ὑπὸ τὴν ἐξῆς μορφολογικὴ διάταξι:

Μακάριος, μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἔδαφιῇ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν
πέτραν, τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν

—ανανανε...—· ἀλληλούια
—πάλιν—· ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια.

(EBE 2406, φ. 382ν κ.έ.).

* * *

Στήν κατηγορία τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου ἐμπίπτουν καί οἱ λεγόμενοι ἄσματικοὶ στίχοι, συνθέσεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συνδεόμενες πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ μελουργοῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος. Τοιοῦτοτρόπως χαρακτηρίζονται, ἐπὶ παραδείγματος, τὰ ἐπὶ μέρους ποιήματα τῶν ψαλλομένων εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἄσματικῶν ἀντιφώνων, τὰ ὅποια ἀποδίδονται στὸν ἐν λόγῳ μελουργό¹⁹⁸, ἀλλὰ καὶ ὁ περίφημος «δύχορος καὶ μετὰ τῶν βαστακτῶν ψαλλόμενος» στίχος· Οἶκος Ἰσραήλ, τοῦ αὐτοῦ¹⁹⁹. Ὡς καὶ ἡ μορφολογία τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων μαρτυρεῖ, οἱ ἄσματικοὶ στίχοι ἀποτελοῦν οὐσιαστικῶς μίαν «ἐκφανσι» τῶν καλοφωνικῶν στίχων, τοῦ ὅρου ἄσματικός θεωρουμένου ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ μελισματικοῦ, τοῦ ἐντέχνου καὶ τοῦ ἐπιτηδεύμενου. Τοῦτο καθίσταται σαφές καὶ ἐκ τῆς ἀκολουθοῦσης περιγραφῆς τῆς ἐν γένει δομῆς τοῦ πλέον χαρακτηριστικοῦ —καὶ συχνῶς ἀπαντῶντος— παραδείγματος τῆς παρούσης περιπτώσεως, ἤτοι τοῦ στίχου· Οἶκος Ἰσραήλ, Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος, ὅπου εὐκόλως ἐντοπίζονται ὅλα τὰ συνήθη στοιχεῖα τῆς καλοφωνικῆς ἐπιτηδεύσεως:

*Ποῖημα κύρ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος, ψάλλεται δὲ μετὰ τῶν βαστακτῶν ἤχος α'*²⁰⁰

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε
—τοτοτο...τετερερε... [κράτημα]—,
εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

*Ὁ β' χορὸς τὸ παρόν, ὁμοιον ἤχος α'*²⁰¹

198. Βλ. σχετικῶς τὸ λῆμμα· Χριστοφόρος Μυστάκων τῆς παραγράφου 3.1 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου ἐσημειώθησαν τὰ δέοντα περὶ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως. Αὐτόθι, ἐπεσημάνθησαν ἀρμοδίως καὶ οἱ σχετικὲς χρησιμότητες ἀναγραφῆς τῆς περὶ τῆς συγκεκριμένης συνθέσεως ὑφισταμένης χειρογράφου παραδόσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἐξισοῦνται, οὐσιαστικῶς, οἱ χαρακτηρισμοὶ καλοφωνικός καὶ ἄσματικός στίχος, γεγονὸς οὕτως ἢ ἄλλως τεκμαίρομενο καὶ ἐκ τῆς ἐν γένει χρήσεως καὶ λειτουργικότητος τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων.

199. Περὶ τῆς συνθέσεως βλ. τόσο στοὺς οἰκείους τόπους τῶν παραγράφων 2.2 καὶ 2.3 τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου ὅσο καὶ ἐν κατακλείδι τοῦ ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑποσημειώσει μνημονευθέντος λήμματος.

200. Βλ. Ὑδρ. 597, φ. 104ν. Πρβλ. καί· EBE 2406, φ. 104r: Κύρ Χριστοφόρου, τοῦτο λέγεται καὶ δύχορον ἤχος α'.

201. Βλ. Ὑδρ. 597, φ. 104ν. Πρβλ. καί· EBE 2406, φ. 104r: Ὁ ἕτερος χορὸς ἤχος πλ α'.

Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε
 –τοτοτο...τετερερε... [κράτημα]–,
 εὐλογήσατε τὸν Κύριον²⁰².

Ὁ πρῶτος χορός ἤχος α'²⁰³
 Ἀλληλούια –πάλιν

Ὁ β' χορός:
 ἀλληλούια²⁰⁴.

Ὁ α' χορός ἤχος α'²⁰⁵
 Ἀλλη –τιτιτι... [βραχὺ κράτημα]–, ἀλληλούια.
 ἀλλη –τιτιτι... [βραχὺ κράτημα]–, ἀλληλούια.

1.3.2 Πρόλογοι

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς καλοφωνικοὺς στίχους τοῦ πολυελέου, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν –ὡς διεπιστώθη– αὐτόνομες ἐκτεταμένες συνθέσεις, διακρινόμενες ἐκ τοῦ συνόλου τῶν γνωριστικῶν τῆς καλοφωνίας στοιχείων, οἱ πρόλογοι συνιστοῦν ἀπλῶς καλοφωνικῶς μελοποιημένες «εἰσαγωγές», ἀρμόδιες γιὰ συγκεκριμένες συνθέσεις κρατημάτων²⁰⁶.

Τὰ ἐξεταζόμενα ποιήματα σύγκεινται σταθερῶς ἐκ δύο μερῶν ἑνὸς ψαλμικοῦ στίχου καὶ ὁμοήχου, συνήθως²⁰⁷, κρατήματος. Ἡ μεταχειρίσις τοῦ ψαλμι-

202. Τὸ δεύτερο τμήμα τοῦ παρόντος στίχου –ἐκ τοῦ κρατήματος καὶ ἐντεῦθεν– μελιζεταί πανομοιότυπῶς πρὸς ἐκεῖνο τοῦ προηγουμένου στίχου (Οἶκος Ἰσραὴλ) στὰ μουσικὰ χειρόγραφα παρατίθεται μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ κρατήματος (τοτοτο...), τὸ δὲ ὑπόλοιπο μέρος αὐτοῦ (ἡ συνέχεια τοῦ κρατήματος καὶ ἡ δοξολογικὴ ἀποστροφή εὐλογήσατε τὸν Κύριον) παραλείπονται ὡς ἐννοούμενα.

203. Βλ. Ὑδρ. 597, φ. 104ν. Πρβλ. καί: ΕΒΕ 2406, φ. 104r: *Καὶ πάλιν ὁ πρῶτος.*

204. Τὸ μέλος τοῦ ὡς ἄνω –ὑπὸ τοῦ ἐτέρου χοροῦ ἐπαναλαμβάνομένου– δευτέρου ἐφυμνίου ἀλληλούια, εἶναι πανομοιότυπο πρὸς τὸ προηγηθὲν ἀλληλούια τὸ ὁποῖο ἐψάλη ὑπὸ τοῦ πρώτου χοροῦ. Τοῦτο ἐμφαίνεται διττῶς στὰ σχετικὰ μουσικὰ χειρόγραφα: εἴτε ἐξ ἀμέσου συγκρίσεως τοῦ μέλους ἐκατέρου ἀλληλούια, ὅταν ἀμφότερα παρατίθενται στὸν κώδικα (ὡς, λόγου χάριν, συμβαίνει στὸν κώδικα Ὑδρ. 597, φ. 104ν), εἴτε ἐκ χαρακτηριστικῆς ἀναγραφῆς παρεμβαλλομένης στὸ συγκεκριμένο σημεῖο τῆς συνθέσεως, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406, φ. 104r, ὅπου ἀντὶ ἐπαναλήψεως τοῦ ἰδίου μέλους σημειοῦται ἀπλῶς: *Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ δεύτερος.*

205. Βλ. Ὑδρ. 597, φφ. 104ν-105r. Πρβλ. καί: ΕΒΕ 2406, φ. 104r: *Καὶ πάλιν ὁ πρῶτος ἕτερον.*

206. Πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π., σσ. 96-97, ὅπου γενικῶς περὶ τοῦ ὅρου. Εἰδικώτερα γιὰ τοὺς πρόλογους τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ Μακάριος ἀνὴρ βλ. καί: Edward V. Williams, «The treatment of text in the Kalophonic chanting of psalm 2», *ibid.*, pp. 185-189.

207. Ἄς σημειωθῆ, λεπτολόγως, ὅτι στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406, φφ. 371r-374ν, τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πρόλογον *Οἱ φοβοῦμενοι τὸν Κύριον* ἔπονται τρία κρατήματα εἰς ἤχον πλ. β' [ἀντιστοίχως τὰ ἐξῆς: *Κράτημα, ποίημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. β' νενανῶ Νενανεννα* (φ. 371r) // *Ἔτερον κράτημα, ποίημα κύρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη λεγόμενον ἀνω-*

κοῦ στίχου ἀκολουθεῖ κατὰ κανόνα τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα τακτικὴ περὶ τῶν καλοφωνικῶν στίχων, μετὰ τὴν ἀξιοσημείωτον διαφορὰ ὅτι ἡ μελικὴ ἔκτασις αὐτοῦ εἶναι αἰσθητῶς βραχεῖα, κατὰ φυσικὸ βεβαίως λόγῳ, δοθέντος ὅτι καθίσταται οὐσιαστικῶς τὸ προοίμιον μόνον τοῦ ἀκολουθοῦντος ἐκτενοῦς κρατήματος. Ἴδου πῶς διαμορφοῦνται ὠρυσμένα ποιητικὰ κείμενα προλόγων, εἰλημμένον ἐκ τῆς σχετικῆς παραγωγῆς τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη:

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται, οὐκ ὄφονται, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων, οὐκ ὄφονται τὰ εἶδωλα.

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄφονται, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων, τὰ εἶδωλα οὐκ ὄφονται²⁰⁸. (EBE 2406, φ. 357ν κ.έ.).

Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες αὐτά.

Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων, ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, τὰ εἶδωλα²⁰⁹. (EBE 2406, φ. 360ν κ.έ.).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων, οὐ λαλήσουσι²¹⁰. (EBE 2406, φ. 364ν κ.έ.).

Οἱ πρόλογοι ἀποτελοῦν συνθέσεις οἱ ὁποῖες ἐντελῶς σποραδικῶς ἀπαντοῦν στοὺς μουσικοὺς κώδικες τῶν ιδ' καὶ –κατ' ἐξοχήν– ιε' αἰώνων. Κατὰ κύριον λόγῳ, τὰ ὑφιστάμενα ποιήματα παρενείρονται μεταξὺ τῶν λοιπῶν καλοφωνικῶν στίχων (καὶ τοῦτο, βεβαίως, ἐφ' ὅσον οἱ ἐπισημανθέντες στίχοι ἀνθολογοῦνται σὲ ἰδιαίτερα αὐτόνομον ἐνότητα) καὶ ἐκτός τῆς συγκεκριμένης μορφολογίας τῶν (ψαλμικὸς στίχος + κράτημα) γνωρίζονται κυρίως ὑπὸ τὴν ἀπλῆ ἀναγραφῇ πρόλογος. Οἱ πλουσιώτερες συλλογές προλόγων ἐνετοπίστησαν –κατὰ τὴν παρούσα, τοῦλάχιστον, ἔρευνα– στοὺς συγχρόνους σχεδὸν κώδικες EBE 2406 καὶ Ἰβήρ. 1120, ὅπου τὰ πλεῖστα τῶν ἐκεῖ παρατιθεμένων ποιη-

φαντῆς ἤχος πλ. β' Αννανε (φ. 372r) // Ἔτερον ποίημα τοῦ αὐτοῦ λεγόμενον δύσκολον ἤχος πλ. β' Ἐρερε (φ. 373r)], γεγονός τὸ ὅποιο ὑπὸ τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος (Ματθαίου δομειστικού) αἰτιολογεῖται διὰ τῆς ἐπομένης ἐνδιαφερούσης σημειώσεως: «Μηδεὶς μέμφεται περὶ τοῦ προλόγου καὶ τοῦ κρατήματος· οὕτως γὰρ εὔρον ἐν τῷ ἀμοιβόλῳ (sic) τοῦ Μοσχιανοῦ καὶ οἱ (sic) [βούλει, ὦ φίλε, ψάλε (;;;)] τὸν πρόλογον πλ. β' ἵνα εἰσὶ τὰ πάντα ὀρθά». Πρβλ. καὶ τὸν οἰκειὸν τόπον τοῦ λήμματος: Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

208. Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς: Τοῦ Κορώνη, ἐκαλλωπίστη δὲ παρὰ τοῦ δομειστικού κύρ Νικολάου τοῦ Κλωβᾶ καὶ τοῦ Ἰζακνοπούλου ἤχος πλ. α' Τοτοτο....

209. Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς: Κύρ Ἐένου τοῦ Κορώνη ἤχος πλ. α' Τοτοτο....

210. Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς: Κράτημα, ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως λεγόμενον τοῦ μεγάλου πριμικηρίου ἤχος πλ. α' Ανενανε...

μάτων ἀνθολογοῦνται ἀνωνύμως²¹¹. Ἡ ἀνωνυμία, πάντως, παράδοσις τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων δὲν ἀφίσταται τῆς (σκιαγραφηθείσης ἤδη προοιμιακῶς, ἐκ τῶν προεκτεθέντων προλόγων τοῦ Κουκουζέλη) ἀντιστοίχου ἐπωνύμου. Τὸ ψαλμικὸ κείμενο τῶν ἐν λόγῳ προλόγων ἀνακαταστρώνεται κατὰ τὴν συνήθη τακτικὴ τῆς καλοφωνίας (καὶ μελίζεται, ὡσαύτως, ὡς βραχεῖα εἰσαγωγὴ ἐνὸς ἐκτενοῦς κρατήματος τὸ ὁποῖο ἔπεται), ὅπως εἰδικώτερα ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων ἐνδεικτικῶν παραδειγμάτων ὀρισμένων προλόγων, ἀνωνύμως ἀνθολογουμένων στὸν κώδικα EBE 2406:

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν,
στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα²¹². (EBE 2406, φ. 361ν κ.έ.).

Στό-στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, τὰ εἶ-τὰ
εἶδωλα²¹³. (EBE 2406, φ. 365ν κ.έ.).

Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται, τῶν ἐθνῶν τὰ εἶδωλα.
Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν.
(EBE 2406, φ. 368ν).

ᾠδα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, τὰ εἶδωλα, τῶν ἐθνῶν τὰ εἶδω-
λα, καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, τὰ εἶδωλα, καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται.
(EBE 2406, φ. 368ν).

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·
καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα. (EBE 2406, φ. 368ν).

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον. (EBE 2406, φ. 369γ).

Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.
(EBE 2406, φ. 369γ).

211. Τὸ σύνολο τῆς ἐν λόγῳ ἀνωνύμου παραδόσεως τῶν προλόγων, ὅπως παραδίδεται ἐκ τῶν μνημονευθέντων κωδίκων EBE 2406 καὶ Ἰβήρ. 1120, κατεγράψαμε ἤδη ἀναλυτικῶς στὴν παράγραφο 3.1 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, στὸν οἰκίῳ τόπο τοῦ λήμματος: Ἰωάννης μαῖστωρ ὁ Κουκουζέλης.

212. Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενο ὡς ἐξῆς: Κράτημα, παίημα τοῦ Κορώνη λεγόμενον τὰ ροδάκινα ἤχος πλ. α' Ανενανε...

213. Ἐπονται δύο κρατήματα, ἐπιγραφόμενα, κατὰ σειρά, ὡς ἐξῆς: Κύρ Νικηφόρου τοῦ Ἠθικοῦ ἤχος α' Ανενανε... καὶ Τὸ αὐτὸ κράτημα, ἐπλατύνθη γοῦν παρὰ κύρ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου οὕτως: ἤχος α' Ανενανε...

Οίκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε.
(EBE 2406, φ. 369r).

*Οίκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον,
οἱ -χοιχοι- οίκος Λευί, εὐλογήσατε -χεχε- τὸν Κύριον²¹⁴.*
(EBE 2406, φ. 369v κ.έ.).

*Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλο-
γήσατε, δοξάσατε τὸν Κύριον²¹⁵.* (EBE 2406, φ. 371r κ.έ.).

Ἡ ἐντοπισθεῖσα ἀντίστοιχος ἐπώνυμος παράδοσις συνθέσεων προλόγων, ὀφείλεται κατ' ἐξοχὴν στὸν μαῖστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη, μὲ μικρὰ συνδρομὴ καὶ ἐτέρων συγχρόνων του ἢ μεταγενεστέρων μελωργῶν, ὡς ἐνδεικτικῶς τῶν Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη²¹⁶. Οἱ παραδιδόμενες συνθέσεις –ὡς διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῶν προηγηθέντων παραδειγμάτων– ἀφοροῦν κατ' ἐξοχὴν στὸν ρλδ' ψαλμό· κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐνετοπίσθησαν εὐάριθμες μόνον περιπτώσεις προλόγων ἐπὶ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἢ ἐπομένῃ –ἀωννύμως παραδιδόμενη στὸν κώδικα EBE 2406– σύνθεσις:

*Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν·
ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλουία, ἀλληλουία²¹⁷.*
(EBE 2406, φ. 379v κ.έ.).

Μία ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις περὶ τῆς μελοποιίας τῶν προλόγων ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν παραδίδονται μελοποιημένοι σὲ βαρὺ ἦχο²¹⁸. τὰ ἐν τέλει τούτων ἐπισυναπτόμενα κρατήματα παραμένουν, ὅμως, με-

214. "Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς: Κράτημα κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη ἦχος πλ. α' Τοτοτο...

215. "Ἐπονται τὰ εἰς ἦχον πλ. β' τρία κρατήματα, τὰ μνημονευθέντα ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 207.

216. Βλ. σχετικῶς στὸν οἰκείο τόπο τῶν δι' ἕκαστο μελωργό ἀρμοδίων λημμάτων τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρας ἐργασίας.

217. "Ἐπεται κράτημα, ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς: Τοῦ Κορώνη δύσκολος ἦχος πλ. β' Ανενανε...

218. Βλ. αἴφνης, στὸν κώδικα EBE 2406, τοὺς ἐπομένους –ἀωννύμως παραδιδόμενους– στίχους:

Πρόλογος ἦχος βαρὺς

*Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶδωλα, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐ λαλήσουσι,
τῶν ἐθνῶν τὰ εἶδωλα.*

EBE 2406, φφ. 362v-364v τοῦ ὡς ἄνω στίχου ἔπονται δύο κρατήματα, ἐπιγραφόμενα –κατὰ

λοποιημένα σὲ πρῶτο ἦχο²¹⁹, μὲ ἀποτέλεσμα ἐκ τοῦ ὄλου συνδυασμοῦ νὰ διαμορφοῦται μία διάχυτος «γνωριστικὴ ἰδέα» πρωτοβαρέος ἦχου, ἡ ὁποία ἐνίστε ἐπισημαίνεται καὶ δι' εἰδικῶν ἀναγραφῶν²²⁰. Πλέον χαρακτηριστικὴ πρὸς τὴν

σειρά— ὡς ἀκολουθῶς: *Ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ καὶ λαμπαδαρίου τοῦ εὐαγοῦς βασιλικοῦ κλήρου ἦχος α' Τετετε... καί: Ἐτερον τοῦ αὐτοῦ ἦχος α' Τετετε...*

*Ἄλλο πρόλογος ἦχος βαρὺς

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσι, τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα, τῶν ἐθνῶν τὰ εἶδωλα.

Στόμα ἔχουσι, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐ λαλήσουσιν.

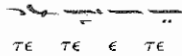
[EBE 2406, φφ. 366ν-368ν· τὸ κράτημα τὸ ὁποῖο ἔπεται τοῦ παρόντος στίχου ἐπιγράφεται ὡς ἐξῆς: *Κύρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη ἦχος βαρὺς Ανενανε...*].

*Ἄλλος [πρόλογος] ἦχος βαρὺς

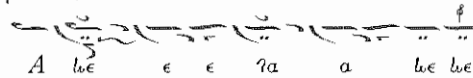
Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε, ὑμνήσατε τὸν Κύριον.

[EBE 2406, φφ. 368ν-369γ· ὁ πρόλογος ἀνθολογεῖται ἀνευ κρατήματος].

219. Λεπιτολογούντες, ἐπισημαίνομε ἐδῶ ὅτι στὶς δύο πρῶτες τῶν κατὰ τὴν προηγουμένη ὑποσημείωσι ἐξετασθεισῶν περιπτώσεων, ἡ μετάβασις ἐκ τοῦ βαρέος ἦχου (κατὰ τὸν ὁποῖο εἶναι μελισμένος ὁ πρόλογος) στὸν πρῶτο (κατὰ τὸν ὁποῖο μελοποιεῖται τὸ κράτημα) ἐπιχειρεῖται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἰωάννου Κλαδᾶ (γιὰ τὴν πρώτην περίπτωσι τοῦ στίχου· Στόμα ἔχουσι καὶ δι' ἀμφοτέρα τὰ ἐπιτασσόμενα τούτου κρατήματα) δι' ὑπερβατῶν διφώνων ἀναβάσεων ἐκ τετρατονίας κατιούσης πρὸς τὴν βάσι τοῦ ἔσω πρώτου ἦχου, συγκεκριμένως ὡς ἀκολουθῶς (βλ. EBE 2406, φφ. 362ν καὶ 363ν):

ὑπὸ δὲ τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη (γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι τοῦ στίχου· Στόμα ἔχουσι) μέσω σταδιακῆς ἀνατάσεως τοῦ μέλους ἐκ τῆς μεσότητος στὴν βάσι τοῦ ἔσω πρώτου ὁμοῦς ἦχου, ὡς ἐξῆς (βλ. EBE 2406, φ. 367γ):

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως, βάσει τῆς ὁποίας τεκμαίρεται μία «ἐπιμέλεια» ἐκάστου μελοργοῦ πρὸς ἀρμονικὸν συνδυασμὸν τῶν ἐν λόγῳ δύο ἦχων, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπονοηθῇ ὅτι ἡ σχέσις τῶν συγκεκριμένων κρατημάτων πρὸς τοὺς ἐπισημαζομένους προλόγους δὲν εἶναι τυχαία.

220. Βλ. αἴφνης: EBE 2406, φ. 368ν, ὅπου ἡ ἐπομένη —περὶ τοῦ ἐκεῖ καταχωριζομένου προλόγου— σαφῆς ἀναγραφῆ:

*Ἐτερος εἰς πρωτόβαρον.

Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύ-τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον.

Ἄμοια καθ' ὅλα εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ ἀμέσως προηγουμένου στίχου, ὅπου ἡ συγκεκριμένη ἐκδοχὴ τοῦ ἦχου δὲν ἀναγράφεται ἐπὶ λέξει ἀλλὰ προσδιορίζεται δι' εἰδικῶν μαρτυρικοῦ σημείου:

*Ἐτερος [ἦχος πρωτόβαρος]

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν·

καὶ οὐ λαλήσουσι τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα.

(EBE 2406, φ. 368ν).

Γενικῶς, παρατηροῦμε ἐνδιαφερόντως ὅτι τὰ προσιμία τῶν ἐν λόγῳ (εἰς βαρὺν ἢ πρωτόβαρον ἦχον μελοποιημένων) προλόγων παραμένουν ἐν πολλοῖς ὅμοια, καθ' ὅτι ἀναπτύσσουν τὴν ἀνωτέρω ἐπισημασθεῖσα κοινὴ «κένδιάμεσον θέσι» τῶν καλοφωνικῶν ἐν γένει στίχων, ἐπὶ τῆς διφωνίας τοῦ βαρέος ἦχου, ἥτοι τῆς βάσεως τοῦ ἔσω πρώτου ἦχου (ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐν γένει ἀκουσμα

κατεύθυνσι αὐτὴν εἶναι ἡ ἀπαξ ἀπαντῶσα μαρτυρία τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 1120, ὅπου τῆς ἐνότῃτος τοιούτων προλόγων πρωτοβαρέος ἤχου προτάσσεται ἡ ἐπομένη διευκρίνησις:

*Ἐτέρα καλλιφωνία τοῦ πολυελέου, εἰς τοὺς πρώτους καὶ βαρέους*²²¹.

Παρεμφερὴς εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τῆς ἀκολούθου ὁμοειδοῦς συνθέσεως Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη, τὸ μέλος τῆς ὁποίας (κατ' ἀντίθετον μελικὴ κίνησι πρὸς αὐτὴν τῶν ἐπὶ τοῦ πρωτοβαρέος ἤχου ἐμμενόντων ποιημάτων), ἀναπτύσσεται ἐπὶ τοῦ διφώνου πρώτου ἤχου, τοῦ λεγομένου νάου²²². εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα ὀνομασία τοῦ συγκεκριμένου ἤχου κατέστη τελικῶς —σὲ εὐάριθμα τῶν μουσικῶν χειρογράφων διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις— ἡ ἐπωνυμία τοῦ συγκεκριμένου ποιήματος, ὅπως λόγου χάριν ἐμφαίνεται στὸν κώδικα EBE 2406²²³:

Τοῦ μαῖστορος λεγόμενον νάος.

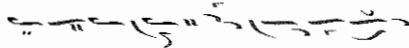
᾿Ωτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν,

οὐκ ἐνωτισθήσονται, τῶν ἐθνῶν τὰ εἶ-τὰ εἶδωλα

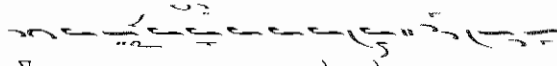
—τερερε... [ἐκτενὲς κράτημα].

(EBE 2406, φ. 358v κ.έ.).

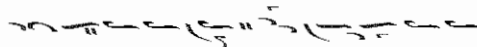
πρωτοβαρέος ἤχου). Παραθέτομε, πρὸς ἐπιφύσει τῆς ὡς ἄνω διαπιστώσεως, τὰ προίμια τῶν κατὰ σειρά μνημονευθέντων ἀνωτέρω πέντε στίχων, ἤτοι: *Στόμα ἔχουσι* (EBE 2406, φ. 362v), *Στόμα ἔχουσι* (EBE 2406, φ. 366v), *Οἶκος Λευί* (EBE 2406, φ. 368v), *Οἶκος Ἰσραήλ* (EBE 2406, φ. 368v) καὶ *Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα* (EBE 2406, φ. 368v):

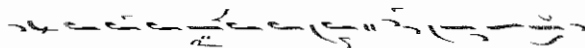
Στο ο μα ε ε ε ε ε ε

Στο μα ε χου σι και ου λα λη η η

Οι οι κος Λευ ι ι ι ευ λο

Οι κος Ι σρα ηλ ευ λο γη η η η σα

Ου δε γαρ ε στι πνε ε ε ε ευ

221. Βλ. Ἰβήρ. 1120, φ. 335r.

222. Περὶ τοῦ ἤχου βλ. αἴτησις: Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς*. Θεωρητικόν, τόμος Α', δ.π., σσ. 316-331, 335-336.

223. Πρβλ. ὁμοίως καὶ Ἰβήρ. 974, φ. 324r: *Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ* [sc. μαῖστορος]: νάος ᾿Ωτα ἔχουσι.

Στὴν κατηγορία τῶν προλόγων ἐντάσσονται σαφῶς καὶ τὰ καταληκτικὰ μαθήματα τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου· τὸ γεγονός ὄχι μόνον ὑπονοεῖται ἐκ τῆς δομῆς τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων (δοθέντος ὅτι καὶ αὐτὲς σύγκεινται ὁμοίως ἐκ τινος προοιμίου καὶ συγκεκριμένου κρατήματος), ἀλλ' ἐν ταύτῳ μαρτυρεῖται σαφῶς στὴν καθόλου χειρόγραφον παράδοσι τούτων δι' εὐγλώττων ἀναγραφῶν, ὅπου τὰ ἐπισημανθέντα ποιήματα φέρονται ὡς πρόλογοι.²²⁴ Στὴν προκειμένη περίπτωσι τὴν θέσι τοῦ ψαλμικοῦ στίχου λαμβάνουν οἱ δύο στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας (Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι – Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν), τὸ κείμενο τῶν ὁποίων παραμένει συνήθως ὡς ἔχει καταγράφονται, βεβαίως καὶ ἀξιομνημόνευτες ἐξαιρέσεις, ὅπου παρατηρεῖται εὐρυτέρα ἀνακατάστρωσις τῶν ὡς ἄνω στίχων, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὶς ἐπόμενες περιπτώσεις, οἱ δύο πρῶτες τῶν ὁποίων ἀποδίδονται ἐπωνύμως στὸν μαῖστορα Κουκουζέλη:

Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι·
 δό-δόξα καὶ νῦν, δόξα καὶ αἰεὶ,
 δόξα καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων,
 τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πρέπει δόξα²²⁵. (ΕΒΕ 2458, φ. 107ν).

Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι·
 δόξα, δόξα, τῶν αἰώνων· ἀμήν·
 καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, δόξα, δόξα,
 τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι²²⁶. (ΕΒΕ 2458, φ. 112ρ).

Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας,
 πρέπει δόξα, τῷ πατρὶ,
 πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ,
 δόξα πρέπει καὶ τῷ ἀγίῳ πνεύματι,
 εἰς τοὺς αἰῶνας, πρέπει δόξα,
 τῇ ἀγίᾳ Τριάδι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων·
 ἀμήν, ἀμήν²²⁷. (ΕΒΕ 2406, φ. 384r κ.ε.).

224. Βλ. ἀφρηνς: Ἰβήρ. 1120, φ. 348r: Πρόλογος τοῦ χαριτωνύμου μαῖστορος· ἦχος βαρὺς Δόξα πατρὶ... / Ἰβήρ. 974, φ. 338r: Πρόλογος τοῦ αὐτοῦ [sc. μαῖστορος]· Δόξα πατρὶ... / Ἰβήρ. 974, φ. 340r: Πρόλογος τοῦ μαῖστορος· Δόξα πατρὶ... / Ἰβήρ. 974, φ. 339x: Πρόλογος· ἦχος α' Δόξα πατρὶ... / Ἰβήρ. 974, φ. 339v: Πρόλογος Ἰωάννου μοναχοῦ· ἦχος βαρὺς Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ...

225. Ἐπεται (φφ. 108r-109r) τὸ εἰς ἦχον πλ. α' κράττημα τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη, «τὸ λεγόμενον ὄφρα νόμ».

226. Ἐπεται (φφ. 112r-115r) ἐκτενέστατο –εἰς ἦχον πλ. δ'– κράττημα τοῦ αὐτοῦ μαῖστορος.

227. Ἐπεται εὐθύς, ὁμόηχο –εἰς ἦχον πλ. β'– κράττημα, ἀνωνύμως, ὡσαύτως, παραδιδόμενο· ἐν συνεχείᾳ ἐπισυνάπτονται τρία κρατήματα, τὰ δύο πρῶτα (ἐκ τῶν φφ. 384v καὶ 385r, ἀντιστοιχῶς) ποιήματα «κύρ Γρηγορίου», τὸ δὲ τρίτον (ἐκ τοῦ φ. 385r) Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως.

Διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ περὶ τῶν προλόγων διαμορφωμένη παράδοσις ἀναφέρεται σὲ καλοφωνικῶς μεμελισμένη (ὑπὸ ἐπωνύμων ἢ ἀδήλων, συνηθέστερα, μελουργῶν) βραχεῖα σύνθεσι (ἐπὶ ψαλμικοῦ στίχου τοῦ ρλδ' κυρίως καὶ σπανιότερα τοῦ ρλε' ψαλμοῦ), θεωρουμένη ὡς προϊμιο συγκεκριμένου κρατήματος. Τὸ κράτημα —τὸ ὁποῖο ἀνελλιπῶς σχεδὸν ἔπεται ἐκάστω προλόγου—, ἀποτελεῖ πάντοτε ἐπώνυμον σύνθεσι, στίς πλείστες δὲ τῶν περιπτώσεων εἶναι ποίημα ἐτέρου μελουργοῦ. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῆς παρουσίας ἐρεύνης προκύψαντα στοιχεῖα, ἡ ἐπιλογή κρατήματος δι' ἕκαστο πρόλογο δὲν εἶναι σταθερά· ἄλλοις λόγοις, οὐδεὶς πρόλογος συνδέεται πρὸς συγκεκριμένη ἐκάστοτε σύνθεσι κρατήματος.

Δὲν ἀποτελεῖ στόχο τῆς παρουσίας ὑποπαραγράφου ἢ πλήρης ἀπαριθμησις τῶν ἐντοπισθέντων προλόγων καὶ τῶν ἀνά κώδικα ἐπισυναπτομένων αὐτοῖς κρατημάτων· τὰ ἐν λόγῳ δεδομένα ἐξετέθησαν ἀρμοδίως στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χεῖρας ἐργασίας. Ἐπισημαίνομε, πάντως, ὅτι ὠρισμένες (ιδιαιτέρως χαρακτηριζόμενες) ἐπώνυμες συνθέσεις, ὡς ἐπὶ παραδείγματος κρατήματα Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη (τὰ φερόμενα ὡς· τὸ μέγα σημαντήρι, τὸ μικρὸν σημαντήρι, τὸ λεγόμενον ὄρφανόν, τὸ λεγόμενον βουλγαρίτζα, τὸ λεγόμενον ἀνυφαντής, τὸ λεγόμενον δύσκολον, τὸ λεγόμενον πολεμικόν), Ξένου τοῦ Κορώνη (τὰ φερόμενα ὡς· τὰ ροδάκινα, ἡ ἀηδῶν —ἢ τὸ ἀηδωνᾶτον— καὶ τὸ καλλωπισθὲν παρὰ τοῦ δομεστίκου κύρ Νικολάου τοῦ Κλωβᾶ καὶ τοῦ Τζακνοπούλου κράτημα τοῦ αὐτοῦ), Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, (τὸ ἐπιγραφόμενον ὡς ἐξῆς· τὸ λεγόμενον τοῦ μεγάλου πριμικηρίου) καὶ Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ (τὸ φερόμενον ὡς· περσικόν)²²⁸, λίαν συχνῶς ἀπαντοῦν ἐν τέλει διαφόρων προλόγων καὶ συνιστοῦν, ὅπως δῆποτε, ἕνα σταθερὸ γινώμονα περὶ τῶν ἐν γένει χρησιμοποιοιμένων στὴν παροῦσα περίπτωσι κρατημάτων.

Ἀντιθέτως, τὸ κυρίως ζητούμενο ἐδῶ εἶναι νὰ τονισθῇ ἡ μεταξὺ καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου καὶ προλόγων ὑφισταμένη διαφορὰ, ἡ ὁποία καὶ διατυποῦται ἐν κατακλειδί ἐπιγραμματικῶς· οἱ πρόλογοι παρέχουν οὐσιαστικῶς σὲ προῦφισταμένη ἢ καὶ οἰανδῆποτε σύνθεσι κρατήματος τὴν «δυνατότητα» νὰ ἐνταχθῇ στὸ πλαίσιο τῆς ἐνότητος τῶν καλοφωνικῶν στίχων τοῦ πολυελέου, ὡς ἀκριβῶς οἱ προτασόμενοι τῶν ἐορτίων ἀλλαγμάτων ψαλμικοὶ στίχοι δημιουργοῦν τίς ἀπαραίτητες προϋποθέσεις ὥστε ἐξωψαλμικὸ ἐόρτιο κείμενο νὰ ἐπισυναφθῇ σὲ σύνθεσι πολυελέου.

228. Δὲν ἐπαναλαμβάνομε ἐδῶ τίς περὶ τῶν ἀνωτέρω ἐπισημαινομένων κρατημάτων σχετικῆς παραπομπῆς στοὺς ἀρμοδίους μουσικοὺς κώδικες· ὁ ἐνδιαφερόμενος ἄς ἀνατρέξῃ κυρίως στοὺς οἰκείους τόπους τῶν λημμάτων· Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ Ξένος Κορώνης, στὴν παράγραφο 3.1 τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου τὰ ἐν λόγῳ δεδομένα ἀπαριθμοῦνται ἀναλυτικῶς.

ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ CORPUS
ΠΟΛΥΕΛΕΩΝ – ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ

*Πρὸς μία κωδικοποίησι τῆς μεθοδολογίας διεξοδικῆς ἐξιχνιάσεως
ἐκάστης συνθέσεως πολυελέου*

Τὴν πλέον οὐσιώδη παράμετρο τοῦ ἔκτενοῦς corpus τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων (τὸ ὅποιο ἀρμοδίως παρετέθη στὸ δευτέρου κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς) συνιστᾷ ἀναμφιβόλως ὁ –καθ’ ἐκάστη σύνθεσι– εἰδικὸς μουσικολογικὸς σχολιασμός, ὡς καὶ ἡ (ἐξ ἐπόψεως ὄχι μόνον μουσικῆς, ἀλλ’ ὡσαύτως κωδικολογικῆς, ἱστορικῆς καὶ λοιπῶν συναφῶν ἐπιστημῶν) διεξοδική σπουδὴ πρὸς ἐξιχνίασι δλων τῶν «πτυχῶν» οἰουδήποτε μέλους ἐμπιπτοντος στὸ κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐξεταζόμενον εἶδος τῆς ψαλτικῆς τέχνης.

Ἐπισκοποῦντες τὸ σύνολον τῶν ἐκ τοῦ ιδ’ ἕως τοῦ ιθ’ αἰῶνος μελοποιημένων συνθέσεων (ἐν ταυτῷ δὲ ἔχοντες κατὰ νοῦ τις ἀνά αἰῶνες διαμορφωθείσες ποικίλες τάσεις μελοποιήσεως, ὡς καὶ ἐν γένει παρουσιάσεως καὶ κυριώτατα λειτουργικότητος τούτων), κατελήξαμε ἐν τέλει –κατόπιν ἀρκούντως κοπιώδους βασάνου τῶν σχετικῶν στοιχείων– στὴν ἀκόλουθον μέθοδον ἐπισταμένης διαπραγματεύσεως ἐκάστης, κατὰ τὴν ὁποία, φρονοῦμε, συλλήβδην οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ μεταβυζαντινὲς συνθέσεις εἶναι δυνατόν νὰ τύχουν μιᾶς ἐνιαίας προσεγγίσεως.

Συγκεκριμένως, προκειμένου νὰ ἐξετασθοῦν πλήρως τὰ περὶ τῆς ἐκάστοτε ἐξεταζομένης συνθέσεως ἀπαραίτητα στοιχεῖα, ἐκρίθη σκόπιμον γιὰ κάθε περίπτωσι ὁ λόγος νὰ περιστρέφεται στὰ ἀκολούθως ἀναλυτικῶς ἀναγραφόμενα ὀκτῶ κυρίως σημεῖα:

α) *Χαρακτηρισμός (-οί) τῆς συνθέσεως. Ἡ συνήθης «ὀνομασία» αὐτῆς. Χαρακτηριστικὲς ἀναγραφῆς ἐκ τῶν μουσικῶν χειρογράφων.*

Ἡ ἀναφορὰ στοὺς εἰδικοὺς χαρακτηρισμοὺς ἐκάστης συνθέσεως ἀντανακλᾷ, ἐν πολλοῖς, τὸ ὄλο «ἤθος» αὐτῆς· εὐγλωττοὶ ὄροι, ὡς πολυέλεος σύντομος, συνοπτικός, ἔντεχνος, ὄργανικός, γλυκύτατος, πάνυ ὠραῖος καὶ πλήθος παραλλαγῶν τούτων, βοηθοῦν ἀναμφιβόλως πρὸς ἐπίτευξι

μιᾶς προδρομικῆς – ἀλλὰ καὶ ἀσφαλεστάτης – προσεγγίσεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι μέλους. Ὅχι σπανίως δὲ οἱ παρεχόμενες πληροφορίες ἐξικινούνται εἴτε ἕως εἰδικωτέρα μνεῖα τῆς πρὸς ἕκαστό μέλος συναπτομένης τοπικῆς παραδόσεως (διὰ σχετικῶν ὄρων ὡς, ἐπὶ παραδείγματος· πολυέλεος, Λατρινός, σερβικός ἢ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει κ.τ.θ.), εἴτε ἕως ἔμμεσο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως (δι' ἀρμολίων χαρακτηρισμῶν ὡς, ἐπὶ παραδείγματος· πολυέλεος νεωστὶ συντεθείς κ.τ.θ.).

β) Ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως στὰ μουσικὰ χειρόγραφα· ἡ συνήθης «σειρά» ἀνθολογήσεως αὐτῆς.

Ἐνδεχομένως ἡ ἀνάλωσις τοῦ λόγου σὲ καθαρῶς «τεχνικῆς» παρατηρήσεις, ἀφορώσας στὴν συνήθη «σειρά» καὶ στὴν ἐν γένει μέθοδο ἀνθολογήσεως τυχούσης συνθέσεως στοὺς σχετικούς μουσικούς κώδικες, φαντάζει ματαιοπονία ἀνώφελος· καὶ τοῦτο διότι οἰοσθήποτε φιλόμουσος ἀναγνώστης καλεῖται, ἀναποφεύκτως, νὰ διεξέλθῃ τὴν ἐκτενῆ, πολλάκις, ἀπαρίθμησι ποικίλων συνθέσεων, μεταξύ τῶν ὁποίων καταχωρίζεται τὸ ἐκάστοτε ἐξεταζόμενο ποίημα στοὺς ἀνὰ αἰῶνες μουσικούς κώδικες, γεγονός ἥμισυ ἐνδιαφέρον ἐκ πρώτης ἐκτιμήσεως. Πάντως, ὡς προέκυψε ἐκ τῆς παρουσίας ἐρεῦνης, τοιαύτες λεπτολόγες παρατηρήσεις ἐπιφυλάσσουν συγχῶς στὸν φιλόπονο ἐρευνητὴ πολὺτιμα συμπεράσματα, ὄχι μόνον κωδικολογικῆς ὕφης (ἥτοι περὶ τοῦ «στέμματος» τῶν χρησιμοποιουμένων κωδίκων καὶ τῆς ἐν γένει «κωδικολογικῆς συγγενείας» καὶ «ἀλληλεξαρτήσεως» τούτων, παρατηρήσεις στὶς ὁποῖες δὲν ἐνδιατρίβει ἡ παρούσα ἐργασία), ἀλλὰ κυριώτατα περὶ τῆς «τακτικῆς» συμφῶνως πρὸς τὴν ὁποία παραδίδονται τὰ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματα, περὶ τῆς ἐνδιαμέσεως τῶν ἐπιλοίπων ποιημάτων «θέσεως» αὐτῶν, περὶ τῆς «ἱεραρχικῆς» ἐν γένει κατατάξεως καὶ τῆς συναφείας των πρὸς ὁμοειδές (προγενέστερες, σύγχρονες ἢ μεταγενέστερες) συνθέσεις.

γ) Μελοποιός (-οί) τῆς συνθέσεως.

Ἡ παρούσα ἐνότης καθίσταται ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα ὡς πρὸς αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν τὸν μελουργὸ τυχούσης συνθέσεως, καθ' ὅτι στὸ πλαίσιο αὐτῆς ἐξετάζονται οἱ διάφορες – συνήθως – ἐκδοχῆς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, οἱ ὁποῖες πολλάκις ἐνέχουν καὶ εἰδικὴ «χρονολογικὴ χροιά» ἀναλόγως τῆς «διαβαθμίσεως» τῶν εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενων ὀφρικών ὡσαύτως, σχολιάζονται ἐδῶ ποικίλες ἐπὶ τοῦ προκειμένου μαρτυρίαι τῶν μουσικῶν χειρογράφων, ἥτοι ἡ ἐξ ἐπὶ μέρους ποιημάτων «παλαιῶν τε καὶ νέων» μελουργῶν σύστασις τῶν ἐκτενῶν βυζαντινῶν – κυρίως – ποιημάτων, πιθανῆς «συγχύσεως» μελουργῶν, ἀπόδοσις τῆς αὐτῆς συνθέσεως σὲ δύο ἢ καὶ περισσοτέρους μελουργούς, «νόθεος» ἢ «ψευδεπίγραφος» συνθέσεις, ἀνωνύμως παραδιδόμενες συνθέσεις καὶ συνθέσεις ἀδήλων μελουργῶν.

δ) Περιγραφή τῆς συνθέσεως. Πιθανὴ συμπλήρωσις αὐτῆς δι' ἐπὶ μέρους συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ ἢ ἐτέρων μελουργῶν.

Στὴν παρούσα ἐνότης ἐκτίθενται οὐσιαστικῶς τὰ βασικώτερα «συστατικὰ στοιχεῖα» ἐκάστης συνθέσεως· πλήρης ἢ ἀτελής ἀνθολόγησις αὐτῆς, ἀδρὰ περιγραφή τῆς ὅλης μελικῆς ἐπενδύσεως καὶ τῆς μορφολογικῆς διατάξεως τοῦ ποιήματος, ἀναφορὰ στὴν διάρθρωσι τοῦ ἀνακλωμένου ἐμφωνίου καὶ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων αὐτοῦ, εἶναι κοντολογίς τὰ σχολιαζόμενα σημεῖα. Τέλος, ἡ περίπτωσις τῆς «συμπλήρωσεως» ὠρισμένων πολυελέων, εἴτε διὰ καλοφωνικῶν στίχων καὶ ὄρθων ἐξωψαλμικῶν κειμένων (γιὰ τὶς παλαιότερες συνθέσεις), εἴτε διὰ δοξαστικῶν μαθημάτων (κυρίως γιὰ τὶς ἀντίστοιχες νεώτερες), ἀπεδείχθη – παρ' ἑλπίδα – ἀρ-

κούντως διαδεδομένη τακτικὴ τῶν βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν κωδικογράφων, ἐκ τῆς ὁποίας, βεβαίως, ἐξάγονται λυσιτελεῖ ὄντως πορίσματα (αἴφνης, περὶ τῆς ἐν γένει δομῆς παλαιότερων καὶ νεωτέρων ὁμοειδῶν ποιημάτων, περὶ τῆς δυνατότητος «συνδυασμοῦ» μελισματικῶν συνθέσεων πρὸς ἕτερα συνοπτικὰ μέλη, περὶ τῆς τάσεως ἀποπληρώσεως ἑλλειπόντων στοιχείων τυχούσης συνθέσεως κ.τ.δ.).

ε) *Χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως – μνεΐα τῶν σχετικῶν χειρογράφων κωδίκων– καὶ σχετικὸς σχολιασμὸς αὐτῆς.*

Μέσω τῆς ἀναλυτικῆς ἀπαριθμήσεως τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται τυχούσα σύνθεσις –κωδίκων, μάλιστα, μνημονευομένων κατ' ἀπόλυτον χρονολογικὴ σειρά καὶ διηρημένον διττῶς, ἀναλόγως τῆς χρησιμοποιουμένης σημειογραφίας (παλαιᾶς ἢ νέας μεθόδου)–, εἶναι προφανές ὅτι διαφωτίζονται ἐπαρκῶς τὰ πλέον οὐσιώδη περὶ τοῦ ἐκάστοτε ἐξεταζομένου ποιήματος ζητούμενα· ἐνδεικτικῶς, ἡ εὐρυτάτη ἢ πενιχρὰ διάδοσις αὐτοῦ, ἡ ἀνθολογίσις του σὲ κώδικες χρονολογημένους ἢ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων γεγραμμένους καὶ τοῦμπάλιν (μαρτυρίες –εἰρήσθω ἐν παρόδῳ– οἱ ὁποῖες ἐν συγκρίσει πρὸς σχετικὰ δεδομένα ἐτέρων ὁμοειδῶν συνθέσεων εὐνοοῦν καὶ περαιτέρω «στατιστικὴς παρατηρήσεις», κυριώτατα δὲ βοηθοῦν στὴν κατάδειξι τῶν πλέον λαοφιλῶν ποιημάτων) καὶ τέλος –τὸ καὶ σημαντικώτερον– ἡ ἐξακριβωσις τοῦ συγκεκριμένου ἱστορικοῦ καὶ χρονολογικοῦ ἐν γένει πλαισίου ὅπου τὸ ἐξεταζόμενον ποίημα ἐπιβάλλεται, ἐκ τοῦ ὁποίου, βεβαίως, προκύπτουν καὶ τὰ βασικώτερα χρονικὰ ὄροσημα (ante et post quem) γιὰ τὴν σύνθεσι αὐτοῦ.

ς) *Μελοποιημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως καὶ τὸ μουσικὸ incipit αὐτῆς.*

Πρὸς πληρεστέρα γνῶσι τυχόντος πολυελέου συντείνει ὅπωςδῆποτε καὶ ἡ ἀναλυτικὴ μνεΐα τῶν μελοποιημένων στίχων αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως, στὴν παρούσα ἐνότητα μνημονεύονται συγκεντρωτικῶς συλλήβδην οἱ ψαλμικοὶ στίχοι οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν τὴν ἐκάστοτε ἐξεταζομένη σύνθεσι, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ σχετικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τὰ καταχωριζόμενα ἐν τέλει αὐτῆς. Τέλος, παρατίθεται –κατὰ κύριο λόγο στὴν πρωτότυπον σημειογραφία– ἡ ἀρκτικὴ μουσικὴ θέσις (incipit) τοῦ ποιήματος, χρῆσιμος ἐν ταύτῃ πρὸς εὐχερῆ ἀναγνώρισι αὐτοῦ (ἰδίως κατὰ τίς περιπτώσεις ὅπου ἀνθολογεῖται ἀνευ διευκρινιστικῆς ἀναφορᾶς στὸ σχετικὸ ἐπίτιτλο). [Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, νὰ σημειωθῇ ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ ἰδιαιτέρως χρῆσιμος θὰ ἦτο ἡ παράθεσις τῶν μουσικῶν ἀρχῶν (initialia) ὄλων τῶν στίχων τῆς ἐκάστοτε ἐξεταζομένης συνθέσεως (γιὰ τίς περιπτώσεις, ἐπὶ παραδείγματός, ὅπου αὐτὴ καταχωριζέται ἀκέφαλος), ἢ ἐπιπροσθέτως –προκειμένου, συγκεκριμένως, περὶ ἐιδικωτέρας μονογραφίας– ἢ πλήρης δημοσίευσις τοῦ μουσικοῦ ποιήματος, ὡς καὶ ἡ συγκριτικὴ ἐξέτασις αὐτοῦ (σὲ παραλλήλους πίνακες) κατὰ τίς –τυχόν παραδιδόμενες– ποικίλες «σημειογραφικὲς αὐτοῦ ἐκδοχῆς» (ἦτοι: παλαιὰ σημειογραφία, μεταβατικὴ ἐξηγητικὴ σημειογραφία, ἐξηγήσεις Ἁγιορειτῶν ἢ λοιπῶν διδασκάλων, ἐξηγήσεις Χουρμουζίου καὶ Γρηγορίου κ.ο.κ.), ἐγχείρημα –βεβαίως– τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης διατριβῆς· ὁ φιλόμουςος ἀναγνώστης ἂς ἀναμένει προσεχεῖς, πλέον ἐξειδικευμένες, ἡμέτερες μελέτες].

ζ) *Ἐξήγησις (-ήσεις) τῆς συνθέσεως καὶ πιθανὲς μεταγραφῆς αὐτῆς σὲ λοιπὰ συστήματα σημειογραφίας. Ἐνδεχόμενες περιπτώσεις καλλωπισμοῦ ἢ συντήσεως αὐτῆς.*

Στὴν παρούσα ἐνότητα καταβάλλεται προσπάθεια νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ ἀρμοδίως νὰ μνημονευθοῦν οἱ ἀπαντώσεις ἐξηγήσεις τυχούσης συνθέσεως, οἱ ὁποῖες βεβαίως δὲν περιορίζονται σὲ αὐτὲς

των δύο γνωστών εξηγητῶν διδασκάλων «καὶ ἐφευρετῶν τοῦ νέου τῆς μουσικῆς συστήματος» Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καὶ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἀλλὰ ἐκτείνονται καὶ σὲ ἀνάλογες ἀπόψεις Ἀγιορειτῶν εξηγητῶν διδασκάλων (ὡς ἐνδεικτικῶς τῶν Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ, Θεοφάνους Παντοκρατορηνοῦ, Νικολάου Δοχειαρίτου) καὶ λοιπῶν, ὡσαύτως, εξηγητῶν διδασκάλων (ὡς λόγου χάριν τῶν Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου καὶ Σιλβέστρου ἱερομονάχου τοῦ Κυκκώτου). Ἐπιπροσθέτως, ἐπισημαίνονται ἀπ' ἐνὸς μὲν ἐνδεχόμενες «μεταγραφές» τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως σὲ λοιπὰ συστήματα σημειογραφίας (ὡς ἐπὶ παραδείγματος τὸ ἀλφαιβητικὸ σύστημα τοῦ Βουκουρεστίου, τὸ πεντάγραμμο τοῦ Κιέβου, τὸ λεγόμενο λέσβιο σύστημα κ.λπ.), ἀπ' ἑτέρου δὲ οἱ –περὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων συνήθως ἀπαντῶσες– προσαρμογές στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα. Τὰ σχόλια τῆς παρουσίας ἐνότητος περαίνονται, τέλος, δι' ἐπισημάνσεως μιᾶς ἐξόχως ἐνδιαφερούσας περιπτώσεως· τοῦ καλλωπισμοῦ ἢ τῆς συντηρήσεως ὠριαστικῶν συνθέσεων ὑπὸ μεταγενεστέρων μελουργῶν, πράξεως ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτουν, οὐσιαστικῶς, ἕτερα αὐτόνομα ποιήματα. [Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ ἐὰν ἰσχυριζόμεθα ὅτι ἡ ἐν λόγω (ἀρκοῦντος ἕψιμος) τακτικὴ προσλαμβάνει ἰδιαίτερα σημασία γιὰ τὴν ἐν γένει ἱστορία τῶν πολυελέων· κατὰ κύριο λόγο γιὰ εὐαριθμούς Ἀγιορεῖτες μουσικοδιδασκάλους, ἐξ ὧν τὰ πρωτεῖα κατέχει, ἀναμφιβόλως, ὁ ὀρθρὸς Ἰωάσαφ ὁ Διονυσιάτης, συνιστᾷ ξεχωριστὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἐπανεέλθωμε συντόμως δι' εἰδικῆς μελέτης].

η) *Δημοσίευσis (-εύσεις) τῆς συνθέσεως σὲ ἔντυπα μουσικὰ ἢ καὶ ποικίλου ἐνδιαφέροντος βιβλία, περιοδικά, κ.λπ.*

Ἡ διεξοδικὴ ἐξιχνίασις τυχούσης συνθέσεως πολυελέου κατακλείεται διὰ τῆς παρουσίας – χρησίμου, φρονούμε, καὶ λίαν πρακτικῆς (γιὰ τοὺς θεράποντες –κυρίως– τῶν ἱεροψαλτικῶν ἀναλογίων, οὐχ ἤττον δὲ καὶ γιὰ τοὺς λοιποὺς φιλομούσους)– ἐνότητος, ὅπου ἀπαριθμοῦνται οἱ ὑπάρχουσες δημοσιεύσεις αὐτῆς. Νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐν λόγω ἀπαρίθμησις συμπαρακολουθεῖ τὰ σχόλια τῆς προηγούμενης ἐνότητος· τοιοῦτοτρόπως, ἀνιχνεύεται εἰδικώτερα, γιὰ τίς ἐπισημαινόμενες δημοσιεύσεις, ἡ ἐκάστοτε ἀνθολογούμενη ἐξήγησις τῆς συνθέσεως, ἐν ταύτῃ δὲ ἐλέγχεται καὶ ἡ πληρότης ἢ μὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ μέλους. [Ἐπιπροσθέτως, ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ τυχὸν εὐρύτερα διάδοσις μιᾶς ἐξηγήσεως ἐναντι ἄλλης (διὰ πολυπληθεστερας, ἐπὶ παραδείγματος, ἐντύπου παραδόσεως), γεγονός τὸ ὁποῖο (ὅπως σχολιάζεται ἀρμοδίως καὶ στis προηγούμενες ἐνότητες, προκειμένου περὶ τῆς ἀντιστοίχου χειρογράφου τῶν ἐν λόγω ἐξηγήσεων παραδόσεως) ὀδηγεῖ σὲ γενικώτερα συμπεράσματα, ἐνδεικτικὰ τῶν κατὰ ἐποχὰς «προτιμήσεων» τῶν μουσοπατάκτων διακόνων τῆς ψαλτικῆς τέχνης].

* * *

Ἀπλῆ ἀθροιστικὴ συλλογιστικὴ ἐπὶ τῶν ἐκτεθέντων στὰ ἀρμόδια κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρᾶς ἐργασίας δεδομένων, καταδεικνύει ὅτι κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα εὐρέθημεν, συνολικῶς, ἐνώπιον διακοσίων καὶ τριάκοντα, περίπου, συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν, πεποικημένων ὑπὸ ἑκατὸν καὶ τριάκοντα, περίπου, βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μελουργῶν. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ὡς ἄνω μεθόδου δι' ἐκάστη τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων, παρ' ὅτι ἀποτελεῖ, ὁμολογουμένως, ἐγγεῖρημα ἄκρως συναρπαστικό, παραμένει πρὸς τὸ παρὸν ἀδύνατος. Ἡ ἕκτασις τὴν ὁποία θὰ κατελάμβανε τοιοῦτο ἐνδεχόμενο εἶναι προφανές ὅτι ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ὄρια τῆς παρουσίας διατριβῆς.

ἄλλωστε, πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι, προδρομικῆ πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ ἡμετέρα διερεύνησις ἀπέδειξε ἐπιπροσθέτως ὅτι τὰ συλλεγόμενα στοιχεῖα συνθέτουσι ἐν τέλει μίαν ἀπολύτως «ἀνισομερῆ» εἰκόνα τῶν πρὸς ἐξέτασι συνθέσεων. Ὅπως καθίσταται σαφές καὶ ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐκθέσεως τῶν ἐν λόγῳ στοιχείων, δι' ὠρισμένα ποιήματα τὰ σχετικὰ δεδομένα (προερχόμενα ἐκ τῆς χειρογράφου, κυρίως, παραδόσεως) ἀφθονοῦν, ἐνῶ δι' ἄλλα ἐλλείπουν παντελῶς ἢ στοιχειοθετοῦνται ἐξ ὠρισμένων μόνον –καὶ τούτων ἀορίστων ἐνίοτε– πληροφοριῶν τοιουτοτρόπως, ἢ ἐπιθυμητῆ διεξοδικῆ διαπραγματεύσεως ὄλων τῶν ἐντοπισθέντων ποιημάτων θὰ συνέκειτο, ἀναποφεύκτως, ἀφ' ἐνός μὲν ἐξ ἐκτενῶν μονογραφιῶν, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ συνοπτικωτάτων σημειώσεων, παρέχουσα ἥμισυ ἐπωφελῆ ἐντύπωσι γιὰ τὴν σκοπούμενη ἐδῶ κωδικοποίησι μιᾶς ἐνιαίας μεθοδολογίας πρὸς ἐξιχνίασι τούτων.

Ὡς ἐκ τούτου, προεκρίθη –ὡς λυσιτελεστέρα ἐπιλογή– ἡ κατὰ τὸ δυνατόν ὑποδειγματικῆ διαπραγματεύσεως (συμφώνως πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσα μέθοδο) ὠρισμένων μόνον (τῶν πλέον σημαντικῶν, ἐν ταύτῳ δὲ καὶ τῶν πλέον λαοφιλῶν, ἀνά ἐποχῆ) συνθέσεων συγκεκριμένως, ἐπελέγησαν ἐδῶ δεκαοκτὼ πολυέλεσι ἐκ τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ, ἧτοι:

i) Ἐκ τῆς καθ'αυτὸ βυζαντινῆς περιόδου, οἱ δύο ἐκτενεῖς καὶ μὴ ἐξαιρετέες συνθέσεις τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου καὶ τοῦ μαΐστορος Νικολάου τοῦ Κουκουμά, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἡ ἀξιολογηθέντος μίξις τούτων σὲ αὐτόνομον σύνθεσι ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία πολυέλεος Λατρινός–Κουκουμάς.

ii) Ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος, ὁ πολυέλεος τοῦ περιωνύμου λαμπαδαρίου Μανουὴλ Δούκα τοῦ Χρυσάφη.

iii) Ἐκ τοῦ ιζ' αἰῶνος, οἱ σχετικῆς συνθέσεις τῶν περιφήμων μελουργῶν Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου, Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος καὶ Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα περίπτωσις τῆς συνθέσεως τῆς προκυψάσης ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου προσθήκης κρατημάτων σὲ ὠρισμένους στίχους τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη.

iv) Ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος, οἱ πλέον διαδεδομένοι πολυέλεσι τῶν μελουργῶν Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ τῶν Πρωτοψαλτῶν, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.

Χωροῦμε, ἐν συνεχείᾳ, στήν διαπραγμάτευσι τῶν μνημονευθεισῶν συνθέσεων, εὐελπιστοῦντες ὅτι συμβάλλουμε τοιοῦτοτρόπως στήν καθιέρωσι ἐφ' ἐξῆς ἐνὸς ἐνιαίου τρόπου προσεγγίσεως ἀπασῶν τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων.

2.1 Πολυέλεος ὁ λεγόμενος Λατρινός

α) Περί τῆς προελεύσεως τῆς ὅλως ἰδιαίτερου καὶ ἀξιοσημειώτου ὀνομασίας τῆς παρουσίας συνθέσεως διευτυπώθησαν κατὰ καιροὺς ὠρισμένες ἐντελῶς ἐπιγραμματικές –καὶ ὡς ἐκ τούτου ἤχιστα τεκμηριωμένες– ἀπόψεις, εἰδικῶν ἢ μὴ μελετητῶν, βάσει τῶν ὁποίων διαπιστοῦται ὅτι ὁ ὄρος¹ Λατρινός ὁμοφώνως ἐκλαμβάνεται ὡς δηλωτικὸς τοπικοῦ μουσικοῦ ἰδιώματος, τῆς περιοχῆς, συγκεκριμένως, τοῦ Λάτρου¹. Ὁ ἐν λόγῳ εὐρέως πλανώμενος ἀφορισμός –παρ' ὅτι ἀβιάστως ὁμολογεῖται ἕως σήμερον– ἀπαιτεῖ ἐδῶ περαιτέρω βάσανον προκειμένου νὰ γίνῃ ἀποδεκτός. Τὸ θέμα εἶναι ὁμολογουμένως εὐρύ· πρὸς ἀποφυγὴ –μὴ προσηκούσης ἐν προκειμένῳ– μακρολογίας, ἀποπειρώμεθα ἐν συνεχείᾳ μία κατὰ τὸ δυνατόν συνοπτικὴ θεώρησι αὐτοῦ, βάσει τῆς ὑπαρχούσης χειρογράφου τοῦ ποιήματος παραδόσεως.

Κατ' ἀρχὰς πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι ἐκ τῆς ὡς ἄνω γενικεύσεως εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διαχωρισθῇ τὸ σύνολο τοῦ παρόντος «λεγομένου Λατρινοῦ»² πολυελέου, ἀπὸ τὰ ὠρισμένα ἐκεῖνα μέλη τὰ ὁποῖα καταχωρίζονται, βεβαίως,

1. Τὸ γεγονός ἐσχολιάσθη ἤδη ἐν μέρει στήν ἀρμοδίᾳ παράγραφο τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρουσίας διατριβῆς: ὑπενημιζομε ἐδῶ ὅτι ἀναφερόμεθα κυρίως σὲ δύο συνοπτικὰ σημειώματα τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, «Σύμμικτα. Ἀμοιβαὶ διδασκάλων καὶ ῥητόρων ἐπὶ τουρκοκρατίας», ΝΕΘ' (1912), σσ. 195-198· καί: «Σύμμικτα. Λατρινός πολυέλεος», ΝΕΓ' (1913), σσ. 348-349, σὲ πρῶτο τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνεται (σσ. 197-198) καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Α. Ψάχου· ὡς καὶ στήν μελέτη τοῦ Miloš Velimirović, «Byzantine Composers in Ms. Athens 2406», *Essays presented to Egon Wellesz*, Oxford 1966, pp. 7-18, ὅπου ὡσαύτως ἐπιχειρεῖται (σὴν σ. 13 συγκεκριμένως) εἰδικωτέρα συνοπτικὴ ἀναφορὰ στήν περίπτωσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου. Πρβλ. ἐπιπροσθέτως καὶ ὁμοειδεῖς, μονόλεκτικὲς σχεδόν, ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαπιστώσεις εἰς: Δημητρίου Καλλιμάχου, «Πατμιακῆς βιβλιοθήκης συμπλήρωμα. Ἄγνωστοι κώδικες», ΕΦΓ' (1912), σ. 327. Νίκου Ἀ. Βέη (ἐκ τῶν καταλοίπων), *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων [...]*, τόμος Β'. *Τὰ Χειρόγραφα τῆς μονῆς Βαρλαάμ*, Ἀθήναι 1984, σσ. 337-338. Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαῖστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ», *Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΔ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, ἐν Ἀθήναις 1938, σσ. 22-23. Π. Α. Βοκοτοπούλου, «Λάτρος», *ΕΕΒΣ ΛΕ'* (1966-1967), σσ. 69-106 (ἡ ἐν λόγῳ διαπίστωσις σὴν σ. 102). Ἀ. Јаконџевић, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 14. Μ. Χατζηγηρακομιῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 173.

2. Ἐς ἐπιτραπῇ ἐδῶ ἡ παρατήρησις ὅτι ἐνδεχομένως καὶ ἡ συγκεκριμένη διατύπωσις, ἡ ὁποία ὁμοιότροπως ἀπαντᾷ στήν καθόλου χειρόγραφον τῆς συνθέσεως παράδοσι (ἦτοι πολυέλεος λ ε γ ὁ μ ε ν ο ς Λατρινός καὶ ὄχι πολυέλεος Λατρινός), προδίδει ὑπολανθανόντως ἓνα «κατ' ἐπίφασιν» ὄρο καὶ μαρτυρεῖ ἐμμέσως μία γενικῶς μὲν ὁμολογουμένη καὶ ἐν πολλοῖς ἀποδεκτὴ, εἰδικῶς δὲ μὴ ἀνταποκρινομένη ἀπολύτως πρὸς τὴν πραγματικότητα κατάστασι.

στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος ποιήματος καὶ ἐπιγράφονται· λατρινόν [sc. μέλος, ποίημα κ.ο.κ.] εἶναι προφανές ὅτι τὸ μνημονευόμενον ἰδιαιτέρο μουσικὸ ὕφος τοῦ Λάτρου πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὰ συγκεκριμένα ποιήματα καὶ ὄχι συλλήβδην στὴν παρούσα σύνθεσι.

Τὸ ἀνακύπτον πρόβλημα ἐπικεντροῦται, αἰφνης, στὸ ἐξῆς ἐρώτημα· κατὰ πόσον οἱ δεδομένες –ἀνωνύμως παραδιδόμενες– καταγραφές λατρινοῦ μέλους δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀξιόπιστες, δοθέντος ὅτι ἐμφανίζονται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα μόνις τὸν ἰδ' αἰῶνα, ὡς ἐνδεικτικές, ὅμως, ἀρκοῦντως προγενεστέρας παραδόσεως τῶν ἰ' ἕως ἰγ' αἰώνων, ἦτοι τῆς περιόδου κατὰ τὴν ὁποία ἀκμάζει ὁ ἐν Λάτρῳ μοναχισμὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου διαμορφοῦται εἰδικώτερα ἢ λατρινὴ μουσικὴ παράδοσις³. Μᾶλλον, πρόκειται περὶ ζητήματος τὸ ὁποῖο, δυστυχῶς, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐξιχνιασθῆ πλήρως, λόγῳ πενιχρότητος τῶν σχετικῶν πηγῶν τῆς μουσικολογικῆς ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖες –συγκεκριμένως γιὰ τοὺς πολυελέους– ἐκκينوῦν ἐκ τοῦ ἰδ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἡ προσωπικὴ μας ἐκτίμησις –ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἀξιολόγησι τῶν ἐπισημανθέντων δεδομένων, ὅσα ἐκ τοῦ ἰδ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν κατέχομε– δύναται νὰ συμπυκνωθῆ στὴν ἐπομένη παρατήρησι: Ἐὰν Λάτρος μετωνομάσθη κατὰ τὸν Μεσαῖωνα τό –κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑψόμενον– ὄρος Λάτμος (καὶ τοῦτο «κατ' ἐπίδρασιν προφανῶς τοῦ λατρεύου, λατρεία [...] διότι ἀνεπτύχθη ἐπ' αὐτοῦ μία σημαντικὴ μοναστικὴ πολιτεία, ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Ἐθῶνος καὶ ἀρχαιότερα αὐτῆς»⁴), διόλου ἀπίθανο καὶ ὁ παρὼν ὄρος· Λατρινόν (ὀρθότερον Λατρινόν⁵) –ἐκ πρώτης ἐκτιμήσεως δηλῶν τὸ «ἐν

3. Περὶ τῆς περιόδου ἀκμῆς τοῦ ἐν Λάτρῳ μοναχισμοῦ βλ. εἰδικώτερα στὴν μνημονευθεῖσα μελέτη Π. Α. Βοκοτοπούλου, κυρίως ἐκ τῆς σελίδος 74 καὶ ἐξῆς, ὅπου καὶ πλουσία ἐν γένει βιβλιογραφία περὶ Λάτρου, ὡς καὶ ἐξαντλητικὴς πληροφορίαι –ἐξ ἀγιολογικῶν κειμένων εἰς λατρινούς ἀγίους ἀναφερομένων– περὶ τῆς μοναστικῆς παραδόσεως τῆς περιοχῆς.

Νὰ σημειωθῆ, πάντως, ὅτι ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ παρουσία στὸν Λάτρο τοῦ γνωστοῦ λογίου Νικηφόρου τοῦ Βλεμμύδου (βλ. σχετικῶς αὐτόθι, σ. 91), ὁ ὁποῖος –ὡς ἐπεσημάνθη ἀρμόδιως στὴν εἰσαγωγὴ τῆς παρουσίας διατριβῆς– κατήρτισε τὴν Ἐκλογὴν ἐκ τῆς δαβριτικῆς βίβλου, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν βάση γιὰ τίς ποικίλες, μεταβυζαντινῆς κυρίως, συνθέσεις ἐκλογῶν. [Ο Μίλοβ Βελιμιροβίτς, *ibid.*, p. 13, εἰκάζει πῶς στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ἰδιαίτερου λατρινοῦ μέλους στὴν Κωνσταντινούπολι συνέβαλε ὁ –ἐπὶ τι διάστημα ὡσαύτως ἀσκητεύσας ἐν Λάτρῳ– Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀθανάσιος ὁ Α'. Πάντως, ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον γνωρίζομε, ἡ περὶ τὴν μουσικὴ ἐνασχόλησις τοῦ ἐν λόγῳ Πατριάρχου δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἄλλου].

4. Βλ. Π. Α. Βοκοτοπούλου, *δ.π.*, σ. 70.

5. Ὡς γνωστόν, τὰ –ἐξ οὐσιαστικῶν– παράγωγα ἐθνικὰ οὐσιαστικά, σχηματίζουν –κατὰ τοὺς γραμματικούς– τὴν κατάληξι, ἐν προκειμένῳ, –ηνός καὶ ὄχι –ινός. Βλ. προχείρως Ἀχιλλέως Ἀ. Τζαρτζάνου, *Γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης [...]*, ἐν Ἀθήναις 1938, σσ. 162-163. Σημειωτέον, ὅμως, ὅτι στὸ σύνολο τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως παραδίδεται ὁ τύπος Λατρινός (ὁ τύπος Λατρινός ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα μόνον στοὺς κώδικες· Σινᾶ 300. Βαρλ. 211, φ. 43r. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 24r. Μονῆς

ταῖς μοναῖς τοῦ Λάτρου» ἀπαντῶν «ἐπιτόπιον ἦθος καὶ ἰδίωμα»⁶ μουσικόν— νὰ «παραπέμπη» οὐσιαστικῶς (κατ' ἀνάμνησι τῆς ἀνθηρᾶς ἐκείνης μοναστικῆς κοινότητος τοῦ Λάτρου) σὲ παραπληρωματικούς, μεταγενεστέρως ἐπικρατήσαντες, ὄρους —ὡς ἐπὶ παραδείγματος· «μοναστικόν», «σεμνοπρεπές», «καλογερικόν» κ.ο.κ.—, οἱ ὅποιοι συνειρμικῶς «γεννοῦν» αἰσθήματα συνάδοντα πρὸς τὴν λατρινὴν λατρευτικὴν παράδοσι καί, κατὰ συνέπεια, νὰ προεκρίθῃ ὡς μόνη ἀρμόδια ἐπικεφαλὴς, προκειμένου νὰ «συστεγαστοῦν» ὑπ' αὐτὴν πολυπληθεῖς καὶ πολυποικίλες μελοποιήσεις στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ σὲ μίαν ἐνιαία ἐνότητα. Πρὸς τοῦτο συνηγοροῦν καὶ οἱ πρὸ τῆς παρούσης συνθέσεως σχετικὲς ἀρχαῖες ἀναγραφές, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδέποτε ἐλλείπει ἡ διευκρίνησις ὅτι τὸν συγκεκριμένο πολυέλεο συνιστοῦν· «ποιήματα διαφόρων ποιητῶν, παλαιῶν τε καὶ νέων»⁷.

Γενικῶς ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν τῆς συνθέσεως προκύπτει ὅτι σὲ μία «πρῶμιμον μορφή» τὸ παρὸν ποίημα —ἐνδεχομένως ἀπὴλλαγμένο ἐκ τῶν συνθέσεων τῶν «νεωτέρων ποιητῶν» καὶ συγκείμενο μόνον ἐκ τῶν ἀντιστοιχῶν τῶν «παλαιῶν» τοιοῦτων— ἐψάλλετο στὶς ἐν τῷ ὄρει Λάτρῳ μονές· μία σχετικὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτὴ ἀναγραφὴ ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα στὸν κώδικα Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 19r:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ πολυελέου, ἔχων ἀλληλουϊάρια διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων, οὗτος ψάλλεται ἐν τῇ μονῇ τοῦ Λάτρου καὶ ἐν ἐτέραις χώραις καὶ πόλεσιν εἰς ἤχον πρῶτον [Δοῦλοι, Κύριον]⁸.

Σταδιακῶς —καὶ συνεχῶς ἐμπλουτιζόμενος διὰ νεωτέρων συνθέσεων ἐπωνύμου πλέον δημιουργίας (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὶς «παλαιές-λατρινές» μελωδίες οἱ ὁποῖες παραδίδονται πάντοτε ἀνωνύμως)— ὁ ἐν γένει χαρακτήρ τῆς συνθέσεως διευρύνεται, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα ἔννοια, ἡ δὲ διάδοσις τοῦ πολυελέου ἐκφεύγει τῶν στενῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τοῦ Λάτρου, μεταφερομένη στὸ κέντρο τῆς αὐτοκρατορίας, στὴν Κωνσταντινούπολι, καὶ ἐξ αὐτῆς στὶς κατὰ τόπους «ἅγιες τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις», ὡς τύπος καὶ πλέον χαρακτηριστικὸς, τρόπον τινά, δεῖγμα ἀπασῶν τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων. Τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυ-

⁶ Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129, φ. 64v. EBE 928, φ. 15r), τὸν ὅποιο, κατὰ συνέπεια —ἐναρμονιζόμενοι πρὸς τὴν ἐν λόγῳ μακραίωνον παράδοσι—, υἱοθετοῦμε καὶ ἐδῶ, πρὸς ἀποφυγὴ οἰασθήποτε συγχύσεως.

⁶ Βλ. τὴν μνημονευθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ἰ. Ἀ. Ψάχου, εἰς: Σπυρίδωνος Λάμπρου, «Σύμμικτα. Ἀμοιβαὶ διδασκάλων καὶ ῥητόρων ἐπὶ τουρκοκρατίας», ὁ.π., σ. 197.

⁷ Βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἰβήρ. 973, φ. 107r:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων· ὁ δομῆστικος, ἦτοι ὁ πρῶτος χορὸς, ἀπ' ἔξω· ἀπὸ χοροῦ ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· EBE 2458, φ. 75r. EBE 899, φ. 60v. Lincoln College Gr. 22, φ. 136r.

⁸ Πρβλ. Ἰ. Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, «Ἑλληνικοὶ κώδικες ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως», ΒΧ XVII (1910), σ. 417.

ρεῖται λίαν φειδωλῶς, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἐπιβολὴ τοῦ μέλους «ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἐκκλησίαις», ὑπὸ τὸν ἐξῆς, συγκεκριμένως, τύπο ἐπικεφαλίδος:

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων ἔχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάρια παλαιά τε καὶ νέα, οὗτος δὲ λέγεται Λατρινός, ψάλλεται δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις· ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον⁹.

Ἔσον ἀφορᾷ, ὅμως, στὴν ἐπικράτησι τῆς συνθέσεως «ἐν Κωνσταντινουπόλει» —περιοχὴ ἢ ὁποῖα, ἀναφορικῶς πάντοτε πρὸς συνθέσεις πολυελέων, ἐταυτίσθη τελικῶς πρὸς τὸ παρὸν ποίημα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου —ὅπως ἐν συνεχείᾳ θὰ ἰδοῦμε— κυριάρχησε ὁ πολυέλεος τοῦ Κουκουμᾶ)— τὸ γεγονός τονίζεται ὑπερβαλλόντως· ἰδοὺ ὁ συνήθης τύπος ἀναγραφῆς, ὡς εὐρύτατα ἠρθολογήθη κατὰ τὸν ιζ' καὶ κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα:

Ἔτερος πολυέλεος ὁ λεγόμενος Λατρινός ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον¹⁰.

9. Βλ. Φιλ. 122, φ. 69r. Πρβλ. ὡσαύτως· Βαβλ. 211, φ. 43r:

Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἐκκλησίαις, Λατρινός· [ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον].

EBE 928, φ. 15r:

Πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

10. Βλ. Ἄγ. Στεφ. 19, φ. 128v. Πρβλ. ὡσαύτως· Ὑδρ. 597, φ. 116r. Ἰβήρ. 1076, φ. 111r. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 334. Ἰβήρ. 987, φ. 128r. Λειμ. 8, φ. 64v.

Μνημονεύομε, γὰρ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, καὶ ὠρισμένες παραλλαγὰς τῆς ὡς ἄνω ἀναγραφῆς:

α) Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν ὄρθρον πρὶν τοῦ Εὐαγγελίου, ὅστις πολυέλεος ἐποιήθη παρὰ διαφόρων ποιητῶν τε καὶ διδασκάλων [ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον].

Βλ. Μονῆς Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129, φ. 64v.

β) Ἔτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντίνου Πόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἀρχόμενος ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω, ἔσω ὁμοῦ ἀπὸ χοροῦ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. NKS 2747,2', φ. 46r. Ὁμοίως πρβλ. καὶ· Ἰβήρ. 949, φ. 58r. Φιλ. 125, φ. 9v.

γ) Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. Δοχ. 337, φ. 92r. Πρβλ. ὡσαύτως· Λειμ. 238, φ. 105r. Λειμ. 459, φ. 109r.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι οἱ λοιπὲς ἀρκτικές τῆς συνθέσεως ἀναγραφὰς στοιχειοθετοῦνται πλεον ἀπλῶς καὶ λιτῶς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ δύο διαφορετικούς τύπους· ἴτοι:

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ προσαγορευομένου τοῦ Λατρινοῦ, ποιηθεὶς παρὰ διαφόρων ποιητῶν· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον

(βλ. Ξηρ. 273, φ. 77r), ἢ:

Πολυέλεος καλούμενος Λατρινός, ποιηθεὶς παρὰ διαφόρων ποιητῶν· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον

Είναι, μάλιστα, απόλυτως ένδεικτικό, τῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γενικῆς ἐπιβολῆς τῆς συνθέσεως, τὸ γεγονός ὅτι λίαν ἐνωρίς ἀπέκτησε μίαν ἀξιοθαύμαστον «οἰκου-
μενικὴ διάστασι», ψαλλομένη —κατὰ τὴν ἰδιαίτερος εὐγλωττον ἐπισήμανσι
ὠρισμένων κωδίκων— «ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ»:

*Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιή-
μα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*¹¹.

Ἐνδεχομένως πρόκειται γιὰ ἀρκούντως ἐνθουσιαστικὴ διατύπωσι, ὅπως δῆπο-
τε ὅμως ἀντανακλᾷ μίαν ἀναμφιβόλως καθολικὴ κυριαρχία τοῦ συγκεκριμένου
μέλους στὸν γνωστὸ ὀρθόδοξο γεωγραφικὸ χῶρο· ταυτοχρόνως δὲ βοηθεῖ καὶ
σὲ περαιτέρω προαγωγή τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐκτεθέντος συλλογισμοῦ, περὶ τοῦ ὄρου
Λατρινός, καθ' ὅτι τὸ οἰκουμενικῆς (παγκοσμίου) ἀναγνωρίσεως «καταξιούμε-
νο» μέλος, «αἴρεται» αὐτομάτως ἄνωθεν οἰωνοῦ ἢ σπενῶν τοπικιστικῶν
διεκδικήσεων.

Ἄλλοις λόγοις, ὁ Λατρινός πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν προσφιλεστάτη σύνθεσι
τῶν ἀνὰ τὸν ὀρθόδοξο κόσμο φιλομούσων· πρόκειται περὶ εὐρυτέρας συνθέσεως,
ἣ ὅποια —καίτοι ἐγεννήθη καὶ διεμορφώθη τὸ πρῶτον σὲ συγκεκριμένη περιο-
χή— κατέστη εὐθὺς οἰκεία στοὺς ψάλτες-φορεῖς λοιπῶν ἐπὶ μέρους τοπικῶν πα-
ραδόσεων, γεγονός τὸ ὁποῖο τὴν «ἰσχυροποίησε» καί, ἕως ἐνὸς σημείου, ἀναδιε-
μόρφωσε σὲ κλασικὸ καὶ ἐν πολλοῖς ἀπαράμιλλο φωνητικὸ μνημεῖο γιὰ τὴν ἐν
γένει ἰστορία τῶν πολυελέων.

β) Ἡ σειρά ἀνθολογήσεως τῆς συνθέσεως διέγραψε μίαν ἀρμονικὴ, ἐν πολλοῖς,
ἐξελικτικὴ πορεία, ἐκ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὅποια τὸ πρῶτον ἐπαρουσιάσθη
στὰ μουσικὰ χειρόγραφα (ιδ' αἰῶν) ἕως αὐτῆς κατὰ τὴν ὅποια ἡ καταχώρησις
αὐτῆς ἠλαττώθη αἰσθητῶς καὶ σταδιακῶς ἐξέλιπε (ιη' αἰῶν). Ἐξηγούμεθα

(βλ. Ἀγ. Στεφ. 52, φ. 119ν. Πρβλ. Ἰβήρ. 1176, φ. 84γ. Ξεν. 114, φ. 43ν. Ξηρ. 307, φ. 142ν).
καί:

Ἐτερος πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ἤχος α' Δούλοι, Κύριον

(βλ. Ἰβήρ. 993, φ. 47γ. Πρβλ. Ἰβήρ. 974, φ. 110ν. Ἰβήρ. 1183, φ. 49ν).

Ἐνδιαφερόντως σημειώνομε ἰδιαίτερος καὶ τίς δύο ἐπόμενες ἀναγραφές:

*Μετὰ τὴν δευτέραν στιχολογίαν ἀνάγνωσιν (sic) ἄρχεται ὁ δομέστικος τοῦ δεξιῦ χοροῦ
τὸν πολυέλεον ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*

(βλ. Ἰβήρ. 1202, φ. 50ν).

Ἐτερος πολυέλεος Λατρινός, παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἀρχαίων ἤχος α' Δούλοι, Κύριον

(βλ. Γρηγ. 6, φ. 137ν).

11. Βλ. EBE 2458, φ. 75γ. Πρβλ. ὡσαύτως· Κουτλ. 457, φ. 114ν.

*Πολυέλεος λεγόμενος Λατρινός ψαλλόμενος ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιηθεὶς παρὰ διαφόρων
ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων ἤχος α' Δούλοι, Κύριον·*

ὡς καὶ EBE 2401, φ. 77γ:

*Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ποιήματα διαφό-
ρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων [ἤχος] α' Δούλοι, Κύριον.*

ἀναλυτικώτερα· κατὰ τὴν βυζαντινὴ καὶ τὴν πρόϊμον μεταβυζαντινὴ περίοδο (ἦτοι αἰῶνες ιδ' καὶ ιε', οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σὲ μεμονωμένους κώδικες τοῦ ιζ' καὶ τοῦ ιη' αἰῶνος¹²) ἢ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, ἐπομένως μετ' αὐτὴν τῆς ὁμοειδοῦς συνθέσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ¹³ ἢ σπανιότερα τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιφώνων¹⁴. Κατὰ τὴν καθαυτὸ μεταβυζαντινὴ περίοδο (ἦτοι αἰῶνες ιζ' καί, κυρίως, ιη') ἢ σύνθεσις «μετατίθεται» —καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ, ἐνδεχομένως, βάσιμον ἐνδειξὴ γιὰ τὴν προϊῶσα «ἐγκατάλειψι» τοῦ μέλους αὐτῆς— ἐκ τῆς ἀνωτέρω κυριάρχου, τρόπον τινά, θέσεως αὐτῆς (ἐν ἀρχῇ τῆς καθόλου ἐνότητος τῶν πολυελέων) καὶ ἀνθολογεῖται δευτέρα κατὰ σειράν, ἐνδιαμέσως τῶν πολυελέων τοῦ Κουκουμᾶ καὶ τοῦ λαμπαδαρίου Μανουὴλ Χρυσάφης¹⁵. Ἐντελῶς σπάνιες εἶναι, τέλος, οἱ περιπτώσεις κατὰ

12. Βλ. αἴφνης τοὺς κώδικες: Γρηγ. 5, φφ. 81r-88v (τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος). Ξεν. 114, φφ. 43r-46v. Δοχ. 337, φφ. 92r-100v. Λειμ. 238, φφ. 105r-113r (τοῦ γ' τετάρτου περιπύου τοῦ ιη' αἰῶνος).

13. Βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 399, φφ. 42r-49r. Ἰβήρ. 974, φφ. 110v-121v. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 19r κ.έ. Ἰβήρ. 973, φφ. 107r-116r [ἔπου, σημειωτέον, μεταξύ τῶν πολυελέων Λατρινου-Κουκουμᾶ μεσολαβεῖ ὁ Ἄμωμος Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ]. Φιλ. 122, φφ. 69r-80v. Κωνστ. 86, φφ. 153r-162v. Ἰβήρ. 985, φφ. 68r-74r. Γρηγ. 5, φφ. 81r-88v. Ξεν. 114, φφ. 43r-46v. Δοχ. 337, φφ. 92r-100v. Λειμ. 238, φφ. 105r-113r. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδο ἀμφότερες οἱ ἐπισημανθεῖσαι συνθέσεις ἀνθολογοῦνται συνήθως συναπτῶς πρὸς τὴν δευτέρα αὐτῶν στάσι, ἦτοι τό· Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ [σὲ ὠρισμένες, πάντως, περιπτώσεις διαταράσσεται ἡ ὁμαλὴ σειρά ἀνθολογήσεως τῆς ὡς ἄνω δευτέρας στάσεως ἐκάστου τῶν ἐν λόγῳ πολυελέων: βλ. ἐπὶ παραδείγματος, περὶ τοῦ προκειμένου Λατρινου πολυελέου, στοὺς κώδικες: Φιλ. 122 καὶ EBE 899, ὅπου ἡ δευτέρα στάσις τοῦ Λατρινου καταχωρίζεται κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ (ὁ ὁποῖος ἀνθολογεῖται ἀνευ τῆς δευτέρας αὐτοῦ στάσεως), ὡς καὶ στὸν κώδικα: Ἰβήρ. 985, ὅπου ἀναστρέφεται ἡ περὶ τῆς παραθέσεως τῶν δευτέρων στάσεων καθοστηκία τάξις, καθ' ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ Λατρινου ἀνθολογεῖται κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἢ δὲ ἀντίστοιχος τοῦ Κουκουμᾶ κατόπιν τοῦ Λατρινου]. Προϊόντος τοῦ χρόνου —καὶ κυρίως κατὰ τοὺς ιζ' καὶ ιη' αἰῶνες, ὡς κατωτέρω σημειοῦται ἀρμοδίως— ἡ δευτέρα στάσις παραλείπεται ἐνίοτε δι' ἀμφοτέρους τοὺς πολυελέους (βλ. ἐπὶ παραδείγματος, γιὰ τὴν παρούσα περίπτωσι, τὸν κώδικα: Ξεν. 114).

14. Βλ. σχετικῶς: EBE 2458, φφ. 75r-81r. Κουτλ. 457, φφ. 114v-124v.

15. Βλ. Ἰβήρ. 993, φφ. 47r-51r. Ὑδρ. 597, φφ. 116r-125r. Ἰβήρ. 949, φφ. 58r-63r. Λειμ. 459, φφ. 109r-120r. Ἰβήρ. 987, φφ. 128r-136r. Γρηγ. 6, φφ. 137v-151v. Κιτ. 19, φφ. 124r-137r. NKS 2747,2', φφ. 46r-49r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 334-356. Λειμ. 8, φφ. 64v-67v. Ὅπως προλαβόντες ἐπεσημάναμε ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 13, κατὰ τὴν παρούσα περίοδο παραλείπεται ἐνίοτε ἡ δευτέρα στάσις τοῦ παρόντος πολυελέου (βλ. αἴφνης ἐκ τῶν ἀνωτέρω κωδίκων τοὺς: Ἰβήρ. 993. Λειμ. 459. Γρηγ. 6). Νὰ μνημονευθῇ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἀπαντοῦν καὶ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες παραλείπεται ὡσαύτως ὁ πολυελεος τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφης καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ σύνθεσις τοῦ Λατρινου ἀνθολογεῖται εἴτε ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιφώνων (βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 453, φ. 52r κ.έ. Μαχ. 2, φφ. 145v-199r), εἴτε ἐνδιαμέσως τοῦ αὐτοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ τῆς νεωτέρας ὁμοειδοῦς συνθέσεως Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφης καὶ Πρωτοψάλτου (βλ. σχετικῶς: Ξηρ. 307, φφ. 142v-151r).

τις όποιες ή σύνθεσις άποτελεϊ τó μόνο άνθολογούμενο σέ σχετικό κώδικα όμοειδές ποίημα¹⁶, ή πάλι καταχωρίζεται άτάκτως ένδιαμέσως τών λοιπών ποιημάτων του κώδικος¹⁷.

γ) Περί του μελουργού —έν προκειμένω τών μελουργών— του παρόντος πολυελέου, είναι αναγκαίο νά ύπομνησθούν όσα έν προομιώ τής παραγράφου έπεσημάνθησαν ήτοι, ή παλαιότερα, τρόπον τινά, παράδοσις του μέλους τής συνθέσεως, άνωλύμως φερομένη υπό τήν γενική ένδειξι: παλαιός, ή υπό τήν ειδικωτέρα έπωνυμία: λατρινόν —έκ τής όποιας, μάλιστα, άφωρμήθη και ή όνοματοδότησις τής καθόλου συνθέσεως ως: Λατρινού πολυελέου¹⁸—, έν συναρτήσει προς τήν ως επί τó πολύ μεταγενεστέρα αντίστοιχον παράδοσι, τών ποικίλων συγκεκριμένως στίχων έπωνύμων πλέον μελοποιών —περισσότερο ή λιγότερο γνωστών— οι όποιοι κυρίως έντάσσονται στην βυζαντινή περίοδο τής έν γενεί μελοποιίας τών πολυελέων. Άλλοις λόγους, διαγράφονται σαφέστατα δύο επί μέρους παραδόσεις περι του μέλους τής παρούσης συνθέσεως: άφ' ένός μέν ή παλαιά και «άνώνυμος», άφ' έτέρου δέ ή νεωτέρα και «έπωνυμος». Όπως είναι κατανοητό, ή αναλυτική άπαρίθμησις, ή άκριβής διάκρισις και ή συγκεκριμένη άπόδοσις τών συνολικώς έπισημανθέντων στην ύπό έξέτασι σύνθεσι στίχων εις έκάστη τών άνωτέρω μνημονευθεισών παραδόσεων δέν χωρεί έδω ένπεχειρήθη σταδιακώς στις άρμόδιες παραγράφους του τρίτου κεφαλαίου του πρώτου μέρους τής παρούσης διατριβής. Έδω έπισημαίνονται άπλώς —διά «φιλης» όνοματικής άναφοράς— οι εις τήν σύνθεσι άπαντώντες μελουργοί: αναλυτικώς —και κατά τυχαία σειρά— πρόκειται περι τών έξής: Ίωάννης μάλιστα, ό Κουκουζέλης, Ξένος Κορώνης, Χριστοφόρος Μυστάκων, Μανουήλ Άγαλλιανός, Χαλιβούρης, Δημήτριος Δοκειανός, Νικόλαος Κουκουμάς, Γρηγόριος δομέστικος ό Γλυκύς, Κορνήλιος μοναχός, Άνδρέας Σιγηρός, Λογγίνος μοναχός, Γεώργιος Πανάρετος, Φωκάς ό λαοσυνάπτης, Άμαριανός, Ίωάννης λαμπαδάριος ό Κλαδάς, Νικηφόρος Ήθικός, Φερεντάρης δομέστικος, Γεώργιος Κοντοπετρής «ό διπλοδομέστικος»¹⁹, Κασσιανός, Μανουήλ ό Πλαγίτης, Κλωβάς, Κωνσταντίνος ό έξ Άγχιάλου, Μανουήλ λαμπαδάριος ό Χρυσάφης.

16. Βλ. αίφνης: Φιλ. 125, φφ. 9ν-16γ. Όλυμπ. 204, φφ. 129γ-135ν.

17. Βλ. ένδεικτικώς: Ήρ. 273, φφ. 77γ-80ν.

18. Είναι, νομίζομε, ένδεικτικό ότι σέ ώρισμένους τών κυριωτέρων κωδίκων τής χειρογράφου τής συνθέσεως παραδόσεως ούδόλως άπαντά ό όρος Λατρινός ως άπόλυτος, τρόπον τινά, χαρακτηρισμός του συνόλου του πολυελέου: βλ. αίφνης τίς και άνωτέρω έκτεθεισες άναγραφές τών κωδίκων: ΕΒΕ 2458, φ. 75γ. ΕΒΕ 2401, φ. 77γ. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 19γ.

19. Βλ. Κουτλ. 457, φ. 122γ.

δ) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης²⁰. πρέπει, πάντως, ἐμφαντικῶς νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι τοιαύτη διαπίστωσις —περὶ τῆς πλήρους ἢ μὴ καταχωρίσεως τοῦ παρόντος πολυελέου σὲ τυχόντα μουσικὸ κώδικα— εἶναι ἀρκοῦντως παρακινδυνευμένη. Καὶ τοῦτο διότι —ὅπως ἐνδεχομένως καθίσταται σαφές ἐκ τῶν προεκτεθέντων— ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα, ἡ σύνθεσις ἐμπλουτίζεται δι' ἐτέρων ψαλμικῶν στίχων ἢ ἐορτιῶν ἐξωψαλμικῶν ὑμνητικῶν κειμένων, ποικίλων κατὰ περίπτωσι μελουργῶν, καὶ τοιούτοτρόπως ἄλλοτε σύγκειται ἐκ περισσοτέρων καὶ ἄλλοτε ἐξ ὀλιγοτέρων στίχων —ἀναλόγως, ἐν πρώτοις, τῆς χρονικῆς περιόδου, ὡσαύτως δὲ τοῦ ἐκάστοτε λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ἀντιβόλου, ὡς καὶ τῆς προσωπικῆς ἐν τέλει ἐπιλογῆς τοῦ κωδικογράφου, νὰ προκρίνη ἐτούτους ἢ τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν ὑπαρχόντων (ἢ καὶ «καινοφανέντων») στίχων τοῦ πολυελέου—, δίχως καὶ πάλι ἢ ὅλη σύνθεσις νὰ θεωρῆται ἐλλιπής.

Προκειμένου εὐλήπτως καὶ ἐποπτικῶς νὰ κατανοηθῆ ἢ ὡς ἄνω ἐπισημάνσεις, χωροῦμε ἐν συνεχείᾳ —διὰ κοπιώδους ἀντιβολῆς καὶ συνεκτιμήσεως τῶν δεδομένων τὰ ὅποια προκύπτουν ἐκ τῶν κυριωτέρων κωδίκων τῆς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως— σὲ μία κριτικῶς ἐπεξεργασμένη ἀναλυτικὴ περιγραφή αὐτῆς²¹:

20. Σημειωτέον μόνον ὅτι σὲ ὠρισμένους κώδικες, τῆς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ληφθείσης ὑπ' ὄψιν χειρογράφου παραδόσεως, παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς φαινόμενο ἐνδιαμέσως τῆς προηγουμένης τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος ἐνότητος —κατὰ κύριο λόγο τῶν Μεγαλυναρίων— καὶ αὐτῆς τῶν πολυελέων ἐκπίπτουν φύλλα, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ —ἐναρκτήριος τῆς τῶν πολυελέων ἐνότητος— σύνθεσις τοῦ Δατρινοῦ πολυελέου νὰ ἀνθολογεῖται ἀκέφαλος. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος τοὺς κώδικες: Κουτλ. 399, φ. 42γ κ.έ. [ἡ σύνθεσις ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα]. Ἰβήρ. 985, φ. 68γ κ.έ. [ἡ σύνθεσις ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν, τοῦ Χαλιβούρη]. Κωνστ. 86, φ. 153γ κ.έ. [ἡ σύνθεσις ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ὅτι τὸν Ἰακώβ, τοῦ Κουκουζέλη]. ΕΒΕ 2456, φ. 46γ κ.έ. [ἡ σύνθεσις ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε, Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ].

21. Ἡ ἀκολουθοῦσα περιγραφή τῆς συνθέσεως ἐστηρίχθη κυρίως, ἀφ' ἐνός μὲν στοὺς κώδικες: ΕΒΕ 2406 [= Α], αὐτόγραφο Ματθαίου τοῦ δομεστίκου κατὰ τὸ ἔτος 1453, ΕΒΕ 899 [= Β], ἀδήλου κωδικογράφου τῶν τελῶν τοῦ ιδ' αἰῶνος, ΕΒΕ 928 [= Γ], τοῦ γ' τετάρτου τοῦ ιε' αἰῶνος —ὡς ἀντιπροσωπευτικῶν χειρογράφων τῆς βυζαντινῆς περὶ πολυελέων παραδόσεως—, ἀφ' ἐτέρου δὲ στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1250 [= Δ], ἰδιόγραφο Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος περὶ τὸ ἔτος 1670, ΝΚΣ 2747,2' [= Ε], τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ Ἰδρ. 597 [= Σ], ἀδήλου κωδικογράφου (μαθητοῦ Μπαλασίου τοῦ ἱερέως) τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος, ὡς χειρογράφων ἀντιπροσωπευτικῶν τῆς μεταβυζαντινῆς ἀντιστοίχου παραδόσεως. Πρὸς τούτοις, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ἐπιλεκτικῶς καὶ λοιποὶ ἐνδιαφέροντες κώδικες ἀμφοτέρων τῶν ἐπισημανθειῶν παραδόσεων, ὡς ἐνδεικτικῶς οἱ ἐξῆς: ΕΒΕ 2458, τοῦ ἔτους 1336, Κουτλ. 399, τῶν μέσων τοῦ ιδ' αἰῶνος, Κουτλ. 457, τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιδ' αἰῶνος, Κωνστ. 86, τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιε' αἰῶνος, Ἰβήρ. 1120, αὐτόγραφο Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη κατὰ τὸ ἔτος 1458, Ἰβήρ. 1176, τῶν μέσων τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ Ἰβήρ. 1183, αὐτόγραφο Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνα κατὰ τὸ ἔτος 1692.

- Δούλοι, Κύριον [Ἐξω α' Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου]
A, 90v // B, 60v (... ἔσω ὁμοῦ...) // Γ, 15r // Δ, 115r (... ἔσω ὁμοῦ ἀπὸ χοροῦ...) // E, 46r // ζ, 116 (... ἔσω ὁμοῦ ἀπὸ χοροῦ...) // Cfr EBE 2458, φ. 75r
- Ὁ ἕτερος χορὸς ὅμοιον· Οἱ ἐστῶτες
A, 90v // Γ, 15r // Δ, 115r // ζ, 116r (Στίχος δεξιὸς λατρινὸν ἀρχαῖον ὅμοιον...)
- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον
Γ, 15r // Δ, 115v // E, 46r (Στίχος δεξιὸς λατρινὸν ἀρχαῖον...) // ζ, 116r ("Ὅμοιον...)
- Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
Γ, 15r // Δ, 115v // E, 46r (Ἀριστερὸν ὅμοιον...) // ζ, 116r (Δεξιὸν ὅμοιον...)
- Λατρινόν· Ὅτι τὸν Ἰακώβ
A, 90v // B, 60v // Δ, 115v // E, 46r (Ὁ πρῶτος χορὸς λατρινόν...) // ζ, 116v // Cfr EBE 2458, φ. 75r ("Ἀλλαγμα...)
- Ἐτερον τοῦ μαῖστορος· Ὅτι τὸν Ἰακώβ
A, 90v // Γ, 15r
- Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν
Γ, 15v // Δ, 115v (Ὁ ἀριστερὸς χορὸς ὅμοιον...) // ζ, 116v
- Λατρινόν· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
A, 91r // B, 61r // Γ, 15v // E, 46r (Ὁ ἀριστερὸς ὅμοιον...)
- Ὁ δεξιὸς χορὸς, τοῦ Κορώνη· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
Δ, 115v // ζ, 116v
- Ὁ ἀριστερὸς χορὸς ὅμοιον· Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν
Δ, 116r // ζ, 116v
- Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς
Γ, 16r
- Τοῦ μαῖστορος· Παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς
A, 91r
- Τοῦ Κορώνη· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
A, 91r // B, 61r // Γ, 16r
- Λατρινόν· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
Γ, 16v
- Ὁ πρῶτος χορὸς, τοῦ Ἀγαλλιανῶ· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
Δ, 116r // E, 46r // ζ, 117r
- Ὁ ἀριστερὸς χορὸς ὅμοιον· Ἐν τῷ οὐρανῷ
Δ, 116r // E, 46r // ζ, 117r
- Τοῦ Μυστάκωνος· Ἐν τῷ οὐρανῷ
A, 91r
- Ἐν τῷ οὐρανῷ
Γ, 16v [δύο συνθέσεις]
- Τοῦ Ἀγαλλιανῶ· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
A, 91r // B, 61r
- Λατρινόν· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
Γ, 16v // Δ, 116r // Cfr EBE 2458, φ. 76r (Παλαιόν...)
- Τοῦ Κορώνη· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
E, 46r // ζ, 117r

- Ὁ ἀριστερός χορὸς ὁμοίον· Ἀνάγων νεφέλας
 ζ, 117r // Δ, 116v // E, 46v (Ὁ ἀριστερός χορὸς...)
- Ἀνάγων νεφέλας
 Γ, 17r
- Λατρινόν, τοῦ Χαλιβούρη· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
 Γ, 17r
- Τοῦ Κορώνη· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
 A, 91v // B, 61v
- Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
 Δ, 116r // E, 46v (...λατρινού...) // ζ, 117r // Cfr EBE 2458, φ. 76r (Παλαιόν...)
- Τοῦ Μυστάκωνος· Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
 A, 91v
- Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
 Γ, 17r // ζ, 117v
- Λατρινόν· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
 A, 91v // B, 61v // Δ, 116v // ζ, 117v
- Ὁ δεξιὸς τοῦ Κορώνη· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
 E, 46v
- Τοῦ Μυστάκωνος· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
 Γ, 17r
- Τοῦ Δοκειανοῦ· Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
 A, 91v
- Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
 Γ, 17v // Δ, 117r // ζ, 117v
- Τοῦ Κορώνη· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
 B, 62r // Γ, 17v // E, 46v // ζ, 117v
- Ὁ δεξιὸς χορὸς· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
 Δ, 117r
- Τοῦ Κορώνη· Ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε
 A, 91v // Κουτλ. 457, φ. 117r (...τοῦ καλοῦ φοιτητοῦ αὐτοῦ [sc. Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος], τοῦ Κορώνη...)
- Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ· Ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε
 A, 92r // B, 62r
- Ἄλλον τοῦ αὐτοῦ· Ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε
 A, 92r
- Ἐν Φαραῶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ
 Γ, 18r // Δ, 117r // E, 46v (Ὁ ἀριστερός χορὸς...) // ζ, 118r
- Λατρινόν· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά
 A, 92r // B, 62v // Γ, 18r // Δ, 117r (Ὁ δεξιὸς χορὸς λατρινόν...) // E, 46v (Ὁ δεξιὸς χορὸς λατρινόν...) // ζ, 118r // Cfr EBE 2458, φ. 77r (Ἄλλον παλαιόν...)
- Ἔτερον τοῦ Δοκειανοῦ· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά
 A, 92r // Γ, 18v
- Τοῦ Μυστάκωνος· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά
 Γ, 18v

- *Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς*
Γ, 18r-18v καὶ 19r [τρεῖς συνθέσεις] // Δ, 117v // Σ, 118r
- *Τοῦ Κουκουμᾶ· Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς*
Α, 92r
- *Λατρινόν· Τὸν Σηῶν βασιλέα*
Α, 92v // Β, 62v // Δ, 117v // Ε, 46v (Ὁ δεξιὸς χορὸς λατρινόν...) // Σ, 118r (Ὁ δεξιὸς χορὸς λατρινόν...) // Cf EBE 2458, φ. 77v (Παλαιόν...)
- *Τοῦ Γρηγορίου· Τὸν Σηῶν βασιλέα*
Β, 62v
- *Τοῦ Δοκειανοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα*
Γ, 19r
- *Ἡ Βουλγάρα Δυσικόν, Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα*
Γ, 19v
- *Μανουήλ Χρυσάφου, λέγεται καὶ κοινωνικόν· Τὸν Σηῶν βασιλέα*
Ἰβήρ. 1120, φ. 246r
- *Κύρ Ἀνδρέου· Τῶν Ἀμορραίων*
Α, 92v
- *Τοῦ Δοκειανοῦ· Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα*
Α, 92v
- *Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα*
Γ, 19r καὶ 19v (δύο συνθέσεις) // Δ, 117v // Σ, 118v
- *Τοῦ Κορώνη· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*
Α, 92v // Β, 63r // Ε, 47r
- *Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*
Α, 92v
- *Τοῦ Μυστάκωνος· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*
Α, 93r // Γ, 20r // Cf EBE 2458, φ. 77v
- *Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν*
Δ, 117v // Σ, 118v
- *Τοῦ Κορώνη· Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν*
Α, 93v
- *Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν*
Γ, 20r // Δ, 118r (Στίχος ἀριστερὸς ὅμοιον...) // Σ, 118v (Στίχος ἀριστερὸς ὅμοιον...)
- *Γληγορίτζη· Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν*
Κουτλ. 399, φ. 44v
- *Λατρινόν· Κληρονομίαν Ἰσραήλ*
Β, 63r
- *Τοῦ Κορώνη· Κληρονομίαν Ἰσραήλ*
Γ, 20r
- *Κορνηλίου μοναχοῦ· Κληρονομίαν Ἰσραήλ*
Α, 93r
- *Τοῦ Μυστάκωνος· Κληρονομίαν Ἰσραήλ*
Γ, 20v
- *Κύρ Ἀνδρέου, πολιτικὸν ἀσματικόν· Κληρονομίαν Ἰσραήλ (Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...)*
Α, 93v

- Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ· Κληρονομίαν Ἰσραήλ ("Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...")
A, 93v
- Λογγίνου μοναχοῦ· Κληρονομίαν Ἰσραήλ
Κουτλ. 457, φ. 119r
- Κύρ Γρηγορίου· Κληρονομίαν Ἰσραήλ
Δ, 118r // E, 47r // ζ, 118v
- Ὅμοιον· Κύριε, τὸ ὄνομά σου
Δ, 118r // ζ, 119r
- Τοῦ Παναρέτου· Κύριε, τὸ ὄνομά σου
A, 93r
- Κύριε, τὸ ὄνομά σου
Γ, 20v καὶ 21r (δύο συνθέσεις)
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Κύριε, τὸ ὄνομά σου ("Ἄσατε, ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν...")
A, 94r
- Φωκᾶ τοῦ λαοσυνάπτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, λέγεται καὶ κοινωνικόν· Κύριε,
τὸ ὄνομά σου
Ἰβήρ. 1120, φ. 247v
- Τοῦ Γρηγορίου· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
A, 93r
- Κύρ Γεωργίου τοῦ Παναρέτου· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
A, 93r // Cfr EBE 2458, φ. 78v
- Λατρινόν· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου ("Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...")
A, 93v // B, 63v
- Τοῦ Κορώνη· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
Δ, 118r // ζ, 119r
- Τοῦ αὐτοῦ [Μυστάκωνος]· Ὅτι κρινεῖ Κύριος
Γ, 21r // Δ, 118v (Στίχος ἀριστερὸς ὅμοιον...) // ζ, 119v (Στίχος ἀριστερὸς ὅμοιον...)
- Παλαῖον· Ὅτι κρινεῖ Κύριος ("Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν...")
A, 94r
- Κύρ Γρηγορίου· Ὅτι κρινεῖ Κύριος
Γ, 21v
- Ἀμαριανοῦ· Ὅτι κρινεῖ Κύριος
Κουτλ. 457, φ. 120r
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ ("Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ...")
A, 94r
- Ἔτερον τοῦ Κορώνη· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
A, 94r // B, 63v // Δ, 118v // ζ, 119v
- Ὅμοιον· Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
Δ, 119r // ζ, 119v // Cfr EBE 2458, φ. 79r (Τοῦ Κορώνη...)
- Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
Γ, 21v [δύο συνθέσεις]
- Λατρινόν· Στόμα ἔχουσι (Αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε...)
A, 94v

- Στίχος δεξιός λατρινόν· Στόμα ἔχουσι ("Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...)
Δ, 119r // Ε, 47v // Ϛ, 120r // Cf EBE 2458, φ. 79r (Παλαιόν...)
- Τοῦ Παναρέτου· Στόμα ἔχουσι
Γ, 22r
- Τοῦ Κορώνη· Στόμα ἔχουσι
Γ, 22r
- Παλαιόν· Στόμα ἔχουσι
Β, 64r
- Καλοφωνικόν, κὺρ Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου· Στόμα ἔχουσι
Ἰβήρ. 1183, φ. 53v
- Γρηγορίου τοῦ Γλυκέος· Στόμα ἔχουσι
Κουτλ. 457, φ. 121r
- Τοῦ Κορώνη· Καὶ οὐ λαλήσουσιν ("Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα πᾶσα ἡ γῆ...)
Β, 64r
- Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι
Γ, 22r καὶ 22v [δύο συνθέσεις]
- Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Καὶ οὐκ ὄψονται ("Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...)
Β, 64v // Δ, 119r – Ε, 47v – Ϛ, 120r (: Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι ("Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς)
- Λατρινόν· Ὡτα ἔχουσι (Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)
Α, 94v // Β, 64v-65r (Τοῦ Κουκουζέλη...) // Δ, 119v // Ϛ, 120v
- Τοῦ Μυστάκωνος· Ὡτα ἔχουσι
Γ, 22v
- Ξένου τοῦ Κορώνη, εἰς τὴν Πεντηκοστὴν καὶ εἰς τὰς ἑορτὰς τὰς δεσποτικάς· Καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται
Ἰβήρ. 1120, φ. 250v
- Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
Γ, 22v
- Τοῦ Κορώνη· Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ("Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα πᾶσα ἡ γῆ)
Δ, 119v // Ϛ, 120v
- Τοῦ Κορώνη· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)
Α, 94v // Γ, 23r // Δ, 119v // Ϛ, 120v // Cf EBE 2458, φ. 80r
- Τοῦ αὐτοῦ [Κουκουζέλη]· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)
Β, 65r
- Τοῦ Δοκειανοῦ· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο
Γ, 22v
- Κὺρ Ἀνδρέου· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (Αἰνεῖτε τὸν Κύριον...)
Γ, 23r
- Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς
Γ, 23r καὶ 23v [τρεῖς συνθέσεις]
- Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς (Ἀλαλάξατε τῷ Κυρίῳ...)
Δ, 120r // Ϛ, 121r
- Ἰωάννου Κουκουζέλη, εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τοὺς Ἀσωμάτους· Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς
Ἰβήρ. 1120, φ. 251r

- Κύρ Ἰωάννου τοῦ λαμπαδαρίου· Οἶκος Ἰσραήλ (Ἵμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον...) A, 94v // Δ, 120r – E, 47v – ζ, 121r (: Δατρινόν· Οἶκος Ἰσραήλ (Ἵμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε...))
- Τοῦ μαῖστορος· Οἶκος Ἰσραήλ (Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων...) Γ, 23v
- Τοῦ μαῖστορος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Οἶκος Ἀαρών (Παντάνασσα πανύμνητε...) A, 95r // B, 65r (Τοῦ Κουκουζέλη· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Γ, 23v (Ἄγνη παρθένε...) // Δ, 120r // E, 48r // ζ, 121r // Cfr EBE 2458, φ. 94r
- Τοῦ αὐτοῦ· Οἶκος Λευί (Ἄγνη παρθένε, ἄχραντε κόρη...) A, 95r // B, 66r (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Γ, 23v (Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας...) // Δ, 120v // ζ, 121v // Cfr EBE 2458, φ. 93v (Εὐλογῆσατε...)
- Τοῦ αὐτοῦ· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον...) A, 95r // B, 65v (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Γ, 24r (Τοῦ Κορώνη...) // Δ, 120v // ζ, 121v // Cfr EBE 2458, φ. 95r
- Τοῦ αὐτοῦ· (Ἵψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...) A, 95r // Δ, 121r – E, 48r – ζ, 122r (: Εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ, κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἵψοῦτε Κύριον...) // Cfr EBE 2458, φ. 93v
- Τοῦ αὐτοῦ· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες...) A, 95v // Δ, 121v – ζ, 122v (: Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων...) // Cfr EBE 2458, φ. 93r
- Τοῦ αὐτοῦ· (Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας...) A, 95v // B, 65v (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Γ, 23v (Οἶκος Λευί...) // Δ, 122v – ζ, 123v (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Cfr EBE 2458, φ. 94r
- Τοῦ αὐτοῦ· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ, βοήσωμεν συμφώνως...) A, 95v // Γ, 24v (Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών...) // Cfr EBE 2458, φ. 93v et Κωνστ. 86, φ. 162v (Ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλήμ...)
- Τοῦ αὐτοῦ· (Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον...) A, 95v // B, 66r (Τοῦ Κλουβᾶ (sic)· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἐμμανουὴλ παιδίον...) // Δ, 122r – E, 48v – ζ, 123r [: Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἐμμανουὴλ παιδίον...)]
- Τοῦ αὐτοῦ· (Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε...) A, 96r // Δ, 122r – ζ, 123r (Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον...) // Cfr EBE 2458, φ. 94r
- Τοῦ αὐτοῦ· (Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...) A, 96r // Δ, 121v – ζ, 122v (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...) // Cfr EBE 2458, φ. 92r (Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον...)
- Τοῦ αὐτοῦ· τετράφωνος α'· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...) A, 96r
- Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἵμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις...) Δ, 121r // ζ, 122r // E, 48r (: Εἰς τὴν Σύναξιν τῶν ἀρχαγγέλων· Εὐλογῆσατε...)
- Τοῦ Ἡθικοῦ· πλ. α'· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...) B, 66v
- Τοῦ Κορώνη· πλ. α'· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον (Ἄγιον καὶ φοβερόν...) B, 67r

- Ἐλπίς ἀπάντων, ἄχραντε...
A, 96r
- Νικηφόρου Ἡθικοῦ, εἰς ἱεράρχας· Σέ, τὸν ἱεράρχην...
Ἰβήρ. 1120, φ. 253r // Δ, 122v – E, 48v – Ϛ, 123v (: Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς ἱεράρχας καὶ μάρτυρας· ἀλλάσσομεν Σέ, τὸν ἀθλοφόρον· Σέ, τὸν ἱεράρχην)
- Ὅμοιον, εἰς μάρτυρας· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών (Σέ, τὸν ἀθλοφόρον...)
Ἰβήρ. 1120, φ. 253v
- Παλαιὸν· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών
B, 67r // Cf EBE 2458, φ. 80v
- Ἀναγραμματισμός, ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἤχος α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών
Δ, 122v // E, 48v // Ϛ, 123v
- Τοῦ Κορώνη· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἀγίῳ πνεύματι (Ἵμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)
Γ, 24v // Cf Ἰβήρ. 1176, φ. 101v
- Ἐτερον δοξαστικὸν τοῦ πολυελέου, ἐκκλησιαστικόν, ἀγιορειτικόν· [ἤχος] δ' Δόξα...
Ἀλληλούια – Καὶ νῦν... Ἀλληλούια
Ἰβήρ. 1176, φ. 102v

Διὰ τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος στοιχειοθετεῖται, εὐελπιστοῦμε, μία πρώτη συνθετικὴ εἰκὼν περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου, ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς μακραιώνου ὄντως –εἰς πέντε συνολικῶς αἰῶνες ἐκτεινομένης– παραδόσεως τοῦ μέλους αὐτοῦ συνοψίζοντας, ἐπισημαίνομε ὅτι ὁ πολυελεὺς ἀνθολογεῖται ἄλλοτε «ὀλιγοστίχως» (κατὰ κύριο λόγο –καὶ ἀντιθέτως τῶν ἀναμενομένων– στοὺς μουσικούς κώδικες τοῦ ιδ' ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιε' αἰῶνος) καὶ ἄλλοτε σὲ πλέον ἐκτενῆ μορφή (κυρίως στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιζ' καὶ ιη' αἰῶνων)²². Ἰδιαιτέρως ἐκπλήρσσει ἡ θαυμαστὴ «δυναμικὴ» τῆς συνθέσεως –στὴν ὁποία, φρονοῦμε, πρέπει ἀναντιλέκτως νὰ ἀποδοθῆ καὶ ἡ ἐν γένει διάδοσις καὶ μακραιώνος ἐπιβίωσις αὐτῆς– καθ' ὅτι κατὰ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία τοῦ ποιήματος σταδιακῶς προστίθενται εἰς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκλεκτοὶ ὁμοειδεῖς στίχοι τῶν κατὰ ἐποχὴ ἀκμαζόντων μελοποιῶν²³, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνάλογα πονήματα τῶν κατὰ περιοχὴ γηγενῶν μελουργῶν²⁴, γεγονόςς τὸ ὁποῖο συνιστᾷ ἀκριβῶς τὴν πεμπτουςία τῆς

22. Νὰ διευκρινισθῆ, πάντως, ὅτι ἐκ τῆς ὡς ἄνω γενικεύσεως δὲν ἐλλείπουν, βεβαίως, καὶ οἱ ἐξαιρέσεις· γενικῶς, ὅμως, ἢ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆσεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ παρόντος ποιήματος δημιουργουμένη ἐντύπωσις εἶναι ὅτι ἡ σύνθεσις «κατασταλάζει» σὲ πλέον ἐνιαία μορφή ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος καὶ ἐντεύθεν, καθ' ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου διαμορφοῦται ὀριστικῶς –ὡς πρὸς τοὺς νεωτέρους στίχους τοὺς εἰς αὐτὴν προστιθεμένους– καὶ ἀνθολογεῖται ἐν συνεχείᾳ ἀναλόγως.

23. Βλ. ἐνδεικτικῶς τὸν στίχο· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη, ὁ ὁποῖος προστίθεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ μελουργοῦ αὐτοῦ στὴν ὅλη σύνθεσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου στὸν κώδικα, συγκεκρμένως, Ἰβήρ. 1120, φ. 246r.

24. Βλ. ἐνδεικτικῶς τὸν στίχο· Στόμα ἔχουσι, Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγγιάλου, ὁ ὁποῖος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης συνθέσεως στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1183, φ. 53v.

«παγκοσμιότητας» τοῦ πολυελέου καὶ ἐν ταύτῳ ὑπερθεματίζει γιὰ τὴν μεμαρτυρημένη οἰκουμενικὴ διάστασι τῆς ὅλης συνθέσεως. Τοῦτο τὸ φαινόμενο δημιουργεῖ, βεβαίως, ὄχι εὐκαταφρόνητα προβλήματα στὸν εἰδικὸ μελετητὴ τοῦ ποιήματος, δοθέντος ὅτι ὠρισμένοι ἐκ τῶν ἀπαξ ἢ σπανίως ἀνθολογουμένων στίχων εἶναι δυνατὸν νὰ διαλάβουν ἀκόμη καὶ τῆς πλέον ἐπισταμένης ἐρεύνης ἢ πάλι ἕτεροι στίχοι καὶ κείμενα ἐξωψαλμικὰ νὰ ἐμφανίζονται σὲ ποικίλες δυσδιάκριτες ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς παραλλαγῆς, πολλακίς μάλιστα ἀποδιδόμενοι ταυτοχρόνως —καὶ ὑπὸ διαφόρων πηγῶν— εἰς περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς μελοποιούς. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, οἰαδήποτε, πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῇ, ἀπόπειρα ταυτίσεως ἢ λεπτομερεστερας διακριβώσεως τῶν πολυπληθῶν στίχων, τῶν διὰ τῆς πλουσίας χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως παραδιδομένων, θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε ἐδῶ σὲ μᾶκρος ἀντιστρόφως ἀνάλογο πρὸς τὸν σκοπὸ τῆς παρούσης παραγράφου· ἔστω ὡς ἐνδεικτικὸ παράδειγμα μία πρόχειρος ἀπόπειρα συγκρίσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως —ὡς κατὰ κύριον λόγον διαμορφοῦται στὸν ἀνωτέρω πίνακα— πρὸς τὴν ἀρχαιότερα χρονολογημένη ἀνθολόγησι αὐτῆς, στὸν κώδικα EBE 2458. Συγκεκριμένως, ἐκ τῶν τριάκοντα καὶ ἕξ στίχων, τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν σύνθεσι στὸν ἐν λόγῳ κώδικα, μόνον οἱ δώδεκα δύνανται νὰ ταυτισθοῦν ἀσφαλῶς πρὸς στίχους οἱ ὅποιοι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπαντοῦν στίς μεταγενέστερες ἀνθολογήσεις αὐτῆς²⁵· οἱ λοιποὶ πρέπει κανονικῶς νὰ λογισθοῦν ὡς ἐπιπρόσθετος παράδοσις στὸ μέλος τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου²⁶.

Νὰ σημειωθῇ, τέλος, ὅτι τὰ ὅλως ἐνδιαφέροντα μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς συνθέσεως οὐδόλως θίγονται ἐδῶ· ἐσχολιάσθησαν ἀρμοδίως στὸ προηγούμενο κεφάλαιον. Ὡστόσο, γιὰ τὴν κατανόησι τῶν ἐπιλοίπων μορφολο-

25. Βλ. ἀρμοδίως στοὺς οἰκείους τόπους τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος, ὅπου καὶ οἱ σχετικῆς —περὶ τῶν ἐν λόγῳ δώδεκα στίχων— παραπομπῆς στὸν ἐπισημανθέντα κώδικα.

26. Πρόκειται, εἰδικώτερα, περὶ τῶν ἐφ' ἑξῆς ἀναλυτικῶς παρατιθεμένων στίχων: Ἄλλον τοῦ μαῖστορος· Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν [EBE 2458, φ. 75r] // Τοῦ αὐτοῦ· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Τοῦ αὐτοῦ· Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Δοκίανου· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν [EBE 2458, φ. 75v] // Τοῦ Κουκουζέλη· Ἐν τῷ οὐρανῷ // Τοῦ Χριστοφόρου· Ἀνάγων νεφέλας [EBE 2458, φ. 76r] // Γρηγορίου· Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Γεωργίου Παναρέτου· Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα // Γρηγορίου· Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους [EBE 2458, φ. 76v] // Τοῦ μαῖστορος· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Τοῦ Χριστοφόρου· Ἐν Φαραῷ [EBE 2458, φ. 77r] // Τοῦ Χριστοφόρου· Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τοῦ Χριστοφόρου· Καὶ τὸν Ὁγ βασιλέα [EBE 2458, φ. 77v] // Τοῦ αὐτοῦ· Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Τοῦ μαῖστορος· Κληρονομίαν Ἰσραὴλ // Τοῦ αὐτοῦ· Κύριε, τὸ ὄνομά σου [EBE 2458, φ. 78r] // Τοῦ Χριστοφόρου· Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Ἄλλαγμα παλαιόν· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ (Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς...) [EBE 2458, φ. 78v] // Τοῦ Κορώνη· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι // Παλαιόν· Ὡτα ἔχουσι (Αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε...) // Τοῦ Κορώνη· Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα [EBE 2458, φ. 79r] // Παλαιόν· Ὁμοιοὶ αὐτοῖς γένοιντο (Αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε...) [EBE 2458, φ. 80r] // Ἄλλαγμα παλαιόν· Οἶκος Ἰσραὴλ (Ἦμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε...) // Οἶκος Λευὶ (Ἦμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε...) // Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ... [EBE 2458, φ. 80v].

γικῶν παρατηρήσεων, τῶν περιστασιακῶς ἐκτιθεμένων ἐν συνεχείᾳ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐπισημανθοῦν δύο τινά:

Πρῶτον· ἡ μελικὴ διάρθρωσις τῶν περισσοτέρων στίχων τοῦ πολυελέου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία πλεόν τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου πλατειάζεται μουσικῶς καὶ ἐπιτηδεύεται μελοποιητικῶς τὸ καταληκτῆριον ἐφύμνιον· ἀλληλουῖα· πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὴ μορφολογικὴ παρατήρησις, ἡ ὁποία ἐπισημαίνεται ἐνίοτε ἀκόμη καὶ στὶς σχετικὰς ἀρκτικὰς τῆς συνθέσεως ἀναγραφάς, ὅταν ἀντὶ τοῦ συνήθους, περὶ τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τοῦ προήματος, ὄρου· στίχος, ἀπαντᾷ ὁ εὐγλωττος ὄρος· ἀλληλουϊάριον²⁷.

Δεύτερον· ἡ, εὐρέως χρησιμοποιουμένη στὴν σύνθεσι, τακτικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ὑμνητικῶν κειμένων σὲ ὠρισμένους στίχους αὐτῆς, κατὰ κύριον δὲ λόγον ἡ «συσσώρευσις» τοιούτων κειμένων στοὺς ὑπ' ἀριθμὸν 19 καὶ 20 καταληκτῆριους στίχους τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ καὶ δὴ στό – ἐννοιολογικῶς «οὐδέτερο» – κοινὸ δεύτερον ἡμιστίχιον τούτων· *Εὐλόγησατε τὸν Κύριον*. Ἡ μορφολογικὴ τούτῃ «ιδιοτυπία» διαμορφώνει μίαν παράδοσις ἡ ὁποία καθίσταται σαφῶς κέντρο ἀναφορᾶς γιὰ τοὺς μελουργοὺς μεταγενεστέρων ὁμοειδῶν ποιημάτων. Περὶ τοῦ προκειμένου ἀπολύτως ἐνδιαφέροντος θέματος ἐγένετο εἰδικώτερος λόγος στὴν δευτέρα παράγραφο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου· ἐδῶ περιοριζόμεθα ἀπλῶς στὴν ἐπισήμανσιν τῆς ἐν λόγῳ πράξεως, στὴν ὁποία ἀνιχνεύεται οὐσιαστικῶς ἡ «εἰδοποιὸς διαφορὰ» τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἐναντι τῶν λοιπῶν τῆς ἐποχῆς συνθέσεων καὶ κυρίως τοῦ ἐτέρου μεγάλου βυζαντινοῦ ποιήματος τοῦ Κουκουμά. Μάλιστα, τὰ ἐπισημανθέντα ἐξωψαλμικὰ κείμενα συνέπηξαν λίαν ἐνωρὶς ἰδίᾳ, τρόπον τινά, ἐνότητά, τῶν λεγομένων «ἀλλαγμάτων» – ὡς μαρτυροῦνται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα –, εὐμεθέδως καταχωριζομένη ἐν κατακλειδί· τῆς ὅλης συνθέσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου²⁸, γιὰ τὴν ἐν γένει δια-

27. Βλ. σχετικῶς· Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 19r: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ πολυελέου, ἔχων ἀλληλουϊάριον διαφορῶν ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων [...]* (κατωτέρω τοῦ ἰδίου κώδικος, στό φ. 24r – ἐκ τοῦ ὁποίου ἄρχονται τὰ λεγόμενα ἀλλάγματα τοῦ παρόντος πολυελέου εἰς διαφόρους ἀγίους καὶ λοιπὰς ἐορτὰς – καταχωρίζεται καὶ ἡ ἀκόλουθος, λίαν ἐνδιαφέρουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου, σημείωσις: *Ἐτέρα ἀλληλουϊάρια, ἀπὸ τὸν αὐτὸν Λατρινὸν πολυελεον, διαφορῶν ποιητῶν: τὰ τοιαῦτα δὲ ἀλληλουϊάρια ψάλλονται εἰς ἀμώμους ἀγίων, καταχρηστικῶς δὲ ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονικῆ [...]*). Πρβλ. ὡσαύτως· Φιλ. 122, φ. 69r: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων· ἔχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάρια παλαιὰ τε καὶ νέα [...]*. PAIK 154, φ. 73v: *Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ, ἔχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάρια παλαιὰ τε καὶ νέα [...]*. Ἰβήρ. 1120, φ. 241r: *Μετὰ τὴν συνήθη στιχολογίαν ψάλλεται ὁ πολυελεος ὁ λεγόμενος Λατρινός, ἔχει δὲ οὗτος ἀλληλουϊάρια παλαιὰ τε καὶ νέα [...]*.

28. Βλ. προχείρως – ἐκτὸς τῶν μνημονευομένων στό ἀνωτέρω διάγραμμα κωδίκων – καὶ τὰ ἐξῆς χειρόγραφα: Ἰβήρ. 973, φφ. 107r-116r. Κωνστ. 86, φφ. 153r-162v (τοῦ ιε' αἰῶνος). Ἰβήρ. 993, φφ. 47r-51r. Ἰβήρ. 949, φφ. 58r-63r (τοῦ ιζ' αἰῶνος). Ἰβήρ. 987, φφ. 128r-136r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 334-356 (τοῦ ιη' αἰῶνος).

μόρφωσι τῆς ὁποίας, ὅπως προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ προηγηθέντος διαγράμματος, ἀποφασιστικὸ ρόλο διεδραμάτισε ἡ θαυμαστὴ φυσιογνωμία τοῦ μαΐστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη. Ὁ αὐτὸς μελουργὸς συνέθεσε καὶ τὸν περίφημο ἀναγραμματισμὸν: *Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*, σύνθεσι διὰ τῆς ὁποίας ἐκ τοῦ τέλους περίπου τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν τερματίζεται διθυραμβικῶς ὁ πολυέλεος²⁹: νὰ σημειωθῆ δὲ εἰδικώτερα ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου, λόγῳ τῆς εὐρείας τούτης ἐνότητος τῶν ἀλλαγμάτων καὶ τῶν ἀναγραμματισμῶν, τῶν ἐν τέλει τῆς συνθέσεως καταχωριζομένων, ἐξέπεσε ὡς φαίνεται ἡ συνήθης καταληκτικὸς ἀπόληξις αὐτῆς σὲ ἐν ζευγὸς ἀλληλουξίων ὑπὸ τοὺς στίχους τῆς μικρᾶς λεγομένης δοξολογίας, τὸ ὁποῖο σπανίως ἀπαντᾷ στὴν χειρόγραφον παράδοσι τοῦ μέλους.

ε) Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στοὺς ἐπομένους –κατὰ αἰῶνα ἀπαριθμουμένους– μουσικοὺς κώδικες³⁰:

ΙΔ' αἰών: EBE 2458, φφ. 75r-81r. Κουτλ. 399, φφ. 42r-49r. Κουτλ. 457, φφ. 114v-124v. EBE 899, φφ. 60v-67r. EBE 2456, φφ. 46r-58v.

ΙΕ' αἰών: Ἰβήρ. 973, φφ. 107r-116r. Φιλ. 122, φφ. 69r-80v. Κωνστ. 86, φφ. 153r-162v. Ἰβήρ. 985, φφ. 68r-74r. Ἰβήρ. 974, φφ. 110v-121v. Ἰβήρ. 1202, φφ. 50v-69r. ΠΑΙΚ 154, φφ. 73v-82r. EBE 2406, φφ. 90v-96v. Ἰβήρ. 1120, φφ. 241r-254r. EBE 928, φφ. 15r-25r. EBE 2401, φφ. 77r-90r. Κουτλ. 453, φ. 52r κ.έ. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 19r κ.έ. Φιλ. 125, φφ. 9v-16r. Βαρλ. 211, φφ. 43r-51r. EBE 904, φφ. 61r-68r καὶ 68r-76r. EBE 906, φφ. 91v-101v. EBE 2444, φφ. 77r-84v. EBE 2622, φφ. 157v-161v.

ΙΣ' αἰών: Σηρ. 273, φφ. 77r-80v. Ἰβήρ. 1172, φφ. 123r-135v. Lincoln College Gr. 22, φφ. 136r-149v. Ὀλυμπ. 204, φφ. 129v-132r. E. D. Clarke 13 (S.C. 18375), φ. 66v κ.έ.

ΙΖ' αἰών: Ἰβήρ. 1176, φφ. 84r-103v. Ἰβήρ. 993, φφ. 47r-51r. Ἰβήρ. 1183, φφ. 49v-57r. Γρηγ. 5, φφ. 81r-88v. Ἰβήρ. 1250, φφ. 115r-124r. *Υδρ. 597, φφ. 116r-125r. Ἰβήρ. 949, φφ. 58r-63r.

ΙΗ' αἰών: Λειμ. 238, φφ. 105r-113r. Λειμ. 459, φφ. 109r-120r. Ἰβήρ. 987, φφ. 128r-136r. Ἀγ. Στεφ. 52, φφ. 119v-128r. Ξεν. 114, φφ. 43r-46v. Μαχ. 2, φφ. 145v-199r. Γρηγ. 6, φφ. 137v-151v. Δοχ. 337, φφ. 92r-100v. Σηρ. 307, φφ. 142v-151r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 334-

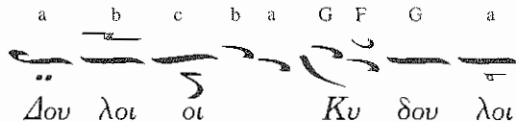
29. Βλ. ἐνδεικτικῶς –ἐκτὸς πάλι τῶν ἐπισημανθέντων στὸ προηγούμενο διάγραμμα χειρογράφων– καὶ τοὺς ἀκολουθοῦντες κώδικες: Ἰβήρ. 949, φφ. 62r-63r. Ἰβήρ. 987, φφ. 135r-136r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 353-356. Κιτ. 19, φφ. 131v-132v.

30. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τοὺς λαυρετικὸς κώδικες: Λαύρας Κ 188 καὶ Λαύρας Ι 100, ὅπου, κατὰ ἀόριστον πληροφορία τῶν Σπυριδίου μοναχοῦ Λαυριώτου - Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει) [Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη, τεύχη Β' - Γ']*, Paris 1925, σ. 254· καὶ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», παράρτημα τῆς μελέτης *Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα* (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς *Ἀγιορειτικῆς Βιβλιοθήκης*), Paris 1925, σ. 68, καταχωρίζεται ἡ παροῦσα σύνθεσις, ὡς καὶ τὸν σιναϊτικὸν κώδικα Σινᾶ 300, ὅπου ἐπίσης ἀνθολογεῖται ὁ παρὼν πολυέλεος, κατὰ τὴν ἀόριστον μνεία τοῦ V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, tomus I, Petropoli 1911 (=Hildesheim 1965), p. 152.

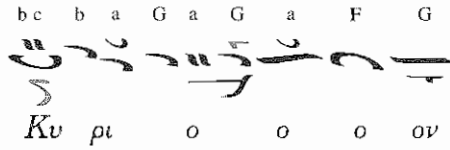
356. Λειμ. 8, φφ. 64v-67v. Nks 2747,2', φφ. 46r-49r. Kit. 19, φφ. 124r-137r. Μονής Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129, φ. 64v κ.έ. Ἀγ. Στεφ. 19, φφ. 128v-138v. Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 67r-73r. Ἰβήρ. 1076, φφ. 11r-118r. ΡΑΙΚ 42, φφ. 138r-148v. EBP 130, φφ. 105v-141v. EBP 132, φφ. 138v-149v. EBP 711, φφ. 90v-96r. EBE 2611, φφ. 95v-101r.

Ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου καταχωρίζεται, ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα μορφή, στὸν ἀρχαιότερο κώδικα τοῦ εἶδους τῆς Παπαδικῆς, EBE 2458, τοῦ ἔτους 1336. Λόγω τῆς ἐπισημανθείσης ἐν τοῖς πρόσθεν «πολυμορφίας» τοῦ πολυελέου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιχειρηθῆ ἰδιωκότερος χρονολογικὸς περὶ τῆς συνθέσεως αὐτοῦ προσδιορισμὸς· γενικῶς, ὅμως, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ὅσα ἐν προοιμίῳ ἐσχολιάσθησαν περὶ τῆς παλαιᾶς-λατρινῆς παραδόσεως τοῦ μέλους, ὡς καὶ περὶ τῆς μεταγενεστέρως ἐπωνύμου τοιαύτης, ἡ ὁποία προφανέστατα πρέπει νὰ συσχετισθῆ πρὸς τὸ χρονικὸ πλαίσιο ἀκμῆς καὶ δράσεως ἐκάστου μνημονευομένου μελουργοῦ. Ὅπως ἀδρομερῶς καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ προηγηθέντος πίνακος τῆς χειρογράφου τοῦ ποιήματος παραδόσεως, ἡ εὐρυτέρα διάδοσις τοῦ παρόντος Λατρινοῦ πολυελέου ἀρχεῖται κυρίως ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος· ἢ κατὰ τὸν ἐπόμενον ις' αἰῶνα παρατηρουμένη ἔντονος «κάμφις» πρέπει νὰ λογισθῆ ὡς φυσικὴ συνέπεια τῆς γενικωτέρας κατὰ τὴν ἐν λόγω περίοδο «παρακμῆς» συλλήβδην τῶν βυζαντινῶν ποιημάτων. Σταδιακῶς, πάντως, ἡ σύνθεσις διαδίδεται καὶ πάλι ἐκ τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ κυριώτατα κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, ἕως τῶν τελῶν τοῦ ὁποίου ἡ ἀνθολόγησις αὐτῆς ἀτونهῖ καὶ παύει. Μνημονεύομε, τέλος, ὅτι ἀναλογικῶς πρὸς τὶς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τῆς ἐποχῆς –καὶ ἀναφερόμεθα συγκεκριμένως ἐδῶ στὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ, ὁ ὁποῖος συνιστᾷ τὸ δεῦτερο μεγάλο καὶ καθολικῶς ἐπιβαλλόμενο σχετικὸ ποίημα τῆς βυζαντινῆς περιόδου– ὁ παρῶν πολυελέος ἐγνώρισε σαφῶς περὶ ὁρισμένην διάδοσι.

ς) Περὶ τῶν ὑπαρχόντων μελοποιημένων στίχων τοῦ πολυελέου ἐγένετο ἤδη ἀρκούντως διεξοδικὸς λόγος ἀνωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνόητα σχολίων. Ὡς ἐκ τούτου, ἐδῶ καταχωρίζεται ἐνδεικτικῶς μόνον τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως³¹:

31. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406, φ. 90v.

Ὁ Ἡ σύνθεσις –κατ' ἀκρίβειαν τεσσαράκοντα καὶ ἐννέα στίχοι αὐτῆς– ἐξηγήθη στήν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος³².

η) Στὸ σύνολό του ὁ πολυέλεος παραμένει ἕως σήμερον ἀνέκδοτος· ἐσχάτως μόνον ἐδημοσιεύθησαν –κατὰ τὴν ἐξήγησι, βεβαίως, τοῦ Χουρμουζίου– πέντε στίχοι, ἐκ τῶν μνημονευθέντων καταληκτικῶν ἐορτιῶν ἀλλαγμάτων Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη³³.

32. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 65r-83v (: Ἐτερος πολυέλεος ὁ καλούμενος Λατρινός, μελισθεὶς παρὰ διαφόρων ποιητῶν ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον). Οἱ ἐξηγημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως εἶναι, συγκεκριμένως, οἱ ἀκόλουθοι: Δούλοι, Κύριον (φ. 65r) – Οἱ ἐσώτες (φ. 65v) – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον – Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ – Λατρινόν· Ὅτι τὸν Ἰακώβ (φ. 66r) – Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν – Τοῦ Κορώνη· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα (φ. 66v) – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν – Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν (φ. 67r) – Ἐν τῷ οὐρανῷ – Ἐν ταῖς θαλάσσαις (φ. 67v) – Ἀνάγων νεφέλας – Λατρινόν· Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν (φ. 68r) – Ὁ ἐξάγων ἀνέμους – Τοῦ Κορώνη· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα (φ. 68v) – Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους (φ. 69r) – Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα (φ. 69v) – Ὅμοιον· Ἐν Φαραῷ – Μέλος λατρινόν· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά (φ. 70r) – Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς – Λατρινόν· Τὸν Σηὼν βασιλέα (φ. 70v) – Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα – Καὶ πάσας τὰς βασιλείας (φ. 71r) – Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν – Κληρονομίαν Ἰσραὴλ (φ. 71v) – Κύριε, τὸ ὄνομά σου – Καὶ τὸ μνημοσύνην σου (φ. 72r) – Ὅτι κρινεὶ Κύριος (φ. 72v) – Μέλος λατρινόν· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ (φ. 73r) – Τὰ εἰδωλα τῶν ἐθνῶν (φ. 73v) – Λατρινόν· Στόμα ἔχουσι (φ. 74r) – Τοῦ Ἀγαλλιανοῦ· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – Λατρινόν· Ὠτα ἔχουσι (φ. 74v) – Τοῦ Κορώνη· Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα (φ. 75r) – Τοῦ αὐτοῦ· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο (φ. 75v) – Τοῦ αὐτοῦ· Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς – Λατρινόν· Οἶκος Ἰσραὴλ (φ. 76r) – Τοῦ μαῖστορος· Οἶκος Ἀαρῶν [Παντάνασσα, πανύμνητε...] (φ. 76v) – Τοῦ αὐτοῦ· Οἶκος Λευὶ [Ἄγνη παρθένη...] – Τοῦ αὐτοῦ· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον [Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν...] (φ. 77r) – Τοῦ Κουκουζέλου, ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Σταυροῦ· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Υψοῦτε Κύριον...] (φ. 77v) – Τῶν ἀρχαγγέλων· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Υμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις...] (φ. 78r) – Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι...] (φ. 78v) – Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Αἰνοῦσὶ σε, στρατιά...] (φ. 79r) – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον [Ἄγγελοι ὑμνήσατε...] (φ. 79v) – Τῶν Χριστουγέννων· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Ἐμμανουὴλ παιδίον...] (φ. 80r) – Εἰς βασιλεῖς· Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον [Τοὺς ὀρθοδόξους ἄνακτας...] (φ. 80v) – Εἰς ἱεράρχας· Σέ, τὸν ἱεράρχην καὶ λειτουργόν (φ. 81r) – Ἀναγραμματισμός, Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών (φ. 81v).

33. Βλ. συγκεκριμένως τὴν ὑπὸ τὴν γενικὴ ἐπιμέλεια τοῦ Λυκούργου Ἀγγελοπούλου (ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας) κυκλοφορηθεῖσα μουσικὴ ἔκδοσις Ἰωάννου Κουκουζέλη τοῦ μαῖστορος, Ἐκλογή ἔργων, [Κατερίνη 1995], σσ. 29-39. Πρόκειται, εἰδικώτερα, περὶ

2.2 Πολυέλεος Νικολάου μαΐστορος τοῦ Κουκουμᾶ

α) Παραλλήλως τῆς ἀνωτέρω συνθέσεως, τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου, ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς βυζαντινῆς περιόδου μελοποιίας τῶν πολυελέων παραδίδει ὡς ἕτερο μεγάλο ὁμοειδὲς ποίημα τὴν παρούσα σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ. Μνημονεύομε ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὰ ἐν προκειμένῳ δεδομένα –ἀναλογικῶς, μάλιστα, πρὸς τὰ περὶ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου ἀντίστοιχα– εἶναι σχετικῶς σαφέστερα καὶ ὅπωςδῆποτε πλέον εὐκρινῆ· τὸ γεγονός, αἴφνης, τῆς ἐπωνύμου ἀποδόσεως τοῦ συνόλου τῆς συνθέσεως στὸν συγκεκριμένο μελουργό, Νικόλαο τὸν Κουκουμᾶ, βοηθεῖ ἀναμφιβόλως τὸν μελετητὴ τῆς ἱστορίας τοῦ παρόντος πολυελέου. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, οἱ ἀρκτικές τῆς συνθέσεως ἀναγραφές, οἱ περὶ αὐτῆς σποραδικῶς ἀπαντῶντες χαρακτηρισμοί, ὡς καὶ ἡ ὅλη διάρθρωσις καὶ ἡ ἐν γένει παράδοσις τοῦ πολυελέου ἐμφανίζουσι μίαν ἀρκούντως εὐρυτάτη πολυμορφία, περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπιχειρηθῆ ἐν συνεχείᾳ διεξοδικωτέρα ἀναφορά. Ἀναλυτικώτερα, διὰ τῶν ἐφ’ ἐξῆς σχολίων ἀποπειρώμεθα –συνοπτικῶ τῷ τρόπῳ– μία πρώτη ἐξιχνίασι τριῶν κυρίως σημείων· τοῦ τόπου καταγωγῆς τῆς συνθέσεως, τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ αὐτῆς καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἀποδιδόμενων χαρακτηρισμῶν, πάντοτε ἐξ ἀξιολογήσεως τῶν ἀρμοδίων ἀρκτικῶν τοῦ πολυελέου ἀναγραφῶν.

ι) Ὁ πολυέλεος ἐπιχωριάζει στὴν Θεσσαλονίκη· τοιοῦτοτρόπως μαρτυρεῖται –ἀνευ οἰουδῆποτε ἄλλου προσδιορισμοῦ– στὴν ἀρχαιότερα χρονολογημένη καταγραφή αὐτοῦ, στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1336 γεγραμμένο κώδικα EBE 2458:

Ἔτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Θεσσαλονικῇ [ἤχος] α' Δουλοῖ, Κύριον³⁴.

Λίαν ἐνωρῆς –ἐκ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιδ' καὶ κυριώτατα κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα– παραπελεύρως τοῦ τόπου καταγωγῆς τῆς συνθέσεως διευκρινίζεται ἐπιπροσθέτως καὶ ὁ μελουργὸς αὐτοῦ, γεγονός –εἰρήσθω ἐν παρόδῳ– τὸ ὅποιο ἀποφασιστικῶς βοηθεῖ πρὸς ἄρσιν ὠρισμένων συγχύσεων, ἀνακυπτουσῶν κυρίως στὶς

τῶν στίχων· Οἶκος Ἀαρῶν (Παντάνασσα, πανύμνητε...) – Οἶκος Λευί (Ἀγνή παρθένε...) – Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἦψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...) – Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἦμνοισιν ἐν ὑψίστοις...) – Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον...). Ἐπιπροσθέτως, ὁ στίχος· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἦμνοισιν ἐν ὑψίστοις) καταχωρίζεται –ψαλλόμενος ἀπὸ τῆν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσι τοῦ αὐτοῦ Λυκούργου Ἀγγελουπόουλου, Ἑλληνικῆ Βυζαντινῆ Χορωδία– στὸν ψηφιακὸ δίσκο· Ioannis Koukouzélis le maïstor byzantin. Mathimata-psaumes-stichère-kratima-compositions inédites. Choeur Byzantin de Grèce. Direction: Lycourgos Angelopoulos. [JADE – JAD C 129. France 1995], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4.

34. Βλ. EBE 2458, φ. 86r.

κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ ἰδ' αἰῶνος ἀνθολογήσεις αὐτοῦ³⁵. Τὸν σχετικὸ τύπο ρουμπρίκας παραδίδει χρονολογικῶς πρῶτος, κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ὁ κώδιξ Κουτλ. 457:

*Πολυέλεος ἕτερος, λεγόμενος Κουκουμᾶς, ψαλλόμενος ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει
Θεσσαλονίκη· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*³⁶.

Σταδιακῶς, καταγράφεται ἐντόνως ἢ τάσις μιᾶς θαυμαστῆς διευρύνσεως τῆς διαδόσεως τοῦ μέλους τοῦ πολυελέου ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Θεσσαλονίκης· ἦδη ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰε' αἰῶνος ἀπαντᾷ σχετικὴ εὐγλωττος μνεῖα –καταγεγραμμένα στὸν κώδικα Ἰβήρ. 973– περὶ τῆς παραλλήλου ἐπιβολῆς τοῦ πολυελέου στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολι:

*Ἔτερος πολυέλεος, λεγόμενος Κουκουμᾶς, ψαλλόμενος ἐν τῇ πόλει
Θεσσαλονίκη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*³⁷.

35. Οἱ μνημονεῖες συγχύσεις προκαλοῦνται, ἐν πολλοῖς, λόγῳ τῆς ἀσαφείας τῶν σχετικῶν ἀρκτικῶν τῆς συνθέσεως ἀναγραφῶν (πρβλ. σχετικῶς καὶ κατωτέρω, ὑποσημ. 37), τῆς εἰς τὸν παρόντα πολυέλεο «συμπλοκῆς» ὠρισμένων στίχων ἀνθολογομένων ἐνίοτε καὶ στὸν Λατρινὸ πολυέλεο καὶ τῆς σποραδικῆς ἐνιαχοῦ ἀνθολογήσεως ἐν τέλει τῆς συνθέσεως ἐορτίων ἀλλαγμάτων, ἐκ τῶν ἐπιτασσομένων συνήθως στὸ ὁμοειδὲς ποίημα τοῦ Λατρινοῦ [διεξοδικωτέρα ἀναφορὰ βλ. σχετικῶς κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνόητα σχολίων].

36. Βλ. Κουτλ. 457, φ. 168r. Πρβλ. ὡσαύτως· Φιλ. 122, φ. 80v:

*Ἔτερος πολυέλεος θεσσαλονικαῖος λεγόμενος Κουκουμᾶς· ὁ δομῆστικὸς ἀπ' ἔξω ἤχος α'
Δούλοι, Κύριον.*

Ἰβήρ. 1202, φ. 76r:

*Ἔτερος πολυέλεος θεσσαλονικαῖος, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ· ἤχος α' Δούλοι,
Κύριον.*

Βαρλ. 211, φ. 55v:

*Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκη, λέγεται Κουκουμᾶς [ἤχος α'
Δούλοι, Κύριον].*

37. Βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 131r. Πρβλ. καὶ τὸν κατὰ τὸ γ' τέταρτο τοῦ ἰε' αἰῶνος χρονολογούμενο κώδικα· ΕΒΕ 928, φ. 1r:

Πολυέλεος, οἷος λέγεται Κουκουμᾶς [ἤχος α'] Δούλοι, Κύριον, πολιτικόν, θεσσαλονικαῖον, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος.

Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τῆς συνθέσεως στὴν Κωνσταντινούπολι μαρτυρεῖται καὶ πρωιμώτερα –ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰδ' αἰῶνος– στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, ΕΒΕ 899, φ. 67r:

*Ἔτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ καὶ
μαῖστορος· ἤχος α' ὁ δομῆστικὸς ἀπ' ἔξω Δούλοι, Κύριον.*

Μνημονεῖομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐπεσημάνθησαν καὶ τρεῖς ἀναγραφές –ἡ πρώτη τοῦ ἔτους 1453, στὸν κώδικα ΕΒΕ 2406, φ. 99v, ἡ δευτέρα τοῦ ἰε' αἰῶνος, στὸν κώδικα ΕΒΕ 2444, φ. 87v καὶ ἡ τρίτη τοῦ ἰε' αἰῶνος, στὸν κώδικα Μεταμ. 308, φφ. 26v καὶ 31r– διὰ τῶν ὑποκίων ὄχι μόνον μαρτυρεῖται ἡ ἐπιβολὴ τοῦ μέλους στὴν Κωνσταντινούπολι ἀλλὰ –κατ' ἐπίδρασι, προφανῶς, ἐκ τῆς ἀντιστοίχου παραδόσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου– ἐξαίρεται καὶ ἡ διάδοσις αὐτοῦ «ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ», γεγονός, πάντως, τὸ ὁποῖο μᾶλλον δημιουργεῖ προβλήματα στὴν εὐχερεστερά καταδειξί τῶν διακρινουσῶν ἐκάστη σύνθεσι ἐπὶ μέρους παραδόσεων. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ

Ταυτοχρόνως, σχεδόν, επισημαίνεται ένιαχοῦ καὶ ἡ —ένδεικτικὴ μιᾶς ἀξιόσημειώτου περαιτέρω γενικεύσεως τοῦ μέλους τοῦ ποιήματος τοῦ Κουκουμᾶ— ἐπιβολὴ τῆς συνθέσεως στὶς κατὰ τόπους ἐκκλησίες, ἀναφορὰ ἢ ὁποῖα πληθαίνει αἰσθητῶς στὶς σχετικὲς ἐπικεφαλίδες τῶν ἐκ τοῦ 15' αἰῶνος καὶ ἐφ' ἐξῆς μουσικῶν χειρογράφων³⁸. Παραθέτομε, ἐνδιαφερόντως, τοὺς δύο πρωιμωτέρους τύπους ἀναγραφῶν, διὰ τῶν ὁποίων σαφῶς καταδεικνύεται ἡ ταυτόχρονος εὐδοκίμησις τοῦ πολυελέου στὶς κατὰ τόπους ἐκκλησίες καὶ ἐκ παραλλήλου ἀφ' ἐνὸς μὲν στὴν Θεσσαλονίκη, ἀφ' ἐτέρου δὲ στὴν Κωνσταντινούπολι:

Ἐτερος πολυέλεος θεσσαλονικαῖος, λεγόμενος Κουκουμᾶς, ψαλλόμενος καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον³⁹.

καὶ

πράγματος, καταχωρίζομε ἐν συνεχείᾳ τὶς ἐπισημανθεῖσες ἀναγραφές· πρῶτον τὴν τοῦ κώδικος EBE 2406:

Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ λεγόμενος Κουκουμᾶς· ἤχος πρῶτος ὁ δομῆστικός ἀπ' ἐξω α' Δοῦλοι, Κύριον·

δεύτερον τὴν τοῦ κώδικος EBE 2444:

Ἐτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ λεγόμενος Κουκουμᾶς· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον·

καὶ τρίτον τὴν τοῦ κώδικος Μεταμ. 308:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς ψαλλόμενος ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ· [ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον].

38. Βλ. ἀφνης· Παντ. 1017, φ. 40r:

Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις λεγόμενος Κουκουμᾶς, ποίημα δὲ διαφόρων διδασκάλων· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Ἰβήρ. 1007, φ. 233v:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς, ὅς ψάλλεται ἐν ταῖς κατὰ τόπους ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτάς· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Ξεπ. 273, φ. 25r:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ ψαλλομένου ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ· ἀρχεται ὁ δομῆστικός ἀπ' ἐξω εἰς ἤχον α' Δοῦλοι, Κύριον.

Κουτλ. 396, φ. 24r:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς ψαλλόμενος ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ· [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον.

39. Βλ. Ἰβήρ. 974 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 15' αἰῶνος), φ. 126r. Πρβλ. ὡσαύτως δύο ὁμοειδῆ χειρόγραφα τοῦ 17' αἰῶνος, ἧτοι τοὺς κώδικες· Μονῆς Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129 (αὐτόγραφο Ἀντωνίου τοῦ ἱερέως καὶ Οἰκονόμου), φ. 77r καὶ Λεμ. 238, φ. 118r:

Πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ ἐν πάσαις ταῖς κατὰ πόλεις ἀγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστορος, ὅστις καὶ Κουκουμᾶς καλεῖται φέρων τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πολυέλεος ὁ λεγόμενος Κουκουμάς, ὃς ψάλλεται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἰς ταῖς κατὰ τόπον ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις· ἄρχεται ὁ δομέστικος τοῦ α^ω χοροῦ εἰς ἦχον α' Δούλοι, Κύριον⁴⁰.

ii) Ὅπως πολλαχοῦ ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη, ὁ πολυέλεος συνετέθη ὑπὸ τοῦ Κουκουμά καὶ μαῖστορος. Κατ' ἀκρίβειαν, ὡς καὶ ἐν συνεχείᾳ —κατὰ τὴν περιγραφὴ τῆς συνθέσεως— καθίσταται σαφές, τὸ ποίημα —παρεμφερῶς πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— σύγκειται οὐσιαστικῶς ἐκ συνθέσεων διαφόρων ποιητῶν· τὸ γεγονός, ὁμως, ἀποσιωπᾶται σχεδὸν στὴν περὶ αὐτοῦ χειρόγραφον παράδοσιν· κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπεσημάνθησαν ἐλάχιστες, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτή, σχετικῆς ἀναγραφῆς, μία τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη τοῦ κώδικος Κουτλ. 455:

Ἄρχῃ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμά, ἔχων ἀλλάγματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων· καὶ ἄρχεται ὁ πρῶτος ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἦχος α' Δούλοι, Κύριον⁴¹.

Ὡς ἐκ τούτου, στὶς ἐπικεφαλίδες τοῦ πολυελέου ὑπερισχύει ἡ περὶ τοῦ ἐξονομασθέντος μελοποιῦ μνεῖα, ἡ ὁποία διαρθοῦται ἐνδιαφερόντως σὲ τέσσαρες κυρίως τύπους:

Στὸν πρῶτο —καὶ πλέον περιγραφικὸ, ὁ ὁποῖος ἀρκούντως ἐπιβάλλεται κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα καὶ ὀλοκληρωτικῶς, σχεδὸν, ἀπαντᾷ στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ 19^ο αἰῶνος— ἐπισημαίνεται ἡ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ ποιητοῦ ὀνοματοδότησις συνόλου τῆς συνθέσεως· ἡ ἀρχαιότερα σχετικῆ ἀναγραφὴ ἐνετοπίσθη στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1649 αὐτόγραφο Ἰακώβου Γάνου καὶ Χώρας κώδικα Λειμ. 245: Δούλοι, Κύριον ἦχος α' ἔσω, ὃς Κουκουμάς ἔχει τὴν κλήσιν πρὸς τοῦ ποιήσαντος μεταθεῖς τὸ ὄνομα⁴².

40. Βλ. Μεταμ. 56 (τοῦ ἔτους 1580), φ. 15r. Πρβλ. ἐνδιαφερόντως καί: EBP 203, φ. 232v (ὡς καί: EBP 126, φ. 80r), ὅπου δίδεται μία ἄλλη διάστασις τοῦ ἔρου «κατὰ τόπους ἐκκλησίας»:

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἁγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ προσαγορευομένου Κουκουμά τοῦ ψαλλομένου ἐν τῇ πόλει Θεσσαλονίκη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἥτις καὶ ἔστι καὶ ὀνομάζεται μὴ-τῆρ πασῶν τῶν πόλεων ἄρχεται οὖν ὁ δομέστικος μετὰ τῶν βαστακτῶν ἀπ' ἔξω ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

41. Βλ. Κουτλ. 455, φ. 34r. Πρβλ. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 38v:

Ἄτερος πολυέλεος ψαλλόμενος ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Θεσσαλονίκη, ποιηθέν (sic) παρὰ τοῦ μαῖστορος Ἰωάννου τοῦ Κουκουμά καὶ ἐτέρων διαφόρων ποιητῶν εἰς ἦχον πρῶτον Δούλοι, Κύριον·

ὡς καί: Ἰβήρ. 1222, φ. 1r:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμάς, ἐκ διαφόρων ποιητῶν συλλεγείς· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

42. Βλ. Λειμ. 245, φ. 91r. Περὶ τὸ ἔτος 1670 ὁ Μπαλάσιος δίδει εὐφραδестέρως τὴν ἰδίαν ἀναγραφὴν —στὸν αὐτόγραφο του κώδικα Ἰβήρ. 1250, φ. 91v—, ἡ ὁποία θὰ «ἀναπαραχθῇ» ἐν συνεχείᾳ σὲ ἀξιοσημείωτον ὁμάδα χειρογράφων:

Στόν δεύτερο –και σπανιώτερο– προσδιορίζεται αναλυτικῶς τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ μελουργοῦ τῆς συνθέσεως· σχετικές μαρτυρίες ἐνετοπίσθησαν πανομοιότυπως σὲ τέσσαρες, συγχρόνους σχεδόν, ἰδιογράφους κώδικες Κοσμᾶ Μακεδόνοιο τοῦ Ἰβηρίτου, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον μορφή:

*Ἀρχὴ τοῦ πολυελέου· ποίημα κυρίου Νικολάου μαῖστοροιο τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*⁴³.

Στοὺς τρίτο καὶ τέταρτο ἐκτίθεται –ἀνευ περαιτέρω διευκρινίσεων– ὁ ἐν γένει χαρακτηρισμὸς τῆς συνθέσεως, ὡς πολυέλεος Κῶκουμᾶς, δι' ἐνδιαφερούσης συστηματικῆς χρήσεως δύο ῥηματικῶν τύπων, ἤτοι: πολυέλεος ὁ λεγόμενος Κουκουμᾶς ἢ πολυέλεος ὁ καλούμενος Κουκουμᾶς. Ἴδου οἱ συνήθειο ἐπικεφαλίδες τῆς παρούσης περιπτώσεως:

Ἀρκτέον καθεξῆς καὶ τοῦ πολυελέου, ὅς καὶ Κουκουμᾶς ἔχει τὴν κλήσιν πρὸς τοῦ ποιήσαντος μεταθεῖς τὸ ὄνομα ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

[Πρβλ. ὁμοίως: Ἰδρ. 597, φ. 90γ. Ἰβήρ. 949, φ. 46γ. Ἰβήρ. 961, φ. 39ν. Λειμ. 459, φ. 90γ (: «...ὅς κέκληται Κουκουμᾶς πρὸς τοῦ ποιητοῦ ἑαυτοῦ μεταθεῖς τὴν κλήσιν...»)].

Μνημονεύομε, τέλος, καὶ ὠρισμένες παραλλαγές τοῦ παρόντος τύπου ἀναγραφῆς, ὡς ἐπὶ παραδείγματοιο τοῦ κώδικιο Ἰβήρ. 987, φ. 107ν:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν πολυελέων, ποιηθεῖς δὲ παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαῖστοροιο, ὅς καὶ Κουκουμᾶς καλεῖται φέρων ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἄρχεται δὲ ὁ δομέστικος μετὰ εὐρυθυμην φωνῆς (sic), ποίημα τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

[Πρβλ. ὁμοίως: Μονῆς Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129, φ. 77γ καὶ Λειμ. 238, φ. 118γ (: «...φέρων τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ...»). Γρηγ. 6, φ. 111ν (: «...ὅστις ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ...»). Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 109γ (: «...ὅστις ἔλαβε τὴν ὀνομασίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ...»). Ἀγ. Στεφ. 52, φ. 99γ (: «...τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ ἐκ τοῦ ποιητοῦ...»)]

ἢ τοῦ κώδικιο Ἐηρ. 307, φ. 119γ:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ ἐπωνομαζομένου Κουκουμᾶ ἔχων τὴν κλήσιν ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

[Πρβλ. ὁμοίως: Κιτ. 58, φ. 74γ. ΝκS 4466,4°, φ. 44ν (: «...πρὸς τοῦ ποιήσαντοιο ἔχων τὴν κλήσιν...»)].

43. Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κώδικιο Ἰβήρ. 970 (τοῦ ἔτοιο 1686), φ. 39γ. Βλ. ὁμοίως καὶ τοὺς ἐπομένους κώδικιοιο τοῦ αὐτοῦ: Σινᾶ 312 (1469) [τοῦ ἔτοιο 1689]. Σταυρ. 165 (περὶ τὰ ἔτη 1665-1685), φ. 142ν καὶ Ἰβήρ. 1180 (τοῦ β' ἡμίσειο τοῦ 15' αἰῶνοιο), φ. 45γ. Πρβλ. ὡσαύτωιο καὶ τὸν κατὰ τὸ ἔτοιο 1572 αὐτόγραφο Γαβριήλ τοῦ ἱερομονάχοιο κώδικιο Λειμ. 259, φ. 43ν (: «...κύρ Νικολάου μαῖστοροιο τοῦ Κουκουμᾶ...»), ὡς καὶ τὸν (περὶ τὸ 1700 γεγραμμένο) Ἐηρ. 329, φ. 42γ (: «...κυρίοιο Νικολάου τοῦ Κουκουμᾶ...»). Νὰ σημειωθῆ ὅτι ἐντελῶιο μεμονομένουιο ἀποδίδεται στόν Κουκουμᾶ καὶ τὸ ὄνομα Ἰωάννηιο βλ. τὴν ἀνωτέρω –στὴν ὑπόσημ. 41– παρατεθεῖσα σχετικὴ ἀναγραφὴ τοῦ κώδικιοιο Κωνσταντινουπόλειοιο 7, φ. 38ν, ὡς καὶ τίιο παρόμοιοιο ἐπικεφαλίδιοιο τῶν κωδίκιοιο Χιλανδ. 145, φ. 84γ (: Ποίημα κύρ Ἰωάννου Κουκουμᾶ πρβλ. καὶ Ἰ. Α. Јаковлєνїџ, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 83, ὑπόσημ. 6), ΕΒΡ 130, φ. 84γ (: «...ὁ δὲ παρῶν ποίημα κύρ Ἰωάννου Κουκουμᾶ...») καὶ ΡΑΙΚ 42, φ. 106ν («...τὸ δὲ παρὸν ποίημα κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουμᾶ...»).

Ἔτερος πολυέλεος ὁ λεγόμενος Κουκουμᾶς ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον⁴⁴.
καί

Ἔτερος πολυέλεος ὁ καλούμενος Κουκουμᾶς ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον⁴⁵.

iii) Ἐνδιαφέρουσα εἶναι, τέλος, ἡ λειτουργικότης τῆς συνθέσεως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀπαντώντων στίς ἀρκτικές αὐτῆς ἀναγραφές προσδιορισμῶν. Συμφώνως πρὸς τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, ὁ πολυέλεος ψάλλεται «εἰς πάσας τὰς δεσποτικές ἐορτάς»⁴⁶, ἐπιπροσθέτως δὲ «εἰς τὰς ἐορτάς μεγάλων ἀγίων»⁴⁷,

44. Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κώδικος Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν Ἰβήρ. 951 (περὶ τὰ ἔτη 1670-1680), φ. 27ν. Πρβλ. ὁμοίως: Κουτλ. 399, φ. 54ν. Ξεν. 114, φ. 46ν. Λειμ. 258, φ. 172γ. Ὑψηλ. 48, φ. 110γ. Λειμ. 282, φ. 34γ. Λειμ. 287, φ. 26ν. Λειμ. 284, φ. 72ν. Μαχ. 3, φ. 35ν. Μεταμ. 310, φ. 54ν. Μεταμ. 261, φ. 94γ. Μεταμ. 203, φ. 150γ. Σινᾶ 292. Οἱ ὑπάρχουσες παραλλαγές ἐπουσιώδεις, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸν κώδικα Δοχ. 357, φ. 54γ (: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον· πρβλ. ὡσαύτως Δοχ. 386, φ. 46ν. Γρηγ. 32, φ. 113γ. Κουτλ. 449, φ. 30ν. Λειμ. 285, φ. 59γ. Ἰβήρ. 1151, φ. 61ν. Ἰβήρ. 1023, φ. 34ν. Βλ. καί: Ἰβήρ. 985, φ. 78ν [: Ἔτερος πολυέλεος, ὃς λέγεται Κουκουμᾶς ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον]. Δοχ. 314, φ. 63ν [: Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς, ποιή(μα) τοῦ αὐτοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον], ἢ στὸν κώδικα Παντ. 1045, φ. 36γ (: Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω φωνεῖ εἰς ἤχον α' Δοῦλοι, Κύριον· πρβλ. ὁμοίως Ξεν. 171, φ. μθ' γ κ.ε. Ἰβήρ. 1287, φ. 159ν. Λειμ. 350, φ. 89γ).

45. Βλ. Ξηρ. 317, φ. 66ν. Πρβλ. ὡσαύτως Ἰβήρ. 1096, φ. 25γ. Κουτλ. 446, φ. 54ν. Ἰβήρ. 1010, φ. 7β'. Δοχ. 332, φ. 64γ. Μνημονεύομε καὶ δύο-τρεις τύπους ἐπουσιωδῶν παραλλαγῶν, κατακεχωρισμένων στοὺς κώδικες: Κωνστ. 86, φ. 168γ (: Ἔτερος πολυέλεος, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον· πρβλ. καί: Λειμ. 286, φ. 45γ. Ἰβήρ. 1223, φ. 63γ), Παντ. 965, φ. 14γ (: Ἀρκτέον καθεξῆς καὶ τοῦ πολυελέου τοῦ καλουμένου Κουκουμᾶ ἤχος α', ἔξω Δοῦλοι, Κύριον) καὶ Ἰωασαφαίων 20 (106), φ. 57γ (: Πολυέλεος προσαγορευόμενος Κουκουμᾶς...).

46. Βλ. σχετικῶς Ἄγ. Τριάδ. 113, φ. 37ν:

Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς πάσας τὰς δεσποτικές ἐορτάς, ποιηθεὶς δὲ παρὰ Νικολάου μαϊστορος τοῦ Κουκουμᾶ ὁ πρῶτος δομέστικος τοῦ δεξιῦ χοροῦ ἀπ' ἔξω ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὁμοίως Δοχ. 315, φ. 37ν [: Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς ἀπάσας τὰς δεσποτικές ἐορτάς, ποιηθεὶς παρὰ κὺρ Νικολάου μαϊστορος τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον] ὡς καί: Ξηρ. 265, φ. 41γ [: Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὰς δεσποτικές ἐορτάς, ποιήματα Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον].

47. Βλ. σχετικῶς Ἰβήρ. 1120, φ. 262γ:

Ἔτερος πολυέλεος, ὃς καλεῖται Κουκουμᾶς, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ μαϊστορος, ψαλλόμενος εἰς δεσποτικές ἐορτάς καὶ εἰς μεγάλους ἀγίους ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Ὅμοια ἀναγραφὴ βλ. καὶ εἰς: Γρηγ. 5, φ. 93γ καὶ Δοχ. 337, φ. 105ν. Πρβλ. ἐπιπροσθέτως Ἰβήρ. 1153, φ. 102ν:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς, ὃς ψάλλεται εἰς δοξολογούμενους ἀγίους ἄρχεται ὁ δεξιὸς χορὸς ἀπ' ἔξω [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον.

καθώς και «έν ταῖς ἐπισήμοις ἐορταῖς ἐν αἷς γίνηται ἀγρυπνία»⁴⁸. οἱ ὡς ἄνω ἐπισημάνσεις, καίτοι ἐμφανίζονται σποραδικῶς στήν σχετική πλουσία χειρόγραφον παράδοσι, μαρτυροῦν ἐμμέσως μίαν ἰδιαίτερα συμπάθεια τῶν φιλομούσων πρὸς τὸ παρὸν ποίημα τοῦ Κουκουμά, ἡ ὁποία –εἶναι προφανές– ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ καὶ τὸ κίνητρο, τρόπον τινά, γιὰ τὴν ἐκλογή τῆς συγκεκριμένης συνθέσεως πρὸς περαιτέρω «στολισμὸ» καὶ λαμπρότερο πανηγυρισμὸ τυχούσης ἐορτῆς. Πρὸς τοῦτο, βεβαίως, συντελεῖ καὶ ὁ ἐν γένει μελισματικός χαρακτήρ τοῦ πολυελέου, μὲ ἐκδηλητὰ στοιχεῖα τῆς καλοφωνίας, ἰδιότητες ἐγγενεῖς τοῦ μέλους αὐτοῦ στίς ὁποῖες πρέπει ἀναντιλέκτως νὰ ἀποδοθοῦν καὶ οἱ ἐπισημανθέντες λιγιστοὶ εἰδικώτεροι περὶ αὐτοῦ χαρακτηρισμοί, ὡς συγκεκριμένως: «κατανυκτικός»⁴⁹, «ἐκκλησιαστικός»⁵⁰, «γλυκύτατος»⁵¹, χαρακτηρισμοὶ ἀφορῶντες στὸ εὐφρόσυνο τοῦ μέλους καὶ στήν παραδοσιακὴ δομὴ τῆς ὅλης συνθέσεως, ἢ «ὀργανικός»⁵² καὶ «ἐντεχνος»⁵³, χαρακτηρισμοὶ παραπέμποντες, ἀντιστοίχως, στίς μελικές αὐτοῦ «ἀρετές».

β) Ἡ σύνθεσις, κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ιζ' καὶ ιη' αἰῶνων ὀριζομένη χρονικὴ περίοδο, ἀνθολογεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, συνήθως πρὸ τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου⁵⁴ ἢ τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιφώνων⁵⁵. παλαιότερα,

48. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1294, φ. 71ν:

Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμάς φαλλόμενος ἐν ταῖς ἐπισήμοις ἐορταῖς ἐν αἷς γίνηται ἀγρυπνία ἄρχεται ὁ δεξιὸς χορὸς ἀπ' ἔξω εἰς ἦχον α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. Μεταμ. 101, φ. 62ν [: Πολυέλεος φαλλόμενος ἐν πάσαις ταῖς παρούσαις ἐορταῖς, τοῦ Κουκουμά ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον] καὶ Ἐρμ. ω 1163, φ. 59γ [: Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμάς φαλλόμενος ἐν ταῖς ἐπισήμοις ἐορταῖς εἰς τὰς ἀγρυπνίας εἰς ἦχον α' Δοῦλοι, Κύριον].

49. Βλ. Δοχ. 369, φ. 35ν:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου τοῦ λεγομένου Κουκουμά, κατανυκτικός ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

50. Βλ. Παντ. 947, σ. 257:

Πολυέλεος, τοῦ Κουκουμά, ἐκκλησιαστικός, ὀργανικός, κύρ Χρυσάφου (sic!) ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

51. Βλ. Καρ. 237, φ. 104γ:

Πολυέλεος, ὅς καλεῖται Κουκουμάς, γλυκύτατος ἦχος α' ἔξω φωνῶν Δοῦλοι, Κύριον.

52. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 50.

53. Βλ. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 276:

Ἀρκτέον οὖν καθ' ἑξῆς καὶ τοῦ πολυελέου, ὅς κέκληται Κουκουμάς πρὸς τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ μεταθεῖς τὸ ὄνομα. ἐντεχνος ἦχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Λειμ. 8, φ. 56ν [: «...πάνυ ἐντεχνος...Νικολάου Κουκουμά...»].

54. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 993, φφ. 38γ-47γ. Ὑδρ. 597, φφ. 90γ-106ν. Ἰβήρ. 949, φφ. 46γ-53ν [τοῦ ιζ' αἰῶνος]. Λειμ. 459, φφ. 90γ-109ν. Γρηγ. 6, φφ. 111ν-127ν. Ἰβήρ. 987, φφ. 107ν-120ν. Μαχ. 2, μεταξύ φφ. 121γ-199γ. Κιτ. 20, φφ. 90ν-122γ. Ξηρ. 307, φφ. 119γ-134γ. Λειμ. 8, φφ. 56ν-64ν. Κιτ. 19, μεταξύ φφ. 101ν-124γ. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 276-312 [τοῦ ιη' αἰῶνος]. Βλ. ὡσαύτως καὶ τὸν κώδικα Κουτλ. 453 (τῶν τελῶν τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 52γ κ.ε.

55. Βλ. σχετικῶς: Δοχ. 369, φφ. 35ν-47ν. Γρηγ. 32, φφ. 113γ-123γ [τοῦ ιζ' αἰῶνος]. Μαχ. 1 (τοῦ ιη' αἰῶνος), μεταξύ φφ. 162γ-226ν. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τοὺς κώδικες: Φιλ. 123 (τοῦ ιδ' αἰῶνος), φφ. 135γ-140ν. Ξηρ. 273 (τοῦ ιε' αἰῶνος), φφ. 25γ-47γ.

κατὰ τοὺς ἰδ' καὶ ἰε' αἰῶνες—ὅπως ἐπεσημάνθη καὶ ἀνωτέρω, κατὰ τὴν διαπραγμάτευσι τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου—, ἡ σύνθεσις ἠρθολογεῖτο δευτέρα κατὰ σειρά, κατόπιν τοῦ ἐπισημανθέντος ποιήματος⁵⁶. Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι κυρίως κατὰ τὸν ἰς' ἕως καὶ τὸν ἐπόμενον ἰζ' αἰῶνα, σὲ πολυαριθμούς κώδικες τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως, ὁ παρὼν πολυελεος ἀποτελεῖ τὴν μόνην εἰς αὐτοὺς ἀρθολογουμένη ὁμοειδῆ σύνθεσιν⁵⁷, καθὼς καὶ ὅτι μεταγενεστέρως, κατὰ τὸν ἠ' κυρίως αἰῶνα, καταγράφεται μία ἀξιωματικὸς ἀρθολόγησις τῆς παρούσης συνθέσεως κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη⁵⁸. Μνημονεύομε, τέλος, πὺς κατὰ κύριον λόγον στὰ περιέχοντα τὸν πολυελεος μουσικὰ χειρόγραφα τοῦ ἰζ' αἰῶνος παραλείπεται πολλὰκις ἢ δευτέρα αὐτοῦ στάσις⁵⁹, ἢ ὅποια κανονικῶς ἀρθολογεῖται κατόπιν τούτου στὴν ἐπιλοικτον χειρόγραφον παράδοσιν⁶⁰.

Σημειωτέον ὅτι—κατὰ τὸν ἰς' κυρίως αἰῶνα— καταγράφονται ἐπιπροσθέτως καὶ λοιπὲς παραλλαγές τῶν ὡς ἄνω περιπτώσεων, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονεύομε ἐδῶ τίς πλέον συχνές, ἧτοι τὴν κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου ἀρθολόγησι τοῦ ἀντιστοίχου ποιήματος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη (βλ. σχετικῶς: Σταυρ. 165, φφ. 142v-148r. Παντ. 1008, φφ. 53r-73v. Ἰβήρ. 970, φφ. 39r-44v. Κουτλ. 449, φφ. 30v-35v. Ἰβήρ. 961, φφ. 39v-53r) ἢ τοῦ συντόμου «ἐκκλησιαστικοῦ» λεγομένου πολυελέου (βλ. σχετικῶς: Λειμ. 257, φφ. 43v-54r. Δοχ. 386, φφ. 46v-56v. Λειμ. 287, φφ. 26v-35r. Λειμ. 245, φφ. 91r-103v. Μαχ. 3, φφ. 35v-49r).

56. Βλ. EBE 2458, φφ. 86r-96r. Κουτλ. 399, φφ. 54v-62r [τοῦ ἰδ' αἰῶνος]. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 38v κ.έ. Κωνστ. 86, φφ. 168r-176v. Ἰβήρ. 973, φφ. 131r-145v [ἔπου, εἰδικώτερα, ἐνδιαμέσως τῶν συνθέσεων Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ παρεμβάλλεται ὁ Ἄμωμος Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ]. Ἰβήρ. 974, φφ. 126r-138r [τοῦ ἰε' αἰῶνος]. Ὡσαύτως βλ. Λειμ. 238 (τοῦ ἠ' αἰῶνος), φφ. 118r-132v. Στούς ἀνωτέρω κώδικες τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιταί ἡ ἐνόητος τῶν ἀντιφώνων—μεταγενεστέρως, κατὰ τὸν ἠ' αἰῶνα ἐπὶ παραδείγματος, μεταξύ τῶν δύο ἐνοητῶν (πολυελέων καὶ ἀντιφώνων) μεσολαβοῦν καὶ λοιπὲς συνθέσεις, ὡς τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη (βλ. σχετικῶς: Δοχ. 337, φφ. 105v-119v. Γρηγ. 5, φφ. 93r-104v) ἢ τοῦ «ἐκκλησιαστικοῦ» συντόμου πολυελέου καὶ αὐτοῦ τοῦ νέου Χρυσάφη (βλ. σχετικῶς: Ξεν 114, φφ. 46v-55v).

57. Βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 455, φφ. 34r-40v. Παντ. 1045, φφ. 36r-49v. Παντ. 1017, φφ. 40r-45r. Δοχ. 314, φφ. 63v-74v. Ξηρ. 265, φφ. 41r-56r. Λειμ. 277, φφ. 29v-49r. Λειμ. 282, φφ. 34r-49v. Ὑψηλ. 48, φφ. 110r-111v καὶ 163r-173v. Λειμ. 259, φφ. 43v-62v. Κουτλ. 396, φφ. 24r-41v. Κουτλ. 425, φφ. 1r-10r [τοῦ ἰς' αἰῶνος]. Ξεν 155, σ. 141 κ.έ. Λειμ. 258, φφ. 172r-193v. Δοχ. 357, φφ. 54r-72r. Λειμ. 284, φφ. 72v-83v. Ξεν 171, φ. μθ' κ.έ. Λειμ. 285, φφ. 59r-69v. Λειμ. 350, φφ. 89r-96v. Λειμ. 271, φφ. 90r-94v. Παντ. 965, φφ. 14r-24r. Καρ. 237, φφ. 104r-107r [τοῦ ἰζ' αἰῶνος]. Ὡσαύτως πρβλ. Κιτ. 58 (τοῦ ἠ' αἰῶνος), φφ. 74r-104v.

58. Βλ. συγκεκριμένως: Nks 4466,4, φφ. 44v-56r. Ἰβήρ. 951, φφ. 27v-33v [τοῦ ἰζ' αἰῶνος]. Ξηρ. 317, φφ. 66v-79v. Κουτλ. 446, φφ. 54v-67r. Δοχ. 332, φφ. 64r-77r [τοῦ ἠ' αἰῶνος].

59. Τὸ φαινόμενον ἀφορᾷ σὲ ὅλες τίς ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσες «ἐκδοχῆς ἀρθολογήσεως» τῆς συνθέσεως: ἐκ τῶν ἡδὴ ἀριθμηθέντων κωδίκων βλ. ἐνδεικτικῶς τὰ ἀκόλουθα (τοῦ ἰζ' αἰῶνος) χειρόγραφα: Ξεν. 155. Λειμ. 258. Δοχ. 357. Ξεν. 171. Δοχ. 369. Παντ. 965. Ἰβήρ. 993. Γρηγ. 32. Δοχ. 386. Σταυρ. 165. Ἰβήρ. 951. Ἰβήρ. 970. Δοχ. 324. Παντ. 1008. Καρ. 237. Ἰβήρ. 961. Κουτλ. 449. Παντ. 947.

60. Καταγράφονται πάντως, καὶ ἰκανές ἐξαιρέσεις, κατὰ τίς ὁπίες ὁ παρὼν πολυελεος ἀπαντᾷ ὡσαύτως ἄνευ τῆς δευτέρας αὐτοῦ στάσεως, σὲ μουσικὰ χειρόγραφα τόσο τῶν ἰε' (βλ. σχε-

γ) Ὡς ἐτονίσθη καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς παρούσης παραγράφου, μελουργὸς τοῦ πολυελέου εἶναι ὁ μαῖστωρ Νικόλαος ὁ Κουκουμᾶς, συμφώνως μάλιστα πρὸς τὴν ὁμόφωνον πρὸς τοῦτο μαρτυρία συνόλου τῆς χειρογράφου τοῦ ποιήματος παραδόσεως⁶¹. Οἱ πλείστοι τῶν στίχων, ὅσοι ὀφείλονται στὸν ἐν λόγῳ μελουργό, παραδίδονται κατὰ κύριο λόγο ἀνωνύμως, ἀπαριθμοῦνται δὲ ἀρμοδίως κυριώτατα στὸν οἰκειὸ τόπο τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ἐν μέρει δὲ καὶ στὴν ἀκολουθοῦσα παράγραφο. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, εὐρυτάτη εἶναι ἡ «συμπλήρωσις» τῆς συνθέσεως διὰ ποικίλων στίχων λοιπῶν μελουργῶν, ἡ ἀναλυτικὴ ἀπάριθμησις τῶν ὁποίων, ὡς καὶ ἡ εἰδικωτέρα ἀπόδοσις ἐκάστου στὸν ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως μαρτυρούμενο μελουργὸ αὐτοῦ, ἐπεχειρήθη σταδιακῶς στὶς ἀρμόδιες παραγράφους τοῦ μνημονευθέντος κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνά χειρᾶς ἐργασίας⁶². ἐδῶ μνημονεύονται ἐνδεικτικῶς –καὶ κατὰ τυχαία σειρά– τὰ ὀνόματα τῶν εἰς τὴν σύνθεσι ἀπαντῶντων μελουργῶν: Μανουὴλ Πλαγίτης, Κωνσταντῖνος Μαγουλάς, Μανουὴλ Γαζῆς, Χριστοφόρος Μυστάκων, Ξένος Κορώνης, Παῦλος Κασᾶς, Ἰωάννης Πρωτοψάλτης ὁ Γλυκύς, Γρηγόριος δομέστικος ὁ Γλυκύς, Ἰωάννης Κουκουζέλης, Ἰωάννης λαμπαδάριος ὁ Κλαδᾶς, Σταμενίτζης, Δαβὶδ ἱερομόναχος, Μανουὴλ Κουρτέσης, Γρηγόριος Μπούνης ὁ Ἀλυάτης, Κορνῆλιος μοναχὸς ὁ Ἀγιορείτης, Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου, Νίκων μοναχός, «Καλογρέα»⁶³, Ἀθανάσιος

τικῶς Ἰβήρ. 973. Φιλ. 122) καὶ ιη' (βλ. σχετικῶς Ἐπρ. 317. Ξεν. 114. Δοχ. 332. Κουτλ. 446) αἰῶνων, ὅσο καὶ –κυριώτατα– τοῦ ιε' αἰῶνος (βλ. σχετικῶς Κουτλ. 455. Παντ. 1045. Παντ. 1017. Δοχ. 314. Ἐπρ. 265. Λειμ. 277. Κουτλ. 396. Ἐπρ. 273. Κουτλ. 425). [Στὸν κώδικα Ἰβήρ. 985 (αὐτόγραφο Μανουὴλ τοῦ Βλατηροῦ κατὰ τὸ ἔτος 1425), φφ. 78ν-87ν, ἡ β' στάσις τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἀνθολογεῖται, ἀντιστρόφως, πρὸ τῆς ἀντιστοίχου α' στάσεως].

61. Τὸ γεγονός ἐσχολιάσθη ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑπ' ἀριθμὸν α' ἐνότητα σχολίων τῆς παρούσης παραγράφου (ὑποενότης ii). Πάντως, νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι, ἐκ τῆς ἐν λόγῳ πλουσιωτάτης χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως, μόνον στοὺς κώδικες EBE 2401 (τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 105r καὶ Δοχ. 324 (τοῦ ἔτους 1686), φ. 46r, ἡ σύνθεσις ἀποδίδεται στὸν μαῖστορα Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη [: Πολυέλεος φαλλόμενος ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ Κουκουζέλη καὶ μαῖστορος ἄρχεται ὁ δομέστικος ἀπ' ἐξῶ ἤχος α' Δούλοι, Κύριον (EBE 2401) – Πολυέλεος τῆς βλουγάρας (sic), πολυέλεος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἤχος α' Δούλοι, Κύριον (Δοχ. 324)]. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Παντ. 947, σ. 257, ἡ σύνθεσις ἀποδίδεται, περιέργως καὶ προφανῶς ἐκ παραδρομῆς, σὲ δύο μελουργούς· στὸν Κουκουμᾶ καὶ στὸν –Μανουὴλ μᾶλλον– Χρυσάφη: Πολυέλεος, τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκκλησιαστικός, ὀργανικός, κύρ Χρυσάφου ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

62. Ἡ περίπτωσις τοῦ νόθου καὶ ψευδεπιγράφου στίχου τῆς λεγομένης Βουλγάρας, ὁ ὁποῖος ἀνθολογεῖται στὸ πλαίσιο τοῦ παρόντος πολυελέου, ἐξετάζεται εἰδικωτέρα ἐν κατακλείδι τῆς ἐπομένης ἐνότητος σχολίων.

63. Βλ. Κουτλ. 399, φ. 61r.

μοναχός⁶⁴, Ἀγάθων ὁ Κορώνης⁶⁵, Μανουὴλ Χρυσάφης, Μπαλάσιος ἱερεὺς, Κοσμάς Μακεδῶν ὁ Ἰβηρίτης.

δ) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρως⁶⁶. σημειοῦται, πάντως, ὅτι —παρεμφερῶς πρὸς ὅσα ἐσχολιάσθησαν ἀνωτέρω περὶ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— ἡ ἐν γένει διάταξις αὐτῆς ποικίλλει ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα καὶ ἀπὸ κωδικογράφου εἰς κωδικογράφον. Ἀρκούντως ἐκτεταμένη εἶναι ἡ τακτικὴ τῆς σταδιακῆς συμπληρώσεως τῶν ἀνωνόμως παραδιδομένων στίχων τοῦ Νικολάου Κουκουμᾶ —τῶν συνιστώντων τὸν πυρῆνα, τρόπον τινά, τοῦ παρόντος πολυελέου— διὰ ποικίλων, καλοφωνικῶν κατὰ κύριο λόγο, στίχων διαφόρων μελουργῶν, οἱ ὅποιοι παρενείρονται στὴν τρέχουσα —καὶ δι' ἕκαστο στίχο οἰκεία, ὡς πρὸς τὴν «ῥοή» τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου— θέσι αὐτῶν. Προκειμένου νὰ κατασταῇ σαφὴς καὶ πλέον κατανοητὴ ἡ ὡς ἄνω παρατήρησις, προσφέρεται ἐν συνεχείᾳ ἐν (ὁμοειδὲς τοῦ διὰ τὸν Λατρινὸν ἀντιστοίχου) κριτικῶς ἐπεξεργασμένο διάγραμμα, ἐμφαίνον τὴν συνήθη δομὴ τῆς συνθέσεως, ἢ —ἰσχυρότερον— μία κατὰ τὸ δυνατὸν πληρεστερὰ «ἰδεατὴ» διάταξις αὐτῆς⁶⁷:

64. Βλ. Κουτλ. 457, φ. 176v.

65. Βλ. Ἰβήρ. 973, φ. 135γ κ.ε., ὅπου μνημονεύονται ἐπιπροσθέτως καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Ἀνδρέου Σιγηροῦ, Μανουὴλ Θηβαίου, Γεωργίου Σγουροπούλου καὶ Γεωργίου Κοντοπετρῆ.

66. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπισημαινομένων, περὶ τῆς σχετικότητος καὶ τοῦ ἐπισφαλοῦς τῆς ἐν λόγῳ διαπιστώσεως δηλονότι, μνημονεύσαμε ἐδῶ ἐνδεικτικῶς ὅτι κατὰ τὴν παρούσα ἐρευνα οὐσιαστικῶς ἐλλιπῆς ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως ἐπεσημάνθη στὸν κώδικα Μεταμ. 101, φφ. 62v-76v, ὅπου παρατίθενται ἔνδεκα μόνον στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου, στὸν κώδικα Κουτλ. 425, φφ. 1r-10r, ὅπου καταχωρίζεται μικρὸ τμήμα τοῦ πολυελέου, συγκεκριμένως ἐκ τοῦ στίχου: Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἕως τοῦ: Ὅτι κρινεὶ Κύριος, ὡς καὶ στὸν κώδικα EBP 237, φφ. 345v-349r, ὅπου ὁ πολυελεὺς ἀρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα. Πρβλ. ὡστόσο ἐνδεικτικῶς καὶ τοὺς κώδικες: Ὑψηλ. 48, φφ. 110r-111v —ὅπου ἡ σύνθεσις κολοβή—, Ἰβήρ. 1222, φφ. 1r-9r —ὅπου τὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον τοῦ παρόντος πολυελέου ἐλλιπές— καὶ Σταυρ. 165, φφ. 142v-148r —ὅπου στὸ πλαίσιο τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος ἀνθολογοῦνται, ὡσαύτως, ὀλίγοι στίχοι.

67. Γιὰ τὸν καταρτισμὸ τοῦ ἐπομένου πίνακος ἐλήφθησαν ἐδῶ ὑπ' ὄψιν πέντε ἐκ τῶν ἐξ βασικῶν κωδίκων (οἱ ὅποιοι ἐμνημονεύθησαν σχετικῶς ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 21) τῶν χρησιμοποιηθέντων, ὡσαύτως, γιὰ τὴν σύνταξις τοῦ διὰ τὸν λεγόμενον Λατρινὸ πολυελέου ἀντιστοίχου διαγράμματος: συγκεκριμένως οἱ EBE 2406 [=A], EBE 899 [=B], EBE 928 [=Γ], Ἰβήρ. 1250 [=Δ], Ὑδρ. 597 [=Σ]. Στὴν ἀκολουθοῦσα περιγραφή ἀντικατεστάθη μόνον ὁ ὑπὸ τὸν συμβολισμὸ E ἐκεῖ μνημονευθεὶς κώδιξ Nks 2747,2° (ὡς μὴ περιέχων τὴν παρούσα σύνθεσις) ὑπὸ τοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος αὐτογράφου Κοσμά Ἰβηρίτου τοῦ Μακεδόνα κώδικος: Ἰβήρ. 993 [=E]. Παραπληρωματικῶς, ἐπίσης, ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν εὐάριθμοι —καὶ ἐν ταῦτῳ ἀντιπροσωπευτικοὶ διαφορῶν ἐποχῶν— κώδικες ἐκ τῆς πλουσίας χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως, ἧται συγκεκριμένως ἐκ τοῦ ιδ' αἰῶνος οἱ: EBE 2458 (τοῦ ἔτους 1336) καὶ Κουτλ. 399 (τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος)· ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος οἱ: Ἰβήρ. 973 (τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος), Ἰβήρ. 985 (τοῦ ἔτους 1425· χργφ. Μανουὴλ Βλατηροῦ), Ἰβήρ. 1120 (τοῦ ἔτους 1458· χργφ. Μανουὴλ τοῦ Χρυσά-

- Δούλοι, Κύριον [Ἐξω ἄνω· Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου]
Α, 99v // Β, 67r (Ὁ δομέστικος ἀπ' ἔξω – ἔσω α'...)// Γ, 1r // Δ, 91v // Ε, 38r // Ϛ, 90r
// Cfr EBE 2458, φ. 86r
- Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου
Γ, 1r // Δ, 91v // Ϛ, 90r
- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον
Γ, 1r // Δ, 91v // Ϛ, 90v // Cfr EBE 2458, φ. 86r
- Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
Γ, 1v // Δ, 91v // Ϛ, 90v
- Ἄλλαγμα· Ὅτι τὸν Ἰακώβ
Α, 99v // Β, 67v // Γ, 1r // Δ, 92r // Ϛ, 90v // Cfr EBE 2458, φ. 86r
- Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν
Γ, 2r // Ϛ, 91r
- Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
Α, 100r // Β, 68r // Γ, 2r // Δ, 92r // Ϛ, 91r // Cfr EBE 2458, φ. 86v (Ἄλλαγμα...)
- Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς
Α, 105r // Γ, 2r // Δ, 92v // Ϛ, 91r
- Παρὰ πάντας τοὺς Θεούς
EBE 2458, φ. 86v
- Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος
Α, 100r // Β, 68r // Γ, 2v // Δ, 92v // Ϛ, 91r // Cfr EBE 2458, φ. 86v (Ἄλλαγμα...) et
φ. 1r (Ἀλληλουῖαρια· ἦχος α' ποίημα τοῦ λαμπαδαρίου] τοῦ Κουκουμᾶ...)
- Ἐν τῷ οὐρανῷ
Γ, 2v // Ϛ, 91v // Cfr EBE 2458, φ. 1r (Τοῦ αὐτοῦ [Κουκουμᾶ]...)
- Ἐν ταῖς θαλάσσαις
Α, 100r // Β, 68v // Γ, 3r // Δ, 92v // Ϛ, 91v // Cfr EBE 2458, φ. 86v (Ἄλλαγμα...) et
φ. 1v (Τοῦ αὐτοῦ [Κουκουμᾶ]...)
- Παπᾶ Μανουὴλ Πλαγίτου· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
Ἄγ. Τριαδ. 113, φ. 40v
- Ἀνάγων νεφέλας
Γ, 3r // Δ, 93r // Ϛ, 91v

φη), Κωνστ. 86, Ἰβήρ. 974, Ἰβήρ. 1202 καὶ Φιλ. 122 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος), EBE 2401 (τοῦ τετάρτου τετάρτου τοῦ αἰῶνος), Ἄγ. Τριαδ. 113 καὶ Κουτλ. 455 (τῶν τελῶν τοῦ αἰῶνος)· ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος οἱ: Μεταμ. 308, Ξηρ. 273, Κουτλ. 396 (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος· ὁ τελευταῖος ἰδιόγραφος Φωκᾶ λαμπαδαρίου), Ἰβήρ. 1223 (τῶν τελῶν τοῦ αἰῶνος)· ἐκ τοῦ ιε' αἰῶνος οἱ: Μεταμ. 310, Ἰβήρ. 1180 καὶ Ἰβήρ. 951 (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος· ὁ δεῦτερος αὐτόγραφος Κοσμά τοῦ Μακεδόνας, ὁ δὲ τρίτος Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν), Σινᾶ 312 (1469) (τοῦ ἔτους 1689· χρῆφ. Κοσμά τοῦ Μακεδόνας), NKS 4466,4' (χρῆφ. Ἰωάννου Καμπάζουρνα), Ἰβήρ. 949 (τῶν τελῶν τοῦ αἰῶνος)· ἐκ τοῦ ιη' αἰῶνος οἱ: Ἰβήρ. 987 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ αἰῶνος), Ἰβήρ. 1010 καὶ Κουτλ. 446 (τῶν ἐτῶν 1755 καὶ 1757, ἀντιστοίχως· χρῆφφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ), Δοχ. 332 (τῶν ἐτῶν 1760 καὶ 1764· χρῆφ. Παΐσιου ἱερομονάχου ἐκ Χώρας), Τιμ. Προδρ. 1 (τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ αἰῶνος· χρῆφ. Δημητρίου ἱερέως καὶ νομορύλακος Βεροίας) καὶ Δοχ. 337 (τοῦ ἔτους 1764· χρῆφ. Δημητρίου Λώτου).

- Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
A, 100v // B, 68v // Γ, 3v // Cfr EBE 2458, φ. 87r et φ. 1v (Ἄλλον, τοῦ αὐτοῦ [Κουκουμᾶ].)
- Στίχος κάλοφωνικός, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά, ἐκαλλωπίσθη δὲ παρὰ κύρ Μανουήλ τοῦ Γαζῆ· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
Δ, 93r // E, 39v (Ἔϊτα γίνεται κάλοφωνα· ποίημα κύρ Κωνσταντίνου Μαγουλά, κάλλωπισθὲν παρὰ τοῦ Γαζῆ...) // Σ, 92r // Cfr EBE 2401, φ. 106r (Ἀλληλουϊάριον ψαλλόμενον εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμᾶ, ποίημα κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά καὶ δομειστίκου Θηβῶν...) // Cfr et E, 40v (Ἔτερον Ἀστραπὰς, ἀπὸ τὸν πολυέλεον τοῦ Χρυσάφει, συνεγράφει δὲ καὶ παρ' ἐμοῦ [Κοσμᾶ Μακεδόνας] ὡς ὁρᾷς ἤχος α' Ἀστραπὰς...)
- Μυστάκωνος· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
Ἰβήρ. 985, φ. 78v κ.ε.
- Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
Γ, 4r // Δ, 94v // Σ, 93v
- Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
A, 100v // B, 69r // Γ, 4r // Δ, 94v // Σ, 93v // Cfr EBE 2458, φ. 87r
- Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου
A, 105r
- Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
Γ, 4v // Δ, 94v // Σ, 93v
- Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
A, 100v // B, 69v // Γ, 4v // Δ, 94v // Σ, 93v // Cfr EBE 2458, φ. 87r
- Τοῦ Κορώνη, παρόμοιον τοῦ Κουκουμᾶ· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
A, 105r
- Ἔτερον, ποίημα κύρ Παύλου τοῦ Κασᾶ· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
Κουτλ. 455, φ. 40v
- Ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε
EBE 2458, φ. 2r
- Ἐν Φαραὼν καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ
Γ, 5r // Δ, 95r // Σ, 94r
- Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
A, 101r // B, 69v // Γ, 5v // Δ, 95r // Σ, 94r // Cfr EBE 2458, φ. 87v (Ἄλλαγμα...)
- Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς
Γ, 5v // Δ, 95r // Σ, 94v
- Τὸν Σηὼν βασιλέα
A, 101r // B, 70r // Γ, 6r (Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ...) // Δ, 95v // Σ, 94v // Cfr EBE 2458, φ. 87v (Ἄλλαγμα...)
- Τῶν Ἀμορραίων
EBE 2458, φ. 88r
- Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα
Γ, 6v // Δ, 95v // Σ, 95r
- Τοῦ Πλαγίτου, ὅμοιον καὶ αὐτὸ τοῦ Κουκουμᾶ· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν
A, 101r // B, 70v [ἄνευ χαρακτηρισμοῦ] // Γ, 7v (Κυροῦ Μανουήλ...) // Δ, 95v [ἄνευ χαρακτηρισμοῦ] // Σ, 95r [ἄνευ χαρακτηρισμοῦ] // Cfr EBE 2458, φ. 88r (Ἄλλον...)

- Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν
Γ, 7v // Δ, 96r // ζ, 95r
- Κληρονομίαν Ἰσραὴλ (Κύριε, τὸ ὄνομά σου...)
Α, 101v // Β, 70v // Γ, 7v // Δ, 96r // ζ, 95v // Cfr EBE 2458, φ. 88v
- Κύριε, τὸ ὄνομά σου
Γ, 8r (ἐσβεσμένον) // ζ, 95v
- Τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον ἢ βουλγάρα· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
Α, 101v // Β, 71r (Τοῦ Γλυκέος...) // Γ, 8r [ἄνευ χαρακτηρισμοῦ] // Ε, 43r (Ἡ βουλγάρα τοῦ Δυσικοῦ...) // Cfr EBE 2401, φ. 108v (Τοῦ λαμπαδαρίου, τὸ λεγόμενον βουλγάρα...) // Cfr Ἰβήρ. 974, φ. 129v (Τοῦ Γλυκέος, βουλγαρίτζα...) // Cfr Ἰβήρ. 951, φ. 30v – Δοχ. 332, φ. 69v – Κουτλ. 446, φ. 60r – Ἰβήρ. 1010, σ. 102 (: Ἡ βουλγάρα καλουμένη, ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἕτεροι δὲ λέγουσι τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλου...) // Δ, 96v καὶ ζ, 96r (: Ἡ βουλγάρα, ποίημα κύρ Ἰωάννου μαῖστορος τοῦ Κουκουζέλη...)
- Σταμενίτζη· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
Ἰβήρ. 973, φ. 135r
- Ὅτι κρινεῖ Κύριος
Γ, 8v // Δ, 97r // ζ, 96r // Cfr EBE 2458, φ. 88v
- Ἔτερον ἱερομονάχου κύρ Δαβίδ· Ὅτι κρινεῖ Κύριος
Ἰβήρ. 974, φ. 130v
- Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
Α, 101v // Β, 71v (Τοῦ Κουκουμά...) // ζ, 96v // Cfr EBE 2458, φ. 2v (Τοῦ αὐτοῦ [Κουκουμά]...)
- Ἔτερον κύρ Μανουὴλ τοῦ Κουρτέση· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
Α, 102r // Cfr Ἰβήρ. 974, φ. 130r (Κύρ Μανουὴλ τοῦ Κουρτέση· Ὅτι κρινεῖ Κύριος)
- Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
Γ, 9r
- Κύρ Γρηγορίου τοῦ δομειστίου· Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
Δ, 97v // ζ, 96v // Cfr Ἰβήρ. 949, φ. 49r
- Κύρ Γρηγορίου· Στόμα ἔχουσι
Α, 102r // Cfr EBE 2458, φ. 89r (Ἄλλαγμα...)
- Ἔτερον κύρ Κορνηλίου μοναχοῦ· Στόμα ἔχουσι
Α, 102r // Β, 72r (Κορνηλίου μοναχοῦ...) // Γ, 9r (Τοῦ μοναχοῦ Κορνηλίου...) // Δ, 100r (Ἔτερον ποίημα, κύρ Κορνηλίου μοναχοῦ τοῦ Ἀγιορείτου, ἡδύτατον...) // ζ, 100r // Cfr EBE 2458, φ. 89v (Ἄλλον Κορνηλίου μοναχοῦ...)
- Στίχος καλοφωνικός, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Ξένου τοῦ Κορώνη, ἡδύτατος· Στόμα ἔχουσι
Δ, 97v // Ε, 44r (Καλοφωνία· Ξένου Κορώνη...) // ζ, 97r
- Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου· Στόμα ἔχουσι
Δ, 99r // Ε, 45r // ζ, 98v
- Κυροῦ Γρηγορίου τοῦ Ἀλυάτου, πρόλογος· ἦχος βαρὺς Στόμα ἔχουσι
Ἐπρ. 273, φ. 37v
- Τοῦ Πλαγίτου· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι
Α, 103r // ζ, 100v // Β, 72v (Μανουὴλ τοῦ Πλαγίτου...) // Cfr Κουτλ. 399, φ. 58r (Παπᾶ Μανουὴλ Πλαγίτου· Στόμα ἔχουσι) // Cfr EBE 2458, φ. 90r (Τοῦ παπᾶ Μανουὴλ τοῦ Πλαγίτου...) // Δ, 101r (Κύρ Γεωργίου τοῦ Πλαγίτου...) // Cfr Ἰβήρ. 987, φ. 116r (Γεωργίου τοῦ Πλαγιώτου...) // Cfr Ἰβήρ. 949, φ. 51r (Γεωργίου τοῦ Παλαγίτου...)

- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι
Δ, 101v // ζ, 101v // Cfr Ἰβήρ. 949, φ. 51r – Ἰβήρ. 987, φ. 116v // Cfr Δοχ. 337, φ. 116r (Ὁφθαλμοὺς – Ὄτα)
- Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι
Γ, 10v
- Ὄτα ἔχουσι
Α, 103v // Γ, 10v (καὶ ἕτερο ὅμοιο, στὴν κάτω ῥα τῶν φφ. 10v-11r) // Δ, 102v // ζ, 102v // Cfr EBE 2458, φ. 90v
- Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
Α, 103v // Γ, 11r // Cfr EBE 2458, φ. 90v
- Κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη καὶ μαΐστορος· Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα
Δ, 102v // ζ, 102v // Cfr Ἰβήρ. 949, φ. 52r – Ἰβήρ. 987, φ. 117v // Cfr Δοχ. 337, φ. 117v (...πάνυ ἐντεχνος καὶ λεπτότατος...)
- Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο
Α, 103v // Δ, 104r // ζ, 104r // Cfr EBE 2458, φ. 91r
- Κυροῦ Γρηγορίου· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο
Γ, 11r // Ἰβήρ. 985, φ. 78v κ.έ.
- Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς
Γ, 11v // Δ, 104r // ζ, 104r
- Οἶκος Ἰσραήλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον
Α, 103v // Γ, 11v // Cfr EBE 2458, φ. 91r ("Ἀλλαγμα...)
- Νίκωνος μοναχοῦ· Οἶκος Ἰσραήλ (Ἐμνήσατε, εὐλογήσατε...)
Α, 103v // Cfr Κωνστ. 86, φ. 175r – Ξηρ. 273, φ. 44v – Φιλ. 122, φ. 86v κ.έ. (: Νίκωνος μοναχοῦ· Οἶκος Ἀαρών...)
- Κύρ Χριστοφόρου, τοῦτο λέγεται καὶ δίχορον· Οἶκος Ἰσραήλ
Α, 104r // Β, 73v (Ἀσματικόν, τοῦ Μυστάκωνος...)// Δ, 104v – ζ, 104v (: Ποίημα κύρ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος, ψάλλεται μετὰ τῶν βαστακτῶν...)// Cfr Ἰβήρ. 987, φ. 118v – Ξηρ. 273, φ. 45r – Δοχ. 337, φ. 118v
- Οἶκος Ἀαρών
Γ, 11v ("Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν...)// EBE 2458, φ. 91r ("Ἄλλον...)
- Οἶκος Δεὺ ("Ἄσατε, Κύριον τὸν παντοκράτορα...)
Α, 104v
- Οἶκος Δεὺ (Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...)
Γ, 12r
- Τοῦ μαΐστορος· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον
Γ, 12v
- Τοῦ μοναχοῦ Σινάιτου· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον
Α, 104r // Cfr Ἰβήρ. 1202, φ. 86r
- Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε...)
Α, 104v
- Τοῦ αὐτοῦ [Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος]· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμνήσατε, εὐλογήσατε...)
Δ, 104v // ζ, 105r // Cfr Τιμ. Προδρ. 1, σ. 309 // Cfr EBE 2458, φ. 94v

- *Τῆς Καλογρέας· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον*
Κουτλ. 399, φ. 61r
- *Τοῦ Γλυκεῶτου· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον*
ΕΒΕ 2458, φ. 92v
- *Τοῦ μοναχοῦ Σταμενίτζη· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*
Α, 104v
- *Παλαιόν· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*
Φιλ. 122, φ. 89v // Cfr Σινᾶ 299
- *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών (Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...)*
Γ, 13r
- *Ἀναγραμματισμός, ποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Μπαλάση ἱερέως· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*
Δ, 105r // ζ, 105v (Ἀναγραμματισμός, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ ἐμοῦ διδασκάλου κὺρ Μπαλασίου ἱερέως...) // Cfr Ἰβήρ. 949, φ. 53r – Ἰβήρ. 987, φ. 119v – Ἰβήρ. 1010, σ. 111 – Κουτλ. 446, φ. 65r
- *Ἔτερος στίχος, ποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Κοσμᾶ μοναχοῦ· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*
Ἰβήρ. 1180, φ. 48v // Cfr Σινᾶ 312 (1469)
- *Ἔτερον, ὁποῖον ψάλλεται ἐν πόλει Ἀκαρνανία, ἔστι δὲ βαρῦς· ψάλλεται δὲ δίχορον·*
Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών
Μεταμ. 308, φ. 49r (52r)
- *Τοῦ Κορώνη· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι (Ἵμνουμέν σε, εὐλογοῦμέν σε...)*
Γ, 13r
- *Τοῦ παπᾶ Μανουήλ, δίχορον· Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι*
ΕΒΕ 2458, φ. 95r
- *Τοῦ Πρωτοψάλτου κὺρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος· Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ (Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων...)*
Α, 105v // Γ, 13v (Τοῦ αὐτοῦ [Κορώνη] τοῦ Πρωτοψάλτου...)
- *Ἄλλον παλαιόν δίχορον· πλ. δ' ἄνα τῶν αἰώνων· ἀμήν*
ΕΒΕ 2458, φ. 95v // Cfr ΕΒΕ 2458, φ. 95v (Ἵλοι ἀπὸ χοροῦ· α' Ἀλληλούια...)
- *Ἀγορεύτικον· ἤχος α' Δόξα πατρὶ – Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ*
Ἄγ. Τριαδ. 113, φ. 55r
- *Δοξαστικὸν εἰς τὸν αὐτὸν πολυέλεον, ἐκκλησιαστικόν, ἀγορεύτικον· ἤχος δ' Δόξα... Ἀλληλούια – Καὶ νῦν... Ἀλληλούια*
Ἰβήρ. 1223, φ. 80v
- *Τοῦ Κουκουζέλη· ἤχος α' Δόξα πατρὶ – Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ*
Μεταμ. 310, φ. 76v // Cfr Κουτλ. 396, φ. 41r
- *Δοξαστικὸν ἔντεχνον τοῦ πολυελέου· ἤχος α' Δόξα πατρὶ – Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ*
NkS 4466,4', φ. 55v

Ὅπως προκύπτει ἐκ τοῦ ἀνωτέρω διαγράμματος, ἡ ἕκτασις τῆς συνθέσεως –ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου– εἶναι πλέον περιορισμένη. Ἐπιπροσθέτως, δύο ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις εἶναι ἐδῶ ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσες:

Πρῶτον· κατὰ τίς πρώιμες ἀνθολογήσεις τοῦ πολυελέου (ιδ'–ιε' αἰ.) ἡ ἐν γένει αἴσθησις, ἡ δημιουργουμένη ἐκ τῆς παρούσης συνθέσεως, εἶναι αὐτὴ τοῦ

ἀμιγροῦς ποιήματος ἑνὸς μελουργοῦ, ἤτοι συγκεκριμένως τοῦ Νικολάου Κουκουμᾶ ἄλλοις λόγοις, οἱ πλείστοι τῶν συγκεκριμένων στῆν σύνθεσι καλοφωνικῶν στίχων προστίθενται μεταγενεστέρως (ἐκ τοῦ ιε' καὶ κυριώτατα ἐκ τοῦ ιζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν), ἐνῶ κατὰ τὴν χρονικὴ περίοδο τῶν ιδ' ἕως ιε' αἰῶνων οἱ αὐτοὶ καλοφωνικοὶ στίχοι παρουσιάζουν μίαν ἔντονον κινητικότητα, τρόπον τινά, ἄλλοτε ἀνθολογούμενες στὸν Λατρινὸ πολυέλεο καὶ ἄλλοτε στὸν ἀντίστοιχο τοῦ Κουκουμᾶ⁶⁸. Τὸ γεγονός αὐτὸ δημιουργεῖ, ὅπως εἶναι προφανές, ἀπὸ πρόβλημα συγχύσεως τῶν δύο συνθέσεων, τὸ ὁποῖο ἐπιτείνεται περαιτέρω καὶ ἐκ τῆς ἀνθολογήσεως ἐνίοτε ἐν τέλει τοῦ παρόντος πολυελέου ὠρισμένων ἐορτίων ἀλλαγμάτων —ἐμπλουτισμένων δι' ἀρμοδιῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων— ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου⁶⁹. Ἐντονο, «ἐσωτερικὸ» αὐτὴν τὴν φορά, πρόβλη-

68. Μνημονεύομε, ἐπὶ παραδείγματος, ὅτι ἐκ μιᾶς προχείρου ἐπισκοπήσεως τῶν προεκτεθέντων διαγραμμάτων περὶ τῶν πολυελέων Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ, προκύπτουν καὶ ἐνδεικτικῶς μνημονεύονται ἐν συνεχείᾳ οἱ ἐξῆς συσχετισμοί: ὁ στίχος· Στόμα ἔχουσι, κατὰ μέλος τῶν Γρηγορίου τοῦ Γλυκῆς, Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου —ὁ ὁποῖος ἀνήκει ὀργανικῶς στὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ—, ἀνθολογεῖται ἐνίοτε καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου (βλ. σχετικῶς· Κουτλ. 457, φ. 121γ — EBE 928, φ. 22γ — Ἰβήρ. 1183, φ. 53ν, ἀντιστοίχως). Νὰ προστεθῆ, ἐπίσης, ὅτι προκειμένου περὶ τῶν καλοφωνικῶν στίχων τῶν προστιθεμένων στὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ, συχνὴ εἶναι, ὡσαύτως, ἡ καταχώρησις των στῆν αὐτόνομον ἐνότητα τῶν καλοφωνικῶν στίχων, ἡ ὁποία στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιδ'-ιε' αἰῶνων καταλαμβάνει ἀρκούντως ἐκτενὴ τόπο [βλ. εἰδικώτερα τὴν τρίτην παράγραφο τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου]. Σπανιώτερα, τέλος, ἀπαντᾷ καὶ μίᾳ τρόπῳ τινά ἀνταλλαγὴν στίχων μεταξὺ τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, ἤτοι ἡ ἀνθολόγησις λατρινοῦ μέλους στὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ καὶ ἀντιστρόφως (βλ. αἴφνης στοὺς κώδικας· Ἰβήρ. 993, φφ. 46γ-47γ καὶ Ἰβήρ. 961, φφ. 51γ-53γ, ὅπου ἐν τέλει τοῦ παρόντος πολυελέου καταχωρίζεται ὁ ἀναγραμματισμὸς Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπισφραγίζεται συνήθως ὁ Λατρινὸς πολυέλεος, ὡς καὶ στὸν κώδικα· Ἰβήρ. 1238, φ. 65ν κ.έ., ὅπου τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἐπιτάσσεται τὸ ζευγὸς δοξαστικῶν μαθημάτων τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου).

69. Βλ. συγκεκριμένως· EBE 2458, φ. 91ν κ.έ. — ὅπου ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογοῦνται οἱ ἐξῆς στίχοι μὲ ἐόρτια ἐξωψαλμικὰ κείμενα: [φ. 91ν] Οἶκος Ἀαρῶν (Ἐμνήσατε, εὐλογήσατε...), [φ. 92γ] Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε...) — Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ...) — Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Αἰνοῦσὶ σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...), [φ. 93γ] Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι...) — Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...), [φ. 93ν] Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν... — Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Δεῦτε, τῇ πανάγῳ...), [φ. 94γ] Ἐτερον τοῦ μαῖστορος κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἀγνὴ παρθένε...), [φ. 94γ] Τοῦ αὐτοῦ· Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας... — Τοῦ αὐτοῦ· Παντάνασσα, πανύμνητε... — Τοῦ αὐτοῦ· Ἄγγελοι ὑμνήσατε..., [φ. 95γ] Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν... // EBE 928, φ. 11ν κ.έ. — ὅπου ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος πολυελέου καταχωρίζονται οἱ ἐξῆς ὁμοειδεῖς στίχοι: [φ. 11ν] Οἶκος Ἀαρῶν (Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ...), [φ. 12γ] Οἶκος Λευὶ (Αἰνοῦσὶ σε, στρατιαί...), [φ. 12ν] Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι...) // Ἰβήρ. 1120, φ. 275γ κ.έ. — ὅπου ἐν τέλει τοῦ παρόντος πολυελέου ἀπαντοῦν ἐπονύμως τὰ ἐξῆς ἐόρτια ἀλλάγματα: [φ. 275γ] Τοῦ Κλωβᾶ, εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν· Οἶκος Ἀαρῶν (Ἐμμανουὴλ παιδίον...) — Ἰωάννου Κουκουζέλη, εἰς τὴν Ἀνάληψιν καὶ εἰς τὰς ἐορτάς

μα ἀνακύπτει ὡσαύτως στήν παρούσα σύνθεσι τοῦ Κουκουμᾶ, συγκεκριμένως ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα ἀβιάστου ταυτίσεως ἢ ὄχι ὠρισμένων ἀνωνύμως, ἐπωνύμως ἢ καὶ πολυωνύμως ἀνθολογουμένων στίχων αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι στίς ἐκάστοτε καταχωρήσεις των ἀναπτύσσουν ποικίλες καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δυσδιάκριτες ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς παραλλαγές. Ἡ εἰδικωτέρα καὶ ὀριστικὴ διάκρισις τούτων —καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ τελικὴ ἀπόφασις περὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀριθμοῦ τῶν στίχων τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν παρούσα σύνθεσι— ἀποτελεῖ ὄντως δύσκολο ἂν ὄχι ἀκατόρθωτο ἐγχείρημα· ἀπαιτεῖ κοπιώδη παραβολὴ εὐρυτάτης χειρογράφου παραδόσεως, ἢ ὅποια παρὰ ταῦτα δὲν ἀποσείει τὴν, ἐκ τοῦ συγκεχυμένου καὶ τῆς πολυμορφίας τῶν σχετικῶν δεδομένων, συνεχῶς ἐμφιλοχωροῦσα ἀμφιβολία. Τὰ πράγματα, πάντως, ξεκαθαρίζουν ἐκ τοῦ ἰσ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ὅποτε ἡ σύνθεσις κατασταλάζει σὲ ἐνιαία μορφή, ἀποτελουμένη κυρίως ἐκ τῶν βασικῶν στίχων τοῦ Νικολάου Κουκουμᾶ καὶ ἐξ ὠρισμένων καλοφωνικῶν στίχων, οἱ ὁποῖοι, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς γενικωτέρας ἐπισκοπήσεως τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ πολυελέου, οὐδέποτε σχεδὸν ἐλλείπουν ἐκ τοῦ συνόλου τῆς συνθέσεως· πρόκειται, εἰδικωτέρα, γὰρ τοὺς στίχους τῶν· Κωνσταντίνου Μαγουλᾶ (*Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν*), Ἰωάννου Γλυκῆος (*Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου [ἢ Βουλγάρᾳ]*), Κορνηλίου μοναχοῦ (*Στόμα ἔχουσι*), Ξένου Κορώνη (*Στόμα ἔχουσι*), Κωνσταντίνου ἐξ Ἀγγιᾶλου (*Στόμα ἔχουσι*), Μανουὴλ Πλαγίτου (*Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι*), Ἰωάννου Κουκουζέλη (*Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι*· Ὡτα ἔχουσι· Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ πνεῦμα) καὶ Χριστοφόρου Μυστάκωνος (*Ὀίκος Ἰσραήλ*)⁷⁰. Τούτῃ ἢ ὀψιμώτερη μορφή τῆς συνθέσεως πρέπει ἐν τέλει νὰ ὑπερισχύσῃ κατὰ τὴν συγκριτικὴ θεώρησι ἀμφοτέρων τῶν ἐπισημανθέντων πολυελέων· ἀντιθέτως πρὸς τὸν λεγόμενον Λατρινὸ πολυέλεο, ἢ παρούσα σύνθεσις τοῦ Κουκουμᾶ σύγκειται κατὰ κύριο λόγο ἐκ στίχων τοῦ ἐν λόγῳ μελοουργοῦ καὶ ἡ εἰδοποιός, τρόπον τινά, διαφορὰ αὐτῆς ἐντοπίζεται στήν ἐπιβολὴ τῶν συγκεκριμένων καλοφωνικῶν στίχων ἐνδιαμέσως τούτων· ἐπιπροσθέτως, πρέ-

πάσας τοῦ Χριστοῦ Ὀίκος Ἀαρῶν (*Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...*), [φ. 275v] Νικηφόρου Ἠθικοῦ, εἰς τὴν Πεντηκοστήν· Ὀίκος Λευὶ (*Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα...*) — Τοῦ αὐτοῦ, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ· πλ. α' *Εὐλόγησατε τὸν Κύριον (Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...)* — Παλαιόν· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (*Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ...*). Πρβλ. ὡσαύτως· Κουτλ. 457, φ. 176v κ.ε. Δεσμ. 259, φ. 43v κ.ε.

70. Βλ. προχείρως —ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων σὺν ὡς ἄνω διάγραμμα κωδίκων— καὶ τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα τοῦ ἰσ' αἰῶνος· Ἰβήρ. 1023, φφ. 34v-48v. Δοχ. 386, φφ. 46v-56v. Ἰβήρ. 1151, φφ. 61v-73r. Παντ. 1008, φφ. 53r-73v. Δοχ. 324, φφ. 46r-56r. Ἰβήρ. 970, φφ. 39r-44v. Παντ. 947, σσ. 257-280. Ἰβήρ. 1096, φφ. 25r-37v. Δὲν ἐλλείπουν, πάντως, καὶ μεμονωμένες περιπτώσεις πρωιμωτέρων κωδίκων διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ μνημονευομένη εὐκρινῆς διάταξις τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ· βλ. ἐνδεικτικῶς τοὺς· Παντ. 1045, φφ. 36r-49v καὶ Βαυλ. 208, φφ. 155r-172r (τῶν τελῶν τοῦ ἰε' αἰῶνος), ὡς καὶ τὸν· Ἰβήρ. 1153, φφ. 102v-125v (τῶν τελῶν τοῦ ἰς' αἰῶνος).

πει νὰ ὑπογραμμισθῆ ὅτι, ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου καταχωρίζεται συνήθως ὁ μνημονευθεὶς «ἄσματικός καὶ δίχρονος» στίχος: Οἶκος Ἰσραὴλ, Χριστοφύρου τοῦ Μυστάκωνος⁷¹, ἡ δὲ ὅλη σύνθεσις περαίνεται διὰ τῶν συνήθων δοξαστικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα ὡστόσο ἐντελῶς σποραδικῶς –καὶ ἀρκούντως ποικιλοειδῶς, ὡς ἐμφαίνεται στὸ ἀνωτέρω διάγραμμα– ἀπαντοῦν στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι.

Δεύτερον παραλλήλως πρὸς ὅσα ἐσχολιάσθησαν περὶ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, εἶναι ἀπαραίτητο καὶ ἐδῶ νὰ τονισθῆ ἡ «ἐλαστικότης» καὶ ἐν ταύτῳ ἡ ἀνά ἐποχές δυνατότης «προσαρμογῆς» τῆς συνθέσεως, γεγονόςς προσεπιμαρτυρούμενο καὶ ἐκ τῆς συγκαταριθμήσεως στὸν παρόντα πολυελεὸ διαφόρων στίχων μεταγενεστέρων μελουργῶν⁷² ἢ λοιπῶν ὁμοειδῶν στίχων ἐνδεικτικῶν μιᾶς στενῆς ἐπιτοπίου μουσικῆς παραδόσεως⁷³. Τοιοῦτοτρόπως, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμε ὅτι οἱ ἐν λόγῳ συνθέσεις ἐπιδεικνύουν μιᾶν ἀξιοθαύμαστον εὐρύτητα· ἡ πρώτη, τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ πολυελέου, ἀποκτᾶ μία γενικῶς ἀποδεκτὴ οἰκουμενικὴ διάστασι, ἡ δὲ δευτέρα, τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκφεύγει σταδιακῶς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἀμιγῶς προσωπικῆς συνθέσεως ἐνὸς μελουργοῦ, προσλαμβάνουσα καὶ ὀργανικῶς ἐνσωματώνουσα στὸ σύνολό της ποικίλους καλοφωνικούς στίχους διαφόρων μελοποιῶν⁷⁴. Ἀναμφιβόλως, οἱ ὡς ἄνω παρατηρή-

71. Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' ὡς καὶ καθ' ὄλο τὸν ιη' αἰῶνα τὴν ἐν λόγῳ θέσι καταλαμβάνει κυρίως ὁ καλοφωνικός στίχος: *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*, Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος (μὴ ἔλλειποντος –νὰ διευκρινισθῆ– καὶ τοῦ ὡς ἄνω ἄσματικοῦ στίχου τοῦ Μυστάκωνος, ὁ ὁποῖος συνήθως προηγεῖται): βλ. προχείρως –ἐκτὸς τῶν ἐπιστημανθέντων στὸ ἀνωτέρω διάγραμμα κωδίκων– καὶ τὰ ἐπόμενα χειρόγραφα: Μαχ. 3, φφ. 35ν-49γ. Λειμ. 238, φφ. 118γ-132ν. Λειμ. 459, φφ. 90γ-102ν. Ξηρ. 317, φφ. 66ν-79ν. Ξηρ. 307, φφ. 119γ-134γ. Λειμ. 8, φφ. 56ν-61ν. Κιτ. 19, φφ. 101ν-124γ.

72. Ἀναφερόμεθα κυρίως στοὺς καλοφωνικούς στίχους Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος καὶ τοῦ «συμφοιτητοῦ» αὐτοῦ Κοσμᾶ Μακεδόνας τοῦ Ἰβηρίτου, οἱ ὁποῖοι –περισσότερο ὁ πρῶτος λιγότερο ὁ δεύτερος– προστίθενται στὴν παροῦσα σύνθεσις ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν (βλ. τίς σχετικὲς παραπομπὲς στοὺς ἀρμοδίους μουσικούς κώδικες ἀνωτέρω, στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγηθέντος διαγράμματος· εἰδικώτερα γὰρ τὸν στίχο Μπαλασίου τοῦ ἱερέως πρβλ. καὶ τὴν προηγούμενὴ ὑπόσημ. 71), ἀλλ' ὡσαύτως καὶ σὲ ὁμοειδεῖς στίχους τοῦ προγενεστέρου τούτων Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφει, οἱ ὁποῖοι σποραδικῶς ἀπαντοῦν στὸν ἐν λόγῳ πολυελεὸ (βλ. σχετικῶς, σποράδην μεταξὺ τῶν μνημονευομένων φύλλων, τοὺς κώδικες: Ἰβήρ. 1120, φφ. 262γ-277γ. Δοχ. 357, φφ. 54γ-72γ. Ἰωασσαφαίων 20 (106), φ. 57γ κ.έ. Μαχ. 3, φφ. 35ν-49γ. Μαχ. 1, φφ. 162γ-226ν. Μαχ. 2, φφ. 121γ-199γ).

73. Βλ. τὸ ἀπολύτως ἐνδεικτικὸ παράδειγμα τοῦ ἀπαξ ἀνθολογουμένου (στὸν κώδικα Μεταμ. 308, φ. 49γ) στίχου: *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*, ὁ ὁποῖος –κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν αὐτοῦ ἀναγραφὴ– «ψάλλεται ἐν πόλει Ἀκαρνανία».

74. Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι παρόμοιο φαινόμενο ἐντοπίζεται μεταγενεστέρως στὶς ἀμιγεῖς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τῶν μελουργῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος, κυριώτατα δὲ στὸν πολυελεὸ Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφει, ὅπου –ὡς σημειοῦται σχετικῶς κατωτέρω, στὴν οἰκεῖα παράγραφο– συχνοτάτῃ εἶναι ἡ προσθήκη ἐκείνων συγκεκριμένως τῶν καλοφωνικῶν στίχων, οἱ ὁποῖοι κατὰ

σεις αιτιολογοῦν, νομίζομε, ἐπαρκῶς τὴν μακρᾶιωνον ἐπιβολὴ τῶν συγκεκριμένων πολυελέων, ἥτοι τὴν ἐπιβίωσι τούτων ἐπὶ πέντε περιόπου αἰῶνες, προδίδου δὲ καὶ τὴν περὶ τῶν παρόντων ποιημάτων ἀντίληψι τῶν φιλομούσων καὶ δὴ τῶν κωδικογράφων, οἱ ὅποιοι διαμορφώνουν οὐσιαστικῶς τὴν ἐκάστοτε μορφὴ τῆς συνθέσεως, ἀναλόγως τῆς ἰδιαίτερας παραδόσεως αὐτῶν ἢ τῶν κατὰ περίοδο ἀνακυπτουσῶν ἀναγκῶν⁷⁵.

* * *

Εἰδικός – ἄλλ’ ἀναποφεύκτως συνοπτικός – λόγος πρέπει νὰ γίνῃ ἐδῶ περὶ ἑνὸς τῶν καλοφωνικῶν στίχων διὰ τῶν ὁποίων πάντοτε σχεδὸν συμπληροῦται ἡ παροῦσα σύνθεσις, ἥτοι περὶ τοῦ στίχου· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, τοῦ φερομένου ὡς ἡ *Βουλγάρα* πρόκειται ἀφ’ ἑνὸς μὲν γιὰ τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν περίπτωσι στίχου ἀποδιδομένου σὲ δύο μελουργούς, ἀφ’ ἑτέρου δὲ γιὰ τὴν μοναδικὴν οὐσιαστικῶς περίπτωσι στίχου διεκδικουμένου – ὡς πρὸς τὴν «ἐθνικότητα» τοῦ μέλους – ὑπὸ δύο ἐθνικῶν μουσικῶν παραδόσεων καὶ τοῦτο ἀναλόγως τῆς ὑφ’ ἐκάστης πλευρᾶς ἐρμηνείας τοῦ εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένου χαρακτηρισμοῦ· *Βουλγάρα*. Τὰ περὶ τῆς πλουσίας ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας καὶ τῆς εὐρυτάτης ἐν γένει φιλολογίας τῆς ἀναπτυχθείσης περὶ τὸ θέμα τῆς «ἐθνικότητος» τοῦ παρόντος στίχου καὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὄρου *Βουλγάρα*, ἐσχολιάσθησαν ἤδη στὸν οἰκείον τόπον τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης διατριβῆς· ἐδῶ ἀπομένει νὰ διευκρινισθῇ ἡ ταυτότης τοῦ μελουργοῦ τοῦ στίχου, δοθέντος ὅτι – ὡς ἐμφαίνεται καὶ στὸ προηγηθὲν διάγραμμα – ἄλλοτε (συνήθως κατὰ τοὺς ἰδ’-ἰς’ αἰῶνες) ἀποδίδεται στὸν Πρωτοψάλτη Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ καὶ ἄλλοτε (μεταγενεστέρως, κατὰ τοὺς ἰς’-τῆ’ αἰῶνες) προσγράφεται στὸν μαθητὴ του, Ἰωάννη μαῖστορα τὸν Κουκουζέλη⁷⁶. Ἡ θεώρησις τῶν σχετικῶν πηγῶν στὴν χρονικὴ

κύριον λόγον ἀνθολογοῦνται καὶ ἐν πολλοῖς χαρακτηρίζουν τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμά. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀρκούντως ἐνδεικτικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κώδικος NkS 4466,4⁴, φ. 47r [Ἐπὶ τῆς Ἀστραπᾶς ἐπροεγράφη (sic) εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ κύριου Χρυσάφου (ὁ ὅποιος, σημειωθήτω, στὸν συγκεκριμένον κώδικα προηγείται τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά)], ἐκ τῆς ὁποίας καταδεικνύεται ἡ κατὰ τοὺς ἰς’ καὶ τῆ’ αἰῶνες ἄμεσος «συνάφεια» τῶν δύο ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων, ἐξικνουμένη ἕως τοῦ ἀλληλοδανεισμοῦ, τρόπον τινά, τῶν κυριωτέρων αὐτῶν στίχων [πρβλ. καὶ ὅσα παρεμφερῶς σημειοῦνται στὴν διὰ τὸν πολυέλεον τοῦ νέου Χρυσάφου ἀρμοδία παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου].

75. Σημειώνομε, τέλος, ὅτι οὐδόπως ἐπιχειρεῖται ἐδῶ ἐιδικώτερος λόγος περὶ τῆς ἄκρως ἀξιοπαρατηρήτου μορφολογίας τῆς παρούσης συνθέσεως· οἱ σχετικῆς παρατηρήσεις ἐξετέθησαν ἀρμοδίως στὸν οἰκείον τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, συγκεκριμένως δὲ γιὰ τοὺς καλοφωνικούς στίχους, οἱ ὅποιοι συνιστοῦν καὶ τὸ κύριον μέρος τοῦ πολυελέου, ἐγένετο διεξοδικὸς λόγος στὴν τρίτην παράγραφο τοῦ προμνημονευθέντος τμήματος τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας.

76. Τὸ συγκεκριμένον – περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ τοῦ ἐν λόγῳ στίχου – ζήτημα ἀπασχόλησε παλαιότερα τόσο τὸν Ἀνδρέα Ιακονίτζι, «Ὁ μέγας μαῖστορ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *Κληρονομία* 14 (1982), σσ. 367-369 καὶ 374 ὡς καὶ *Δίγλωσση παλαιολογία*, σσ. 51-56 καὶ 72-76 (ὅπου καὶ πίνακες ἀφ’ ἑνὸς μὲν περὶ τῆς «γενεαλογίας» τοῦ ὄρου

τους ἀκολουθία, ὡς καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀναδιφήσεως τῆς πλουσίας χειρογράφου παραδόσεως πορίσματα, τέλος δὲ καὶ ἡ ἐπισταμένη εἰδικὴ μουσικολογικὴ ἐξέταση τοῦ μέλους τοῦ παρόντος στίχου, στὶς ποικίλες μάλιστα «ἐκφάνσεις» αὐτοῦ, ἀποδεικνύουν τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα –ἀντιθέτως τῆς περὶ αὐτοῦ πλανωμένης πολυπλόκου εἰκόνας– πλεόν ἀπλὸ καὶ εὐκρινές. Συγκεκριμένως, οἱ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπαραίτητες διευκρινίσεις δύνανται νὰ συνοψιστοῦν στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

1. Κατὰ τοὺς ἰδ' ἕως ἰς' κυρίως αἰῶνες τὸ μέλος ἀπεριφράστως ἀποδίδεται στὸν Πρωτοψάλτη Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ· οἱ σχετικὲς μαρτυρίες τῶν μουσικῶν κωδίκων τῆς ἐποχῆς εἶναι ἀπολύτως εὐγλωττες, μὴ ἐπιδεχόμενες οἰανδήποτε ἀμφισβήτησι. Συγκεκριμένως, ἡ ἀρκτικὴ τοῦ ἐν λόγῳ στίχου ἀναγραφὴ ἐμφανίζεται σποραδικῶς –καὶ τρόπον τινὰ μετριοπαθῶς– κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, διατύπωσι:

*Τοῦ Γλυκέος· [ἦχος] α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*⁷⁷.

Κατὰ τὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἰε' αἰῶνα ἡ σχετικὴ ἐπικεφαλίδα διατυπῶται σαφέστερα, ἐνῶ σταθερῶς πλέον ὑπεισέρχεται, ἐπιπροσθέτως, ὁ «ἐπίμαχος» εἰδικώτερος προσδιορισμὸς τοῦ ἐν λόγῳ μέλους τοῦ Γλυκέος, διὰ τοῦ ὄρου *Βουλγάρα*: ἰδοὺ ὁ, κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα ἀπαντῶν, συνήθης τύπος ἀναγραφῆς:

*Τοῦ Γλυκέος, λεγόμενον ἢ βουλγάρα· [ἦχος] α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*⁷⁸.

Τέλος, κατὰ τὸν ἰς' αἰῶνα ἡ κατάστασις παραμένει στὰ αὐτὰ ὡς ἄνω δεδομένα, τοῦ παρόντος στίχου χαρακτηριζομένου, ὡσαύτως, *Βουλγάρα* καὶ ἀποδιδόμενου, ὁμοίως, στὸν Πρωτοψάλτη Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ:

Βουλγάρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τοῦ μελουργοῦ τοῦ στίχου βάσει σχετικῶν incipits ἐκ ποικίλων κωδίκων), ὅσο καὶ τὸν Σίμωνα Ἰ. Καρά, *Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του*, Ἀθήναι 1992, κυρίως σσ. 54-56, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ὑπεστήριξαν μὲ σοβαρὰ ἐπιχειρήματα, ἐρειδόμενα στὶς μαρτυρίες τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως, τὴν –περὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ συγκεκριμένου στίχου εἰς μόνον τὸν Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ– ἀποψι, ἀρθρώνοντας ἰσχυρὸ ἀντίλογο στοὺς ἕως τότε ἀβασανίστως πλανωμένους ἰσχυρισμούς.

77. Βλ. EBE 899 (τῶν τελῶν τοῦ ἰδ' αἰῶνος), φ. 71γ. Πρβλ. EBE 2456 (τοῦ ἰδ', ὡσαύτως, αἰῶνος), φ. 47γ: *Τοῦ Γλυκέος· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*.

78. Βλ. EBE 2406 (τοῦ ἔτους 1453), φ. 101ν. Βλ. ὡσαύτως: *Μεταμ.* 203 (τῶν μέσων τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 160ν – Ἀγ. Τριάδ. 113 (τῶν τελῶν τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 48γ – Βαρλ. 208 (τῶν τελῶν, ἐπίσης, τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 165ν [: *Καὶ πάλιν ὁ α' χορὸς λέγεται ἢ βουλγάρα, ποίημα τοῦ Γλυκέος...*]. Πρβλ. καί: Ἰβήρ. 974 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ἰε' αἰῶνος), φ. 129ν: *Τοῦ Γλυκέος, βουλγαρίτζα· ἦχος α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*. Νὰ ἐπισημειωθῇ ὅτι ἐνίοτε –κατὰ τὴν παρούσα πάντοτε περίοδο– πρὸ τοῦ παρόντος στίχου ἀπαντᾷ μόνον ὁ ὄρος *Βουλγάρα*, ἄνευ περαιτέρω μνείας στὸν μελουργὸ αὐτοῦ· βλ. σχετικῶς: *Μεταμ.* 192, φ. 119ν – Παντ. 1045, φ. 40γ κ.ε., ὡς καὶ EBE 906, φ. 72ν. [: *Ἡ βουλγάρα· ἦχος α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*]. Πρβλ. ὡσαύτως: EBE 904, φ. 79γ [: *Τὸ λεγόμενον βουλγάρα...*].

*Τὸ παρὸν λέγεται βουλγάρα, τοῦ Γλυκέος· [ἤχος] α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*⁷⁹.

Πρέπει, πάντως, νὰ μνημονευθῆ ὅτι κατὰ τὴν ἐξεταζομένη χρονικὴ περίοδο τῶν ιδ' ἕως ιε' αἰώνων, καταγράφεται σποραδικῶς μερική ἀστάθεια καὶ «ῥευστότης» περὶ τοῦ προκειμένου στίχου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ μελουργοῦ αὐτοῦ ὑπονοοῦμε, συγκεκριμένως, τὴν περίπτωσηι τοῦ –ὡς *Βουλγάρα*, ὡσαύτως, μαρτυρουμένου– στίχου, ὁ ὁποῖος –εἰς μέλος Ἰωάννου Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ– ἀπαντᾷ εὐρέως κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα ὑπὸ διττῆ, ὅμως, ἐκδοχῆ ψαλμικοῦ κειμένου, ἧτοι ὡς στίχος· *Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*⁸⁰ καὶ ἐνιαχοῦ ὡς στίχος· *Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*⁸¹. Ἀλλὰ καὶ πλέον σποραδικῶς ἀπαντοῦν ὁμοειδεῖς περιπτώσεις, κατὰ τίς ὁποῖες ὁ παρὼν στίχος τῆς *Βουλγάρας* εἶτε ἀποδίδεται στὸν Ἰωάννη λαμπαδάριο τὸν Κλαδᾶ⁸², εἶτε ἀνθολογεῖται ἀνωνύμως, ἄνευ οἰουδήποτε προσδιορισμοῦ⁸³.

Πάντως, ἡ οὐσιωδῶς ἐνδιαφέρουσα παρατήρησις ἐπικεντροῦται ἐδῶ στὴν –ἐκ τῆς συγκριτικῆς ἐξετάσεως τοῦ μέλους τοῦ παρόντος στίχου– διαπίστωσι τῆς ἀναμφιβόλου ταυτότητος αὐτοῦ, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀνωτέρω ποικίλων «ἐκδοχῶν» ἀνθολογήσεως· ἰδοῦ –γιά τοῦ λόγου τὸ ἀληθές– ἀρμόδιος πίναξ, ὅπου διὰ παραλλήλου συγκριτικῆς παραθέσεως τοῦ παρόντος στίχου· πρῶτον,

79. Βλ. Ἰβήρ. 1223 (τῶν τελῶν τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 75r. Πρβλ. Ξηρ. 273 (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 35v [· *Γλυκέος, λεγόμενον βουλγάρα...*] καὶ Λειμ. 259 (τοῦ ἔτους 1572), φ. 52v. Ὅμοιος κατὰ τὴν παρούσα περίοδο ἐλλείπει ἐνίοτε ὁ περὶ τοῦ μελουργοῦ προσδιορισμὸς καὶ ὁ παρὼν στίχος ἀνθολογεῖται μόνον ὑπὸ τὴν ἀναγραφή· *Ἡ Βουλγάρα*· βλ. σχετικῶς· Ἰβήρ. 1238 (τῶν μέσων τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 58v καὶ Λειμ. 277 (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 29v κ.έ. [· *Τὸ λεγόμενον βουλγάρα...*].

80. Βλ. EBE 928 (τοῦ γ' τετάρτου τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 6r [· *Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*] ὁ αὐτὸς στίχος καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου στὸν ἴδιο κώδικα, φ. 19r, ὅπου καὶ χαρακτηρίζεται *Βουλγάρα* [· *Ἡ βρουγάρα (sic) Δυσικόν, Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*]. Πρβλ. ὡσαύτως· EBE 2622 (τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 189r [· *Γλυκέος τοῦ Δυσικοῦ, λεγόμενον ἡ βουλγάρα· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*]. EBE 2444 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 79v [· *Γλυκέος τοῦ Δυσικοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*]. Χιτανδ. 97 (τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιδ' καὶ α' ἡμίσεος τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 139r [· *Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ, λεγόμενον βουλγάρικον· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*]. Λαύρας I 173 (τοῦ ἔτους 1436), φ. 41v [· *Τοῦ Δυσικοῦ· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*].

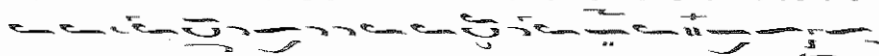
81. Βλ. Ἰβήρ. 1120 (τοῦ ἔτους 1458), φ. 262r κ.έ. [· *Τοῦ Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ, ἡ βουλγάρα· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*].

82. Βλ. συγκεκριμένως· EBE 2401 (τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 108v [· *Τοῦ λαμπαδαρίου, τὸ λεγόμενον βουλγάρα· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*].

83. Βλ. προχείρως· EBE 928 (τοῦ γ' τετάρτου τοῦ ιε' αἰῶνος), φ. 8r καὶ Πούτνας 56/544/576 I, φ. 9v.

στήν ἐκδοχή τῆς Βουλγάρας Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος⁸⁴, δεύτερον, στήν ἐκδοχή τῆς Βουλγάρας Ἰωάννου Γλυκεώτου τοῦ Δυσικοῦ (μάλιστα δὲ ὑπὸ τὸ ψαλμικὸ κείμενο· Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων)⁸⁵, τρίτον, στήν ἐκδοχή τῆς Βουλγάρας Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ⁸⁶, τέταρτον, τέλος, στήν ἐκδοχή τῆς «ἀνωνώμου» παραδόσεως αὐτοῦ⁸⁷, ἀποδεικνύεται ἐποπτικῶς ἡ μνημονευθεῖσα ταυτότης τοῦ μέλους ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν τέλει στίχου, ἀνθολογουμένου ὑπὸ ποικιλοτρόπως παρηλλαγμένα ἐπίτιτλα:

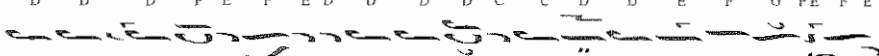
D D D F E F E D D D D C C D D E F G F E F E

A.
Και το μνη μο συ νον σου εις γε νε αν και αι ιε ε ε ε

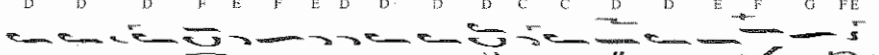
D D F E D F E D D C C D D E F G F E F E

B.
Τον Ση ὠν βα σι λε α τῶν α μο ο ῶ ο ο ο ο

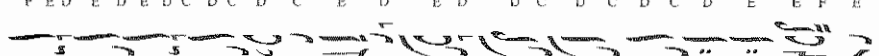
D D D F E F E D D D D C C D D E F G F E F E

Γ.
Και το μνη μο συ νον σου εις γε νε αν και αι αι ιε ε ε ε ε

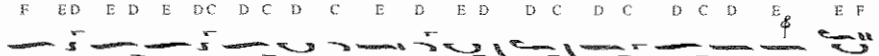
D D D F E F E D D D D C C D D E F G F E

Δ.
Και το μνη μο συ νον σου εις γε νε αν και αι αι ιε ε ε ε ε

F E D E D E D C D C D C E D E D D C D C D C D E B F E

A.
ε ε ε ε ε γε ε ε νε ε ε α αι α χα

F E D E D E D C D C D C E D E D D C D C D C D E B E F

B.
ο ο

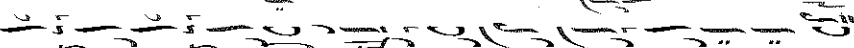
84. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406, φ. 101v· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς A.

85. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2622, φ. 189r· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς B.

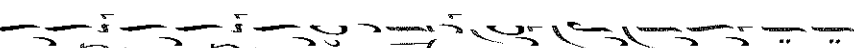
86. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2401, φφ. 108v-109r· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς Γ.

87. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος EBE 904, φφ. 79r-79v· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς Δ.

F E D E D E D C D C D C E D E D D C D C D C D E E F

Γ.
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε χε ε ε ε ε ε

F E F E D E D E D C D C D C E D E D D C D C D C D E

Δ.
 ε ε ε ε ε ε ε ε γε ε χε ε ε α αν

D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C F E F E

Α.
 χα α α α χα χα λε α χα χα α α α

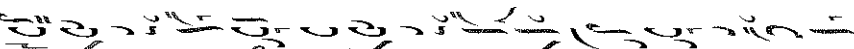
E D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C E D E

Β.
 χο χο ο ο ο χο χο ο ο χο ο χο ο ο ο ο

E D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C E D E

Γ.
 χε χε ε ε ε χε ε ε χε ε χε ε ε ε ε

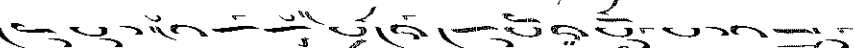
E F E D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C

Δ.
 α χα χα α α α χα χα λε α χα α χα α α

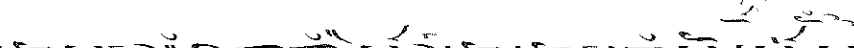
E D E D C A B C B A E D D C C B C B B G E E

Α.
 χα α χα αν και γε ε ε νε αν λε α

E D E D C A B C B A E B C B B G F E F D F E

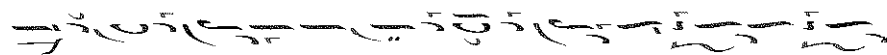
Β.
 χο ο χο ο ο ο ο ο ο ορ ραι ων θα α α α

E D E D C A B C B A E D D C C B C B B A G F E F

Γ.
 χε ε χε ε ε και γε ε ε νε αν α α

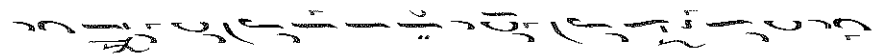
F E F E E D E F G F a G G F a G F G F G F E F E

A.
 ου ου ι ι ι α α α ?α α α α α

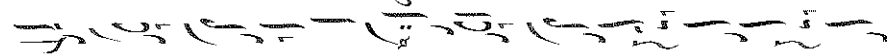
F D F E F E E D E F G F a G G F a G F G F G F G

B.
 ου ου ου ου ι ι ι α α α α βα α α α α

D F E F E E D E F G F a G G F a G F G F G E

Γ.
 ου ου ου ου ι ι ι α α α ?α α α α α

F E F E E D E F G F a G G F a G F G F G F E F E

Δ.
 ου ου ι ι ι α α α ?α α α α α α

G F E F E F E F D G F E G F E E D E D F E D E F

A.
 α α α α α α α α α α α α

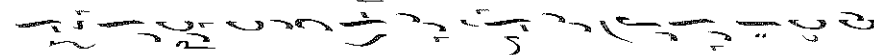
E E G F E F E F E F D G F E G F E E D E D E

B.
 α ?α α α α α α α α α α ου ου α

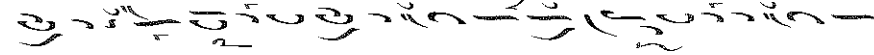
E G F E F E F E F D G F E G F E E D E D E F

Γ.
 ?α α α α α α α α α α ου ου α α

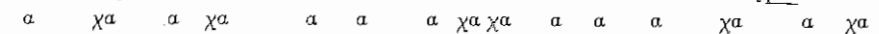
G F E F E F E F D G F E G F E E D E D E F E

Δ.
 α α α α α α α α α α ου ου α α χα

E D C B C E D E D C A E F F E F E D B C

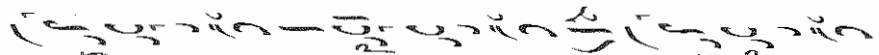
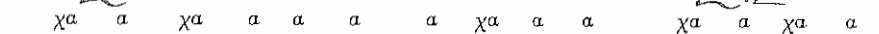
A.
 χα χα α α α χα χα λε α χα α χα α α

F F E F E D B C E D E D C A E F F E F E D

B.

α χα α χα α α α χα χα α α α χα α χα

F E F E D B C E D E D C A F F E F E D B

Γ.

χα α χα α α α α χα α α χα α χα α

D C B C E D E D C A E F F E F E D B C F E F E

Δ.

χα α α α χα χα ιε α χα α χα α α α

F E F E E D E D C A B D C B C B C D E D D C C B

A.

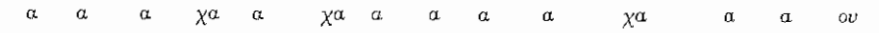
α α χα α χα α α α α α χα α

B C E D E E D E D C A B C B A E D D C C B C B B

B.

α α α α χα α χα α α α α α α α ου

C E D E E D E D C A B C B A E D D C C B C B B

Γ.

α α α χα α χα α α α α α χα α α ου

E D E D C A B D C B C B C D E D D C C B C B B

Δ.

χα α χα α α α α α α α α α α ου

C B B , G , G , D , G A B B A B C D E D C D F E F E D

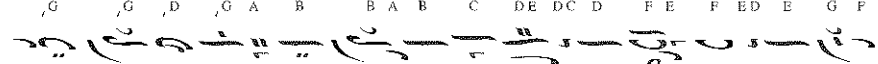
A.

α ου α χα α α α α χα α α α α α

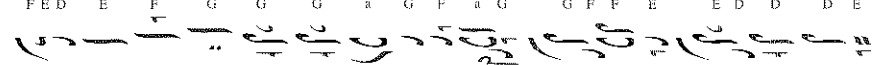
B. ^{,G ,G,F ,G A B B A B C D E D C D F E F E D E G F G}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

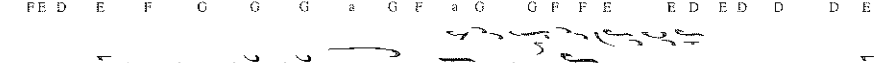
Γ. ^{,G ,G,F ,G A B B A B C D E D C D F E F E D E G F G}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

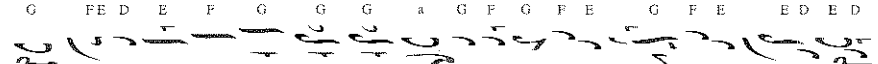
Δ. ^{,G ,G ,D ,G A B B A B C D E D C D F E F E D E G F}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

E G F G F E D E F G G G α G F G F E G F E E D

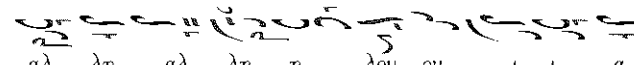
A.
 α α α α α α α α α α α α α α α α

B. ^{F E D E F G G G α G F α G G F F E E D D D E}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

Γ. ^{F E D E F G G G α G F α G G F F E E D E D D D E}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

Δ. ^{G F E D E F G G G α G F G F E G F E E D E D}

 α α α α α α α α α α α α α α α α

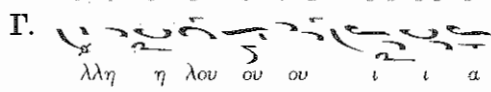
E D D D E G F G E G F E E D E D D

A.
 α λ λ η α λ λ η η λ ο υ ο υ ι ι α

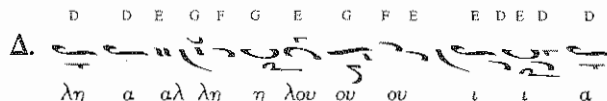
G F G E F E D E D

B.
 λ η η λ ο υ ο υ ι α

G F G E G F E E D E D D

Γ.

λλη η λου ου ου ι ι α

D D E G F G E G F E E D E D D

Δ.

λη α αλ λη η λου ου ου ι ι α

2. Ὡς γνωστόν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15' αἰῶνος ἐμφανίζεται στὴν περὶ Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη χειρόγραφον παράδοσι λαϊκότερος τις καὶ ἐν πολλοῖς μυθοπλαστικός βίος⁸⁸, ὁ ὁποῖος ἀναπαράγεται ἐν συνεχείᾳ σὲ ἰκανὸ ἀριθμὸ κωδίκων⁸⁹. Ὅπως ἤδη ἀδρομερῶς ἐσχολιάσθη στὸν οἰκεῖο τόπο τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης διατριβῆς, στὸν ἐν λόγῳ βίῳ περιέχεται καὶ μία σχετικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου περικοπή, κατὰ τὴν ὁποία ὁ συγκεκριμένος μελουργὸς ἐπισκεφθεὶς τὴν –ὡς θέλει ὁ συντάκτης τοῦ βίου– Βουλγάρᾳ μητέρα αὐτοῦ στοῦ Δυρράχιο, ἤκουσεν αὐτὴν θρηνησοῦσα τοιοῦτοτρόπως: «... μὸς δέτε μιλο γδέμησι, ὄχω, ὄπερ ἔστιν παιδάκι μου γλυκύτατον, ποῦ εἶ, οὔχω οὔχω· καὶ τὴν φωνὴν αὐτῆς –κατὰ τὰ ἱστορούμενα στὸν βίῳ– συναρμόσας εἰς τὸν πολυέλεον ἐντέχνως, ἐπωνόμασεν αὐτὸ τῆς βουλγάρας...»⁹⁰. Τὸ συγκεκριμένο θρυλούμενο

88. Ἡ πρὸς τὸ παρὸν γνωστὴ ἀρχαιότερα καταγραφή τοῦ ἐν λόγῳ βίου καταχωρίζεται στὸν κώδικα Βλατάδων 46 (τοῦ ἔτους 1550), φ. 2r κ.έ.

89. Βλ. σχετικῶς: Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαΐστωρ καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ», *δ.π.*, σσ. 4-9 [ἔπου καὶ δημοσιεύεται ὁ ἐν λόγῳ βίος ἐκ τῶν λαυρεωτικῶν κωδίκων (τοῦ 15' αἰῶνος) Λαύρας I 45 καὶ Λαύρας I 23]. Edward V. Williams, «A Byzantine Ars Nova: The 14th-century reforms of John Koukouzeles in the chanting of Great Vespers», *Aspects of the Balkans continuity and change. Contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23-28, 1969*, Mouton The Hague – Paris 1972, pp. 211-212, note 2 [ἔπου καὶ μνεῖα τῆς ἐντύπου παραδόσεως τοῦ βίου]. Ἰ. Α. Jakovljević, *Δήλωση παλαιολογία*, σσ. 55-56 καὶ 72-76. Τοῦ αὐτοῦ, «Ὁ μέγας μαΐστωρ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», *δ.π.*, σσ. 357-361 [ἔπου εὐρεῖα ἀναφορὰ στὴν ἐντυπον παράδοσι τοῦ βίου] καὶ κυρίως σ. 366, ὑποσημ. 43 [ἔπου ἀπαριθμοῦνται ἐξ ἐπιπροσθέτως κώδικες περιέχοντες τὸν ἐν λόγῳ βίῳ, ἦτοι: σ. Λεμ. 215, Παντ. 204, Παντ. 801, Καρ. 173, Marc. Gr. VII, 41, Leningrand 239].

90. Βλ. Βλατάδων 46, φ. 2v. Νὰ παρατηρηθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἡ ὡς ἄνω μαρτυρία εἶναι πλέον εὐκρινῆς –ἐν σχέσει πρὸς ἕτερες ὁμοειδεῖς, ἐπὶ παραδείγματός αὐτῆς τοῦ κώδικος Λαύρας I 45, τὴν ὁποία δημοσιεύει ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *δ.π.*, σ. 5 [: «... Ἀναπαυσάμενος δὲ ὁ Ἰωάννης ἐν ἡμέραις ἰκαναῖς καὶ ἡσυχάσας, ἀναλαβὼν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τὸν θρῆνον καὶ ὀλολυγμὸν καὶ τὴν φωνὴν αὐτῆς συναρμόσας τὸν πολυέλεον ἐντέχνως ἐποίησε καὶ ἐπωνόμασεν αὐτὸν τῆς Βουλγάρας...»] – καὶ σαφῶς αἰνίττεται ἐπὶ μέρους στίχο –ἐξ εὐρυτέρας συνθέσεως πολυέλεου– ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία: Βουλγάρᾳ, τὸν ὁποῖο συνέθεσε ὁ Κουκουζέλης ἀναμνηνησκόμος τὸν θρῆνο

ἐπηρεάσε ἐμφανῶς τὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι τοῦ παρόντος στίχου, μὲ ἄμεσο ἀποτέλεσμα, ἥδη ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἑξῆς αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, νὰ καταγράφεται στίς ἀρμόδιες ἀρκτικές αὐτοῦ ἀναγραφὰς ἑκδηλῶς ἢ ἀβεβαίωτης καὶ ἢ ἀμφιβολία τῶν κωδικογράφων, ἄλλοις λόγοις νὰ ὑπεισέρχεται μία –ἐν πολλοῖς ἀνύπαρκτος στὴν προγενεστέρα τριακοσαετῆ παράδοσι ἐπιβολῆς τοῦ ἐν λόγῳ

τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Σημειώνομε ἰδιαίτερος τούτῃ τὴν παρατήρησι, καθ' ὅτι ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν λοιπῶν –παραδιδόμενων ὑπὸ τῶν ἐτέρων κωδίκων– παραλλαγῶν ἐλλοχεύει ὁ κίνδυνος νὰ ὑπονοήσῃ τις πλήρη πολυέλεο ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία *Βουλγάρα*, τὸν ὅποιο –κατὰ τὰ ἱστορούμενα στὸν βίο– συνέθεσε ὁ μαῖστωρ καὶ ὄντως, ἢ ἐν λόγῳ «παρερμηγνεία» –ὑπὸ ἀποφατικῆς, βεβαίως, διατύπωσι– πλανᾶται εὐρέως στὸν ἐλλαδικὸ μουσικολογικὸ χῶρο [βλ. συγκεκριμένως: Ἄνδρᾶ Jakovljević, «Ὁ μέγας μαῖστωρ Ἰωάννης Κουκουζέλης Παπαδόπουλος», ὅ.π., σ. 367 (: «Μέ σκοπὸ νὰ πιστοποιήσω τὴν ὀρθότητα αὐτῶν τῶν βιογραφικῶν πληροφοριῶν, ἐξέτασα τὸ περιεχόμενον πολλῶν ἑκατοντάδων (ἴσως καὶ μερικῶν χιλιάδων) μουσικῶν κωδίκων καὶ δὲν βρῆκα σέ κανένα ἀπ' αὐτοὺς νὰ περιέχῃ Πολυέλαιο (sic) μὲ τὸν τίτλο *Βουλγάρα*». Τοῦ αὐτοῦ, *Δίγλωσση παλαιογραφία*, σ. 55 (: «Ἔως σήμερα ἐξέτασα τὸ περιεχόμενον χιλιάδων κωδίκων καὶ σέ κανένα κώδικα δὲν βρῆκα νὰ περιέχεται ὀλόκληρος ὁ πολυέλεος βουλγάρα τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη») καὶ σ. 73 (: «Σημειώνομε ἐπίσης ὅτι μέχρι σήμερα δὲν ἀνακαλύψαμε ὀλόκληρο πολυέλεο βουλγάρα τοῦ Ἰωάννου Κουκουζέλη σέ κανέναν ἀπὸ τοὺς κώδικες μὲ βυζαντινὴ παρασημαντικῆ»). Γρ. Θ. Στάθη, «Τὰ περὶ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν πεπραγμένα κατὰ τὸ 11ον διεθνὲς συνέδριον μουσικολογίας», *Θεολογία ΜΓ'* (1972), σ. 889 (: «...δὲν συνήντησα οὐδαμῶς ἓνα ὀλόκληρον Πολυέλεον χαρακτηριζόμενον “βουλγαρικόν”...»)], ἐνῶ κανονικῶς –καὶ συμφῶνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως– ὁ νοὺς οὐδόλως ἔπρεπε νὰ στραφῇ σέ ἀμιγῆ σύνθεσι πλήρους πολυέλεου τῆς Βουλγάρας. Βεβαίως, ὑπάρχει καὶ ἡ σχετικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀπᾶξ ἀπαντῶσα, παραπλανητικὴ ἀναγραφὴ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1686 αὐτογράφου Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας κώδικος *Δοχ.* 324, φ. 46r [: Πολυέλεος τῆς βουλγάρας (sic), πολυέλεος κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον], ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ στὴν βουλγαρικὴ ἔρευνα [βλ. σχετικῶς: Elena Tončeva, «Das Polyeleos-Gesangwerk Joannes Kukuzeles», *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, Nr. 2/VI/1984, p. 60 and p. 64, note 14. Crassimir Stančev, «Beschreibung der byzantinischen musikalischen handschriften auf dem Athos», *Palaeobulgarica* II (1978), p. 85] καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἤδη –ὡς μὴ ὠφέλε– ὑπὸ λίαν ἐπικίνδυνον γενίκευσι, ὡς ἀκριβῶς ὁ εἰς τὸν βίο Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μνημονευόμενος πολυέλεος τῆς Βουλγάρας [γιὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων μουσικολόγων καθολικὴ ἀποδοχὴ τῆς τοιαύτης ἀπόψεως, περὶ ὑπάρξεως δηλονότι ἐνὸς πλήρους πολυέλεου ὑπὸ τὴν ἐπωνυμία *Βουλγάρα* εἰς μέλος τοῦ Κουκουζέλη βλ. προχείρως καὶ τὴν μελέτῃ τοῦ Miloš Velimirović, «The “Bulgarian” musical pieces in byzantine musical manuscripts», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 790–791]. Πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι στὴν προκειμένη περίπτωσι πρόκειται ἀπλῶς περὶ τοῦ πολυέλεου τοῦ Κουκουμά, ὁ ὁποῖος στὸν συγκεκριμένο κώδικα δὲν «ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ» –ὡς συμβαίνει στὸ σύνολο σχεδὸν τῆς ἐπιλοίπου χειρογράφου αὐτοῦ παραδόσεως–, ἀλλὰ ἐκ τοῦ εἰς αὐτὸν περιεχομένου πλέον περιωνύμου στίχου, τοῦ λεγομένου *Βουλγάρα*. Τοιοῦτοτρόπως, κατὰ τὴν ἀποψὶ μας, ἡ ὡς ἄνω ἀναγραφὴ πρέπει νὰ ἀναγνωσθῇ ὡς ἐξῆς:

Πολυέλεος [Νικολάου μαῖστωρος τοῦ Κουκουμά, ὅστις περιέχει τὸν περιωνύμου στίχον] τῆς βουλγάρας [sic: διαβ. βουλγάρας] κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

μέλους— διχογνωμία περὶ τῆς ἀκριβοῦς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ τοῦ στίχου. Ἡ διατύπωσις τῶν σχετικῶν ἐπιτίτλων καὶ ἐν ταύτῳ ἡ ἀπόπειρα δυνητικῆς ἀποδόσεως τοῦ μέλους σὲ δύο μελουργοὺς εἶναι ἀρκούντως ἐνδεικτικῆ:

*Ἡ βουλγάρα καλουμένη, ποίημα κύρ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἕτεροι δὲ λέγουσι τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλου· ἤχος α' Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου*⁹¹.

Καθ' ὄλον τὸν ἰζ' αἰῶνα ὑπερισχέει ἡ ὡς ἄνω «ἀβεβαιότης» — ἡ ὁποία, μάλιστα, ἐντελῶς σποραδικῶς ἐκτείνεται ἕως τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου ἡ' αἰῶνος⁹²—, μὴ ἔλλειπουσῶν καὶ πάλι τῶν, συμφώνως πρὸς τὴν προγενεστέρα παράδοσι, μεμονωμένων περιπτώσεων ἀποδόσεως τοῦ στίχου στοὺς Ἰωάννη τὸν Γλυκὸν⁹³ καὶ Ἰωάννη Γλυκεώτη τὸν Δυσικόν⁹⁴.

Διὰν ἐνωρὶς, ὅμως — ἐκ τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν—, βοηθούσης πρὸς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς προϊούσης διαδόσεως τῶν γεγραμμένων στὸ ὅπωςδῆποτε γνωστὸ καὶ ἰδιαιτέρως προσφιλὲς στοὺς μοναχοὺς — στοὺς βασικοὺς δηλονότι θεράποντες τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ τῆς κωδικογραφίας— ἀνάγνωσμα τοῦ βίου τοῦ Κουκουζέλη, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐξεχούσης τιμῆς τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδομένης, ὡς ἀγίου πλέον τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὡς ἄνω σαφῶς — ὡς εἶδομεν— διατετυπωμένη «ἀμφιβολία» αἴρεται εἰς βάρος τοῦ ὄντως μελουργοῦ τοῦ στίχου, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομά του ὄχι μόνον ἐξοβελίζεται σταδιακῶς ἐκ τοῦ ποιήματός του, ἀλλὰ ἀπαλείφεται ἐντελῶς, τῆς συνθέσεως ἀποδομένης πλέον μόνον στὸν μαθητὴ αὐτοῦ Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη:

91. Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ, κατὰ τὴν δεκαετία 1670-1680 γεγραμμένου, αὐτογράφου Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν κώδικος Ἰβήρ. 951, φ. 30ν. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τοὺς περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰζ' αἰῶνος χρονολογουμένους κώδικες ΝkS 4466,4', φ. 50ν. Ἰβήρ. 1096, φ. 31ν. Μαχ. 3, φ. 43ν. Παντ. 947, σ. 257 κ.έ. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀρχαιότερα σχετικὴ διατύπωσις ἐπεσημάνθη πρὸς τὸ παρὸν στὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰζ' μὲ ἀρχῆς τοῦ ἰζ' αἰῶνος χρονολογούμενο κώδικα Ἰβήρ. 1153, φ. 116ν (: «...οὐ μὲν τοῦ Γλυκέος...»).

92. Βλ. συγκεκριμένως: Ξηρ. 317 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡ' αἰῶνος), φ. 71ν [: Ἡ καλουμένη βουλγάρα, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἄλλοι λέγουσι τοῦ μαῖστορος...]. Ἰβήρ. 1010 (τοῦ ἔτους 1755) καὶ Κουτλ. 446 (τοῦ ἔτους 1757· ἀμφότερα χργφ. Θεοκλήτου μοναχοῦ), φφ. 102γ καὶ 60γ, ἀντιστοίχως. Δοχ. 332 (τῶν ἐτῶν 1760 καὶ 1764· χργφ. Παΐσιου ἱερομ. ἐκ Χώρας), φ. 69ν.

93. Βλ. σχετικῶς: Δοχ. 357 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος), φ. 54γ κ.έ. (: Ἰωάννου Γλυκέος, ἡ βουλγάρα...).

94. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 993 (χργφ. Κοσμᾶ Μακεδόνας τοῦ Ἰβηρίτου, τῶν μέσων τοῦ ἰζ' αἰῶνος), φ. 43γ [: Ἡ βουλγάρα, τοῦ Δυσικοῦ...]. Σημειώνομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι σποραδικῶς ἀπαντᾷ — τόσο κατὰ τὸν ἰζ' ὅσο καὶ κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα— καὶ ἀπλή ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος στίχου, μόνον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίᾳ Βουλγάρα δηλονότι, ἀνευ ἀναφορᾶς στὸν μελουργὸ τῆς συνθέσεως· βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἰβήρ. 1023 καὶ Ἰβήρ. 1197 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ἰζ' αἰῶνος), φφ. 42ν καὶ 74γ. ἀντιστοίχως, ὡς καὶ Λειμ. 238 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ἡ' αἰῶνος), μεταξύ φφ. 118γ-132ν.

*Ἡ βουλγάρα, ποίημα κῦρ Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη ἤχος α΄.
Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου⁹⁵.*

Πρόκειται, πάντως, περί ψευδεπιγράφου στίχου, ὁ ὁποῖος ἐξ ἐπιρρείας τῆς συγκεκριμένης καὶ ἀνωτέρω συνοπτικῶς ἐκτεθείσης «ἱστορικῆς συγκυρίας», διαιωνίσθη «ἐν ἐσχάτοις τοῖς καιροῖς» ὡς ποίημα τοῦ Κουκουζέλη, ἐνῶ ἀποτελεῖ σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος⁹⁶, πρὸς τοῦτο συνηγορεῖ περαιτέρω καὶ ὁ ἐπόμενος συγκριτικὸς πίναξ, ὅπου παραλλήλως ἐκτίθεται ὁ παρῶν στίχος σὲ τρία ἐπίπεδα· πρῶτον κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τῶν ιδ΄-ις΄ αἰῶνων, ὅπου μαρτυρεῖται ὡς σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος⁹⁷, δεύτερον κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ ιζ΄ κυρίως αἰῶνος, κατὰ τὴν ὁποία προσγράφεται δυνητικῶς στοὺς Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ καὶ Ἰωάννη τὸν Κουκουζέλη⁹⁸, καὶ τρίτον κατὰ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ ιη΄ αἰῶνος, ὅπου ἀπεριφράστως ἀποδίδεται στὸν Κουκουζέλη⁹⁹:

95. Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ, περὶ τὸ ἔτος 1670 χρονολογουμένου, αὐτογράφου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως κώδικος Ἰβήρ. 1250, φ. 96ν. Πρβλ. ὁμοίως καὶ τοὺς ἐπομένους κώδικες, τῶν τελῶν ὡσαύτως τοῦ ιζ΄ αἰῶνος· Παντ. 1008, φ. 651. Ἰωασαφαίων 20 (106), φ. 841. Ὑδρ. 597, φ. 961. Ἰβήρ. 949, φ. 48ν. Κατὰ τὸν ἐπόμενον ιη΄ αἰῶνα ἢ ὡς ἀνω ἀναγραφὴ διαδίδεται σχεδὸν καθολικῶς· βλ. ἐνδεικτικῶς· Λειμ. 459, φ. 94ν. Ἰβήρ. 987, φ. 112γ. Ἀγ. Στεφ. 52, φ. 103ν. Μαχ. 1, φ. 168γ. Κιτ. 20, φ. 96γ. Κιτ. 19, φ. 106γ. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 288. Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 113γ. Μονῆς Ἀβραάμ Ἱεροσολύμων 129, φ. 81γ. Λειμ. 8, φ. 58ν.

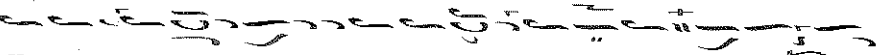
96. Νομίζομε ὅτι θὰ ἦτο ἀρκούντως ἐνδιαφέρον νὰ διερευνηθοῦν ἐδῶ δύο τινά· πρῶτον, κατὰ πόσον ὁ συντάκτης τοῦ μνημονευθέντος βίου ἐγνώριζε ἀφ' ἐνός μὲν τὴν —πρὸ δύο καὶ πλείον αἰῶνων— ὑπαρξίαν στὸν παρόντα πολυέλεο στίχου ἀποδιδόμενου στὸν Πρωτοψάλτη Ἰωάννη τὸν Γλυκὺ καὶ ἐπωνυμιουμένου Βουλγάρα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν μεταξὺ τῶν δύο μελουργῶν, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη, μεμαρτυρημένη σχέσι διδασκάλου πρὸς μαθητὴ ἀντιστοίχως (βλ. προχείρως· Κουτλ. 457, φ. 1γ: Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ μεγάλου Ἐσπερινοῦ, ἀπὸ χοροῦ περιέχει δὲ ἀλλάγματα παλαιά τε καὶ νέα, διαφόρων ποιητῶν, τοῦ τε θαυμαστοῦ πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκοῦ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ καὶ φοιτητῶν, κυροῦ Ξένου πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη καὶ τοῦ Παπαδοπούλου κυροῦ Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη, σὺν αὐτοῖς καὶ ἐτέροις πολλῶν) καὶ δεύτερον, κατὰ πόσον ἡ συγκεκριμένη ἀναφορὰ τοῦ βίου ἐστερεῖτο δόλου ἢ οἰασθήποτε διαθέσεως ἐμμέσου ἐπιβόλης προκατασκευασμένης —καὶ πρὸς εἰδικὴ «ἐθνικὴ προπαγάνδα» ἀποσκοπούσης— εἰδήσεως. [Πρβλ. σχετικῶς καὶ ὅσα ἀρμοδιῶς ἐσχολιάσθησαν στὸν οἰκίῳ τόπο τῆς εἰσαγωγῆς τῆς παρούσης διατριβῆς].

97. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2406, φ. 101ν· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς Α.

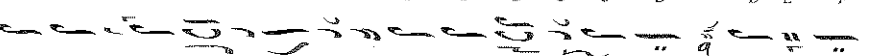
98. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Μαχ. 3, φφ. 43ν-44γ· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς Β.

99. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ὑδρ. 597, φ. 96γ· στὸν δὲ ἀκόλουθο πίνακα προτάσσεται τούτου, πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι, ὁ συμβολισμὸς Γ.

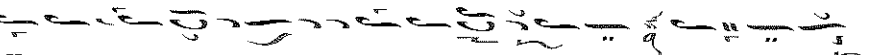
D D D F E F E D D D D C C D D E F G F E F E

A.
 Καὶ τὸ μνημοσύνον σου εἰς γένην καὶ αἰῶνες

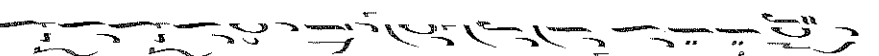
D D D F E F E D D D D C C D D E F

B.
 Καὶ τὸ μνημοσύνον σου εἰς γένην καὶ αἰῶνες

D D D F E F E D D D D C C D D E F G F E

Γ.
 Καὶ τὸ μνημοσύνον σου εἰς γένην καὶ γένην αἰῶνες

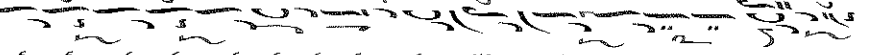
F E D E D E D C D C E D E D D C D C D C D E F E

A.
 εἰς γένην καὶ αἰῶνες

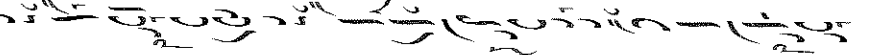
G F E F E F E D E D C D C D C E D E D D C D C D C D

B.
 εἰς γένην καὶ αἰῶνες

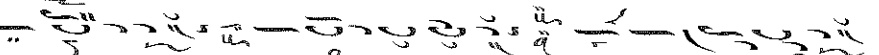
F E F E D E D C D C E D E D D C D C D C D E F E D C B

Γ.
 εἰς γένην καὶ αἰῶνες

D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C F E F E

A.
 χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα χαῖρα

E E F E D C B C E D E D C B A E F F E F E D

B.
 αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες

C E D E D C B A E F F E F E D B C F E F E

Γ.
 αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες αἰῶνες

A. F E F E E D E F G F a G G F a G F G F G F E F E
 ου ου ι ι ι α α α γα α α α α

B. E D D G E F D F E F D E F G F a G G F a G F G F
 αλ λη η λου ου ου ου ι ι α α χα α α

Γ. F E F D E F G F a G G F a G F G F G F G E G F E
 ου ου ου ι ι α α α α γα α α α α α α

A. G F E F E F E F D G F E G F E E D E D F E D E F
 α α α α α α α α α α α α α α

B. G F G E G F E F E F E F D G F E G F E E D E D
 α α α α α α α α α α α α ου ου

Γ. F E F E F D G F E G F E E D E D E F E D C B C
 α α α α α α α α ου ου α α χα χα α

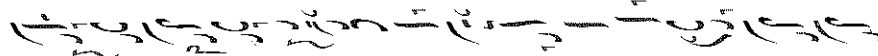
A. E D C B C E D E D C A E F F E F E D B C
 χα χα α α α χα χα ιε α χα α χα α α

B. E F E D C B C E D E D C B A E F F E F E D B C
 α α χα χα α α α χα χα ιε α χα α χα α α

Γ. E D E D C B A E F F E F E D B C F E F E E D
 α α α χα χα ιε α χα α α χα α α α α χα

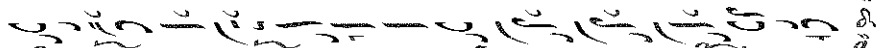
F E F E E D E D C A B D C B C B C D E D D C C B

A.
 α α χα α χα α α α α χα α

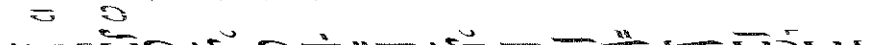
F E F E E D E D C A B D C B C B C D E D D C C B

B.
 χα α χα α χα α α α α α α χα α

E D C A B D C B C B C D E D D C C B C B B G

Γ.
 α χα α α α α α α α χα α α ου α

C B B G G D G A B B A B C D E D C D F E F E D

A.
 α ου α να α α α να α α α α α

C B B G G D G A B B A B C D E D C D F E F E D E

B.
 ου ου α να α α α α να α α α α α α α

G D G A B B A B C D E D C D F E F E D E G F G F E D

Γ.
 να α α α να α α α α α α α α α α α

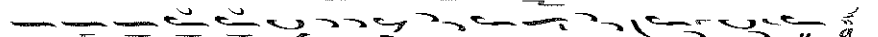
E G F G F E D E F G G G G G F G F E G F E E D

A.
 α α α α α α α χα χα α χα α α να

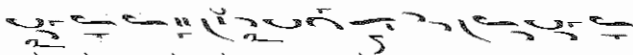
G F G F E D E F G G G G G F G F E G F E E D

B.
 α α α α α α χα χα α α χα α να α α

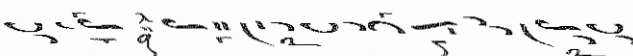
E F G G G G G F G F E E G F E E D E D D

Γ.
 α α α χα χα α χα α α να α α α α λ λ η

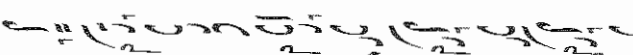
E D D D E G F G E G F E E D E D D

A.
αλ λη αλ λη η λου ου ι ι α

E D D D E G F G E G F E E D E D D

B.
αλ λη γαλ λη η λου ου ου ι ι α

D E G F G E G F G F F E F E E D E D D

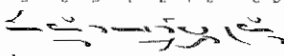
Γ.
γαλ λη η λου ου ου ου ου ι ι α

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συγκριτικῆς θεωρήσεως τοῦ μέλους τῆς συνθέσεως, προκύπτει προφανέστατα ὅτι εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ στίχου¹⁰⁰, ὁ

100. Ὁ Σίμων Ἰ. Καρας, ὁ.π., σ. 61, ἐπικαλεῖται ὀρθῶς, ὡς περαιτέρω ἐπιχείρημα τῆς «κοινοτήτος» τοῦ μέλους τοῦ παρόντος στίχου, τὴν —ἐξ ἐπόψεως μελοποιίας καὶ μορφολογίας ἐν γένει— ὁμοιότητα αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς στίχους τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ [: « Ἀλλὰ τί εἶναι, ἢ περὶ ἧς ὁ Θόρυβος “βουλγάρα”; Στίχος εἰς καὶ μόνος, παλαιοῦ βυζαντινοῦ πολυελέου “Δοῦλοι Κύριον” ἤχου Α' τοῦ Κουκουμᾶ “Καὶ τὸ μνημόσουνόν σου, εἰς γενεὰν καὶ γενεάν”, μετὰ πλατυσασμῶν μελικῶν, δι' ἐπαλλήλων “ἀλληλοῦια” καὶ τῆς παρεμβολῆς εὐφωνικῶν παρενθεμάτων —εἰς τύπον “δοχῆς”— καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένος, ὅμοιος κατὰ τὰς μουσικὰς θέσεις καὶ καταλήξει πρὸς ἄλλους στίχους τοῦ αὐτοῦ πολυελέου, παρὰ διαφόρων μελοποιῶν συντεθειμένους. (Ὁ μετ' αὐτὸν στίχος “Ὅτι κρινεὶ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ”, ἀκολουθεῖ τὴν ἰδίαν πρὸς τὴν “βουλγάραν” μελωδικὴν γραμμὴν) ». Θὰ συμπληρώναμε μάλιστα, εἰδικώτερα, ὅτι ἡ ταυτότης τοῦ ζεύγους στίχων Καὶ τὸ μνημόσουνόν σου — “Ὅτι κρινεὶ Κύριος, προσεπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἐπομένης παρατηρήσεως: στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιζ'-ιη' αἰώνων —ὅπου συνήθως οἱ ἐν λόγῳ στίχοι ἀνθολογοῦνται συναπτῶς— ὁ δεύτερος ἐξ αὐτῶν (“Ὅτι κρινεὶ Κύριος) σύγκεται μόνον ἐκ τῆς (καθ' ὅλα ὁμοίως πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου στίχου Καὶ τὸ μνημόσουνόν σου) μελικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἰδιαίτερου ψαλμικοῦ αὐτοῦ κειμένου: τὸ καταληκτικὸν ἐφύμνιο· ἀλληλοῦια, τὸ ὁποῖο καταλαμβάνει καὶ τὸ πλείστον τμήμα τῆς συνθέσεως, δὲν καταχωρίζεται πλῆρες· παρατίθεται μόνον ἢ (ὁμοίως, ὡσαύτως, πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ ἀλληλοῦιarioῦ τοῦ προηγουμένου στίχου Καὶ τὸ μνημόσουνόν σου) ἀρκτικὴ αὐτοῦ θέσις

ἦτοι συγκεκριμένως:

E E D F E F E E D

ι ε α α α α χα

καὶ ὁ ψάλλον παραπέμπεται, αἴφνης, γιὰ τὸ πλῆρες μουσικὸ κείμενο, στὸν μνημονευθέντα στίχο τῆς Βουλγάρας, ὁ ὁποῖος προηγεῖται. Πρόκειται περὶ συνήθους μορφολογικῆς «ιδιότητος» τῶν στίχων τῶν πολυελέων, οἱ ὁποῖοι κατὰ ζεύγη ἀναπτύσσουσιν ὅμοιες μελικῆς θέσεις καὶ συγκεκριμένως ἐδῶ πρόκειται περὶ ἰδιαίτερος προσφιλοῦς τακτικῆς τῶν κωδικογράφων, γιὰ τὴν ὁποία βλ. περισσότερα τόσο κατωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 183, ὅσο καὶ —κυρίως— στὸν οἰκείῳ τύπῳ τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

ὁποῖος κατὰ τὴν μακραιώνων χειρόγραφον παράδοσι αὐτοῦ ἐγνώρισε ποικίλες διακυμάνσεις, δυνάμενες νὰ ὀδηγήσουν τὸν ἀνυποψίαστο μύστη τῆς ψαλτικῆς ἢ καὶ τὴν στερουμένην περαιτέρω βασάνου μουσικολογικῆ ἔρευνα σὲ ἐντελῶς ἐσφαλμένες διαπιστώσεις, μὴ τεκμηριούμενες, πάντως, ἐκ τῆς ἀπροϋποθέτου καὶ συστηματικῆς μελέτης τῶν δεδομένων τῆς πλουσίας σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως. Μνημονεύομε μόνον, ἐν κατακλείδι, ὅτι παρομοία κατάστασις ἀπαντᾷ προκειμένου καὶ περὶ λοιπῶν ἐκ τῶν εὐαρίθμων στίχων τῶν συναποτελούντων τὴν παροῦσα σύνθεσι τοῦ Κουκουμᾶ: ἄλλοις λόγοις, δὲν ἀποτελεῖ σπάνιο φαινόμενο ἢ —περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ στίχου— ὑπαρξίς στὴν σχετικῆ χειρόγραφον παράδοσι ποικίλων ἀναγραφῶν, μέσφ τῶν ὁποίων ἢ σύνθεσις εἴτε φέρεται ἀνωνύμως, εἴτε ἀποδίδεται σὲ περισσοτέρους τοῦ ἐνὸς μελουργοῦς. Πρέπει νὰ κατανοηθῆ —καί, κατὰ εὐτυχῆ συγκυρία, ἢ περιπτώσις τῆς Βουλγάρας δίδει θαυμασία πρὸς τοῦτο ἀφορμῆ— ὅτι τόσο οἱ στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου ὅσο καὶ οἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Λατρινοῦ ἐκλαμβάνουν σαφῶς μίαν εὐρυτέρα διάστασι: ψάλλονται ὡς ἐγκώμια ἀρμόδια γιὰ τυχοῦσες ἐορτὲς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀποτελοῦν ἀντικείμενο διεξοδικῆς καλοφωνικῆς ἐπιτηδεύσεως, συμπληροῦν μεταγενεστέρως ὁμοειδεῖς συνοπτικῆς συνθέσεις, ἢ καὶ ἐνίοτε «τρέπονται» σὲ Κοινωνικά —δυνάμει τῆς ἀδιαπτώτου ιδιότητός των ὡς ἀλληλουϊαρίων¹⁰¹ — καί, μετατιθέμενοι ἐκ τῆς οἰκείας αὐτῶν θέσεως, ψάλλονται κατὰ τὴν θεία Λειτουργία¹⁰².

101. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ἐν λόγφ χαρακτηρισμὸς γεννᾶται ἐκ τῆς ἰδιαίτερας μορφολογίας τῶν στίχων τοῦ παρόντος πολυελέου —παρεμφερῶς πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ Λατρινοῦ (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, ὑποσημ. 27)—, κατὰ τὴν ὁποία τὸ μελικὸ βᾶρος τῆς ὅλης συνθέσεως μεταπίπτει στὸ καταληκτικῆρο ἐφύμνιο· ἀλληλουία, τὸ συνήθως ἐπαναλαμβανόμενο πολλακίς καὶ ταιουτοτρόπως χαρακτηρίζον ἐν τέλει τὸ σύνολο αὐτῆς· ἐν προκειμένφ, καθίσταται σαφές ὅτι γιὰ τὴν μετατροπῆ στίχου τινὸς ἐκ πολυελέου εἰς Κοινωνικὸν Ὑμνον, ἀρκεῖ ἢ εἰς τὸ ὑπάρχον ψαλμικὸ κείμενο προσαρμογῆ τοῦ διὰ τὸ Κοινωνικὸν ἀρμοδίου κειμένου (ἦτοι Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, κ.ο.κ.), τοῦ μελισματικῶ ἐφύμνιο· ἀλληλουία, παραμένοντος τοῦ αὐτοῦ. Περὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ στίχων τοῦ παρόντος πολυελέου ὡς ἀλληλουϊαρίων βλ. αἴφνης τίς δύο ἐπόμενες ἐνδεικτικῆς περιπτώσεις, ὅπου ὠρισμένοι στίχοι παρελήφθησαν ἐκ τῆς οἰκείας θέσεως αὐτῶν, καὶ παρετέθησαν ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, πρῶτον στὸν κώδικα EBE 2458, φ. 1r [: Ἀλληλουϊάρια· ἦχος α', ποίημα τοῦ λαμπαδαρίου τοῦ Κουκουμᾶ Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος] καὶ δεῦτερον στὸν κώδικα EBE 2406, φ. 105r [: Ταῦτα τὰ ἀλληλουϊάρια ἐλαθέμας ἵνα γράψωμέν τα εἰς τὸν ὀρθινὸν καὶ ἤδη γράψωμέν τα ἐνταῦθα· ἦχος α' Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν].

102. Παρόμοιες περιπτώσεις καταγράφονται σποραδικῶς στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ις' καὶ ιζ' κυρίως αἰώνων· κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπεσημάνθησαν τέσσαρες σχετικῆς ἀνθολογήσεις Κοινωνικῶν «ἐκ τοῦ πολυελέου», πρῶτον στὸν κώδικα Κουτλ. 445 (τοῦ ἔτους 1536· χργφ. Φωκᾶ ἀναγνώστου τοῦ Τζαμπλάκου), φφ. 38r-39r [: Κοινωνικὸν ἐκ τοῦ Κουκουμᾶ καὶ ἀπὸ τὸ Γεῦσασθε, τετράφωνον· ἦχος α' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον], δεῦτερον στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1291 (τῶν τελῶν τοῦ ις' αἰῶνος· χργφ. Ἀνδρέου Κορδοκοτοῦ), φ. 110ν κ.έ. [: Κοινωνικὸν· δοχὴ ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκαλλωπίσθη παρὰ τῶν νέων· ἦχος α' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον], τρίτον στὸν

Ἰδιαίτερος δὲ γιὰ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος στίχο τῆς Βουλγάρας, μνημονεύομε —ὥστε ἡ παροῦσα παρέκβασις νὰ τερματισθῇ ἀρμοδικῶς— ὅτι ὑπάρχει σχετική εὐγλωττος μαρτυρία τοῦ Ἀκακίου Χαλκεοπούλου, κατακεχωρισμένη στὸν αὐτόγραφό του κώδικα ΕΒΕ 917, γιὰ τὴν ἐκ τῆς συγκεκριμένης συνθέσεως «δημιουργία» ἐνὸς ἑτεροειδοῦς αὐτονόμου Κοινωνικοῦ ὕμνου:

*Κοινωνικὸν ἐκ τοῦ πολυελέου, λεγόμενον βουλγάρᾳ ἤχος α' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον*¹⁰³.

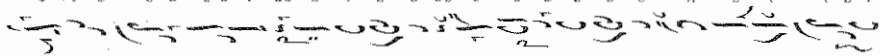
κώδικα Φιλ. 137 (τῆς κρητικῆς ὠσαύτως παραδόσεως, χρονολογούμενο περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' μὲ ἀρχῆς τοῦ 15' αἰῶνος), φφ. 121ν-122ν [: Κοινωνικὸν ἀπὸ τοῦ πολυελέου ἤχος α' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον] καὶ τέταρτον στόν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτόγραφο Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνα, κώδικα Ἰβήρ. 993 (τῶν μέσων τοῦ 15' αἰῶνος), φφ. 99γ-99ν [: Ἐτερον (sc. Κοινωνικὸν) ἀπὸ τὸν πολυελέων τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι]. Γενικῶς περὶ τῶν Κοινωνικῶν Ὑμνων βλ. τὴν μελέτη τοῦ Dimitri E. Conomos, *The late byzantine and slavonic communion cycle: liturgy and music*, Washington (1985).

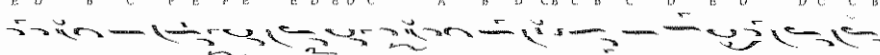
103. Βλ. ΕΒΕ 917, φφ. 147ν-148ν. Ὡσαύτως, ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἐδῶ ἡ ἀκόλουθος ἐκτενὴς ἀναγραφή ὁμοίου Κοινωνικοῦ ὕμνου, ὁ ὁποῖος —κατακεχωρισμένος στὰ φφ. 148ν-149ν τοῦ ἰδίου κώδικος— ἔπεται τοῦ ὡς ἄνω:

Τὸ αὐτὸ κοινωνικὸν ἢ βουλγάρᾳ, μετονομασθεῖσα φράγγικον παρὰ τοῦ ποιούντος τὰ σχήματα, ἔστιν δὲ καὶ ὀργανικὸν καὶ ἔχον τὸ μέλος ἴδιον ἠνωμένον τὸ κείμενον μὲ τὸ τενορέ νὰ τὸ ψάλλῃ ὁ πρῶτος καὶ μέγας τεχνίτης μόνος του δίχως συντροφία καὶ μόνος του νὰ κάμνη καὶ τὸ τενορέ εἰς τὸν τόπον ὅπου τὸ ζητᾶ, ἤγουν ν' ἀφήνῃ τὸ κείμενον καὶ νὰ κάμνη τὸ τενορέ καὶ πάλι ν' ἀφήνῃ τὸ τενορέ νὰ ῥχεται στὸ κείμενον ἀληθῶς ἔχει πάνυ τὴν ἀκριβείαν ὅστις βρεθῇ τεχνίτης νὰ μπορέσῃ νὰ τὸ ψάλλῃ δίχως σφάλμα // καὶ δίδω του διορίαν ἡμέρας τρεῖς νὰ τὸ μαθηθῇ [ἤχος] α' Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.

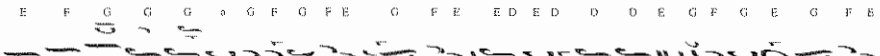
Εἶναι προφανές ὅτι διὰ τοῦ ἀνωτέρω ἰδιότυπου ποιήματος προδίδεται καὶ ἕτερα διάστασις τοῦ ἐν λόγῳ στίχου τῆς Βουλγάρας, ὁ ὁποῖος στὴν προκειμένη περίπτωσι παρέχει τὴν ἐμπνευσι γιὰ περαιτέρω μελικὴς δημιουργίαι, οἱ ὁποῖαι ἐμπίπτουν πλέον στὶς ἐνδιαφέρουσες κατηγορίες τῶν κατὰ τὴν «λατινικὴ μουσικὴ» ψαλλομένων «διφῶνων ὕμνων», συμφῶνως πρὸς τίς σχετικὲς μαρτυρίες τῶν μουσικῶν κωδίκων. [Βλ. συγκεκριμένως περὶ τοῦ ἐπισημανθέντος Κοινωνικοῦ —ἀλλὰ καὶ γενικώτερα περὶ τῶν περιπτώσεων «λατινικῆς» μουσικῆς— τὴν σχετικὴ μελέτη Γρ. Θ. Στάθη, «“Διπλοῦν μέλος”. Μία παρουσίασι τῶν περιπτώσεων “Λατινικῆς Μουσικῆς” στὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...». Ἐκφραση ἀγάπης στὸ πρόσωπο τοῦ καθηγητοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθη. Ἀφιέρωμα στὰ ἐξηντάρχρονα τῆς ἡλικίας καὶ στὰ τριαντάρχρονα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς προσφορᾶς του, Ἀθήναι 2001, σσ. 656-674. Γιὰ τίς «πολυφωνικῆς» ἐν γένει μελωδίαις στὴν βυζαντινὴ μουσικὴ βλ. ἐπιπροσθέτως Michael Adams, «An example of polyphony in byzantine music of the late middle ages», *Report of the eleventh Congress Copenhagen 1972*, vol. II, Copenhagen 1972, pp. 737-747 [= Μιχαὴλ Ἀδάμη, «Πολυφωνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ στὸ Βυζάντιο τοῦ 15' αἰῶνα», *Μουσικολογία* 4 (1986), σσ. 51-63]. Μάρκου Φ. Δραγούμη, «Ἡ δυτικίζουσα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μας στὴν Κρήτη καὶ στὰ Ἐπτάνησα», *Λαογραφία* ΛΑ' (1976-1978), σσ. 272-293. Dimitri Conomos, «Experimental polyphony, “according to the... Latin’s”, in the late byzantine psalmody», *Early Music History*, vol. II, Cambridge 1982, pp. 1-16. Καίτης Ρωμανοῦ, «Ἐνα ἀρχεῖο “Κρητικῆς Μουσικῆς” στὴ Φιλαρμονικὴ Ἐταιρεία Κερκύρας», *Μουσικολογία* 12-13 (2000), σσ. 175-188. Ντιάνας Τουλιάτου-Μηλιότη, «Ἡ πρακτικὴ ἐκτέλεσις τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Μουσικολογία*

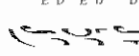

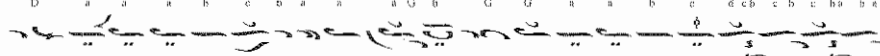
O F E E D E D F E D E F E D C B C E D E D C A E F F E F

 α α α α α α α χα χα α α α χα χα ιε α χα α

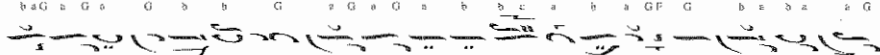
E D B C F E F E E D E D C A B D C B C B C D B D D C C B

 χα α α α α χα α χα α α α α α χα α

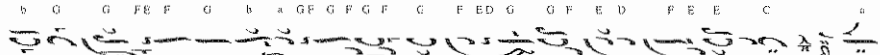
C B B G G D G A B B A B C D E D C D F E F E D E G F G F E D

 α ου α ια α α α ια α α α α α α α α α α

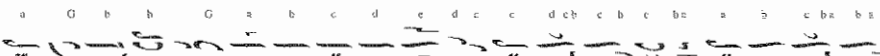
E F G G G G G F O F E G F E E D E D D O E G F G E G F E

 α α α χα χα α χα α α ια αλ λη αλ λη η λου ου

E D E D D

 ι ι α

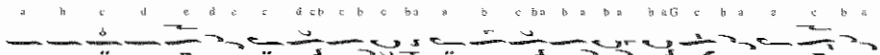
D α α α β c β α α α G β G G α α β c δ c β c β c β α β
B.
 Αι νει τε το ον κυ ρι ον εκ των ου ρα νων ιω ω ω ω ω ω ω

β α G α G α G β β G α G α β β β c α β α G F G β α β α α G

 ω ω ω χω ω γγω χω ω ω ω ω ω ω χω χω ιε ω ω χω

β G G F E F G β α G F G F G F G F E D G G F E D F E E C α

 ω ω χω ω ω ω ω ω ω ων εκ των ου εκ των ου ρα νων ιε

α G β β G α β c d e d c c d c β c β c β α β c β α β α

 α χα α γγα χα α α α α α α ια α α α α ια α α α

β α β α G c β α c β α α G α G α β c β c β α β α G β α β α G

 α α α α ια α α ια αλ λη αλ λη λου ου ου ου ου ου ου ι

α β c d e d c c d c β c β c β α β c β α β α β α β α G c β α α c β α

 ι ι α α α α ια α α α α ια α α α α α α α α α α

ε) Κατά τήν παρούσα ἔρευνα ὁ πολυῆλεος τοῦ Κουκουμᾶ ἐνετοπίσθη στοὺς ἐπομένους –ἀνά αἰῶνα ἀπαριθμουμένους– μουσικούς κώδικες¹⁰⁴:

a G a G a a b G a G E F a G a G G F a F F¹⁰⁴ D E G F E
 ου ου α α α χα χα α βε α α χα α α χα α α α α
 F E F E D G a F E D F E B C C a C D εβ F E D E F G a G F G
 α α α χα α α α ου α γα α α α α α α α α α
 b a b a G a b c c b a G G a c b e e c c d c b a c b a a G
 α α α α α α α α χα α α α α χα χα χα α χα α α α γα
 a G G a c b c b a c b a a G a G G F a F G E F G G a G F G F
 αλ λη αλ λη λου ου ου ου ι ι α βε α α α γα α αλ
 G a G F G F E F a G F E D C C D F E D C D C C B C D
 λη η η η γα α αλ λη η η λου ι ι ι ι ι ι α α γα α α
 E F E D E D C D E C D E G F E D E D D C D E F G F E
 α α α α α α α α γα α α αλ λη η γη η η η η η η
 F E D E F D E E G F E D E F G a G F E D E D a b a G
 η η γη η η η γη η η γη η η η η η η γη η η
 a G a c d a G a G C C G F a F F F E D C F E F G a b a G
 η η γη η η η η αλ λη λου ου ου ι ι ι α α α α α γα α
 b a G a b a G a G F G F a G F G F G a b c d c b a b a a
 α α α α α α α α α α α α α α α α γα α α α α α α

104. Βλ. ἐπιπροσθέτως καί τοὺς σιναιτικὸς κώδικες· Σινᾶ 292, Σινᾶ 299 καὶ Σινᾶ 300 (ἔπου καταχωρίζεται, ὡσαύτως, ὁ παρὼν πολυῆλεος, κατὰ τήν ἀρίστον μνεία τοῦ V. Benešević, *Catalogus codicum manuseriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, tomus I, *ibid.*, pp. 149, 151, 152, ἀντιστοίχως), ὡς καὶ τοὺς λαυρεωτικὸς

ΙΑ' αἰών: EBE 2458, φφ. 86r-96r καὶ 1r-3r. Κουτλ. 399, φφ. 54v-62r. Κουτλ. 457, φφ. 168r-181r. EBE 899, φφ. 67r-74r. Φιλ. 123, φφ. 135r-140v. EBE 2456, φφ. 65v-74r.

ΙΕ' αἰών: Ἰβήρ. 973, φφ. 131r-145v. Ἰβήρ. 985, φφ. 78v-87v. Φιλ. 122, φφ. 80v-90r. Κωνστ. 86, φφ. 168r-176v. Ἰβήρ. 974, φφ. 126r-138r. Ἰβήρ. 1202, φφ. 76r-88r. PAIK 154, φφ. 89v-98v. EBE 2406, φφ. 99v-105r. Ἰβήρ. 1120, φφ. 262r-277r. Βαρλ. 211, φφ. 55v-69r. Μεταμ. 192, φφ. 111v-126r. Κωνσταντινουπόλεως 7, φ. 38v κ.έ. Μεταμ. 203, φφ. 150r-166r. Ἰβήρ. 984, φφ. 87r-101r. EBE 928, φφ. 1r-14v. EBE 2401, φφ. 105r-113r. Κουτλ. 453, φ. 52r κ.έ. Ἀγ. Τριάδ. 113, φφ. 37v-56r. Βαρλ. 208, φφ. 155r-172r. Παντ. 1045, φφ. 36r-49v. Κουτλ. 455, φφ. 34r-40v. EBE 904, φφ. 76r-84r καὶ 84r-93r. EBE 906, φφ. 70r-78r. EBE 2444, φφ. 87v-98r. EBE 2622, φφ. 171r-182v. EBP 126, φφ. 80r-92r.

ΙΖ' αἰών: Παντ. 1017, φφ. 40r-45r. Δοχ. 314, φφ. 63v-74v. Ξηρ. 265, φφ. 41r-56r. Ἰβήρ. 1294, φφ. 71v-96r. Ἰβήρ. 1238, φφ. 48r-66r. E. D. Clarke 14 (S.C. 18376), φφ. 58v-79v. Ὑψηλ. 48, φφ. 110r-111v. Λειμ. 277, φφ. 29v-49r. Λειμ. 282, φφ. 34r-49v. Λειμ. 259, φφ. 43v-62v. Μεταμ. 56, φφ. 15r-30v. Μεταμ. 308, φ. 26v κ.έ. Ἰβήρ. 1049, φφ. 71r-75v. Ἰβήρ. 1285, φφ. 38r-54r. Ξηρ. 273, φφ. 25r-47r. Κουτλ. 396, φφ. 24r-41v. Κουτλ. 425, φφ. 1r-10r. Ἰβήρ. 1302, φφ. 91v-126r. Ἰβήρ. 1223, φφ. 63r-82v. Ξεν. 155, σ. 141 κ.έ. Ἰβήρ. 1144, φφ. 59r-73v. E. D. Clarke 13 (S.C. 18375), φ. 45r κ.έ. Δοχ. 315, φφ. 37v-49r. Λειμ. 258, φφ. 172r-193v. Ἰβήρ. 1153, φφ. 102v-125v.

ΙΖ' αἰών: Λειμ. 257, φφ. 43v-54r. Λειμ. 274, φφ. 187v-216v. Λειμ. 284, φφ. 72v-83v. Λειμ. 287, φφ. 26v-35r. Δοχ. 357, φφ. 54r-72r. Δοχ. 369, φφ. 35v-47v. Μεταμ. 101, φφ. 62v-76v. Ξεν. 171, φ. μθ' r κ.έ. Ἰβήρ. 1007, φφ. 233v-241r. Λειμ. 285, φφ. 59r-69v. Λειμ. 286, φφ. 45r-55r. Λειμ. 350, φφ. 89r-96v. Ἰβήρ. 1023, φφ. 34v-48v. Ἰβήρ. 1198, φφ. 241r-253r. Ἰβήρ. 1290, φφ. 65r-84r. Ἰβήρ. 1247, φφ. 33r-55r. Ἰβήρ. 1197, φφ. 63r-81r. Ἰβήρ. 1194, φφ. 133r-140r. Ἰβήρ. 1193, φφ. 25v-34v. Ἐρμ. ω 1163, φφ. 59r-73r. Μεταμ. 261, φφ. 94r-109v. Λειμ. 245, φφ. 91r-103v. Λειμ. 271, φφ. 90r-94v. Ἰβήρ. 993, φφ. 38r-47r. Ἰβήρ. 1151, φφ. 61v-73r. Δοχ. 386, φφ. 46v-56v. Ἰβήρ. 1034, φφ. 49r-59r. Παντ. 965, φφ. 14r-24r. Ἰβήρ. 1228, φφ. 42v-54r. Ἰβήρ. 1176, φφ. 72r-84r. Ἰβήρ. 1217, φφ. 47r-58r. Γρηγ. 32, φφ. 113r-123r. Ἰβήρ. 1250, φφ. 91v-106r. Ἰβήρ. 951, φφ. 27v-33v. Σταυρ. 165, φφ. 142v-148r. Δοχ. 324, φφ. 46r-56r. Ἰβήρ. 970, φφ. 39r-44v. Σινᾶ 312 (1469). Παντ. 1008, φφ. 53r-73v. Ἰβήρ. 1180, φφ. 45r-50v. Μεταμ. 310, φφ. 54v-77v. Καρ. 237, φφ. 104r-107r. Ἰβήρ. 1222, φφ. 1r-9r. Ἰβήρ. 1287, φφ. 159v-170v. Ἰβήρ. 1004, φ. 92r κ.έ. Ἰωασσαφαίων 20 (106), φ. 57r κ.έ. Nks 4466.4°, φφ. 44v-56r. Ὑδρ. 597, φφ. 90r-106v. Γρηγ. 5, φφ. 93r-104v. Ἰβήρ. 961, φφ. 39v-53r. Μεταμ. 229, φφ. 25r-34v. Κουτλ. 449, φφ. 30v-35v. Παντ. 947, σσ. 257-280. Ἰβήρ. 1096, φφ. 25r-37v. Ἰβήρ. 949, φφ. 46r-53v. Μαχ. 3, φφ. 35v-49r. EBP 136, φφ. 47r-66v. EBP 237, φφ. 40v-48r καὶ 345v-349r.

ΙΗ' αἰών: Λειμ. 238, φφ. 118r-132v. Λειμ. 459, φφ. 90r-109v. Ξηρ. 329, φφ. 42r-44r. Ξηρ. 317, φφ. 66v-79v. Ἰβήρ. 987, φφ. 107v-120v. Ἀγ. Στεφ. 52, φφ. 99v-112r. Μαχ. 1, φφ. 162r-226v. Μαχ. 2, φφ. 121r-199r. Κιτ. 20, φφ. 90v-122r. Ξεν. 114, φφ. 46v-55v. Ἰβήρ.

κώδικες: I 100, I 171, I 184, K 188 καὶ τὸν βατοπαιδηνὸ Βατοπ. 1497 (ὅπου ἀνθολογεῖται ἐπίσης ἡ παροῦσα σύνθεσις, κατὰ τὴν ἀρίστην πληροφορία τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 68). Πρβλ. ὡσαύτως καὶ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 166, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τέσσαρες ἐπιπλέον κώδικες περιέχοντες τὴν παροῦσα σύνθεσις, συγκεκριμένως οἱ: EBE 2837 (τοῦ ἔτους 1457), φφ. 68v-75r. EBE 904 (τοῦ ἰε' αἰῶνος), φφ. 84r-91r. EBE 2980 (τοῦ ἔτους 1667), φφ. 41r-48v. Λαύρας M 93 (τοῦ ἔτους 1728· χργφ. Ἰωάννου λαμπαδαρίου), φφ. 91r-92r.

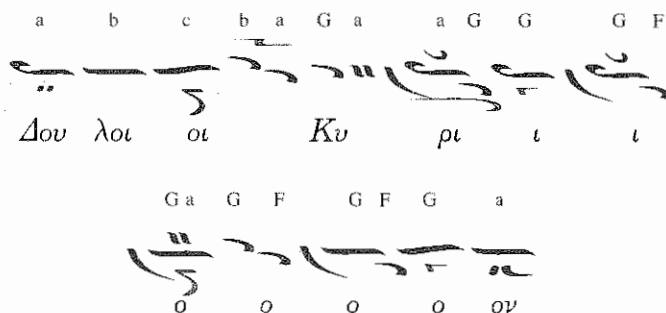
1010, φφ. 7β'-112γ. Κουτλ. 440, φφ. 54ν-67γ. Δοχ. 332, φφ. 64γ-77γ. Δοχ. 337, φφ. 105ν-119ν. Ξηρ. 307, φφ. 119γ-134γ. Γρηγ. 6, φφ. 111ν-127ν. Κιτ. 19, φφ. 101ν-124γ. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 276-312. Χιλανδ. 145, φ. 84γ κ.έ. 'Αγ. Στεφ. 127, φφ. 53γ-67γ. 'Αγ. Στεφ. 19, φφ. 109γ-128ν. Μονής 'Αβραάμ 'Ιεροσολύμων 129, φ. 77γ κ.έ. Λειμ. 8, φφ. 56ν-64ν. 'Ιβήρ. 1076, φφ. 91γ-103ν. Κιτ. 58, φφ. 74γ-104ν. ΡΑΙΚ 42, φφ. 106ν-127γ. ΕΒΡ 130, φφ. 84γ-97ν. ΕΒΡ 132, φφ. 119ν-131γ. ΕΒΡ 203, φφ. 36γ-42γ και 232ν-251γ. ΕΒΡ 711, φφ. 75ν-85γ. ΕΒΕ 2611, φφ. 60γ-82γ.

Ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου καταχωρίζεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458, τοῦ ἔτους 1336. Πάντως, οἱ ἐν πολλοῖς πενιχρὲς πληροφορίες, ὅσες κατέχομε τόσο περὶ τοῦ Νικολάου Κουκουμᾶ ὅσο καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μελουργῶν ἐπὶ μέρους στίχων ἐκ τῶν συνολικῶς καταχωριζομένων στὸν πολυέλεο, δὲν βοηθοῦν εἰδικώτερο καὶ πλέον συγκεκριμένο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως συνόλου τοῦ ποιήματος· ἀσφαλῶς, ὅμως, τὸ ἔτος 1336 ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητο χρονικὸ *terminus ante quem* περὶ τοῦ συγκεκριμένου ζητουμένου¹⁰⁵. Γενικῶς νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ διάδοσις τῆς παρουσίας συνθέσεως –ὡς προκύπτει ἐμφανῶς καὶ ἐκ τοῦ προηγηθέντος πίνακος τῆς χειρογράφου παραδόσεως– εἶναι εὐρυτάτη, γεγονὸς τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖ βεβαίως μίαν καθολικὴν –καὶ ἐν ταύτῳ διαχρονικὴν– ἐπιβολὴ αὐτῆς, ἀναμφιβόλως τὴν πλέον ἐντυπωσιακὴ ἔναντι συλλήβδην τῶν ὁμοειδῶν βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ποιημάτων. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῆ ἡ ἀνὰ αἰῶνα προϋῶσα ἐπέκτασις αὐτῆς, σὲ ὅλον ἐν αἰσθητῶς πληθυνόμενον ἀριθμὸ μουσικῶν κωδίκων, μάλιστα δὲ κατὰ ἐποχὰς –ὡς λόγου χάριν ὁ ἰς' αἰῶν– ὅπου οἱ λοιπὲς ὁμοειδεῖς συνθέσεις ἐγνώρισαν μεγίστην κάμψιν. Ἡ τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου ἐνετοπισθῆ, πρὸς τὸ παρόν, στὸν κώδικα Ξηρ. 307, μίαν σπουδαιοτάτην Παπαδικὴν Ἀναστασίου τοῦ Βαῖα, κατηρητισμένην σὲ δύο χρονικὰς περιόδους, ἧτοι κατὰ τὰ ἔτη 1767 καὶ 1770.

ς) Περὶ τῶν μεμελισμένων στίχων τῆς συνθέσεως, ὡς καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ αὐτῶν, ἐσημειώθησαν τὰ δέοντα ἀνωτέρω· ἐν συνεχείᾳ καταχωρίζεται ἀρμοδίως τὸ μουσικὸν *incipit* τῆς συνθέσεως¹⁰⁶.

105. Σημειωτέον ὅτι γιὰ τὸν ἀντίστοιχο «χρονικὸ ἐντοπισμὸ» τῆς συνθέσεως τῶν ποικίλων κάλοφωνικῶν στίχων οἱ ὁποῖοι συμπεριλαμβάνονται στὸν παρόντα πολυέλεο, εἶναι προφανὲς ὅτι πρέπει ἐπιπροσθέτως νὰ συνεκτιμηθοῦν καὶ λοιπὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτῆς βοηθητικὰ δεδομένα, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἡ ἐναρξὶς ἀνθολογήσεως τούτων στοὺς μουσικοὺς κώδικες, ἢ οἱ ἐν γένει περὶ τῶν μελουργῶν αὐτῶν ὑπάρχουσες «χρονικὲς μαρτυρίαι»· τοιαύτη, ὅμως, λεπτολόγος ἐνασχόλησις, πρὸς ἐξίχνιασιν τοῦ χρόνου γενέσεως πολυαριθμῶν στίχων τόσο τοῦ παρόντος πολυελέου ὅσο καὶ τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ Λατρινοῦ –ἐὰν δὲν πρόκειται, οὐσιαστικῶς, περὶ ἀκατορθώτου ἐγχειρήματος–, πρὸς τὸ παρόν ἐκφεύγει κατὰ πολὺ τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας διατριβῆς.

106. Τὸ μουσικὸν κείμενον λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2406, φ. 99ν.

Ὁ Ὁ πολυέλεος –καὶ εἰδικώτερα τεσσαράκοντα καὶ δύο στίχοι αὐτοῦ– ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρὰ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος¹⁰⁷. Ἐπιπροσθέτως, περὶ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ ις' αἰῶνος, καταγράφεται σὲ κώδικα κυπριακῆς μουσικῆς παραδόσεως μία λίαν ἐνδιαφέρουσα περίπτωσης συντμήσεως καὶ ἐν ταύτῳ καλλωπισμοῦ –παρὰ ἀδῆλων, καὶ μᾶλλον Κυπρίων, μεταγενεστέρων μελουργῶν– τῆς παρούσης συνθέσεως τοῦ Κουκουμᾶ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναγραφῆ:

*Πολυέλεος λεγόμενος Κουκουμᾶς, ἔχων ἀλλάγματα διαφόρων ποιητῶν παλαιῶν τε καὶ νέων, συντομευθεὶς καὶ καλλωπισθεὶς καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*¹⁰⁸.

107. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 13ν-46ν [: Ἀρχὴ τῶν πολυελέων. Ὁ παρὼν ἐπωνομάσθη Κουκουμᾶς, ἐκ τοῦ ποιητοῦ λαχὼν τὴν κλησίν ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον]. Οἱ –ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ– ἐξηγημένοι στίχοι οἱ ὅποιοι περιέχονται στὸ ἐν λόγῳ πρωτόγραφο τοῦ Χουρμουζίου εἶναι, συγκεκριμένως, οἱ ἐξῆς: [φ. 13ν] Δούλοι, Κύριον, [φ. 14r] Οἱ ἐστῶτες – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, [φ. 14ν] Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ – Ὅτι τὸν Ἰακώβ, [φ. 15r] Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν, [φ. 15ν] Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, [φ. 16r] Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, [φ. 16ν] Ἐν τῷ οὐρανῷ – Ἐν ταῖς θαλάσσαις, [φ. 17r] Ἀνάγων νεφέλας, [φ. 17ν] Τοῦ Μαγουλά, ἐκαλλωπίσθη παρὰ τοῦ Γαζῆ· Ἀστραπᾶς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν, [φ. 20r] Ὅμοιον Ὁ ἐξάγων ἀνέμους – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου, [φ. 20ν] Ὅμοιον Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, [φ. 21r] Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα, [φ. 21ν] Ἐν Φαραῷ, [φ. 22r] Ὅς ἐπάταξε ἔθνη πολλὰ – Ὅμοιον· Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιούς, [φ. 22ν] Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων, [φ. 23r] Καὶ τὸν Ὄγ βασιλέα τῆς Βασάν, [φ. 23ν] Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν, [φ. 24r] Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν – Κληρονομίαν Ἰσραὴλ, [φ. 25r] Κύριε, τὸ ὄνομά σου – Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, [φ. 26r] Ὅμοιον Ὅτι κρινεὶ Κύριος, [φ. 26ν] Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ, [φ. 27r] Κύρ Γρηγορίου· Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν, [φ. 28r] Τοῦ Κορώνη· Στόμα ἔχουσι, [φ. 31r] Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου· Στόμα ἔχουσι, [φ. 33ν] Κορνηλίου μοναχοῦ· Στόμα ἔχουσι, [φ. 35r] Γεωργίου τοῦ Πλαγιώτου· Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, [φ. 36ν] Ἰωάννου τοῦ μαῖστορος· Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι, [φ. 38ν] Ὡτα ἔχουσι, [φ. 39r] Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου· Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα, [φ. 41ν] Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο, [φ. 42r] Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες – Χριστοφῶρου τοῦ Μυστάκωνος· ψάλλεται μετὰ βαστακτῶν Οἶκος Ἰσραὴλ, [φ. 43ν] Τοῦ αὐτοῦ· Εὐλόγησατε τὸν Κύριον, [φ. 44r] Στίχος καλοφωνικός, Μπαλασίου· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

108. Βλ. Λεμ. 240, φφ. 51r-59r.

η) Ἡ σύνθεσις παραμένει στὸ σύνολό της ἀνέκδοτος¹⁰⁹, ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου ἐξηγημένων στίχων αὐτῆς ἐδημοσιεύθησαν μόνον –καὶ μάλιστα δις–

109. Νὰ σημειωθῆ, πάντως, ὅτι πλήρης [κατὰ τὴν μορφή, τοῦλάχιστον, τὴν ὁποία «ἐκλαμβάνει» στὸν κώδικα τῆς ἱερᾶς μονῆς Πούτνας ὑπ' ἀριθμὸν 56/544/576 I, καθὼς καὶ στὸν κώδικα I 26 τῆς ἐν Ἰασιῷ βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου «Mihai Eminescu» περιλαμβάνεται πανομοιοτύπως στὶς σχετικῆς –ὑπὸ τὴν ἐπιμέλεια τῶν Gheorghe Ciobanu, Marin Ionescu καὶ Titus Moisescu– ἐκδόσεις: “Școala muzicală de la Putna”. Manuscrisul nr. 56/544/576 I de la mănăstirea Putna. “Antologhion” (Izvoare ale muzicii românești. Vol. III, Documenta), București (editura muzicală) 1980, pp. 75-103· καὶ: “Școala muzicală de la Pútna”. Manuscrisul nr. I-26/Iași “Antologhion” din biblioteca centrală univertitară “Mihai Eminescu” – Iasi (Izvoare ale muzicii românești. Vol. IV, Documenta), București (editura muzicală) 1981, pp. 132-188. Ἀξιωμαθμένοντες εἶναι, ὡσαύτως, ἡ συχνοτάτη καταχώρησις πανομοιοτύπων ὠρισμένων στίχων τοῦ παρόντος πολυελέου σὲ ποικίλα, μουσικολογικοῦ χαρακτήρος, βιβλία· ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε ἐδῶ, ἀπ' ἐνὸς μὲν τοῦ βιβλίου Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 147 καὶ φωτογραφικὸ δεῖγμα ὑπ' ἀριθμὸν 50.1-2 [ἔπου πλήρης ὁ καλοφωνικός στίχος Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλᾶ· Ἀστραπᾶς εἰς ὑέτον ἐποίησεν (ἐκ τοῦ κώδικος Δοχ. 324, φφ. 48v-49v) –μὲ ἐνδιαφέρουσα μνεία καὶ σχετικῆς χειρογράφου περὶ τοῦ ἐν λόγῳ μέλους παραδόσεως– καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου στίχου· Στόμα ἔχουσι], σ. 166 καὶ φωτογραφικὸ δεῖγμα ὑπ' ἀριθμὸν 76 [ἔπου οἱ δεκατρεῖς πρώτοι στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου (ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 893, φφ. 62v-63r) καὶ ἡ ἀρχὴ, ὡσαύτως, τοῦ ὡς ἄνω καλοφωνικοῦ στίχου Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλᾶ· Ἀστραπᾶς εἰς ὑέτον ἐποίησεν], ἀπ' ἐτέρου δὲ τῶν καταλόγων Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 369 (ἔπου ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου, Στόμα ἔχουσι, ἐκ τοῦ κώδικος Δοχ. 324, φ. 52r) καὶ σ. 384 (ἔπου ἡ ἀρχὴ τῆς Βουλγάρας, Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, ἐκ τοῦ κώδικος Δοχ. 332, φ. 69v) – *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 134 (ἔπου ἡ ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκ τοῦ κώδικος Ξεν. 171, φ. μθ' r) – *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 236 (ἔπου οἱ δύο πρώτοι στίχοι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκ τοῦ κώδικος Κουτλ. 399, φ. 54v) καὶ σ. 947 (ἔπου ὡσαύτως οἱ δύο πρώτοι, ὡς καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τρίτου στίχου τοῦ παρόντος πολυελέου, ἐκ τοῦ κώδικος Ψβρ. 993, φ. 38r [ἰδιαιτέρως ἡ τελευταία εἰκὼν ἔχει ἀναπαραχθῆ πολλάκις συγκεκριμένως, βλ. αὐτὴν εἰς Ἄντωνίου Ε. Ἀλυγιζάκη, *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 135, πίνax Η'. Γρηγορίου Γ. Ἀναστασίου, «Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ», *Ἐπτάκυκλος. Ἀρχαιολογικό-Φιλολογικό περιοδικό*, τρίμηνη ἐκδοσις – Νοέμβριος '95, τεῦχος 1^ο, σ. 24. Ἀγιορείτες μελουργοὶ. Οἱ ἦχοι τ' οὐρανοῦ (πρόγραμμα μουσικῆς παραστάσεως τοῦ χοροῦ ψαλτῶν· *Οἱ μαῖστρος τῆς ψαλτικῆς τέχνης*, στὸ πλαίσιο τῶν παραλλήλων ἐκδηλώσεως τῆς *Ἐκθέσεως τῶν Θησαυρῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους*), Θεσσαλονίκη, 26 Νοεμβρίου 1997, σ. 23. Γρηγορίου Στάθης, *Ἦχος καθαρὸς ἑορταζόντων. Οἱ ἀγαπητότεροι ἑλληνικοὶ ὀρθόδοξοι ἐκκλησιαστικοὶ ὕμνοι* (βιβλίδιο καὶ ψηφιακὸς δίσκος τοῦ χοροῦ ψαλτῶν· *Οἱ μαῖστρος τῆς ψαλτικῆς τέχνης*), Ἀθήνα 2002, σ. 78]. Πρβλ. ἐπιπροσθέτως Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, φωτογραφικὸ δεῖγμα ὑπ' ἀριθμὸν III (ἔπου ἡ ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκ τοῦ κώδικος Λειμ. 258, φ. 172r). Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ἄσματικὴ διαφοροποίησις ὅπως καταγράφεται στὸν κώδικα ΕΒΕ 2458 τοῦ ἔτους 1336», ἀνάτυπο ἐκ τοῦ συλλογικοῦ τόμου *ΚΒ' Δημήτρια. Ἐπιστημονικὸ Σμπόσιο Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη – Παλαιολόγειος ἐποχὴ [...]*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 205 (ἔπου οἱ δύο πρώτοι στίχοι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ 2458, φ. 86r). Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, Nicosia 1990, plate 89 (ἔπου πλήρεις οἱ στίχοι τῆς Βουλγάρας, Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, ὡς καὶ ὁ ἐπόμενος τούτου, Ὅτι κρινεὶ Κύριος, ἐκ τοῦ κώδικος Μαχ. 3, φφ. 43v-44r). Κωνσταντίνου Χαρ. Καραγκούνη, «Ἡ ψαλτικὴ

πέντε ἤτοι, συγκεκριμένως, τὰ δύο ζεύγη στίχων: Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα – Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν [ὁ περιβόητος στίχος τῆς Βουλγάρας], "Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ – Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται, ὡς καὶ ὁ στίχος: Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων¹¹⁰.

2.3 Πολυέλεος Λατρινός – Κουκουμάς

Ἐντελῶς σποραδικῶς, κατὰ τὸ β' ἡμισυ κυρίως τοῦ ις' ἕως τις ἀρχές περίπου τοῦ ιζ' αἰῶνος, καταγράφεται σὲ ὠρισμένα χειρόγραφα –ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀχρονολόγητα καὶ ἔργα ἀδήλων κωδικογράφων– ἢ παροῦσα περιπτώσεις «μίξεως» τῶν δύο κυριωτέρων βυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων, δηλονότι τοῦ λεγομένου Λατρινοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ Κουκουμά. Τονίζομε ἰδιαίτερως –ἐκτὸς τῆς σποραδικότητος ἐμφανίσεως τῆς «συνθέσεως»– καὶ τὴν πενιχρότητα, ἐπιπροσθέτως, τῶν πηγῶν –σχετικῶς πρὸς τὸν χρόνον γενέσεως αὐτῆς καὶ τοὺς γραφεῖς τῶν στοιχειοθετούντων τὴν πενιχρὰ χειρόγραφον αὐτῆς παράδοσι κωδίκων¹¹¹–, ὡς στοιχεῖα ἀποτρέποντα τὴν ἐξαγωγή περαιτέρω διαπιστώσεων περὶ

παράδοσι τῆς Σκοπέλου. Μιὰ πρώτη προσέγγισις, Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιον 43 (2003), σ. 143 (ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά καὶ πάλι ἐκ τοῦ κώδικος EBE 893, φ. 62ν). Εἰδικώτερα γιὰ τὴν Βουλγάρα βλ. εὐρυτάτη παράθεσι σχετικῶν πανομοιότυπων (ἐκ τῶν κωδίκων, συγκεκριμένως, EBE 2456, φ. 47r – EBE 899, φ. 71r – EBE 906, φ. 72v – EBE 904, φ. 79r – EBE 2406, φ. 101v – Βλατάδων 46, φ. 58r – EBE 2404, φ. 148r – Μουσικὸν Συλλόγου [Βιβλιοθήκης Σίμωνος Ἰ. Καρά], ἀνευ ἀριθμῆσεως, φ. 108v – Πούτνας 56/544/576 I, φ. 9v) στὴν μελέτη Σίμωνος Ἰ. Καρά, Ἰωάννης μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης καὶ ἡ ἐποχὴ του, ὁ.π., σσ. 80-81, πίνακες ὑπ' ἀριθμὸν ΛΑ'-ΛΗ' καὶ ΜΖ', ἀντιστοίχως· πρβλ. αὐτόθι, πίναξ ΛΘ' (ὅπου τὸ ἀρχικὸ τμήμα τῆς, παρὰ τοῦ Σίμωνος Καρά, ἐξηγήσεως τοῦ στίχου τῆς Βουλγάρας) καὶ πίναξ Μς' (ὅπου ἡ ἀρχὴ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά, ἐκ τοῦ κώδικος Πούτνας 56/544/576 I, φ. 1r). Ὁμοίως πρβλ. καὶ τὴν μελέτη τῆς Elena Toncheva, «The bulgarian liturgical chant (9th-19th centuries)», *Rhythm in Byzantine Chant. Acta of the Congress held at Hernen Castle in November 1986*, (A.A. Bredius Foundation), Hernen 1991, pp. 172-175 (ὅπου δημοσιεύονται πανομοιότυπα τῆς Βουλγάρας ἐκ τῶν κωδίκων E.D. Clarke 14, φ. 73r καὶ EBE 928, φ. 19r ὁ «βουλγαρικὸς» στίχος *Eis* διαιρέσεις, τῆς β' στάσεως τοῦ πολυελέου, ἐκ τοῦ κώδικος Palatinus Gr. 243, φ. 175v καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ πολυελέου ἀπὸ σπάραγμα τοῦ κώδικος Βακονο 818, φ. 268r).

110. Βλ. Ἱεροφάλλτου Ἐγκόλιον [...] Δ. Ἰωάννου Πρωτοφάλλτου [...], τόμος δεύτερος, ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1894, σσ. 13-41· καὶ Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεῖα], *Ταμείον Ἀνθολογίας [...]*, τόμος Β' [...], τεύχος Β' [...], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 8-36. Πρβλ. καὶ Βασιλείου Ἰ. Νόνη, *Ἡ παπαδικὴ μελοποιία [...]*, Ἀθήναι 2002, σσ. 3-7.

111. Νὰ σημειωθῇ ὅτι –ἐκ τοῦ συνόλου τῆς, κατὰ τὴν παροῦσα τοῦλάχιστον ἐρευνα ληφθείσης ὑπ' ὄψιν, χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως– ἐξάρεσι ἀποτελεῖ μόνον ὁ κωδὶξ Κουτλ. 459, αὐτόγραφος τοῦ ἐκ Χίου Γαβριήλ τοῦ θύτου, κατὰ τὸ ἔτος 1592· ὡστόσο, εἶναι προφανές ὅτι ἡ δι' αἰουδιόποτε τρόπον συσχετίσις τοῦ συγκεκριμένου κωδικογράφου πρὸς τὰ ἀνωτέρω ζητούμενα εἶναι ἀδόκιμος, δοθείσης μάλιστα καὶ τῆς ἀνθολογήσεως τῆς «συνθέσεως» σὲ ἀρχαιότερους κώδικες, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τὸν περὶ τὰ ἔτη 1500-1550 χρονολογούμενον Λειμ. 273.

τῆς ταυτότητος τοῦ «ἐπινοητοῦ» τῆς μνημονευομένης «μίξεως», τοῦ τόπου ἢ τῆς ἐπὶ μέρους παραδόσεως ἐκ τῆς ὁποίας προεβλήθη καὶ —σε περιωρισμένη ἔστω κλίμακα— ἀνεδείχθη ἢ παροῦσα σύνθεσις.

α) Ἡ ἐν λόγῳ «μεμιγμένη σύνθεσις», ὡς μέλος συνοψίζον καὶ οἰονεὶ ἀνακεφαλαίωνον τὴν καθόλου βυζαντινὴν περὶ τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ «μελικὴ παραγωγὴ», φέρεται προσφρέστατα ὡς πολυέλεος «πανγλυκυτάτος»:

*Ἄρχῃ σὺν Θεῷ τοῦ πανγλυκυτάτου πολυελέου, τοῦ ἐπονομαζομένου
Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ, φαλλόμενος ἐν πάσαις ᾠαῖς Καθολικαῖς
Ἐκκλησίαις· λατρινόν· [ἦχος] α' Δοῦλοι, Κύριον¹¹².*

δ) Εἶναι ἐνδιαφέρον ἐδῶ, ἔχοντας πλέον ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ ἐκάστης τῶν —ἐξ ὧν σύγκειται ὁ παρὼν πολυέλεος— συνθέσεων παράδοσι, νὰ ἰδοῦμε ἀναλυτικώτερα τὴν σύστασι αὐτοῦ, ὡς παραδίδεται ὑπὸ τῶν σχετικῶν μουσικῶν κωδίκων· ἐπὶ παραδείγματος, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1280, φ. 40r κ.έ., καταγράφεται εὐτάκτως μία ἀξιοσημείωτος διάταξις τῆς παρούσης συνθέσεως —ἴσως ἴσως ἐνδιαφερόντως προστίθενται καὶ ὠρισμένοι στίχοι ἐκ τοῦ ἀντιστοίχου πολυελέου Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη—, ἔχουσα κατ' ἀκριβείαν ὡς ἀκολούθως:

Πολυέλεος φαλλόμενος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν ταῖς κατὰ τόπον ἁγίαις ἐκκλησίαις· ἀρχὴ λατρινόν· ἦχος α'

- Δοῦλοι, Κύριον (ἔσω α' Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου)
- Ἐτέρα ἀρχὴ τοῦ Κουκουμᾶ· Δοῦλοι, Κύριον
- Λατρινόν· Ὅτι τὸν Ἰακώβ
- Κουκουμᾶς· Ὅτι τὸν Ἰακώβ
- Λατρινόν· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Κουκουμᾶς· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Ἐτερον κύριον Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Λατρινόν· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
- Κουκουμᾶς· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
- Ἐτερον τοῦ Χρυσάφη· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν
- Λατρινόν· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
- Κουκουμᾶς· Ἐν ταῖς θαλάσσαις
- Τοῦ Χρυσάφη· Ἐν ταῖς θαλάσσαις

112. Βλ. Κουτλ. 436, φ. 65r. Πρβλ. ὡσαύτως· Ἰβήρ. 1298, φ. 59v:

Ἄρχῃ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πάνυ γλυκυτάτου πολυελέου τοῦ ἐπονομαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ· ἐνταῦθα ἀρχεται πάλιν ὁ πρῶτος χορὸς εἰς ἦχον α' Δοῦλοι, Κύριον.

Παραδίδεται ἐπιπροσθέτως καὶ ἕτερος —πλέον λιτὸς καὶ ἀνευ ἰδιαιτέρου χαρακτηρισμοῦ— τύπος τῆς παρούσης ἀναγραφῆς, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ὁ ἐπόμενος, ἐκ τοῦ κώδικος Σ. Πέτρ. 1, φ. 64v:

Ἄρχῃ τοῦ πολυελέου τοῦ ἐπονομαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ· ὁ δομέστικος τοῦ α' χοροῦ εἰς διπλασμόν [ἦχος] α' Δοῦλοι, Κύριον. Ἐσω α' Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου.

Πρβλ. ὡσαύτως· Λειμ. 273, φ. 45r.

- Λατρινόν· Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν
- Κουκουμᾶς· Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν
- Λατρινόν· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα
- Κουκουμᾶς· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα
- Ἔτερον τοῦ Χρυσάφῃ κύρ Μανουήλ· Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα
- Λατρινόν· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
- Κουκουμᾶς· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
- Τοῦ Χρυσάφῃ· Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
- Λατρινόν· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
- Κουκουμᾶς· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
- Ἔτερον τοῦ Χρυσάφῃ· Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
- Λατρινόν· Τὸν Σηὼν βασιλέα
- Κουκουμᾶς· Τὸν Σηὼν βασιλέα
- Κύρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφῃ· Τὸν Σηὼν βασιλέα
- Ἔτερον τοῦ αὐτοῦ· Τὸν Σηὼν βασιλέα
- Λατρινόν· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας
- Κουκουμᾶς· Καὶ πάσας τὰς βασιλείας
- Λατρινόν· Κληρονομίαν Ἰσραήλ
- Κουκουμᾶς· Κληρονομίαν Ἰσραήλ
- Λατρινόν· Κύριε, τὸ ὄνομά σου
- Λατρινόν· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
- Κουκουμᾶς, τὸ λεγόμενον ἢ βουλγάρα· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
- Ἔτερον τοῦ Χρυσάφῃ· Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου
- Τοῦ αὐτοῦ· Ὅτι κρινεῖ Κύριος
- Λατρινόν· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
- Κουκουμᾶς· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
- Οὐρανιακὸν (;) λεγόμενον, ποίημα κύρ Σεένου τοῦ Κορώνῃ· Στόμα ἔχουσι
- [Ἀνωμόμως]· Στόμα ἔχουσι
- Λατρινόν· Καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται
- [Ἀνωμόμως]· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο
- [Ἀνωμόμως]· Οἶκος Ἰσραήλ
- Τοῦ Κουκουζέλη ταῦτα καὶ ἐξῆς· Οἶκος Ἀαρών (Παντάνασσα, πανύμνητε...)
- Οἶκος Λευὶ (Ἄγνη παρθένη...)
- Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν...)
- Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν...
- Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι...)
- Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας...
- Εἰς ἱεράρχας· Σοί, τῷ ἱεράρχῃ καὶ λειτουργῷ Κυρίου...
- Ἔτερα ἄσματικά, ψαλλόμενα εἰς τὴν Σύναξιν τῶν Ἀσωμάτων καὶ εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, κύρ Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἕμμοῦ-σιν ἐν ὑψίστοις...)
- Ἐμμανουήλ παιδίον...

- Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε...
- Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων...
- Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιᾶσεως...
- Τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ...
- Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών
- Τοῦτο ψάλλεται δίχορον, Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος: [ἤχος] πλ. α' Οἶκος Ἰσραὴλ
- [Ἀωννύμως]: Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ (Σέ, τὴν ἄναρχον Τριάδα...)
- [Ἀωννύμως]: Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ (Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα...)
- Ἔτερον ἁσματικώτερον καὶ καλλιφωνικώτερον, ποίημα κυρῆ Μιχαὴλ τοῦ Μυστάκωνος, λέγεται δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ πολυελέου: [ἤχος] πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός
- Ἀπὸ χοροῦ: [ἤχος] α' Ὁ Θεός, δόξα σοι, ὁ Θεός

Ἡ ὡς ἄνω διάταξις στοιχειοθετεῖ τὴν πλέον τακτική, τρόπον τινά, μέθοδο «συμμίξεως» τῶν, ἐκ τῶν δύο συνθέσεων πολυελέων (Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ), κυριωτέρων στίχων (στὸ ἀνωτέρω παράδειγμα συμμίγνυνται ἐπιπροσθέτως καὶ στίχοι τοῦ πολυελέου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη, καθ' ἅπαξ ἀπαντῶσα—στὸν συγκεκριμένο κώδικα— τακτική) σὲ μίαν ἐνιαία καὶ αὐτοτελῆ σύνθεσι. Ὡς ἐμφαίνεται ἀναλυτικῶς στὸ προηγηθὲν διάγραμμα, οἱ πλείστοι τῶν ἀνθολογουμένων στίχων παρατίθενται διττῶς (ἢ τρισσῶς, γιὰ τὴν προκειμένη περίπτωσι, ὅπου συνανθολογοῦνται καὶ στίχοι τοῦ Χρυσάφη), κατὰ μίαν εὐδιάτακτον καὶ ἐν πολλοῖς ἀδιασάλευτον μέθοδο καταχωρίσεώς των, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία στίχον τινὰ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου διαδέχεται αἰφνης ὁ ὁμοειδῆς τοιοῦτος τοῦ Κουκουμᾶ, κ.ο.κ.¹⁴³ Τὴν διάκρισι τῆς ἐπὶ μέρους παραδόσεως ἐκάστου στίχου βοηθεῖ ἀποτελεσματικῶς ἢ ἀπολύτως σαφῆς ἀναγραφή πρὸ τῶν ἀνθολογουμένων στίχων, διὰ τῆς ὁποίας ἀντιδιαστέλλεται εὐκρινῶς τὸ μέλος τοῦ Λατρινοῦ, λόγου χάριν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κουκουμᾶ κ.ο.κ. Ἐκτός τῶν βασικῶν στίχων τῶν δύο μεγάλων ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων, συμπλέκονται ἐδῶ τόσο ὠρισμένοι τῶν καλοφωνικῶν στίχων οἱ ὅποιοι χαρακτηρίζουν τὸν πολυελεὸς τοῦ Κουκουμᾶ—ἐπὶ παραδείγματος ἢ περιβόητος Βουλγᾶρα¹⁴⁴, ὡς καὶ αὐτοὶ τοῦ Ξένου Κορώνης¹⁴⁵, ἢ τοῦ Μανουὴλ Πλαγίτου¹⁴⁶— ὅσο καὶ τὰ τοῦ Λατρινοῦ χα-

143. Πρβλ. ὁμοία διάταξις τῆς παρουσίας συνθέσεως στὸν κώδικα Σ. Πέτρ. 1, φφ. 64ν-85ν.

144. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1280, φ. 64ν—ὅπου τὸ μέλος φέρεται ἀπλῶς ὡς Βουλγᾶρα ἄνευ ἀναφορᾶς σὲ μελουργό—, ὡς καὶ Σ. Πέτρ. 1, φ. 73ν—ὅπου ὡσαύτως τὸ μέλος φέρεται ὡς Βουλγᾶρα, ἄνευ ἀναφορᾶς σὲ μελουργό, ἀφορᾶ, ὅμως, στὸν στίχο: Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων. [Πρβλ. ἐδῶ καὶ τὰ σχετικὰ περὶ τοῦ προκειμένου σχόλια τῆς προηγουμένης παραγράφου].

145. Ὁ γνωστὸς καλοφωνικὸς στίχος: Στόμα ἔχουσι. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1280, φ. 70γ.

146. Δύο στίχοι τοῦ Πλαγίτου, Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν—Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου, ἀνθολογοῦνται—στὸ πλαίσιο, βεβαίως, τῆς παρουσίας συνθέσεως—στὸν κώδικα Σ. Πέτρ. 1, φφ. 75γ καὶ 77γ, ἀντιστοίχως.

ρακτηριστικά «έόρτια ἀλλάγματα» Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη, τὰ καταχωριζόμενα ἐν τέλει τῆς συνθέσεως¹¹⁷. Ἡ ὅλη σύνθεσις κατακλείεται ἐδῶ διὰ τῶν ἐκ τοῦ πολυελέου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη δοξαστικῶν μαθημάτων¹¹⁸, στίς λοιπές δὲ περιπτώσεις –ὅπου αὐτὰ ἐλλείπουν– ὁ πολυελεὺς περαίνεται ἀφ' ἐνὸς μὲν διὰ τῆς γνωστῆς κατακλειδῆς τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά, ἤτοι διὰ τοῦ ἁσματικοῦ στίχου Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος: *Οἶκος Ἰσραήλ*¹¹⁹, ἀφ' ἐτέρου δὲ δι' ὠρισμένων στίχων ἐκ τῶν ἁσματικῶν ἀντιφώνων τοῦ ἰδίου Μυστάκωνος¹²⁰, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἀνθολογοῦνται ἐν κατακλειδί τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου¹²¹.

Βεβαίως, πρέπει νὰ προστεθῆ ὅτι, ἐκτὸς τῆς ὡς ἄνω διατάξεως παραδίδεται ὑφ' ἐτέρων κωδίκων καὶ ἕτερα, ἐλαφρῶς παρηλλαγμένη, δομὴ τῆς παρούσης συνθέσεως –μὴ διαταρασσομένης, πάντως, τῆς εὐμεθόδου ἐν γένει τακτικῆς συμμίξεως ποικίλων στίχων ἐκ τῶν (ὑφ' ὧν συνίσταται ἡ παρούσα) δύο πολυελέων–, ὡς ἐπὶ παραδείγματος στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1298, φ. 59ν κ.έ.:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πάνυ γλυκυτάτου πολυελέου, τοῦ ἐπονομαζομένου Λατρινοῦ καὶ Κουκουμά· ἐνταῦθα ἄρχεται πάλιν ὁ πρῶτος χορὸς εἰς ἧχον α'

- Λατρινόν: Δούλοι, Κύριον (: Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου)
- Λατρινόν: "Οτι τὸν Ἰακώβ
- Ἰσραήλ εἰς περιουσιασμόν
- Τοῦ Κουκουμά: "Οτι τὸν Ἰακώβ
- Ἰσραήλ εἰς περιουσιασμόν
- Λατρινόν: "Οτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν
- Τοῦ Κουκουμά: "Οτι ἐγὼ ἔγνωκα

117. Βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 1280, φ. 76ν κ.έ., Σ. Πέτρ. 1, φ. 80γ κ.έ.

118. Βλ. Ἰβήρ. 1280, φφ. 86γ-87ν, ὅπου ἀνθολογοῦνται ἀνωνύμως. Περὶ τοῦ συγκεκριμένου ζεύγους δοξαστικῶν μαθημάτων πρβλ. ὡσαύτως ὅσα σχετικῶς σχολιάζονται στὴν ἐπομένη παράγραφο.

119. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1280, φφ. 84γ-86γ καὶ Σ. Πέτρ. 1, φφ. 84γ-85ν [: Ἄσματικὸν δίχορον, κυροῦ Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος· πλ. α' Οἶκος Ἰσραήλ]. Πρβλ. καὶ ὅσα στὸν οἰκίῳ τόπο τῆς προηγούμενης παραγράφου ἐσχολιάσθησαν σχετικῶς.

120. Συγκεκριμένως, τὸν πρῶτο στίχο: Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1280, φφ. 87ν-89ν), ἢ καὶ ἐνίοτε ὠρισμένους ὁμοειδῆς στίχους τῶν μελουργῶν Θεοδώρου τοῦ Μανουεῖ καὶ Ἠνδριωμένου· βλ. σχετικῶς: Σ. Πέτρ. 1, φ. 85ν [: Εἰς τὸ τέλος τοῦ πολυελέου, δίχορον, τοῦ Μανουεῖ· ἦχος τρίτος Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ] καὶ φ. 86ν [: Ἐτερον ἁσματικὸν δίχορον, τοῦ Ἠνδριωμένου· πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ], ἀντιστοίχως.

121. Νὰ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἁσματικοὶ στίχοι ἀπαντοῦν ὡσαύτως καὶ ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά, ἢ καὶ αὐτονόμως, σὲ ἴδια ἐνότητα [πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ὑποσημ. 44 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

- Πάντας τοὺς Θεοὺς
- Ἔτερον τοῦ Κουκουμᾶ: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν
- Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ
- Κουκουμᾶ: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν
- Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ
- Τοῦ Χαλιβούρη: Ἐν ταῖς θαλάσσαις
- Ἀνάγων νεφέλας
- Κουκουμᾶ: Ἐν ταῖς θαλάσσαις
- Ἀνάγων νεφέλας
- Λατρινόν: Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
- Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
- Τοῦ Κουκουμᾶ: Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
- Θησαυρῶν αὐτοῦ
- Λατρινόν: Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα
- Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
- Κουκουμᾶ: Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα
- Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους
- Λατρινόν: Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
- Ἐν Φαραῶ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς δούλοις αὐτοῦ
- Κουκουμᾶ: Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα
- Δούλοις αὐτοῦ
- Λατρινόν: Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
- Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιοῦς
- Κουκουμᾶ: Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ
- Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιοῦς
- Γρηγορίου: Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν
- Κουκουμᾶ: Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Βασάν
- Κουκουμᾶ: Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν
- Τοῦ Κορώνη: Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν
- Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν
- Κουκουμᾶ: Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν
- Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν
- Τοῦ Κορώνη: Κληρονομίαν Ἰσραήλ
- Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα
- Κουκουμᾶ: Κληρονομίαν Ἰσραήλ
- Εἰς τὸν αἰῶνα
- Τοῦ Κορώνη: Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
- Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
- Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ

- Κουκουμᾶ· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ
- Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
- [Ἄνωσύμωξ]· Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν
- Εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἐμμανουὴλ παιδίου...)
- Κουκουζέλη· Οἶκος Λεὐὶ (Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν...)
- Εἰς τὴν Ἀνάληψιν· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ...)
- Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ· Εὐλογήσατε τὸν Κύριον (Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεόν...)
- Χριστοφῶρου τοῦ Μυστάκωνος, δίχορον· Οἶκος Ἰσραὴλ
- [Ἄνωσύμωξ]· Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών

Ἀπαραίτητος εἶναι ἐδῶ μία περαιτέρω ἐρμηγεία τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος διαγράμματος, προκειμένου νὰ κατανοηθῇ ἀκριβέστερα ἢ ἐξ ἀρχῆς μνημονευθεῖσα «παράλλαξις», ἢ ὡς πρὸς τὴν δομὴν τῆς συνθέσεως καταγραφομένη στὴν παροῦσα περίπτωσι. Τοιοῦτοτρόπως, λοιπόν, σημειώνομε ὅτι στὴν συγκεκριμένη καταγραφή τῆς συνθέσεως παρατηρεῖται —ὁμοίως πρὸς τὰ ἐπισημανθέντα κατὰ τὸν σχολιασμό τοῦ προηγουμένου διαγράμματος— ἡ αὐτὴ τακτικὴ τῆς ἀνά ζεύγη παραλλήλου παραθέσεως στίχων ἐκ τῶν δύο πολυελέων (Λατρινοῦ καὶ Κουκουμᾶ), προηγουμένου στίχου τινὸς τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ μετ' αὐτὸν ἐπομένου τοῦ ὁμοίου στίχου ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ. Ἐνδιάμεσα, ὅμως, τῆς κανονικῆς καὶ ὁμαλῆς διαδοχῆς ὁμωνύμων καὶ ὁμοειδῶν στίχων ἐκ τῶν μνημονευθέντων πολυελέων, παρεμβάλλεται καὶ σταδιακῶς ἀναπτύσσεται μία ἐπιπρόσθετος σειρά ἀνωσύμωξ παραδιδόμενων στίχων (εἰλημμένων, μᾶλλον, ἐκ τῆς εὐρυτέρας παραδόσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου), οἱ ὁποῖοι πρὸς εὐχερεστέρα διάκρισι παρατίθενται στὸ ὡς ἄνω διάγραμμα ὑπογραμμισμένοι· ἄλλωστε καὶ στὸν συγκεκριμένο κώδικα ἀντιδιαστέλλονται ριζικῶς ἐκ τῶν λοιπῶν στίχων, καθ' ὅτι εἶναι ἅπαντες γραμμένοι δι' ἐρυθρᾶς μελάνης. Μάλιστα, γιὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ ἐπισημανθεῖσα «σταδιακὴ ἀνάπτυξις» τούτων, μνημονεύομε ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν παρατίθενται ἡμιτελεῖς, συσχετιζόμενοι κατ' ἀπόλυτο τρόπο πρὸς ἀλλήλους· ἐξηγούμεθα δι' ὀλίγων· στοὺς ὑπογραμμισμένους ἐδῶ στίχους —ἦτοι στοὺς δι' ἐρυθρᾶς μελάνης γεγραμμένους στὸν κώδικα— παρατίθεται μόνον τὸ μικρὸ ἐκεῖνο τμήμα τὸ ὁποῖο, ἐν σχέσει πρὸς τὸν προηγούμενο στίχο (ἐκ τοῦ Λατρινοῦ, κατὰ βάσι, πολυελέου), παραλλάσσει. Γιὰ τὸ ὑπολειπόμενο —κοινό, τρόπον τινά— τμήμα τοῦ στίχου, ὁ ψάλλον «παραπέμπεται» προφανέστατα εἴτε στὸ ἐφύμνιο ἢ στὴν κατακλειδὰ γενικώτερα τοῦ ἀμέσως προηγουμένου στίχου, εἴτε ἀντιθέτως στὸ συγκεκριμένο τμήμα τοῦ ψαλμικοῦ στίχου τὸ ὁποῖο διαφοροποιεῖται.

Ἐστω ἐν παράδειγμα· στὴν ἐπομένη ἐνότητα στίχων —ἐκ τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου ρλδ', 5— προηγεῖται πλήρης ὁ στίχος τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου· Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος· ἀκολουθεῖ τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο· Καὶ ὁ Κύριος

ἡμῶν παρὰ πάντας τοὺς Θεούς, ὡς μελικὴ παραλλαγή τοῦ ψαλμικοῦ μόνον κειμένου, ἄνευ τοῦ ἐφυμνίου, τὸ ὁποῖο παραμένει κοινὸ πρὸς αὐτὸ τοῦ προηγουμένου στίχου· ἔπεται, πλήρης ὡσαύτως, ὁ ὅμοιος στίχος ("Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα...") ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ ἡ ἐνότῃς περαίνεται διὰ τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ συγκεκριμένου ψαλμικοῦ χωρίου· Πάντας τοὺς Θεούς, τὸ ὁποῖο –ὡς περαιτέρω ἐπὶ μέρους παραλλαγή– συσχετίζεται πρὸς τὸν ἦδη παρατεθέντα ἀνωτέρω στίχο· Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν:

- Λατρινόν· "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν
- Τοῦ Κουκουμᾶ· "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα
- Πάντας τοὺς Θεούς¹²²

Ὅμοια τακτικὴ παρατηρεῖται στὸ σύνολο τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὡς λόγου χάριν στίς ἐπόμενες ἐνότῃτες στίχων, ἐκ τῶν ψαλμικῶν χωρίων ρλδ', 7 καὶ ρλδ', 11 ἀντιστοίχως:

- Λατρινόν· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
- Ὁ ἐξάγων ἀνέμους
- Τοῦ Κουκουμᾶ· Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν
- Θησαυρῶν αὐτοῦ¹²³

* * *

- Γρηγορίου· Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν
- Κουκουμᾶ· Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Βασάν
- Κουκουμᾶ· Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων
- Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν¹²⁴

Διὰ τῆς πρωτοτύπου καὶ ὄντως εὐφραντάστου αὐτῆς «μεθόδου», παρέχεται ἐν τέλει στὸν ψάλλοντα ἢ λίαν ἀξιοσημείωτος δυνατότης νὰ ἔχη (ἐποπτικῶ καὶ συμπληματικῶ τῶ τρόπῳ) πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν –καὶ δι' ἕκαστο στίχο τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ– σύνολον σχεδὸν τὴν ὑφισταμένη μελικὴ παράδοσι τῶν δύο βασικῶν βυζαντινῶν ποιημάτων καὶ ἀναλόγως νὰ προκρίνη, ἐπιλέγων ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν παραλλαγῶν, τοὺς δι' ἐκάστη περίπτωσι ἀρμοδίους καὶ ἐπιθυμητούς ἐν γένει «συνδυασμούς».

Κατὰ τὰ λοιπὰ νὰ ὑπογραμμισθῇ μόνον ὅτι στὴν παρούσα μέθοδο «μίξεως» τῶν δύο πολυελέων προστίθενται καὶ ὠρισμένοι ἐπιπλέον στίχοι ἐκ τῆς πλουσίας παραδόσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος αὐτοῖ τῶν

122. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 62r-63v.

123. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 67r-69v.

124. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 75r-78r.

μελουργῶν Χαλιβούρη, Ξένου τοῦ Κορώνη καὶ Γρηγορίου τοῦ Γλυκῆος¹²⁵. Ἡ ὄλη σύνθεσις κατακλείεται, ὁμοιοτρόπως, διὰ τῶν γνωστῶν ἐορτίων ἀλλαγμάτων τοῦ μαῖστρος Κουκουζέλη¹²⁶ καὶ τοῦ ἄσματικοῦ διχόρου στίχου Χριστοφόρου τοῦ Μυστάκωνος· Οἶκος Ἰσραήλ¹²⁷. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ τονισθῇ ἐδῶ ὅτι κατὰ τὴν παροῦσα περίπτωσι τῆς συνθέσεως ἔπεται ἡ δευτέρα στάσις τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου¹²⁸, ἡ ὁποία καταλήγει στοὺς δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντες, ἄσματικούς ὡσαύτως, στίχους Θεοδώρου τοῦ Μανουγαῶ καὶ τοῦ Ἰνδριωμένου¹²⁹. τὸ γεγονός παρέχει, ἐνδεχομένως, περαιτέρω ἐρμηνεῖα τοῦ –παραδόξου ἐν πολλοῖς– φαινομένου, τοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθέντος, νὰ περαίνεται δηλονότι ὁ ρλδ' ψαλμός σὲ στίχους ἐκ τοῦ ρλε' ψαλμοῦ¹³⁰. Οἱ ἐν λόγῳ στίχοι ἠθολογοῦντο κανονικῶς ἐν τέλει τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου, ἡ ὁποία σταδιακῶς ἐξέλειπε, ἢ ἐνίοτε παρελείπετο, καὶ τοιουτοτρόπως οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος στίχοι παρέμενον ὡς «ἄσματικὸ» ἐπισφράγισμα τῆς παρουσίας «πανγλυκυτάτου» συνθέσεως¹³¹.

ε) Νὰ ὑπομνησθῇ, τέλος, ὅτι κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στοὺς ἐξῆς κώδικες:

i) Τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 15' αἰῶνος:

Λειμ. 273, φφ. 45r-63v.

ii) Τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 15' αἰῶνος:

Ἰβήρ. 1280, φφ. 40r-90r. Κουτλ. 436, φφ. 65r-86r. Κουτλ. 459, φ. ξη' κ.ε. ΡΑΙΚ 30, φφ. 21r-36r.

iii) Τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος:

Σ. Πέτρ. 1, φφ. 64v-85v. Ἰβήρ. 1298, φφ. 59v-91v.

125. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1298, φφ. 65r-66r, 78r-78v, 80r-80v, 82r-83r καὶ 75r-75v, ἀντιστοίχως. Σημειωτέον ὅτι ὁμοία διάταξις τῆς παρουσίας συνθέσεως ἀπαντᾷ, ἐπιπροσθέτως, στοὺς κώδικες: Κουτλ. 436, φφ. 65r-86r καὶ Λειμ. 273, φφ. 45r-63v, ὅπου ὡσαύτως περιλαμβάνονται στίχοι τῶν ὡς ἀνω ἐξονομασθέντων μελουργῶν.

126. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 85v-89r. Πρβλ. Λειμ. 273, φ. 45r κ.ε.

127. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 89r-91v. Πρβλ. Λειμ. 273, φ. 45r κ.ε.

128. Βλ. Ἰβήρ. 1298, φφ. 91v-107r [: Ἐτέρα στάσις τοῦ δευτέρου χοροῦ, λατρινόν ἤχος β' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ]. Πρβλ. ὡσαύτως καί: Λειμ. 273, φφ. 50v-63v.

129. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1298, φφ. 102v-104r [: Τοῦ Μαγουλα (sic) διαβ. Μανουγαῶ], διχόρον (νανά) Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ] καὶ φφ. 104r-107r [: Ἄσματικόν διχόρον, τοῦ Ἰνδριωμένου· πλ. δ' Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός]. Πρβλ. ὡσαύτως: Λειμ. 273, φφ. 62r-62v καὶ 62v-63v, ἀντιστοίχως.

130. Πρβλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑπόσημ. 120 καὶ 121.

131. Στὸν κώδικα Κουτλ. 436, ἐπὶ παραδείγματος –ὡς παρετήρηθη καὶ ἀνωτέρω στὸν κώδικα Σ. Πέτρ. 1–, ἡ δευτέρα στάσις δὲν ἠθολογεῖται καὶ τοιουτοτρόπως παραμένουν ἐν τέλει τῆς παρουσίας συνθέσεως (στά φφ. 82v-83v καὶ 83v-86r, ἀντιστοίχως) μόνον οἱ δύο μνημονευθέντες στίχοι.

2.4 Πολυέλεος Μανουήλ Δούκα λαμπαδαρίου του Χρυσάφη

α) Πρόκειται περί λαμπρᾶς καλοφωνικῆς συνθέσεως, ἡ ὁποία καταχωρίζεται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφῆ:

Πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ· ὁ δομέστικος ἔξω φωνῆ [ἦχος] α' Δούλοι, Κύριον¹³².

Μεταγενεστέρως ἡ αὐτὴ ἐπικεφαλὴς συντέμνεται, τρόπον τινά, ὡς ἀκολούθως:

"Ἐτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφου καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον¹³³.

β) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται κυρίως κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ¹³⁴ – θέσι, ἀλλωστε, ἀπολύτως ἐνδεδειγμένη γιὰ πολυέλεο πεποιοημένο «εἰς τὴν ὁδὸν» τοῦ ἐπισημανθέντος ποιήματος. Σὲ ὠρισμένους, πάντως, κώδικες ἢ σειρὰ ἀνθολογήσεως αὐτῆς κρίνεται ἀρκοῦντως ἄτακτος¹³⁵, ἐνῶ σὲ ἄλλους ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογουμένη ὁμοειδῆ σύνθεσι¹³⁶. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡδῆ ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ιζ' καὶ κυριώτατα κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα, ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται συνήθως ἐνδιαμέσως τῶν συνθέσεων τοῦ λεγομένου Λα-

132. Πρόκειται περί αὐτογράφου ἀναγραφῆς Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη, στὸν ἰδιόχειρό του κώδικα Ἰβήρ. 1120 (τοῦ ἔτους 1458), φ. 281r. Πρβλ. ὁμοία ἀναγραφὴ στὸν κώδικα Γρηγ. 5, φ. 113v:

Πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ· ὁ δομέστικος ἔξω φωνῶν ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

[Αὐτοῦσια ἢ ἀνωτέρω ρουμπρίκα προτάσσεται τοῦ πολυελέου καὶ στὸν κώδικα Δοχ. 337, φ. 129v]. Παραλλαγὴ τῆς ὡς ἄνω ἀναγραφῆς βλ. στοὺς μουσικοὺς κώδικες Δοχ. 315, φ. 53v:

Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον

ὡς καὶ Ἰβήρ. 993, φ. 51r:

"Ἐτερος πολυέλεος, ποίημα κύρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ, ὡς αὐτὸς γράφει· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

133. Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κώδικος Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 138v. Πρβλ. Ἰβήρ. 949, φ. 65v καὶ Ἰβήρ. 1076, φ. 122r. Καταγράφονται ὡσαύτως καὶ οἱ ἀκόλουθοι ἀναγραφές:

α) Πολυέλεος ἕτερος, ποίημα κύρ Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον (Κουτλ. 395, φ. 118r).

β) Πολυέλεος, ποίημα κυρίου Μανουήλ τοῦ Χρυσάφη καὶ λαμπαδαρίου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον (Ξηρ. 273, φ. 61r).

γ) Ἐτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κύρ Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον ("Υδρ. 597, φ. 129v. Πρβλ. Λειμ. 459, φ. 120r. Ἰβήρ. 1250, φ. 128v. Ἰβήρ. 987, φ. 140v. Nks 2747,2, φ. 51r).

δ) Ἐτερος πολυέλεος, κύρ Χρυσάφου· ἦχος α' Δούλοι, Κύριον (Ξηρ. 317, φ. 79v).

134. Βλ. κυρίως τοὺς ἀκολούθους κώδικες: Ἰβήρ. 1120, φφ. 281r-291v. Δοχ. 315, φφ. 53v-60v. Γρηγ. 5, φφ. 113v-120r. Δοχ. 337, φφ. 129v-136r. Ξηρ. 317, φφ. 79v-85v.

135. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος: Ξηρ. 273, φφ. 61r-71r.

136. Βλ. αἴφνης: Κουτλ. 395, φφ. 118r-137v. Ξηρ. 100, φφ. 160v-171r.

τρῖνου πολυελέου καὶ αὐτοῦ τοῦ Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη¹³⁷, μὲ σπάνιες ἀποκλίσεις ἐκ τοῦ συγκεκριμένου «κανόνος»¹³⁸.

γ) Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖ ἐξ ὀλοκλήρου σύνθεσι τοῦ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη. Ἡ περὶ τοῦ παρόντος ποιήματος σαφῆς καὶ ἐνιαία, ἐν πολλοῖς, χειρόγραφος παράδοσις ἀποτρέπει, εὐτυχῶς, περαιτέρω προβλήματα: ἀξιομνημόνευτες, πάντως, δύο χαρακτηριστικὲς καὶ σχετικῶς συνήθεις συγχύσεις, κατὰ τίς ὁποῖες ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μελουργὸς συγχέεται ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὸν ὀλίγον μεταγενέστερο αὐτοῦ Μανουὴλ τὸν Μεγάλον Ῥήτορα (†1520)¹³⁹, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν συνεπώνυμό του Παναγιώτη τὸν νέο Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτη¹⁴⁰.

δ) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρως: οἱ πλεῖστοι στίχοι αὐτοῦ ἀπολήγουν σὲ βραχεὰ ἢ ἐκτενῆ, κατὰ περίπτωσι, κρατήματα –ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν ἀναπτυσσόμενα ἐνδιαμέσως τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο καὶ ἐπαναλαμβάνεται συνηθέστατα πολλακίς–, ἢ δὲ ὅλη σύνθεσις περαίνεται διὰ τῶν ἀρμοδίων δοξαστικῶν, περιεχόντων καταλλήλους –τριαδικούς καὶ θεοτοκίους, ἀντιστοίχως– ἐξωψαλμικούς στίχους¹⁴¹. Σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις προστίθενται

137. Βλ. Ὑδρ. 597, φφ. 129v-136v. Ἰβήρ. 949, φφ. 65v-68v. Λειμ. 8, φ. 71r κ.έ. Λειμ. 459, φφ. 120r-125r. Ἰβήρ. 987, φφ. 140v-146v. Γρηγ. 6, φφ. 151v-158r. Ἰβήρ. 1250, φφ. 128v-135r.

138. Ἀναφέρομε, χάριν παραδείγματος, ὅτι στὸν κώδικα Ξηρ. 317, φφ. 79v-85v, ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ αὐτοῦ τοῦ νέου Χρυσάφη. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 993, φφ. 51r-57r, ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται κατόπιν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ μετ' αὐτὸν περαίνεται ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων.

139. Βλ. Γρηγ. 6, φ. 151v κ.έ.:

Ἐτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κυρ Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου καὶ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Μεγάλου Ῥήτορος: ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

140. Βλ. Παντ. 993, φ. 141r κ.έ.:

Πολυέλεος συνοπτικὸς, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ α' ψάλτου Χρυσάφη, ἡδύτατος καὶ τερπνός, ἐποιήθη δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Σημειωτέον ὅτι στὴν ὡς ἄνω ἀναγραφὴ συγχέονται ἐπιπροσθέτως καὶ οἱ συνθέσεις τῶν δύο ἐξονομασθέντων μελουργῶν, ἦτοι ὁ «κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ» πολυέλεος Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη πρὸς τὸν «συνοπτικόν, ἡδύτατον καὶ τερπνόν» ἡμόηχο πολυέλεο Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη –γεγονός, ἄλλωστε, συνήθεις προκειμένου περὶ τῶν ἐν γένει συνθέσεων τῶν ἐν λόγῳ μελοποιῶν.

¹³⁹ Ἀς μνημονεῦθῃ, τέλος, ἐδῶ καὶ ἡ ἀπαξ ἀπαντῶσα μνεῖα τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 71, περὶ πολυελέου τοῦ αὐτοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη –κατακεχωρισμένου στὸν κώδικα Λαύρας Θ 153– μεμελισμένου σὲ ἤχο δ', ἡ ὁποία σαφῶς ὀφείλεται σὲ παραδρομὴ ἐπ' εὐκαιρίᾳ, διορθωτέα ἢ ἐν λόγῳ ἀναφορά, «ἤχος δ'», στὴν ὀρθή: «ἤχος α'».

¹⁴¹ Συγκεκριμένως, στὸ Δόξα ἐπισυνάπτεται τὸ τριαδικὸ ποίημα: Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα... καὶ στὸ Καὶ νῦν τὸ ἀντίστοιχο θεοτοκίον: Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα..., τὰ πλήρη κείμενα τῶν

και λοιποί, πλέον επιτηδευμένοι και καλοφωνικοί ώσαύτως στίχοι του αυτού Μανουήλ Χρυσάφη, απολήγοντες ομοιοτρόπως σε έόρτια έξωψαλμικά –κυρίως δεκαπεντασύλλαβα– κείμενα¹⁴².

ε) Ή χειρόγραφος τής συνθέσεως παράδοσις είναι όντως πενιχρά. Κατά τήν παρούσα έρευνα τó μνημονευθέν ποίημα του Χρυσάφη ένετοπίσθη στους έπομένους –ανά αιώνα άπαριθμουμένους– μουσικούς κώδικες¹⁴³:

ΙΒ' αιών: Ίβήρ. 1120, φφ. 281r-291v.

Ις' αιών: Ήρ. 273, φφ. 61r-71r. Κουτλ. 395, φφ. 118r-137v. Δοχ. 315, φφ. 53v-60v.

ΙΖ' αιών: Ήρ. 100, φφ. 160v-171r. Ίβήρ. 993, φφ. 51r-57r. Γρηγ. 5, φφ. 113v-120r. Ύδρ. 597, φφ. 129v-136v. Ίβήρ. 949, φφ. 65v-68v. Ίβήρ. 1250, φφ. 128v-135r.

ΙΗ' αιών: Ήρ. 317, φφ. 79v-85v. Ίβήρ. 987, φφ. 140v-146v. Άγ. Στεφ. 19, φφ. 138v-143r. Άγ. Στεφ. 127, φφ. 75r-78r. Λειμ. 8, μεταξύ φφ. 69r-82v. Λειμ. 459, φφ. 120r-125r. Δοχ. 337, φφ. 129v-136r. Γρηγ. 6, φφ. 151v-158r. Ίβήρ. 1076, φφ. 122r-127r. Κιτ. 19, φ. 137r κ.έ. Κιτ. 58, φ. 58v κ.έ. NKS 2747,2', φφ. 51r-53v. PAIK 42, φφ. 154r-161v. EBP 132, φφ. 149v-154r. EBP 711, φφ. 99r-103r. EBE 2611, φφ. 108r-117r.

Ή πρώτη χρονολογημένη καταγραφή του ποιήματος είναι ιδιόχειρος του μελουργού αυτού –κατακεχωρισμένη στον αυτόγραφο του Χρυσάφη κώδικα

οποίων παρετέθησαν στον οικείο τόπο του προηγούμενου κεφαλαίου. Πρβλ. και: Άγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικά συγγράμματα και μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), Άθήνα 1998, σ. 115, όπου (κατά τήν περιγραφή του κώδικος ΜΠΤ 704) δημοσιεύονται ώσαύτως τά έν λόγω κείμενα.

142. Βλ. Ίβήρ. 1120, φ. 290r κ.έ., και Ίβήρ. 993, φ. 56v κ.έ., όπου έν κατακλειδί τής παρούσης συνθέσεως άνθολογοῦνται οι –εις μέλος του ίδιου Χρυσάφη– καλοφωνικοί στίχοι: *Οίκος Λευί* –μέ επιβαλλόμενο έξωψαλμικό κείμενο· *Δέσποινα πάντων, Άνασσα*– και: *Εὐλογητός Κύριος έκ Σιών* –μέ επιβαλλόμενο κείμενο· *Σέ, τόν γενναίον άθλητήν*– τά πλήρη κείμενα τών μνημονευθέντων στίχων έδημοσιεύθησαν στον οικείο τόπο του προηγούμενου κεφαλαίου (τό πρώτο, πάντως, δημοσιεύει και ό Γρ. Θ. Στάθης, *Ή δεκαπεντασύλλαβος ύμνογραφία*, σ. 198, κείμενο ύπ' αριθμόν 46). [Γιά τις λοιπές συνθέσεις, στίχων πολυελέων και άντιφώνων, του Μανουήλ Χρυσάφη γίνεται ειδικώτερος λόγος στο τρίτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους τής ανά χείρας έργασίας]. Άξιοσημείωτος, τέλος, και ή περίπτωσης του κώδικος Ήρ. 100, φφ. 160v-171r, όπου τής άνθολογήσεως του έξεταζομένου πολυελέου –ό όποιος αποτελεί και τήν μόνη παρατιθεμένη στον κώδικα όμοειδή σύνθεσι– έπονται οι γνωστοί καλοφωνικοί στίχοι: *Άστραπάς εις ύετόν έποίησεν* [εις μέλος Κωνσταντίνου του Μαγουλᾶ κεκαλωπισμένου υπό Μανουήλ του Γαζή] και *Στόμα έχουσι* [εις μέλος Εένου του Κορώνη].

143. Ίδιαιτέρως μνημονεύομε τήν, έπισημανθείσα ήδη άνωτέρω, άόριστον μνεία του Σωφρονίου Εϋστρατιάδου, δ.π., περι άνθολογήσεως του έν λόγω πολυελέου στον κώδικα Λαύρας Θ 153, του ιη' αιώνος –κατά τήν χρονολόγησι τών Σπυριδώνος μοναχού Λαυριώτου - Σωφρονίου Εϋστρατιάδου, *Κατάλογος τών κωδίκων τής Μεγίστης Λαύρας* (τής έν Άγίω Όρει), δ.π., σ. 254–, ως και έτέρα, άόριστον ώσαύτως, αναφορά –κατακεχωρισμένη στην ίδια σελίδα του μνημονευθέντος καταλόγου– περι άνθολογήσεως του αυτού πολυελέου στον κώδικα Λαύρας Κ 188, του ιζ' αιώνος.

Ίβήρων 1120— και συμπίπτει προς την ἐν γένει φανέρωσι τῆς συνθέσεως¹⁴⁴. Ἀπόγραφο τοῦ ἐν λόγῳ ἰδιογράφου Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη ἀποτελεῖ μεμαρτυρημένος¹⁴⁵ ὁ κώδιξ Δοχειαρίου 337, χειρόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου καὶ Πρωτοφάλτου Σμύρνης κατὰ τὸ ἔτος 1764¹⁴⁶. Προκειμένου εἰδικώτερα περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος Ίβήρων 993, «κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Κοσμάς ὁ Μακεδών»¹⁴⁷, ἀντιγράφει ἐκ τοῦ ἰδιογράφου τοῦ Χρυσάφη πρὸς τοῦτο συνηγοροῦν —ἐκτός, βεβαίως, τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Κοσμάς (ὡς δομῆστικός τῆς μονῆς Ίβήρων) ζῆ καὶ γράφει στὴν ἐν λόγῳ μονή, ὅπου ἀποτεθησαύριστα καὶ τὸ ἐπισημανθὲν αὐτόγραφο Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη— οἱ δύο ἐπόμενες παρατηρήσεις:

- i) Ἡ —ἐν κατακλεῖδι τῆς τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἐπικεφαλίδος— σαφῆς ἀναγραφῆ τοῦ κώδικος Ίβήρων 993 (: «ὡς αὐτὸς γράφει»), ἡ ὁποία προδίδει αὐτοψία τοῦ γραφέως σὲ ἰδιόχειρο τοῦ ποιητοῦ τοῦ μέλους¹⁴⁸, καὶ
- ii) Ἡ —εἰς ἀμφοτέρους τοὺς κώδικες— ταυτότης τῶν ἀνθολογουμένων στίχων τοῦ πολυελέου, ἡ ὁποία προσμαρτυρεῖται, ἐπιπροσθέτως, ἐκ τοῦ τερματισμοῦ

144. Ἐπομένως δὲν ἀπέχουμε μακρὰν τῆς πραγματικότητος ἐὰν ἀποτομῆσωμε χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου τρία τὸ πολὺ ἔτη πρὸ ἢ καὶ μετὰ τοῦ ἔτους 1455, δοθέντος, μάλιστα, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς κώδιξ τυγχάνει ἡ ὀγκωδεστέρα Παπαδικὴ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπήτησε ὅπωςδῆποτε ἰκανὸν χρόνον πρὸς ὀλοκλήρωσιν αὐτοῦ.

145. Βλ. σχετικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 404-405· ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ, «Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος (μέσα 15ου αἰῶνος)», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν — Περίοδος 1994-1995. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Βυζαντινοὶ Μελοῦργοι. Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ λαμπαδάριος — Ἰωάννης Κλαδάς ὁ λαμπαδάριος — Ἰωάννης Κουκουζέλης ὁ βυζαντινὸς μαῖστωρ*, [Ἀθήνα 1994], σ. 35.

146. Στὸν κολοφῶνα τοῦ κώδικος μαρτυρεῖται εὐγλώττως ἡ ἐν λόγῳ ἀντιγραφὴ δι' ἑτέρου ἀντιβόλου τοῦ διδασκάλου τοῦ Λώτου Θεοδοσίου τοῦ ἱεροδιακόνου:

Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα. / αὐτὴ ἡ παρούσα ἀσατομεληριτόφθογκος βιβλος παπαδικὴ εἴληψε / τέλος παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς Δημητρίου Λώτου, ἐκ τῆς νεῖσου χρίου / ἐμπόνως καὶ μετὰ πολοῦ τοῦ κόπου, ὅσα μαθήματα ἐδιορίστησαν / καὶ ἐγράφησαν παλαιᾶ, εἰς ἓνα τόμον παρα τοῦ ὀσιοτάτου καὶ μου/σικωτάτου ἐν ἱεροδιακόνους, κύρ Θεοδοσίου, καὶ ἡμετέρου διδασ/κάλου, μέρος ἀπο τοῦ ἴδιον πρότυπο τοῦ μουσικωτάτου κυρίου / μανουὴλ τοῦ ὄντος μαῖστωρος. Καὶ μέρος ἀπὸ ἐτέρον βιβλίων / καλωπισμένων με ἀκρίβιαν ὅθεν καὶ ἐγὼ ἐμετάγραφα αὐτὴν / ἀπαραλάκτως [...] (βλ. Δοχ. 337, φ. 248r).

Ἄς σημειωθῇ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἡ χρονολογία γραφῆς τοῦ κώδικος (1764) ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ τὸ μόνο —πρὸς τὸ παρὸν τοῖλάχιστον ἐπισημανθὲν— μεμαρτυρημένο *terminus post quem* γιὰ τὴν πορεία τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως πρὸς τὴν «ὁδὸ τῆς λήθης»· ἡ φθίνουσα πορεία τῆς συνθέσεως ἐπαληθεύεται ἔτι περαιτέρω καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἀνθολογήσεως αὐτῆς στὸν πρῶτον, τρόπον τινά, τόμο δύο ὁμοειδῶν Ἀνθολογιῶν τοῦ μνημονευθέντος Δημητρίου Λώτου (ἦτοι, τῶν κωδίκων: Δοχ. 337 καὶ 338), ὁ ὁποῖος ἦτο ἐξ ἀρχῆς προωρισμένος νὰ περιλάβῃ μαθήματα παλαιῶν, ἀποκλειστικῶς, διδασκάλων.

147. Βλ. Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 887.

148. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑποσημ. 132.

τῆς συνθέσεως διὰ τῶν προσλαμβανόντων ἐξωφαλμικὰ ἐόρτια ἐγκώμια στίχων· *Οἶκος Λευὶ καὶ· Εὐλόγητος Κύριος ἐκ Σιών*¹⁴⁹.

Κατὰ τὰ ἄλλα, ὡς προκύπτει προφανέστατα ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀπαραμύθσεως τῆς χειρογράφου αὐτοῦ παραδόσεως, ὁ πολυέλεος ἐγνώρισε ἄκρως περὶ-ωρισμένη διάδοσι. Φαίνεται πῶς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλομούσων ἐστράφη κατὰ κύριο λόγο στὴν πρωτότυπον σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ καὶ ὄχι στὴν «εἰς τὴν ὁδόν» αὐτοῦ ποιηθεῖσα ἀντίστοιχον τοῦ Χρυσάφη. Ἄλλὰ καὶ μεταγενεστέρως, κατὰ τὴν ἐκ τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων πρὸς νεώτερα καὶ συντομώτερα ποιήματα μεταβατικῆ περιόδου, προετιμῆθη μᾶλλον ὁ «συνοπτικὸς» πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ ὁ παρὼν τοῦ Μανουὴλ «κατεδικάσθη» ἐν τέλει σὲ χρῆσι βραχυτάτη, ἡ ὁποία ἀναποφεύκτως ἀπέληξε σὲ λήθη.

ς) Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐκ δεκατεσσάρων μελοποιημένων στίχων¹⁵⁰, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων. Ἐν συνεχείᾳ παραθέτομε, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως¹⁵¹:

D	E	F	E	F	E	D	E	D	E	F
Δου	ου	λοι	οι	οι	Κυ					
E	D	E	F	D	E	D	E	D	E	D
ρι	ι	ο	ο	ον						

Ϻ Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδος ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος¹⁵².

149. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑποσημ. 142.

150. Συγκεκρμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωνκα // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀστραπὸς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἐξάπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος.

151. Τὸ μουσικὸ κείμενον λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ὑδρ. 597, φ. 130r.

152. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 92r-103r: Ἐτερος πολυέλεος, Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον

η) Τὸ παρὸν ποίημα Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη παραμένει ἕως σήμερον ἀνέκδοτον.

2.5 Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου

α) Ὁ ἐν λόγῳ λίαν ἐνδιαφέρων πολυέλεος —«συνοπτισθείς»¹⁵³, «καλλωπισθείς»¹⁵⁴ καὶ «μελοτονισθείς»¹⁵⁵ «παρὰ κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου»¹⁵⁶ — καταχωρίζεται στοὺς χειρογράφους μουσικοὺς κώδικες τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἰζ' ὡς καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ἠ' αἰῶνος ὑπὸ ποικίλες ἀναγραφές καὶ χαρακτηρισμούς, ἐπιμεριζομένους σὲ τέσσαρες, κατὰ κύριο λόγο, ἐνότητες:

ι) «Εἰς δόξαν τῆς ἀγίας Τριάδος»

Κατὰ τὴν ἀναμφιβόλως ἔγκυρον μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ μελοποιῦ τῆς συνθέσεως, ὁ πολυέλεος ἐμελοποιήθη «εἰς δόξαν τῆς ὑπερφώτου καὶ ζωοποιῦ Τριάδος» αὕτη εἶναι ἐπὶ λέξει ἢ σχετικῇ διατύπωσις τοῦ Παναγιώτου Χρυσάφη, κατακεχωρισμένη στὸν, κατὰ τὸ ἔτος 1671, αὐτόγραφό του κώδικα Ξεν. 128:

*Πολυέλεος ἡμέτερος, ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ὑπερφώτου καὶ ζωοποιῦ Τριάδος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*¹⁵⁷.

Ἐλαχίστως διαφοροποιεῖται ἡ ὡς ἄνω ἀναγραφή σὲ ἕτερο —περὶ τὸ ἔτος 1675— αὐτόγραφο κώδικα τοῦ ἰδίου Χρυσάφη, στὸν Ἰβήρ. 1224:

*Πολυέλεος ἡμέτερος, ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ὑπερφώτου Τριάδος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*¹⁵⁸.

153. Πρβλ. Ξηρ. 323, φ. 42ν. Λεμ. 238, φ. 156ν.

154. Πρβλ. Ξεν. 160, φ. 105γ. Ξηρ. 323, φ. 42ν.

155. Βλ. Παντ. 1005, φ. 11ν.

156. Ἡ διατύπωσις ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων κωδίκων, τῶν ἀρχῶν τοῦ ἠ' αἰῶνος. Στὸν κώδικα Ξηρ. 323, φ. 42ν, συμπληροῦται: καὶ Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

157. Βλ. Ξεν. 128, φ. 85γ.

158. Βλ. Ἰβήρ. 1224, φ. 135γ. Ὡσαύτως, βλ. ὁμοία ἀναγραφή στὸν κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο χρονολογούμενο κώδικα Σαμ. 64, φ. 197ν:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ πολυελέου, ποίημα κυροῦ Χρυσάφου Πρωτοψάλτου εἰς δόξαν τῆς ὑπερφώτου Τριάδος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Περὶ τῶν αὐτογράφων Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη βλ. εἰδικωτέρα ἀναφορὰ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία*, σ. 116. Τοῦ αὐτοῦ, «Παναγιώτης Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοψάλτης», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελομοχοί τοῦ ἰζ' αἰῶνα*, [Ἀθήνα 1995], σσ. 14-15. [Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 57-68 καὶ 370-372]. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 404. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 86, ὑποσημ. 108 καὶ σσ. 130-131. Μ. Γιαννοπούλου, «Παναγιώτου Χρυσάφου Πρωτοψάλτου ἑνατος αὐτόγραφος κώδιξ», *Μακεδονικά ΛΑ'* (1998), σσ. 407-412 [καὶ ἀνάτυπον Θεσσαλονίκη 1998]. [Δὲν εἶδαμε τοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικοὺς αὐτογράφους κώδικες τοῦ νέου Χρυσάφη: Βιβλιοθήκης Κιέβου 78 Α καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀλμυροῦ 15].

Τέλος δὲ κατασταλάζει ὁμοιομόρφως κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος, σὲ ἀρκοῦντως ἐκτεταμένη ομάδα μουσικῶν χειρογράφων, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, μορφή:

*Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ἁγίας Τριάδος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον*¹⁵⁹.

ii) «*Εἰς δεσποτικὰς ἐορτάς*»

Σὲ μικρὰ —ἀναλογικῶς πρὸς σύνολον τὴν περὶ τῆς συνθέσεως χειρόγραφον παράδοσι— ομάδα κωδίκων παραδίδεται ἢ ἐν λόγῳ ἀξιομνημόνευτος πληροφορία, κατὰ τὴν ὁποία ὁ πολυέλεος ψάλλεται «*εἰς δεσποτικὰς ἐορτάς*»:

*Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς δεσποτικὰς ἐορτάς, ποίημα κύρ Χρυσάφου· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον*¹⁶⁰.

Ὅ ὡς ἄνω προσδιορισμὸς ἀπαντᾷ συνήθως —ὡς ἐπεσημάνθη ἀρμοδίως ἀνωτέρω— στὶς σχετικὰς πρὸ τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἀναγραφές. Τούτῃ ἢ παρατήρησις αἰτιολογεῖ, ἐνδεχομένως, τὴν ἐπομένην ἀπαξ ἀπαντῶσα μνεῖα τοῦ κώδικος Κύκ. 24, φ. 185γ:

Πολυέλεος ἐκ τοῦ Κατριμᾶ [sic· διαβ. Κουκουμᾶ] κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου Πρωτοψάλτου· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον·

μνεῖα —νὰ ἐπισημανθῆ— ἢ ὁποία συνδυαζομένη πρὸς τὸ γεγονός τῆς συχνοτάτης «*συμπληρώσεως*» τῆς συνθέσεως διὰ ποικίλων καλοφωνικῶν στίχων, «*ὀργανικῶς*» ἀνηκόντων στὸν μνημονευθέντα πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ¹⁶¹, ἀποκτᾷ ἴσως σταθερώτερα ἐρείσματα. Δὲν ἀποκλείεται, πάντως —καὶ ἢ ἀναλογία τῶν σχετικῶν ἀναγραφῶν συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο—, νὰ πρόκειται περὶ συγχύσεως τῶν χαρακτηρισμῶν τοῦ παρόντος πολυελέου πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου ποιηθεῖσα —«*εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ*»— ἀντίστοιχον

159. Βλ. Κουτλ. 434, φ. 9ν. Πρβλ. καί: Γρηγ. 33, φ. 36γ. Παντ. 1010, φ. 98ν. Μεταμ. 282, φ. 32γ, ὅπου ἐλλεῖπει περαιτέρω προσδιορισμὸς περὶ τοῦ μελουργοῦ (: Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ἁγίας Τριάδος, ποίημα τοῦ Χρυσάφου· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον). Ὁμοίως πρβλ. Ἄγ. Στεφ. 60, φ. 78γ (: «...ποίημα κύρ Χρυσάφου...») καὶ Διον. 579, φ. 106ν (: «...κυρίου Χρυσάφου...»). Καταγράφονται, πάντως, καὶ πλέον ἀναλυτικὰς ἀναγραφὰς τοῦ ἰδίου τύπου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τοῦ κώδικος Ξηρ. 320, φ. 52γ:

Ἀρχὴ τοῦ πολυελέου· ἐποιήθη παρὰ κυρίου Χρυσάφου καὶ Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ἁγίας Τριάδος· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον·

ἢ ἡ ἐπομένη χαρακτηριστικὴ ἐπικεφαλίδα ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1724 αὐτογράφου Ἀντωνίου ἱερέως καὶ Οἰκονόμου κώδικος Ἰβήρ. 968, σ. 84:

Πολυέλεος ψαλλόμενος εἰς δόξαν τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, ποίημα τοῦ Χρυσάφου καὶ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δουλοῖ, Κύριον.

160. Βλ. Δοχ. 387, φ. 181ν. Ἰβήρ. 1267, φ. 17γ.

161. Εὐρύτερο σχολιασμὸ τῆς περιπτώσεως βλ. κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ δ' ἐνόητα σχολίων.

σύνθεσι¹⁶². Ἐς σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι —ἐκτός τῆς «διανθήσεως» τῆς συνθέσεως τοῦ νέου Χρυσάφη διὰ καλοφωνικῶν στίχων, ἐκ τῶν συνήθως συγκαταριθμουμένων, κατὰ τοὺς προηγούμενους αἰῶνες, στὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμᾶ— μορφολογικῶς ἢ ἐξ ἐπόψεως μελοποιίας ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος οὐδεμία ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τὸν ἀντίστοιχον τοῦ Κουκουμᾶ. Ἐπιπλέον, ἡ ἀνωτέρω εἰκαζομένη σύγχυσις ἐνισχύεται περαιτέρω καὶ ἐξ ἀναλόγου ἀναγραφῆς τοῦ κώδικος Λειμ. 238, φ. 156ν:

Πολυέλεος συνοπτικός ἐκ τοῦ Λατρινοῦ, συνοπτισθεὶς δὲ παρὰ τοῦ Πρωτοψάλτου Χρυσάφη τοῦ νέου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Παρηλλαγμένη ἐκδοχὴ τῆς συγκεκριμένης ἀναγραφῆς ἀπαντᾷ, ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 42, φ. 161ν:

Ἔτερος πολυέλεος, συνοπτισθεὶς ἐκ τοῦ Λατρινοῦ, ποίημα κυρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Νὰ σχολιασθῆ καὶ πάλι πὼς ἡ μόνη ὁμοιότης τῆς συνθέσεως τοῦ νέου Χρυσάφη πρὸς τὸν Λατρινοῦ πολυέλεο δύναται νὰ ἀνιχνευθῆ στοὺς ἐσορτίους ἐξωψαλμικούς στίχους πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχαγγέλων, οἱ ὅποιοι ἐπιβάλλονται στοὺς —ἀρκοῦντως «πρωίμους», ὅμως, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ Λατρινοῦ— στίχους: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν"¹⁶³. Κατὰ πᾶσαν, λοιπόν, πιθανότητα πρόκειται καὶ ἐδῶ περὶ συγχύσεως τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς παρουσίας συνθέσεως πρὸς τὸν ἀντίστοιχο —ἤτοι: «πολυέλεος ἐκ τοῦ Λατρινοῦ»— αὐτῆς τοῦ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος¹⁶⁴.

162. Πρβλ. ὅσα ἀνωτέρω, κατὰ τὸν σχολιασμό τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, ἐσημειώθησαν. Ἐναφερόμεθα καὶ πάλι ἐδῶ στὴν ἐπομένη χαρακτηριστικὴ ἀναγραφὴ τοῦ κώδικος Παντ. 993, φ. 141γ:

Πολυέλεος συνοπτικός, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ α' ψάλτου Χρυσάφη, ἡδύτατος καὶ τερπνός, ἐποιήθη δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Νὰ διευκρινισθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἡ ὡς ἀνω ἀναγραφὴ ἀπαντᾷ βεβαίως σὲ αὐτόγραφο —κατὰ τὸ ἔτος 1680— Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη κώδικα, καταχωρίζεται ὅμως στὸ τμήμα ἐκείνο τοῦ κώδικος (φφ. 119-165) τὸ ὁποῖο —ὡς προσερχόμενο «ἐξ ἄλλου συγχρόνου χρῆφ»— ἔχει καταρτισθῆ ὑπὸ ἐτέρου γραφέως, μαθητοῦ τοῦ Μπαλασίου ἱερέως (βλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 370-375). Στὴν ἐπισημανθεῖσα ἀναγραφὴ ἡ σύγχυσις εἶναι ἐνδεικτικὴ: ἐνῷ μνημονεύεται ῥητῶς ὁ μελουργὸς τοῦ πολυελέου καὶ δίδονται ἐπιπλέον οἱ χαρακτηρισμοί: «συνοπτικός, ἡδύτατος καὶ τερπνός», οἱ ὅποιοι —ὅπως ἐν συνεχείᾳ σημειοῦται σχετικῶς— εἶναι οἱ πλεονεξιοῦντες περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ νέου Χρυσάφη χαρακτηρισμοί, ἐν κατακλιθεὶς προστίθεται ἡ ἐπισήμανσις: «ἐποιήθη κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Κουκουμᾶ», γεγονός τὸ ὁποῖο —ὅπως ἀπεδείχθη στὸν οἰκείῳ τόπῳ τοῦ παρόντος κεφαλαίου— ἀφορᾷ στὴν σύνθεσι τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφη.

163. Βλ. διεξοδικωτέρα ἀναφορὰ κατωτέρω, στὴν ἐπιχειρουμένη περιγραφὴ τῆς συνθέσεως.

164. Περὶ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος γίνεται εἰδικώτερος λόγος σὲ ἐπομένην παράγραφο.

iii) «Συνοπτικός, ἡδύτατος, γλυκύτατος»

Οἱ ὡς ἄνω προσδιορισμοὶ ἀποτελοῦν τοὺς πλέον διαδεδομένους χαρακτηρισμοὺς τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως· στίς σχετικὲς ἀναγραφὲς τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων ἀπαντοῦν συνήθως διαρθρωμένοι κατὰ ζεύγη, μὲ ἰδιαίτερα ἔμφασι καὶ ἔμμονή στὸν ὄρο «συνοπτικός», προκειμένου νὰ τοιοισθῆ καὶ τοιοτοτρόπως ἢ «καινοφανής» – ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἕως τοῦδε διαμεμορφωμένα πρότυπα – μελικὴ δημιουργία τοῦ νέου Χρυσάφη, ἢ ὅποια ἀφ' ἐνὸς μὲν μαρτυρεῖ ἀνάγκη γιὰ νέα καὶ συνοπτικώτερα ποιήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ καταγράφει ἀσματικὴ πρᾶξι ἀρκούντως ἥδη «ἐξηπλωμένη» στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μπαλάσιος ὁ ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ, σὲ μία τῶν πρωιμωτέρων ἀνθολογήσεων τῆς παρούσης συνθέσεως, δίδει τὸν συνήθη «τύπο» τῆς μνημονευθείσης ἀναγραφῆς ὡς ἀκολούθως:

Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον¹⁶⁵.

Παραλλήλως τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς διαμορφοῦνται καὶ οἱ δύο ἐπόμενες ῥομπρίκες· ἡ πρώτη, πλέον λιτή, περιλαμβάνει μόνον τὸν ὄρο «συνοπτικός»:

Πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον¹⁶⁶.

Ἡ δευτέρα, προσδιορίζει ἐιδικώτερα τὸ ἐκ τῆς συνθέσεως ἀποπνέον καθόλου αἶσθημα, διὰ τοῦ εὐγλώττου ὄρου «γλυκύτατος»:

Πολυέλεος συνοπτικός καὶ γλυκύτατος, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον¹⁶⁷.

165. Βλ. τὸν περὶ τὸ ἔτος 1670 αὐτόγραφο Μπαλασίου τοῦ ἱερέως κώδικα Ἰβήρ. 1250, φ. 135r. Πρβλ. ὁμοία ἀναγραφὴ στοὺς ἐπομένους κώδικες: Ὑδρ. 597, φ. 136v. Ἰβήρ. 949, φ. 68v. Λειμ. 459, φ. 125r. Λειμ. 230, φ. 203v. Ἰβήρ. 987, φ. 146v. Ἰβήρ. 1076, φ. 127r. Ὁ αὐτὸς Μπαλάσιος παραδίδει καὶ ἑτέρα, ἀμυδρῶς παρηλλαγμένη, ἀναγραφὴ, στὸν ἐπίσης αὐτόγραφό του κώδικα Παντ. 1008, φ. 73v:

Ἔτερος πολυέλεος πάνυ ἡδύτατος καὶ τερπνός, ποίημα τοῦ Πρωτοφάλτου κυρίου Χρυσάφου τοῦ [νέου] ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Καταγράφονται ὡσαύτως καὶ οἱ χαρακτηρισμοί: «ἡδύτατος» (βλ. Ἰβήρ. 1148, φ. 112v καὶ Ἰβήρ. 1297, φ. 50v) καὶ «ἐκκλησιαστικός» (βλ. Ἰβήρ. 1245, φ. 99r).

166. Βλ. Παῦλ. 16, σ. 152. Οἱ λοιπὲς ὁμοειδεῖς ἀναγραφὲς πλέον συνοπτικὲς, κατὰ κύριο λόγο ὡς ἀκολούθως:

Πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. σχετικῶς: Ἐπρ. 328, φ. 5v. Ἐπρ. 329, φ. 44r. Δοχ. 372, φ. 134r. Ἰβήρ. 951, φ. 25v. Λειμ. 8, φ. 71r. Ὀλυμπ. 207, φ. 169r. Ἰβήρ. 1123, φ. 125r. Ἰβήρ. 1300, φ. 414v. Πρβλ. Παντ. 1016, φ. 102r καὶ Παντ. 995, σ. 250.

167. Βλ. Δοχ. 332, φ. 60v. Πρβλ. ὁμοία ἀναγραφὴ στοὺς κώδικες: Κουτλ. 446, φ. 51r. Ἐπρ. 317, φ. 63v. Ἰβήρ. 1010, φ. πε'.

iv) «κύρ Χρυσάφη τοῦ νέου»

Συνηθεστάτη εἶναι, τέλος, ἢ πρό τῆς ἀνθολογήσεως τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου πρόταξις ἀπλῶς καὶ μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ μελουργοῦ –σὲ «συν-τετμημένη»¹⁶⁸ ἢ «πεπλατυσμένη»¹⁶⁹ κατὰ περίπτωσι μορφή– ὑπὸ τὸν ἐξῆς κυρίως «τύπο» ἐπιτίτλου:

*Πολυέλεος κύρ Χρυσάφη τοῦ νέου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*¹⁷⁰.

Ἄξιονημόνευτος ἐπιπροσθέτως ἐδῶ ἢ, ὑπὸ τμήματός τινος τῆς χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως, ἀναφορὰ στὸ ἓνα ἐκ τῶν δύο ὀνομάτων τῶν ἀποδομένων στὸν νέο Χρυσάφη¹⁷¹, ὡς καὶ ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ἰδίου μελουργοῦ μνεία σὲ σχετικὲς ἐπικεφαλίδες τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου¹⁷².

168. Βλ. παραδείγματος χάριν τοὺς κώδικες: Δοχ. 338, φ. 32ν. Γρηγ. 6, φ. 158γ. Παῦλ. 132, σ. 97. Ἰβήρ. 1003, φ. 26γ. Σταυρ. 165, φ. 148γ. Ἰβήρ. 970, φ. 44ν, ὅπου ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς μαρτυρεῖται ὡς: *Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοφάλης*. Στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1169, φ. 2γ, ὁ αὐτὸς μελουργὸς φέρεται ὡς: *Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοφάλης Κωνσταντινουπόλεως*.

169. Βλ. παραδείγματος χάριν τοὺς κώδικες: Δοχ. 321, φ. 49γ. Ἄγ. Στεφ. 19, φ. 143γ. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 383. Ταξ. 2, φ. 41γ. Παντ. 919, φ. 69ν, ὅπου ὁ ἴδιος μελουργὸς χαρακτηρίζεται κυρίως ὡς: *Χρυσάφης ὁ νέος καὶ Πρωτοφάλης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας*. Ὁ γραφεὺς τοῦ κώδικος NKS 4466,4* –καὶ μαθητὴς τοῦ ἐν λόγῳ Χρυσάφη– Ἰωάννης ὁ Καμπάζουρας, ἀποκαλεῖ, στὴν πρό τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπικεφαλίδα, τὴν καταχωριζομένην στὸ φ. 40ν τοῦ κώδικος, τὸν διδασκαλὸν τοῦ ἐντιμώτατο καὶ λογιώτατο:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ καὶ τοῦ πολυελέου, ποίημα τοῦ ἐντιμώτατου καὶ λογιώτατου κύρ Χρυσάφη καὶ ἡμετέρου διδασκάλου [ἤχος] α' Δοῦλοι, Κύριον.

170. Βλ. Ξρ. 307, φ. 160ν. Πρβλ. ἐνδεικτικῶς: Διον. 575, φ. 95ν. Φιλ. 134, φ. 90ν. Κουτλ. 433, φ. 25γ. Κουτλ. 460, φ. 38ν. Παντ. 967, φ. 366γ. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.ε. Ἰβήρ. 1039, φ. 106ν. Κουτλ. 630, φ. 366γ. Ξεν. 114, φ. 56γ ὡς καὶ: Ἰβήρ. 982, φ. 46ν. Ἰβήρ. 998, φ. 24γ. Δοχ. 402, φ. 150ν. Κουτλ. 397, φ. 45γ (: «...ποίημα κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου...»).

171. Βλ. ἐνδεικτικῶς Παῦλ. 98, σ. 169:

Πολυέλεος, ποίημα κύρ Ἰωάννου Χρυσάφου καὶ Πρωτοφάλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Κωνστ. 95, φ. 116γ καὶ Ἄγ. Στεφ. 55, φ. 121γ. Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα Ἰωάννης ἀποδίδεται στὸν νέο Χρυσάφη σποραδικῶς καὶ ἐσφαλμένως, δοθέντος ὅτι ἀποδοδεγμένως πλέον τὸ βαπτιστικὸν τοῦ ὀνομα ἦτο Παναγιώτης. Περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου βλ. εἰδικὴ μνεία στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου ἐσημειώθησαν καὶ οἱ σχετικὲς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μαρτυρίαι· πρὸς τὸ παρὸν βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, ὅ.π.

172. Βλ. Κουτλ. 406 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος), φ. 91γ:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ πολυελέου, ποίημα τοῦ μακαρίτου κυροῦ Χρυσάφου τοῦ νέου καὶ Πρωτοφάλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

καὶ Γρηγ. 20 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ιη' αἰῶνος), φ. 68ν:

Πολυέλεος συνοπτικός, ποιηθεὶς παρὰ τοῦ μακαρίτου κύρ Χρυσάφου καὶ Πρωτοφάλου· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

β) Όπως προκύπτει σαφώς ἐκ τῆς πλουσίας περὶ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως χειρογράφου παραδόσεως, ἡ σειρά ἀνθολογήσεως αὐτῆς στοὺς μουσικοὺς κώδικες ποικίλλει. Συνηθέστατα, ὁ παρὼν πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογούμενη στὸν κώδικα ὁμοειδῆ σύνθεσι. Τούτῃ ἡ συνήθεια καθιερώθη πρωτίστως ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Πρωτοψάλτου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη στοὺς αὐτογράφους τοῦ κώδικος¹⁷³ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπεβλήθη καὶ διεδόθη εὐρέως, ἐκ τῶν τελῶν κυρίως τοῦ ἰζ' ἕως καὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ ιη' αἰῶνος, ἰδιαίτατα στὸν «προσφιλή» τύπο κώδικος τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου, ὅπου «συνεστεγάσθησαν» τὸ Ἀναστασιματάριον τοῦ νέου Χρυσάφη ἐν ἀρχῇ¹⁷⁴ καὶ ἡ συνήθως ὕλη τῆς Ἀνθολογίας κατόπιν τούτου¹⁷⁴. Κατὰ τὴν πρῶμον, τρόπον τινά, φάσι ἀνθολογήσεως τοῦ πολυελέου, ἦτοι κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία τοῦ ἰζ' καὶ τίς ἀρχές τοῦ ιη' αἰῶνος, ἡ σύνθεσις ἐπιτάσσεται συνήθως τῶν γνωστῶν πολυελέων τοῦ Κουκουμᾶ¹⁷⁵ –σπανιώτατα τοῦ Λατρινοῦ¹⁷⁶– καὶ τοῦ Μανουήλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη¹⁷⁷. ἀργότερα, ἐκ τῶν μέσων τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ

173. Βλ. σχετικῶς: Ξεν. 128, φφ. 85γ-93γ. Πρβλ. καί: Παντ. 993, φφ. 141γ-146ν. Ἰβήρ. 1224, φφ. 135γ-140γ.

174. Στὸν ἐν λόγῳ τύπο κώδικος –Ἀναστασιματάριον νέου Χρυσάφη– Ἀνθολογία– ἀνήκουν τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα, ὅπου βεβαίως ὁ πολυέλεος τοῦ νέου Χρυσάφη ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογούμενη ὁμοειδῆ σύνθεσι: Παντ. 919, φφ. 69ν-74γ. Φιλ. 134, φφ. 90ν-106γ. Σαμ. 64, φφ. 197ν-213ν. Λειμ. 230, φφ. 203ν-212ν. Γρηγ. 20, φφ. 68ν-77γ. Παντ. 995, σσ. 250-260. Ξεν. 160, φφ. 105γ-110ν. Δοχ. 387, φφ. 181ν-190ν. Δοχ. 372, φφ. 134γ-148γ. Ἰβήρ. 968, σσ. 84-97. Διον. 579, φφ. 106ν-119ν. Παντ. 1010, φφ. 98ν-111γ. Δοχ. 402, φφ. 150ν-156γ. Μερλ. 3, φφ. 329γ-337ν. Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 1005, φφ. 11ν-31ν. Κουτλ. 433, φφ. 25γ-33γ. Παντ. 967, φφ. 366γ-376ν. Γρηγ. 33, φφ. 36γ-45γ. Σημειωτέον ὅτι ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογούμενη ὁμοειδῆ σύνθεσι καὶ στὰ ἐπόμενα ἐπιπροσθέτως χειρόγραφα, τὰ ὅποια δὲν ἀνήκουν στὴν ὡς ἄνω κατηγορία: Ταξ. 2, φφ. 41γ-51ν. Κουτλ. 460, φ. 38ν κ.έ. Κουτλ. 406, φφ. 91γ-135ν. Ὀλυμπ. 207, φφ. 169γ-175ν. Ὁμοιο φαινόμενο καταγράφεται καὶ στὸν περιέχοντα τὰ Ἀπαντα τοῦ νέου Χρυσάφη κώδικα: Λειμ. 239, φφ. 325γ-332ν.

175. Βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 961, φφ. 53γ-57ν. Δοχ. 324, φφ. 56γ-60ν. Παντ. 1008, φφ. 73ν-78γ. Ξηρ. 329, φφ. 44γ-48ν (ὅπου ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῆς συνθέσεως τοῦ Κουκουμᾶ καὶ τῆς ἐνότητος τῶν Πασαπνοαρίων τοῦ ὁρθρου). Κουτλ. 449, φφ. 35ν-39γ (ὅπου ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῆς συνθέσεως τοῦ Κουκουμᾶ καὶ πάλι καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἀντιφῶνων). Ἰβήρ. 970, φφ. 44ν-49γ. Σταυρ. 165, φφ. 148γ-155γ (ὅπου ἐκατέρωθεν τοῦ πολυελέου ἀνθολογοῦνται ὁ ἀντίστοιχος τοῦ Κουκουμᾶ καὶ ὁ λεγόμενος «ἐκκλησιαστικὸς» πολυέλεος). Πρβλ. καί: Ξεν. 114, φφ. 56γ-59ν (ὅπου ἐκατέρωθεν τῆς συνθέσεως ἀνθολογοῦνται ὁ «ἐκκλησιαστικὸς» πολυέλεος καὶ ὁ ἀντίστοιχος τοῦ Μπαλασίου ἱερέως).

176. Βλ. Ξηρ. 307, φφ. 160ν-164ν, ὅπου ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ τοῦ ἀντιστοίχου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος.

177. Βλ. αἴφνης: Ἰβήρ. 1250, φφ. 135γ-140γ. Ὑδρ. 597, φφ. 136ν-140ν. Ἰβήρ. 949, φφ. 68ν-71γ. Κιτ. 19, μεταξύ φφ. 137γ-151γ (ὅπου τῶν δύο μνημονευθεισῶν συνθέσεων ἔπεται ἡ ἐνότης τῶν ἀντιφῶνων). Γρηγ. 6, φφ. 158γ-162ν. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 383-395. Λειμ. 459, φφ. 125γ-128ν. Ἰβήρ. 987, φφ. 146ν-151γ. Λειμ. 8, φφ. 71γ-72ν (ὅπου τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων ἔπεται ὁ πολυέλεος τοῦ ἱερέως Μπαλασίου). Κιτ. 58, φφ. 57γ-58ν (ὅπου τῶν δύο συνθέσεων

ἐντεῦθεν, ὅσο μάλιστα οἱ ἐπισημανθεῖσες συνθέσεις ἐγκαταλείπονται σταδιακῶς, ὁ πολυέλεος προτάσσεται τῆς καθόλου ἐνότητος τῶν πολυελέων, ἐπομένων μετ' αὐτὸν τῶν ἀντιστοίχων συνθέσεων Μπαλασίου τοῦ ἱερέως¹⁷⁸ ἢ Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη¹⁷⁹.

γ) Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖ σύνθεσι τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη· ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς μαρτυρεῖται σαφῶς στὶς σχετικῆς ἀναγραφές τῶν μουσικῶν κωδίκων — ὑπὸ τις ἐν τῷ προοίμῳ τῆς παρούσης παραγράφου σχολιασθεῖσες ἐπωνυμίες — ὡς ποιητῆς αὐτοῦ, γεγονός τὸ ὁποῖο ἀποτρέπει, εὐτυχῶς, ἐνδεχόμενες συγχύσεις. Σποραδικές περιπτώσεις συγχύσεως, ὅχι τῶν μελουργῶν ἀλλὰ τῶν χαρακτηρισμῶν τοῦ παρόντος πολυελέου πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους Μανουὴλ λαμπαδαρίου τοῦ Χρυσάφη καὶ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ἐσχολιάσθησαν ἤδη ἀνωτέρω.

δ) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης, ἐκτὸς ὠρισμένων ἐξαιρέσεων¹⁸⁰. Οἱ μεμελισμένοι στίχοι αὐτῆς εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λιτοὶ καὶ «συνοπτικοί»,

ἐπεταὶ ὁ εἰς ἕχον πρῶτον πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη). Ἰβήρ. 951, φφ. 25v-27v. Ξηρ. 317, φφ. 85v-89v (ἔπου τῶν ἐπισημανθεισῶν συνθέσεων ἐπεταὶ ἡ ἐνότης τῶν τοῦ ἕρθρου Πασαπνοαρίων).

178. Βλ. σχετικῶς: Παῦλ. 98, σσ. 169-186. Παῦλ. 132, σ. 97-110. Δοχ. 338, φφ. 32v-39r. Κουτλ. 397, φφ. 45r-50v ὡς καὶ: Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. Ξηρ. 323, φφ. 42v-45v. Παῦλ. 16, σσ. 152-207. Μερλ. 12, φφ. 25r-32v. Κιτ. 31, φφ. 2r-8r.

179. Εἰδικώτερα ὁ εἰς ἕχον πρῶτον πολυέλεος τοῦ ὡς ἄνω μελουργοῦ· βλ. σχετικῶς: Κωνστ. 95, φφ. 116r-124v. Δοχ. 321, φφ. 49r-56v. Ἰβήρ. 998, φφ. 24r-28v. Ξηρ. 320, φφ. 52r-59v. Κουτλ. 437, φφ. 112r-121v. Διον. 575, φφ. 95v-101r ὡς καὶ: Ξηρ. 328, φφ. 5v-13v. Παντ. 1016, φφ. 102r-110r. Ἰβήρ. 982, φφ. 46v-58r. Γρηγ. 14, φφ. 87v-94r. Ὑψηλ. 40, φφ. 27v-39r. Λειμ. 253, φφ. 119v-127v. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων καταγράφονται καὶ λοιπές, κατὰ τις ὁποῖες ἡ σειρά ἀνθολογήσεως τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως εἶναι ἀρκοῦντως ἀσταθής (βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 630, φφ. 366r-370r. Κύκ. 24, φφ. 185r-193r. Κουτλ. 434, φφ. 9v-12r), ἢ ποικίλλει ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ξηρ. 317, φφ. 63v-66v. Παντοκρ. 958, σσ. 109-130. Λειμ. 238, φφ. 156v-158r. Κουτλ. 446, φφ. 51r-54v. Δοχ. 332, φφ. 60v-64r).

180. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Κουτλ. 630, φφ. 366r-370r. Συνήθως παραλείπονται οἱ ἐντεῦθεν τοῦ στίχου Ἐνάγων νεφέλας λοιποὶ στίχοι καὶ ὁ πολυέλεος τερματίζεται διὰ τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά: Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ξηρ. 323, φφ. 42v-45v. Κουτλ. 446, φφ. 51r-54v. Ἰβήρ. 1178, φφ. 71r-75v), ἢ δι' ἑτέρου ὁμοειδοῦς καλοφωνικοῦ στίχου (βλ. αἴφνης: Παντ. 919, φφ. 69v-74r, ἔπου κατόπιν τοῦ στίχου Ἐνάγων νεφέλας, ἐπονται συναπτῶς ὁ ἀνωτέρω καλοφωνικὸς στίχος καὶ ὁ ἀντιστοίχος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος: Εὐλόγητὸς Κύριος ἐκ Σιών, διὰ τοῦ ὁποίου περατοῦται ἡ ἐν λόγῳ ἡμιτελῆς ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου). Καταγράφεται, τέλος — στὸν κώδικα Δοχ. 332, φφ. 543v-547v —, καὶ ἀντίστροφος τῆς ἀνωτέρω ἡμιτελοῦς ἀνθολογήσεως περίπτωσης: ἦτοι ἐναρξίς τοῦ πολυελέου ἐκ τοῦ στίχου Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν καὶ ἐπ' ἐξῆς.

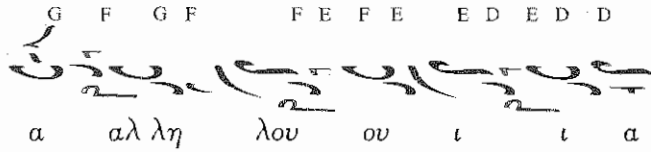

ἐξαιρέσει τοῦ στίχου: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ —ὁ ὁποῖος μελιζέται πλέον ἐπιτηρδευμένως, τῇ χρήσει σχετικῶν ἐπαναλήψεων τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου— ὡς καὶ τῶν στίχων· Στόμα ἔχουσι, Ὡτα ἔχουσι καὶ Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο"¹⁸¹. Ὅπως ἤδη ἐσημειώθη ἀνωτέρω, ἡ παλαιὰ παράδοσις τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ἐορτιῶν κειμένων τηρεῖται ἀπὸ τὸν νέο Χρυσάφη στὸν παρόντα πολυέλεο διὰ τῆς προσθήκης, συγκεκριμένως, ἐγκωμίων ἀρμοδιῶν εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους στοὺς στίχους: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν"¹⁸². Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐδῶ τὸ ἀκόλουθο μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς συνθέσεως, τὸ ὁποῖο θὰ ἐπιβληθῇ σχεδὸν ὀλοκληρωτικῶς κατὰ τοὺς ἐπομένους δύο αἰῶνες (ιγ' καὶ ιθ'): τὸ μέλος τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου· ἀλληλοῦια, εἶναι κοινὸ δι' ἕκαστο τῶν μεμελισμένων στίχων τοῦ πολυελέου, μελοποιημένο συγκεκριμένως ὡς ἀκολουθῶς¹⁸³:

181. Ἄς σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι στοὺς ἐν λόγῳ στίχους ὁ νέος Χρυσάφης μελιζει —ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἕως τοῦδε ὑφισταμένη παράδοσι— ὡς ἐνιαῖο στίχο καὶ τὰ δύο ἡμιστίχια τῶν ἀντιστοίχων χωρίων· Ψαλμ. ρλδ', 16 / ρλδ', 17 καὶ ρλδ', 18· τοιουτοτρόπως, τὸ ποιητικὸ περιεχόμενο τῶν μνημονευσθέντων στίχων διαμορφοῦται ἀναλυτικῶς ὡς ἐξῆς: Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν, ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται — Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται, οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν — Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Στὴν παρούσα λίαν ἐνδιαφέρουσα περίπτωσι ἀνηχνεῖται, ἐνδεχομένως, μία πρόδρομος μορφή τοῦ κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ ιθ' αἰῶνος ῥηξικελεύθου ἐγχειρήματος Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου νὰ συνάψῃ «τοὺς δύο στίχους εἰς ἕνα». [Πρβλ. ὅσα ἐν κατακλειδί τῆς παραγράφου 1.6 τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐργασίας ἐξετέθησαν, ὡς καὶ τὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου].

182. Συγκεκριμένως, ὁ στίχος: "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα, προσλαμβάνει τὸ κείμενο: Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι..., ἐνῶ ὁ στίχος: Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, τὸ ἐγκώμιο: Ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι... (Γιὰ τὰ πλήρη κείμενα τῶν ἐν λόγῳ ἐγκωμίων παραπέμπομε στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου). Σημειωτέον ὅτι, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήθη, ἡ ἐπιβολὴ τῶν κειμένων τούτων γίνεται στοὺς ἑβδομο καὶ ὄγδοο, ἀντιστοίχως, στίχους τοῦ πολυελέου, ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθη τακτική —τὴν καθιερωθεῖσα μέσω τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου— ἡ ὁποία προϋποθέτει ἀνάλογες προσθήκες ἐξωψαλμικῶν κειμένων στοὺς τελευταίους κυρίως στίχους τοῦ ἐν λόγῳ ψαλμοῦ.

183. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ὑδρ. 597, φ. 136ν. Νὰ προστεθῇ ἐδῶ ὅτι λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ ὡς ἄνω μορφολογικοῦ χαρακτηριστικοῦ τῆς συνθέσεως, τὸ μέλος τοῦ ἀλληλοῦια καταγράφεται συνηθέστατα στὴν πλήρη του μορφή μόνον ἐν κατακλειδί τοῦ πρώτου στίχου τοῦ πολυελέου καὶ ἔκτοτε εἴτε παραλείπεται, εἴτε ἀνὰ ζεύγη στίχων ἐπαναλαμβάνεται πλήρως στὸν ἐκάστοτε περιττὸ στίχο, εἴτε, τέλος, καταχωρίζεται ἑλλιπῶς (ἦτοι τὸ ἀρχικὸ μόνον τμήμα αὐτοῦ) ἐν τέλει ὀρισμένων στίχων. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτικὸ καὶ —εἰρήσθω ἐν παρόδῳ— ἀρκούντως διαδεδομένο, δι' ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ λοιπῶν συνθέσεων, στὴν ἐν γένει περὶ πολυελέων χειρόγραφον παράδοσι· μαρτυρεῖ δὲ ἐμμέσως —ἐκτὸς τῆς «οἰκονομίας χώρου» γιὰ τὸν κωδικογράφο καὶ τῆς «ἀναπαύσεως» τοῦ ψάλλοντος δι' ἀπλῆς μελωδῆσεως τῆς αὐτῆς καταληκτηρίου μελικῆς φράσεως— καὶ τὴν συμμετοχὴ τῶν ἀκρωμένων πιστῶν κατὰ τὴν ψαλμῶδσιν τοῦ μέλους, καθ' ὅτι ἐκ τῶν πρώτων ἦδη στίχων τοῦ παρόντος πολυελέου δύνανται ἀναμιβόλως νὰ συμπάλλουν καὶ οὗτοι, ἐπαναλαμβάνοντες τὸ ἐν λόγῳ εὐμνημόνευτο ἐφύμνιο αὐτοῦ.

Ἀξιομνημόνευτος ἐπιπροσθέτως ὁ τερματισμὸς τοῦ πολυελέου διὰ δύο ζευγῶν καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων¹⁸⁴, «ἐμπλουτισμένον» κατὰ τὰ συνήθη δι' ἀρμοδίων —τριαδικῶν καὶ θεοτοκίου, ἀντιστοιχῶς¹⁸⁵— ἐξωφαλμικῶν κειμένων.

Εἰδικώτερος λόγος πρέπει νὰ γίνη γιὰ τὴν συνηθεστάτη «συμπλήρωσι» τῆς παρουσίας συνθέσεως ὑπὸ ποικίλων καλοφωνικῶν στίχων, παλαιότερων ἢ καὶ συγχρόνων τοῦ νέου Χρυσάφη μελουργῶν. Τis περισσότερες φορὲς ἡ σύνθεσις «ἐμπλουτίζεται» διὰ τοῦ γνωστοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Κωνσταντίνου τοῦ Μα-

184. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δοξαστικῶν μαθημάτων, τὸ πρῶτο ζεῦγος —τὸ ὁποῖο συνήθως προηγείται κατὰ τὴν ἀνθολόγησι ἀμφοτέρων— εἶναι καὶ τὸ «παλαιότερον» τοῦτο προκύπτει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τοῦ μνημονευθέντος γεγονότος, τῆς προτάξεώς του δηλονότι ἐναντι τοῦ ἑτέρου ζεύγους μαθημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἐπομένης σαφοῦς μαρτυρίας, τῆν ὅποια ἀποσποῦμε ἐνδεικτικῶς ἐξ αὐτογράφου κώδικος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος:

Ἰδοὺ καὶ τὸ παλαιὸν [ἤχος] α' Δόξα... — Καὶ νῦν... (Βλ. Ἰβήρ. 1250, φφ. 139v-140r).

Τὸ δεῦτερο καὶ «μεταγενέστερο» ζεῦγος καταληκτηρίων μαθημάτων —τὸ ὁποῖο κατὰ κύριο λόγο ἐπεταί τῶν ἀντιστοιχῶν «παλαιῶν»— ἐπιβάλλεται συνηθέστατα διὰ τῆς ἀναγραφῆς:

Ἐτερον Δόξα· ἤχος ὁ αὐτός... κ.λπ.

185. Εἰδικώτερα, στὸ «παλαιὸν» ζεῦγος τῶν μνημονευθέντων μαθημάτων τὸ τριαδικὸ κείμενο εἶναι τὸ ποίημα: Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἄγιε... καὶ τὸ θεοτοκίον τὸ δεκαπεντασύλλαβον: Δεῦτε, τῇ πανάγνῃ... Στὸ «μεταγενέστερο» ζεῦγος μαθημάτων ἐπιβάλλονται, ἀντιστοιχῶς, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ τριαδικὸ ποίημα: Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, πάτερ ἀγέννητε... ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ δεκαπεντασύλλαβον θεοτοκίον: Ὑμνον εὐχαριστήριον προσάγω, τῇ παρθένω... Σημειωτέον ὅτι τὰ δύο τελευταῖα κείμενα παρατίθενται ἀνωλύτως καὶ σὲ κώδικα τῆς νήσου Σύμης, ὁ ὁποῖος ἀορίστως μνημονεύεται (ὡς κώδιξ ὑπ' ἀριθμὸν Δ' τοῦ ιζ' αἰῶνος) παρὰ τῶν Νικήτα Χαβιαρᾶ—Βασιλείου Μελιδιώνη, «Κατάλογος μουσικῶν χειρογράφων εὐρισκομένων ἐν Σύμῃ», *Φόρμιγξ*, περ. Β', ἔτος Ε' (Ζ'), ἀριθ. 17-18, Ἀθήνα 15-31 Δεκεμβρίου 1909, σ. 8. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1244, σ. 213 κ.έ., ἀνθολογοῦνται αὐτονόμως —ἐν κατακλειδί τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου— τὸ «παλαιὸν» τριαδικὸ μάθημα: Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε... καὶ τὸ «μεταγενέστερο» θεοτοκίον: Ὑμνον εὐχαριστήριον... μετ' αὐτό. Τὰ πλήρη κείμενα τῶν ὡς ἄνω ποιημάτων ἐδημοσιεύθησαν ἀρμοδίως στὸν οἰκίον τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου [μία παραλλαγή τοῦ τελευταίου δεκαπεντασύλλαβου θεοτοκίου (ἐκ τοῦ πολυελέου Σεραφεῖμ τοῦ Λαυριώτου) δημοσιεύει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 202, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 60]. Πρβλ. καί: Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), δ.π., σ. 116, ὅπου (κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ κώδικος ΜΠΤ 704) δημοσιεύονται ὡσαύτως τὰ ἐν λόγω κείμενα.

γουλα̃ –καλλωπισθέντος παρά Μανουήλ τοῦ Γαζῆ– Ἄστραπὰς εἰς ὑετόν ἐποίησεν· ὁ ἐν λόγῳ στίχος ἀνθολογεῖται εἴτε ἐνδιαμέσως τῆς συνθέσεως –συνήθως κατόπιν τοῦ ὁμοίου στίχου (Ἄστραπὰς εἰς ὑετόν ἐποίησεν) τοῦ παρόντος πολυελέου¹⁸⁶– εἴτε ἐν κατακλείδι αὐτῆς –κυρίως πρὸ τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων¹⁸⁷– ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφῆ:

Στίχος καλοφωνικός, ποιηθείς παρά κύρ Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλα̃, ὕστερον ἐκαλλωπίσθη παρά τοῦ Γαζῆ ἤχος α' Ἄστραπὰς εἰς ὑετόν ἐποίησεν¹⁸⁸.

Συχνότατα, ὁ ἀνωτέρω καλοφωνικός στίχος «συνοδεύεται» ὁμοιοτρόπως εἴτε ὑπὸ τοῦ «πάνυ ἐντέχνου» καλοφωνικοῦ στίχου· Στόμα ἔχουσι, Ξένου τοῦ Κο-

186. Βλ. ἐνδεικτικῶς· Μερλ. 12, φφ. 25γ-32ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 27γ-28γ). Μεταμ. 60, φφ. 95γ-113ν (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 108ν κ.έ.). Ἀγ. Στεφ. 60, φφ. 78γ-97γ (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 83γ κ.έ.). Μεταμ. 282, φφ. 32γ-40ν (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 34ν κ.έ.). Παντ. 967, φφ. 366γ-376ν (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 371ν κ.έ.).

187. Βλ. ἐνδεικτικῶς· Κύκ. 24, φφ. 185γ-193γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 189γ-192γ καὶ τὸ δοξαστικὸ στὰ φφ. 192γ-193γ). Πρβλ. Ἰβήρ. 1267, φφ. 17γ-24ν (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 21ν κ.έ.). Κουτλ. 433, φφ. 25γ-33γ (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 29ν κ.έ.). Ἐσχολιάσθη ἐπίσης ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 180, ἡ περίπτωσις κατὰ τὴν ὁποία ὀλόκληρος ἢ σύνθεσις –ἡμιτελής ἢ ὄχι, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμε ἐδῶ– περατοῦται διὰ τοῦ ἐν λόγῳ καλοφωνικοῦ στίχου· πρβλ. ἐπιπροσθέτως τοὺς ἐπομένους κώδικες, ὅπου ὁ πολυελέος τοῦ νέου Χρυσάφη κατακλείεται διὰ τοῦ μνημονευθέντος καλοφωνικοῦ στίχου· Ἰβήρ. 1010, φφ. πε'-πθ' (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. πθ' κ.έ.). Ἰβήρ. 1039, φφ. 106ν-114γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 114γ-116γ). Ἰβήρ. 1003, φφ. 26γ-27ν (ὁ καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 27ν κ.έ.). Ἰβήρ. 1049, φφ. 59ν-62γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 61γ-62γ). Παντ. 958, σσ. 109-126 (ὁ καλοφωνικός στίχος στίς σσ. 126-130). Ξηρ. 317, φφ. 63ν-65ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 65ν-66ν). Ξηρ. 328, φφ. 5ν-12γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 12γ-13ν). Ἰβήρ. 951, φφ. 25ν-27γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 27γ-27ν). Δοχ. 332, φφ. 60ν-62ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 62ν-64γ). Κουτλ. 449, φφ. 35ν-37γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 37γ-39γ). Σαμ. 64, φφ. 197ν-210ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 210ν-213ν). Δοχ. 387, φφ. 181ν-188ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 188ν-190ν). Παντ. 1010, φφ. 98ν-108ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 108ν-111γ). Ὀλυμπ. 207, φφ. 169γ-173γ (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 173γ-175ν). Ταξ. 2, φφ. 41γ-48ν (ὁ καλοφωνικός στίχος στὰ φφ. 48ν-51ν).

188. Ἡ ἀναγραφῆ ἐκ τοῦ αὐτογράφου Παύλου τοῦ ἱερέως κώδικος Ξηρ. 323 (τοῦ ἔτους 1708), φ. 44γ. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε ἐδῶ τὴν –ἐκ τοῦ κώδικος Κύκ. 24, φ. 189γ– ἐπομένη χαρακτηριστικὴ παραλλαγὴ τῆς ὡς ἄνω ἀναγραφῆς: «...ὑπερκαλλωπίσθη παρά τοῦ Γαζῆ...» (στὸν κώδικα Φιλ. 134, φ. 94ν, συμπληροῦται: «...καὶ ἐτι ὑπὸ νέων...»), ὡς καὶ τοὺς χαρακτηρισμοὺς: «...ποίημα... πάνυ...ῶραϊον...», ἀπαντῶντα στὸν κώδικα Δοχ. 387, φ. 188ν, καί: «στίχος τεχνικός», ἀπαντῶντα στὸν κώδικα Δοχ. 332, φ. 62ν. [Γιὰ τίς λοιπὲς ἀνθολογήσεις τοῦ ἐν λόγῳ καλοφωνικοῦ στίχου βλ. ἀρμόδιως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

ρώνη¹⁸⁹, εἴτε ὑπὸ τοῦ ἀντιστοίχου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου¹⁹⁰, εἴτε, τέλος, ὑπὸ τοῦ «μουσικοῦ τε καὶ ὄργανικοῦ» στίχου Εὐλόγητος Κύριος ἐκ Σιών, Μπαλασίου τοῦ ἱερέως¹⁹¹. Σπανιώτερα, τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἐπιτάσσονται

189. Σημειωτέον ὅτι καὶ στὴν παρούσα, ὡσαύτως, περίπτωσι οἱ δύο ἐπισημανθέντες καλοφωνικοί στίχοι εἴτε κατανέμονται ἀρμοδίως ἐνδιαμέσως τῶν λοιπῶν στίχων τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου [συγκεκριμένως κατόπιν τῶν ὁμοίων αὐτοῖς στίχων: Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν καὶ Στόμα ἔχουσι, ἀντιστοίχως παραπέμπομε, ἐνδεικτικῶς, στοὺς κώδικες: Παντ. 1005, φφ. 11ν-31ν (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 16γ κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 26ν κ.έ.), Ἰβήρ. 1148, φφ. 112ν-123ν (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 115ν κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 119ν κ.έ.), Ἰβήρ. 982, φφ. 46ν-58γ (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 49γ κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 53γ κ.έ.), Παύλ. 16, σσ. 152-207 (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τῆς σ. 164 κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τῆς σ. 186 κ.έ.), Ξεν. 128, φφ. 85γ-93γ (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 87ν κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 89ν κ.έ.)], εἴτε παρατίθενται συναπτῶς ἐν κατακλειδί τῆς συνθέσεως [βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἰβήρ. 968, σσ. 84-97 (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τῆς σ. 93 κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τῆς σ. 95 κ.έ.), Ξηρ. 320, φφ. 52γ-59ν (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 57γ κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 58γ κ.έ.)]. Πρβλ. καί: Ἰβήρ. 1160, φφ. 7γ-20ν. Ὑψηλ. 40, φφ. 27ν-39γ]. Περί τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Ξένου τοῦ Κορώνη βλ. περαιτέρω σχολιασμό στὸ προηγούμενο κεφάλαιον.

190. Βλ. σχετικῶς: Παύλ. 132, σσ. 97-110 (ὁ καλοφωνικός στίχος Κωνσταντίνου Μαγουλά ἐκ τῆς σ. 99 κ.έ. καὶ ὁ ἀντιστοίχος Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου ἐκ τῆς σ. 105 κ.έ.) Δοχ. 338, φφ. 32ν-39γ (ὁ α' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 34γ κ.έ. καὶ ὁ β' καλοφωνικός στίχος ἐκ τοῦ φ. 36ν κ.έ.). Περί τῆς —ἐν σχέσει πρὸς τοὺς στίχους τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη— θέσεως ἀνθολογήσεως τῶν παρόντων καλοφωνικῶν στίχων ἰσχύουν καὶ ἐδῶ ὅσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 189, ἐπεσημάνθησαν.

191. Βλ. σχετικῶς: Φιλ. 134, φφ. 90ν-106γ [οἱ ἐν λόγῳ καλοφωνικοί στίχοι ἐνδιαμέσως τῆς συνθέσεως: ὁ τοῦ Κωνσταντίνου Μαγουλά ἐκ τοῦ φ. 94ν κ.έ. καὶ ὁ τοῦ Μπαλασίου ἱερέως ἐκ τοῦ φ. 102ν κ.έ. Πρβλ. καί: Γρηγ. 20, φφ. 68ν-77γ]. Διον. 575, φφ. 95ν-101γ [οἱ καλοφωνικοί στίχοι ἐν κατακλειδί τῆς συνθέσεως: ὁ α' ἐκ τοῦ φ. 98γ κ.έ. καὶ ὁ β' ἐκ τοῦ φ. 99ν κ.έ.]. Ὡσαύτως καὶ στοὺς ἐπομένους κώδικες: Ἰβήρ. 1160, φφ. 192γ-197ν (ὁ α' στίχος ἐκ τοῦ φ. 193ν κ.έ. καὶ ὁ β' στίχος ἐκ τοῦ φ. 195γ κ.έ.), Ἰβήρ. 998, φφ. 24γ-28ν (ὁ α' στίχος ἐκ τοῦ φ. 25ν κ.έ. καὶ ὁ β' στίχος ἐκ τοῦ φ. 27ν κ.έ.), Δοχ. 321, φφ. 49γ-56ν (ὁ α' στίχος ἐκ τοῦ φ. 53ν κ.έ. καὶ ὁ β' στίχος ἐκ τοῦ φ. 54ν κ.έ.). Σποραδικῶς καταγράφονται καὶ πλέον σύνθετοι συνδυασμοὶ τῶν ἀνωτέρω —κατὰ ζεύγη κυρίως ἐπιβαλλομένων εἰς τὸν πολυελεον τοῦ νέου Χρυσάφη— καλοφωνικῶν στίχων. Μνημονεύομε, αἰφνης, τὸν κώδικα Ἰβήρ. 1169, φ. 2γ κ.έ., ὅπου ἀφ' ἐνός μὲν ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου παρατίθενται οἱ καλοφωνικοί στίχοι Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά (φ. 4ν κ.έ.) καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη (φ. 7γ κ.έ.), ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐν κατακλειδί αὐτοῦ (φ. 10ν κ.έ.) ἀνθολογεῖται ὁ ὁμοειδῆς στίχος Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1140, φ. 52γ κ.έ., τῆς συνθέσεως ἐπιτάσσονται οἱ ἀκόλουθοι καλοφωνικοί στίχοι: Κωνσταντίνου Μαγουλά (φ. 55γ κ.έ.), Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου (φ. 60ν κ.έ.) καὶ Μπαλασίου ἱερέως (φ. 64ν κ.έ.). Στὸν κώδικα Παύλ. 98, σσ. 169-190, οἱ ἐπιβαλλόμενοι καλοφωνικοί στίχοι εἶναι πολυπληθέστεροι, ἀνθολογοῦνται δὲ ὡς ἀκολουθῶς: Κωνσταντίνου Μαγουλά (σ. 178 κ.έ.), Ξένου Κορώνη (σ. 180 κ.έ.), Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου (σ. 183 κ.έ.), Μπαλασίου ἱερέως (σ. 186 κ.έ.), καὶ ὁ ἀναγραμματισμὸς Ἰωάννου μαῖστρος τοῦ Κουκουζέλη Εὐλόγητος Κύριος ἐκ Σιών (σ. 188 κ.έ.). Νὰ σημειωθῇ, τέλος, ὅτι στὸν κώδικα Λειμ. 230, φφ. 203ν-208γ, ἡ σύνθεσις τοῦ νέου Χρυσάφη περαίνεται διὰ τῶν καλοφωνικῶν στίχων Κωνσταντίνου Μαγουλά (φφ. 206γ-207γ) καὶ Κορηλίου μοναχοῦ τοῦ Ἀγιορείτου (φφ. 207γ-207ν).

μόνον ὁ ὡς ἄνω καλοφωνικός στίχος τοῦ ἱερέως Μπαλασίου¹⁹² ἢ ὁ μνημονευθεὶς Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἁγχιάλου¹⁹³ καταγράφεται, μάλιστα –συγκεκριμένως σὲ δύο αὐτογράφους Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας κώδικες–, ἡ ἐνδιαφέρουσα ἐπιβολή, ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου, τῶν καλοφωνικῶν στίχων τῶν φιλοπονηθέντων ὑπὸ τῶν δύο «συμφοιτητῶν», Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας καὶ Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος¹⁹⁴.

192. Βλ. σχετικῶς: Ξηρ. 329, φφ. 44r-48v. Ἁγ. Στεφ. 55, φφ. 124r-130v. Περὶ τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Μπαλασίου ἱερέως βλ. περαιτέρω σχολιασμὸ τόσο στὴν ἀρμοδία παράγραφο τοῦ παρόντος ὅσο καὶ στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

193. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1245, φφ. 99r-105r. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ καλοφωνικοῦ στίχου: Στόμα ἔχουσι, Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἁγχιάλου βλ. ὡσαύτως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

194. Βλ. τὸν περὶ τὰ ἔτη 1675-1685 αὐτόγραφο Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας κώδικα Σταυρ. 165, φφ. 148r-155r, ὅπου καταχωρίζονται, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τοῦ φ. 150v κ.έ.:

*Στίχος καλοφωνικός ἡμέτερος, Κοσμᾶ Μακεδόνας καὶ δομestίκοι μονῆς τῶν Ἰβήρων
[ἤχος] α' Ἐυλόγητος Κύριος ἐκ Σιών*

ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τοῦ φ. 152v κ.έ.:

*Ὁ αὐτὸς στίχος, κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος: [ἤχος] α' Ἐυλόγητος Κύριος
ἐκ Σιών.*

Πρὸ βλ. ὁμοία ἀκριβῶς περίπτωσι στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1686 αὐτόγραφο τοῦ ὡς ἄνω Κοσμᾶ κώδικα Ἰβήρ. 970, φφ. 44v-49r. Νὰ σχολιασθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀξιοσημειώτου «συμπλώσεως» τῆς παραστατικῶς διαζωγραφουμένης ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀναγραφῶν –ἦτοι τῆς παρὰ τῶν δύο «συμφοιτητῶν», Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνας καὶ Μπαλασίου τοῦ ἱερέως, καλοφωνικῆς μεταχειρίσεως τοῦ αὐτοῦ στίχου: Ἐυλόγητος Κύριος ἐκ Σιών– μία σημαντικὴ, ἐνδεχομένως, διαπίστωσι συνιστᾷ τὸ ἀκόλουθο γεγονός: τὸ ὁποῖο παρατηρεῖται: στοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντες κώδικες: οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι διὰ τῶν ὁποίων, ὅπως ἤδη ἐσημειώθη, «συμπληροῦνται» συνήθως ὁ πολυελεος τοῦ νέου Χρυσάφη –ἦτοι, κατὰ κύριο λόγο, οἱ τοῦ Κωνσταντίνου Μαγουλᾶ, Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἁγχιάλου καὶ Ξένου τοῦ Κορώνη– καταχωρίζονται στοὺς ἐν λόγῳ κώδικες στὴν σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ, ἡ ὁποία προηγεῖται αὐτῆς τοῦ νέου Χρυσάφη. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ στοὺς ἐν τῇ ὑποσημειώσει 175 μνημονευθέντες κώδικες –ἦτοι: Ἰβήρ. 961, Παντ. 1008, Ξεν. 114, Ξηρ. 329, Δοχ. 324 καὶ ἐν μέρει Κουτλ. 449–, ὅπου ὡσαύτως ἀνθολογεῖται ὁ πολυελεος τοῦ Κουκουμᾶ. Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις μᾶς ὀδηγεῖ στὸ ἐξῆς συμπέρασμα: τῶν ἐν λόγῳ πολυελέων (Κουκουμᾶ καὶ νέου Χρυσάφη) ἀνθολογουμένων στὸν αὐτὸ κώδικα (καὶ τοῦτο, βεβαίως, κατὰ τὴν χρονικὴ περίοδο δ' τέταρτο ἰζ' ἕως τέλη περιπου ἢ αἰῶνος), οἱ μνημονευθέντες καλοφωνικοὶ στίχοι καταχωρίζονται ἀρμοδίως στὴν «οἰκεία» θέσι των –ἦτοι τὴν τοῦ Κουκουμᾶ σύνθεσι– τὸ δὲ τοῦ νέου Χρυσάφη ὁμοειδὲς ποίημα προσλαμβάνει ἑτέρους ὁμοειδεῖς στίχους συγχρόνων μελοουργῶν (κυρίως τῶν ἐξονομασθέντων Κοσμᾶ Μακεδόνας καὶ Μπαλασίου ἱερέως). Ἀντιθέτως, τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ ἑλλείποντος ἐκ κωδίκων περιεχόντων τὴν σύνθεσι τοῦ νέου Χρυσάφη, ἡ τελευταία προσλαμβάνει συνήθως ὠρισμένους (τοὺς «λαοφιλεστέρους» καὶ «εὐφραδεστέρους», οὕτως εἰπεῖν) καλοφωνικοὺς στίχους ἐκ τῆς εὐρυτέρας ἐνότητος τοῦ ποιήματος τοῦ Κουκουμᾶ. Πάντως, τόσο κατὰ τὴν πρώτην ὅσο καὶ κατὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι, ἡ «συμπλήρωσις» τοῦ «συνοπτικοῦ» πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη δι' ἐκτενεστάτων καὶ λίαν ἐπιτηδευμένων καλοφωνικῶν στίχων εἶναι ἀρκοῦντως ἐνδεικτικὴ: τὸ λιτὸ καὶ σύντομο –ἐν συγκρίσει γενικῶς πρὸς

ε) Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως εἶναι ἀρκούντως ἐκτεταμένη καὶ ἀναμφίβλως μαρτυρεῖ τὴν καθολικὴν σχεδὸν ἐπιβολὴν τοῦ μέλους τοῦ νέου Χρυσάφη κατὰ τὸ δ' τέταρτο τοῦ ἰζ' ὡς καὶ καθ' ὅλο τὸν ἰη' αἰῶνα. Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ὁ ἐν λόγῳ πολυελέος ἐνετοπίσθη στοὺς, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰ μνημονευομένους, ἀκολούθους μουσικοὺς κώδικες¹⁹⁵:

i) Τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἰζ' αἰῶνος:

Ἰβήρ. 1250, φφ. 135r-140r. Ξεν. 128, φφ. 85r-93r. Λειμ. 239, φφ. 325r-332v. Ἰβήρ. 1224, φφ. 135r-140r. Παντ. 993, φφ. 141r-146v. Ταξ. 2, φφ. 41r-51v. Σταυρ. 165, φφ. 148r-155r. Ἰβήρ. 970, φφ. 44v-49r. Δοχ. 324, φφ. 56r-60v. Παντ. 919, φφ. 69v-74r. Παντ. 1008, φφ. 73v-78r. Ἰβήρ. 951, φφ. 25v-27v. Ἰβήρ. 1300, φφ. 414v-430v. Ὑδρ. 597, φφ. 136v-140v. Ἰβήρ. 961, φφ. 53r-57v. Φιλ. 134, φφ. 90v-106r. Ἰβήρ. 1178, φφ. 71r-75v. Ἰβήρ. 1293, φφ. 128v-138r. Σαμ. 64, φφ. 197v-210v. Ὀλυμπ. 207, φφ. 169r-175v. Ξηρ. 328, φφ. 5v-13v. Ἰβήρ. 949, φφ. 68v-71r. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. Ἰβήρ. 1220, φφ. 311v-318r. Nks 4466,4', φφ. 40v-44v. EBP 237, φφ. 48r-50v καὶ 313r-319r.

ii) Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἰη' αἰῶνος:

Κουτλ. 449, φφ. 35r-39r. Μερλ. 3, φφ. 329r-337v. Λειμ. 238, φφ. 156v-158r. Λειμ. 459, φφ. 125r-128v. Κόκ. 24, φφ. 185r-193r. Λειμ. 230, φφ. 203v-208r. Ξηρ. 323, φφ. 42v-45v. Δοχ. 387, φφ. 181v-190v. Λειμ. 253, φφ. 119v-127v. Ἰβήρ. 968, σσ. 84-97. Παντ. 1016, φφ. 102r-110r. Ἰβήρ. 987, φφ. 146v-151r. Ἰβήρ. 1148, φφ. 112v-123v. Ἀγ. Στεφ. 55, φφ. 121r-130v. Ἰβήρ. 1297, φφ. 50v-58v. Ξηρ. 320, φφ. 52r-59v. Διον. 579, φ. 106v-119v. Ἰβήρ. 1039, φφ. 106v-116r. Μερλ. 12, φφ. 25r-28r. Ἰβήρ. 1286, φφ. 217v-225r. Ἰβήρ. 1123, φφ. 125r-129v. Παντ. 995, σσ. 250-260. Ξεν. 160, φφ. 105r-110v. Ἰβήρ. 1169, φφ. 2r-16v. Γρηγ. 20, φφ. 68v-77r. Παντ. 967, φφ. 366r-376v. Παύλ. 16, σσ. 152-207. Ἰβήρ. 1267, φφ. 17r-24v. Μεταμ. 282, φφ. 32r-40v. Ξηρ. 317, φφ. 63v-66v καὶ 85v-89v. Κουτλ. 433, φφ. 25r-33r. Παντ. 1005, φφ. 11v-31v. Κιτ. 31, φφ. 2r-8r. Δοχ. 372, φφ. 134r-148r. Γρηγ. 33, φφ. 36r-45r. Κουτλ. 460, φ. 38v κ.έ. Κουτλ. 406, φφ. 91r-135v. Ξηρ. 329, φφ. 44r-48v. Ἰβήρ. 982, φφ. 46v-58r. Μεταμ. 60, φφ. 95v-113v. Ἰβήρ. 1003, φφ. 26r-27v κ.έ. Γρηγ. 14, φφ. 87v-94r. EBP 117, φφ. 98r-107v. EBP 188, φφ. 61r-71r. EBP 132, φφ. 154r-157v. EBP 203, φφ. 56r-60v. EBE 2611, φφ. 117r-124r.

iii) Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἰη' αἰῶνος:

Ὑψηλ. 40, φφ. 27v-39r. Ἰβήρ. 1010, φφ. πε'-πθ' κ.έ. Κουτλ. 446, φφ. 51r-54v. Κουτλ. 437, φφ. 112r-121v. Δοχ. 332, φφ. 60v-64r καὶ 543v-547v. Διον. 575, φφ. 95v-101r. Δοχ. 338, φφ. 32v-39r. Παντ. 958, σσ. 109-130. Ξηρ. 307, φφ. 160v-164v. Παύλ. 132, σσ. 97-110.

τὴν ἕως τοῦδε παράδοσι καὶ εἰδικῶς πρὸς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ Κουκουμά— μέλους τοῦ νέου Χρυσάφη συνεπληροῦτο ὑπὸ μᾶς τοῦλάχιστον —κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ ψάλλοντος— καλοφωνικῆς συνθέσεως καὶ τοιοῦτοτρόπως συνυπῆρχον ἐν ταύτῳ τὸ «παλαιὸν» καὶ «συντηρητικὸν» πρὸς τὸ «καινοφανές» καὶ «ἀνανεωτικὸν» πνεῦμα.

195. Μνημονεύομε ἰδιαιτέρως τὸν κώδικα Λαύρας K 188 [βλ. καὶ Σπυρίδωνος μοναχοῦ Λαυριώτου - Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, *Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας* (τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει), ὁ.π., σ. 254], ὡς καὶ τὸν κατὰ τὸ ἔτος 1738 αὐτόγραφο Γεωργίου τοῦ Σαμιώτου κώδικα Βατοπαίδου 1272, φ. 86r κ.έ., ὅπου κατὰ πληροφορίαν τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 72, καταχωρίζεται ὁ πολυελέος τοῦ νέου Χρυσάφη.

Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 383-395. Κουτλ. 434, φφ. 9v-12r. Παύλ. 98, σσ. 169-190. Κωνστ. 95, φφ. 116r-124v. Ξεν. 114, φφ. 56r-59v. Κουτλ. 630, φφ. 366r-370r. Δοχ. 324, φφ. 49r-56v. Ίβήρ. 998, φφ. 24r-28v. Κουτλ. 397, φφ. 45r-52r. Γρηγ. 6, φφ. 158r-1622v. Κιτ. 19, μεταξύ φφ. 137r-151r. Παντ. 1010, φφ. 98v-111r. Ίβήρ. 1140, φφ. 52r-64v. Λειμ. 8, φφ. 71r-72v. Ίβήρ. 1076, φφ. 127r-130v. Κιτ. 58, μεταξύ φφ. 58v-66v. Ίβήρ. 1245, φφ. 99r-105r. Άγ. Στεφ. 60, φφ. 78r-97r. Ίβήρ. 1160, φφ. 7r-20v και 192r-197v. Δοχ. 402, φφ. 150v-156r. Άγ. Στεφ. 19, φφ. 143r-151r. Άγ. Στεφ. 127, φφ. 78r-80v. NkS 2747,2*, φφ. 53v-55r. PAIK 42, φφ. 161v-166v. PAIK 35, φφ. 161r-170v. EBP 741, φφ. 103r-105v.

Ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου παράδίδεται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μελουργοῦ Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1671 ἰδιόγραφό του κώδικα Ξεν. 128. Ἐπομένως, τὸ ὡς ἄνω χρονικὸ ὄροσημο ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ ἀσφαλὲς *terminus ante quem* γιὰ τὸν χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ ποιήματος¹⁹⁶. Ἐκτοτε, ὁ πολυελεος ἀνθολογεῖται εὐρύτατα –ὅπως ἄλλωστε προκύπτει ἐμφανῶς καὶ ἐκ τοῦ προηγηθέντος πίνακος τῆς χειρογράφου αὐτοῦ παραδόσεως– καὶ μάλιστα στοὺς σπουδαιότερους καὶ πλεόν σημαντικοὺς κώδικες τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου. Τὰ ἔτη, αἴφνης, 1672-1673 (Σεραφεῖμ ἱερομόναχος, κώδιξ Λειμ. 239), 1682 (Ἄνθιμος ἱερομόναχος, κώδιξ Ταξ. 2), 1686 καὶ 1687 (Κοσμᾶς ὁ Μακεδών, κώδικες Ίβήρ. 970, Δοχ. 324 καὶ Παντ. 919, ἀντιστοίχως), 1700 καὶ 1708 (Παῦλος ἱερεὺς, κώδικες Κύκ. 24 καὶ Ξηρ. 323, ἀντιστοίχως), 1724 (Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος, κώδιξ Ίβήρ. 968), 1733 (Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ Κρής, κώδιξ Άγ. Στεφ. 55), 1739 (Μελχισεδὲκ ἱεροδιάκονος ὁ Παντοκρατορηγός, κώδιξ Ίβήρ. 1297), 1748 (Ἰγνάτιος, κώδιξ Ίβήρ. 1039), 1755 καὶ 1757 (Θεόκλητος μοναχὸς καὶ Χρῦσανθος ἱερομόναχος, κώδικες Ίβήρ. 1010, Κουτλ. 446 καὶ Κουτλ. 437, ἀντιστοίχως), 1760-1764 (Παῖσιος ἱερομόναχος ἐκ Χώρας, κώδιξ Δοχ. 332), 1764 (Ἰωάννης ὁ Πρωτοφάλης, κώδιξ Διον. 575), 1767 (Δημήτριος Λῶτος, κώδιξ Δοχ. 338), καὶ 1767-1770 (Ἀναστάσιος Βάιαις, κώδιξ Ξηρ. 307), στοιχειοθετοῦν μίαν ἐντελῶς ἐνδεικτικὴ μνεία τῶν κυριωτέρων «χρονικῶν σταδίων» τῆς ἐξελικτικῆς πορείας ἀνθολογήσεως τῆς συνθέσε-

196. Ἐνδεχομένως τὸ ἀνωτέρω χρονικὸ *terminus* πρέπει νὰ μετατεθῆ ὠρισμένα –ὄχι περισσότερο ἀπὸ δύο ἢ τρία– ἔτη προγενεστέρας, δεδομένου ὅτι ὁ πολυελεος καταχωρίζεται καὶ στὸν αὐτόγραφο Μπαλασιῦ τοῦ ἱερέως κώδικα Ίβήρ. 1250, ὁ ὁποῖος –καίτοι ἀχρονολόγητος– ἐγγχρονίζετα «περὶ τὸ 1670»: ὑπενθυμίζομε ἐδῶ ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐν λόγῳ χρονολογίας ὀφείλεται στὸν καθηγητὴ Γρηγόριο Στάθη καί, μάλιστα, ἔχει μεγίστη σημασία γιὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξι τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας, δοθέντος ὅτι –λόγῳ τῆς ἐν τῷ κώδικι περιεχομένης «ἐξηγήσεως» τοῦ Μπαλασιῦ εἰς «τὸ καλούμενον ἀθηναϊκόν» νεκρώσιμον Τρισάγιον– ὀροθετεῖ τὴν τρίτη «μεταβατικὴ ἐξηγητικὴ» περίοδο ἐξελίξεως αὐτῆς. Βλ. προχείρως τὴν πρώτη ἐπισήμανσι περὶ τῆς χρονολογίας γραφῆς τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 53· γενικῶς περὶ τῶν περιόδων ἐξελίξεως τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας βλ. αὐτόθι, σσ. 47-59.

ως, ὅπως παραδίδονται σαφῶς ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων περιωνύμων κωδικογράφων. Τὴν –πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐπισημανθεῖσα– τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου παραδίδει ὁ Δημήτριος Λῴτος, στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1774 αὐτόγραφό του κώδικα Παύλ. 132. Τὸ μέλος, πάντως, τοῦ νέου Χρυσάφη θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ψάλλεται καὶ νὰ ἀνθολογῆται στους σχετικούς χειρογράφους μουσικούς κώδικες ἕως τῶν τελῶν τοῦ ἰη' αἰῶνος· ἐπισημαίνεται, μάλιστα, ἐν μέρει καὶ κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ ιθ' αἰῶνος, ὑπὸ τὴν, εὐθὺς κατωτέρω ἐξεταζομένη, μορφή τὴν ὁποία προσέλαβε κατόπιν τῆς –παρὰ τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου– προσθήκης κρατημάτων στους ὀκτῶ πρώτους στίχους αὐτοῦ.

ς) Ὁ παρὼν πολυέλεος ἀπαρτίζεται ἐκ τριάκοντα καὶ ἕξ συνολικῶς στίχων¹⁹⁷, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ ἐκ τῶν μνημονευθέντων δύο ζευγῶν καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως¹⁹⁸:

E F	D	F	E	C	D E	F	D	E	D
Δου	λοι	δου	λοι	Κυ	υ	ρι	ο	ο	
E	D C B	C	B	C	D				
ο	ο	ο	ο	ο	ο	ο ν			

197. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὼν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὡγ βασιλεῖα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι [– Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι] // Ὡτα ἔχουσι [– Οὐδὲ γάρ ἐστι] // Ὅμοιοι αὐτοῖς [– Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς] // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

198. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ἰδρ. 597, φ. 136ν.

Ω) Τὸ παρὸν ποίημα τοῦ νέου Χρυσάφη ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος¹⁹⁹. Ὡσαύτως, τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίο μάθημα: *Καὶ νῦν· Ὕμνον εὐχαριστήριον...*, τοῦ παρόντος πολυελέου, καταχωρίζεται στὸν περὶ τὰ ἔτη 1720-1760 χρονολογούμενο κώδικα Σινᾶ 1477, φφ. 62ν-63ν, μεταγεγραμμένο στὸ πεντάγραμμο· τὸ γεγονός εἶναι ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτο, καθ' ὅτι ἡ σημειογραφία τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος ἀποτελεῖ σταθμὸ μεγίστης σημασίας γιὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξι τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς²⁰⁰.

η) Ὁ πολυέλεος παραμένει ἕως σήμερον ἀνέκδοτος.

2.6 Πολυέλεος Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη («τὰ κείμενα») καὶ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζούντιου («τὰ κρατήματα»)

α) Στὴν παροῦσα περίπτωσι πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἑτέρου πολυελέου, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς νέας καὶ ἀμιγῶς συνθέσεως, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἤδη ἐξετασθέντος «συνοπτικοῦ» πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Πρωτοψάλτου, στοὺς ὀκτὼ πρώτους στίχους τοῦ ὁποίου ὁ Τραπεζούντιος Πρωτοψάλτης Ἰωάννης (†1770) προσέθεσε –κατὰ τὴν προσφιλεστάτη εἰς αὐτὸν τακτικῆ²⁰¹– ἰσάριθμα, ὁμόηχα βεβαίως, κρατήματα. Τὸ γεγονός

199. Βλ. ΜΠΓ 704, φφ. 103r-141r: *Ἐτερος πολυέλεος, Χρυσάφου τοῦ νέου ἤχος α' Πα Δοῦλοι, Κύριον*.

200. Μὲ τὸ προκείμενο θέμα ἠσχολήθη εἰδικῶς ὁ καθηγητῆς Γρ. Θ. Στάθης, στίς σχετικῆς μελέτες τοῦ ὁποίου παραπέμπομε γιὰ περισσότερα· βλ. συγκεκριμένως: Γρ. Th. Stathis, «I manoscritti e la tradizione musicale bizantino-sinaitica (Contributo alla storia di musica bizantina)», *Θεολογία ΜΓ'* (1972), σσ. 274-308 [= Γρ. Θ. Στάθης, «Τὰ χειρόγραφα καὶ ἡ βυζαντινοσιναιτική μουσικὴ παράδοση. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 461-487· πρβλ. Γρ. Θ. Στάθης, «Ἡ ἐξέλιξι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο», *Ἀναφορὰ εἰς μνήμην Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου 1914-1986*, τόμος τέταρτος, Γενεύη 1989, σ. 437· ὡς καὶ Φωτίου Π. Κατζούρου, «Ἡ μεταγραφή τοῦ σιναιτικοῦ μουσικοῦ χειρογράφου 1477», *Θεολογία ΝΕ'* (1984), σσ. 801-809]. Gregorios Th. Stathis, «An analysis of the sticheron *Τὸν ἥλιον κρύψαντα* by Germanos, Bishop of New Patras [The Old "Synoptic" and the New "Analytical" Method of Byzantine Notation]», *SEC IV* (1979), pp. 177-227 (= Γρ. Θ. Στάθης, «Ἀνάλυσις τοῦ στιχηροῦ τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν *Τὸν ἥλιον κρύψαντα*». [Ἡ Παλαιὰ «Συνοπτικὴ» καὶ ἡ Νέα «Ἀναλυτικὴ» Μέθοδος τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας], «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 534-587). Γρ. Θ. Στάθης, «Βυζαντινὴ μουσικὴ μεταγεγραμμένη στὴν πενταγραμμικὴ σημειογραφία τοῦ Κιέβου», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 688-695.

201. Ἐπισκοποῦντες τὴν ἐν γένει μελωδικὴ δραστηριότητα τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου, παρατηροῦμε ὅτι ὄχι εὐκαταφρόνητο τμήμα αὐτῆς ἀποτελοῦν ποικίλα κρατήματα, τὰ ὁποία ὁ ἐν λόγῳ μελωργὸς συνέθεσε γιὰ τοὺς καλοφωνικοὺς κυρίως εἰρμούς Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη τοιοῦτοτρόπως, εἰκάζομε πὼς ὁ Ἰωάννης ἤρθεκετο σὲ τοιαύτῃ «μελικὴ ἐνασχόλησι», ἥτοι ἐμπλουτι-

μαρτυρεῖται λίαν εὐγλώττως στήν ἐντελῶς σαφῆ ἀναγραφή, ἡ ὁποία συνήθως προτάσσεται τῆς ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος ποιήματος:

*Ἀρχόμεθα σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων, ποιήματα διαφόρων ποιητῶν.
Ὁ παρῶν πολυέλεος, ἀπὸ μὲν τοῦ πρώτου στίχου μέχρι τοῦ ὀγδόου τὰ
μὲν κείμενά εἰσι τοῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ νέου τὰ δὲ κρατήματά εἰσι τοῦ
κυρίου Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀπὸ δὲ
τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ Δόξα εἰσὶ πάλιν τοῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ νέου·
ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον²⁰².*

Ἐπιπροσθέτως, πρέπει νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι, ὅταν ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται πλήρως – ἤτοι ἐκτὸς τῶν ὀκτῶ πρώτων στίχων ἐπισυνάπτονται αὐτῆς καὶ οἱ ἐπιλοιποὶ εἴκοσι ὀκτῶ – τὸ σύνολο τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος περαίνεται, προφανέστατα, διὰ τοῦ συνήθους καταληκτηρίου δεκαπεντασύλλαβου θεοτοκίου μαθήματος, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωάννης ἐμέλισε ὁμοιοτρόπως κράτημα «φθορικόν», προστιθέμενο ἐν κατακλείδι αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή:

Τὸ παρὸν κράτημα, κυροῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, φθορικόν· ἤχος πλ. α' Το το το²⁰³.

σὺν ὑπαρχουσῶν συνθέσεων διὰ – παρατεινόντων τίς ὑφιστάμενες μελωδίες – ὁμοίῳ κρατημάτων. Νὰ ὑπογραμμισθῆ ἐπιπροσθέτως ἐδῶ ὅτι τὰ μνημονεύμενα κρατήματα ἐγνώρισαν ἐκτενῆ ἐν πολλοῖς διάδοσι στὸν ἱεροσολιτικὸ κόσμον, ἐκ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν. [Γενικώτερο ἐργογραφικὸ πῖνακα τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου, ὡς καὶ εἰδικωτέρα ἀναφορὰ στὰ ἐπισημανθέντα κρατήματα καὶ στὶς ἐντυπες αὐτῶν ἐκδόσεις βλ. εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 303-305].

202. Βλ. Σηρ. 330, φ. 73r ἢ αὐτὴ ἀναγραφή καὶ στὸν κώδικα Σηρ. 305, φ. 43v.

203. Βλ. ὁμοίως: Σηρ. 330, φ. 79v ὡς καὶ Σηρ. 305, φ. 48v, ὅπου ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται πλήρως. Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὡς ἄνω «φθορικοῦ» κρατήματος στὸ – εἰς τὸ Καὶ νῦν... τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη ψαλλόμενον – δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ μάθημα τεκμαίρεται προφανέστατα καὶ ἐκ τῆς ἐν προομίῳ παρατεθείσης λίαν διευκρινιστικῆς ῥομπρίκας τῆς παρούσης συνθέσεως, ὅπου σαφῶς σημειοῦται ὅτι: «ἀπὸ τοῦ ὀγδόου [στίχου] μέχρι τοῦ Δόξα [τὰ κείμενά] εἰσι πάλιν τοῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ νέου· ἄρα, ἐπαγωγικῶς, στὸ – ἀκολουθοῦν τοῦ Δόξα – Καὶ νῦν, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει «ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ ὀγδόου στίχου», «τὰ μὲν κείμενά εἰσι τοῦ κυρίου Χρυσάφη τοῦ νέου, τὰ δὲ κρατήματα [ἐν προκειμένῳ τὸ ἐν λόγῳ «φθορικόν»] εἰσὶ τοῦ κυρίου Ἰωάννου καὶ Πρωτοψάλτου». Ἐπιπροσθέτως, ἐν ἰσχυρῶ, φρονοῦμε, ἐσωτερικῶ μορφολογικῶ στοιχείῳ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθέντων ὅπως κατωτέρω (στὴν ὑποσημ. 208) σημειοῦται ἀρμοδίως, τὰ κρατήματα τὰ ὁποῖα ἐποίησε γιὰ τὴν παρούσα σύνθεσις ὁ Ἰωάννης διαμορφοῦνται πάντοτε ἀναλόγως πρὸς τὸ φωνῆν τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς καταληκτηρίου λέξεως τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου ἐκάστου στίχου. Στὴν προκειμένη περίπτωσι τὸ «φθορικόν» κράτημα Το το το εἶναι ἀρμόδιον μόνον γιὰ τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ – τὸ ἐπιβαλλόμενον, συγκεκριμένως, εἰς τὸ «παλαιόν» Καὶ νῦν τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, ὑποσημ. 184-185) – Δεῦτε, τῇ πανάγνῳ..., τὸ ὁποῖο καταλήγει στὴν λέξι: πρόξενος, καὶ ὄχι δι' ἕτερο τῶν λοιπῶν καταληκτηρίων τριαδικῶν (καὶ θεοτοκίου) μαθημάτων τοῦ αὐτοῦ πολυελέου· τὰ τελευταῖα θὰ παρέπεμπον ἀναποφεύκτως σὲ ἄλλη μορφή κρατήματος (ἐν προκειμένῳ: Τι τι τι, ὁσθέντος ὅτι οἱ καταληκτικῆριες λέξεις τῶν κειμένων των εἶναι, γιὰ μὲν τὸ ζεῦγος τῶν τριαδικῶν πνεύματι καὶ δόξα σοι, ἀντιστοίχως, γιὰ δὲ τὸ ἕτερο θεοτοκίῳ· γέννης).

Ἀντιθέτως, ὅταν ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐλλιπῶς –σύγκειται, δηλονότι, μόνον ἐκ τῶν ὀκτῶ πρώτων στίχων αὐτῆς– τὸ ὡς ἄνω κράτημα ἐλλείπει ὁμοίως, ἡ δὲ μνημονευθεῖσα ἐκτενῆς ἀναγραφή διατυπῶνται πλέον εὐσυνόπτως, ὡς ἀκολούθως:

*Τοῦ αὐτοῦ κυρίου Ἰωάννου, τὸ μὲν κείμενον κύρ Χρυσάφου τοῦ νέου τὸ δὲ κράτημα τοῦ κυρίου Ἰωάννου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*²⁰⁴.

β) Ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται κυρίως ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, συνήθως πρὸ τοῦ ὁμόηχου ποιήματος τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου²⁰⁵. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι –ἐκ τῶν χειρογράφων ὅπου ἐπεσημάνθη τὸ παρὸν ποίημα– στοὺς ὁμοειδεῖς κώδικες Ξηρ. 330 καὶ Ξηρ. 305 ἐνδιαμέσως τῶν δύο μνημονευθεῖσων συνθέσεων παρεμβάλλεται ὁμόηχός τις πολυελεος Ἀθανασίου ἱερομονάχου²⁰⁶, ἐνῶ στὸν κώδικα Ὑδρ. 618 ἡ παροῦσα σύνθεσις καταχωρίζεται μεταξὺ τῶν, εἰς ἤχον α' καὶ δ' ἀντιστοιχῶς, δύο πολυελέων τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου καὶ τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου²⁰⁷.

γ) Ὡς πρὸς τοὺς μελοποιούς τῆς συνθέσεως, εἶναι προφανές ὅτι οἱ ἀνωτέρω παρατεθεῖσες σχετικῆς ἀναγραφῆς δὲν ἀφήνουν περιθώρια ἀποριῶν ἢ συγχύσεων ἄλλοις λόγοις, ὅσον ἀφορᾷ στὸ ψαλμικὸ κείμενο ἀπάντων τῶν στίχων τοῦ πολυελέου, τὸ μέλος ὀφείλεται στὸν Πρωτοφάλη Παναγιώτη τὸν νέο Χρυσάφη, ἐνῶ ὅσον ἀφορᾷ στά –έννεα συνολικῶς– κρατήματα τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐν κατακλειδί τῶν ὀκτῶ πρώτων στίχων ὡς καὶ τοῦ ἐν τέλει θεοτοκίου μαθήματος τοῦ πολυελέου, τὸ μέλος προέρχεται ἐκ τοῦ μουσικοῦ καλάμου τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου.

δ) Ἡ σύνθεσις παραμένει προφανέστατα ἡ αὐτή, ὡς στὴν προηγηθεῖσα οἰκεία παράγραφο περιεγράφη. Τὰ ὑπὸ τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου προστεθέντα –

Πάντως, ὁ τερματισμὸς τοῦ ἐν λόγῳ θεοτοκίου διὰ βραχέος κρατήματος εἶναι, ἀναμφιβόλως, λίαν ἀξιοσημείωτος: οὐσιαστικῶς, πρόκειται περὶ τῆς πρώτης καταγραφῆς τακτικῆς ἢ ὁποῖα ἐκ τῶν τελῶν τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν θὰ υἰοθετηθῇ καθολικῶς ὑπὸ τῶν μελουργῶν ἀναλόγων συνθέσεων πολυελέων, ὡς μόνη πλέον «ἀνάμνησις» καὶ κατάλοιτο τῶν παλαιῶν μελισματικῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων.

204. Βλ. Ὑδρ. 618, φ. 121γ' ὡς καὶ Ταξ. 4, φ. 1γ, ὅπου ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται «ἐλλιπῆς». Στὸν κώδικα Ταξ. 4, οἱ περὶ τῆς συνθέσεως «διευκρινιστικοὶ ἐπιμερισμοὶ» ἐκφέρονται σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ ἦτοι: «...τὰ δὲ κρατήματα κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου...» κ.ο.κ.

205. Βλ. σχετικῶς Ταξ. 4, φ. 1γ κ.έ.

206. Βλ. Ξηρ. 330, φ. 81γ κ.έ. Ξηρ. 305, φ. 49ν κ.έ. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου βλ. εἰδικώτερα τὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς.

207. Βλ. Ὑδρ. 618, φ. 103ν κ.έ. Περὶ τῶν μνημονευθέντων πολυελέων Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ τῶν Πρωτοφάλτων βλ. διεξοδικὴ ἀναφορὰ κατωτέρω, στὴς οἰκείες παραγράφους τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

βραχέα ἐν πολλοῖς— κρατήματα ἐπιβάλλονται ἐν τέλει τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου τῶν ὀκτώ πρώτων στίχων τοῦ πολυελέου²⁰⁸ —εἰδικώτερα δὲ γὰρ τοὺς ἑβδομο καὶ ὄγδοο στίχους αὐτοῦ ἐν τέλει τῶν πρὸς τιμὴν τῶν ἀρχαγγέλων ἐπισυναπτομένων αὐτοῖς ἐξωψαλμικῶν κειμένων²⁰⁹ — πρὸ τοῦ καταληκτηρίου ἀλληλουϊαρίου, τὸ ὁποῖο παραμένει ὡσαύτως κοινὸ δι' ἕκαστο στίχο, μεμελισμένο ὑπὸ τοῦ νέου Χρυσάφη κατὰ τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν μέλος. Δημιουργοῦνται, τοιουτοτρόπως, ὀκτὼ ἀρκοῦντως ἐκτενεῖς στίχοι, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονεύομε ἐδῶ ἐνδεικτικῶς τὸν πρῶτο:

Δοῦλοι-δοῦλοι, Κύριον· ἀλληλούια. Αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου, αἰνεῖτε,
δοῦ-δοῦλοι, Κύριον

—Το το το... ε ρρε τε... [βραχὺ κράτημα]— ἀλληλούια·

καὶ τὸν πέμπτο:

Ἵτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ —ἰω ὁ Κύ-ὁ Κύριος, ἐξελέ— ιε-ἐξε-
λέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύ-ὁ Κύριος

—Το το το... ε ρρι ε ρι ρε... [βραχὺ κράτημα]— ἀλληλούια.

Ἰδιαιτέρως δὲ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι —Ἵτι ἐγὼ ἔγνωκα, Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν—, οἱ ὁποῖοι ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ἐπιβληθέντος κρατήματος εἶναι, ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, «ἐμπλουτισμένοι» καὶ δι' ἐορτιῶν ἐξωψαλμικῶν κειμένων, παρουσιάζουν ἐντονώτερα στοιχεῖα μελικῆς ἐπιτηδεύσεως· συγκεκριμένως, δομοῦνται κατὰ τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

ψαλμικός στίχος — ἐξωψαλμικὸ ἐγκώμιο — βραχὺ κράτημα — καταλη-
κτήριο ἐφύμνιο· ἀλληλούια.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις —συνδυαζομένη ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν ἤδη ἐπισημανθεῖσα ἑλλιπῆ συνήθως ἀνθολόγησιν τῆς συνθέσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν, κατὰ κύριο λόγο, καταχώρησιν αὐτῆς ἐνδιαμέσως τῶν νεωτέρων καὶ ἀποκλειστικῶς

208. Ὅπως ἤδη προλαβόντες ἐσημειώσαμε ἀνωτέρω (στὴν ὑποσημ. 203), τὰ ἐν λόγῳ κρατήματα διαμορφοῦνται συμφώνως πρὸς τὸ φωνῆεν τῆς τελευταίας συλλαβῆς τῆς ἀκροτελευτίου λέξεως ἐκάστου ψαλμικοῦ στίχου, γεγονός ἄλλωστε τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ γενικὸ κανόνα περὶ τῆς γενέσεως τῶν κρατημάτων [βλ. ἐνδεικτικῶς: Γρ. Θ. Στάθη, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα*, σ. 158· εἰδικώτερα δὲ περὶ κρατημάτων ἐπιβαλλομένων εἰς στίχους πολυελέων βλ. Edward V. Williams, «The Kalophonic tradition and chants for the Polyeleos psalm 134», *SEC IV* (1979), p. 231, note 14]. Τοιουτοτρόπως, τὰ κρατήματα τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλονται στοὺς ἐξ πρώτους στίχους (ἦτοι, ἀναλυτικῶς, στοὺς α' ...δοῦλοι, Κύριον, β' ...θεοῦ ἡμῶν, γ' ...Κύριος, δ' ...ὅτι καλόν, ε' ...ὁ Κύριος καὶ ζ' ...ἑαυτῷ) ἀρχονται ἅπαντα ἐκ τῶν συλλαβῶν: Το το το... καὶ σταδιακῶς χωροῦν στὴς λοιπὰς ἀσημες συλλαβές: *Τε ρι ρεμ, Ε ρι ρεμ, Ε ρρε τε...* κ.ο.κ.

209. Ὅμοιοτρόπως, στοὺς παρόντες στίχους τὰ κρατήματα «συμμορφοῦνται» πρὸς τὴν ἀκροτελευτία λέξιν τοῦ ἐπιβαλλομένου ἐξωψαλμικοῦ κειμένου· συγκεκριμένως, στὸν ἑβδομο στίχο: Ἵτι ἐγὼ ἔγνωκα, τὸ εἰς τοὺς ἀρχαγγέλους ἐγκώμιο ἀπολήγει στὴν λέξιν: λέγοντες, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προστεθὲν κράτημα ἀρχεται διὰ τῶν ὁμοίων ἀσήμων συλλαβῶν: *Τε τε τε...* ἀντιστοίχως, στὸν ὄγδοο στίχο: Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, τὸ ἀνάλογο ἐγκώμιο ἀπολήγει στὴν λέξιν: φωνῆ, τὸ δὲ σχετικὸ κράτημα τοῦ Ἰωάννου ἀρχεται, ὁμοίως, διὰ τῶν συλλαβῶν: *Τι τι τι...*

συντόμων πολυελέων τῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' καὶ τις ἀρχὲς τοῦ ιθ' αἰῶνος ἀκμαζόντων μελουργῶν— ἐπιτρέπει ἐνδεχομένως τὴν εἰκασία ὅτι, ἐν μέσῳ τῶν τῆς ἐποχῆς ποιημάτων, οἱ ἐν λόγῳ ὀκτώ στίχοι ἐπέιχον θέσι καλοφωνικῶν, τρόπον τινά, στίχων, κατὰ μίμησι τῶν παλαιῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων διὰ τῶν ὁποίων συνεπληροῦντο συνήθως οἱ βυζαντινοὶ καὶ οἱ μεταβυζαντινοὶ πολυελέοι· ἄλλοις λόγοις, ὁ ψάλλον παρεπέμπετο δυνητικῶς στοὺς προκειμένους στίχους, πρὸς περαιτέρω ἐμπλουτισμὸ συντόμου τινὸς ὁμοήχου πολυελέου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τῶν σχετικῶν συνθέσεων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου ἢ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. Καὶ ταῦτα μὲν ὑποπτεύομε ἐκ τῆς ἐλλιποῦς, ὡς ἐπεσημάνθη, ἀνθολογήσεως τῆς συνθέσεως. Ὅταν, ὅμως, αὐτὴ καταχωρίζεται πλήρης, ἢ συγκεκριμένη πρᾶξις τοῦ Ἰωάννου—νὰ παρατείνῃ δηλονότι τὸ μέλος τοῦ νέου Χρυσάφη διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῶν ἐν λόγῳ κρατημάτων— δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἀπόπειρα πλατειασμοῦ καὶ περαιτέρω μελικῆς ἐπιτηδεύσεως τοῦ συνήθους μέλους τοῦ νέου Χρυσάφη, γεγονός τὸ ὁποῖο ταυτοχρόνως «αἶρει» οἰανδήποτε «ἀνάγκη» συμπληρώσεως αὐτοῦ διὰ τῶν συνήθως προστιθεμένων στὴν πρωτότυπον σύνθεσι καλοφωνικῶν στίχων²¹⁰.

ε) Ἡ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις ἀνθολογεῖται σποραδικῶς σὲ λιγαστούς, ὁμολογουμένως, μουσικοὺς κώδικες τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ιη' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος. Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα τὸ ἐν λόγῳ μέλος ἐνετοπίσθη στὰ ἐπόμενα μουσικὰ χειρόγραφα:

Ἐπρ. 330, φφ. 73r-81r. Ἐπρ. 305, φφ. 43v-49v. Ταξ. 4, φφ. 1r-4v. Ὑδρ. 618, φφ. 121r-124v.

Ἀξιοσημείωτο ἐδῶ τὸ γεγονός ὅτι ἅπαντες οἱ ἀνωτέρω κώδικες εἶναι γραμμένοι ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων—μάλιστα ὁ πρῶτος καὶ ὁ τελευταῖος χρονολογημένοι. Συγκεκριμένως, ὁ πρῶτος κώδιξ εἶναι ιδιόγραφος Δημητρίου τοῦ Λώτου καὶ Πρωτοψάλτου Σμύρνης κατὰ τὸ ἔτος 1782· ὁ δεύτερος—ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀπλῆ παραβολὴ τοῦ περιεχομένου του, ὡς καὶ τῆς φρασεολογίας τῶν ἐν αὐτῷ παρατιθεμένων ἀναγραφῶν, καταδεικνύει, ἀποτελεῖ πιστὸ ἀντίγραφο τοῦ πρώτου²¹¹— ἔχει γραφῆ περὶ τὰ τέλη τοῦ ιη' μὲ ἀρχὲς τοῦ ιθ' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ κωδικογράφου Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγραφορενδινώτου· ὁ τρίτος εἶναι χειρόγραφο τοῦ Γερολύμου ἐκ Κεφαλληνίας, περὶ τὰ ἔτη 1770-1790 καί, τέλος, ὁ τέταρτος ἐν τῶν πολυπληθῶν αὐτογράφων τοῦ ὀτρηροῦ κωδικογράφου

210. Πρὸς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων καλοφωνικῶν στίχων ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρούσης συνθέσεως.

211. Πρὸς καὶ: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 104: «Ὁ Δαμασκηνὸς Ἀγραφορενδινώτης ἀντέγραψεν τυφλῶς ἐν πλείστοις τὸν κώδικα τοῦ Δημητρίου Λώτου, Ἐηροποτάμου 330». [Βλ. καὶ: αὐτόθι, σ. 190].

'Αποστόλου Κώνστα του Χίου, κατά τὸ ἔτος 1804. Ἡ χρονικὴ περίοδος ἀνθολογήσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως, ὡς καὶ ἡ ἀπουσία αὐτῆς ἐκ τῶν γνωστῶν αὐτογράφων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου²¹², βοηθοῦν φρονοῦμε πρὸς εἰδικώτερο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου συνθέσεως τῶν ἐν λόγῳ, διὰ τὸν πολυελεὸν Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, κρατημάτων περὶ τὰ μέσα, περίπου, τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 19' αἰῶνος²¹³.

ς) Ὅπως εἶναι προφανές, οἱ ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη μελοποιημένοι στίχοι τῆς συνθέσεως οὐδόλως διαφοροποιοῦνται στὴν παροῦσα περίπτωση· ἐδῶ ἐνδιαφέρει κυρίως τὸ –εἰς τοὺς ἐπισημανθέντες στίχους ἐπιβαλλόμενο– μέλος τῶν κρατημάτων, τὸ ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου ποιηθέν. Σημειώνομε ἐν συνεχείᾳ, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τοῦ κρατήματος τοῦ ἐπιβαλλομένου στὸν πρῶτο στίχο τοῦ πολυελέου²¹⁴:

D	D	C B A	B	C	D	E	F
							
το	το	το	το?	το	το?	το	το
D	E	C	D	E F	G	D	
							
το	το	το	το	ο	ο	το	

ζ-η) Σημειωτέον, τέλος, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ κρατήματα παρέμειναν ἀνεξήγητα στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας· ἔλη δὲ ἡ σύνθεσις –ὡς ὁμοίως καὶ ὁ πολυελεὸς τοῦ νέου Χρυσάφη– εἶναι ἀνέκδοτος.

2.7 Πολυελεὸς Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος

α) Πρόκειται περὶ θαυμασίου ὄντως πολυελέου τοῦ ἱερέως τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Μπαλασίου. Ἀπαντᾷ κυρίως στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ὑπὸ

212. Περὶ τῶν αὐτογράφων Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 43, 93, 157-160 καὶ 172. Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογραφία 17ου-18ου αἰῶνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιολογικοῦ Ἀρχείου* ς' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 485. Πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *δ.π.*, σσ. 435-437 καὶ Δημητρίου Ζ. Σοφιανοῦ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων [...]*, τόμος Γ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς μονῆς ἀγίου Στεφάνου, Ἀθήνα 1986, σσ. 134-141.

213. Πρβλ. ἐδῶ καὶ ὅσα σημειώνει ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, *δ.π.*, σ. 172, ὡς καὶ ὅσα σχολιάζονται σχετικῶς κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ ε' ἐνότητα σχολίων τῆς παραγράφου 2.10.

214. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 121v.

τις χαρακτηριστικές αναγραφές: «παλατιανός»²¹⁵ και «συνοπτικός»²¹⁶, ἐνῶ συνήθως εἶναι καὶ ὁ λίαν ἐνδιαφέρων διευκρινιστικός προσδιορισμός: «πολυέλεος ἐκ τοῦ Λατρινοῦ»²¹⁷, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἐνίοτε συνοδεύεται τὸ μέλος καὶ μαρτυρεῖται προφανέστατα ἡ πηγή ἐμπνεύσεως τοῦ ὡς ἄνω μελουργοῦ²¹⁸.

Κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ ἰζ' καὶ ἕως τὰ μέσα τοῦ ιη' αἰῶνος, ἡ ἐπικεφαλὴ τῆς συνθέσεως διαμορφοῦται συνήθως ὡς ἀκολούθως:

*Ἐτερος πολυέλεος ἐκ τοῦ Λατρινοῦ, ποίημα κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος, ὅστις καὶ παλατιανός ἐκλήθη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*²¹⁹.

Μεταγενεστέρως, ἡ ὡς ἄνω ἀναγραφή στοιχειοθετεῖται πλέον λιτῶς καὶ ἄνευ περαιτέρω χαρακτηρισμῶν, διὰ τῶν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, λέξεων:

*Ἐτερος πολυέλεος, κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*²²⁰.

215. Βλ. σχετικῶς: Ξηρ. 323, φ. 45ν. Λειμ. 459, φ. 128ν. Παῦλ. 98, σ. 190. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 395. Λειμ. 8, φ. 72ν. Ἰβήρ. 1076, φ. 130ν. Κουτλ. 397, φ. 52γ.

216. Βλ. σχετικῶς: Καρ. 218, φ. 213ν. Ἰβήρ. 987, φ. 151γ. Ἰβήρ. 1164, φ. 50γ. Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 80ν.

217. Βλ. Ξηρ. 323, φ. 45ν. Μερλ. 12, φ. 32ν. Βλ. ὡσαύτως τὴν ἐπομένη χαρακτηριστικὴ ἀναγραφή τοῦ —ὑπὸ ἀδῆλου τινὸς μαθητοῦ τοῦ Μπαλασίου γεγραμμένου— κώδικος Ἰβήρ. 987, φ. 151γ:

Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου Μπαλασίου ἱερέως ἐκ τοῦ Λατρινοῦ ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

218. Ἡ σχέση τοῦ παρόντος πολυελέου πρὸς τὸν λεγόμενον Λατρινὸν καταδεικνύεται ἐπιπεραιτέρω καὶ ἐξ ὠρισμένων ἐσωτερικῶν μορφολογικῶν στοιχείων αὐτοῦ. Μνημονεύομε κατὰ κύριο λόγο τὴν ἐν κατακλιθεὶ τῶν δέκα τελευταίων στίχων τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἐπιβολὴ ἐορτίων ἐγκωμίων —ὅπου κυριαρχεῖ ἡ δαβιτικὴ προτροπὴ ψάλατε συνετάς, τῷ Θεῷ ἡμῶν (πρβλ. Ψαλμ. μς'; 7-8)— ὡς καὶ τὸν τερματισμὸ τῆς ὅλης συνθέσεως διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως: ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός (βλ. προχείρως: Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 82γ-83ν).

219. Ἡ ἀναγραφή ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1708 ἰδιογράφου Παύλου τοῦ ἱερέως (μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη) κώδικος Ξηρ. 323, φ. 45ν. Στὴν ὡς ἄνω ἀναγραφή συμπυκνοῦνται ὅλοι σχεδὸν οἱ προμνημονευθέντες χαρακτηρισμοὶ τῆς συνθέσεως. Μνημονευτέα ἐπιπροσθέτως καὶ οἱ ἀκόλουθοι τύποι ὁμοίων ἀναγραφῶν:

Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 80ν ὡσαύτως καὶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1164, φ. 50γ. Πρβλ. καί: Καρ. 218, φ. 213ν.

Ἐτερος πολυέλεος ὀνομαζόμενος παλατιανός, ποίημα κύρ Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. Τιμ. Προδρ. 1, σ. 395 ὡσαύτως καὶ στὸν κώδικα Κουτλ. 397, φ. 52γ. Καταγράφεται καὶ μικρὰ παραλλαγὴ τῆς αὐτῆς κεφαλίδος, ὡς ἀκολούθως: *Ἐτερος πολυέλεος, κύρ Μπαλασίου, ὀνομασθεὶς παλατιανός ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον* (βλ. Παῦλ. 98, σ. 190. Πρβλ. Ἰβήρ. 1076, φ. 130ν).

220. Ἡ ἀναγραφή ἐκ τοῦ κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμένου κώδικος Γρηγ. 6, φ. 162ν. Μνημονεύομε καὶ τὶς ἀκόλουθες μικροπαραλλαγές αὐτῆς:

Μνημονεύομε ἐπιπροσθέτως καὶ τὴν ἀκόλουθον χαρακτηριστικὴ μνεία περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μπαλασίου —ὕπὸ ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ αὐτοῦ καταγεγραμμένη κατὰ τὴν πρώτην δεκαετία τοῦ ἰη' αἰῶνος— σὲ σχετικὴ ἐπικεφαλίδα τοῦ παρόντος πολυελέου:

*Ἔτερος πολυέλεος, ποιῆμα τοῦ τρισμάκαρος Μπαλασίου ἱερέως· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον*²²¹.

β) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως ἐνδιαμέσως τοῦ γνωστοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ τῆς ὁμοειδοῦς συνθέσεως τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη²²². Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὁ πολυέλεος ἔπεται μὲν τοῦ ἐπισημανθέντος ποιήματος τοῦ νέου Χρυσάφη, ταυτοχρόνως δὲ ἀποτελεῖ τὴν καταληκτικὴν σύνθεσιν τῆς ἐνότῃτος τῶν πολυελέων, ἀρχομένης μετ' αὐτὸν τῆς ἐνότῃτος τῶν ἀντιφώνων διὰ τῆς «ψαλλομένης εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου» πολυωνύμου συνθέσεως· *Λόγον ἀγαθόν*²²³. Σπανιώτερα, ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος κατακλείει ὅλες τις παρατιθέμενες σὲ τυχόντα κώδικα ὁμοειδεῖς συνθέσεις²²⁴, ἢ ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀνθολογουμένην σὲ σχετικὸν κώδικα σύνθεσιν πολυελέου²²⁵.

γ) Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν πολυέλεος ἀποτελεῖ ἀποκλειστικῶς σύνθεσιν τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Μπαλασίου. Τὸ γεγονός τῆς «εὐτάκτου» παρουσιάσεως τοῦ πολυελέου στήν περὶ αὐτοῦ ὑπάρχουσα χειρόγραφον παράδοσιν, συνδυαζόμενον πρὸς τὴν ἐντελῶς σαφῆ προσωπογραφία τοῦ Μπαλασίου, ὅπως στοιχειοθετεῖται ἐκ τῆς πληθώρας τῶν σχετικῶν ἱστορικῶν

²²¹ Ἔτερος, κυρίου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Δοχ. 338, φ. 39r. Πρβλ. Ἀγ. Στεφ. 52, φ. 140r καὶ Ἀγ. Παύλ. 132, σ. 110.

²²² Ἔτερος πολυέλεος, ποιηθεὶς παρὰ κύριον Μπαλασίου· ἤχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Ξηρ. 307, φ. 164v. Πρβλ. Ξεν. 114, φ. 59v.

²²³ Βλ. Παύλ. 16, σ. 207.

²²⁴ Ἀναφέρομε, εἰδικώτερα, ὅτι τοῦ παρόντος πολυελέου ἔπεται κατὰ κύριον λόγον ὁ εἰς ἤχον α' πολυέλεος Δούλοι, Κύριον Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε προηγεῖται συνήθως κατὰ τὴν ἀνθολόγησιν τῶν τοῦ Μπερεκέτη πολυελέων. [Βλ. σχετικῶς· Ξεν. 114, φφ. 59v-65v. Ἰβήρ. 987, φφ. 151r-156v. Κιτ. 31, φφ. 8r-15v. Παύλ. 98, σ. 190-202. Κουτλ. 397, φφ. 52r-59r. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.ε. Παύλ. 132, σσ. 110-123. Δοχ. 338, φφ. 39r-46r. Μερλ. 12, φφ. 32v-39r. Ξηρ. 323, φφ. 45v-50v]. Σπανιώτερα, τοῦ παρόντος πολυελέου ἔπεται ἡ εἰς ἤχον πλ. δ' ὁμοειδὴς σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ Πέτρου. [Βλ. σχετικῶς· Γρηγ. 6, φφ. 162v-168v. Λειμ. 8, φφ. 72v-74r].

²²⁵ Βλ. σχετικῶς· Ξηρ. 307, φφ. 164v-170r. Λειμ. 459, φφ. 128v-132v. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 395-409.

²²⁴ Βλ. συγκεκριμένως τὸν κώδικα Παύλ. 16, σσ. 207-259, ὅπου τοῦ πολυελέου τοῦ Μπαλασίου ἔπεται ἡ ἐνότῃς τῶν τοῦ ἁθροῦ Πασαπνοαρίων.

²²⁵ Βλ. τὸν ὑπὸ ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ τοῦ Μπαλασίου γεγραμμένον κώδικα Καρ. 218, φφ. 213v-223v.

καί ειδικῶν μουσικολογικῶν μαρτυριῶν, ἀποτρέπει, εὐτυχῶς, τὴν δημιουργία συγχύσεων ἢ λοιπῶν δυσπεπλῦτων προβλημάτων.

δ) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης· οἱ μεμελισμένοι στίχοι αὐτοῦ ἐμφανίζονται προοδευτικῶς πλέον ἐπιτηθευμένοι καὶ πεπλατυσμένοι, τῇ ἐπιβολῇ βραχέων νενανισμῶν καὶ τερετισμῶν. Ὅπως ἤδη ἐπεσημάνθη, ἐν κατακλείδι τῶν δέκα τελευταίων στίχων τῆς συνθέσεως, ἦτοι ἐκ τοῦ στίχου· Στόμα ἔχουσι καὶ ἐφ' ἐξῆς, ἀναπτύσσονται –κατὰ μίμησιν τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου– ισάριθμα δοξολογικά ἢ καὶ ἐόρτια κείμενα, ἀναπλάθοντα κυρίως τὸ ψαλμικὸ ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν²²⁶. Παρόμοια δοξολογικά κείμενα –τριαδικὸ καὶ θεοτοκίον, ἀντιστοίχως– ἐπιβάλλονται ὁμοιοτρόπως ἐν τέλει τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν, διὰ τῶν ὁποίων περατοῦται ἡ ὅλη σύνθεσις²²⁷. Συνηθέστατα ἐπιτάσσεται τῆς συνθέσεως –κυρίως πρὸ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν– ἕτερος ὁμόηχος καὶ «πάνυ ὠραῖος»²²⁸ καλοφωνικὸς στίχος τοῦ αὐτοῦ Μπαλασίου· *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*, ὁ ὁποῖος κατὰ κύριον λόγον γνωρίζεται ὡς «ἀναγραμματισμὸς»²²⁹ καὶ προοιμιάζεται δι' ἀναλόγου κεφαλίδος:

*Ἀναγραμματισμὸς καλοφωνικὸς, ποίημα τοῦ αὐτοῦ κυρ Μπαλασίου ἰερέως· ἦχος α' Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*²³⁰.

226. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑπόσημ. 218. Πλήρη τὰ μνημονευθέντα κείμενα, ὡς καὶ εἰδικώτερο μορφολογικὸ σχολιασμὸ τῆς συνθέσεως βλ. στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

227. Συγκεκριμένως, τὸ ὑπὸ τὸν πρῶτον στίχον τῆς μικρᾶς δοξολογίας τριαδικὸ μᾶθημα προσλαμβάνει τὸ κείμενον· *Δόξα σοι, πάτερ ἀγέννητε...*, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν δεύτερον στίχον ἀντίστοιχο θεοτοκίον μᾶθημα τὸ δεκαπεντασύλλαβο ποίημα· *Δέσποινα πάντων, δέσποινα...* [Τὰ κείμενα ἐδημοσιεύθησαν ἀρμοδίως στὸν οἰκεῖον τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Πρβλ. καὶ Ἀγγέλου Δ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 116, ὅπου (κατὰ τὴν περιγραφήν τοῦ κώδικος ΜΠΤ 704) δημοσιεύονται ὡσαύτως τὰ ἐν λόγῳ κείμενα]. Σημειωτέον ὅτι αὐτόνομον παράθεσι τῶν ἀνωτέρω καταληκτικῶν μαθημάτων τοῦ πολυελέου Μπαλασίου ἱερέως ἔχομε στοὺς κώδικες· Ξηρ. 313, φφ. 96ν-97γ, Ξεν. 150, φ. 122ν-123ν καὶ Σταυρ. 164, φφ. 143γ-143ν.

228. Βλ. Κουτλ. 397, φφ. 59γ.

229. Βλ. Ξηρ. 323, φ. 50ν. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.ε. Κουτλ. 397, φ. 59γ.

230. Βλ. Ξηρ. 323, φφ. 50ν-52ν. Ὡσαύτως, ὁ ἴδιος καλοφωνικὸς στίχος ἐπιτάσσεται τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου στοὺς κώδικες· Κουτλ. 397, φφ. 59γ-61γ. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.ε. Παύλ. 132, σσ. 120-123. Μερλ. 12, φφ. 37ν-38ν. Δοχ. 338, φφ. 44ν-46γ. Ἰδιαιτέρως νὰ ἐπιστημανθῇ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 42 (ὅπου ὁ μὲν παρὼν πολυέλεος τοῦ Μπαλασίου ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 166ν-172γ, ὁ δὲ μνημονευθεὶς καλοφωνικὸς στίχος τοῦ αὐτοῦ καταχωρίζεται στὸ πλαίσιον τῆς ὁμοειδοῦς συνθέσεως τοῦ Κουκουμᾶ, στὰ φφ. 125ν-127γ) ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου τοῦ Μπαλασίου –καὶ πρὸ τῆς ἐνόητος τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (φ. 172γ)– καταγράφεται ἡ ἀκόλουθος, ἀξιωματικὸς ὡπωσδήποτε, ἐπισήμανσις:

Εἶτα τοὺς δύο ψαλμοὺς, λέγε διὰ βαστακτῶν ὁ ἕτερος στίχος, τὸ Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ἀναγραμματισμὸς, ὁ ὁποῖος ἐγράφη ὅπισθεν εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμᾶ, ἐκεῖ ἐρεύνησον.

ε) Ἡ χειρόγραφος τοῦ πολυελέου παράδοσις μαρτυρεῖ διὰ τῆς ἐκτάσεώς της τὴν διάδοσι τοῦ μέλους στοὺς μουσικούς κώδικες τῆς ἐποχῆς. Νὰ σχολιασθῆ, πάντως, ὅτι ὁ πολυέλεος δὲν ἔτυχε εὐρυτάτης προβολῆς· πιθανὴ ἔρμηνεία τοῦ φαινομένου δίδουν, ἐνδεχομένως, οἱ δύο ἀκόλουθες παρατηρήσεις. Πρῶτον· τὸ μέλος τοῦ Μπαλασίου ἦτο ἀπολύτως προσκεκολλημένο στὸν ἐκ τοῦ ἰδ' αἰῶνος παραδεδωμένο τρόπο τοῦ μελιζεῖν ὁμοειδῆ ποιήματα, κατὰ τὴν διάρκεια ἐποχῆς ὅπου ἐντόνως διεφαίνετο ἡ πνοὴ ἐνὸς ἀνανεωτικοῦ ἀνέμου καὶ παραλλήλως ἐπεχειρεῖτο ἡ μετάβασις ἐκ τῶν ἐκτενῶν καὶ μελισματικῶν σὲ συνοπτικώτερα μέλη. Δεύτερον· ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος ἐποιήθη χρονικῶς κατόπιν τοῦ ἀντιστοίχου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχε ἀναποφεύκτως νὰ ἀντιμετωπίσῃ «ἀγῶνα δυσχερῆ», ἦτοι τὴν «ἀντιπαράθεσι» πρὸς τὸν δημοφιλέστερο πολυέλεο τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ἰζ' καὶ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος.

Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ὁ ὑπὸ ἐξέτασι πολυέλεος ἐνετοπίσθη στοὺς κατωτέρω —κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ συγγραφῆς μνημονευομένους— κώδικες²³¹:

Καρ. 218, φφ. 213v-223v. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. Λειμ. 459, φφ. 128v-132v. Ξηρ. 323, φφ. 45v-50v. Παῦλ. 16, σσ. 207-259. EBP 203, φφ. 42r-56r. Ἰβήρ. 987, φφ. 151v-156v. Μερλ. 12, φφ. 32v-39r. Ἀγ. Στεφ. 52, φφ. 140r-144v. Κιτ. 31, φφ. 8r-15v. Παῦλ. 98, σσ. 190-202. Κουτλ. 397, φφ. 52r-59r. Ξεν. 114, φφ. 59v-65v. Δοχ. 338, φφ. 39r-46r. Ξηρ. 307, φφ. 164v-170r. Τιμ. Προδρ. 1, σσ. 395-409. Παῦλ. 132, σσ. 110-123. Γρηγ. 6, φφ. 162v-168v. Ἰβήρ. 1076, φφ. 130v-134r. Λειμ. 8, φφ. 72v-74r. Ἰβήρ. 1164, φφ. 50r-64v. Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 80v-83v. NKS 2747,2°, φφ. 55r-57v. PAIK 42, φφ. 166v-172v. EBP 132, φφ. 157v-162r. EBE 2611, φφ. 124r-132v. EBP 711, φφ. 105v-109r.

Σημειωτέον ὅτι στὸν κώδικα Καρ. 218 —ὅπου ὁ πολυέλεος τοῦ Μπαλασίου ἀποτελεῖ, ὅπως προσημειώθη, τὴν μόνη ἀνθολογούμενη ὁμοειδῆ σύνθεσι— ἐκτός τοῦ ὡς ἄνω καλοφωνικοῦ στίχου (ὁ ὁποῖος καταχωρίζεται στὰ φφ. 220v-223v) προστίθενται, ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου, καὶ ἕτεροι δύο· ἦτοι ὁ τοῦ Κωνσταντίνου Μαγουλά, «καλλοπισθείς παρὰ κυρ Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ»· Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν (στὰ φφ. 223v-225r) καὶ ὁ «ἠδύτατος» Ξένου τοῦ Κορώνη· Στόμα ἔχουσι (στὰ φφ. 225r-227v), ἀμφότεροι εἰς ἦχον α' μεμελισμένοι. [Περὶ τῶν λοιπῶν (αὐτονόμων ἢ ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη) ἀνθολογήσεων τοῦ ἐν λόγῳ καλοφωνικοῦ στίχου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως —μαρτυρουμένου ὡσαύτως καὶ ὡς «μουσικοῦ τε καὶ ὀργανικοῦ» (βλ. αἴφνης· Διον. 575, φ. 99v καὶ Δοχ. 321, φ. 54v)— ἐγένετο εἰδικώτερος λόγος σὲ τρίτο κεφάλαιον τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὅπου καὶ ὁ περὶ πολυελέων ἐργογραφικὸς πίναξ τοῦ μελουργοῦ· πρβλ. ἐπίσης καὶ ὅσα ἐσημειώθησαν σχετικῶς κατὰ τὴν παρουσίαι τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη].

231. Μνημονεῦμε ἰδιαιτέρως καὶ τὸν κώδικα Λαύρας K 188 [τοῦ ἰζ' αἰῶνος, κατὰ τὴν χρονολόγησι τῶν Σπυριδωνος μοναχοῦ Ααυριώτου - Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει), ὁ.π., σ. 254], ὅπου κατὰ ἀόριστον πληροφωρία τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 62, ἀνθολογεῖται ἐπίσης ὁ παρῶν πολυέλεος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κωδίκων μόνον οἱ δύο πρῶτοι, ἦτοι: Καρ. 218 καὶ Γριτσ. 41, εἶναι γραμμένοι κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰζ' αἰῶνος²³². οἱ λοιποί, μὲ πρῶτο τὸν «γύρω στὸ 1700»²³³ γεγραμμένο Λειμ. 459, χρονολογοῦνται ἐκ τῶν ἀρχῶν ἕως τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος. Ἡ —πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐπισημανθεῖσα— πρώτη χρονολογημένη ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου καταγράφεται κατὰ τὸ ἔτος 1708, στὸν ἰδιόγραφο Παύλου τοῦ ἱερέως (μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη) κώδικα Ξηρ. 323, ἐνῶ τὴν τελευταία χρονολογικὴ μνεία παραδίδει πρὸς τὸ παρὸν ὁ Δημήτριος Λῶτος στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1774 αὐτόγραφο του κώδικα Παύλ. 132. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι, ὡσαύτως, ἡ ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου σὲ δύο κώδικες, γεγραμμένους ὑπὸ ἀδήλων μαθητῶν τοῦ Μπαλασίου, συγκεκριμένως στοὺς: Παύλ. 16 —τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ ιη' αἰῶνος²³⁴— καὶ Καρ. 218 —τῶν τελῶν τοῦ ἰζ' αἰῶνος²³⁵. Τὸ γεγονός τοῦτο, συνδυαζόμενο πρὸς τὴν ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ ἀπουσία τῆς συνθέσεως ἐκ τῶν γνωστῶν αὐτογράφων τοῦ Μπαλασίου ἱερέως²³⁶, ἐπιτρέπει φρονοῦμε εἰδικώτερο χρονολογικὸ προσδιο-

232. Στὴν αὐτὴ χρονικὴ περίοδο πρέπει μᾶλλον νὰ ἐνταχθῇ καὶ ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς κώδιξ Λαύρας K 188.

233. Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 99 καὶ 105.

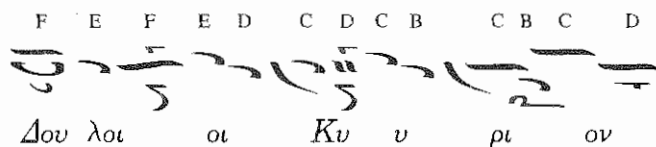
234. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 33.

235. Βλ. αὐτόθι, σ. 420. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ κώδιξ Ἰβήρ. 987 ἀποτελεῖ ἔργο ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ τοῦ Μπαλασίου —ὑπὸ τὸν ὁποῖο «δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑποκρύπτεται ὁ μαθητὴς τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη (καὶ Μπαλασίου ἱερέως) Παῦλος ἱερεὺς καὶ θύτης» (βλ. αὐτόθι, σ. 843)— χρονολογεῖται ὅμως «μετὰ τὸ 1731» (αὐτόθι) καὶ τοιοῦτοτρόπως δὲν βοηθεῖ πρὸς εἰδικώτερο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου. Ἀντιθέτως, μνημονεύομε ὅτι στὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἰζ' αἰῶνος γεγραμμένο κώδικα Ἰδρ. 597 —ἰδιόγραφο ἀδήλου, ὡσαύτως, μαθητοῦ τοῦ Μπαλασίου ἱερέως, περιέχον πλεῖστα ὅσα μέλη αὐτοῦ— ὁ ὑπὸ ἐξέτασι πολυέλεος δὲν καταχωρίζεται [πρβλ. ἡμέτερο —ἀνέκδοτον εἰσέτι— σχετικὸ κατάλογο: *Τὰ ἐν Ἰδρα μουσικὰ χειρόγραφα (...)*].

236. Περὶ τῶν αὐτογράφων τοῦ Μπαλασίου βλ. διεξοδικὴ μνεία εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, «Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ ἰζ' αἰῶνος): ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», Ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν 29ο τόμο «*Ἐπίσημοὶ Λόγοι*» περιόδου ἀπὸ 26.2.1986 ἕως 31.8.1988 (*Πρυτανεῖα Μιχ. Π. Σταθοπούλου*), Ἀθήνα 1992, σσ. 736-737 (πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 418-427· καὶ *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 866-869). Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 342 καὶ 349. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 87-88 καὶ 140-141. Ἐδῶ εἴχαμε κυρίως ὑπ' ὄψιν μας —ἐκ τῶν Ἀνθολογιῶν καὶ Παπαδικῶν, συγκεκριμένως, ὅπου ἐνδέχεται νὰ ἀνθολογηθῇ ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος— τοὺς αὐτογράφους Μπαλασίου τοῦ ἱερέως κώδικες: Ἰβήρ. 1250 (περὶ τὸ ἔτος 1670 γεγραμμένο), Ἰβήρ. 1165 καὶ Παντ. 1008 (χρονολογούμενο περὶ τὰ ἔτη 1680-1690) [δὲν εἶδαμε τοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικούς, αὐτογράφους ὡσαύτως τοῦ Μπαλασίου, κώδικες τοὺς ὁποῖους μνημονεύει ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, ὁ.π., ἦτοι συγκεκριμένως: Προυσοῦ 43 (βλ. καὶ: Ἰωάννου Τέντε, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς μονῆς Προυσοῦ», *ΝΕ Γ'* (1913), σ. 316), Σκήτεις Προδρόμου (ἀριθμ. ἐντύπου) 1809, Βατοπαιδίου 1278 (τοῦ ἔτους 1674) καὶ Βιβλιοθήκης Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 422].

ρισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου κατὰ τὴν τελευταία τοῦλάχιστον δεκαετία τοῦ ἰζ' αἰῶνος²³⁷.

ς) Ὁ πολυέλεος σύγκεται ἐκ τεσσαράκοντα μελοποιημένων στίχων²³⁸, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων, μὴ συνυπολογιζομένων τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου. Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών καὶ τῆς ἀκροτελευτίου δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως: Ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως²³⁹:

ζ) Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος²⁴⁰.

237. Συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο –ἐκτός τῶν ἀνωτέρω ἀναφερθέντων– καὶ ἡ ἀπουσία τῆς συνθέσεως ἐκ τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 1052, ἰδιογράφου τοῦ «συμφορητοῦ» τοῦ Μπαλασίου Κοσμᾶ τοῦ Μακεδόνα κατὰ τὸ ἔτος 1688, ὅπου καὶ κωδικοποιοῦνται, τῶρον τινα, τὰ «Ἀπαντα» σχεδὸν τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ (πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Μπαλάσης ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ [...]», ὁ.π., σ. 737).

238. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπᾶς εἰς ὑέτον ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῷ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὡτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον.

239. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1743 αὐτογράφου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικος Ἀγ. Στεφ. 52, φ. 140r.

240. Βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 111r-122v: Ἐτερος πολυέλεος, Μπαλασίου ἱερέως: ἤχος α' Πα Δοῦλοι, Κύριον. Ὡσαύτως ἐξηγήθη ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου καὶ ὁ καλοφωνικὸς στίχος: Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών, ὁ ὅποιος στὸ μνημονευθὲν πρωτόγραφο αὐτοῦ καταχωρίζεται ἐν τέλει τῆς ἐνότητος τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ: βλ. ΜΠΤ 704, φφ. 44r-46v: Στίχος καλοφωνικός, Μπαλασίου: Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

η) Ὁ πολυέλεος παραμένει ἕως σήμερον ἀνέκδοτος· πάντως, ὁ πρῶτος στίχος αὐτοῦ (*Δούλοι, Κύριον*), ὡς καὶ ὁ στίχος· Ὡτα ἔχουσι, δημοσιοποιήθηκαν, κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ προσφάτως, μέσῳ σχετικῶν δισκογραφικῶν καὶ μουσικῶν ἐκδόσεων²⁴¹.

2.8 Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [Α']

α) Ἡ παρούσα –ἐμπνευσμένη ὄντως– σύνθεσις Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη ἀποτελεῖ οὐσιαστικῶς τὴν τελευταία «ἀναλαμπτή» τῶν μεγάλων βυζαντινῶν συνθέσεων· ἐξ ἐπόψεως μορφολογίας εἶναι, ὅπως κατωτέρω θὰ διαπιστωθῆ, δομημένη συμφώνως πρὸς τὰ πρότυπα τῶν παλαιῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων, παραλλήλως ὅμως ἀφίσταται τούτων ὡς πρὸς τὸν ἦχο καὶ κομίζει μίαν ἀρκούντως ἀξιοσημείωτον διαφοροποίησι μακραιώνου παραδόσεως –ἀνάλογον, ἐνδεχομένως, τῆς «ἀνησύχου» μουσικῆς φυσιογνωμίας τοῦ μελουργοῦ αὐτῆς²⁴².

241. Βλ. τὸν διπλὸ δίσκο βινυλλοῦ τοῦ Ἱδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας· Μπαλάσης ἱερέυς καὶ νομοφύλαξ (β' ἡμισυ ἰζ' αἰῶνος). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελουργοὶ 3 [IBM 103 (I-II), Ἀθήναι 1988]. Ψάλλει ὁ χορὸς ψαλτῶν «Οἱ μαῖστορες τῆς ψαλτικῆς τέχνης». Διδάσκαλος καὶ χοράρχης Γρηγόριος Θ. Στάθης, ὅπου οἱ στίχοι· Δούλοι, Κύριον καὶ Ὡτα ἔχουσι περιλαμβάνονται στὴν πρώτη ὄψι τοῦ πρώτου δίσκου, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2 (βλ. καὶ μορφολογικὰ περὶ αὐτῶν σχόλια στὴν σ. 7 τοῦ σχετικοῦ ἐπισυναπτομένου φυλλαδίου [= Γρ. Θ. Στάθης, ὁ.π., σσ. 740-741]. Ἐπιπλέον, τὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ στίχου Ὡτα ἔχουσι (εἰλημμένο ἐκ τοῦ κώδικος ΕΒΕ-ΜΠΤ 704, φ. 118r, κατὰ τὴν ἐξήγησι Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος) ἐδημοσιεύθη προσφάτως στὴν ἔκδοσι· Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος– Ἱδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ. Θεωρία καὶ Πράξι τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Α' Πανελλήνιο Συνέδριο. Ἀθήνα, 3-5 Νοεμβρίου 2000, Κυριακὴ 5 Νοεμβρίου 2000, Ἱερός Ναός Ἁγίου Παντελεήμονος, ὁδοῦ Ἀχαρνῶν, ὥρα 18:00, Ψάλλει ὁ Χορὸς ψαλτῶν «Οἱ Μαῖστορες τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης», πλαισιωμένοι ἀπὸ φάλτες ἐκπροσώπους τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὸ Συνέδριο, ὑπὸ τὴν χοραρχία τοῦ Γρηγορίου Θ. Στάθης, σσ. 23-26. Τὸ ἴδιο μουσικὸ κείμενο δημοσιεύεται καὶ στίς σσ. 21-26 τοῦ βιβλιδίου τοῦ κυκλοφορηθέντος ὁμοῦ μετὰ τοῦ διπλοῦ ψηφιακοῦ δίσκου· Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος– Ἱδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, Ψάλατε συνετῶς τῷ Θεῷ. Α' Πανελλήνιο Συνέδριο «Θεωρία καὶ Πράξι τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης». Ἀθήνα, 3-5 Νοεμβρίου 2000, [Ἀθήνα 2001], ὅπου καταχωρίζεται ἐπιπροσθέτως (δίσκος δεύτερος, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 8) καὶ ἕτερα ψαλτικῆ ἔρμηνεία τοῦ ἐν λόγῳ στίχου.

242. Ἀναφερόμεθα συγκεκριμένως ἐδῶ στὴν ἕως τοῦδε ὑφισταμένη παράδοσι, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἐν λόγῳ ψαλμὸς ἐμελοποιεῖτο πάντοτε σὲ πρῶτο ἦχο. Σημειωτέον, βεβαίως, ὅτι –ὡς ἐν συνεχείᾳ σχολιάζεται ἀρμολιῶς– ὁ αὐτὸς μελοποιὸς ἐποίησε καὶ ἕτερο «συνοπτικὸν» πολυέλεο Δούλοι, Κύριον μεμελισμένο σὲ πρῶτο ἦχο. Θὰ ἀνεμένετο, ὅμως, ἡ παρούσα ἐπιτηθευμένη σύνθεσις –ἄμεσα συγγενῆς πρὸς τίς μνημονευθεῖσες παλαιῆς συνθέσεις– νὰ μελισθῆ στὸν αὐτὸ πρὸς ἐκείνες ἦχο, ὥστε καὶ τοιοῦτοτρόπως νὰ «πληροφορηθῆ» ἢ μεταξύ των ὁμοιότης, ἐνῶ ἡ «καινοφανής» ἕτερα «συνοπτικῆ» σύνθεσις –διὰ τῆς ὁποίας σαφῶς ἐκφράζεται ἕνα νέο «πνεῦμα» στὴν περὶ πολυελέων μελοποιία– νὰ διαφοροποιηθῆ ὡς πρὸς τὸν ἦχο, ὥστε νὰ τονισθῆ δεόντως ἡ ἐπιχειρουμένη «μετάβασις» ἐκ μιᾶς ἐποχῆς εἰς ἕτερα. Οὕτως, ὅμως, ἐχόντων τῶν πραγμάτων, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμε ὅτι ὁ Μπερεκέτης προέκρινε τὸν τῆς παραδόσεως συνήθη ἦχο, προκειμένου

Εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτικὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἀρμόδιοι χαρακτηρισμοὶ διατυπῶνται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα σὲ ὑπερθετικὸ πάντοτε βαθμὸ: «πολὺ ἔντεχνος, ὠραῖός τε καὶ πανευφρόσυνος»²⁴³, «πάνυ ὠραῖος καὶ ἔντεχνος»²⁴⁴, «πάνυ ἡδύτατος»²⁴⁵, «πολὺ ἔντεχνος, ὠραῖός τε καὶ γλυκύτατος»²⁴⁶, εἶναι ὠρισμένες ἐκ τῶν πλέον συχνῶς ἀπαντωσῶν περιγραφῶν τῆς παρούσης συνθέσεως. Κατὰ τὰ ἄλλα, ἡ συνήθης ἐπικεφαλίδα αὐτῆς διαμορφοῦται λιτῶς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐπιγραμματικῶς²⁴⁷. Ξεχωρίζομε μόνον ἐδῶ μία πολυσήμαντον ἀναγραφὴ μαθητοῦ τινός τοῦ Μπερεκέτη –κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Παύλου τοῦ ἱερέως– ὅπου καὶ ἀπόπειρα χρονολογικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου:

Ἔτερος πολυελέος, ποιηθεὶς νεωστὶ παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου μελωδοῦ τοῦ μουσικωτάτου Πέτρου ἤχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριον²⁴⁸.

ἡ μνημονευθεῖσα «μετάβασις» νὰ συντελεσθῆ κατὰ τὸν δυνατὸν ἀρμονικώτερο τρόπο· συνέθεσε δὲ τὸν εἰς τὴν παλαιὰ παράδοσι «προσκεκολλημένο» πολυελεο σὲ πλάγιον τοῦ τετάρτου ἤχου, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς «έσχατο» ἀπόηχο λαμπρᾶς προγενεστέρως παραδόσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς καινοφανὲς ἐν ταύτῳ δημιούργημα, εὐφαντάστου μελωργοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀρκεῖται σὲ στεῖρα ἐπανάληψι ἀλλὰ χωρεῖ σὲ περαιτέρω γόνιμες «μελικές ἀναζητήσεις». Πρβλ. καί: Ἀχιλλέως Γ. Χαλδαϊάκη, «Συνοπτικὴ θεώρηση τῆς ἐλληνικῆς ψαλτικῆς τέχνης. (Μὲ ἀφορμὴ τὰ ἀποκείμενα στὴν Ἄνδρο μουσικὰ χειρόγραφα)», *Προβλήματα καὶ προοπτικὲς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Πρακτικὰ συμπόσιου ἐλληνικῆς μουσικῆς. Ἀρχαία-Βυζαντινὴ-Παραδοσιακὴ-Νεώτερη*, Ἄνδρος, 28-29 Αὐγούστου 1999, [Ἀθήναι 2000], σσ. 69-70 καὶ 108, ὑποσημ. 106 [καὶ ἀνάτυπο, μὲ ἰδιαιτέρη σελιδαριθμησι, Ἀθήναι 2000, σσ. 21-22 καὶ 61, ἀντιστοιχῶς].

243. Ὁ ὡς ἄνω λίαν ἐνδιαφέρων χαρακτηρισμὸς ἐκ σχετικῆς ἀναγραφῆς τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1708 αὐτογράφου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτου, Παύλου τοῦ ἱερέως, κώδικος Ξηρ. 323, φ. 55v.

244. Βλ. Ξηρ. 329, φ. 34v ὁ αὐτὸς χαρακτηρισμὸς καὶ στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1774 ἰδιόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικα Παύλ. 132, σ. 162. Πρβλ. ὡσαύτως: Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 151r:

Ἔτερος πολυελέος, τοῦ μουσικωτάτου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ὠραῖος καὶ πάντερπος ἤχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριον.

245. Βλ. Ξηρ. 299, σ. 186.

246. Βλ. Παύλ. 98, σ. 209. Πρβλ. καί: ΡΑΙΚ 42, φ. 176v:

Ἔτερος πολυελέος ἔντεχνος, ὠραῖός τε καὶ γλυκύτατος, ποίημα τοῦ γλυκύτατου διδασκάλου κυρ Μπερεκέτη τοῦ Βυζαντίου· ἀρχεται ὁ α' [χορός] ἤχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριον.

247. Συνήθως ἀπαντοῦν οἱ χαρακτηρισμοὶ: «ἐντεχνος», «ἡδύς» ἢ «ἡδύτατος» (βλ. αἴφνης: Γρηγ. 6, φ. 168v [Ἔτερος πολυελέος, τοῦ μουσικωτάτου κυρ Περκεκέτη, ἔντεχνος ἤχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριον] ὡς καὶ Μερλ. 12, φ. 43r [Ἔ...ἐντεχνος τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡδύτατος...]). Λεμ. 459, φ. 500r [Ἔ...ὅστις κέλῃται ἡδύς...]), ἐνῶ τις περισσότερες φορές τῆς ἀνθολογήσεως τοῦ πολυελέου προτάσσεται μόνον τὸ ὄνομα τοῦ μελωργοῦ (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83v. Κιτ. 43, φ. 48v. Κουτλ. 408, φ. 7v), ἢ –κυρίως ὅταν αὐτὸς ἐπεται τοῦ ἑτέρου πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη– ὁ προσδιορισμὸς: «ἕτερος τοῦ αὐτοῦ» (βλ. σχετικῶς: Δοχ. 338, φ. 49v. Ἰβήρ. 1252, φ. 74v).

248. Βλ. Ἰβήρ. 987, φ. 160r ὁ κώδιξ χρονολογεῖται «μετὰ τὸ 1731». Βλ. σχετικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 843, ὅπου καὶ ἡ μνημονευθεῖσα εἰκασία περὶ τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος.

β) Κατά κύριο λόγο ή σύνθεσις ἀνθολογείται στὸν —ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἰγ' αἰῶνος κυρίως καὶ ἐντεῦθεν διαδοθέντα²⁴⁹— τύπο κώδικος, τὸν περιλαμβάνοντα τὰ Ἐπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, δευτέρα κατὰ σειρά κατόπιν τοῦ εἰς ἦχον πρῶτον ἐτέρου ὁμοειδοῦς πολυελέου τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ²⁵⁰. Στούς λοιπούς κώδικες τηρεῖται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡ ἀνωτέρω τακτικὴ ἀνθολογήσεως²⁵¹, μὲ ἀξιομνημόνευτες βεβαίως ἐξαιρέσεις²⁵².

249. Γενικῶς ἀποδεκτὴ εἶναι πλέον ἢ ἀποφικὸς ὅτι ὁ συγκεκριμένος τύπος κώδικος, Ἐπαντα Πέτρου Μπερεκέτη —καίτοι διαδίδεται εὐρέως κατὰ τὴν μνημονευθεῖσα χρονικὴ περίοδο—, εἶχε ἤδη διαμορφωθῆ ἐνωρίτερα μνημονεῦομε, ἐνδεικτικῶς, ὅτι ὁ ἀρχαιότερος σχετικὸς κώδιξ (Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων 323) χρονολογεῖται κατὰ τὸ ἔτος 1734, ἐνῶ τὸ πλεῖστον ἀπάντων τῶν συνθέσεων τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογείται, ἤδη ἐκ τοῦ ἔτους 1708, στὸν αὐτόγραφο τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Παύλου τοῦ ἱερέως, κώδικα Ξηρ. 323 καὶ ἐντοπίζεται, ὁμοίως, στὸν περὶ τὸ ἔτος 1700 γεγραμμένο κώδικα Λειμ. 459. Βλ. σχετικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 37 καὶ 88 (ὑπόσημ. 135). Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός», εἰς: *Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1995-1996. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Μελουργοὶ τοῦ ἰγ' αἰῶνα*, [Ἀθήνα 1995], σσ. 18 καὶ 20. [Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ τύπου κώδικος βλ. ἐνδεικτικῶς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. μ'].

250. Βλ. σχετικῶς: Ξηρ. 302, φφ. 5ν-13ν. Πανομοιότυπα πρὸς τὸν κώδικα αὐτὸν εἶναι καὶ τὰ ἀκολούθως μνημονεῦομενα χειρόγραφα, τὰ ὅποια περιέχουν ὡσαύτως τὰ Ἐπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη: Ξηρ. 303. Ξηρ. 304. Ξηρ. 324. Γρηγ. 2. Ἰβήρ. 958. Ἰβήρ. 959. Ἰβήρ. 1045. Ἰβήρ. 1047. Ἰβήρ. 1067. Ἰβήρ. 1071. Ἰβήρ. 1072. Πρβλ. καὶ τὴν συλλογὴ τῶν Ἀπάντων τοῦ ἰδίου μελουργοῦ ἢ ὅποια παρατίθεται ἐν τέλει τῶν ἐξῆς Παπαδικῶν: Ξηρ. 307 (φ. 569γ κ.έ.). Ξηρ. 309 (φ. 405γ κ.έ.) [σημειωτέον ὅτι καὶ στὸν κώδικα Ξηρ. 326 (Ἐπαντα Πέτρου Μπερεκέτη), τὸ περιεχόμενο τῶν Ἀπάντων διατάσσεται ὡς ἀκριβῶς ἀπαντᾶ στίς ἀνωτέρω Παπαδικές]. Νὰ διευκρινισθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στὰ ἀνωτέρω χειρόγραφα —καὶ ἐν γένει στὴν συλλογὴ τῶν Ἀπάντων τοῦ Μπερεκέτη— τηρεῖται κατὰ κύριο λόγο ἡ ἐξῆς —ὡς πρὸς τοὺς παρατιθεμένους πολυελέους τοῦ μελουργοῦ, συνθέσεις ἀποκλειστικῶς ἐνδιαφέρουσες ἐν προκειμένῳ— σειρά ἀνθολογήσεως: ἐν ἀρχῇ ἀνθολογοῦνται οἱ πολυέλεοι Δοῦλοι, Κύριοι, πρῶτος ὁ μεμελισμένος εἰς ἦχον πρῶτον καὶ δεύτερος ὁ παρὼν εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου· ἀκολούθως καταχωρίζεται ἡ «δευτέρα στάσις» τοῦ πολυελέου, ἥτοι ὁ ψαλμὸς Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ, μεμελισμένος εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ δευτέρου· τέλος, ἔπεται πάντων ὁ «διὰ τὰς ἐορτὰς τῆς Θεοτόκου» πολυέλεος, ἥτοι ὁ ψαλμὸς Λόγον ἀγαθόν, μεμελισμένος εἰς ἦχον τέταρτον ἄγιο. Στὸν —ὡσαύτως τὰ Ἐπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη περιέχοντα— κώδικα Κουτλ. 408, φ. 7ν κ.έ., ἡ ἀνωτέρω σειρά διαταράσσεται ὡς πρὸς τίς δύο πρῶτες συνθέσεις: ἥτοι προηγείται ὁ παρὼν, εἰς ἦχον πλ. δ', πολυέλεος καὶ ἔπεται ὁ εἰς ἦχον α' ἀντιστοίχος.

251. Βλ. ἐνδεικτικῶς τοὺς κώδικες: Λειμ. 459, φφ. 500γ-506ν. Ἰβήρ. 987, φφ. 160γ-165γ. Μερλ. 12, φφ. 43γ-51ν. Δοχ. 338, φφ. 49ν-55γ. Ξηρ. 323, φφ. 55ν-61ν. Παῦλ. 98, σσ. 209-221, ὅπου ὁ παρὼν πολυέλεος ἔπεται τῆς ἀντιστοίχου, εἰς ἦχον πρῶτον, συνθέσεως τοῦ ἰδίου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.

252. Μνημονεῦομε ἐνδεικτικῶς τοὺς ἐπομένους κώδικες: Λειμ. 8, φφ. 74γ-76ν. Γρηγ. 6, φφ. 168ν-177γ. Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 83ν-88γ (ὅπου ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογείται ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου Μπαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Μπερεκέτη εἰς ἦχον πρῶτον [στὸν κώδικα Ξηρ. 329, φφ. 34ν-39ν, ἡ σύνθεσις ἀνθολογείται πρώτη κατὰ σειρά στὴν ἐνότητα τῶν πολυελέ-

γ) Ὡς ποιητῆς τοῦ πολυελέου μαρτυρεῖται σαφῶς, στίς προτασόμενες αὐτοῦ σχετικὲς ἀναγραφές, ὁ Πέτρος Μπερεκέτης· σημειωτέον ἐδῶ ὅτι παρὰ τὸ γεγονός τῆς εὐρυτάτης «πολυωνυμίας» τοῦ ἀνωτέρω μελουργοῦ –φέρεται συνήθως ὡς: «μουσικώτατος»²⁵³, «μελωδικώτατος»²⁵⁴, «μελωδός»²⁵⁵, «Βυζαντιός»²⁵⁶, «κύρ Πέτρος»²⁵⁷, ἢ καὶ πλέον συγκεκριμένως ὡς: «κύρ Μπερεκέτης»²⁵⁸ ἢ «κύρ Πέτρος Μπερεκέτης»²⁵⁹ – ἀποφεύγονται εὐτυχῶς ἐνδεχόμενες συγχύσεις²⁶⁰, κυρίως λόγῳ τῆς ἐντόνου «ἰδιαιτερότητος» τῆς διακρίνουσης τὸν ἐν προκειμένῳ ἐξεταζόμενο πολυέλεο²⁶¹.

δ) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρως. Τὸ μέλος ἀπάντων τῶν στίχων αὐτοῦ εἶναι ἀρκοῦντως ἐπιτηδευμένο καὶ «πεπλατυσμένο», ἀπολήγον –ἐκ τοῦ πέμπτου ἤδη στίχου· «Ὅτι τὸν Ἰακώβ καὶ ἐφ' ἐξῆς– σὲ βραχέα ἢ ἐκτενῆ κατὰ περίπτωσι κρατήματα, εἰσαγόμενα διὰ τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς· λέγε. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὡς ἄνω δεύτερο, τρόπον τινά, τμήμα ἐκάστου ψαλμικοῦ στίχου –τὸ ὅποιο περιλαμβάνει τὸν νεανισμό καὶ τὸ κράτημα– εἶναι ἀπολύτως ὅμοιο ἀνὰ ζεύγη στίχων, φαινόμενο ἄλλωστε

ων καὶ μετ' αὐτὴν ἔπεται καὶ πάλι ὁ εἰς ἕχρον πρῶτον πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη]). Παῦλ. 132, σσ. 162-173. Ξηρ. 299, σσ. 186-205 (ἔπου ἢ σύνθεσις ἔπεται τῶν δύο πολυελέων, εἰς ἕχρον πλ. α' καὶ βαρὺν ἀντιστοιχίως, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου). Κιτ. 43, φφ. 48ν-57γ (ἔπου ὁ παρὼν πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνην ἀνθολογουμένην στὸν κώδικα ὁμοειδῆ σύνθεσι). Γενικώτερα –ὅπως σαφῶς διαφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων– ἡ παρούσα σύνθεσις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀντιστοιχῶν συνθέσεων τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν –εἰς ἕχρον α' μεμελισμένο– μνημονευθέντα πολυέλεον Δοθλοῖ, Κύριον τοῦ ἰδίου μελουργοῦ· οἱ περιπτώσεις κατὰ τίς ὅποιες ἀνθολογεῖται ἀνεξαρτήτως τῶν λοιπῶν συνθέσεων τοῦ Μπερεκέτη σπανίζουσι.

253. Πρβλ. ἐδῶ Γρηγ. 6, φ. 168ν. Ἰβήρ. 987, φ. 160γ. Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 88γ. Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 151γ.

254. Πρβλ. ἐδῶ Ξηρ. 299, σ. 186.

255. Πρβλ. ἐδῶ Ἰβήρ. 987, φ. 160γ.

256. Πρβλ. ἐδῶ Παῦλ. 98, σ. 209. Βλ. καί: Ἀγ. Στεφ. 19, φ. 151γ [: «...Βυζαντιός...»].

257. Πρβλ. ἐδῶ Ξηρ. 329, φ. 34ν.

258. Πρβλ. ἐδῶ Ξηρ. 323, φ. 55ν.

259. Πρβλ. ἐδῶ Παῦλ. 132, σ. 162.

260. Περὶ τῆς ἐν γένει συγχύσεως τῶν τριῶν συνωνύμων Πέτρων –ἦτοι Μπερεκέτη, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου– βλ. τὴν ἀπολύτως διευκρινιστικὴν μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ σύγχυσις τῶν τριῶν Πέτρων (δηλ. Μπερεκέτη, Πελοποννησίου καὶ Βυζαντίου)», *Βυζαντινά* 3 (1971), σσ. 216-251.

261. Γενικῶς νὰ σημειωθῇ ὅτι –ὡς καὶ ἐν συνεχείᾳ καθίσταται σαφές– συλλήβδην οἱ σύνθεσις πολυελέων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη πρὸς οὐδεμίαν ὁμοειδῆ σύνθεσι τῶν ἐξονομασθέντων δύο Πέτρων εἶναι δυνατόν νὰ συσχετισθοῦν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ἐξ αἰτίας εἰδικῶν ἐσωτερικῶν μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων, μέσῳ τῶν ὁποίων ἀντιδιαστέλλονται ἐξ αὐτῶν ριζικῶς.

διὰ τοῦ ὁποίου στοιχειοθετεῖται σύνηθες μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ στὴν ἐν γένει περὶ πολυελέων μελοποιία. Στὴν προκειμένη, ὅμως, περίπτωσηι ἢ ἐν λόγῳ «μελικὴ παραλληλία» ἐμφαίνεται ἔτι περαιτέρω διὰ σχετικῶν –προτασσομένων τῶν εἴκοσιν ὀκτῶ πρώτων στίχων τοῦ πολυελέου (ἐξαιρέσει τῶν τεσσάρων πρώτων)– ἀναγραφῶν, μέσῳ τῶν ὁποίων ἐπισημαίνεται γιὰ μὲν τὸν ἐκάστοτε περιττὸ στίχον ἢ τοῦ μέλους «μεταβολή» (: Μέλος ἕτερον ἢ Ἔτερον μέλος), γιὰ δὲ τὸν ἐκάστοτε ἄρτιον ἢ κύπαγωγῆ» στὸ μέλος τοῦ προηγούμενου στίχου (: Ὅμοιον ἢ Ὅμοιον [ἦχος] ὁ αὐτός)²⁶². Ἐκ τοῦ στίχου: Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν καὶ ἐντεῦθεν ἐπιβάλλονται ἐν κατακλειδί τῶν ψαλμικῶν στίχων ἕτερα ἐξωψαλμικὰ κείμενα²⁶³ –εἰσαγόμενα, ὁμοίως, διὰ τῆς παρακελευσματικῆς προσ-

262. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 84γ κ.έ. Στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1708 αὐτόγραφο τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Παύλου τοῦ ἱερέως, κώδικα Ξηρ. 323, φ. 55ν κ.έ., προστίθεται στὴν συνήθη ἐναρκτήρια τοῦ πολυελέου ἀναγραφή ἢ διευκρίνησις: «ἄρχεται ὁ α' χορός», οἱ δὲ ἄρτιοι στίχοι χαρακτηρίζονται ὡς «ἀπὸ χοροῦ» ψαλλόμενοι.

Λεπτολογουῦντες σημειώνομε, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τὸ μέλος τῶν τεσσάρων πρώτων στίχων –τὸ ὁποῖο εἶναι ὡσαύτως ὅμοιο ἀνὰ ζεύγη στίχων– παρατίθεται πλήρες· ἐκ τοῦ πέμπτου στίχου καὶ ἐντεῦθεν παρατίθεται τὸ πλήρες μέλος ἐκάστου περιττοῦ μόνον στίχου, προκειμένου δὲ περὶ τοῦ ἀντιστοίχου αὐτοῦ ἀρτίου καταχωρίζεται τὸ μέλος τοῦ ψαλμικοῦ μόνον κειμένου ἕως τοῦ λέγε –ἢ σπανιώτερα σημειοῦται ἐπιπλέον καὶ ἡ ἐναρξίς τοῦ νενανισμοῦ– καὶ ὁ ψάλλων «παραπέμπεται» γιὰ τὴν συνέχεια στὸν προηγούμενον στίχον.

263. Πρόκειται περὶ δώδεκα συνολικῶς ἐορτίων κειμένων, τὰ πλήρη κείμενα τῶν ὁποίων βλ. στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου.

Σημειωτέον ὅτι στοὺς μνημονευθέντες δώδεκα τελευταίους στίχους τοῦ πολυελέου ἰσχύουν ὡσαύτως ὅσα ἀνωτέρω ἐσχολιάσθησαν, περὶ τῆς κατὰ ζεύγη ὁμοιότητος δηλονότι τοῦ δευτέρου κυρίως τμήματος ἐκάστου ψαλμικοῦ στίχου· μάλιστα, ἐπειδὴ ἐδῶ τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ ψαλμικοῦ στίχου καταλαμβάνουν τὰ ἐπιβαλλόμενα ἐξωψαλμικὰ κείμενα, καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ Μπερεκέτη ἀξιοθαύμαστος φροντίς ὥστε ἐκτὸς τῆς ταυτότητος τοῦ μέλους νὰ δημιουργῆται καὶ «νοηματικὴ παραλληλία» ὅσον ἀφορᾷ καὶ σ' αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ κείμενα. Ἔστωσαν ὡς παράδειγμα τὰ τέσσαρα πρώτα τῶν μνημονευθέντων κειμένων, τὰ ὁποῖα –ὡς καταδεικνύεται ὀφθαλμοφανῶς ἐξ ἀπλῆς καὶ μόνον ἀναγνώσεως τούτων– ἀπαραριθμοῦν ἀλληλοσυμπληρούμενα –καὶ κατὰ παραλληλία ἀναπτυσσόμενα– τὰ ἐννέα τάγματα:

- Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν...

Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, πάντες ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι,
ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

- Στόμα ἔχουσι...

Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, θρόνοι, κυριότητες,
ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια.

- Ὄφθαλμούς ἔχουσι...

Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ,
ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

- Ὄτα ἔχουσι...

Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι,
ψάλατε σὺν ἡμῖν λέγοντες· ἀλληλούια.

ταγῆς λέγε—, γεγονόςς τὸ ὅποιο πιστοποιεῖ τὴν ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσα σχέσι τοῦ παρόντος πολυελέου πρὸς τίς παλαιές βυζαντινές συνθέσεις²⁶⁴. Ἡ σύνθεσις ἀπολήγει σὲ δύο δοξαστικά μαθήματα, ἐν τέλει τῶν ὁποίων προσαρτῶνται, κατὰ τὰ συνήθη, ἐν τριαδικῷ καὶ ἐν θεοτοκίῳ, ἀντιστοίχως, ἐξωψαλμικά κείμενα²⁶⁵. Συμπλήρωμα τῆς παρούσης συνθέσεως²⁶⁶ ἀποτελεῖ καὶ ὁ ὁμόηχος «ἐντεχνος» καλοφωνικός στίχος τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Μπερεκέτη: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*, ὁ ὁποῖος γνωρίζεται κυρίως ὡς «ἀναγραμματισμός»:

*Ἀναγραμματισμός ἐντεχνος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου· ἤχος πλ. δ' Ὁ φοβούμενοι τὸν Κύριον*²⁶⁷.

Ὁ παρὼν ἀναγραμματισμός ἀνθολογεῖται συνήθως ἐν κατακλειδί συνόλου τῆς συνθέσεως²⁶⁸, ἐνίοτε, ὅμως, ἀπαντᾷ ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου, πρὸ τοῦ ὁμωνύ-

264. Σημειωτέον ἐπιπροσθέτως ὅτι —ἐκτὸς τῶν ἤδη μνημονευθέντων στοιχείων, διὰ τῶν ὁποίων πιστοποιεῖται ἡ σχέση τῆς παρούσης συνθέσεως πρὸς τίς ἀντίστοιχες βυζαντινές (ἴτοι τὸ ἐπιτηδευμένο μελισματικὸ ὕφος μελοποιίας, ἡ ἐπιβολὴ ἐν κατακλειδί τῶν ψαλμικῶν κειμένων κρατημάτων ἢ ἐτέρων ἐξωψαλμικῶν κειμένων, τῇ χρήσει τῆς παρακελευσματικῆς προσταγῆς λέγε, ὡς καὶ ἡ συμπλήρωσις τῆς συνθέσεως διὰ καλοφωνικοῦ στίχου)— πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ συνηγορεῖ καὶ ὁ τερματισμός τοῦ πολυελέου διὰ τῆς γνωστῆς δοξολογικῆς ἀναφωνήσεως: ἀλληλούια, ἀλληλούια, ἀλληλούια, δόξα σοι, ὁ Θεός, τῆς ὁποίας ἐπιτάσσεται καὶ τὸ «ἀναγεγραμματομένο» ἀκροτελεύτιο τμήμα αὐτῆς: ὁ Θεός, δόξα σοι. [Βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἄγ. Στεφ. 127, φ. 88r].

265. Τὰ ἐν λόγῳ ἐξωψαλμικά κείμενα —στὰ ὅποια, ὡς καὶ στοὺς προτασσομένους αὐτῶν στίχους τῆς μικρᾶς δοξολογίας, δύνανται καὶ πάλι νὰ ἀνιχνευθοῦν ὅμοια ἀνὰ ζεύγη μελικά στοιχεία— εἶναι ἄφ' ἑνὸς μὲν τὸ τριαδικὸ: *Δόξα σοι, πάτερ ἄγιε...*, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὸ δεκαπεντασύλλαβο θεοτοκίῳ: *Παντάνασσα, πανύμνητε, ἄχραντε Παναγία...* Τὰ πλήρη κείμενα αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν ἀρμοδίως στὸ προηγούμενο κεφάλαιο· τὸ δεύτερο δημοσιεύει καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 201, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 57. Πρβλ. καί: Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 158-159, σπου (κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ κώδικος ΜΠΤ 712) δημοσιεύονται ὡσαύτως τὰ ἐν λόγῳ κείμενα.

266. Τοῦ λόγου τὸ ἀληθές ἐπικυροῖ Γρηγόριος ὁ Πρωτοψάλτης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν —ἐν τῷ αὐτογράφῳ αὐτοῦ κώδικι ΜΠΤ 744, φ. 46ν ἀνθολογουμένη— ἐξήγησι τοῦ παρόντος πολυελέου χαρακτηρίζει ἐνδεικτικῶς τὸν ἐν λόγῳ καλοφωνικὸν στίχον ὡς ἀκολουθίως:

Στίχος ἐκ τοῦ ἰδίου ψαλμοῦ μέγιστος μετὰ κρατήματος· ἤχος πλ. δ' Ὁ φοβούμενοι τὸν Κύριον.

Πρβλ. καὶ ὅμοια εὐγλωττον ἀναγραφὴ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 987, φ. 165r [: *Ἀναγραμματισμός τοῦ αὐτοῦ πολυελέου...*].

267. Βλ. Σηρ. 323, φ. 61ν.

268. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως στοὺς περιέχοντες τὰ Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κώδικες (βλ. αἴφνης: Σηρ. 302, φφ. 13ν-15ν, ὡς καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῶν κώδικες, τοὺς μνημονευθέντες ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 250), ἀλλ' ὡσαύτως καὶ στὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα, ὅσα περιέχουν τὴν σύνθεσι (βλ. σχετικῶς: Παῦλ. 132, σσ. 173-179. Σηρ. 323, φφ. 61ν-64r. Παῦλ. 98, σσ. 221-226. Δοχ. 338, φφ. 55r-57ν. Ἰβήρ. 987, φφ. 165r-168r. Ἄγ. Στεφ. 19, φφ. 158r κ.έ.). Ἄς προστεθῇ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 42 (ὅπου ὁ παρὼν πολυελέος ἀνθολογεῖται

μου στίχου: *Οί φοβούμενοι τὸν Κύριον*²⁶⁹. κατὰ τὴν τελευταία περίπτωση εἶναι ἀξιομνημόνευτο ὅτι παρέχεται στὸν ἐκάστοτε ψάλλοντα ἡ δυνατότης τῆς ἐπιλογῆς μεταξὺ τοῦ κοινού-τρέχοντος στίχου τῆς συνθέσεως καὶ τοῦ καλοφωνικοῦ τοιοῦτου· σχετικῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ ἐπομένη λίστα εὐγλωττος ἀναγραφή τοῦ κώδικος Ἰβήρ. 987:

*Ἀναγραμματισμός τοῦ αὐτοῦ πολυελέου, εἰ βούλει ψάλλε, εἰ δὲ τὸ ἕτερον ἤχος πλ. δ' Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*²⁷⁰.

* * *

Στὸ σημεῖο τοῦτο πρέπει ἐπιπροσθέτως νὰ διευκρινισθοῦν τὰ ἐξῆς· ὅταν ἡ παρούσα σύνθεσις καταχωρίζεται κατὰ κύριο λόγο στὸν τύπο κώδικος *Ἀπαντα Πέτρου Μπερεκέτη*, ἐπιτάσσεται συνήθως αὐτῆς –ἐκτὸς τοῦ προειρημένου καλοφωνικοῦ καὶ «ἐντέχνου» ἀναγραμματισμοῦ· *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*– καὶ ἕτερος ὁμόηχος καλοφωνικός στίχος τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη· *Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου*²⁷¹. Ὁ ἐν λόγῳ καλοφωνικός στίχος, καίτοι ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου²⁷², δὲν ἀνήκει, ὅπως εἶναι προφανές, οὔτε στὴν παρούσα σύνθεσις οὔτε, βεβαίως, σὲ ἑτέρα ἐκ τῶν ἀντιστοιχίων τοῦ Μπερεκέτη. Πρόκειται περὶ μέλους καλοφωνικοῦ, *ἀπὸ τὸν ε' ψαλμόν*– ὅπως χαρακτηρικτικῶς διευκρινίζεται στὸν κώδικα Κουτλ. 408²⁷³–, τὸ ὁποῖο, κατὰ τὴν ἔγκυρον μαρτυρία Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, «ψάλλεται εἰς τὴν πρώτην ᾠραν»²⁷⁴. Ἀνθολογεῖται δὲ μετὰ τὸν ὁμοειδῆ στίχο τοῦ παρόντος πολυελέου

στὰ φφ. 176v-183v), ἐπειδὴ ὁ ἐν λόγῳ καλοφωνικός στίχος ἔχει ἤδη καταχωρισθῆ στὴν προηγουμένη ὁμοειδῆ σύνθεσις τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ (στὰ φφ. 123v-125v τοῦ ἰδίου κώδικος), ἐν κατακλείδι τοῦ πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη –καὶ πρὸ τῆς ἐνότητος τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (φ. 183v)– σημειοῦται ἡ ἐξῆς ἀξιομνημόνευτος «παραπομπή»:

Ἀναγραμματισμός, τό· Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐγράφθη ὀπισθεν [εἰς] τὸν πολυέλεον τοῦ Κουκουμᾶ· ἐκεῖ ἐρεύνησον καὶ εὕρησες.

269. Βλ. ἐνδεικτικῶς· Ἀγ. Στεφ. 127, φφ. 86v-87v ὡς καὶ ΜΠΤ 712, φφ. 15v-18r.

270. Βλ. Ἰβήρ. 987, φ. 165r.

271. Βλ. σχετικῶς· Ἐπρ. 302, φφ. 15v-16v (πρβλ. καὶ τοὺς ἐν τῇ ὑποσημειώσει 250 μνημονευθέντες –ὁμοίους αὐτῷ– κώδικες). Καθ' ὅμοιο τρόπο ἀνθολογεῖται, ἐπίσης, ὁ αὐτὸς στίχος καὶ στὸν κώδικα Παύλ. 132, σσ. 179-182, κώδικα μὴ ἀνήκοντα στὸν προειρημένο τύπο τῶν Ἀπάντων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.

272. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐδῶ τὸ γεγονός ὅτι στὸν κώδικα τῶν Ἀπάντων τοῦ Μπερεκέτη, Κουτλ. 408, ὁ παρὼν στίχος ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 4r-5r, πρὸ τῶν πολυελέων τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ.

273. Βλ. Κουτλ. 408, φ. 4r.

Στίχος καλοφωνικός, κῆρ Πέτρου Μπερεκέτη, ἀπὸ τὸν ε' ψαλμόν· ἤχος πλ. δ' Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου.

Συγκεκριμένως, πρόκειται περὶ τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου· Ψαλμ. ε', 8-9.

274. Βλ. ΜΠΤ 744, φ. 55v:

Τὸ ἀκόλουθον ψάλλεται εἰς τὴν πρώτην ᾠραν, ὁμοιον ἤχος πλ. δ' Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου.

διότι τὸ μέλος ἀμφοτέρων τῶν μαθημάτων εἶναι —ὡς σημειοῦται σχετικῶς σὲ ὠρισμένους κώδικες²⁷⁵— «ὅμοιον»· μάλιστα, διὰ τὸ ἐν κατακλεῖδι τοῦ ἐν λόγῳ καλοφωνικοῦ στίχου (Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει...) ἐπιβαλλόμενον κράτημα —ὡς καὶ διὰ τὴν καθόλου ἀκροτελεύτιον αὐτοῦ θέσι— ὁ ψάλλον παραπέμπεται αἰφνης στὸν, συνήθως προηγούμενο, ἀντίστοιχο· *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*²⁷⁶.

ε) Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς συνθέσεως διακρίνεται σαφῶς σὲ δύο τμήματα· τὸ πρῶτο περιλαμβάνει τοὺς κώδικες ὅπου καταχωρίζονται τὰ Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καὶ τὸ δεύτερο τοὺς λοιποὺς κώδικες, κυρίως Ἀνθολογίες ἢ Παπαδικές. Σημειωτέον ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ παρόντος πολυελέου στὰ μουσικά χειρόγραφα τοῦ ἡ' αἰῶνος —συγκρινομένη μάλιστα πρὸς τὴν ἀντίστοιχον ἐπιβολὴ τοῦ, εἰς ἧχον πρῶτον, ἑτέρου πολυελέου τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ— εἶναι ἀρκούντως περιορισμένη. Ἡ αἰτία, βεβαίως, εἶναι προφανῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπεσημάνθη ἤδη ἀνωτέρω στὸν περὶ τοῦ πολυελέου τοῦ Μπαλασίου σχετικὸ σχολιασμό· ὅπως ἡ μνημονευθεῖσα σύνθεσις Μπαλασίου τοῦ ἱερέως, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ παρὼν πολυελέος, ποιήματα «καλοφωνικά», «ἐντεχνα» καὶ εἰς ἄκρον μελισματικά, δὲν ἦτο δυνατόν —λόγῳ τῆς ἐκτάσεώς των— νὰ συμπεριληφθοῦν στὶς σταδιακῶς πλέον συνπτυσσόμενες ἀκολουθίες τῆς ὀρθοδόξου λατρείας καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ καθιερωθοῦν καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν ἐν ἐκτάσει κατὰ τὴν ἐπισημανθεῖσα χρονικὴ περίοδο.

Ἐν συνεχείᾳ χωροῦμε στὴν ἀπαριθμησι τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων —διατεταγμένων κατὰ τὰ μνημονευθέντα δύο τμήματα—, ὅπου κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐνετοπίσθη ἢ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις τοῦ Μπερεκέτη:

i) Ἄπαντα Πέτρου Μπερεκέτη:

Ἐηρ. 302, φφ. 5v-15v. Γρηγ. 2, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 1045, φ. 1r κ.έ. Ἐηρ. 304, φ. 1r κ.έ. Κουτλ. 408, φ. 7v κ.έ. Ἐηρ. 324, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 959, φ. 1r κ.έ. Ἐηρ. 326, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 1047, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 1067, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 1071, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 1072, φ. 1r κ.έ. Ἰβήρ. 958, φ. 1r κ.έ. Ἐηρ. 303, φ. 1r κ.έ.

ii) Λοιποὶ κώδικες:

Κιτ. 43, φφ. 48v-57r. Λειμ. 459, φφ. 500r-506v. Ἐηρ. 323, φφ. 55v-64r. Ἰβήρ. 987, φφ. 160r-168r. Ἐηρ. 329, φφ. 34v-39v. Μερλ. 12, φφ. 43r-51v. Παύλ. 98, σσ. 209-226. Γρηγ. 6, φφ. 168v-177r. Δοχ. 338, φφ. 49v-57v. Ἐηρ. 307, φ. 569r κ.έ. Παύλ. 132, σσ. 162-179. Ἐηρ. 309, φ. 405r κ.έ. Λειμ. 8, φφ. 74r-76v. Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 83v-88r. Ἄγ. Στεφ. 19, φφ. 151r-158v. Nks 2747,2', φφ. 59r-63r. Ἰβήρ. 1252, φφ. 74v-82v. Ἐηρ. 299, σσ. 186-205. ΡΑΙΚ 42, φφ. 176v-184r. EBP 132, φφ. 162r-168r. EBP 711, φφ. 387v-394v. EBP 840, φφ. 65r-81v.

275. Βλ. σχετικῶς Ἐηρ. 302, φ. 15v (πρβλ. καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῷ κώδικες, τοὺς μνημονευθέντες στὴν ὑπόσημ. 250). Βλ. ὡσαύτως· ΜΠΤ 744, φ. 55v.

276. Βλ. ἐνδεικτικῶς· ΜΠΤ 744, φ. 61r [Ἐν τῷ κράτημα ζῆτει εἰς τὸ Οἱ φοβούμενοι] ὡς καὶ ΜΠΤ 712, φ. 21v [Ἐν τῷ λοιπῷ κράτημα καὶ τὸ τέλος ζῆτει εἰς τὸ Οἱ φοβούμενοι].

“Όπως ήδη έσημειώθη άνωτέρω, ό πολυέλεος άνθολογείται κυρίως σέ χειρόγραφα του ιη' αιώνας· έντοπίζεται, πάντως, σποραδικώς και κατά τις άρχές του ιθ' αιώνας, έκτός των δύο σχετικών χρονολογημένων χειρογράφων των Άπάντων του Μπερεκέτη —ήτοι των κωδίκων Ίβήρ. 958 (αυτόγράφου του Δαμασκηνού Άγραφορενδινιώτου κατά τό έτος 1808) και Ήρ. 303 (του έτους 1812)—, σέ δύο επιπροσθέτως κώδικες, των έτών 1802 —κώδιξ Ίβήρ. 1252, αυτόγράφος του προειρημένου Δαμασκηνού Άγραφορενδινιώτου— και 1810 —κώδιξ Ήρ. 299. Ή, πρός τό παρόν τουλάχιστον έντοπισθείσα, πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τής συνθέσεως άνάγεται στο έτος 1708 και όφείλεται στον μαθητή του Μπερεκέτη Παύλο Ιερέα²⁷⁷. έκ του ίδιου, κατά πᾶσαν πιθανότητα, κωδικογράφου προέρχεται, ώσαύτως, έτέρα πρωιμώτερα άνθολόγησις του πολυελέου, χρονολογουμένη «γύρω στο 1700»²⁷⁸. Συνδυαζόμενα τά άνωτέρω χρονικά όρόσημα πρός τήν άνθολόγησι τής συνθέσεως στον κώδικα Κιτ. 43 —τόν όποιο ό Άνδρέας Ιακονίεβιτς έγχρονίζει περι τά τέλη του ιζ' με άρχές του ιη' αιώνας²⁷⁹— βοηθοῦν σέ άσφαλή χρονολογικό προσδιορισμό τής υπό του Μπερεκέτη συνθέσεως του πολυελέου περι τά τέλη του ιζ' αιώνας²⁸⁰. Έκτοτε, ή

277. Βλ. Ήρ. 323, φφ. 55ν-64γ.

278. Βλ. Λειμ. 459, φφ. 500γ-506ν. Ή χρονολόγησις, ως και ή εικασία περι του γραφέως, όφειλονται στον Μ. Χατζηγιακουμή, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 98-105.

279. Βλ. Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, *ibid.*, pp. 64-66, όπου σημειοῦται ειδικώτερα: «The manuscript is approximately dated on the basis of the paleographical examination of the script and notation» (p. 64). Άξιοσημείωτο, επιπροσθέτως, ότι στην παρούσα Άνθολογία ό έν λόγω πολυέλεος του Μπερεκέτη αποτελεί έν ταῦτῶ τήν μόνη άνθολογουμένη όμοειδή σύνθεσι· πρός τό παρόν, συμφώνως πρός όλες τις ένδείξεις, ή παρούσα καταγραφή συνιστά τήν άρχαιότερα άνθολόγησι του μέλους.

280. Σημειωτέον ότι ό έν λόγω πολυέλεος άπουσιάζει επιπροσθέτως έκ των δύο έως σήμερα γνωστών αυτόγράφων του Μπερεκέτη, ήτοι έκ των κωδίκων Σινά 1449 —χρονολογουμένου, κατά τον Μ. Χατζηγιακουμή, *Χειρόγραφα έκκλησιαστικής μουσικής*, σσ. 143-144, «μετά τό 1682»— και Γρηγ. 48 —χρονολογουμένου, κατά τον Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Β'*, σσ. 665-668, «περι τό 1700-1710».

Όπωσδήποτε χρήσιμος είναι έδώ και ή άκόλουθος ύπενθύμησις· περι τά τέλη του ιζ' αιώνας ό Μπερεκέτης —συμφώνως πρός σχετική μαρτυρία του πολλάκις ήδη μνημονευθέντος μαθητού του, Παύλου του Ιερέως, κατακεχωρισμένη στους ιδιοχείρους αυτού κώδικες· Βιβλιοθήκης Άρχιεπισκοπής Κύπρου 26 και Ίβήρ. 987— ήτο άναγνώστης «των χορών του άγίου Κωνσταντίνου τής Καραμανίας» (βλ. Ίβήρ. 987, φ. 286ν· πρβλ. Βιβλιοθήκης Άρχιεπισκοπής Κύπρου 26, σ. 688) και κατά τό έτος 1699 έμελοποίησε «δι' αϊτήσεως του εύλαβεστάτου και αιδεσιμωτάτου Ιερέως κυρίου κυρίου Κράλη, σακελιου τής Μεγάλης Έκκλησίας», έγκώμιο στον Τσάρο τής Ρωσίας Μέγα Πέτρο. Βλ. Μ. Χατζηγιακουμή, *δ.π.*, σ. 144 και Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης ό μελωδός», *δ.π.*, σ. 18 (πρβλ. του αυτού, *Τά Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 827-843). Κατά τό άνωτέρω χρονικό διάστημα —και ειδικώτερα περι τήν τελευταία πενταετία του ιζ' αιώνας— πρέπει ένδεχομένως νά προσδιορίσωμε τήν σύνθεσι και του παρόντος πολυελέου.

σύνθεσις ἀνθολογεῖται σποραδικῶς μὲν κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος, εὐρύτερα δὲ διαδίδεται ἐκ τῶν μέσων κυρίως τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

ς) Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων²⁸¹, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο ἀρμοδίων, καταληκτηρίων αὐτοῦ, δοξαστικῶν μαθημάτων, ἐκτὸς βεβαίως τοῦ «ἐντέχνου ἀναγραμματισμοῦ»: Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως²⁸²:

D	B	C	E	D	E	DC	D	DCB	C	D
Δου	λοι	δου	λοι	Κυ				ρι		ον

Ὁ Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων, ἤτοι Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου ἐν πρώτοις –κατὰ τὸ ἔτος 1817²⁸⁴– καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος ἐν συνεχείᾳ –κατὰ τὸ ἔτος 1837²⁸⁵. Ἡ ἐξήγησις τοῦ Χουρμουζίου περιλαμβάνει πλήρη τὸν πολυέλεο, ἐνῶ ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Γρηγορίου ἐλλείπουν –λόγῳ ἐκπεσόν-

281. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον // Οἱ ἐστώτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὴν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαφ' αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι // ὦτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

282. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 83ν.

283. Τοῦτο ἰσχύει, βεβαίως, προκειμένου περὶ τοῦ συνόλου τῶν Ἀπάντων τοῦ ἐν λόγῳ μελοῦργοῦ. Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Γρηγορίου εἶναι καταχωρισμένες σὲ δύο τόμους –ἤτοι, στοὺς κώδικες ΜΠΤ 744 καὶ ΜΠΤ 754– καὶ ἀντιστοίχως τοῦ Χουρμουζίου σὲ ἓνα –ἤτοι στὸν κώδικα ΜΠΤ 712.

284. Βλ. ΜΠΤ 744, φφ. 13γ-46ν. Ὁ «ἀναγραμματισμός», Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον –ἐξηγημένος, ὡσαύτως, ὑπὸ τοῦ ἰδίου Γρηγορίου–, καταχωρίζεται στὰ φφ. 46ν-55ν τοῦ αὐτοῦ κώδικος.

285. Βλ. ΜΠΤ 712, φφ. 5γ-21ν: «Ἐτερος πολυέλεος μετὰ κρατημάτων ἤχος πλ. δ' Νη Δοῦλοι, Κύριον. Ὁ καλοφωνικός στίχος, Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐμπεριέχεται –ἐξηγημένος, βεβαίως, ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου– ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου, στὰ φφ. 15ν-18γ.

των, ἐκ τοῦ πρωτογράφου τοῦ ἐν λόγῳ διδασκάλου κώδικος, φύλλων²⁸⁶— οἱ πέντε πρώτοι στίχοι.

η) Πλήρης ὁ πολυέλεος ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως ὑπὸ συγχρόνου μουσικοδιδασκάλου²⁸⁷. ἐπιπροσθέτως, οἱ στίχοι: "Ὅτι κρινεῖ Κύριος καὶ Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, περιέχονται σὲ σχετικὸ, ὁμώνυμο τοῦ Μπερεκέτη, διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ *Ἰσραήλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῶν*"²⁸⁸.

2.9 Πολυέλεος Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη [B']^δ

α) Ἐὰν ἡ προηγηθεῖσα σύνθεσις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη συνιστᾷ τὸν «τελευταῖο ἀπόηχο» τῆς λαμπρᾶς βυζαντινῆς περιόδου μελοποιίας τῶν πολυελέων, ἡ παροῦσα—ἀντιθέτως—σημαίνει τὴν ἑναρξὶ μιᾶς νέας καὶ ἐξ ἴσου σημαντικῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὁποία ἡ «τεχνοτροπία» τῆς μελικῆς μεταχειρίσεως ὁμοειδῶν ποιημάτων διαφοροποιεῖται πλέον οὐσιαστικῶς· τοιουτοτρόπως, ὁ Μπερεκέτης—μετέχων ταυτοχρόνως δύο, ἐκ πρώτης ὄψεως «ἀντιφατικῶν», τάσεων—καθίσταται τὸ «μεταίχιμο» καὶ τὸ ἀσφαλὲς ἐν ταύτῳ ἐχέγγυο τῆς ἐπιχειρουμένης μεταβάσεως ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ μελισματικῶν σὲ καινοφανῆ καὶ σύντομα μελοποιήματα. Τὸ γεγονός μαρτυρεῖται εὐγλώττως ὑπὸ τῶν χαρακτηριστικῶν ἀρκτικῶν ἀναγραφῶν τῆς παρούσης συνθέσεως, ἐκ τῶν ὁποίων ξεχωρίζομε τὸν

286. Συγκεκριμένως, ἐνδιαμέσως τῶν φφ. 12-13 τοῦ αὐτογράφου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου κώδικος ΜΠΤ 744, ἐξέπεσαν περὶ τὰ τέσσαρα μὲ πέντε φύλλα, περιέχοντα τὸ τέλος τοῦ θεοτοκίου μαθήματος τοῦ προηγουμένου (εἰς ἦχον α') πολυελέου Δουλοῦ, Κύριον τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος πολυελέου τοῦ πλ. δ' ἦχου τοιουτοτρόπως, στὸ φ. 13γ καταγράφεται τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα—μέρος τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλοῦα—τοῦ στίχου: "Ὅτι τὸν Ἰακώβ καὶ μετ' αὐτὸ ἀρχεται ὁ στίχος: Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῶν· ἐντεῦθεν ὁ πολυέλεος πλήρης.

287. Βλ. Χαράλαμπος Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Β'*. "Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], Μέρος Α', Ἀθήναι, α' ἄλς' [1996], σσ. 45-117 [ἡ δημοσίευσίς κατὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Γρηγορίου· τὰ ἐλλείποντα τμήματα ἀναπληροῦνται ἐκ τῆς ἀντιστοίχου ἐξηγήσεως τοῦ Χουρμουζίου]. Στὴν αὐτὴ μουσικὴ ἔκδοσι δημοσιεύονται, ὡσαύτως, οἱ δύο ἀνωτέρω μνημονευθέντες καλοφωνικοὶ στίχοι, ἧτοι ὁ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικὸς: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*, στίς σσ. 118-135, καὶ ὁ—«κατὰ τὴν πρώτην ὥραν φαλλόμενος»—ὁμοειδής: *Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ πλήθει τοῦ ἐλέους σου*, στίς σσ. 135-147.

288. Βλ. Πέτρος Μπερεκέτης (*ἀρχαὶ ἡ' αἰῶνος*). *Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 1* [IBM 101 (I-II), Ἀθήναι 1975]. Ἄλλει χορὸς ἱεροφαλτῶν μὲ χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοφάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν. Οἱ στίχοι κατακεχωρισμένοι στὴν πρώτη ὄψιν τοῦ πρώτου δίσκου, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2. [Συνοπτικὰ μορφολογικὰ σχόλια περὶ τῶν συγκεκριμένων στίχων βλ. καὶ στὴν σχετικὴ (ἀνάριθμον) σελίδα τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν μνημονευθέντα δίσκου]. Σημειωτέον, βεβαίως, ὅτι ὁ προειρημένος στίχος: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον*, εἶναι ὁ κοινὸς «τρέχων» στίχος τοῦ παρόντος πολυελέου—ἐν κατακλείδι τοῦ ὁποίου, μάλιστα, ἐπιβάλλεται τὸ ἔορτο κείμενο: *Ἐμμανουὴλ παιδίον...*—καὶ ὅχι ὁ μνημονευθεὶς ἐκτενὴς ὁμώνυμος καλοφωνικὸς στίχος τοῦ ἰδίου Μπερεκέτη.

προσδιορισμό: «πολυέλεος χυματικός»²⁸⁹, ὡς καὶ τοὺς συχνάκις ἀπαντῶντες ὄρους: «σύντομος»²⁹⁰, «συνοπτικός»²⁹¹ καὶ «ἐκκλησιαστικός»²⁹². εἶναι, μάλιστα, ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μία ἕμμεσος «σύγκρισις» τοῦ παρόντος πολυελέου πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ Λατρινοῦ, Κουκουμά, Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Μπαλασίου ἱερέως — ἡ ὁποία «πραγματοποιεῖται» ὑπὸ ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ Νεκταρίου ἱερομονάχου Μυτιληναίου τοῦ Γρημάνη στὸν κώδικα Ξεν. 114 — ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ἐν λόγῳ ποίημα τοῦ Μπερεκέτη ἀποδεικνύεται «κομψότερον»²⁹³. Παρακάμπτοντες ἐδῶ τοὺς λοιποὺς

289. Βλ. Ἰβήρ. 1039, φ. 116r:

Ἔτερος, κύρ Πέτρου Μπερεκέτη, χυματικός [ἦχος] α' Δούλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Κουτλ. 437, φ. 121v ὡς καὶ Ἰβήρ. 1035, φ. 215r [: Πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, κυρίου Πέτρου Μπερεκέτη, ὅστις ψάλλεται χῦμα ἦχος α' Δούλοι, Κύριον].

290. Βλ. Δοχ. 332, φ. 10r:

Πολυέλεος σύντομος, τοῦ κύρ Πέτρου ἦχος πλ. α' Δούλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παύλ. 42, σ. 256. Κουτλ. 434, φ. 24r. Λειμ. 253, φ. 127v. Ξηρ. 370, φ. 1r. Ἰβήρ. 1276, φ. 35v. Ὁ ἐν λόγῳ ὄρος ἀπαντᾷ, ἐπιπροσθέτως, σὲ περαιτέρω ποικίλους συνδυασμοὺς, ὡς ἐπὶ παραδείγματος: «σύντομος καὶ ὀργανικός» (βλ. Ἰβήρ. 1003, φ. 22v), «σύντομος τε καὶ ἡδύς λίαν» (βλ. Παντ. 958, σ. 81), «σύντομος καὶ ἡδύτατος» (βλ. Δοχ. 407, φ. 97r καὶ Κουτλ. 405, φ. 65v) καὶ κυρίως «σύντομος τε καὶ τερπνός» (βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1262, φ. 28r. Ἰβήρ. 1268, σ. 33. Ὑψηλ. 40, φ. 39r. Γρηγ. 30, φ. 90r. Παντ. 927, φ. 56. Ξεν. 156, φ. 85v. Ξεν. 145, φ. 65v. Ξεν. 123, σ. 158. Ξηρ. 373, φ. 99v. Ξηρ. 313, φ. 99r. Ξηρ. 305, φ. 76v).

291. Βλ. Ὑδρ. 629, φ. 24v:

Πολυέλεος συνοπτικός, κύρ Πέτρου Μπερεκέτη τοῦ μελωδοῦ ἦχος πλ. α' Δούλοι, Κύριον. Πρβλ. ὡσαύτως: Σταυρ. 168, φ. 145r. Ἰβήρ. 982, φ. 58r. Γριτσ. 22, σ. 583. Ἰβήρ. 1164, φ. 64v. Ἰβήρ. 983, φ. 673r. Καρ. 217, φ. 33r. Παντ. 967, φ. 243r. Παντ. 1016, φ. 110r. Παύλ. 132, σ. 123. Δοχ. 338, φ. 46r. Ξηρ. 364, φ. 27v. Ξηρ. 369, φ. 307v. Τιμ. Προδρ. 6. Ἰβήρ. 959, φ. 1r. Καταγράφονται βεβαίως καὶ ποικίλες παραλλαγές τοῦ ὡς ἄνω ὄρου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος: «συνοπτικός καὶ εὖσομος» (βλ. Ἰβήρ. 1273, φ. 165r), «συνοπτικός καὶ ἡδύτατος» (βλ. Μερλ. 12, φ. 39r. Σταυρ. 164, φ. 133v. Ἰβήρ. 1069, φ. 155r. Ὀλυμπ. 210, φ. 118r. Λειμ. 8, φ. 76v. Ἰβήρ. 998, φ. 28v. Παντ. 955, φ. 39v. Ἰβήρ. 1067, φ. 1r), «συνοπτικός καὶ ὠραῖος» (βλ. Διον. 578, φ. 138v. Τιμ. Προδρ. 7, φ. 117r. Παντ. 969, φ. 93v. Δοχ. 376, φ. 139v. Κωνστ. 95, φ. 124v. Παύλ. 98, σ. 202 [πρβλ. καί: Ξηρ. 302, φ. 1r: «...συνοπτικός τε ὠραῖός τε καὶ τερπνός...»]), «συνοπτικός καὶ τερπνός» (βλ. Δοχ. 321, φ. 56v. Λειμ. 251, φ. 120r), «συνοπτικός καὶ ἐκκλησιαστικός» (βλ. Ξηρ. 320, φ. 59v. Ξηρ. 328, φ. 13v. Ἀγ. Στεφ. 59, φ. 80r [πρβλ. καί: Παντ. 1012, φ. 88v: «...συνοπτικός τε καὶ ἐκκλησιαστικός, πάνυ ἡδύς...»]): μνημονευτέα, τέλος, καὶ ἡ ἐπομένη — ἐνδεικτικὴ τῆς «ταχύτητος» τοῦ μέλους — ἀναφορὰ τοῦ κώδικος Καρ. 216, φ. 90v [: «...συνοπτικός καὶ σύντομος...»].

292. Βλ. Ξηρ. 323, φ. 52v:

Ἔτερος πολυέλεος ἐκκλησιαστικός, ποίημα κύρ Πέτρου ἦχος πλ. α' Δούλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 952, φ. 51r. Ἀγ. Στεφ. 55, φ. 18r.

293. Βλ. Ξεν. 114, φ. 65v:

Ἔτερος πολυέλεος κομψότερος, παρὰ τοῦ κύρ Πέτρου Μπερεκέτη ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

[Πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογοῦνται κατὰ σειράν οἱ ὡς ἄνω μνημονευθεῖσες συνθέσεις, ἧτοι οἱ πολυέλεοι Λατρινός (φ. 43r κ.έ.), Κουκουμάς (φ. 46v κ.έ.), ἐκκλησιαστικός (φ. 55v κ.έ.), Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη (φ. 56r κ.έ.) καὶ Μπαλασίου ἱερέως (φ. 59v κ.έ.).

ποικίλους χαρακτηρισμούς τῆς συνθέσεως –ὡς ἐνδεικτικῶς· «πολυέλεος τερπνός»²⁹⁴, «πάνυ ἡδύτατος»²⁹⁵, «πάνυ ὠραῖος»²⁹⁶ καὶ «ἐντεχνος»²⁹⁷ – παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ μόνον τὴν ἐπομένη πολυσήμαντον ἀναγραφή, προερχομένη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Παύλου τοῦ ἱερέως:

*Ἐτερος πολυέλεος συνοπτικός, ποιηθέν (sic) τὰ νῦν νεωστὶ ὑπὸ τοῦ μουσικωτάτου καὶ λογιωτάτου, τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου κῦρ Πέτρου, τοῦ ἐκ Βυζαντινοῦ (sic) οὔσης (sic) ἐκ τῆς ἐνγρίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τῆς Καραμανίας· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον*²⁹⁸.

β) Ὡς πρὸς τὴν μέθοδο, τρόπον τινά, ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος πολυελέου, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμε τὰ ἀκόλουθα· κατὰ τὶς ἀρχές καὶ ἕως τὰ μέσα περίπου τοῦ ἱ' αἰῶνος, ἡ σύνθεσις εἴτε ἀποτελεῖ κυριώτατα τὸν μοναδικὸ ἀνθολογούμενο σὲ σχετικὸ κώδικα πολυελέου²⁹⁹, εἴτε καταχωρίζεται συνηθέστατα

294. Βλ. Σ. Πέτρ. 5, φ. 41γ:

Πολυέλεος τερπνός, ποιηθείς παρὰ κῦρ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ὅστις ὀνομάζεται τουρκιστὶ Μπερεκέτης· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Γρηγ. 6, φ. 177γ. Παντ. 954, φ. 19γ καὶ 47γ. Λειμ. 348, φ. 79γ. Εἰρ. 324, φ. 1γ. Ἰβήρ. 1071, φ. 1γ. Βλ. καὶ· Γρηγ. 31, φ. 89γ [· «...πάνυ τερπνόν...»]

295. Βλ. Γρηγ. 19, φ. 81ν:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἁγίῳ καὶ τοῦ ὄρθρου· ὁ παρὼν πολυέλεος πάνυ ἡδύτατος, ποίημα κῦρ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καὶ μελωδοῦ· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. καὶ· Μεταμ. 340, φ. 154γ [· «...καλοφωνικός καὶ ἡδύτατος...»].

296. Βλ. Γρηγ. 25, φ. 131γ:

[...] πολυέλεος πάνυ ὠραῖος, Πέτρου Μπερεκέτη· ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Ὁ προσδιορισμὸς συνδυάζεται ἐνίοτε πρὸς περαιτέρω χαρακτηρισμούς, ὡς ἐνδεικτικῶς· «πάνυ ὠραῖος καὶ τερπνός» (βλ. Δοχ. 359, φ. 78γ), ἢ «πάνυ ὠραῖος καὶ ἡδύς» (βλ. Κουτλ. 397, φ. 61γ-ν).

297. Βλ. Παντ. 1019, φ. 147ν:

Πολυέλεος ἐντεχνος, κῦρ Πέτρου Μπερεκέτη· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

298. Βλ. Ἰβήρ. 987, φ. 156ν. [Περὶ τῆς χρονολογίας γραφῆς τοῦ κώδικος («μετὰ τὸ 1731»), ὡς καὶ περὶ τοῦ γραφέως αὐτοῦ βλ. ὅσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 248, ἐσημειώθησαν].

299. Βλ. σχετικῶς· Γριτσ. 21β, σσ. 248-269. Εἰρ. 370, φφ. 1γ-10ν. Λειμ. 348, φφ. 79γ-92γ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐδῶ ἡ συχνοτάτη ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος πολυελέου –ὡς μόνης ὁμοειδοῦς συνθέσεως– στὸν τύπο κώδικος Ἀναστασιματάριον νέου Χρυσάφη· Ἀνθολογία, ὅπως συνέβαινε παλαιότερα προκειμένου περὶ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη· στὸν μνημονευθέντα τύπο κώδικος ἀνήκουν καὶ τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα, ὅπου καταχωρίζεται μόνον ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος τοῦ Μπερεκέτη· Παντ. 1019, φφ. 147ν-157γ. Λειμ. 279, φφ. 187γ-193ν. Παντ. 969, φφ. 93ν-99γ. Παῦλ. 36, σσ. 221-243. Γρηγ. 25, φφ. 131γ-138γ. Σταυρ. 164, φφ. 133ν-143γ. Λειμ. 250, φφ. 105γ-111γ. Κουτλ. 405, φφ. 65ν-69ν. Γρηγ. 35, φφ. 108γ-116γ. Κουτλ. 415, φφ. 112γ-120γ. Δοχ. 363, φφ. 98ν-103ν. Παντ. 974, φφ. 128ν-137ν. Βλ. ἐπίσης· Ἀγ. Νεοφ. 16, φφ. 169ν-181γ. Ὀλυμπ. 205, σσ. 219-235. Ὀλυμπ. 210, φφ. 118γ-126γ ὡσαύτως πρβλ. Παντ. 967, φφ. 243γ-252γ καὶ Διον. 581, φφ. 333γ-338ν.

κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη³⁰⁰ καὶ ἐνίοτε τοῦ Μπαλασίου ἱερέως³⁰¹. Ἐκ τῶν μέσων τοῦ ἰδίου αἰῶνος καὶ καθ' ὄλο τὸ δεύτερο ἤμισυ αὐτοῦ, ἕως τὴν ἀρχὴν περίπου τοῦ ἰθ' αἰῶνος, ἡ σύνθεσις προτάσσεται συνήθως τῆς ἐνότῃτος τῶν πολυελέων καὶ μετ' αὐτὴν ἔπεται κατὰ κύριο λόγο ὁ εἰς ἤχρον τέταρτον πολυελέος Δοῦλοι, Κύριον Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου³⁰², ἡ σπανιώτερα ἕτερα τις ἐκ τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου³⁰³. Σπο-

300. Βλ. σχετικῶς: Κύν. 24, φφ. 193r-202v. Ξηρ. 328, φφ. 13v-18r. Λειμ. 253, φφ. 127v-135. Παντ. 1016, φφ. 110r-117v. Γρηγ. 14, φφ. 94r-105v. Ξηρ. 320, φφ. 59v-63v. Ὑψηλ. 40, φφ. 39r-45v. Κουτλ. 437, φφ. 121v-128v. Ἰβήρ. 998, φφ. 28v-32r. Κιτ. 58, μεταξὺ φφ. 58v-66v — ὅπου διὰ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου περατοῦται ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων. Ὡσαύτως βλ. Ἰβήρ. 982, φφ. 58r-63r. Δοχ. 321, φφ. 56v-61r. Κωνστ. 95, φφ. 124v-131v. Διον. 575, φφ. 101r-106r — ὅπου κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογοῦνται καὶ ἕτερες ὁμοειδεῖς συνθέσεις, κυρίως οἱ λοιπὲς τοῦ ἰδίου μελουργοῦ, ἦτοι τὸ Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ σὲ ἤχο πλ. β' καὶ τὸ Λόγον ἀγαθὸν σὲ ἤχο δ', ἡ ὁ εἰς ἤχρον δ' πολυελέος Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου.

301. Βλ. Ξεν. 114, φφ. 65v-69r (ὅπου διὰ τοῦ πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη κατακλείεται ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων). Ξηρ. 323, φφ. 52v-55v. Ἰβήρ. 987, φφ. 156v-160r. Μερλ. 12, φφ. 39r-43r. Παῦλ. 98, σσ. 202-209. Δοχ. 338, φφ. 46r-49v (ὅπου τοῦ παρόντος πολυελέου ἔπεται ἡ εἰς ἤχρον πλ. δ' ἕτερα ὁμοειδῆς σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ). Γριστ. 11, σ. 37 κ.ε. Κιτ. 31, φ. 15v κ.ε. (ὅπου κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογοῦνται οἱ συνθέσεις τοῦ ἰδίου Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ καὶ Λόγον ἀγαθὸν, ἀντιστοίχως). Κουτλ. 397, φφ. 61r-66v. Παῦλ. 132, σσ. 123-130 (ὅπου ὁ παρὼν πολυελέος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῶν ἀντιστοίχων Μπαλασίου ἱερέως καὶ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου [εἰς ἤχρον δ']).

302. Βλ. κυρίως: Παῦλ. 42, σσ. 256-270. Παντ. 972, φφ. 117v-123r. Ξηρ. 366, φφ. 135r-140v. Παντ. 1012, φφ. 88v-96v. Παντ. 952, φφ. 51r-57v. Γρηγ. 19, φφ. 81v-88r. Γρηγ. 31, φφ. 89r-94v. Διον. 578, φφ. 138v-146v. Γρηγ. 30, φφ. 90r-97r. Παντ. 972, φφ. 56v-59v. Ξεν. 123, σσ. 158-165. Παῦλ. 37, σσ. 61-84. Παντ. 1007, φφ. 141v-149v. Ξεν. 156, φφ. 85v-97v. Ξεν. 153, φφ. 53r-59r. Ξηρ. 365, φφ. 32r-38v. Ἀγ. Δημητρ. 38, φ. 56v κ.ε. Παντ. 997, φφ. 58v-68v. Λομβέρδ. 51, σσ. 65-74. Δοχ. 353, φφ. 78r-85r. Μερλ. 7, φφ. 38v-42v. Καρ. 216, φφ. 90v-100r.

303. Μνημονεύομε ἐνδεικτικῶς τὴν εἰς ἤχρον δ' ἐκλογὴν Λόγον ἀγαθὸν, τοῦ αὐτοῦ Μπερεκέτη (βλ. Σταυρ. 108, φφ. 145r-155r. Ξηρ. 268, φφ. 17v-33v. Δοχ. 332, φφ. 10r-14v. Κουτλ. 434, φφ. 24r-31r. Λειμ. 341, φφ. 279r-292r), ὡς καὶ τὴν εἰς ἤχρον πλ. β' δευτέρα στάσι τοῦ πολυελέου, Ἐξομολογείσθε τῷ Κυρίῳ, τοῦ ἰδίου (βλ. Λειμ. 251, φφ. 120r-126v. Δοχ. 376, φφ. 139v-146r. Παντ. 994, φφ. 57v-64r)· ἐπίσης τοὺς πολυελέους τῶν Ἰωάννου Πρωτοψάλτου [εἰς ἤχρον α'] (βλ. Ξηρ. 313, φφ. 99r-105r. Ξηρ. 321, φφ. 21r-26v. Ξηρ. 299, σσ. 104-112. Παντ. 998, φφ. 83r-90r), Δανιὴλ Πρωτοψάλτου (βλ. Παῦλ. 35, σσ. 129-148. Δοχ. 350, φφ. 27r-31v), Πέτρου Πελοποννησίου [εἰς ἤχρον πλ. α'] (βλ. Χρυσόρ. 6, σ. 158 κ.ε.), Παρθενίου Μετεωρίτου (βλ. Ξεν. 145, φφ. 65v-71r), Κυρίλλου Μαρμαρηνοῦ (βλ. Σ. Πέτρ. 5, φφ. 41r-54r), Θεοδούλου Αἰνείτου [εἰς ἤχρον πλ. δ'] (βλ. Σταυρ. 234, φφ. 168r-174r), κ.ά. [Περὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν συνθέσεων βλ. ἀρμοδίως τὴν οἰκείην παραγράφον τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

ραδικῶς ἀπαντοῦν, ὡσαύτως, ποικίλες παραλλαγές τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων³⁰⁴ ἢ καὶ ἀτακτος, ἐν πολλοῖς, ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου³⁰⁵.

Εἰδικώτερος λόγος πρέπει νὰ γίνη γιὰ τὴν ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως σὲ δύο ἐπὶ μέρους ομάδες μουσικῶν χειρογράφων, ἤτοι στοὺς κώδικες τῶν Ἀπάντων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καὶ στοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου. Στὴν πρώτη κατηγορία κωδίκων, ὁ παρὼν πολυελεος ἀποτελεῖ τὴν ἀρκτική συνόλου τῆς ὕλης τοῦ κώδικος σύνθεσι, ἀνθολογούμενη ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφῆ:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ μουσικωτάτου κυρίου Πέτρου τοῦ Κωνσταντινοπολίτου, ὅστις τουρκιστὶ ὀνομάζεται Μπερεκέτης. Πολυελεος συνοπτικός τε ὠραῖός τε καὶ τερπνός· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον³⁰⁶.

ὡσαύτως δὲ καὶ τοιοιυτοτρόπως:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν Ἀπάντων ποιημάτων τοῦ μουσικωτάτου κυρίου κύρ Πέτρου τοῦ Κωνσταντινοπολίτου, ὅστις τουρκιστὶ ὀνομάζεται Μπερεκέτης. Πολυελεος σύντομός τε καὶ τερπνός· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον³⁰⁷.

Στὴν δευτέρα κατηγορία κωδίκων, ὁ ἐν λόγῳ πολυελεος κατὰ κύριο λόγο προτάσσεται τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐπικεφαλίδα:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τοῦ παπαδικοῦ μέλους. Πολυελεος κύρ Πέτρου Βυζαντίου τοῦ Μπερεκέτη ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον³⁰⁸.

304. Σημειώνομε κυρίως τὴν ἀνθολόγησι τοῦ παρόντος πολυελέου κατόπιν τῶν ἀντιστοίχων Ἰωάννου Πρωτοφάλτου [εἰς ἤχον δ'] (βλ. Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 117γ-123ν. Παύλ. 40, σσ. 259-273. Ἰβήρ. 983, φφ. 673γ-667γ. Παντ. 955, φφ. 39ν-46γ. Ὑδρ. 632, φφ. 18ν-29ν), Δανιὴλ Πρωτοφάλτου (βλ. Ξηρ. 364, φφ. 27ν-35γ. Ξηρ. 305, φφ. 76ν-80γ. Ὑδρ. 629, φφ. 24ν-33γ), Πέτρου Πελοποννησίου [εἰς ἤχον πλ. α'] (βλ. Δοχ. 359, φφ. 78γ-82γ. Διον. 568, φ. 42γ κ.ε.) καὶ τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Μπερεκέτη εἰς ἤχον πλ. δ' (βλ. Ξηρ. 329, φφ. 39ν-42γ. Γρηγ. 6, φφ. 177γ-180ν. Λειμ. 8, φφ. 76ν-77ν).

305. Βλ. σχετικῶς: Κουτλ. 630, φφ. 378ν-383ν. Δοχ. 407, φφ. 97γ-105γ. Παντ. 954, φφ. 19γ-27γ. Ξηρ. 373, φφ. 99ν-104ν. Ξεν. 150, φφ. 117γ-122ν. Καρ. 217, φφ. 33γ-41γ. Δοχ. 368, φφ. 214γ-221ν.

306. Βλ. Ξηρ. 302, φ. 1γ.

307. Βλ. Ἰβήρ. 958, φ. 1γ. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ συνήθους τίτλου τῶν Ἀπάντων τοῦ Μπερεκέτη πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός», *δ.π.*, σ. 20. Ὑπενθυμίζομε καὶ ἐδῶ ὅτι στὸν κώδικα Κουτλ. 408 διαταράσσεται ἡ —συνήθως τηρουμένη στοὺς περιέχοντες τὰ Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη κώδικες— τακτικὴ ἀνθολογήσεως· συγκεκριμένως, προτάσσεται ὁ εἰς ἤχον πλ. δ' πολυελεος καὶ ἔπεται ὁ παρὼν τοῦ πρώτου ἤχου.

308. Βλ. Ξεν. 133, φ. 1γ. Στὴν ὡς ἄνω ἀναγραφῆ προστίθεται ἐνίοτε καὶ ἡ περὶ τοῦ «ἐξηγητοῦ» τῆς συνθέσεως ἀπαραίτητος διευκρίνησις, ἤτοι: «ἐξηγήθη παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κύρ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος» (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ξεν. 106, φ. 1γ), ἢ «ἐξηγήθη παρὰ κύρ Γρηγορίου λαμπαδαρίου» (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ὑδρ. 612, φ. 1γ καὶ Καρ. 230, φ. 1γ). [Γιὰ τὴν ἐξηγήσει τῆς παρουσίας συνθέσεως γίνεται εἰδικώτερος λόγος κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ ζ'

γ) Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖ ἐξ ὀλοκλήρου σύνθεσι Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη. Ὁ ἐν λόγῳ «ποικιλώνυμος» μελουργὸς προσωνομεῖται στὶς σχετικές ἀναγραφές τοῦ παρόντος πολυελέου κυρίως ὡς: «Πέτρος Μπερεκέτης»³⁰⁹, ἢ «Μπερεκέτης»³¹⁰, ἢ καὶ ἀπλῶς: «κύρ Πέτρος»³¹¹, ἀπαντᾷ ὅμως ἐξ ἴσου καὶ ὑπὸ τὰ ἀκόλουθα προσωνύμια: «Πέτρος ὁ Βυζάντιος»³¹², «Πέ-

ἐνόητα σχολίων]. Σημειωτέον ἐπιπροσθέτως ὅτι στὴν παροῦσα κατηγορία, τῶν τῆς νέας μεθόδου μουσικῶν κωδίκων, τοῦ πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἔπεται συνήθως ἡ εἰς ἦχον πλ. β' σύνθεσις τοῦ ἰδίου Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ (βλ. Δοχ. 335, φφ. 90γ-101γ. Καρ. 230, φφ. 1γ-8γ. Ὑδρ. 612, φφ. 1γ-14γ. Ξεν. 106, φφ. 1γ-12ν. Ξεν. 133, φφ. 1γ κ.έ. Ξεν. 120, φ. 21γ κ.έ. Διον. 632, φφ. 1γ-12ν. Διον. 636, φ. 89γ κ.έ.), μὲ σπάνιες ἐξαιρέσεις (βλ. ἐνδεικτικῶς: Διον. 612, φφ. 86ν-101γ — ὅπου ἔπεται ὁ τοῦ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου πολυέλεος—, Σταυρ. 236, φφ. 1γ-17γ — ὅπου ἔπεται ὁ εἰς ἦχον α' πολυέλεος Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου— καὶ Διον. 680, φφ. 63γ-72γ — ὅπου ἔπεται ὁ τοῦ Παρθενίου Μετεωρίτου πολυέλεος).

309. Βλ. ἐδῶ ἐνδεικτικῶς: Παντ. 1019, φ. 147ν. Παύλ. 98, σ. 202. Γρηγ. 25, φ. 131γ. Ἰβήρ. 1039, φ. 116γ. Κουτλ. 437, φ. 121ν. Παντ. 1012, φ. 88ν. Παύλ. 132, σ. 123. Παντ. 952, φ. 51γ. Δοχ. 363, φ. 98ν. Παντ. 927, φ. 56ν. Ξεν. 123, σ. 158. Ξηρ. 313, φ. 99γ. Ὑδρ. 632, φ. 18ν. Παύλ. 35, σ. 129. Παντ. 997, φ. 58ν. Δοχ. 350, φ. 27γ. Λομβέρδ. 51, σ. 65. Ξηρ. 369, φ. 307ν. Ξηρ. 305, φ. 76ν. Καρ. 216, φ. 90ν.

310. Βλ. ἐδῶ ἐνδεικτικῶς: Γρηγ. 35, φ. 108γ. Ξεν. 150, φ. 117γ. Διον. 575, φ. 101γ.

311. Βλ. ἐδῶ ἐνδεικτικῶς: Ξηρ. 323, φ. 52ν. Παντ. 967, φ. 243γ. Παντ. 969, φ. 93ν. Παύλ. 36, σ. 221. Ξηρ. 320, φ. 59ν. Δοχ. 332, φ. 10γ. Δοχ. 385, φ. 121γ. Διον. 576, φ. 49γ.

312. Βλ. Κύκ. 24, φ. 193γ. Λειμ. 459, φ. 497γ [: «...τοῦ ἐν μουσικοῖς ἡδυνάτου...»]. Paris Suppl. Gr. 1333, φ. 63ν. Δοχ. 368, φ. 214γ. Πρβλ. Πάτμ. 816, φ. 63γ [: «...Πέτρου τοῦ Βυζαντίου τοῦ ἐπονομαζομένου Περεκέτη...»] καὶ Σ. Πέτρ. 5, φ. 41γ [: «...Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ὅστις ὀνομάζεται τουρκιστὶ Μπερεκέτης...»]. Βυζάντιος χαρακτηρίζεται, ὡσαύτως, ὁ Μπερεκέτης καὶ στὴν σχετικὴ ἐπικεφαλίδα τοῦ παρόντος πολυελέου, ὅταν αὐτὸς καταχωρίζεται σὲ κωδικὸς τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας [ὁ «τύπος» τῆς ἐν λόγῳ ἐπικεφαλίδος παρετέθη ἤδη ἀνωτέρω· πρβλ. καὶ μνεῖα τῶν σχετικῶν κωδίκων στὴν ὑπόσημ. 308 τῆς παρούσης παραγράφου]. Σημειωτέον ὅτι τὸ παρὸν κυρίως προσωνύμιο: «Πέτρος Βυζάντιος» — ὡς ὁμοίως καὶ ὁ ἀνωτέρω ἀπλοῦς προσδιορισμὸς: «κύρ Πέτρος» — συντελοῦν πρὸς σύγχυσι τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους αὐτοῦ συνωνύμους Πέτρος, ἦτοι τὸν Πελοποννήσιο καὶ τὸν Βυζάντιο, τὸν καὶ «φυγάδα» ἐπικαλούμενο (πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 260, μνημονευθεῖσα μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη). Πάντως, ὅπως ἤδη ἐσημειώθη στὴν προηγουμένη παράγραφο, προκειμένου συγκεκριμένως περὶ τῶν πολυελέων τοῦ Μπερεκέτη, παρόμοιες συγχύσεις σπανίζουν· μνημονεῖται, ἐπὶ παραδείγματός, ὅτι ἐκ τῶν κωδίκων τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα εἶχαμε ὑπ' ὄψιν μας, μόνον ὁ Κώστας Π. Κύρρης, «Ἀναλυτικὸς κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱεράς μονῆς Κύκκου», Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου VII (1973-1975), Λευκωσία 1975, σ. 360, συγχέει τὸν εἰς τὸν κώδικα Κύκ. 24, φφ. 193γ-202ν παρατιθέμενο — ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν Πολυέλεος Πέτρου Βυζαντίου ἦχος α' Δούλοι, Κύριον — πολυέλεο τοῦ Μπερεκέτη καὶ ἀποδίδει αὐτὸν εἰς τὸν «Πέτρον Βυζάντιον τὸν φυγάδα». Ὁμοιο σφάλμα ἐνετοπίσθη καὶ στὸν κατάλογο E. Gerzmannus, *Catalogus I*, p. 657, ὅπου οἱ εἰς τὸν κώδικα ΕΒΡ 132 κατακεχωρισμένοι δύο πολυέλεοι Δούλοι, Κύριον τοῦ Μπερεκέτη [ὁ εἰς ἦχον πλ. δ' (φφ. 162γ-168γ: Ἐτερος πολυέλεος, τοῦ μουσικωτάτου κυρίου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ἔντεχνος...) καὶ ὁ εἰς ἦχον α' (φφ. 168γ-171γ: Ἐτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ, τερπνός...),

τρος ὁ μελωδός»³¹³, «Πέτρος ὁ Γλυκύς»³¹⁴, «Πέτρος Τζελεμπής»³¹⁵, «Πέτρος Εὐτυχεὺς ὁ Κωνσταντινοπολίτης»³¹⁶, ὡς καί: «Πέτρος ὁ μουσικώτατος καὶ γλυκύτατος»³¹⁷.

δ) Κατὰ κύριο λόγο ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται πλήρως³¹⁸. Διὰ τοῦ μελικοῦ περιεχομένου ἀπάντων τῶν μελοποιημένων στίχων τοῦ ποιήματος ἐπαληθεύονται,

ἀντιστοίχως, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ εἰς ἤχον πλ. δ' καλοφωνικός στίχος: Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ (EBP 132, φφ. 166ν-168γ: Ἀναγραμματισμὸς ἔντεχνος, τοῦ αὐτοῦ...) ἀποδίδονται στὸν Πέτρο τὸν Βυζάντιο.

313. Βλ. ἐδῶ ἐνδεικτικῶς: Σταυρ. 168, φ. 145γ. Ἀγ. Νεοφ. 16, φ. 169ν. Ἀγ. Στεφ. 55, φ. 18γ. Μεταμ. 305, φ. 40γ. Σταυρ. 164, φ. 133ν. Δοχ. 376, φ. 139ν. Ἰβήρ. 983, φ. 673γ. Παντ. 958, σ. 81. Δοχ. 338, φ. 46γ. Ἀγ. Νεοφ. 4, φ. 32γ. Δοχ. 356, φ. 97ν. Ἐνίοτε στὸν προσδιορισμὸ: «Πέτρος ὁ μελωδός», προστίθεται καὶ τὸ γνωστὸ προσωνύμιο: «Μπερεκέτης» (βλ. αἴφνης: Παντ. 994, φ. 57ν καὶ Παντ. 998, φ. 83γ [: «...Πέτρου τοῦ μελωδοῦ τοῦ καὶ Περεκέτου τοῦ πικλην...»]. Ὑδρ. 629, φ. 24ν. Γρηγ. 19, φ. 81ν. Κιτ. 31, φ. 15ν [: «...Πέτρου Μπερεκέτη τοῦ μελωδοῦ...»]. Πρβλ. καί: Διον. 578, φ. 138ν [: «...Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη...»]).

314. Βλ. Ἀγ. Στεφ. 66, φ. 79ν. Παντ. 1016, φ. 110γ. Πρβλ. καί: Ξεν. 156, φ. 85ν [: «...Πέτρου Μπερεκέτη τοῦ Γλυκού...»].

315. Βλ. Γριτσ. 22, σ. 583 [: «...Πέτρου Τζελέπη...»]. Πρβλ. καί: Κουτλ. 397, φφ. 61γ-ν [: «...Πέτρου τοῦ Μπερεκιέτ Τζελεμπή...»]. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ προσωνυμίου «Τζελέπη» ἢ «Τζελεμπής» βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός», δ.π. καὶ κυρίως τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ σύγχυση τῶν τριῶν Πέτρων [...], δ.π., σ. 230, ὑποσημ. 53.

316. Βλ. Ὑψηλ. 40, φ. 39γ [: «...τοῦ μουσικώτατου κυρίου κὺρ Πέτρου Εὐτυχεῶς τοῦ Κωνσταντινοπολίτου, ὅστις τουρκιστὶ ὀνομάζεται Μπερεκέτης...»]. Πρβλ. καί: Δοχ. 353, φ. 78γ [: «...κυρίου Πέτρου Εὐτυχεῶς τοῦ Βυζαντίου...»]. Σημειώτεον ὅτι «Κωνσταντινοπολίτης» χαρακτηρίζεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὁ Μπερεκέτης καὶ στίς σχετικὲς ἀναγραφὰς τῶν περιεχόντων τὰ Ἄπαντα αὐτοῦ κωδίκων, ὠρισμένα δείγματα τῶν ὁποίων παρετέθησαν ἤδη ἀνωτέρω (πρβλ. καὶ τίς ὑποσημ. 306-307 τῆς παρούσης παραγράφου). Τὸ ἐν λόγῳ τοπωνύμιο προσδιορίζεται εἰδικώτερα ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Μπερεκέτη, Παύλου τοῦ ἱερέως, στὸν ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθέντα αὐτόγραφο του, μᾶλλον, κώδικα Ἰβήρ. 987, φ. 156ν: «...ὑπὸ τοῦ μουσικώτατου καὶ λογικώτατου, τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κυρίου κὺρ Πέτρου, τοῦ ἐκ Βυζαντινοῦ (sic) οὔσης (sic) ἐκ τῆς ἐνορίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου τῆς Καραμανίας...».

317. Βλ. Ξηρ. 299, σ. 104. Πρβλ. ὡσαύτως: Ὑψηλ. 40, φ. 39γ [: «...μουσικώτατος...»] (ὁ ὅρος «μουσικώτατος» ἀπαντᾷ, ἐπιπροσθέτως, στὴν σχετικὴ ἐπικεφαλίδα τῶν Ἀπάντων τοῦ Μπερεκέτη βλ. ἐνδεικτικῶς ἀνωτέρω, στίς ὑποσημ. 306-307)]. Ξεν. 145, φ. 65ν [: «...γλυκύτατος...»] καὶ Ἀγ. Στεφ. 59, φ. 80γ [: «...ποίημα κὺρ Πέτρου τοῦ μουσικοῦ...»]. Ἀξιωμακτικὸς εἶναι ἐπίσης ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μπερεκέτη μνεία, σὲ ἀρμόδιες—προτασσόμενες τοῦ παρόντος πολυέλεου—ἀναγραφὰς: βλ. αἴφνης: Γριτσ. 22, σ. 583 [: Πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα τοῦ μακαρίτου Πέτρου Τζελέπη...]. Ἰβήρ. 1273, φ. 165γ [: «...τοῦ ἐν μακαρίῳ τῇ λῆξει γενομένου...»] καὶ Παντ. 955, φ. 39ν [: Πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, τοῦ μακαρίτου κὺρ Πέτρου...].

318. Σημειώομε εἰδικώτερα ὅτι κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἑλλειπῆς ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως ἐνετοπίσθη στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1032, φφ. 1γ-7γ, ὅπου ὁ παρῶν πολυέλεος παρατίθεται ἀκέφαλος (ἄρχεται ἐκ τοῦ στίχου: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν) καὶ κολοβός. [Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐπισημανθεὶς κώδιξ ἀποτελεῖ μία πρόχειρον ἐν πολλοῖς φυλλάδα, χρονολογουμένη κατὰ τὸ β' ἡμισυ

τρόπον τινά, οἱ ἐν τῷ προοίμῳ τῆς παραγράφου ἐκτεθέντες χαρακτηρισμοὶ τῆς καθόλου συνθέσεως· τὸ μέλος τὸ ὁποῖο προέκρινε ὁ Μπερεκέτης γιὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασι ποίημα εἶναι λιτό καὶ σύντομο, οἶονει περιγραφικὸ, ἄνευ οἰουδήποτε ἴχνους ἐπιτηδεύσεως ἢ πλατειασμοῦ. Ὁ πολυέλεος περατοῦται διὰ τῶν συνήθων μαθημάτων, τριαδικῷ στὸ Δόξα³¹⁹ καὶ θεοτοκίῳ στὸ Καὶ νῦν³²⁰, ἀντιστοίχως.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι στὴν παρούσα σύνθεσι διαφαίνονται πλέον εὐκρινῶς καὶ λίαν ἐντόνως ὅλα ἐκεῖνα τὰ μελικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα –ὅπως ἐν συνεχείᾳ καταδεικνύεται– πρόκειται στὸ ἐξῆς νὰ διέπουν ἐκάστη ὁμοειδῆ σύνθεσι πολυελέου· ἀναφερόμεθα κυρίως στὸ κοινό, δι' ἅπαντες τοὺς μεμελισμένους στίχους τοῦ πολυελέου, μέλος

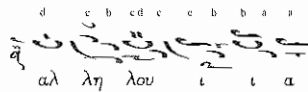
τοῦ ἡ' αἰῶνος, αἰτιολογεῖ ἐνδεχομένως τὸ ὡς ἄνω φαινόμενο]. Ὡσαύτως, ἀκέφαλος ἀνθολογεῖται ὁ πολυέλεος στὶς ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος Παντ. 947 προχειρῶς προσθεθειμένες σσ. α'-θ' (ἄρχεται, συγκεκριμένως, ἐκ τοῦ στίχου· Ἄστραπὸς εἰς ὑέτον ἐποίησεν), ἐπιπροσθέτως δὲ «ἀτελής ὡς πρὸς τὰ διὰ τῆς ἐρυθρᾶς μελάνης σημάδια, μαρτυρίας, φθορᾶς» [βλ. σχετικῶς· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 259· πρβλ. καὶ κατωτέρω, ὑποσημ. 346]. Τέλος, πρβλ. ἑλλιπῆ, ὡσαύτως, ἀνθολόγησι τοῦ παρόντος πολυελέου στὰ φφ. 47γ-51γ τοῦ κώδικος Παντ. 954 [νὰ σημειωθῇ, πάντως, ὅτι ἀλλαχῶς τοῦ ἰδίου κώδικος (στὰ φφ. 19γ-27γ) ὁ αὐτὸς πολυέλεος καταχωρίζεται πλήρως], ὡς καὶ τίς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις ἀτελοῦς ἀνθολογήσεως τῆς συνθέσεως, τίς ἀρμολογίας μνημονευόμενες κατωτέρω, στὶς ὑποσημ. 319-320, 340 καὶ 342.

319. Συγκεκριμένως, τὸ τριαδικὸ ποίημα τὸ ἐπιβαλλόμενον στὸ δοξαστικὸ μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου εἶναι τὸ· Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, πάτερ ἄναρχε..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλήρως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ εἰς· Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 82, ὑποσημ. 1. Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), β.π., σσ. 52 καὶ 158. Σημειωτέον ὅτι στὸν κώδικα Παντ. 996, σ. 387 κ.ε., τὸ παρὸν τριαδικὸ μάθημα καταχωρίζεται αὐτονόμως. Ἄξιωμα μνημόνευτος εἶναι, ἐπιπροσθέτως, ἡ ἀνθολόγησις τοῦ ἐν λόγῳ τριαδικῷ μαθήματος ἐν κατακλειδί τοῦ εἰς ἴχρον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, στὸν κώδικα Διον. 576, φφ. 80γ-82γ [πλήρως ὁ πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καταχωρίζεται ἀνωτέρω τοῦ ἰδίου κώδικος, στὰ φφ. 49γ-54γ]. Παρομοίᾳ περίπτωσις καταγράφεται, ἐπίσης, στὸν κώδικα Σταυρ. 234, ὅπου ὁ μὲν πολυέλεος τοῦ Μπερεκέτη ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 168γ-174γ, τὸ δὲ θεοτοκίον –αὐτὴν τὴν φορὰ– μάθημα αὐτοῦ καταχωρίζεται στὰ φφ. 205γ-205ν, κατόπιν, ὁμοίως, τοῦ εἰς ἴχρον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου· μάλιστα ἐδῶ, ἐν κατακλειδί τοῦ πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη (φ. 173ν), παρατίθεται ἡ ἀκόλουθος ἐγγλωττος σημειώσις-παραπομπή: «τὸ Καὶ νῦν εἶναι ὕστερα ἀπὸ τοῦ Γιαννάκου τῆς πολυελέου (sic)».

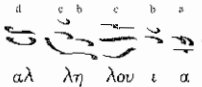
320. Ὡσαύτως, τὸ θεοτοκίον ποίημα τὸ ἐπιβαλλόμενον στὸ παρὸν μάθημα εἶναι συγκεκριμένως τὸ· Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλήρως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ εἰς· Γρ. Θ. Στάθη, β.π., σ. 200-201, κείμενον ὑπ' ἀριθμὸν 56. Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, β.π. Στὸν κώδικα Παύλ. 62, σσ. 301-302, τὸ ἀνωτέρω θεοτοκίον μάθημα καταχωρίζεται ἐν τέλει τοῦ εἰς ἴχρον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἐναλλασσόμενο πρὸς τὸ ἀντίστοιχο τῆς εἰς ἴχρον δ' ὁμοειδοῦς συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι αὐτόνομος παράθεσις (ἐν κατακλειδί, πάντως, τοῦ εἰς ἴχρον πλ. α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου) τῶν ἐν λόγῳ δύο καταληκτικῶν τοῦ πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη μαθημάτων, ἐνεσπίσθη ὡσαύτως στὸν κώδικα Παύλ. 25, σσ. 117-126.

τοῦ καταληκτηρίου ἐφύμνιου· ἀλληλούια³²¹, ὡς καὶ στὴν ἐπιβολή—ἐν κατακλειδί τοῦ ἐξωψαλμικοῦ τριαδικοῦ κειμένου τοῦ προσαρτωμένου στὸ Δόξα τοῦ πολυελέου— ἐνὸς ἐκτενοῦς νενανισμοῦ-κράτηματος³²². Τὰ ὡς ἄνω στοιχεία ἐπεσημάνθησαν ἤδη ἐν μέρει σὲ προγενέστερες συνθέσεις³²³, ἐφ' ἐξῆς δὲ θὰ καθιερωθοῦν ἐν ὄλῳ, ἤδη ἐκ τῆς ἀμέσως ἐπομένης χρονικῶς συνθέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου³²⁴.

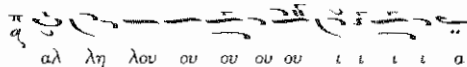
321. Τὸ μέλος τοῦ ἐν λόγῳ ἐφύμνιου διαμορφοῦται κυρίως ὡς ἀκολούθως:

ἢ καὶ πλέον εὐσυνόπτως, ὡς ἐξῆς:

[Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται ἐκ τοῦ κώδικος Ἁγ. Στεφ. 127, φφ. 88r, 88v κ.έ.]. Οἱ διδάσκαλοι Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος τὸ ἐξηγοῦν πανομοιότυπως, ὡς ἀκολούθως:

Βλ. σχετικῶς· ΜΠΤ 744, φ. 1v καὶ ΜΠΤ 712, φ. 1r, ἀντιστοιχῶς, μὲ ὀρισμένες—νά σημειωθῆ—μικροπαραλλαγές ἐφ' ἐξῆς, δι' ἀμφοτέρους. Ἐπιπροσθέτως, ἐνδιαφέρουσες εἶναι καὶ οἱ, διὰ τὸ συγκεκριμένο ἐφύμνιο, δύο-τρεις «ἐξηγητικὲς προτάσεις» τοῦ Σίμωνος Ἰ. Καρὰ, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Δ', τεύχος Α' [...], Ἀθῆναι 1985, σσ. 60-61.

322. Τὸ ἐν λόγῳ κράτημα ἐπιβάλλεται εἰδικώτερα ἐν κατακλειδί τοῦ τριαδικοῦ κειμένου, κατόπιν τῆς καταληκτηρίου φράσεως· Τριάς ἁγία, ἐλέησον καὶ σώσον ἡμᾶς. Μορφολογικῶς σύγκριται ἄφ' ἐνὸς μὲν ἐξ ἐνὸς ἀρχοῦντος ἐκτενοῦς νενανισμοῦ, νανανε..., τὸν ὁποῖο διαδέχεται ἐκτενὲς ὁμοίως—ὑπερδιπλάσιο τοῦλάχιστον τοῦ ἀνωτέρου νενανισμοῦ—κράτημα, εριρετεριρε... Τὸ ὅλο μάθημα κατακλείεται διὰ τριαδικῆς, ὡσαύτως, ὑμνογραφικῆς ἀποστροφῆς· Τριάς ἁγία, ῥῥοσαί με πάσης κατακρίσεως. Νά ὑπομνησθῆ, πάλι, ὅτι γιὰ πρώτη φορά στὴν ἔως τοῦδε ὑφισταμένη παράδοσι τῆς τῶν πολυελέων μελοποιίας καταληκτῆριο τριαδικὸ δόξαστικὸ μάθημα πολυελέου δομεῖται τοιοῦτοτρόπως καὶ δὴ προσλαμβάνει κράτημα πρὸς παράτασι τοῦ μέλους. Δυνάμεθα, φρονοῦμε, νὰ ἐπισημάνουμε στὴν περιγραφεῖσα τακτικὴ τοῦ συγκεκριμένου μελοποιοῦ, μία «παράλληλον φροντίδα» ὥστε νὰ τηρηθῆ «ἁρμονικὴ ἰσορροπία» στὴν ὑπ' αὐτοῦ μεμελισμένη σύνθεσι· ἦτοι, οἱ μὲν ψαλμικοὶ στίχοι «ἐλαττοῦνται», τὰ δὲ καταληκτῆρια μαθήματα «αὐξάνονται», ἀμφοτέρα βεβαίως ἐξ ἐπόψεως μελικοῦ πλάτους.

323. Ὑπονοοῦνται, βεβαίως, ἐδῶ τόσο τὸ πανομοιότυπος μεμελισμένο ἐφύμνιο· ἀλληλούια, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐπισφραγίζεται ἕκαστος στίχος τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, ὅσο καὶ ἡ «πρωτόλειος» ἀπόπειρα Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζοῦντιοῦ, νὰ προσθήσῃ στὸ θεοτοκίο μάθημα τοῦ ἰδίου πολυελέου ὁμόγηρο «φθορικῶ» κράτημα. [Πρβλ. σχετικῶς τὰ εἰς τὸν οἰκίον τόπον τῶν ἀνωτέρω παραγράφων ἐκτεθέντα σχόλια].

324. Ἡ περίπτωσις σχολιάζεται εἰδικώτερα κατωτέρω, στὴν ἀμέσως ἐπομένη παράγραφο.

Ἐπιπροσθέτως, πρέπει νὰ διευκρινισθῇ ἐδῶ πιθανὴ ἀπορία προκαλουμένη ἐκ τῆς διττῆς περὶ τοῦ ἤχου τῆς συνθέσεως ἀναφορᾶς· συγκεκριμένως, ἐπισκοποῦντες τὴν χειρόγραφον τῆς συνθέσεως παράδοσι, παρατηροῦμε ὅτι ὁ παρὼν πολυέλεος προσγράφεται ἄλλοτε μὲν στὸν πρῶτο ἤχο³²⁵, ἄλλοτε δὲ στὸν πλάγιον τοῦ πρώτου³²⁶. Τὸ ἀνακύπτον «πρόβλημα» εἶναι γνωστὸ στὴν θεωρία τῆς ψαλτικῆς τέχνης προκειμένου περὶ μελῶν —καὶ δὴ «παλαιῶν»— τοῦ πρώτου ἐν γένει ἤχου. Σαφῶς ἡ σύνθεσις ἀνήκει στὴν χροὰ τοῦ μαλακοῦ διατόνου³²⁷ καὶ εἰδικώτερα στὸν πρῶτο ἤχο τετράφωνο, ἢ ἄλλως —κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον— ἔξω πρῶτο ἤχο, ὁ ὁποῖος θεμελιούται ἐκ τῆς παλαιᾶς, ἢ «φυσικῆς» βάσεως αὐτοῦ, ἦτοι ἐκ τοῦ φθόγγου Κε³²⁸. ἐκ τῆς ἀνωτέρω λοιπὸν ἐπόψεως, ὁ πολυέλεος εἶναι ἀναντιρρήτως μελισμένος στὸν πρῶτο ἤχο³²⁹. Ἐπειδὴ, ὅμως, τὸ μέλος αὐτοῦ κατὰ κόρον τετραφωνεῖ —ὑπερβαίνει δηλονότι τὸ πλαίσιον τοῦ βασικοῦ τε-

325. Νὰ ἐπιστημειωθῇ, εἰδικώτερα, ὅτι τὸ πλεῖστον τμήμα τῆς χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως χαρακτηρίζει τὸν ἤχο τῆς συνθέσεως ὡς «ἤχο πρῶτος». Ἐνδεικτικῶς, παραπέμπωμε στὰ ἐπόμενα χειρόγραφα, ὅπου ῥητῶς ὁ ἤχος τοῦ πολυελέου δηλοῦται ὡς «ἤχος α'»: Κύν. 24, φ. 193r. Λειμ. 459, φ. 497r. Παντ. 967, φ. 243r. Ἀγ. Νεοφ. 16, φ. 169v. Σταυρ. 168, φ. 145r. Δοχ. 353, φ. 78r. Γρηγ. 25, φ. 131r. Παντ. 1016, φ. 110r. Ἀγ. Στεφ. 55, φ. 18r. Παντ. 969, φ. 93v. Ἐηρ. 320, φ. 59v. Ἰβήρ. 1039, φ. 116r. Σταυρ. 164, φ. 133v. Κουτλ. 437, φ. 121v. Ἐηρ. 370, φ. 1r. Δοχ. 363, φ. 98v. Ἰβήρ. 983, φ. 673r. Ξεν. 150, φ. 117r. Διον. 575, φ. 101r. Δοχ. 338, φ. 46r. Παύλ. 132, σ. 123. Δοχ. 385, φ. 121r. Παντ. 952, φ. 51r. Ἐηρ. 313, φ. 99r. Ὑδρ. 632, φ. 18v. Παύλ. 35, σ. 129. Γρηγ. 19, φ. 81v. Παντ. 997, φ. 58v. Δοχ. 350, φ. 27r. Ἐηρ. 369, φ. 307v. Μερλ. 7, φ. 38v. Ἐηρ. 299, σ. 1044. Παντ. 998, φ. 83r. Διον. 576, φ. 49r. Καρ. 216, φ. 90v.

326. Βλ. ἐνδεικτικῶς τοὺς ἐπομένους κώδικες, ὅπου ὁ ἤχος τῆς συνθέσεως προσδιορίζεται ὡς «ἤχος πλ. α'»: Ἐηρ. 328, φ. 13v. Ἐηρ. 323, φ. 52v. Παύλ. 36, σ. 221. Ἰβήρ. 987, φ. 156v. Παντ. 1019, φ. 147v. Λειμ. 253, φ. 127v. Λειμ. 250, φ. 105r. Ὑψηλ. 40, φ. 39r. Δοχ. 332, φ. 10r. Ἰβήρ. 1157, φ. 51r. Ξεν. 123, σ. 158. Παντ. 927, φ. 56v. Γρηγ. 30, φ. 90r. Παντ. 955, φ. 39v. Λειμ. 348, φ. 85v. Λειμ. 341, φ. 181v. Ἀγ. Νεοφ. 4, φ. 32r. Ἐηρ. 305, φ. 76v. Ὅπως προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἐνδεικτικὴ μνεῖα τῶν σχετικῶν —ἐκ τῶν μουσικῶν κωδίκων— μαρτυριῶν, ὁ παρὼν, περὶ τοῦ ἤχου τοῦ πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, προσδιορισμὸς («ἤχος πλ. α'») —ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὸν ἀνωτέρω— ἀπαντᾷ σὲ αἰσθητῶς περιωρισμένη συχνότητα.

327. Περὶ χροῶν βλ. ἐνδεικτικῶς: Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Θεωρητικόν, τόμος Α'*, Ἀθῆναι 1982, σσ. 237-238.

328. Περὶ τοῦ συγκεκριμένου ἤχου βλ. αἴφνης: Σίμωνος Ἰ. Καρά, ὁ.π., σσ. 311-316.

329. Σχετικῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος σημείωσις-διευκρίνησις τοῦ Σίμωνος Ἰ. Καρά, ὁ.π., σ. 312: «Ὁ τετράφωνος πρῶτος ἤχος, θεωρεῖται σήμερον ὡς ἤχος τῆς παπαδικῆς· καὶ ὑπάρχουν κατ' αὐτὸν ἔ ν α ς π ο λ υ ἔ λ ε ο ς τ ο Ὡ Μ π ε ρ ε κ ἔ τ η καὶ τρεῖς δοξολογίαι: μία τοῦ Μελετίου Σιναΐτου, ἄλλη, κατὰ μίμησιν αὐτῆς τοῦ Ἰακώβου Πρωτοπάλτου, καὶ ἑτέρα τοῦ Βυζαντίου Πέτρου. Τὸν παλαιὸν ὅμως καιρὸν, ἅπαντα τὰ μαθήματα τοῦ πρώτου ἤχου: στιχερά, παπαδικά (ἄς ἐνθυμούμεθα τὸ "Γεύσασθε" τῆς Προηγιασμένης τοῦ Λαμπαδαρίου Κλαδᾶ) καὶ αὐτὰ τοῦ παλαιοῦ (τοῦ βυζαντινοῦ) Εἰρμολογίου, συνετίθεντο κατ' αὐτόν». [Οἱ ὑπογραμμίσεις ἡμέτερες].

τραχώρδου τοῦ «κυρίου» πρώτου ἤχου καὶ «συμπεριφέρεται» ὡς μέλος «πλαγίου» ἤχου, ἐμμένον ἐνίοτε περὶ τὴν τετραφωνία αὐτοῦ³³⁰ – ὁ ἤχος τῆς συνθέσεως ἐξακριβώθη ὑπὸ τινων κωδικογράφων ὡς πλάγιος τοῦ πρώτου· ὁ ἐν λόγῳ χαρακτηρισμὸς ἀποβλέπει ἐν τέλει σὲ ἀκριβέστερο ὄντως προσδιορισμὸ τῆς δομῆς τῆς κλίμακος τοῦ ἤχου, ὡς καὶ τῆς μελικτῆς ἐν γένει συμπεριφορᾶς, τοῦ παρόντος ποιήματος τοῦ Μπερεκέτη καὶ ὄχι σὲ μετατροπὴ συνόλου τῆς «γνωριστικῆς αὐτοῦ ιδέας»³³¹. Τὸ μέλος –γεγραμμένο στὴν παλαιὰ μέθοδο συνοπτικῆς σημειογραφίας– ἐθεμελιώθη στὸν φθόγγο *Κε* καὶ, ὡς προελέχθη, ὁ ἤχος τῆς συνθέσεως ἐξακριβώθη ἀδιακρίτως ὡς πρῶτος ἢ πλάγιος τοῦ πρώτου. Κατὰ τὴν ἐξήγησι, ὅμως, τῆς συνθέσεως οἱ δύο διδάσκαλοι, Γρηγόριος καὶ Χουρμούζιος, μετέγραψαν τὸν πολυέλεο στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ἐκ τοῦ φθόγγου *Πα*³³², ὡς μέλος τοῦ ἔσω πρώτου, πλέον, ἤχου³³³.

Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡ σύνθεσις ἐντελῶς σποραδικῶς συμπληροῦται δυνητικῶς δι' ἐνὸς ἢ καὶ πλειόνων ἐκ τῶν ἐπομένων γνωστῶν καλοφωνικῶν στίχων, ἤτοι: Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλᾶ –κεκαλλωπισμένου ὑπὸ Μανουὴλ τοῦ Γαζῆ–, Ἀστραπᾶς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν³³⁴, Ξένου τοῦ Κορώνη,

330. Εἰδικώτερα θὰ σημειώναμε ὅτι κινεῖται κατὰ τὸ σύστημα τοῦ πενταχώρδου ἐπὶ τὸ ὄξύ –ἦ, ἄλλως, κατὰ τὸ σύστημα «διὰ πέντε ἐπὶ τὸ ὄξύ»–, γεγονός τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ, ἄλλωστε, συνήθη τακτικὴ τῶν εἰς αὐτὸν τὸν ἤχον μεμελισμένων ποιημάτων. Βλ. τὸν ἀρμόδιο σχολιασμὸ εἰς: Σίμωνος Ἰ. Καρά, ὁ.π., ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ ἐπὶ τῆς κλίμακος τοῦ ἤχου παρατηρούμενες μεταβολές, λόγῳ τῆς συγκεκριμένης συστηματικῆς πορείας αὐτοῦ. Γενικώτερα περὶ συστημάτων βλ. αὐτόθι, σσ. 220-223, ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς*. Θεωρητικόν, τόμος Β', Ἀθῆναι 1982, σσ. 131-143.

331. Ἡ ὡς ἄνω ῥῆσις ἐκ τῆς βυζαντινῆς θεωρητικῆς συγγραφῆς Γαβριὴλ ἱερομονάχου –«Περὶ τῶν ἐν τῇ ψαλτικῇ σημαδιῶν καὶ φωνῶν καὶ τῆς τούτων ἐτυμολογίας[...]»–, κατὰ τὸν ὁποῖον: «ἔχει γάρ [sc. ὁ πρῶτος ἤχος] τὴν γνωριστικὴν αὐτοῦ ιδέα, ἥτις ἐν ἐκάστῳ τῶν ἤχων ὡς τι χρώμα ἐμφαίνεται. Ἡ γὰρ ἐκάστου ἤχου ιδέα ὡς τι χρώμα ἐστίν, ὁ χωρίζει ἕκαστον τῶν ἤχων ἀπὸ τῶν ἄλλων». Βλ. Christian Hannick und Gerda Wolfram, *Gabriel Hieromonachos. Abhandlung über den Kirchengesang*. (CSRM I), Wien 1985, p. 76⁴²⁸⁻⁴³¹.

332. Στὸν αὐτόγραφο τοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα, Διον. 806, σσ. 570-578, ἡ σύνθεσις καταγράφεται, ἐξηγημένη ὡσαύτως στὴν νέα μέθοδο, ἐκ τοῦ φθόγγου *Κε*. Ὁμοίως ἐκ τοῦ φθόγγου *Κε* –ὡς μέλος «ἤχου πρώτου τετραφώνου, ἐκ τῆς φυσικῆς του βάσεως *Κε*»– ἐξηγήθησαν ὠρισμένοι στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου ὑπὸ τοῦ Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Δ', τεῦχος Α' [...], ὁ.π. Στὴν περίπτωσι αὐτῆν, βεβαίως, καὶ εἰδικώτερα ὅταν τὸ μέλος τετραφώνῃ, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐπιβολὴ τῆς φθορᾶς τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου (ϑ) στὴν βάσι τοῦ ἔξω πρώτου ἤχου, πρὸς μετατροπὴ τῶν διαστημάτων τὰ ὁποῖα ἐκφράζει ἡ οἰκία αὐτοῦ φθορᾶ (δ).

333. Γενικῶς περὶ τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου βλ. Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς*. Θεωρητικόν, τόμος Α', ὁ.π., σσ. 247-255.

334. Βλ. σχετικῶς: Κιτ. 31, φ. 20r κ.έ. Ὁ παρὼν καλοφωνικὸς στίχος ἐπιτάσσεται ἐπιπροσθέτως τοῦ παρόντος πολυελέου –πρῶτος μεταξὺ δύο ἢ τριῶν ἐν συνόλῳ καλοφωνικῶν στίχων– καὶ στοὺς ἐπομένους κώδικες: Ξηρ. 380, φφ. 129r-131r. Ἰβήρ. 1297, φφ. 87v-89v καὶ Γρηγ.

Στόμα ἔχουσι³³⁵, Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγχιάλου, Στόμα ἔχουσι³³⁶, Μπαλασίου τοῦ ἱερέως, *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*³³⁷ καὶ Κοσμᾶ Μακεδόνας τοῦ Ἰβηρίτου, *Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών*³³⁸. Ἡ ἄκρως περιορισμένη συχνότης ἀνθολογήσεως τῶν ὡς ἄνω καλοφωνικῶν στίχων ἐν κατακλειδί –κυρίως– τῆς παρούσης συνθέσεως, μαρτυρεῖ ἀναμφιβόλως ὄχι μεθοδική καὶ συστηματικὴ πρᾶξι, ἀλλὰ μᾶλλον τυχαία καὶ περιστάσιακὴ τακτικὴ³³⁹.

ε) Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ παρόντος πολυελέου εἶναι πλουσιωτάτη. Ἡ σύνθεσις διεδόθη εὐρύτατα ἐκ τῶν ἀρχῶν κυρίως τοῦ ἱθ' ἕως τῶν μέσων περίπου τοῦ 10' αἰῶνος· τὸ «εὐσύνοπτον» καὶ «χυματικόν» μέλος τοῦ Μπερεκέτη προσελίχυσεν, ὡς φαίνεται, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν κωδικογράφων ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν γένει θεραπόντων τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ τοιουτοτρόπως τὸ ἐν λόγῳ ποίημα ἠνθολογήθη πλειστάκις, οὐχ ἤττον δὲ καὶ ἐψάλη κατὰ κόρον στίς κατὰ τόπους «ἅγιες τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίες»³⁴⁰. Μνημονεύομε ἐν συνεχείᾳ τοὺς μουσικοὺς κώδικες, ὅπου ἐνετοπίσθη ὁ ὑπὸ ἐξέτασι πολυέλεος κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα.

14, φ. 94γ κ.έ. Στὸν κώδικα Παντ. 1007, φφ. 149ν-152γ, ὅμοιος στίχος, ἀνθολογούμενος ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου, ἐπιγράφεται: Ἀρχαίον. Πρόκειται, μᾶλλον, περὶ τοῦ ἰδίου καλοφωνικοῦ στίχου Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά.

335. Βλ. Παντ. 958, σσ. 103-109 (προηγείται ὁ καλοφωνικὸς στίχος Μπαλασίου τοῦ ἱερέως) καὶ Γρηγ. 14, φ. 94γ κ.έ. (προηγείται ὁ καλοφωνικὸς στίχος Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά).

336. Ὁ ἐν λόγῳ στίχος παρεμβάλλεται, στὸν οἰκεῖο τόπο, ἐνδιαμέσως τοῦ ὅλου πολυελέου, στὸν κώδικα Παντ. 1012, φ. 91ν κ.έ.

337. Βλ. Παντ. 967, φφ. 252γ-255γ. Εηρ. 268, φ. 26ν κ.έ. Εηρ. 380, φφ. 131γ-132ν (προηγείται ὁ καλοφωνικὸς στίχος Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά). Παντ. 958, σσ. 98-103 (ἐπιτεταὶ ὁ καλοφωνικὸς στίχος Ἐένου τοῦ Κορώνη). Γρηγ. 14, φ. 94γ κ.έ. (προηγούνται οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά καὶ Ἐένου τοῦ Κορώνη).

338. Βλ. Ἰβήρ. 1297, φφ. 89ν-92ν (προηγείται ὁ καλοφωνικὸς στίχος Κωνσταντίνου τοῦ Μαγουλά).

339. Ἄς μνημονευσθῆ, τέλος, ἐδῶ καὶ ἡ ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου καταχώρησις δύο συντόμων μαθημάτων Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη [Τὸν πατέρα προσκυνήσωμεν...] καὶ Μπαλασίου τοῦ ἱερέως [Τὴν μητέρα σου προσάγει σοι...], ἀντιστοίχως –ἀμφοτέρων εἰς ἦχον πρῶτον μεμελισμένων–, στὸν κώδικα Εηρ. 380, φ. 121γ κ.έ. (ἐπονται οἱ καλοφωνικοὶ στίχοι τῶν Κωνσταντίνου Μαγουλά καὶ Μπαλασίου ἱερέως). Ὁμοίως, στὸν κώδικα Εηρ. 268, φ. 29ν κ.έ., καταχωρίζεται ἐν τέλει τοῦ ἰδίου πολυελέου καὶ κατόπιν τοῦ καλοφωνικοῦ στίχου Μπαλασίου ἱερέως μόνον τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δύο ἐπισημανθέντων μαθημάτων, ἦτοι τὸ τοῦ νέου Χρυσάφη τριαδικῶς: Τὸν πατέρα προσκυνήσωμεν... Σημειωτέον ὅτι τὰ ἐν λόγῳ δύο δοξαστικά καταχωρίζονται ἐπίσης στὸν κώδικα Παντ. 927, φ. 64γ κ.έ., ἐν κατακλειδί τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου.

340. Μνημονεύομε ὅτι γιὰ τὴν ἐν γένει διάδοσι τοῦ μέλους τοῦ παρόντος πολυελέου, ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνθολόγησις αὐτοῦ στὸν κώδικα Ξεν. 145, φφ. 65ν-71γ (ὅπου παρατίθεται ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων), ὁ ὅποιος –ὡς εἰκάζει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 98– ἐγράφη «πιθανόν [...] εἰς τὴν Ῥίλαν περὶ τὰ 1800».

Κατά τὴν ἀκολουθοῦσα ἀπαρίθμησι τούτων —ἐκτὸς τῆς παραθέσεως αὐτῶν κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ συγγραφῆς— ἐκρίθη, ὡσαύτως, λυσιτελεστέρα ἢ ταξι- νόμησις τοῦ συνόλου τῆς ὀγκωδεδστάτης, ὄντως, χειρογράφου παραδόσεως σὲ τρεῖς ἐπὶ μέρους ἐνόητες ἦτοι σὲ κώδικες τῶν Ἀπάντων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, λοιποὺς κώδικες καί, τέλος, κώδικες διὰ τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας γεγραμμένους:

i) Ἀπαντα Πέτρου Μπερεκέτη³⁴¹:

Ἐηρ. 302, φφ. 1γ-5ν. Γρηγ. 2, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 1045, φ. 1γ κ.έ. Ἐηρ. 304, φ. 1γ κ.έ. Κουτλ. 408, φ. 7ν κ.έ. Ἐηρ. 324, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 959, φ. 1γ κ.έ. Ἐηρ. 326, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 1047, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 1067, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 1071, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 1072, φ. 1γ κ.έ. Ἰβήρ. 958, φ. 1γ κ.έ. Ἐηρ. 303, φ. 1γ κ.έ.

ii) Λοιποὶ κώδικες

1. Τῶν τελῶν τοῦ ιζ' αἰῶνος:

Ἐηρ. 328, φφ. 13ν-18γ. Ἰβήρ. 1271, φφ. 86ν-92γ. Γριτσ. 21β, σσ. 248-269. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. Παντ. 947, σσ. α'-θ'. Λειμ. 459, φφ. 497γ-499ν. Κόκ. 24, φφ. 193γ-202ν.

2. Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος:

Ἀγ. Νεοφ. 16, φφ. 169ν-181γ. Παντ. 967, φφ. 243γ-255γ. Σταυρ. 168, φφ. 145γ-155γ. Ξεν. 164, φ. 153γ κ.έ. Ἐηρ. 323, φφ. 52ν-55ν. Παντ. 1019, φφ. 147ν-157γ. Λειμ. 253, φφ. 127ν-135ν. Παντ. 1016, φφ. 110γ-117ν. Ἀγ. Στεφ. 55, φφ. 18γ-23γ. Παντ. 969, φφ. 93ν-99γ. Ἰβήρ. 1297, φφ. 80ν-92ν. Ἐηρ. 320, φφ. 59ν-63ν. Ἐηρ. 268, φφ. 17ν-33ν. Ἰβήρ. 1039, φφ. 116γ-122γ. Σταυρ. 164, φφ. 133ν-143γ. Τιμ. Προδρ. 10, μεταξύ φφ. 185γ-236γ. Λειμ. 279, φφ. 187γ-193ν. Παῦλ. 36, σσ. 221-243. Ἰβήρ. 987, φφ. 156ν-160γ. Μερλ. 12, φφ. 39γ-43γ. Λειμ. 251, φφ. 120γ-126ν. Λειμ. 250, φφ. 105γ-111ν. Ὑψηλ. 40, φφ. 39γ-45ν. Κιτ. 31, φ. 15ν κ.έ. Ἰβήρ. 1069, φφ. 155γ-180γ. Ἐηρ. 329, φφ. 39ν-42γ. Γρηγ. 25, φφ. 131γ-138γ. Ἰβήρ. 1003, φφ. 22ν-26γ. Ἰβήρ. 982, φφ. 58γ-63γ. Ἰβήρ. 1273, φφ. 165γ-171γ. Γρηγ. 35, φφ. 108γ-116γ. Ἰβήρ. 998, φφ. 28ν-32γ. Κουτλ. 397, φφ. 61γ-66ν. Παντ. 994, φφ. 57ν-64γ. Μεταμ. 305, φφ. 40γ-46ν. Δοχ. 321, φφ. 56ν-61γ. Διον. 581, φφ. 333γ-338ν. Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 117γ-123ν. Παντ. 972, φφ. 117ν-123γ. Παῦλ. 42, σσ. 256-270. Κουτλ. 415, φφ. 112γ-120γ. Παῦλ. 98, σσ. 202-209. Ξεν. 114, φφ. 65ν-69γ. Κουτλ. 630, φφ. 378ν-383ν. Δοχ. 407, φφ. 97γ-105γ. Παντ. 954, φφ. 19γ-27γ καὶ 47γ-51γ. Κωνστ. 95, φφ. 124ν-131ν. Ἐηρ. 366, φφ. 135γ-140ν.

341. Στους ἐδῶ ἀπαριθμομένους κώδικες τῶν Ἀπάντων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη —οἱ ὅποιοι βεβαίως εἶναι οἱ αὐτοί, ὡς καὶ στὴν προηγουμένη παράγραφο— πρέπει ἐνδεχομένως νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ ἀκόλουθοι κώδικες, τοὺς ὁποίους ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὅ.π., σσ. 74-75, συγκαταλέγει στὴν ἰδία κατηγορία, ἦτοι: Λαύρας Η 112, Λαύρας Κ 175, Λαύρας Κ 185. Ὁ αὐτὸς μαρτυρεῖ ἀόριστως περὶ ἀνθολογήσεως πολυελέου (ἢ πολυελέων) τοῦ Μπερεκέτη στους ἐξῆς, ἐπιπροσθέτως, κώδικες: Λαύρας Θ 153, φφ. 1γ-7γ. Λαύρας Μ 48. Βατοπ. 1279 καὶ Λαύρας Ι 184, φ. 502γ κ.έ. (βλ. σχετικῶς αὐτόθι). Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω κωδίκων μόνον ὁ Λαύρας Κ 185 συγκαταλέγεται στὴν ἐν λόγῳ κατηγορία ὑπὸ τῶν Σπυριδῶνος μοναχοῦ Λαυριώτου—Σωφρόνιου Εὐστρατιάδου, Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Μεγίστης Λαύρας (τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει), ὅ.π., σ. 253. Στὸν μνημονευθέντα κατάλογο (σ. 254) καταχωρίζεται ἐπίσης ἀόριστος μνεῖα περὶ πολυελέων τοῦ Μπερεκέτη, ἀνθολογομένων στὸν κώδικα Λαύρας Κ 188.

3. Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 17' αἰῶνος:

Κουτλ. 437, φφ. 121v-128v. Ξηρ. 370, φφ. 1r-10v. Ξηρ. 380, φφ. 121r-132v. Δοχ. 332, φφ. 10r-14v. Ἰβήρ. 983, φφ. 673r-667r. Ξεν. 150, φφ. 117r-122v. Διον. 575, φφ. 101r-106r. Παντ. 958, σσ. 81-109. Δοχ. 338, φφ. 46r-49v. Παντ. 1012, φφ. 88v-96v. Ἰβήρ. 1157, φφ. 51r-59r. Μεταμ. 92, φφ. 21v-25v. Παύλ. 132, σσ. 123-130. Δοχ. 385, φφ. 121r-137r. Παύλ. 35, σσ. 129-148. Ξηρ. 313, φφ. 99r-105r. Ὑδρ. 632, φφ. 18v-29v. Κουτλ. 405, φφ. 65v-69v. Γρηγ. 14, φφ. 94r-105v. Ἰβήρ. 1268, σσ. 33-46. Κουτλ. 434, φφ. 24r-31r. Ἰβήρ. 1276, φφ. 35v-41v. Δοχ. 376, φφ. 139v-146r. Γρηγ. 30, φφ. 90r-97r. Παντ. 955, φφ. 39v-46r. Λειμ. 348, φφ. 85v-88r. Παντ. 952, φφ. 51r-57v. Ξεν. 156, φφ. 85v-97v. Λειμ. 341, φφ. 181v-186r. Γρηγ. 19, φφ. 81v-88r. Παντ. 997, φφ. 58v-68v. Ξηρ. 364, φφ. 27v-35r. Παύλ. 37, σσ. 61-84. Γρηγ. 31, φφ. 89r-94v. Παντ. 1007, φφ. 141v-152r. Σταυρ. 234, φφ. 168r-174r. Διον. 578, φφ. 138v-146v. Δοχ. 363, φφ. 98v-103v. Γρηγ. 6, φφ. 177r-180v. Ξηρ. 373, φφ. 99v-104v. Παύλ. 40, σσ. 259-273. Σ. Πέτρ. 5, φφ. 41r-54r. Παντ. 927, φφ. 56v-59v. Ξεν. 123, σσ. 158-165. Ἰβήρ. 1140, φφ. 67v-75r. Ἰβήρ. 1028, φφ. 53r-61r. Ἰβήρ. 1032, φφ. 1r-7r. Ἄγ. Νεοφ. 4, φφ. 32r-42v. Ἰβήρ. 1236, φφ. 57v-62v. Ἰβήρ. 1134, φφ. 37r-44r. Ἰβήρ. 1262, φφ. 28r-37v. Κιτ. 58, μεταξύ φφ. 58v-66v. Ξεν. 153, φφ. 53r-59r. Ξηρ. 365, φφ. 32r-38v. Ξηρ. 321, φφ. 21r-26v. Δοχ. 359, φφ. 78r-82r. Καρ. 217, φφ. 33r-41r. Λειμ. 8, φφ. 76v-77v. Ἄγ. Δημητρ. 38, φ. 56r κ.ε. Μεταμ. 340, φφ. 154r-160v. Ἰβήρ. 1160, φφ. 1r-7r. Paris Suppl. Grec. 1333, φφ. 63v-70r. Ἄγ. Στεφ. 59, φφ. 80r-88v. Ἰβήρ. 1164, φφ. 64v-72r. Ἄγ. Στεφ. 66, φφ. 79v-95r. Παντ. 974, φφ. 128v-137v. Ἰβήρ. 1035, φφ. 215r-222r. Ἄγ. Στεφ. 127, φφ. 88r-93r. Ὀλυμπ. 210, φφ. 118r-126r. Ὀλυμπ. 205, σσ. 219-235. IGLM 1,8², φφ. 1r-9v. Nks 2747,2², φφ. 57v-59r. PAIK 42, φφ. 172v-176v. PAIK 52, φφ. 132r-140v. PAIK 43, φφ. 53r-62r. PAIK 44, φφ. 76v-84r. PAIK 45, φφ. 443v-457r. EBP 132, φφ. 168r-171r. EBP 711, φφ. 385v-387v. EBP 840, φ. 106v κ.ε. (.)

4. Τῆς πρώτης εικοσαετίας τοῦ 18' αἰῶνος:

Τιμ. Προδρ. 6. Γριτσ. 22, σσ. 583-599. Κύκ. 14, φ. 86r κ.ε. Ξηρ. 305, φφ. 76v-80r. Ξεν. 145, φφ. 65v-71r. Λομβέρδ. 51, σσ. 65-74. Δοχ. 350, φφ. 27r-31v. Διον. 568, φ. 42r κ.ε. Δοχ. 368, φφ. 214r-221v. Χρυσορ. 6, σ. 158 κ.ε. Δοχ. 356, φφ. 97v-104v. Δοχ. 353, φφ. 78r-85r. Ὑδρ. 629, φφ. 24v-33r. Πάτρ. 816, φφ. 63r-70r. Ἰβήρ. 1252, φφ. 71r-74v. Ξηρ. 369, φφ. 307v-314v. Μερλ. 7, φφ. 38v-42v. Ξηρ. 299, σσ. 104-112. Παντ. 998, φφ. 83r-90r. Διον. 576, φφ. 49r-54r καὶ 80r-82r. Καρ. 216, φφ. 90v-100r.

iii) Κώδικες νέας μεθόδου:

Ξεν. 106, φφ. 1r-12v. Ξεν. 120, φ. 21r κ.ε. Ξεν. 133, φ. 1r κ.ε. Διον. 632, φφ. 1r-12v. Διον. 636, φ. 89r κ.ε. Καρ. 230, φφ. 1r-8r. Διον. 680, φφ. 63r-72r. Διον. 678, φ. 227r κ.ε.³⁴² Δοχ. 335, φφ. 90r-101r. Σταυρ. 236, φφ. 1r-17r. Διον. 612, φφ. 86v-101r. Διον. 806, σσ. 570-578. Κύπρ. 51, φ. 1r κ.ε. Ὑδρ. 612, φφ. 1r-14r.

Ὅπως ἤδη ἐπεσημάνθη ἀνωτέρω, κατὰ τὴν διαπραγματεύσει τοῦ ἐτέρου πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, τὴν —πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐπισημανθεῖσα— πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τῆς συνθέσεως —ἢ ὅποια εὐρίσκειται καταχωρισμένη στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1708 χρονολογούμενο κώδικα Ξηρ.

342. Σημειωτέον ὅτι στὸν παρόντα κώδικα —αὐτόγραφο Ἰωάσαφ διδασκάλου τοῦ Διονυσιάτου, κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ 18' αἰῶνος— περιέχονται μόνον τὰ δύο καταληκτικῆρια μαθήματα (τριαδικὸ καὶ θεοτοκίῳ) τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου.

323³⁴³— όφειλομε στόν Παῦλο ιερέα, μαθητή τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ· ὁ αὐτός, κατά πᾶσαν πιθανότητα, κωδικογράφος ἀνθολογεῖ τήν παροῦσα σύνθεσι καί στοὺς κώδικες Λειμ. 459³⁴⁴ καί Κύκ. 24³⁴⁵, περὶ τὸ ἔτος 1700 γεγραμμένους, ἐνῶ κατά τὴν ἴδια χρονολογία ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται, ὡσαύτως, στὸν κώδικα Παντ. 947³⁴⁶. Πρὸς τούτοις, ἐὰν συνυπολογισθῇ τὸ γεγονός ὅτι τέσσαρες ἐπιπροσθέτως κώδικες—χρονολογούμενοι περὶ τὰ τέλη τοῦ ἱζ' με ἀρχές τοῦ ἱη' αἰῶνος— περιέχουν τήν παροῦσα σύνθεσι³⁴⁷, συνεκτιμηθῇ δὲ καί ἡ ἀπουσία τοῦ μέλους ἐκ τῶν δύο γνωστῶν αὐτογράφων τοῦ Μπερεκέτη—καί δὴ ἐκ τοῦ κώδικος Σινᾶ 1449³⁴⁸—, ἡ σύνθεσις τοῦ παρόντος πολυελέου προσδιορίζεται, φρονοῦμε, ἀβιάστως περὶ τὰ τέλη τοῦ ἱζ' αἰῶνος καί ἐνδεχομένως εἰδικώτερα κατά

343. Βλ. Ξηρ. 323, φφ. 52v-55v.

344. Βλ. Λειμ. 459, φφ. 497r-499v. [Πρβλ. καί τὴν ὑποσημ. 278 τῆς προηγουμένης παραγράφου].

345. Βλ. Κύκ. 24, φφ. 193r-202v. Στὸν παρόντα κώδικα διακρίνονται σαφῶς τέσσαρα τμήματα, γεγραμμένα κατά διαφόρους χρονικὲς περιόδους ὑπὸ διαφόρων, ὡσαύτως, κωδικογράφων. Ὁ πολυέλεος τοῦ Μπερεκέτη καταχωρίζεται στὸ τέταρτο τμήμα τοῦ κώδικος, τὸ ὁποῖο ἔχει γραφῆ ὑπὸ τοῦ ἐν λόγῳ Παύλου ιερέως κατά τὸν μῆνα Σεπτέμβριο τοῦ ἔτους 1700. Βλ. σχετικῶς: Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, *ibid.*, pp. 16-18.

346. Βλ. Παντ. 947, σσ. α'-θ'. Ὁ κώδιξ ἔργο ἀδήλου τινὸς κωδικογράφου· ὁ παρὼν πολυέλεος καταχωρίζεται—ἀτελής ὡς πρὸς τὰ διὰ τῆς ἐρυθρᾶς μελάνης σημάδια, μαρτυρίας, φθοράς—ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος, ὅπου καί εἰκοσι τέσσαρες (κδ') σελίδες προχείρων προσθηκῶν, ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφέως γεγραμμένες. Ἡ ἀπόδοσις τῆς ὡς ἄνω ἀτελοῦς συνθέσεως στὸν μελωδὸ Πέτρο τὸν Μπερεκέτη, ὡς καί ἡ ἐγγρόνισις τοῦ χειρογράφου «περὶ τὸ 1700», ὀφείλονται στὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 259-260.

347. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν ἐξῆς κωδικῶν: Ξηρ. 328, φφ. 13v-18r [χειρόγραφο ἀδήλου τινὸς μαθητοῦ «τοῦ Μπαλασίου ιερέως καί τοῦ Ἀθανασίου ἱεροδιακόνου», ὁ ὁποῖος κατά τὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 183, «ἔγραψε πιθανώτερον [κατὰ] τὰ τέλη τοῦ ἱζ' αἰῶνος, ἐὰν ὁ ἀναφερόμενος διδάσκαλός του Ἀθανάσιος ἱεροδιάκονος εἶναι ὁ μετέπειτα Πατριάρχης. Καί ἂν ἀκόμη πρόκειται περὶ τοῦ Ἀθανασίου τοῦ μετέπειτα ἱερομονάχου τοῦ Ἰβηρίτου, τὰ χρονολογικὰ ὄρια μένουν τὰ αὐτά, καθ' ὅσον συγχρονοῦν οἱ δύο Ἀθανάσιοι». Ἰβήρ. 1271, φφ. 86v-92r [χειρόγραφο χρονολογούμενο, ὁμοίως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'* (ἀνέκδοτος· με τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως), κατά τὰ τέλη τοῦ ἱζ' με ἀρχές τοῦ ἱη' αἰῶνος]. Γριτσ. 11, σ. 37 κ.έ. [ὅπου ἀόριστος ἐν πολλοῖς ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μιχαῆλ Γ. Ἀδάμη, «Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη, ἀποκειμένης νῦν ἐν τῇ ἱερᾷ μητροπόλει Ζακύνθου», *ΕΕΒΣ ΑΕ'* (1966-1967), σ. 329, τόσο στὸν περιεχόμενον στὸν κώδικα «Πολυέλεον Πέτρου Μπερεκέτου», ὅσο καί στὴν χρονολογία γραφῆς αὐτοῦ—«IZ'-IH' αί.»] καί Γριτσ. 21β [ὅπου ἀόριστος ὡσαύτως μνεῖα τοῦ ἰδίου Μιχαῆλ Γ. Ἀδάμη, *δ.π.*, σσ. 340 καί 341, περὶ τῆς χρονολογίας γραφῆς τοῦ κώδικος—«IZ'-IH' αί.»— καί τοῦ εἰς αὐτὸν περιεχομένου «Πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη τοῦ μελωδοῦ»].

348. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ αὐτογράφου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη βλ. αἰφνης ὅσα ἀρμοδίως ἐσημειώθησαν στὴν ὑποσημ. 280 τῆς προηγουμένης παραγράφου, ὅπου μνημονεῖται ἐπιπροσθέτως καί τὸ ἐδῶ ἐπικαλούμενο ἕτερο αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου μελουργοῦ.

τὴν τελευταία πενταετία αὐτοῦ³⁴⁹. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χρονικοῦ ὁροσήμου καὶ ἐντεῦθεν, ἀξιοθαύμαστος εἶναι ἡ πληθώρα τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως, ἡ ὁποία ἄλλωστε ἀποτυπῶνται ἐναργῶς —μὴ δεομένη, ὡς ἐκ τούτου, περαιτέρω σχολιασμοῦ— στὸν προεκτεθέντα πίνακα. Ἰδιαιτέρως ἐκπλήσσει ἡ κατὰ τὸ β' ἡμισυ κυρίως τοῦ ιη' αἰῶνος εὐρυτάτη διάδοσις τοῦ μέλους³⁵⁰, γεγονός διὰ τοῦ ὁποίου ἐπαληθεύεται ἡ πολλακίς ἤδη μνημονευθεῖσα —καὶ κατ' ἐξοχὴν κυριαρχοῦσα κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικῇ περιόδῳ— ἀνάγκη γιὰ σύντομα

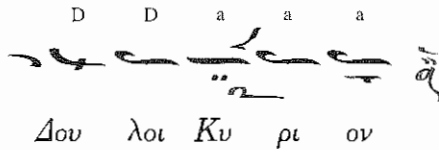
349. Πρβλ. ἐδῶ καὶ τὰ ἐν τῇ ὑποσημείωσει 280 τῆς προηγουμένης παραγράφου σχετικά ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχόλια.

350. Πρὸς ἐπίβρῳσι τῆς ἀνωτέρω διαπιστώσεως, παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ ἐνδεικτικὸν πίνακα τῶν —ὑπὸ ἐπιωνύμων κωδικογράφων— κυριωτέρων χρονολογημένων καταγραφῶν τῆς παρουσίας συνθέσεως, ἐκ τοῦ ἔτους 1750 καὶ ἐντεῦθεν· ὁ ἐν λόγῳ πίναξ δομεῖται κατὰ τὸ ἀκόλουθο σχῆμα:

χρονολογία γραφῆς τοῦ κώδικος	κωδικογράφος	κώδιξ
1750	Κύριλλος Μαρμαρινὸς πρῶτην ἐπίσκοπος Τήνου	Λεμ. 250
1750	Νεκτάριος ἱερομόναχος	Υψηλ. 40
1757	Χρυσάνθος ἱερομόναχος	Κουτλ. 427
1759	Λαυρέντιος ἱερομόναχος	Ἐπρ. 380
1760	Παῖσιος ἱερομόναχος	Δοχ. 332
1762	Θεόκλητος μοναχός	Ἰβήρ. 983
1763	Σεραφεῖμ προηγούμενος Λαύρας	Ξεν. 150
1764	Ἰωάννης Πρωτοψάλτης	Διον. 575
1767	Δημήτριος Λῶτος	Δοχ. 338
1768	Μιχαὴλ Δράκος	Παντ. 1012
1769	Ἰωάννης Πρωτοψάλτης	Ἰβήρ. 1157
1772	Γαβριὴλ ἱερομόναχος	Μεταμ. 92
1774	Δημήτριος Λῶτος	Παύλ. 132
1774	Παῖσιος ἱερομόναχος	Δοχ. 385
1796	Πᾶνος Οἰκονόμου Ἀναγνώστης	Υδρ. 632
1800	Δημήτριος Λῶτος	Λομβέρδ. 51
1800	Ἀπόστολος Κόνστας ὁ Χῖος	Δοχ. 350
1802	Δαμασκηνός Ἀγραφορενδινώτης	Ἰβήρ. 1252
1802	Ἰάκωβος ἱερομόναχος Πελοποννήσιος	Ἐπρ. 369
1805	Δημήτριος Λῶτος	Μερλ. 7
1805	Ἀπόστολος Κόνστας ὁ Χῖος	Διον. 568
1812	Ἰωάσαφ μοναχός Παντοκρατορηνός	Πάτμ. 816
1815	Κωνσταντῖνος «ὁ τοῦ Ἀγγελῆ»	Παντ. 998
Σημειώνομε ἐπιπροσθέτως καὶ τρεῖς ἐνδεικτικὰ χρονολογημένες καταγραφὰς ἐκ κωδίκων τῆς νέας μεθόδου:		
1818-1825	Τραϊανὸς ἱερεὺς	Ξεν. 120
1821	Ἀπόστολος Κόνστας ὁ Χῖος	Καρ. 230
1825	Μακάριος [ἱερομόναχος]	Ξεν. 133

μέλη. Ἡ κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐντοπισθεῖσα τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τῆς συνθέσεως, καταχωρίζεται, γιὰ μὲν τοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας, στὸν κώδικα Καρ. 216, τοῦ ἔτους 1819³⁵⁴, γιὰ δὲ τοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου, στὸν κώδικα Ξεν 106, τοῦ ἔτους 1840³⁵².

ς) Ὁ πολυέλεος σύγκεται ἐκ τεσσαράκοντα συνολικῶς στίχων³⁵³, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων. Παραθέτομε, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως³⁵⁴:

Ἡ σύνθεσις –ὅπως ἄλλωστε καὶ ἅπαντα τὰ ποιήματα τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ³⁵⁵– ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρὰ τῶν δύο ἐξηγητῶν διδασκάλων, ἤτοι Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου –κατὰ τὸ ἔτος

351. Βλ. Καρ. 216, φφ. 90ν-100r· ὁ κώδιξ ἔργο ἀδήλου τινὸς κωδικογράφου, ὁ ὁποῖος, ὅμως, χρονολογεῖ σαφῶς τὸν κώδικα στὸ φ. 217r: «1819 μρ [= Μαρτίου] 26».

352. Βλ. Ξεν. 106, φφ. 1r-12ν. [Ἡ χρονολόγησις τοῦ κώδικος ὀφείλεται στὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 18]. Σημειωτέον ὅτι μεταγενέστερος μᾶλλον τούτου εἶναι ὁ ἀχρονολογητός, δυστυχῶς, κώδιξ τοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου, Διον. 806, σσ. 570-578, χρονολογούμενος κατὰ τὸν Γρ. Θ. Στάθη, *ὁ.π.*, σ. 847, περὶ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος, κατὰ «τὴν περίοδον πρωτοψαλτίας Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου καὶ πιθανώτατα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἐμαθῆτευσεν παρὰ Χουρμουζιῶ» (βλ. αὐτόθι, σ. 854). Γιὰ τὰ χρονικὰ ἄρια τῆς πρωτοψαλτίας Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοφάλτου (ἤτοι 1821-1855) βλ. αἴφνης· Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπάδαριοι καὶ δομέστικοι», σ. 81 [= p. 157].

353. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑπετὸν ἐποίησεν // Ὅ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσύνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὠτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

354. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κώδικος Ἀγ. Στεφ. 127, φ. 88r.

355. Πρβλ. τὴν σχετικὴ ἐπισήμανσι στὴν ὑποσημ. 283 τῆς προηγουμένης παραγράφου.

1817³⁵⁶ – καί Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος –κατὰ τὸ ἔτος 1837³⁵⁷. Οἱ μνημονευθεῖσες, μάλιστα, ἐξηγήσεις διεδόθησαν ἀρκούντως κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος καὶ ἠνθολογήθησαν ἀρμοδίως στοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς³⁵⁸. Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶναι, ἐπιπροσθέτως, ἕτερα ἐξήγησις τῆς παρούσης συνθέσεως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ ἀδήλου τινὸς ἐξηγητοῦ –ὁ ὁποῖος «δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι μοναχὸς Ἀγιορείτης»³⁵⁹ – καταγεγραφομένη στὸν κώδικα Δοχ. 335³⁶⁰, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Κυπρίου ἐξηγητοῦ ἱερομονάχου Σιλβέστρου τοῦ Κυκκώτου, καταχωριζομένη στὸν κώδικα Κύκ. 14, ὑπὸ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴ διευκρίνησι: «... ὅπερ ἐξηγήθη παρὰ τοῦ ἀμαθοῦς τῆς δέλτου ταύτης γραφέως...»³⁶¹. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι τὸ καταληκτικὸν τριαδικὸ

356. Βλ. ΜΠΤ 744, φφ. 1γ-12ν: Πολυέλεος συνοπτικὸς εἰς ἤχον πρῶτον ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον. Ὅπως ἦδη ἐπεσημάνθη ἀνωτέρω [πρβλ. τὴν ὑποσημ. 286 τῆς προηγουμένης παραγράφου], ἡ ἐξήγησις τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου εἶναι ἐλλιπὴς ὡς πρὸς τὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον μάθημα τοῦ πολυελέου· συγκεκριμένως, στὸ φ. 12ν τὸ μνημονευθὲν μάθημα διακόπτεται ἀποτόμως –λόγω ἐκπεσόντων φύλλων τοῦ κώδικος– πρὸ τοῦ τέλους τῆς καταληκτικῆρου φράσεως τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ δεκαπεντασφύλλου ποιήματος, στὴν φράσι: «...Θεοτόκε Μα[ρία, deest in cod.]...».

357. Βλ. ΜΠΤ 712, φφ. 1γ-5γ: Πολυέλεος σύντομος ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον.

358. Οἱ σχετικὸι –περιέχοντες τὴν παρούσα σύνθεσι– κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ἐμνημονεύθησαν ἤδη ἀνωτέρω, στὸν οἰκείον τόπον τοῦ πίνακος τῆς χειρογράφου παραδόσεως. Ἐνδεικτικῶς ἐπισημαίνομε ὅτι ἡ ἐξήγησις τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου ἐντοπίζεται, εἰδικώτερα, στοὺς κώδικες: Καρ. 230 (αὐτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κατὰ τὸ ἔτος 1821), φφ. 1γ-8γ καὶ Ὑδρ. 612, φφ. 1γ-14γ ἢ δὲ ἐξήγησις Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος καταχωρίζεται στοὺς ἐπομένους κώδικες: Ξεν. 106, φφ. 1γ-12ν. Ξεν. 133, φ. 1γ κ.έ. Ξεν. 120, φ. 21γ κ.έ. Διον. 632, φφ. 1γ-12ν. Διον. 636, φ. 89γ κ.έ.

359. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 396: ὁ ἴδιος εἰκάζει πὺς ὁ κώδιξ «δὲν ἐγγράφη ἢ ἀντεγράφη εἰς Κων/πολιν ἐκ χειρογράφων τῶν Τριῶν Διδασκάλων –δεδομένης τῆς ποικιλίας τοῦ περιεχομένου– ἀλλὰ ἐξηγήθη μᾶλλον καὶ κατεγράφη ὑπὸ μουσικοῦ εἰδήμονος τῆς τε συνοπτικῆς καὶ ἀναλυτικῆς Μεθόδου σημειογραφίας» (αὐτόθι).

360. Βλ. Δοχ. 335, φφ. 90γ-101γ. Μνημονεύομε ἐπιπροσθέτως ἐδῶ καὶ τὴν ἀνθολόγησι τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου σὲ δύο αὐτογράφους κώδικες τοῦ γνωστοῦ Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου –συγκεκριμένως στοὺς κώδικες: Διον. 680 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος), φφ. 63γ-72γ καὶ Διον. 806 (τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος), σσ. 570-578 [πρβλ. πρὸς τούτους καὶ τὸν –ιδιόγραφο, ὡσαύτως, Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου– κώδικα Διον. 678 (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος), φ. 227γ κ.έ., ὅπου καταχωρίζονται μόνον τὰ καταληκτικὰ μαθήματα τοῦ παρόντος πολυελέου]– ἀνευ, ὅμως, οἰασδήποτε ἀναφορᾶς στὴν ταυτότητα τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως.

361. Βλ. Κύκ. 14, φ. 86γ κ.έ. Νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, ὅτι ἡ ὡς ἄνω ἀναγραφὴ ἔχει ἦδη ἐπισημανθῆ ὑπὸ τῶν ἐξῆς (κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ) μελετητῶν: Κώστα Π. Κύρρη, «Ἀναλυτικὸς κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱεράς μονῆς Κύκκου», *ἔπ.*, σσ. 375-378. Χαράλαμπος Παπαδοπούλου, «Βυζαντινομουσικολογικαὶ σημειώσεις ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κύκκου», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱεράς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990), σ. 148 [πρβλ. καὶ: Σόλωνος Χατζησολωμοῦ, «Παρθένος καὶ Σιλβέστρος οἱ Κυκκῶτες μουσικοί», *αὐτόθι*, σ. 99]. Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, *ibid.*, p. 9. Ἡ ἀπόδοσις τοῦ μνημονευθέντος (ἀνυπογράφου) χειρο-

μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου, ὡς καὶ ὠρισμένοι στίχοι αὐτοῦ, καταχωρίζονται στὸν περισπούδαστο κώδικα Σινᾶ 1477, μεταγεγραμμένοι στὸ πεντάγραμμο³⁶². τὸ γεγονός βεβαίως κέκτηται μεγίστη σημασία γιὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξι τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας, ὡς καὶ τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεία αὐτῆς, ὅπως ἦδη ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη δεόντως³⁶³.

η) Ὁ πολυελεος ἐδημοσιεύθη πλήρης, δις μὲν κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου ἅπαξ δὲ κατὰ τὴν ἐξήγησι Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος³⁶⁴. σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὠρισμένοι στίχοι αὐτοῦ περιέχονται τόσο στὸν μνημονευθέντα ἦδη ἀνωτέρω, ὁμώνυμο τοῦ Μπερεκέτη, διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ *Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας*³⁶⁵, ὅσο καὶ σὲ νεώτερα ἔντυπα μουσικὰ βιβλία³⁶⁶.

γράφου τῆς ἱεῖρας μονῆς Κύκκου στὴν κωδικογραφικὴ παραγωγή Σιλβέστρου τοῦ Κυκκώτου ὀφείλεται στὸν Σόλωνα Χατζησολωμό, ὁ.π. [ἡ ἄλλη μελέτη στίς σσ. 95-104], ὅπου καὶ παραπέμπεται ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης (κυρίως στίς σσ. 98-102) γιὰ εἰδικότερα ἀναφορὰ στὸν ἐν λόγῳ Κύπριο ἐξηγητὴ ἱερομόναχο.

362. Βλ. Σινᾶ 1477, φφ. 62r-62v (τὸ τριαδικὸ μάθημα) καὶ φφ. 248r-248v (οἱ στίχοι Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν).

363. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 200, ὅπου καὶ μνεία τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας.

364. Γιὰ τίς κατὰ τὴν ἐξήγησι Γρηγορίου δημοσιεύσεις βλ. ἀφ' ἐνός μὲν τὴν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἔκδοσι τοῦ πρωτοψάλτου Χαράλαμπος Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Β' Ἀπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], Μέρος Α', ὁ.π., σσ. 17-44* [τὸ ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Γρηγορίου ἔλλειπον τμήμα τοῦ θεοτοκίου μαθήματος (βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 356) ἀναπληροῦται ἐκ τῆς ἀντιστοίχου ἐξηγήσεως τοῦ Χουρμουζίου], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν μουσικὴ ἔκδοσι Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνοδόσημ 4. Πολυελεος Α', Ἅγιον Ὅρος 1992*, σσ. 93-124. Εἰδικότερα γιὰ τὴν τελευταία ἔκδοσι, ὁ πολυελεος – ὅπως διευκρινίζεται στὸ ἔσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου τοῦ ἀνωτέρω βιβλίου – δημοσιεύεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1821 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Καρ. 230, φφ. 1r-8r [πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑποσημ. 358]. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, ἀς σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς, παρατιθεμένης στὸν μνημονευθέντα κώδικα, ἐξηγήσεως πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ Γρηγορίου (ἐκ τοῦ πρωτογράφου του, δηλονότι, κώδικος ΜΠΤ 744, φφ. 1r-12v), προκύπτουν (γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι) ὠρισμένες μικροπαραλλαγές ἢ καὶ ἐνίοτε «συντηρητικώτερες» ἐρμηνεῖες σημαδίων, οἱ ὁποῖες πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποδοθοῦν σὲ «ἐξηγητικὴς παρεμβάσεις» τοῦ ἐξονομασθέντος Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου.

Τὴν κατὰ τὴν ἐξήγησι Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος δημοσιεύει τῆς παρούσης συνθέσεως βλ. εἰς Ἀβραάμ Χ. Εὐθυμιάδη, *Νέον τετρατόμον ὕμνολόγιον φωναῖς αἰσῆσις, τόμος Δ', Θεσσαλονικὴ 1991*, σσ. 137-154· νὰ διευκρινισθῇ μόνον ὅτι ἡ ἐν λόγῳ δημοσίευσις δὲν περιλαμβάνει τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς συνθέσεως, ἀντὶ τῶν ὁποίων παρατίθενται, «ἐν συντηγήσει» [πεπονημένη, προφανῶς, ὑπὸ τοῦ ἐκδότου Ἀβραάμ Χ. Εὐθυμιάδη], οἱ δύο στίχοι τῆς μικρᾶς δοξολογίας καὶ μετ' αὐτοὺς ἡ ἀναφώνησις ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, ἀλληλοῦα, δόξα σοι, ὁ Θεός, ἀλληλοῦα (βλ. στίς σσ. 152-154 τῆς ἐπισημανθείσης ἐκδόσεως).

365. Βλ. Πέτρος Μπερεκέτης (ἀρχαί τη' αἰῶνος). *Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 1* [IBM 101 (I-II), Ἀθήνα 1975]. Ὑἄλλει χορὸς ἱεροψαλτῶν με χοράρχην τὸν Ἀρχοντα Πρωτοψάλτην Θρασύβουλον Στανίτσαν. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν στίχων Δοῦλοι, Κύ-

2.10 Πολυέλεος 'Ιωάννου Πρωτοψάλτου του Τραπεζουντίου [Α']

α) Συμφώνως πρὸς ὅσα ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, κατὰ τὴν διαπραγμάτευσι τοῦ πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, διὰ τῆς παρούσης συνθέσεως τοῦ Τραπεζουντίου Πρωτοψάλτου 'Ιωάννου «ἐγκαινιάζεται» οὐσιαστικῶς πληθώρα ὁμοειδῶν πολυελέων, οἱ ὅποιοι ἐκ τῶν μέσων τοῦ 19 αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐπιβάλλονται καθολικῶς καὶ ἔκτοτε διαδίδονται εὐρύτατα, ἕως τῆς χρονικῆς περιόδου ὅπου ἐκτείνεται ἡ παροῦσα ἔρευνα, ἀλλὰ καὶ πέραν ταύτης. Δυνάμεθα, φρονοῦμε, νὰ διατυπώσωμε τὴν ἄποψι ὅτι διὰ τοῦ ἐν λόγῳ Πρωτοψάλτου 'Ιωάννου –ὁ ὁποῖος, βεβαίως, συνεχίζει ἐπαξίως καὶ ἐπιπροσθέτως (προκειμένου περὶ τοῦ συγκεκριμένου εἴδους τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας) «διευρύνει» τὸ ἔργο καὶ

ριον – Οἱ ἐστῶτες – "Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν – Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν – Οἶκος 'Ααρῶν – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, οἱ ὅποιοι καταχωρίζονται στὴν πρώτη ἡψι τοῦ πρώτου δίσκου, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 1. [Συνοπτικὰ μορφολογικὰ σχόλια περὶ τῶν συγκεκριμένων στίχων βλ. καὶ στὴν σχετικὴ (ἀνάρθρητον) σελίδα τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν μνημονευθέντα δίσκο].

366. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, ὅτι οἱ στίχοι: Δούλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – "Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα – "Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά – Καὶ πάσας τὰς βασιλείας – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, δημοσιεύονται ὑπὸ τοῦ Σίμωνος 'Ι. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Δ', τεῦχος Α' [...], ὁ.π., σσ. 60-61 (κατ' ἐξήγησι, μᾶλλον, τοῦ ἰδίου). 'Επιπροσθέτως, ὑπὸ τοῦ μουσικοδιδασκάλου καὶ πρωτοψάλτου Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Ὀκτάρηον Μουσικῶν Λειτουργιῶν, τόμος Α', ἤχος πρῶτος* [...], 'Αθήναι, α' ἄπει' [1985], σσ. 408-413, δημοσιεύονται οἱ δεκατρεῖς πρώτοι στίχοι τοῦ αὐτοῦ πολυελέου (ἐκ τοῦ στίχου –δηλονότι– Δούλοι, Κύριον ἕως τοῦ στίχου: 'Ὁ ἐξάγων ἀνέμους), «διασκευασμένοι» ὁμως παρὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἐκδότου. 'Αξιοσημείωτος εἶναι, ἐπίσης, ἡ –ἐκ ποικίλων κωδίκων περιεχόντων τὴν παροῦσα σύνθεσι– δημοσίευσις πανομοιότυπων ὠρισμένων τμημάτων αὐτῆς σὲ καταλόγους μουσικῶν χειρογράφων καὶ λοιπῆς ἐιδικῆς μουσικολογικῆς μελέτης: μνημονεύομε ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, τὸ φ. 1γ τοῦ κώδικος Ξηρ. 302, δημοσιευμένο εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 85, ὡς καὶ τὸ φ. 1γ τοῦ κώδικος Καρ. 230, δημοσιευμένο εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 447 [σημειωτέον ὅτι τὸ πλεῖστον τμήμα τοῦ ἰδίου φύλλου (συγκεκριμένως, οἱ τρεῖς πρώτοι στίχοι τοῦ πολυελέου, ἔξαφίσει τοῦ τετάρτου: Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ) παρατίθεται ἐπίσης πανομοιότυπως –μάλιστα σὲ διχρωμία– στὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὀπισθοφύλλου τοῦ μνημονευθέντος (στὴν ὑποσημ. 364) βιβλίου 'Ιεροθέου ἱερομονάχου τοῦ Φιλοθέτου]. Βλ. ἐπίσης τὸ πλεῖστον τμήμα ἐκ τοῦ θεοτοκίου μαθήματος τοῦ παρόντος πολυελέου –πανομοιότυπο τοῦ φ. 58ν τοῦ κώδικος 'Ιβήρ. 1241– δημοσιευμένο εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 172 καὶ φωτογραφικὸν δείγμα ὑπ' ἀριθμὸν 85.1. 'Η προμετωπίς, τέλος, καὶ τὸ πρῶτον φύλλον τῶν *Ἀπάντων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη* –ἐκ τοῦ αὐτογράφου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικος ΜΠΤ 744–, καθὼς καὶ τὸ φ. 1α τοῦ –περιέχοντος τὰ Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη ἐπίσης– ἰδιοχείρου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος κώδικος ΜΠΤ 712, δημοσιεύονται πανομοιότυπως στὶς τελευταῖες (ἀνάρθρητες) σελίδες τοῦ, ἐπισυναπτομένου στὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα δίσκου τοῦ *Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας*, φυλλαδίου [τὰ ἴδια φωτογραφικὰ δείγματα καταχωρίζονται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος Μπερεκέτης ὁ μελωδός», ὁ.π., σ. 20 (μόνον τὰ δύο πρώτα) ὡς καὶ εἰς: Χαραλάμπους Καρακατσάνη, *Βυζαντινὴ ποταμῆς, τόμος Β'*. Ἄπαντα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου [...], *Μέρος Α'*, ὁ.π., σσ. 4, 8 καὶ 5, ἀντιστοιχῶς].

τὴν ἐν γένει ἔμπνευσι τοῦ μελωδοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (ἐκεῖθεν ἀντλῶν τὰ «μελικὰ ἐρείσματα» τῆς παρουσίας συνθέσεως)— εἰσερχόμεθα πλέον στὴν τελευταία περίοδο μελοποιίας τῶν πολυελέων. Κατ' αὐτὴν συλλήβδην οἱ ἀπαντῶσες συνθέσεις χαρακτηρίζονται κατὰ κύριο λόγο «σύντομες» ἢ «συνοπτικές», ὅπως συμβαίνει προκειμένου καὶ περὶ τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως³⁶⁷. εἶναι, μάλιστα, ἐνδεικτικὸ τὸ γεγονός ὅτι συνηθέστατα «ἐπιστρατεύονται» καὶ ἕτεροι ἐπὶ μέρους προσδιορισμοὶ—προστιθέμενοι στοὺς ὡς ἄνω, περιγράφοντας τὸ κοινὸ ἀπασῶν τῶν συνθέσεων γνῶρισμα, χαρακτηρισμοὺς— γιὰ νὰ ἐκφράσουν εἰδικώτερα τὸ ἐν γένει «ἦθος» ἐκάστης συνθέσεως. Συγκεκριμένως, στὴν περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου χειρόγραφον παράδοσι, ἀπαντοῦν οἱ ἐπόμενοι ὄροι, χρήσιμοι ἐν ταύτῳ ἐδῶ γιὰ μία πρώτη ἀσφαλῆ περιγραφή τοῦ ἐξεταζομένου μέλους: «Πολυέλεος σύντομος καὶ ὠραῖος»³⁶⁸, «σύντομός τε καὶ τερπνός»³⁶⁹, «συνοπτικός καὶ ἡδύτατος»³⁷⁰, «συνοπτικός καὶ ὀργανικός»³⁷¹, «συνοπτικός καὶ ὠραῖος»³⁷², «συνοπτικός καὶ γλυκὺς»³⁷³ καί, τέλος, «πολυέλεος πάνυ ἐντερπνος καὶ ὠραῖος»³⁷⁴, ἢ «τερπνός καὶ ἡδύτατος»³⁷⁵. Πρέπει, πάντως, νὰ σημει-

367. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος—περὶ τοῦ ὄρου «σύντομος»— Ἐηρ. 277, φ. 1γ.

Πολυέλεος σύντομος, κυρίου Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 927, φ. 59ν. Παντ. 1002, φ. 134γ. Παντ. 1007, φ. 152γ. Παντ. 1012, φ. 96ν. Γρηγ. 6, φ. 180ν. Γρηγ. 30, φ. 97γ. Γρηγ. 31, φ. 94ν. Γρηγ. 19, φ. 88γ. Ἐηρ. 305, φ. 67ν. Παντ. 998, φ. 106γ. Κουτλ. 441, φ. 37ν.

Ἐπιπροσθέτως—περὶ τοῦ ὄρου «συνοπτικός»— βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 983, φ. 667γ.

Πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα κυρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 969, φ. 293γ. Κωνστ. 95, φ. 131ν. Δοχ. 376, φ. 151ν. Λειμ. 349, φ. 154ν. Παντ. 952, φ. 57ν. Παντ. 985, φ. 18γ. Δοχ. 363, φ. 262γ. Ἐηρ. 364, φ. 9γ. Σταυρ. 234, φ. 198γ. Ἰβήρ. 1140, φ. 493γ. Ἰβήρ. 1134, φ. 54γ. Γυμνασίου Ἀραονίας (Σοποτοῦ) 3Π/79, φ. 105γ. Καρ. 217, φ. 112γ. Κουτλ. 421, φ. 49γ. Παύλ. 62, σ. 389. Παύλ. 32, σ. 26x. Δοχ. 359, φ. 82γ. Ἰβήρ. 1271, φ. 318γ. Ὀλυμπ. 210, φ. 434γ. Διον. 576, φ. 72γ. Δοχ. 368, φ. 263γ. Ἐηρ. 373, φ. 1γ. Ξεν. 170, φ. 8γ.

368. Βλ. Τιμ. Προδρ. 7, φ. 109γ.

369. Βλ. Δοχ. 321, φ. 65γ. Πρβλ. καί: Λειμ. 251, φ. 138γ [: «...σύντομός τε καὶ πάντερπνος...»].

370. Βλ. Ἐηρ. 368, φ. 193γ. Ξεν. 153, φ. 59γ. Ὀλυμπ. 206, φ. 67γ. Τιμ. Προδρ. 5, σ. 81.

371. Βλ. Παύλ. 25, σ. 73. Ἐηρ. 382, φ. 144γ. Πρβλ. καί: Ἐηρ. 299, σ. 121 [: «...ὀργανικός...»] ὡς καί: Δοχ. 401, φ. 57γ [: «...ὠραῖος καὶ ὀργανικός...»].

372. Βλ. Παντ. 958, σ. 566. Πρβλ. ὡσαύτως: Ἰβήρ. 1038, φ. 34γ [: «...συνοπτικός καὶ ὠραιότατος...»]. Διον. 578, φ. 146ν [: «...καὶ αὗτος συνοπτικός καὶ πάνυ ὠραῖος...»]. Ὀλυμπ. 211, φ. 16γ [: «...συνοπτικός...ὠραῖος καὶ πάνυ καλός...»].

373. Βλ. Κουτλ. 422, φ. 160ν.

374. Βλ. Παντ. 980, φ. 99γ.

375. Βλ. Ἐηρ. 302, φ. 173γ.

ωθῆ ὅτι —ἐκτὸς τῶν ποικίλων χαρακτηρισμῶν, οἱ ὅποιοι βεβαίως δὲν ἐλλείπουν— στὶς χειρόγραφες Ἀνθολογίες τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη' καὶ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ ιθ' αἰῶνος, οἱ μνημονευθεῖσες συνθέσεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνθολογοῦνται προτασσομένου τούτων τοῦ ὀνόματος μόνον τοῦ μελουργοῦ ἐκάστης· ἐπὶ παραδείγματος, εἰδικῶς περὶ τοῦ προκειμένου πολυελέου, ἡ σχετικὴ ἀρκτικὴ ἀναγραφή διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως· «Πολυέλεος κύρ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας»³⁷⁶, ἢ καὶ ἀπλῶς· «Πολυέλεος κύρ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου»³⁷⁷.

Εἰδικώτερα, τώρα, περὶ τῆς ἐφ' ἐξῆς περιγραφομένης συνθέσεως, ἀκλινῆς τρόπον τινὰ ὀδηγὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ποικίλων παραλλαγῶν τῆς ἀρκτικῆς ρουμπρίκας αὐτῆς ἐστάθη, ἀσφαλῶς, ἡ ἐπομένῃ —αὐτόγραφος τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου— ἀναγραφή:

*Πολυέλεος σύντομος, ποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἰς ἧχον δ' Δουλοῖ, Κύριον*³⁷⁸.

376. Βλ. Ὑδρ. 620, φ. 3ν. Πρβλ. ὡσαύτως· Ἐηρ. 330, φ. 100r. Ἐηρ. 272, φ. 112v. Δοχ. 407, φ. 269r. Δοχ. 382, φ. 63r. Ἐηρ. 336, φ. 19r. Ἀγ. Στεφ. 49, φ. 53r. Ὑδρ. 632, φ. 4v. Ὑδρ. 629, φ. 1r. Ἐηρ. 366, φ. 140v. Ἐηρ. 361, φ. 45v.

377. Βλ. Κουτλ. 424, φ. 30r. Πρβλ. ὡσαύτως· Κουτλ. 397, φ. 66v. Παῦλ. 42, σ. 270. Παῦλ. 40, σ. 243. Παῦλ. 37, σ. 84. Ξεν. 123, σ. 165. Παῦλ. 132, σ. 130. Ἐηρ. 313, φ. 105r. Παῦλ. 35, σ. 178. Γρηγ. 11, φ. 99v. Ξεν. 156, φ. 97v. Ξεν. 140, φ. 20v. Ἐηρ. 365, φ. 38v. Ἐηρ. 321, φ. 33r. Ὀλυμπ. 200, φ. 2r. Ἰβήρ. 1017, σ. 62. Παντ. 997, φ. 68v. Παντ. 957, φ. 102r. Δοχ. 356, φ. 104v. Δοχ. 341, φ. 81r. Δοχ. 353, φ. 85r. Ἐηρ. 369, φ. 77v. Ἐηρ. 288, φ. 23r. Λομβέρδ. 51, σ. 74. Ὑδρ. 618, φ. 112r. Ἀγ. Στεφ. 112, φ. 65r. Ἰβήρ. 981, σ. 412. Καρ. 216, φ. 100r. Κατὰ κύριο λόγο ὑπὸ τὴν ὡς ἄνω ἀναγραφή [: Πολυέλεος κύρ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου] ἀπαντᾷ ἡ παρούσα σύνθεσις καὶ στοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου, οἱ ὅποιοι ἀριθμοῦνται ἀρμοδιῶς κατωτέρω, στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ πίνακος τῆς χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στὶς σχετικὲς ἐπικεφαλίδες τοῦ παρόντος πολυελέου ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς μαρτυρεῖται ἐξ ἴσου καὶ ὡς· «κύρ Ἰωάννης», ἀνευ περαιτέρω προσδιορισμοῦ (βλ. ἐνδεικτικῶς· Ξεν. 154, φ. 251v. Κουτλ. 435, φ. 34r. Ξεν. 144, φ. 129r. Ξεν. 145, φ. 88v. Ξεν. 172, φ. 110r. Κουτλ. 632, φ. 135r. Φιλ. 251, φ. 1r), ἐνῶ ὅταν ἡ σύνθεσις ἐπιτεταῖ τοῦ, εἰς ἧχον πρῶτον, ἐτέρου πολυελέου τοῦ ἴδιου μελουργοῦ, δηλοῦται προφανέστατα ὡς· «ὁ αὐτὸς κύρ Ἰωάννης» (βλ. Ξεν. 105, φφ. 33r-v. Σαμ. 60, φ. 93r. Ἐηρ. 312, φ. 74v. Δοχ. 354, φ. 63r), ἢ καὶ ἀπλούστερα ὡς· «ὁ αὐτός» (βλ. Παντ. 904, φ. 25r καὶ Παντ. 906, φ. 79v). Ἀξιομνημόνευτος εἶναι, τέλος, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ ὡς· «μουσικωπάτου», στὸν κώδικα Παντ. 955, φ. 31r, ἀλλὰ καὶ ὡς· «μακαρίτου», στοὺς —ἐκ τοῦ ἔτους 1770 καὶ ἐντεῦθεν χρονολογούμενους— κώδικες· Ξεν. 150, φ. 131r. Γρηγ. 31, φ. 94v. Κωνστ. 93, φ. 12r. Γυμνασίου Ἀρσωνίας (Σοποτοῦ) 3Π/79, φ. 105r. [Περὶ τῆς χρονολογίας θανάτου τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου βλ. αἴφνης· Μ. Χατζηριακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 305 ὡς καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 93, ὑποσημ. 202 καὶ σ. 172].

378. Βλ. Διον. 575, φ. 111r ὁ κώδιξ, γεγραμμένος κατὰ τὸ ἔτος 1764, ἀποδεικνύεται αὐτόγραφο τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου βάσει τῆς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς τοῦ φ. 111r (ὡς καὶ ἐτέρας ὁμοειδούς στοῦ φ. 213r), καίτοι μεταγενεστέρα σημειώσις στοῦ φ. 316v μάρτυρεῖ τινὰ «Γερά-

β) Περὶ τῆς μεθόδου ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος πολυελέου –κυριώτατα στοὺς ἐκ τῶν μέσων περίπου τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν φιλοτεχνουμένους μουσικούς κώδικες– παρατηρητέα τὰ ἐξῆς: Πρῶτον, στοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου, ἡ σύνθεσις καταχωρίζεται εἴτε κατόπιν τῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (κατὰ κύριο λόγο ἐπεταὶ τοῦ εἰς ἤχον πρῶτον πολυελέου αὐτοῦ³⁷⁹, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ τῆς «δευτέρας στάσεως»³⁸⁰ ἢ τῆς εἰς τὴν Θεοτόκον ἐκλογῆς τοῦ ἰδίου³⁸¹), εἴτε ἐνίοτε κατόπιν τοῦ ἐτέρου (εἰς ἤχον πρῶτον) πολυε-

σμον *δομῆστικον Λαύρας*» ὡς κωδικογράφο (βλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 723). Ὁ αὐτός, πάντως, Ἰωάννης παραδίδει καὶ ἕτερα ὁμοία ἀναγραφή στὸν ἀναμφιβόλως αὐτογράφο τοῦ –κατὰ τὸ ἔτος 1769– κώδικα Ἰβήρ. 1157, φ. 59r:

Πολυελεος σύντομος, συνθεθεις παρ' ἐμοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον. [Περὶ τῶν αὐτογράφων κωδίκων τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου βλ. προχείρως: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 303. Δίνου Πολίτη καὶ Μαρίας Πολίτη, «Βιβλιογράφοι 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή», *Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου* ζ' (1988-1992), Ἀθήνα 1994, σ. 485. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, ὑπόσημ. 212].

379. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος τοὺς ἐπομένους κώδικες, ὅπου μάλιστα διὰ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου περαίνεται καὶ ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων: Παύλ. 42, σσ. 270-289. Κωνστ. 95, φφ. 131v-140v. Γρηγ. 31, φφ. 94v-102v. Διον. 578, φφ. 146v-157r. Γρηγ. 30, φφ. 97r-105r. Παντ. 927, φφ. 59v-64. Παντ. 1012, φφ. 96v-104v. Ξεν. 153, φφ. 59r-67r. Ξηρ. 366, φφ. 140v-148r. Πρβλ. ὡσαύτως τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα, ὅπου ὁ ἐν λόγῳ πολυελεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τοῦ εἰς ἤχον πρῶτον πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καὶ αὐτοῦ τοῦ Πρωτοψάλτου Δακῆλ· Κουτλ. 397, φφ. 66v-74r. Παύλ. 37, σσ. 84-112. Παντ. 952, φφ. 57v-66r. Παύλ. 132, σσ. 130-139. Ξεν. 123, σσ. 165-173. Ξηρ. 313, φφ. 105r-112v. Γρηγ. 19, φφ. 88r-95v. Δοχ. 359, φφ. 82r-89r. Ξηρ. 365, φφ. 38v-47r. Παντ. 997, φφ. 68v-80v. Δοχ. 356, φφ. 104v-113v. Δοχ. 353, φφ. 85r-94r. Λομβέρδ. 51, σσ. 74-86. Μερλ. 7, φφ. 42v-48r. Καρ. 216, φφ. 100r-112v. [Στὸν κώδικα Γρηγ. 6, φφ. 180v-185v, τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπεταὶ ἕτερα σύνθεσις (Λόγον ἀγαθὸν εἰς ἤχον πρῶτον) τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, ἐνῶ στὸν κώδικα Ξεν. 156, φφ. 97v-112v, τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἐπεταὶ ἡ εἰς ἤχον τέταρτον λέγετον σύνθεσις Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου]. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι στὰ ἐπόμενα χειρόγραφα διαταράσσεται ἡ ἀνωτέρω τακτικὴ ἢ τοῖς ἢ παρούσα σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου καταχωρίζεται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότῃς τῶν πολυελέων καὶ ἐπεταὶ αὐτῆς ὁ μνημονευθεὶς πολυελεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη: Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 109r-117r. Παύλ. 40, σσ. 243-259. Παντ. 955, φφ. 31r-39v. Ἰβήρ. 983, φφ. 667r-673r. Ὑδρ. 632, φφ. 4v-18v. [Στὸν κώδικα Δοχ. 407, φφ. 269r-280v, κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου καταχωρίζεται ἡ εἰς ἤχον τέταρτον ἐκλογὴ Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη].

380. Βλ. Δοχ. 321, φφ. 65r-70v καὶ Δοχ. 376, φφ. 151v-158r, ὅπου διὰ τῆς παρούσης συνθέσεως περαίνεται καὶ ἡ ἐνότῃς τῶν πολυελέων.

381. Βλ. Παύλ. 25, σσ. 73-92 καὶ Παντ. 998, φφ. 106r-116r, ὅπου ὁ παρὸν πολυελεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῆς εἰς ἤχον τέταρτον ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθὸν Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη καὶ τοῦ πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου. Πρβλ. καί: Λειμ. 251, φφ. 138r-146v. Διον. 575, φφ. 111r-119r. Παύλ. 62, σσ. 389-408, ὅπου ὁ πολυελεος τοῦ Ἰωάννου ἐπεταὶ καὶ πάλι τῆς ὡς ἀνω ἐκλογῆς τοῦ Μπερεκέτη, μετ' αὐτὸν δὲ τερματίζεται καὶ ἡ καθόλου ἐνότῃς τῶν πολυελέων.

λέου τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου³⁸², μὴ ἔλλειπουσῶν, βεβαίως, ἰκανῶν παρεκκλίσεων³⁸³ ἢ καὶ περιπτώσεων ὅπου παρατηρεῖται ἄτακτος ἐν πολλοῖς ἀνθολόγησις αὐτῆς³⁸⁴, ἐνιαχοῦ ἐπισημαίνεται, ἐπίσης, ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, ἐπομένων μετ' αὐτὴν τῶν ἀντιστοιχῶν ποιημάτων Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου³⁸⁵ ἢ Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου³⁸⁶. Δεύτερον, στοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ἡ σύνθεσις καταχωρίζεται κυρίως ἐνδιαμέσως τῶν πολυελέων τοῦ αὐτοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου (εἰς ἦχον πρῶτον) καὶ τοῦ Πρωτοφάλτου Δανιὴλ³⁸⁷, ἐνίοτε ἀνθολογεῖται, ὡσαύτως,

382. Βλ. ἐνδεικτικῶς Ἐεν. 105, φφ. 33γ-41γ. Παντ. 906, φφ. 79ν-84ν. Ὑδρ. 618, φφ. 112γ-121γ. Ἐεν. 172, φφ. 110γ-122γ. Πρβλ. καὶ τοὺς ἐπομένους κώδικες, ὅπου ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῶν πολυελέων Ἰωάννου Πρωτοφάλτου (εἰς ἦχον πρῶτον) καὶ Δανιὴλ Πρωτοφάλτου. Λειμ. 344, φφ. 37γ-43γ. Ἐηρ. 312, φφ. 74ν-83γ. Παντ. 904, φφ. 25γ-30γ. Ἐηρ. 321, φφ. 33γ-40γ. Κουτλ. 421, φφ. 49γ-60γ. Σάμ. 60, φφ. 93γ-104γ. Δοχ. 354, φφ. 63γ-72γ. Ἐηρ. 369, φφ. 77ν-86γ. Ἐηρ. 299, σσ. 121-131.

383. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς ἐξῆς κώδικες: Κουτλ. 422, φφ. 160ν-170γ. Παύλ. 35, σσ. 178-201 (ὅπου ὁ πολυελέος τοῦ Ἰωάννου ἔπεται τοῦ ἀντιστοίχου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου). Ἰβήρ. 981, σσ. 412-426. Ἐηρ. 305, φφ. 67ν-72γ. Γρηγ. 11, φφ. 99ν-115ν. Ἐεν. 150, φφ. 131γ-139γ. Δοχ. 341, φφ. 81γ-86ν (ὅπου τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέος ἔπεται ἡ μνημονευθεῖσα σύνθεσις τοῦ Πρωτοφάλτου Δανιὴλ). Ἐηρ. 382, φφ. 144γ-151ν. Ἐεν. 145, φφ. 88ν-100γ. Ἐηρ. 330, φφ. 100γ-105ν (ὅπου ὁ παρῶν πολυελέος ἀνθολογεῖται κατόπιν τοῦ ἀντιστοίχου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου).

384. Βλ. αἰφνης: Παντ. 969, φφ. 293γ-300γ. Παντ. 958, σσ. 566-581. Ἐηρ. 302, φφ. 173γ-177γ. Ὀλυμπ. 210, φ. 434γ κ.έ. Καρ. 217, φφ. 112γ-120γ. Παντ. 957, φφ. 102γ-116γ. Ἐεν. 170, φφ. 8γ-15γ. Ὀλυμπ. 206, φφ. 67γ-74ν. Δοχ. 368, φφ. 263γ-273γ. Διον. 576, φφ. 72γ-80γ. Κουτλ. 441, φφ. 37ν-42γ. Μερλ. 8, φφ. 129γ-134ν. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στοὺς ἐπομένους κώδικες ὁ ἐν λόγῳ πολυελέος Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου ἀποτελεῖ τὴν μόνη εἰς αὐτοὺς ἀνθολογουμένη ὁμοειδῆ σύνθεσι: Ἐηρ. 272, φφ. 112ν-139ν. Ἐηρ. 277, φφ. 1γ-10γ. Παντ. 980, φφ. 99γ-108γ. Δοχ. 363, φφ. 262γ-270ν. Παῖδουση 2, σσ. 21-39. Παύλ. 32, σσ. 26κ-45. Γυμνασίου Ἀραονίας (Σοποτοῦ) 3Π/79, φφ. 105γ-115γ. Ἐηρ. 336, φ. 19γ κ.έ. Ὀλυμπ. 200, φφ. 2γ-19γ.

385. Βλ. σχετικῶς: Ἐηρ. 364, φφ. 9γ-16ν. Παντ. 1007, φφ. 152γ-160ν. Μερλ. 6, φφ. 29ν-36ν. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 81-91. Λειμ. 349, φφ. 155γ-167ν. Λειμ. 248, σσ. 223-242. Κωνστ. 93, φφ. 12γ-23γ. Δοχ. 382, φφ. 63γ-73ν. Φιλ. 251, φφ. 1γ-14γ. Κουτλ. 632, φφ. 135γ-146γ. Ἐηρ. 361, φφ. 45ν-54ν. Ὑδρ. 629, φφ. 1γ-13γ.

386. Βλ. σχετικῶς: Ἐεν. 154, φφ. 251ν-259ν. Δοχ. 401, φφ. 57γ-66ν. Κουτλ. 435, φφ. 34γ-45γ. Ἐεν. 140, φφ. 20ν-29ν. Ἐεν. 144, φφ. 129γ-138γ. Ἐηρ. 288, φφ. 23γ-34γ. Κουτλ. 424, φφ. 30γ-39ν. Ὑδρ. 620, φφ. 3ν-13ν.

387. Βλ. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.έ. Δοχ. 1239, σσ. 40-56. Δοχ. 1246, φφ. 107ν-117ν. Ἐεν. 261, φφ. 116γ-134ν. Μερλ. 9, φφ. 18ν-26γ. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 29γ-40ν. Ὑδρ. 605, φφ. 22ν-32γ. Ἰδιαιτέρως μνημονεύομε τοὺς ἐπομένους κώδικες —οἱ ὅποιοι ἀνήκουν στὴν αὐτὴ κατηγορία— ὅπου, ὅπως ἤδη ἐσχολιάσθη ἀρμοδίως (βλ. σχετικῶς τὴν ἕκτη παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς), οἱ ἀνθολογουμένες συνθέσεις καταχωρίζονται ἀριθμημένες ἐκ τοῦ Α' ἕως τοῦ Θ' ἢ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου ἀνθολογεῖται ἐκεῖ δευτέρα κατὰ σειρά, ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφῆ:

ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων³⁸⁸ ἢ καὶ ἐνδιαμέσως λοιπῶν ποικίλων συνθέσεων, ποιημάτων συγχρόνων τοῦ Ἰωάννου μελουργῶν³⁸⁹.

γ) Ἡ σύνθεσις ἀποτελεῖ ποίημα τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, γεγονός τὸ ὁποῖο δηλοῦται σαφέστατα στίς σχετικές ἀναγραφές συνόλου τῆς χειρογράφου αὐτῆς παραδόσεως· τὸ ὡς ἄνω δεδομένο ἀποτρέπει, βεβαίως, ἐνδεχόμενες συγχύσεις καὶ λοιπὰ περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ προβλήματα. Ἐπιπλέον, νὰ ἐπισημανθοῦν καὶ ἐδῶ δύο παρατηρήσεις, οἱ ὁποῖες θὰ σχολιασθοῦν ἐν συνεχείᾳ εἰδικώτερα. Πρῶτον· τμήμα τῆς πάρουσης συνθέσεως —συγκεκριμένως τὰ καταληκτικῆρια αὐτῆς μαθήματα— «ἐτόνισθη δι' αἰτήσεως» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου, παρότρυνσις —καὶ ἐνδεχομένως πηγὴ ἐμπνεύσεως— ἡ ὁποία πρέπει, φρονοῦμε, νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ νὰ «ἀνιχνευθῇ» ἐν τέλει κατὰ τὴν ἐξέτασι τοῦ προκύψαντος μέλους. Δεύτερον· ὁ προειρημένος μελουργὸς τοῦ παρόντος πολυελέου μαρτυρεῖται καθολικῶς στὴν χειρόγραφον τοῦ μέλους παράδοσι ὡς· «Ἰωάννης ὁ Πρωτοφάλτης» ἢ «Ἰωάννης ὁ Πρωτοφάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας»³⁹⁰, προσωνυμίες συμφώνως πρὸς τίς ὁποῖες —ἐκτὸς τῶν ἄλλων— προσδιορίζεται εἰδικώτερα ἢ σύνθεσις τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος κατὰ τὰ ἔτη τῆς πρωτοφαλτίας τοῦ ἐξονομασθέντος Ἰωάννου, δηλονότι κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1736-1770³⁹¹.

δ) Ὁ πολυελεὸς ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης³⁹². Οἱ μεμελισμένοι στίχοι αὐτοῦ εἶναι βεβαίως σύντομοι, τονισμένοι ἀμιγῶς στὸ μαλακὸ διατονικὸ τε-

Πολυελεὸς Β', μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. Δοχ. 340, φφ. 30ν-43ν, ὡς ὡσαύτως καὶ Παντ. 912, φφ. 11ν-23γ. Παντ. 986, σσ. 44-61. Διον. 764, σσ. 60-86. [Πρβλ. καὶ τὸν κώδικα Ξεν. 148, φφ. 17ν-25ν, ὅπου τηρεῖται μὲν ἡ αὐτὴ τακτικὴ, ἔλλείπουν δὲ οἱ ὑπ' ἀριθμὸν Γ', Δ', Η' καὶ Θ' συνθέσεις καὶ τοιοῦτοτρόπως κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογεῖται ὁ εἰς ἤχρον βαρὺν ὁμοειδῆς τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου].

388. Βλ. ἐνδεικτικῶς· Δοχ. 366, φφ. 187γ-203γ. Δοχ. 406, φφ. 115γ-129γ. Δοχ. 360, φφ. 249γ-261γ.

389. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος τοὺς ἐξῆς κώδικες· Δοχ. 362, φφ. 78γ-90ν. Διον. 612, φφ. 118γ-131γ. Διον. 680, φφ. 85ν-95ν. Διον. 806, σσ. 611-620.

390. Βλ. προχείρως ὁρισμένες ἐπὶ τοῦ προκειμένου παραπομπές ἀνωτέρω, στίς ὑποσημ. 376 καὶ 377.

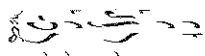
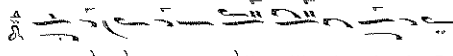

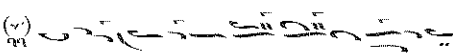
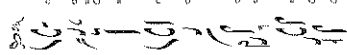
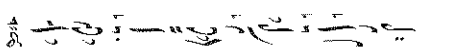

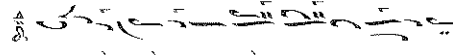
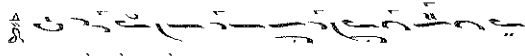
391. Κατὰ τὸ ἔτος 1736 περίπου προσδιορίζει ὁ Χρ. Γ. Πατρινέλης, «Πρωτοφάλται, λαμπάδαριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 76-78 [= pp. 153-154], τὴν πρώτη μνεῖα τοῦ Ἰωάννου ὡς Πρωτοφάλτου. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1770 —συνεπεία τῆς γνωστῆς πλέον σήμερον, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου, μαρτυρίας τοῦ κώδικος Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀριθμὸν 1, φ. 440γ (βλ. σχετικῶς τίς ἐν κατακλειδί τῆς ὑποσημ. 377 μνημονευθεῖσες μελέτες τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ)— λήγει ἡ «πρωτοφαλτικὴ θηρεία» τοῦ ἐν λόγῳ μελοποιῶ.

392. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι στοὺς κώδικες Κουτλ. 422, φφ. 160ν-170γ καὶ Παντ. 957, φφ. 102γ-116γ, ἔλλειπει τὸ θεοτοκίο μάθημα τοῦ πολυελέου.

τράχρηδο τοῦ τετάρτου ἄγια ἤχου³⁹³. Ὅπως ἤδη ἐσημειώθη στὴν προηγου-
μένη παράγραφο, τὰ νέα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα –ἐν συνεχείᾳ τῆς εἰς ἤχον
πρῶτον ἀντιστοίχου συνθέσεως Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη– εἰσάγονται διὰ τῆς
παρούσης συνθέσεως (καὶ ἐν ταύτῳ καθιεροῦνται καὶ ἐπιβάλλονται πλέον
δι' ἅπαντες τοὺς ἐφ' ἐξῆς ἀπαντωμένους πολυελέους), εἶναι κυρίως δύο.
Πρῶτον, τὸ εὐσύνοπτο καὶ ἐν πολλοῖς κοινό –ἢ κατὰ ζεύγη ὅμοιο– μέλος
τοῦ ἀνακλωμένου ἐφύμνιου· ἀλληλουῖα καὶ δεύτερον, τὰ ἐκτενῆ –τῇ προσ-
θήκῃ νεανισμῶν καὶ τερετισμῶν– καταληκτῆρια δοξαστικά μᾶθηματα.
Εἰδικώτερα περὶ τῆς προκειμένης συνθέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου
ἄξιοσημείωτα εἶναι τὰ ἐξῆς· τὸ ἀνακλώμενο ἐφύμνιο· ἀλληλουῖα, διαμορ-
φοῦται σὲ τέσσαρες παραλλαγές³⁹⁴, κατὰ ζεύγη ὁμοιοτρόπως ἐπαναλαμβα-
νόμενο ἐπὶ μακρᾶ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, χρονικῇ περιόδῳ. Τὰ δύο καταληκτῆρια
δοξαστικά μᾶθηματὰ σύγκεινται κατὰ τὰ συνήθη ἐκ τριαδικοῦ³⁹⁵ καὶ θεοτο-

393. Περὶ τοῦ συγκεκριμένου ἤχου βλ. αἴφνης· Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Θεωρητικόν*, τόμος Α', ὁ.π., σσ. 305-310.

394. Σημειώνομε ἐδῶ, πρὸς περαιτέρω πληροφόρησι τοῦ φιλομούσου ἀναγνώστου, τίς ὡς ἂν μνημονευθεῖσαι τέσσαρες παραλλαγές τοῦ ἐν λόγῳ ἐφύμνιου, στὴν παλαιὰ καὶ στὴν νέα μέθοδο τῆς παρασημαντικῆς τῆς ψαλτικῆς τέχνης. Τὰ μουσικά κείμενα λαμβάνονται, γιὰ μὲν τὴν παλαιὰ γραφὴν ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 112γ κ.έ., γιὰ δὲ τὴν νέα ἐκ τῆς –περιεχούσης τίς ἐξηγήσεις Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου– μουσικῆς ἐκδόσεως *Πανδέκτη* 2 (1851), σ. 56 κ.έ.:

<p>c b b a G</p> <p>α λ λη λου ι α</p>	<p>A</p> <p>α α λ λη η η λου ου ι ι ι α</p>
<p>d b b a G</p> <p>α λ λη λου ι α</p>	<p>(v) ηη</p> <p>α α λ λη η η λου ου ι ι ι α</p>
<p>c b a G a c b b a a G G</p> <p>α λ λη λου ου ου ι ι α</p>	<p>A</p> <p>α λ λη η λου ου ου ου ι ι ι ι α</p>
<p>c a b c b b a a G G</p> <p>α λ λη λου ου ου ι ι α</p>	<p>A</p> <p>α α λ λη η η λου ου ι ι ι α</p>
<p>ἦ καὶ</p> <p>α α λ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι α</p>	

395. Συγκεκριμένως, τὸ εἰς τὸ Δόξα καταληκτῆριον τοῦ πολυελέου μᾶθημα προσλαμβάνει τὸ τριαδικὸν ποίημα· Θεέ, Τριάς διαιρετή, προσώποις οὐ τῇ φύσει..., τὸ πλήρες κείμενο τοῦ ὁποί-

κίου³⁹⁶, ἀντιστοίχως, ἐξωψαλμικῶν κειμένων, «συμπλεκομένων» δι' ἀρμολιῶν νενανισμῶν καὶ τερευτισμῶν πρὸς παράτασι τοῦ μέλους. Σημειωτέον ἐδῶ ὅτι τὰ μνημονευθέντα μαθήματα, διὰ τῶν ὁποίων κατακλείεται ἡ ὄλη σύνθεσις Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, «έτονίσθησαν δι' αἰτήσεως τοῦ παναγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου Πατριάρχου κυρίου (sic) Κυρίλλου»³⁹⁷ –ὡς σαφῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς σχετικῆς χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως³⁹⁸.

οὐ ἐδημοσιεύθη στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 254, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 181. Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικά συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὅ.π., σ. 293. Μορφολογικῶς δομεῖται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω –ἐκ τριῶν στίχων συγκεκριμένου– ποιήματος, ἐν κατακλείδι τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλονται βραχίς νενανισμὸς πρῶτον καὶ ἐκτενὲς κράτημα ἐν συνεχείᾳ· ἡ ὄλη σύνθεσις κατακλείεται διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ τριαδικοῦ ποιήματος (ἐλέησον τοὺς δούλους σου, τοὺς σὲ ὕμνολογοῦντας). Πρόκειται, ὄντως, περὶ ἀρκοῦντος ἐκτενούς μαθήματος.

396. Εἰδικώτερα, τὸ εἰς τὸ Καὶ νῦν ἐπιβαλλόμενο θεοτοκίον κείμενο εἶναι τὸ δεκαπεντασύλλαβον ποιήμα: Ὡ, δέσποινα, πανύμνητε, μητὲρ εὐλογημένη... τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη ἀρμολιῶς στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, ὅ.π., σσ. 201-202, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 59. Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, ὅ.π. Μορφολογικῶς σύγκεται, ὁμοίως, ἐκ τοῦ μνημονευθέντος (τετραστίχου) ποιήματος, ἐν τέλει τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλονται βραχεῖς νενανισμὸς καὶ κράτημα, ἀντιστοίχως· τὸ ἐν λόγῳ μάθημα –αἰσθητῶς βραχύτερο τοῦ ἀντιστοίχου τριαδικοῦ– κατακλείεται δι' ἐπαναλήψεως τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ποιήματος (ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα). Σημειωτέον, τέλος, ὅτι αὐτόνομον παράθεσι τοῦ ἀνωτέρω θεοτοκίου μαθήματος ἔχομε στὸν κώδικα Παῦλ. 62, σσ. 302-305 (συγκεκριμένως, ἀνθολογεῖται –ὁμοῦ μετὰ τοῦ ὁμοειδοῦς θεοτοκίου ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πρῶτον πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη– ἐν κατακλείδι τοῦ εἰς ἦχον πρῶτον πολυελέου τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου). Ὁμοίως, αὐτόνομος παράθεσις ἀμφοτέρων τῶν καταληκτικῶν μαθημάτων τοῦ παρόντος πολυελέου ἐνετοπίσθη στὸς κώδικες Κουτλ. 420, φφ. 41γ-45ν καὶ Διον. 678, φ. 227γ κ.έ.

397. Ἡ ὡς ἄνω ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμένου κώδικος Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγραφορενδινώτου Παντ. 927, φ. 62γ. Πρβλ. καὶ τὸν αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου κώδικα Παντ. 1002, φ. 138γ.

398. Βλ. εἰδικώτερα· Κουτλ. 397, φ. 70ν. Ξεν. 123, σ. 170. Ξηρ. 305, φ. 70γ. Ξηρ. 288, φ. 27γ. Ἰβήρ. 1030, φ. 51ν (ὅπου ἡ ἐν λόγῳ ἀναγραφὴ στοιχειοθετεῖται ὡς ἀκολουθῶς: *Τοῦ αὐτοῦ, ὅπερ [ἢ: Τὸ παρὸν] ἐτονίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ παναγιωτάτου κυρίου Κυρίλλου ἤχος δ' Δόξα πατρί...*). ΡΑΙΚ 44, φ. 89γ (: *Τὸ παρὸν ἐτονίσθη ὑπὸ κυρ Ἰωάννου δι' αἰτήσεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ἤχος δ' Δόξα πατρί...*). Κουτλ. 435, φ. 40γ. Ξεν. 144, φ. 134ν (: *Τοῦ αὐτοῦ, ὅπερ ἐτονίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ Πατριάρχου [κυρίου] Κυρίλλου ἤχος δ' Δόξα πατρί...*). Γρηγ. 31, φ. 99γ (: *Τοῦ αὐτοῦ, δι' αἰτήσεως τοῦ παναγιωτάτου Πατριάρχου κυρίου Κυρίλλου...*). Γρηγ. 30, φ. 101ν (: *Τοῦ αὐτοῦ, δι' αἰτήσεως κυρίου Κυρίλλου, τότε πατριαρχούντος...*). [Στὸν κώδικα Ὀλυμπ. 211, φ. 22γ, πρὸ τοῦ δοξαστικοῦ ἀναγράφεται ἀπλῶς: *Ἰδοῦ καὶ τὸ μάθημα ἤχος δ' κ.λπ.*]. Πρβλ. καί: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 172.

Ἡ ἀνωτέρω ἀναγραφὴ, ἐκφερομένη –ὡπως καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἤδη παρατεθειῶν μαρτυριῶν τῆς χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως– σὲ ἐνικὸ πάντοτε ἀριθμὸ («Τὸ παρὸν» καὶ ὄχι: «Τὰ παρόντα», ἢ «έτονίσθη» καὶ ὄχι: «έτονίσθησαν»), ἐμβάλλει ἐνδεχομένως στὴν ὑπόνοια

Τὸ γεγονός ἐπισημαίνεται καὶ ὑπὸ τοῦ θεωρητικογράφου τῆς ψαλτικῆς τέχνης Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, ὁ ὁποῖος μνημονεύει ὅτι: «ὑπὸ τοῦ φιλομούσου Κυρίλλου, τὰ τῆς Πατριαρχείας τότε διύθύνοντος πηδάλια, προεστράπη μετ' ἐπιμονῆς ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν πασαπνοαρίων, πολυελέων, δοξολογιῶν, καὶ κοινωνικῶν, κτλ.»³⁹⁹. Σπανιώτατα, τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσονται καὶ ἕτερα δοξαστικά μαθήματα ἐξ ὁμοειδῶν συνθέσεων λοιπῶν μελουργῶν, κυρίως Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη⁴⁰⁰ καὶ Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου⁴⁰¹, ἢ τις τῶν γνωστῶν καλοφωνικῶν στίχων, ἐν προκειμένῳ ὁ στίχος: *Εὐλόγητος Κύριος ἐκ Σιών*, τοῦ ἱερέως καὶ νομοφύλακος Μπαλασίου⁴⁰².

ὅτι διὰ τῆς ἐπισημανθείσης «αἰτήσεως» τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ἐμελίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου μόνον τὸ τριαδικὸ μάθημα τοῦ πολυελέου καὶ ὄχι τὸ ἀντίστοιχο θεοτοκίον, πρὸ τοῦ ὁποῖου, ὄντως, οὐδὲν σχετικὸ σημειοῦται. Πιστεύομε, πάντως, πὼς ἡ συγκεκριμένη διατύπωσις τῆς ἐν λόγῳ ἀναγραφῆς εἶναι δηλωτικὴ πλήρως τῆς καταληκτικῆς τούτης τοῦ πολυελέου ἐνότητος, ὑπὸ τὴν ὁποία, βεβαίως, νοοῦνται τόσο τὸ εἰς τὸ Δόξα τριαδικὸ μάθημα, ὅσο καὶ τὸ εἰς τὸ Καὶ νῦν ἀντίστοιχο θεοτοκίον, ἄλλως θεωρεῖται ἐλλιπῆς ἐπιπροσθέτως, περιττὴ ἐν πολλοῖς — ἂν μὴ ἀνώφελος, ὡς αὐτονόητος — θὰ ἦτο ἡ ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἀναγραφῆς καὶ πρὸ τοῦ θεοτοκίου μαθήματος, ἐνῷ σὲ ἀντίθετον περίπτωσι ἀσφαλῶς θὰ ἐδηλοῦτο ἀρμοδίως οἰαδήποτε — ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον τριαδικό — «διαφοροποιήσις» τοῦ θεοτοκίου ποιήματος.

399. Βλ. Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυβράχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς* [...], ἐν Τεργέστη [...] 1832, σ. XLIX. Βεβαίως, ὁ Χρυσάνθος ὁμιλεῖ γενικῶς καὶ ἀόριστως περὶ «πολυελέων», πρὸς σύνθεσιν τῶν ὁποίων «προεστράπη» ὁ Ἰωάννης ὑπὸ τοῦ «φιλομούσου» Πατριάρχου Κυρίλλου, τὰ δὲ ἐκ τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως παρεχόμενα στοιχεῖα προσδιορίζουν εἰδικώτερα τὰ ἐν λόγῳ — τῇ προτροπῇ Κυρίλλου Πατριάρχου τοιςθέντα — ποιήματα, στὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα καταληκτῆρια μαθήματα τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου τοῦ Τραπεζουντίου Πρωτοψάλτου. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι ἡ — ὑπὸ τῶν περὶ πολυελέων γενικῶς ὁμιλούντων — σύγχυσις τοῦ εὐρέως ὄρου «πολυέλεος» (ὡς ἀμιγῶς, δηλονότι, συνθέσεως) πρὸς τοὺς εἰδικωτέρους ὄρους «στίχος [ἢ στίχι] πολυελέου» (καλοφωνικός/-οὶ ἢ μή), «καταληκτικῆριον δοξαστικὸν μάθημα πολυελέου» κ.ο.κ., δὲν εἶναι σπανία.

400. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1236, φ. 55ν κ.έ. Διον. 576, φφ. 80γ-82γ, ὅπου κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογεῖται τὸ τριαδικὸ μάθημα ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη. Στὸν κώδικα Σταυρ. 234, φφ. 205γ-205ν, ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος πολυελέου καταχωρίζεται τὸ θεοτοκίον μάθημα τοῦ μνημονευθέντος πολυελέου τοῦ Μπερεκέτη.

401. Βλ. Ξεν. 172, φφ. 122γ-129ν, ὅπου τοῦ πολυελέου Ἰωάννου Πρωτοψάλτου ἐπονται τὰ καταληκτῆρια δοξαστικά ἐκ τοῦ πολυελέου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου. Στὸν κώδικα Ξηρ. 288, φ. 34γ κ.έ., ἐν τέλει τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογεῖται μόνον τὸ τριαδικὸ μάθημα τοῦ μνημονευθέντος πολυελέου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἐνῷ στὸν κώδικα Ξηρ. 373, φ. 8γ κ.έ., μόνον τὸ ἀντίστοιχο θεοτοκίον.

402. Βλ. σχετικῶς: Γρηγ. 31, φφ. 102ν-104γ. Στὸν κώδικα Παντ. 972, φφ. 130ν-133γ, ὁ αὐτός, μᾶλλον, καλοφωνικός στίχος ἀνθολογεῖται ἀνωνύμως ἐν τέλει, ὡσαύτως, τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου. Μνημονευτέα, ἐπιπροσθέτως, ἡ καταχώρησις ἐν κατακλείδι τοῦ παρόντος πολυελέου δύο συντόμων δοξαστικῶν μαθημάτων — μεμελισμένων εἰς ἦχον πρῶτον — τῶν Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη καὶ Μπαλασίου ἱερέως, στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, Παντ. 927, φ. 64γ κ.έ. [Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 339].

ε) Ἐν προοίμῳ τῆς παρουσίας παραγράφου ἐπεσημάνθη ἤδη ὅτι μέσῳ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου «ἐγκαινιάζεται» μία νέα περίοδος μελοποιίας, συντόμων ἀποκλειστικῶς ὁμοειδῶν συνθέσεων. Ἐπισκοποῦντες τὰ κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδο προκύψαντα ποιήματα, διαπιστώνομε προφανέστατα ὅτι κατὰ κύριο λόγο τρεῖς συνθέσεις ἐπεβλήθησαν σχεδὸν καθολικῶς· ἡ παροῦσα τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου, ἡ ὁμόηχος τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιήλ, ὡς καὶ ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου πολυελέος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου⁴⁰³. Προκειμένου εἰδικώτερα περὶ τοῦ πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἐνδιαφέρει ἐδῶ ὁ σχολιασμός τόσο τῆς εὐρυτάτης προβολῆς τῆς ὁποίας ἔτυχε —διὰ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν σχετικῶν μουσικῶν κωδίκων— ὅσο καὶ τῆς χρονολογίας συνθέσεως αὐτοῦ —δι' ἀξιολογήσεως τῶν δεδομένων τῶν ἀρμολίως παρεχομένων διὰ τῶν μνημονευθέντων κωδίκων. Ἐν συνεχείᾳ χωροῦμε, ἐν πρώτοις, στὴν ἀπαρίθμησι τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων, ὅπου ἐνετοπίσθη τὸ παρὸν μέλος τοῦ Ἰωάννου κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα⁴⁰⁴. Οἱ κώ-

403. Γιὰ μία πρόχειρον ἐπαλήθευσι τῆς ὡς ἄνω διαπιστώσεως βλ. ἀρμολίως —τόσο στὴν παροῦσα ὅσο καὶ στὶς ἐπόμενες σχετικῆς παραγράφους— τὴν ἀπαρίθμησι τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν μνημονευθεισῶν συνθέσεων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον χειρόγραφον παράδοσι τῶν λοιπῶν τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου πολυελέων. Σημειωτέον, βεβαίως, ὅτι βραχυτέρας μὲν, πλὴν ὅμως διόλου εὐκαταφρονήτου, διαδόσεως ἔτυχον ὡσαύτως καὶ οἱ ὁμοειδεῖς συνθέσεις τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου (εἰς ἦχον πρῶτον), Πέτρου Πελοποννησίου (εἰς ἦχον βαρύν), Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Μελετίου Σιναΐτου, ὡς καὶ ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου πολυελέος Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος, περὶ τῶν ὁποίων περισσότερα σχόλια βλ. ἀρμολίως στὶς οἰκείες παραγράφους τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Ἐς σχολιασθῆ ἐπιπροσθέτως ἐδῶ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 172, σημειουμένη διαπίστωσις [διατυπῶνται κατ' ἀκρίβειαν ὡς ἐξῆς: «*Νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ Ἰωάννης πρωτοψάλτης ἔχει συνθεῖσι τὸν ἴδιον πολυέλεο καὶ σὲ α' ἦχο, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ περισσότερο συχρὸς στῆ χειρόγραφη καὶ ἐντυπη παράδοσιν*»], τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ στὸ σκέλος τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν δύο μνημονευθεισῶν συνθέσεων τοῦ Ἰωάννου, ὅχι μόνον δὲν ἐπαληθεύθη ἐκ τῆς παρουσίας ἐρεύνης, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀπεδείχθη ὅτι ἰσχύει ἀντιστρόφως.

404. Ἐς μνημονευθεῖν ἰδιαιτέρως ἐδῶ καὶ οἱ ἐπόμενοι κώδικες, ὅπου ὡσαύτως ἐνετοπίσθη ἀνθολόγησις εἴτε «πολυελέου» τινὸς τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου (βλ. σχετικῶς: Ἀγ. Δημητρ. 38, φ. 56r κ.έ. Γρισ. 18, φ. 28r κ.έ. Γρισ. 20, σ. 208 κ.έ. Κύκ. 14, φ. 49r κ.έ. Μαχ. 13, φ. 38v κ.έ. Oxford Gr. liturg. 1.4., φ. 199v κ.έ. Oxford Gr. liturg. e 4 (S.C. 36615), φ. 74r κ.έ. Oxford Gr. liturg. e 5, φ. 30r κ.έ. Paris Suppl. Gr. 1046, φ. 32v κ.έ. Paris Suppl. Gr. 1136, φ. 16v κ.έ. Paris Suppl. Grec. 1333, φ. 70r κ.έ), εἴτε «πολυελέων» τοῦ ἴδιου (βλ. σχετικῶς: Paris Suppl. Grec. 1332, φ. 44v κ.έ. καὶ φ. 338v κ.έ. Γρισ. 19, σ. 99 κ.έ. Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου 45), ὅμως (ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἀσαφούς καὶ ἐν πολλοῖς ἀόριστου μνεῖας τῶν καταλογηγράφων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ αἰτίας τῆς ἡμετέρας —γιὰ διαφόρους λόγους— ἀδυναμίας πρὸς αὐτοψία τῶν μνημονευθέντων κωδίκων) δὲν κατέστη ἐν τέλει δυνατόν νὰ διευκρινισθῆ ἐπακριβῶς δι' ἐκάστη περίπτωσι περὶ ποίου πολυελέου τοῦ ἐν λόγῳ μελοουργοῦ ἐπρόκειτο. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ὡς ἄνω ἀπαρίθμησις τῶν σχετικῶν κωδίκων ἄς λογισθῆ ἐν ταῦτ' ὡς ὑπόμνησις γιὰ μελλοντικὴ εἰδικώτερα ἐξακριβῶσι τῆς περιπτώσεως. [Μνεῖα χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως βλ. ὡσαύτως καὶ εἰς Μ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ.π., ὅπου ἀπαριθμοῦνται ἐννέα συνολικῶς κώδικες, περιέχοντες τὸν ἐν λόγῳ πολυέλεο τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου].

δικες ἀφ' ἑνὸς μὲν παρατίθενται διηρημένοι σὲ δύο κατηγορίες – ἦτοι χειρόγραφα τῆς παλαιᾶς καὶ νέας, ἀντιστοίχως, μεθόδου σημειογραφίας – ἀφ' ἑτέρου δὲ προσδιορίζονται εἰδικώτερα κατὰ χρονικὴς περιόδους:

1. Κώδικες παλαιᾶς μεθόδου

i) Τῶν μέσων τοῦ ἡ' αἰῶνος:

Παντ. 969, φφ. 293r-300r. Λειμ. 251, φφ. 138r-146v. Παντ. 972, φφ. 123r-133r. Παύλ. 42, σσ. 270-289. Κωνστ. 95, φφ. 131v-140v. Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 109r-117r. Δοχ. 407, φφ. 269r-280v. Δοχ. 321, φφ. 65r-70v. Ξηρ. 272, φφ. 112v-139v. Ξηρ. 277, φφ. 1r-10r. Ἰβήρ. 1045, φφ. 167r-172r. Δοχ. 376, φφ. 151v-158r. ΡΑΙΚ 52, φφ. 198r-206r.

ii) Τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ἡ' αἰῶνος:

Παντ. 927, φφ. 59v-64r. Γρηγ. 6, φφ. 180v-185v. Ξηρ. 380, φφ. 647r-653v. Ἰβήρ. 983, φφ. 667r-673r. Ξεν. 150, φφ. 131r-139r. Διον. 575, φφ. 111r-119r. Παντ. 958, σσ. 566-581. Παντ. 1012, φφ. 96v-104v. Ἰβήρ. 1157, φφ. 59r-68v. Μεταμ. 92, φφ. 25v-30v. Παύλ. 132, σσ. 130-139. Γρηγ. 31, φφ. 94v-104r. Παντ. 1002, φφ. 134r-142r. Παντ. 952, φφ. 57v-66r. Παντ. 955, φφ. 31r-39v. Λειμ. 248, σσ. 223-242. Δοχ. 401, φφ. 57r-66v. Λειμ. 349, φφ. 155r-167v. Παντ. 1007, φφ. 152r-160v. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 81-91. Ξεν. 123, σσ. 165-173. Παῖδοῦς 2, σσ. 21-39. Ξηρ. 330, φφ. 100r-105v. Ξηρ. 373, φφ. 1r-8r. Σταυρ. 234, φφ. 198r-205v. Γρηγ. 30, φφ. 97r-105r. Διον. 578, φφ. 146v-157r. Παύλ. 37, σσ. 84-112. Παύλ. 25, σσ. 73-92. Ξηρ. 302, φφ. 173r-177r. Παντ. 980, φφ. 99r-108r. Δοχ. 363, φφ. 262r-270v. Ξηρ. 364, φφ. 9r-16v. Ξεν. 154, φφ. 251v-259v. Ἰβήρ. 1140, φφ. 493r-501v. Ἀγ. Στεφ. 49, φφ. 53r-61r. Ξηρ. 313, φφ. 105r-112v. Ὑδρ. 632, φφ. 4v-18v. Λειμ. 341, φφ. 37r-43r. Παύλ. 35, σσ. 178-201. Ἰβήρ. 981, σσ. 412-426. Κωνστ. 93, φφ. 12r-23r. Μερλ. 6, φφ. 29v-36v. Παύλ. 40, σσ. 243-259. Παντ. 985, φφ. 18r-26r. Ἰβήρ. 1093, φφ. 72v-79r. Κουτλ. 397, φφ. 66v-74r. Ξεν. 153, φφ. 59r-67r. Κουτλ. 422, φφ. 160v-170r. Ξεν. 156, φφ. 97v-112v. Παντ. 997, φφ. 68v-80v. Ξεν. 105, φφ. 33r-41r. Κουτλ. 421, φφ. 49r-60r. Γρηγ. 19, φφ. 88r-95v. NKs 2747,2', φφ. 244v-248r. EBE 962, φφ. 27v-37v. EBE 2216, φφ. 44r-52r. EBE 2432, φφ. 85v-92v. ΡΑΙΚ 33, φφ. 87v-101r. ΡΑΙΚ 43, φφ. 175r-183v. ΡΑΙΚ 44, φφ. 84r-93r.

iii) Τῶν τελῶν τοῦ ἡ' αἰῶνος:

Ξηρ. 312, φφ. 74v-83r. Παντ. 904, φφ. 25r-30r. Ξηρ. 321, φφ. 33r-40r. Γρηγ. 11, φφ. 99v-115v. Ξηρ. 382, φφ. 144r-151v. Ξηρ. 368, φφ. 193r-203r. Καρ. 217, φφ. 112r-120r. Παύλ. 32, σσ. 26x-45. Γυμνασίου Ἀροανίας (Σοποτοῦ) 3Π/79, φφ. 105r-115r. Δοχ. 382, φφ. 63r-73v. Ξεν. 140, φφ. 20v-29v. Ἰβήρ. 1038, φφ. 34r-43r. Ἰβήρ. 1134, φφ. 54r-62v. Ἀγ. Νεοφ. 6, φ. 15r κ.έ. Ἰβήρ. 1019, φφ. 54v-63r. Ἰβήρ. 1026, φφ. 18v-27v. Ἰβήρ. 1262, φφ. 37v-49v. Ἰβήρ. 1275, φφ. 10r-15v. Παύλ. 62, σσ. 389-408. Ξηρ. 365, φφ. 38v-47r. Δοχ. 359, φφ. 82r-89r. Κουτλ. 435, φφ. 34r-45r. Ἰβήρ. 1236, φφ. 46r-55v. Ξεν. 172, φφ. 110r-129v. Ξηρ. 305, φφ. 67v-72r. Ξεν. 145, φφ. 88v-100r. Ξεν. 170, φφ. 8r-15r. Ὑδρ. 620, φφ. 3v-13v. Ὀλυμπ. 211, φφ. 16r-25r. Ὀλυμπ. 210, φ. 434r κ.έ. Ξηρ. 336, φ. 19r κ.έ. Ὀλυμπ. 200, φφ. 2r-19r. Ἰβήρ. 1017, σσ. 62-86. Ἰβήρ. 1271, φφ. 318r-328r. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγριολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 50r-57r.

iv) Τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος:

Λομβ. 51, σσ. 74-86. Ἰβήρ. 1252, φφ. 82v-86v. Ξηρ. 369, φφ. 77v-86r. Ὑδρ. 618, φφ. 112r-121r. Σάμ. 60, φφ. 93r-104r. Μερλ. 7, φφ. 42v-48r. Ξεν. 144, φφ. 129r-138r. Δοχ. 356, φφ. 104v-113v. Δοχ. 354, φφ. 63r-72r. Κουτλ. 441, φφ. 37v-42r. Μερλ. 8, φφ. 129r-134v. Δοχ. 368, φφ. 263r-273r. Ξηρ. 299, σσ. 121-131. Φιλ. 251, φφ. 1r-14r. Ξηρ. 288, φφ. 23r-34r.

Ίβήρ. 1030, φφ. 46r-56r. Ξηρ. 366, φφ. 140v-148r. Δοχ. 353, φφ. 85r-94r. Ύδρ. 629, φφ. 1r-13r. Ξηρ. 361, φφ. 45v-54v. Παντ. 998, φφ. 106r-116r. Παντ. 906, φφ. 79v-84v. Διον. 576, φφ. 72r-82r. Καρ. 216, φφ. 100r-112v. Παντ. 957, φφ. 102r-116r. Δοχ. 341, φφ. 81r-86v. Κουτλ. 632, φφ. 135r-146r. Κουτλ. 424, φφ. 30r-39v. Όλυμπ. 206, φφ. 67r-74v. Άγ. Στεφ. 112, φφ. 65r-76r. Πάτμ. 816, φφ. 85v-94r. Ίβήρ. 1126, φφ. 100r-110. EBP 133, φφ. 76r-85r.

2. Κώδικες νέας μεθόδου:

Παντ. 986, σσ. 44-61. Μερλ. 9, φφ. 18v-26r. Δοχ. 340, φφ. 30v-43v. Όμπλοϋ 2, φφ. 29r-40v. Δοχ. 1246, φφ. 107r-117v. Άγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Ύδρ. 605, φφ. 22v-32r. Ξεν. 148, φφ. 17v-25v. Παντ. 912, φφ. 11v-23r. Δοχ. 360, φφ. 249r-261r. Ξεν. 261, φφ. 116r-134v. Δοχ. 366, φφ. 187r-203r. Δοχ. 362, φφ. 78r-90v. Διον. 764, σσ. 60-86. Διον. 680, φφ. 85v-95v. Διον. 612, φφ. 118r-131r. Διον. 806, σσ. 611-620. Δοχ. 406, φφ. 115r-129r. Δοχ. 1239, σσ. 40-56.

Βάσει τῶν δεδομένων τῶν προκυπτόντων ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐκτεθείσης χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως, ἡ σύνθεσις αὐτοῦ πρέπει μᾶλλον νὰ ἐγχορισθῆ περὶ τὰ μέσα τοῦ ιη' αἰῶνος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπάρχει, βεβαίως, ἡ ἤδη ἐκπεφρασμένη ἐκτίμησις τοῦ Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὴν σύνθεσι τοῦ παρόντος πολυελέου «ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1756-1759»⁴⁰⁵, συνεκτιμώντας δύο τινά: πρῶτον, τὴν —καὶ ἀνωτέρω ἐν μέρει σχολιασθεῖσα— πληροφορία τοῦ Χρυσάνθου [· «Ὅθεν ἐν ἔτει αἴψης, ὅταν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου Κυρίλλου, τὰ τῆς Πατριαρχείας τότε διιθύνοντος πηδάλια, προεστράπη μετ' ἐπιμονῆς ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν πασαπινοαρίων, πολυελέων, δοξολογιῶν, καὶ κοινωνικῶν, κτλ, μετεχειρίσθη τρόπον τοῦ γράφειν, ὅς τις εἶναι διάφορος τοῦ παλαιοῦ, καὶ κλίνει εἰς τὸ ἐξηγηματικόν, καὶ ἐστάθη αὐτὸς ἡ ρίζα τοῦ ἐξηγηματικοῦ τρόπου, ὃν μετεχειρίσθη ὁ μαθητῆς αὐτοῦ Πέτρος»⁴⁰⁶], ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἤδη ἐπισημανθεῖσα ἀναγραφή —πρὸ τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος τοῦ πολυελέου—, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία τοῦτο «ἐτονίσθη δι' αἰτήσεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου»⁴⁰⁷. Δεύτερον, τὴν «πρὸς τὸ παρὸν πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου»⁴⁰⁸ στὸν κατὰ τὸ ἔτος 1759 γεγραμμένο κώδικα Ξηρ. 380⁴⁰⁹. Ὡστόσο, συμφώνως πρὸς τὰ μνημονευθέντα νέα δεδομένα —τὰ ἐκ τῆς πλουσιωτάτης χειρογράφου παραδόσεως τοῦ πολυελέου προκύπτοντα—, πιστεύομε πῶς ἡ σύνθεσις αὐτοῦ πρέπει νὰ προσδιορισθῆ ὀρθώτερα δέκα τοῦλάχιστον ἔτη προγενεστέρως τῆς πρώτης

405. Βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 172.

406. Βλ. Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυβραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς [...]*, ὁ.π., ὡς καὶ: Μ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ.π.

407. Πρβλ. ἀνωτέρω, τὶς ὑποσημ. 397 καὶ 398· ὡς καὶ: Μ. Χατζηγιακουμῆ, ὁ.π.

408. Αὐτόθι.

409. Βλ. Ξηρ. 380, φφ. 647r-653v· ὁ κώδιξ ἀποτελεῖ ἰδιόγραφο τοῦ ἐκ Θεσσαλονίκης ἱερομονάχου Λαυρεντίου.

χρονολογημένης καταγραφῆς αὐτοῦ. Μνημονεύομε, ἀφνης, τὶς συνηγοροῦσες πρὸς τὸν συγκεκριμένο χρονικὸ προσδιορισμὸ ἐνδείξεις, ἐπιχειρῶντας τὸν ἀκόλουθο «ἀφαιρετικὸ» συλλογισμό: Ἐπεσημάνθη ἤδη ἀνωτέρω (στὸν οἰκεῖο τόπο τῆς παρούσης παραγράφου) ὅτι ἡ –καθολικῶς ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως μαρτυρουμένη– μνεῖα τοῦ Ἰωάννου ὡς Πρωτοφάλτου, προσδιορίζει χρονικὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ πολυελέου κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν 1736-1770⁴¹⁰. Ὄντως, ἐντὸς τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ πλαισίου ἐντάσσονται τόσο οἱ δύο ὑπάρχουσες αὐτόγραφες τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου καταγραφές τῆς συνθέσεως [κατὰ τὸ ἔτος 1769, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1157⁴¹¹, καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1764, στὸν κώδικα Διον. 575⁴¹²], ὅσο καὶ λοιπές ποικίλες –καὶ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων– χρονολογημένες καταγραφές αὐτῆς, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτέες ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, οἱ κατακεχωρισμένες στοὺς κώδικες Παντ. 1012 (Μιχαὴλ Δραῖκος, κατὰ τὸ 1768)⁴¹³, Παντ. 958 (Μακάριος Παλαιολόγος ὁ Πάτριος, κατὰ τὸ 1767)⁴¹⁴, Ἰβήρ. 983 (Θεόκλητος μοναχός, κατὰ τὸ 1762)⁴¹⁵ καὶ Ξηρ. 380 (Λαυρέντιος ἱερομόναχος, κατὰ τὸ 1759 [ἢ πρὸς τὸ παρὸν ἀρχαιότερα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, χρονολογημένη ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος πολυελέου])⁴¹⁶. Τὸ ἀνωτέρω χρονικὸ πλαίσιο ἐλαττοῦται κατὰ τι (προσδιοριζόμενο κατὰ κύριον λόγον στὴν εἰκοσαετία 1736-1756) ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ προσεκτεθεῖσα πληροφορία τοῦ ἐκ Μαδύτων Χρυσάνθου. Ὡστόσο, πρέπει ἐμφαντικῶς στὸ σημεῖο τοῦτο νὰ τονισθῆ ὅτι ἐκ τῶν στοιχείων τῶν ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ μέλους παρεχομένων, ἐλέγχεται πλέον τὸ ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου σημειούμενον χρονικὸ ὄροσημο (1756) ὡς ἐντελῶς ἐπισημειωμένη χρονολογικὴ ἐνδείξις προκειμένου περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν πολυελέου. Πρὸς τοῦτοις ἀξιοσημεῖωτα καὶ τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτον· ἡ γενικὴ καὶ ἀόριστος ἀναφορὰ τοῦ Χρυσάνθου (περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου συνθέσεως –τῆ προτροπῆ Κυρίλλου Πατριάρχου– «πολυελέων») ἀφορᾷ μόνον στὰ καταληκτικὰ μαθήματα τοῦ παρόντος ποιήματος, ὅπως ἀνωτέρω ἀπεδείχθη⁴¹⁷. Δεύτερον· πλέον προσεκτικὴ ἀνάγνωσις ὀλοκλή-

410. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 391.

411. Βλ. Ἰβήρ. 1157, φφ. 59r-68v.

412. Βλ. Διον. 575, φφ. 111r-119r. Ὡσαύτως πρβλ. ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 378.

413. Βλ. Παντ. 1012, φφ. 96v-104v.

414. Βλ. Παντ. 958, σσ. 566-581.

415. Βλ. Ἰβήρ. 983, φφ. 667r-673r. Ἄς προστεθῆ ἐδῶ καὶ μία, ἐνδιαμέσως τῶν ὡς ἄνω μνημονευθεισῶν δύο χρονολογημένων καταγραφῶν τῆς συνθέσεως ἐγγυρημένη, ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος πολυελέου στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 33, φφ. 87v-101r, κώδικα ἀποτελοῦντα αὐτόγραφο τοῦ μαθητοῦ Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου Σταυρῆ (τοῦ ἐπίσης Πρωτοφάλτου) κατὰ τὸ ἔτος 1765.

416. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 409.

417. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 399.

ρου τῆς ἐν λόγῳ περικοπῆς⁴¹⁸, μαρτυρεῖ πῶς κύριο μέλημα τοῦ Χρυσάνθου ἦταν ὁ συσχετισμὸς τῆς σημειομένης χρονολογίας πρὸς τὴν ἀπολύτως σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξι τῆς σημειογραφίας «μεταχειρίσειν» ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου «νέου τρόπου γραφῆς, κλίνοντος εἰς τὸ ἐξηγηματικόν» καὶ ὄχι, βεβαίως, ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῆς συνθέσεως τῶν –οὕτως ἢ ἄλλως ἐντελῶς ἀορίστως μνημονευομένων– ποιημάτων τοῦ ἰδίου μελουργοῦ⁴¹⁹. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διαφωτιστικὸ εἶναι, φρονοῦμε, τὸ τρίτο σκέλος τοῦ ἐδῶ ἐπιχειρουμένου συλλογισμοῦ, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἐν ταύτῳ τὴν κυριωτέρα ἔνδειξι γιὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς μνημονευθέντα προγενέστερο χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως

418. Διαφορετικὸ νόημα προκύπτει, βεβαίως, ἐὰν ἀπομονώσωμε ὠρισμένα τμήματα τῆς ὑπ' ὄψιν ἐκτενοῦς προτάσεως τοῦ Χρυσάνθου καὶ ἐρμηνεύσωμε αὐτὰ κατὰ λέξιν ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, *δ.π.*, ἀποσπᾶ καὶ διασυνδέει ἀρμοδίως τὸ ἀκόλουθο τμήμα ἐκ τῆς προειρημένης περικοπῆς: «προεστράπη μετ' ἐπιμονῆς εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν πασαπνοαρίων, πολυελέων, δοξολογιῶν, κλπ.», «ὑπὸ τοῦ φιλομούσου [πατριάρχου] Κυρίλλου ἐν ἔτει ρψνς' [1756]». Ἦτ' αὐτὴν τὴν ἀνάγκωσι στοιχειοθετεῖται σαφῶς μία «νέα» μαρτυρία, ἡ ὁποία θέτει ὡς *terminus post quem* γιὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ πολυελέου τὸ μνημονευόμενον ἔτος 1756.

419. Τοιαύτη ἐρμηνεία ἐδόθη στὴν ἐν λόγῳ πολυσήμαντον, ἐκ τοῦ Θεωρητικοῦ Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτων, περικοπῆ, ὑπὸ τῆς –ἐν Ἑλλάδι τοῦλάχιστον– μουσικολογικῆς ἐρεῦνης. Ὁ φιλομαθὴς καὶ φιλόμουσος ἀναγνώστης δύναται νὰ ἐπαληθεύσῃ τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸ ἀσφαλὲς παραβάλλων ἐνδεικτικῶς τὶς μελέτες τῶν: Κ. Ἀ. Ψάχου, *Ἡ παρασημαντικὴ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς [...]*, Ἀθήναι 1978², σσ. 70-74, ὡς καὶ ὑποσημ. 42. [Ἠβρλ. ὡσαύτως: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομῆστικοί», σ. 84, ὑποσημ. 1]. Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ἐν Ἀθήναις [...] 1890, σσ. 311-312. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ σύγχυσις τῶν τριῶν Πέτρων [...], *δ.π.*, σσ. 222-223. Τοῦ αὐτοῦ, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (†1778)», *Δακωνικαὶ Σπουδαὶ* 7 (1983), σσ. 112-113. Στίς ὡς ἄνω μελέτες ἐπαναλαμβάνονται, ἐν πολλοῖς, ἡ ἐδῶ σχολιαζομένη πληροφορία τοῦ Χρυσάνθου, κατὰ τὴν ὁποία στὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου –προτροπῆ Κυρίλλου– ποιηθέντα μέλη συγκαταλέγονται καὶ «πολυελεοὶ» διευκρινίζομε, πάντως, καὶ ἐδῶ ὅτι, προκειμένου περὶ τοῦ ἐν λόγῳ εἴδους, ἡ μόνη σχετικὴ ἔνδειξις, ἡ ἐπισημανθεῖσα κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα, οὐδόλως ἐπαληθεύει τὴν ῥῆσιν τοῦ Χρυσάνθου, δοθέντος ὅτι δὲν ἀφορᾶ σὲ ἀμιγῆ σύνθεσι πολυελέου τινὸς ἀλλὰ στὰ δύο καταληκτῆρια μαθήματα τοῦ εἰς ἕχρον δ' πολυελέου τοῦ προειρημένου μελουργοῦ (Ἠβρλ. καὶ ἄνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 399). Πιστεύομε ἐπίσης πῶς –συμφώνως πρὸς ὅλες τὶς ἐνδείξεις τῆς, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐπισημανθείσης, χειρογράφου παραδόσεως τῶν σχετικῶν ποιημάτων τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου– ἡ χρονολογία 1756 πρέπει νὰ «ἀποδεσμευθῆ» ἐκ τῶν «πολυελέων» τοῦ ἐν λόγῳ μελοποιῶ· ἐνδεχομένως, ἡ συγκεκριμένη χρονολογία πρέπει νὰ συσχετισθῆ πρὸς τὴν σύνθεσιν τοῦ –ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου μνημονευομένων– πρώτου μόνον εἴδους μελῶν, ἦτοι τῶν πασαπνοαρίων, πολλῶ μᾶλλον ἢ ἐὰν ὁ αὐτὸς διδάσκαλος ἀλλαχοῦ τοῦ Θεωρητικοῦ του (σ. XXXVII) μαρτυρεῖ πῶς «ἐμέλις [sc. ὁ Ἰωάννης Πρωτοψάλτης] τὰ πασαπνοάρια προτροπῆ Κυρίλλου Πατριάρχου κατὰ τὸ ρψνς' ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ». Πρὸς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐπομένη λίαν εὐγλωττος ἀναγραφή, ἐκ τοῦ κώδικος Paris Suppl. Grec. 1046, φ. 69r: «Πασαπνοάρια ἡδύτατα, συντεθέντα παρὰ κῆρ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου προτροπῆ Κυρίλλου Πατριάρχου κατὰ τὸ 1756» (Ἠβρλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ἡ σύγχυσις τῶν τριῶν Πέτρων [...], *δ.π.*, σ. 222, ὑποσημ. 16).

τοῦ πολυελέου. Τὸ παρὸν μέλος ἀνθολογεῖται σὲ ἀρκούντως ἐκτενῆ ὁμάδα μουσικῶν χειρογράφων, ἀχρονολογήτων μὲν, πλὴν ὅμως ἐξ ἀσφαλῶν ἐσωτερικῶν κωδικολογικῶν ἢ μουσικολογικῶν στοιχείων χρονολογουμένων περὶ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 1750⁴²⁰. ἐκ τῶν προειρημένων κωδικῶν ἀξιωματικῶν ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, ὁ «γύρω στὸ 1750» καταρτισθεὶς Λειμ. 251⁴²¹, ὡς καὶ ὁ κατὰ τὴν αὐτὴ χρονολογία γραφεὶς Δοχ. 376⁴²². Ἐπομένως, κατὰ τὸ ἔτος 1750 ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου σύνθεσις τοῦ παρόντος πολυελέου εἶχε ἤδη συντελεσθῆ⁴²³. πρὸς τοῦτο συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐπομένη σαφῆς ἀναγραφή τοῦ περὶ τὰ μέσα, ὡσαύτως, τοῦ ἡ' αἰῶνος γεγραμμένου κώδικος Παντ. 972, φ. 123γ:

Ἔτερος νέος, Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον⁴²⁴.

420. Στὸ σύνολό τους οἱ ἐν λόγῳ κώδικες ἀριθμοῦνται ἀρμοδίως στὸν οἰκείο τόπο τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος πίνακος τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς συνθέσεως. Ἡ «περὶ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος» ἐγχρόνισις τούτων ὀφείλεται κυρίως στοὺς συντάκτες τῶν σχετικῶν καταλόγων—ὅπου καὶ περιγράφονται οἱ κώδικες—, γεγονόςς περὶ τοῦ ὁποῦ ἐπιχειρεῖται εἰδικωτέρα μνεία ἐν συνεχείᾳ.

421. Βλ. Λειμ. 251, φφ. 138γ-146ν. Ἡ χρονολόγησις τοῦ κώδικος «γύρω στὸ 1750» ὀφείλεται στὸν Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 141· ὁ ἴδιος στὴν σ. 144 τοῦ μνημονευθέντος ἔργου του προσδιορίζει εἰδικωτέρα τὴν γραφή τοῦ κώδικος «ἀνάμεσα στὴ δεκαετία 1740-1750», γεγονόςς τὸ ὁποῖο μεταθέτει ἐνδεχομένως προγενεστέρως τοῦ ἔτους 1750 τὴν σύνθεσι τοῦ παρόντος πολυελέου. [Σημειωτέον ὅτι ἡ παρούσα ἐκτίμησις τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ ἀντιβαίνει, τρόπον τινά, πρὸς τὴν μεταγενεστέρα ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐγχρόνισις τῆς συνθέσεως τοῦ παρόντος πολυελέου «ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1756-1759» (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, ὑποσημ. 405)].

422. Βλ. Δοχ. 376, φφ. 151ν-158γ. Κατὰ τὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 523, γραφεὺς τοῦ κώδικος εἶναι «μαῖλλον ὁ Λαυρέντιος ἢ Ἀνατόλιος», ὁ ὁποῖος «γράφει περὶ τὸ 1750» (αὐτόθι).

423. Προκρίνομε ἐδῶ τὴν ὡς ἄνω μετριοπαθῆ, τρόπον τινά, ἐκτίμησι καὶ ἐν πολλοῖς ἐκλαμβάνομε ὡς *terminus ante quem* γιὰ τὴν σύνθεσι τοῦ πολυελέου τὸ ἔτος 1750, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀπαντοῦν στὴν χειρόγραφον τοῦ παρόντος μέλους παράδοσι δύο σποραδικῆς ἐνδείξεις—ἡ συγχρότης, ὅμως, τῶν ὁποίων, ὡς καὶ ἡ ἔλλειψις ἀσφαλῶς ἐπαληθεύσεως τούτων ἐξ ἐτέρων πηγῶν, ἐπιβάλλον τὴν τήρησι ἐπιφυλακτικῆς στάσεως—οἱ ὁποῖες συνηγοροῦν, ἐνδεχομένως, πρὸς μετάθεσι τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ ὁροσήμου ὠρισμένα ἔτη προγενεστέρως· ἡ πρώτη—συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία τὸ μνημονευθὲν χρονικὸ ὁρόσημο μετατίθεται ἴσως δέκα ἔτη προγενεστέρως—ἐπεσημάνθη ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 421, ἐνῶ ἡ δευτέρα εἰρὶδεται στὴν ἀνθολόγησι τοῦ πολυελέου στὸν κώδικα Παντ. 969, φφ. 293γ-300γ, χειρόγραφο χρονολογούμενο—κατὰ τὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 320—«περὶ τὸ 1730-1750».

424. Ὁ ὡς ἄνω κώδιξ ἀποτελεῖ ἀυτόγραφο τινὸς «Ἰγνατίου Ζωγράφου καὶ Ἱεροψάλτου», τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν Γρ. Θ. Στάθη, *δ.π.*, σ. 325, χρονολογεῖται περὶ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος. Λεπτολογούντες, σημειώνομε ἐπιπροσθέτως—διότι, ὅπως εἶναι προφανές, ἡ χρονολόγησις τοῦ κώδικος, ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀνωτέρω (ἀναφερόμενο στὸν παρόντα πολυελέο Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου) προσδιορισμὸ «νέος», ἀποκτᾷ ἰδιαίτερα σημασία—ὅτι πρὸς τὴν ὀρθὴν χρονολόγησι αὐτοῦ συμβάλ-

Ἐκτοτε –καὶ κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου ἔτη– ὁ πολυέλεος διεδόθη εὐρύτατα, ἕως τῆς πρώτης περίπου τριακονταετίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, προκειμένου περὶ τῶν διὰ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας γεγραμμένων κωδίκων⁴²⁵, ἐκείθην δὲ ἔτι περαιτέρω, ἕως τῶν μέσων περίπου τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος, γιὰ τοὺς ἀντιστοίχους κώδικες τῆς νέας μεθόδου⁴²⁶. Ἐνδεικτικῆ, μάλιστα, τῆς εὐρυτάτης διαδόσεως τῆς ὁποίας ἔτυχε τὸ ἐν λόγῳ μέλος εἶναι καὶ ἡ καταχώρισις αὐτοῦ σὲ κώδικες γεγραμμένους κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰῶνος στὴν βουλγαρικὴ μονὴ τῆς Ῥίλας⁴²⁷.

ς) Ἡ σύνθεσις ἀπαρτίζεται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων⁴²⁸, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο κα-

λων, ὅπωςδῆποτε, ἀφ' ἐνὸς μὲν σχετικῆ (μετεγενεστέρα;) σημείωσις στὸ φ. 468γ [: «...ἐγράφη παρα ἰγνατίου ζωγράφου καὶ ἡερο/ψάλτου – 176[0;] ἀπὸ Χριστοῦ»], ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἐπομένη «δυσανάγνωστος ἐνθύμησις», κατακεχωρισμένη στὸ φ. 1γ (βλ. αὐτόθι, σσ. 329-330):

«Ἐν μηνί μαΐου 28
 //////////μεν εκλεκτῶς
 ////////////////// οὕτως φω/νὴν
 ////////////// Σάμου Ἰγνατίου
 Σαμνίου //// καὶ ἐν Χρηστώ ////
 1 – 7 – ν – – (=1750;)».

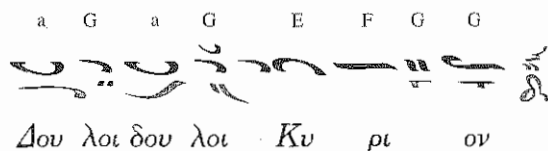
425. Μνημονεύομε ἐνδεικτικῶς ὅτι ἡ, κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα, τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τοῦ πολυελέου –σὲ κώδικα τῆς παλαιᾶς μεθόδου– ἐνετοπίσθη στὸ κατὰ τὸ ἔτος 1822 αὐτόγραφο Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου Δοχ. 341, φφ. 81γ-86ν.

426. Ἐνδεικτικῶς καὶ πάλι μνημονεύομε ὅτι ὁ αὐτὸς Νικόλαος Δοχειαρίτης παραδίδει τὴν –κατὰ τὴν παροῦσα τοῦλάχιστον ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα– τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τοῦ παρόντος πολυελέου σὲ κώδικα τῆς νέας μεθόδου, συγκεκριμένως στὸ κατὰ τὸ ἔτος 1840 αὐτόγραφο του Δοχ. 362, φφ. 78γ-90ν.

427. Ἀναφερόμεθα, συγκεκριμένως, στοὺς κώδικες Ξεν. 145, φφ. 88ν-100γ καὶ Ξεν. 170, φφ. 8γ-15γ, οἱ ὁποῖοι –κατὰ τὸν Γρ. Θ. Στάθη, β.π., σσ. 98 καὶ 133– ἐγράφησαν πιθανῶς «εἰς τὴν Ῥίλαν περὶ τὰ 1800». Πρβλ. ὡσαύτως καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ Ῥιλιώτου, μᾶλλον, γεγραμμένο (βλ. αὐτόθι, σ. 727) κώδικα Διον. 576, φφ. 72γ-80γ.

428. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς νετὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραώ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμοβραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαφ' αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνό σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // ὦτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Ἐβλόγητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

ταλκτικῶν αὐτῆς δοξαστικῶν μαθημάτων. Παραθέτομε, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως⁴²⁹:

ζ) Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου⁴³⁰, ὡσαύτως δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου⁴³¹.

η) Ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον —κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου— τὸ ἔτος 1851, στὸν δεύτερο τόμο τῆς τετρατόμου Πανδέκτης⁴³².

429. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1769 αὐτογράφου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικος Ἰβήρ. 1157, φ. 59r.

430. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη στὸν ὑπ' ἀριθμὸν Δ' φάκελο τῆς βιβλιοθήκης Κωνσταντίνου Ἀ. Ψάχου, φφ. 28r-39v, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφή: Β' πολυέλεος, μελοποιηθεὶς παρὰ Ἰω[άννου] Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δουλοι, Κύριον. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρου αὐτογράφου τοῦ Γρηγορίου ἡ ἐν λόγῳ ἐξήγησις διεδόθη εὐρύτατα σὲ πληθώρα κωδικῶν τῆς νέας μεθόδου· μνημονεῦομε ἐνδεικτικῶς —ἐκ τῶν σχετικῶν κωδικῶν τῶν ἀπαριθμουμένων στὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα πίνακα τῆς χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως— τοὺς ἐπομένους κώδικες, ἔπου ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται κατ' ἐξήγησι Γρηγορίου Πρωτοψάλτου· Παντ. 986, σσ. 44-61. Μερλ. 9, φφ. 18v-26r. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 29r-40v. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.ἐ. Ξεν 261, φφ. 116r-134v. Διον. 764, σσ. 60-86. Δοχ. 1239, σσ. 40-56.

431. Βλ. τοὺς αὐτογράφους τοῦ Ἰωάσαφ κώδικες· Διον. 680, φφ. 85v-95v καὶ Διον. 806, σσ. 611-620. Πρωτογενῶς, ὡσαύτως, ἡ παροῦσα σύνθεσις ἐξηγήθη καὶ παρὰ τοῦ ἐτέρου Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Θεοφάνους μοναχοῦ τοῦ Παντοκρατορηνοῦ· βλ. σχετικῶς τοὺς αὐτογράφους τοῦ Θεοφάνους κώδικες· Κουτλ. 632, φφ. 135r-146r καὶ Παντ. 957, φφ. 102r-116r, ὡς καὶ τὸν περιέχοντα ἐξήγησις τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου κώδικα· Ξεν. 172, φφ. 110r-122r. Σημειώνομε ἐδῶ καὶ τὴν ἀνθολόγησι τοῦ ἰδίου πολυελέου σὲ τρεῖς κώδικες (Δοχ. 360, φφ. 249r-261r. Δοχ. 366, φφ. 187r-203r. Δοχ. 362, φφ. 78r-90v), αὐτογράφους τοῦ ἐπίσης Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου, ἔπου ὁμοίως ἔλλειπει σχετικὴ μνεία περὶ τῆς αὐτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως. Ἀξιωμακτικῶς εἶναι, τέλος, ἡ καταχώρησις τοῦ πολυελέου στὸν κώδικα Δοχ. 340, φφ. 30v-43v, περὶ τοῦ κωδικογράφου τοῦ ὁποῦ οὗ Γρ. Θ. Στάθης, Τὰ Χειρόγραφα Α', σ. 429, σημειώνει: «Γραφεὺς ἄδελος. Ἄγνωστον ὡς ἐκ τούτου ἐάν ὁ ἴδιος ἐξήγησεν ἢ ἀντέγραψεν ἐξ ἄλλου κώδικος».

432. Βλ. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 56-77. Κατὰ τὴν αὐτὴ ἐξήγησι ἀνεδημοσιεύθη καὶ εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], ὁ.π., σσ. 181-202. Ἄς μνημονεῦθῃ ἐπιπροσθέτως ἐδῶ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Μ. Χατζηγηρακουμῆ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σ. 172 καὶ φωτογραφικὸ δείγμα ὑπ' ἀριθμὸν 85, πανομοιότυπος δημοσιεῖσις τῶν φφ. 59r-60r ἐκ τοῦ αὐτογράφου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικος Ἰβήρ.

2.11 Πολυέλεος Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τοῦ Τραπεζουντίου [B']

α) Ἡ παρούσα σύνθεσις χαρακτηρίζεται, ὡσαύτως, «σύντομος»⁴³³ ἢ «συνοπτική»⁴³⁴, κατὰ κύριο λόγο ὅμως ἀνθολογείται ὑπὸ ἀπλουστάτη ἀναγραφή –συγκειμένη ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ μελουργοῦ αὐτῆς⁴³⁵, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τῆς συνήθους περὶ τοῦ ἤχου τοῦ πολυελέου ἀναφορᾶς–, ὡς ἐπὶ παραδείγματος ἡ ἐπομένη:

*Ὁ παρὼν πολυέλεος συνετέθη παρὰ κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον*⁴³⁶.

Παρομοία τακτική τηρεῖται καὶ στοὺς περιέχοντες τὴν σύνθεσι κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ὅπου ἀξιωμαθμόνευτος εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ καὶ ἀνωτέρω ἐπισημαν-

1157 (τοῦ ἔτους 1769), περιεχόντων τοὺς ἐννέα πρώτους στίχους (Δοῦλοι, Κύριον – Πάντα ὅσα ἠθέλησεν) τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου. Ὁσαύτως, πανομοιότυπο τοῦ φ. 111γ τοῦ ἐτέρου φερομένου ὡς αὐτογράφου τοῦ Ἰωάννου κώδικος Διον. 575 (περιέχοντος ἡμιτελῆ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ ἰδίου πολυελέου) δημοσιεύει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 721. Προσθετέα, τέλος, ἐδῶ μία ἐνδιαφέρουσα ὀπισθόηποτε πληροφῶρα (καταγραφομένη εἰς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 178), κατὰ τὴν ὁποία ὁ παρὼν πολυέλεος ἔχει ἀρχειοθετηθῆ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1980, ἠχογραφημένος «σὲ λαμπρὴ ἐκτέλεση, στὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν στίχων [...] ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο Στανίτσα», στὸ πλαίσιο τῆς φερωνύμου σπουδαίας μουσικοφιλολογικῆς ἐργασίας τοῦ μνημονευθέντος ἐρευνητοῦ.

433. Βλ. Εἰρ. 321, φ. 26ν:

Ἰωάννου Πρωτοφάλτου, σύντομος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

434. Βλ. Κουτλ. 421, φ. 37ν:

Πολυέλεος συνοπτικός, κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παύλ. 62, σ. 285. Λεμ. 8, φ. 77ν. Ἀξιωμαθμόνευτος εἶναι, ἐπιπροσθέτως, ὁ ἀπαξ ἀπαντῶμενος χαρακτηρισμὸς τοῦ πολυελέου ὡς «πάνυ γλυκὴς καὶ ἐντέχνος», στὸν κώδικα Εἰρ. 299, σ. 112:

Ἐτερος, Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, πάνυ γλυκὴς καὶ ἐντεχνος ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

435. Λεπτολογοῦντες, σημειώνομε ὅτι στὶς σχετικὲς ἐπικεφαλίδες τοῦ παρόντος πολυελέου παρατηρεῖται κατὰ τὴν μνεία τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ ἢ ἀκόλουθος «τρισσή» τακτική ὁ μελοποιὸς ἄλλοτε φέρεται ὡς: «κύρ Ἰωάννης Πρωτοφάλης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας» (βλ. Ξεν. 105, φ. 26γ. Πρβλ. καί: Ἰβήρ. 981, σ. 336), ἄλλοτε μνημονεῖται ἀπλῶς ὡς: «κύρ Ἰωάννης» (βλ. Φιλ. 251, φ. 61γ. Εἰρ. 312, φ. 64ν) καὶ ἄλλοτε πάλι –κατὰ κύριο, μάλιστα, λόγο– ἀπαντᾷ ὡς: «κύρ Ἰωάννης Πρωτοφάλης» (βλ. σχετικῶς: Παντ. 904, φ. 19ν. Εἰρ. 369, φ. 68ν. Ὑδρ. 618, φ. 103ν. Σάμ. 60, φ. 82γ. Παντ. 977, φ. 53γ. Παντ. 906, φ. 74ν. Ξεν. 123, σ. 213. Εἰρ. 368, φ. 93γ. Εἰρ. 305, φ. 55ν. Δοχ. 354, φ. 54γ. Παντ. 998, φ. 90γ). Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ Δημήτριος Λῶτος, στὸν κατὰ τὰ ἔτη 1781-1782 αὐτόγραφο του κώδικα Εἰρ. 330, φ. 90γ, ἐκφράζει ὑπολανθανόντως μία –ἀμάρτυρον ὅσο καὶ ἀνέριστην ἐξ ἐτέρων πηγῶν– διστακτικότητα περὶ τοῦ μελουργοῦ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου, διὰ τῆς ἀκόλουθου ἀναγραφῆς:

Ἐτερος [πολυέλεος], ὡς λέγουσι κύρ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἤχος α' Δοῦλοι, Κύριον.

436. Βλ. Γρηγ. 8, φ. 3γ.

θεῖσα⁴³⁷ «ἀριθμημένη» ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου⁴³⁸, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ χρῆσις τῶν ῥηματικῶν τύπων «ἀσματοτονίσθη»⁴³⁹ ἢ «ἀσματουρηθήθῃ»⁴⁴⁰, ἐνίοτε καί «ἐμελοποιήθη»⁴⁴¹, πέρα τοῦ «κοινοῦ» ὄρου «συνετέθη»⁴⁴².

β) Στους κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου σημειογραφίας ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνθησάτα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων —ἐπομένης τῆς ἐτέρας, εἰς ἦχον δ', συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου⁴⁴³—, ἢ καὶ ἐνίοτε κατόπιν τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη⁴⁴⁴. Σποραδικῶς καταγράφεται, ὡσαύτως,

437. Βλ. σχετικῶς τὴν ἕκτη παράγραφο τοῦ πρώτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς, ὡς καὶ ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 387.

438. Στους ἀνήκοντες στὴν ἐν λόγω κατηγορία κώδικες ὁ πολυελεὸς ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφῇ:

Πολυέλεοι. Α' Πολυέλεος, ἀσματο[το]νίσθεις παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Ξεν. 148, φφ. 10γ-ν. Πρβλ. ὡσαύτως Παντ. 986, σ. 27. Δοχ. 340, φ. 18ν. Διον. 764, σ. 36. Παντ. 912, φφ. 1γ-11ν.

439. Βλ. ἐνδεικτικῶς Δοχ. 1246, φ. 98γ.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ καὶ τῶν πολυελέων ὕμνων ὁ παρὼν ἀσματο[το]νίσθη παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

Πρβλ. Παντ. 912, φ. 1γ. Ξεν. 148, φφ. 10γ-ν.

440. Βλ. Δοχ. 1239, σ. 13:

Ἀρχὴ καὶ τῶν κατ' ἦχον πολυελέων ὁ παρὼν ἀσματουρηθήθῃ παρὰ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἦχος α' Πα Δούλοι, Κύριον.

441. Βλ. Ξεν. 261, φ. 99ν:

Ἀρχὴ καὶ τῶν πολυελέων ὁ παρὼν ἐμελοποιήθη παρὰ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου ἦχος α' Δούλοι, Κύριον.

442. Ὁ ἐν λόγω ὄρος ἀπαντᾷ κυρίως στὶς —περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου— σχετικὲς ἀναγραφὰς τῶν διὰ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας γεγραμμένων κωδίκων: βλ. αἴφνης: Γρηγ. 8, φ. 3γ. Παντ. 906, φ. 74ν. Ἰβήρ. 1013, φ. 24γ. Παύλ. 62, σ. 285. Ἐνίοτε, βεβαίως, ἐκλαμβάνει τὴν μορφή τοῦ οὐσιαστικοῦ «σύνθεσις» [ἦτοι: «...ὁ παρὼν πολυελεὸς σύνθεσις...» κ.λπ.]. Βλ. Σάμ. 60, φ. 82γ. Ὑδρ. 618, φ. 103ν.

443. Βλ. σχετικῶς τοὺς ἐπομένους κώδικες: Λειμ. 341, φφ. 31γ-36ν. Κουτλ. 421, φφ. 37ν-49γ. Ξεν. 105, φφ. 26γ-33γ. Παντ. 904, φφ. 19ν-25γ. Δοχ. 354, φφ. 54γ-63γ. Ξηρ. 369, φφ. 68ν-77ν. Ὑδρ. 618, φφ. 103ν-112γ. Σάμ. 60, φφ. 82γ-93γ. Παντ. 906, φφ. 74ν-79ν. Στους κώδικες Παύλ. 62, σσ. 285-305. Ἰβήρ. 981, σσ. 336-353. Γρηγ. 8, φφ. 3γ-9γ, ἢ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται μὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, μετ' αὐτὴν δὲ ἔπονται οἱ πολυελεοὶ τοῦ Πρωτοφάλτου Δανιήλ, τοῦ Ἀθανασίου Δημητριάδου (εἰς ἦχον α') καὶ τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου (εἰς ἦχον πλ. α'), ἀντιστοίχως.

444. Βλ. Ξηρ. 321, φφ. 26ν-33γ. Ξηρ. 312, φφ. 64ν-74ν. Ξηρ. 299, σσ. 112-121, ὅπου ὁ παρὼν πολυελεὸς ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῶν συνθέσεων Πέτρου Μπερεκέτη (εἰς ἦχον α') καὶ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου (εἰς ἦχον δ'). Στους κώδικες Λειμ. 8, φφ. 77ν-79γ καὶ Παντ. 998, φφ. 90γ-99ν, τοῦ ἐν λόγω πολυελέου ἔπονται οἱ συνθέσεις Δανιήλ Πρωτοφάλτου καὶ Πέτρου Μπερεκέτη (ἢ εἰς ἦχον δ' ἐκλογὴ Λόγον ἀγαθόν), ἀντιστοίχως.

ποικίλη ἀνθολόγησις αὐτῆς, εἴτε ἐντελῶς ἀσταθῆς⁴⁴⁵, εἴτε ἐνδιαμέσως λοιπῶν, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ὁμοειδῶν συνθέσεων⁴⁴⁶. Στους κώδικες τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας παρατηρεῖται τὸ αὐτό, ἐν πολλοῖς, φαινόμενο – ἦτοι ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου ἐν ἀρχῇ τῆς σχετικῆς ἐνότητος, ἐπομένης μετ’ αὐτὸν τῆς εἰς ἦχον δ’ ὁμοειδοῦς συνθέσεως τοῦ ἰδίου Ἰωάννου⁴⁴⁷ – με σπάνιες ἐξαιρέσεις⁴⁴⁸.

γ) Μελουργὸς τῆς συνθέσεως εἶναι ὁ Τραπεζούντιος Πρωτοψάλτης Ἰωάννης, ὡς καθολικῶς μαρτυρεῖται στὴν χειρόγραφον τοῦ πολυελέου παράδοσι⁴⁴⁹.

δ) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πλήρως⁴⁵⁰. Οἱ μελοποιημένοι στίχοι αὐτοῦ διακρίνονται γιὰ τὴν συνοπτικότητα καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει λιτότητα τοῦ μέλους αὐτῶν, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐλλείπει οἰαδήποτε μορφή ἐπιτηδεύσεως ἢ πλατειασμοῦ⁴⁵¹. Τὰ καταληκτῆρια ἐκάστου στίχου ἐφύμνια ἀλληλουϊάρια μερίζονται ὁμοιοτρόπως, διακρινόμενα εἰδικώτερα σὲ τέσσαρες-πέντε μικροπαραλ-

445. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος: Μερλ. 6, φφ. 251v-258r. Ξηρ. 368, φφ. 93r-102v.

446. Βλ. σχετικῶς: Ξεν. 123, σσ. 213-223. Ξηρ. 330, φφ. 90r-94v. Ξηρ. 305, φφ. 55v-60v. Φιλ. 251, φφ. 61r-76r. Παντ. 977, φφ. 53r-65r.

447. Βλ. σχετικῶς: Μερλ. 9, φφ. 11r-18v. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 18v-29r. Δοχ. 1246, φφ. 98r-107v. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.ε. Ὑδρ. 605, φφ. 17r-22v. Ξεν. 261, φφ. 99v-116r. Δοχ. 1239, σσ. 13-25 καὶ 25-40. Ὁμοία διάταξις ἀνθολογήσεως τηρεῖται καὶ στους μνημονευθέντες ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 443, κώδικες.

448. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Παῦλ. 133, σσ. 469-481. Διον. 678, φφ. 288v-294r. Σταυρ. 236, φφ. 17r-32v. Διον. 806, σσ. 578-588. Διον. 761, φφ. 22r-29r, ὅπου ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως ποικίλων ὁμοειδῶν συνθέσεων.

449. Σημειωτέον ὅτι, ὡς ἐπεσημάνθη προκειμένου καὶ περὶ τῆς ἐτέρας συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς χαρακτηρίζεται πάντοτε ὡς: «Πρωτοψάλτης» (βλ. ἐνδεικτικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 435), γεγονός τὸ ὁποῖο ἐντάσσει χρονολογικῶς τὴν σύνθεσι τοῦ πολυελέου στὴν εὐρύτερα περίοδο τῆς πρωτοψαλτίας τοῦ Ἰωάννου (πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ὑπόσημ. 391), ἀν καὶ – ὅπως ἀρμοδίως σχολιάζεται κατωτέρω, στὸν οἰκίῳ τόπο τῆς παρουσίας παραγράφου – τὸ παρὸν ποίημα συνετέθη μᾶλλον πρὸς τὰ τέλη τῆς μνημονευθείσης χρονικῆς περιόδου.

Ἦ πενθυμίζομε ἐπίσης ἐδῶ τὴν – ἀτέκμαρτον, ὡς προσημειώθη, ἐξ ἐτέρων πηγῶν – ὑπολαβάνουσα ἀμφιβολία περὶ τοῦ μελουργοῦ τοῦ παρόντος πολυελέου, ὅπως ἐκφράζεται ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Λώτου σὲ σχετικῇ ἀναγραφῇ αὐτογράφου του κώδικος [βλ. τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴ ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 435].

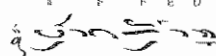
450. Σημειώομε ὅτι κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐλλιπῆς ἀνθολόγησις αὐτοῦ ἐνετοπίσθη μόνον στὸν κώδικα Ὑδρ. 605 (τῆς νέας μεθόδου), φφ. 17r-22v, ὅπου ἐλλείπουν οἱ εἰκοσι καὶ εἰς πρώτοι στίχοι καὶ ἡ σύνθεσις ἄρχεται ἐκ τοῦ εἰκοστοῦ δευτέρου στίχου: Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν.

451. Ἄς μνημονευθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὁ πολυέλεος ἐμελίσθη ἀμιγῶς στὴν χροᾶ τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ πρώτου ἦχου, ἐξαιρέσει τριῶν ζευγῶν στίχων (συγκεκριμένως, ἐκ τοῦ στίχου Ἐν Φαραῶ ἕως τοῦ στίχου Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν), οἱ ὅποιοι «χρωματίζονται» διὰ τῆς χροᾶς τοῦ σκληροῦ χρωματικοῦ πλαγίου τοῦ δευτέρου ἦχου. Νὰ σημειωθῆ ὅτι στὴν παρούσα περίπτωσι ἀνιχνεύονται ἐν ταυτῶ οἱ «καταβολές» τῆς – ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου, Πέτρου

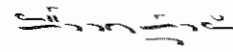
λαγές τοῦ ἀρχικοῦ μελικοῦ μοτίβου⁴⁵². Ἡ σύνθεσις περατοῦται δι' ἔκτενοῦς μαθήματος, ψαλλομένου ὑπὸ τὸν πρῶτο στίχο τῆς μικρᾶς λεγομένης δοξολογίας

λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου— ἀναλόγου μελικῆς μεταχειρίσεως τῶν ἰδίων στίχων, στὸν εἰς ἦχον πλ. α' πολυέλεο αὐτοῦ. [Ἔτερο παράλληλο μελικὸ σημεῖο μεταξύ τῶν ἐν λόγῳ δύο συνθέσεων ἀποτελεῖ, ἐνδεχομένως, ἡ εἰς τὸν παρόντα πολυέλεον πτώσις τῆς μελωδίας —στὸν ἀντίφωνο ἅγια ἦχο δ' Δι (Σ) α— στὴν φράσι· ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς, τοῦ στίχου· Ἀνάγων νεφέλας].

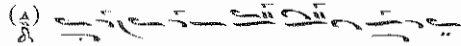
452. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ τὶς ἀπαντῶσες μελικῆς μορφῆς τοῦ μνημονευθέντος ἐφύμνιου, γιὰ περαιτέρω ἐξηγίασι τῆς ὡς ἄνω διατυπωθείσης διαπιστώσεως. Τὰ μουσικὰ κείμενα λαμβάνονται γιὰ μὲν τὴν παλαιὰ γραφὴ ἐκ τοῦ αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618 (τοῦ ἔτους 1804), φ. 103ν κ.έ., γιὰ δὲ τὴν νέα μέθοδο ἐκ τῶν μουσικῶν ἐκδόσεων Ταμείων Ἀνθολογίας (1824), σ. 162 κ.έ. [ἐξηγήσεις Χουρμούζιου] καὶ Πανδέκτη 2 (1851), σ. 36 κ.έ. [ἐξηγήσεις Γρηγορίου]. Σημειωτέον ὅτι, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἱ διὰ τὸ ἐν λόγῳ ἐφύμνιο ἐξηγήσεις τῶν ἐξονομασθέντων διδασκάλων συμπίπτουν ὅπου, πάντως, παρατηρεῖται οἰαδήποτε διαφοροποιήσις, παρατίθεται ἀρμοδίως, μὲ τὴν σχετικὴ—ἐντὸς παρενθέσεως σημειουμένη— διευκρίνησι περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται:

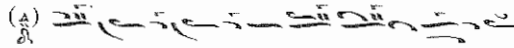
α F F E D

 αλ λη λου ι α

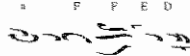
π

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

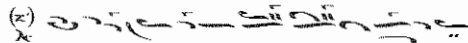
ἦ καὶ (Χουρμούζιος)

 λου ου ι ι ι α

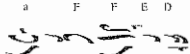
ο F F E D

 αλ λη λου ι α

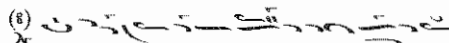
(A)

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

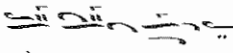
ἦ καὶ (Χουρμούζιος) (A)

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

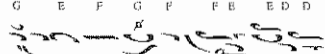
α F F E D

 αλ λη λου ι α

(x)

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

α F F E D

 αλ λη λου ι α

(B)

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

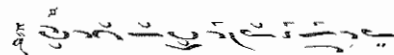
ἦ καὶ (Γρηγόριος)

 λου ου ι ι ι α

ο E F G F F B E D D

 αλ λη λου ου ου ι ι α

π

 αλ λη η η λου ου ου ου ι ι ι ι α

(Χουρμούζιος)

ἦ καὶ (Γρηγόριος)

π

 αλ λη λου ου ου ι ι ι ι α

(*Δόξα πατρι και υιά...*) τῇ προσθήκῃ ἀρμοδίου τριαδικοῦ ἐξωψαλμικοῦ κειμένου⁴⁵³, ἐν κατακλιεῖδι τοῦ ὁποῖου ἐπιβάλλονται ἐκτενεῖς, ὡσαύτως, νενανισμός καὶ τερετισμός, ἀντιστοιχῶς⁴⁵⁴. Περιέργως, ὁ Ἰωάννης δὲν συνέθεσε τὸ σύνθηθες—ὐπὸ τὸν δεύτερο στίχο τῆς μικρᾶς δοξολογίας (*Καὶ νῦν καὶ αἰί...*) ψαλλόμενο—θεοτοκίο μάθημα, γεγονός τὸ ὁποῖο καθίσταται ἡ ἀπολύτως χαρακτηριστικὴ ιδιαιτερότης, τρόπον τινά, τοῦ παρόντος πολυελέου⁴⁵⁵. Τὴν ἔλλειψι αὐτῆ

453. Συγκεκριμένως, τὸ ἐπιβαλλόμενο τριαδικὸ κείμενο εἶναι τὸ ποίημα: *Ἡ μονὰς τῇ φύσει...*, τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη ἀρμοδίως στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Πρβλ. καί: Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («*Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα*»), β.π., σ. 293, ὅπου [βάσει τῆς ἐκδόσεως: Πανδέκτη 2 (1851)] δημοσιεύεται ὡσαύτως τὸ παρὸν κείμενο.

454. Σημειώνομε, εἰδικώτερα, ὅτι μορφολογικῶς τὸ ἐν λόγω καταληκτικὸν τοῦ πολυελέου μάθημα σύγκειται ἐν πρώτοις ἐκ τοῦ μνημονευθέντος τριαδικοῦ ποιήματος, τὸ ὁποῖο ἀκολουθοῦν ἐκτενῆς νενανισμός νανενανε καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐκτενές, ὁμοίως, κράτημα *εφιεφιεφιεφ*: ἡ ὅλη σύνθεσις κατακλείεται, κατὰ τὰ συνήθη, δι' ἐπαναλήψεως τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου: *φώτισον καὶ φίλαξον ἡμᾶς, / τοὺς ὀρθῶς λατρεύοντάς σοι. Διαμορφοῦται, τοιουτοτρόπως, ἀρκοῦντως ἐκτενές μάθημα, ὡς ἀνωτέρω ἐπεσημάνθη. Αὐτόνομος παράθεσις τοῦ ὡς ἄνω δοξαστικοῦ μαθήματος τοῦ παρόντος πολυελέου ἐνετοπίσθη στὸν τῆς νέας μεθόδου κώδικα Διον. 678, φφ. 234r-241r, χειρόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσίου κατὰ τὸ ἀ' ἡμισυ τοῦ θ' αἰῶνος [νὰ σημειωθῆ, πάντως, ὅτι πλήρης ὁ παρὼν πολυελέος τοῦ Ἰωάννου καταχωρίζεται κατωτέρω τοῦ αὐτοῦ κώδικος, στὰ φφ. 288v-294r]. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα Παντ. 977 (γεγραμμένο περὶ τὰ ἔτη 1810-1818), ἐκὼ ὁ πολυελέος ἀνθολογεῖται—στὰ φφ. 53r-60v—στὴν παλαιὰ γραφῆ τὸ παρὸν μάθημα καταχωρίζεται—στὰ φφ. 60v-65r—ἐξηγημένο στὴν νέα μέθοδο. Ἄς μνημονευθῆ ἐπιπλέον ἐδῶ ὅτι ὁ Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, στὸν αὐτόγραφό του κώδικα Παντ. 906, φφ. 74v-79v [γεγραμμένο πιθανώτατα πρὸ τοῦ 1816: βλ. σχετικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 196], παραδίδει—διὰ σχετικῆς πρὸ τοῦ ἐν λόγω μαθήματος ἀναγραφῆς—τὴν ἀκόλουθον περὶ αὐτοῦ πληροφορία: «...τὸ κείμενον τοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ κράτημα τοῦ Βυζαντίου...» (πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης, β.π., σ. 190).] Ἦ ἐν λόγω λίαν ἐνδιαφέρουσα διευκρίνησις ἀποκτᾶ ἰδιαίτερα βαρύντητα, ὡς προερχομένη ἐκ τοῦ ἀναμφίβλως ἐγκύρου μουσικοῦ καλάμου τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου, χρηματίσαντος, ἐπιπροσθέτως, μαθητοῦ τοῦ μνημονευμένου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου. Πάντως, ἡ—ἐκ τῆς χειρογράφου τῆς συνθέσεως παραδόσεως—παντελής ἔλλειψις ἀναλόγου μαρτυρίας, ἐπιβάλλει πρὸς τὸ παρὸν τὴν τήρησι στάσεως ἐπιφυλακτικῆς ἐναντι τῆς ἐν λόγω, ἀπαξ ἀπαντώσεως, μειείας τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου.*

455. Ὅπως ἀπορίας ἄξιον τυγχάνει τὸ ὡς ἄνω γεγονός, δοθέντος ὅτι ὁ ἴδιος Ἰωάννης στὸν ἕτερο—εἰς ἦχον δ'—πολυελέο αὐτοῦ παραθέτει πλήρες τὸ σύνθηθες ζευγος—τριαδικοῦ καὶ θεοτοκίου, ἀντιστοιχῶς—καταληκτικῶν μαθημάτων, πεπονημένο, μάλιστα, «δι' αἰτήσεως τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου» (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑποσημ. 397 καὶ 398). Ἐνδεχομένως, μία πιθανὴ ἐρμηνεία τῆς ἐν λόγω ἐλλείψεως ἀνιχνεύεται στὴν «ἐπεξεργασίᾳ» τοῦ εἰς ἦχον πρῶτον θεοτοκίου μαθήματος τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη, ἐν κατακλιεῖδι τοῦ ὁποῖου—ὅπως ἐπεσημάνθη ἀνωτέρω, στὴν οἰκεία παράγραφο—ὁ Ἰωάννης προσέθεσε ὁμόηχο «φθορικό» κράτημα ἴσως ὁ Ἰωάννης ἠρέκασθη στὸ μνημονευθὲν καὶ ὑπ' αὐτοῦ «καλλωπισθὲν» θεοτοκίο μάθημα καὶ κατὰ τὴν σύνθεσι τοῦ παρόντος πολυελέου ἐσκεμμένως ἀπέφυγε νὰ μελοποιήσῃ ἕτερο ὁμοειδὲς καὶ ὁμόηχο μάθημα, ἐκλαμβάνον τὸ ἀνωτέρω ὡς ἀρμόδιο καὶ διὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασι ποίημά του. Ἐὰν, μάλιστα, δεχθῶμε ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προσθήκη κρατημάτων στὸν πολυελέο τοῦ νέου Χρυσάφη χρονολογικῶς προηγῆθη κατὰ τι τῆς συνθέσεως τοῦ παρόντος πολυελέου—γεγονὸς τὸ ὁποῖο σχολιάζεται ἀρμοδίως κατωτέρω, στὸν οἰκείο τόπο τῆς παρούσης πα-

«ἔσπευσαν» νὰ ἀποπληρώσουν δύο σπουδαῖοι Ἀγιορεῖτες μελουργοί, ἀμφότεροι διακρινόμενοι γιὰ τὴν ἰδιαίτερας σημαντικὴ συμβολὴ των στὴν ἐν γένει προαγωγὴ τῆς μελοποιίας τῶν πολυελέων⁴⁵⁶. οἱ διδάσκαλοι Συνέσιος ὁ Ἰβηρίτης καὶ Ἰωάσαφ ὁ Διονυσιάτης. Συγκεκριμένως, πρῶτος ὁ Μυτιληναῖος μελοποιὸς Συνέσιος ὁ Ἰβηρίτης συνέθεσε ὁμόηχο θεοτοκίο μάθημα, τὸ ὁποῖο ἐπισυνάπτει σὲ αὐτόγραφό του κώδικα στὴν οἰκεία θέσι τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου, ἀναπληρῶν τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐπισημανθεῖσα ἔλλειψι⁴⁵⁷. ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ διδάσκαλος

ραγράφου— ἡ ἀνωτέρω εἰκασία ἀποκτᾷ σαφῶς σταθερότερα ἐρείσματα. Ἐπιπροσθέτως, ἡ —εις εὐαρίθμους κώδικες παρατηρουμένη— μέθοδος ἀνθολογήσεως τῶν ἐν λόγῳ δύο συνθέσεων, ἀποτελεῖ ὅπωςδῆποτε ἐν ἐπιπλέον στοιχεῖο, συνηγοροῦν τόσο πρὸς τὴν εἰκαζομένη προγενεστέρα σύνθεσι τῆς μιᾶς ἐναντι τῆς ἑτέρας, ὅσο καὶ πρὸς τὴν πιθανή (ἢ, ἄλλοις λόγοις, δυναμική) συμπλήρωσι τοῦ παρόντος πολυελέου διὰ τοῦ ὡς ἄνω ἐπισημανθέντος καταληκτηρίου μαθήματος· συγκεκριμένως, κατὰ τὴν ἀνθολόγησι τῶν δύο συνθέσεων συνήθως προηγεῖται ὁ — κείμενα μὲν Χρυσάφη τοῦ νέου, κρατήματα δὲ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου»— πολυέλεος καὶ ἔπεται τὸ παρόν, εἰς ἧχον πρῶτον, ὁμοειδὲς ποίημα τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, ἢ —πάντως [καὶ τοῦτο εἶναι, πιστεύομε, ἐνδεικτικῶς]— ὅπου καταχωρίζεται ἡ πρώτη σύνθεσις ἀπαντᾷ ὡσαύτως καὶ ἡ δευτέρα (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑπόσημ. 205, 206 καὶ 207).

456. Βλ. σχετικῶς τίς οἰκείες παραγράφους τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου καὶ εἰδικώτερος λόγος περὶ τοῦ μνημονευομένου ἔργου τῶν ἐν λόγῳ μελουργῶν.

457. Βλ. Κουτλ. 421, φφ. 46ν-49γ.

Καὶ νῦν θεοτοκίον ἧχος α', ὅπερ ἐσυνετέθη κάμου διδασκάλου κύρ Συνεσίου Καὶ νῦν·
Ἡ ἁμνάς καὶ παρθένος.

Τὸ μάθημα καταχωρίζεται, ὡς ἐσημειώθη, ἐν κατακλειδί τοῦ εἰς ἧχον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου, ἀνθολογουμένου συγκεκριμένως στὰ φφ. 37ν-46ν τοῦ ἰδίου κώδικος. Τὸ πᾶρες κείμενο αὐτοῦ ἐδημοσιεύθη στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Σημειωτέον ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 269, ἐγχρόνις τοῦ ἐν λόγῳ αὐτογράφου Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου κώδικος «εἰς τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ III' αἰῶνος», ἀποτελεῖ ἐν ταυτῶ ἔμμεσο χρονολογικὸ, περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ μαθήματος, προσδιορισμὸς. Τὸ ὡς ἄνω θεοτοκίο μάθημα τοῦ Συνεσίου ἀνθολογεῖται ὡσαύτως —ἐν τέλει τοῦ παρόντος πολυελέου— στὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' αἰῶνος γεγραμμένο κώδικα Σηρ. 312, φφ. 72ν-74ν [· Κυρίου Συνεσίου ἧχος α' Καὶ νῦν· Ἡ ἁμνάς καὶ παρθένος], ὡς καὶ στὸν κώδικα Ἰβηρ. 1093, φ. 71γ κ.έ. [· Τοῦ κύρ Συνεσίου Ἰβηρίτου ἧχος α' Καὶ νῦν· Ἡ ἁμνάς καὶ παρθένος]. Νὰ ὑπομνησθῆ, τέλος, ὅτι ὁ αὐτὸς Συνέσιος ἐμέλισε ἐπιπροσθέτως καὶ καταληκτικὸν κράτημα διὰ τὸ εἰς ἧχον τέταρτον λέγετον θεοτοκίον μάθημα τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ραψανιώτου (βλ. κατωτέρω, τὰ εἰς τὴν οἰκεία παράγραφο σχετικὰ σχόλια). [Ὅμοειδὲς θεοτοκίον μάθημα συνέθεσε ὡσαύτως καὶ ὁ Ἀγιορεῖτης διδάσκαλος Ματθαῖος ὁ Βατοπαιδηγός, κατὰ τὴν περίοδον ὅπου παραχρῆμαζε στὴν νῆσον Κύπρον· τὸ μάθημα καταχωρίζεται στὸν αὐτόγραφο τοῦ Ματθαίου κώδικα Βατοπ. 1776, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν·

Τὸ παρόν ἐμελοποιήθη παρὰ τοῦ διδασκάλου Ματθαίου Βατ[οπαιδηγού] γράμματα καὶ μέλος ἐν Κύπρῳ [ἧχος α'] Καὶ νῦν· Ἡ ἁμνάς καὶ παρθένος

Πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, «Ὁ διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς τέχνης Ματθαῖος Βατοπαιδηγός (α' ἡμ. ιθ' αἰ.). Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του» [ἀνέκδοτος μελέτη μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]. Ὁ αὐτός, πάντως, Ματθαῖος οὐδεμίαν μαρτυρίαν παραθέτει περὶ τυχόν σχέσεως τοῦ ὡς ἄνω μαθήματος πρὸς τὸν παρόντα πολυέλεον τοῦ Ἰωάννου.

Ἰωάσαφ ὁ Διονυσιάτης πράττει ὁμοίως, ἦτοι συνθέτει ἀρμόδιο «δοξαστικόν, ἵνα ψάλληται —ὡς σημειοῖ ὁ ἴδιος— εἰς τὸν τοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου πολυέλεον»⁴⁵⁸. Ἀξιοσημείωτο, πάντως, εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐξονομασθέν-

458. Βλ. σχετικῶς τὸν κατὰ τὸ α' ἡμῖς τοῦ ιθ' αἰῶνος αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα (τῆς νέας μεθόδου βεβαίως) Παντ. 1032, φφ. 2r-11v. Ἡ ἀποσπασματικῶς παρατεθεῖσα ἀνωτέρω ἀναγραφή ἔχει ἀναλυτικῶς ὡς ἀκολουθῶς:

Τὸ παρὸν δοξαστικὸν συνετέθη ἵνα ψάλληται εἰς τὸν τοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου πρῶτον ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις πολυέλεον, ἦτοι εἰς τὴν τοῦ κυρ Χουρμουζίου ἐκδοσιν· ἤχος α' Δόξα·

Ἡ μοῦδαι τῆ φύσει... — Καὶ νῦν· Ὡ, δέσποινα, Θεοτόκε...

Εἰδικώτερα πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κώδιξ σύγκειται ἐκ τεσσάρων ἐπὶ μέρους χειρογράφων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὸ πρῶτον (ἀντιστοιχοῦν στὰ φφ. 1r-36v) ἀποτελεῖ αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου (βλ. σχετικῶς· Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρογράφα Β'*, σσ. 482-483). Τὸ ὡς ἄνω μάθημα καταχωρίζεται ἐν ἀρχῇ τοῦ μνημονευθέντος —αὐτογράφου τοῦ Ἰωάσαφ— τμήματος τοῦ κώδικος καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνθολογοῦνται οἱ πολυέλεοι Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου («κεκαλλωπισμένοις» ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ) καὶ Παρθενίου τοῦ Μετεωρίτου (μέλος τὸ ὅποιο ὁμοίως «μετεποίησε» ὁ Ἰωάσαφ, ἀνθολογούμενο ὁμῶς στὸν παρόντα κώδικα ἄνευ οἰασθήποτε σχετικῆς μνείας). Λεπτολογοῦντες, σημειώνομε ἐπιπροσθέτως ὅτι στὸ προειρημένο τμήμα τοῦ κώδικος ἀφορᾷ μία πρόχειρος σημείωσις τοῦ Ἰωάσαφ —συνοδευτικῆ, τρόπον τινά, τοῦ χειρογράφου— ἢ ὅποια καταχωρίζεται στὸ πρῶτο φύλλο αὐτοῦ (φ. 1r) καὶ ἔχει κατ' ἀκριβείαν ὡς ἑξῆς (βλ. καί· Γρ. Θ. Στάθη, *ὁ.π.*, σ. 483):

«Πρὸς τὸν ἐν διακόνοις κύριον Ἰαρίωνα·

λάβε, ὦ φίλων ἄριστε καὶ ἐμοὶ παμπόθητε, τὸ παρ' αὐτῆς αἰτηθὲν καὶ ἐμοὶ ὑποσχεθὲν, ἵνα ψάλλητε τῷ Κ[υρίῳ] εἰς δόξαν αὐτοῦ, ἀντιγράφοντες ὁμῶς αὐτὰ ἐπὶ τὸ κρεῖττον.

Προσκυνῶ δὲ καὶ τὸν πανσέβαστον καὶ ἅγιον καθηγούμενον. Ὁμοίως καὶ τὸν διδάσκαλον κύριον Προκόπιον. Εἰ μὲν καὶ τινα λείπουσι σημαδόφωνα, σύγγνωθι, διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ, ὁμοίως ὅπου καὶ ἰδιαίτερος δὲν τῆ γράφω, ὡς μὴ ἔχων καιρόν».

Ἐς ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ υποθέσωμε ὅτι ὁ Ἰωάσαφ —ἐὰν δὲν συνέθεσε τὸ ὑπὸ ἐξέτασι δοξαστικὸ μάθημα τῆ αἰτήσεως τῶν ἐν τῷ σημειώματι αὐτοῦ μνημονευμένων φιλομούσων μοναχῶν— ἀπέστειλε τοῦλάχιστον αὐτοῖς ὠρισμένα ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ κεκαλλωπισμένων μαθημάτων, πρὸς συμπλήρωσι μᾶλλον τῶν ἀντιστοιχῶν —ἐν τῇ ἐκδόσει Χουρμουζίου (εἰς τὴν ὁποίαν δις παραπέμπει ὁ ἴδιος· βλ. φφ. 2r καὶ 11v) περιεχομένων— συνθέσεων. Πάντως, ἡ μνεία τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1824), θέτει αὐτομάτως τὸ ἔτος 1824 ὡς ἀσφαλὲς terminus post quem γιὰ τὴν συγγραφή τοῦ συγκεκριμένου αὐτογράφου τοῦ Ἰωάσαφ καὶ ἐν ταῦτῳ προσδιορίζει χρονολογικῶς τὴν σύνθεσι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθήματος κατὰ τὴν πρὸ τοῦ ἀνωτέρω χρονικοῦ ὀροσθίου περίοδο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς δευτέρας δεκαετίας τοῦ ιθ' αἰῶνος. Μεταγενεστέρως, περὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ ιθ' αἰῶνος, ἐντοπιζονται δύο ἐπιπλέον αὐτογραφεὶς τοῦ Ἰωάσαφ καταγραφῆς τοῦ παρόντος μαθήματος (καὶ πάλι ἀνεξαρτήτως τοῦ σχετικοῦ πολυέλεου τοῦ Ἰωάννου), στοὺς κώδικες· Διον. 767, σσ. 151-173 [· Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, δοξαστικὸν εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ α' ἤχου Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· Δόξα — Καὶ νῦν, γράμματα καὶ μέλος] καὶ Διον. 829, φφ. 1r-8v [· Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, δοξαστικὸν εἰς τὸν πολυέλεον τοῦ α' ἤχου τοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου· Δόξα — Καὶ νῦν]. (Ὁ τελευταῖος κώδιξ ἀποτελεῖ, εἰδικώτερα, συσταχωμένο σῶμα τοῦ δευτέρου τόμου τῆς ἐντύπου *Πανδέκτης* καὶ χειρογράφων προσθηκῶν τοῦ Ἰωάσαφ, προστεθέντων ἐκατέρωθεν αὐτοῦ· πρβλ. καί· Γρ. Θ. Στάθη, *ὁ.π.*, σ. 874). Παρατηροῦμε ὅτι στὶς ἀνωτέρω ἀναγραφῆς ἐκτὸς τοῦ Καὶ νῦν (τοῦ θεοτοκίου δηλονότι μαθήματος) συμπεριλαμβάνεται πάντοτε καὶ τὸ Δόξα (ἦτοι καὶ τὸ ἀντίστοιχο τριαδικό)· νὰ διευκρινισθῆ, πάντως,

των μελουργῶν πρὸς ἀναπλήρωσι τῶν ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἔλλειπόντων· ἡ πρᾶξις τούτη μαρτυρεῖ ἐν ταύτῳ τὴν κατὰ τὰ τέλη τοῦ ιη' καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ ιθ' αἰῶνος διάδοσι τοῦ μέλους, τοῦλάχιστον στὸ ἀγιώνυμον ὄρος, ἀλλὰ καὶ ἐπισημαίνει, φρονοῦμε, τὴν «ἀδυναμία» ψαλμωδῆσεως ἔλλιποῦς συνθέσεως, γεγονὸς ἀρμοδίως «θεραπευόμενον» ὑπὸ τῶν μελωδῶν τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου⁴⁵⁹.

ε) Ἡ χειρόγραφος τῆς συνθέσεως παράδοσις εἶναι ἀρκούντως περιορισμένη ἐάν, μάλιστα, συγκριθῇ πρὸς τὴν εὐρυτάτη διάδοσι τοῦ ἐτέρου, εἰς ἧχον δ', πολυελέου τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ πενιχροτάτη⁴⁶⁰. Ἄς σημειωθῇ, πάντως, ὅτι ἡ ἐν πολλοῖς βραχυτάτη ἐπιβολὴ τοῦ παρόντος πολυελέου ἴσως πρέπει ἐν μέρει νὰ «ἀποδοθῇ» στὴν ὀλίγον μεταγενεστέρα ὁμόηχον σύνθεσι τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου – ἡ ὁποία ὑπερβαλλόντως προετιμήθη κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴν περίοδο, ἡνθολογήθη σὲ πληθώρα μουσικῶν χειρογράφων καὶ ἐδημοσιεύθη πολλακίς⁴⁶¹ –, δεδομένης ἐπιπροσθέτως καὶ τῆς «μελικῆς συγγενείας» τῶν δύο ποιημάτων⁴⁶². Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἡ ἐν λόγῳ σύνθεσις τοῦ Ἰωάννου ἐνετοπίσθη στοὺς ἐπομένους μουσικοὺς κώδικες, οἱ ὁποῖοι ἀπαριθμοῦνται ἐν συνεχείᾳ διηρημένοι σὲ χειρόγραφα γεγραμμένα διὰ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας, ἀντιστοίχως, μεθόδου σημειογραφίας:

ὅτι στὸν Ἰωάσαφ ὀφείλεται ἡ – «γράμματά τε καὶ μέλος»– σύνθεσις μόνον τοῦ εἰς τὸ Καὶ νῦν θεοτοκίου μαθήματος: Ὡ, δέσποινα, Θεοτόκε... (γεγονός, ἄλλωστε, τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ σὲ ἐνικὸ πάντοτε ἀριθμὸ [«δοξαστικόν»]). Τὸ ὑπὸ τὸ Δόξα ἀντίστοιχο τριαδικὸ μάθημα: Ἡ μονὰς τῆ φύσει..., ἀποτελεῖ σύνθεσι – ὁμοίως κατὰ «γράμματα καὶ μέλος»– τοῦ Ἰωάννου Πρωτοφάλτου, τὸ ὁποῖο στὴν προκειμένη, ὅμως, περίπτωσι πρέπει νὰ σημειωθῇ εἰδικώτερον ὅτι «μετεποιήθη» ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ, ὁ ὁποῖος διετήρησε μὲν τὴν μορφολογικὴν δομὴν καὶ τὶς βασικὰς αὐτοῦ θέσεις, ἐπενέβη δὲ εἴτε προσθέτων νέα μελικὰ στοιχεῖα εἴτε συντέμων ἐνίστη τὸ ὑφιστάμενον μέλος. Τὸ πλήρες κείμενον τοῦ ἐν λόγῳ θεοτοκίου μαθήματος κατεχρίσθη ἀρμοδίως στὸν οἰκεῖο τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

459. Ἐπὶ παραδείγματος, στὸν κώδικα Παύλ. 62 ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου (ἄνθολογομένου στίς σσ. 285-301) καταχωρίζεται, πρὸς συμπλήρωσι τῆς συνθέσεως, τὸ ἐκ τοῦ ὁμοῦχου πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη θεοτοκίον μάθημα. (Βλ. Παύλ. 62, σσ. 301-302: Πέτρου Μπερεκέτη ἦχος α' Καὶ νῦν Ἄσπιλε, παναμώμητε...). Ἐπιπροσθέτως, νὰ μνημονευθῇ ὅτι στὸν κώδικα EBE 962 (ἔπου ὁ παρὼν πολυελέος καταχωρίζεται στὰ φφ. 157r-170r), ὡς θεοτοκίον μάθημα ἀνθολογεῖται – ἄνευ οἰασθήποτε μνείας περὶ τοῦ μελουργοῦ αὐτοῦ– τὸ ἐπόμενο ἐνδεκασύλλαβον ποίημα: Παναγία παρθένε, θεόνυμφε, / τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι, / καὶ Θεῷ τῷ εὐσπλάγγνῳ προσάγαγε, / ὅπως χαίρων δοξάζω, πανάμωμε / –ενενα...τερριμε...–. / ὅπως χαίρων δοξάζω, πανάμωμε.

460. Πρβλ. ἐδῶ ὅσα καὶ ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 403, ἐσχολιάσθησαν σχετικῶς.

461. Βλ. σχετικῶς διεξοδικωτέρω ἀναφορὰ στὴν οἰκία παράγραφο τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

462. Πρβλ. ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 451.

1. Κώδικες παλαιᾶς μεθόδου:

Ίβήρ. 1093, φφ. 65r-71r. Ξεν. 123, σσ. 213-223. Ξηρ. 330, φφ. 90r-94v. Λειμ. 341, φφ. 31r-36v. Κουτλ. 421, φφ. 37v-49r. Ίβήρ. 981, σσ. 336-353. Λειμ. 8, φφ. 77v-79r. Μερλ. 6, φφ. 251v-258r. Ξεν. 105, φφ. 26r-33r. Ξηρ. 305, φφ. 55v-60v. Παύλ. 62, σσ. 285-302. Ξηρ. 312, φφ. 64v-74v. Ίβήρ. 1038, φφ. 18r-27r. Ίβήρ. 1129, φφ. 34v-46v. Ἀγ. Νεοφ. 6, φ. 15r κ.έ. Παντ. 904, φφ. 19v-25r. Γρηγ. 8, φφ. 3r-9r. Ξηρ. 321, φφ. 26v-33r. Ξηρ. 368, φφ. 93r-102v. ΕΒΕ 2432, φφ. 71v-79v. ΕΒΕ 962, φφ. 157r-170r. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 39v-49v. Ξηρ. 369, φφ. 68v-77v. Ὑδρ. 618, φφ. 103v-112r. Σάμ. 60, φφ. 82r-93r. Φιλ. 251, φφ. 61r-76r. Ξηρ. 299, σσ. 112-121. Παντ. 998, φφ. 90r-99v. Παντ. 906, φφ. 74v-79v. Παντ. 977, φφ. 53r-65r. Ίβήρ. 101β, φφ. 24r-31v. Δοχ. 354, φφ. 54r-63r. Πάτμ. 816, φφ. 70r-78r.

2. Κώδικες νέας μεθόδου:

Μερλ. 9, φφ. 11r-18v. Δοχ. 340, φφ. 18v-30v. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 18v-29r. Δοχ. 1246, φφ. 98r-107v. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Ὑδρ. 605, φφ. 17r-22v. Ξεν. 148, φφ. 10r-17v. Παντ. 986, σσ. 27-44. Παντ. 912, φφ. 1r-11v. Παύλ. 133, σσ. 469-481. Διον. 764, σσ. 36-60. Ξεν. 261, φφ. 99v-116r. Σταυρ. 236, φφ. 17r-32v. Διον. 678, φφ. 288v-294r. Δοχ. 1239, σσ. 13-25 καὶ 25-40. Διον. 806, σσ. 578-588. Διον. 761, φφ. 22r-29r.

Δυστυχῶς, οἱ χρονολογικῆς ἐνδείξεις, ὅσες προκύπτουν ἐκ τῆς ὡς ἄνω χειρογράφου τοῦ πολυελέου παραδόσεως, δὲν βοήθουν σὲ ἀσφαλῆ χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ παρόντος ποιήματος. Οἱ περισσότεροι κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου εἶναι ἀχρονολόγητοι, ἐγχνονίζονται ὁμως βάσει ἐσωτερικῶν κωδικολογικῶν καὶ μουσικολογικῶν κριτηρίων περὶ τὰ τέλη κυρίως τοῦ ἡ' αἰῶνος· ἐξ αὐτῶν ἀρχαιότεροι φαίνεται πῶς εἶναι κατ' ἀρχὰς ὁ Ίβήρ. 1093 –χρονολογούμενος κατὰ τὸ β' τέταρτο τοῦ ἡ' αἰῶνος⁴⁶³– ὡς καὶ ὁ περὶ τὸ ἔτος 1780 περίπου γεγραμμένος Ξεν. 123, αὐτόγραφος τοῦ ὀτρηροῦ κωδικογράφου Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἀγαφορενδιωίτου⁴⁶⁴. Σαφῆ χρονολογικὴ ἀναφορὰ παρέχει μόνον ὁ Πρωτοψάλτης Σμύρνης Δημήτριος Λῶτος, στὸν κατὰ τὰ ἔτη 1781-1782 γεγραμμένο αὐτόγραφό του κώδικα Ξηρ. 330⁴⁶⁵, ἐνῶ ἀξιωματικῶς εἶναι, ἐπιπροσθέτως, ἕτερα ὁμάς πέντε κωδίκων, προσδιοριζομένων χρονικῶς στὴν τελευταία δεκαετία τοῦ ἡ' αἰῶνος⁴⁶⁶. Τοιοῦτοτρόπως, ἐκ τῶν ἀνωτέρω

463. Βλ. Ίβήρ. 1093, φφ. 65r-71r ἢ χρονολόγησις τοῦ κώδικος ὀφείλεται στὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ'* [ἀνέκδοτος· μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως]. Σύγχρονος τοῦ κώδικος τούτου (ἐνδεχομένως καὶ ὀλίγον προγενέστερος) εἶναι μᾶλλον καὶ ὁ Λειμ. 8, φφ. 77v-79r, ἀχρονολόγητος μὲν ὑπὸ δὲ τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 163, χρονολογούμενος «ὕστερα ἀπὸ τὸ ἔτος 1771 καὶ ἴσως ὄχι πολὺ ἀργότερα».

464. Βλ. Ξεν. 123, σσ. 213-223· ὁ «περὶ τὸ 1780» χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος ὀφείλεται στὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 51.

465. Βλ. Ξηρ. 330, φφ. 90r-94v· οἱ ὡς ἄνω χρονολογίαι παρατίθενται ὑπὸ τοῦ γραφέως στὰ φφ. Ζγ καὶ 442r ἀντιστοίχως. Πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 189 καὶ 205.

466. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν κωδίκων Λειμ. 341, φφ. 31r-36v (ὁ παρὼν κώδιξ ἐγχνονίζεται εἰδικώτερα ὑπὸ τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *ὁ.π.*, σσ. 182 καὶ 185, «ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1790-1793»), Κουτλ. 421, φφ. 37v-49r (πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 269), Ίβήρ.

στοιχείων καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἐνδεικτικὴ ὀπωσδήποτε ἀπουσία τῆς συνθέσεως ἐκ τῶν γνωστῶν αὐτογράφων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου – καὶ δὴ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1769 γεγραμμένου κώδικος Ἰβήρ. 1157⁴⁶⁷ – δὲν ἀπέχουμε ἴσως μακρὰν τῆς πραγματικότητος ἐὰν ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὁ ἐν λόγῳ μελοποιὸς συνέθεσε τὸν παρόντα πολυέλεο περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς αὐτοῦ⁴⁶⁸. Ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰθ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐντοπίζονται περισσότερες χρονογημένες ἀνθολογήσεις τῆς συνθέσεως, ὡς λόγου χάριν οἱ ὑπὸ τῶν Ἰακώβου ἱερομονάχου Πελοποννησίου τοῦ Σκαφιδιώτου, κατὰ τὸ 1802⁴⁶⁹, Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κατὰ τὸ 1804⁴⁷⁰, Ἰωάσαφ μοναχοῦ τοῦ Παντοκρατορηνοῦ, κατὰ τὸ 1812⁴⁷¹, Κωνσταντίνου τινὸς «τοῦ Ἀγγελῆ», κατὰ τὸ 1815⁴⁷², Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, κατὰ τὸ 1816⁴⁷³, κ.ο.κ. Σημειωτέον ὅτι στοὺς κώδικες τῆς πα-

981, σσ. 336-353 (αὐτόθι, σ. 803), Μερλ. 6, φφ. 251ν-258γ (πρβλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *δ.π.*, σσ. 186 καὶ 188), ὡς καὶ τοῦ κατὰ τι μεταγενεστέρου Ξεν. 105, φφ. 26γ-33γ, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 15, ἐγγρονίζεται περὶ «τὴν δεκαετίαν 1795-1805».

467. Περὶ τῶν αὐτογράφων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑπόσημ. 212 καὶ 378.

468. Γιὰ τὴν σχετικὴ περὶ τοῦ ἔτους θανάτου τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία πρβλ. προχείρως τίς ἐν κατακλειδί: τῆς ὑπόσημ. 377 μνημονευόμενες μελέτες. Ἐνδεχομένως, δυνάμεθα νὰ «διακινδυνεύσωμε» ἐδικώτερο χρονικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου κατὰ τὴν τελευταία πενταετία τῆς ζωῆς τοῦ Ἰωάννου, ἤτοι περὶ τὰ ἔτη 1765-1770· καὶ τοῦτο ἐὰν ἀναλογισθοῦμε τὴν χρονικὴ ἀκολουθία τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τοῦ ἐν λόγῳ Πρωτοψάλτου. Συμφώνως πρὸς ὅσα ἐσημειώθησαν διεξοδικώτερα στὶς ἀρμόδιες παραγράφους, ὁ Ἰωάννης συνέθεσε ἐν πρώτοις – περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰθ' αἰῶνος – τὸν εἰς ἦχον δ' πολυέλεον *Δοῦλοι, Κύριον* ἐν συνεχείᾳ – περὶ τὰ μέσα τοῦ γ' τετάρτου τοῦ ἰθ' αἰῶνος –, προσέθεσε ἐννέα κρατήματα σὲ ἰσαριθμοὺς στίχους τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη ἢ τελευταία τούτη ἐπὶ τῶν πολυελέων «μελικὴ ἐνασχόλησις» τοῦ Ἰωάννου ἐστάθη, ἐνδεχομένως, ἡ ἀφορμὴ ὥστε νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸν κύκλο τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, φιλοπονῶν τὸν παρόντα πολυέλεον *Δοῦλοι, Κύριον* εἰς ἦχον πρῶτον. Ἡδὴ ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 455, ἐσχολιάσθη δι' ἀρμόδιων εἰκασιῶν ὅτι τὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον μάθημα τοῦ πολυελέου τοῦ νέου Χρυσάφη – ἐμπλουτισμένο διὰ τοῦ σχετικοῦ, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου προστεθέντος, κρατήματος – εἶναι δυνατὸν νὰ λογισθῇ ὡς ὁ «συνδετικὸς κρίκος» μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων συνθέσεων, γεγονός τὸ ὅποιο, ἐὰν ὄντως ἰσχύει, συνηγορεῖ παραλλήλως ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος τοῦ ἐν προομίῳ τοῦ παρόντος συλλογισμοῦ προτεινομένου χρονικοῦ – περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου – πλαισίου ἄς συμπληρωθῇ τῶρα ἐδῶ ὅτι – ἀποδεκτοῦ γενομένου τοῦ συγκεκριμένου χρονολογικοῦ προσδιορισμοῦ γιὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ παρόντος πολυελέου – ἴσως δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ὅ Ἰωάννης νὰ ἐπιθυμοῦσε τὴν ἄρτια παράδοσιν καὶ τῆς παρουσίας ἀμιγῶς προσωπικῆς τοῦ συνθέσεως καὶ νὰ ἐσκόπευε νὰ μελοποιήσῃ ἰδιαιτέρον δι' αὐτὴν καταληκτικὸν θεοτοκίον μάθημα, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν του τούτη νὰ πρόλαβε εἴτε τυχὸν ἐμπερίστατος κατάστασις αὐτοῦ κατὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του εἴτε αὐτὸς τοῦτος ὁ «ἐπελθὼν» θάνατός του].

469. Βλ. Ξηρ. 369, φφ. 68ν-77ν.

470. Βλ. Ὑδρ. 618, φφ. 103ν-112γ.

471. Βλ. Πάτμ. 816, φφ. 70γ-78γ.

472. Βλ. Παντ. 998, φφ. 90γ-99ν.

473. Βλ. Παντ. 906, φφ. 74ν-79ν.

λαιᾶς μεθόδου ἢ σύνθεσις ἀπαντᾷ ἕως τὴν πρώτη περίπου εἰκοσαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνος⁴⁷⁴. ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ χρονικοῦ ὁροσήμου καὶ ἐντεῦθεν (ἕως τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος περίπου⁴⁷⁵) ἡ ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως συνεχίζεται στους κώδικες τῆς νέας μεθόδου, ὅπου ὡσαύτως ἀπαντοῦν ἐπώνυμες καὶ χρονολογημένες καταγραφές αὐτῆς, ὡς ἐνδεικτικῶς αὐτὲς τῶν Ἄντωνίου Κυπρίου, κατὰ τὸ 1819⁴⁷⁶, Κοσμᾶ Δοχειαρίτου, κατὰ τὸ 1820-1821⁴⁷⁷, Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ, κατὰ τὸ 1824⁴⁷⁸, Γεωργίου Μάνου, κατὰ τὸ 1823⁴⁷⁹, Τραϊανοῦ ἱερέως, κατὰ τὸ 1824⁴⁸⁰, κ.ο.κ.

ς) Ὁ πολυέλεος σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα μεμελισμένων στίχων⁴⁸¹, στους ὁποίους προσθετέα, ἐν πρώτοις μὲν τὸ —ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου μελοποιηθέν— καταληκτῆριο τριαδικὸ μάθημα, δευτερευόντως δὲ τὰ —ὑπὸ τῶν Ἁγιορειτῶν μελουργῶν Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου καὶ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου μεταγενεστέρως συντεθέντα— δύο ἀντίστοιχα θεοτοκία μαθήματα. Καταχωρίζομε ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως⁴⁸²:

474. Βλ. σχετικῶς τὸν κατ' αὐτὴν τὴν χρονικὴ περίοδο προσδιοριζόμενο κώδικα Παντ. 977, φφ. 53r-65r (πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σσ. 338 καὶ 344).

475. Βλ. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 18v-29r.

476. Βλ. Δοχ. 1246, φφ. 98r-107v.

477. Βλ. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.ε.

478. Βλ. Ὑδρ. 605, φφ. 17r-22v.

479. Βλ. Ξεν. 148, φφ. 10r-17v.

480. Βλ. σχετικῶς τοὺς κατ' αὐτὴν τὴν χρονικὴ περίοδο προσδιοριζόμενους κώδικες: Δοχ. 1239, σσ. 13-40. Διον. 806, σσ. 578-588. Σημειωτέον ὅτι ἡ πρὸς τὸ παρὸν γνωστὴ τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τῆς συνθέσεως σὲ χειρόγραφο τῆς νέας μεθόδου ἐνετοπίσθη κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα στὸν κώδικα Παῦλ. 133, σσ. 469-481, ἔργο ἀδήλου κωδικογράφου περὶ τὸ ἔτος 1844 (πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 140).

481. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὄνοματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὸν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὠτα ἔχουσι // Οὐδὲ γὰρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Ἐὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

482. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618 (τοῦ ἔτους 1804), φ. 103v.

Ὁ Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδος ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπ' ἀμοτέρων τῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων, Γρηγορίου —δηλονότι— τοῦ Πρωτοψάλτου τὸ πρῶτον καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος τὸ δεύτερον⁴⁸³. Ἐπιπροσθέτως, σὲ εὐαριθμούς ἀμιγῶς ρουμανικούς μουσικούς κώδικες, τὸ παρὸν ποίημα ἀπαντᾷ προσηρμοσμένο στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα⁴⁸⁴.

483. Ἡ αὐτόγραφος τοῦ Γρηγορίου καταγραφή τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως περιλαμβάνεται στὸν ὑπ' ἀριθμὸν Δ' φάκελο τῆς βιβλιοθήκης Κ. Ἁ. Ψάχου, φφ. 17ν-28γ, ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἀναγραφήν: Πολυέλεοι. Α' Πολυέλεος, ἁσματοτοπισθεὶς παρὰ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον. Ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω κώδικος, ἡ ἰδία ἐξήγησις κατεχωρίσθη σὲ ἱκανὰ ἐν συνεχείᾳ ἀντίβωλα, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονεῦμε ἐνδεικτικῶς τὰ ἐξῆς: Μερλ. 9, φφ. 11γ-18ν. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 18ν-29γ. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.έ. Ξεν. 261, φφ. 99ν-116γ. Δοχ. 1239, σσ. 13-25 (πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 986, σσ. 27-44. Ξεν. 148, φφ. 10γ-17ν. Διον. 764, σσ. 36-60. Παντ. 912, φφ. 1γ-14ν).

Ἡ ἐξήγησις τοῦ Χουρμουζίου ἀνθολογεῖται στὸν κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 25-40, κατόπιν τῆς ἀντιστοίχου ἐξηγήσεως τοῦ Γρηγορίου, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφήν: Ἐτερον, τοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐξήγησις Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον. Ἡ αὐτόγραφος τοῦ Χουρμουζίου καταγραφή τῆς παρούσης ἐξηγήσεως δὲν ἔχει πρὸς τὸ παρὸν ἐντοπισθῆ.

Ἐπιπροσθέτως, μνημονεῦμε ἰδιαιτέρως τὴν καταχώρησι τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου στοὺς αὐτογράφους κώδικες τῶν Ἁγιορειτῶν ἐξηγητῶν Κοσμᾶ τοῦ Δοχειαρίτου (κώδιξ Δοχ. 1246, φφ. 98γ-107ν) καὶ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου (κώδικες Διον. 806, σσ. 578-588 καὶ Διον. 678, φφ. 288ν-294γ), ὅπου ὅμως ἐλλεῖπει οἰαδήποτε ἀναφορὰ περὶ τοῦ ἐξηγητοῦ τῆς συνθέσεως· ἀξιοσημείωτος εἶναι, ὡσαύτως, ἡ ἀνθολόγησις τοῦ μέλους στὸν κώδικα Δοχ. 340, φφ. 18ν-30ν [περὶ τοῦ ἀδήλου γραφέως τοῦ ὁποίου ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 429, σημειώνει: «Ἄγνωστον ἐὰν ὁ ἴδιος ἐξήγησεν ἢ ἀντέγραψεν ἐξ ἄλλου κώδικος»], ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ κώδικι Παντ. 977, φφ. 60ν-65γ, περιεχομένη ἐξήγησις τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος τοῦ πολυελέου, ἡ ὁποία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀφείλεται στὸν «πρώϊμο» ἐξηγητὴ Ἰθανάσιο τὸν Πελοποννήσιον καὶ δομῆστικόν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας (βλ. σχετικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 344). Μὴ ἐξαιρετέα, τέλος, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς παρούσης συνθέσεως «ἐξηγητικὴ παρέμβασις» Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου, περὶ τῆς ὁποίας βλ. σχετικῶς κατωτέρω, τὴν ὑποσημ. 486.

484. Βλ. συγχεριμένως τοὺς μουσικούς κώδικες τῆς ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 86-136), 11 (φφ. 18γ-33γ) καὶ 66 (σσ. 16-35). Στὸν τελευταῖον κώδικα (χρῆφ. Ἰσυχίου ἱεροδιακόνου καὶ τῶν ἱερομονάχων Νικάνδρου καὶ Νεοφύτου, κατὰ τὸ ἔτος 1879) ἐπισημαίνεται, ἐνδιαφερόντως, ἡ δημοσίευσις τῆς παρούσης ρουμανικῆς ἐκδοχῆς τῆς συνθέσεως σὲ σχετικὴ μουσικὴ ἐκδοσι τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu [βλ. *Carte de cântări bisericesti, Iași 1846*, pp. 102-116].

η) Ὁ πολυέλεος ἐδημοσιεύθη πλήρης, τόσο κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου ἐν πρώτοις⁴⁸⁵, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου ἐν συνεχείᾳ⁴⁸⁶. Ἐσχάτως ἐδημοσιεύθησαν ἐπίσης καὶ τὰ δύο δοξαστικά κατάληκτῆρια μαθήματα, τὰ ὁποῖα Ἰωάσαφ ὁ Διονυσιάτης συνέθεσε εἰδικῶς γιὰ τὸν παρόντα πολυέλεο⁴⁸⁷.

2.12 Πολυέλεος Δανιὴλ Πρωτοψάλτου

α) Ὁ παρὼν πολυέλεος «κύρ Δανιὴλ»⁴⁸⁸, ἢ «κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου»⁴⁸⁹, ἢ «κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου»⁴⁹⁰ –ὡς συνήθως φέρεται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα

485. Βλ. Ταμείον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 162-179, ὅπου ὁ πολυέλεος προτάσσεται τῆς ἐν τῇ προκειμένη μουσικῇ βίβλῳ δημοσιευομένης ἐνότητος ὁμοειδῶν συνθέσεων· εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο ἐπισημαίνεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ Διονυσιάτου –σὲ σχετικῇ ἀναγραφῇ παρατεθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 458–, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει εὐγλώττως τὴν παρούσα σύνθεσι ὡς «πρῶτον ἐν τοῖς ἐκδοδομένοις πολυέλεον, ἤτοι εἰς τὴν τοῦ κύρ Χουρμουζίου ἐκδοσιν» (βλ. αἴφνης· Παντ. 1032, φ. 2r).

486. Βλ. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 36-56. Κατὰ τὴν αὐτὴ ἐξήγησι ἀνεδημοσιεύθη καὶ εἰς Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεῖα], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], ὁ.π., σσ. 36-56.

Ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθῇ ἐδῶ καὶ ἡ κατὰ τὴν «ἐξηγητικῇ ἐκδοχῇ» Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου δημοσίευσίς τῆς παρούσης συνθέσεως στὴν σπανία «χαρτογραφικῇ» ἐκδοσί· Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 12-35 [περὶ τῆς ῥομανιστὶ ὑφισταμένης ἐκδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοῦ ποιήματος πρβλ. ὅσα ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 484, ἐσημειώθησαν σχετικῶς].

Ἰπενθυμίζομε, τέλος, τὴν (ἐν κατακλείδι τῆς ὑποσημειώσεως 403 ἐκτεθεῖσα) σχετικῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διαπίστωσι τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, ἡ ὁποῖα –ὅπως πλέον καθίσταται σαφές– ἰσχύει μόνον ὡς πρὸς τὸ σκέλος τῆς ἐντύπου παραδόσεως τῆς παρούσης συνθέσεως Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου.

487. Βλ. Γεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνοδοῦση 5. Πολυέλεοι Β', Ἅγιον Ὅρος 1994, σσ. 253-269.

488. Βλ. σχετικῶς· Παντ. 950, φ. 114r.

Ἀρχὴ καὶ οἱ πολυέλεοι· ὁ παρὼν κύρ Δανιὴλ· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Δοχ. 360, φ. 261r. Κουτλ. 590, φ. 115v. Κουτλ. 632, φ. 146r. Σταυρ. 236, φ. 32v. Ὑδρ. 629, φ. 13r.

489. Βλ. σχετικῶς· Γρηγ. 6, φ. 383v.

Ἄτερος πολυέλεος, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· ΡΑΙΚ 33, φ. 101r. Παντ. 998, φ. 122v. Ξεν. 123, σ. 173. Δοχ. 368, φ. 222r. Δοχ. 359, φ. 89r. Δοχ. 356, φ. 113v. Δοχ. 350, φ. 31v. Ξηρ. 382, φ. 120v. Ξηρ. 313, φ. 112v. Ξεν. 150, φ. 139r. Ξηρ. 377, φ. 11r. Κουτλ. 421, φ. 62r. Παντ. 952, φ. 66r. Κουτλ. 397, φ. 74r. Παντ. 1007, φ. 160v.

490. Βλ. σχετικῶς· Δοχ. 1244, φ. 22r.

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν πολυελέων· ὁ παρὼν κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου· ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Παῦλ. 34, σ. 419. Ὑδρ. 723, φ. 64v. Ὑδρ. 617, φ. 20v. Ὑδρ. 599, φ. 49r. Ξηρ. 361, φ. 54v. Ἰβήρ. 1013, φ. 31v. Γριτσ. 19, μεταξύ σσ. 143-214. Γριτσ. 18, μεταξύ φφ. 28r-55v. Ὑδρ. 605, φ. 32r. Λομβ. 51, σ. 86. Σάμ. 60, φ. 104r. Ἰβήρ. 981, σ. 426. Καρ. 236,

κατὰ τὴν διαβάθμισι τῶν ὄφφικίων τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ⁴⁹¹ – ἀποτελεῖ ἐξόχως ἡδεῖα καὶ ἔντεχνον σύνθεσι, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Πρωτοψάλτης Δανιὴλ χαράσσει

σ. 98. Καρ. 216, φ. 112ν. Παῦλ. 433, φ. 192γ. Παῦλ. 376, φ. 52ν. Παῦλ. 37, σ. 112. Παῦλ. 35, σ. 148. Διον. 806, σ. 620. Διον. 764, σ. 86. Διον. 761, φ. 29γ. Διον. 704, φ. 84γ. Διον. 678, φ. 260ν. Γρηγ. 27 [60], φ. 131γ. Παντ. 997, φ. 80ν. Παντ. 986, σ. 61. Παντ. 978, φ. 97γ. Παντ. 953, φ. 139γ. Παντ. 944, φ. 78γ. Παντ. 912, φ. 23γ. Παντ. 910, φ. 302ν. Παντ. 906, φ. 90γ. Παντ. 904, φ. 30γ. Ξεν. 261, φ. 134ν. Ξεν. 143, φ. 101γ. Ξεν. 131, φ. 103γ. Δοχ. 1246, φ. 117ν. Δοχ. 406, φ. 36ν. Δοχ. 354, φ. 72γ. Δοχ. 353, φ. 94γ. Δοχ. 341, φ. 86ν. Ξηρ. 411, φ. 5γ. Ξηρ. 385, φ. 35ν. Ξηρ. 369, φ. 86γ. Ξηρ. 321, φ. 40γ. Ξηρ. 312, φ. 83γ. Ξηρ. 305, φ. 72γ. Παῦλ. 504, φ. 101γ. Ἐκ τῶν σχετικῶν παραπομπῶν στοὺς ἀρμόδιους μουσικούς κώδικες, καθίσταται σαφές ὅτι ἡ παρούσα ἐκδοχή –κατὰ τὴν ὁποία ὁ μελουργὸς τοῦ πολυελέου φέρεται ὡς Πρωτοψάλτης– ὑπερτερεῖ προφανέστατα στὴν χειρόγραφον τοῦ μέλους παράδοσι. Λεπτολογοῦντες –καὶ ἀποσκοποῦντες σὲ πληρεστέρα γνῶσι τοῦ θέματος– μνημονεῖομε ἐπιπροσθέτως ἐδῶ καὶ τίς ἐπόμενες, πλεόν περιφραστικές, ὁμοειδεῖς ἀναγραφές περὶ τοῦ αὐτοῦ μέλους:

- Ἄρχῃ τῶν πολυελέων, ποίημα κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Παντ. 923, φ. 66ν).
- Πολυέλεος, σύνθεσις κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Παῦλ. 15, σ. 137).
- Ἐτερος πολυέλεος, συνθεθεὶς παρὰ κυρίου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Δοχ. 382, φ. 73ν. Πρβλ. καί: Ὑδρ. 618, φ. 125γ).
- Πολυέλεος, ἀσματο[το]μισθεὶς παρὰ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Κωνστ. 87, φ. 25γ. Πρβλ. καί: Ξεν. 107, φ. 144γ. Δοχ. 340, φ. 43ν).
- Πολυέλεος, μελοτονισθεὶς παρὰ κυρίου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον. (Δοχ. 1247, φ. 139γ. Πρβλ. Δοχ. 1239, σ. 56).

[Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀνωτέρω περιφραστικὴ ἐκφορὰ τοῦ ὄφφικίου τοῦ Δανιὴλ –ὡς: «Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας»– σπανίζει στὶς σχετικὲς πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφές: ἐκτὸς τῶν ἐπισημανθέντων δύο κωδίκων τῆς μονῆς Δοχειαρίου ἐνετοπίσθη, ἐπιπροσθέτως, στοὺς ἐξῆς κώδικες: Πάτμ. 816, φ. 94γ. Ξηρ. 364, φ. 16ν. Λειμ. 8, φ. 79γ].

491. Νὰ μνημονευθῇ ὅτι μία –ἐξ ἐπόψεως χρονολογίας γραφῆς– συγκριτικὴ ἐξέτασις τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων κωδίκων, ὀδηγεῖ ἀβιάστως στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐν λόγῳ διαβάθμισις τῶν ὄφφικίων τοῦ Δανιὴλ –ὅπως καταγράφεται στὶς ἀρμόδιες ἐπικεφαλίδες τοῦ παρόντος πολυελέου– δὲν συμφωνεῖ σχεδὸν ποτέ πρὸς τὴν ὀρθὴ χρονικὴ ἀκολουθία, ἀλλὰ μᾶλλον ὀφείλεται σὲ λοιπές ἐπιδράσεις τῶν κωδικογράφων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνδεικτικῶς σημειώνομε τὴν τυφλὴ ἀντιγραφὴ ἐξ ἐτέρων κωδίκων. [Περὶ τῶν χρονολογιῶν ἀναρρήσεως τοῦ Δανιὴλ στὰ ἱεροψαλτικά ὄφφικια βλ. αἴφνης: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 78-79, 84-85 καὶ 88 (= pp. 155, 161-162 and 165)]. Ὡστόσο, πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν ἰδιαίτερος ἐδῶ δύο «τύποι» ἀρκτικῶν τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφῶν, περὶ τῆς «ἱστορικῆς ἐγκυρότητος» τῶν ὁποίων μαρτυροῦν οἱ χρονολογίαις γραφῆς τῶν σχετικῶν κωδίκων, ὅπου αὐτὲς καταχωρίζονται πρόκειται, συγκεκριμένως, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ μιαν ὁμάδα χειρογράφων –χρονολογούμενων ἐκ τοῦ ἔτους 1772 καὶ ἐντεῦθεν– ὅπου ὁ Δανιὴλ χαρακτηρίζεται ὡς: «νῦν Πρωτοψάλτης», ἀφ' ἑτέρου δὲ γιὰ τρεῖς κώδικες –τῶν τελῶν τοῦ ιη' αἰῶνος– ὅπου ὁ αὐτὸς μελουργὸς φέρεται ὡς: «μακαρίτης». Βλ. ἐιδικότερα:

α) γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι: Μεταμ. 92 [χργφ. Γαβριὴλ ἱερομ., τοῦ ἔτους 1772], φ. 30ν:

Κύρ Δανιὴλ λαμπαδάριο τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δὲ Πρωτοψάλτου [...]

ἀναντιφρόνητως «καινήν τομήν» στην μελική μεταχείρισι τοῦ μουσικοῦ ὕλικου τοῦ τετάρτου ἄγια ἤχου, παραδίδων ἐν ἀριστοτεχνικὸ πρότυπο τὸ ὁποῖο πολλοὺς θὰ ἀνεύρη ἐν συνεχείᾳ μιμητές. Μάρτυς ἀφευδῆς τοῦ ἀνωτέρω –ἀρκούντως διθυραμβικοῦ ἐνδεχομένως– λόγου μας εἶναι οἱ ποικίλες πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτῆ ἀναγραφές, διὰ τῶν ὁποίων ἀφειδῶς «κλειῖζεται» τὸ προοίμιο τῆς παρουσίας συνθέσεως στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῶν ιη' καὶ ιθ' αἰώνων· «ἐντεχνος»⁴⁹², «ῥαῖος»⁴⁹³, «πάνυ χαρμόσυνος»⁴⁹⁴, «πάνυ ῥαῖος καὶ ὀργανικός»⁴⁹⁵, «ἡδύτατος καὶ ἐντεχνος»⁴⁹⁶, «συνοπτικός καὶ πανηγυρικός»⁴⁹⁷, «ῥαῖος καὶ ἐντεχνος»⁴⁹⁸, «συνοπτικός καὶ ἡδύτατος»⁴⁹⁹, «λίαν ὀργανικός τε καὶ ἐντεχνος»⁵⁰⁰, «συνοπτικός καὶ ῥαῖος»⁵⁰¹, «συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, πάνυ χαρμόσυνος»⁵⁰², εἶναι οἱ πλέον χαρακτηριστικὲς ἐξ αὐτῶν.

Πρβλ. ὡσαύτως Παῦλ. 132, σ. 139. Ξηρ. 302, φ. 177r. Ξηρ. 330, φ. 105v.

β) γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι: Κωνστ. 93, φ. 23r:

Ἔτερος πολυέλεος, σύνθεσις τοῦ μακαρίτου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

Πρβλ. καί: Ἄγ. Στεφ. 49, φ. 61r. Ο 129, φ. 22r.

492. Βλ. Ξεν. 105, φ. 60v:

Ἔτερος πολυέλεος ἐντεχνος, κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

Πρβλ. καί: Γρηγ. 19, φ. 95v. Κόν. 23, φ. 4r.

493. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 1126, φ. 110r καὶ Ἰβήρ. 1271, φ. 328r.

494. Βλ. Λειμ. 247, φ. 16r.

495. Βλ. Κουτλ. 435, φ. 56r:

Πολυέλεος πάνυ ῥαῖος καὶ ὀργανικός, κυρίου Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

496. Βλ. Κουτλ. 422, φ. 148r:

Πολυέλεος ἡδύτατος καὶ ἐντεχνος, κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

497. Βλ. Κουτλ. 421, φ. 62r:

Πολυέλεος συνοπτικός καὶ πανηγυρικός, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

Πρβλ. ὁμοίως: Ἰβήρ. 1038, φ. 43r.

498. Βλ. Παντ. 952, φ. 66r:

Ἔτερος πολυέλεος ῥαῖος καὶ ἐντεχνος, ποίημα Δανιὴλ λαμπαδαρίου ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

499. Βλ. Ξηρ. 365, φ. 47r:

Ἔτερος πολυέλεος συνοπτικός τε καὶ ἡδύτατος, κύρ Δανιὴλ ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

Πρβλ. ὁμοίως: Ἰβήρ. 1134, φ. 44r.

500. Βλ. Ξηρ. 299, σ. 131:

Ἔτερος, κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, λίαν ὀργανικός τε καὶ ἐντεχνος ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

501. Βλ. Μεταμ. 295, σ. 409.

502. Βλ. Κουτλ. 397, φ. 74r:

Πολυέλεος συνοπτικός καὶ ἡδύτατος, ποίημα κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, πάνυ χαρμόσυνος ἤχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

*Ὡς σημειωθῆ ἐπιπροσθέτως ὅτι ὁ –εἰς τὸ μέλος τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναφερόμενος– χαρα-

β) Ἐπισκοποῦντες τοὺς περιέχοντες τὴν σύνθεσι κώδικες, τόσο τῆς παλαιᾶς ὅσο καὶ τῆς νέας μεθόδου σημειογραφίας, διαπιστώνομε ὅτι ἐν πολλοῖς ἀκολουθεῖται μία εὐτακτος μέθοδος ἀνθολογήσεως αὐτῆς, κατὰ κύριο λόγο ἐνδιαμέσως ἀφ' ἐνὸς μὲν τοῦ ὁμοήχου πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου ἀντιστοίχου μέλους Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου⁵⁰³, ἢ καὶ τῶν πολυελέων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου⁵⁰⁴ ἢ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου⁵⁰⁵, γιὰ νὰ μνημονευθοῦν οἱ βασικώτερες παραλλαγές⁵⁰⁶.

κτηρισμὸς «*συνοπτικός*», εἶναι πολὺ συχνὸς στὴν χειρόγραφον παράδοσι τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος· παραπέμπομε, αἴφνης, στοὺς κώδικες: Παῦλ. 40, σ. 121. Παῦλ. 62, σ. 305. Ἐηρ. 377, φ. 11γ. Ἐηρ. 364, φ. 16ν. Ἐηρ. 368, φ. 132γ. Παντ. 1007, φ. 160ν. Κουτλ. 441, φ. 25γ. Λειμ. 248, σ. 242. Τιμ. Προδρ. 5, σ. 91. Στὸν κώδικα Σταυρ. 234, φ. 27ν, ὁ πολυελεὸς χαρακτηρίζεται παρεμφερῶς «*σύντομος*»:

Πολυελεὸς σύντομος, κυρίου Δανιὴλ Πρωτοφάλτου· ἦχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

503. Γιὰ τοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας βλ. σχετικῶς: Δοχ. 356, φφ. 113ν-124ν. Δοχ. 341, φφ. 86ν-93ν. Ἐηρ. 321, φφ. 40γ-48ν. Παντ. 997, φφ. 80ν-95γ. Φιλ. 251, φφ. 14γ-30γ. Δομβ. 51, σσ. 86-101. Γριτσ. 18, μεταξύ φφ. 28γ-55ν. Ἐηρ. 361, φφ. 54ν-65ν. Δοχ. 382, φφ. 73ν-87γ. Παῦλ. 132, σσ. 139-150. Ἐηρ. 330, φφ. 105ν-113γ. Κωνστ. 93, φφ. 23γ-36ν. Γρηγ. 19, φφ. 95ν-105ν. Μερλ. 6, φφ. 36ν-45ν. Λειμ. 341, φφ. 43γ-50ν. Μερλ. 7, φφ. 48γ-54ν. Κέντρου Ἐρευνῶν Κύπρου 64, σσ. 180-267. Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38ν-76ν. Ἀγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15γ-44ν. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49γ-101ν. Paris Suppl. Grec. 1333, φφ. 77γ-87γ. Paris Suppl. Grec. 1332, φφ. 62γ-73γ. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 57γ-65ν. Γιὰ τοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου βλ. Δοχ. 1239, σσ. 56-91. Ὑδρ. 605, φφ. 32γ-42γ. Ξεν. 261, φφ. 134ν-154ν. Δοχ. 1246, φφ. 117ν-128ν. Δοχ. 360, φφ. 261γ-274ν. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 40ν-53ν. Μερλ. 9, φφ. 26γ-35γ. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.έ. Ἄς σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι στὸν κώδικα Παῦλ. 37, σσ. 112-147, τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου ἔπεται ὁ εἰς ἦχον βαρῶν ὁμοειδῆς πολυελεὸς τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου.

504. Βλ. σχετικῶς τοὺς ἐπομένους κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας: Ἀγ. Δημητρ. 38, φ. 56γ κ.έ. Κουτλ. 632, φφ. 146γ-160γ. Ξεν. 123, σσ. 173-183. Ἐηρ. 312, φφ. 83γ-93ν. Ἐηρ. 369, φφ. 86γ-97γ. Δοχ. 353, φφ. 94γ-105γ. Δοχ. 354, φφ. 72γ-82γ. Καρ. 216, φφ. 112ν-128γ. Κουτλ. 421, φφ. 62γ-74γ. Παντ. 952, φφ. 66γ-76ν. Ἐηρ. 365, φφ. 47γ-58γ.

505. Βλ. —ἐκ τῶν κωδίκων τῆς παλαιᾶς μεθόδου— τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα: Γρηγ. 11, φφ. 115ν-136γ. Παντ. 904, φφ. 30γ-36ν. Ἰβήρ. 981, σσ. 426-444. Ἐκ δὲ τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου βλ. Διον. 806, σσ. 620-630.

506. Ἐκ τῶν λοιπῶν παραλλαγῶν μνημονεύομε ἐδῶ τὴν ἀνθολόγησι τοῦ παρόντος πολυελέου ἐνδιαμέσως ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς ὁμοήχου συνθέσεως Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁμοειδῶν συνθέσεων Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη [ὡς ἐπὶ παραδείγματος τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον (βλ. σχετικῶς: Ἐηρ. 364, φφ. 16ν-27ν. Ἐηρ. 305, φφ. 72γ-76ν. Ὑδρ. 629, φφ. 13γ-24ν), ἢ τῆς εἰς ἦχον δ' ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν (βλ. σχετικῶς: Ξεν. 150, φφ. 139γ-147γ. Σάμ. 60, φφ. 104γ-118γ καὶ Ἐηρ. 313, φφ. 112ν-123γ)]. Στὸν τελευταῖο κώδικα, μεταξύ τοῦ παρόντος πολυελέου καὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐκλογῆς Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη παρεμβάλλεται τὸ ὀκτάηχο θεοτοκίο μάθημα Θεοτόκε παρθένε τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ, ἢ καὶ ἑτέρων μελουργῶν, ὡς λόγου χάριν τοῦ Λαυριώτου ἱερομονάχου Σεραφεῖμ (βλ. Παντ. 1007, φφ. 160ν-171ν). Σημειωτέον, τέλος, ὅτι σὲ μικρὰ ὁμάδα χειρογράφων κωδίκων ὁ παρῶν πολυελεὸς ἔπεται μὲν τῆς ὁμοήχου

μάλιστα, σὲ εὐαρίθμους κώδικες τῆς νέας μεθόδου καταγράφεται ἡ ἰδιαίτερος προσφιλῆς τακτικὴ τῶν κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ ιθ' αἰῶνος κωδικογράφων, τῆς ἀριθμημένης δηλονότι ἀνθολογήσεως τοῦ πολυελέου, τρίτου κατὰ σειρά ἐνδιαμέσως καὶ πάλι τῶν συνθέσεων Ἰωάννου Πρωτοφάλτου (εἰς ἤχον δ') καὶ Πέτρου Πελοποννησίου (εἰς ἤχον πλ. α')⁵⁰⁷. Πέρα τούτων, ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται, ἐπιπροσθέτως, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων – σὲ εὐρυτάτη, μάλιστα, κλίμακα⁵⁰⁸ – ἢ καὶ σπανιότερα κατόπιν τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου⁵⁰⁹ καὶ τοῦ εἰς ἤχον βαρὺν πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου⁵¹⁰, ἐνῶ σποραδικῶς ἔπεται καὶ λοιπῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων τῆς ἐποχῆς⁵¹¹. Τέλος, σὲ ὠρισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις ὁ πολυελεος

συνθέσεως Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου, μετ' αὐτὸν δὲ περαίνεται συλλήβδην ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων (βλ. σχετικῶς: Λειμ. 248, σσ. 242-266. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 91-116. Κουτλ. 397, φφ. 74r-85r. Ξηρ. 302, φφ. 177r-182v. Δοχ. 359, φφ. 89r-98r. Λειμ. 349, φφ. 168r-175r).

507. Βλ. σχετικῶς: Δοχ. 340, φφ. 43v-58r:

Πολυελεος [Γ'] ἁσματοτονίσθη δὲ παρὰ Δανιὴλ Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 912, φφ. 23r-36r. Διον. 764, σσ. 86-115. Παντ. 986, σσ. 61-82.

508. Σημειωτέον ὅτι καὶ κατὰ τὴν παροῦσα ἐκδοχὴ ἀνθολογήσεως τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως ἔπεται κατὰ κύριο λόγο ὁ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελεος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (βλ. γιὰ τοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου: Παύλ. 15, σσ. 137-158. Λειμ. 247, φφ. 16r-28r. Κύκ. 23, φ. 4r κ.έ. Ξηρ. 411, φφ. 5r-17v. Ξηρ. 385, φφ. 35v-48r. Ἄγ. Νεοφ. 20, φ. 180r κ.έ. Ἰβήρ. 1207, φ. 105r κ.έ. Ταξ. 5, φφ. 106r-113v. Paris Suppl. Grec. 1438, φ. 104r κ.έ. Γιὰ τοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου βλ. ὁμοίως: Λειμ. 233, φφ. 28r-42r. Λειμ. 280, φφ. 21r-38r. Κουτλ. 590, φφ. 115v-124v. Ξεν. 131, φφ. 103r-114r. Παντ. 944, φφ. 78r-92v. Παντ. 978, φφ. 97r-111r. Γρηγ. 27 [60], φφ. 131r-146v. Διον. 704, φφ. 84r-95r. Παύλ. 376, φφ. 52v-59r. Καρ. 236, σσ. 98-139. Ὑδρ. 599, φφ. 49r-58r. Ὑδρ. 617, φφ. 20v-30r. Ὑδρ. 723, φφ. 64v-76r. Παντ. 923, φφ. 66v-77r. Παύλ. 504, φφ. 101r-119r. Ξεν. 107, φφ. 144r-156r. Δοχ. 1247, φφ. 139r-157v)· σπανιότερα ἐπιτάσσονται αὐτῆς οἱ ὁμόηχος συνθέσεις Ἰωάννου (βλ. Κουτλ. 422, φφ. 148r-160v καὶ Γρηγ. 23) καὶ Ἰακώβου τῶν Πρωτοφάλτων (βλ. Κουτλ. 441, φφ. 25r-31v. Δοχ. 1244, φφ. 22r-38r. Παύλ. 34, σσ. 419-439. Μερλ. 8, φφ. 89r-98v. Ἄναν. 3, φφ. 114r-124v. Διον. 568, φ. 42r κ.έ.), καθὼς καὶ ἕτερες ποικίλες συνθέσεις (βλ. σχετικῶς, ἐκ μὲν τῶν κωδίκων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας: Δοχ. 368, φφ. 222r-232v. Ξηρ. 382, φφ. 120v-133v. Παντ. 950, φφ. 114r-134v, ἐκ δὲ τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου: βλ. Κουτλ. 769, σσ. 134-186. Διον. 808, σσ. 279-317).

509. Γιὰ τοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου βλ. Παύλ. 62, σσ. 305-327. Λειμ. 8, φφ. 79r-81r. Γιὰ τοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου βλ. Διον. 761, φφ. 29r-37r. Σταυρ. 236, φφ. 32v-50v.

510. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Ξηρ. 368, φφ. 132r-144r [ἔπου ἐνδιαμέσως τῶν δύο συνθέσεων παρεμβάλλεται ἐν ἀνεπίγραφο ἁσματικὸ τρίτάγιο εἰς ἤχον β']. Ξεν. 105, φφ. 60v-70v (κώδικες παλαιᾶς μεθόδου), καθὼς καὶ Διον. 678, φφ. 260v-269v. Ταξ. 9, σσ. 324-345 (κώδικες νέας μεθόδου).

511. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύομε τίς καὶ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσες συνθέσεις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (βλ. σχετικῶς: Δοχ. 350, φφ. 31v-39r. Παύλ. 35, σσ. 148-178. Γριτσ. 19, μεταξὺ σσ. 143-214), Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου [τὸν εἰς ἤχον πλ. α' πολυελεον Δοῦλοι, Κύριον (βλ. σχετικῶς: Χρυσορ. 6, μεταξύ σσ. 158-272. Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς

ἀνθολογεῖται ἀτάκτως⁵¹² ἢ ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογουμένη σὲ τυχόντα κώδικα ὁμοειδῆ σύνθεσι⁵¹³.

γ) Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖ σύνθεσι τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Δανιήλ, ὅπως ἀναμφιβόλως τεκμαίρεται ἐκ τῆς πλουσίας χειρογράφου παραδόσεως τοῦ μέλους⁵¹⁴.

δ) Ἡ σύνθεσις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀνθολογεῖται πλήρως⁵¹⁵. Τὸ μέλος ἐκάστου στίχου αὐτῆς τονίζεται ὑπὸ τοῦ Δανιήλ στὸ βασικὸ μελικὸ πλαίσιο, τὸ ὑπὸ τοῦ

Σχολῆς Θεσσαλονίκης 2, φ. 79r κ.έ. Paris Suppl. Grec. 1046, φ. 44r κ.έ.)] καὶ λοιπές, ὡς ἐπὶ παραδείγματος αὐτῆς τῶν Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου (βλ. Παντ. 998, φφ. 122v-133v. Κουτλ. 435, φφ. 56r-66v), Μελετίου Σιναΐτου (βλ. Παντ. 906, φφ. 90r-95v), Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος (βλ. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 2, μεταξὺ φφ. 13r-216r), Ἰακώβου Πρωτοψάλτου (βλ. Παντ. 953, φφ. 139r-155v) καὶ Θεοδώρου Φωκαέως (βλ. Παῦλ. 433, φφ. 192r-199v).

512. Βλ. σχετικῶς: Παῦλ. 40, σσ. 121-152. Γρηγ. 6, φφ. 383v-398r. Σταυρ. 234, φφ. 27v-38v. Ἐκ τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου βλ. Δογ. 406, φφ. 36v-50r.

513. Βλ. σχετικῶς: Ξηρ. 377, φφ. 11r-20r. Παντ. 910, φφ. 302v-308v (κώδικες παλαιᾶς μεθόδου) καθὼς καὶ: Ξεν. 143, φφ. 101r-109r. Κωνστ. 87, φφ. 25r-38r. Μερλ. 11, φφ. 121v-129r (κώδικες νέας μεθόδου).

514. Ἐπισημαίνομε μόνον ἐδῶ τὴν καταφανῆ σύγχυσι τοῦ Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 65, ὁ ὁποῖος στὸν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντα κατάλογο τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελογράφων καταχωρίζει τὸν αὐτὸ μελουργὸ Δανιήλ σὲ δύο λήμματα—ὑπὸ τοὺς τίτλους: «Δανιήλ Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας» καὶ «Δανιήλ Πρωτοψάλτης (ὁ νέος) (μαθητὴς τοῦ Χαλάτζουλου)»—, δίδοντας μάλιστα καὶ δύο χωριστὲς παραπομπές (μία δι' ἕκαστο τῶν ἀνωτέρω) σὲ πολυελέους-ποιήματα αὐτῶν, ἐνῶ πρόκειται προφανέστατα γιὰ μία καὶ τὴν αὐτὴ σύνθεσι.

515. Ἐκ τῶν χειρογράφων, ὅσα κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα εἶχαμε ὑπ' ὄψιν μας, ἑλλιπῆς ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως ἐπεσημάνθη στοὺς κώδικες: Γρηγ. 6, φφ. 383v-398r (στὰ φφ. 389r-398r ἡ σημειογραφία ἀτελής, γεγραμμένη μόνον διὰ τῶν φωνητικῶν σημαδιῶν), Παντ. 978, φφ. 97r-111r (ὁ πολυέλεος ἡμιτελής ἐκ τοῦ μέσου τοῦ δοξαστικοῦ καὶ ἐντεῦθεν) καὶ Ξεν. 143, φφ. 101r-109r (τὰ δοξαστικά τοῦ πολυελέου ἡμιτελή, ἄνευ τῶν ἐν τέλει ἀρμοδιῶν κρατημάτων). Ἀξιοσημείωτος εἶναι, ἐπίσης, ἡ περίπτωση τοῦ κωδίκου Ξηρ. 377, φφ. 11r-20r, ὅπου στὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου τὸ τελευταῖον ἤμισυ τοῦ κρατήματος ἔχει γραφῆ ὑπὸ ἄλλης χειρός. Ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα, τέλος, εἶναι ἡ, ὑπὸ τοῦ κωδικογράφου Ῥηγίνου ἐκ κώμης Ζαγοράς, συνειδητῶς ἑλλιπῆς ἀνθολόγησις τῆς αὐτῆς συνθέσεως, στὸν περὶ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 19^{ου} αἰῶνος χρονολογούμενο κώδικα Κουτλ. 441, φφ. 25r-31v, ὑπὸ τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴ ἀναγραφῆ:

Ἐκλογὴ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου· συνοπτικὸς, σύνθεσις κυρ Δανιήλ Πρωτοψάλτου· ἦχος δ' Δουλοῖ, Κύριον.

Τὸ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον τῆς ὡς ἄνω περιπτώσεως συνοψίζεται στὴν ἀκόλουθον παρατήρησι: κατόπιν τοῦ πολυελέου τοῦ Δανιήλ—ὁ ὁποῖος, νὰ διευκρινισθῆ, ἀνθολογεῖται ἑλλιπῶς μὲν ὡς πρὸς τοὺς στίχους τῆς καθόλου συνθέσεως, πλήρως δὲ ὡς πρὸς τὰ ἀκροτελεύτια δοξαστικά αὐτοῦ μαθήματα—καταχωρίζεται ἡ ὁμόηχος σύνθεσις Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἡ ὁποία—ὡς σημειοῦται ἀρμοδίως κατωτέρω, στὸν οἰκείον τόπο τοῦ παρόντος κεφαλαίου—καταχωρίζεται ὡσαύτως: «ἐκλογὴ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου», ὡς ἀποτελουμένη ἐξ ὠρισμένων μόνον στίχων τοῦ

Πρωτοψάλτου Ἰωάννου ἤδη παραδοθέν· ὥστόσο, οἱ λιτὲς καὶ σχεδὸν ἀνεπιτήδευτες μουσικὲς γραμμὲς τοῦ ὁμοήχου πολυελέου τοῦ ἐξονομασθέντος Ἰωάννου, γίνονται ἐδῶ γιὰ τὸν Δανιὴλ ὁ «καμβάς», τρόπον τινά, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἰοῦναι «κεντᾶ» τὸ «ὄργανικό καὶ πανηγυρικό» μέλος τοῦ ἁγία ἤχου, μὲ συνεχεῖς ἀναφορὲς στὴν τετραφωνία αὐτοῦ, τερπνὲς στάσεις στὴν τριφωνία, ἡδυστάτους μετεωρισμούς στὴν διφωνία καὶ παροδικὲς πτώσεις σὲ χαμηλὲς φωνητικὲς περιοχές, ὅταν ἡ «πρὸς τὰ νοούμενα μίμησις» τὸ ἀπαιτεῖ⁵¹⁶. Στὸν Δανιὴλ ἐξαρχοῦν τὰ «χορευτικά»⁵¹⁷ ἤχοχρώματα τοῦ τετάρτου ἤχου γιὰ τὴν μουσικὴ ἐπένδυσι συνόλου τοῦ ποιήματός του· μόνον σὲ δύο ζεύγη στίχων τὰ ἀναμειγνύει δι' ὀλίγον μὲ τὰ σκληρὰ χρωματικὰ διαστήματα τοῦ πλαγίου τοῦ δευτέρου ἤχου, στοχεύοντας σὲ περαιτέρω στολισμὸ τοῦ μέλους⁵¹⁸. Τὸ καταληκτικὸν ἐφύμνιον ἀλληλοῦν, διαμορφοῦται σὲ πέντε ἢ ἕξ κυρίως παραλλαγές τοῦ ἀρχικοῦ μοτίβου⁵¹⁹, κοινοῦ ἐν πολλοῖς δι' ἕκαστο τῶν στίχων τοῦ πολυελέου. Τὴν σύνθεσι

ρλδ' ψαλμοῦ. Μάλιστα, ἐὰν οἱ ἐδῶ ἀνθολογούμενοι στίχοι τῶν δύο συνθέσεων συμπίπτουν, ἡ πιθανολογούμενη σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας –ὅπως σχολιάζεται δεόντως κατωτέρω, στὸν οἰκείο τόπο τοῦ παρόντος κεφαλαίου– ἀποκτᾶ ἐν ἐπιπλέον σοβαρὸν ἔρεισμα ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος αὐτῆς.

516. Γιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς «πρὸς τὰ νοούμενα μίμησεως» βλ. περισσότερα εἰς: Χρυσάνθου ἀρχιεπισκόπου Δυρραχίου τοῦ ἐκ Μαδύτων, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς [...]*, δ.π., σσ. 187-188. Τὶς ἀνωτέρω μνημονευθεῖσες φωνητικὲς πτώσεις βλ. αἴφνης στοὺς στίχους:

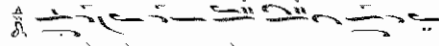
- α) Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν (φράσις· καὶ ἐν τῇ γῆ)
β) Ἐν ταῖς θαλάσσαις (φράσις· ταῖς ἀβύσσοις) καὶ
γ) Ἀνάγων νεφέλας (φράσις· ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς)

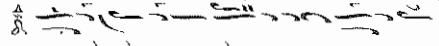
517. Τὸν συγκεκριμένον ἐπιθετικὸν προσδιορισμὸν ἠρύσθημεν ἐκ τῶν –κατακλειόντων τὴν ἐνότητα τῶν τοῦ τετάρτου ἤχου ὑμνογραφημάτων– στίχων τῆς *Παρακλητικῆς*. Βλ. προχείρως τοὺς αὐτοὺς στίχους καὶ εἰς: Χρυσάνθου, δ.π., σ. 156.

518. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν στίχων: Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους – Ἐξάπε-
στελεε σημεῖα καὶ τέρατα – Ἐν Φαραῶ – Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά.

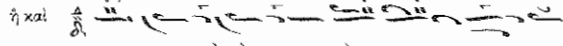
519. Συγκεκριμένως ἀπαντᾶ στίς ἐξῆς μορφές [σημειωτέον ὅτι τὰ ἀκόλουθα μουσικὰ παραδείγματα δομοῦνται τρισσῶς· ἦτοι, κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία (εἰλημμένα ἐκ τοῦ κώδικος Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου· Ὑδρ. 618, φ. 125γ κ.έ.) καὶ κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν κατὰ τὴν ἐξήγησιν Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου (εἰλημμένα ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως: *Πανδέκτη* 2 (1851), σ. 77 κ.έ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ τὴν ἐξήγησιν Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος (εἰλημμένα ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως: *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1824), σ. 207 κ.έ.)]

ε ς η βα ζ ο ο

 α λ λ η λ ο υ ι α

 α α λ λ η η η λ ο υ ι ι ι α

 α α λ λ η η η λ ο υ ι ι ι α

(Χουρμουζίος· ἐνίοτε ὁμοίως καὶ ὁ Γρηγόριος)

ἢ καὶ

 α α α λ λ η η η λ ο υ ι ι ι α

ο ο ε β βα αγγ

αλ λη λου ι ι α

α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

αλ λη λου ου ου ι ι ι ι α

(Γρηγόριος)

αλ λη λου ου ου ου ου ι ι ι ι ι α

(Χουρμούζιος)

ἦ και

αλ λη λου ου ου ι ι ι ι ι α

φ φ ε β βα αγγ

αλ λη λου ι ι α

ἦ και

φ φ ε β βα αγγ

αλ λη λου ι ι α

αλ λη λου ου ου ι ι ι ι α

(Γρηγόριος)

αλ λη λου ου ι ι ι ι α

(Χουρμούζιος)

ἦ και

αλ λη λου ου ου ι ι ι ι ι α

α β βα αγγ

αλ λη λου ι α

α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

(Γρηγόριος)

α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

(Χουρμούζιος)

ε β βα αγγ

αλ λη λου ι α

α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

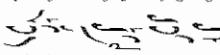
(Γρηγόριος)

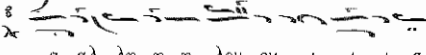
α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

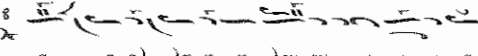
(Χουρμούζιος ἐπίστε ὁμοίως και ὁ Γρηγόριος)

ἦ και

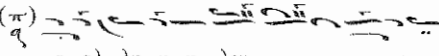
α α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

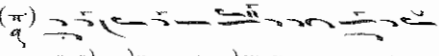
ἦ και
c b b a a G G

 αλ λη λου ι ι α

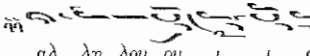
ε
x

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Γρηγόριος· ένιστε όμοίως και ό Χουρμούζιος)

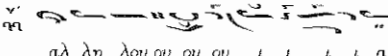
ε
x

 α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Χουρμούζιος)

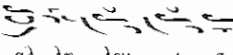
υ c b b a a G G

 α αλ λη λου ι ι α

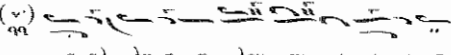
(π)
q

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Γρηγόριος)

(π)
q

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Χουρμούζιος· ένιστε όμοίως και ό Γρηγόριος)

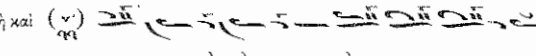
G a a c b b a a G G

 αλ λη λου ου ι ι α

v
q

 αλ λη λου ου ου ου ι ι ι α
 (Γρηγόριος και Χουρμούζιος)

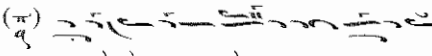
c b b a a G G

 αλ λη λου ι ι α

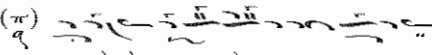
(v)
q

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Γρηγόριος)

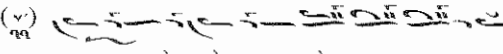
(π)
q

 α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α
 (Χουρμούζιος)

ἦ και (v)
q

 α α αλ λη η η λου ου ι ι α

(v)
q

 α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

(π)
q

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

(π)
q

 α αλ λη η η λου ου ι ι ι α

(v)
q

 α α αλ λη η η λου ου ι ι α

ἐπισφραγίζουν τὰ συνήθη –τριαδικό⁵²⁰ και θεοτοκίο⁵²¹, ἀντιστοίχως – δοξαστικά μαθήματα (χαρακτηριζόμενα ἐνίοτε, στήν σχετική χειρόγραφον παράδοσι, ὡς «ἐντεχνα»⁵²²), ἐν τέλει τῶν ὁποίων προσαρμόζονται ἀρμοδίως ἐξωψάλμικὰ κείμενα και οἱ ἀπαραίτητοι νενανισμοὶ και τερετισμοὶ πρὸς ἐπιμήκυνσι τοῦ μέλους, κατὰ τὴν καθολικῶς ἐπικρατήσασα ἐκ τῶν συνθέσεων Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου και ἐντεῦθεν μορφολογική τακτική. Ὀπλισμένη μὲ τὴν ποικιλία ἀπάντων τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, ἡ παροῦσα σύνθεσις – ὅπως εἶναι προφανές – οὐδεμιᾶς χρῆζει συμπληρώσεως ὡς ἐκ τούτου, ἡ – ἅπαξ κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα – ἀνθολόγησις τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος: Θεέ, τῇ φύσει ἀμέριστε..., ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός, κατόπιν τοῦ ἀντιστοίχου τριαδικοῦ μαθήματος τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου⁵²³, μαρτυρεῖ ἀναμφιβόλως πρᾶξι μεμονωμένη και ἐντελῶς τυχαία, οὐδαμῶς δὲ εὐρύτερα συνήθη τακτική.

ε) Ἡ χειρόγραφος τοῦ μέλους παράδοσις εἶναι ἀρκούντως πολυπληθής, ἀνάλογος τῆς εὐρυτάτης διαδόσεως τῆς συνθέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιήλ, κυρίως κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία τοῦ ιη', καθ' ὄλο τὸν ιθ', ἕως και (δι' ὠρισμένους ρουμανικοὺς μουσικοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου) τὸν εἰκοστό, μάλιστα, αἰῶνα. Ἐκ τῆς πληθώρας τῶν χειρογράφων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἀπαριθμοῦνται – διατεταγμένα κατὰ χρονολογική σειρὰ και ἐξ ἐπόψεως σημειογραφίας διηρημένα κατὰ τὰ συνήθη σὲ δύο κατηγορίες – καθίσταται αὐταπόδεικτος ἡ ἀνελλιπὴς σχεδὸν ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος πολυελέου στοὺς σπουδαϊστέρους, τρόπον τινά, μουσικοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς, γεγονὸς τὸ ὁποῖο καθ'

520. Τὸ τριαδικὸ μάθημα εἶναι τὸ δεκαπεντασύλλαβο ποίημα: Ὡ, Τριάς ὁμοούσιε, διαιρετὴ προσώποις..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη ἀρμοδίως στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου ὁμοίως δημοσιεύεται και εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 255, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 183. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα και μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 293. Σύγκριται δὲ ἐκ τεσσάρων στίχων, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλονται βραχὺς νενανισμοὶ ἐν πρώτοις και ἐκτενὲς κράτημα ἐν συνεχείᾳ, κατακλειόμενο ὡσαύτως δι' ἐπαναλήψεως τοῦ τετάρτου στίχου τοῦ ποιήματος.

521. Τὸ θεοτοκίον μάθημα εἶναι τὸ δεκαπεντασύλλαβο, ὡσαύτως, ποίημα: Ἀσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία..., τὸ πλῆρες κείμενο τοῦ ὁποῖου βλ. στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, καθὼς και εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, ὁ.π., σ. 201, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 58. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, ὁ.π., σ. 294. Σύγκριται, ὁμοίως, ἐκ τεσσάρων στίχων και ἐμπλοπιέται διὰ βραχέος νενανισμού και ἐκτενοῦς κρατήματος, ἀντιστοίχως, περατούμενο δι' ἐπαναλήψεως τοῦ δευτέρου ἡμιστιχίου τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ ποιήματος. Σημειωτέον ὅτι αὐτόνομος ἀνθολόγησις τῶν ὡς ἄνω δοξαστικῶν μαθημάτων ἐνετοπίσθη στοὺς κώδικες: Ξεν. 154, φφ. 264r-269v και Ξεν. 172, φφ. 122r-129v μνημονεῖσθε, τέλος, ὅτι στὸν κώδικα Ξηρ. 373, φφ. 8r-10r, ἀνθολογεῖται αὐτόνομως μόνον τὸ θεοτοκίον μάθημα τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως.

522. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Τιμ. Προδρ. 5, σ. 106. Μεταμ. 295, σ. 428 κ.ε.

523. Βλ. συγχεκρμένως: Λεμ. 248, σσ. 266-273.

ἡμᾶς ἀντανεκλᾶ τὴν περὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματος τοῦ Πρωτοφάλτου Δα-
νιὴλ προτίμησι τῶν ἀνά τὴν Ὁρθοδοξία διακόνων τοῦ ἱεροψάλτικου ἀναλογίου.
Συγκεκριμένως, κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ὁ ἐν λόγῳ πολυελέος ἐνετοπίσθη
στοὺς ἐπομένους μουσικοὺς κώδικες:

ι) Κώδικες παλαιᾶς σημειογραφίας

1. Τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ 19' αἰῶνος:

Γρηγ. 6, φφ. 383v-398r. Ξεν. 150, φφ. 139r-147r. ΡΑΙΚ 33, φφ. 101r-117v. Ἰβήρ. 1276,
φφ. 219r-220v. Λειμ. 8, φφ. 79r-81r. Μεταμ. 92, φφ. 30v-36v. Παύλ. 132, σσ. 139-150.
Σταυρ. 234, φφ. 27v-38v. Παντ. 1007, φφ. 160v-171v. Παντ. 952, φφ. 66r-76v. Ξεν. 123,
σσ. 173-183. Ξηρ. 368, φφ. 132r-144r. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 91-116. Ξηρ. 302, φφ. 177r-
182v. Ξηρ. 364, φφ. 16v-27v. Ξηρ. 330, φφ. 105v-113r. Paris Suppl. Grec. 1333, φφ. 77r-
87r. Λειμ. 248, σσ. 242-266. Λειμ. 341, φφ. 43r-50v. Paris Suppl. Grec. 1332, φφ. 62r-
73r. Ἄγ. Στεφ. 49, φφ. 61r-70v. Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38v-76v. Ξηρ. 313, φφ. 112v-123r.
Paris Suppl. Grec. 1046, φ. 44r κ.έ. Ἰβήρ. 1017, σσ. 86-117. Λειμ. 349, φφ. 168r-175r.
Ἰβήρ. 1093, φφ. 79r-86v. Κουτλ. 422, φφ. 148r-160v. Μεταμ. 295, σσ. 409-439. Παύλ.
37, σσ. 112-147. Ἰβήρ. 1207, φ. 105r κ.έ. Παύλ. 40, σσ. 121-152. Κουτλ. 397, φφ. 74r-
85r. Παύλ. 35, σσ. 148-178. Μερλ. 6, φφ. 36v-45v. Γρηγ. 19, φφ. 95v-105v. Κωνστ. 93,
φφ. 23r-36v. Ἰβήρ. 981, σσ. 426-444. Ἰβήρ. 1271, φφ. 328r-339r. Ἰβήρ. 1134, φφ. 44r-
54r. Ἰβήρ. 1038, φφ. 43r-52v. Ἰβήρ. 1019, φφ. 63r-73v. Ἰβήρ. 1027, φφ. 1r-15v. Ἰβήρ.
1129, φφ. 57r-70v. Ξηρ. 377, φφ. 11r-20r. Παντ. 910, φφ. 302v-308v. ΡΑΙΚ 57, φφ. 54r-
64r. Ο 129, φφ. 22r-38r. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10,
φφ. 57r-65v. Κουτλ. 435, φφ. 56r-66v. Παύλ. 62, σσ. 305-327. Ξηρ. 382, φφ. 120v-133v.
Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49v. Ξηρ. 385, φφ. 35v-48r. Δοχ. 359, φφ. 89r-98r. Παντ. 904, φφ.
30r-36v. Γρηγ. 11, φφ. 115v-136r. Ξηρ. 312, φφ. 83r-93v. Κουτλ. 421, φφ. 62r-74r. Ξηρ.
365, φφ. 47r-58r. Ξηρ. 321, φφ. 40r-48v. Δοχ. 382, φφ. 73v-87r. Ἄγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ.
15r-44v. Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 2, φ. 79r
κ.έ. Ἄγ. Δημητρ. 38, φ. 56r κ.έ. Κέντρου Ἐρευνῶν Κύπρου 64, μεταξύ σσ. 180-267. Ἀρχιε-
πισκοπῆς Κύπρου 45⁵²⁴. Αομβέρδ. 51, σσ. 86-101. Γρηγ. 23⁵²⁵. Δοχ. 350, φφ. 31v-39r. Ξεν.
105, φφ. 60v-70v. Διον. 568, φ. 42r κ.έ. Παντ. 997, φφ. 80v-95r. Ξηρ. 305, φφ. 72r-76v.
Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101v. Γριτσ. 19, μεταξύ σσ. 143-214. Γριτσ. 18, μεταξύ φφ. 28r-
55v. IGLM 3.8°, φφ. 47r-61v. ΕΒΕ 2246, φφ. 52r-62r. ΕΒΕ 2432, φφ. 92v-101r. ΕΒΕ
962, φφ. 173r-185v.

524. Τὴν —ἐν πολλοῖς ἀόριστον— μαρτυρία περὶ ἀνθολογήσεως τῆς παρουσίας συνθέσεως
στον ὡς ἄνω κώδικα, ἀντιλοῦμε ἐκ τοῦ καταλόγου Κ. Δ. Ἰωαννίδη, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα
χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Συμπλήρωμα καταλόγου χειρογράφων Ἀρχιεπισκοπῆς Κύ-
πρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί ΛΑ'* (1967), σ. 211.

525. Διευκρινίζομε, ὁμοίως, ὅτι γιὰ τὴν ἀνθολόγησι τοῦ παρόντος πολυελέου στὸν συγκεκρι-
μένο κώδικα τῆς μονῆς Γρηγορίου, πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς γενικῆς μνείας τῆς ἀπαντήσεως στὴν
συνοπτικὴ (κατὰ ἐνότητες) περιγραφή τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος στὸν κατάλογο τοῦ Γρ. Θ. Σαάθη,
Τὰ Χειρόγραφα Β', σ. 632.

2. Τοῦ πρώτου τετάρτου τοῦ ἰθ' αἰῶνος:

Δοχ. 353, φφ. 94γ-105γ. Ὑδρ. 629, φφ. 13γ-24ν. Ἰβήρ. 1030, φφ. 56γ-67ν. Ἰβήρ. 1013, φφ. 31ν-39ν. Ἰβήρ. 1252, φφ. 86ν-92γ. Λειμ. 247, φφ. 16γ-28γ. Ξηρ. 369, φφ. 86γ-97γ. Ὑδρ. 618, φφ. 125γ-136γ. Σάμ. 60, φφ. 104γ-118γ. Μερλ. 7, φφ. 48γ-54ν. Φιλ. 251, φφ. 14γ-30γ. Ξηρ. 299, σσ. 131-143. Δοχ. 368, φφ. 222γ-232ν. Ἰβήρ. 1126, φφ. 110γ-122ν. Ἰβήρ. 1272, φφ. 10γ-20ν. Δοχ. 356, φφ. 113ν-124ν. Κουτλ. 441, φφ. 25γ-31ν. Χρυσορ. 6, μεταξὺ σσ. 158-272. Δοχ. 354, φφ. 72γ-82γ. Ξηρ. 361, φφ. 54ν-65ν. Ἄναν. 3, φφ. 114γ-124ν. Ταξ. 5, φφ. 106γ-113ν. Πάτρμ. 816, φφ. 94γ-104γ. Μερλ. 8, φφ. 89γ-98ν. Δοχ. 1244, φφ. 22γ-38γ. Παύλ. 15, σσ. 137-158. Παντ. 998, φφ. 122ν-133ν. Παντ. 906, φφ. 90γ-95ν. Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου 101⁵²⁶. Καρ. 216, φφ. 112ν-128γ. Παύλ. 34, σσ. 419-439. Paris Suppl. Grec. 1138, φ. 104γ κ.έ. Δοχ. 341, φφ. 86ν-93ν. Παντ. 950, φφ. 114γ-134γ. Κουτλ. 632, φφ. 146γ-160γ. ΡΑΙΚ 65, φφ. 5ν-13γ. Βατοπ. 1371⁵²⁷. Λαύρας Θ 157, φ. 17γ κ.έ.

ii) Κώδικες νέας μεθόδου

1. Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ἰθ' αἰῶνος:

Ἀγ. Νεοφ. 20, μεταξὺ φφ. 180γ-274γ. Δοχ. 340, φφ. 43ν-58γ. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 40ν-53ν. Δοχ. 1246, φφ. 117ν-128ν. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.έ. Ὑδρ. 605, φφ. 32γ-42γ. Λειμ. 280, φφ. 21γ-38γ. Μερλ. 9, φφ. 26γ-35γ. Παντ. 953, φφ. 139γ-155γ. Παντ. 986, σσ. 61-82. Λειμ. 233, φφ. 28γ-42γ. Ξεν. 143, φφ. 101γ-109γ. Κωνστ. 87, φφ. 25γ-38γ. Παντ. 912, φφ. 23γ-36γ. Ταξ. 9, σσ. 324-345. Παντ. 978, φφ. 97γ-111γ. Παντ. 923, φφ. 66ν-77γ. Κουτλ. 590, φφ. 115ν-124ν. Δοχ. 360, φφ. 261γ-274ν. Ξεν. 261, φφ. 134ν-154ν. Μερλ. 11, φφ. 121ν-129γ. Ὑδρ. 723, φφ. 64ν-76γ. Ξεν. 107, φφ. 144γ-156γ. Δοχ. 1247, φφ. 139γ-157ν. Ξεν. 131, φφ. 103γ-114γ. Διον. 761, φφ. 29γ-37γ. Διον. 764, σσ. 86-115. Ὑδρ. 617, φφ. 20ν-30γ. Ὑδρ. 599, φφ. 49γ-58γ. Καρ. 236, σσ. 98-139. Παντ. 944, φφ. 78γ-92ν. Διον. 808, σσ. 279-317. Σταυρ. 236, φφ. 32ν-50ν. Διον. 678, φφ. 260ν-269ν. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 2, μεταξὺ φφ. 13γ-216γ. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 64, φ. 98γ κ.έ. EBP 742, φφ. 81ν-97γ. ΡΑΙΚ 41, φφ. 67ν-81ν.

2. Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ἰθ' αἰῶνος:

Διον. 806, σσ. 620-630. Γρηγ. 27[60], φφ. 131γ-146ν. Δοχ. 406, φφ. 36ν-50γ. Δοχ. 1239, σσ. 56-73 καὶ 73-91. Διον. 704, φφ. 84γ-95γ. Κουτλ. 769, σσ. 134-186. Παύλ. 376, φφ. 52ν-59γ.

3. Τῶν ἀρχῶν τοῦ κ' αἰῶνος:

Παύλ. 487, φφ. 57γ-69γ. Παύλ. 433, φφ. 192γ-199ν. Παύλ. 504, φφ. 101γ-119γ.

526. Εἰκάζομε πὼς ὑπὸ συνοπτικῆ καὶ ἐν πολλοῖς ἀδόκιμον (μουσικολογικῶς) περὶ τοῦ προκειμένου κώδικος ἀναγραφὴ, καταχωριζομένη στὸν κατάλογο τοῦ Κ. Δ. Ἰωαννίδη, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», *Κυπριακαὶ Σπουδαί Α'* (1966), σ. 200 [«Χειρόγραφον πολυελέων εἰς παλαιὰν γραφὴν ὑπὸ Κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου χρονολογούμενον τῷ 1816 καὶ ἀναφέρον τὸ ὄνομα τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ὡς κτήτορος αὐτοῦ»], εἶναι μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ὑποκρίπτεται αὐτόγραφος κώδιξ τοῦ Δανιὴλ· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ συνήθους Ἀνθολογίας, ἀρχομένης, ἐνδεχομένης, ἐκ τῆς τῶν πολυελέων ἐνότητος καὶ δι' ἐκ τοῦ παρόντος πολυελέου τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιὴλ.

527. Τόσο γιὰ τὸν παρόντα ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἀμέσως ἐπόμενον κώδικα βλ. τὴν γενικὴν —περὶ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος πολυελέου— μνεία εἰς Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, «Ἐκκλησιαστικοὶ Μελογράφοι», ὁ.π., σ. 65. Σημειωτέον ὅτι γιὰ τὸν κώδικα Λαύρας Θ 157 ὁ Εὐστρατιάδης διατυπώνει ἀδοκίμως τὸν περὶ τῆς παρουσίας συνθέσεως τοῦ Δανιὴλ προσδιοριστικὸ ὄρο σὲ πληθυντικὸ ἀριθμὸ [: «πολυελέους»].

Τὸ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματος ζητούμενο χρονικὸ πλαίσιο, χαράσσεται ἀδρομερῶς διὰ τῶν ἀρχαιότερων κωδίκων τῆς ὡς ἄνω ἐκτενοῦς χειρογράφου παραδόσεως. Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ἐκ προοιμίου, πὼς τὰ ἐκ τῆς παρούσης ἐρεύνης προκύπτοντα στοιχεῖα ὁδηγοῦν σαφῶς στὴν ἐκτίμησι ὅτι ὁ πολυέλεος συνετέθη κατὰ τὴν περίοδο ὅπου ὁ Δανιὴλ ἦτο ἀκόμη λαμπαδάριος· εἶναι ἀξιωμαθὸν ὅτι οἱ τρεῖς πρῶτοι κατὰ σειρά κώδικες τῆς προεκτεθείσης χειρογράφου παραδόσεως ἀποδίδουν στὸν Δανιὴλ τὸν τίτλο τοῦ λαμπαδαρίου⁵²⁸, μάλιστα δέ —καὶ παρὰ τὰ ὅσα ἀνωτέρω ἐσχολιάσθησαν⁵²⁹— με ἀπολύτως ὀρθή «χρονολογικὴ συνέπεια»⁵³⁰. Εἰδικώτερα, ὁ κώδιξ Γρηγ. 6 —τὸν ὁποῖο ὁ Γρ. Θ. Στάθης χρονολογεῖ «περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη'

528. Βλ. συγκεκριμένως: Γρηγ. 6, φ. 383v:

Ἐτερος πολυέλεος, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Βλ. ἐπίσης καὶ τὸν κατὰ τὸ ἔτος 1765 αὐτόγραφο τοῦ μαθητοῦ τοῦ Δανιὴλ, Σταυρῆ τοῦ Πρωτοψάλτου, κώδικα: ΠΑΙΚ 33, φ. 101r:

Ἐτερος πολυέλεος, κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον

Πρβλ. Ξεν. 150, φ. 139r:

Τοῦ λαμπαδαρίου κύρ Δανιὴλ ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

[Γιὰ τὸν τελευταῖο κώδικα νὰ ληφθοῦν ἐπιπροσθέτως ὑπ' ὄψιν οἱ κατωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 530, διατυπούμενες ἐπιφυλάξεις· οἱ λοιπές —πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου— ὁμοειδεῖς ἀναγραφές, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Δανιὴλ χαρακτηρίζεται, ὡσαύτως, ὡς λαμπαδάριος (βλ. ἀναλυτικὴ ἀπαρίθμησι τούτων ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 489), εἶναι ὅλες χρονικῶς ἀνακόλουθες].

529. Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 491.

530. Πρόβλημα ἀνακύπτει μόνον ὡς πρὸς τὸν κώδικα Ξεν. 150, ὁ κωδικογράφος τοῦ ὁποῖου —κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Σεραφεῖμ ὁ προηγούμενος τῆς Λαύρας— δὲν φαίνεται νὰ τηρῆ ἀπολύτως συνεπῆ χρονικὴ ἀκολουθία· καὶ τοῦτο κυρίως διότι θέλει ταυτοχρόνως λαμπαδαρίου τόσο τὸν Δανιὴλ (βλ. φ. 139r) ὅσο καὶ τὸν Πέτρο τὸν Πελοποννήσιον (βλ. φφ. 27r καὶ 219r, ὅπου δις ὁ Πέτρος χαρακτηρίζεται ὡς «νῦν λαμπαδάριος»). Πάντως, ἐὰν συνδυάσωμε, ἐπιπροσθέτως, τὸ γεγονός ὅτι ὁ αὐτὸς κωδικογράφος μνημονεύει ὡς «μακαρίτην» τὸν Πρωτοψάλτη Ἰωάννη (βλ. φ. 131r), δὲν πρέπει ἴσως νὰ ἀποκλείσωμε τὸ ἐνδεχόμενον ἢ περὶ τοῦ Πέτρου ὡς «νῦν λαμπαδαρίου» μαρτυρία νὰ εἶναι ἀπολύτως ὀρθή, ἢ δὲ ἀντίστοιχος περὶ τοῦ Δανιὴλ μνεία νὰ ὀφείλεται σὲ lapsus calami. Στὴν περίπτωσι αὐτὴν, ἀφ' ἐνός μὲν τὸ ἔτος 1770 ἐνέχει θέσι χρονικοῦ terminus post quem γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ σχετικὴ πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφὴ —ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἰδικώτερα— δὲν συμπίπτει τελικῶς πρὸς τὸ ὀρθὸ χρονικὸ πλαίσιο τῆς «λαμπαδαρίας» τοῦ Δανιὴλ. [Γιὰ τὸ ἀκριβὲς ἔτος τῆς ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ ἀναλήψεως τῆς θέσεως τοῦ Πρωτοψάλτου —καὶ ὡς ἐκ τούτου γιὰ τὴν ἐν γένει «ἀναδιάρθρωσι» τῶν ἐτῶν τῆς «ιεροφαλτικῆς ἀνελιξεως» τοῦ ἰδίου μελουργοῦ (περὶ τῶν ὁποίων ἐσημειώθη ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 491, ἡ ἀρμοδιὰ παραπομπῆ σὲ σχετικὴ μελέτη τοῦ Χρ. Γ. Πατρινέλη)— πρέπει ἐδῶ νὰ προστεθῆ ὅτι, συμφώνως πρὸς σημείωσι τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1 μουσικοῦ χειρογράφου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης —ὅπου, στὸ φ. 440r, διευκρινίζεται πὼς ὁ Πρωτοψάλτης Ἰωάννης «έκομήθη κατὰ τὸ αἴψο ἔτος» (βλ. σχετικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 305. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 43 καὶ 93, ὑπόσημ. 202, 94, ὑπόσημ. 209)—, αὐτὸ προσδιορίζεται πλέον συγκεκριμένως κατὰ τὸ μνημονευθὲν ἔτος 1770].

αἰῶνος»⁵³¹ – φαίνεται πῶς, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, παραδίδει τὴν ἀρχαιοτέρα καταγραφή τοῦ μέλους· μάλιστα, ἐὰν ληφθῆ περαιτέρω ὑπ' ὄψιν ἢ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ἐμπροσθίου ἐξωφύλλου τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος σημειομένη χρονολογία [: «1762 ὀκτωβρίου 15»⁵³²], τὸ ἐπισημανθὲν ἔτος δύναται ἐν ταύτῳ νὰ λογισθῆ (δεδομένης, βεβαίως, τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1765 ἄκρως ἐνδιαφερούσης ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος ποιήματος, ἀπὸ τὸν μαθητὴ τοῦ Δανιὴλ Σταυρῆ τὸν Πρωτοψάλτη, στὸν κώδικα PAIK 33) ὡς τὸ δεύτερο (καὶ ἀρχαιότερο) μεμαρτυρημένο χρονικὸ *terminus ante quem* πρὸς εἰδικωτέρα χρονολογικὴ προσέγγισι τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἀποτελεῖ, φρονοῦμε, ἀνέρειστον εἰκασία ὁ χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ φιλοπονήσεως τοῦ παρόντος μέλους περὶ τὴν πενταετία 1755-1760⁵³³. Ἐντεῦθεν τοῦ προτεινομένου χρονικοῦ πλαισίου –κατὰ τὸ ὅποιο ἢ περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου ὑπάρχουσα χειρόγραφος παράδοσις εἶναι ὄντως πενιχρά⁵³⁴ – ἢ μετάβασις στὴν περίοδο τῆς εὐρυτέρας διαδόσεως αὐτοῦ σηματοδοτεῖται, ἀναμφιβόλως, ἐξ ἐτέρου χρονικοῦ ὄροσήμου, ὅχι εὐκαταφρονήτου σημασίας, ἦτοι ἐκ τῆς ἀναφῆσεως τοῦ Δανιὴλ στὸ πρωτοψαλτικὸ ἀναλόγιο τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας⁵³⁵. Στὸ «μεταίχμιον» τῆς ἐν λόγῳ «μεταβάσεως» τοποθετεῖται, αἴφνης, ὁ κώδιξ Μεταμ. 92, αὐτόγραφος τοῦ ἱερομονάχου Γαβριὴλ κατὰ τὸ

531. Βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 600.

532. Πρβλ. *αὐτόθι*.

533. Αεπτολογοῦντες, σημειώνομε ἐπιπροσθέτως ὅτι –ὅπως καθίσταται σαφές καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων– τὸ συγκεκριμένο χρονικὸ πλαίσιο διαμορφοῦται κυρίως ἐκ τῶν δεδομένων τῶν προκυπτόντων ἐκ τοῦ κώδικος Γρηγ. 6· συνεκτιμώντας ἄφ' ἐνὸς μὲν τὴν –μεταγενεστέρως προφανῆς καὶ ὑπὸ τινος κτήτορος τοῦ κώδικος σημειωθείσα– χρονολογία 1762, ἄφ' ἐτέρου δὲ τὴν βάσει κωδικολογικῶν καὶ μουσικολογικῶν κριτηρίων ἐγγχρόνισι τοῦ χειρογράφου «περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ἡ' αἰῶνος», καταλήγομε κατόπιν ἀρκούντως μετριοπαθῶν συνειρμικῶν συλλογισμῶν στὴν προμνημονευθεῖσα πενταετία –τὴν ὅποια ἐνδεχομένως, ἐρμηνεύοντας τὰ δεδομένα ὑπὸ σχολαστικωτέρα ἐποψί, δυνάμεθα νὰ ἐπεκτείνωμε περαιτέρω, καθ' ὅλην τὴν δεκαετία 1750-1760– ὡς πιθανωτέρα χρονικὴ προσέγγισι τοῦ ἀκριβοῦς ἔτους συνθέσεως τοῦ παρόντος πολυελέου.

534. Πέρα τῶν μνημονευθέντων ἤδη κωδίκων· Γρηγ. 6, Ξεν. 150 καὶ PAIK 33, νὰ προστεθῆ ἐδῶ καὶ ὁ κατὰ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ ἡ' αἰῶνος ὑπὸ ἀδήλου κωδικογράφου γεγραμμένος κώδιξ Ἰβήρ. 1276.

535. Βλ. σχετικῶς ὅσα ἐσχολιάσθησαν ἀνωτέρω, ἐν κατακλείδι τῆς ὑποσημ. 530. Σημειώτεον ὅτι στὴν ὡς ἄνω παρατήρησι ἀνιχνεύεται ἐνδεχομένως «τὸ αἴτιον» τῆς βραχυτάτης ἐπιβολῆς τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος τοῦ Δανιὴλ κατὰ τὴν περίοδο –συγκεκριμένως– κατὰ τὴν ὅποια ἦτο λαμπαδάριος πέρα τῆς, ἐκ τῆς χειρογράφου ἐν γένει παραδόσεως ἀποβρέουσης, ἐγγενοῦς δυσκολίας πρὸς ταχυτάτη διάδοσι οἰουδήποτε μέλους, ἢ καθολικῆ σχεδὸν ἐπιβολῆ τῆς συγκεκριμένης συνθέσεως τοῦ Δανιὴλ, συντελουμένη ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀναλήψεως τῆς πρωτοψαλτίας καὶ ἐντεῦθεν, πρέπει ἴσως νὰ ἀποδοθῆ ἐν μέρει καὶ στὴν προϊῶσα φήμη του, ὡς διδασκάλου, μελοουργοῦ καὶ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

έτος 1772⁵³⁶, ὁ ὁποῖος οὐσιαστικῶς ἡγεῖται – ὁμοῦ μετὰ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1774 αὐτογράφου Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικος Παῦλ. 132⁵³⁷ – μιᾶς «χορείας» σπουδαίων χειρογράφων – πολλῶν, μάλιστα, χρονολογημένων⁵³⁸ ἢ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων γεγραμμένων⁵³⁹ – διὰ τῶν ὁποίων ἡ σύνθεσις τοῦ

536. Εἶναι, μάλιστα, ἀπολύτως χαρακτηριστικὴ ἡ διατύπωσις τῆς σχετικῆς ἀναγραφῆς, ἡ ὁποία – πρὸ τῆς ἀνθολογήσεως τοῦ συγκεκριμένου πολυελέου (φ. 30ν) – καταχωρίζεται στὸν ἐν λόγω κώδικα:

Κύρ Δανιὴλ λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, νῦν δὲ Πρωτοψάλτου [...].

537. Καὶ στὸν παρόντα κώδικα ὁ Δημήτριος Λῶτος ἐπισημαίνει ἰδιαιτέρως τὸ νέο ὄφρικο τοῦ Δανιὴλ· σημειώνει χαρακτηριστικῶς στὴν σ. 139: Ἔτερος, Δανιὴλ τοῦ νῦν Πρωτοψάλτου [...]. Στους ὡς ἄνω δύο κώδικες νὰ προστεθῇ καὶ ὁ Λειμ. 8 [τὸν ὁποῖο ὁ Μ. Χατζηγιακουμῆς, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 163, χρονολογεῖ ὀλίγον μεταγενεστέρως τοῦ ἔτους 1771], ἔπου καὶ πάλι ἀπαντᾷ (φ. 79r) τὸ νέο ὄφρικο τοῦ Δανιὴλ στὴν σχετικὴ ρομπρίκα τοῦ παρόντος πολυελέου: Δανιὴλ καὶ α^ο ψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας [...].

538. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς κώδικες: Ξηρ. 330, φφ. 105ν-113r. Paris Suppl. Grec. 1333, φφ. 77r-87r [ἄμφότεροι αὐτόγραφοι τοῦ Δημητρίου Λώτου, κατὰ τὰ ἔτη 1781-1782 καὶ 1783, ἀντιστοιχῶς]. Paris Suppl. Grec. 1332, φφ. 62r-73r (ἔτους 1791). Ἀγ. Στεφ. 49, φφ. 61r-70ν (ἔτους 1793· χργφ. ἱερομ. Στεφάνου Δημητρίου Ζαρκιώτου). Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38ν-76ν (ἔτους 1794· χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου). Ξηρ. 313, φφ. 112ν-123r (ἔτους 1794· χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου). Paris Suppl. Grec. 1046, φ. 44r κ.έ. (ἔτους 1795). ΡΑΙΚ 57, φφ. 54r-64r (ἔτους 1797· χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου). Λομβ. 51, σσ. 86-101 (ἔτους 1800· χργφ. Δημητρίου Λώτου). Γρηγ. 23 (ἔτους 1800). Ἰβήρ. 1252, φφ. 86ν-92r (ἔτους 1802· χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου). Λειμ. 247, φφ. 16r-28r (ἔτους 1802· χργφ. Γαβριὴλ ἱερομ.). Ξηρ. 369, φφ. 86r-97r (ἔτους 1802· χργφ. Ἰακώβου ἱερομ. Πελοποννησίου τοῦ Σκαφιδιώτου). Ὑδρ. 618, φφ. 125r-136r (ἔτους 1804· χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου). Σάμ. 60, φφ. 104r-118r (ἔτους 1805). Μερλ. 7, φφ. 48r-54ν (ἔτους 1805· χργφ. Δημητρίου Λώτου). Ἀναν. 3, φφ. 114r-124ν. Ταξ. 5, φφ. 106r-113ν [ἄμφότεροι αὐτόγραφοι Ἀποστόλου Κώνστα Χίου, κατὰ τὸ ἔτος 1811]. Πάτμ. 816, φφ. 94r-104r (ἔτους 1812· χργφ. Ἰωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορηνοῦ). Παῦλ. 15, σσ. 137-158 (ἔτους 1813· χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου). Παντ. 906, φφ. 90r-95ν (ἔτους 1816· χργφ. Γρηγορίου Πρωτοψάλτου). Καρ. 216, φφ. 112ν-128r (ἔτους 1819). Παῦλ. 34, σσ. 419-439 (ἔτους 1820· χργφ. Σωφρονίου προηγουμένου Λαύρας). ΡΑΙΚ 65, φφ. 5ν-13r [ἔτους 1820· χργφ. Χατζῆ Πέτρου Βυζαντίου τοῦ Ἀνδρεάδου (ἀντίγραφο τῆς αὐτογράφου «Βίβλου Μουσικῆς Τέχνης» Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου)]. Δοχ. 341, φφ. 86ν-93ν (ἔτους 1822· χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου).

539. Ἦδη στὴν προηγουμένη ὑποσημείωσι ἐμνημονεύσαμε προλαβόντως ὠρισμένους κωδικογράφους· ἐπιπροσθέτως βλ. καὶ τοὺς κώδικες: Παντ. 1007, φφ. 160ν-171ν. Ξεν. 123, σσ. 173-183. Ξηρ. 305, φφ. 72r-76ν [χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινώτου]. Ἰβήρ. 1017, σσ. 86-117. Παντ. 904, φφ. 30r-36ν. Δοχ. 350, φφ. 31ν-39r. Διον. 568, φ. 42r κ.έ. [χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου]. Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49ν. Ἀγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15r-44ν. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101ν [χργφ. Σιλβέστρου ἱερομονάχου Κυκκώτου]. Δοχ. 353, φφ. 94r-105ν. Δοχ. 356, φφ. 113ν-124ν [χργφ. Ἀνθίμου ἱερομονάχου]. Ἰβήρ. 1134, φφ. 44r-54r [χργφ. Χριστοφόρου πρωτοσυγκέλλου Σερρών]. Κουτλ. 421, φφ. 62r-74r [χργφ. Συνεσίου Μυτιληναίου τοῦ Ἰβηρίτου]. Κουτλ. 441, φφ. 25r-31ν [χργφ. Πηγίνου ἐκ κώμης Ζαγοράς].

Δανιὴλ καθιεροῦται καὶ λαμβάνει πλέον ἰδία περίοπτον θέσι στὴν ἐνότητα τῶν λοιπῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων τῆς ἐποχῆς. Ἄξιοθαύμαστος εἶναι, ἐπίσης, ἡ ἐπιβολὴ τῆς παρουσίας συνθέσεως στοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου⁵⁴⁰, ὡσαύτως δὲ ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος ἡ διάδοσις αὐτῆς στοὺς ἀμιγῶς ρομανικούς μουσικούς κώδικες⁵⁴¹.

ς) Ὁ πολυελεος σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα μελοποιημένων στίχων⁵⁴², ἐπιπροσθέτως δὲ καὶ ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων. Τὴν μουσικὴ ἀρχικὴ θέσι (incipit) τῆς συνθέσεως καταχωρίζομε εὐθὺς κατωτέρω⁵⁴³:

540. Μνημονεύομε αἴφνης – ἐκ τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου – ὠρισμένα χρονολογημένα καὶ ὑπὸ ἐπωνύμων κωδικογράφων γεγραμμένα χειρόγραφα, γιὰ μίαν πρώτην πρόχειρον ἀποτίμησιν τῆς ἐπισημανθείσης διαδόσεως τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος: Ἄγ. Νεοφ. 20, μεταξὺ φφ. 180r-274r (ἔτους 1817· χργφ. Νεοφύτου Σιναΐτου Ζωγράφου τοῦ Κρητός). Ὀμπλοῦ 2, φφ. 40v-53v (ἔτους 1819· χργφ. Ἀντωνίου Κυπρίου). Δοχ. 1246, φφ. 117v-128v (ἔτους 1820-1821· χργφ. Κοσμά Δοχειαρίτου). Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.ε. (ἔτους 1821· χργφ. Ματθαίου Βατοπαϊδηνοῦ). Ὑδρ. 605, φφ. 32r-42r. Ὑδρ. 723, φφ. 64v-76r [ἀμφότερα χργφφ. Γεωργίου Μάνου, κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 1833, ἀντιστοίχως]. Μερλ. 11, φφ. 121v-129r (ἔτους 1832· χργφ. Ματθαίου Βατοπαϊδηνοῦ). Κουτλ. 769, σσ. 134-186 (ἔτους 1885· χργφ. Παντελεήμονος Πελοποννησίου). Παῦλ. 376, φφ. 52v-59r (ἔτους 1897· χργφ. Προκοπίου СОМНОРОСЧЛ). Παῦλ. 433, φφ. 192r-199v (ἔτους 1903· χργφ. Ὀνουφρίου ἱεροδιακόνου).

541. Βλ. σχετικῶς κατωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 549.

542. Συγχεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑέτιν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σιών βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλεῖα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλεῖας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // ὦτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

543. Τὸ μουσικὸ κείμενον λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 125r.

Ὁ Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τῶν διδασκάλων Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου⁵⁴⁴ καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος⁵⁴⁵. Σημειωτέον, πάντως, πὼς τὸ μέλος αὐτῆς δὲν διέλαθε, ἐπιπροσθέτως, τῶν «ἐξηγητικῶν ἀνησυχιῶν» καὶ τῶν κυριωτέρων Ἀγιορειτῶν –καὶ ὄχι μόνον– ἐξηγητῶν διδασκάλων⁵⁴⁶. Τέλος, δεδομένα ἰδιαιτέρως σημαντικά –καὶ παραλλήλως ἐνδεικτικά τῆς διαδόσεως τοῦ παρόντος μέλους– εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ μεταγραφή τοῦ συνόλου τοῦ πολυελέου στὸ γνωστὸ σύστημα ἀλφαβητικῆς σημειογραφίας τοῦ Βουκουρεστίου⁵⁴⁷ καὶ ἡ ἐν ξυλοτυπία δημοσί-

544. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη σὲ αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικα, ἀποκείμενο στὴν βιβλιοθήκη Κ. Ἀ. Ψάχου καὶ γνωρίζομενο ὑπὸ τὰ διακριτικά φάκελος Δ', φφ. 39ν-52ν: Γ' πολυέλεος, ἀσματοτομοθεῖς παρὰ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου· ἦχος δ' Δι Δούλοι, Κύριον. Ἐξ αὐτοῦ τοῦ κώδικος διεδόθη εὐρύτατα καὶ ἠθολογήθη στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν περιεχόντων τὴν σύνθεσι κωδίκων τῆς νέας μεθόδου· ἐνδεικτικῶς, παραπέμπομε ἐδῶ στὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα: Ὀμπλοῦ 2, φφ. 40ν-53ν. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.ε. Κουτλ. 590, φφ. 115ν-124ν. Δοχ. 1239, σσ. 56-73.

545. Δυστυχῶς, ἡ ὑπὸ τοῦ Χουρμουζίου αὐτόγραφος καταγραφή τῆς παρουσίας ἐξηγήσεως δὲν ἔχει πρὸς τὸ παρὸν ἐντοπισθῆ. Μὲ κάθε σιγουριά, πάντως –δοθέντος ὅτι ἡ διάδοσις αὐτῆς στὰ μουσικά χειρόγραφα τῆς νέας μεθόδου ὑπολείπεται κατὰ πολλὴ τῆς ἀντιστοίχου τοῦ Γρηγορίου–, δυνάμεθα νὰ παραπέμψωμε στὸν κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 73-91, ὅπου ἡ σχετικὴ ἀναγραφή εἶναι ἀπολύτως σαφής: «Ἐτερος πολυέλεος, ποίημα τοῦ αὐτοῦ κῆρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἐξηγησις Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος· ἦχος δ' Δι Δούλοι, Κύριον.

546. Ἀναφερόμεθα κυρίως ἐδῶ στὴν περίπτωσηί τῆς πρωτολείου, τρόπον τινά, ἐξηγήσεως –διὰ ἐξηγητικῆς μεταβατικῆς σημειογραφίας– τοῦ παρόντος πολυελέου ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου μοναχοῦ Θεοφάνους τοῦ Παντοκρατορηνοῦ, ἡ ὁποία καταχωρίζεται στὸν αὐτόγραφο τοῦ κώδικα Παντ. 950, φφ. 114γ-134ν (πρβλ. καὶ τὸν ὠσαύτως αὐτόγραφο τοῦ ἰδίου κώδικα Κουτλ. 632, φφ. 146γ-160γ). Ἐπιπροσθέτως, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, διακρίνομε ἐδῶ ὠρισμένους ἀκόμη κώδικες, γεγραμμένους ὑπὸ γνωστῶν Ἀγιορειτῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων –ὅπου ἡ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις τοῦ Δανιὴλ ἠθολογεῖται ἄνευ οἰασθήποτε ἐνδείξεως περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ αὐτῆς–, ὡς ἀφορμὴ γιὰ μελλοντικὴ διεξοδικωτέρα ἀνίχνευσι ἐνδεχομένων ἐπεμβάσεων τῶν προειρημένων διδασκάλων ἐπὶ τοῦ μέλους τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιὴλ. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 1126, φφ. 110γ-122ν. Δοχ. 341, φφ. 86ν-93ν. Δοχ. 360, φφ. 261γ-274ν [χργγφ. Νικολάου Δοχειαρίτου· τὰ δύο πρῶτα σὲ ἐξηγητικὴ σημειογραφία, τὸ δὲ τρίτο στὴν νέα μέθοδο]. Ξεν. 261, φφ. 134ν-154ν. Μερλ. 11, φφ. 121ν-129γ [χργγφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ]. Διον. 678, φφ. 260ν-269ν. Διον. 806, σσ. 620-630 [χργγφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου]· στὴν παρούσα περίπτωσι νὰ ἐνταχθοῦν ἐπιπλέον καὶ τὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα τοῦ Κυρίου ἐξηγητοῦ ἱερομονάχου Σιλβέστρου τοῦ Κυκκώτου· Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49γ-101ν. Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4γ-49ν. Ἀγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15γ-44ν. Κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴ, τέλος, «ἀναλυτικωτέρα ἐξήγησις» Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου δημοσιεύεται ἡ παρούσα σύνθεσις καὶ στὴν ἰδιότυπον «χαρτογραφικὴ» ἔκδοσι: Ἀθολογία Πέτρου Ἐφεσίου (1830), σσ. 35-63.

547. Περί αὐτοῦ βλ. εἰδικῶς: Gregorios Stathis, «I sistemi alfabetici di scrittura musicale per scrivere la musica bizantina nel periodo 1790-1850», *Κληρονομία* 4 (1972), σσ. 365-402 [= Γρ. Θ. Στάθης, «Τὰ ἀλφαβητικά συστήματα μουσικῆς γραφῆς γιὰ τὴ μεταγραφή τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς τὴν περίοδο 1790-1850», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 488-511].

εἰς αὐτοῦ σὲ εἰδικό —καὶ ἐν ταύτῳ σπανιώτατο— ἔντυπο⁵⁴⁸, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προσαρμογὴ τοῦ μουσικοῦ κειμένου τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα καὶ ἡ —ὑπὸ τοιαύτῃ μορφῇ— ἀνθολόγησις αὐτῆς σὲ ἰκανὸ ἀριθμὸ ἀμιγῶς ρουμανικῶν χειρογράφων⁵⁴⁹.

548. Ἐν ἀντίτυπο αὐτοῦ σφίζεται στὴν ἀγιορειτικὴ ἱερά μονὴ τοῦ Ἐηροποτάμου, κατεταγμένο πλεόν μεταξύ τῶν λοιπῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων τῆς Μονῆς, ὑπὸ τὰ διακριτικὰ Ἐηρ. 411 (ὁ πολυελέος, συγκεκριμένως, στὰ φφ. 51-17ν): πλήρη περιγραφή τοῦ ἐντύπου βλ. ἀρμοδίως εἰς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σσ. 315-316. Περιττεύει, βεβαίως, νὰ ὑπομνήσωμε ἰδιαίτερος ἐδῶ τὴν, ἐξ ἐπόψεως μουσικολογικῆς, ἰδιαίτερα σημασίαν τῆς ἐν λόγῳ μεταγραφῆς τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου στὸ λίαν ἐνδιαφέρον τοῦτο σύστημα σημειογραφίας (γιὰ περαιτέρω σχολιασμὸ τῆς περιπτώσεως ὁ φιλόμουσος ἀναγνώστης παραπέμπεται στὴν ἀνωτέρω —ὑπόσημ. 547— μνημονευθεῖσα εἰδικὴ μουσικολογικὴ μελέτη τοῦ Γρ. Θ. Στάθη).

549. Βλ. συγκεκριμένως τοὺς ἐπομένους μουσικοὺς κώδικες, φυλασσομένους ἅπαντες στὴν ἄθωνικὴ ἱερά μονὴ τοῦ Ἁγίου Παύλου: Παύλ. 376, φφ. 52ν-59γ. Παύλ. 487, φφ. 57γ-69γ. Παύλ. 433, φφ. 192γ-199ν. Παύλ. 504, φφ. 101γ-119γ. Σημειωτέον ἐπίσης ὅτι καὶ στὸν κώδικα Καρ. 216, φφ. 112ν-128γ, στὸν τοῦ παρόντος πολυελέου στίχο: *Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον* (φ. 119ν), ὁ ἴσχος σημειοῦται παραλλήλως καὶ ρουμανιστί (πρβλ. καὶ Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 408). Στὴν ἀμιγῶς ρουμανικὴ χειρόγραφον παράδοσι τοῦ ἐξεταζομένου πολυελέου ἄς προστεθοῦν τώρα (βάσει τοῦ προσφάτου εἰδικοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχidiaκόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrișele muzicale românești de la Muntele Athos*, București 2000) καὶ οἱ ἐν συνεχείᾳ μνημονευόμενοι μουσικοὶ κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτεις Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 170-206), 11 (φφ. 33γ-44γ), 18 (φφ. 98γ-112γ), 52 (φ. 18γ κ.έ.), 80 (φφ. 140γ-146ν), 95 (φφ. 200γ-217γ), 103 (φφ. 155ν-165ν), 130 (φφ. 21γ-30γ): Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὁρους [ρουμανικοὶ κώδικες] ὑπ' ἀριθμὸν 3 (φφ. 78γ-91ν): ἀγιορειτικῆς σκῆτεις ἁγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 2 (φφ. 63γ-76ν), 11 (φφ. 4γ-5ν καὶ 16ν-20ν), 16 (φφ. 13ν-26γ): ἔηροποταμνοῦ κελλίου Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (σσ. 561-590), 4 (φφ. 138γ-141γ [μόνον τὰ δοξαστικά μαθήματα]), 7 (φφ. 82γ-90γ): βατοπαϊδνοῦ κελλίου ἁγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 19 (σ. 147 κ.έ.): βατοπαϊδνοῦ κελλίου ἁγίου Ἰσπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 8 (φφ. 155γ-162γ), 9 (φφ. 138ν-144γ), 24 (φφ. 33ν-52ν), 34 (φφ. 25γ-35ν). Νὰ ἐπισημανθῆ, τέλος, ὅτι ἡ παρούσα «ρουμανικὴ ἐκδοχή» τοῦ ἐξεταζομένου πολυελέου ἔχει, βεβαίως, προσαρμοσθῆ ἐξ ἀρχῆς στὴν κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ἐξηγησι τοῦ μέλους παρὰ δὲ τὴν σιωπὴ τῶν πηγῶν γιὰ τὴν ἀκριβῆ ταυτότητα τοῦ «προσαρμοσάντος» τὴν σύνθεσι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμε ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ μνημονευθεῖσα προσαρμογὴ ὀφείλεται στὸν γνωστὸ Πρωτοψάλτη καὶ Προδρομίτη ἱερομόναχο Νεκτάριο τὸν Βλάχο. Συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο σχετικὴ μαρτυρία, ἀπαντῶσα στὸν ρουμανικὸ μουσικὸ κώδικα βατοπαϊδνοῦ κελλίου ἁγίου Γεωργίου 12 (αὐτόγραφο ἱεροδιακόνου Ἡσυχίου Petrescu, κατὰ τὸ ἔτος 1913), φφ. 85γ-98γ, ὅπου ὄντως ἐπισημαίνεται ὅτι τὴν σύνθεσι προσηρμόσε στὰ ρουμανικὰ ὁ ἐν λόγῳ Νεκτάριος Husanu. Ἐπιπροσθέτως, στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτεις Τιμίου Προδρόμου 66 (χρφ. Ἡσυχίου ἱεροδιακόνου καὶ τῶν ἱερομονάχων Νικάνδρου καὶ Νεοφύτου, κατὰ τὸ ἔτος 1879), σσ. 49-68, σημειοῦται ὅτι κατὰ τὴν συγκεκριμένη ρουμανικὴ μορφή τῆς ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη σὲ σχετικὴ μουσικὴ ἔκδοσι τοῦ ἀρχιερέως Τριπόλεως Νεκταρίου Frimu [βλ. *Carte de cântări bisericești*, Iași 1846, pp. 132-146].

η) Ὁ πολυέλεος ἐδημοσιεύθη πλήρως –καὶ δὴ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἐπιβολῆς τῆς μουσικῆς τυπογραφίας– ἐν πρώτοις μὲν κατὰ τὴν ἐξήγησι Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος⁵⁵⁰, ἐν συνεχείᾳ δὲ κατὰ τὴν ἐξήγησι Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου⁵⁵¹, ἔκτοτε κατεχωρίσθη συχνάκις σὲ ποικίλες ἐντυπες μουσικῆς ἐκδόσεις⁵⁵².

2.13 Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [Α']

α) Ὁ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου δὲν χρήζει, ἐνδεχομένως, ἰδιαίτερου σχολιασμοῦ, τὸ ἴλαρό μέλος του εἶναι εὐρύτατα γνωστὸ στὸ σύνολο τῶν μουσοπατάκτων ἱεροψαλτῶν, ἡ δὲ καθόλου σύνθεσις τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου εὐτύχησε νὰ ταυτισθῆ σχεδὸν στὶς ἡμέρας μας πρὸς τὸ –ὑπὸ τὸν ὄρο «πολυέλεος»– ἄσματικό εἶδος τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας⁵⁵³. Πρέπει, πάντως, νὰ σημειωθῆ προσομιμακῶς ὅτι ἡ τοιαύτη ἐξέλι-

550. Βλ. σχετικῶς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 207-229.

551. Βλ. σχετικῶς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σσ. 203-224.

552. Στις ἐν λόγῳ ἐκδόσεις νὰ συνυπολογισθοῦν, βεβαίως, τόσο ἡ «χαρτογραφικὴ» κατὰ τὴν ἐξήγησι Πέτρου Ἐφεσίου ὅσο καὶ ἡ ἐν ξυλοτυπία κατὰ τὸ ἀλφαριθμητικὸ σύστημα Βουκουρεστίου δημοσιεύσεις τῆς συνθέσεως (πρβλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑποσημ. 546 καὶ 548), οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ –ἐπισημανθεῖσα στὴν ὑποσημ. 549– ρομανιστὴ ἐκδοσις τοῦ ἰδίου παίηματος. Ἐκ τῶν λοιπῶν δημοσιεύσεων τοῦ παρόντος πολυελέου μνημονεύομε ἐδῶ, ἐνδεικτικῶς, τίς ἀκόλουθες μουσικῆς ἐκδόσεις: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 242-264. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 77-101. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 71-93 [ἐξήγησις Γρηγορίου]. Ἐπίσης βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1838), σσ. 123-144. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1845), σσ. 110-132. Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς (1863), σσ. 153-175. Νέον Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1864), σσ. 63-86. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, Ὁ ὄρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, Ἀθήναι 1974, σσ. 33-57. Ἐπισημαίνομε καὶ τὴν χρονικῶς τελευταία ἐκδοσις τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυέλεος Γ', Ἅγιον Ὅρος 1998, σσ. 43-82 [βλ. καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου παρατίθενται πλήρως ὁ πρῶτος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ τετάρτου στίχου τῆς ἰδίας συνθέσεως]. Σημειωτέον, ἐπίσης, ὅτι ὁκτῶ στίχοι, καθὼς καὶ τὸ καταληκτικὸν θεοτοκίον μᾶθημα (Ἄσπιλε, παναμώμητε [ἄνευ τοῦ κρατήματος]), τῆς παρουσίας συνθέσεως, ἐρμηνεύονται ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ π. Διονυσίου Φιρφοῦ, στὴν φωνοταινία (ἐκδοσις τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας) Ἰμνοι μετὰ τὸν π. Διονύσιο Φιρφοῦ, πρωτοψάλτη τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους 3 [TC - SPR 394 (Ἀθήναι 1986)], πλευρὰ Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2. Ὁμοίως, δέκα κατ' ἐπιλογὴν στίχοι τῆς παρουσίας συνθέσεως περιλαμβάνονται στὸν ψηφιακὸν δίσκον τῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας Ἀγρινίου: Ἀκολουθία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς. Διευθύνει ὁ Ἀνδρέας Ν. Ανανάρας [BXA CD 4 (2003)], μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 8.

553. Διατυπώνομε τὴν ὡς ἄνω ἀποψὶ ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν σύγχρονον ἄσματικὴν πρᾶξι, κατὰ τὴν ὁποία ὁσάκις παραστῆ ἀνάγκη ψαλμωδῆσεως πολυελέου προκρίνεται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὁ παρὼν τοῦ λαμπαδαρίου Πέτρου. (Πρβλ. παρομοία διαπίστωσι τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, στὸ φυλλάδιον τοῦ διπλοῦ δίσκου βινυλίου τοῦ Ἰθρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας Πέτρος Πελοποννήσιος (1735 περ. - 1778). Βυζαντινοὶ καὶ μεταβυζαντινοὶ μελωργοὶ 4 [IBM 104 (I-II). Ἀθήναι 1980], συγκεκριμένως κατὰ τὸν σχετικὸν μορφολογικὸν σχολιασμὸν τοῦ ἐκεῖ ψαλλομένου πολυελέου). Βεβαίως, ἡ ὡς ἄνω παρατήρησις προβάλλει ταυτοχρόνως καὶ μία δυσάρεστον, τρόπον τινά, πτυχήν τοῦ θέματος, καθ' ὅτι καθιστᾷ σαφῆ τὴν προϋῶσα, ἐσχάτως, «μετατόπισιν» τοῦ

ξισ και προοδευτικῶς ἢ παγίωσις και ἡ καθολικὴ διάδοσις τῆς παρούσης συνθέσεως δὲν φαίνεται νὰ μαρτυρεῖται —προδρομικῶς ἔστω— ἐκ τῆς ἀρκούντως φειδωλῆς εἰς χαρακτηρισμοὺς χειρογράφου τοῦ μέλους παραδόσεως· και τοῦτο διότι σὲ αὐτὴν σποραδικῶς μόνον ἀπαντοῦν οἱ συνήθεις και γιὰ λοιποὺς ὁμοειδεῖς πολυελέους χαρακτηρισμοὶ —ἤτοι: «σύντομος»⁵⁵⁴, «συνοπτικός»⁵⁵⁵, «ώραῖος»⁵⁵⁶, ἢ σπανιώτερα· «συνοπτικός και ὠραῖος»⁵⁵⁷, «συνοπτικός και ἡδύτατος»⁵⁵⁸, «ὠραῖος και τερπνός»⁵⁵⁹, «πάνυ ὠραῖος και ἔντεχνος»⁵⁶⁰ — ἐνῶ οἱ κατὰ τὴν παρούσα περίοδο κωδικογράφοι, προκειμένου νὰ στοιχειοθετήσουν τὴν ἀρκτικὴ

συγκεκριμένου εἶδους μελοποιίας ἐκ τῆς οἰκείας αὐτοῦ θέσεως και τὴν οἰονεὶ περιφορά του —εἰκῆ και ὡς ἔτυχε— σὲ λοιπὲς ἀναρμόδιες ὥρες, εἴτε τῆς ἀκολουθίας τοῦ ὄρθρου, εἴτε —τό και χεῖριστον— τῆς ἀκολουθίας τῆς θείας Λειτουργίας. Παρὰ τὰ νομιζόμενα, πάντως, τὸ ἐν λόγῳ φαινόμενο δὲν παρατηρεῖται μόνον στὸν καθαυτὸ ἑλλαδικὸ χῶρο· ἐνδεικτικὰ εἶναι, ἀφνης, ὅσα σημειοῦνται σχετικῶς ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Λ. Βουδούρη, *Χρονικὰ Τυπικὰ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1997, σ. 487: «Ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ σπανιώτατα ψάλλεται Πολυέλεος· και μόνον ὁσάκις κατὰ τὰς ἐπισημοὺς ἑορτὰς βραδύνει νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν ναὸν ὁ παναγιώτατος· συνήθως ὁ Πολυέλεος ἐνταῦθα ψάλλεται μετὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ κανόνος μέχρι τῆς ἑκτης ὥδης».

554. Βλ. σχετικῶς· Ἐφρ. 305, φ. 80r:

Σύντομος, Πέτρου Πελοποννησίου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὠσαύτως· Ἰβήρ. 1030, φ. 67v.

555. Βλ. σχετικῶς· Κουτλ. 421, φ. 82v:

Πολυέλεος συνοπτικός, τοῦ κυρ Πέτρου Πελοποννησίου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὠσαύτως· Ἰβήρ. 1038, φ. 65r. Ἰβήρ. 1271, φ. 339r. Τιμ. Προδρ. 5, σ. 339.

556. Βλ. σχετικῶς· Ἐφρ. 368, φ. 169v:

Πολυέλεος ὠραῖος, Πέτρου λαμπαδαρίου· [ἤχος] πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὠσαύτως· Ἐφρ. 154, φ. 269v. Ἐφρ. 312, φ. 100v. Στούς κώδικες Παντ. 952, φ. 84r και IGLM 3,8, φ. 61v, ὁ πολυέλεος χαρακτηρίζεται «πάνυ ὠραῖος», στὸν δὲ κώδικα Ἰβήρ. 1244, σ. 200, ἀμφότεροι οἱ ἀνωτέρω προσδιορισμοὶ συνδυάζονται ὡς ἀκολουθῶς:

Πολυέλεος συνοπτικός, ποίημα κυρίου Πέτρου, ὠραῖος· ἤχος [πλ.] α' Δοῦλοι, Κύριον.

557. Βλ. Παῦλ. 26, σ. 59:

Πολυέλεος συνοπτικός και ὠραῖος, κυρίου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Μωραῖτου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

558. Βλ. Σταυρ. 234, φ. 38v:

Πολυέλεος ἕτερος συνοπτικός και ἡδύτατος, κυρίου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· [ἤχος] πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

559. Βλ. Δοχ. 401, φ. 75r:

Ἐτερος πολυέλεος, κυρίου Πέτρου λαμπαδαρίου, ὠραῖος και τερπνός· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

560. Βλ. Δοχ. 362, φ. 64r:

Ἀρχὴ σὺν Θεῷ και τῶν πολυελέων· ὁ παρῶν κυρ Πέτρου λαμπαδαρίου, πάνυ ὠραῖος και ἔντεχνος· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Ὅμοιος βλ. και εἰς· Ἐφρ. 299, σ. 155. Πρβλ. ἐνδιαφερόντως και τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 26 κώδικα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, φ. 62r:

Πολυέλεος ἔντεχνός τε και πάντερπνος, σύνθεσις κυρ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

τῆς συνθέσεως ἀναγραφῆ, ἐκδαπανῶνται κυριώτατα στὴν ἐπισήμανσι ποικίλων παραλλαγῶν τῶν περὶ τοῦ ἐξονομασθέντος Πέτρου παραδιδόμενων προσωνυμιῶν⁵⁶¹. Ὅστόσο, ἔχει ἐδῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἡ, ἐκ τῆς πληθώρας τῶν σχετικῶν ἀναγραφῶν, διάκρισις τῆς μνείας τοῦ Πέτρου ὡς «δομestίκου»⁵⁶², ἐκτός

561. Συγκεκριμένως, στὶς σχετικὲς ἀρκτικὲς ἀναγραφὰς τοῦ παρόντος πολυελέου, ὁ ἐν λόγῳ μελουργὸς φέρεται ὑπὸ τὶς ἐξῆς κυρίως ἐκδοχὰς τοῦ ὀνόματός του:

α) «Κύρ Πέτρος» (βλ. Ξεν. 105, φ. 41γ. Καρ. 240, φ. 132γ. Παντ. 906, φ. 95ν. Δοχ. 341, φ. 93ν).

β) «Πελοποννήσιος» (βλ. Παντ. 986, σ. 82).

γ) «Κύρ Πετράκης» (βλ. Φιλ. 251, φ. 30γ), ἢ εἰδικώτερα: «κύρ Πετράκης ὁ Πελοποννήσιος» (βλ. Δοχ. 359, φ. 64γ).

δ) «Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος» (βλ. ἐνδεικτικῶς: Κουτλ. 420, φ. 33γ. Γρηγ. 19, φ. 105ν. Παύλ. 35, σ. 224. Ξεν. 172, φ. 140ν. Ξηρ. 369, φ. 105ν. Παύλ. 15, σ. 158. Παντ. 998, φ. 133ν. Διον. 768, φ. 235ν. Παύλ. 376, φ. 59γ. Γρηγ. 49, φ. 19γ).

ε) «Πέτρος λαμπαδάριος» (βλ. ἐνδεικτικῶς: Ξηρ. 321, φφ. 48ν-49γ. Ξηρ. 385, φ. 48γ. Παύλ. 62, σ. 327. Παύλ. 69, σ. 241. Λομβ. 51, σ. 101. Δοχ. 350, φ. 39γ. Ψῆρ. 981, σ. 451. Κουτλ. 632, φ. 170γ. Παντ. 970, σ. 21. Παντ. 912, φ. 36γ. Παντ. 957, φ. 156γ. Καρ. 216, φ. 139ν. Παύλ. 34, σ. 445. Δοχ. 1246, φ. 128ν. Δοχ. 360, φ. 274ν. Διον. 678, φ. 269ν. Παύλ. 46, σ. 245. Σταυρ. 21ρ, φ. 89γ. Παύλ. 539, σ. 102. Παύλ. 504, φ. 119γ).

ς) «Πέτρος Πελοποννήσιος ὁ λαμπαδάριος» (βλ. ἐνδεικτικῶς: Παύλ. 132, σ. 150. Παντ. 955, φ. 46γ. Παύλ. 25, σ. 103. Δοχ. 382, φ. 87γ. Ξεν. 140, φ. 36ν. Παντ. 904, φ. 39ν. Παντ. 997, φ. 95γ. Ὑδρ. 618, φ. 147γ. Σάμ. 60, φ. 125ν. Γρισσ. 33, φ. 78γ. Διον. 576, φ. 91γ. Παντ. 978, φ. 111γ. Ὑδρ. 605, φ. 42γ. Ξεν. 261, φ. 154ν-155γ. Ὑδρ. 723, φ. 76γ. Διον. 680, φ. 95ν. Διον. 700, φ. 15ν. Παντ. 1035, φ. 89ν. Παύλ. 433, φ. 199ν). Ἄς μνημονευθῆ ἐπιπροσθέτως καὶ ἡ –διὰ τοῦ κώδικος Παύλ. 26, σ. 59 παραδιδόμενη– παραλλαγή τῆς παρουσίας προσωνυμίας, κατὰ τὴν ὁποία ὁ μελουργὸς φέρεται ὡς: «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Μωραϊτῆς».

ζ) «Πέτρος Πελοποννήσιος ὁ λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» (βλ. Ξηρ. 330, φ. 113γ. Ξηρ. 365, φ. 65ν. Γρηγ. 8, φ. 9γ. Κουτλ. 422, φ. 172γ. Δοχ. 1239, σ. 91).

Σημειωτέον ὅτι –ὅπως τεκμαίρεται καὶ ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐνδεικτικῆς μνείας τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως– οἱ πλέον συγχῶς ἀπαντώσες ἐκδοχὰς τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου εἶναι γιὰ τὴν παρούσα περίπτωσι οἱ ὑπ' ἀριθμὸν δ' καὶ ε', κυριώτατα δὲ ἡ ὑπ' ἀριθμὸν ς', ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, ἄλλωστε, τὴν κοινὴ συνισταμένη ἀμφοτέρων. Ἐπιπροσθέτως, ἀξιοσημείωτες εἶναι ἐδῶ οἱ περὶ τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ προσωνυμίες: «μουσικώτατος» (βλ. Πάτμ. 816, φ. 117ν), «μουσικολογιώτατος» (βλ. Κέντρον Ἑρευνῶν Κύπρου 64, μεταξύ σσ. 180-267) καὶ «λογιώτατος διδάσκαλος» (βλ. Παντ. 952, φ. 84γ) –ἀπαντώσες ὡσαύτως στὶς πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφὰς–, ὁ λίαν ἐνδιαφέρων χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ ὡς: «Πέτρου τοῦ νέου» (στὸν κώδικα Τιμ. Προδρ. 5, σ. 339), καθὼς καὶ ἡ μνεία του ὡς: «μακαρίτου» (βλ. σχετικῶς: Ἄγ. Στεφ. 49, φ. 70ν. Κωνστ. 93, φ. 36ν. Μερλ. 9, φ. 35γ. Ἄγ. Νεοφ. 20, φ. 180γ). Νὰ μνημονευθῆ, τέλος, ὅτι ἰσχύουν καὶ ἐδῶ ὅσα ἄνωτέρω (βλ. προχείρως: ὑποσημ. 261) ἐσχολιάσθησαν περὶ τῆς –ἐκ τῶν κοινῶν αὐτῶν ὀνομάτων προερχομένης– πιθανῆς συγχύσεως συνθέσεων τοῦ μνημονευθέντος Πέτρου πρὸς ἀντίστοιχες τῶν συνωνύμων αὐτῶ Πέτρων, ἦτοι τῶν Μπερεκέτη καὶ Βυζαντινοῦ.

562. Βλ. συγκεκριμένως: Ἄγ. Στεφ. 66, φ. 28γ:

Πολυέλεος, ποίημα κύρ Πέτρου δομestίκου· ἤχος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Παντ. 952, φ. 84γ. Ξεν. 123, σ. 191. Κουτλ. 435, φ. 74γ. Λειμ. 247, φ. 39γ. Δοχ. 353, φ. 113ν. Δοχ. 356, φ. 124ν.

τῶν ἄλλων καὶ ὡς ὑποβοηθητικῆς ἐν ταυτῷ μαρτυρίας πρὸς ἀκριβεστέρα χρονολογικὴ ἐντόπισι τῆς συνθέσεως τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματος⁵⁶³.

β) Νὰ παρατηρηθῇ ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνηθέστατα συναπτῶς πρὸς τὸ ἕτερο, εἰς ἦχον βαρύν, ὁμοειδὲς ποίημα τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ⁵⁶⁴. Τοιοιουτρόπως, τὸ ὡς ἄνω ζευγος συνθέσεων Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου παρατίθεται κατὰ κύριο λόγο κατόπιν τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτο-

563. Τὸ γεγονός σχολιάζεται ἀρμοδίως κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ ε' ἐνότητα σχολίων· σημειώνομε, πάντως, προοιμιακῶς ὅτι ὁ Πέτρος ἐχρημάτισε δομέστικος ἐκ τοῦ ἔτους 1764 περίπου ἕως τοῦ ἔτους 1770. Συμφώνως πρὸς τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα, ὁ Πέτρος μαρτυρεῖται ὡς β' δομέστικος τὸ ἔτος 1764 καὶ ὡς α' δομέστικος τὸ ἔτος 1768 (βλ. σχετικῶς: Μ. Γεδεών, «Ἡ παρ' ἡμῖν διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια Κωνσταντινουπόλεως Η' (1887-88), σ. 36, ὑποσημ. 5. Πρβλ. ὡσαύτως: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σ. 89 [= p. 166]. Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του († 1778)», δ.π., σ. 110. Μ. Κατζηγιακουμῆ, Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σ. 46 καὶ 95, ὑποσημ. 247). Ἰ.Ο. Χρ. Πατρινέλης –ἐσφαλμένως ὅπως ἔχει ἀποδειχθῆ πλέον (πρβλ. καί: Μ. Κατζηγιακουμῆ, δ.π., σ. 95, ὑποσημ. 247)– ἀμφιβάλλει: γιὰ τὴν δευτέρα μαρτυρία κατὰ τὴν ὁποία ὁ Πέτρος διατελεῖ πρῶτος δομέστικος κατὰ τὸ ἔτος 1768] στὴν θέσι, τέλος, τοῦ λαμπαδαρίου [ὅπου καὶ παρέμεινε ἕως τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος κατὰ τὸ ἔτος 1778 (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, δ.π., σσ. 121-122)] προήχθη «ὅτε ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ὁ Πρωτοψάλτης Ἰωάννης» (κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Χρυσάνθου, Θεωρητικόν [...], δ.π., σ. XL), ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 1770 (σχετικῶς πρὸς τὸ ἔτος θανάτου τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου βλ. ὅσα ἀνωτέρω –στὶς ὑποσημ. 377, 391, 468 καὶ 530– ἐσχολιάσθησαν).

564. Περί τοῦ μνημονευομένου πολυελέου (Δοῦλοι, Κύριον εἰς ἦχον βαρύν) Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου βλ. σχετικῶς τὴν ἀμέσως ἐπομένη παράγραφο. Νὰ σημειωθῇ ἐιδικώτερα ἐδῶ ὅτι συνήθως προηγεῖται ὁ παρῶν (εἰς ἦχον πλ. α') πολυελέος καὶ μετ' αὐτὸν ἔπεται ὁ ἐπισημανθεὶς ἀντίστοιχος τοῦ βαρέος ἤχου [ἐπὶ παραδείγματός, ἐκ τῶν κωδίκων, τοὺς ὁποίους κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα εἶχαμε ὑπ' ὄψιν μας, μόνον στὸν τῆς νέας μεθόδου κώδικα Σταυρ. 240, φ. 9r κ.έ., διεπιστώθη ἀναστροφή τῆς ὡς ἄνω «σειράς»]. Βεβαίως, ὅπως καὶ κατωτέρω ἐπισημαίνεται ἀρμοδίως, εὐάριθμες εἶναι ὡσαύτως οἱ περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἡ παροῦσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἀνεξαρτήτως τῆς προμνημονευθείσης τοῦ βαρέος ἤχου· ἐνδεικτικῶς, μνημονεύομε τίς ἐπόμενες δύο ομάδες χειρογράφων κωδίκων, ὅπου ὁ παρῶν πολυελέος εἶτε ἀνθολογεῖται ἀτάκτως (βλ. σχετικῶς: Γριτσ. 33, φφ. 78r-97r. Διον. 576, φφ. 91r-97r. Παντ. 957, φφ. 156r-170r. Διον. 700, φφ. 15v-20v. Διον. 808, σσ. 676-721. Διον. 768, φφ. 67r-77v καὶ 235v-246v. Δοχ. 406, φφ. 129r-147r. Παντ. 1035, φ. 89v κ.έ.), εἶτε ἀποτελεῖ τὴν μόνη εἰς αὐτοὺς ἀνθολογομένη ὁμοειδῆ σύνθεσι (βλ. σχετικῶς: Γρηγ. 51 [59], φφ. 5r-11v. Κουτλ. 420, φφ. 33r-41r. Παῦλ. 69, σσ. 241-267. Παῦλ. 26, σσ. 59-92. Παντ. 970, σσ. 21-56. Παντ. 992, σσ. 102-154. Παῦλ. 539, σσ. 102-120). Πρέπει νὰ μνημονευθῇ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ὅσα στοιχεῖα ἔχομε στὴν διάθεσί μας –καὶ κυρίως οἱ χρονολογίαι γραφῆς τῶν κωδίκων ὅπου περιέχεται μόνον ἡ εἰς ἦχον πλ. α' σύνθεσις τοῦ Πελοποννησίου Πέτρου– δὲν ἐπιτρέπουν δυστυχῶς οἰονδήποτε –ἐξ ἀμέσου συνειρμικοῦ συλλογισμοῦ ἐνδεχομένως ἐγειρόμενο– συσχετισμὸ τοῦ φαινομένου πρὸς τὴν χρονολογία συνθέσεως ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω πολυελέων.

ψάλτου, τακτική ή όποια ίσχύει τόσο για τούς κώδικες τής παλαιᾶς μεθόδου⁵⁶⁵ όσο και για τούς αντίστοιχους τής νέας⁵⁶⁶. Για τούς τελευταίους, μάλιστα, πρέπει επιπροσθέτως νά μνημονευθῆ ἡ «ἀριθμημένη» ἀνθολόγησις, ἡ ἀπαντῶσα σέ μίαν ομάδα χειρογράφων κωδίκων, κατά τήν όποία ἡ παρούσα σύνθεσις καταλαμβάνει συγκεκριμένως τήν τετάρτη θέσι⁵⁶⁷. Εἰδικώτερα για τούς κώδικες τής παλαιᾶς μεθόδου, τὸ ἐν λόγῳ ζευγος συνθέσεων τοῦ Πέτρου ἀνθολογεῖται συγνάκις κατόπιν τῶν πολυελέων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου⁵⁶⁸ καί Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου⁵⁶⁹. Σημειωτέον, πάντως, ὅτι ἡ εὐρυτάτη ἐν γένει διάδοσις τοῦ πολυελέου καί ὡς ἐκ τούτου ἡ πλουσιωτάτη χειρόγραφος τής συνθέσεως παράδοσις, δημιουργοῦν ποικίλες παραλλαγές ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος ποιήματος —καί δὴ ὅταν αὐτὸ ἀνθολογεῖται αὐτονόμως, ἄνευ τής εἰς ἕχρον βαρὺν ἐτέρας συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ Πέτρου— εἰς τσαούτην, μάλιστα, ἕκτασι

565. Βλ. σχετικῶς: Ἐηρ. 330, φφ. 113r-121v. Ἐηρ. 321, φφ. 48v-59r. Ἀγ. Νεοφ. 6, φφ. 15r-44v. Παῦλ. 62, σσ. 327-351. Ἐηρ. 385, φφ. 48r-60v. Λεμ. 341, φφ. 50v-59r. Μερλ. 6, φφ. 45v-55r. Γρηγ. 19, φφ. 105v-116r. Κέντρος Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 66r-78r. Δοχ. 350, φφ. 39r-47r. Λομβ. 51, σσ. 101-119. Μερλ. 7, φφ. 54v-61v. Ἐηρ. 361, φφ. 65v-78r. Φιλ. 251, φφ. 30r-46v. Παῦλ. 15, σσ. 158-181. Παντ. 998, φφ. 133v-154r. Παντ. 906, φφ. 95v-101v. Ἐηρ. 411, φφ. 17v-30r. Ὑδρ. 599, φφ. 58r-66r. [Σημειωτέον ὅτι οἱ —εἰς συγκεκριμένα φύλλα— παραπομπές ἀφοροῦν, προφανέστατα, στὸν ὑπὸ ἐξέτασι πολυέλεο Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου Δοῦλοι, Κύριον εἰς ἕχρον πλ. α' ἢ αὐτὴ τακτικὴ τηρεῖται καί ἐφ' ἐξῆς].

566. Βλ. σχετικῶς: Μερλ. 9, φφ. 35r-44v. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 53v-66v. Δοχ. 1246, φφ. 128v-140r. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Παντ. 953, φφ. 155r-171r. Παντ. 986, σσ. 82-103. Ὑδρ. 605, φφ. 42r-53r. Κουτλ. 590, φφ. 124v-133v. Διον. 704, φφ. 95r-107r. Ξεν. 107, φφ. 156r-169r. Δοχ. 1247, φφ. 157v-177r. Διον. 761, φφ. 37r-45v. Σταυρ. 236, φφ. 50v-68v. Δοχ. 1239, σσ. 91-128.

567. Βλ. συγκεκριμένως: Δοχ. 340, φφ. 58r-73r. Παντ. 912, φφ. 36r-49v. Διον. 764, σσ. 115-145, ὅπου ὁ πολυέλεος ὑπὸ τήν ἐξῆς κυρίως ρομπρίκα:

Δ' πολυέλεος, Πέτρου λαμπαδαρίου ἕχρος πλ. α' Δοῦλοι, Κύριον.

(Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ τελευταίου κώδικος). Πρβλ. ἐδῶ καί τήν αὐτόγραφον τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου καταγραφὴ τοῦ μέλους, στὸν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ Δ' φάκελο τής βιβλιοθήκης Κ. Ἀ. Ψάχου, φ. 52r:

Δ' πολυέλεος εἰς ἕχρον πλ. α', ἄσματονοισθεῖς παρὰ τοῦ μακαρίτου Πέτρου Πελοποννησίου τοῦ λαμπα[δαρίου]: Πα Δοῦλοι, Κύριον.

568. Βλ. σχετικῶς: Ξεν. 140, φφ. 36v-49r. Κουτλ. 421, φφ. 82v-95r. Ἐηρ. 312, φφ. 100v-111r. Ἐηρ. 369, φφ. 105v-116v. Δοχ. 354, φφ. 88v-99r. Ἐηρ. 288, φφ. 40r-50r. Δοχ. 353, φφ. 113v-125r. Παντ. 952, φφ. 84r-96r.

569. Βλ. σχετικῶς: Παντ. 904, φφ. 39v-46v. Ἰβήρ. 981, σσ. 451-470. Ἀναν. 3, φφ. 128v-139v. Πάτρ. 816, φφ. 117v-128v. Μερλ. 8, φφ. 102r-114r. Νά σημειωθῆ, επιπροσθέτως, ὅτι στοὺς κώδικες τής παλαιᾶς μεθόδου ἀνθολογοῦνται ἐνίοτε, πρὸ τῶν δύο μνημονευθεισῶν συνθέσεων τοῦ Πέτρου, ὁμοειδῆ ποιήματα Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, εἴτε ὁ εἰς ἕχρον α' πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον (βλ. Ἐηρ. 305, φφ. 80r-85r), εἴτε ἡ εἰς ἕχρον δ' ἐκλογὴ Λόγον ἀγαθόν (βλ. Ὑδρ. 618, φφ. 147r-158v. Σάμ. 60, φφ. 125v-140r. Ἐηρ. 299, σσ. 155-168).

ὥστε νὰ παρέλκη ἐδῶ λεπτομερεστέρα ἐπισήμανσις τούτων. Ὡστόσο, δυνάμεθα συνοπτικῶς νὰ μνημονεύσωμε ὅτι κατὰ τίς ἐν λόγῳ πολυσχιδεῖς περιπτώσεις ἀνθολογήσεως ὁ παρὼν πολυέλεος καταχωρίζεται καὶ πάλι ἐνδιαμέσως γνωστῶν τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου συνθέσεων, κυριώτατα δὲ κατόπιν τῶν πολυελέων Ἰωάννου⁵⁷⁰, Δανιήλ⁵⁷¹ καὶ Ἰακώβου⁵⁷² τῶν Πρωτοψαλτῶν, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου⁵⁷³, ἢ καὶ —ἐκ τῶν ὀλίγων προγενεστέρων μελουργῶν— Πέτρου μελωδοῦ τοῦ Μπερεκέτη⁵⁷⁴.

570. Συγκεκριμένως, τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δοῦλοι, *Κύριον κατὰ κύριο λόγο* (βλ. Κουτλ. 422, φφ. 172r-186r. Ξεν. 105, φφ. 41r-51r [ὅπου, μάλιστα, τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου ἐπιτεταί ἡ ὁμοειδῆς σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ εἰς ἦχον βαρύν]. Ξεν. 145, φφ. 103r-110r. Διον. 680, φφ. 95v-108r. Διον. 612, φφ. 131r-144r [ὅπου μετὰ τὴν παροῦσα σύνθεσις περαίνεται ἡ καθόλου ἐνότης τῶν πολυελέων]), σπανιότερα δὲ τῆς ἀντιστοίχου συνθέσεως τοῦ αὐτοῦ εἰς ἦχον α' (βλ. Γρηγ. 8, φφ. 9r-17r).

571. Βλ. σχετικῶς Παύλ. 132, σσ. 150-162. Γριτσ. 18, φ. 55v κ.ε. Παντ. 997, φφ. 95r-111r. Κῦκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101v. Δοχ. 356, φφ. 124v-136v. Παντ. 978, φφ. 111r-126r. Δοχ. 341, φφ. 93v-100v. Δοχ. 360, φφ. 274v-289r. Διον. 678, φφ. 269v-280r. Παντ. 923, φφ. 77r-87r. Ξεν. 131, φφ. 114r-125v. Παύλ. 376, φφ. 59r-68r. Παύλ. 433, φφ. 199v-207r. Παύλ. 504, φφ. 119r-136r. Παύλ. 487, φφ. 70r-82r, ὅπου τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπονται ποικίλες ἀντίστοιχες συνθέσεις μελουργῶν προγενεστέρων (Πέτρου Μπερεκέτη), συγχρόνων (Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Μελετίου Σιναΐτου, Συνεσίου Ἰβηρίτου), ἢ μεταγενεστέρων (Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Θεοδώρου Φωκαέως) τοῦ λαμπαδαρίου Πέτρου. Δὲν εἶναι, ἴσως, περιττὸ νὰ μνημονευθοῦν ἐδῶ καὶ οἱ δύο ἀκόλουθε —πλέον συχνῶς ἀπαντῶσες στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσις— περιπτώσεις, κατὰ τίς ὁποῖες ὁ παρὼν πολυέλεος ἀπ' ἐνὸς μὲν ἀνθολογεῖται ἐνδιαμέσως τῆς ὁμοειδοῦς συνθέσεως Δανιήλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τῆς εἰς ἦχον βαρύν ἐκλογῆς *Λόγον ἀγαθὸν Γεωργίου τοῦ Κρητός* (βλ. Ταξ. 5, φφ. 113v-121r. Ἄγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180r-274r. Ὑδρ. 723, φφ. 76r-88r. Ὑδρ. 617, φφ. 30r-40r. Καρ. 236, σσ. 139-184. Γρηγ. 27 [60], φφ. 146v-168v), ἀπ' ἐτέρου δὲ ἀποτελεῖ τὴν καταληκτικὴν σύνθεσις στὴν καθόλου ἐνότητα τῶν πολυελέων (βλ. Σταυρ. 234, φφ. 38v-50r. Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38v-76v. Κῦκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49v. Κέντρον Ἐρευνῶν Κύπρου 64, μεταξύ σσ. 180-267. Δοχ. 382, φφ. 87r-101v. Κωνστ. 93, φφ. 36v-51v. Γριτσ. 19, σσ. 214-276. Λειμ. 247, φφ. 39r-41r. Λειμ. 280, φφ. 38v-57v. Λειμ. 233, φφ. 42r-57r. Ξεν. 261, φφ. 154v-175r. Παντ. 944, φφ. 92v-107v).

572. Βλ. Διον. 568, φ. 42r κ.ε. Παύλ. 34, σσ. 445-468. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13r-216r.

573. Βλ. σχετικῶς Παύλ. 25, σσ. 103-117. Ξεν. 154, φφ. 269v-280v. Δοχ. 401, φφ. 75r-88r. Ξεν. 123, σσ. 191-202. Δοχ. 359, φφ. 64r-78r. Ξηρ. 365, φφ. 65v-77r. Ξηρ. 368, φφ. 169v-193r. Ἄγ. Δημητρ. 38, φ. 56r κ.ε. Oxford Gr. liturg. e 4 (S.C. 36615), φφ. 86v-97v. Ξεν. 172, φφ. 140v-157r. Δοχ. 368, φφ. 247r-256v. Κουτλ. 632, φφ. 170r-185v. Καρ. 216, φφ. 139v-157r. Ὀλυμπ. 206, φφ. 80r-90r. Διον. 806, σσ. 650-662.

574. Συγκεκριμένως τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δοῦλοι, *Κύριον* (βλ. Παντ. 955, φφ. 46r-58r. Χρυσορ. 6, μεταξύ σσ. 158-272), ἢ τῆς εἰς ἦχον δ' ἐκλογῆς *Λόγον ἀγαθὸν* (βλ. Κουτλ. 435, φφ. 74r-89v). Νὰ προστεθῇ μόνον ἐδῶ ὅτι ἐνίοτε ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται πρῶτος κατὰ σειρὰ στὴν σχετικὴ ἐνότητα (βλ. αἴφνης Παύλ. 301, φφ. 6r-22v), ἐπομένως μετ' αὐτὸν ποικίλων συνθέσεων —ὡς ἐπὶ παραδείγματος τῶν πολυελέων Δοῦλοι, *Κύριον* τῶν Ἰωάννου

γ) Ὁ πολυέλεος ἀποτελεῖ σύνθεσι τοῦ λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, γεγονὸς ἀναντιρρόητως ἐπισημαίνονμενο –βεβαίως ὑπὸ (τις ἀνωτέρω ἤδη ἐκτεθεῖσες⁵⁷⁵) ποικίλες παραλλαγές τοῦ ὀνόματος τοῦ ὡς ἄνω μελουργοῦ– στὴν ἐκτεταμένη χειρόγραφον τοῦ μέλους παράδοσι.

δ) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρως⁵⁷⁶. Ἐξ ἐπόψεως μελοποιίας εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος ἐδῶ ἡ προοδευτικῶς ἀνοδική καὶ ἐν ταύτῳ ἀναγωγική πορεία τοῦ μέλους τὸ ὁποῖο προκρίνει ὁ λαμπαδάριος Πέτρος δι' ἕκαστο στίχο ἢ ἀκριβέστερα δι' ἕκαστην ὁμάδα στίχων, κατὰ τις ὁποῖες σαφῶς βαίνει ἢ μελοποιήσις τῆς καθόλου συνθέσεως· συγκεκριμένως, στοὺς ὀκτῶ πρώτους στίχους (Δούλοι, Κύριον ἕως Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν) τὸ μέλος σπανίως ὑπερβαίνει τὴν φωνητικὴ ἔκτασι τοῦ βασικοῦ πενταχόρδου τοῦ ἤχου καὶ ὡς φαίνεται ὁ Πέτρος ἀρκεῖται στὸ πρωτογενές αὐτὸ μελικὸ πλαίσιο γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν σύνθεσι. Οἱ ἀκόλουθοι ἕξ στίχοι (Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἕως Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου) διχοτομοῦνται, τρόπον τινά, μελικῶς καὶ στοὺς μὲν τρεῖς πρώτους ἀναγνωρίζονται εὐκόλως οἱ ἀπολύτως χαρακτηριστικὲς –καὶ γνωστὲς ἤδη ἐκ τοῦ προηγουμένου πολυελέου τοῦ Δανιήλ⁵⁷⁷ (καθὼς ἐν μέρει καὶ ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου⁵⁷⁸)– μελωδικὲς πτώσεις στὸν μέσο, στὸν παράμεσο καὶ στὸν πλάγιο, ἀντιστοίχως, τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου⁵⁷⁹, στοὺς δὲ τρεῖς ἐπομένους διαφαίνονται σαφέστατα οἱ προϊούσες ἀνοδικὲς τοῦ μέλους τάσεις, ἐκδηλούμενες προδρομικῶς διὰ παροδικῶν ἀναφορῶν ἀφ' ἐνός μὲν στὴν διφωνία τοῦ τετάρτου ἄγια, ἀφ' ἑτέρου δὲ στὴν τετραφωνία τοῦ

Πρωτοψάλτου [εἰς ἤχον δ'] (βλ. σχετικῶς Δοχ. 362, φφ. 64r-78r), Ἀναστασίου Ῥαφσανιώτου (βλ. Κουτλ. 418, φφ. 40r-52r), Πέτρου Πελοποννησίου [εἰς ἤχον βαρύν] (βλ. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 339-370. Παῦλ. 252, σσ. 223-247), ἢ τῶν ἐκλογῶν Λόγον ἀγαθὸν Θεοδώρου Φωκαέως [εἰς ἤχον πλ. δ'] (βλ. Παῦλ. 46, σσ. 245-273. Σταυρ. 21r, φφ. 89r-111r. Παῦλ. 409, σσ. 157-189) καὶ Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος [εἰς ἤχον γ'] (βλ. Γρηγ. 49, φφ. 19r-35r).

575. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 561.

576. Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα, ἐλλιπὲς ἀνθολόγησις τοῦ πολυελέου ἐπεσημάνθη στοὺς ἐξῆς κώδικες: Καρ. 238, φφ. 120r-120v (ὅπου παρατίθενται στίχοι τινὲς μόνον ἐκ τοῦ παρόντος ποιήματος). Διον. 700, φφ. 15v-20v (ὅπου ἐλλείπουν τὰ καταληκτικῆρα τῆς συνθέσεως μαθήματα). Μεταμ. 329, φφ. 153r-161r (ὅπου τὸ θεοτοκίο μάθημα παρατίθεται ἡμιτελές). Παντ. 957, φφ. 156r-170r (ὅπου τὸ θεοτοκίο μάθημα ἐλλείπει).

577. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 516.

578. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑποσημ. 451.

579. Συγκεκριμένως, ἀναφερόμεθα ἐδῶ (κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπαριθμουμένη σειρά) στοὺς στίχους: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν (φράσις: ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ), Ἐν ταῖς θαλάσσαις (φράσις: καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις) καὶ Ἀνάγων νεφέλας (φράσις: ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς).

διφώνου νάου ἤχου⁵⁸⁰. Στους ἐπομένους ὀκτώ στίχους (Ἐπὶ ἀνθρώπου ἕως Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν) –γιὰ τὸ μέλος τῶν ὁποίων ὁ Πέτρος ἀκολουθεῖ προδήλως τὴν ἀντιστοιχὸν παράδοσι τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου⁵⁸¹– κυριαρχεῖ ἡ μίξις ἑτερογενῶν τετραχόρδων, κυρίως τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ πρώτου ἤχου (μὲ ἐπὶ μέρους παροδικῆς παραπομπῆς στοὺς συγγενεῖς τοῦ ἤχου ἄγια καὶ βαρὺ) καὶ τοῦ σκληροῦ χρωματικοῦ πλαγίου τοῦ δευτέρου ἤχου, μὲ ἀμιγῆ ἐνίοτε ῥοὴ τῆς μελωδίας κατὰ τὴν χρῶα τοῦ σκληροῦ χρώματος⁵⁸². Ἐν συνεχείᾳ, μέσῳ τῶν ἐπομένων ἐξ στίχων (Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν ἕως Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ), μεμελισμένων λιτῶς καὶ ἀνεπιτηδεύτως (μάλιστα τῶν δύο πρώτων μὲ κατασταλατικῆς πτώσεις στὸν μέσο τοῦ ἔσω πρώτου ἤτοι στὸν βαρὺ ἤχο⁵⁸³), οἰονεὶ προετοιμάζεται ὁ ἀκροατὴς γιὰ τὴν εὐθύς ἀκολουθοῦσα ἔντασι καὶ σταδιακὴ κορύφωσι τοῦ μέλους, ἡ ὁποία ἐκδηλοῦται –περὶ τὴν πενταφωνία τοῦ ἤχου ἐνδιατρέβουσα– στοὺς κατὰ παράδοσι εὐφραδιστέρους στίχους τοῦ παρόντος ψαλμοῦ. Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν ἕως Καὶ πάντες οἱ πεπαιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Τέλος, ἀπομένουν πέντε στίχοι (Οἶκος Ἰσραὴλ ἕως Εὐλόγητος Κύριος ἐκ Σιών), διὰ τῶν ὁποίων ὁ Πέτρος «ἀποφορτίζει» τὴν κλιμακωθεῖσα ἔντασι τοῦ μέλους καὶ σταδιακῶς –μέσῳ δύο ἀριστοτεχνικῶν ἀνατάσεων στὴν ἑπταφωνία τοῦ ἤχου⁵⁸⁴– καταλαγιάζει τὴν σύνθεσι ἐπαναφέροντας τὸ ἦθος τὸ ὁποῖο ἀπέπνεαν οἱ πρώτοι στίχοι αὐτῆς. Τὸ μέλος τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου ἀλληλοῦα, εἶναι κατὰ βάσι τὸ αὐτό, διαμεμορφωμένο σὲ τέσσαρες ἐπουσιώδεις παραλλαγῆς κατὰ τὴν ἐκτύλιξι τῆς ὅλης συνθέσεως⁵⁸⁵.

580. Βλ. γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι τὸ ἀκροτελεύτιο τμήμα τοῦ ῥήματος: ἐποίησεν, ἐκ τοῦ στίχου Ἄστραπὰς εἰς ὑπέρον ἐποίησεν καὶ γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι τὴν μελικὴ ἐπιμήκυνσι τῶν λέξεων αὐτοῦ καὶ Αἰλύπτου, ἐκ τῶν στίχων: Ὁ ἐξάγων ἀνέμους καί: Ὁς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα, ἀντιστοίχως.

581. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 451.

582. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος, τοὺς στίχους: Ἐν Φαραὼ καί: Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά.

583. Συγκεκριμένως, οἱ στίχοι: Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν (λέξεις αὐτῶν καὶ κληρονομίαν) καὶ Κληρονομίαν Ἰσραὴλ (λέξεις αὐτοῦ).

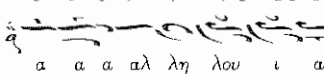
584. Εἰδικώτερα στοὺς στίχους: Οἶκος Ἀαρών (στὴν λέξι: Ἀαρών) καὶ Οἶκος Λευὶ (στὴν λέξι: Λευὶ).

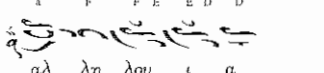
585. Συγκεκριμένως, οἱ μνημονευθεῖσες παραλλαγῆς διαμορφοῦνται ὡς ἀκολούθως [τὰ μουσικὰ παραδείγματα λαμβάνονται γιὰ μὲν τὴν παλαιὰ σημειογραφία ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος: Ὑδρ. 618, φ. 147γ κ.ε., γιὰ δὲ τὴν νέα μέθοδο, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ τοῦ Χουρμούζιου ἐξήγησις ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σ. 229 κ.ε., ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ τοῦ Γρηγορίου τοιαύτη ἐκ τῆς ἀντιστοίχου ἐκδόσεως: Πανδέκτη 2 (1851), σ. 101 κ.ε.]:

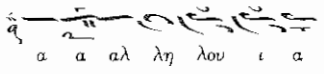
<p>G F G^b F FE EDD</p> <p>α αλ λη λου ι α</p>	<p>α α αλ λη η η λου ου ι ι ι α</p>
<p>(Χουρμούζιος καὶ Γρηγόριος)</p>	

Ὁ πολυέλεος ἐπισφραγίζεται ἀπὸ τὰ συνήθη μαθήματα, ἐν τριαδικῷ⁵⁸⁶ καὶ ἐν

G G G F F E E D D

 α α α αλ λη λου ι α
 (Χουρμούζιος καὶ Γρηγόριος)

(Ὁ Χουρμούζιος ἅπαξ [στίχος Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες] ἐξήγγει καὶ οὕτως)
 α F F E E D D

 αλ λη λου ι α
 (Χουρμούζιος καὶ Γρηγόριος)

E F G α F F E E D D

 α α αλ λη λου ι α
 (Χουρμούζιος καὶ Γρηγόριος)

Εἶναι ἀναντιλέκτως ἀξιολογούμενα ἐδῶ, τόσο ἡ σύμπτωσης τῶν δύο ἐξηγητῶν διδασκάλων κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ μέλους τοῦ ὡς ἄνω ἐφωμνίου, ὅσο καὶ ἡ ἐμμονὴ τοῦ Πέτρου στὸ συγκεκριμένο λιαν εὐσύνοπτο καὶ εὐμνημόνευτο μέλος τοῦ ἀλληλοῦια, τὸ ὁποῖο –παρὰ τὶς ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσες «διαβαθμίσεις» τοῦ συνόλου τῆς μελωδίας τῆς συνθέσεως– παραμένει κοινὸ γιὰ ὅλους τοὺς στίχους, ἀκόμη καὶ ὅταν ὠρισμένοι: ἐξ αὐτῶν μελιζονται ἀμιγῶς στὸν πλάγιον τοῦ δευτέρου ἤχου.

Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις περὶ τοῦ μέλους τοῦ παρόντος πολυελέου βλ. ἐπιπροσθέτως εἰς: Δ. Γ. Παναγιωτοπούλου, *Θεωρία καὶ πράξις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Μέθοδος μετὰ πολλῶν ἀσκήσεων καὶ παραδειγμάτων)*, Ἀθήναι 1982³, σσ. 355-358. Ἐπίσης, στὸ ἄρθρο τῶν Bjarne Schartau and Christian Troelsgård, «The translation of byzantine chants into the "New Method": Joasaph Pantokratorinos – Composer and scribe of musical manuscripts», *Acta Musicologica* LXIX (1997), pp. 139-141, ὅπου γιὰ τὴν μελέτη τοῦ φαινομένου τῶν ἐξηγήσεων συνεκτιμῶνται παραδειγματικῶς –ἐκτὸς τῶν ἄλλων– καὶ στίχοι τοῦ παρόντος πολυελέου, βάσει τῆς διττῆς (κατὰ τὴν παλαιὰ καὶ νέα μέθοδο σημειογραφίας) ἀνθολογήσεως των στοὺς αὐτογράφους Ἰωάσαφ τοῦ Παντοκρατορικοῦ κώδικες: IGLM 3,8^o, φ. 61ν κ.ε. καὶ IGLM 6,8^o, φ. 26ι κ.ε.

586. Συγκεκριμένως, τὸ τριαδικὸ ἐξωψαλμικὸ κείμενο τὸ ἐπιβαλλόμενον στὸν πρῶτον στίχον τῆς μικρᾶς δοξολογίας εἶναι γιὰ τὸν παρόντα πολυέλεον τὸ ποίημα: Ἡ ὑπεράρχιος θεότης..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλήρως στὸν οἰκείον τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου ὡσαύτως δημοσιεύεται: α) εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σ. 82, ὑπόσημ. 1· β) στὴν σχετικὴ (ἀνάρηθμον) σελίδα τοῦ –ἐπισυναπτομένου στὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα (βλ. ὑπόσημ. 553) διπλὸν δίσκον βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας– φυλλαδίου γ) εἰς: Γ. Μ. Πολιτάρχη, *Ἰμνογράφοι καὶ μελωδοί [...]*, [Ἀθήναι 1980], σσ. 68-69· δ) εἰς: Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, *Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), β.π., σ. 294. Τὸ παρὸν μάθημα σύγκριται, κατὰ τὰ συνήθη, ἐκ τοῦ ὡς ἄνω τριαδικοῦ κειμένου, βραχέως νεναντισμοῦ καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος, ἐπισφραγίζεται δὲ δι' ἐπαναλήψεως τῆς τελευταίας φράσεως

θεοτοκίῳ⁵⁸⁷, δομημένα κατὰ τὴν κοινὴ μορφολογικὴ διάταξι ἀπασῶν τῶν ὁμοειδῶν μεταβυζαντινῶν συνθέσεων. Σποραδικῶς κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπεσημάνθησαν ὠρισμένες περιπτώσεις συμπληρώσεως τῆς συνθέσεως διὰ λοιπῶν —ἐξ ἐτέρων πολυελέων— καταληκτηρίων μαθημάτων⁵⁸⁸, οἱ ὅποιοι —ὡς καὶ ἡ συχνότης ἐμφανισεῶς των μαρτυρεῖ— οὐδόλως προδίδουν γενικωτέρα τακτικὴ ἢ διαδεδομένη συνήθεια καὶ ὡς ἐκ τούτου μνημονεύονται ἐδῶ ὡς μεμονωμένες καὶ ἐντελῶς τυχαῖες πράξεις.

Τριάς ἀγία, δόξα σοι, τοῦ μνημονευθέντος ποιήματος. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτο εἶναι ἐπιπροσθέτως τὸ γεγονός τῆς —ὑπὸ ἀδήλου τινός μουσικοῦ— προσαρμογῆς ἐπὶ τοῦ μέλους τοῦ παρόντος τριαδικοῦ μαθήματος ἐτέρου, τριαδικοῦ ὁμοίως, ἐξωφθαλμικοῦ κειμένου: Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνουμέν σε, πάτερ ἀναρχε, στὸν κώδικα Ξεν. 260, φφ. 11-4ν, κατὰ πληροφορία τὴν ὁποία παρέχει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 157. Τὸ αὐτὸ κείμενο ἀνθολογεῖται ἐπίσης αὐτονόμως —μάλιστα δὲ ἄλλο μετ' ἀντιστοίχου τινός θεοτοκίου μαθήματος: Ἄσπιλε, παναμώμητε— στὸν κώδικα Δοχ. 410, φφ. 148γ-150γ, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀόριστον ἀναγραφήν

Τοῦ πολυελέου, μάθημα ἤχος α' Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνουμέν σε, πάτερ ἀναρχε
— Καὶ νῦν Ἄσπιλε, παναμώμητε.

[Σημειωτέον, πάντως, ὅτι πρὸς τὸ παρόν —καὶ δὴ ἐὰν δὲν προηγηθῆ διεξοδικωτέρα ἐξ αὐτοφίας ἐξέτασις τῶν συγκεκριμένων μαθημάτων— δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ γνωρίζομε οὔτε ἐὰν τὰ δύο μνημονευθέντα —ὅμοια ποιητικῶς— τριαδικὰ μαθήματα ταυτίζονται τελικῶς καὶ ἐξ ἐπόψεως μελικῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐὰν ὄντως τὸ ἐν λόγω τριαδικὸ μάθημα (καὶ ἐνδεχομένως τὸ θεοτοκίῳ τὸ ὁποῖο παρατίθεται μετ' αὐτὸ στὸν κώδικα Δοχ. 410) ἀποτελοῦν πιστὴ προσαρμογὴ στὸ μέλος τῶν ἀντιστοίχων μαθημάτων τοῦ παρόντος πολυελέου].

587. Τὸ θεοτοκίῳ μάθημα εἶναι γὰρ τὸν παρόντα πολυέλεο τὸ δεκαπεντασύλλαβο ποιήμα: Παντάνασσα, πανύμνητε..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη ἀρμοδίως στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Ὅμοίως δημοσιεύεται καὶ εἰς Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, *ὁ.π.* Δύο ἐλαφρῶς παρηλλαγμένες ἐκδοχῆς αὐτοῦ —ἐκ τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου καὶ τοῦ πολυελέου κύρ Βενεδίκτη τοῦ Ἐπισκοποπούλου, ἀντιστοίχως— δημοσιεύει καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 197-198, κείμενα ὑπ' ἀριθμὸν 45 καὶ 48. Ἡ μορφολογικὴ δόμησις καὶ τοῦ παρόντος μαθήματος εἶναι ἡ συνήθης, μὲ μόνη διαφορὰ τὴν ἀπουσία ἐδῶ τοῦ σχετικοῦ βραχέος νενανισμού μετὰ τὸ πέρας τοῦ κειμένου τοῦ ποιήματος καὶ πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐκτενοῦς κρατήματος. Σημειωτέον ὅτι αὐτόνομος παράθεσις τοῦ παρόντος θεοτοκίου μαθήματος ἐπεσημάνθη στὸν κώδικα Ξηρ. 371, φφ. 87ν-88ν. Ὡσαύτως, στὸν κώδικα τῆς νέας μεθόδου Παῦλ. 433, φφ. 226γ-229γ, ἀνθολογοῦνται αὐτονόμως ἀμφότερα τὰ ἐν λόγω καταληκτήρια μαθήματα τοῦ παρόντος πολυελέου (πάντως, ἀνωτέρω τοῦ αὐτοῦ κώδικος —στὰ φφ. 199ν-207γ— ὁ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέος τοῦ Πέτρου παρατίθεται πλήρης).

588. Βλ. εἰδικωτέρα: Ἰβήρ. 1244, σ. 213 κ.έ. (ὅπου ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογοῦνται συναπτῶς τὸ «παλαιὸν» τριαδικὸν μάθημα —Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε— καὶ τὸ ἀντίστοιχο «μεταγενέστερο» θεοτοκίῳ —Ὑμνον εὐχαριστήριον προσάγω— ἐκ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη [πρβλ. καὶ τίς ὑποσημ. 184-185]). Παῦλ. 25, σσ. 117-126 (ὅπου ἐν κατακλειδί τοῦ παρόντος πολυελέου ἀνθολογοῦνται τὰ καταληκτήρια μαθήματα τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη). Κουτλ. 420, φφ. 41γ-45ν (ὅπου, ἐν κατακλειδί πάντοτε τοῦ παρόντος πολυελέου, ἀνθολογοῦνται τὰ καταληκτήρια μαθήματα τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάτλου). Διον. 808, σ. 721 κ.έ. (ὅπου αὐτὴν τὴν φορὰ τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσεται ζευγὸς καταληκτηρίων μαθημάτων —εἰς τρίτον ἤχον μεμελισμένων [Δόξα· Πατέρα δοξάσωμεν — Καὶ νῦν Δέσποινα, πρόσδεξαι]— ἐκ συνθέσεως ἀδήλου τινός μελουργοῦ).

Στό σημείο τούτο χρήσιμο είναι, φρονοῦμε, νὰ σχολιασθῶν ἐπιπροσθέτως τὰ ἐξῆς ὅπως ἔχει καταστῆ σαφές, τόσο ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ὅσο καὶ ἐκ τῆς διαπραγματεύσεως τῶν προηγουμένων συνθέσεων, οἱ ἐκ τοῦ Πρωτοφάλτου Ἰωάννου καὶ ἐντεῦθεν πολυελεοὶ, τρόπον τινὰ περιβάλλονται ἐνιαῖο μορφολογικὸ ἔνδυμα, τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁποῖου —ὅπως ἕως τοῦδε ἔχουν ἤδη ἐπὶ μέρους σχολιασθῆ— εἶναι κυρίως τὰ ἀκόλουθα τρία:

- i) Ἀπλῆ, λιτὴ καὶ σχεδὸν ἀνεπιτήδευτος μελικὴ μεταχειρίσις τῶν ψαλμικῶν στίχων τῆς συνθέσεως, κατὰ κύριο λόγο στὸ ἀμιγῆ μέλος τοῦ ἐξ ἀρχῆς καθωρισμένου ἤχου.
- ii) Κοινὸ δι' ἕκαστο τῶν στίχων μελικὸ καταληκτικὸ μοτίβο τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλοῦα, ἣ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὀλιγαριθμῶς καὶ ἐπουσιωδῶς παρηλλαγμένο, μὴ ἀφιστάμενο, πάντως, τῆς βασικῆς μουσικῆς φόρμας αὐτοῦ.
- iii) Τερματισμὸς τῆς ὅλης συνθέσεως διὰ τῶν δύο στίχων τῆς μικρᾶς δοξολογίας, ἐν τέλει τῶν ὁποίων ἐπιβάλλονται ἀρμολογικῶς ἐξωψαλμικὰ κείμενα, τριαδικοῦ ἐν πρώτοις καὶ θεοτοκίου ἐν συνεχείᾳ ποιητικοῦ περιεχομένου, περατούμενα διὰ βραχέος —πρῶτον— νενανισμοῦ καὶ ἐκτενοῦς —δεύτερον— κρατήματος.

Ἡ συμβολὴ τῶν μετὰ τὸν Ἰωάννη μελουργῶν στὴν προαγωγή καὶ ἐν γένει ἐξέλιξι τοῦ συγκεκριμένου εἴδους τῆς μεταβυζαντινῆς μελοποιίας, ἔγκειται ἀφ' ἑνὸς μὲν στὴν οἰονεὶ μιμητικὴ προσήλωσι καὶ στὴν πιστὴ τήρησι τῆς ὡς ἄνω μορφολογικῆς διατάξεως —γεγονός, ἄλλωστε, σὺνήθης γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ἐκκλησιαστικῶν παραδόσεων καὶ φαινόμενο τὸ ὁποῖο, κατὰ τὸν Χρυσάνθου, «συνήργησεν εἰς τὸ νὰ διασφθῆ ἕως εἰς ἡμᾶς ἡ διαφορὰ τῶν μελῶν τῶν εἰδῶν τῆς ψαλμωδίας»⁵⁸⁹— ἀφ' ἑτέρου δὲ στὸν περαιτέρω καλλωπισμὸ καὶ ἐμπλουτισμὸ αὐτῆς, μέσφ προσωπικῶν «μελικῶν ἐπεμβάσεων», ἀναλόγως τῆς μουσικῆς φυσιογνωμίας, τῶν μουσικῶν σπουδῶν καὶ τῆς ἐν γένει καταρτίσεως ἐκάστου· τούτῃ ἀκριβῶς ἡ τελευταία παράμετρος ἐπισημαίνεται καὶ σχολιάζεται ἰδιαιτέρως στοὺς ἐκάστοτε ἐξεταζομένους ἐδῶ πολυελεούς, προκειμένου νὰ ἐξιχνιαστοῦν σταδιακῶς οἱ κατὰ τίς διάφορες χρονικὰς περιόδους ἐπικρατούσες τάσεις⁵⁹⁰.

ε) Ἡ χειρόγραφος τοῦ παρόντος πολυελεοῦ παράδοσις εἶναι —ὅπως ἀκροθιγῶς ἤδη ἐπεσημάνθη— πλουσιωτάτη. Δίχως ἀμφιβολία, ἡ σύνθεσις τοῦ Πέτρου κα-

589. Βλ. Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν [...]*, ὁ.π., σ. 178.

590. Γενικωτέρᾳ ἀποτίμησις καὶ συγκεντρωτικὴ τρόπον τινὰ κριτικὴ ἀπαρίθμησις τῶν σταδιακῶς προκυπτόντων ἐδῶ συμπερασμάτων ἐπεχειρήθη στὴν πρώτη παράγραφο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου τῆς παρουσίας διατριβῆς, ὅπου ὁ λόγος ἀποκλειστικῶς περὶ τῆς μορφολογίας τῶν συνθέσεων πολυελέων.

τέστη ἢ πλέον ἀγαπητῆ τῶν ὑπολοίπων συγχρόνων της, διαδοθεῖσα –καὶ ἐπαγωγικῶς ψαλεῖσα– εὐρέως κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία τοῦ ιη' αἰῶνος, ὡς καὶ καθ' ὄλο τὸν ιθ' αἰῶνα, ἐκ τοῦ ὁποῖου καθολικῶς ἐν τέλει ἐπεβλήθη καὶ κατὰ τὸν κ' αἰῶνα, ὡς καὶ ἐν προοιμίῳ ἐμνημονεύθη. Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στοὺς ἐπομένους μουσικοὺς κώδικες, οἱ ὅποιοι ἀπαριθμοῦνται ἐδῶ –καὶ διὰ τοῦ εὗρους των μαρτυροῦν τῶν ἀνωτέρω λόγων τὸ ἀληθές– κατὰ χρονολογικὴν σειράν, διηρημένοι ταυτοχρόνως σὲ δύο τμήματα, ἀναλόγως τῆς σημειογραφίας των⁵⁹¹:

1. Κώδικες παλαιᾶς σημειογραφίας

ι) Τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ιη' αἰῶνος:

Ἄγ. Στεφ. 66, φφ. 28r-45v. Ἰβήρ. 1244, σσ. 200-213. Παντ. 952, φφ. 84r-96r. Παντ. 955, φφ. 46r-58r. Σταυρ. 234, φφ. 38v-50r. Δοχ. 401, φφ. 75r-88r. Παύλ. 132, σσ. 150-162. Κουτλ. 422, φφ. 172r-186r. Ἰβήρ. 1093, φφ. 86v-95r. Ξεν. 123, σσ. 191-202. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 339-370. Ξηρ. 330, φφ. 113r-121v. Paris Suppl. Grec. 1333, φ. 87r κ.έ. Μεταμ. 329, φφ. 153r-161r. Paris Suppl. Grec. 1332, φ. 73r κ.έ. Ἄγ. Στεφ. 49, φφ. 70v-81r. Λειμ. 341, φφ. 50v-59r. Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38v-76v. Paris Suppl. Grec. 1046, φ. 50r κ.έ. Ἰβήρ. 1017, σσ. 117-153. Παύλ. 25, σσ. 103-117. Ξεν. 154, φφ. 269v-280v. Ἰβήρ. 1207, φ. 105r κ.έ. Παύλ. 35, σσ. 224-255. Κωνστ. 93, φφ. 36v-51v. Ἰβήρ. 981, σσ. 451-470. Μερλ. 6, φφ. 45v-55r. Γρηγ. 19, φφ. 105v-116r. Παύλ. 69, σσ. 241-267. Ἰβήρ. 1271, φφ. 339r-352r. Κουτλ. 420, φφ. 33r-41r. Γρηγ. 51[59], φφ. 5r-11v. Ξηρ. 385, φφ. 48r-60v. Παύλ. 62, σσ. 327-351. Ἄγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15r-44v. Ξηρ. 321, φφ. 48v-59r. Ξηρ. 312, φφ. 100v-111r. Κουτλ. 421, φφ. 82v-95r. Ξεν. 140, φφ. 36v-49r. Παντ. 904, φφ. 39v-46v. Γρηγ. 8, φφ. 9r-17r. Δοχ. 382, φφ. 87r-101v. Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49v. Ξηρ. 368, φφ. 169v-193r. Ξηρ. 365, φφ. 65v-77r. Δοχ. 359, φφ. 64r-78r. Κουτλ. 435, φφ. 74r-89v. Κουτλ. 418, φφ. 40r-52r. Κέντρου Θεολο-

591. Νὰ μνημονευθῆ ἰδιαίτερος ἐδῶ ὅτι δι' ὠρισμένους ἐκ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἀπαριθμουμένων κωδίκων δὲν κατέστη, δυστυχῶς, δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῆ ἐξ αὐτοφίας ἢ –ἐν τοῖς ἀντιστοιχοῦσι καταλόγοις καταχωριζομένη– ἀόριστος μαρτυρία περὶ ἀνθολογήσεως εἰς αὐτοὺς «πολυελέου» Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου· ὡστόσο, εἰκάζομε πὼς οἱ μνημονευόμενες γενικῆς μνεῖες παραπέμπουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα στὸν παρόντα πολυέλεο τοῦ Πέτρου ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ συχνότερον ἀνθολογούμενος στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, σημειώνομε ἐδῶ τοὺς ἐν λόγῳ κώδικες, ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὡς ὑπόμνησι γιὰ μελλοντικὴ ἀσφαλεστέρα διακρίβωσι τοῦ θέματος. Πρόκειται, συγκεκριμένως, περὶ τῶν χειρογράφων· Paris Suppl. Grec. 1333, φ. 87r κ.έ. Paris Suppl. Grec. 1332, φ. 73r κ.έ. Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38v-76v. Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49v. Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου 64, μεταξύ σσ. 180-267. Oxford Gr. liturg. e 4 (S.C. 36615), φφ. 86v-97v. Ἄγ. Δημητρ. 38, μεταξύ φφ. 56r-108v. Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 2, φ. 79r κ.έ. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101v. Γριτσ. 18, φ. 55v κ.έ. Διον. 568, φ. 42r κ.έ. Γριτσ. 33, φφ. 78r-97r. Paris Suppl. Grec. 1138, φ. 126r κ.έ. Ἄγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180r-274r. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 64, μεταξύ φφ. 98r-155r. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13r-216r. Παύλ. 544. [Νὰ σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τόσο γιὰ τὸν τελευταῖο κώδικα ὅσο, ὁμοίως, καὶ γιὰ τοὺς κώδικες Γρηγ. 23 καὶ Ξεν. 149, δὲν κατέστη ὡσαύτως δυνατόν νὰ ἐπισημανθῆ ἢ διὰ τὸν ἐν λόγῳ πολυέλεο ἀκριβῆς παραπομπὴ σὲ συγκεκριμένα φύλλα αὐτῶν].

γικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 66r-78r. Ἰβήρ. 1129, φφ. 70v-85v. Ἰβήρ. 1019, φφ. 152v-163v. Ἰβήρ. 1038, φφ. 65r-76r. Ξεν. 105, φφ. 41r-51r. Κέντρον Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου 64, μεταξύ σσ. 180-267. Oxford Gr. liturge 4 (S.C. 36615), φφ. 86v-97v. Ἄγ. Δημητρ. 38, φ. 56r κ.έ. Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 2, φ. 79r κ.έ. Ξηρ. 305, φφ. 80r-85r. Ξεν. 145, φφ. 103r-110v. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101v. Γριτσ. 18, φ. 55v κ.έ. Γριτσ. 19, σσ. 214-276. Παντ. 997, φφ. 95r-111r. Ξεν. 172, φφ. 140v-157r. Δομβ. 51, σσ. 101-119. Δοχ. 350, φφ. 39r-47r. Παύλ. 26, σσ. 59-92. Γρηγ. 23. Ἐλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας 26, φφ. 62r-78r. IGLM 3,8', φφ. 61v-77r. EBE 962, φφ. 186r-199r. EBE 2216, φφ. 62r-73v. EBE 2432, φφ. 106v-115v. PAIK 57, φφ. 64r-75r.

ii) *Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19' αἰῶνος:*

Ἰβήρ. 1252, φφ. 96r-101v. Λειμ. 247, φφ. 39r-41r. Ξηρ. 369, φφ. 105v-116v. Ὑδρ. 618, φφ. 147r-158v. Μερλ. 7, φφ. 54v-61v. Σάμ. 60, φφ. 125v-140r. Διον. 568, φ. 42r κ.έ. Γριτσ. 33, φφ. 78r-97r. Ξηρ. 299, σσ. 155-168. Δοχ. 368, φφ. 247r-256v. Ἰβήρ. 1126, φφ. 132r-145r. Φιλ. 251, φφ. 30r-46v. Δοχ. 353, φφ. 113v-125r. Ἰβήρ. 1013, φφ. 39v-48r. Ἰβήρ. 1030, φφ. 67v-80v. Ἰβήρ. 1105. Δοχ. 354, φφ. 88v-99r. Δοχ. 356, φφ. 124v-136v. Χρυσορ. 6, μεταξύ σσ. 158-272. Ξηρ. 361, φφ. 65v-78r. Μερλ. 8, φφ. 102r-114r. Ξηρ. 288, φφ. 40r-50r. Ταξ. 5, φφ. 113v-121r. Ἀναν. 3, φφ. 128v-139v. Πάτμ. 816, φφ. 117v-128v. Παύλ. 15, σσ. 158-181. Ἰβήρ. 1124, φφ. 48r-60v. Παντ. 998, φφ. 133v-145r. Παντ. 906, φφ. 95v-101v. Διον. 576, φφ. 91r-97r. Καρ. 216, φφ. 139v-157r. Παύλ. 34, σσ. 445-468. Paris Suppl. Grec. 1138, φ. 126r κ.έ. Ἄγ. Στεφ. 112, φφ. 76r-89v. Δοχ. 341, φφ. 93v-100v. Παντ. 950, φφ. 174r-188v. Παντ. 970, σσ. 21-56. Κουτλ. 632, φφ. 170r-185v. Παντ. 957, φφ. 156r-170r. Ὑδρ. 599, φφ. 58r-66r. Ἰβήρ. 1036, σσ. 83-117. Ὀλυμπ. 206, φφ. 80r-90r. PAIK 65, φφ. 13r-20v.

2. *Κώδικες νέας μεθόδου*

i) *Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 19' αἰῶνος:*

Λειμ. 280, φφ. 38v-57v. Μερλ. 9, φφ. 35r-44v. IGLM 6,8', φφ. 26r-54r. Ἄγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180r-274r. Δοχ. 340, φφ. 58r-73r. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 53v-66v. Λειμ. 233, φφ. 42r-57r. Δοχ. 1246, φφ. 128v-140r. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Ὑδρ. 605, φφ. 42r-53r. Κουτλ. 590, φφ. 124v-133v. Παντ. 953, φφ. 155r-171r. Παντ. 986, σσ. 82-103. Παντ. 912, φφ. 36r-49v. Παντ. 978, φφ. 111r-126r. Ξεν. 149. Παντ. 923, φφ. 77r-87r. Διον. 704, φφ. 95r-107r. Δοχ. 360, φφ. 274v-289r. Ξεν. 261, φφ. 154v-175r. Ὑδρ. 723, φφ. 76r-88r. Διον. 764, σσ. 115-145. Σταυρ. 236, φφ. 50v-68v. Σταυρ. 240, φφ. 25r-39v. Διον. 700, φφ. 15v-20v. Διον. 808, σσ. 676-721. Διον. 680, φφ. 95v-108r. Διον. 612, φφ. 131r-144r. Διον. 678, φφ. 269v-280r. Καρ. 236, σσ. 139-184. Ὑδρ. 617, φφ. 30r-40r. Παντ. 944, φφ. 92v-107v. Παντ. 992, σσ. 102-154. Καρ. 240, φφ. 132r-151r. Ξεν. 107, φφ. 156r-169r. Παύλ. 252, σσ. 223-247. Δοχ. 362, φφ. 64r-78r. Δοχ. 1247, φφ. 157v-177r. Διον. 768, φφ. 67r-77v καὶ 235v-246v. Σπουδαστηρίου Κλασικῆς Φιλολογίας Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 64, μεταξύ φφ. 98r-155r. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13r-216r. Ξεν. 131, φφ. 114r-125v. Διον. 761, φφ. 37r-45v.

ii) *Τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 19' αἰῶνος:*

Δοχ. 406, φφ. 129r-147r. Δοχ. 1239, σσ. 91-128. Γρηγ. 27[60], φφ. 146v-168v. Διον. 806, σσ. 650-662. Παύλ. 301, φφ. 6r-22v. Καρ. 238, φφ. 120r-120v. Παντ. 1035, φ. 89v κ.έ. Παύλ. 46, σσ. 245-273. Σταυρ. 21r, φφ. 89r-111r. Παύλ. 539, σσ. 102-120. Παύλ. 376, φφ. 59r-68r. Παύλ. 409, σσ. 157-189.

iii) *Τῶν ἀρχῶν τοῦ 20' αἰῶνος:*

Παύλ. 433, φφ. 199v-207r. Γρηγ. 49, φφ. 19r-35r. Παύλ. 504, φφ. 119r-136r. Παύλ. 487, φφ. 70r-82r. Παύλ. 544.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω πολυπληθοῦς χειρογράφου παραδόσεως δὲν προκύπτουν, δυστυχῶς, ἀσφαλεῖς πληροφορίες ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότερα ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως. Ἡ —πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον ἐπισημανθεῖσα— πρώτη χρονολογημένη καταγραφή αὐτῆς ἀνάγεται στὸ ἔτος 1774 (ζῶντος ἀκόμη τοῦ Πέτρου) καὶ ὀφείλεται στὸν —παρὰ τοὺς πόδας τοῦ διδασκάλου Θεοδοσίου ἱερομονάχου τοῦ Χίου— συμμαθητῆ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ, Δημήτριου τὸν Λῶτο καὶ Πρωτοψάλτη Σμύρνης⁵⁹². Ὡστόσο, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσες⁵⁹³ ἱκανὲς ἀναγραφές πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Πέτρος χαρακτηρίζεται «δομῆστικος»⁵⁹⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ —καίτοι μεταγενέστερος— ἀναμφίβλως ἔγκυρος μαρτυρία τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κατὰ τὴν ὁποία ἡ παροῦσα σύνθεσις τοῦ Πέτρου ἀποτελεῖ τὸ «πρῶτον ποίημα αὐτοῦ ὅταν ἦτον δομῆστικος»⁵⁹⁵, στοιχειοθετοῦν ἀδιαμφισβήτητες ἐνδείξεις συγχλίνουσες σαφῶς στὴν παραδοχὴ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ παρὼν πολυελέος συνετέθη κατὰ τὴν περίοδο ὅπου ὁ Πέτρος διακονοῦσε τὴν Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ὡς δομῆστικος. Οἱ ἱκανὲς νὰ στηρίξουν τὴν ἐν λόγῳ πρότασι χειρογραφες πηγές φαίνεται πῶς ἐντοπίζονται στοὺς μουσικοὺς κώδικες Ἀγ. Στεφ. 66 καὶ Ἰβήρ. 1244, οἱ ὅποιοι —παρ' ὅτι ἀχρονολόγητοι— ἐγχρονίζονται βάσει κωδικολογικῶν καὶ μουσικολογικῶν κριτηρίων περὶ τὸ γ' τέταρτο τοῦ ἱ' αἰῶνος⁵⁹⁶. Ἐπιπροσθέτως, ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τῆς συνθέσεως ἐκ τοῦ ἔτους 1770 καὶ ἐντεῦθεν, ἀφ' ὅτου δηλονότι ὁ Πέτρος καταλαμβάνει τὸ εὐώνυμο ἀναλόγιον τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ⁵⁹⁷. Οἱ ὡς ἄνω παρατηρήσεις ἐντοπίζουσι χρονικῶς τὴν

592. Βλ. Παῦλ. 132, σσ. 150-162. Γιά τὴν διατριβὴ τοῦ Πέτρου στὴν Σμύρνη καὶ τὴν ἐκεῖ σπουδὴ τῆς ψαλτικῆς κοντὰ στὸν Θεοδοσίον βλ. προχείρως Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαίμονος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (†1778)», ὁ.π., σσ. 111-112

593. Βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 562.

594. Ἄς σημειωθῆ, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἀναγραφῶν αὐτῆ ἡ ὁποία φαίνεται νὰ ἀντιστοιχῇ σὲ ἱστορικῶς ὀρθὴ χρονικὴ ἀκολουθία εἶναι μόνον ἡ τοῦ —κατὰ τὸ γ' τέταρτο τοῦ ἱ' αἰῶνος χρονολογουμένου— κώδικος Ἀγ. Στεφ. 66, φ. 28r στὴν ἰδίᾳ κατηγορίᾳ ἐντάσσεται ἐνδεχομένως —καὶ μὲ κάθε ἐπιφύλαξι— ὁ περὶ τὴν δεκαετία 1770-1780 γεγραμμένος κώδιξ Παντ. 955, φ. 46r.

595. Βλ. τὴν ἐν λόγῳ σημείωσι στὴν δεξιὰ ῥα τοῦ φ. 39r τοῦ —περὶ τὸ ἔτος 1800— αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Δοχ. 350. [Περὶ τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς —ὡς δομῆστικῆς— διακονίας τοῦ Πέτρου πρβλ. ὅσα ἐσχολιάσθησαν ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 563].

596. Ἡ ὡς ἄνω χρονολόγησις ὀφείλεται στὸν Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Δ' καὶ Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς — Μετέωρα. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων* [ἀμφοτέροι ἀνέκδοτοι· μὲ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

597. Τὴν ἐναρξὴ τῆς μνημονευομένης διαδόσεως σηματοδοτεῖ —ἐκ τῶν κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ληρθέντων ὑπ' ὄψιν κωδίκων— ὁ κώδιξ Παντ. 952, φφ. 84r-96r, ἐγκαινιάζοντας μακρὰ σειρὰ κωδίκων τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἱ' αἰῶνος, ἐκ τῶν ὁποίων μνημονευτεῖο ἐδῶ ἐνδεικτικῶς οἱ: Ξεν. 123, σσ. 191-202 (χρ.φ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδινιώτου, περὶ τὸ 1780).

σύνθεσι τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματος περὶ τὴν δεκαετία 1760-1770 καὶ ἐνδεχομένης εἰδικώτερα κατὰ τὴν πενταετία 1765-1770⁵⁹⁸. Μετὰ ταῦτα, ἡ καθολικὴ σχεδὸν ἐπιβολὴ τῆς συνθέσεως δὲν δέεται, νομίζομε, περαιτέρω σχολιασμοῦ· τόσο στοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς ὅσο καὶ σὲ αὐτοὺς τῆς νέας μεθόδου, οἱ πλέον σπουδαῖοι κωδικογράφοι συμπεριλαμβάνουν ἀνελλιπῶς τὸν παρόντα πολυέλεο στὰ ὑπ' αὐτῶν φιλοπονούμενα χειρόγραφα⁵⁹⁹, φαινόμενο τὸ ὁποῖο –ὅπως ἐν συνεχείᾳ σημειοῦται– ἐπαναλαμβάνεται προκειμένου καὶ περὶ τῶν σχετικῶν μουσικῶν ἐκδόσεων⁶⁰⁰. Ἀπολύτως ἐνδεικτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ μέλους εἶναι

Ἐεν. 330, φφ. 113r-121v καὶ Paris Suppl. Grec. 1333, φ. 87r κ.έ. (χργφ. Δημητρίου Λώτου, τῶν ἐτῶν 1782 καὶ 1783, ἀντιστοιχῶς). Ἄγ. Στεφ. 49, φφ. 70v-81r (χργφ. ἱερομονάχου Στεφάνου Δημητρίου Ζαρκιάτου, τοῦ ἔτους 1793). Ἰβήρ. 1017, σσ. 117-153, PAIK 57, φφ. 64r-75r καὶ Δοχ. 350, φφ. 39r-47r (χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου, τῶν ἐτῶν 1795, 1797 καὶ 1800, ἀντιστοιχῶς). Λομβ. 51, σσ. 101-119 (χργφ. Δημητρίου Λώτου, τοῦ ἔτους 1800).

598. Ὑπενθυμίζομε ἐδῶ ὅτι τὸ μόνον μεμαρτυρημένο χρονικὸ *terminus ante quem* γιὰ τὴν σύνθεσι τοῦ παρόντος πολυελέου εἶναι –πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον– τὸ ἔτος 1774 (βλ. σχετικῶς ὑπόσημ. 592): πάντως, κατὰ τὸ ἔτος 1770 ἡ σύνθεσις αὐτοῦ εἶχε ὀπωσδήποτε συντελεσθῆ, ὅπως προκύπτει σαφῶς ἐκ τῶν –ἀνωτέρω ἤδη ἀρμοδίως σχολιασθέντων– δεδομένων τῆς ὑπαρχούσης χειρογράφου παραδόσεως. Δυστυχῶς, συντρέξι οἱ φερόμενοι ὡς αὐτόγραφοι τοῦ Πέτρου κώδικες –τῆς βιβλιοθήκης Παναγιώτου Γριτσάνη ὑπ' ἀριθμὸν 1, 2 καὶ 3– δὲν φωτίζουν περαιτέρω τὴν περίπτωσι, καθ' ὅτι οὐδεμία ἐκ τῶν ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεων τοῦ Πέτρου περιέχουν. [Περὶ τῶν μνημονευθέντων κωδίκων βλ. εἰδικώτερα· Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαιμόνος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (†1778)», *δ.π.*, σσ. 117-118. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 368. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 47, 172-173].

599. Πρὸς ἐπιβῶσι τῆς ὡς ἄνω διαπιστώσεως, μνημονεύονται ἐδῶ ἐνδεικτικῶς οἱ ἀκόλουθοι κώδικες, ἅπαντες κατὰ τὸν 19^ο αἰῶνα γεγραμμένοι· πρῶτον, ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας: Ἰβήρ. 1252, φφ. 96r-101v (χργφ. Δαμασκηνοῦ Ἀγραφορενδιωνίου, τοῦ ἔτους 1802). Ὑδρ. 618, φφ. 147r-158v (χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου, τοῦ ἔτους 1804). Μερλ. 7, φφ. 54v-61v (χργφ. Δημητρίου Λώτου, τοῦ ἔτους 1805). Ταξ. 5, φφ. 113v-121r καὶ Ἄναν. 3, φφ. 128v-139v (χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου, τοῦ ἔτους 1811 ἀμφότερα). Πάτμ. 816, φφ. 117v-128v (χργφ. Ἰωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορηνοῦ, τοῦ ἔτους 1812). Παντ. 906, φφ. 95v-101v (χργφ. Γρηγορίου Πρωτοφάλτου, τοῦ ἔτους 1816). Παῦλ. 34, σσ. 445-468 (χργφ. Σωφρονίου προηγουμένου Λαύρας, τοῦ ἔτους 1820). PAIK 65, φφ. 13r-20v (χργφ. Χατζῆ Πέτρου Βυζαντίου τοῦ Ἀνδρεάδου, τοῦ ἔτους 1820). Δοχ. 341, φφ. 93v-100v (χργφ. Νικολάου Δοχειαρίτου, τοῦ ἔτους 1822 [ἡ –κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα– τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τῆς συνθέσεως στοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας]). Δεύτερον, ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς νέας μεθόδου: Ἄγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180r-274r (χργφ. Νεοφύτου Σιναΐτου Ζωγράφου τοῦ Κρητός, τοῦ ἔτους 1817). Ὀμπλοῦ 2, φφ. 53v-66v (χργφ. Ἀντωνίου Κυπρίου, τοῦ ἔτους 1819). Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. (χργφ. Ματθαίου Βατοπαιδηνοῦ, τοῦ ἔτους 1821). Ὑδρ. 605, φφ. 42r-53r καὶ Ὑδρ. 723, φφ. 76r-88r (χργφ. Γεωργίου Μάνου, τῶν ἐτῶν 1823 καὶ 1833, ἀντιστοιχῶς). Παντ. 1035, φ. 89v κ.έ. (χργφ. Ἰωάσαφ Διονυσιάτου, τοῦ ἔτους 1865).

600. Βλ. σχετικῶς κατωτέρω, ὑπόσημ. 614.

βεβαίως καὶ ἡ ἐπιβολὴ αὐτοῦ ὄχι μόνον στὴν Ῥουμανία —μέσω ἀρμολίας ρουμανικῆς προσαρμογῆς ἀνθολογηθείσης σὲ ἀρκετὰ μουσικὰ χειρόγραφα⁶⁰¹— ἀλλὰ καὶ στὴν Βουλγαρία καὶ δὴ στὴν περίφημον μονὴ τῆς Ῥίλας, διὰ τοῦ ἐντοπίου περιφήμου μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Ῥιλιώτου⁶⁰².

ς) Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα συνολικῶς στίχων⁶⁰³, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ ἐκ τῶν δύο μνημονευθέντων καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων. Παραθέτομε, ἐνδεικτικῶς, τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως⁶⁰⁴:

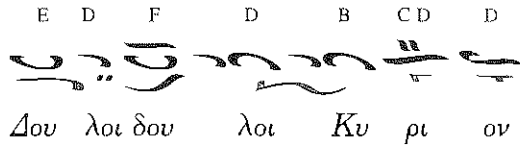
601. Βλ. σχετικῶς: Παύλ. 301, φφ. 6r-22v. Παύλ. 539, σσ. 102-120. Παύλ. 376, φφ. 59r-68r. Παύλ. 409, σσ. 157-189. Παύλ. 433, φφ. 199v-207r. Παύλ. 504, φφ. 119r-136r. Παύλ. 487, φφ. 70r-82r. Παύλ. 544. Κατὰ τὴν μνημονευθεῖσα προσαρμογὴ τοῦ στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα τὸ παρὸν ποίημα ἀνθολογεῖται, ἐπιπροσθέτως, στὰ ἀκόλουθα ἀμιγῶς ρουμανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 206-240), 11 (φφ. 44r-56v), 14 (σσ. 49-86), 52 (φφ. 149r-180r), 57 (σσ. 189-201), 80 (φφ. 154v-161r καὶ 235r-241r [τὰ δοξαστικὰ μαθήματα]), 82 (φφ. 118v-142v), 95 (φφ. 85r-117r), 103 (φφ. 165v-176r), 137 (φφ. 34r-40r). Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὄρους [ρουμανικοὶ κώδικες] ὑπ' ἀριθμὸν 3 (φφ. 91v-105v). ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 2 (φφ. 76v-98r). ξηροποταμηνοῦ κελλίου Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (φ. 141r κ.ἐ. [μόνον τὰ δοξαστικὰ μαθήματα]) καὶ 7 (φφ. 90r-101r). βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ἰωάννου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 103r-113v καὶ 136v-140v) καὶ 6 (φφ. 16v-27r). βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 9 (φφ. 144r-149v) καὶ 24 (φφ. 77v-98r).

602. Βλ. συγχεκριμένως τὸν κώδικα Διον. 576, φφ. 94r-97r, ὁ ὁποῖος εἰκάζεται ὡς αὐτόγραφο τοῦ ἐν λόγῳ Ἰωάσαφ (πρβλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 727), ὡς καὶ τὸν κώδικα Ξεν. 145, φφ. 103r-110r. Εἰδικώτερα περὶ τοῦ Ἰωάσαφ Ῥιλιώτου βλ. Gr. Th. Stathis, «Ioasaph Riliotes et ses "exégéseis" à certaines compositions byzantines», *Balkan Studies* 17,1 (1976), pp. 131-142 [= Γρ. Θ. Στάθη, «Ὁ Ἰωάσαφ Ῥιλιώτης καὶ οἱ "ἐξηγήσεις" τοῦ σὲ κάποιες βυζαντινὲς συνθέσεις», «...τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...» [...], ὁ.π., σσ. 512-533].

603. Συγχεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπᾶς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξάπεστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶν // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσύνην σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὄτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

604. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστολίου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 147r.

Ω) Ο πολυέλεος εξηγήθη στην νέα μέθοδο αναλυτικής σημειογραφίας υπό άμφοτέρων των εξηγητών διδασκάλων, Γρηγορίου του Πρωτοψάλτου⁶⁰⁵ και Χουρμουζίου του Χαρτοφύλακος⁶⁰⁶. Πρόδρομες εξηγήσεις του ίδιου μέλους παρέδωκε, ώσαύτως, ο Άγιορείτης εξηγητής διδάσκαλος Θεοφάνης ο Παντοκρατορηγός⁶⁰⁷, ενώ λοιπές εξηγητικές απόπειρες προσγράφονται, επιπροσθέτως, στους γνωστούς – Άγιορείτες ή μή – εξηγητές οι οποίοι παραλλήλως προς τους εξονομασθέντες δύο διδασκάλους θητεύουν στην έν λόγω θαυμαστή τέχνη⁶⁰⁸. Άξιομνη-

605. Το πρωτόγραφο τής εξηγήσεως του Γρηγορίου καταχωρίζεται στον ιδιόχειρό του κώδικα τής βιβλιοθήκης Κ. Α. Ψάχου, φάκελος Δ', φφ. 52r-67r, υπό την έξης άναγραφή 'Δ' πολυέλεος εις ήχον πλ. α', άσματοτοπισθείς παρά του μακαρίτου Πέτρου του λαμπα[δαρίου] Πα Δουλοι, Κύριον. Έκ του ως άνω κώδικος ήνθολογήθη εύρύτατα σε πληθώρα λοιπών χειρογράφων τής νέας μεθόδου, ως ένδεικτικώς τά επόμενα: Μερλ. 9, φφ. 35r-44v. Όμπλου 2, φφ. 53v-66v. Άγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Κουτλ. 590, φφ. 124v-133v. Ξεν. 261, φφ. 154v-175r. Δοχ. 1239, σσ. 91-109.

606. Η εξήγησις του Χουρμουζίου καταχωρίζεται στον κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 109-128, κατόπιν τής αντίστοιχου εξηγήσεως του Γρηγορίου, υπό την έξης σαφεστάτη διευκρίνησι 'Εξήγησις Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος [ήχος] πλ. α' Δουλοι, Κύριον. Η αυτόγραφος του Χουρμουζίου καταγραφή τής παρούσης εξηγήσεως δεν έχει προς τό παρόν έντοπισθή: σημειωτέον, πάντως, ότι τόσο στην χειρόγραφον όσο και στην έντυπον παράδοσι τής έν λόγω συνθέσεως, ή επιβολή τής εξηγήσεως του Χουρμουζίου είναι όντως πενιχρά έως μηδαμινή.

607. Βλ. σχετικώς: Παντ. 957, φφ. 156r-170r, όπου ή σχετική πρό του παρόντος πολυελέου άναγραφή λίαν εύγλωττος: Πολυέλεος κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου, εξήγησις ήχος πλ. α' Δουλοι, Κύριον. Ο κώδιξ πιθανολογείται ως αυτόγραφο Θεοφάνους μοναχου του Παντοκρατορηγου, χρονολογείται δε «περί τό 1815-1825» (βλ. Γρ. Θ. Στάθη, Τά Χειρόγραφα Β', σσ. 285-286). Η έν λόγω σύνθεσις εξηγείται παρά του Θεοφάνους έως τής άρχής του τριαδικου μαθήματος, τό όποιο –σημειωτέον– επαναλαμβάνεται κατόπιν τούτου εξ άρχής, γεγραμμένο υπό μεταγενεστέρας χειρός. Έξηγήσεις του αυτου Θεοφάνους –και ειδικώτερα εξήγησις τής παρούσης συνθέσεως του Πέτρου– άνθολογούνται, ώσαύτως, στους κώδικες: Ξεν. 172, φφ. 140v-157r. Παντ. 970, σσ. 21-56. Κουτλ. 632, φφ. 170r-185v.

608. Προς διεξοδικώτερα εξακρίβωσι τής ως άνω –θεωρητικής έν πολλοίς– σημειώσεως, ξεχωρίζομε εδώ τους επόμενους –γεγραμμένους υπό γνωστων εξηγητων διδασκάλων– κώδικες, όπου πάντως –και εκ πρώτης άναγνώσεως τής, έν αυτοίς, σχετικής άρκτηκής του παρόντος πολυελέου άναγραφής– έλλείπει οιαδήποτε συγκεκριμένη προς αυτήν την κατεύθυνσι άναφορά: Μαχ. 13, μεταξύ φφ. 38v-76v. Ίβήρ. 1017, σσ. 117-153. Δοχ. 350, φφ. 39r-47r. Παντ. 904, φφ. 39v-46v. Διον. 568, φ. 42r κ.έ. Ύδρ. 618, φφ. 147r-158v. Ταξ. 5, φφ. 113v-121r. Άναν. 3, φφ. 128v-139v. Παύλ. 15, σσ. 158-181 [χργφφ. Άποστόλου Κώνστα του Χίου]. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49r-101v. Κύκ. 23, μεταξύ φφ. 4r-49v. Άγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15r-44v [χργφφ. Σιλβέστρου ιερομονάχου Κυρκώτου]. Ίβήρ. 1126, φφ. 132r-145r. Δοχ. 341, φφ. 93v-100v.

η) Ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη πλήρως, πρῶτον κατὰ τὴν μεταγραφὴ τοῦ Χουρμουζίου καὶ δεύτερον κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου⁶¹². ἔκτοτε —κυρίως κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Γρηγορίου— ἐγνώρισε δυσεξαριθμητες ἐκδόσεις⁶¹³, μὴ ἐλλείπουσα οὐσιαστικῶς ἐξ ἀπάντων τῶν δημοσιευμένων μουσικῶν βιβλίων τῶν περιλαμβανόντων τὴν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου⁶¹⁴.

147-194), τὸν πολυέλεο φέρεται νὰ προσήρμοσε στὴν ρομανικὴ ὁ γνωστὸς διδάσκαλος τῆς ψαλτικῆς στὸ Βουκουρέστι Μακάριος ἱερομόναχος. Ἀντιθέτως, στὸν κώδικα βατοπαϊδηνοῦ κελίου ἁγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 12 (φφ. 98r-111r), ὡς προσαρμοστῆς τῆς συνθέσεως μαρτυρεῖται σαφῶς ὁ Πρωτοψάλτης τῆς ρομανικῆς σκῆτεις Τιμίου Προδρόμου Ἁγίου Ὁρους Νεκτάριος ὁ Βλάχος· παρομοία μαρτυρία ὑπολαμβάνει, ἐνδεχομένως, στὸν περιεχόμενον τὴν ρομανικὴ ἐκδοχὴ τῆς συνθέσεως κώδικα Σταυρ. 21r, φφ. 89r-111r, δοθέντος ὅτι τὸ σύνολο τῶν περιεχομένων στὸν κώδικα μελῶν ἀποτελοῦν προσαρμογὴ τοῦ ἐν λόγῳ μουσικοδιδασκάλου (πρβλ. καί: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 604-605). Ἐπισημαίνομε, τέλος, ὅτι στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ρομανικῆς σκῆτεις Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 13, σσ. 463-496, ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται κατὰ δίγλωσσον τακτικὴ (δηλονότι, οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι αὐτοῦ παρατίθενται: ἐναλλάξ, οἱ μὲν περιττοὶ στὴν ἑλληνικὴ οἱ δὲ ἄρτιοι στὴν ρομανικὴ γλῶσσα): ρομανικὴ παράδοσις ἀπτηγείται καὶ στὸν κώδικα Παύλ. 252, σσ. 223-247, ἅπου ἡ μὲν παρούσα σύνθεσις καταχωρίζεται στὴν ἑλληνικὴ, ἡ δὲ σχετικὴ ἀναγραφὴ (καθὼς καὶ ἅπαντες οἱ τίτλοι στὸ σύνολο τοῦ κώδικου) στὴν ρομανικὴ.

[Ἰνὰ σημειωθῆ ἐπιπροσθέτως ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκ τοῦ παρόντος πολυελέου προέκυψε —ὡς σύντμησις αὐτοῦ— καὶ ἕτερο ὁμοειδὲς ποίημα —σύνθεσις, μᾶλλον, Ἰωάσαφ μοναχοῦ τοῦ Διονυσίου— τὸ ὁποῖο ἀνθολογεῖται συναπτῶς πρὸς αὐτὸν στὸν αὐτόγραφο τοῦ ἐν λόγῳ διδασκάλου κώδικα Διον. 806, σσ. 662-667, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν: *Νεοσύνθετος διὰ τὸ θέρος ἤχος α' Πα Δούλοι, Κύριον*. (Βλ. σχετικῶς τὴν οἰκεία παράγραφο τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς· στὸν οἰκείῳ, ὡσαύτως, τόπο τῶν μνημονευθέντων κεφαλαίων κατατίθεται καὶ ὁ ἔντονος —περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ αὐτῆς— προβληματισμὸς περὶ τῆς εἰς ἤχον πλ. α' συνθέσεως *Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ*, ἀπαξ ἀπαντώσης —κατόπιν τοῦ ἐξεταζομένου πολυελέου— στὸν κώδικα Καρ. 238, φφ. 120v-122v, ὑπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ, μάλιστα, «στάσις δευτέρα»)].

612. Βλ. ἀντιστοίχως: *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1824), σσ. 229-251· καί: *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1834), σσ. 224-245.

613. Στις μνημονευόμενες ἐκδόσεις νὰ προστεθοῦν, βεβαίως, οἱ ἤδη ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσες (βλ. ὑποσημ. 608, 609 καὶ 610) ἔντυπες δημοσιεύσεις τοῦ παρόντος ποιήματος (ἢ τοῦ δοξαστικοῦ μαθήματος αὐτοῦ), κατὰ τὴν ἐξήγησι Πέτρου τοῦ Ἐφρεσίου καὶ Χριστοδοῦλου Γεωργιάδου τοῦ Κεσσανιέως, καθὼς καὶ κατὰ τὴν μεταγραφὴ του στὴν ἀλφαβητικὴ σημειογραφία τοῦ Βουκουρεστίου καὶ στὸ λέσβιο σύστημα, ἀντιστοίχως.

614. Ἐνδεικτικῶς ἐπισημαίνομε τὶς ἀκόλουθες μουσικὲς ἐκδόσεις: *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1837), σσ. 271-293. *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1838), σσ. 144-157. *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1845), σσ. 132-153. *Ἀνθολογία* (1846), σσ. 140-165. *Πανδέκτη* 2 (1851), σσ. 101-126. *Ἐγκυκλοπαιδεία ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* (1863), σσ. 175-198. *Νέον Ταμείον Ἀνθολογίας* (1864), σσ. 86-111. *Ταμείον Ἀνθολογίας* (1869), σσ. 101-124. *Μουσικὸν ἐγκόλιον [...]* Ἀλεξάνδρου Θ. Φωκαέως [...], τόμος δεύτερος, ἐν Θεσσαλονίκῃ [...] 1869, σσ. 57-92. Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, *Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον [...]*, τόμος Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονικὴ 1978), σσ. 153-183. Γεωργίου Πρωγάκη, *Μουσικὴ Συλλογὴ [...]*, τόμος Β' [...],

ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1909, σσ. 20-57. Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου, *Ὁ ὄρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων*, ὁ.π., σσ. 58-83. Ἐκ τῶν προσφάτων ἐκδόσεων βλ. Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 4. Πολυέλεσι Α'*, ὁ.π., σσ. 57-92. Μνημονεύομε, ἐπιπροσθέτως, ἐκ τῶν ποικίλων νεωτέρων «διασκευῶν» τῆς παρουσίας συνθέσεως, οἱ ὁποῖες κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν «συντηρητικωτέρα» τοιαύτη τοῦ Ἀβραάμ Χ. Εὐθυμιάδη, *Ὑμνολόγιον φωναῖς αἰσῖαις εἰς τόμους τρεῖς*, Β'. Ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 33-48 [πλήρης ὁ πολυέλεος, ἄνευ, ὅμως, τῶν καταληκτικῶν μαθημάτων], ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πλέον «ἐξεζητημένην» τοῦ Ἀθανασίου Καραμάνη, *Νέα Μουσικὴ Συλλογὴ [...], τόμος Α' [...]*, Θεσσαλονίκη 1983⁶, σσ. 163-170 [ἐκλογὴ στίχων, ἄνευ τῶν καταληκτικῶν μαθημάτων]. Ἐξ στίχου τοῦ παρόντος πολυελέου (Δοῦλοι, Κύριον – Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ – Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν – Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – Οὐδὲ γάρ ἐστι) μετὰ διπλῆς συνηχητικῆς γραμμῆς κατὰ τὸ σύστημα Κ. Ἀ. Ψάχου [ἐκ τῆς ἐξηγήσεως Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου] δημοσιεύονται ἐπίσης εἰς Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...]*, ὁ.π., σσ. 362-373. Νὰ σημειωθῇ, τέλος, ὅτι ἐκλογὴ στίχων τῆς παρουσίας συνθέσεως (συγκεκριμένως ἔνδεκα στίχοι: οἱ ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον – Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ – Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Πάντα ὅσα ἠθέλησεν – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα – Ἐν Φαραῶ – Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν – Ὅμοιοι αὐτοῖς – Οἶκος Ἰσραὴλ – Οἶκος Λευὶ – Εὐλογητὸς Κύριος), ὡς καὶ πλήρες τὸ τριαδικὸ αὐτῆς μάθημα (Ἡ ὑπεράρχιος θεότης), ψάλλονται (ἀπὸ χορῶ ψαλτῶν ὑπὸ τὴν χορορχία τοῦ αἰδίου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Θρασυβούλου Στανίτσα [τὸ κείμενο τοῦ τριαδικοῦ μαθήματος ἀποδίδεται μονοφωνικῶς ἀπὸ τὸν Θρ. Στανίτσα]) στὸν ἄνωτομο μνημονευθέντα διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας, δίσκος πρῶτος, ὅψις Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 5 καὶ ὅψις Β', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 6 [ἀρμόδιος μουσικολογικὸς σχολιασμός τῶν ἐν λόγῳ μελῶν καταχωρίζεται στὴν σχετικὴ – ἀνάριθμον – σελίδα τοῦ φυλλαδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὸν ἐπισημανθέντα δίσκο]. Βεβαίως, ὁ παρὼν πολυέλεος ἐγνώρισε πολλὰ καὶ ποικίλα – μονοφωνάρικες ἢ ἀπὸ χοροῦ – ἐρμηνεῖες, οἱ ὁποῖες – ὅπως ἐσημειώθη προκειμένου καὶ περὶ τῶν ἐντύπων αὐτοῦ ἐκδόσεων – δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαριθμηθοῦν ἐδῶ διεξοδικῶς· ἐνδεικτικῶς καὶ πάλι μνημονεύομε τὴν ἀπόδοσι στίχων τῆς παρουσίας συνθέσεως μόνον κατὰ τὶς ἀκόλουθες τρεῖς περιπτώσεις· ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς χοροφδίας τοῦ πρωτοψάλτου Γεωργίου Κακούλιδου, κατακεχωρισμένη σὲ εἰδική – περιέχουσα μόνον πολυελέους – φωνοταινία (βλ. συγκεκριμένως: Ἀπὸ τὴν Ὑμνολογίαν τῆς Ἐκκλησίας μας. Πολυέλεσι [...], ἐκδόσεις «Ζωῆς» [ΥΒΕ 31 (Ἀθήναι 1981)], Β' πλευρὰ, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 1· ὑπὸ χοροῦ μοναζουσῶν τοῦ ἱεροῦ κοινοβίου τῆς Ὁρμούλιας, στὴν φωνοταινία: Ἀγρυπνία ἁγίας Μαρίας Μαγδαληνῆς (22 Ἰουλίου). Κατέτα τρίτη. Ὁ ὄρθρος, Α'. Ψάλλει 35μελὴς χορὸς μοναχῶν [Ἱερὸν Κοινόβιον Εὐαγγελισμοῦ Θεοτόκου Ὁρμούλιας, IMO 303 (1985)], πλευρὰ Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3· ὑπὸ τοῦ μακαριστοῦ π. Διονυσίου Φιρφιρη, στὴν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φωνοταινία: Ὑμνοὶ μετὸν π. Διονύσιου Φιρφιρη, πρωτοψάλτη τοῦ Πρωτάτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους 3 [TC - SPR 394 (Ἀθήναι 1986)], πλευρὰ Α', μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 1. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι κατὰ πληροφορίαν τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μνημεῖα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σσ. 15, 179, 185 καὶ 283, πλήρης ὁ παρὼν πολυέλεος ἔχει ἤδη ἠχογραφηθῆ, κατὰ ἐρμηνείαν τοῦ μακαριστοῦ πρωτοψάλτου Λεωνίδα Σφήκα, πρόκειται δὲ νὰ κυκλοφορηθῆ ὡς ὑπ' ἀριθμὸν 3 φηρικὸς δίσκος τοῦ ἑκτοῦ σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αἰ.)] τῆς προμνημονευθεῖσης φερωνύμου ἐκδοτικῆς σειρᾶς. Πανομοίωτοπο ἐκ κώδικος τοῦ Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης [(ΣΠΘ 30052), φ. 172r], περιλαμβάνον τὸν πρῶτο στίχο· Δοῦλοι, Κύριον τοῦ παρόντος πολυελέου, δημοσιεῖται ὁ Ἀντώνιος Ε. Ἀλυγιάκης, *Θέματα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, ὁ.π., σ. 143, πίναξ IB' (= Γρηγορίου Ἀναστασίου, «Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ», ὁ.π., σ. 25).

2.14 Πολυέλεος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου [B']

α) Περί τοῦ παρόντος πολυελέου —δευτέρου κατὰ σειρά μελουργήματος Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου ἐπὶ τοῦ ψαλμοῦ ρλδ'— ἰσχύουν, ἐν πολλοῖς, ὅσα ἐπεσημάνθησαν ἤδη στὴν προηγουμένη παράγραφο· φειδωλοὶ χαρακτηρισμοὶ —ὡς οἱ ἐντελῶς σποραδικῶς ἀπαντῶντες· «ἡδύτατος»⁶¹⁵ ἢ «πάνυ ὠραῖος»⁶¹⁶— καὶ λίαν ἀπλουστάτη ρουμπρικά πρὸ τῆς συνθέσεως, στοιχειοθετουμένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῆς ἀντωνυμίας ἕτερος ἢ αὐτός —δοθέντος ὅτι συνηθέστατα προηγείται ὁ εἰς ἧχον πλ. α' πολυέλεος τοῦ ἰδίου μελουργοῦ— καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συνθέτου τοῦ ποιήματος⁶¹⁷. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουν ἐδῶ δύο ἐπώνυμες καὶ ἀναμ-

615. Βλ. συγκεκριμένως· Ξηρ. 299, σ. 168:

Τοῦ αὐτοῦ, ἡδύτατος· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον.

616. Βλ. ἀφνης· Κουτλ. 418, φ. 60r:

Πολυέλεος πάνυ ὠραῖος, τοῦ κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Ξηρ. 368, φ. 117r.

617. Λεπτολογούντες, σημειώσαμε ὅτι οἱ ἐν λόγῳ, ἀπλῆς ἐν πολλοῖς, ἀναγραφῆς ἐπιμερίζονται ὡς ἀκολουθῶς (κατὰ προοδευτικὴν, τρόπον τινά, σειρά):

α) *Τοῦ αὐτοῦ· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Ξηρ. 288, φ. 50r. Βλ. ὡσαύτως· Ξηρ. 305, φ. 85r. Ξηρ. 312, φ. 111r. Δοχ. 353, φ. 125r. Δοχ. 1246, φ. 140r. Ξεν. 140, φ. 49r. Γρηγ. 8, φ. 17r. Διον. 761, φ. 45v) ἢ *Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Παῦλ. 35, σ. 255. Βλ. ὡσαύτως· Γρηγ. 19, φ. 116r. Δομβ. 51, σ. 119. Ξηρ. 361, φ. 78r. Φιλ. 251, φ. 46v. Ὑδρ. 605, φ. 53r. Ὑδρ. 599, φ. 66r) ἢ *Ἔτερος πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Τιμ. Προδρ. 5, σ. 370) ἢ καὶ *Ἔτερος πολυέλεος, σύνθεσις τοῦ αὐτοῦ· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Πάτμ. 816, φ. 128v).

β) *Τοῦ αὐτοῦ Πέτρου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Ξηρ. 385, φ. 60v. Βλ. καὶ· Παῦλ. 15, σ. 181) ἢ *Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Ξεν. 105, φ. 51r. Βλ. καὶ· Σάμ. 60, φ. 140r) ἢ καὶ *Πολυέλεος τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Κουτλ. 422, φ. 186r).

γ) *Τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Πελοποννησίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Ξηρ. 369, φ. 116v. Βλ. καὶ· Κουτλ. 590, φ. 133v) ἢ καὶ *Ἔτερος τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου Πελοποννησίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Ὑδρ. 618, φ. 158v. Βλ. καὶ· Παντ. 904, φ. 46v. Ἰβήρ. 1013, φ. 48r. Παντ. 998, φ. 145r).

δ) *Τοῦ αὐτοῦ Πέτρου λαμπαδαρίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Δοχ. 354, φ. 99r. Πρβλ. καὶ· Δοχ. 404, φ. 241r. Ἰβήρ. 981, σ. 470· ὡς καὶ· Παντ. 906, φ. 101v [· *Τοῦ αὐτοῦ λαμπαδαρίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον*]. Παντ. 952, φ. 96r [· *Τοῦ αὐτοῦ ἕτερος πολυέλεος, κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον*]).

ε) *Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου· ἧχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον* (Κουτλ. 421, φ. 95r. Πρβλ. καὶ· Ἀγ. Στεφ. 49, φ. 81r. Δοχ. 1247, φ. 177r. Δοχ. 1239, σ. 128. Παῦλ. 37, σ. 147). Νὰ μνημονευθοῦν, τέλος, ἐδῶ οἱ ἀπαξ κατὰ τὴν παρούσα ἐρευνα ἐπισημανθέντες (πάντοτε σὲ σχετικῆς πρὸ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι ποιήματος ἀναγραφῆς) χαρακτηρισμοὶ τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ ὡς· «Πέτρου τοῦ νέου» (Ξεν. 123, σ. 231), «Πέτρου δομειστίου» (Δοχ. 356, φ. 72v) καὶ «Πέτρου τοῦ ποτέ λαμπαδαρίου» (Παῦλ. 62, σ. 351).

φιβόλως ἐγκυρες μαρτυρίες — χρησιμώτατες ἐν ταύτῳ πρὸς εἰδικώτερο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου⁶¹⁸ —, ἀφ' ἐνὸς μὲν Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, ὁ ὁποῖος συγκεκριμένως σημειοῖ περὶ τὸ ἔτος 1800:

Ἐτερος πολυέλεος, [συντεθείς] νεωστὶ παρὰ κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον⁶¹⁹,

ἀφ' ἐτέρου δὲ Δημητρίου τοῦ Λώτου, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, προδίδει καὶ μίαν ἀπολύτως χαρακτηριστικὴ ἰδιαιτερότητα τῆς συνθέσεως, ὡς προϊόντος «ὀδύνης» καὶ «μέσου» παραμυθίας ἐν καιρῷ δεινῆς δοκιμασίας τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ:

Ἐτερος πολυέλεος σύντομος, ὅστις συνετέθη παρὰ τοῦ αὐτοῦ κύρ Πέτρου λαμπαδαρίου ἐν τῇ μεγίστῃ αὐτοῦ ἀσθενείᾳ ἤχος βαρὺς Δοῦλοι, Κύριον⁶²⁰.

β) Ἡ σύνθεσις, ὡς προεμνημονεύθη ἀρμοδίως, ἀνθολογεῖται συνηθέστατα συν-απτῶς πρὸς τὸν ἕτερο, εἰς ἤχον πλάγιον τοῦ πρώτου, πολυέλεο Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου⁶²¹, μετ' αὐτὴν δὲ ἔπονται ὁμοειδῆ ποιήματα εἴτε προγενέστερα — ἐν προκειμένῳ συνθέσεις Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη⁶²² — εἴτε, κατὰ κύριο λόγο, τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου — ὡς ἐπὶ παραδείγματος Μελετίου ἱε-

618. Βλ. σχετικῶς κατωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ ε' ἐνότητα σχολίων τῆς παρούσης παραγράφου.

619. Βλ. τὸν —περὶ τὸ ἐπισημανθὲν ἔτος χρονολογούμενο—αὐτόγραφό του κώδικα Δοχ. 350, φ. 47r.

620. Βλ. τὸν κατὰ τὸ ἔτος 1782 αὐτόγραφο Δημητρίου τοῦ Λώτου κώδικα Ξηρ. 330, φ. 121v.

621. Σημειωτέον ὅτι σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται καὶ αὐτονόμως — ἢ τοῦλάχιστον ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπισημανθείσης στενῆς συναφείας μετὰ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου — ἐν μέσῳ λοιπῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων τῆς ἐποχῆς. Βλ. ἐν προκειμένῳ τοὺς κώδικες: Παντ. 928, φφ. 22v-36v. Παντ. 978, φφ. 138r-154r. Παύλ. 37, σσ. 147-179. Κουτλ. 418, φφ. 60r-72r. Δοχ. 404, φφ. 211r-230v. Δοχ. 356, φφ. 72v-83v. Χρυσορ. 6, μεταξύ σσ. 158-272. Δοχ. 360, φφ. 339v-355v. Ξεν. 123, σσ. 231-245. Διον. 678, φφ. 251r-260v. Σταυρ. 240, φφ. 9r-25r. Ταξ. 9, σσ. 300-323. Διον. 806, σσ. 677-688. Δοχ. 341, φφ. 107v-113v. Στὸν κώδικα Γρηγ. 11, φφ. 80r-99v, ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος πᾶν πολυελέων στὸν κώδικα, τέλος, Ξηρ. 368, φφ. 117r-129r, ἡ μέθοδος ἀνθολογήσεως, τόσο τῆς παρούσης ὅσο καὶ τῶν λοιπῶν καταχωριζομένων στὸ χργφ. ὁμοειδῶν συνθέσεων, εἶναι λίαν ἄτακτος.

622. Βλ. συγκεκριμένως Παντ. 952, φφ. 96r-106v. Δοχ. 350, φφ. 47r-53r. Παύλ. 62, σσ. 351-373. Γρηγ. 19, φφ. 116r-125v. Ξηρ. 369, φφ. 116v-127v, ὅπου τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπιτάσσεται ἢ εἰς ἤχον δ' ἐκλογὴ Λόγων ἀγαθῶν Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη. Στὸν κώδικα Ξηρ. 299, σσ. 168-180, κατόπιν τῆς παρούσης συνθέσεως ἀνθολογεῖται ὁ εἰς ἤχον πλ. δ' πολυέλεος Δοῦλοι, Κύριον τοῦ ἰδίου Πέτρου.

ρομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός⁶²³, Γεωργίου τοῦ Κρητός⁶²⁴ καὶ λοιπῶν μελοῦργῶν, συγχρόνων⁶²⁵ ἢ καὶ ὀλίγων μεταγενεστέρων⁶²⁶.

623. Πρόκειται κατ' οὐσίαν γὰρ τὴν πλέον συχνῶς ἀπαντῶσα, κατόπιν τοῦ παρόντος πολυελέου, σύνθεσι. Βλ. ἐιδικώτερα ἐκ μὲν τῶν κωδίκων τῆς παλαιᾶς μεθόδου Παντ. 904, φφ. 46ν-53γ. Ίβηρ. 981, σσ. 470-487. Δοχ. 353, φφ. 125γ-135γ. Ὑδρ. 618, φφ. 158ν-170γ. Μερλ. 7, φφ. 62γ-68γ. Δοχ. 354, φφ. 99γ-110γ. Ξηρ. 288, φφ. 50γ-58ν. Πάτμ. 816, φφ. 128ν-138ν ἐκ δὲ τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου βλ. ὡσαύτως: Μερλ. 9, φφ. 44ν-53γ. Ὀμπλου 2, φφ. 67γ-79ν. Δοχ. 1246, φφ. 140ν-150ν. Ὑδρ. 605, φφ. 53γ-63ν. Μάλιστα, ἱκανὸς ἀριθμὸς χειρογράφων τῆς νέας μεθόδου ἀκολουθεῖ τὴν εὐτακτον «ἀριθμημένην» ἀνθολόγησι τῶν συνθέσεων πολυελέων — ὅπως πρωτοεφημερίσθη ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου (βλ. συγκεκριμένους κώδικα βιβλιοθήκης Κ. Α. Ψάχου, φάκελος Δ', φφ. 67γ-80ν)—, κατὰ τὴν ὁποία ἡ παροῦσα σύνθεσι ἀνθολογεῖται ἀκριβῶς ἐνδιαμέσως τῶν ἀντιστοιχῶν ποιημάτων Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου (εἰς ἦχον πλ. α') καὶ Μελετίου ἱερομονάχου, ὡς πέμπτη κατὰ σειράν. Βλ. συγκεκριμένως: Δοχ. 340, φφ. 73γ-87γ. Παντ. 986, σσ. 103-123. Παντ. 912, φφ. 49ν-62γ. Διον. 764, σσ. 145-173, ὅπου ὁ πολυελεὸς ὑπὸ τὴν ἐξῆς κυρίως ἀναγραφῇ

Ε' πολυελέος, Πέτρου λαμπαδαρίου ἦχος βαρὺς Δούλοι, Κύριον.

[Ἡ ρουμπρίκα ἐκ τοῦ κώδικος Παντ. 917, φ. 49ν]. Ἡ αὐτὴ τακτικὴ ἀνθολογήσεως τηρεῖται καὶ στὸν κώδικα Ξεν. 148, φφ. 25ν-35γ· σημειωτέον μόνον ὅτι ἐκεῖ ἐλλείπουν οἱ ὑπ' ἀριθμὸν Γ', Δ', Ϛ', Η' καὶ Θ' συνθέσεις καὶ τοιουτοτρόπως ὁ παρὼν πολυελεὸς καταχωρίζεται ἐνδιαμέσως αὐτῶν τοῦ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου (εἰς ἦχον δ') καὶ Χουρμούζιου τοῦ Χαρτοφύλακος (εἰς ἦχον πλ. δ')· ὁμοίως γὰρ σημειωθῆ ὅτι στὸν κώδικα Ξεν. 107, φφ. 169γ-181γ [ὅπου ὁ πολυελεὸς ἀνθολογεῖται καὶ πάλι ἐνδιαμέσως τῶν ὡς ἄνω μνημονευθειῶν συνθέσεων, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφῇ: *Πέμπτος πολυελεὸς, παρὰ τοῦ κυρίου Πέτρου λαμπαδαρίου ἦχος βαρὺς Δούλοι, Κύριον*], ἀπηρεῖται σαφῶς ἡ ἐν λόγῳ τακτικὴ ἀνθολογήσεως ἀναμφίβολως, ὁ ἀδελφὸς γραφεὺς τοῦ κώδικος εἶχε ὑπ' ὄψιν του (προκειμένου, τοῦλάχιστον, περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου) σχετικὸ ἀνθίβολο, δομημένο κατὰ τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσα τακτικὴ.

624. Συγκεκριμένως, ἡ ὁμόηχος ἐκλογή *Λόγον ἀγαθόν*. Βλ. αἴφνης: Σάμ. 60, φφ. 140γ-154γ. Ἄναν. 3, φφ. 139-149ν. Παύλ. 15, σσ. 181-201. Παντ. 998, φφ. 145γ-156ν [κώδικες παλαιᾶς σημειογραφίας]. Παντ. 953, φφ. 171γ-187γ. Διον. 761, φφ. 45ν-53ν. Ὑδρ. 599, φφ. 66γ-75ν [κώδικες νέας μεθόδου].

625. Μνημονευτέοι, χάριν παραδείγματος, οἱ: Ἰωάννης Πρωτοψάλτης [ἡ σύνθεσι Δούλοι, Κύριον εἰς ἦχον α' (βλ. Φιλ. 251, φφ. 46ν-61γ)], Δανιὴλ Πρωτοψάλτης (βλ. Ξεν. 105, φφ. 51γ-60ν), Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης (βλ. Ἄγ. Νεοφ. 6, μεταξὺ φφ. 15γ-44ν. Ξηρ. 361, φφ. 78γ-88ν. Παντ. 906, φφ. 101ν-107γ. Δοχ. 1239, σσ. 128-145), Κύριλλος Μαρμαρινός (βλ. Ξηρ. 330, φφ. 121ν-128ν. Κουτλ. 421, φφ. 95γ-107γ. Ξηρ. 305, φφ. 85γ-89ν), ὡς καὶ οἱ: Μπαλάσιος Βλήτης ὁ Ὠλενίτης (βλ. Μερλ. 8, φφ. 114γ-122ν) καὶ Συνέσιος ὁ Ἰβηρίτης (βλ. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 78γ-89γ. Δοχ. 1247, φφ. 177γ-195γ).

626. Ἀναφέρομε, ἐπὶ παραδείγματος, τοὺς Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα (βλ. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.ε. Διον. 704, φφ. 107γ-117ν. Παύλ. 252, σσ. 247-270. Σταυρ. 236, φφ. 68ν-85γ) καὶ Γρηγόριο Πρωτοψάλτη (βλ. Κουτλ. 590, φφ. 133ν-142γ). Ἐπ' εὐκαιρίᾳ, σημειώνομε ἐπιπροσθέτως ὅτι στοὺς ἐπομένους κώδικες μετὰ τὸ ζεύγος τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων Πέτρου τοῦ λαμπαδαρίου περατοῦται συλλήβδην ἡ ἐνότις τῶν πολυελέων: βλ. συγκεκριμένως: Γρηγ. 8, φφ. 17γ-24ν. Ξεν. 140, φφ. 49γ-59γ. Παύλ. 35, σσ. 255-282. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 370-397. Ξηρ. 385, φφ. 60ν-72γ. Κουτλ. 422, φφ. 186γ-200γ. Ξηρ. 321, φφ. 59γ-67ν [ὅπου, μάλιστα, στὸ φ. 67ν, ἡ ἐξῆς χαρακτηριστικὴ σημείωσις: «*Τέλος ὄλων τῶν πολυελέων τῶν νέων παιρητῶν*»]. Λειμ. 341, φφ. 59γ-66ν. Μερλ. 6, φφ. 55ν-64γ [ἅπαντες διὰ τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας γεγραμμένοι].

γ) Ὡς μελοποιὸς τοῦ πολυελέου μαρτυρεῖται ἀναντιλέκτως, στὴν καθόλου χειρόγραφον παράδοσι αὐτοῦ, ὁ λαμπαδάριος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος⁶²⁷.

δ) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης⁶²⁸. Καὶ στὸν παρόντα πολυέλεο τοῦ Πέτρου ἐμφανεστάτη προβάλλει ἡ «μελικὴ ἀρετὴ» τῆς λιτότητος, ἡ διακρίνουσα τὸ ὄλο μέλος αὐτοῦ· ἅπαντες οἱ μεμελισμένοι στίχοι βαίνουν ὁμαλῶς καὶ λίαν ἐμμελῶς, κινούμενοι ἀριστοτεχνικῶς στὶς βασικὲς βαθμίδες τῆς χροῆς τοῦ μαλακοῦ διατόνου καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναπτυσσόμενοι σταδιακῶς στοὺς ἤχους βαρῦ, πρῶτο καὶ τέταρτο ἅγια, κατὰ κύριο λόγο. Συγκεκριμένως, καθ' ὁμάδες στίχων –συμφώνως πρὸς τὴν προσφιλεστάτη τακτικὴ τοῦ Πέτρου, τὴν ἐπισημανθεῖσα ἡδὴ κατὰ τὸν σχολιασμὸ τοῦ προηγουμένου πολυελέου– τὸ μέλος βαίνει σταδιακῶς ἐκ τῆς βάσεως τοῦ ἤχου, ὅπου ἡ μελωδία περιστρέφεται στὴν διφωνία καὶ ἀναδεικνύει κυρίως τοὺς βαρῦ καὶ πρῶτο ἤχους⁶²⁹, στὴν τετραφωνία ἐν πρώτοις, ὅπου διακρίνεται ὁ ἀντίστοιχος τετράφωνος βαρῦς⁶³⁰, στὴν πενταφωνία ἐν συνεχείᾳ, ὅπου ὑπολανθάνει, τρόπον τινά, ὁ πεντάφωνος βαρῦς ὑπὸ τὴν μορφή κυρίως τοῦ τετάρτου ἅγια⁶³¹ καὶ τέλος στὴν ἑπταφωνία τοῦ ἤχου, ὅπου πανηγυρικῶς ἀναπτύσσεται ὁ ἑπτάφωνος βαρῦς⁶³². Τὸ καταλη-

627. Περὶ τῶν ποικίλων ἐκδοχῶν, κατὰ τίς ὁποῖες ἀπαντᾷ –στὶς σχετικὲς πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφές– τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευθέντος μελοποιοῦ, πρβλ. ὅσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 617, ἐσχολιάσθησαν.

628. Οὐδεμία ἀξιωματικὴ ἔλλειψις ἐπεσημάνθη στὴν χειρόγραφον παράδοσι τὴν ὁποία κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα εἶχαμε ὑπ' ὄψιν μας· σημειώνομε μόνον, λεπτολογούμετες, τὴν ἐκ τοῦ κώδικος Σταυρ. 240, φφ. 91-251, παράλειψι τοῦ καταληκτικοῦ θεοτοκίου μαθήματος τῆς συνθέσεως, ὡς καὶ τὴν ἡμιτελή, μᾶλλον (δοθέντος ὅτι οἱ σελίδες 234-244 τοῦ συγκεκριμένου κώδικος εἶναι ἀγγραφές), ἀνθολόγησι αὐτῆς στὸν κώδικα Ξεν. 123, σσ. 231-245.

629. Βλ. εἰδικώτερα τοὺς στίχους: Δούλοι, Κύριον ἕως Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν ἑαυτῶ.

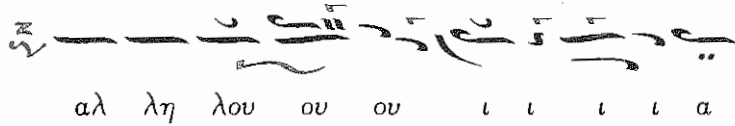
630. Βλ. ἐνδεικτικῶς τοὺς στίχους: Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν.

631. Βλ. τοὺς στίχους: Ἀστραπὰς εἰς ὑπέτον ἐποίησεν – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου – Τὸν Σηὼν βασιλεῖα τῶν Ἀμορραίων – Κύριε, τὸ ὄνομά σου – Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου – Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ.

632. Βλ. συγκεκριμένως τοὺς στίχους: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἕως Ὁ ἐξάγων ἀνέμους (ἐξαιρέσει τοῦ στίχου Ἀστραπὰς εἰς ὑπέτον), κατ' ἐξοχὴν δὲ τοὺς στίχους: Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς ἕως Οἴκος Λευί. Ὅπως δὲ τῆς ἐπιχειρεῖ ὁ Πέτρος στὸν παρόντα πολυέλεο, εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος. Τὸ μέλος δὲν ἐκφεύγει τοῦ συγκεκριμένου ἤχου παρὰ μόνον ἐντελῶς παροδικῶς στὴν καταληκτικὴν μελικὴ ἐπιμήκυνσι τοῦ ψαλμικοῦ κειμένου τῶν στίχων: Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα. Ἐπιπροσθέτως, εἶναι ἀξιωματικὸς ἐδῶ ἡ ἐμμονὴ τοῦ μέλους –σὲ δύο ζευγὴ στίχων, ἦτοι: Ἐν Φαραὼ ἕως Τὸν Σηὼν βασιλεῖα– στὴν τετραφωνία τοῦ ἔσω πρώτου ἤχου (καὶ μάλιστα ἡ περιστροφή τῆς μελωδίας –κυρίως στοὺς δύο τελευταίους στίχους– στὸν διφωνο τοῦ ἔσω πρώτου, ἦτοι στὸν νόο ἤχο –κατὰ τὴν ὁποία σχηματίζεται μελικὴ ἀνάπτυξις προσιδιάζουσα στὸ ἀραβοπερσικὸ makam Bestenigâr–, μὲ περαιτέρω ἀνάτασι στὴν τετραφωνία αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὴν πτώσι –μέσω τῆς πενταφωνίας τοῦ ἰδίου ἤχου– στὴν ἡδὴ μνημονευθεῖσα τετραφωνία, ἦτοι ἀπλούστερα στὸν φθόγγο Ke).

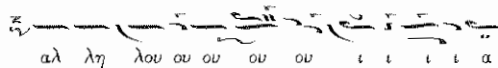

κτήριο ἐφύμνιο· ἀλληλουία, εἶναι κοινὸ δι' ἕκαστο τῶν στίχων τοῦ πολυελέου, μεμελισμένο ὡς ἀκολούθως⁶³³:

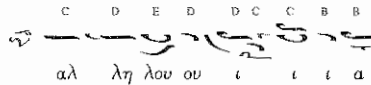

Ἡ σύνθεσις περαίνεται, κατὰ τὰ εἰωθότα, διὰ τῶν συνήθων καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων, ἐνὸς τριαδικοῦ⁶³⁴ καὶ ἐνὸς θεοτοκίου⁶³⁵, γνωστῶν –ὡς κειμένων ποιητικῶν– ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐξετασθέντος πολυελέου Ἰωάννου τοῦ

633. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τῆς ἐκδόσεως: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1834), σ. 245 κ.έ. Ἡ μόνη παραλλαγὴ αὐτοῦ –συγκεκριμένως ἀναλυτικωτέρα καταγραφή τῆς θέσεως τοῦ τζακίσματος—, ὡς: ————— ἀπαντᾷ στοὺς στίχους: Στόμα ἔχουσι – Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι – Ὄτα ἔχουσι – Οἶκος Ἀαρὼν – Οἶκος Δαβὶ – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, κατ' ἀκριβεῖαν ὡς ἐξῆς:

Πρὸς πληρεστέρα ἐνημέρωσι τοῦ φιλομούσου ἀναγνώστου, παραθέτομε ἐπιπροσθέτως καὶ τὴν κατὰ τὴν παλαιὰ γραφὴ ἐκδοχὴ τοῦ ὡς ἄνω ἐφύμνιου, ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογρά-
φοῦ Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 159r:

634. Συγκεκριμένως, τὸ τριαδικὸ μάθημα σύγκειται ἐκ τοῦ δεκαπεντασυλλάβου ποιήματος: Θεέ, Τριάς διαιρετὴ, προσώποις..., τὸ πλήρες κείμενο τοῦ ὁποίου βλ. στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὑμνογραφία, σ. 254, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 181 [ἐκ τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλλτου]. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 294 [ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως: Πανδέκτη 2 (1851)]. Ἡ δομὴ αὐτοῦ δὲν ἀφίσταται τῆς ἐν γένει μορφολογικῆς διατάξεως ἢ ὅποια –κατὰ τὴν παρούσα χρονικὴ περίοδο– χαρακτηρίζει τὰ λοιπὰ ὁμοειδῆ ποιήματα· νὰ παρατηρηθῇ μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ ἔκτασις τοῦ εἰς τὸ κράτημα προτασσομένου νενανισμοῦ εἶναι πλέον ἐκτενῆς τῆς συνήθους.

635. Συγκεκριμένως, τὸ θεοτοκίον μάθημα σύγκειται ἐκ τοῦ δεκαπεντασυλλάβου, ὡσαύτως, ποιήματος: Ὁ, δέσποινα, πανύμνητε, μήτερ εὐλογημένη..., τὸ πλήρες κείμενο τοῦ ὁποίου ἐδημοσιεύθη ἀρμόδιως στὸ προηγούμενο κεφάλαιο· ὁμοίως δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθης, ὁ.π., σσ. 201-202, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 59 [ἐκ τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλλτου]. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, ὁ.π. [ὁμοίως ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως: Πανδέκτη 2 (1851)]. Μορφολογικῶς ἀπαρτίζεται, κατὰ τὰ συνήθη, ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ποιητικοῦ κειμένου, βραχέος νενανισμοῦ καὶ ἐκτενεστέρου κρατήματος, ἐν κατακλειδί τοῦ ὁποίου ἐπαναλαμβάνεται (περαίνων τὴν ὄλην σύνθεσι) ὁ τέταρτος στίχος τοῦ ποιήματος: ἵνα ὑμῶ σε εὐσεβῶς, ὡς τοῦ Θεοῦ μητέρα.

Πρωτοφάλτου (εἰς ἤχον τέταρτον ἅγια)⁶³⁶. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, νὰ σημειωθῆ ὅτι κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἀπαξ ἐπεσημάνθη συμπλήρωσις τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως διὰ τοῦ ὁμοήχου τριαδικοῦ μαθήματος ἐκ τοῦ πολυελέου Κυρίλλου Μαρμαρηνοῦ, πρῶν ἐπισκόπου Τήνου⁶³⁷.

ε) Ἡ χειρόγραφος τοῦ παρόντος πολυελέου παράδοσις ὁμοιάζει, ἐν πολλοῖς, πρὸς τὴν (ἀνωτέρω ἤδη ἐκτεθεῖσα) ἀντίστοιχον τοῦ ἑτέρου ὁμοειδοῦς ποιήματος τοῦ αὐτοῦ μελουργοῦ· ὡστόσο, ἡ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις ἐγνώρισε αἰσθητῶς βραχυτέρα διάδοσι, γεγονός διὰ τοῦ ὁποίου μαρτυρεῖται ἐνδεχομένως μία πλεόν συντηρητικὴ διάθεσις τῶν κωδικογράφων καὶ τῶν ἐν γένει φιλομούσων ἐναντι αὐτῆς, ἐν σχέσει πάντοτε πρὸς τὸ προμνημονευθὲν ἕτερο ποίημα τοῦ ἐν λόγῳ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου. Τοῦτο καθίσταται σαφές καὶ ἐκ τῆς ἐπομένης ἀναλυτικῆς ἀπαριθμήσεως –κατὰ σειρὰ χρονολογικὴ– τῶν χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων –παλαιᾶς καὶ νέας μεθόδου– στοὺς ὁποίους ἐπεσημάνθη ἡ παροῦσα σύνθεσις κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα:

1. Κώδικες παλαιᾶς μεθόδου

ι) Τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ἡ' αἰῶνος:

Παντ. 952, φφ. 96r-106v. Κουτλ. 422, φφ. 186r-200r. Ἰβήρ. 1093, φφ. 95r-102v. Παῦλ. 37, σσ. 147-179. Ἐπρ. 368, φφ. 117r-129r. Ἐεν. 123, σσ. 231-245. Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 370-397. Ἐπρ. 330, φφ. 121v-128v. Λειμ. 341, φφ. 59r-66v. Ἀγ. Στεφ. 49, φφ. 81r-90r. Paris Suppl. Grec. 1046, μεταξύ φφ. 32v-65r. Ἐεν. 105, φφ. 51r-60v. Γρηγ. 19, φφ. 116r-125v. Κουτλ. 421, φφ. 95r-107r. Παῦλ. 35, σσ. 255-282. Ἰβήρ. 981, σσ. 470-487. Μερλ. 6, φφ. 55v-64r. Ἐπρ. 312, φφ. 111r-120r. Γρηγ. 11, φφ. 80r-99v. Κουτλ. 418, φφ. 60r-72r. Παῦλ. 62, σσ. 351-373. Παντ. 904, φφ. 46v-53r. Ἀγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15r-44v. Κέντρου Θεολογικῶν Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 78r-89r. Ἐπρ. 321, φφ. 59r-67v. Ἐπρ. 385, φφ. 60v-72r. Ἐεν. 140, φφ. 49r-59r. Γρηγ. 8, φφ. 17r-24v. Ἰβήρ. 1129, φφ. 85v-98v. Ἰβήρ. 1038, φφ. 80r-91r. Δοχ. 350, φφ. 47r-53r. Λομβ. 51, σσ. 119-126. Ἐπρ. 305, φφ. 85r-89v. ΕΒΕ 962, φφ. 143r-154v. ΕΒΕ 2432, φφ. 115v-123r. ΡΑΙΚ 57, φφ. 75r-85r.

636. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑπόσημ. 395 καὶ 396. Τὸ φαινόμενο τῆς ὑπὸ διαφόρων μελουργῶν χρήσεως τοῦ αὐτοῦ ποιητικοῦ κειμένου στὰ ἐν λόγῳ καταληκτῆρια δοξαστικά μαθήματα τῶν πολυελέων –κατ' ἄλλη, βεβαίως, μελικὴ ἐπεξεργασία καὶ μουσικὴ ἐν γένει ἐπένδυσι– ἐσχολιάσθη ἀρμοδίως στὸν οἰκείον τόπον τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Πρὸς τὸ παρὸν βλ. μία πρώτη ἐπισήμανσι τῆς περιπτώσεως στὴν σ. 126 τῆς προμνημονευθείσης διατριβῆς τοῦ Γρ. Θ. Στάθη.

637. Βλ. συγκεκριμένως: Ἐπρ. 299, σσ. 180-186, ὅπου τὸ ἐν τέλει τῆς παρούσης συνθέσεως ἀνθολογούμενο μάθημα καταχωρίζεται ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν:

Ἐτερον δογματικὸν ἐκ τοῦ πολυελέου, τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου πρῶν Τήνου κυρίου Κυρίλλου ἤχος βαρῶς Δόξα Τριάς ὁμοούσιε.

[Τόσο περὶ τοῦ ὡς ἄνω μαθήματος ὅσο καὶ περὶ τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως Κυρίλλου Μαρμαρηνοῦ βλ. σχετικῶς τὴν ἀρμοδίαν παράγραφο τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

ii) Τοῦ α' τετάρτου τοῦ ιθ' αἰῶνος:

Ἰβήρ. 1013, φφ. 48r-55v. Ἰβήρ. 1030, φφ. 80r-91r. Δοχ. 353, φφ. 125r-135r. Ἰβήρ. 1252, φφ. 101v-106v. Ἐηρ. 369, φφ. 116v-127v. Ὑδρ. 618, φφ. 158v-170r. Σάμ. 60, φφ. 140r-154r. Μερλ. 7, φφ. 62r-68r. Φιλ. 251, φφ. 46v-61r. Ἐηρ. 299, σσ. 168-180. Ἰβήρ. 1126, φφ. 145r-156r. Ἐηρ. 361, φφ. 78r-88v. Δοχ. 354, φφ. 99r-110r. Δοχ. 356, φφ. 72v-83v. Χρυσορ. 6, μεταξὺ σσ. 158-272. Ἄναν. 3, φφ. 139v-149v. Πάτρμ. 816, φφ. 128v-138v. Παύλ. 15, σσ. 181-201. Παντ. 998, φφ. 145r-156v. Ἰβήρ. 1124, φφ. 60v-72r. Μερλ. 8, φφ. 114r-122v. Ἐηρ. 288, φφ. 50r-58v. Παντ. 906, φφ. 101v-107r. Δοχ. 341, φφ. 107v-113v. ΡΑΙΚ 65, φφ. 20v-27r.

2. Κώδικες νέας μεθόδου

[Τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ιθ' αἰῶνος]:

Δοχ. 340, φφ. 73r-87r. Μερλ. 9, φφ. 44v-53r. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 67r-79v. Δοχ. 1246, φφ. 140r-150v. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.έ. Ὑδρ. 605, φφ. 53r-63v. Ξεν. 148, φφ. 25v-35r. Κουτλ. 590, φφ. 133v-142r. Παντ. 953, φφ. 171r-187r. Παντ. 928, φφ. 22v-36v. Παντ. 986, σσ. 103-123. Παντ. 912, φφ. 49v-62r. Ταξ. 9, σσ. 300-323. Παντ. 978, φφ. 138r-154r. Διον. 704, φφ. 107r-117v. Δοχ. 360, φφ. 339v-355v. Σταυρ. 240, φφ. 9r-25r. Διον. 678, φφ. 251r-260v. Διον. 764, σσ. 145-173. Σταυρ. 236, φφ. 68v-85r. Ὑδρ. 599, φφ. 66r-75v. Διον. 761, φφ. 45v-53v. Ξεν. 107, φφ. 169r-181r. Παύλ. 252, σσ. 247-270. Δοχ. 1247, φφ. 177r-195r. Δοχ. 404, φφ. 211r-230v. Διον. 806, σσ. 677-688. Δοχ. 1239, σσ. 128-145. ΕΒΕ 1944, φφ. 121r-130v. ΡΑΙΚ 41, φφ. 81v-91v.

Νὰ σημειωθῆ ἔδῶ ὅτι ὁ ἀκριβὴς χρονολογικὸς προσδιορισμὸς τῆς συνθέσεως τοῦ παρόντος πολυελέου ἀποδεικνύεται —βάσει τῶν γενικῶν, ἐν πολλοῖς, δεδομένων τῆς ἀνωτέρω χειρογράφου παραδόσεως— δυσεπίτευκτο ἐγγχείρημα· καὶ τοῦτο διότι οἱ μόνες ὑποβοηθητικὲς πρὸς τὴν κατεύθυνσι αὐτὴν μαρτυρίες εἶναι ἀρκούντως πενιχρές· συγκεκριμένως, στοιχειοθετοῦνται ἀφ' ἐνός μὲν ἐκ μιᾶς ὀφθαλμοφανοῦς διαπιστώσεως, ἥτοι ἐκ τῆς ὀψίμου —ἐκ τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ιη' αἰῶνος κυρίως καὶ ἐντεῦθεν— ἀνθολογήσεως τοῦ ποιήματος στὰ μουσικὰ χειρόγραφα⁶³⁸ (γεγονὸς διὰ τοῦ ὁποῦ αὐτομάτως τίθεται ὡς πρῶτο χρονικὸ *terminus ante quem* γιὰ τὴν σύνθεσι τοῦ μέλους τὸ ἔτος 1775), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἑτέρας εἰδικωτέρας μνείας τοῦ κωδικογράφου καὶ Πρωτοφάλτου Σμύρνης Δημητρίου τοῦ Λώτου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία ὁ πολυελεὸς «συντεθῆ ἐν τῇ μεγίστῃ ἀσθενείᾳ» τοῦ λαμπαδαρίου Πέτρου⁶³⁹. Ἐξετάζοντας διεξοδικώτερα τὶς περὶ τοῦ βίου τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ γνωστὲς μαρτυρίες, μᾶλλον ἀγόμεθα

638. Βλ. κατὰ κύριον λόγον τοὺς κώδικες· Κουτλ. 422, φφ. 186r-200r καὶ Ἰβήρ. 1093, φφ. 95r-102v, ὡς καὶ τοὺς περὶ τὸ ἔτος 1780 γεγραμμένους κώδικες· Ἐηρ. 368, φφ. 117r-129r. Ξεν. 123, σσ. 231-245 καὶ Τιμ. Προδρ. 5, σσ. 370-397. Ἐνδεχομένως, προγενέστερες καταγραφὲς τοῦ ἰδίου ποιήματος —πάντως ὄχι πρὸ τοῦ 1770— καταχωρίζονται στὰ χειρόγραφα· Παντ. 952, φφ. 96r-106v (ὁ κῶδιξ ἐγχρονίζεται στὴν δεκαετία 1770-1780· βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 269) καὶ Παύλ. 37, σσ. 147-179 (ὁ κῶδιξ χρονολογεῖται γενικῶς κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ιη' αἰῶνος· βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Γ'*, σ. 63).

639. Βλ. Ἐηρ. 330, φ. 121v. [Πλήρη τὴν σχετικὴ ἀναγραφή βλ. ἀνωτέρω, στὴν ὑπ' ἀριθμὸν α' ἐνότητι σχολίων τῆς παρουσίας παραγράφου].

πρὸς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ μνημονευομένη «μεγίστη ἀσθένεια» τοῦ Πέτρου ταυτίζεται πρὸς τὴν νόσο ἐκείνη ἢ ὅποια τελικῶς προϋξένησε καὶ τὸν θάνατό του, ἦτοι πρὸς τὸν «κατὰ τὸ 1778 ἔτος ἐνσκήψαντα μέγαν καὶ θανατηφόρον τῆς πανώλους λοιμῶν», κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ ἀπὸ Σιναίου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Α' ⁶⁴⁰. Τοιοῦτοτρόπως, συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω συλλογισμό, ἡ σύνθεσις τοῦ παρόντος πολυελέου δύναται κατὰ προσέγγισι νὰ προσδιορισθῇ κατὰ τὴν ὀκταετία 1770-1778 καὶ ἐνδεχομένως εἰδικώτερα κατὰ τὴν πενταετία 1770-1775· πρὸς τοῦτο δὲ συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐν προοιμίῳ ἐκτεθεισα μαρτυρία τοῦ Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, ὁ ὅποιος –κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἡ' αἰῶνος, ἦτοι περὶ τὸ ἔτος 1800– ὁμιλεῖ περὶ «νεωστία» [sc. συντεθειμένου] πολυελέου ⁶⁴¹. Κατὰ τὰ λοιπά, τὰ δεδομένα τῆς ἀνωτέρω χειρογράφου παραδόσεως εἶναι κοινὰ πρὸς ἐκεῖνα τοῦ προηγουμένου πολυελέου· ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται –σὲ πλέον περιωρισμένη, ὅπως προεσημειώθη, κλίμακα– ὑπὸ ἐπωνύμων ἢ καὶ λιγότερο γνωστῶν κωδικογράφων, σὲ κώδικες χρονολογημένους ἢ μὴ, ἐκ τοῦ δ' τετάρτου τοῦ ἡ' ἕως τῶν μέσων περίπου τοῦ ιθ' αἰῶνος. Ἡ πρὸς τὸ παρὸν ἐπισημανθεῖσα πρώτη χρονολογημένη καταγραφή αὐτῆς ἀνάγεται στὸ ἔτος 1782 καὶ ὀφείλεται στὸν Δημήτριον Λῶτο ⁶⁴², ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχος τελευταία χρονολογημένη καταγραφή –γιὰ τοὺς κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας– παραδίδεται ἀπὸ τὸν διδάσκαλο Νικόλαο τὸν Δοχειαρίτη κατὰ τὸ ἔτος 1822 ⁶⁴³. Ὡσαύτως, ἀδελγὸς τις κωδικογράφος παραδίδει τὴν διὰ τοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου τελευταία (πρὸς τὸ παρὸν ἐπισημανθεῖσα) χρονολογημένη ἀνθολόγησι τῆς παρούσης συνθέσεως κατὰ τὸ ἔτος 1844 ⁶⁴⁴.

ς) Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων ⁶⁴⁵, ὡς καὶ ἐκ τῶν δύο μνη-

640. Βλ. Θεοδώρου Μ. Ἀριστοκλέους, Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου [...] Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες [...], ἐν Κωνσταντινουπόλει [...] 1866, σ. 360. Οἱ ἐπισημανθεῖσαι μαρτυρίες περὶ τοῦ βίου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου εἶναι συγκεντρωμέναι ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, «Πέτρος λαμπαδάρης ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαίμονος. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ (†1778)», δ.π., σσ. 108-125, ὅπου ἐλλείπει οἰαδήποτε σχετικὴ μνεία περὶ ἐτέρας –πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης– ἀσθενείας τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ. Εἰδικώτερα γιὰ τὰς μαρτυρίας περὶ τοῦ (ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ) θανάτου τοῦ Πέτρου βλ. αὐτόθι, σσ. 121-123.

641. Βλ. Δοχ. 350, φ. 47r.

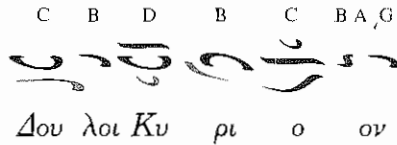
642. Βλ. Ξηρ. 330, φφ. 121v-128v.

643. Βλ. Δοχ. 341, φφ. 107v-113v.

644. Βλ. Δοχ. 1247, φφ. 177r-195r.

645. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγκην νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν

μονευθέντων καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων. Τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως διαμορφοῦται ὡς ἀκολούθως⁶⁴⁶:

Ὁ Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου⁶⁴⁷. σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν μετεγράφη –προφανῶς ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐτέρου εἰς ἕχρον πλ. α' ὁμοειδοῦς ποιήματος τοῦ ἰδίου μελουργοῦ– στὸ ἀλφαβητικὸ σύστημα σημειογραφίας τοῦ Βουκουρεστίου, κατὰ τὸ ὁποῖο καὶ κατεχωρίσθη ἀρμοδίως στὴν μνημονευθεῖσα ἤδη παλαιότυπον μουσικὴ ἔκδοσι, ἀφ' ἐτέρου δὲ προσηρμόσθη στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα⁶⁴⁸.

Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὁγ βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνό σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἔθνων // Στόμα ἔχουσι // Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὄτα ἔχουσι // Οὐδὲ γὰρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρών // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

646. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 158v.

647. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη σὲ αὐτόγραφο τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Κ. Ἀ. Ψάχου, φέροντα τὰ διακριτικὰ φάκελος Δ', φφ. 67r-80v, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴν: *Ε' ἕτερος, μελοποιηθεὶς παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πέτρου λαμπδαρίου ἤχος βαρὺς Δούλοι, Κύριον.* Νὰ μνημονευθῆ ἐπιπροσθέτως καὶ ἡ –κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας καὶ ἀνευ σχετικῆς ἐνδείξεως περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ– ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως σὲ δύο κώδικες τοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου (βλ. Διον. 678, φφ. 251r-260v καὶ Διον. 806, σσ. 677-688), καθὼς καὶ σὲ ἓνα τοῦ Νικολάου Δοχειαρίτου (βλ. Δοχ. 360, φφ. 339v-355v), γιὰ μελλοντικὴ εἰδικωτέρα διακρίβωσι ἐνδεχομένου «ἐξηγητικῶν ἐπεμβάσεων» τῶν προειρημένων ἐξηγητῶν διδασκάλων ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου μέλους τοῦ Πέτρου. Πάντως, στὴν ἰδιότυπον «χαρτογραφικὴ» ἔκδοσι: *Ἀνθολογία Πέτρου Ἐφεσίου* (1830), σσ. 91-118, ὁ παρὼν πολυέλεος ἔχει δημοσιευθῆ κατὰ μίαν ἀπολύτως ἐνδιαφέρουσα «ἀναλυτικωτέρα ἐπεξήγησι» Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου, τὴν ὁποία, μάλιστα, δειγματοληπτικῶς σχολιάζει καὶ ὁ Λυκοῦργος Ἀγγελόπουλος, στὰ προλεγόμενα (σσ. ε'-ζ') τῆς ὑπὸ τῆς *Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορωδίας* προσφάτου (Ἀθήνα 1997) φωτοαναστατικῆς ἐπανεκδόσεως τῆς προμνημονευθεῖσας σπανιωτάτης μουσικῆς βίβλου.

648. Γιὰ μὲν τὴν κατὰ τὸ ἀλφαβητικὸ σύστημα τοῦ Βουκουρεστίου δημοσίευσί τῆς παρούσης συνθέσεως βλ. *Ἐφηρ.* 411 (τοῦ ἔτους 1835), φφ. 30r-42v.

Γιὰ δὲ τὴν προσαρμογὴ τοῦ ἰδίου ποιήματος στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα βλ. εἰδικωτέρα τοὺς

η) Ἡ παροῦσα σύνθεσις ἐδημοσιεύθη τύποις (συμφώνως πρὸς τὴν ἐξήγησι Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου) κατὰ τὸ ἔτος 1834⁶⁴⁹. ἔκτοτε ἀνδημοσιεύθη (λίαν περιωρισμένως) σὲ παλαιότερες καὶ νεώτερες μουσικῆς ἐκδόσεις⁶⁵⁰.

ἐπομένους ἀμιγῶς ρουμανικοὺς μουσικοὺς κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 277-305), 11 (φφ. 69ν-77r), 18 (φφ. 112r-121r), 66 (σσ. 165-183), 103 (φφ. 182r-187r): ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 82r-99r): βατοπαϊδνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24 (φφ. 123r-132r). Στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 13, σ. 496 κ.έ., ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται κατὰ διγλωσσον τακτικὴ (δηλονότι, οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι αὐτοῦ παρατίθενται ἐναλλάξ, οἱ μὲν περιττοὶ στὴν ἐλληνικὴ οἱ δὲ ἄρτιοι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα): ρουμανικὴ παράδοσις ἀπηχεῖται καὶ στὸν κώδικα Παύλ. 252, σσ. 247-270, ὅπου ἡ ἀρμοδιὰ τῆς παρούσης συνθέσεως ἀναγραφῆ εἶναι γραμμμένη ρουμανιστί. Κατὰ μαρτυρία ἀπαντῶσα στὸν κώδικα ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 66, σ. 165 (πρβλ. καὶ Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisiele muzicale românești de la Muntele Athos*, *ibid.*, p. 141), ἡ ἐν λόγῳ ρουμανιστὶ προσαρμογὴ τοῦ πολυελέου ὀφείλεται στὸν γνωστὸ διδάσκαλο τῆς ψαλτικῆς στὸ Βουκουρέστι Μακάριο τὸν ἱερομόναχο.

649. Βλ. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1834), σσ. 245-265. Ὑπενθυμίζομε, βεβαίως, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι προηγήθη ἡ (ἐπισημανθεῖσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 647) δημοσίευσίς τοῦ ἰδίου πολυελέου τὸ ἔτος 1830, κατὰ τὴν ἐξήγησι Πέτρου Μανουήλ τοῦ Ἐφρασίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἀκολούθησε (τὸ ἔτος 1835) ἡ κατὰ τὸ ἀλφαριθμητικὸ σύστημα τοῦ Βουκουρεστίου (βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 648) ἀντιστοιχὸς δημοσίευσίς αὐτοῦ.

650. Μνημονεύομε ἐδῶ, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῶν παλαιότερων μουσικῶν ἐκδόσεων, τὴν καταχωριζομένην εἰς: *Πανδέκτης* 2 (1851), σσ. 126-149, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῶν ἀντιστοιχῶν νεωτέρων, τὴν περιεχομένην εἰς: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεία], *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], δ.π., σσ. 243-266. Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁ ὁρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων*, δ.π., σσ. 84-105. Ἡ πλέον πρόσφατος δημοσίευσίς τοῦ ποιήματος ἀπαντᾷ εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθεῖτου, *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη* 6. *Πολυέλεσι Γ'*, δ.π., σσ. 111-149. Ἐκλογὴ εἰκοσιν ἐννέα στίχων τῆς παρούσης συνθέσεως [συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον – Οἱ ἐστῶτες – Αἰνεῖτε τὸν Κύριον – Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ – Ὅτι τὸν Ἰακώβ – Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν – Πάντα ὅσα ἠθέλησεν – Ἐν ταῖς θαλάσσαις – Ἀνάγων νεφέλας – Ἀστραπὰς εἰς ὑετόν – Ὁ ἐξάγων ἀνέμους – Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα – Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους – Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα – Ἐν Φαραῶ – Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ – Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς κραταιοὺς – Κύριε, τὸ ὄνομά σου – Καὶ τὸ μνημόσυόν σου – Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν – Στόμα ἔχουσι – Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι – ὦτα ἔχουσι – Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα – Οἶκος Ἰσραὴλ – Οἶκος Ἀαρῶν – Οἶκος Λευὶ – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον], ἄνευ τῶν καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων, δημοσιεύει ὁ Χαράλαμπος Καρακατσάνης, *Ὀκτῆχον Μουσικὸν Λειμωνάριον*, τόμος Ζ', ἤχος βαρὺς [...], Ἀθήναι, ἀλλὰ' [1991], σσ. 385-394. Ὡσαύτως, πέντε στίχους τῆς παρούσης συνθέσεως [συγκεκριμένως τοὺς ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον – Ὅτι τὸν Ἰακώβ – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν – Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος – Καὶ πάντες οἱ πεποϊθότες ἐπ' αὐτοῖς], δημοσιεύει ὁ Σίμων Ἰ. Καράς, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς* [...], ἔτος Γ', τεῦχος Β' [...], Ἀθήναι 1984, σσ. 267-268.

2.15 Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου

α) Ὡς πολυέλεος «σύντομος»⁶⁵¹ ἢ «συνοπτικός»⁶⁵², ἀλλ' ἐν ταύτῳ «ἡδίστος»⁶⁵³, «τερπνός»⁶⁵⁴, «ἡδύτατος»⁶⁵⁵, «πάνυ γλυκὺς»⁶⁵⁶, «πάνυ ὠραῖος»⁶⁵⁷, «πάνυ χαρμόσυνος»⁶⁵⁸ καὶ ἐν γένει «ἡδονικός καὶ γλυκύτατος»⁶⁵⁹, φέρεται ἡ παροῦσα σύνθεσις στὰ ἐκ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν μουσικὰ χειρόγραφα. Τὸ μέλος τοῦ Πρωτοψάλτου Λαρίσης, Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, εἶναι τονισμένο σὲ ἰδιαίτερο κλάδο τῆς βυζαντινῆς ὀκτωηχίας, στὸν ἦχο τέταρτο λέγετο⁶⁶⁰, γεγονός ἀρμοδίως ἐπισημαινόμενόν στις σχετικὲς πρὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀναγραφὰς διὰ τῶν τριῶν ἐκδοχῶν χαρακτηρισμοῦ τοῦ συγκεκριμένου ἦχου· ἦχος δεῦτερος (ἦτοι πλάγιος τοῦ δευτέρου μαλακός

651. Βλ. ἐνδεικτικῶς· Ἰβήρ. 1017, σ. 153:

Πολυέλεος σύντομος, κύρ Ἀναστασίου Λαρίσης· ἦχος λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Ἰβήρ. 1275, φ. 112r. Παντ. 998, φ. 116r. Δοχ. 356, φ. 62v. Δοχ. 368, φ. 238r. Παῦλ. 25, σ. 92. Ἰβήρ. 1093, φ. 110r. Λειμ. 247, φ. 122r.

652. Βλ. σχετικῶς· Ξεν. 154, φ. 259v:

Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, συνοπτικός· ἦχος λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Σταυρ. 234, φ. 103r. Παντ. 952, φ. 76v. Μεταμ. 329, φ. 147r.

653. Βλ. Παντ. 952, φ. 76v:

Ἐτερος πολυέλεος ἡδίστος καὶ συνοπτικός, κυρίου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

654. Βλ. Παῦλ. 25, σ. 92:

Ἐτερος πολυέλεος σύντομός τε καὶ τερπνός, κυρίου Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. καί· Λειμ. 247, φ. 122r. Δοχ. 356, φ. 62v.

655. Βλ. Δοχ. 353, φ. 105r:

Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου (sic), πάνυ χαρμόσυνος καὶ ἡδύτατος· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

656. Βλ. Παντ. 998, φ. 116r:

Ἐτερος σύντομος, κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, πάνυ γλυκὺς, ἦχος δ' λέγετος, μέσος τοῦ δ', πεστρέφ σεγκιάχ ἀραβικά· δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

657. Βλ. αἰφνης· Δοχ. 359, φ. 56r:

Πολυέλεος πάνυ ὠραῖος, κύρ Ἀναστασίου Λαρίσης· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως· Τιμ. Προδρ. 7, φ. 232r. Δοχ. 401, φ. 66v. Δοχ. 368, φ. 238r. Ἰβήρ. 1093, φ. 110r. Σταυρ. 234, φ. 103r. Ξηρ. 365, φ. 58r. Ξηρ. 368, φ. 160r. Γρηγ. 22, φ. 189r κ.έ.

658. Βλ. σχετικῶς· Ξεν. 156, φ. 112v:

Ἐτερος, κύρ Ἀναστασίου, πάνυ χαρμόσυνος· [ἦχος] λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

Πρβλ. καί· Δοχ. 353, φ. 105r. Δοχ. 356, φ. 62v.

659. Βλ. Κουτλ. 421, φ. 74r:

Πολυέλεος κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, ἡδονικός καὶ γλυκύτατος· ἦχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

660. Περί τοῦ ἐν λόγῳ ἦχου βλ. προχείρως· Σίμωνος Ἰ. Καρά, *Μέθοδος τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς. Θεωρητικόν, τόμος Α', δ.π., σσ. 255-262.*

διατονικός)⁶⁶¹, ἤχος τέταρτος (ἦτοι μέσος τοῦ μαλακοῦ διατονικοῦ τετάρτου ἄγια)⁶⁶², ἢ καὶ ἀπλῶς ἤχος λέγεται⁶⁶³. Πάντως —ἐκ τῶν μνημονευθειῶν ἀναγραφῶν τῆς συνθέσεως—, ἡ πλέον ἀξιοσημείωτος ἐνδειξις περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἤχου εἶναι ἀναντιβρόχως ὁ παράλληλος χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀντιστοίχου ἀραβοπερσικοῦ ὄρου, ἦτοι makam Segâh («τουρκιστὶ σεγγιάχ», εἶναι ἐπὶ λέξει ἡ σχετικὴ διατύπωσις ἡ ἀπαντῶσα στὶς συνήθεις ρουμπρικές τῆς παρούσης περιπτώσεως)⁶⁶⁴. βεβαίως, ἡ πρᾶξις τούτη ὄχι μόνον προοιδαίνει περὶ τῶν (πρὸς περαιτέρω μελικὴ ἐπιτήδευσι) δυνατοτήτων τίς ὁποῖες παρέχει ὁ ὡς ἄνω ἤχος —ὡς ἀφιστάμενος, μάλιστα, τῆς παραδεδομένης ἐκκλησιαστικῆς ὀκτωηχίας—, ἀλλ' ἐν προκειμένῳ μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῆς ἰδιαιτέρως ἐντέχνου μελοποιητικῆς μεταχειρίσεως τοῦ παρόντος πολυελέου ὑπὸ τοῦ προειρημένου μελουργοῦ.

β) Ἡ σύνθεσις, ὡς ἀνεμένετο ἄλλωστε, ἀνθολογεῖται μεταξὺ ποικίλων ὁμοειδῶν ποιημάτων τῶν τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου μελουργῶν, ὡς ἐνδεικτικῶς: Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ τῶν Πρωτοψαλτῶν, Πέτρου Πελοποννησίου τοῦ

661. Βλ. σχετικῶς: Διον. 723, φ. 145r.

Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου ἤχος β' διατονικός, ἦτοι λέγεται, ἐκ τοῦ Βου Δούλου, Κύριον.

Ἡ αὐτὴ ἀναγραφὴ καὶ στὸν κώδικα Διον. 700, φ. 149r. Πρβλ. ἐπίσης: Ἐηρ. 364, φ. 35r. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/a], φ. 115v. Φιλ. 251, φ. 94r.

662. Ἡ πλέον χαρακτηριστικὴ ρουμπρὶκα τῆς παρούσης περιπτώσεως ἐξετέθη ἤδη ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 656. Ἐπιπροσθέτως βλ. καί: Γρηγ. 36, φ. 89v. Κουτλ. 435, φ. 45r. Ἐηρ. 312, φ. 93v. Ἐεν. 145, φ. 79r. Ὑδρ. 620, φ. 13v. Ἐηρ. 369, φ. 97r. Ἐεν. 144, φ. 138r. Κουτλ. 424, φ. 39v. Πάτρμ. 816, φ. 104r. Καρ. 216, φ. 128r. Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 485-486. Διον. 806, σ. 957.

663. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Ἐηρ. 330, φ. 94v. Ἐηρ. 382, φ. 133v. Ἐεν. 140, φ. 29v. Ἰβήρ. 981, σ. 376. Ἐηρ. 305, φ. 60v. Δοχ. 354, φ. 82r. Παντ. 977, φ. 45r. Διον. 576, φ. 82r. Δοχ. 341, φ. 127v. Κουτλ. 632, φ. 160r. Παντ. 1018, φ. 107v. Διον. 612, φ. 101r. Διον. 680, φ. 78r. Δοχ. 360, φ. 372r. Δοχ. 404, φ. 190v. Διον. 767, σ. 711. Διον. 806, σ. 640.

664. Βλ. Κουτλ. 418, φ. 52r:

Ἔτερος, τοῦ κύρ Ἀναστασίου Λαρισαίου, ὀνομαζόμενος τουρκιστὶ σεγγιάχ ἤχος δ' λέγεται Δούλου, Κύριον.

Ἡ συνηθεστέρα ἀναγραφὴ τῆς παρούσης περιπτώσεως δομεῖται, εἰδικώτερα, ὡς ἀκολούθως (βλ. Ἐηρ. 288, φ. 34r):

Πολυέλεος Ἀναστασίου Λαρισαίου ἤχος δ' λέγεται, τουρκιστὶ σεγγιάχ Δούλου, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως: Ἐεν. 123, σ. 183. Ἐεν. 172, φ. 129v. Ἰβήρ. 1019, φ. 73v. Ἰβήρ. 1252, φ. 92r. Λειμ. 8, φ. 81r. Χρυσορ. 6, σ. 239. Γρηγ. 22, φ. 189r κ.ε. Ἐηρ. 368, φ. 160r. Ἐηρ. 365, φ. 58r. Παντ. 998, φ. 116r. Δοχ. 368, φ. 238r. Γενικῶς περὶ τοῦ makam Segâh βλ. Ismail Hakki Özkan, *Türk Müsikişi Nazariyatı ve Usulleri. Kudüm Velveleleri*, [Istanbul 1990], pp. 276-284. Παναγιώτου Γ. Κηλτζανίδου, *Μεθοδικὴ διδασκαλία θεωρητικῆ τε καὶ πρακτικῆ πρὸς ἐμάθησιν καὶ διάδοσιν τοῦ γνησίου ἐξωτερικοῦ μέλους τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἀραβοπερσικὴν*, Θεσσαλονίκη 1978², σσ. 73-79.

λαμπαδαρίου, Κυρίλλου Μαρμαρηνού πρώην ἐπισκόπου Τήνου, Παρθενίου ἱερομονάχου τοῦ Μετεωρίτου, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός⁶⁶⁵. Ἐκ τῆς ποικιλοειδοῦς «συμφύρσεως» τῶν ὡς ἄνω μνημονευθεισῶν συνθέσεων πρὸς ἀλλήλας προκύπτουν γιὰ τὸν ὑπὸ ἐξέτασι πολυεἶλο πολυάριθμες παραλλαγές ἀνθολογήσεως, ἢ λεπτομερεστέρα ἀπαρίθμησις τῶν ὁποίων παρέλκει ἐδῶ⁶⁶⁶. Ὡστόσο, διακρίνονται —ὡς πλέον συχνῶς ἀπαντῶσες στὴν περὶ αὐτοῦ χειρόγραφον παράδοσι— οἱ ἀκολουθίως μνημονευόμενες εὐτακτες καταχωρήσεις αὐτοῦ ἐνδιαμέσως τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τοῦ εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ πρώτου ἀντιστοίχου ποιήματος Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου⁶⁶⁷, ὡς καὶ μεταξύ τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τῆς προμνημονευθείσης, ὁμοίως, συνθέσεως τοῦ λαμπαδαρίου Πέτρου⁶⁶⁸.

γ) Ἀδιαμφισβήτητος μελοποιὸς τῆς συνθέσεως εἶναι ὁ Πρωτοψάλτης Λαρίσης Ἀναστάσιος ὁ Ῥαφτανιώτης· ὁ ἐν λόγῳ μελουργός —ἐκτὸς τοῦ πολλαχοῦ ἄνω-

665. Μνημονευτέοι ἐπιπροσθέτως ἐδῶ —ἐκ μὲν τῶν παλαιότερων μελουργῶν, συνθέσεις τῶν ὁποίων ἀνθολογοῦνται πρὸ ἢ μετὰ τοῦ παρόντος πολυελέου— ὁ Πέτρος Μπερεκέτης (βλ. αἴφνης τοὺς κώδικες: Ἐηρ. 364, φφ. 35γ-42ν. Λειμ. 8, φφ. 81γ-82ν. Λειμ. 247, φφ. 122γ-130ν. Διον. 612, φφ. 101γ-110ν), καθὼς καὶ οἱ —ἐκ τῶν λοιπῶν, συγχρόνων ἢ μεταγενεστέρων τοῦ Ῥαφτανιώτου μελουργῶν— Συνέσιος Ἰβηρίτης ὁ Μυτιληναῖος, Νικόλαος Δοχειαρίτης, Διονύσιος Πελοποννήσιος, Ἀθανάσιος Δημητριάδης, Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ καὶ Ἰωάσαφ Διονυσιάτης (βλ. ἀντιστοίχως τοὺς κώδικες: Δοχ. 360, φφ. 372γ-388γ. Διον. 723, φφ. 145γ-163γ. Δοχ. 404, φφ. 190ν-211γ. Ἰβήρ. 981, σσ. 376-389. Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α]), φφ. 115ν-132ν. Διον. 767, σσ. 711-731).

666. Ἐνδεικτικῶς ξεχωρίζομε τέσσαρες μόνον περιπτώσεις: ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἀνθολόγησι τῆς παρούσης συνθέσεως ἐν ἀρχῇ [βλ. σχετικῶς: Ἐηρ. 368, φφ. 160γ-169ν. Δοχ. 359, φφ. 56γ-64γ. Δοχ. 356, φφ. 62ν-72ν], ἢ ἐν τέλει [βλ. σχετικῶς: Ξεν. 156, φφ. 112ν-127γ. Ὑδρ. 620, φφ. 13ν-18ν. Ξεν. 144, φφ. 138γ-147ν. Κουτλ. 424, φφ. 39ν-49γ] συνόλου τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐνιαχοῦ ἀπαντῶσα ἄτακτον παράθεσι αὐτῆς [βλ. σχετικῶς: Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 232γ-240ν. Σταυρ. 234, φφ. 103γ-112γ. Παντ. 1018, φφ. 107ν-114ν. Διον. 806, σσ. 957-964], ἢ τὴν εἰς ὠρισμένους κώδικες ἀνθολόγησι αὐτῆς, ὡς μόνης ὁμοειδοῦς συνθέσεως καταχωρίζομένης στὰ συγκεκριμένα χειρόγραφα [βλ. σχετικῶς: Γρηγ. 36, φφ. 89ν-96γ. Γρηγ. 22, φ. 189γ κ.έ.].

667. Βλ. σχετικῶς: Παντ. 952, φφ. 76ν-84γ. Κουτλ. 421, φφ. 74γ-82ν. Ἐηρ. 312, φφ. 93ν-100ν. Ἐηρ. 365, φφ. 58γ-65ν. Ξεν. 123, σσ. 183-191. Ἀγ. Δημητρ. 38, φ. 56γ κ.έ. Ἐηρ. 369, φφ. 97γ-105ν. Δοχ. 353, φφ. 105γ-113ν. Δοχ. 354, φφ. 82γ-88ν. Καρ. 216, φφ. 128γ-139ν. Κουτλ. 632, φφ. 160γ-170γ.

668. Βλ. συγκεκριμένως: Ξεν. 154, φφ. 259ν-264γ. Παῦλ. 25, σσ. 92-103. Δοχ. 401, φφ. 66ν-75γ. Ξεν. 140, φφ. 29ν-36ν. Ξεν. 172, φφ. 129ν-140ν. Ἐηρ. 288, φφ. 34γ-40γ. Στὸν κώδικα Ὀλυμπ. 206, φφ. 76γ-80γ, μεταξύ τοῦ παρόντος πολυελέου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου παρεμβάλλεται ἐν Πασαπινοάριον εἰς ἦχον α' τοῦ τελευταίου ὡσαύτως, στὸν κώδικα Διον. 576, φφ. 82γ-87γ, μεταξύ τῶν πολυελέων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφτανιώτου καὶ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου παρεμβάλλεται ἢ εἰς ἦχον α' δοξολογία Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη.

τέρω ἐπισημανθέντος προσωνομίου αὐτοῦ, ἦτοι Ῥαφανιώτης⁶⁶⁹ — φέρεται ἐπιπροσθέτως, στὶς πρὸ τοῦ παρόντος ποιήματος ἀρμόδιες ἀναγραφές, καὶ ὡς Ἀναστάσιος⁶⁷⁰ ἢ κύρ Ἀναστάσιος⁶⁷¹ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡσαύτως καὶ ὡς Ἀναστάσιος Λαρισαῖος⁶⁷² (ἅπαξ ἀπαντᾷ καὶ ἡ ἰδιότυπος προσωνομία Ἀναστάσιος Ἑλλαδίτης⁶⁷³), ἐνῶ ἐνίοτε προσδιορίζεται εἰδικώτερα καὶ τὸ ὄφθιο αὐτοῦ, εἴτε διὰ τοῦ μακροσκελοῦς τίτλου Ἀναστάσιος Πρωτοφάλτης Λαρίσης⁶⁷⁴ (παραδίδεται καὶ πλέον περιφραστικῆ ἐκδοχῆ αὐτοῦ κύρ Ἀναστάσιος Ῥαφανιώτης καὶ Πρωτοφάλτης τῆς Λαρισαίων Ἐκκλησίας⁶⁷⁵), εἴτε διὰ τοῦ πλέον εὐσυνόπτου Ἀναστάσιος Λαρίσης⁶⁷⁶.

δ) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πλήρης⁶⁷⁷. Ὅ,τι ἐν προοιμίῳ τῆς παρούσης παραγράφου ἐσημειώθη, περὶ τῶν εἰς τὸ ποίημα ἀποδιδομένων χαρακτηρισμῶν, διέπει ἀπολύτως καὶ τὴν μελικὴ αὐτοῦ δομὴ ἢ σύνθεσις εἶναι σαφῶς σύντομος, ταυτοχρόνως ὅμως σύγκειται ἐκ τερπνῶν καὶ ἡδυστάτων μελικῶν θέσεων ἀναπτυσσομένων, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, στὴν χροὰ τοῦ λεγέ-

669. Ἀπαντοῦν καὶ ὠρισμένες — μᾶλλον συμπτωματικῆς — παραλλαγές τοῦ ἐν λόγῳ προσωνομίου, ὡς ἐπὶ παραδείγματος: Ἀναστάσιος ἐκ Ῥαφάνης (Γρηγ. 23), Ἀναστάσιος Ῥαφανίτης (Διον. 680, φ. 78r), Ἀναστάσιος Ῥαφακίτης (Διον. 576, φ. 82r), ἢ Ἀναστάσιος Ῥαφινιώτης (Δοχ. 353, φ. 105r).

670. Βλ. Ξηρ. 369, φ. 97r.

671. Βλ. Γρηγ. 36, φ. 89v. Ξεν. 156, φ. 112v. Γρηγ. 22, φ. 189r κ.ε. Λειμ. 247, φ. 122r. Κουτλ. 424, φ. 39v.

672. Βλ. Ξεν. 123, σ. 183. Κουτλ. 418, φ. 52r. Κουτλ. 435, φ. 45r. Ξηρ. 382, φ. 133v. Ξηρ. 365, φ. 58r. Ξεν. 172, φ. 129v. Ἰβήρ. 1252, φ. 92r. Ξηρ. 288, φ. 34r. Ξεν. 144, φ. 138r. Ὀλυμπ. 206, φ. 76r. Πρβλ. καὶ τὸν κώδικα Ὑδρ. 620, φ. 13v, ὅπου ὁ αὐτὸς μελομυρῆς χαρακτηρίζεται Ἀναστάσιος Λαρινός.

673. Βλ. Δοχ. 356, φ. 62v:

Πολυέλεος σύντομος τε καὶ τερπνός καὶ πάνυ χαρμόσυνος, ποίημα κύρ Ἀναστασίου Ἑλλαδίτου ἤχος δ' λέγετος Δοῦλοι, Κύριον.

674. Βλ. Ξηρ. 364, φ. 35r. Κύκ. 14, φ. 81v. Πρβλ. καὶ Πάτμ. 816, φ. 104r [Ἔτερος πολυέλεος, κυρίου Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου καὶ Πρωτοφάλτου Λαρίσης ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον].

675. Βλ. Τιμ. Προδρ. 7, φ. 232r:

Πολυέλεος ὠραῖος πάνυ, μελοτονισθεὶς παρὰ τοῦ κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου καὶ Πρωτοφάλτου τῆς Λαρισαίων Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

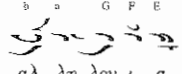
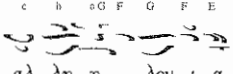
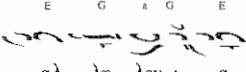
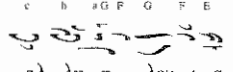
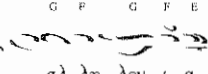
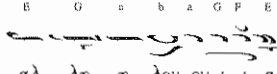
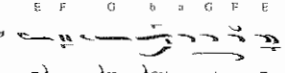
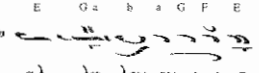
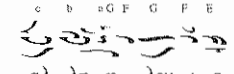
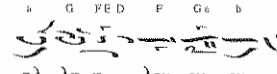
676. Βλ. Ἰβήρ. 1017, σ. 153. Δοχ. 359, φ. 56r. Φιλ. 251, φ. 91r.

677. Ὄρισμένες ἐλλιπεῖς ἀνθολογήσεις αὐτοῦ — οἱ ὁποῖες ἐπεσημάνθησαν κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα — ἀφοροῦν κυρίως στὴν ἐκ τῆς ὅλης συνθέσεως ἀπουσία τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων αὐτῆς (βλ. αἴφνης Διον. 700, φφ. 149r-157r). [Στὸν κώδικα Μεταμ. 295, σσ. 437-455, ἐλλίπει μόνον τὸ τριαδικὸ δοξαστικὸ μάθημα]. Νὰ μνημονευθῆ, ἐπιπροσθέτως, μία ἰδιότυπος, τρόπον τινά, ἐλλιπὴς ἀνθολόγησις τοῦ παρόντος πολυελέου — στὸν κώδικα Διον. 678, φφ. 128r-142v — κατὰ τὴν ὁποία οἱ πλείστοι στίχοι τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως συμπλέκονται πρὸς ἕτερο ὁμόηχο πολυέλεο Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.

του ήχου, τὰ ἡχοχρώματα τοῦ ὁποίου ἀξιοποιοῦνται πλήρως ὑπὸ τοῦ Ῥαφανιώτου⁶⁷⁸. Μάλιστα δέ, ἡ ἤδη ἐπισημανθεῖσα ἐπιτήρδευσις τοῦ μέλους τῆς παρούσης συνθέσεως ἐμφαίνεται ἐτι περαιτέρω καὶ ἐκ τῶν ποικίλων ἐκδοχῶν —τοῦλάχιστον ἐπτὰ— τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου ἀλληλοῦα⁶⁷⁹, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εὐρύτατα κατὰ τὴν παροῦσα χρονικὴ περίοδο διαδεδομένη παράδοσι, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία ἐπιζητεῖται (οἰονεῖ) κοινὸ ἀνακλῶμενο γιὰ τὸ σύνολο τῶν στίχων τῶν περισσοτέρων πολυελέων. Ἡ σύνθεσις περαινεται διὰ τῶν ἀρμοδίων δοξαστικῶν μαθημάτων, τριαδικοῦ⁶⁸⁰ καὶ θεστο-

678. Σημειωτέον, βεβαίως, ὅτι στὸ μέλος τοῦ Ῥαφανιώτου παρατηροῦνται καὶ ὠρισμένες ἐντελῶς παροδικές χρωματικές μεταπτώσεις, συγκεκριμένως στὶς μελικές κατακλιίδες τῶν ψαλμικῶν στίχων: Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα — Ἐν Φαραῶ — Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν — Ὁφθαλμοὺς ἔχουσι — Ὠτα ἔχουσι — Ὅμοιοι αὐτοῖς. Ἐπ' εὐκαιρία, ἀξιωμαθούμενος εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ δις ἀπαντῶσα (στοὺς στίχους: Οἶκος Ἀαρῶν καὶ Οἶκος Λευὶ) ὀξυμελῆς ἀναφορά στὴν ἑπταφωνία τοῦ λεγέτου ἤχου.

679. Παραθέτομε ἐν συνεχείᾳ —ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2216, φ. 36ν κ.έ.— τὶς ἐν λόγῳ ἐπτὰ μελικές διαφοροποιήσεις τοῦ ἐφυμνίου ἀλληλοῦα (κατὰ τὴν παλαιὰ σημειογραφία), πρὸς ἐπιβῆρωσι τοῦ ἀνωτέρω λόγου: νὰ σημειωθῇ μόνον πὼς οἱ ἐπόμενες ἐκδοχές τοῦ ἀνακλωμένου ἀναπτύσσονται κατὰ κύριο λόγο καθ' ὁμάδες στίχων, μάλιστα δὲ ἐπαναλαμβανόμενες ὁμοιοτρόπως ἀνὰ ζεύγη στίχων:

α)		δ ¹)	
	αλ λη λου ι α		αλ λη η λου ι α
β)		δ ²)	
	αλ λη λου ι α		αλ λη η λου ι α
β ¹)		ε)	
	αλ λη λου ι α		αλ λη η λου ου ι ι α
γ)		ς)	
	αλ λη λου ι α		αλ λη λου ου ι ι α
δ)		ζ)	
	αλ λη η λου ι α		αλ λη η λου ου ου ι ι α

680. Συγκεκριμένως, τὸ τριαδικὸ μάθημα τοῦ πολυελέου σύγκειται ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἤδη ποιητικοῦ κειμένου: Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, πάτερ ἀναρχε..., περὶ τῶν δημοσιεύσεων τοῦ ὁποίου βλ. σχετικῶς τὴν ὑποσημ. 319. Τὸ μάθημα ἐπισφραγίζεται, κατὰ τὰ εἰωθότα, ἐκ βραχέος νενανισμοῦ καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος, ἐν τέλει τοῦ ὁποίου ἐπαναλαμβάνεται ἡ καταληκτικὴ ἀποστροφή τοῦ ποιήματος: ἐλέησον καὶ σώσον ἡμᾶς.

κίου⁶⁸¹ ἀντιστοίχως, τὸ ποιητικὸ κείμενο τῶν ὁποίων ἠρύσθη ὁ Ῥαφανιώτης ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη⁶⁸². Σποραδικῶς καὶ ἐντελῶς μεμονωμένως ὁ παρὼν πολυελέος συμπληροῦται δι' ἑτέρων δοξαστικῶν μαθημάτων ἐκ λοιπῶν συνθέσεων, εἴτε ὁμοήχων —ὁπότε ἢ ἐν λόγῳ συμπλήρωσις ἀντανακλᾷ οὐσιαστικὴ μᾶλλον πρᾶξι, πρὸς χρῆσιν λειτουργικὴ⁶⁸³—, εἴτε ἑτεροήχων —ὁπότε ἢ τοιαύτη συμπλήρωσις πρέπει σαφῶς νὰ λογισθῇ ὡς τυχαία πρᾶξις⁶⁸⁴.

681. Συγκεκριμένως, τὸ θεοτοκίον μάθημα τοῦ πολυελέου σύγκειται ἐκ τοῦ ὡσαύτως γνωστοῦ δεκαπεντασυλλάβου ποιήματος: Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία..., περὶ τῶν δημοσιεύσεων τοῦ ὁποίου βλ. ὅσα ἀρμοδίως ἐσχολιάσθησαν στὴν ὑπόσημ. 320. Τὸ ἀπολύτως ἐνδιαφέρον μορφολογικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ παρόντος θεοτοκίου μαθήματος ἐντοπίζεται στὴν ἐξῆς παρατήρησι: ἀντιθέτως πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ χρονικὴ περίοδο κρατοῦσα παράδοσι —περὶ ἐνιαίας μορφολογικῆς δομῆς τῶν ὁμοειδῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων (ἢ ὅποια πολλαχθῶς ἀνωτέρω ἐξετέθη καὶ δεόντως ἐπεσημάνθη)—, ὁ Ῥαφανιώτης ἐδῶ παρεμβάλλει ἀπλῶς ἐν ἀρκούντως βραχὺν κράτημα μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου στίχου τοῦ μνημονευθέντος δεκαπεντασυλλάβου θεοτοκίου μαθήματος: τοιουτοτρόπως, διαμορφοῦται προφανέστατα μία καινοφανὴς μορφολογικὴ διάταξις γιὰ τὸ παρὸν μάθημα, προσωπικὸ, τρόπον τινά, ἐπίτευγμα τοῦ Ῥαφανιώτου. Τὴν «καινοτομία» τούτη —καὶ τὴν ἀσυνήθη, διὰ τὰ κερρατικῶτα μελοποιητικὰ ἔθη, ἀπουσία νεοανισμοῦ καὶ κράτηματος ἐν κατακλειδί τοῦ ὡς ἄνω μαθήματος— ἠθέλησε ἐνδεχομένως νὰ «θεραπεύσῃ» καὶ ἀρμοδίως νὰ ἀποπληρώσῃ ὁ ἐκ Μυτιλήνης Ἰβηρίτης ἱερομόναχος Συνέσιος, ὁ ὁποῖος συνέθεσε τὸ ἐπόμενο (ἄπαξ ἀνθολογούμενο) κράτημα, προκειμένου τοῦτο νὰ ἐπισυνάπτεται στὸ παρὸν ἀκριβῶς θεοτοκίον μάθημα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου, ὡς εὐγλωττως σημειοὶ ὁ ἴδιος στὸν —περὶ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ ιη' αἰῶνος χρονολογούμενο— αὐτόγραφό του κώδικα Κουτλ. 421, φφ. 60γ-62γ:

Σύνθεσις παρὰ Συνεσίου Μυτιληνοῦ Ἰβηρίτου, εἰς τοῦ Ἀναστασίου τὸν πολυέλεον τὸ

Καὶ νῦν· ἦχος δ' λέγετος Ανενεναναε

[Πλήρης ὁ πολυελέος τοῦ Ῥαφανιώτου καταχωρίζεται κατωτέρω τοῦ αὐτοῦ κώδικος, στὰ φφ. 74γ-82ν]. Νὰ ὑπομνησθῇ μόνον ἐδῶ ὅτι ἡ δόκιμος δραστηριότης τοῦ ἐν λόγῳ Συνεσίου πρὸς ἀναπλήρωσι ἐλλειπόντων στοιχείων ἐκ συνθέσεων πολυελέων, μᾶς εἶναι ἤδη γνωστὴ ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου (πρβλ. σχετικῶς καὶ τὴν ὑπόσημ. 457).

682. Περὶ τῆς ἐν λόγῳ τακτικῆς πρβλ. ὅσα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω, στὴν ὑπόσημ. 636.

683. Ἀναφερόμεθα κυρίως ἐδῶ στὴν ἀνθολόγησι κατόπιν τῆς παρούσης συνθέσεως τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, ὅπως —ἐπὶ παραδείγματός— καταγράφεται στὸν κώδικα Ξεν. 154, φφ. 264γ-269ν. Σὲ παρόμοιο φαινόμενο ὀφείλεται, κατὰ τὴν ἀποψὶ μας, σχετικὴ ἐπισήμανσις τοῦ Γρ. Θ. Στάθη, *Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία*, σσ. 255 καὶ 201, ὁ ὁποῖος —ἐπικαλούμενος τὸν κώδικα Ξηρ. 330, φ. 94ν κ.έ.— σημειοὶ ἐσφαλμένως πῶς τὰ μνημονευθέντα ποιητικὰ κείμενα τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου παραμένουν κοινὰ καὶ γιὰ τὸν παρόντα πολυελέο.

684. Βλ. αἴφνης: Παντ. 1018, φφ. 114ν-121γ (ὅπου τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου ἐπιτάσσεται τριαδικὸ μάθημα ἐκ τοῦ [εἰς ἦχον πλ. δ'] πολυελέου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος) καὶ Διον. 829, φ. 115ν κ.έ. (ὅπου ἡ σύνθεσις τοῦ Ῥαφανιώτου κατακλείεται διὰ τριαδικοῦ μαθήματος ἐκ τινος πολυελέου Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως καὶ ἀντιστοίχου θεοτοκίου κατὰ γράμματα καὶ μέλος Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου).

ε) Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῆς παρουσίας συνθέσεως εἶναι ἀρκούντως ἐκτενής. Ὅπως ἤδη ἐσημειώθη ἀρμοδίως ἐν τοῖς πρόσθεν, ἐκτὸς τῶν ὀκτώ, κυρίως, ὁμοειδῶν συνθέσεων (ἤτοι τῶν πολυελέων Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ τῶν Πρωτοψάλτων, Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητῶς καὶ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος), οἱ ὁποῖοι λίαν ἐνωρῆς συνέπηξαν ἰδία ἐνότητα καὶ ἐπεβλήθησαν σχεδὸν καθολικῶς, καὶ ὁ ἐν λόγῳ πολυελεὸς τοῦ Ῥαφανιώτου διεδόθη εὐρύτατα καὶ ἠνθολογήθη κατὰ κόρον σὲ πληθῶρα χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων, κυριώτατα τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας καὶ δευτερευόντως τῆς νέας μεθόδου. Συγκεκριμένως, κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στοὺς ἐπομένους κώδικες⁶⁸⁵:

1. Κώδικες παλαιᾶς σημειογραφίας

i) Τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ἠ' αἰῶνος:

Μεταμ. 92, φφ. 36ν-41γ. Λειμ. 8, φφ. 81γ-82ν. Ξεν. 156, φφ. 112ν-127γ. Παντ. 952, φφ. 76ν-84γ. Τιμ. Προδρ. 7, φφ. 232γ-240ν. Ἰβήρ. 1093, φφ. 110γ-116γ. Δοχ. 401, φφ. 66ν-75γ. Ξηρ. 364, φφ. 35γ-42ν. Γρηγ. 36, φφ. 89ν-96γ. Παύλ. 25, σσ. 92-103. Σταυρ. 234, φφ. 103γ-112γ. Ἰβήρ. 1207, φ. 105γ κ.έ. Μεταμ. 295, σσ. 437-455. Ξεν. 154, φφ. 259ν-264γ. Ξηρ. 368, φφ. 160γ-169ν. Ξεν. 123, σσ. 183-191. Ξηρ. 330, φφ. 94ν-100γ. Μεταμ. 329, φφ. 147γ-153γ. Paris Suppl. Grec. 1332, φ. 339γ κ.έ. Ἰβήρ. 1017, σσ. 153-169. Ἰβήρ. 981, σσ. 376-389. Δοχ. 359, φφ. 56γ-64γ. Κουτλ. 418, φφ. 52γ-60γ. Κουτλ. 435, φφ. 45γ-56γ. Ξηρ. 382, φφ. 133ν-144γ. Ξηρ. 365, φφ. 58γ-65ν. Γρηγ. 22, φ. 189γ κ.έ. Ξεν. 140, φφ. 29ν-36ν. Κουτλ. 421, φφ. 74γ-82ν. Ξηρ. 312, φφ. 93ν-100ν. Ἰβήρ. 1038, φφ. 57γ-65γ. Ἰβήρ. 1129, φφ. 46ν-57γ. Ἰβήρ. 1301, φφ. 68ν-80ν. Ἰβήρ. 1019, φφ. 73ν-78γ. Ἰβήρ. 1275, φφ. 112γ-122γ. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 110γ-117ν. Ἀγ. Δημητρ. 38, φ. 56γ κ.έ. Γρηγ. 23⁶⁸⁶. Ξεν. 172, φφ. 129ν-140ν. Ξεν. 145, φφ. 79γ-88ν. Ξηρ. 305, φφ. 60ν-64γ. Ὑδρ. 620, φφ. 13ν-18ν. Κύκ. 14, φ. 81ν κ.έ. Nks 2747, 2', φφ. 242γ-244ν. EBE 2216, φφ. 36ν-44γ. EBE 2432, φφ. 101γ-106ν.

ii) Τοῦ α' τετάρτου τοῦ ἠ' αἰῶνος:

Ξηρ. 288, φφ. 34γ-40γ. Δοχ. 353, φφ. 105γ-113ν. Ἰβήρ. 1030, φφ. 91γ-99ν. Ὀλυμπ. 206, φφ. 76γ-80γ. Λειμ. 247, φφ. 122γ-130ν. Ξηρ. 369, φφ. 97γ-105ν. Ἰβήρ. 1252, φφ. 92γ-96γ. Ξεν. 144, φφ. 138γ-147ν. Φιλ. 251, φφ. 91γ-101ν. Κουτλ. 424, φφ. 39ν-49γ. Δοχ. 356, φφ. 62ν-72ν. Δοχ. 354, φφ. 82γ-88ν. Χρυσορ. 6, σ. 239 κ.έ. Ἰβήρ. 1126, φφ. 122ν-132γ. Δοχ. 368, φφ. 238γ-247γ. Πάτρι. 816, φφ. 104γ-112γ. Παντ. 998, φφ. 116γ-122ν. Διον. 576, φφ. 82γ-87γ.

685. Οἱ στοιχειοθετοῦντες τὴν χειρόγραφον τοῦ παρόντος πολυελέου παράδοσι κώδικες ἀριθμοῦνται ἐν συνεχείᾳ κατὰ χρονολογικὴν σειράν, διηρημένοι σὲ χειρογράφα παλαιᾶς καὶ νέας μεθόδου σημειογραφίας. Ἐνδιαφερόντως, μνημονεύομε ἰδιαιτέρως (ἐκ τῶν εὐαριθμῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια —κατὰ μίμησιν τοῦ διὰ τὸν μελωδὸν Πέτρον τὸν Μπερεκέτη ἀντιστοίχου φαινομένου— συνιστοῦν ἀυτονόμως τὰ Ἄπαντα Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου) τοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1301 (φφ. 68ν-80ν), Βατοπ. 1301 καὶ Παντοκρ. 209 [πρβλ. καὶ Μ. Χατζηγηλιακοῦμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 97, ὑποσημ. 277], ἔπου, βεβαίως, μεταξὺ «ἀπάντων» τῶν ποιημάτων» τοῦ ἐν λόγῳ μελοποιῶ συγκαταλέγεται καὶ ἡ ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσις.

686. Κατὰ (ἀόριστον ἐν πολλοῖς) πληροφορία, κατακεχωρισμένη εἰς Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 632.

Καρ. 216, φφ. 128r-139v. Παντ. 977, φφ. 45r-53r. Δοχ. 341, φφ. 127v-132v. Κουτλ. 632, φφ. 160r-170r. Ίβήρ. 1303 [τμήμα Γ], φφ. 1r-10r. EBP 133, φφ. 72r-76r.

2. Κώδικες νέας μεθόδου:

Διον. 723, φφ. 145r-163r. Δοχ. 360, φφ. 372r-388r. Παντ. 1018, φφ. 107v-114v. Διον. 700, φφ. 149r-157r. Διον. 612, φφ. 101r-110v. Διον. 680, φφ. 78r-85v. Δοχ. 404, φφ. 190v-211r. Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 485-486 κ.έ. Διον. 829 (Συλλογή έντύπων 7 [10/α]), φφ. 115v-132v. Διον. 767, σσ. 711-731. Διον. 806, σσ. 640-647 και 957-964.

Η πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τής συνθέσεως έπεσημάνθη, προς τó παρόν, στον κατά τó έτος 1772 αυτόγραφο του ιερομονάχου Γαβριήλ κώδικα Μεταμ. 92⁶⁸⁷. τó έπισημανθέν έτος όροθετεί έν ταύτω ένα πρώτο άσφαλές terminus ante quem για τήν σύνθεσι του πολυελέου. Στην ίδια χρονική περίοδο έντάσσονται, έπιπροσθέτως, τόσο ό κώδιξ Λειμ. 8 (τόν όποιο ό Μ. Χατζηγιακουμής έγγρονίζει όλίγον μεταγενεστέρως του έτους 1771⁶⁸⁸) όσο και οι περι τήν δεκαετία 1770-1780 χρονολογούμενοι κώδικες Ξεν. 156 και Παντ. 952⁶⁸⁹. ή «χορεία» των έδώ μνημονευόμενων άρχαιοτέρων μουσικών κωδίκων τής ως άνω χειρογράφου του πολυελέου παραδόσεως, συμπληροϋται υπό των χειρογράφων Τιμ. Προδρ. 7, Ίβήρ. 1093 και Δοχ. 401⁶⁹⁰. Πρέπει γενικώς να παρατηρηθί ότι τά (περι τής ποιήσεως του παρόντος πολυελέου) χρονολογικά δεδομένα συγκλίνουν έν πολλοίς στην άποψι ότι κατά τó έτος, τουλάχιστον, 1770 ή σύνθεσις αύτου είχε συντελεσθί: ως έκ τούτου —και έλλείπει περαιτέρω διευκρινιστικών στοιχείων— φαίνεται ότι τó πιθανό χρονικό διάστημα κατά τó όποιο έπισυνέβη ή υπό του Ίραφανιώτου σύνθεσις του έν λόγω ποιήματος πρέπει, προς τó παρόν, να προσδιορισθί στο εύρύτερο πλαίσιο τής δεκαετίας 1760-1770. Ίδιαιτέρας μνείας χρήζει ή —περιωρισμένη, βεβαίως, αλλά πάντως σταθερά— διάδοσις τής συνθέσεως σέ άρκούντως εύρύ γεωγραφικό χώρο: ήτοι έκ τής Θεσσαλίας, πατρίδος του μελουργού αύτης⁶⁹¹, στην Κωνσταντινού-

687. Βλ. συγκεκριμένως: Μεταμ. 92, φφ. 36v-41r.

688. Βλ. σχετικώς: Μ. Χατζηγιακουμή, *Μουσικά χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 163.

689. Περι τής χρονολόγησεως των άνωτέρω κωδίκων βλ. Γρ. Θ. Στάθη, *δ.π.*, σσ. 119 και 269, άντιστοίχως.

690. Περι των χρονολογιών γραφής των ως άνω κωδίκων βλ. άντιστοίχως: Έμμανουήλ Γιαννοπούλου, «Περιγραφικός κατάλογος χειρογράφων κωδίκων βυζαντινής έκκλησιαστικής μουσικής τής ι. μ. Τιμίου Προδρόμου Βεροίας», *Γρηγόριος ό Παλαμάς 77* (1994), σ. 601 [ό συγγραφέυς χρονολογεί γενικώς τó συγκεκριμένο τμήμα του κώδικος «μετά τó 1758» κατά τήν προσωπική μας άποψι —και βάσει των περι του παρόντος πολυελέου προκυπτόντων έδώ στοιχείων— ή χρονολογία γραφής πρέπει ειδικότερα να μετατεθί έκ του έτους 1770 και έντευθεν]. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Δ'* [άνέκδοτος: με τήν εύγενή παραχώρησι του συγγραφέως]. Του αύτου, *Τά Χειρόγραφα Α'*, σ. 581.

691. Βλ. ένδεικτικώς τον περι τó έτος 1785 αυτόγραφο —κατά πΰσαν πιθανότητα— του ήγουμένου τής μονής Μεταμορφώσεως των Μετεώρων, Παρθενίου του Όρφιδου, κώδικα: Μεταμ. 329, φφ. 147r-153r.

πολι⁶⁹² και στο άγιώνυμον ὄρος⁶⁹³, ἕως αὐτῆς τῆς Σμύρνης⁶⁹⁴ καὶ τῆς Κύπρου⁶⁹⁵, ἀλλὰ καὶ –ἐκτὸς τοῦ καθ' αὐτὸ ἐλληνικοῦ χώρου– τῆς Ῥουμανίας⁶⁹⁶ καὶ τῆς Βουλγαρίας⁶⁹⁷. Ἀξιωμαθὲν εἶναι ὅπως ὅποτε καὶ ἡ πενιχρὰ ἐπιβολὴ τοῦ πολυελέου κατὰ τὰ ἔτη τῆς νέας μεθόδου ἀναλυτικῆς σημειογραφίας –ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς ἀντιστοίχου χειρογράφου παραδόσεως⁶⁹⁸–, φαινόμενο σύνθη-
 ρες ἐν πολλοῖς γιὰ τὸ σῶμα ἀπάντων τῶν ποιημάτων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφα-
 νιώτου, τὸ ὁποῖο συνετέλεσε ἀφ' ἐνὸς μὲν στὸν ἀποκλεισμό των ἐκ τῶν ἐντύ-
 πων μουσικῶν βιβλίων, ἀφ' ἑτέρου δὲ στὴν σταδιακὴ λήθη⁶⁹⁹ τούτων.

ς) Ὁ πολυελεος σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων⁷⁰⁰, στοὺς ὁποίους ἐπιτάσ-
 σονται τὰ δύο μνημονευθέντα δοξαστικά μαθήματα. Ἀκολουθῶς καταγράφε-
 ται τὸ μουσικὸ incipit τῆς συνθέσεως⁷⁰⁰:

692. Βλ. ἐνδεικτικῶς τὸν –περὶ τὸ ἔτος 1795 γεγραμμένο– κώδικα Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου Ἰβήρ. 1017, σσ. 153-169.

693. Βλ. ἐνδεικτικῶς –ἐκτὸς τῶν κατωτέρω μνημονευμένων κωδικῶν διαφορῶν Ἀγιο-
 ρειτῶν (ἐξηγητῶν) διδασκάλων– τοὺς αὐτογράφους κώδικες τῶν Συνεσίου Ἰβηρίτου (Κουτλ.
 421, φφ. 74r-82v), Ἰωάσαφ Βατοπαιδηνοῦ (Ἰβήρ. 1301, φφ. 68v-80v) καὶ Ἰωάσαφ Παντο-
 κρατορηνοῦ (Πάτρμ. 816, φφ. 104r-112r).

694. Βλ. σχετικῶς τὸν –ἐν Σμύρνη καὶ ὑπὸ τοῦ Πρωτοψάλτου Δημητρίου τοῦ Λώτου, κατὰ
 τὸ ἔτος 1782, γεγραμμένο– κώδικα Ἐπρ. 330, φφ. 94v-100r.

695. Βλ. σχετικῶς τὸν αὐτόγραφο Σιλβέστρου ἱερομονάχου τοῦ Κυκκώτου κώδικα Κύκ.
 14, φ. 81v κ.έ.

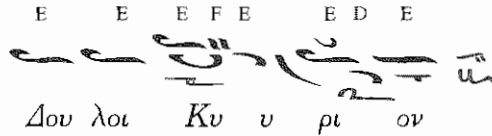
696. Βλ. ἐνδεικτικῶς Παῦλ. 433, φφ. 161r-170r. Πρβλ. καὶ κατωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 704.

697. Βλ. τὸν –εἰς τὴν Ῥίαν πιθανώτατα γεγραμμένο– κώδικα Ξεν. 145, φφ. 79r-88v, ὡς
 καὶ τὸν Διον. 576, φφ. 82r-87r, πιθανολογούμενο, ὡσαύτως, αὐτόγραφο τοῦ γνωστοῦ διδασκά-
 λου Ἰωάσαφ τοῦ Ῥιλιώτου.

698. Θὰ προσθέταμε, μάλιστα –ἐπισκοποῦντες τὴν περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου χειρογρά-
 φον παράδοσι τῆς νέας μεθόδου–, ὅτι ἡ κατ' αὐτὴν διάδοσις τοῦ μέλους ὀφείλεται μᾶλλον στὴς
 «φιλότιμες» προσπάθειες τῶν Ἀγιορειτῶν διδασκάλων Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου καὶ Ἰωάσαφ
 τοῦ Διονυσιάτου, δοθέντος ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν παραδιδόντων ἐξηγητῶν τὴν ὑπὸ ἐξέτασι σύνθεσι
 κωδικῶν ἀποτελοῦν «πόνο» τῶν ὀρθρῶν χειρῶν τῶν ἐξονομασθέντων κωδικογράφων.

699. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δούλοι, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον //
 Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνω-
 κα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων
 νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότο-
 κα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξαπέστειλε βασιλεῖς // Ἐν Φα-
 ραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὸν βασιλεῖα τῶν
 Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὠγ βασιλεῖα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ
 ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ
 μνημόσυόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνων
 // Στόμα ἔχουσι // Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι // Ὄτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς //
 Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λεὼ // Οἱ
 φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

700. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κωδικῶς ΕΒΕ 2216, φ. 36v.

Ὁ Ἡ σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος⁷⁰¹. ἐξηγητικὲς ἀπόπειρες ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ μέλους προσγράφονται, ἐπιπροσθέτως, στοὺς γνωστοὺς Ἁγιορειῖτες ἐξηγητὲς διδασκάλους, κυρίως στὸν μοναχὸ Θεοφάνη τὸν Παντοκρατορηνοῦ⁷⁰², ὡς καὶ στὸν μοναχὸ Ματθαῖο τὸν Βατοπαιδηνό, ὁ ὁποῖος ἐξήγησε, συγκεκριμένως, τὰ καταληκτικὰ δοξαστικὰ μαθήματα τῆς συνθέσεως⁷⁰³. Ὁ πο-

701. Ἡ σχετικὴ ἐπισημάνσις ἀπαντᾷ σὲ τρεῖς αὐτογράφους Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικες – ἦτοι τοὺς περὶ τὰ μέσα τοῦ 10' αἰῶνος γεγραμμένους Διον. 767, σσ. 711-731. Διον. 806, σσ. 957-964 καὶ Διον. 829 (Συλλογὴ ἐντύπων 7 [10/α], φφ. 115ν-132ν–, ὅπου ἡ ἐξῆς, συγκεκριμένως, ἀναφορὰ: Πολυλέως, κύρ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου μὲν ποίημα, ἐξηγήθη δὲ παρὰ Χουρμουζίου· ἤχος δ' λέγεται Βου Δούλοι, Κύριον (ἡ ἀναγραφή ἐκ τοῦ κώδικος Διον. 806, σ. 957). Δυστυχῶς, ἡ αὐτογράφος τοῦ Χουρμουζίου καταγραφή τῆς ἐν λόγῳ ἐξηγήσεως δὲν ἔχει, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, ἐντοπισθῆ.

702. Βλ. συγκεκριμένως τὸν ἰδιόγραφο τοῦ Θεοφάνους κώδικα Κουτλ. 632, φφ. 160r-170r, ὡς καὶ τὸν (περιέχοντα ὡσαύτως ἐξηγήσεις τοῦ ἰδίου) Ξεν. 172, φφ. 129ν-140ν.

703. Βλ. Παντ. 1207 (Τυπικαρίου Κοιμ. Θεοτόκου 6) [τοῦ ἔτους 1837], φφ. 208ν-213ν, ὅπου ἀπερίφραστος ἡ σημείωσις τοῦ ἰδίου τοῦ Ματθαίου:

Τὸ δὲ παρὸν δοξαστικὸν ἐμελοποιήθη μὲν παρὰ Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου Πρωτοφάλτου Δαρίσης, ἐξηγήθη δὲ παρ' ἐμοῦ τοῦ γραφέως· ἤχος λέγεται Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε, προσκυνουμέν σε – Καὶ υἱν· Ἀσπιλε παναμώμητε.

Ὠσαύτως πρβλ. Κωνστ. 97/IX, φφ. 22r-24ν, ὅπου ἐπαναλαμβάνεται ἡ ὡς ἄνω παραδοχὴ τοῦ Ματθαίου [Ἡ δοξαστικὸν ἐμελοποιήθη μὲν παρὰ Ἀναστασίου, ἐξηγήθη δὲ παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς Ματθαίου Βατοπεδηνοῦ· ἤχος λέγεται Βου Δόξα· Ὑμνοῦμέν σε] νὰ ἐπισημανθῆ, ἐιδικώτερα, ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὴν περίπτωσι τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος κώδικος (ὅπου ἀμφότερα τὰ μαθήματα καταχωρίζονται πλήρη), στὸ δεύτερο χειρόγραφο (τὸ ὁποῖο, ἄλλωστε, ἀποτελεῖ σπάρραγμα ἰδιογράφου τινὸς κώδικος τοῦ Ματθαίου) ἀνθολογεῖται μόνον τὸ τριαδικὸ μάθημα ἑλλιπές, προφανῶς κατὰ τὸ τμήμα τὸ περισωθὲν στά (ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ εὐρύτερου αὐτογράφου τοῦ Ματθαίου) ἐναπομείναντα φύλλα. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τὰ παρόντα δοξαστικὰ μαθήματα ἐπιτάσσει ὁ Ματθαῖος ὁμοῦ ὁμοῦ προσωπικῆς του συνθέσεως Δούλοι, Κύριον, γεγονός τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει ἀναμφιβόλως τὴν εἰκασία πὼς συνειδητῶς ἐξήγησε ἐκ νέου ταῦτα, ὡς ἐπισφράγισμα καὶ τοῦ ἰδικοῦ του ὁμοειδοῦς ποιήματος· ἐνδεχομένως, ἀνιχνεύεται ἐπὶ πλέον ἐδῶ καὶ μία ὑποφώσκουσα «ἐκλεκτικὴ συγγένεια» τῶν ὡς ἄνω ἐπισημανθεισῶν ὁμοειδῶν καὶ ὁμοῦχων συνθέσεων Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου καὶ Ματθαίου τοῦ Βατοπαιδηνοῦ. Μνημονεύομε, τέλος, ἰδιαιτέρως καὶ τὴν ἀνθολόγησι τῆς παρουσίας συνθέσεως σὲ ὠρισμένους κώδικες ἑτέρων Ἁγιορειτῶν ἐξηγητῶν διδασκάλων – ἦτοι Νικολάου τοῦ Δοχειαρίτου ἀφ' ἐνός [κώδικες· Ἰβήρ. 1126, φφ. 122ν-132r. Κουτλ. 424, φφ. 39ν-49r. Δοχ. 341, φφ. 127ν-132ν (παλαιᾶς μεθόδου)]. Παντ. 1018, φφ. 107ν-114ν. Διον. 723, φφ. 145r-163r. Δοχ. 360, φφ. 372r-388r. Δοχ. Τυπικαρίου 123, σσ. 485-486 κ.έ. (νέας μεθόδου)] καὶ Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου ἀφ' ἑτέρου [κώδικες· Διον. 680, φφ. 78r-85ν. Διον. 700, φφ. 149r-157r. Διον. 806, σσ. 640-647]– ἀνευ, πάντως, οὐδεμιᾶς περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐξηγητοῦ αὐτῆς ἀναφορᾶς.

λυέλεος προσηρμόσθη, επίσης, στην ρουμανική γλώσσα, υπό του περιαικούστου Πρωτοφάλτου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ρουμανικῆς σκήτεις τοῦ Τιμίου Προδρόμου Νεκταρίου τοῦ Βλάχου⁷⁰⁴. Τέλος, ὑπὸ τοῦ περιωνύμου μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου «ἐκαλλωπίσθη ἐπὶ τὸ κρεῖττον»⁷⁰⁵ καὶ συνειμήθη⁷⁰⁶.

704. Βλ. σχετικῶς· Παῦλ. 433 (τοῦ ἔτους 1903· χργφ. Ὀνουφρίου ἱεροδιακόνου), φφ. 161r-170r:

Πολυέλεος Ἀναστασίου Λαρίσης, προσαρμογὴ Νεκταρίου Πρωτοφάλτου Ἀγιορείτου ἤχος λέγετος Βου Δούλοι, Κύριον.

Νὰ ἐπισημανθῆ, ἐνδιαφερόντως, ὅτι ὑφίσταται καὶ αὐτόγραφος καταγραφή τῆς παρουσίας ρουμανικῆς ἐκδοχῆς τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, καταγεγραμμένη στὸν —κατὰ τὰ ἔτη 1853-1867 χρονολογούμενο— κώδικα Νεκταρίου τοῦ Βλάχου· ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτεις Τιμίου Προδρόμου 22, σσ. 116-128. Γενικῶς, στὰ ἀμιγῶς ρουμανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα (διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται ἡ σύνθεσις) ὁ ἐν λόγῳ Νεκτᾶριος Βλάχος μαρτυρεῖται σαφέστατα ὡς ὁ προσαρμόσας αὐτὴν στὴν ρουμανικὴ γλώσσα· μνημονεύομε, αἴφνης, τοὺς ἐπομένους κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτεις Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 30 (φφ. 36r-42v), 40 (φφ. 129r-142r), 52 (φ. 18r κ.έ.), 57 (σσ. 173-189), 66 (σσ. 68-90), 80 (φφ. 146v-154v)· ἀγιορειτικῆς σκήτεις ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φφ. 26r-34v)· βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 14 (φφ. 116v-120v), 19 (μεταξὺ σσ. 147-194)· βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ἰπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 4 (φφ. 187r-197r), 9 (φφ. 167r-173r), 34 (φφ. 1r-13r). Ἄνευ μνείας τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμοστοῦ τῆς συνθέσεως, ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται, ἐπιπροσθέτως, στὰ χειρόγραφα: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκήτεις Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φφ. 135v-143r), 103 (φφ. 149r-155v)· ἀγιορειτικῆς σκήτεις ἀγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 1 (φφ. 38r-45v). Τέλος, στὸν κώδικα βατοπαιδηνοῦ κελλίου ἀγίου Ἰπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24, ἡ ἰδία σύνθεσις ἀνθολογεῖται συναπτῶς στὴν ρουμανικὴ (φφ. 52v-65r) καὶ στὴν ἐλληνικὴ γλώσσα (φφ. 65r-77v).

705. Βλ. συγκεκριμένως τὸν περὶ τὸ α' ἤμισυ τοῦ 19 αἰῶνος αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα Παντ. 1032, φφ. 11v-20v:

Πολυέλεος Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου, ἐκαλλωπίσθη δέ, ὡς ὁράται, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἤχος δ' λέγετος Βου Δούλοι, Κύριον.

Ὁ μνημονευθεὶς καλλωπισμὸς φαίνεται πῶς ἀφορᾷ μόνον στοὺς ψαλμικοὺς στίχους τῆς παρουσίας συνθέσεως καὶ ὄχι, στὰ καταληκτικῆρα αὐτῆς δοξαστικὰ μαθήματα, δοθέντος ὅτι ἐν κατακλείδι τοῦ ὡς ἄνω «κεκαλλωπισμένου» πολυελέου ὁ Ἰωάσαφ παραπέμει γιὰ τὰ δοξαστικὰ στὰ ὁμόηχα τοιαῦτα τοῦ πολυελέου Λόγον ἀγαθὸν Χουρμουζίου τοῦ Χαροφύλακος:

Τὸ δὲ δοξαστικὸν ὅρα ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις τοῦ κυρ Χουρμουζίου τοῦ ὑπερφυοῦς διδασκάλου, τοῦ εἰς τὸν Λόγον ἀγαθόν, εἰς ἤχον ὄντα τὸν αὐτόν. (Παντ. 1032, φ. 20v).

[Τὰ ἐν λόγῳ δοξαστικὰ τοῦ Χουρμουζίου βλ. κατ' ἀκρίβειαν εἰς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 187-196. Πάντως, ἡ μνεία τῆς ὡς ἄνω ἐκδόσεως θέτει αὐτομάτως ὡς ἀδιαμφισβήτητο *terminus post quem*, γιὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ φιλοπόννησι τοῦ παρόντος «καλλωπισμοῦ» τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου, τὸ ἔτος 1824].

706. Ὡς σύντημις τοῦ μέλους τοῦ Ῥαφανιώτου ἐκλαμβάνεται ἐδῶ ἡ ἐπομένη ὁμόηχος σύνθεσις, κατακεχωρισμένη (συναπτῶς τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου) στὸν αὐτόγραφο τοῦ Ἰωάσαφ κώδικα Διον. 806, σσ. 647-650, ὑπὸ τὴν ἐξῆς εὐγλωττον ἀναγραφῆ:

Ὁ αὐτὸς σύντημος ἤχος λέγετος Δούλοι, Κύριον.

Βεβαίως, ἐδῶ δὲν διευκρινίζεται ἡ ταυτότης τοῦ πονήσαντος τὴν ὡς ἄνω σύντημις, ἀλλὰ ἡ ἀπόδοσις αὐτῆς στὸν Ἰωάσαφ οὐδόλως ἀποτελεῖ αὐθαίρετον πράξι· πέρα τῆς —εὐρύτατα γνωστῆς—

η) Ὁ πολυέλεος παραμένει ἕως σήμερον ἀνέκδοτος⁷⁰⁷.

2.16 Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός

α) Ὁ παρῶν πολυέλεος, ποίημα «συναποπτικόν» (ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ μικροῦ τμήματος τῆς χειρογράφου αὐτοῦ παραδόσεως⁷⁰⁸), φέρει ὡς ἰδιαιτέρα γνωριστική περὶ αὐτοῦ ἀναφορὰ τὸ ὄνομα τοῦ μελουργοῦ του καὶ μόνον, ὑπὸ τὸ ὁποῖο καὶ γνωρίζεται κυριώτατα, ὡς ἀκολούθως:

Πολυέλεος κυρίου Μελετίου ἱερομονάχου Σιναΐτου τοῦ Κρητός· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷⁰⁹· ἤ:

Πολυέλεος Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός καὶ Σιναΐτου· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷¹⁰.

Πρόκειται, ἀκριβῶς, περὶ τοῦ συνηθεστέρου τύπου τῆς σχετικῆς ἀρκτικῆς τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως ἀναγραφῆς, ὡς ἀπαντᾷ στὴν καθόλου χειρόγραφον παράδοσι αὐτῆς⁷¹¹.

προσφιλεστάτης ἐνασχολήσεως τοῦ ἐξονομασθέντος Διονυσιάτου μοναχοῦ πρὸς τοιαύτες συντηρήσεις (προγενεστέρων ἢ συγχρόνων του συνθέσεων) καὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος τῆς καταχωρίσεως τῆς μνημονευομένης συντηρήσεως σὲ αὐτόγραφό του χειρογράφο, στὸν συγκεκριμένο κώδικα ἀπαντοῦν ἐπιπροσθέτως καὶ λοιπὲς ὁμοειδεῖς συντηρήσεις τοῦ Ἰωάσαφ ἐπὶ πολυελέων λοιπῶν μελουργῶν (ἀνθολογοῦμενες ὡσαύτως ἀνωδύμως), ὥστε νὰ μὴ χωρεῖ πλέον οὔτε ἰσχνὴ ὑπόνοια περὶ τοῦ ἀντιθέτου. [Ἄς σημειωθῆ περαιτέρω ὅτι ἡ παρούσα σύντημσις –ἀφορώσα, κατὰ τὰ σχολιασθέντα ἐν ταῖς πρόσθεν, σὲ «διστίχο» πολυέλεο– ταυτίζεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸς τὴν ὁμοειδῆ καὶ ὁμόηχον σύνθεσι τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, ἡ ὁποία περιλαμβάνεται στὴν ὑπ' αὐτοῦ παραδοθεῖσα εὐρύτερα σειρὰ ὀκτώ κατ' ἤχον «διστίχων» πολυελέων (πρβλ. σχετικῶς καὶ τὶς οἰκείες παραγράφους τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς)].

707. Πανομοιότυπο τοῦ φ. 35r τοῦ κώδικος Ξηρ. 364 –περιέχοντος τοὺς δύο πρώτους στίχους (Δοῦλοι, Κύριον καὶ Οἱ ἐστῶτες) τοῦ παρόντος πολυελέου–, δημοσιεύει ὁ Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 230, εἰκῶν 23. Ὁμοίως, στὸν πρόσφατο κατάλογο τοῦ ἀρχidiaκόνου Sebastian Barbu-Bukur, *Manuscrisiele muzicale românești de la Muntele Athos*, *ibid.*, p. 460, δημοσιεύεται πανομοιότυπο σελίδος ρουμανικοῦ μουσικοῦ κώδικος, περιεχούσης πλήρη τὸν πρώτο καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου στίχου τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως, βεβαίως κατὰ τὴν ρουμανιστὶ προσαρμογὴ αὐτῆς.

708. Βλ. συγκεκριμένως: Κουτλ. 421, φ. 119v:

Πολυέλεος συναποπτικός, κύρ Μελετίου Κρητός τοῦ Σιναΐτου· ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον·
ὡς καί: Ἰβήρ. 1038, φ. 95r:

Πολυέλεος συναποπτικός, κύρ Μελετίου Κρητός τοῦ Σιναΐτου· [ἤχος] πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.

709. Βλ. Παντ. 977, φ. 82v. Πρβλ. ὡσαύτως: Ἰβήρ. 981, σ. 487. Ὑδρ. 618, φ. 170r. Πάτμ. 816, φ. 138r.

710. Βλ. Ξηρ. 288, φ. 58v. Πρβλ. ὡσαύτως: Ξηρ. 305, φ. 94v. Ξεν. 123, σ. 202. Ἀγ. Στεφ. 66, φ. 45r.

711. Μνημονεῖται ἐπιπροσθέτως ἐδῶ, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος, ὠρισμένες ἐπουσιώδεις παραλλαγές τῆς ὡς ἄνω ἐκδοχῆς τοῦ ὀνόματος τοῦ μελουργοῦ τῆς συνθέσεως, ὁ ὁποῖος φέρεται ἐνίοτε ὡς: *Μελέτιος ἱερομόναχος* (βλ. Δοχ. 341, φ. 121r), *Μελέτιος Σιναΐτης* (βλ. Δοχ.

β) Ἐκ τῶν περιλαμβανόντων τὴν σύνθεσι χειρογράφων μουσικῶν κωδίκων προκύπτει μία μᾶλλον ἄτακτος τακτικὴ ἀνθολογήσεως αὐτῆς⁷¹². Διακρίνεται, κυρίως, ἡ κατόπιν τοῦ ὁμοειδοῦς πολυελέου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου (εἰς ἦχον βαρύν) ἀνθολογήσεως τοῦ παρόντος ποιήματος, εἴτε ὡς καταληκτηρίου συνθέσεως συνόλου τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων, εἴτε ὡς ἐνδιαμέσου συνθέσεως ἐτέρων παρομοίων πολυελέων⁷¹³, ὡς ἐπὶ παραδείγματος τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' ἀντιστοίχου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος⁷¹⁴. Μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν σειρά – ἦτοι μεταξὺ τῶν μνημονευθέντων πολυελέων Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος – ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται (ἕκτη κατὰ σειρά) καὶ στὴν γνωστὴ ομάδα κωδίκων τῆς νέας μεθόδου διὰ τῶν ὁποίων παραδίδεται «ἀριθμημένως» ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων⁷¹⁵.

γ) Ὅπως προλαβόντες ἐπεσημάναμε ἤδη⁷¹⁶, ἀδιαμφισβήτητος μελουργὸς τοῦ πολυελέου εἶναι ὁ Κρῆς ἱερομόναχος Μελέτιος ὁ Σιναΐτης.

353, φ. 135r. Δοχ. 354, φ. 110r. Παντ. 906, φ. 84v. Διον. 678, φ. 39r. Φιλ. 251, φ. 76r), Μελέτιος ἱερομόναχος ὁ Σιναΐτης (βλ. Παντ. 904, φ. 53r. Δοχ. 356, φ. 83v), Μελέτιος ἱερομόναχος ὁ Κρῆς (βλ. Ξηρ. 330, φ. 136r), ἡ Μελέτιος Σιναΐτης ὁ Κρῆς (βλ. Ὑδρ. 605, φ. 63v. Διον. 724, φ. 31r. Διον. 690, φ. 69r. Παντ. 986, σ. 123. Δοχ. 1246, φ. 150v. Δοχ. 1239, σ. 207). Στὸν κώδικα Ξηρ. 368, φ. 102v, ὁ αὐτὸς μελουργὸς χαρακτηρίζεται ὡς Μελέτιος ὁ Κρητικός.

712. Πρὸς ἐπιβῆσαι τῆς ἀνωτέρω διαπιστώσεως ἀποσπούμε, ἐνδεικτικῶς, ἐκ τῆς σχετικῆς χειρογράφου παραδόσεως, τέσσαρες περιπτώσεις: στοὺς κώδικες Διον. 678, φφ. 39r-49r καὶ Διον. 690, φφ. 69r-75v, ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνότητος τῶν πολυελέων· στοὺς κώδικες Ξηρ. 368, φφ. 102v-112v καὶ Φιλ. 251, φφ. 76r-91r, κατόπιν τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου· στοὺς κώδικες Ξηρ. 330, φφ. 136r-143r, Κουτλ. 421, φφ. 119v-134r καὶ Ξηρ. 305, φφ. 94v-99v, κατόπιν ὁμοειδοῦς συνθέσεως Κυρίλλου Μαρμαρηνοῦ πρῶτον ἐπισκόπου Τήνου· καί, τέλος, στοὺς κώδικες Δοχ. 341, φφ. 121r-127v καὶ Δοχ. 1239, σσ. 207-226, κατόπιν τοῦ ὁμοίχου πολυελέου Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος.

713. Βλ. σχετικῶς: Παντ. 904, φφ. 53r-60r. Γριτσ. 18, μεταξὺ φφ. 55v-65r. Ὑδρ. 618, φφ. 170r-181r. Πάτρμ. 816, φφ. 138r-150r.

714. Βλ. Δοχ. 1246, φφ. 150v-161r καὶ Ὑδρ. 605, φφ. 63v-74r. Ἐκ τῶν λοιπῶν συνθέσεων, ὅσες κατὰ τὴν παρούσα περίπτωσι ἐπιτάσσονται τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου, μνημονεύομε κυρίως τὴν ἐκλογὴν Λόγον ἀγαθὸν εἰς μέλος τῶν Ἰωάννου Πρωτοψάλτου (βλ. Δοχ. 354, φφ. 110r-121v), Γεωργίου τοῦ Κρητός (βλ. Ξηρ. 288, φφ. 58v-67v) καὶ Πέτρου Μπερεκέτη (βλ. Δοχ. 353, φφ. 135r-146r), καθὼς καὶ ὠρισμένα ἀκόμη ὁμοειδῆ ποιήματα τοῦ ἐξονομασθέντος Μπερεκέτη, ὡς τὸν εἰς ἦχον α' πολυέλεο Δοῦλοι, Κύριον (βλ. Δοχ. 356, φφ. 83v-97v), ἢ τὸν εἰς ἦχον πλ. β' ἀντίστοιχο Ἐξομολογήσθε τῷ Κυρίῳ (βλ. Μερλ. 7, φφ. 68r-74v).

715. Βλ. πρωτίστως τὸν αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Κ. Α. Ψάχου, φάκελος Δ', φφ. 80v-94r.

Ἐ' πολυέλεος, παρὰ Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός· ἦχος πλ. δ' Νη Δοῦλοι, Κύριον. Πρβλ. καὶ τοὺς (ὁμοιοτρόπως – ὡς πρὸς τὴν τῶν πολυελέων ἐνότητα – δομημένους) κώδικες Δοχ. 340, φφ. 87r-101r. Παντ. 912, φφ. 62r-75v. Διον. 764, σσ. 173-199. Παντ. 986, σσ. 123-143. Μερλ. 9, φφ. 53r-62r. Ὅμπλοῦ 2, φφ. 79v-93r.

716. Πρβλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τίς ὑποσημ. 709, 710 καὶ κυρίως 711.

δ) Κατὰ κύριο λόγο ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται πλήρης⁷¹⁷. Τὸ μέλος ἀπάντων τῶν στίχων τοῦ πολυελέου διακρίνεται γιὰ τὴν «σεμνότητα» καὶ γιὰ τὴν ἐν γένει ἱεροπρέπειά του· ἡ μελωδία σπανίως ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τοῦ βασικοῦ πενταχόρου τοῦ ἤχου –ἐκτός τῶν περιπτώσεων ὅπου ἐφαρμόζεται ἡ μελοποιητικὴ τακτικὴ τῆς «μιμήσεως πρὸς τὰ νοούμενα»⁷¹⁸ (ὡς καὶ ἑτέρας ἐπὶ πλέον περιπτώσεως δύο ζευγῶν στίχων, ἐν κατακλειδί τῆς συνθέσεως, ὅπου ἐσκεμμένως, πρὸς κορύφωσι προφανῶς τῆς ἐντάσεως, τὸ μέλος ἐμμένει ὄχι μόνον στὴν ἑπταφωνία τοῦ ἤχου ἀλλὰ καὶ στὴν διφωνία τῆς ἑπταφωνίας στὸ δεύτερο ζεῦγος στίχων⁷¹⁹)–, ἐνῶ σπανίζουσι ὡσαύτως καὶ οἱ συνήθεις παροδικὲς χρωματικὲς ἀναφορές, οἱ ὁποῖες ἐδῶ ἀπαντοῦν σὲ τρεῖς μόνον στίχους⁷²⁰. Τὸ καταληκτικὸν ἐφύμνιον ἀλληλουαία, ἐπαναλαμβάνεται ὁμοιοτρόπως ἀνά ζεύγη στίχων, ἀναπτυσσόμενο κατὰ τὴν ἐκτύλιξι τοῦ μέλους τῆς συνθέσεως σὲ τρεῖς κυρίως παραλλαγές⁷²¹. Τέλος, ἡ σύνθεσις περαίνεται διὰ τῶν ἀρμοδίων δοξαστικῶν μαθη-

717. Ὡς συνήθως συμβαίνει στὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου, προκειμένου καὶ περὶ ἑτέρων ὁμοειδῶν ποιημάτων τῆς ἐποχῆς, ὠρισμένες ἑλλειπτεῖς ἀνθολογήσεις τοῦ ὑπὸ ἐξέτασι πολυελέου ἀφοροῦν κυρίως στὴν ἀπουσία τῶν καταληκτικῶν αὐτοῦ δοξαστικῶν μαθημάτων· τοιαύτη περίπτωσις ἐπεσημάνθη κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα (στοὺς κώδικες· Ταξ. 4, φφ. 55r-63r [τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας] καὶ Ὀμπλοῦ 2, φφ. 79v-93r [τῆς νέας μεθόδου]).

718. Βλ. αἰφνης στὸν στίχο· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν, ὅπου στὴν λέξι· οὐρανῶ τὸ μέλος ἐγγίζει τὴν ἑπταφωνία τοῦ πλ. δ' ἤχου, ἐνῶ στὴν λέξι· γῆ κατέρχεται ἕως τὴν παραμεσότητά αὐτοῦ. Πρβλ. ὡσαύτως παρόμοιες πτώσεις τῆς μελωδίας (στὸν φθόγγο Δι τῆς ὑπάτης) στοὺς στίχους· Ἐν ταῖς θαλάσσαις (στὴν λέξι· ἀβύσσοις) καὶ· Ἀνάγων νεφέλας (στὴν λέξι· γῆς), ἄλλοις λόγοις παρούσης χρονικῆς περιόδου προκρίνουσι τὴν περιστροφή τοῦ μέλους σὲ χαμηλὲς φωνητικὲς περιοχάς, λόγῳ βεβαίως τοῦ συγκεκριμένου νοήματος τὸ ὁποῖο ἐκάστη τῶν μνημονευθεισῶν λέξεων φέρει.

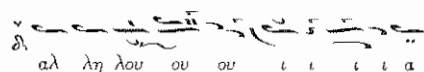
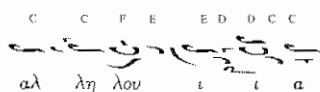
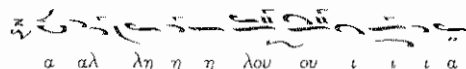
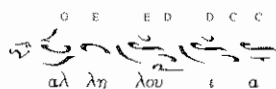
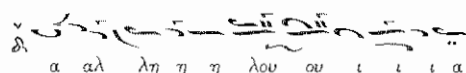
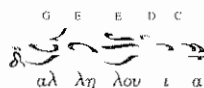
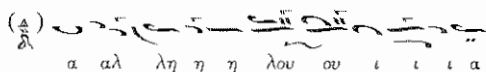
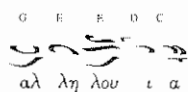
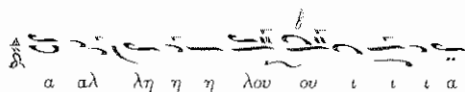
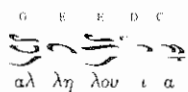
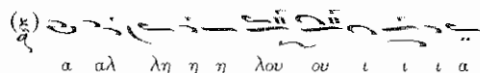
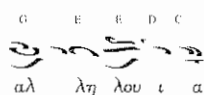
719. Βλ. συγκεκριμένως τοὺς στίχους· Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες – Οἶκος Ἰσραὴλ, ὅπου κλιμακωδῶς κορυφοῦται τὸ μέλος, ἀνερχόμενο σταθερῶς τίς βαθμίδες τοῦ ὀξέος τετραχόρου τοῦ ἤχου, καὶ τοὺς εὐθὺς ἐπομένους στίχους· Οἶκος Ἀαρών – Οἶκος Δαυὶ, ὅπου τὸ μέλος κατ' ἐξοχὴν πλέον ἀναδεικνύει τὸ ὄξυ τετραχόρου ἐγγιζοντας μάλιστα –ὡς ἐπεσημάνθη– τὴν διφωνία τῆς ἑπταφωνίας τοῦ ἤχου (συγκεκριμένως στὴν λέξι· εὐλογήσατε).

720. Κυρίως ἡ σχετικὴ μεταβολὴ κατὰ γένος γίνεται περισσότερο αἰσθητὴ στοὺς στίχους· Τὸν Σηὼν βασιλέα – Καὶ τὸν Ὠγ βασιλέα· ἐντελῶς παροδικὴ χρωματικὴ μεταβολὴ ἀπαντᾷ, ἐπιπροσθέτως, στὸν στίχο· Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς, συγκεκριμένως στὴν λέξι· κραταιούς.

721. Σημειώονμε ἐδῶ, εἰδικώτερα, τίς μνημονευθεῖσες παραλλαγὲς τοῦ ἐφύμνιου τῆς συνθέσεως· τὸ μουσικὸν κείμενον τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ἰδρ. 618, φ. 170r κ.έ., ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο τῆς νέας μεθόδου ἐκ τῆς μουσικῆς ἐκδόσεως· Πανδέκτη 2 (1851), σ. 149 κ.έ.:

C	D	E	F	E	D	C
δ	δ	δ	δ	δ	δ	δ
αλ	λη	λου	ου	ι	ι	α
δ	δ	δ	δ	δ	δ	δ
αλ	λη	λου	ου	ου	ου	ι
δ	δ	δ	δ	δ	δ	δ
αλ	λη	λου	ου	ου	ου	ι

μάτων, τριαδικού⁷²² και θεοτοκίου⁷²³ αντίστοιχως, δομημένων κατά τὰ παραδεδομένα μορφολογικά πρότυπα τῆς ἐποχῆς.

722. Τὸ τριαδικὸ ποίημα τοῦ σχετικῆ καταληκτικῆ μαθήματος τῆς παρουσίας συνθέσεως εἶναι τό: Θεέ, τῇ φύσει ἀμέριστε..., τὸ πλῆρες κείμενο τοῦ ὁποῖου κατεχωρίσθη ἀρμοδίως στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου: ὡσαύτως δημοσιεύεται καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, Ἡ δεκαπεντασύλλαβος ὕμνογραφία, σ. 82, ὑποσημ. 1. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), β.π., σ. 294. Μορφολογικῶς σύγκριται, κατὰ τὰ συνήθη, ἐκ τοῦ μνημονευθέντος ποιήματος, ἀρκούντως ἐκτενοῦς νενανισμοῦ, ἐκτενοῦς κρατήματος καὶ τῆς καταληκτικῆς ὕμνογραφικῆς ἀποστροφῆς τοῦ ἀνωτέρω ποιήματος, ἐπαναλαμβανομένης ἀρμοδίως ἐν τέλει τῆς ὅλης συνθέσεως.

723. Τὸ θεοτοκίον καταληκτικῆ μαθήματος τῆς παρουσίας συνθέσεως στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τὸ δεκαπεντασύλλαβον ποίημα: Ὡ, δέσποινα, πανάχραντε, ἀγία Θεοτόκε..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλῆρες στὸν οἰκείο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, ὡς ὡσαύτως καὶ εἰς: Γρ. Θ. Στάθη, β.π., σ. 202, κείμενο ὑπ' ἀριθμὸν 61. Ἀγγέλου Λ. Βουδούρη, β.π. Ἡ μορφολογικὴ δομὴ αὐτοῦ διαμορφοῦται παρομοίως τοῦ ἀνωτέρω τριαδικῆ μαθήματος, ἦτοι ἐκ τοῦ προειρημένου ποιητικῆ κειμένου, βραχέος νενανισμοῦ καὶ ἐκτενοῦς κρατήματος, τῶν ὁποίων ἐπιτάσσεται, ἐπαναλαμβανόμενος, ὁ τελευταῖος στίχος τοῦ θεοτοκίου ποιήματος. Σημειωτέον ὅτι αὐτόνομος παράθεσις τῶν μνημονευθέντων καταληκτικῆρων δοξαστικῶν μαθημάτων τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπεσημάνθη στὸν κώδικα Λεμ. 248, σσ. 266-278, κατόπιν τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου.

ε) Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ πολυελέου εἶναι ὅπωςδήποτε ἀξιοσημείωτος, ὀφθαλμοφανῶς ὁμως ὑπολείπεται κατὰ πολὺ τῆς ἀντιστοίχου τῶν προηγουμένων συνθέσεων, Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ τῶν Πρωτοψαλτῶν, ἐπὶ παραδείγματος, ἢ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου. Οὐσιαστικῶς, ἐν μέσῳ τῶν μνημονευθειῶν συνθέσεων (οἱ ὅποιοι εὐρύτατα ἐπεβλήθησαν κατὰ τὴν δεδομένη χρονικὴ περίοδο), ὁ παρὼν πολυελέος, ὁμοῦ μετὰ τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος (εἰς ἤχον πλ. δ'), ὡς καὶ Παρθενίου ἱερομονάχου τοῦ Μετεωρίτου, συγκροτοῦν μίαν ἐπὶ μέρους ὑποομάδα ποιημάτων μὲ ὄχι πολυάριθμον ἀλλὰ πάντως ἀξιοπρόσεκτον χειρόγραφον παράδοσι καὶ εὐπρόσωπον ἐν γένει παρουσία στους χειρογράφους μουσικούς κώδικες τῆς ἐποχῆς. Συγκεκριμένως γιὰ τὴν προκειμένη σύνθεσι, ἢ σχετικὴ χειρόγραφος παράδοσις ἀναπτύσσεται ἐκ τῆς τελευταίας τριακονταετίας περίπου τοῦ ιη' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, εἶναι δὲ ἀναμφιβόλως ἀξιωματικὸς ἢ εὐρυτέρα ἐπιβολὴ τοῦ ποιήματος στους κώδικες τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας ἐναντι τῶν ἀντιστοίχων τῆς νέας μεθόδου. Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ὁ παρὼν πολυελέος ἐπεσημάνθη στους ἐπομένους μουσικούς κώδικες παλαιᾶς τε καὶ νέας μεθόδου σημειογραφίας:

1. Κώδικες παλαιᾶς σημειογραφίας

ι) Τῆς τελευταίας τριακονταετίας τοῦ ιη' αἰῶνος:

Ἄγ. Στεφ. 66, φφ. 45r-63r. Ταξ. 4, φφ. 55r-63r. Ξεν. 123, σσ. 202-213. Ξηρ. 330, φφ. 136r-143r. Ἰβήρ. 1093, φφ. 102v-110r. Ἰβήρ. 981, σσ. 487-504. Ἰβήρ. 1038, φφ. 95r-106v. Κέντρου Θεολογικῶν-Ἀγιολογικῶν Μελετῶν Θεσσαλονίκης 10, φφ. 118r-128v. Ξηρ. 368, φφ. 102v-112v. Κουτλ. 421, φφ. 119v-134r. Παντ. 904, φφ. 53r-60r. Ξηρ. 305, φφ. 94v-99v. Γριτσ. 18, μεταξὺ φφ. 55v-65r. ΕΒΕ 962, φφ. 199r-212r. ΕΒΕ 2432, φφ. 123r-131r.

ii) Τῆς πρώτης εικοσαετίας τοῦ ιθ' αἰῶνος:

Δοχ. 354, φφ. 110r-121v. Δοχ. 353, φφ. 135r-146r. Ὑδρ. 618, φφ. 170r-181r. Μερλ. 7, φφ. 68r-74v. Ἰβήρ. 1126, φφ. 156r-168v. Δοχ. 356, φφ. 83v-97v. Φιλ. 251, φφ. 76r-91r. Ξηρ. 288, φφ. 58v-67v. Πατρ. 816, φφ. 138r-150r. Παντ. 906, φφ. 84v-90r. Παντ. 977, φφ. 82v-97r. Δοχ. 341, φφ. 121r-127v.

2. Κώδικες νέας μεθόδου:

Δοχ. 340, φφ. 87r-101r. Ὅμπλοῦ 2, φφ. 79v-93r. Μερλ. 9, φφ. 53r-62r. Δοχ. 1246, φφ. 150v-161r. Ὑδρ. 605, φφ. 63v-74r. Παντ. 986, σσ. 123-143. Παντ. 912, φφ. 62r-75v. Διον. 690, φφ. 69r-75v. Διον. 678, φφ. 39r-49r. Διον. 764, σσ. 173-199. Διον. 724, φ. 31r κ.έ. Δοχ. 1239, σσ. 207-226.

Ἡ πρώτη χρονολογημένη καταγραφή τῆς συνθέσεως ἀνάγεται, πρὸς τὸ παρόν, στὸ ἔτος 1782 καὶ ὀφείλεται στὸν περιώνυμο Πρωτοψάλτη Σμύρνης Δημήτριου Λῶτο⁷²⁴. ἀκολουθοῦν λιγοστὲς χρονολογημέναι ἀνθολογήσεις τοῦ ἰδίου ποιήματος σὲ κώδικες τοῦ ιθ' αἰῶνος, ὡς ἐνδεικτικῶς στοὺς: Ὑδρ. 618

724. Βλ. Ξηρ. 330, φφ. 136r-143r.

(αυτόγραφο Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου, κατὰ τὸ 1804), Μερλ. 7 (αυτόγραφο Δημητρίου Λώτου, κατὰ τὸ 1805), Πάτμ. 816 (αυτόγραφο Ἰωάσαφ μοναχοῦ Παντοκρατορηνοῦ, κατὰ τὸ 1812), Παντ. 906 (αυτόγραφο Γρηγορίου Πρωτοφάλτου, κατὰ τὸ 1816) καὶ Δοχ. 341 (αυτόγραφο Νικολάου Δοχειαρίτου, κατὰ τὸ 1822 [ἢ –κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἐπισημανθεῖσα– τελευταία χρονολογημένη καταγραφή τοῦ μέλους σὲ κώδικες τῆς παλαιᾶς μεθόδου]). Εἶναι προφανές ὅτι τὰ ἀνωτέρω δεδομένα τοποθετοῦν τὴν σύνθεσι τοῦ πολυελέου ὀπωσδήποτε πρὸ τοῦ ἔτους 1782 καὶ πάντως ἐντὸς τῆς δεκαπενταετίας 1765-1780· στὸ ἐν λόγω χρονικὸ πλαίσιο ἐντάσσονται, ὄντως, οἱ ἀρχαιότεροι κώδικες τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῆς παρούσης συνθέσεως, ἧτοι ὁ –περὶ τὸ 1780 γεγραμμένος– Ξεν. 123⁷²⁵, ὁ –κατὰ τὴν εἰκοσαετία 1770-1790 χρονολογούμενος– Ταξ. 4⁷²⁶, ὡς καὶ ὁ –πρωιμότερος πάντων– Ἀγ. Στεφ. 66, ὁ ὁποῖος ἐγγχρονίζεται στὸ γ' τέταρτο τοῦ ιθ' αἰῶνος⁷²⁷ καὶ –πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον– παρέχει τὴν ἀρχαιότερα καταγραφή τοῦ πολυελέου. Εἰδικώτερα δὲ σημειώνομε ὅτι –καίτοι ἡ σχετικὴ χειρόγραφος παράδοσις δὲν βοηθεῖ πρὸς ἀσφαλέστερες χρονολογικὲς εἰκασίαις– περισσότερες πιθανότητες πλησιεστέρου χρονικοῦ προσδιορισμοῦ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου συγκεντρώνει, καθ' ἡμᾶς, ἡ πενταετία 1765-1770, ἡ ὁποία καὶ ἀλλαχόθεν μαρτυρεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν χρονικὸ πλαίσιο εὐδοκίμου «μελουργικῆς ἐνασχολήσεως» τοῦ Μελετιίου⁷²⁸. Μνημονεύομε τέλος, ὅτι στοὺς κώδικες τῆς νέας μεθόδου ὁ πολυελεος ἀνθολογεῖται σποραδικῶς –ὅπως προκύπτει ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἀπαραιτημένων ἀνωτέρω σχετικῶν χειρογράφων– ἕως τῶν μέσων τοῦ ιθ' αἰῶνος.

ς) Ἡ σύνθεσις σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα στίχων⁷²⁹, ἐν κατακλειδί τῶν ὁποίων

725. Βλ. σχετικῶς: Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 51.

726. Βλ. σχετικῶς: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 166.

727. Ἡ χρονολόγησις ὀφείλεται στὸν Γρ. Θ. Στάθης, *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς – Μετέωρα. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἱερῶν μονῶν τῶν Μετεώρων* [ἀνέκδοτος: μετὰ τὴν εὐγενῆ παραχώρησι τοῦ συγγραφέως].

728. Βλ. αἴφνης: Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς [...]*, ὁ.π., σ. 316. Πρβλ. ὡσαύτως: Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, σ. 50 καὶ σ. 97, ὑποσημ. 278.

729. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δουλοῖ, Κύριον // Οἱ ἐστῶτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι τὸν Ἰακώβ // Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμόν // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑέτον ἐποίησεν // Ὁ ἐξάγων ἀνέμους // Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου // Ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους // Ἐξάπέτελε σημεῖα καὶ τέρατα // Ἐν Φαραῶ // Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ // Καὶ ἀπέκτεινε βασιλεῖς // Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων // Καὶ τὸν Ὡν βασιλέα τῆς Βασάν // Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν // Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν // Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ

προσαρτῶνται, κατὰ τὴν καθεστηκυία τάξι, τὰ προμνημονευθέντα δύο δοξαστικά μαθήματα. Σημειοῦται ἐν συνεχείᾳ τὸ μουσικὸ ἰncipit τῆς συνθέσεως⁷³⁰:

D	C	E	C	A	B	CD	D
							
Δου	λοι	δου	λοι	Κυ	ρι	ι	ον

ζ) Ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου⁷³¹.

η) Ἡ σύνθεσις ἐδημοσιεύθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος⁷³², μεταγενεστέρως δὲ ἀνεδημοσιεύθη ἐντελῶς σποραδικῶς⁷³³.

2.17 Πολυέλεος Ἰακώβου Πρωτοψάλτου

α) Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, μελισθεῖσα παρὰ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷³⁴.

Ἰπὸ τὴν ὡς ἄνω, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀναγραφὴ ἀπαντᾶ στὰ πλεῖστα τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου (τέλη 17'-α' ἡμισυ 19' αἰῶνος) ὁ ὑπὸ ἐξέτασι πολυέλεος Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου⁷³⁵, καὶ ὄντως

μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Τὰ εἶδωλα τῶν ἐθνῶν // Στόμα ἔχουσι // Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι // ὦτα ἔχουσι // Οὐδὲ γάρ ἐστι // Ὅμοιοι αὐτοῖς // Καὶ πάντες οἱ πεποισμένοι ἐπ' αὐτοῖς // Οἶκος Ἰσραὴλ // Οἶκος Ἀαρῶν // Οἶκος Λευὶ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Ἐδλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

730. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος Ὑδρ. 618, φ. 170r.

731. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως κατεχωρίσθη σὲ αὐτόγραφο τοῦ Γρηγορίου κώδικα, ἀποκείμενο στὴν βιβλιοθήκη Κ. Ἀ. Ψάχου ὑπὸ τὰ διακριτικὰ φάκελος Δ', φφ. 80v-94r. [Τὴν σχετικὴ ἀναγραφὴ βλ. ἄνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 715. Σημειωτέον ὅτι καὶ στὸν κώδικα τῆς παλαιᾶς μεθόδου Παντ. 977, αὐτόγραφο Ἀθανασίου τοῦ δομαστικοῦ περὶ τὰ ἔτη 1815-1820, καταχωρίζεται, στὴν ὡς τοῦ φ. 89v, ἐξήγησις τῆς φράσεως· ἐν γὰρ τὰ τρία τῆ φύσει, ἐκ τοῦ τριαδικοῦ δοξαστικοῦ μαθήματος τοῦ παρόντος πολυελέου].

732. Βλ. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 149-174.

733. Βλ. συγκεκριμένως: Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἀγιορείτου [ἐπιμελεῖα], Ταμείον Ἀνθολογίας [...], τόμος Β' [...], τεῦχος Β' [...], ὁ.π., σσ. 297-322. Ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων δημοσιεύεται, ἐπιπροσθέτως, ὁ παρὼν πολυέλεος στὴν μουσικὴ ἔκδοσι· Χαράλαμπος Καρακατσάνη, Ὀκιάχηρον Μουσικὸν Λειμωνάριον, τόμος Η', ἤχος πλ. δ' [...], Ἀθήναι, α. ἀλγ' [1993], σσ. 704-716.

734. Βλ. Ξεν. 148 (χοργ. Τραϊανοῦ ἱερέως τοῦ ἔτους 1824), φ. 1r.

735. Σημειώνομε, εἰδικώτερα, ὅτι κατὰ κύριο λόγο ἡ ἀρκτικὴ τοῦ πολυελέου ρομπρίκα σύγκεται ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἀναφορᾶς -ἦτοι· Ἐκλογή ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου- καὶ συνεχι-

είναι έντελῶς ἀπαραίτητος ἡ διευκρίνησις αὐτή, ὥστε ἐξ ἀρχῆς νὰ προδοθῆ ἡ ἰδιοτυπία τῆς συνθέσεως (νὰ ἀπαρτίζεται, δηλονότι, ἐξ ὠρισμένων μόνον —κατ' ἐκλογὴν τοῦ μελουργοῦ— στίχων τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ), ἡ ὁποία ἐν τέλει καθιστᾷ αὐτὴν πρωτόφαντο ὁμοειδὲς ποίημα, «*συντετμημένον*»⁷³⁶ ἢ «*ὀλιγόστιχον*»⁷³⁷, κατ' ἄλλους —σποραδικῶς παραδιδόμενους— χαρακτηρισμοὺς αὐτοῦ. Ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα —καὶ ἐν ταύτῳ (παρὰ τὸν περὶ τῆς ἐγκυρότητος αὐτῆς ἔντονο προβληματισμό) ὑποβοηθητικὴ πρὸς χρονολόγησιν τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξακριβῶσιν τῆς ταυτότητος τοῦ «*ὑποκινήσαντος*» αὐτὴν— εἶναι καὶ ἡ ἐπομένη, ἅπαξ ἀπαντῶσα, μαρτυρία ἀδήλου τινὸς κωδικογράφου (κατακεχωρισμένη στὸν περὶ τὴν πρώτην πενταετίαν τοῦ ἱ' αἰῶνος γεγραμμένο κώδικα Δειμ. 243), συμφώνως πρὸς τὴν ὁποία τὸ παρὸν ποίημα, «*φέρων μέρος τι τῶν στίχων*», συνετέθη «*νεωστὶ παρὰ τοῦ Πρωτοφάλτου κυρίου Ἰακώβου, διὰ προτροπῆς τοῦ παναγιωτάτου Πατριάρχου κυρίου Νεοφύτου...*»⁷³⁸.

Ζεταὶ ἀναλόγως (κατὰ τὰ εἰωθότα) δι' ἐπισημάνσεως τῆς ταυτότητος τοῦ μελουργοῦ αὐτοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου στοιχειοθετεῖται κυρίως ὡς ἐξῆς: «*...σύνθεσις κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*» (βλ. Παντ. 977, φ. 39γ καὶ Ἰβήρ. 999, φ. 112γ. Πρβλ. καὶ ὠρισμένες παραλλαγὰς εἰς: Σταυρ. 236, φ. 104ν. Παντ. 928, φ. 1γ. Διον. 690, φ. 194γ κ.έ. ΡΑΙΚ 41, φ. 115ν [: «*...παρὰ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου*»]. Παντ. 904, φ. 36ν. Ὑδρ. 605, φ. 97ν. Διον. 704, φ. 143γ [: «*...κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου*»]. Ὑδρ. 599, φ. 90γ [: «*...κύρ Ἰακώβου*»]). Ἐπιπροσθέτως, καταγράφονται καὶ ἐπουσιώδεις παραλλαγὰς τοῦ ἐν λόγῳ γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς συνθέσεως, κατὰ τίς ὁποῖες αὐτὴ φέρεται ὡς: Ἐκλογὴ ἀπὸ τὸν πολυέλεο (βλ. Μερλ. 9, φ. 83γ), Ἐκλογὴ πολυελέου ἢ Ἐκλογὴ τοῦ πολυελέου (βλ. Παντ. 953, φ. 133γ καὶ Γρηγ. 11, φ. 136γ, ἀντιστοιχίως γιὰ τὴν τελευταία περίπτωσιν πρβλ. ἐνδιαφερόντως: Κουτλ. 441, φ. 31ν: Ἐτέρα ἐκλογὴ τοῦ πολυελέου, σύνθεσις κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου τοῦ Βυζαντιῶς [sic] ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον), ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς: Ἐκλογὴ (βλ. σχετικῶς: Παντ. 906, φ. 107γ καὶ Παντ. 912, φ. 106ν: Ἐκλογὴ, Ἰακώβου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον [ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ πρώτου κώδικος, αὐτογράφου τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου κατὰ τὸ ἔτος 1816]).

736. Βλ. Ὑδρ. 618 (χργφ. Ἀποστόλου Κώνστα Χίου κατὰ τὸ ἔτος 1804), φ. 136γ καὶ Φιλ. 126 (χργφ. Νήφωνος ἱερομονάχου Ἀγιοταφίτου κατὰ τὸ ἔτος 1812), φ. 374γ.

Πολυέλεος συντετμημένος, σύνθεσις κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον. [Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ τελευταίου κώδικος]. Μίαν ἐνδιαφέρουσα ἐν προκειμένῳ παραλλαγὴ βλ. ἐπιπροσθέτως στὸν κώδικα ΡΑΙΚ 54 (τῶν ἀρχῶν τοῦ ἱ' αἰῶνος), φ. 139γ:

Πολυέλεος συνοπτικός, σύνθεσις κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου τοῦ μακαρίτου ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

737. Βλ. Δοχ. 1239, σ. 145:

Ἐτερος πολυέλεος ὀλιγόστιχος, συνθεθεὶς παρὰ κύρ Ἰακώβου Πρωτοφάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἤχος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

738. Βλ. Δειμ. 243, φ. 34γ. Γιὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κώδικος βλ. Μ. Χατζηγιακουμῆ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σ. 179. Ὁ μνημονευόμενος Πατριάρχης Νεόφυτος [ὁ Ζ' (πρῶτη πατριαρχία 1789-1794 καὶ δευτέρα πατριαρχία 1798-1801. Βλ. Μανουὴλ Ἰ. Γεδεών, *Πατριαρχικοὶ πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικῆς βιογραφίας περὶ τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρις Ἰωακείμ Γ'* τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884. Ἐκδοσις δευτέρα ἐπιρξημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχείρων σημειωμάτων τοῦ συγγρα-

β) Ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται κυρίως κατὰ δύο τρόπους: εἴτε ἐνδιαμέσως τῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου (εἰς ἤχον πλ. α')⁷³⁹, εἴτε τελευταία στὴν ἐνότητα τῶν πολυελέων, κατόπιν τῆς ἐκλογῆς: Λόγον ἀγαθόν, Γεωργίου τοῦ Κρητός⁷⁴⁰. Τὴν ἰδίᾳ θέσι καταλαμβάνει καὶ στὴν πολλάκις ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐκδοχὴ «ἀριθμημένης» ἀνθολογήσεως τῶν συνθέσεων πολυελέων, ὅπου ἡ παρούσα σύνθεσις φέρει συγκεκριμένως τὸν ἀριθμὸ ἐννέα (Θ)⁷⁴¹. Ἐνιαχοῦ τῆς βραχείας χειρογρά-

φέως. Ἀνασύνταξις κειμένων, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια, Πίνακες, Εὐρετήρια, ὑπὸ Νικολάου Λυκ. Φοροπούλου, Ἀθήναι 1996, σσ. 574-579 καὶ 585-589, ἀντιστοίχως] συγχρονίζει ὄντως μὲ τὸν Ἰακώβου, μάλιστα δὲ (δὶς) πατριαρχεῖει κατὰ τὴν περίοδο ὅπου ὁ ἐν λόγω μελουργὸς διακονεῖ τὴν Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ὡς Πρωτοψάλτης (βλ. σχετικῶς: Χρ. Γ. Πατρινέλη, «Πρωτοψάλται, λαμπαδάριοι καὶ δομέστικοι», σσ. 79-80 [= pp. 155-156]). Ὁμολογουμένως, ἡ -βάσει ἀδιαμφισβητήτων ἱστορικῶν δεδομένων- ἐπαλήθευσις τῆς παρουσίας μαρτυρίας συνιστᾷ ἄκρως δελεαστικὸ ἐνδεχόμενον ἢ μοναδικότης, ὅμως, τῆς ὡς ἄνω πληροφορίας -συνδυαζομένη ἐν ταύτῃ πρὸς τὴν σωτῆ τῆς ὑπολοίπου χειρογράφου τοῦ παρόντος ποιήματος παραδόσεως- ὑπαγορεύει, πρὸς τὸ παρόν, τὴν τήρησι λίαν ἐπιφυλακτικῆς στάσεως ἐναντι αὐτῆς. Πάντως, τὸ ἐπιβήρημα «νεωστὸν», καὶ δὴ σὲ κώδικα γεγραμμένο περὶ τὰ ἔτη 1800-1805, ἀποτελεῖ προδήλως ἄμεσο χρονολογικόν, περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου, προσδιορισμῶ.

Νὰ μνημονευθῇ, τέλος, ὅτι σὲ μία μικρὰ ομάδα κωδίκων ἐκ τοῦ παρόντος πολυελέου ἐλλείπει ἡ ἤδη σχολιασθεῖσα διευκρίνησις (περὶ τῆς μελοποιήσεως -δηλονότι- στίχων τινῶν αὐτοῦ «κατ' ἐκλογῆν») καὶ ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀπλουστάτῃ ἀναγραφῇ

Ἔτερος, κύρ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον.

Βλ. Δοχ. 1244, φ. 38γ. Πρβλ. ὡσαύτως: Ξηρ. 361, φ. 88ν. Παύλ. 34, σ. 439. Ἰβήρ. 981, σ. 444. Πάτμ. 816, φ. 112γ. Ἐπίσης, στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1272, φ. 6γ, ὁ πολυελεὺς χαρακτηρίζεται «ἐντεχνος», ἐνῶ στὸν κώδικα Ἰβήρ. 1013, φ. 55ν, «σύντομος».

739. Βλ. σχετικῶς: Ἰβήρ. 981, σσ. 444-451. Παντ. 904, φφ. 36ν-39ν. Διον. 568, φ. 42γ κ.ε. Μερλ. 8, φφ. 98ν-102γ. Ἀναν. 3, φφ. 124ν-128ν. Παύλ. 34, σσ. 439-445. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13γ-216γ. Πρβλ. καὶ τοὺς κώδικες: Γρηγ. 11, φφ. 136γ-141ν. Ὑδρ. 618, φφ. 136γ-140γ. Δοχ. 1244, φφ. 38γ-44ν, ὅπου ἡ παρούσα σύνθεσις ἀνθολογεῖται μὲν κατόπιν τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, μετ' αὐτὴν ὅμως ἔπονται οἱ ἐκλογές Λόγον ἀγαθόν Γεωργίου τοῦ Κρητός (στὸν πρῶτον) καὶ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη (στὸν δεῦτερον), στὸν δὲ τρίτον κώδικα διὰ τῆς συνθέσεως τοῦ Ἰακώβου περατοῦται σύνολος ἡ ἐνότης τῶν πολυελέων.

740. Βλ. σχετικῶς: Φιλ. 126, φφ. 374γ-377ν. Ὑδρ. 599, φφ. 90γ-94γ. Διον. 704, φφ. 143γ-147γ. Τῆς ἐν λόγω ἐκλογῆς ἔπεται ὁ παρὼν πολυελεὺς τοῦ Ἰακώβου καὶ στοὺς κώδικες: Ἀγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180γ-274γ καὶ Ὑδρ. 605, φφ. 97ν-101γ, μετ' τὴν διαφορά ὅμως ὅτι στὸν πρῶτον κώδικα ἀκολουθεῖ αὐτοῦ ὁ πολυελεὺς Χουρμουζίου τοῦ Χαροτοφάκου (εἰς ἤχον πλ. δ'), στὸν δὲ δεῦτερον ὁ ἀντίστοιχος (εἰς ἤχον γ') Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου.

741. Βλ. πρωτίστως τὸν αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Κ. Ἀ. Ψάχου, φάκελος Δ', φφ. 125γ-131γ:

Ἐκλογὴ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου, παρὰ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Θ' πολυελεὺς ἤχος δ' Δι Δούλοι, Κύριον.

Πρβλ. ὡσαύτως τοὺς ὁμοίως πρὸς αὐτὴν τὴν τακτικὴν τρεπομένους κώδικες: Δοχ. 340, φφ. 132ν-138γ. Διον. 764, σσ. 262-273. Μερλ. 9, φφ. 83γ-86γ. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 124γ-129ν. Παντ. 912, φφ.

φου παραδόσεως τοῦ μέλους ἀπαντοῦν καὶ μεμονωμένες ἐξαιρέσεις τῶν ὡς ἄνω παρατηρήσεων⁷⁴², ὡς καὶ ἀτακτος ἐν γένει ἀνθολόγησις τῆς συνθέσεως⁷⁴³. Ἰδιαιτέρως μνημονεύομε τὸν κώδικα Ἰβήρ. 999, ὅπου κατὰ σπανία περίπτωσι συγκεντροῦνται τὰ Ἐπαντα τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰακώβου καὶ ὁ παρὼν πολυέλεος ἀποτελεῖ τὴν μόνη ἀνθολογούμενη στὸν κώδικα ὁμοειδῆ σύνθεσι⁷⁴⁴.

γ) Τὸ μέλος τοῦ πολυελέου ὀφείλεται στὸν Πρωτοψάλτη τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰακώβο· νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ μελουργός, στὴν καθόλου χειρόγραφον παράδοσι τοῦ ποιήματος, μαρτυρεῖται πάντοτε ὡς Πρωτοψάλτης, γεγονός τὸ ὁποῖο βοηθεῖ ἀσφαλῶς πρὸς εἰδικώτερο χρονολογικὸ προσδιορισμὸ τῆς συνθέσεως τοῦ πολυελέου⁷⁴⁵.

δ) Κατὰ κύριο λόγο ἡ σύνθεσις ἀνθολογεῖται πλήρως⁷⁴⁶. Τὸ μέλος τοῦ Ἰακώβου (ἐν συγκρίσει πρὸς τίς λοιπές, ἕως τοῦδε ὑφιστάμενες, σύντομες ὁμοειδεῖς συνθέσεις) εἶναι ὄντως συντομώτερο· ὡστόσο, ὠρισμένες θέσεις —κυρίως οἱ μελικές κατακλειδές τῶν ψαλμικῶν στίχων— ἐπιμηκύνονται καὶ μελοποιοῦνται πλέον ἐκτενῶς⁷⁴⁷. Γενικῶς παρατηροῦμε ὅτι ἡ ὅλη μελικὴ μεταχείρισις τοῦ τετάρτου ἄγια ἤχου, ὅπως τὴν ἐπιχειρεῖ ὁ Ἰακώβος, δὲν ἀφίσταται τῆς ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ Πρωτοψαλτῶν Ἰωάννου καὶ Δανιὴλ πρωτοεισαχθείσης τακτικῆς, ὅπου ἡ μελωδία κινεῖται παραλλήλως τῶν διὰ τῶν ψαλμικῶν στίχων

106v-112r. Στὸν κώδικα Ξεν. 148 —καίτοι περὶ τῶν πολυελέων ἀκολουθεῖται ἡ αὐτὴ τακτικὴ ἀνθολογήσεως — οἱ ὑπ' ἀριθμὸν Γ', Δ', Ε' καὶ Η' συνθέσεις ἐλλείπουν, τὸ δὲ παρὼν ποίημα τοῦ Ἰακώβου καταχωρίζεται ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος, στὰ φφ. 1r-4r.

742. Βλ. ἐνδεικτικῶς: Κύκ. 14, μεταξὺ φφ. 49r-101v. Ἄγ. Νεοφ. 6, μεταξὺ φφ. 15r-44v. Ξηρ. 361, φφ. 88v-93r. Παντ. 906, φφ. 107r-109r. Δοχ. 1239, σσ. 145-151 (ὅπου ἡ σύνθεσις ἔπεται τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου)· ὡς καὶ: Παντ. 977, φφ. 39r-45r. Πάτμ. 816, φφ. 112r-117v. Παντ. 953, φφ. 133r-139r. Σταυρ. 236, φφ. 104v-110v (ὅπου ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται μεταξὺ ποικίλων ὁμοειδῶν συνθέσεων τῆς αὐτῆς χρονικῆς περιόδου).

743. Βλ. σχετικῶς: Παντ. 928, φφ. 1r-5v καὶ Διον. 690, φ. 194r κ.έ.

744. Βλ. συγκεκριμένως: Ἰβήρ. 999, φφ. 112r-114r.

745. Ὑπενθυμίζομε ὅτι ὁ Ἰακώβος διετέλεσε Πρωτοψάλτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἔτη 1790-1800. Βλ. σχετικῶς: Χρ. Γ. Πατρινέλη, ὁ.π.

746. Σημειωτέον μόνον ὅτι —ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τὴν ὁποία κατὰ τὴν παρούσα, τοῦλάχιστον, ἔρευνα εἶχαμε ὑπ' ὄψιν μας— στὸν κώδικα Παύλ. 34, σσ. 439-445, ἐσβέσθησαν μεταγενεστέρως οἱ ψαλμικοὶ στίχοι τῆς συνθέσεως καὶ ἀφῆθησαν μόνον τὰ δύο καταληκτικῆρα αὐτῆς δοξαστικὰ μαθήματα.

747. Βλ. συγκεκριμένως τοὺς στίχους: Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα (φράσις: ὁ Κύριος), Πάντα ὅσα ἠθέλησεν (φράσις: καὶ ἐν τῇ γῆ), Ἐν ταῖς θαλάσσαις (φράσις: ταῖς ἀβύσσοις), Ἀνάγων νεφέλας (φράσις: τῆς γῆς), Ὅτι κρινεῖ Κύριος (φράσις: τὸν λαὸν αὐτοῦ), Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ (λέξις: παρακληθήσεται) καὶ Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον (φράσις: τὸν Κύριον).

κομιζομένων νοημάτων, ἀνερχομένη στὴν τετραφωνία τοῦ ἤχου ἢ κατερχομένη στὴν ἀντιφωνία αὐτοῦ, ἀναλόγως τῆς ἐκάστοτε τονιζομένης λέξεως⁷⁴⁸. Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ ποίημα διακρίνεται γιὰ τὶς συνήθειες στὸν ἄγιο ἤχο μετέωρες στάσεις στὴν διφωνία, ἢ –ἀντιστοίχως– γιὰ τὶς πτώσεις στὴν μεσότητα καὶ στὸν λέγετο ἤχο· ἰδιαίτερώς ἰλαρὰ εἶναι ἐδῶ καὶ ἡ παροδικὴ στάσις τοῦ μέλους στὸν φθόγγο Γα, τὴν ὁποία μετέρχεται ἐνίοτε ὁ Ἰακώβος εἴτε ὡς προετοιμασία ἐπερχομένης φωνητικῆς ἀνατάσεως⁷⁴⁹, εἴτε ὡς ἐνδιάμεσο σταθμὸ καταληκτηρίου μελικῆς θέσεως, περὶ τὴν βᾶσι τοῦ ἤχου ἐνδιατριβούσης⁷⁵⁰. Ὡς πρὸς τὸν συνῆθη «χρωματισμὸ» ὠρισμένων στίχων τῆς συνθέσεως, ὁ αὐτὸς μελουργὸς ἐμφανίζεται ταυτοχρόνως «συντηρητικὸς» (διὰ τῆς ἐπιβολῆς σκληροῦ χρώματος στοὺς κατὰ παράδοσι «χρωματιζομένους» στίχους· Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ Ἀνάγων νεφέλας⁷⁵¹) καὶ «καινοτόμος» (δι' ἀντιστοίχου ἐπιβολῆς μαλακοῦ χρώματος στοὺς ἀκροτελευτίους στίχους τοῦ πολυελέου· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ – Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον⁷⁵²). Περαιτέρω «καινοτομία» τοῦ Ἰακώβου ἀνιχνεύεται, ἐνδεχομένως, στὶς ποικίλες –ἐννέα περίπου– διαφορετικὲς παραλ-

748. Βλ. ἐπὶ παραδείγματος, γιὰ τὴν πρώτη περίπτωσι, τοὺς στίχους· Πάντα ὅσα ἠθέλησεν (φράσις· ἐν τῷ οὐρανῷ) καὶ Ἀνάγων νεφέλας (λέξις· νεφέλας)· γιὰ τὴν δευτέρα περίπτωσι βλ. τοὺς στίχους· Ἀνάγων νεφέλας (φράσις· τῆς γῆς) καὶ Ἐν ταῖς θαλάσσαις (φράσις· ταῖς ἀβύσσοις).

749. Βλ. συγκεκριμένως στὸν πρώτο στίχο (Δούλοι, Κύριον) τῆς συνθέσεως, στὴν λέξι· Δούλοι.

750. Βλ. ἐνδεικτικῶς στοὺς στίχους· Κύριε, τὸ ὄνομά σου (στὴν λέξι· αἰῶνα) – Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου (στὴν φράσι· εἰς γενεάν).

751. Μία πρόχειρος ἐπισκόπησις τῶν συνθέσεων τῆς ἐν λόγῳ χρονικῆς περιόδου, ἀποδεικνύει ἀναμφιβόλως τὸ ἀληθὲς τῆς ὡς ἄνω παρατηρήσεως, περὶ τοῦ συνήθους –δηλονότι– «χρωματισμοῦ» τῶν μνημονευθέντων στίχων. Ἐδῶ ἡ χροὰ τοῦ σκληροῦ χρώματος ἐπιβάλλεται εἰδικώτερα ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ὡς ἐξῆς· στὸν στίχο· Ἐν ταῖς θαλάσσαις, τρισσῶς· ἐν ἀρχῇ τῆς μελωδίας (Ἐν ταῖς θαλάσσαις) ὡς ἤχος ἢ $\bar{u}$ Δι $\rightarrow$, ἐνδιαμέσως αὐτῆς ([πά-]σαις ταῖς ἀβύσ[σοις]) ὡς ἤχος ἢ $\bar{u}$ $\rightarrow$ ἢ $\bar{u}$ Δι $\rightarrow$, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸ μέλος προωθείται κατὰ παραχορδὴν («τρεπομένου», συγκεκριμένως, τοῦ φθόγγου Γα εἰς Δι [μὲ προγενεστέρα –σημειωτέον– τροπῇ, δι' ἀρμοδίας ὑφέσεως, τοῦ φθόγγου Κε (ἄλλως, διαστήματος μειζονος τόνου [12 μορίων] εἰς Ζω [διάστημα ἡμιτόνου [5½ μορίων]])] σὲ ἤχο ἢ $\bar{u}$ Πα $\rightarrow$ καὶ πάλι, ἐπιβαλλομένου στὴν θέσι τοῦ ἤχου ἢ $\bar{u}$ Νη $\rightarrow$ (λέξις· ἀβύσσοις). Στὸν στίχο· Ἀνάγων νεφέλας, διττῶς· ἦτοι στὴν φράσι· ἐξ ἐσχάτου ὡς ἤχος ἢ $\bar{u}$ Νη $\rightarrow$ καὶ στὴν φράσι· τῆς γῆς ὡς ἀντίφωνος ἢ $\bar{u}$ Δι ($\rightarrow$) $\rightarrow$ κατ' ἀνάλογον συστηματικὴ (διὰ πέντε ἐπὶ τὸ βαρὺ) πορεία τοῦ μέλους.

752. Πέρα αὐτοῦ καθ' ἑαυτοῦ τοῦ ἀνωτέρω ἐπισημαινομένου γεγονότος, ἰδιαίτερώς ἀξιόμνημονεutos εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου χρῆσις τῆς θέσεως παρακάλεσμα –συγκεκριμένως στὴν λέξι· παρακληθήσεται, τοῦ στίχου· Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ, ὅχι κατὰ τυχαία βεβαίως ἐπιλογή– μεμελισμένης, ὡσαύτως, στὸν μαλακὸ χρωματικὸ δεύτερο ἤχο. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι σπανιώτατα κατὰ τὴν μελοποιία πολυελέων –καὶ δὴ τῶν συνθέσεων τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου– ἀπαντᾷ παρομοία περίπτωσις· γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐν ταῦτ' ἡς περιπτώσεως, ἀποσποῦμε ἐν συνεχείᾳ τὴν ἐν λόγῳ θέσι κατὰ τὶς δύο ἐκδοχὰς γραφῆς αὐτῆς, ἦτοι κατὰ τὴν παλαιὰ καὶ κατὰ τὴν νέα, ἀντιστοίχως, μέθοδο σημειογραφίας [τὰ μου-

λαγές τοῦ καταληκτηρίου ἐφυμνίου· ἀλληλουία⁷⁵³, οἱ ὁποῖες (κατὰ τὴν κοινή, σικά κείμενα λαμβάνονται, ἀρμοδίως, ἀφ' ἑνός μὲν ἐκ τοῦ κώδικος: "Υἱδρ. 618, φ. 138r, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκ τῆς μουσικῆς βίβλου: Πανδέκτη 2 (1851), σ. 298]:

G G G a G a G a h c h e G G

πα ρα κλη θη πα ρα κλη θη η σε ε ται

(κ) η η η η η πα ρα κλη θη η σε ε ται

753. Ὑπενθυμίζομε ὅτι παρομοία περίπτωσις –ἀντιβαίνουσα σαφῶς στὴν παραδεδομένη συνῆθεια τῆς ἐποχῆς περὶ κοινοῦ ἐν πολλοῖς ἐφυμνίου ἐν κατακλειδί ἐκάστου στίχου τυχοῦσης συνθέσεως– ἐπεσημάνθη καὶ ἀνωτέρω, στὸν πολυέλεο Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφαναίου, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐντέχνου ἐν γένει μελοποιητικῆς ἐπεξεργασίας τῆς διακρινούσης τὸ σύνολο τῆς ἐν λόγῳ συνθέσεως· ἐνδεχομένως καὶ ἡ παροῦσα ὁμοίωτροπος τακτικὴ τοῦ Ἰακώβου δικαίωνει, τρόπον τινά, τὸν ἀπαξ ἀπαντῶντα (στὸν κώδικα, συγκεκριμένως, Ἰβήρ. 1272, φ. 6r) χαρακτηρισμὸ τοῦ παρόντος πολυελέου ὡς «ἐντέχνου» συνθέσεως. Ἀναλυτικώτερα, οἱ μνημονευθεῖσες ἐννέα παραλλαγές τοῦ ἐφυμνίου· ἀλληλουία, διαμορφοῦνται ὡς ἀκολουθίως [γιά τὴν προέλευσι τῶν ἐφ' ἑξῆς μουσικῶν κειμένων βλ. ὅσα στὴν προηγουμένη ὑπόσημειώσει ἐσημειώθησαν σχετικῶς· νὰ διευκρινισθῇ ὅτι στὸν κώδικα "Υἱδρ. 618 ὁ πολυέλεος ἀρχεταὶ ἐκ τοῦ φ. 136r κ.έ., στὴν δὲ ἐπισημανθεῖσα μουσικῆ ἔκδοσι ἐκ τῆς σ. 294 κ.έ.]:

<p>α) αλ λη λου ου ου ι ι ι α</p>	<p> αλ λη λου ου ου ι ι ι ι α α</p>
<p>β) αλ λη λου ου ου ι ι ι α</p>	<p> αλ λη λου ου ου ι ι ι ι α</p>
<p>γ) αλ λη λου ου ι ι ι ι α</p>	<p> αλ λη λου ου ι ι ι ι α</p>
<p>δ) (Δὲν ἀπαντᾷ στὴν παλαιὰ γραφή)</p>	<p> αλ λη λου ου ι ι ι ι α</p>
<p>ε) αλ λη λου ου ι α</p>	<p> αλ λη λου ου ι ι ι α</p>
<p>ς) αλ λη λου ου ι ι α</p>	<p> αλ λη λου ου ι ι α</p>

σχεδόν, παράδοσι τῶν ὁμοειδῶν συνθέσεων) ἐπαναλαμβάνονται ὁμοιοτρόπως ἀνά ζεύγη στίχων τοῦ πολυελέου⁷⁵⁴. Ἡ σύνθεσις περατοῦται διὰ τῆς συνήθους ἐνόττητος, τριαδικοῦ⁷⁵⁵ καὶ θεοτοκίου⁷⁵⁶, μαθημάτων, τὰ ὁποῖα –πρέπει νὰ παρατηρηθῆ– ὄχι μόνον εἶναι ἐξαιρετικῶς βραχύτατα, ἀλλὰ καὶ (ἐν σχέσει πρὸς τὴν

v) δ^{h} αλ λη λου ι ι ι α δ^{h} αλ λη λου ου ι ι ι ι α
 η) δ^{h} αλ λη λου ου ου ου ου ι α δ^{h} αλ λη λου ου ου ου ου ι α
 ζ) δ^{h} αλ λη λου ου ου ου ου ου ου ι α α α
 θ) αλ λη λου ου ι α δ^{h} αλ λη λου ου ου ι α α

754. Λεπτολογούντες, σημειώνομε ὅτι ἡ κατὰ ζεύγη στίχων ἐναλλαγή τῶν καταληκτηρίων ἐφυμνίων· ἀλληλοῦσα, διασπᾶται (μόνο στὴν κατὰ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας «ἐκδοχή» τῆς συνθέσεως) στοὺς στίχους: Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα – Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν, ἔπου – ἔπως προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν δ' παραδείγματος τῆς ἀνωτέρω ὑποσημειώσεως– ὁ ἐξηγητὴς διαμορφώνει (στὸν δεύτερο τῶν μνημονευθέντων στίχο) μία περαιτέρω προσωπικὴ αὐτοῦ παραλλαγή [τοιουτοτρόπως ἐρμηνεύεται καὶ ὁ παράδοξος, ὅπωςδῆποτε (γιὰ σύνθεσι, μάλιστα, ἀπαρτιζομένη ἐκ δεκαεξ ἑν ὄλων στίχων), περιττὸς ἀριθμὸς τῶν ἀπαντωσῶν μελικῶν παραλλαγῶν τοῦ ἐφυμνίου αὐτῆς].

755. Τὸ τριαδικὸ μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου σύγκεται ἐκ τοῦ ποιήματος: Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλήρες στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Προσφάτως ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς: Πρόγραμμα Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν 1996-1997. Κύκλος Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Οἱ ἤχοι τ' οὐρανοῦ. Ἀγιορεῖτες μελωργοὶ «παλαιότε καὶ νέοι». Μελωργοὶ τοῦ 18ου αἰῶνα. Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος – Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος, [Ἀθήνα 1996], σ. 42. Ἀγγέλου Α. Βουδούρη, Μουσικὰ συγγράμματα καὶ μελέται. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὅπ., σ. 296.

756. Τὸ θεοτοκίον μάθημα τοῦ παρόντος πολυελέου σύγκεται ἐκ τοῦ ποιήματος: Πρόσδεξαι, δέσποινα, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου..., τὸ ὁποῖο ἐδημοσιεύθη πλήρες στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου. Ὡσαύτως κατεχωρίσθη προσφάτως [ἐλλιπὲς ἔμως] στὸ ἀνωτέρω ἀναλυτικῶς μνημονευθὲν πρόγραμμα τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς Ἀθηνῶν, καθὼς καὶ στὸ ἐπισημανθὲν βιβλίον Ἀγγέλου Α. Βουδούρη. Σημειωτέον, ἐπιπροσθέτως, ὅτι τὰ παρόντα καταληκτήρια δοξαστικὰ μαθήματα ἀνθολογοῦνται αὐτονόμως ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος τῆς νέας μεθόδου [ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείεται νὰ προέρχεται ἐκ τῆς μονῆς τῆς Ῥίλας] Διον. 576 (τοῦ ἔτους 1816), φφ. Β'Γ-Γ'Γ.

καθεστηκυία παράδοσι) διαφοροποιούνται κατ' αξιοσημείωτο τρόπο ως πρὸς τὴν μορφολογική των ἀνάπτυξι⁷⁵⁷.

* * *

Ἐσκεμμένως ἀφέθη ἐδῶ τελευταία πρὸς διαπραγματέυσι ἢ —ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος κυρίως καὶ ἐντεῦθεν— σποραδικῶς πλανωμένη παραδοξολογία, κατὰ τὴν ὁποία ἀμφισβητεῖται ἐν ὀλίγοις ἢ πρωτοτυπία τῆς ὑπὸ ἐξέτασι συνθέσεως συγκεκριμένων, πρῶτος ὁ ἐκ Μαδύτων Χρῦσανθος —στὸ *Μέγα Θεωρητικόν* του— καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ αἰοίδιμος Γεώργιος Παπαδόπουλος —ἀντιγράφων, προφανῶς, τὸν Χρῦσανθο στὰ ἱστορικά του συγγράμματα— διετύπωσαν τὴν ἀποψι ὅτι ὁ παρὼν πολυέλεος ἀποτελεῖ σύντμησι τοῦ Ἰακώβου ἐκ τῆς ὁμοήχου συνθέσεως τοῦ Πρωτοφάλτου Δανιήλ⁷⁵⁸. Ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως (ἔσον ἀφορᾶ, τοῦλάχιστον, στὴν μαρτυρία τοῦ Χρυσάνθου —δοθέντος ὅτι ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος ἐλέγχεται πλεόν, πολλαχοῦ τῶν μνημονευθειῶν συγγραφῶν του, ὡς ἀνακριβῆς ἱστορικὸς σχολιαστὴς τῶν τῆς ψαλτικῆς τέχνης δεδομένων), οἰοσδήποτε «καλόβουλος» ἀναγνώστης θὰ κατέληγε ἀβασανίστως στὸ συμπέρασμα ὅτι εὐρίσκεται ἐνώπιον μιᾶς καθ' ὅλα ἀξιοπίστου μαρτυρίας. Ἐξηγούμεθα δι' ὀλίγων· οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος συνθέσεις εἶναι μελισμένες στὸν αὐτὸ ἦχο, ὁ δὲ Ἰακώβος ἀναμφιβόλως εἶχε ἰδιαίτερος στενὴ σχέσι μὲ τὸν Πρωτοφάλη Δανιήλ, χρηματίσας κατὰ σειρά δομέστικος καὶ λαμπαδάριος αὐτοῦ⁷⁵⁹. Ἐπιπροσθέτως —ὅπως ἦδη ἐπεσημάνθη ἀνωτέρω—, οἱ ἐν λόγῳ πολυέλεοι συχνάκις ἀνθολογοῦνται συναπτῶς, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, προηγουμέ-

757. Συγκεκριμένως, τὸ θεοτοκίον μάθημα δομεῖται ὡς ἀκριβῶς τὸ ἀντίστοιχο τοῦ πολυελέου Ἀναστασίου τοῦ Ῥαφανιώτου (πρβλ. σχετικῶς ὅσα ἐσχολιάσθησαν ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 681), παρεμβαλλομένου —δηλονότι— ἐνὸς βραχέος κρατήματος πρὸ τῆς καταληκτικῆς ἀποστροφῆς τοῦ ποιητικοῦ κειμένου αὐτοῦ. Τὸ τριαδικό, ὅμως, μάθημα δομεῖται —κατὰ καινοφανῆ τακτική— ἐκ διστίχου σχετικοῦ ποιήματος, στὸ ὁποῖο ἐπιτάσσεται βραχύτατο κράτημα, ὡς ἀκροτελεύτιο ἐν ταύτῳ «συστατικό» συνόλου τῆς συνθέσεως. [Ἄλλοις λόγοις, ἐλλείπει ἐδῶ ἡ συνήθης «ποιητικὴ ἀναφορά» (ἢ ὁποία συνήθως συνετελεῖτο εἴτε δι' ἐπαναλήψεως τμήματος τοῦ προηγηθέντος ποιητικοῦ κειμένου, εἴτε δι' ἰδιαίτερας ὑμνογραφικῆς ἀποστροφῆς, ἐπὶ τούτῳ φυλαχθείσης πρὸς «ἐπισφράγισι» τοῦ μαθήματος) ἐν τέλει τῆς συνθέσεως].

758. Βλ. ἀντιστοίχως· Χρυσάνθου, *Θεωρητικόν* [...], ὅ.π., σ. XXXVI: «...[sc. ὁ Ἰακώβος] συνέτεμε (sic) [...] καὶ τὸν πολυέλεον τοῦ Δανιήλ». Γεωργίου Ἰ. Παπαδοπούλου, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* [...], ὅ.π., σ. 315: «... [sc. ὁ Ἰακώβος] συνέταμε [...] καὶ τὸν Πολυέλεον Δανιήλ τοῦ Πρωτοφάλτου "Δοῦλοι Κύριον"»· ὡς ὡσαύτως καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς* [...], ἐν Ἀθήναις 1904 (= Κατερίνη 1990), σ. 167. Τοῦ αὐτοῦ, *Λεξικὸν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς*, Ἀθήνα 1995, σ. 100, ὅπου ἐπὶ λέξει ἡ ἴδια ὡς ἄνω μαρτυρία.

759. Βλ. σχετικῶς· Χρ. Γ. Πατρινέλη, ὅ.π., σσ. 88-89 καὶ 86· ὡς καὶ· Γρ. Θ. Στάθη, «Ἰακώβος Πρωτοφάλης ὁ Βυζάντιος (†23 Ἀπριλίου 1800)», *Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμος ΛΒ' <Τιμητικὸν ἀφιέρωμα εἰς Εὐάγγελον Δ. Θεοδώρου>*, Ἀθήνα 1997, σσ. 317-334, σποράδην.

νης τῆς συνθέσεως τοῦ Δανιὴλ καὶ ἐπομένης αὐτῆς τοῦ Ἰακώβου⁷⁶⁰. παραδίδονται, μάλιστα, δύο ἀρκούντως ἐνδιαφέρουσες περιπτώσεις — ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἐσχολιάσθη ἤδη ἐν μέρει⁷⁶¹ —, κατὰ τίς ὁποῖες ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ σύνθεσις τοῦ Δανιὴλ ἀνθολογεῖται ἑλλιπῶς, τρεπομένη προφανέστατα πρὸς τὴν ἔκτασι τῆς «ὀλιγοστίχου ἐκλογῆς» τοῦ Ἰακώβου⁷⁶², ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ σύνθεσις τοῦ Ἰακώβου ἐμπλουτίζεται καὶ ἀναπληροῖ τοὺς ἐξ αὐτῆς ἑλλείποντες στίχους ἐκ τοῦ πολυελέου τοῦ Δανιὴλ⁷⁶³. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ἐναντι τῶν ἀνωτέρω ἐνδείξεων ἴστανται τὰ κατὰ τὴν προηγηθεῖσα περιγραφή τῆς συνθέσεως ἐκτεθέντα στοιχεῖα, ὡς ἄλλοι μάρτυρες ἀδιάφειστοι τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς «καινοτομίας» ἐν πολλοῖς τοῦ παρόντος πολυελέου⁷⁶⁴. εἰδικώτερα δέ, ἐπισταμένη παραβολὴ τῶν στίχων τῆς συνθέσεως πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους τοῦ πολυελέου Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, οὐδόλως καταδεικνύει οἰανδήποτε — ὑποφώσκουσα ἔστω — σχέσι μεταξὺ τῶν δύο ποιημάτων⁷⁶⁵. Βεβαίως, δὲν εἴμεθα σὲ θέσι νὰ γνωρίζουμε πό-

760. Πρβλ. ὅσα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω, στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ β' ἐνότητα σχολίων τῆς παρούσης παραγράφου καὶ εἰδικώτερα τὴν ὑπόσημ. 739.

761. Βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 515.

762. Βλ. συγκεκριμένως τὸν περὶ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 19' αἰῶνος αὐτόγραφο τοῦ Ῥηγίνου ἐκ κόμης Ζαγοράς κώδικα· Κουτλ. 441, φ. 25γ κ.έ., ὅπου ὁ πολυελεὺς Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου χαρακτηρίζεται, ἐνδιαφερόντως, ὡς ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀντιστοίχος τοῦ Ἰακώβου· ἀναλυτικώτερα, στὴν ἐνότητα τῶν πολυελέων τοῦ παρόντος κώδικος ἀνθολογεῖται πρῶτος (φφ. 25γ-31ν) ὁ πολυελεὺς τοῦ Δανιὴλ [ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἀναγραφὴ]

Ἐκλογή τοῦ ψαλμοῦ τοῦ πολυελέου· συνοπτικὸς, σύνθεσις κύρ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον]

καὶ δεῦτερος (φφ. 31ν-34ν) ὁ πολυελεὺς τοῦ Ἰακώβου [ὑπὸ τὴν ἐξῆς ὁμοειδῆ ἀναγραφὴ]

Ἐτέρα ἐκλογή τοῦ πολυελέου, σύνθεσις κύρ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντιέως (sic) ἤχος δ' Δούλοι, Κύριον].

Πρβλ. ὡσαύτως ἀνωτέρω, τὴν ὑπόσημ. 515.

763. Βλ. συγκεκριμένως τὸν περὶ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου (στὸν ὁποῖο διδάσκαλο — εἰρήσθω ἐν παρόδῳ — ὀφείλεται προφανέστατα καὶ τὸ ἐπισημαινόμενο ἐγχείρημα) κώδικα· Διον. 806, σσ. 630-637, ὅπου ὁ παρὼν πολυελεὺς ὑπὸ τὴν ἐξῆς εὐγλωττον ἀναγραφὴ]

Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, οὐτινος ἢ ἑλλειψίς τῶν στίχων ἀνεπληρώθη ἐκ τοῦ πολυελέου Δανιὴλ· ἤχος δ' Δι Δούλοι, Κύριον.

Νὰ ὑπομνησθῇ μόνον ὅτι καὶ στὸν παρόντα κώδικα τῆς ὡς ἄνω συνθέσεως προηγείται (στὶς σσ. 620-630) ὁ πολυελεὺς τοῦ Πρωτοψάλτου Δανιὴλ.

764. Πρβλ. ἀφνης ὅσα ἤδη ἐπεσημάνθησαν στὶς ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς α' καὶ δ' ἐνότητες σχολίων τῆς παρούσης παραγράφου. Συνοψίζοντας, ἐπαναλαμβάνομε πῶς οἱ καινοτομίαι οἱ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ἐπιβληθεῖσαι στὴν παρούσα σύνθεσις ἐμφαίνονται τόσο στὴν ἰδιαιτέρα μορφολογικὴ δομὴ τὴν ὁποία προκρίνει γιὰ τὰ καταληκτικὰ αὐτῆς δοξαστικὰ μαθήματα (βλ. σχετικῶς τὴν ὑπόσημ. 757) ὅσο καὶ στὴν ῥηξικέλευθον ἐν γένει ιδέα τῆς ἐσκεμμένης «ἑλλιποῦς μελοποιήσεως» τοῦ ριθ' ψαλμοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας προκύπτει ὁ ὑπὸ ἐξέτασι — ἐξ ἀρχῆς ὀλιγοστίχως πεπονημένος — πολυελεὺς.

765. Σημειωτέον ὅτι σὲ παρόμοιο συμπέρασμα καταλήγει καὶ ὁ Γρ. Θ. Στάθης, «Ἰακώβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζαντινός (†1800)», εἰς: Πρόγραμμα Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν, ὅ.π., σ. 42,

θεν προήλθε ή προμνημονευθεΐσα μαρτυρία του Χρυσάνθου· ένδεχομένως πρέπει ύπ' αυτήν νά έννοήσωμε πώς τό πρώτο «έρέθισμα», τό «έναισμα» ίσως, πρὸς σύνθεσι του παρόντος πολυελέου έλαβε ό Ίάκωβος έκ του όμοτέχνου του Πρωτοφάλτου Δανιήλ και συγκεκριμένως έκ του έπισημανθέντος ποιήματος αυτού. Πάντως, πρέπει άπεριφράστως έδῶ νά σημειωθῆ πώς τό όνομα του έν λόγω μελουργού δέν πρέπει πλέον νά «σκιάζη» τόν «πόνου» του άμέσου διαδόχου του Ίακώβου· ό παρών πολυέλεος άποτελεΐ άναντιλέκτως μίαν έξ άρχῆς πεποιημένη αυτόνομον σύνθεσι, ό περι τῆς όποίας προσήκων έπαινος εΐναι «άξιον και δίκαιον» —και έν ταύτῳ σύμφωνον πρὸς τίς έκ τῆς έως σήμεραν ειδικῆς μουσικολογικῆς έρεύνης άπορρέουσες μαρτυρίες— νά άποδίδεται μόνον στόν Πρωτοφάλλη Ίάκωβο.

ε) Περι τῆς χειρογράφου παραδόσεως του πολυελέου ισχύουν και έδῶ όσα άνωτέρω έσχολιάστησαν, προκειμένου περι του όμοειδοϋς ποιήματος Μελετίου Σιναΐτου του Κρητός. Τοιουτοτρόπως, σημειώνομε και πάλι ότι ή σύνθεσις του Ίακώβου διαδίδεται μέσφ άξιοσημειώτου χειρογράφου παραδόσεως, ή όποία (κατά τὰ έκ τῆς παρούσης, συγκεκριμένως, έρεύνης έπισημανθέντα) άπαρτίζεται έκ τῶν έπομένων —κατά χρονολογική σειρά άπαριθμουμένων— μουσικῶν κωδίκων παλαιάς τε και νέας μεθόδου σημειογραφίας:

1. Κώδικες παλαιάς σημειογραφίας:

Παντ. 904, φφ. 36ν-39ν. Γρηγ. 11, φφ. 136γ-141ν. Άγ. Νεοφ. 6, μεταξύ φφ. 15γ-44ν. Ίβήρ. 981, σσ. 444-451. Κύκ. 14, μεταξύ φφ. 49γ-101ν. Ίβήρ. 999, φφ. 112γ-114γ. Ίβήρ. 1013, φφ. 55ν-58ν. Ύδρ. 618, φφ. 136γ-140γ. Λεμ. 243, φφ. 34γ-38ν. Διον. 568, φ. 42γ κ.έ. Ξηρ. 361, φφ. 88ν-93γ. Κουτλ. 441, φφ. 31ν-34ν. Ίβήρ. 1272, φφ. 6γ-10γ. Μερλ. 8, φφ. 98ν-102γ. Άναν. 3, φφ. 124ν-128ν. Φιλ. 126, φφ. 374γ-377ν. Πάτμ. 816, φφ. 112γ-117ν. Παντ. 906, φφ. 107γ-109γ. Δοχ. 1244, φφ. 38γ-44ν. Παντ. 977, φφ. 39γ-45γ. Παύλ. 34, σσ. 439-445. Βιβλιοθήκης Νεαπόλεως Ίταλίας II E 27, φφ. 218γ-222γ. Λαύρας Θ 157, φ. 63γ κ.έ. ΡΑΙΚ 54, φ. 139γ κ.έ.

2. Κώδικες νέας μεθόδου:

Δοχ. 340, φφ. 132ν-138γ. Μερλ. 9, φφ. 83γ-86γ. Άγ. Νεοφ. 20, μεταξύ φφ. 180γ-274γ. Όμπλοϋ 2, φφ. 124γ-129ν. Παντ. 953, φφ. 133γ-139γ. Παντ. 912, φφ. 106ν-112γ. Ύδρ. 605, φφ. 97ν-101γ. Ξεν. 148, φφ. 1γ-4γ. Παντ. 928, φφ. 1γ-5ν. Διον. 704, φφ. 143γ-147γ.

όπου παρεμφερός έπισημαίνονται τὰ άκόλουθα: «Δέν άληθεΐει ή πληροφορία του Χρυσάνθου ότι ό Ίάκωβος συνέταξε και τόν πολυέλεον του Δανιήλ· ή σύγκριση δέν φανερώνει καμιά μελική έξάρτηση άπ' τόν πολυέλεο του Δανιήλ, κι ίσα-ίσα σέ μερικές παράλληλες φράσεις ό Ίάκωβος εΐναι μελισματικότερος άπ' τόν Δανιήλ. Πρόκειται για πρωτότυπη σύνθεση, έντεχνη και σύντονη (sic)». Πρβλ. ώσαύτως και στην όμότιτλον δημοσίευσι του ίδιου, εις: Έπιστημονική Έπετηρίς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου Άθηνών ΛΒ' (1997), σ. 318: «Θά περιμέναμε άπ' τόν Χρυσάνθο [...] νά μη χαρακτηρίζει ως "σύντμηση του πολυελέου του Δανιήλ" τόν πολυέλεο του Ίακώβου, γιατί δέν πρόκειται για τέτοια περίπτωση».

Διον. 690, φ. 194r κ.ε. Σταυρ. 236, φφ. 104v-110v. Διον. 764, σσ. 262-273. Ύδρ. 599, φφ. 90r-94r. Διον. 806, σσ. 630-637. Δοχ. 1239, σσ. 145-151. Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13r-216r. PAIK 41, φφ. 115v-119r.

Ωρισμένα ασφαλή όροθέσια περί του χρονικού πλαισίου συνθέσεως του πολυελέου –ήτοι ή μαρτυρία τής «διά προτροπής» του Πατριάρχου Νεοφύτου ποιήσεως του μέλους (έν τελικώς άληθεύει)⁷⁶⁶, ως και ή μνεία του μελουργού αυτού ως Πρωτοφάλτου και μόνον⁷⁶⁷ – έπεσημάνθησαν ήδη έν προοιμίω τής παρούσης παραγράφου και ως φαίνεται έκ τών λοιπών δεδομένων τής ως άνω χειρογράφου παραδόσεως άνταποκρίνονται όντως προς την πραγματικότητα. Τοιουτοτρόπως, δυνάμεθα νά προσδιορίσωμε χρονικώς την υπό του Ίακώβου σύνθεσι του έν λόγω πολυελέου κατά τό διάστημα τό όρίζόμενο έκ τών έτών 1790-1800, ειδικώτερα δέ περί τις άρχές τής έπισημανθείσης δεκαετίας· την έκδοχή αυτή στηρίζουν και οι –κατά την ως άνω δεκαετία χρονολογούμενοι– μουσικοί κώδικες· Παντ. 904, Γρηγ. 11, Άγ. Νεοφ. 6, Ίβήρ. 981, Κύκ. 14 και Ίβήρ. 999⁷⁶⁸. Η πρώτη –προς τό παρόν, τουλάχιστον, έπισημανθείσα– χρονολογημένη καταγραφή τής συνθέσεως άπαντᾶ στον κατά τό έτος 1804 αυτόγραφο Άποστόλου Κώνστα του Χίου κώδικα Ύδρ. 618· ό ίδιος κωδικογράφος παραδίδει και έτέρα (μεταγενεστέρα) χρονολογημένη καταγραφή τής συνθέσεως, κατά τό έτος 1811, στον κώδικα Άναν. 3. Έπιπροσθέτως, κατά τό άμέσως έπόμενο έτος 1812, άπαντούν δύο επί πλέον χρονολογημένες καταγραφές αυτής, υπό του Άγιοταφίτου ιερομονάχου Νήφωνος –στον κώδικα Φιλ. 126– και υπό του Παντοκρατορηνοῦ μοναχοῦ Ίωάσαφ –στον κώδικα Πάτμ. 816· τέλος, διά τών καταχωρήσεων του πολυελέου στον κατά τό έτος 1816 αυτόγραφο Γρηγορίου του Πρωτοφάλτου κώδικα Παντ. 906, ως και στον κατά τό έτος 1820 αυτόγραφο Σωφρονίου προηγουμένου Λαύρας κώδικα Παύλ. 34, συμπληροῦνται ό κύκλος τών χρονολογημένων άνθολογήσεων τής συνθέσεως σέ κώδικες τής παλαιᾶς σημειογραφίας. Όσαύτως, έξ όμοειδών χρονολογημένων καταγραφών του πολυελέου σέ κώδικες τής νέας μεθόδου, μνημονεύομε έδῶ ένδεικτικώς αυτές τών Νεοφύτου Σιναΐτου Ζωγράφου του Κρητός (κωδιξ Άγ. Νεοφ. 20, του έτους 1817), Άντωνίου του Κυπρίου (κωδιξ Όμπλου 2,

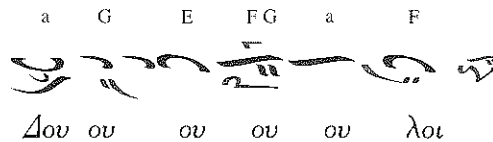
766. Πρβλ. άνωτέρω, την ύποσημ. 738· έν στηριχθοῦμε τελικώς στην έν λόγω μαρτυρία, ή μνημονευομένη «προτροπή» πρέπει άναμφιβόλως –συμφώνως και προς τά στοιχεία τά προκύπτοντα έκ τής έπιλοίπου χειρογράφου του παρόντος ποιήματος παραδόσεως– νά προσδιορισθῆ κατά την πρώτη περίοδο πατριαρχίας του Νεοφύτου, ήτοι κατά τά έτη 1789-1794.

767. Πρβλ. άνωτέρω, την ύποσημ. 745.

768. Περὶ τής χρονολογήσεως τών μνημονευομένων κωδικών βλ. άντιστοίχως· Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Β'*, σσ. 182 και 607. Andrija Jakovljević, *Catalogue of byzantine chant manuscripts in the monastic and episcopal libraries of Cyprus*, *ibid.*, p. 25. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Γ'*, σ. 803. Α. Jakovljević, *ibid.*, pp. 8-9. Γρ. Θ. Στάθη, *Τά Χειρόγραφα Γ'*, σσ. 906-907.

του έτους 1819), Γεωργίου Μάνου (κώδιξ "Υδρ. 605, του έτους 1823) και Τραϊανού Ιερέως (κώδιξ Ξεν. 148, του έτους 1824). Η διά χειρογράφων κωδικών διάδοσις τής συνθέσεως έπεξετάθη έως των μέσων περίπου του 19' αιώνας, με πλέον αντιπροσωπευτικούς κώδικες τους κατ' αυτό τὸ ὄροσθημο χρονολογούμενους Διον. 806 καὶ Δοχ. 1239⁷⁶⁹.

ς) Η σύνθεσις σύγκειται ἐκ δεκαεξέ στίχων⁷⁷⁰ καὶ δύο καταληκτηρίων δοξαστικῶν μαθημάτων. Ἐν συνεχείᾳ καταχωρίζεται τὸ μουσικὸ incipit τοῦ ποιήματος⁷⁷¹:

Ϻ Πλήρης ὁ πολυέλεος ἐξηγήθη στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου⁷⁷², παραδίδεται, ἐπίσης, μεταγεγραμμένη κατὰ τὸ λεγόμενον λέσβιο σύστημα⁷⁷³.

769. Περὶ τῆς τῶν ἐν λόγῳ κωδικῶν χρονολογήσεως βλ. ἀντιστοίχως: Γρ. Θ. Στάθη, *Τὰ Χειρόγραφα Β'*, σ. 854. Τοῦ αὐτοῦ, *Τὰ Χειρόγραφα Α'*, σ. 613.

770. Συγκεκριμένως τῶν ἐξῆς: Δοῦλοι, Κύριον // Οἱ ἐστώτες // Αἰνεῖτε τὸν Κύριον // Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ // Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα // Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν // Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν // Ἐν ταῖς θαλάσσαις // Ἀνάγων νεφέλας // Ἀστραπὰς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν // Κύριε, τὸ ὄνομά σου // Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου // Ὅτι κρινεῖ Κύριος // Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ // Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον // Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών.

771. Τὸ μουσικὸ κείμενο λαμβάνεται ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1804 αὐτογράφου Ἀποστόλου Κώνστα τοῦ Χίου κώδικος "Υδρ. 618, φ. 136r.

772. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως καταχωρίζεται στὸν ἰδιόγραφο τοῦ Πρωτοφάλτου Γρηγορίου κώδικα, τῆς βιβλιοθήκης Κ. Ἀ. Ψάχου, φάκελος Δ', φφ. 125r-131r. [Τὴν σχετικὴ ἀναγραφὴ βλ. ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 741]. Ἐπιπροσθέτως, ὑπὸ διαφοροτρόπον «ἀναλυτικωτέρα ἐπεξήγησις», ὀφειλομένη στὸν γνωστὸ Πέτρο Μανουῆλ τὸν Ἐρέσιο, δημοσιεύεται ὁ παρὼν πολυέλεος στὴν σπανία «χαρτογραφικὴ» ἔκδοσι: Ἀνθολογία Πέτρου Ἐρεσίου (1830), σσ. 177-186.

Νὰ ἐπισημειωθῇ ἐδῶ ὅτι σύνθεσις τις, ἡ ὁποία ἀνθολογεῖται συναπτῶς τοῦ παρόντος πολυελέου στὸν αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα Διον. 806, σσ. 637-640 [ὑπὸ τὴν ἀναγραφὴν: Ἐτερος πολυέλεος σύντομος, ψαλλόμενος τὸ θέρος διὰ τὸ εἶναι μικρὰς νύκτας καὶ ὅταν ἀγρυπνία οὐκ ἔστι· ἤχος δ' Δι Δοῦλοι, Κύριον], μᾶς ὑποφιάζει ἐντόνως περὶ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς προελεύσεως καὶ τοῦτο διότι στὸν μνημονευθέντα κώδικα —με παρομοία τακτικὴ— ὁ Ἰωάσαφ ἐπιτάσσει συνήθως τῶν ἐκεῖ ἀνθολογούμενων πολυελέων ἕτερες ὁμόηχες σύντομες συνθέσεις, εἴτε κατὰ προσωπικὴ αὐτοῦ καινοφανῆ μελοποίησι, εἴτε πάλι κατ' ἴδιαν αὐτοῦ σύντημησι —ἢ καὶ «καλλωπισμῶ» ἐνίοτε— τῶν ἐκάστοτε προπασσομένων αὐταῖς πολυελέων.

773. Βλ. σχετικῶς: *Μελίφωνος Τερψινόη* (1847), σσ. 69-77:

Ὁ παρὼν Ἰακώβου Πρωτοφάλτου· σύστ. 8ον, τρόπος δ' Δοῦλοι, Κύριον.

η) Λίαν ἐνωρίς – ἤδη ἐκ τοῦ ἔτους 1837 – ἡ παροῦσα σύνθεσις ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον καὶ ἔκτοτε ἀνεδημοσιεύθη σὲ εὐάριθμες μουσικὲς ἐκδόσεις⁷⁷⁴.

2.18 Πολυέλεος Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος

α) Περὶ τῆς ἐφ' ἐξῆς ἐξεταζομένης συνθέσεως, στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι – τοῦλάχιστον αὐτὴ τὴν ὁποία κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα διεξήλθομεν –, οὐδεὶς ἰδιαιτέρος χαρακτηρισμὸς παραδίδεται, ἐκτὸς τοῦ –κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος– ἀπαξ ἀπαντῶντος προσδιορισμοῦ· «πολυέλεος πάνυ ὠραῖος»⁷⁷⁵. Ἡ περὶ τοῦ παρόντος πολυελέου ἀρκτικὴ ἀναγραφὴ διαμορφοῦται, εἰδικώτερα, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ μελουργοῦ τοῦ ποιήματος⁷⁷⁶, ἡ διδακτικὴ ὡς καὶ ἡ ἐν γένει ἐνασχόλησις τοῦ ὁποίου μὲ τὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας τονίζεται ὑπερβαλλόντως στὶς σχετικὲς ἐπικεφαλίδες· ἐνδεικτικῶς, ἀποσποῦμε ἐν συνεχείᾳ ὠρισμένα ἐνδιαφέροντα ἐπίτιτλα, πρὸς ἐπίβρωσι τῶν ἐπισημανθέντων:

- Πολυέλεος, ἀσματουρηθεὶς παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς ἤχρος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷⁷⁷.

774. Βλ. τὴν πρώτη τύποις ἐκδοσι εἰς: Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 264-271. Ὑπενθυμίζομε, βεβαίως, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν προηγουμένη (ἐπισημανθεῖσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 772) δημοσίευσιν τοῦ ἴδιου πολυελέου τὸ ἔτος 1830, κατὰ τὴν ἐξήγησιν Πέτρου Μανουῆλ τοῦ Ἐφεισίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐπιμένη τοιαύτη τοῦ ἔτους 1847 (ἐπίσης ἐπισημανθεῖσα ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημ. 773), κατὰ τὴν μεταγραφὴ αὐτοῦ στὸ λέσβιον σύστημα. Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐκδόσεων τῆς παρούσης συνθέσεως ἐπισημαίνομε ἐδῶ τις ἀκόλουθες: Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 294-302. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 93-101. Χαραλάμπους Καρακατσάνη, Ὀκτάηχον Μουσικὸν Λεμωναρίον, τόμος Δ', ἤχος δ' [...], Ἀθῆναι, ἄλπη' [1988], σσ. 402-412.

775. Βλ. Δοχ. 1239, σ. 166:

Ἐτερος πολυέλεος πάνυ ὠραῖος, συντεθεὶς παρὰ τοῦ διδασκάλου τῆς νέας μεθόδου κυρίου κῦρ Χουρμούζη Γεωργίου τοῦ ἐκ νήσου Χάλκης ἤχρος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Ὡς Χουρμούζης Γεωργίου φέρεται ὡσαύτως ὁ ἴδιος μελουργός –σὲ παρόμοιες ἀναγραφὰς πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου– στοὺς κώδικες Ἰβήρ. 1013, φ. 67r. Κουτλ. 632, φ. 185v. Γριτσ. 33, φ. 97r.

776. Λεπτολογούντες, σημειώνομε ὅτι σχετικῶς πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ἐν λόγῳ μελουργοῦ διαμορφοῦνται δύο κυρίως τύποι ἀναγραφῶν, κατὰ τίς ὁποῖες αὐτὸς φέρεται εἶτε ὡς Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ (βλ. ἀφῆς: Σ. Πέτρ. 12, φ. 38v καὶ Διον. 678, φ. 142v [: Πολυέλεος Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. δ' Νῆ Δοῦλοι, Κύριον] ἢ Διον. 806, σ. 688. Παῦλ. 252, σ. 270. Καρ. 236, σ. 234 [: Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον]), εἶτε ἀπλῶς ὡς Χουρμούζιος (βλ. σχετικῶς: Καρ. 240, φ. 114r [: Πολυέλεος κῦρ Χουρμούζιου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον] ἢ Παντ. 950, φ. 134v [: Ἐτερος πολυέλεος, σύνθεσις Χουρμούζιου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον]. Πρβλ. καὶ Δοχ. 1246, φ. 161r. Σταυρ. 236, φ. 85r ἢ, τέλος Δοχ. 341, φ. 113v καὶ Διον. 704, φ. 117v [: Χουρμούζιου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον]).

777. Βλ. Παντ. 953, φ. 207r. Πρβλ. ὡσαύτως Δοχ. 360, φ. 289r. Παντ. 923, φ. 87r. Ὅμπλου 2, φ. 93r [: Χουρμούζιου καὶ διδασκάλου τῆς νέας μουσικῆς σχολῆς ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον. (Ἡ ἀναγραφὴ ἐκ τοῦ πρώτου κώδικος)]. Ἄγ. Στεφ. 112, φ. 103v [: Πολυέλεος συντεθεὶς παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου διδασκάλου κῦρ Χουρμούζιου Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. δ'

- Πολυέλεος, άσματοτονίσθη δὲ παρὰ κύρ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς κοινῆς μουσικῆς κατὰ τὸν νέον τρόπον ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷⁷⁸.
- Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ', άματοουργηθεῖς παρὰ τοῦ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸ ρωιε' συσταθείσης νέας μουσικῆς σχολῆς ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον⁷⁷⁹.

β) Ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται συνήθως ἀτάκτως, ἐνδιαμέσως ποικίλων ἀντιστοιχῶν συνθέσεων τῆς ἐποχῆς⁷⁸⁰, κατὰ μεγαλύτερα δὲ σῶχρότητα παρατίθεται κατόπιν τῶν ὁμοειδῶν ποιημάτων Πέτρου λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου (εἴτε τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' μεμελισμένου⁷⁸¹, εἴτε –πλέον συχνῶς– κατόπιν τοῦ εἰς ἤχον βαρὺν ἐτέρου πολυελέου τοῦ ἰδίου⁷⁸²). Ἡ σταθερωτέρα καὶ πλέον εὔτακτος τακτικὴ ἀνθολογήσεως αὐτοῦ καταγράφεται στὴν ἰδιαιτέρα κατηγορία τῶν κωδίκων τῆς νέας μεθόδου, ὅπου ἡ τῶν πολυελέων ἐνότης καταχωρίζεται «ἀριθμημένη»· ἐκεῖ, ἢ παροῦσα σύνθεσις καταλαμβάνει συγκεκριμένως τὴν ἐβδόμη θέσι –ἐνδιαμέσως τοῦ ὁμοήχου πολυελέου Μελετίου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός καὶ τῆς ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν, Γεωργίου τοῦ Κρητός–, παρατιθεμένη ὑπὸ τὴν ἐξῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀναγραφῆ:

Ζ' πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ', άματοουργηθεῖς παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κύρ Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου τῆς μουσικῆς σχολῆς· Νη Δοῦλοι, Κύριον⁷⁸³.

Δοῦλοι, Κύριον]. Ξεν. 107, φ. 181r [· Πολυέλεος εἰς ἤχον πλ. δ', άματοουργηθεῖς παρὰ τοῦ μουσικολογιωτάτου κύρ Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου· Δοῦλοι, Κύριον]. Ξεν. 131, φ. 125v [· Πολυέλεος άματοουργηθεῖς παρὰ κύρ Χουρμουζίου καὶ διδασκάλου τῆς μουσικῆς ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον]. Ὑδρ. 605, φ. 74r [· Ἐτερος κύρ Χουρμουζίου διδασκάλου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον].

778. Βλ. Δοχ. 340, φ. 101r. Πρβλ. καί: Ξεν. 148, φ. 35r [· Ζ' πολυέλεος ἤχος πλ. δ', άματοουργηθεῖς παρὰ τοῦ σοφοῦ ἐμοῦ (sic) διδασκάλου κύρ Χουρμουζίου Δοῦλοι, Κύριον]. Διον. 764, σ. 199 [· Ζ' πολυέλεος, άματοουργηθεντουργηθεῖς (sic) παρὰ τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου κύρ Χουρμουζίου, τοῦ καὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Χαρτοφύλακος ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον].

779. Βλ. Παντ. 986, σ. 143. Πρβλ. ὡσαύτως: Μερλ. 9, φ. 62v.

780. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τὴν ἀνθολόγησι τῆς συνθέσεως κατόπιν τῶν πολυελέων Δοῦλοι, Κύριον τῶν μελουργῶν Δανιὴλ τοῦ Πρωτοφάλτου (βλ. Παντ. 950, φφ. 134v-154r), Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλτου (βλ. Ἀγ. Νεοφ. 20, φφ. 254v-274r), Συνεσίου τοῦ Ἰβηρίτου (βλ. Καρ. 240, φφ. 114r-132r) καὶ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου (βλ. Δοχ. 1239, σσ. 166-207), ὡς καὶ κατόπιν τῆς ἐκλογῆς Λόγον ἀγαθόν Γεωργίου τοῦ Κρητός (βλ. Παντ. 953, φφ. 207r-229r καὶ Καρ. 236, σσ. 234-286).

781. Βλ. σχετικῶς Κουτλ. 632, φφ. 185v-200r. Δοχ. 360, φφ. 289r-306r. Παντ. 923, φφ. 87r-98v. Ξεν. 131, φφ. 125v-138v.

782. Βλ. ἀντιστοιχῶς: Δοχ. 341, φφ. 113v-121r. Ἀγ. Δημητρ. 47, φ. 57r κ.ε. Ξεν. 107, φφ. 181r-196r. Σταυρ. 236, φφ. 85r-104v. Διον. 704, φφ. 117v-130v. Παῦλ. 252, σσ. 270-297. Διον. 806, σσ. 688-701.

783. Βλ. τὸν αὐτόγραφο Γρηγορίου τοῦ Πρωτοφάλτου κώδικα τῆς βιβλιοθήκης Κ. Α. Παύλου, φάκελος Δ', φφ. 94r-109v. Στὴν αὐτὴ κατηγορία κατατάσσονται καὶ οἱ ἀνωτέρω (στὶς

γ) Ὡς μελουργὸς τῆς συνθέσεως μαρτυρεῖται, στὴν σχετικὴ χειρόγραφον παράδοσι (ἄνευ οὐδεμιᾶς συγχύσεως ἢ ἐτέρου προβλήματος), ὁ διδάσκαλος Χουρμουζῖος ὁ Χαρτοφύλαξ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας⁷⁸⁴.

δ) Ὁ πολυελέος ἀνθολογεῖται συνήθως πλήρης⁷⁸⁵. Τὸ μέλος αὐτοῦ ἀναπτύσσεται στὸν πλάγιον τοῦ τετάρτου ἤχου, κατὰ μελοποιητικὴ τακτικὴ ἢ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαλάβῃ τῆς ἰδιαιτέρας προσοχῆς παντὸς φιλομούσου· συνοπτικῶς ἐπιχειροῦμε ἐν συνεχείᾳ μία γενικὴ περιγραφή. Κατ' ἀρχάς, ἐντύπωσι προκαλεῖ ἡ ἐμφανεστάτη τάσις τοῦ Χουρμουζίου νὰ ἐπιδεικνύει — μὲ «ἀκράειες» ἐνίοτε φωνητικὲς ἀνατάσεις ἢ καὶ ἀντίστοιχες καταβάσεις⁷⁸⁶ — ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς κλίμακος τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου· τὸ ἐπὶ τῶν ψαλμικῶν στίχων ἀναπτυσσόμενον μέλος ἐκτυλίσσεται λιτῶς, οἰονεὶ περιγραφικῶς, πάντοτε δὲ ἐμμένει στὴν τελευταία συλλαβὴ τῆς καταληκτηρίου λέξεως ἐκάστου στίχου, ἢ ὁποῖα πλατειάζεται ἀναλόγως, εἴτε κατὰ τὴν γνωστὴ θέσι τοῦ θέματος ἀπλοῦ⁷⁸⁷, εἴτε κατ' ἄλλη μελικὴ ἀνάπτυξι, περιστρεφομένη κυρίως (διὰ ποικίλων παραλλαγῶν) στὸ πλαίσιο μιᾶς εὐρυτάτης φωνητικῆς ἐκτάσεως, ἐκ τοῦ φθόγγου Δι τῆς ὑπάτης, συγκεκριμένως, ἕως τῆς ἐπταφωνίας τοῦ ἤχου, στὸν φθόγγο Νη τῆς νήτης⁷⁸⁸. Γενικῶς, τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὴν καθό-

ὑποσημ. 778-779) ἀριθμηθέντες κώδικες, ὡς ἐπιπροσθέτως καὶ οἱ Παντ. 912, φφ. 75ν-91γ. Ὁμπλοῦ 2, φφ. 93γ-108ν. Ὡσαύτως, ὁμοιτρόπως ἀνθολογεῖται ἡ παρούσα σύνθεσις καὶ σὲ δύο ἐπὶ πλέον κώδικες (ἐκτὸς τῆς ἐν λόγῳ κατηγορίας), τοὺς Δοχ. 1246, φφ. 161γ-173ν (τῆς παλαιᾶς μεθόδου) καὶ Ὑδρ. 605, φφ. 74γ-85ν (τῆς νέας μεθόδου).

784. Περί τῶν ποικίλων ἐκδοχῶν τοῦ ὀνόματος τοῦ διδασκάλου Χουρμουζίου (ὅπως αὐτὸ ἀπαντᾷ στίς σχετικὲς πρὸ τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου ἀναγραφές) βρβλ. ὅσα ἀρμοδίως ἐσημειώθησαν στὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ ἀ' ἐνόητα σχολίων τῆς παρούσης παραγράφου καὶ κυριώτατα στὴν ὑποσημ. 776.

785. Κατὰ τὴν παρούσα ἔρευνα ἐπεσημάνθη μία μόνον περίπτωσις ἐλλιποῦς, τρόπον τινά, ἀνθολογήσεως αὐτοῦ, συγκεκριμένως στὸν κώδικα Καρ. 236, σσ. 234-286, ὅπου τὸ θεοτοκίον μάθημα παρατίθεται ἀτελές (ἦτοι γεγραμμένον μόνον διὰ τῶν μουσικῶν σημαδιῶν, ἄνευ τοῦ ἀρμοδίου ποιητικοῦ κειμένου).

786. Μνημονεύομε, ἐνδεικτικῶς, τοὺς στίχους: Ἐν Φαραῶ καὶ Ὁς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά, ὅπου ἀπαντᾷ μία ἀξιοσημεῖωτος ἐμμονὴ στὸν πρῶτον ἤχον, ἀναπτυσσομένη συγκεκριμένως δι' ἐπαλλήλων τριφώνων ἀναβάσεων-καταβάσεων (μεταξὺ τῆς βάσεως καὶ τῆς παραμεσότητος τοῦ ἤχου), οἱ ὁποῖες ὁδηγοῦν σταδιακῶς σὲ ὑπερβατὴ φωνητικὴ ἀνάτασι στὴν τετραφωνία καὶ τελικῶς σὲ κατάληξι — διὰ παροδικῆς μεταπτώσεως στὸ σκληρὸ διάτονον — στὴν ἀρχικὴ βάσι.

787. Βλ. συγκεκριμένως, στοὺς δύο πρώτους στίχους τῆς συνθέσεως: Δοῦλοι, Κύριον (συλλαβὴ —ον τῆς λέξεως Κύριον) καὶ Οἱ ἐστῶτες (συλλαβὴ —ων τῆς λέξεως ἡμῶν).

788. Μνημονεύομε, εἰδικώτερα, ὅτι παρατηρεῖται μία προΐουσα, τρόπον τινά, ἀνάπτυξις τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτηθευομένης μελικῆς κατακλειδὸς τῶν ψαλμικῶν στίχων τῆς συνθέσεως, ἀνερχομένη σταδιακῶς ἐκ τῆς βάσεως τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, ἦτοι ἐκ τοῦ φθόγγου Δι τῆς ὑπάτης [βλ. στίχους: Πάντα ὅσα ἠθέλησεν — Ἐν ταῖς θαλάσσαις — Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν

λου εικόνα του μέλους του παρόντος πολυελέου (οί όξυμελείς φωνητικές εξάρσεις, ώς και οί πραείες μελικές πτώσεις⁷⁸⁹, οί μεταβολές έκ του μαλακού διατόνου στο αντίστοιχο σκληρό, ώς και οί συχνές αναφορές στο σκληρό και μαλακό χρωματικό γένος⁷⁹⁰) συνηγοροϋν πρòς εξακρίβωσι μιὰς ύπό του Χουρμουζίου προκριθείσης λίαν ήδυτάτου και άκρως έντέχνου μελοποιητικής μεταχειρίσεως τής έν λόγω συνθέσεως. Αναλογικώς πρòς τήν έν γενεί ποικιλία του μέλους του πολυελέου δομεΐται και τò καταληκτήριο αϋτου έφύμνιο: αλληλούια, τò όποιο δι' έκαστο ζευγος στίχων – έν τέλει τών όποιών ανακλάται όμοιοτρόπως – αναπτύσσει και διαφορετική μελωδία και ώς έκ τούτου διαμορφούται συνολικώς σε είκοσι περίπου παραλλαγές⁷⁹¹. Τέλος, τήν σύνθεσι επισφραγίζουν

αϋτών – Κληρονομίαν Ίσραήλ – Και πάντες οί πεποϊθότες – Οίκος Ίσραήλ], στις εύθες επόμενες βαθμίδες του έπισημανθέντος φωνητικού πλαισίου, ήτοι ένδεικτικώς στους φθόγγους: *Κε* τής ύπάτης [βλ. στίχους: 'Εν Φαραώ – "Ος επάταξεν έθνη – Οίκος Ααρών – Οίκος Λευί], *Βου* τής μέσης [βλ. στίχους: 'Από ανθρώπου έως κτήνους – 'Εξαπέστειλε σημεΐα και τέρατα] και *Νη* τής νήτης [βλ. στίχους: Κύριε, τò όνομά σου – Και τò μνημόσυνόν σου].

789. Συμπληρωματικώς – για τις φωνητικές εξάρσεις κυρίως – πρέπει να μνημονευθούν οί στίχοι: *Τά* είδαλα τών έθνών έως 'Ωτα έχουσι, όπου τò μέλος κατά κόρον έμμένει στην επταφωνία (ώς και στην διφωνία τής επταφωνίας του ήχου), ώς και οί στίχοι: *Και* απέκτεινε – Τον Σηών βασιλέα, όπου άπαντά μία κατακόρυφος, τρόπον τινά, άνάτασις στην τετραφωνία του τέταρτου άγια ήχου.

790. Για τις μεταπτώσεις στο σκληρό διατονικό γένος βλ. ειδικώτερα τους στίχους: 'Ανάγων νεφέλας – 'Αστραπάς εις ύετόν – 'Εν Φαραώ – "Ος επάταξεν έθνη πολλά – "Οτι κρινεί Κύριος – Και επί τοις δούλοις αϋτου – 'Οφθαλμούς έχουσι – "Ωτα έχουσι, όπου ή παροδική αναφορά στον τέταρτο άγια του σκληρού διατόνου άπαντά στην ληκτική μελική φράσι του ψαλμικού στίχου, ή όποία καταλήγει, συγκεκριμένως, στον φθόγγο *Πα* τής μέσης. Για τις αντίστοιχες μεταβολές κατά γένος βλ. άφ' ένός μόν περι του σκληρού χρώματος τις καταληκτικές πτώσεις τών στίχων: Πάντα όσα ήθέλησεν – 'Εν ταΐς θαλάσσαις – Και απέκτεινε βασιλείς – Τον Σηών βασιλέα – Και πάντες οί πεποϊθότες – Οίκος Ίσραήλ, άφ' έτέρου δέ περι του μαλακού χρώματος τους στίχους: 'Ο εξαγων άνέμους – "Ος επάταξε τὰ πρωτότοκα – Ουδδ' γάρ έστι – "Ομοιοι αϋτοις – Και πάντες οί πεποϊθότες – Οίκος Ίσραήλ. Άξιοσημείωτος είναι, επιπροσθέτως, ή επιβολή τής χροάς του κλιτου (και ή – ώς έκ τούτου – μετάβασις στον τρίτο τετράφωνο έναρμόνιο ήχο) στους στίχους: *Και* τον "Ωγ – Και πάσας τὰς βασιλείας, ώς και ή κατά παραχορδή (εκ του φθόγγου *Δι* τής μέσης) επιβολή του πρώτου ήχου στους στίχους: *Κύριε*, τò όνομά σου – Και τò μνημόσυνόν σου.

791. Όπως είναι προφανές, ή ποικιλία τών έν λόγω παραλλαγών καθιστά αδύνατον τήν ίδίαν άπαριθμησί των εδώ. 'Ο ένδιαφερόμενος παραπέμπεται άρμοδίως στις σχετικές δημοσιεύσεις του πολυελέου, οί όποιες άπαριθμούνται συγκεκριμένως κατωτέρω, στις ύποσημ. 806 (κατά τήν εξήγησι του Χουρμουζίου) και 807 (κατά τήν εξήγησι του Γρηγορίου): έκ τής συγκρίσεως, μάλιστα, τών δύο εξηγήσεων προκύπτει έμφανεστάτα ή λιτότης και ή έν γενεί συντηρητικότης αϋτης του Γρηγορίου, έναντι τής αντίστοιχου του Χουρμουζίου, γεγονός – ειρήσθω έν παρόδω – έπισημαινόμενο και στην σφωζομένη χειρόγραφον καταγραφή τής εξηγήσεως του Χουρμουζίου διά του αξιοσημείωτου βρου «λεπτοτέρα εξήγησις». [Πββλ. και τήν ύποσημ. 801].

δύο δοξαστικά μαθήματα — τὸ τριαδικό· Ἡ τριουπόστατος μονὰς⁷⁹² καὶ τὸ θεοτοκίο· Ἀπειράνδρε, πανάσπιλε⁷⁹³ —, πρὸ τῶν ὁποίων συχνάκις σημειοῦται (τόσο στὴν χειρόγραφον ὅσο καὶ στὴν ἀντίστοιχον ἔντυπον παράδοσι τοῦ μέλους) ὁ ἐξῆς προσδιορισμός· «τοῦ αὐτοῦ γράμματα καὶ μέλος»⁷⁹⁴.

ε) Κατὰ τὴν παροῦσα ἔρευνα ἡ σύνθεσις ἐπεσημάνθη στοὺς ἐπομένους μουσικούς κώδικες:

1. Τῆς παλαιᾶς σημειογραφίας:

Σπουδαστηρίου Πρακτικῆς Θεολογίας Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης 2, φ. 79 κ.έ. Ψβήρ. 1013, φφ. 67γ-74γ. Γριτσ. 33, φ. 97 κ.έ. Παντ. 950, φφ. 134ν-154γ⁷⁹⁵. Κουτλ. 632, φφ. 185ν-200γ. Δοχ. 341, φφ. 113ν-121γ.

2. Τῆς νέας μεθόδου:

Ἄγ. Νεοφ. 20, φφ. 254ν-274γ. Δοχ. 340, φφ. 101γ-117γ. Ὀμπλοῦ 2, φφ. 93γ-108ν. Μερλ. 9, φφ. 62ν-72ν. Ἄγ. Στεφ. 112, φφ. 103ν-119γ. Ἄγ. Δημητρ. 47, φ. 57γ κ.έ. Δοχ. 1246, φφ. 161γ-173ν. Ὑδρ. 605, φφ. 74γ-85ν. ΕΒΕ 1944, φφ. 131γ-142ν. Ξεν. 148, φφ. 35γ-45ν. Παντ. 953, φφ. 207γ-229γ. Παντ. 986, σσ. 143-168. Παντ. 912, φφ. 75ν-91γ. Δοχ. 360, φφ. 289γ-306γ. Σ. Πέτρ. 12, φφ. 38ν-46γ. Παντ. 923, φφ. 87γ-98ν. Διον. 704, φφ. 117ν-130ν. Παύλ. 252, σσ. 270-297. Καρ. 240, φφ. 114γ-132γ. Ξεν. 107, φφ. 181γ-196γ. Σταυρ. 236, φφ. 85γ-104ν. Καρ. 236, σσ. 234-286. Διον. 678, φφ. 142ν-152ν. Διον. 764, σσ. 199-231. Ξεν. 131, φφ. 125ν-138ν. Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 2, μεταξύ φφ. 13γ-216γ. Διον. 806, σσ. 688-701. Δοχ. 1239, σσ. 166-207. Παύλ. 433, φφ. 216ν-223ν [καὶ φφ. 232ν-236γ]. Παύλ. 504, φφ. 136γ-146ν. ΡΑΙΚ 41, φφ. 91ν-103ν.

792. Πλήρες τὸ κείμενο τοῦ ἐν λόγῳ δεκαπεντασυλλάβου ποιήματος βλ. στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου [πρβλ. καὶ Ἄγγελο Λ. Βουδούρη, *Μουσικά συγγράμματα καὶ μελέται*. («Μουσικῶν χειρογράφων περιεχόμενα»), ὁ.π., σ. 295] ἡ μορφολογικὴ δομὴ αὐτοῦ εἶναι ἡ συνήθης τῶν ὁμοειδῶν μαθημάτων τῆς συγκεκριμένης χρονικῆς περιόδου, μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι ὁ προτασσόμενος τοῦ κρατήματος νενανισμός καταλαμβάνει ἐδῶ ὀλίγον μεγαλύτερα ἔκτασι. Σημειωτέον ὅτι αὐτόνομος παράθεσις τοῦ ἐν λόγῳ μαθήματος ἐπεσημάνθη στὸν κώδικα (τῆς νέας μεθόδου) Παντ. 1034, φφ. 17γ-18ν.

793. Τὸ πλήρες κείμενο τοῦ ὡς ἄνω δεκαπεντασυλλάβου μαθήματος βλ. ὡσαύτως στὸν οἰκεῖο τόπο τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου [πρβλ. καὶ Ἄγγελο Λ. Βουδούρη, ὁ.π.]. Ὡς πρὸς τὴν μορφολογικὴ αὐτοῦ δομὴ παραπέμπομε σὲ ὅσα ἄνωτέρω ἐσημειώθησαν προκειμένου περὶ τοῦ ἀντίστοιχου τριαδικοῦ· νὰ σημειωθῆ μόνον ὅτι ἐδῶ ἐλλείπει ὁ —συνήθως προτασσόμενος τοῦ καταληκτηρίου κρατήματος— νενανισμός. Αὐτόνομος παράθεσις ἀμφοτέρων τῶν μαθημάτων τοῦ παρόντος πολυελέου ἐπεσημάνθη στὸν κώδικα (τῆς νέας μεθόδου) Παντ. 1314 (Τυπικαρίου Β/ΙΙΙ), σσ. 37-44, ὅπου ὅμως καταχωρίζονται ἄνευ τῶν κρατημάτων.

794. Βλ. αἴφνης· Δοχ. 1239, σσ. 186-207 καὶ Διον. 806, σσ. 688-701. Νὰ σημειωθῆ εἰδικώτερα ὅτι ὁ ὡς ἄνω προσδιορισμός ἀπαντᾷ στὴν κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου ἐκδοχὴ τοῦ παρόντος πολυελέου· ὡς ἐκ τούτου καὶ στὴν ἀντίστοιχον ἔντυπον παράδοσι τῆς συνθέσεως, ὁ αὐτὸς προσδιορισμός καταχωρίζεται μόνον στίς κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου δημοσιεύσεις τοῦ πολυελέου [βλ. σχετικῶς λεπτομερῆ ἀπαριθμησι τούτων κατωτέρω, στίς ὑποσημ. 806 καὶ 808].

795. Διευκρινίζομε ὅτι —ὅπως ἐπιστημαίνεται καὶ κατωτέρω, στὴν ὑποσημ. 803— ἡ σημειογραφία τοῦ παρόντος κώδικος εἶναι κυρίως αὐτῆ τῆς νέας μεθόδου, μὲ μαρτυρίες ὅμως τῆς παλαιᾶς.

Ω) Η σύνθεσις ἐξηγήθη πλήρως στὴν νέα μέθοδο ἀναλυτικῆς σημειογραφίας, τόσο ὑπὸ τοῦ ἰδίου ποιητοῦ αὐτῆς Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος⁸⁰¹, ὅσο και ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου⁸⁰². Πρωτογενῶς ἐξηγήθη, ὡσαύτως, ὑπὸ τοῦ Ἀγιορείτου ἐξηγητοῦ διδασκάλου Θεοφάνους τοῦ Παντοκρατορηνοῦ⁸⁰³. ἐπιπροσθέτως, προσηρμύσθη στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Μακαρίου ἢ τοῦ πρωτοψάλτου Νεκταρίου τοῦ Βλάχου⁸⁰⁴.

801. Ἡ ἐν λόγῳ ἐξήγησις τοῦ Χουρμουζίου ἀναγνωρίζεται ἀσφαλῶς στὸν κώδικα Δοχ. 1239, σσ. 186-207, ὅπου ἀνθολογεῖται (συναπτῶς τῆς ἀντιστοίχου ἐξηγήσεως τοῦ Γρηγορίου) ὑπὸ τὴν ἐξῆς λίαν ἐνδιαφέρουσα προσδιοριστικὴ ἀναγραφή:

Ἔτερος πολυέλεος, τοῦ αὐτοῦ Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, λεπτοτέρα ἐξήγησις ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Δυστυχῶς, τὸ σχετικὸ πρωτόγραφο τοῦ Χουρμουζίου —ὡς ἐπεσημάνθη προκειμένου και περὶ τῶν (ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου ἐξηγηθεισῶν) λοιπῶν συνθέσεων τῆς παρουσίας χρονικῆς περιόδου— δὲν ἔχει, πρὸς τὸ παρόν, ἐπισημανθῆ. Σημειωτέον, εἰδικώτερα, ὅτι —ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐντυπον παράδοσι τῆς συνθέσεως— στὴν χειρόγραφον τοιαύτη ἀνθολογεῖται κυρίως ἡ ἐξήγησις τοῦ Γρηγορίου (βλ. προχείρως τοὺς ἐν τῇ ὑποσημειώσει 783 μνημονευομένους κώδικες τῆς νέας μεθόδου).

802. Τὸ πρωτόγραφο τῆς ἐξηγήσεως βλ. στὸν ἤδη ἀνωτέρω (στὴν ὑποσημ. 783) μνημονευθέντα αὐτόγραφο τοῦ Γρηγορίου κώδικα [ὡσαύτως, ἡ σχετικὴ ἀναγραφή παρετέθη ἐν κατακλείδι τῆς ὑπὸ τὸν ἀριθμὸ β' ἐνόττητος σχολίων τῆς παρουσίας παραγράφου].

803. Βλ. σχετικῶς τοὺς αὐτογράφους τοῦ Θεοφάνους κώδικες: Κουτλ. 632, φφ. 185v-200r και Παντ. 950, φφ. 134v-154r, ὅπου ὁ παρὼν πολυέλεος παρατίθεται συγκεκριμένως σὲ ἰδιότυπον μικτὴ σημειογραφία, τῆς νέας μεθόδου κατὰ βάσι, μὲ ἐμβόλιμες ὁμως μαρτυρίες τῆς παλαιᾶς. Μὴ ἐξαιρετέα, ἐν προκειμένῳ, και ἡ ἰδιαίτερα ἐξηγητικὴ ἀπόδοσις τοῦ παρόντος μέλους ἀπὸ τὸν Πέτρο Μανουὴλ τὸν Ἐφέσιον, ὅπως ἀποτυπώνεται στὴν ἰδιότυπον «χαρτογραφικὴ» ἐκδοσι: *Ἀνθολογία Πέτρον Ἐφεσίον* (1830), σσ. 118-145.

804. Στὰ ἀμιγῶς ρουμανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα, οἱ περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμόσαντος τὴν παροῦσα σύνθεσι στὴν ρουμανικὴ γλῶσσα μαρτυρίες ἀπαντοῦν διττῶς: αἰφνης, στὸν κώδικα Παύλ. 433 (ὅπου ὁ μὲν πολυέλεος ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 216v-223v, τὰ δὲ δοξαστικὰ μαθημάτα αὐτοῦ στὰ φφ. 232v-236r), ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ εἶναι σαφεστάτη:

Πολυέλεος Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, προσαρμογὴ Μακαρίου ἤχος πλ. δ' Δοῦλοι, Κύριον.

Στὸν Μακάριο ἀποδίδεται ἡ ἐν λόγῳ προσαρμογὴ και στοὺς ἐξῆς, ἐπιπροσθέτως, κώδικες: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 40 (φφ. 166r-177r), 66 (σσ. 183-201): βατοπαιδρηνοῦ κελλίου ἁγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 9 (φφ. 161v-167r), 34 (φφ. 55r-67v).

Ἀντιθέτως, στοὺς ἐπομένους ἀμιγῶς ρουμανικοὺς μουσικοὺς κώδικες ἡ ἐξεταζομένη προσαρμογὴ ἀποδίδεται στὸν γνωστὸ πρωτοψάλτη τῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ἁγίου Ὁρους Νεκταρίου τὸν Βλάχο: ἀγιορειτικῆς σκῆτews ἁγίου Δημητρίου Λάκκου ὑπ' ἀριθμὸν 16 (φφ. 58r-64r): βατοπαιδρηνοῦ κελλίου ἁγίου Γεωργίου ὑπ' ἀριθμὸν 19 (μεταξὺ σσ. 147-194): βατοπαιδρηνοῦ κελλίου ἁγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 24 (φφ. 141r-163r).

Ἐπίστανται, τέλος, και ὁμοειδεῖς καταγραφές τῆς παρουσίας συνθέσεως σὲ ἀμιγῶς ρουμανικὰ μουσικὰ χειρόγραφα, ἄνευ προσδιορισμοῦ τῆς ταυτότητος τοῦ προσαρμόσαντος τὸν πολυέλεο: μνημονεῦσμε, αἰφνης, τὰ χειρόγραφα: Παύλ. 504, φφ. 136r-146v [ἄνευ τῶν δοξαστικῶν μαθημάτων]: ἀγιορειτικῆς ρουμανικῆς σκῆτews Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 6 (σσ. 305-

Τέλος, συντεμήθη ἀρμολογίως «διὰ τὸ θέρος» ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου⁸⁰⁵.

η) Πλήρης ὁ πολυέλεος ἐδημοσιεύθη κατὰ τις ὡς ἄνω δύο ἐκδοχὲς ἐξηγήσεως, ἥτοι τοῦ Χουρμουζίου ἐν πρώτοις⁸⁰⁶ καὶ τοῦ Γρηγορίου ἐν συνεχείᾳ⁸⁰⁷, εἰδικώτερα κατὰ τὴν ἐξήγησι τοῦ Χουρμουζίου ἐπανεδημοσιεύθη σποραδικῶς καὶ σὲ μεταγενέστερες μουσικὲς ἐκδόσεις⁸⁰⁸.

335), 18 (φφ. 126v-142r), 41 (φφ. 157r-165r), 52 (φφ. 180r-205r), 57 (σσ. 228-239), 80 (φφ. 168v-175r), 103 (φφ. 187r-198r): Μεγίστης Λαύρας Ἁγίου Ὁρους [βρούμανικοὶ κώδικες] ὑπ' ἀριθμὸν 3 (φφ. 105v-120r): βατοπαιθνοῦ κελλίου ἀγίου Ὑπατίου ὑπ' ἀριθμὸν 21 (φφ. 104v-110r [μόνον τὰ δοξαστικὰ μαθήματα]). Ἰδιαιτέρως νὰ μνημονευθῆ καὶ ἡ περίπτωση τοῦ κώδικος ἀγιορειτικῆς βρούμανικῆς σκῆτικῆς Τιμίου Προδρόμου ὑπ' ἀριθμὸν 13, ἐν κατακλείδι τοῦ ὁποῦ ὁ παρὼν πολυέλεος ἀνθολογεῖται κατὰ δίγλωσσον τακτικὴ (δηλονότι, οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι αὐτοῦ παρατίθενται ἐναλλάξ, οἱ μὲν περιττοὶ στῆν ἑλληνικῆ οἱ δὲ ἄρτιοι στῆν βρούμανικῆ γλῶσσα) ὡσαύτως, στὸν κώδικα Παύλ. 252, σσ. 270-297, ἡ σχετικὴ ἀναγραφὴ, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τίτλοι τῆς συνθέσεως, ἀπαντοῦν στῆν βρούμανικῆ, τὸ δὲ ὑπόλοιπο κείμενο στῆν ἑλληνικῆ.

805. Βλ. τὸν αὐτόγραφο Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου κώδικα Διον. 806, σσ. 701-706, ἔπου ἡ ἀκόλουθος σαφὴς σημείωσις τοῦ ἰδίου:

Ἔτερος διὰ τὸ θέρος, συντεμηθεὶς ἐκ τοῦ Χουρμουζίου ἤχος πλ. δ' Δούλοι, Κύριοι.

[Ἄς σημειωθῆ περαιτέρω ὅτι ἡ παρούσα σύντημις — ἡ ὁποία ἀφορᾷ, κατὰ τὰ σχολιασθέντα ἐν ταῖς πρόσθεν, σὲ «διστίχων» πολυέλεο — ταυτίζεται, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρὸς τὴν ὁμοειδῆ καὶ ὁμόηχον σύνθεσι τοῦ αὐτοῦ Ἰωάσαφ, τὴν περιλαμβανομένη στῆν εὐρυτέρα σειρά τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραδοθέντων ὀκτώ κατ' ἤχον «διστίχων» πολυελέων (πρβλ. σχετικῶς καὶ τις οἰκείες παραγράφους τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης διατριβῆς].

806. Βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1824), σσ. 274-298.

807. Βλ. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1837), σσ. 325-350. Πανδέκτη 2 (1851), σσ. 174-202.

808. Βλ. ἐνδεικτικῶς (πρῶτον μὲν ἐκ τῶν παλαιότερων μουσικῶν ἐκδόσεων) Νέον Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1864), σσ. 111-138. Ταμεῖον Ἀνθολογίας (1869), σσ. 175-201. Δ. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, Νέον μουσικὸν ἐγχειρίδιον. Παράρτημα, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1906³ (= Θεσσαλονικὴ 1978), σσ. 627-669 (δευτερον δὲ ἐκ τῶν νεωτέρων τοιούτων): Ἀνδρέου μοναχοῦ Ἁγιορείτου, Ὁ Ὁρθρος. Συλλογὴ ἐκ τῶν μουσικῶν θησαυρῶν τῶν διδασκάλων, ἔ.π., σσ. 105-128. Χαράλαμπος Καρακατσάνη, Ὀκτάηχον Μουσικὸν Λειμωνάριον, τόμος Η', ἤχος πλ. δ' [...], ἔ.π., σσ. 692-704 [στῆν τελευταία ἐκδοσι ὁ πολυέλεος δημοσιεύεται ἄνευ τῶν καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων]. Ἡ πλέον πρόσφατος δημοσίευσις τοῦ παρόντος ποιήματος καταχωρίζεται εἰς: Ἱεροθέου ἱερομονάχου Φιλοθέτου, Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη 6. Πολυέλεσι Γ', ἔ.π., σσ. 167-211 [βλ. καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀπισθοφύλλου τοῦ παρόντος βιβλίου, ἔπου παρατίθενται πλήρως ὁ πρῶτος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου στίχου τῆς ἰδίας συνθέσεως]. Πρβλ. καὶ τὴν ἄνωτέρω (στῆν ὑποσημ. 803) ἐπισημανθεῖσα ἐκδοσι τοῦ πολυελέου κατὰ τὴν ἐξήγησι Πέτρου Μανουῆλ τοῦ Ἐφεσίου.

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμεών ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος, στὸν περίφημο «Διάλογον» αὐτοῦ, σημειοῖ τὴν ἀκόλουθον συμπετυκνωμένην περὶ πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν ἐρμηγεία, τὰ μάλα ἀρμόζουσα –κατὰ τὴν ἡμετέρα πεποιθήσι– γιὰ κατακλεῖδα τῆς παρούσης μελέτης: «[...] ὁ τοῦ πολυελέου [...] ὕμνος, ἐπινίκιός τις ὢν, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια διηγούμενος, καὶ μάλιστα τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῆς ἀμαρτίας δηλονότι καὶ πλάνης τῶν ψυχῶν ἡμῶν πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν διάβασιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Φαραῶ καὶ τῶν Αἰγυπτίων, τοῦ διαβόλου δηλαδὴ καὶ τῶν δαιμόνων, ἐλευθερίαν ἡμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης τῶν πειρασμῶν τοῦ βίου, διὰ ξηρᾶς, τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀκυμάντου ζωῆς ἐν ἰσχύι Θεοῦ τῆ καρτερίᾳ τῶν θλίψεων εὐσταλῆ πορείαν, ὡς ῥάβδῳ τοῦ σταυροῦ τῆ δυνάμει ἐνισχυθέντας ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρημικῆς κακώσεως διὰ τὴν ἐν ἡμῖν ῥαθυμίαν ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν ἐντολῶν, καὶ τὸν εἰς Θεὸν γογγυσμὸν διὰ τοὺς πόνους, καίτοι γε τρεφομένων ἡμῶν τῷ τῆς ζωῆς ἄρτῳ ὑπὲρ τὸ μάννα. Καὶ ποτιζομένων τῷ νάματι τοῦ ἐκ τῆς πλευρᾶς Χριστοῦ αἵματος, ὡς ἀπὸ τοῦ βίου τούτου ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Ἀμαλήκ καὶ Σηὼν καὶ Ὠγ καὶ τῶν ὁμοίων ἐκείνοις, Διοκκλητιανοῦ τε καὶ Μαξιμίνου καὶ ἀποστάτου καὶ τῶν λοιπῶν δυσσεβεστάτων τυρράνων, τῆς Ἐκκλησίας ἀπολύτρωσιν ὡς τῆς βασιλείας ἐκείνων τῶν ἀπίστων καταπεσούσης, ἅμα τῇ τυρρανίδι τῶν δαιμόνων, δι' ὧν αἱ θλίψεις τοῖς ἀγίοις ἐν τῷδε τῷ βίῳ καὶ τὰ ποικίλα τῶν πειρασμῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν πειρασμῶν τε καὶ πόνων, εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας κατασκήνωσιν καὶ κληρονομίαν τὸν οὐρανὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ζῶντος Θεοῦ. Ὅς καὶ κληροδότης ἔσται, καὶ κληρονομία ἡμῖν, καὶ χωρίζων ἡμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐμβιβάζων τὴν ἐπουράνιον, καὶ τὰ τῆς ἱερωσύνης καὶ θυσίας τῆς ζωῆς, ὡς μέγας ἱεράρχης διδούς, καὶ ὡς μόνος βασιλεὺς κατὰ φύσιν διαθεῖναι μέλλων τὴν βασιλείαν τὴν μέλλουσαν. Καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος [...] καὶ ἐκλογαὶ ἕτεραι ὕμνων ψαλμικῶν ἀρμόζουσαι ταῖς ἐορταῖς ἢ τοῖς ἀγίοις [...] προκηρύγματα οὐσαι τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ»¹.

Τὸν ἐν λόγῳ «ἐπινίκιον ὕμνον» τοῦ πολυελέου, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ τὰ «προκηρύγματα τῶν θαυμασίων τοῦ Θεοῦ», ἤτοι τὰ ἀντίφωνα καὶ τίς ἐόρτιες ἐκλο-

1. Βλ. Συμεὼν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, «Διάλογος ἐν Χριστῷ κατὰ πασῶν τῶν αἵρέσεων καὶ περὶ [...] τῶν ἱερῶν τελετῶν τε καὶ μυστηρίων πάντων τῆς Ἐκκλησίας [...]], κεφάλαιον πθ', «Περὶ τῆς τοῦ ὀρθοῦ ἀκολουθίας [...]», P.G. 155, 568C-569A.

γές, εξετάσαμε ἐν τοῖς πρόσθεν μετὰ πάσης δυνατῆς ἀκριβείας. Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης καὶ τῶν (ἀνωτέρω λεπτομερῶς ἤδη ἐκτεθέντων) πορισμάτων αὐτῆς, καθίσταται καὶ ἐν κατακλιεῖδι σαφές ὅτι ἡ περὶ τοῦ θέματος σχετικὴ παράδοσις διακρίνεται κατ' ἐξοχὴν σὲ δύο ἐπὶ μέρους περιόδους: τὴν βυζαντινὴ καὶ τὴν μεταβυζαντινὴ, γεγονός διὰ τοῦ ὁποίου αἰτιολογεῖται καὶ ἡ διατύπωσις τοῦ τίτλου τῆς ἡμετέρας ἐργασίας: Ὁ πολυέλεος στὴν βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ μελοποιία.

Ἐν συνεχείᾳ, συνοψίζομε ἀδρομερῶς τὰ περὶ ἑκατέρας ἐκφάνσεως τῆς ἐν λόγῳ παραδόσεως προκύψαντα συμπεράσματα:

Ἄφ' ἐνός μὲν, ὡς πρὸς τὴν βυζαντινὴν παράδοσι τοῦ μέλους, σημειώνομε ὅτι:

- Κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα παραλαμβάνομε μίαν ἐν πολλοῖς διαμεμορφωμένην εἰκόνα περὶ τοῦ συγκεκριμένου εἴδους μελοποιίας, ἡ ὁποία ἀναφέρεται συνολικῶς σὲ δύο μεγάλες συνθέσεις πολυελέων (Λατρινός καὶ Κουκουμάς) καὶ ἐξ —εὐρεῖες ὡσαύτως— συνθέσεις ἀντιφώνων.
- Τὰ κέντρα παραγωγῆς τῆς συγκεκριμένης παραδόσεως ἐντοπίζονται κατὰ βάσι ἐντὸς τοῦ καθ' αὐτὸ ἑλλαδικοῦ χώρου: ἐν πρώτοις στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ στὴν Θεσσαλονίκη (περιοχῆς συνδεόμενες, μάλιστα, πρὸς ιδιαίτερες συνθέσεις, τὸν λεγόμενο Λατρινὸ καὶ τὸν πολυέλεο τοῦ Κουκουμά, ἀντιστοιχῶς), ἐν συνεχείᾳ δὲ στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κύπρο. Σποραδικῶς, κατὰ τὸν ἰε' αἰῶνα, ἐντοπίζεται σχετικὴ μελουργικὴ δραστηριότης καὶ ἐκτὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, συγκεκριμένως στὴν εὐρύτερα περιοχὴ τῆς Σερβίας.
- Τὸ σύνολο γενικῶς τῶν συνθέσεων πολυελέων, ὅσαι θὰ προκύψουν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδο, δὲν θὰ ξεπεράσει τις δύο δεκαδὲς ὁμοειδῶν ποιημάτων, μελοποιηθέντων ἐκ τοῦ ἰδ' ἕως τοῦ ιζ' αἰῶνος.
- Τὸ γεγονός εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο ἐπικρατούσης τάσεως: οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ συγκεκριμένο εἶδος μελουργοί, παρέδωκαν ἀντὶ ἀμιγῶν προσωπικῶν συνθέσεων ποικίλους στίχους (ἀναλόγως τῆς σχετικῆς μελουργικῆς δραστηριότητος ἐκάστου), ἐντεταγμένους στὸ εὐρύτερο πλαίσιο τυχούσης συνθέσεως πολυελέου ἢ ἀντιφώνου.
- Ὡς «πολυγραφώτεροι» (σχετικῶς πάντοτε πρὸς τὸ συγκεκριμένο εἶδος τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας) μελουργοὶ τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου, δύναται ἀναμφιβόλως νὰ χαρακτηρισθοῦν —πέρα τοῦ μαῖστορος Κουκουζέλη, ὁ ὁποῖος ἀναδεικνύεται ὁ ἀδιαμφισβήτητος κυρίαρχος τοῦ εἴδους— οἱ: Ἐένος καὶ Ἀγάθων οἱ Κορῶνες, Ἀνδρέας Σιγηρός, Γεώργιος Κοντοπετρῆς, Γρηγόριος καὶ Ἰωάννης οἱ Γλυκεῖς, Δημήτριος Δοκειανός, Μανουὴλ Ἀγαλλιανός, Μιχαήλ Ἀνεώτης, Νικηφόρος Ἠθικός, Χριστοφόρος Μυστάκων· καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων οἱ: Ἰωάννης ὁ Κλαδᾶς καὶ Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον μνημονεύονται συχνῶς ὡς μελοποιοὶ ἐπὶ μέρους στίχων συνθέσε-

ων πολυελέων και αντίφωνων, ἀλλ' ὠρισμένοι παραδίδουν ὡσαύτως και αὐτόνομες —ἀμιγῶς προσωπικές των— ὁμοειδεῖς συνθέσεις.

- Ἡ μορφολογία τῶν ἐπὶ μέρος ποιημάτων, τῶν στοιχειοθετούντων τις ἐνόητες πολυελέων ἢ ἀντιφώνων, παραμένει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κοινὴ γιὰ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν συνθέσεων τῆς παρούσης περιόδου και τρόπον τινὰ κωδικοποιεῖται σὲ μορφή γνωρίζομένη ὑπὸ τὸν χαρακτηρισμὸ «ἀλληλουϊάρια». Τοῦτο σημαίνει πρακτικῶς ὅτι ὁ ἐκάστοτε ψαλμικός στίχος μελιζέται λιτῶς και ἀνεπιτηδεύτως, ὑπὸ ὁμοειδεῖς και ἀνακυκλούμενες συνήθως μουσικές θέσεις, και τὸ ὅλο μελικὸ βᾶρος τῆς συνθέσεως μεταπίπτει στὸ καταληκτικῆριο ἐφύμνιο ἀλληλουϊάριο.
- Δύο ἀξιοπρόσεκτες μορφολογικές διαφοροποιήσεις συνδέονται, ἐνδιαφερόντως, πρὸς τις ὑφιστάμενες ἰσάριθμες βυζαντινές συνθέσεις πολυελέων πρόκειται γιὰ τὴν τακτικὴ ἐπιβολὴς ἐξωψαλμικῶν ἐορτίων κειμένων σὲ στίχους τοῦ πολυελέου (ὅπου, μάλιστα, συμμίγνυται τὸ παπαδικὸ πρὸς τὸ στιχηραρικὸ γένος μελοποιίας), ἢ ὅποια ἀναπτύσσεται στὸ πλαίσιο τῆς συνθέσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου και γιὰ τὴν καλοφωνικὴ μεταχείρισι συγκεκριμένων στίχων τοῦ πολυελέου (ὅπου τὸ παπαδικὸ γένος μελοποιίας ἐμφαίνεται κατὰ τὴν πλέον θαυμαστὴ ἐκδοχὴ του), ἐφαρμοζομένη στὴν ἀντίστοιχον σύνθεσι τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμά.

Ἄφ' ἐτέρου δέ, ὡς πρὸς τὴν μεταβυζαντινὴ παράδοσι τοῦ μέλους, σημειώνομε ὅτι:

- Ἡ μετάβασις ἐκ τῆς μιᾶς παραδόσεως πρὸς τὴν ἑτέρα συντελεῖται ὁμαλῶς, τῇ συνδρομῇ κυρίως τοῦ μελουργοῦ Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ὡς και τοῦ ἐπιγενεστεροῦ τούτου Ἰωάννου τοῦ Πρωτοφάλτου.
- Παραδίδονται ἐφ' ἐξῆς —ἐκ τοῦ ἰη' αἰῶνος και ἐντεῦθεν— ἀμιγεῖς ἀποκλειστικῶς συνθέσεις, ἐπωνύμων μελουργῶν τῆς παρούσης χρονικῆς περιόδου.
- Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐντοπιζομένων συνθέσεων εἶναι πολλαπλάσιος (διπλάσιος ἕως τριπλάσιος) ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀντίστοιχον παραγωγὴ τῆς βυζαντινῆς περιόδου.
- Τὸ θέατρο τῆς ἐν γένει διαμορφώσεως τῆς μεταβυζαντινῆς περὶ πολυελέων παραδόσεως ἐντοπίζεται και πάλι στὴν Κωνσταντινούπολι· παραγωγὴ ὁμοειδῶν συνθέσεων ἔχομε, πάντως, και σὲ ἐπὶ μέρος περιοχῆς τοῦ (τουρκοκρατουμένου) ἐλλαδικοῦ χώρου, κατ' ἐξοχὴν στὸ Ἅγιον Ὄρος και σποραδικῶς στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας ἢ στὴν νῆσο Λέσβο.
- Γιὰ τὸ σύνολο τῶν προκυπτουσῶν συνθέσεων, εἴτε πρόκειται περὶ πολυελέων εἴτε περὶ ἐκλογῶν, καθιεροῦται μία ἐνιαία μορφολογικὴ διάρθρωσις, περιλαμβάνουσα κατ' ἐρανισμὸν και ὠρισμένα μορφολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βυ-

ζαντινής περιόδου, τὰ ὁποῖα συσσωματοῦνται, ἐνδιαφερόντως, στὶς κατὰ τὴν παρούσα περίοδο προκύπτουσες συνθέσεις, ὑπὸ σαφῶς συνοπτικωτέρω, ὅμως, μορφῇ.

- Οἱ ἐπὶ μέρους στίχοι τυχούσης συνθέσεως μελίζονται συντόμως, συνήθως δὲ καὶ ὁμοιοτρόπως ἀνὰ ζεύγη στίχων ὁμοίως, τὸ καταληκτικὸν ἐφύμνιο ἀλληλουϊάριο εἴτε διαμορφοῦται πανομοιοτύπως γιὰ τὸ σύνολο τῆς συνθέσεως, εἴτε ὁμοιοτρόπως ἀνὰ ζεύγη ἢ εὐρύτερες ὁμάδες στίχων.
- Ἡ τακτικὴ τῆς ἐπιβολῆς ἐξωψαλμικῶν ἐορτίων κειμένων ἀπαντᾷ πλέον μόνον στὸ ζεῦγος καταληκτικῶν δοξαστικῶν μαθημάτων², διὰ τῶν ὁποίων περατοῦται ἐκάστη σύνθεσις τῆς παρούσης περιόδου: ὡσαύτως, ἀνάμνησις τῆς περιπτώσεως καλοφωνικῆς μεταχειρίσεως ὠρισμένων στίχων τοῦ πολυελέου δύνανται νὰ λογισθοῦν οἱ νετανισμοὶ καὶ τὰ κρατήματα τὰ ὁποῖα ἐπιτάσσονται τῶν ἐν λόγῳ δοξαστικῶν μαθημάτων.
- Ὅρισμένες διαφοροποιήσεις, τῆς ὑφισταμένης κοινῆς παραδόσεως τῶν κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο σχετικῶν συνθέσεων, σχολιάζονται ἀρμοδίως κατὰ τὴν προηγηθεῖσα ἀνάπτυξι τῆς παρούσης διατριβῆς: τὴν πλέον ἀξιοσημείωτον περίπτωσι συνιστᾷ, ἀναμφιβόλως, τὸ ὄψιμο ἐγγεῖρημα τοῦ Πρωτοψάλτου Γρηγορίου (τὸ ὁποῖο ἐσυνεχίσθη κυρίως παρὰ τοῦ Ἀγιορείτου μουσικοδιδασκάλου Ἰωάσαφ τοῦ Διονυσιάτου) νὰ ἐπισυνάψῃ, «*συντομίας χάριν*», τοὺς δύο στίχους τοῦ πολυελέου σὲ ἓνα. Ἄλλοις λόγοις, νὰ μελοποιήσῃ σύντομο πολυέλεο, συγκείμενο ἐξ εἴκοσι στίχων, ἕκαστος τῶν ὁποίων περιλαμβάνει πλήρη ψαλμικὸν στίχον τοῦ ρλδ' ψαλμοῦ καὶ ὄχι, κατὰ τὴν παράδοσι, ἓνα μόνον ἡμιστίχιον αὐτοῦ.

Τοσαῦτα, λοιπόν, περὶ πολυελέων, ἀντιφώνων καὶ ἐκλογῶν στὴν βυζαντινὴ καὶ στὴν μεταβυζαντινὴ μελοποιία: καὶ τῷ Θεῷ χάρις. Βεβαίως, ὁ περὶ τῶν ἐρευνηθεισῶν συνθέσεων λόγος οὐδόλως περατοῦται διὰ τῆς παρούσης διατριβῆς, συνιστώσης –κατὰ τὴν ἰσχυρὰ πεποιθήσι τοῦ συντάκτου αὐτῆς– εἰσαγωγικὴ ἀπλῶς μύησι τῶν εἰδημόνων φιλομούσων στὸ ζητούμενον θέμα. Πλήθος περιλειπομένων θεμάτων –θιγομένων μόνον καὶ ὄχι πάντοτε ἐπιλυομένων διὰ τοῦ ἀνὰ χεῖρας πονήματος– εἶναι καταφανές ὅτι θὰ ἀπασχολήσουν στὸ μέλλον τοὺς ὀρθροὺς καὶ μουσοπατάκτους μελετητὰς τῆς ψαλτικῆς τέχνης, δοθέντος ὅτι καὶ ἐν προκειμένῳ ἰσχύει, *mutatis mutandis*, τὸ τοῦ εὐαγγελιστοῦ: «*ἔστι δ' οὖν καὶ ἄλλα πολλά, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἓν*»²...

2. Βλ. Ἰω. κα', 25.

SUMMARY*

Roughly a decade ago I gladly took on the preparation of a doctoral dissertation on the subject proposed by the professor Gregorios Th. Stathis, *The Polyeleos in Byzantine and post-Byzantine melopœia (melic composition)*. Today, five years after having completed and defended the study, by the grace of God, it brings me great pleasure to make the fruit of this research available to all music loving readers.

The study's subject material, i.e., the polyeleos, antiphon and eklogê compositions of the Byzantine and post-Byzantine period, are finally presented according to their chronological order, organized according to type, musicologically commented upon and bibliographically annotated; additionally, the material is organized utilizing a method making it easily accessible, in the earnest hope that it will be especially useful for musicologists and general chant research.

In a time when the polyeleoi circulating on the Orthodox chant stands are limited to two or three post-Byzantine compositions, I sincerely hope that the present study will contribute, among other things, to the knowledge of the specific category of the psaltic art's respected rich Byzantine and post-Byzantine tradition; looking ahead, its intent is also to contribute to a specialized approach to the said tradition, from which is expected the 'renewal', but also, possibly even a 'reawakening', of the related contemporary asmatic practice.

* * *

Specifically, a short *Introduction* precedes the entire study, attempting an original approach to the terms 'polyeleos', 'antiphon' and 'eklogê', in part based on distinctions resulting from the study of compositions in the present work and their exact content which is often confused in existing musicological bibliography. The discussion then focuses on the main subject, identifying general and specialized bibliography, both Greek and foreign, which is mainly

---

* I am grateful to my colleague and friend, the Rev Dr Konstantinos Terzopoulos, for taking on the task of this translation in English and offer heartfelt thanks.

recommended from short encyclopaedic and lexical entries, sporadic reports on special subjects in various papers – musicological and non-musicological – as well as from a small number of specialized studies from foreign researchers, which to a large extent comment on themes related to the two main Byzantine compositions of polyeleoi, or even more specialized questions, like, for example, the so-called ‘Boulgara’ verse in the polyeleos of Koukoumas, and by extension the pseudo-problem of the so-called ‘Bulgarian mele’ of the polyeleos, or the corresponding question of their composers’ nationality, Ioannes maistor Koukouzeles.

In any case, it was clear from the outset that the existing bibliography was only an aid to be used cautiously and could not be used to fully navigate the subject. Moreover, the research eventually turned exclusively to the rich source material – the music manuscripts. The conclusions are based on data that resulted from the study of approximately eight hundred music manuscripts of Byzantine and post-Byzantine origin that were considered as a single corpus in the study, either based on detailed catalogues of purely musical manuscripts, whether studied in person or via microfilm. Of course, in order to determine the particular number of ‘useful’ primary sources, the research also took into account an at least ten times larger number of musical or non-musical manuscript codices preserved in more than two hundred libraries throughout Greece and abroad, based on the analytically enumerated (in the familiar place of the bibliography) relative lists of manuscripts. Confessedly, the sheer mass of material ‘was of great interest’, not only because of the subject, but also because of other, both musicological and non-musicological, questions that occupy my research activity only secondarily. Already, the relative lists of manuscripts have been offered ‘for the common good’ and subsequent researchers, especially in the field of Byzantine musicology, hopefully useful in the determination and enumeration of the purely musical manuscripts – an endeavor (as far as I know) attempted for the first time in the present thesis.

A first review of the music codices of the considered manuscript tradition provided the content for the *first chapter in Part One* of the thesis, where the method of anthology of the examined compositions in the 14th-19th century music manuscripts is presented. This chapter is addressed to both the specialist as well as the more general philomusic student. The latter, mainly by traversing the basic line of thought in the text, will be sufficiently informed regarding the tradition of the melos of the polyeleos, as well as attain a first

introduction to the most well-known and available compositions of this historic spread of six centuries; respectively, the specialist is well prepared in this chapter to follow the continuity of all that follows and will be commented upon in detail. The examined material is presented in six parts: mainly chronological order. Sub-paragraphs are organized so that the manner of anthology utilized by the various music manuscripts – mainly those dated or written by known codicographers – are presented via special tables codifying the examined compositions. Thus, the main compositions are listed by historical period, and the diachronic development and transmission of these music manuscripts are carefully observed.

The corpus of located polyeleos and antiphon compositions is presented in *the second chapter of Part One*. All the material is distributed into eight units, easily fixed based on the verses of the relative compositions of psalms of the same number. For each unit, of course, a uniform method of presentation is observed for the poems in which first the morphological structure of the poetic content of each psalm in the musical settings is commented upon, then the polyeleos and antiphonal compositions are chronologically presented and commented on by century according to four basic criteria: (1) the characteristic initia of each poem (and the various forms of each often presenting themselves), where useful information regarding both the composer as well as other characteristics of the poem emerge, (2) the manuscript tradition of each composition as far as present research has been able to distinguish, (3) the notating of the exegeseis in the new method of analytical notation (of course, on compositions originally composed in the old notation), with reference so much to the identity of the exegete as well as to the related manuscript tradition, and (4) finally, the enumeration of publications or other bibliography regarding the composition. The interesting cases of transcription to another notational system or adaptation to another language, as well as 'kallopismos' or 'syntmesis' of some compositions by later mousikodidaskaloi are given particular attention. Essentially, it is a codification and, as much as is possible, a complete verification of the 'identity' of each composition's essential elements. It is worth noting that for a number of polyeleos and antiphon compositions where the data in the relative manuscript tradition is unclear, thus leading to confusion and misinterpretations, extensive attention is given and the presented elements are exhaustively submitted or commented on in detail.

Also in order are a few comments on the related diagrams in the present

chapter, the critically structured tables, where the ideal provision and usual structure of the great Byzantine compositions of polyeleoi and antiphons are evident. It is this author's hope that these diagrams contribute to the specialized study of the entire typology of the particular poems, the structure attained from the relative manuscript tradition – normally resulting in a general form in the sense that they are at times anthologized with more and at other less verses, often attributed to different composers or mentioned anonymously. Attempted in these tables, following involved presentation based on the on-site review of the cited manuscripts, is a verse by verse investigation of the possible reconstruction of any Byzantine composition in the context of a critically examined analytic description for each.

In the *third chapter of Part One* of the present thesis, the collectively located melic production of polyeleoi, antiphons and eklogai is codified under each composer that was working within the particular categories of the psaltic art's melourgia or composition. Data relative to each composer is found in five units of general and special interest: general data is contained in the first unit, together with the available biographic information and bibliography. The other four units contain summaries of further analytic, detailed information, progressively examining the polyeleoi, antiphons and eklogai, offering a complete outline of each composer via the enumeration of works attributed to each – pure polyeleos compositions, antiphons, eklogai on partial verses of extensive compositions, kalophonic compositions of the polyeleos, exegeseis, kallopismos or syntmeseis of particular compositions. Thus, the study of each composer's entry provides a summarized collection of biographical information as well as any possible compositional activity within the category of psaltic art, systematically presented and commented upon in detail. For special cases of composers, especially with regards to the polyeleos compositions (as, for example, those attributed to Ioannes Koukouzeles, Xenos Korones, Manuel Chrysaphes, Petros Bereketes, Petros Peloponessios, Ioasaph Diouysiates, and others), or even later composers who dealt to a greater extent with exegesis, applying kallopismos or abbreviating earlier composition (indicatively, Theophanes Pantokratorinos, Gregorios Protopsaltes and Chourmouzos Chartophylax), the present work contributes to the essential evaluation of their work.

The *second part* of the dissertation contains two extensive chapters, the preparation of which required not only painstaking work, but also a wide mon-

itoring of the totality of the various parameters of Byzantine and post-Byzantine psaltic art. The *first chapter* requires a substantially careful musical reading of the study's first part of presented compositions. The morphology and manner of composition of polyeleoi, antiphons and eklogai are researched and investigated, pointing out the unique characteristics of each situation, while the theoretical reasoning is always documented with specific, supporting musical examples. Specifically, the three types of examined compositions – polyeleoi, antiphons and eklogai – are examined in subparagraphs equal in number, looking mainly toward the composition and morphology of these two constitutive elements of psalmic verse and refrain. From the relative observations regarding the initial or intermediary musical phrases and the general morphological structure of the refrains of the above compositions – elements provided from the research conducted, remaining common to the large Byzantine compositions, but also easily identified in compositions up to the 17th century in similar compositions – they essentially operate as sure chronological demarcations regarding the dual Byzantine and post-Byzantine delivered tradition of the polyeleoi. Examined extensively in the two other paragraphs of the same chapter are two completely remarkable compositional cases, of course distinguishing between the settings to music of polyeleoi, antiphons and eklogai, the imposition of non-psalmic texts and kalophonic verses of the polyeleoi. After a detailed engagement with the totality of received compositions up to the 18th century, the historical dimension of the common imposition of non-psalmic poetic texts is discerned, while simultaneously publishing the majority of globally located relative poems. Specifically, regarding the festal 'allagmata' of the maistor Ioannes Koukouzeles, where the discussion is exhaustive, additionally, the musical scores of nine allagmata are provided with musicological commentary and a synoptic presentation in table form including the old and new notational systems. Finally, special report is attempted for the cadence doxastika mathemata of the polyeleoi, antiphons and eklogai, generally examining all the possible parameters of almost all the 14th-19th centuries of relative compositions, at the same time commenting on their musical ornamentation and morphological structure; the majority of their poetical texts are also published. For the case of kalophonic verses of the polyeleos, their attempted analysis deals equally with the poetic, musicological and morphological dimensions of the poems concerned – composed in two units, the kalophonic verses proper and the so-called prologues.

The attempted codification method of extensive investigation of each polyeleos, antiphon or ekloge composition mentioned in the introduction is described analytically in the *second chapter of the second part* of the present thesis, offered as a culmination of the entire study and its practical use. Following considerable thought and the close study of the selected data, eight fundamental points are proposed by which any polyeleos composition can be classified. The eight points in question are determined, concretely, thus:

1. the characterization and the usual name of a composition based on the indications used in the musical codices;
2. the anthology tradition in the music manuscripts;
3. the composition's author;
4. description of the composition;
5. the composition's manuscript tradition;
6. the verses put to melody in the composition and their initial 'theseis';
7. the exegeseis of the composition into the New Method of analytical notation and their possible transcriptions into other musical notational systems or related cases of its adaptation into another language, in addition to 'kallopiismos' or 'syntmesis' (abridgment); and
8. the publication of composition in printed music books.

Eighteen of the most popular and most widely-disseminated polyeleoi are studied using the method described above. They are compositions of Byzantine and post-Byzantine production, namely, the Latrinos as well as compositions by Koukoumas, Manuel Chrysaphes, Panagiotes the new Chrysaphes, Balases the priest, Petros Bereketes, Ioannes Protopsaltes, Daniel Protopsaltes, Petros the Peloponnese, Anastasios Rapsaniotes, Meletios Sinaites the Cretan, Iakovos Protopsaltes and Chourmouzios Chartophylax. From the treatment of the compositions in question, beyond each case of special evidence, very interesting general information regarding the compositional tendencies in the polyeleos tradition clearly result, information offering an overall picture of the polyeleos in Byzantine and post-Byzantine melic composition and by which it is hoped that this work's main purpose is sufficiently revealed.

* * *

In conclusion, it should be noted that based on the present study's general conclusions, the received tradition of the polyeleos is best understood by dividing it

into its Byzantine and post-Byzantine periods. This fact also vindicates the work's title, *The polyeleos in Byzantine and post-Byzantine melopœia (melic composition)*. The main conclusions are immediately summarized below:

- By the 14th century an already developed image of the compositional type emerges, referring specifically to two larger polyeleos compositions, the Latrinos and Koukoumas, and six widely known antiphonal compositions.
- The production centres of the particular tradition are pinpointed, basically, within the hellenic realm, primarily Constantinople and Thessalonike (areas closely related, of course, with specific compositions, the so-called Latrinos and polyeleos of Koukouma, respectively), but also in Crete and Cyprus. During the fifteenth century the compositional style is also sporadically observed outside the Hellenic realm, specifically in the Serbian region.
- More generally, the total of polyeleos compositions will not be more than twenty compositions created between the 14th and 17th centuries.
- During this period of composition it is indicative that those dealing with the compositional type will pass down a variety of verses fitting into a larger unit of polyeleos and antiphon compositions, instead of unmixed personal compositions analogous to the personal compositional activity of each.
- As regards the specific compositional category, the composers of this chronological period that can be considered as most prolific – beyond the personality of Ioannes Koukouzeles, who is the un-challenged master – are the following: Xenos Korones, Agathon Korones, Andreas Sigeros, Georgios Kontopetres, Gregorios and Ioannes the Glykys, Demetrios Dokeianos, Manuel Agallianos, Michael Aneotes, Nikephoros Ethikos, Christophoros Mystakon; and in the later chronological period, the following: Ioannes Kladas and Manuel Chrysaphes, who are not only often recorded as composers of individual polyeleos and antiphon verses, but also of autonomous, homogenous compositions which are wholly the work of one or the other.
- The morphology of the poem parts which compose the units of polyeleoi and antiphons, on the most part remains common for almost all the compositions in the particular chronological period and is codified in a form recognized under the characterization 'allelouiaría'. On a practical level, this means that each psalmic verses is composed with a simple and unembellished melody, using similar and cyclic musical theseis or phrases. The entire melic weight of the composition is put on the cadential refrain, the allelouiarion.

- Two noteworthy morphological changes in the Byzantine polyeleos compositions of the same number are interestingly intertwined: the customary interjection of non-psalms, festal texts into verses of the polyeleos (which also mix the papadic genos toward the sticheraric genos of melic composition) developed within the framework of the Latrinos polyeleos composition and for the kalophonic treatment of specific verses of the polyeleos (where the papadic genre of melic composition is distinguishable in this most admirable version), applied to the correlating composition attributed to Koukoumas.

On the other hand, regarding the post-Byzantine melic tradition, we note the following:

- The transition from one tradition to another takes place smoothly, mainly through the contribution of Petros Bereketes the melourgos, as well as the later Ioannes the Protopsaltes.
- Only eponymous arrangements of the unmixed variety are produced from the 18th century on.
- The number of located compositions is two to three times more than those produced during the Byzantine period.
- The areas where the general, post-Byzantine tradition of the polyeleos is developed are located once again in Constantinople, where the production of homogenous compositions are observed, but also in the regions of Greece under Ottoman authority, especially Mount Athos and sporadically in the areas of Thessaly and on the island of Lesbos.
- For the remainder of compositions, both polyeleoi and eklogai, a single more or less unified structure and form emerges, drawing from select characteristics from the Byzantine period which are interestingly combined into a condensed form.
- The partial verses of the chance composition receive a short melos, usually also in melodically similar pairs of two. The proper ephymnion (refrain) allelouarion is either similar throughout the composition or of a similar melic line for each pair or larger unit of verses.
- The tactic of the imposition of non-psalms is relegated only to the ending doxastika mathemata that conclude each composition of this period from now on. These innovations and the kratemata that are normally inserted into these same mathemata can be regarded as remnants or 'memories' of the kalophonic utilization of select verses as witnessed in the Byzantine period.

- Various differentiations of the existing compositions of the common, post-Byzantine period tradition are meticulously commented on in the course of the present dissertation. Beyond a doubt, the most noteworthy case would be that of Gregorios Protopsaltes (which has been confused mainly by the Athonite mousikodidaskalos Ioasaph of Dionysiou), in which, 'for the sake of time', each two verses were combined into one. In other words, in order to compose a syntomon (quicker) polyeleos from 20 verses, each containing an entire verse of psalm 134 and not a half-verse, as was the tradition till that time.

* * *

In the course of researching the present dissertation I often found myself before contradictory data and mixed emotions, or due to the sheer vastness of data – joy – simultaneously witnessing the entire scope of the history of the psaltic art during a six century period (14th-19th centuries), its trends and problems, I was often moved to intense inquiry and led to deeper inquiry into numerous parallel issues which were a result of dealing with the plythora of primary sources and the wide scope which was initially given to the main subject. Initially, all the problems were dealt with 'that your love may abound yet more and more in knowledge and in all judgment' (Phil. 1, 9), since the writer's goal was the avoidance of the warning irony of the anonymous codex writer of EBE 899 (f. 7r), for that portion of quasi-musicologists that "'know" the art form without having attained to its essence'.

After gazing upon countless folia of music codices and a respectable number of pages from studies and journals the tongue often chanted (the heart's concord) the examination of compositions, either silently and personally, or at times 'with a distinct festal, ecclesiastical voice'. The mind, finally, attempting to comprehend the comprehensible form of the exposition and presentation of the theme nnited with the globally located, indeed, astonishing melic production. The degree of success of the present undertaking is henceforth left to the reader's own assessment. In any case, whatever the writer of the present work was able to comprehend and 'piercing even to the dividing asunder of soul and spirit, and of the joints and marrow, and is a discerner of the thoughts and intents of the heart' (Heb. 4, 12) experience, is distilled in the wise admonition of Ecclesiastes Solomon, 'for in much wisdom is much grief: and he that increaseth knowledge increaseth sorrow' (Eccl. 1, 18).

Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ
ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΜΕΛΟΠΟΙΙΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Α'. ΚΥΡΙΑΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

- Ἄββακοῦμ μοναχὸς Ἁγιορείτης 403
Ἄβούρης Σπυρ. Ν. 187
Ἄγαπητὸς Παναγιώτης 177
Ἄγγελόπουλος Λυκοῦργος 137, 138, 338, 357, 403, 538, 584, 701, 702, 892
Ἀδάμης Μιχαήλ 174, 438, 739, 812
Ἀθανάσιος ὁ Α', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 132, 133, 683
Ἀθανάσιος ὁ Ε', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 452
Ἀθανάσιος ὁ Μέγας 107, 108, 110
Ἀθανάσιος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας 115, 159, 176, 232, 286, 401
Ἀλέξανδρος Ε. Λαυριώτης 160
Ἀλέξανδρος Θεοδώρου Φωκαεὺς 312, 340, 882
Ἀλεξούδης Ἄνθιμος 445
Ἀλυγιζάκης Ἀντώνιος Ε. 8, 164, 207, 261, 332, 403, 454, 459, 460, 461, 464, 473, 746, 883
Ἀμαργιανάκης Γεώργιος 8, 23, 187
Ἀμφιλόχιος ἱερομόναχος Δοχειαρίτης 342, 385, 476, 480
Ἀναγνώστου Σταυράκης Ἀ. 467
Ἀναστασίου Γρηγόριος Γ. 746, 883
Ἀναστασίου Ἰωάννης Ε. 122
Ἀναστασίου Χρῆστος 467
Ἀνδρέας μοναχὸς Ἁγιορείτης 257, 259, 312, 314, 331, 333, 338, 339, 340, 342, 343, 345, 487, 489, 495, 747, 833, 846, 864, 883, 893, 911, 931
Ἀντωνιάδης Εὐάγγελος 433
Ἀποστολάτος Διονύσης 490, 493
Ἀποστολόπουλος Θωμᾶς Κ. 454, 455
Ἀρβανίτης Ἰωάννης 219
Ἀριστοκλέους Θεόδωρος Μ. 891
Ἀρκάδιος ἱεροδιάκονος Βατοπεδινός 461
- Βαμβουδάκης Ἐμμανουήλ Γ. 509
Βασίλειος ὁ Μέγας 117
Βέης Νίκος Ἀ. 253, 462, 682

* Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν σὲ σελίδες τοῦ παρόντος βιβλίου. Σημειωτέον ὅτι δὲν εὐρετηρίασθησαν οἱ ποικίλες προσωνημίες τοῦ Θεοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν ἀγγέλων, ὡς ἐπιπροσθέτως τὰ ὀνόματα ἁγίων, δικαίων ἢ προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· ἀπεδελτιώθησαν μόνον τὰ ὀνόματα τῶν ὡς ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μνημονευομένων ἁγίων πατέρων.

- Βέλλας Βασίλειος Μ. 109, 320, 340
 Βενιαμίν, μητροπολίτης Μολδαβίας 215, 256, 257, 313, 314, 480
 Βεργωτής Γεώργιος 472
 Βλαχάκη Ειρήνη 188, 448
 Βλεμμύδης Νικηφόρος 113, 120, 121, 122, 129, 683
 Βοκοτόπουλος Π. Α. 682, 683
 Βουδούρης Ἄγγελος Α. 345, 455, 467, 472, 476, 481, 484, 489, 490, 491, 492, 495, 538, 580, 583, 642, 643, 644, 645, 662, 758, 769, 784, 793, 805, 824, 838, 855, 872, 873, 865, 888, 908, 917, 927
 Βουρλῆς Ἀθανάσιος Θ. 110, 111
- Γεδεών Μανουήλ Ἰ. 404, 452, 867, 912
 Γεννάδιος Σχολάριος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 122, 450
 Γεράσιμος μοναχός Μικραγιαννανίτης 578
 Γεωργιάδης Θεοδόσιος Β. 489, 495
 Γιαννόπουλος Γεώργιος Θ. 122
 Γιαννόπουλος Ἐμμανουήλ Στ. 188, 238, 241, 252, 288, 289, 308, 328, 358, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 484, 536, 566, 761, 901
 Γκίκας Δημητράκης 457
 Γρηγόριος Παλαμᾶς 107
 Γριτσάνης Παναγιώτης 187, 812, 878
- Δετοράκης Θεοχάρης Ε. 187, 442, 445, 448
 Δημαρᾶς Κ. Θ. 461
 Δημήτριος μοναχός 118
 Δημήτριος σχολάρχης 130
 Διόδωρος μοναχός 117
 Διονύσιος, Γέρων Ἐφέσου 469
 Δοσίθεος ἀρχιμανδρίτης 108, 121, 129
 Δούκας Σωτήριος ὁ Θάσιος 122
 Δούκας Χρῆστος Ἀ. 467
 Δραγούμης Μάρκος Φ. 174, 178, 739
 Δυοβουνιώτης Κ. Ἰ. 461
- Ἐλευθερουδάκης 111
 Ἐρμείας ὁ Σωζομενός 107
 Ἐρτσος Σπύρος 490
 Εὐθυμιάδης Ἀβραάμ Χ. 248, 816, 883
 Εὐθύμιος, Πατριάρχης Τυρνόβου 146, 149, 234
 Εὐστρατιάδης Σωφρόνιος, μητροπολίτης πρώην Λεοντοπόλεως 136, 243, 252, 315, 395, 400, 403, 417, 435, 441, 443, 452, 455, 456, 458, 461, 682, 699, 729, 743, 757, 758, 773, 785, 810, 851, 857

- Θέμελης Χρυσόστομος, μητροπολίτης Μεσσηνίας 468
 Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρου 107, 117
 Θεοδώρου Εὐάγγελος Δ. 108, 166, 459, 918
 Θεοχαρίδης Ἀβράμιος 487
- Ἰγνατιάδης Σ. 487
 Ἰγνάτιος ὁ θεοφόρος 117
 Ἰερόθεος ἱερομόναχος Φιλοθεΐτης 121, 218, 220, 249, 250, 253, 254, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 312, 315, 343, 345, 578, 637, 816, 817, 846, 864, 883, 893, 931
 Ἰωάννης Β' ὁ Γλυκὺς, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 401
 Ἰωάννης ἱερομόναχος, ἐκ τῆς καλύβης τοῦ Τιμίου Προδρόμου 486
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος 111, 112
 Ἰωακείμ ὁ Γ', ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 912
 Ἰωαννίδης Κ. Δ. 267, 465, 856, 857
- Κακαβέλας Γεράσιμος 404
 Καλλιμάχος Δημήτριος, ἱεροδιάκονος 132, 682
 Καλογερόπουλος Βασίλειος 492
 Καραγεωργοπούλου-Λιώτη Ἀλεξάνδρα 164
 Καραγκούνης Κωνσταντῖνος Χαρ. 456, 746
 Καρακατσάνης Χαράλαμπος 259, 292, 331, 452, 454, 798, 816, 817, 893, 911, 923, 931
 Καραμάνης Ἀθανάσιος 883
 Καραὶ Σίμων Ἰ. 136, 137, 138, 309, 331, 403, 537, 538, 585, 654, 674, 721, 737, 747, 806, 807, 808, 817, 823, 893, 894
 Κατζοῦρος Φώτιος Β. 776
 Κηλιτζανίδης Παναγιώτης Γ. 895
 Κοραῖς Ἀδαμάντιος 456
 Κόσκορης Σωτήριος, ἱερεὺς 492
 Κοσμάς Ἐπιδαύριος, ἀρχιμανδρίτης τῆς Μεγίστης Λαύρας 122
 Κουρίλας Εὐλόγιος 122, 208, 404
 Κουρούσης Σταῦρος Ἰω. 401
 Κουσουλῖνος Σπιρίδων 488
 Κοφτερός Δημ. 467, 468
 Κράλης ἱερεὺς, σακελίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 796
 Κυπριανός, ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου 340, 857
 Κύριλλος, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης 822, 824, 825, 828, 829, 830, 838
 Κύριλλος ὁ Σ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 207
 Κυρομάνος Παναγιώτης Κ. 135, 404
 Κύρρης Κώστας Β. 208, 803, 815
 Κωνσταντινίδης Ἀντώνιος Ἰ. 468, 476

Κωνσταντίνος Οικονόμος, ὁ ἐξ Οἰκονόμων 468
 Κωνσταντίνου Ἀλέξανδρος, ὁ Πελοποννήσιος 467
 Κωνσταντίνος Α', ὁ ἀπὸ Σιναίου, Οἰκουμενικός Πατριάρχης 891

Λαδᾶς Γεώργιος Γ. 164
 Λάμπρος Σπυρίδων Π. 130, 131, 132, 682, 684
 Λανάρας Ἀνδρέας Ν. 342, 343, 345, 864
 Λεβίδης Ν. Δ. 118
 Λεοντῆς Δημήτριος Π. 468
 Λιάβας Λάμπρος 8
 Λουκάτος Δημήτριος Σ. 487, 490, 492, 493, 494, 495
 Λουκάτος Σωτήριος 495
 Λυκοῦργος, μητροπολίτης Σύρου 489

Μανουὴλ ὁ Μέγας Ῥήτωρ 199, 757
 Μανούσακας Μανούσος 187
 Μάξιμος, μητροπολίτης Σάρδεων 151, 164, 776
 Μελιδώνης Βασίλειος 439, 769
 Μέρτζιος Κ. Δ. 187
 Μεσολωρᾶς Ἰωάννης, πρωτοπρεσβύτερος 490, 492, 493
 Μητσάκης Κ. 118
 Μπαλαγεῶργος Δημήτριος Κων. 187, 389, 432, 433, 458
 Μπεκατώρος Γεώργιος Γ. 109, 111, 112, 121, 127, 128
 Μπουγάτσος Ἰωάννης Δ. 468
 Μωραϊτίδης Ἀλέξανδρος 220

Ναθαναήλ, πνευματικός ἀγιορειτικῆς σκῆτειος ἀγίας Ἄννης 208
 Νεόφυτος Κausοκαλυβίτης, ὁ ἐξ Ἑβραίων, Πελοποννήσιος ἱεροδιάκονος 121, 122
 Νεόφυτος, μητροπολίτης Εὐβοίας 468
 Νεόφυτος ὁ Ζ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 912, 921
 Νικηφόρος, ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ 201, 203, 452, 453
 Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος 117
 Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης 111
 Νικολαΐδης Χ., Φιλαδελφεύς 488
 Νικόλαος ὁ Γλυκὺς 122
 Νικόλαος Ῥαιδεστηνός 490
 Νόνης Βασίλειος Ἰ. 309, 747

Οικονομίδης Δημήτριος Β. 458, 481
 Οικονόμου Φίλιππος Ἀθ. 467, 489, 495

Πάλλας Δημήτριος Ἰ. 232, 286

- Παναγιωτάκης Νικόλαος Μ. 187, 188, 441, 442, 445, 446, 448
 Παναγιωτόπουλος Δ. Γ. 872
 Παντελεήμων Λαυριώτης 121
 Παπαδημητρίου Ἄ. 187
 Παπαδιαμάντης Ἀλέξανδρος 219, 220
 Παπαδόπουλος Θεόδωρος 177
 Παπαδόπουλος Χαράλαμπος 208, 815
 Παπαδόπουλος Γεώργιος Ἴ. 118, 132, 332, 345, 454, 467, 468, 481, 488, 489,
 490, 494, 495, 830, 881, 910, 918
 Παπαδόπουλος Θωμᾶς 122
 Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Ἄ. 121, 131, 252, 440, 454, 684
 Παπαδόπουλος Στυλιανός Γ. 107
 Παπάζογλου Γεώργιος Κ. 262, 264, 473
 Παππᾶς Μιλτιάδης Ἐμμ. 463
 Πατρινέλης Χρ. Γ. 435, 440, 441, 442, 450, 456, 459, 463, 464, 469, 476, 814,
 822, 830, 847, 858, 867, 913, 914, 918
 Πέτρος ὁ Μέγας, Τσάρος τῆς Ῥωσσίας 796
 Πολιτάρχης Γ. Μ. 404, 437, 449, 454, 459, 460, 463, 464, 467, 469, 483, 872
 Πολίτης Λίνος 121, 173, 174, 252, 292, 445, 447, 454, 458, 460, 463, 464,
 465, 466, 467, 469, 479, 484, 781, 820
 Πολίτη Μαρία 445, 447, 454, 458, 460, 463, 464, 465, 467, 469, 479, 484,
 781, 820
- Ρήγας Γεώργιος Ἄ., Οἰκονόμος 113, 121, 129, 219, 220, 538
 Ρωμανοῦ Καίτη 8, 159, 164, 207, 483, 739
- Σάββας ἱερομόναχος 121
 Σάθας Κ. Ν. 187, 452
 Σακελλαρίδου-Σωτηρούδη Ἄ. 252, 466
 Σάρρος Δημήτριος Μ. 454
 Σβορώνος Ν. Γ. 457
 Σεραφεῖμ, μητροπολίτης Βοσνίας 464
 Σεφεριάδης Στυλιανός 490
 Σκηγιωτάτος Σπύρος 492
 Σκουβαράς Βαγγέλης 220
 Σοφιανός Δημήτριος Ζ. 338, 460, 781
 Σπυρίδης Χαράλαμπος 8
 Σπυρίδων μοναχός Λαυριώτης 243, 252, 455, 699, 758, 773, 785, 810
 Στάθη Πηνελόπη Γρ. 456, 457
 Στάθης Γρηγόριος Θ. 6, 7, 8, 11, 12, 17, 23, 24, 108, 109, 118, 124, 130, 136-
 137, 137, 138, 151, 158, 164, 165, 166, 167, 170, 173, 174, 183, 184,
 186, 189, 190, 191, 194, 196, 207, 208, 210, 212-213, 215, 217, 234,

246, 248, 249, 250, 251, 254, 255, 286, 291, 292, 293, 296, 313, 331,
 339, 340, 343, 345, 357, 368, 388, 391, 393, 394, 395, 401, 403, 419,
 421, 422, 430, 435, 436, 439, 441, 442, 445, 446, 447, 448, 449, 450,
 451, 453, 454, 456, 457, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 466, 468, 469,
 472, 473, 476, 477, 478, 479, 480, 483, 509, 562, 564, 565, 566, 568,
 582, 583, 584, 585, 586, 587, 629, 630, 633, 634, 647, 648, 649, 654,
 657, 661, 664, 665, 669, 730, 739, 740, 746, 758, 759, 761, 763, 765,
 769, 774, 776, 779, 780, 781, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 793, 796,
 802, 803, 804, 805, 809, 812, 814, 815, 817, 820, 824, 830, 831, 832,
 833, 834, 838, 839, 840, 842, 843, 844, 845, 855, 856, 858, 859, 862,
 863, 864, 867, 872, 873, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 888, 889, 890,
 891, 899, 900, 901, 905, 908, 910, 918, 919, 921, 922, 937

Σταθόπουλος Μιχαήλ Π. 449, 568, 786

Συμεών, αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης 933

Συριανός Δούξ 107

Σχοινᾶς Μ. 121

Σωκράτης ὁ Σχολαστικός 107, 117

Σωτηρούδης Π. 252, 466

Τέντες Ἰωάννης 786

Τερζόπουλος Κωνσταντῖνος, ἱερεύς 476, 937

Τζάβλας Γεώργιος, πρωτοπρεσβύτερος 320

Τζάρτζανος Ἀχιλλεύς Ἀ. 683

Τζελαϊδῆς Στυλ. 468

Τολίκα Ὀλυμπία Ν. 112, 467, 489, 490, 492, 495

Τουλιάτου-Μηλιότη Ντιάνα 174, 739

Τρεμπέλας Παναγιώτης Ν. 108, 118, 415

Τωμαδάκης Νικόλαος Β. 445, 488

Φαράσoγλου Σεραφεῖμ, πρωτοπρεσβύτερος 490

Φιλάρετος, μητροπολίτης Ῥιμηθῆς 252, 456

Φλαβιανός μοναχός 117

Φορόπουλος Νικόλαος Λυκ. 913

Φουντούλης Ἰωάννης Μ. 109, 119, 161

Φράγκος Κωνσταντῖνος Δ. 252

Φράγκου-Ψυχοπαίδη Ὀλυμπία 8, 23

Φυτράκης Ἀνδρέας Ἰω. 450

Χαβιαρᾶς Νικήτας 439, 769

Χαλδαιάκη Εὐαγγελία 9, 24

Χαλδαιάκη Κυριακή 24

Χαλδαιάκη Λουκία 24

Χαλδαιάκης Ἀχιλλεύς Γ. 4, 6, 7, 11, 12, 118, 124, 150, 208, 210, 588, 589, 789

Χαλδαιάκης Γεώργιος 9, 24

Χαλδαιάκης Μιχαήλ 24

Χατζηαποστόλου Εὐστράτιος Π. 467

Χατζηγιακουμῆς Μανόλης Κ. 109, 121, 127, 128, 129, 130, 137, 138, 151, 163, 164, 173, 177, 183, 184, 188, 189, 191, 194, 196, 215, 243, 267, 295, 296, 313, 320, 332, 333, 338, 341, 388, 389, 391, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 428, 429, 430, 435, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 476, 477, 479, 481, 483, 682, 743, 746, 761, 777, 781, 786, 790, 796, 817, 819, 820, 822, 824, 826, 828, 830, 831, 833, 834, 842, 843, 846, 858, 860, 867, 878, 883, 900, 901, 910, 912

Χατζηθεοδώρου Γεώργιος Ἰ. 164

Χατζησολωμὸς Σόλων Ἰ. 177, 209, 404, 416, 465, 815, 816

Χατζιδάκις Γεώργιος Ἰ. 187

Χρήστου Παναγ. Κ. 107, 113, 118, 120

Χριστόδουλος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος 11, 24

Χρυσοχοῖδης Νικόλαος Ἀ. 110, 112, 121, 127, 128, 129

Ψαριανὸς Διονύσιος Λ., μητροπολίτης Σερβίων καὶ Κοζάνης 108, 109, 112, 121, 127, 128, 320, 340, 487, 488, 493, 494

Ψαριανοῦ Στέλλα Λ. 487, 494

Ψάχος Κωνσταντῖνος Ἀ. 130, 131, 132, 209, 336, 337, 454, 460, 461, 463, 469, 476, 495, 682, 684, 830, 833, 845, 862, 868, 880, 883, 886, 892, 906, 911, 913, 922, 924

Ababi-Sirli Adriana 461

Adamis Michael 174, 438, 739

Astruc Charles 243

Barbu-Bukur Sebastian, arhid. 252, 344, 458, 466, 471, 477, 478, 863, 893, 905

Bell H. Idris 120

Benešević V. 132, 438, 454, 699, 742

Bentas Christos J. 187

Boril Zaren 146

Brashowanova-Stancheva Lada 134, 135, 404

Bryer A. A. M. 177

Buzera Alexie Al. 466

Ciobanu Gheorghe 183, 746

Concasty Marie -Louise 243

Conomos Dimitri E. 112, 174, 183, 440, 739

Dévai Gabor 404

Dinev Petr 134

Dmitrievskij Aleksej 113, 114, 118, 581

Eminescu Mihai 183, 746

Frimu Νεκτάριος, ἀρχιερεὺς Τριπόλεως 257, 258, 313, 341, 845, 863

Georghallides G. S. 177

Gerzmanus Eugenius 286, 388, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 404, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 429, 430, 435, 437, 438, 440, 441, 443, 444, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 459, 460, 461, 462, 464, 467, 469, 483, 803

Hadjisolomos S. J. 163

Hannick Christian 135, 404, 440, 808

Haralam Clement, arhim. 478

Husmann Heinrich 404

Ionescy Marin 183, 746

Jakovljević Adrija 136, 137, 138, 168, 174, 177, 178, 208, 233-234, 287, 327, 358, 388, 391, 392, 393, 395, 398, 401, 403, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 428, 429, 430, 435, 436, 437, 440, 465, 494, 583, 630, 682, 706, 720, 729, 730, 746, 796, 812, 815, 921

Jeppessen Knud 177

John Alexander of Moldavia 178

Kodov Hristo 135, 405

Lazarov Stefan 404

Moiescu Titus 183, 466, 477, 746

Moran Neil K. 109, 112

Morgan Maureen M. 132, 141, 207, 483

Nelkowski C. 147

Orlandos Anast. C. 187

Özkan Ismail Hakki 895

Palikarova-Verdeil R. 134, 135, 404

Papacostea Victor 458

Pennington A. E. 178, 183

Petit Loui 118

Petrov Stoyan 135, 405

Poniatowska J. 147

Popescu-Judetza Eugenia 461

Popescu Nicolae M. 476, 481

Popescu-Pasărea I. 466, 471

Raasted Jørgen 246

Reese Gustave 187, 400

Sarafov P. V. 134, 404

Shartau Bjarne 177, 872

Stančev Crassimir 135, 404, 730

Stefanović Dimitrije 143, 178, 234, 464

Strunk Oliver 161, 177, 404

Thibaut J.-B. 404, 415

Tončeva Elena 135, 136, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 234, 277, 286, 404, 582, 584,
585, 586, 587, 730, 747

Touliatos-Banker Diane 158, 187, 415

Troelsgård Christian 124, 500, 872

Uspenskij P. 132

Velimirović Miloš M. 132, 133, 134, 135, 136, 141, 146, 161, 173, 174, 178, 187, 391,
400, 401, 404, 405, 417, 422, 435, 436, 441, 464, 682, 683, 730

Vitelli G. 131

Wellesz Egon 133, 391, 401, 404, 417, 422, 435, 441, 682

Williams Edward V. 132, 134, 135, 141, 142, 166, 403, 404, 648, 669, 729, 779

Wolfram Gerda 808

Yiannias John J. 178

Β'. ΠΟΙΗΤΩΝ, ΜΕΛΟΥΡΓΩΝ, ΚΩΔΙΚΟΓΡΑΦΩΝ,
Ψ' ΑΛΤΩΝ Κ.ΑΠ.*

- Ἄγαθων μοναχὸς ὁ Κορώνης 353, 354, 355, 356, 357, 363, 365, 391, 418, 711, 934, 943
- Ἄθανάσιος Δημητριάδης 206, 251, 309, 452, 835, 896
- Ἄθανάσιος ἱεροδιάκονος 812
- Ἄθανάσιος ἱερομόναχος 206, 251, 452, 778
- Ἄθανάσιος ἱερομόναχος Κατουνακιώτης 487
- Ἄθανάσιος ἱερομόναχος ὁ Ἰβηρίτης 812
- Ἄθανάσιος ἱερομόναχος ὁ Κρής 774
- Ἄθανάσιος μοναχὸς 322, 710-711
- Ἄθανάσιος ὁ Ε', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἀπὸ Τυρνόβου 122, 201, 203, 452, 453, 539, 540
- Ἄθανάσιος ὁ Πελοποννήσιος, δομῆστικὸς τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 292, 336, 845, 911
- Ἄθανάσιος, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 812
- Ἄθανάσιος Ῥαιδεστηνός 123, 207, 310, 453
- Ἀκάκιος μοναχὸς Διονυσιάτης 262
- Ἀκάκιος Χαλκεόπουλος 140, 739, 740
- Ἀλέξιος ἱερεὺς Ἀγάλλων 236, 371, 372, 391, 392
- Ἀμφιλόχιος μοναχὸς Ἀγιορείτης 163
- Ἀνανίας 322
- Ἀναστάσιος Ἀνδρέου 267, 465
- Ἀναστάσιος Βάιας 162, 196, 322, 350, 363, 381, 744, 774
- Ἀναστάσιος Ῥαφανιώτης, Πρωτοψάλτης Λαρίσσης 22, 123, 158, 203, 204, 214, 218, 219, 221, 247, 259, 261, 264, 265, 300, 309, 333, 453, 472, 475, 478, 479, 483, 485, 639, 641, 646, 681, 803, 820, 821, 826, 839, 840, 849, 851, 868, 869, 870, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 909, 916, 918, 942
- Ἀναστάσιος Τρυγώνης 239, 241, 242, 444, 445, 446, 562, 566
- Ἀνατόλιος 831
- Ἀνδρέας ἱερεὺς Μοροντζανέτος 237, 444, 650, 659
- Ἀνδρέας ἱερεὺς ὁ Χίος 292, 329, 332, 336
- Ἀνδρέας Κορδοκοτὸς 738
- Ἀνδρέας Σιγηρὸς 229, 235, 274, 275, 322, 323, 324, 325, 326, 352, 353, 354, 357, 392, 402, 554, 556, 688, 692, 694, 711, 934, 943

---

* Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν σὲ σελίδες τοῦ παρόντος βιβλίου.

- Ἀνδρέας Στελλῶν ὁ Κύπριος, Πρωτοψάλτης ἐν τῇ πόλει Παλαιῶν Πατρῶν 177, 178,
 186, 233, 435, 505, 506, 561
 Ἀνδρειωμένος 393, 430, 431, 433, 751, 755
 Ἀνδρόνικος 410
 Ἄνθιμος ἱερομόναχος 308, 330, 774, 860
 Ἀντίπας μοναχὸς Ἁγιορείτης 163
 Ἀντώνιος Ἐπισκοπόπουλος 188, 189, 327, 441, 650
 Ἀντώνιος ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος 704, 762, 774
 Ἀντώνιος ἱερομόναχος 344
 Ἀντώνιος λαμπαδάριος 345, 346
 Ἀντώνιος ὁ Κύπριος 215, 337, 844, 861, 878, 921, 928
 Ἀντώνιος Πάν 252, 255, 466
 Ἀπόστολος Κώνστας ὁ Χίος 196, 254, 266, 291, 329, 330, 336, 454, 455, 538,
 654, 680, 781, 813, 815, 816, 823, 837, 843, 844, 852, 860, 861, 871,
 877, 878, 879, 880, 885, 888, 891, 892, 902, 907, 910, 911, 912, 921,
 922
 Ἀρσένιος Κυδωνίας 243, 444, 445, 459

 Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανός 329
 Βασίλειος Βυζάντιος 252, 455
 Βασιλικὸς Θεόδωρος 296, 343
 Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος 153, 184, 188, 189, 229, 230, 237, 238, 239, 240,
 241, 242, 271, 287, 288, 289, 299, 308, 327, 328, 442, 444, 445, 446,
 505, 506, 536, 561, 562, 633, 647, 657, 873
 Βιγγόπουλος Εὐστάθιος 490
 Βινάκης Γεώργιος Π. 488
 Βλαχόπουλος Σωτήριος 487

 Γαβριὴλ ἱερομόναχος 291, 329, 813, 847, 859, 901
 Γαβριὴλ ἱερομόναχος 330, 860
 Γαβριὴλ ἱερομόναχος, ἐκ τῶν Ξανθοπούλων 808
 Γαβριὴλ ἱερομόναχος, ἱεροδιδάσκαλος ἐν Ἁγίῳ Ὄρει 310, 456
 Γαβριὴλ ἱερομόναχος, ὁ θύτης, ἐκ Χίου 381, 706, 747
 Γαλακτίων μοναχὸς 381
 Γεράσιμος 432
 Γεράσιμος διάκονος Λαυριώτης 123, 309, 456
 Γεράσιμος δομέστικος Ααύρας 819-820
 Γεράσιμος μοναχὸς Ἁγιορείτης 245, 427
 Γεράσιμος μοναχὸς, ἐκ τῆς νήσου Ὑδρας 331
 Γερμανὸς Νέων Πατρῶν 157, 186, 190, 191, 208, 707, 712, 731, 776
 Γερμανὸς, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 161
 Γερόλυμος ἐκ Κεφαλληνίας 333, 780

- Γεωργιάδης Παναγιώτης, Προυσσαεύς 470
 Γεωργιάδης Χριστόδουλος, Κεσσανιεύς 488, 881, 882
 Γεώργιος Ἀγγελίδης Ταγκός, ὁ Θραῖξ, Πρωτοψάλτης Αἴνου 333
 Γεώργιος Βιολάκης 346, 488, 491
 Γεώργιος Γαλατάκης 350, 363, 430
 Γεώργιος δομέστικος ὁ Κοντοπετρῆς 235, 236, 274, 306, 322, 351, 352, 353, 354, 355, 393, 394, 650, 688, 711, 934, 943
 Γεώργιος δομέστικος ὁ Σγουρόπουλος 322, 394, 711
 Γεώργιος ἱερεὺς ὁ Ῥύσιος 123, 129, 331, 338, 345, 346, 467
 Γεώργιος Κρής 129, 209, 212, 214, 215, 221, 332, 335, 336, 338, 467, 468, 471, 473, 481, 486, 578, 643, 647, 869, 886, 906, 913, 924
 Γεώργιος Λέσβιος 313, 338, 467, 468
 Γεώργιος Πανάρετος 236, 274, 306, 322, 351, 371, 372, 395, 688, 693, 694, 697
 Γεώργιος παπᾶ-Ἰωάννου Μᾶνος 312, 314, 337, 844, 861, 878, 922, 928
 Γεώργιος Πλαγιώτης 395, 396, 650, 745
 Γεώργιος Ῥαιδεστηνός ὁ Β' 489, 490
 Γεώργιος Σαμιώτης 773
 Γλαβᾶς, Πρωτοψάλτης Γρατζιάνης 304, 396
 Γλυκεώτης ὁ Δυσικός 235, 401, 692, 713, 714, 716, 722, 723, 731
 Γρηγόριος Ἀμαριανός 236, 396, 688, 693
 Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ὁ Σάμιος 881
 Γρηγόριος Μπούνης ὁ Ἀλυάτης 185, 363, 365, 366, 367, 435, 436, 650, 710, 714
 Γρηγόριος ὁ Γλυκός, δομέστικος Ἀγίων Ἀποστόλων 181, 298, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 321, 322, 323, 325, 326, 350, 351, 352, 354, 356, 357, 397, 398, 410, 675, 688, 692, 693, 694, 697, 710, 714, 715, 717, 745, 752, 754, 755, 934, 943
 Γρηγόριος Πρωτοψάλτης 21, 123, 129, 209, 210, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 230, 232, 250, 257, 258, 259, 260, 264, 265, 291, 292, 299, 312, 313, 314, 330, 331, 336, 337, 338, 452, 468, 469, 470, 471, 475, 481, 483, 485, 576, 645, 647, 662, 679, 680, 768, 793, 794, 797, 798, 802, 806, 808, 814, 815, 816, 817, 823, 833, 837, 838, 843, 845, 846, 852, 853, 854, 860, 862, 864, 868, 871, 872, 878, 880, 882, 883, 886, 892, 893, 906, 910, 911, 912, 913, 921, 922, 924, 926, 928, 930, 931, 936, 940, 945
 Δαβὶδ ἱερομόναχος 398, 710, 714
 Δαβὶδ ἱερομόναχος Μπερναρδὶς ὁ Σκοπελίτης 252, 456
 Δαβὶδ Ῥαιδεστηνός 321, 350, 363, 381, 427, 430, 432, 436, 438
 Δαμασκηνός Ἀγραφορενδινώτης 196, 250, 293, 308, 309, 329, 330, 416, 439, 443, 450, 452, 453, 780, 796, 813, 824, 842, 860, 877, 878
 Δαμιανός Βατοπαιδηνός 439

Δανιηλίδης Νικόλαος 490

Δανιήλ μοναχός Κατουνακιώτης 487

Δανιήλ Πρωτοψάλτης 22, 129, 163, 203, 204, 207, 208, 211, 213, 215, 221, 246, 263, 265, 292, 331, 455, 456, 464, 465, 470, 472, 479, 481, 485, 637, 641, 681, 778, 801, 802, 820, 821, 825, 826, 829, 835, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 867, 868, 869, 870, 886, 895, 896, 899, 900, 908, 909, 913, 914, 918, 919, 920, 924, 942

Δαφαράνας Σπυρίδων, αρχidiaκονος 495

Δημήτριος Δοκειανός 135, 229, 235, 236, 279, 304, 306, 352, 353, 398, 399, 413, 430, 431, 688, 691, 692, 694, 697, 934, 943

Δημήτριος ιερέυς και νομοφύλαξ Βεροίας 322, 350, 363, 381, 453, 712

Δημήτριος Λώτος, Πρωτοψάλτης Σμύρνης 161, 162, 163, 196, 197, 291, 292, 293, 308, 310, 321, 329, 330, 334, 335, 363, 381, 453, 456, 457, 712, 759, 774, 775, 780, 786, 789, 813, 834, 836, 842, 860, 877, 878, 885, 890, 891, 902, 909, 910

Δημήτριος Μαδυτινός 488

Δημήτριος Νταμίας, Πρωτοψάλτης Χάνδακος Κρήτης 237, 238, 239, 240, 242, 271, 287, 288, 289, 358, 442, 445, 446, 536, 537, 562, 564, 633, 647, 650, 657, 658

Δημήτριος Suceveanu, Πρωτοψάλτης Μητροπόλεως Ίασιου 256, 258, 313, 341, 390, 471

Διονύσιος Ήρακλείας 450, 451

Διονύσιος (Φωτεινός ή Βατάχος) Πελοποννήσιος (έκ Παλαιών Πατρών) 206, 251, 252, 309, 457, 458, 466, 896

Δ. Ίωάννης Πρωτοψάλτης 312, 337, 747, 882, 931

Δομένικος Μηνάς 487

Δοσίθεος ιερομόναχος Λαυριώτης 371, 372, 399

Ειρήνη άμαρτωλή, θυγάτηρ Θεοδώρου Άγιοπετρίτου 166

Ευαγγελινός Σκοπελίτης 291

Ευθύμιος μοναχός 344

Ευστάθιος μοναχός 178

Ζαφείριος ιεροδιάκονος 312, 340

Ζαφειρόπουλος Ζαφείριος Ά. 467, 488, 489

Ζηνόβιος ιερομόναχος 488

Ήσαίας ιερομόναχος ό Σέρβος 142, 143, 146, 148, 149, 179, 184, 230, 234, 271, 287, 320, 327, 357, 358, 436

Ήσύχιος ιεροδιάκονος 256, 313, 341, 845, 863

Ήσύχιος ιεροδιάκονος Goroveanul 478

Ήσύχιος ιεροδιάκονος Petrescu 863

- Θεόδωσιος ιερομόναχος ὁ Χίος 759, 877
 Θεόδουλος μοναχός 138, 363, 365, 399
 Θεόδουλος μοναχός ὁ Αἰνεΐτης 187, 206, 243, 251, 310, 427, 443, 448, 458, 459, 650, 662, 801
 Θεόδωρος Κορώνης ὁ Πρωτοψάλτης 363, 366, 399
 Θεόδωρος Μανουγρᾶς 153, 273, 400, 650, 751, 755
 Θεόδωρος παπᾶ-Παράσχου Φωκαεὺς 123, 127, 129, 152, 219, 266, 296, 343, 344, 470, 472, 479, 645, 647, 662, 851, 869, 870, 899
 Θεόκλητος ιεροδιάκονος Πελοποννήσιος 331
 Θεόκλητος μοναχός 196, 329, 451, 712, 731, 774, 813, 829
 Θεοφάνης μοναχός Παντοκρατορηνός 21, 254, 330, 336, 472, 680, 833, 862, 880, 903, 930, 940
 Θεόφιλος μοναχός 486
 Θεοφύλακτος Ἀργυρόπουλος 354, 357, 400
- Ἰάκωβος ιερομόναχος Πελοποννήσιος ὁ Σκαφιδιώτης 308, 310, 813, 843, 860
 Ἰάκωβος, μητροπολίτης Γάνου καὶ Χώρας 705
 Ἰάκωβος Ναυπλιώτης 346, 455, 490, 491, 492, 538
 Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος 22, 120, 129, 157, 205, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 251, 252, 263, 265, 335, 339, 459, 463, 464, 468, 471, 481, 640, 641, 642, 647, 681, 807, 826, 849, 850, 851, 868, 869, 886, 896, 900, 909, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 924, 942
 Ἰγνάτιος 774
 Ἰγνάτιος ζωγράφος καὶ ιεροψάλτης 831, 832
 Ἰγνάτιος ιερομόναχος τῆς μονῆς Μαχαῖρᾶ 494
 Ἰγνάτιος μοναχός Θασίτης 206, 293, 459
 Ἰγνάτιος μοναχός Φριέλως 190, 240, 241, 242, 271, 289, 290, 446, 537, 562, 564, 566, 633, 634, 650
 Ἰερώνυμος Τραγωδιστῆς ὁ Κύπριος 177
 Παρίων ιεροδιάκονος 840
 Ἰωακείμ μοναχός Σιμωνοπετρίτης 486
 Ἰωακείμ μοναχός Χαρσιανίτης, δομέστικος Σερβίας 436
 Ἰωάννης ἀναγνώστης 312, 337, 469
 Ἰωάννης βασιλεὺς ὁ Βατάτζης 187, 322, 323, 324, 400
 Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Πλουσιαδηνός 187
 Ἰωάννης Καμπάζουρνας 245, 712, 765
 Ἰωάννης Κουκουμᾶς 705, 706
 Ἰωάννης λαμπαδάριος 470
 Ἰωάννης λαμπαδάριος ὁ Κλαδᾶς 137, 151, 304, 307, 355, 356, 357, 363-364, 366, 367, 368, 403, 409, 410, 411, 412, 436, 437, 438, 439, 556, 562, 671, 673, 676, 687, 688, 689, 695, 709, 710, 714, 722, 723, 759, 807, 934, 943

Ἰωάννης Λάσκαρης 187, 400, 438, 562

Ἰωάννης Παπαδόπουλος ὁ Κουκουζέλης καὶ μαῖστωρ 18, 20, 21, 114, 115, 129, 131, 134, 135, 136, 137-138, 138, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 175, 176, 180, 208, 229, 233, 236, 237, 273, 274, 275, 277, 286, 307, 322, 323, 324, 325, 326, 351, 352, 354, 355, 357, 363, 364, 365, 367, 368, 370, 371, 372, 383, 384, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 423, 428, 430, 431, 432, 437, 439, 441, 448, 490, 508, 509, 512, 513, 516, 518, 521, 523, 557, 558, 559, 560, 580, 581, 582, 584, 585, 586, 588, 589, 593, 594, 633, 647, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 658, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 682, 688, 689, 690, 694, 695, 696, 697, 699, 701, 702, 710, 714, 715, 716, 717, 718, 720, 721, 729, 730, 731, 732, 745, 747, 749, 751, 753, 755, 759, 771, 934, 938, 940, 941, 943

Ἰωάννης Πρωτοψάλτης ὁ Γλυκὺς 115, 133, 159, 176, 181, 208, 229, 232, 237, 243, 279, 286, 322, 351, 356, 362-363, 401, 402, 403, 410, 413, 415, 558, 630, 650, 662, 667, 670, 675, 676, 691, 710, 714, 716, 718, 720, 721, 722, 723, 731, 732, 934, 943

Ἰωάννης Πρωτοψάλτης ὁ Τραπεζούντιος 22, 129, 163, 199, 203, 204, 207, 208, 210, 211, 213, 215, 221, 227, 246, 263, 265, 329, 332, 339, 459, 460, 462, 464, 470, 472, 474, 481, 483, 485, 635, 636, 637, 641, 646, 681, 743, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 787, 801, 802, 803, 805, 806, 809, 813, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 838, 839, 840, 841, 843, 844, 845, 846, 849, 850, 852, 855, 858, 867, 869, 870, 871, 873, 874, 886, 888, 889, 895, 896, 899, 900, 906, 909, 914, 935, 942, 944

Ἰωάννης Χρυσάφης, Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 199, 765

Ἰωαννίδης Νικόδημος, ἱεροδιάκονος καὶ μουσικὸς 342

Ἰωάσαφ ἱεροδιάκονος Ἰβηρίτης 123, 311, 475

Ἰωάσαφ ἱερομόναχος Διονυσιάτης 20, 159, 217, 218, 219, 230, 232, 248, 249, 250, 253, 254, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 294, 296, 312, 314, 331, 332, 337, 340, 341, 342, 343, 344, 473, 474, 475, 637, 641, 647, 680, 808, 811, 814, 815, 833, 838, 839, 840, 841, 844, 845, 846, 862, 878, 881, 882, 892, 896, 899, 902, 903, 904, 905, 919, 922, 929, 931, 936, 940, 945

Ἰωάσαφ ἱερομόναχος Μυτιληναῖος 190, 191, 242, 447

Ἰωάσαφ μοναχὸς 675

Ἰωάσαφ μοναχὸς Βατοπαιδηγὸς 902

Ἰωάσαφ μοναχὸς Παντοκρατορηγὸς 336, 813, 843, 860, 872, 878, 902, 910, 921

Ἰωάσαφ Ἰλιώτης 248, 832, 879, 902

Ἰωσήφ μοναχὸς Ἀγιορείτης 163

- Κακουλίδης Γεώργιος 258, 296, 313, 340, 883
 Καλλίνικος ἱερεὺς 342, 475
 Καλογρέα 415, 416, 710, 716
 Κασσιανή 416
 Κασσιανός 688
 Κλωβᾶς 416, 688, 695, 717
 Κορνήλιος μοναχὸς Ἀγιορείτης 142, 236, 416, 650, 660, 688, 692, 710, 714, 718, 745, 771
 Κορνήλιος μοναχὸς Σιμωνοπετρίτης 578
 Κορνήλιος μοναχὸς Σιναΐτης 417, 715
 Κοσμάς Βαράνης, μοναχὸς Ἀγκαραθίτης 188, 328, 448
 Κοσμάς Δοχειαρίτης 123, 215, 260, 294, 337, 342, 476, 844, 845, 861, 928
 Κοσμάς Μακεδῶν ὁ Ἰβηρίτης 190, 195, 244, 427, 439, 447, 448, 449, 650, 689, 706, 711, 712, 713, 716, 719, 730, 731, 739, 759, 772, 774, 787, 809
 Κοσμάς ὁ ἐκ Μαδύτων, μητροπολίτης Πελαγονίας 488
 Κουτσαρδάκης Δημ. Σ. 488
 Κύριλλος Μαρμαρηνός, πρῶην ἐπίσκοπος Τήνου 203, 205, 246, 247, 460, 461, 801, 813, 886, 889, 896, 906
 Κύριλλος Μυτιληναῖος ὁ Ἰβηρίτης 123, 207, 293, 300, 309, 461
 Κωνσταντῖνος Ἀσσάν 438
 Κωνσταντῖνος Θετταλός 123, 216, 267, 315, 476
 Κωνσταντῖνος ἱερεὺς ὁ Γαβρᾶς 304, 322, 325, 326, 417
 Κωνσταντῖνος Μαγουλᾶς, δομέστικος Θηβῶν 417, 438, 439, 421, 650, 660, 710, 713, 718, 745, 746, 755, 758, 767, 769, 770, 771, 772, 785, 808, 809
 Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου 163, 443, 650, 659, 688, 694, 696, 710, 714, 717, 718, 745, 746, 771, 772, 809
 Κωνσταντῖνος ὁ «τοῦ Ἀγγελῆ» 813, 843
 Κωνσταντῖνος Πρωτοφάλης ὁ Βυζάντιος 217, 292, 332, 336, 341, 468, 476, 814
- Λαυρέντιος ἱερομόναχος, ἐκ Θεσσαλονίκης 813, 828, 829, 831
 Λέων Σ', ὁ Σοφός 161, 163
 Λογγῖνος μοναχός 236, 322, 418, 688, 693
 Λουκάκης Γεράσιμος 488
- Μακάριος ἱερομόναχος 183, 390, 466, 476, 477, 882, 893, 930
 Μακάριος ἱερομόναχος 813
 Μακάριος ἱερομόναχος ὁ Κύπριος 206, 251, 294, 309, 462
 Μακάριος Παλαιολόγος ὁ Πάτριος 829
 Μακρῆς Γερ. 340
 Μανολάκης Πρωτοφάλης Τρίκκης 249, 250, 462, 463
 Μανουὴλ Ἀγαλλιανός 131, 141, 273, 274, 275, 298, 302, 303, 305, 363, 366, 418, 428, 554, 555, 688, 690, 693, 694, 701, 934, 943

- Μανουήλ Βλατηρός, Άγιοσοφίτης δομέστικος 173, 350, 370, 427, 428, 710, 711
 Μανουήλ Γαζής 417, 438, 439, 650, 710, 713, 745, 758, 770, 785, 808
 Μανουήλ Δούκας λαμπαδάριος ὁ Χρυσάφης 20, 22, 112, 126, 137, 151, 172, 173, 175, 184, 185, 192-193, 197, 199, 220, 229, 233, 279, 280, 321, 350, 363, 381, 403, 408, 411, 416, 421, 430, 434, 435, 437, 439, 440, 441, 485, 505, 561, 631, 632, 647, 650, 672, 681, 687, 688, 689, 692, 696, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 719, 720, 748, 749, 750, 751, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 766, 767, 934, 940, 942, 943
 Μανουήλ Θηβαῖος 351, 352, 355, 356, 357, 419, 711
 Μανουήλ Κουρτέσης 419, 710, 714
 Μανουήλ Πανάρετος 236
 Μανουήλ Πλαγίτης 395, 396, 430, 432, 660, 665, 688, 710, 712, 713, 714, 716, 718, 750
 Μανουήλ Πρωτοψάλτης 345, 346, 492
 Μᾶρκος ἱερομόναχος ἐκ τῶν Ξανθοπούλων 430
 Ματθαῖος Βατοπαιδηγός 123, 253, 259, 310, 311, 312, 314, 315, 337, 340, 469, 477, 478, 680, 839, 844, 861, 862, 878, 903, 928
 Ματθαῖος δομέστικος 141, 173, 272, 280, 301, 321, 322, 350, 363, 364, 370, 381, 408, 430, 594, 670, 689
 Ματθαῖος μοναχός 177
 Μελέτιος ἱερομόναχος Σιναΐτης ὁ Κρής 22, 203, 205, 207, 208, 211, 214, 215, 221, 247, 462, 471, 639, 641, 681, 807, 826, 851, 855, 869, 885, 886, 896, 900, 905, 906, 910, 920, 924, 942
 Μελέτιος, μητροπολίτης Σισανίου 487
 Μελέτιος Συρίγος 241, 566
 Μελχισεδέκ ἱεροδιάκονος Παντοκρατορηγός 259, 774
 Μέντελσον 137
 Μητροφάνης μοναχός 486
 Μιχαήλ Ἀνεώτης 153-154, 170, 171, 180, 182, 194, 201, 202, 355, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 419, 420, 934, 943
 Μιχαήλ Δρᾶκος 813, 829
 Μιχαήλ Κοντοπετρῆς 306, 420
 Μιχαήλ Κουκουλάς 322
 Μιχαήλ Μυστάκων 180, 235, 236, 307, 750
 Μοσχιανός 410, 670
 Μπαλάσιος Βλήτης ὁ Ὡλενίτης 333, 462, 886
 Μπαλάσιος ἱερεὺς καὶ νομοφύλαξ 22, 189, 190, 191, 194, 197, 200, 208, 220, 230, 243, 272, 280, 301, 321, 322, 334, 350, 363, 364, 381, 449, 450, 485, 505, 507, 567, 568, 569, 634, 647, 650, 652, 660, 681, 689, 705, 711, 716, 719, 732, 745, 763, 764, 766, 767, 769, 771, 772, 774, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 790, 795, 799, 801, 809, 812, 825, 942
 Μπάχ 137

- Νεκτάριος Βλάχος, Πρωτοψάλτης σκήτews Τιμίου Προδρόμου 267, 343, 344, 390, 478, 863, 882, 904, 930
- Νεκτάριος ιερομόναχος 813
- Νεκτάριος ιερομόναχος Μυτιληναῖος ὁ Γρημάνης 799
- Νεκτάριος μοναχὸς ἐκ τοῦ ῥωστικοῦ 310, 311
- Νεόφυτος ιερομόναχος 256, 313, 341, 845, 863
- Νεόφυτος Μαγουλάς 420
- Νεόφυτος Σιναίτης Ζωγράφος ὁ Κρής 336, 861, 878, 921, 928
- Νήφων ιερομόναχος Ἁγιοταφίτης 336, 912, 921
- Νίκανδρος ιερομόναχος 256, 313, 341, 845, 863
- Νικηφόρος Ἡθικός 126, 131, 153, 170, 171, 180, 182, 185, 194, 201, 202, 208, 322, 326, 363, 364, 365, 366, 377, 380, 381, 384, 385, 409, 410, 421, 427, 579, 580, 583, 585, 588, 628, 630, 647, 671, 688, 695, 696, 718, 934, 943
- Νικηφόρος Καντουιάρης ὁ Χῖος, ἀρχιεπίσκοπος 214, 256, 461, 471, 479, 480
- Νικόδημος, μητροπολίτης Πατρῶν 332
- Νικολαΐδης Βασίλειος 490
- Νικόλαος Ἀσσάν 356, 422
- Νικόλαος δομέστικος ὁ Κλωβᾶς 410, 412, 670, 676
- Νικόλαος Δοχειαρίτης 213, 253, 254, 255, 259, 312, 314, 331, 336, 337, 339, 340, 342, 379, 385, 469, 480, 537, 680, 832, 833, 860, 862, 878, 881, 891, 892, 896, 902, 903, 910, 928
- Νικόλαος ἱερεὺς Στριάνος 537
- Νικόλαος ιερομόναχος Δοχειαρίτης 480
- Νικόλαος μᾶστωρ ὁ Κουκουμᾶς 18, 22, 114, 115, 126, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 142, 146, 165, 168, 172, 173, 175, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 197, 198, 199, 220, 228, 229, 232, 234, 237, 241, 269, 270, 271, 277, 278, 282, 284, 294, 301, 393, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 406, 411, 412, 416, 417, 419, 421, 422, 424, 427, 429, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 443, 485, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 511, 519, 520, 560, 561, 583, 587, 589, 629, 630, 631, 652, 665, 681, 685, 687, 688, 692, 698, 700, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 717, 718, 719, 720, 730, 737, 738, 739, 742, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 756, 757, 760, 762, 763, 766, 772, 773, 784, 794, 799, 934, 935, 938, 942, 943, 944
- Νικόλαος Πετρόπουλος 186, 187, 289, 443
- Νικόλαος Πρωτοψάλτης Σμύρνης 488
- Νίκων μοναχὸς ὁ πρωτοστάτωρ 356, 441, 710, 715
- Ξένος Πρωτοψάλτης ὁ Κορώνης 20, 114, 131, 167, 168, 169, 171, 176, 180, 184, 208, 229, 233, 235, 236, 237, 274, 279, 284, 286, 302, 303, 304, 305,

306, 307, 322, 323, 324, 325, 326, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 372, 405, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 422, 423, 424, 425, 427, 428, 440, 446, 508, 509, 512, 513, 516, 518, 521, 523, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 629, 630, 650, 652, 655, 656, 657, 662, 666, 669, 670, 671, 672, 676, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 701, 710, 713, 714, 716, 717, 718, 732, 745, 749, 750, 752, 755, 758, 770-771, 772, 785, 808, 809, 934, 940, 943

Όνούφριος ιεροδιάκονος 255, 343, 344, 494, 495, 861, 904

Παΐσιος ιερομόναχος ἐκ Χώρας 329, 712, 731, 774, 813

Παΐσιος Lambrou 344

Παναγιώτης ὁ νέος Χρυσάφης καὶ Πρωτοψάλτης 22, 157, 163, 191, 192, 193, 194, 197, 199, 200, 208, 220, 230, 243, 427, 439, 448, 450, 451, 460, 485, 567, 632, 635, 647, 652, 681, 687, 709, 719, 757, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 783, 785, 799, 800, 801, 806, 809, 825, 838, 839, 843, 873, 942

Παναγιώτης Χαλάτζογλου 461, 851

Πᾶνος Οἰκονόμου Ἀναγνώστης 813

Παντελεήμων Πελοποννήσιος 343, 861

Παπαδάκης Ἰωάννης, Πρωτοψάλτης ἐν Ῥεθύμνῳ Κρήτης 333

Παπαδόπουλος Ἰωάννης 329

Παρασκιάδης Γεώργιος 256

Παρθένιος ιερομόναχος Κυκκώτης 177, 209, 465, 815

Παρθένιος ιερομόναχος Μετεωρίτης ὁ Ὀρφίδης 206, 214, 218, 247, 248, 249, 250, 265, 462, 463, 474, 475, 478, 801, 803, 840, 896, 901, 909

Πατρίκιος δομέστικος Θεσσαλονίκης 356, 428

Παῦλος ἱερεὺς 321, 329, 330, 350, 363, 381, 416, 770, 774, 782, 786, 789, 790, 792, 796, 800, 804, 812

Παῦλος Κασᾶς 428, 429, 710, 713

Πέτρος Βυζάντιος ὁ Πρωτοψάλτης 207, 208, 320, 334, 451, 457, 463, 791, 803, 804, 807, 838, 866

Πέτρος Ἐφέσιος 258, 267, 294, 295, 338, 479, 481, 845, 846, 862, 864, 881, 882, 892, 893, 922, 923, 930, 931

Πέτρος λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος 20, 22, 123, 129, 162, 163, 203, 205, 206, 207, 208, 211, 213-214, 215, 219, 221, 247, 256, 263, 265, 293, 300, 308, 309, 310, 311, 332, 333, 334, 451, 459, 463, 464, 468, 470, 471, 472, 475, 477, 478, 479, 481, 485, 638, 641, 643, 646, 681, 769, 780, 791, 801, 802, 803, 805, 822, 826, 828, 830, 835, 836, 837, 841, 849, 850, 858, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 877, 878, 880, 881, 884, 885, 886, 887, 889, 890, 891, 892, 895, 896, 900, 906, 909, 913, 914, 917, 924, 940, 942

Πέτρος μελωδός ὁ Μπερεκέτης 20, 22, 120, 129, 153, 158, 191, 197, 200, 201, 208, 220, 213, 216, 230, 243, 271, 290, 291, 292, 293, 318, 319, 320, 328, 329, 330, 331, 439, 451, 452, 455, 463, 464, 465, 468, 470, 471, 473, 485, 486, 567, 573, 575, 577, 578, 579, 580, 634, 635, 642, 643, 646, 647, 650, 652, 659, 662, 665, 681, 767, 776, 782, 783, 786, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 816, 817, 818, 820, 823, 824, 825, 835, 841, 849, 850, 866, 868, 869, 873, 885, 896, 899, 900, 906, 913, 935, 940, 942, 944

Πρίγγος Κωνσταντῖνος 490

Προκόπιος COMHOPOCYJI 344, 861

Πρωγάκης Γεώργιος 312, 338, 340, 470, 882

Ρηγῖνος ἐκ κώμης Ζαγοράς 338, 481, 490, 492, 851, 860, 919

Σεραφεῖμ ἱερομόναχος, προηγούμενος Λαύρας 123, 250, 300, 309, 464, 769, 774, 813, 849, 858

Σέργιος ἱερομόναχος 343

Σίλβεστρος ἱερομόναχος Κυκκώτης 177, 208, 209, 465, 680, 815, 816, 860, 862, 880, 902

Σολομός Γεώργιος 490

Σταμενίτζης μοναχός 429, 710, 714, 716

Στανίτσας Θρασύβουλος 258, 292, 490, 798, 816, 834, 883

Σταυρῆς Πρωτοψάλτης 829, 858, 859

Στεφανίδης Βασίλειος 488

Στέφανος, Α' δομῆστικός τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 470

Στέφανος ἱερομόναχος Δημητρίου Ζαρκιώτου 860, 878

Στέφανος μοναχός Ξηροποταμηνός 123, 300, 310, 465

Στέφανος ὁ Σέρβος 178

Στυλιανός Χουρμουζίου 494

Συνέσιος μοναχός Ἰβηρίτης, ὁ Μυτιληναῖος 123, 153, 196, 203, 214, 215, 254, 255, 256, 300, 311, 339, 473, 480, 481, 482, 483, 537, 637, 641, 839, 844, 860, 869, 886, 896, 899, 902, 924

Σφήκας Λεωνίδας 127, 296, 313, 341, 883

Σωφρόνιος ἱεροδιάκονος Κυκκώτης 177, 208, 209

Σωφρόνιος, προηγούμενος Λαύρας 860, 878, 921

Ταρακτζόγλου Νικόλαος 494

Τζακνόπουλος 412, 670, 676

Τραϊανός ἱερεύς 813, 844, 911, 922, 929

Τσαμκιράνης Ματθαῖος 295

Τσικινόπουλος Ἀνδρέας Β. 488

- Φερεντάρης δομέστικος 688
 Φιλόθεος μοναχός Ἁγιορείτης 163
 Φιρφρῆς Διονύσιος, ἱεροδιάκονος, Πρωτοψάλτης Πρωτάτου Ἁγίου Ὄρους 343, 864, 883
 Φραγκίσκος Λεονταρίτης 188
 Φωκᾶς ἀναγνώστης Τζαμπλάκος 738
 Φωκᾶς λαμπαδάριος 712
 Φωκᾶς ὁ λαοσυνάπτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 429, 688, 693
- Χαλιβούρης 429, 688, 689, 691, 752, 755
 Χατζῆ-Πέτρος Βυζάντιος ὁ Ἀνδρεάδης 330, 336, 860, 878
 Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ 21, 22, 123, 127, 129, 130, 162, 163, 209, 210, 211, 212, 214, 215-216, 218, 219, 221, 253, 254, 256, 261, 264, 265, 266, 267, 276, 277, 284, 291, 292, 299, 306, 311, 312, 313, 326, 330, 331, 336, 337, 339, 340, 356, 357, 367, 385, 391, 393, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 406, 407, 411, 412, 413, 417, 418, 419, 420, 421, 424, 425, 426, 427, 434, 435, 437, 438, 439, 443, 450, 452, 468, 471, 472, 473, 475, 477, 479, 481, 483, 484, 485, 489, 507, 570, 572, 580, 583, 587, 591, 594, 640, 641, 644, 647, 653, 679, 680, 681, 701, 745, 746, 760, 776, 787, 788, 797, 798, 802, 806, 808, 814, 815, 816, 817, 826, 837, 840, 845, 846, 851, 852, 853, 854, 862, 864, 869, 870, 871, 872, 880, 882, 886, 896, 897, 899, 900, 903, 904, 906, 909, 913, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 940, 942
 Χριστοφόρος Μυστάκων ὁ δομέστικος 122, 131, 180, 183, 229, 235, 236, 240, 275, 276, 277, 304, 306, 351, 353, 354, 355, 356, 393, 396, 399, 408, 430, 431, 433, 434, 650, 668, 688, 690, 691, 692, 693, 694, 697, 710, 713, 715, 718, 719, 745, 750, 751, 753, 755, 934, 943
 Χριστοφόρος, πρωτοσύγκελλος Σεβρών 294, 329, 465, 860
 Χρῦσανθος ἱερομόναχος 443, 448, 774, 813
 Χρῦσανθος ὁ ἐκ Μαδύτων, ἀρχιεπίσκοπος Δυρράχίου 124, 134, 164, 461, 483, 484, 653, 825, 828, 829, 830, 852, 867, 874, 918, 920

Καταγράφονται ἰδιαίτερος ἐδῶ καὶ ὠρισμένοι ἐνδιαφέροντες χαρακτηρισμοὶ συγκεκριμένων μελῶν, ἀφορῶντες κυριότατα σὲ ἰδιάζουσα τοπικὴ ψαλτικὴ παράδοσι:

Ἁγιορειτικόν 696, 716

Ἀνατολικόν 275

Βατοπαιδηγνόν 279

Βουλγάρα 18, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 146, 147, 149, 235, 279, 401, 406, 437, 692, 710, 714, 718, 720, 721, 722, 723, 729, 730, 731, 732, 737, 738, 739, 740, 746, 747, 749, 750, 938

Βουλγαρικόν 18, 135, 136, 137, 138, 143, 144, 145, 146, 149, 279, 286, 279,
286, 402, 428, 722, 938

Βουλγαρίτζα 414, 676, 714, 721

Δυσικόν 279, 401, 692, 722

Ἐθνικόν 411

Ἐκκλησιαστικόν 166, 169, 194, 195, 207, 243, 244, 245, 246, 290, 308, 536,
696, 709, 710, 716, 764, 766, 799

Θεσσαλονικαῖον 166, 305, 349, 350, 379, 381, 382, 394, 395, 420, 433, 434,
703, 704

Καλογερικόν 166, 168, 169, 233, 286, 287, 307, 513, 521, 684

Κολλυβαδικόν 219

Λατρικόν 22, 114, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 141, 142, 149, 165, 167, 168,
169, 172, 173, 174, 180, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 197, 198,
199, 200, 220, 228, 229, 232, 234, 237, 241, 269, 270, 271, 272, 273,
274, 275, 276, 278, 289, 301, 378, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398,
400, 401, 405, 406, 408, 412, 416, 418, 421, 422, 423, 424, 427, 429,
433, 434, 435, 436, 437, 440, 485, 500, 501, 502, 504, 505, 509, 513,
515, 518, 519, 520, 522, 554, 555, 557, 558, 559, 560, 561, 567, 583,
584, 587, 588, 589, 629, 630, 631, 678, 681, 682, 683, 684, 685, 686,
687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 700, 701,
702, 703, 705, 708, 709, 711, 716, 717, 718, 719, 722, 738, 744, 747,
748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 763, 766, 768, 782,
784, 799, 873, 934, 935, 942, 943, 944

Μοναστικόν 684

Περσικόν 411, 676

Πολίτικον 166, 275, 276, 277, 305, 350, 353, 554, 692, 703

Σερβικόν 327, 678

Σεβρίωτικον 279

Φράγγικον 326

Γ'. ΑΡΚΤΙΚΩΝ ΕΞΩΨΑΛΜΙΚΩΝ ΠΟΙΗΤΙΚΩΝ
ΚΕΙΜΕΝΩΝ*

- "Αγγελοι ἀνύμουν τὸ δόξα ἐν ὑψίστοις 375, 383, 384, 408, 581, 586, 588
"Αγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες 406, 568, 569, 701, 768
"Αγγελοι ἄσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε 375, 383
"Αγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε 236, 375, 384, 406, 408, 563, 567,
585, 588, 590, 594, 609, 647, 695, 701, 717, 750
"Αγιε, ἄγιε, ἄγιε, τρισάγιε, τὸ τριλαμπές 563
"Αγιον καὶ φοβερόν τὸ ὄνομα αὐτοῦ 424, 563, 587, 695, 750
"Αγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, Θεὸς παντοκράτωρ 375, 381, 383, 581
"Αγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ, ὁ Θεός 581
"Αγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ 375, 382, 581,
"Αγνή παρθένε, ἄχραντε κόρη 405, 406, 585, 590, 593, 594, 602, 695, 701, 702,
717, 749
"Αγνή παρθένε δέσποινα 236
Αἰνεῖτε, δοξολογεῖτε, προσκυνεῖτε, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἡμῶν 564
Αἰνεῖτε τὸν Κύριον 392, 694
Αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε, τὸν ὄντως Θεόν, τὸν ὑπεράγαθον 559
Αἰνεῖτε, ὑμνεῖτε, δοξολογεῖτε, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἡμῶν 555, 556, 557, 558, 559,
693, 697
Αἶνεσι προσάγει, ἡ φύσις τῶν ἀγγέλων 375, 383, 384, 408, 586
Αἶνεσι τρισάγιον, ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων 581
Αἰ νοεραὶ δυνάμεις βοῶσιν ἐν ὑψίστοις 562
Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων 375, 383, 384, 406, 408, 448, 564, 586, 588,
589, 590, 594, 612, 695, 701, 715, 717, 750
"Αλαλάξατε τῷ Θεῷ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως 406, 421, 563, 587, 590, 593, 647,
695, 716, 717, 718, 750, 753
"Αλαλάξατε τῷ Κυρίῳ, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως 574, 694
"Αλαλάζωμεν συμφώνως καὶ συμφώνως καὶ βοήσωμεν 574
"Αμαρτωλῶν τὰς δεήσεις προσδεχομένη, μητροπάρθενε Θεοτόκε 312, 313, 644-
645
"Ανύμφευτε παρθένε, θεόνυμφε ἀγνή 254
"Απείρανδρε, πανάσπιλε, κόρη θεοκυήτηρ 264, 640, 927
"Αρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες 237, 375, 383, 384, 405, 408, 567, 581,
586, 588, 589, 590, 594, 618, 647, 695, 717, 749, 768

* Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν σὲ σελίδες τοῦ παρόντος βιβλίου.

- Ἄσατε, Κύριον τὸν παντοκράτορα, εἰς τοὺς αἰῶνας 560, 715
 Ἄσατε, πάντες, τὸ φοβερὸν καὶ ἅγιον ὄνομα Κυρίου 569
 Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, δυνάμεις, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι 574, 792
 Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἐν εὐφροσύνῃ καὶ ἀγαλλιάσει 556
 Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, τὰ Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ 574, 792
 Ἄσατε, τῷ Θεῷ ἡμῶν, ψάλατε, τῷ τρισηλίῳ φωτί 554
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν 384, 568, 569
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα πᾶσα ἡ γῆ 423, 424, 555, 694,
 Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἄσμα πᾶσα ἡ γῆ 141, 555, 561, 563, 693, 715, 717,
 718
 Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, θρόνοι, κυριότητες 574, 792
 Ἄσατε, τῷ Κυρίῳ, πάντες ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι 574, 792
 Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ 418, 569, 693
 Ἄσατε, ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν 375, 382, 392, 418, 554, 555, 557, 558,
 559, 568, 692, 693, 694, 697
 Ἄσατε, ψάλατε τῷ Θεῷ ἡμῶν 418, 693
 Ἄσμα καινὸν ἄσατε, Χριστῷ τῷ Θεῷ 560
 Ἀσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε Παναγία 249, 259, 478, 636, 638, 639, 805, 841,
 855, 864, 873, 899, 903
 Ἄσωμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον 237, 405, 406, 584, 590, 593,
 594, 597, 598, 695, 701, 717, 749, 753
 Ἄσωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν 320
- Βασιλεῖς καὶ ἄρχοντες, πρεσβύτεροι μετὰ νεωτέρων 568, 569, 574, 575
 Βασίλισσα τῶν οὐρανῶν, παρθένη Θεοτόκε 565
- Δέησιν ἰκέσιον προσφέρομέν σοι, ὁ Θεός 557
 Δέσποινα πάντων, ἄνασσα 440, 758
 Δέσποινα πάντων, δέσποινα, παντάνασσα, παρθένη 634, 784
 Δέσποινα, πρόσδεξαι τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου 257, 266, 343, 645, 647, 873
 Δεῦτε, πάντες, ἄσμα μέλιψωμεν, Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν 375, 383, 384, 581
 Δεῦτε, τῇ πανάγνω, βοήσωμεν συμφώνως 237, 375, 384, 385, 406, 408, 581,
 585, 588, 589, 590, 593, 629, 633, 635, 695, 717, 769, 777
 Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τὸν κόσμον σου, Θεοτόκε 237, 401, 424, 630, 716
 Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ 375, 382, 581
 Δόξα καὶ νῦν, δόξα καὶ αἰεὶ, δόξα καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων 414
 Δόξα πρέπει τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι 375, 382, 383
 Δόξα σοι, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενος καὶ προσκυνούμενος Θεὸς ἡμῶν 331, 333, 335,
 337, 342, 457, 642, 643
 Δόξα σοι, πάτερ ἀγέννητε, δόξα σοι, υἱὲ γεννητέ 320, 634, 784
 Δόξα σοι, πάτερ ἅγιε, δόξα σοι, υἱὲ μονογενές 635, 793
 Δόξα σοι, τῷ ἀοράτῳ Θεῷ, πατρὶ ἀγεννήτῳ 566

Δόξα σοι, τῷ ὑπερανάρχῳ Θεῷ 564

Δόξα σοι, τῷ ὑπερανάρχῳ καὶ ἀκαταλήπτῳ καὶ ἀνεκφράστῳ 564

Δόξα, τῇ μεγαλοπρεπείᾳ σου, συναΐδιε καὶ συνάναρχε τῷ πατρὶ 567

Δόξα, τῇ μεγαλωσύνῃ σου, ὕψιστε πάτερ, αἶδιε καὶ ἀναρχε Θεέ 566

Δόξα, τῷ πλήθει τῆς μεγαλωσύνης σου, δημιουργε τῶν ἀπάντων 564

Ἐλπίς ἀπάντων, ἄχραντε, σῶζε τοὺς σὲ ὑμνοῦντας 237, 584, 696

Ἐμμανουὴλ παιδίον, κατὰ τὸ γεγραμμένον 237, 238, 239, 240, 242, 288, 406,
416, 446, 448, 569, 575, 585, 594, 604, 633, 647, 695, 701, 702, 717,
749, 753, 798

Ἐπίβλεψον, δέσποινα, ἐπὶ τοὺς δούλους σου 267

Ἐπιβώμεθα πάντες 341

Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ μόνου, τρία πρόσωπα δοξάζω 239, 438, 442, 446, 562

Ἡ ἀμνὸς καὶ παρθένος καὶ παστὰς τοῦ Θεοῦ Λόγου 477, 483, 637, 839

Ἡ ἥλιος καὶ σελήνη, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς 568, 569, 574, 575

Ἡ μονὰς τῇ φύσει καὶ τριάς τοῖς προσώποις 262, 341, 474, 637, 838, 840

Ἡ τρισήλιος φύσις 249, 250, 263

Ἡ τρισυπόστατος μονὰς, πατὴρ, υἱὸς καὶ πνεῦμα 264, 266, 640, 927

Ἡ ὑπεράρχιος θεότης, πατὴρ ὁ ἀγέννητος 638, 872, 883

Θεέ, τῇ φύσει ἀμέριστε οὐ τοῖς προσώποις 639, 855, 908

Θεέ, Τριάς διαιρετῆ, προσώποις οὐ τῇ φύσει 260, 438, 636, 638, 823, 888

Θεὲ τρίθεε, τρισήλιε μονὰς, ἡ τοῦ παντὸς αἰτία 312, 313, 644

Κυρία, μήτηρ τοῦ παντός, λύτρωσαι σοὺς ἰκέτας 565

Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα 561

Μεγάλῃς βουλής ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος 575

Μέλψωμεν, πάντες, μέλψωμεν, τὴν κεχαριτωμένην 237, 238, 445, 564

Μὴ φέροντες ὄραν, τὰ Σεραφίμ 566

Μίαν σε φύσιν ἀνυμνοῦμεν, ἐν τρισὶ χαρακτῆρσι 240, 634

Μνησθείης δὲ καὶ ἡμῶν, τῶν ἀχρείων δούλων σου 334-335

Παναγία παρθένε, ἐπάκουσον τῆς φωνῆς τοῦ ἀχρείου ἰκέτου σου 319

Παναγία παρθένε, θεόνυμφε, τὴν οἰκτρὰν λειτουργίαν μου πρόσδεξαι 319, 841

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἄχραντε Παναγία 635, 793

Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων 236, 238, 239, 240, 242, 288,
405, 406, 446, 448, 584, 590, 593, 594, 633, 638, 647, 695, 701, 702,
717, 749, 873

Παντάνασσα, πανύμνητε, παρθενομήτορ κόρη 569

Πατέρα δοξάσωμεν, υἱὸν ὑπερυψώσωμεν 257, 339, 345, 640, 645, 873, 917

Πρέπει δόξα, τῷ πατρί, πρέπει δόξα, τῷ υἱῷ 410
 Πρόσδεξαι, δέσποινα Θεοτόκε, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου 340, 341, 644
 Πρόσδεξαι, δέσποινα, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου 345, 640, 917
 Προσκυνεῖτε, τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, συνετῶς 574

Σὲ δυσωποῦμεν, ἄχραντε, παντάνασσα, παρθένε 240, 634
 Σὲ μεγαλύνομεν, ἀγνή, τὴν τοῦ φωτὸς νεφέλην 565
 Σὲ μεγαλύνομεν, τὴν ὄντως Θεοτόκον 565
 Σέ, τὴν ἀναρχον Τριάδα, σέβω, ὕμνῳ καὶ προσκυνῶ 375, 384, 385, 421, 629, 631, 647, 718, 750, 757
 Σέ, τὴν ἄσπιλον ἀμνάδα, σέβω, ὕμνῳ καὶ προσκυνῶ 379, 631, 647, 750, 757
 Σέ, τὴν τρισυπόστατον μονάδα καὶ ὁμοούσιον Τριάδα 564
 Σέ, τὸν ἀθλοφόρον καὶ λειτουργὸν Κυρίου 421, 583, 696
 Σέ, τὸν γενναῖον ἀθλητὴν 440, 758
 Σέ, τὸν ἱεράρχην καὶ λειτουργὸν Κυρίου 421, 583, 696, 701
 Σέ, Τριάς, δοξάζομεν, ὕμνολογοῦμεν καὶ λατρεύομεν 562
 Σοὶ δόξα πρέπει τῷ πατρί, σοὶ δόξα πρέπει τῷ υἱῷ 563
 Σοὶ πρέπει αἶνος, σοὶ πρέπει ὕμνος, σοὶ πρέπει δόξα 565
 Σοί, τῇ τριφύτῳ Τριάδι, πρέπει τρισάγιος ὕμνος 375, 384, 581, 629
 Σοί, τῷ ἱεράρχῃ καὶ λειτουργῷ Κυρίου 583, 749
 Σοί, τῷ πάντων ποιητῇ, πρέπει αἶνος 375, 382, 581
 Σὺ μου σκέπη κραταῖά ὑπάρχεις, ὁ τριμερῆς Σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ 489

Ταῖς πρεσβείαις σου σώσον ἡμᾶς 261
 Τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου πρόσδεξαι, δέσποινα 260, 331, 333, 335, 337, 342, 344, 457, 642, 643, 645
 Τὴν μητέρα σου προσάγει σοι 809
 Τὸν Κύριον ὕμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε 556, 560
 Τὸν πατέρα προσκυνήσωμεν 809
 Τὸν σὸν περικυκλοῦντες θρόνον, αἱ τῶν ἀγγέλων στρατιαί 566
 Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη 236, 238, 405, 406, 563, 587, 590, 593, 594, 621, 647, 695, 701, 717, 749
 Τοὺς ψάλλοντάς σοι συνετῶς 570, 573
 Τριάς ἀγία καὶ προσκυνητὴ 261
 Τριάς ὁμοούσιε, μονὰς τρισυπόστατε 247, 340, 644, 889
 Τρισήλιε, ἄκτιστε καὶ ὁμοούσιε μονάς 261, 263, 296, 646
 Τῷ δὲ Θεῷ ἡμῶν πρέπει δόξα 442

Ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας 559
 Ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸν Κύριον 437, 556, 695, 697, 715, 717
 Ὑμνεῖτε καὶ δοξολογεῖτε τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ 561
 Ὑμνήσατε, εὐλογήσατε 434, 441, 715, 717

- Ἕμνον εὐχαριστήριον προσάγω, τῇ παρθένω 633, 769, 776, 873
 Ἕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, βασιλεῦ ἅγιε 375, 382, 384, 405, 424, 555, 556,
 557, 559, 563, 630, 633, 694, 696, 697, 716, 769, 873
 Ἕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, πάτερ ἀγέννητε 633, 769
 Ἕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, πάτερ ἄναρχε 805
 Ἕμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, πάτερ, υἱὲ καὶ πνεῦμα 563
 Ἕμνοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, πάτερ ἄναρχε 249, 259, 478, 636, 639, 873, 898,
 903
 Ἕμνοῦσιν ἐν ὑψίστοις, χοροὶ τῶν ἀρχαγγέλων 375, 383, 406, 556, 563, 586, 647,
 695, 701, 702, 749
 Ἕπεράρχιε φύσις, ὑπερτελεστάτη τρισυπόστατε μονάς 495
 Ἕπερούσιε Τριάς, ἄναρχε πάτερ 254
 Ἕπερύμνητε δέσποινα 261
 Ἕψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ 405,
 406, 421, 568, 587, 590, 594, 624, 695, 701, 702, 717, 718, 749, 753
 Ἕψοῦτε, Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε συνετώσ 574

Φόβῳ σοὶ παρίστανται τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφίμ 565

- Χαῖρε, Ἁγία ἀγίων μείζων 319
 Χαῖρε, ἀγνή παρθένε 318
 Χαῖρε, ἄσπιλε ἀμόλυντε 318
 Χαῖρε, ἄχραντε Θεοτόκε 319
 Χαῖρε, βασίλισσα τῶν ἀγγέλων 318
 Χαῖρε, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναίξί 319
 Χαῖρε, ἡ τῶν ἀπηλπισμένων ἡ ἐλπίς 319, 334
 Χαῖρε, ἡ τῶν οὐρανῶν ὑψηλοτέρα 334
 Χαῖρε, Θεοτόκε παρθένε 320
 Χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε 319, 334
 Χαῖρε, κεχαριτωμένη Μαρία 319, 320, 325
 Χαῖρε, κεχαριτωμένη, μετὰ σοῦ ὁ Κύριος 319
 Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ 334
 Χαῖρε, Μαρία, κυρία πάντων ἡμῶν 319
 Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε 320
 Χαῖρε, παντάνασσα πανύμνητε 318
 Χαῖρε, παράδεισε ἀγιώτατε 319
 Χαῖρε, παρθένε Θεοτόκε 319
 Χαῖρε, τῶν προφητῶν τὸ κήρυγμα 318
 Χαῖρε, ὑπερευλογημένη 319

Ψάλατε συνετώσ, τῷ Θεῷ ἡμῶν 569

- Ω, δέσποινα, Θεοτόκε Μαρία, μήτηρ Θεοῦ 262, 263, 474, 637, 840, 841
Ω, δέσποινα, πανάχραντε, ἅγια Θεοτόκε 639, 908
Ω, δέσποινα, πανύμνητε, μήτερ εὐλογημένη 338, 339, 636, 638, 824, 888
Ω, μήτηρ Θεοῦ 249, 250, 263
Ω, Τριάς ὁμοούσιε, διαιρετῆ προσώποις 455, 637, 855

Δ'. ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ*

1. Πανομοιότυπα βυζαντινῶν μουσικῶν κωδίκων

α'. Ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2458, τοῦ ἔτους 1336

1. Στίχοι ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου

Ἰσραὴλ εἰς περιουσιασμὸν ἑαυτῷ (φ. 75r) 510

Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος (φ. 75v) 510

Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῷ αὐτοῦ (φ. 78r) 511

Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα (φ. 78r) 515

2. Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ λεγομένου καλογερικοῦ πολυελέου

Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν (φ. 99r) 522

Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν (φ. 99v) 522

β'. Ἐκ τοῦ κώδικος EBE 2406, αὐτογράφου Ματθαίου δομειστίκου κατὰ τὸ 1458

1. Στίχοι ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου

Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος (φφ. 90v-91r) 510

Παρὰ πάντας τοὺς Θεοὺς (φ. 91r) 510

2. Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου

Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ (φ. 97r) 517

Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν (φφ. 97v, 98r) 522, 523

Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ (φ. 98r) 523

3. Στίχοι ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη μεμελισμένου πολυελέου

Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος (φ. 132v) 513

Ὅτι ἐγὼ ἔγνωκα ὅτι μέγας ὁ Κύριος (φ. 132v) 511

Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν (φ. 133r) 514

Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις (φ. 133r) 508

* Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν σὲ σελίδες τοῦ παρόντος βιβλίου. Σημειωτέον ὅτι, ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν τρηθέντος ἀλφαβητικοῦ τρόπου διατάξεως, στὴν παρούσα ἐνότητα τὰ σχετικά λήμματα διατάσσονται, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς πρὸς τὶς μνημονευόμενες συνθέσεις, κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειράν παραδόσεως (ὅπως, τὸυλάχιστον, αὐτὴ προβάλλεται στὴν παρούσα διατριβή), ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ εἶδος (πολυελεοί, ἀντίφωνα καὶ ἐκλογές) τῶν ἐκάστοτε ἐπισημαινομένων ποιημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς πρὸς τοὺς ἀπαριθμωμένους ἐπὶ μέρους στίχους τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων, κατὰ τὴν ἐν τῷ ἐκάστοτε οἰκίῳ ψαλμῷ ὀρισμένη αὐτῶν ἀκολουθία.

- Ἄστραπὸς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν (φ. 133r) 514
 Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου (φφ. 133r-133v) 508
 Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε (φ. 133v) 509
 Ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά (φ. 133v) 514
4. Στίχοι ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη μεμελισμένου πολυελέου
 Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους (φ. 136v) 516
 Τὸν Σηρῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων (φ. 137r) 517
 Ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος (φφ. 137r-137v) 517
5. Στίχοι ἐκ τῶν κατὰ ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς ψαλλομένων ἀντιφώνων
 Ὅτι ἐκεῖ ἐπληρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ῥῶδων (φ. 120r) 527
 Ἐπιλησθεῖν ἡ δεξιὰ μου (φ. 121r) 527
 Τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ (φ. 121v) 527
6. Στίχοι ἐκ τῶν εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου ψαλλομένων ἀντιφώνων
 Περίξωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρὸν σου, δυνατέ (φ. 113v) 525
 Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ σου (φ. 114r) 528
 Θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου (φ. 114v) 525
7. Στίχοι ἐκ τῶν εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας ψαλλομένων ἀντιφώνων
 Γενεὰ εὐθένων εὐλογηθήσεται (φ. 124r) 529
 Ἔσται δίκαιος (φ. 126v) 526
 Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος (φ. 128v) 526
8. Στίχοι ἐκ τῶν εἰς βασιλεῖς ψαλλομένων ἀντιφώνων
 Ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως (φ. 109v) 524
 Καὶ τὸ ὀλοκαύτωμά σου πιανάτω (φ. 110v) 524
 Αὐτοὶ σύνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον (φ. 111r) 528
 Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν (φφ. 111r-111v) 525
 Τῶν αἰώνων ἀμήν (φ. 112v) 528
2. Στίχοι βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων-ἀντιφώνων-ἐκλογῶν/καλοφωνικοὶ στίχοι πολυελέου
- α'. Στίχοι πολυελέου
1. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου
 Δοῦλοι, Κύριον 700-701
 Ὅτι τὸν Ἰακώβ ἐξελέξατο ἑαυτῷ ὁ Κύριος 502, 504
 Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις 502

- Ἄστραπὸς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν 501, 502
 Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν 502
 Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ 504
 Ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου 501
 Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε 504
 Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 503
 Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν 501
 Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ 501
 Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται 503
 Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 502
 Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται 501, 502
 Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον 503, 590, 591, 592
 Οἶκος Λευί, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον 503, 505, 590, 591, 592
 Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογῆσατε τὸν Κύριον 504, 590, 592
 Εὐλογῆσατε τὸν Κύριον 591, 592, 593
 Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών 503
2. Ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου
- Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός 521
 Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν 518
 Καὶ διαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ διὰ μέσου αὐτῆς 518
 Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραῶ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς θάλασσαν Ἐρυθρὰν 518
 Τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ 518
 Τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους 519
 Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 520
 Καὶ τὸν Ὡγ βασιλέα τῆς Βασάν 520
 Κληρονομίαν Ἰσραὴλ δούλῳ αὐτοῦ 520
 Ὅτι ἐν τῇ ταπεινώσει ἡμῶν ἐμνήσθη ἡμῶν ὁ Κύριος 519
 Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν 520
 Ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί 519
3. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ
- Δούλοι, Κύριον 745
 Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν 504
 Ἄστραπὸς εἰς ὑετὸν ἐποίησεν 512
 Ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου 505
 Ὃς ἐπάταξεν ἔθνη πολλὰ 512
 Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 503
 Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων [ἡ βουλγάρα, Ἰωάννου Γλυκεώτου τοῦ Δυσιχοῦ] 723-728
 Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν 501
 Κληρονομίαν Ἰσραὴλ λαῶ αὐτοῦ 501, 512
 Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν [ἡ βουλγάρα] 723-729

- Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν [ἡ βουλγάρα, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος] 723-728, 733-737, 740-741
- Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν [ἡ βουλγάρα, Ἰωάννου Γλυκέος ἢ Ἰωάννου Κουκουζέλη] 733-737
- Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν [ἡ βουλγάρα, Ἰωάννου Κουκουζέλη] 733-737
- Καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεάν καὶ γενεάν [ἡ βουλγάρα, Ἰωάννου λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ] 723-729
- Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ 505
- Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται 503
- Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 512
- Ὀφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται 512
- Ὅτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται 501, 502, 512
- Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν 503, 512
- Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 503
- Οἶκος Ἀαρών, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 503
- Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 503
- Οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 504
- Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών 504
- Δόξα πατρί 512
- Τῶν αἰώνων ἀμήν 512
4. Ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ
- Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός 519
- Καὶ ἐξαγαγόντι τὸν Ἰσραὴλ ἐκ μέσου αὐτῶν 520
- Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ 520
- Ἐξομολογείσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ 520
5. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη μεμελισμένου πολυελέου
- Ἐν ταῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις 512
- Ὅς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου 512
- Καὶ πάσας τὰς βασιλείας Χαναάν 513
6. Ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ ὑπὸ τῶν Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη μεμελισμένου πολυελέου
- Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός 519
- Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις 519
- Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν 519
7. Ἐκ τοῦ πολυελέου Ἀνδρέου Στελλῶν
- Οἱ ἐστῶτες ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν αὐλαῖς οἴκου Θεοῦ ἡμῶν 506
- Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ὅτι ἀγαθὸς Κύριος 506

- Ψάλατε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὅτι καλόν 506
 Ἐνάγων νεφέλας ἐξ ἐσχάτου τῆς γῆς 506
 Ἀστραπᾶς εἰς ὑπερὸν ἐποίησεν 506
 Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ 506
 Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε 506
 Καὶ ἔδωκε τὴν γῆν αὐτῶν κληρονομίαν 506
8. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου
 Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 506
 Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 506
 Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται 506
 Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν 507
 Καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς 507
9. Ἐκ τοῦ πολυελέου Μανουὴλ Χρυσάφη
 Δούλοι, Κύριον 760
 Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν 505
 Ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου 505
 Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε 505
 Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 505
 Ὅτι κρινεῖ Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ 505
10. Ἐκ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη
 Δούλοι, Κύριον 775
11. Ἐκ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος
 Δούλοι, Κύριον 787
 Πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἐποίησεν 507
 Ὃς ἐπάταξε τὰ πρωτότοκα Αἰγύπτου 507
 Ἐξαπέστειλε σημεῖα καὶ τέρατα ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε 507
 Τὸν Σηῶν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων 507
 Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 507
 Ὡτα ἔχουσι καὶ οὐκ ἐνωτισθήσονται 507
12. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη
 Δούλοι, Κύριον 797
13. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη
 Δούλοι, Κύριον 814
14. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
 Δούλοι, Κύριον 833
15. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
 Δούλοι, Κύριον 845

16. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Δανιήλ Πρωτοψάλτου
Δοῦλοι, Κύριον 861
17. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. α' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου
Δοῦλοι, Κύριον 880
18. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον βαρὺν πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου
Δοῦλοι, Κύριον 892
19. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον λέγετον πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἀναστασίου Ῥάφσανιώτου
Δοῦλοι, Κύριον 903
20. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός
Δοῦλοι, Κύριον 911
21. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου
Δοῦλοι, Κύριον 922
Καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται 916
22. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος
Δοῦλοι, Κύριον 929

β'. Στίχοι ἀντιφώνων

1. Ἐκ τῶν κατὰ ταῖς Κυριακαῖς τῆς Ἀπόκρου καὶ τῆς Τυρινῆς ψαλλομένων ἀντιφώνων
Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν 532
Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ὕδων 533
Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ὕδων Σιών 532
Πῶς ἄσωμεν τὴν ὕδην Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας 533
Ἐὰν ἐπιλάβωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου 533
Κολληθεῖη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σοῦ μνησθῶ 534
Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδῶμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλήμ 533
Τῶν λεγόντων· ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε, ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς 534
Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἢ ταλαίπωρος 532, 534
Μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν 534
Μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἑδαφιεῖ τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν 533, 535
Δόξα πατρί 533
Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ 533, 535
2. Ἐκ τῶν εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς Θεοτόκου ψαλλομένων ἀντιφώνων
Ἐξηρεύξατο ἡ καρδιά μου λόγον ἀγαθόν 530
Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ 529

- Καὶ ἔντεινε καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε 529
 Καὶ ὀδηγήσει σε θαυμαστῶς ἢ δεξιὰ σου 529
 Ἐγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν 529
 Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ τῶν ἱματίων σου 530
 Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου 529
 Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου 530
 Τὸ πρόσωπόν σου λιτανεύσουσιν οἱ πλούσιοι τοῦ λαοῦ 529
 Ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη, πεποικιλμένη 530
 Ἀπενεχθήσονται τῷ βασιλεῖ παρθένοι ὀπίσω αὐτῆς 530
 Μνησθήσομαι τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ 530
 Δόξα πατρὶ 530
3. Ἐκ τῶν εἰς ὁσίους, μάρτυρας καὶ ἱεράρχας ψαλλομένων ἀντιφώνων
- Ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ θελήσει σφόδρα 535
 Οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει 535
 Ἐτοίμη ἡ καρδία αὐτοῦ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον 535
 Ἐστήρικται ἡ καρδία αὐτοῦ, οὐ μὴ φοβηθῆ 536
 Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος 536
 Ἐπιθυμία ἀμαρτωλοῦ ἀπολείται 536
4. Ἐκ τῶν εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν ψαλλομένων ἀντιφώνων
- Τὰ ἐλέη σου, Κύριε, εἰς τὸν αἰῶνα ἄσομαι 531
 Εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν ἀπαγγελῶ τὴν ἀλήθειάν σου ἐν τῷ στόματί μου 531
 Διεθέμην διαθήκην τοῖς ἐκλεκτοῖς μου 531
 Μέγας καὶ φοβερός ἐστὶν ἐπὶ πάντας τοὺς περικύκλω αὐτοῦ 531
 Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον 532
 Θαβῶρ καὶ Ἑρμῶν ἐν τῷ ὀνόματί σου ἀγαλλιάσονται 531
 Κύριε, ἐν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου σου πορεύσονται 532
 Εὖρον Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἁγίῳ μου ἔχρισα αὐτόν 531
 Ἔως πότε, Κύριε, ἀποστρέφῃ εἰς τέλος 531
 Εὐλογητὸς Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα 531
 Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ 532
5. Ἐκ τῶν εἰς βασιλεῖς ψαλλομένων ἀντιφώνων
- Δόξῃ σοι, Κύριος, κατὰ τὴν καρδίαν σου 530
 Ἐπακούσεται αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ 530
 Ἡμεῖς δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν μεγαλυνθησόμεθα 530
 Αὐτοὶ συνεποδίσθησαν καὶ ἔπεσον 530
 Ἡμεῖς δὲ ἀνέστημεν καὶ ἀνωρθώθημεν 530
 Κύριε, σῶσον τὸν βασιλέα, καὶ ἐπάκουσον ἡμῶν 531
 Δόξα πατρὶ 531
 Καὶ νῦν καὶ αἰεὶ 531

γ'. Στίχοι έκλογων

Ἐκ τῆς ἐκλογῆς εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, Ἀθανασίου Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου

Ἀνάστηθι, Κύριε, πρόφθασον αὐτοὺς καὶ ὑποσκέλισον αὐτοὺς 544

Ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μου ἀπὸ ἀσεβοῦς, ῥομφαίαν σου ἀπὸ ἐχθρῶν τῆς χειρὸς σου 544

δ'. Καλοφωνικοὶ στίχοι πολυελέου

1. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 654

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται 653

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν 653

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 656

Εὐλογητὸς Κύριος ἐκ Σιών ὁ κατοικῶν Ἱερουσαλὴμ 655

2. Ἐκ τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου

Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαίρεσεις 656

3. Πρόλογοι

Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν 654, 655, 656, 674

Ὄφθαλμοὺς ἔχουσι καὶ οὐκ ὄψονται 654

Οὐδὲ γάρ ἐστι πνεῦμα ἐν τῷ στόματι αὐτῶν 654, 656, 674

Οἶκος Ἰσραὴλ, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 654, 656, 674

Οἶκος Ἀαρῶν, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 655, 656

Οἶκος Λευί, εὐλογήσατε τὸν Κύριον 655, 656, 674

Δόξα πατρί 656

4. Κοινωνικὸν ἐκ τοῦ πολυελέου

Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν [λεγόμενον βουλγάρα] 741-742

3. Ἐξωψαλμικά κείμενα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων*

α'. Ἐκ τῆς πρώτης στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου

Ἄγγελοι ὑμνήσατε καὶ ἄνθρωποι δοξάσατε 610-612

Ἄγνη παρθένε, ἄχραντε κόρη 603-604

Αἰνοῦσί σε, στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων 613-617

Ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι, θρόνοι, κυριότητες 618-620

* Τὰ λήμματα τῆς παρουσίας παραγράφου εὐρετηριάσθησαν κατὰ ἀλφαβητικὴν διάταξιν.

Ἐσώμεν, πάντες, ἄσωμεν, τὴν μόνην Θεοτόκον 598-602
 Ἐμμανουὴλ παίδιον, κατὰ τὸ γεγραμμένον 605-609
 Παντάνασσα, πανύμνητε, ἐλπίς ἀπηλπισμένων 595-597
 Τοὺς ὀρθοδόξους ἀνακτας, τοὺς ἐκ ψυχῆς σε, κόρη 621-624
 Ὑψούτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν 624-627

β'. Ἐκ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος

Τοὺς ψάλλοντάς σοι συνετῶς· ἀλληλούια 573
 Ψάλατε 571-572
 Ψάλατε συνετῶς, τῷ Θεῷ ἡμῶν· ἀλληλούια 570-571

4. Ἐφύμνια, κρατήματα, παρακελευσματικές προσταγές μεταβυζαντινῶν συνθέσεων πολυελέων καὶ ἐκλογῶν

α'. Ἐφύμνια

1. Ἐκ τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη
 Ἀλληλούια 769
2. Ἐκ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος
 Ἀλληλούια 572
3. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη
 Ἀλληλούια 806
4. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
 Ἀλληλούια 823
5. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Ἰωάννου Πρωτοψάλτου
 Ἀλληλούια 837
6. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον δ' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Δανιὴλ Πρωτοψάλτου
 Ἀλληλούια 852, 853, 854
7. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον πλ. α' πολυελέου Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου
 Ἀλληλούια 871, 872
8. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον βαρὺν πολυελέου Δούλοι, Κύριον Πέτρου Πελοποννησίου
 Ἀλληλούια 888
9. Ἐκ τοῦ εἰς ἤχον λέγετον πολυελέου Δούλοι, Κύριον Ἀναστασίου Ῥαφανιώτου
 Ἀλληλούια 898

10. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Μελετίου Σιναΐτου τοῦ Κρητός
Ἄλληλούια 907, 908
11. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Ἰακώβου Πρωτοψάλτου
Ἄλληλούια 916, 917
12. Ἐκ τῆς ἐκλογῆς εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, Ἀθανασίου
Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου
Ἄλληλούια 542, 544, 545, 546, 548, 548-549, 549

β'. Κρατήματα

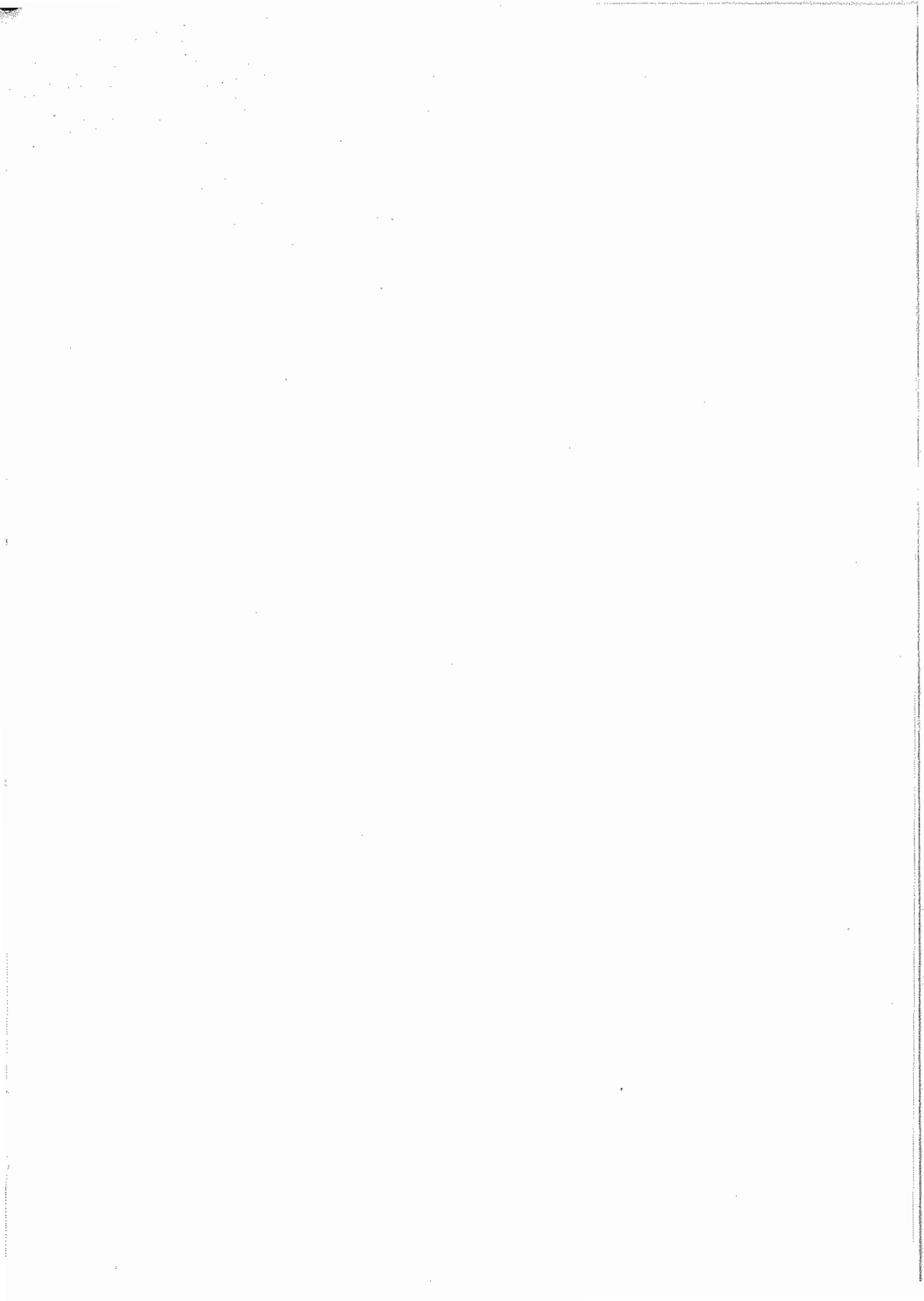
1. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, γιὰ τὸν πρῶτο στίχο τοῦ πολυελέου Παναγιώτου τοῦ νέου Χρυσάφη
Τοτοτο 781
2. Ἐκ τῆς ἐκλογῆς εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, Ἀθανασίου
Πατριάρχου τοῦ ἀπὸ Τυρνόβου
Ανεναε 542, 544, 545, 546, 548, 550-551, 551-552
Εριριτερι 550, 552
Τεριριρι 553
Τετετε 547

γ'. Παρακλευματικές προσαγές

1. Ἐκ τοῦ πολυελέου Μπαλασίου ἱερέως καὶ νομοφύλακος
Λέγε 570
2. Ἐκ τοῦ εἰς ἦχον πλ. δ' πολυελέου Δοῦλοι, Κύριον Πέτρου Μπερεκέτη
Λέγε 576-577

Σημείωσις

Ἡ ἐπὶ τῆς σ. 5 τοῦ παρόντος βιβλίου παρατεθεῖσα εἰκὼν (ὁ ψαλμὸς ρλδ' μετὰ ψαλτῶν [περὶ τὸ 1360]) προέρχεται ἐκ τοῦ φ. 226γ τοῦ ἀποκειμένου στὸ ἱστορικὸ μουσεῖο Μόσχας Ψαλτηρίου τοῦ Tomič· ἐλήφθη ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Neil K. Moran, *Singers in late byzantine and slavonic painting*, Leiden 1986 (illustration VII).

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙ-
ΒΗ ΤΟΥ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Γ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ
Ο ΠΟΛΥΕΛΕΟΣ ΣΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΜΕΛΟΠΟΙΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙ-
ΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΕΚΤΥΠΩ-
ΘΗΚΕ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΣΕ
ΧΙΛΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΚΔΟΤΙ-
ΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ
ΑΒΕΕ (ΑΡΔΗΤΤΟΥ 12-16 116 36 ΑΘΗ-
ΝΑΙ) ΤΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΕΝΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΙΩΑΝΝΗ ΣΟΥΚΗ (ΦΟΙΝΙΚΗ-ΤΕΡΨΙ-
ΧΟΡΗΣ 9 141 21 Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟ) ΔΙΑ
ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΣΤΗΣ ΣΗΜΑΔΟΣΕΙΡΑΣ
STATHIS SERIES ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ
ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΛΗΓΟΝ
ΤΟΣ ΤΟΥ ΔΙΣΧΙΛΙΟΣΤΟΥ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΤΟΣ

*Σύγγνωτέ μοι, οί έντυγχάνοντες, εἴ τι ἐσφάλην,
ἀπό τε ὀξείας, βαρείας, ἀποστρόφου, δασείας τε καί ψιλῆς,
πρὸς τοῖς δέ,
ἀπὸ τῶν πάσης ἀποχρώσεώς τε καὶ κατηγορίας σημαδίων τῆς ψαλτικῆς τέχνης,
ὅτι ὁ γράφων παραγράφει*